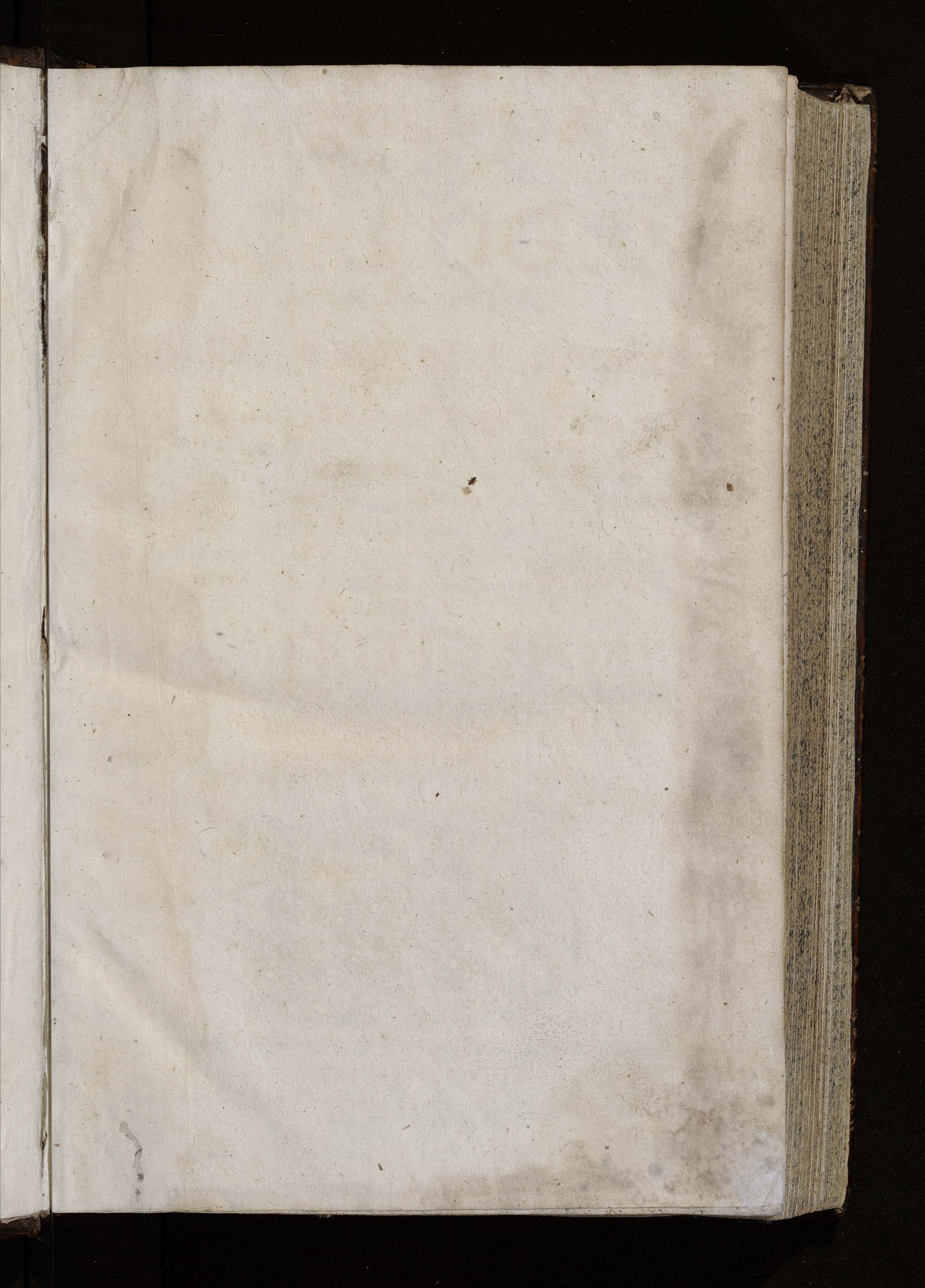

THEOLOGIÆ MORALIS SUPER DECALOGUM

Tomus Secundus

AD

PRÆCEPTA SECUNDÆ TABULÆ;

CONTINENS

III. PARTES, SEU TRACTATUS,

I. De Justitia, & Restitutione in communi.

II. De Delictis contra Justitiam; seu injusta læsione Proximi in Bonis Animæ; Vitæ seu Corporis; Famæ; Fortunæ: ac Restitutione inde debitâ.

III. De Dominio, & Acquisitione Rerum legitima: adeóq; etiam de Contractibus in genere, & in Specie.

AUTHORE

P. F. PATRITIO SPORER

Passaviensi, Ord. FF. Min. Recollect. Prov. Argent.

SS. Theolog. Lectore Jubilato.

Post Propositiones damnatas ab Alexandro VII. Innocentio XI. & Alexandro VIII.

Ubique insertas, & infra in fine Libri simul ordine adjectas.

M. D.

CCXII.

Cum Permissu Superiorum, & Privilegio Sacræ Cæsareæ Majestatis.

SALISBURGI,

Sumptibus & Typis JOANNIS JOSEPHI MAYR, Aulico-Academici Typographi & Bibliopolæ.

DEO
TER OPTIMO MAXIMO,

Inhabitanti lucem inaccessibilem, Incomprehensibili, & Indivisibili, Tri-fulgido, Tri-radioso, Tri-uni

SOLI ÆTERNO

SANCTISSIMÆ ET INDIVIDUÆ

TRINITATI,

TRIUMPHALI MONARCHÆ,

Tribus digitis appendenti molem universæ Terræ,

DOMINO MEO, & DEO MEO, VERBO DOMINI, ET SPIRITUI ORIS EIUS.

TRISAGIÆ MAIESTATI,
Cui
Ter Sanctum illud,
Ter.triplicatus Angelorum Chorus
Inceſſabili voce proclamat
S. S. S. Dominus Deus Sabaoth.
TRI-RIVIALI
NOSTRÆ SALUTIS FONTI,
PATRI
Divinorum Mandatorum Authori,
FILIO
Promulgatori, Viæ, Veritatis, & Vitæ,
SPIRITUI S.
Omnis Gratiæ Largitori &c.
HANC
THEOLOGIAM MORALEM
SUPER DECALOGUM
Humillimè, demiſſiſſimè, & devotiſſimè conſecrat
EIUSDEM
DIVINÆ MAIE-
STATIS

Minima creatura, pulvis & nihilum
JOAN. JOSEPH. MAYR.

Mandatum A.R.P. Vicarij Provincialis.

F. Franciscus Selder Ord FF. Min. Recoll. Prov. Argent. Vicarius Provincialis &c. V.P. Demetrio Widman SS. Theol. Lectori Ordin. Salutem in Domino.

CUm post evulgationem Tyrociniorum Sacramentalium à M.V.P. Patritio Sporer, Provinciæ nostræ SS Theol. Lectore Jubilato compositorum, ubiq; passim, nedum à nostris, sed etiam extraneis, tam Religiosis quàm Parochis, avidè affectentur & optentur cæteræ quoque materiæ ab eodem præfato super Decalogum conscriptæ; hinc ut omnium desiderio satis fiat. Tibi ad majus meritum salutaris Obedientiæ hisce injungo, quatenus easdem sedulò colligas, & meliori modo, quo visum fuerit, disponas, ac dispositas, à te & aliis SS. Theol. Lectoribus ad id deputatis legas ac censeas, & prælo opportunè committas. Dabam in Conventu nostro Augustano die 3. Novembr. 1684.

(L.S.) F. FRANCISCUS qui suprà.

PRIVILEGIUM CÆSAREUM.

CUm Sac. Cæsar. Majestatis Privilegiô cautum sit omnibus & singulis Typographis & Bibliopolis, ne Libros à nostri Ordinis Patribus editos, vel imposterum edendos imprimant, recudant, aut alibi recusos intra S.R. Imperij, Regnorúmque, ac Ditionum hæreditariarum Domus Austriacæ fines adducant, vendant, vel distrahant absque assensu & facultate dictorum Patrum sub gravissima mulcta &c. Hinc ego F. FRANCISCUS SELDER, Ord. FF. Min. Recoll. Prov. Argent. Vicarius Provincialis Joan. Baptistæ Mayr, Typographo Aulico & Academico Salisburgi in impressione Theologiæ Moralis super decem Præcepta Decalogi à M.V.P. Patritio Sporer, ejusdem Provinciæ Lectore Jubilato, ac Definitore compositæ, per præsentes facultatem concedo utendi dictô Privilegiô. In quarum fidem has mea manu subscriptas, Officiique Sigillô munitas, dedi in Conventu nostro Egrano die 13. Julij 1685.

(L.S.) F. FRANCISCUS qui suprà.

Renovatio Facultatum, & Privilegij Cæsarei, pro omnibus Editionibus in quacunque formâ.

Cùm Joannes Josephus Mayr, Typographus, & Bibliopola Aulico-Academicus Salisburgensis, pro plurimorum exspectatione, cogitet opera Patritiana, seu Theologiam Moralem, tàm Sacramentalem, quàm Decalogalem, Mult. Ven. P. Patritii Sporer. Provinciæ nostræ, olim SS. Theologiæ Lectoris Jubilati, reimprimere, & desuper meam expetierit Licentiam, hisce eandem renovo, & libenter impertior Facultatem, eadem opera, in placitâ forma reimprimendi ad multorum solatium, & animarum Curatoribus in subsidium. Dabam in Conventu nostro Egrano, die 2. Decembris 1710. sub Ordinario sigillo Minori.

Ita confirmo,

(L.S.) P. MARCELLINUS WEDEL, Provinciæ Argentinæ, seu Superioris Germaniæ Fratrum Minorum Recollect. Minister Provincialis.

Facultas admodum Reverendi P. Vicarij Provincialis.

EGO Franciscus Selder, Ord. FF. Min. Recoll. p.t. Provinciæ Argent. Vicarius Provincialis, hisce facultatem, quantum in me est, concedo, ut *Tomus Secundus Theologiæ Moralis* super *Decalogum*, à M.V.P. Patritio Sporer, Provinciæ nostræ SS. Theologiæ Lectore Jubilato conscriptus, ac à Theologis ad id deputatis, lectus ac census prælo dari possit. In cujus fidem has Officij mei sigillô munitas dedi in Conventu nostro Egrano, die 13. Julij. 1685.

(L.S.)

F. FRANCISCUS qui suprà.

)( )(*Appro-*

Approbationes Theologorum Ordinis.

I.

EGo infra scriptus de Mandato Superiorum sedulò & attentè perlegi etiam hunc TOMUM SECUNDUM THEOLOGIÆ MORALIS SUPER DECALOGUM AC PRÆCEPTA SECUNDÆ TABULÆ DE JURE ET JUSTITIA IN COMMUNI ET IN SPECIE, à M. V. P. PATRITIO SPORER, Ord. Frat. Min. Recollect. Almæ nostræ Provinciæ Argent. tertio Diffinitore, ac SS. Theologiæ Lectore Jubilato laboriosè conscriptum: & quia in eo Catholicæ Fidei, aut bonis moribus contrarium nihil reperi, sed ubique claram & solidam doctrinam moralem, planè omnibus numeris absolutam, per totam materiam de Justitia, aliàs diffusam, intricatam, & difficilem; ideo meritò in gratiam omnium Justitiæ Amatorum etiam sub hac forma majori lucem publicam meretur. Ita censeo in Conventu nostro Passaviensi ad S. Annam 27. Octobr. 1686.

F. LUCHESIUS MANGOT, ejusdem Ordinis, ac Conventus Passaviensis p. t. SS. Theol. Lector. Ordinarius.

II.

CUm etiam hic SECUNDUS TOMUS THEOLOGIÆ MORALIS SUPER DECALOGUM AD PRÆCEPTA SECUNDÆ TABULÆ DE JURE ET JUSTITIA IN GENERE ET IN SPECIE, per M. V. P. PATRITIUM SPORER, Ordinis FF. Min. Recollect. Almæ Antiquissimæ Provinciæ Argent. SS. Theol. Lectorem Jubilatum, ex gravioribus, accuratioribus, & fusioribus Doctoribus extractus & comportatus, non solùm nihil bonis moribus, aut S. Fidei contrarium habeat, sed doctrinam moralem laboriosô studiô collectam, ab Animarum verò Curatoribus vel maximè in praxi quasi sine labore applicandam contineat, ideò in publicam lucem meritissimè prodeat. Ita sentio ex nostro Salisburgensi Conventu 4. Novemb. 1686.

F. RODERICUS SCHNABL, ejusdem Ordinis & Provinciæ in præfato Salisburgensi Cenventu SS. Theologiæ Lector Ordinarius.

III.

ETiam hunc secundum TOMUM THEOLOGIÆ MORALIS SUPER DECALOGUM AD PRÆCEPTA SECUNDÆ TABULÆ DE JURE ET JUSTITIA IN GENERE ET IN SPECIE, à M.V.P. PATRITIO SPORER, Ordinis Fratrum Min. Recollect. Almæ nostræ Provinciæ Argent. SS. Theolog. Lectore Jubilato singulari Labore & industria ex probatissimis tam antiquis quàm Recentioribus hujus ætatis Doctoribus collectum, ac magna styli suavitate, claritate, & soliditate compositum, jam antea quidem sub alia forma minori Manuali per separatos Tractatus impressum, modò verò, ad desiderium plurimorum pro hac secunda editione & majori, iterum pluris attentè & accuratè relegi, ac à pluribus erroribus & mendis, quantum possibile fuit, correxi. Et cùm bonis moribus ac orthodoxæ Fidei, ne in minimo quidem adversetur, sed insuper ob summam doctrinæ claritatem, & resolutorum casuum varietatem, non tantùm Confessariis, Parochis, & Theologis pro interno conscientiæ foro, sed etiam utriusque Juris tam Canonici, quàm Civilis, synceris Justitiæ Cultoribus, ac omnibus in foro externo versantibus, pro facili & expedita decisione diversarum quotidie emergentium difficultatum, maximè servire, & utilis esse possit, meritissimo jure denuò omnium manibus, & oculis plurimùm commendari meretur. Ita iterum censeo in Conventu nostro Salisburgensi. 7. Februarij 1693.

P. DEMETRIUS WIDMAN, ejusdem Ordinis & Provinciæ, in præfato Conventu SS. Theol. Lector Ordinar.

IV.

EX Mandato Reverendissimi Consistorij Metropolitici Salisburgensis attentè legi, & perlegi etiam hunc secundum TOMUM THEOLOGIÆ MORALIS DECALOGALIS AD PRÆCEPTA SECUNDÆ TABULÆ DE JURE ET JUSTITIA IN GENERE ET IN SPECIE, à M.V. PATRITIO SPORER Passaviensi, Ordinis FF. Min. Recollect. Provinciæ Argent. SS. Theologiæ Lectore Jubilato conscriptum, qui cùm dilucidè, doctè, & nervosè, absque ullo erroris fidei, aut bonorum morum nævo, tractet Materiam apprimè utilem, ac bono publico necessariam, ideò Typis dignum censeo.

JOAN. JULIUS de MOLL, Provincialis Austriac. Emin. Celsiss. & Reverendiss. Princ. & Archiep. Salisb. Consiliarius Consistorialis, & Colleg. B. M. V. ad Nives Canonicus.

Series Capitum & Sectionum ſeu Materiarum in hoc Tomo ſecundo ſuper Decalogum.

PARS

PARS VI.

CAPUT I.

CAPUT II.

CAPUT III.

CAPUT IV.

CAPUT V.

CAPUT VI.

TRACTA-

TRACTATUS IV.
PRÆLIMINARIS,
AD PRÆCEPTA SECUNDÆ TABULÆ,
De Justitia, & Restitutione in communi.

Quia præceptis secundæ Tabulæ (post quartum) continentur peccata seu delicta contra justitiam, omnia inducentia obligationem restitutionis, ideò necessariò admodum præmittendus est hic Tractatus præliminaris de Justitia & Restitutione in communi, cujus proinde quatuor erunt capita. *Primum* de justitia & injuria in communi. *Secundum* de restitutionis natura & necessitate, ejúsque quatruplici radice, ex re accepta, ex injusta acceptione, ex injusta damnificatione, & ex contractu, quibus explicandæ manebunt duæ principes circunstantiæ restitutionis: Quid, & quantum restituendum? *Tertium* de aliis restitutionis circumstantiis: Quis, cui, quando, ubi restituendum? *Quartum* de modo, & ordine restitutionis, causísque excusantibus, ut aut differri, aut omninò omitti possit. Has novem restitutionis circumstantias quidam his versibus complexus est:

Quis, quid restituet, cui, quantum, quommodo, quando:
Ordine, quóve loco, qua causa excuset iniquum.

CAPUT I.
De Justitia, & Injuria in communi.

Capite hoc speculativo potiùs, quàm practico brevi compendio ex Scholastica delibabo, quæ pro intellectu terminorum in decursu utilissimæ materiæ magis necessaria, vel utilia videbuntur.

SUMMARIUM.

1. *Nomen* Justitiæ *variè sumitur; sicut &*
2. *Nomen* Juris.
3. *Quid sit debitum* morale *& legale?*
4. *Debitum legale aliud est* legitimum, *aliud* æquum.
5. *Justitiæ divisio.*

PRÆNOTIONES TERMINORUM.

§. I.

Justitia.

1 JUstitiæ nomen variè, & potissimum tripliciter accipitur. 1. Latissimè Justitia accipitur pro quavis virtute, vel actu virtutis, quo benè & honestè, hoc est, conformiter ad regulam rectæ rationis, ac legum vivimus. Ut Matth. 5. *Nisi abundaverit justitia vestra plùs, quàm Scribarum, & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum.* Ibidem c. 6. *Attendite, ne justitiam vestram faciatis coram hominibus &c.* & alibi passim. 2. Strictissimè justitia accipitur pro gratia sanctificante, quæ etiam justificans dicitur: qua nimirùm coram DEO justi sumus. Item (quod férè coincidit) sumitur pro charitate, quæ est vinculum perfectionis, & plenitudo legis, ideóque meritò vocatur justitia, quatenus adfert adæquationem cum tota lege. Hinc August. Lib. De natura & gratia c. 38. dicit, *Charitatem esse veram, perfectámque justitiam.* Neutro modo accepta justitia est hujus loci. 3. Medio, & communi modo justitia accipitur pro una ex quatuor virtutibus Cardinalibus, seu pro virtute particulari rectè ordinante hominem ad alterum, seu proximum suum, reddendo cuivis, quodsuum est; & sic accepta justitia est hujus loci mox definienda, ejúsque objectum dicitur Jus.

§. II.

Jus.

JUris nomen iidem variè accipitur apud doctos. 1. Pro scientia Legum, vel Jurium, seu pro arte, quà cognoscitur justum. Quo sensus jus definitur à Jurisconsulto: *Ars boni, & æqui.* 2. Jus accipitur pro loco, ubi fit justum, seu ubi justitia administratur. Quo sensu dicitur quis *in jus ambulare, & in jure comparere, aliquem in jus vocare.* Quin etiam accipitur pro ipsa sententia judicis: Judex enim sententiam pronuntians dicitur *jus dicere*, etiam in jure. *Extra territorium jus dicenti non paretur.* 3. Jus accipitur pro ipsa lege, quæ est Regula Justi. Sic enim dividitur jus, in naturale, positivum, divinum, humanum, Jus gentium, & Civile, ac Canonicum. Et passim audis aliquid esse de Jure naturali, de Jure positivo &c. de Jure sic accepto agitur in materia de Legibus. 4. Ad propositum jus accipitur pro justo, id est, adæquato, ac debito alteri; & sic est objectum Justitiæ varia ratione, ut mox patebit. 5. Principaliter Jus accipitur pro potestate, vel facultate legitima ad aliquam rem obtinendam, vel functionem aliquam exercendam, cujus violatio sit injuria. Et ferè coincidit cum dominio latè sumpto, ac diviso in dominium jurisdictionis, & proprietatis. Quo sensu dicitur aliquis *uti jure suo.* Et hoc modo acceptum jus est fundamentum juris justi, & titulus, quem respicit justitia ex parte proximi, ut propter illum velit tribuere ei jus suum. Ideo enim justum est, ut mihi aliquid detur, aut fiat, quia ego ad illud jus seu facultatem, ac potestatem legitimam illud exi-

exigendi, eóque fruendi habeo. De hoc jure latiùs alibi. Jus quarto modo acceptum pro justo, vel debito alteri hìc porrò explicandum est.

§. III.

Justum seu debitum morale, & Legale.

3 JUs (prout idem est, ac justum) latissimè sumitur pro debito cujuscunque virtutis (velut objectum justitiæ latissimè sumptæ pro actu cujuscunque virtutis sub. §. 1.) sicque justum dicitur, quidquid est conforme, vel commensuratum rectæ rationi, ac legi. quo modo sæpissimè accipitur in sacra Scriptura. Luc. 1. ***Erant ambo justi coram Domino incedentes in omnibus mandatis, & justificationibus Domini.*** Et sic latissimè acceptum communiter dividitur, in ***morale & legale.*** ***Justum*** seu ***debitum morale*** dicitur, quod quis debet alteri ex honestate virtutis, operantis tantùm, absque jure, vel potestate alterius illud exigendi: ut sunt debita Charitatis, Misericordiæ, Fidelitatis, Temperantiæ, Fortitudinis &c. quæ quis omittendo, nullum lædit jus alterius, sed solùm deficit, vel recedit ab honestate virtutis, seu rectitudine debita, quam operans in suis actionibus servare deberet. ***Justum*** seu ***debitum legale*** dicitur, ad quod reddendum alteri quis lege adstringitur ex eo, quòd alter jus, ac potestatem habeat ad tale quid exigendum, vel obtinendum. Et sic est objectum peculiare virtutis justitiæ, & nonnullarum virtutum ipsi annexarum: ut Religionis, Pietatis, Observantiæ, Obedientiæ, de quibus infrà.

§. IV.

Justum legitimum, seu æquum.

4 JUstum, ac debitum legale porrò dividitur in ***legitimum***, & ***æquum.*** Legitimum dicitur, quod à singulis partibus seu civibus debetur ipsi Communitati, vel Reipublicæ in ordine ad bonum commune, ex eo præcisè, quòd sint partes, seu membra talis Communitatis, vel Reipublicæ. Et hoc tanquam proprium objectum spectat ad Justitiam legalem. ***Justum***, seu ***debitum æquum*** dicitur, quod ab una parte, vel cive debetur alteri parti, vel civi Communitatis, quo proinde ipsæ partes Reipublicæ inter se velut coæquantur in eo, quod eis secundùm leges debetur, ita nulla pars plùs vel minùs habeat ab altera, quàm ei debeatur. Et hoc tanquam proprium objectum constituit justitiam particularem, aut commutativam, si constituat æqualitatem arithmethicam: ut pro quinque acceptis ab alio, debentur alia quinque. Aut distributivam, si constituat æqualitatem geometricam: ut de bonis communibus duobus civibus, uni merito ut quatuor, alteri merito ut duo, de jure æquo primo debetur præmium ut quatuor, alteri præmium ut duo tantùm. Atqui hinc jam emergit solemnis

Justitiæ divisio.

5 JUstitia communissimè dividitur in *Legalem* seu *Universalem*, & *Particularem.* Et hæc subdividitur in commutativam, & distributivam. Alii immediatè assignant triplicnm justitiam; ***Legalem, Distributivam, & Commutativam***: idque juxta triplicem habitudinem bonorum alicujus Communitatis. *Prima* est habitudo partium ad totum, quâ singulæ partes, seu cives debent aliquid Communitati in ordine ad bonum commune: & hoc debitum reddit justitia legalis, seu universalis. *Secunda* est habitudo totius ad partes, qua ipsa Communitas debet aliquid singulis partibus inter se se comparatis de bonis communibus: & hoc debitum reddit justitia particularis distributiva circa bona communia partibus distribuenda. *Tertia* est habitudo parium ad partes, quâ una pars, vel civis privatus debet aliquid alteri parti, vel concivi privato de bonis particularibus: & hoc debitum reddit ad æqualitatem commutativa particularius Justitia. Denique ad has tres Justitiæ species etiam spectat, & reduci debet Justitia vindicativa debitas delictis pœnas infligens. De singulis ordine; incipiendo à definitione Justitiæ in communi.

SECTIO I.

Justitiæ difinitio explicatur.

SUMMARIUM.

6. Justitia est constans, & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi. *Ubi*
7. Voluntas *sumitur pro habitu virtutis inclinante ad tribuendum*
8. Jus suum, *quod est objectum formale* quod *Justitiæ.*
9. *Per ly* cuique *significatur objectum* Cui, *seu quivis alius homo,*
10. *Per ly* tribuendi *significatur actus proprius Justitiæ.*
11. *Differentiæ inter Justitiam & alias virtutes morales, Usque ad n. 64.*

JUstitia est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi. Est ab omnibus tam Theologis, quàm Juristis recepta devenitio, tradita ab Ulpiano *in Lege Justitia.* ff. ***De justitia & jure*** Explico particulatim. 6

§. I.

Est constans, & perpetua Voluntas.

VOluntas hìc accipitur non pro ipsa potentia voluntatis omnibus communi, quæ utique sine justitia esse potest; neque solùm pro actu, seu actuali volitione tribuendi jus suum cuique; sic enim est actus justitiæ potiùs, quàm ipsa justitia: sed accipitur pro habitu virtutis ordinante voluntatem, & inclinante hominem ad volendum suum cuique jus tribuere. *Constans & perpetua.* Significatur Justitiam ut veram virtutem debere firmiter, ac immobiliter, & omni tempore, non semel, vel iterum tantùm, & in omni materia, non in hâc, vel illâ tantùm, inclinare ad actum justum, seu jus suum cuique tribuendum, ut quis verè justus dici possit. In his ergò particulis, velut genere, Justitia convenit cum aliis virtutibus moralibus voluntatis: quælibet enim virtus est constans & perpetua voluntas operandi honestè, seu, quod idem, est ***habitus indefectibiliter attingens bonum honestum.*** Reliquæ sequentes particulæ: ***jus suum cuique tribuendi***: differentiam Justitiæ ab aliis virtutibus, desumptam à proprio suo objecto & actu, exprimunt, ut mox patebit. Unde clariùs hanc definitionem reddit D. Tho. 2.2. q. 58. a. 1. in corp. ***Justitia est habitus, secundùm quem aliquis constanti & perpetua voluntate jus suum cuique tribuit.*** 7

§. II.

§. II.

Jus suum.

8 HIc significatur objectum formale *quod* Justitiæ, quod est jus, seu justum æquale debitum alteri ex eo, quod alter habeat jus reale, seu potestatem legitimam exigendi talem rem tanquàm suam, & in suum commodum referendam. Unde hoc jus, seu justum & debitum alteri reddendum, quod respicit Justitia, differt ab aliarum Virtutum debitis penes diversum fundamentum. Illud enim debitum non fundatur in superioritate, ut Obedientia; nec in excellentia, ut Religio, Dulia, Observantia, vel in aliis titulis, sed in jure reali, & dominio alterius ad talem rem, vel ejus usum, tanquam principaliter in suum commodum referendum, ut optimè, & latè explicat *Lugo de Justit. disp.* 1. *Sect.* 1. *à num.* 4.

§. III.

Cuique.

9 SIgnificatur objectum *Cui* Justitiæ, quod est quivis, seu omnis alius homo, excepto se ipso: Justitia enim directè semper est ad alterum: ut habet communis DD. cum *S. Th. cit. a.* 2. Ratio est; quia Justitiæ proprium officium est facere æqualitatem: sed æqualitas non potest esse, nisi inter duos, cùm nihil sit sibi ipsi æquale; ergò Justitia semper debet esse ad alterum, cui reddat jus suum ad constituendam æqualitatem.

Dices. Si ego consulam alteri, ut mihi fideliter restituat debitum, nonne actus iste participat bonitatem Justitiæ ab actu justitiæ alteri consulto? Ergo justitia versatur tunc circa se ipsam. ℟. *Indirectè* transeat. Ideò enim cautè dixi: Justitiam *directè* semper esse ad alterum.

Dices iterum. Qui occidit se ipsum, peccat contra Justitiam: ergo Justitia potest esse ad se ipsum directè *Dist. Ant.* peccat contra Justitiam respectu sui ipsius N. (sic enim solùm peccat contra Charitatem) peccat contra Justitiam respectu Dei Supremi vitæ & mortis Domini, cujus proinde jus violat, *Con. ant.* & *nego conseq.* Potest etiam dici aliquorum sensu talem peccare contra Justitiam legalem respectu Communitatis, quam aliqua sui parte spoliat, ad quam ipsa communitas jus habebat.

Dices adhuc. Dux belli distribuens præmia vel spolia, attributâ sibi ipsi æquâ & legitimâ parte, nonne exercet actum Justitiæ distributivæ, etiam erga se ipsum? ℟. Nequaquam: solùm enim Justitiam distributivam exercet respectu aliorum, quibus proportionatas suas partes relinquit: respectu autem sui ipsius potiùs exercet actum generosæ temperantiæ, moderando appetitum inordinatum habendi.

§. IV.

Tribuendi.

10 SIgnificatur actus proprius Justitiæ, scilicet actu jus suum cuique attribuere; idque vel reparando, si læsum sit, vel conservando, seu non lædendo, si adhuc sit integrum. Neque enim Ly *Tribuere* hic accipi debet solùm positivè, pro actu positivo, quo quis alteri aliquod jus suum tribuit, debitum solvendo, vel ablatum restituendo; sed etiam, & maximè, negativè, pro omissione, seu abstinentia à contrario actu injuriam inferendi. Ejusdem enim virtutis est facere bonum in sua propria materia, & abstinere à malo contrario. Justitiæ ergò virtutis actus immediatus & elicitus est: *velle jus suum cuiq; reddere; & nolle jus cujuspiam lædere, vel violare;* actus verò mediatus, & imperatus est actualis redditio juris cujusvis (nimirùm debiti solutio, vel ablati restitutio) & abstinentia ab injuria opposita. Unde justitiæ partes integrales dicuntur, facere bonum, & declinare à malo.

COROLLARIUM.

EX dictis hactenus patet triplex valde notanda differentia inter justitiam, & alias virtutes morales.

Prima: ex parte objecti *Cui*. Justitia enim se- 11
cundùm propriam suam rationem rectum facit hominem in ordine ad alterum; justus enim per se semper alteri justus est: at temperans per se sibi ipsi est temperans; fortis sibi ipsi per se fortis est. Quòd verò etiam quis alteri, Communtati fortis, vel temperans esse possit, & debeat, per accidens est, & ex imperio aliarum virtutum, ut Justitiæ legalis, Charitatis, Pietatis.

Secunda: ex parte materiæ. Quia Justitia 12
aliæque ei annexæ virtutes versantur circa actiones humanas externas moderandas, quatenus ad alterum tendunt, aliæ verò virtutes, Temperantia, & Fortitudo versantur solùm circa passiones moderandas, quatenus ipsum hominem afficiunt: utpote Temperantia circa moderandas passiones appetitûs concupiscibilis, & irascibilis: Fortitudo circa moderandas passiones timoris, & audaciæ.

Et licèt passiones cupiditatis, iræ, vindictæ &c. nimis sæpè obstent, quo minùs Justitia suos actus debitè exerceat, judicando, restituendo &c. non tamen est ipsius Justitiæ proprium moderari illas passiones, sed hoc spectat ad alias virtutes, etsi ex imperio Justitiæ. Nam ad essentiam cujuscunque virtutis solùm spectat moderari difficultates in sua propria materia occurrentes: non item omnes difficultates undecunque occurrentes, sed hoc aliis virtutibus relinquitur: alioquin sufficeret una virtus pro omnibus actibus honestis.

Tertia: Ex parte medii. Justitia enim in suis 13
operationibus circa proximum præcisè servat medium rei, hoc est, ex ipsa rei natura determinatum absque ullo ordine, vel respectu ad hominem operantem: ut nimirùm æqualitas dati & accepti æstimetur ex natura ipsarum rerum, ut v. g. præcisa causa, cur huic sint reddenda quatuor, sit, quia ei ablata, vel pacto promissa sunt quatuor, nullâ habita ratione personæ operantis, sit dives, pauper, firmus, infirmus. At verò aliæ virtutes, Temperantia, Fortitudo &c. in suis operationibus moderandis servant medium rationis tantùm, determinandum scilicet à recta ratione cum habitudine & proportione ad operantem. v. g. Temperantia moderans appetitum & usum cibi, &

& potûs, non sumit medium ab ipsa re, scilicet cibo & potu, sed à recta ratione mensurante qualitatem & constitutionem operantis, comedentis, & bibentis: quod enim infirmo nimium est (v. g. mediam libram carnis comedere, integram mensuram bibere) robusto minus est, sic in cæteris. Adeóque cur tantus cibus & potus sit moderatus, seu in medio virtutis positus, causa non est in ipsa re, sed ex parte ipsius comedentis & bibentis, cui juxta suam constitutionem tantum sufficit, ut ne plus exigat, nec minori contentus esse valeat.

SECTIO II.

Justitia perfecta & imperfecta.

SUMMARIUM.

14. *Justitia perfecta requirit tres conditiones. 1.* alteritatem *2.* debitum simpliciter. *3.* æqualitatem. *Unde*

15. Vsque ad n. *19 ex defectu horum aliæ virtutes à ratione veræ justitiæ deficiunt: hinc etiam*

19. *Inter Patrem & filium, Dominum & servum, maritum & uxorem* formaliter *sumptos, non datur justitia propriè dicta:*

21. *Benè verò inter eos* materialiter *sumptos, quatenus scil. singuli eorum habent peculiare jus, vel dominium.*

22. Vsque ad n. *26. quoad delicta inter hos observatio practica multùm notanda.*

§. I.

Justitiæ perfectæ conditiones.

14 JUstitia perfecta & simpliciter dicta (ut ex definitione explicata evidenter constat) tres conditiones essentialiter requirit.

Prima. Ut sit ad alterum simpliciter, seu inter duos totaliter inter se distinctos, non tantùm quoad personam, sed etiam quoad jus & dominium propriorum bonorum, sic ut quilibet habeat sibi proprium ab altero independens jus. Cujus ratio mox patebit ex conditione tertia. *Secunda.* Ut sit debitum simpliciter alteri, habeátque veram rationem debiti legalis, sic ut alter ad illud jus, seu potestatem habeat, illud sibi tanquam lege debitum exigendi, etiam in Judicio. *Tertia.* Ut constituat æqualitatem simpliciter inter debitum, & jus alterius, ut scilicet omninò tantum detur, quantum, postulat jus alterius. Hæc conditio rursus infert primam, quod nimirùm Jus, & Justitia simpliciter, debeat esse ad alterum simpliciter: cùm enim æqualitas necessariò sit inter duos ita distinctos, ut unus sit sibi totus proprius, & non alterius aliquo jure, inter illos tantùm poterit esse jus & justitia simpliciter, qui sunt ita diversi inter se, & distincti, ut unus non sit pars vel quasi pars alterius, sed totus sibi proprius: uti se habent duo cives disparati Communitatis. Justitia ergò secundùm quid & imperfecta erit, quando una ex dictis tribus conditionibus deficit, quando scilicet aut non est ad alterum simpliciter, aut non constituit æqualitatem simpliciter, aut non est debitum simpliciter, & legale, sed morale tantùm. Et huc spectant imprimis virtutes annexæ Justitiæ, seu partes potentiales Justitiæ.

§. II.

Justitiæ imperfectæ enumerantur.

15 VIrtutes annexæ Justitiæ, tanquam Justitiæ secundùm quid, seu species imperfectæ Justitiæ, in aliquo scilicet à perfecta ratione Justitiæ deficientes, communiter enumerantur novem. 1. *Religio* erga Deum. 2. *Pietas* erga Parentes. 3 *Observantia* erga homines virtute excellentes, & Superiores (ad quam spectant Dulia, & obedientia) 4. *Veritas* erga omnes: quâ se talem quis exhibet dictis & factis, qualis reverà est. 5. *Gratia*, seu *Gratitudo*: qua quis alteri compensat beneficia. 6. *Vindicatio*, seu *Justitia vindicativa*: quâ maleficia dignâ pœna compensantur. 7. *Liberalitas*: quâ quis aliorum consulit utilitatibus. 8. *Magnificentia*: qua id ipsum facit magnis sumptibus. 9. *Amicitia*, *seu affabilitas*: quâ quis se reddit alteri charum. 10. additur Epikeja: quæ clementer, juxta æquitatem, temperat rigorem legis: omnes dicuntur Justitiæ secundùm quid, quia in aliquo à vera Justitiæ ratione deficiunt; quæ debet esse *ad alterũ, de debito, & secundùm æqualitatẽ simpliciter.*

I. Ob defectum perfectæ æqualitatis à ratione 16
veræ justitiæ deficiunt Religio, Pietas, & observantia. Religio quidem erga Deum: quia homo non potest Deo reddere æquale, scilicet quantum ei debet, juxta illud Psalmi 15. *Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.* Pietas item erga parentes: Quia nec iis æquale reddi potest eo ipso, quòd esse dederint. Observantia erga Majores, virtute, & dignitate pollentes: quia nec his nostro cultu æquale reddi potest hoc ipso, quia agnoscimus & profitemur nos inferiores. Interim tamen hæc tria servant perfectissimam rationem debiti legalis, æquè ac vera justitia: strictissimum enim est illud debitum, & scriptis etiam legibus præcipitur, additque obligationem civilem.

II. Ob defectum debiti legalis à perfecta ratio- 17
ne justitiæ deficiunt virtutes reliquæ enumeratæ: veritas quidem, gratitudo, & justitia vindicativa: in his enim solùm est debitum morale, etsi necessarium, & obligans sub peccato: Et multo magis liberalitas, amicitia &c. in quibus est debitum morale congruum tantùm, & solùm ad melius esse, seu majorem honestatem morum necessariorum, sic ut eo omisso non peccetur.

III. Ob defectum perfectæ alteritatis à perfecta 18
ratione juris & justitiæ deficiunt (ut vocat Aristoteles, 5. *Ethicorum c. 6.* & *D. Th. cit.*) Jus paternum inter patrem & filium; Jus herile inter Dominum & servum; Jus conjugale inter maritum & uxorem, licèt & hæc perfectissimam rationem debiti legalis contineant. Sed advertendum est, filium, servum, uxorem posse dupliciter considerari. *Primò* formaliter, & quatenus tales sunt: quâ ratione filius ut filius, servus ut servus, uxor ut uxor, sunt velut aliquid patris, domini, mariti, & velut una cum ipsis persona moraliter; atque cum iis in eodem jure participant, ita ut quoad res, vel actiones talis juris paterni, herilis, œconomici, vel conjugalis, commodum vel damnum æquè in utrumque redundet. Adeóque licet pater & filius, dominus & servus, maritus & uxor physicè sint duo homines, moraliter tamen censentur unus homo saltem in jure civili, & externo. *Secundò* Filius, servus, uxor, possunt considerari materialiter, ut homines sunt, & condistincta membra Reipu-

blicæ, vel Communitatis: qua ratione possunt habere omninò distinctum jus, dominium vel peculium, à patre, Domino, marito omninò independens, ita ut quoad actiones, & res illius juris proprii, commodum, vel damnum in ipsos solos redundet, & alium, patrem, dominum, maritum, non contingat; nam præter jus vitæ & famæ, filius jam emancipatus habet proprium jus, & dominium bonorum suorum; imò etiam filiusfamilias potest habere proprium peculium castrense, vel quasi castrense. Servus quoque proprium potest habere peculium independens à Domino: uxor etiam propria bona paraphernalia. Quo notato resolvendum erit, ut sequitur.

§. III.

Qualis Justitia inter Patrem & filium?

19 PRimò dicendum. Inter Patrem & filium, Dominum & servum, maritum & uxorem, formaliter, quatenus tales sunt, non potest esse jus, vel justitia simpliciter, sed tantùm secundum quid. *Communissima cum Arist. & D. Th. proximè citatis.* Ratio patet ex dictis. Quia Jus & Justitia perfecta debet esse ad alterum, & æqualem in jure, qui scil. naturâ & jure sit ab altero distinctus, ut supra dictū est: sed filius, servus, uxor, quatenus tales sunt, non sunt ita naturâ & jure à patre distincti. Nam 1. Filius ut talis est quasi pars patris, & naturâ; quippè ex paterno semine natus, & jure; nam usque ad emancipationem in omni jure paterno patriæ potestati est subjectus, adeóque licet sit alius in persona physicâ, non tamen est alius in jure, cùm totum jus filii, quantùm ad ea, quibus respicit patrem, sit sub patria potestate, adeò ut quidquid filius debet, vel tribuit patri, censeatur etiam debere, vel tribuere sibi ipsi, atque omne commodum, vel incommodum filii in his etiam redundat in patrem. 2. Servus similiter est aliquid Domini, nempe instrumentum ejus animatum ad opera domestica, & quiddam ex ejus bonis; atque ut talis, quibus respicit dominum, nullum habet jus in iis non subjectum potestati Domini. 3. Uxor denique est etiam aliquid mariti, & econtra, cùm sint moraliter unum corpus, & una caro: atque in iis, quæ ad vitæ societatem, & administrationem familiæ pertinent, uxor jure marito subjecta est, ut damnum unius semper redundet in alterum: ergò inter illos, ut tales sunt, non potest esse jus, vel justitia simpliciter, sed tantùm secundùm quid. Eadem ratione dicimus infrà de Justitia Legali. Eádemque ratione idem dicendum de omni Justitia erga Deum, ut Religione, Pœnitentiâ, Obedientiâ: nam etiam ex hoc capite deficiunt à verâ ratione Justitiæ simpliciter, quòd scilicet in homine respectu Dei, nec reperiatur perfecta æqualitas, nec perfecta distinctio: Dei enim opus, & possessio sumus, & quidquid Deo debemus, ac facimus, verissimè debemus, ac facimus nobis ipsis.

20 §. Interim semel pro semper valde notandum est, quòd, licet prædicta deficiant à perfecta ratione Justitiæ, quantum ad distinctionem, & æqualitatem perfectam, minimè tamen deficiant, sed servent perfectissimam rationem debiti Legalis, imò majus & strictius est debitum. v. g. Religionis erga Deum; Justitiæ Legalis erga communitatem; Pietatis, ac Juris paterni &c. quàm Justitiæ simpliciter dictæ erga concivem; & proximum æqualem: unde & graviora peccata sunt, graviúsque puniuntur in Jure delicta contra Deum, Communitatem, parentes, dominum &c. quàm contra concivem æqualem. Hæc ergò doctrina, speculativa potiùs, quàm practica, parùm favet reo in foro conscientiæ: imò neque externo, excepto cujus ratio patebit infrà.

Secundò dicendum. Inter patrem & filium, 21 Dominum & servum, maritum & uxorem materialiter sumptos, ac quatenus singuli peculiare Jus vel dominium habent, potest esse Justitia simpliciter. Ita *Sotus*, *Less. Molina*, aliíque allatis Tanner *Disp. 4. q. 2. dub. 1. n. 12.* *Lug. Disp. 1. de Justitia. Sect. 5. a. n. 31.* Et patet ab opposita ratione. Quia filius, servus, uxor, materialiter spectati, quatenus homines sunt, & partes condistinæ Communitatis, possunt habere jura vel dominia sibi propria prorsùs distincta, & independentia à patre, Domino, marito: secundùm quæ vero contractu, vel delicto possunt contrahere vera debita, activa & passiva ad patrem, Dominum, maritum. Nam v. g. filius, non tantum jam emancipatus, est verus dominus bonorum suorum, sed etiam minorennis sub patria potestate constitutus, potest habere proprium peculium castrense ex militia acquisitum, vel quasi castrense, ex officio publico, vel donatione principis comparatum: in quo peculio à patre independens est, potestque inter ipsum & patrem esse verus contractus emptionis, vel venditionis, vel alius ex justitia obligans, juxta legem 2. *ff. de emptione.* Servus item potest habere proprium peculium, eóque se à Domino redimere, ita ut Dominus injustus esset, si eo pacto inito, acceptáque pecuniâ servum non manumitteret. Uxor denique potest habere propria bona paraphernalia, & de ipsis cum marito celebrare contractus ad justitiam spectantes, atque ex justitia obligantes alterum ad restitutionem. Præterquam quòd etiam quoad debitum conjugale, & dotis legitimam administrationem, est inter maritum & uxorem juris stricti æqualitas, adeóque justitia simpliciter; cùm negatio debiti, adulterium, dotis dissipatio, secundùm omnes, sint propriè contra justitiam. Insuper singuli istorum habent sibi proprium, & strictum jus famæ, & vitæ. Unde universaliter delicta inter patrem & filium, servum & Dominum, uxorem & maritum, ut homicidium, injusta infamatio, furta de bonis non subjectis, verè sunt contra justitiam simpliciter, & quidem qualificata: ut mox patebit: ergò tandem inter patrem & filium, Dominum & servum, maritum & uxorem potest esse jus & justitia, atque adeò etiam injuria simpliciter; quia nimirùm in iis omnibus, filius, servus, uxor non habent se ut pars, instrumentum, vel aliquid patris, Domini, mariti, sed habent se ut concives, & partes condistinctæ Communitatis: eóque respectu ipsis per accidens est, quoad illos contractus, vel delicta, quòd unus eorum sit pater, alter filius &c.

§. IV.
OBSERVATIO PRACTICA.
Quoad delicta inter prædictos.

22 EX dictis in ordine ad praxin observanda est notabilis differentia quoad delicta inter filium & patrem, uxorem & maritum &c. nam quoad injustam læsionem vitæ, famæ, & honoris, ut si filius patrem occidat, verberet, injustè diffamet, aut quavis contumeliâ afficiat; peccatum erit qualificatum, & contra justitiam, & contra pietatem speciali malitiâ, & circumstantia speciem mutante, necessariò explicanda in confessione, secundùm omnes: ut in quarto Præcepto etiam notatum. *Contra justitiam* quidem: quia Pater, ut homo est, habet jus suæ vitæ, famæ, & honoris contra omnes homines, etiam filium, uxorem &c. *Contra Pietatem* verò; quia pater ut pater est, habet peculiare jus reverentiæ, amoris, honoris erga filium tanquam aliquid sui, cui reverentiæ repugnant delicta illa.

23 II. Econtra verò furtum, vel defraudatio in bonis temporalibus patris facta à filio, est tantùm contra justitiam; & quidem minùs peccatum, quàm furtum, vel defraudatio de rebus extraneis, cum propter arctissimam inter eos tam naturalem, quàm legalem conjunctionem, quæcunque bona temporalia patris aliquo modo spectent ad filium, & vice versâ, etiam bona filii ad patrem, ut cum aliis rectè observat *Laym. lib. 3. tract. 1. c. 3.*

24 III. Insuper, etiam non est speciale peccatum contra virtutem Pietatis: quia furtum regulariter non opponitur graviter contra Pietatem, & reverentiam parentibus debitam. Unde ea circumstantia, nimirùm furtum esse factum de bonis patris, non est necessariò explicanda in confessione: ut apud *Laym.* ibidem optimè infert *Molina* dicens: *non tenetur filius confiteri furtum aut defraudationem factam fuisse patri: quoniam peccatum est ejusdem speciei, ac si adversus alium factum fuisset; & quod defraudatio in bonis temporalibus sit facta patri, non aggravat; sed extenuat culpam.*

25 IV. Dixi tamen: *Regulariter* furtum non opponi graviter contra Pietatem, vel reverentiam, & amorem patri debitum. Non est enim negandum posse etiam aliquando opponi graviter, speciali gravi malitia contracta: ut si filius auferret à patre tantam substantiæ partem, ut pater reduceretur ad egestatem: vel inde multùm pateretur circa statum & conditionem suam: aut si aliunde prævideret ex tali furto, rei v. g. charissimæ, patrem meritò quoque gravissimè offendendum: tunc enim omninò filius etiam graviter peccaret contra Pietatem: adeóque deberet eam circumstantiam explicare in confessione, ut sapienter monet *Lug. disp. 1. n. 32.*

SECTIO III.
Justitiæ species explicata.

SUMMARIUM.

26. *Justitiæ* legalis *seu* universalis, *&* particularis *definitio.*
27. *Cur dicatur* legalis *&* universalis *vel* generalis?
28. *Est virtus specialis distincta ab aliis virtutibus.*
29. *Et eadem ejusdem rationis in principe, & Subdito.*
30. *Non tamen Justitia strictè, & simpliciter dicta.*
31. *Quid Justitia* distributiva, *&*
32. *Quid* communicativa?
33. *In quo conveniant, & differant?*
34. *Cùm eis diversi sint actus.*
35. *Diversa ratio debiti, &*
36. *Diversa objecta formalia, ideo*
37. *Specie & essentialiter differunt, velut species analoga.*
38. *Justitia* vindicativa *sub uno respectu reducitur ad legalem*
39. *Sub alio ad commutativam.*
40. *Simpliciter tamen non est justitia propriè dicta.*
41. *Corollarium.*

DUæ sunt immediatæ species Justitiæ: *Legalis*, seu *Universalis* & *Particularis*. 26 Justitia *Legalis*, *seu Universalis, est virtus ordinans hominem in suis actibus ad bonum commune Reipublicæ seu Communitatis*: quâ nimirùm homo reddit, & præstat, quod justum & debitum est ipsi Communitati ad sui conservationem. Iustitia particularis *est virtus, quæ cuique particulari personæ jus suum debitum reddit*; seu quod idem est: *est virtus, quæ rectà inter se ordinat, & adæquat homines quoad commutationem bonorum particularium, & distributionem bonorum communium.* Ubi indicantur ejus geminæ species, commutativa, & distributiva Justitia, de quibus ordine per Paragraphos.

§. I.
Justitia Legalis seu Universalis.

DEfinitionem jam modò audivisti. Pro cujus explicatione aliquot quæstiunculæ scholasticæ explicandæ sunt.

I. Cur dicta Justitia *legalis*, seu universalis? R. 27 *Legalis* justitia vocatur: quia versatur circa justum *legitimum*, seu *lege debitum*: cùm leges omnes principaliter præscribant ea, quæ sunt bona & conducibilia ipsi Communitati: adeóque Justitia efficiendo ea, quæ sunt bona apta Communitati maximè fit conformis Legibus, ideóque Antonomasticè *legalis* dicta. *Universalis* autem, vel *Generalis* Justitia vocatur eò, quòd omnes alias virtutes morales quodammodo in se contineat; nimirùm non essentialiter, per prædicationem; sed causaliter, & imperativè, quatenus Justitia illa omnium aliarum virtutum actus ordinat, & imperat, *in ordine ad bonum commune*. Qemadmodum enim Leges in omni materia virtutum præscribunt ea, quæ sunt conducibilia bono communi, ut pulchrè ostendit Philosophus 5. *Ethicorum* dicens: *Leges de omnibus præscribunt, & ea quæ ad virum fortem pertinent: ut non deserere ordines, non fugere, non arma abjicere: & id quod est temperantis: ut non committere adulterium: non contumeliosè se gerere, & id quod est mansueti, ut non verberare, non maledicere. Simili modo secundùm alias virtutes, & vitia, alia jubet lex, alia prohibet.* Sic Aristoteles. Ita etiam Justitia Legalis perficit, & dirigit hominem, ut rectè & justè se gerat erga Communitatem in omni materia virtutum moralium: meritò ergò dicta Justitia *Universalis* & à Philosopho ibidem *Justitia perfecta*.

II. Estne virtus specialis distincta ab aliis? R. 28 Quòd sic. Communis cum *S. Th. q. 58. art. 6.* & aliis apud *Tanner. disp. 4. De Justit. q. 2. dub. 1.* Nam licèt hæc Justitia Legalis, universalis, seu generalis sit secundum materiam, quia scilicèt versatur,

ſatur, ut dictum eſt, circa materiam omnium aliarum virtutum, quarum omnium actus ad bonum commune dirigit, ordinat, & imperat: attamen ſecundùm ſe, & rationem ſuam eſſentialem, virtus ſpecialis eſt, diſtincta à quavis aliâ virtute morali. Quia & peculiarem rationem honeſtatis & laudis obtinet, diſtinctam ab honeſtate & laude aliarum virtutum: & peculiarem difficultatem habet in agendo propter bonum commune: ejúsque proprium objectum formale, eſt agere ob bonum commune, utique diverſum ab objectis omnium aliarum virtutum moralium propriis. Quemadmodum Charitas ſecundùm ſe ſpectata, ſpecialis ab aliis diſtincta virtus eſt ex ſuo proprio objecto, & motivo formali, quod eſt bonum Divinum; attamen ea ipſa virtus maximè univerſalis & generalis eſt, imò omnium aliarum virtutum forma, quatenus ſimiliter omnium aliarum virtutum actus imperat & ordinat, ut propter DEUM, & bonum divinum exerceantur, atque ſic actus formati, ac meritorii eſſe poſſint. Vide citt:

29 III. Eſtne eadem virtus in Principe, & ſubdito? ℞. Eſt eadem. Ita cum aliis *Valentia*, & *Lugo hic.* Ratio patet: quia uterque & Princeps, & ſubditus in operando, is imperando, hic obſequendo, movetur eodem motivo & affectu boni communis ad juvandam, ſeu protegendam Rempublicam, cujus uterque pars eſt. Si ſubditus habeat ſpeciales difficultates in obediendo & operando propter bonum commune, eæ non habitu Juſtitiæ Legalis, ſed habitu aliarum virtutum, Fortitudinis, Temperantiæ, & maximè Patientiæ ſuperandæ ſunt: quemadmodum ſpeciales difficultates Principis ad bonum promovendum commune, ſimilium virtutum, & maximè Prudentiâ ſuperari debent. Quâ ratione *S. Thomas cit. art. 6.* ex Ariſtotile docet, hanc virtutem Juſtitiæ Legalis, in Principe, ſeu Magiſtratu ineſſe *Architectonicè*, quatenùs ea per Leges præcipiunt, & ſtatuunt, quæ ad bonum commune, optimámque adminiſtrationem Reipublicæ pertinent: in ſubditis autem ineſſe *miniſterialiter*, & *executivè*; quatenus ii ejusmodi leges ob bonum commune acceptant, & obſervant, excutioni mandando, quæ per Magiſtratum decreta ſunt.

30 IV. Eſtne Juſtitia ſtrictè & ſimpliciter dicta? Reſp. Non eſt. Ita cum aliis *Valentia cit. q. 1. punct. 2.* Lug. *cit. ſect. 4. num.* 68. Ratio eſt: quia licèt Juſtitia Legalis ſervet perfectiſſimam rationem debiti Legalis, & legitimi, non tamen ſervat perfectam alteritatem requiſitam ad Juſtitiam ſimpliciter dictam. Quare ſicut Pietas v. g. erga parentes, non eſt Juſtitia ſimpliciter, & perfecta ob defectum alteritatis perfectæ, cùm filius ſit quaſi pars patris, & jure idem: ita à fortiori non erit juſtitia ſimpliciter, & perfecta inter civem & Communitatem, cujus ille, non *quaſi*, ſed *reverà* pars eſt, & jure particeps in comodis: nã & in incommodis Communitatis non diſtinguitur à ſuis membris: & ideò Juſtitia Legalis non ita reſpicit bonum commune, ut præſcindat à bono particulari operantis, ſed potiùs ideò reſpicit illud bonum commune, quia cenſetur eſſe bonum etiam ipſius operantis ac ſingularum partium; ſicut bonum corporis eſt bonum membrorum. Juſtitia autem perfecta reſpicit bonum alterius præſcindendo omninò ab utili proprio, ut acutè obſervat *Lugo cit.* De obligatione & violatione Juſtitiæ Legalis habetur tract. 5. de delictis in Septimo præcepto, cùm de defraudatione tributorum, Vectigalium &c.

§. II.

Juſtitia Diſtributiva & Commutativa definita.

JUſtitia *diſtributiva* dicitur, quæ diſtribuit bona Communitatis in ſingulas partes ſecundùm debitam proportionem dignitatis, vel meriti cujusque, ſicut contra etiam onera Communitatis ſecundùm proportionem facultatis cujusque. Unde ejus materia propria 1. Per ſe & principaliter ſunt bona communis Reipublicæ, vel communitatis, ipſi communitati, vel Reipublicæ aut ſuperflua, aut vacantia; ut ſunt æraria ſuperflua &c. dignitates, beneficia, officia vacantia: omnia debita proportione pro cujusque ſtatu & merito, partibus Reipublicæ diſtribuenda. Quo ſpectant bona Oeconomica Communitatis, Collegii, Familiæ &c. ſingulis debita proportione impendenda. Et quia particeps bonorum communium debet etiam eſſe particeps onerum communium: ideo 2. indirecta materia juſtitiæ diſtributivæ etiam ſunt onera communia, tributorum, operarum, laborum, periculorum ad bonum commune ſuſcipiendorum; omnia juxta proportionem diſtributionis bonorum communium inter cives pro ratione facultatum diſtribuenda: adeò ut ſicut bona communia diſtribuenda ſunt juxta proportionem dignitatis & meriti perſonarum, ita & onera diſtribuenda ſunt juxta proportionem facultatis perſonarum. 3. Reductivè, & ob aliquam ſimilitudinem ad materiam juſtitiæ diſtributivæ etiam reduci poſſunt pœnæ delinquentibus communibus Reipublicæ legibus decretæ, & in ſingulos Communitatis delinquentes, pro ratione delicti æqua proportione infligendæ. Quæ tamen propriè ſpectant ad ſpecialem virtutum juſtitiæ annexam, ſcilicet vindicativam. De qua §. 4. 31

Juſtitia commutativa dicitur, quæ commutat bona particularia inter ipſas partes Communitatis ſecundùm æqualitatem debitam, ſive ex contractu, ſive ex delicto propter damnum alteri illatum. Unde & ejus materia propria ſunt bona particularia inter cives particulares ſecundùm debitam æqualitatem commutanda. Quia nimirùm unus civis vel pars Communitatis non poteſt ulla ratione habere jus ad bona particularia alterius civis: neque ècontra unus alteri quidpiam debere poteſt, niſi factâ aliqua commutatione, quâ unus alteri ſua commutat bona, rurſus ab altero compenſanda: eáque commutatio vel eſt voluntaria & ex contractu cum conſenſu utriusque, & dantis, & accipientis, ut in emptione, venditione, mutuo, locato, commodato, &c. de quibus in materia de contractibus? vel eſt involuntaria commutatio, & ex delicto, cùm quis alicui invito aliquid ſuum aufert, ſeu damnum injuſtum infert in bonis fortunæ, famæ, vel vitæ, ut furto, calumniâ, ho- 32

homicidio &c. de quibus Tract. sequenti in materia de delictis. Ex his utrisvis semper uni remanet jus rem suam exigendi, vel repetendi; alteri verò incumbit jus & obligatio reddendi, vel restituendi. Circa omnes istas commutationes reficiendas, & ad æqualitatem redigendas tanquam propriam (sanè amplissimam) materiam versatur, ideò sic dicta, *justitia commutativa*, cujus proprius actus est restitutio. Hic iterum aliquid Scholasticè dicamus.

§. III.

Justitia Distributiva, & Commutativa comparata.

33 Conveniunt ambæ eæ justitiæ in hoc, quòd utraque raddat jus, seu justum debitum particulari civi seu parti Communitatis: *at diversi utriusque sunt actus, diversa ratio debiti, diversa objecta formalia, seu media constituenda ad æqualitatem debitam: adeòque differunt essentialiter & specie.*

34 *I. Diversi sunt actus.* Nam actus justitiæ commutativæ sunt commutationes bonorum particularium inter cives particulares. Justitiæ autem distributivæ actus sunt distributiones bonorum comuniū inter cives ut partes communitatis: quæ duæ actiones, scilicet commutationes, & distributiones, in se & naturâ ipsâ maximè differunt, etiam in hoc, quòd actio justitiæ comutativæ per se, & propriè sit ipsius hominis particularis aliquid debentis, & non nisi directivè vel coactivè ad Magistratum pertinere possit: actio verò justitiæ distributivæ, scilicet ipsa distributio comunium bonorum per se & propriè est ipsius Magistratûs, seu Rectoris Reipublicæ, & non nisi imperfectè potest esse in privatis, quatenus approbant justam distributionem, eâque contenti vivunt. Ejusdem enim rationis & perfectionis est, actum externum virtutis exercere, & eum sola mente approbare.

35 *II. Diversa est ratio debiti utriusque Justitiæ.* Justitia enim commutativa attendit alteri debitum, quod ei secundùm se est proprium, & particulare, vel ex contractu cum altero, vel ex delicto alterius: Justitia autem distributiva attendit tantùm illud debitum, quod ex bonis communibus ideò alicui debetur, quia est pars Reipublicæ, seu, quia in quantum id, quoad est totius, est debitum parti (ait D. Th. *cit. art.* 2.) quia nimirum hoc ipso, quòd bona sunt communia, & vel Communitati superflua vel vacantia, debentur partibus ejusdem Communitatis, servatâ debitâ proportione supradictâ. Unde si Princeps, vel Magistratus ex bonis communibus reddat civi, quod ei tenetur, vel ex contractu, vel ob præstitam Reipublicæ operam non exercet actum Justitiæ distributivæ, sed commutativæ.

36 III. Diversa quoque sunt objecta formalia, & media constituenda utriusque Justitiæ. Nam Justitia commutativa constituit medium, & æqualitatem simpliciter secundùm proportionem arithmeticam: seu (quod idem est) secundùm æqualitatem rei ad rem, inter datum & acceptum: ita ut quantum datum est, vel acceptum, tantùm reddatur: v. g. qui mutuo, vel furto accepit triginta, totidem tenetur reddere, nullâ habitâ ratione personæ. Justitia verò distributiva constituit medium & æqualitatem non simpliciter & arithmethicè, sed solùm proportionaliter, seu secundùm proportionem geometricam, ac quod idem est, attendit proportionem rerum ad personas, adeò ut in distributione bonorum communium Justitia distributiva postulet, ut in quantum una persona excedit aliam in dignitate atque merito, in tantum res danda uni personæ excedat rem dandam alteri personæ proportionaliter: ut si dignitas & meritum unius personæ superet alterum duplò, duplo plus illi tribui debeat, quàm alteri. Exempla sunt in distributione, & collatione officiorum, dignitatum, præmiorum, stipendiorum, spoliorum militarium, bonorum communium familiæ &c. Et reductivè etiam onerum, laborum, pœnarum. Et sic in Justitia distributiva conditio personæ attenditur per se, & secundùm se: in justitia verò commutativa per se attenditur ipsa res data, vel accepta, & solùm per accidens quandóque attenditur conditio personæ, quatenus per eam diversificatur, vel aggravatur ipsa res: idque maximè in injuriis personalibus: major enim est injuria, graviúsque compensanda, si percutias Principem, quàm si privatum civem.

IV. *Differunt ergò hæ Justitiæ essentialiter, &* 37
specie. Communissima cum *D. Th. cit.* Ratio patet. Illæ virtutes differunt essentialiter, & specie, quæ habent diversos actus, & objecta formalia cum diversa honestate & difficultate: sed justitia commutativa & distributiva. 1. Habent diversos actus & objecta formalia, ut modò dictum est. 2. Habent diversam honestatem ac laudem; longè enim aliam laudem meretur justus bonorum communium administrator, seu distributor, quàm justus venditor, vel redditor boni privati. 3. Habent diversas difficultates: quia per justitiam commutativam datur aliquid alteri tanquam verè suum, & nullo modo spectans ad dantem: per justitiam verò distributivam datur aliquid alteri tanquam aliquo modo spectans ad dantem, quatenus bona communia sunt etiam aliquo modo dantis; faciliùs autem est aliquid dare alteri, quòd est verè alterius; quàm quod est aliquo modo suum, maximè cùm valdè proclive sit bona communia applicare sibi ipsi. Advertunt tamen communiter DD. hanc divisionem Justitiæ in commutativam & distributivam non esse in species univocas simpliciter, seu æqualiter perfectas, sed in species analogas, & inæqualiter participantes rationem justitiæ: quia nimirùm ratio formalis, & proprietates justiciæ, scilicet *alteritas, debitum*, & *æqualitas* longè perfectiùs requiruntur in justitia commutativa, quàm distributiva. Num. 1. justitia comutativa, (meritò sola justitia perfecta simpliciter dicenda) propriè, & simpliciter est ad alterum: justitia verò distributiva non est omninò ad alterum, est enim totius ad partem: pars autem non adæquatè distinguitur à toto, sed in toto includitur. 2. Strictius longè est debitum Legale in justitia comutativa, quàm distributiva: strictius enim est jus, quod quisque ad petendam rem sibi proprio suo jure debitam habet, quàm ad petendam partem boni Com-

Communitatis v. g. officium, dignitatem &c. longéque gravior committitur injuria contra Juſtitiam commutativam (quæ ſola inducit obligationem reſtitutionis, ut ſuo loco videbitur) quàm contra Juſtitiam diſtributivam, quæ non inducit obligationem reſtitutionis erga partem neglectam, ſed ſolùm aliquando per accidens erga ipſam Communitatem, ut ſi Princeps contulit officium indigno cum detrimento Reipublicæ, tenebitur ad compenſationem damnorum &c. Vides ex Juſtitia commutativa, non diſtributiva. 3. Denique Juſtitia commutativa conſtituit æqualitatem ſimpliciter, & arithemeticam, diſtributiva verò ſolùm ſecundùm quid, ſeu geometricam, ſecundùm proportionem perſonarum, ut ſuprà dictum.

§. IV.

Juſtitia vindicativa reducta.

38 Juſtitia vindicativa, ſeu virtus illa, quâ Superior ſubdito ſuo infert debitam & condignam pœnam pro delicto commiſſo; quatenus per eam Superior reſpicit bonum commune procurandum, & conſervandum debita punitione delinquentium, eſt vera JuſtitiaLegalis, primariò, & quaſi architectonicè reſidens in Principe, ſe extendit ad omnia officia à Principe in utilitatem Reipublicæ exercenda: quorum non infimum eſt condigna punitio delinquentium. Sicut enim ipſa Legislatio ad bonum commune in Principe ſpectat ad Juſtitiam Legalem; ita conſequenter etiam vindicatio Legis contra transgreſſores ad eandem Juſtitiam legalem ſpectabit.

39 II. Juſtitia vindicativa, quatenus exercetur à Judice ex officio debito, ut nimirùm ſatisfaciat obligationi ſuæ, & erga Rempublicam, & erga partem læſam, compenſationem injuriæ ſibi factæ expetentem, eſt vera Juſtitia commutativa, uti ex D. Th. obſervant DD. citt. Quia nimirùm Judex ex officio & Juſtitia commutativa tam erga ipſam Rempublicam, quàm erga partes læſas, quarum nomine pro tali officio conſtitutus eſt condigno ſtipendio, tenetur pro loco & tempore ad condignam pœnam delinquentibus inferendam: idque faciendo æqualitatem inter ſe ex una parte, & Rempublicam, ac partem læſam ex altera parte conſtituit: id autem negligendo ipſe injuriam infert, tenetúrque ad reſtitutionem damnorum, quæ tam Reipublicæ, quàm parti læſæ ex impunitate inferuntur, ut omnes fatentur. Quatenus autem Judex præcisè conſtituit æqualitatem inter delinquentem, & partem læſam, ſcilicet in pœnam pro delicto inferendo condignam ſatisfactionem, exercet propriiſſimum actum Juſtitiæ commutativæ. Sed vides, non elicitivè & proprium, ſed directivè, & alienum, directum ac imperatum à Juſtitia commutativa.

40 III. Juſtitia vindicativa, quatenus puniens præcisè conſtituit æqualitatem in ipſo delinquente inter pœnam & crimen commiſſum; juxta illud Deuter. 25. v. 3. *Pro menſura peccati erit & plagarum modus*: ut nimirùm ſic fiat æqualitas in delinquente inter ipſum aliquid ultra ſuam voluntatem patientem, & antea plus juſto ſibi tribuentem delinquendo: etſi habeat aliquam ſimilitudinem cum Juſtitia commutativa ob dictam æqualitatem: & etiam habere poſſit ſimilitudinem cum Juſtitia diſtributiva, quatenus inter plures delinquentes ſervetur debita proportio pœnarum & delictorum, ſimpliciter tamen non eſt Juſtitia propriâ dicta: non enim diſtributiva; quia non fit diſtributio bonorum communium; neque commutativa; quia per illam hoc reſpectu nulla fit compenſatio damni particularis, ut ſupponitur, ſed præcisè ſpectatur æqua vindicatio delicti. Eſt ergo hac ratione Juſtitia vindicativa, Juſtitia imperfecta ſecundùm quid, ſeu pars potentialis Juſtitiæ, & virtus Juſtitiæ annexa, prout ſuprà enarravimus.

IV. Ex dictis patet corollarie: non idem eſſe *juſtum*, & *contrapaſſum*, ut ſcilicet ex eo præcisè 41
conſtituatur juſtum, quo quis tale quid patiatur, vel recipiat, quale alteri intulit, vel debet: ut probat etiam Philoſophus 5. Eth. Etſi enim contrapaſſio, vel retaliatio, quandoque juſtum conſtituat, juxta illud Exod. c. 21. v. 24. *Reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu &c.* id tamen ſemper, & univerſaliter fieri non poteſt: quia ratione circumſtantiarum perſonæ, vel rei fieri poteſt, & plerumque fit, quòd paſſio actioni reſpondens non ſit æqualis; ut ſi privatus alapâ percutiat principem, major eſt actio, quàm paſſio repercuſſionis. Et certe non repercutietur, ſed longe graviori pœnâ plectetur. Et generaliter, cum quis alterum invitum in re ſua lædit, ſemper major eſt actio; quippe cum injuria conjuncta, quàm ſimilis repaſſio, quippe abſque injuriâ repoſitâ. Unde Exod. 22. præcipitur, ut ſi quis furetur, vel occidat ovem, vel bovem alterius &c. reſtituat quinque boves pro uno bove, & quatuor oves pro una ove. Ut ergò contrapaſſum juſtum conſtituat, debet fieri ad æqualitatem, non tantùm quoad æſtimationem damni illati proximo, ex ipſo objecto & effectu lucri ceſſantis, vel damni emergentis; ſed etiam quoad æſtimationem injuriæ illatæ alteri pro ratione circumſtantiarum, juxta prudens judicium ſeu dictamen rectæ rationis, ut infra de reſtitutione declarabitur. Et hac ratione, ſi accipiatur contrapaſſum non pro eo, quod eſt idem pati in ſpecie; ſeu phyſicè, ſed pro eo, quod eſt idem pati æquivalenter & moraliter, ſecundùm dictamen rectæ rationis, aut legis, conſideratis nimirùm omnibus circumſtantiis, utique contrapaſſum idem erit ac juſtum, in juſtitia tam commutativa, quàm vindicativa.

SECTIO IV.

Injuſtitia. Injuria.

Summarium.

42. *Injuſtitia, & injuria quid, & qualiter differant?*
43. *Sicut juſtitia legalis eſt ſpecialis virtus, ita injuſtitia legalis, ſeu illegalis, eſt ſpeciale vitium*
44. *Sicut pariter injuſtitia* particularis *eſt ſpeciale vitium, oppoſitum juſtitiæ particulari.*
46. *Nullus niſi* volens *poteſt facere injuriam, &*
47. *Nullus niſi* nolens *poteſt pati injuriam.*
48. *Ut autem* volens *aliquid pati, non patiatur injuriam, requiritur voluntas plena cedendi juri ſuo: &*
49. *Jus plenum, ſeu facultas cedendi juri ſuo.*

50. *Quando volens, non potest juri suo cedere sine præjuditio tertii, vel certi status, licet ei tunc consentienti & volenti non fiat injuria, fit tamen tertio vel certo statui.*

42 HÆc duo passim confunduntur pro eodem, cùm tamen propriè, & in rigore re ipsâ differant. *Injuria* enim opposita juri, seu justo debito alteri, significat ipsum injustum alteri, illatum velut passivè; in patiente verò est injuria, & tot modis potest accipi, quot modis acceptum est suprà jus, seu justum debitum alteri, ut facilè est applicare. *Injustitia* autem opposita Justitiæ significat ipsam actionem, vel omissionem, quâ alteri jus debitum aufertur, vel negatur, adeò ut injustitia sit ex parte agentis, injuria verò ex parte passi injustum: sed retento communi modo loquendi sumamus pro eodem, & breviter dividamus.

Injustitia, vel injuria propriè, est *voluntaria læsio juris alieni:* nimirum quodcunque factum, vel omissum, quo violatur jus debitum alteri: aut positivè aliquod jus debitum auferendo, aut negativè, jus debitum non reddendo. Sicque opponitur virtuti Justitiæ, cuique jus suum tribuenti, atque eodem modo, ac illa, dividitur in Legalem, & particularem; Distributivam, & Commutativam. De quibus ordine.

§. I.

Injustitia Legis

43 EST, qua quis facit contra id, quod ex Justitia Legali deberet facere ad bonum commune; seu: *Est violatio Legis, in ejus despectum, ad detrimentum boni communis.* Sicut autem ipsa justitia Legalis formaliter, & quoad essentiam est specialis virtus distincta à cæteris; causaliter verò, seu quoad materiam dicitur virtus generalis, quatenus omnium aliarum virtutum actus ordinat, dirigit, & imperat ad bonum commune; ita directè injustitia legalis, vel potius (ut vocat S. Th.) illegalis, formaliter quidem, & quoad essentiam, est speciale vitium, distinctum à cæteris, quia habet proprium objectum formale, & deformitatem distinctam à cæteris vitiis: scilicet contemptum, vel detrimentum boni communis, directè, vel indirectè intentum: causaliter verò, & quoad materiam dicitur vitium generale, quia habet hominem impellere ad omnia alia vitia & peccata in detrimentum, vel contemptum boni communis patranda, ut homicidia, furta, defraudationes bonorum communium, adulteria &c. Imò ordinariè vix committitur injustitia legalis nisi cum aliquo alio vitio particulari. Injustitia autem hæc legalis tunc solùm committitur, & est speciale vitium & peccatum, atque adeò in confessione necessariò explicandum, quando quis violat legem sic, ut noceat Reipublicæ, vel bono communi; seu cùm quis peccando directè, vel indirectè intendit detrimentum, vel contemptum Reipublicæ, ac boni communis, ut notat D. Th. 2. 2. *q.* 59. *art.* 1. Alioquin violatio legis absque omni directa, vel indirecta intentione detrimenti, vel contemptûs boni communis, ac Reipublicæ, sed ex sola privata passione vel cupiditate: v. g. furatur quis, defraudat vectigalia, adulterat, occidit, præcisè ut cupiditati vel passioni suæ satisfaciat, minimè verò ut bonum commune perturbet, absque ulla intentione, vel advertentia ad detrimentum, vel contemptum boni communis, non erit speciale peccatum injustitiæ legalis distinctum ab ipsis illis peccatis particularibus contra illas alias virtutes, Temperantiam, Justitiam commutativam &c. sed erit generalis quædam conditio, seu circumstantia omnium peccatorum, quòd fiant contra bonum commune. Quemadmodum etiam generalis conditio omnium peccatorum est, quod omnia fiant contra Charitatem DEI, contra obedientiam Legum &c. quæ tamen non tribuunt malitiam specialem actui, nisi intendantur; ut si quis ea intentione velit peccare, ut Deum offendat, ut legem contemnat &c.

§. II.

Injustitia particularis.

DIcitur, quâ quis agit contra id, quod debet 44
particulari personæ, seu parti Communitatis ex justitia particulari, seu commutativa, seu distributiva. Hic rursus sicut ipsa Justitia particularis supradicta est virtus specialis distincta à cæteris tam formaliter quoad essentiam, quàm materialiter, quoad materiam seu objectum proprium, quod est jus æquum debitum alteri, seu æqualitas cum altero: ita opposita hæc injustitia particularis speciale est vitium, ac peccatum distinctum à cæteris tam formaliter, & quoad essentiam, quàm materialiter, quoad materiam & objectum: habet enim propriam materiam, scilicet ipsas res debitas alteri, & non tributas: & proprium objectum formale, scilicet inæqualitatem cum altero: quòd nimirùm homo plùs sibi, minùs alteri tribuat, quam debet. Omnis autem injustitia est peccatum mortale ex genere suo, omnium consensu cum D. Thomas *citato art.* 4. cùm & Justitiæ & Charitati graviter repugnet: nam ex sua ratione detrahit alteri bonum, quod debet ipsi ex Charitate velle, & ex Justitia tribuere. Potest tamen fieri, & sæpè fit veniale, tum ob parvitatem materiæ, ut si modica inferatur injuria, & modicum quid furto surripiatur: tum ex imperfectione actûs ob defectum sufficientis deliberationis, ac voluntarii: ut si quis injuriam inferat ex repentino motu, ex ignorantia juris, vel facti, etsi non omninò inculpabili; res certa est, & in particularibus materiis manifesta erit.

Injustitia porrò particularis variè subdividitur. 45
Primò. In injustitiam *commutativam*, quâ defraudatur alter in bono suo proprio: & *distributivam*, quâ defraudatur alter in bono communi ipsi ex merito præ aliis debito. quod maximè fit in acceptatione personarum ac munerum; de quibus in septimo Præcepto. *Secundò.* Injustitia commutativa ex parte materiæ, dividitur in injustam læsionem corporis, vel vitæ, de qua in quinto & sexto Præcepto; in injustam læsionem bonorum fortunæ (de qua in septimo.) Et in injustam læsionem famæ & honoris, de quâ in octavo Præcepto. Solùm hic generatim ad praxin quæritur, quomodo committatur injustitia, & inferatur injuria, tam ex parte facientis, quàm ex parte patientis: seu expres-

ſiùs: an quis nolens poſſit facere, aut volens pati injuriam?

§. III.

Nullus niſi volens poteſt facere injuriam.

46 CErtum apud omnes. Conſtat ex communi ratione peccati. Omne enim peccatum neceſſariò eſt voluntarium, ac ut loquitur D. Auguſtin. *Ita eſt voluntarium, ut ſi voluntarium non ſit, eo ipſo peccatum non ſit*: atqui facere injuriam formaliter, maximè peccatum eſt, & quidem ex genere ſuo mortale, ut dictum: ergò neceſſariò debet eſſe voluntarium; conſequenter nullus poteſt facere injuriam niſi aliquo modo volens; ſcilicet directè in ſe, vel indirectè in ſua cauſa poſita, vel non ablata. De quo latiùs ſuis locis. Hic cummunis eſt diſtinctio: *Aliud eſſe injuſtum agere, aliud injuſtè agere, aliud verò eſſe injuſtum, ſeu agere ut injuſtum.*

Injuſtum agere eſt aliquid facere, quod ſecundùm ſe eſt injuſtum, ſeu contra æqualitatem Juſtitiæ, ſeu jus alterius: quod poteſt fieri materialiter tantùm ab involuntario, vel invito: utpotè per ignorantiam invicibilem, per motum primo primum, per violentiam extrinſecam; ut ſi quis auferat rem, invincibiliter ignorans eſſe alienā: ſi occidat motu primò primo: ſi percutiat altero violenter movente manum ejus: ut exemplificat Philoſophus citandus; is injuſtum facit, materialiter ſcilicet, non tamen facit injuſtè. *Injuſtè agere*, ſeu quod idem eſt, injuſtum, vel injuriam formaliter facere, eſt ſponte & deliberatè facere aliquid quod reverà eſt & cognoſcitur eſſe contra juſtitiam, & jus alterius, etſi non fieret ex mora, electione, vel habitu malo ſed ex paſſione vel cupiditate. *Injuſtum autem eſſe*, ſeu agere ut injuſtum, eſt facere aliquid, quòd reverà injuſtum eſt, ſpontè & deliberatè, non quomodocunque, ſed ex mera electione; quia ſcilicet ſibi placet injuſtitia; & non ex paſſione aliqua, & conſequenter ex pravo habitu injuſtitiæ, ante quem contractum habitum non ſolet quis ex mera electione, vel malitia malè operari, juxta illud: *Nemo repente fit peſſimus.* Ita ex Ariſtotele *5. Eth. c. 8. D. Th. q. 59. art. 2.* Monet tamen *Valentia ibidem*, quæſtionem eſſe de nomine: cùm certum ſit, quemlibet voluntariè injuſtè agentem, etiam poſſe vocari injuſtum, ſaltem actualiter, juxta illud *Joan. 3. Qui facit juſtitiam, juſtus eſt*: ergo & econtra, qui facit juſtitiam, injuſtus eſt.

§. IV.

Nullus niſi nolens poteſt pati injuriam.

47 NImirùm volenti & conſentienti nulla fit injuria: ſeu ut loquuntur Jura, *nulla eſt injuria, quæ in volentem fit.* Communis cum Philoſopho *5. Eth. c. 9. Et S. Thomas q. 59. art. 3.* Ratio eſt: Quia nemo poteſt ſibimet inferre injuriam ex eo, quòd non poſſit habere volitionem ſibimet contrariam; ſic nemo poteſt alteri injuriam propriam & formalem inferre, niſi ille habeat voluntatem contrariam: atqui non poteſt habere voluntatem contrariam, qui volens & conſentiens in tale factum, omninò cedit juri ſuo: nam eò ipſo aufert à ſe omnem contrariam voluntatem, quantum eſt de ſe, & vult ſibi reddere licitum illud factum; quare ſicut implicat alicui fieri injuriam in eo, in quo nullum habet jus, ita ſanè nullus poteſt pati injuriam in eo, in quo voluntariè cedit juri ſuo: ergò implicat aliquem pati formalem injuriam, niſi aliquo modo nolens; cùm injuria vel injuſtitia formaliter conſiſtat in læſione juris alterius inviti, vel reluctantis. Quod ut plenè intelligatur,

Adverendum eſt: ad hoc ut aliquis volens pati aliquid, quod aliàs eſt injuſtum, ſeu contra jus ſuum, non tamen patiatur injuriam formaliter, duo neceſſaria requiruntur; & *voluntas plena cedendi juri ſuo, & jus plenum, ſeu facultas cedendi juri ſuo.* Explico ſeorſim & applico ad caſus,

Voluntas plena cedendi juri ſuo.

UT nimirùm quis plena & libera voluntate conſentiat aliquid pati, vel aliquid fieri, quod eſt contra jus ſuum, vero animo cedendi juri ſuo, absque admixto involuntario, ex errore, dolo, metu &c. Alioquin, ut aliquis verè patiatur injuriam, ſufficit, ut quis aliquo modo ſit nolens, etiam ſola nolleitate, ſeu involuntario mixto, quale eſt ex errore, metu, neceſſitate: E. g. *Primo.* Si conſentiam tibi à me auferri nummum, vel annulum, putans eſſe cupreum, tu autem ſcis eſſe aureum, facis mihi veram & gravem injuriam: quia in ablationem cuprei ſolùm conſenſi, non verò aurei; nihil enim volitum, quod non cognitum. *Secundo.* Si latroni ad evitandam mortem, vel vexationem dem pecunias, aut omninò involuntariè ſolùm exterius, aut licèt voluntariè ſimpliciter, tamen admixto involuntario ſecundùm quid; quia ſcilicet volo quidem defacto dare, tamen ſimul nollem dare, niſi metu, vel vi cogerer, patior veram injuriam, latróque tenetur ad reſtitutionem ſecundùm omnes. *Tertiò.* Idem eſt, ſi neceſſitate compulſus petam mutuum, & ſine uſura petere nequeam, ſicque partim volens, partim nolens uſuram promitto, & ſolvo, patior veram injuriam, & reſtitutio mihi debetur ab uſurario. Secùs eſſet, ſi ſecluſa omni neceſſitate, vel metu, ex mera libertate, v. g. ad exceſſivum luxum, vel luſum petam mutuum, & ſolvam uſuras; tunc enim mihi volenti ſimpliciter, & conſentienti, nulla fit injuria, neque mihi debetur reſtitutio: tametſi uſurarius adhuc teneatur uſuram reſtituere ad pias cauſas per modum pœnæ; ut ſuo loco patebit. *Quartò.* Denique hinc intellige Chriſtum, *qui oblatus eſt, quia ipſe voluit. Iſa. 53. v. 7.* & Sanctos Martyres pleroſque etſi paratiſſimos, & maximè volentes pati & mori, adhuc tamen paſſos eſſe veram injuriam: quia licèt in ipſis fuerit promptiſſima voluntas ad ipſum opus, ſeu injurias materiales, cruciatus, tormenta, necem; attamen non fuit in ipſis, imò in Sanctis non potuit eſſe voluntas cedendi juri ſuo: neque etiam profuiſſet illa ceſſio juris: cùm per illam non impediretur ex aliqua parte malitia hoſtium, vel tortorum; dum ipſi vel ignoraſſent eam ceſſionem; vel licèt cognoviſſent, nihil tamen curâſſent, ſed perinde cruciâſſent, ac ſi poſita non eſſet: quin aliunde meliùs erat Chriſto & Sanctis Martyribus pati non ſolùm cruciatus & mortem materialiter, ſed etiam injuriam formaliter,

ter, ut major esset passio extensivè, patiendo plura propter Deum: uti observat *Lugo hic disp. 8. De Justitia, Sect. 1.*

Et Jus plenum.

49 ALterum requisitum ad hoc, ut volenti non fiat injuria, est, ut quis habeat plenum ac proximum jus disponendi de tali re, & ita pro arbitrio suo valide juri suo cedere possit: alioquin quantumvis volenti adhuc fiet injuria. Sic pupillus etsi consentiat donando vel permittendo, ut sibi res auferatur, adhuc tamen ei fit injuria: quia nondum habet jus plenum disponendi de rebus suis sine authoritate & consensu Tutoris. Simile est de Religiosis Societatis post vota biennii. Sic Secundùm plures apud Lugo *cit. n. 3.* is, qui petit ab alio occidi, occisus adhuc patitur injuriam, quia non habuit dominium & jus plenum vitæ suæ, sed potiùs Deus, nec consequenter potuit illi juri cedere. Sic secundum aliquos ibidem: maritus consentiens in adulterium factum ab alio cum uxore sua, adhuc patitur injuriam, quia non habet jus, vel dominium plenum in corpus uxoris, sed restrictum ad legitimum usum suum tantùm. Utrumque non improbabiliter. Sed de his mox dicam expeditiùs.

50 Insuper quando quis habet quidem jus aliquod pro parte sua, non tamen potest cedere juri suo sine præjudicio, vel injuria alterius personæ, vel status certi, adhuc ei consentienti, & volenti cedere juri suo non fiet injuria; quamvis tunc fiat injuria tertiæ personæ, ipsi certo statui: E. g. 1. Si maritus consentiat ad auferenda bona dotalia, vel in stuprum cum filia, ipsi patri, seu marito nulla fit injuria ab auferente, vel stupratore, sed benè uxori, vel filiæ invitæ. 2. Qui occidit volentem; vel petentem occidi, simpliciter nullam facit illi injuriam, ut habet communis DD. ob rationem à nobis suprà datam: attamen gravissimè peccatur contra Jus Dei qui solus est Dominus vitæ & mortis: item contra Justitiam legalem respectu Communitatis: cui utrique juri non potuit cedere occisus. 3. Qui commisit adulterium cum ligata, expressè consentiente marito, simpliciter huic nullam infert injuriam, neque ad ullam ipsi restitutionem tenebitur, ut iterum habet communis DD. Sententia. attamen fit gravissima injuria ipsi statui sacro matrimoniali contra bonum Sacramenti, & prolis: cui juri non potuit cedere maritus ille spontè cornutus, sed tantùm juri suo proprio, quod habet in corpus conjugis, quod solum esse objectum injuriæ in ipsum committendæ; quâ ratione ab Innocentio XI. damnata est hæc propositio. 50. *Copula cum conjugata consentiente marito, non est adulterium: adeoque sufficit in confessione dicere, se esse fornicatum.* 4. Qui percutit, vel occidit Clericum quantumvis consentientem, volentem, petentem, nullam quidem ipsi infert injuriam, adhuc tamen incurrit excommunicationem Canonis. *Si quis suadente &c.* nimirùm ob injuriam & irreverentiam illatam sacro statui Clericali, cujus juri non potuit cedere Clericus, cùm jus illud immunitatis non in favorem suæ personæ, sed in favorem sacri statûs principaliter collatum sit, prout expressè deciditur in jure Canonico *c. contingit. De sententia Excommunicationis.* Ubi sic respondet Pontifex: quandò Clericus se offert juxta morem patriæ, ut in satisfactionem injuriæ fustibus percutiatur, percussionem quidem non esse violentam & involuntariam, esse tamen injuriosam: *quia Canon, in quo prohibetur percussio Clerici, positus non est propter personam Clerici, sed propter Ordinem Clericalem: & ideò consensus Clerici non impedit injuriam.* Sic Pontifex. Intellige tamen non contra jus particulare debitum Clerico, cui ipse spontè cessit, sed contra jus debitum sacro Ordini Clericali: ut ex verbis citatis liquet.

CAPUT II.

De Restitutionis Natura, Obligatione & Radicibus.

SECTIO I.

Restitutio quid sit, unde debita, qualiter obligans, & necessaria?

SUMMARIUM.

1. *Restitutio quid?*
3. *Quid latè,*
4. *Quid strictè sumpta?*
5. Usque ad n. 9. *Ejus obligatio unde? ubi quid delictum materiale, formale?*
9. *Restitutionis radices immediatæ quatuor.*
10. Usque ad n. 13. *Regulæ generales semper præ oculis habendæ:*
13. Usque ad n. 18. *Explicatur differentia restitutiones à satisfactione,*
18. *Restitutio, seu obligatio restituendi per se oritur ex violatione* solius justitiæ commutativæ.
19. *Non ex violatione aliarum virtutum.*
20. *Nec ex violatione justitiæ legalis,*
21. *Nec ex violatione justitiæ distributivæ,*
23. *Nisi quandoque per accidens, quatenus simul violatur commutativa.*
25 *Restitutio est necessaria ad salutem,*
26 *Non quidem necessitate medii.*
27. *Sed necessitate præcepti,*
28. *Nimirum Septimi ex Decalogo,*
30. *Secundùm plures principaliter* negativi,
31. *Secundùm alios verosimiliùs principaliter* affirmativi,
34 *Obligantis sub mortali ex genere suo,*
35. *Ut quis in foro conscientiæ sub mortali ad restitutionem obligetur, debet delictum fuisse commissum.*
    I. per actionem injustam.
36. II. Externam
37. III. *Quæ sit* culpa Theologica. Usque ad n. 41. *nam*
41. *Ex sola culpa civili nulla oritur obligatio restituendi in foro conscientiæ: ideóque*
44. IV. *Debet esse culpa Theologica, & quidem* gravis, *ut gravem inducat obligationem: nam*
45. *Culpa* levis *levem tantùm inducit obligationem, sic*
46. *Qui minutis furtis venialibus magnam summam abstulit, tenetur quidem sub mortali restituere, at non ratione ablationum, sed ratione injustæ detentionis. Unde etiam*
47. *Esto probabilis & magis pia sit sententia, eum obligari sub mortali restituere, qui culpa solùm veniali graviter lædit, seu in materia gravi.*
49. *Nihilominus æquè probabilis & tuta est sententia opposita.*
50. *Imò satis probabiliter nulla omninò tunc oritur obligatio restituendi, nec sub veniali.*
52. Usque ad n. 56. *Proponitur, & resolvitur dubium notabile.*

ASSERTIO I.

1 *Restitutio est redditio debiti alterius: latè sumpta, cujusvis sive ex contractu, sive ex delicto: strictò sumpta ex delicto tantùm formali, vel materiali. Est debita per se ex sola justitia commutativa, & nulla alia virtute læsa: necessaria ad salutem, non necessitate medii, sed præcepti, nimirùm septimi tantùm: verosimiliùs principaliter affirmativi, & secundariò negativi: ac proindè obligans sub mortali ex genere suo, dummodò delictum commissum sit per actionem externam injustam, & culpam Theologicam gravem.* Assertio valdè prægnans accuratè explicanda est.

§. I.

Est redditio debiti alterius.

2 Nimirùm est actio, qua redditur debitum alteri, ad quod scilicet alter jus habet, seu id, quod alteri debitum est ex justitia, sive deinde debitum sit ex contractu per modum solutionis, sive ex delicto aliquo per modum compensationis damni illati: Unde generatim restitutio benè definitur ab aliquibus: *Est redditio rei acceptæ, vel damni illati compensatio.* Et hinc restitutio quandóque latè, quandoque strictè sumitur, & variè assignantur ejus radices.

I. Restitutio latè sumpta.

3 Est actus justitiæ commutativæ, quo secundùm æqualitatem arithmeticam redditur alicui quodcunque debitum; seu quod ab eo volente, vel nolente est acceptum. *Ita S. Thomas 2. 2. q. 62. a. 1.* Et patet ex terminis jam dictis. Sic ergo restitutio est actus adæquatus justitiæ commutativæ, cujus proprium est emendare, seu adæquare commutationes factas, sive voluntariè ex contractu, sive involuntariè ex delicto: ut *cap. præced.* explicatum est. Restitutio ergò sic latè sumpta oritur ex triplici causâ, vel radice. 1. *Ex contractu*, quo quis spontè se obligavit ad aliquid dandum, vel reddendum alteri, seclusо ejus damno. 2. *Ex delicto*, vel injuriâ materialiter tantùm, seu ex re alienâ acceptâ tantùm. 3. *Ex delicto*, vel injuria formali, & injusta acceptione rei alienæ.

II. Restitutio strictè sumpta.

4 Est actus justitiæ commutativæ, quo cui secundùm æqualitatem arithmeticam damnum injustè illatum compensatur, seu redditur id, quòd ab alio injustè ablatum, detentum, vel damno datum est (ut nimirùm omnes species injuriarum, & damnorum contra justitiam per restitutionem compensandorum apertè comprehendantur) aut injusta acceptio, aut sine injusta acceptione, injusta detentio; aut sine acceptione & detentione sola injusta damnificatio in bonis alterius. Exempla patebunt abundè per decursum.

5 Restitutio ergò sic strictè sumpta est actus partialis tantùm justitiæ commutativæ: cujus obligatio oritur ex duplici tantùm causâ & radice sub geminis terminis passim significata: *ex delicto materiali, & ex delicto formali. Ratione rei acceptæ, & ratione injustæ acceptionis: à possessore bonæ fidei, & possessore malæ fidei.* Termini hujus triplicis distinctionis passim quidem confunduntur, reipsâ tamen nonnihil differunt. Nam

Delictum materiale, vel injuria materialis dicitur, cùm quis rem alienam accipit, detinet, vel destruit, sed inculpabiliter ignorans esse alienam, seu rationabiliter credens esse suam, vel se habere jus in illam, adeòque *bona fide.* Delictum verò formale, ac formalis injuria dicitur, cùm quis rem alienam accipit, detinet, vel destruit probè sciens, vel scire potens, ac debens esse alienam, adeóque *mala fide.* Vides in his terminis generalter comprehendi non tantùm injuriam, vel damnificationem lucrosam, cùm quis utrovis modo aliquid sibi acquirit, sed etiam puram damnificationem, seu injuriam non lucrosam, cùm quis sibi nihil acquirit, sed solùm aliquid alterius destruit, & deteriorat. 6

Jam verò si per delictum materiale, vel formale lucrosum aliquid acquisitum sit, jam specialiter dicetur restitutio facienda in secundis terminis, vel *ratione rei acceptæ*, quia reverà res aliena accepta fuit, etsi non culpabiliter, & injustè formaliter, ob ignorantiam, & bonam fidem accipientis, putantis rem esse suam. Aut *ratione injustæ acceptionis*: quia res aliena etiam formaliter injustè, & mala fide accepta est, nimirùm à sciente rem non esse suam. Vides iterùm in his terminis distinctionis adhuc perindè esse, sive res accepta adhuc existat, sive non. 7

Jam denique, si res accepta delicto materiali, vel formali adhuc existat, detineatur, vel possideatur ab accipiente, jam specialiter dicetur restitutio facienda, aut *à possessore bonæ fidei*, qui scilicet hactenus ignorabat rem esse alienam: aut *à possessore malæ fidei*, qui scilicèt scivit rem acceptam, & possessam esse alienam, & non suam. Vides ergò terminos hujus triplicis dictionis esse magis, & minùs latè patentes, sic ut posteriores semper includant priores, non ècontra, sed priores latiùs pateant, quàm posteriores. Atque hinc emergunt 8

III. Restitutionis radices immediatæ quatuor.

Prima: ex delicto materiali, ratione rei acceptæ, & à possessore bonæ fidei. *Secunda*: ex delicto formali, ratione injustæ acceptionis, & à possessore malæ fidei. *Tertia*: ex delicto formali, ratione solius damnificationis non lucrativæ, seu damni injustè dati. *Quarta*: ex contractu. De quibus in sequentibus ordine. Prænoto hìc breviter duas generales regulas semper præ oculis habendas. 9

I. Regula, & mensura restitutionis ex delicto materiali ratione rei acceptæ à possessore bonæ fidei, est *quantitas possessionis*: tantùm nimirum restituendum est, quantùm de re aliena adhuc possides, vel quantum inde ditior factus es. De quo latiùs *Sect.* 3. 10

II. Regula, & mensura restitutionis ex delicto formali quocunque tam ratione injustæ acceptionis à possessore malæ fidei, quàm ratione injustæ damnificationis non lucrosæ, *est quantitas damni illati*: tantùm nimirùm restituendum est, præcisè, quan- 11

quantum damnum intulisti, sive inde aliquid habeas, sive nihil. De quo latè *Sect.* 4. *&* 5. Similiter etiam pro restitutione ex contractu observanda sunt duo axiomata. Primum: *Omnis res, quæ casu perit, suo Domino perit.* Secundum: *Omnis res quæ culpâ perit; culpabili perit*, seu illi, qui culpam commisit, *juxta tamen rationem culpæ, & contractûs.* De quo *Sect.* 6. Hic tamen simul sub aspectum ponere libuit, quia, ut dixi, semper præ oculis habenda sunt

IV. Restitutionis, & satisfactionis differentia.

12 Restitutio, & satisfactio, etsi largè loquendo, confundantur etiam jure; ut patet *c. si culpa de injuriis, & damno dato*. propriè tamen loquendo maximè differunt, quod ut radicitus intelligatur, necessariò explicandi sunt illi alii termini, *offensa, injuria, damnum.*

I. *Offensa* generatim est læsio, vel irritatio voluntatis alterius: quâ nimirùm aliquis alteri contra voluntatem ejus molestiam infert, sicque eum movet eique sufficiens motivum, & fundamentum, ac quasi jus aliquod tribuit ad iram, indignationem, vel aversionem adversus offendentem: potéstque fieri aut absque læsione ullius juris alterius: & dicetur *offensa pura* contra Charitatem, vel pacem humanam tantùm. E. g. Amico petenti à me librum commodatò, quo is valdè indiget, & ego facilè carere possum, nolo tamen commodare: procul dubio offendo amicum, & do ipsi sufficiens motivum ac fundamentum, ut avertatur à me, mihíque indigetur, non tamen infero ei injuriam, cùm nullum ejus jus lædam, sed tantùm voluntati ejus molestiam infero, ideóque est offensa pura contra Charitatem, & pacem humanam, pro quâ proinde debetur aliqua satisfactio amica ex virtute Charitatis, & pacis humanæ, nihil omninò ex justitia, nulláque actio in foro externo. Aut offensa fit cum læsione juris alterius, & tunc speciali nomine dicitur *injuria.*

13 II. *Injuria* generatim est læsio voluntaria juris alterius, qua nimirùm fit aliquid non solùm contra voluntatem, sed etiam contra verum, & strictum jus alterius. Et iterum potest fieri, aut absque damno alterius: nihil scilicet auferendo, quòd suum erat: & dicitur *injuria mera*, vel non damnosa: ut si cui soli, vel coram aliis nihil inde motis contumeliam inferas; si committas adulterium cum uxore Titii, nulla susceptâ prole, crimine manente occulto, adeóque nullo damno secuto: utrique inferas injuriam, quia lædis jus, primi ad suum honorem, secundi ad corpus uxoris suæ: nullum tamen damnum infers, ideóque est injuria non damnosa, attamen contra justitiam: proinde jam ex justitia saltem vindicativa, debetur satisfactio, atque in foro externo datur eis actio injuriarum pro satisfactione. Aut injuria fit cum damno alterius auferendo scilicet aliquid, quod suum erat: & jam dicitur *injuria damnosa*, seu damnificatio injusta, cujus effectus est ipsum damnum illatum, seu privatio boni alterius: itaque

14 III. Injuria damnosa, vel damnificatio est læsio specialis, & stricti juris alterius per ablationem alicujus, quod suum erat in bonis animæ, vitæ, famæ, fortunæ. Ut si fureris Titio pecuniam, si cognoscas uxorem ejus, natâ prole, quam is putatitius pater alere debeat, gravi suo, & liberorum legitimorum damno, est injuria damnosa contra justitiam comutativam: pro qua proinde ex eadem justitiæ commutativæ virtute debetur ei *restitutio*: & in foro externo competit ei actio, non tantùm civilis, ad recuperandum jus suum, seu compensandum damnum illatum, sed etiam si velit, & prohibitus non sit, actio criminalis ad vindictam sceleris. Jam ergo

IV. *Restitutio* propriè est redditio debiti, & compensatio damni illati alteri in bonis suis, per aliquid necessario ipsimet damnificato conferendum: cujus proinde objectum est damnum alteri taliter compensandum; finis verò est æqualitas rei restituendæ ad rem ablatam, vel damnum datum: ideòque est actus justitiæ commutativæ, & in conscientia semper debetur ante omnem sententiam judicis, ut infrà patebit ampliùs. *Satisfactio* verò est compensatio injuriæ tantùm vel offensæ alterius, in hoc consistens, quòd sicùt alterum offendimus, vel injuriavimus contra voluntatem, vel jus suum, ipsum molestando, ita nos vicissim in gratiam ipsius aliquid molestum contra propriam voluntatem agendo, vel patiendo, eum nobis reconciliemus. Cujus proinde objectum est injuria vel offensa compensanda, ex parte nostra solùm aliquid molestum subeundo, alterius conciliandi gratiâ, absque eo, quòd necessariò reipsa aliquid in alterum conferatur: finis verò est reconciliatio cum altero offenso, vel offensæ remissio (nota hîc obiter, cur Deo satisfacere, non autem restituere possimus: quia nimirùm eum offendere, non autem damnificare, aliquid in ejus gratiam molestum agere possum.) Unde satisfactio pro injuria est actus justitiæ vindicativæ, cujus exercitium ad publicam tantùm potestatem pertinet, proinde ante judicis sententiam, nulla per se est obligatio satisfaciendi pro injuria præcisâ à damno, ut ex communi notat Laym. *l.* 3. *tr*, 2. *c.* 1. Pro offensâ autem, jam dictum est, debetur semper satisfactio amica ex Charitate, & pacis humanæ virtute. 15

§. II.

Est debita per se ex sola justitia commutativa, & nulla alia virtute læsa.

Restitutio nimirùm est actus solius justitiæ commutativæ, adeò ut obligatio restituendi oriatur ex violatione solius justitiæ commutativæ, non ex violatione aliarum virtutum: neque justitiæ legalis, néque justitiæ distributivæ, nisi per accidens, quatenus simul violatur justitia commutativa. *Communissima.* D. Thomas *q.* 62. *a.* 1. aliíque citt. Laym. *cit. c.* 1. *n.* 4. Lugo *disp.* 1. *Sect.* 3. Ratio clara est: quia restitutio propriè est damni alieni restauratio, quâ scilicèt redditur alteri, quod suum est, seu, ad quod verè aliquid jus habet, in re, vel ad rem: & quidem ad æqualitatem arithmeticam, 16

modo

modo suprà explicato: atqui hoc est proprium solius justitiæ commutativæ, ut ex ejus definitione constat: atque ex violatione solius Justitiæ commutativæ, aufertur alteri: quod suum est, seu ad quod verum aliquod jus habet; & non ex violatione ullius alterius virtutis, ut mox patebit inductione: ergo restitutio est actus solius justitiæ commutativæ, & ex ejus solius violatione orietur ejus obligatio, & non alterius virtutis. Nam ecce!

I. Non ex violatione aliarum virtutum præter justitiam.

19 QUia per nullius alterius virtutis violationem læditur jus alterius auferendo, quod suum est,ut consideranti patet: & licèt aliæ virtutes etiam debitum contineant, E. g. charitas succurrendi proximo in necessitate: Pietas honorandi, & juvandi parentes; observantia colendi Superiores &c. tamen per illarum violationem non aufertur istis, quod jam suum erat, sed solùm omittitur, quod ipsis in certo casu præstandum erat: ergo ex illarum violatione nulla oritur obligatio restituendi per se loquendo: nisi fortè per accidens simul læderetur justitia comutativa damnum inferendo; ut si quis superiores, vel parentes contumeliis afficiat, verberet: sic enim lædit simul justitiam commutativam auferendo debitum, quare tenebitur honorem debitum compensare.

II. Non ex violatione justitiæ legalis.

20 HAc enim tenentur membra procurare bonum commune Reipublicæ, etiam cùm opus est, bona sua privata contribuendo: atqui ex hujus violatione non aufertur Reipublicæ aliquid jam suum, seu quod ipsi jam appropriatum erat; sed solùm negatur, quod ei erat præstandum, & quidem pro solo necessitatis casu: constat autem non esse restituendum, quod alicui non absolutè, sed pro solo casu necessitatis debetur: ergo ex violatione illius justitiæ legalis nulla est obligatio restitutionis per se, nisi similiter quandóque per accidens, si simul violaretur justitia commutativa; ut si quis ex officio, vel pacto obligatus procurare bonum commune, negligat, ut Magistratus, milites, vigiles &c. sic tenebuntur utique damna secuta Reipublicæ compensare.

III. Neque ex violatione justitiæ distributivæ per se.

21 HIc distinguendum est. Nam quædam bona communia Reipublicæ ex justitia distributiva dividenda sunt principaliter in bonum ipsius Reipublicæ, vel Communitatis, quæ proinde non singulis de Communitate, sed solùm aliquibus, iisque dignioribus conferenda sunt, ut beneficia Ecclesiastica, Officia publica, Dignitates &c. utriusque status: atque in his ex violatione justitiæ distributivæ, quòd prætermissis dignioribus, conferantur minùs, tamen verè dignis, nulla oritur obligatio restituendi: neque ipsi Communitati, vel Reipublicæ, cui supponitur sufficienter provisum per aliquem dignum, & idoneum; neque dignioribus prætermissis, quia illi ante collationem nullum omninò jus habent ad ea bona, beneficia, officia &c. nec in re, nec ad rem, ut patet, adeóque non aufertur eis, quod suum erat, nec infertur injuria. *Ita omnes.* De peccato alibi sermo erit. Quòd si conferantur indignis, & ineptis, prætermissis dignis, erit quidem obligatio restituendi, seu compensandi damnum secutum Reipublicæ ipsi: non autem dignis prætermissis, ob eandem rationem datam. Verum id jam non ex violatione justitiæ distributivæ præcisè, sed potiùs commutativæ; quia iniquus distributor ex officio, & pacto, adeóque ex justitia commutativa tenetur Reipublicæ, vel Ecclesiæ providere dignum, & idoneum Ministrum ad ejus bonum procurandum, & damnum cavendum: secus faciens, causa vera damni in justitiam commutativam impingit. Vide *Laym. Lugo, & alios citatos.*

Alia sunt bona communia per distributivam justitiam distribuenda singulis partibus Communitatis, quatenus partes sunt,& quidem proprie,& principaliter in comodum earum partium: veluti cùm Dux belli spolia hostium inter milites pro singulorum meritis, & dignitate distribuere debet: Idemque in aliis bonis communibus vacantibus æconomicis. Hic si distributor, dignis subtrahendo, minus dignis, vel indigis conferat, aut sibi arroget, præter peccatum, orietur obligatio restitutionis: at rursus non ex violatione justitiæ distributivæ præcisè, sed ex violata simul justitia commutativa: nam bona illa communia jam sunt appropriata ipsi Communitati, quatenus ex his omnibus suis membris constat, quippe secundùm proportionem dignitatis in singulos distribuenda, adeóque implicitè, & quoad jus ad rem jam sunt appropriata partibus ipsius Communitatis: ergo si eis non dentur secundùm proportionem dignitatis, aufertur dignis aut dignioribus, quod jam suum erat, quoad jus ad rem: ergo infertur eis injuria etiam contra justitiam commutativam: ergo ex justitia commutativa distributor eis restituere debet: omnibus quidem fraudatis servata proportione geometrica dignitatis: singulis verò etiam servata proportione arithmetica, tantùm scilicet singulis restituendo, quantò minùs justò receperunt. Ita ex S. Thoma *cit.* rectè explicant Molina *tom. 3. tract. 2. disp.* 714. Cajet. aliisque *cit.* Tanner. *disp. 4. q. 6. dub. 1. n. 4.* 22

IV. Ergo solum per accidens.

EX violatione justitiæ distributivæ per accidens solùm potest oriri obligatio restitutionis, quatenus simul violatur justitia commutativa. Patuit jam in exemplis allatis. Et patet amplius in distributione iniqua communium onerum. Ex hac enim semper quidem oritur obligatio restituendi; sed patenter ratione simul violatæ justitiæ commutativæ, quatenus scilicet uni imponitur onus supra facultatem respectu cæterorum, aut plus ab eo exigitur, quàm teneatur præstare: adeóque aufertur ei quoad partem,quod verè suum erat, quod secundùm justitiam commutativam, & æqualitatem arithmeticam eidem restituendum erit; in- 23

ter plures, etiam servata prroportione geometrica facultatum secundùm justitiam distributivam. Exempla obvia in Officialibus, Exactoribus, Dispensatoribus &c.

24 Tandem ipsa justitia commutativa in restituendo singulis secundùm æqualitatem arithmeticam sæpe per accidens annexam habet justitiam distributivâ in restituendo pluribus, vel omnibus secundùm proportionem geometricam. Casus communis. Debitor pluribus obligatus, non est omnibus solvendo totum; debet partes suorum bonorum majores & minores dividere secundum proportionem debitorum majorum & minorum, sicque singulis restituere proportione geometrica. Si secùs faciat, uni minus dando, quàm proportione debiti ei debeatur, violat de novo justitiam commutativam, & æqualitate arithmetica eidem restituere debet quantum minùs justô eidem dedit.

§. III.

Restitutio est necessaria ad salutem.

25 RES nimis certa. Notissimum est illud mox infra allegandum: *Non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum*; atqui remissio peccati utique est necessaria ad salutem: ergo & restitutio. Sed videndum, qualiter sit necessaria? Assertio sic habet

I. Non necessitate medii.

26 QUia necessarium ad salutem necessitate medii illud est, quod necessariò concurrit ad salutem eò quòd debeat in se, vel in suo voto, causare primam gratiam: ut sunt Baptismus, Pœnitentia, Fides &c.; ideóque per nullam ignorantiam, vel impotentiam excusatur: sed tale non est restitutio, non enim debet concurrere ad causandam primam gratiam, sed solùm requiritur ad salutem, ut caveatur peccatum, sicut observatio aliorum præceptorum. Deinde ignorantia, impotentia, & plures causæ excusant à restitutione, ut *Sect.* 4. patebit: & significat Lugo mox citandus: *Si res aliena reddi non possit &c.*: ergò non est necessaria necessitate medii. Undè corrigendus est vulgaris error putantium adeò necessariam ad salutem esse restitutionem, ut animæ à purgatorio non possint liberari, donec hæredes restituant, quæ defunctus in vita restituere debebat. Est enim contra rectam rationem, quòd quis ex ea culpa patiatur, quæ ejus non subjacent voluntati, sed aliorum. Exempla quædam allata de eo usque in purgatorio detentis, donec restitutio facta sit, in occultum, & justum Dei judicium referenda sunt, justè sic punientis illos in altera vita, qui restitutionem faciendam, cùm facilè possent, distulerunt; & hæredibus, ordinariè in hoc negotio negligentibus, aut dolosis reliquerunt.

II. Sed necessitate præcepti.

27 HAbetur expressè in S. Scriptura ad Rom. 14. *Reddite omnibus debita &c.* Tob. 2. *Videte, ne fortè furtivus sit hædus; reddite eum dominis suis: quia non licèt nobis aut edere ex furto aliquid, aut contingere.* Et Ezechiel c. 33. *Si dixero impio morte morieris: & egerit pœnitentiam à peccato suo, & fecerit judicium, & justitiam, & pignus restituerit, rapinámq; reddiderit, & ambulaverit in mandatis vitæ, nec fecerit quidquam injustum, vitâ vivet. & non morietur.* Ubi ad pœnitentiam & salutem æquè necessariò præcipitur restitutio ac observantia aliorum præceptorum. Celeberrimum est testimonium S. Augustini Epist. 25. ad Macedonium. *Si res aliena, propter quam peccatum est, reddi possit, & non reddatur; pœnitentia non agitur, sed simulantur. Si autem veraciter agitur: non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum, si restitui possit, ut dictum est.* Sic Augustinus. Ratio autem clara est: Quia ejusdem malitiæ est auferre, & retinere alienum: cùm retentio moraliter nihil aliud sit, quàm continuata ablatio; atqui non aufferre alienum sine dubio est necessarium necessitate præcepti divini naturalis & positivi: ergò sic quoque necessarium erit non retinere alienum, & consequenter restituere.

Dices: Non restituens non peccat: ergo restitutio non est necessaria necessitate præcepti. *Antecedens prob.* Si non restituens peccaret, Dominus rei deberet ei remittere: quia ex lege Charitatis quilibet debet bona temporalia propria postponere saluti spirituali proximi; atqui si Dominus remittit, non restituens non peccat: ergo. *Resp. Neg. anteced. & distinguitur probatio.* Si proximus sit in necessitate vera salutis spiritualis, *concedo*, Si non sit in necessitate, sed libera malitia tantùm, ut est in proposito: *Nego* hoc. 28

III. Nimirùm septimi.

PRæceptum restituendi continetur in septimo Præcepto Decalogi, omnium consensu. *Patet*: Quia in eodem Præcepto præcipiente aliquem finem, præcipitur etiam medium ad illum finem per se necessarium: atqui septimo præcepto: *Non furtum facies*: prohibetur injusta ablatio rei alienæ, & consequenter etiam injusta detentio: cum hæc sint ejusdem malitiæ, ut dictum est. Et significat Innocentius Papa *c. sæpè. De restitut. spoliatorum* dicens: *Quòd non multum intersit, quoad periculum animæ, injustè detinere ac invadere alienum*: atqui ad hoc ut res aliena, injustè non detineatur, per se necessarium medium est restitutio: ergò in eodem præcepto septimo, quo præcipitur, ut rem alienam injustè non detineas, consequenter etiam præcipitur, ut restituas. Est ergo (ut suo loco videbitur) præceptum illud partim negativum prohibens injuriam, partim affirmativum præcipiens restitutionem, seu injuriæ illatæ compensationem. 29

IV. Verosimiliùs principaliter affirmativi.

PRæceptum restitutionis principaliter negativum esse, & secundariò solùm affirmativum, docent sanè communiùs Doctores. Scotus 4. *dist.* 15. *q.* 2. Paludanus, Gabriel, Adrianus, Pet. Navar. aliique *cit.* Tannerus *disp.* 4. *de justit. q.* 6. *dub.* 1. *n.* 8. Lugo *disp.* 8. *Sect.* 2. Ratio est: Quia *propter quod unum quodque tale, ipsum est magis tale*: in præcepto autem restitutionis duo includuntur: 30

tur: Utrum negativum, ne scilicet res aliena injustè detineatur invito Domino: alterum affirmativum, ut positivo actu restituatur: atqui illud negativum est magis principale; propter ipsum enim præcipitur affirmativum de restituendo, & non econtra: ergo præceptum restitutionis principaliter est negativum, & secundariò solùm affirmativum, scilicet ex supposito, si res aliena detineatur, ut restituatur.

31 *Dices*: Ipsum detinere est negativum, cùm nihil aliud sit, quàm non reddere: ergo præceptum ipsum non detinendi est affirmativum, quia duæ negationes faciunt unam affirmativam. ℟. *distinḡ. anteced.* Detinere est negativum physicè, *transeat*: moraliter: *Nego anteced.* Moraliter enim detentio est positiva actio, & quasi continuata acceptio, ut notant, *Tannerus*, & *Lugo cit.*

32 Verum mihi semper probabilior visa est sententia opposita nimirùm præceptum restitutionis principaliter, & per se esse affirmativum de ipso actu positivo restitutionis: & secundariò negativum de non detinendo rem alienam. Ita significat D. Thomas 2. 2. *q.* 62. *art.* 8. *ad.* 1. Et docent *Navar. Rebellus*, aliisque citatis Laym. *lib.* 2. *tr.* 1. *c.* 2. *n.* 2. Tamb. *lib.* 8. *tract.* 3. *de restitut. c.* 1. *n.* 5. Ratio jam posita est: Quia præceptum restitutionis principaliter per se intendit, ut fiat æqualitas arithmetica inter datum, & acceptum cum Domino rei ablatæ: hæc enim æqualitas non fit, nisi per actum adæquatum justitiæ commutativæ, secundùm omnes: atqui hæc æqualitas non fit, nisi per actum positivum restitutionis; nulla enim æqualitas resultaret, si rem acceptam tantùm non detineres, & tamen Domino positivè non redderes: & quod idem præceptum restitutionis præcipiat, ne detineatur res domini, ideò præcipit, ut te rem non detinente, eandem restitutam Dominus recipiat; (vides minorem oppositæ rationis æquè facilè negari, ac affirmari) ergo præceptum restitutionis principaliter affirmativum est, & secundariò tantùm negativum. Et certè, qui alium læsit in fama, vel honore, propriissimè tenetur restituere, seu reddere ablatum, licèt propriè nihil detineat. Sed vide *DD. citt.* Non enim libet immorari speculationi parùm utili ad praxin. Sufficit nobis nosse præceptum hoc simul esse affirmativum, & negativum, (quid quid sit de principaliori) atque ideò obligare statim semper & pro semper, quamdiu rationabilis causa non excusat, ut suo loco videbitur.

33 Neque inde inferas in non restituente duo esse peccata, unum *detinere* rem alienam contra præceptum negativum: alterum *non restituere* contra præceptum affirmativum. Nam utriusque præcepti idem est finis intrinsecè, nimirùm Dominum habere, quod suum est secundùm æqualitatem arithmeticam.

§. IV.

Obligans sub mortali ex genere suo.

34 Præceptum restitutionis obligare sub mortali ex genere suo, nimirùm pro ratione materiæ, & damni illati gravis, certissimum est apud omnes, Et clarum ex dictis, ut alia probatione non egeat; sed benè perfunctoria explicatione terminorum adjunctorum: *Dummodò delictum commissum sit per actionem injustam externam, & culpam, Theologicam gravem.* Ad hoc ergo, ut quis ex delicto in foro conscientiæ obligetur sub mortali ad restitutionem, requiritur, ut injustæ ablationis, vel damnificationis delictum sit commissum.

I. Per actionem injustam.

Ratio patet. Quia ex sola justitia commutativa 35
læsa inducitur obligatio restitutionis, ut §. 2. probatum est. Nulla ergo inducitur obligatio restitutionis, si actio tua contra justitiam, seu injusta non sit, quantumvis alióquin peccaminosa sit contra alias virtutes, Charitatem, Pietatem, Religionem. Ut si graviter, vel extremè egenti eleemosynam non præbeas: si ipsis parentibus ita egentibus non succurras: si vovisti calicem Ecclesiæ, & non solvas: si domum, vel segetem incensam ab alio, non extinguas; nisi aliunde ex officio, vel pacto, adeóque ex justitia obligeris: si judex reum secundùm allegata, & probata justè condemnatum, verbis, vel aliis modis contra Charitatem offendat: si reus etiam legitimè à judice interrogatus crimen neget, unde damnum sequatur vel fisco, vel alteri, cui cederent bona rei: neque enim reus ex justitia commutativa tenetur fateri veritatem aut procurare utilitatem, fisci vel aliorum, sed ad summum ex obedientia, & justitia legali. Plura similia audies inferiùs Tract. seq. *c.* 5. *sect.* 3. 4. & 5. ubi de compensatione occulta, de acceptis propter necessitatem, de acceptis ob turpem causam &c.

II. Per actionem injustam externam.

Ratio iterum clara est: quia ut quis obligetur ad 36
restitutionem, debet fecisse inæqualitatem in altero, aliquid scilicèt auferendo, vel destruendo, quod ipsius erat: hæc autem inæqualitas utique non potest fieri per solam actionem internam quantumvis injustissimam, quippe quæ in sola mente sistens nihil operatur exteriùs, sed tantùm per actionem externam realem; ergo per solam *actionem externam injustam* inducitur obligatio restitutionis. Nullam ergo restitutionis obligationem contrahit, qui solo actu interno proximo damnum optat, aut de damno aliunde illato gaudet, & exultat. Qui maligno affectu odii, & vindictæ proximum de crimine aliquo vero tamen, & justè accusat. Si ipse Judex justam sententiam ferat contra inimicum suum gaudens de ejus damno, & afflictione: imò etiamsi judex proferret tunc injustam sententiam sua opinione, quam postea deprehendit fuisse justam, ad nihil restituendum obligabitur, quia sententia illa formaliter tantùm, internè, & ex conscientia erronea, non autem materialiter, reipsa, & externè injusta fuit. Similiter, si furer vestem, quam puto esse tuam, sed deinde adverto reverà fuisse meam, quamvis auferendo peccaverim ex interno affectu injustitiæ, tamen propter eandem rationem non teneor ad restitutionem. Plures, & difficiles casus dabimus in quinto præcepto, de homicidio casuali.

III. Per culpam Theologicam.

37 AD contrahendam obligationem restitutionis ex delicto injustæ acceptionis, vel damnificationis omninò requiritur culpa Theologica, & non sufficit sola culpa civilis, vel politica quæcunque lata, levis, levissima. Explico terminos.

38 Culpa Theologica dicitur: *Defectus voluntarius in operando contra legem Dei, vel rectam rationem*, adeò ut actio, vel omissio aliqua verè in conscientia, & coram Deo culpabilis sit: ideò enim dicitur culpa theologica, quam scilicet Theologi in foro conscientiæ, & in ordine ad DEUM spectare solent. Et hæc alia gravis, & mortalis; alia levis, & venialis tantùm, quæ ex dictis supponuntur.

39 Culpa civilis, politica, vel juridica dicitur: *Defectus externus in operando contra exactum modum agendi humanum*; & definiri solet: *Defectus ab eo, quod bonum & debitum est, hominisque diligentia præstari potest.* Unde & juridica culpa dicitur, quia eam Jura attendunt pro foro externo, in quo interna non patent. Triplex communiter distinguitur, *lata, levis, levissima.* Culpa *lata* dicitur, omissio diligentiæ, quam solent in tali negotio adhibere omnes prudentes, & diligentes. Culpa *levis*, est omissio diligentiæ, quam solent adhibere prudentiores, diligentioresque. Culpa *levissima* dicitur, omissio diligentiæ, quam solent adhibere soli in agendis rebus diligentissimi, & accuratissimi. Exemplum vulgò adfertur: Accepisti librum, vel vestem commodatò, & reliquisti in loco patulò, quo omnes communiter accedere solent, ubi nec tuas res alicujus momenti relinqueres, & sic periit res alterius: commisisti culpam latam. Reposuisti quidem in cubiculo tuo, vel cista cum rebus tuis, sed ostium non clausisti; est culpa levis. Clausisti ostium, sed non tentâsti, an pessulus benè obductus fuerit: est culpa levissima. Simili modo judicandum in cæteris.

40 Quòd si ergo in his nullum adsit voluntarium internum, nulla scilicet advertentia, vel intentio ad damnum secuturum, tunc est culpa politica seu juridica tantùm. Si autem adfuit aliquod voluntarium internum directum vel indirectum, utpote, quia vel intendisti, vel saltem prævidisti, aut prævidere debuisti damnum inde secuturum proximo, tunc erit culpa politica, & theologica simul. Et quidem, si adsit intentio indirecta, seu voluntarium indirectum, quo prævidisti damnum proximi, nec cavisti, etsi directè minimè intenderis, jam apud Juristas vocabitur *culpa latissima.* Si autem adfuit etiam directa intentio, & voluntas per hoc nocendi proximo, vocabitur à Juristis *dolus malus*: utrumque etiam apud Theologos peccatum mortale est, & inducens obligationem restituendi, ut in sequentibus patebit. His notatis

41 *Dicimus*: Nullam oriri obligationem restituendi in foro conscientiæ, ex sola culpa civili etiam lata, & levi, vel levissima. Quoad culpam levem, vel levissimam (contra *Angelum*, *Adrianum*, *Paludanum*, *Panormitanum*, & alios nonnullos) consentiunt DD. communiter apud mox citandos. Et ratio est: Quia nullus, nec circa proprias, nec circa alienas res, secluso speciali pacto, tenetur adhibere majorem diligentiam, quam homines suæ conditionis communiter prudenter adhibere solent: atqui omittere ejusmodi diligentiam, quàm homines sic communiter adhibere solent, dicitur culpa lata, ut modò vidimus: ergo qui non omisit, sed adhibuit hanc diligentiam, vitando culpam latam, ad nullam tenetur restitutionem damni secuti, ex sola culpa levi, vel levissima, in foro conscientiæ, & ante Judicis sententiam.

Universaliter autem quoad omnem culpam civilem tantùm, etiam latam, id docent Molina *tom.* 3. *disp.* 698. *n.* 6. Lessius *lib.* 2. *c.* 7. *dub.* 6. *n.* 27. Vasq. *de restit. c.* 2. §. 1. *dub.* 2. *à n.* 15. Tannerus *disp.* 4. *q.* 6. *dub.* 2. *n.* 40 Lugo *disp.* 8. *Sect.* 4. Tamb. *cit. c.* 2. §. 4. *n.* 3. aliique moderni satis communiter. Ratio est: Quia in foro conscientiæ non potest esse obligatio restituendi ex delicto, vel injustitiâ factâ, nisi ablatio, vel damnificatio fuerit delictum, ac injustitia in foro conscientiæ: sed quod non est peccatum, seu culpa theologica, non est delictum, vel injustitia in foro conscientiæ: ergo ex sola culpa politica quacunque etiam lata, non est obligatio restituendi in foro conscientiæ, quidquid statuatur per leges in foro externo, nec injustè ad acuendam diligentiam civium circa res alienas. Quod autem alii DD. præsertim antiquiores communiter doceant, culpam latam inducere obligationem restitutionis, ideò dicunt, quia culpa lata civilis ordinariè simul est etiam theologica: ordinariè enim latè culpabilis, omittens scilicet diligentiam communiter adhiberi solitam, circa res proximi: advertit, vel saltem advertere debuisset damnum proximi secuturum, eóque ipsô theologicè culpabilis est. 42

43 Ex dictis sequitur, nullam contrahi obligationem restitutionis, si quis cum moderamine inculpatæ tutelæ contra aggressorem, alteri proximo damnum inferat, v. g. pecus, vel etiam hominem fortuitò in ictum incurrentem lædat, vel occidat. Item si miles subditus jussus bona fide pugnavit in bello injusto, prudenter tamen à se putato justo, non obligatur in conscientia restituere damna illata ex bello, nisi ratione rei acceptæ adhuc extantis, vel quantum fortè inde ditior factus esset, quod rarum. Item, si quis bona fide credens esse rem suam, illam absumat, nec inde in aliquo ditior factus est, ad nullam tenetur restitutionem; & ita in similibus: quantumvis in his culpa aliqua politica interveniat. *Ratio est*: Quia in his, & similibus in conscientia, & theologicè non peccatur; ergo nulla est obligatio restitutionis ex delicto.

IV. Per culpam theologicam gravem.

44 AD inducendam obligationem restitutionis gravem, & sub mortali, ex delicto injustæ acceptionis, vel damnificationis, requiritur culpa theologica gravis, seu mortalis in conscientia, & non sufficit culpa etiam theologica levis, seu venialis tantùm, sive ex parvitate materiæ, sive ex imperfectione actûs, seu indeliberatione.

45 I. Inprimis quando culpa injustitiæ in ablatione, vel damnificatione rei alienæ fuit venialis tantùm

tum ex parvitate materiæ. modicum quid auferendo, absumendo, destruendo, per se clarum est, non posse oriri obligationẽ restituendi sub mortali, cùm acceptio, & detentio, seu non restitutio sint ejusdem malitiæ, saltem quantum est ex ratione materiæ; ob hanc ipsam tamen rationem tunc adhuc oritur obligatio restituendi sub veniali: sicut enim peccâsti auferendo venialiter, ità peccas venialiter detinendo, vel nõn restituendo; *Nec dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatũ:* ergo sub veniali teneris restituere. Ita cõmunis DD. cum Sanch. *lib.* 2. *in Decal. c.* 23. *n.* 6. aliisque contra Vasq. *cit. n.* 20. *&* 25. & alios nimis laxè ab omni restitutione liberantes.

46 II. Qui pluribus acceptionibus, vel furtis minutis, etsi defacto singulis venialibus tantùm, magnam tamen quantitatem ad mortale sufficientem congregavit, secundùm omnes tenetur sub mortali ad restitutionem summæ congregatæ: at non ratione ablationum venialium, sed ratione detentionis injustæ, ac damnificationis proximi in quantitate notabili aggregata, ut in septimo Præcepto de furtis minutis dicemus. Sed contra

47 *Dices*: Supponamus talem, postquam advertit, accrescente materia notabili, se grave damnum intulisse alteri, statim velle restituere, is adhuc tenetur restituere sub mortali: atqui tunc certè neque detentio ulla erit mortalis: ergo adhuc ex solis venialibus consurget obligatio restituendi sub mortali. *Respondetur neg. consequent.* Vel enim talis restituit statim, cùm potest: & tunc nulla unquam contracta est obligatio restituendi sub mortali, sed statim restituendo illam obligationem præstavit, & extinxit. Vel non restituit statim, cùm potest: & ecce, jam exurgit detentio injusta moralis, & inde obligatio restituendi sub mortali: quod valdè notandum est. Aliter tamen, & laboriosè huic difficultati respondet *Lugo* apud *Tamburinum cit. n.* 7.

48 III. Insuper quando injusta ablatio, vel damnificatio etiam in materia gravi est culpa venialis tantùm de imperfectione actûs, seu indeliberatione, utpote facta ex non omninò inculpabili advertentia, præcipitantia, vehementi passione plenam deliberationem, & perfectum voluntarium impediente: tametsi probabilis, magis pia, & tuta sit sententia, esse tunc obligationẽ restituendi in foro conscientiæ, & quidem sub mortali. Molina *disp.* 698. *n.* 6. Vasq. Laym. *tr.* 3. *p.* 1. *c.* 6. cùm enim hoc casu necesse sit alterum duorum damnum subire, æquitas naturalis postulare videtur, ut damnum potiùs luat nocens, qui aliquo modo moralis, & culpabilis damni causa fuit, quàm alter omninò innocens, ac dominus rei perditæ.

49 Nihilominus æquè probabilis, & in praxi satis tuta est sententia opposita negativa, neque tunc in foro conscientiæ ante sententiam Judicis, esse obligationem gravem restituendi: atque adeò in foro conscientiæ nullam sufficere culpam venialem, sed mortalem requiri ad inducendam gravem obligationem ex delicto. Ita *Sotus, Toletus, Henriquez, Sa.* aliisque *citt.* Less. *cit. c.* 7. *dub.* 6. *n.* 24. *&* 27. Tannerus *disp.* 4. *q.* 6. *dub.* 2. *n.* 45. Lugo *cit. Sect.* 5. & probabilem, ac tutam fatetur ipse *Layman. lib. cit.* Ratio est: Quia sicut ad contractum, ita etiam ad injuriam simpliciter, & inducentem obligationem simpliciter, seu gravem restituendi, requiritur voluntarium simpliciter: atqui in proposito, cùm culpa est venialis ex imperfectione actûs, inadvertentia &c. non est voluntarium simpliciter & perfectum, ut per se patet: ergo nec est injuria simpliciter: ergo consequenter nec inducet obligationem restituendi simpliciter & perfectam, nimirum sub mortali, cùm obligatio restituendi ex delicto non possit esse major in suo genere (secluso alio accidente) quàm sua causa, scilicet ipsum delictum, seu injuria, ex qua nascitur. Quare eximendus fuit à mortali obligatione restitutionis, qui temerè tractans sclopetum oneratum, eo improvisè soluto, virginem occidit. Alius similiter, qui horreum fœni incendit, secutâ aliquot domorum combustione. Et idem in similibus.

50 IV. Insuper satis probabiliter nulla tunc omninò oritur obligatio restituendi, neque sub veniali quidem. Ita Lugo *l. c. n.* 58. & Tamb. *cit.* §. 5. *n.* 3. Ratio huius sumitur à simili: Quia in probabili multorum sententia, etiam nostra, neq; promissio facta homini, neque votum Deo factum, neq; juramentum, neq; præceptũ Superioris, si procedant ex imperfecta deliberatione, inducunt ullam obligationem, ne venialem quidem: ergo neque injusta acceptio, vel damnificatio ex eadem indeliberatione procedens. Sicut ergo votum rei parvæ v. g. de liberatè factum quidem, inducit obligationẽ, sub veniali: at verò votum rei magnæ sine sufficienti deliberatione, vel advertentia factum, nullam omninò nec venialem parit obligationem, ut suo loco tenuimus: ita damnificatio rei parvæ deliberatè, & advertenter facta, obligat quidem ad restitutionẽ sub veniali: at verò damnificatio etiam rei magnæ, sed sine sufficienti advertentia, & deliberatione facta, nullam, nec venialem parit obligationem. Monent autem *DD. citt.* nisi certè constet, rarò præsumendam esse ejusmodi culpam venialem ex imperfectione actûs in gravi damnificatione, ideóque Confessarios ordinariè debere inducere pœnitentem ad aliquam compensationem, vel amicam compositionem cum parte læsa, quoad commodè fieri poterit, quod omninò consultissimum. Idcirco jam

51 Ex dictis sequitur, nullam contrahere obligationem restituendi eum, qui subitâ irâ percitus, actione tantùm venialiter malâ hominem occidit, vel quodvis damnum homini intulit. Lessius *lib.* 2. *c.* 2. *n.* 28. Item si famuli, vel ancillæ simili veniali negligentia relinquant fores domûs Domini apertas, unde fures damnum inferant. Item si custos vinearum, segetum, nemorum, vectigalium veniali solùm negligentia sinant damnum inferri; & ita in similibus: supponuntur enim solùm venialiter deliquisse: unde tantùm onus certæ obligationis sub mortali non potest progigni.

52 Sed restat hic grave dubium, & celebre: an culpa externa quidem levis, sed cum interna mortali voluntate, & intentione nocendi graviter, se-

cuto gravi damno, inducat onus restitutionis sub mortali. E. G. Titius explodens in feram, adhibitâ, non tamen omninò sufficienti cautelâ (adeóque veniali solùm culpa) ad cavendum homicidium, interim animum habet, & optat occidere hominem inimicum suum, & fortuito casu per errorem hominem occidit, culpa venialiter tantùm externa injusta est, at interna mortalis. Item reponis venenum in loco non periculoso admodùm, nec supra venialem culpam, interim habes animum, ut illuc accedens fortè Petrus inimicus tuus, eô sumptô pereat: actio externa rursus ad summùm venialiter est mala, at culpa interna mortalis. Item modicam pecuniam furaris à sene avarissimo, furto externo non nisi veniali, sed cum mortali intentione interna, ut is ex mœrore amissæ pecuniæ conjiciatur. Similiter, alapam levis dedecoris impingis adolescenti generoso, eo tamen animo, ut iste dedecoris impatiens moriatur.

53 Quæstio nunc est, an ita explodens, venenum reponens, furans, alapam impingens, culpa externa venialiter tantùm malâ, sed cum interna mortali voluntate nocendi graviter proximo, ita peccet contra iustitiam, ut secuto effectu, morte scilicet alterius, teneatur ad restitutionem, ac etiam irregularitatem incurrat?

54 Affirmativam cum aliis citt. tenet. *Lugo to. 1. de just. disp.* 8. *S.* 6. *a. n.* 74. eò, quòd actio illa externa, etsi secundùm se venialis, & leviter influens in damnum proximi, tamen hîc & nunc ab intentione interna mortali, reverà mortalis sit, & vera causa illius damni: & consequenter & obligationem restitutionis, & irregularitatem inducat.

55 Negant autem tunc induci obligationem restitutionis, cum aliis Lessius *lib.* 2. *c.* 9. *dup.* 16. *n.* 113. Sanch. *l.* 1. *consil. c.* 4. *dub.* 5. *n.* 9. Tamb. *cit. c.* 2. §. 5. *n.* 11. Ratio est: Quia jure naturali non inducitur obligatio restitutionis, nisi quando quis per suam actionem externam physicè, vel moraliter est efficax, & sufficiens causa damni illati, v. g. mortis, incendii &c. atqui in casibus propositis illæ actiones externæ ex se sunt omninò leves, ac leviter tantùm, raroque influentes in talem effectum, simpliciter enim non sunt causa efficax absoluta, & sufficiens talis effectus, v. g. mortis: & licèt adsit animus internus mortaliter malus, ille tamen animus internus nihil omninò adjuvat, vel auget illam actionem externam. Unde quamvis illam actionem externam verè reddat mortalem quoad affectum, non potest tamen illam reddere mortaliter malam, & injustam quoad effectum, cùm de se sit insufficiens ad causandum talem effectum: Obligatio autem restitutionis non sequitur ad malitiam actionis internæ tantùm, sed ad ejus efficaciam, & injustitiam externam (quo patet responsio ad fundamentum oppositæ Sententiæ) ergo ex ea causa non inducitur obligatio restitutionis. Esto adhuc incurratur irregularitas: hæc enim per sacros Canones inducta est contra homicidium voluntarium quovis modo causatum, vel occasionatum, etsi non omninò efficaciter absolutè: certè accusans criminaliter, secuta morte, vel mutilatione irregularis fit, sine dubio tamen non est causa efficax absoluta: de quo suo loco in quinto præcepto. Hæc sententia negativa videtur mihi probabilior: sed prior affirmativa tutior, in confessionali suadenda, vel urgenda.

Sermo hactenus fuit de obligatione restituendi ex delicto formali injustæ acceptionis, vel damnificationis: nam de restitutione ex contractu seorsim dicetur *infrà sect.* 6. His præmissis de natura, & obligatione restitutionis, nunc explicandæ sunt ejus circumstantiæ supra initio capitis indicatæ. Omnium latissimè patens est circumstantia *quid & quantum*: ubi necessariò explicandæ sunt omnes quatuor radices supra §. 1. indicatæ. Sed ut omnibus communia prius explicemus clarioris doctrinæ gratiâ, ne eadem sæpius repetere cogamur, sit

SECTIO. II.

Quid & quantum restituendum.

Summarium.

57. Ex justitia commutativa id, & tantùm restituendum est, quod & quantum ablatum, vel damnificatum est.

58. Loquendo autem de restitutione latè sumpta pro satisfactione, aliquando plus restituendum est, quàm acceptum sit; sed

59. Non nisi post sententiam Judicis.

61. Per se loquando res ablata adhuc existens, eadem numero restituenda est, nisi Dominus sit, aut rationabiliter præsumatur, aut debeat esse contentus restitutione alterius rei æquivalentis. Unde

62. Resolvuntur casus varii. Et

64. Audiendus non est Navarrus universaliter volens eum, qui in æquivalenti jam restituit posse sine injustitia rem ablatam retinere.

67. Quid & qualiter restituendum sit, si res ablata non amplius existit.

68. Divisio & explicatio fructuum rei, industriæ &c.

69. Fructus merè industriales ex re aliena restitui non debent, etiam à possessore malæ fidei. Hinc

70. Usque ad n. 75. resolvuntur varii casus notabiles.

75. Fructus verò rei, & merè naturales simpliciter restituendi sunt Domino rei.

76. Sicut & fructus mixti, seu partim naturales, partim industriales; detractis tamen expensis, & æstimatione industriæ.

77. Idémque est de fructibus civilibus.

78. Resolvitur dubium.

80. Licitè detrahi possunt expensæ & (possunt.

81. Æstimatio melioramentorum, quæ triplicis generis esse

82. Qualiter & quæ melioramenta detrahere possit possessor bonæ fidei; qualiter & quo possessor malæ fidei.

83. Resolvitur dubium.

85. Quoad melioramenta voluntaria, seu voluptatis tantùm distinguendum est.

86. Quædam notentur.

ASSERTIO II.
ET
Regula Generalis

Ex justitia comutativa id, & tantum restituendum est, quod & quantum ablatum, vel damnificatum est, unàcum fructibus, non industriæ solius, sed rei, & mixtis, detractis tamen expensis, & æstimatione laboris, industriæ, ac melioramentorum necessariorum ac utilium tantùm, in foro conscientiæ à quovis, in foro externo autem à bonæ fidei possessore tantùm: eáque omnia ex re accepta quidem in sola re; ex injusta autem acceptione, vel dam- 56

damnificatione etiam inæquivalente, seu valore. Explico particulatim.

§. I.

Ex justitia commutativa id, & tantum est restituendum &c.

57 AGitur enim hic de restitutione propriè dicta, quâ satisfit justitiæ commutativæ compensando damnum injustè illatum: Justitia autem commutativa intendit in restituendo solùm æqualitatem inter datum, & acceptum, ergo ex justitia commutativa solùm restituendum est id, & tantùm, quod & quantum ablatum, seu ut vocant *simplum* tantùm, & non plùs. *Deinde* justitia commutativa id solùm, & tantùm præcipit restitui, ad quod & quantum alter jus habet: sed alter solùm habet jus ad id, & tantum, quod & quantum ab eo ablatum est; ergo illud, & tantum solùm restituendum est. *Communis DD. apud citt. omnes.*

58 At verò loquendo de restitutione latè sumpta pro satisfactione & actu justitiæ vindicativæ, quâ nimirùm non tantùm pro damno illato, sed etiam pro injuria satisfaciendum est, plus etiam restituendum erit, quàm acceptum erat, sed non nisi post sententiam Judicis. Sic *Exodi* 22. statuitur: *Si quis furatus fuerit bovem, aut ovem, & occiderit, vel vendiderit, quinque boves pro uno bove restituet, & quatuor oves pro una ove.* Quò respiciens Zachæus *Lucæ* 19. ait ad Christum. *Si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum.* Et *instit. De actionibus*, jure veteri statuitur, ut præter rem ablatam fur occultus in duplum, fur manifestus in quadruplum condemnetur, & domino applicetur. Licèt autem hæc jura non sint amplius in usu, simile tamen etiam hodie justè fit per sententiam Judicis. Et Ratio est: Quia ex injusta acceptione, vel damnificatione non solùm læditur proximus, damnum, & injuriam patiendo, sed etiam læditur Respublica: ergo justè solet, & potest à Republica, præter restitutionem simpliciter faciendam civi læso, infligi alia pœna gravior civilis, & pecuniaria, applicanda aut civi ipsi læso ob injuriam sibi factam, aut ipsi Reipublicæ, seu fisco, prout circumstantiæ exegerint. *Ita communis DD. cum S. Thoma cit. a.* 2.

59 Verùm, ut dictum est, ejusmodi restitutio major, & pœnalis in foro conscientiæ non debetur; nec obligat ante sententiam Judicis. Sola enim justitia commutativa per se urget in foro conscientiæ ad reddendum æquale: Justitia autem vindicativa quoad pœnales satisfactiones ad Judicem spectat. Quilibet ergo, qui offendit, vel injuriam intulit, tenetur per sententiam judicis pænam admittere non tamen ad illam se offerre, multò minùs eam sponte sibi infligere: cùm exercitium justitiæ vindicativæ publicæ, non privatæ authoritatis sit: & rei sit pati, & non agere.

60 Nota hic obiter discrimen inter excommunicationem, aliásque censuras latæ sententiæ ipso facto incurrendas, etiam ante omnem judicis sententiam, & alias pœnas legales, non nisi per sententiam Judicis subeundas. Censuræ sunt pænæ merè privativæ, ad quarum executionem nulla requiritur actio patientis; ideóque incurri possunt per legem ante aliam sententiam Judicis: aliæ verò pœnales legales, v. g. mulctæ pecuniariæ &c. sunt positivæ, & requirunt actionem positivam rei v. g. solutionem pecuniæ, cessionem ab officio &c. quàm reus pati tantùm debet per Judicis sententiam inflictam, cùm rei non sit agere.

§. II.

Id restituendum, quod ablatum est.

VNiversaliter & per se loquendo, res ablata adhuc existens, eadem numero restituenda est, nec fas est aliud pro alio restituere regulariter. *Communissima DD.* Quia Dominus rei amissæ, vel debitæ habet verum jus ad hanc numero rem adhuc existentem juxta *L. Manifestę. C. de solutionibus.* Unde potest Dominus eandem rem, ubicunque illam invenerit, sibi vendicare: nam res quandocunque accepta, ubicunque est, Domini est: ergò illam habens, si non eandem restituat, domino injuriam infert. Contra verò eandem restituendo perfectissimè satisfit justitiæ commutativæ, & pars læsa perfectissimè restituitur in jus suum ad omnimodam identitatem, nedum æqualitatem. Excipiendum tamen: Nisi dominus sit, aut rationabiliter præsumatur, aut rationabiliter debeat esse contentus restitutione alterius rei æquivalentis. 61

Sic 1. In rebus functionem suscipientibus, pecunia, frumento, vino &c. facilè potest reddi unum pro alio in eadem specie, & bonitate: quia in rebus adeò æquivalentibus non potest rationabiliter invitus esse dominus. 2. Etiam in rebus functionem non habentibus potest unum reddi pro alio, v.g. pro equo par boum, aliáve res ejusdem valoris, quando dominus non habet peculiarem affectum ad rem suam eandem numero; quin ipse facilè esset permutaturus; sic enim iterum non erit invitus. 62

3. Occultus fur, si eandem rem numero non possit restituere sine sua infamia (ut certè aliquando contingere potest) retentâ eâdem, licitè poterit ejus valorem in pecunia, vel alio æquivalenti reddere: etsi ipsi constaret, dominum non velle valorem, sed omninò ipsam rem suam habere. *Ratio est*: Quia tunc dominus irrationabiliter est invitus, cùm pluris facienda sit fama proximi, utpotè bonum altioris ordinis, quàm res sua temporalis. v. g. equus, vestis &c. eadem numero habenda. Quin ob eam causam quandoque omninò excusari poterit à restitutione fur: juxta dicenda suo loco. 63

Quare non audiendus Petr. Navar. *lib.* 4. *de restit. c.* 1. *dub.* 3. universaliter asserens, illum, qui in æquivalenti pro re ablata aliam rem æquè præstantem jam restituit, posse sine injustitia rem ablatam, etiam existentem, etiam domino repetente, retinere. *Ratio* in contrarium est: Quia non obstante restitutione facta, sed nondum acceptatâ alterius rei dominus retinet dominium rei suæ amissæ adhuc existentis, ubicunque sit: Insuper potest habere aliquem specialem, & rationabilem af- 64

affectum erga rem suam eandem numero: utpotè quia eam à Majoribus suis acceptam, vel à magno Principe, aut singulari amico donatam habet, aut alia speciali comoditate charior est alia re, quantumvis æquivalente, vel æquè præstante, aut fortè pretiosiore: propter quod meritò potest esse, & præsumi debet rationabiliter invitus, ut ipsi pro re sua alia restituatur: atque retinere rem alienam rationabiliter invito domino, semper injustum est: ergo eo casu, & maximè domino repetente suam rem in specie, non sufficit restituisse vel restituere aliam rem etiam æquivalentem, vel etiam præstantiorem.

§ III.

Et tantum, quantum ablatum est.

67 Quando nimirùm res ablata non ampliùs existit, & tamen restitutio facienda est, utpotè ratione injustæ acceptionis, tunc *tantum* restituendum est, *quantum* ablatum fuit, in æquivalenti. Hinc 1. Si illa res in suo genere functionem recipiat, ut pecunia, frumentum, vinum &c. restitutio facienda erit in alia re ejusdem generis, & qualitatis, cùm fieri potest. 2. Sive autem recipiant functionem, sive non, si res sint certi & determinati valoris, per legem, vel consuetudinem, ut ferè sunt merces communes & usu consumptibiles, ille valor restituendus erit, sive in pecunia, sive in alia re æquivalenti ejusdem, vel diversi generis, prout fieri commodè potest, dummodò dominus contentus sit: nam hac ratione satisfit justitiæ commutativæ reddendo æquivalens. 3. Si verò res ablatæ non sint determinati valoris per legem, vel consuetudinem, nec per communem æstimationem determinabiles, uti est vita, sanitas, fama &c. aut de rei ablatæ, vel damnificatæ quantitate, vel qualitate non satis constet, ut si quis incendat domum variis rebus instructam, aut destruat segetes incerti adhuc in futurum fructûs &c. tunc restituendum erit ad arbitrium prudentis, & probi viri, consideratis benè omnibus circumstantiis, judicando, quantum requiratur, vel sufficere possit ad æqualitatem rei, quoad fieri poterit. 4. Addit Scotus 4. *dist.* 15. *q.* 2. *a.* 2. restituendum esse, non tantùm ipsam rem ablatam, sed etiam ejus usum, vel potiùs pro ejus usu: v. g. Qui solùm usus fuit alieno equo, veste, instrumento &c. tenetur ad restitutionem, scilicet etiam ad valorem, seu pretium illius usus æstimandum ex consuetudine, vel arbitrio prudentis: quia & ipse usus est pretiô æstimabilis, adeóque, invitô domino usurpatus injustus est, & restitutioni obnoxius. Verùm hic usus revocari potest ad fructus civiles.

§. IV.

Unâcum fructibus.

68 Fructus alii dicuntur *rei*, alii *industriæ*: seu ut loquuntur Theologi: fructus alii sunt *naturales*, alii *industriales*: iique vel *meri* vel *mixti*. *Fructus meri industriæ*, *vel industriales* dicuntur, quos sola industria humana profert, & nullo modo natura rei ex se producit, licèt concurrat ut instrumentum hominis industrii operantis, vel negotiantis: cujusmodi est lucrum ex rebus de se sterilibus, præsertim usu consumptibilibus, ut pecunia, vino, frumento &c. his negotiando acquisitum, fructus industriæ est, non rei. Sic opus alieno instrumento ab artifice confectum, non instrumento, sed artificis industriæ pro fructu tribuitur. *Fructus meri rei*, *seu purè naturales* dicuntur, quos sola natura ex se progignit, nullo, vel vix ullo humano labore, vel industriâ cooperante, ut sunt animalium fœtus, herbæ, gramina, L. Fructus 45, ff. de usuris. *Fructus mixti*, *seu naturales & industriales simul* dicuntur ad quos producendos natura simul & industria humana cooperantur, ut segetes, omnésque fructus serendo, & colendo producti, vinum, oleum, lana, caseus, butyrum &c. ut notat etiam Sanch. *lib.* 2. *Moral. c.* 23. *n.* 54. Quo etiam spectant *fructus civiles*; nimirùm pretia domorum, jumentorum, aliarúmque rerum elocatarum pro pretio: sic dicti, quod non propriè fructus sint, sed ad similitudinem fructuum Jure Civili constituti: ut habetur L. Prædiorum ff. eod. *prædiorum sponsiones pro fructibus compensantur.* Deniq; *fructus rei naturales meri*, *vel mixti*, alii sunt percipiendi, & pendentes adhuc; alii sunt percepti, seu à solo jam separati. His positis circa fructus indifferenter, sive res aliena bona fide, sive mala fide obtenta & possessa sit, dicimus restituendos esse *fructus*.

§. V.

Non Industriæ solius.

Fructus merè industriales ex re aliena non sunt 69
restituendi domino rei, sed ad possessorem, seu bonæ, seu malæ fidei, pleno jure spectant. Communissima. *Navar. c.* 17. *n.* 25. Mol, *tom.* 3. *disp.* 719. & 720. *n.* 2. Less. *lib.* 2. *dub.* 6. *n.* 111. Laym. *lib.* 3. *tract.* 2. *c.* 3. *n.* 3. Ratio est: Quia ad eum spectant fructus, cujus est causa fructificans: sed fructus merè industriales non sunt effectus rei alienæ, utpote omninò sterilis, ut supponitur, sed solius hominis industrii operantis, vel negotiantis, ergo fructus merè industriales ex re aliena non sunt restituendi domino rei, sed spectant ad hominum industriam, sive is deindè bonæ, sive malæ fidei possessor sit: neque enim malæ fidei possessori hic suffragatur iniquitas, sed industria sua, labor, & ingenium, aut etiam fortuna. Et hinc resolves.

I. Bonâ, vel malâ fide possidens pecunias alienas, 70
quibus dominus in lucro quærendo usus non fuisset, quidquid iis lucratur, sibi acquirit, nec tenetur restituere, nisi solùm ipsam pecuniam alienam. Idem est, si pecuniam furtivam, vel usurariam negotiationi, vel ludo exponas; solùm enim ipsam pecuniam furtivam, vel usurariam, non verò lucrum inde acquisitum, quippe merè industriale, restituere teneberis. Idémque est, si frumentum alienum, seu quidvis aliud mercium, aliò, ubi plus valet, deportatum longè cariùs vendidisti; lucrum non domino, sed tibi acquiris, cùm sit fru-

ctus meræ industriæ, ac laboris tui; satisfacisque restituendo frumentum ejusdem qualitatis. Quòd si autem dominus suâ pecuniâ, frumento &c. si habuisset, & ipse usurus fuisset ad lucrum quærendum, tenebitur quidem possessor malæ fidei compensare lucrum speratum, at non per modum fructûs, sed per modum interesse, seu lucri cessantis. Omnia certa apud omnes.

71 II. Officiales Principum, vel Magnatum Thesaurarii, Camerarii, Quæstores, Telonarii, Eleemosynarii; item famuli, depositarii &c. pecuniis dominorum sibi commissis negotiando, cambiendo, mutando, ludendo &c. lucrantes, secluso omni præjudicio, vel periculo dominorum, salvâ nimirùm ipsis sorte ejusdem qualitatis, quandocunque petierint, omninò lucrum sibi acquirunt, nec dominis restituere tenentur, cùm sit fructus meræ industriæ, & non rei ad dominum spectantis, scilicet pecuniæ naturâ suâ sterilis: neque enim peccant contra justitiam, secluso omni periculo, & præjudicio dominorum; estò peccent contra obedientiam, si domini id expresse, vel tacitè prohibeant, (& certè regulariter sic prohibere præsumendi sunt) atque in pœnam delicti, saltem speciem fraudis, ac injustitiæ habentis, subinde eo lucro privari possunt. Sic *Molina, Reginaldus*, aliisque *citt.* Diana. *p.* 1. *tract.* 8. *Resolut.* 22. Et ex professo probat Laym. *lib.* 3. *de contractibus tract.* 4. *c.* 25. *n.* 4. *per totum.* Sed monendi sunt Confessarii, ut quoad hoc cauti sint in consulendo de futuro; nam Domini, postea comperta re graviter inde scandalizantur, ut experientia patuit. De hoc redibit sermo, cùm *de contractibus.*

72 III. Si quis bona, vel mala fide frumentum alienum seminavit in agro suo, segetem totam sibi acquirit: est enim fructus & sui agri, & industriæ suæ: & solum tenebitur domino restituere ipsum frumentum seminatum æquivalens; & si mala fide accepit, & seminavit, etiam interesse, seu damnum emergens, & lucrum cessans domino ex carentia sui frumenti. Contra si tuum frumentum in alieno agro, seu bona, seu mala fide semināsti, tota seges erit Domini agri, quia est fructus rei suæ. Accipe ergo frumentum æquivalens pro fructu tuo seminato, & expensas, laborisque pretium, & nihil præterea, juxta mox dicenda.

73 IV. Si quis alieno instrumento opus elaboravit, v. g. alterius penicillis in tabula sua pinxit: alterius serrâ, & tabulâ arcam confecit ex sua materia: non ad dominum instrumenti, sed ad artificem opus elaboratum spectabit; est enim partus artificii, adeóque fructus industriæ, & non instrumenti, seu rei alienæ. Tenebitur tamen artifex præter instrumenta ipsa, etiam valorem, seu æstimationem illius usûs instrumentorum domino restituere, ut ex communi notat Laym. *lib.* 3. *de restitut. tr.* 2. *c.* 3. *num.* 3.

74 Contra: si tuo instrumento in aliena materia labores, v. g. tuis penicillis pingas in aliena tabula, tuo calamo scribas in alieno pergameno, regulariter adhuc opus factum ad te spectabit cum onere compensandi pro materia: quia regulariter artificium pluris valet, quàm materia: Secùs dicendum, si oppositum contingat, ut si pingas in aliena lamina aurea, vel argentea; si artifex in alieno auro operetur. Sed de hoc alibi, cum de acquisitione dominii per adjunctionem.

§. IV.

Sed Rei.

FRuctus rei, & merè naturales simpliciter restituendi sunt domino rei. *Ita omnes*, etiam citati mei. Habetur *L.* 22. *C. De rei vindicatione.* Ubi dicitur: *Certum est malæ fidei possessores omnes fructus solere cum ipsa re præstare, bonæ fidei verò, extantes: post litis autem contestationem universos.* Ratio est: Quia omnis res fructificans suo domino fructificat, & quod ad rem ablatam naturaliter sequitur, spectat ad dominum rei: sed fructus illi merè naturales omninò naturaliter sequuntur ad rem ablatam: ergò domino rei restituendi sunt. Idque verùm est: 1. Tam de fructibus jam perceptis, & à solo separatis, quàm de fructibus percipiendis, seu pendentibus: ut sunt segetes adhuc agro adhærentes, fœtus adhuc in utero matris, vel pecudis latens &c. hi enim fructus censentur pars rei fructiferæ. *L. fructus ff. de rei vindicat.* 2. Etiam verum est, etsi dominus eos fructus per se non percepisset ob suam negligentiam, vel aliam causam: ut si animal non fuisset apud ipsum maritatum, ager non seminatus, seu cultus. *Ratio est*: Quia adhuc verè sunt fructus rei, quæ semper suo domino fructificat. 3. Etiam verum est de fructibus perceptis ex re per possessorem bonæ fidei meliorata: quia res meliorata adhuc est domini pristini: ergo adhuc Domino fructificat (detractis impensis meliorationis, de quo mox infrà) ex communi Molina *disp.* 719. Lugo *disp.* 17. *sect.* 3. *n.* 524. Adeóque etiam verum est de possessore quantumvis bonæ fidei jure civili: nam fructus merè naturales manere sub dominio domini rei, expresse habetur *L.* 45. *ff. de usuris.* At verò fructuum mixtorum, postquam percepti, & à solo separati sunt, dominium bonæ fidei possessori acquiritur quidem, ut habetur *Institut. de rerum divisione*: ubi dicitur. *Si quis à non domino fundum bona fide emerit, vel ex donatione, aliave justa causa, æquè bona fide acceperit, naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus esse pro cultura, & cura*: sed hoc solùm valet in foro externo civili, & usque ad sententiam Judicis contrariam implorandam, ut cum aliis docet Sanch. *lib.* 2. Moral. *c.* 23. *n.* 73. Laym. *cit. c.* 3. *n.* 5. 75

§. VII.

Et mixtis.

I. ETiam fructus mixti, seu partim naturales, partim industriales Domino rei restituendi sunt, sed detractis expensis, & æstimatione industriæ. *Communis DD.* Ratio est eadem: Quia fructus omni jure ad eum spectant, cujus est causa fructificans: sed fructus mixti partim sunt veri fructus rei alienæ v. g. fundi; partim autem sunt fructus industriæ, ac laboris alterius: ergo fructus mixti ita restituendi sunt domino rei, ut tamen detra- 76

hantur

hantur impensæ, & æstimatio ipsius industriæ, ut nimirùm retineri possit pars fructuum expensis, & æstimationi industriæ respondens.

Deinde nullus debet locupletari cum alterius jactura, *Regula* 48. *in* 6. sed possessor seu bonæ, seu malæ fidei locupletaretur cum jactura, & damno domini rei, nisi ipsi restituerentur fructus rei etiam mixti, detractis tamen expensis, & æstimatione prædictis: ergo &c. Nec obstat, quod dicitur *L.* 48. *ff.* de acquirendo rerum dominio. *Bonæ fidei emptor non dubiè percipiendo fructus etiam ex re aliena suos interim facit; non tantùm eos, qui diligentia & operâ ejus provenerunt, sed omnes: quia quoad fructum attinet, loco domini penè est.* Verum enim est: quòd bonæ fidei possessor interim, dum illi lis non movetur, quasi domini loco habeatur; adeò, ut si fructus etiam naturales alienârit, vel consumpserit, durante bona fide, ad nihil ampliùs teneatur, nisi quatenus indè locupletior factus sit. Per quod non negatur, quòd fructus mixtos domini rei comparenti (prædicto modo) restituere teneatur.

77 II. Eadem ratione dicendum de fructibus, ut vocant, civilibus: ut si quis seu bona, seu mala fide possidens alienam domum, vel jumentum, pro pretio locavit, pretium ad dominum rei spectabit, detractis tamen, si quæ facta sunt, impendiis. Unde etiam malæ fidei possessor, si domum alienam à se melioratam per adjunctionem v. g. portarum, fenestrarum, cancellorum, horologiorum &c. ratione illius melioramenti majori pretio locavit, quàm alias in statu ad dominum pertinente locare potuisset, istum excessum pretii sibi retinere poterit, restituto solùm pretio communi; ut cùm *Dicastillo* & aliis docet Tamburinus *lib.* 8. *tract.* 3. *c.* 3. §. 5. *n.* 9. Ratio est: Quia hæc melioratio, cùm sit per meram adjunctionem, & quidem separabilem, est ipsi possessoris, etiam iniqui, vel furis, ideóque ipsius fructificat. Secùs esset, si melioratio facta esset per inædificationem, vel per implantabilem &c. hæc enim velut pars rei domino fundi cedunt. De quo *Tr.* 6. *c.* 1. *Sect.* 4. *à. n.* 229. At

78 III. Quid dicendum de rerum locatione extraordinaria, quæ non solent sic locari: v. g. bonæ, vel malæ fidei possessor torquem aureum alienum ad solam ostentationem pro pretio locavit, cujusnam erit istud pretium: an domini, tanquam fructus civilis: an locatoris, tanquam fructus industriæ, uti placuit *Navarro in manual. c.* 17. *n.* 25. Lopez & *aliis*? Respondetur: Omninò spectare ad dominum, eíque unà cum torque restituendum esse. Ita communis DD. *Rodriquez*, *P. Navar.* Molina *disp.* 719. *n.* 5. aliisque citt. Sanch. *lib.* 1. *in Decal. c.* 13. *n.* 132. Less. *l.* 2. *c.* 11. *dub.* 17. *n.* 114. Laym. *cit. n.* 6. Tambur. *cit. n.* 8. Ratio est: Quia illud lucrum reverà non est fructus industriæ locantis, sed datur pro usu ipsius rei vero pretio æstimabili, sicut si quis locaret usum agri sterilis; atqui usu rei facit fructus civiles, sicut facit domus locata: ergo pretium locati torquis est fructus civilis ipsius rei, pro cujus usu datur, consequenter ad dominum spectabit.

IV. Nec obstat, quòd dominus fortè torquem 79
illum nunquam locaturus fuisset; quia sæpè fit, quòd res apud alienum possessorem plus domino fructificet, quàm si in ejus potestate mansisset. Quemadmodum, si injustus possessor ædes alteri elocet, pretium locationis, ad dominum spectat, non obstante, quod ipse dominus ædem fortè nunquàm elocâsset, juxta communem Sententiam apud Laym. cit.: Quod etiam de fructibus naturalibus supra notatum est. Solùm ergò ejusmodi locans excusabitur à restitutione pretii locationis talis, quando creditur dominum omninò nolle tale futile pretium: quemadmodum *Diana p.* 2. *tract.* 17. *Miscel. resolut.* 50. liberavit à restitutione quendam rusticum, qui mulum à ditissimo domino surreptum locavit pretio per multos annos notabili lucro: quia nimirùm nobilis ille ditissimus non credebatur curare ejusmodi pretium: & remissio saltem implicita creditoris, generalis est causa excusans à restitutione. Plures casus huc revocabiles habentur in materia de cambiis.

VIII.

Detractis tamen expensis, & æstimatione laboris, ac industriæ, nec non melioratorum necessariorum, ac utilium tantùm.

I. Certum est apud omnes, quoad expensas à 80
possessore seu bonæ, seu malæ fidei factas in percipiendis fructibus, eas semper in foro conscientiæ licitè posse detrahi: & à possessore bonæ fidei, etiam in foro externo, jure Civili. Nam *fructus non intelliguntur, nisi deductis impendiis. L. Fructus ff. soluto Matrimonio.* Et *L. Fundus ff. Familia herciscundæ* dicitur: *Nullus casus intervenire potest, qui hoc genus deductionis* (impendiorum in fructibus) *impediat.* Et ratio clara est; quia, nisi in restituendis fructibus detrahantur expensæ ejusmodi, quas ipse rei dominus facere debuisset, plus ipse recipiet, quàm ei debeatur. Quoad æstimationem etiam laboris, & industriæ, docet communissima DD. Navar. *c.* 17. *n.* 27. Mol. *tract.* 3. *n.* 115. *Less. Sanch.* Laym. *ll. cc.* Lugo *disp.* 17. *Sect.* 3. Eadem omninò est ratio allata §. *præced. n.* 76. (etsi nonnulli negent: sed sanè parùm consequenter, ut rectè etiam advertit Tamb. *cit.* §. 5. *n.* 11.) Nam sicut si labor, & industria fuissent adhibita ab alio extraneo, debuisset dominus eorum pretium solvere, quaudo dicerentur expensæ: ergò idem debebit, eíque detrahi poterit, quando idem labor & opera adhibita sunt à possessore bonæ fidei (imò & malæ fidei, in foro conscientiæ, ut benè probat Lugo *loc. cit. n.* 61.) etiam quando vocantur labor, & industria: neque enim propterea naturam mutant.

II. Eadem verò est ratio de contrahenda æstima- 81
tione melioramentorum seu expensis, labore, industriáque factis à possessore in re aliena melioranda: utpote, si sunt plantatæ novæ arbores, nova ædificia erecta, novus puteus effossus, vel fons, aut rivus adductus &c. Sed advertendum: melioramenta, seu impendia illa posse esse triplicis generis; *Ne-*

Necessaria, utilia, & *voluntaria.* *Necessaria dicuntur,* quæ necessariò adhibentur ad conservationem rei alienæ; quippe, quæ aliàs periret; nullos, vel deteriores fructus produceret, ut reficere domum, fruges sub tecto conservare, agrum extirpare, impinguare &c. *Utilia* dicuntur, quæ fiunt ad rem utiliorem reddendam, ut scilicet plures fructus ferat, quàm necessariis solis impendiis adhibitis adferret: ut novas arbores plantare, agros ampliare, extraordinariè meliorare &c. *Voluntaria* seu voluptatis impendia dicuntur, quæ rem, vel fructus non augent, sed merè ad ornatum, vel voluptatem fiunt: ut sunt fontes, picturæ statutæ, viridaria, & his similia, quibus sine dubio prædium pluris valet, & majoris æstimatur: tamen quia ex illis prædium non reddit plures fructus, non dicuntur melioramenta utilia, sed voluntaria, ac voluptuaria. His positis, dicimus ulterius

82 III. Omnia impendia ad melioramenta necessaria, & utilia, in restitutione rei alienæ, & fructuum possessor bonæ fidei quidem in omni foro; malæ fidei autem possessor in foro conscientiæ tantùm, justè, & licitè detrahit, *juxta communissimam DD. apud sæpè citt.* Ratio est: Quia illa impendia, & melioramenta cesserunt in commodum, & utilitatem, vel etiam indemnitatem Domini rei: cúmque utiliter rem domini gesserit etiam possessor malæ fidei, spectatâ juris naturalis æquitate, etiam huic compensatio debetur. Insuper, si res cum ejusmodi melioramentis, utcumque venerit ad domini manum, antequam detractæ, vel solutæ sint expensæ illæ, eas possessor bonæ fidei adhuc poterit petere, & dominus in conscientia tenebitur adhuc solvere: *juxta communem DD.*

83 At dubium est hic de possessore malæ fidei, an tunc adhuc teneatur dominus illas expensas solvere in conscientia? Negat cum aliis Sanch. *lib.* 2. Moral. *c.* 23. *n.* 143. & 144. Ratio ejus est: Quia quoties lex justè negat actionem ad aliquam rem petendam, & simul concedit debitori repetitionem, si solverit, licebit etiam eidem debitori possidenti non solvere in conscientia, ut fusè probat idem Sanch. *lib.* 6. *de matr. disp.* 38. *n.* 35. & *lib.* 18. *disp.* 8. *n.* 15. Sed possessori malæ fidei negat lex actionem petendi expensas melioramentorum, & dat domino repetitionem, si solverit, sicut v. g. in usuris; ergo &c.

84 At verò Navarr. apud eundem Sanch. & Lugo *tom.* 2. *de just. disp.* 17. *Sect.* 3. *n.* 66. affirmant, eum in conscientia obligari solvere, ante sententiam Judicis contrariam. Ratio est: Quia lex in pœnam delicti negat possessori malæ fidei talem actionem petendi expensas illas, & concedit repetitionem solventi: atqui pœna non obligat, nisi post sententiam Judicis: ergo ante hanc manet obligatio naturalis solvendi illas expensas, ob rem utiliter gestam, etiam malæ fidei possessori. Utramq; sententiam probabilem meritò censet *Tamb. cit. c.* 3. *§.* 5. *n.* 17. Sicque inter dominum, & possessorem malæ fidei poterit dari bellum ex utraq; parte justũ.

85 IV. Quoad melioramenta, seu impendia voluntaria, seu voluptatis tantùm, distinguendum est. Siquidem ea à re salva separari possunt, ut portæ, fenestræ, statuæ, horologia, insignia &c. alienis prædiis, vel ædibus affixa, licitè auferuntur à possessore seu bonæ, seu malæ fidei, ut omnes concedunt. Quòd si verò sine damno rei separari nequeant, vel per implantationem accesserint rei, ut arbores, plantæ, herbæ &c. pro iis possessor malæ fidei nihil poterit repetere, nec dominus tenebitur solvere ejusmodi voluntarias expensas, sed possessor ille iniquus sibi ipsi imputet, quòd amittat eas expensas, quas circa rem, scienter alienam, sine domini consensu, & citra ejus utilitatem fecit: ut pluribus docent Molina *disp.* 712. Sanch. *cit. n.* 139. & Lugo *cit. n.* 61. Qui tamen ibidem *n.* 63. vult saltem aliquid modicum esse à domino solvendum, eò quòd etiam ejusmodi melioramenta vili emere ei utile sit: non improbabiliter. Cæterum possessori bonæ fidei conceditur facultas libera non tantùm auferendi ejusmodi melioramenta, si separari possint, sed etiam cogendi dominum ad solvendum pro iis, quantum ipse expendit, aut ad vendendum ipsi totam rem justo pretio: ut ex communi notat *Tamb. ibidem n.* 14. *in fine.*

Denique generaliter notandum pro dictis melioramentis, etiam necessariis, & utilibus, dominum non teneri solvere, quantum crevit valor rei suæ, sed quantum valuerunt expensæ, quibus ea melioramenta facta sunt: aut si expensæ excesserint, quantum defactò ei res utilis est v. g. plantavit possessor fundi alieni arborem fructiferam expensis unius aurei, nunc autem arbor plantata valet decem aureos, unum tantùm aureum debebit dominus, non autem decem reddere. *Ratio est:* Quia ex una parte plus non expensum est à possessore, quàm unus aureus; ex altera autem parte, augmentum illud est partus sui agri. Econtra: si expensæ fuissent decem aureorum, sed arbor nunc valet unum tantùm aureum, rursus unum tantùm, non decem debebit dominus: quia pro uno aureo tantùm utilis est domino arbor: non autem æquum est, ut cogatur emere rem pluris, quàm ei utilis est. Imò si possessor bonæ, vel malæ fidei expendisset unum integrum aureum; ipse autem dominus in ejusmodi melioramento expendisset medium tantùm, dimidium solùm tenetur dominus reddere: quia ipse solùm debet id, in quo emolumentum capit ex alterius expensis: capit autem in solo dimidio: ut ex L. *Si fundo ff. de rei vendicatione*, colligit, & pluribus explicat Sanch. *lib.* 1. *in Decal. c.* 23. *n.* 147. & *Mol. cit.* Tandem ex communi admittit *Tamb. n.* 16. possessorem tam bonæ, quàm malæ fidei ex fructibus quomodocunque consumptis debere compensare cum melioramentis necessariis, & quantumvis utilibus. Quia quo plures fructus percepit possessor, etsi eos consumpserit, eò minùs censetur pro melioramentis expendisse, vel sumptus illos redemisse. 86

Et hactenus de quantitate restitutionis in communi, prout abstrahit ut plurimùm à bonæ, vel malæ fidei possessore, etsi aliquæ particulares differentiæ sparsim indicatæ sint. Sequitur jam differentia generalis *ultimis verbis assertionis.*

Eáque omnia, ex re accepta quidem in ſolare; ex injuſta autem accepsione, vel damnificatione, etiam in æquivalenti, ſeu valore.

87 Hic traditur duplex radix reſtitutionis ſtrictè ſumptæ, ſcilicèt *ratione rei acceptæ tantùm, & detentæ à bonæ fidei poſſeſſore*, qui ſcilicet probabiliter credit rem eſſe ſuam, & in eam ſe jus habere: v. g. qui rem empto, vel dono accepit à non domino, credens tamen eſſe dominum rei: qui rem inventam retinet, credens domino carere, vel pro derelicta haberi &c. Et ratione injuſtæ acceptionis vel detentionis *à poſſeſſore malæ fidei*: Qui nimirùm ſcit, vel ſcire poteſt, & debet, rem eſſe alienam: ut ſi ipſe furatus eſt, aut rem empto, vel dono accepit ab eo, quem ſcivit non eſſe dominum, vel rei alienandæ poteſtatem non habere, v. g. à fure, filiofamilias, pupillo, Religioſo. De quibus jam *diſtinctis Sectionibus*.

SECTIO III.

Quid, & quantum reſtituendum ex delicto materiali, ratione rei acceptæ, à poſſeſſore bonæ fidei, vel etiam dubitare incipiente.

SUMMARIUM.

89. *Poſſeſſor bonæ fidei tenetur reſtituere ſtatim.*
90. *Poſtquam certò intellexit rem eſſe alienam.*
91. *Si incipiat dubitare per leves ſolùm rationes, non tenetur examinare veritatem;*
92 *Si verò rationes dubitandi ſint graves, tenetur inquirere; &*
93. *Interea rem conſervare: & ſi dubium vincere non poſſit, rem licitè retinet tanquam ſuam, ac*
95. *Licitè uſurpat; conſumit, alienat, &c.*
98. *Et eâ ſic bona fide abſumptâ nihil reſtituere tenetur; ſi nihil remaneat, in quo factus ſit ditior.*
100. *Si verò inde factus eſt ditior, id reſtituere tenetur, quamprimùm advertit, id ſibi per ſe provenisse ex re aliena, & non ex ſola induſtria.*
101. *Unde juris cognoſcere poſſit ſe* ex re aliena *ditiorem eſſe factum.*
102 *Qui rem alienam bona fide alienavit ea ratione ſicut accepit, ſine lucro, ad nihil tenetur; ſecus ſi alienavit diverſa ratione, & cum lucro.*
103. Vsque ad n. 109 *Reſolvuntur varii caſus.*
109. *Similiter qui rem alienam bona fide conſumpſit ad uſus ordinarios aliàs ex propriis faciendos, reſtituere tenetur pro tantò: ſecus ſi conſumpſit ad uſus extraordinarios.*
110. Vsque ad n. 116 *Exempla & caſus particulares de invitato ad cœnam furtivam; utente alterius veſte, militibus prædas agentibus &c.*
116. *Cognoſcens rem eſſe alienam, non tantùm ipſam, ſed etiam fructus rei naturales & mixtos reſtituere debet: tamen*
117. *Fructus extantes tantùm, detractis expenſis,*
118. *Idq; ipſi Domino rei, etiam non repetenti, per ſe loquendo; & non furi v. g. à quo accepit.*
119. *Idq; verùm eſt non tantùm, quando poſſeſſori bonæ fidei nullum imminet periculum amittendi pretium datum.*
120. *Sed juxta communem etiam quando ei certum imminet periculum amittendi pretium, ſi rem immediatè reſtituat ipſi Domino.*
121. *Nihilominus ſatis probabile eſt, poſſe rem furtivam immediatè etiam reddere furi ad pretium recuperandum.*
122. Vsque ad n. 126. *probatur variis exemplis & caſibus, &c.*
126. Vsque ad n. 130. *Reſpondetur ad fundamenta oppoſitæ ſententiæ.*

ASSERTIO & REGULA.

Reſtitutionis ex delicto materiali, & ratione rei acceptæ tantùm, menſura eſt quantitas poſſeſſionis in re, fructu, vel emolumento. Hoc eſt: *Poſſeſſor bonæ fidei, poſtquam certò intellexit rem eſſe alienam, tenetur ſtatim reſtituere, aut ipſam eandem rem adhuc extantem in toto, vel in parte: Aut ſi bona fide abſumpta eſt, quantùm ex ea ditior factus eſt: Item fructus rei extantes naturales ac mixtos, detractis tamen expenſis, ac æſtimatione laboris, & induſtriæ: idq; ipſi domino, etiam non repetenti per ſe loquendo: probabile tamen eſt, rem furtivam poſſe reddere furi ad recuperandum pretium, ſeq; indemnem ſervandum.* 88

§. I.

Tenetur ſtatim reſtituere.

Aſſertio, & Regula tota (excepto ultimo) eſt 89 communiſſima. D. Thom 2. 2. *q.* 62. *a.* 6. Scoti *in* 4. *diſt.* 15. *q.* 2. Ratio generaliter eſt: Quia ex una parte, nemo poteſt ſcienter rem alienam detinere, invito domino: atqui poſſeſſor bonæ fidei, poſtquam intellexit, rem eſſe alienam, jam detineret rem alienam invito domino, eóque ipſô inciperet fieri poſſeſſor malæ fidei: ergo tenetur eam ſtatim reſtituere. Sed de hoc *ſtatim* latiùs infrà, cùm de circumſtantia *Quando* reſtituendum. Ex altera autem parte, eò ipſô, quòd poſſeſſor bonæ fidei non teneatur reſtituere ratione injuſtæ acceptionis, cùm nulli injuriam intulerit, ut ſupponitur, ſed ſolùm ratione rei alienæ acceptæ, & poſſeſſæ, non tenetur plus reſtituere, quàm defactò poſſideat, ſive in ipſa re, ſive in aliquo ejus effectu, ut ſunt fructus rei, & emolumenta inde percepta, ſeu id, quo inde factus eſt ditior, ut mox particulariter declarabitur. Idque totum intelligendum: niſi ille jam antea legitimo præſcriptionis beneficio (de quo alibi fortè) dominium rei, aut fructuum ſibi comparaverit. Ubi obiter notandum fieri, poſſe, quòd bonæ fidei poſſeſſor dominium fructuum, præſcriptione, ſeu uſucapione ſibi acquiſierit, at nondum dominium rei fructiferæ, utpote prædii, ſeu fundi, ex quo fructus percepti ſunt. Quia ad præſcriptionem fructuum, frumenti &c. tanquam rerum mobilium ſufficit triennii ſpatium: ad præſcriptionem autem prædii, ſeu fundi, tanquam rei immobilis, longum tempus requiritur, nimirùm decem annorum inter præſentes, & viginti inter abſentes. Hinc ergo fit, ut ſæpè tenearis reſtituere prædium v. g. quia pro illo non eſt elapſum tempus præſcriptionis debitum; non autem omnes fructus etiamſi extantes, vel in quo inde ditior factus es, ſed ſolùm illos, pro quibus triennium præſcriptionis nondum elapſum eſt. v. g. poſſediſti bona fide hactenus prædium per ſexennium, idque tibi evincitur; reſtitue ergo prædium, & fructus infrà triennium proximum nondum elapſum petceptos extantes; vel ſi conſumpti ſint, quantùm ex his ditior factus es, prætereáque nihil.

§. II.

§. II.

Postquam certò intellexit rem esse alienam.

90 Quamdiu enim possessor bonæ fidei certò credit, vel saltem probabiliter sibi persuadet, rem esse suam, vel ad se jure pertinere, ipsa ea bona fides, & probabilis ignorantia eum à restitutione excusat, ac primo tempore legitimo præscriptionis capacem reddit. At postquam certò scit, rem esse alienam, per rationes omninò convincentes, nisi eam, quamprimùm commodè potest, statim restituat, aut restituere proponat, eo ipso incipit esse possessor malæ fidei. & injustus detentor (ut jam supra indicatum) & deinceps ut talis restituere tenebitur. At quid si possessor bonæ fidei incipiat dubitare, sitne res sua, vel aliena? Conformiter ad dicta alibi *de conscientia dubia* breviter sic resolvendum.

91 I. Si quidem possessor bonæ fidei incipiat dubitare solùm per leves rationes, vel conjecturas, non tenetur examinare veritatem, sed tutò pergit possidere, usurpare &c. quia nemo tenetur inquisitionem contra se ipsum instituere ex levibus rationibus: sicut enim ipse Superior non tenetur, & fortè non potest, ex levibus conjecturis moveri ad inquirendum contra te; sic multò minùs nec tu contra te ipsum. Perge ergo in possessione tua.

92 II. Quòd si verò incipiat dubitare ob graves, & probabiles rationes occurrentes, omninò tenebitur inquirere, & examinare veritatem, adhibitâ diligentiâ humanâ morali ordinariâ (ad extraordinariam enim vi legis nemo ordinariè obilgatur) eâque majori, vel minori, prout res possessa, incipiens esse dubia, majoris, vel minoris momenti fuerit. *Omnes.* Ratio: Quia quando rationes graves & probabiles contra te apparent, prudenter timere debes, ne tua possessio vincatur à certitudine contraria, fortè inquirenti apparitura, & alioquin, si orto tali dubio, omittas inquirere veritatem, & rem pro tua detinere pergis, eò ipsô peccas contra justitiam, exponens te periculo injustitiæ detinendi rem alienam: adeóque injustè alterum verum dominum privas spe recuperandi rem suam, quam haberet, si tu facta inquisitione, agnosceres rem esse ipsius. Denique eò ipsô incipis esse possessor malæ fidei, atque ut talis deinceps domino posteà comparituro restituere teneberis, omniũ consensu.

93 III. Facta ejusmodi morali inquisitione veritatis, possessor tenetur interea rem conservare, non consumendo, vel alienando, quamdiu spes est attingendi veritatem, judicio prudentis: & siquidem veritatem non attingere possit, sed dubium æquè perseveret, jam licitè, & justè rem retinebit tanquam suam, juxta notissimas, & receptissimas Regulas utriusque Juris. *In dubio, seu in pari causa, melior est conditio possidentis.* Regula 170. *ff. de Regulis Juris.* & Regula 65. *in* 6. & Ratio est: Quia possessio bona fide cœpta prævalet cõtra omnes rationes probabiles non convincentes: neque talis ullam committit injustitiam: injustitia enim necessariò importat inæqualitatem juris inter utramque partem: atqui in dubio illo possessor hactenus bonæ fidei nullam constituit inæqualitatem in alterâ parte: nam quoad proprietatem rei dubiæ quidem, ipse habet æquale jus cum alterâ parte, stante tali dubio: quoad possessionem verò ipse habet majus jus, quam altera pars: ipse enim certus est de jure suo possidente, quippe bona fide inchoato, & ideò dicitur ejus potior vel melior conditio, seu causa: ergo manendo in suo jure possessionis, remque detinendo, nullam committit inæqualitatem, vel injustitiam, quousque de vera rei proprietate constare possit. Ita communissima Theologorum, & Juristarum. *Mol.* aliísque congestis Sanch. *lib.* 1. *Moral. c.* 10. *n.* 9. Laym. *lib.* 1. *tract.* 1. *c.* 5. §. 3. *n.* 21. Lug. *disp.* 17. *Sect.* 4. Qui rectè addunt, etiamsi bonæ fidei possessor probabiliùs judicet speculativè, rem ad alterum pertinere, quamdiu moralem certitudinem non habet, ad nullam obligari restitutionem: non enim tenetur aliquis se ipsum jure possessionis suæ spoliare ante omnem Judicis sententiam, nisi constet rem ad alterum pertinere: cùm, ut dictum est, possessio certa prævaleat rationibus in oppositum non convincentibus, sed solùm quantumvis probabilibus. Consentit etiam *D. Augustinus lib. de Fide, & operibus c.* 7. dicens: *Bonæ fidei possessor rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum.* Quamdiu autem moraliter non constat veritas, rectè dicitur, quòd possessor *ignoret* se possidere alienum. Licet porrò possessor tunc retinendo rem, ageret cum conscientia dubia speculativè, non se resolvendo scilicet, sitne res reverà sua, nec ne; non tamen agit cum conscientia dubia practicè: quia stante, & non obstante illo dubio speculativo, an res sit sua, nec ne, aliunde ex alio principio, quòd nimirùm in tali dubio melior sit conditio possidentis, practicè se resolvit judicio moraliter certo, licere sibi hic & nunc talé rem, ut suâ retinere & usurpare. Et hinc.

Sequitur, quòd, si quis alius talem rem dubiam ab altero bona fide possessam æquè dubitet, vel probabiliter putet esse suam, injuriam isti inferat, si invito auferat, & ablatam restituere teneatur. Quia nimirum melior conditio possidentis bona fide: & alter licet habeat jus aliquod proprietatis ad illam rem, nullum tamen habet jus possessionis: ideóque injustè spoliat illum possessione sua. Attamen hoc casu, utrôque dubitante, & probabiliter putante, rem esse suam, dividendam esse rem pro ratâ dubii, sanè probabilissimè, & tutissimè docent Lugo *tom.* 1. *de just. disp.* 18. *Sect.* 1. *n.* 4. Tamc. *lib.* 1. *de conscientia c.* 3. §. 7. *verbo. Restitutio. n.* 6. 94

IV. Ulterius talis non solùm licitè retinet rem dubiam, sed etiam licitè usurpat, consumit, alienat. Est communior DD. apud citt. *Molinam. Sanch. Laym. Lugo,* & alios passim. Ratio est: Quia eo casu tanquam possessori bonæ fidei, & domino præsumpto conceditur justa possessio rei, donec dominus appareat intra tempus præsumptionis: atqui frustra concederetur justa possessio, nisi concederetur ei simul usus, & alienatio; præsertim cum nulla sit ratio cogens ad perpetuò servandam rem penes se, & abstinendum ab ejus usu; & multæ sint res, quæ ipso non usu absumuntur, vel corrumpuntur: ergo ille licitè talem rem usurpat, consu- 95

mit, alienat, donec compareat dominus. Et si dominus rei compareat, tenebitur ei solùm restituere, ut possessor bonæ fidei, scilicet ipsam rem extantem, vel si absumpta sit, quantum inde factus est ditior, v. g. Si dono acceptum vendidit vel emptum viliori, vel cariori pretio vendidit &c. tenebitur restituere pretium, vel excessum pretii, ut jam suprà indicatum est.

96 §. Advertendum autem: si possessor rem ita dubiam alteri vendat, tenetur ex justitia emptorem monere de illo dubio, se nimirùm omninò certum non esse, rem esse suam, vel alienam, adeóque subesse periculum evictionis. Quia generaliter venditor debet aperire emptori vitium mercis, ratione cujus minùs valeat; & emptor vel non emeret, vel non tanti emeret, si sciret: atqui in proposito res incerta, num sit aliena, vel furtiva, habet magnum vitium, ratione cujus meritò multò minùs valeat, quàm res certa venditoris, & ratione cujus emptor magnum posset damnum incurrere, si res à domino comparente evincatur; ideóque ille vel non emeret, vel non tanti emeret: ergo ex justitia tenetur hoc ei aperire: alioquin exponeret emptorem periculo damni, quod ei tenebitur compensare, si res à domino comparente evinceretur: prout latiùs docetur *in materia de contractibus*, *ubi de emptione*.

97 Ex dictis sequitur, eum, qui etiam benè intelligit rem talem dubiam ab alio sic bona fide possideri, licitè posse eam emere. eadem ratione, qua ille licitè potest eam vendere, vel absumere.

§. III.

Ipsam rem adhuc extantem in toto, vel in parte.

98 RAtio cum exceptionibus generatim jam *suprà Assertione*. 2. §. 2. dicta est: Quia res ubicunque est, sui domini est: unde dominus ubicunque eam invenerit, potest eam sibi vendicare, nihil obstante quantacunque bona fide alterius. Nihil ergo tenetur restituere possessor bonæ fidei, si res bona fide ita tota absumpta sit, ut nihil omninò remaneat, in quo ipse factus est ditior: quomodocunque etiam cum gravi sua culpa absumpserit, perdiderit, destruxerit, prodegerit, v. g. ludo immodico, luxu, dummodo durante bona fide. Ita contra *Navar. & Sotum* communissima DD. cum Molina *disp.* 720. *n.* 5. Ratio est: Quia, cùm sine culpa contra justitiam fuerit absumpta, non est caput. unde oriatur obligatio restitutionis. Etenim nulla culpa etiam gravissima obligat ad restitutionem nisi sit contra justitiâ, ut constat ex dictis in Assertione 2. §. 2. Sed bonæ fidei possessor per ignorantiam inculpabilem credens rem esse suam, eam quomodocunque absumendo, non peccat contra justitiam, nec formaliter ulli infert injuriam, quia non ut alienam, sed ut suam absumit, esto peccaret contra aliam virtutem, castitatem, temperantiam &c. ergo non tenetur ad restitutionem; quippè non ratione injustæ acceptionis, ut supponitur: nec ratione rei acceptæ, cùm illa amplius non extet; nec ex illa in aliquo ditior factus supponatur.

Quod si tamen quis nondum omninò certus 99
rem esse suam, v. g. inventam pecuniam domino carere, vel pro derelicta haberi, adeóque adhuc obligatus veritatem inquirere, rem culpabilier amittat, distinguendum est: Si enim rem tunc positivè destruat, absumat, alienet, peccat contra justitiam, injustum damnum domino inferendo, & posteà comparenti domino resarciendum. Si verò solùm negativè negligat, amittat, & perire, vel ab alio auferri sinat, peccat solùm contra charitatem, non justitiam, nec consequenter restituere tenebitur. *Ratio hujus est*: Quia nemo censetur causa damni alieni, non impediendo, cùm possit, nisi illud impedire ex justitia obligatus sit, ut infrà videbitur: atqui inventor in hoc casu non obligatur ex justitia ad illam rem custodiendam, quippè neque ex pacto, neque ex delicto, ut supponimus: ergo &c.

§. I V.

Aut quantum inde ditior factus est.

QUando nimirùm res aliena à possessore bonæ 100
fidei non ita in totum absumpta est, quin remaneat aliquid, in quo is factus sit locupletior, quamprimum is advertit illud sibi per se provenisse ex re aliena (non autem per accidens ex sola sua industria, uti est lucrum ex pecunia aliena) debet id restituere domino agnito illius rei absumptæ. *Omnes.* Habetur expresse *L. item veniunt*. §. *Præter hæc. ff. de petitione hæreditatis*. Ubi dicitur: *Eos autem, qui justas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existimâssent, usque eò duntaxat, quò locupletiores ex ea re facti essent, condemnandos* Scilicet ad restitutionem. Ubi Glossa ait: *Hanc esse optimam regulam, quâ nulla verior in jure: ut bonæ fidei possessor ad id tantùm, quod ad se pervenerit, teneatur.* Ratio patet ex dictis: Quia id, quo quis ex re aliena ditior factus est (detractâ suâ industriâ) est effectus, & quasi fructus rei alienæ, & succedit in patrimonio ipsi rei alienæ: quia ut dicitur *L.* 72. *ff. De Legatis*. *Non absumitur, quod in corpore patrimonii retinetur*: ergo sicut rem, vel partem rei ipsius alienæ, si extaret, deberes reddere, ita & illud loco rei absumptæ teneberis restituere. Adde, non esse æquum quempiam divitè fieri ex alieno. Jam res difficilis gnaviter explicanda est

Cognoscitur autem aliquis ex re aliena ditior fa- 101
ctus esse, si ab instanti, quo cognoscens rem à se possessam esse alienam, præter rem alienam, inveniat inter bona sua aliquid plus, quàm habiturus esset, si illa re aliena caruisset: ut si ex domo alienâ aliis locata pretium accepit, aut si ipse inhabitans, alioquin pretium dare debuisset &c. tunc enim illo excessu censetur ex alieno ditior factus, illudque unà cum re aliena restituere tenebitur (nisi esset fructus solius industriæ) Similiter ex aliena absumpta dicetur quis fieri locupletior, si occasione illius rei consumptæ suum patrimonium in aliquo est auctum, vel aliquid lucratus est, quod alioquin non haberet, illud autem quantum fuerit, aut ejus valorem tenebitur locò rei alienæ bona fide absumptæ domino comparenti restituere. Quòd si verò oca-

casione illius rei alienæ patrimonium suum in nullo auctum est, non dicetur inde factus locupletior; & re ipsâ bona fide absumpta, nihil tenebitur restituere, ut jam dictum est. Exempla, & casus ad duo capita, & velut Regulas reduci possunt, quoad *alienationem*, & quoad *absumptionem*.

REGULA PRIOR.

Quoad alienationem.

102 QUi rem alienam bona fide alienavit, eadem ratione sicut accepit, & alias nihil expensurus, nihil debet restituere; cùm in nullo sit ditior factus: Secùs, si alienavit diversa ratione lucrativa, tunc enim lucrum acceptum, quippè quo ditior factus est, restituere tenebitur. *Hinc resolves*

103 I. Qui rem alienam, etiam furtivam, bona fide dono accepit, rursúsque bona fide donavit alteri; aut eidem donatori in gratitudinem retrò donavit aliud æquivalens, alioquin nihil donaturus de proprio, nihil restituere tenetur; Quia in nullo factus est ditior. At verò, si alioquin aliud æquale, vel minùs donaturus fuisset amico v. g. quod, re alienâ datâ, sibi reservavit, jam illud æquale, vel minùs restituere tenebitur domino comparenti, quia illo factus est ditior. At, quid si donaturus fuisses aliquid majus v. g. centum aureos in tritico, sed quia dedisti quinquaginta alienos in auro furtivo, totum triticum tibi reservâsti? ℟. Veritate cognita solùm quinquaginta debebis restituere domino: iis enim solis ratione alienæ pecuniæ donatæ, tibi reservatis, per se factus es ditior: alios verò quinquaginta reservâsti solùm per accidens ratione alienæ pecuniæ, ideóque tui sunt, non alieni.

104 II. Qui rem alienam dono accepit, & bona fide vendit, tenetur domino comparenti totum pretium restituere, quia eò factus est ditior. Quòd si tamen interea dominus rem suam recuperavit ab ipso emptore (prout potest jure evictionis, cùm res semper sit sua) certum est, te debere ipsi emptori tuo totum pretium suum redere, ne tu ex re aliena cum damno proximi fias ditior. At nunquid tenebor etiam domino semper totum pretium restituere, an sufficiet restituere partem, vel aliquantò minùs? ℟. *cum distinctione*. Siquidem rem alienam dono acceptam bona fide vendidisti communi, medio, vel infimo pretio justo, totum hoc certè restituere debes; quia hoc succedit locò rei domino debitæ. At verò si vendidisti pretio summo vel majori extraordinario, siquidem excessus illius pretii sit ex sola industria, labore &c. (ut mox iterum in casu sequenti) excessum totum tibi reservare poteris tanquam fructum solius industriæ tuæ.

105 Secùs est: si excessus ille pretii provenisset ex parte illius rei alienæ, vel alia circumstantia: ut si equus alienus tibi donatus interea crevit, aut quia supervenit penuria equorum &c. tunc enim debebis totum pretium, quantumcunque fuerit, restituere, quia eò totò, ex re aliena factus es ditior: nam res semper est domini, & domino suo valet, quanti valet. Excipit probabiliter Molina *tract.* 4. *disp.* 7. *n.* 10. Nisi dominus minori, v. g. medio pretio facilè possit sibi æqualem rem emere v. g. equum æquè bonum: tunc te satisfacere reddendo pretium medium, excessúmque posse tibi reservare: *Ratio est*: Quia sufficit domino reddi ad æqualitatem: reddis autem ad æqualitatem, si reddas tantum pretium, quo possit sibi æqualem rem emere: ergò excessus pretii tuus est. sicut, si dominus ipsam rem suam recuperâsset ab emptore tuo, certè illum excessum pretii non teneris ipsi restituere, cum recepta re sua, jam sit ei satisfactum, sed potiùs emptori: ergo nec in proposito teneberis ei reddere excessum illum, còm etiam sic sit ei satisfactum ad æqualitatem. Non possum negare probabilitatem, sed de veritate dubito; cùm sic ditescas ex reverissimè aliena, ideóque à communi sententia non puto recedendum.

III. Qui rem alienam bona fide emptam rursùs bona fide vendidit eodem pretio, nihil restituit ipsi domino rei: quia in nullo fit ditior. Secùs, si in eodem loco, statim majori pretio vendidit, tunc incrementum pretii ex re aliena per se consecutum domino rei restituere teneberis: quia ex re aliena factus es locupletior: nisi placeat iterum exceptio *Molinæ* supra posita. Quòd si verò rem illam non in eodem loco vendidisti, sed in alio loco distanti, aut post longum tempus asservatam non sine notabili industria, labore, expensis &c, rursùs nihil restitues de excessu, quia tunc augmentum pretii, quo ditior sis, non est fructus rei, sed industriæ tuæ. 106

Dixi tamen iterũ te nihil debere restituere domino rei. Nam si dominus ipse rem suam apud emptorem evincat, ac sibi recuperet, sicque emptor privetur re â te sibi venditâ, teneberis ipsi restituere suum pretium, etiamsi jam absumpseris, perdideris &c. ut contra *Navarrum* habet communis *DD. in materia de contractu emptionis*. Ratio hujus restitutionis non sumitur ex radice injustæ acceptionis, neque ex ratione rei acceptæ, sed ex radice contractûs, quo tu rem alteri vendidisti, nam in contractu venditionis implicitè semper includitur, quòd venditor indemnẽ servare debeat emptorem, quoad rem venditam, & præstare, quòd res sit vendibilis, isque dominũ rei possit transferre in emptorem: ergo sicut si bona fide vendidisti vitrum coloratum pro gemma pretiosa, cognito errore, debes rescindere contractum, & restituere pretium, ut indemnem serves emptorem; ita si quantumvis bona fide rem alienam, seu furtivam, adeóque invendibilem, mercem omniũ maximè in jure vitiosam, alteri vendidisti, ut eum posteà evictum serves indemnem, ex vi venditionis à te factæ obligaris eidem pretium restituere. Et licèt vicissim tu ob eandem rationem indemnitatis, habeas actionem contra venditorem priorem, à quo rem illam alienam, v. g. equum furtivum emisti, ut possis ab eodem etiam tuum pretium repetere, non potes tamen ad eundem remittere tuum emptorem, eique tuam adversùs illum actionem cedere (ut voluit Navar.) cùm tuus venditor cum tuo emptore nullum inierit contractum, sed tecum tantùm: ideóque tu ipse tantùm personaliter manes emptori tuo obligatus de evictione, & indemnitate servanda. 107

IV. Quartus modus esset, si rem alienam bona 108

 fide

fide emptam alteri donâsti. Sed eo casu te ad nihil teneri, cœci vident.

REGULA ALTERA.

Quoad consumptionem.

109 QUi rem alienam titulo gratuito acquisitam bona fide consumpsit ad usus ordinnarios, quos alias ex propriis expensis facere debuisset, tenetur restituere pro quantitate expensarum, quas ipse fecisset: quia tunc parcendo propriis expensis, factus est locupletior. Secùs si consumpsit ad usum aliquem extraordinarium, quem aliàs ex propriis bonis suis non fecisset, si rem, vel pecuniam illam alienam non habuisset: utpotè ad extraordinarium convivium, donationem, eleemosynam &c. tunc enim in nullo factus est locupletior.

Præter exempla, & casus obvios, pono aliquot particulares.

110 I. Qui invitatus ad cænam furtivam, cibaria, & vina pretiosa bona fide absumpsit, re posteà intellecta, tenetur domino solvere indefectum furis, non integram æstimationem convivii, vel cœnæ bona fide à se absumptæ, sed solùm tantum, quantum domi in cœnam propriam insumpsisset: eo enim solo, occasione furtivæ cænæ in proprio patrimonio reservato, factus est ditior. Navarrus *c.* 17. *Manual n.* 9. Molin. *disp.* 719. Sanch. *cit. c.* 23. *n.* 34. Laym. *lib.* 3. *tr.* 2. *c.* 3. *n.* 1. At, quid si talis domi plùs consumpsisset, quàm consumpsit in cæna aliena furtiva? Non tenebitur plus restituere, quàm defacto consumpsit: Quia illud solùm ex justitia restituendum est, quo quis ita factus est ditior, ut dominus rei fiat pauperior: in proposito autem per te solùm tantò dominus rei factus est pauperior, quantùm tu defactò absumpsisti, non autem eô quò plus domi absumpsisses: ergo.

111 Scio Cardinalem de Lugo *disp.* 17. *sect.* 1. *n.* 11. hunc talem convivam omninò liberare à restitutione (quemadmodum & alibi à peccato proprietatis liberat Religiosum, qui sine licentia Superioris invitatus ad convivium comedit, & bibit pretiosa) eò quòd talis comedat, & bibat tanquam minister, & velut instrumentum invitantis, sicque cibos, ejus invitatu, sine culpa destruat, & non tanquam suos acceptet: sicut, si jussu Petri, quem dominum putas, gemmam alienam proijceres in lacum &c. Subtilis speculatio,

112 Verùm practicè, nec mihi, nec aliis placere potest: Nam practicè invitatus non utitur speculationibus, nec intendit comedere, & bibere ut merum instrumentum invitantis, sed more humano cibum, & potum acceptat, comedit, & bibit; adeóque moraliter verè accipit, consequenter tenebitur ad restitutionem ex re accepta. Non sic est de gemma prædicta; non enim acceptas gemmam pro te, nec ut tuam proijcis, certè stultus esses; sed merè ut alienam, cúmque sic bona fide destruas, ut merum alterius domini putati instrumentum, meritò à restitutione liberaris.

113 II. Qui vestem holosericam valentem aureis viginti à fure dono acceptam bona fide attrivit, usque ad dimidium valorem v. g. decem aureos, posteà domino comparenti tenetur restituere ipsam vestem attritam, & pretium usûs, non totius attritionis, utpotè decem aureos, sed quantum aliàs veste propria consumpsisset, nisi veste illa aliena usus fuisset. v. g. tres, vel quatuor aureos: in hoc enim solo factus est locupletior. Quòd si verò talem non dono accepit, sed pretio emit, præter vestem ipsam attritam nihil omninò restituit, quia in nullo factus est ditior.

III. Eadem ratione milites, qui in bello injusto 114
bona fide militantes, prædas egerunt, damna intulerunt, postea intellectâ injustitiâ belli, non tenentur restituere pro rapinis, & damnis illatis, nisi quatenùs inde se locupletiores factos esse agnoscunt. *Ut contr. Sylv.* doces communis *DD. Sanch. Laym. Lugo citt.* Similiter, qui bona fide, seu per ignorantiam inculpabilem contractum celebravit, quem postea usurarium esse intelligit, non tenebitur plus restituere, quàm se ditiorem factum, & patrimonium suum auctum esse animadvertit, qui enim bona fide egit, non tenetur ex injusta acceptione, sed solùm ex re accepta, quantum scilicet superest in re, vel emolumento percepto.

IV. Insuper etiamsi quis rem bona fide accep- 115
tam, & detentam, postea intelligat esse alienam, seu injustè materialiter acquisitam, sed per ignorantiam inculpabilem non adverteas obligationem restituendi, ideò rem consumit, (casus frequens inter simplices) simpliciter non amplius restituere tenebitur, quàm exinde patrimonium suum auctũ reperit, ut ex communi notat *Laym. cit. in fine* Denique quocunque eventu bona fide rem alienans, vel absumens, si dubius sit, an ex re aliena factus fuerit ditior, nec ne, ad nihil obligatur: Quia tunc melior conditio est possidentis, *juxta dicta.* §. 1.

§. V.

Etiam fructus rei extantes naturales, ac mixtos,

RAtio generalis dicta est *Assertione* 2. Quia ni- 116
mirùm fructus sunt partus, & quasi partes rei: nam propterea dicitur, quòd res, ubicunque est, domino fructificet: tota autem res domino debetur; ergo & fructus. Ex alia autem parte æquum est, ut expensæ, labor, & industria in iis faciendis adhibita bona fide, cedant in utilitatẽ ea præstantis, quemadmodum generatim dictum, & probatũ est.

Dico autem, *Fructus extantes tantùm*: Quòd 117
si ergo bona fide durante absumpsisti, vel quomodocunque perdidisti, ad nihil teneberis ratione absumptionis, nisi similiter, quantum inde factus es ditior, juxta modos prædictos, ut contra Juristas aliquos, & Glossas Juris docet communis Theologorum sententia. *Angelus, Sylv. Rodriquez, Toletus, Valentia,* aliis que citatis Molina *cit. disp.* 719. Lessius *lib.* 2. *c.* 14. *dub.* 2. Laym. *cit.* 3. *n.* 5. Ratio est: Quia in foro conscientiæ saltem eadem omninò est ratio, sive quis ditior fiat ex ipsa re aliena, sive ex fructibus alienis: nimirùm: Quia *locupletari non debet aliquis cum alterius jactura,* Regula 48. *in* 6. Et naturaliter æquum est, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem: ergo

si ditior ex re aliena tenetur restituere emolumentum, cur non similiter restituere teneatur ditior factus ex fructibus alienis, cùm & ipsi aliqua res sint, & maximè etiam augere possint patrimonium possessoris cum jactura, & detrimento veri domini. Idque etiam pro foro externo jure civili, optimè ostendunt *Molin. Lessius, Laym. ll. cc.*

§. VI.

Detractis tamen expensis, & æstimatione laboris, ac industriæ.

REmissivè. De hoc simul, & de differentiis quibusdam inter possessorem bonæ, & malæ fidei, quoad hanc detractionem sufficienter diximus *Assertione* 2. §. 8. *per totum.* Nec aliquid speciale addendum occurrit.

§. VII.

Idq; ipsi domino rei, etiam non repetenti, per se loquendo.

118 POssessor bonæ fidei, postquam intellexerit rem esse alienam, dominumque rescivit, tenetur eam restituere ipsi domino, sive repetenti, sive non repetenti ob ignorantiam, vel aliam causam, quæ non denotet implicitam remissionem. *Omnes.* Ratio clara est: scis enim rem esse alienam, & cujus sit: ergo jam urget te præceptum restitutionis. Et quidem teneris restituere domino, etiam nullo persoluto pretio, quod pro ea re aliena emenda dedisti: cùm res ipsius antea sit, ideòque non de novo à te emenda: & tuo infortunio imputare debes, quòd res aliena apud te inveniatur, & pretium datum amittere debeas. Excipiunt omnes casum, quo quis modico pretio emisset rem alienam eo ipso animo, ut reddat eam domino compariturо, quem videt alias rem suam non, aut vix recuperaturum: tunc enim emptor censebitur utiliter gessisse negotium domini, qui proinde in utroque foro cogetur illud modicum pretium pro re sua expensum emptori solvere: ut plurimis citt. docet Molina *disp.* 721. *n.* 2. *Lugo, & alii cit.*

119 Sed quæstio difficilis, & controversa est, utrum possessor bonæ fidei semper teneatur restituere rem ipsi domino, ut non possit restituere illi, à quo accepit, ad recuperandum pretium suum, & se indemnem servandum?

Conveniunt omnes 1. Quando possessor bonæ fidei rem alienam habuit titulo gratuito, seu sine pretio, re cognita, semper tenebitur restituere ipsi domino, & non furi v. g. tenetur enim tunc ex re accepta restituere utique illi, cujus est: atqui est veri domini, & non furis: ergo illi restituenda est, & non furi, nisi moraliter certò scires ipsum furem pœnitentem restituturum; tunc enim restituendo furi, adhuc restitueres *mediatè* domino vero, sicut si per famulum, vel amicum fidelem reddendam mitteres. 2. Quòd si possessor bonæ fidei rem accepit titulo oneroso pro pretio, isque pretium datum à fure facilè recuperare possit privata petitione, occulta compensatione, implorata judicis sententiâ &c. Iterũ certum est, rem *immediatè* restituendam domino vero comparenti, & non licere, rescisso contractu, reddere rem furi. Quia eo casu nulla erit justa excusatio, cur domino non restituas. Et insuper palàm injustum est, reddere te indemnem cum damno proximi, cùm tamen tibi aliter facilè prospicere possis, ut hìc supponimus. 3. Quòd si econtra possessor bonæ fidei pretium suum à fure non facilè, vel omninò non recuperaturus esset: è contra vero domino rei nullum periculum immineat recuperandi rem suam, omnes concedunt, licitè posse, rescisso contractu, reddere rem furi ad recuperandum pretium suum: Quia eo casu dominus esset irrationabiliter invitus, quòd absque suo damno, & periculo, tu, quod tuum est, recuperares. 4. Quando denique & possessori bonæ fidei imminet certum periculum amittendi pretium suum, si rem restituat ipsi vero domino; & econtra vero domino instet periculum amittendi rem suam, si alter, rescisso contractu, reddat rem furi.

Jam res controversa est inter Doctores. Communior Sententia DD. est, rem ipsi domino adhuc 120
restituendam esse, nec posse reddi furi, seu alteri possessori malæ fidei. *Sic Cajetanus, Major, Medina, Sotus, Armilla, Ledesma, Tabeina,* aliisque plurimis citt. Molina *disp.* 722. Laym. *lib.* 3. *tract.* 4. *c.* 17. §. 3. *n.* 24.

Ratio multiplex est, & satis bona. *Prima*: Dominus rationabiliter est invitus, quòd rem suam non sibi, sed furi restituat cum suo periculo, & damno; ergo emptor facit ipsi injuriam, & insuper dat furi occasionem rem alienam ulteriùs detinendi. *Secunda*: Si dominus rei præsens rem repetat, teneberis ei immediatè dare: insuper si te possessorem coram Judice conveniat, Judex potest, & debet te per legitimam sententientiam compellere, ut rem immediatè restituas domino vero. atqui per hoc, quòd non petat ob ignorantiam facti, non amittit jus suum ad suam rem; ergo etiamsi non petat, ei sua res immediatè restituenda est. *Tertia*: Si fur ampliùs non compareat, vel mortuus sit, utique tenebitur emptor bonæ fidei rem domino immediatè restituere, etiam cum jactura pretii sui; nec potest eam alteri vendere ad recuperandum suum pretium, secundùm omnes: ergò etiam tenetur, quando fur adest, vel haberi potest. *Quarta*: Rem alienam in statu meliori repertam in pejorem statum reducens, facit injuriam domino, cùm melior status rei pertineat ad utilitatem domini: sed res furtiva apud possessorem bonæ fidei est in meliori statu, quàm in manu furis, ideòque ille scienter reddens furi rem è statu meliori deducit in pejorem: ergo facit injuriam domino rei. Denique non potest debitor rem, gladium v. g. restituere etiam vero domino, si sciat dominum illo abusurum, v. g. ad injustè occidendum: ergo minus in proposito emptor poterit rem furi restituere: quia certò scit illum abusurum, non reddendo rem domino, sed rursus detinendo, alienando &c. Sed his non obstantibus, constanter dicimus:

§. VIII.

§. VIII.

Probabile est, rem furtivam posse reddere furi ad pretium recuperandum, seque indemnem servandum.

121 ITa plurimi æquè graves Doctores: Nav. *c.* 17. *n.* 9. *Angelus, Sylvester, Sayrus P. Navar. Vasquez, Turrian. Dicastillus*, aliisque plurimis cit. Lessius *lib.* 2. *c.* 14. *dub.* 3. Lugo *tom.* 1. *de justit. disp.* 17. *sect.* 2. Diana *p.* 1. *de Contractibus resol.* 69. Tamb. *lib.* 8 *tract.* 3. *c.* 3. §. 2. Et probabilem censet ipse Laym. *loco cit. vers. Dico* 3. Ratio efficax sumitur ab exemplis.

122 I. Si quis in platea inventam pecuniam tollens, postea adverteret eam sibi fore damnosam, si reservet, utiquè poterit eam licitè reponere in eodē loco, quo invenit, nec tenetur eam cum suo periculo reservare, ut domino reddatur; esto interim ab alio auferatur, domino nunquam reddenda. 2. Quin imò, si quis equum furtivum è stabulo furis animo furandi extractum, postea tamen adverteret eum sibi damnosum, potest eum dimittere etiam directè ad furem reversurum, & fortè domino nunquam restituendum. 3. Si auferam à fure librum vel vestem Petri, ut eam Petro reddam, fur autem à me auferat pallium, vel aliquid aliud æquivalens, nec velit mihi reddere, nisi reddam ipsi librum, vel vestem, possum ipsi relinquere librum, ut meum pallium v. g. recipiam. 4. Si hominem manibus elatum ex incendio, vel fluvio velim eripere, alius autem mihi necem intendat, nisi dimittam, possum ipsum dimittere, etsi certò moriturum: ergò similiter in proposito, possessor bonæ fidei potest rem furtivam reddere, & relinquere furi, aliter nolenti mihi pretium meū restituere, neq; teneor cum tanto meo incomodo rem reddere imediatè domino.

Ratio autem omnium à priori est: Quia neque justitia obligat me, ut cum æquali, vel majori meo incommodo promoveam bonum, & evitem damnum proximi, sed tunc sufficit, ut reponam, & relinquam rem proximi in eodem statu, in quo antea erat, prout fit in casibus allegatis. Sicque etiam in nostro casu, restituens rem alienam furi, ut meum pretium recuperem, aliàs certè amittendum, relinquo rem proximo in eodem statu, in quo erat ante, quando eam accepi: ergo licitè, & justè sic reddo, nec teneor immediatè restituere domino, cum, ut minimùm, æquali meo damno: nam facilè posset contingere, ut ultra damnum pretii amittendi, deberem subire aliud grave periculum actionis furti mihi intentandæ, si sufficienter non possem probare, me rem ab alio emisse: Quæ autem lex justitiæ me obligat, ut (saltem secluso delicto, vel contractu) duplex periculum, & damnum subeam ad tollendum simplex periculum, & damnum alterius? Ratio, & probabilitas nostræ sententiæ clariùs patebit ex solutione rationū sententiæ oppositæ.

123 §. Insuper idipsum etiam licere possessori malæ fidei: ut si etiam mala fide sciens rem furtivam emisti à fure, & pretium aliâ viâ recuperare nequeas, adhuc licitè te posse reddere furi, ut is tibi tuum pretium reddat, nec teneri restituere domino (contra plures quidem, ac ipsum *Lessium cit. dub.* 3. qui tamen probabile censet) docent gravissimi Doctores *Sylv. Angelus, Alensis, Gabriel*, aliique plures, quos citant, & sequuntur Lugo *cit. Sect.* 2. *n.* 37. Diana *p.* 5. *tract.* 14. *resolut.* 87. Ratio est: Quia etiam possessor malæ fidei non tenetur immediatè restituere vero domino ratione rei acceptæ, eadem omninò ratione, sicut nec possessor bonæ fidei: nec ratione injustæ acceptionis, quia suâ acceptione, postquam iterum reddidit furi, non facit, quod res domini sit in deteriori statu, quàm antea fuerit, sed relinquit in suo pristino statu: neque tenetur statuere in statu meliori cum gravi suo incommodo: ergò.

Tandem nec bonæ, nec malæ fidei emptor reddens rem furi non restituturo suo domino, censeri debet cooperari cum malitia furis, sed solùm permissivè se habere: Quia suum damnum utrumque sufficienter excusat à cooperatione. 124

Utroque tamen casu monent Doctores hujus Sententiæ possessorem seu bonæ, seu malæ fidei non debere diu rem detinere cum gravi damno domini (alioquin certum est, eos teneri compensare damnum consecutum) sed debere eos, quamprimùm moraliter poterunt, rescisso contractu, rem furi reddere, ut is, si velit, quamprimùm restituere possit: si nolit, ipsius malitiæ præcisè deinceps imputabitur. Jam breviter respondeamus ad rationes oppositæ sententiæ. 125

Ad primum negatur anteced. ob rationem à nobis datā, nimirùm dominum tunc non esse rationabiliter invitū. Quia sicut ipse dominus ex legeCharitatis potiùs suo, quàm meo commodo prospicere potest: ita non debet esse rationabiliter invitus, quòd ego potiùs prospiciam meo, quàm suo commodo, nec rationabiliter exigere potest, ut cum tanto meo damno ipsum servem indemnem, suam rem ipsi immediatè restituendo. 126

Ad secundum: *Con. Maj. dist. min.* Dominus per hoc, quòd rem suam non repetat, non amittit jus suum absolutè: *conc. min.* Respectu possessoris bonæ fidei: *nego min.* Quia sicut dominus potest uti jure suo rem suam semper repetendo: ita possessor bonæ fidei potest uti jure suo ad servandum se indemnem, recuperando pretium suum: atque per hoc interim impeditur jus domini; ut possessor ultrò teneatur ei reddere suam rem: sed solùm, non obstante damno suo, teneatur non resistere, vel impedire dominum rem suam repetentem, vel vindicantem, maximè per judicem. Undè vides non sequi bellum ex utraque parte justum per se, cùm hic locus non sit defensionis, vel resistentiæ, si dominus rem suam repetat intra, vel extra judicium. Vide optimè *Lugo cit. n.* 32. 127

Ad tertium. Conc. anteced. & nego conseq. Quia si fur non compareat, non restituetur domino mediatè res sua, consequenter immediatè restituenda erit domino: at verò si ipsi furi reddatur, restituitur domino mediatè res sua, cùm ipse fur possit, & teneatur in conscientia rem suam domino restituere: quod autem defactò non restituat, non sequitur ex mea redditione, sed ex ipsius furis malitia. 128

Ad

129 *Ad quartum. Dist: Maj.* Qui rem alienam positivè reducit in pejorem statum, quàm invenerit, facit injuriam domino. *Con. Mat.* Qui rem alienam solùm negativè relinquit, vel dimittit in eodem malo statu, quo invenit (idque ob rationabilem causam, ad servandum scilicet se indemnem ab æquali detrimento, vel periculo) facit injuriam domino. *Nego Maj. & consequentiam.* Hinc enim rem furtivam emptam possum reddere furi ad recuperandum meum pretium: Quia sic solùm negativè me habens, relinquo rem in eodem statu, quo erat, quando rem accepi. At certè, omnium consensu, non possum eam destruere, absumere, vel ad recuperandum pretium alteri vendere: Quia (præterquam, quòd facerem contractum injustum, & invalidum, vendendo rem alienam, cujus dominium in alterum transferre non possum) etiam rem positivè ponerem in novum pejorem statum apud alium possessorem, in quo statu eam rem ego non inveneram. Reddere autem furi, non est facere novum contractum injustum, sed est contractum injustum rescindere, quæ rescissio injusta non est, cùm non teneat stare contractu cum tanto meo damno amissionis pretii.

130 *Ad ultimum, negatur consequentia, & paritas.* Quia debitor ille supponitur nullum pati damnum, si non reddat rem abusuro domino. v, g. gladium injustè occisuro; ideoque meritò obligatur non reddere ob cavendum grave adeò damnum proximi. Alioquin secùs dicendum esset. Nam si dominus gladii v. g. te ipsum necaturus esset, nisi gladium reddas occisuro alterũ, nunquid redderes? Utique, gravi damno proprio excusatus. Sic in proposito, ego damno gravi proprio, scilicet amissionis pretii, excusari debeo, ne teneat rem reddere ipsi domino, sicque ejus bonum procurare. His omnibus benè ponderatis apparet Sententia omninò probabilis, quam non semel secutus sum.

SECTIO. IV.

Quid restituendum ex delicto formali, ratione injustæ acceptionis, à possessore malæ, vel etiam dubiæ fidei?

SUMMARIUM.

131. *Quid possessor malæ fidei restituere teneatur?*
133. *Accipiens & retinens rem dubiam animo eam reddendi Domino fortè comparenti, non peccat: & facta diligendi inquisitione incipit fieri possessor bonæ fidei, si is non compareat.*
134. *Si verò rem dubiam accipiat animo retinendi, peccat, & restituere obligatur ad integrum.*
135. *& 136: Si dubium sit æquale pro utraque parte, cuius res sit, quid & cui restituendum?*
137. *Quando possessor possidet rem diverso tempore partim bona, partim dubia, fide, quid restituendum?*
138. Usque ad n. 140. *resolvuntur duo dubia.*
141. *Possessor malæ fidei: tenetur restituere ipsamment rem iu individuo;*
142. *Vel si destructa, aut ita commixta sit cum propria, in æquivalenti;*
143. *Cum omni incremento intrinseco, & extrinseco.*
144. *Detractis expensis.*
145. *Incrementum intrinsecum & extrinsecum quid.*
147. *Quando res apud possessorem malæ fidei aucta est augmento intrinseo, restitutio fieri debet secundum optimum statum, quem in manu ejus habuit.*
148. *Quando verò aucta est augmento seu valore extinseco tantum, restituendus est pariter valor optimus, quo ipsi Domino valuisset.*
149. Usque ad n. 161. *Exemplificatur clarissimè variis casibus & exemplis, præsertim de tritico V. g. per tria tempora, quibus valor modò crescit, modò minuitur.*
161. *Possessor malæ fidei tenetur restituere totum rei alienæ valorem, quomodocunque ea apud ipsum perierit, etiam mero casu, si ea apud suum Dominum similiter non periisset.*
162. *Secùs, si res similiter casu fortuito, V. g. incendiò, apud Dominum periisset.*
163. Usque ad n. 166. *limitationes.*
166. *Si res aliena periit dolo, vel culpa possessoris iniqui, tenetur is, non obstante, quòd pariter apud Dominum periisset, eam compensare juxta valorem, quem apud Dominum habuit*
167. Usque ad n. 170. *Quid de eo, qui rem alienam destruxit, non prævidens, vel prævidens, aut probabiliter credens, eam quoq; apud Dominum perituram:*
170. *Qui surripuit rem, apud Dominum etiam certissimo perituram, tenetur tamen restituere.*
172. *Resolvitur casus militis.*
174. *Possessor malæ fidei tenetur insuper restituere non solùm fructus adhuc extantes, sed etiam quomodocunque consumptos*
175. *Imo non tantùm quos percepit, sed etiam quos Dominus verosimiliter percepisset; ac*
176. *Perceptos, etiamsi Dominus illos, vel tantos non percepisset:*
177. *Et hæc omnia vera sunt etiam in foro conscientiæ, sive res aliena adhuc apud iniquum possessorem existat, sive jam ad alium translata sit.*
178. Usque ad n. 180 *Resolvuntur duo dubia*
180. *Tenetur denique possessor malæ fide etiams compensare omne damnum emergens & lucrum cessans Domino ex iniqua detentione rei suæ.*
181. Usque ad n. 184. *Exempla utriusque.*

ASSERTIO IV. ET REGULA.

R*Estitutionis ex injusta acceptione mensura est, quantitas totius damni illati.* Hoc est. *Posses-* 131
sor malæ fidei, qui nimirùm sciens vel rationabiliter dubitans rem esse alienam, possidere cæpit, tenetur restituere inprimis ipsam rem alienam adhuc extantem: aut si absumpta sit, vel quomodocunque perierit (nisi casu certò etiam peritura apud dominum) ejus valorem vel æstimationem secundùm se, & omne incrementum intrinsecum, & extrinsecum domino valiturum. Item omnes eius fructus naturales, ac mixtos (detractis tamen, in foro conscientia tantùm, expensis, & æstimatione industriæ ac laboris) Item omne interesse, seu omne inde damnum emergens, & lucrum cessans ex iniqua detentione. vel absentia rei suæ. Asserrio tota est communissima omnium cum S. Thom. 2. 2. q. 16. a. 6. Scoto 4. dist. 15. q. 2. a. 4. Molina, Lessio, & aliis. Habetur expressè in Jure varis locis, *L. Bona fidei. ff. de acquirendo rerum dominio L. Fructus. ff. de rei vindicatione. L. Domum. C. De rei vindicatione.* Ratio clara est: Quia voluntariè violans justitiam commutativam tenetur restituere ad medium justitiæ commutativæ, scilicet ad æqualitatem arirhmeticam, ut nimirnnm tantum reddatur, quantum ablatum est, & paes læsa in eundem omninò æqualem statum restituatur, in quo fuit, & nunc esset, si nihil omninò ablatum esset: atqui ad hoc necessariò requiritur restiturio, seu compensatio omnium

prædictorum, & ipsius rei ablatæ, vel ejus æstimationis; & omnium ejus fructuum, & incrementorum; & insuper omnis interesse lucri cessantis, vel damni emergentis, ut manifestum est consideranti: ergo &c. Jam explico particulatim.

§ I.

Possessor malæ fidei, qui sciens, vel rationabiliter dubitans rem esse alienam, possidere cæpit.

132 SI scivit rem esse alienam, res clara est. At, si dubitans rem esse alienam, adeòque dubiâ fide possidere cæpit, v. g. dono, vel empto accipiens à persona de furtis infami, vel de qua rationabiliter dubitat, an habeat dominium, vel administrationem rei: aut rem inventam detinens, dubitans, aut nihil inquirens de domino &c. Breviter sic resolvendum est.

133 I. Accipiens, & retinens ejusmodi rem dubiam cum animo, & proposito eam reddendi suo domino fortè comparenti, tanquam utiliter negotium ejus gesturus, non peccat: & si factâ diligenti inquisitione per tempus sufficiens, judicio prudentis, dominus non compareat, incipit fieri possessor bonæ fidei, licitè retinens, absumens, alienam illam rem: & si postea primùm dominus compareat, non tenetur plus restituere, quàm possidet, vel ditior factus est. Communis DD. Molina *tom. 3. tr. 2, disp.* 723. Sanch. *lib. 2. de Matr. disp.* 14. *q.* 2. *n.* 19. & alii passim. Ratio patet; Cùm enim talis non peccet, nec ullâ dominum rei injuriâ afficiat, quin potiùs magnum ei beneficium exhibere paret, quippè aliàs rem suam tam facilè non recuperaturo, ad nihil tenetur ratione injustæ acceptionis, sed solùm tenebitur ratione rei acceptæ, si dominus compareat ad mensuram possessoris bonæ fidei, quantum scilicet possidet, vel ditior factus est.

134 II. Accipiens, & detinens ejusmodi rem dubiam, animo & proposito eam sibi retinendi, & usurpandi &c, peccat contra justitiam, & tenetur restituere ad integrum, ratione injustæ acceptionis. *Communis DD. apud citt.* Ratio patet à fortiori: Quia si possessor bonæ fidei, seu qui bona fide possidere incipit, postea oborto dubio, sitne res sua, vel aliena, nihilominus absque inquisitione veritatis eam simpliciter retinet, usurpat, absumit, peccat contra justitiam, & deinceps ut possessor malæ fidei in integrum restituere tenetur, ut *Assertione præcedenti* §. 2. probatum est; multò magis, qui cùm tali dubio possidere incepit, peccavit contra justitiam, & simpliciter ut possessor malæ fidei in integrum restituere tenetur quoad omnia expressa in *Assert.* Qui enim rem alienam accipit, dubitans, utrum accipiendi jus habeat, mala fide possidet: & consequenter perseverante eo dubio, possessio iniqua nihil ei suffragatur.

135 III. Quòdsi verò talis, postea, mutatâ iniquâ intentione sibi rem simpliciter retinendi, & assumpto proposito restituendi vero domino comparenti, adhibeat moralem diligentiam ad inquirendam veritatem, & assequi nequeat, sed nihilominus dubium perseveret, tunc tenebitur solùm restituere juxta proportionem dubii remanentis, plus, vel minus: ut si dubium sit æquale pro utraque parte, restituatur dimidium: si probabilius sit, rem esse alienam, restituatur plus, quàm dimidium; si verò minus probabile sit, rem esse alienam, restituatur minus, quàm dimidium. Sed cui? Si dubitetur de aliquo particulari, an res illius sit, illi soli partialis restitutio facienda erit. Si dubitetur de pluribus 136
cuiusnam sit, & veritas sciri nequeat, res restituenda inter illos, ex æquo dividatur. Si verò solùm dubitetur absolutè, an res sit tua, vel aliena, & nullus in particulari in dubium veniat, tunc pars proportionalis distribui debet pauperibus, vel ad pios usus applicari pro salute illius, cuius fortè fuit. Ita communior DD. Molina, Sanch. *cit n.* 21. *Lessius* lib. 2. c. 14. duc. 4. *Laym.* (& approbat Lugo *disp.* 18. *Sect.* 1. quando dubitatur circa aliquem, vel aliquos in particulari, an res sit illius, vel eorum: non item, quando solùm dubitatur in genere, an res sit aliena, tunc enim censet rem à possidente retineri posse) *Ratio est*: Quia talis dubitans ex una parte quidem tenetur restituere ratione injustæ acceptionis; cum enim possessio cæpta sit cum dubio re non examinata, non potest ulli suffragari. Ex altera verò parte cùm re postea sufficienter examinata non constet rem esse alienam, ideóque altera pars ius certum ad illam non habeat, remanet ipsi jus suum dubium ex præsumpto titulo emptionis, inventionis, donationis &c; consequenter non obligatur ad restituendum totum, sed solum ad partē secundum prædictâ dubii proportionē, quam partē proportionalē, quia ex injusta acceptione habetur, vero domino non comparente, tenebitur præstare pauperibus, vel ad pios usus, in communiori, & tutiori Sententia. Licèt quoad hoc probabiliter sentiat oppositum *Lugo cit.* Eo quòd lex illa pænalis de debitis ex delicto certo, non videatur extendenda ad ejusmodi dubium: & nos alibi consentiemus.

IV. Quando denique possessor possidet rem diverso tempore, partim bona, partim dubia fide: siquidem comparente Domino vero, res, ac fructus adhuc existant, semper restituenda sunt: si verò non amplùs existant, attendendum est, non tempus acceptionis rei, vel perceptionis fructuum, sed tempus consumptionis; ita ut sive bonæ, sive malæ fidei fueris, quando accepisti rem, vel fructus rei percepisti, si tamen bonæ fidei fuisti, quando rem, vel fructus absumpsisti, nihil teneberis restituere. Non enim ratione rei acceptæ? quæ non amplius existit; nec ratione injustæ acceptionis; quia etiamsi tempore acceptionis fuisset malæ fidei, & injustè accepisses, illa tamen mala fides correcta est per subsequentem bonam fidem, quâ consumpsisti. Si verò malæ fidei fuisti, quando consumpsisti rem, vel fructus rei alienæ, domino teneberis eorum æstimationem præstare, sicut alius possessor malæ fidei, non obstante, & nihil opitulante priori bona fide, quippe quæ per subsequentem malam fidem corrupta, & extincta fuit, Ita cum *Molina, Sanch.* & *aliis* rectiùs resolvit Lugo *Disp.* 17. *Sect.* 3. *n.* 68. citans, & explicans benè alios, qui videntur oppositum sentire. *Ratio autem est*: Quia tunc mala fide durante con-

consumens injustè te geris contra dominum, veréque peccas contra justitiam: ergo ex vi illius culpabilis consumptionis contra jus alterius, contrahis obligationem restitutionis. Quodsi contingat casus, ut post illam malæ fidei consumptionem rursus superveniat bona fides, ac certitudo, rem illam, vel fructus fuisse revera tuos, quos mala fide absumpsisti, putans, vel dubitans esse alienos, jam utique non obligaberis restituere: quia consumptio illa non fuit reipsa, & materialiter injusta, sed per accidens, & formaliter tantùm ex conscientia erronea, qua proinde cessante, jam ab omni onere liber eris, ut in simili sæpiùs notatum.

138 Restat unum, aut alterum dubium explicandum. *Unum dubium est.* Quid si per errorem sis in mala fide respectu unius, at non respectu veri domini. v. g. putas prædium à te possessum esse Petri, ejúsque fructus consumis, utique mala fide: sed reverâ prædium est Pauli: eritne obligatio restituendi ex injusta acceptione? Respondetur, si durante errore restitutio facienda sit, utique debebis restituere Petro à te putato, quia ex uno errore sequitur alius error. At verò cognita veritate, teneberis restituere, & regulariter saltem etiam æstimationem fructuum consumptorum Paulo vero Domino, ex ratione injustæ acceptionis: ut ex communi resolvit Tamb. *lib.* 8. *tr.* 3. *c.* 3. §. 6. *n.* 2. Ratio est: Quia scis prædium non esse tuum, adeóque nec fructus ejus, & tamen eos absolutè & sine conditione absumis, injustè agis, & quidem interpretativè etiam adversùs eum ipsum dominum, cujus reverà est res, prædium v. g. etsi tunc eum non agnoscens in individuo, per errorem putes alium dominum.

139 Dixi tamen: *Regulariter loquendo*: Nam si eo animo affectus fuisses: quia ii fructus sunt Petri v. g. Principis, vel divitis, ideò eos accipio, & consumo, si autem scirem esse Pauli, vel alterius privati, vel egeni non acciperem, & consumerem: tunc certè, si fructus defacto sint Pauli, non esses injustus: nec respectu Petri, cujus reverà fructus non sunt: nec respectu Pauli, quippè quem non cognoscens, nullo modo, nec interpretativè quidem intendisti lædere, cùm nihil volitum, nisi cognitum: nec consequenter eris obligandus ad restitutionem ex injusta acceptione: consumptis autem fructibus, non erit etiam locus restitutionis ex re accepta, nisi fortè indè ditior factus sis: ergo omnino liber evades: juxta probabilem multorum Sententiam in simili *de occidente pro errorem unum per altero*, *in quinto Præcepto.*

140 *Alterum dubium est*: Quidsi ego quidem sim possessor bonæ fidei, sed meus præcessor, qui prius habuit rem, erat malæ fidei: nocebitne mihi? ℟. Quantùm ad nostrum propositum, nihil omninò nocere tibi, quamdiù tua bona fides durat. At verò in ordine ad præscriptionem, seu usucapionem, ita distinguendum est. Mala fides præcessoris nocet successori, vel hæredi universali, non item successori particulari tantùm, qui nimirùm talem rem accepit ex legato, dono, empto &c. ut nos supponimus in proposito. Sed de hoc latiùs fortè, cùm *de Præscriptione.*

§. II.

Tenetur restituere ipsam rem adhuc extantem alienam.

Possessorem malæ fidei debere restituere rem a- 141
lienam adhuc extantem in individuo, nec posse pro libitu reddere ejus valorem, vel aliam rem pro alia, exceptis, & raris casibus, certum est apud omnes, & generaliter dictum *Assertione* 2. *casu* 2.

II. Quòd si etiam possessor malæ fidei, vel fur 142
rem alienam mixtibilem, v. g. pecuniam, vinum &c. commiscuit cum suâ: siquidem adhuc discerni queat, adhuc eadem numero restituenda erit; si verò ampliùs discerni, vel separari nequeat, jam velut moraliter consumpta in dominum furiis transit, ideóque restituendum erit in æquivalenti cum toto interesse. Sed de hoc ex professo alibi *in septimo Præcepto de acquisitione dominii per commixtionem.*

III. Possessor malæ fidei tenetur restituere rem 143
alienam cum omni suo intrinseco, vel extrinseco incremento: ut si equus, vel bos apud furem crevit, vel impinguatus est; si ager melioratus, in horto arbores plantatæ &c. Item si interim pretium rei alienæ, equi, bovis, frumenti, vini &c. quantumcunque creverit. *Omnes.* Ratio est: Quia quandò res crescit, suo domino crescit: fur autem cùm non sit dominus rei ablatæ, non potest esse dominus ejus augmenti, vel valoris majoris; ergo tota res quomodocunque creverit, adhuc restituenda est domino.

IV. Supponendum pro certo, seu pro semper 144
etiam possessorem malæ fidei, ac ipsum furem, in restituendo ipsam rem alienam, aut fructus rei; aut rei alienæ, vel fructuum consumptorum pretium, seu valorem, semper in foro conscientiæ licitè, & justè posse detrahere expensas necessarias, ac operas in rei alienæ, ac fructuum conservatione factas, quas nimirùm expensas, vel operas necessariò etiam fecisset ipse dominus rei suæ, si ipsi ablata non fuisset, v. g. in alendo equo, bove, in agro colendo, *secundùm omnes.* Quia nimirùm alioquin, si non detraherentur illæ expensæ, ac operæ, dominus plus reciperet, quàm exigat damnum ipsi illatum, quod intuenti patet, Excipe tamen: nisi illæ expensæ sint compensandæ cum usu rei alienæ, equi v. g à fure percepto; ut ex se patet, & jam suprà indicatum est.

§. III.

Aut si absumpsit, vel periit, ejus valorem secundùm se, & omne incrementum intrinsecum, & extrinsecum domino valiturum.

Res potest crescere, & decrescere aut intrinsecè 145
in se, & secundùm substantiam suam: ut si pullus equinus adolescat, & fiat equus, sicque plùs valeat; & contrà rursus senescens minus valeat. Aut extrinsecè, quoad solum valorem: ut si modius tritici modò valeat sex aureos: deinde ob penuriam, vel multitudinem ementium valeat octo, vel decem &c. Quod si ergo possessor malæ fidei ejusmodi rem alienam, vel furtivam absumpsit, alienavit,

vit, vel perdidit; quæritur quantum valorem debeat restituere in pretio?

146 Regula universalis, & verissima re ipsa est, quam tradunt *Medina, Vasquez, Turrianus, Rebellus*, alii cum Molina *tom. 3. disp. 725.* Lessio. *lib. 2. c. 12. dub. 16.* Nimirùm in restitutione pretii pro re aliena consumpta, vel perdita, non esse attendendum hunc, vel illum valorem, quem habuit res, sed præcisè ad damnum, quod domino illatum est per injustam ablationem, detentionem, ac consumptionem rei suæ: hoc ipsum significamus in Assertione: *Debere restitui valorem rei secundùm se, & omne incrementum intrinsecum, & extrinsecum domino valiturum.* Hoc enim toto restituto, compensabitur totum damnum domino illatum. Verùm quia hæc regula valdè latè patens nimis variè, & intricatè applicatur à Doctoribus ad casus particulares, ideo sistendo in Regula generali, velut fundamento pono duas Regulas distinctas particulares.

REGULA I.

Quoad incrementum intrinsecum.

147 Q*Uando res aliena apud possessorem malæ fidei aucta est augmento intrinseco, & quoad substantiam, restitutio facienda erit secundùm optimū statum rei, quem in manu furis, seu possessoris iniqui habuit, etsi fortè augmentum, illud apud dominum habitura non fuisset.* Communis DD. Sylv. Major, Gabriel, aliisque citt. Navar. *c. 17. n. 27.* Less. *cit. dub. 16. n. 105. 108.* Laym. *lib. 3. de just. tr. 2. c. 4. n. 5.* Lug. *cit. sect. 6.* Et tradit Ulpainus L. in re furtiva, ff. de condict. furtiva. *Si ex causa furtiva res condicatur, cujus temporis æstimatio fiat, quæritur? Placet tamen id tempus spectandum, quo res unquam plurimi fuit: maximè cùm deteriorem factam fur dando non liberatur: semper enim moram fur facere videtur.* Ratio est: Quia totum incrementum intrinsecum, & optimus status rei inhærens, unàcum ipsa re ad dominum spectat: ergo sicut res ipsa, vel ejus æstimatio, ita etiam quodvis incrementum intrinsecum rei, aut ejus absumptæ æstimatio integrè domino restituenda erit. Adeóque si res aucta semel, vel absumatur, vel longiori mora possessoris iniqui deterior reddatur, is injustum damnum domino inferens, compensare tenetur semper secundùm æstimationem ei in optimo statu, quem apud ipsum habuit, etsi fortè apud dominum manens, nunquam accepisset illud augmentum. E. g. furatus es vitulum, pullum equinum, bovem macrum, & postea factum equum, bovem adultum, vel pinguem absumpsisti, vendidisti, vel culpâ tuâ perire, aut deteriorari permisisti, teneris restituere pretium vel æstimationem equi, bovis adulti, ac pinguis, secundùm optimum statum, quo eos habuisti tu; esto dominus illos ad talem statum non deduxisset, sed antea consumpsisset, vendidisset, perdidisset. Limita tamen: nisi res ita constituta sit, ut licèt iniquus possessor rem in optimo statu restituisset, tamen à domino servata, similiter periisset, vel deterior facta esset, sicut periit, vel deterior facta est sine culpa apud possessorem iniquum: ut si vinum furto ablatum apud furem corrumpatur in acetum, similiter certo corrumpendum apud dominum: tunc enim satisfacit restituēdo rem in illo statu deteriori sine sua culpa eveniente: Ut ex communi notat Laym. *l. 2.* Quoad expensas, & operas detrahendas, jam generaliter dictum §. *præced. fine.*

Nam etiam fur non tenetur plus reddere, quàm abstulit: expensas autem illas, & industriam in re aliena augenda domino non abstulit, sed potius in utilitatem domini ipse contulit, si nunc facienda sit restitutio. Econtrà autem adde: Si res apud ipsum dominum manens ita aucta, vel meliorata fuisset, v. g. vitulus adolevisset, bos saginatus fuisset &c. defacto autem apud furem non ita aucta sit ob ejus negligentiam, & culpam, vel statim absumpta, tenetur fur reddere æstimationem secundùm valorem summum, quo dominus rem illam certò, vel probabilius deduxisset, vel vendidisset: nimirum ratione damni emergentis, & lucri cessantis juxta dicenda inferiùs §. 6. secundùm omnes.

REGULA II.

Quoad augmentum extrinsecum.

Q*Uando res aliena apud possessorem malæ fidei aucta est augmento seu valore extrinseco tantùm, restituendus erit valor optimus, quo ipsi domino valuisset, seu quo ipsam deduxisset, si ei injustè ablata, vel detenta non fuisset: alioquin restituendus erit valor illius temporis, quo eam iniquus possessor absumpsit.* Hanc re ipsâ colligo ex doctrina Cardinalis de Lugo *tom. 1. disp. 18. sect. 6.* sparsim, & Tamb. *lib. 8. tr. 3. c. 2 §. 7. toto.* ut mox patebit. Ratio clara sumitur ex Regula generali restitutionis ex delicto. Quia tantum restituendum est ex delicto, quantum damnum illatum est, nimirùm ad perfectam æqualitatem: atqui tantum damnum infertur domino, quantum ei sua res valuisset, si ei injustè ablata, vel detenta non fuisset: aut saltem quantum valuit res eo tempore, quo eam possessor injustus absumpsit: tunc enim actu damnum illatum est, ut mox patebit ampliùs: ergo domino restituendus est optimus valor illius temporis, quo ipse rem suam distraxisset, aut si non distraxisset, restituendus erit valor illius temporis, quo eam possessor iniquus absumpsit, quo scilicet damnum actualiter illatum est ex parte ipsius. 148

Jam verò pro clara applicatione Regulæ ad diversissimos casus, figuremus hunc casum. Petrus furatus est Paulo mensuram tritici mense Augusto, quo valebat tres aureos: postea in hyeme valuit sex aureos. Rursus mense Junio, vicinâ jam optimâ messe, decrescit ad tres aureos, vel minus. Similiter potest dici de pullo equino, qui primò valebat quindecim aureos: postea perfectus equus valet triginta. Denique senescens redit ad valorem decem, aut octo, vel adhuc minus. Statuamus ergo tria tempora valoris: Primum valoris minoris: Secundum valoris aucti: Tertium valoris rursus diminuti. Jam accuratè inspiciendum erit, I. quonam dictorum tempore Petrus rem alienam consumpserit. 2. Quonam illorum tempore Paulus dominus rei, suā rem distracturus fuisset, si ei injustè ablata, & detenta 149

non fuiſſet: & jam juxta datam Regulam clarè eluceſcet, quem valorem pro re conſumpta debeat reſtituere Petrus fur Paulo domino rei. Claritatis gratiâ percurramus breviter.

Petrus conſumit rem primo tempore valoris minoris, quando ſcilicet triticum valebat tribus aureis, pullus equinus decem.

150 I. SI Paulus dominus rem ſuam fuiſſet venditurus, vel conſumpturus eodem primo tempore minoris valoris, clarum eſt, Petrum furem ſolùm debere reſtituere illum valorem ejusdem temporis: quia non damnificavit Paulum, niſi in illo valore, ſcilicet tribus, vel decem aureis: quare ſatisfacit ad omnem æqualitatem reddendo eundem valorem, aut menſuram tritici ejusdem qualitatis; ſicut ſatisfaceres reddendo ipſum triticum ablatum, aut equum ſi adhuc exiſteret.

151 II. Si Paulus frumentum ſuum erat venditurus ſecundo tempore valoris aucti, quando ſcilicet valebat ſex aureis: aut, quia eo tempore hyemis frumento ſuo caruit, debuit emere aliud eodem majori pretio, ſicque ei aut lucrum ceſſavit, aut damnum emerſit. Rurſus certum eſt, Petrum debere reddere illum majorem valorem, ſcilicet ſex aureos, aut duas menſuras ſimilis tritici. *Ratio clara eſt*: Quia toto hoc majori pretio damnum intulit injuſtè fur Paulo; totum ergo compenſare debet. At, quid ſi Paulus frumentum ſuum non erat venditurus pro pretio, nec aliud empturus ſibi: ſed eo tempore ipſe conſumpſiſſet, vel donâſſet amico, vel erogâſſet pauperibus? ℞. Adhuc reddendum eſſe illum valorem temporis, quo Paulus rem ſuam conſumpturus, vel donaturus erat. *Ita contra Vasq.* & alios, cum aliis Lugo *cit. diſp.* 18. *Sect.* 6. *n.* 123. *Tamburinus cit.* §. 7. *n.* 9. Ratio eſt: Quia Paulus non ſolùm paſſus eſt carentiam tritici, ſed etiam paſſus eſt damnum carendo tritico, ejúsque uſu, quando uſus erat majoris æſtimationis, ſive pro ſe, ſive pro aliis. Nam ſi furatus fuiſſes Paulo prandium valens decem aureos propter raritatem ciborum, etiamſi nullum aliud damnum ea de cauſa incurrerit, certè non ſatisfacies poſtea dando aliud ſimile prandium, quando jam propter abundantiam illorum ciborum ſolùm valebit decem argenteos; alioquin, ſi urbe obſeſſa, furares caput equi, vel aſini, quòd propter famem tunc valet decem aureis, poſtea, ſolutâ obſidione, ſatisfaceres reddendo aliud caput aſini, vel equi, quando jam ampliùs nihil valet. Fatendum ergo eſt in noſtro propoſito reſtituendum eſſe triticum, quantum valebat ejus uſus tunc temporis, conſequenter damnum illatum pro illo tempore.

152 III. Si Paulus frumentum ſuum conſumpturus, vel diſtracturus erat tertio tempore rurſus diminuti valoris, quando ſcilicet valebit tribus aureis, vel minus: Petrus ſolùm debebit reſtituere pretium primi temporis, ſcilicet tres aureos. *Ratio eſt*: Quia ex una parte Paulus Dominus non eſt paſſus ullum intereſſe, vel damnum majus, quippè qui rem ſervaturus erat usque ad tempus illud valoris minoris: ex alia autem parte, quia fur tenetur reddere rem, vel rei pretium, quanti eſt eo tempore, quo rem conſumit, (tunc enim actu damnum inferens injuſta conſumptione contrahit onus reſtitutionis) obligabitur ad pretium illud primi temporis, quo rem injuſtè conſumpſit: eſto res apud dominum ſuum exiſtens illo ultimo tempore, etiam minus valeret, ut mox patebit amplius caſu ſequenti.

Petrus fur conſumit rem ſecundo tempore valoris aucti, quando ſcilicet frumentum valebat ſex aureis, equus triginta.

TEnetur totum illud pretium reſtituere pro re conſumpta quocunque tandem tempore Paulus dominus rem ſuam diſtracturus, vel conſumpturus fuerit, juxta Regulam à nobis datam. Nam 153

I. Si Paulus rem ſuam diſtracturus erat jam primo tempore valoris minoris, nihilominus Petrum debere reſtituere pretium majus ſecundi temporis, ſcilicet ſex, vel triginta aureos, meritò certiſſimum ſibi teſtatur *Tamb. cit. n.* 13. Ratio manifeſta eſt: Quia res adhuc exiſtens illo medio tempore aucti valoris (impermixta tamen rebus furis) adhuc ſui domini eſt, & non furis, conſequenter in valore illo domino crevit, & non furi: ergo ſi tunc fur conſumpſit, vel vendidit rem alienam, conſumpſit, vel vendidit per injuriam, factam ipſi domino; ergo ulterius, ſicut ſi ipſa res adhuc exiſteret tempore illo majoris valoris, deberet illam domino reddere totam, quantumcunque etiam in pretio creviſſet; quia nimirum crevit domino ſuo, & non furi; ita ſi eodem tempore majoris valoris injuſtè conſumpta, vel alienata ſit, totum illud pretium majoris valoris domino Paulo reſtituendum erit à fure Petro: etſi non ratione damni majoris, tamen ratione juris domini.

II. Si Paulus rem ſuam diſtraxiſſet, conſumpſiſſet eodem medio tempore majoris valoris, quo à Petro abſumpta eſt: jam nimis clarum, & certum eſt, debere Petrum illum valorem majorem, ſcilicet ſex pro frumento, triginta pro equo reſtituere: quia nimirùm & res tunc conſumpta, & tantundem damnum omnimodè domino tunc illatum eſt. Non ita clarum, & expeditum, ſed valdè controverſum eſt, ſi Paulus rem ſuam ſervaturus, & conſumpturus erat primùm tertio tempore rursùs diminuti valoris. Nam Leſſius *lib.* 2. *c.* 12. *dub.* 16. & ex illo Laym. *hic c.* 4. *n.* 6. cum aliis cenſent, ſufficienter tunc reſtituere pretium illius temporis poſterioris, aut aliam rem ejusdem generis, & æqualitatis, etſi tunc minus valentem, ſi res functionem ſuſcipiat. Imò (addit Molina *cit. diſp.* 725. *n.* 8. probabile etiam eſſe in rebus functionem non recipientibus: ut ſi furatus es equum tunc valentem ducentos aureos, eo pereunte, ſatisfacies, ſi poſtea reſtituas ſimilem equum æquè bonum, etiamſi poſtea nunc valentem multò minus:) *Ratio ſatis ſuadens eſt*: quia juſtitia commutativa obligat ſolùm reſtituere ad æqualitatem inter datum, & acceptum, ſed hoc caſu ſervatur æqualitas, ſi poſſeſſor iniquus reſtituat, aut rem uti eſt, aut aliam ejusdem generis, & bonitatis, aut pretium temporis illius in quo reſtituit, ſemper e- 154

 nim

nim tantùm habet dominus, quantum habuiſſet, ſi res ablata non fuiſſet. Neque etiam damnum ei illatum eſt, aut lucrum ceſſavit ratione illius majoris valoris intermedii temporis; quia, ut ſupponimus, non diſtraxiſſet rem illo intermedio tempore majoris valoris, at conſumpſiſſet, vel æquè ſervâſſet in poſterius tempus minoris valoris, quo reſtituitur, adeòque augmentum intermedii temporis, etſi ad dominum ſpectans, cenſetur ipſi prorſus inutile, & nullius pretii. Quidſi autem fur illud augmentum percepit vendendo rem alienam tempore majoris valoris, nonne tam rei, quàm induſtriæ, vel fortunæ furis fructus fuit? Omninò, non improbabiliter. Nihilominùs maneat noſtra reſolutio univerſalis.

155 III. Si Paulus etiam rem ſuam ſervâſſet in tertium tempus, eámque diſtraxiſſet, vel conſumpſiſſet illo tertio tempore diminuti valoris, quando ſcilicet frumentum iterum valebat tribus aureis, vel minus: equus decem aureis, vel minus, adhuc tenetur reſtituere fur totum pretium, ſeu valorem majorem intermedii temporis, quo ipſe abſumpſit, vel alienavit. Ita poſt alios Lugo *cit. à n.* 126. Tamb, *cit. n.* 15. Ratio urgens eſt à priori: Quia quando fur triticum conſumpſit injuſtè, tunc ſtatim abſque mora, ratione injuſtæ conſumptionis, tenebitur ex juſtitia reſtituere ejus valorem, & ſine dubio in omni foro, eundem valorem, quantum eo tempore triticum valebat, & non quantum valiturum erat poſtea decreſcente pretio tritici: res enim tunc in toto ſuo valore domini erat, non furis: & poſtea jam abſumpta non poterat ampliùs decreſcere domino, imò nulli: atqui hanc obligationem ita reſtituendi ſemel contractam, fur ſemper retinet, nec eam tollit, vel minuit, quòd valor ejus rei poſtea decreſcat, quódque dominus rem ſuam ſervaturus fuiſſet in tempus poſterius, quo pretium decrevit: ut ſanè manifeſtum eſt benè conſideranti: ergo ſemper eundem valorem majorem illius temporis, quo rem abſumpſit, reſtituere obligabitur. Adde nimis eſſe contra juſtitiam, rectámque rationem, quòd fur reportet lucrum, & diteſcat: ex duplici ſuo delicto, nimirùm ex furto, & ex injuſta rei alienæ conſumptione, ſi nimirùm poſſet ſibi retinere exceſſum illum majoris pretii. Ex quo patet ad rationem oppoſitæ Sententiæ. *Negatur enim minor*: Cùm enim res in illo toto majori valore verè fuerit domini, & ejus conſumptæ rei eundem valorem tenebatur ſtatim fur reſtituere, culpabili mora differens in poſterius tempus minoris valoris, minimè ſatisfacit domino ad æqualitatem reſtituendo ei illum minorem valorem (v. g. tantùm tres florenos pro tritico, decem pro equo) nec totum damnum compenſat, ſaltem ratione lucri ceſſantis domino ex illa culpabili mora. Compenſandum enim damnum eſt, quantum defactò illatum eſt: atqui damnum defactò domino illatum non eſt pro tempore poſteriori, quando res minus valebat, ſed pro tempore priori, quando res plus valebat, utpotè triticum ſex, equus triginta florenis: quemque valorem tunc fur ſtatim domino reſtituere tenebatur ex delicto injuſtæ conſumptionis, ut dictum eſt,

Petrus fur conſumit rem tertio tempore diminuti valoris, quando ſcilicet triticum rurſus valet tribus, vel minus, equus decem aureis, vel minus.

SI Paulus dominus rem ſuam diſtracturus fuiſſet primo ſtatim tempore minoris valoris, ſcilicet tribus vel decem, debet Petrus quoque ſolùm reddere, quantum tunc valebat, ſcilicet tres aureos pro tritico, decem pro equo, *ſecundùm omnes*. Quia ex una parte, ex illo tempore Petrus contraxit obligationem reſtitutionis: ex alia autem parte, pro tanto tantùm pretio damnum intulit Paulo, & non pro majori, quippè, qui rem ſuam pro alio tempore majoris pretii non erat ſervaturus, ſed primo tempore minoris pretii conſumpturus erat. At, ais, medio tempore pretium crevit: ergo domino crevit. *Contrà*. At jam tertio tempore, quo rem Petrus conſumpſit, pretium rurſus decrevit: ergo domino decrevit. Solùm ergo Petrus debebit reſtituere damnum illatum, quòd ſolùm fuit carentia pretii illius primi temporis. 156

II. Si verò Paulus diſpoſuiſſet de re ſua ſecundo tempore aucti valoris, quando ſcilicet triticum valebat ſex aureis, equus tringinta, rurſus certum eſt, Petrum furem totum hunc valorem debere reſtituere Paulo domino: quia nimirùm in toto illo valore ei damnum ſimpliciter intulit, dum Petrus rem ipſius illo medio tempore detinuit, ex quo eo tempore dominus de re ſua diſponere non potuit. Uti dictum eſt in utroque caſu N. II. 157

III. Denique ſi Paulus de re ſua diſpoſuiſſet vendendo, conſumendo, tertio quoque illo tempore diminuti valoris, quo eandem Petrus abſumpſit, iterum liquidum erit, Petrum ſolum debere reſtituere valorem minorem illius ejuſdem temporis, ſcilicet tres, vel minùs pro tritico, decem, vel minus pro equo. Ratio eſt: Quia pro tempore præcedenti nullum intulit damnum Paulo Petrus: pro tempore autem præſenti jam reddit, quanti res valet. Pretium autem illud majus intermedii temporis, licet quaſi perierit in manu furis, tamen æquè periiſſet in manu domini: quippè, qui re in illo majori valore uſurus non fuiſſet, neque fur eo tempore adhuc re exiſtente, pretium aliquod reſtituere tenebatur: atqui mox dicemus, quando res æquè peritura erat in manu domini, ac in manu furis, nil à fure deberi, quia in nihilo dominus damnificatus eſt. Ex dictis diligenti animadverſori facilè patebit, quid dicendum, ſi caſus formetur ſolùm cum duplici tempore majoris, & minoris valoris v. g. Petrus furatus eſt decem ducatos valentes ſingulos tres florenos; poſtea diminuto valore valent ſinguli novem baceis minùs, (ut in Circulo Franconico) conſumpſit ducatos; quo valore reſtituet Petrus aliâ monetâ pro ducatis? Diſtingue tempus conſumptionis Petri, & attende tempus, quo dominus ducatis ſuis uſurus erat, & habebis ex dictis claram reſolutionem. Circa tamen prædicta unum, aut alterum dubium reſtat. 158

Primum dubium: Quidſi dubium ſit, quonam tempore, an ſcilicet majoris, vel minoris valoris, de- 159

dominus rem suam distraxisset, nisi à fure iniquè detenta, & consumpta fuisset, quem tunc valorem fur restituet: eritne judicandum contra furem, in favorem domini, an econtra? *Respondetur*: Mediâ viâ incedendum, & aliquid detrahendum ratione illius incertitudinis, quantum pro ratione dubii, ex circumstantiis prudenter expensis, prudentis arbitrio sufficere putatur: non enim pro damno incerto tantum restitui debet, quantum pro damno certo: & aliàs melior conditio est possidentis. *Ita Molina, Laym. citt.* & *Lugo n.* 133. contra *Vasquez*, & alios plures, qui volunt judicandum tunc in favorem domini, & totum valorem majorem restituendum: eò quòd in dubio inclinandum sit in favorem innocentis, cujus conditio melior est. Sed benè respondet *Lugo*, inclinandum esse in ejus favorem, quando res dividi non potest, neque utrique parti satisfieri, prout in hoc casu, potest.

160 *Alterum dubium est*: Utrum in conscientia fur, vel debitor in proposito teneatur stare dictis creditoris, eique credere dicenti, se rem suam fuisse servaturum, venditurum, vel distracturum tempore majoris valoris, & non econtra? *Respondetur*: In rigore te non obligare sic credere, quia præsumere potes dolum in propria causa nimis facilem. Erunt ergo considerandæ circumstantiæ & conjecturæ, quibus talem veritatem expiscari certò possis, ut si aliquando dixisset, se non venditurum, nisi crescat pretium: aut contra pro tempore minoris pretii jam inquisiisset emptorem, vel de re vendenda jam egisset: quòd si certitudo haberi nequeat, sed maneat res dubia, iterum restituendum erit proportione dubii, & majoris, vel minoris apparentis veritatis, & ut paulò ante dictum est. Ita fere Lugo *n.* 135. & Tamb. *cit. n.* 11.

§ IV.

Si absumpta sit, vel quomodo cumque perierit, nisi casu certo sic peritura etiam apud dominum.

REGULA I.

161 **P***Ossessor malæ fidei, juxta prædictos modos, tenetur restituere totum valorem rei alienæ quomodocumque apud ipsum perierit, etiam absq; omni sua culpa, mero casu, si illa similiter non periisset apud suum dominum, utpote qui ejus interitum præcatisset, aut casus, incendium, naufragium &c. apud ipsum non evenit, qui evenit apud possessorem malæ fidei.* Omnes: Ratio patet: quia fur seu possessor malæ fidei, ipsâ suâ injustâ detentione rei alienæ, quomodocunque hæc apud ipsum pereat, similiter non peritura apud dominum, est voluntaria causa totius illius damni alieni, quod protide integrum compensare debet (ut si furatus es equum mox in itinere à prædonibus, vel latronibus tibi ereptum) & insuper damna inde secuta domino, juxta dicenda infra §. 6. Quodsi dubium sit, an non res etiam apud dominum periisset, patebit mox Regulâ sequenti. Eademque est ratio, si res aliena, equus v. g. apud furem, vel malæ fidei possessorem deterior fiat, similiter non deterioranda apud dominum, si ei injustè ablata, vel detenta non fuisset: tenetur enim tunc, imò & satisfaciet fur restituendo rem deterioratam unà cum valore detrimenti, seu quanti æstimatur prudendis judiciô, damnum per deteriorationem factum; non autem tenetur ita volenti domino restituere totum valorem rei deterioratæ sibi retentæ: ut contra *Molinam* observat Lugo *disp.* 18. *Sect.* 6. *n.* 139. Ratio est: quia justitia solùm exigit æqualitatem; servatur autem æqualitas, si restituatur domino res, quæ licèt deteriorata, adhuc tamen sua est, & primo loco restitui debet, addito valore detrimenti: sic enim totum compensatur damnum illatum. Quod tamen intellige: dummodò res deteriorata adhuc utilis maneat, alioquin certè, & justè furi remittetur, integro pretio exacto.

Insuper advertunt mei omnes, possessorem, vel furem liberari ab hoc onere restitutionis, si antequam res apud ipsum pereat, vel deterior fiat, purgâsset moram, offerendo illam domino, qui tamen voluit, ut adhuc apud furem, vel possessorem remaneret: jam enim ex tunc interitus rei, vel deteriorio omninò casu fortuito accidens non debet furi imputari, quia non censetur ampliùs ejus injusta causa, quippè non ampliùs injustus detentor: sed imputabitur ipsi domino, qui noluit rem apud se habere.

REGULA. II.

Q*Uòd si res aliena apud furem, vel apud alium malæ fidei possessorem pereat, citra omnem ejus culpam, casu omninò fortuito, certò similiter peritura apud dominum, si ablata non fuisset, utpote communi incendio, naufragio, incursione hostium*: ut si quis ante incendium Passaviense furatus est res vicini, mox utriusque bonis incendio absumptis: si navi vectus furatus est alterius pecunias, vel merces, & mox facto naufragio, omnes merces cum tuo furto perierunt: si furatus es equum, vel bovem, postea incursione hostium omnes equi, vel boves unà cum tuo furitivo abiguntur: aut furatus est equum jam moribundun brevi moriturum, similiter necessario moriturum apud dominum &c. *talis*, inquam, *in foro conscientiæ saltem*, *ad nullam obligatur restitutionem*. Ita contra Paludanum, Bartholum, Baldum, & Legistas communiter apud Covarruviam *in Reg. peccatum p.* 2. §. 6. communissima Theologorum, Molina *tom.* 3. *disp.* 725. *n.* 11. Lessius *lib.* 2. *c.* 12. *dub.* 15. Lugo *cit. disp.* 18. *Sect.* 6. *n.* 142. Tamb. *lib.* 8. *tract.* 3. *c.* 2. §. 8. *n.* 2. alii apud ipsos. Ratio est: Quia justitia commutativa solùm obligat ad compensandum damnum illatum effectivè: atque in proposito fur nullum damnum in effectu intulit domino, siquidem aqud ipsum eodem modo, eodémque casu, incendio, naufragio &c. absumenda erat, sicut apud furem; neque propter hujus furtum dominus quicquam minus habet, quàm haberet, si furtum factum non fuisset, licet fur in affectu voluerit inferre damnum, in affectu tamen nullum damnum intulit. Unde sequitur eum, qui occidit hominem, alias ex occulto morbo, v. g. vel vulnere paulò post certissimò moriturum, etsi verus sit homicida, & irregularis, non tamen teneri de damno com-

compensando hæredibus: quia moraliter non intulit damnum, alioquin certò secuturum.

163 Dixi autem 1. *Certò peritura apud dominum.* Nam si dubium sit, an res apud dominum fuisset peritura, adhuc tenebitur fur ad restituendum volorem rei alienæ apud se pereuntis: quia in dubio melior debet esse cooditio domini. Et quidem totum valorem rei tunc restituendum esse, docent communiùs DD. cum *Molina, Less. cit.* Contrà: solùm restituendum esse pro rata dubii, contendit *Lugo cit. n.* 137. Utrumque probabiliter, ut videre potes apud ipsos.

164 *Dixi* 2. certò similiter peritura apud dominum: scilicet eodem, vel simili casu, incendio, naufragio, hostium incursione &c. Sermo enim non est, quando res erat peritura apud dominum per alterius injustitiam, ex eo scilicet, quòd licèt tu non abstulisses, alius fur abstulisset; tunc enim, sicut hic alius fur contraheret obligationem restituendi domino, sic & tu fur, qui eum prævenisti, contrahes, ut notant DD. *citt.* Idemque dicendum est, si res periisset apud dominum, in injusta incursione hostium antea non prævisa, quod mox intelliges Regula sequenti, ob eandem rationem.

165 *Dixi denique*: Talem ad nullam restitutionem obligari de re certò peritura similiter apud dominum: Intelligendo tamen, quatenus illa res certò apud dominum fuisset peritura, salvo alio interesse, Nam si v. g. antequam epuus apud te perierit, tunc similiter certò periturus apud dominum, illo equo usus es, vel equus lucrum aliquod tibi peperit, vel ex ejus absentia dominus interea aliquod damnum incurrit, vel lucrum ejus cessavit, palàm est hæc omnia antecedentia damna, debere à te fure domino compensari, quia illa lucra antecedentia non erant domino peritura: & alioquin res semper suo domino fructificat.

REGULA III.

166 *Si res aliena periit dolo, vel culpa iniqui possessoris, jam nihil obstante, quòd similiter certò peritura fuisset apud dominum, tenetur eam fur, vel iniquus possessor compensare domino, at tamen secundum valorem, quem res peritura apud dominum eo statu habuit.* E. g. Petrus furatur frumentum, vinum, merces, vel aliud, illùdque hodie consumit, vel vendit mala fide: cras autem irruunt hostes, oritur incendium, ingruit alluvies &c. quibus illud frumentum, vel vinum, vel merx illa, sive fuisset inventum apud furem, sive apud dominum æquè certò periisset. Item navigans cum mercatore, ejus frumentum, vel vinum furatus es, & absumpsisti; postea orto naufragio, omnibus mercibus pereuntibus, etiam illa à te furto ablata certò periissent. Idémque est de mera damnificat one: ut si vicini segetem vel domum hodie combussisti, cras autem fulmine, vel hostili incursu, æquè comburendæ fuissent apud dominum &c. *Talis*, inquam, *adhuc tenetur compensare rem secundùm illum valorem, quem in illo statu habuit.* Comunis DD. apud citt. & adhuc citandos. Ratio est: qui ex una parte, quamdiu res extat apud possessorem malæ fidei, dominus retinet dominium in illam: et rem: ergo possessor iniquus suâ culpâ, vel dolo illam absumens, vendens, destruens, vel perire sinens, novam injuriam infert domino: & consequenter eo ipso instanti contrahit obligationem restituendi jure naturali, nihil obstante, quòd res postea etiam apud dominum periisset. Ex altera autem parte, justitia solùm obligat ad compensandum damnum illatum ad æqualitatem: Atqui fur, vel possessor iniquus absumens, vel destruens rem alienam, etiam certò perituram apud dominum, tantum solùm damnum intulit, quantum res tunc valuit in eo statu periculi: ergo tantundem solùm restituere tenebitur, juxta hanc necessariam, valdè notandam distinctionem.

I. Si fur rem alienam alioquin perituram consumpsit, destruxit, vendidit ante previsum ejus interitûs periculum, quando scilicet adhuc publicè ignorabatur rem illam perituram esse apud dominum, incursione hostium, incendio, naufragio &c, omninò tenetur domino valorem rei restituere, ut ex communi docent Lessius *cit. n.* 95. Molina *disp.* 726, *n.* 2. Laym. *lib.* 3. *tract.* 2. *c.* 4. Lugo *tom.* 1. *de justit. disp.* 18. *sect.* 4. *n.* 77. Tamb. *cit.* § 9. *n.* 8. Ratio est: quia tunc res erat sui domini. Et quia non prævidebatur periculum ullum interitûs, res valebat adhuc toto justo suo valore, vel pretio: quare tunc pro justo pretio vendi justè poterat, & emptor, re accepta, & improviso casu pereunte, nihilominus integrum pretium solvere cogeretur: sic si fur eam iniquè consumpsit, vendidit, distraxit, non minùs contraxit obligationem restituendi domino totum valorem, vel pretium, nec minus restituendum erit postea ex eo, quód apud furem, vel ipsum dominum communi periculo æquè peritura fuisset. 167

II. Si fur rem alienam alioquin perituram absumpsit, vel destruxit certò jam præviso periculo interitûs, quando jam publicè certò sciebatur, vel prævidebatur rem certò esse perituram communi incendio, naufragio, hostium incursu &c. neque res aliter ullo modo, eripi possit ab interitu: tunc is ad nullam, vel non nisi valde modicam restitutionem obligabitur. Ita *DD. citt. alii apud ipsos.* Ratio est: quia tunc nullum damnum pretio æstimabile domino illatum est, cùm res eo statu certi imminentis interitûs nullius, vel nimis exigui pretii sit. Quis enim rem jam certò perituram, nullíque usui sibi futuram emere pretiò vellet? Adde, dominum tunc non posse censere invitum, sed tacitè consentire in consumptionem talis rei suæ; quis enim non vellet à te concive panem, vel vinum v. g. consumi potiùs, quàm absumi, vel corrumpi ab imminente domûs incendio? Dixi tamen: *Si res aliter ab interitu servari non possit.* Si enim res interitu eripi possit, tunc reverà domino in pretio est: adeóque adhuc ei merito invito injustum damnum infert fur eam tunc absumendo, vel vendendo. Qualiter autem fur teneatur tunc rem domini conservare, & eripere ab interitu, dicam mox Regula sequenti. 168

III. Si fur rem alienam absumpsit, vendidit, destruxit, non certò prævisò, sed probabiliter tamen 169

opi-

opinato, vel subodorato periculo interitûs: adhuc manet obligatio restituendi domino ejus valorem: cùm certa fuerit possessio domini suæ rei; dubius autem interitus, nisi tu consumpsisses. Attamen rursùs probabiliter non totum valorem rei, sed aliquantò minus, quantùm scilicet à viro experto judicabitu, rex illo periculo rei pretium diminui. Quare si eo casu rem, v. g. triticum, vinum, equum vendidit, debebit totum pretium acceptum restituere domino, cujus erat res, quia pretium succedit locò rei: & in hoc jam invenitur factus ditior ex re aliena fur. Debuit tamen eo casu minori pretio vendere rem alienam propter illud vitium periculi imminentis probabiliter interitûs. Quòd si vendidit pretio ordinario, debebit pars pretii excedens emptori reddi, non domino; quia illo excessu emptor deceptus est, non dominus. Vide Lugo *cit. Tamb. n. 9.*

REGULA IV.

170 E*Tamsi res certissimò peritura fuisset apud dominum pro tali tempore, vel casu, belli, incendii, naufragii, is, qui illam surripuit, & servavit; non potest illam ut suam consummere, vel retinere, sed omninò restituere obligatur: quin etiam, si post illud tempus primùm apud furem quocunque modò, culpâ, vel casu pereat, dum is est in culpabili mora restituendi, tenetur restituere eius integrum valorem domino.* Comunis: meique citt. omnes. E. g. Si quis alienum equum, vel mercem ex incendio, vel naufragio eripuisset, quo certò periisset, nihilominus postea domino comparenti (petito tamen operæ pretio) restituere tenetur: ac si ipse absumat, vel in culpabili mora reddendi, equus, vel merx quocunque eventu pereat, tenebitur præstare ejus æstimationem, seu integrum valorem. *Ratio clara* est; Quia res qu omodocunque supersit, semper tamen domini sui est: neque enim dominus perdit dominium rei suæ ex hoc, quòd in periculo interitûs constituta fuerit, vel peritura fuisset (nisi ex circumstantiis certò constaret rem à domino jam fuisse verè, & ex animo, non verò solùm ex necessitate, & invitè derelictam; juxta dicenda *de occupatione rerum vacantium, & derelictarum*) Neque exhoc, quòd ab alio ex periculo erepta, & servata sit res sua; sed id fortunæ domini cedit, quòd res sua in tuto posita sit ab alio, etiam fure: ergo fur, vel malæ fidei possessor semper obligatus manet illam restituere (soluto tamen, vel deducto pretio operæ, laboris, vel industriæ suæ, ex ipsa naturali æquitate) & consequenter si absumat, vel inculpabili mora restituendi, quocunque casu perire sinat, tanquam verè novum damnum domino inferens, tenebitur eius integram æstimationem præstare: quia, ut supponitur, tunc non ampliùs apud dominum periisset.

171 Sed quæstio & difficultas non levis est, utùrm fur, vel malæ fidei possessor rem alienam habitam in communi incendio, vel naufragio perituram teneatur, si possit, eripere, & servare ex justitia, ita ut si eripere nolit, ac per culpam saltem gravem perire sinat, teneatur adhuc ad restitutionem? Etsi negare videantur *Lessius*, & *Vasquez* adud Lugo *cit. sect. 6. n. 145.* eò quòd fur non sit; sicut depositarius, cui custodia rei commissa sit. Rectè tamen affirmat communis *DD. Molina, Pet. Navar. Laym. ll. cc.* Lugo. *n.* 147. Tamb. *cit. n.* 11. Ratio est: Quia fur, quamvis non sit absolutè custos rei ablatæ; quia tamen semper obligatur eandem rem conservare, saltem æquali diligentia, ac labore, quâ res suas conservaret: ne scilicet ponat voluntarium impedimentum ad restituendum: ergò is contra justitiam peccat; & consequenter ad restitutionem obligabitur, si; cùm commodè possit, non conservet, seu ex periculo eripiat, sed latâ culpâ perire sinat.

Ex hactenus dictis resolve casum vulgarem, val 172
de practicum. Miles ita confitetur. Socij mei transeundo per terram non hostilem; spoliârunt domum agricolæ: ego casu interveniens, duas vestes abstuli valoris quindecim florenorum; eâ ratione motus, quòd licèt ego non auferrem, tamen socii sine dubio ablaturi essent: Quæro; an, & qualiter peccaverim? an, & quid restituere tenear? ℞. Si miles accepit animo non restituendi, sine dubio peccavit: quia sicut alij milites injuriam, & damnum injustum intulissent auferendo illam rem alienam invito domino, ita & ille eos præveniens, & idem agens; quod alij malè acturi fuissent. Fieri tamen potest, ut eo casu miles solùm peccârit venialiter ob levitatem materiæ: quia etsi vestes absolutè æstimentur quindecim florenis, quæ utique est quantitas sufficiens ad peccatum mortale: attamen cùm aliàs ob varias circumstantias pretia rerum minui soleant, tùm maximè; quando imminet incursus militum, aut hostium, pretia rerum maximè diminuuntur, nemine volente emere, adeò ut vestes illas in eo periculo constitutas nemo æstimaret ultra dimidium florenum; ideóque miles non multum furatus, nec magnum damnum intulisse censendus erit. Ex quo patet de restitutione facienda. Si enim vestes adhuc extant; eas restituet; si autem non extent, restituet dimidium florenum; aut adhuc minus; idque sub veniali tantùm. Eádemque ratione disce discurrere in similibus.

§. V.

Item omnes ejus fructus naturales, & mixtos; detractis tamen in foro conscientiae expensis, & æstimatione laboris, vel industriæ.

Remissivè.

IN his terminis restitutionis jam generaliter ex- 173
plicatis *Assertione* 2. conveniunt possessor bonæ & malæ fidei. At præter differentias ibidem indicatas, disconveniunt quàm maximè in hoc, quòd possessor bonæ fidei solùm teneatur restituere fructus rei, quos ipse defactò percepit, adhuc extantes, vel si absumpsit, quantùm inde ditior factus sit: prætereáque nihil. At longè plus tenetur possessor malæ fidei. Nam.

I. Possessor malæ fidei tenetur restituere non so- 174
lum fructus adhuc extantes, sed etiam si fructus illos quomodocunque consumpserit, nec inde ditior factus sit, aut suâ culpâ, imò etiam casu perire permisit, non similiter perituros apud dominum, tene-

tur præstare eandem æstimationem, vel pretia, juxta omnia dicta §. *præced. n.* 3. *&* 4. de compensando valore ipsius rei alienæ absumptæ, vel pereuntis apud iniquum possessorem. *Omnes.* Ratio ex dictis constat: Quia scilicet res semper fructificat suo domino, ideoque possessor iniquus fructus illos absumendo injustum domino damnum intulit, necessariò compensandum ad æqualitatem per restitutionem. Solùm eo casu potest excusari fur à restitutione, si sine ejus culpa fructus illi sint omninò consumpti: ut si, dum ipse vellet eos restituere, sed nondum posset, casu fortuito destructi fuissent, esto non æquè periissent apud Dominum, tum cum eo tanquam jam inculpabili condescendendum, cum aliis meritò censent. Lugo *cit.* & Tamb. *cit.* §. 7. *n.* 23.

175 II. Fur, seu iniquus possessor tenetur restituere omnes fructus rei, non tantùm quos percepit, sed etiam quos dominus vero similiter percepisset; esto fur nihil perceperit. Ut si dominus ex agro, vel fundo suo ordinariâ industria percepisset mille, ex equo pretium locationis triginta (Idemque est de aliis fructibus rei vel industriæ à domino percipiendis, & à possessore iniquo rei impeditis) tantundem ei tenetur restituere fur, etsi ipse tantos fructus minimè perceperit, aut nullos, quocunque eventu. *Ratio patet*: Quia suâ injustâ detentione, & mora culpabili est vera causa totius illius lucri cessantis: & in casu injustæ damnificationis, dominum omninò indemnem servari oportet, uti disertè traditur Reg. 79. ff. generaliter. *Cùm de fraude disputatur, non quid habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuit, considerandum est.* & inspecie: L. fructus ff. de rei vindicat. *Fructus non modo percepti, sed qui honestè percipi potuerunt, æstimandi sunt &c.* & alibi sæpiùs

176 III. Fur, seu possessor malæ fidei tenetur restituere fructus perceptos ex re aliena, vel eorum æstimationem, etiamsi dominus illos, vel tantos fructus non percepisset; ut si vineam, vel agrum tam benè non coluisset, equum, vel domum pro pretio non locâsset &c. uti fecit possessor iniquus, ac etiamsi fructus percepti fuerint ex re per furis diligentiam, vel expensas meliorata &c. Communis *DD. Mol. Less. Laym. aliiq. citt.* Ratio sæpè dicta est: Quia omnis res suo domino fructificat, atque id ejus fortunæ cedere debet, quòd res plus in manu furis fructificârit, quàm si ipsemet eam possedisset: quòd autem sic dominus locupletior fiat occasione furti alieni, omninò per accidens est.

177 IV. Dicta hactenus vera sunt etiam in foro conscientiæ, sive res aliena maneat apud ipsum furem, seu possessorem iniquum, sive jam sit ad aliquem alium quocunque modo translata, semper enim fur, vel possessor iniquus est, & manet causa totius damni alieni in re, & in fructibus: sive rem adhuc possideat, sive alienârit spontè, sive amiserit invitus, alio clàm, vel vi auferente; ergo semper ipsi incumbet obligatio compensandi totum damnum allatum, quo ad rem, resque fructus. Quod benè notandum.

Tandem tamen hæc obligatio restituendi fructus ex re aliena, tamdiu duntaxat durat, quamdiu manet res ipsa existens: tamdiu enim fructificat domino res, quamdiu existit. Postquam verò res periit, vel consumpta est, possessor iniquus ad nihil aliud tenetur, quàm ad restituendum valorem illius rei, omnésque fructus rei, quos percepit, vel dominus percepisset usque ad illud instans desitionis: Non autem tenetur ad restituendum valorem fructuum illorum, qui perciperentur, si res adhuc perseveraret: nam, ut dictum est, res domino diutiùs non fructificat, quàm existit.

Ex dictis patet solutio ad illam quæstionem, utrùm fur, vel iniquus possessor teneatur etiam restituere fructus, quos ipse ex re aliena non quidem percepit, tamen potuisset percipere? *Respondetur cum distinctione*: Si enim dominus rei eos fructus percepturus fuisset, si habuisset rem suam, omninò tenebitur fur pro iis restituere, juxta dicta *n.* 175. quia tunc fur fuit domino causa injusti damni. Si autem nec ipse dominus eos fructus percepturus fuisset, etsi rem suam habuisset, nequaquam pro iis tenebitur fur in foro conscientiæ: quia tunc in nullo damnificavit dominum, nec ipse aliquid percepit ex re aliena, ut supponitur. Dico autem: *In foro conscientiâ*: Nam in foro externo adhuc tenetur fur pro ejusmodi fructibus perceptibilibus, etsi non perceptis, compensare: *juxta L. si fundum ff. de rei vindicat.* Vide Sanch. *lib.* 1. *Moral c.* 2. *n.* 110. 178

Alia quæstio esse potest, an fur teneatur restituere fructus, vel lucra, quæ dominus percepisset ex re sua illicitè, seu ex turpi usu rei suæ? *Respondetur*: Si lucrum secutum fuisset ex ipso peccato sup. ut si Titus pecuniis à te ablatis, usuras exercendo, vel injustè ludendo lucratus fuisset: Si meretrix vestibus à te spoliata, interim opificio suo nihil lucrari poterit &c. non tenebitur restituere: quia ejusmodi lucrum non est fructus rei, neque industriæ honestæ, sed malitiæ, & turpitudinis. At si lucrum non fuisset secutum ex ipso peccato, sed ex usu rei suæ, tenebitur restituere: quia tunc lucrum fuisset fructus rei domini. Sic solet obligari injustus possessor domûs alienæ ad restituendum pretium locationis domûs, quam dominus, etsi non sine peccato locâsset meretrici. 179

§. VI.

Item omne inde damnum emergens, & lucrum cessans domino ex iniqua detentione rei suæ.

Tenetur tandem ei possessor iniquus compensare. *Omnes.* Ratio clara est ex dictis: Quia possessor iniquus tenetur restituere ad æqualitatem arithmeticam justitiæ commutativæ; ita nimirùm, ut dominus tantum recipiat, & habeat, quantum habuit, & haberet, si res sua ablata, vel detenta injustè non fuisset: ad hoc autem sine dubio requiritur compensatio damni emergentis, & lucri cessantis: his enim non compensatis, non recipiet dominus tantum, quantum haberet, si res ablata, vel detenta non fuisset, ut ex terminis patet: ergo &c. 180

Exemplum *damni emergentis* est. Si propterea quòd equus, bos, frumentum &c. ablata, vel tempore 181

pore debito restituta non sint: ipse dominus coactus est equum, vel bovem, vel frumentum majori pretio emere, agrum colere, vel serere non potuit, magnâ suâ jacturâ &c.

182 Exempla *lucri cessantis Sect. præcedenti* multa allata. Ut si dominus frumentum ablatum habuisset, majori pretio vendidisset, posteà receptum viliùs vendere cogatur. Si dominus pecuniâ negotiationi destinatâ lucrum fecisset, nisi iniquè ablata vel detenta fuisset. Si pecuniâ ablatâ domum restaurâsset, equum emisset, instrumenta comparâsset ad lucra quærenda: quibus modò, ratione injustæ ablationis, carere debet: sic in similibus. Omnia ejusmodi lucra cessantia possessor iniqnus omni jure, & in utroque foro compensare tenetur, nisi pars læsa remittere censeatur; ut sanè sæpè censeri debet nostris temporibus, cùm possessores iniqui, aliique debita non solventes, vix unquam in foro conscientiæ compelli possint ad compensanda lucra cessantia (quæ sanè creditoribus plerumque magna cessant) eò quòd pars læsa non petat. Res sanè, si ulla alia, plena est periculi morosis illis solutoribus in confessione benè inculcanda. Sed de hoc alibi.

183 Atque hinc vides: Quòd possessor iniquus, licèt non teneatur restituere fructus solius industriæ suæ v. g. lucrum ex negotiatione alienæ pecuniæ, vel mercis, tenetur tamen restituere domino totum damnum, quod inde emersit, totúmque lucrum, quod inde ei cessavit, totum, inquam, lucrum, quod dominus non solùm communi, sed etiam singulari suâ industriâ percepisset; non tamen, quod quomodocunque percipere potuisset, ut ex *Dicastillo* notat Tamb. *cit. n.* 24. Ratio est: Quia in illo damnum passus est dominus ex alterius culpa: non verò in hoc, quod solùm potuisset percipere, tamen vero similiter defacto non percepisset lucrum. Verùm de hoc interesse lucri cessantis, & damni emergentis ex professo latiùs agendum est *cap.* 3. §. 3. 4. & 5. Ubi de circumstantia quando restituendum?

SECTIO. V.

Quid restituendum ex delicto formali, ratione injustæ damnificationis tantum: Item impeditionis à consecutione alicujus boni?

SUMMARIUM.

186. *Qui per culpam Tlleologicam gravem rem alterius destruxit, vel deterioravit*

187. *Etiam indirectè, per se, vel per suos,*

188. *Tenetur restituere valorem rei, ejusq́; fructus, omne damnum emergens, & lucrum cessans. Exempla varia.*

191. *Etsi nulla culpa Theologica adsit, ad nihil tenetur in foro conscientiæ, nisi post sententiam Judicis.*

192. Usque ad 196 *Exempla & casus varij.*

197. *Qui impedit alium à consecutione alicujus boni, v. g. beneficij, Officij &c. jam ex justitia commutativa aliquo jure debiti, per vim, vel dolum, tenetur juxta æstimationem juris vel spei habitæ, ad restitutionem.*

198. *Secùs, si illud bonum sit debitum solùm ex justitia distributiva; aut*

199. *Si bono Zelo sine vi vel fraude impedias V. g. indignum, Nam*

200. *Qui perverso & iniquo affectu digniores, vel verè dignos sic impediunt quovis modo, promovendo indignos, utiq́; peccant gravissimè, & Ecclesiæ vel Reipublicæ obligantur ad restitutionem.*

201. *Imò impediens alium vi, fraude, metu, mendaciis, detractionibus &c. à consecutione alicujus boni, non ex justitia, sed ex libera solùm, & determinata jam alterius voluntate conferendi, obligatur ad compensandum damnum juxta proportionem spei habitæ. Unde*

202. *Gravissimè peccant, & ad restitutiorem obligantur I. qui sic malevolè apud Episcopum, vel Principem impediunt dignum.*

203. *II. Qui Testatorem vi, vel fraude impediunt, ne testamentum sic vel sic condat &c. casus varij*

204. *III. Qui vi, fraude, mendaciis, criminationibus &c. apud dominos impediunt opifices, operarios, famulos, Mercatores, mendicos.*

205. *IV. Qui injustè alterius literas aperiunt, ut ipsi beneficium consequantur, negotiatione lucrentur &c. ex quo*

206. Usque ad *209. resolvuntur casus varij valde notabiles.*

209. *Qui verò sine vi, vel fraude tali alium impedit à consecutione boni, non ex justitia debiti, sed ex gratuita alterius voluntate jam determinata conferendo, non peccat contra justitiam, nec ad restitutionem obligatur.*

210. & 211. *Exempla & Casus varij.*

212. *Eum, qui sine vi, vel fraude, ex odio tamen, vindicta, aut expressa etiam intentione nocendi, alium sic impedit, ad restitutionem obligant DD. Antiqui.*

213. *Sed vera est Sententia communis opposita negans eo casu obligationem restitutionis.*

214. & 215. *Exempla & casus.*

D Amnificatio injusta proximi rem ejus destruendo, vel deteriorando, potest fieri aut *directè*, & per se intendendo damnum proximi; aut *indirecte*, solùm causam ponendo, vel non amovendo; seu aliquid agendo, vel omittendo, unde quis prævidet secuturum damnum proximi, tametsi illud damnum directè minimè intendat. Item damnificatio potest fieri aut *positivè*, destruendo, vel deteriorando rem proximi, quæ defacto ipsius fuit, aut *negativè*, solùm impediendo proximum à consecutione alicujus boni, quod ipsi debebatur, aut alioquin conferendum erat. De utroque pono distinctas Assertiones. 184

ASSERTIO. V.

Qui per culpam injustitiæ Theologicam gravem rem alienam destruxit, vel deterioravit, etiam indirectè, per se, vel per suos, tenetur restituere domino valorem rei, ejusque fructus. Item omne damnum inde emergens, vel lucrum cessans proximo. Si culpa Theologica absit, ad nihil tenetur in foro conscientiæ, etsi leges aliud statuant pro foro externo, quæ tamen in conscientia non obligant, nisi post sententiam Judicis. Explico breviter, & pleraque remissivè. 185

§. I.

Qui per culpam injustitiæ Theologicam gravem rem alienam destruxit, vel deterioravit.

Remissivè.

HÆc ad verbum explicata habes Assertione 1. §. 4. an. 444. per totũ, generaliter loquendo de obligatione restitutionis ex delicto formali, seu injustæ acceptionis, seu injustæ damnificationis rei alienæ, nimirum ad hoc, ut sit obligatio restitutio- 186

nis ex dilecto, sub mortali, requiri, ut delictum commissum sit per actionem injustam externam & culpam Theologicam gravem; adeòque, si nulla adsit culpa Theologica gravis, sed vel politica, vel venialis tantùm, nulla aut non nisi sub veniali erit obligatio restitutionis. Eadem autem omninò est ratio quoad hoc de delicto, seu injustæ acceptionis, seu injustæ damnificationis: hoc solùm palmare discrimen esse potest, quòd si sine culpa Theologice gravi rem alienam accepisti, & non statim eo statu absumpsisti, postea compertâ veritate, rem esse alienam, eam adhuc extantem omninò teneberis restituere, sub mortali etiam: at non ratione injustæ acceptionis, quæ mortalis non fuit, sed ratione rei acceptæ, vel novæ injustæ detentionis. Id autem locum habere non potest in delicto injustæ damnificationis, ut de se patet, sed re alienâ sine culpa Theologica destructâ, vel deterioratâ, nulla in foro conscientiæ potest superesse obligatio restitutionis.

§. II.

Etiam indirectè, per se, vel per suos.

187 Utpote, si animadverso periculo damni proximo inferendi ex actione Tua, v. g. ejaculatione, vel explosione, ejectione lapidum ex domo, vel è tecto, incustodia luminis &c. nihilominus non præcaveas, (etsi directè minimè intendas) damnum proximo, homicidio, incendio, alióve modo, intulisti, vel inferri permisisti. Si per filios, vel servos tuos sub tua potestate constitutos proximo grave damnum inferri scienter permittas, vel non impedias cùm tamen facile possis, etsi directè non intendas, mandes, vel consulas; Si animal tuum, canem, taurum, cervum, gravi culpâ custodire negligens proximo damnum inferri sinas: & ita in similibus; omni jure, & in omni foro contrahis obligationem restituendi, seu compensandi damna illata; eáque obligatio etiam ante litis contestationem, ad tuos hæredes transmittitur, juxta communissimam DD. sententiam apud Molinam, *disp.* 43. Laym. *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 1. *c.* 6. *n.* 3. Ratio clara est: Quia omnia ejusmodi damna, etiamsi directè à te minime volita, & intenta, revera tamen tibi sunt voluntaria indirectè, in sua causa à te voluntariè positâ, vel non ablata: qui enim voluntariè ponit, vel non tollit causam, unde prævidet secuturum effectum malum, vel damnum proximi, eò ipsò indirectè censetur, imò convincitur velle ipsum effectum malum, vel damnum proximi: ideòque adhuc verè censeris illa damna inferre proximo injustè per culpam justitiæ Theologicam gravem, consequenter in omni jure, & foro obnoxius manes. Itaque tales

§ III.

Tenentur restituere domino valorem rei, ejusque fructus: Item omne damnum emergens & lucrum cessans.

188 Hæc omna abundè patent ex latè dictis modò Assertione 4. de restitutione injustæ acceptionis. Eadem omnio est ratio de restitutione ratione injustæ damnificationis: quia nimirùm, nisi prædicta omnia restituantur, non inducetur æqualitas, seu non tolletur inæqualitas, quæ per tuam injustam damnificationem proximo inducta est in bonis suis. Quodsi damnifices, vel destruas rem proximi, alioquin certò etiam apud dominum perituram incendio, incursione hostium &c. qualiter restituere tenearis, in specie dictum est à *n.* 166. *Regula* 3. *per totam.* Hæc sola specialis est difficultas hic quoad pretium rei alienæ destructæ restituendum: an nimirùm restitui debeat valor rei in statu præsenti, quo destructa est, an in statu futuro, quem habitura fuisset apud dominum, si per te destructa non fuisset. E. g. Occidis hodie equinum pullum, qui spectata spe futuri eventûs, deductis expensis, labore, æstimatione periculi &c. valet vix decem aureos; idem verò equus, si pervenisset ad perfectam ætatem, quia erat generosæ stirpis, domino valiturus erat aureos centum; quo valore restitues? an prioris præsentis? an posterioris futuri temporis? Item hodie in Martio combussisti segetem, quæ ob expensas, & pericula consueta futuri eventûs, cum tota spe futuri fructus, judicio experti viri, valet viginti aureis: at mense Augusto, messe jam feliciter adultâ, certò valeret aureos ducentos, vel ampliùs, quo rursus valore restitues? an viginti, aut ducentos? Communis Sententia indistinctè affirmat, restituendnm esse valorem status præsentis, quo res destructa est, nimirùm decem pro equo, non centum: viginti pro segete, non ducentos, sive deinde per malitiam, sive per negligentiam mortaliter culpabilem, directè, vel indirectè occideris equum, vel combusseris segetem. Ità D. Thomas 2. 2. *q.* 62. *a.* 4. Mol. *disp.* 726. *n.* 4. Less. *lib.* 2. *c.* 12. *dub.* 19. aliisque citt. Lug. *disp.* 18. *Sect.* 8. *n.* 81. Diana *p.* 3. *tract.* 6. *Miscel resolut.* 6. Ratio communis est: Quia justitia solùm obligat, & exigit, ut restituatur, quantum ablatum est, ad æqualitatem: sed tu per illam occasionem equi, vel combustionem segetis, solùm abstulisti, quantum tunc valebat equus, vel seges, nimirum aureos decem, vel viginti &c. ergò illos tantùm teneris restituere, non ampliùs. Secluso tamen alio interesse, damno emergente, vel lucro cessante domino, utique compensando; quod non negat hæc communis sententia: quæ tamen sic universaliter & indistinctè proposita, non placet. Itaque

Dicendum cum distinctione. Aut enim restitutio fit (prout certè fieri debet, si possit) statim post damnificationnm factam: & tunc omnino verissimam judicio communem illam Sententiam; nimirùm restituendum esse valorem temporis præsentis decem, vel viginti, ob rationem datam. Et quia tunc, accepto valore præsentis temporis, poterit sibi dominus facilè comparare alium similem equum, vel aliam segetem: & sic planè servatur æqualitas. Si non comparet, sibi ipsi imputet; si non possit comparare, suo infortunio. Aut restitutio fit primò tempore futuro, quandò nimirùm equus, si extaret, jam valeret centum, seges ducentos aureos: & tunc omnino credo restituendum esse valorem illius futuri temporis. Ita *Salonius*, 189

alij,

aliique cum Tamb. *lib.* 8. *Decalog. tract.* 3. *c.* 4. §. 1. *n.* 10. Ratio urgens est: Quia tu vera injusta causa fuisti, cur dominus modo hoc tempore non habeat suum equum valentem centum, vel segetem valentem ducentos; quodque domino cessaverit hoc lucrum: ergò hoc totum compensare debes, deductis tamen expensis, & æstimatione periculorum &c. Sicut si furatus fuisses domino pecuniam, v. g. centum aureos, nonne deberes eidem restituere, & pecuniam, & lucrum cessans, quod illâ peccuniâ idem dominus interea per negotiationem justè acquisivisset? eadem; imò major est ratio in proposito casu: ergò &c.

190 Non tamen omninò displicet distinctio *Cardinalis de Lugo cit. loco.* Nimirùm hoc verum esse, quando dominus antea nullam aliam pecuniam habebat, quâ talem equum emere, vel negotiari potuisset: tunc enim tu, qui abstulisti, vera fuisti causa damni sequentis: non item, si dominus tunc alienam pecuniam habuit, qua talem equum emere, vel negotiari potuisset: tunc enim non tu auferens, sed ipse dominus negligens causa fuit sui damni secuti. Non, inquam, omninò displicet: sed neque omninò placet hæc distinctio: Quia intelligere satis non possum, te non fuisse veram causam hujus determinati, & specialis damni, quod emergit domino ab hoc individuo ejus equi, vel pecuniæ, quam surripuisti.

§. IV.

Si nulla culpa Theologica adsit, ad nihil tenetur in foro conscientiæ, nisi post sententiam Judicis.

191 Communissima apud mox citandos. *Ratio est:* Quia si sine tua culpa Theologica gravi, sive per te, sive per tuos filios, servos, animal, res proximi destructa, vel deteriorata est, nullum adest caput restitutionis debitæ in foro conscientiæ. Non enim teneris ex re accepta; res enim supponitur periisse. Neque ex injusta acceptione, vel damnificatione; quia te nullam gravem culpam, seu delictum injustitiæ commisisse, supponimus. Neque ex pacto aliquo; quia etiam supponimus, nullum pactum v. g. custodiæ, assecurationis &c. intercessisse. Neque ex constitutione legum civilium contraria mox alleganda: quia Leges illæ ad cives cautiores, & diligentiores reddendos institutæ, supponunt omissionem cautelæ, vel diligentiæ in ejusmodi damnis, ideóque propriè pœnales sunt: atqui legibus pœnalibus omnibus commune est, quòd non obligent ad solutionem pœnæ ante Judicis sententiam, vel condemnationem, & in proposito, vel ex eo manifestum est, quòd post mortem eorum, quorum culpâ civili tantum, citra dolum, vel culpam Theologicam, damnum illatum, actio adversus hæredes non concedatur, nisi lis antea jam contestata fuisset; ut habetur in jure multis locis. Atque ita contra *Angelum, Covarruviam, Dianam,* aliósque nonnullos docet communissima *DD. Innocentius, Abbas, Sylvest.* aliisque citt. Molina *disp.* 698. *n.* 6. Less. *lib.* 2. *c.* 7. *dub.* 6. *&* *c.* 9. *dub.* 17. Laym. *lib.* 3. *tract.* 3. *p.* 1. *c.* 6. *n.* 2. *Lugo cit.* In foro autem externo, ob rationem jam insinuatam, quisquis ex culpa etiam civili, latâ, levi, levissimâ, damnum alteri dedit, ad ejus integram compensationem compelli potest per actionem legis Aquiliæ, *de damnis datis ff. & institut. ad Legem Aquiliam.*

Exempla. Si inconsultò aliquid è domo ejeceris, effuderis: Si candelam ardentem extinguere, feram includere, canem alligare oblitus sis, unde damnum proximi rebus evenerit: Item, si cujus servus, animal vel damnum dedit, etsi ignaro domino, nihilominùs compellitur ad damnum compensandum; vel mancipium, aut animal noxæ dandum, unde & actio noxialis dicta est. Item, ut nauta, caupo, stabularius teneatur de damno dato à famulis, vel iis, quorum opera usus est *L. ult. ff. Nautæ, caupones, stabularii &c.* Hæ, inquam, Leges similes, quamquam justæ in foro externo, in foro tamen conscieneiæ non obligant, nisi post sententiam Judicis, quâ legitimè latâ, jam erit obligatio, etiam in foro conscientiæ, ut omnes agnoscunt. Leges enim justæ possunt ob publicum bonum decernere, ut aliquid, etsi tua culpa non præcesserit, à te solvatur, vel compensetur post sententiam, ad quod ante illam nequaquam in conscientia obligabaris. 192

Ex dictis resolve hunc casum, & disce solvere similes. Titius facem, seu lumen ferens ingressus est domum Petri, animo furandi ejus pecuniam; sed casu, & præter ejus intentionem ac culpam aliquàm eâdem faculâ incendit aulæa, vel aliam supellectilem: deinde exiens domo Petri reliquit januam apertam, unde factum, ut eâdem nocte ingressi alii fures, furati sint duos equos. Quid hic tenetur restituere Titius fur & dupliciter damnificans indirectè? De furto pecuniæ res est liquida: Quoad damnificationem illam indirectè factam: *Respondetur*, Titium non teneri restituere pro aulæis, vel supellectili illa casu combustis; sed benè pro equis ab aliis furibus abductis: Ratio discriminis patet ex hactenus dictis: quia combustio illa supellectilis fuit omninò involuntaria, & casualis ipsi Titio, absque ulla nova culpa Theologica; quippè nec prævisa, nec prævideri debita: cum præferre faculam ex se communiter non sit periculosum ad causandum incendium: ideóque non possit dici causa per se combustionis, & ideò Titio, tanquam indirectè voluntariò ad culpam gravem non imputanda. 193

At verò, quiâ commune, & ex se periculosum est, quòd apertâ domo noctu ingrediantur fures; ideò Titius, qui domum apertam voluntariè relinquit, censetur causa voluntaria damni illati in furto equorum, quippe prævisi, vel prævideri debiti, ideóque ad illius damni restitutionem erit obligandus. *Ita ex communi Lugo citandus.* 194

At: Quid si Titius eo casu, præter intentionem suâ faculâ incendisset illam ipsam vestem, vel mercem, quam surripere intendebat? Respondet Lugo 195

tom. 1. *de justit. disp.* 18. *sect.* 4. *n.* 88. cum distinctione, siquidem illam vestem, vel mercem jam furatus est, & jam apud se detentam incendit: omninò obligabitur ad ejus valorem restituendum: quia statim atque illas apud se detinuit, contraxit obligationem restituendi ex injusta acceptione, quomodocunque deinde apud se eas perire contigerit. At verò, si antequam eas surripuerat, adhuc apud dominum existentes, sic casu, & præter omnem intentionem, vel advertentiam, adeoque citra culpam Titij incensa sunt, non contraheret is obligationem restituendi in foro conscientiæ, quia tunc merè per accidens, & omninò involuntaria fuit furi incensio, quia non incendere, sed furari intendit. Et hactenus de damnificatione positiva. Jam quoad damnificationem negativam, seu impeditionem alicujus boni debiti, vel conferendi, sequitur.

ASSERTIO VI.

196 QUi *impedit alterum à consecutione alicujus boni, jam ex justitia commutativa aliquo jure debiti, quovis modo: aut etiam ex libera voluntate alterius conferendi, per vim, vel dolum: tenetur ad restitutionem illius boni secundùm æstimationem juris, vel spei habitæ ad illud bonum consequendum: Secùs, si sine vi, vel fraude impediat: esto ex interno odio, vindicta vel expressa intentione nocendi sic faciat.* Communis DD. ut patebit explicatione,

§. I.

Qui impedit à consecutione alicujus boni, jam ex justitia commutativa aliquo jure debiti.

197 I. SEu ad quod alter jam aliquod jus habet, sive perfectum, *& jus in re*, nondum tamen adita possessione; ut si impedias aliquem à consequendo beneficio sibi jam collato, & confirmato; à consequenda donatione mortis causâ, aut capessenda hæreditate jam adita post mortem Testatoris; à solutione debitorum, vel restitutione ablatorum ipsi facienda &c. Aut jus imperfectum, seu *jus ad rem* tantum: ut, si impedias aliquem à consequendo beneficio, vel officio, ad quoad jam acquisivit jus imperfectum, seu jus ad rem per legitimam electionem, vel præsentationem, etsi nondum perfectum per collationem, & confirmationem: à consequendo legato post mortem legantis: à consequenda re promissa acceptata ex quocunque contractu; sive gratuito, ut donatione, legato, commodato; sive oneroso, ut emptione, locatione &c. *Quovis modo*, sive cum, sive absque vi, vel fraude impediat: sive directâ, sive indirectâ, sive etiam nulla intentione nocendi alteri; dummodo non adsit justa causa impediendi utpote, si beneficium, vel officium conferendum esset manifestè indigno. Talis, inquam impediens: 1. Peccat contra justitiam, *secundùm omnes*: Ratio clara est ex terminis; quia injustè violat jus alterius, qualecunque sit jam acquisitum ad illud bonum consequendum. 2. Tenetur ad restitutionem damni injustè illati. Communissima cum S. Thoma 2. 2. *p.* 62. *a.* 2. *ad* 4. Navar. *in man. c.* 17. *n.* 69. Molina *disp.* 727. *concl.* 2. Laym. *lib.* 3. *tract.* 2. *c.* 7. *n.* 1. Lugo *disp.* 18. *Sect.* 5. *n.* 8. Ratio itidem patet: quia violatio justitiæ commutativæ semper inducit obligationem restituendi: atqui talis impediens verè violavit justitiam commutativam auferendo bonum alterius: id nimirùm, ad quod alter jam jus aliquod habuit, ut prædictum & exemplificatum est: ergo &c. 3. Et siquidem impediat alterum à consecutione boni, ad quod jam alter jus perfectum, & *in re* habuit, sed nondum executione mandatum per possessionem illius boni, ferè totum damnum compensandum erit, reddendo scilicet, vel ipsum beneficium, hæreditatem &c. aut ejus valorem, detracta tamen æstimatione possessionis nondum habitæ, quæ etiam est pretio æstimabilis: quia jus *in re* ante possessionem adhuc periculo subest, ideóque minùs valet, quàm ipsa res possessa, minorémque injuriam infert impediens jus in re tantùm, quo res nondum est perfectè alterius, quàm auferens alicui rem, quæ est perfectè alterius. 4. Si verò impedit à consecutione boni, ad quod habuit jus imperfectum, & *ad rem* tantùm, nequaquam tenetur compensare totum damnum: v. g. totum beneficium promissum, & præsentatum tantùm, sed solummodò partem, seu æstimationem illius juris, & spei consequendi illud bonum, majoris, vel minoris, prudentis, & probi viri arbitrio. Comunissima. Etiam Scotus 4. *dist.* 15. *q.* 2. *a.* 4. *n.* 40. §. *Ad ultimum dico similiter, quod iste tenetur restituere beneficium, non totum, quia multum interest inter habere, & propè esse, sed aliquam portionem correspondentem alicui parti valoris beneficij.* Sic Scotus. Ratio patet ex modè dictis, quia multò minùs valet *jus ad rem*, quàm *jus in re* necdum ipsâ possessâ.

II. Dixi autem: *à consecutione boni ex justitia commutativa debiti.* Nam quoad impedientes alium à consequendo bono ex sola justitia distributiva debito: utpotè verè dignum, aut digniorem à consequendo. V. g. beneficio aliàs ab Episcopo, vel Principe liberè conferendo: quia eligendus ille, quantumvis dignus, dignior, aut dignissimus, nullum tamen adhuc habet jus strictum, & proprium ad illud bonum, beneficium, vel officium conferendum, sed solùm debitum aliquod morale: ideò quoad hos impedientes; eodem modo dicendum, & distinguendum est, sicut mox §. *sequenti* dicetur, & distinguetur de impedientibus alium à consecutione boni non debiti ex justitia, sed liberaliter conferendi. 198

III. Interim apud omnes in confesso est, eum, qui zelo bono, & sine vi, vel fraude impedit alium à consecutione boni indebitè, ac injustè, vel vitiosè conferendi, v. g. impediens Petrum verè indignum, & ineptum à collatione beneficij: aut ne consequatur injustam hæreditatem, aut legatum injustum, etiam si vera ejus crimina occulta illius manifestes collatori, vel testatori ad eum finem impediendi, talem nec peccare, nec restitutioni obnoxium 199

xium fore, quin potius laude dignum, & meritò: quia maximè interest Reipublicæ, & Ecclesiæ officia non conferri indignis, neque ad illa ullum prorsus jus habent indigni. Quin etiam interest bono communi, ne bona relinquantur iis, qui eis abutentur. Quodsi idem facias ex odio, vel vindicta, vel cum vi, vel fraude, aliòve simili peccato; peccas quidem contra Charitatem, vel aliam virtutem, sed quia non peccas contra justitiam in proposito, ad nullam obligaris restitutionem. Si denique talem impedias apud alios injustè infamando, peccas quidem contra justitiam, injusta læsione famæ alterius, hancque restituere obligaris; sed nihil pro bonis illis indebitis alioquin conferendis: ut in materia beneficiorum mox iterum dicam cum distinctione §. *sequenti.*

200 IV. Similiter econtra certum est apud omnes eos, qui perverso, & iniquo affectu digniores vel verè dignos impediunt quovis modo à consecutione beneficii, officii, vel alterius boni conferendi, curántque conferri patenter indignis; peccare gravissimè, & ad restitutionem obligari, non quidem illis dignis; vel dignioribus impeditis, cùm illi nullum adhuc jus ad ea bona habuerint; sed Ecclesiæ; vel Reipublicæ pro damnis consecutis: huic enim solùm non autem illis damnum injustum illatum est, juxta dicta *c.* 1. §. 3. Quo quidem casu Reipublicæ, vel Ecclesiæ primo loco restituere tenetur ipse indignus habens beneficium, vel officium. Secundo loco Collator. Tertio loco tu; qui suasor, vel promotor fuisti. Quòdsi nullum damnum secutum est Reipublicæ; vel Ecclesiæ; huic adhuc facienda est restitutio fructuum perceptorum ab indigno: quia illud, quod est propria sustentatio ministri idonei, contra voluntatem Ecclesiæ; vel Reipublicæ, adeóque injustè, & irritè datur indigno. Quòdsi fine vi, vel fraude procurâsti, ut, relicto digniore, conferretur minùs, tamen verè digno; aut relicto uno digno, alteri æquè digno, jam ad nihil obligaberis. Non enim illi digniori; vel etiam digno relicto, hi enim non habent jus justitiæ, supra verè, vel æquè dignos. Non Ecclesiæ, vel Reipublicæ, quia & his non facta est injuria, dum æquè dignum acceperunt: ergo &c. Si autem per vim, vel fraudem sic facias, jam obligaberis restituere digniori, vel æquè digno impedito juxta proportionem spei, quam habuit illud beneficium, vel officium consequendi: nam ille dignior, vel æquè dignus gaudet jure, ne malis artibus impediatur, ut mox generaliter dicam §. *seq.*

Denique si aliquem dignum quomodocunque etiam vi, vel fraude impedias, ut beneficium, vel officium conferatur manifestè digniori, jam liquidò ad nihil teneberis: quia dignus licèt, non tamen habet prorsus ullum jus respectu dignioris: quare illum impediendo, & hunc promovendo, rectè agis juxta intentionem Ecclesiæ, vel Reipublicæ volentis dare beneficia, vel munera dignioribus, ita exigente justitia distributiva.

§. II.

Aut etiam ex liberæ alterius voluntate conferendi per vim, vel dolum.

QUi impedit alium à consecutione alterius boni, etsi minimè debiti ex justitia ob aliquod jus acquisitum, sed ex libera & determinata jam voluntate alterius conferendi, aut per vim, vel metum cogendo vel collatorem ad non conferendum, vel alterum ad non acceptandum: aut per dolum, vel fraudem, mendaciis, detractionibus, criminationibus falsis &c. tenetur ad compensandum damnum. Non totum quidem, quia nullum adhuc jus habuit, sed partem, secundùm proportionem certitudinis, probabilitatis, vel spei habitæ illius boni consequendi. Communissima DD. cum ita intelligendis D. *Thom. &* Scoto *ll. cc. Navar. Tolet. Medina Valentia*, aliisque congestis Molina *disp.* 727. *n.* 7. *conclus.* 3. Lessius *c.* 14. *dub.* 18. *assert.* 1. Laym. *cit. c.* 7. *n.* 3. Lugo *cit. Sect.* 5. Ratio est, quia talis impediens infert alteri damnum per veram injuriam. Nam licèt Petrus v. g. nondum ullum habeat jus ad illud bonum, beneficium, donum, ab altero gratuitâ voluntate conferendum, habet tamen verum jus illud ab alio petendi, sperandi, & obtinendi, atque ne in hoc ipso alius injustè, vi, vel dolo, mendacio, aliâve actione injustâ impediat: ergo talibus modis ipsum impediens peccat contra justitiam lædendo jus alterius, ideóque obligabitur ad compensandum damnum secundùm dictam proportionem certitudinis, vel spei habitæ ad bonum illud consequendum, juxta prudentis arbitrium. Peccant ergo gravissimè, & prædictis modis ad restitutionem obligantur. 201

202 I. Qui Episcopum, vel Principem jam resolutum ac determinatum alicui conferre beneficium, vel officium, vi vel metu cogunt, aut dolo, mendaciis, falsis criminationibus, persuadent, ut non illi, cùm tamen reverà dignus esset, sed sibi, vel alteri conferat. Ratio jam data est. Idémque dicendum, si simili vi, vel fraude impedias alterius digni procuratorem, tabellarium &c. ne pro suo principali agere possit, sicque ipsum ab officio, vel beneficio excludas: ut latè videre potes apud Lugo *citata disp.* 18. Sermo autem est de impediente dignum: nam si ille prior non erat dignus, non peccabis, nec restitutionis onus contrahes, quin aliquando expediet, aliqua occulta ipsius crimina indignitatem afferentia ipsi soli collatori aperire, (ut ex communi patebit in octavo Præcepto) *Ratio est*: Quia quando agitur de beneficiis, vel officiis, cuicunque est jus patefaciendi ea, quæ minùs habilem hominem faciunt: nam propterea tunc solent capi informationes. At quidsi prodas aliis, ac publicè talem, occulta ejus crimina propalando, infames? Certum est, te posteà teneri ad restitutionem famæ: non autem teneberis ad restitutionem valoris spei officii, vel beneficii impediti, quippe quo indignus erat, ut supponitur. Limita tamen cum *Lessio cit.* Si talis excludatur, vel repellatur ex vi commissi criminis. Nam si excludatur ex vi infamiæ per tuam publicationem causatæ, adhuc teneberis ei valorem

rem spei suæ compensare, Ratio est: quia ibi excluditur à suo crimine; hic autem à tuo tantum.

203 II. Quicunque testatorem per vim vel fraudem impediunt, ne testamentum condat, ut ipsi in hæredes succedant; aut testamentum mutet, in quo hæredes jam scripti erant; aut volentem aliquem hæredem instituere, aut legatum alicui relinquere, non solùm fraude, mendaciis, criminationibus contra alium, (aliquando etiam Religiosos) sed etiam importunis precibus, suasionibus, blanditiis, molestando impediunt, ut saltem ad se molestiâ liberandum, cogatur testamentum mutare, & sibi, vel suis relinquere. Verè enim peccant contra justitiam injustis ejusmodi mediis alios à consecutione ipsis destinati boni impediendo; ideòque proportionaliter ad compensationem damni illati obligati manent. Dolendum hic etiam Religiosos contra Religiosos reos fieri. Item huc etiam spectat, si Notarios, vel Consiliarios à moribundo eos vocante avertas, ne scilicet is testamentum, vel legatum in alicuius favorem condat. Si testatorem volentem disponere in favorem alicujus, tu falsâ spe sanitatis, vel longioris vitæ à testamento condendo distrahas. *Ratio*: Quia talia tacere, est per fraudem, vel vim atque adeo injustè impedire proximum, ne bona liberaliter danda ab aliis consequatur. Quo etiã spectat vehemens persuasio mariti, & metus probabilis incussus uxori testaturæ, si convalescat duriùs habendæ à marito, nisi in testando ejus voluntatem sequatur in sui, vel suorum commodum, & impedimentum aliorũ, quibus aliàs erat testatura, præsertim ad pias causas, & pro salute animæ suæ, ut ex Molina notat Laym. *cit. c.* 7. Quibus & similibus casibus, ubi ponitur ratio aliquid involuntariè agendi, oritur obligatio restituendi aliis à bono sibi destinato impeditis.

204 III. Qui vi, fraude, mendaciis, criminationibus apud dominos locaturos impediunt opifices, & operarios, vel famulos ab opere, vel servitio suo, quo erant lucraturi; mercatores ab emptionibus &c. Qui simili fraude Magistris abstrahunt discipulos, & ad se, vel alios atrahunt: Judices injustè detinentes opifices, & operarios, ne operis suis interim lucrari possint. Item injustè impedientes veros mendicos, ne mendicando necessaria sibi acquirere valeant: quia licèt non habeant jus exigendi eleemosynas tanquam sibi debitas, habent tamen jus eas petendi, & accipiendi, si dentur, & ne in hoc injustè ab alio impediantur. Huc reducito, quod in quinto præcepto quæri solet: obligari nimirum ad restitutionem eum, qui tuum benefactorem occidit, eâ directâ intentione, & motivo, ut te ejus beneficiis, vel eleemosynis privet. Dictáque maximè vera sunt, quando eleemosynæ dandæ sunt certis, & determinatis personis huius civitatis, ditionis, studiosis, pauperibus domesticis: hos enim quomodocunque, cum, vel sine vi, vel fraude impedias, peccas, & ad restitutionem obligaberis: quia tunc illi singuli habent jus ad eleemosynam, & illis ex voluntate ita disponentis ea debetur.

205 IV. Qui injustè aperit literas alterius, ex quibus intelligit, eum beneficium consecuturum, negotiatione lucraturum &c. & posteà impedit, vel sibi acquirit, etiam absque alia fraude, vel dolo, peccat contra justitiam, & damnum juxta proportionem certitudinis, vel spei habitæ ad illud bonum consequendum, compensare tenetur. Uti contra *Dianam* rectè resolvit Lugo *cit. disp.* 18. *sect.* 5. *n.* 104. Ratio est: Quia hoc ipso, quòd injustè aperuit alterius epistolam clausam, dolosè egit, ideóque tenetur ei ad compensandum damnum inde secutum sive ab ipso aperiente, sive ab alio tertio illatum: quale damnum sine dubio est impedimentum à bono sibi destinato, vel sperato consequendo. Clarioris doctrinæ, & praxis, gratiâ, accipe unum, aut alterum casum factum, non fictum authenticè
resolutum, & ex istis disce solvere innumeros. 206

Lugo *Respons. Moral. lib.* 5. *dub.* 10. refert hunc casum. Titius litteras destinatas Joanni à bono amico, & significantes vacaturã præbendæ mille ducatorum, sciens dedit Paulo amico suo: hic litteras aperuit, & pinguem præbendam ipse impetravit, prævento, & impedito Joanne. Quid nunc de Titio? Quid de Paulo, quoad restitutionem? Quoad Titium distinguendum est. Aut enim Titius ex officio, vel pacto tenebatur litteras tradere Joanni: & tunc peccavit contra justitiam tradendo eas Paulo, & tenetur ad restitutionem totius damni. Aut non tenebatur ex officio, vel pacto, sed gratuitò solùm ex amicitia, vel precariò accepit litteras tradendas Joanni: & sic peccavit contra Charitatem, & fidelitatem, & ad nullam obligatur restitutionem. Quoad Paulum verò etiam distinguendum est: Paulus enim solùm detinendo illas litteras, solùm peccâsset contra Charitatem, non enim is tenebatur Joanni reddere ex justitia: si ergo ipsa sola detentio fuisset causa damni illati, & impediti commodi tanti, & apertio, ac lectio nihil novi damni causâsset, nulla erit obligatio restitutionis; utpotè, si Paulus aliundè rescivisset vacaturam illius præbendæ, & ideò litteras illas, ut suspectas detinuisset. At verò Paulus peccavit contra justitiam: si ipsa apertio, ac lectio fuerit vera causa damni illati, utpote, quia apertio fuit causa detentionis, quòd litteræ non reddantur Joanni; sive, si Paulus per illam furtivam notitiam ex litteris apertis non prævenisset, Joannes aliunde acceptâ notitiâ adhuc illam præbendam impetrâsset: utique Paulus tenebitur ad restitutionem damni illati, idque juxta taxam, & æstimationem, arbitrio boni viri, pro mensura probabilitatis ac spei, quam Joannes habebat illam præbendam consequendi, & fruendi, si litteræ illæ apertæ non fuissent: aut securiùs per interpositæ personæ compositionem ad tollendos scrupulos, eo casu intricatissimos; sic latiùs Lugo *loc. cit.*

Lessius *lib.* 2. *c.* 12. *d. n.* 130. refert, & resol- 207
vit hunc alium similem casum, Petrus aperuit littaras directas Paulo mercatori ab amico, significantes superventuram frumenti penuriam magnam. Undè Petrus Paulum præveniens frumenti copiam ingentem currente vili pretio coemit, postea magno pretio, & ingenti, lucro venditurus, Paulo ab eo lucro impedito: Obligatúrne hic Petrus ad restitutionem? Respondet *Lessius ibidem* ita distinguendo. Si Petrus omninò detinuit istas

litteras

litteras; aut non consignavit tempestivè Paulo; & peccavit, & tenetur ad restitutionem: Quia Paulo secutum est damnum directè ex illius detentione, vel morosa consignatione illarum litterarum. Si verò Petrus tempestivè satis consignavit litteras Paulo, ipse quidem Petrus peccavit eas aperiendo, sed ad restitutionem non tenetur: Quia cùm eo tempore Paulus potuisset adhuc sufficienter se applicare negotiationi, apertio litterarum remotè, indirectè, & per accidens tantùm se habet ad damnum Pauli. Sic *Lessius* approbante Francisco Bardi *lib. 6. q. 15.* quando ita se potuisset applicare negotiationi Paulus, ut integrè intra illud tempus eam perfecisset, & suâ causâ non perfecit; & non ob præventionem Petri. Quâ limitatione adhibitâ & ego assentior: alioqnin meritò ambigerem cum Tamburino *lib. 8. Decal. tract. 3. cap. 4. §. 2. n. 5. in fine.*

208 Sylvester *v. Emptio. q. 17.* narrat hunc casum contigisse Venetiis. Mercator acceptas litteras ab Alexandria, significantes de superventura penuria aromatum, laceravit, & abjecit in foro: has deinde collegit alius Mercator, & partibus conjunctis legit; tum magnam aromatum copiam currente vili pretio coëmens, alterum prævenit, & lucrum præripuit. Quæsitum est, an secundus Mercator fecerit injuriam primo, & restituere obligetur? Affirmavit Rebellus *p. 2. l. 9. q. 7. n. 9.* Sed meliùs negat ipse Sylvester *loc. cit.* eúmque secutus Laym. *lib. 3. de just. tract. 3. p. 1. c. 4. n. 4.* dicens: Cùm enim mercator ille litteras in publicum abjecit, & veluti pro derelictis habuit, hoc ipso omnibus fragmentorum illorum potestatem, ac usum concessisse censetur; ut proinde quisque in suum commodum iis uti potuerit. Igitur rectè resolvit ibid. *Sylvester.* Si quis litteras in publicum locum abjectas legat, solùm ut sciat, curiositas est; si, ut sibi provideat, commodísque suis studeat, humana, non vitiosa prudentia est. Ita cum *Sylvest. Laym.* rectè tamen notans ibidem. Si litteris abjectis aliquid occultum quis legat, eum peccare contrà Charitatem, imò & contrà justitiam, si illud aliis, vel alteri manifestet, unde damnum injustum alicui contingat. Quemadmodum si Titio hominem quærenti ad necem injustam, tu ostendas locum, ubi latitat, homicidio cooperari censeris. Tandem meritò monet Tamb. *lib. 8. tract. 3. c. 7. §. 12. n. 16.* non excusandum esse à dolo, & consequenter injustitiâ illum, qui legeret litteras alterius, quas in iis circumstantiis invenit: ut certò moraliter judicet, non esse consultò derelictas, sed casu, & involuntariè, aut certè velle secretas manere: tunc enim dominus non poterit censeri eas pro derelictis habere, earúmque usum liberum aliis reliquisse ideóque non militabit ratio excusationis, in dicto casu allata à *Laym.*

§. III.

Secùs, si sine vi, vel fraude impediat.

209 QUi impedit alium à consecutione boni non debiti ex justitia, sed ex gratuita alterius voluntate, etiam jam omninò determinata, attamen sine omni vi, fraude, mendacio, solis communibus mediis persuasionis, consilii, precum &c. idque maximè in suum, vel suorum duntaxat commodum, absque ulla intentione offendendi, vel damnificandi alterum, vel alios, is non peccat contra justitiam, nec ad ullam restitutionem obligatur. Communis DD. *Cajetanus, Paludanus, Sylvest. Navar.* aliíque citt. Molina *disp. 727. concl. 1.* Less. *lib. 2. c. 12. dub. 18.* Laym. *lib. 3. tract. 2. c. 7. n. 1.* Lugo *cit disp. 8. sect. 5. n. 93.* Ratio est: Quia talis utitur jure suo, quod habet ad alterum persuadendum in sui, vel alterius utilitatem: neque alter impedito, vel prævento ullam infert injuriam, cùm is ad illud bonum sibi destinatum, nullum adhuc jus acquisierit; adeóque sicut collator absque ejus injuria poterat liberè mutare voluntatem suam, ita sanè alius sine illius injuria potest collatorem inducere ad mutandam voluntatem suam: tandem supponitur illud fieri nullo injusto medio, vi, fraude, mendacio &c. ergò non peccat contra justitiam.

Non ergo peccat contra justitiam, nec restituere 210 quidquam obligatur, qui Episcopum jam determinatum ad Ecclesiasticum beneficium alicui conferendum, suasione, vel precibus eò perducit, ut sibi, vel alteri etiam minùs digno conferat, uti contra plures rectè docent Navar. *c. 17. n. 72. Sotus, Toletus, Sa*, alii cum *Lessio, Lugo*, Laym. *cit. n. 2.* Omninò enim est eadem ratio. Item, qui collatorem suasu, vel precibus movet, ut officium, legatum, donum gratuitum &c. non ei, cui jam destinarat, sed sibi, vel alteri conferat, (imò accedente justâ causâ, & rectâ intentione, v. g. quia alter, cui bonum illud destinatum erat, minùs indiget, minus dignus est, aut eo abusurus esset &c. bonum opus erit ita impedire. Idémque dicendum in cæteris casibus §. præced. N. I. II. III. allatis. *Neque obstat*: quod collator jam determinatus erat animo huic, & non alteri conferre: eâ enim voluntate nullum adhuc jus in alterum transtulit, & sine ejus injuria poterat illam voluntatem mutare per se: ergo etiam suadente, vel inducente alio. Neque etiam his obstat dictum Aristotelis 2. Physicorum *c. 5. Quod parùm distat, nihil distare videtur*: adeóque posse eum dici infortunatum, cui parùm defuit, ut aliquod bonum consequeretur, quia intellectus concipit illud, ac si jam esset, & posteà consecutus non est; hoc enim intelligi debet in ordine ad effectus naturales gaudii, vel tristitiæ in eo casu: non item in ordine ad effectus morales, & juridicos: plurimùm enim distant spes proxima, & res ipsa. *Plurimùm distat, qui proximus fuit, ut eligeretur Papa à vero Papa electo de facto*, ait Lugo *cit. n. 94.* forte expertus loquens.

Tandem si ex bono zelo, & prudenti consilio ejusmodi facias, nec peccas, nec restitutioni es obnoxius: quia ubi nulla est culpa, ibi nulla debet esse pœna: & prudens consilium non est restitutionis pœnâ mulctandum: quin etiam in specie nec peccant, nec restitutionis obligationem contrahunt Religiosi, qui ex recto zelo salutis Testatoris, illi suadent, ut potiùs aliis, quàm Ecclesiæ matrici bona relinquat: non obstante *Clementina 1. de privi-* 211

legiis, sub excommunicatione, & mortis æternæ comminatione prohibente Religiosis, ne, dum intersunt testamentis condendis, retrahant testatores à legatis faciendis matricibus Ecclesiis, sed sibi potiùs, vel suis monasteriis conferendis. Est enim præceptum positivum pro illo casu particulari duntaxat conditum ad pacem inter Clericos, & Religiosos conservandam, & necessariò aliquam saltem imprudentiæ culpam supponens: bona autem, & prudentia consilia sub tam gravi pœna certè prohiberi non poterunt, ut notant *DD. mox citandi.* Sed esto Religiosos, qui se in hoc imprudenter, & culpabiliter gerunt, peccare graviter, & excommunicationis reatum incurrere: attamen seclusa vi, vel fraude ad nullam obligabuntur restitutionem, saltem ante Judicis Ecclesiastici Sententiam: quia in Canone allegato hæc pœna non apponitur. Ita Sanch. ex professo *lib. 2. consil. c. 1. dub. 49. n. 28.* Lugo *loco cit.* Tamb. *l. 8. tr. 3. c. 4. §. 2. n. 4.*

§. IV.

Esto etiam ex odio, vindictâ, aut expressa intentione nocendi ita faciat.

212 Etiam hunc peccare contra justitiam, & ad restitutionem obligari, qui ex odio, vindicta, aut expressa nocendi intentione alium impedit à consecutione alicujus boni non debiti ex justitia, seclusa tamen omni vi, vel fraude, affirmant *Richardus, Paludanus*, alii antiqui; & videntur docere ipsi principes D. Thomas 2. 2. *q. 62. art. 2. ad 4.* Et omninò Scotus 4. *dist. 15. q. 2. art. 4. §. Ad ultimum dico similiter. n. 40.* Pono ejus verba. *Iste tenetur restituere beneficium &c. si directè abstulit sibi beneficium intentione damnificandi eum: si autem indirectè, scilicet procurando sibi ipsi, & cum hoc etiam damnificare alium intendebat, tenetur, ut dixi. Sed si tantummodò propriæ utilitati intendebat providere, & sic procurat sibi, & ex consequenti alius præter intentionem illius damnificatur, iste ad nihil tenetur illi: quia licet unicuique providere sibi ipsi, alio neglecto.* Confirmatur hoc per illud *L. 1. §. idem ajunt ff. De Aqua pluvia arcenda. Si præscindo venas in fundo meo, per quas derivabatur aqua ad puteum alterius, intentione nocendi sibi, teneor ad restitutionem damni: Sed si hoc facio sine fraude, intendens consulere utilitati propriæ, ut, quia mihi est utile facere murum, qui non potest convenienter fundari, sine præcisione venarum illarum: non damnifico alium: quia jus habeo faciendi utilitatem meam in fundo meo &c.* Hæc & plura Scotus. Adde etiam in plerisque aliis casibus solam intentionem pravam nocendi inficere opus contra justitiam, quod sine tali intentione non esset contra justitiam. E. g. Mulier prægnans sumens medicinam in infirmitate gravi: si sumat ex solo motivo sanitatis, non est homicida, secuto abortu: si tamen intendat occisionem prolis, est homicida. Idémque est de Medico procurante talem medicinam. Item gladium apud se depositum alteri occisuro reddens, animo reddendi depositum tantùm, etsi sequatur occisio, non erit homicida: si autem reddat intendens occisionem futuram, erit homicidii particeps. Item in mutuo accipiens aliquid ultra sortem datum, ut debitum putatum, animo tamen accipiendi, ut gratis oblatum ex gratitudine, non erit usurarius; si verò accipiat cum intentione tanquam sibi debitum vi mutui, erit usurarius, & restitutioni obnoxius, & sic in aliis. Ergo similiter in proposito impediens alium à consecutione alicujus boni ex odio, & directa intentione nocendi, vel damnificandi alium, peccabit contra justitiam, & restitutionis reatum contrahet, etsi seclusâ eâ intentione nocendi, sed solùm sibi providendi gratiâ impediens, nec contra justitiam peccet nec obligationem contrahat. Sed his non obstantibus:

Vera est communis Sententia opposita negans 213 eo etiam casu obligationem restitutionis. *Ita Sotus Navar, Molina, Sanch. Less.* Laym. *ll. cc.* & Tamb. *cit. n. 4.* testans hanc esse communem Theologorum, & Canonistarum sententiam. *Ratio manifesta est*: Quia quando ipsum opus ex se, & objecto suo non est contra justitiam eò, quòd nullum lædat jus alterius, neque intentio interna prava lædendi alterum faciet, ut sit contra justitiam: sola enim intentio interna nocendi, absque externa læsione juris alterius non est contra justitiam, nisi solùm in affectu, quod idem est, ac contra Charitatem, ex qua nulla oritur obligatio restitutionis: atqui impedire aliquem à consecutione alicujus boni non debiti ex justitia, sed ad quod alter nullum adhuc jus habuit, ex se, & objecto suo non est contra justitiam, si id fiat absque prava intentione nocendi secundùm omnes, etiam adversarios: ergo etiam intentio ipsa prava nocendi, vel lædendi alterum, non faciet, ut sit contra justitiam, nec consequenter inducet obligationem restituendi. *Scotum* rectè explicat *Cavellus Scholiastes* de intentione lædendi, seu damnificandi proximum per fraudem. sicut & lex illa de incisione canalis, solùm in foro externo concedit actionem de dolo: ut ostendit Molina *disp. 709.* Sed concedendo illud, & omnia reliqua exempla allata, ratione intentionis pravæ nocendi fieri peccata contra justitiam. Ad propositum negatur consequentia, & paritas, hâc universali assignatâ Regulâ disparitatis. Quotiescunque opus aliquod ex objecto suo, vel in iis circumstantiis, non est læsivum alicujus juris alterius, ita ut sine injuria possit id quis illi directè velle, tunc etiam intentio prava nocendi non facit, ut sit contra justitiam cum onere restitutionis, ob rationē modò datā.

I. Exempla sunt: si judex reum morte dignum capite plecti jubeat, licèt ex odio, & pessima intentione vindicandi, vel damnificandi faciat, non tamen peccat contra justitiam: quia actio ipsa in iis circumstantiis, non est læsiva juris alterius. 214 Item qui proximo in gravi necessitate constituto, ex mero odio, malitia, & pessima nocendi, ipsúmque affligendi cupiditate, subsidium negat, non ideò peccat contra justitiam, nec aliquid restituere tenebitur, quocunque etiam secuto damno. Quia ea actione nullum læsit jus alterius; & ita in similibus, Eadem ipsissima ratio est in proposito de eo, qui simili pravâ nocendi voluntate impedit alterum à consecutione boni ex justitia non debiti.

II. Quan-

215 II. Quando verò opus ex natura sua, vel in his circumstantiis est læsivum juris alterius, ut quis ei illud directè velle non possit, tunc, etsi habeat quis jus exercendi illud opus in suum commodum, permittendo indirectè alterius damnum; intentio tamen prava nocendi, vel damnificandi alterum, faciet illud opus esse contra justitiam cum obligatione restituendi damnum secutum. *Ratio est*: Quia ad obligationem restituendi requiritur, ut damnum à te procedat ut causa: ad hoc autem, ut damnum à te procedat ut causâ, requiritur intentio damnificandi, quando opus tale est, ut in tuum commodum jure exercere potuisses: si ergo tali intentione exerceas, ut vera causa proximum injustè damnificas. Atque ita se habent exempla allata de incisione canalis de medicina sumpta cum periculo prolis, de restituendo gladium, da accipiendo lucrum ultra sortem: ut bene consideranti liquidò apparebit. Vide Lugo *disp.* 8. *sect.* 5. & rursus *disp.* 18. *sect.* 5. *à n.* 98.

SECTIO. VI.

Quid restituendum ex contractu justo, & licito?

SUMMARIUM.

216. *Obligatio restitutionis ex contractu duplex.*
219. *Quando res determinata in individuo apud alium perit casu, Domino seu creditori perit.*
221. *Exceptis tribus casibus.*
224. *Si verò res indeterminata in certo genere pereat, debitori perit.*
225. Vsque ad n 229. *Casus & exempla varia.*
229. *Si res pereat culpâ debitoris, jure naturali tenetur is solùm* ex dolo malo.
230. *Leges verò civiles & canonicæ statuunt I ut, quando contractus factus est in utilitatem solius dantis, debitor recipiens teneatur solùm ex dolo & culpa lata, non levi, vel levissima:*
232. *Si verò factus sit in utilitatem solius recipientis, teneatur is ex omni culpa, lata, levi, & levissima.*
233. *Quæ leges juxta communiorem obligat in conscientia etiam ante Sententiam Judicis.*
234. *Probabilior tamen est sententia opposita, scil. non obligare in foro conscientiæ ante sententiam Judicis.*
235. Vsque ad n. 239 *Inferuntur, & resolvuntur varia.*
239. *Prædicta omninò intelligenda sunt tam in veris, quàm in quasi contractibus.*
240. *Saltem post sententiam Iudicis in nostra probalissima sententia.*

216 EX contractibus justis, & legitimis duplex oritur obligatio restitutionis. Una *formalis*, & immediata. Altera *radicalis*, & mediata.

Formalis & immediata est obligatio restituendi, reddendi, vel solvendi id, quod in contractu promissum, ac debitum est. v. g. solvere pretium pro re empta, reddere mutuum, commodatum, depositum, solvere pretium pro re, vel operâ locatâ. Et hæc obligatio est omninò juris naturalis, eàque mortalis, vel venialis pro ratione debitæ materiæ majoris, vel minoris momenti, accedente etiam obligatione compensandi damna emergentia, vel lucra cessantia creditori, ex culpabiliter, & injustè negata, vel dilata solutione, juxta generatim dicta suprà *de possessore malæ fidei*. Eò ipso enim, quòd debitor est in culpabili mora solvendi debitum, incipit esse possessor iniquus, & malæ fidei, & quoad illa interesse, debitor ex delicto. Et de hac obligatione in particulari non est hîc locus tractandi, sed pendet ex natura cujusque contractûs in particulari in materia de contractibus specialiter tradenda, Deo volente inferius suo loco *p.* 6.

Radicalis & mediata obligatio restitutionis ex contractu est obligatio compensandi damnum ipsius rei debitæ ex contractu: si nimirùm res debita, vel obligata alteri per contractum, ante traditionem, vel restitutionem apud debitorem pereat. Circa quod maximè refert, an res pereat casu, an culpâ tantùm, an dolo debitoris? Casus in proposito dicitur *rei inopinatæ eventus, qui neque à diligentissimo caveri potuisset*: ut si res tibi vendita, vel commodata inopinato incendio, vel direptione hostium pereat. Culpa dicitur, *defectus ab eo, quod bonum, & debitum est, hominisq; diligentia præstari potest*: eàque Theologica, alia politica, lata, levis, levissima: jam suprà *Sect.* 1. explicata. Dolus malus dicitur, *exercitium industriæ*, deliberatè scilicet agendo, vel omittendo aliquid ad alterum decipiendum in damnum suum: adeóque fit cum formali proposito, & directa intentione nocendi alteri, & ideo semper est peccatum, & culpa Theologica. De hoc apud omnes in confesso est, quòd si res pereat per dolum malum debitoris, seu quamcunque culpam ejus Theologicam gravem, ipsius solius damnum esse, cum obligatione integrè compensandi. Ut ex dictis *Sect.* 1. § 4. satis superque constat. At res valdè intricata est, si res debita pereat vel casu, vel culpa civili tantùm debitoris. Sit 217

ASSERTIO II.

OMnis res, *quæ solo casu perit, suo Domino perit: ideóque si res determinata in individuo pereat, creditori perit, per se loquendo, exceptis certis casibus: si verò res indeterminata in certo genere pereat, debitori perit: quòd si verò res pereat culpâ debitoris politicâ, perit aut debitori, aut creditori etiam, proportione culpæ, & contractûs per leges statutâ, attamen, secluso dolo, & culpa gravi Theologica aut speciali assecurationis pacto, probabiliùs non obligantes in foro conscientiæ ante judicis sententiam. Idq; tam in veris, quàm quasi contractibus proportionaliter.* Est tota communis. 218

§. I.

Si res determinata in individuo pereat, creditori perit &c.

EG. Hunc equum, hanc vestem, hunc librum, deposito, commodatò, vel locatò, aut in pignus accepisti à Petro, & absque omni tua culpa mero casu apud te perit, incendio, naufragio, furto improviso &c. perit Petro creditori: & tu nihil compensare, vel restituere teneris. *Omnes*. Est enim regula juris: *Omnis res, quæ perit, suo domino perit*. Quod maximè verum est de dominio propriè dicto, & actuali: atqui Petrus creditor est, & manet propriè dictus, & actualis dominus rei depositæ, 219

positæ, commodatæ, locatæ, vel in pignus tibi datæ: ergo ipsi perit, si sine tua culpa pereat: ubi enim nulla adest culpa, neque debet esse pœna; nec consequenter restitutionis obligatio in toto, vel in parte: ergo omninò liber es.

220 Contra: Hunc equum, hunc librum, & generaliter hanc numero mercem, adeóque etiam hoc dolium vini, hunc acervum tritici &c. *in caput*, (de quo mox infrà) emisti à Petro, pretio convento, vel etiam soluto, & similiter, antequam tibi tradatur, perit apud venditorem, vel alium mero casu, citra omnem ejus culpam, tibi perit, non Petro venditori; isque nihil ampliùs compensare tenetur: quin tu eo casu pretium nondum solutum adhuc solvere cogeris. Sic enim expressè statuitur in Jure civili Institut. De emptione, & venditione. ibi: *Cùm emptio, & venditio contracta est (quod effici diximus simul, ac de pretio conveniunt) periculum rei venditæ statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit.* Hæc ibi. Ratio autem est: Quia licèt emptor ante traditionem nondum sit propriè, & actualis Dominus rei, tamen leges ita voluerunt, tanquam naturali æquitati valdè consonum, ut sicut totum commodum, ita etiam periculum rei venditæ pertineat ad emptorem. *Excipe*: Nisi aliter conventum sit, quòd scilicet periculum rei venditæ ante traditionem ad venditorem spectet: aut nisi venditor fuerit in culpabili mora tradendi rem emptam: quæ, si periit interea, similiter non peritura apud emptorem, tunc ipse venditor damnum præstare cogitur. *L. Quod si neque ff. de periculo, & commodo rei venditæ.* Et Ratio est: Quia mora sua cuique nocet: & jam aliquatenus res perit culpâ venditoris culpabiliter morosi.

221 Cæterùm à Regula nostra suprà dicta generatim excipiuntur tres casus, quibus res talis debitori perit, & compensari debet. *Primus.* Quando intercessit pactum assecurationis, seu præstandi damnum cujuscunque eventûs, etiamsi res fortuitò pereat.

222 *Secundus.* Si res aliena pereat, cùm debitor eâ utitur ad usus non concessos: ut si equum conductum, vel commodatum pro uno tantùm itinere, v. g. Salisburgum, utaris etiam pro alio v. g. Augustam, eóque itinere pereat: aut concessum ad equitandum tantùm, tu utaris ad vecturam, sicque pereat &c. damnum præstare teneberis.

223 *Tertius.* Quando debitor est in mora culpabili restituendi rem eo tempore, quando domino restituta non periisset: ad hoc enim obligaberis ex delicto injustæ detentionis. His nimirùm in casibus debitor damnum rei alienæ debitæ, etsi omninò casu, & inconsultò factum, etiam in conscientia, etiam sub mortali compensare debebit: partim ex pacto prædicto, in primo casu: partim ex delicto, in secundo, & tertio casu. Quia eo casu in concesso, vel culpabili mora, ac detentione, causa injusta fuit damni illati domino rei: sic habet communissima DD. meìque citati omnes. Notat tamen rectè Tamburinus *lib.* 8. *tract.* 3. *c.* 5. §. 1. *n.* 12. debere tam in usu inconcesso, quam in mora illa culpabili adesse culpam gravem Theologicam, & fidem malam, juxta generaliter dicta *Sect.* 1. *à n.* 44. si enim bonâ fide putet debitor, ea non displicere domino rei, non erit obligandus ad restitutionem rei perditæ, aut damnorum inde secutorum, in foro conscientiæ, & ante sententiam Judicis.

§. II.

Si res indeterminata in certo genere pereat, debitori perit.

Quando nimirùm res indeterminata in aliquo genere debetur, periculum est debitoris, antequam tradatur: ideóque si quovis casu pereat, ipsi perit, & adhuc compensanda erit. *Ratio est*: Quia ex una parte, genus perire non potest: ex altera autem parte, omnis res suo domino perit: at res sic indeterminata debita, antequam tradatur, semper manet in dominio debitoris, ut patebit in exemplis. 224

I. Ex empto, censu, mutuo &c. debes Titio centum aureos, tot scaphas frumenti, tot urnas vini &c. eáque jamjam destinata volebas tradere: sed interea casu, vel alterius malitiâ periit, tibi periit, & adhuc solvere teneris, ob rationem dictam. 225

II. Ex equili, ovili, armento tuo, vendis alicui tot equos oves, boves, vel vaccas, v. g. centum non determinando in individuo: Item ex cella vinaria vendis tot plaustra vini; ex horreo, vel acervo tot modios frumenti, nondum tamen determinatos, vel mensuratos; sed adhuc cum reliquo tuo vino, vel frumento commixtos: tametsi plura prædictorum tibi pereant, non tamen liberaris, quia potes, & debes dare de reliquo. Quòd si tamen omnes tui equi, oves, & boves, totum tuum frumentum, totum vinum pereat in incursu hostili, incendio, naufragio &c. obligatio quidem cessabit utrique; sed pretium acceptum, etiam in parte reddere debes, ut ex communi notat Lugo *disp.* 16. *sect. ult.* 226

III. Idem dicendum, quando vendis totum tuum vinum, vel hoc totum vas: omne tuum frumentum, vel totum hunc cervum: totum gregem: sed ad mensuram indicto pretio in singulas urnas, modios, vel capita gregis: quia tunc res censetur vendita sub conditione, si mensuretur, vel numeretur: ideóque periculum, donec emptori mensuretur, vel numeretur, penes te venditorem manet juxta *L. Quod sæpè ff. De contrahenda emptione.* Secùs autem dicendum, quando venderes omne tuum vinum, vel frumentum, aut gregem tuum ad corpus, indicto scilicet pretio pro toto, & non referendo ad mensuram, vel numerum: Quia tunc tota res absolutè venditur, tanquam quid determinatum *in specie* (ut loquuntur Juristæ, Philosophis potiùs dicendum in individuo) adeóque periculum spectabit ad emptorem, vel venditorem, juxta dicta §. *præced.* in medio 227

IV. Eâdem ratione dicendum in aliis contractibus, in quibus non eadem res numero redditur, ut in mutuo, censu &c. ut habetur Instit. Quibus modis contrahitur obligatio. item is. *Qui mutuò accepit, si quolibet fortuito casu amiserit, veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum, hostiumvè incursu, nihilominus obligatus manet.* Hæc ibi: Unde si mutuum, vel censum per nuntium, ut putas fidelem, & cautum, transmittas creditori, isque 228

in

in via fugiat, vel despolietur, tuum erit damnum, & denuò solvere debes, *secundùm omnes*, ob rationem in initio dictam: quia res mansit sub tuo dominio, ideóque tibi periit. *Excipe*: Nisi ipse creditor nuntium miserit, non tantùm ad petendam solutionem, sed etiam accipiendum debitum: tunc enim ipse periculum in se suscipere censetur, *juxta L. si mei causâ ff. deposit.* Vidè latè Molinam *tract. 2. disp. 296.* Et hactenus de debitis casu amissis.

§. III.

Quòd si verò res pereat culpâ debitoris &c.

229 CErtum est, tunc debitorem, jure naturali solùm teneri *ex malo dolo*, ut vocant Juristæ, & ex culpa Theologica gravi (qualis ordinaria etiam est culpa lata civilis, ut jam supra notatum) ad compensandum damnum sub mortali, quippè cujus voluntaria, & injusta causa ipsi existit. Si verò culpa Theologica levis, vel venialis tantùm intercessit, sive ex parvitate materiæ, sive ex imperfectione actûs, eodem modo dicendum hîc, quo supra dictum Assertione 1. §. 4. De restitu ex delicto per culpam venialem tantùm; quia hîc etiam intervenit delictum. Quòd si denique res debita pereat apud debitorem, Jure civili, & canonico per Leges ita statutum est.

230 I. Quando contractus factus est in utilitatem solius dantis, ut est depositum, debitor recipiens tenetur solùm ex dolo & culpa lata, non autem levi, vel levissima. Ita *L. Contractus. ff. de Regulis juris.* Ut si quis apud te suam pecuniam, librum, aliámve rem deponat, absque ullo commodo tuo, si ea pereat sine dolo, vel culpa lata tua, quamvis non desit culpa levis, vel levissima, ad nihil obligaris restituendum. *Ratio est:* Quia æquitas postulat, ut, cùm accipienti nulla fit gratiâ, vel utilitas, non teneatur is ad majorem custodiam, quàm illam, quam homines communiter adhibere solent: hæc autem solùm excludit culpam latam, vel dolum: ergo &c. Unde si in domo tua, depositariè, oriatur incendium, immineat incursio hostium, vel simile periculum, non teneris ex justitia custodire, vel conservare res depositas, neglectis tuis, etiam vilioribus. Quòd si tamen, ita suadente æquitate naturali, & lege Charitatis, aliena pretiosiora præferendo, propriorum jacturam fecisti, compensationem proprii damni exigere poteris, & alter præstare tenebitur. Cùm enim in pari causa quisque præferre possit propria alienis, utiliter domini negotium gessit depositarius, qui in ejus gratiam posthabitis suis vilioribus, res ejus pretiosiores ab interitu vendicavit: nemini autem suum officium nocere debet. In quo consentiunt Juristæ, & Theologi pro utroque foro.

231 II. Quando contractus factus est in gratiam, & utilitatem utriusque contrahentis, scilicet tam dantis, quàm recipientis, ut emptio, venditio, locatio, conductio &c. Ut si quis tibi locet equum, vel domum pro pretio: recipiens, seu debitor tenetur ex dolo, culpa lata, & levi, non tamen levissima. *Citatâ L. Contractus ff. eod. tit.* & DD. communiter. Ratio est: Quia hoc ipso, quòd contractus cedat etiam in utilitatem recipientis, non debet is obligari ex solo dolo, vel culpa lata, sicut si cederet in utilitatem solius dantis. Econtrà: Quia contractus etiam cedit in utilitatem dantis, non debet recipiens obligari etiam ex culpa levissima, nullo prorsus periculo ad dantem spectante, sicut si esset in gratiam solius recipientis; ergo medium tenendum; culpa lata, & levis ad recipientem, levissima verò ad dantem redundabit. Eóque ipso, quòd dans accipit justum pretium pro re sua locata, non tenebitur eam recipiens præferre in periculo rebus suis est justitia, nisi valdè vilioribus, cum spe recipiendi compensationem juxta paulò antè dicta, & mox iterum dicenda §. *sequenti.*

III. Quando contractus factus est in gratiam, & utilitatem solius recipientis, uti est commodatum, vel precarium, ut si quis equum, vel librum suum tibi gratis accomodet, recipiens tenetur ex dolo, & omni culpa lata, levi, levissima, si res pereat: Excepto solo casu fortuito, *L. si ut certi, ff. commodati.* Ratio est: Quia æquitas postulat, ut cùm quis gratis utitur re aliena, adhibeat exactam rei accommodatæ custodiam, qualem quisque prudentissimus paterfamilias rebus suis adhiberet, adeóque omnem culpam etiam levissimam excludet: casum autem fortuitum, nemo etiam prudentissimus excludere potest: ergo. Unde *L. argumentum. ff. commodati.* dicitur: *Argumentum commdatum, si tam idoneo servo meo tradidissem ad te perferendum, ut non debuerit quis æstimare futurum, ut à quibusdam malis hominibus deciperetur: tuum, non meum detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.* Hæc ibi. Et hinc secundùm Juristas (imò & plures Theologos, *Sylvestrum*, *Molinam*, *Lessium*, alios ferè communiter, etiam in foro conscientiæ) in periculo incendii, vel alio simili tenetur commodatarius res commdatas præferre suis. Quia æquitas non patitur, ut commodans damnum sustineat occasione ejus contractûs, qui in gratiam solius commodatarii institutus erat; ipse verò commodatarius à damno immunis maneat. Atque adeò commodatarius, si res suas præferat rebus commodatis, æquè, vel magis pretiosis, ad restitutionem obligatur: non item, si minùs pretiosis, vel vilibus: quia illud diligentissimi cujusque officium, & consilium est, pretiosa præferre vilibus: Et in pari causa (cùm scilicet res tuæ, & alienæ, sunt æquè pretiosæ) magis convenit commodatarium, in cujus gratiam, & utilitatem contractus factus est, ex fortuito casu damnum sustinere, cui aliquam tandem causam, qualicunque etiam levissima culpa sua dederit. Ita isti. Sed de hoc nos mox iterum mitiùs.

IV. Has Legum constitutiones tanquam æquissimas etiam obligare, & servandas esse in foro conscientiæ, & ante sententiam Judicis, docet sanè communior DD. cum S. Thoma 2. 2. q. 62. a. 6. Navar. c. 17. n. 181. Molina, Vasquez, alíisque cit Laym. Ratio est: quia, licèt in his nullum peccatum, seu culpa Theologica interveniat, tamen positis istis legibus, homines iis legibus subjecti, censentur, saltem virtualiter, celebrare suos contra- 233

ctus juxta illas leges, adeóque contrahens ex natura contractûs initi, etiam ad talem culpam politicam evitandem, tantamque diligentiam adhibendam obligâsse se censetur, & consequenter, si deficiat, etiam ad compensandum damnum. Etenim leges illæ non sunt pœnales, aut fundatæ in præsumptione fraudis, sed fundatæ in summa æquitate naturali. Nam (ut optimè explicat *D. Thomas l. cit.*) ipsa æquitas naturalis postulat, ut cum quis per contractum rem alterius in suam solius utilitatem accepit, Dominus nullum ex suo beneficio damnum patiatur, si vel minima, aut levissima culpa ex parte utentis interveniente pereat: si verò in gratiam solius dantis cedat contractus, ut in nudo deposito, æquum non est, ut accipiens majori onere gravetur, quàm alius, qui extra contractum damnificavit, & solùm obligatur ex culpa lata. Quando denique contractus in utriusque partis utilitatem cedit, ut in locato, æquum est, ut damnum, damníve periculum dividatur inter utramque partem: & dans saltem damnum ex levissima culpa ortum ferat, ut N. II. explicatum. Omninò probabilis & sine dubio tutior sententia. Nihilominus sit

§. IV.

Attamen, secluso dolo, vel culpa gravi Theologica aut speciali assecurationis pacto, probabiliùs non obligaris in foro conscientiæ ante Judicis Sententiam.

234 Probabilissimum nimirùm est, in foro conscientiæ, ante Judicis sententiam, neminem obligari sub mortali ad restitutionem, seu compensationem damni, si res ex contractu debita pereat ex sola ipsius culpa levissima, levi, imò lata politica tantùm, imò etiamsi Theologica venialis negligentia vel, quandóque inadvertentia interveniat: sed solùm, si ex culpa gravi Theologica, vel dolo res periit, aut si speciale assecurationis pactum, etiam casum, & omnem, etiam levissimam culpam præstandi initum fuit, quod utique in conscientia servandum erit. Ita universim Sotus *lib. 5. de Instit. q. 7. à. 4.* Tolet. *lib. 5. c. 8.* Sà. v. *culpa n. 2.* & *v. commodatum.* aliisque congestis Lugo *tom. 1. de justit. disp. 8. Sect. 8.* Diana *p. 2. tract. de contract. Resolut. 29.* Tamb. *lib. 8. tract. 3. cap. 5. §. 1. à. n. 1.* Et probabile censet ipse, alioquin contrarius, Lessius *lib. 2. cap. 7. dub. 8.* Ratio est: Quia sistendo in jure naturæ præcisè, nemo censetur se se sub gravi culpa obligare velle ad tam exactam diligentiam, ut omnem, etiam politicam tantùm culpam excludat, & citra suam gravem culpam, gravem, & mortalem restituendi obligationem contrahat: Leges autem illæ positivæ, aut sunt pœnales ad acuendam diligentiam, & synceritatem hominum, excludendámque omnem fraudem in servandis contractibus; & sic non obligant in conscientia ante Judicis condemnationem: aut dato, non esse pœnales, certè cum tanto rigore non sunt receptæ in foro conscientiæ, ante sententiam Judicis: ut probabile etiam putat *Lessius loco cit.* Et gratis omninò asseritur, contrahentes intendere suos contractus facere secundùm illas leges. Nemo enim est, qui rei sibi commodatæ, vel locatæ, vel in pignus datæ, putet se majorem custodiam adhibere debere est justitia, quàm ipse Dominus suæ rei adhibere solet: solet autem adhibere custodiam cum ordinaria humana diligentia, non exquisitissima: ideóque homines in contrahendo obligant se solùm ad diligentiam humanam, & moralem, qualem scilicet in rebus suis ponerent: hoc est: nolle advertenter committere dolum, aut culpam gravem. Ubi tamen diligenter advertendum est, ad vitandum peccatum mortale, seu culpam gravem Theologicam, & consequenter obligationem restitutionis sub mortali, utique majorem requiri diligentiam moralem in servandis rebus majoris momenti, quàm in rebus minoribus: item in rebus gratis commodatis in sui solius utilitatem, quàm in locatis pro pretio incommodum utriusque, vel deposito, quod est in gratiam solius dantis, ita enim ipsa recta ratio dictat. Ex his, quoad conservationem rei alienæ ex contractu habitæ, vel debitæ probabiliter resolves.

I. Rem alienam, non tantùm tibi depositam in 235 utilitatem soliùs deponentis, aut pro pretio locatam, in utriusque commodum; sed etiam gratis tibi commodatam in tui solius utilitatem, in periculo interitûs, incendii, rapinæ &c. non teneris in conscientia præponere rebus tuis, eámque servare cum jactura rei tuæ, æquè pretiosæ, multò minùs pretiosioris, (saltem quando non certò speras, te pretium rei tuæ recuperaturum, quod certè valde rarum.) Ita contra plures suprà Bonacina *disp. 3. de contract. q. 1. propositione 6. n. 23.* Lugo *tom. 1. de justit. disp. 8. Sect. 10. n. 139.* Tamb. *cit. c. 5. §. 3. n. 2.* omninò pro certo habens. Ratio est: quia nemo tenetur, nisi expressè promiserit, res alienas quomodocunque habitas conservare faciendo extraordinarias expensas, sed tantùm ordinarias, & communes, *secundùm omnes.* Atqui in proposito, si deberes rem alienam conservare cum jactura rei tuæ, æquè, vel magis pretiosæ, utique deberes conservare cum expensis maximè extraordinariis, quas certè vix unquam sperare potes à domino rei compensandas: quando enim Dominus volet (certè non tenebitur unquam) eas tibi compensare? deberet enim pro conservatione rei suæ tantum tibi, vel plus reddere, quam sua res valeat: & sic tantundem intererit domino, si res suas tuis prætulisses, quàm si non prætulisses, negotio minimè utiliter gesto: ergo &c. Quando tamen in raro, vel potiùs metaphysico casu sperares, certo te pretium rei tuæ recuperaturum, omninò fatendum erit, te obligari ad conservandam rem alienam præ tua æquè, vel magis pretiosa, quia tunc tu nihil amitteres, quare non haberes caput, vel causam, unde excusareris à conservanda re proximi, ipsi tam chara, & tam charè solvenda.

II. Quin probabile est, te non teneri conservare 236 rem proximi pretiosiorem cũ jactura rei tuæ vilioris, tamen tibi alicujus momenti, ita ut ejus jactura tibi notabile detrimentum pariat, nisi similiter moraliter certus esses, te posse tuum pretium recuperare. *Ita cum aliis Lugo, & Tamb. cit. n. 5.* Ratio est si-

similis prædictæ: quia nemo intendit in iis contractibus se obligare ad expensas faciendas pro re aliena conservanda cũ gravi suo detrimento, vel periculo. Neque verum est, quod *Molina*, *Bonacina*, alii inculcant, negligentem tunc rem alienam pretiosiorem pro conservanda re sua minùs pretiosa semper committere culpam; cùm vir prudens id nunquam esset facturus. Nam omnes prudentes licitè evitare possunt suum notabile detrimentum, neglecto alterius etiam gravi proportionaliter damno. Nunquid enim prudenter faciet paterfamilias modicæ fortunæ, qui centum aureos suos, sine spe recuperandi vellet amittere, ut conservaret gemmam pretiosam, vel clinodium mille ducatorum prædivitis alicujus Principis? Apage cum ista prudentia.

237 III. Quodsi tamen res tua vilior non sit tibi alicujus momenti, sic, ut ex ejus jactura non sis notabile detrimentum incursurus, debebis ei præferre, & conservare rem alienam pretiosiorem, juxta eosdem modò citatos, & alios communissimè Quia semper in illis contractibus modo humano, & urbano factis aliqua tandem obligatio imbibitur, rem alienam custodiendi, quando rationabiliter potes: atqui in supposito rationabiliter potes: ergo debes, nec excluderis ab illa obligatione, quando tibi nullum notabile, sed exiguum detrimentum tantùm ex jactura rei tuæ vilioris futurum est.

238 IV. Insuper quando certò prævideres dominum rei pretiosæ tibi depositæ, non soluturum pretium rei tuæ vilioris: etsi tunc pecces contra Charitatem, si rem alienam pretiosam præ re tua vili non serves, (Charitas enim dictat, ut impediamus grave damnum proximi, quando commodè, vel cum modico detrimento possumus) non tamen peccabis contra justitiam, Quia in contractu à te facto in utilitatem alterius tantùm, ad patiendum detrimentum te non obligâsti. *Excipe*: nisi adeò exiguum esset detrimentum tuum, ut obligatio illa custodiendi in contractu humano modo facto imbibita, judicio prudentis meritò censeatur ad illud damnum exiguum perferendum se extendere. Major sine dubio erit hæc obligatio in commodato in gratiam tui solius facto, ideóque etiam ad majusculum incommodum pro re aliena pretiosa commodatâ conservandâ se extendet, ut meritò observat Tamburinus *cit. n. 8. in fine.*

§. V.

Idq, tam in veris, quàm in quasi contractibus.

239 SErmo hactenùs potissimùm fuit de contractibus veris, qui scilicet mutuò expresso pasciscentium consensu perficiuntur: ut emtio, venditio, locatio, conductio, depositum, commodatum &c. Eadem tamen pariformiter intelligenda sunt de *quasi contractibus*, qui ex una parte, vel communi Reipublicæ, vel implicito tantùm consensu perficiuntur, cujusmodi sunt officia, tutelæ, seu Tutoris, Procuratoris, Judicis, Advocati, Medici, Chirurgi, Professoris artium &c. nam eo ipso, quòd quis ejusmodi officio fungitur, censetur tacitè saltem pactum initum cum altero de inculpata administratione officii, vel artis suæ, adeóque obligatione contractâ ad præstandum damnum ex sua culpa illatum alteri qui ejus operâ utitur. Et quidem secundùm Juristas, & communiorem Theologorum sententiam §. 3. propositam N. IV. si ejusmodi officia cedant in commodum utriusque partis, scilicet & ipsius officialis inde stipendium, vel emolumentum capientis, & alterius, cui opera præstanda est: tunc ipse tenetur præstare culpam latam, & levem etiam politicam (tunc væ Medicis!) si autem cedant in commodum solius alterius partis, ut si Medicus ex Charitate gratis velit curare ægrotum inopem, tenebitur tantùm præstare culpam latam: æquum enim est, ut gratis præstans obsequium, non obligetur ultra communem diligentiam, quâ saltem culpam latam devitet. Quia verò ejusmodi officia semper cedunt in commodum alterius partis, ideò ex culpa levissima, nunquam orietur obligatio compensandi damnum, nisi iis tantùm, qui se tanquam peritos, & certos omni damno cavendo ultrò obtrudunt, vel ut tales requisiti, se offerunt. Hi enim hoc ipso censentur recipere in se, quod alterum velint omninò indemnem servare, qui illis etiam hoc pacto tacito se committit; ut ex communi notant. *Sylv. Less. Laym. ll. cc.* Verùm in nostra probabilissima Sententia. §. *præcedenti* proposita. Esto

Regula universalis.

240 IN foro conscientiæ, ante sententiam Judicis, nemo etiam ex officio, vel quasi contractu tenetur sub mortali compensare damnum ex sola culpa politica quacunque secutum, nisi ex vera culpa Theologica mortaliter gravi: sive is deinde gratis officium præstet in gratiam solius alterius partis, sive pretio in commodum utriusque, sive à Superiore, vel magistratu exponatur, sive spontè tale officium susceperit, vel fortè emerit (exclusa nova promissione, & pacto, de quo infra) Ita Vasquez *de restit. c. 2. §. 2. dub. 5.* Less. *lib. 2. c. 7. dub. 2. n. 27.* Lugo *tom. de justit. disp. 8. Sect. 7. n. 93.* Tamb. *cit. c. 5. §. 2. à n. 1.* Ratio semper similis est: Quia nunquam homines (sive gratis, sive pro pretio serviant) in dictorum munerum susceptione, vel traditione (præscindendo à nova speciali promissione) intendunt se, vel alios obligare, nisi ad adhibendam in suo munere diligentiam moralem & humanam, non verò omnem exquisitissimam, sed eam duntaxat quàm moraliter quis adhiberet in proprio negotio. vel si solùm bono ipsius tota administratio, vel officium cederet. Hanc autem moralem diligentiam, si advertenter quis non adhibeat, jam liquidò peccabit mortaliter per culpam gravem Theologicam, adeóque ad restitutionem omnium damnorum inde secutorum obligabitur. Ubi tamen iterum adverte, majorem diligentiam requiri ad evitandam culpam mortalem, & restitutionem in gravioribus (v. g. difficillimn lite, periculoso, & sontico morbo &c.) quàm in rebus levioribus, ut ipsa ratio naturalis dictat: eam verò moralem diligentiam si quis adhibeat, quòd advertenter nihil prætermittat, quæ ad effectum obtinendum necessaria videntur, in foro conscientiæ, sicut ab omni culpa,

culpa, ita & à pœna, & consequenter restitutionis onere, si præter ejus intentionem, & culpam damnum sequatur, meritò absolvendus erit.

241 Dixi autem per parenthesin *seclusâ novâ promissione, vel pacto*. Nam in duobus casibus obligabitur talis, etiam in conscientia, ad exquisitissimam diligentiam, adeóque etiam culpam omnem, vel levissimam præstandam. 1. Si accipiat tale officium Advocati, Medici, Chirurgi cū promissione expressa adhibendi prædictā exquisitissimā diligentiam: tunc enim obligabitur ex pacto in conscientia: maximè, si ei ob hoc auctum sit stipendium. 2. Si saltem tacitè id ipsum promisit: utpotè, si ultrò pro tali exquisitissimè perito se obtrusit, ut paulò ante notatum; si jactavit se meliorem alio, unde alios avertit à meliori Medico, Advocato, Chirurgo, &c. tunc enim tenebitur damnum quâcunque culpâ secutum compensare ex duplici capite; tū quia imperitus est: tum quia per exquisitam diligentiam, saltem tacitè promissam imperitiam suam compensare noluit: prout observat *Tamburinus cit. n. 3.*

§. VI.
APPENDIX.
De Obligatione ex contractibus injustis.

Remissivè.

242 **H**Actenus sermo fuit de obligatione ex contractibus justis, & licitis, tanquam distincta radice. Nam ex contractibus injustis, invalidis, illicitis ex vario capite diversæ oriuntur obligationes restitutionis, sed eo ipso ex secunda, vel tertia radice, scilicet injustæ acceptionis, vel damnificationis, quoad generalia ibidem requirenda: singula autem singulis contractibus propria, non possunt una Sectione summariè comprehendi, sed pendent ex materia propria de Contractibus in genere, & specie, DEO volente tradenda Tractatu sexto ad finem Decalogi.

CAPUT III.
De
Aliis restitutionis circumstantiis. Quis, Cui, Quando, Ubi restituendum?

SECTIO I.
Quis, & Quinam restituere obligentur? Ubi de causis cooperantibus ad damnum injustum.

SUMMARIUM.

3. *Præter damni iniusti executorem, ad restitutionem etiam obligantur ejus concausæ:*
4. *Omnes scilicet scienter, deliberatè, & voluntariè,*
5. *Cooperantes* efficaciter *ad injustum damnum proximi.*
6. *Reipsa secutum.*
7. *Etsi aliàs etiam illud sine eorū cooperatione secutū fuisset.*
9. Mandans, *se Mandatum suum ante damni executionē revocet, & illa revocatio ad notitiam Mandatarii pervenerit, liber est ab onere restitutionis.*
11. *Secùs si illa revocatio ante damni executionem a l notitiam Mandatarii non pervenerit.*
13. *Si verò mandatarius excedat mandatum in damno inferendo, is, non mandans, excessum illum compensare tenetur.*
15. Vsque ad n. *An mandans, sicque obligatus, censearis, si alium in tui gratiam tertio damnum inferre jam paratum non probibeas, cùm facilè posses?*
19. Consulens *sæpè solus obligatur ad compensandum totum damnum, uti sæpè sunt Consiliarii Principum, Advocati, Jurisperti, Confessarii &c.*
20. *Qualis culpa requiratur, ut quis ad restitutionem obligetur ex malo consilio?*
21. *Licet* mandans *revocato mandato, non tamen* consulens *revocato consilio liberatur à restitutione, damnò secuto.*
22. *Oppositum tamen est etiam probabile.*
23. Vsque ad n. 28 *Ad quid obligeris, si alium jam resolutum & determinatum, sive ex se, sive ex aliorum consilio, tu etiam tuo consilio vel hortatu magis confirmes ad damnum alterius?*
28. Consentiens *in damnum alteri inferendum quidem semper peccat, consensu etiam inefficaci.*
30. *Ut tamen ad restitutionem obligetur, debet esse consentiens consensu efficaci dependentiæ, ita ut damnū inferendum, vel illud inferens ab eo dependeat.*
31. Vsque ad n. 36. *Ad quid, & qualiter obligentur, qui suo voto, vel suffragio fuerunt causa damni?*
36. Palpo *quis dicatur, & qualiter obligetur?*
37. Vsque ad n 40. *Ad quid, & qualiter obligetur* Receptor *seu recipiens, custodiens, defendens &c. damnificantes fures &c.*
40. *Quis dicatur causa* participans?
42. Vsque ad 45. *A peccato & restitutione excusatur, qui metu mortis v. g. furi præbet claves, instrumenta &c. milites, & prædones &c. juvat in asportandis prædis, abigendo vaccas &c.*
46. Vsque ad n. 50. Mutus, non obstans, non manifestans, *tripliciter obligari possunt ad impediendum damnum alterius.*
50. *Soli ex justitia obligati impedire, & non impedientes damnum alterius, obligantur ad damni secuti compensationem.*
51. *Non verò obligati impedire ex Charitate tantùm.*
52. *Etiamsi ex vindicta, odio &c. erga alterum, damnum ei non impedias.*
53. *Vel etiam pecuniam accipias à fure; v. g. ne clames, impedias, manifestes &c.*
54. *Secùs, si accepto pretio, tua promissione tacendi furem animosiorem reddas.*
56. *Qualis debeat esse culpa. gravis, an levis, ut obligatus ex justitia impedire & non impediens, teneatur compensare damnum à se non impeditum?*
57. Vsquè ad n. 63. *Resolvuntur varii casus, de Principe, Magistratu &c. consiliariis, famulis, ancilis, custodibus, urbium, agrorum, pagorum &c. Judicibus, reis, testibus, & Confessariis &c. non impedientibus damna, ubi deberent.*
63 *Concausæ ad damnum alterius ad restitutionem obligantur juxta proportionem influxûs & causalitatis in damnificando:*
64. *Ad quid, & qualiter teneatur I. causa totalis totalitate causæ.*
65. *II. Partialis partialitate effectûs tantùm.*
66. *III. Partialis partialitate causæ tantùm:*
67. *IV. Partialis partialitate causæ quidem, totalis tamen totalitate effectûs?*
68. *Resolvitur casus de militantibus in bello injusto.*
69. Vsque ad n. 74. *Quo ordine, qualiter, seu qui prior ex damnificantibus, vel cooperantibus restituere teneatur?*

PRofectò restituere tenentur omnes ij, quicunque ailquid proximo debent ex justitia commutativa, juxta quatuor radices restitutionis Cap. præcedenti latè explicatas: nimirùm ex re acceptā; ex 1

ex injusta acceptione; ex injusta damnificatione; & ex contractu. Sed hîc sermo specialiter est de restitutione ex delicto tantùm formali injustæ acceptionis, vel damnificationis in quibuscunque bonis proximi, vitæ, famæ, fortunæ; neque hîc dubium esse potest, teneri restituere quemcunque, qui causa principalis, & immediatè executiva damni injustè illati fuit; neque de hoc aliquid speciale dicendum superest: sed multum per omnem modum de causis cooperantibus ad injustam damnificationem proximi, quænam, qualiter, quo ordine restituere teneantur? Ut res tota adæquatè sub aspectum ponatur, sit benè pinguis

ASSERTIO I.

2 *Restituere obligantur omnes voluntate deliberata, & efficaciter cooperantes ad injustũ damnum proximi reipsa inde secutum, etiamsi alias sine eorum aliquorum cooperatione secuturum fuisset: Nec solùm positivè cooperantes* (jussio, consilium, consensus, palpo, recursus, participans) *sed etiam negativè tantùm seu non impedientes* (mutus, non obstans, non manifestans) *quando ex justitia tenebatur impedire: Idque secundùm proportionem influxûs, seu causalitatis totalis, vel partialis in damnificationem: Et ordine proportionato causalitati, vel cooperationi suæ: priùs nimirum priores, & principaliores:* Utpote, primo loco *possidens aliquid ex injusta damnificatione:* Secundo loco *mandans:* Tertio loco *exequens:* Quarto loco *aliæ causæ secundariæ, cooperantes proportione cooperationis, & causalitatis suæ.* Tota quidem communis, sed latè patens Assertio amplâ indiget explicatione.

§. I.

Restituere tenentur omnes voluntate deliberata efficaci, efficaciter cooperante &c.

3 Certum nimis apud omnes. Sumitur ex illo ad Rom. 1. v. 32. *Qui talia agunt digni sunt morte: & non solùm qui ea faciunt, sed etiam, qui consentiunt facientibus.* Unde est illa verissima maxima *c. Votum q. 1. Facientem & consentientem par pœna constringit.* Atqui omnes positivè, vel negativè cooperantes, præcipiens, consulens, adjuvans, non impediens, cùm teneretur ex justitia, consentiunt cum eo, qui quomodolibet proximum damnificat, consequenter easdem pœnas, & obligationes participat: ergo non solùm causa principalis, sive immediatè executiva, sed etiam omnes causæ cooperantes ad injustam damnificationem proximi, sicuti participant in peccato contra justitiam, ita etiam participare debent in pœna, & obligatione restitutionis. *Ratio* autem manifesta est: Quia quicunque est causa damni injustè illati, tenetur ad restitutionem: nam qui causam damni dat, damnũ dedisse censetur, ut dicitur *c. ult. de injuriis:* atqui omnis positivè, vel negativè cooperans ad actionem injustam, & damnificationem proximi, eo ipso est causa, saltem partialis, damni injustè illati: ergò tenetur ad restitutionem. Ut autem eam obligationem restituendi contrahant ejusmodi cooperantes, in terminis Assertionis requiritur, ut sint.

I. Cooperantes *voluntate deliberata, & efficaci.* 4

Nam imprimis, si omninò involuntariè, ex ignorantia, inadvertentia, vehementissima passione auferente voluntarium, & generaliter præter omnem intentionem quis cooperetur ad damnum alterius, tunc sicut cessat delictum, sic cessabit obligatio restituendi ex re accepta, nisi quid adhuc existat, vel cooperans inde ditior factus esset. Deinde requiritur voluntas, seu consensus efficax expressus, vel interpretativus in damnum tertii. Non sufficit voluntas, vel consensus inefficax tantùm, seu simplex complacentia in damnum alterius: talis enim non exit in opus externum: cooperatio autem ad damnificationem tertii, debet exire in opus externum, & damnũ inferre per actionem externam injustam, ut ex dictis *Assert.* 1. §. 4. constat. Et hinc consequenter, 5

II. Cooperantes *efficaciter:* requitur nimirùm, ut ea cooperatio, jussio, consilium, consensus &c. sint veræ causæ influentes in injustum damnum tertii, ita ut ex tali jussione, consilio, consensu alter verè moveatur ad inferendum damnum, & sine iis non fieret damnum tertii. Quando ergo ejusmodi actiones nullo modo influerent in damnum tertii, eò quòd alterum ad nihil moveant, sed alter sine iis, & independenter ab iis jam erat determinatus, & resolutus inferre damnum alteri tertio, adeoq; sine illa cooperatione, jussione, consilio &c. adhuc æquè fieret damnum tertio, tunc ex parte sic cooperantis nulla nascetur obligatio restituendi. *Ratio est:* Quia tota radix obligationis restituendi est causa damni injustè illati: atqui in proposito, illa cooperatio jussio, consilium, consensus, si iis nihil motus est damnificans ad damnum inferendum, sed sine iis jam resolutus & determinatus inferre, æquè damnum intulisset, non est causa damni injustè illati, sed habet se merè per accidens, ut quid tunc concomitans injusti proximi damnificationem: ergo licèt talis cooperans, mandans, suadens &c. peccaverit contra justitiam quoad affectum internum, non tamen quoad effectum ipsum, & consequenter quoque immunis erit quoad obligationem restituendi.

III. *Ad injustum damnum proximi re ipsa secutum.* 6

Quantumvis enim voluntariè, & efficaciter damnum intentatum sit, si tamen re ipsa secutum non sit; ut si Dominus famulo præcipiat hominem occidere, spoliare domum, vel segetem incendere &c. ille autem mandatum, quacunque ex causa executus non sit, quantumvis talis peccaverit contra justitiam in affectu, non tamen in effectu, ut patet; ideóque ad nullam restitutionem obligabitur. Jam autem satis probabilis videtur sententia communis Antiquorum, D. Thomæ 2. 2. *q.* 26. *a.* 7. *Soti Navar. Sylvest. Alensis, Gabrielis, Angeli,* aliorum cum Laym. *l.* 3. *tr.* 2. *c.* 5. *a. n.* 5. Cooperantes, ad hoc ut contrahant obligationem restituendi, debere ita concurrere, & influere ad damnificationem injustam, ut sine illis damnificatio injusta aliunde non fieret, v. g. jussione, vel consilio, ita movendo causam immediatam damnificantem, ut aliunde non moveretur ad damnificandum, eò, quòd tunc tantùm propriè videatur esse causa damnificationis. Nihilominus dicimus nos.

7 IV. *Etsi aliàs sine eorum cooperatione damnum secuturum fuisset.* Verior est omninò hæc opposita Sententia communior, maximè *RR. Cajetani, Soti, Petri Nav.* & aliorum, quorum aliqui, Molina *Tr. 2. tom. 3. de restit. disp.* 736. Less. *l. 2. c.* 13. *dub. 2. n. 2.* Vasq. *de restitut. c. 9. §. 1. n. 3.* Lugo *disp. 19. sect.* 1. nimirùm ad contrahendam obligationem restituendi sufficere volunt, quòd causa cooperans sua jussione, consilio, auxilio &c. de facto reverà concurrat, & influat ad injustam damnificationem, etsi etiam sine illa damnum fieret: utpote de facto reverà movendo, vel adjuvando causam immediatè damnificantem, etsi illa defacto etiam moveatur, vel adjuvetur sufficienter aliunde, ut sine illa altera cooperatione adhuc damnum inferretur, aut illatum fuisset. *Ratio est.* Quia ad contrahendam obligationem restituendi, sufficit reverà, & defacto esse causam voluntariam damni injusti illati: atqui in moralibus nihil vetat, plures esse causas adæquatè moventes ad eundem effectum, ita ut sine qualibet earum adhuc effectus fieret: ut si plures baptizent eundem infantem: plures Sacerdotes consecrent eandem Hostiam, prout fieri potest in Ordinatione Sacerdotum: sic in proposito plures causæ cooperantes, jussione, consilio, vel auxilo adæquatè poterunt concurrere, & movere damnificantem, ita ut sine qualibet earum adhuc moveretur ad damnificandum, & adhuc damnum sequeretur. Quo casu sanè causæ cooperantes omnes necessariò contrahent obligationem restituendi, neq; enim est major ratio, cur una potiùs, quàm altera; nam quælibet se excusare posset: etsi ego non concurrissem, jussissem, suasissem &c. adhuc damnum fuisse secutum: ergo omnes incurrunt obligationem restituendi: ergo ut causa cooperans contrahat obligationem restituendi, sufficit, quòd defactò concurrat efficaciter ad damnum: licèt etiam aliàs ab aliis de facto concurrentibus, damnum sequeretur. Id verò apud omnes in confesso esse debet, causas ad injustum damnum cooperantes ab obligatione restitutionis minimè absolvi, ex eo, quòd ipsis non concurrentibus, alij tamen sine dubio concurrissent. & sic sine ipsorum cooperatione nihilominus damnum illatum fuisset, ut in simili sæpiùs notum est. Ex eo enim, quòd alij injustè fecissent aliquid agendo non justificaris tu agendo idem: alioquin fur non peccaret, ex eo, quòd certò sciret, se non auferente, alios tamen furaturos. Et Usurarius justè exigeret usuras, ex eo, quòd sciat alios usuras exercere. Et hæreticus damnandus non esset, ex eo, quód Christus in Scriptura dixerit, oportet hæreses esse &c. Dictum denique: *Nec tantùm cooperantes positivè, sed etiam negativè*: causæ cooperantes ad injustam damnificationem proximi communiter enumerantur novem. Sex priores sunt positivè, tres reliquæ negativè tantùm cooperantes, his versibus comprehensæ, & mox ordine explicandæ.

Jussio, Consilium. Consensus, Palpo, Recursus,
Participans, Mutus, non obstans, non manifestans.

§. II.

Jussio, Mandatum, Jubens, Mandans.

PRima persona, & causa cooperans ad injustam proximi damnificationem, est sine dubio obligata ad restitutionem damni reipsa secuti, v. g. jubens, vel mandans alium alterum occidere, spoliare, vel quomodolibet damnificare. Circa quam non leves difficultates expediendæ sunt. 8

I. Mandans, seu præcipiens, si mandatum suum ante executionem verbô, scriptô, vel nuntiô retractet, vel revocet, dummodo revocatio ad notitiam mandatarii pervenerit, liber est ab obligatione restituendi. sicut & ab aliis pœnis externis, esto mandatarius nihilominus damnum inferat, Communis DD. cum *Molina tr. 2. tom. 3. parte poster. disp.* 731. Ratio patet: Quia revocatô mandatô, cessat tota causalitas, cooperatio, & influxus mandantis in damnum, ita ut causa exequens, cognita revocatione, non possit censeri amplius operari ex mandato, vel authoritate præcipientis: & si damnum nihilominus sequatur, non sequitur, ampliùs vi præcedentis mandati jam revocati, sed ex mera propria, libera malitia mandatarij: ergo mandans tunc non tenetur amplius ad restitutionem. Tenetur tamen tunc mandans ex charitate præmonere damnificandum, ut sibi caveat, si utiliter, & sine suo gravi incommodo facilè possit: charitas enim obligat ad avertendum grave damnum proximi, idque maximè, si tu ipse aliquo modo occasio ejus damni fuisti: non tamen obligat cum gravi proprio incommodo. 9

Hinc resolves casum. Ego, promissis centum aureis, tibi præcepi, ut inimicum meum occideres: mox pœnitentiâ ductus mitto ad te litteras disertè significans, ut omninò ab homicidio abstineas: tu verò nequam, ut promissô præmiô potiaris, fingis te non recepisse litteras, sicque adhuc inimicum meum occidis, Eróne ego obnoxius restitutioni, & irregularitati? Resp. Nequaquam. Quia sic tu non potuisti occidere ex mandato meo, quod jam seriò revocatum scivisti, sed occidisti ex mero tuo arbitrio: consequenter solus restitutioni, & irregularitati obnoxius eris. Et insuper non poteris justè exigere, vel acquirere mercedem illam, cùm scias pactum à me esse rescissum: & adhuc insuper obligaberis ad resarciendum mihi, quidquid damni ex tali homicidio tuo, mihi fortè imputato, obvenerit. Ita ex communi Lugo *tom. 1. de justit. disp. 19. Sect. 2. §. 1. n.* 24. Tamb. *lib. 8. tract. 4. c. 2. §. 1. n.* 6. 10

II. Quòd si facta à mandante revocatio mandati ante executionem ad notitiam mandatarij non pervenerit, isque exequatur, & damnum inferat, jam mandans manebit obligatus ad restitutionem: quia non obstante sua revocatione, adhuc vi sui iniqui mandati damnum efficaciter secutum est. Quòd si verò revocatio mandati mandatario quidem insinuata fuit, is tamen vel non credens seriam esse revocationem, aut inculpabiliter oblitus, postea nihilominus exequatur, in rigore loquendo, mandans adhuc 11

adhuc manet obligatus ad restitutionem : reverà enim adhuc mandatum est causa principalis illius damni : mandatarius enim reverà adhuc movetur vi præcedentis mandati ad inferendum damnum : habet enim quasi duplex motivum, scilicet mandatum præcedens, quod verum est ; & perseverentiá mandati, quæ falsa est : ad obligationem autem restituendi sufficit, quòd mandatum sit causa saltem partialis damni inferendi, quod etiam in aliis patebit, ut benè probat *Lugo cit.*

12 At, quid si quidem vellem, sed non valeam ampliùs revocare mandatum meum tibi datum de damno inferendo alteri ; possum tamen alterum admonere, ut sibi caveat, & spes adest evadendi damnum, teneórne illum admonere ex justitia ? Resp. Te sine dubio obligari. *Ratio est* : Quia teneris facere, quantum potes, ne tuâ causâ injustè damnum proximo inferatur. Quoad damnum verò, vel periculum proprium, ita distinguendum est. *Primò* : Si ex tua admonitione incursurus sis damnum æquale, vel quasi æquale (multò magis, si minùs) quam sit damnum inferendum ex tuo mandato tertio innocenti, adhuc obligari admonere. *Ratio est* : Quia actio injusta mandati tui obligat te ad amovendum damnum ab innocente, cujus injusta causa esses, non obstante proprio æquali, vel quasi æquali periculo tuo, cùm in pari causa melior debeat esse conditio innocentis, quàm tua nocentis. Quare si vita Petri tunc periclitetur, tuâ vitâ : si fama, tuâ famâ ; si bona temporalia, tuis bonis temporalibus redimenda sunt. Est hæc communis, & certa doctrina de calumniatore, vel falso teste in judicio, qui tenetur retractare etiam cum suo æquali periculo, quando retractatio est profutura, ut videbimus in octavo Præcepto. Eadem autem prorsùs est ratio in proposito de aliquo iniquè mandante. Quòd si verò ex admonitione tua immineat damnum tibi longè majus, vel altioris ordinis, quàm sit damnum proximo ex mandato tuo inferendum tunc excusaberis à præmonendo : quia censeris moraliter non posse præmonere, quæ enim multum difficilia sunt, judicantur moraliter impossibilia. Unde si Petro ex mandato tuo inferendum sit solum damnum in bonis fortunæ, non teneberis tu eum admonere, si ex illa admonitione tua vita, vel fama certò periclitetur. Vide pluribus Lugo *cit.* §. 1. *n.* 31. *& Dianam p.* 4. *tr.* 2. *de irregularitate resolut.* 14.

13 III. Quòd si mandatarius excedat mandatum in damno inferendo : ut si jussus est verberare, & occidat : Si jussus occidere, simul domum incendat, cùm tamen sine incendio occidere potuisset : tunc excessum illum non mandans, sed mandatarius exequens compensare tenetur ; quippe non ex mandantis mandato, sed exequentis malitiâ secutum. *Excipe* : Nisi excessus ille, aut ratione actionis periculosæ præceptæ quasi necessariò, aut casu, & præter intentionem mandatarii sequatur, ut si jussus graviter sauciare, & occidat ; aut jussus occidere Petrum, per errorem occidat Paulum ; aut jussus incendere, domum, casu simul occidat, vel comburatur homo &c. tunc enim mandans tenebitur ad compensandum totum damnum : quippe ratione imperii sui efficaciter secutum, juxta communem DD. Sententiam *apud cit.* Dianam *p.* 8. *tract.* 7. *resolut.* 33. Tamb. *cit. n.* 3.

At, quid si mandatarius ipse propter executionem mandati mei damnum patiatur v. g. jussu meo occisurus, occidatur ipse ; aut ob homicidium, vel furtum ex meo jussu patratum, ad rotam, furcam, vel triremes condemnetur ; teneórne ego ei resarcire damna ? Respondeo cum distinctione. Vel enim alter se sponte mihi obtulit, aut sponte, aut liberè acceptavit mandatum meum, & maximè si pretium accepit : & tunc ego mandans ad nihil tenebor : tunc enim ille ultrò periculo se objecit, ideóq; nullam à me injuriam passus, in nullo erit resarciendus, (Idémque per occasionem dic de consulente, si enim alteri consului malum facere, unde is consilium secutus, damnum passus est, ad nihilum obligabor : quia liberum fuit consulto tale consilium acceptare, scienti autem, & volenti non fit injuria, & Juristarum scitum est : *consilii non dolosi, nulla obligatio*) Vel alter fuit à me deceptus, vel coactus suscipere mandatum illud damnosum sibi : & tunc utique obligabor ei, quia tunc damnum illius sequitur ex ipsa injuria mea per meâ deceptionem, vel coactionem ipsi illatum. Limita tamen : *dummodò damnum illud tale sit, quod communiter contingere soleat ex actione præcepta* : tunc enim indirectè saltem censebitur voluntarium mandanti. Secùs, si damnum sequeretur prorsùs extraordinariè : ut si jussu meo occisurus alium, in itinere casu pereat, v. g. equo lapsus, à latrone invasus, naufragio &c. tale enim damnum utique minimè prævisum, non erit neq; indirectè voluntarium mandanti, nec propterea illi sub pæna restitutionis imputandum. Sic cum aliis Tamb. *cit. num.* 3. 14

IV. Si quis certò sciat alterum paratum ac resolutum esse, seu jam omninò decrevisse in gratiam sui tertio damnum inferre : v. g. inimicum occidere, neque prohibeat, cùm facilè possit, tunc ipsum censeri mandantem, & ad restitutionem obligari in foro conscientiæ, absolutè affirmat Molina *cit. tom.* 3. *disp.* 729. *n.* 6. Sed rectiùs distinguit cum *Rebell.*, & aliis Laym. *lib.* 3. *tract.* 2. *c.* 5. *n.* 2. Vel enim etiam alter in tui gratiam occisurus v. g. scit te malignum suum propositum cognitum habere, & non contradicere, nec impedire velle cum facilè possis ; & tunc censeris moraliter cooperari ut consentiens, & consequenter obnoxius fies restitutioni. Vel alter nescit, te suum intentum scire &c. & tunc secuto damno, non teneberis ut mandans, cùm nullo modo à te motus alter damnum inferat. Sed benè aliquando obligaberis, ut non obstans : si nimirùm ex officio, vel justitia obligatus sis damna proximi impedire ; ut si damnificaturus sit tuus subditus, filius, servus &c. Denique, si verò solùm ratum habens damnum in sui gratiam ab alio illatum tertio : ut si in mei omninò ignorantis gratiam, meóq; nomine, putans scilicet mihi rem gratam facere, alius amicus, filius, famulus damnum inferat tertio, nomine meo occidat, vulneret, spoliet, &c. egóq; factum posteà cognitum ratum habeam, & appro- 15

bem in foro conſcientiæ ad nullam obligor reſtitutionem: niſi quatenus inde ditior fierem furto, rapinâ &c. Ita contra *Paludanum*, *Angelum*, *Sylveſt. Navarr. c. 17. n. 133.* rectè docet communis DD. Molina proximè *citatus n. 3.* Leſſius *l. 2. c. 13. dub. 3. n. 13.* Vaſq. *de reſtit. c. 9. §. 1. n. 19.* Laym. *cit. n. 3.* Lugo §. 1. Ratio eſt: Quia in nullum cadit obligatio reſtitutionis ex delicto, niſi is ſit cauſa aliquo modo influens in damnum injuſtè illatum: ſed ratum habens, & approbans tantùm damnum ab altero in ſui gratiam jam factum, nullo modo eſt cauſa influens in damnum; quippe jam præteritum, ad præteritum enim non eſt potentia, nec actio: ergo quamvis peccet in affectu maligno, non tamen tenetur reſtituere.

16 *Nec obſtat*: quòd talis ita habitualiter fuerit diſpoſitus, ut ipſe quoque mandâſſet, vel conſuluiſſet, aut conſenſiſſet, ſi interrogatus fuiſſet: quia diſpoſitio habitualis, ſicut nihil ponit in effectu, ita nihil facit ad obligationem reſtituendi, ad quam requiritur, quòd quis aliquo modo defacto concurrerit efficaciter ad damnum inferendum, & non ſufficit, quod ſi ſciviſſet, concurriſſet: ut per ſe patet.

17 Regula autem illa Juris 10. *in 6. Ratihabitionem retrotrahi, & mandato non eſt dubium æquiparari*, locū habet ſolum in negotiis geſtis, ac contractibus pleriſque, qui alterius neſcientis nomine celebrati ſubſequenti ratihabitione velut retrotracta confirmantur, perinde ac ſi mandatum ejus præceſſiſſet: minimè autem habet locum in delictis quoad obligationes naturales maximè, qualis eſt obligatio reſtituendi; licèt poſſit etiam habere locum quoad pœnas à Jure, vel Judice ſecundùm præſumptionem fori externi juſtè infligendas in ratum habentes commiſſum crimen in gratiam ſui. Sic enim ſpeciali Jure Canonico pœna excommunicationis lata in percuſſores Clericorum, extenditur etiam ad ratum habentes percuſſionem vel occiſionem Clerici in ſui gratiam factam ab altero, de quò latiùs *in quinto Præcepto.*

§. III.

Conſilium, Suaſio, Conſulens, Suadens.

18 SEcunda perſona, & cauſa cooperans ad injuſtam damnificationem tertii poſt mandantem meritò eſt conſulens, vel ſuadens: omnis nimirùm, qui aut intellectum alterius rationibus, aut motivis imbuit, dirigit, inſtigat, urget: aut ſolùm voluntatem movet, & impellit, hortando, rogando, terrendo &c. ad damnum aliquod inferendum tertio: talem contrahere obligationem reſtitutionis pro damno ex ejuſmodi conſilio, vel ſuaſione re ipſa ſecuto, nimis certum eſt ex ratione univerſali §. 1. data; conſulens enim damnum, eſt verè cauſa illius, ut meritò *Ariſtoteles 2. Phyſicorum textu 27.* conſulentem, vel conſultorem reducat ad cauſam efficientem. At ſpecialia rursùs notanda ſunt.

19 I. Conſulens ad damnum inferendum alteri ex ſuo conſilio efficaciter ſecutum, ut nimirùm alius ex illius conſilio permotus re ipſa dāmnum tertio intulerit, adeò obligatur ad damni illati compenſationem, ut ſæpè contingat ipſum ſolum conſulentem teneri ad compenſationem totius damni ſecuti; ipſe verò exſequens omninò liber, & excuſatus ſit, utpote Conſiliarii Principum, Advocati, Juriſperiti, Conſiliarii &c. quos Princeps, Cliens, conſitens, rudes homines, bona fide ſecuti damnum inferentes, ad nullam reſtitutionem obligantur, niſi quatenus inde ditiores facti eſſent, poſt veritatem cognitam, ſed ſoli conſulentes. Ut ſi quis Juriſperitum præſeferens ſuadet alicui damnum inferre, contractum inire, dicens eſſe juſtum, executor autem juris imperitus, invincibiliter ignoret eſſe injuſtum, is, ſecuto damno, ob bonam fidem, & à peccato, & à reſtitutione immunis erit, ſolo conſulente obligato: ut ex communi omnium conſenſu notant Molina *tom. 3. poſter. diſp.* 730. Laym. *cit. n.* 3. Secùs autem eſt, quando exequens ipſe intelligit conſilium eſſe injuſtum, ſicque mala fide damnum inferat: tunc enim is primò loco obligatus manebit, & in ejus defectu primò conſultor, vel ſuaſor, juxta dicenda inferiùs.

II. Quoad culpam requiſitam ad contrahendam 20 obligationem reſtituendi damnum ex malo conſilio ſecutum ita diſtinguendum eſt. Si conſulens talis perſona ſit, quæ ex officio conſulere teneatur, aut ratione ſtatûs, ac muneris ſui eam peritiam profiteatur in ea re, quam ſuadet, ut Doctor, Conſiliarius, Advocatus, Confeſſarius, Medicus, Chirurgus &c. tunc non tenebitur tantùm, de dolo, & culpa Theologica gravi, ſed etiam in Sententia communi ex culpa politica lata, imò & levi, ſi conſilium etiam cedit in ipſius commodum, utpotè, quia ſalarium, vel beneficium inde habet: ut patet ex dictis *c. præced. de reſtitut. ex contractu, vel quaſi contractu*: addita ſententia mitiori quoad culpam politicam tantùm pro foro conſcientiæ. Peccant ergo contra juſtitiam, & ad damnorum ſecutorum reſtitutionem obligantur Theologi, Juriſtæ, Conſiliarii, Confeſſarii, ſi per culpam, negligentiam, ac ignorantiam craſſam malè conſulendo cauſam præbeant damni ſpiritualis, vel corporalis tam perſonæ conſultantis, quàm alterius tertiæ: ut ſi obligatum reſtituere, aut volentem injuſtum contractum inire malè informent. Væ hìc negligentiæ ſupinæ multorum! At verò ſi conſulens talis perſona non ſit, quæ ratione ſtatûs, vel muneris ſui peritiam rei conſulendæ profiteatur, non obligatur ex malo conſilio, niſi doloſo, hoc eſt, niſi ſcienter, & fraudulenter alterum ignorantem circumveniat, juxta regulam juris 62. *in 6. Nullus ex conſilio, niſi fraudulentum ſit obligatur*: & regul. 37. *ff. Conſilii non fraudulenti nulla eſt obligatio.* Quòd omnes intelligunt de conſilio liberè dato, ab amico v. g. non ex officio debito. Ratio diſcriminis eſt: Quia perſonæ, quæ peritiam præſeferunt ex officio, vel munere ſuo, quâ tamen carent, hoc ipſo decipiunt alios, ſuum conſilium ſecutos per ſimplicitatem: qui autem talem peritiam non præſeferunt, horum conſilium nemo ſequitur, niſi prius explorârit, num expediat, nec ne; ut dicitur in Jure Civili *L. 2. in fine ff. mandati.*

III. Quamvis mandans, revocato mandato iniquo, ſalvetur, ut dictum eſt; conſulens tamen ali- 21

cui

cui damnum inferre tertio, quamvis ante executionem revocare conatus sit iniquum consilium, damno tamen secuto, non liberatur ab obligatione restituendi, secundùm communiorem, ac tutiorem Sententiam *DD. Navar. Tollet*, *Azorii*, *Gomez. Lessij*, Molinæ, *cit. disp.* 731. aliisque cit. Laym. *tom.* 1. *lib.* 1. *de excommunicatione*, *tract.* 5. *p.* 2. *c.* 5. *n.* 7. Lugonis, & aliorum, ita rectè distinguentium. Quando consilium solùm datum est ad sciendam *veritatem*: ut si Doctor consulatur, an aliquis contractus sit illicitus, an talis medicina sit salubris &c.; tunc si datum consilium malum ante executionem revocetur, etsi damno adhuc secuto, liberabitur consulens ab obligatione restituendi; tunc enim operans non potest operari ex consilio, vel authoritate consulentis, quippè, quo revocato ipsemet fatetur se esse deceptum. Quando verò consilium datum est ad sciendam *utilitatem*, eóque moveretur quispiam ad damnum injustum inferendum, proposita rei utilitate, commoditate, vel voluptate, ipsi inferenti damnum proventura ex damno alterius, &c. & tunc in rigore vera est sententia, etiam revocato consilio ante executionem, damno tamen secuto, non liberari consulentem ab obligatione restituendi. *Ratio*, & manifesta disparitas est inter dare mandatum, & dare consilium: quia mandatum præcisè influit propter voluntatem perseverantem mandantis, quo proinde voluntate revocata omninò cessat influere mandatum: ut suprà ostensum. At verò consilium non influit ullo modo propter voluntatem perseverantem consulentis sed propter motivum utilitatis, commoditatis, vel voluptatis à consulente in opere injusto patrando propositum: ut si consulas homicidium ob decoram tibi vindictam; vel abortum ad evadendum infamiam; occultum, & tutum modum furandi &c. Atqui etiam consulens tunc revocet suum consilium, & ab opere patrando rursus dehortetur, nihilominùs tamen manet, vel potest manere adhuc à te propositum motivum alterius menti impressum, illúmque, non obstante tua revocatione, adhuc re ipsa movere ad opus injustum patrandum, & damnum tertio inferendum: quo casu consilium tuum, non obstante tua revocatione, objectivè tamen adhuc movet reverà: neque enim in tua potestate est motivum illud, & quasi motum malignum alterius menti impressum pro tuo arbitrio removere, nisi alter spontè consentire velit. Et sunt motiva illa velut arma, quibus armâsti homicidam, vel furem ad inferendum damnum, licet postea petas, & consulas, ne iis malè utatur, si tamen nihilominus utatur, semper tu denominaberis causa damni secuti, quod priùs volebas, & prævidebas in causa data: certè prævidere tenebaris fieri posse, ut malignum motivum alteri impressum ampliùs extorquere non possis, quin eo adhuc motus damnum inferat: ergo damno secuto, non obstante tua revocatione, manebis obligatus ad compensandum damnum secutum.

22 Dixi tamen, & fateor *in rigore* verissimam esse hanc sententiam speculativè. Quia ad praxin tamen, & maximè de post facto, non possum negare probabilem esse oppositam sententiam gravium *DD. S. Antonini*, *Sylvest. Nav. Filliutii*, & aliorum, quos sequitur Diana *p.* 2. *tract.* 16. *resolut.* 15. & probabilem censet Laym. *loc. cit. n.* 7. *in fine.* Nimirum ejusmodi consulentem, postquam consilium suum seriò revocavit, & confutavit, nihilque omisit ad dissuadendum, & avertendum hominem ab opere maligno consulto, si is nihilominus in maligno proposito perseveret, liberari ab onere restitutionis, & damnum posteà secutum, malitiæ executoris potiùs, quàm consilio dato tribuendum esse: nam talis fecit, quantum potuit ad impediendum damnum. Tenebitur tamen prius, si absque æquali, vel majori damno possit damnificandum monere de damno imminente: idque ex Charitate secundùm omnes: & omninò etiam ex justitia: cùm enim damnum reipsa sequatur ex suo dato consilio, quamvis revocato, utique ex justitia tenebitur illud quibuscunque potest modis amovere, vel impedire, ut *aliis cit.* docet, Lugo eadem *disp.* 19. *sect.* 2. §. 1. De hoc nos iterum specialius *in quinto Præcepto*, *de consulente homicidium*, & *maximè abortum.*

IV. Quòd si aliquem jam resolutum, & determinatum, vel ex se, vel ex consilio, vel instinctu aliorum, alteri injustum damnum inferre, tu consilio, & hortatu tuo accedente, magis etiam confirmâsti: te non obligari ad restitutionem docet probabilis, & communis Antiquorum Sententia *supra* §. I. N. III. allata. Contra: te etiamnum obligari docet communior Sententia RR. ibidem N. IV. allata. Ego, quoad consulendum, utramq; Sententiam veram credo sub distinctione, & ratione diversa. Si enim tu consilio, & hortatu tuo verè efficaciter movisti, ita ut etiamsi alter ex se, vel aliunde resolutus, vel determinatus fuisset, tamen solo tuo consilio, & suasu motus damnum intulisset: & tunc omninò verum est, te obligari ad restitutionē damni secuti: quia defacto revera efficaciter causâsti: esto etiam sine tuo concursu, & consilio damnum adhuc inferendum fuisset. Ratio data est *ibid.* §. 1. N. IV. Quòd si verò defacto non ita efficaciter movisti, quia nimirùm solo tuo suasu non permovisses alterum, nisi jam aliundè satis motus, & determinatus fuisset: etsi in proposito maligno confirmâris, aut etiam impuleris, ut citius, animosiùs, aut etiam crudelius damnum inferret: & tunc probabilissimum est, te non obligari ad compensationem nisi fortè de excessu. Sic *D. Thomas*, *Nav.* *alii supra allati.* Ratio est: Quia quando alter aliunde adeò jam resolutus, & determinatus erat ad damnum inferendum, ut non solùm absque tuo consilio intulisset, sed etiam solùm tuo suasu motus non fuisset, tunc reverà non fuisti causa efficax, ut damnum absolutè, & quoad substantiam inferretur, sed ad summum quoad modum, & qualitatem. Neque referre videtur, quòd hortatu tuo causa fueris, ut citiùs, expeditiùs, alacriùs damnum inferetur: quia moraliter loquendo, parùm, vel nihil interest ad damnificationem, quòd citiùs, vel tardius damnū inferatur, si absque dubio inferendum sit: quemadmodum, si domus, vel seges inimici mei conflagra- 23

ret sine ulla spe auxiliis, & ego ex odio flamma adderem, ut citiùs absumatur, licet peccem, quia tamen novum damnum nullum facio quoad substantiam, non obligor ad restitutionem. Ita cum *Less. & aliis Laym. cit.*

24 Dixi tamen: *Nisi fortè de excessu*: Nam si consilio, vel hortatu tuo, aut etiam jussu causa fuisti, ut majus damnum inferretur, quam alioquin illatum fuisset, utique teneberis ad restitutionem, sed *de excessu* tantùm v. g. Si furi per se parato furari centum, persuasisti furari mille, secuto effectu, contrahes obligationem restituendi nongenta tantùm: ut (contra *Adrianum*, *& Molinam*, *cit. disp.* 736. *n.* 2. volentes te obligare ad restituendum totum) rectiùs resolvunt *Navar. Medina, Rebellus*, aliisque cit. *Lessius*, Laym. *l.* 3. *de justit. tr.* 2. *c.* 5. *n.* 5. & Diana *p.* 3. *tract.* 5. *resolut.* 47. Ratio patet: Quia ad excessum tantùm efficaciter movisti, non ad reliquum, quod alioquin secluso tuo suasu, factum fuisset.

25 Contra verò: Quid si quis resolutus sit majus damnum inferre, vel plus furari, licebitne suadere furari minus, aut minus damnum inferre; posito, quòd totum damnum, vel malum impedire non possis? Certùm imprimis est apud omnes, id licere respectu ejusdem certæ Personæ damnificandæ: ut si fur determinatus sit furari Petro centum, aut occidere ipsum, si à proposito amoveri omninò non possit, licitè suadebis, rogabis, imò etiam juvabis furari quinquaginta tantùm, aut solùm benè verberare, absque omni onere restituendi: quia directè non concurris ad damnum inferendum, sed potius præcisè ad gravius damnum impediendum, adeóque utiliter rem alterius gessisti etiam laude, & præmio dignus.

26 At verò respectu diversarum personarum certarum ita distinguendum est. Quòd si fur v. g. jam paratus furari cogitavit de utraque persona, Petro v. g. & Paulo, & utrique volebat furari, vel ambigebat, cuinam potiùs furetur: licitè rursus poteris consulere, ut potiùs furetur Petro ditiori, quàm Paulo egentiori, saltem ut illi potius furetur minùs, quàm huic plus. *Ratio est*: quia directè non cooperaris ad damnum inferendum Petro, sed solùm furi explicas veritatem aliquam certam & utilem, nimirùm minus peccatum esse furari à ditiore, præsertim minùs, quàm ab egentiore plus: Petrus auteim ditior licet habeat jus retinendi rem suam, non tamen habet jus cogendi te, ut non explices proximo veritatem utilem: ideòque jure, & rationabiliter non potest esse invitus contra te ita consulentem: nec consequenter incurres obligationem restituendi.

27 At verò, si fur jam resolutus sit furari plus ab aliquo, nihil cogitans de aliis, illicitum erit, & restitutioni obnoxium suadere ei, ut furetur minus ab alio, de quo ipse nihil cogitabat, aut si cogitabat, tamen furari nolebat. *Ratio iterum est*: Quia licet ille alius Paulus v. g. non habeat jus, ne tu furi explices veritatem illam utilem, & honestam (scilicet minus esse peccatum furari minus à divite, quam plus ab egentiore) habet tamen jus, ut tu positivè, & directè non adjuves ad damnum inferendum ei, v. g. furi scalas præbendo, januam aperiendo &c. atqui in proposito, si furi volenti plus furari à Petro persuadeas furari minùs à Paulo ditiore, de quo tamen ille nihil cogitabat, vel furari ipsi nolebat, positivè, & directè cooperaris ad furtum illi inferendum, ac morali æstimatione tantundem, imò plus facis, ac si furi januam Petri ad furandum aperires, dum ad furtum designas illum, de quo fur ille nihil cogitabat; ergo veram injuriam inferens restitutioni obnoxius fies. Ita (contra aliorum varios loquendi modos satis obscuros) ex communiori docent Vasq. *Opusculo de restit. c.* 9. §. 1. Lugo *disp.* 19. *sect.* 2. §. 2. *n.* 47. Generaliter autem, quomodo volenti committere peccatum majus, liceat suadere, vel inducere ad peccatum minus, videbimus in materia *de scandalo*.

§. IV.

Consensus & consentiens.

Tertia persona, & causa cooperans ad injustam damnificationem alterius consulenti valde affinis, est *consentiens* in damnum alteri inferendum utique semper peccans saltem contra Charitatem, cùm omnis deliberatus consensus in malum, malus sit. At verò, ut peccet etiam contra justitiam, & onus restitutionis contrahat, debet esse consentiens consensu efficaci dependentiæ. *Explico.* 28

I. *Consentiens enim consensu inefficaci*, & simplicis complacentiæ tantùm: ut si videns alios furantes, à te minimè dependentes, complaceas, arrideas annuas, v. g. dicendo: facite, quod placet, per me non scietur; talis namque licet peccet contra justitiam in affectu (quod ipsum solùm est contra Charitatem) non tamen in effectu: quia non influit in damnum, quippè à suo consensu omninò independens; consequenter non tenebitur ad aliquam restitutionem secuti damni, ut consentiens, nisi aliquando ut non obstans, quando scilicet ex justitia teneretur impedire damnum alterius. Excipe tamen per omnem modum, nisi ita consentias in damnum alteri inferendum v. g. homicidium, ut tuo nomine, & in tui gratiam patrandum ab altero aliàs minimè patraturo: tunc enim æquiparaberis mandanti, & ut vera causa moralis damni secuti ad restitutionem obligaberis; juxta omnia dicta §. 2. *De mandante.* Universaliter ergo debet esse 29

II. *Consentiens consensu efficaci dependentiæ*: utpote suffragio decisivo, aut tali consensu, à quo damnum inferendum, ipséque inferens omninò depedet, ita ut is vel non posset, vel non vellet damnum inferre alteri, nisi ille consentiret, vel suffragaretur. Talis consentiens injustam damnificationem alterius, & cum cæteris cooperantibus ad restitutionem obligabitur. Et potest esse vel consentiens totalis, ut Superior, Dominus, Pater consentiens in damnum inferendum à subdito, servo, filio: & tunc liquidò tenebitur ae restitutionem totius damni in solidum. Vel consentiens partialis, ut Consiliarius, Consultor, Senator, Vocalis in Consilio, Senatu, Capitulo, Electionibus, consentiens suo voto, vel suffragio in damnum inferendum, in- 30

ju-

justas exactiones, indignas electiones &c. & tunc ita distinguendum est.

31 III. Quando ad aliquam causam decidendam requiruntur vota, seu suffragia omnium, tunc omnes tenebuntur ad compensationem damni ex suo consensu, & voto suo iniquo secuti: quia nimirùm omnes dederunt causam damni secuti. Quando verò non requiruntur suffragia omnium, sed sufficiunt majora, seu suffragia majoris patris: postquam jam completus est sufficiens numerus suffragiorum à cæteris superioribus ad damnum inferendum, ut licèt tu suffragium tuum neges, vel oppositum censeas, nihil tamen effecturus sis, neque damnum impediturus, peccabis quidem contra justitiam simile suffragium ferendo, & tuum votum addendo; attamen ad compensationem damni secuti non teneberis, juxta communem *DD. Nav. Molin. Vasq.* Laym. *cit. n. 6.* ac aliorum *supra relat.* Ratio est, Quia tunc tu non fuisti causa damni, cùm ante tuam suffragationem, votationem, sufficiens, & efficax causa damni jam posita fuerit. Secùs dicendum, quando tu. aut prior, aut inter priores suffragium iniquum dedisses: tunc enim una cum aliis causa efficiens damni secuti fuisses, & consequẽter restitutioni obnoxius, nihil obstante, quòd tametsi tu non suffragatus fuisses, nihilominus per reliquos eadem sententia lata, & damnum secutum fuisset, ut meritò notat Molina *cit. disp. 732. n. 3.* Aut, si speres te, etsi posteriorem, contradicendo authoritate, vel gratiâ aliis persuadere posse, ut iniquam sententiam mutent: tunc enim ex officio ad id obligaberis: alioquin si dissimules, teneberis de damno secuto, si ut *non consentiens*, certe ut *mutus*, seu *non obstans* damno inferendo, cùm tamen efficaciter obstare posses, ut supponimus, & ex utroque *Navar.* rectè notat *Laym.* cit.

32 IV. At, quid dicendum in dubio de prioritate suffragiorum? E.g. In Concilio viginti suffragatorum secretis suffragiis decretum fuit injustum tributum populo imponendum, injusta mulcta, vel simile quid: suffecissent tota suffragia majora, nimirum undecim, at fuerunt quindecim. Jam omnes hi dubitant (& tu etiam unus ex illis dubitas) an suffragium suum fuerit ex primis undecim, adeóque an ad restitutionem teneantur? Nam omnes contra justitiam peccâsse rei injustæ consentiendo, palam est; ut notat *Lessius lib. 2. c. 13. dub. 3. n. 22. & 23.*

33 *Prima* sententia affirmat omnes ad restitutionem in solidum teneri: quia omnes conflant unam causam adæquatam totius damni injusti; sicuti si decem trahunt navim, etsi novem, vel octo etiam traherent, tamen omnes trahunt: ita in proposito. Sic *Merolla* apud Tamb. *lib. 1. Decal. c. 3. de Conscientia §. 7. v. suffragium.*

34 *Secunda* Sententia absolutè negat ullum teneri. Quia singuli sunt in possessione certa suæ pecuniæ, vel facultatum, quâ non possunt spoliari per solum dubium, nisi obligatio sit luce meridianâ clarior. Ita *Rebellus, Sayrus, Henriq. Granado, Diana, alij apud Lugo mox citandi.* Utraque Sententia non improbabilis.

Tertia. Sententia probabilior, & melior obligat 35 quidem omnes; at non ad damnum totum in solidum, sed solùm ad partem pro rata dubii. Sic cum aliis congestis Molina *disp. 736. n. 6.* Lugo *disp. 19. sect. 1. n. 22.* Ratio est: quia cùm damnum illatum certum sit, & omnes dubitent, an ipsi sint causa efficax illius damni, certe omnibus collectivè, sumptis incumbit certa obligatio restitutionis: non quidem singulis in solidum, cùm nullus de se certus sit, se damnum efficaciter causâsse: ergo singulis pro rata parte. Alias rationes, aliáque pulchra videre potes apud eosdem *Mol.* & eundem *Lugo loc. cit.* & rursus ibidem *sect. 2. §. 3. & 5.*

§. V.

Palpo.

QUarta Persona & causa cooperans ad injustam 36 damnificationem proximi dicitur *Palpo*, palpans vel palpator: & est is, qui adulando, & laudando, vel commemorando hominis nobilitatem, excellentiam, vires &c. vel exaggerando acceptam contumeliam, dedecus, contemptum minimè inferendum &c. aut contra irridendo, vituperando, exprobrando alterius ignaviam, vecordiam, pusillanimitatem &c. atque ita alterum efficaciter incitat, & promovet ad actionem injustam, vindictam, vel quodvis damnum inferendum tertio, ita ut alter sine tali palpatione damnum non intulisset. Talis tanquam vera causa actionis injustæ sine dubio peccat contra justitiam, & contrahit obligationem restituendi pro damno secuto, sicut quælibet alia causa positivè & efficaciter cooperans ad damnum alterius. At vix apparet quomodo taliter palpans in modo cooperandi differat à consulente, vel suadente; eadem enim est ratio utriusque, ideoque dicta *§. præced.* per omnia etiam sunt applicanda palpanti, nec speciale aliud addendum superest.

§. VI.

Recursus.

QUinta Persona, & causa cooperans ad injustam 37 damnificationem proximi est *Recipiens*, seu recursum præbens, custodiens, defendens damnificantes, in ordine ad damnum injustum inferendum, aut illatum non compensandum; si ratione illius recursus, vel receptionis reverà damnum sequatur aliàs non secuturum: talis omnium consensu ad restitutionem obligatur, tanquam positivè cooperans ad damnum illatum, & non compensatum. Uti sunt. 1. Advocatus, & quivis alius causæ manifestè injustæ patrocinium apertè, vel occultè suscipiens. 2. Caupones, vel alii, qui filiosfamilias contra parentum voluntatem domo excipientes ad prodigendas pecunias à parente profectitias compotationibus, lusibus &c. ut benè probat Molina, *disp. 733.* Receptor furis quatenus formaliter fur est, vel detentor rei alienæ, videlicet ex expressa, vel tacita intentione, ac in ordine ad commodius, vel securiùs furandum, vel res furtivas deponendas, vel detinendas. 4. Item ipsam rem furtivam recipiens celandi causâ, hi enim furti crimen committere censentur, & etiam in foro externo eâdem

pœnâ

pœnâ digni judicantur, juxta Regulam Juris *L.* 3. §. *Non tantùm ff. de incendio:* Ubi dicitur: *Receptatores non minùs delinquunt, quàm aggreſſores.* Quod notent, qui ſcienter rem furtivam à fure emunt, & ſervant, verè enim receptatores furis ſunt: idque maximè, ſi exinde fures ad deinceps furandum magis animentur.

38 Dixi autem notanter: *Quatenus formaliter fur eſt*: Nam adverte benè. 1. Non ſemper, ſi latro vel fur ad te divertat, ſtatim eris receptator, & reſtitutioni obnoxius, ſed ſi ita divertat, ut tu expreſſè, vel tacitè promittas ei recurſum præbere, unde ipſe ſecurus de receptione, furatur, damna infert, vel injuſtè ablata reponit. Similiter, ſi poſt factum commiſſum, furem domo recipias, & occultes, dum eum lictores perſequuntur ad judicium, ſi ea ratione fiat, ut furi ſpes præbeatur impoſterum ſimilis recurſûs, quo confiſus, tunc evadens rurſus damna inferat, eris receptator & ad damna illata compenſanda obligatus. Non item, ſi ſecluſa ejuſmodi ſpe impoſterum, ſolùm pro tunc recipias ex commiſeratione ut hominem, vel forte amicum, aut conſanguineum tuum &c. ne capiatur, infametur, & pœnam præſertim capitalem luat: tunc enim (niſi obſtet juſtum mandatum Magiſtratûs) nullum crimen committis, nec ulli injuriam inferes ſic recipiens. Idèmque univerſaliter dicendum de recipiente furem, vel damnificantem materialiter tantùm, v. g. quatenus homo miſer: vel amicus, vel conſanguineus eſt, aut quia domus eſt communis, quâ omnes adventantes ſine diſcrimine recipi ſolent, aut quia recipiens ignorat eſſe talem &c. tunc enim recipiens non formaliter per ſe, ſed materialiter tantùm, & merè per accidens concurreret ad damna, ſi quæ poſtea ſequantur. 3. Propter eandem rationem Molin. *cit. diſp.* 732. Lugo aliique apud Tamburin. *lib.* 8. *tr.* 4. *c.* 2. §. 4. *n.* 1. rectè excuſant à culpa & reſtitutione Advocatos, & Procuratores, qui defendunt fures in judicio in iis, in quibus ipſimet fures ſe defendere jure poſſunt (utpote quando crimen omninò eſt occultum, vel nondum ſemiprobatum, aut quando injuſtè vexantur non ſervato juris ordine) eos enim defendunt non ut fures formaliter, ſed ut homines jus habentes defenſionis in prædictis. Quodſi inde damna aliis illata non compenſentur, non juſtæ defenſioni, ſed furis, ad eam compenſationem ſemper obligati, malitiæ imputandum erit.

39 *Nec obſtat denique*, quòd ejuſmodi fures ſic benignè recepti, & defenſi, poſtea probabiliter redituri ſint ad nova latrocinia, nec ablata reddituri: hoc enim ut modo dictum, ipſis imputabitur, non ſic miſericorditer receptantibus, vel juſtè defendentibus merè materialiter. Tandem cum ejuſmodi receptatio ſit actio merè indifferens de ſe, omnino poterit admittere cauſam excuſantem à culpa, & reſtitutionis debito, utpote metum mortis, vel alterius mali proportionaliter, ut iterum in ſimili dicam §. *ſeq.* Qua ratione ipſe excuſare coactus ſum caupones in hoſpitiis ſolitariis ita recipientes latrones ob metum incendii domûs ſibi incuſſum, & alicubi etiam factum.

§. VII.

Participans.

SExta Perſona, & cauſa poſitivè cooperans ad in- 40
juſtam damnificationem proximi eſt *participans*, non tantùm in ipſa re injuſtè ablata, vel detenta, ut qui cum alio fure immediatè furatur, prædámque partitur, talis enim ut cauſa principalis, vel ſaltem partialis damni ratione injuſtæ acceptionis tenetur ad reſtitutionem pro rata ſua, & non ut cooperans, vel ratione cooperationis, niſi ita cooperetur alteri, ut ſine ipſo alter damnum inferre non potuiſſet, vel auſus non fuiſſet, tunc enim tenebitur etiam ut cooperans in ſolidum, in defectum alterius ſed intelligitur *Participans* in actione injuſta damnificante alterum, hoc eſt omnis, qui quocunque auxilio, vel conſilio præſtito alteri ad damnum inferendum formaliter cooperatur. talis utique ad reſtitutionem damni ſecuti obligatus fit, quia talis ſolus ex cauſis cooperantibus directè, & phyſicè cooperatur ad damnum injuſtè inferendum. Ut, qui furem juvat fores effringere, ſcalam applicat, & tenet, vigilem, vel exploratorem agit, aut ſolùm comitatur animi agendi cauſâ. Item faber ferrarius ſubminiſtrans clavem, præſertim univerſalem ad furandum, qui etiam proinde pœnis furti plectuntur, ut patet variis legibus *ff. de furtis*: quo ſpectant factores uſurariorum, tabelliones, conficientes inſtrumenta uſurarum in gratiam uſurarii. Ut ex communi notat Molina *diſp.* 734.

Veruntamen aliqua diſtinctio hic adhibenda eſt. 41
Qui enim participat cum injuſtè damnificante in actione intrinſecè mala contra juſtitiam inexcuſabiliter peccat, & ſemper tenebitur ad reſtitutionem: Ut qui juvat ad ipſam occiſionem, vulnerationem, effractionem, ablationem, vel aſportationem rei alienæ. At verò, qui participat in actione ſecundùm naturam ſuam indifferente, & non ex natura ſua intrinſeca, ſed ſolùm ex iniqua intentione, & applicatione alterius mala, ut furi aſportare, tenere ſcalas, is ex gravi metu mortis, mutilationis, atrocis verberationis, aut ſimilis mali, aut ob aliam gravem juſtámque cauſam excuſari poteſt & à peccato, & ab onere reſtitutionis, juxta communem DD. apud cit. Ratio hujus eſt; quia actionem de ſe indifferentem ad bonum finem exercere per ſe licitum eſt: atqui talis exercet actionem de ſe indifferentem ad bonum finem, ſcilicet vitam propriam, vel incolumitatem conſervandam: aut aliud grave damnum evadendum: ergo &c. Quod autem eadem actio, vel cooperatio ex iniqua intentione, & uſu furis v. g. tendat ad damnum tertii, cooperans habet ſe merè permiſſivè, neque enim tenetur cum tam gravi ſuo incommodo impedire, aut peccatum furis, aut damnum tertii: neque tertius poteſt eſſe rationabiliter invitus ob talem cooperationem: ſicut enim deberet eſſe contentus, ſi ipſe damnificans ob tam gravem metum ſibi damnum illatum non reſtitueret, ita ſanè multò magis rationabiliter debet eſſe contentus, quod talis innocens ob tam gravem metum ſibi incuſſum ad damnum ſuum invitus cooperetur; ergò ex ejuſmodi gravi metu, actione de ſe indif-

indifferente cooperans ad damnificationem tertii nec peccat; nec ad compensationem damni illati obligabitur. Et hinc.

42 I. Excusabitur & à peccato, & à restitutionis debito; qui metu mortis, aut alterius gravis mali coactus, præbet furi claves, vel instrumenta ad effringendas fores, vel arcas: qui domum inscendenti scalas tenet, prædam jam ablatam portare juvat &c. quia hæ sunt actiones indifferentes ex sola furis malitia damnificantes tertium. Non item excusaretur, qui simili metu adactus ipse fores effringeret, vel inscenderet domum, & januas aperiret, vel res repertas foras ejiceret &c. tales enim actiones sunt intrinsecè malæ contra justitiam, adeóque iis cooperans teneretur ad restitutionem.

43 II. Excusantur rustici v. g. qui milites, prædones, aliósve iniquos possessores ex simili metu juvant in asportandis prædis iniquis, abigendo vaccas vel pecora aliena &c.: gravi enim metu excusati non inferunt domino injuriam, formaliter loquendo. Similiter excusantur Christiani captivi apud Turcas v. g. contra Christianos remigantes, arma & sarcinas asportantes, fossas agentes, propugnacula exstruentes &c. ob similem metum coacti; ejusmodi enim actiones de se indifferentes sunt, & ex sola malitia Turcarum ad Christianorum damna destinantur. Non autem excusarentur etiam metu mortis ab ipsis Turcis inferendæ, contra Christianos pugnantes, tormenta explodentes, occidentes &c. istæ enim actiones intrinsecè malæ sunt, nullo sine excusabiles.

44 III. Universaliter & à peccato, & à restitutione excusantur, qui ex quacunque rationabili causa solùm materialiter cooperantur alteri ad actiones injustas, & damnum tertio inferendum, quod iis etiam non cooperantibus, adhuc tamen inferretur; v. g. famulus usurarii jussu domini pecuniam numerans: non enim cooperatur formaliter ad usuram, vel pactum usurarium, sed solùm materialiter ad mutuum usurarium, & etiam secluso auxilio famuli adhuc facilè à domino numeraretur, ut observat *Paludanus* apud *Laym.* citatus. Item ancilla dominæ suæ vocanti auxilium ferens in asportanda cista furtiva, quam etiam sine ejus ope auferret, & furaretur. Item si furi ascendenti scalas teneas, quas etiam nemine tenente ascenderet, & his similia. Ex communi DD. *Nav. Molin. Less.* alij cum Laym. *l.* 3. *tract.* 2. *c.* 5. *n.* 5. & 6.

45 IV. Secùs dicendum, quando tale damnum absque tuo auxilio à fure v. g. inferri non posset: tunc enim tu adjuvans restituendi obligationem non effugies, esto etiam, quòd si tu non juvares, alius non deesset, à quo juvaretur, ut cum aliis rectè notat *Laym cit.* & in simili jam sæpius notavimus. Sed de his universaliùs in materia de scandalo, ubi de cooperatione ad peccatum alterius.

§. VIII.

Mutus, non obstans, non manifestans.

46 Sunt tres reliquæ personæ, & causæ negativè tantùm cooperantes ad damnificationem alterius, aliquali, etsi modico discrimine inter se differentes;

Nam *Mutus* dicitur, qui cùm posset, & deberet, verbò vel signô non impedit, scilicet non loquitur, non prohibet, non clamat, non scribit, vel monet ante damnum factum ad illud impediendum: idque sive respectu illius damnificantis, sive respectu tertij damnificandi.

Non obstans dicitur, qui cùm possit, & debeat 47 ipso facto, non impedit, scilicet non defendit, non repellit, non custodit, aut alia actione non avertit damnum, cùm defacto infertur.

Non manifestans dicitur, qui post damnum jam 48 illatum non revelat damnificantem, vel non admonet damnificatum in ordine ad damni illati compensationem, vel rei ablatæ recuperationem, aut etiam post judicis edictum ad criminis vindictam; omnes ergo hæ tres causæ comprehendi possunt uno nomine *non impediens* damnum injustum proximi.

Dupliciter autem potest quis obligari ad impe- 49 diendum damnum alterius. 1. Generaliter ex Charitate tantum. 2. Specialiter, & ex justitia. Generaliter, & ex Charitate omnis Christianus tenetur impedire damnum proximi, quando commodè potest; nimirùm sine graviori, æquali, vel quovis notabili proprio suo periculo, damno vel incommodo, juxta communem doctrinam *in materia de Charitate.* Nam proprius actus, & obligatio Charitatis est proximo benè velle interiùs, &, cùm necessitas postulat, etiam benefacere exteriùs, & consequenter etiam quodvis ejus malum, vel damnum avertere, & impedire quoad commodè fieri potest. Specialiter, & ex justitia obligantur impedire proximi damnum ij tantùm, qui vel ex officio, vel contractu antecedente aliorum saluti, & indemnitati studere debent, ut sunt omnes Magistratus, Senatores, Consiliarii, Advocati, Medici, Custodes, Administratores, Curatores, Famuli &c. omnésque mercede conducti ad res alteriùs custodiendas, vel procurandum alterius indemnitatem. Jam quæritur, quandonam ejusmodi non impedientes damnum proximi, obligentur ad restitutionem? Contra *Cajetanum, Richardum, Majorem,* & alios quosdam universaliter omnes culpabiliter non impedientes damnum proximi ad restitutionem obligantes diximus in Assertione: *Quando ex Justitia tenebantur impedire.* Esto ergò

REGULA GENERALIS.

ILli omnes, & soli non impedientes damnum alte- 50 rius, qui ex justitia, scilicet ex officio, vel contractu obligati erant impedire, obligantur ad damni secuti compensationem; non autem illi, qui solùm ex Charitate tenebantur. Ita communis DD. cum S. Thoma 2. 2. *q.* 62. *a.* 7. Navar. Molina *disp.* 735. *n.* 4. Less. Laym. *cit. c.* 5. *n.* 7. Lugo *disp.* 19. *n.* 9. Ratio jam supra data est: Quia obligatio restituendi oritur solùm ex violatione justitiæ commutativæ, quando nimirum alteri aliquid ablatum, vel negatum est, quod jam fuit ipsius, seu ad quod actuale aliquod jus habebat: atqui quando aliquis obligatus ex Charitate tantum, omittit impedire damnum alterius, non omittit aliquid ipsius, seu ad quod alter

jus habebat: nullum enim in me jus habet, ut teneat res ejus custodire, licèt ego debitum morale & strictum charitatis habeam, ut patet: ille autem omnis & solus, qui ex justitia, scilicet officio, vel contractu obligatus, omittit impedire damnū alterius, verè omittit aliquid, quod fuit alterius, seu ad quod alter jus habet: nam vi officij, vel contractûs initi, alter verum jus habet, sicut & ego debitum non morale tantùm, sed legale habeo, ut tenear impedire damnum illius: ergò iste tantùm contrahit obligationem restituendi, seu compensandi damnum à se non impeditum, qui ex justitia tenebatur impedire, non autem ille, qui ex Charitate solùm obligatus erat, v. g. Si sis custos vineæ à Magistratu constitutus, vel pactò pretiò conductus, contrahis obligationem compensandi damnum, si verbo, vel facto non impedias fures: at verò si non sis custos; sed vicinus tantùm v. g. peccas quidem non impediendo damna, cùm facilè posses; quia solùm tamen peccas contra Charitatem, onus restitutionis minimè contrahes. Sed explico utrumque obligatum seorsim quoad specialia.

Obligati impedire ex Charitate tantùm.

51 NOn obligantur ad damni non impediti compensationem, etsi facilè, imò facillimè, absq; gravi, imò sine ullo suo incommodo impedire possent, ideóque non impediendo mortaliter contra Charitatem peccârint. Nam si sine gravi suo damno, vel periculo impedire nequeant, etiam à peccato contra Charitatem excusari communis est doctrina in materia de Charitate. Itaque maxima illa (omnem teneri ad restitutionem, qui est vera causa moralis alicujus damni proximo illati:) vera est universaliter, si sit causa positiva per commissionem damni alterius: at non est verum universaliter, si sit tantùm causa negativa, & per omissionem impediendi damnum alterius: tunc enim obligatio restituendi sequetur obligationem præhabitam impediendi: obligatio autem restituendi sequitur tantùm obligationem justitiæ, & non solius Charitatis, ut dictum est: ergo causa moralis negativè tantùm concurrens ad damnum proximi, tunc tantùm contrahit obligationem restituendi, quando habuit obligationem justitiæ ad impediendum: non item, quando habet obligationem, & debitum Charitatis tantùm. Loca diversa Juris Canonici significantia æquè reum eum, qui damnum non impedivit, ac qui intulit; ut *cap.* non inferenda 23. *q.* 3. *Qui potest prohibere injuriam à socio, & non facit, tam est in vitio, quam qui facit injuriam.* Et *c. sicut dignum, de homicidio* ait *Alexand. III. Qui hominem potuit liberare à morte, & non liberavit, occidit.* Et *c. Pasce, dist.* 87. refertur dignum D. *Ambros. Pasce fame morientem, si non pavisti, occidisti.* Hæc, & alia loca intelligenda sunt quantùm ad æqualitatem culpæ, non item quoad obligationem restituendi, nisi respectu personarum, qui ex justitia tenebantur ejusmodi mala impedire. Aliquot nunc dubia supersunt.

52 I. Quid si talis ex Charitate tantum est obligatus impedire, studiose negativè habeat, non impediat, sed permittat inferri damnum proximo ex mera malitia, odio, vindicta erga ipsum? R. Hunc adhuc non obligari ad compensationem damni illati. Quia odium non est causa restitutionis, sed injustitia commissa: hìc autem nulla est injustitia commissa, quia nulla fuit obligatio impediendi ex justitia: ergo &c. Deinde obligatio restitutionis sequitur causam externam damni: hìc autem nulla est causa damni; nam solus malignus affectus internus causa damni externi esse nequit: silentium autem seu omissio auxilij, cùm sit quid merè negativum, causa damni positivè esse non potest. At, quid si tu alterum sic ex Charitate obligatum, aut sponte sua volentem impedire damnum proximi, v. g. furem, latronem, sicarium, rapturum, vel occisurum repellere, incendium extinguere &c. tu, inquam, impedias, ne impediat: peccabisne contra justitiam cum onere restitutionis? Resp. (conformiter ad dicta *Sect. 5. de impediente alterum à consecutione alicujus boni non debiti ex justitia*) cum distinctione: Si per vim, metum, fraudem, dolo, vel mendaciis ita impedias volentem impedire, omninò teneberis ad compensationem damni non impediti; secus, si sine vi, vel fraude, solo simplici consilio, suasu, vel hortatu impedias. Sic Molina *disp.* 735. *n.* 4. Less. *l.* 2. *c.* 13. Lugo *disp.* 19. *Sect.* 3. *n.* 101. Ratio est: quia vi, vel fraude impediens peccas contra justitiam, cùm proximus habeat jus, ne vi, vel fraude impediatur à consecutione, vel conservatione sui boni. At, si sine vi, vel fraude impedias, non peccas contra justitiam, quia nullum ejus jus violas, cùm nec tu, vel aliter volens impedire, nihil ei debeatis ex justitia.

II. Quid si tu volens impedire v. g. furem, ne furetur à Petro, ab ipso fure peccuniam accipias, ne impedias, clames, manifestes &c. fiésne obnoxius restitutioni damni illati? Resp. Te ad nullam restitutionem obligari in proposito, (nimirùm nisi ex justitia, officio, vel pacto obligatus esses impedire aut si pretium acceptum sit pars furti (communis *DD. Sot. Navar.* aliique cum Laym. *cit. c. n.* 9. Tamb. *l.* 8. *tract.* 4. *c.* 2. §. 6. *n.* 5. Ratio patet ex dictis: Quia acceptio pretii tibi dati à fure, non te magis obligat ad impediendum damnum proximi, quam antea obligabaris: ergo si antea non obligabaris, nec ex justitia obligaberis postea: & consequenter, quia non peccas contra justitiam, etiam sumpto pretio non impediens, sed contra Charitatem tantùm, nullam contrahes obligationem restitutionis. 53

III. At, quid si tu accipiens pretium, tua promissione tacendi furem animosiorem reddas, qui aliàs ex timore tui impedimenti absterritus fuisset à furando: Resp. Tunc te obligari ad restitutionē damni tanquam veram causam participantem, seu adjuvantem ad furtum, affirmant communius DD. Petrus Navar. *l.* 3. *c.* 4. *n.* 132. Less. *cit. dub.* 10. *n.* 68. Laym. & *alij cit.* ac omninò probabilius. Negat tamen *Tamburinus* modò *cit. n.* 6. hac ratione: Quia quod tunc fur reddatur animosior, non ex tua aliqua positiva actione oritur, sed solùm ex omissione negativa, quæ omissio non reddit ex se 54

anime-

animosiorem furem, sed ipse utitur hac omissione tua ad majorem suam securitatem in furando: ideóque tu non poteris censeri causa positiva cooperans vel participans ad damnum, quamvis accepto pretio promittas non impedire. Non audeo hanc opinionem, vel sententiam damnare, sed consideranti relinquo.

55 IV. Denique: Quid eo casu obligeris furi pretium danti, colliges ex dicendis *in septimo Præcepto, ubi de acceptis ob turpem causam* fusiùs. Hic breviter habes: Si pecunia hæc data fuit non liberali animo donandi, sed cum pacto obligandi te, ne impedias, clames, manifestes &c. (sive ex Charitate, sive ex justitia obligeris impedire) equidem ante impletum opus, quando res adhuc est integra, id est, si adhuc potes impedire damnum, vel facere, ut damnum illatum resartiatur, v. g. res ablata recuperetur, teneberis omninò rescindere pactum illud improbum, pretióque furi restituto, damnum impedire. Post impletum autem opus, & damnum jam illatum, quod ampliùs impedire nequis, jam acceptæ pecuniæ dominium acquiris, adeóque furi restituere non teneberis, vendidisti enim illi operam tuam ipsi utilem, ac pretio æstimabilem, scilicet omissionem impediendi, quam omissionem poteras ponere, vel non ponere, & fortè non sine periculo suo posuisti, juxta latiùs dicenda ibidem.

Obligati ex justitia impedire.

56 TEnetur compensare damnum à se non impeditum: idque non tantùm ex dolo, vel malitia, si quis scilicet sciens, & volens ex industria, ac animo nocendi non impediat, sed etiam ex culpa lata, & gravi Theologica, *secundùm omnes*; & secundum communem sententiam etiam ex culpa levi, quando officium, vel contractus obligans ad impediendum, cedit etiam in commodum ipsius impedire obligati, quippè inde salarium vel proventus habentis: quamvis hic suo sensu etiam rectè dicatur teneri ex culpa lata tantùm, scilicet respectivè non absolutè: hoc est, ex tali culpa, quæ licèt absolutè in se, & respectu aliorum levis sit, respectu tamen eorum, qui ex officio, vel contractu, maximè lucrativo, obligantur impedire damna aliorum, reverà culpa gravis, & lata censeri debeat: ut optimè explicat Lugo *disp.* 8. *sect.* 9. Interim maneat probabilis Sententia allata suprà *sect.* 6. §. 4. & 5. Nimirùm non incurri obligationem sub mortali, nisi adsit culpa Theologica gravis, & mortalis. Cæterum etiam tales ex justitia, officio, vel pacto obligatos impedire damna aliorum, & à culpa gravi, & ab onere restitutionis excusari, si non impediant propter periculum gravis damni proprii majoris, vel æqualis, (uti certè est jactura gravis rei familiaris, famæ, vel honoris, & maximè vitæ) rectè monent post alios Molina *disp.* 735. *n.* 1. Tamb. *cit.* Ratio est: quia ordinariè cum tanto onere hæc officia non assumuntur, nec pacta ineuntur; nisi quid amplius speciale pactum exposcat, ut in milite tempore belli, & Parocho tempore pestis, vel subversionis ovium: item pactum assecurationis. Jam pro praxi frequentissima percurramus breviter casus particulares.

I. Principes, Magistratus, Gubernatores &c. 57
quibus ex officio incumbit procurare tranquilitatem, & indemnitatem civium, tenentur ad restitutionem omnium damnorum suâ culpâ, & negligentia secutorum: ut si non impediant damna à feris latronibus, aliisque perniciosis, illata subditis. Item Assessores, Canonici, Consiliarii, vel tacendo, vel se absentando, cùm possent, non impedientes iniquam constitutionem, electionem &c. Item Tutores, Curatores, Administratores bonorum, non impedientes damna pupillis, minorennibus, Ecclesiis &c. provenientia; omnia juxta communem DD. cum S. Thoma 2. 2. *q.* 62. *a.* 7. Item famuli domestici, quibus cura specialis domûs, aut rei familiaris commissa, vel demandata est: eo ipso ex officio, adeóque ex justitia, & sub onere restitutionis tenentur impedire damna, furta &c. sive ab extraneis sive à conservis, vel condomesticis inferenda: juxta communissimam apud *mox citandos.* Cujusmodi sunt domûs Præfecti, Oeconomi, Coqui, Cellarii, Granarii, & quivis, cui committitur cura loci, horrei &c. is qui Dominum comitatur quoad res, quas secum fert: is, cui datur clavis loci servanda, ubi res servantur. Et benè observat Lugo mox citandos, eo ipso, quo famulo, vel ancillæ Dominus, vel Domina tradit clavem ad apportandum aliquid ex loco clauso, cubiculo, cista, armario, cellaria, simul iis tacitè committi custodiam loci, & rerum ibi servandarum, sic, ut ex justitia, & cum onere restitutionis teneantur impedire furta vel damna inferenda, etiam à domesticis. Quod tamen quoad quantitatem intelligendum, juxta alibi dicenda de furtis domesticorum. Alii autem famuli, vel ancillæ, quibus ejusmodi cura demandata non est, adhuc videntur obligati impedire damna dominorum à furibus, vel personis extraneis inferenda, cùm iis hoc ipso, quo in familiam suscipiuntur, custodia domûs aliquo modo incumbat, ut ab extraneorum injuriis defendatur; adeóque obligabuntur ad restitutionem damnorum sub gravi culpa, vel dolo non impeditorum: ut contra *Molinam, Azorium, Bonacinnam*, & alios rectiùs docent *Pet. Navar.* Less. aliisque *cit.* Lugo *disp.* 19. *sect.* 3. consentiente Laym. *lib.* 3. *tract.* 4. 4. *c.* 5. *n.* 7. Obligabuntur ergo solùm ad restitutionem si non impediant fures extraneos, seu damna ab extraneis inferenda: non item, si non impediant furta domesticorum, vel conservorum; hos enim, si facilè possint, & non impediant, peccabunt solùm contra Charitatem. Quòd si tamen servus videat conservum convasare res Domini, ut noctu cum illis aufugiat, tunc obligari quemlibet ex justitia impedire, eo quòd tunc ille, qui fugam parat, censeatur ut extraneus, docet Lugo *hic cit. n.* 106. *fine.*

II. Custodes urbium, pagorum, agrorum, vi- 58
nearum, sylvarum, fluminum, piscinarum, gabellarum &c. per negligentiam gravem damnum inferri permittentes, aut fures, vel defraudatores, aut damna inferentes, non manifestentes obligantur ad compensationem damnorum inde directè secutorum parti læsæ, juxta communissimam. Mol. *disp.* 739. *n.* 5. Lugo *t.* 2. *de justit. disp.* 37. *sect.* 9. alii apud

apud ipsos. At quid de pœna, vel de mulcta, quàm reus solveret, si revelatus judici fuisset? Probabilissimum est, illos solos custodes, qui non sunt etiam judices, seu potestatem habentes exigendi ejusmodi pœnas, si transgressores vel solùm non impediant, vel inquirere, ac deprehendere negligant, aut deprehensos non manifestent ad pœnam debitam, illos non teneri ad restitutionem ejusmodi pœnarum, seu mulctarum. Ita Sylvest. *verb. restitutio.3. q.5. dub.7.* Nav. aliisque citatis Diana *p.3. tract.5. resolut.64.* & Tamb. *lib.8. tract.4. c.2. §.6. n.12.* Ratio est: Quia ejusmodi pœna, seu mulctæ non debentur nisi post judicis sententiam, ante quam nullum jus acquisitum est Domino, vel Fisco: ergo quomodocunque sententia impedita sit, nihil debebunt illi custodes non manifestantes: nam ipsorum officium directè non est Dominum, vel Fiscum mulctis augere, sed solùm damna avertere, ad quorum proinde tantùm compensationem, si suâ incuriâ acciderunt, obligabuntur.

59 At quid de ipso Judice, vel exactore ejusmodi pœnarũ, seu mulctarum pecuniariarum, si illas exigere, sed ad eas condemnare negligant reos, jam deprehensos, manifestatos, vel convictos? Eos obligari ad restitutionem illarum mulctarum Domino, vel Fisco, docet communior, & utique verior Sententia *DD. Salonius, Mol. Joan. Medina P. Nav.* alii cum Laym. *cit. c.5. n.7.* Ratio urgens est: Quia tunc Domino, vel Fisco jam jus propinquum ad illam mulctam acquisitum est; idque Judex, vel Officialis, Exactor ex officio exequi tenetur: ergo si negligat, contra justitiam delinquit, & onus restitutionis loco reorum subibit. Contra tamen nec illos obligari ad illas compensandas mulctas, docent. *Less. Sanch. Vasq. Tannerus,* aliisque citt. Diana *p.3. tr.6. resolut.35.* & Lugo. *disp.37. Sect.8. n.97.* nec improbabiliter. Nam ratio antè paulò data de custodibus adhuc videtur urgere: quia reverà ante sententiam nullum jus ad illas mulctas Domino, vel Fisco acquisitum fuit; quàm proinde sententiam saltem post factum tutò in Confessionali sequitur Confessarius.

60 III. Insuper ipsemet reus de damno illato accusatus, & juridicè interrogatus, si crimen neget, & non fateatur veritatem, manet quidem obligatus ad resarcienda damna antea illata parti læsæ, & quæ ex negata veritate defacto ei eveniunt: at verò non contrahit obligationem solvendi mulctas Judici, vel Fisco, aut ipsi parti læsæ applicandas per sententiam Judicis, quas per negationem veritatis effugit: ut contra *Molinam* docent *Nav. Azorius, Vasquez,* aliisque citt. Tannerus *hic q.6. dub.2. n.76.* Ratio est: quia reus per Judicem interrogatus tenetur fateri veritatem solùm ex obedientia, & ex justitia legali, seu ratione juris, quod Communitas, & ejus nomine Judex habet ad publicam correctionem criminum boni communis causâ, ut ipsi crimina manifestentur secundùm ordinem juris: ex justitiæ autem legalis violatione non oritur obligatio restitutionis, ut suo loco vidimus. Non autem tenetur fateri reus veritatem ex justitia commutativa, seu ratione juris alicujus, quod haberet ille, cui mulcta pecuniaria applicanda erat: reus enim ex justitia commutativa solùm tenetur compensare damna à se illata; non autem procurare commodum Fisci, vel alterius partis: ergo negando veritatem mulctam subterfugiens, nulli infert injuriam, vel damnum, consequenter ad nullam restitutionem obligatus erit in conscientia ante aliam Judicis sententiam.

Quoad testem autem à Judice vocatum, & in- 61
terrogatum de damno ab altero illato, ita pro nunc breviter distinguendum. Si quidem falsum testimonium dicat cum damno innocentis, liquidum est, eum ad compensationem damni obligari. Si verò solùm fugâ, silentio, vel tergiversatione declinet, dissimulet, veritatem celet, non obligabitur ad compensationem damni ex intermissione sui testimonii parti innocenti vel læsæ, vel nocenti consecuti. Ex communi *Molina, Less.* aliisque cit. Laym. *eodem c.5. n.7. in fine.* Ratio est: quia talis falsum dicendo cum damno tertii liquido peccat contra justitiam commutativam, ideóque onus restitutionis incurrit: at verò veritatem solùm dissimulando, vel tacendo non peccat contra justitiam commutativam, cùm pars læsa, vel innocens nullum habeat jus cogendi ipsum ad exprimendam veritatem: sed solùm peccat contra Charitatem erga innocentem, contra obedientiam erga Superiorem, vel Judicem interrogantem, & ad summum contra justitiam legalem, contra Communitatem, quorum nullum inducit obligationem restituendi: ergo &c. Tutior quidem, non tamen æquè probabilis est opposita Sententia, Nav. *c.25. n.41.* Tolet *lib.5. c.31.* *Soti, Rebolli, Reginaldi,* & aliorum satis communiter talem adhuc obligantium ad restitutionem.

IV. De Confessario sive curato, sive non curato, 62
non impediente in pœnitentibus damna alicujus tertii, v.g. per injustum contractum, vel omissionem restitutionis, ita distinguendum est, Si quidam positivè consulat, suadeat, vel doceat, sive ex malitia, vel ignorantia crassa, restitutionem non esse faciendam, cùm tamen facienda sit; vel contractum aliquem justum esse, cùm tamen reverà injustus, vel usurarius sit &c. omninò tenebitur ad compensationem damni secuti tertio, quippè ad quod positivè cooperatus est: sed hoc in defectum ipsius pœnitentis, quem prius de errore monere debet, & si ipse possit, & velit restituere, liberabitur Confessarius, *secundùm omnes.* Quòd si verò solùm negativè se habeat, dissimulans, vel non injungens pœnitenti restitutionem faciendam ex quacunque causâ, negligentiâ, oblivione, ignorantiâ, verecundiâ, metu, vel etiam malitiâ, probabiliùs, & veriùs est, ipsum ad nullam teneri restitutionem. Ita contra *Nav. Angelum, Rosellam, & alios* docent *Valentia, Less. Sa, Faber,* aliisque citt. Tannerus *cit. q.6. dub.2. n.65.* Laym. Ratio est: Quia administratio Sacramenti pœnitentiæ directè solùm obligat Confessarium ad procurandum bonum spirituale pœnitentis, idque ex justitia vi officii, & muneris sui; non autem ad procurandum bonum temporale tertii; neque etiam illi cum aliis tertiis personis in ordine ad sua debita temporalia consequenda, vel

damna

damna impedienda expressa, vel tacita conventio, vel pactum intercedit; ergo respectu illorum aliorum non obligatur ex justitia, sed solùm ex Charitate, consequenter non incurret obligationem compensandi damna in confessione pœnitentis non impediat. Nota tamen, si pœnitens Confessarium interroget, an tali casu v. g. sit restitutio facienda, ejusque silentium, vel dissimulationem pro responso negativo habeat, sicque restitutionem debitam omittat, omninò censebitur Confessarius tacitè consulere, adeóque cooperans positivè ad damnum tertii, ideòque juxta prædicta restitutioni obnoxius.

§. IX.

Idq; secundùm proportionem influxûs, seu causalitatis in damnificando.

63 Ita nimirum tenentur restituere causæ cooperantes ad injustam damnificationem alterius secundùm proportionem influxûs, seu causalitatis in damnificando, ut quæ totum damnum sua causalitate vel influxu attigerunt, teneantur restituere in solidum, hoc est, totum damnum illatum compensare; singulæ tamen in defectu aliorum, si nimirum alii non solvant suas partes; quæ verò non totiùs damni causa fuerunt, sed partis tantùm, teneantur compensare pro rata sua, seu pro parte damni à se dati tantùm. Hæc est regula generalis & mensura restitutionis à causis cooperantibus faciendæ apud DD. *Ratio* autem patet: Quia tota radix restitutionis ex delicto est causalitas, seu cooperatio ad damnum injustum alterius: tanta ergo erit obligatio restituendi, quanta fuit causalitas, vel influxus in damnum, scilicet respectivè totalis, vel partialis. Et hinc pono claras regulas speciales.

64 *Prima Regula*: Causa cooperans totalitate causæ, quæ scilicet causat totum damnum, tenetur quoque compensare totum damnum in solidum: nimis certum, & notum ex terminis. Potest autem quis dupliciter esse causa totius damni. 1. Sic, ut ipse solus per se, & sine alterius auxilio, vel concursu totum damnum inferat, & sic eo ipso non erit causa cooperans, sed simpliciter totalis ac principalis, atque ad restitutionem totius damni obligari, & pueris, & rusticis notum est. 2. Sic, ut defacto quidem cum alterius auxilio damnum inferat, ita tamen, ut etiam sine alterius adminiculo, totum damnum ab ipso solo fieret: ut si duo hominem occidentes singuli lethale vulnus infligant: Si duo consulant furtum, ita ut uniuscujusque consilium solum sufficeret, & sufficienter moveret: si duo onus furtivum asportent commoditatis gratiâ, quilibet tamen solus etiam asportaret &c. Et sic rursùs certum est, singulos teneri ad compensandum totum damnum in solidum, posito, quòd alter suam partem nequeat, vel non velit restituere, quia quilibet est vera causa totius damni. Nec de hoc ulla est controversia.

65 *Secunda Regula*: Causa cooperans partialitate effectûs tantùm, quæ scilicet solùm per se partem damni causat, absque ullo influxu, vel dependentia ad alias causas fortè etiam concurrentes ad damnum, tenetur solùm restituere pro rata parte sua, non autem pro eo, quod alii, quamvis eodem tempore, loco, vel occasione, intulerunt, v. g. Ingrederis vineam uvas rapturus, vel carpturus, eodem tempore alii, absque tamen omni tuo consensu, vel concursu, eandem ingrediuntur, & auferunt; es causa damni partialitate effectûs tantùm, ideóque pro tua tantùm parte restituere obligaris. Item pluribus ex domini dolio exhaurientibus, vel de pecunia furantibus, si ut superveniens etiam parum, vel multum fureris; peccabis pro ratione materiæ mortaliter, vel venialiter, neque plus restituere teneberis, quàm accepisti: quia nullo modo fuisti causa influens in totum damnum ab aliis aggregatum, sed solùm quoad partem tuam. Communis DD. cum Molina *disp.* 734. Lugo *disp.* 16. *Sect.* 3. §. 2. Sylv. *verb. restit. q.* 6. Laym. *cit. c.* 6. *n.* 1. alii apud ipsos, & specialiùs probabitur *in septimo Præcepto.*

Regula tertia: Causa cooperans partialitate causæ tantùm, quæ scilicet defacto quidem influit cum aliis in totum damnum consilio, vel auxilio ita tamen, ut sine ejus cooperatione, vel concursu, à reliquis defacto cooperantibus absque alia nova causa superaddita, adhuc poneretur totus effectus, seu totum damnum inferretur: tunc illa, & quælibet rursùs solùm obligatur ad restitutionem pro parte rata, seu tantùm, quantum ipsa suo concursu, judicio prudentis æstimando, damnum intulit. Ita expressè pluribus citatis Lugo *tom.* 1. *de just. disp.* 19. *Sect.* 2. *à. n.* 80. Dicastillus *lib.* 2. *de restit. tr.* 2. *disp.* 4. *dub.* 2. Tamb. *cit. lib.* 8. *tr.* 4. *c.* 2. §. 8. *n.* 5. Atque hoc sensu vera est sententia *Navarri Angeli, Sylv.* aliorum cum Lessio *cit. l.* 2. *c.* 13. *dub.* 4. *n.* 37. qui absolutè docent, quando plures causæ non principales concurrunt ad idem damnum injustum, v. g. in bello injusto gregarii milites, singulos teneri ad partem pro rata sua. *Ratio est*: Quia cum tota radix obligationis restituendi ex delicto sit causalitas, seu influxus in damnum illatum, non debet esse major obligatio, quàm sit ipse influxus in damnum: ergo qui solùm partialiter, & diminutè concurrit, & influit ad damnum, etiam sine suo concursu secuturum, etiam partialiter, & diminutè solùm restituere obligabitur: neque est rationabile, ut ex partiali, & diminuta cooperatione tenearis ad restituendum totum. Sicut enim, qui partialiter concurrit partialitate effectûs, v. g. auferens decem, aliis auferentibus nonaginta, licèt concurrat ad totum damnum, quia tamen partem solùm damni causat, partem solùm restituere tenetur, etsi sine suo concursu totum damnum, v. g. centum, non esset illatum à cæteris, sed nonaginta tantum: ita sanè à fortiori, qui partialiter concurrit partialitate causalitatis ad totum damnum, quod tamen totum damnum sine ejus concursu adhuc illatum fuisset, à reliquis causis, non ad totum, sed ad partem tantùm damni suæ causalitati proportionatã compensandam tenebitur. Unde quando plures consulunt, vel hortantur ad damnum injustum, ita tamen, ut quamvis alter defacto omnium consilio, vel hortatu motus fuerit, tamen etiam, hoc vel illo, vel quocunque in particulari non consulente ad-

huc damnum fuisset illaturus, singuli solùm debebunt pro parte rata, quantum scilicet damnum prudenter judicabitur commensurari ad hujusmodi consilium, vel adhortationem. Et idem in similibus. Vides jam, hanc regulam reipsa coincidere cum prima. Intellige autem semper (uti notanter dixi) si totum damnum sine unius concursu adhuc illatum fuisset à reliquis de facto cooperantibus sine aliqua causa superaddita; quando enim unus ita concurrit ad damnum inferendum, ut à reliquis causis de facto cooperantibis illatum non fuisset, tenebitur ad restitutionem in solidum, nihilo obstante, quod si ipse non concurrisset, alius non defuisset, qui loco ejus concurreret: quia ille defacto jam vera fuit causa totius damni illati, *juxta dicta ita superiùs.* Unde jam supra notatum est, eum qui in consilio damnoso alteri suffragium suum dat cum prioribus intra numerum requisitum ad decisionem; teneri ad totum damnum inde secutum: quia una cum suo suffragio impleto numero, jam efficaciter damnum illatum fuit, quod ab illo numero defacto suffragante, sine suo suffragio inferri non potuisset: nihilo obstante, quòd si ipse suffragatus non esset, alio ex sequentibus id ipsum suffragante, adhuc eadem sententia lata, & damnum illatum fuisset. Quod etiam resolvit *Lugo cit.*

67 *Quarta Regula*: Causa cooperans partialitate causæ quidem, eo quòd sola, sine concursu aliorum, damnum non causaret, at simul totalitate effectûs, ita scilicet, ut sine illius concursu, vel influxu totum damnum non fieret à reliquis, omninò obligatur ad restitutionem totius damni in solidum, posito nimirùm, quod alii cooperantes suas partes restitutionis contribuere non possent, vel non vellent. Sic expressè Authores supra cit. Atque hoc sensu vera est Sententia DD. *Cajetani*, *Medinæ*, *Soti*, *Laym.* aliorum, qui absolutè, & indistinctè asserunt, quoties causa cooperans influit in totum effectum, seu damnum, teneri ad restitutionem in solidum. Et colligitur ex *L.* 21. §. 9. *ff. De furtis.* Ubi dicitur: Quando plures portant pondus aliquod, quod nullus per se portare sufficeret, tunc omnes teneri in solidum ad restitutionem ex actione furti. *Ratio est*: Quia obligatio restitutionis, sequitur causalitatem damni: atqui in proposito, singulæ causæ partiales, moraliter loquendo, æquivalent totalibus: licèt enim singulæ seorsim non ponant, nec possint ponere totum effectum physicè, moraliter tamen singulæ eo ipso censentur ponere totum effectum; quia singulæ possent, & deberent impedire totum effectum subtrahendo suum concursum vel auxilium, sine quo damnum non fieret, nec fieri posset, ut supponitur: si ergo se non subtrahat, vel non impediat totum, quod certè posset, & deberet, ipsi imputabitur etiam totum damnum: prout etiam optimè respondet Vasq. Opuscul. moral. *c.* 9. *dub.* 2. *n.* 35. his verbis: *Dices*: *Quomodo, si istæ sunt partiales causæ, tenentur ad totum? Resp. quòd partiales causæ sunt: sed unusquisque est in causa, quare totum fiat; in sua enim voluntate fuit, ut nihil fieret, si ipse desisteret, cùm alius non posset: & ideò in solidum tenetur quacunq; partialis causa.* Hæc ille sapienter. E. g. Duo pondus grave surripiunt, quod unus solus nec ferre, nec consequenter surripere posset: singuli sunt causa partialis, & tanquam causa adæquata damni illati, ideòque singuli obligantur in solidum ad totum damnum compensandum, altero nimirum non valente, vel nolente, contribuere: quia quilibet, si se subtraxisset, prout debuit, totum damnum impediisset. Item si requiruntur decem suffragia ad decernendum injustum damnum, ut novem non sufficiant, omnes decem suffragantes tenebuntur in solidum ad compensationem, ob eandem rationem; non autem ulterius obligabitur undecimus, & cæteri; quia hic damnum impedire ampliùs non potuisset, ut alibi, & supra jam notatum est. Item si duo ingrediuntur ad furandum, ita ut unus sine altero non ingrederetur: si duo ad invicem se animent ad inferendum damnum, neuter solus ausurus &c. uterque in solidum obligabitur, altero non potente, vel nolente compensare suam partem: & ita in similibus innumeris. Imò etiam in causis negativis, seu non impedientibus damna, cùm ex justitia impedire tenerentur: ut si sint multi famuli, quibus incumbat cura domûs, & nemo impediat furem v.g., cùm tamen impedire possent resistendo, clamando &c. omnes obligabuntur in solidum. Sic Lessius, Vasq. *cit. c.* 9. §. 3. *dub. ult.* Tamb. *hic c.* 2. §. 6. *n.* 9. Ratio est: Quia vel singuli seorsim poterant impedire totum damnum, & tunc palam singuli obligabuntur directè: vel singuli non poterant quidem seorsim, poterant tamen simul adiuti à conservis, & tunc rursus obligabuntur: quia quilibet ex justitia tenebatur advocare, adjuvare, vel animare cæteros ad resistendum, vel repellendum furem; quod si nullus fecit, omnes de damno rei sunt. Sed quid si singuli prævideant, vel credant conservos etsi vocatos, non tamen accursuros ad impediendum? Respondet *Tamb.* ibidem, adhuc singulos obligari in solidum: quia cum singuli non clamaverint, singuli fuerunt causa injusta, unde conservi putârint se non posse solos impedire damnum, & alios conservos non accessuros, & sic defacto damnum non fuit impeditum ex culpa singulorum. Sic ille rectè. 68

Ex dictis patet: quid dicendum de militantibus in bello injusto. Certum est ante omnes ad totum damnum illatum compensandum teneri ipsum Principem, vel belli Ducem tanquam causam principalem totius damni secuti. At verò in defectum Ducis, alii milites subditi non tenentur ad restitutionem totius in solidum, sed solùm pro parte rata, quantum scilicet quisque sua cooperatione comparatione cæterorum, damnum ipse intulisse, prudenti judicio censeri potest: maximè autem id, quod ex tali bello injusto ad ipsum pervenit: aut si ipse proprii comodi causâ particulare damnum aliquod intulit. Ita communissima DD. Nav. *c.* 17. *n.* 20. Ubi se ita respondisse profitetur militi secuto Ducem Borbonium in direptione Urbis. Vasq. *de restitut. c.* 9. §. 1. *dub. n.* 36. Less. *dub.* 4. *n.* 37. Diana, Lugo, Tamb. *cit.* §. 8. *n.* 8. Ratio supra dicta est: quia singuli milites etsi cooperentur partialiter ad totum damnum, v.g. cladem, expugna-

gna-

gnationem &c. reverà tamen singuli non sunt causa totius damni: quia de unoquoque seorsim verum est dicere, quod sine ejus concursu adhuc à reliquo exercitu totum damnum illatum fuisset: ergo non tenetur ad compensandum totum damnum, sed partem ratam suæ cooperationi correspondentem tantùm. Neque hic sequitur damnum mansurum incompensatum; si enim omnes pro parte rata restituunt, utique totum damnum compensabitur. Neque his adversatur, quòd secundùm sacros Canones, & communem sententiam DD. singuli etiam gregarij milites bellantes in bello injusto, factis homicidiis, etiam unico incurrant irregularitatem. Dispar enim est ratio restitutionis, & irregularitatis: quia onus restitutionis nascitur ex ipsa natura damnificationis, & ideò juxta modum damnificationis debet onus illud mensurari: atqui non æquum est, ut quando ego sum causa debilissima alicujus damni (qualis reverà est miles quilibet respectu damni à toto exercitu illati) totum damnum restituere teneri. Irregularitas autem est pœna ab Ecclesia illata, ideoque juxta Ecclesiæ regulam mensurari debet: Lex autem Canonica imponit eam pœnam cuicunque, qui quomodocunque sive totalis, sive partialis causa est homicidij injusti, semper enim indecens est: talem in Sacris ministrare: homicidia autem fiunt ab exercitu toto, cujus quilibet miles pars est, etsi debilissimè in illa homicidia influens, vide Lugo *cit. n.* 94.

§. X.

Et ordine proportionato causalitati, & cooperationi suæ &c. Nimirùm

91. Ante omnes primo loco restituere tenetur quomodocunque cooperans, principaliter, vel secundario is, qui ex injusta damnificatione lucrosa aliquid possidet, qui illud ipsum, vel si mala fide absumpsit, ejus valorem unà cum augmento, fructibus, & interesse, (juxta dicta de possessore malæ fidei) restituere debebit. Communis DD. apud citt. Molina. *disp.* 718. Vasq. *cit. dub.* 3. *n.* 53. Laym. *cit.* 6. *n.* 1. Ratio patet: Quia possidens quomodocunque rem alienam scienter, tenetur restituere ratione ipsius rei acceptæ, quæ est omnium prima & potissima causa restitutionis. Quòd si ergo res ablata divisa erat inter partes damnificantes, singuli suas partes habitas contribuere tenebuntur, aut ipsi domino, aut alteri fortè totum restituenti, in foro conscientiæ: etsi in foro externo ei actio non concedatur juxta L. 2. & 3. *ff. De condictionibus ob turpem causam.* Excipe: Nisi de mandato alterius damnum aliquis intulerit, & in pretium, vel mercedem rem alienam, ejusve partem acceperit: nam tunc mandans etiam ante hunc tenetur restituere: quia tunc ipse est causa principalis damni, quæ semper prior est obligata, ut mox videbitur: neque illi tunc exequens aliquid contribuere tenebitur, sed tantùm in ejus defectum ipsi domino. Similiter etiam quando principalis, vel ejus cooperans totam rem alienam aliorum cooperatione ablatam sibi acceptam restituit, nullus sociorum tenebitur ei aliquid restituere: quia tunc nullus ab eo aliquid accepit, neque aliquid lucri ex ablatione illa percipit, ut supponitur.

II. Inter causas cooperantes principalis damnifi- 70
cans, censetur mandans, isque ante omnes alios cooperantes in solidum restituere tenetur, & in defectum hujus primò executor. Communis. D. *Thomas, Less. Layman, Lugo*, locis citatis. Ratio est: Quia actio magis tribuitur agenti principali, quam exhibenti ministerium, vel secundariò tantùm cooperanti: mandans autem semper est agens principale, alij omnes secundariò tantum cooperantes: ergo mandans ante omnes, etiam executorem, restituere tenetur. Intellige autem semper de mandante cum authoritate, cui nimirùm exequens aliquo modo subjiciatur, qualis est dominus, Pater Superior, respectu servi, filij, subditi &c. nam si alius jubeat nulla jubendi authoritate præditus, non erit propriè præceptum, sed magis consilium: executor autem præcedit consulentem in debito restitutionis, ut mox patebit. Sic expressè L. 37. *ff. ad Legem Aquiliam. Liber homo, si jussu alterius injuriam dederit, actio erit cum eo, qui jussit, si jus habuit imperandi; quia si non habuit, cum eo erit agendum, qui fecit.* Excipe tamen: Nisi talis absque authoritate præcipiens metu, vel fraude alterum ad damnum inferendum inducat, aut exigat, ut in sui gratiam damnum inferat, quod alioquin non inferret: tunc enim ille censebitur author principalis damni illati, ideoque etiam ante executorem restitutioni obligatus. *Denique* si damnificantes omnes fuerunt causæ principales, ut si plures communi consensu condixerunt ad furtum, latrocinandum, injustè bellandum &c. tunc singuli ad compensationem totius damni per se primò obligabuntur. *juxta L. Si plures ff. De dolo.* Quia singuli sunt causa totius damni. Quòd si tamen unus totam restitutionem fecit, rursus à reliquis pro rata in foro conscientiæ reperere poterit, ut *n. præced. dictum.* Eodémque modo dicendum, si executor in damno inferendo non solo mandato jubentis, sed etiam ex se motus fuit, suum etiam negotium agens, ut ideò meritò concausa principalis in damno inferendo, & ideò æquè primo restitutioni obnoxius censeri debeat, ut post alios bene observat Tamb. *cit.* §. 7. *n.* 4.

III. Si inter causas cooperantes ad damnum aut 71
nulla adfuit causa principalis mandans, vel cogens, aut si adfuit, in ejus defectum restituere non valentis, vel non volentis, tenetur primo loco restituere executor ante omnes alias causas secundarias cooperantes, utpote consulentem, consentientem, participantem, adjuvantem, non impedientem &c. Communissima apud citt. Mol. *disp.* 737. *n.* 4. Ratio patet: quia executor est causa immediata, & physica damni illati, ad quod non movetur principaliter, & coactivè, sicut à mandante, sed merè voluntariè inducitur, & adjuvatur ab aliis causis secundariò cooperantibus, scilicet consentiente, consulente &c. *Tandem* in defectum & mandantis, & exequentis, ultimo loco tenentur restituere reliquæ

quæ causæ cooperantes supra enumeratæ: nimirum consulens &c. Et quidem omnes æquè primò, sic comparentur ad se invicem, quia una non influit in aliam, aut agit ex motione alterius; si verò comparentur ad ipsum effectum, seu damnum causatum, servabunt ordinem restituendo secundùm proportionem causalitatis, vel influxûs majoris, vel minoris in effectum, seu damnum, ità ut illa plus, vel prius restituat, quæ prius, vel magis induxit in damnum secutum. v. g. magis, vel prius movens operantem ad damnum inferendum: idque vel in solidum, vel pro rata, juxta dicta §. *praeced.* Generaliter autem inter causas secundarias cooperantes priori, & potiori obligatione tenentur positivè cooperantes ad damnum illatum, scilicet illæ quinque, *consulens, consentiens, palpans, recipiens, participans*: Et tandem in defectum horum, causæ negativè tantum cooperantes, seu non impedientes scilicet *mutus, non obstans, non manifestans*: ut ex communi notat *Vasq. Less. Laym. ll. cc.* Ratio clara est: quia sine dubio plus influit in damnum positivè cooperans, quàm non impediens tantùm.

72 IV. Quando causa principalis damni, scilicet mandans, vel in ejus defectum, executor totum damnum illatum compensavit, & restituit, tunc executor, ac reliquæ causæ secundariò cooperantes, liberantur omninò à restituendo, non tantùm ipsi damnificato, omnium consensu, cùm totum ejus damnum supponatur jam compensatum; sed etiam ipsi principali, qui totum restituit, ita ut is ab executore, vel reliquis causis secundariis nihil exigere possit, nisi aliquid ex damnificatione possiderent, juxta dicta N. I. *Ita communis DD.* Ratio est. Quia executor, aliæque causæ secundariæ solum tenentur restituere in defectum causæ principalis, si nimirùm is putetur non restiturus, sive quòd non possit, sive quòd nolit: ergo ipso restituente, alij ad nihil tenentur etiam ipsi, quia volenti, imò jubenti, cooperantes in damnum, nullam fecerunt injuriam. Econtra verò, si una ex secundariis causis totam damni compensationem fecit, non liberatur causa principalis, in cujus defectum compensatio facta est; sed causa secundaria jus, & actionem acquirit repetendi à principali totum, quod expendit, atque ille expendere debuerat tanquam per se primò obligatus: ac in defectum illius, si restituere non possit, vel nolit, à reliquis concausis repetat pro rata singulorum, juxta communem doctrinam S. Thom. *a.* 6. *ad.* 3. *& art.* 7. *ad* 2. Scoti 4. *d.* 15. *q.* 2. *a.* 4. meique citati omnes, quos numerosè citant, & sequuntur Mol. *disp.* 737. Less. Lugo, Laym. *cit. c.* 6. *n.* 3. Ratio patet ab opposito rationi priori. Eadem ratione, si causæ principali damnificanti debitum restitutionis remittatur, vel condonetur, liberantur simul omnes causæ secundariæ cooperantes; non autem vice versa: juxta communem, Less. *lib.* 2. *c.* 13. *dub.* 5. Laym. *cit.* Lugo *disp.* 19. *sect.* 5. Ratio est: quia ruente principali, ruit accessorium; non econtra ruente accessorio, etiam principale tollitur: ergo debitum remissum principali censetur simul remissum causis secundariis, & accessoriis; non autem econtra, debitum remissum causæ secundariæ censetur etiam remissum causæ principali: quippe quæ per se primò obligatur ad restitutionem independenter à causis secundariis, & accessoriis: adeoq; tunc adhuc obligabitur principalis ad restituendum totum, scilicet majorem partem ipsi læso, vel damnificato, & suam partem ipsi, cui debitum remissum est: quia remissio à domino facta est in favorem remissi: reliquæ autem causæ secundariæ, quibus nihil remissum est, casu quo in defectum principalis restituere tenentur, non obligabuntur ad totum, quia debet tolli illa pars, cujus remissionem una cum causa obtinuit: uti ex *Dicastillo* rectè observat *Tamb. l. c.* Eodemq; modo dicendum, si plures æquè primò, & principaliter damnificent, & ad restitutionem obligentur: tunc enim uni condonato debito, non ideò simul condonatur aliis; adeoque reliqui manent obligati, sed similiter non ad totum, sed detracta illa parte, cujus remissio facta est.

SECTIO II.

Cui restitunndum?

SUMMARIUM.

73. *Debita certa, & incerta.*
75. *Certa debita ordinariè restituenda sunt Domino, nisi rationabilis causa excuset (Quales*
76. Usque ad n. *80. enumerantur qaatuor.)*
80. *Aut justo possessori, cui res debita, vel ablata est; nisi rursus rationabilis causa excuset, uti à*
81. Usque ad n. *85. in quatuor casibus videbis.*
85. Usque ad n. 89 *Imò si res restituenda nocitura sit Domino, eam ei non restituere obligatur. saltem ex* Charitate.
89. *Ac etiam* ex justitia; *si eâ mox certò abusurus sit Dominus contra* justitiam *in damnum alterius.*
90. Usque ad n. 93 *Solvuntur tres objectiones.*
93. *Si verò re restituenda Dominus abusurus sit contra alias tantùm virtutes, tenetur eam debitor non reddere ex Charitate solùm.*
96. *Nisi rursus rationabilis causa excuset (ubi quæ, & quanta esse debeat?)*
97. *Defuncto Domino, res restituenda est hæredibus.*
98 Usque ad n. *101. Quid, si nulli adsint hæredes?*
101. *Debita incerta ex delicto formali contracta, v. g. per simoniam, usuras, injustos contractus, defraudationes, furta, rapinas &c. si dominus ignoretur vel ita absens sit, ut ei restitui non possit, restitui debent pauperibus, vel applicari ad pias causas.*
103. *Prius autem facienda est sufficiens inquisitio veri domini.*
104. *Quâ præmissâ, & re jam sic erogata, etsi postea Dominus compareat, ad nihil amplius tenetur restituens.*
105. & 106. *Quinam intelligantur nomine pauperum?*
107. *Possessor bonæ fidei, ubi agnoscit rem esse alienam, sed dominô ignotô, vel ita se habente, ut ei restitui non possit, probabiliter etiam restituere debet pauperibus, vel applicare ad pios usus.*
108. *Tamen æquè probabiliter eam sibi retinere potest.*
109. *Et domino comparente, solùm restituere tenetur, quantum factus est ditior.*
110. Usque ad n. *113. Idem omninò dicendum est de rebus inventis domino non comparente post factam diligentem inquisitionem.*
113. *Quæ eò major & diuturnior esse debet, quò majoris momenti est res perdita.*
114. *Quousque quis talis rei inventæ dominum incertum expectare debeat?*
116. *Quando damnum illatum est immediatè ipsi Communitati, restitutio facienda est ipsi communitati immediatè, non particularibus civibus, vel personis.*
117. *Secus, si illatum civi, vel personæ particulari.*

Restitu-

73 **R**Estitutionem deinceps latè accipimus pro redditione cujuscunque debiti, *sive ex contractu*, ut emptione, mutuo, commodato, deposito &c. *sive ex delicto*, aut formali ratione injustæ damnificationis; aut materiali tantùm, seu ratione rei acceptæ facienda à possessore bonæ fidei, postquam cognitum, rem esse alienam, qui tunc incipit esse malæ fidei. Debita porrò tam ex contractu, quàm ex delicto, alia sunt certa, quorum scilicet dominus scitur, ut ei restitui possint: alia sunt incerta simpliciter, quorum nimirùm dominus omninò ignoratur, vel etsi fortè sciatur, illi tamen restitui nunquam posse putantur: Alia sunt incerta secundùm quid, quorum dominus in confuso cognoscitur, ut si sciatur esse unius è duobus, vel aliquorum ex communitate aliqua, nesciatur autem cujus, aut quorum determinatè sit. Priori modo dicitur dominus ignotus: secundo modo dicitur dominus incertus. His notatis sit

ASSERTIO II.

74 **D***Ebita certa ex quocunque delicto, vel contractu ordinariè restituenda sunt immediatè Domino, vel justo possessori, cui res ablata vel debita est; (nisi rationabilis causa aliud postulet, vel permittat) quin etiam debent non restitui Domino, vel possessori, si res restituenda nocitura sit; & quidem ex justitia cum onere restitutionis, si re illa Dominus abusurus sit in damnum injustum aliorum, vel Communitatis: Ex Charitate autem solùm, si contra alias virtutes abusurus sit, nisi rursus rationabilis causa excuset. De functo Domino restituendum hæredibus: quibus deficientibus debita illa tanquam bona vacantia & verè derelicta jure naturæ primò occupanti, adeoq; ipsi debitori cedunt, (nisi jus positivum, vel legitima consuetudo aliud decernat) Debita autem simpliciter incerta ex delicto formali in pauperes, vel pios usus eroganda sunt. Idemq; valde probabile, & tutissimum de incertis debitis ex contractu, vel re accepta tantùm; non minùs tamen probabile, ea posse retineri à debitore, ac possessore bonæ fidei; quemadmodum & inventa post sufficientem inquisitionem Domino non comparente: Secus dicendum de debitis incertis secundùm quid; hæc enim inter Dominos incertos dividenda erant.* Authores dabimus explicando singula.

§. I.

Debita certa ordinariè restituenda sunt immediatè domino.

75 **O***Mnes.* Ratio patet ex natura restitutionis. Restitutio enim est actus justitiæ commutativæ, per quam constituitur æqualitas inter personas habentes inæqualitatem: atqui ipse dominus, cui res ablata, vel debita est, habet inæqualitatem, quia minùs habet, quàm ei debeatur: ergo ei immediatè restitutio facienda est. Sed dixi: *Ordinariè*: Nimirum, *nisi rationabilis causa excuset*: Quatruplex enim assignatur potissimùm causa excusans debitorem ex contractu vel delicto, quo minùs domino, vel possessori immediatè restituere teneatur.

Prima, & potissima causa est: Si aut ipse dominus vel creditor nolit sibi restitui, utpote quia debitum expressè vel tacitè remisit, vel ad alium remisit; aut si impossibile sit debitum reddi ipsi domino, vel creditori, utpote, quia vel defunctus est, vel ita absens, ut ei non possit reddi sine majori sumptu, vel incommodo, quàm ipsa res valeat. Quoad defunctum mox infrà §. 4. Quoad reliqua dicemus generaliter suo loco de causis excusantibus à restitutione. 76

Secunda causa: Si restitutio cessura sit in illius, vel alterius personæ, vel Communitatis detrimentum: tunc enim eò usque potest, & debet differri restitutio, aut res restituenda tuto loco reponi. Communissima cum *D. Thoma, Scoto citt.* Ratio est: quia restitutio ordinatur per se ad bonum proximi, & Communitatis; ergò si ex restitutione secuturum esset damnum, vel ipsius creditoris, vel alterius, aut Communitatis, cessat pro tunc obligare præceptum restitutionis, cessante scilicet fine, (quin potiùs incipit obligatio pro tunc non restituendi, de qua mox §. 3.) Deinde non agitur de omninò omittenda restitutione, sed tantùm de differenda: at quæ major ratio differendi esse potest, quàm velle exspectare bonum, & utilitatem ipsius domini tum corporalem, tum spiritualem, ne scilicet re sibi restituta, in corpore, vel anima noceat? ergo &c. 77

Tertia causa ipso jure liberandi se à restitutione est compensatio debiti alia ratione difficulter recuperandi. Quia ut dicitur *L.* 3. *ff.* de compensat. *Interest nostra potiùs non solvere, quam solutum repetere.* Imò compensatio solutionis instar esse censetur in Jure L. si debitor ff. Qui potiores in pignore. *Nihil interest, solveritne aliquis, an compensaverit.* Huc referri debet, quod in probabili Sententia diximus suprà *sect.* 6. §. 8. posse nimirùm aliquem rem furtivam emptam non domino, sed furi restituere ad recuperandum suum pretium, séque indemnem servandum. 78

Quarta causa est: Si quis solvat creditori sui creditoris ex rationabili causa, tunc enim in foro conscientiæ saltem liberatur ab obligatione restitutionis ipsi domino facienda. Communis DD. Molin. *disp.* 741. Laym. *cit. c.* 9. Ratio est: quia tali modo adhuc servatur æqualitas, ut nimirùm quilibet habeat, quantum debet habere. Nec meus creditor debet, vel potest esse rationabiliter invitus, quòd ex rationabili causa ipsum præveniendo, solvam ejus creditori, nimirùm ad ejus damnum avertendum, quippè aliàs suum debitum difficulter recuperaturo: quia ipsemet in simili casu ejusmodi solutionem à sui creditoris creditore jure exigere posset. Deinde si creditor mei creditoris debitum suum liquidum, neque via judicii, neque alia ratione à debitore consequi possit, potest uti occulta compensatione tantundem de ejus bonis accipiendo, quantum ejus debitum valet: ergò etiam ego ei ad id consequendum cooperari possum, eique solvere id, quod ego ejus debitori debeo: modò interim caveatur, ne eidem debitor, ejúsve hæredes, hujus solutionis ignari, postea iterùm solvant. Aut econ- 79

econtrà alia ratione: Si ego Titio debeo centum ex mutuo: Titius similiter debeat centum Cajo: possum ego Cajo numerare centum, ut cedat, vel vendat mihi ius crediti adversùs Titium debitorem suum, & creditorem meum, & sic uti compensatione debiti aliàs difficulter recuperandi; uti cum aliis notat Less. *c. 16. dub. 5.* Intellige autem semper: *in foro conscientiæ: & subsistente justa causa.* Nam in foro externo hoc tantùm locum habet, quando debitum ex eadem causa procedit, seu quando debita sunt ejusdem rationis. Ut si conducam domum à Titio, quam is ipse conduxerat à Cajo; tunc pensio mihi constituta in defectum Titii est obligata Cajo primo locatori: quare si solvam Cajo, sum liberatus a Titio, juxta *L. Utrum præsente. ff. de constituta pecunia.* Denique si nulla rationabilis causa subesset, neque in foro conscientiæ locum haberet: quia tunc meus creditor esset rationabiliter invitus, quòd sine causa lædatur jus suum per se ipsum solvendi, & modo sibi placito, suo creditori.

§. II.

Aut justo possessori, cui res debita, vel ablata est.

80 NOn enim soli ipsi domino proprietario, & directo rei ablatæ res restituenda est, sed etiam ipsi justo possessori, ut sunt usurarius, commodatarius, conductor, Emphitenta &c. Item administrator, Procurator, Dispensator, Tutor, Curator, Depositarius, pignus habens, Custos rei sibi creditæ, v. g. sartores, Aurifices &c. respectu materiæ laborandæ; lotores & lotrices respectu pañorum, vel vestimentorum lavandorum; qui ergo ab hujusmodi possessoribus aufert rem, iisdem immediatè, & non domino proprietario restituere debet: quia licèt rei dominium non habeant, tamen ex pacto & justo titulo habent jus illam rem usurpandi, servandi, detinendi, custodiendi: ergò sicut iis auferens injuriam infert injustè privando eos justa possessione rei plerumque non sine periculo, damno vel lucro cessante, ita iis immediatè restituere debet, & non ipsi domino. Sed intellige hìc rursus, quòd dixeram *ordinario: & nisi rationabilis causa excusset*: ut in sequentibus casibus.

81 I. Si nihil intersit eorum, à quibus res ablata est, quòd non sibi, sed statim rei domino restituatur, si nullum scilicet inde damnum incurrat: Aut è contra: si domini intersit, ut res ablata sibi immediatè, & non priori possessori restituatur: ut si is valdè suspectus esset, aut probabiliter existimetur rem domine malè absumpturus, aut non redditurus, nisi cum domini injuria: tunc enim si sine illius majori damno, vel infamia fieri possit, major ratio habenda erit domini, eique, quod suum est, restituendum. Ita *Sotus Navar.* uterque, aliis cit. Sanch. *lib. 7. moralium. c. 19. n. 110.* Laym. *c. 9. n. 3.* Qui rectè inferunt, Quòd bona Ecclesiæ non Prælato dissipatori, sed Ecclesiæ, vel Capitulo restituenda sint: eò quòd jus administratoris se non extendat ad dissipandum.

II. Quando ii, à quibus res ablata est, non sunt 82 capaces dominii, & administrationis v. g. accepta ab uxore, filio familias, pupillo, Religioso, furioso &c. non ipsis, sed marito, patri, Tutori, Prælato, Curatori &c. restituenda erunt. Nam alioquin in foro externo, qui solvit filiofamilias, pupillo, Religioso &c. sine consensu patris, Tutoris, Prælati, probare debet, rem solutam conversam esse in utilitatem patris, pupilli, Ecclesiæ, vel Monasterii: alioquin iteratò solvere cogitur, *juxta L. pupillus. ff. de actionibus.* In foro tamen conscientiæ sufficeret bona fide iis restituere credendo, eos suo officio satisfacturos, ut cum aliis notat Laym. *cit. n. 4.*

III. Ablata, vel quomodo libet accepta ab injusto possessore, fure v. g. non furi, sed domino immediatè restituenda erunt, sicut & ipse fur immediatè tenetur restituere domino, Excepto rursùs probabilissimè casu, quo res accepta est bona fide pro pretio, aliàs non recuperando, tunc enim possessor bonæ fidei ad servandum se indemnem, pretiúmque recuperandum posse furi restituere, jam alibi diximus. Illud autem, quo dicitur c. in litteris, de restitut. spoliatorum. *Etiam prædo secundùm rigorem juris restituendus est*: non in foro conscientiæ locum habet, sed solùm in foro externo judiciali; cùm quis ab alio vi dejectus est à possessione rei immobilis, vel beneficii prætextu justi tituli: nunc enim is ante omnia restituendus in possessionem, & postea de jure tituli agendum.

IV. Qui rem alienam acceptat à bonæ fidei pos- 83 sessore putante rem esse suam, & postea deprehendit ad alterum pertinere: siquidem accepit interveniente pacto depositi, commodati, locati, pignoris &c.; tunc ipsi possessori bonæ fidei restituenda erit: monito tamen ex Charitate etiam domino de re sua, Si verò secluso ejusmodi pacto, alia ratione gratuita accepit, tunc ipsi domino tanquam verum, & potius jus habenti restituenda erit, quatenus absque scandalo, alióve incommodo fieri poterit, ut directè resolvit *P. Navar. Rebell.* aliisque cit. Molin. *disp. 741. n. 4.* & Laym, *cit. n. 5.*

§. III.

Quin etiam debent non restitui domino, vel possessori, si res restituenda nocitura sit &c.

I. COnsentiunt omnes debitorem, saltem ex Cha- 84 ritate regulariter obligari non reddere debitum domino, quando is re restituta certò abusurus est ad peccatum, v. g. reddito gladio, se ipsum, vel alium occisurus; redditâ pecuniâ mox se inebriaturus, scortaturus &c. Certè eo casu, si potes, deberes auferre gladium ab eo, qui vult se ipsum, vel alium innocentem occidere; quantò magis debes gladium denegare, vel non reddere quomodocunque debitum. Ratio amplior patebit infrà.

Sed dixi 1. *Si certo abusurus sit*: Non enim 85 sufficit dubium, vel suspicio, cùm nemo in dubio præsumendus sit acturus malè. Imò neque sufficit probabilitas moralem certitudinem non pariens, nam sit probabile, dominum hac re, v. g. gladio, vel pecuniâ redditâ peccaturum; certè etiam erit probabile oppositum: at in pari probabilitate melior

lior debet esse conditio domini rem suam apud se possidentis; nisi tamen esset furiosus: huic enim etiam cum sola suspicione mali proximo inferendi gladium non redderem; sic enim ex una parte faveo fortè innocenti, & ex altera parte furioso, dum talis est, nullam injuriam facere censeor: ait prudenter Tamb. *lib.* 8. *tract.* 4. *c.* 1. §. 3. *n.* 2.

87 Dixi 2. *Regulariter teneri*: Aliquando denegare, vel reddere non obligatur, quando scilicet adest justa causa excusans: utpotè si non possim denegare sine magno meo incommodo, vel periculo, aut si ex mea denegatione secutura sint æquè gravia, vel majora mala: cùm enim tunc spes non sit evitandi mala, cessabit obligatio non reddendi rem nocituram.

88 Dixi 3. *Teneri saltem ex Charitate*: In quo omnes consentiunt. Sed quæstio est, an aliquando etiam quis teneatur ex justitia, quando nimirùm dominus re restituta abusurus est contra justitiam. Negat universim, & solam obligationem ex Charitate agnoscit Molina *tom.* 3. *disp.* 755. Sed contra dicimus.

89 II. Debitor tenetur ex justitia, & cum onere restitutionis non reddere suo domino rem suam, si eâ mox certò abusurus sit contra justitiam, injustum damnum alteri inferendo: v. g. gladio reddito occisurus innocentem, pecuniâ mutuâ redditâ injustè bellaturus &c. *Ita communior DD.* & latè probat Lessius *lib.* 2. *c.* 16. *dub.* 4. *& Salon.* apud Tamb. *cit. n.* 5. *&* 6. Ratio patet ex dictis *Sect. præcedenti*: quia omnis cooperans proximè ad injustum damnum alterius, peccat contra justitiam, & obligationem restitutionis contrahit, omnium consensu: sed in casu nostro valdè proximè cooperaris ad injustum damnum proximi, reddendo v. g. gladium injustè occisuro &c. quem tamen negare posses citra tuum grave incommodum, ut supponimus, sicque damnum impedire: ergò ex justitia obligaris non reddere, & si reddas, peccas contra justitiam, & per consequens in defectum damnificantis, ad restitutionem obligaberis.

90 *Dices*: Nemo (nisi id ei ex officio incumbat) tenetur ex justitia defendere innocentem, sed solùm ex Charitate, si sine suo notabili incommodo possit; ergò neque ego ex justitia, sed similiter ex Charitate tantùm teneor denegare gladium volenti occidere eundem innocentem. Resp. *Nego consequentiam*: aliud enim est defendere innocentem, ad quod non teneor, nisi ex charitate: aliud est positivè cooperari ad occisionem innocentis, ad quod impediendum utique teneor ex justitia: at in casu nostro reddendo gladium mox occisuro, verè positivè cooperaris ad occisionem innocentis; alioquin fatendum est, si dominus per se sumeret gladium suum ex domo tua, & tu non impedires, cùm posses, peccares solùm contra Charitatem: quia solùm negativè te haberes, & non impedires occisionem, & non positivè cooperareris.

91 *Dices iterum*: Nec contra Charitatem, nec contra justitiam pecco, si reddam pecuniam debitam ei, qui illâ domum vel navim empturus est, in quibus scio, ipsum usuras, fraudes, illicita mercimonia facturum; ergò neque in casu nostro pecco saltem contra justitiam. Resp. *Iterum Neg. conseq. & paritatem*: Quia redditio pecuniæ valdè remotè se habet ad illa delicta, ut patet: & illa tam remota cooperatio ad peccatum alterius satis excusatur à meo debito reddendo domino pecuniam suam: At in nostro casu redditio gladii, & similium, proxima est ipsi actioni injustè faciendæ, adeóque cooperatio tam propinqua ad actionem injustam me etiam injustum constituit, quasi participantem, socium, & complicem ejusdem delicti contra justitiam: neque à peccato cooperationis excusabor à meo delicto, nisi adsit alia major, & urgentior causa, v. g. metus mortis propriæ, vel similis gravis mali &c. ut jam dictum est.

Dices rursus: Ergò saltem ego peccarem contra 92
justitiam, si redderem pecuniam debitam usurario, quàm scio certè immediatè applicaturum ad usuras injustas: jam enim dando ei materiam proximam usuræ, cooperarer illi, velut socius ad injustum lucrum, & damnum proximi. ℞. Omninò ita esse ex se, & per se loquendo: & nisi aliqua accederet causa excusans, qualis tamen plerumque accedit, 1. Ne rixæ sint cum usurario. 2. Ne ego habear infidelis. 3. Ne, quando iterum indiguero mutuo, idem usurarius, vel alius mutuum mihi deneget. Maximè verò 4. excusor ex eo capite, quod usurarius semper sit paratus ad injustum lucrum extorquendum, quod ego impedire non possum, multò minùs teneor.

III. Debitor adhuc tenetur ex Charitate non 93
reddere rem debitam domino, qua certò scit ipsum abusurum contra alias virtutes, v. g. temperantiam, castitatem, nisi rursus accedat causa excusans. *Omnes*. Ratio communis est: Quia ex Charitate omnes obligantur impedire malum proximi, maximè spirituale, nimirùm peccatum, quando id sine magno incommodo proprio possumus, prout hîc nos posse supponitur.

Dices: Non possumus ex Charitate violare jus 94
domini ad repetendam rem suam. *Nego assumpt.* Quamvis enim dominus ex justitia habeat jus petendi suum debitum absolutè, non tamen habet hîc, & nunc, quando ejus peccatum per negationem illam debiti facilè impediri potest: justitia enim non est contraria Charitati, quin potiùs illi subordinatur.

Dices iterum: Si dominus vellet uti suâ pecu- 95
niâ ad peccandum, tu non posses, minùs deberes illi auferre pecuniam, ut peccatum impedires: ergò ob id neq; poteris eidem domino pecuniam sibi debitam denegare. Resp. *Nego cons.* Quia non tenemur peccatum proximi impedire res ejus auferendo, vel vi detinendo, quod sanè esset magnum onus ex se valdè incommodum fidelibus: at verò tenemur impedire non concurrendo, non præbendo positivè materiam, & instrumentum ad peccandum, quod ex se non ita est onerosum, vel incommodum. Dico autem: *ex se &c.* Et supra dixi: *Nisi accedat causa excusans*: sæpissimè enim hîc excusantur fideles reddentes rem debitam domino abusuro. Certè majori negare non possum sine peri-

periculo notabilis mali: neque æquali sine periculo rixæ, inimicitiæ & graviorum malorum. Unde fatendum est, dominum seriò repetentem rem suam valdè rarò posse repelli, quantumvis ejus malus finis cognoscatur: quia valdè rarò ex denegatione debiti incommodum notabile non incumbit debitori. De quo rursùs & mitiùs dicemus in materia de scandalo, & hinc ut notanter insinuatum in Assertione.

96 IV. Major causa excusans requiritur in priori casu, quando scilicet dominus re restituta abusurus est ad peccatum contra justitiam, quàm in posteriori, contra alias virtutes tantùm. Ita observant omnes. Et *ratio clara est*: quia obligatio virtutis justitiæ naturâ suâ gravior est, quàm aliarum virtutum moralium, consequenter etiam strictior est obligatio impediendi, seu non cooperandi ad peccata contra justitiam, quàm peccata contra alias virtutes. *Deinde* quia peccato injustitiæ infertur damnum alteri innocenti, & invito. Unde nunquam licebit reddere debitum petenti ad abusum contra justitiam, præterquam si periculum majoris, vel æqualis, vel certè gravis mali ex negata restitutione timeatur: nam alioquin sine justa causa reddens verissimè cooperatur ad damnificationem tertii, & in defectum ipsius damnificantis ad restitutionem obligabitur. Peccato autem contra temperantiam, vel alias virtutes morales, solus ipse peccans & quidem sciens, & volens damnum accipit; ideoque sine omni causa reddens debitum ad ejusmodi abusum, peccat quidem contra charitatem: excusatur tamen quacunque rationabili causa, & cujusvis mali metu: quin etiam, si alter constanter redditionem exigat, videtur debitor ex justitia manere obligatus ad reddendum, sicut uxor ad reddendum conjugale debitum viro habenti votum castitatis, si eum à proposito suaviter avertere nequeat, uti notat Sanch. *lib. 9. de Matr. disp. 6. n. 6.* & ex ipso Laym. *cit. n. 6.* Tandem universaliter faciliùs, seu minori culpa rē ex justitia debitam restitues domino, quomodocunque abusuro, quàm si alicui commodatu, vel mutuo des vel dones, cùm scias, illum ad malum finem abusurum esse, ut notant *DD: citt.* Ratio est, quia debitor ad solvendum, vel reddendum adigitur obligationis necessitate, quæ vim aliquam excusandi habet, saltem à tanto; mutuantis autem, vel donantis officium gratuitum est, & merè voluntariū: atque adeò, si mutues, vel dones abusuro contra justitiam, v.g. ad injustum bellum, usuras, fraudes &c. à fortiori teneberis ad compensationem damni secuti in defectum principalis, uti contra alios probant *Valentia, Sotus, P. Navarrus,* meique *Less. & Laym. cit. n. 7.* Ratio est, quia qui sine justa causa materiam proximam malè operaturo subministrat, indirectè saltem cooperari censetur, ut participans: etsi neque jubeat, neque suadeat operationem damnosam: nam ut dicitur L. si pignore, ff. de furtis. *Qui ferramenta sciens commodaverit ad effringendum ostium, vel armarium, vel scalam sciens commodaverit ad ascendendum, licèt nullum ejus consilium principaliter intervenerit ad furtum faciendum, furti tamen actione tenetur.* Hæc ibi. Sed de hoc ex professo in materia de scandalo, ubi de materia ad peccatum proximi

§. IV.

Defuncto domino, restituendum hæredibus &c.

I. HÆredibus quibusvis sive ex testamento, sive ab intestato, scilicet proximè conjunctis defuncto, sive per legem, vel consuetudinem, sive per Judicis sententiam declaratis. *Ratio est*: quia hæres legitimus universalis relictus, velut repræsentans personam defuncti, succedit in omnia jura realia defuncti, adeóque etiam in jure debitorum realium quorumvis, sive ex contractu, sive ex delicto aliorum eidem defuncto restantium. Uti quoad debita ex delicto sæpè graviter hallucinari multos experiuntur Confessarii. 97

II. Quod si defunctus nullum habeat hæredem, nec de rebus suis disposuit, bona ejus, & consequenter etiam ab aliis debita vacant, & in jure bona vacantia dicuntur, & verè pro derelictis habentur; siquidem defunctus ipse morte sua amittit omnia bona sua temporalia, neque eorum ampliùs in vita altera dominus est, cùm ergò ante mortem nihil de eisdem disposuerit, nunc verò post mortem disponere non possit, remanebunt ea bona & debita sub nullius dominio, adeóque verè derelicta. 98

III. Et consequenter ejusmodi bona defuncti ex se, & jure naturæ erunt primò occupantis: ideóque etiam debita realia debitori remanebunt, *ex communi doctrina in materia de dominio.* 99

Dices: Talis defunctus disposuit saltem tacitè, vel interpretativè, ut sua bona, vel debita distribuantur inter pauperes, vel loca pia pro ipsius anima. ℟. Quid, si erat gentilis, Judæus, hæreticus v. g. Quid, si esset in inferno? Quid, si talis voluisset relinquere, & loquelâ destitutus disponere non potuit? Valdè ergò incerta est hæc tacita voluntas defuncti, ideóque viventes nunc obligare non poterit.

IV. Addidi notanter in assertione: *Nisi jus positivum, vel legitima consuetudo aliud decernat*: Nam *Authent. omnes peregr. C. communia, de successionibus,* decernitur: ut mobilia peregrinorum, si intestati decedant, & sine hæredibus, distribuantur in pias causas per manus Episcopi illius loci. Et aliàs sive per legem, sive consuetudinem piorum introductam ejusmodi bona distribui solent pauperibus. Et hactenus de debitis certis. Jam quoad incerta. 100

§. V.

Debita autem incerta simpliciter ex delicto formali in pauperes, vel pios usus eroganda.

QUando nimirùm aliquid debetur ex delicto formali à possessore malæ fidei, uti accepta per simoniam, usuras, injustos contractus, defraudationes, furta, rapinas &c. & dominus omninò ignoratur, vel ita absens est, ut ei restitui non possit, omnes consentiunt, debere restitui pauperibus, vel Ecclesiis, aut piis locis: in hac enim materia nomine pauperum semper intelliguntur etiam loca pia. Est expressè de jure positivo ex definitione Alexandri III. *c. cùm tu, de usuris,* ubi usuras jubet 101

tradi

tradi pauperibus; quod Doctores extendunt ad alia ex quocunque delicto. Et *c. Nemo.* 24. *q.* 5. ait D. Hieronymus: *Nemo, qui rapit, moriens, si habet, unde reddat, salvatur. Si eos, quorum fuit, invenire non poterit, Ecclesiæ, vel pauperibus tribuat.* Atque idipsum esse de jure naturali docet communior DD. *S. Thomas, Cajetanus, Sylv. Covarruvias, Vasq.* aliisque cit. Molina *disp.* 746. Lugo *disp.* 6. *Sect.* 12. Alexander enim Papa definiens usurarium debere restituere pauperibus, rationem dat: quia alioquin non potest dimitti peccatum, nisi restituatur ablatum. Ergò illa lex non est merè positiva pœnalis statuens restitutionem illam tanquam pœnam delicti, sed declaratoria legis naturalis de necessitate restitutionis. Et *D. Hieronymus* ibi utique non condit novum jus (certè non potuit) sed declarat, quod debeat raptor facere ex ipsa obligatione naturali. *Ratio* autem est: Quia res illa incerta, cujus dominus ignoratur, vel ita absens est, ut ei reddi nequeat, adhuc manet sub dominio prioris domini, vel ejus hæredis: si enim excidisset omne dominium, non esset res incerta, sed derelicta, & jure naturæ fieret primò occupantis: atqui ratio naturalis postulat, ut res aliena, si domino reddi nequeat, disponatur secundùm expressam, vel præsumptam voluntatem domini meliori modo, quo fieri potest: nimirùm in pauperes, vel alios pios usus, unde aliqua utilitas ad ipsum redundet, seu ut ait Scotus: *Cui non potest reddi temporaliter, reddatur spiritualiter*: ergo jure naturæ sic fieri debet.

102 *Nec obstat*, Quòd rei dominus Judæus, hæreticus, aut aliàs in statu peccati mortalis mortuus sit, ut ei jam damnato opus bonum ex re sua ampliùs prodesse non possit. Hoc enim per accidens est: & opus bonum cedet in thesaurum Ecclesiæ, aut aliis animabus applicabitur juxta dispositionem divinam. Adde etiam, posse prodesse hæredibus, quibus, si noscerentur, restitutio facienda esset. Verùm aliqua hic gnaviter observanda sunt.

103 I. Antequam restitutio rei incertæ fiat pauperibus, præmittenda est diligens, & judicio prudentis consideratis circumstantiis sufficiens inquisitio veri domini, vel justi possessoris illius rei, vel debiti, quòd si enim, prætermissa ea debita, & sufficienti inquisitione, res distribuas inter pauperes, injuriam facis vero domino, injustè privando, eum spe recuperandi rem suam; quippe à pauperibus brevi consumendam; & si postea successu temporis dominus compareat, teneberis ei de novo restituere, tibique imputare debebis, quòd rem alienam ita imprudenter alienâris; nisi tamen rem adhuc extantem ipsi pauperes restituant, prout debent: nam hi, si eam in bona fide consumpserunt, ad nihil tenentur, *secundùm omnes.*

104 II. Facta autem debita, & sufficienti inquisitione, & domino non comperto, re distributa inter pauperes, vel ad alios usus erogata, etsi postea compareat dominus, ad nihil ampliùs tenebitur restituens. *Non enim ratione rei acceptæ*: cùm nihil ampliùs apud ipsum existat. *Neque ratione injustæ acceptionis*: Quia culpam istam purgavit, facta diligenti inquisitione veri domini, restituendo rem meliori modo, quo potuit, juxta rationabiliter præsumptam ipsius domini voluntatem. Sed neque pauperes ipsi, postea comparente domino, tenentur aliquid restituere, si rem sibi erogatam bona fide consumpserunt, *secundùm omnes.* Imò neq; etiam si res adhuc in specie extaret: quia res eis secundum rationabiliter præsumptam domini voluntatem in eleemosynam erogata est, adeóque illius dominium acquisiverunt, uti docent. *P. Nav. Cajetanus, Henriq. Bonacina,* aliisque *citt.* Lugo *disp.* 21. *Sect.* 7. *n.* 102. Oppositum tamen sentiunt cum aliis Molina. *disp.* 746. & Less. *lib.* 2. *c.* 14. *dub.* 6. ex ratione, quod distributio in pauperes hac conditione facta videatur, si non compareat & repetat dominus rem, antequam consumatur. Quod quidem in praxi communiter verum est, quando ex adventu domini arguitur, non fuisse adhibitam sufficientem diligentiam in inquirendo vero domino: tunc enim ei res adhuc existens, præsertim natura permanens, & pretiosa v. g. scyphus argenteus, vel torques aureus Ecclesiæ applicatus &c. vel si in aliam formam, v. g. calicem transmutatio, vel conversio facta sit, ejus valor ei restituendus est.

III. Nomine pauperum in proposito intelligun- 105
tur non tantùm mendici communes publicè stipem mendicantes, sed etiam pauperes domestici, vel privati egentes necessariis ad statum suum; Item Ecclesiæ egentes luminaribus, ornamentis, ædificiis; Item omnia loca pia, Monasteria, hospitalia, Xenodochia &c. Item animæ defunctorum Missis, aliisve suffragiis juvandæ ex ejusmodi bonis, aut debitis incertis. Neque porrò opus est ex iis inquirere meliores, vel egentiores, dummodò in verè pauperes erogentur. Neque opus est restituere pauperibus ejus loci, in quo res injusta accepta est, nisi etiam pauperes illius loci defraudati essent, & verosimiliter credatur rem etiam perventuram ad ipsos damnificatos, ut si usurarius, mercator, caupo, pistor &c. in aliquo loco etiam pauperes defraudavit in mensura, pondere, merce, tenetur ibidem restituere, saltem tacitè augendo mensuram, vel pondus, vel alio modo: quia fieri potest, ut sic ipsis, etiam damnificatis satisfiat. Denique nulla etiam lex præcipit ejusmodi restitutiones debitorum incertorum ex delicto necessariò debere fieri per Confessarium vel Episcopum, aut eorum authoritate, sed quilibet per se ipsum restituere potest, & debet, quamvis in re dubia consultum sit petere consilium Confessarii, Parochi, vel etiam Episcopi in re gravi: uti observant Doctores communiter.

IV. Habens bona incerta, sive inventa, sive ac- 106
quisita ex contractu, vel delicto quomodocunque, si ipse æquè pauper sit & egens, ac alii, quibus restituere deberet; aut similiter pauperes consanguineos habeat, licitè sibi ipsi applicare, aut consanguineis conferre potest, etiam propria authoritate sine præscitu Episcopi, vel Parochi, dummodo necessitas vel inopia evidens, & certa sit: quia talis, vel tales non sunt pejoris conditionis quàm alii pauperes, ut ex communi docent Molina *disp.* 747. & Less. *cit. dub.* 6. Rectè tamen monentes, ut tales

caveant, ne in propria causa cæco judicio decipiantur, & fraus absit: præsertim quando res aliena acquisita est ex delicto, furto, usura &c. vix enim sibi retinere poterit, nisi evidens adeò sit necessitas ac inopia, quæ etiam eum aliàs à restitutione excusaret, juxta dicenda *c. seq.* Alioquin enim aperietur via ad furanda aliena sub spe, quòd domino, vel damnificato postea non comparente à restitutione immunes erunt. Tandem facta semel ejusmodi justa applicatione bonorum incertorum sibi ipsi, si talis postea ad pinguiorem fortunam pervenerit, nihil tenetur ampliùs restituere aliis pauperibus, quemadmodum nec ipsi domino postea comparenti: quia eo casu rei dominium sibi acquisivit, juxta rationabiliter præsumptam domini voluntatem: ut de aliis pauperibus dictum est.

§. VI.

Idémque valdè probabile, ac tutissimum de incertis debitis ex contractu &c.

107 DEbita etiam incerta absque delicto, vel ex contractu, ut emptione, mutuo, commodato, locato, deposito &c. vel ex re accepta tantùm bona fide, postquam possessor agnoscit rem esse alienam, sed domino ignoto; vel ita se habente, ut ei restitui non possit, debere restitui pauperibus, vel ad pios usus expendi, probabilissima planè, tutissima, & communis est Sententia DD. D. Thom. 2. 2. *q.* 62. *a.* 5. *ad* 2. Scoti 4. *dist.* 15. *q.* 2. *a.* 4. & innumeris congestis Less. *lib.* 2. *c.* 14. *n.* 38. Molin. *disp.* 746. Vasq. *Opusc. de restit. c.* 5. §. 4. *dub.* 1. Ratio est: quia licèt jura positiva supra allegata solùm comprehendant debita ex delicto, usura, rapina, furto &c. quoad jus naturale tamen eadem omninò videtur urgere ratio de debitis incertis ex contractu, vel re accepta tantùm: hæc enim debita incerta restitui debent juxta rationabiliter præsumptam domini voluntatem modo meliori, quo possibile est: voluntas autem rationabiliter præsumpta domini semper videtur omninò esse, ut res sua, si sibi corporaliter reddi nequeat, pro se expendatur in ejus commodum saltem spirituale, dando nimirùm pauperibus, vel ad pias causas, sive deinde aliquis habeat, vel debeat ex delicto, sive ex contractu, vel re accepta tantùm: ex quocunque enim horum capite oriatur debitum, res semper manet debita domino, & sub ejus dominio, adeóque secundùm ejus voluntatem expendenda: ergo: &c. Veruntamen etiam in his debitis à fortiori observanda erunt omnia observata. §. *præced.* de debitis incertis ex delicto, prout notat Lugo *disp.* 6. *Sect.* 12. Ejusmodi debita incerta, quando non quidem ignotus, tamen absens est dominus, ut ei reddi non possint, si possit, debere dari ejus hæredibus, scilicet consanguineis proximis, maximè descendentibus, vel ascendentibus, filiis, parentibus, præsertim, si illi egentes sint: nam ita prudenter judicatur velle dominum.

§. VII.

Non minùs tamen probabile, ea posse retineri à debitore, ac possessore bonæ fidei.

108 EJusmodi debita incerta absque delicto, ex contractu, vel re accepta tantùm, non debere reddi pauperibus, sed facta debita inquisitione, domino non comparente, vel ita se habente, ut ei restitui non possint, posse licitè retineri, & absumi à debitore, vel possessore bonæ fidei, sanè æquè probabilis est Sententia gravium Doctorum, & verè communis RR. quos mox citabo §. *sequenti.* Ratio est: quia ejusmodi bona incerta 1. non sunt restituenda pauperibus jure positivo humano; hoc enim solùm præcipit, ut injustè acquisita per usuras, rapinas &c. in pauperes erogentur, vel alios pios usus, reddendo injustum possessorem in pœnam criminis incapacem dominii ejusmodi bonorum incertorum: de bonis autem incertis à bonæ fidei possessore in pauperes erogandis nulla mentio habetur; ad quæ odiosa non sunt extendenda. 2. Neque ex jure aliquo positivo divino: quia nullum tale extat. 3. Neque ex ipso jure naturali: quia restitutionem bonorum incertorum etiam ex delicto nedum ex contractu, vel re accepta tantum, non esse de jure naturali, contra communiorem quidem, probabilissimè docent *Sotus, Covarruvias, P. Navar.* alii cum *Lessio*, *Laym. citt.* Et ratio satis firma est: Quia falsum, vel incertum est, eam semper esse rationabiliter præsumptam domini voluntatem, ut res ei debita, si sibi reddi nequeat, in pauperes erogetur, quippè brevi consumpturos, præcisa omni spe imposterùm recuperandi; sed potiùs ut, quamdiu potest, conservetur, & sibi data fortè occasione, restituatur, ut mox iterum dicetur. Deinde dato etiam, restitutionem bonorum incertorum ex delicto debitorum pauperibus faciendam esse de jure naturæ, non tamen eadem, sed longè diversa est ratio de aliis debitis sine delicto; quia negari non potest, dominum semper magis esse invitum, quód res sua vel sibi debita detineatur à fure, quàm ab alio innocente. Nam si furi eo casu liceret sibi rem alienam detinere, daretur maxima occasio furandi, eâ nimirùm spe, quòd postea propter incertitudinem domini eam retinere possit, & sic ex alieno cum iniquitate ditescere, maximo boni communis detrimento: quod periculum inconveniens, ut omninò evitetur, omnes meritò præsumuntur inviti, rem suam detineri à fure, vel injusto possessore, sed potiùs malle, si sibi omninò reddi nequeat, ut deveniat ad pauperes, vel pios usus pro salute sua corporali vel spirituali: atqui hæc ratio nullo modo procedit de debitis incertis sine delicto, ex contractu, vel re accepta tantùm, cùm enim talis rem sine culpa, & bona fide possideat, & æquè innocens sit, ac ullus alius, cui ista res distribuenda esset, non potest ita rationabiliter præsumi dominum esse invitum, ut is retineat, vel velle, ut pauperibus erogetur, si sibi restitui non possit, sed potiùs velle ipsi hanc fortunam favere. Declarabitur magis hæc Sententia *duobus* §§. *sequent.*

Cæterùm in utroque casu, quòd si tandem dominus ejusmodi debitorum incertorum, vel bonorum inventorum compareat, non debere ei restitui, nisi quantùm adhuc extat, vel quantùm inde ditior quis factus est; adeóque si res tota bonâ fide absumpta sit, non debere ei restitui æquivalens, pariter docent Authores prædictæ probabilissimæ Sententiæ, 109

tiæ. Utrique Sententiæ aliquid concedemus §. 9. Priùs tamen sit,

§. VIII.

Quemadmodum & inventa post sufficientem inquisitionem domino non comparente.

110 I. ETiam res incertas inventas, si post diligentem inquisitionem earum dominus non compareat, pauperibus esse erogandas, vel ad alium pium usum applicandas (nisi ipse inventor pauper sit, tunc posse sibi reservare in toto, vel in parte, considerata re inventa, & inopiâ suâ) docet sanè communis & sine dubio probabilior tutior Sententia DD. S. Thom. 2. 2. *q.* 66. *a.* 5, Scotus *supra*, *Paludans*, *Sylv. Medina*, *Navar.* aliisque congestis Molina *tom. 3. tr. 2. disp. 746. Less. Laym. Lugo*, infrà citandi. Ratio est: 1. Quia bona inventa sciuntur esse alicujus, neque enim eorum dominium amisit, qui ea perdidit: ergo si ipsimet domino restitui non possint, restitui debent juxta ejus voluntatem probabiliter præsumptam: atqui eo casu probabiliter præsumendum est dominum velle, ut in pauperes, vel alium pium usum erogentur in satisfactionem pro peccatis suis: ergo &c. 2. Accedit authoritas *D. Augustini hom. 9.* ex 50. relatus *c. si quid causa 14. q. 5. Si quid invenisti, & non reddidisti, rapuisti.* Et ibidem c. 8. dicitur. *Multi sine peccato putant se esse, si quod inveniunt, teneant, & dicunt: Deus mihi dedit, cui habeo reddere? Et dicam peccatum hoc simile esse rapinæ, si quis inventum non reddat.* Et 3. *c. cum tu de usuris*: expresse statuitur, ut usurarius pecuniam usurariam non retineat, sed reddat, vel illi, à quo accepit, ejúsve hæredibus, vel his non comparentibus, pauperibus: Eadem est ratio de rebus inventis: ergo &c.

111 II. Sed rursùs probabilis omninò, & in praxi tuta est opposita Sententia, ejusmodi res inventas, domino non comparente, titulo inventionis posse retineri ab inventore. Hanc primus defendit *Sotus l. 5. de justit. q. 3. art. 3. ad 2.* quem secuti sunt *Medina, Arrag. P. Nav. Sa, aliique RR.. permulti*, ac probabile censent ipsi mei citati omnes unanimiter, Laym. *lib. 3. de justit. tr. 1. c. 5. n.* 14. Lugo *cit. Sect. 12. n.* 141. Diana *p. 2. tr. 17. resol. 5.* Ratio est: quia in jure perinde censetur dominum rei non comparere, ac rem nullius esse, vel pro derelicta haberi; unde & ipsa Respublica ejusmodi bona inventa applicat quandoque Religiosis, quandoque pauperibus, quandoque suis necessitatibus: quod fieri non posset, nisi censeret ea bona jam nullius esse, & pro derelictis haberi: atqui bona, quæ nullius sunt, seu pro derelictis habentur, jure naturæ communia sunt, & jure gentium fiunt primò occupantis: ergo justo ab inventore titulo inventionis occupari, vel retineri possunt. Deinde nulla lex naturalis positiva, divina vel humana præcipit ejusmodi inventa bona pauperibus eroganda, vel ad pios usus applicanda esse. *Non lex naturalis, vel gentium:* quia hæc apud omnes gentes est eadem, & obligat uniformiter. *Non omnibus gentibus*, imò nec omnibus fidelibus hæc persuasio inest, minùs observatur, ut re aliqua inventa, statim voluntatem concipiant in pauperes erogandi, quin potiùs asservandi & custodiendi, dominóque restituendi, si fortè comparens repetat: quòd si verò longo tempore non compareat, perinde esse, ac si res dominio careat, vel pro derelicta sit: ergo &c. Neque lex ulla positiva, divina, vel humana, civilis, vel Ecclesiastica adferri potest, ut patebit mox: ergo &c.

III. Neque rationes oppositæ convincunt, sed 112 facilè responderi potest. Ad 1. *Negatur consequentia & subsumptum.* Cùm enim eo casu res inventa pro derelicta habeatur, inventor non tenetur se conformare voluntati domini, sed juri, vel consuetudini de tali disponenti. Neque verum est, domini voluntatem semper esse, ut res à se perdita, & ab alio inventa erogetur pauperibus, quippe statim consumpturis ablata spe omni recuperandi, quin potiùs ut inventor retineat, fortè quandoque recuperandam. Ad 2. Resp. SS. PP.. Canones apertè loqui de iis, qui res inventas suis dominis etiam cognitis, vel repetentibus reddere nolunt, aut certè debitam non adhibent diligentiam, ut res inventa rursùs perveniat ad manus domini: sicque iterum nihil erit contra nos. Ad 3. *Patens est disparitas.* Jus enim solùm statuit, ut res injustæ sine legitimo titulo acquisitæ, utpote per usuram, rapinam, si proprio domino, vel hæredibus restitui non possint, non possint retineri à possessore iniquo, sed pauperibus restituendæ sint: in proposito autem inventor habet aliquem titulum acquirendi, & retinendi sibi rem inventam, & pro derelicta habitam, nimirùm inventionis.

IV. Quod suprà generatim de debitis incertis no- 113 tatum, & hic vel maximè observandum est in rebus inventis. Inventor enim, ut retinere, absumere, alienare possit rem inventam, debet moralem, & exactam diligentiam adhibere in inquirendo dominum, eóque majorem, & diuturniorem, quo majoris momenti est res perdita, quod commodissimè fit per promulgationem in Ecclesiis, vel etiam, ubi moris est, in foro. Quanto autem tempore exspectare debeat, prudentis viri arbitrio æstimandum relinquitur. Unde si quis centum aureos invenisset (inquit Sayrus *lib. 10. tr. 5. c. 2.*) non sufficeret semel, & iterum promulgari in loco inventionis, sed etiam in aliis locis inquiri deberet, in quibus prudenter putare potest, domini pecuniam, vel hæredem posse reperiri, deberéq; exspectare per annū, vel diutiùs judicio prudentis, ad hoc ut dominus dicatur non comparere, & res pro derelicta haberi possit, sicque inventor eam sibi acquirere, absumere, vel alienare possit: minùs longè requiritur, si res levis momenti sit, v. g. pallium, vestis, vel marsupium, aliquot aureorum. Tandem quocunque tempore nondum præscripto dominus rei compareat, vel repetat, si adhuc existat, ei restituenda erunt: quia est adhuc legitimus dominus rei perditæ, nec lex ulla eum spoliat eo dominio, & inventor solùm tamdiu poterit rem detinere propter bonam fidem ex ignorantia domini, verè putans rem pro derelicta haberi: quare comparente domino, cessat habere bonam fidem, ideóque ei res sua restitui debet. Quòd si verò inter illud tempus etiam nondum

præ

præſcriptum rem bona fide abſumpſit, non tenebitur comparenti domino aliquid reſtituere inventor, niſi quatenus indè ditior factus eſſet. Quòdſi verò etiam tempus ad præſcribendum, vel uſucapiendum præſcriptum elapſum ſit, nihil tenebitur ampliùs reſtituere inventor domino comparenti, etiamſi res adhuc exiſteret: quia titulus præſcriptionis eſt irrevocabilis, non item titulus inventionis. Probabilem ergo hanc Sententiam Confeſſarius tutò ſequi poteſt in praxi, tutiorem autem viam incedendo (prout monent DD. communiter) ſemper ſuadere debet inventori, ſi dives ſit, ut juxta communem Sententiam in pauperes, vel pios uſus erogeţ, quos aliàs adhibere ſoleret ex proprio; ſi autem pauper, & proprietatis capax eſt, ei ſine ſcrupulo relinquere poterit: excepto tamen, ſi res ſit ſacra, vel Eccleſiaſtica, ut calix, paramenta &c. tunc enim Superior Eccleſiaſticus conſuli debet.

§. IX.

Sententia media, omnium tutiſſima.

115 PLacet reſolutio in ejusmodi practicis dubiis dijudicandis verè Eminentiſſimi Cardinalis de Lugo *cit. Sect.* 12. *n.* 141. communiter ita diſtinguentis: Quando res aliena incerti domini, ſeu debita ſine delicto, ſeu inventa, in iis circumſtantiis poſita eſt, ut ſpes aliqua ſuperſit, poſſe aliquando ad dominum compariturum pervenire, omninò rationabiliter præſumi poteſt, voluntatem domini eſſe, rem ſuam non erogari in pauperes, ſed potiùs ſemper aſſervari à poſſeſſore, ſi in ſpecie conſervari poteſt, aut ſi uſu abſumptibilis bona fide abſumatur, vel vendatur: ut ſic ſibi aliquando fortè comparituro res ſua, ſeu pretium reſtitui poſſit: ſi ſecùs contingat, cedat fortunæ, vel pretium operæ, vel cuſtodiæ ſuæ, hoc enim eſt de re ipſius. Et certum eſt, neminem poſſe rem ſcienter alienam ſibi retinere, niſi cum hac intentione reſtituendi rem, vel pretium, ſi dominus comparuerit: niſi jam bona fide tempore legitimo poſſeſſionis præſcripſiſſet. Quòd ſi verò res illa incerta in talibus circumſtantiis poſita ſit, ut nulla planè ſuperſit ſpes denuò perveniendi ad dominum: ut ſi viator nunquam in has partes rediturus, ſciens, vel ignorans à te falſam pecuniam acceperit, vel is aliquid apud te oblitus reliquerit &c. tunc rationabiliter præſumi poteſt, eum velle, ut res ſua debita, vel inventa expendatur modo aliquo ſibi utili: ex qua præſumpta dominorum voluntate introducta videtur communis illa, & pia conſuetudo ejusmodi res incertas expendendi in pauperes, vel pios uſus. Cæterùm quænam ſit præſumenda voluntas dominorum, non poteſt meliùs probari, quàm ſi quilibet bonæ conſcientiæ conſulat ſe ipſum, & cogitet, quid eo caſu vellet fieri, quando ſciret aliqua ſua bona, vel debita defacto eſſe apud homines bonæ fidei, & conſcientiæ, & quod tunc ſibi vellet fieri de bonis ſuis ab altero, an expediat in pauperes erogare, an retineri à bono homine? & hoc ipſe tutò faciet alteri de ejusmodi bonis incertis. Denique hactenus ſermo tantùm fuit de debitis, & bonis incertis ſimpliciter; quorum ſcilicet dominus omninò ignoratur, vel ita ſe habet, ut conveniri non poſſit. Nam

§. X.

Secùs dicendum de bonis incertis ſecundùm quid.

IN debitis quibuscunque ſive ex delicto, ſive ex contractu, ex re accepta, vel inventa, quando ſcitur aliquid deberi uni ex duobus, vel pluribus, ſed neſcio, cujus in particulari determinatè ſit, & facta inquiſitione ſufficienti, dubium perſeverat, non utique erit res retinenda, vel danda pauperibus, ſed iis æqualiter reddenda in communi, ut vel dividant in re, vel in pretio, vel ſortiantur, vel alia inter ſe transactione conveniant; iis autem non conſentientibus res Judicis arbitrio, & authoritati committenda erit, ut notant DD. paſſim *Molina, Leſſ. Laym. Lugo ll. cc.* 115

II. Quando damnum illatum eſt immediatè ipſi Communitati, Civitati, Collegio, loco &c. quæ faciunt unum corpus ex multis, ut Seminaria, Monaſteria, Hoſpitalia &c. reſtitutio facienda erit ipſi Communitati immediatè, non autem particularibus civibus, vel perſonis: quia Communitas ipſa læſa fuit immediatè, & non particulares perſonæ, Alumni, Conventuales, infirmi: fiet ergò reſtitutio Communitati, ad cujus proinde Superiores pertinebit ea bona reſtituta ſimul cum cæteris adminiſtrare, & particularibus perſonis providere. *Communis DD. apud citt.* Quare perperàm quidam Senator prædivitis civitatis, dum eam gubernaret, mille aureos ex communibus redditibus ſeductos volebat reſtituere pauperibus iſtius civitatis, & ſic ab onere iſtius reſtitutionis liberari: perperam: quia in illam ſummam non magis jus habent inopes, quàm divites, ſed tota Communitas: ipſi ergo ærario publico reſtituenda erit. 116

III. Quando verò damnum illatum eſt non Communitati ipſi, ſed civibus, vel perſonis particularibus immediatè, ut in bello injuſto, deprædatione, vel vaſtatione oppidorum, vel agrorum; aut ſi mercatores, caupones, piſtores, & ſimiles alios indifferenter defraudârunt mercibus, menſurâ, ponderibus injuſtis in tali Communitate, vel vicinia, neſciatur autem, quibus in particulari damnum illatum ſit, reſtitutio iterum facienda erit non pauperibus, ſed quoad fieri poteſt, perſonis læſis. Fiat ergo reſtitutio aut Magiſtratui, præſertim Epiſcopo, aut Confeſſario, vel viro probo, qui dividant in ſingulos cives notoriè læſos; aut ſi ignoti ſint huic toti Communitati, vel viciniæ læſæ, aliquod bonum commune faciat, v. g. merces meliores, aut viliùs vendendo, aut meliori pondere, vel menſura &c. ut ſic, quantùm fieri poteſt, damnum compenſetur. Ut ex communi docet Lugo *tom.* 1. *de juſt. diſp.* 6. *Sect.* 12. *n.* 148. in ſimili, *verſ. Hinc infertur primò.* Tamb. *lib.* 8. *tr.* 4. *c.* 1. §. 3. *n.* 19. 117

SECTIO. III.

Quando reſtituendum?

SUMMARIUM.

119. *Reſtitutio interna quoad propoſitum internum facienda eſt ſtatim* mathematicè, *ſeu in puncto, quo quis cognoſcit ſe eſſe debitorem,*

110. Va-

120. *Unde non tantùm poſitivè nolens, ſed & negativè ſe habens, ſeu omittens velle reſtituere, invito domino continuò peccat toto tempore*

121. *Talis tamen prolongata rei alienæ detentio ſemper manet idem numero peccatum, quamdiu voluntas non reſtituendi formaliter, vel virtualiter non interrumpitur.*

124. Reſtitutio externa, *quoad executionem facienda eſt ſtatim* moraliter *tantùm, quàm primùm commodè fieri poteſt*

125. *Secùs faciendo debitor peccat, & inſuper obligatur etiã ad compenſandum damnum emergens, & lucrum ceſſans, ſeu* intereſſe *ordinarium, & extraordinariũ.*

127. *Etiam nulla præmiſſa admonitione.*

128. *Niſi in raro caſu, quo facilè & utiliter moneri potuiſſet, & monitus non fuit, tunc enim creditor præſumitur lucrum, vel damnum illud extraordinarium remiſiſſe.*

130. *Etſi debitor ex delicto quandoque ob paupertatem, vel impotentiam excuſetur à reſtitutione ipſius rei, non tamen excuſatur ab intereſſe ordinario, & extraordinario.*

131. Vſque ad n. 136. *Quando & quid reſtituere teneatur poſſeſſor bonæ fidei, ubi cognovit rem eſſe alienam?*

136. *Debitor ex contractu obligatur ſtatim* moraliter *impleto termino in contractu præfixo.*

137. *Gravitas dilationis ſumi non debet ex mora temporis, ſed damno creditoris.*

138. *Quo ceſſante, differre ſolutionem etiam juratam veniale tantùm erit.*

139. *An & quando liceat terminum ſolutionis prævenire?*

140. *Debitor ex contractu ſolutionem culpabiliter differens, obligatur creditori ſub mortali ad omne intereſſe.*

141. *Si culpa ſit theologica, & gravis.*

142. *Secùs, ſi culpa non ſit gravis, aut creditor putetur non eſſe graviter invitus.*

143. *Si verò creditor ſit omninò invitus ad dilationem ſolutionis ultra terminum, ad hoc ut ei tenear ad intereſſe, probabiliùs debeo prius fuiſſe ab eo admonitus.*

144. & 145. *Qui commodè poſſet reſtituere ſimul totum, non ſatisfacit reſtituendo ſucceſſivè per partes; nec cum tali propoſito abſolvi poteſt à Confeſſario;*

146. *Niſi in raro caſu, quo ſcil. Confeſſarius videt eum alio modo omninò non reſtituturum, nec creditorem notabile damnum pati, & debitorem bona fide ita procedere: aliàs non.*

148. *Sicut nec in articulo mortis quidem abſolvi poteſt debitor non habens propoſitum reſtituendi, quàm primùm commodè poterit*

149. *Ad abſolutionem tamen conferendam ſufficit reſtitutio mentalis ſeu propoſitum in proximum*

150. *Qui tamen bis, ter, vel ſæpiùs in aliis confeſſionibus juſſus reſtituere, non reſtituit, cùm facilè potuiſſet, regulariter abſolvendus non eſt, niſi priùs reſtituat.*

151. *Sicut etiam non tantùm ſanus, volens reſtitutionem differre uſque ad mortem, ſed nec moribundus abſolvi poteſt, qui cùm facilè poſſit, non vult ipſe reſtituere, ſed onus reſtituendi relinquere hæredibus.*

ASSERTIO III.

118 R*Eſtitutio ordinariè ſtatim facienda eſt: Interna quidem, quoad propoſitum internum ſtatim mathematicè, vel phyſicè: Externa verò quoad realem executionem ſtatim moraliter tantùm, poſt delictum, notitiam rei alienæ, aut terminum præfixum in contractu impletum; alioquin obligabitur inſuper de intereſſe lucri ceſſantis, vel damni emergentis ex mora culpabili: nec ſatisfacit reſtituens ſucceſſive per partes, cùm quis poſſit ſimul reſtituere totum. In his ſecùs volens debitor à Confeſſario ne moribundum quidem abſolvi poterit.* Eſt tota Communis. Ratio generaliter eſt: quia præceptum reſtituendi ex natura ſua ſimul (& quidem in ſententia *Scoti* ac *aliorum* communiori) principaliter eſt negativum, ſcilicet non detinere rem alienam: ſed natura præcepti negativi eſt, quòd obliget ſemper & pro ſemper: adeò ut in propoſito nullo unquam tempore liceat detinere rem alienam invito domino, ſemper enim peccat contra juſtitiam, & eò magis, quò diutiùs detinet privando dominum, vel poſſeſſorem legitimum uſu, & diſpoſitione rei ſuæ, vel ſibi debitæ: ergo reſtitutio ſtatim facienda eſt poſt delictum, vel contractum terminatum. Dixi autem *ordinariè*: ſecluſa ſcilicet legitima cauſa excuſante à reſtitutione ſtatim facienda: de quibus univerſim *c. ſequenti*. Jam explico terminos, & probo per partes.

§. I.

Reſtitutio interna quoad propoſitum eſt facienda ſtatim mathematicè.

HOc eſt, in puncto, quo quis recordatur, & practicè cognoſcit, ſe eſſe rei alienæ debitorem, vel detentorem, concipiendum eſt propoſitum reſtituendi debitum. *Omnes.* Ratio jam dicta eſt: quia præceptum reſtitutionis eſſentialiter negativum, ita obligat pro ſemper, ut omni momento velle oppoſitum, peccatum ſit: ergo omni momento, adeóque ſtatim mathematicè tenetur quis nolle detinere alienum, ſeu quod idem eſt, velle reſtituere. Deinde omni momento tenetur quis ceſſare à peccato: ſed voluntariè detinens alienum invito domino, eſt in ſtatu peccati mortalis ex genere ſuo: ergo omni momento, & conſequenter ſtatim mathematicè tenetur quis nolle detinere alienum, concipiendo propoſitum internum reſtituendi. Jam ad diſcernendum hoc peccatum, maximè in ordine ad confeſſionem, ita breviter, & diſtinctè reſolvendum. 119

I. Voluntariè detinens rem alienam invito domino continuò toto tempore peccat, non ſolùm quando habet actuale propoſitum poſitivum, & voluntatem non reſtituendi, verùm etiam quando advertens ſe debere, & poſſe reſtituere, negativè ſe habens, omittit velle reſtituere: cenſetur enim ea omiſſio voluntaria interpretativè, eſtque contra præceptum reſtituendi, quòd pro ſemper obligat, & conſequenter, quò diutius quis ſeu poſitivè ſeu negativè non vult reſtituere, nec reſtituit, eò magis aggravatur peccatum extenſivè per ſe, ac etiam intenſivè per accidens, ſi ratione illius moræ, & dilationis domino damnum emergat, vel lucrum ceſſet, quod ipſum ad materiam reſtitutionis faciendæ accreſcit; ideóque eſt circumſtantia in confeſſione ſacramentali neceſſariò explicanda, in communi, & mihi vera Sententia. 120

II. Voluntaria detentio rei alienæ, etiam longiſſimi temporis ſemper manet idem numero peccatum, quamdiu manet idem habitualiter propoſitum non reſtituendi, ſeu quamdiu voluntas non reſtituendi moraliter continuatur, & non interrumpitur: ita ut quamvis aliquis per annum millies repetat propoſitum non reſtituendi phyſicè valdè interruptum, quamdiu tamen quis mente, & habitualiter ita diſpoſitus manet, ut quoties de reſtitutione facienda cogitat, ſemper, vel poſitivè conſentiat non reſtituere, vel negativè ſe habens omittat velle reſti- 121

tuere, tamdiu censetur idem habitualiter propositum moraliter continuatum, seu non interruptum, atque ideò idem numero peccatum; in distinctione enim peccatorum non entitas physica actûs, sed dispositio voluntatis, ac principalis intentio attendenda est, ut diximus *in materia de peccatis. p. 1. c. 4. Sect. 3.*

122 III. In voluntaria detentione rei alienæ longi temporis tot committuntur peccata numero distincta, quoties voluntas, seu propositum non restituendi formaliter, vel virtualiter interrumpitur. *Formaliter* quidem interrumpitur per pœnitentiam, & formale propositum restituendi: *Virtualiter* autem interrumpitur, quando quis cogitans de non restituendo, vel ulteriùs detinendo alienum, non vult assentiri; sed aliò mentem studio divertit, ut virtualiter idem agat, ac si retractet malignum non restituendi propositum. *Ratio* dicti est: quia postquam malignum non restituendi propositum semel interruptum est, & postea rursùs reassumitur & voluntariè omittitur restitutio, jam sequentes actus detentionis non ampliùs continuantur moraliter cum priori proposito, neque vi prioris propositi ampliùs fiunt, cùm illud jam revocatum sit, adeóque manent per se distincta peccata, ac si priùs propositum nunquam fuisset: ergo tot sunt distincta numero peccata in injusta detentione rei alienæ, quoties propositum non restituendi formaliter, vel virtualiter interrumpitur, vel renovatur. Monent tamen DD. meritò Confessarium, nominatim Molina *disp. 753.* non debere esse nimis scrupulosum, & molestum pœnitentibus, inquirendo numerum hunc peccatorum moraliter tantùm interruptorum in detinenda re aliena (sicut & in aliis peccatis continuatis, ut odio, inimicitia, luxuria, concubinatu &c.) sufficit enim inquirere, quanto tempore res aliena voluntariè, & culpabiliter, scilicet cum facultate restituendi, detenta sit, tunc enim facilè ex ejus dictis, & circumstantiis, præsertim confessionum præcedentium numero, colliget sæpiùs, vel rariùs propositum non restituendi interruptum esse. Certum autem hic numerum assignare moraliter plerumque impossibile est.

123 IV. In diuturna detentione rei alienæ, præter interrupta proposita non restituendi, multi Doctores etiam alios casus assignant, quibus committuntur nova distincta numero peccata: utpote, quoties injustè detinens videt dominum esse in necessitate rei sibi debitæ, & indigere illâ, tamen non restituit. Item quoties domino, vel creditori repetenti non reddit, cùm tamen reddere possit. Item quoties magna, & commoda occasio restituendi se offert, & tamen negligit. Item quoties utitur re alterius, vel aliena cum nova domini injuria, vel damno, ut si res utendo deterioretur, velut instrumenta, vestes &c. vel usus ipse rei pretio æstimabilis sit, ut equitando equo alieno &c. Verùm *P. Navar.* aliíque cum Tannero *disp. 4. de just. q. 6. dub. 14. n. 425.* rectiùs negant, seclusa interruptione propositi, in iis casibus multiplicari numero peccata, sed esse solùm ejusdem numero peccati moraliter continuati circumstantias aggravantes; imò pleræque non necessariò in confessione explicandæ, exceptis illis, quibus domino rei novum damnum infertur, vel augetur.

§. II.

Restitutio externa, quoad executionem facienda statim moraliter tantùm.

HOc est, quamprimùm moraliter, & commodè fieri potest absque aliquo notabili æquali, vel graviori incommodo proprio restituentis, quàm sit creditori proveniens ex dilata restitutione sui debiti. *Omnes.* Ratio est: quia præceptum restitutionis, licèt quatenus negativum est, obliget pro semper rem non detinere, adeóque ad propositum, seu voluntatem internam restituendi, quæ in instanti fieri potest, obligat statim mathematicè; attamen ut simul affirmativum, præcipit actum externum restituendi, qui actus necessariò requirit moram temporis ad sui executionem, quíque variis obstaculis, vel incommodis impediri potest, adeò, ut etiam dominus rei non debeat, vel possit rationabiliter esse invitus, eousque rem suam detineri, quousque moraliter commodè restitutio fieri possit, sine alio graviori, vel incommodo æquali; ideò restitutio realis non potest obligari pro semper, seu statim mathematicè pro tempore indivisibili, sed pro tempore divisibili, quo moraliter commodè fieri potest. Non ergo obligat præceptum restitutionis, quando non adest opportunitas loci, vel temporis; quis enim dicat, aliquem recordatum suæ obligationis debere ex lecto suo surgere media nocte, discedere à prandio, à cœna, exire è Missa &c. ad restituendum? quin etiam, seclusa fraude, vel dolo, cessante omni impedimento, habitáque omnimoda opportunitate, restitutionem modico tempore differre unâ, vel alterâ horâ, ait noster Fabez 4. *disp. 15. q. 2. c. 5.* nimis religiosè: aut uno, vel altero die, ait Sotus *lib. 4. q. 7. art. 4.* aut unum, vel alterum, aut tertium diem, ait *Dicastillus*, apud Tamb. *l. 8. Decal. tr. 4. c. 1. §. 6. n. 1.* aut aliquantò non adeò longo tempore, ajunt Molina. *disp. 735.* & Laym. *l. 3. de restit. tr. 2. c. 10. n. 2.* non esse damnandum peccati mortalis, aut tali absolutionem negandam ita volenti differre, dummodo habeat verum propositum restituendi, & nullum ex dilatione domino grave damnum emergat: licèt enim talis dilatio, & detentio injusta sit, injuria tamen hæc plerumque gravis non censetur, si nullum inde notabile damnum proveniat: idque maximè, quando obligatio restituendi ex contractu, vel reaccepta descendit, ut mox ampliùs dicam §. 5. Cæterùm causas excusantes à restitutione differenda cujusvis debiti simul adferemus *c. seq. Sect. 3.* Jam explicemus seorsim, qualiter restitutio facienda sit *statim* moraliter pro diversa ratione debitorum, ex delicto formali, ex re accepta, & ex contractu. 124

§. III.

Statim moraliter post delictum commissum.

REstitutio debitorum ex delicto formali quocunque, scilicet injustæ acceptionis, vel damnifica- 125

nificationis cujuscunque, facienda est statim moraliter post ipsum delictum commissum, quam primùm scilicet absque notabili incommodo fieri potest. *Omnes.* Ratio ex dictis manifesta est: Quòd si ergo talis obligatus ex delicto, habita opportunitate restituendi seclusâ omni legitima excusatione non restituat, non solùm peccat mortaliter, quia est in continua moraliter ablatione, sed etiam tenetur in conscientia domino, vel creditori solvere omne interesse lucri cessantis, vel damni emergentis ipsi ex illa mora (quæ in debitore ex delicto semper culpabilis) Ratio generaliter jam dicta est *supra c. 2. sect. 4. §. 6.* Quia nimirùm cùm dominus ex tua culpa non solùm privatus sit ipsa re sua principali, sed etiam passus illud interesse, seu damnum, nisi ei utrumque restituas, non fiet æqualitas justitiæ cum proximo. Pro pleniori intellectu, aliqua addenda sunt.

I. Hujusmodi damnum emergens, & lucrum cessans communi nomine vocatur *interesse*: quia nimirùm domino, vel creditori, ultra carentiam rei suæ, vel debiti eatenus interest rem, vel pecuniam suam non detineri ab alio, præsertim injustè, quatenus ex absentia pecuniæ, vel rei suæ ei damnum aliquod emergit, vel lucrum cessat: ut si habitâ pecuniâ potuisset lucrari tantùm, vel non habitâ debuit mutuare cum damno &c. Aliud porrò dicitur *ordinarium*, aliud *extraordinarium. Interesse ordinarium* dicitur, quando res ipsa pluris valet uno, vel alio tempore, sive quia res intrinsecè crescit, sic pluris valet equus, vel bos adultus, quàm pullus, vel vitulus: sive quia ab extrinseco crescit ejus pretium, vel valor. Si ergo priveris hoc lucro rei tuæ, diceris pati interesse, seu damnum ordinarium. *Interesse extraordinarium* dicitur quando provenit lucrum ex extraordinaria domini, vel creditoris opera, industria, negotiatione: ut si ex centum aureis negotiationi expositis lucraretur alios quinquaginta: si ergo hoc lucro priveris ab iniquo detentore, diceris pati interesse extraordinarium.

127 II. Utrumque hoc interesse ordinarium, & extraordinarium tenetur in conscientia compensare possessor iniquus, etiamsi nulla præcesserit admonitio, qua creditor dicat creditori, se ipsius causâ ejusmodi damnum pati, juxta communem DD. apud Dianam *p. 1. tract. de contractibus resolut.* 87. Ratio est: quia quamvis non admoneatur debitor, tamen totum illud interesse creditor, vel dominus rei subit ex culpa ipsius debitoris, vel possessoris iniqui, quia injustè accepit, & detinet, aut aliter damnificavit. *Adde*, ordinariè illam admonitionem fieri non posse: vel enim ignoratur iniquus possessor, vel si scitur, non datur facilè locus admonitioni; vel si detur, prudenter existimatur admonitio nihil profutura.

128 III. Quòd si tamen in raro casu supponatur domino, vel creditori cognitum esse furem, & posse illum facilè, & utiliter cum spe aliqua ductum admoneri, is tamen non admoneat de suo interesse extraordinario, tunc furem seu possessorem iniquum solùm obligari ad restituendam ipsam rem ablatam, & interesse ordinarium, non item extraordinarium lucri cessantis, vel damni emergentis, omninò probabiliter docent *Azorius*, aliisque cit. Lugo *disp. 18. sect. 2. n. 32.* Ratio est: quia, si potest creditor monere utiliter, & non monet, jam ipse est causa sui interesse, seu damni extraordinarii: nam debitor etiam iniquus non tenetur ad omne damnum undecunq; proveniens, sed ad damnum, quod necessariò causatur ab ipso; nec facilè potest impediri: at in proposito facilè potuisset impedire creditor, si debitorem ita admonuisset *Adde*: si potuit creditor admonere utiliter, & non admonuit, præsumitur remisisse hoc lucrum, vel damnum extraordinarium.

Dico autem semper *utiliter*: nam si debitor ita 129
sit dispositus, ut etiamsi præmonitus fuisset, tamen non solvisset, ideóq; utiliter admoneri non potuit, jam certò obligabitur ad totum interesse: quia tunc non creditor non admonendo, sed ipse debitor, sic malè dispositus re ipsa causa esset totius interesse, seu damni. Quòd si dubius sit, an monitus solvisset, solvat partem interesse pro rata dubii, ait Lugo *cit. n. 33.*

IV. Iniquus possessor, seu omnis debitor ex de 130
licto, etsi quandoque excusetur ob paupertatem, vel impotentiam à restitutione rei alienæ ad aliquod tempus, non tamen excusatur à restituendo, quando poterit, dictum interesse ordinarium & extraordinarium, quod interim ex ista mora, etsi tunc inculpabili, patitur creditor, vel dominus rei v. g. Titius furatus est centum à te, postea incidit in gravem inopiam multis annis: hic certè durante inopia excusatur à restituendo illa centum: At redeunte meliori fortuna, non solùm debebit tibi restituere illos centum, sed omne etiam totius illius temporis interesse, quod tu fortè passus es eo toto tempore ex carentia tuorum centum. *Ratio est*: quia totum illud damnum tibi oritur ex delicto, & injuria Titii præterita: quare licet ipsa mora culpabilis tunc tempore inopiæ non fuerit in se, fuit tamen culpabilis in radice, scilicet injuria præcedenti: Quare omnia damna, quæ immediatè, vel mediatè ex delicto, vel injuria præterita procedunt, obnoxia sunt restitutioni ob injustitiam primò factam: uti cum aliis doctè observat Tamb. *lib. 8. tr. 3. c. 21. §. 5. n. 5.* Meritò tamen excipiens casum, quo fur rem alienam absumpsisset tempore extremæ necessitatis: tunc enim sine dubio ad nullum illius temporis interesse, imò in probabili sententia, neq; ad ipsam rem absumptam restituendam obligabitur.

§. IV.

Statim moraliter post notitiam rei alienæ.

Restitutio debitorum ex re accepta tantùm à 131
possessore bonæ fidei facienda est statim moraliter præfato modo, postquam possessor cognovit rem esse alienam, sine mora culpabili tradendo vero domino rem ipsam adhuc extantem, vel id, quo ex illa re aliena ditior factus est. *Omnes.* Ratio clara jam alibi insinuata est: nam ulteriùs voluntariè detinens, ex tunc fit possessor malæ fidei, & tanquam talis deinceps ratione injustæ detentionis, & moræ culpabilis tenebitur ad restitutionem, & ipsius rei,

qualis tunc erat, vel postea absumptæ, valorem, & insuper omne interesse lucri cessantis, vel damni emergentis, *secundùm omnes.* Quare hîc videndum, an mora illa restituendi sit culpabilis graviter, vel leviter: an dilatio magna, vel modica, an domino, vel creditori multùm, parùm, vel nihil nociva, & ideo is possit censeri rationabiliter invitus, vel non: & his prudenter perpensis decernenda erit obligatio restituendi gravis, vel levis, illius interesse, lucri cessantis, vel damni emergentis. Et insuper diligenter advertendum.

132 I. Mora illa restituendi, non est hîc mensuranda, vel computanda à tempore, quo res accepta est: supponitur enim bona fide, & sine peccato accepta; sed à tempore, quo quis primò advertit, & pro certo credit rem verè non esse suam, sed alienam: vel etiam quando incipit notabiliter de hoc dubitare, nec adhibet diligentiam inquirendi veritatem (juxta dicta *cap. præced. sect. 3.*) ab eo enim tantùm tempore incipit obligatio restituendi, & non anteà.

133 II. Similiter non est in restitutione attendendum interesse lucri cessantis, vel damni emergentis domino, vel creditori ex re accepta absolutè, & pro illo toto tempore, quo res aliena bona fide possessa, vel detenta est; pro eo enim tempore ad nihil obligari potest possessor bonæ fidei, ut ex se patet: sed ex re accepta, & detenta ab illo tantùm tempore, quo advertitur esse aliena, si tunc adhuc extet in se, vel in suo emolumento, quo quis scilicet ditior factus sit: si enim eo tempore nihil ampliùs existat nihil omninò debere possessorem bonæ fidei, ex dictis liquet.

134 III. Si possessor bonæ fidei etiam à tempore, quo advertit rem esse alienam, aliquanto tempore fuit in nulla culpa restituendi ob inopiam, vel impotentiam v. g. alio verò tempore fuit in culpa; & culpabili mora restituendi, similiter tantùm obligabitur ad restituendum interesse pro illo tempore, quo fuit in culpa, non autem pro interesse respondente tempori inculpato, ut omnes advertunt. Secùs esse de possessore malæ fidei, seu debitore ex delicto, dictum est §. *præced. n.* 130.

135 IV. Debitor ex re accepta, ab illo tempore, quo advertit rem esse alienam, tenetur ad compensandum interesse non tantùm ordinarium, sed etiam extraordinarium regulariter loquendo; ab illo enim tempore suâ culpabili morâ est causa illius damni emergentis, vel lucri cessantis domino. Quòd si tamen casus contingat, quòd dominus jam sciret rem suam, vel id, quo ex re sua ditior factus es, apud te esse, & possit te utiliter de suo interesse, seu damno admonere, & negligeret, probabilissimum est, te non obligari ad interesse extraordinarium restituendum, eadem ratione à fortiori, qua suprà de possessore malæ fidei, seu debitore ex delicto admissum est.

§. V.

Statim moraliter post terminum præfixum in contractu impletum.

136 I. Restitutio debitorum ex contractu, ut mutuo, locato, censu, empto &c. facienda est statim moraliter (cessante nimirùm legitima causa excusante) postquam impletus est terminus in contractu præfixus, seu tempus illud, de quo inter partes contrahentes expressè, vel tacitè conventum est, idque etiamsi debitor non admoneatur, vel debitum exigatur à debitore: quia *dies interpellat pro homine L. Magna. ff. de contrahenda stipulatione.* Hoc est, ipse dies, seu tempus statutum, quo, vel intra quod solutio facienda est, interpellat, debitúmque postulat pro creditore. *Ratio* patet ex natura contractûs justi, qui obligat in conscientia ad implendum promissum, termino explicitè, vel implicitè præfixo. Quòd si nullus terminus in contractu sit præfixus solutioni, solutio primùm facienda erit, postquam creditor congruo tempore juxta suam necessitatem, vel utilitatem, aut communem consuetudinem debitum suum exegerit: nisi fortè impeditus exigere non possit, vel à potentiore non audeat: tunc enim terminus solutionis erit, qui prudenter judicabitur esse de rationabili intentione creditoris: ut ex communi notat *Laym. cit.* Molina *disp.* 753. Tamb. *cit. c.* 2. §. 6. *à n.* 3.

II. Terminus præfixus solutioni in ejusmodi contractibus non debet sumi metaphysicè, vel mathematicè, sed mora communi moraliter, ut suprà generaliter dictum: Unde ad inducendam obligationem gravem, & culpam mortalem, non præcisè attendenda est quantitas moræ culpabilis secundùm se in differendo solutionem, sed etiam maximè an talis mora, vel dilatio creditori sit damnosa notabiliter, isque ideo rationabiliter invitus sit, nec ne: alioquin à mortali excusabitur debitor etiam longiori tempore, v. gr. aliquot septimanis, imò mensibus differens solutionem. Unde rectè monet *Molin l. cit.* quòd si debitor habeat certum propositum solvendi, nec ex dilatione creditori damnum emergat, vel lucrum cesset, nec sit periculum incurrendi impotentiam solvendi, Confessarium, etsi debeat urgere solutionem, non tamen facilè debere damnare peccati mortalis, aut absolutionem negare ob solam dilatam, etiam multo tempore, solutionem debiti: quæ licèt injusta sit, si tamen certò futura sit solutio, secluso damno interea emergente, vel lucro cessante, non potest censeri injuria gravis, & sufficiens ad culpam mortalem. In opposito autem jam vides, dilationem culpabilem etiam aliquot dierum, vel unius septimanæ posse attingere culpam mortalem. 137

III. Quòd si tamen dies solutionis præcisè definitus sit, maximè cum juramento, quamvis multi censeant peccare mortaliter eum, qui secluso justo impedimento non solvit definito die; adhuc tamen *Molin l. cit.* aliíque post ipsum meritò censent, non semper esse mortale: quia etiam juramentum intelligitur morali modo, & sortitur naturam actûs, cui adjungitur. Unde quando dilatio nullum detrimentum adfert creditori, dilatio etiam ultra terminum juratum, non erit censenda mortalis. Similiter notant alii apud Tamb. *cit.* §. 6. *n.* 4. non esse reum culpæ mortalis, qui, cùm debeat stato die, v.g. singulis Calendis Decembris, vel Angariis solvere centum aureos, eos non solvit, nisi à domino requiratur: is enim est modus ordinarius ejusmodi 138

modi censûs solvendi. Sed hoc intelligendum est cum limitatione: nisi dominus, vel creditor sit rationabiliter invitus ad talem dilationem; ut si propter potentiam, vel dignitatem debitoris non audeat creditor inops exigere: tunc enim certè non poterit excusari debitor, qui est solvendo, à gravi culpa.

139 IV. At quid de præventione termini in restituendo debito ex contractu? Distinguendũ est: si terminus solvendi condictus fuit in favorem debitoris, ut in mutuo, & commodato, debitor poterit terminum prævenire, & citiùs solvere, creditore utiq; non recusaturo. Quòd si creditor acceptare tunc nolit, & res individua postea fortè pereat sine culpa debitoris, interitus non huic, sed creditori imputabitur. Vide Dianam *cit. p. 1. tr. 8. resol. 17.* Quando autem terminus præfixus fuit in favorem creditoris, ut in locato pro pretio ad certum tempus, in censu seu mutuo pro annua pensione &c. tunc debitor prævenire terminum non valet regulariter, esset enim in damnum creditoris, scilicet diminutionem pretii, seu pensionis. Cæterùm creditori nunquam conceditur petere rem sibi debitam ante terminum impletum, & conventum, nisi in tribus casibus. 1. Si debitor vergat ad inopiam, seu sit in periculo, ut vocant, *falloris.* 2. Si fugam parat. 3. Si incipit esse suspectus de non solvendo: nam tunc cogetur vel reddere, vel cautionem præstare. Hæc ex communi apud citt. breviter annotare libuit.

§. VI.

Alioquin obligabitur insuper de interesse lucri cessantis, vel damni emergentis ex mora culpabili.

140 I. Debitor ex contractu etiam legitimo, si termino transacto in mora mortaliter culpabili restituendi, seu solvendi existat, obligabitur in conscientia sub mortali ad compensandum omne interesse, seu lucrum cessans, vel damnum emergens domino, vel creditori ex illa culpabili solvendi mora. *Omnes.* Ratio clara est: quia tunc istâ culpabili morâ injustum damnum infert creditori, qui ex illius culpa lucrum cessans, vel damnum emergens patitur. Idque verum est in omnibus contractibus: nam exceptio illa quoad venditionem, vel emptionem per leges civiles facta, solùm in foro externo locum habet, ut benè ostendit Lugo *disp. 18. Sect. 2.* contra *Molinam*: Ideóque de illa hîc non est laborandum. Quare in foro conscientiæ non possunt excusari à peccato, & à restituendo illo interesse Nobiles, ac domini, qui cùm facilè possent, culpabiliter non solvunt mercatoribus v.g. merces emptas, opificibus operas factas, quibus propterea lucrum cessat, & damnum emergit. Si enim verè sunt in culpa non solvendo necessariò sequitur, ut ad omne interesse obligentur. Quamvis tales subinde excusari possint ex eo, quòd mercatores, aliive creditores tale interesse non exigant, nec de eo solvendo ipsos admoneant, juxta dicenda.

141 II. Ad inducendam obligationem restituendi ejusmodi interesse sub mortali, requiritur, ut mora debitoris in solvendo sit culpabilis culpâ Theologicâ gravi, seu mortali: cùm nimirùm quis seclusâ omni causa excusante, solutionem notabili tempore differens, advertit dilationem creditori esse damnosam, eúmque meritò, & rationabiliter esse invitum. Quare si nulla adsit culpa Theologica, vel solùm adsit culpa venialis, non erit debitor obligandus sub mortali ad compensandum interesse quodcunque, sive ordinarium, sive extraordinarium. v.g. Emisti centum modios frumenti Mense Januario, brevi tempore solvendos, & sine culpa mortali distulisti solutionem pretij usq; ad mensem Majum, quando frumentum jam multo majori pretio venditur, non obligaris, nisi ad valorem conventum Mensis Januarii; non autem ad illum excessum pretii Mensis Maii, quod est interesse ordinarium. idémque est, si pecuniâ debitâ, & tempestivè à te redditâ, mense Majo creditor quodcunque lucrum acquisivisset, quod est interesse extraordinarium. *Ratio* superiùs generaliter data est: quia nulla culpa vel levis, & venialis tantùm culpa, in differendo, non potest parere obligationem gravem, & sub mortali ad compensandum interesse. *Excipe*: nisi in contractu debitore verè & libere consentiente appositum fuerit pactum solvendi interesse ex quacunque mora, etiam inculpabili proveniens: tunc enim debitor obligabitur ex pacto, non autem ex delicto moræ culpabilis. Vide de hoc Lugonem *disp. 21. Sect. 1. n. 23.*

III. Quia ergo (ut *§. præced.* dictum) terminus 142
præfixus solutioni debet accipi non mathematicè, sed more communi humano moraliter, hinc plerumque excusatur debitor à restituendo interesse non solùm per hoc, quòd dilatio solutionis non fuerit culpabilis mortaliter, sive propter impotentiam, difficultatem solvendi, sive propter ignorantiam, oblivionem, vel similem causam, sed etiam ex hoc, quòd debitor bona fide putaverit creditorem non esse graviter invitum ad modicam talem dilationem, cum in praxi non soleant ita urgere debitores, ut ipso die, vel tempore præfixo solvant, sed cum aliqua benignitate extensio fiat. Item credere plerumque poterit debitor, cùm creditores scientes, & potentes exigere debitum, tamen non exigunt, non esse ita graviter invitos ad prædictam dilationem: & sic se, & à peccato gravi dilationis, & ab onere restituendi interesse liberari. Vide Lugonem *disp. 18. Sect. 2. n. 38.*

IV. At supponamus creditores esse omninò in- 143
vitos ad dilationem solutionis ultra terminum: quæstio jam est, an ad hoc, ut debitor in conscientia obligetur ad solvendum interesse extraordinarium (nam de ordinario non est dubium deberi ante admonitionem) ex mora culpabili, debeat priùs fuisse admonitus à creditore dicente v.g. solve mihi meos centum modo debitos, aliàs negotiationes meas exercere non potero; ideóq; lucrum mihi cessans compensare debebis? Negant ejusmodi præmonitiones requiri, *P. Navar.* & alii cum Diana *p. 1. tr. 8. resolut. 87.* Quia juxta jus supra allegatum: ***Dies interpellat pro homine.*** Affirmant autem

tem

tem, talem præmonitionem requiri *Azorius*, aliisq; citt. Lugo *disp.* 18. *Sect.* 2. Tamb. *cit. tract.* 3. *c.* 8. *de mutuo* §. 3. *n.* 8. Ratio est: quia debitor fortasse, si de novo hoc onere admoneatur, omnibus viribus illud cavere, & debitum solvere satagет. Et quia si non admoneatur, meritò præsumet, & credet debitorem velle condonare illud subsequens interesse: nam generalis illa præsumptio, quòd quilibet velit lucrari suis rebus, si possit, non videtur sufficere ad ponendam obligationem tam certam in debitore. Nec obstat illud jus allegatum: hoc enim solùm intelligitur de debito principali, seu sorte, vel lucro convento in negotiatione, non verò de quocunque interesse possibili, vel consequente. Excipitur tamen hîc consuetudo Mercatorum præsertim in mutuis, de quo alibi.

§. VII.

Nec satisfacit successivè restituendo per partes, cùm quis potest simul restituere totum.

144 I. Debitum nimirùm sive ex contractu, sive ex delicto magnæ alicuius summæ, etsi subsistente rationabili causa satisfaciat restituendo successivè per partes: ut si simul non suppetat tanta summa, sed successivè comparanda sit: aut restitutio ob periculum infamiæ, vel damni debeat fieri occultè & successivè, ne advertatur.

145 II. Quando tamen commodè potest simul solvere totum, non satisfacit restituendo successivè per partes, nisi in casu raro rationabiliter præsumere possit de consensu domini in talem modum restituendi. *Communis DD. apud citt. omnes.* Ratio est: quia eo casu debitor detinet alienum rationabiliter invito domino, cùm tamen jure naturæ teneatur restituere statim moraliter, quando commodè potest: ergò nolens, cùm commodè possit, restituere totum debitum, sed solùm successivè per partes absque ullo præsumpto rationabiliter consensu domini, peccat contra justitiam pro ratione materiæ, & moræ solvendi, ex genere suo mortaliter: & consequenter cum tali proposito non potest absolvi à Confessario, juxta communem Doctorum apud *Molinam. Laym. citt.* Ratio clara est: quia talis pœnitens non vult cessare à toto peccato injustæ detentionis rei alienæ simul, & simpliciter, sed solùm secundùm quid, successivè per partes: ideóque non est perfectè pœnitens, nec dispositus, nec capax absolutionis.

146 III. Attamen *Navar. Hostiensis Gabriel. apud Dicastillum* mox citandum, docent posse talem absolvi, quando Confessarius duo videt ex dispositione pœnitentis: Quòd concesso ei hoc modo restituendi, restituet, aliàs non. 2. Si creditor ex hac dilatione successiva restituendi non incurrat aliquod notabile damnum; tunc enim, ajunt, cùm Confessarius utiliter gerat negotium creditoris, videtur creditor consentire in eam dilationem, & successivam solutionem. Sed certè videtur consentire plerumq; coactus & admodum involuntarius propter obstinationem, vel avaritiam debitoris, sicut mutuatarius consentit in usuras solvendas usurario; ergò sicut usurarius, ita talis debitor propter illum consensum, à peccato, & verè injuriâ excusari, & consequenter à Confessario absolvi non poterit.

IV. Probabilis tamen, & tuta erit hæc sententia, 147 si ultra ista duo addatur etiam tertium, scilicet ut Confessarius advertat pœnitentem debitorem propter ignorantiam probabilem, bona fide putare, quòd eo modo per partes solvendo satisfaciat suæ obligationi: tunc enim, si idem Confessarius advertat se nihil profuturum admonendo eum de majori obligatione totum simul solvendi, prudenter dissimulando poterit eum absolvere, ne alioquin abeat desperatus, vel loco peccati materialis, jam etiam formaliter peccaturus: sic enim non solùm creditoris, sed etiam pœnitentis negotium utiliter geret Confessarius. Ita *Sylv. Armilla, Navar.* aliis citt. Dicastillus *lib.* 2. *de restit. tract.* 2. *disp.* 10. *dub.* 1. *a. n.* 6. Tamb. *lib.* 8. *tract.* 4. *c.* 4. *n.* 4. Quòd si tamen eo casu debitor pœnitens dubitet, & doceri petat de obligatione sua, jam veritas ei syncerè aperienda erit, cum jam dubitet, & conscientia læsa sit, juxta communem doctrinam in materia de Conscientia, & Pœnitentia.

§. VIII.

In istis secùs volens debitor à Confessario, ne moribundus quidem absolvi poterit.

I. Certum est apud omnes, Confessarium non 148 posse absolvere pœnitentem, qui non habet propositum restituendi, quamprimùm commodè poterit, seclusa justa causa excusante. *Omnes.* Hoc enim propositum essentialiter includitur in ipsa contritione, seu dolore efficaci de peccatis cum proposito vitandi omnia peccata imposterùm, quale est etiam injusta detentio rei alienæ. Ubi tamen iterum advertendum, quòd paulo ante dictum. Si nimirùm Confessarius advertat debitorem propter ignorantiam invincibilem bona fide non advertere suam obligationem restituendi in toto, vel in parte, & se admonendo, vel instruendo nihil profuturum, potest, & debet prudenter dissimulando eum absolvere, (& non insulsè statim ad aliũ remittere &c.) & sic potiùs illum relinquere in bona fide simpliciter peccati materialis, quàm facere, ut deinceps (etsi ex merâ propria malitia) etiam formaliter peccet, vel omninò desperatus abeat. At verò si similiter doceri petat ipsemet, omninò veritas aperienda erit, ut etiam modo dictum.

II. Ad absolutionem conferendam non prære- 149 quiritur restitutio realis, sed sufficit mentalis, seu firmum propositum restituendi in proximum, ut contra *Mercatum*, & quosdam nimiùm criticos, docent omnes Theologi. Imò quamvis aliquis semel in confessione promisisset, & post culpabiliter neglexisset restituere, posteà tamen seriò dolenti, & asserenti suum firmum propositum restituendi, credere, & absolutionem non negare debet Confessarius; ex eo enim, quòd quis semel, & iterum propositum non impleverit, non sequitur etiam posteà non seriò promittere, vel restiturum non esse. Et sicut in omnibus aliis Confessarius credere potest, & debet pœnitenti, qui in hoc judicio est testis tam pro se, quàm contra se, ita etiam in hoc. Unde à fortio-

fortiori, quoties pœnitens accedit cum impotentiâ restituendi, est absolvendus, si dicat, se habere firmum propositum restituendi, quàmprimùm poterit; esto sæpiùs antea restituere culpabiliter neglexerit: idque etiamsi restitutio facienda sit pro decimis Ecclesiæ, ut *ex Molina* docet Dicastillus *cit. n.* 12. Ratio est: quia *Concilium Trid.* dum præcipit Confessariis, ne absolvant debitores decimarum, quousque eas solverint, eósque excommunicari jubet; intelligendum est, loqui de debitoribus potentibus solvere, quique non solvendo peccant, qui soli excommunicari possunt; undè impotentes tunc benè possunt absolvi, etiamsi in foro externo habeantur excommunicati, modò in foro conscientiæ excommunicationem defactò non incurrerint: quia scilicet jam verè erant impotentes, quando excommunicatio lata fuit; quòd si verò erant potentes solvere, quando lata fuit excommunicatio, eámque reverà incurrerunt, jam non poterunt absolvi à peccatis, nisi priùs absolvantur ab excommunicatione ab eo, qui potest, & præstita cautione de solvendo, quàmprimùm poterunt, juxta communem doctrinam *in materia de censuris.*

150 III. Qui bis, ter, aut sæpiùs in aliis confessionibus jussus, & pollicitus restituere, & tamen, cùm facilè potuerit, non restituit, regulariter non est absolvendus, nisi priùs re ipsa restitutionem fecerit, ideóque remittendus, ut priùs restituat, *juxta communissimam DD.* Ratio: quia talis homo est in periculo proximo, ipsâ experientiâ compertâ, etiam imposterum omittendi restitutionem. Sicut enim concubinarius sæpiùs jussus, non ejiciens concubinam; ita sanè etiam debitor, qui sæpiùs, ter, quater, sexies v. g. proposuit, & promisit restituere, & non restituit, manifestè arguitur inefficacis propositi, ideóque ordinariè non est absolvendus, sed remittendus, ut priùs restituat, si commodè possit: si commodè non possit remitti, iterum seriò proponenti ea vice prudenter credendum erit: nam talis posset esse pœnitens, & tales circumstantiæ possent concurrere, ut Confessarius possit, & debeat esse contentus solo proposito restituendi, etiamsi antè sæpiùs jussus restitutionem omiserit. Ut cum *Nav. valentia,* & aliis notat Molina *disp.* 756. *n.* 3. Sic declarans exemplo: ut si Confessarius non leviter credat, pœnitentem re ipsa statim restituturum, ex eo, quòd non eâ acrimoniâ ei fuerit injuncta restitutio in præcedentibus confessionibus: vel si aliæ adsint circumstantiæ ad id credendum; & maximè si injungat illi, ut non priùs accedat ad Eucharistiam, donec restituat &c. *Sic ille.* Dixi ergo notanter, *regulariter* tales non esse absolvendos.

151 IV. Confessarius non tantùm sanum absolvere non potest volentem restitutionem differre usque ad mortem, & dispositionem ultimæ voluntatis suæ: quia nimirùm talis non videtur habere firmum, & absolutum propositum restituendi statim moraliter, sicuti obligatur; sed solùm conditionatum, & suspensum: volo restituere, non sicut, & quando debeo, sed quando moriar, vel si moriar: adeóque eo ipso consentit in injustam detentionem rei alienæ interea, dum vivit. Sed neque absolvere potest moribundum, seu in articulo mortis constitutum, qui cùm commodè possit, non vult ipse restituere, seu per se, sed onus restituendi relinquere hæredibus. *Ratio* manifesta est eadem: quia non vult restituere absolutè, sed conditionatè, si moriatur: interim consentiens in injustam detentionem rei alienæ, & damnum proximi, ideóque ad absolutionem est indispositus. Deinde per se culpa gravis est, obligationem propriam velle transferre in alios qui ordinariè erunt ipso testatore negligentiores, ut cætera taceam. Denique talis dispositio restitutionis nimis periculosa, & multis modis injuriosa, ac damnosa est creditoribus, ut experientiâ nimis notum. Sic DD. passim *Navar. uterque, Sylv. Azorius, aliique cit.* valdè rigidè *Molina disp.* 753. Lessius *lib.* 2. *c.* 12. *dub.* 3. *n.* 11.

SECTIO IV.

Ubi, quo loco restituendum?

SUMMARIUM.

153. *Restitutio ex* delicto *facienda est in loco Domini seu creditoris, ubi scilicet is rem suam haberet, si ablata, vel detenta non fuisset*

154. *Idque semper expensis ipsius debitoris.*

155 *Non solùm quando ipse rem aliò transtulit.*

156. *Sed etiam quando ipse dominus seu damnificatus aliò migravit, & rem seu pretium ejus secum asportâsset.*

157. *Quòd etiam verùm est, si restitutio fiat ex sola injusta detentione.*

158. Usque ad n. *161. Quantas expensas facere debeat debitor ex delicto ad restituendam rem alienam, variæ sunt sententiæ*

161. *In nostra Sententia: Si debitor in expensis faciendis pro restitutione rei alienæ patiatur damnum solùm æquale, vel paulò majus, quàm patiatur dominus ex carentia rei suæ, adhuc obligatur restituere;*

162. *Si verò deberet pati damnum longè majus, restitutionem differre potest.*

163. *Ideóque restitutio facienda est per expensas debitoris proportionatas debito; ut si aliter restitutio fieri non possit, nisi tantæ faciendæ sint expensæ, quantum est debitum: v. g mille, ut restituas mille debita.*

164. *Si nulla sit via, vel spes rem cum talibus proportionatis expensis restituendi ipsi domino, restituenda est ejus proximè consanguineis, vel in horum defectu pauperibus.*

165. *Restitutio* ex re accepta *in loco debitoris, si alio transferenda sit fieri debet expensis creditoris vel domini:*

166. *Qui proinde à debitore litteris v. g. monendum est, quid de re sua fieri velit.*

168. *Quid faciendum debitori, si dominus ignoretur, aut conveniri, vel res transferri non possit sine æquali, vel majori sumptu, quàm ipsa valeat?*

170. Usque ad n. *174. Restitutio* ex contractu justo *facienda est in loco conventionis expresso, vel tacito:*

174. Usque ad n. *177. Si verò res sit aliò transferenda; id fieri debet expensis illius, in cujus gratiam vel utilitatem potissimùm contractus initus est.*

ASSERTIO IV.

Restitutio debitorum ex delicto formali, seu ratione injustæ acceptionis, detentionis, vel damnificationis facienda est in loco domini, vel creditoris, idq; semper expensis ipsius debitoris, proportionatis tamen, & ipsum debitum non nimium excedentibus, Restitutio ex re accepta in loco debitoris, si aliò res transferenda, fiat expensis domini, vel creditori Restitutio ex contractu justo in loco conventionis, vel expresse, 152

expressè, vel tacitè, vel implicitè desumendo ex contractûs natura, circumstantiis, aut consuetudine communi, & expensis illius, in cujus gratiam, vel utilitatem potissimùm contractus initus est, aut in ipso contractu expressè, vel implicitè, dispositum. Est tota communis, uno tantùm, & altero controverso, ut patebit.

§. I.

Restitutio ex delicto &c. facienda est in loco domini, vel creditoris.

153 CUi nimirùm res injustè ablata, detenta, vel damnificata est: non tamen in quocunque loco dominus, vel creditor fuerit, vel voluerit, restitutio facienda erit, sed in illo tantùm loco, ubi is rem suam habiturus fuisset, si ei injustè ablata, detenta, vel destructa non fuisset. *Ita omnes.* Ratio patet: quia per restitutionem creditor debet ad æqualitatem reduci, ita ut nullum ex injusta tua acceptione, vel detentione patiatur damnum, vel gravamen: sicque non possit manere rationabiliter invitus: atqui non reducetur ad æqualitatem, sed ex injusta tua acceptione, vel detentione damnum, vel gravamen patietur, ideóque rationabiliter invitus erit, nisi res sua restituatur in loco, in quo eam haberet, si ei ablata non fuisset: alioquin enim is, absque sua culpa propter tuam culpam deberet adhibere novum laborem, vel expensas ad rem suam in locum convenientem transferendam, ut patet: ergo &c. Quare si mihi hic Passavii surripuisti equum v. g. & illum transtulisti Viennam: hic Passavii debes mihi restituere, non Viennæ. Similiter, si mihi hic Passavii furatus es pecuniam, quam ego Romam proficiscens mecum tulissem, Romæ debes mihi restituere. Similiter, si furatus es pecuniam, quam dominus in quemcunque etiam remotissimum locum mittebat, in eodem loco reddenda erit: ita enim semper rationabiliter vult dominus. Contra autem non potest rationabiliter velle, pro arbitrio suo in quocunque loco sibi fieri restitutionem, sed solùm in illo, quò culpa furis se extendit, nimirùm ubi rem suam haberet, nisi à fure ablata, vel detenta fuisset. Unde si mihi Passavii surripuisti pecuniam, vel rem quamlibet, quàm ego ob negotia profectus Romam, mecum non tulissem, sed hic reliquissem, satisfacis restituendo Passavii, & non cogeris reddere Romæ, etiamsi ego sic maximè vellem: quia furto tuo non es causa, cur ego rem meam Romæ non habeam, sed tantùm Passavii. Et ita in similibus.

§. II.

Idq; semper expensis debitoris.

154 COmmunissima. *Syl. Medin. Navar.* aliisque congestis Molina *disp.* 752. Less. *l.* 2. *c.* 15. *dub.* 8. Laym. *lib.* 3. *de just. tr.* 2. *c.* 10. *de restit. n.* 3. Lugo *disp.* 20. *sect.* 8. *n.* 183. Ratio clara est: quia qui obligatur ad finem, obligatur etiam ad medium per se necessarium ad illum finem: sed debitor ex delicto tenetur ad restitutionem in integrum cum toto interesse, ita ut dominus omninò servetur indemnis, ac si delictum nunquam fuisset factum: ergo si restitutio non possit fieri sine expensis debitoris, erit expensas facere tanquam medium ad illum finem per se necessarium: & secus creditor pateretur damnum ex alterius injuria. Unde ulteriùs observa.

I. Hoc maximè quidem verum est, quando iniquus possessor ex loco injustæ ablationis, vel damnificationis aliò migrat, & rem ablatam secum asportat, v. g. pecuniam, vinum, triticum ex Austria in Sueviam: tunc enim sine dubio rem ablatam, vel damni compensationem ad damnificatum suis expensis in Austriam remittere cogitur: quia ipse solus causa fuit & damni, & expensarum. 155

II. Etiam verùm est, quando ipse dominus, vel damnificatus ex loco damnificationis aliò migrat, & rem ablatam, aut ejus divenditæ pretium secum asportaturus erat: adhuc enim tenetur fur, vel damnificans rem, vel ejus compensationem domino transmittere propriis suis sumptibus, detractis tamen, saltem in foro conscientiæ iis sumptibus, quos ipse dominus in re illa transferenda necessariò fecisset: Ubi contra *S. Antonium, Paludanum, Abbatem, & alios Summistas* docet *communior DD. apud cit.* Ratio est: quia damnificans suâ culpa injustæ ablationis, vel damnificationis, adhuc vera causa expensarum illarum fuit, in quibus proinde dominum debes servare indemnem: nam propter ejus injustitiam dominus rei non debet privari libertati mutandi domicilium suum, aut migrandi aliò, quocunque libuerit: ergo debitor sibi ipsi, & culpæ suæ imputet, quòd postea, domino aliò migrante, in restituendo illos sumptus facere cogatur, quos tamen, ut dixi, ipse dominus non fecisset. Quodsi enim etiam ipse dominus, vel creditor similes sumptus in transferenda re ipsa, si ablata, vel damnificata non fuisset, facere debuisset, tunc debitor in foro conscientiæ potest illos sumptus detrahere, v. g. tantùm retinendo de bonis domini, quantùm ad ea transferenda necessè fuisset. *Ratio est*: quia debitor iniquus solummodò tenetur servare dominum indemnem; adhuc autem servat indemnem, etsi in restituendo detrahat illos sumptus, quos dominus ipse aliò migrans in conferenda re sua facere debuisset, adhuc enim tantùm recipit, quantùm haberet, si injuriam passus non fuisset, ut intuenti patet: ergo &c. 156

III. Etiam verum est, si restitutio fiat ex sola injusta detentione: quia etiam tunc jam est ex delicto: v. g. commodavi tibi equum ad unum mensem, tu ultra terminum fuisti in mora culpabili detinendo per alterum mensem, quando ego cum rebus meis omnibus profectus sum Viennam; debes eò tuis expensis mittere mihi equum, detractis tamen rursùs expensis, quas ego quoque in deducendo equo fecissem; nullis autem detractis, si fecissem nullas, ut modò dictum. Sic enim ad æqualitatem reducetur injustitiæ damnum, cujus mihi injustâ morâ tuâ causa fuisti. 157

IV. Sed quæstio hic valdè intricata est, quantas expensas debeat facere debitor ex delicto ad restituendam rem alienam? Tres sunt hujus Sententiæ. *Prima* rigidissima est *Cajetani, Armillæ*, & aliorum 158

apud

apud Vasq. *Opusculo de restit. c.* 10. *dub.* 1. in restitutione rei injustè ablatæ non esse attendendum ad sumptus, vel expensas quascunque semper à debitore præstandas, si aliter restitutio fieri non possit: quia ex suo delicto ad id totum obligatus mansit, & dominus, vel creditor in rigore justitiæ justè potest velle, ut res suas sibi restituat, quibuscunque expensis, quas debitor sibi ipsi & culpæ suæ imputare debeat. Sententia nimis rigidè, & in praxi intollerabilis, ut mox videbitur.

159 Altera Sententia est communis D. Thomæ 2. 2. *q.* 62. *a.* 5. *ad* 3. Soti 4. *dist.* 15. *a.* 4. aliorum, quos congerunt, & sequuntur Molina *disp.* 752. Less. *lib.* 2. *dub.* 8. Bonacina *disp.* 2. *de restit. q.* 5. Laym. *l. c.* Nimirùm debitorem non obligari ad restituendum immediatè domino, si majores expensæ, quàm res debita valeat, faciendæ necessariò essent: sed si res alicujus momenti sit: exspectare posse, quousque spes superest commodioris occasionis ad restituendum; ablata autem omni spe commodæ occasionis, ex rationabiliter præsumpta voluntate domini, rem restituendam esse ejus proximis consanguineis, vel hæredibus, & in defectum horum, pauperibus, juxta dicta superiùs: Si verò res parvi momenti sit, & sine majori expensa domino reddi nequeat, posse pro ejus salute statim erogari in pauperes, ut notat *Less. l. cit.* Hæc sententia maximè ex parte probabitur mox §. seq.

160 Tertia Sententia media est: Etiamsi damnum debitoris in expensis faciendis superet in duplo damnum creditoris rei, vel debiti sui, ita ut si ei ad restituendū æquè diviti tria, expendenda essent alia sex, non excusari debitorem à restitutione domino immediatè facienda: Si verò etiam hanc proportionem excedat damnum debitoris, tunc demum sufficere ad hoc, ut non domino immediatè, sed ejus nomine consanguineis, vel in horum defectum, pauperibus restituatur. Ita mediando inter duas priores sententias resolvit Lugo *supra cit. n.* 190. Et ratio est: quia suppositâ innocentiâ creditoris, & culpâ debitoris injusti, duplo major est ratio, ut debitor injustus patiatur, quàm ut patiatur innocens creditor: ergo si aut creditor innocens debeat amittere suum debitum, aut debitor nocens suas expensas, non sufficit, ut hic solùm patiatur æquale damnum in expensis necessariis, sed etiam majus pati debebit potiùs, quàm creditor damnum patiatur sui debiti. Sententia speculativè omninò probabilis. Nostra autem assertio cautè ita dicit.

§. III.

Expensis debitoris proportionatis, scilicet ipsum debitum non nimiùm excedentibus.

161 CErtum apud omnes est, quòd si debitor iniquus in expensis faciendis pro restitutione rei alienæ patiatur damnum solùm æquale, vel quasi æquale, aut aliquantò majus, quàm patiatur dominus ex carentia rei suæ, sine dubio adhuc obligari debitorem ad restituendum. *Ratio*: quia in damno æquali, vel non multùm excedente meritò debet esse melior conditio, & potior ratio haberi innocentis domini, seu creditoris. Tu instruisti, tu commede; hoc est: tu in causa fuisti, cur tantæ expensæ sint faciendæ, tu ergò expende: neque enim ex tua injustitia debet dominus damnum rei suæ pati.

II. Probabilissimum est, si debitor in expensis faciendis, patiatur damnum longè majus, quàm dominus patiatur ex carentia rei suæ, tunc posse differri restitutionem, & fieri juxta communem Sententiam secundam supra illatam, ita plurimis *cit.* Vasq. *cit. c.* 10. *dub.* 1. *n.* 27. Tamb. *cit. tr.* 4. *c.* 1. §. 8. *n.* 4. Ratio urgens est: quia justitia non adversatur Charitati, quæ est finis omnium virtutum, nec rectæ rationi, quæ omnem virtutem dirigit: atqui Charitas, & recta ratio dictat, dominum, vel creditorem non debere, nec posse rationabiliter velle restitutionem sibi fieri cum tanto rigore, per medium adeò improportionatum, cum tam intolerabili damno debitoris, scilicet per expensas in duplo, triplo, decuplo &c. imò ampliùs excedentes ipsum debitum, ut qui centum florenos debet, restituere teneatur, etiamsi alii ducenti, mille, vel decem millia expensarum ad transferendum debitum necessaria essent: ergo &c. Deinde præceptum restitutionis non obligat cum periculo amissionis vitæ, vel famæ, secundùm omnes: ergo neque obligat cum tam notabili, & excessivo damno temporali debitoris. Obligatur sanè injustus debitor simpliciter ad restitutionem, ut ad finem, & consequenter etiam ad expensas necessarias tanquam ad medium; certè tamen ad expensas proportionatas debito, & secluso longè graviori proprio damno: nemo enim ex obligatione finis tenetur ad medium adeò improportionatum, sed censetur obligatio finis pro hic & nunc suspendi, donec medium proportionatum, & commodum magis suppetat, ergò debitor, quemadmodùm si debitum non posset aliter restituere creditori absenti, nisi ipsemet deferret in remotissimam regionem, secundùm omnes non teneretur, sed aliam commodiorem occasionem, vel viam expectare posset; ita etiam, si non possit restituere debitum, nisi per multò majores expensas, & valdè graviori damno suo, non tenebitur pro tunc, sed aliam commodiorem occasionem exspectare licebit.

III. Restitutio ergo facienda est per expensas debitoris proportionatas debito, non absolutè & arithmeticè computando cum ipso debito, ut si aliter restitutio fieri non possit, tantum debitor tenetur expendere, quantum est debitum v. g. mille, ad hoc, ut restituat mille debita; sed respectivè attendendo ad damnum utrivis secuturum, si restitutio fiat, vel non fiat, ex circumstantiis personarum ditiorum, vel egenorum. Unde fieri potest, ut jacturam mille aureorum respectu pauperioris tantùm valeat, ac jactura duorum millium, respectu ditioris. Quòd si ergò creditor dives, debitor autem pauper sit, excusabitur hic à restitutione domino immediatè facienda, etiamsi multò minores expensæ faciendæ essent, quàm debitum valeat: quia debitori egeno jactura quingentorum. v. g. majus damnum est, quàm diviti creditori jactura totius debiti mille aureorum. Econtrà si creditor pauper, debitor autem dives sit, is non excu-

ſabitur à reſtitutione facienda, etiamſi multò, v. g. duplo, vel triplo majores expenſæ faciendæ eſſent, quàm debitum valeat ob rationem oppoſitam: quia diviti jactura duorum, vel trium millium minus damnum eſt, quàm egeno jactura ſui debiti, mille aureorum tantùm.

164 IV. Quòd ſi denique nulla ſit ſpes futuræ opportunitatis, qua res cum talibus proportionatis & moderatis expenſis reſtitui, aut ſaltem per litteras domini voluntas explorari poſſit, non ideò debitor iniquus poterit ſibi rem retinere, quippè debitum ex delicto; ſed juxta rationabiliter præſumptam domini voluntatem debet reſtituere, vel ejus proximè conſanguineis, aut in defectum horum, immediatè pauperibus, juxta dicta *ſect.* 2. §. 5. *de reſtit. debitorum incertorum ex delicto.* Quia hoc caſu moraliter judicatur dominus, ac ſi eſſet incertus, vel ignotus. Eodémque modo dicendum in caſu, quo debitor ob inopiam nullo modo poteſt expenſas facere ad transferendam rem, nec dominum admonere: tunc enim pari modo det rem pauperibus, vel ſi ipſe æquè pauper ſit, ſibi applicare poterit in probabili ſententia, ibidem relata.

§. IV.

Reſtitutio ex re accepta in loco debitoris, ſi aliò transferenda, fiat expenſis creditoris, vel domini.

165 V. G. Habuiſti bona fide alienum equum, veſtem, vel quàm libet rem; bos alienus ad tuum præſepium confugit; hoſpes marſupium, vel ſarcinam in tuo diverſorio reliquit &c. poſtquam cognoſcis rem eſſe alienam, ſatisfacis reſtituendo in eodem loco, ubi tu es debitor. Quòd ſi ad dominum rei abſentem res transferenda ſit, id ſuis expenſis is curare debet. Communiſſima cum Molina ſæpè *cit. diſp.* 752. *Leſſ.* Laym. *cit. n.* 4. Lugo *diſp.* 20. *Sect.* 8. §. 2. Ratio ex ſuperioribus liquet: quia poſſeſſor bonæ fidei ſolùm tantum debet reſtituere, quantum ex re aliena poſſidet: nec inde, nulla ſuo culpa interveniente, tenetur pati aliquod damnum: atqui cogeretur plùs reſtituere, quàm poſſidet, & pateretur damnum ſine ſua culpa, ſi rem hactenus bona fide poſſeſſam ſuis ſumptibus ad dominum deſtinare deberet: ergo ſufficit ei reſtituere in loco poſſeſſionis, ſumptibus ad transferendum neceſſariis domino relictis, qui jus habet in rem ſuam, nullum verò jus habet in debitorem bonæ fidei. Ubi iterum breviter obſervandum.

166 I. Poſtquam poſſeſſor bonæ fidei intellexit rem eſſe alienam, v. g. equum bona fide emptum, debet domino per epiſtolam inſinuare, & explorare, quid de re ſua fieri velit: ſi transmitti poſtulat, & ille expenſas facere cogatur, tenetur dominus ſolvere, aut ille tantundem de re domini, ſi diviſibilis ſit, detrahere, & reſervare poterit. Quòd ſi autem ſuperfluas expenſas ſine rationabili domini voluntate fecit, v. g. ſi equum illi transmitteres cum majoribus expenſis: quàm ipſe equus valeat, illas utique in quantùm ſuperfluas amittes, nec dominus ſolvere cogetur.

167 II. Similiter ſi poſſeſſor bonæ fidei pro re aliena jam cognita conſervanda, vel cuſtodienda aliquas expenſas faciat, v. g. ad equum ſuſtentandum, aut ſi aliò migrans, rem in priori loco non ſatis tutam, ſecum non ſine expenſis vel labore transferat, tenebitur dominus compenſare, aut ille detrahere poterit, vel actione negotiorum geſtorum repetere, idque ex tacito contractu: qui dicitur ex negotiis utiliter geſtis *L.* 2. *ff. de negotiis benè geſtis.*

III. Quòd ſi dominus ignoretur, vel ita abſens ſit, ut conveniri non poſſit, aut res transferri non poſſit ſine æquali, vel majori ſumptu, quàm ipſa valeat; ſiquidem ſuperſit ſpes aliquando dominum conveniendi, & res alicujus momenti ſit, ut meritò cenſeatur dominus non fore contentus, ut alteri detur: eousque ſervanda erit, aut ſi ſervari nequeat, abſumenda vel alienanda, pretium poſtea domino reſtituendum. Ceſſante autem omni ſpe dominum conveniendi, aut aliàs, ſi res parvi momenti ſit, reddenda erit ejus conſanguineis, aut in horum defectum pauperibus, juxta communiorem & tutiorum Sententiam ſupra *Sect.* 2. §. 5. & 7. explicatam. Etſi quoque probabile ſit, poſſeſſorem bonæ fidei poſſe ſibi retinere: quia tunc res comparatur debito incerto, ſeu rei ignoti domini. 168

IV. Quòd ſi tamen debitor ex re accepta, poſtquam intellexit rem eſſe alienam, inquirere negligat dominum, aut eo cognito, incipiat in mora eſſe culpabili reſtituendi, tunc eo ipſo incipit eſſe debitor ex delicto, & malæ fidei poſſeſſor. adeóq; deinceps tanquam talis domino reſtituere debet ſuis expenſis ut notat *Lugo cit. n.* 194. Et ex alibi dictis colligitur. 169

§. V.

Reſtitutio ex contractu juſto fiat in loco conventionis expreſſo, vel tacito.

I. Clarum eſt reſtitutionem ex contractu debere fieri in loco, de quo expreſsè, vel tacitè inter partes conventum eſt: & ſi translatione opus ſit, expenſis debitoris. Communiſſima cum Navar *n.* 42. meíque citati omnes: Idque ſive reſtituenda ſit eadem res numero, ſeu, ut loquuntur Juriſtæ, eadem res ſpecie: v. g. hic equus locatus, commodatus, depoſitus, impignoratus; ſive reſtituendum ſit aliud æquivalens, v. g. pretium pro equo empto, alia pecunia pro pecunia mutuata &c. Si ergo emiſti, & conduxiſti equum pro pretio ſolvendum hic Paſſavii v. g. hìc debes ſolvere, ſi alibi, alibi. 170

II. Quòd ſi de loco reſtitutionis nihil ſit expreſſum in contractu, tunc tacita conventio colligenda erit inſpiciendo naturam contractûs, conſuetudinem loci, vel alias circumſtantias. Et regulariter, reſtitutio, ſeu ſolutio fieri debet in loco, ubi res tradita fuit: ita enim poſtulat æquitas, & æqualitas inducenda intra contrahentes ſervanda: & regulariter ſi translatione rei reſtituendæ opus ſit, expenſis debitoris. Et hinc 171

III. Debita ex contractu gratuito v. g. donationis, legati, teſtamenti &c. reſtituenda ſunt in loco, ubi erant, quando donatio, legatum, vel teſtamentum factum: atque ſumptibus donatarii, vel legatarii inde transferenda. Communis apud *Leſſinum,* 172

sum Vasq. Lug. Ratio est: quia qui alicui rem gratis dat, donat, vel legat, non intendit ad aliquid ampliùs se obligare, quàm rem alteri relinquere pro libitu, & si opus fuerit labore, vel industria sua auferendam.

173 IV. Debita ex contractu oneroso transferente dominium rei, quo scilicet non eadem res, sed pro una re accepta, altera reddi debet, ut in emptione, mutuo, censu &c. restituenda sunt in loco, ubi res, pro qua solutio fit, accepta erat. *Ratio est*: quia in iis reciprocis contractibus res una in alterius locum quasi substituitur, quòd tunc perfectè fit, si etiam idem locus acceptionis, & restitutionis servetur, ut notant, *Vasq. Laym. ll. cc.* Quin etiam eadem ratione debita ex contractu non transferente dominium, ut deposito, commodato, locato restituenda sunt in loco, ubi res tradita fuit, omnium consensu. Sed cujus sumptibus, si res deposita, commodata, locata, restituenda aliò transferenda sit? Respondet Assertio in fine.

§. VI.

Expensis illius, in cujus gratiam, vel utilitatem potissimùm contractus initus est. Et hinc.

174 Si contractus initus est in solam utilitatem alterius contrahentis, seu dantis aliquid, ut in deposito, v. g. si quis apud te Passavii torquem deposuit, & velit sibi reddi Augustæ; fiat id ipsius sumptibus, & periculo: quia contractus totus est in gratiam ipsius: & aliàs tu patereris damnum in illis expensis faciendis ex tuo beneficio, & sine ullo jure domini contra te.

175 II. Si contractus initus sit in tuam solius utilitatem, ut in commodato, precario, vel mutuo gratuito; debes eam tuis expensis restituere in loco, in quo eam dominus haberet, nisi illam tibi commodatò, vel mutuò dedisset, modò per te steterit, quòd dominus eam rem secum aliò non transtulisset: deductis tamen expensis, quas fecisset dominus in ea re transferenda. v.g. Titius tibi Passavii gratis commodavit libros, vel mutuò dedit pecunias, alioquin secum laturus proficiscens Viennam: tuis sumptibus eò transmittere debes: quia contractus est in gratiam & utilitatem tui tantùm: & dominus non debet damnum pati ex suo beneficio, scilicet gratuito commodato, vel mutuo.

176 III. Si contractus initus est in utilitatem utriusque, ut in locatione equi v. g. in quo & tu conductor equi usum habes, & dominus locans pretium accipit, & res aliò transferenda, nihilque de expensis conventum sit, quamvis primo intuitu tu videaris teneri transferre tuis sumptibus, ne dominus sine sua culpa damnum patiatur; probabilissimum tamen est, debere fieri expensis utriusque. *Ratio* sumitur argumento retorto: quia si solus tuis sumptibus rem transferas, tunc damnum patieris sine tua culpa. Dividantur ergo expensæ æqualiter, sicut æquale est commodum. *Ita Tamb. lib. 8. tract. 4. c. 1. §. 8. n. 12.* addens, non rarò debere fieri solis expensis domini: ut si conductor non fuit admonitus de loco, ubi restitutio facienda erit ex negligentia domini aliò forte migrantis: tunc enim ille communiter usurpato jure utens restituat in loco, ubi rem locatam accepit, & satisfaciet.

IV. Dicta hactenus potissimùm intelligenda sunt de restitutione ex contractu, quo res eadem numero debita restituenda est: nam quando res alia pro alia restituenda est, ut in emptione & venditione pretiū pro merce recepta, aut merx pro pretio jam accepta, in praxi semper solent convenire expresè de solo loco, & expensis restitutionis seu solutionis faciendæ, quod si tamen per injuriam interdum rudes contrahentes nihil de hoc constituant, ad tacitas, & consuetas in ea regione conventiones recurrendum est. & ut *§. præced.* dictum, regulariter restitutio facienda in loco, ubi res accepta fuit, & expensis debitoris. Vide, si vacat, latè *Molinam Lessium; Lugo citt.* 177

CAPUT IV.

De Modo & ordine restitutionis, causisque excusantibus.

SECTIO. I.

Quo modo restituendum?

SUMMARIUM.

2. *Restitutio facienda est eo modo, quo res sufficienter veniat ad manus domini.*
3. *Debita ex delicto occulto, occultè, ex publico autem quandoque etiam publicè restituenda sunt*
4. *Quando restitutio occultè facienda, commodè fieri non potest ab ipsomet debitore, adhibenda est persona tertia, qualis plerumque est Confessarius.*
5. *Ex rationabili causa sufficit restituere rectè fingendo se, quasi quid donaret, cùm tamen animus sit sic restituere.*
7. *Si debitum transmissum per personam à creditore delegatam, pereat quomodocunque, ipsi creditori perit,*
8. *Unde si famulus à creditore ad petendum debitum missus, cum eo auffugiat, debitor liber manet.*
9. *Pariter si nuntius à debitore, cum præscitu & voluntate creditoris electus, rem ex quacunque causa non reddat domino, debitor liberatur.*
10. *Idem est, si debitor & creditor statuerunt signum, quo à quacunque persona exhibito res mittatur, si perit, domino perit,*
11. *Item etiam debitum* ex contractu *vel* re accepta *transmissum per personam fidelem habitam deputatam ab ipso debitore, non huic, sed creditori perit, si debitum sit* reale ac determinatum in individuo.
12. *Secùs, si debitum sit personale & indeterminatum in aliquo genere, v. g. centum floreni, tot modii frumenti &c,*
13. *Si rem voto vel juramento promissam Ecclesiæ v. g. mittas per virum, fidelem tibi putatum, si is eam sibi retinuit, tu deobligaris, non ipse.*
14. *Nisi rem illam sine sua culpa, v. g. furto, latrocinio &c. amisisset.*
15. *Debitum verò* ex delicto, *sive reale determinatum, sive personale & indeterminatum in specie, & individuo transmissum per internuntium quemcunque, Confessarium si pereat, vel non reddatur quocunque casu, debitori perit.*
16. Usque ad n. 20. *solvuntur objectiones.*
20. *Qui rem furtivam Petro V. g. debitam, bona fide suo, vel alterius V. g. Confessarii consilio, jam erogavit pauperibus, de errore edoctus, secundùm comunem sententiam adhuc tenetur, eam restituere domino: secundùm alios tamen probabiliter liberatur.*

21. *Resolvitur casus de famulo; qui vas argenteum nomine Titii dono dandum Cajo, id retinuit usque post mortem Titii, ad quid, vel quibus teneatur?*

ASSERTIO I.

1 ***R**Estitutio debiti cujuscunque facienda est eo modo, qui consideratis circumstantiis personarum & rei debitæ, sufficiat ad hoc, ut res rectè perveniat in potestatem domini vel creditoris. Debitum transmissum pec personam delegatam ab ipso domino, vel creditore, si pereat, domino perit: Debitum autem ex contractu, vel re accepta transmissum per personam fidelem habitam, vel deputatam ab ipso debitore, reale quidem, & determinatum, ac individuum, adhuc domino perit: personale verò & indeterminatum in aliquo genere perit debitori, sicut & quodcunque debitum ex delicto.* Est tota communis.

§. I.

Restitutio facienda est eo modo, qui sufficiat ad hoc, ut res rectè perveniat in manus domini, vel creditoris.

2 I. IN hoc consentiunt omnes: quocunque enim modo res in potestatem domini perveniat, jam attingitur finis præcepti restitutionis, & justitiæ commutativæ, scilicet æqualitas, ut nimirùm dominus habeat tantum, quantum habere debet. Unde in debitis ex contractu, vel re accepta parùm refert, num debitor palam, vel clam per se, vel alium restituat, dummodò restituat; nam juxta regulam Juris *in 6. Quod quis per alium facit, per se facere censetur.*

3 II. In debitis ex delicto aliundè refert, ut debita ex delicto occulto, occultè etiam restituenda sint ad evitandam infamiam, vel aliud incommodum debitoris. Debita verò ex delicto publico interdum etiam publicè restituenda sunt ad emendandum scandalum, & offensam aliorum, ut contingit in publicis & notoriis usurariis, qui ex Charitate tenentur, & à Confessario urgendi sunt etiam restitutionem publicè facere ad scandalum, vel jam datum tollendum, vel imposterum cavendum. Quòd si tamen talis jam occultè restituisset, non teneretur iterum publicè restituere, sed sufficeret alia ratione occurrere scandalo, v.g. ostendendo se jam restituisse: nam quòd publicè debeat restitui non oritur ex obligatione justitiæ, cùm etiam occulta restitutione jam sublata sit inæqualitas, sed oritur solùm ex obligatione Charitatis tollendi scandala, & offensas proximorum, quæ sola nunquam inducunt obligationem restitutionis.

4 III. Etiam consultum est, ut, quando restitutio debita ex delicto occulto, etiam occultè non potest fieri à debitore, nisi cum periculo infamiæ, vel alterius incommodi, is inquirat occasionem restituendi per tertiam personam, hominem nimirùm fidelem, & probum ac secretum, qui loco debitoris, personâ innominatâ, domino, vel damnificato restituat: qualis persona idonea plerumque censetur Parochus, vel Confessarius sub sigillo saltem naturali ad id obligatus, uti monent DD. S. Thom. & Scotus 4. *d.* 15. *q.* 2. *n.* 34. ubi ait: *Quando ablatio fuit occulta, tunc non tenetur ablator se prodere, nec per consequens per se ipsum restituere, sed per aliam personam secretam, & fidelem, & expedit, quòd per Confessarium: Quia sibi est crimen detectum in Confessione, & de ejus fidelitate, quòd restituat fidei suæ commissum, satis debet credi.* Hæc Scotus.

IV. At, quid si debitum ex delicto tibi ipsi restituam rectè, ut ne tu ipse læsus quidem advertas, v.g. ex occulto furto, vel fraude debeo tibi centũ aureos, sed quia sum tuus bonus amicus, timeo, ne alio quocunq; modo restituens veniam tibi in suspicionem furti, imò fur deprehensus & famam, & amicitiam apud te perdam: ideò tempore nuptiarum tuarum v.g. dono tibi vas argenteum, aut gemmam pretiosam auro inclusam ejusdem cum furto valoris, reverà tamen animo, ut tibi tuum debitum restituam: eróne sic liber ab onere restitutionis? Ratio dubitandi est: quia certum moraliter scio, te utpote gravissimum virum mihi in aliqua simili occasione aliud tantundem redonaturum, quod donaturus non esses, nisi ego anteà donâssem. ℟. Te nihilominùs liberari. *Ratio est*: quia, cùm hæc redonatio fiat ex mera liberalitate, ad quàm tu amicum nec induxisti, nec obligâsti, non es directa, & absoluta illius causa, sed tantùm occasio; quare, cùm periculum tuæ famæ, sit causa proportionata te excusans à cooperatione ad hoc amici damnum, quod occasione tui ficti muneris infertur, non peccas, nec consequenter ad restitutionem ulteriorem obligaris. *Confirmatur*: Ad evitandam infamiam licet differre restitutionem, imò quandoque omninò omittere, ut patebit *Sect.* 3. & 4. cùm fama sit altioris ordinis; cur ergò ob eandem causam non liceat in nostro casu, ita occultè restituere, cùm id magis faveat creditori? Sed jam vides minimè licere sic facere, si nulla justa, & proportionata causa subesset, ob rationem dubitandi anteà propositam: sic enim restituens, certòque prævidens dominum tantundem redonaturum, ipsi potiùs illuderes, quàm satisfaceres. 5

Cæterùm principails hîc est controversia ex *n.*4. Quòd si debitor debitum suum mittat creditori per personam tertiam, famulum, nuntium, Confessarium, & res sua, sive malitiâ talis personæ tertiæ, sive casu fortuito (v. g. furto, latrecinio, naufragio &c.) ad dominum non perveniat: liberatúrne tunc debitor, an verò denuò tenebitur restituere? Et habet quæstio locum tàm in debitis ex delicto, quàm ex contractu, vel re accepta. Et nota, posse personam illam intermediam restitutionis delegari aliquando ab ipso creditore, vel domino rei, & tunc perindè est. Aliquando ab ipso creditore, & tunc necesse est, ut persona delegata à debitore ad restituendum, sit, vel communiter habeatur fidelis, & ab ipso debitore talis esse bona fide credatur: alioquin enim debitor tradens rem restituendam personæ suspectæ, vel sibi incompertæ fidei, eò ipso censebitur egisse dolosè, & saltem culpabiliter, & re pereunte, & non redditâ domino, non liberabitur ab obligatione denuò restituendi, secundùm omnes. Itaque dicimus porrò in Assertione. 6

§. II. De-

§. II.

Debitum transmissum per personam delegatam à domino, vel creditore.

7 I. QUocunque casu aut culpa personæ intermediæ pereat, vel ad ipsum non perveniat, ipsi domino, vel creditori perit, & debitor ab onere restitutionis liber manet. Communissima, meique citati. *Molina, Less. Laym.* Ratio patet: quia hoc ipso, quòd personæ à creditore delegatæ debitũ traditur, totum dominium rei traditæ ac plenum jus in re transit ad creditorem: ergò creditori, & non debitori perit; consequenter cessat obligatio denuò restituendi. Hinc ulterius.

8 II. Si famulus missus à domino ad petendum, & auferendum debitum, postmodum unà cum debito aufugiat, debitor liber manet, nec tenetur quidquam ampliùs restituere: quia famulus ita destinatus à domino, facit quasi unam personam cum domino: ideóque tradere rem tali famulo, idem est, ac tradere ipsi domino, pleno dominio in ipsum translato, ut modò dixi: consequenter ei tradita res perit. Secùs esset, si dominus misisset famulum solùm ad monendum debitorem, ut debitum solvat, non autem, ut debitum auferat, seu non designando ipsum ut personam, qua mediante debitum transmittat, tunc enim si debitor ei rem tradat, isque cum re sibi tradita aufugiat, debitum cogetur denuò restituere; nam hoc casu famulus ad transferendum debitum non à domino, sed à debitore destinatus est, juxta mox dicenda §. *seq.*

9 III. Eadem ratione: quando debitor pecuniam debitam tradit nuntio, à se quidem delecto, tamen etiam de voluntate & commissione ipsius domini, ut quem vellet, deligeret, modò fidelis communiter habeatur; isque rem traditam ex quacunq; causa non reddat domino, liberatur debitor obligatione denuò restituendi. Ratio eadem est, quæ suprà. Secùs esset, si debitor, omisso nuntio de consensu domini semel delecto mittat debitum per alium, sibi fortè magis fidelem visum, & is tamen debitum non restituat: tunc enim debitor non liberabitur obligatione denuò restituendi, quia verè ipsius tantùm delegatus fuit.

10 IV. Similiter si debitor, & creditor communi consensu statuisset aliquod signum ex pacto, quòd per omnem personam exhibentem illud signum, res sit mittenda: & aliqua persona alio tali signo falso exhibito, rem sibi traditam non reddat domino, domino perit, & debitor liberatus manet: quia vi pacti, persona tale signum exhibens censetur unam personam cum domino facere; ideóque debitor illi personæ debitum tradens, ipso domino tradidisse. Secùs rursus esset, si debitor ipse alicui alteri manifestâsset tale signum: tunc enim personâ illâ rem sibi traditam non reddente, ipse non liberabitur, sed denuò restituere cogetur: quia revelatio secreti signi (quæ instar doli habetur) in causa fuit, quòd creditor debitum suum non recipiat, ut notat etiam *Molina.*

§. III.

Debitum ex contractu, vel re accepta transmissum per personam fidelem habitam deputatam ab ipso debitore.

I. SI quidem debitum reale sit, ac determinatum in individuo, v. g. hæc vestis, hic scyphus, hic equus locatus, vel commodatus, hæc numero pecunia deposita &c. si vel malitiâ illius personæ, vel quocunque casu domino non reddatur, aut pereat, etiam domino perit, & debitor liberatus manet. *Communis DD. apud citt.* Et quoad commodatum habetur expresse in Jure *L. Argentum ff.* commodati. *Argentum commodatum si tam idoneo servo meo tradidissem, ut non debuerit quis existimare futurum, ut à quibusdam malis hominibus deciperetur; tuum non meum detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.* Hæc ibi Idem autem est, si res debita sit ex quocunque contractu, aut ratione rei acceptæ tantùm à possessore bonæ fidei. *Ratio est:* quia talis res ita in specie, & in individuo determinata debita spectat ad actuale dominium domini, ut in deposito, commodato, locato, aut si talis res inventa, vel aliàs possessa sit bona fide; at omnis res, quæ perit, domino perit: ergo si debitor bona fide transmittit per bajulum fidelem habitum, & non reddita est, ipse liberatus à restitutione manet. Intellige autem semper: dummodò ex parte debitoris in designatione talis personæ intermediæ omnis dolus & culpa absit juxta dicta *c. 2. de restit. ex contractu.* 11

II. Quòd si verò debitum ex contractu, vel re accepta personale, & indeterminatum sit in aliquo genere v. g. centum floreni, tot modij frumenti ex mutuo, vel empto, transmissum per personam intermediam quantumvis fidelem habitam, etiam fortè ex causa per Confessarium designatam à debitore, si ejus malitia, vel quocunque casu ad creditorem non perveniat, debitori perit, isque denuò restituere tenetur, & omni jure, & foro obligatus manet. *Omnes.* Ratio est: quia res personaliter tantùm, & indeterminatè debita alteri, ut centum floreni ex mutuo, vel empto, non est sub dominio creditoris, sed manet sub dominio debitoris tantùm, quousque creditori reddatur, vel ad ejus manus perveniat immediatè, vel mediatè per bajulum ab ipsómet destinatum: atqui omnis res, quæ perit, suo domino perit: ergò si debitor tale debitum misit per alterum à se delegatum, & qualicunque causa redditum non est, ipsi debitori perit, isque denuò alios centum florenos v. g. solvere cogetur. 12

III. At quid si debitum sit ex voto, vel juramento Deo factum, v. g. vovisti, vel jurâsti Deo calicem, vel pecuniam tantam dare Domui Lauretanæ; misisti per virum, fidelem tibi putatum, sed ipse sibi retinuit: tu jam id resciens, obligaris ne mittere, & solvere votum tuum, vel juramentum? ℞. Minimè. Ita (contra satis multos) cum aliis Diana *p. 10. tract. 16. resolut. 97.* Tamb. *cit. c. 1. §. 5. n. 9.* Ratio est: quia satis in re morali ex Dei benignitate à te votum, vel juramentum adimple-

tum censendum est, mittendo per illam mediatam traditionem bona fide factam. Disparitas interDeum, & hominem in simili sæpè inculcata est. Interim mediator ille nequam semper obligabitur muneri suo satisfacere ex justitia : si non faciet, peccabit is, non quidem contra votum, vel juramentum, quia ipse nihil vovit, vel juravit, sed contra justitiam, ut patet. An etiam sacrilegio ? Ita affirmant *Bonacina, Fagund.* apud Tamb. *cit n. 9. in fine.* Eò quòd res sit Deo destinata. Negant æquè facilè alij, eò quòd res nondum sit Deo sacra ex sola privata hominis voluntate Deo deputata.

14 IV. At, quid si mediator ille illam rem sine sua culpa amittat furto, latrocinio, vel alio casu improviso : obligatúrne ad aliquid? ℟. Ad nihil obligari, si amittat rem determinatam in individuo acceptam, v. g. hunc calicem, hunc aureum annulum, hanc numero pecuniam : aut si amittat totum cumulum pecuniæ, in quo pecunia à vovente data, unà cum suâ permixta erat. *Ratio est* : quia ipse non obligatur ex voto, vel juramento, quòd solum parit personalem obligationem in ipso vovente, vel jurante. Non ex re accepta : quia jam rem amisit. Non ratione amissionis : quia hæc inculpabilis supponitur. Nec denique ex contractu speciali assecurationis : quia nullus intervenisse etiam supponitur; ergo ex nullo capite. Secùs dicendum esset, si occasione illius pecuniæ alienæ, & votivæ, amisisset aliam pecuniam propriam: tunc enim quia suam pecuniam amisit, tenetur alienam votivam adhuc ad Domum Lauretanam deferre; quia illius amissionis infortunium nullo modo debet cedere in damnum Ecclesiæ, uti resolvit Tamb. *cit. n. 12. in fine.*

§. IV.

Sicut & quodcunque debitum ex delicto, sic perditum, debitori perit.

15 I. DEbitum ex delicto quocunque sive reale determinatum, sive personale, & indeterminatum in specie & individuo, transmissum per internuntium quamvis fidelem habitum, etiam Parochum, vel Confessarium, sive ejus malitiâ, sive quocunque casu domino non reddatur, vel pereat, debitori perit, isque denuò restituere tenetur. Ita contra paucos infrà citandos, communis DD. Navar. uterque *Tolet*, *Rebellus*, *Faber*, *Silvius*, aliisq; citt. Lessius *lib. 2. c. 16. dub. 6. n. 65.* Mol. *tom. 3. disp. 754. n. 2. §. Quando per Confessarium.* Laym. Lugo *tom. 1. de justit. disp. 21. sect. 5. à num. 59.* Ratio est : quia debitor ex delicto, hoc ipso, quia injustè accepit, & detinuit rem alterius, est vera, & voluntaria causa damni alterius, sive deinde res suâ sive alterius culpâ, sive quocunque casu pereat, (simili tamen casu non certò peritura apud dominum, juxta alibi dicta) seu ad dominum non perveniat: semper enim verum est dicere, nisi delictum tuum præcessisset, & tu rem alterius injustè non detinuisses, res domino non periisset : ergo quocunque modo pereat, debitori ex delicto perit: consequenter is nunquam liberatur à restitutione. Et sanè secundùm omnes debitor iniquus non liberatur à restitutione, si res aliena apud ipsum omninò invitum, furto, rapinâ, incendio periisset, (saltem nisi similiter certò peritura fuisset apud dominum) ergò eâdem, imò majori ratione non liberatur à restitutione, si res aliena ab ipso voluntariè tradita nuntio, vel etiam Confessario, ejúsque malitiâ, vel quocunque casu pereat, vel domino non reddatur. Nec obstant, quæ videntur opponi posse.

Nam I. Verum est : rem debitam determinatam in individuo, v. g. hic torques aureus &c. si pereat, suo domino perire. Sed adde : si sine culpa debitoris pereat, atqui hic præcessit culpa debitoris iniqui & debitor ex delicto, seu possessor injustus primo instanti acceptionis, vel detentionis injustæ semper est in mora culpabili solvendi : ergo res simpliciter ejus culpâ perit. Neque enim censeri potest solo casu perire, quando interitûs causa, & occasio fuit culpa, seu injusta ablatio, etsi postea absque ejus alia novâ culpâ, solâ culpâ alterius, vel casu pereat, & domino non reddatur. Secùs esset, si res aliena absque omni culpa habita à debitore, posteà casu pereat : tunc enim domino peribit, & debitor liberatus manebit, juxta dicta *§. præced. n. 11.* 16

II. Verum etiam est : debitorem in hoc casu, quando debitum ex delicto occulto per se ipsum sine periculo infamiæ, vel alterius incommodi restituere non potuit transmittendo per internuntium, vel Confessarium maximè fidelem habitum, fecisse quantum in se fuit, seu quantum potuit, & debuit. Sed intellige in ordine ad evitandum novum peccatum in illa restitutione sic bona fide facta : non item in ordine ad extinguendum debitum, & evadendam obligationem ex primo delicto ortam restituendi denuò, si ea ratione restitutio efficaciter non fiat : quia ex delicto præterito semper obligatur ad servandum dominum indemnem cum effectu. 17

III. Verum quoque est, eo casu, cùm debitor ex delicto occulto, ob periculum infamiæ, restituere non potest per se, dominum præsumi contentum, ut restitutio sibi fiat per Confessarium, vel aliam personam, maximè fidelem habitam. Sed utique semper intelligendò : *salvo jure suo* ; ut quomodocunque res ad ipsum non perveniat, absque suo detrimento id fiat. Verum autem non est, dominum tunc perinde se habere, ac si personam intermediam ipse delegâsset, cui res tradatur : tunc enim vi mandati haberet pro accepto debitum datum illi personæ intermediæ, adeóque remisisset jus ad damna secuta, si sibi res non redderetur. In proposito autem dominus non designavit personam, nec renuntiavit juri suo præhabito ex delicto alterius; sed solùm tacitè intelligitur consentire, ut debitor iniquus eo modo restituere tentet, retenta tamen obligatione, & jure suo, ut non suo, sed debitoris periculo fiat, si restitutio non succederet. Sententia re ipsa mihi verissima. 18

IV. Quia tamen fortassis quandoque præsumi posset creditorem, seu dominum rei velle remittere jus suum, si eo casu res tradita Confessario minimè suspecto sibi non reddatur ; ideò cum Tamb. *cit. lib. 8. tr. 4. §. 5. n. 7. in fine*, non audeo damnare oppo-

oppoſitam ſententiam, debitorem hoc caſu liberari à reſtitutione denuò facienda. Ita abſolutè docent *P. Navar.* (mutatâ priori ſententiâ) *Rodriq. Reginald. Filliucius, alii*, quos affert Diana *p. 2. tr. 3. Sect. 17. Miſcell. reſolut.* 2. cenſens hanc ſententiam eſſe tutam in praxi. Et non improbabilem cenſet etiam Leſſius *lib. 2. c. 16. dub. 6. n. 67.* Ratio modò indicata eſt: quia & tu feciſti, quantum potuiſti: & creditor cenſetur tunc conſentire huic transmiſſioni per hominem adeò fidelem putatum, perinde, ac ſi ipſe deſignâſſet; & ideò velle cedere juri ſuo, ſi præter omnem opinionem res ei non tradatur, ſiquidem tu prudenter te geſſiſti. Sed tu benè pondera dicta ſuperiora, & cogita: & ex dictis judica de uno, & altero caſu hìc incidente.

Caſus incidens.

20 COnfeſſarius bona fide, & errore inculpabili ductus tibi indicit pœnitenti, ut pecuniam, aliamvè rem, quam à Petro ſurripuiſti, des pauperibus: tu promptè exequeris, eam mox integrè pauperibus diſtribuens; poſtea ſive idem Confeſſarius, re meliùs perpenſâ, ſive alius doctor tibi inſinuat, incautum fuiſſe conſilium: cùm enim ſciretur dominus, ipſimet res ſua reſtituenda erat, & non pauperibus. Teneberiſne iterum rem domino reſtituere, vel compenſare? ℞. Omninò, quòd ſic, ſecundùm Sententiam communem modò probatam; eadem enim omninò eſt ratio, quæ in caſu fuit poſita. Quòd ſi tamen velis ſequi Sententiam modò propoſitam, certè cum Tamburino *ibidem n. 8.* non audeo, te iterum obligare. Ratio videtur eſſe, quòd dominus non debeat eſſe invitus in tanta pietate tua, quin conſentiat in illam eleemoſynam, in ejus ſpirituale commodum erogatam: Et confirmatur: Nam alioquin ſi denuo reſtituas, plus reſtitues, quàm debes: (ad quod juſtitia te nunquam obligat) quia dares nunc pecuniam illam ablatam; & inſuper jam antè dediſti bonum illud ſpirituale eleemoſynæ, quòd jam ceſſit pro lucro ſpirituali domini. Supponitur autem ſemper hìc bona fides & Confeſſarii, & pœnitentis; alioquin certum eſt, obligationem non extingui, quin in defectum pœnitentis ipſi incumbere Confeſſario, juxta dicta. *c. præced. Sect. 1. §. 3. de conſulente ad damnum proximi.*

Caſus incidens alius.

21 TItius æger famulo ſuo dat vas argenteum, ut ſuo nomine dono tradat Cajo. At famulus non tradidit, ſed detinuit doloſè usque ad mortem Titii domini ſui. Quæritur hìc, ad quidnam famulus obligetur? Molina *tract. 2. diſp. 263. n. 7.* cum aliis multis docet à famulo duplicatam deberi reſtitutionem: Cajo enim donatario debet vaſis æſtimationem propter damnum, quod illi intulit, dum ei donum non tradidit, vel ſaltem ei non ſignificavit, ut potuiſſet illud Cajus acceptare, vivente Titio, & ſic jus in donum acquirere. Hæredibus autem Titii debet reſtituere ipſum vas argenteum: quia cùm omne mandatum exſpiret morte mandantis, illud autem mandatum Titii ante illius mortem non habuerit effectum, jam nunc vas illud non pertinet ad Cajum donatarium, ſed ad hæredes defuncti Titii: niſi fortè donatio facta fuerit ad piam cauſam: tunc enim in favorem animæ præſumitur mandatum ſubſiſtere. Sic *Molina*, & in rigore quidem veriſſimè. Verùm duplicata hæc reſtitutio dura nimis erit famulo. Ideo probabilis videtur Sententia Sa. *v. Donatio n. 25.* Et aliorum cum Tamb. *cit. n. 12.* Nimirum ſufficere, ſi famulus reddat ipſum vas Cajo donatario, nihil hæredibus. Ratio eſt: quia ſatis probabile eſt, mandatum illud, cùm ſit favorabile, & gratia facta, non exſpirare morte mandantis, ſicuti nec morte concedentis exſpirant cæteræ gratiæ factæ, ut ſunt conceſſiones privilegiorum, diſpenſationum, Indulgentiarum &c. ut latiſſimè docet Sanch. *l. 8. d. Matr. diſp. 28.* præſertim *n. 46.*

SECTIO. II.

Quo ordine reſtituendum?

SUMMARIUM.

24. Ordine reſtitutionis debita certa præferenda ſunt incertis, ita ut habens plura debita priùs reſtituere debeat certa debitoribus notis, poſtea de reliquo incerta, quousque ſe extendunt facultates.

26. Pariter debita realia præferenda ſunt perſonalibus:

29. Inter debita autem perſonalia, hypothecata præferenda ſunt nudis non hypothecatis usque ad n. 34.

34. Vsque ad n. 40. *docetur ſummariè, quæ, & quo ordine, ex bonis defuncti ſolvenda ſint*

40. Inter debita nuda, oneroſa præferenda ſunt gratuitis, ita ut quis priùs ſolvere debeat debita contracta ex donatione, legato &c.

43. Reliqua debita perſonalia nuda ejusdem rationis: ſcil. nec hypothecata, nec privilegiata indifferenter ſolvenda ſunt pro rata parte facultatis, & debitorum proportione geometrica

44. Solvitur fundamentum oppoſitæ ſententiæ:

45. Vsque ad n. 49. *enumerantur quatuor caſus, quibus debitor non potens ſolvere omnibus licitè ſolvit uni, vel pluribus integrum debitum ante alios, etiam priores creditores.*

REſtitutionis ordo duplex ſtatui poteſt. Unus 22
ordo reſtituendi conſideratur inter ipſos debitores ſeu perſonas damnificantes, quæ ſcilicet cooperando damnum aliquod intulerunt: quonam ordine in ſolidum, vel pro rata reſtituere teneantur, hoc explicatum habes *c. præced. Sect. 1.* Alter ordo reſtituendi conſideratur inter ipſa debita diverſa, vel perſonas plures, quibus aliquid debetur, & unicuique reſtituendum eſt; quiſnam modus ſervandus, ſeu quænam debita reſtitui, aliis præferri, & priùs reſtitui debeant. Et quidem, ſi debitor habeat ſufficientia bona, quibus omnibus creditoribus ſolvendo ſit, nulla habenda eſt ratio ordinis, cuinam priùs, vel poſteriùs ſolvatur, dummodo enim ſolvatur cuivis, ſeu prima, ſeu ultima vice, juſtitiæ ſatis fit, & nulli fit injuria. Quando verò debitor non habet ſufficientia bona, nec eſt ſolvendo omnibus, ut neceſſariò aliqui debito ſuo in toto, vel in parte carere debeant, tunc certum eſt juſtitiam, & æquitatem poſtulare, ut inter debita & creditores aliquis ordo ſervetur: alioquin enim neceſſariò aliis fiet injuria. Res maximè eſt juridica, & intricatiſſima: ſiſtendo intra terminos Theologiæ Moralis ſit brevis, & clara.

ASSER-

ASSERTIO II.

23 *ORdinè reſtitutionis, cùm debitor non eſt ſolvendo omnibus, præferenda ſunt debita certa incertis; realia perſonalibus; inter perſonalia hypothecata vel privilegiata nudis; inter nuda, oneroſa gratuitis, maturata nondum maturatis in totum. Reliqua indifferenter pro rata parte debiti proportione geometrica.* Hæc Aſſertio latiſſimè patens labyrinthum continet difficultatum: ſed conabor in communiori ſemper DD. Sententia clarè & breviter procedere.

§. I.

Debita certa præferenda incertis in totum.

24 HOc eſt: Quando debitor habet multa debita, quorum aliqua ſunt certa, quæ ſcilicet propriis creditoribus, vel dominis cognitis reſtitui poſſunt temporaliter; alia verò incerta, quæ ſcilicèt propriis dominis, eorúmve hæredibus, aut ignotis, aut alia de cauſa reſtitui non poſſunt temporaliter, ſed eorum locò pauperibus, vel piis uſibus, is priùs reſtituere debet debita certa creditoribus notis in totum, & poſtea de reliquo reſiduo debita incerta, quouſque ſe extendunt facultates, totum, partem, vel omninò nihil. *Communis D D. S. Anton. Navar. utriusque*, aliiſque plurimis congeſtis, Vasq. *opuſ. de reſtit. c.* 11. *n.* 9. Leſſ. *lib.* 2. *c.* 15. *dub.* 1. Laym. *cit. c.* 11. *n.* 1. Lugo *Diſp.* 20. *Sect.* 1. *n.* 2. Ratio eſt: quia domini, & creditores certi ex juſtitia commutativa propriè dictum jus habent ad debita ſua exigenda: domini autem & creditores incerti, ut tales, non poſſunt habere jus ad debita ſua exigenda, ut ſibi ſolvantur, ut nimirùm eo ſtatu eſt impoſſibile. Et licèt eis competat jus exigendi, ut ſuo loco ſibi debita reſtituantur, pauperibus, vel piis uſibus pro ſalute ſua, non poſſunt tamen præſumi, ordinariè ſaltem, id velle in præjudicium creditorum certorum, niſi in caſu ex circumſtantiis colligi poſſit, eos omninò velle potiùs debita ſua incerta in pauperes, conſanguineos, vel pios uſus erogari, quàm aliis creditoribus ſolvi: qua ratione contrarium docuit Molina *diſp.* 760. Et notat Lugo *cit. n.* 5. Ipſi denique pauperes, Eccleſiæ, vel pia loca nullum ex ſe habent jus exigendi illa debita, niſi remotum, & valdè imperfectum, quatenus ſcilicet debitor rei incertæ, vel ex præſumpta domini voluntate, vel ex jure Eccleſiaſtico tenetur eis elargiri ſua debita incerta: ergò debita certa præferenda ſunt incertis.

25 *Excipe per omnem modum*: niſi res aliena in ſpecie extet apud iniquum poſſeſſorem: hæc enim ſi vero domino reſtitui non poſſit, potiùs pauperibus, vel Eccleſiæ tribuenda erit, quàm ut ex tali re aliis certis creditoribus ſatisfiat. *Ratio eſt*: quia creditoribus certis debitor obligatus eſt tantùm ex propriis bonis ſolvere, non ex alienis: res autem certa in ſpecie apud iniquum poſſeſſorem detenta, verè eſt aliena, non enim facta eſt ipſius, ſed manſit ſui veri domini, quamvis ignoretur; ergo &c.

§. II.

Debita realia præferenda ſunt perſonalibus in totum.

SImiliter quando debitor habet multa debita, aliqua realia determinata in ſpecie & individuo, 26 cùm ſcilicet ipſa res aliena in individuo apud creditorem exiſtit, cujus proinde dominum apud creditorem, ſeu dominium remanſit, ut eſt res habita ex contractu non conferente dominium, ut pignore, depoſito, commodato, locato &c. Item res inventa, bona fide accepta, acquiſita per furtum, vel ex alio delicto formali, vel materiali: ea certis, ac propriis dominis integra reſtituenda eſt, priuſquam reliquis debitis perſonalibus ſatisfiat, eſto omninò nihil ſuper eſſet, quo aliis creditoribus ſatisfiat. Communis apud *Molinam, aliiquè cit. omnes.* Ratio clara eſt: cùm enim dominium illarum rerum manſerit apud creditorem, ſeu dominum, illi ſoli reſtituenda erit, nec abſque ejus injuria aliis creditoribus dari, vel inde ſatisfieri poteſt: nam alii creditores nullum omninò habent jus, ut eis ex rebus alienis, ſed ſolùm ex rebus illius debitoris ſatisfiat.

Hinc ſpecialiter, ſi res empta, v. g. equus, domus, ager &c. adhuc apud emptorem exiſtat, non- 27 dum perſoluto pretio, creditori, ſeu venditori ante omnes alios reſtituenda ſunt: idque ſecundùm omnes, quando venditio facta eſt ſimpliciter per traditionem equi, & nudam, ſeu non aſſecuratam promiſſionem pretii; quia tunc dominium rei venditæ non tranſivit in emptorem, ſed apud venditorem remanſit, quouſque pretium ſolvatur. Secùs eſt, quando venditio facta eſt per traditionem rei, & pretii promiſſi aſſecurationem, per pignus, vel hypothecam, vel fidejuſſionem alterius: tunc enim dominium rei venditæ plenè tranſivit in emptorem, & debitum pretii fit merè perſonale aliundè ſufficienter aſſecuratum.

At: quid ſi venditio facta fuit per traditionem 28 rei, & pretii, non quidem aſſecurationem, per pignus & fidejuſſionem, ſed per fideihabitationem creditoris ipſius, utpote qui pretium pro ſoluto habuit, vel emptoris fidem ſecutus eſt, ubi etiam dominium rei venditæ ad emptorem tranſiit? Etiam tunc nondum perſoluto pretio, adhuc debitum præferendum eſſe aliis debitis perſonalibus, docet communior DD. *Cajetan. Sylv. Navar. Rebell. Bonacina*, alii cum Leſſio, *lib.* 2. *c.* 15. *dub.* 2. Eo quòd creditor fidem habens pretio promiſſo, videatur habere tacitam hypothecam in re vendita, quouſque pretium ſolvatur: ideóque in re ipſa reſtituenda, vel ejus pretio ſolvendo, aliis creditoribus præferri debeat. Verùm, quia illa tacita hypotheca nullo jure oſtendi poteſt, ideo æquè probabilis eſt oppoſita Sententia, negans tale debitum præferendum eſſe aliis perſonalibus debitis. Ita cum aliis Molina *diſp.* 536. Vasq. *c.* 1. *de reſtitut. dub.* 1. *num.* 19. Laym. *cit. c.* 11. *num.* 2. Lugo *diſp.* 20. *Sect.* 2.

§. III. In

§. III.

Inter personalia debita hypothecata præferenda nudis in totum.

29 INter debita personalia, & indeterminata in aliquo genere, ut maximè pecunia, vinum &c. ex mutuo, vel vendito, aliqua sunt hypothecata, aut hypothecâ expressâ, quando debitor in fidem solutionis expressè obligat rem, vel res suas, aut pignus dat: aut hypothecâ tacitâ, quando absque expressione debitoris, tamen ex dispositione juris, res debitorie intelligitur obligata creditori in securitatem solutionis: sic uxor habet tacitam hypothecam in bonis mariti in securitatem dotis: pupillus habet tacitam hypothecam in bonis Tutoris: Ecclesia, Hospitale &c. similem tacitam hypothecam habet in bonis Curatoris &c. Et utraque hypotheca aut est generalis; qua omnia bona debitoris præsentia & futura obligantur; aut est specialis, qua solùm res aliqua debitoris determinata, hæc domus, hic fundus &c. obligatur. In his, quantùm est ex natura rei talis est ordo.

30 I. Inter debitores hypothecarios, habentes hypothecam expressam, præferuntur habentibus tacitam tantùm; similiter habentes generalem, habentibus specialem tantùm. Inter plures aut similem habentes hypothecam, aut expressam, aut tacitam, aut generalem, aut specialem, ille præferendus est, qui antiquius habet debitum: hic enim maximè valet *regula juris 54, in 6. Qui prior tempore, prior jure.* Et ratio posterior non potest tollere jus alteri jam priùs acquisitum. Excipiuntur tamen varii casus in Jure: qui quia sunt meri juris positivi, ac juris externi, & pro diversitate locorum variantur, partim videri possunt apud *Authores citt.* passim; partim potiùs interrogandi sunt in casu fortè occurrente ex Juris Consultis, & Officialibus locorum.

31 II. Omnia debita hypothecata ipso jure naturæ præferuntur omnibus aliis debitis nudis, vel chyrographiis tantùm, non hypothecatis. Ratio evidens est: quia creditores hypothecarii non solùm debitorem, seu personam ipsam, sed etiam rem ipsius obligatam habent: alii autem creditores non hypothecarii, sed chyrographarii solùm ipsam personam debitoris obligatam habent, quamvis talis obligatio chyrographo proprio, instrumento publico, testimonio, vel debitoris confessione probetur. *L. Eos, C. qui potiores in pignore.*

32 III. Post debita hypothecata in foro externo etiam præferuntur aliis debita solemnizata, seu publico instrumento coram judice, notario, & testibus facta, sed hæc nihil ad nos.

33 IV. Tandem debita alia privilegiata, quæ omnibus aliis debitis personalibus etiam hypothecatis præferuntur.

§. IV.

Item debita privilegiata præferenda nudis sunt in totum.

34 RUrsus inter debita personalia debita sunt aliqua privilegiata, seu speciali juris privilegio omnibus aliis personalibus debitis præferenda. Utpote.

I. Ex bonis defuncti ante omnia alia debita quomodolibet hypothecata solvendæ sunt expensæ funeris. *L. Penultima. ff. de religiosis, & sumptibus funerum.* 35

II. Expensæ necessariæ ad confectionem inventarii, & ad apertionem testamenti; item Medicorum solaria vel honoraria, & pharmacorum pretia. Communis DD. ex *L. ultima, §. in computatione, C. de jure deliberandi.* Rationem mox dabo. 36

III. Plerisque locis, maximè in nostris partibus, servitiorum, & operariorum ad necessarium usum conductorum mercedes, reliquis omnibus debitis secundùm æquitatis rationem præferuntur. Vide Vasq. *de restit. c. 11. dub. 3. num. 83.* 37

IV. Tandem sequuntur, & aliis in totum præferuntur debita legitima Superiorum. *Ratio* omnium horum est: quia ejusmodi debita adeò necessaria non censentur contracta in fraudem antecedentium creditorum. Et alioquin nemo reperietur, qui indigentibus tali obsequio ministrare, vel id præstare vellet, si de solutione jure prælationis certus non esset. 38

Cæterùm alii creditores à jure privilegiati sunt, ut totum debitum suum postulare possint, antequam alii creditores chyrographarii tantùm, non hypothecati, vel similiter privilegiati admittuntur: ut est ipsa Respublica creditrix: qui illam pecuniam deposuit ad depositarios ad Respublicas constitutos: qui ad navem instruendam, vel emendam, pecuniam credidit, aut ædificia publica &c. privilegium prælationis habet, quæ ex juribus allegatis videri possunt apud Laym. *cit. n. 6.* strictè. Multis locis privilegium prælationis habent etiam Hospitalia, Ecclesiæ, & similia loca pia in suis debitis, prout etiam hîc Passavii statutum est. 39

§. V.

Inter nuda debita, præferenda onerosa gratuitis in totum.

NImirùm inter debita personalia indeterminata nuda, & simplicia, scilicet nec hypothecata, nec privilegiata, eá quæ sunt ex contractu oneroso, ut emptione, mutuo, locato, censu &c. item ex delicto, ut furto, usura &c. præferuntur in totum iis, quæ sunt ex contractu gratuito tantùm, ut donatione, legato &c. *Communis DD. apud cit.* Ratio est: quia omnis contractus gratuitus, promissio, donatio, legatum, &c. alicui factus, habet annexam tacitam conditionem: *Nisi aliquod obstet, quo minùs res promitti, vel tradi, vel solvi possit:* atqui, quando supervenit inopia debitoris gratuiti, ita ut non sit omnibus solvendo, jam aliquid obstat, quo minùs donatario, vel legatario res gratuitò promissa solvi, vel tradi possit, nimirùm obstant alia debita ex contractu oneroso, vel delicto, quorum omninò strictior est obligatio: creditores enim ex contractu oneroso, vel delicto, habent jus ad rem sibi debitam, tanquam aliundè suam, utpotè quæ vel antè erat sua, & ablata est, pretio non soluto, vel pro qua jam pretium solverunt; ideóque suo debito privari non possunt absque positivo suo damno: creditores verò, vel promissarii gratuiti non ha- 40

bent jus ad rem contractu gratuito promissam, tanquam aliundè suam vel sibi debitam, sed ex mera gratuita, & libera voluntate promittentis, donantis, vel legantis, ideóque tali debito absque omni suo positivo damno privari possunt: ergo debita ex contractu oneroso, vel delicto naturali jure & æquitate in totum præferenda sunt debitis ex contractu gratuito tantùm.

41 Sed nunquid etiam inter debita ex contractu oneroso, & ex delicto, ordo servandus erit? D. Thomas *opusc. 37. c. 18.* vult priùs solvenda esse debita ex delicto. Navar. autem *c. 17. n. 53.* contendit priùs debita ex contractu esse solvenda. Communis jam Sententia negat, ordinem servandum esse inter ea debita, sed indiscriminatim solvendum esse pro rata ratione facultatis. Ita *Sylv. Angelus, Pet. Navar. Laym. Lugo ll. sæpe citt.* Et ratio est: quia neque jura exprimunt, neque ratio aliqua convincit inter creditores ex contractu & delicto ordinem aliquem prærogativæ, vel prælationis locum esse: cùm utriusque generis debita æqualiter sint ex justitia. Quòd autem creditor ex delicto censeatur magis esse invitus sibi debitum suum, seu rem injustè ablatam non reddi, quàm debitor ex contractu, qui voluntariè rem suam alienavit, potest quidem augere obligationem restituendi intensivè, ita, ut magis peccet non restituens debitum ex delicto, quàm non restituens debitum ex contractu; non tamen potest augere obligationem restituendi extensivè, ita, ut plus, vel potiùs, ante alium, & in præjudicium alterius creditoris ex contractu debeat restituere debita ex delicto: justitia enim in quantitate restituendi non respicit alterius, scilicet creditoris animum, magisne, an minùs invitus sit, sed solùm respicit alterius jus, & quantum ipsi debeatur: utrivis autem creditori debetur res sua simpliciter, sive ex contractu, sive ex delicto debeatur.

42 §. Tandem inter debita nuda ex contractu nimis clarum est, maturata, quorum scilicet solvendi terminus jam elapsus est, in totum præferenda, & priùs solvenda esse, quàm debita muturanda, quorum terminus nondum impletus est.

§. VI.

Reliqua indifferenter pro rata parte facultatis, & debitorum proportione geometrica.

43 Debita personalia ejusdem rationis nuda, scilicet nec hypothecata, nec privilegiata, nec ratione contractûs onerosi vel gratuiti diversa, solvenda sunt pro parte rata secundùm proportionem debitorum, & facultatum debitoris, quousque nimirùm se facultates extendunt, dividendo in partes majores & minores proportionaliter respondentes debitis ipsis majoribus & minoribus; idque indifferenter, nulla habita ratione, utrùm tempore priora, vel posteriora sint, priùs vel posteriùs petantur: adeò, ut si debitor, qui omnibus se solvendo imparem novit, uni creditori præ aliis in totum solvat nulla suadente necessitate, in fraudem aliorum agere, & injuriam iis inferre censeatur. Ita communis DD. *S. Antonin. Sylv. Angel. Reginald. Nav.* uterque, aliis citatis Molina *tom. 2. disp. 536. §. quando creditores.* Less. *cit. c. 5. dub. 6. n. 44.* Laym. *cit. c. 11. n. 6.* Etsi contra sentiant, & debita prius contracta, & petita præferenda censeant graves DD. *S. Thom. Medina, Gabr. Tolet. Sa. Valentia, Suarez,* aliisque cit. Lugo *cit. disp. 20. sect. 7. §. 2.* Ratio nostræ communis sententiæ est: quia creditores debitorum merè personalium habent æquale jus in personam debitoris immediatè, & in ejus bona mediatè, & indeterminatè tantùm: neque enim ex eo, quòd unus creditor alio prior, vel posterior sit, habet majus, vel minus jus indebitoris bona, vel certâ partem bonorum ipsi propriorum, & nullâ hypothecâ obligatorum: ergò creditoribus personalibus æqualiter satisfaciendum est pro rata parte, proportione debitorum & facultatum.

Neque urget fundamentum oppositæ Sententiæ: 44
nam Regula illa allegata juris. *Qui prior tempore, prior jure*, solùm locum habet inter illos, qui habent jus ad eandem rem determinatam sibi ex pacto obligatam: ut in sponsalibus repetitis, prior sponsus præfertur posteriori: & in venditione ejusdem rei absque traditione pluribus facta, prior emptor præfertur posteriori: In locatione domûs v.g. primus conductor, posterioribus; unde est illud vulgare: *Qui prior venit ad molendinum, priùs molit.* Et magis ad propositum in debitis hypothecatis prior creditor præfertur posteriori similem hypothecam habenti, quia singuli habent jus ad eandem rem determinatam sibi in specie obligatam; unde meritò jus prioris præferri debet juri posterioris; imò posterior in æquali causa non potuit præjudicare juri proris jam anteà acquisito. At verò in debitis merè personalibus, quæ solùm personam debitoris immediatè obligatam habent, & mediatè, & indeterminatè tantùm in ejus bona, creditores nullum acquisiverunt jus in ejus bona vel partem bonorum determinatè, sed solùm quilibet indifferenter jus habet ad petendum suum debitum, ideo omnibus satisfaciendum erit æqualiter, vel in totum, si facultates debitoris sufficiant, vel pro rata parte secundùm proportionem debitorum: neque enim jus prioris creditoris præjudicare potuit juri posterioris ad exigendum suum debitum. Accedit jam communis praxis, saltem in Germania nostra, in solutione ejusmodi debitorum personalium, & indeterminatorum. Interim tamen, non tantùm creditor quivis semper jure accipere potest, quòd ipsi à tali creditore ultrò offertur quacunque de causa, nec tenebitur postea aliis creditoribus debito suo in toto, vel in parte defraudatis aliquid restituere, nisi ipsimet debitorem prævisa impotentia omnibus satisfaciendi, ad solvendum sibi totum præ aliis vi, vel fraude induxisset, uti cum aliis optimè notat Laym. *c. n. 6.* Verùm etiam plures casus sunt, quibus debitor non potens solvere omnibus, licitè poterit solvere uni, vel pluribus integrum debitum ante alios, etiam priores creditores absque eò, quòd censeatur solvere in fraudem creditorum aliorum. Enarro breviter.

Primus est: Si unus creditorum debitum suum 45
exigat, aliis (etiam magis privilegiatis) tacentibus: quia creditor vigilando, & exigendo, meliorem suam

ſuam conditionem fecit. Jus enim Civile vigilantibus ſcriptum eſt,ideóq; non revocatur ab eo,quod ante alios creditores accepit. *L. Pupillus. ff. Quæ in fraudem creditorum.* Excipitur: Dummodo alii creditores hypothecam meliorem non habent. Vide *citatos.*

46 *Secundus*: Si unus creditorum perſonalium longè aliis pauperior, & in gravi neceſſitate conſtitutus ſit, poterit lege Charitatis permittente in foro conſcientiæ, huic totum debitum ſolvi præ aliis,ſecluſa alia ordinatione Judicis, uti probabiliſſimè docent D. Thomas *opuſc.* 73. *c.* 8. *Sylv. Sa.* aliiſque citt. Laym. *cit. n.* 7. contra Leſſium *dub.* 7. *n.* 6. & alios oppoſitum docentes: & verè quidem,quando pauperior creditor eſſet non in gravi, ſed communi tantùm neceſſitate: talis enim pauper neque jure naturali Charitatis, neque ullo jure poſitivo habet jus prælationis; ideóque alii creditores eſſent rationabiliter inviti, ipſi in eorum damnum, & præjudicium ante ſe totum ſolvi.

47 *Tertius*: Si debitis gravatus ante alios creditores ſolvat aliquid, unde ejus facultates diminutæ non ſunt, ut ſi pro ædibus emptis juſtum pretium ſolvat. Si famulis vel operariis mercedem pactam ſolvat, qui tantundem commodi in bonis debitoris adferunt: inde enim aliis creditoribus nullum damnum infertur, ut ex Navar. *c.* 16. *n.* 270. & aliis notat benè Laym. *cit. c.* 11. *n.* 8, Quia etiam famuli, vel operarii,qui bona fide operas ſuas conduxerunt,etſi advertant, dominos ex eo famulatu impotentes reddi ad reſtitutionem aliorum debitorum,debitam ſibi mercedem petere licitè poſſunt, *ſecundùm omnes.* Neque tenentur ob id à famulatu diſcedere, ut contra aliquos docet Molina *tom.* 2. *diſp.* 30. §. *Juxta hæc*, & alii. Neque enim tales famuli contra juſtitiam peccant, ſi à dominis rogati in ſervitio perſeverantes juſtam mercedem accipiant; ſed neque contra Charitatem, ſi res ita comparata ſit, ut licèt ipſi famulatum non præſtent; alii tamen non defuturi ſint, qui operam ſuam conduci patiantur.

48 *Quartus*: Si debitis gravatus aliquid expendat ad ea,quæ neceſſaria ſunt ad vitam, famam, ſtatum, juſtè acquiſitum conſervandum, nullam injuriam creditoribus infert. Sic enim ex ſuis bonis comparare non prohibetur veſtes, pharmaca, cibos, aliáque ad ſui, uxoris, liberorum, & neceſſariæ familiæ ſuſtentationem, equos, item & famulos ad ſtatûs conſervationem neceſſarios, *juxta communem DD.* Cæterùm quæ debitis gravatus & ſolvere impotens, uxori ac liberis contulit ad neceſſariam ſuſtentationem, ſtudia litterarum &c. ſiquidem liberi, vel uxores propria bona non habeant, nihil poſteà tenebuntur reſtituere creditoribus debito ſuo fraudatis, uti ex communi notat Sanch. *lib.* 9. *de Matr. diſp.* 4. *n.* 29. nam paterfamilias ex juſtitia obligatus eſt liberos, & uxorem alere, neceſſaria impendere: ergo liberi, & uxor hoc ſuum debitum accipere poſſunt ex ejus bonis, nullo reali vinculo obſtrictis, abſque præjudicio aliorum creditorum, etſi poſteà non integrè ſolvendorum. Quòd ſi verò uxor, & liberi gratuitas donationes, alióſve ſic ſuperfluos, aut non debitos ſumptus acceperunt,omninò reſtituere debebunt creditoribus, alioquin debito ſuo fraudandis, ſi intra legitimum tempus exigant,de quo fortè alibi plura. A fortiori, & ſtrictiùs longè reſtituenda erunt,quæ uxores,& liberi ſeu vivente, ſeu defuncto marito, de bonis ejus in fraudem, & damnum creditoris ſurripiunt, &, ut ajunt,ad carceres ponunt, communi quidem, ſed iniquiſſima praxi: niſi quandoque eos verè gravis neceſſitas excuſet.

SECTIO. III.

Cauſæ excuſantes à reſtitutione, ut vel differri, vel omninò omitti poſſit.

SUMMARIUM.

50. Uſque ad n. 53. *aſſignantur tres regulæ univerſales pro differenda, vel omninò omittenda reſtitutione.*
53 *Cauſæ excuſantes à reſtitutione, ut, quamdiu durant, licitè differri poſſit generaliter ſunt quatuor: nim.*
54. I. Ignorantia *inculpabilis.*
55. II. Impotentia.
56. III. Neceſſitas propria. &
57. IV, Damnum *ipſi creditori, vel tertio, aut Communitatè ex reſtitutione ſecuturum.*
58. Neceſſitas propria *excuſat, quoties reſtitutio fieri non poteſt abſque damno, vel periculo ſalutis.*
59. *Unde non eſt obligatio* ſtatim *reſtituendi cum damno ſpirituali animæ;*
61. *Nec cum damno vitæ vel incolumitatis corporalis;*
62. *Nec cum jactura famæ, vel libertatis.*
63. *Quando verò quis ſine periculo infamiæ reſtituere poteſt. ſaltem per Confeſſarium, vel aliam perſonam tertiam tenetur.*
64. *Item* II. neceſſitas propria *excuſat etiam ad differendam reſtitutionem, quando ea fieri non poteſt abſque mutatione ſtatûs honeſti juſtè acquiſiti.* (ſuum.
65. *Quando nimirùm quis deberet totaliter mutare ſtatum*
66. *Juſtè & honeſtè acquiſitum: ſecùs, ſi quis ſtatum ſuum injuſtè v g. fraude, dolo, uſuris furtis, rapinis, bello injuſto, &c. comparâſſet:*
67. *Talis enim tenetur reſtituere totum, quantùm citra extremam neceſſitatem carere poteſt, niſi periculum infamiæ excuſet.*
68. *Quæ omnia extendenda ſunt etiam ad hæredem malæ fidei.*
69. *Denique* III. neceſſitas propria *etiam excuſat ad differendam reſtitutionem, quando ea fieri non poteſt abſque damno gravi in bonis temporalibus,*
70. *Quoties & quamdiu ſcil. debitor* in bonis propriis *deberet pati*
71. *Damnum inde* maius, *quàm creditor.*
74. *Idque verum eſt in quocunque debito, ſive ex contractu, ſive ex delicto.*
76. *At quid, ſi uterque ſimul in extrema neceſſitate verſetur, & debitor, ſi reſtituat, & creditor, ſi ei non reſtituatur?*
77. *Probabiliùs eo caſu adhuc debitor non obligatur reſtituere.*

CAuſæ excuſantes, vel non excuſantes à reſtitu- 49
tione facienda, hactenus ſparſim toto tractatu, præſertim *c. præced. de circumſtantiis*, plurimæ in particulari indicatæ ſunt, ſi meminiſſe potes. Ut autem hic in loco proprio ex profeſſo omnes cauſæ excuſantes,ut reſtitutio vel differri, vel omninò omitti poſſit, ad certa capita revocari poſſint,regula aliqua generalis omnium directiva aſſignanda eſt: & variæ aſſignantur à Doctoribus.

Regula prima communis eſt; Bonis inferioris ordinis 50

dinis non sunt restituenda cum notabili damno bonorum altioris ordinis. Regula verissima est, sed non omninò universalis, ut patebit, & adhuc indiget probatione.

51 *Alia Regula est* : Nemo tenetur restituere cum suo notabili, & majori detrimento, quàm sit creditoris commodum ex restitutione facta. Alii sic universaliùs extendunt: quando debitor vel omninò non habet, unde solvat, vel restituat, vel restituere non potest, nisi cum notabiliter graviori damno sibi, vel suis, vel Reipublicæ inferendo, restitutio differri, vel, nisi impotentia cesset, omninò omitti potest. Neque hæc regula, licèt verissima, omninò universalis est, ut patebit: & adhuc sua probatione indiget.

52 *Regula ergo universalissima* per se nota, seu nulla probatione indigens, sed ipsas priores regulas probans, assignatur à *Scoto* mox citando communissimè recepta. Quotiescunque dominus, seu creditor rationabiliter contentus esse debet, quòd restitutio differatur, vel omittatur, poterit etiam differri, vel omitti, licèt ille reipsa invitus sit. Scotus 4. *disp.* 15. *q.* 2. *a.* 4. §. *de quinto. n.* 33. sic habet: *Illi casus* (scilicet excusantes à restitutione statim facienda) *continentur sub hac maxima*: *Licet detinere rem alienam, quando ille, cujus est, debet rationabiliter velle eam detineri. Sed in quibusdam casibus hoc debet velle aliquis, etiam rationabiliter, scilicet rem suam detineri ab alio de facto, posita jam restituendi voluntate cum circumstantiis opportunis: ergo &c. Debet enim velle quilibet sibi restitutionem non fieri tunc, quando est in præjudicium communitatis, vel ipsius recipientis restitutionem: quia debet velle bonum suum, bonum commune, & ita dilationem aliqualem illius restitutionis boni utilis, ut servetur majus bonum. Debet etiam velle non fieri restitutionem tunc, quando esset in diffamationem restituentis, quia debet magis velle famam proximi, quam illud modicum commodum suum statim &c.* Hæc Scotus. Quam regulam *Scoti* (ait Pet. Navar. apud Laym. cit. c. 12. ut clavem, vel maximam in hac materia sibi statuunt *Sylv. Gabr. Medina*, *& cæteri DD.* Et nos igitur super eam statuamus duas Assertiones hâc, & sequenti Sectione, universas causas à restitutione excusantes, 1. ut differri, 2. ut omitti possit, complectentes.

ASSERTIO III.

53 **C**Ausæ excusantes à restitutione, ut, quamdiu durant, licitè differri possit, generaliter sunt hæ quatuor. *Ignorantia, impotentia, necessitas propria: damnum creditori ipsi, vel tertio, aut Reipublicæ secuturum ex restitutione.* Excusat autem necessitas propria ad differendam restitutionem, quoties restitutio nunc fieri non potest, 1. absque damno, vel periculo salutis animæ, vitæ, vel sanitatis corporalis, famæ, vel libertatis. 2. Absque mutatione statûs honesti, & justè acquisiti. 3. Absque damno in bonis temporalibus propriis gravi, & majori, quàm sit damnum domini, vel creditoris ex dilata restituti one: idque in quocunque debito sive ex contractu, sive ex delicto materiali, vel formali: quamvis debitor ex delicto adhuc ad interesse obligetur, non item debitor ex re accepta, vel ex contractu tantùm. *Est tota in re communis*, ut patebit explicando, vel probando singula.

§. I.

Causæ excusantes ad restitutionem differendam generaliter sunt hæ quatuor.

I. **I**Gnorantia. Nimirùm probabilis, & inculpabilis cum bona fide conjuncta, eáque aut facti, ut si ignores, quòd res sit aliena, quòd hanc rem sibi donans, vel vendens eam furatus sit; aut *juris*, ut si ignores, quòd creditore defuncto debitum adhuc restituendum sit hæredibus, aut res inventa sit restituenda suo domino cognito &c. de hac causa satis latè actum est *c.* 2. *sect.* 3. *de restit. ex delicto materiali*, *ex re accepta à possessore bonæ fidei facienda*; ubi etiam de incipiente dubitare: quæ recole. 54

II. *Impotentia*: Quando scilicet aliquis omninò pro tunc non habet, unde solvat, vel restituat quodcunque debitum sive ex delicto, sive ex contractu: nam impossibilium nulla est obligatio. Et, ad impossibile nemo tenetur: dummodò semper adsit, & maneat voluntas restituendi imposterum, cùm facultas, seu melior fortuna supervenerit. Hæc causa nullam habet difficultatem. 55

III. *Necessitas propria*: cùm quis scilicet, etsi habeat, unde restituat, restituere tamen non potest, nisi cum animæ, corporis, famæ, vel libertatis, statûs justè acquisiti, aut bonorum temporalium jactura, vel damno graviori, quàm sit commodum ex restitutione proventurum domino, vel creditori. Hæc causa latissimè patens mox distinctis §§. prosequenda est. 56

Quarta: Damnum ex restitutione proventurum aut ipsi creditori, aut alicui tertio, aut toti Communitati. Hæc causa satis explicata est *c. præced. sect.* 2. §. 1. & 3. *cui restituendum.* Vides jam omnium harum causarum unam causam esse generalem illam regulam *Scoti*, quia scilicet ejusmodi causis subsistentibus, creditor non potest, vel non debet esse invitus rationabiliter rem suam ab alio detineri, vel sibi non restitui, quamdiu nimirùm illæ causæ subsistunt. Excusant ergò hæ causæ ad differendam restitutionem, quamdiu durant, & subsistunt, interim quasi sopitâ, vel dormiente obligatione restituendi. At verò postquam cessant istæ causæ, denuò evigilat, & reviviscit obligatio, præceptùmque restitutionis. Si in aliquo casu non cessarent, excusabunt omninò, ut restitutio etiam omitteenda foret. Cæteris ergo jam aliundè patentibus, tertia causa necessitatis propriæ modò prosequenda est. 57

§. II.

Excusat necessitas propria, quoties restitutio fieri non potest.

ABsque damno, vel periculo salutis &c. Certum apud omnes: *Ratio* jam indicata est. Quia. 58

Quia nullus sanæ mentis potest rationabiliter velle sibi bona sua inferioris ordinis statim restitui cum notabili detrimento bonorum superioris ordinis debitoris; hoc enim directè repugnat ordini Charitatis: quin potiùs rationabilissimè velle debet, eò usque ab altero detineri rem suam, undecunque debitam, donec sibi absque detrimento bonorum altioris ordinis restitui possit: atqui bona animæ, corporis, famæ, vel libertatis, omnia sunt altioris ordinis, quàm bona fortunæ temporalis, vel externa proximo ex contractu, vel delicto restituenda: ergò sicut ex ordine, & lege naturali Charitatis, nemo tenetur cum proprio damno bonorum animæ curare proximi bona corporis, aut cum damno proprio bonorum corporis procurare proximi bona famæ, vel fortunæ; ita etiam ex ordine, & lege naturali, Charitatis nemo tenetur restituere proximo bona fortunæ debita cum proprio damno bonorum animæ famæ, vel libertatis, sed quousque periculum ejusmodi gravioris damni perseverat, justè, & rationabiliter restitutio differri poterit, vel etiam debebit. Itaque in particulari.

59 I. Non est obligatio statim restituendi cum damno spirituali, vel periculo salutis animæ; ut si debitor, ablatis omnibus per restitutionem esset lapsurus in desperationem, aut sustentationem mediis illicitis quæsiturus; uxor, & filiæ præ inopia se sint prostituturæ, filii latrones futuri &c. Quia longè major est obligatio consulendi saluti animæ suæ, & suorum quippe sine altioris boni comparatione, quàm servandi propriam, vel alterius vitam corporalem, quàm statim restituendi sua bona, vel debita temporalia &c.

60 At, quid, si ejusmodi damnum, vel periculum spirituale semper perseveraret? ℞. Casum fore rarissimum: quo tamen posito, omninò posse omitti restitutionem, probabiliter docet cum *Rebello Tamburinus lib. 8. tr. 4. c. 1. §. 9. n. 3.* Dummodò diligenter adhibeantur remedia, ne illa mala perseverent, & restituatur saltem pars, quæ sine magno incommodo ejusmodi restitui potest, & creditori inde grave damnum non emergat: his enim positis curret omninò, & urgebit regula nostra generalis.

61 II. Neque est obligatio statim restituendi cum damno vitæ, vel incolumitatis corporalis, ídque non tantùm in necessitate extrema, ut si debitor facta restitutione fame periturus sit, aut defectu medicinæ comparandæ morbo absumendus &c. sed etiam in necessitate gravi, utpote si vitam miserè toleraturus, statu suo justè acquisito excisurus, de quo mox iterum. Omnes cum *D. Thoma, Scoto, aliisque citt.* Ratio est: quia etiam hîc maximè habet locum regula nostra generalis: cùm enim creditor ipsi debitori in extrema necessitate constituto ex lege Charitatis sub mortali subvenire teneatur, multò magis rationabiliter contentus esse debet, & invitus esse non potest, si debitor ad extremam, vel gravem suam necessitatem sublevandam restitutionem differat, servata semper voluntate restituendi deinceps, cùm necessitas cessaverit.

62 III. Neque facienda est statim restitutio cum jactura famæ, vel libertatis, ut si debitor restituere nequeat, nisi seipsum vendendo pretium compararet, si restituendo veniat in suspicionem occulti criminis, indéque diffamandus, aut fortè etiam capiendus, Judici tradendus, plectendus esset. *Ratio clara* ex dictis: quia etiam fama, & libertas sunt bona altioris ordinis, quàm bonum fortunæ alteri debitum, consequenter alter non potest rationabiliter velle, ut cum periculo, & jactura famæ & libertatis restitutio sibi fiat, & non differatur, quousque tale periculum cesset. Quòd si tale periculum nunquam possit cessare (ut ferè fit, quando adultera spurium genuit in damnum mariti, & legitimorum liberorum, de quo alibi) cessare etiam debebit obligatio. Hic tamen advertendum.

IV. Quando aliquis quidem per se ipsum non potest restituere sine certo periculo infamiæ, potest tamen reddere per Confessarium, vel aliam personam tertiam idoneam juxta supra dicta: aut licèt sine periculo infamiæ non possit reddere ipsam rem sine infamia ablatam, potest tamen reddere ejus valorem, vel pretium, omninò tenetur facere, quod potest, & quomodo potest, tunc enim cessat ratio diutiùs differendi restitutionem. *Deinde* damnum infamiæ debet esse notabile ad hoc, ut à restitutione facienda excusare possit: est autem verè notabile, quando debitor verè est in possessione bonæ famæ suæ: quòd si enim quis jam anteà non fuit integræ famæ, sed jam infamis de furtis v. g. & rem alienam occultam non potest restituere sine manifestatione novi sui furti, tenebitur restituere, non obstante illo aliquali augmento infamiæ suæ, id enim censetur non esse damnum notabile homini jam anteà infami. Addunt non improbabiliter *Sotus, Adrianus, Valentia*, eósque secutus Tannerus *disp. 4. de justitia q. 6. dub. 15. n. 434.* & alii: famam etiam integram alicujus vilis hominis adeò posse esse parvi momenti, ut non obstante jactura ejus, adhuc restituenda sit ingens aliqua summa ablata, quamvis enim fama sit altioris ordinis, quàm bonum temporale ex genere suo, in particularibus tamen circumstantiis plus potest valere ingens bonum temporale, sicut aurum ex genere suo plus valet, quàm argentum; ingens tamen summa argenti plus valet, quàm parva quantitas auri. Verùm id probabiliùs negant alii, universaliter docentes, nunquam esse obligationem restituendi bonum temporale, cum læsione famæ integræ. 63

§. III.

Absque mutatione status honesti, & justè acquisiti.

Necessitas nimirùm propria, etiam excusat ad differendam restitutionem, quoties, & quamdiu aliquis ad hoc, ut possit restituere, deberet totaliter mutare statum suum justum, & honestum. *Communis DD. apud citt.* Ratio patet ex dictis: is enim, qui deberet statum suum mutare, verè est in gravi necessitate, qua proinde durante, creditor non potest rationabiliter velle sibi debitum solvi, cum tantâ proximi jacturâ. Deinde, talis mutatio statûs vix unquam potest fieri sine infamia, vel dedecore gravi debitoris, filiorum, ac familiæ: sed infamiæ 64

periculum excusat ad differendam saltem restitutionem: ergò &c. Sed notanter per omnem modum dictum est.

65 I. *Si deberet totaliter mutare statum suum*: Ut si homo nobilis, dimisso omni famulitio, divendita omni supellectili, domo, equis &c. deberet aliis servire, artem mechanicam, aliúdve officium statui suo indecorum exercere; si artifex vendita supellectili, vel instrumentis mechanicis deberet servire, aut mendicare &c. Sic enim ad restitutionem statim faciendam, nemo tenetur mutare statum suum, neque ad id à Confessario obligari potest. Secus est: si solùm deberet diminuere statum suum, v. g. remittere de splendore apparatûs; con viviorum, famulorum, equorum, ludorum &c. quæ non ad statum simpliciter, sed solùm ad splendorem, & pompam statûs necessaria sunt. Sic enim debitor omnium consensu tenetur diminuere statum ad restitutionem faciendam: quia ab illa solùm excusat vera necessitas; at solùm diminuere statum quoad pompam, & splendorem non est necessitas, sed modestia potiùs. Unde sanè in pessimo statu versantur, & à Confessario graviter reprehendendi sunt, qui debitis obstricti, nihil tamen de statûs splendore & luxu remittunt, &, ut aiunt, alios, quomodo solvantur, curare sinunt; &, quod pejus est, vix aliquando de hoc in confessione se accusant; reverà enim in tali statu perseverare volentes absolvi non possunt, cùm hoc ipso alienum injustè detineant, quod restituere adeò non curant; & insuper obligationem contrahant de interesse, juxta dicta superiùs.

66 I. Dictum est: Si debeat mutare statum suum *justè & honestè acquisitum*: utpotè hæreditate, industria, labore, officio, ut si Dux belli iniquas rapinas possideat, si propriis dominis restituat, officio, vel militiâ cedere cogeretur, non sine Reipublicæ detrimento, aut non sine jactura sui statûs, & dignitatis, quam militari sua industria comparavit; & deniq; non sine gravi sui dedecore, uxoris liberorúmque querelis, aliorum scandalo &c. Hac enim ratione utcunque excusari possunt milites nostri temporis. Secùs dicendum, quando quis statum suum ipsum injustè comparâsset: ut si mercator vel alius statum nobilem, vel splendidum sibi acquisivit ex bonis injustè acquisitis, fraude, dolo usuris, furtis, rapinis, bello injusto; talis utique tenetur restituere etiam cum jactura talis statûs injustè de alieno acquisiti; cùm hoc non sit cadere à statu suo, sed potiùs ad priorem sibi debitum statum redire.

67 III. Unde si quis nihil haberet, nisi aliundè injustè acquisitum, adeò ut sine injustitia nullum honestum statum habuerit, tenebitur restituere totum, quantum citra extremam necessitatem carere potest, etiam usque ad mendicitatem, nisi periculum infamiæ excuset juxta communem DD. cum Nav. *c.* 17. *n.* 158, Laym. *cit. c.* 12. *n.* 2. Colligitur *ex cap. cùm tu, de usuris*. Ubi Alexander III. præcipit usurarios etiam sub pœna excommunicationis compellendos esse ad restitutionem, eorúmque domos, & possessiones ex usuris acquisitas debere vendi &c. Addens tamen: *dummodo in facultatibus habeant, unde vivere possint*: significans per restitutionem injustorum non esse ad extremam necessitatem redigendos. Unde rectè notant *Pet. Nav. cum* Laym. *cit.* artificem etiam non esse redigendum ad mendicitatem per restitutionem, sed artis suæ instrumenta relinquenda esse, sic enim lucrando plus poterit restituere, quàm artis suæ instrumenta valeant.

IV. Dicta extendenda sunt etiam ad hæredem malæ fidei: v. g. filius usurarii, vel mercatoris iniqui mala fide cœpit possidere bona injustè acquisita à Patre, omninò tenebitur etiam cum mutatione statûs relicti, & iniquè acquisiti à patre, ad restituendum: quia possessio malæ fidei nihil ipsi suffragatur. Quòd si verò bona fide possidere cœpit, non tenebitur posteà à statu suo bona fide accepto decidere propter restitutionem faciendam, postquàm cognovit eum statum ex bonis injustis esse acquisitum à patre: quia quilibet habet jus ad conservandum statum bona fide acquisitum: expectare ergò poterit commodiorem occasionem, qua sine jactura sui statûs restituere possit, ut cum aliis notat Tamb. *cit.* §. 9. *n.* 5. 68

§. IV.

Absque damno in bonis temporalibus gravi.

Denique necessitas propria etiam excusat ad differendam restitutionem, quoties, & quamdiu debitor in propriis bonis temporalibus deberet pati grave aliquod damnum, & majus, quàm sit damnum creditoris, vel domini ex dilata restitutione: ut si debitor solvere, vel restituere non possit magnum debitum, v. g. mille aureos, nisi domum, vel prædium vendat multò minoris, quàm valeat, v. g. dimidium infra justum pretium, aut si creditor nimiùm distet, & magnæ expensæ faciendæ sint in debito transmittendo, imposterùm autem commodior occasio speretur, juxta dicta superiùs. *Ratio semper est eadem*: quia creditor verante lege & ordine Charitatis non potest rationabiliter velle debitum suum statim sibi restitui cum gravi debitoris damno, & majori, quàm suo ex restitutione dilata, sed omninò in dilationem talem consentire tenetur, etsi non ex justitia, tamen ex Charitate, & æquitate naturali. Nec obstat praxis Tribunalium, qua debitor, maximè ex delicto, vel mora culpabili, cogitur restituere, non obstante quocunque ejus damno. Nam Magistratus principaliter debet semper spectare bonum comune, & obligationem justitiæ; privatus autem homo non obligabitur principaliter spectare bonum commune, vel jus alterius, sed ordine charitatis principaliter potest spectare bonū suum privatum, intra terminos tamen æquitatis naturalis. Ubi iterùm aliqua advertenda sunt. 69

I. Dictum est: *Si debitor in propriis bonis debeat pati damnum*: Sine dubio enim non excusatur debitor à restitutione statim facienda ob damnum, vel jacturam bonorum alienorum restituendorum: ut quia magnam summam debet restituere, aut quia ex re aliena restituta magnum sibi lucrum cessat: alioquin sequeretur, quò majus esset debitum, eò minor esset obligatio restituendi. Optima conditio pro furibus. 70

II. Di-

71 II. Dictum est: *Si debeat pati damnum inde majus, quam creditor &c.* Si enim æquale sit damnum futurum creditoris ex dilatione restitutionis, ac tuum ex restitutione facta, sine dubio melior debet esse conditio creditoris, ut in simili mox iterum notabitur.

72 III. Quia in hoc casu probabilissimè Molina *disp.* 754. *n.* 3. & ex eo Laym. *cit. c.* 12. *n.* 2. *in fine* notant: quando creditor ex dilata restitutione, seu solutione, quamvis justâ patitur damnum emergens, vel lucrum cessans, ipsi omni jure compensandum fore postea à debitore. Quia iniqua esset conditio, si debitor solutionem debiti in suum commodum differre vellet, non suscipiendo in se onus resarciendi damnum ex ea dilatione creditori eventurum: neque creditor aliter in dilationem solvendi consentire tenetur, vel rationabiliter præsumi potest. Vide tamen dicta *c. præced. sect.* 3. *in circumstantia Quando.*

73 IV. Denique, sermo hactenus semper fuit de restitutione debitorum certorum tantùm, sive ex contractu, sive ex delicto: quoad debita incerta enim loco domini, vel creditoris pauperibus, vel Ecclesiis restituenda, sine dubio multò minor necessitas, vel damnum debitoris excusat: imò quæcunque rationabilis causa excusat à differenda restitutione. Quin imò si debitor in actuali gravi necessitate existens verè pauper esset, & magis futurus facta restitutione, omninò probabile est, eam restituendi obligationem omninò consopiri: cùm verè pauper ejusmodi debita incerta pauperibus eroganda etiam sibi applicare possit, ut cum gravissimis Doctoribus dictum est *in circumstantia cui.*

§. V.

Idque in quocunque debito, sive ex contractu, sive ex delicto &c. Remissivè.

74 NEcessitas propria omnibus prædictis modis excusat ad differendam restitutionem quorumcunque debitorum, sive sint ex contractu, ut empto, mutuo &c. modò vera sit necessitas præsens, & damnum ex restitutione statim facienda emergens majus, quàm debitoris ex dilata restitutione. Grandis tamen differentia est inter dictos debitores quoad solvendum interesse lucri cessantis, vel emergentis damni: nam debitor ex delicto formali, etsi ob prædictas causas, quamdiu durant excusetur à restitutione debiti capitalis: at non excusatur à compensando interesse illius temporis, cùm delicto suo originaria causa sit totius damni creditoris. Secùs est de debitis ex re accepta, vel ex contractu: ut etiam suprà in circumstantia, *Quando* indicatum est, & latè videre potes apud Lugo *disp.* 18. *sect.* 2. & *disp.* 21.

§. VI.

Summarium Dictorum.

75 NEcessitas propria excusat à restitutione, quando debitor. 1. vel verè non habet, unde solvat. vel 2. etsi habeat, tamen solvendo incidet in necessitatem extremam; vel 3. si solvat, incidet in necessitatem verè gravem: dummodò creditor ipse non sit in necessitate æquali gravi. Quando enim etiam creditor esset in æquali gravi necessitate, aut ei ex dilata restitutione æquale damnum emergeret, tunc utique melior erit conditio creditoris innocentis, & habentis strictum jus ad debitum vel rem suam exigendam, quàm debitoris maximè nocentis, & non habentis strictum jus, sed solùm licentiam charitatis ad debiti solutionem differendam, supposita semper conditione: *Nisi creditor æqualiter, æquè, vel magis indigeat.* Ita ex Navar. utroque, & communi Laym. *cit. c.* 12. *n.* 2.

Sed controversia gravis est: quid si simul in ex- 76
trema necessitate versentur, & debitor si restituat, & creditor, si ei non restituatur debitum suum, adeóque uterque necessariò periturus sit, v. g. fame, morbo, homicidio; an eo casu adhuc teneatur restituere? Consentiunt omnes, quòd si debitor priùs incidiat in extremam necessitatem, non teneri rem tam necessariam restituere creditori, postea similem necessitatem incurrenti: quia debitor in puncto extremæ necessitatis priùs acquisivit dominium rei necessariæ jure poli. Econtrà, si creditor priùs incidat in extremam necessitatem, debet ei res sua statim restitui duplici jure, scilicet & jure dominii ad illam rem, & jure poli ob extremam necessitatem. Quòd si verò debitor & creditor simul incidant, vel incisuri sint in extremam necessitatem, nisi debitum restituatur, adhuc debitorem debere restituere, affirmant sanè gravissimi DD. præsertim antiqui cum Scoto *cit.* *Ratio* Scoti est: quia eo casu dominus rei nunquam cecidit à dominio illius rei: ante necessitatem enim habuit rei dominium, & in puncto necessitatis acquirit novum jus poli ad illam rem: ergò debitor semper injustè detinet, & restituere tenetur.

Sed verior est opposita Sententia communior, 77
maximè Recentiorum (à nobis in septimo Præcepto latiùs asserenda) negans eo casu esse obligationem restituendi. *Ratio solida* est: quia ipso facto, quo debitor simul & creditor incidunt in extremam necessitatem, creditor amittit jus suum privatum dominii ad illam rem, quæ tunc omninò communis evadit, sicut fuisset ante rerum divisionem: & uterque tam debitor, quàm creditor acquirunt sibi omninò æquale jus poli ad eandem rem sibi extremè necessariam: atqui in pari causa juris semper melior est conditio possidentis, seu manutenentis rem: ergò debitor possidens rem alienam sibi extremè necessariam, licitè retinet, nec tenetur restituere. Alia autem est ratio, quando debitor, & creditor sunt in æquali necessitate gravi tantùm: quia ob solam necessitatem gravem alterius res non fiunt communes, nec creditor amittit jus suum privatum, & dominium in rem sibi debitam, sicut in necessitate extrema.

Sed excipe per omnem modum: Nisi debitor ip- 78
se proximum in eam extremam necessitatem per suam malitiam conjecisset: ut si calumniâ, vel falso testimonio alterum conjecisti in periculum mortis, infamiæ, amissionis omnium bonorum, omninò teneberis restituere, retractando calumniam cum periculo similis pœnæ, aut aliter satisfaciendo, non obstan-

obstante tua æquali etiam extrema necessitate: cùm in æquali damno potior debeat esse ratio innocentis ut ex communissima DD. videbimus in octavo Præcepto.

SECTIO IV.

Causæ excusantes à restitutione, ut omitti possit.

SUMMARIUM.

79. *Causæ omninò excusantes à restitutione, ut etiam omitti possit, generatim sunt quatuor. nim.*
80. *I. Rei in specie debitæ, sine omni culpa debitoris bonæ fidei* interitus.
81. Remissio *creditoris expressa, vel tacita.*
82. Vsque ad n. 85. *legitimæ remissionis tres conditiones.*
85. *III* Compensatio *facta, quæ tripliciter fieri potest.*
86. & 87. *Duæ conditiones ad compensationem requisitæ.*
89. *IV* Authoritas superior, *utpote.*
90. *Per legem præscriptionis, usucapionis &c.*
91. *Vel justam sententiam Judicis &c.*
94. *Et aliquatenus per cessionem omnium bonorum, quatenus solvere impotens ex dispositione legis creditoribus suis cedit omnia sua bona.*
95. *Quæ tamen cessio solùm excusat in foro externo, non interno, nisi is verè impotens sit.*
96. *Nec excusat ea cessio simpliciter à restituendo reliquo, sed secundùm quid tantùm, quatenus se impotentia extendit, seu quamdiu durat.*
97. *Soritur tamen sic bonis cedens duo privilegia. 1. ut non possit incarcerari. 2. ut, si post quid acquirat, plus non petatur, quàm facere possit, servatis alimentis necessariis.*
98. *Sicut etiam ante vel in ipsa cessione in foro conscientiæ ea sibi reservare vel detrahere potest; & eo defuncto uxor, ac filii.*
99. *An & qualiter ingressus, ac Professio Religiosa liberet debitorem ab obligatione restituendi, vel solvendi debita, tres sunt Sententiæ.*
100. *Prima communior absolutè docet, talem ingredi licitè non posse, esto etiam diu exspectans, ut debita solvat, ineptus fieret ad ingrediendum posteà.*
101. *Altera absolutè affirmat, talem facta cessione bonorum, quæ habet, statim intrare posse: sed*
102. *Hujus Sententiæ fundamenta facilè solvuntur*
103. *Tertia Sententia sic mediat: ut si debitor speret, se manendo in sæculo brevi tempore in toto, vel in parte satisfacturum, ingressum differre debeat: secùs, si deberet ad longum tempus exspectare: tunc enim facta cessione statim potest intrare.*
104. *Si tamen talis ingressus & professus aliqua bona ad Religionem contulisset, Religio solvere tenetur ejus debita juxta vires bonorum allatorum.*
105. *Si autem tali professo afferatur hæreditas, legatum, donatio &c. probabiliter non tenetur Religio ex illis satisfacere pro debitis ejus priùs contractis*
106. *Nec talis Religiosus in ordine aliquo artificio, vel labore manuum laborare tenetur ad solvenda illa sua debita.*
107. *Nec egredi ad Beneficium, vel Parochiam, esto sit spes probabilis sic satisfaciendi*

ASSERTIO IV.

79 CAusæ omninò excusantes à restitutione, ut etiam omitti licitè possit, commodè revocantur ad hæc quatuor capita. 1. *Rei in specie debitæ sine omni culpa debitoris interitus.* 2. *Remissio creditoris.* 3. *Compensatio facta, eáque triplex, vel ipsi debitori, vel creditoris creditori, vel creditori ipsi.* 4. *Authoritas superior, ut per legem præscriptionis, per justam Sententiam Judicis, per compositionem Pontificis*: Item *aliquatenus per cessionem bonorum.* Et *non improbabiliter in certis circumstantiis per ingressum Religionis.* Sumpsi totum ex communi DD. ut patebit. Ratio omnium continetur in generali nostra regula: quia ejusmodi causis subsistentibus creditor aut sponte vult, aut rationabiliter non debet nolle, vel invitus esse sibi restitutionem non fieri.

§. I.

Rei in specie debitæ sine omni culpa debitoris interitus. Remissivè.

PRima causa excusans à restitutione est, si res in specie, vel potiùs philosophicè loquendo, in individuo, sine omni culpa debitoris pereat, tam in accipiendo, quàm detinendo & pereundo, ideóque locum habet vel ex contractu, universaliter in debitore bonæ fidei, vel ex re accepta tantùm. Secus est de debitore malæ fidei, seu ex delicto formali, excepto solo casu, quo res casu apud ipsum perit, similiter certò peritura apud dominum. Hæc latè explicata habes *c. 2. de possessore bonæ & malæ fidei.* Et rursus specialiter *de debitis transmissis, & perditis c. 3. Sect.* 4. quæ recole. 80

§. II.

Remissio creditoris.

SEcunda causa omninò excusans à restitutione est, si creditor ipsum debitum expressè, vel tacitè remisit. Tacitè autem remittere censetur in jure, si instrumentum debiti laceravit, aut ante solutionem ultrò reddidit debitori, censetur id fecisse animo condonandi, nisi ex indiciis constet id per errorem, vel alienam causam factum esse: textus vide apud *Laym.* Ad legitimam autem remissionem ejusmodi tres requiruntur conditiones. 81

Prima: Ut remissio, seu condonatio fiat à potente condonare, qui scilicet habeat rerum suarum actuale dominium, & liberam administrationem. Nulla ergo esset condonatio debiti facta à filiofamilias, pupillo, Religioso, procuratore rerum alienarum, exactore vectigalium, vel mulctarum, & similium. 82

Secunda conditio: Ut lex non obstet. Sunt enim aliqui casus in jure expressi, in quibus condonatio ejus, à quo res injustè accepta est, nihil prodest, sed adhuc restituere tenetur accipiens: ut judex delegatus aliquid accipiens à partibus contra præscriptum *cap. Statutum de rescriptis in 6.* Item si Episcopus, vel Archiepiscopus visitans Ecclesias præter necessarium victum aliquid acceperit *c. 5. & 6. de censibus, & actionibus in 6.* 83

Tertia conditio: Ut remissio debiti fiat liberè, & sine vi, vel fraude. Est enim species donationis, quæ essentialiter debet esse liberalis, & liberæ voluntatis. Nulla ergo est remissio debiti quocunque metu extorta: Ut si debitor centum aureorum dicat creditori: non te solvam, nisi remittas dimidium; qua ratione potentes sæpè mercatoribus, mechanicis, officialibus inferioribus debitorum, vel partiales solutionum remissiones injustissimè extorquent, quippè cùm miseri desperent obtinere totum debitum, consentiunt quidem accipere partem mediam, tertiam, remisso aliquo, sed non sine tristi involuntario mixto, adeóque gravi injuria, & damno suo, ad quod 84

quod compensandum debitores omninò obligati manent in conscientia: res certissimæ veritatis, sed iniquissimæ praxis. Nulla quoque est remissio debiti per fraudem obtenta, ut si quis simulet se impotentem restituere, aut pauperiorem, quàm sit. Unde in conscientia non sunt securi Mercatores valentes, qui prætextu indigentiæ concordias exigunt à creditoribus, qui metu amittendi totum debitum singuli partem remittunt, cùm reverà debitor plura possit solvere, & id totum, quod superest, sibi retinet ex alieno: consequenter in conscientia semper ad restitutionem obligatus manet, cùm remissio illa fraude extorta nulla sit, ut Lugo ait *disp.* 21. *Sect.* 4.

§. III.

Compensatio facta.

85 Tertia causa omnino excusans à restitutione est compensatio facta, eáque triplex. *Prima* est compensatione facta ipsi debitori, cui creditor vicissim aliquid debet; justissimè enim debitum alteri negas, qui vicissim tibi debens non solvit: imò dicitur *L.* 3. *ff.* de compensationibus: *Interest nostra potiùs non solvere, quàm solutum repetere.* Et: *compensatio solutionis instar censetur.* L. si debitor. ff. Qui potiores in pignore. *Nihil interest, solverit-ne aliquis, vel compensaverit.* De hoc jam dictum *c.* 3. *Sect.* 2. §. 1. *Secunda* est compensatio ex rationabili causa facta creditoris creditori: Sic enim in foro conscientiæ primus debitor liberatur à restitutione, ut ibidem explicatum habes. *Tertia* est compensatio facta ob rationabilem causam à debitore ipsi creditori per æquivalens aliundè collatum, utpote vel tantundem donando, legando, officium aliquod tanti valoris procurando, aliúdve beneficium exhibendo. Ad ejusmodi compensationem duæ requiruntur conditiones:

86 *Una est*: Ut creditor consentiat saltem tacitè, aut saltem rationabiliter consentire debeat, vel præsumi possit; idque maximè in debitis ex delicto, quæ debitor sine periculo infamiæ apertè solvere non potest. Casum huc maximè facientem posui eodem *cap.* 3. *Sect.* 2. §. 1.

87 *Altera conditio est*: Ut debitor habeat intentionem ita compensandi seu satisfaciendi debito suo: quòd si enim debitor, maximè ex contractu, imò etiam ex delicto, omninò immemor sui debiti, & obligationis, creditori, vel domino tantundem vel etiam plus donet, leget, beneficiat (nisi postea probabiliter præsumere possit alterum, si rem cognitam haberet, omninò contentum fore, & debitum libenter remissurum) non liberatur ab obligatione restituendi prius suum debitum, uti contra aliquos docet Sanch. *lib.* 1. *Moral. c.* 13. *n.* 11. Less. 2. *lib. c.* 37. *n.* 11. Laym. *cit. c.* 12. *n.* 9. Ratio est: quia debitum ex justitia, & donum gratuitum omninò inter se pugnant: & recipiens donum gratuitum, nisi ipsi constet de intentione donantis, non ideo censetur remittere prius suum debitum ex justitiâ: ergò nisi debitor talem remissionem aliundè præsumere possit, ratione doni merè gratuiti non liberatur ab obligatione solvendi prius debitum ex justitia.

Excipit tamen probabiliter *Laym. loc. cit.* Nisi restitutio sit facienda ad pias causas, puta pauperibus, vel Ecclesiis, ut fit in restitutione bonorum incertorum: item ob missas Horas Canonicas &c. ut si Mercator confiteatur se per annum defreudasse quoslibet indifferenter in pondere, vel mensurâ, aut usuras exegisse: si Canonicus fateatur se per totum annum Officium omisisse &c. iique, significata sibi obligatione restituendi pauperibus, vel Ecclesiæ v. g. centum aureos, respondeant se nuper Ecclesiæ obtulisse calicem, aliúdve ornamentum, valore centum aureorum: etsi tunc hujus obligationis omninò immemores, vel ignari fuerint, poterit tamen Confessarius contentus esse. *Ratio est*: quia omnium dantium eleemosynas, vel offerentium aliquid Ecclesiæ, videtur esse generalis, vel saltem virtualis intentio satisfaciendi omnibus suis obligationibus, quas suis peccatis, aut negligentiis contraxerunt. *Sic Layman.* Etsi oppositum sine dubio tutius, ut alibi vidimus. 88

§. IV.

Authoritas superior.

Quarta causa omnino excusans à restitutione generaliter est authoritas superior, seu dispositio superioris potestatis, qua debitor ab obligatione restituendi, seu à solvendo debito omninò liberatur. Utpote. 89

I. Per legem præscriptionis, seu usucapionis, qua publica authoritate dominium rei alienæ ab antiquo domino, ad possessorem bonæ fidei, & legitimi temporis plenè transfertur, ut deinceps etiam cognito domino, à restitutione liber sit. De hoc aliquid insinuatum §. 4. Sed ex professo alibi suo loco *tr.* 6. *c.* 1. *Sect.* 5. 90

II. Per justam sententiam Judicis, qua alicui res aliqua, vel debitum adjudicatum in foro externo v. g. mulcta pecuniaria in compensationem injuriæ, aut compensationem damni ex sola culpa civili, maximè levi, vel levissima illati: talis enim accipiens, etsi res alioquin sua non esset, in foro conscientiæ nihil tenetur restituere, quia per justam sententiam Judicis res sua facta est. Vide optimè Less. *lib.* 2. *dub.* 7. Lugo *disp.* 17. *sect. ult.* 91

III. Huc antiqui alii referunt casum, quo creditor esset excommunicatus, ita ut vitari debeat. Sed communior jam, & verior est sententia, excommunicationem creditoris, licèt eum impediat à petendo in judicio suum debitum, juxta *c. Quia. De exceptionibus in* 6. minimè tamen obstare, quo minus privatim, & extra judicium debitum suum petere possit, & debitor reddere debeat. *Sic Molina. Bonacina, plurimis citt. & Lugo citt.* Ratio est: quia excommunicatio non prohibet communicationem cum excommunicato in re necessaria, vel utili spiritualiter, vel corporaliter, qualis est etiam solutio debitorum. Nec id ulla lege expressum est. 92

IV. Huc spectat compositio summi Pontificis, qua is injuncta certa parte statim ad pias causas restituenda, v. g. in sumptus belli contra infideles, pro redemptione captivorum &c. reliquum totum de- 93

bitum remittit, idque solùm in debitis incertis, aliàs ad pias causas applicandis, absque omni præjudicio singulari personæ, & ea tantùm ratione, qua Pontifex pia legata commutare potest, & solet. Verùm, quia hæc apud nos in praxi non est, si curiosus es, videre potes latè apud *Molinam, Less. Lugo cit.* Denique ad eandem authoritatem superiorem referri debent duo sequentia, sed specialiter explicanda seorsim.

§. V.

Et aliquatenus per cessionem omnium bonorum.

94 QUando nimirum quis solvere impotens ex dispositione legis civilis creditoribus suis omnia bona sua cedit, & relinquit inter ipsos secundùm proportionem debitorum dividenda, & sic excusatur à restituendo, vel solvendo reliqua; sed adverte, & limita per omnem modum pro confessionali.

95 I. Excusatur talis in foro externo, non autem in foro conscientiæ, nisi is verè impotens sit, *secundùm omnes.* Ejusmodi enim cessio bonorum ideò debitori suffragatur in foro externo; quia Princeps supponit miserum hominem non esse solvendo: & si sit solvendo, nunquam Princeps intendit tollere jus creditorum, quod sanè iniquum esset: ergò in foro conscientiæ tunc obligatus manet, quatenus manet potens solvere. Iniquissima ergò praxis est eorum, qui cessuri bonis, priùs pretiosiora seponunt & occultant.

96 II. Excusatur talis à restituendo reliquo non simpliciter, sed tantùm secundùm quid, & quatenus sua impotentia inculpabiliter se extendit: atredeunte meliori fortunâ, reliquum restituere obligatus manet: Quin etiam in conscientia tenetur, & in foro externo compelli potest ad laborandum; & acquirendum, unde solvat integrè: Ut habet communis, & solida sententia *Sanch. Mol. aliisque cit.* Laym. *cit. c.* 12. *n.* 5. Lugo *tom.* 2. *de justit. disp.* 21. *sect.* 2. Tamb. *lib.* 8. *tr.* 4. *c.* 1. §. 9. *n.* 10. Ratio est: quia tota ratio privilegii cessionis bonorum ducta est ab impotentia debitoris: ergò, cessante impotentia, cessabit ejus effectus: at cessat impotentia, si redeat melior fortuna, aut si debitor juxta statum suum laborando acquirere possit, unde solvat: ergò, cùm obligatus ad finem, obligetur etiam adhibere media, saltem ordinaria ad illum finem necessaria, talis omninò tenebitur, atque compelli poterit ad ita laborandum, & acquirendum. *Adde*: Nisi hoc dicatur, ansam dari fraudulentis cessionibus bonorum in maximum damnum creditorum.

97 III. Duo tamen commoda, seu privilegia sortitur cedens bonis suis. *Unum est*: quòd licèt alioquin debitor ex contractu post latam sententiam, & solvendi moram postulante creditore, in carcerem conjicii, & detineri possit, donec solvat, nisi sufficientem cautionem solvendi præstare possit: attamen per voluntariam cessionem bonorum hoc consequitur, ut non possit incarcerari, & jam incarceratus dimitti debeat, *juxta L.* 1. *Cod. Qui bonis cedere possunt. Alterum beneficium est*: Quòd debitor, si post bonorum cessionem aliquid acquisiverit, non ampliùs conveniatur, quàm in quantum facere potest, servatis sibi alimentis necessariis secundùm statum, & conditionem personæ *juxta L.* 4. & 6. *ff. de cessione bonorum.* Hoc utróque privilegio etiam Clerici debitores gaudent seclusa cessione bonorum.

IV. Ante autem cessionem, seu in ipsa cessione bonorum, debitis gravatus, in foro conscientiæ quidem reservare potest necessaria ad suam sustentationem, spectata conditione sui statûs justè acquisiti, seu potest detrahere, necessaria alimenta, quibus secundùm statum suum parcè vivat: siquidem ad propria alimenta, quilibet jus habet, quibus carens, est verè in gravi necessitate constitutus, ideóque saltem in foro conscientiæ excusatus manere debet. At verò in foro externo meritò primùm omnibus bonis cedere cogitur ad abstinendum ab ejusmodi cessionibus debitoris fraudulentis, in aliis autem bonis postea acquisitis, condemnatur, quantum commodè facere potest, ut paulo antè dictum. Unde etiam debitore defuncto, ejúsque bonis non sufficientibus ad solvenda debita, uxor, ac filii possunt in foro conscientiæ tantùm detrahere, quantùm satis judicatur ad vitam suam, & statum honestè, & parcè conservandum, ob eandem rationem modò dictam. Et in judicio requisiti possunt cum æquivocatione congrua jurare se nihil occultâsse, vel subtraxisse, intelligendo: *Nihil ipsis non debitum jure naturali*: atque propter eandem rationem non incurrent excommunicationem fortè latam contra ea bona occultantes: uti, aliis citatis, docent Diana *p.* 5. *tract.* 14. *resolut.* 57. Tamb. *cit. n.* 9. Tandem prædictum beneficium cessionis bonorum solùm locum habet in debitis ex contractu, non item in debitis ex delicto provenientibus: uti contra *Sylv. Nav. Less. cit.* docet communior DD, apud Mol. *tom.* 2. *disp.* 572. §. *His ita constitutis*, & Laym. *cit. c.* 12. *n.* 5. Quia non est credibile, jure communi beneficium cessionis illis concedi, qui potiùs pœnæ severitatem merentur, Quare in debitis ex delicto locum habet illud: *Qui non habet in ære, luat in cute.* 98

§. VI.

Et non improbabiliter per ingressum Religionis.

COntroversia gravissima est inter Doctores, an & qualiter ingressus, ac professio Religionis liberet debitorem ab obligatione restituendi, seu solvendi debita antea contracta, sive ex contractu, sive ex delicto. De quo præ omnibus latissimè Sanch. *l.* 5. *moral. c.* 19. per totum. Videndum autem priùs an ejusmodi debitoris valida, & licita sit professio, & ingressio Religionis jure divino naturali, & positivo humano. Consentiunt DD. apud Sanch. *cit. n.* 3. spectato jure antiquo, professionem ejusmodi debitoris esse validam, ídque omninò certum dicit Pet. Navar. *lib.* 4. *de restitut. c.* 4. *dub. ult.* Jure autem novo Sixtus V. Anno 1587. gravissimè prohibet recipi eos ad Religionem, qui supra 99

ſupra ſuas facultates ingenti ære alieno gravati, vel reddendis rationibus ita obnoxii ſunt, ut ex ea cauſalis, vel moleſtia iis illata ſit, vel inferenda timeatur; taléſque inhabiles ad profeſſionem reddidit, ita ut profeſſio irrita, & nulla ſit; quam tamen inhabilitatem abſtulit poſtea Clemens VIII. in alio motu proprio: quoad prohibitionem tamen in ſuo robore reliquit conſtitutionem Sixti V. Sed vides hic ſolùm comprehendi debitores ſupra ſuas facultates *ære ingenti alieno gravatos.* Et hæc de jure poſitivo humano. Jam quoad jus divinum naturale, conſentiunt itidem Doctores: quòd ſi debitor poſſit ſolvere debita ante ingreſſum Religionis, peccet graviter, iis non ſolutis, Religionem ingrediens: & de bonis ejus relictis à poſſeſſore, ſive Monaſterium, ſive alius ſit, reſtitutio facienda erit. Econtra verò, ſi debitor non ſit ſolvendo, nec ulla ſuperſit probabilis ſpes, quòd manendo in ſæculo aliquando ſolvere poterit in toto, vel pro majori parte, licitè ingredi poterit Religionem. Ratio utriuſque eſt eſt: quia in priori caſu ingreſſus Religionis magnum, in poſteriori caſu verò nullum præjudicium, vel damnum affert creditoribus, vel Religioni. Quòd ſi denique debitor defacto quidem non ſit ſolvendo, tamen probabilis ſpes ſuperſit, poſſe aliquando ſolvere in futurum: hîc punctum eſt controverſiæ, & tres ſunt Sententiæ.

100 Prima Sententia (mihi ſemper vera viſa) communior DD. eſt *Joan. Gerſonis, Joan. Medinæ. Nav. utriuſque, Valentiæ*, aliiſque congeſtis Molin. *tom. 3. poſter. diſp. 757.* Laym. *cit. n. 6.* Qui abſolutè docent, talem Religionem ingredi licitè non poſſe, eſto etiam, quòd longo tempore exſpectans, ut debita ſolvat, ſe omninò ineptum ſit redditurus ad poſtea ingrediendum. *Ratio eſt*: quia, cùm ſolutio debitorum ſit juris, & juſtitiæ naturalis, injuriam creditoribus infert, qui abſque neceſſitate ſe merè voluntariè reddit impotentem ſolvere: atqui talis ingrediendo, & profitendo religionem voluntariè, & abſque neceſſitate reddit ſe impotentem deinceps ſolvere; cùm Religionis ingreſſus præcepti non ſit, ſed meri conſilii, & libertatis: ergo &c. Unde ſacri Canones *c. legem diſt.* 53. prohibent, ne gravati ratiociniis, priuſquam ſe iis expediverint, ad Religionem recipiantur: non aliam ob cauſam, niſi quia Religionis ingreſſus, & profeſſio, ſicut alia vota Deo grata non ſunt, ſi in alterius injuriam cedant. Deinde in caſu, quo filius naturali jure Charitatis, ac pietatis obligatus eſt parenti inopi ſuccurrere, ſi aliter ſuccurrere non poſſit, non poteſt tunc ingredi licitè Religionem, & ingreſſus tenetur egredi, ac etiam profeſſum Prælati dimittere debent omnium conſenſu: atqui non minor eſt obligatio juris naturalis juſtitiæ ad ſolvenda debita ſive ex contractu, ſive ex delicto: ergò neque debitor religionem ingredi licitè poteſt, ſi manendo in ſæculo creditoribus ſatisfacere poteſt.

101 Secunda Sententia abſolutè affirmat, ut debitis obſtrictus, quibus nunc ſolvendo non eſt, facta ceſſione bonorum, quæ habet, poſſit ſtatim Religionem ingredi, licèt manendo in ſæculo lucrari, & creditoribus ſatisfacere poſſet, ad id tamen non obligari. Ita D. Thomas 2. 2. *q. ult. q. 6. ad 3. S. Antonin, Cajetanus, Sylv. Angelus*, aliique multi apud Sanch. *cit. lib. moral. c. 19. num. 17.* Rationes afferunt: *Prima*: Homo liber propter debita non obligatur quoad perſonam ſuam, ſed tantùm quoad bona: ergò cedendo bonis perſona libera manet, ut quemcunque ſtatum, præſertim perfectiſſimum Religionis amplecti poſſit. *Secunda*: Nemo tenetur ſolvere debitum cum detrimento boni ſui majoris; ſeu altioris ordinis: ſed bonum Religionis majus eſt, & altioris ordinis, quàm bonum pecuniarium proximo debitarum; ergo &c. *Tertia*: Sponſus, imò maritus matrimonio rato tantùm, non obſtante obligatione ſponſalium, vel matrimonii rati, Religionem licitè, & ſanctè ingredi poteſt: ſed etiam eadem videtur ratio de aliis debitis, & obligationibus quibuſvis: ergo &c. Suadent rationes hæ, ſed certè non urgent. Nam

Ad 1. Diſtinguitur *antecedens*: Homo liber 102
propter debita non obligatur quoad ipſam perſonam in ſe, ita ut propter debita ſolvenda, deberet ſeipſum vendere, vel in ſervitutem creditori tradere, *conc. ant.* hoc enim Jura vetant. Non obligatur quoad perſonam in ordine ad bona ſua habita, vel habenda, ita ut, ſi defacto non habeat, unde ſolvat, non obligetur pro poſſe adlaborare ad acquirendum, unde ſolvat, & non reddere ſe impotentem ad id acquirendum (uti in propoſito fieret per ingreſſum religionis) *nego ant.* & *conſequentiam.* Hoc enim juri naturali repugnat. *Ad 2. diſtinguitur major*; ſi illud majus bonum ſit neceſſarium ex præcepto, *concedo M.* ſi ſolùm ſit utile ex conſilio, ut eſt in propoſito ingreſſus Religionis, *nego Majorem. Ad 3. negatur conſeq.* & *paritas*: quia in aſſumptione ſtatûs inferioris, uti eſt Matrimonium reſpectu Religionis, adeóque etiam in ſponſalibus ex traditione Eccleſiæ ſemper cenſetur includi hæc tacita conditio, *ducam te*, vel *duco te*, *niſi voluero aſſumere ſtatum perfectiorem*, *ſcilicet Religionis*: eáque conditio in neutrius injuriam cedit, cùm in ea utraque pars æquali jure gaudeat, & uterque ſponſus invito altero, Religionem ingredi poſſit. At verò in aliis obligationibus debitis ex contractu vel delicto, nullo jure hæc cenſetur ineſſe conditio: *Solvam te, reddam tibi*, quod ex mutuo, empto, furto, rapina &c debeo, *niſi Religionem ingreſſus fuero.* Hæc ergo Sententia ſic abſolutè intellecta, parùm habet probabilitatis intrinſecæ, non tamen parùm extrinſecæ ob gravitatem doctiſſimorum Doctorum.

Tertia Sententia media eſt: ſi debitor ſperet, 103
quòd brevi tempore manendo in ſæculo, v. g. uno, vel altero anno poſſit debita in toto, vel in majori parte ſolvere, tunc non poſſe licitè ingredi Religionem, ſed debere eoúſque differre ingreſſum; hoc enim ſaltem planè convincit ratio primæ Sententiæ. Secùs: ſi deberet ad longum tempus exſpectare, tunc enim facta ceſſione bonorum, poſſe ſtatim ingredi. *Ita Navar. uterque, Ludovicus* & *alii* Leſſius *lib. 2. c. 16.* Lugo *diſp. 21. Sect. 6. n. 76.* Ratio potiſſima videtur deſumenda eſſe ex regula

O 2 noſtra

nostra generali; cùm enim status Religionis habeat bonitatem longè superiorem, nempe se in perpetuum Dei obsequium mancipare, adeò ut semper meritò existimata sit professio Religionis maximum, & summum, quòd possit homo ex se DEO præstare; ideo videtur creditor propter debitum suum temporale non ingens, non posse rationabiliter velle hominem à tanto bono retardare, saltem ad longum tempus, sed potiùs rationabiliter consentire, ut si desit spes brevi tempore unius aut alteriùs anni posse solvere, bona fide facta cessione bonorum, si quæ habet debitor, pergat in Nomine Domini in perpetuum DEI obsequium, sui utique memor futurus. Alia est ratio de filio respectu Patris inopis, ut infrà in fine notabo. Alia quoque est ratio, si defloràsti virginem cum spe, ac promissione Matrimonii: tunc enim merito ab ingressu Religionis impediris: hìc enim non agitur de debito pecuniario, sed de debito circa assumptionem status: nam propter culpam tuam nullum statum potest assumere virgo deflorata sine nota, nisi mediante tuo Matrimonio, ideo rectè ad id præstandum cogeris etiam in conscientia sub mortali, ut suo loco visum. Supposita ergo Sententia hac probabili (quam fateor mihi placere) breviter nunc videndum, qualiter ingressus in Religionem, ac professus liberetur à restitutione, & ad quod deinceps teneatur.

Resolutio.

104 **P**Rima: Debitor Religionem ingressus, & professus, siquidem aliqua bona ad Religionem contulit, omninò Religio tenetur solvere prædicta debita juxta vires allatorum bonorum, *secundùm omnes*. Ratio clara est: quia bonorum successor adstringitur debitis ejus, cui successit. Quòd si verò nulla bona ad Religionem attulit, nihil ampliùs obligabitur ex hoc capite. *Ratio* ex dictis pro tertia Sententia patet. Quia ob tantùm bonum Religionis debitor potuit cedere bonis, & de facto cessit bona fide, ut supponimus, idque rationabiliter non invito creditore. Sed dubia restant.

105 *Secunda*: Quid si huic debitori professo afferatur hæreditas, legatum, donatio, tenebitúrne Religio ex illis satisfacere pro debitis ejus priùs contractis? Affirmant omninò Authores primæ Sententiæ, maximè Sanch. *lib.* 7. *Decal. tom.* 2. *c.* 31. *num.* 4. Ratio est: quia per ingressum, & professionem Religionis non derogatum fuit jus debitorum in ea omnia bona, quæ obvenire possunt Religioni ratione personæ debitoris ipsis obligatæ debitis. Et fatendum est, esse omninò conveniens, & non omninò negare audent *Castro-Paulus*, & Tamb. *cit. §.* 1. *num.* 12. Ratio tamen negandi esse potest: quia quidquid hæreditate, legato, donatione &c. acquirit Religiosus professus, non acquiritur ipsi Religioso immediatè, cùm sit incapax ad acquirendum dominium, sed acquiritur immediatè Religioni: atqui creditores nullum habent jus in ipsam Religionem, ergò neque in illa bona Religiosi post professionem.

Tertia: Quid si Religiosus talis, salvâ Ordinis 106
Regulâ, artificio aliquo, vel manuum labore aliquid lucrari possit, tenebitúrne sic laborare, ut pretium laboris impendant ad solutionem prædictorum? Affirmant rursus plerique Authores primæ Sententiæ, ipséque *Laym. l. cit.* Sed æquè probabiliter negat *Tamb. modò cit. num.* 14. Cùm enim is nullius dominii capax sit, & quidquid acquirit, immediatè cedat Religioni, vel Monasterio, is de eo pretio disponere non potest; solutio autem debiti ex propriis bonis fieri debet, non ex alienis. Alia supra ratio fuit de eo, qui cessit bonis suis. Nam sæcularis cedens bonis suis, nec fit alterius, nec incapax dominii, sicut Religiosus.

Quarta: Quid si talis professus debita alicujus 107
momenti solvere non possit, & creditores etiam rogati remittere nolint, tenebitúrne egredi è Religione, si spes probabilis sit satisfaciendi, v. g. per provisionem beneficii, Parochiæ &c.? Affirmant Authores itidem primæ Sententiæ plerique, etiam *Laym.* & alii *cit.* ob paritatem suprà dictam de filio obligato ad parentem inopiam alendum. Ob eandem tamen semper rationem, quòd Religiosus professus nihil sibi, sed Monasterio acquirat, longè probabiliùs negatur. Neque enim eadem est ratio, quæ de filio respectu parentis inopis: nam longè majus, & strictius est jus, & obligatio naturalis pietatis filiorum erga parentes inopes (quippè in ipsis visceribus naturæ fundatum, cui juri nunquam censentur renuntiare parentes, & fortè non possent) quàm sit jus, & obligatio creditoris, qui suo juri ob justas causas sæpiùs cedere rationabiliter debent, & præsumuntur, ut ex toto decursu, maximè hac, præcedenti Sectione patet: at talem justam causam supponimus esse in proposito bonæ Religionis: ergo &c.

Et hactenus de restitutione in communi ex generalibus radicibus utique satis.

INDEX

Index Rerum notabilium in hoc Secundo Tomo Theologiæ Moralis Decalogalis contentarum.

Numerus primus folium demonstrat, secundus marginem.

Honor.

Hypotheca.

Inducere, juvare, vel cooperari proximo ad peccatum.

Infamare.

Injuria.

Innocentem.

Inventio rerum.

Irregularitas ex defectu lenitatis est justitia publica.

Reſti-

Restitutio ex delicto formali ratione injustæ acceptionis. 33.

Restitutio ex delicto formali ratione injustæ damnificationis. f. 43.

Restitutio ex contractu licito & justo.

De Restitutione ad damnum injustum. cooperantium. f. 56.

Cui restituendum? f. 72.

Quando restituendum? f. 80.

Socie-

Index rerum notabilium in hoc Secundo Tomo contentarum.

seu

O. A. M. D. G.

TRACTATUS V.

IN V. ET VIII. PRÆCEPTUM DECALOGI,

De

Delictis contra Justitiam, seu de injusta læsione proximi in bonis animæ, vitæ, seu corporis, famæ, fortunæ &c. ac restitutione inde debita.

TEXTUS

Non occides. Exod. 20.

EXPLICATIO PRÆCEPTI.

1 QUinto hoc præcepto, simpliciter negativo, *Non occides*, prohibetur principaliter omnis injusta occisio hominis, & accessoriè etiam omnia voluntaria ad injustam hominis occisionem cooperativa, inductiva, dispositiva. Communis DD. Navar. *c. 15. n. 1.* Fillucius *Tractatione 29. c. 1.* Marchant. *tomo 1. tract. 6. tit. 1. q. 1.*

Inprimis, non omnem, sed solam injustam hominis occisionem, hoc præcepto prohiberi, declarat ipsa S. Scriptura, quæ sicut aliqua homicidia vetat, & prohibet: ut Genes. 9. *Quicunque effuderit sanguinem humanum, fundetur sanguis illius: ad imaginem quippe Dei factus est homo*: itaque aliqua homicidia permittit, imò præcipit:& commendat, ut Exodi 22. *Maleficos non patieris vivere.* Et alibi passim. Deinde non solùm homicidia ista injusta, sed omnia etiam ad homicidia cooperativa, inductiva, vel dispositiva hoc præcepto prohiberi, propter claram rationem, declarat Christus Matth. 5, *Audistis, quia dictum est antiquis: Non occides. Qui autem occiderit, reus erit judicio: Ego autem dico vobis: Quia omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit judicio, Qui autem dixerit fratri suo racha: reus erit concilio. Qui autem dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis.* Ubi Christus ad hoc præceptum, *Non occides*, revocat tres gradus iræ, tanquam causas præcedentes, & dispositivas ad homicidium: utpote 1. Iram solo corde retentam: *qui irascitur*: 2. Iram erumpentem in vocem indignationis, non tamen expressam injuriam proximi significantem: *Qui dixerit fratri suo racha.* 3. Iram erumpentem in vocem indignationis,& expressam injuriam proximi significantem: *Qui dixerit fratri suo fatue.* Et per consequens multò magis volens excludere iram in ipsum opus, verberando, vulnerando. Nam *ibid. v.* 38. posteà excludit pœnam Talionis antiquis permissam, dicens: *Audistis, quia dictum est: oculum pro oculo,& dentem pro dente. Ego autem dico vobis non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram.* Ex quibus omnibus constat, hoc præcepto non solùm prohiberi homicidium, sed etiam omnem injuriam hominis vitæ inferendam, atque omnia ad homicidia inductiva, vel dispositiva corde, ore, & opere: hac serie.

Series prohibitorum.

I. ERgo hoc præcepto, & principaliter in terminis prohibetur omnis injusta occisio hominis, sui ipsius, vel proximi: cujus species sunt, homicidium simplex, parricidium, sacrilegium, abortus, latrocinium, veneficium: atque insuper omnis ad ejusmodi hominis occisionem voluntaria, positiva, vel negativa, vera moralis cooperatio, quæ numeratur novemplex tritis illis versibus. 2

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

De quibus *Tract. praced.* suo loco sufficienter. 3

II. Prohibentur omnia consilia inductiva,& dispositiva proximè,& ipso opere, quæ scilicet homicidium antecedere, aut comitari solent, videlicet omnis proximi injusta læsio, percussio, vulneratio mutilatio, incarceratio, tortura, præparatio armorum, veneni &c. omnisque injusta violentia in hominis mortem, vel grave nocumentum corporale cedens, sive deinde talis actu intendat mortem, vel grave vitæ nocumentum, sive non, dummodò advertere debuerit inde secuturum periculum mortis, vel grave nocumentum vitæ proximi: omnia semper sunt mortalia contra quintum præceptum, *Non occides*: sumúntque speciem peccati à termino, seu ipso homicidio, quod inde sequitur, vel sequi poterat, v. g. percussio, vulneratio, vel quævis violentia in patrem, matrem, Clericum &c. sive morte secuta, sive non, induit rationem, & speciem parricidij matri-

matricidii, sacrilegij, & sic de cæteris. *Ratio est:* quia media adhibita sumunt suam speciem à fine, ad quem, sive ex natura sua, sive ex intentione operantis ordinantur.

4 III. Prohibentur omnia ad homicidia inductiva, & dispositiva propinquè, opere, & ore: utpotè omnis clamor, contentio, rixæ, omnes comminationes, irrisiones, detractiones, maledictiones, imprecationes, omnes contumeliæ verbales (quæ propriè dicuntur exprobratio malorum culpæ. ut si quis dicatur fur, adulter &c.) omniáq; convitia, quæ propriè sunt exprobratio malorum naturæ, & pœnæ, ut si quis dicatur stultus, idiota, spurius &c. Quæ quidem omnia, secundùm se absolutè peccata sunt, aut generaliter contra Charitatem, aut specialiter etiam contra justitiam octavo Præcepto prohibita, quatenus nimirùm iis honor, & fama proximi læditur injustè; at verò quatenus fiunt ab eo, qui intendit, vel advertit saltem inde secuturas rixas, percussiones, vulnerationes, mortes, specialiter erunt peccata mortalia contra hoc præceptum, reducenda scilicet ad homicidium juxta speciem suam, sicut modò dictum de percussionibus: & consequenter eadem ratione in iis explicanda erit circumstantia intenti, vel prævisi periculi occisionis, vulnerationis &c. etiamsi ea secuta non sint: quia speciem mutat peculiari deformitate contra quintum Præceptum.

5 IV. Prohibentur omnia etiam inductiva, & dispositivi aad homicidium remotè, & corde: utpotè omne odium, ira, vindicta, omnísque actus internus consilij, vel voluntatis pravæ ad occidendum, vel graviter lædendum hominem: ex natura sua mortalia, contra hoc quintum Præcnptum, ut patet ex citato textu *c. 5. Matth.* Ratio est: quia consentire in id, quod est peccatum mortale, utique mortale est: sed qui odio, ira, consilio,, aut voluntate quavis mala deliberatè fertur in hominis occisionem, vel læsionem gravem, formaliter, vel virtualiter saltem in eam consentit, quæ est peccatum mortale ergo &c. Ubi tamen duo sunt notanda. *Unum*, quando prædicta dispositiva ad homicidium, corde, ore, & opere concurrunt ad actuale homicidium, vel gravem læsionem proximi, tunc unum tantùm moraliter constituunt peccatum mortale: quia omnia sub uno fine intento uniuntur: ut proinde sufficiat in Confessione fateri actum principalem, v. g. *occidi*, vel *taliter læsi hominem*: Secùs quando seorsim exercentur homicidio non secuto, juxta communem doctrinam in materia de peccatis. *Alterum* est, Confessarium in examinando hoc Præcepto debere inverso ordine incedere. 1. Interroget de peccatis cordis, odio, inimicitia, ira, invidia. 2. de peccatis oris, contentione, maledictis, convitiis. 3. De peccatis operis, verberatione, aliáve læsione corporis. 4. Tandem, sed raró, de secuto homicidio. 5. De scandalo activo, vel passivo, velut quodam homicidio spirituali, & vera læsione animæ. De odio, inimicitia, & reliquis velut dispositivis ad homicidium, consultò jam actum est *Tract.* 2. *c.* 6. per totum. Ut ergo Confessarius plenam habeat notitiam peccatorum contra hoc Præcptum, Tractatum hunc per quinque Capita digeram. 1. De scandalo activo, & passivo velut animæcidio spirituali, & restitutione inde debita. 2. De homicidiis licitis. 3. De homicidiis illicitis, & restitutione inde debitâ. Subjunctâ brevi expositione, & remissione sexti, & noni Præcepti. 4. Erit in octavum Præceptum, de injusta læsione famæ, & honoris Proximi. Et tandem Caput. 5. in septimum, & decimum Præceptum, de injusta læsione proximi in bonis fortunæ. In nomine Domini incipiat.

CAPUT I.

De Scandalo, velut homicidio spirituali, seu de injusta læsione proximi in bonis animæ.

BOnum animæ spirituale idem est, ac bonum morale, divinæ gratiæ, virtutis, ac honestatis & justitiæ: ab opposito malum spirituale animæ idem est, ac malum mortale culpæ, seu peccati, adeóque damnificare proximum in bonis animæ, seu in bono spirituali, idem est ac abducere aliquem à bono gratiæ, & virtutis, & inducere in peccatum, seu vitium, quod propriè dicitur scandalum activum: éstque velut spirituale homicidium, vel si mavis dicere, animæcidium. Unde & hoc peccatum, etsi directè contra Charitatem Theologicam militet, aptè tamen reducitur, & examinatur in quinto Præcepto. Itaque *Scandalon* græcè, latinè offendiculum, seu pedis impactionem significat, *teste D. Hieronymo in c. 15. Matth.* In proposito significat offendiculum, periculum, seu occasionem peccati, vel ruinæ spiritualis alterius. Et aliud dicitur *activum*. scilicet ipsa actio præbens alteri occasionem peccandi, & ruinæ spiritualis. Aliud *passivum*, & est ipsa ruina spiritualis proximi: & omnium maximè homines se invicem scandalizant, animásque lædunt odio, & inimicitia. Res rursus valdè delicata, innumeris casibus intricata, insuper frequentissimæ praxis, quatuor Sectionibus accuratè explicanda est. 1. De scandalo activo. 2. De scandalo passivo. 3. De inductione, ac cooperatione ad peccatum alterius jam parati, vel volentis peccare, aut aliàs certè peccaturi. 4. De obligatione scandalizantis pro damnificatione proximi in bonis animæ. 1

SECTIO I.

De Scandalo activo.

SUMMARIUM.

2. Usque ad n. 6. *Explicatur definitio scandali activi.*
6. *Scandalum activum aliud directum.*
7. *Aliud indirectum.*
8. Usque ad n. 12 *Quod variis modis contingere solet.*
13. *Scandalum activum tam directum, quàm indirectum ex genere suo mortale.*
14. *Etiam veniale esse potest pro ratione materiæ.*
15. *Et (saltem directum) probabiliùs est peccatum speciale contra Charitatem:*
18. *Ideóque necessariò explicandum in Confessione unà cum specie peccati, & circumstantiis personæ inductæ.*
19. Usque ad n. 22, *Exempla varia.*

DEFI-

DEFINITIO.

2 SCandalum activum est *dictum, vel factum minùs rectum præbens alteri occasionem ruinæ spiritualis.* Communissima S. Thom. 2. 2. q. 43. a. 1. Explico breviter.

3 I. *Dictum, vel factum*: Nam sola externa peccatoris, & operis, non utique interna & occulta cordis hominem in peccatum seu ruinam spiritualem inducere possunt. Sub nomine autem dicti, vel facti, etiam comprehendi debet omissio externa, seu non dictum, non factum: v. g. omissio Sacri, Horarum &c. scandalizare potest; ut notant DD. communiter.

4 II. *Minùs rectum, seu debita rectitudine carens*: hoc est: aut malum, aut speciem mali habens. Non enim opus est ad scandalum, ut dictum, vel factum ex se, & naturâ suâ malum, vel peccatum sit, sed sufficit, quòd speciem mali habeat, aut habere possit, ex circumstantiis personæ, loci, temporis, saltem respectu infirmorum, ut mox patebit exemplis. Quodsi ergò quidpiam bonum, vel non malum, nec speciem mali habens facias, ex quo tamen alii ansam peccandi sumant, non erit scandalum activum, nec peccatum, sed merè passivum ipsimet imputandum.

5 III. *Præbens alteri occasionem ruinæ spiritualis*, scilicet peccati. Debet autem esse occasio vera, vel ex intentione operantis, vel saltem ex naturâ, vel circumstantiis ipsius operis orta, & apta ad inducendum alios in peccatum: & non solùm imaginaria, longè petita, non solùm ex aliorum malitia acceptata. Cæterùm etiam necesse non est ad peccatum scandali, ut ruina proximi re ipsa sequatur, sed sufficit, quòd suâpte naturâ ex tali opere cum his circumstantiis considerato sequi possit, & ita sequi prævideatur: ut notat ipse *D. Thomas cit. a. 2.* Unde ulteriùs nec opus est ad peccatum scandali, ut ruina proximi directè sit volita & intenta, sed sufficit, ut sit prævisa ex dicto, vel facto tuo secutura, & sic eo ipso indirectè volita, & intenta. Ex hinc.

IV. Scandalum activum aliud dicitur directum, seu, ut alii loquuntur, inductivum, aliud indirectum, & occasionativum tantùm.

Scandala directa.

6 SCandalum activum directum, scilicet directè volitum, ac inductivum dicitur, cùm quis directè ex proposito, jussu, consilio, suasu, exemplo vult, & intendit alterum inducere in peccatum. Et hoc iterum dupliciter quoad formale, & quoad materiale tantùm. Scandalum directum quoad formale est, cùm quis directè intendit ipsam ruinam spiritualem proximi, seu ipsum peccatum formaliter, quatenus offensa DEI, & mors animæ est, & hoc propriè scandalum diabolicum, & omnium peccatorum contra proximum gravissimum, tantoque gravius homicidio corporali, quantò excellentior est vita animæ, quàm corporis. Et tale scandalum in hominibus expresse, & formaliter (nisi desperatissimæ malitiæ, magis, sagis &c.) rarò reperiri, benè notat Valentia *tom. 3. disp. 3. q. 18. puncto 2. §. accedit quarto.* Scandalum directum quoad materiale est, cùm quis directè intendit solum actum proximi, non quatenus formaliter peccatum, ruina proximi, vel mors animæ est, sed ob aliam rationem, vel finem, utpote propter delectationem, vel utilitatem aliquam, ut qui solicitat aliam personam ad peccatum carnale, ebrietatem, furtum, vel homicidium secum perpetrandum, gravissimè utique peccat peccato scandali, etsi directè minimè intendat ruinam proximi, & peccatum formaliter, sed solùm actum proximi ob suam delectationem, vel commodum aliquod temporale. Quia tamen tali actui ruina spiritualis proximi necessariò annexa est, ideò inducens ad talem actum, indirectè etiam necessariò vult, & intendit ruinam spiritualem, & peccatum proximi, indéque gravissimam malitiam trahit.

Scandala indirecta.

SCandalum activum indirectum, seu indirectè tantùm volitum, ac occasionativum tantùm dicitur, cùm quis actu suo, vel omissione sciens, & advertens aliis dat occasionem peccandi, & velut exemplo suo provocat ad peccatum, etsi ipse directè nullo modo velit, & intendat inducere alios ad peccandum: nihilominùs, quia talis dicto, facto, vel omissione sua prævidet, vel prævidere debet, alios inde lapsuros; & nihilominus facit, rursùs indirectè convincitur velle ruinam spiritualem proximi. Quòd rursus contingit variis modis. 7

I. Dicendo, vel faciendo aliquid, quod ex se malum est, & inductivum alterius ad peccatum, ut qui coram aliis lascivè se gerit, turpia dicit, vel cantat, die prohibito carnes vorat &c. advertens, vel advertere debens alios ad similia, vel alia peccata excitandos, vel inducendos: non enim semper committit peccatum scandali, qui coram aliis peccat, sed qui advertit, vel advertere deberet, esse periculum alios quoque ad peccatum commovendi; contingere enim potest, peccantem coram aliis ita esse vilis, vel malæ vitæ, & famæ, alios verò adeò prudentes, & constantes in virtute, ut nemo ejus malo exemplo moveatur, quin potiùs aversentur. 8

II. Fit scandalum indirectum dicendo, vel faciendo aliquid, quod ex natura sua non est malum, speciem tamen mali præsefert, ex quo quis prævidet vel prævidere debet alios scandalizandos, vel de facto scandalizari advertit. Exemplum habes de Clerico, qui domi suæ fœminam populo suspectam alit, etsi ponatur nullum subesse peccatum, nec periculum peccati, tamen ad amovendum publicum scandalum, & malum detractionis, vel contemptûs statûs Clericalis ex illa mali specie oriturum, tenetur sub mortali eam mulierem dimittere; ut docent unanimiter DD. & expresse decernit Concil. *Trid. sess. 25. c. 14. de reform.* juxta præceptum Apostoli 1. ad Thessal. 5. *ab omni specie mali abstinete vos.* Et 1. *ad Corinth.* 8. De eo, qui in Idolio (id est in loco, ubi carnes Idolis immolatæ comedebantur) recumbebat, utique re per se non mala, 9

tamen habente speciem mali ad scandalum infirmorum, severè monet dicens: *videto ne fortè hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum, qui habet scientiam, in idolio recumbentem: nonne scientia ejus, cùm sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta? Et peribit infirmus in sua scientia frater; propter quem CHRISTUS mortuus est?* Lege exemplum planè heroicum Senis Eleazari 2. *Machab.* 6.

10 III. Etiam fit scandali peccatum indirectè dicendo, vel faciendo aliquid bonum de se, & justum, iis circumstantiis personarum, loci, temporis, quibus prævidet, vel prævidere debet aliquos offendendos, & speciem mali, vel occasionem peccati accepturos, V. g. Differit quis in Concione, vel conversatione contra hæreses, contra peccata carnalia, contra subtiles dolos injustitiarum &c. Zelo quidem bono ab ejusmodi sceleribus absterrendi; at prævidens, vel advertens pusillos inde sumpturos occasionem, vel periculum lapsûs, scandalizat, & abstinere debet. Quam ob causam alibi monuimus Confessarios debere esse valdè cautos in interrogatoriis, maximè sexti Præcepti. Huc spectant colloquia, & consortia, etsi de se sanctissima, tamen nimis familiaria, vel secreta cum fœminis, etsi alioquin, piis, & honestis, tamen aliis communi judicio, meritò suspecta, & scandalosa, aliáque peccata vitanda.

11 IV. Denique fit peccatum scandali non tantùm dicendò, vel faciendo, sed etiam tacendo, vel patiendo, tolerando, aut omittendo; non enim minùs scandalizant illi, qui etsi ipsi nihil mali, vel speciem mali habens agant, vel dicant, patiuntur tamen in sua præsentia, & maximè in sua familia, vel domo à sibi commissis dici, vel fieri ea, quæ alios scandalizant, vel ad peccatum inducunt tacentes, dissimulantes, aut quod deterius, etiam arridentes, placere sibi ostendentes &c. In quo proinde maximè, cæteris longè graviùs, & quasi dupliciter peccant, & contra Charitatem, & contra justitiam, vel officium suum Superiores, & Patresfamilias ejusmodi permittentes, vel dissimulantes, ut infrà iterum notabitur. Jam ergò videndum, quale, & quantum peccatum sit scandalum activum.

ASSERTIO I.

12 *OMne scandalum activum, quo quis dicendo, agendo, omittendo, jussu, consilio, exemplo, quocunque modo directè, vel indirectè alios in peccatum inducit, est peccatum ex genere suo mortale, vel etiam veniale pro ratione materiæ, seu peccati, ad quod inducit: Et saltem directum est peccatum speciale scandali contra Charitatem: ideóque necessariò explicandum in Confessione.* Communis, & certa Doctrina. Explico breviter per partes.

§. I.

Est peccatum ex genere suo mortale.

13 CErtissimum ex Sacris litteris. Terribilia sunt verba CHRISTI Matth. 18. *Væ mundo à scandalis. Necesse est enim, ut veniant scandala: verumtamen væ homini illi, per quem scandalum venit.* Et rursus ibidem, vers. 6. *Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo ejus, & demergatur in profundum maris.* CHRISTO consonat Apostolus *ll. cc.* & alibi sæpissimè: & generalissimè de re etiam licita agens ad Roman. 14. & 1. ad Corinth. 8. dicit: *Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem.* Ratio autem est evidens: quia scandalum directè repugnat præcepto naturali negativo Charitatis, & Misericordiæ; ne proximo noceas, & multò magis, ne proximum in peccatum inducas, quod est, omnium damnorum, quæ proximo inferri possunt, gravissimum: ergo scandalum est peccatum ex genere suo mortale. Addimus tamen.

§. II.

Mortale, vel etiam veniale pro ratione materiæ.

QUòdsi nimirùm proximum inducas ad pec- 13
catum mortale, peccabis mortaliter; si ad veniale, venialiter tantùm, quantùm est ex ratione scandali dati: quod tamen additum ipsi actui scandaloso, aut ex non peccato, facit peccatum mortale, vel veniale; aut ex veniali facit mortale, aut ex mortali facit duplex. Nam 1. Si actu de se non malo, v. g. secreto, vel licito consortio cum fæmina alterum inducas ad veniale tantùm, v, g. levem suspicionem mali, peccas simplici peccato scandali; si ad mortale aliquod, peccas simplici peccato mortali scandali. 2. Si actu venialiter malo alium solùm ad veniale inducas, v. g. colloquia vana, excessum in ludo, potu &c. peccas duplici peccato veniali: si peccato tuo veniali alterum ad mortale inducis, v. g. levi deceptione in lusu, colludentem ad graves blasphemias, &c. cessat illud esse veniale, & verè fit peccatum mortale. Ut si Religiosus, vel Clericus loquatur, vel converfetur scurriliter, in potu excedat coram sæcularibus cum gravi eorum contemptu statûs sacri. 3. Si actu de se mortaliter malo, alium solùm ad veniale induxisti, v. g. ad levem contemptum statûs, vel personæ, ultra proprium peccatum mortale, ratione scandali manet solùm peccatum veniale, ideóque nec necessariò confitendum: si verò actu tuo de se mortaliter malo etiam alium, vel alios ad mortale induxisti v. g. tactu libidinoso ad consensum turpem, &c. jam duplici peccato mortali peccâsti, uno proprio, altero alieno scandali, ideóque necessariò explicando in Confessione: juxta mox dicenda §. 4. Cæterùm monent DD. communiter. Sanch. *lib.* 1. *Moral. c.* 6. *à n.* 6. Diana *p.* 5. *t.* 7. *resolut.* 3. multos excusari à peccato scandali mortali contrahendo, & confitendo ex eo, quòd ve ipsi tam pravis moribus imbuti sint, ut eorum pravum exemplum nihil, vel parùm alios moveat; aut alii tam pravi facilè proclives sint ad peccandum, ut qui eis exemplo malo præit, non censeatur eos moraliter inducere.

§. III. *Et*

§. III.

Et saltem directum, est peccatum speciale scandali.

15 CErtum apud omnes, scandalum directum, quo directè intenditur ruina proximi, esse peccatum speciale contra Charitatem proximi omnium gravissimum, ideóque specialiter explicandum in Confessione unà cum specie peccati, & circumstantiis personæ inductæ. V. g. Si loquaris turpia, ut alium, vel aliam ad turpia pertrahas, oportet explicare, ad quæ turpia inducere volueris, an ad fornicationem, adulterium, sacrilegium &c. Quia tunc peccatum talis scandali, non est solùm contra Charitatem debitam proximo, sed etiam contra illam aliam virtutem oppositam, Castitatem, justitiam &c, eadem enim virtus, quæ directè me obligat ad Castitatem servandam in mea persona, eo ipso indirectè etiam me obligat, ne sciens, & volens procurem proximum à virtute Castitatis dejicere.

16 Porrò etiam scandalum indirectum, & occasionatum, quo directè non intenditur ruina proximi, sed solùm ex nostra actione, vel exemplo malo secutura prævidetur, esse speciale peccatum contra Charitatem, docet communior *DD. Navar. Sylv. Sotus, Valentia, Suarez,* aliisque cit. Laym. *lib.* 2. *tract.* 3. *c.* 13. *n.* 5. §. *Porrò circa Scandalum.* Lugo *de pœnit. disp.* 19. *Sect.* 5. Tamb. *Opusculo de confess. lib.* 2. *c.* 1. §. 17. Ratio est: quia hoc scandalum, etsi indirectè tantùm intentum, reverà tamen est causa injusta, vel iniqua damni spiritualis, seu peccati proximi; atqui in omni peccato damnifico commisso in proximum sufficit voluntarium indirectum, ponendo scilicet voluntariè causam ex qua providetur secuturum damnum proximi, etsi id directè non intendatur: ergo etiam ad speciale peccatum scandali contra Charitatem sufficit voluntarium indirectum, scilicet exercere talem actum, ex quo prævidetur secutura ruina spiritualis proximi, etsi ea directè non intendatur.

17 Contrarium tamen docent *ex S. Thoma, Palud. Durandus, Azorius, Vasq. Sanch. alij apud Laym. citati*; Nimirùm eum, qui solo exemplo, vel actu suo alterum induxit ad peccandum, non tamen intendendo ejus ruinam spiritualem, non committere peccatum speciale scandali, (Ratio Sect. 3. patebit) sed ipsofacto peccare eo genere peccati, ad quod alterum induxit. V. g. Inducens alterum ad ebrietatem, vel furtum exemplo suo ipse se inebrians, vel furans, peccabit duplici peccato ebrietatis, vel furti; uno proprio, & altero alieno: & non alio speciali scandali contra Charitatem. Utraque Sententia probabilis est, prior tamen probabilior: sed in praxi, & in ordine ad Confessionem omninò pereunde. Qui enim alterum inducit ad peccatum, sive peccet peccato scandali, sive solùm eodem genere peccati, ad quod alterum induxit, certum est, quòd præter actum suum peccaminosum (si aliunde talis sit) peccet alio distincto peccato ratione peccati proximi: quod, si mortale sit, in Confessione distinctè explicandum necessariò erit. Vide de his plura *apud Lugo, & Tamb. citt.*

§. IV.

Ideóque necessariò explicandum in Confessione.

I. IN confitendo ergo peccato scandali. 1. Ultra 18 proprium peccatum, si mortale sit, v. g. verba vel actus libidinosi, ebrietates, detractiones, furta &c. necessariò explicandum est peccatum adjunctum scandali in specie unà cum circumstantiis personarum inductarum; ut si personam ligatam, consanguineam, sacram &c. in peccatum carnale induxisti. Ratio dicta est *praeced.* §. in initio. Imò quandoque etiam explicanda est circumstantia personæ scandalizantis: ut si Superior, Prælatus, Parochus subditos; parentes; vel Patresfamilias filios, vel domesticos; Magistri Discipulos; Confessarii pœnitentes &c. scandalizârunt; tales enim cæteris longè graviùs peccant scandalizando, non tantùm contra Charitatem, sed plerumque etiam contra justitiam, cùm tales ex officio naturali jure peccata suorum corrigere obligentur: ut bene notat Marchant *tribunal. tomo* 2. *tract.* 2. *tit.* 4. *Sect.* 2. *q.* 1. §. 6. *dub.* 3. *Regula* 1.

II. Scandalizans tenetur etiam explicare nume- 19 rum, vel (quia plerumque hoc non potest) saltem pluralitatem personarum scandalizatarum à se v. g. dicendo: scandalo fui pluribus, multis, plurimis; auget enim id malitiam substantialem actûs ex pluralitate ruinarum spiritualium. Et sine dubio non satisfaceret, qui plures induxisset ad ebrietatem, detractiones &c. diceret solùm: scandalizavi aliquem. *Communis DD. apud cit.*

III. Qui peccavit cum complice v. g. peccato 20 carnis, furti, necessariò explicare debet in Confessione, si ipse alterum ad peccatum induxit, jussu, consilio, exemplo, suasu &c. Item an invitum an facilè consentientem, vel paratum, etsi enim graviùs peccet, qui invitum ad peccandum pertrahit, quia talis & voluntatem, & actum peccandi in proximo causat: tamen etiam peccato scandali peccat, qui alterum de se paratum ad peccandum prior inducit; quia, licèt talis non causet voluntatem, causat tamen hic, & nunc actuale exercitium peccati, ut absque ejus inductione hic, & nunc non fieret, ut notant *cum Navar. c.* 21. *a.* 26. DD. communiter. Vir ergo inducens in peccatum fœminam invitam, exprimere debet se induxisse: non item si parata, vel voluntaria fuit: quia ex communiter accidentibus, & contingentibus præsumitur, & à Confessario facilè intelligitur virum petiisse: ut cum aliis notat Laym. *cit. a n.* 6.

IV. Qui alterum induxit ad peccatum injusti- 21 tiæ, furti, homicidii &c. directè jussu, consilio, auxilio, vel cooperatione propinqua, tenetur simul cum altero ad restitutionem, juxta tamen dicta suo loco: talis enim non solùm peccat contra Charitatem respectu ejus, quem ad peccandum induxit, vel adjuvit, sed etiam contra justitiam respectu illius tertij, cujus damnum positivè, & directè promovit: at verò qui solùm suo exemplo indirectè tantùm alterum ad furtum v. g. induxit, non tenetur ad restitutionem pro illo, quia talis solùm peccavit contra Charitatem in proximum exemplo

ſuo,non item contra juſtitiam reſpectu tertii: quippe cujus damnum ipſe non tenebatur impedire ex juſtitia. *Ita volent. Sanch. Vaſq. alii* cum Laym. *cit. n.* 6. §. *Qui alterum.* Sed de hoc ex profeſſo in ſeptimo Præcepto.

SECTIO II.

De ſcandalo paſſivo.

SUMMARIUM.

22. *Scandalum paſſivum duplex* datum & acceptum.
24. *Scandalum merè paſſivum non quidem ſemper.*
25. *Sed ſolùm aliquando vitari debet.*
26. *Aliquando autem ob juſtam cauſam permitti poteſt.*
27. *Imò aliquando permitti etiam debet.*
28. *Ut quando occurrit præceptum divinum vel humanum magis obligans ad agendum aliquid, quàm omittendum illud timore ſcandali paſſivi*
30. *Unde ob ſcandalum puſillorum omittenda non ſunt ſpiritualia ad ſalutem neceſſaria.*
31. *Bona autem ſpiritualia ad ſalutem non neceſſaria ob ſcandalum puſillorum occultari, vel aliquantùm differri debent, donec reddatur ratio facti.*
32. *Imò bona temporalia quandoque dimmittenda ſunt, ſi ſine gravi proprio, vel tertii incommodo fieri poſſit.*
33. Vſque ad n. 38 *reſolvitur caſus, an Matrona vel Virgo, ſciens ſe ab aliquo turpiter amari, quoties ab eo videtur, poſſit ſe permittere ab illo videri, aut 2. ſe videndam per feneſtras præbere, aut 3. prodeundo in publicum illi occaſionem videndi facere?*
38. Vſque ad n. 40. *reſolvitur, qualiter, & quantùm liceat fæminæ ſe ornare ſine peccato ſcandali?*
40. *An, & qualiter liceat fæminæ ſaltare prævíſo ſcandalo? &*
41. *An, & quos tactus permittere poſſit inter ſaltandum?*

22 SCandalum paſſivum eſt ipſa ruina ſpiritualis proximi in peccatum, contingens ratione dicti, vel facti alterius minùs recti: ideóque opponitur ſcandalo activo tanquam cauſæ ſuus effectus: atque iterum duplex eſt: *datum* & *acceptum*. Scandalum paſſivum datum eſt, quod verè oritur ex alterius dicto, vel facto minùs recto, ex natura ipſius actionis, quia reverâ mala eſt, vel ſpeciem mali habet, ut meritò inde proximus ſumat occaſionem ruinæ ſpiritualis: ut ſunt juſſiones, ſuaſiones, exempla prava &c. Et hoc ſcandalum datum propriè opponitur ſcandalo activo. Quod proinde ſemper vitari debet, ne detur proximo, ſub peccato pro ratione materiæ mortali, vel veniali, juxta ſatis dicta *Sect. præced.* Scandalum paſſivum acceptum eſt, quo quis alterius dicto, vel facto, præter omnem ejus intentionem, & præter ipſius operis naturam, & conditionem, ex ſola ſua ſiniſtra apprehenſione ſumit occaſionem ruinæ, vel peccati. Idq; vel ex ignorantia, vel infirmitate tantùm: & tunc dicitur *ſcandalum puſillorum.* Vel ex ſola mera malitia hominis, alterius dictum, vel factum ſibi in ruinam malè interpretantis: & tunc dicitur *ſcandalum phariſaicum;* nimirum à Phariſæis ita in dictis, & factis CHRISTI de ſe Sanctiſſimis, tamen ſcandalizari ſolitis ex mera malitia malè interpretando. Et de hoc ſcandalo quæritur, qualiter vitari debeat, vel permitti poſſit?

ASSERTIO II.

23 *SCandalum merè paſſivum, & acceptum non ſemper, aliquando tamen vitari debet; aliquando permitti poteſt, aliquando etiam permitti debet.* Omnes. explico breviter.

§. I.

Non ſemper vitari debet.

RAtio univerſum eſt: quia licèt ſcandalum acti- 24
vum, & datum ex dicto, vel facto verè malo, vel ſpeciem mali habente, ſecutum ſemper vitari debeat, quia nimirùm repugnat præcepto Charitatis negativo, ne noceas proximo, ne in peccatum inducas: quod ſemper, & pro ſemper obligat: ſcandalum autem paſſivum, & acceptum tantùm ex noſtra operatione de ſe non mala, nec ſpeciem mali habente, ideóque à nobis verè non cauſatur, non ſemper vitari debet, quia ſolùm eſt de præcepto Charitatis affirmativo, ſcilicet avertendum vel impediendum eſſe malum proximi: quod proinde non ſemper, & pro ſemper, obligat, ſed ſolùm aliquando certis circumſtantiis concurrentibus. Et hinc

§. II.

Aliquando vitari debet.

QUotiescunque nimirùm nulla ratio neceſſita- 25
tis, vel utilitatis propriæ, vel alienæ cogit nos aliquid dicere, vel agere, ex quo putatur proximus accepturus aliquam occaſionem ruinæ ſpiritualis, ſive ex ignorantia, vel infirmitate, ſive ex mera malitia, tunc vitari debet ſcandalum proximi acceptum. *Omnes*: quia lege Charitatis, & miſericordiæ obligamur tollere, vel impedire proximi mala, maximè ſpiritualia, cùm facilè poſſumus: at in propoſito facilè poſſumus; ergo &c. Non ergo licet à Sacerdote, quem ſcio eſſe indiſpoſitum, vel impeditum, petere abſolutionem, cùm alius adſit. *Sic* fæmina ſciens ſe à quapiam determinata perſona carnaliter concupiſci, & concupiſcendam, ſi foras prodeat, tenetur abſtinere ab inutili egreſſu, ſaltem aliquamdiu; non item ad longum tempus, vel cum ſuo incommodo. Quòdſi enim concupiſcentia alterius diu duret, non erit ampliùs infirmitas, & ſcandalum puſilli, ſed erit malitia, & ſcandalum Phariſæi, quod curandum non eſt. Communis cum *Navar.* c. 14. *Laym. cit.*

§. III.

Aliquando permitti poteſt.

NImirum ob juſtam cauſam neceſſitatis, vel uti- 26
litatis alicujus permitti poteſt ſcandalum merè acceptum. Patet in exemplis modò allatis: ſic ſemper licet petere ab altero opus, quod is abſque peccato præſtare poteſt, etſi prævideatur ipſum ex mera malitia ſua, non abſque peccato præſtiturum, ut latiùs patebit *Sect. ſeq.* Ratio eſt: quia tunc peccatum proximi ſequitur non ex noſtra actione, vel petitione, ſed ex ſola prava diſpoſitione proximi, quod proinde ob juſtam cauſam neceſſitatis vel utilitatis noſtræ impedire non tenemur, ſed permittere poſſumus. Omnes cum S. Thoma 2. 2. *q.* 78. *a.* 4. Navar. Laym. *cit. n.* 8. Qui rectè notat majorem requiri cauſam neceſſitatis, vel utilitatis, ut permitti poſſit ſcandalum puſillorum ex ignorantia, vel infirmitate, quibus quoad commodè fieri poteſt, condeſcendendum eſt: longè verò minorem, & quamlibet ſufficere cauſam, ut permitti

poſſit

possit scandalum pharisaicum ex mera malitia, quod plerumque curandum non est. Cæterùm etiam scandalum ex ignorantia, vel infirmitate post debitam instructionem, vel admonitionem adhuc durans, fit pharisaicum, & malitiosum, & tunc curandum amplius non est; v. g. Parochus die festo legitimè impeditus legere sacrum, & alium substituere non potens, debet populum informare, cur Sacrum intermittatur: quodsi scandalum nihilominùs sequatur, ipse excusatus est, juxta communem apud citt.

§. IV.

Aliquando etiam permitti debet.

27 QUotiescunque nimirùm operatio, vel omissio necessaria est, aut ad propriam salutem, aut ad majus bonum suum, vel proximi, vel maximè Communitatis fieri debet, etiamsi prævideatur inde secuturum scandalum acceptum pusillorum, vel pharisaicum. Ubi tamen diligenter de se ponderanda sunt, & magnitudo boni, quod ex nostra operatione, vel omissione provenit, & gravitas peccati, seu scandali passivi inde secuturi. Pro quibus omnibus distinctè, & facilè dignoscendis pono breves regulas sequentes.

REGULA I.

28 *QUando occurrit aliud præceptum divinum, vel humanum incompossibile cum præcepto de vitando scandalo proximi, observandum erit, quod, omnibus spectatis, videbitur majus, & magis obligare.* Sic communior DD. Adrianus. Bannes, Valentia, Suarez, Henriquez, aliis citt. Tannerus *tom. 3. disp. 2. q. 6. dub. 9. num.* 120. contra Vasquez 1. 2. *disp.* 162. *n.* 17. plures alios, quos sequitur Diana *p. 5. t. 7. resolut.* 22. Qui volunt nullum omninò præceptum divinum, vel humanum omittendum esse ob vitandum scandalum acceptum pusillorum tantùm.

29 Et quidem quoad præcepta divina vix ullus casus adfertur à Doctoribus, nisi hic, quòd fæmina v. g. in Confessione omittere possit, & debeat illud peccatum, ex quo intelligit, Confessarium (cui tamen necessariò confiteri debet, alio non suppetente) grave scandalum ob infirmitatem passurum, eò, quòd tum præceptum naturale Charitatis de impediendo peccato proximi, videtur præponderare, præcepto positivo CHRISTI de integritate materiali Confessionis. Uti & nos alibi admisimus. Quoad præcepta verò positiva humana frequentior potest esse casus. Nam Parochus die festo sive casu, sive culpâ non jejunus, tenebitur tamen celebrare ad vitandum scandalum populi, si aliter vitare nequeat: *secundùm omnes.* Item fæmina sciens determinatam personam ex aspectu suo scandalizari, potest una, aut altera vice domi se continere omisso Sacro, ut habet *communis DD.* At etiam teneri negant multi cum *Diana cit.* Et certum est non teneri abstinere sæpè, vel ad longum tempus. Nec tenetur domi manere, si solùm putet indeterminatè alios in se scandalizandos. Sic enim honesta Matrona, vel Virgo liberalis formæ nunquam domo egredi, nec per fenestras prospicere auderet, quod esset nimis intolerabile, ut etiam *ex Navar.* notat Laym. *cit. n.* 10. Similiter uxor poterit semel, vel iterum omittere Sacrum, vel jejunium præceptum, si sciat virum morosum, vel zelotypum, inde offendendum, aut occasionem gravis dissidii sumpturum ex infirmitate, vel ignorantia. *Ratio* horum, & similium est; quia major est obligatio præcepti naturalis Charitatis de cavendo scandalo pusillorum, (nam pharisaicum utique curandum non est) quàm præcepti positivi Ecclesiastici, de audiendo, vel celebrando Sacro jejunè.

REGULA II.

30 *NUlla spiritualia necessaria ad salutem, debent omitti ob scandalum pusillorum: ob scandalum autem pharisaicum nullum omninò opus bonum omitti debet.* Omnes cum S. Thoma cit. a 7. Ratio: quia ordine Charitatis salus propria præferenda est saluti proximi: ideóque opera ad salutem necessaria minimè negligenda sunt ob ruinam spiritualem proximi ex sola infirmitate vel ignorantia inde consecuturam: ob scandalum autem pharisaicum ex mera malitia oriturum; cùm ij non sint in necessitate, sed mera, & libera malitia, ideóque non curandum, nullum opus bonum omittendum est. De his enim CHRISTUS Matth. 5. *Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorum.*

REGULA III.

31 *BOna spiritualia, quæ non sunt necessaria ad salutem, sed vel de consilio, vel saltem hic & nunc necessariò exequenda non sunt, debent occultari, vel differri aliquantùm ob scandalum pusillorum ex infirmitate, vel ignorantia inde secuturum, donec reddatur facti ratio.* Communis cum S. Thoma cit. Exemplum commune est de proposito, imò & voto ingrediendi Religionem, quod ob scandalum parentum, consanguineorum, vel aliorum ex infirmitate, vel ignorantia inde ortum (etsi omninò intermitti non debeat, quia hæc gravis censeretur jactura spiritualis vocati) sæpè tamen differendum est, donec illi propositis rationibus informentur, & sic de cæteris, & similibus. Quòd si propositis rationibus sufficientibus scandalum nihilominùs duret, jam incipit esse scandalum pharisaicum, ideóque minùs jam curandum, ut cum aliis notat Valentia *hic puncto* 4.

REGULA IV.

32 *BOna temporalia proprij domini, si absque gravi incommodo suo, vel tertij fieri potest, aliquando dimittenda sunt ob scandalum pusillorum, si aliter sedari non possit:* quia bonum spirituale proximi ordine Charitatis præferendum est bono temporali proprio. *Communis cum S. Thoma a.* 8. Sed durum est hoc latinum. Et de bonis alicujus momenti meritò negant *Suarez*, aliíque citt. *cum Diana.* Certè res est raræ praxis. Casus tamen esse posset, si opulentus Clericus hæreditatem tenuem præripere vellet aliis egenis hæredibus. Dixi autem *proprii dominii*: nam prælati Ecclesiastici, vel Regulares, cùm non sint domini, sed administratores tantùm

tantùm bonorum Ecclesiæ, vel Monasterii, non possunt ea dimittere, vel remittere debita, quamvis eorum coactionem aliquando debeant differre ob scandalum pusillorum, donec illud cesset, vel facta informatione pharisaicum fiat; veruntamen hîc nihil universim statui posse, sed accidente casu, judicio prudentis standum esse, rectè monet Laym. *cit. n.* 9. Denique hîc referendi sunt aliquot

Casus particulares circa fœminas.

I.

Videre, Videri, Prodire.

33 Matrona, vel Virgo honesta scit se turpiter amari ab aliquo, quoties eum aspicit, vel ab eo aspicitur: Quæritur 1. Potéstne permittere se ab illo videri? 2. Potéstne se præbere prospiciendo per fenestras? 3. Aut prodeundo in publicum illi occasionem videndi facere? Ad hunc perplexum casum jam satis quidem generatim respondimus *supra* §. 2. Sed clarioris Doctrinæ gratiâ juvat respondere verbis *Sanch.* & *Dianæ.*

34 Ad primum Sanch. *t.* 1. *in Decal. lib.* 1. *c.* 6. *n.* 16. *&* 17. communiter Doctores docent, eam peccare mortaliter, quando nulla necessitate ducitur, sed ut suæ libertati satisfaciat, huc, atq; illuc discurrendo: secus, ut invisat vicinos, ne inurbana videatur, ut eat ad Ecclesiam &c. Alii tamen docent, eam non peccare mortaliter. 1. Quia ea occasio potiùs ex propria adamantis malitia, quàm à muliere data est, quæ libertate sua jure utitur. 2. Ne mille scrupulis subjaceat, dum vult expendere, quando est necessitas domo exeundi &c. 3. Quia ex hac causa mulieres se superfluè ornantes, semper peccarent, qui sciunt se à pluribus turpiter fore amandas. Hæc igitur Sententia verior est. Sic *Sanch. ibid.*

35 Ad secundum: Idem ibidem sic habet: si datâ operâ absque ulla necessitate se ejus conspectui offerret, sed quadam vanitate ducta, nec turpis amoris alterius ignara, etsi illum non intenderet; nescio eam à culpa mortali liberare: quia aliud est, sua se quocunque eundi libertate privare, quod commodè, & absque anxietate, atque absque aditu ad scrupulos, præstare nequit; aliud tamen: datâ operâ se ejus aspectui offerre, quod facillimo negotio vitare potest; nec in oblatione illa aliquid utilitatis est. *Hæc Sanch. optimè.* Et summa responsionis est: talem fæminam peccare mortaliter, si datâ operâ se conspiciendam præbeat; quippe aliàs forte non proditura, nisi sciat se à tali conspiciendam. Non item peccare, saltem mortaliter, si ita faciat sua libertate utens; quippe etiam aliàs proditura, etiamsi ab illo conspicienda non esset. Certum autem est non peccaturam, si ex aliqua rationabili causa ita prodeat, & conspiciendam se præbeat.

36 Ad tertium quæsitum respondet Diana *p.* 3. *t.* 7. *resol.* 31. *Sic*: dico igitur, quòd quando fæmina timet, ne à persona particulari ametur lascivè, teneri cavere à publico, & abstinere ab actione occasionante alicui ruinam, quando potest absque gravi porportionato incommodo: quia tenemur vitare aliorum peccata, quantùm commodè possumus. Unde deducendum est, peccare fæminam euntem in hoc Templum, ad hoc Sacrum, in quo est aliquis à quo turpiter amatur, quando commodè potest aliud Templum adire, eò periculò vacans: Item quando it per hunc vicum, potens commodè ire per alium: Item quando audit sonitum equi vehementis amasium, & ipsa se absque necessitate dat in fenestra conspiciendam &c. Quando verba facit coram amatore, quibus ille sit accendendus, si potest absque specie inurbanitatis tacere: Item quando domo egreditur sciens eum exspectare spectandam, si nulla tunc sit necessitas. Ita *ex Hurtado Diana cit.*

Secùs ergo dicendum, quando est necessitas, vel 37
rationabilis causa prodeundi in publicum. Et consentiunt omnes, fæminam ob illam causam non teneri ad longum tempus abstinere à publico, vel actionibus de se indifferentibus, v. g. ad longum tempus non aspicere per fenestram, non ad januam domus suæ stare, vel assidere; sed solùm semel & iterum, donec alter advertere possit se fugi ab illa; Quòd si enim alterius peccatum, & turpis amor diutiùs duret, non erit ampliùs ex infirmitate, & scandalum pusilli, sed ex malitia, & scandalum pharisaicum, adeóque deinceps non curandum.

II, Ornare se.

De hoc juvat audire conscientiosum Docto- 38
rem Navarrum *c.* 23. *Man. n.* 18. Nemo peccat ornando se splendidè pro sui statûs decentia, & more Regionis, modo id bono fine fiat, imò meretur, licèt alius, vel alia ad ejus concupiscentiam per accidens alliciatur &c. permittendus est ergò ornatus muliebris juxta exigentiam statûs, & more patriæ, aut etiam ex vanitate aliqua veniali. Ratio est; quia fœmina habet jus ad illa vestimenta, & ornamenta, quæ sunt juxta consuetudinem Patriæ; & oppositum foret illi valdè grave; ergo suavis lex Charitatis non obligat illam, ut cum tanto gravamine suo evitet peccatum illicitæ concupiscentiæ alterius. *Sic Navar.* Sic. DD. alij communiter cum Sanch. Laym. *cit. n.* 11. Diane Tamb. *lib.* 7. *Decal. c.* 8. §. 8. *per totum.* aliisque cit.

Excipe tamen: 1. Si mala, & lasciva intentione 39
fæmina se ita ornet. 2. Si constaret in certo casu determinatam personam inde spiritualiter ruituram, tunc enim ex Charitate abstinere tenebitur, quantùm commodè fieri potest, *ut ex Navarr. notat. Laym. cit.* 3. Si corporis ornatus ex se sit nimis turpis, & ad lasciviam provocans, utpote mammis usque ad pectus nudis, vestitu ante ventrem nimis tenui, saltem quæ primitùs talem in patriam inducunt, à mortali excusari non possunt ob nimium scandalum, alioquin in provinciis, ubi talis consuetudo jam viget, ut fæminæ ita nudatæ incedant à mortali DD. excusant, meíque eitati. Denique virum indui veste fæminea, aut econtrà fæminam veste virili, si ex justa causa fiat ad occultationem justam in periculo, aut in licitis comœdiis culpâ vacabit; si ex levitate, vel joco solùm, ut in bacchanalibus, veniale non excedit, ut docet ipse S. Thomas 2, 2. *q.* 169. *a.* 3. *ad* 3. *Cajetanus Navarr.* aliósque citans Laym, *l. cit.* Attamen ob circumstantia

ſtantias malæ intentionis,periculi,libidinis in ſe,vel in aliis, adeóque gravis ſcandali activi, peccatum mortale fieri, nimis certum eſt: ideóque in Sacris Religionibus id minimè tolerandum.

III. Saltare.

40 DE hoc *Hurtadus apud Dianam cit. reſol. 29.* ſic habet. Quando fœminæ honeſto motu pedes referunt ad numerum, ſi timeant aliquem vagè & confusè accepturum occaſionem ruinæ, non tenentur abſtinere ab illa actione;quia ille timor eſt communis infinitis rebus, à quibus non tenemur abſtinere: nihil enim eſt, quô non abutatur hominum pravitas. Si verò aliqua fœmina prudenter timeret adſtare aliquem particularem accepturum occaſionem ruinæ, diſtinguendum eſt. Si non poteſt,niſi incommodè abſtinere à chorea, non tenetur abſtinere: e. g. ſi fœmina provocetur à viro nobili, qui in injuriam referret, niſi fœmina prodeat,& adſtantes habebunt occaſionem malæ ſuſpicionis. Si verò commodè poteſt,tenetur abſtinere, ſi advertat alium peccare ex paſſione, i,e. ex infirmitate: at verò non tenetur ſe privare oblectatione illa honeſta, communi aliis fœminis propter alterius malitiam &c. *Hac Hurtadus.*

IV. Tangi.

41 MAtrona, Virgo, puella inter ſaltandum, converſandum &c. advertit ſe à libidinoſo tangi: ſiquidem tactus ſint impudici ex objecto, non poteſt licitè permittere ſe tangi, nam concurret ad actum intrinſecè, & mortaliter malum: ſi verò tactus ex objecto honeſti, ut oſcula in facie, tactus genarum, compreſſio manuum, amplexus &c. & ſola tangentis prava intentione libidinoſi ſint,id advertente puella, diſtinguendum eſt: ſi enim fiant in publico, ut in choreis, in convivio &c. licitè eos tactus permittit puella: quia in re per ſe non mala adeſt excuſatio ſufficiens, ne ſcilicet in ſuſpicionem malitiæ apud ſpectantes veniat tangens repulſus, aliàs bonæ famæ. At verò ſi tactus fierent in ſecreto, aut etiam in publico, ſine ſuſpicione illa, & periculo infamiæ repelli poſſent, omninò tenetur puella illos repellere, ſi moraliter certò (nam in dubio nemo præſumendus malus) tangentis, oſculantis, vel amplectentis malitiam, & libidinoſum affectum advertat: tenetur enim ad non concurrendum cum peccato alterius.ubi nulla adeſt excuſatio permittendi, juxta latè dicenda in ſequentibus. Unde etiam concedunt DD.apud Bonacinam *de Matr. q. 4. p. 10. num. 9.* licitè poſſe à puella repelli Medicum, vel Chyrurgum, & ſic negligere curationem ſui morbi, ne tingatur in partibus inhoneſtis, non ſcandali alterius,ſed etiam proprii pudoris cauſâ: quia nemo tenetur admittere curationem, à qua non minùs abhorret, quàm ab ipſo morbo. Et hactenus quidem de ſcandalo, quatenus eſt inductivum, vel occaſionativum peccati alterius, alioquin non peccaturi. Jam ſequitur longè difficilior, & intricatior quæſtio, &

SECTIO III.

De inductione, & cooperatione ad peccatum alterius jam parati, & volentis peccare, vel alias certò peccaturi.

SUMMARIUM.

42. Abſolutè, directè & proximè, *inducere, vel jam parato ad peccatum cooperari nunquam licet.*
43. Paratus *peccare dicitur, qui habitualiter ita diſpoſitus eſt, ut quavis occaſione data ſemper peccet, v.g. ſe inebriet, jejunium frangat &c. Et*
44. *Tali ſine alia cauſa non licet nec indirectè & remotè cooperari,v.g. dando uberem potum,cibos vetitos,&c.*
45.& 46. *Volenti ſeu actu interno jam intendenti peccare, externè tamen non peccaturo, niſi adjuves, dando cibum, potum &c. ſine ulla juſta cauſa ſic cooperari non potes.*
47.& 48. *Imò etiam nec certè peccaturo ſibi aliunde procurando, tu ſic abſolutè & proximè cooperari potes ſine alia cauſa prębendo,v g. cibum,potum,inſtrumentum &c.*
49. *Nec obſtat, quod absque tua cooperatione peccatum adhuc fieret.*
50. 51. *Secùs eſt, ſi actio tua indifferens, ſit ſolùm remotè, & conditionatè cooperativa.*
52. Vſque ad n. 56 *Non licere certò peccaturum graviùs inducere ad peccatum minus, docent plures DD. Tamen*
56. *Longè probabiliùs id licere docent alii æquè multi.*
57. *Idquè certum videtur, quando peccaturus determinatus eſt ad utrumque peccatum, graviùs, & levius, disjunctivè.*
58. *Sic etiam volenti committere peccatum gravius, licitè ſuadere potes minus,quod eſt veluti pars illius majoris:ut volenti furari mille, ſi non poſſis omninò impedire,licitè ſuades ut contentus eſſe velit centum:*
59. *Salvo ſemper jure tertii; nullam ſcilicet perſonam certam proponendo.*
60. *Sic etiam volenti committere peccatum majus licitè proponitur aliud minus.*
61. *Imò etiam licitè cooperari poſſum ad minus, ut impediam majus damnum v. g. furtum, ſi alia via avertendi majus non ſuppetat.*
62. *Secùs eſt, ſi agatur de bonis vitæ, & corporis, ac etiam fortunæ reſpectu diverſorum, tunc enim, licèt quis conſulere poſſit minus damnum,non tamen ad illud cooperari poteſt.*
63. *Peccatum alterius permittere, vel ad illud anſam dare non licet* eo fine, *ut alter peccet, puniatur ideóque in malum ipſius.*
64. *Probabiliter tamen ita permittere,vel etiam anſam præbere licet ob alium finem* bonum, *vel* indifferentem, *v g ad alterius emendationem,ad ſe indemnem ſervandum &c.*
65. *Dominus, Pater &c. ſervum, vel filium ſuſpectum licitè ſinit denuò furari, pecuniam exponit,clavem relinquit &c.*
66. *Aut ſervum ſibi fidelem à fure ſæpè ſolicitatum ad furandas res ſibi dandas,cum aliqua re ad furem mittit, ut ſic fur deprehenſus non ampliùs, ſervum ſolicitet. Et*
67. *Maritus uxori de adulterio ſuſpectæ licitè occaſionem relinquit, vel etiam remotam & indifferentem anſam præbet, ut deprehenſa emendetur.*
68. *Sic pariter ob finem emendationis, vel majorem rei ſecuritatem &c. cuſtodes gabellarum, hortorum, vinearum, piſcinarum, ſylvarum&c.licitè ſe abſcondunt, ut homines ſic deprehenſi emendentur, res cuſtodienda magis ſecura maneat: ſecùs, ſi id faciant ob lucrum, vel mulctam.*
71. Vſque ad n. 75. *Omnis non obligatus ſpecialiter impedire peccatum proximi,ſed ob juſtam cauſam permittere potens,*poteſt etiam licitè,ob bonum finem, vel juſtam cauſam neceſſitatis,vel utilitatis,remotè, &

materialiter, actione omnino indifferenti, ad illud cooperari.

75. *Ob justam causam necessitatis, vel utilitatis alicujus momenti semper* licet petere opus ab aliquo, *quod is sine peccato præstare potest, etsi putetur, vel prævideatur non sine præstiturus.*

76. *Sic ob* justam causam alicujus necessitatis, *si alius non adsit, licitè petis I. Sacrum, absolutionem, vel alia Sacramenta à concubinario, vel aliàs notoriè, in mortali existente, imò etiam excommunicato tolerato, etsi prævideas eum sine peccato non præstiturum.*

77. *II. Mutuum ab usurario, non sine peccato usuræ daturo;*

78. *III. Solutionem maleficij à saga, vel mago, quem scis sine novo maleficio solvere posse, etsi credas non sine soluturum.*

79. *Secùs, si scires sine novo maleficio solvere non posse.*

80. *Pariter IV. potest fœmina licitè adire Judicem, Magnatem &c. ex rationabili causa, vocare medicum &c. esto, advertat eos inde labi, vel tentari &c.*

81. *Ob justam causam necessitatis, vel utilitatis gravis etiam* licet alteri cooperari materialiter *ad peccatum materiam, vel occasionem præbendo, quoties id absque tali cooperatione nihilominù s fieret, aliis materiam vel occasionem facilè præbituris.*

82. *Unde I. ob diminutionem & cessionem lucri notabilis hospites, caupones, coqui &c. licitè possunt ministrare vinum se inebriaturis cibos indifferentes &c.*

83. *Imò & carnes in locis, ubi Catholici cum hæreticis sunt permixti.*

84. *Quin & in locis Catholicis utcunque excusari possunt caupones, dum mercatoribus hæreticis transeuntibus, ita petentibus, carnes porrigunt.*

85. *II. Ob eandem diminutionem lucri notabilis, mercatores & opifices licitè facere, & vendere possunt res de se indifferentes, ut arma, fucos muliebres, taxillos, carthifolia & cæsto prævideant emptores aliquos iis abusuros ad peccatum.*

87. *Secùs est de rebus, quæ sunt per se malæ actionis instrumenta, ut artefacta ad libidinem excitantia, idola &c. Casus varii.*

90. *III. Permittente magistratu, etiam licitè Catholicus ædificat, vel restaurat hæreticorum templa, Judæorum Synagogas, domum exstruxit, vel locat meretrici, &c. ubi permissa sunt lupanaria.*

92. *IV. Pictores tamen valdè turpia pingentes, & histriones valdè turpia repræsentantes regulariter peccant mortaliter.*

95. *Quando aliquid alicui ex justitia debetur, præstandum est, etsi per illud alter peccaturus sit, si tu peccatum aliunde impedire non debeas, vel comodè non possit.*

96. *Sic reddere, vel dare debet I. debitor mutuum, subditus tributum dominis immediatè abusuris.*

97. *II. Confessarius absolutionem saltem sub conditione, Parochus Eucharistiam &c. iis quos aliunde sciunt indispositos.*

98. *III. Uxor debitum petenti marito voto castitatis obstricto, Et*

99. *Famuli & ancillæ ratione servitii jussa dominorum aut Prælatorum opera facere ex se indifferentia, & re*motè *tantùm ad peccatum se habentia, non item* propinque & proximè *ad peccata ordinata. Casus varii valdè notabiles* usque ad n. 102. *Tandem etiam*

102. *Licet materialiter ad peccatum proximi cooperari,* quoties major necessitas, seu ratio majoris mali evitandi ita exigit, vel cogit. Unde

103. *I. Christiani captivi apud Turcas bellantes contra Christianos licitè remigant, fogiunt, sarcinas & arma advebunt.*

104. *Non tamen excusantur, etiam metu mortis, actu pugnantes.*

105. *II. Etiam licitè obediunt incola Tyranno injustè Provinciam occupanti, quoad opera indifferentia &c.*

106. *Peccant quidem graviter parentes, Domini, si filios, vel servos lascivos domi retineant, quia tamen sæpè ex ejectione non modò non emendantur, sed magis pervertuntur, tali periculo præviso licitè eos retinent.*

107. Usque ad n. III. *Resolvitur, an liceat Sacerdoti vel Parocho ex malitia nolenti administrare Sacramenta summè necessaria v. g. baptismum, vel Pœnitentiam in articulo mortis offerre pecuniam.*

§. I.

Licétne tali cooperari absque alia justa causa?

CErtissimum est, nunquam licere alterum quantumvis paratum, ac volentem inducere, eique cooperari ad peccatum formaliter, *absolutè, directè & proximè* quatenus peccatum est. Nunquam enim licet quacunque de causâ inducere alterum, ut voluntariè, & plenè se inebriet, mentiatur, falsum juret, blasphemet, fornicetur &c. nunquam licet à venefico petere, ut maleficium solvat novo maleficio, aut cùm scis, eum sine novo maleficio solvere non posse: petere ab infideli, ut per falsos Deos juret, petere à Sacerdote non habente jurisdictionem, vel excommunicato non tolerato, vel concubinario notario, ut Sacramenta ministret, absolvat, sacrificet, extra casum legitimæ necessitatis. *Ratio est evidens*: quia adhuc esset verissimum peccatum scandali activi, & inductionis proximi in ruinam spiritualem. Nec obstat, quòd ejusmodi homines per se parati sint, & volentes ad ejusmodi peccatum, quia licèt tunc non voluntatem peccandi, tamen actuale exercitium peccati hîc, & nunc per se directè causares. Quæstio ergò, & difficultas sanè gravis, & latè patens est, an non liceat alterum jam ita paratum & volentem peccare, seu alioquin certò peccaturum inducere *conditionatè, indirectè, & remotè*: supposito nimirùm, si omninò peccare velit offerendo ei occasionem, materiam, vel cooperationem de se indifferentem ad tale peccatum: idque absque omni aliâ justa causa, nisi quòd jam paratus sit, aut velit peccare, aut etiam alioquin certò peccaturus sit. (Quòd verò ex justa causa liceat, latè videbimus in sequentibus.) Propono rem particulatim. 42

I. Paratus peccare.

DIcitur, qui habitualiter ita dispositus est, ut quotiescunque offertur occasio talis peccati, semper peccet, v. g. se inebriet, jejunium frangat, usuras exerceat Sacramenta in mortali administret, &c. nondum tamen hîc & nunc vult peccare, nec adhuc in actu interno peccat, sed solùm, si de tur occasio, promptè peccabit. Licebitne tali dare potum uberem, vel cibos vetitos administrare, à tali petere mutuum, Sacramenta, idque absque alia causa, nisi quòd ille jam paratus sit, ad illud peccatum? 43

℟. Certissimum est, sic non licere. *Ratio clara.* 44
Quia lex Charitatis obligat te, ut quoties commodè potes, non coopereris positivè ad peccatum proximi, saltem quod aliàs non fieret: atqui in proposito verè positivè cooperaris ad peccatum proximi, & causa es, quòd hîc & nunc peccatum committatur, tam quoad actualem voluntatem internam, quàm quoad externam consummationem, quod aliàs

aliàs non fieret: insuper commodè, & facillimè posses non cooperari, cùm nulla subsit justa causa, ut supponitur: ergò non licet cooperari citra peccatum mortale scandali.

II. Volens peccare.

45 DIcitur, qui jam actu intendit peccare, se inebriare, jejunium violare, inimicum occidere, rem alienam surripere &c. adeoque actu interno defactò jam peccavit, actu tamen externo non consummaturus peccatum, nisi tu coopereris indirectè, & remotè, potum, vel cibum prohibitum præbendo, instrumenta occidendi, vel furandi administrando &c. Licebitne ita cooperari hac sola, non aliâ causâ, nisi quòd jam velit peccare?

46 ℞. Certò etiam non licere, sed peccari mortaliter pro ratione materiæ. Communis cum Sanch. *lib.* 1. *Moral. c.* 7. *n.* 15. Tamb. *lib.* 5. *Decal. c.* 1. §. 4. *n.* 6. & 7. *a: n.* 65. Ratio adhuc est eadem: quia etiam sic cooperaris ad peccatum proximi, & causa es, ut hìc & nunc committatur peccatum, etsi non quoad voluntatem internam, attamen quoad externam consummationem, seu quòd hìc & nunc actu externo fiat peccatum proximi, quod aliàs non fieret, nisi tu cooperareris, facillimè potens non cooperari, ut supponitur: ergo &c. Authores in contrarium citati apud Dianam *p.* 5. *tract.* 7. *Resolut.* 8. & Tamb. *cit.* solùm loquuntur in casu, quando subest justa causa necessitatis, vel utilitatis ita cooperandi, quod nos quoque concedemus §. 4. Aut certè loquuntur in casu hoc sequenti.

III. Certò peccaturus.

47 DIcitur qui jam actu intendit peccare, se inebriare, jejunium frangere, occidere, furari &c. ita certò, ut etiamsi tu non cooperetis, potum, cibos vetitos, instrumenta non præbeas, adhuc tamen certò peccabit aliunde sibi procurando prædicta: licebitnè huic tali actione indifferenti, cooperari, potum, cibum, instrumentum præbere, iterum eâ solâ, non aliâ causâ, nisi quòd tamen aliàs peccaturus sit, etiamsi tu non concurras, ac proinde negando concursum tuum peccatum impedire non possis? Quæstio magis difficilis, & controversa. Affirmant omninò, & concedunt *Lessius, Hurtadus, alii apud Dianam supra citatum.* Sed.

48 I. ℞. Adhuc non licet talem inducere absolutè, aut actione licèt indifferenti, tamen hìc & nunc *proximè* determinata ad peccatum cooperari. *Ita Sanch. supra cit.* Vasq. *de scand. dub.* 3. aliisque citt. *Diana & Tamb. l. cit.* Ratio adhuc eadem manet, & urget: quia lege Charitatis nunquam licet alteri cooperari ad peccatum, seu aliquo modo esse causa peccati alterius absque ulla justa causa excusante: atqui etiam aliàs certò peccaturum, v. g. se inebriaturum, occisurum &c. absolutè inducens, ut hìc & nunc ita peccet, aut nunc ei actione licèt de se indifferenti, tamen hìc & nunc *proximè* determinata ad peccatum cooperans, utpote vinum, carnes, arma ministrans, scalam furi tenens, verè cooperatur ad peccatum, & est causa illius peccati, ut hìc & nunc fiat: ergo &c.

II. Nec obstat, quòd absque tua cooperatione 49 peccatum adhuc fieret aliàs, & alibi: hoc enim non immutat tuum concursum hìc & nunc præstitum, nisi alia justa causa accederet, quemadmodum ab omnibus censetur homicida, & irregularis, qui alterum quantumvis paratum occidere, & certè occisurum induceret absolutè, ut hìc & nunc occidat; aut actione aliqua *proximè* ordinata ad homicidium cooperetur, etsi alias homicidium adhuc fieret. Et universaliter omnes cooperatores ad damnum proximi hìc & nunc inferendum: etiamsi aliàs sine unius, aut alterius cooperatione certò inferendum, omnes tamen rei fiunt peccati, & restitutionis faciendæ, ut alibi probatum: ergo ex hoc solo capite, quòd alter aliàs certò peccaturus sit, non licèt eum absolutè invitare, ut hìc & nunc peccet; aut actione de se indifferente *proximè* cooperari ad peccatum, ut hìc & nunc fiat: sed talis adhuc peccabit mortaliter.

III. Dixi semper notanter, & intelligendum 50 semper: si actione indifferenti quidem, tamen *hic & nunc proximè ad peccatum determinata cooperetur*, sic ut verè censeatur positivè cooperari, & concurrere ad peccatum, ut in exemplis allatis liquet: Secùs esset, si actio omninò indifferens sit, & remotè solùm, non ita proximè hìc & nunc ordinata ad peccatum, ut quis moraliter censeatur positivè cooperari ad peccatum, sed potiùs se habere negativè, aut permissivè: ut si vendas agnum Judæo ad suam superstitionem paschalem, vel Infideli, quem scis velle immolare idolo: si vendas carnes alicui, quem scis commesturum die prohibito; si mercator vendat mulieri fucos, quàm scit velle uti ad alliciendum alios ad turpem sui amorem &c. tunc enim peccatum, saltem mortale non erit: cùm tales verè non censeantur cooperari ad peccatum, sed tantùm permissivè se habere, permittere peccatum, quod impedire non tenentur. Ita optimè distinguit *Sanch. loc. cit.* optimè etiam probans, adhuc esse peccatum veniale, si absque omni justa causa fiat: quem, quæso, lege, non pœnitebit.

IV. Dixi item semper: *Non licere talem inducere absolutè*: licere autem inducere, vel cooperari 51 conditionatè, dummodò aliqua rationabilis, etiam non multùm gravis causa accedat: probabilissimè docet Hurtadus apud Dianam sæpè cit. *p.* 5. *tract.* 7. *de scandalo, resolut.* 7. Ut si tali peccaturo dicas: si omninò decrevisti te inebriare hodiè, vel cœnando jejunium violare, apud me potiùs bibe, vel cœna; idque ob causam aliquam v. g. ne tu inurbanus videaris, eum dimittens; aut ne alter noxia comedat, vel bibat; aut ne in popina aliis scandalum præbeat, aliúdve periculum animæ, vel corporis incurrat. Item si vis occidere Petrum, aut Paulum; si vis cognoscere Cajam, aut Bertam: occide potiùs Petrum, cognosce potiùs Cajam: ne fortè occidatur Paulus amicus tuus; aut ne vitietur Berta consanguinea tua. Item si omninò vis hunc occidere, ne occidas hodiè, sed cras re meliùs deliberatâ: ne occidas in mea domo, sed extra: ut sic inter ea consulas vitæ alterius. Et universaliter licebit sic consulere conditionatè minus malum in ordine ad

majus malum evitandum, de quo mox. Ratio horum, & similium est: quia cùm talis invitatio, vel consilium sit conditionatum, videtur omnino cohonestari à tali rationabili, & proportionata causa, præsertim ad minus malum proprium; vel alterius evitandum.

§. II.

Licétne paratum, & certò peccaturum gravius, inducere ad minus peccatum.

52 Celeberrima, & in praxi frequens est hæc quæstio, utrùm alicui habenti certum propositum committendi peccatum gravius, liceat suadere peccatum aliud minus, si aliter à proposito dimoveri non possit? exemplum vulgare est, an aliquem certò occisurum, vel adulterium commissurum, &c. liceat ad plenam ebrietatem, & voluntariam inducere, sicque impotens fiat ad majus malum perpetrandum.

53 Negant absolutè id licere gravissimi *DD. Cajetanus, Gabriel, Covarruvias, Valentia, Sa*, eosque citans Laym *lib.* 2. *tract.* 3. *c.* 13. *n.* 7. *Castro Palaus, Hurtadus apud Dianam* mox citandum. Ratio est: quia jussu, vel suasu alterum inducere directè ad peccatum formaliter, per se malum, & illicitum est: atqui volens avertere ab homicidio, vel adulterio proposito, & suadens ebrietatem voluntariam, vel fornicationem, adhuc verè, & directè inducit ipsum ad peccatum formaliter, vereque ipsius peccati causa est, quod aliàs nullo modo fieret, quippe de quo alter ne cogitavit quidem, ut supponitur: ergò per se malum, & illicitum est alterum sic inducere in peccatum minus.

54 Et confirmant; ipse peccator non recto medio utitur, si ad vitandum majus peccatum, eligat peccatum minus: ut si, ne committat homicidium, vel adulterium, aliquis vellet se plenè inebriare: ergo neque tu illi rectè consulis suadendo peccatum minus, ut gravius evitet: neque enim ex duobus malis minus eligendum est, quando utrumque vitari potest, & debet, ut in proposito: sed quando utrumq; vitari non potest, & unum necessariò sustinendū est.

55 §. Sed nonne advertis hoc solum procedere de ipso peccante, qui utrumque peccatum vitare potest, & debet, non de consulente, qui utrumque malum impedire non potest. Interim non negaverim huic sententiæ suam probabilem pietatem.

56 Longè ergo probabiliùs id licere affirmant communiùs *Doctores. Abbas, Navarr. Sotus, Medina, Vasq. Bonacina, Basilius Poncius, Rodriquez, Lessius*, aliisque congestis Sanch. *lib.* 7. *de Matr. disp.* 11. *n.* 15. Lugo *disp.* 19. *de justit.* §. 2. *Sect.* 2. *n.* 43. Diana *p.* 5. *tract.* 7. *resolut.* 18. Tamb. *lib.* 5. *Decal. s.* 1. §. 4. *n.* 8. Ratio optima est: quia tunc absolutè non suades malum, seu peccatum, sed solùm sub conditione, si omninò peccare decrevisti, suadeo tibi, ut relicto peccato graviori, v. g. homicidio, adulterio &c. aliud minus committas, v. g. ebrietatem, vel fornicationem: atqui hoc minus peccatum licèt secundùm se absolutè reverà malum, & peccatum sit, tamen hic & nunc relatum, & consultum ad illud majus peccatum evadendum, concipit aliquam æstimabilem bonitatem, quæ est evitatio majoris mali: adeoque licèt peccanti absolutè malum maneat, quia per ipsum stat, ut totum illud malum omittatur: respectu tamen consulentis bonum est, qui cùm utrumque malum impedire non possit, minus malum suadet eligendum, non quatenus malum est, sed quatenus bonum est, scilicet ad avertendum proximum ab illo majori malo; averso autem illa à majori malo bona est. Et favet huic Sententiæ S. Augustin. lib. 2. de adult. conjugis c. 15. & refertur in c. si quòd verius 33. q. 2. *Si facturus est, quod non licet jam faciat adulterium, & non faciat homicidium: ut vivente uxore alteram ducat, & non humanum sanguinem* (propriæ scilicet uxoris) *fundat.* Accedit exemplum *Loth. Genesis* 19 ad Sodomitas à pessimo scelere avertendos, dicentis: *Habeo duas filias, quæ necdum cognoverunt virum, educam eas ad vos, & abutimini eis: dummodò viris istis nihil mali faciatis.* Torta profectò nimis est responsio adversariorum, sensum eorum verborum esse non positivè consultivum, sed comparativè permissivum, quasi dicatur: potiùs permitterem adulterium, quàm uxoricidium, potiùs sinam, filias meas prostitui, quàm peregrinis meis tantum flagitium inferri. Non video, quomodo Loth hunc sensum admittat. Sententia ergò hæc probabilissima, & sine scrupulo practicabilis est: & practicavi ipse aliquoties. Insuper hic certa aliqua puto.

I. Certissimum videtur, quòd, quando peccaturus determinatus est ad utrumque peccatum, & gravius, vel levius: v. g. vult spoliare viatorem simul & occidere: eâdem nocte & adulterium committere cum matre aliqua, & insuper incæstum cum filia &c. tunc licitè suaderi posse minus ad evitandum majus: utpote solam potiùs spoliationem, quàm simul homicidium, fornicationem potiùs cùm filia sua, quàm adulterium cum matre, & postea etiam incæstum cum filia, & ita in similibus. Quia tunc non allicis ad hoc minus peccatum, quòd ipsum ille jam etiam facere decreverat; sed solùm ei permittis hoc peccatum minus committere ob rationabilissimam causam, ut evitetur duplex, & majus peccatum. *Ita Castro Palaus* cum Tamb. *cit. n.* 10. Sic alibi resolvimus: quando puella imprægnata præ intollerantia pudoris, infamiæ, aut pœnarum horrore, certò esset seipsam occisura: utique simul perituro fœtu animato, nec alio modo ab hac voluntate abduci posset, licitè te ei posse suadere abortûs procurationem, ex duobus malis minus permittendo; erit enim consilium conditionatum, si omninò utriusque vitam velis perdere, perde univs tantùm. Quod quidem verissimè, & rationabiliter consulitur ait Lugo *cit. n.* 143. 57

II. Etiam certum videtur apud omnes, volenti committere peccatum gravius, te licitè posse suadere peccatum minus, quod est velut pars in illo peccato majori formaliter, vel virtualiter inclusa: tunc enim non inducis hominem ad peccatum, sed solùm directè abducis hominem à majori parte peccati concepti, cùm à toto abducere non possis: nec suades malum, sed solùm diminutionem mali, 58

quæ

quæ utique bona est. E.g. Volenti furari mille licitè suades, rogas, & urges, ut saltem centum contentus esse velit. Volenti committere adulterium, bene suades potiùs fornicari cum aliqua soluta. Volenti alterum occidere, rectè suades potiùs verberare, vel mutilare tantùm, & sic in omnibus, quando peccatum minus consultum in majori intento formaliter, vel virtualiter includitur.

59 Sed tamen semper intelligendum, *salvo jure tertii*: ut nimirum tali suasione nullum damnum corporale, vel spirituale inferatur tertiæ personæ certæ; v.g. Volenti committere adulterium, licet suadere indefinitè fornicationem simplicem, at non cum hac, vel illa certa persona: volenti furari à paupere, licitè suadetur, ut furetur potiùs ab aliquo divite, at non licet determinare certam personam divitis, ut ex communi notat Laym. *cit. n.* 7. §. *Debet tamen.* Quamvis hoc ipsum concedant Vasq. *opusc. de scand. a* 1. *dub.* 2. Diana *cit. p,* 5. *tract.* 7. *resolut.* 19. & quidam alii apud ipsos: eò nimirum, quòd dives in hoc casu censeretur irrationabiliter invitus, quòd furto sibi facto absque notabili suo damno, longè majus damnum pauperis evitaretur: nec improbabiliter. Intellige tamen, non respectu ipsius furis sed respectu consulentis tantùm, qui ex Charitate suo consilio eò tendebat præcisè, ne committatur majus malum, cùm omne malum impedire non posset: idque cum agatur de bonis fortunæ externis tantùm, quibus ipsemet dives proximo in gravi necessitate constituto succurrere tenetur. Unde pessimè inferres: quòd volenti violare hanc, possis obtrudere, hanc aliam, volenti occidere hunc, possis suadere alium; volenti diffamare hos, possis consulere alios, &c. Quia hæc bona animæ, vitæ famæ, nemo ipsi tenetur exponere pro alio, præsertim positâ etiam sententiâ, quòd volenti committere graviùs peccatum, non liceat suadere aliud minus peccatum formaliter in illo majori minimè contentum.

60 III. Adhuc tamen certum videtur apud omnes, nos licitè posse proponere tali minus malum, & rationes afferre: v.g. adulterium aliquis proponit, occidere inimicum tentat, potes ei proponere & rationes, ac motiva adferre, minora esse mala, usuram, quàm furtum. fornicationem quàm adulteriū, verberationem, quàm homicidium &c. Nam sic non allicis proximum ad malum, nec ad minus quidem, sed solùm dicis, ista minora mala esse, quod verum est. Cæterùm si ipse eligat minus malum, suæ aliquali emendationi potiùs; quàm nostræ propositioni imputandum est. Vide *Hurtadum* apud Dianam *cit. resolut.* 18. Satis clarè de hoc dissentem.

IV. Quoad ipsam cooperationem verò etiam certum puto, quòd si latro, v.g. dicat mihi: nisi me adjuves ad furandum Titio pecuniam, vel supellectilem, ego aliud gravius damnum inferam, domum incendam &c. & alia via non suppetat avertendi furem, posse me licitè illum juvare: quia dominus in re sua, de qua potest disponere, censetur id velle, cùm tuo hoc auxilio rem utilem pro ipso geras, majus ipsius malum impediendo.

Unde rursus alia est ratio de bonis vitæ, & corporis, in quibus etsi liceat minus consulere, ne committatur majus, v.g. verberationem, vulnerationem, vel mutilationem, ne committatur homicidium; non tamen propter eum finem licebit cooperari ad mutilationem v.g. Ratio disparitatis est jam indicata: quia illorum bonorum fortunæ alter est dominus, & liberè de eis disponere potest, ideoque præsumitur rationabilis ejus voluntas, & consensus in minus malum, ut evitetur suum malum majus: at verò bonorum vitæ, corporis, ac membrorum suorum homo non est dominus, ut de eis liberè disponere possit, sed custos tantum, ideoque non potest præsumi ejus rationabilis voluntas, & consensus etiam in minus malum, ut rectè observat Diana sæpè cit. *tract.* 7. *resolut.* 19. *in fine.* Quin etiam respectu diversorum neque in bonis fortunæ id licet; ut si latro poscat à te auxilium ad minus furandum ab hoc, secùs ab alio furaturus plus: etsi juxta supra dicta adhuc possis consulere, non tamen poteris adjuvare. Ratio discriminis iterum est: quia consilium tuum per se præcisè tendit ad evitandum majus peccatum, relicto ipso peccato minori in arbitrio peccaturi. At auxilium, aut cooperatio per se tendit in ipsum peccatum, quod licèt minus, tamen peccatum est, quodque, sicut solus committere licitè non potes, ita neque cum alio, ut cum Vasquez. *cit. num,* 14. optimè docet Tamb. *cit. num.* 16. 62

§. III.

Licetne paratum peccare studio permittere, vel etiam ad id ansam dare ad bonum finem?

CErtum est, te, cùm possis, & debeas impedire non posse permittere peccatum alterius, multò minùs ad id ansam dare, eo fine, ut alter peccet, vel puniatur, adeoque in malum ipsius; sed quæstio non levis est, utrùm sic possis permittere peccatum alterius, vel etiam ad hoc ansam præbere ad finem aliquem bonum, puta, ut alter deprehensus efficacius emendetur, ut te indemnem serves; molestiâ, vel dedecore liberes &c. Negant id licere, saltem quoad ansam positivam peccati præbendam, sanè probabiliùs, & tutiùs *Sa. Sanch. Bonacina,* alii apud mox citandos. 63

℞. Licet ita permittere, & probabiliter etiam ansam præbere, si spes certa sit emendationis, vel boni alterius effectus. Ita cum aliis allatis Laym. *lib.* 2. *tract.* 3. *c.* 13. Diana *p.* 3. *tract.* 5. *resolut.* 18. Tamb. *lib.* 5. *Decal. c.* 1. §. 4. *à n.* 2. Rationem subjungam propositis priùs casibus. 64

Primus. Licitè potest dominus, vel paterfamilias servum, vel filium de furto suspectum, non tantùm tacendo, dissimulando, abeundo, permittere denuò furari; sed etiam indifferentem ansam præbere, pecuniam exponendo, clavem in arca relinquendo &c. ut in furto deprehensos, deinceps efficaciùs emendet, aut se indemnem servet. Simili causa, Pharmacopæus quidam, mihi notus, famulo suo de furto gravissimo suspecto, per personam ignotam submisit quinque capitella pro certis spe- 65

 ciebus;

ciebus, quibus ille retentis, in furto deprehensus, & ex servitio dimissus est absque alio incommodo. Excusavi à peccato saltem gravi, si non intendit ejus peccatum, vel malum, sed præcisè suam indemnitatem. Similes casus frequentes sunt apud mercatores, & officiales pecuniarios &c.

66 *Secundus.* Dominus habens servum fidelem ab alio fure sæpè sollicitatum ad furandum res domini ad sibi tradendum; convenit cum eodem servo, ut res aliquas ad furem deportet, ut sic fur deprehensus cum re furtiva, ac punitus servum illum non ampliùs ad furandum sollicitet. Hic casus permittitur in jure civili *L. si quis servus, c. de furtis.* Eámque legem non tantùm in foro externo, sed etiam in foro conscientiæ prodesse (*contra Sanch. & alios*) docet *Pet. Navar. & Castro Palaus* apud Tamb. *cit. n.* 4.

67 *Tertius.* Maritus uxorem gravissimè habet suspectum de adulterio, vel vice versa, potest non tantùm exeundo, ac dissimulando illi relinquere occasionem adulterandi, sed etiam remotam ansam præbere, v. g. dicere, ut certo tempore alterum vocet, vel conveniat ad finem aliquem indifferentem: ut sic deprehendi, & emendari queat, aut etiam adhibitis testibus, postea testificaturis, divortium intentare posset. *Sic DD. cit.* Dixi: *ad finem aliquem indifferentem*: Nullo enim modo ad ipsum peccatum. Graviter ergo peccavit uxor illa, quæ ancillæ à marito sollicitatæ ad turpia, & ideo servitium relinquere volenti, suasit fictè consentire, & ejus loco seipsam in ancillæ lecto collocavit, & sic maritum ad formale, etsi non materiale adulterium induxit, & insuper, quod horribilius, paulò post supervenientem famulum, putans redire maritum, etiam admisit.

68 *Quartus* Custodes gabellarum; hortorum, vinearum, piscinarum, sylvarum &c. se se abscondunt, ut viator sine gabella soluta transiens, aut hortum, vineam, piscinam, sylvas ingrediens, fructus, uvas, pisces, vel feras capiens deprehendatur. An licitè? Si nullo modo intendunt peccatum, damnum, vel pœnam proximi, sed præcisè ut res suæ curæ concreditæ meliùs custodiantur, rariùsque delinquentes impingant, dum timent, ne fortè à latitantibus deprehendantur, meritò à peccato absolvit cum Bartholomæo *à S. Fausto* Tamb. *cit. n.* 3. At contra universaliter nunquam licet sic peccatum alterius permittere, multò minùs ad id positivam ansam dare, ad eum finem, ut deprehensus puniatur, mulctam solvat, præsertim suo etiam commodo &c. Quia, cùm pœna illa non sit debita ante commissum peccatum, nec alio modo haberi possit, nisi intendas etiam peccatum proximi, ad quod illa sequitur: atqui nunquam licet intendere peccatum proximi &c. Fæda ergò, & iniquissima est praxis proditorum certæ urbis, ubi prohibitum est bibere in cellariis Ecclesiasticorum sub quinque florenorum mulcta in singulas mensuras, qui potitantibus se immiscent, & ad liberiùs bibendum alliciunt, ad majus suum lucrum, scilicet mediam partem mulctæ, captandum.

Ratio dictorum, & similium omnium est: quia 69
prædictis & similibus modis omnibus non concurritur formaliter ad ipsum peccatum, sed solùm occasionem vel materiam relinquendo peccatum permittitur, ut efficaciùs deinceps impediatur, adeoque hoc non est facere malum, ut eveniant bona, quod utique damnabile est; sed solùm est permittere malum, ut eveniat bonum, quod minimè malum; imò summum DEI artificium est. Deinde actiones illæ omnes de se non sunt peccaminosæ, sed indifferentes omninò, iisque positis peccatum adhuc fieri, vel non fieri potest: adeoque non sunt ullo modo inceptiones ipsius peccati, ut consideranti patet, & ideo propter talem justam, ac gravem causam à cooperatione ad peccatum, omninò excusari possunt, juxta mox latè dicenda.

§. IV.

Qualiter liceat cooperari ad peccatum alterius ex justa causa?

Certissimum, & quæstione indignum est, non 70
posse te proximo cooperari ad ipsum peccatum proximè, & formaliter, seu in ipsa actione peccaminosa proximi, v. g. in occidendo innocentem, in actu turpi, in auferendo rem proximi &c. ob ullam prorsus causam (notatis tamen infra notandis) sic enim manifestè eris complex peccati. Sed quæstio, & quidem difficilis, varia, ac omnium frequentissimæ praxis est, an liceat cooperari ad peccatum alterius remotè, & materialiter, scilicet actione de se adhuc indifferenti, solùm materiam & occasionem proximo præbendo ad peccatum à se intentum, ut in exemplis §. 1. allatis, se inebriaturo vinum præbere, furaturo scalam ad fenestram admovere: vel inscensuro domum dorsum supponere &c. idque ob aliquam justam causam; nam sine justa causa non licere, abunde patet ex dictis eodem §. 1.

ASSERTIO III.

Et regula generalis.

Omnis non obligatus specialiter impedire pec- 71
catum proximi, sed ob justam causam potens permittere, etiam licitè potest remotè, & materialiter cooperari ad peccatum proximi actione de se omnino indifferenti, ob justam, & rationabilem causam, dummodò semper absit mala intentio ad ipsum peccatum, sed suam actionem referat ad bonum finem seu justam causam necessitatis, vel utilitatis suæ. Ita communis DD. Cajetanus, Navar. Azorius, Molina, Lessius, Suarez, aliisque congestis Sanch. *lib.* 1. *Moral. c.* 7. Layman. *lib.* 2. *tract.* 3. *c.* 13. *n.* 4. Diana *p.* 5. *tr.* 7. per totum Tamb. cit. §. 4. *n.* 16.

Ratio Regulæ breviter est: quia in proposito 72
Regulæ non teneris abstinere à tali actione materiali, & indifferenti ad peccatum proximi: ergò licitè potes cooperari. *Prob. ant.* Ideo nunc teneris abstinere à tali actione ex se non mala, ut impedires, seu non permitteres peccatum proximi; atqui tunc non teneris impedire, quia moraliter non potes: nam illa justa, & rationabilis causa ne-

cessi-

cessitatis, vel utilitatis tuæ tollit à te moralem potentiam impediendi peccatum alterius, cùm inter requisita ad obligationem succurrendi proximo in necessitate, ac impediendi malum ipsius corporale, vel spirituale, semper numeretur facultas, & indemnitas succurrentis: ergò tunc non teneris abstinere à tali actione, sed licitè potes agere: nec moraliter censeberis velle peccatum, vel cooperari peccato proximi positivè, sed propter necessitatem, vel utilitatem tuam solùm censeberis negativè permittere, prout in omnibus casibus, & exemplis adferendis elucebit. Secùs esset, si absque ulla justa causa ita coopereris peccato proximi, v.g. se inebriaturo sine omni causa vinum præbeas: tunc enim nihil poteris ostendere, quod velis, nisi proximum peccare; ideóque positivè censeberis cooperari peccato proximi; quod valdè nota.

73 Totum ergo fundamentum hujus doctrinæ in duobus consistit. *Primò*: in natura actionis, vel operis, quod ex se non malum, sed indifferens, licitum, vel etiam bonum sit. *Secundò*: In causa rationabili excusante, quæ debet esse justa, & proportionata cum opere faciendo, & ipso operante: ut nimirum respectu cooperantis tali opere ad peccatum alterius (quod aliàs ex Charitate impedire, vel saltem non promovere deberet) censeatur moraliter urgens, & necessaria, sic ut is moraliter censeatur non posse abstinere à tali actione.

74 Certum autem est, non semper eandem causam excusare. Quanta ergò debet esse causa excusans in omni casu? non potest una regula determinari, sed arbitrio prudentis dijudicandum relinquitur: in quo quatuor tamen potissimùm consideranda communiter proponuntur *ex Laym. & Sanch. cit.* 1. Tantò gravior causa requiritur, ad quantò majus peccatum concurritur. 2. Tantò gravior causa requiritur, quantò propinquiùs ad peccatum concurritur; major quippe requiritur causa excusans te cooperari proximo ad peccatum, v.g. furi domum inscensuro scalam præbere, quàm remotè tantùm, v.g. eidem scalam accommodare; inebriaturo vinum præbere. 3. Major requiritur causa, quando sine tua cooperatione peccatum non fieret, quàm si adhuc fieret. 4. Major etiam longè requiritur causa cooperandi, quando peccatum alterius est contra justitiam in damnum tertii, ut furtum, homicidium &c. quàm quando est contra alias virtutes, temperantiã, Castitatem &c. His positis, & semper præ oculis habendis, pro innumeris resolvendis conscientiæ casibus clarioris, & ordinatioris doctrinæ gratiâ, statuamus aliquas Regulas particulares, ac velut locos communes certorum casuum.

REGULA I.

75 *OB justam & rationabilem causam necessitatis, vel utilitatis alicujus momenti semper licet petere opus ab aliquo, quod is sine peccato præstare potest, etsi putetur, vel prævideatur cum peccato præstiturus.* Ratio est: quia tunc peccatum proximi merè per accidens sequitur ad tuam petitionem ex sola alterius malitia, quam justa, & rationabili causa excusante, non teneris impedire abstinendo à tua petione, sed licitè permittere potes.

CASUS I.

Petere Sacramenta.

OB justam causam necessitatis alicujus licitè petis absolutionem, Sacrum, alia Sacramenta à Confessario, Parocho, Presbytero concubinario, vel aliàs in statu peccati mortalis notoriè existente, quando alius bonus præstò non est; etsi illum prævideas ex malitia non sine peccato præstiturum; nam posset etiam præstare sine peccato, utpote Contritione elicita, vel absolutione petita, vel supposita. Secùs esset, si alius bonus, vel æquè bonus præstò sit: quia tunc nulla te justa causa necessitatis, vel utilitatis excusabit à cooperando ad peccatum proximi. Quòd si Sacerdos, vel Parochus talis excommunicatus sit, jam nuper indicata est distinctio. Aut enim est excommunicatus non toleratus & vitandus, uti est omnis, & solus nominatim denunciatus: aut notorius percussor Clerici; & tunc non licebit petere ab eo Sacramenta, (extra articulum mortis alio non suppetente) hoc enim esset communicare in divinis cum excommunicato non tolerato, contra gravissimam prohibitionem Ecclesiæ. Imò invalidè ab illo absolveris: siquidem ab excommunicato vitando Ecclesia tollit, vel saltem suspendit omnem jurisdictionem. Aut est excommunicatus toleratus, & non vitandus, uti est omnis alius præter prædictos, etiam Hæretici, & Apostatæ in Germania; scilicet non nominatim denunciatus, aut non notorius percussor Clerici &c. & tunc licitè, & validè ab eo Sacramenta petere, & suscipere potes: quia ita in gratiam Fidelium concessit. *Concil. Constant. c. ad evitanda scand.* Quo casu etiam ipse excommunicatus Sacerdos non tantùm validè, sed etiam licitè administrabit Sacramenta, dummodò, ipse sese non ingerat, sed ad petitionem Fidelium ministret (in horum enim, non ipsius gratiam, & favorem hæc facultas data est) & per ipsum non stet, quò minùs absolvatur. Ita ex *Suar. Sanch.* latè, & optimè *Diana loc. cit.* 76

II. *Petere mutuum ab usurario.*

INprimis semper licitè potes petere mutuum ab usurario, seu pecuniam mutuam simpliciter, etiamsi certò scias, eum non daturum, nisi cum peccato usuræ, seu injusto lucro usurario, nam potest etiam dare sine usura: neque ullo modo tu intendis eam usuræ injustitiam, sed tantùm propriam utilitatem, vel commodum, etsi non omninò necessarium, permissâ tantùm malitiâ usurarii. Quin etiam probabilissimum est, posse te petere mutuum ab usurario expresse cum usura, v.g. dicendo: *Da mihi talem summam pecuniæ mutuam: nam solvam tibi lucrum usurarium, quod petieris*: timens enim, si hoc non addas, ne tibi mutuum rotundè deneget: non enim hoc est hominem inducere ad peccatum; neque enim petis absolutè, si sapis, ut à te usuras exigat; sed solùm petis mutuum; & quia scis, eum non velle dare sine usura, osten- 77

ostendis voluntatem tuam solvendi etiam lucrum usurarium, ut sensus sit conditionatus in hunc modum: *Da mihi mutuum, & quia non vis mutuare gratis, solvam tibi lucrum usurarium.* Ita Sanch. *lib.* 3. *moral. c.* 8. *n.* 30. *Molina*, aliisque citt. Diana *p.* 5. *tract.* 7. *de scandalo resolut.* 8. Tandem certum est, te licitè posse solvere usuram, seu usurarium lucrum ob mutuum jam acceptum, etsi id accipiendo usurarius adhuc peccet, excusaris enim solvendo, quod promiseras, ne habearis infidelis, néve claudat tibi ostium ad habendum deinceps mutuum. Usurarius autem sibi solùm imputet, quòd peccet accipiendo sibi lucrum injustum, cùm facillimè posset, & deberet non recipere. Ita cum aliis *Sanch. proximè cit.* & ipse Lugo *tom.* 2. *de justit. d.* 25. *Sect.* 11. §. 1. *n.* 229. alii apud ipsos.

III.

Petere solutionem maleficii.

78 Si maleficium illatum sit homini, vel bruto &c. utique urgente necessitate pressus, licitè potes petere ejusdem solutionem à saga, vel mago, dummodò scias, eum solvere posse absque novo maleficio, seu novo commercio, & operatione dæmonis; etiamsi putes, vel credas eum ex malitia, & diabolico contractu, non soluturum, nisi cum novo maleficio alicui alteri homini, vel bruto inferendo. Quod enim petis, bonum est; & ab altero benè fieri potest, ut supponitur: quòd autem malè fiat, & peccetur; non tuæ petitioni, sed alterius malitiæ imputandum est; uti *contra Cajetanum* habet communis DD. cum Sanch. *lib.* 7. *de matr. disp.* 95. *n.* 11. *alii.*

79 Secùs dicendum esset, si scires sagam, vel magum absque novo maleficio solvere non posse; quia nunquam licet alterum inducere ad opus, quod is sine peccato præstare non potest, ut jam initio §. notavi. Ubi obiter notat, nunc fieri novum maleficium, quando ex pacto cum dæmone per signa, vel media magica applicata dæmon invocatur ad causandum novum aliquem effectum: v. g. morbum hominis transferendo in canem, vel catum: pro-recuperando butyro lactis calefacti calorem transferre in sagam &c. non item, quando per aliqua signa, etiamsi à dæmone instituta, vel indicata solùm impeditur maleficium à dæmone causandum, vel continuandum, aut dæmon solùm cogitur ad desistendum à maleficio inferendo, vel continuando, sic sagam te percutientem, vel mulcentem ad intoxicandum, vel fascinandum, licitè potes repercutere cùm eâ repercussione scias, solere maleficium impediri. Et scis eadem ratione à doctis permitti praxim militum, qui contra veneficio induratos, seu, ut vocant congelatos, gladio ter impungunt, tribúsque crucibus formatis in aëre, dicunt: *DEUS est fortior dæmone, in Nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti &c.* certo semper effectu. Sed de his ex professo in primo Præcepto. *tr.* 2. *c.* 9. *Sect.* 4.

IV. Casus speciales de fœminis.

Licitè potest fœmina liberalis adire Judicem 80
vel Magnatem pro sua justa causa alicujus momenti, vel pro beneficio sibi, aut alteri impetrando; aut ægra vocare Medicum pro sua curatione: aut æger admittere assistentiam fœminæ cum necessario obsequio, etiamsi prævideant, vel advertant Judicem, Magnatem, Medicum, fœminam &c. ea occasione labi in peccatum, seu intentationē impuram: hoc enim non est inducere in peccatum, cùm possint, & debeant non labi; sed solùm est permittere peccatum alterius tam gravi causa excusante, ut non teneantur impedire ipsius peccatum. *Ita cum Hurtado*, & Diana *p.* 5. *tract.* 7. *resolut.* 20. Tamb. *cit.* §. 4. *n.* 23. Qui insuper resolvunt, licitè posse quemlibet adire Judicis, v. g. vel Magnatis alicujus concubinam, vel amasiam, eámque precibus, vel muneribus sollicitare, ut pro ipso intercedat, quando ejus intercessione sperat notabile beneficium apud Magnatem, aut justam sententiam apud Judicem de re alicujus momenti pro se impetrare, nec alia via se offerat, quâ possit ejusmodi beneficium, vel sententiam obtinere. *Ratio est*: quia id potest fœmina obtinere sine exercitio, vel augmento turpis amoris: & petitio ex se bona, & de re bona est. Si autem ea occasione, de se omninò indifferenti, peccetur, ipsis imputetur. Huc etiam revocari possent plerique casus regulæ sequentis.

REGULA II.

Ob *justam, & proportionatam causam necessi-* 81
tatis, vel utilitatis gravis, licet alteri cooperari materialiter ad peccatum, materiam, vel occasionem præbendo, quoties absque tali cooperatione peccatum proximi nihilominùs fieret, nimirum aliis occasionem, vel materiam facilè præbituris. Ratio est: quia sic non concurritur ad peccatum formaliter: nam & stante tuo concursu (cujus justam causam habes) peccatum adhuc potest non fieri; & secluso tuo concursu, peccatum adhuc fieret.

CASUS I.

Hospites, Caupones, Coqui.

Ipsa diminutio divertentium, ac cessatio lucri 82
notabilis, est sufficiens causa, ut Caupones, Hospites, Coqui, licitè possint ministrare vinum, aliúmve potum se inebriaturis, cibos indifferentes (de carnibus mox) jejunium soluturis, etiam cùm nesciunt, vel dubitant, an à jejunio excusentur, idque maximè, cùm uno negante non sine suo damno, aliis administrantibus, adhuc peccatum fieret. *Communis apud cit.* Ratio in Regula data est.

Quin etiam in civitatibus, & locis, ubi Catholici cum hæreticis permixti sunt, etiam licet in caupona, vel hospitus, diebus interdictis ministrare carnes postulantibus sine dilectu, cùm examen de Fide, & Religione ad caupones non spectet: non item in civitatibus, & locis merè Catholicis,

nisi ob longè graviorem causam necessitatis, vel gravioris mali evitandi.

84 Excusari tamen utcunque possunt caupones in locis catholicis, dum mercatores hæretici ex solemnibus nundinis adventantes, carnes postulant, iis negantibus, facilè aliunde comparaturi, non sine magno cauponum detrimento, & lucro cessante, quantùm est in foro conscientiæ; nam in foro externo ipsi viderint. Qua ratione vera est Sententia Cajetani, & Navar. suprà relata, licere amicum, qui se inebriandi, & jejunii violandi causâ ad cauponam properat, in domum suam ducere, eíque vinum, vel cœnam ministrare: si nimirum rationabilis aliqua causa subsit, vel ad lucrum capiendum, vel ad alterius damnum, vel periculum, aut scandalum in caupona oriturum evitandum.

Non tamen id poterat licitè fieri ab ejusdem Superiore, cujus officium est impedire peccata suorum subditorum, sicut neque paterfamilias domesticis suis licitè poterit cœnam, multo minùs carnes ministrare diebus jejunii, si credat eos ad jejunium obligari, etiamsi sciat illos alias occultè, vel alibi voraturos, ut ex Nav. *c.* 2. *n.* 26. notat Layman. *sæpè cit. & p.* 5. *tr.* 7. *resol.* 39.

II. Vendentes, Ementes.

85 Eadem diminutio justi, ac notabilis lucri sufficiens causa est, ut mercatores, & opifices licitè possint facere & vendere res indifferentes, quibus & homines bene, & malè uti possunt, etiamsi sciant emptores, non tantùm aliquos in genere (alioquin quis ullam rem vendere posset?) sed etiam hoc in particulari abusuros esse ad peccatum, dummodò in ipsa emptione, ejúsve circumstantiis non appareat intentio peccandi. *Omnes.* Sic opifices licitè faciunt, & vendunt gladios, & arma, etsi sciant emptores iis abuti ad injustum bellum, duellum, homicidium. Item Mercatores licitè vendunt fucos mulieri, quos sciunt emi, ut iis peruncta ad turpem amorem alliciat: item taxillos, cartifolia, & similia, quibus tamen emptores peccaturos injustis ludis certó prævident. Item eâdem ratione potest quis licitè sua vina, frumenta, aliásve merces vendere alteri, quem scit per fraudem revenditurum, utpote miscendo vino aquam, merci bonæ materiam deteriorem, aut de mensura, vel pondere detrahendo &c. etiam ob solam illam causam, quia alioquin difficulter aliis, vel cum suo damno vel minori lucro vendere deberet. Ita cum aliis Sanch. *lib.* 1. *Moral. c.* 7. *n.* 37. Diana *p.* 3. *tract.* 6. *resol.* 44. *& p.* 5. *tr.* 7. *resol.* 39.

86 Secus dicendum, si quis alteri mercede conducto traderet sua vina, frumenta &c. ut cum simili fraude, & injustitia vendat, pretio sibi allato: tunc enim ipsemet principaliter venderet, sícque peccaret contra justitiam cum onere restitutionis; ut bene notant *DD. cit.* Quòd si verò dominus vini, cerevisiæ v. g. non præcipiat, nisi justè vinum vendi, tali taxâ, justâ mensurâ à suo tabernario; sciat tamen ipsum vendere injustè pretio subtracto, sibique retento, idq; ob justam causam dissimulet, quia nimirum aliàs damnum pateretur: dominum à peccato excusat *Merolla apud Dianam ibid.* consentientem. Denique si dominus omninò ignoret fraudem committi à tabernario, certum est à peccato excusari. Quòd si tamen pretium injustum ipse dominus recepisset, re cognitâ, tenebitur ad restitutionem excessûs, solùm in quantum ex eo injusto pretio superest, aut quantum inde ditior factus est, juxta Regulas restitutionis. Verùm notanter

Dixi 1. *Res indifferentes licere facere, & vendere, quibus homines benè, & malè uti possunt.* Nam 87 illa, quæ per se malæ actionis instrumenta sunt & nullum bonum usum habent, sine dubio non licet conficere, vendere, tradere, v. g. (erubesco adferre instrumentum diabolicum artificiosè factum occultæ libidinis fœmineæ) item instrumentum latronum ad impediendam loquelam: infideli idolum, vestes Sacerdotales. Aram, vel templum Idoli ad exercendam idololatriam, nisi urgentissima aliqua causa v. g. extrema hominis necessitas, vel pauperies excusaret, quod contra alios probabiliter admittit Tanner. *tom.* 3. *disp.* 1. *q.* 9. *dub.* 5. *n.* 144. Diana *resolut.* 37. Tamb. *cit.* §. 4. *n.* 38. Et Ratio excusationis est: Quia & illæ actiones non sunt omnino intrinsecè malæ, quia idolum, vel vestes similes etiam licitè appeti, ideóque fieri, vel vendi possunt etiam ad usus licitos, v. g. comœdiam, ornatum domûs, monumentum antiquitatis &c. ergo urgentissima causa excusante, etiam fieri possunt infideli abusuro. Huc etiam spectat, quòd non liceat venena vendere, nisi iis, qui bene usuri putantur, ut ad medicinas, colores &c. Unde venditio veneni, quod ad nullum usum servit, nisi ad occidendum hominem, abortum procurandum &c. simpliciter mala est; nec legi, qui excusaret, si ad eum finem vendatur.

Dixi 2. *Dummodò in ipsa emptione, ejúsque circumstantiis non appareat intentio mala peccandi.* 88 Quòd si enim in ipsa emptione appareat emptoris mala intentio peccati, certum est non licere ejusmodi vendere ob solam prædictam causam diminuti lucri, sed alia longè gravior causa accedere deberet. Illicitè ergò alicui jam furenti, & jam minitanti necem alteri, venderes gladium, vel accommodares; imò illicitè redderes suo proprio domino ita furenti, nisi gravissima causa, v. g. mortis propriæ urgente & excusante. Illicitè quoque venderes jam actu proficiscentibus ad bellum injustum, magis illicitè deferres ad castra, actu bellum injustum gerentium, arma, & similia, nisi iterum gravissima causa similis excusaret, juxta dicenda Regulâ quartâ. Sic denique Apothecarius illicitè venderet mercurium, vel quid simile fœminæ gravidæ, sciens usuram ad abortum procurandum. Hæc quoad vendentes.

Quoad ementes verò hoc solùm ex alibi dictis 89 hîc annotare placet; Nimirùm ob similem causam necessitatis, vel utilitatis posse te licitè emere à militibus res ablatas ignotorum dominorum, etiam pro derelictis habitas, cùm etiam te non emente, tamen non sint restituturi, aut alii empturi, certi domini non recuperaturi; dummodò semper habeas voluntatem dominis, si quando compareant, resti-

tuendi, quantum adhuc exstat, vel quantum inde ditior factus es. Sed de hoc alibi plura.

III. *Locantes, ædificantes.*

90 Legitimo Magistratu permittente, licitè Catholicus potest hæreticorum templa, vel synagogas Judæorum ædificare, restaurare, ornare &c. similiter in civitatibus, vel locis, ubi ad majora mala evitanda, permissa sunt lupanaria, licitè potes ædificare domum meretrici, vel meretricibus, permittente interim Magistratu ut opus turpe exerceatur inibi, uti (contra *Novar.* id ut valdè periculosum merito dissuadentem) docet *communis & recepta DD. Sententia meique citati omnes.* Et omnino verum credo, quando justa subest causa: utpote si domus non posset æquè bene aliis honestioribus locari, & insuper te non locante, tamen locabunt alii, & sic peccata non impedirentur: quòdsi autem domum tuam æquè benè aliis locare possis, certè sine omni tuo incommodo poteris, ideóque debebis non locare, & actiones turpes domi tuæ exercendas impedire: ídque maximè verum est, quando, te non locante, simul spes est fœminam, alibi non reperta occasione perditè non acturam, ut rationabilissimè docet *Hartadus apud Dianam supra.* Nihilominus Sanch *l. 1. Moral. c. 7. n. 20. Lessius, Valenzia,* alii plurimi cum cit. Diana *resol. 24.* id absolutè concedunt licere, absque ulla alia causa excusante, eò quòd locatio domûs, seu locus ipse valdè remotè se habeat ad peccatum abutentis, cùm nec materia, nec occasio peccati sit.

91 Excipiunt tamen meritò: nisi locus ratione sitûs esset magis aptus ad alliciendos homines ad peccatum, aut vicinitas meretricis multùm noceret honestis fœminis in vicinia commorantibus: tunc enim requireretur causa aliqua excusans ad locandum, qualem adhuc sufficientem esse illam suprà dictam, quòd nimirum domus non possit aliis honestioribus locari, censet *Tamb. dicto* §. 4. *n.* 34.

IV. *Pictores, Histriones &c.*

92 Peccant sine dubio mortaliter, regulariter loquendo, pictores pingentes valdè turpia, vel obscæna; & multò magis histriones ejusmodi valdè turpia repræsentantes, ex quibus moraliter certum est, multos lapsuros graviter quoad castitatem, & pudicitiam: magis enim movet repræsentatio velut vita turpium, quàm pictura mortua. Dico autem: *regulariter loquendo:* Nam in casu raro, si tanta esset pictoris, vel histrionis necessitas, ut eo lucro indigeret ad victum, vestitum, vel ejusmodi quid necessarium, semel, aut iterum licere, donec alia victûs ratio occurrat, permittunt aliqui DD. cum Tamb. *suprà cit. n.* 28. Dummodò absit periculum mortale impuræ delectationis venereæ, quod in hujusmodi cavere sanè difficile est. Unum aut alterum dubiolum hîc restat.

93 *Unum.* Utrum pictori liceat pingere imaginem amasiæ pro eo, quem pictor certò scit in illam turpiter esse affectum, ídque extra finem matrimonii, præsertim si etiam essent matrimonii ad invicem incapaces? ℞. Non licere citra peccatum mortale, regulariter loquendo; cùm præbeat fomentum & incitamentum turpis amoris: nisi iterum causa gravissimæ necessitatis pictoris excusaret. Cùm enim talis pictura de se sit indifferens, & etiam bono usui deservire possit, ob causam gravis necessitatis poterit pictor permittere peccatum alterius: uti contra *Azorium*, *Bonacinam*, & alios docent *Basilius Pontius, Castro Palaus,* alii cum Diana *p. 5. tract. 7. resolut. 5.* Tamb. *eodem n.* 28.

Alterum dubium est: Anrhedariis, vel lecticariis, qui nimirum ex officio, vel statu suo rhedas agunt, vel lecticas portant pretio conducti, liceat scienter amasiam ad amasium, vel econtra adducere? Negant *DD.* communiter. Et certum videtur, non licere absque omni justa causa excusante: at subsistente aliqua justa causa (qualis est ipsum lucrum inde capiendum, alioquin cessans) concedunt *Merolla* cum Diana apud Tamb. *cit. n.* 30. Et quod mirum est, conscientiosus Navarrus *lib. 5. consil. in secunda edit. cons. 5. de pœnit. in fine.* Ubi de his ipsis, & ejusmodi servitiis loquens dicit: ex his videtur colligi ratio defendendi multos à peccato, saltem mortifero; modo non placeat eis peccatum, & faciant obsequia prædicta ob aliquem bonum finem; puta eo, quòd exhibeant illa officii sui causâ, vel ob justam mercedem: licèt enim hæc officia, & obsequia sint valde conjuncta peccato; non tamen sunt secundùm se, & suápte naturâ peccata; & ideo sejungi possunt à peccato per finem diversum, & sejunctum. *Hæc Navarrus sapienter.* Major infrà erit ratio de famulis, & ancillis. 94

Regula III.

Quando aliquid alicui ex justitia debetur, præstandum est, etsi per illud alter peccaturus sit: si tu peccatum aliundè impedire non debeas, vel commodè non possis. Ratio est: quia ipsa obligatio justitiæ est sufficiens causa excusans actionem tuam aliàs indifferentem à cooperatione ad peccatum alterius, posito, quòd illud impedire non debeas, aut hîc & nunc commodè impedire non possis: prout certè regulariter non potest creditor. Quodsi autem in casu aliquo reverà impedire posses peccatum alterius, maximè contra justitiam non reddendo debitum, te tunc non solùm non teneri reddere, sed teneri pro tunc non reddere debitum, constat ex dictis de causis excusantibus à restitutione. 95

CASUS I.

Debitores, Subditi.

Creditori mutuum reddendum, debitum solvendum, suum restituendum, dominis tributum pendendum, etsi illis pecuniis, vel rebus receptis immediatè ad peccatum abusuri sint, ob rationem Regulæ datam: dummodò ipsis non exhibeatur in ipsa intentione actuali peccandi; & omnium maximè contra justitiam in damnum tertii. Sic enim furioso, vel alteri jam actu volenti occidere, non licet reddere etiam sua propria arma (multò minùs vendere, vel commodare) nisi alia gravissima causa urgeret. 96

II. Sa-

II. Sacerdos, Confessarius.

97 CONfessarius pœnitenti, quem aliunde scit indispositum, non tamen fatenti, tenetur absolutionem dare, saltem sub conditione mente retentâ, ut in materia de pœnitentia dicitur: quia tenetur ei credere tam pro, quàm contra se. Item Parochus, vel Sacerdos peccatori indispofito, ! etiam excommunicato, occulto tamen, etsi sibi probè noto, tenetur administrare SS. Eucharistiam publicè petenti: imò etiam petenti privatim, si ejus indispositionem ex sola ejus Confessione Sacramentali cognitam habet; Quia debetur ei sua fama, & observatio sigilli ex justitia. Communis doctrina suo loco tradita.

III. Conjuges.

89 UXor v.g. tenetur reddere debitum petenti marito voto castitatis astricto, ideoque peccaturo, si eum petentem à proposito suaviter avocare non possit: piè enim, & laudabiliter conabitur peccatum conjugis impedire, v.g. dicendo: quæso, serva tuum votum, exspecta, donec ego petam, stat imque petat; imò cùm primùm advertit conjugem desiderare copulam, ipsa petendo prævenire poterit, sic enim alter jam obligatus reddere, non amplius peccabit, quod valde nota. Et sic econtra discurre de marito respectu uxoris eodem voto adstrictæ. Attamen peccabit fæmina, si sciens viri votum cum eo contraxit, vel econtra, vir cum fæmina: quia tunc absque obligatione concurrit ad contractum DEO injuriosum: ut habetur *c. Not. novimus* 17. *q.* 2. & docet communis D D. Navarrus *c.* 22. *n.* 73. Sanch. *lib.* 7. *de matr. disp.* 17. Attamen in casu, quo permittuntur matrimonia Catholicorum cum hæreticis, sponsus Catholicus licitè ministrat Sacramentum Matrimonii sponsæ hæreticæ, vel econtra Sacramentalis gratiæ incapaci: quia contrahens est solùm minister privatus hujus Sacramenti, neque ad ministrandum Sacramentum specialiter ordinatus, ut ejus officii sit indignos notoriè à Sacramento excludere.

IV. Famuli, Ancillæ.

99 IPsa ratio famulatûs, seu servitii est sufficiens causa, ut excusentur famuli, & ancillæ: item filiifamilias, & uno verbo subditi, si *jussu* dominorum, aut Prælatorum faciant opera, ex se indifferentia, & remotè tantum ad peccatum se habentia; non item propinquè, & proximè ad peccata ordinata. Utpotè: 1. si famulus jussu heri usurarii pecuniam ad usuram dandam numeret, deferat, recipiat, in librum referat; absque alia mala intentione, vel complacentia ad peccatum. 2. Si famuli, & ancillæ seu coqui, & coquæ dominis, jejunium violaturis cœnam, & carnes coquant, vel ministrent: quia hæc actio naturâ suâ non ordinatur ad peccatum, sed solùm ad substantiam actus comestionis spectantis ad nutrimentum dominorum, cui actui eo die per accidens conjungitur peccatum dominorum, quod famuli, & ancillæ impedire non tenentur, sed funguntur suo officio, sicut aliis diebus. Communis DD. apud Dianam *cit. p.* 5. *tract.* 7. *resolut.* 13. 3. Si famulus jussu Domini, quem scit ire ad adulterandum, sternat equum, ipsum merè comitetur, meréque exspectet, more solito ante fores servitij causâ (hoc est, non ut custodiat, securum, vel animosiorem ad peccatum reddat, tunc enim clare peccabit) item si fæminam, cum qua Dominus peccaturus est, in domum admittat, facem præferat, lectum sternat, cibum, vel potum ministret, exuere juvet &c. Item si ancilla heram suam meretricem ornet, & similia modò dicta faciat. 4. Si famulus, vel ancilla inter hujusmodi heros & heras deferat litteras, internuntia munera solius urbanitatis, vel amicitiæ plena, præstetq; similia alia officia, quæ alius famulus, vel ancilla æquè præstaret, & ita similibus sexcentis. *Ratio omnium est*: Quia ex una parte illi ex officio, & conditione sua tenentur dominis servire, & obsequi. Ex altera verò parte cooperatio ad peccatum merè materialis, & remota tantùm est. Unde tamen similia non liceret scienter præstare aliis liberis ab obsequio.

Contra verò in iis, quæ propinquè, vel proximè se ad peccatum habent, juvant, vel ordinantur etsi de se indifferentia, non possunt famuli, & ancillæ obsequi dominis ex sola ratione famulatûs, vel servitii. Imò modò post propositiones damnatas, non ampliùs excusat metus cujusvis notabilis detrimenti, ut si timeant, nè à domino, vel à domina cum detrimento, vel dedecore è domo, vel servitio expellantur, aut malè tractentur; aut si sponte servitium deserant, aliud vel non inveniant, vel saltem cum molestia quærere cogantur. Sic enim illa intelligenda videtur damnata ab Innocentio XI. Propositio 51. *Famulus, qui submissis humeris, scienter adjuvat herum suum ascendentem per fenestras ad stuperandam Virginem; & multoties ei subservit, deferendo scalam, aperiendo januam, aut quid simile cooperando, non peccat mortaliter, si id faciat metu notobilis detrimenti, puta, ne à domino malè tractetur, ne torvis oculis aspiciatur, ne domo ejiciatur.* Et hinc concubinam, vel amasiam conducere, aut litteras turpiter amatorias, scienter deferre, (sicut & litteras continentes expressam provocationem ad duellum) nunquam potest esse licitum: cum hæc videantur intrinsecè mala, & species lenocinii, ut habet communis DD. cum Sanch. *lib.* 1. *moral. c.* 7, *n.* 6. 100

Excusat tamen omnis ignorantia: cùm famuli, vel ancillæ non sit inquirere intentiones & consilia dominæ, vel domini sui. Quòd si autem famulus certus sit de turpi amore domini erga talem fæminam, ignoret autem quid in litteris contineatur, adhuc non licere deferre, docet *Sanch. cit.* Quia tunc ex communiter contingentibus debet servus præsumere turpia esse & mala. Eam tamen delationem ex aliqua urgenti causa licere, concedunt *Rebellus*, & *Castro Palaus* apud Tamb. *cit.* §. 4. *n.* 18. Vide de his plura, & curiosa apud *Dianam*, & *Sanch. ll. cc.* Et modò post Propositiones damnatas utilissimè leges Joan. Card. & alios, recentissimè in præfatas propositiones scribentes. 101

REGULA IV.

102 *Licet materialiter ad peccatum proximi cooperari, quoties major necessitas, seu ratio majoris mali evitandi, ita exigit, vel cogit.* Ratio est: quia ex duobus malis, quorum utrumque vitari non potest, minus eligendum, vel certè permittendum est.

CASUS I.

Juvare pugnantes injustè.

103 Christiani, vel Catholici captivi apud Turcas, vel hæreticos bellantes contra Christianos, vel Catholicos, licitè remigant, fodiunt, sarcinas, & arma advehunt &c. Quia ex una parte magna necessitas & gravissimus metus verberum, & mortis eos cogit: & ex altera parte cooperatio non adeo propinqua est, sine qua damnum nihilominus inferendum est. Quòd si tamen captivi ejusmodi auxilia negantes, Christianos vel Catholicos magno periculo eripere possent, vel victoriam causare, omnino ex Charitate videntur obligari ad bonum commune Reipublicæ Christianæ vel Ecclesiæ anteponendum propriæ vitæ. *Sic Pet. Navar. Molina,* Layman. *cit. n. 5. §. ulterius.* Eâdem ratione iidem excusantur, si inferant damna Christianis in rebus externis, auferendo, destruendo, comburendo, simili metu mortis coacti: quia tunc sunt in extrema necessitate ad tuendam vitam, & domini non debent esse inviti rationabiliter, sed potiùs ex Charitate consentire; neque eam actionem, prout à miseris captivis fit, sibi injuriosam putare: uti contra alios rectè docet Molina *tom. 1. de just. tr. 2. disp.* 115. aliisque citt. Diana *cit. resolut.* 30.

104 At verò minimè excusantur mortis, vel cujuscunque mali metu actu pugnantes contra Christianos, vel Catholicos, eos occidentes, mutilantes, tormenta explodentes, applicantes ignem navibus comburendis cum Christianis &c. quia hæc sunt intrinsecè mala, nec patrocinari potest consensus innocentium. Eâdem ratione proportionaliter discurrendum de juvantibus fures, vel latrones, non propinquè tantùm v. g. scalas applicando, vel dorsum supponendo furaturis &c. sed etiam proximè ad furandum, vel prædandum: nimirum excusari certo metu mortis, vel alterius gravissimi mali prudentis judicio proportionati cum damno proximis inferendo, qui similiter non debebunt esse rationabiliter inviti; minimè tamen excusantur juvantes latrones ad homicidia &c. Ratio jam antea est dicta.

II. Obedire Tyranno.

105 Tyranno, expulso Principe, Provinciam injustè occupante, possunt incolæ sub eo manere, ejusque cogente imperio, fossione, excubiis, contributione &c. juvare: non utique animo bellandi contra proprium legitimum Principem; sed quatenus opera illa indifferentia sunt, & minus mala ad majus evitandum, quæ nimirum si ab incolis recusentur, majora damna ipsis, & Reipublicæ imminent; quippe ut bonis omnibus privati, provincia ejiciantur, aliis ad nocendum promptioribus substitutis; quam ob rem ipse Princeps legitimus censetur velle, ut manentes hæc interim faciant ad majora mala devitanda. Ex communi Layman. *cit. n. 5. §. Secundò resolves.*

III. Tolerare malos.

Peccant sanè graviter parentes, Domini, Patres-familias, si filios, servos, ac famulos malos, lascivos, luxuriosos &c. domi retineant, & non ejiciant; si credant ex eorum ejectione emendandos fore, & ut ajunt, ad crucem repturos. At quia sæpissimè timendum, & passim contingit eos ex ejectione extra domum, & curam, ac disciplinam paternam, vel herilem, non modò non emendari, sed potiùs magis pervertendos, in graviora scelera & dedecora labi &c. præsertim si etiam eorum opera parentibus, vel dominis necessaria sit, ut sine gravi damno suo, vel incommodo ejici non possint, prudenter, & licitè eos retinent; dummodò familiæ, vel familiaribus non sint perniciosi. Unde excusari possunt, si ob justam causam retinent filium, vel famulum extra domum amasiam habentem: at minimè excusari poterunt, si domi amasiam habeant, hoc enim esset receptare peccantes, & facere, ut securiùs, & commodiùs peccent. Quid hîc de scandalo: quid de contagione totius familiæ? Quænam justa causa id permittendi esse possit, saltem ad longum tempus; *Ita ex Sylv. Navar.* Tamb. *cit. §. 4. n. 21. & 22.* 106

IV. Redimere vexationem.

Casus hîc singularis est in administratione Sacramentorum, si Sacerdos, vel Parochus ex malitia nolit administrare Sacramenta, maximè necessaria, v. g. Baptismum infanti morituro, pœnitentiam existenti in peccato mortali, & periculo mortis: licebitnè ei offerre pecuniam ad redimendam eam iniquissimam vexationem? 107

Sanè communis Sententia Antiquorum Theologorum, *S. Thomæ, Scoti, Alensis, Gabrielis, & aliorum est,* non licerre offerre pecuniam pro administratione Sacramenti, etiam in extrema necessitate, *Ratio* eorum est: quia emere Sacramentum intrinsecè malum est; ut proinde nullâ circumstantiâ etiam extremæ necessitatis juvante cohonestari, seu licitè fieri possit: nam hoc non solùm est scandalum, quo inducitur proximus ad peccatum; sed etiam est peccatum simoniæ juris naturalis: quia ipsa oblatione pecuniæ emitur Sacramentum: emere autem Sacramentum tam iniquum, & simoniacum est, quàm vendere. 108

Verùm magis placet Sententia opposita *D. Bonaventuræ, Vasq. Pontii:* & jam *communis DD.* quos sequitur Diana *p. 5. tract. 7. resolut.* 16. Licere nimirum Sacerdoti nolenti infantem baptizare in extrema necessitate, peccuniam offerre, imò si aliter induci non possit, etiam debere fieri. *Ratio* in oppositum est: quia inprimis hoc non est scandalum, non enim peto, ut ipse Sacramentum vendat, absit: sed peto Sacramenti administrationem, quæ sancta est, & ab eo sanctè fieri potest; ex sup positione autem, quòd is ex malitia aliter administrare nolit, offero pecuniam, non simoniacè ut Sacramentum emam, absit: sed præcisè, ut mentem ipsius, 109

ipsius, & voluntatem inducam, ut in tanta necessitate conferre velit Sacramentum. Unde neque est simonia; quia non æstimo Sacramentum pecuniâ, sed nolentem aliter conferre, oblatâ pecuniâ allicio, permittendo interim ejus peccatum tanquam minus malum ad evitandum majus malum damnationis infantis. Quare non licitè solùm sic offero, sed ex Charitate etiam offerre debeo: quia ex duobus malis minus est eligendum. Quamvis autem DD. cit. prædicti, & plerique loquantur solùm de Baptismo infantis moribundi, sic necessariò baptizandi, eadem tamen omninò est ratio de Sacramento Pœnitentiæ necessario ad salutem. Imo *Hurtadus*, & *Diana citt.* extendunt ad Sacramentum Eucharistiæ, ac omnia alia, quæ si aliter Sacerdos malitiosè ministrare nolit, posse pecuniâ oblatâ extorqueri: non enim æstimatur Sacramentum pecuniâ: sed sola voluntas Ministri allicitur ad præstandum id, quod sine peccato præstare posset & deberet: si malè præstetur, est ex sola malitia Ministri.

111 Eademque ratione dicendum in casu tempore belli non rarò, quo milites hæretici Sacramentum Eucharistiæ essent prophanaturi, pedibus conculcaturi &c. licitè catholicus eis offerret pecuniam, non ut Sacramentum ab eis emat, vel pretiò æstimet, sed ut mitigatâ eorum mente sacrilegâ tantam Sacramenti irreverentiam redimat, & impediat. Ex his quatuor Regulis per casus satis latè deductis benè penetratis facilè resolves alios casus prorsus innumeros, quos scripto congerere impossibile est.

SECTIO IV.

De
Obligatione Scandalizantis lædentis proximum in bonis Animæ.

SUMMARIUM.

111. & 112. Scandalizans activè tenetur ad procurandam scandalizanti emendationem non tantum ex Charitate, sed

114. & 115. Probabiliter etiam ex Justitia;

116. Idque certum, si per vim vel fraudem induxit alium ad peccatum, vel errorem in rebus fidei, ita ut

117. Talis sub mortali obligetur. I vim, metum, minas, imperium &c. revocare; &

118. II. Fraudem, dolum, vel falsas persuasiones, quibus induxit, amovere: ac

119. III. Insuper si etiam amotâ causâ peccati, & ostensa veritate seductus in peccato perseveret, mediis opportunis ejus emendationem procurare: &

120. IV Si seductus inde damnum passus est, illud compensare.

121. Usque ad n. *124. Qui verò sine vi, vel fraude aliquem, aut jam ante peccare paratum inducit in peccatum, non ex justitia, sed ex charitate solùm obligatur ad ejus emendationem.*

124. & 125. Parentes, consanguinei, & quivis alii aliquem vel aliquam à Religione ingredienda, vel profitenda retrahentes, vel impedientes &c. quomodo peccent: Et

126. Usque ad n. *131. Ad quid obligentur I. ipsi taliter abstracto?*

131. & 132. II. Religioni pro abstracto ingressuro, vel professuro, aut

133. III. Jam professo? & tandem

134. Usque ad n. *138. Quando, quantum & quomodo restituendum Religioni pro abstractis?*

138. Usque ad n. *145. An quomodo & quotupliciter peccent, qui malo animo, & sine causa Novitio negant votum ad professionem?*

ASSERTIO IV.

Quicunque activè scandalizans alterum induxit in peccatum, vel errorem noxium, ad compensandum damnum spirituale illatum, obligatur procurare ejus emendationem. Ex Charitate maximè, & probabiliter etiam ex justitia: idque certum si per vim, vel fraudem induxit: alioquin veriùs non ex justitia, sed Charitate tantùm. Explico breviter. 112

§. I.

Obligatur ex Charitate maximè.

Certissimum apud omnes: nam quicunque Christianus ex lege generali Charitatis, & speciali præcepto fraternæ correctionis tenetur corrigere errantem, vel peccantem: Ecclesiastici 17. *Et mandavit illis, unicuique de proximo suo.* Et latiùs *ibid. c.* 19. Et clarissimè Christus Matth. 18. *Si peccaverit in te frater tuus, vade, & corripe eum &c.* Ergo multò magis, & maximè ex charitate tenetur corrigere, seu procurare emendationem proximi sui, qui ipsemet illum in peccatum, vel errorem induxit: nam talis præter communem titulum Charitatis quo cæteri omnes obligantur, habet alium specialem titulum damnificantis, eò quòd auctor fuerit illius mali spiritualis proximi, quod proximus incurrit, & patitur. 113

Quæstio ergo & controversia major est, an etiam talis obligetur ex justitia ad compensandũ damnum spirituale proximi, & procurare ejus emendationem? affirmat universim, & indistinctè communis Theologorum Sententia, Scotus 4. *dist.* 15. *q.* 3. *a.* 1. *Richardus, Paludanus, Gabriel, Adrianus*, alii. Communior autem Sententia RR. ita distinguit: Si per vim, vel fraudem induxit, obligari ex justitia: si sine vi, vel fraude, ex charitate tantum. *Sic Sotus, Sylv. Azorius, Lessius, Laym.* aliisque *citt.* Lugo *disp.* 9. *de just. Sect.* 1. *a n.* 8. Eademque ratione commodissimè explicari potest Sententia *Scoti*, ut ibidem notat *Scholiastes*: loquitur enim indefinitè his verbis, *De isto dico, quod tenetur modo sibi possibili, restituere sibi damnum scilicet inducendo eum efficaciter ad pœnitentiam, & ad actus virtuosos; & si sola inductio non sufficiat, quia faciliùs est pervertere, quam convertere: tenetur & per se orando, & per orationes aliorum procuratas impetrare sibi conversionem, & per alios persuasores efficaces: dum tamen illis non prodat peccatum occultum illius alterius.* Ex hoc patet, *quantum periculum est alium sollicitare & inducere ad peccatum, quia vix potest dignè restituere, cùm voluntatem illam allectam ad peccata vix possit persuasionibus, & aliis multis viis reducere ad virtutem. Ratio hujus satis patet: quia cùm virtutum bona sint maxima, secundùm* Augustinum 1. Retractationum *c.* 9. *plus damnificat, qui in istis damnificat, quam qui in quibuscunque aliis: & per consequens plus secundum* 114

dùm justitiam tenetur ad restituendum proximo tale bonum, quantùm sibi possibile est. Sic Scotus indefinitè loquens: sed quia communiter intelligitur, & citatur pro prima Sententia, ideo in favorem illius antiquæ piæ Sententiæ dicimus:

§. II.

Et probabilius etiam ex justitia.

115 PRobabilior omnino est prima sententia universaliter affirmans, talem obligari ex justitia. Suadetur: quicunque damnificat proximum in bonis injustè, peccat contra justitiam commutativam, & tenetur ad restitutionem. & quidem tantò magis peccat, & restitutioni obnoxius fit, quantò majus est bonum, in quo damnificat: sed quicunque inducit proximum quocunque modo in peccatum, quòd aliàs non commisisset, est vera actualis causa per se illius peccati, & privat proximum suum bono maximo divinæ gratiæ, ipsi ex CHRISTI, & propriis meritis debito, adeoque damnificat ipsum in bono spirituali pertinente ad vitam æternam: ergò peccat contra justitiam commutativam, & quidem multò magis, quàm si damnificaret eum in bonis temporalibus vitæ, famæ, fortunæ, juxta dictum Anacleti Papæ Epist. 3. relatum c. Deteriores 6. q. 1. *Deteriores sunt, qui vitam bonorum pravis moribus corrumpunt, quam si substantias aliorum prædiaque diripiunt.* Ergo ulteriùs etiam tenebitur ad restitutionem ex justitia, & quidem multò magis, quàm qui damnificat in bonis temporalibus inferioribus. Sanè nulla videtur ratio, quare obligatio restitutionis ex justitia solùm restringeretur ad damna temporalia, & non item ad spiritualia? neque videtur obesse consensus damnificati in spiritualibus: nam damnificans in bonis corporalibus adhuc tenetur ad restitutionem, etiamsi damnificatus aliquando in damnum suum consentiat, nam usurarius v. g. obligatur ad restitutionem usuræ mutuanti, etsi is in ipsam consenserit: ergò etiam talis inducens ad peccatum obligatur ad restitutionem, non obstante, quòd alter seductus consentiat in peccatum suum, vel damnum suum. Confirmat *Scotus* antiqua lege DEI Exodi 22. *Qui seducit virginem, & dormit cum ea, dotabit eam, & habebit eam uxorem, aut reddat ei pecuniam, juxta modum dotis, quam virgines solent accipere.* Ergo ista damnificatio illata virgini contra Castitatem requirit restitutionem castitatis conjugalis reddendæ pro ea. Jam vides sententiam esse valde probabilem. Insuper dicimus:

§. III.

Idque certum, si per vim, vel fraudem induxit.

116 NImirum, qui per vim, vel metum, fraudem, vel dolum, aut falsam doctrinam induxit alterum ad peccatum, vel errorem in rebus fidei, vel morum, tenetur ex justitia tollere causam datam, ne ampliùs in peccato persistat, atque procurare seducti emendationem. *Sic omnes ac utriusque Sententiæ Doctores.* Ratio clara est: quia quicunque infert alteri veram injuriam damnosam, seu damnum injustum, utpote invitum, ac involuntarium privando re sua, quam titulo justo possidet, peccat contra justitiam, & obligatur ad restitutionem, seu compensationem damni illati, & ante omnia ad amovendam causam appositam talis damni: ut constat ex ipso fundamento justitiæ, & restitutionis: sed qui alterum per vim vel fraudem induxit in peccatum, vel errorem, infert ei veram injuriam; cùm quilibet habeat jus, ne sibi per vim, vel fraudem malum inferatur; infertque grave malum ipsi invito, ac involuntario; quia, ut supponitur, nunquam tali peccato consentiret, nisi alter aut vi, aut metu compulisset, aut fraude vel dolo, vel suasu falsò decepisset: & siquidem per vim vel metum induxit ad peccatum formaliter, utpote cognitum, & sufficienter voluntarium, adhuc infert sanè gravissimam injuriam, damnumque injustum gravissimum reatûs peccati mortalis, ac æternæ damnationis, privando illum maximo bono suo, scilicet gratiâ, quam verè possidet ex CHRISTI, & propriis meritis: Si verò per dolum, vel fraudem, falsam doctrinam, induxit in peccatum, saltem materialiter tantum, utpote ignorantia invincibili excusatum, adhuc injuriam infert constituendo eum invitum in malo materiali, quod licèt per se grave non sit, per accidens tamen sæpè maximè grave evadit ob damnum annexum: ut si virgini, fæminæ, vel masculo persuadeas copulam carnalem in talibus circumstantiis non esse peccatum: tunc enim magnum detrimentum ei infers in amissione virginitatis, quæ pretiosissimum ornamentum est, aut si propter talem actum incurrat aliud damnum spirituale, vel temporale, ut sæpe contingere solet: puta quia talis semel ex ignorantia peccans, postea sublatâ ignorantiâ, adhuc peccabit: aut quia in foro externo punietur &c. ergo talis peccat contra justitiam, & per consequens tenetur ad restitutionem seu compensationem damni illati: & ante omnia quidem ad amovendam causam appositam damni illati, hoc nimirum ordine & modo:

I. Qui alterum vi, metu, minis imperio &c. ad 117
peccandum induxit, tenetur sub mortali remittere vim, minas, revocare imperium, & relinquere eum in sua libertate: intellige, quando peccatum ex metu committendum adhuc pendet in futurum, quia alter scilicet ex metu adhuc peccabit: si autem peccatum perpetratum jam fit, neque amplius perpetrandum ex metu tuo, jam non ampliùs ex justitia, sed ex Charitate tantum teneberis procurare ejus emendationem: jam non enim amplius ex tuâ injuriâ, sed propriâ libertate peccabit. Excipit tamen rectè Lugo *cit. sect.* 1. Nisi talis ignoret actum ex se metu factum esse peccatum, aut nesciret adhibere remedia ad recuperandam gratiam: tunc enim ex justitia teneberis ei ostendere remedia emendationis; quia tuâ causâ adhuc invitus grave malum patitur.

II. Similiter, qui fraude, dolo, vel falsis persua- 118
sionibus fefellit ad peccandum, tenetur ex justitia sub mortali amovere fraudem, vel fallaciam, veri-

ta-

tatem ostendendo: ut qui falsâ doctrinâ alterum seduxit, aut in rebus fidei credendi aliquid erroneum, aut in rebus morum credendi aliquid non esse peccatum, v. g. fornicationem simplicem, pollutionem, usuram, perjurium in necessitate propria, vel amici, mortuo creditore, non esse ampliùs obligationem restituendi &c. tenetur utique ex justitia sub mortali ad amovendum errorem, ac docendam veritatem, ne scilicet alter in peccato, vel errore perseveret: esto enim alter seductus non peccet formaliter, excusante ignorantiâ, tu tamen scienter inducens ad malum peccâsti formaliter, & peccas, quamdiu sic ipsum relinquis.

119 III. Insuper, etiam amotâ causâ peccati, vel erroris, & veritate ostensa, si seductus in peccato perseveret, adhuc seducens tenebitur mediis opportunis procurare ejus emendationem, vel correctionem: & quidem ex justitia *secundùm Scotum*, & *DD. primæ Sententiæ*, eò quòd sua seductione non tantùm actuali peccato, vel errori, sed etiam perseverantiæ in tali peccato, vel errore injustam causam dederit: at verò *secundùm DD. secundæ sententiæ* probabiliùs non ex justitia, sed ex Charitate tantùm: quia ablata fraude, & veritate ostensa, si alter in peccato, vel errore nihilominus perseveret, nullum ampliùs damnum, vel malum invitus patitur, consequenter cessat injuria, & obligatio compensandi ex justitia, juxta mox dicenda *§. sequenti.*

120 IV. Quando tua vi, vel fraude inductus ad peccatum aliud damnum notabile incurrit, utpote pœnam in foro externo, ejectionem ex Monasterio, vel Religione &c. utique clarè obligaberis ad ejus damni compensationem; quia ejus damni injusta causa fuisti. Similiter si alium vi, vel fraude induxisti ad peccatum contra justitiam in specie, v. g. furtum, homicidium &c. utique obligatus manes ad compensandum damnum illatum tertio, tamquam ejus causa principalis. Res certa dicta suo loco. Jam denique dicimus.

§. IV.

Alioquin veriùs, non ex justitia, sed ex Charitate tantùm.

121 Nimirum, qui alterum citra vim, vel fraudem scientem, & liberè consentientem induxit in peccatum, ad nullam obligatur ex justitia compensationem damnorum spiritualium, sed tantùm ex Charitate. *Sic Authores secundæ Sententiæ.* Ratio solida est: quia nulli debetur restitutio, vel compensatio ex justitia, nisi injuriam passo: atqui juxta Regulam Jur. in 6. *scienti, & volenti non fit injuria.* Unde nullus ex consilio, quod alteri dat, tenetur ei damna ex eo consilio secuta compensare, nisi fraus intervenerit. juxta aliam Regulam juris: L. consilii ff. de regul. Jur. *Consilii non fraudulenti nulla est obligatio.* Et L. 2. ff. mandati, dicitur: *Nemo ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei, cui dabatur, quia liberum est cuique apud se explorare, an expediat sibi consilium.* Ergo inducens alterum in peccatum seclusa vi, vel fraude, solo consilio, suasu, prece, dono, exemplo, cùm alter sciens, & volens in peccatum, adeóque in damnum suum spirituale consentiat, nullam ei infert propriè injuriam contra justitiam, consequenter ex justitia ad nullam obligatur restitutionem damnorum. Unde licèt is, qui consuluit alteri damnificare tertium, teneatur restituere damnum illi tertio ex suo consilio, utique invito illatum, *secundùm omnes:* nullus tamen dicit, teneri restituere ipsi consulto damna inde emergentia: quia nimirum tertio nec scienti, nec volenti injuria facta est: Secus est de consulto.

Atque hinc clarè patet ad fundamentum primæ 122 Sententiæ. Falsa simpliciter est *minor*. Grandis enim est disparitas inter damnificationem in spiritualibus, & corporalibus: nam in corporalibus damnum infertur invito: & licèt quispiam in damnum suum aliquando consentiat, v. g. mutuans usurario, virgo stupratori, gratis interim dato, tunc etiam ei fieri injuriam, tamen postea involuntariè in illi damno perseverat, quo tamen justè liberari debet: ergo cùm ipse se liberare nequeat, is, qui damnum intulit, ex justitia tenebitur eum liberare, illatum damnum compensando. At verò in spiritualibus damnificatus, seu in peccatum inductus sine vi, vel fraude, non tantùm ipse tunc sciens, & volens in peccatum ac damnum suum consentit, sed etiam sciens, & volens in eodem damno suó perseverat; quo se per pœnitentiam semper liberare & posset, & deberet: consequenter nulla ei facta est injuria, sícque nulla obligatio alterius ad tale damnum compensandum ex justitia, sed solummodò ex Charitate. Denique accedit communis praxis Confessariorum, etiam Doctorum, & proborum, qui confitentibus, qui alios in peccatum scientes, & volentes induxerunt sine vi, vel fraude, ad nullam obligationem obligant præter injunctam pœnitentiam. Ut cum aliis advertit Laym.

Tandem apud omnes in confesso est, nulli resti- 123 tutioni obnoxios esse illos, qui ad peccatum inducunt alios, antea peccare paratos, ac volentes, v. g. meretrices expositas; quia moraliter æstimando non sunt causa peccati alterius, sed solùm occasio exspectata. Neque illos, qui absque intentione ruinæ spiritualis; solùm malo suo exemplo alios scandalizant: quia talis scandalizans est solùm causa remota peccati, & ruinæ aliorum planè liberè ad ejus exemplum ruentium. Restat unum, & alterum, non levis momenti, dubium Regulare.

Dubium Regulare prius.

Ad quid teneatur, qui alium retrahit à Religione ingredienda, profitenda, vel etiam professa?

Certum est apud omnes, gravissimè peccare pa- 124 rentes, consanguineos, & quovis alios, qui aliquem, vel aliquam ab ingredienda, vel profitenda Religione malo animo, & sine ulla rationabili causa retrahunt, vel impediunt: sive id fiat vi, vel metu, fraude, vel dolo, sive etiam malignis persuasionibus, blandi- tionibus futilibus, importunis precibus, blanditiis &c. v. g. obtrudendo spem honorum, divitiarum, voluptatum; exaggerando difficultatem, molestiam

lestiámque vitæ Religiosæ: aut ob proprium eorum, non tamen debitum commodum, vel utilitatem &c. Tales namque absque justa causa voluntariè privant seipsos maximo bono Religionis: & si vis, vel metus, fraus, vel dolus accesserit, ultra peccatum mortale incurrunt excommunicationem latæ sententiæ in Concil. Trid. *ss.* 25. *c.* 18. *de Regularibus.* Ubi excomunicantur omnes: *qui sanctam Virginum, vel aliarum mulierum voluntatem, vel accipiendi, vel voti emittendi, quoquo modo sine justa causa impedierint.*

125 Secus à peccato immunes sunt, & rectè faciunt, qui bono animo, recta intentione, & rationabili causa alicui ingressum, vel professionem Religionis dissuadent: utpote, quia parentes, vel consanguinei proximi in magna necessitate constituti, ipsius operâ indigent, aut bono communi magis expedire videtur, si extra Religionem maneat; aut quia secundùm animæ, vel corporis dispositionem non videtur aptus ad talem Religionem, aut quia in tali Religione, vel monasterio non adeò benè secundùm disciplinam Regularem vivitur: *Omnes.* Ratio est: quia, ut Religionis ingressus, vel professio hîc & nunc alicui expediat, potest in consultationem cadere: ergò qui bono animo, & rationabiliter dissuadet, attentis circumstantiis prædictis, vel similibus, nihil peccat, nec consequenter alicui restitutioni obnoxius erit, cùm nulla injuria præcesserit. Supposito ergò, quod quis illicitè, & malo animo aliquem à Religione ingredienda, profitenda, vel jamjam professa retrahat, vel extrahat: quæritur ad quidnam obligetur, tum ipsi, quem retraxit, tum Religioni, è qua retraxit, vel extraxit? Pono distinctas resolutiones.

I.

Quid ipsi abstracto à Religione?

126 QUi vi, vel metu, fraude, vel dolo alium abstraxit à Religione, vel ingredienda jam vocatum, vel resolutum, vel profitenda jam Novitium, aut etiam jam professa, utique peccat contra justitiam. Quia invitum, & involuntarium aliquo modo, quippe vel metu coactum, vel fraude deceptum privat maximo spirituali bono: ideóque ex justitia obligatur ad compensationem damni illati modo sibi possibili, *juxta communissimam Sententiam DD.* obligatur ergò talis ex justitia.

127 I. Amovere causam damni illati, scilicet remittere vim, vel aperire fraudem, & relinquere eum in sua plena libertate, ut jam, si velit, liberè eam Religionem ingredi, vel eam profiteri, vel ad jam professam redire possit.

128 II. Etiam ablata vi, vel fraude, tenetur ei ex justitia compensare pro damno illato: utpote procurando ei reditum ad talem Religionem, in qua vel Novitius, vel professus erat, si is aliunde non possit: Item resarciendo ei omne detrimentum spirituale, vel temporale, quod ea de causa passus est, si tamen compensare, vel reparare possit: quia totius istius damni injusta causa fuit.

129 III. Ablata autem vi, vel fraude, ut jam planè ei liberum sit Religionem ingredi, vel ad eam reverti, si ipse ampliùs nolit, jam non ex justitia, sed ex Charitate tantùm tenebitur ei procurare ejus ingressum, vel reditum: quia non ampliùs invitus, sed volens damnum subit; ut in simili dictum superiùs.

IV. Denique similiter, qui seclusa omni vi, vel 130 fraude, solis persuasionibus, blanditiis, precibus alium à Religione avocavit, ita ut alter liberè consenserit non ingredi, vel profiteri, vel egredi à Religione, ad nihil tenebitur ex justitia, sed ex Charitate tantùm: ut contra antiquos illos suprà allatos §. 1. docet communis, & certa Sententia. *DD.* Quia scienti & volenti suum damnum, nulla fit injuria: nec consequenter ulla oritur obligatio restitutionis.

II.

Quid Religioni pro abstracto ingressuro, vel professuro?

REvocans, & abstrahens malo animo aliquem 131 à Religione vel ingredienda jam dispositum, aut susceptum, vel profitenda jam Novitium, sine omni vi, vel fraude, solis persuasionibus, precibus, blanditiis &c. ad nihil tenetur ex justitia ipsi Religioni, vel Monasterio. *Communissima DD. tam antiquorum cum Sceto supra, quam RR. cum Sanch. Lugo cit.* Ratio clara, & facilis est: quia ubi nullum jus, nulla potest esse injuria, nec consequenter obligatio restitutionis: atqui Religio nullum omnino habet jus ad volentem ingredi etiam jam susceptum, etiam jam ingressum Novitium, ejúsq; emolumenta; manet enim is semper in plena sua libertate; ergò talem sine vi, vel fraude retrahens à Religione ingredienda, vel profitenda, nullam Religioni infert injuriam, consequenter nullam contrahit obligationem restitutionis; sed sicut ipse candidatus, vel Novitius liberè potest non ingredi, vel egredi sine ulla obligatione, ita idem ipse consulens sine vi, vel dolo ab omni obligatione immunis erit: neque enim peccat contra justitiam, esto peccare possit contra Charitatem, si id malo in Religionem, vel ei nocendo animo faciat: quo secluso neque contra Charitatem peccabit, maximè si ita faciat in suum proprium vel suorum, vel Religionis propriæ commodum, ordine enim Charitatis proprium commodum commodo alieno in æquali causa justè præfertur.

At verò qui per vim, vel fraudem aliquem retra- 132 hit à Religione ingredienda, vel profitenda, sicut peccat contra justitiam ex dictis, ita ex justitia obligabitur ad compensandum Religioni damnum illatum. Est item *communis DD. cit.* Ratio est: quia quicunque nocet alteri cum injuria, tenetur restituere illatum damnum: Sed quicunque per vim vel fraudem retrahit aliquem ab ingressu vel professione Religionis, ipsi Religioni nocet cum injuria, cùm quilibet habeat jus, ne sibi per vim, vel fraudem noceatur: etsi enim Religio nullum adhuc habeat jus acquisitum ad ingressurum, vel Novitium absolutè, ut dictum est; quælibet tamen Religio hoc ipso, quòd approbata est ab Ecclesia, vel Sede Apostolica, habet jus acquisitum respectu cujusvis, ne quis per vim vel fraudem avertat eum,

qui

qui jam ſtatuit ingredi, vel jam ingreſſus profiteri: eſto interim ipſi ingreſſuro, vel profeſſuro, ſemper maneat ſua libertas ad ingrediendum, vel profitendum, nec ne: quemadmodum legatarius v. g. etſi nullum adhuc habeat jus acquiſitum ad legatum ſibi deſtinatum, idque ſemper maneat in libertate legantis, quamdiu vivit, habet tamen jus, ne per vim, vel fraudem ab eo excludatur, ideóque per vim, vel fraudem ipſum à tali legato impediens nocet ei per injuriam, ac per conſequens compenſare tenetur, ut latiùs viſum ſuo loco: Ergo ſimiliter per vim, vel fraudem retrahens aliquem ab ingreſſu, vel profeſſione Religionis, verè nocet Religioni, per injuriam privans ipſam jure ſuo ad illum, & ejus commoda ſperata, ac per conſequens damnum illatum compenſare tenebitur; modo mox dicendo *num.* IV.

III.

Quid Religioni pro abſtracto jam profeſſo?

133 QUicunque Religioſum jam profeſſum abſtrahit ex Religione jam profeſſa, atque ad apoſtaſiam trahit quomodocunque, ſive vi, vel metu, dolo, vel fraude, ſive ſolùm conſilio, ſuaſione, vel alia ſimili cooperatione, præter graviſſimum peccatum, obligatur ex juſtitia ad reſtitutionem totius damni illati, & ſecuti Religioni, vel Monaſterio. *Ita communis D D. cum Scoto cit. Navar. uterque. Molina, Azorius, Leſſius,* aliiſq; cit. Laym. *lib.* 3. *de juſt. tr.* 2. *c.* 8. *n.* 3. contra Sotum, *& Sanch.* apud eundem, qui negant de eo, qui ſine vi, vel fraude abſtraxit; & probabile cenſet Lugo *cit. diſp.* 9. *ſect.* 3. *n.* 41. Ratio jam ſuprà dicta hic urget univerſaliter: quicunq; per injuriam nocet alteri, peccat contra juſtitiam, & tenetur ad reſtitutionem damni: ſed retrahens quomodolibet, cum, vel ſine vi, aut fraude Monachum profeſſum ex Religione, per injuriam, nocet Religioni, vel Monaſterio; cùm Religio habeat verum, & ſtrictum jus ad Monachum profeſſum, omniáque ejus emolumenta: Monachus enim profeſſus perſonaliter obligatus eſt Religioni, cùm ſui juris non ſit, ſed per Obedientiæ votum à prælato acceptum ſe Ordini tradidit cum omni ſuo emolumento, adeóque quidquid acquirit, Monaſterio, vel Ordini acquirit; omnique ſuâ induſtriâ tenetur Ordini ſuo, vel Monaſterio fructificare. Neque refert reſponſum *Soti* adverſarii, quòd profeſſus non teneatur ex juſtitia, ſed ſolùm ex Obedientia fructificare, ſeu procurare commoda ſuo Ordini, vel Monaſterio, ideóque ipſe egreſſus non peccet propriè contra juſtitiam; ſed contra Obedientiam: Quomodocunque enim obligetur profeſſus, ſive ex juſtitia, ſive ex Obedientia; ſufficit, quod Religio, vel Monaſterium reverà habeat jus ad commoda ab eo procuranda, ut iis ſine injuria privari non poſſit: ergò quomodocunque abſtrahens profeſſum ex Religione per injuriam, nocet Religioni, vel Monaſterio injuſtè privando eam commodis, & emolumentis per eum procurandis: adeóque peccat contra juſtitiam, & ex juſtitia obligatur ad reſtitutionem, & compenſationem omnium ejuſmodi damnorum per talem profeſſum procurandorum, idque non ſolùm quoad temporalia, ſed etiam quoad ſpiritualia, ut ſi abſtractus fuiſſet vir doctus, fructuoſus, in docendo, prædicando, aut vir bonus, & virtuoſus ædificans fratres, & populum, idque juxta modos jamjam aſſignandos.

IV.

Quantùm, & quomodo reſtituendum Religioni pro abſtractis?

I. QUi per vim, vel fraudem alium abſtraxit à Religione ingredienda, vel profitenda, aut jam profeſſa etiam ſine vi, vel fraude: Inprimis non tenetur reſtituere Religioni pro ipſo damno naturali, ſeu carentia ipſius perſonæ; quæ ingreſſura, profeſſura, vel perſeveratura fuiſſet, ſic nimirùm, ut loco illius ex juſtitia teneatur alium æquè utilem introducere, aut ſi non poſſit, ipſemet teneatur ingredi, per ſe loquendo, de quo rurſus infrà N. IV.) cùm Religionis ingreſſus non neceſſitatis, ſed liberæ voluntatis eſſe debeat, juxta Verbum CHRISTI Lucæ 19. *Si vis perfectus eſſe, vade, vende omnia, & ſequere me*: Sed ſolùm per ſe loquendo, tenetur reſtituere pro damno temporali, vel accidentali illato Religioni ex injuſta abſtractione talis ingreſſuri Novitii, vel jam Profeſſi, quatenus ſcilicet per hoc Religionem injuſtè privat commodis, & emolumentis, quæ talis perſona ingreſſa, profeſſa, perſeverans, ſua donatione, hæreditate, ſcientiâ, induſtriâ &c. certò attuliſſet, & allatura fuiſſet. *Ratio eſt*, quia damnum ſolùm naturale perſonæ, ſecluſo damno temporali, vel accidentali, non eſt materia reſtitutionis, ut videbitur *infrà de reſtitut. ex homicidio.* 134

II. Ipſa commoda temporalia ex tali perſona ingreſſa, profeſſa, vel perſeverante Religioni proventura, & ſperata non ſunt reſtituenda integra (quis enim computabit integrum damnum in futurum, niſi futurorum præſcius ſolus DEUS) ſed ex parte tantùm ſecundùm proportionem ſpei præſentis, attentis circumſtantiis arbitrio boni viri, & detractis expenſis; poſſunt enim illa commoda multis modis impediri, per mortem, morbum, vitium, aliáſve cauſas, ut notant *D D. cit.* etiam Lugo *n.* 35. benè addens, quòd illa commoda in toto, vel in parte ſæpe ſuppleantur per ingreſſum ſpontaneum alterius æquè utilis, qui, ſi alius manſiſſet, & numerus Religioſorum completus fuiſſet, fortè ſuſceptus non eſſet, ut ideo abſtrahens primum meritò à reſtitutione liberetur. Quòdſi tamen jam profeſſum extraxiſſes è Religione, certum eſt, te debere reſtituere totum commodum præteritum, detractis ſolùm expenſis, quod is tanto tempore abſentiæ, ſi manſiſſet, Religioni attuliſſet, quia illius damni præteriti totius certa cauſa fuiſti. De comodis in futurum ſperatis, eâdem ratione. 135

III. Qui per vim, vel fraudem aliquem abſtraxit à Religione ingredienda, vel profitenda, utique ante omnia tenetur ex juſtitia amovere vim, vel fraudem, & relinquere hominem in ſua plena libertate. At quid ſi, amota vi, vel fraude, alter nihilominus nolit Religionem ingredi, vel reverti ad profitendum, adhúcne tenebitur pro damno Religioni inde 136

secuto restituere? ℟. Si ablata vi, vel fraude homo planè liber evadat, ut nullo modo ampliùs inde moveatur, non teneberis ampliùs ex justitia compensare illa damna, quia non ampliùs tibi, ut authori, sed liberæ ejus voluntati imputari debet. Verùm hoc rarissimum est, vix enim unquam fieri potest, quin etiam ablata vi, vel fraude tua homo adhuc moveatur, vel impediatur ingredi, vel reverti ad Religionem; primus enim fervor semel à te iniquè destructus, non potest ita facilè recuperari: idque maximè verum est, si antea aliquid posuisti, quod difficiliorem reddat ingressum, vel reditum, ut si mores hominis corrupisti curis sæcularibus, vel debitis intricâsti &c. tunc enim illa damna secuta Religioni ex abstractione talis personæ adhuc tibi, ut causæ, & authori imputantur; ideóque ordinariè etiam ablata vi, vel fraude, adhuc obligaris Religioni ad compensanda damna illata. Vide optimè *Lugo cit.*

137 IV. Qui quovis modo, etiam sine vi, vel fraude Religiosum jam professum ex Religione extraxit, ante omnia tenetur omni modo possibili conari, & procurare apostatam ad Religionem revocare, impetrando etiam impunitatem fugæ, quæ facilè concedetur seducto ob commoda sperata notabilia. Quòd si hoc impossibile sit, conabitur alium æquè utilem ad ingressum illius Religionis disponere, aut alio modo Religioni pro damno causato compensare, ut dictum est. Si nihil horum possit, ipsumet abstrahentem teneri Religionem ingredi ad illa damna temporalia compensanda, affirmant graves DD. antiqui *S. Antoninus, Scotus, Gabr. Major. Rosella, Paludanus, Sylv.* aliósque citans Molina *tom.* 1. *de justit. disp.* 31. *n.* 1. Et ita fecisse scribitur S. Raymundus, hanc ipsam ob causam Religionem S. Dominici ingressus. Pium factum, & pia Sententia. Sed communiùs, & veriùs negant alii, *Sotus, Aragonius, Ledesma, Vasq. Lessius*, eósque citans Lugo *cit. n.* 30. Ratio sufficiens à posteriori est: quia neq; qui occidit Religiosum, tenetur pro illo seipsum offerre Religioni, neque ad hoc à Judice compelli potest; ergò multò minùs, qui solùm extraxit à Religione. Rationem verò à priori ex dictis facilè colliges: quia nimirùm nemo tenetur damnum alterius diversi generis resarcire cum suo proprio damno superioris ordinis: sic enim qui occidit servum alterius, nec habet, unde ejus pretium restituat, non tenetur pro illo se dare in servum: hoc enim esset pro damno temporali pecuniario perdere suam libertatem, quod est damnum superioris ordinis. Sic in proposito: si fuisti causa, quòd Religio patiatur damnum temporale ob jacturam Religiosi à te abstracti, teneris quidem illud damnũ temporale compensare aliquo modo possibili; non tamen teneris ipse ingredi Religionem: hoc enim esset perdere suam libertatem pro damno temporali Religioni illato longè inferioris ordinis.

Dubium Regulare alterum.

Quomodo peccent, qui sine causa, & malo animo Novitio negant votum ad professionem?

138 SUnt, qui dicunt talem non peccare graviter, hac Ratione: quia non magis obligatur Religio ad retinendum Novitium, quàm Novitius ad perseverandum: sed Novitius absque peccato gravi potest egredi è Religione, etiam sine justa causa ex inconstantia mentis, & sola levitate: ergò & Religiosi eodem modo absque peccato gravi poterunt eum dimittere, adeóque vota negare: utrinq; enim est communis libertas: & ad hoc datur Novitiatus, ut utraque pars probet, & probetur. Ita cum aliquibus Sanch. *lib.* 5. *Moral. cap.* 4. *num.* 49.

RESOLUTIO.

MOrtaliter, *& valde graviter peccant Religiosi, qui absque omni justa causa Novitio negant votum ad Professionem, sicq; exire compellunt.* Ita *Suarez, Ludovicus Miranda, nostri Corduba, & Laurentius Portellus, aliisque cit.* Diana *p.* 2. *tract.* 2. *de dubiis Regularium, resol.* 19. Lugo sæpè *cit. in appendice.* 54. Ratio mortalis, & gravis peccati est multiplex. 139

I. Peccant graviter contra Charitatem. Nam secundùm communissimam DD. Sententiam, peccat graviter contra Charitatem, qui aliquem sine justa causa à Religione ingredienda, vel profitenda solùm retrahit, ut suprà visum: atqui ille, qui negat suffragium Novitio idoneo, non solùm illum retrahit à Religione, sed etiam expellit, quantùm in se est: ergò hic à fortiori graviùs peccabit. 140

Neque hinc inferas etiam Prælatum peccaturum graviter, qui petentem ingredi Religionem admittere nollet sine aliqua justa causa: quia relinquit illum liberum, & expeditum, ut alibi, vel aliam Religionem ingredi possit. Secùs esset, si jam receptum Novitium, & ipse sine justa causa dimitteret. Nam ecce ulteriùs. 141

II. Peccant insuper graviter ut minimùm contra eandem Charitatem: quia Novitius non potest repelli à Religione sine gravi suo detrimento, & notâ injustâ famæ suæ. Sciunt enim omnes, nunquam nolentem dimitti à Religione, nisi ob defectus naturales, vel morales, qui reddunt ipsum ineptum, vel parùm aptum ad vitam Religiosam: Sicut enim Religiosum esse, honori tribuitur; ita Religiosum fuisse, communiter tribuiter dedecori apud homines, nec absque fundamento: saltem incipiunt ei illudere, dicentes: Quia *hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare.* Lucæ 14. Unde qui cum defectum habent, omni studio conantur illum occultare: atqui talem notam absque ulla justa causa inurere Novitio, non potest non graviter lædere legem Charitatis ut minimùm: ergò tales peccant graviter contra Charitatem. Unde & ipse *Sanch.* fatetur, fore peccatum mortale, quando gravis Novitio esset nota: atqui defactò semper gravis est nota, quam quilibet multa pecunia redimeret, si posset. Unde reipsa, & practicè parùm à nobis differt *Sanch.* 142

III. Peccant graviter contra officium suum, & saltem contra justitiam legalem: suffragatores enim ex officio suo non habent admittere, vel repellere Novitium, sed solùm judicare, & testificari de idoneitate Novitii ad profitendam Religionem istam: ideóque si vota rogati, negant Novitio idoneo absque omni justa causa suffragium, seu votum 143

suum;

suum; ipso facto dicunt: *Judico, & testor, hunc non esse aptum, & idoneum in nostra religione:* atqui clarum est, hoc gravissimè adversari officio justi Judicis ac testis: Judex enim in conscientia tenetur judicare secundùm merita causæ, & testis interrogatus de qualitate alterius tenetur testificari, sicut coram DEO novit: ergò tales iniqui suffragatores graviter peccant contra officium suum, & saltem contra justitiam legalem.

144 IV. Peccant insuper graviter contra ipsam justitiam commutativam: quia in receptione Novitiorum fit contractus mutuus onerosus. Religio enim ad se venientibus offert sustentationem, probationem, examen, & judicium legitimum, juxta probationis experientiam. Econtra ingrediens suos, & sua relinquit, onus probationis subit, periculo majoris detrimenti (si forte non satisfecerit) se exponit; vicissim expectans examen, & judicium legitimum, juxta experientiam probationis; nequaquam enim subiret tantum onus, nisi certò confideret, etiam Religionem fideliter ex parte sua de sua persona judicaturam: ergò si Novitius ex parte sua subit onus suum, Religio vicissim tenetur ex justitia ei ad examen, vel judicium legitimum juxta merita causæ, atque ad hunc ipsum finem adhibet suffragatores Religiosos suos: ergò ulterius, si Religiosi Novitio idoneo negent suffragium, peccant contra justitiam commutativam, & per consequens obligantur ei ad compensanda damna; quantùm possibile est. *Confirmatur efficaciter à posteriori:* Novitius sine justa causa repulsus à professione, & ejectus potest in foro externo reclamare: quòd si de veritate constare, restitueretur: ut docent DD. relati *à Lugo cit.* & fatetur etiam *Sanch.* suprà: ergo Novitio aliquod jus competit, ut sine causa non expellatur: alioquin non posset in judicio suum jus prosequi, si nullum jus haberet: ergò ulteriùs contra justitiam peccant, qui sine justa causa sufficienti vota negantes eum expelli faciunt. Ad rationem oppositam ab initio, facilè negatur major, & paritas. Novitius enim sine justa causa egrediens per hoc nullam incurrit notam religionis, sicut econtra Novitius sine causa expulsus. Et hisce circa læsionem spiritualem proximi in bonis amici præmissis: jam ampliùs ad materiam quinti Præcepti accedamus.

CAPUT II.

De Homicidiis licitis.

1 HOmicidium licitum est generaliter tantùm in duobus casibus, videlicet de expresso DEI mandato; & lege justa publica: uti elegantissimè ostendit D. August. *lib.* 1. *de Civit. c.* 21. Lex autem justa occidendi hominem, aut est ipsa lex divina naturalis; utpote de conservando bono communi, vel privato ab injusto invasore: ut fit in bello justo defensivo; & privata defensione inculpatæ tutelæ: aut est lex divina positiva præcipiens in certo casu occidendi malefactores: aut denique est lex humana publica & justa. Unde in particulari quatuor casus inferuntur & assignantur à Doctoribus, quibus licet hominem occidere absque pecccato. I. Mandato DEI speciali. II. Lege publica, & ministerio justitiæ. III. Bello justo. IV. Defensione propria inculpatæ tutelæ.

Quoad primum de speciali mandato, & Instinctu DEI occidendi seipsum, vel alium: Certum est, DEUM, cùm sit absolutus Dominus vitæ, & mortis, sicut potest præcipere homini occidere seipsum, vel alium, prout præcepit Abrahamo occidere proprium filium; ita tunc hominem posse, & debere obedire: At verò tale mandatum, vel instinctus talis nunquam præsumi debet, nisi de eo certissimè, & absque ulla tergiversatione constaret, ut latè docet D. August. *ibid. c.* 26. Ubi sanè diabolus plurimos sæpè miserrimè decepit, ut ex historiis etiam nostris Chronicis, & experientiâ nimis notum est. De reliquis ergo strictim agendum erit quatuor Sectionibus. I. De homicidio ex justitia publica. II. De homicidiis in bello justo. III. De homicidio per defensionem inculpatæ tutelæ. IV. De homicidio in duello saltem aliquando licito.

SECTIO I.

DE Homicidio ex Justitia publica.

SUMMARIUM.

3. *Licitum est occidere malefactores.*
4. *Quando eorum delicta ita merentur.*
8. *Idque authoritate publica tantum, non privata.*
10. Usque ad n. 13. *An, & quando liceat privato occidere Tyrannum?*
13. *Qualis Juris ordo servandus, seu quæ requirantur, ut quis licitè possit ad mortem damnari, & occidi,* usque ad n. 16.
16. Usque ad n. 20. *An, & qualiter liceat occidere Bannitos, seu proscriptos?*
20. Usque ad n. 25. *Leges civiles positivè, & approbativè permittentes marito occidere adulterum, vel adulteram filiã in flagranti deprehensam iniquæ sunt.*
25. *Nulla authoritate humana occidere licet innocentem per* se usque ad n. 26.
26. Per accidens *autem quandoque licet, tribus præsertim casibus.*
30. & n. 31. *Neque Princeps, vel Judex supremus.*
32. Usque ad n. 35. *Neque Judex inferior sententiam mortis ferre potest in eum, quem privatâ notitiâ certò scit esse innocentem.*
36. Usque ad n. 40. *An Civitas, vel Respublica possit occidere, vel caput mittere civis innocentis Tyranno alias excidium minitanti?*

ASSERTIO I.

Licitum est occidere malefactores, quando eorum delicta ita merentur secundùm legem DEI, rectam rationem naturalem, & maximè ob exigentiam boni communis Reipublicæ; idque authoritate publica tantùm, ac servato ordine Juris. Nulla autem authoritate humana unquam licet occidere innocentem per se, sed bene quandoque per accidens. Est tota communis DD. ut patebit explicatione. 2

§. I.

Licitum est occidere malefactores.

CErtum de fide (contra errores Manichæorum, & Waldensium apud nostrum Alphon- 3

ſum de Caſtro *lib. contra hæreſes, verbo occidere*) conſtat apertiſſimis Scripturæ locis. Exodi 22. *Maleficos non patieris vivere. Qui cojerit cum jumento, morte moriatur: qui immolat Diis, occidatur.* Et ibidem occidenti furem diurnum ſtatuitur pœna homicidii, dum dicitur: *homicidium perpetravit, & ipſe moriatur.* Eademque pœna mortis ſtatuitur filio protervo Parentibus inobedienti. *Deutr.* 21. Et filiæ in domo patris fornicanti. *Deutr.* 22. Atque in nova lege Apoſtolus *ad Rom.* 13. De Principe ſæculari loquens ait: *DEI Miniſter eſt tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim ſine cauſa gladium portat, DEI enim Miniſter eſt vindex in iram ei, qui malum agit.* Ratio autem naturalis manifeſta eſt: quia non poteſt eſſe illicitum, quod omnino eſt neceſſarium ad vitam hominum ſocialem, ſeu politicam, & quietam, conſervandam: ſed tale certè eſt punitio ſceleratorum, etiam per mortem; ergo &c. Nam cùm primùm homines in vitæ ſocietatem coëunt, ipſa naturalis ratio à DEO indita dictat ut Princeps vel Magiſtratus tanquam Caput commuuitatis jus habeat ſingulos de Republica delinquentes puniendi, etiam morte, ſi opus ſit. Communitas enim ita ſe habet ad ſingulos homines, ſicut ſe habet homo quisque ad membra ſua: atqui homo, licèt non ſit dominus membrorum ſuorum, ſed cuſtos, ſi tamen aliquod membrum corpori noxium eſſe incipiat, ſecundùm ipſam rectam rationem illud abſcindit, & tollit, ita permittente DEO, ne totum corpus pereat: ergò eadem ratione Magiſtratus, licèt non ſit dominus vitæ, & mortis ſingulorum hominum, ſed rector, & cuſtos; tamen recta ratione è medio tollit eos, qui Reipublicæ noxii eſſe comperiuntur: ergo ipſa ratione, & lege naturali licitum debet eſſe malefactores occidere; ſed nimirum, ut notanter additum:

Quando eorum delicta merentur ſecundùm Le-
4 *gem DEI* (qui ſolus abſolutus dominus vitæ, & mortis ipſemet in quibusdam caſibus poſitivè ita conſtituit, ut locis Scripturæ citatis conſtat) *aut ſecundùm rectam rationem, & maximè exigentiam communis boni.* Gravitas enim peccati ad merendam pœnam mortis menſurari debet, non tantùm ex natura, & malitia peccati ſecundùm ſe, ſed etiam, & maximè quidem, ex inordinatione, periculo, & detrimento boni communis Reipublicæ. Qua ratione leges militares ſeveriſſimæ juſtæ tamen ſunt, v. g. ut neglecta cuſtodia, ſomnus levis, exigua inobedientia, vel offenſa in officiales &c. morte puniantur: quia ex ejusmodi delictis, etſi de ſe levibus, graviſſima tamen mala exercitui cauſari poſſunt. Eademque ratione juſtæ comprobantur Leges civiles, ſpeciatim Carolinæ de furibus Reipublicæ pernicioſis ſuſpendiô necandis. Sicque explicari poteſt Scotus noſter 4. *diſt.* 15. *q.* 3. abſolutè negans, juſtam eſſe legem de fure occidendo.

5 Nam valdè notandum eſt, quòd furtum dupliciter conſiderari poſſit: I. Nudè ſecundùm ſe, quatenus eſt præcisè læſivum boni privati alterius, nimirum ablatio rei alienæ invito Domino: & hac ratione veriſſima eſt Sententia *Scoti*, furtum juſtè morte puniri non poſſe; cum inæqualis ſit omnino compenſatio pro re ablata temporali auferre ipſam vitam, quæ eſt bonum altioris ordinis, & prætio inæſtimabile: atque ita cum *Scoto*, ſentiunt graviſſimi; *DD. Alenſis Sylv. Alphonſus à Caſtro*, dicens, oppoſitum eſſe nimis crudele. Scotus *lib.* 5. *de juſtit. q.* 3. *ar.* 3. §. *in* 4. *argum.* Ubi reprehendit *Baldum*, tanquam auctorem occiſionis furum, & dicit, quod tempore *D. Thomæ* (qui ab eo citatus ipſe hanc ſententiam inſinuat) ſimplices fures non occidebantur, cui Doctor ferè fuit contemporaneus: Et favent leges moderni temporis, quibus ſaltem ob primum furtum ſine effractione factum nemo occiditur. II. Furtum conſiderari poteſt: ut circumſtantionatum, & quatenus eſt læſivum boni communis, vel etiam vitæ proximi: quatenus ſcilicet eſt conjunctum, aut cum invaſione, & voluntate directa, vel indirecta occidendi (qua ratione ipſa lex divina *Exodi* 22. permittit impunè occidi furem nocturnum: quia præſumitur, quòd, qui de noctu furatur, occideret ſibi reſiſtentem, ſi poſſet, ait *Scotus loco cit.*) aut cum damno, & detrimento Reipublicæ, & boni communis, quatenus nimirum ex furtis, præſertim repetitis, ſequitur perturbatio pacis communis, gravia pericula, damna, præjudicia innocentum &c. Et hujusmodi circumſtantiis cum furto conjunctis licitè ſecundùm rectam rationem occiduntur fures, & conſequenter juſtè feruntur leges de furibus occidendis. Neque hoc negat Scotus, ſed potiùs ſupponit, ut ex contextu patet. Atque hinc facilis eſt reſponſio ad ea, quæ Adverſarii

Objiciunt: Præceptum illud negativum, *Non* 6
occides: univerſale eſt, & absque exceptione malefactorum, ſaltem furum: ergo &c. *Confirmatur*: D. Auguſt, cit. lib. 1. de Civitat. DEI cap. 21. diſſertè dicit. *Hoc præceptum*, Non occides, *generaliter intelligendum eſt de omni occiſione hominis, illis ſolùm inde exceptis, quos DEUS vel lege lata, vel expreſſa revelatione particulari juſſerit occidi.* Sic Auguſtinus: ergo illi, quos DEUS non juſſit occidi (prout reverà nullibi juſſit occidi fures) non poſſunt hâc pœna juſtè puniri.

℟. Illud præceptum univerſale intelligendum 7
eſſe univerſaliter de omni occiſione injuſta tantùm, qualis eſt hominis innocentis quavis authoritate: aut etiam nocentis authoritate privata ad meram vindictam; ſine dubio non comprehendit occiſionem injuſti aggreſſoris cum moderamine inculpatæ tutelæ. Qemadmodum & illud præceptum univerſale. *Non concupiſces rem proximi tui*: de concupiſcentia injuſta tantum, ſeu deſiderio injuſto modo habendi rem proximi intelligendum eſt; minimè veró de concupiſcentia juſta, ac licito modo, & deſiderio rem proximi habendi: *ſecundùm omnes. Ad confirm.* ℟. Omnes malefactores tales Reipublicæ pernicioſos (quales reverà ſunt etiam fures) ab illa lege univerſali, *Non occides*, exceptos eſſe in ipſa lege divina naturali, quæ dictat, ſceleratos eſſe puniendos pæ-

nâ

nâ condignâ à legibus statutâ, maximè autem excepti sunt illi, quos DEUS speciali lege positiva jussit occidi, aut etiam speciali revelatione juberet occidi, prout jussit Abraham filium suum Isaac, quamvis innocentem.

§. III.

Idque authoritate publica tantùm.

ITa cum S. Thoma 2. 2. q. 64. a. 3. omnes unanimiter docentes, extra casum necessariæ defensionis (de qua infrà) nemini licere privata authoritate aliquem occidere, quantumvis nocentem malefactorem. Et docet etiam D. Augustin. *lib.* 1. *de Civit. DEI, cap.* 29. inter alia dicens: *Qui sine aliqua publica authoritate maleficum occidit, velut homicida judicabitur, & tantò ampliùs, quantò sibi potestatem à DEO non concessam usurpat.* Ratio communis suprà indicata est: quia non licet occidere malefactorem, nisi ob bonum commune; sicut non licet amputare membrum, nisi ob salutem totius corporis: atqui procuratio boni communis pertinet ad potestatem publicam, quæ est in Principe, vel Republica, non autem ad civem privatum: ergo ad solam authoritatem publicam pertinet occidere malefactores. Urgentior autem, & potissima ratio desumitur ab inconvenienti maximo: quia multò graviora damna advenirent Reipublicæ, si quilibet posset esse Judex in propria causa, & nullo juris ordine servato, sententiam etiam mortis ferre, & exequi in malefactores: tot enim essent Judices absoluti, quot cives; quod maximè repugnat politicæ Societati, & Communitati humanæ. Ad hoc enim constituuntur Judices in Republica, ut ipsi tanquam communes, & publicæ personæ sine affectu judicare possint, quæ à singulis judicari non possunt, maximè in gravissima causa sanguinis. Horrendum est vel cogitare solùm gravissima mala oritura, si ea facultas cuilibet privato vel solo uno anno permitteretur. Unde etiam quamvis, si homines non essent adunati in una Republica, vel sub uno capite, sed singuli homines, vel saltem singulæ familiæ seorsim, & indepedenter habitarent, tunc quilibet homo, vel quælibet familia haberet jus, & potestatem vindicandi, ac puniendi injuriam sibi illatam ab aliis, etiam morte, si causa ita exigat secundùm rectam rationem: Eò tamen ipso, quò convenirent in unum ad faciendam unam Communitatem, seu Rempublicam, non possent retinere illud jus, seu potestatem illam ob dictam rationem damnorum inde emergentium Communitati ipsi; nam Communitas ipsa (quæ est persona politica) habet jus procurandi propriam quietem, & tranquillitatem per media necessaria: ex his autem unum, & maximè necessarium est, quod membra privata, & particularia, sive personæ, sive familiæ, non exerceant propria authoritate potestatem istam, ex cujus usu omnia perturbarentur. Quòd si quandoque Respublica, Magistratus, vel Minister publicus remedium non adhibeat, id per accidens est, & minus malum est, quòd in uno casu scelera impunita maneant, quàm quòd propter unum, vel alterum ejusmodi casum privatis personis, vel familiis talis potestas concedatur, quæ afferret maxima pericula factionum, & perturbationum; & bonum, quod vita communis affert, maxima ex parte destrueret, vel perturbaret. Vide plura, & pulchra apud Lugo *tom.* 1. *de Justit. disp.* 10. *Sect.* 2.

9 *Dices*: Quomodo ergo Moyses *Exodi* 2. occidit Ægyptium, qui Hebræum vexabat, cùm adhuc privatus nondum publicam authoritatem haberet? varii varia respondent: sed facilè dici potest, fuisse causam justam occidendi Ægyptium, ut Hebræum innocentem ab alio injustè percussum defenderet: quod omnibus jure naturæ licet cum moderamine inculpatæ tutelæ, ut suo loco videbimus.

Dubium incidens.

An liceat privato occidere Tyrannum.

10 ℞. I. TYrannus invasor dominii alieni pro tempore, dum actu invadit dominium, Regnum, Principatum, justè, & licitè à quovis privato occidi potest. D. Thomas *lib.* 2. *de Regimine Principum cap.* 6. *Cajetanus, Scotus,* Filliucius *tractatione* 28. *cap.* 1. *num.* 14. aliisque citt. Diana *p.* 5. *tr.* 4. *Resolut.* 21. Ratio est: Quia talis est hostis inferens injustum bellum Reipublicæ: quilibet autem subditus potest, & debet injustam vim Reipublicæ illatam repellere; adeoque, quod solùm expeditissimum est, ipsum Tyrannum, bellum, & vim injustam inferentem occidere; idque non tam propria authoritate privata, quàm authoritate publica totius Reipublicæ in id consentientis, facere censetur: ergò &c.

11 ℞. II. Tyrannum invasorem domini, postea tempore possessionis jam comparatæ, & aliquamdiu retentæ, adhuc à privato posse occidi; saltem dum tyrannicè gubernat, & aliter non potest Respublica à tyrannide liberari, etsi probabiliter doceant D. *Thomas, Cajet. Sotus, citt.* meritò tamen hanc sententiam suspectam, & nemini jure consulendam censent Filliucius *cit. num.* 15. *Azorius aliique cum Diana cit.* eò quòd nemo à possessione dejici debeat, nisi priùs à Judice audiatur, & judicetur; & res tanti momenti publicum judicium postulans privato cujusvis judicio concedenda non sit: nisi in ultima necessitate, cùm aliud remedium non superesset. Quo sensu illam sententiam interpretatur Azorius *tom.* 2. *lib.* 11. *c.* 5. *q.* 10.

12 ℞. III. Tyrannum verò non invasione, sed gubernatione tantùm, qui scilicet sit verus, & legitimus dominus Regni, vel Reipublicæ, sed solùm tyrannicè gubernet, omnia referens in suum commodum cum detrimento, communi vexatione, & oppressione subditorum &c. occidere privato nullo modo licet, nisi in casû, quo quivis injustum invasorem vitæ, vel rerum suarum, occidere potest per defensionem inculpatæ tutelæ. *Omnes.* Et definitum in Concil. Constantiensi *ss.* 15. Ubi damnatur articulus iste Joannis Huss: *Quilibet tyrannus licitè potest à quocunque subdito interfici.*

Ratio eſt: quia verus dominus non admittit dominium ex ſua malitia, & tyrannide; ſed in tali caſu recurrendum eſt ad ſuperiorem tyranni, ſi habet, aut ad judicium publicum totius Communitatis; ergo. De quo Juriſtæ.

§. III.

Et ſervato juris ordine.

13 SAltem ſubſtantiali: ut nimirùm concurrentibus quatuor ad ſubſtantiam judicii requiſitis, Judice, actore, reo, & cauſa, crimen verè morte dignum, ſit omnino manifeſtum, vel confeſſione rei debitè cognitum; adeoque adſit accuſatio, & teſtimonium; citetur, & audiatur reus: & tandem latâ ſententiâ executio demandetur juſtitiæ miniſtris, conceſsô tamen occidendo ſpatiô percipiendi Sacramenta neceſſaria, niſi forſitan gravius urgeat periculum. De his Juriſtæ: nobis innuiſſe ſufficiat. Unde neque Princeps ſupremus occidere poteſt reum ob crimen omnino occultum, utpote ſibi ſoli cognitum (præſertim ſi in foro externo probaretur innocens) regulariter loquendo. Uti cum *Pet. Navar.* & aliis rectè probat Tamburinus *lib. 6. Decal. c.* 1. §. 4. *n.* 18. Ratio eſt: quia Princeps jurisdictionem fori externi tantùm habet, ad quod non pertinent omnino occulta, quæ probatione externa carent. *Deinde* de jure naturæ eſt, quòd reus audiatur in ſui defenſionem, quod non poteſt fieri, niſi per probationes externas ab ipſo reo adducendas. *Denique* ſi nemo poteſt proximum diffamare de crimine omnino occulto, quantò minùs ob id poterit eundem occidere?

14 Dixi autem *regulariter loquendo*: Poterit enim ita fieri in caſu, quo inſtaret aliquod magnum damnum Reipublicæ, aut alterius, aut ipſius Principis; ſed tunc reducitur res ad defenſionem neceſſariam inculpatæ tutelæ, etiam privato licitam.

15 Cæterùm ſupremus Princeps, cùm poſſit diſpenſare in juribus poſitivis, poterit quoque ob juſtam cauſam reum mortis condemnare non ſervato omni illo ordine juris utpote I. Si delictum omnino ſit notorium: tunc enim non tenebitur citare, & audire reum, vel teſtes: prout fit in proſcriptione Bannitorum. II. Quando grave imminet periculum Reipublicæ, niſi executio ſtatim fiat; ut ſi adſit timor rebellionis, vel turbationis in Republica. III. Quando adeſt periculum fugæ ejus, qui de gravi ſcelere reus eſt &c. IV. Denique an in dubio Princeps ſupremus habeat poteſtatem aliquem occidendi, vel morte condemnandi more belli ſine ullo, ne ſummario quidem proceſſu, ſed ſtatim, & in continenti; negat cum multis Lugo *tom. 2. de juſt. diſput.* 37. *ſect.* 5. *n.* 52. Concedit autem probabiliter in aliquo urgenti caſu Leſſius *lib.* 2. *c.* 29. *n.* 96. E. G. Regem poſſe ſine judiciali ſtrepitu occidere occultum adulterum, qui vim Reginæ inferret, ſolúſque Rex id ſciret; quia ſic Regi expedit ad Regiam infamiam evitandam. Sed certè etiam hic caſus, utique liciturus poteſt reduci ad defenſionem neceſſariam inculpatæ tutelæ: eſt enim talis adulter verus aggreſſor regiæ famæ, & honoris.

Unum & alterum dubium magis practicum hîc explicandum venit.

Dubium primum.

DE

Occiſione Bannitorum, ſeu proſcriptorum.

REſolutio I. Licitus & juſtus eſt mos, malefactores Reipublicæ pernicioſos fugitivos proſcribendi, eosque occidendi omnibus facultatem præbendi, etiam propoſitô præmiô occiſionis. Communiſſima DD. tam Theol. apud. Laym. *l.* 3. *de juſt. tract.* 3. *p.* 3. *c.* 2. *n.* 3. quam Juriſtarum omnium apud Clarum *lib.* 5. *Sentent. verb. homicidium n.* 66. Ratio eſt: quia maximè intereſt Reipublicæ de malefactoribus, vel hoſtibus pernicioſis pœnam mortis ſumere: cúm autem id fieri nequeat, poſtquam reus aufugit, vel comprehendi nequit, niſi publica cuilibet eos occidendi facultas concedatur, juſtè Magiſtratus talem facultatem quandoque concedere poterit; atque ut eò efficaciùs fiat, etiam proponere præmium occiſuro: vel etiam immunitatem à pœna, ſi ipſe occiſor etiam malefactor Bannitus, vel proſcriptus ſit, ut mos ubique receptus eſt. Quamquam rectè moneat Molina *tract.* 3. *diſp.* 7. Quod id raro, & ob graviſſimam cauſam eveniat, ob gravia incommoda: & maximè quòd tales ſine Sacramentis in peccatis mortalibus pereant ex improviſo. 16

Talem ergo proſcriptum cuilibet ſæculari privato interficere licet, etiam per inſidias, ſeu proditoriè, ſi aliàs commodè non poſſit ob periculum ex reſiſtentia. *Ratio eſt*: quia tunc per ſententiam proſcriptivam Magiſtratûs quilibet conſtituitur miniſter juſtitiæ. Unde vera omnino eſt ſententia communis DD. contra Clarum *cit. n.* 71. Proſcriptum contra talem aggreſſorem non poſſe ſe defendere vi, ipſum occidendo, vulnerando: quia talis aggreſſor velut miniſter juſtitiæ conſtitutus jus habet illum occidendi; conſequenter proſcriptus ei injuriam infert reſiſtendo. *Non enim eſt permiſſa defendendi facultas, ubi offendendi eſt data libertas*, ajunt DD. in L. 1. C. Quando licet unicuiq; ſine judice ſe vindicare. Et alioquin ſequeretur neceſſariò, licere etiam reo condemnato publicos lictores, vel carnifices occidere pro tuenda vita ſua atque adeo dari poſſe bellum ex utraque parte abſolutè juſtum, ſeclusâ ignorantiâ, *contra omnes*. 17

III. Ut tamen omnino licita ſit ejusmodi privata occiſio proſcripti, aliquæ requiruntur conditiones: I. Ut fiat bono Zelo publicæ juſtitiæ, ac boni communis; non odii, vel vindictæ privatæ causâ. II. Ne fiat durante juſta appellatione. III. Excipiendi ſunt parentes, liberi, uxor, & alii, qui proſcriptum alere tenentur jure naturæ, quod non poteſt tollere jus humanum civile: non ergo licet filio occidere Patrem proſcriptum, niſi is publicus eſſet hoſtis Reipublicæ, aut aliàs pernicioſus, & aliter hoc malum averti non poſſet, *ut notant DD. Clarus, & Laym cit.* Quamvis abſolutè licere doceat *Bartholus*, & alii apud Diaiam *p.* 3. *reſolut.* 41. IV. Ut ſint tantum intra, & non extra territorium Magiſtratus, 18

ſtratus, vel Principis proſcribentis, *ſecundùm communem, & veram ſententiam Theologorum, Sylv. Armillæ*, Sa, *Azorii, Tolet. aliorúmque cum* Laym. *cit. num.* 3. Et ſumitur *ex L. ult. ff. de jurisdictione omnium Judicum*, &c. 2. *de Conſtitut. in* 6. Ubi notant DD. communiter, quòd nullus judex aut Magiſtratus jus dicere, aut ſententiam exequi poſſit extra territorium ſuum: adeóque neque contra proſcriptum ſententiam juſtitiæ exercere poterit extra fines territorii ſui, niſi de expreſſa, vel rationabiliter præſumpta licentia Domini, vel Magiſtratûs alterius territorii, & conſequenter vi proſcriptionis nemo poterit proſcriptum interficere extra terminos proſcribentis. Contrarium tamen docet communis Juriſtarum *Clarus, Graffis, Proſper Farinacius*, & alii quos refert, & ſequitur Diana *p.* 5. *tract.* 4. *reſolut.* 24. quem vide.

19 IV. Denique ſi non ſint legitimè proſcripti, ſed ſolùm notorii rei, graſſatores, regulariter non poſſunt occidi, ne à ſatellitibus quidem eos capere volentibus, ſolùm ex eo, quòd ipſis reſiſtant (niſi urgerentur ad neceſſariam ſui defenſionem, ipſimet occidendi ab illis, niſi præveniendo occidant) nec poſſunt tunc Judices facultatem concedere, ut ipſos occidant, quia nondum ſunt convicti, nec condemnati de crimine capitali. Dico autem *regulariter*: nam propoſitis ſex conditionibus poſſe occidi, bene docet *Farinacius* apud Dianam *p.* 8. *tract.* 7. *reſolut.* 44. quem Lege.

Dubium alterum.

DE

Occiſione adulteri, vel adulteræ in flagranti.

20 **L**Ege *Cæſarea in ff. & Cod.* diverſis locis facultas fit & marito occidendi adulterum cum uxore deprehenſum in flagranti in propria domo; & patri occidendi filiam deprehenſam in adulterio ſimul cum adultero in propria, vel ſoceri domo, ità tamen, ut utrumque occidat; nam ſi uni v. g. filiæ parcat, jam reus erit homicidii. Dubitatur, an Leges iſtæ ſint juſtæ, etiam pro foro conſcientiæ? Atque ut hoc dubium reſolvatur.

21 *Quæſtio eſt*: An leges iſtæ ſint permittentes tantùm ſeu non punientes in foro externo (quemadmodum ſunt leges permittentes lupanaria, ubi opus eſt ad majora mala evitanda) an verò ſint poſitivè approbantes, ſic ut maritus, vel Pater authoritate Legum publicâ fiat velut miniſter, & executor juſtitiæ ad morte puniendum talem in flagranti crimine deprehenſum, ſicut modò dictum eſt, fieri occiſores Bannitorum? ſi ita ſit, maritus, vel Pater, etiam in foro conſcientiæ, licitè occidet talem adulterum vel adulteram: atque ita eſſe docent plures Juriſtæ cum Julio Claro *lib.* 5. *ſentent. §. Homicidium à n.* 48. Et probabile, vel ſaltem non improbabile, cenſent aliqui Theologi apud Sanch. *l.* 10. *de matr. diſp.* 8. *n.* 37. Lugo *tom.* 1. *de juſt. diſp.* 10. *Sect.* 3. *n.* 85. Contrarium tamen abſolutè docent Theologi ferè omnes, & Juriſtæ communiter apud eoſdem: nimirum Leges permittere tantùm, minimè verò approbare, & reddere licitam in foro conſcientiæ ejuſmodi ſævam executionem, ſeu occiſionem adulteri, vel adulteræ. Pono ergo breves reſolutiunculas.

Prima: Iniquæ ſunt leges civiles, ſi concedant poſitivè, & approbativè facultatem marito occidendi adulterum; aut Patri occidendi filiam adulteram cum adultero. Significatur *c. Inter hæc* 33. *q.* 2. Et D. Auguſt. *lib.* 2. *de adult. conjug. c.* 15. Et comuniſſima DD. cum S. Thoma *in* 4. *diſt.* 37. *q.* 2. *art.* 1. contra Clarum *cit. n.* 50. Nam ab Alexandro VII. in terminis damnatur hæc propoſitio 19. *Non peccat maritus occidens propria authoritate uxorem in adulterio deprehenſam.* Et Ratio eſt: *Quia non eſt ſingulis concedendum, quod per Magiſtratum publicè poteſt expediri*, Regul. juris 136. ff. Et *inauditum, ac non condemnatum* (niſi invaſorem) *à privato occidi nulla æquitas patitur.* l. 2. ff. ad legem corn. de ſicariis, l. ult. C. de malef. & mathem. Et maximè legi Charitatis Chriſtianæ repugnat, hominem adeò imparatum, & impœnitentem, utpote actu peccato mortali incumbentem ſubito occidi abſque urgente neceſſitate: & quænam hîc neceſſitas fingi poſſit? Unde etſi maritus eſſet ipſemet Judex, & propriam uxorem, vel filiam cum adultero inveniret, adhuc non poſſet abſque peccato ipſos ibi occidere, ſed deberet ſervare juris ordinem, ut legitimè puniantur: ſicut enim Judex non poteſt committere alteri marito, ut ſic ſtatim occidat non ſervato juris ordine; ſic nec ſibi poteſt eam licentiam aſſumere: eadem enim inconvenientia ſequerentur. 22

Secunda: Juſtæ tamen ſunt ejuſmodi leges id permittentes negativè tantùm, quatenus eo caſu pœnam homicidii remittunt, & actionem tam civilem, quàm criminalem excludunt contra talem occiſorem: ídque partim ob circumſtantiam atrocis injuriæ, & juſtiſſimi doloris, ac vehementiſſimæ paſſionis pro amentia quaſi reputatæ, ut habetur *l. ſi adulterium. §. Imperator ff. ad leg. Juliam de adult.* Partim etiam ab abſterrendos homines à crimine adulterii. Qua ratione etiam ſacri Canones excommunicationis ſententiam ab eo removent, qui in Clericum cum uxore, matre, ſorore, vel filia turpiter inventum, violentas manus injecerit, *c. ſi verò* 1. *de ſent. excommunicat.* Et *cum Molina* docet Laym. *cit. c.* 2. *num.* 4. *fine.* Rationem dat Gloſſ. *ibid. v. turpiter.* Quia juſtum dolorem compeſcere difficillimum eſt. Attamen talis adhuc peccat mortaliter, eritque irregularis ex delicto. 23

Tertia: Talis ergo ita deliberatè, & maximè ex propoſito quæſita occaſione, vel ſtudio procurata, occidens uxorem, vel filiam adulteram, vel adulterum, in foro conſcientiæ peccat mortaliter, & tenetur ad reſtitutionem debitam ex homicidio illicito, ob rationes ſuprà datas: ídque tam in flagranti crimine deprehendens, quàm poſtea, ante ſententiam Judicis: poſt tamen ſententiam latam à Judice, quâ talis inſtitueretur voluntarius Miniſter juſtitiæ, poſſe ſine peccato occidere, docent *Sotus, Covar. Med. Azorius*, Filliucius *cit. n.* 17. Verùm id non eſt conſulendum, cum proclivè ſit, ut maritus v. g. potiùs occidat in vindictam, & odium, quàm ex 24

Zelo

Zelo justitiæ: atque ut uxor deinceps detestetur maritum ob tantam comissam, etsi permissam, crudelitatem.

§. IV.

Nulla autem authoritate humana licet occidere innocentem per se, sed bene quandoque per accidens.

25 CErtissimum est, nunquam licere occidere innocentem per se directè intendendo, & volendo ejus occisionem in se, quavis authoritate humana, ob quamcunque etiam urgentissimam causam. *Omnes* cum S. Thoma *q. 64. art. 6.* Constat ex universali præcepto divino Exodi 23. *Insontem, & justum non occides: quia aversor impium.* Prohibétque ipsum jus naturale, quo potestas gladii tradita est Magistratibus adversùs eos, qui malè agunt, & non contra innocentes. *Ratio communis* est: Quia vita hominis est sub dominio solius DEI: quare sicut homo non potest eam sibi tollere sine jussu DEI; sic multò minùs alterius, qui minus jus in ipsum habet. Duo permolesta dubia hic occurrentia, mox dabo inferiùs.

26 Occidere autem innocentem per accidens præter intentionem, & indirectè, nimirùm directè, & in se nullo modo volendo, vel intendendo ipsam occasionem, sed solùm aliam actionem justam, cum qua tamen per accidens conjungitur occisio innocentis; quia nimirum actionem justam exercere non potes, nisi simul præter intentionem tuam occidendo innocentem: hoc quandoque ex gravissima causâ licere etiam omnes consentiunt.

Casus autem sunt:

27 PRimus: In bello justo cùm justa victoria obtineri non potest, nisi simul cum nocentibus occidantur innocentes, ut in explosione tormentorum contra urbem, vel navem, subversione turrium, conflagratione tectorum &c. licitè sic fit. Communissima cum Molina *tomo 2. disp. 119. Lessius, Laym. Lugo cit.* Ratio est: Qua licèt sic bellantes occidant infantes physicè, non tamen censentur occidere moraliter, & humano modo, cùm occiso minimè sit intenta, sed purè & justè permissa; quippe merè per accidens conjuncta cum alia actione justa gravissimi momenti. Unde minimè liceret bellantibus occidere infantes, filios, amicos hostium in castris fortè habitos eo fine, ut pro liberandis filiis obsessi se dederent: Quia jam occiderent directè innocentes (licet eorum occisio ad alium finem ordinetur) vide Lugo *cit. disp. 10. sect. 4. & 5.*

28 *Secundus*: Quando injustum aggressorem, te occisurum, vis occidere cum moderamine inculpatæ tutelæ; is autem protegat se, opponendo tibi infantem, vel hominem innocentem, si aliter eum ferire non potes, licitè poteris eodem ictu sclopi, vel gladii infantem, vel innocentem simul & hostem ferire: uti contra paucos aliquos docet *communis DD. Pet. Navar. Less. Lugo cit.* Ratio est: quia talis utitur jure suo ad necessariam sui defensionem dirigendo ictum gladii, vel sclopeti directè adversùs injustum aggressorem vitæ suæ: per accidens autem est, quòd in illo spatio intermedio etiam innocentem ab aggressore objectum feriat, propter quem salvandum in tanta propria necessitate non tenetur abstinere ab illa actione justâ per se directè ordinatâ ad solam justam, ac sui necessariam defensionem, ac propterea moraliter non occidit, sed solùm licitè permittit simul fieri occisionem innocentis.

Tertius: Similiter, si equo vectus fugias inimicum te occidere volentem, & in via arcta necessariò conculcandus sit ibi jacens dormiens, claudus, infans, adhibitâ omni circumspectione, & cautelâ, ne noceas, quam pro tempore, & loco poteris, licitè cursum urgebis, per accidens permittendo conculcationem, & mortem innocentis. *Ita contra Pet. Navar. Sylv. Turrianum, aliósque* docet *communis DD. Cajetanus, Corduba, aliique cit. Lessius, Laym. Lugo cit.* Tamb. *lib. 6. Decal. c. 1. §. 1. n. 13.* Ratio est eadem: Quia actio illa per se ordinatur ad salvandum vitam tuam necessariâ fugâ, minimè verò occidendum innocentem: uteris enim jure tuo naturalissimo, fugiendo per viam publicam pro salvanda vita tua: per accidens autem est, quòd sequatur damnum alteri, quod nullo modo intendis, & cum æquali extremo tuo damno nullatenus teneris impedire. Quòd si tamen infans ille conculcandus non esset baptizatus, ideóque æternùm damnandus pœnâ scilicet damni, lege Charitatis tenereris fugiens cursum sistere: quia charitas obligat ad præferendam salutem æternam proximi vitæ propriæ in æquali necessitate, juxta communem doctrinam de Charitate. Tandem principaliter, an, & qualiter liceat procurare obortum fœtûs etiam jam animati pro servanda vita corporali prægnantis, vide latè dicta p. 4. de Sacram. c. 4. Restant modo dubia explicanda suprà indicata, sanè valdè controversa. 29

Dubium primum.

Quid in Judicio publico.

QUæritur an Judex, vel Princeps licitè possit sententiam mortis ferre in eum, quem privatâ notitiâ certò scit innocentem esse; qui tamen in judicio externo secundùm allegata, & probata nocens, & reus mortis probatur. E. g. Ipse Judex, vel Princeps occultè interfecit Titium, qui adulterium commisit cum uxore magnatis absentis inde imprægnata cum ingenti infamia, dedecore, & scandalo &c. sed Cajus propter aliqua indicia vehementia suspectus, vel infamatus tandem sec nondùm legitimas probationes de eo crimine convictus fuit: aut metu torturæ falsò confessus, poteritne licitè Judex, vel Princeps eum mortis damnare? Variè ℞. 30

I. Certissimum videtur, quod ipse Princeps, vel Judex supremus non possit, sed teneatur innocentem liberare. *Ratio facilis est*: Quia Princeps potest dispensare in lege, quâ jubetur debere in judiciis procedi secundùm allegata, & probata: ergo non habet causam damnandi innocentem. 31

Quòd

Quòd si subesset periculum scandali, quòd reus tantorum scelerum non puniatur, facilè avertet Princeps; poterit enim palàm, etiam, si opus sit, cum juramento pronuntiare, ac testari, sibi perspectam esse hominis innocentiam; nec erit periculum scandali contra Principis imperium; qui etiam certò nocentes subinde misericorditer à morte liberare consuevit. Quæstio ergò, & difficultas tota est de judice inferiori, qui hac dispensandi facultate non gaudet, sed ex officio procedere debet.

32 II. Certùm itidem est, quòd Judex quoque inferior debeat adhibere omnem possibilem industriam, omnémque, ut ajunt, movere lapidem, quo impediat hujusmodi innocentis condemnationem ad mortem; utpote impediendo, ne testes contra ipsum deponant, diligentius eos examinando, monendo Principem de innocentia hominis, aut causam ad ipsum remittendo: imò & deponendo officium Judicis, si absque gravi damno suo possit; & denique si possit, clam aperiendo carcerem, ut innocens reus fugiat &c.

33 III. Tandem si hæc omnia nihil proficiant, instétque Princeps, ut justitia fiat, & juxta allegata, & probata procedendo sententia feratur, jam judicem inferiorem licitè posse, & debere innocentem condemnare, docent sanè gravissimi *DD.* S. Thomas 2. 2. *q.* 67. *art.* 2. *Cajet. Bann. Aragonius*, *Azor*, *Valentia*, aliísque congestis Sanch. *lib.* 2. *cons. c.* 1. *dub.* Ratio tota est: quia jura præcipiunt, ut Judex puniat eum, qui secundum allegata, & probata reus mortis invenitur. Et bonum publicū exposcit, ne juris ordo pervertatur, néve judicibus detur occasio, ut etiam nocentes liberent, sub prætextu, quòd eos innocentes esse privatò sciant. Addunt aliqui: hoc non esse occidere directè, sed tantùm indirectè; quia nimirùm Judicis intentio est servare ordinem juris, & bonum commune, non autem hominem occidere. Confirmántque exemplis occisionis indirectæ innocentis, modò suprà à nobis concessis. Fateri cogor, sententiam esse probabilem, saltem extrinsecè ob authoritatem tantorum Doctorum: mihi tamen intrinsecè, nullo modo probatur. Itaque

34 IV. Dico simpliciter non licere. *Ita Pet. Navar. Rosella*, *Angelus*, *Sa*, aliisque cit. Lessius *lib.* 2. *c.* 29. *de justit. num.* 84. Lugo *tom.* 2. *de justit. disp.* 37. *Sect.* 4. Tamburinus *lib.* 6. *Decal. c.* 1. §. 4. *n.* 12. Ratio fundamentalis, & solidissima est: quia non licet hominem innocentem occidere per se directè, secundùm omnes: atqui in proposito verissimè occidetur innocens per se directè, & non indirectè tantùm (ut suprà quidam volunt) cùm & ipsa actione externa directè tendatur in mortem hominis innocentis, & non in aliquid aliud (prout in exemplis suprà admissis patuit) & nihil aliud hic directè & per se intendi possit. Quid enim? Ipse ordo juris servandus ad bonum commune secundùm præscriptum Sacrarum Legum, ajunt. *Contra:* Jura cùm præcipiunt, ut Judex procedat, & puniat secundùm allegata, & probata, semper loquuntur de Judice regulariter se habente, cui nimirum regulariter non constare solet de delicto rei, nisi per allegatas probationes: de Judice verò innocentiam rei certò cognoscente (qui casus est rarissimus) nunquam agunt ullibi. Certè etiam Leges universaliter damnant eum, qui alienum rapuit, non tamen proptereà damnant eum, qui per justam compensationem v. g. alienum accepit: licèt enim id Jura non exprimant, semper tamen id à jure naturæ exceptum esse intelligimus. Et similia sexcenta in jure reperies. Idem omninò vides esse in proposito.

Sed neque bonum publicum ita disposuit. Juris enim ordinem non pervertit, qui contra jura non agit: atqui nullum est jus contra certò innocentem. *Deinde* majus est malum, vel semel innocentem occidi, quàm aliquoties nocentem liberari; illud enim damnum irreparabile est: hoc autem à Principe, vel Republicæ facilè revocari potest providendo Judices verè justos. *Denique* magis favet publico bono, populum scire, leges semper innocentem undecunque repertum incolumem servare, quàm scire, eas concedere, imò præcipere, ut vel semel occidatur homo ab eo, qui ipsum innocentem certò novit.

Cæterùm, cùm agitur de causis civilibus, vel 35
pœnis, aut mulctis modici ponderis, omninò concedendum videtur, posse, & debere Judicem inferiorem ex scientia publica secundùm allegata, & probata damnare eum, quem privatâ scientiâ scit esse innocentem, quando nimirum urget jus, nec alia via liberandi suppetit, juxta suprà dicta. Ita enim clarè statuitur *c. Pastoralis*, *de Officio Judicis delegati.* Ubi tamen expressè agitur de his causis civilibus, Ecclesiasticis, ut constat ex casu textus; minimè verò de causa sanguinis. Ratio discriminis magna est: quia causæ civiles, utpote frequentissimæ alioquin facilè turbarent Tribunalia, nisi semper secundùm allegata & probata procedatur, insuper habitâ notitiâ privatâ Judicis. *Accedit:* quòd cives privati in his civilibus censeantur cedere juri suo propter majus Reipublicæ bonum; qualis cessio juris non potest præsumi in causa sanguinis, cùm agitur de ipsa vita, quippè cujus homo non est dominus, sed custos, & usuarius tantùm.

Dubium alterum.

Quid urgente Tyranno?

QUid si Tyrannus persequens civem innocen- 36
tem intentet perdere totam communitatem, aliquam urbem comburere, cives omnes occidere &c. nisi mittatur ad se caput civis illius innocentis, aut is à civibus occidatur, aut occidendus sibi extradatur: poteritne Respublica illum civem innocentem occidere, aut occidendum Tyranno tradere?

Resolutio prima. Respublica non potest illum 37
civem innocentem occidere, nec consequenter occisi caput Tyranno mittere. *Communissima*, *contra paucos aliquot.* Ratio clara est: quia hoc esset directè occidere innocentem quod intrinsecè malum nullâ unquam causâ necessitatis excusari, vel cohonestari potest. Verùm quidem est pro conservanda vita hominis licere abscindere membrum, non

non tantùm morbidum, ac noxium (qua ratione etiam licet occidere malefactores Reipublicæ perniciosos) ſed etiam membrum ſanum: ut ſi incendium, vel naufragii ſubmerſionem aliter eluctari non poſſis, niſi abſcindendo manum, vel pedem fortè ligatum, licitè ſic facies: non tamen eadem ratione licet occidere innocentem civem, ſeu membrum ſanum Reipublicæ ob ipſam totam Rempublicam conſervandam, eſt enim grandis diſparitas inter membra corporis naturalis, & politici: quia corpus naturale, ſeu totum ſuppoſitum hominis habet jus utendi membris ſuis in ſuam utilitatem principaliter, membra enim ſunt principaliter propter corpus, non vice verſa; neque membra ſeorſim ſpectata habent aliquod jus, vel utilitatem ullam per ſe intentam abſque ordine ad corpus totum & ſuppoſitum, ut ex ſe patet; quare meritò & recta ratione abjicitur membrum, etſi alioquin ſanum pro tuenda ſalute totius corporis. At verò Reſpublica, ſeu corpus politicum non habet jus utendi membris ſuis, nempe civibus in ſuam utilitatem principaliter; hoc enim eſſet jus domini reſpectu mancipii; neque cives principaliter ſunt propter Rempublicam, ſed vice verſa, Reſpublica eſt propter cives, eorúmque utilitatem per ſe intentam, & procurandam principaliter: civéſque ſeorſim habent ſuum jus, & utilitatem propriam per ſe intentam: quare neque pro conſervanda totaCommunitate licèt directè occidere civem innocentem: eſto ad eum finem Reſpublica poſſit, eis etiam invitis auferre ſua bona temporalia: quia in bona temporalia civium in ordine ad bonum commune conſervandum Reſpublica habet verum jus, ſeu, ut vocant, dominium altum: nullum verò omnino jus habet in vitam civium innocentum. Vide latè optimè de Lugo *diſp.* 10. *Sect.* 1.

38 *Secunda*: Reſpublica eo caſu non tantùm poteſt illi civi innocenti præcipere, ut ſeipſum tradat Tyranno (cùm is ipſe civis innocens ex lege Charitatis teneatur ſe morti exponere pro avertenda extrema Reipublicæ neceſſitate) ſed etiam poteſt illum civem innocentem Tyranno extradere; ſicque ejus mortem permittere. *Ex communi Leſſ. Laym. Tamb. ll. cc.* Ratio eſt: quia jam hoc non eſt directè occidere innocentem, ſed ad ſummum indirectè: nec eſt poſitivè cooperari ad injuſtam occiſionem innocentis, ſed eſt eam ſolùm permittere graviſſima urgente & excuſante neceſſitate. Nam actio illa tradendi innocentem Tyranno non eſt ex ſe intrinſecè mala, ſed indifferens (poſſet enim etiam fieri ad aliquem finem bonum, & non malum) eſto ea actione Tyrannus abuſurus ſit ad injuſtam occiſionem: quam malitiam non tenetur Reſpublica impedire cum tanto, & extremo ſuo incommodo; ergò poterit illum tradere Tyranno, permittendo mortem ejus propter ſuam neceſſitatem: quemadmodum propter eandem neceſſitatem poteſt cives ſuos periculo mortis exponere ad defendendam civitatem, v. g. imperando, ut maneant in ſtatione, ut pugnent, hoſtem repellant, aggrediantur &c. non enim ſic intenditur mors civium, ſed juſta defenſio: eſto per accidens, & præter intentionem ſequatur mors eorum.

Tertia: Quòd ſi denique civis ille innocens nollet obedire Magiſtratui præcipienti, ut ſe pro bono 39
communi Tyranno tradat, aut ſui traditioni pertinaciter repugnaret: jam juſtè eum Reſpublica occideret in pœnam inobedientiæ in re juſta, & graviſſimâ, jam enim verè evaderet ut nocens, & ut talis, non ut innocens, occideretur. *Communis DD. apud cit.* At, quid ſi is renueret tradi ob hoc ipſum quia vellet potiùs à ſua Republica interfici aliqua morte mitti, gladio v. g. quàm à Tyranno morte crudeli: poſsetne tunc licitè occidi à Republica? Id nobis cogitandum relinquit Tamburinus *cit. c.* 1. §. 1. *n.* 13. *in fine.* Relinquo & ego vobis. Cogitarem tamen ego adhuc poſſe occidi ſub hac conditione, ſi nolit ſe tradere Tyranno pro re communi, ad quod aliàs ex Charitate per ſe teneretur: ſtante enim hac conditione adhuc occideretur ut nocens. Sed ſalvô meliori judiciô.

SUBSECTIO.

De *Irregularitate ex defectu lenitatis in Juſtitia publica.*

SUMMARIUM.

40. *Irregularitas generatim quid, & quotuplex.*
41. & 42. *Ex juſtitia publica in cauſa ſanguinis tantùm, ſcil. mortis, vel mutilationis effectu ſecuto.*
44. & 45. *Non aliàs, vel ex alio actu quocunque judiciali.*
46. & 47. *Irregularitatem ex* defectu lenitatis *incurrit I. Omnis Judex Pontifice inferior, Laicus, Clericus Princeps, Epiſcopus &c. Sententiam mortis ferens vel etiam ferri jubens, aut ei ferendæ authoritatem præſtans ſuâ præſentiâ. II. Ejus Aſſeſſores, & Conſiliarii, & III. Omnes juſtitiæ miniſtri, etiam ſatellites.*
48. *Non verò eam incurrunt. I. Principes etiam Eccleſiaſtici, ſi jurisdictionem hanc temporalem ad cauſas ſanguinis delegant.*
49. *II. Aut reum, etiam Clericum, ante degradatum, poteſtati ſæculari tradunt.*
50. *III. Nec Doctores, Profeſſores, Concionatores, Confeſſarii, docentes, vel dicentes: crimen eſſe mortis dignum &c.*
51. *IV. Imò nec etiam quando Confeſſarius urget Judicem, ut fungatur ſuo officio; hortatur reum, ut crimen fateatur, juſtitiæ acquieſcat. Secus ſi crimen falsò confeſſum revocare non permittat, vel diſſuadeat.*
52. *Quando dictam irregularitatem incurrant accuſantes, vel tradentes reum &c. &*
53. Usque ad n. 60. *Quando, ac quibus caſibus non? Item*
60. Usque ad n. 64. *Quando, & quinam teſtes eam incurrant, & qui non?*
64. Usque ad n. 68. *Quinam miniſtri proceſsûs & executionis eam incurrant?*
68. Usque ad n. 73. *traditur* Regula *Antiquorum, quinam cenſeantur directè & proximè cooperantes ad infligendam mortem, ideóque irregularitatem incurrere, & quinam remotè tantùm, ideóque non incurrere.*
73. Usque ad n. 85. *Traditur & declaratur* Regula *Univerſalis mitior Recentiorum.*

IRregularitas generatim eſt impedimentum ca- 40
nonicum, & inhabilitas ad Sacros Ordines ſuſcipiendos, & exercendos, ſeu in ſuſceptis miniſtrandum. Duplex eſt, & ex *defectu*, & ex *delicto*, de qui-

bus

bus suo loco. Irregularitas ex delicto homicidii incurritur ex omni, & solo homicidio injusto, de hac *cap. seq.* Irregularitas ex defectu *lenitatis* incurritur ex omni homicidio, etiam justo publica authoritate facto. Dicitur autem irregularitas ex defectu lenitatis, seu mansuetudinis CHRISTI, cùm enim omnes Sacri ordines ordinentur ad ministerium, & Sacrificium Missæ, necesse est, sacris ordinibus initiatos, & in Sacris ministrantes repræsentare personam CHRISTI, indecens autem est, ut is, qui voluntariè hominem occidit, seu injustè, repræsentet personam CHRISTI Agni mansuetissimi, pro nobis Divino Patri oblati: talis enim non tam Christum, ejusque Passionem repræsentat, quàm ejus occisores, ut notat *Navar. c. 29. n. 218.* & plures rationes assignans Filliucius *Tractatione 19. c. 9.* Hic ergò solùm agendum de irregularitate ob defectum lenitatis ex justitia publica: de aliis consequenter in sequentibus.

Resolutio Summaria.

41 EX justitia publica in causa sanguinis, scilicet mortis, vel mutilationis effectu secuto, irregulares fiunt. 1. *Ipse Judex, ejusque assessores, vel consiliarii ad decernendam sententiam.* 2. *Accusator, vel denuntiator.* 3. *Testes.* 4. *Ministri processus* 5. *Minister executionis.* 6. *Et universaliter omnes per se directè, & proximè cooperantes ad infligendam, vel notabiliter accelerandam mortem rei, saltem si sint ministri Justitiæ, & ex officio agentes.* Totum verè constat ex *c. aliquantùm dist. 50.* & aliis locis infra allegandis, & communi DD. ut patebit. Percurramus breviter singula. Pro omnibus tamen semel pro semper notandum, quod dictum est, irregularitatem hanc non incurri, nisi

I. *In causa sanguinis, mortis, vel mutilationis:*
42 Nam causa sanguinis ex vi loquendi significat causam mortis quomodolibet infligendæ, etiam sine fusione sanguinis. Hinc si feratur sententia de aliquo supponendo, præfocando, submergendo, veneno, fame, aut aliter sine effusione sanguinis enecando, erit vera causa sanguinis. & inde irregularitas. Idemque dicendum, si Judex aliquem condemnet ad durum carcerem in pane arcto, & aqua brevi, unde consideratis circumstantiis ei mors notabiliter acceleranda sit, eâ secutâ, erit irregularis Judex, ut cum aliis notat Tamb. *hic tract. 4. de Irregularitate c. 15. §. 10. n. 7.* hinc enim carceres humidi, subterranei in Jure prohibentur, & solùm conceduntur, quando quis per sententiam justam ad mortem sensim oppetendam condemnatur; ut notat Farinacius *q. crim. 27. n. 95. & 194.*

43 II. Ad causam sanguinis irregularitatem inducentem spectat etiam mutilatio alicujus membri alicui à Judice, & justitiæ ministris illata, secundùm sacros Canones. Verum de hac mutilatione commodiùs dicam simul *cap. 2.* Nam quocunque modo aliquis injustè mutilando alterum, vel seipsum, fit irregularis ex delicto, eodem modo etiam Judex & minister justitiæ justè alterum mutilando, reum scilicet, fit irregularis ex defectu lenitatis.

44 III. Seclusâ ergo morte, vel mutilatione, nulla erit causa sanguinis, nec ulla incurretur irregularitas ex ulla sententia, vel actu judiciali, etiam in criminalibus: ut si feratur sententia condemnans ad triremes, ad perpetuos carceres, ad fustigationem seu virgationem, etiam usque ad sanguinem, sine tamen periculo mortis, non erit causa sanguinis, nec inde irregularitas; & à fortiori nec in aliis pœnis sine sanguine inflictis. Additur denique

IV. *Effectu secuto:* Nisi enim certò secuta sit ipsa mors, vel mutilatio rei, nulla erit irregularitas in Judice, vel ullo ministro justitiæ, *omnium consensu.* Quod si dubitetur postea, an mors secuta sit, dicam commodiùs *cap. seq.* cùm de irregularitate ex delicto longè frequentiori; eadem enim ratio erit de hac irregularitate ex defectu lenitatis in justitia publica, in bello justo &c. Jam breviter lustremus personas. 45

§. I.

Judex, ejusque Assessores, vel Consiliarii.

OMnis Judex Pontifice inferior (excipitur solus summus Pontifex, qui ipsemet supremus Legislator, non est subditus Juri Canonico, quo per Prædecessores Pontifices imponitur irregularitas, cum non habeat imperium par in parem) sæcularis, Ecclesiasticus, ordinariam, vel delegatam potestatem habens hìc comprehenditur, cùm eadem sit ratio de omnibus. Id tamen discriminis est inter Judicem laicum, & Clericum: quòd Laicus solummodò incurrat irregularitatem sibi pro eo statu parùm noxiam: cæterùm justè damnando benè agit, imò meretur. Clericus autem Episcopus v.g. etiam justè damnans præter irregularitatem sibi multùm noxiam, quippe impedientem ipsum ab omni officio sacrorum Ordinum, etiam peccat graviter, eò quòd graviter prohibeatur, ne se ingerat in causam sanguinis *cap. sæpe 26. q. 8. cap. sententia, ut Clerici, vel Monachi.* adeoque 46

Judex omnis, Laicus, Clericus, Princeps, Episcopus &c. irregularitatem contrahunt, non solùm si ipsimet sententiam mortis, vel mutilationem pronuntiant in reum, effectu secuto; sed etiam 1. si Judici suo delegato in particulari, & definitè præcipiant, vel demandent, ut iste reus morte, vel mutilatione afficiatur, suspendatur, comburatur &c. *Navar. Aula Molina*, alii cum Laym *lib. 3. de just. tract. 3. p. 3. cap. 72.* Si priora præsentia authoritatem sententiæ sanguinis ferendæ præstarent. *cap. litteris de excessibus Prælatorum* & ibid. *Gloss. Abbas, communis DD.* hac enim ratione assessores, vel consiliarii non solùm vota ferentes pro sententia mortis, vel mutilationis, verùm etiam solùm suâ præsentia authoritatem præstantes, irregularitatem incurrunt, ut habet *communis DD.* Quare Consiliarii Clerici, v. g. Canonici, propositâ causâ sanguinis, mox abscedere debent, saltem à sessione. 3. Si similiter authoritatem præstantes, Judex, vel Princeps (etiam delitescens sub cortina) sicut & omnes ministri justitiæ, etiam infimi satellites, assistant executioni mortis in locis sui territorii; quia tunc ipsorum authoritate mors infertur: Alii autem privati, & famuli domestici ad mera dominorum 47

 obse-

obsequia domestica deputari, etiamsi cum dominis assistant, immunes sunt ab irregularitate; quia, ut supponimus, nihil conferunt ad sententiam exequendam. Secus esset, si quid authoritatis conferrent, uti revera conferre videntur stipatores Aulici Principum, vel Magnatum, etiam infimi satellites, 4. Idem à fortiori dicendum de Ecclesiasticis: nam ex *cit. cap. ex litteris, de excess. Prał.* quidam Episcopus pronuntiatur reus irregularitatis, quia interfuit cujusdam furis suspendio in proprio territorio, & ideò, ut authoritatem afferens executioni capitali. Cæterùm si Clerici, quicunque etiam Monachi assistant alio fine curiositatis, sive amicitiæ, sive alterius causæ gratiâ, ne timeant irregularitatem; imò neque peccatum. Quodsi textus aliqui canonici strictiùs loquantur, ut *cap. Sententia, ne Clerici vel Monachi.* certè jam legitimè desueverunt: Vide Dianam *p. 4. tract. 2. resolut. 35.* Denique qualiter unam, vel plures irregularitates contrahant Judices, si una, vel diversis sententiis plures condemnent mortis, res modici momenti, videri potest apud *cit.* & strictim Tamb. *cit.* §. 10. *à num.* 15.

Non ergo hanc irregularitatem incurrunt.

48 I. Princeps etiam Ecclesiasticus, Episcopus, vel Prælatus jurisdictionem simul temporalem habens (quales plerique sunt in Germania) inprimis, cùm hanc ipsam temporalem jurisdictionem suam in ordine ad causas sanguinis aliis sæcularibus idoneis Judicibus, vel Præfectis delegant, prout certè delegare possunt, & debent. Sic enim definitur in S. Textu *c. Episcopi, ne Clerici, vel Monachi in 6.* Nam aliter ipsi ea potestate licitè fungi non possunt quotquot deinde sequantur sententiæ sanguinis. Item si leges pœnales etiam mortis ferant contra malefactores, Judices creant, illis causas sanguinis cognoscendas & judicandas committunt, delegant etiam in particulari de hoc, vel illo crimine, vel malefactore mandant, & monent, ut justitia fiat, juris ordo servetur, secundùm leges judicetur, &c. Ita habetur *cit. c. ult. ne Clerici, vel Monachi in 6.* Dummodò ipsi authoritativè non assistant, nec in particulari & definitè hunc aliquem sententiari mandent, ut modò dictum fuit. Cæterùm possunt etiam Episcopi, & Ecclesiastici Principes latam Judicis sententiam moderari: ut scilicet dicant; si omninò reus morte condemnandus est, non rotâ igne, furcâ, sed gladio plectatur sine nota irregularitatis: quia sic non exercent actum severitatis, sed misericordiæ, & lenitatis: non enim mortis causa existunt, sed partem supplicii auferunt.

49 II. Non incurrunt Episcopi, & inquisitores, eorumque officiales Ecclesiastici, si reum incorrigibilem sive laicum, sive clericum ante degradatum, postquam officio suo in proprio tribunali functi fuêre, sæculari potestati tradant, etsi certissimè morte plectendum: quia ipsi mortis sententiam non pronuntiant: sed sæculari potestati id munus relinquunt, ad quod debitè exequendum eos etiam generaliter adhortari possunt. *Ex communi Laym. n. 3.* Quando tamen Clericum degradatum tradunt Judici sæculari, ex juris præscripto; *c. Novimus, de verb. signif.* intercessionem præmittere debent, ut Judex circa eos sententiam moderetur, quantùm fieri potest citra mortem, vel mutilationem: quæ tamen intercessio non videtur necessaria ad vitandam irregularitatem; quando enim Ecclesia tradit reum degradatum Judici laico, directè solùm hoc agit, ut eum privet privilegio Clericali, ex quo consequitur jurisdictio sæcularis super illum, ut notat Filliutius *tract. 19. c. 9. q. 8.*

III. Non incurrunt Doctores, Professores, Concionatores, Confessarii docentes, vel dicentes certum crimen esse dignum morte, etiamsi inde sequantur mortes talium criminosorum: quia hæc est cooperatio nimis remota. Neque etiam incurrunt, si in particulari consulantur, vel interrogentur, an talem reum liceat, deceat, necesse sit occidere, hoc, vel illo supplicio, ipsique absolutè respondeant veritatem aperiendo, & jus explicando generaliter, & speculativè ex parte intellectûs: dummodò in particulari nihil suadeant, vel jubeant, sed liberum totum relinquant Judici, etiamsi prævideant mortis supplicium secuturum: quippe ad quod ipsi directè non moverunt, sed solùm rei veritatem apperuerunt, quâ cognita, Judex seipsum ad id, quod justum est, permovit. Gloss. *in c. ex litteris, verb. consuluit, de excess. Prał.* Molin. *tract. 3. disp. 74.* Laym. *cit. n. 4. Pasq. alii: que citt.* Diana *p. 4. tract. 2. resolut. 99.* Et certè non incurrunt ex probabili regula Recentiorum infra in fine adferenda: quia non agunt ut ministri justitiæ ex officio. Etsi contra sentiant *Sylvest. Henriq. Auila.* cum Filliucio *cit. cap. 9. q. 7.* Nimirum si in particulari immineat periculum hominis deformandi, non posse clericum de jure consultum, etiam generalem responsionem dare sine nota irregularitatis. Et saltem ut periculosum, & aliquando scandalosum, cavendum censeo extra necessitatem, quando sæculares nimirum sufficienter possunt consuli. 50

IV. Plus adhuc sine nota irregularitatis permissum est Confessariis, ut nimirum Judicem alioquin peccaturum mortaliter, non tantum generatim admoneant, & explicent, quid in hac materia debitum vel indebitum, licitum, vel illicitum sit; sed etiam in particulari urgeant, &, si opus sit, negata absolutione cogant officio suo satisfacere, reum Reipublicæ noxium secundum jura, & justitiam judicare proponant; attamen in his terminis abstrahendo, ut determinatè directèque non moveant ad talem hominem in particulari occidendum &c. *ex communi Molin. & Laym. citt.* Item hortari possunt reum, ut cùm Juridicè interrogatus respondere teneatur, fateatur veritatem, etiamsi crimen sit morte dignum, & certo plectendum. *Ita cum Henriq. Auila & aliis Laym. cit.* Item persuadere possunt reo, ut acquiescat justæ sententiæ, quam non potest differre sine injusta appellatione. Secus, si posset cum justa appellatione, aut si crimen falsò confessum, ob quod morte plectendus esset, vellet revocare: tunc enim Confessarius dissuadens appellationem vel revocationem, morte secuta sine dubio irregularis fiet ex delicto: quia injustè cooperatur 51

ad

ad mortem rei; poteſt tamen reo de ſe nolenti revocare crimen falsò conceſſum ob metum torturæ iterandæ, & malenti mori, acquieſcere, cùm is non teneatur vitam ſuam tueri cum tanto incommodo. Sed de hoc infra. *Ratio omnium dictorum eſt*. Quia non eſt credibile, Eccleſiam voluiſſe irregularitatis obicem ponere, quò minùs Princeps, Doctores, Confeſſarii &c. ſuo munere ad juſtitiam debito ſalubriter fungi poſſint.

§. II.

Accuſans, Denuntians.

52 INcurrunt irregularitatem omnes accuſantes, denuntiantes, vel tradentes reum actione criminali, ad ſumendam vindictam de crimine morte, vel mutilatione digno, ipſo facto, laici quidem ſine peccato; Clerici etiam cum peccato contra gravem prohibitionem Eccleſiæ. *Communis DD*. teſte Avila *p*. 7. *diſp*. 31. *ſect*. 2. *dub*. 10. *Suarez alii* cum Laym. *cit*. *n*. 6. Eſto etiam accuſator proteſtetur, ſe petere, vel intendere criminis vindictam fieri citra mortis, vel mutilationis ſententiam: cùm enim Judex ab actore poſtulatus judicare ſoleat, & debeat ſecundùm leges, proteſtatio illa actoris accuſantis de crimine ſecundùm leges morte, vel mutilatione digno, erit contraria facto, ideóque inutilis ad evitandam irregularitatem.

Item incurrunt accuſantes, vel denuntiantes etiam actione civili ad compenſationem damni, vel injuriæ illatæ, ſed in cauſa civili ſimul criminali morte, vel mutilatione digna (ut furto, rapina) à Judice ex officio ſecundùm legem, & juſtitiam infligendam: in cauſa quidem propria, ſi fiat abſq; proteſtatione mox infra ponenda: in cauſa verò aliena etiam facta, & non obſtante quacunque proteſtatione ſe criminalem vindictam non intendere: ſecuto nimirum effectu, ſi Judex crimine ſecundùm leges ita exigente, mortis, vel mutilationis ſententiam inflixerit. *Communis DD*. Navar. *c*. 27. *n*. 217. §. 12. Avila *cit*. *dub*. 11. *concluſ*. 2. Molina *cit*. *n*. 8. Laym. *cit*. *n*. 5. Ratio eſt: quia Canones mox citandi eam proteſtationem denuntianti ſolùm in cauſa, vel injuria propria conceſſerunt; non item in aliena, contra irregularitatem incurrendam.

Non ergò hanc irregularitatem incurrunt.

53 I. Accuſantes, vel denuntiantes, aut actione merè civili ad jus ſuum recuperandum, ad compenſationem alicujus damni illati &c. aut actione quidem criminali, ſed de crimine morte, vel mutilatione non digno: eſto etiam Judex ex propria ſævitia, vel ignorantia, vel alia cauſa accidentali moveretur ad mortis, vel mutilationis ſententiam proferendam; id tamen accuſatori nec intendenti nec prævidenti imputari non poterit ad irregularitatem, ſeu Laicus, ſeu Clericus ſit. *Communis DD*. *Navar*. *Molin*. *aliiſque citt*. Laym. *cap*. 7. *propè finem*.

54 II. Non incurrunt accuſantes, vel denuntiantes de crimine patrato pernicioſo Reipublicæ, ipſiſmet, vel aliis, quod alia ratione emendari non poteſt, niſi per judicialem proceſſum. *Communis apud eundem*, & Dianam *p*. 4. *tract*. 2. *reſolut*. 33. Ratio eſt: quia Canones nunquam infligunt irregularitatis notam propter officium cuivis debitum ex lege naturali Charitatis, vel alterius virtutis: atqui accuſare malefactorem, ſi ita neceſſe ſit ad liberandam Rempublicam, ſeipſum, vel proximum ab impendente gravi periculo, opus Charitatis eſt: ergo &c. Neque hoc caſu opus eſt proteſtatione aliqua, cùm opus ſuapte natura ab irregularitate exemptum ſit.

III. Non incurrunt tum Clerici, tum Laici quicunque in cauſa propria, qui ſcilicet injuriam paſſi ſunt, aut in perſona, vel in bonis propriis, aut in perſona, aut in bonis eorum, qui ſunt ipſis commiſſi, ut domeſticorum, populorum, Eccleſiæ ſuæ; aut in perſona, & bonis eorum, qui ſunt ipſis ita conjuncti, ut velut una perſona cenſeantur; ideoque eorum injuria ad ipſos pertinere, & redundare jure cenſeatur: ut Parentes, filii, fratres: hi, inquam non incurrunt irregularitatem accuſantes, ſeu denuntiantes malefactorem, v. g. furem, raptorem, actione tantùm civili ad ſolam compenſationem damni vel injuriæ illatæ; dummodo expreſsè proteſtentur, ſe ſanguinis pœnam non poſtulare, ſed ſolùm jus ſuū etiamſi ex qualitate criminis, certò intelligant fore ut Judex ex officio, & jure moveatur ad mortis ſupplicium inferendum, *communiſſima apud cit*. Et expreſsè ſtatuitur in jure *c*. 2. *de homicidio*, *in* 6. Ratio redditur *ibid*. in jure. Nam *alioquin ſi Prælati, vel Clerici propter metum hujusmodi, quia Judex ad pœnam ſanguinis poſſet procedere, de ſuis malefactoribus taliter conqueri non auderent, daretur plerisque materia trucidandi eosdem, & eorum bona liberè deprædandi*. Sic ibi. Licet autem is, qui accuſat, vel denuntiat civiliter tantùm de crimine, quod ſcit dignum morte, vel mutilatione; cenſeatur indirectâ voluntate eſſe cauſa mortis, ad quam decernendam Judex ex officio ſuo de jure moveri ſolet occaſione ejusmodi accuſationis, vel denuntiationis; talis tamen indirecta voluntas *ſecundùm Canon*. *Conſtit*. retractari cenſetur, eo caſu, quo quis ſuam, vel ſuorum injuriam proſequitur per prædictam proteſtationem. 55

Formula autem proteſtationis neceſſariò adhibendæ ad evitandam irregularitatem juxta præſcriptum S. Textûs, hæc eſt, tres clauſulas continens. 56 *Ego NN*, 1. *accuſo*, *vel denuntio Petrum v. g. graſſatorem de furto mihi illato*: *ac* 2. *peto*, *ut damnum mihi reficiatur*, *& caveatur*, *ne in futurum ſimile quid is contra me moliatur*; *expreſsè tamen* 3. *proteſtor*, *ac dico*, *me nec petere*, *nec velle*, *ut contra Petrum vindicta ſanguinis exerceatur*. Si exhibeas duas priores tantùm clauſulas, omiſsâ tertiâ, jam nulla erit proteſtatio, cujus forma tota in illa conſiſtit clauſulâ; ideoque ſecuta morte vel mutilatione rei à te accuſati, vel denuntiati, irregularitatem non effugies. Eſt autem hæc proteſtatio facienda coram eo Judice, ad quem defertur delictum, vel delatum jam fuit, idque vel in primo limine querelæ, vel antequam proceſſus fuerit abſolutus; vel ſaltem ante latam ſententiam; ſic enim ſemper adhuc poteſt impediri rei deformatio, quantùm eſt ex

ex parte accuſatoris. At poſt ſententiam latam, etſi ante ejus executionem, inutiliter fieret, quia executio impediri non poteſt poſt latam ſententiam. Lege Avillam *de cenſ. p. 7. diſp. 5. ſect. 2. dub. 10. n. 9.*

57 Cæterùm neceſſe non eſt, ut ejusmodi proteſtatio fiat vero animo liberandi reum à deformitate: Unde licèt prævideas crimen, quod defers utpote grave, certò eſſe morte, vel mutilatione plectendum; imò etiamſi id maximè optes, & intendas ut reus per Judicis officium morte puniatur, ſic ut proteſtatio tua externa tantùm, & omnino ficta ſit, nihilominus ſecutâ morte rei, non evades irregularis: ſicut econtra irregularis evaderes, ſi eam proteſtationem omitteres; etſi animo minimè intendens mortem accuſati. *Ita contra Navar. Sylveſtrum, Angelum, & alios Covar. Avila, Henriquez, Coninch.* Laym. *cit. num. 6. §. ex quo rectè alii* cum Diana *p. 4. tract. 2. reſolut. 75.* Ratio eſt: quia adhuc ſatis ſervas, quod Canon præcipit; licèt enim (ut adverſarii ajunt) ficta proteſtatio non ſit vera proteſtatio ſimpliciter, & in re, præſumitur tamen vera proteſtatio in foro externo, & idem operatur, quod vera; in fore enim externo ſecundùm exteriora judicatur, & punitur, non ſecundùm interna. At quid ſi damnum mihi illatum à graſſatore poſſim alio modo compenſare: poſſumnè nihilominùs accuſare cum dicta proteſtatione, ut ſecutâ deformitate accuſati irregularis non fiam? ℟. poſſe. Eſto aliquando pecces contra Charitatem. *Ratio eſt*: quia hic modus accuſationis eſt abſolutè à ſacris Canonibus conceſſus, cùm agitur de damno proprio, & ſemper eo juſtè uti poteris, omiſſo alio modo recuperandi. Cæterùm ſi tu ex parte una facilè poſſis damnum tuum recuperare, & ex alia parte certò prævideas miſellum deformandum, te peccare contra Charitatem, cæcus videat.

58 IV. Conſequenter non incurrent ſeu Laici, ſeu Clerici irregularitatem, qui eo caſu talem malefactorem ad eum finem accuſanti, vel denuntianti cum dicta proteſtatione capiunt, detinent, Judici tradunt, aut locum, ubi latet, indicant &c. Quia cui finis permiſſus eſt, etiam media ad eum finem neceſſaria permiſſa cenſentur, ut notant DD. paſſim. Item non incurrunt, qui contra aggreſſorem vitæ, vel bonorum ſui, vel proximi clamorem tollunt, etſi contingat, eum idcirco capi, & à Judice puniri. Quia talis defenſio eſt de jure naturæ, quod lege poſitiva Canonum impediri non debet. Ita cum aliis Laym. *cit. cap. 7. num. 6.* Quoad clamorem tamen ejusmodi contra furem, vel raptorem excitandum, ſiquidem agitur de conſervatione, vel recuperatione rerum propriarum, diſtinguendum eſt: vel enim fur deprehenſus poſtea Judici tradetur, & juridicè occidetur? & ſic non eſt periculum irregularitatis cùm ipſemet etiam læſus furem capere, & Judici tradere potuiſſet adhibitâ proteſtatione. Excipe tamen, niſi clamans, vel manifeſtans eſſet miniſter juſtitiæ, vel teſtis neceſſarius, vel accuſator, aut teſtis neceſſarius ad cognitionem cauſæ, tunc enim incurreret ex ſupra dictis. Aut ab accurrentibus privata authoritate occidetur? & clamans id advertit, etiamſi id non intenderet clamando, ſed ſolùm, ut ſuas res recuperaret? & ſic incurrit irregularitatem. Communis DD. Sententia *Innoc. Hoſtienſ.* & Abbas *in cap. ſignificâſti 2. de homicid.* Navar. *cap. 27. num. 236.* Filliucius *tractatione 16. cap. 9. q. 10. §. dices.* Nihilominus alii

59 Dubitant adhuc, & etiam hoc caſu non incurri irregularitatem, magis inclinant *Covar. Avila, Laym. cit. Tamb. cit.* Et omninò probabile eſt; cùm hic nec ſit irregularis ex delicto, nec ex defectu lenitatis; nam homo ille clamando, & homines advocando ad res ſuas liberandas nihil deliquit; & occiſio illa facta eſt omninò, imò contra intentionem clamantis, adeoque illi, tanquam cauſæ morali adſcribenda non eſt. Et eſto occiſio illa aliqualiter prævisa clamanti, ſaltem indirectè voluntaria ſit, adhuc tamen non incurret irregularitatem ex defectu lenitatis, ex probabili Regula infrà in fine probanda: quia non agit ut miniſter Juſtitiæ ex officio, ut de ſe patet. Probabilis omnino Sententia; etſi prior ob authoritatem DD probabilior, & tutior. Eâdemque ratione dicendum de clamante contra furem pro conſervatione, vel recuperatione rerum proximi, vel alienarum præſertim non modici momenti, ut cum *Sa*, & aliis probabiliter docet *Laym. l. cit.* ſive á Judice, ſive à circumſtantibus fur occidendus ſit: cùm clamans opus Charitatis ergà proximum exercuerit, & occiſionem nullo modo intenderit, ideoque non debeat idcircò irregularitatis notâ affici.

§. III.

Teſtes.

60 INcurrunt irregularitatem omnes teſtes voluntarii in cauſa criminali ſanguinis, ſecuto effectu. *Communis DD.* cum Suarez *diſp. 47. Sect. 3. n. 2.* Ratio eſt: quia teſtes proximè cooperantur & accuſatori, & Judici, & eum practicè movent ad ſententiam criminalem ferendam, conſequenter effectu ſecuto irregularitatis participes fiunt: & licèt non ſit canon ſpecialis decernens teſtes irregulares, decernunt tamen Canones, omnes verbo, vel facto ad homicidium cooperantes (quales etiam ſunt teſtes) irregulares eſſe. *Adde*, quia teſtes reverà ſunt miniſtri juſtitiæ à Judice aſſumpti, vel admiſſi, cùm reus damnari non poſſit, niſi cauſa per teſtes probetur. Et rectè addunt DD. communiter *apud Molinam, Suarez, Laym. cit.* Advocatos, & teſtes in cauſa criminali nihil adjuvari per proteſtationem ſuprà poſitam pro accuſatoribus, ſi ex eorum allegationibus Judex ad ſententiam ſanguinis ferendam motus fuit, quia Advocatus, & teſtis nunquam propriam, ſed ſemper alienam cauſam proſequuntur. Qua ratione Clerici ad ferendum teſtimonium in cauſa criminali compelli non poſſunt, cùm ipſis per Canones prohibitum ſit. At quid ſi teſtificentur pro eo, qui ipſemet cum tali proteſtatione excuſat ſuum malefactorem, ſi Judex ideò reum deformet, vel morti tradat? Tunc incurrere irregularitatem docent *Covar. & Bonac.* apud Tamb. *lib. 10. de Cenſ. & Irreg. tract. 4. de Irreg. c. 15. §. 12. à num. 11.* ob eandem rationem:

quia

quia scilicet privilegium illud non incurrendi irregularitatem ob illam protestationem conceditur accusanti in propria sua, vel suorum causa tantùm: at testis semper testificatur in causa aliena; in causa enim propria sua, vel suorum nunquam aliquis admittitur testis.

Contra verò non incurrere æquè probabiliter docent *Farinacius, Felinus, alii* apud eundem *ibid.* Ratio est: quia sacer Canon id concedens accusatori, omninò debuit etiam id concedere testi; alioquin quid juvaret accusatorem accusare, si deinde testes retardarentur ex metu irregularitatis &c. Ratio omninò probabilis. Dixi: *Testes voluntarii* scilicet vel ultrò se offerentes, vel rogati ab accusatore, vel à Judice simpliciter vocati absque præcepto obligante in conscientia. *Et in causa criminali sanguinis:* juxta omnia suprà dicta de accusante, vel denuntiante *a. n.* 52. eadem ratione applicanda Testibus.

Non ergo irregularitatem incurrunt.

(REGULA GENERALIS)

61 Accusans, vel denuntians, testificans compulsus lege justitiæ, vel Charitatis, aut præcepto Judicis obligante in conscientia, ne scilicet proximus, vel communitas damno afficiatur verè imminente, & aliter non evitabili: ut si scias Petrum parare insidias mortis suo inimico, moliri rebellionem in Rempublicam, Principem &c. liber eris ab irregularitate. *Communis DD. apud ci. Tamb.* §. 11. *à num.* 13. Ratio est: quia lex hæc irregularitatis CHRISTI mansuetudinem referens, non potest fuisse introducta cum damno innocentem seu Reipublicæ, seu privatæ personæ, obligans contra Præceptum Charitatis, vel justitiæ ad non manifestandos, vel denuntiandos eos, qui mala moliuntur contra proximum, Principem, Rempublicam, ut suprà etiam indicatum est: ergo &c. Neque hîc necessaria est protestatio sæpè dicta, ut contra *Cajetanum, Sayrum*, & alios, rectiùs docent Molina *tom.* 1. *tract.* 2. *disp.* 109. *num.* 7. Avila *p.* 7. *de cens. disp.* 5. *sect.* 2. *dub.* 12. Tamb. *cit. n.* 16. Ratio est: quia hæc protestatio est remedium institutum à sacris Canonibus ad removendam irregularitatẽ, quæ aliàs ex tali denuntiatione, vel testificatione erat incurrenda; atqui ex delatione, vel testificatione facta ex obligatione præcepti, nulla unquam incurrenda est irregularitas; ergò &c.

62 Dixi autem rursus: *de damno vere imminente, & aliter non evitabili:* Nam si damnum etiam verè imminens potest alio modo averti, & impediri saltem denuntiatione periculi ac mali impendentis in genere, sine designatione personæ, tu verò alio modo utaris, sine necessitate designes personam, secutâ deformatione irregularis eris: jam enim non egisti ex obligatione, etsi fortè ex motivo justitiæ, vel Charitatis. *Ita Suarez, Farinac.* Filliucius *tractatione* 19. *c.* 9. *n.* 249. Aliósque citans Tamb. *cit.* §. 11. *n.* 15.

63 At, quid si quis accuset, vel denuntiet, aut testis testificetur metu compulsus ab extrinseco, sive justo, sive injusto, etiam ab ipso Judice in causa criminali sanguinis? ℞. Talem adhuc fore irregularem. *Ita Henriq. Suarez, Avila, Hurtad.* aliósque citans Diana *p.* 4. *tract.* 2. *resolut.* 31. Ratio est: quia semper cooperatio directa & voluntaria ad mortem proximi est causa irregularitatis inducendæ ex sacris Canonibus: Atqui cooperatio testium directa est, & voluntaria, cùm metus non tollat voluntarium simpliciter: ergò &c. Supponimus autem ex alia parte non adesse hîc obligationem naturalem justitiæ, vel Charitatis. Neque obstat, metum gravem excusare à pœnis, & censuris, cùm Ecclesia non intendat obligare Fideles cum tanta difficultate, quantam affert metus gravis. Nam hæc irregularitas ex defectu lenitatis non est pœna, vel censura, quæ contrahatur ex culpa, sed est solùm indecentia & inhabilitas quædam, quæ sine culpa contrahitur ex defectu lenitatis, quæ fuit in Christo Domino. Undè hîc obiter adverte: ejusmodi testes, Accusatores, Advocatos ex officio, dum causa adhuc criminaliter pendet, non posse ad SS. Ordines promoveri: quia si sint victores, reo condemnato, & deformato erunt irregulares, si victi causâ cadant, fortè erunt infames ratione calumniæ. Vide Majolum *lib.* 2. *de irregular. c.* 7. *n.* 4. & 5.

§. IV.

Ministri Processûs Executionis &c.

I. Incurrunt irregularitatem omnes Ministri processûs ex officio in causa sanguinis, ejusmodi sunt 1. accusatoris, seu actoris advocatus, vel procurator contra reum, secuta morte, vel mutilatione: hic enim valdè directè influit in sententiam sanguinis, movendo Judicem ad eam ferendam. 2. Tradentes ex officio reum Judici ad formandum justum processum. 3. Torquentes eundem ad exprimendam confessionem. 4. Judicis in processu Consiliarii, & assessores ex officio. 5. Tabellio, Notarii, seu scribæ in processu: Item Commissarii, Sollicitatores, aliique, qui Judicem ad dandam justam sententiam deformationis ex officio adjuvant. Semper intellige secuta deformatione mortis, vel mutilationis. *Ratio omnium est:* Quia hi omnes directè cooperantur ad deformationem & quidem ex officio: ut ministri justitiæ, quod semper addo propter infrà dicenda N. IV. 64

Non autem incurrunt irregularitatem Advocatiò rei contra accusatorem, præcisè manentes in terminis justæ defensionis: etiamsi aut reus aliunde convictus deformetur, aut accusator causâ cadens, morte vel mutilatione plectatur: quia primum est citrà ejus intentionis culpam ut supponitur: ad alterum verò non nisi remotè & indirectè concurrit. Incurret autem irregularitatem, si etiam directè agat ad punitionem accusatoris, vel pœnam talionis postulet, secuta deformatione: aut si causam injustam accusati defendat, ut ideò accusator injustè causâ cadens, morte, vel mutilatione afficiatur: quia sic dedit operam rei illicitæ ad injustam pœnam alterius, ideóque incurret irregularitatem ex delicto homicidii, nisi excusaretur à bona fide. 65

Cæte-

Cæterùm Advocati, ſicut & cæteri officiales curiæ ſæcularis in cauſis ſanguinis nullâ ſecutâ morte, vel mutilatione, non ſunt irregulares ſimpliciter, ſed tantùm ſecundùm quid, ratione muneris durantis, quo depoſito, non manent amplius irregulares, ſed licitè Sacris initiari poſſunt. *Ex communi Suarez*, Filiucius *cit. c. 9. q. 12. n. 257.*

66 II. Incurrunt omnes miniſtri executionis ex officio: utpote, præter Judicium ſententiam ferentem de quo ſupra ſeorſim: 1. Qui dictat, ſcribit, publicat, ſignat litteras pro vindictâ ſanguinis. 2. Carnifex, ſeu quivis executor ſententiæ juſtæ, omnesque ejus cooperatores ex officio, inſtrumenta portantes, applicantes &c. 3. Ipſe comitatus ſatellitum pro cuſtodia rei à latâ ſententiâ tantùm, (non autem anteâ) ad locum ſupplici: omnéſque executioni, ne ea impediatur, authoritativè aſſiſtentes, juxta dicta §. 1. *Communiſſima DD.* Ratio communis omnium eſt: quia omnes enumerati concurrunt ad deformationem tanquam miniſtri juſtitiæ ex officio. 4. Huc meritò revocantur illi, qui juſtè licèt, & ſanctâ intentione occidunt bannitos, vel proſcriptos, de quibus occidendis facultatem legitimè & juſtè dedit Princeps, vel Magiſtratus, quia tunc quilibet de populo conſtituitur miniſter juſtitiæ, paulò honoratior carnifice, ideóque de facto occidens irregularis eſt ſecundùm omnes, teſte Filliucio ſæpè cit.

67 Et univerſaliter *omnes cooperantes* &c. Præter hactenus enumeratos quinam alii cooperantes ad deformationem rei ex juſtitia publica incurrant irregularitatem ex defectu lenitatis, meritò deſideras unam Regulam generalem omnes complectentem; hanc autem aliter tradunt Antiqui, aliter Recentiores Theologi. Utramque permixtim dedi in Reſolutione: de hic ſeorſim diſtinctè cum ſuis caſibus.

Regula Antiquorum.

68 III. Generaliter irregularitatem incurrunt omnes per ſe directè, & proximè cooperantes ad infligendam, vel notabiliter accelerandam mortem.

69 Non ergo incurrunt indirectè tantùm, & remotè valdè cooperantes. Utpote 1. Opifices, qui furcas, rotas, funes, ſcalas, carnificios gladios, aliáve inſtrumenta ſupplicii conficiunt, vendunt, aut etiã donant, etiam immediatè ad executionem. Incurrunt autem qui ſimilia inſtrumenta (intellige ex officio) ad locum ſupplicii applicant, aut adferunt; hi enim cenſentur cauſa propinqua mortis, illi remota tantùm. *Ita cum aliis* Laym. *cit. c. 7. num. 2.* Diana *p. 3. tract. 5. reſolut. 79.*

70 2. Non incurrunt, qui non adeò notabiliter accelerant mortem: v. g. ſi Confeſſarius hortetur reum, ut in via procedat, ſe ad juſtum ſupplicium comparet, vel aſcendat ſcalam, exuere juvet &c. quamvis enim talia ut indecentia, & irregularitatem ſapientia ob aliqualem accelerationem mortis cavenda ſint Confeſſario, & meritò à ſpectatoribus peritis prohibenda, tamen parùm pro nihilo reputatur. *Ex communiori Laym. cit.* Qua ratione Sotus apus Laym. meritò ridet ſcrupulum alicujus Confeſſarii, qui reum ad ſupplicium comitatus, quod aſinum illum vehementem pupugiſſet, ſicque ejus mortem acceleráſſet, irregularem ſe exiſtimabat. Similique ratione rectè reſolvit Diana *p. 8. tract. 7. reſolut. 61.* Non fuiſſe irregularem Confeſſarium illum, qui, cùm carnifex æſtimaret reum ſuſpenſum jam eſſe mortuum, clamavit, vivit, adhuc vivit: unde denuò carnifice collum ſtringente extinctus eſt. Caſus ſæpiùs contingit, & à viris doctis excuſatus eſt, cùm ſit potiùs opus miſericordiæ, & lenitatis, quàm ſeveritatis.

3. Similiter non incurrunt Principes Eccleſiaſtici, ſi ſuſpendendos, vel cremandos, moderando 71 ſententiam, jubent decollari, etſi non modicè inde accelerata morte: quia exercent actum lenitatis, non ſeveritatis, ad quem per accidens eſt illa acceleratio. Similiter non incurret, qui impetrat, ne reus per viam publicam cum ſuo, vel familiæ dedecore ducatur, ſed aliâ viâ, etſi breviori, ut per accidens contingat mortem accelerari. *Ita Henriquez, Avila, Laym. loc. cit.*

Denique non incurrunt, etiam Clerici, vel Monachi ſolùm ſpectandi gratiâ aſſiſtentes ſupplicii 72 reorum, modò non cum authoritate præſentiam exhibeant: quia illi nullo modo etiam indirectè concurrunt ad necem rei. Certè tamen id non decet: &c. *ſententiam. Ne Clerici, vel Monachi,* vetatur, ne Clerici in majoribus Ordinibus conſtituti inter reliquam turbam aſſiſtant ſupplicis reorum, ne curioſitatis vitio notentur. Sed jam vides prohibitionem non eſſe gravem. Sin verò & ipſi reum conſolari velint, vel modum aſſiſtendi, ac conſolandi ex Sacerdote aſſiſtente reo addiſcere, tunc ſe extra turbam, lateri illius adjungere debent, ut obſervat Laym. *cit. n. 2. in fine.* Hæc quidem omnia vera ſunt. Veruntamen regula hæc profectò non exhauritur, ſed plurimas relinquit difficultates, & caſus ſcrupuloſos, videatur ergo breviter.

Regula Recentiorum.

IV. Generaliter irregularitatem hanc ex defe- 73 ctu lenitatis contrahunt omnes, & ſoli, qui ad deformationem, ſeu mortem, ejúsve notabilem accelerationem juſtè, ut miniſtri juſtitiæ, ex officio concurrunt: non autem contrahunt alii privati non ut miniſtri juſtitiæ ex officio ſed pro libitu ſine peccato quomodolibet concurrentes. *Ita DD. Recentiores communiter.* Et ultra triginta recitat Diana *p. 11. tract. 2. reſol. 63.* inter quos Coriphæus *Vaſq.* & Card. de Lugo *diſp. 22. de pœnit. n. 3.* Tamb. *cit. c. 15. §. 13. a. n. 8.* latè. Ratio potiſſima, & efficax eſt: quia irregularitas, omnium conſenſu, non incurritur, niſi in caſibus jure expreſſis: atqui irregularitas ex defectu lenitatis ſolùm expreſſa eſt in jure contra miniſtros juſtitiæ concurrentes ad deformationem, non autem contra alios non miniſtros: ergò ab illis tantùm, non ab his contrahitur. Minor conſtat inductione omnium textuum ſacrorum, quibus nituntur antiqui in probando oppoſitum, qui textus, ſi attentè legantur, certè aliud non exprimunt. Duo præcipuè adferri poſſunt.

1. Adfertur Innocent. III. cit. *c. ſentent. ne Cle-* 74 *rici,*

rici, vel Monachi. Ubi textus habet. *Sententiam sanguinis nullus Clericus dictet, aut proferat, sed nec sanguinis vindictam exerceat, aut ubi exercetur, intersit.* (Et paulò pòst) *Ne quisquam Clericus litteras dictet, aut scribat pro vindicta sanguinis destinandas: Unde in Curiis Principum hæc solicitudo non Clericis, sed Laicis comittatur.* Hæc Pontifex. Sed ubi hic clarè exprimitur quæcunque cooperatio ad judicium sanguinis, nisi illa ipsa, quæ est ministri justitiæ ex officio? Certè id clarè ostendunt ea verba: *Exerceat: & in Curiis Principum hæc solicitudo Laicis committatur:* Nonnè hæc significant officium? Adeoque eo textu, sicut & in aliis, solùm prohibetur, ne Clerici sint ex officio ministri Principum in rebus pertinentibus ad causam sanguinis. Et meritò, tum, ne commisceantur negotiis sæcularibus: tum maximè propter periculum, ne secuta executione sententiæ, sint irregulares: sic enim ad deformationem concurrunt verè, ut ministri justitiæ.

75 2. Adfertur definitio Clementis IV. apud Abbatem in dictum *c. Sentent. Ne Clerici, vel Monachi.* definientis: Clericum quendam ex jussu sui Principis legentem litteras, quibus monebatur Princeps, ut talem facinorosum in tali loco latentem capi juberet (captus autem, & morte punitus est) esse irregularem. Atqui non constat de hac definitione. Proferatur ejus authentica: authoritas enim Abbatis non convincit. Certè illum Clericum non fuisse irregularem meritò censet Laym. *cit. n.* 2. cùm fuerit causa valde remota, & accidentalis ad mortem. Et dato, constet de hac definitione: unde tibi constat, Clericum illum legentem non fuisse Ministrum Principis in omnibus obsequiis, etiam criminalibus expediendis, scribendis, legendis &c. & tunc sine dubio contra SS. Canones; ideóque meritò secutâ morte irregularis pronuntiatus.

76 Stet ergò hæc Regula, & Sententia verè probabilis, & tuta, tum authoritate tantorum DD. tum ratione data: tum etiam, quia innumeros scrupulos à Fidelium conscientiis removet, quos quidem scrupulos à sanctissimis Ecclesiæ piæ Matris legibus foveri credendum non est, ait Tamb. *cit. n.* 14. ibidémque *n.* 16. addens rationem convenientiæ: cùm Ecclesia, seu Legislator Pontifex solos ministros justitiæ subjiciat dictæ irregularitati, non verò alios: quia nimirùm cooperatio ex officio minus videtur habere lenitatis; nam minister justitiæ ex officio obligatus velut ex habitu operatur, sempérque paratus est ad illas deformitates patrandas: undè etiam cùm semel patravit, quia tamen patravit ex habitu, minùs videtur habere lenitatis, ideóque meritò eum ab Altari removendum esse censuit sacer Legislator: alius verò non ex officio, & sine peccato cooperans, uno fortè actu, quia non cooperatur ex habitu, eum non ita esse alienum à CHRISTI lenitate, adeóque nec irregularem meritò censere potuit Legislator.

77 Dico autem semper, *sine peccato cooperans:* nam si cum peccato, v. g. ex odio mortali, ac vindicta in reum ita cooperentur ad mortem ejus infligendam, vel accelerandam, cùm ipsi non sint ministri justitiæ, omnino contrahent irregularitatem ex delicto, & ex defectu lenitatis, uti cum *Turriano* suadet Tamb. *cit. n.* 19.

Hâc ergò Regulâ positâ, vides clarè vel absque 78 scrupulo liberari ab irregularitate omnes casus positos N. III. *præced.* & supra §. III. & IV. Omnes enim illi agunt non ut ministri justitiæ. Et insuper corollariè

Resolves. Non incurrere irregularitatem eum, 79 qui I. privatim, & non juridicè monet, rogat, urget Judicem, ut justè occidat aliquem nocentem, aut privatim extra judicium instigat procuratores causæ, vel cognatos læsi, ut petant fieri justitiam, etiam pœnam sanguinis justè infligendam lædenti. Ita contra *Bonacin. & alios*, cum aliis docet *Verricellus* apud Tamb. *cit. n.* 23. II. Qui privatus 80 ex simplicitate, vel etiam zelo justitiæ, juvaret carnificem in aliquo ad mortem infligendam, vel accelerandam, v. g. instrumenta, ligna apportare, rogum exstruere &c. III. Qui rogaret Judicem, vel 81 carnificem, ut aliquid applicet, quo citiùs reus moriatur ex misericordia, v. g. ut opponat pulverem sulphureum pectori rei vivi comburendi. Item qui dat ex simili motione consilium ad mortem breviorem capiendam, ne diutiùs reus angatur: & his similia. Idem ibidem *n.* 20. & 24. IV. Medicus, 82 vel chirurgus, si juxta artem suam curet, vel membrum secet, ac proinde præter intentionem eveniat mors, tunc non erit irregularis: Quia irregularitas hæc lata est pro ministris justitiæ, non pro Medicis. Quòd si tamen culpabiliter ex incuria vel negligentia crassa mortes causent, certum est fieri irregulares ex delicto homicidii, saltem indirectè voluntarii, de quo suo loco. Idem dicendum de infirmariis, seu ministrantibus infirmis, si enim eos vertant de latera ad latus, transferant de lecto ad lectum, erigant ad capiendum cibum &c. si mors inde sequatur præter intentionem, & adhibitâ debitâ cautelâ, non erunt irregulares: nam hi omnes non sunt ministri justitiæ. Sed de his plura, cùm de homicidio casuali. Plures casus particulares pulchros, sed rarissimos ex *Navarro*, *Diana*, & aliis congerit Tamb. *ibidem à n.* 28. quos videre potes, nam exscribere prolixum foret.

SECTIO II.

De Homicidio in Bello justo &c.

SUMMARIUM.

83. *Bellum quid & quotuplex.*
84. Usque ad n. 88. *Bellum offensivum ex natura sua licitum est, si fiat* I. authoritate publica & legitima II. Causâ justâ. III. Intentione rectâ, & IV. modô debitô.
88. Usque ad n. 91. *Authoritas publica & legitima indicendi bellum penes quos resideat?*
91. *Qualiter, quomodo, & quando prohibitum sit Clericis propria manu pugnare?* Usque ad n. 96.
96. *Quando, & quæ sit causa justa indicendi bellum.* Usque ad n. 99.
99. *Quænam sit recta & justa intentio suscipiendi bellum?*
100. *Quid agendum, quando causa belli utrinque est probabilis, vel dubia?* Usque ad n. 103.

103. Vsque ad n. 107. *resolvitur pro & contra, an in bello dubio licitè militare possint extranei, & liberi?*

107. *In bello patenter injusto nullus militare potest.*

108. *Sicut etiam nulli Catholico militare licet sub Principe, vel Republica infideli, quando prævidetur inde secutura ruina, vel damnum grave Ecclesiæ &c.*

109. Debitus modus *exequendi bellum requirit,* I. præviam indictionem, *seu*

110. *Ut pars læsa petitâ priùs, & non nisi negatâ satisfactione bellum indicat, & inferat. Et*

111. *Si, conflictu etiam aliquo commisso, pars nocens satisfactionem offerat, à bello cessandum est.*

112. *Quæ in prosecutione belli à Duce, & militibus licitè fieri possint?*

114. II. *Requirit debitus modus* moderatam & justam pœnam nocentium; *ubi: quâ 1. quos liceat occidere 2.*

115. *Omnia ferro & igne vastare. 3.*

116. *Spoliare & 4.*

117. *Capere & in servitutem redigere?*

120. III. *Requirit* debitus modus *etiam* indemnitatem innocentium; *quæ quibus debeatur, seu quibus in bello parcendum, ut innocentibus?* Vsque ad n. 124.

124. *Quando & qualiter in bellando peccent Principes, vel Magistratus?*

125. *Quando & qualiter peccent belli Duces, & alii Belli Officiales?*

126. *Ad quid sub mortali obligentur milites?*

83 BEllum dicitur pugna multitudinis contra multitudinem extraneam, quo differt 1. à seditione, quæ est pugna multitudinis contra multitudinem ejusdem Communitatis: & 2. à rixa, quæ est pugna paucorum contra paucos: & 3. à duello quod est pugna singularis unius contra unum. Duplex est bellum, *defensivum* & *offensivum.* Bellum defensivum est, quo vis per injuriam illata vi repellitur. Et hoc semper cuivis quavis authoritate, publica ac privata licitum esse, certum est omni jure; imò ex visceribus ipsius juris naturalis, quo licet vim vi repellere, & se, suáque tueri. Quoad authoritatem tamen hoc discrimen est: quòd authoritas publica in bello defensivo non teneatur ad moderamen inculpatæ tutelæ sistendo in sola defensione, sed ulteriùs offensivè justè procedit ad vindictam injuriæ illatæ: secùs est de bellantibus defensivè authoritate privata, ut mox infrà patebit. Bellum offensivum est, quo vis infertur injuriæ vindicandæ gratiâ, res vastissimæ tractationis, quantùm tamen Confessario opus, vel utile est, sub compendio sit.

ASSERTIO II.

84 BEllum offensivum ex natura sua licitum est, si adsint debitæ conditiones; hæ potissimùm sunt quatuor. *Authoritas publica, & legitima: Causa justa: Intentio recta: modus exequendi debitus,* scilicet *cum prævia indictione, moderata pœna nocentium, indemnitate innocentium.* Veritas hæc est omnium, saltem Catholicorum.

85 Et sumitur inprimis ex ipso jure, & lege naturali, quæ exigit, non tantùm omnem injuriam injustè illatam propulsare, dum infertur, sed etiam vindicare, & amovere, postquam illata est; atque impedire, ne inferatur deinceps, ad pacem, securitatémque Reipublicæ tuendam, & conservandam: finis enim omnis belli justi est pax, & securitas, cui tanquam bono communi maximo, meritò postponendum est incommodum privatum cædis, & vastationis hostium. Desumitur 2. ex innumeris locis S. Scripturæ, quibus ipsius DEI jussu, consilio, & auxilio semper miraculosè bella offensiva gesta constat. Et latè, ac optimè probat D. August. *lib. 22. contra Faustum Manichæum c. 74.* inter alia dicens: *Adversùs violentiam resistentium sive Deo, sive aliquo legitimo imperio jubente, gerenda ipsa bella suscipiuntur à bonis, cùm in eo humanarum rerum ordine inveniuntur, ubi eos vel jubere tale aliquid, vel in talibus obedire justè ordo ipse constringit.* Demonstrat. autem 1. ex monitis Joannis Baptist. ad milites Lucæ 3. *Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis: & contenti estote stipendiis vestris.* Non autem dixit, ut notat S. August. suprà. *Arma abjicite, militiam istam deserite, neminem percutite vulneratè, prosternite: sed quia sciebat, eos cùm hæc militando facerent, non esse homicidas, sed ministros Legis, & non ultores injuriarum suarum, sed salutis publicæ defensores: Respondit eis, neminem concusseritis &c.* 2. Ex responsione CHRISTI Matth. 22. *Reddite, quæ sunt Cæsaris Cæsari &c. Ad hoc enim tributa præstantur, ut propter bella necessaria militi stipendium præbeatur.* 3. Ex laude à CHRISTO data Centurioni Matth. 28. *Cujus fidem laudavit, non illius militiæ desertionem imperavit.* 4. Addit exemplum alterius Centurionis *Actorum* 10. ob bona opera commendati nec jussi militiam deserere. *Hæc Augustinus.*

Damnandus ergò error est inprimis Manichæo- 86
rum, qui omne prorsus bellum illicitum esse dixerunt, *Teste D. Augustino loco cit.* Deinde *Joannis Wiclephi, & Oecalampadii,* qui admiserunt bellum justum in veter. Testamento: at in novo Testamento nullum bellum justum admiserunt, his fundamentis. (1.) Isaias 2. Vaticinans de nova Ecclesia, & Lege CHRISTI, ait: *Conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: Non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium.* (2.) Matth. 16. *Omnes, qui acceperint gladium, gladio peribunt.* (3.) *Matth. 5.* præcipit CHRISTUS de non resistendo percutientibus. Sed facilè

Respondetur: ad primum: Isaiam loqui de tem- 87
pore adventûs Messiæ, quo fuit pax universalis, & diuturna in toto mundo, ita ut gentes ultra, id est, ad longum tempus, non exercerentur ad prælium, ut exponit D. Hieronymus *ibid. Ad secundum:* Prohiberi solùm occasionem, vel pugnam propriâ authoritate privata factam, quali Petrum volebat percutere. *Ad tertium:* Ibi non esse præceptum, sed consilium perfectionis de non resistendo percutienti &c. suppositâ ergo veritate Catholicâ, conditiones belli justi breviter explicandæ sunt.

§. I.

Prima conditio: *Authoritas publica, ac legitima.*

I. AUthoritas publica, & legitima indicendi, & 88
gerendi bellum offensivum, est penes summos tantum Principes, & Respublicas indepen-
den-

dentes, quæ superiorem in terris nullum agnoscunt, ut sunt Imperator, Reges, & Principes absoluti, Respublica Veneta, Genuensis & modò Hollandica. *Omnes* cum D. Thoma 2. 2. *q.* 40, *art.* 1. Et docet D. August. *supra cit. c.* 75. relatus in Jure Canonico. 23. q. 1. Can. *Ordo ille naturalis mortalium paci accomodatus hoc poscit, ut suscipiendi belli authoritas, atque consilium penes Principem sit &c.* Et ratio est: quia bellum offensivum est casus quidam extremus, & supremus justitiæ vindicativæ, ac proinde ad solum supremum Judicem ab alio independentem pertinere debet. Deinde oportet Magistratum, vel Rempublicam quamlibet ita comparatam esse, ut sibi sufficiat ad publicam pacem, & quietem conservandam; quod haberi nequit, nisi externorum injurias, & infestationes vindicare, ac bello prosequi liceat, idque propria authoritate, cùm superiorem Judicem, qui eis justitiam vindicativam administret, in politicis non agnoscant.

89 II. Alii ergo non supremi, sed dependentes Principes, & Reipublicæ, scilicet superiorem aliquem in temporalibus, seu politicis agnoscentes, ut Duces, Principes, & Civitates imperii, etsi habeant jus naturale gerendi bellum defensivum. ut scilicet durante necessitate, ac periculo, vim injustè illatam, ac invasorem iniquum bello repellere possint, non exspectatâ sententiâ Superioris, Imperatoris v. g. non tamen habent jus indicendi, vel inferendi bellum offensivum, sed cessante periculo, & necessitate ab altera parte, mox & ipsi cessare debent, & injuriæ vindicandæ judicium, sententiam, & executionem, vel executionis potestatem à supremo Principe vel Magistratu petere, & exspectare: sive deinde injuria prætensa illata sit à subditis illius supremi Principis, sive ab externis: idque tam jure divino naturali, quo ad supremum Principem spectat subditorum curam gerere, quàm humano civili. *L. Hostes ff. de captivis, & post liminio reversis.* Et in *L. Hostes de verb. signif.* prædones, atque latrunculi apellantur, qui in Imperio, sine consensu Imperatoris, & authoritate bellum offensivum suscipiunt. Interim rectè monet *Victoria*, cum Laym. *lib.* 2. *tract.* 3. *cap.* 12. *num.* 4. Si supremus Princeps, vel Magistratus negligat, vel non audeat injurias illatas vindicare; quod in tali casu necessitas licentiam tribuat subditis bellum inferendi hostibus eosque pro meritis puniendi, ne improbitas impunita majores animos faciat.

90 Porrò authoritate ejusmodi publica, & justa de causa declarato, & indicto bello, & ipse Princeps bellaturus, sicut quosvis idoneos subditos ad militiam cogere, & quosvis extraneos vel in subsidium invocare, vel stipendio conducere jure potest; ita econtra quivis extraneus, aut sponte in bellum, vel auxilium venire, aut stipendium mereri, omnis liber Laicus militare licitè potest. *Omnes.* Quia bellum justum est bonum opus: licet autem cuilibet bono operi cooperari, si aliunde non impediatur; utpote vel proprii superioris justo imperio, vel lege aliqua, ut Clerici. Unde notanter dixi: *Omnis liber Laicus.*

Clerici bellantes.

III. Omnibus Clericis, jure saltem Ecclesiastico, prohibitum est propria manu pugnare extra casum urgentis necessitatis. Constat ex Jure Canon. variis locis. *c. Clericum c. de his Clericis c. eos., qui* 20. *quæst.* 3. *cap. quicunque Clericus cap. Clerici. cap. Quicunque ex Clero.* 23. *q.* 8. per tot. Ratio est: quia tum indecens est, quòd ij, qui se spirituali militiæ tradiderunt, arma, vel negotia sæcularia tractent. Tum etiam, quia ordines Clericorum ordinantur ad ministerium Altaris, in quo repræsentatur Passio, & Mors Christi; quare non convenit Clericos alienum sanguinem fundere, quin potiùs paratos esse ad suum pro Christo sanguinem fundendum: quæ etiam est causa irregularitatis incurrendæ ex defectu lenitatis; quàm Laici pugnantes sine peccato; Clerici verò cum peccato contra Præceptum Ecclesiæ incurrunt, ut in fine annotabo.

Dixi autem notanter 1. *Jure saltem Ecclesiastico prohibitum*; Jure enim divino non est eis prohibitum, juxta communem DD. & in veteri testamento constat *Exod.* 32. Ubi Levitæ laudantur à Moyse, quòd contra Idololatrias pugnârint. Etiam in novo Testamento Papa dispensare potest cum Clericis, eisque facultatem concedere manu propria pugnandi in bello justo; qua facultate concessa etiã omne irregularitatis incurrendæ periculum amovere præsumitur, teste Sylvestro, *verbo homicidium* 3. *q.* 6. alii communiter. 92

Dixi 2. *Propria manu pugnare*: nam *imprimis* Clerici, etiam Regulares de consensu expresso, vel rationabiliter præsumpto Prælatorum suorum absque peccato, & irregularitatis periculo, licitè bellis intersunt, ut pugnantibus spirituali auxilio, vel consilio adsint in bello justo. *Omnes* cum S. Thoma *cit. ar.* 2. Insuper licitum est eis milites hortari ad pugnandum fortiter pro Patriâ justitiâ, Religione; dummodo non dicant, *occide, macta*, ut monet Navar. *cap.* 27. *num.* 215. cum Molina *cit. disp.* 108. §. *his non obstantibus.* Quin imo etiam generaliter adhortari ad invadendum, occidendum hostes posse, modò in particulari neminem occidi suadeant, docent *Henriquez*, *Avila*, & alii apud Laym. *cit. cap.* 12. *num.* 19. §. *Quin imò.* Tandem Clerici jurisdictionem temporalem habentes, ut Episcopi Germaniæ cum legitima authoritate possunt hosti bellum indicere, exercitum conscribere, Duces belli præficere, arma ad pugnandum militibus distribuere &c. ut constat. *ex cap. Episcopus, ne Clerici vel Monachi &c. in* 6. Ipsi tamen actuales Duces exercitus esse non possunt, sine Pontificis dispensatione, aut extra casum urgentis necessitatis, *c. sententiam, extra eod. tit.* uti notabat *Abbas*, & alii. 93

Dixi 3. *Extra casum urgentis necessitatis*: In omni enim bello necessario defensivo, & certis casibus necessariis, ipsum jus naturale permittit Clericis etiam manu propria pugnare, quos casus enumerant Mol. *cit.* §. *sunt verò aliqui*, alii, & *Laym.* ex iis loco cit. 1. Si id necessarium sit ad defensionem propriæ vitæ. 2. Si necessarium sit ad de- 94

fensionem proximi innocentis, præsertim qui Reipublicæ valde utilis, aut necessarius sit 3. Si necessarium sit ad defensionem Patriæ, aut Civitatis contra injustos invasores. *Arg. cap. 2. de immunit. Eccles.* 4. Si necessarium sit ad consequendam justam victoriam, ex qua salus Ecclesiæ, vel Reipublicæ Christianæ multùm dependet, qualis tamen necessitas in bello offensivo rarò occurrit, cùm plerumque milites laici adhiberi possint. Neque in dictis casibus necessitatis Clerici bellantes, vel occidentes, irregularitatem incurrunt, ut patet.

95 IV. Denique eâ prohibitione Ecclesiastica non bellandi comprehenduntur solùm Clerici in Sacris seu in majoribus ordinibus constituti. Clerici autem in minoribus, si beneficium non habent residentiam postulans, & aliàs suo officio satisfaciunt, etiam extra necessitatem manu propria pugnantes, etsi irregularitatem ex defectu lenitatis incurrant; eos à peccato tamen, saltem mortali, meritò excusant cum aliis Laym. *cit. n.* 19. §. *Ex his quatuor*, & Diana *p. 6. tract. 4. resolut.* 33. Addentes tamen, si tales pugnando irregularitatem incurrant, tenere postea beneficium fortè habitum resignare, aut dispensationem impetrare. Cæterùm in multis Germaniæ Diœcesibus consuetudo jam obtinuit, ut Clerici non Capitulares interim dimittantur quò quò lubet, etiam ad bellum, pro experimento virtutis.

§. II.

Secunda Conditio. *Causa justa.*

96 Causa justa belli offensivi indicendi, atque inferendi unica & universalis est, accepta injuria, seu jus aliquod injustè ablatum, ut pulchrè docet D. Augustin. 22. super Josue q. 10. relatus c. Dominus 23. q. 2. *Justa bella definiri solent, quæ ulciscuntur injurias, si gens, vel civitas plectenda est, quæ vel vindicare neglexerit, quod à suis improbè factum est; vel reddere, quod per injuriam ablatum est &c.* Ratio est: quia cùm Princeps, vel Respublica injurians superiorem non habeat Judicem, à quo ad injuriæ satisfactionem vel damni illati compensationem compellenda sit, ideò alius Princeps, vel Respublica, quæ, vel cujus subditi injuriam passi sunt, naturali, ac gentium jure vindicandæ injuriæ facultatem consequuntur. Quòd si verò non ipse Princeps, vel Respublica aliqua authoritate publica, sed ejus subditi, vel Vasalli privata authoritate injuriam intulerunt, tunc alius Princeps, vel Respublica injuriam passa, prius alium Principem, vel Rempublicam admonere tenetur, ut subditos suos puniat, atque ad damni compensationem compellat: quod si facere negligant, tunc contra ipsos quoque tanquam injuriæ participes, æque ac contra subditos injuriantes, pars læsa bellum inferendi authoritatem, & justam causam habet, omnium consensu.

97 Cæterum in particulari causas justas belli inferendi præcipuas accipe breviculo compendio, saltem curiositatis gratiâ. Ut subditi, vel Vasalli rebelles ad debitam obedientiam redigantur. II. Ut recuperetur Provincia, vel Civitas ablata Principi, vel Reipublicæ jure debita, quam recuperari bono communi multùm interfit. III. Ad vindicandam gravem contumeliam Principi, vel Reipublicæ illatam, exemplo David. 2. *Reg.* 10. IV. Ad ultionem sumendam, de Rege, Principe, gente, qui hosti injusto auxilium præbuère 2. *Reg.* 8. V. Ad vindicandos eos, qui injustè prohibent, ne nocentes puniantur, exemplo Judicum 10. de bello Israelitarum contra Tribum Benjamin ob injuriam vindicandam, illatam uxori Levitæ. VI. Ad plectendos eos, qui cum Principe vel Republica initum fœdus violârunt non sine gravi illius damno injuriâ, vel dedecore, exemplo 4. *Reg.* VII. Ut impetrentur ea, quæ jure gentium permissa sunt, & per injuriam denegantur v. g. transitus sine mora, & impedimento per unam Regionem in aliam. *cap. ult.* 23. *q.* 2. Quo sensu Cæsar dixit: *arma tenenti omnia dat, qui justa negat*: quòd si tamen militi armato negatur transitus præcisè ob periculum damnorum, quæ semper timeri possunt, & non in præjudicium militis, non esse causam justam belli inferendi, docent DD. apud Dianam tract. 4. *resolut.* 5. *p.* 6. VII. Ut sociis auxilium, imò & confœderatis, justum feratur *Genes.* 14. Qua ratione Romanis imperium valdè amplificatum testatur victoria *cit. n.* 17. IX. Contra Hæreticos, aut subditos secum alios trahentes, ideoque dissensiones in Provincia excitantes, aut etiam extraneos, qui subditos alterius Principis ad eandem deflexionem protrahere conantur: ut docet communis DD. Imò hæreticis ob solam hæresin bellum justè inferri, docet cum Reginaldo *Diana p. 6. tract. 4. resolut.* 19. X. Denique infidelibus, etsi ob solam infidelitatem bellum inferri non possit, etiam ex licentia Papæ, secundùm communem DD. licitè tamen infertur probabiliter 1. Ob ipsam idololatriam, id permittente jure naturali. *Dian. cit. resolut.* 16. citans *Sylvestrum*, & alios decem. 2. Ob barbariem, ineptam politiam, tunc enim coactio cedit ad eorum utilitatem. *Diana ibid. resolut.* 1. & 19. citans Lorcam. 3. Si apud eos sit usus carnium humanarum, immolatio innocentium, & similia, & si nullus auxilium imploraret, justè debellari posse, docet idem ibid. *cum Molin.* & aliis tribus. 4. Si prædicatores Fidei nolint admittere, persequantur, transitum ad alias Regiones, &c. negent. *Iidem.* Sed hæc tantùm probabiliter proponuntur.

Demum universaliter: oportet gravem, & magni 98
momenti esse causam, vel injuriam, ob quam publicum bellum instituere fas sit, in quo hominum, & innocentum cædes fiunt, regiones vastantur, & ipsamet Respublica belligerans, periculum adit; nam belli exitus incerti sunt. Quare Principes, eorumque Consiliarii sine justa, & gravi causa bellum decernentes, & gerentes mortali injuria non solùm alienam, sed etiam propriam Rempublicam afficiunt, quam & gravissimo periculo exponunt, & tributis, & exactionibus gravant.

§. III.

§. III.

Tertia conditio: *Recta intentio.*

99 RECta intentio bellum suscepturi debet esse amor justitiæ, justæ indemnitatis, ac communis boni, pacis, & securitatis: non odium, aut vindictæ privatæ cupiditas, libido dominandi. Nam omnis belli justi finis, & terminus debet esse pax, & indemnitatis communis Reipublicæ, ut inter alios optimè docet Pet. Navar. *lib. 2. c. 3. n. 268.* Et ante omnes optime D. August. lib. 2. contra Faustum c. 72. inter alia dicens: *Pacem debet habere voluntas, bellum necessitas, ut liberet Deus à necessitate, & conservet in pace. Esto ergò etiam bellando pacificus, ut eos, quos expugnas, ad pacis utilitatem vincendo perducas.* Ad rectam verò voluntatis intentionem bellandi ex parte intellectûs necessariò requiritur seria consultatio, & moraliter, saltem practicè certum judicium de justitia belli, tam ex parte Principis illius bellantis, quàm militum ac sociorum. Nam ante talem consultationem ac judicium bellum aggredi nulla recta intentione formali cohonestari potest, sed mortalis temeritas, & injustitia est: quin etiam habita, & subsistente vera, & justa causa, nunquam licitum, sed mortaliter illicitum est bellum aggredi, si res aliter discuti & disponi potest: bellare enim necessitatis, non voluntatis debet esse, ait D. Augustin. *epist. 117.* Nimirum ob ingentia damna bellum concomitantia, & subsequentia. Sed hic difficilis, & maximè practica exurgit quæstio.

Quid agendum in causa belli utrinque probabili, vel dubia?

100 R*Esolutio prima:* Quando ergò ex utraque parte sunt causæ, & rationes probabiles de jure, vel injuria: ut nimirum facta diligenti discussione, una quidem pars arbitretur certò, & liquidò sibi rem debitam esse, aut injuriam sibi illatam; altera autem pars contrarium sibi certò persuadeat, nihil scilicet juris adversario competere: tunc una pars necessariò errat: &, si error sit invincibilis, & neutra pars cedere velit, bellum ab utraque parte justè suscipietur. *Communis* DD. & praxis. Ratio est. Quia quilibet in praxi tutó sequitur opinionem sibi verè probabilem visam, ut suo loco dictum, præsertim cùm in his moralibus certitudo omnimoda difficulter haberi possit. Deinde etsi implicet bellum ex utraque parte inter bellantes esse justum simpliciter, per se scilicet, & materialiter quoad ipsam rem, & formaliter quoad opinionem, & conscientiam utrinque rectam; dicit enim una pars jus esse suum, altera dicit non esse, quæ simul vera esse simpliciter repugnat: potest tamen bellum ex utraque parte justum esse per accidens, & formaliter tantùm, nimirum quoad opiniones utrinque probabiles, & conscientiam saltem practicè veram, etsi ex altera parte speculativè necessariò erroneam, scilicet ex ignorantia, vel errore invincibili, & inculpabili putante esse jus suum: non item ex ignorantia vincibili, & culpabili, ut dictum suo loco.

Secunda: Quando, facta debita discussione, manet dubium speculativum juris, vel facti, v. g. de jure, vel proprietate alicujus Provinciæ, tunc melior est conditio possidentis bona fide: quia dubium superveniens non nocet bonæ fidei possessori: neque is cogi potest ad restituendum quidquam, nisi manifestum fiat, fuisse alienum: illa ergo pars, quæ rem dubiam hactenus bona fide possedit, bello justè impeti non potest: & si impetatur, justè se defendere, imò alterius etiam bello offensivo injuriam illatam vindicare potest, ut rectè ex communi docet Laym. *lib. 1. tract. 1. cap. 5. §. 4.* Quamvis quidam moderni oppositum defendant, & in praxi fieri videamus. Quodsi possessor dubitet quidem, tamen inclinans probabiliùs, quòd res alieni juris sit; altera autem pars absque pravo affectu certò judicet, rem ad se pertinere, tunc is possessor in conscientia obligatur, quantùm sine graviori incommodo fieri potest, ut saltem in transactionem, vel bonorum virorum arbitrium consentiat: sin verò detractet, bello justè impeti potest. *Ita Molina, Becanus, alii cum Laym cit.* Intellige, si ille possessor Superiorem non agnoscat: nam si habeat Superiorem, adhuc nihil tenetur restituere, quosque à Judice compellatur, nec justè bello impeti potest, nisi per superiorem Judicem compelli non possit. Denique si neutra pars rem actu, vel non bona fide possideat; tunc una alteram, etiam bello cogere potest, vel ad transactionem per utriusque partis arbitros constituendo, vel saltem ad divisionem in partes, juxta proportionem dubii juris majoris, vel minoris, quod cuique competere videtur. Vide *Mol. Laym. cit.* Excipe, nisi res dubia vacans sit sui juris, utpote Regnum; vel Provincia aliqua, tunc enim à neutra parte dubitante solùm de jure ipsius, bello impeti potest sine injuria, ut latiùs videre potes apud citt. 101

Tertia: Stante dubio practico de justitia, vel injustitia belli, nam scilicet hic & nunc bellum suscipere liceat, nec ne, peccant mortaliter omnes, & bellum decernentes, indicentes omnesque cum tali dubio practico cooperantes, & militantes: cùm se exponunt periculo gravissimorum peccatorum, & injustorum damnorum, ad quorum restitutionem etiam tenebuntur: nisi interim causam justam belli compererint, ac practicè se resolverint. *Omnes.* Verùm hic in praxi difficultas est gravissima, qualiter eo casu in tali bello speculativè dubio militantes practicè se resolvere, atque ita licitè militare possint? hoc certum est apud omnes, subditos, non tantùm cives, sed etiam milites conscriptitios, qui jam ante tale bellum excitatum sub tali Principe militabant, practicè se resolvendo, posse sententia Principis stare, & jussos bellare, etiam debere, quantumvis speculativè dubii sint de jure, vel justitia belli, vel ignari, dummodo certò non constet, causam esse injustam. Communis DD. cum Mol. *disp. 123.* & Laym. *lib. 2. tract. 3. cap. 12.* Et docet etiam perspicuè D. August. lib. 22. contra Faustum c. 75. dicens: *Vir justus, si fortè sub Rege homine etiam sacrilego militet, rectè potest illo jubente bellare, si quod sibi jubetur, vel* 102

non eſſe contra DEI præceptum certum eſt, vel utrum ſit, certum non eſt: ita ut fortaſſe reum Regem faciat iniquitas imperandi; innocentem autem militem oſtendat ordo ſerviendi. Ratio eſt: quia, ut dicit Gloſſa in cap. quid culpatis 23. q. 1. *in dubio quiſque debet obedire Principi, vel Superiori*, Quia tunc poſſeſſio juris ſtat ex parte ipſorum. Qua ratione etiam carnifex mercede conductus ad juſtitiam ex officio exequendam, latam à Judice, ſententiam juſtè exequitur, etſi de ejus juſtitia dubitet maximè: quandoquidem ad ipſum non ſpectet diſcutere.

103 *Quarta*: difficultas tota eſt de militibus liberis, & extraneis. Etiam hos in tali bello dubio licitè militare poſſe, concedunt graves Doctores. *Suarez*, *Pet. Navar.* aliiſque cit. Diana *p. 4. tract. 3. reſolut. 7.* & Tamb. *lib. 1. Decal. c. 3. §. 7. verb. Bellum.* Fundamentum eſt; quia in dubio eſt melior conditio poſſidentis: atqui talis miles eſt in poſſeſſione ſuæ libertatis volendi liberè ſervire in militia cuivis, dum non conſtat bellum eſſe injuſtum: ergò in bello dubio ſpeculativè liberè ſervire poteſt; depoſito ſemper dubio practico. Addit *Petrus Navar.* Quia in dubio non debeo damnare talem Principem peccati mortalis: ergo bellantem ſequi militando adjuvare poſſum. Sententia non improbabilis, & forte in praxi regulariter vera, ut mox iterum notabo.

104 Negat autem meritò communior ſententia *DD. Cajetanus Sylveſt. Vaſquez cum Sanch. Molina aliiſque citt.* Laym. *lib. 1. tract. 1. c. 5. n. 8.* Lugo diſp. 18. *de Juſtit. ſect.* 1. & probabiliorem cenſet ipſemet *Diana loco cit.* Fundamentum eſt: quia tales milites nulla cogente, & excuſante neceſſitate obediendi, omninò voluntariè ſe exponunt periculo graviſſimæ injuriæ inferendæ, adeoque mortaliter peccant. Quo patet diſparitas à ſubditis: quia ſubditi juſtitiam belli à Principe ſuſcepti examinare non tenentur, quamdiu probabilis ratio in contrarium non occurrit; ſed eo ipſo pro Principe præſumere poſſunt, & debent. At verò extranei, ſeu voluntarii milites inquirere debent de juſtitia belli, cui ſponte ſe dare volunt, & facta inquiſitione, ſaltem probabile judicium ferre, Principem, cui militaturi ſunt, bellum juſtum gerere.

105 Nec obſtat fundamentum oppoſitæ ſententiæ: eſt enim melior conditio poſſidentis ſuam libertatem in dubio, Sed excipe: niſi obſtet alia certa poſſeſſio; hic autem obſtat certa poſſeſſio partis adverſæ reſpectu vitæ, & bonorum ſuorum, quibus in dubio ſpoliari non poteſt. Denique ſicut ad damnandum talem Principem peccati mortalis eo caſu requiritur judicium, & præſumptio probabilis aliqua injuſtitiæ, ita etiam ad licite juvandum illum bellando, requiritur judicium, & præſumptio aliqua juſtitiæ ſeu illum jus agendi habere: negatur ergo conſequentia à pari. Atque hæc ſententia omnino vera eſt, per ſe loquendo, & ſimpliciter.

106 Prior autem ſententia etiam ſæpè, & fortè regulariter vera eſt per accidens, & præſumptivè. Nam ut rectè monet Tannerus *tom. 3. diſp. 2. dub. 3. aſſer. 3.* etſi cauſa belli ſpeculativè dubia ſit, interdum tamen præſumptionem eſſe probabilem, Principem cum Conſiliariis ſuis, re diligenter examinata bona fide, & probabili ratione, ac opinione bellum movere: etſi præſumptio talis ſit pro utraque parte bellantium, ut bona fide, & opinione practicè probabili ad bella procedant, non poſſunt damnari milites, ſi de juſtitia belli dubii, vel ignari pro libitu ſive huic, ſive illi parti pro ſtipendio militent. Illud autem apud omnes in confeſſo eſt, militem paratum quemcunque ſequi ad bellum ſeu juſtum, ſeu injuſtum, dummodò ſtipendium ſolvatur, verſari in ſtatu peſſimo peccati mortalis, ut niſi propoſitum mutet, à Confeſſario abſolvi nequeat. *Ratio eſt evidens.*

Deinde nullos milites ſive ſubditos, ſive externos ſcienter, & voluntariè poſſe militare in bello 107
patenter injuſto, nimis certum eſt apud omnes: cùm non liceat cooperari in malo cognito, & manifeſto. Interim tamen quamdiu ex bello ſine gravi incommodo, & periculo recedere nequeunt; aut à Principe ſubditi in bello manifeſtè injuſto coguntur bellare, excuſantur quidem à culpa & præſtare tenentur, quæ juſtè præſtari poſſunt: ut vigilias ſervare, ſtationem tenere, fodere &c. abſtinere autem debent, quantùm ſine periculo æquali poſſunt, ab omni injuſto damno ex injuſtitia belli proveniente, v. g. occiſione, incendio, ſpoliatione, explodendo in aëra, ita nimirum, ut ſolam partem defenſivam ſui Principis teneant, non offenſivam. Hîc conſulendo cauti ſint Confeſſarii. Sed vide ſupra dicta *c. 1. ſect. 3.* de cooperatione ad malum: & quæ rurſus notabo *ſect. ſeq. §. 1. in fin.*

Denique certum omnino eſt: ſicut nulli catholico Regi, vel Principi licet auxilio eſſe infidelibus, 108
vel hæreticis; aut infideles, vel hæreticos ſibi in auxilium belli vocare, & conducere, ita nulli militi Catholico licet bellare ſub infideli, vel hæretico Principe, aut Republica, ſi inde certò conſequatur, & in futurum conſecutura prævideatur, aut in communi ruina, vel grave damnum Eccleſiæ, veræ fidei, & Religionis: aut in particulari, certo ſubſit grave periculum ſubverſionis perſonæ in fide & moribus, aliorumque peccatorum. *Ratio clara eſt:* quia & omnis Princeps, & Magiſtratus catholicus tenetur, quantum poteſt, non cooperari directè, vel indirectè ad ruinam Eccleſiæ, vel veræ Fidei, ſed potius pro viribus impedire: neque enim ſunt facienda mala tam gravia, ut eveniant bona inania, quæ ſperantur; & nullus privatus poteſt ſe tantis, ſanè graviſſimis in tali bello occurrentibus, & nimis manifeſtis periculis ſpontè exponere. Nam teſte Eccl. c. 3. *Qui amat periculum, peribit in illo.* Nec valet profana excuſatio politicorum noſtri temporis, quòd Princeps, vel miles catholicus non intendat ea pericula, damna, & ruinam Eccleſiæ, vel veræ Fidei, morum &c. ſed ſolùm per accidens ſequantur ad ſuum intentum (v. g. propagandi imperium, amiſſa recuperandi &c.) ac proinde à ſtatu politico non attendi debere, ſed permitti poſſe. Quomodo enim intentio operis, & voluntas abſtrahi poteſt ab eo, quod intel-

intellectus prævidet certò, & infallibiliter eventurum ad tale opus? at sanè prævident ex sua cooperatione, vincentibus hæreticis, infallibiliter eventuram ruinam, & gravissima, heu! nimis nota damna Ecclesiæ; ergò cooperari non possunt ad talia bella, nisi è medio tollant omne voluntarium indirectum. Vide nostrum Marchant. *p.2. tract.6. tit. 3. q. 1. §. 3. dub. 4.* per totum.

§. IV.

Quarta Conditio: *Modus exequendi debitus.*

109 TRia requirit: *prævium indictionem: moderatam, & justam pœnam nocentium: ac indemnitatem possibilem innocentium.* Percurro singula breviter.

Prævia indictio, prosecutio.

110 PErspectâ etiam justâ causâ belli, eam pars læsa debet parti adversæ indicare, & proponere per nuntios, debitam satisfactionem, vel restitutionem petere, eáque præstitâ, pacem afferre: & non, nisi negata satisfactione, atque injuriâ confirmatâ, bellum indicere, & inferre, adeò ut bellum semper debeat esse ultimum remedium injuriæ vindicandæ, vel juris recuperandi, idque naturali, & gentium jure; cùm, ut ait *D. Augustinus supra*, bella debeant esse necessitatis, non voluntatis ob gravissima damna, quæ secum vehunt. Et ipse DEUS præcepit Deutr. 20. *Si quando accesseris ad expugnandam civitatem, offeres ei primùm pacem.* Et *Judic.* 20. Filii Israël miserunt ad filios Benjamin, ut traderent viros, qui erant in Gabaa ad satisfaciendum injuriæ, priusquam bellum inferrent. Nunquam ergo ullo casu potest inferri bellum alteri parti, si ea ante inchoatum bellum condignam satisfactionem offerat.

111 II. Etiam post inchoatum bellum, mutuam aggressionem, & conflictum, cum jam ceciderunt aliqui ex parte justè bellantis, si adversaria pars nocens condignam satisfactionem offerat, & præstare possit, tenetur justè bellans admittere, & à bello cessare, etiam ex justitia: idque saltem fieri potest, quando agitur de recuperatione juris, vel possessionis ablatæ, ut cum aliis notat Diana *p. 6. tract. 4. resolut.* 8. At verò quando agitur de vindicanda injuria illata, ferè impossibile est offerri satisfactionem condignam: nam eo ipso, quo pars nocens justum bellum gerenti se injustè armis opposuit, deberet totus exercitus ad necem tradi ad condignam satisfactionem, in quod nunquam consentient: ideò negant DD. plerique apud *Laym. Molin. Dian. cit.* bello actualiter cepto Principem justè pugnantem obligari ex justitia, ut oblatam satisfactionem acceptet, & bello abstineat: pacémque faciat. Ex Charitate tamen plerumque tenebitur acceptare oblatam satisfactionem, quam moraliter præstare possunt, & debent: ut nimirum injustè ablata restituant, æstimationem periculi, & injuriæ, ac expensas belli refundant, authores etiam injuriæ, ac specialiter morte dignos tradant &c. *juxta communem DD. apud cit.*

112 III. *Quoad prosecutionem belli:* Imprimis authoritate Ducis belli, licet ei omnia facere, quæ ad debitum finem justi belli, utpote ad consequendam justam victoriam, recuperationem rei injustè ablatæ, ad vindicandam justè injuriam &c. necessaria, & utilia sunt; atque ex mandato, & expressa, vel tacita voluntate Principis, vel Ducis belli, omnes in tali bello justo bellantes licitè procedunt ad cædes, vastationes, spoliationes, &c. adversæ partis, *Omnes.* Cùm omnes milites sint, velut executores justæ sententiæ, & vindictæ à supremo Domino, vel Republica, vel Principe in hostes decretæ. Hinc omnis potestas, quam miles in hostes exercet, à supremo Duce per subordinatos belli ductores, in milites derivari debet: quâ datâ, licitè procedunt, & non datâ, vel prohibitâ, peccant damna hosti inferendo, atque ad restitutionem tenebuntur, si Princeps ideò prohibeat, quod hosti consultò parcere velit, ut bene notat Laym. *cit. n. 9.* Secus est, si belli Duces, vel Officiales majores prohibeant spoliationes militi gregario, non ut hosti parcatur, sed ut ipsi sibi spolia cumulent, ut modò moris est.

IV. Porrò ea omnia præstare in bello justo, non 113
tantùm palàm, & aperto marte, sed etiam clam per insidias, & stratagemata dissimulando, vel occultando consilia sua, per se licitum, & laudabile est. Omnes cum S. Thoma 2. 2. *q.* 40. *a.* 3. & docet D. August. *lib.9. in Josue q.* 10. *in c.* 8. ubi narratur stratagema Josuœ in insidiis contra civitatem Hai, dicens; *cùm justum quis bellum susceperit, utrum apertâ pugnâ, an insidiis vincat, nihil ad justitiam interest.* Ratio est: cùm enim in bello justo fas sit hostibus nocere in bonis vitæ, & fortunæ; fas etiam erit occultando ipsis consilia, efficere, ut decepti nocumentum incurrant; dummodò absit semper formale mendacium, & positiva simulatio falsitatis. Attamen ea mendacia, & simulationes falsæ, quæ passim in stratagematibus bellicis committuntur, & commendantur, quatenus præcisè applicantur ad justam invasionem hostis, etsi culpâ non careant (cùm omne mendacium sit intrinsecè malum) sunt tamen solùm mendacia officiosa adeóque levia, & venialia. At verò in promissionibus, & pactis initis cum hoste, aliquid falsum simulare, dicere, vel facere, aliquid in animo gerendo, esset mendacium injuriosum, ac perniciosum ex genere suo mortale, ideóque nunquam licitum, ut latè docet Becanus, alii cum Laym. *lib. 2. tract. 3. c. 12. n. 13.*

Moderata, & justa pœna nocentium.

I. IN particulari, in bello justo licet occidere ho- 114
stiles exercitus, omnes milites conscriptos, omnes, qui causa antecedens, concomitans, subsequens sunt; idque in, vel extra conflictum. In ipso conflictu, vel impugnatione licet occidere omnes contrabellantes, vel in armis existentes, cujuscunque conditionis, status, sexûs sint: etiam innocentes, & inermes, si aliter justa victoria obtineri nequeat: etiam post conflictum, & obtentâ victoriâ, licet captos vel deditos nocentes, qui scilicet culpabiliter antea pugnando mortem meruerunt, omnes interficere in rigore justitiæ, etiamsi ad discretionem

tionem se dedissent; nisi ante deditionem de salva vita pacti sint; tunc enim fides servanda, quantumvis nocentibus: æquitas tamen, & lex Charitatis clementiam postulat, ut multitudini parcatur, & captis, vel deditis saltem vita condonetur. Nullo autem modo tunc licet ampliùs occidere ullos innocentes; imò neque Clericos nocentes; cùm Princeps sæcularis non sit Judex Clericorum, adeóque nihil potest in eos extra actualem pugnam, ut cùm aliis docet Diana *p. 9. tract. 9. resolut. 9.* Imò neque obsides in bello datos, etiamsi hostes fidem non servent (nisi & ipsi aliàs nocentes sint) fas est occidere, ut contra *Fillucium* meliùs docent *Mol.* aliique cum Diana *p. 6. tract. 4. resolut. 20.* nam semper innocentes extra pugnam occidere simpliciter non licet.

115 II. Licet ferro, & igne vastare terras hostiles, oppida, agros, occupare hostium bona immobilia, bonísque suis spoliare quosvis nocentes, & etiam innocentes, cum sint pars Reipublicæ nocentis, de quo inferiùs; idque non solùm durante bello, cùm altera pars in injuria durat, sed etiam obtentâ victoriâ: servato tamen modo justitiæ vindicativæ, ut injuriæ quantitatem pœnæ non excedant; ut scilicet tantùm occupet, vel vastet justè bellans, quantùm requiritur ad recuperationem juris, & possessionis ablatæ ad retundendos sumptus belli, æstimatis etiam periculis, laboribus &c. Et insuper aliquid proportionatum pro pœna, vel vindicta injuriæ, quæ omnia simul coúsque interdum excrescere possunt, ut si bellum justè, & licitè ceptum hostibus resistentibus, & satisfacere recusantibus diu continuetur, quamvis non adeò gravi injuria cæperit, liceat totam hóstium Provinciam vastare, vel occupare. Adeóque, si Galli v. g. jussu Regis sui unum pagum in Hispania incendissent, & satisfacere recusarent, non ideò liceret Hispanis totam Galliam occupare, vel vastare, sed quatenus æstimatis prædictis justitia, & æquitas permittit. *Victoria,* alii cum Laym *cit. n. 9. in fine.*

116 III. Licet non tantùm nocentes repertos bonis suis propriis spoliare, sed etiam quandoque bonis mobilibus, quæ ipsi ab aliis, etiam amicis abstulerunt: hæc enim jure cæsareo capientium fiunt, si tamen jam sint ad loca tuta deportata, vel per viginti quatuor hòras (moderna praxi vix sex horas) possessa. Insuper si culpæ, & injuriæ quantitas exigit, licet totam urbem deprædandam militi tradere: communis doctrina, & praxis. Victoria *de jure belli, n. 92.* Molin. *disp. 121.* Laym. *cit. num. 13.* Diana *ibid. Resolut. 27.* Qui rectè addunt, gravissimè obligari tunc belli Ducem impedire gravissima scelera, & mala cum tali direptione plerumque conjuncta, utpote cædem, & tormenta innocentium; Virginum, & Matronarum stuprationes, templorum spoliationes &c. & cùm ordinariè talia vix prohiberi possint, peccare graviter Duces, saltem per accidens ejusmodi direptiones absque justa causa permittentes: justæ autem causæ esse possunt, enormis nimis injuria, maximè rebellionis, pertinacia nimia hostium sic penitùs frangenda, ad militum fractos diuturno bello animos excitandos.

IV. Licet jure gentium captivos etiam in servitutem redigere, & etiamnum valet apud infideles: apud Christianos tamen respectu Christianorum diuturna consuetudine, vim legis obtinente, jus illud exolevit, ut bello capti non fiant servi, vel mancipia, sed pretio redimantur, vel si ita meriti, occidantur. 117

Cæterùm captivi in bello etiam justo ex parte capientium, si scandalum, & specialis permanendi promissio absit, licitè possunt fugere ad suos; uti contra D. Antoninum, Navar. Molin. & alios docet comunior sententia DD. apud Laym. *cit.* Diana *p. 6. tract. 4. resolut. 14.* Nam jure gentium introductum videtur, ut capti justè ab hostibus, si fugiendo ad suos pervenerint, libertatem consequantur: hoc est, jus Postliminii. *L. in bello ff. de captivis.* 118

Nec obstat, quòd tales fugitivi ex fuga, priusquam ad suos perveniant, retracti puniri soleant; nam etiam damnati ad mortem fugientes, & deprehensi graviter puniuntur: licèt secundùm probabilissimam DD. sententiam, nihil peccârint, uti dicemus *cap. seq.* At verò capti in bello injusto ex parte capientium v. g. apud Turcas, Hæreticos, non tantùm licitè fugere possunt, seclusa speciali permanendi promissione juramento firmata; sed etiam in compensationem injuriæ, damni, & vexationis illatæ, aut in mercedem servitiorum plerumq; durissimorum præstitorum, ex illorum bonis, quantum æquitas compensationis postulat, & permittit, propria authoritate auferre possunt *Molina cum Laym. cit.* Quia cùm nemo debitam justitiam administraturus adest, potest quilibet per se ipsum clam, vel palàm accipere, quæ sibi jure, & liquidò debentur. 119

Indemnitas Innocentium.

TAles censentur jure naturali quidem infantes etiam infidelium, Turcarum, hæreticorum &c. impuberes ad bella inepti, fœminæ, rustici, & simplices plebei ad bellum, vel belli causas nihil cooperantes, peregrini, mercatores, extranei; jure humano positivo utroque, Ecclesiastici, Clerici, Religiosi, *c. Innovamus de pace.* Tales omnes secundùm juris præsumptionem censentur innocentes, donec contrarium de illis ostendatur, vel nocentes esse constet. Et hinc 120

II. Innocentes per se, ac ex intentione occidere in bello nunquam licitum est, id prohibente ipso jure naturali, quo potestas gladii tradita est Magistratui adversùs eos, qui malè agunt, non contra innocentes; per accidens tamen, communi bono ita urgente, quandoque licitum fieri potest, ut *Sect. præced. §. 4. sub fine* exemplificatum habes. 121

III. Etiam innocentes, qui non sunt pars Reipublicæ hostilis nocentis, quales sunt peregrini, Clerici, Religiosi, per se bonis suis spoliare nunquam licet, sed solùm per accidens, si nimirùm alia ratione hujus justi belli, scilicet victoria, & pax obtineri non possit. Qua ratione fas est talibus innocentibus auferre naves, arma, comeatum, pecunias, equos, devastare agros, si probabilis timor sit, quòd injusti hostes iis ad resistendum usuri sint. 122

Transa-

Transacto tamen bello, nisi ea bona fide per ipsum usum justi belli absumpta sint, omni jure ablata illa restitui debent innocentibus istis, scilicet Ecclesiasticis, peregrinisque. Jura sunt certissima, sed praxis inaudita. Innocentes autem, qui & quatenus sunt partes Reipublicæ hostiles nocentis, contra quam justum bellum geritur, etiam per se spoliare bonis suis nunquam restituendis fas est, cùm enim tota Respublica delinquit, utpote major, vel potior pars, quæ alioquin ad decernendum aliquid Communitati sufficeret, fas erit per se, atque ex intentione omnia ejus membra punire in bonis fortunæ, v. g. bonorum spoliatione, imposito generaliter tributo, ac ductis in captivitatem etiam mulieribus, infantibus &c. Idque maximè, si delictum valdè enorme sit, ut proditio, rebellio, defectio à Fide, propter ejusmodi delicta à parentibus commissa, cùm etiam filii puniri soleant, multò magis puniri poterunt similis nocentis Commuoitatis membra etiam innocentia, bonorum, vel libertatis spoliatione. Insuper quòd si solus ipse princeps aliquid delinquit, vel injuriam intulit, adhuc justè contra illum bellans, licitè, & sine peccato ejus scienter innocentes subditos affligit, spoliatione bonorum, vastatione agrorum &c. quantùm opus est ad justam victoriã, & vindictam obtinendam: quia scilicet tali modo vires partis adversæ diminuendæ sunt, aut quia alio modo justa vindicta sumi, & debita satisfactio obtineri non potestà Principe nocente, in cujus odium affliguntur subditi. Attamen in tali casu Princeps ille nocens, qui causam damni inferendi subditis dedit, ipsis ad omnium compensationem in conscientia obligatur omni jure. Sed quando præstabit?

123 IV. Belli quædam species sunt repressalia, quibus Princeps, vel Respublica militibus, vel subditis suis damnum injustum passis potestatem facit invadendi terram nocentium, & vastandi, vel occupandi bona eorum, etiam innocentium, donec justa compensatio fiat. Et licita sunt hæc repressalia iisdem conditionibus, sicut ipsum bellum: 1. Ut nimirum fiant authoritate publica Principis, vel Reipublicæ, cujus subditi damnum passi sunt. 2. Ut certo constet incolas alterius Provinciæ tale damnum intulisse. 3. Ut alter Princeps, vel Respublica de hoc moniti satisfacere culpabiliter recusent, vel negligant. 4. Ut non inferatur plus damni, quàm requiratur ad justam satisfactionem. *Ita Communis DD.* & singulariter Victoria *de jure belli n.* 41. dicens: si Galli fecerunt prædas in terra Hispanorum, & Rex Francorum nolit eos cogere ad restitutionem, cùm possit, possunt Hispani authoritate principis spoliare Mercatores Gallos, aut agricolas, quantumcunque innocentes, quia licèt fortè à principio Respublica, aut Princeps; Gallorum non fuerit in culpa; jam est in culpa, quia negligit vindicare Denique ne repressalia fiant in personas Ecclesiasticas, & bona eorum, gravissimè prohibitum est sub pœna excommunicationis ipso jure latæ in singulas personas, & interdicti in totam Communitatem id attentantem; nisi talem licentiam intra mensem à die concessionis revocet *c. de injuriis in* 6. Hæc summo compendio insinuâsse sufficiat, si curiosus es, latè videre potes *apud Molin. Victoriam, Lessium*, & alios passim.

COROLLARIUM,

Et reductio omnium peccatorum belligerantium contra justitiam, & speciatim Quintum præceptum.

I. Principes.

Peccant mortaliter, 1. Principes, vel Magistratus Superiorem agnoscentes absque legitima authoritate Superioris, etsi alioquin justa subsistente causa, atque etiam princeps supremus, & Magistratus superiorem non agnoscens, & absque justa causa bellum decernendo, indicendo, inferendo, omnésque Consiliarii inducentes, omnes socii adjuvantes, omnésque sub eo scienter, & voluntariè militantes, atqui obligantur ad restitutionem omnium damnorum tam propriæ, quàm alienæ Reipublicæ subditis illatorum. Constat ex dictis §. 1. II. Omnes Principes modum debitum exequendi bellum notabiliter excedentes, sive in punitione nocentium, sive in damnificatione innocentium, peccant mortaliter, & ad restitutionem tenentur, ex dictis §. 4. III. Mortaliter, & gravissimè peccant, si justa stipendia militibus non provideant culpabiliter; unde ii ad injustas rapinas, aliáve damna innocentibus inferenda inducuntur, imò compelluntur, ad quorum omnium damnorum restitutionem ipsi Principes, vel belli Duces obligantur in conscientia, *secundùm omnes.* Atverò necessitate compulsus ad bellum defensivum contra incursus hostium maximè infidelium, aliquando excusabitur Princeps vel Dux belli, si sumptibus omni studio quæsitis non sufficientibus, stipendia tardiùs, aut tenuiùs præbeantur: quo casu tam ipsos milites, quàm incolas Provinciæ boni communis causâ aliqua incommoda tolerare necesse est. Uti cum aliis notat Laym. *cit. c.* 12. *n.* 18. Diana *cit. resol.* 29. IV. Peccant mortaliter, si disciplinam militarem servare intermittant, milites ab injustis incensionibus, rapinis, prædis, stupris &c. propositis, inflictisque pœnis non coërceant: & inde obligationem restitutionis contrahunt, cùm ex justitia obligati sint ad ejusmodi damna impedienda, quatenùs tamen possunt: contingere enim potest, ut princeps, vel belli Dux disciplinam militarem servare, etsi maximè cupiat, non tamen possit: quia nimirum milites defectionem ad hostem, vel desertionem necessariã belli apertè cogitant, si supplicii severitate à prædis omnino prohibeantur: tunc enim ejusmodi minora mala permitti posse, & ab incolis æquanimiter ferri debere, ut graviora mala evitentur, rectè monet. *Laym. ibid.* 124

II. Duces subordinati, & alii Officiales belli.

Peccant mortaliter 1. Si nulla cogente necessitate, milites temerè exponant certæ internecioni: aut in locis palustribus, vel insalubribus, castra metentur cum periculo morbi, vel contagionis. II. Si pecunias accipientes pro militibus, saltem notabilem partem sibi arrogent; aut accipien- 125

tes pecunias pro majori militum numero, eum tamen non compleant, cum ingenti ſæpe Reipublicæ damno; aut dimiſſis veteranis exercitatis, in eorum locum novos inexpertos pro minori ſtipendio ſubſtituant: aut omnino ſubtracto, vel minori ſtipendio permittant milites à ruſticis, aliiſque in nocentibus, quæ ſibi neceſſaria ſunt, extorquere, unde occaſio etiam non neceſſariarum ſpoliationum, prædationum, vexationum. III. Si commeatum, vel victualia debitè non adminiſtrent, aut negligendo curam victualium advehendorum, & hujusmodi; aut præbendo in minori quantitate, quàm neceſſe, vel præſcriptum ſit; aut minori pretio, quàm ſcribatur, aut victualia corrupta miniſtrando, unde morbi, vel alia pericula, ſive ejusmodi faciant ex negligentia, ſive potiùs avaritiâ inde procurando lucrum ſuum. IV. Si, dum per Provinciam exercitum ducunt, à pagis, Civitatibus pecuniam accipiunt ad redimendas guardias, ut ſcilicet non ad ipſos, ſed ad alios plùs æquo gravando, divertatur: ſimiliter ſi à privatis dominis, vel domibus pecunias accipiant, nè eò milites imponant, unde alii incolæ plùs graventur, neceſſe eſt; aut econtra uni militi plura dant chirographa ad diverſas domos. Vide Mol. *tom.* 1. *tr.* 2. *diſputat.* 117. *Pet.* Navar. *lib.* 2. *c.* 3. *n.* 285. Diana *p.* 6. *tract.* 4. *Reſolut.* 28. Verè hìc noſtro tempore eſt univerſitas iniquitatis, atque in conſcientia veriſſima obligatio reſtitutionis omnium damnorum inde tam ipſis militibus, quàm incolis provenientium. Væ illis, & in æternum væ!

III. *Milites gregarii.*

126 OMnes milites ſtipendium merentes ex officio ſuo & juſtitia ſub mortali obligantur: I. Ut Ducibus, & Præfectis ſuis in omnibus licitis ad adminiſtrationem belli ſpectantibus obediant. II. Ut in pugna conſiſtant, nec, niſi palàm deſperatâ victoriâ, fugiant, aliiſque timorem incutiant. *L. omne delictum ff. de re militari*, ſtationem ſervent, arcem ſibi commiſſam defendant, etiam cum periculo certo vitæ, quamdiu ſpes defendendi ſupereſt: alioquin capite plectendi, *L.* 2. *ff. ad L. Juliam Majeſt.* III. Ut ſine Ducis conſenſu, vel licentia exercitum non deſerant: Quia tali pacto à belli Duce conducti cenſentur milites, ut illi quidem liberum ſit cùm voluerit, eos ſoluto ſtipendio dimittere: iis verò liberum non ſit, cùm voluerint, diſcedere: niſi negato injuſtè ſtipendio, ut gravem neceſſitatem pati cogerentur, tunc enim in foro conſcientiæ à peccato excuſantur ejusmodi fugitivi; at in foro externo puniuntur, & pro tali delicto capite plectuntur; ut decernitur in jure *L. cit. omne ff. de re milit.* IV. Milites ſtipendiis ſuis contenti eſſe debent juxta præceptum *Joann. Baptiſtæ*, *Lucæ* 3. Ideóque homines innocentes in terris non hoſtilibus ſpoliationibus, vel indebitis exactionibus non gravent. Et licèt etiam in ſolutione ſtipendii injuſtam diminutionem, vel dilationem patiantur, non ideo licebit incolas innocentes bonis ſuis ſpoliare: Quia bona aliena non ſunt oppignorata militibus pro ſtipendio, ait Cajetanus V. *Bellum propè finem.* Neque eos excuſat authoritas, vel diſſimulatio Ducis, niſi id fiat, aut neceſſitate urgente ad neceſſarium victum, & veſtitum, quæ deficiente ſtipendio, etiam ab innocentibus milites licitè auferunt cùm alimenta ſint juris naturalis, intra tamen exigentiam neceſſitatis (quo caſu Princeps, vel belli Dux, ſi injuſta detentione ſtipendiorum in cauſa fuit damnorum innocentium, in conſcientia obligatur ad compenſationem, quatenus moraliter poteſt, alioquin excuſabit impotentia:) *aut* in pœnam juſtè infligendam nocentibus, juxta ſupra dicta; *aut* conſuetudine ita obtinente, ut hoſpites militibus tectum, lectum, paleas &c. præbeant; tunc enim per accidens, & quaſi fortuitò evenit, ut una pars Provinciæ præ alia gravetur. Plura vide apud *cit.*

Hæc ſummo compendio de bello, omnia omni jure veriſſima, at defacto moderno tempore omnia perverſiſſima, ut meritò modernus aliquis Doctor moderna bella appellet mera latrocinia.

SUBSECTIO.
DE
Irregularitate ex bello juſto & injuſto.

SUMMARIUM.

128. *Irregularitatem non incurrunt militantes & occidentes in bello injuſto* defenſivo tantum.

129. *In bello verò juſto* offenſivo *eam incurrunt omnes propria manu pugnantes, occidentes, mutilantes, vel quomodovis* directè & proximè *ad occiſionem hominis cooperantes.*

130. *In bello autem injuſto incurrunt omnes quomodolibet cooperantes, ſecuta occiſione, vel mutilatione, etiã unius tantum hominis, licèt ipſimet nullum occidant, vel mutilent; cujusmodi etiam ſunt conducentes milites, cuſtodientes ſarcinas, afferentes commeatum, &c.*

131. *Clerici verò in omni bello, etiam juſto, ſanguinem fundentes irregularitatem incurrunt ex defectu lenitatis.*

RESOLUTIO.

IRregularitatem non incurrunt militantes, & occidentes in bello defenſivo tantùm: incurrunt autem ſolùm propria manu pugnantes, & ſanguinem fundentes in bello juſto offenſivo, & omnes militantes, & quomodolibet cooperantes, etiam propria manu non occidentes in bello injuſto, in quo fiunt homicidia. Communiſſima DD. ut patebit de ſingulis. 127

I. Non incurrunt militantes, & occidentes in bello juſto defenſivo tantùm. *Omnes.* Ratio eſt: Quia juſta defenſio eſt de jure naturæ: cui lex poſitiva Eccleſiæ inducta irregularitate præjudicare non debet, nec poteſt. Deinde ſi in rixa vel pugna privata ad defenſionem vitæ propriæ, vel proximi innocentis, aut bonorum temporalium &c. impunè, & ſine nota irregularitatis occiditur injuſtus invaſor, ut mox videbimus, quantò magis in bello juſto defenſivo publico ad defenſionem patriæ, Reipublicæ ac boni communis; cùm defenſio patriæ præferenda ſit ad conſervationem propriæ vitæ? ídque etiam in Clerico locum habere, mox dicam. Intelligendum tamen ſemper: Dummodò bellantes *in bello juſto defenſivo* non excedant limites neceſſariæ defenſionis, ſeu moderamen incul- 128

patæ

patæ tutelæ: alioquin si excedant, & etiam justè ad vindictam procedant, jam eatenus evadet bellum offensivum, ideoque propria manu occidentes, jam erunt irregulares ex defectu lenitatis: si excedant injustè occidendo, vel mutilando aliquem, jam erunt irregulares ex delicto.

129 II. In bello justo *offensivo solùm* incurrunt irregularitatem propria manu pugnantes, occidentes, vel mutilantes, ut directè, vel proximè ad occisionem hominis cooperantes, utpote jubendo hunc mactari, arma ad actualem cædem præbendo, tormenta onerando, pulveres supponendo, etiam ab alio postea incendendos &c. idque ex defectu lenitatis. *Omnes:* Ratio est: quia tunc occidunt, ut ministri publica authoritate exercentes justam vindictam contra hostes; at verò si propriis manibus neminem occidant, vel mutilent, non fiunt irregulares, etsi ad aliorum occisiones indirectè, vel generaliter cooperentur, aut ipsi vulnerant tantum. Communissima cum Navarro *cap.* 27. *num.* 215. Sylvest. *V. bellum* 3. *q.* 3. *Suarez*, Filliucius *Tractatione* 19. *cap.* 10. *num.* 269. *Laym cit.* Ratio est: quia sacri Canones non conjunxerunt irregularitatem ex defectu lenitatis militibus, nisi illis, qui propria manu occidunt, vel vindictam formationis per se exequuntur; ut constat *ex cap. petitio tua, de homicid.* Ubi solùm is, qui in simili pugna alium occidit, jubetur abstinere ab usu ordinum sacrorum. Et debet hoc censeri speciale juris privilegium ideò concessum, ne homines ob metum irregularitatis à juste bellando absterreantur, ut notat *Molina apud Laym. cit.* Qui autem dubitat, an in tali bello occiderit, vel ex inflicto à se vulnere hostis mortuus fuerit, an debeat censeri irregularis, videbimus *cap. seq. circa finem.*

130 III. Irregularitatem incurrunt omnes bellantes, vel quomodolibet cooperantes in bello injusto, secuta occisione, vel mutilatione, etiam unius tantùm hominis, licèt ipsimet nullum occidant, vel mutilent, cujusmodi etiam sunt conducentes milites, custodientes sarcinas, afferentes comeatum &c. omnes enim juvant ad occisiones, etsi ipsi arma non tractent. Constat *ex cap. sicut dignum* §. *ult. de homicidio.* Docetque communis DD. Navar. *cap.* 27. *num.* 216. & 234. *Sylvest. cit.* Suarez. *Disp.* 47. *Sect.* 5. *num.* 1. Filliucius *cit. num.* 263. Ratio est: quia cum plures conjuncto consilio, vel auxilio concurrunt ad aliquod homicidium, vel aliud delictum, censentur omnes una causa moralis totalis, ut notant DD. in *cap. significâsti de homicid.* adeoque hæc irregularitas contracta in bello injusto est ex delicto homicidii, seu ex injusta deformatione, & non ex defectu lenitatis, qualis contrahitur in bello justo. Non ergo erunt irregulares militantes in bello etiam injusto, si nulla sequatur occisio, vel mutilatio. Addunt *Coninch.* & *Diana*, etsi sequatur una, vel altera occisio, si tamen bellantes essent nimis multi, v. g. suprà centum millia, tunc non viderentur omnes cooperari ad occisionem. Sed tutum non videtur mihi, quia singulare est. Attamen Clerici hoc ipso, quòd sumpserint arma & bellum injustum, incurrunt suspensionem à Judice ferendam, *ex cap. Clerici* 23. *q.* 8. Suarez. *cit. num.* 4. & 5. & Filliucius *cit. num.* 264.

IV. Clerici denique in omni bello, etiam justo 131 sanguinem fundentes, irregularitatem incurrunt ex defectu lenitatis: quia tunc & ipsi occidunt, ut ministri justitiæ, seu ut ministri Principis dantis validè omnibus pugnare volentibus authoritatem, ut justè occidant; esto Clericus peccet acceptando talem authoritatem, pugnando, occidendo, contra SS. Canones, peccato inobedientiæ tantum, non verò etiam injustitiæ: ideoque non ex delicto (ut quidam volunt apud Tamb. *lib.* 10. *de cens. & irregul. Tract.* 4. *c.* 15. §. 14. *num.* 7.) sed ex defectu lenitatis tantùm irregulares erunt.

At verò non incurrunt irregularitatem ullam: 131
I. Si solùm militantibus auxilio speciali adsint, etiamsi hortentur ad fortiter pugnandum, ut initio notatum est: imo etiamsi bellandi animo arma sumant, percutiant, dummodò neminem occidant, vel mutilent. *Navar.* Filiucius *cit. num.* 276. II. Quando justa necessitate bellare coguntur, utpote ad necessariam defensionem propriæ vitæ, vel proximi innocentis, & maximè patriæ, & civitatis; aut ad consequendam justam victoriam, à qua Ecclesiæ, vel Reipublicæ salus multùm dependet. III. Quando militant ex licentia summi Pontificis, qui ipsâ licentiâ militandi datâ, censetur amovere periculum irregularitatis, ut etiam initio *ex Molina*, *Laym. cit. num.* 19. & *Diana*: notatum est. IV. Quòd verò in jure *cap. Petitio de homicidio*, judicetur Clericus irregularis, si in bello contra hostes Fidei Christianæ aliquem occidat, intelligi debet *communiter & extra urgentem necessitatem*: cum communiter nec necesse, nec decens sit, Clericos in publico bello, etiam defensivo, pugnare, cum communiter per alios, laicos nimirum, vis repelli possit. Secùs dicendum, si certo casu sit inevitabilis necessitas, quia scilicet Ecclesia, vel Patria aliter ab iniquis invasoribus liberari nequit, ut cum Abb. & Sylvest. notat Laym. *ibid.* Unde Lugo *lib.* 2. *respons. Moral. dubio.* 9. censet irregularem fuisse illum Parochum, qui verbis, ærisque campanæ pulsato signo, incitabat suos Parochianos, ut se egregiè defenderent ab incursione hostium, qui oppidum devastare aggrediebantur, ex quibus Parochiani multos occiderunt. Sed certè æquè, vel magis probabiliter negat Lezana *cons.* 23. apud Tamb. *cit.* §. 15. *num.* 5. Tum quia ad defensionem innocentis Patriæ pugnatum fuit. Tum, quia Parochus neminem propriis manu occidit.

SECTIO III.

De Homicidio per defensionem inculpatæ tutelæ.

SUMMARIUM.

133. *Defendere se cum moderamine inculpatæ tutelæ, seu talis defensio quid; & quæ ejus conditiones, ut talis sit?*

134. Usque ad n. 137. *Actualem aggressorem injustum vitæ propriæ.*
137. Usque ad n. 142. *Quemcunque etiam proprium parentum, filium, consanguineum, superiorem, Dominum, Principem, personam publicam, quamcunque etiam in mortali existentem, vel furiosum, amentem, ebrium &c.*
142. *Quicunque licitè occidere potest.*
144. *Imo per se, & cæteris paribus, tenetur.*
145. *Opposita tamen sententia est valdè probabilis.*
146. *Præsertim si interveniat notabilis inæqualitas*
147. *Quid sit, aut quando quis dicatur servare moderamen inculpatæ tutelæ?*
150. *Actualem insidiatorem* certò & proximè *occisurum fas est occidendo prævenire.*
151. *Non verò minitantem solùm.*
152. *Eum, qui actu quidem, non tamen ita* proximè *sed* remotè *tantum adhuc parat occidere.* 153. *Non licèt præveniendo occidere*
154. Usque ad n. *159* *An, quando, & pro quibus bonis* temporalibus *conservandis liceat occidere furem, raptorem &c. Item.*
159. Usque ad n. 165. *An etiam aliquando ob proprium honorem, vel famam conservandam, liceat occidere injustum, & contumeliosum aggressorem?*
165. *Ad pudicitiam propriam alio modo non conservandam, licet occidere violentum aggressorem.*
166. *Non tamen est obligatio, sed secluso fortiter consensu, vim patiens, merè passivè se habendo, ex Charitate occisionem omittere potest.*
167. *Juvenis, puella, virgo, vel Matrona honesta tactus impudicos laudabilissimè verbis & verberibus repellit, &c.*
169. Usque ad n. 175. *An, & quando liceat occidere, vel mutilare, ad conservandam vitam, bona, vel pudicitiam proximi, ei succurrendo?*

133 DEfensio inculpatæ tutelæ, seu cum moderamine inculpatæ tutelæ dicitur, quâ vis injustè illata vi repellitur, quantum necessitas postulat, ut quis vim illatam aliter avertere, quàm vim inferendo, etiam occidendo, moraliter non posse censeatur, consideratis circumstantiis loci, temporis, personarum, quod quidem in particulari boni viri arbitrio dijudicandum relinqui debere, *ex Abbate*, & aliis rectè monet *Laym. infra cit.* Generaliter autem tres requiruntur conditiones. I. Ut sit vera aggressio per violentiam, sive aperta vi, sive occultâ per insidias intentatâ; Jus enim naturale concedit tantùm, ut vis vi repellatur. II. Ut sit vera, & necessaria defensio, facta scilicet in ipso actu aggressionis, aut cùm certum est alterum esse aggressurum: non item ante aggressionem, vel cessante jam omninò aggressione. III. Ut defensio non excedat modum necessitatis, aut regulas prudentiæ; si enim aggressus possit fugere, clamare cum spe auxilii, aut tantùm verberando, vel vulnerando se liberare, non licebit occidere: quia tunc non erit inculpata tutela, cùm id non sit necessarium ad se defendendum; ut ex communi docet *Filliucius.*

Ante omnia fatendum est in hac re singularem esse D. Augustinum Epist. ad Publicolam 154. *De occidendis (inquit) hominibus, ne quis ab eis occidatur, non mihi placet consilium, nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis, vel pro civitate, ubi etiam ipse est, accepta legitima potestate, si ejus congruat personæ.* Et lib. 1. de libero arbitrio *c. 5. Non ergo lex justa est (inquit) quæ dat potestatem vel viatori ut latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat, vel cuipiam viro, vel fœminæ, ut violenter stupratorem sibi irruentem ante illatum stuprum, si possit, interimat.* Infra *Quapropter legem quidem non reprehendo, quæ tales permittit interfici, sed quo pacto istos defendam, qui interficiunt, non invenio.* Rursum *Quomodo enim apud DEUM sunt isti à peccato liberi, qui pro iis rebus, quas contemni oportet, humana cæde polluti sunt?* Hæc & plura ibi. Sed respondendum: aut opinionem D. August. consilium tantùm continere, non præceptum, aut rationi naturali, majorique authoritati postponendam esse. Sit ergo

ASSERTIO III.

Actualem aggressorem injustum vitæ propriæ 134
quemcunque, quicunque licitè occidere potest: imo per se cæteris paribus, tenetur: servato tamen moderamine inculpatæ tutelæ: etiam præveniendo actu & proximè insidiantem. Extendendum suo modo etiam ad necessariam defensionem bonorum temporalium alicujus momenti, honoris necessarii ac pudicitiæ, respectu sui ipsius: ac proximi. Est tota ferè cōmunis, ut patebit explicando particulatim.

§. I.

Licitè occidere potest.

COmmunissima DD. cum S. Thoma 2. 2. q. 135
64. *a.* 7. Sotus, Navar. uterque Lessius Mol. aliisque congestis Laym. *lib.* 3. *de just. tract.* 3. *p.* 3. *c.* 3. *n.* 1. Diana *p.* 8. *tract.* 7. *Resolut.* 41. Habetur in utroque Jure, in Canon. *c. jus naturale dist.* 1. & c. *Significâsti* 2. *de homicid.* Et Civili, *L.* 3. *ff. de just. & jure*, ubi dicitur: *Jure hoc evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit jure fecisse existimetur.* Et *cit. c. significâsti* dicitur *vim vi repellere omnia jura, omnésque Leges permittunt.* Ratio sumitur ex ipsis visceribus Legis naturalis, & ordine Charitatis, quibus quisque propriam vitam præferre potest alienæ; adeoque injustam vim vitæ propriæ illatam, si aliter avertere nequeat, æquali vi relata repellere. Et insuper jus Gentium, & Civile talia homicidia permittens impunè fieri, censetur authoritate publica quemlibet constituere executorem defensionis suæ necessariæ cum moderamine inculpatæ tutelæ; ut injustum suæ vitæ aggressorem, si opus sit, interficiat.

Unde ulteriùs, non tantùm indirectè, vel per ac- 136
cidens (ut quidam volunt ex S. Thoma supra) sed omninò directè, & per se fas est talem aggressorem occidere, nimirum directè intendendo actione externa necem ejus, tanquam medium necessarium hic & nunc ad sui justam defensionem, cùm jura permittant repellere vim vi, & exercere actum externum, qui directè terminatur ad necem, quatenùs scilicet necessarius est ad justam sui defensionem. Communis DD. apud Laym. *cit. c.* 3. *n.* 1. & Dianam *cit. resolut.* 48. *D. Thomas cit.* oppositum dicens, solùm videtur velle, non posse invasum intendere mortem invasoris per se absolutè, & tanquam finem, hoc enim ad justitiam publicam spectat; sed solùm per accidens, quatenus hîc & nunc necessarium est ad justam defensionem, quod utique verum est. Addimus generaliter;

Quem-

Quemcunque.

137 CUjuscunque conditionis, ſtatûs, conjunctionis &c. occide, ne occidaris, nec timeas bullam excommunicationis, irregularitatis, vel impietatis notam; quia jus intimum naturæ defendendi vitam ſuam, hæc omnia excludit: ergo.

138 I. Etiam quemcunque conſanguineum, etiam proprium parentem, multò magis filium: ut contra alios multis citatis veriùs docet Diana *p. 8. tract. 7. reſolut.* 41. & 42. Ratio dicta eſt: quia jus intimum tuendi vitam ſuam meritò præponderat legi pietatis in parentem, etiam actu tam impium: & à fortiori in quoſcunque alios.

139 II. Etiam quemcunque Superiorem, Dominum, Principem, perſonam publicam quamcunque; ob eandem rationem. Quòd ſi tamen à tali perſona publica multùm dependeret bonum commune, ita ut ex ejus morte grave damnum Reipublicæ ſequeretur, tunc quidem invaſum ex Charitate teneri non occidere, ſed ſuam mortem permittere boni communis causâ, docent graves DD. *Sotus*, *Molina*, alii *cum Laym. cit.* Sed adhuc non teneri, & occidere poſſe, æque probabiliter docent *Sylv. Azorius*, *Filliucius*, alii cum Diana *cit. Reſolut.* 42. Ratio eſt: quia licet bonum commune præferendum ſit privato per ſe, & in neceſſitate communi, non tamen tunc, quando damnum eventurum ſit ex mera malitia alterius, & quidem ipſiusmet, cujus eſt curare bonum commune, & damnum commune impedire.

140 III. Quemcunque etiam exiſtentem in peccato mortali (ut ſanè exiſtunt plerumque aggreſſores injuſti) non obſtante ejus æterna damnatione. *Communiſſima.* Ratio eſt: quia etſi tenear ordine charitatis vitam meam corporalem poſtponere vitæ ſpirituali, & æternæ proximi, quando proximus eſt in extrema neceſſitate, ut non ſit alia via procurandi ejus ſalutem, niſi permittendo mortem meam: at in propoſito proximus injuſtus aggreſſor vitæ meæ, minimè eſt in extrema neceſſitate, ſed in mera & libera malitia, cùm habeat aliam expeditam viam ſalutis, deſiſtat, & ſalvus erit: ſi ſecus pereat, & ſibi imputet: eſt enim extrema malitia.

141 IV. Quemcunque, etiamſi aggreſſor ſit furioſus amens, plenè ebrius &c. & ſic formaliter non peccet me invadendo: adhuc enim infert injuriam materialem graviſſimè damnoſam, quam jure repellere poſſum. Adde à nulla recta ratione poſſe innocentem conſtringi, ut ſe permittat occidi ab aliquo, quacunque bona fide procedente: ut ſi quis vellet te occidere invincibiliter putans, te eſſe bannitum, legitimè proſcriptum, cùm non ſis: an non juſtè te defenderes? denique etiamſi injuſtus aggreſſor vitæ tuæ non poſſit occidi, niſi cum periculo, & occiſione alterius innocentis fortè defendentis, ſeu obſtantis, adhuc poſſe occidi aggreſſorem, indirectè ſimul occidendo, vel potiùs permittendo mortem innocentis, jam ſupra dictum *ſect.* 1. §. 4.

Quicunque.

CUjuscunque ſimiliter ſtatûs, conditionis, conjunctionis, ut ſupra, Laicus, Clericus, ſubditus, conjunctus &c. quomodolibet correlativè ad prædicta. Item non tantum innocens, & citra omnem culpam ſuam invaſus, v. g. viator à latrone, verùm etiam nocens, qui dedit operam rei illicitæ, & culpabiliter cauſam, vel occaſionem præbuit ſuæ aggreſſionis, adhuc juſtè occidit injuſtum aggreſſorem vitæ ſuæ. Exempla ſunto. 142

Adulter cum uxore deprehenſus à marito, ideoque invaſus, & occidendus ab illo, ſi aliter evadere nequeat, cum moderamine inculpatæ tutelæ illum occidere poteſt licitè in foro conſcientiæ, quid quid futurum ſit in foro externo. *Ratio eſt*: quia hic per adulterium non amittit jus naturale defenſionis vitæ ſuæ; ſicut econtra maritus ex hoc non acquirit jus adulterum occidendi privata authoritate; ideoque adhuc injuſtè aggreditur in foro conſcientiæ, ut ſupra oſtenſum; ergo adhuc juſtè invaſor ab invaſo occiditur. *Filliucius*. Diana *p. 5. tract. 7. reſolut.* 2. Taimb. *lib. 6. Decalogi c. 1. n. 7.* Item miles in bello injuſto ſcienter & culpabiliter militans, militem adverſæ partis ſe aggredientem licitè occidit, ne occidatur ab illo: dummodo ipſe ab occidendo jam ceſsârit, & militem adverſæ partis de hac ſua ceſſatione admonuerit. *Ratio eſt*: quia injuſtitia belli ex parte Principis, non tollit jus defendendi propriam vitam ab injuſto aggreſſore: atqui facta illa ceſſatione ab occidendo, miles ille privatus verè injuſtè invaderetur, & occideretur, à milite adverſæ partis: ergò ille juſtè ſe defendere poteſt, & hic illum ampliùs juſtè occidere non poteſt. Cæterùm bannitum, ſeu proſcriptum legitimè non poſſe pro tuenda vita ſua occidere aggreſſorem, cùm hic authoritate publica, veluti miniſter juſtitiæ conſtitutus juſtè aggrediatur, ex communi jam dixi ſuprà *ſect.* 1. §. 3. *dub.* 1. Etſi contrarium doceant *Julius Clarus*, aliique apud Tamb. *cit. n.* 8. eo, quòd etiam ſtatutum proſcriptionis non poſſit præjudicare juri naturali defendendi vitam propriam. Quod in propoſito negandum eſt. 143

§. II.

Imò per ſe, cæteris paribus, tenetur.

INvaſus occidere injuſtum aggreſſorem ſuæ vitæ. Communis DD. Molin. *Tract. 3. diſp.* 12. Laym. *hic tract. 3. c. 3.* Diana *p. 8. tract. 7. reſolut.* 41. Tamb. *cit. n.* 5. alii apud ipſos univerſaliter (nam quando invaſus eſſet perſona publica Reipublicæ multùm neceſſaria, vel utilis, omnes conſentiunt) *Ratio eſt*: quia per ſe loquendo, & ſiſtendo in lege, & ordine Charitatis, quilibet vitam ſuam propriam alienæ præferre tenetur, juxta commune ab omnibus receptum axioma; *Primò charitas incipit à ſe ipſa.* Deinde: quia homo non eſt dominus vitæ ſuæ, ſed cuſtos ſtrictiſſimè obligatus eam conſervare per media opportuna, non nimium difficilia: atqui tale medium eſt me defendere, etiam cum occiſione alterius, quæ mihi horrori non eſt, cùm mihi vitam ſervet, ut experientiâ 144

rientiâ conſtat. Hæc Sententia mihi probabilior. Attamen.

145 Fatendum eſt valde probabilem, piam, & in praxi tutam eſſe ſententiam oppoſitam negativam æquè communem *D D. Toleti*, *Leſſii*, *Sa*, *aliorum* apud Dianam, & Tamb. *cit. n. 5.* Neminem ſcilicet ad hoc obligari ex oppoſito fundamento: quia nimirum cum laude, & virtute charitatis in æquali neceſſitate poſſum præferre vitam proximi vitæ meæ. Et, quia nemo tenetur horrido illo medio, ſcilicet morte proximi vitam ſuam ſervare: ſicut nemo tenetur medio alio difficili, v. g. abſciſſione brachii, vel tibiæ eandem vitam tueri. Saltem certum videtur in praxi rariſſimè condemnandum fore mortalis culpæ eum, qui bona fide, vel pietate motus, neglecta ſui defenſione extrema, mortem ſibi inferri permitteret ab injuſto aggreſſore. Inſuper notanter in noſtra ſententia.

146 Dixi: *per ſe loquendo, cæteris paribus.* Siſtendo nimirum in ſolo ordine charitatis inter communes proximos æqualiter ſe habentes; quòd ſi enim adſit notabilis inæqualitas, & accedat motivum excellentioris charitatis, vel alterius virtutis, utique non tenebor me defendere cum occiſione proximi, ſed poſſum permittere me occidi cum laude, & merito; utpote 1. ſi aggreſſor injuſtus ſit perſona publica Reipublicæ multùm neceſſaria, vel utilis, ſic, ut ejus magnum detrimentum afferret, mea verò modicum, vel nullum: permittam me occidi, cum laude ex motivo excellentioris Charitatis, Patriæ, ac boni communis. 2. Si aggreſſor ſit pater, avus &c. ſimiliter permittam ex motivo pietatis: qua ratione communiſſimè concedunt DD. ad ſalvandum patrem ex naufragio v. g. me poſſe ipſi relinquere trabem, vel tabulam à me fortè apprehenſam, imò ipſi tradere, mortem meam permittendo. 3. Si bona fide putem, me eſſe in ſtatu gratiæ, aggreſſorem verò in ſtatu peccati mortalis (prout verè ſemper eſt injuſtus aggreſſor) ideoque ſi occidatur, æternum damnandus, non teneor, ut me defendam, ipſum occidere, ſed me occidi ſanctè permittere poſſum ex motivo miſericordiæ & excellentiſſimæ Charitatis, ac zelo ſalutis proximi. 4. Ejuſdem ſupremæ divinæ Charitatis motivo SS. Martyres, etſi ſæpè potuiſſent, noluerunt tamen ſe defendere à perſecutoribus, etiam privata authoritate ſævientibus, propter fidem CHRISTI. Atque de his, & ſimilibus tantum (non autem abſolutè, & cæteris paribus) intelligendum eſt illud CHRISTI apud S. Joannem 13. *Majorem hac dilectionem nemo habet, quàm ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis.* De hoc ex profeſſo aliqua de ordine Charitatis *ſupra tr. 3. c. 6. ſect. 4.* & plura infra *cap. ſeq.* de occiſione ſui ipſius.

§. III.

Servato tamen moderamine inculpatæ tutelæ.

147 Ut nimirum ſe defendens non plus agat, quàm opus ſit ad defenſionem vitæ ſuæ; utpote ſi vitam tuam ſatis tueri potes ſolis verbis, minis, clamore cum ſpe auxilii &c. ne verberes quidem; ſi verberando tantum, retundendo, arma & hujuſmodi excutiendo, vel extorquendo &c. ne vulneres, vel mutiles, ſi vulnerando, vel mutilando tantum, ne occidas, vel mactes; ſi nullo alio modo, niſi occidendo, jam occide: jam enim erit defenſio neceſſaria cum moderamine inculpatæ tutelæ; alioquin verò, ſi aliter potens vitam tueri occidas, non erit defenſio neceſſaria, ſed vera occiſio, ut initio præmonitum. Quiſquis ergo occidit aggreſſorem vitæ ſuæ abſque moderamine inculpatæ tutelæ, nimirum voluntariè, & deliberatè notabiliter excedens moderamen illud, cùm ſcilicet alio modo poſſet vitam ſuam tueri, utique peccabit mortaliter contra juſtitiam vero peccato homicidii. Quid de obligatione reſtituendi, & irregularitate, dicam in Subſectione.

Quin etiam ut ſervetur moderamen inculpatæ tutelæ omninò obligaris fugere aggreſſorem inju- 148
ſtum vitæ tuæ, quoties fugere potes cum ſpe evadendi: quando nimirum fuga non eſſet æquè periculoſa, ac aggreſſio, aut quando fuga tuæ perſonæ vel ſtatui non eſt valdè ignominioſa, vel dedecoroſa: aut ratione ipſius perſonæ invaſæ, utpote quia plebeus, vel infimæ ſortis ex ejuſmodi fuga parvam honoris jacturam incurrere potes; aut ſi Clericus ſit, vel Religioſus, quorum laus non in uſu armorum, ſed in exercitio virtutis, Charitatis, humilitatis, patientiæ &c. conſiſtit, ut *ex Covarruvia, Abb.* & aliis notat Laym. *lib. 3. tract. 3, p. 3. c. 3. n. 2.* Aut ratione perſonæ invadentis, quæ vel eſt publica, Rex, Princeps, Dominus tuus, vel ſanguine major, Pater, Avus, frater &c. poſſe enim in tali caſu fugere, nulli etiam nobiliſſimo, probro ducitur, ſed pietati. Similiter amentes, & ebrios, cum quis fugere poteſt, non licet occidere, quiſquis ſit invaſus; quia horum fuga non cenſetur ignominioſa. Tenetur, inquam, talis fugere, & non fugiendo, peccabit mortaliter occidendo: tunc enim defenſio non erit inculpata; quia non neceſſaria, *juxta communem D D. apud cit.* An verò talis non fugiendo peccet contra juſtitiam, uti cum multis vult Lugo *tom. 1. de juſt. diſp. 10. ſect. 8. n. 170.* an verò contra Charitatem tantùm, ut cum aliis volunt Julius Clarus *verb. homicidium n. 22.* Leſſ. *lib. 2. c. 9. dub. 8. n. 64.* in praxi perinde eſt: conſentiunt enim Doctores, quemlibet ſive Clericum, ſive laicum, ſi injuſtum aggreſſorem actualem mutilet, vel occidat non fugiendo, ſi poſſet, ad nulllam damni compenſationem in neutro foro obligari. *Ratio eſt*: quia is non fugiendo aggreſſori injuriam, & damnum propriè non infert; quippe ultrò ſe ad tale periculum offerenti, & quantùm eſt in ſe, invaſo poteſtatem facienti,

Contra verò non teneris fugere, ſed ſtare poteris, & cum invaſore congredi, quoties fuga eſſet æquè periculoſa, ac aggreſſio; aut ignominioſa graviter fugienti: ut ſi ſis vir nobilis, eques, miles &c. cui magno vertitur dedecori, & infamiæ, ſe in pedes dare, & fugere. Communis DD. *Navar. Sotus, Leſſius, alii cum Laym. Lugo cit.* Diana *p. 9. tract. 8. reſol. 46.* Ratio eſt, quia jam adeſt mors-

moralis necessitas se defendendi, quantùm opus est pro tuenda vita: adeóque defensio censebitur moraliter necessaria, & consequenter inculpata.

§. IV.

Etiam præveniendo actu & proximè insidiantem.

150 NImirùm insidiatorem actualem certum vitæ, qui actu & proximè me parat occidere; seu quem scio me certò aggressurum, & occisurum, nisi præveniam: aut defacto insidias struxisse, quas aliter evadere nequeam; fas mihi erit eum occidendo prævenire. Communis DD. Navar. *c.* 15. *n.* 3. Less. *cit. dub.* 8. Laym. Lugo *supra*, alii apud ipsos. Ratio est: quia illa tanta propinquitas periculi est moraliter actualis aggressio. Exempla sunto. 1. Advertis latronem, vel hostem tuum à longè ex insidiis sclopum parantem, & intentantem contra te; licitè eum occidendo prævenis: multò magis, quando latro defacto jam aggreditur, & ictum intentat, nullo dato effugiendi spatio, non teneberis priorem ictum exspectare, sed licitè prævenis: quia aggressio jam verè est actualis. 2. Uxor scit maritum sibi venenum paràsse, pugionem sub lecto occultàsse ad ipsam in somno occidendam; aut ad eum finem sicarium domum adduxisse &c. si aliâ viâ evadere nesciat, præveniendo licitè ipsum maritum, vel sicarium occidit. 3. Si sciam mihi à te venenum lethale paratum, nec possum illud evitare, nisi alio artificio, vel astu tibi ipsi propinem; propinare tibi utique potero, ut incidas in foveam, quam mihi parâsti. 4. Præsente, & jubente domino, tentat me famulus occidere; si aliter evadere mortem nequeo, possum ipsum dominum è medio tollere, dum interim famulus arma expedit: similiter, si quis eat, & paret solvere canem ferocem, vel leonem, ut me evadere non valentem, dilaceret, possum eum ante occidere, quàm canis solvatur &c. Hæc & similia, si solo necessariæ defensionis intuitu fiant, ideò licita sunt, quia adest jam præsens & moraliter actualis aggressio. Qua ratione intelligendus est Molina *tom.* 4. *tract.* 3. *disp.* 7. docens latronem, qui publicas vias occupat, posse à quocunq; interfici in suam, vel aliorum defensionem: tunc nimirum, quando is actu, & proximè parat mortem, vel damna viatoribus.

151 Cæterùm certum est apud omnes, non licere occidere eum, qui solùm minatus est mihi mortem inferre; nisi certò constet, jam paràsse vim, vel insidias, quas aliter evadere non possim, nisi præveniendo.

152 Dubium autem & difficultas salebrosa est, an etiam liceat præveniendo occidere eum, qui actu quidem, non tamen ita proximè (ut in præcedentibus casibus) sed remotè tantùm adhuc parat me è medio tollere? Exempla adferuntur: 1. scio certò, quòd Titius inimicus meus quærat opportunitatem me occidendi; antequam illam inveniat, & me circumveniat, ego prior nactus occasionem, posśumne illum occidere? aut scio, quòd præceperit suis famulis, ut me circumventum è medio tollant: posśumne similiter, præveniendo illos famulos, vel ipsum Dominum occidere? 2. Rursus: inimicus meus calumniosè agit apud Judicem, nec desistere vult, tentans falsis testibus mihi falsum crimen imponere, vel omninò occultum propalare, ut ego injusta morte plectar: si aliam viam evadendi non habeam, posśumne præveniendo occidere ipsum adversarium calumniatorem? aut falsos illos testes? aut denique ipsum Judicem etiam, quando certò mihi constat, eum injustam contrà me sententiam laturum? 3. Idémque quæritur, si per similem calumniatorem, vel falsos testes deberem amittere magnam summam pecuniæ, ampla bona temporalia, famam, vel honorem meum. 4. Itémque si quis falsis, vel injustis detractionibus famam meam graviter denigrare tentaret; nec ego aliter impedire possem: nam etiam in his injustum aggressorem actualem licere occidere, docent mox infrà citandi: an similiter licebit occidere præveniendo? Ita sanè concedunt Bannes 2. 3. *q.* 46. *a.* 7. *dub.* 4. Petrus Navarr. *lib.* 2. *c.* 3. *n.* 36. & alii nonnulli omnia prædicta. Et quoad accusatorem & testes falsos, ne noceant in vita, vel bonis alicujus momenti, etiam meus Sanchez *lib.* 2. *Moral. c.* 39. *num.* 7.

Verùm licèt hæc speculativè probabilia sint, 153 practicè tamen seu in praxi nullo modo concedenda sunt. Ita communis DD. Sotus *lib.* 5. *q.* 1. *a.* 8. Less. *lib.* 2. *c.* 9. *dub.* 8. *n.* 64. Laym. *lib.* 3. *tract.* 3. *p.* 3. *c.* 3. *n.* 1. Diana *p.* 3. *tract.* 5. *resolut.* 97. & *p.* 5. *tract.* 4. *resolut.* 6. 7. & 10. Tamb. *lib.* 6. *Decal. c.* 1. §. 3. *n.* 6. *&* 17. Ratio sufficiens est: quia quando aggressio ita est remota, ut in dictis, & similibus casibus, nunquam moraliter deerit alius modus evasionis, seu defensionis; ergo præveniendo occidere non necessarium, & consequenter illicitum est. *Deinde:* Quia sic facilè turbabitur Respublica, dum aperitur ostium ad plura homicidia occulta patranda. *Denique*: Calumniam patiens apud Judicem (qui casus videtur magis urgere) aut potest suam innocentiam ostendere, aut non potest? si potest: omnino non deerunt alia media se à calumnia liberandi: si non potest, & tunc res erit majoris periculi proprii, plena scandali, & pessimi exempli, si innotescet (innotescet autem utique) hominem de calumnia non convictum, occultè, & per insidias occidisse calumniatorem. Adde denique oppositam sententiam esse damnatam sub Alexandro VII. An. 1666. 17. *Est licitum Religioso, vel Clerico, calumniatorem gravia crimina de se, vel de sua Religione spargere minantem occidere, quando alius modus defendendi non suppetit, uti suppetere non videtur, si calumniator sit paratus vel ipsi Religioso, vel ejus Religioni publicè, & coram gravissimis viris prædicta impingere, nisi occidatur.* Item 8. *Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes, ac etiam Judicem, à quo iniqua certò imminet sententia, si alia viâ non potest innocens damnum evitare.* Et sub Innocentio XI. damnatur etiam hæc propositio. 30. *Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter hæc ignominia vitari nequit; idem quoque dicendum, si quis impingat alapam, vel fuste percutiat,*

tiat, & post impactam alapam, vel ictum fustis fugiat.

§. V.

Extensio prima: *ad bona temporalia.*

154 I. CErtum apud omnes, pro tuendis bonis temporalibus, ad conservationem vitæ valdè necessariis, sine quibus scilicet vita corporalis commodè conservari non potest, licere furem vel raptorem, seu invasorem iniquum occidere, si aliter servari, vel recuperari non possint. *Ratio clara est*: Quia jus defendendi vitam suam extendi debet ad ea tuenda, sine quibus vita commodè servari non potest: ut si aufferentur Nobili bona sua, sine quibus cogeretur mendicare, vel ignominiosè vivere, aut servire; indigenti in necessitate victualia, aut vestes frigore sæviente; aut militi eunti per hostes; vel peregrinanti per latrones &c. arma sua &c. Et hinc valdè probabilis & pia, imò modò fermè certa est sententia Sylvest. *verb. homicidium q.* 4. & aliorum apud Filliucium *cit. q.* 6. pro bonis ad conservandam vitam minimè necessariis, & sine quibus vita commodè servari possit, non licere invasorem occidere; eò quòd ordine Charitatis vita proximi bonis temporalibus propriis non necessariis præferenda videatur. Docétque apertè D. August. ab initio allegatus ult. loco: *Quomodo enim apud DEUM sunt isti à peccato liberi, qui pro iis rebus, quas contemni oportet, humana cæde corrupti sunt?* Idque maximè verùm est, modò post sententias damnatas ab INNOCENTIO XI. quando bona illa non necessaria parvi quoq; momenti sunt, v. g. unius, vel alterius aurei respectu divitis, ut mox dicemus.

155 II. Etiam pro quibusvis bonis temporalibus alicujus momenti, si aliter servari, vel recuperari non possint, licitum esse occidere injustum invasorem, raptorem, furem, communiter docent Sylvest. Cajetanus, Sotus, Navarr. Molin. Lessius, aliisque cit. Laym. *supra n.* 4. Tamb. *lib.* 6. *Decal. c.* 1. *c.* 2. *n.* 1. addentes, id non tantùm in laicis sæcularibus, sed etiam in Clericis & religiosis locum habere. *Argumentum cædesent. excommunicat. in* 6. Sumitur inprimis ex ipso jure naturæ, quo licet vim vi repellere, quantùm opus est ad se, suáque tuenda. 2. Expresè id permittunt Leges civiles, quia aliàs daretur occasio bonos, & innocentes spoliandi. *L. si furem ff. ad Leg. Corneliam de sicariis.* Et *L.* 4. *ff. ad Leg. Aquiliam c. interfecisti.* 3. *de homicid.* Consentit jus Canonicum *c. dilecto*, & *c.* 3. *de homicid.* 4. Accedit consuetudo Orbis jure Gentium inducta, qua bella geruntur solorum bonorum temporalium causâ, cùm hominum occasione. *Ratio autem generalis est*: quia hoc non est contra legem Charitatis; quia Charitas tantùm obligat ad præponendam vitam proximi propriis bonis temporalibus non ita necessariis, quando proximus est in necessitate constitutus; & minimè quando se spontè per malitiam in talem statum ponit, quem semper deserere potest, & debet. Neque est contra justitiam, quia nulli sua vis, vel fraus jure patrocinari potest: at in proposito invasus habet jus defendendi se, & sua bona, vim vi repellendo: & per accidens est, quòd invasori gravius damnum, scilicet mortis, eveniat, quod sibi imputare debet, qui contra fas, & justitiam vult bona ab alio aufferre. Quòd autem jura dicant *L.* 4. *ff. ad leg. Aquil.* & alibi, furem nocturnum quidem impunè interfici; non item diurnum, nisi fortè se defendat, ex *c.* 22. *Exodi*: hoc interest discrimen, quòd fur diurnus, si inermis sit, plerumque sine læsione vel abigi, vel capi, vel res ablatæ recuperari possint; alioquin & ipsum occidere fas erit, si aliàs repelli, vel res ab eo servari, vel recuperari non possit, ut eadem jura permittunt. In fure nocturno autem plerumque discerni non potest, utrùm occidendi, an solùm furandi animo accesserit; ideóque periculi avertendi gratiâ, si homines clamore acciri nequeant, impunè occiditur, secundùm Leges: alioquin neque furem nocturnum, quantumvis armatum, occidere licet, si aliàs repelli, vel capi, vel periculum averti possit: ut explicant P. Navarrus *lib.* 2. *c.* 3. *n.* 404. *aliisque cit.* Laym. *cit. c.* 3. *n.* 4. *in fine.*

III. Non solùm actualem violentum aggressorem, vel raptorem bonorum, si res suas liberare conanti vi, vel armis resistat, occidere licet; sed etiam jam fugientem cum rebus tuis, pecuniis, equo &c. insequi, jaculando, explodendo impetere, & occidere potes, si spes nulla superest aliâ viâ ablata recuperandi; idque maximè (quod certè Charitas suadet) si clamando eum præmonuisti, quòd nisi rem dimittat, sclopum v. g. in ipsum explodas. Lessius *lib.* 2. *c.* 9. *dub.* 11. Sanch. *lib.* 2. *de Matrim. disp.* 22. *n.* 17. Laym. *cit. n.* 3. Tamb. *cit.* Ratio est eadem, quæ suprà. Id tamen solùm durante actuali fuga, quamdiu scilicet res censetur adhuc moraliter auferri, nondum ablata penitùs: tamdiu enim censetur moraliter durare actualis aggressio: non autem postea ex intervallo, postquam fur rem tuam jam domi suæ pacificè habet: tunc enim non poteris ampliùs occidere, quia esset mera vindicta, non defensio; cùm aliâ viâ res tuas recuperare possis, & debeas. Quòd si tamen spes nulla sit per viam justitiæ ablata recuperandi, aut non nisi cum magna difficultate, vel periculo, adhuc poteris invadere locum, ubi res tua in individuo reposita est, eámque tibi vendicare, & si raptor resistat, vim vi repellere, quantùm opus est, usque ad occisionem: quia tunc raptor injustè resistit, & moraliter æquivalenter adhuc te aggreditur, tibíque in re violenter retenta vim injustam infert, quam vi repellere fas erit. *Navar. Molina, Less. Laym. cit. Vasq. & alii cum* Diana *p.* 8. *tr.* 7. *resolut.* 47. 156

IV. Semper autem supponitur, bona, pro quorum defensione liceat injustum invasorem occidere, debere esse alicujus, nec levis, vel exigui, sed, respectivè saltem, verè magni momenti, quod omnino ex circumstantiis expendendum erit; unus enim vel alter aureus jam erit magni momenti respectu inopis operarii &c. cujus tota ferè substantia in eo residet; econtrà verò decem, vel viginti aurei erunt exigui momenti respectu valdè opulenti, ut pro iis invasor occidi jam non possit, ac debeat; 157

beat; absolutè autem certa Regula tradi non potest, sed prudentis arbitrio relinquendum. Certum videtur requiri longè majorem quantitatem, quàm quæ sufficiat ad furtum mortale. Molin. *tom.* 4. *tract.* 3. *disp.* 16. censet, non sufficere valorem trium, quatuor, vel quinque ducatorum, respectu mediocriter divitis: ibidem tamen *n.* 7. concedit, quòd licèt res esset unius aurei, si quis eam resistente domino vellet auferre, posse interfici, si alter repelli nequeat: quia non solùm injustus, & raptor, sed etiam comtumeliosus graviter est contra præsentem Dominum. Denique hoc certissimum apud omnes, pro re quavis minima, vel valdè exigua raptorem occidere non licere: non enim est Christianæ Charitatis pro uno vel altero floreno sibi non multùm necessario vitam proximi post habere, imò perdere, adeò ut meritò ab INNOCENTIO XI. damnata sit hæc propositio 31. *Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei.* Gravissimè ergo peccavit alicubi quidam custos vineæ, qui pauperculum uvas aliquas carpentem, cùm clamore monitus non mox cessaret, sclopeto trajectum occidit: item alibi custos rapparum agri, qui puerum rappas extrahentem, securi jactâ gravissimè læsit in femore cum periculo mortis.

158 §. Non hîc per omnem modum, & alias duas propositiones damnatas ab eodem Pontifice 32. *Non solùm licitū est defendere defensione occisivâ, quæ actu possidemus; sed etiam ad quæ jus inchoatum habemus, & quæ nos possessuros speramus.* Et 33. *Licitum est tam hæredi, quam Legatario contra injustè impedientem, ne vel hæreditas adeatur, vel legata solvantur, se taliter defendere; sicut & jus habenti in cathedram, vel præbendam, contra eorum possessionem injustè impedientem.*

§. VI.

Extensio secunda: *ad honorem proprium.*

159 ETiam ad honorem necessarium tuendum viro honorato licere occidere injustum ac contumeliosum aggressorem, docent DD. communiter ferè omnes: & sine dubio verissimum est in hac suppositione, quòd vir honoratus in aliquo casu aliter ignominiam, vel contumeliam repellere, honoremque sibi auferendum aliter tueri non possit, nisi occidendo aggressorem contumeliosum. Quòd si enim ob defensionem bonorum temporalium invasorem occidere, mutilare, ac repellere fas est, quantùm opus est, cum moderamine inculpatæ tutelæ, multò magis fas erit, si necesse sit ad defendendum honorem, seu avertendam contumelium; cùm bonum honoris, ac famæ plus valeat, quàm bonum fortunæ: & injuria personæ gravior sit, quàm injuria, in bonis fortunæ: quamvis aliter sentiant Tannerus *tom.* 3. *disp.* 4. *q.* 8. *dub.* 4. Sylvius & alii nonnulli apud Dianam *p.* 5. *tr.* 4. *resolut.* 9. Et fatendum est, rarum esse in praxi casum, quo honor aliter, quàm occidendo defendi nequeat. Exempla tamen & casus adferuntur: 1. Si quis viro honorato alapam, fustem, vel scuticam intentet, aut simili facto, vel verbo contumelioso atrocem ignominiam irrogare attentet, isque ignominiam aliter avertere nequeat. 2. Tamb. *tract. de irregularitate c.* 15. §. 15. *n.* 6. à peccato, & irregularitate liberat eum Sacerdotem, qui occidit hominem, à quo arreptâ barbâ trahebatur, & illum à se aliter extrahere non potuit, nisi occidendo; eò quòd gravissima esset injuria contra personam, & honorem Sacerdotalem. 3. Casus verus, & urgentior dabitur *Sect.* 3. de provocato ad duellum, & reverà aliter honorem suum tueri non valente. Item alius mox infrà §. 8. de marito deprehendente uxorem adulterium machinantem, & aliter ignominiam suam impedire non valente. Et singularis casus inductus est *Sect.* 1. §. 5. ante dubium primum de Rege vel Principe deprehendente adulterum cum uxore Regina, & occidente illam, quia aliter dedecus familiæ Regiæ impedire non potest.

II. Insuper virum honoratum, acceptâ jam alapâ, vel simili gravi contumeliâ, posse in continenti repercutere, atque etiam, si injuriæ enormitas ratione personarum ita exigat, occidere; si alio modo læsum honorem recuperare nequeat, docent sanè DD. gravissimi, & non pauci. *Navar. uterque, Henriq. Fernandez.* aliisque cit. Diana *suprà resolut.* 11. & *p.* 2. *tr.* 15. *Miscel. resol.* 15. testans ita docuisse viros pios, & doctissimos. Et saltem ut speculativè probabilem docent Lessius *lib.* 2. *c.* 9. *dub.* 12. *num.* 84. Layman. *lib.* 3. *tract.* 3. *p.* 3. *c.* 3. *n.* 3. Tamb. *cit. lib.* 6. *Decal. c.* 1. §. 3. *num.* 3. alii apud ipsos; fatentes tamen hanc sententiam ut practicè minùs probabilem, in praxi non esse consulendam: aut certè raró practicari posse: tum quia vix potest contingere casus, in quo ignominia aliter averti, honórque defendi nequeat, nisi occidendo. Tum, propter maxima inconvenientia; quæ inde in Republica sequerentur. 160

Contrarium autem, id minimè licere, absolutè docent communiter DD. alii. *Sotus, Bannes, Mol. Vasq. Turrianus,* aliisque cit. Lugo *tom.* 1. *de just tract.* 1. *disp.* 10. *Sect.* 10. *num.* 190. testans meritò dixisse *Vasq.* contrariam sententiam sapere gentilitatem, & à Christiana lege alienam esse. Rationem à priori ibidem doctissimè prosequitur *Lugo.* Cape compendio. Occisio, vel percussio privata nunquam licet, nisi ob defensionem rei, quam aliter conservare non potes; nam alioquin non erit defensio inculpata, sed vindicta, semper illicita privato: atqui in casu proposito percussio, vel occisio non conducit ad conservationem, vel defensionem honoris (nam acceptâ alapâ, vel contumeliâ honor jam amissus est) sed solùm deservit ad acquirendum alium novum honorem: atqui ulteriùs, hoc præscindi non potest à vindictâ; neque enim aliter conducit ad honorem novum recuperandum, nisi quatenus apud homines mundanos honorificum est, egregiè, & generosè vindicare ignominiam acceptam. Declaratur exemplo: Fur tibi abstulit centum aureos, & jam in flumen abjecit: nunc si tu furem occideres, posses ab alio accipere alios centum aureos: an ideò licebit tibi occidere sine crimine vindictæ? Non utique. Atqui simi- 161

simillimum est in proposito, ut applicanti patet: ergo neque hoc licebit. Hæc sententia mihi omninò vera videtur, & omninò convincunt propositiones damnatæ mox *n.* 158. allegatæ. Nihilominus pœnitenti oppositam sententiam saltem extrinsecè non omninò improbabilem bona fide secuto, vel sequi volenti acquiescere poterit Confessarius, *saltem quoad percussionem.* Interim tamen, si contumeliosus tentaret iterare alapas, utique locus erit defensioni, quantùm opus est, non tam honoris, quàm corporis tui. Similiter si per crebra convitia, vel contumelias molestiam creat, quâ se aliter liberare non posset honoratus, nisi armis aggrediendo, utique licebit, cum debito autem moderamine, ut benè notat *Laym. loc. cit.*

162 III. Minus ergo in praxi recipiendum est, quod consequenter docent iidem Doctores prioris Sententiæ: nimirùm etiam post ejusmodi contumeliam verbo, vel facto illatam, v. g. post acceptam alapam, vel convitium atrox, si contumeliosus jam cessavit, vel aufugit, & vir honoratus, strenuus, Nobilis, miles, contumeliam, & dedecus aliter avertere nequeat, licere ei fugientem insequi, & tantùm verberum infligere, quantum satis sit ad injuriam depellendam, & honorem recuperandum, quem velut secum aufert contumeliosus aufugiens (quemadmodum etiam furem licere insequi pro re ablata recuperanda, jam suprà dictum est) Non est, inquam, omninò recipiendum in praxi: ita Doctores nostræ secundæ Sententiæ. *Ratio est eadem:* Nam etiam in praxi vix fingi potest casus, quo honor aliter recuperari nequeat, seclusis vanissimis hominum persuasionibus: idque verè, prudentum omnium judicio, vel maximè non defensio, sed vera vindicta censetur, privato semper illicita: ut etiam Jura significant c. significâsti, 2. de homicid. *Vim vi repellere omnia jura, legésque per mittunt. &c. non ad sumendam vindictam sed ad injuriam propulsandam.* Hæc ibi. Nec est simile de fure: licet equidem furem fugientem insequi pro recuperanda re tua ablata, & si resistat, vi extorquere, quantum opus est, etiam verberando, ac tandem occidendo (si res magna sit) quia res tua, ut supponitur, adhuc in individuo eadem numero apud furem existit, ideòque tunc percussio, vel occisio est medium utile, imò necessarium, ut ipsam rem tuam à raptore extorqueas, & recipias: at verò in nostro casu honor tuus jam ablatus periit, ideóque insecutio, percussio, vel occisio non est ullo modo utilis, ut honorem tuum ipsum, quippe jam perditum, à contumelioso extorqueas, & recipias, imò nec ejus satisfactionem (ipse enim à te percussus, vel occisus utique te non honorabit, vel pro contumelia satisfaciet) sed solùm utilis esset ad hoc, ut alii te propter hoc honorent de novo, ratione vindictæ fortiter sumptæ in vana hominum apprehensione; ergò sic insequendo, percutiendo, occidendo non vim repellis, nec recipis honorem ablatum à contumelioso, sed meram vindictam exerces, & ratione ejus injustæ vindictæ, velut in præmium, novum & vanissimum honorem ab aliis captas.

Instas: si res mea ablata non ampliùs existat apud 163
raptorem, nónne possum compensare ex bonis ipsius, si aliter satisfactionem non possum habere? Ita potes. Quia nimirum sic accipis rem ipsius; non quatenus id ei malum est, sed quatenus tibi bonum debitum est: at verò in nostro casu nihil prorsus accipis à contumelioso, sed eligeres percussionem, & occisionem ipsius præcisè, quatenus id ei malum affert, in meram vindictam: neque enim alio modo bona, vel utilis est ad honorem tuum, nisi quatenus id ei malum, & punitivum est adversario; ergo nulla paritas. Vide latiùs *Lugo l. cit.*

IV. Denique ad famam etiam tuendam: ut si vi- 164
ro honorato, & bonæ famæ, calumniator coram aliis objiciat graves calumnias, enormia scelera, seu falsa, seu vera omninò occulta, posse in continenti occidere calumniatorem (quidquid speculentur moderni quidam DD.) practicè omnium minimè concedendum est; nimiùm enim speculativa, & metaphysica est suppositio: *Si quis non possit aliter famam tueri, vel recuperare:* semper enim aliter famam tuam tueri poteris contra calumniatorem, quippè cui incumbet probatio; ut *ex Azorio, Lessio, & aliis,* rectè monet Tamb. *cit.* §. 3. *n.* 6. Et jam legisti propositionem 30. damnatam. Adverte tamen, sicut in præcedentibus, ita maximè in hoc ultimo casu sæpissimè posse excusare indeliberationem, & præcipitantiam actûs ex vehementissima commotione, & passione iræ, doloris, indignationis, non tantùm in foro conscientiæ à peccato, restitutione, irregularitate, vel censura, sed etiam in foro externo è pœna homicidii, si de hoc legitimè constet, de quo nemo dubitat. Cæterùm ex communi *Laym. & Tamb. cit.* meritò censent, tolerabile esse, & à peccato excusatum, si calumnia, vel verbo injurioso impetitus injuriam repellas dicendo: mentiris; aut: sis ipse talis, quousque de me probes. Non enim vindictam sumis, sed solùm, cùm alio modo hic & nunc non possis, illatam injuriam avertis. Profanum autem illud est, quod Germani dicere, & subinde facere, solent: *mendacium sibi factum, justè esse alapâ plectendum:* sic enim injuria infertur, alio modo facilè tale mendacium avertetur: ergo non defensio, sed vindicta est, privato illicita: iis exceptis, quibus ex officio incumbit suorum mendacia corrigere, & si opus sit, etiam tali modo punire.

§. VII.

Extensio tertia: *ad pudicitiam propriam.*

I. SIne controversia licitum est Virgini tam ma- 165
sculo, quàm fœminæ, aut matronæ honestæ violentum agressorem, stupratorem, oppressorem, si nullâ aliâ ratione vim impedire, vel declinare valeat, cum moderamine inculpatæ tutelæ occidere, ipso jure naturæ, eâdem, imò longè majori, ratione, qua licet occidere furem, seu invasorem bonorum temporalium, cùm integritas virginalis, & Castitas censeatur inæstimabilis pretii. Et licèt neutrum liceret ex natura præcisè, cùm vita per se, & ex natura sua præferatur bono temporali, & integritati corporali; tamen ex communi inter-

per-

pretatione ob bonum commune jus gentium, & potestas civilis utrumque permittit, & potestatem hanc largitur, ut suprà dictum; adeò ut eo casu occidens furem, vel stupratorem violentum non tam privata, quàm publica authoritate facere censeatur. Communissima DD. *apud Less. & Laym. cit.* Diana *p.2. tract. 15. resolut. 16.*

166 II. Omnes tamen consentiunt, talem virginem vel matronam ad id non obligari, sed rectiùs, & Charitati conformius facere, si secluso fortiter consensu, omnique consensûs periculo, cæteris omnibus frustrà tentatis, vim patiens merè passivè se habendo, non occidat: cùm ordine Charitatis vita proximi etiam integritati virginali, secluso peccato, rectè præferatur. Accedit hic plerumque etiam damnatio æterna occidendi. Et hoc saltem probat authoritas *D. Augustini* initio *Sect.* allata. Unde rectè Bonacina *tom. 2. disp. 2. de just. in partic. q. ult. sect. 1. propos. 10. n. 12.* ait: posse invasum condonare vitam invasori patiendo violationem sui, quando non est periculum consensûs: nam teste S. Lucia: *Non coinquinatur corpus, nisi de consensu mentis, & si in vitam jusseris violari, castitas mihi duplicabitur ad coronam;* Sic ille, & verè. Si intelligatur de condonatione negativa, seu non occisione præcisè: periculosè verò, si intelligatur de condonatione positiva, cùm difficilè sit in tanta occasione non adesse periculum consensûs in opus turpe.

167 III. Insuper juvenis, puella virgo, vel matrona honesta, dum sollicitatur ad turpia, impudicè tangitur, osculum libidinosum violenter suscipit, licitè, imò cum laude potest non tantum verbis asperioribus, sed etiam alapis, pugnis, imò & fuste moderatè percutiendo impudicum repellere; ut cum aliis docet Lugo *tom. 1. de just. disp. 10. sect. 10. n. 196.* Tamb. *cit. n. 7.* Hoc enim non est vindictam sumere, sed puritatem animi, & constantem dissensum demonstrare, ac pudicitiam suam ab illa, & ulteriori invasione defendere, invasoremque impudicum absterrere; idque etiamsi osculum impudicum, vel tactus turpis factus jam sit: nam alioquin impudicus non credens te seriò dissentire, non cessaret, sed facile rediret, ac instaret; idque maximè verùm, si diuturna, & iterata sæpiùs esset solicitatio ad turpia, juxta laudabile exemplum S. Bernardini Senensis nostri.

168 IV. Denique generaliter, sicut omnes consentiunt, pro defensione bonorum, honoris, vel pudicitiæ (secluso consensus periculo) te non teneri occidere injustum invasorem, sed illa vitæ proximi ordine Charitatis laudabiliter postponere posse: ita econtra, ut invasus in his repellere possit licitè invasorem, requiritur, ut spes sit evadendi ipsum salvâ vitâ: cùm vitam propriam, utpote bonum altioris ordinis, nunquam liceat exponere certo periculo pro conservando minori bono, quale est bonum temporale, honor humanus, aut integritas castitatis: sicut econtra major est jactura vitæ, quàm bonorum temporalium, pudicitiæ, secluso peccato, ac honoris, seu ignominiæ, vel dedecoris, non ex delicto, sed ex humana æstimatione provenientis. Vide latius Pet. Navar. *lib. 2. cap. 4. n. 17.* Et ex eo Laym. *sæpe cit. cap. 3. num. 3.*

§. VIII.

Extensio quarta: *ad vitam, bona, pudicitiam proximi.*

Quandocunque quis jus habet per defensionem 169 inculpatæ tutelæ occidere injustum aggressorem suæ vitæ, bonorum, pudicitiæ; etiam aliis fas erit ipsi ad hoc cooperari, & auxiliū ferre: adeoque cuivis etiam pro defensione vitæ, bonorum, pudicitiæ proximi, licet occidere, vel mutilare injustum aggressorem cum moderamine inculpatæ tutelæ, quantum scilicet necesse est ad ejus defensionem, ac liberationem. Communissima DD. *Navar. Molina, Lessius, aliis cit. Laym. supra,* Lugo *disp. 10. sect. 11.* Ratio est: quia lege charitatis licet pro alio facere, quòd pro se ipso quoque potest: at licet cuique occidere, vel mutilare injustum aggressorem propriæ vitæ, bonorum, vel pudicitiæ: ergò idem licet ex Charitate facere pro proximo: nec tantum præsente, ut in defensione vitæ à latrone; verùm etiam absente, ut si vicini tui absentis facultates injustè diripiendæ, domus incendenda uxor violenter opprimenda sit &c. nec id aliter impedire possis, nisi occidendo invasorem, occide in nomine Domini: ut eâdem ratione rectè ostendunt *DD. cit.* Studio non facio mentionem honoris proximi, nam defensio honoris censetur omninò personalis ipsius invasi, ut vix sit speculari casum, in quo sit necesse pro defensione honoris proximi occidere contumeliosum, nisi forte hunc: si videas tuum Patrem, vel Dominum, Principem iteratis contumeliis pertinaciter impeti, & aliter eum liberare nequeas, nisi occidendo: sed quando hæc erunt? nobis non vacat metaphysica speculari.

II. Nemo tamen privatus, per se loquendo, ob- 170 ligatur graviter occidere invasorem pro defensione vitæ proximi privati, multò minùs pro defensione bonorum, vel pudicitiæ. Sic contra alios, cum aliis Lugo *cit. n. 108.* Tamb. *l. 6. c. 1. §. 1. n. 11.* Ratio est: quia tota hæc obligatio respectu privatorum tantùm est ex Charitate, qua tenemur, cùm possumus proximum diligere, ejus bonum procurare, & mala impedire: atqui in proposito uterque est meus proximus, invasus, & invasor; & damnum utrivis inferendum æquale; & ideo charitas quasi æqualiter, & cum non magno excessu inclinat, tam pro vita invasoris, etsi nocentis, quàm pro vita invasi innocentis; imò magis urgere potest pro vita invasoris ratione ejus majoris mali imminentis, utpote certæ æternæ damnationis; aut ratione pietatis, ut si invasor esset mihi conjunctus, vel amicus: quis enim dicat pro tuenda vita proximi me teneri occidere meum patrem, filium, fratrem &c. Imò nec licere tunc occidere, docet communis DD. quia excusat, imò prohibet tanta conjunctio. Dixi autem: *Nemo privatus* (secùs est de Magistratibus & iis, qui ex officio, & justitia; ideoque graviter obligantur defendere vitam, & bona aliorum) & *per se loquendo.* Nam per accidens obligaberis

etiam graviter, occidere aggressorem vitæ proximi ex virtute pietatis, utpote si invasus sit persona conjuncta, pater, mater, filius; frater, filia; uxor, soror; aut persona publica ad bonum commune necessaria, Princeps, Magistratus &c. ut omnes consentiunt.

171 III. Etiam invaso nolente defendi, & occidi aggressorem vitæ suæ, adeoque in mortem suam consentiente, adhuc alteri licet eum defendere, &, si opus sit, aggressorem occidere. Ex communi Less. *supra cit. c. 9. dub. 13. n. 88. Lugo sect. 11. n. 202.* Ratio est: quia cùm nemo sit dominus vitæ suæ, invasus non potest cedere juri defendendi vitam suam, & cum sit meus proximus Charitatis nexu, & naturâ mihi conjunctus, adhuc ejus damnum ad me pertinet. Quin imò (saltem per accidens ex pietate, juxta modo dicta) adhuc obligaberis occidere invasorem; cùm invasi dissensio, vel repugnantia respectu tui perinde sit, ac si nulla esset. Excipe tamen: nisi invasus justa ex causa consentiens in necem suam nollet defendi, utpote ob excellentioris virtutis actum v. g. ob Martyrium in causa fidei, ob pietatem erga invadentem personam conjunctam, & publicam, ex misericordia, ne invasor injustus occisus damnetur, juxta dicta supra: tunc enim, etsi adhuc licitè possis occidere aggressorem, non tamen teneberis, sed ex similis virtutis motivo defensionem omittere poteris; ut ex communi observat Tamb. *cit. §. 2. n. 8.*

172 IV. Quoad defensionem pudicitiæ proximi nolentis defendi, distinguendum est. Si enim persona invasa solum negativè, & passivè se habeat, volens permittere sui violationem, & nolens ob id occidi invasorem absque consensu in opus turpe, adhuc licitè poteris, & juxta dicta debebis defendere, etiam, si opus sit, occidendo: quia adhuc illa injuriam patitur à violento oppressore. Quòd si verò persona invasa positivè consentiat in opus turpe, & ideo nolit occidi stupratorem; nam eo ipso invadens cessat esse injustus aggressor respectu ipsius, & ideò eo titulo ampliùs occidi non poterit.

173 *Excipe*: nisi alia ratione esset adhuc aggressor respectu tui: utpote si persona oppressa pertineret ad te: maritus enim licitè adhuc occideret adulterum adulterium machinantem cum uxore; itemq; cum filia, sorore &c. quantumvis consentiente; si is aliter ab injuria repelli nequeat: nam licèt tunc non respectu uxoris jam consentientis; at respectu tui, & ratione rei tuæ injustè violandæ, adhuc est injustus aggressor. Insuper eo casu etiam licitè occideret uxorem ipsam in adulterium consentientem, si maritus non posset aliter impedire adulterium jam patratum: non tam quidem ad tuendum corpus uxoris, & rem suam; hanc enim utique non defendit, sed perimit, sed ad tuendum honorem suum proprium, quem vult uxor injustè lædere, & prostituere: ut rectè notat *Lugo cit. n. 204.* etsi contrarium doceat *Lessius cit.* & certè regulariter verum est: quia communiter necesse non est occidere uxorem ad impediendum adulterium secuturum; sed alia media suppetunt; nisi fortè in casu, quo adulter jam volens cessare ab uxore nequam violenter detineretur: sicut quando ad hoc non est necesse, neque adulterum licet occidere; quia deest necessitas, & moderamen inculpatæ tutelæ in defendente: quemadmodum ob præteritum, & patratum jam adulterium, neutrum, nec adulterum, nec uxorem licet occidere, saltem in foro conscientiæ; quia non esset defensio, sed vindicta.

Denique quoad defensionem bonorum temporalium proximi nolentis defendi, in rigore eodem modo distinguendum est, sicut modò distinctum est de impudicitia. Regulariter tamen tunc non licet occidere invasorem: cum enim invasus pro bonis suis defendi non vult, regulariter censetur consentire, & renuntiare suo juri pro hoc casu: atqui validè, & licitè cedit juri suo respectu bonorum temporalium, quorum simpliciter est dominus: ideoque titulo defensionis, ejus invasor amplius occidi non poterit. Excipe rursus: nisi res invasæ etiam ad te pertinerent: ut si bona auferenda, essent tibi debita, vel obligata: tunc enim tibi adhuc vis inferretur, quam, quoad opus est, vi repellere poteris, usque ad occisionem cum sæpè dicto moderamine inculpatæ tutelæ. 174

SUBSECTIO.

De irregularitate ex homicidio ob defensionem facto.

SUMMARIUM.

175. & 176. Ex homicidio cum moderamine inculpatæ tutelæ facto ad defensionem vitæ propriæ *vel proximi* innocentis *nec à Clerico, nec à Laico ulla incurritur irregularitas.*

177. Benè autem, si talis occisio fiat ob solam defensionem bonorum temporalium, itemq; pudicitiæ, vel honoris.

178. Contrarium tamen etiam docent alii.

179. Ut evitetur irregularitas in occisione injusti invasoris vitæ propriæ, vel proximi innocentis, debet necessariò servari moderamen inculpatæ tutelæ, ut quis scil. servare non possit, nisi occidendo, vel mutilando.

180. & 181. Quòd si quis quidem fugere possit, non tamen sine dedecore & infamia gravi, & sic non fugiens occidat, an fiat irregularis, nec ne, duplex est sententia.

182. Quodsi nullo modo fugere potens occidat, distinguendum est.

RESOLUTIO.

NUlla *incurritur irregularitas ex homicidio facto ob defensionem vitæ propriæ, vel proximi innocentis, cum moderamine inculpatæ tutelæ: secus dicendum in defensione bonorum, honoris, vel pudicitiæ. Saltem tutiùs, & probabilius.* Item communis, ut patebit. 176

I. Neque Clericum, neq; Laicum incurrere irregularitatem, si ob necessariam defensionem propriæ vitæ occidat, vel mutilet injustum invasorem olim quidem controversum fuit: at modò constat liquido jure c. si furios. Clement. unic. de homicid. *Si furiosus, aut infans, seu homo dormiens hominem occidat, vel mutilet, nullam ex hoc irregularitatem incurrunt, Et idem de illo censemus, qui mortem aliter vitare non valens, suum occidit, vel mutilat invasorem.* Ratio suprà indicata est, §. 1. Quia lex positiva non potuit præjudicare juri intimo naturali defendendi propriam vitam: eadem

dem autem debet esse ratio de Clerico, & Laico, qui ob necessariam defensionem hominis innocentis, vel Reipublicæ; aut in bello merè defensivo, meræ, & necessariæ defensionis gratiâ occidit injustum invasorem, vel hostem. *Communissima.* Ratio omnium est. Inprimis: quia incredibile, & irrationabile est, Ecclesiæ mentem esse irregularitatis maculam incurri ab homine ideo, quod legem divinam naturalem servârit: atqui vitam propriam, vel proximi innocentis, aut Rempublicam defendere contra injustum aggressorem, etiam occidendo vel mutilando, si aliter resisti nequeat, est de lege naturali, & divina Charitatis, & pietatis, ut suprà ostensum: ergo in tali casu non incurritur. *Deinde* irregularitas non incurritur, nisi ex homicidio omnino voluntario, ac spontaneo, nullo cogente facto, idque ob defectum perfectæ lenitatis: sed tale homicidium non fit omninò voluntariè, ac spontè, sed cogente legis necessitate: quando enim Charitas, pietas, & justitia per se, & simpliciter obligant ad occidendum aggressorem proximi innocentis aut Reipublicæ, non potest dici defectus mansuetudinis, vel lenitatis. ne unam virtutem cum alia pugnantem fateri cogamur: ergo. Aliud est de Judice, carnifice &c. qui quidem obligantur ex justitia ad inferendam mortem reo: at non per se, & simpliciter (sicut in nostro casu) sed solùm ex hypothesi, seu suppositione talis muneris ab eis spontè assumpti; atque eo ipso se ita spontè obligantes ad inferendam mortem datâ occasione, etiamsi semel tantum inferant, deficiunt à perfecta lenitate, & mansuetudine CHRISTI, ut *sect. præced.* sub finem notatum est. Id ergo omnino certum est, cùm quis ad defensionem obligatur, aut generaliter ex Charitate, aut specialiter ex pietate, ut pro defensione parentum. Majorum Republicæ, aut Magistratûs &c. Ac etiam probabile est, non incurri, in casu, quo quis non quidem ex obligatione, tamen licitè defendendo proximum cum moderamine inculpatæ tutelæ occideret injustum invasorem: cùm in tali casu nulla ei irregularitas statuatur in jure, ut docet Filliucius *tractatione* 20. *c.* 5. *q.* 10. *n.* 160. qui tamen fatetur periculosum esse, & valdè dubium, adeoq; in praxi eo casu pro securitate dispensationem petendam propter plures DD. adversarios.

177 II. Ob solam defensionem bonorum temporalium, itemque pudicitiæ, vel honoris; etiam cum moderamine inculpatæ tutelæ, ac licitè occidens injustum invasorem, fit irregularis. Ita communis Canonist. & Theolog. apud Laym. *lib.* 3. *de just. tract.* 3. *p.* 3. *c.* 9. *n.* 3. *Sylvest. Armilla, Henriq. Avila,* Navar. *c.* 27. *n.* 27. *& c.* 14. *n.* 4. ubi addit, id ipsum observare stylum Curiæ Romanæ, qui jus facit. Ratio indicatur in jure c. suscepimus, de hocmicid. *Quoniam expediebat potiùs post tunicam relinquere pallium, & rerum sustinere jacturam, quam pro conservandis vilibus, & transitoriis rebus tam acriter in alios excandescere.* Et Gloss. in c. 2. de homicid. *Irregularis factus est, quia potiùs debuit dimittere sua, quam interficere.* Quia scilicet licèt non sit defectus culpæ, est tamen in homine Christiano defectus lenitatis, & mansuetudinis magnus ob res temporales, humanum honorem, vel etiam integritatem corporis, alteri vitam eripere; ac pro conservando minori bono aufert alteri longè majus bonum vitæ; atqui ob defectum lenitatis in occidendo, semper incurritur irregularitas; præterquam in casibus jure expressis: excipitur autē sola conservatio vitæ, nimirùm, ut habet Clement. cit. *Si mortem aliter evitare non valeat &c.* ergo si mortem fugâ possit declinare, irregularis evadit. Contrarium tamen rursus docent noster *Alphonsus à Castro, Covar. Pet. Navar.* & tredecim citans 178
Diana *p.* 4. *tract.* 2. *resol.* 4. Tamb. *lib.* 6. *Decal. c.* 1. §. 1. *n.* 1. *& tract. de irregul. c.* 15. §. 15. *à n.* 2. Ubi etiam habet casum barbarum suprà allatum: nimirum non esse irregularem, qui injustum invasorem occidit cum moderamine inculpatæ tutelæ, ut propria, vel proximi bona magni momenti, pudicitiam, vel honorem tueatur; non enim ex delicto, ut supponitur; nec ex defectu lenitatis: quia nulla talis in jure statuitur; licèt expressè sola defensio vitæ excipiatur. Saltem concedenda est hæc Sententia, quando ob conservationem bonorum, vel honoris est necessaria ad conservandam ipsam vitam suam, vel suorum, aliudque bonum consequendum, vel conservandum, ut notat *Laym. cit. in fine.*

III. Ut evitetur irregularitas in occisione injusti 179
invasoris vitæ propriæ, vel proximi innocentis, necessariò debet servari moderamen inculpatæ tutelæ, ut quis scilicet aliter vitam suam, vel proximi servare non possit, vel vim repellere, nisi occidendo vel mutilando. Quodsi desit, vel deficiat moderamen inculpatæ tutelæ, utpote si aliâ viâ, vel ratione quis possit evadere, vim avertere, vel invasorem repellere absque occisione, vel mutilatione v. g. fugiendo sine æquali periculo, clamando cum spe certa auxilii invasori arma extorquendo, vel excutiendo, aut solùm verberando, vulnerando &c. talis eo casu occidens omnium consensu est irregularis ex delicto. *Ratio est evidens:* quia jus *in Clement. suprà cit.* ab irregularitate incurrenda solùm excipit casus, in quibus non potest evitare mors, at in proposito invalus aliter potest evadere mortem; utpote fugiendo, clamando &c. ergo non excusatur ab irregularitate. Et quia in tali casu absque morali necessitate occidens hominem, verè peccat, coram DEO contra justitiam, ideò incurrit pœnas homicidio voluntario, & illicito debitas; talis pœna est etiam irregularis: ergo.

IV. At, quid si talis non possit fugere absque de- 180
decore, & ignominia gravi personæ, aut status sui, ut si sit Nobilis, miles (hoc casu licitè non fugiendo posse occidere invasorem, ex communi jam suprà diximus) sic occidens incurretnè irregularitatem? Affirmant multi, sine dubio tutiùs cum Laym. *cit. n.* 3. Ratio est: quia ad irregularitatem incurrendam ex defectu lenitatis non requiritur culpa, sed sufficit voluntarius accessus ad occidendum, vel mutilandum; præterquam in casibus à jure exceptis atqui jus citatum excipit solum casum, *cùm quis mortem aliter vitare non potest:* talis autem verè aliter mortem vitare potest, scilicet fugiendo, etsi cum

cum aliquo dedecore, vel ignominia honoris: ideòque occidendo verè deficit à perfectâ lenitate; & consequenter irregularis fit.

181 Negant autem DD. Suarez, Filliucius, aliisque congestis Diana *p. 4. tract. 2. resolut. 3.* Eò, quòd id, quod sine dedecore, vel ignominia fieri nequit, moraliter censeatur non posse fieri; ideoque talis adhuc comprehendatur in exceptione juris. Omninò meliùs, & probabilius. Utriusque tamen sententiæ DD. in hoc consentiunt, talem incurrere irregularitatem, si ipsemet spontè, & suâ culpâ in illam se necessitatem conjecit; utpote injuriâ immediatè præcedente, ex qua prævidit, vel prævidere debuit, alterum se aggressurum: tunc si ipsum, cum posset fugere, etiam cum aliquo dedecore, vel detrimento honoris, non fugiendo occidat, irregularis erit. *Ratio est*: quia talis injurians, ac prævidens alterum se ideo aggressurum, censetur ipse moralis aggressor: ideoque si, cùm possit, non fugiat, sed occidat, defensio erit culpabilis, & immoderata, consequenter irregularitati obnoxia. Unde adulterum à marito deprehensum, & invasum, si, cùm possit fugere, non fugiat etiam cum dedecore, sed occidat maritum invadentem, incurrere irregularitatem, certum est apud omnes: Quia ipse causam aggressionis culpabiliter dedit; ideoque & defensio est culpabilis.

182 At, quid si miser ille nullo modo possit fugere, sed occidat cum moderamine inculpatæ tutelæ, & sine peccato, etiamnè incurrit irregularitatem? affirmant absolutè Navar. *c. 27. n. 238. S. Antoninus, alii apud Laym.* mox citandum. Negant verò absolutè *Sotus, Henriq. Avila, Less.* alii. Sed rectiùs conciliant, & distinguunt Suarez *c. 20. q. 4. Filliucius*, alii apud Laym. *cit. num. 2.* Quòd si adulter temerè, & sine periculo prævisio, vel prævideri debito excitandæ pugnæ ad peccandum cum aliena uxore accessit, postea sic occidendo maritum aggredientem irregularis fiet; quia indirectè saltem voluntariè causam præbuit secuti homicidii ob defensionem, quod vitare poterat, & debebat abstinendo à tam gravi injuria; & sic vera est Sententia affirmativa. Quodsi veró adhibitâ debitâ cautelâ, juxta illud, *si non castè, saltem cautè*, planè casu, & præter omnem opinionem maritus superveniens, invadat adulterum, tunc is aliter evadere non potens, sed cum moderamine inculpatæ tutelæ invasorem occidens, ab irregularitate immunis erit: cùm hîc desit omnis voluntarius influxus adulteri in homicidium, juxta prædicta; & sic vera erit Sententia negativa. At tandem, quid si maritus postea primùm cognitio adulterio, occcidit uxorem, eritnè adulter irregularis, tanquam causam præbens tali homicidio? affirmant rursus *Navar.* & alii nonnulli: negant verò DD. communiùs. Sed rectè eâdem ratione, & distinctione resolvendum esse censet *Laym. cit.* Plures similes casus resolvemus *c. seq. de homicid. casuali.*

SECTIO IV.

De homicidio in Duello, saltem aliquando licito.

SUMMARIUM.

184. Usque ad n. *190. Duellum propriè est pugna singularis duorum ad invicem pugnantium ad mortem, vel mutilationē ex condicto, ad certum locū & tempus.*

190. Ordinariè etiam authoritate publica, per se semper illicitum est.

191. Nisi quandoque per accidens. 1. ad demonstrandam veritatem.

193. II. *Ad terminandam litem; &c.*

196. III. *Ad finiendum bellum.*

198. Authoritaie autem privata semper illicitum est indicere, vel aceeptare duellum:

199. Excepto unico casu, quo licet occidere injustum aggressorem, quales recensentur quatuor usque ad n. *205.*

205. Estq; peccatum gravissimum:

206. Et meritò excommunicatione, aliisque pœnis ab Ecclesia prohibitum.

208. Usque ad n. *213. Quinam in contingentia duelli excommunicationem incurrant.*

213. Recensentur aliæ pœnæ.

ASSERTIO IV.

Duellum propriè dictum, authoritate publica 183 *ordinariè (exceptis, certis & raris casibus) authoritate verò privata semper illicitum est; Excepto solo unico casu, quo licet occidere injustum aggressorem. Est peccatum gravissimum, meritò excommunicationis, aliisque pœnis ab Ecclesia prohibitum.* Tota communissima. Explico per partes.

§. I.

Duellum propriè dictum.

Duellum vi vocis idem est, ac duorum bellum. Græcè *monomachia*, id est, pugna singularis, 184 seu unius cum uno. Et sic latè sumptum, duellum dicitur quæcunque rixa, concertatio, vel pugna duorum inter se, sive cum, sive sine periculo mortis; sive ex condicto, sive casu, ex occasione facta. At propriè, prout in jure, & SS. Canonibus severissimè prohibentibus accipitur; sic definitur; *Duellum est pugna singularis duorum adversus invicem pugnantium ad mortem, vel mutilationem alterutri inferendam ex condicto ad certum locum & tempus.* Sic DD. passim. Dicitur,

I. *Pugna singularis duorum*; seu unius contra 185 unum: quando enim plures promiscuè contra plures pugnant, rixa est, non duellum: nisi etiam inter ipsos servetur æqualitas certo numero, ut singuli determinati contra singulos determinatos pugnent: aut principales duo duellantes socios sibi adsciscant, ut vocant *secundantes*, ut sicut principales contra se invicem pugnant, ita secundus unus, contra secundum alterius dimicet. Unde duplex est ejusmodi diabolicum duellum: unum *publicum & solemne*, quod fit cum certis cæremoniis, determinato loco, & tempore cum electione certorum armorum, adhibitis patrinis, seu secundis, & testibus, seu assistentibus &c. quæ diabolus ad solemnem interitum animarum insanis duellistis suggerit, & succurrit. Alterum *simplex*, & *privatim tantùm*, quod sine ejusmodi cæremoniis fit, tamen ex condicto certo loco, & tempore. II. *Ad*

186 II. *Ad mortem, vel mutilationem alterutri inferendam.* Omnis enim pugna fit cum periculo mortis, vel mutilationis? unde qui, etiam ex condicto, sed sine armis aptis ad occidendum, vel vulnerandum, v. g. pugnis, baculis levibus &c. pugnant, quamvis ad vindictam: item, qui digladiantur ludo hastarum, & similium instrumentorum, non ad mortem, vel ad mutilationem inferendam, sed ad exercitium artis, vel virium corporis; non committunt duellum: ac etiam secutâ morte, vel mutilatione alterius, etsi non sine peccato, non incurrunt pœnas duellantibus decretas.

187 III. *Ex condicto &c.* Cùm scilicet duellantes sibi priùs pugnam condicunt, postea ineundam ad certum locum, & tempus. Quando enim ex accidenti sibi invicem occurrentes pugnant, etsi unus alterum priùs quæsierit, aut pugnam, vel mortem minatus fuerit, non erit propriè dictum duellum, nec secuta morte locum habebunt pœnæ Ecclesiasticæ; ut omnes observant.

188 IV. *Ad certum locum, & tempus.* Ubi inprimis ly *&* copulativè sumendum est, sic, ut & certus locus, & certum tempus simul condicatur ad pugnam: adeò ut si condicatur, vel locus tantùm, vel tempus tantùm, non erit duellum strictè sumptum in prohibitione Pontificum, quæ, cùm sit odiosa, & gravis valdè, strictè interpretanda est de rigoroso duello. *Sic Bonacina*, aliisque cit. Diana *p. 5. tract. 13. resolut. 59.* Tamb. *lib. 6. Decal. c. 1. §. 3. n. 8.* Et hinc

189 Duellum propriè, & strictè sumptum, quatenus ab Ecclesia sub excommunicationis, aliisque pœnis gravissimis prohibetur (quamvis alioquin peccatum mortale gravissimum) non erit. I. Universaliter: quando aliqui se provocant ad pugnam nullo determinato tempore vel loco. Item, si quis dicat alteri, pugnabo tecum, vel, invito te ad pugnam, quandocunque extra hunc locum occurreris; quia non est assignatio determinati loci, & temporis: imò, etsi quis dicat, pugnabo tecum prima vice, qua per hanc urbem, vel extra hanc urbem tibi occurrero &c. quia tota urbs, vel extra urbem, non est locus satis certus. Et, prima vice, &c. non est tempus certum; ut contra *Bonacinam* & alios, cum aliis probabilius putat *Tamb. cit.* II. Si qui rixantes in templo, aula Principis, domo, navi, curru &c. ob reverentiam, periculum, vel angustias loci, dicant invicem: exeamus: vel prodi mecum &c. & eodē impetu exeant, & pugnent; quia non est condictio certi loci, & temporis. Vide Dianam cum aliis *p. 2. tract. 16. resolut. 53.* & *p. 3. tr. 6. resolut. 1.* III. Si qui orta repentè rixa in aliquo loco subitò se provocent ad duellum, etiam ad certum locum, & mox eodem tempore, & impetu caloris eo concurrentes dimicent: quia non est assignatio certi temporis; & esto intercedat aliquod spatium temporis; dummodò judicio prudentis censeatur durare idem color iracundiæ. *Ita cit.* Eadem est ratio: si duobus contendentibus verbis, vel pugnis, alter, vel uterque domum petant, & arma capientes mox redeant & pugnent: quia non est ex condicto. IV. Si quis alteri domi manenti dicat: exi, hìc te expecto ad pugnam: aut si duobus contendentibus, alter conducens locum, dicat; hìc me expecta, donec redeam &c. sumptisque armis redeat, & pugnet, adhuc non est duellum strictè sumptum, ut cum *Diana cit.* censet Tamb. *ibidem n. 12.* Quia licet sit condictio loci, non tamen est condictio determinati, & moraliter distincti temporis, imò cùm condictio, & pugna fiant durante eodem passionis calore, censentur moraliter una actio, non duæ distinctæ, prout requirere videntur prohibitiones Pontificiæ; quæ in materia odiosa strictè interpretandæ sunt. Sed hæc dicta sunt in ordine ad prohibitiones, pœnásque Ecclesiasticas tantùm §. 4. referendas. Nam quoad jus naturæ, & peccatum mortale perindè est, quomodocunque fiat duellum illicitum.

§. II.

Authoritate publica.

Ordinariè etiam authoritate publica illicitum 190
est indicere, vel inire duellum, exceptis certis, & raris casibus, ferè ad ipsam defensionem inculpatæ tutelæ reducendis. *Communissima.* Et patebit adducendo causas, ob quas publicâ authoritate duella indici, aut permitti solent, vel possunt. Et potissimum sunt tres: 1. *Ad demonstrandam veritatem.* 2. *Ad terminandam litem.* 3. *Ad finiendum bellum.*

I. *Ad demonstrandam veritatem.*

Etiam authoritate publica semper illicitum est 191
per se loquendo instituere duellum ad demonstrandam veritatem, vel innocentiam probandam. Qua ratione duellum numeratur inter purgationes vulgatas, & damnatur *in c. Monomachiam 2. q. 5. &c. 1. & 2. de purgat. vulgari.* Et docent omnes cum S. Thoma *2. 2. q. 95. art. 8. ad 3.* Ratio est: Quia medium illud, præterquam quòd sit valdè difficile atque à natura humana abhorrens, etiam ex se, & natura sua prorsus non est idoneum ad talem finem, scilicet veritatis demonstrandæ, vel innocentiæ probandæ: cùm ex natura æquè contingere possit, & defacto sæpiùs contingat, illum, qui pro veritate stat, vel innocens est, in duello succumbere: adeóque hoc modo veritatis, vel innocentiæ demonstratio, vel signum inquiritur non ex natura actionis, sed aliunde: ergo vel à DEO: & sic erit tentatio DEI: secluso tamen speciali DEI instinctu: quemadmodum refertur de fabro illo Cambronensi, qui Judæum violatorem Imaginis B. VIRGINIS, duello est aggressus, ut ejus perfidam malitiam demonstraret: *vel* per modum sortis à fortuna, & casu; & tunc erit sortilegium, quo uti ad aliquid contingens determinandum ex justitia, semper est peccatum mortale; cùm enim sortibus de se fallibilibus non possit adhiberi certa fides futuri eventus, una pars necessariò exponitur periculo injustitiæ, & in duello, insuper morti: *aut* denique ab ipso dæmone: & tunc spectat ad superstitionem divinationis ex pacto cum dæmone, peccatum gravissimum. Ergo ad eum finem licitum nullâ ratione est duellum.

At, quid si iniquus Judex alicui innocenti mor- 192
tis supplium minetur (res iniquissima, & damna-

tissima

tissima omni jure, & tamen nostris temporibus nonnunquam practicata) nisi duello se purget, licebitne innocenti duellum acceptare? Negant quidem *S. Antoninus*, *Abulensis*, *Sylv.* & *Armilla*, *verb. duello.* Sed meritò affirmant *DD.* communiter. Toletus *lib. 5. c. 6. in fine.* Cajetanus 2. 2. *q. 95. art. 8. causa* 4. Filliucius *tractatione* 29. *c. 8. q.* 10. Laym. *cit. c. 5. à n.* 1. Ratio sumitur ex communi jure naturæ, quo innocenti licèt tueri vitam suam contra injustum invasorem: adeóque hoc casu omnino requiritur, ut alter, contra quem duellandum est, sit nocens, & iniqui Judicis velut minister, ideóque censeri debeat injustus invasor, contra quem locum habeat jus naturale necessariæ, & inculpatæ defensionis. Quidsi ergo etiam alter innocens sit, posito casu duos falsò venisse in criminis suspicionem, nullúmque ex ipsis esse reum, iísque optionem dari, ut vel mortem subeant, vel duello congrediantur? Rectè resolvit Laym. *l. cit.* neutrum duellum inire posse; cùm per se intrinsecè malum sit innocentis occisionem aggredi. Quòd si tamen alter accepta conditione iniquissima, duellum aggrediatur, eo ipso fiet nocens, & injustus invasor, contra quem alteri innocenti uti licebit jure naturali defensionis. Quidsi denique à Principe vel Duce belli, duobus certò nocentibus, ac capitis supplicia meritis, duellum indicatur? ℞. Licèt hoc speculativè & jure naturæ non videatur illicitum, cùm nihil aliud sit, quàm utrumque reum in alterutrum constituere ministrum justitiæ, cum conditione, ut ei, qui alterum executione sententiæ prævenerit, vita condonetur; practicè tamen ob circumstantias, periculum animæ, & speciem quandam crudelitatis, nec expediens est, nec licitum, saltem post *Concil. Trid.* duella tam strictè prohibens. Certum autem videtur, reos tunc posse duellum acceptare, solo affectu publicæ justitiæ, & propriæ vitæ salvandæ causâ, seclusо affectu privati odii, vel vindictæ. *Azorius, Filliucius, Laym. cit.* alii apud ipsos.

II. *Ad terminandam litem.*

193 Etiam publica authoritate per se semper illicitum est duellum instituere ad terminandam litem, vel controversiam aliquam. *Communissima DD. suprà.* Ratio clara est: vel enim instituitur duellum ad terminandam litem, ut per eventum duelli constet de justitia, vel injustitia causæ litigantium: & sic duellum æquè erit medium inidoneum ad hoc, ac ad demonstrandam veritatem, vel innocentiam probandam; & sic redibit totum argumentum suprà. Vel instituitur solùm ad hoc, ut facto duello partes cessent à lite: & tunc insana, & diabolica malitia est, velle duello congredi cum certo periculo vitæ, ut desistant à lite, à qua spontè, & securâ vitâ desistere possunt. At, quid si alicui innocenti certum, vel probabiliter cognitum sit, se per accusatoris calumniam injustè judicio opprimendum cum certa jactura vitæ, vel honoris, vel bonorum magni momenti, nec ullum aliud supersit medium evadendi tantam jacturam, nisi duellum; licebitne tunc duellum offerre, vel oblatum acceptare, etiam propria authoritate? Negant universim *Abulensis*, *Salon*, *& alii apud Dianam mox citandum.* Affirmant universim Pet. Navar. *lib. 2. c. 3. dub.* 13. *n.* 289. Sanch. *lib. 2. Moral. c. 39. n.* 5. Hurtad. aliisque cit. Diana *p. 5. tr. 4. resolut.* 7. Tu distinctè breviter sic resolve.

Licitum est eo casu duello congredi, tam provocando, quàm acceptando, cum calumniatore ad liberandam ipsam vitam à moraliter certo periculo. 194 *Communis DD.* Navarr. *cit. c.* 11. *n.* 39. Filliucius, Laym. cit. supra. Ratio est: Quia cuilibet naturali jure permissa est defensio contra injustum aggressorem: atqui calumniator ille, ut verè injustus invasor injustam tibi necem machinatur; non enim interest, proprióne gladio, an alieno Judicis te impetat, ait *Cajetanus* 2. 2. *q. 95. a.* 8. ergo si aliud medium non suppetat, poteris te duello defendere; idque maximè accedente consensu Principis, vel Judicis, quem ad hoc necessarium esse, affirmat. *Cajet. ibid.* Sed meliùs negant alii communiter; cùm defensionem propriæ vitæ ipsum jus naturale concedat.

Quamvis, speculativè loquendo, idem dicendum sit pro defensione temporalium bonorum, 195 vel honoris ab injusto calumniatore in judicio, supposito nimirùm, non esse aliud medium te liberandi: practicè tamen vix videtur possibilis casus, in quo liceat ob defensionem bonorum, vel honoris in judicio, duello congredi. *Ita contra Pet. Navar. Sanch. & Dianam cit. communis DD. apud modò cit.* Ratio est: vel enim talis accusatus calumniam passus, innocentiam demonstrare potest in judicio, vel non potest? Si potest, nulla erit necessitas duelli: si non potest, etiamsi duello certet, & vincat, non ideò probabitur innocens; sed novo homicidii dedecore famam maculabit: Unde meritò suprà practicè reprobavimus sententiam *Pet. Navar. Sanch.* & aliorum, licere calumniatorem, aut falsum testem; imò & ipsum Judicem iniquum è medio tollere, ne noceat in vita, vel bonis alicujus momenti, etiam eodem argumento usi.

III. *Ad finiendum bellum.*

Etiam publica authoritate per se illicitum est 196 instituere duellum ad finiendum bellum offensivum, & defensivum. *Communis DD. apud Cajet. Sanch. Filliucium, Laym. cit.* Ratio est: Quia bellum gerens sive offensivum ad injuriam vindicandam, sive defensivum ad injustam vim repellendam, debet se habere velut agens respectu partis adversæ; agens autem debet esse fortius passivo, ut penes ipsum quasi spes certæ victoriæ existat: atqui non contingit hoc in duello: quia vel par est utriusque conditio, vel multa accidere possunt, ut etiam is, qui videtur esse valentior viribus, succumbat: ergo per se loquendo, non licet bella finire duello. Per accidens tamen ita licebit in certis casibus. I. Si hostis ipse exercitui duellum offerat, quod ab aliquo acceptari ad ignominiam avertendam, animos hostium frangendos, & suorum confirmandos multum expediens videatur. Exemplum habemus. 1. *Reg.* 17. *de David, & Philistæo.* II. Quando ad experiendos, vel debilitandos adversariorum militum animos, vel ad finem

nem belli, victoriámque faciliùs consequendam Duci expediens videtur privata duella suorum militum contra hostes indicere. 3. Quando ad bonum Reipublicæ, bellique exitum imminente conflictu, magis expedire Ducibus videtur totum bellum ad duellum, vel certamen paucorum revocare, & hosti offerre, vel ab hoste oblatum acceptare. *Omnia ex communi DD. apud Sanch. Filliucium, Laym. cit.*

197 Cæterùm in ejusmodi duellis communi utriusque exercitus consensu institutis, semper annexum debet esse pactum, ut neutri parti succumbenti succurratur; idque etiam à justè bellantibus hosti injusto servandum est: cùm bonum commune postulet, ut hosti fides servetur, maximè in rebus ad bellum spectantibus, teste S. August. *ep.* 207. *relat. c. noli.* 23. *q.* 1. Secus est de duellis privatis; quæ, si ex utraque parte injusta sint, circumstantes ex charitate dirimere tenentur, quoad commodè possunt. Si verò ex una tantùm parte injustum esset bellum, v. g. ex parte injusti calumniatoris; tunc alteri innocenti succumbenti astantes succurrere possunt, & debent; etsi conditio posita fuisset, ut neutri parti succuratur. Quia conditio illa ex parte innocentis, ob necessariam sui defensionem contra calumniatorem pugnantis, iniqua est.

§. III.

Authoritate verò privata.

198 Semper illicitum est duellum indicere, provocare, acceptare, & inire, excepto solo unico casu necessariæ defensionis, quo licet injustum aggressorem occidere. In his terminis ferè consentiunt omnes: & rectè exprimit noster March. *p.* 2. *tract.* 6. *tit.* 3. *q.* 1. §. 5. *dub.* 2. Ratio manifesta est ex terminis. Duellum enim est pugna privata, & spontanea duorum ad mortem alterutri inferendam; quia scilicet cum periculo propriæ vitæ intenditur, & attentatur, mors alterius: atqui simpliciter nullo unquam casu licet privata authoritate, ac spontanea voluntate hominem occidere, etiam quantumvis nocentem: excepto solo unico casu illo necessariæ defensionis inculpatæ tutelæ, contra actualem injustum aggressorem: quando nimirùm quis non voluntariè se exponendo periculo vitæ, sed necessitate cogente, & instanti periculo vitæ jam expositus, duellum init. Alia causa fingi non potest: cùm omnis alia causa excogitabilis, infinitis aliis modis transfugi possit, ut mox patebit in casu principaliter controverso.

Casus certus.

199 Inimicus armatus occurrit tibi inermi, & mortem minatur, nisi mox arreptis armis secum duello certes: sine dubio poteris. Sed tunc non erit strictè duellum, sed rixa potiùs. Dicat ergo inimicus: tecum pugnabo in condicto loco, & tempore; nisi acceptes, hìc te confodiam &c. acceptare poteris sine dubio, imò etiam inire posteà duellum, si aliter detrectare, & evadere nescias, est enim ipsissima defensio vitæ. Idémque dicendum, si hostis divitis domum ingressus dicat: hæc omnia pretiosa auferam, destruam, domum incendam &c. nisi duello mecum certes hâc horâ extra portam hanc &c. & aliter sua tueri nesciat: esset enim ipsa defensio bonorum. Lege Dianam *p.* 5. *tract.* 13. *resol.* 27. & alios apud ipsum.

II. Casus certus.

Judex iniquus innocenti delato minatur mortis 200
supplicium, nisi duello contra adversarium nocentem se purget. Licere ex communi DD. jam habes §. 2. casu primo: revera enim tunc non publica authoritate, quæ ad injusta non urget, sed privata Judicis, & nocentis calumniatoris malitiâ ad defensionem vitæ cogeris. Idémque dicendum, si eo casu iniquus Judex minaretur aliud supplicium grave, grandem mulctam pecuniariam &c. quam aliter evitare non possis.

III. Casus tutus.

Titius à calumniatore in judicio injustè opprimendus esset cum certo periculo vitæ. Hoc 201
casu tam indicere, quàm acceptare duellum, etiam privata authoritate licere, etiam habet *ibid.* casu secundo. Et rectè aliqui apud *Dianam* suprà extendunt universaliter, licere provocare ad duellum, idque inire, quoties non est alia via, quâ quis vitam suam servet. In hac enim suppositione non est provocatio mera, sed justa defensio. Sed casus, præter jamjam dictos, erit rarissimus.

IV. Casus principalis controversus, &

Utrùm liceat duellum ab alio oblatum accep- 202
tare, & inire ob eam causam, quòd si duellum detrectes, censeatur apud viros prudentes, nobiles Principes &c. diminutus honor tuus, ipséque ignaviæ, & timiditatis notatus, vel infamis habearis in statu militiæ, vel nobilitatis non amplius æstimaberis, nihil fies, non promoveberis &c? Affirmant aliqui apud Dianam *p.* 5. *tract.* 13. *resolut.* 25. id licere, saltem cum hac limitatione: si provocatus judicabitur duellum detrectare, non propter conscientiam, & legem DEI, quippe quam alias non observat, sed propter timiditatem, & ignaviam: idque acceptet, non aggrediendo, sed solùm animo se defendendi, si ab altero impetatur. Ratio est: quia pro honore defendendo licet occidere injustum aggressorem. Verùm hæc sententia est expressè damnata novissimè ab Alexandro VII. Anno 1665. ordin. 2. *Vir equestris ad duellum provocatus potest illud acceptare, ne timiditatis notam apud alios incurrat.*

Quare omnino verissima, & in praxi omnimo- 203
dis suadenda est opposita Sententia negativa. *Communis DD. Sotus, Navar. uterque, Rodriq. Molina, Less. Sanch. Filliucius, alii passim* apud Laym. *sæpe cit. p.* 3. *tract.* 3. *cap.* 3. *March. supra.* Ratio est evidens: quia id præcisè liceret ob defensionem honoris, & vitandum dedecus vel infamiam: atqui reverà sicut nulla est infamia, nullum dedecus, sed merus & solidus honor: ita nemo prudentum, atque proborum vitio, vel infamiæ vertere jure potest, quod quis Legem DEI, & Naturæ observet, & sui ipsius, vel proximi occidendi periculum absque justa necessitatis causa non adeat:

minimè verò in re adeò gravi attendenda sunt hominum vanorum, & imprudentum judicia, maximè in hoc perditissimo sæculo, quo res eò usque devenit, ut ob quamvis leviculam causam ex mera diabolica libertate ac vanitate duella indicuntur, & ea respuentes sinistrè judicantur &c. Aliud est de fuga in actuali aggressione, quæ homini Nobili, vel militari ex natura rei, omnium judicio, ignominiosa ducitur; ad duellum autem provocatus, & recusans, non censetur fugere, sed Legem DEI, & Naturæ observare: & pro honore servando, & ignominia avertenda sufficit dicere: defendam me, quandocunque aggressus fueris. Vel sic: ego tua condictione ista non opus habeo ad me, meáque tuenda, quocunque loco, vel tempore paratus hoc gladio defendere &c. Facta autem postea aggressione, locus erit justæ defensioni.

104 Quòd si tamen in raro casu eo loco res sit, ut si duellum respuas: miles in exercitu, vel Nobilis in Aula Principis debeat cedere armis, officio, dignitate, aut excidere Ducis, vel Principis favore, & gratiâ ob ignaviæ suspicionem; adeò ut tunc sub titulo honoris ipsius vitæ, vel familiæ conservatio periclitetur, omninò fatendum est cum *Navar. Laym. cit. aliisque communiter*, licere tunc duellum acceptare, & meræ defensionis gratiâ provocanti se sistere: quia tunc esset vera, & merè justa defensio contra injustum aggressorem, scilicet provocantem, qui sua provocatione defacto, vel actu aggreditur meum honorem, officium, dignitatem, adeóque conservationem vitæ, vel familiæ meæ, ut mihi illa violenter eripiat. Proinde Lege Naturæ eâdem vi defendere possum, ac debeo, cùm absque eorum amissione retrocedere nequeam. Et hic ergo sit quartus casus rationabiliter permissus. Denique excusari possunt ex simili rationabili causa, etiam honoris tuendi, vel humanæ vilipensionis vitandæ gratiâ duellum acceptantes, vel ad aliud provocantes, quando certò sciunt pugnam non esse secuturam, utpote ab aliis impediendam &c. Vide Dianam *p. 1. tract. 16. resolut. 52.* Et multo magis si ex condicto occultè certò promittant, quòd impediendi sint ab omni damno, etsi descenderint ad locum pugnæ, gladios strinxerint, ictus aliquot sine aliquo periculo contorserint &c. uti observat Bassæus *v. Duellum num. 9.* Tamb. *lib. 7. Decal. cap. 1. §. 3. in fine*, alii apud ipsos.

§. IV.

Peccatum gravissimum.

205 OMne nimirum duellū indictum, acceptatum, initum, perpetratum absque legitima authoritate publica in certis casibus, maximè belli §. 2. (excepto solo casu necessariæ, ac justæ defensionis contra injustum aggressorem) §. 3. est peccatum mortale gravissimum, contra quintum Præceptum divinum naturale, *non occides*: Idque duplex homicidium: dum duellans, & proximi vitam aggreditur, & suam periculo necis exponit absque legitima & justa causa: Neque rarò evenit utrumque cadere: neque id alia indiget probatione; attamen ob diabolicam crudelitatem, qua sub colore honoris vani, ac futilis infandam carnificinam tam animarum, quàm corporum dæmon excogitarit, quam omnibus modis tollere oportet in jure Canonico tam veteri, quàm novo. Meritò

Gravissimis pœnis prohibitum ab Ecclesia.

ORdo prohibitionis hic est. Inprimis Constitutiones Julii II. Leonis X. Clementis VIII. & Concilij Trident. *Sess.* 28. *Cap.* 19. de reform. easque confirmans Pius IV. sub excommunicatione latæ sententiæ, aliisque pœnis prohibent duella solemnia Deinde Gregorius XIII. sub excommunicatione summo Pontifici reservata, & novis aliis pœnis prohibet duella omnia, etiam privata, omnémque eorum cooperationem. Denique Clemens VIII. prædicta omnia confirmat, additque aliqua magis explicata suo excommunicationis, aliisque pœnis jamjam enumerandis, & explicandis. 206

Prima pœna.

EST excommunicatio latæ Sententiæ ipso facto, incurrenda, & licet non in Trident. tamen in Bullis Gregorii XIII. & Clementis XIII. soli Pontifici reservata, præterquam in mortis articulo. Hanc incurrunt sequentes. 207

I. Principes, Magistratus, Duces militiæ &c. duella præcipientes, vel permittentes &c. extra casum necessitatis boni communis, ut in bello supra dictum: aut etiam in casu particulari, si ad vitanda majora mala duellum permittere cogantur: *Sanchez, Laym.* citati, & alii cum Diana *p. 6. tract. 6. resolut.* 20. 208

II. Ipsimet certantes in duello illicito: *ex Trident.* quidem in solo duello solemni vel publico; ex Bullis autem Pontificum etiam in duello privato sine cæremoniis, tam vero & proprio dicto duello ex condicto priùs certo loco & tempore. Unde non incurrunt omnes enumerati. §. I. post N. IV. pugnantes quidem pugna singulari, sed non propriè dicto duello: cùm prohibitiones illæ, utpote odiosæ, strictè interpretari, & intelligi debeant de duello strictè, & propriè sumpto. 209

III. Incurrunt ipso facto provocantes ad duellum serio animo pugnandi: itémque litteras provocatorias scribentes, deferentes scienter, aut provocationem oretenus denunciantes, etiam effectu pugnæ non secuto, saltem ex bulla Clementis VIII. licet non clarè ex bulla Gregorii XIII. ex Trident. ut latè ostendit Filliucius *tract. 29. cap. 8. quæst. 15.* Non ergò incurrunt provocantes absque animo pugnandi effectu non secuto: v. g. si quis offensus ab alio vel contumelia gravi affectus, ad reparandum honorem læsum coram aliis illum provocat ad duellum, certò sciens, pugnam ab amicis impediendam fore: etiamsi uterque venisset ad locum designatum, gladium stringeret, neuter incurret: *Diana Filliuc.* An vero incurrant provocantes ad duellum seriò, & animo pugnandi quidem, sed effectu aliunde non secuto, vel impedito ab amicis, aut altero non comparente; negat quidem Hurtadus apud Dianam *p. 5. tract. 14. resolut. 102.* dicentem, an hæc Sententia Mendozæ sit probabilis, aliâ judicent. Affirmat autem veriùs Filliucius *tract. 29.* 210

cap. 8.

cap. 8. quest. 19. n. 170. Tamb. *cit. lib. 6. cap. 1. §. 3. num. 15.* idque ex bulla Clementis VIII. §. 7. qui §. 6. in fine de instigantibus dixerat, *etiamsi pugna aliqua non secuta fuerit*: quæ clausula omnino etiam videtur subintelligenda in §. *sequenti de provocantibus*: & sanè mirum esset hominem merè instigantem ad duellum incurrere excommunicationem reservatam, etiam non secutâ pugnâ, & ipsum principalem provocantem, etiam non secutâ pugnâ, non incurrere. Unde Confessarius privilegiatus eo casu pœnitentem, qui ita seriò provocârat, etsi pugna impedita fuerit; omnino debebit absolvere ab excommunicatione, saltem pro majori securitate, & addito illo: *si quam incurristi.*

211 IV. Incurrunt duellantium auxiliatores, & ejusmodi, & quomodolibet, auxilio vel consilio proximè cooperantes ad duellum, sive ut explicatè loquitur Clemens VIII. in bulla §. 5. *quicunque ad provocandum aliquem ad pugnam auxilium, consilium operam, vel favorem præstiterint, etiam effectu pugnæ non secuto.* Non ergo incurrunt remotè tantum cooperantes, v. g. 1. qui aliquid dicit, vel narrat, unde prævidet posse oriri duellum, nisi id intendat, & eo fine narret, ut ad duellum incitet. 2. Neque qui duellaturo subministrat arma, sine quibus tamen armis aliunde petitis, nihilominus pugnaret; neque qui solum legit scripturam ad duellum provocatoriam absque intentione maligna, vel alia cooperatione. Ratio ejusmodi exceptionum est. Quia leges pœnales tam onerosæ strictè sunt interpretandæ 3. Neque is qui postquam consilium, vel auxilium ad duellum dederat, seriò conatus est revocare, vel impedire, etsi nihilominus pugna sequatur, quia moraliter cessavit ejus cooperatio per revocationem. 4. Neque is, qui solùm ratam habet, vel approbat provocationem, vel pugnam suo nomine jam factam: quia pœna decreta in delictum committentes, non extenditur ad illud ratum habentes, nisi in jure exprimatur, prout exprimitur de ratam habente occisionem, vel percussionem Clerici suo nomine factam.

212 V. Incurrunt omnes spectatores duellantium, qui vel ex condicto, vel composito cum duellantibus accedunt ad spectandum: *ex Trid. citato, & Bulla Gregorii XIII.* vel tamquam socii comitantur duellatores, id tamen effectu secuto tantùm, aliàs non, nisi accedat alia cooperatio. Non ergo incurrunt. 1. Qui tantùm per accidens interveniendo spectant, seclusa omni compositione cum duellantibus, omnique periculo præviso promovendi duellum: tunc enim eo ipso fieret compositio tacita cum duellantibus: & quia revera sola præsentia dat hoc periculum promovendi duellum, ideò tales morosi spectatores sub conditione absolvendi sunt á Censura 2. Minùs incurrunt, qui tantùm obiter & in transitu spectant, aut ex occulto, ut videri nequeant, quia sic nullum est periculum promovendi duellum. Filliucius *tom. 2. tr. 29. c. 8.* pluresque citans Diana *p. 5. tr. 14. resolut.* 100. Ab hac tamen excommunicatione occulta (saltem extra Italiam) absolvunt Episcopi, & ex privilegiis Regulares mendicantes, non obstante Bulla Clementis VII. ut docet *communis DD. apud Bonac. Dian, Laym.* qui rectè monet eam Bullam quoad duella privata, cùm ex condicto & certo loco & tempore ad pugnam sine aliis cæremoniis accedunt, apud Germanos non esse in tanto rigore receptam, saltem quoad reservationem excommunicationis.

Pœna reliqua.

SEcunda pæna est privatio sepulturæ Ecclesiasticæ illius, qui duello occubuit, & ante mortem absolutus non fuit; unde licet talis ante mortem signa contritionis seu pænitentiæ dederit, Confessarium petierit, non tamen confiteri & absolvi potuit ob defectum Sacerdotis, adhuc sepultura Ecclesiasticâ privatur, nisi ad eum finem ipsius cadaver absolvatur auctoritate Ordinarii, possunt tamen pro tali defuncto fieri suffragia Ecclesiæ, & orationes in Missa: quia licèt mortuus fuerit excomunicatus, tamen non fuit denunciatus, & non toleratus: soli autem excommunicati denuntiati, & non tolerati aut notorii percussores Clericorum, & tales mortui privantur suffragiis Ecclesiæ: uti cum Navar. & aliis docet Dian. *p. 5. tract. 4. resol.* 192. sed neque sepultura Ecclesiasticâ privandus erit, qui accepto vulnere in duello etsi lethali è loco duelli discesserit & alibi mortuus fuit: quia verba Trid. *si in tali conflictu discesserint*. cùm sint legis pœnalis non sunt ultra rigorem litteræ extendenda. *Sanch. Laym. Diana*, alii citati. *Tertia* pœna est interdictum in locis, in quibus scientibus & permittentibus locorum illorum Dominis, duella injusta commissa sunt. *Quarta* Privatio dignitatum & beneficiorum Ecclesiasticorum, si duellans fuerit Clericus. *Quinta*. Inhabilitas ad illa, seu Clericus, seu Laicus fuerit: & tandem *Sexta*. Est irregularitas; nimis enim notum est, occidentem, vel mutilantem, in duello incurrere irregularitatem ex delicto; de qua *cap. sequenti*: si autem occidat in duello licito, sive ex auctoritate publica, sive ob necessariam sui, sive suorum defensionem, nullam incurrere irregularitatem, jam ex dictis liquere debet. Decernuntur etiam pœnæ temporales confiscationis bonorum, & aliæ: sed hæ non sunt nostri fori. 213

CAPUT II.

De

Homicidiis illicitis.

HOmicidium illicitum aliud est voluntarium, idque directè, vel indirectè tantùm, in se, vel in causa; aliud involuntarium simpliciter, & merè casuale: homicidium formaliter in se & directè voluntarium est, cùm quis directa voluntate intendit occidere hominem; idque rursus duplex: unum physicè patratum, quo quis per se ipsum instrumento materiali, vel causa physica proximè applicata, ut gladio, sclopo, veneno &c. directa voluntate occidit hominem; aliud moraliter causatum; quo quis etiam directa voluntate intendit hominem occidere: at non per se, vel instrumentum materiale à se applicatum, sed per alium hominem. 1

ut agens morale voluntarium cum jussione, consilio, vel alio quovis modo ad occidendum hominem inducendo, adjuvando, &c. Homicidium voluntarium directè & in sua causa dicitur, quo quis directa voluntate quidem non intendit occidere hominem, attamen aliquid agit, vel omittit, ex quo prævidet, vel prævidere deberet secuturum homicidium. Unde etiam duplex: ex causa positiva, & ex causa negativa, ut latiùs explicabitur suis locis: & hoc etiam dicitur homicidium casuale mixtum. Homicidium denique involuntarium simpliciter & merè casuale dicitur, quod sequitur ex actione vel omissione hominis præter omnem ejus directam, vel indirectam intentionem vel advertentiam, cùm scilicet illud nec intenderit, nec præviderit, nec prævidere debuerit, aut potuerit. De his ordine agemus sex sectionibus. Primâ de occisione vel mutilatione sui ipsius. Secundâ de homicidio voluntario proximi physicè patrato, & sua irregularitate. Tertiâ de homicidio proximi moraliter causato, vel cooperatione ad illud, cum sua irregularitate. Quartâ de homicidiis indirectè tantùm voluntariis, seu casualibus, mixtis, & sua irregularitate. Quintâ de homicidiis simpliciter & merè casualibus involuntariis, casibusque ambiguis. Sextâ denique de restitutione ex homicidio debitâ, & dispensatione super irregularitatibus prædictis.

SECTIO I.
DE
Sui ipsius occisione directa, indirectâque, ac mutilatione.

SUMMARIUM.

3. & 4. *Se ipsum directè & voluntariè occidere nunquam licet.*
5. *Nullo casu vel causâ.*
6. *Nullaque authoritate humana, quantumvis publica.*
8. *Excepto solo casu, quo DEUS ipse juberet.*
10. *Imò nec indirectè licet seipsum occidere.*
11. *Ad mortem suam proximè cooperando.*
12. *Se certo mortis periculo exponendo.*
13. *Aut mortem suam permittendo, v. g. in gravi morbo si remedia ordinaria haberi possint,*
14. *Ad remedia tamen extraordinaria infirmus non obligatur.*
15. *Potest tamen quis quandoque per accidens ad mittere propriam mortem ob justam causam Charitatis vel justitiæ?*
16. Vsque ad n. 21. *Quando, & quibus casibu ex Charitate erga DEUM? &*
21. *Quando & quibus casibus ex Charitate erga proximum* usque ad num. 26.
26. *Quinam & quando obligentur ex justitia legali, & commutativa vitam exponere periculo mortis?*
27. Vsque ad n. 32. *Qualiter & quantum ad mortem damnatus, possit indirectè ad eam cooperari?*
32. *Non li et se mutilare aliquo membro per se loquendo.*
33. Vsque ad n. 37 *Nec etiam castrare ob commodum vocis conservandæ.*
37 *Nisi quando conservatio vitæ propriæ & totius suppositi mutilationem alicujus membri admittit vel requirit.*
30. Vsque ad n. 44. *Referuntur pœnæ se occidentium; &*
44. *Irregularitas ex mutilatione suipsius.*

ASSERTIO I.

Nunquam licet occidere voluntariè se ipsum directè, nullo casu vel causa, nulla auctoritate humana, excepto casu solo, quo Deus ipse juberet: neque indirectè ad mortem suam proximè cooperando, sese certo periculo mortis exponendo, aut occisionem sui permittendo, nisi ob justam causam Charitatis vel justitiæ. Nec denique se mutilare aliquo membro, nec castrare ob vocis commoda, nisi ob vitæ propriæ seu totius suppositi conservationem. Hæc paucis exceptis controversis casibus, est tota communissima, ut patebit explicatione per partes.

§. I.

Nunquam licet occidere seipsum directè, & voluntariè.

Certissimum est apud Orthodoxos, SS. PP. Doctores omnes, & ex professo latè docet D. Aug. *lib. 1. de Civit. Dei cap. 16. usque ad 28.* & rursus hæresi 69. *contra hæreticos Donatistas*, Circumcelliones dictos, qui id licitum, opus magni meriti, & genus martyrii esse dicebant, & ideo seipsos igne, aqua, præcipitio &c. necabant, aliosque ut se interficerent, cogebant. Concilia & Patres recitatos videre potes apud DD. prolixum nimis esset exscribere. Probatur nunc. 3

1. Generaliter *non licere.*

Ex præcepto divino naturali *non occides*, ubi notat D. Aug. *citato capite 20.* Deum generaliter & simpliciter dixisse; *non occides*, nihil addendo v. g. dicendo, non occides proximum tuum, nihil excipiendo, *quia nullus, nec ipse utique, cui præcipitur, in itelligitur exceptus: restat igitur, ut de homine intelligamus, quod dictum est: non occides, non alterum ergo nec te: neque enim, qui occidit, alium, quàm hominem, occidit.* Et ibidem c. 19. ita argumentatur S. Doctor *aut innocens est, qui mortem sibi machinatur, aut nocens, innocentem nullo casu ex proposito occidere licet, prohibente DEO. Exodi 23. Insontem & justum non interficies; nocentem autem Judex interficere debet? nemo autem sui ipsius Judex esse potest, aut justæ sententiæ executor. Hæc Augustin.* Ratio autem naturalis inter varias à variis laboriosé assignatas, videndas apud Lugo *Disp. 10. de justitia Sect. I.* potissima videtur hæc: quia destructio rei est actus proprius Domini rei, qui pro libitu de re sua potest disponere, ac per hoc qui non est Dominus rei, sed tantùm administrator, & custos, non potest destruere, sed debet eam debito modo administrare & conservare, alioquin delinquet contra justitiam adversùs Dominum rei: atqui homo non est Dominus suæ vitæ, sed tantùm administrator & custos sub dominio solius Dei: ergò non potest illam pro libitu destruere, sed debet eam debito modo conservare: ergò ulterius occidens seipsum delinquit gravissimè contra justitiam, non quidem respectu sui ipsius, sed respectu ipsius Dei, cui gravem infert injuriam usurpando actum Domini divini sine ejus facultate: respectu verò sui seu contra se ipsum peccat tantum contra Charitatem; ejusdem enim ad se ip um non est justitia, sed Charitas tantùm. Vide latiùs *Lugo cit.* 4

II. Nullo

II. Nullo Casu, vel Causa.

5 OB nullam scilicet causam ullo unquam casu licet occidere se ipsum. *Ratio est*: quia id liceret vel ad avertendas miseras naturæ, fortunæ, vel famæ, vel ad vitandum peccatum alienum, vel ad vitandum peccatum proprium, v.g. in periculo luxuriæ vel stupri. Non primum, cùm mors sit majus malum incomparabiliter omni alia corporali miseria fortunæ vel famæ, ideoque ordine Charitatis omnibus malis corporalibus fortunæ, vel famæ postponendum: neque secundum, vel tertium, quia peccatum, & alienum, & proprium pendet à libera voluntate alterius, vel tua: ergo nulla est necessitas excusans, ut ad ea evitanda liceat sibi mortem inferre, uti pulcherrimè, & latè docet D. Aug. eodem lib. I. de Civit. c. 26. *Hoc dicimus, hoc asserimus, hoc modis omnibus approbamus: neminem spontaneam mortem sibi inferre debere, velut fugiendo molestias temporales, ne incidat in perpetuas. Neminem propter aliena peccata; ne hoc ipso incipiat habere gravissimum peccatum proprium, quem non polluebat alienum. Neminem propter sua peccata præterita: propter quæ magis hac vita opus est, ut possint pœnitendo sanari. Neminem velut desiderio melioris vitæ, quæ post mortem speratur; quia reos suæ mortis melior post mortem vita non suscipit.* Verum est, licere sibi mortem optare ob similem causam, ut infrà notabitur. Pessimè autem inferes ob similem causam licere sibi mortem inferre. Disparitas grandis est: quia actus inefficax desiderii sumit sibi suam specificationem à solo motivo per intellectum proposito, quod hic bonum esse supponitur: bonum quippe est velle vitare mala naturæ, & culpæ maximè: at verò actus efficaces sumunt specificationem ab ipso objecto seu actu externo toto; ut à parte rei fiendo: hoc autem in proposito malum est. Desiderare ergo mortem ob honestam causam, ut debito modo, Deo disponente, eveniat, nihil malum est: at verò inferre mortem magnum malum est: siquidem tunc homo usurpat potestatem in vitam suam; quam nullus habet, nisi solus Deus. Et nimis notum est, multa optari, & desiderari posse, ut debitò vel licitò modò fiant, quæ per se non licet facere. Licitè optas ut hic grassator pessimus morte plectatur ob bonum commune: at non potes ipsi mortem inferre; imò ob bonum finem v. g. sanitatis, vel tentationis sedandæ gratiâ, licitè optas, ut pollutio naturaliter eveniat in somnis v. g. sed ipse procurare licitè nunquam potes &c.

III. Nulla authoritate humana.

6 QUantumvis publicâ licet seipsum occidere: *Ratio est*: quia solus Deus habet claves vitæ & mortis & est Dominus utriusque. Sapientiæ 16. *Tu es Domine, qui vitæ & mortis habes potestatem.* Deutr. 32. *ego occidam, & ego vivere faciam.* Et antiquum Sapientum axioma est, non esse sine jussu Dei de statione vitæ decedendum, similitudine sumpta à militibus, quibus non licet sine licentia Ducis à statione decedere. Unde etiamsi homini aliarum omnium rerum dominium Deus permiserit Psal. 8. *Omnia subjecisti sub pedibus ejus; &c.* dominium tamen vitæ sibi reservavit, juxta receptissimum; etiam Ethnicorum Sapientum axioma præfatum. Et licet divina ordinatione, & auctoritate gladius mortis datus sit Principibus & Magistratibus in malefactores, ut nocenti mors per alium inferatur, non tamen concessit DEUS, ut quis justitia publica jubente possit sibi manus injicere, & mortem inferre: quòd vel inde patet, quòd, quacunque lege jubente, vel quocunque Judice mortem in reum nocentem justè decernente, possit etiam sceleratissimus, quâ potest viâ, aliàs licitâ, sibi consulere, & effugere absque peccato; ex ipso naturæ & dilectionis naturalis fundamento, qua quisque vitam suam diligit: ideoque nefandissima censetur crudelitas sui ipsius occisio, quam ab hominibus omni modo avertere voluit DEUS, Judex autem divina ordinatione institutus est minister Justitiæ, non autem crudelitatis, ait noster March. *citatus tom. 2. tract. 6. tit. 3. q. 1. §. 1. dub. 2.* Et hinc quamvis justa morte damnatus non tantùm non teneatur seipsum interficere, ut omnes consentiunt ob dictam rationem, nimis enim crudele est, hominem sui ipsius esse carnificem, ideoque nulla potestate humana imperabile, sed neque licitè poterit tunc seipsum directè occidere, v. g. venenum per se sumere, sibi venam incidere, se gladio, vel sclopo trajicere, aut suspendendus illaqueato jam collo se à scalis dejicere, &c. aut ulla simili actione, quæ per ministrum justitiæ fieri potest, directè ad suam mortem cooperari, juxta communem DD. sententiam Less. *lib. 3. dub. 6. n.* 36. Lugo *cit. disp.* 10. *sect.* 1. *n.* 12. Est enim hæc crudelis actio directè pugnans contra rationem & inclinationem naturalem communis naturæ: nulla enim res ullo casu seipsam perimere intendit; ideoque nulla naturali vel humana auctoritate cohonestabilis.

Contrarium tamen non improbabiliter docent *Victoria, Corduba, & Aragonius* apud Lugo *cit. n.* 12. & Tamb. *lib. 6. Decal. c. 2. §. 1. n. 5.* Less. *cit. l. 2. c. 9. dub. 6. n.* 20. Ratio est: quòd talis non puniat se ut Judex (quod utique fieri nequit, cùm punitio actus justitiæ vindicativæ necessariò debeat esse ad alterum) sed ut minister Judicis punientis auctoritate publica constitutus: quòd in aliis pœnis v. g. exilio, mulctâ pecuniaria fieri posse palam est. Fatentur tamen semper, neminem ad hoc teneri, neque posse facere licitè sponte, Judice non jubente, neque posse Tyranno, vel alio Judice injustè jubente: quia sicut tunc non potest alteri comitti executio mortis; ita multò minùs sibi ipsi. Fateor cum *Less. cit.* hanc sententiam mihi videri probabilem eo casu, quo jubente Judice reo permittetur mors facilis veneno v. g. vel venâ incisâ in balneo, alioquin justè subituro mortem acerbissimam, v. g. igne, rota: certè multò minùs natura horret sibi ipsi inferre mortem levissimam, quàm ab alio perpeti dirissimam. 7

8 IV. *Exceptô solô casu, quo DEUS ipse jubere t.* Restat ergo sola auctoritas Divina, cujus solius expresso mandato, vel jussione, aut certò comperto instinctu licet homini se ipsum interficere, & de-

facto se ipsos occidisse supponendum est, quotquot Sancti vel Sanctæ in SS. Scripturis, vel Historiis commendantur: ut Samson Judicum 16. Eleazarus sub Elephante, 1. Machab. 6. v. 45. Razias 2. Machab. c. 14. &c. S. Apollonia sponte in ignem insiliens, S. Pelagia, Sophronia, & aliæ SS. fæminæ, ne stuprum paterentur, se ipsas occidentes, vel in flumen præcipitantes: & sic de cæteris similibus, ut latè docet S. August. præsertim lib. 1. de Civit. c. 21. dicens: *Nec Samson aliter excusatur, quòd se ipsum cum hostibus ruina domûs oppressit, nisi quia spiritus latenter hoc jusserat, qui per illum miracula faciebat.* Et idem ibid. c. 26. *Sed quædam, inquiunt sanctæ fæminæ tempore persecutionis, ut insectatores suæ pudicitiæ devitarent, in rapturum, atque necaturum se flumen projecerunt, eoq; modo defunctæ sunt, earúmque martyria in Catholica Ecclesia veneratione celeberrima frequentantur. De his nihil temerè audeo judicare. Utrum enim Ecclesiæ aliquibus fide dignis testificationibus, ut earum memoriam sic honoret, divina persuaserit authoritas, nescio; & fieri potest, ut ita sit, quòd si enim hoc fecerunt, non humanitùs decepta, sed divinitùs jussæ, nec errantes, sed obedientes, sicut de Samsone aliud nobis fas non est credere: cùm autem DEUS jubeat, seq; ue jubere sine ullis ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen vocet:* Hæc Aug. Quòd si verò alia ejusmodi in sacris, vel in profanis historiis referantur, & commendentur, maximè apud gentiles ut de Lucretia, Catone, quæ Divino mandato vel instinctui attribui nequeunt, tamen excusari poterunt per conscientiam erroneam inculpatam ex ignorantia invincibili, & bona fide, Sanè valde persuasa olim fuit opinio apud Christianos, licere seipsum occidere pro tuenda castitate à violento aggressore, cui sententiæ etiam apertè adhæsisse videtur D. Hieronimus in c. 1. Jonæ relat. c. 23. q. 5. *in persecutionibus non licet propria perire manu absque eo, ubi castitas periclitatur, sed percutienti colla submittere.* Certè torva nimis, & torta videtur expositio Glossæ ibidem *Ly absque eo*, ibi sumi non exclusivè, sed inclusivè, ut sensus sit, etiam ubi castitas periclitatur, ut in illo Cant. 4. *tota pulchra es*, absque eo, quòd intrinsecus latet. Si placet ita responde, si secus errorem piè excusabilem agnosce.

9 *Quæres* hic incidenter, qua ratione liceat sibi ipsi mortem optare, desiderare &c. R. Non solùm sanctum & laudabile est, mortem sibi optare ob majus bonum spirituale consequendum, scil. æternæ beatitudinis, aut ad majus malum spirituale evitandum, scil. malum culpæ, & pœnæ æternæ, & periculum damnationis: nota sunt illa suspiria sancta. *Cupio dissolvi, & esse cum Christo.* Et: *infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* verùm etiam per se licitum est, mortem sibi optare ad evadendum malum temporale pœnæ, utpote miserias, & ærumnas hujus vitæ, cruciatus morborum, infamias, captivitates durissimas. *Per se*, inquam, seclusa impatientia, aliòve vitio. Ita *Navar. Vasq. Sa, Turrian. Bonacina*, *aliisque* citatis Tamb. *lib. 5. Decal. c.* 1. §. 3. *n.* 84. Ratio est: quia talis adhuc verè optat mortem, non ut malum, sed ut bonum sibi, neque ut malè sed ut debito modo, nimirum Deo disponente, & natura agente eveniat. *Scotus* cum suis contrarius solùm videtur loqui de volitione efficaci, & electione mortis ut medii ad evitandum malum temporale pœnæ, quod utique esset illicitum, & desperationem sapit, adeoque in praxi audire non possumus: quis enim peccati mortalis damnet ægrum diuturno morbo gravissimè cruciatum, optare sibi mortem, dolorum finem à Deo imponi &c. Unde *Tamb. cit.* rectè monet Confessarius, ut pœnitentes, dum se tanquam de mortali accusant, sibi mortem optâsse, ut incommoda hujus vitæ effugiant, ab hac conscientiâ erroneâ liberent, cùm ad id teneantur ex officio pastoris, medici, & Doctoris spiritualis, seclusa semper impatientiâ, indignatione murmure, maximè contra DEUM.

§. II.

Sed neque indirectè &c. licet seipsum occidere.

CErtum apud omnes. *Ratio & regula manifesta generalis est.* Quandocunque aliquod opus 10
directè facere illicitum est, etiam per se illicitum erit illud indirectè facere, scil. aliquid agendo, vel omittendo voluntariè, unde illud sequatur, nisi justa causa ita agendi, vel omittendi excuset, acmorale voluntarium ad illud opus tollat; uti docetur in materia de actibus humanis de voluntario indirecto: atqui seipsum directè occidere semper illicitum est ex dictis: ergò per se, & nisi justa causa excuset, jam illicitum erit seipsum occidere indirectè, nimirum aliquid agendo, vel omittendo, unde mors sua secutura sit. Et in specie in Assertione expressum est.

I. Ad mortem suam proximè cooperando.

QUa ratione peccant mortaliter, qui gravi & pe- 11
riculoso morbo laborantes, noxia ac vetita sumentes, mortem sibi causant, vel notabiliter accelerant: item qui intemperanter viventes, cum certo præviso, vel à peritis Medicis prædicto periculo mortis notabiliter ac vitiosè accelerandæ. Dico autem *notabiliter* ac *vitiosè*: aliàs non. Unde Diana *p.* 1. *tract.* 2. *resol.* 29. à mortali excusat eum, qui non abstinet à potu glacie vel nive refrigerato, etsi prævideatur citius inde moriturus, quia levis admodum censetur cooperatio ad mortem. Item eum, qui vinum moderatè bibere pergit, etsi dicat peritus Medicus, eum à vino abstinendo, posse vitam protrahere, v. g. decem annos sicut econtra, si idem dicat Medicus, te similiter, posse protrahere vitam vinum bibendo, vel carnes comedendo, cùm alias non soleas, non obligaberis ad hoc: quia cooperatio nec certa est, nec vitiosa *Diana* ibi Fagundez. *l.* 5. *Dec. c.* 11. *n.* 18. alii apud ipsos. Qua ratione excusantur, imo laudantur Carthusiani, qui ex vi professionis, ac voti sui omnem esum & usum carnis excludunt, etiam in quocunque morbo, quantumvis spes sit, ejusdem esu vitam posse protrahi diutiùs: quia ob tam sanctum finem perpetuæ mortificationis sanctè, aliquan-

aliquantulam accelerationem mortis suæ permittunt: tales enim non intendunt suam mortem, sed carnis mortificationem, & vitam spiritus meliorem: quin & S. Hilarius, & S. Paulus, & S. Antonius in austeritatibus summis, & jejuniis, vitam ad 100. & alii ultra, annos produxerunt. Discretione tamen opus est. Nullus ergò scrupulus movendus est iis, qui laboribus, pœnitentiis, jejuniis, vigiliis, austeritatibus ad obsequium DEI, & carnis mortificationem vacantes, juxta Exemplum Apostoli 1. ad Corinth. 9. *Ego castigo corpus meum, & in servitutem redigo*, vitam sibi abbreviare videntur, infra tamen regulas prudentiæ & discretionis: est enim cooperatio ad mortem valdè remota, & levis, quæ sancto illo fine omninò cohonestatur: dummodò non sit excessus irrationabilis & enormis cum notabili virium & vitæ detrimento: qui enim suprà vires suas sese macerando, vitam suam manifestè breviorem redderet, utique peccati homicidii reus esset, quia sicut alium v.g. infantem non potes occidere ob bonum finem citiùs eum mittendi ad gloriam, ita nec teipsum. Communis DD. *Victoria, Navarr. Less.* cum Laym. *l. 3. tract. 3. p. 3. c. 1. n. 4.*

II. *Se certo mortis periculo exponendo.*

12 QUa ratione peccant mortaliter imperiti funambuli, agitatores taurorum, gladiatores, corniatores, duellantes seu quovis simili ludo equestri se exercentes cum certo periculo occisionis suæ: secus si in arte illa vel ludo peritis certum periculum non immineat: quâ ratione non peccant, saltem graviter, illi, qui venenum sumunt, à viperâ se sinunt morderi, graviter se vulnerant, vel adurunt &c. ad experiendam virtutem tyriaci, dummodò priùs in bruto sumptâ experientiâ, ut ostendant efficaciam remedii sui, quod mox adhibent, quia tunc censetur cessare periculum mortis. Ita ex *Navar. Rodriquez.* & aliis Diana *p. 5. tract. 4. resol. 38.* Plures casus excusantes habebis mox per extensum §. sequenti.

III. *Aut mortem suam permittendo.*

13 QUando nimirum commodè & rationabiliter impediri potest: quâ ratione peccant mortaliter, qui in gravi periculoso aut lethali morbo nolunt adhibere remedia ordinaria & commodè parabilia, iisque neglectis mortem permittunt; cùm enim non simus domini, sed custodes tantùm vitæ nostræ, tenemur vitam nostram conservare mediis ordinariis, & per se ordinatis ad vitam conservandam tantùm; non item mediis extraordinariis, insolitis, multùmque difficilibus, aut ob cruciatum v.g. abscissione membri, brachii, vel tibiæ, aut ob pretium v.g. medicinâ nimiùm sumptuosâ comparatione sui statûs: uti habet communis sensus DD. Lessius *lib. 2. c. 9. dub. 13. num. 96.* Laym. *cit. n. 4. fin.* & alii. Ratio est: quia præceptum servandi vitam affirmativum est, ideóque non pro semper, sed certo tantùm tempore, & modo obligat. Et hinc

IV. *Ad servandum vitam, vel in morbo salutem recuperandam, non obligaris.*

1. UTi medicamento extraordinario, nimiùm difficili & sumptuoso, ut modò dictum 2. Nec locum habitationis solitæ mutare: est enim medium extraordinarium, & incertum, maximè Religiosis vitandum. 3. Nec uti cibis, vel potu extraordinario cum difficultate, vel sumptu. 4. Nec uxorem ducere, aliàs non ducturus: est enim & hoc extraordinarium medium sanitatis. Quin imò puellam honestam ac pudicam posse medicinam, ac Medicum repellere, vel fugere, suíque morbi curationem omittere, ne videatur, & tangatur in partibus verecundis, cùm nemo teneatur admittere curationem, à qua non minùs abhorret, quàm ab ipso morbo, ex Bonacina jam alibi notavi: & scio eum casum, non semel contigisse tempore pestis, & à viris doctis excusatum esse. Quid autem liceat in injusta aggressione vitæ suæ, jam explicatum habes supra suo loco. Hic jam insuper pro plurimorum casuum resolutione sequitur generalis exceptio in Assertione. 14

§. III.
Nisi ob justam causam Charitatis, vel justitiæ.

RAtio, & Regula generalis à DD. assignari solet 15 hæc: quoties adest causa justa & gravis aliquid agendi, vel omittendi, quamvis inde per accidens sequatur mors, si ego mortem tamen non intendam, sed intendo tantùm bonum finem, toties me licitè gero, istud ago, vel omitto, sícque periculo mortis me expono, vel mortem meam permitto. *Ratio* regulæ modò suprà indicata est: quia præceptum affirmativum servandi vitam non obligat semper & omni tempore, & omni casu, sed tantùm quando moraliter servari potest: atqui cùm occurrit talis justa & gravis causa aliquid agendi, vel omittendi, ex quo per accidens mors sequatur, jam vita moraliter servari non potest: ergò servare non teneor, sed licitè permitto. Casus particulares plerique commodè revocari possunt ad dicta duo capita Charitatis, & justitiæ.

I. *Charitas erga DEUM.*

HAc de morte sua triumphant Martyres. Martyrium enim est actus Virtutis Religionis, 16 quo quis pro testimonio Christi mortem patienter oppetit ex Charitate; inde enim dicitur Martyr græcè, latinè testis: ídque non tantùm fit propter Evangelicæ veritatis, ac Christianæ Fidei Confessionem, vel prædicationem, sed etiam propter quodcunque bonum committendum, vel malum omittendum, secundùm Evangelicam Doctrinam, & Fidem Christi: circa quæ tamen ita discernendum est.

I. Quoad malum, quod est jure divino naturali 17 vel positivo prohibitum, ut fidem negare, fornicari, mentiri &c. quilibet inusus debet mortem oppetere, & Martyrium subire, si Charitas adsit, potius, quàm ullum tale opus committere, v.g. fidem negare, fornicari, imò etiam stuprum tole-

tare

rare cum periculo conſenſûs: quo tamen periculo ſecluſo paſſivè ſe habendo, non tenetur mortem ſubire, ſecundùm Communem DD. Excipitur: niſi in contemptum Fidei, vel Religionis id attentaretur ab infideli, vel hæretico, maximè in perſona Religioſa, vel ſacra.

18 II. Quoad opus bonum poſitivum faciendum ſecundùm fidem & Religionem Chriſtianam, ut ſunt prædicatio Evangelii, profeſſio fidei, Sacrificium, jejunium, abſtinentia à carnibus, quandoquidem cedant ad fidei majorem gloriam, utilitatem Eccleſiæ, ſalutem ſpiritualem proximi, cui meritò minus malum propriæ mortis poſtponatur, tunc pro tali opere periculo mortis ſe exponere, mortémque patienter oppetere licitum, & propriè dictum Martyrium eſt: ſed in conſilio tantùm perfectionis.

19 III. Inſuper in præcepto obligationis erit in caſu neceſſitatis, eóque duplici: ſi nimirum honor Dei, Eccleſia, aut proximi ſalus detrimentum patiatur, ſi ob metum mortis abſtineas à Confeſſione, vel prædicatione Fidei, Sacrificio, Sacramentorum adminiſtratione, abſtinentia à carnibus in certo caſu, quando earum uſus in ſignum falſæ Sectæ proponeretur; aut contra ſi talia exerceas maximum honoris divini, Eccleſiæ, ac ſalutis proximorum augmentum ſecuturum putetur, ut lex Charitatis cenſeatur obligare, mortem oppetere pro tanto bono ſecuturo Communis DD. cum D. Th. 2. 2. *q.* 2. *art. n.* 4. pluribúsque cit. Sanch. *l.* 2. *moral. c.* 4. & alii paſſim.

20 IV. At verò ſecluſa tali neceſſitatis vel utilitatis ratione talia exercere. Fidem docere, vel profiteri, ſacrificare &c. apud infideles, vel hæreticos in periculo mortis, non erit actus Charitatis, & fortitudinis, minùs martyrium, ſed potiùs actus temeritatis & ſcandali contra Charitatem, ſine juſta cauſa infidelibus occaſionem peccandi præbendo, ſcilicet ſæviendi, occidendi: unde in Concil. Elibert. Can. 60. legimus. *Siquis Idola fregerit, & ibidem fuerit occiſus, quia in Evangelio non eſt ſcriptum, neque invenitur ab Apoſtolis unquam factum, placuit in numerum Martyrum non recipi.* Lege D. Auguſt. *ſerm.* 6. *de verbis Domini c.* 11. Sed de his latiùs egi in primo præcepto de Confeſſione Fidei.

II. *Charitas erga proximum.*

21 HAc item excuſante, imò etiam quandoque urgente, licet ſeipſum mortis periculo exponere, aut mortem ſuam permittere, maximè in communi Reipub. aut ſpirituali proxmi neceſſitate. Huc ergo referenda ſunt omnia dicta *tr.* 3. *c.* 6. *Sect.* 4. de ordine Charitatis, quando quis poſſit, & debeat vitam corporalem ſuam poſtponere bono communi, aut ſaluti ſpirituali proximi in neceſſitate extrema laborantis. Item dicta *cap. præcedenti Sect.* 3. §. 4. qualiter injuſtè invaſus poſſit permittere ſui occiſionem, omiſſa defenſione, ex Charitate, pietate, vel miſericordia erga aggreſſorem præſertim alioquin damnandum. Aliquot tamen caſus breviter adnota.

22 I. Poteſt quis inſervire, ſervire, Sacramenta adminiſtrare &c. peſte infectis, vel ſimili morbo contagioſo laborantibus, quamvis timeatur, & reipsâ ſubſit periculum propriæ infectionis & mortis: multò magis uxor (velècontra maritus) cùm ſuo probabili vitæ periculo laudabiliter aſſiſtet marito peſte infecto; idque non tantùm ad neceſſarium obſequium, ſed etiam ſolùm ad ſolatium, vel amorem demonſtrandum licere, piè admittit *Joan. Sanch.* apud Tamb. *cit. lib.*6. *Decal. cap.*2. §.2. *n.*7.

23 II. Poteſt quis ſe objicere telo ad conſervandam vitam Principis, vel parentis, pietatis, & boni communis causâ; Imò etiam in probabili magnorum DD. Sententia, licet etiam propriam vitam pro vita corporali proximi amici exponere, alioquin injuſtè occidendi, ut ſi filius eſſet injuſtè damnatus ad mortem, probabiliter poteris tu amicus ejus, te offerre ad occidendum ut amicum ſerves. Dicunt tamen *injuſtè*: ſi enim juſtè damnatus ſit, non poteris; quia tunc Judicem volentem non niſi juſtè reum occidere, induceres ad occidendum te injuſtè. Ita cum aliis Leſſ. *lib.* 2. *c.* 9. *dub.* 6.

24 III. Idem *Leſſius* ibidem cum *Victoria, Toleto* & aliis concedit univerſaliter poſſe te in extrema neceſſitate communi V. g. famis, cedere amico panem unicum, quo utens vitam tuam adhuc ſervare poſſes; aut in naufragio tabulam fortè apprehenſam, qua ipſe enatare ſperares, & ſic mortem tuam permittere: quod quidem reſpectu parentis, aut alterius perſonæ conjunctæ, vel publicæ, & nos faſſi ſumus *cap. præcedenti. ſect.* 3.

25 IV. Etiam ex Charitate erga ſe ipſum licitè quis poterit ſe periculo mortis exponere, quoties nimirum quis non poteſt vitare mortem acerbiorem niſi ſe in periculum aliud mortis minùs acerbæ conjiciat, poterit ſe in illud immittere, v. g. graſſante incendio: itémque imminente feroci leone, Tyranno, vel latrone crudeliter necaturo, ſi non ſuppetat alia via tam horrendæ mortis evadendæ, poteris te etiam è ſublimi loco per feneſtram dimittere, aut ardente navi in mare vel flumen projicere &c. etiam cum certo vitæ periculo: non enim intendis te occidere, nec directè te occidis; ſed ut dirum illud tormentum evadas, in aliud periculum mortis te conjicis: quin etiam bruta animantia inſtinctu naturæ talibus modis ſe ſervare nituntur, inquit *Leſſ. cit. in fine*: atque ibidem *n.* 32. hac ipſa ratione excuſat milites navales, qui igne pulveri tormentario injecto, ſe in mare injiciunt, ne navi occupata ab hoſtibus, acerbiorem ab ipſis mortem patiantur, vel ipſa morte diriorem captivitatem, neq; enim hoc eſt ſe occidere, ſed ob urgentiſſimam cauſam periculo mortis levioris ſe committere, mortémque ſuam permittere. Sed de his mox inferiùs. Eádémque ratione ad evadenda gravia tormenta torturæ (qualis certè etiam eſt tortura Germanica) poteſt quis verum crimen omnino fateri: imò in communi vera ſententia etiam falſum cum æquivocatione congrua, & ſecluſo damno tertii. Sed de hoc ex profeſſo in octavo Præcepto. Tandem certum apud omnes eſt, non licere ſeipſum directè occidere ad atrociorem mortem injuſtam evadendam. Damnabilis ergò mors eſt Japonenſium.

fium, qui, ut atrocem mortem, v. g. lenti ignis evadere possint, discisso ventre necando se liberant.

III. *Justitia Communis.*

26 EX Justitia communi legali gubernativa, ac commutativa non solum licitè possunt, sed obligantur vitam suam periculo mortis exponere. I. Pastores spirituales tempore pestis, & persecutionis. II. Magistratus etiam temporales, quibus Reipublicæ cura commissa est. III. Duces, & milites in bello justo, quantum necessitas exigit ad tuendum bonum commune: miles enim potest, & tenetur non deserere stationem &c. etsi certus sit, se occidendum: & hi omnes ex Justitia commutativa, & vi pacti, & muneris sui. IV. Saltem ex Charitate boni communis, licitè potest quis scalas applicare mœnibus, ascendere, turrim vel mœnia suffodere, ignem pulveri tormentario ad evertendam turrim, vel munitionem hostilem injicere &c. etsi prævideat se mox occidendum, simul cum hostibus obruendum, igne dissipandum &c. Ratio semper est: quia hoc non est directè se ipsum occidere, sed ob justissimam causam boni communis periculo mortis se exponere, mortémque suam permittere, bonum privatum vitæ suæ laudabiliter postponendo bono communi Reipublicæ. Atque hac ratione etiam secluso speciali instinctu divino, quidam excusant factum Samsonis, quòd publico Reipublicæ bono Hebræorum se morti exposuerit, non directè, sed consequenter, ut cladem illam maximam inferret hostibus: ut dicitur Judic. 16. *multóque plures interfecit moriens, quàm ante vivens occiderat.* Item factum Eleazari, qui ut Elephantem regium, cum præsidio imposito sterneret, hostíque cladem inferret, sub ipsa bellua stans occidit, sciens, certò se mole ejus opprimendum, prout evenit, Eadémque ratione *Less. cit.* Marchant. *dub. 6. cit.* & alii apud Diana *p. 3. tract. 6. resolut.* 48. imò jam communis Theologorum Hispanorum, & Italorum excusant à peccato milites in mari bellantes, cùm pulveri tormentario ignem injiciunt dissipandis & suis, & hostium navibus, quando id faciunt pro bono communi Reipublicæ, vel Ecclesiæ, ne scilicet hostes prædâ maximâ potiti, Rempublicam, vel Ecclesiam ampliùs impugnent, quin potiùs justam cladem patiantur: nam ut supra jam innui, propriè se non occidunt, sed pro Regis, vel Reipublicæ bono communi periculo mortis se exponere censentur fide militari, & authoritate publica, vel Regia potiùs, quàm privata.

IV. *Justitia Vindicativa.*

27 DAmnatus justè ad mortem, etsi non possit justè occidere seipsum, aut ad mortem suam cooperari directè aliqua actione, quæ per ministros justitiæ fieri potest, ut §. 1. dictum. Attamen.

28 I. potest, & debet cooperari ad mortem suam indirectè, quando ad illas actiones, quæ à ministris justitiæ fieri, vel suppleri non possunt, & ideò à ministris saltem implicitè præcipiuntur, utpote ad locum supplicii se conferre, scalas ascendere, collum ad ictum securis protendere, aperire os ad sumendum venenum à ministro propinatum &c. quia talis censetur coactus potiùs, quàm voluntariè facere; imò potiùs passivè, quàm activè se habere.

II. Damnatus ad mortem fame subeundam potest cibis clanculum oblatis abstinere, quia talis ad mortem suam activè non concurrit, sed passivè tantùm se habens, justitiæ amore eam fortiter perfert, uti cum *Soto*, *Toleto*, *Sayro*, & aliis docet Laym. *lib. 1. tract. 4. cap. 15. n. 8.* Ad id tamen non tenetur, sed cibos clam oblatos acceptare potest ipso jure naturæ, quo quis vitam suam tueri, quantùm valet, licitè potest: quin imò si talis esset injustè damnatus, per se loquendo teneretur comedere, sicut & in casu sequenti fugere, quia tunc justa causa non esset, vitam prodigendi, exceptâ causâ Martyrii, ut benè notat Tamb. sæpè cit. *lib. 6. Decal. cap. 2. §. 2 num. 6.* 29

III. Damnatus, vel damnandus ad mortem, etsi via fugæ pateat, potest non fugere, & amore justitiæ, Sententiæ Judicis se conformare, juxta communem DD. apud citatos: quin imò talis mortem meritus ultrò se Judici, & Justitiæ exercendæ occasionem offerre non prohibetur, ut rectè docent Less. cit. *dubio 6.* Petrus Navarr. *lib. 2. cap. 3. n. 74.* alii cum Laym. cit. *cap. 15. in fine.* At certè ad neutrum tenetur; sed licitè fugere potest, non tantùm ante Judicis latam Sententiam, nisi promiserit, vel juraverit se permansurum, sed etiam post latam à Judice sententiam mortis propriæ, gravissimi periculi declinandi causâ. Communis DD. cum S. Thoma 2. 2. *q. 69. art. 4. ad 2.* Laym. *aliique modò citati.* 30

IV. Quin etiam ad eum finem fugæ, licitè potest vincula & carcerem perfringere in foro conscientiæ: cui enim concessus est finis, etiam media ad illum finem necessaria concessa esse debent, uti docent *Navarr. Sotus, Less. & alii* apud Laym. cit. *lib. 1. tract. 4. cap. 15. n. 10.* Insuper in tali casu fugituro etiam alii consilium, vel instrumentum administrare licitè possunt; quia ordinariè licet alteri opem ferre ad id, quod ab illo licitè fieri potest: interdum verò obstat lex specialis id prohibens, idémque specialis obligatio ratione officii prohibet ipsos Judices, custodes, aliósque ministros justitiæ, ne in hoc reum adjuvare possint: & in hoc valdè cautè se gerere debent Confessarii. Nullis autem aliis licet fugituro cooperari ad violandam ipsam custodiam principalem, seu ad affringendum carcerem; quia publicam custodiam effringere, & violare per se est res gravissima, ac in foro externo crimen læsæ Majestatis, ideóque in foro conscientiæ solùm ipsi reo ratione gravissimæ necessitatis suæ propriæ declinandæ concessa, non autem aliis ut causis principalibus cooperantibus. Famulum autem, vel filium jussu parentis, vel heri captivi parietem fodientem in foro conscientiæ excusat Laym. *cit. c. 15. n. 10. fin.* Vide alios ab ipso citatos. 31

§. IV.

Nec denique se mutilare aliquo membro &c. licet.

EST item communissima DD. & SS.PP. D. Augustini *lib. 1. de Civit. Dei cap. 20. & S. Thom.* 32

q. 64. *art.* 5. apud Laym. *lib.* 3. *tract.* 3. *p.* 3. *cap.* 1. *n.* 1. Ratio est: quia homo, sicut vitæ, ita & membrorum suorum non est Dominus, sed custos tantùm: solus autem Deus vitæ ac menbrorum Conditor, & Conservator, eorúmque Dominus absolutus est: ergò injuriam Deo infert, qui extra casum necessitatis, & non facta sibi potestate à Deo, membrum abscindit, vel mutilat, uti indicatur Can. Ap. 21. *si quis se ipsum mutilavit, ne sit Clericus, est enim sui homicidia, & Dei opificii hostis.* Deinde decreta specialia Ecclesiæ data sunt (ut in Concil. Nicæno *cap.* 1. *Can.* 1. & aliis allegatis in Decreto dist. 55.) adversus insanos sui mutilatores, & castratores ex falso, & nimis physico intellectu verborum Christi Matth. 18. *Si manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abscinde eum, & projice abs te &c.* & cap. 19. *sunt Eunuchi, qui se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum &c.* Quæ omnia non simpliciter & physicè, sed moraliter intelligenda sunt, scilicet de abscissione omnis occasionis peccati, etiamsi aliàs ita necessaria esset, sicut manus, pes, vel oculus. Item de voluntario firmo castitatis proposito, vel voto: quare SS. PP. graviter reprehendunt Originem, quòd se ipsum castraverit ob vitandam incontinentiam, maximè eò quòd versaretur inter puellas Amanuenses; quasi incontinentiam superaret membrorum mutilatio, & non magis fortis & constans voluntas; quæ etiam brutaliter sæviente carne fidam, firmámque in DEO stationem tenere potest, cùm nemo cogatur consentire. Et hinc ulteriùs additum.

I. *Ne castrare quidem ob vocis commodum.*

33 Celebris quæstio est, an saltem ob vocis suavitatem conservandã, indéque lucrum, vel necessariam sustentationem acquirendam liceat pueros (adeóque à parentibus, præsertim pauperibus filios) castrare, eósque volentes & consentientes Eunuchos facere, idque periti Physici manu absque ullo periculo mortis? Nam cum periculo mortis nunquam licere ex se constat, & nolentes non posse cogi ad hoc à parentibus, vel dominis, omnes consentiunt, cùm ii non sint domini membrorum filii, vel servi.

34 II. Affirmant Salonius 2. 2. *quæst.* 65. *art.* 1. *Controv.* 1. Pasqualigus *decis.* 408. Tamb. *lib.* 6. *Decal. cap.* 2. *num.* 4. & non improbabile censent *Tamerus & Diana mox cit.* Ratio potissima est, quòd hæc videatur justa causa non deficere in Republica, imò in Ecclesia hos sonoros cantores ad Divinas laudes modulandas: & ista abscissio non notabiliter noceat ipsi individuo, quin compensari possit cum emolumento vocis, & lucro inde sperato. Accedit praxis saltem tolerata, præsertim in Italia.

35 III. Communis autem & vera est Sententia nostra negativa, non licere sub mortali. Ita Tannerus *tom.* 3. *disp.* 4. *q.* 8. *dub.* 5. *n.* 101. Laym. *cit. lib.* 3. *tract.* 3. *cap.* 1. *num.* 2. aliísque citatis Diana *p.* 3. *tract.* 5. *resol.* 38. & *p.* 6. *tract.* 8. *resol.* 36. Ratio universalis est, quia non licet homini aliquo membro se mutilare, nisi ob vitam conservandam, & non ob aliam causam minùs necessariam, qualis in proposito assignatur: alioquin sequerentur multa inconvenientia. Quid si enim Rex, vel Princeps vellet meros habere eunuchos in aula sua, ut olim fuit, maximè apud Persas? Quid si vellet habere meros famulos elingues? an ob lucrum licebit se castrare, vel linguam sibi amputare?

IV. Accedit maximè, quòd id sæpissimè conjunctum sit cum periculo peccati, & salutis: cùm enim etiam castrati, & quidem gravissimè titilentur, & incalescant, sicque remedio conjugii privati versentur in magno peccati, & salutis periculo. Nec est paritas de voventibus perpetuam castitatem: hi enim operi meritorio incumbentes, gratiâ Divinâ adjuti faciliùs resistunt; & si omnino in periculo incontinentiæ versentur ejusmodi sæculares, remedio dispensationis juvari possunt etiam ab Episcopo, cùm non est facilis accessus Romam: non item Eunuchi: maneat ergo sola exceptio nostra. 36

II. *Nisi ob vitæ propriæ, & totius suppositi conservationem.*

Hac sola causa licet se mutilare membro aliquo. Comunissima DD. Toletus *lib.* 5. *cap.* 6. *Sa. v. homicidium num* 24. Less. *lib.* 2. *cap.* 9. *dub.* 14. Laym. cit. *num.* 2. aliísque citatis Diana *p.* 5. *tr.* 4. *resol.* 32. Ratio est: quia licèt homo non sit dominus vitæ, & membrorum suorum, est tamen custos; atqui prudens custodia vitæ, & ipse ordo Charitatis requirit, ut pro conservatione vitæ & totius hominis, ne scilicet totus homo intereat, vel majus malum incurrat, exponatur, vel resecetur membrum aliquod, sive id proveniat à morbo intrinseco, v. g. cancro: sive à violentia extrinseca, ut si alioquin à tyranno occidendus sis, nisi amputes tibi membrum, aut conclusus brachio vel pede comburendus, ab equo discerpendus, vel proterendus, nisi amputes illud membrum. Addit rectè Diana *cit. resol.* 32. iis casibus perinde esse, sive quis ipse sibi membrum resecet, sive alius de ejus consensu. 37

Insuper quando Medici ita necessarium judicant, & absque intenso dolore fieri potest, etiam obligabitur quis curationem sectionis admittere: id enim omnino exigere videtur obligatio naturalis conservandi vitam suam per media non multùm difficilia, ut ex communi notat Lugo *disp.* 10. *de Justit. Sect.* 1. *num.* 31. Omnes autem consentiunt, neminem ad id teneri, quando intensus dolor futurus esset maxima ei incommoditas, ut si crus amputandum esset; cùm nemo teneatur media extraordinaria, & difficilia adeò adhibere ad vitæ conservationem. Excipiunt tamen communiter, nisi vita tua Reipublicæ, vel bono communi valdè sit necessaria. Sed practicè non urget; quia regulariter potest prudenter existimare alterum non minus aptum sibi successurum. Excipiunt etiam nonnulli Religiosum, qui obedire debet Prælato jubenti, ut hujusmodi sectionem membri necessariam, etsi dolorosam, sustineat. Sed probabiliùs negant alii cum *Lessio sæpè cit.* quia res adeò difficilis censetur meritò esse extra res contentas in Regula, 38

gula, in quibus Religiosi tenentur obedire, nisi fortè Religiosus omninò necessarius esset communitati, & medium illud omnino certum, & securum.

III. Pœna se ipsos occidentium.

39 Occisoribus sui ipsius præter pœnam fori divini, scilicet æternæ damnationis, etiam jure humano Canonico gravissimæ decernuntur pœnæ: nimirum privationis sepulturæ Ecclesiasticæ: & omnium suffragiorum Ecclesiæ, ut nec Missæ, nec Vigiliæ, imò nec commemoratio in Missa pro ipsis dicantur. *c. placuit* 23. *q.* 5. ex Concilio Bracarensi 1. c. 34. *Placuit, ut qui sibi ipsis voluntariè inferunt mortem per venenum, suspendium, præcipitium, &c. nulla prorsus pro illis in oblatione commemoratio fiat, neque cum Psalmis in sepulturam eorum cadavera deducantur.* Similia habentur *c. quibus* 13. *q.* 2. Ubi tamen graviter observandum cum Laym. *cit. n.* 8.

40 I. Illos duntaxat qui voluntariè. & deliberatè se ipsos occiderunt, Ecclesiasticâ sepulturâ, & suffragiis privandos. Non ergò illos, qui ex amentia, furore, excessu melancholiæ hypocontriacæ seipsos occidunt: contingere enim solet, ut ejusmodi vehementissimæ passiones furoris, tristitiæ, ita animum & phantasiam hominis occupent, & usum rationis adimant, & hominem omnino insanum, amentem, & consequenter peccati, & pœnæ illi peccato decretæ incapacem constituant. Addit rectè Diana *p.* 5. *tr.* 4. *resol.* 30. neque eos, qui ex ignorantia invincibili, & bona fide (quam in hoc casu dari posse supra notatum est) se ipsos occidunt in certo casu: adeoque sepulturâ Ecclesiasticâ privandam non esse puellam Virginem, quæ ad servandam pudicitiam se ipsam occidit, quia præsumi debet ex tali ignorantia invincibili, & bona fide fecisse.

41 II. Quando tamen constat, quòd sibi ipsi mortem intulerit, dubitatur autem, an deliberatè, an verò ex amentia, vel errore invincibili sit factum; jura significant, & Ecclesia observat, quòd talis sepulturâ, & Ecclesiasticis suffragiis privatus sit: quia sicut in aliis criminibus, ita etiam in hoc inspicitur factum externum per se malum, censeturque voluntariè admissum, & pœnâ statutâ dignum: nisi in contrarium adsit præsumptio; vel probatio; qualis præsumptio in contrarium esset, si homo probatæ vitæ, religionis, probitatis, ac scientiæ fuerat, quem nullo modo credibile, si tam horrendum facinus ab hominis natura, ratione, & maximè fide Christiana adeò abhorrens deliberatè admittere, vel in animum inducere potuisse. Item si ob antecedentem melancholiæ morbum hominem amentiæ, vel furori obnoxium; vel vicinum fuisse viri prudentes testentur.

42 III. Quando verò non constat, utrùm aliquis se ipsum occiderit, an verò ab alio occisus, vel casu præcipitatus; oppressus, submersus fuerit? ut si aliquis in puteo mortuus reperiatur; censeri non debet seipsum culpabiliter occidisse, vel præcipitâsse, nisi magna & evidentia ejus rei indicia vel conjecturæ antecessissent: quia non probat hoc esse, quod quandoque contingit abesse: ajunt Juristæ in *L. neque natales* 5 *C. de probat.*

IV. Etiamsi aliquis voluntariè sibi ipsi mortem 43 conscivisset: si tamen vera signa contritionis dedit, antequam expiravit, jam in loco cum consuetis suffragiis sepeliri posse, & si confessus, & absolutus fuit, etiam debere, communis Doctrina, & praxis est Ecclesiæ, teste *Laym. loco cit.* Quamvis in foro judiciali sæculari propter talem pœnitentiam non remittatur pœna legibus decreta: v. g. confiscationes bonorum, si reus delatus metu futuræ sententiæ sibi mortem conscivit, ut videre est *L.* 1. & 2. *C. de bonis eorum, qui sibi mortem consciverunt*: Ubi Antoninus Imperator distinguit inter eos, *qui conscientiâ delati, admissiq; criminis metuq; futuræ sententiæ, manus sibi intulerunt, & eos, qui dolore aliquo corporis, aut tædio vitæ, vel insaniâ vitam finierunt: illorum bona* (ait) *à fisco vindicanda esse; horum non item, sed hæredibus relinquenda.*

IV. Irregularitas ex mutilatione sui.

Quocunque casu aliquis fit irregularis ex muti- 44 latione alterius juxta mox dicenda *Sect. seq.* etiam simili modo fit irregularis ex mutilatione sui ipsius, imo ad hoc minor pars sufficit, quàm ad illud; dato etiam non esse irregularem, qui alteri digitum, vel nasum amputat, vel alium castrat iniquè: certum tamen est apud omnes fieri irregularem, qui sibi ipsi iniquè v. g. ex ira, impatientia signum, vel nasum abscindit, vel se ipsum castrat, maximè prætextu castitatis tuendæ; quia est Zelus iniquus, & non secundùm scientiam, ut habetur *c. qui parte c. qui abscindit dist.* 55. & communis DD. *Sylvester*, *Navarr.* Molina *disp.* 7. *n.* 7. ubi contra Hostiensem rectè monet eam irregularitatem incurri, etiamsi factum oceultum sit, & maneat. Insuper etiam incurrere eum, qui ad vocem conservandam se castrat, docet communis. *Sayrus*, *Suarez*, *Molina*, alii cum Diana *p.* 10. *tr.* 13. *resol.* 11. Non autem incurrere probabile censet *Castropal.* cum Tamburin. cit. *lib.* 6. *Decal. c.* 2. §. 3. *n.* 5. Ratio est: quia hic non facit ex indignatione, vel prætextu tuendæ castitatis, prout ad hanc irregularitatem incurrendam requirunt SS. Canones. Denique omnium consensu nullam incurrit irregularitatem, qui sibi vel alteri membrum amputat exigente necessitate ad conservandam vitam; quia hic nullum est delictum, ut supra patuit: nec est defectus lenitatis, cùm non fiat voluntariè, sed necessitate urgente. Attamen talis mutilatus irregularis evadere potest ex alio capite, scilicet ex defectu corporis, ut si manus, vel pes, imò & nasus totus amputatus sit.

SECTIO II.

De *Homicidiis voluntariis illicitis proximi, maximè physicè patratis, & sua irregularitate.*

SUMMARIUM.

46. *Homicidium simplex, & qualificatum quid?*

47. *Homicidia qualificata, seu speciales malitias habentia sunt I. parricidium (ad quod reducuntur matricidium, uxoricidium, fratricidium, sororicidium, aliorumque occisio usque ad quartum gradum, & regicidium &c.*

48. II. *Sacrilegium, seu occisio, vel etiam mutilatio, & percussio Personæ sacræ.*
49. III. *Latrocinium, assassinium, & proditorium, ac*
50. IV. *Veneficium,* naturale *quo quis veneno, &* magicum, *quo quis arte magica, & ope dæmonis occiditur.*
51. *Horum malitia specialis in confessione necessariò est explicanda.*
52. Vsque ad n. 55 *remissivè & strictim explicatur homicidium in bello, seditione, rixa, duello.*
55. Vsque ad n. 61. *traditur, & explicatur modus examinandi in confessionali homicidam, & pœnitentiam injungendi.*
61. Vsque ad n. 66 *Enumerantur peccata reductoria ad homicidium sub quinto Præcepto prohibita, & examinanda; scil. ad occisionem cooperativa, inductiva, dispositiva, concomitantia, subsequentia &c.*

ASSERTIO II.

45 **H***Omicidium illicitum proximi, omnis nimirum voluntaria directa occisio, seu causatio vel procuratio mortis proximi innocentis; imò & nocentis privata authoritate facta, extra casum necessariæ defensionis inculpatæ tutelæ, citra controversiam est peccatum mortale gravissimum, contra universale naturæ & Decalogi præceptum,* non occides, *contra Justitiam cum obligatione restitutionis damnorum secutorum: irregularitate omnium gravissima, & quandoque excommunicationis pœnâ ipso facto incurrendâ: unde aliud simplex, aliud qualificatum; ut parricidium, sacrilegium, latrocinium, veneficium, adque referuntur proditorium & abortivum (accidentaliter tantum qualificatum) in bello seditione, rixâ, duello, accuratè explicandum, & examinandum in confessione, magnâque prudentiâ pœnitentia injungenda à Confessario.* Hæc tota certissima partim jam constat ex latè dictis, partim constabit ex dicendis: pro nunc solum indiget explicatione terminorum.

§. I.

Homicidium simplex, & qualificatum.

16 **H**Omicidium simplex est occisio hominis communis, quæ neque ex parte hominis occisi, nec ex parte modi occidendi peculiarem deformitatem continet. Homicidum qualificatum est occisio hominis cum circumstantia speciem mutante, quæ scilicet vel ex parte hominis occisi, vel ex parte modi occidendi peculiarem aliquam deformitatem, & malitiam continet, ex parte hominis occisi qualificatur, & specificatur parricidium, & sacrilegium: ex parte modi occidendi latrocinium, & veneficium &c. quæ breviter explico.

I. Parricidium,

47 **E**St voluntaria cædes ascendentium, & descendentium *L. un. C. de his, qui parentes vel liberos occiderunt:* ad quod reducuntur mariticidium, uxoricidium, fratricidium, sororicidium, aliorumque occisio usque ad quartum gradum: item ad parricidium reducitur regicidium, seu occisio Regis &c. qui Patres populi & Reipublicæ reputantur. Hoc homicidium qualificatur, & specificatur speciali malitia, vel deformitate contra virtutem pietatis, & observantiæ, adeoque duplicem malitiam in Confessione necessariò explicandam continet: eoque majorem, vel minorem pro majori vel minori conjunctione, vel eminentia personæ occisæ: atque in foro externo cæteris omnibus graviùs punitur, de quibus videre potes aliis citatis Molin. *tr. 3. disp. 26. n. 33. . latronem. c. quicunque &c. interfectores.* De paricidio, matricidio, & fratricidio vide plura apud Gratianum.

II. Sacrilegium.

ESt occisio (etiam mutilatio, vel percussio &c.) 48
voluntaria personæ Deo consecratæ in Clericatu, vel in Religione approbata professæ v. g. qualificatur, & specificatur speciali malitia contra virtutem Religionis, eoque graviori quo altioris dignitatis Ecclesiasticæ persona occisa fuit; quòd si enim fuit prælatus Ecclesiasticus, Regularis, ejus occisio insuper tertiam induit speciem, ac malitiam paricidii contra virtutem observantiæ Prælatis debitæ. Porro omnis occisor (sicut & mutilator) Clerici, etiam in prima tonsura constituti, etiam Laici, & Novitii in Religione approbata, ipso facto incurrit excommunicationem latæ sententiæ, Can. *si quis suadente.* Ad homicidium sacrilegum reducitur occisio, omnis mutilatio, omnisque effusio sanguinis in Ecclesia, vel aliis sacris locis, quo etiam ipsa Ecclesia polluitur. Item homicidium illicitum factum à Clerico, cui pœna depositionis decernitur in jure; non tamen ipso facto amittit officium, vel beneficium, sed per sententiam Judicis eo privandus est; ut notat Filliucius *tr. 29. c. 6. q. 7.*

III. Latrocinium, & Proditorium.

LAtrocinium est homicidium factum prædan- 49
di causâ, & ex proposito: qualificatur, & aggravatur tantum ex speciali deformitate contra Charitatem & Justitiam, quòd quis ob res temporales alterius injustè comparandas, proximo vitam aufferat, pro qua conservanda etiam proprias res suas temporales exponere deberet. Quo revocatur assassinatus, cùm quis pretio conducit ad occidendum alterum, vel præmio conductus alterum occidit. Utrique ob specialem, & gravem deformitatem graves pœnæ decernuntur in Jure Civili *L. Cicero ff. de pœnis.* & in jure Canonico *c. 1. de homic. 6.* Decernitur pœna excommunicationis à conducto quidem ipso facto incurrenda; à conducente autem, vel mandante incurrenda, etiam ipso facto vel homicidio non secuto, quòd planè singulare est, & valdè notandum. Ratio gravitatis, & pœnæ criminis est, quia magis ignoscitur illi, qui irâ, & inimicitiâ instigante hominem occidit, quàm qui pecuniæ cupiditate in alterius gratiam: & invasus plerumque imparatus est contra talem assassinum, quem nulla antecedente inimicitia suspectum non habet. Unde huc etiam revocatur homicidium proditorium, cùm quis hominem occidit ex insidiis, ut cavere sibi non possit: adimitur enim illi jus naturale se defendendi, ideoque specialem habet malitiam contra justitiam ex parte modi occidendi, quia nimirum ita vult occidere, ut etiam facultatem defendendi alteri adimat, graviterque punitur in jure Civili L. *ult. Cod. qui accusari non possunt.*

possunt. Et etiam Jure Canonico proditoriè occidens privatur jure asyli in loco sacro: si tamen homicidium sit strictè proditorium, factum scilicet non solùm ex insidiis, sed sub specie amicitiæ fallendo occidendum, quemadmodum Joab occidit Abner, & Amasam *in lib. 2. Regum.* ut latè; & optimè probat Alexander Sperellus *decisionem fori Ecclesiastici decisione 23.*

IV. Veneficium.

50 DUplex est: unum *naturale*, quo homo inscius veneno propinato, vel ministrato inficitur, & occiditur: & hoc solùm qualificatur prædicta speciali deformitate homicidii proditorii; & utroque jure specialibus pœnis punitur: plus enim est hominem interficere veneno, quàm extinguere gladio. *L. 1. c. de malefic.* Alterum *magicum*, quo arte magica, & ope dæmonis ex pacto expresso, vel tacito homo intoxicatur, & occiditur, de quo nimis nota & horrenda docuit experientia. Et hoc insuper tertiam & gravissimam malitiam ac speciem induit, scilicet superstitionis, & commercii cum dæmone contra Religionis virtutem, & contra primum Præceptum Decalogi, de quo ibidem suo loco jam dictum. Ad prædicta reducitur etiam procuratio abortûs fætûs animati: spectat enim quoad malitiam specialem aliquo modo ad homicidium proditorium; & quandoque specialiter ad parricidium, cum fit ab ipsis parentibus: non item ad sacrilegium, cum fit à persona sacra prægnante: mater enim tantùm, non item fætus, persona sacra est.

51 Homicidium ergò qualificatur specificè prædictis modis tanquam per circumstantias speciem mutantes & necessariò in Confessione explicandas: qualificatur enim, & diversificatur ex parte voluntarii tanquam per circumstantias notabiliter aggravantes, vel diminuentes malitiam homicidii, ideóque plerumque, consultò saltem, explicandas in Confessione. Unde aliud dicitur homicidium ex dolo, vel proposito malo, cùm quis directa voluntate, præmeditato, & mero libero, & malo voluntatis proposito occidit, ut in subita seditione, rixa, duello, de quibus mox: aliud dicitur homicidium ex culpa, & indirectè tantùm voluntarium, cùm quis, etsi directè non volens occidere, causam tamen ponit; vel non aufert, unde prævidet homicidium secuturum; idque non ordinariâ homicidii pœnâ, sed arbitrariâ, Judicis arbitrio secundùm proportionem culpæ seu negligentiæ punitur: aliud enim dicitur homicidium ex casu, & omnino involuntarium, quod sicut culpâ vacat, ita nullam pœnam meretur: de quibus omnibus infra seorsim.

§. II.

Homicidium in bello, seditione, rixa, duello. Remissivè.

52 BEllum est pugna multitudinis contra multitudinem externam publica authoritate instituta: aliud est justum, quod legitima authoritate suscipitur, & geritur, aut defensivè ad necessariam defensionem contra injustum invasorem; aut offensivè ad justam vindictam injuriæ Reipublicæ, vel Principi illatæ: in hoc licita sunt homicidia necessaria ad dictos fines: illicita autem, & mortalia sunt homicidia etiam nocentium, dictos fines excedentia, ac innocentium omnium extra actualem pugnam, quæ latè explicata habes *c. 1. sect. 2.* Aliud est bellum injustum, quod nec necessaria defensio, nec justa vindicta exigit, sed sola habendi, vel sæviendi libido. Et in hoc omnia prorsus homicidia extra casum inculpatæ tutelæ sunt illicita, mortalia, & vera latrocinia: nec de his aliud dicendum superest.

Seditio est pugna multitudinis contra multitu- 53
dinem ejusdem Reipublicæ, vel communitatis: definitur in jure *tumultus populi concitati ad pugnam*; quo differt à bello, & à rixa, quæ actualem pugnam significant; illud multitudinis contra multitudinem extraneam: hæc paucorum contra paucos. Seditio autem non tantùm ipsam pugnam, sed etiam concitationem, & præparationem animorum ad pugnam civilem significat. Raro potest esse justa, scilicet ob necessariam defensionem, vel justam vindictam: quia cùm utraque pars sit ejusdem Reipublicæ, lites eorum publicâ Justitiâ definiri debent, non privatâ pugnâ. Quòd si tamen in raro casu ex defectu Justitiæ publicæ justa esset seditio: homicidia in ea facta licita, vel illicita erunt eadem ratione, sicut in bello justo. Ordinariè autem est injusta ob dictam rationem; & sic omnia homicidia in ea facta illicita, & mortalia, simplicia, vel qualificata, juxta dicta.

Rixa est pugna paucorum, vel singulorum con- 54
tra paucos vel singulos. Definitur à S. Thoma 2. 2. *q. 41. art. 1.* verborum contradictio orta plerumque ex ira, & procedens usque ad verbera juxta illud Proverb. 17. *vir iracundus provocat rixas:* est ergò privatum quoddam bellum semper illicitum, & mortale ex genere suo: unde ab Apostolo ad Galat. 5. numeratur inter peccata utique mortalia, quæ à regno cœlorum excludunt: quia nimirum directè contrariatur Charitati, & paci & in effectu etiam Justitiæ. Excusatur tamen, & veniale fit, vel ob imperfectionem actûs, vel ob passionis vehementiam, animi indeliberationem; ac præcipitationem, vel ob parvitatem materiæ; ut cùm leviter, maximè pueri, vel fœminæ, aut rustici inter se rixantur, ut ex communi notat Laym. *lib. 2. tr. 3. c. 12. n. 1.* In rixa ergo cordis iracundia, odia, rancores, oris contentiones, convitia, maledictiones operis, verberationes, vulnerationes secundùm rationem materiæ erunt peccata mortalia, vel venialia juxta dicta *tr. 2. c. 6. Sect. 4.* At verò ipsa homicidia deliberatè facta extra casum necessariæ defensionis semper sunt mortalia, simplicia, vel qualificata, juxta supra dicta pro ratione personarum occisarum vel modum occidendi. *Duellum* denique jam explicatum habes *cap. praced. Sect. 4.*

§. III.

Modus examinandi homicidium, & pænitentiam injungendi.

POenitens simpliciter confitens homicidium à 55
se voluntariè commissum nec aliter se explicans, ut peccati species vel gravitas dignosci possit, accuratè à Confessario examinandus est, de cir-

cumſtantiis, præſertim ſequentibus (quod hic vides, in exemplo homicidii, ſi ſapis, facilè applicabis in aliis peccatis, v. g. carnis generaliter tantùm confeſſis.)

I. *Qui*? ſeu perſona occidentis.

56 AN ſæcularis, an Clericus, Sacerdos, Religioſus? ut nimirum cognoſcatur, an caſus ſit reſervatus in Religioſo? an irregularitatem contraxerit Clericus? an in irregularitate Sacerdos celebrârit? Clericus in ſacris miniſtrarit? quoties &c. tunc enim (ſecluſa juſta cauſa excuſante) ſemper novum peccatum mortale eſt cum pœna ſuſpenſionis ipſo factò incurſa: imò ſi Clericus Clerici occiſor, vel percuſſor, excommunicatus celebravit, vel communicavit, inſuper nova irregularitas ex delicto violationis cenſuræ.

II. *Quid*? perſonæ occiſæ circumſtantia.

57 AUt ratione conjunctionis, an pater, mater, filius, uxor &c. tunc enim eſt ſpeciale peccatum parricidii contra pietatem: aut ratione ſtatûs; an Clericus vel Monachus? tunc enim eſt ſpeciale peccatum ſacrilegii contra virtutem Religionis cum excommunicatione Canonis: aut ratione dignitatis, ut ſi Epiſcopus, Archiepiſcopus, Legatus, Cardinalis occiſus ſit: tunc enim eſt adjuncta ſpecialis excommuuicatio Bullæ Cœnæ.

III. *Quibus auxiliis*: *Quomodo*?

58 NImirum quibus & quot ſociis aſſumptis ad homicidium: tot enim erunt diſtincta peccata ſcandali. Item an veneno, maleficiò, ex inſidiis, proditoriè? tunc enim erunt homicidia qualificata jam ſupra oſtenſa. Item pro genere necis; an cum extraordinaria crudelitate? &c. erit enim hæc circumſtantia notabiliter aggravans malitiam homicidii.

IV. *Ubi*? *Quando*? *Cur*?

59 AN in loco ſacro? tunc enim erit ſacrilegium locale, cum pollutione Eccleſiæ: an ſubita occaſione ex improviſo? an ex propoſito, & præmeditato multo tempore? hoc enim ſine dubio multò gravius peccatum eſt, & ſæpè numero multiplicatum: ſi nimirum malignum occidendi propoſitum ſæpiùs moraliter interruptum ſit, ut docetur in materia de peccatis: quo ſpectat occiſio in duello ex condictò, cui annexa eſt excommunicatio, ſicut & in abortu. Denique ad quem finem, an ad prædandum, adulterandum, potiendum uxore occiſi? &c. tunc enim accedent diverſæ ſpecies peccati ex fine.

Exemplar pœnitentiæ Homicidæ injungendæ.

60 PAulus Comitolus in reſponſis moralibus *lib. 4. c. 11. n. 8.* de hac re ita ſcribit: *Homicidæ pœnitentia ſalutaris eſſet, veniam petere à propinquis occiſi: iisdem omnia damna reſarcire: pro anima defuncti per annū tria præſtare: ſingulis hebdomadis curare unam Miſſam celebrari; aliquam eleemoſynam juxta homicidæ facultatem pauperibus erogare: Lytanias, vel Roſarium B. Virginis percurrere: præterea per eundem annum ſemel per hebdomadam confiteri, ſemel in menſe communicare; & ſemper totâ vitâ quotidie unum Pater & Ave flexis genibus pro eadem anima occiſi recitare.* Hæc *Comitolus* apud Tambur. cit. *cap. 3. §. 3.* Sed hoc per modum exemplaris Confeſſariis propoſuiſſe ſatis ſit, ut ipſi in caſu particulari pro ſua prudentia addant, vel minuant juxta conditionem perſonæ pœnitentis, aliàſque circumſtantias: regulam enim univerſalem pro omnibus tradere impoſſibile eſt, ſed prudentis Confeſſarii judicio relinquitur. De Reſtitutione in hoc caſu dicam ſeorſim Sect. ult.

§. IV.

Peccata reductoria ad homicidium ſub quinto Præcepto prohibita, & examinanda.

QUinto Præcepto: *Non occides*: principaliter 61 prohibetur quidem omnis injuſta occiſio hominis, ſecundariò verò, & acceſſoriè etiam prohibita intelliguntur omnia voluntaria ad injuſtam hominis occiſionem cooperativa; inductiva, diſpoſitiva, poſt ipſum homicidium patratum hoc ordine examinanda in praxi.

I. Omnis ad injuſtam hominis occiſionem voluntaria 62 mortis cooperatio poſitiva, negativa, directa, indirecta, utpote juſſio, conſilium, auxilium, permiſſio, aut ad ipſum homicidium directè, aut ad aliquid aliud, ad quod prævidet ſequi homicidium: de quibus latè Sect. ſeq.

II. Omnia ad homicidium inductiva, & diſpoſitiva 63 proximè & ipſo opere, quæ ſcilicet homicidium proximè antecedere, & concomitari ſolent. Utpote omnis proximi injuſta percuſſio, vulneratio, mutilatio, tortura, præparatio inſidiarum, armorum, veneni &c. ſive dein talis actu intendat mortem, vel grave vitæ nocumentum proximi ſive non: dummodo advertat, vel advertere debuerit, inde ſecuturum periculum mortis, vel gravis nocumenti, ſemper eſt peccatum mortale contra quintum Præceptum; ſumitque ſpeciem peccati à termino, ſeu ipſo homicidio, quod inde ſequitur, vel ſequi poterat, v. g. percuſſio, vulneratio, vel quævis violentia in patrem, matrem, Clericum &c. & induit rationem, & ſpeciem parricidii, matricidii, & ſacrilegii &c. & ſic de aliis. Ratio eſt: quia media adhibita ad finem ſumunt ſuam ſpeciem, à fine ad quem ſive ex natura ſua, ſive ex intentione operantis ordinantur.

III. Omnia ad homicidium inductiva, & diſpoſitiva 64 propinquè, & ore, utpote clamor, omnis contentio, rixæ, comminationes, irriſiones, detractiones, maledictiones, imprecationes, omnis contumelia, quæ propriè eſt exprobratio malorum culpæ, ut ſi quis dicatur fur, adulter, &c. & convitium, quod propriè eſt exprobratio malorum pœnæ, vel naturæ, ut ſi quis dicatur ſtultus, idiota, ſpurius: quæ quidem omnia ſecundùm ſe abſolutè peccata ſunt, aut generaliter contra Charitatem, aut ſpecialiter etiam contra Juſtitiam prohibita octavò Præceptò; quatenus nimirum iis fama vel honor proximi injuſtè læditur: at verò quatenus fiunt ab eo, qui intendit, vel advertit periculum:

quòd inde sequatur percussio, vulneratio, occisio, specialiter erunt peccata mortalia contra quintum Præceptum Decalogi, reducenda scilicet ad homicidium, juxta speciem suam, modo jam dicto de percussionibus; & consequenter in iis explicanda erit circumstantia intenti, vel prævisi periculi occisionis, vulnerationis &c. etiamsi exinde secuta non sint. Secundùm omnes.

65 IX. Omnia etiam inductiva, & dispositiva ad homicidium remotè, & corde, utpote omne odium, ira, vindicta, omnisque actus internus consilii, vel voluntatis pravæ ad occidendum hominem, est peccatum mortale contra hoc quintum Præceptum Decalogi, prout declarat ipse Christus Matth. 5. *Audistis, quia dictum est antiquis, non occides, &c. Ego autem dico vobis, omnis qui irascitur fratri suo &c.* Ratio est: quia consentire in id, quòd est peccatum mortale, utique mortale est. Hic tamen nota per omnem modum, quando prædicta ad homicidium dispositiva, cordis, oris & operis concurrunt ad actuale homicidium, tunc (nisi aliquam specialem deformitatem contineant, ut contumelia, detractiones &c.) unum tantùm moraliter constituunt peccatum cum ipso homicidio, ut sufficiat confiteri ipsum homicidium commissum: reliqua enim dispositiva Confessarius facilè intelligit: at verò quando ejusmodi seorsim exercentur homicidio vel non intento, vel non præviso, vel non secuto, aut impedito, tunc manent peccata seorsim; sicque seorsim confitenda erunt; juxta communem Doctrinam in materia de peccatis: eorúmque distinctione numerica, & specifica.

SUBSECTIO.

De Irregularitate ex homicidio voluntario, & mutilatione.

SUMMARIUM.

67. *Ut irregularitas incurratur, debet homicidium esse,* I. voluntarium, &
68. II. Liberum.
69. III. *Et quidem voluntarium* directè, ac
70. IV. Consummatum *effectu secuto.*
74. *Quæ mutilatio inducat irregularitatem?*
76. Usque ad n. 82. *Quodnam sit aut censeatur propriè esse membrum, cujus abscissio inducat irregularitatem?*

66 CErtum nimis est ex jure Canonico *toto titulo de homicidio*, irregularitatem omnium gravissimam ex delicto soli summo Pontifici dispensabilem, incurri ex omni homicidio illicito directè voluntario libero consummato: dico autem notanter:

67 I. Ex omni homicidio illicito *voluntario*, id est plenè deliberato, non enim tam gravi pœnæ seu oneri subjiciendus est homo, nisi ob actum illicitum perfectè voluntarium: hinc infans seu puer ante plenum usum rationis, dormiens, amens, furiosus, plenè ebrius &c. si occidat tempore carentiæ rationis (idémq; est de occidente ex motu primo vehementissimæ passionis, iracundiæ, terroris, usum rationis evertente) non erit irregularis, ut expressè habetur *c. furiosus. Clement. un. de homic.* neque ejusmodi ulla indigent dispensatione, quando postea usum rationis resumunt. Insuper etiam pueros impuberes, quamvis usu rationis pollentes sive majores, sive minores septennio, nullâ censurâ, nullâque pœnâ (qualis etiam est hæc irregularitas ex delicto) ab Ecclesia affici, generaliter docent graves DD. & in specie generaliter ex delicto *Joan. Sanch. Castropal. aliisque citatis* Diana *p. 3. tr. 6. resol.* 88. *& p.* 11. *tr.* 2. *resol.* 58. Tambur. *hic p. 2. lib.* 10. *tr. 4. c. 4. §. 3. fin.*

II. Ex homicidio *libero*: exclusa scilicet vi, vel 68
metu gravi extrinseco: occidens enim ex metu gravi cadente in constantem virum ab extrinseco incusso v. g. propriæ mortis, vel damni gravis; etsi adhuc graviter peccet contra Legem DEI, adhuc enim voluntariè, cùm metus voluntarium non tollat; non tamen incurrit irregularitatem ex delicto, sicut nec excommunicationem, vel aliam censuram, fortè pro tali casu latam: ut cum Leandro, & aliis docet Tambur. cit. *lib.* 10. *tract.* 1. *de excommunic. c.* 2. *n.* 2. *&* 7. Ratio est: quia præceptum Ecclesiasticum non obligat cùm tanti mali periculo, ut latiùs docetur in materia de Legibus. Qua ratione etiam vidi liberari ab irregularitate ex defectu lenitatis militem Cæsareum, qui neminem occiderat ex hostibus, nisi in uno conflictu; alioquin ipse occidendus à comilitonibus.

III. Voluntario *directè*: homicidium enim vo- 69
luntarium simpliciter inducens irregularitatem illam ex delicto gravissimam Episcopo non dispensabilem, debet esse directè, & in se voluntarium, volendo illud immediatè in se, aut saltem in causa proxima applicata: ut si etiam sine expresso animo occidendi ictum sclopi, vel gladii in adversarii pectus conjicias, qui enim causam tuam proximam mortis vult, nisi amens sit, vult etiam ipsam mortem. Quòd si tamen supponas aliquem verè coram Deo, sive propter ignorantiam, sive stultitiam, vel aliam causam non advertisse ad mortem secuturam, nec de illa ullo modo dubitâsse, certè coram DEO, & in foro conscientiæ nec homicida, nec irregularis erit: attamen in foro externo talis omnino pronuntiabitur & voluntarius homicida, & irregularis, ut cum aliis benè observat citatus Tambur. *tr.* 4. *c.* 15. §. 7. *n.* 1. Quotiescunque ergò quis directè nullo modo intendit, & vult homicidium, sed aliud opus tantùm, ex quo sequitur homicidium, jam non erit homicidium simpliciter voluntarium inducens hanc gravissimam irregularitatem, sed dicetur, homicidium casuale mixtum, leviorem irregularitatem inducens, ab Episcopo dispensabilem.

IV. Ex homicidio *consummato, seu effectu secu-* 70
to, non enim incurritur irregularitas ulla, si quis solùm vulneret, aut quomodolibet occidere intendat, & intentet, si mors non sequatur (idémque est de mutilatione.) Ratio est: quia pœna decreta in jure ipso facto incurrenda, non incurritur, nisi propter delictum consummatum, & non attentatum tantùm. Communis DD. cum Filliucio *tr.* 20. *c.* 1. *q.* 3. Etsi contra sentiant singulariter Hugolinus, & Majolus, eo quòd in gravissimis delictis attentatio eandem pœnam sortiatur *L. Divus. ff. de*

ff. de sicariis. Sed hoc solùm verum est de pœnis corporalibus, & civilibus, non item de pœnis spiritualibus, & Ecclesiasticis, qualis est irregularitas; de qua speciatim habetur in jure, quòd non incurratur, nisi in casibus ipso jure expressis: exprimitur autem homicidium consummatum tantum, & non attentatum solum.

71 At, quid si quis ante mortem secutam jam pœnituit? v. g. venenum propinavi meo adversario, vel illum lethaliter vulneravi; sed antequam is moreretur, valida contritione me pœnituit facti: imò media diligentissimè adhibui, ne moreretur, mortuus est tamen, sumne irregularis? ℞. es sine dubio: quia ejusmodi pœnitentia coram Deo tuam delevit culpam, non autem abstulit dispositionem Ecclesiæ volentis homicidas ab Altari repellere. Lege Suarez *de cens. disp.* 44. *Sect.* 3. Coninch. *disp.* 18. *dub.* 8. *Filliuc. cit. & alios passim.*

72 At rursus inquis: Occidi omnino voluntariè hominem, sed planè invincibiliter ignoravi, ideò incurri irregularitatem, sumne tamen irregularis? ℞. Omnino es. Ita (contra aliquos RR.) communis DD. *Suarez. Sanch.* aliisque citatis Bonacina *de cens. disp.* 7. *q.* 1. *prop.* 3. *n.* 4. Tambur. *cit. c.* 4. §. 5. *n.* 13. Ratio est: quia irregularitas hæc ex delicto, maximè homicidii, non est tantùm pœna (sicut excommunicatio, aliæque censuræ, ideò secundùm communem non incurrendæ ab ignorantibus illas) sed etiam est indecentia, inhabilitas, & impedimentum Canonicum, quo affectus non potest licitè Sacros Ordines suscipere, vel in susceptis ministrare: atqui impedimentum Canonicum, etiam in pœnam institutum, incurritur, etiamsi nesciatur; ut manifestum est in impedimentis dirimentibus Matrimonii, v. g. impedimentum affinitatis ex copula fornicaria cum consanguinea sponsi in primo, vel secundo gradu ante Matrimonium contractum, licèt constitutum sit in pœnam delicti fornicationis illius, quia tamen simul est indecentia, ideóque impedimentum perpetuum, omninò incurritur, etiamsi sponsus ignoraverit, aut ignorantia facti illam esse consanguineam suæ sponsæ, aut ignorantiâ juris, nimirum ex illo debito oriri impedimentum dirimens ab Ecclesia annexum, ut apud omnes in confesso est.

II. *Irregularitas ex mutilatione.*

73 Homicidio voluntario quoad irregularitatem contrahendam æquiparatur mutilatio ipso jure *c.* 1. *de Clericis pugnantibus in duello. & ult. de homicid.* 6. adeò ut sicut ex homicidio injusto voluntario seu casuali incurritur irregularitas ex delicto, sic ex simili injusta voluntaria, vel casuali mutilatione, & sicut ex homicidio justo à ministro justitiæ incurritur irregularitas ex defectu lenitatis, ita ex eadem simili mutilatione justa. Quare omnia dicta, & dicenda de irregularitate secuta ex morte, pariter intelligenda sunt de irregularitate ex simili mutilatione; nam propterea sæpiùs utramque comprehendimus sub uno nomine *deformationis.* Unum tamen & alterum discrimen est inter irregularitatem ex homicidio, & ex mutilatione quoad dispensationem, ut patebit suo loco in fine capitis. Duo tantùm hîc breviter explicanda sunt.

I. *Quid est mutilatio inducens Irregularitatem?*

℞. Mutilatio est sola abscissio, seu realis separatio membri propriè dicti à corpore viventis; adeò, ut nec mutilatio propriè dicatur, nec hanc irregularitatem incurrat, qui solùm vulnerat, secundùm omnes; aut membrum aliquod frangit, aridũ, vel inutile reddit, etiam totaliter, v. g. manum, pedem &c. contundendo, qui visum, vel auditum, imò rationis usum alicui tollit: dummodo membrum nullum amputet, vel physicè separet, quamvis gravissimè peccet. Ita Communis DD. apud mox infra citandos. Ratio solida est: quia nulla est adstruenda, vel inducenda irregularitas, nisi in jure exprimatur, seu adsit expressè jus ita decernens: atqui jura irregularitati solùm subjiciunt physicam ac realem mutilationem, abscissionem, amputationem, detruncationem membri; nullibi autem solam debilitationem, seu moralem æquivalentem tantùm amputationem: ubi enim illud jus, Canon, vel textus? ergo. 74

Non ergo audiendi *Majolus* simpliciter contrarium tenens, & Suarez *disput.* 44. *de cens. Sect.* 2. cum limitatione: si nimirum membrum omnino arefactum, nihil ampliùs juvat in corpore, eò quòd tunc moraliter, & æquivalenter censeatur moralis amputatio, & paria sint, aliquid non esse, atque omnino inutile esse: ideóque pari pœna plectenda ubicunque: ac idem reputetur in jure Civili uxorem non habere maritum, & habere inutilem: & in jure Canonico *cap.* 2. *de translat. Episcop.* Prælatum Ecclesiæ inutilem, & nullum esse. Hoc quidem verum est speciali fictione juris, idque quoad aliquos effectus, certè non omnes; at verò pro irregularitate nullibi simile aliquid jura finxerunt: ergò nec fingendum à nobis; cùm omnis irregularitas debeat esse in jure expressa, ut dictum. 75

Dices. Qui ita debilitat, ac inutile reddit alterius membrum, v. g. manum, pedem, brachium, occulos &c. ipsum alterum irregularem reddit ex defectu corporis: atqui alterum irregularem reddens, & ipse irregularis fit: ergo. Falsissimum est assumptum: nam qui filium spurium generat, illum irregularem reddit: & judex condemnans reum de infamia, ipsum irregularem reddit: illi tamen irregulares minimè fiunt; secundùm omnes; falsum est ergo, omnes irregulares fieri, qui alios irregulares reddunt. 76

II. *Quid membrum propriè, cujus abscissio irregularitatem inducit?*

Membrum propriè est pars corporis viventis aliqua principalis peculiarẽ in homine functionem vitalem obtinens, seu proprium distinctum munus gerens in corpore tanquam instrumentum propriæ & distinctæ operationis: ut manus tangendi, pes ambulandi, oculus videndi &c. juxta illud Apostoli ad Rom. 12. *in corpore multa membra* 77

bra habemus, non autem omnia membra eundem actum habent. Et hinc breviter resolves.

78 I. Certum est apud omnes, oculos, aures, nares, nimirum totum instrumentum visûs, auditûs, & olfactûs, linguam, manus, pedes, membrum martiale, esse membra propriè dicta, atque ejusmodi membra detruncantem contrahere irregularitatem: quia hæc patenter actum & operationem distinctam habent. His (*contra Dian. & alios*) *Suarez cit. Sayrus, Valentia*, & alii meritò addunt mamillas mulieris; quia secundùm Aristotilem, Galenum, & communem sententiam in iis sanguis convertitur in lac ad nutriendam prolem, quæ operatio distincta magni momenti est: mamillas autem viri non habere operationem distinctam omnes videmus: ideòque qui illas in se, & in alio (sicut & aliam partem carnis in genis, brachio, crure, tibia) amputaret irregularem non fore, omnes ferè consentiunt.

79 II. Certum est, capillos, barbam, dentes, labia, supercilia, digitos, nervos, & testiculos seorsim, non esse membra distincta, ideóque ejusmodi aliquod amputantem, vel evellentem, non contrahere irregularitatem. *Communis DD.* mox citandorum. Ratio est: quia hæc nullam propriam distinctam operationem habent, sed vel sunt ad solum hominis ornatum, vel ad actum secundariò coadjuvant, vel insunt ad aliqua munia communia, vel secundaria, ut intuenti patet. Dixi autem *digitos & testiculos seorsim*; nam omnes digitos unius manus amputans, de quo mox iterum, vel utrumque testem iniquè resecans, irregularitatem non effugit: nam uno solo deficiente non tollitur generandi usus; tollitur autem deficiente utroque. Sed de hoc vide dicta supra *c. præc. sub finem.*

80 III. Insuper auriculam externam, seu carthilaginem externam, non aurem, id est, totum audiendi membrum; item nasum externum, non nares; id est, totum olfaciendi organum, non esse membrum propriè, ideòque eorum amputationem non inducere irregularitatem, docet satis communis DD. cum Navar. *c.* 27. *n.* 206. *Molina, Avila; Filliucius* aliisque congestis Diana *p.* 4. *tract.* 2. *resol.* 16. & Tambur. *hic c.* 15. §. 16. *n.* 18. Ratio est: quia auricula externa colligendo aliqualiter sonos, & nasus colligendo, & stipando odores, secundariò solùm, & minus principaliter adjuvant ad audiendum, & olfaciendum, non omninò necessariò; cùm etiam sine illis audire possis, & olfacere, etsi difficiliùs. Sententia omninò probabilis, & tuta in praxi. Attamen *Sotus, Suarez, Layman. cit.* meritò censent sententiam oppositam affirmativam esse conformiorem SS. Canonibus, nimirum etiam amputantem iniquè nasum, auriculam, imò unum digitum, vel testiculum, fieri irregularem; cùm SS. Canones absolutè mutilationem appellare videantur, abscissionem cujuscunque partis organicæ, ob quam corpus humanum absolutè sua integritate privetur; & imperfectum, seu mutilum reddatur; ac proinde eo casu saltem pro securitate consultum sit petere dispensationem.

IV. Quid ergo de amputante solùm aliquam partem membri propriè dicti, eritne semper ab irregularitate immunis? Placet hîc Regula tradita à Tamburino proximè citato *num.* 21. quando tanta, & tam notabilis est mutilatio partis membri, ut ratione ejus amputationis id, quod remanet, absolutè non possit dici ampliùs membrum, aut simpliciter & physicè non possit habere illum usum, ad quem à natura institutum est, ut si cui omnes quinque digiti à manu amputentur, aut tres digiti cum dimidia manu, toties erit amputatio membri afferens irregularitatem: si secus, non erit. *Ratio Regulæ est*: quia tantæ partis amputatio est vera, & absoluta ambutatio membri; cùm resecetur id, quod principaliter facit ad usum membri; at talis non est amputatio digiti, auriculæ, nasi &c. At certè talis esset, si quis alterius pollicem simul & indicem detruncaret; ex hoc enim manus nimis notabiliter, & ferè in toto fit inepta ad munus suum exercendum. Idémque est de eo, qui tres digitos minores una cum parte manus correspondente abscinderet: qui alicui omnes dentes excuteret &c. Tamb. *ibid. num.* 23. At quid de eo, qui alicui non habenti ampliùs manum, vel pedem abscindat brachium, aut tibiam? Certè talem non fore irregularem, docent aliqui apud eundem *num.* 9. eò quòd non videantur habere peculiarem usum: id tamen rectè rejicit ipse: cùm brachium, tibia, crus, sint magna pars membri serviens ad eum usum. Sed de his utique satis. 81

SECTIO. III.

De homicidiis voluntariis moraliter causatis, per mandatum, consilium, cooperationem quamcunque: & sua irregularitate.

SUMMARIUM.

84. *Quis dicatur mandans, & quis consulens homicidium?*

85. *Differunt hi in hoc 1. quòd* mandans *alicui homicidium, eo facto, nihilominus incurrat irregularitatem, etsi alter sine ejus mandato tamen certò occidisset; non sic* consulens, *&*

86. *II. Quòd contra* mandans *mandato suo sufficienter revocato, à reatu homicidii, & irregularitatis securus sit, etsi nihilominus alter homicidium exequatur: non sic* consulens *revocato suo consilio, tamen*

87. *Et hic quoque consilio suo sufficienter revocato, æquè probabiliter, & ab irregularitate, & ab onere restitutionis immunis erit, si homicidium nihilominus sequatur.*

88. Vsque ad n. 92. *resolvuntur dubia specialia de* mandante *homicidium, quoad irregularitatem.*

92. *Pariter* Vsque ad n. 97. *circa eandem irregularitatem resolvuntur varia & specialia de* consulente *homicidium.*

97. *Peccatum homicidii contra justitiam cum onere restitutionis, & irregularitatem incurrit* omnis, *&* solus ille consentiens, *qui consentit in homicidium* suo nomine & intuitu patrandũ tantùm, *effectu secuto.*

98. *Non verò, qui nudè consentit in homicidium sine ullo suo intuitu patrandum, aut etiam suo intuitu jam patratum, approbando &c.*

99. *Omnis etiam* auxilians positivè *quomodolibet, sive propriis manibus percutiat, vulneret &c. sive alio modo jubet, præter peccatum homicidii insuper obligationem restitutionis, & irregularitatem incurrit.*

 100. Vs-

82 COoperationes ad homicidium injuſtum voluntarium, ſeu directè volitum, & intentum, quemadmodum ad quodvis aliud damnum injuſtum proximi, vulgò numerantur novem vulgatis verſibus comprehenſæ: *Juſſio Conſilium &c.* ex profeſſo latè explicatæ in materia de Reſtitutione *tr. 4. c. 3. Sect. 1. per totum*, ſed hìc neceſſariò percurrendæ, & ad caſus particulares, maximè quoad irregularitatem incurrendam applicandæ ſunt, ſit

ASSERTIO IV.

83 O*Mnis alteri ad occiſionem hominis voluntariè, directè, quovis modo poſitivè vel negativè cooperans, etiam non ſecuto effectu, abſque controverſia peccat mortaliter contra Juſtitiam, vel ſaltem contra Charitatem: at effectu ſecuto, ſemper contra Juſtitiam cum obligatione reſtitutionis, & irregularitate contracta. Mandans, mandato ante effectum non revocato. Conſulens alioquin non facturo, probabiliùs etiam conſilio revocato. Conſentiens in homicidium ſuo nomine patrandum tantùm, non aliter. Auxilians poſitivè quovis modo. Etiam non impediens, cùm ex Juſtitia teneretur; ſecus eſt, ſi ex Charitate tantùm, dummodò omiſſio pura ſit.* Hæc Aſſertio quoad rationem peccati mortalis generatim nimis manifeſta ex generali doctrina de ſcandalo, & cooperatione ad peccatum alterius, de quo fusè jam *ſupra c. 1.* Quoad peccatum contra Juſtitiam & reſtitutionem, patet ex aliis dictis generalibus *de Reſtitutione.* Utrumque tamen hìc ſemper comprehendam ſub nomine *homicidæ* & *irregularis*; quocunque enim caſu in homicidio peccatur contra Juſtitiam cum obligatione reſtitutionis, etiam incurritur irregularitas, & econtra: excepto uno & altero raro caſu, quos ſuis locis diligenter narrabo. Quoad irregularitatem autem incurrendam à verè cooperantibus ad homicidium conſtat claro Jure toto *c. ſicut dignum de homicid.* De hac ergo potiſſimùm ſpecialia explicanda ſunt.

§. I.

Mandans &c. Conſulens &c.

MAndans dicitur, qui juſſu, & authoritate movet, & impellit ad homicidium ſuo ipſius mandantis nomine, & intuitu patrandum. 84
Conſulens verò dicitur, qui ſuaſu vel rationibus alterum movet ad homicidium ſui ipſius, cui conſulitur, intuitu & commodo patrandum: eóque differunt mandatum, & conſilium, quòd mandatum fiat in gratiam mandantis, conſilium verò fiat in gratiam & commodum alterius, cui conſulitur, ut optimè declarat Bartholus in L. *non ſolùm* ff. de Jejuniis, ab omnibus receptus, dicens: *Mandator dicitur ille, qui mandat delictum committi propter ſe ipſum mandantem & ad ſatisfaciendum voluntati ſuæ. Perſuaſor dicitur ille, qui perſuadet alicui propter ipſum, cui fit perſuaſio, & ideò non curo, quibus verbis utatur, ſive dicat, mando, ſive rogo ſive quibuscunque verbis.* Hæc ille. Et hinc licet generaliter certiſſimum ſit, & mandantem, & conſulentem, ſeu ſuadentem & conſulentem, ſeu ſuadentem malitiosè homicidium, effectu ſecuto, eſſe verè homicidam, & irregularem, ex claro textu cit. Item cenſuras & pœnas alias tali homicidio decretas incurrere, v. g. excommunicationem, ſi occiſio ſit Clerici, fœtus animati, aut facta in duello. Duplex tamen eſt differentia in Aſſert: expreſſa.

I. Differentia,

SI alicui mandes, ut hominem occidat, & ille acceptò mandato in gratiam tui ipſum occidat, licèt is jam antea conceptò occidendi propoſitò, etiamſi tu nihil mandâſſes, nihilominus certò hominem occidiſſet, tu tamen irregularitatem non effugies. *Ratio eſt:* quia mandatò tuò effeciſti, ut jam in tuo nomine homicidium patratum ſit, tibíque ut cauſæ imputetur, quòd aliàs alieno libitu factum fuiſſet. Quòd ſi verò alicui ſuadeas homicidium, jam antea ad occidendum omnino reſoluto, & determinato per ſe ipſum, ut nihil omnino tuò conſiliò in propoſito confirmatus fuerit, tu ab irregularitate imunis eris, & ſolus alter occidens incurret; quia nimirum tuò conſiliò factò non in tui, ſed alterius gratiam, jam aliàs certò occiſuri, nihil omninò effeciſti, neque ad occiſionem effectivè concurriſti: ut communiter notant DD. Quòd ſi tamen ille antea propoſitum non omnino determinatum concepiſſet, quod tu maligno conſilio tuo magis confirmâſti, certè irregularitatem non effugies, quia jam cauſa fuiſti, ut homicidium fieret, alioquin fortè non futurum. Si dubites, an tuo conſilio ipſum permoveris, nec ne, ſecutò homicidiò, te irregularem fore non dubites, ut dicam in *Subſectione.* At ais, fateor ex meo mandato, conſilio, ſuaſu, Titius occidit Cajum inimicum, at ſi ego non conſuluiſſem, vel mandâſſem, certò conſuluiſſet, vel mandâſſet alius: ſúmne tamen homicida, & irregularis? Ita, ne dubites: ſicut eſſet alius, loco tui conſulens, vel mandans, quia nunc 85

tu

tu defacto moraliter ad occisionem concurristi, & sicut, si tu aliquem physicè occideres, quem tamen te non occidente, certè occideret alius, non ideo vitares notam homicidæ, & irregularis, ita etiam, si moraliter mandato, vel consilio occidisti.

II. Differentia.

86 E Contra verò, qui mandatum alteri datum, ante ejus executionem seriò revocat, expresse, vel tacitè, dummodo revocatio ad notitiam mandatarii pervenerit, à reatu homicidii, & irregularitatis securus est, etsi nihilominus alter homicidium exequatur, quia nimirum mandato in ipsius mandantis gratiam facto, seriò revocato, si alter nihilominus occidat, non potest ampliùs censeri executio mandati, vel mandantis nomine factum homicidium, sed alterius malit osi proprio nomine & motu commissum; revocatione enim tui mandati alteri cognita, nihil tui consensûs in ipso remanet. Idque verum censet Tambur. hic sæpè cit. *l.* 10. *de cens. tr.* 4. *c.* 15. *n.* 9. etiamsi fictè solis verbis, tamen sufficienter significantibus, revocaveris. Quando enim tua fictio (ut supponimus) mandatario non est cognita, ipsa verba externa sunt sufficientia ad extinguendum in ipso tuum mandatum. Cæterùm si revocatio tui mandati non pervenit ad mandatarium, isque occidat, te fore irregularem, non est dubium; quia tunc tuum mandatum, adhuc remanens in mandatario, reverà est causa mortis alterius, ut in simili, & alia plura mox dicam in specialibus mandantis. At veró, qui alteri maligno consilio persuasit, ut hominem occidat, solùm movendo voluntatem, hortando, instigando, sive etiam movendo intellectum rationibus propositis, v. g. indecorum esse non vindicare talem injuriam &c. etiamsi postea seriò revocet consilium, & rationes suas refutet, alter autem sibi ampliùs persuaderi non sinat, sed homicidium consummet, suasor etiamnum irregularitatem incurret: quia nimirum consilium factum est in gratiam occisuri, velut motu ipsi impresso per adhortationes, & rationes propositas, ut in sui commodum occidat, aliàs non occisurus, adeoque quantumvis postea revoces, nihilominus causa homicidii secuti censeberis: neque enim in tua potestate est, motum illum maligni consilii alteri impressum in sui commodum, revocare, nisi alter acquiescere velit. Quemadmodum, qui jam sagittam emisit, lapidem projecit, venenum propinavit occidendi causâ, quantumvis interim ante occisionem revocet, & pœniteat, atque à peccato absolvatur, nihilominus secuto homicidio irregularitatem, imò & excommunicationem, & alias pœnas incurrit. Ita communiùs, & tutiùs docent graves DD. Navarr. *c.* 27. *n.* 33. Tolet. *lib.* 1. *c.* 85. Less. *lib.* 2. *c.* 13. *dub.* 3. *n.* 17. Mol. *tom.* 3. *tr.* 2. *disp.* 731. & probabiliorem censet Laym. *lib.* 1. *tr.* 5. *p.* 2. *c.* 5. *n.* 7.

87 Nihilominus æquè probabilis, & tuta videtur opposita sententia, etiam multorum, & gravium DD. Innocent. *in c. ad audientiam S. Antonin. Sylv.* alii cum Petro Navarr. *lib.* 3. *c.* 4. *n.* 27. Filliuc. *tract.* 20. *c.* 2. *q.* 3. & probabilem putant *Less. cit.* & Dian. *p.* 3. *tr.* 5. *resolut.* 84. & *p.* 2. *tr.* 2. *resol.* 14. Et valde probabilem censet *ipse Laym. modò cit.* Nimirùm talem consulentem, postquam consilium suum seriò revocavit, & nihil prætermisit, quæ ad dissuadendum, & impediendum homicidium necessaria videbantur, &, si alterum videat perseverare in eadem voluntate, alium neci destinatum moneat, ut sibi caveat, quòd certe tenetur (saltem ex Charitate) postea nihilominus secuto homicidio, immunem esse ab irregularitate, & consequenter etiam ab onere restitutionis (& secundùm communissimam etiam ab excommunicatione in casu, quo incurrenda esset) *Ratio est*, quia talis fecit, quantùm potuit, ut malum suum consilium everteret, & destrueret, adeoque executor tunc non debet censeri ejus consilio fuisse impulsus, sed potius suâ malitiâ, & pertinaciâ. Alia longè est ratio de sagitta, lapide, veneno, in exemplis allatis, quia hæc sunt causæ naturales, quæ scil. applicatæ, naturaliter, & necessariò operantur, quantum possunt, quas proinde impedire non est omninò in nostra potestate. At verò alieno consilio persuasus ad occidendum, vel quodvis aliud malum patrandum, est causa moralis & libera, quæ contrariis rationibus potest à concepta semel sententia dimoveri, & in malis debet; quare si dissuadens faciat, quod potest, alter verò dissuasionem non recipiat, effectus secutus illius malitiæ, non suasoris adscribi debet. Ego huic sententiæ in foro conscientiæ omnino acquiesco.

Specialia de mandante homicidium.

I. Mandans homicidium irregularitatem contrahit, quoties ex vi mandati sui homicidium ab ipso intentum, saltem quoad substantiam secutum fuit, etiamsi mandatarius modum ab ipso præscriptum non servet, v. g. mandâsti Titio occidere inimicum tuum, tali loco, tali die, tali medio, cum sclopeto, ipse autem occidit alio loco, alio die, alio medio v. g. veneno &c. certè irregularis es, quia tua jussio substantiam posuit mortis. Contra: tu mandâsti Titio, ut occideret Petrum, ipse verò per errorem occidit Paulum: certè irregularis non es, quia ad occisionem Pauli tu nullum consensum posuisti, illudque homicidium minimè à te fuit intentum, imò nec prævisum; atque ita declaratum fuisse in S. Congregatione Cardinalium refert *Farinac.* apud Tamb. §. 8. *n.* 19. *cit.* & habetur in novissima editione Conc. Trid. *Sess.* 14. *c.* 7. *de Reformat.* 88

II. Certum est ex dictis, te non fore irregularem, nec homicidam, quando certò constat, mandatarium ex tuo mandato nec fuisse omninò motum ad occisionem patrandam, nec factum esse animosiorem, vel severiorem ad occidendum, sed prorsus eodem modo & motu occidit, ac si tu non mandâsses. At verò; si de hoc non constet, sed dubium sit, te fore irregularem, constabit ex dicendis in subsect. Atrursus: quid si ignores, an mandatarius hoc tuum mandatum acceperit, seu acceptaverit, vel non, an verò recusaverit, occidit enim nullo signo dato mandati tui repulsi, unde tu nescis, 89

nescis, an ex tuo mandato, an verò ex alterius, vel propria voluntate, v.g. ob acceptam injuriam is hominem occiderit, erisne adhuc irregularis? ℟. quod sic Navar. *c.* 17. *n.* 23. Joan. Præp. *q.* 5. *de irreg. dub.* 8. *n.* 63. & alii cum Tamb. *cit.* §. 8. *n.* 12. Ratio est: quia dum mandâsti homicidium, jam cogitâsti, vel saltem suspicatus es, illud patrandum à mandatario, & tamen illud non cavisti revocando mandatum, ut debuisti: ergo adhuc teneris ex mandato, semper enim quis tenetur ex mandato, quando illud, re integra, expressè, vel tacitè non revocat; aliud est, si mandatarius post longum tempus, postquam novit te in amicitiam rediisse cum illo inimico, aut ex nova causa, seu propria inimicitia illum occideret, tunc enim non censetur occisio fieri ex tuo mandato.

90 III. Quòd si mandatarius ab initio quidem respuat tuum mandatum, de occidendo homine, deinde verò te nesciente, mutato animo, illud acceptans, hominem occidat; erisne tunc homicida, & irregularis? ℟. cum distinct. 1. Si enim tu auditâ primâ repulsâ mandatum tuum sufficienter revocâsti, dicens v. g. placet tua conscientia, ne ergo te in hoc negotio immisceas, nihil attentes &c. jam ex hac sufficienti revocatione liber es à mandato, & irregularitate. 2. Si verò tunc sufficienter non revocâsti, v. g. dicendo: video te nullius animi esse, inveniam benè alium: relinque, si non placet mihi gratificari in hoc &c. jam altero adhuc occidente, reus eris mandati, homicidii, & irregularitatis: quia mandatum tuum sufficienter non revocatum, adhuc operatum fuit. 3. Si denique nihil dixisti, nec dedisti signum, quòd repulsam illam acceptes, adhuc irregularis eris, secuto homicidio quia ex illo tuo silentio non censetur sufficienter revocatum esse mandatum, sed remanere adhuc impressum mandatario, vi cujus postea fit occisio. Ita ex Suarez. *de Censf. d.* 44. *Sect.* 3. *n.* 9. *& aliis* Tamb. *cit.* §. 8. *n.* 14. *n.* 15. *&* 16.

91 IV. Quid si tu quidem ex parte tua mandatum occidendi sufficienter expressè, & seriò revocâsti, at verò. 1. Mandatarius non percepit revocationem ob distractionem mentis, v.g. interludendo, fabulando &c. 2. Mandatarius non putavit revocantem te seriò loqui, & ex animo, sicque adhuc occidit ex vi mandati, quòd in te perseverare putat. 3. Mandatarius percepit, & acceptavit quidem tuam revocationem, sed deinde mandati tui memor, & revocationis oblitus oblatâ occisione adhuc occidit. 4. Denique tu pœnitens mandati tui, non potes quidem revocare, vel admonere mandatarium de tua revocatione, potes tamen (tuncque ex justitia deberes) admonere occidendum, ut sibi caveat & tamen non admones, sicque adhuc vi mandati tui occiditur. Quid Juris in his casibus? in his quatuor casibus mandantem esse verè homicidam, & contrahere obligationem restitutionis, meritò docet Lugo *disp.* 19. *de Justit. Sect.* 2. *à n.* 25. Et consequenter ego cum Tamb. cit. n. 24. infero etiam incurrere irregularitatem: Ratio clara est: quia in omnibus istis casibus, si attentè considres, occisio à tuo tandem mandato efficaciter consequitur. Secus dicendum videtur in casu, quando tu mandatum tuum de occidendo inimico seriò, & expressè revocâsti apud mandatarium, isque persistens in pertinacia sua, adhuc occidit, te sciente, at non consentiente? sed tamen, cum sine gravi tui incommodo posses, saltem per alium, non præmones occidendum, ut sibi caveat hoc casu, etsi irregularitatis reum te faciant. *Suarez, Turrian. Hurt. Cornejus, apud Dian. mox cit.* eò, quòd adhuc ex vi mandati tui videatur occidi alius: Probabilius tamen ab irregularitate te liberant *Henriquez, Sayrus, Avila*, alii cum Less. *lib.* 2. *c.* 13. *dub.* 3. *n.* 18. Dian. *p.* 4. *tr.* 2. *ref.* 14. Tamb. *cit. n.* 23. Ratio est, quia tunc non teneris admonere occidendum ex Justitia, jam enim mandatum tuum ex parte tua sufficienter revocâsti, ut proinde occisio re ipsa non sequatur ex vi mandati tui, sed ex mera pertinacia, & mala voluntate mandatarii, ut supra dictum est, Teneris ergò tunc solùm ex Charitate admonere occidendum: adeòque non admonendo solùm peccâsti contra Charitatem, non contra Justitiam, ideoque sicut nullam restitutionis obligationem, ita neque irregularitatem incurristi; ut patebit ex generalibus dicendis §. 4.

Specialia de consulente homicidium.

Dicta modò de mandante, pleraque etiam applicanda sunt consulenti, & de utroque pro certo habendum, tam mandantem, quàm consulentem homicidium, mandato, vel consilio non revocato, quacunque de causa effectu secuto, irregularem fieri, quantumvis ipsum interea pœnituerit mandati vel consilii sui mali. Exempl. gr. Jussi vel consului occidi Petrum, sed re integra me valde pœnituit consilii, vel jussionis meæ, facta etiam confessione Sacramentali, quia tamen non potui revocare, & admonere alterum, forte nimium distantem: intereà ipse ex vi consilii, vel mandati mei homicidium patravit, sine dubio sum irregularis, sicut & restitutioni obnoxius: quia hîc non attenditur status tuus præsens peccati, vel gratiæ, sed causa homicidii, quam dedisti: at hic per tuum mandatum, vel consilium non retractatum, etsi sine præsenti culpa tua, jam dedisti causam, ex qua secutum est homicidium: ut jam semel notavi, & infra de homicidio casuali indirectè voluntario iterum notabo. Jam quoad specialia. 92

I. Consulens etiam irregularitatem incurrit, 93 quandocunque ex vi consilii sui sequitur homicidium determinatum quoad substantiam, sicut modò de mandante explicatum: quibuscunque deinde verbis utaris, sive voluntatem moventibus, hortando, instigando, palpando, reprehendendo ejus ignaviam; sive intellectum instruendo, rationes, motiva, media proponendo, vel docendo: v.g. si Titio injuriâ affecto, dicas: verè leges Nobilium statuunt, imminui existimationem viri, nisi ultione vel duello deleatur injuria: si fœminæ à te, vel alio impraegnatæ dicas: hoc vel illud pharmacum expellit fœtum animatum; si Titio meditanti occisionem sui inimici, tu suggeras modum, quo possit adversarius imparatus occultè, vel per insidias occidi; & similia sexcenta; secuta occisione vi verborum

borum tuorum omnino homicidii, & irregularitatis notam incurres: prædictis enim, & similibus loquendi modis vera materialis causa homicidii fuisti, ut observant DD. passim.

94 II. Tibi jam resoluto occidere Titium, suadeo, ut occidas alio modo, quàm volebas: v. g. volebas eum occidere gladio vel sclopeto; consulo, ut potiùs occidas veneno, isque secutus consilium sic occidit, sumne ego homicidii, & irregularitatis reus; R. cum distinct. si modus occidendi à te propositus fuit, ut celeriùs, audaciùs, vel securiùs ego occiderem irregularitatem non effugies, quia concurristi ad substantiam occisionis, vel ejus accelerationem. Si autem suasio tua non fecit occisionem deteriorem, vel occidentem animosiorem, vel securiorem, meritò ab irregularitate liberat te Tamb. *cit.* §. 8. *n.* 29. quia jam non concurris ad substantiam occisionis, alioquin certò faciendæ, sed præcisè ad modum: hinc à fortiori, si tibi suadeam, ut occidas cras, quem volebas occidere adhuc hodie, dummodò cras fortè data occasione meliori, non animosiùs, vel securiùs occidas, quàm occideres hodiè, non ero irregularis; quia sic potiùs conservo vitam alterius, quàm auferam. Vide Dian. *p.* 11. *tr.* 8. *ref.* 42.

95 III. At quid si suadeam, ut occidas meliori morte, quæ tamen sit celerior: v. g. volebas occidere maleficio gravia & diuturna tormenta afferente, ego suasi, ut gladio occideres statim; volebas diu excruciare, conscindere paulatim singula membra, suasi ut occidas unico vulnere per præcordia, vel caput? R. cum dist. si motus Charitate & misericordia erga occidendum ita facias, reum irregularitatis rursus te non facio, cum Tamb. *c.* 15. §. 8. *n.* 31. qu a pia Mater Ecclesia non videtur velle tam gravi pœna punire eum consulentem minus malum, ut evitetur majus, quod certè malum non est, ut videbimus suo loco; nam ob eandem rationem Doctores passim asserunt, non incurrere excommunicationem, nec irregularitatem eum, qui volenti Clericum occidere, suadet, ut potiùs solùm verberet vel mutilet. Quòd si verò ita suadeas malo fine: v. g. quia vis quantociùs illum hominem tibi iniquè extingui, aut sociùs hæreditate potiri aut etiam ne occidens in manus Judicum deveniat & jam te irregularem pronuntio cum eodem ibid. *n.* 32. & *n.* 33. quia tunc non potest præsumi intentio modò dicta piæ Matris Ecclesiæ.

96 IV. Quidam damnatus ad mortem volebat ad Superiorem Judicem appellare, dissuasi, ne appellaret, unde ejus mors saltem longè citiùs, quàm si appellâsset, secuta est, sumne irregularis? affirmant sanè DD. communiùs, & nos indicavimus *cap. præced. n.* 51. *de Irreg. ex defectu lenitatis* (eò non spectat casus iste.) Verùm juxta probabilem Regulam Recentiorum ibidem in fine Sect. declaratam, ita distinguendum est: si enim ipse Judex, Advocatus, vel minister Justitiæ, ex officio agens ita dissuadet, certum est incurrere irregularitatem ex defectu lenitatis. At verò, si privata persona, Theologus, Confessarius, aut etiam ipse Judex, ut privata persona agens, ita dissuadeat ex bono motivo; utpote quia apellatio esset injusta, frivola, inutilis, vel etiam perniciosa futura, nullam incurrit irregularitatem; non ex delicto; quia non peccat; non ex defectu lenitatis, quia hi non agunt, ut Ministri Justitiæ: si tamen temerè, & sine ratione appellationem dissuadeant, & impediant, utique peccant, & secuta vel accelerata morte, rei consequenter irregularitatis erunt: & hoc sensu ita à nobis supra concessum est ex communi DD.

§. II.

Consentiens in homicidium suo nomine patrandum, non aliter.

Quamvis rursus certum sit, omnem consensum ac ratihabitionem homicidii patrandi, vel jam patrati (quo etiam spectat *palpans*, id est, laudans, blandiens, vel gratulans de tali facto) esse peccatum mortale, saltem contra Charitatem, ut initiò generaliter prædixi. Speciale tamen homicidii peccatum contra Justitiam cum obligatione restitutionis, & irregularitatem incurrit *omnis & solus consentiens in homicidium suo nomine patrandum tantùm, secuto effectu*: talis enim censetur saltem virtualiter, & æquivalenter mandans, ut §. præcedenti initiò notavi: imò etiamsi tacitè solùm consentias, v. g. si affirmanti in tui gratiam se hominem necaturum, credas, ab ipso futurum esse, neque contradicas, & impedias, cùm possis. *Arg. cap. constitutis* 1. *de Testibibus L. in delict. ff. de noxialibus action.* Molin. aliisque cit. Laym. *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 3. *c.* 4. *num.* 5. Item si te rixante cum alio, amicus adveniens alterum in tui gratiam occidat, te, cùm facilè possis, non prohibente. *Arg. c. Petrus de homicid. & ibidem Abbas, & DD. communiter cum Laym. cit.* Ratio est: quia talis consensus, sive expressus sive tacitus, censetur moralis cooperatio ad homicidium, & causa illius per modum mandati, consequenter irregularitatem inducet, nisi contradicatur saltem exteriùs, ut in simili superiùs notavi. 97

Non ergo homicida erit, neque obligationem restitutionis, neque irregularitatem contrahet, sed neque excommunicationem (in casu, quo homicida aliàs incurrere deberet) incurret: Inprimis nudè consentiens in homicidium patrandum ab alio absque ullo sui intuitu, neque ullo modo sui nomine, vel commodo patrandum, absque ulla alia positiva cooperatione, & seclusâ obligatione Justitiæ homicidium illud impediendi: *Ratio est*: quia, ut supponitur, talis consensus nullo modo influit in homicidium; quippe, quod æquè fieret sine illo consensu merè per accidens & concomitanter adveniente: neque ad talem consensum ullo Jure facta est extensio irregularitatis, excommunicationis, vel alterius pœnæ homicidio decretæ. 2. Multò minùs ergò incurrit, qui homicidium non suo nomine, vel sui intuitu factum ab alio, solùm consensu subsequenti approbat, laudat, palpat, & velut ratum habet, ob eandem rationem; imò tunc non potest ratificare, quia ut dicitur in Jure c. cum quis, de sent. excomm. *Nemo* 98

ratificare potest, quod suo nomine gestum non est. Sed neque 3. eam irregularitatem incurrit, aut excommunicationem (exceptâ solâ excommunicatione ob occisionem, vel percussionem Clerici) incurrit, qui homicidium, etiam suo nomine, suique causâ jam patratum ab alio, posteà solùm ratum habet, commendat, approbat: uti contra *Navar. Sylv. Mol. & alios*, docet comunior, & verior DD. sent. Gloss. *in c. si quis viduam, d. 50. Covar. Avila Hurt.* alii cum Layman. *lib. 3. tr. 3. p. 3. c. 4. num. 6.* Lugo *d. 10. de Justit. Sect. 2. n. 34.* Dian. *p. 4. tr. 2. ref. 13.* Ratio est: quia irregularitas, sicut & obligatio restitutionis, solùm imponitur ob delictum commissum, vel cooperationem ad illud: sed is; qui solùm ratum habet homicidiũ jam antea commissum, nec potest censeri illud commisisse, nec ad illud cooperatus esse: ergo non incurrit illas pœnas. Et universaliter, pœna decreta in aliquod delictum non comprehendit ratihabitionem illius, nisi in casibus à jure expressis: non autem extenditur irregularitas ad ratihabentes in ullo Jure; licèt extendatur excommunicatio in ratihabentes percussionem, vel occisionem Clerici suo nomine factam: *c. cum quis de Sentent. Excomm. in 6.* ergo &c. Quòd verò dicitur Regulâ Juris. 10. *in eodem 6. ratihabitionem retrotrahi, & mandato non est dubium æquiparari*; verum est universaliter in favorabilibus tantum; ut quando agitur de valore contractuum, in negotiis utiliter gestis pro altero; non item in odiosis, & pœnalibus, nisi quatenus talis æquiparatio facta est ab ipso Jure: facta autem solùm est in ordine ad incurrendam excommunicationem ex percussione Clerici: nullibi autem facta est in ordine ad contrahendam irregularitatem, aut alias excommunicationes, aut pœnas, ut rectè respondent DD. cit.

§. III.

Auxilians positivè quovis modo.

99 QUicunque actu, & positivè cooperantur ad homicidium, quomodocunque, sive propriis manibus percutiant, sive non; sive solùm defendant ipsum homicidam, sive alium impediant, ne se defendat, sive solùm animent homicidam, aut solùm assistant in ejus favorem, sive homicidæ arma præbeant, sive hæc auferant occidendo &c. his enim & similibus omnibus modis fit vera vel physica, vel moralis cooperatio, & auxiliatio ad homicidium: ideoque præter peccatum mortale, talis incurrit irregularitatem, sicut & obligationem restitutionis pro rata, imò in solidum in defectum aliorum; & excommunicationem in casu, quo decreta est: constat *ex cit. c. sicut dignum §. illi, de homic.* his verbis: *Constat ab homicidii reatu immunes non esse, qui occisoribus opem contra alios præstare venerunt*: & consequenter etiam immunes non erunt à pœnis homicidæ decretis. Quando ergo plures ita actu & positivè proximè cooperantur ad homicidium, secuto effectu, omnes sunt irregulares, etiamsi unus tantùm lethaliter vulnerâsset, cæteri non lethaliter, vel nullo modo vulnerâssent, imò etiamsi nullus omninò vulnerâsset lethaliter, dummodò ratione istorum vulnerum mors postea sequatur, omnes tamen cæteri tanquam auxiliantes, & cooperantes fiunt irregulares, ut ex communi notat Filluc. *tr. 20. c. 4. q. 7.* Sed claritatis causâ percurro aliquos casus in particulari, qui quidem plerique spectant ad homicidium physicè patratum potiùs, quàm moraliter causatum, hic tamen aptum locum habent.

I. Plures eundem vulnerantes postea mortuum.

I. TItius, Cajus, Sempronius, & ego comuni consilio & consensu promiscuè graviter, vel leviter vulneravimus Antonium, uno vel altero lethali vulnere inflicto; siquidem non appareat quisnam inflixerit, & omnes de eo dubitent; omnes esse irregulares, non est dubium ex dictis. At, ego certus sum, me non inflixisse lethale vulnus, vulneravi enim solùm in brachio, in crure posteriori: súmne tamen irregularis? certè es, si, ut suppositum est, communi consilio, & communi pacto cum aliis aggresso facta est; quandoquidem audacior ex comitatu tuo factus est, qui lethale inflixit: & regulariter in pluries vulnerato mors sequi solet ex communi coactione omnium vulnerum. Si autem nihil horum adsit, & certus sis, te nullo modo concurrisse ad mortem tuo levi non lethali vulnere, non erit caput, unde fias irregularis. 100

II. Plures similiter vulneravimus Titium, sed singuli leviter nullo prorsus extante vulnere lethali: nihilominus Titius ob multum sanguinem ex illis tot levibus vulneribus effusum, aut ob febriculam ex illis vulneribus provenientem, brevi mortuus est: omnésne sumus irregulares? Estis omnes: quia certum est, omnes vulnerâsse, & certum est, ex illis vulneribus, támque multis concausis, velut agmine factum Titium fuisse interemptum. Cæterùm, si vulneri levi à te inflicto superveniat alia mortis causa non prævisa, spectabit ad homicidium casuale, de quo suo loco inferimus. Sed interim audi adhuc unum aut alterum casum. 101

III. Ego leviter Petrum vulneravi v. g. in dextero brachio, vel pede, sed is posteà à superveniente alio inimico, vel eò, quòd meo vulnere debilitatus se defendere, vel fugere non potuerit, graviter vulneratus, ideoque mortuus fuit: súmne irregularis ego? ℞. cum dist. si nullum consilium etiam commune cum altero inimico Petri habuisti de eo vulnerando, nec de illo inimico superventuro cogitâsti, dubitâsti, vel suspicatus es, reus irregularitatis, & restitutionis non eris; quia omnino præter opinionem, consensúmque tuum homicidium factum est. At verò si communicato consilio egisti, aut etiam non communicato consilio, periculum prævidisti, & non cavisti, omnino reus erit homicidii, & irregularitatis; jam enim homicidium directè, vel indirectè voluntarium, etiam tibi imputabitur. Ulteriùs hic applicare potes distinctionem mox dandam casu sequenti. Audi ergo difficiliùs confitentem reum. 102

IV. Ego

103 IV. Ego heri lethaliter vulneravi Paulum, probabiliùs, imò certò intra duos vel tres dies inde moriturum: sed ecce! nullô comunicatô consiliô, ex improviso superveniens alius inimicus Pauli, novo lethali vulnere confodit, trajecit, occidit (casus frequens in bello post conflictum) sùmne irregularis? ita esse, absolutè pronuntiat Covar. *in Clement. si furiosus. p.* 2. §. 2. hac ratione: ille, qui reus est homicidii Jure Civili, est etiam irregularis Jure Canonico: at percutiens aliquem vulnere lethali, ex quo scilicet percussus certò fit moriturus, tenetur reus homicidii Jure Civili sic enim habet textus L. ita vulneratus ff. ad L. Aquiliam. *Lege teneri æstimati sunt non solùm, qui ita vulnerassent, ut confestim vitâ privarent, sed etiam hi, quorum ex vulnere certum est aliquem vitâ excessurum.* Sic ibi; ergo talis etiam Jure Canonico tenebitur irregularitatis reus. Sic ferè discurrit iste Doctor. Sed quidquid sit de minori, & sensu illius Legis; certè major universaliter vera non est, nam si quis à te lethaliter vulneratus per miraculum sanaretur, jure civili erit plectendus ut homicida; at Jure Canonico irregularis non erit, quia vulneratio actu mortem non attulit. Contra dubius de facto homicidii jure Canonico irregularis est, ut mox videbimus in *Subsect.* nunquam verò plectendus est ut homicida. Idémque est de Judice torquente reum modum torturæ excedente, unde reus moriatur: Jure enim Canonico clarè irregularis est: at Jure civili non punietur pœnâ homicidæ, sed aliâ longè mitiori.

Resp. ergo cum distinct. vel enim secundus percussor statim occidit, seu ita percussit, transfodit, trajecit, ut is statim mortuus sit: & tunc tu primus percussor liber eris ab irregularitate, eámque solus secundus percussor contrahit. *Ratio clara est:* quia tunc mors nullo modo ex vulnere à te inflicto secuta est, quippe quo vulneratus Paulus adhuc uno aut altero die vixisset, & fortè, saltem miraculosè, sanari potuisset: at verò, si Paulus non statim ex secundo vulnere, sed post utrumque vulnus acceptum ex intervallo, v. g. uno vel medio die postea mortuus sit, ambo vos percussores irregulares eritis. *Ratio est:* quia tunc revera mors non sequitur ex solo secundo vulnere, sed etiam ex primo à te inflicto: ambo enim vulnera communi actione lethali concurrunt ad mortem inferendam, vel certè accelerandam. Ita meo Judicio sapienter Tamb. *cit. c.* 15. §. 7. *n.* 6. attamen *n.* 7. excipiens, nisi in raro casu certus esses, mortem à secundo vulnere solo causatam esse, tunc enim rursus non tu, sed secundus tantùm percussor omnium reus erit. Sed quando id certò constabit?

II. *Dans, vel vendens arma occisuro.*

104 EGo velut amicus gratis præbui, vel ut mercator vendidi arma, pharmaca, venenum, vel quid simile Titio, quibus iste hominem occidit: sùmne ego homicidii reus, & irregularis? Hic gnaviter distinguendum est: aut enim (1) ipse intendisti, vel homicidium voluisti: aut (2) saltem prævidisti: aut (3) nec intendisti, nec prævidisti: aut (4) etiam coactus es dare, vel vendere? Jam cape breves Resolutiones.

I. Si talia dedisti ad finem occidendi injustè ex intentione, vel consensu in homicidium, effectu secuto sine dubitatione homicida, & irregularis es; adde etiam, si in illis armis à te datis alter nihilominus iturus fuisset ad occidendum illum hominem: imò, etiamsi illis armis usus non esset, sed tamen ex illis audacior factus, & promptior ad occidendum: in his enim semper es causa homicidii voluntaria. Idemque dicendum, si solùm dedisses arma defensiva, loricam, galeam, Clypeum &c. nam etiam ex his semper fit homo audacior, & securior ad occidendum: idque etiam, si tunc homicidium non intenderes, sed prævideres tamen. Ita Bonac. aliisque cit. Dian. *p.* 4. *tr.* 2. *resol.* 11. Tamb. *cit. c.* 15. §. 7. *n.* 18. 105

II. Si ejusmodi dedisti, vel vendidisti, non quidem ad finem homicidii, illud intendens, vel volens, attamen vel certò sciens, vel rationabiliter suspicans, talem à te petere, vel emere arma, gladium, venenum, vel pharmacum cum voluntate aliquem determinatè occidendi, v. g. hunc inimicum suum, hanc uxorem deprehensam in adulterio, ad procurandum abortum hujus ancillæ impraegnatæ &c. certè homicidii, & irregularitatis reus eris, secuto effectu. Ita cum aliis Sayr. *l.* 7. *Thesaur. c.* 14. Tamb. *cit. c.* 21. Ratio est, quia sic dando, vel vendendo occisuro determinatè aliquem, proximè cooperaris ad homicidium; ideóque contra Justitiam peccas, non contra Charitatem tantùm, quidquid excuset *Hurt.* At verò si solùm prævideas, suspiceris talem petere à te ejusmodi arma ad occidendum indeterminatè, v.g. si iturus sit ad bellum injustum, vel quia cum variis inimicitias gerit: Jam non videris esse causa proxima occisionis fortè se uturæ; in illa enim tanta indeterminatione occisionis potes tibi probabiliter persuadere gladio à te tradito, vel vendito v. g. nullum fuisse occisum. Sed de hoc plura supra de scandalo, & cooperatione ad peccatum alterius. 106

III. Si dans, vel vendens arma, vel alia ejusmodi nihil mali intendas, nec scias, vel prævideas, aut suspiceris de occisione futura, nullo modo homicida, vel irregularis eris, quotquot deinde occisi fuerint, quia sic moraliter, & voluntariè nullo modo concurris ad occisionem. Idémque dicendum, si arma vel quæcunque alia data nihil prorsus juvent, vel concurrant ad occisionem, neque alterum animosiorem reddant ad occidendum, etsi tu aliquid prævideris, vel suspicatus sis; sic enim nullum erit caput, cur debeas irregularitate puniri. Communis apud cit. 107

IV. Si vi, vel metu gravi, cadente in constantem virum, v. g. mortis propriæ, mutilationis, vel alterius gravis mali, etiam cogeris dare, vel vendere arma, vel quid simile ad occidendum hominem, inimicum, uxorem &c. etiamsi id certò scias, vel prævideas, attamen sicut tunc excusaris à peccato cooperationis homicidii ab altero patrandi, ita ab irregularitate ex delicto, & totus concursus mortis, seu tota moralis causa occisionis, & consequenter irre- 108

irregularitas refunditur in cogentem te, nihil verò in te: at verò si metus levis tantùm, & levis mali esset, tu quoque non effugeres notam homicidii, & irregularitatis: cùm levis metus non excuset à peccato cooperationis ad tantum malum, nec consequenter ab irregularitate ex delicto, ut in simili etiam supra notavi.

III. *Associans se occidenti, eique assistens.*

109 AUxilium præbui, astiti, comitatus sum eum, qui inimicum interfecit: sumne irregularis? ℞. cum distinctione jam sæpiùs inculcata: si tuum auxilium quodcunq; assistentia, associatio tua, fuit causa efficax, & propinqua occisionis, & verè in eam influxit, ut si homicida sine tuo auxilio, vel assistentia, comitatu, vel reverà non occidisset, vel non tam celeriter, vel non tã audacter, ne dubites, te irregularem esse, ex sæpè dictis, sicut & excommunicatum, si occisio sit Clerici, vel facta in duello ex condicto. At verò si tua assistentia, vel comitatus non fuit causa efficax, & propinqua occisionis, nec eam ullo modo promovit, sed perinde fuit, ac si non adfuisses; irregularitatem ne metuas. Hinc si adsis amico tuo rixanti cum suo inimico, & id nesciat amicus, cùm tua præsentia nihil prorsus adferat ad occisionem, nihil de irregularitate, vel alia homicidii pœna tibi timendum erit, si ille suum adversarium interficiat. Contrà verò, si te ostendas, undè aliquid animi addatur amico irascenti, quis te tunc secuto homicidio ab irregularitate liberabit? Vide *Sayrum loco cit.* Id verò minimè probandum videtur, quod docent *Henriquez, Avila, Navar.* apud Diana *p.* 4. *tract.* 2. *Resol.* 17. si pater assistat filio rixanti cum inimico, eo fine, ne filius periclitetur, non fore patrem irregularem, si filius inimicum occideret, eò, quòd pater det operam rei licitæ. Hoc, inquam minimè probandum videtur: cùm enim filius rixans videt præsentem patrem sanum, ac valentem, non potest ex ejus præsentia non audacior fieri ad occidendum, & consequenter eò ipsò hæc assistentia patris fiet illicita contra Justitiam: ideóque secuta occisione sequitur irregularitas in utroque, nisi fortè pater esset adeò senex vel debilis, ut clarè appareat associatione istam nihil promovere posse occisionẽ. Tam. *c. n.* 28.

IV. *Indicans, prodens occidendum occisuris.*

110 DE hoc ita loquitur Lugo apud Tamb. cap. 4. §. 4. n. 4. *si scias Petrum quærere inimicum ad occidendum, & aperias illi, ubi sit, testificaris planè verum, sciens tamen Petrum illâ notitiâ abusurum ad occidendum ex sua malitia, non eris verè liber à peccato injustitiæ, & particeps homicidii, saltem si nulla cogente necessitate cooperatus es.* Hæc Lugo, consequenter significans talem etiam incurrere obligationem restitutionis, & irregularitatis. Quid si ergo metu mortis, vel alterius gravis mali tu cogaris à siccariis, ostendere domum, vel latibulum Petri ad occidendum eum, isque occidatur? homicidii, & restitutionis, (consequenter & irregularitatis) te damnat Comitolus apud Dian. *p.* 5. *tract.* 4. *ref.* 63. ipse tamen cum Rodriquez inclinat ad liberandum te: favet etiam Lugo cit. ultimo verbo: *saltem si nulla cogente necessitate cooperatus es.* Ego verò non dubitarem te ab homicidii, restitutionis, & irregularitatis reatu liberum pronuntiare, quia non fuisti causa moralis damni, seu homicidii illius, quippè in tanta necessitate propria, & actione de se indifferenti omnino excusatus à peccato, cooperaris ad dictum homicidium, ut in simili modò supra dixi *n.* 108.

§. IV.

Etiam non impediens &c.

Regula Communis.

NOn impedientes tantùm, seu merè negativè se habendo solùm permittentes homicidium fieri, nullum incurrunt reatum homicidii contra justitiam, nec restitutionis obligationem, nec irregularitatem, neque excommunicationem, aut alias pœnas tali homicidæ decretas, nisi ex justitia obligati sint impedire. Communissima DD. apud mox cit. Ratio dabitur statim. N. I. 111

Obligati ex Charitate tantùm impedire.

OBligatur autem ex Charitate impedire homicidium proximi, sicut quodlibet aliud ejus grave damnum omnis homo, qui hoc moraliter, & commodè potest absque æquali, vel gravi suo incommodo, aut periculo, juxta communem omnium doctrinam in materia de Charitate: talis ergo culpabiliter omittens, cùm facilè posset impedire, peccat quidem mortaliter contra Charitatem; at non propriè peccatò homicidii, nec consequenter incurrit prædictas obligationes, & pœnas homicidio annexas. Communissima. Navar. *cap.* 24. *n.* 22. & *cap.* 27. *n.* 231. *Mol. Less.* Layman. cit. *n.* 7. & pluribus cit. Lugo *disp.* 19. *Sect.* 3. *n.* 99. Ratio est: quia peccatum homicidii, ut tale adversatur virtuti Justitiæ: ergo quandocunque non potest esse propriè peccatur contra Justitiam, non potest esse propriè homicidium, nec consequenter secum trahere pœnas homicidii ex justitia debitas, ut est obligatio restitutionis, nec irregularitatem, vel alias pœnas homicidio decretas per Sacras Leges: hæ enim cùm sint odiosæ, rigorosè accipiendæ, & intelligendæ, sunt solùm impositæ propriè dicto, & injusto homicidio. 112

II. Insuper hoc verum est, etiamsi talis ex Charitate tantùm obligatus non impediat, malitiosè, ex odio, vindictâ, maligno affectu, volens, consentiens, intendens, ut tale homicidium fiat, dummodò aliter positivè & externè non cooperetur, vel influat in homicidium. Ita contra nostrum Angelum *v. furtum n.* 16. & paucos alios Communis DD. Mol. *Disput.* 735. Less. *cap.* 13. *dub.* 3. Vasquez *de restit. cap.* 9. §. 3. *dub.* 1. Lugo *disp.* 19. *Sect.* 3. *n.* 100. Ratio est: quia affectus solus internus quantumvis malignus nullo modo influit in homicidium; non realiter, ut ex se patet: neque imputativè, cùm nullum adsit debitum ex Justitia impediendi illud homicidium: ergo moraliter nullo modo est causa injusta illius homicidii. Secus est, si ex Justitia obligatus non impedias, tunc enim es causa moralis homicidii, non quidem realiter, sed imputativè: tunc enim propter debitum Justitiæ negle- 113

neglectum imputantur tibi, ac si influeres, etsi realiter non influas: cùm ergò tota ratio imputandi sit debitum Justitiæ, & tota ratio influendi sit imputatio; consequenter cessante debito Justitiæ ex officio, vel contractu, cessat imputatio, & influxus, ideoq; solus affectus internus nocendi non facit verè causam homicidii, etiam imputativè tantùm, in ordine ad restitutionem, & pœnas homicidio annexas, ut optimè explicat *Lugo loco cit.*

114 III. Dixi notanter: *merè negativè se habendo*: & dummodò positivè, & externè non cooperetur; si enim non impedias, non merè negativè te habendo, sed positivè, & externè aliquo modo cooperando, influendo, vel promovendo homicidium, utpote ex composito, vel pacto cum occisuro (fortè etiam pretio accepto, ne impedias) unde is animosior reddatur ad occidendum, qui aliàs, vel omninò non occideret, vel non tam audacter, celeriter, hac vice &c. certè te homicidii, restitutionis, atque irregularitatis reum facit communis DD. apud cit. quidquid in oppositum probabile censeat Tamb. supra *de Restit. cit.* Ratio est: quia jam voluntate tua non impediendi exteriùs manifestata in favorem occisuri, moraliter verè, & externè influis in homicidium, atque hac ratione intelligendus Alexander Papa III. c. sicut dignum, de homic. dicens: *qui potuit hominem liberare à morte, & non liberat, occidit*, & sequitur immediatè: *Constat ab homicidii reatu immunem non esse, qui occisoribus opem contra alios præstare venerunt, nec caret scrupulo societatis occultæ, qui manifesto facinori desinit obviare.* Sic Pontifex manifestè loquens de præsumpto favore, & cooperatione non impedientis: *Lessius tamen cit.* respondet; accipi ibi occisionem latè, prout solùm est contra Charitatem, quemadmodum accipitur illud D. Ambrosii c. pasce. dist. 89. *pasce fame morientem, si non pavisti, occidisti*: in suo loco explicatum.

115 IV. Quòdsi alium similiter ex Charitate obligatum, & defacto volentem impedire injustam occisionem proximi, tu maligna dissuasione ab hoc opere Charitatis revoces: siquidem ita faciens per vim, vel fraudem, vel ex dissuasione tua intendens promovere occisionem, vel cooperari ad illam, homicidii, restitutionis, & irregularitatis reum omnes te facient; peccas enim contra Justitiam. Quamvis enim occidendus non habeat jus, ut alius ipsum defendat, vel liberet, habet tamen verum Jus, ne alius sui defensionem malignè per vim, vel fraudem impediat. Quod si tamen ita facias sine vi, vel fraude, & maligna intentione promovendi occisionem, te non fore homicidam restitutioni obnoxium, docent Mol. *disp.* 735. Laym. *lib.* 3. *de Just. tr.* 3. *p.* 3. *c.* 4. *cit.* Avila *p.* 7. *disp.* 6. *Sect.* 2. *dub.* 7. *conclus.* 2. *§. ex dictis*, aliisque *cit.* Lugo *eâdem disp.* 19. *Sect.* 3. *n.* 101. Ratio est: quia sic non peccas contra Justitiam, sed solùm contra Charitatem: quoad irregularitatem autem oppositum cum Suarez, & aliis asseremus. Cæterùm fatendum est, qui mortem alterius, cùm facilè posset, nō impedivit, præsertim maligno affectu, vel ab alio impediri impedivit, in foro externo subire præsumptionem consensisse, vel conspirâsse in cædem; sic enim habetur in Jure modò cit. *c. sicut dignum, &c. quanta, de sent. excom.* ubi Innocent. III. dicit, *eos, qui consentiunt injicientibus violentas manus in Clericos, & eos, qui injiciunt, condemnari pari pœna ab Ecclesia*; scilicet excommunicatione. Quamvis hic locus etiam rectè intelligatur communiter de obligatis ex Justitia impedire. Insuper si quis sciens conspirationem, perduellionem, vel tractationem cædis in Principem, & non detegit, capitis supplicio afficitur, sicut ipsi conspirantes. *L. quisquis Cod. ad L. Juliam Majestatis*; attamen in foro conscientiæ præsumptio cedit veritati.

Obligati ex Justitia.

Homicidii, & restitutionis rei (an etiam irregularitatis dicam mox seorsim) sunt omnes ex Justitia, vel quasi Justitia: nimirum ex officio vel contractu obligati impedire homicidium, si scienter, voluntariè, & culpabiliter impedire omittant, negligant, ac innocentes occidi, vel mori sinant. Communissima apud omnes cit. Ratio est jam supra indicata, quia tales propter debitum Justitiæ neglectum, & verè peccant contra Justitiam, & licèt non realiter, tamen imputativè sunt causa injusta homicidiorum; quæ propter debitum Justitiæ, & Jus alterius violatum imputantur eis, acsi influerent, licèt verè non influant. 116

Hujusmodi autem sunt. I. Reges, Magistratus, Judices; si sinant innocentes occidi, de quibus iterum *Sect. seq.* §. 4. aliquid. II. Medici, & Chirurgi ex officio, pacto, vel pretio conducti, si gravi suâ culpâ, vel negligentia patientes ex morbo, vel vulnere mori sinant. Quibus adde advocatos, si sua gravi culpâ vel injuriâ innocens ad mortem condemnetur. Item Nautas culpabiliter permittentes naufragia, cùm facilè impedire potuissent; omnes homicidii rei sunt, restitutioni obnoxii, secundùm omnes, atque irregulares in communi sententia. Navar. *c.* 44. *n.* 18. *Avila. Henriq. Rodriq.* alii cum Laym. cit. *c.* 4. *fin.* III. Milites, qui suos Dominos, vel suæ custodiæ commissos similiter negligunt: non tamen alii famuli communes ad quotidiana domestica obsequia conducti, hos enim, si culpabiliter negligant Dominos suos defendere, vel liberare à morte, propriè non peccare contra Justitiam, sed contra Charitatem, observantiam, & honestatem moralem, illósque non pœnâ homicidii, sed aliâ arbitrariâ teneri, ex communi docent *Mol. Less. Laym. locis cit.* IV. etiam parentes respectu filiorum, & econtra; cùm inter illos non merum vinculum Charitatis, sed etiam cujusdam naturalis Justitiæ ac pietatis obligatio intercedat: adeo etiam, ut si pater v. g. resciat propositum filiæfamilias de faciendo abortu prolis, & non impediat, homicida, & irregularis fiet: Ita cum *Rodriquez, Avila*, Laym. cit. *n.* 8. & 16. citatis, probabiliùs censet Dian. *p.* 4. *tr.* 2. *resol.* 8. ipse tamen contrarium ut probabile tenet cum Lessio *lib.* 2. *c.* 9. *dub.* 13. *num.* 94. Jam ergò specialiùs videndum 117

Quoad irregularitatem.

118 PRædictos ergò, & similes omnes ex Justitia obligatos, & culpabiliter non impedientes homicidium, præter homicidii, & restitutionis reatum etiam incurrere irregularitatem docet communis, probabilior, & tutior sententia DD. cum Suarez *disp.* 44. *sect.* 4. Filliuc. *tr.* 20. *c.* 4. *q.* 3. Laym. *loco cit.* Tamb. *lib.* 6. *Decal. cap.* 3. §. 1. *num.* 9. Ratio est: quia etiam hæc negativa cooperatio voluntaria, & vera moralis causa homicidii, etsi non realiter, sed imputativè tantùm influens, ut jam explicatum est. Contra tamen, tales non impedientes non incurrere irregularitatem multis cit. docet Dian. *eadem p.* 4. *tract.* 2. *resol.* 7. & 8. & *p.* 7. *tract.* 5. *resp.* 28. *Caspar. Hurt.* & *Leander* cum Tamb. *hic cap.* 15. §. 9. qui probabile censet si omissio pura sit, secùs si non pura: pura autem dicetur omissio, cui nullus adjungitur actus positivus; non pura verò, quando aliquis adjungitur, ut mox videbis in Exemplis. Sit ergo

Regula Probabilis Recentiorum.

119 SIve ex Justitia, sive ex Charitate tantùm obligatum impedire, & non impediens homicidium aliquod, non incurrit irregularitatem, si omissio pura sit; sed benè si omissio non pura sit. Ita DD. cit. & plures alii. Ratio est: quia non est statuenda irregularitas, nisi in Jure expressa sit; atqui SS. Canones statuentes irregularitatem homicidis, nunquam exprimunt merè negativè non impedientes, sed tantùm cooperantes: ergò cùm Leges istæ pœnales, & odiosæ strictè interpretandæ sint, solùm intelligendæ sunt de cooperante propriè, & realiter, vel influxu aliquo Positivo ad homicidium, & non extendendæ ad impropriè negativè, ac imputativè tantùm cooperantes. Sanè probabilissima ratio, qua sæpiùs in hac materia utuntur DD. Jam declaro Exemplis.

Exempla puræ omissionis.

120 I. Titius est Prætor, custos viarum, Dux exercitûs, aut quomodolibet ex justitia, officio, pacto, pretio, aut ex Charitate, vel pietate tantùm obligatus defendere suos, data occasione non defendit, sed aliquem occidi permittit: non est irregularis, quia hæc est pura omissio, cui non annectitur actus positivus influens, in homicidium, idque verum erit, etiamsi dolo, & voluntariè fiat ista permissio: quia actus vel affectus solus internus, cùm nullo modo influat in opus, non extrahit permissionem ab esse puro negativo. *Turrian. Hurt. Joan. Præpos.* cum Diana *p.* 4. *tr.* 2. *Resol.* Tamb. *cit.* §. 9. *num.* 3.

121 II. Medicus, Advocatus, nauclerus etiam officio, vel pretio conducti, si nihil agendo, quod mortem causet, sive ex imperitia, sive ex malitia, pura omissione perire sinant ægrotum, clientem, navim cum hominibus: peccant quidem graviter contra Justitiam, ac restitutionis obligationem contrahunt, secundùm omnes, at non irregularitatem, in hac probabili sententia ob dictam rationem. Ita præter modò cit. *Valerius*, aliique apud Tamb. *ibidem num.* 4.

III. Judex capite damnavit tuum fratrem, sed 122
aliquâ pecuniâ oblatâ liberare potes: grassator filium tuum captivum apud se tenet, tibi per internuntium indicans, ut certam summam mittas, alioquin eum occideret. Turca aut alius hostis tuum patrem occidere intendit, nisi ejus mortem certâ pecuniarum summâ redimas: tu autem pecunias dare omittis: sive ex Justitia, sive ex Charitate, vel pietate tantùm obligareris, secuta eorum morte, non eris irregularis, est enim hæc omissio pura. *Hugolin.* apud Tamb. *cit. n.* 5.

IV. At quid si tu tali suadeas, ut prædictas pecu- 123
nias præsertim ex Justitia debitas non numeret, non mittat? aut alium quemcunque ex Justitia, vel Charitate obligatum ac volentem redimere, defendere, seu impedire mortem proximi, maligno consilio dissuadeas, aut impedias, ne alius det Eleemosynam egeno præ fame morituro, aut ne Medicus curet infirmum, aut ne quis cognita molitione mortis alterius, eidem revelet: secuta deinde morte erisne irregularis? ℟. Ita, omninò eris tu, & non alter ex tuo suasu non liberans, non defendens: ne mireris: nam alter, licèt immediatiùs se habens ad mortem secutam, tamen merè negativè se habet, non mittendo pecunias, non defendendo, curando &c. pura omissione, cui à SS. Canonibus non est imposita irregularitas, ut dictum est: At verò tu dissuadens, etsi remotus te habens ad mortem, tamen te positivè habes, maximè per actum dissuadendi; ideóque tu ex parte tua positivè influis in mortem secutam, ex tua dissuasione; cui positivo actui, vel cooperationi in homicidium, clarè conjuncta est irregularitas à sacris Canonibus, ut mox videbis clariùs in exemplis omissionis non puræ. Ita *Suarez* supra, alii cum *Tamb. cit. n.* 7. Excipe tamen, nisi bona fide & recta ratione ita dissuadeas: utpote, ne Judicis justa sententia pecuniis impediatur: ne grassatores ad ejusmodi lucra extorquenda assuescant, ne Turcæ vel hostes illâ pecuniâ evadant fortiores in perniciem Reipublicæ Christianæ; tunc enim te non fore irregularem, meritò censet Tamb. *ibid. n.* 10. quia non est putandum, Ecclesiam sub tanta pœna velle prohibere vel impedire recta, rationabilia consilia, ut in simili aliquoties dictum.

Exempla omissionis non puræ.

I. Notarius, Advocatus, Procurator, vel quivis 124
alius habet scripturam, quâ visâ aliquis à morte liberaretur, advertens autem eam requiri, ipse non solùm eam non exhibet, vel ostendit (hoc enim esset omissio pura) verùm etiam eam habere se negat, occultat, lacerat, comburit: morte secuta clarè irregularis erit, sicut & restitutioni obnoxius; quia hic omissioni adjungitur actus positivus negandi, vel occultandi &c. indirectè verè causans moraliter homicidium: idémque est de teste rogato pro homine à morte liberando, qui non solùm se non sisteret, ac testaretur, verùm etiam negaret se aliquid scire, vel diceret, se nihil scire, cùm tamen sciat aliquid conducens ad ejus liberationem. Iterum omissioni adjungitur actus positivus.

II. Ami-

125 II. Amicus destinat te nuntium ad Petrum admonens ipsum sibi insidias parari ad mortem; tu verò non solùm non admones (sic enim esset pura omissio) verùm etiam litteras ea de re destinatas Petro apud te detines, vel laceras: irregularis eris, si postea Petrus in insidias incidens occidatur; quia illa detentio, vel laceratio actus positivus est, moraliter in mortem influens.

126 III. Assistis aliis consultantibus, de aliquo occidendo in gratiam tui, tacésque: item fœmina à te impregnata dicit tibi, se velle in tui, suique gratiam tali medio procurare abortum fœtus animati, & tu taces; unde illa secura voluntatis tuæ abortum molitur &c. secuto homicidio, irregularis eris, secundùm omnes; quia ista taciturnitas tua non est mera omissio contradictionis, sed moraliter est verus consensus tacitus moraliter influens in mortem, ut supra etiam suo loco indicatum: nam qui tacet, consentire censetur, maximè quando agitur de suo favore vel commodo.

127 IV. Ambulat. 1. Aliquis per loca abrupta, vel navigat in flumine periculoso de noctu cum certo vitæ periculo. 2. Aliquis naufragus jam jactatur in undis. 3. Alius inimicum occisurum fugiens ad tuæ domûs januam confugit, tu autem immisericors homo. 1. Lumen non præbes, vel comitatum. 2. Non præstas naviculam, trabem, vel funem, quo emergat. 3. Januam fortè clausam non aperis, quò fortè effugiat. Si horum aliquis moriatur, quamvis maligno affectu, vel ex odio ad hæc non exhibenda motus sis, non eris irregularis, quia hæ sunt puræ omissiones: At verò advertens eorum pericula, ut noceas. 1. Lumen jam accensum extinguis, vel ab ipso fugis. 2. naviculam, trabem, vel funem jam apprehensum, vel apprehendendum subducis. 3. Januam tuam tunc apertam studio claudis (secluso tamen semper tuo gravi, vel æquali incommodo, aut periculo) irregularis eris si istorum aliquis pereat: quia hi sunt actus positivi moraliter influentes in mortem, adeóque homicidii, restitutionis, ac aliarum pœnarum reus es, sive deinde ex Justitia, sive Charitate tantùm tenebaris succurrere, & impedire mortem illorum; quando enim omnes dicimus ex Charitate tantùm obligatos, & non impedientes non incurrere dictas pœnas, semper intelligimus, si merè negativè se habeant, ut in Regula communi notavi.

SUBSECTIO V.

De Irregularitate ex homicidio dubiè patrato, vel causato.

SUMMARIUM.

129. Regula I. *In dubio, quandocunque constat de corpore delicti, scil. de homicidio secuto, & aliqua tua cooperatione, & solùm dubitatur, an illa tua actio, vel cooperatio fuerit efficax, & causa mortis, habendus es irregularis;*

130. *Probatur* usque ad n. 134. *variis Canonibus, ex Jure Can. adductis.*

134. *Idq; verum videtur tam de homicidio justo, quàm injusto certò facto.*

135. *Tamen satis probabile est illos Canones non debere extendi ad homicidia, dubia, sed ad moraliter certò causata.*

136. *Minùs ad mutilationem dubiam solùm.*

137. Regula II. *Quandocunque verò non constat de corpore delicti, scil. morte secuta, estò constet de aliqua tua cooperatione &c. non es habendus irregularis.*

138. *Quæ Regula vera est in quovis dubio, tam facti, quàm Juris.*

In hac re valdè desudârunt DD. ingenia: causam 128
sudoris dederunt Sacri Canones talem dubitantem aliquando condemnantes, aliquando liberantes: operosum esset referre varias, & difficiles reconciliationes Pontificum, à Doctoribus excogitatas, dabo duas & claras breves regulas ex tract. 1. de consc. *dubia. à num.* 96.

Regula Prima.

Quandocunque constat de corpore delicti, seu ipso 129
homicidio facto ex aliqua tua cooperatione, quando nimirùm certum est, hominem esse mortuum, vel occisum te aliquo modo cooperante; dubitatur autem solùm an tua actio vel cooperatio, aut concursus fuerit efficax, vel sufficiens ad causandam mortem, ideóque ex tua actione reverà secuta sit, an aliunde, omninò irregularis habendus es, & interim à Sacris abstinere debes. Communissima DD. apud Laym. *lib.* 1. *tr.* 1. *c.* 5. §. 4. *n.* 8. & alios passim. Ratio est. Quia ob specialem indecentiam, & deformitatem, si postea innotescat, homicidam ad Sacrum Ministerium accessisse. Ita expresè statuunt Pontifices in Jure Can. *tit. de homic. diversis Canonibus.* Do unum & alterum præjudicium.

I. *Cap. ad audientiam,* posito casu de Sacerdote, 130
qui famulum cingulo percutiens, cultro è cingulo pendente vulneravit, qui postea ex vulnere quidem aliquantulum convalescens, tamen superveniente morbo obiit: dubitantibus autem, utrum mors ex vulnere, an verò ex morbo tantùm secuta sit, & ideò Sacerdos sit habendus irregularis? Respondet Clemens III. quòd sic, nisi appareat illum alia infirmitate obiisse? Rationem dans, *quia semita tutior in dubio est eligenda.*

II. *Cap. significasti.* Ibid. posito simili casu de Sa- 131
cerdote, qui furem ornamenta Ecclesiastica auferentē cum ligone percussit supervenientibus Parochianis cum gladiis & fustibus petitus occiditur; hinc orto dubio, utrum ex sola percussione Parochianorum, an verò ipsius Parochi obierit fur? ideóque esset Sacerdos censendus irregularis nec ne? Respondet Pontifex Innocent. III. quod sic, cùm certum sit de vulnere à Parocho inflicto: Rationem addens: *cùm in hoc casu cessare sit tutius, quàm temerè celebrare, pro eo, quod in altero nullum, in reliquo verò magnum periculum timeatur.*

III. *Cap. Petitio tua.* Ibidem proponit Clericus 132
casum, se cum cæteris Clericis & Laicis occurrisse hostibus Crucis Christi, & aliquos percussisse, sed dubitare, an aliquos occiderit? Respondet Pontifex idem his verbis: *Si de interfectione cujusdam illum sua conscientia remordeat, a ministerio Altaris abstineat, cùm sit consultiùs in illo dubio abstinere, quàm temerè ministrare.*

IV. Consimiles casus certæ irregularitatis esse 133
possunt.

possunt. Aliquis applicavit causam ad abortum foetus animati, effectu, ac verò homicidiô secutô; posteà dubitat, an causa illa à se applicata fuerit sufficiens, vel efficax ad abortum causandum, an verò causatus fuerit abortus vi alterius causae, v. g. compressione praegnantis. Item Titius venenum porrexit cuidam, ut interiret, & eo inscio eidem ab alio efficaciùs venenum propinatum fuit, quo accepto post paucos dies mortuus est; dubitat ergò Titius, an venenum suum etiam efficax fuerit, nec ne? vel an potiùs alterius venenum solùm mortem causaverit. Item duo vel tres incautè explodunt, jaculantur, lapides projiciunt, occiditur homo transiens, & dubitatur, à quo? omnes irregulares habendos esse, si non ratione cooperationis, saltem ratione dubii, jam constat ex dictis. Item Titius alteri consilium dedit ad occidendum Cajum; homicidiô patratô comperit Titius, ipsum occisorem gessisse capitales inimicitias cum Cajo, dubitat ergo, an homicidium secutum fuerit vi sui consilii, an verò ex vi solius propriae alterius inimicitiae? In his & similibus casibus dubitans habendus est irregularis in utroque foro; omnes enim ejusmodi casus (de ultimo aliquid inferiùs) manifestè comprehenduntur in supra allegatis Canonibus, ut intuenti, & applicanti patet, ut ex communi docet Franc. Bardi *de consc. discept.* 6. *c.* 7. §. 5. & 8.

134 Regula haec vera est tam de homicidio justo; quàm injusto, certò factò: nam tertius Canon allegatus. *cap. petitio tua*, expressè loquitur de homicidio justo defensivo, en tibi textum totum. *Petitio tua continebat, quòd, cùm inimici Dominicae Crucis castrum invasissent, exeuntibus inde habitatoribus, tam Clericis, quàm Laicis contra eos, ac invicem confligentibus, hinc inde occisi quàm plurimi extiterint: unde pro eo, quòd aliquos percussisti, irregularitatem metuas incurrisse; mandamus, quatenus, si de interfectione cujusdam illo conflictu tua conscientia te remordeat, ministeriô Altaris abstineas reverenter, cùm sit consultiùs in ejusmodi dubio abstinere, quàm temerè celebrare.* Sic Pontifex, manifestè loquens de homicidio justo in bello justo defensivo: & nota illud *in ejusmodi* dubio. Nihilominus aliqui conantur explicare, Pontificem non loqui de dubio proprio, sed probabilitate, quandò nimirùm valde probabile esset, aliquem ex tua actione fuisse occisum, sicut reverà tunc probabilè valdè fuit, aliquem hostium ex percussione illius Clerici interfectum esse; idque supponendo, dixit Pontifex, *si de interfectione cujuscunque tua te conscientia remordeat;* adeòque in mero dubio homicidii justi facti, utpote ex justitia publica, vel in bello justo, quando dubitas, an ex tua actione aliquis occisus, vel mortuus sit, non incurrere irregularitatem, cùm aliquibus probabile censet Tamb. *hic c.* 5. *n.* 14. Sed certè ego non audeo acquiescere, & recedere à clarò textu de communissima Sent. DD. Faciliùs acquiescerem huic, quod sequitur.

135 Cùm Sacri Canones allegati in dubio homicidii irregularitatem statuentes, atque in re odiosa strictè interpretandi, expressè solùm loquantur de dubio homicidio, sed physicè patrato ex tua actione, percussione, vulnere &c. satis probabile est, non debere extendi ad homicidium dubiè, sed moraliter certò causatum ex tuo consilio, suasu, consensu. V. g. certus sum me consulente, vel suadente à te hominem esse occisum, sed dubito rationabiliter, an tu occideris ex meo consilio motus, an potiùs ex alterius, vel tua propria voluntate; aut certus sum, te meô consiliô motum, hominem percussisse, vel vulnerâsse, dubito autem, an ex illo vulnere, vel percussione mortuus sit, an potiùs ex alia causa, aut omninò mortuus sit, an potiùs ex inflicto à te vulnere convalescat? Hoc ultimum certum est ex mox dicendis. Et ita similiter, quoties est dubium, an ego moraliter ad homicidium concurrerim, probabiliter satis liber sum ab irregularitate (etsi oppositum ut probabilius, communiùs, & tutius jam supra posuerim) Ita Tamb. *cit. c.* 5. *n.* 11. citans *Suarez, utrumq; Sanch. Azorium, Merollam. Joan. Praepos. aliósque citans* Dian. *p.* 11. *tr.* 6. *res.* 42. Ratio jam indicata est, quia irregularitas imponitur homicidio dubiè commisso: atqui valde differunt homicidium committere, & ad homicidium consilium dare, vel moraliter tantùm concurrere: ergo probabile est irregularitatem non extendi ad consulentem, & dubitantem, an per suũ consilium moraliter verè concurrerit ad homicidium.

136 Illud denique adhuc probabilius, non incurri irregularitatem per mutilationem, sive injustam, sive justam quomodocunq; dubiam; sive sit dubium facti, ut an membrum aliquod proximo à te percusso abscinderis; sive sit dubium juris: ut an ex tali mutilatione mammillae v. g. vel digiti, incurratur irregularitas. Ita Sanch. *lib.* 1. *Moral. c.* 10. *n.* 49. *Suarez, Bonac. Castro. Merolla. aliisque cit.* Dian. *p.* 3. *tr.* 7. *resol.* 73. Tamb. *cit. n.* 10. Ratio est eadem: quia nec in citatis Juribus Clementis, & Innocentii, nec in aliquo Jure sit ulla mentio expressa de mutilatione dubia, sed solùm de homicidio dubio: mutilatio autem homicidium non est.

REGULA II.

137 *Quandocunque non constat, sed verè dubitatur de ipso corpore delicti, utrum scilicet homicidium, vel mors alicujus re ipsa secuta sit, nec ne: etsi constet de causa aliqua applicata, seu cooperatione physica, vel morali facta ad homicidium causandum, non est timenda irregularitas, sed post factam diligentem inquisitionem, dubio quocunq; perseverante, securè procedis in Sacris.* Ita communis RR. quos citant, & sequuntur. Dian. *p.* 7. *tr.* 5. *resolut.* 24. Franciscus Bardi *de conscient. discept.* 6. *c.* 7. §. 4. Tamb. *cit. c.* 6. §. *un.* & *lib.* 1. *Decal. c.* 3. §. 7. *v. irregularitas. n.* 2. Ratio sumitur ex duplici principio jam saepiùs inculcato. I. non est statuenda irregularitas, nisi in jure expressa sit; claro jure Bonifacii VIII. c. is qui, de sent. Excomm. in 6. II. *odia restringi convenit, non ampliari.* Regula Juris in 6. Atqui Canones allegati, & alii omnes (ex quorum constitutione praecisè inducitur irregularitas in dubio homicidii) expressè loquuntur solùm in casu, quo constat de corpore delicti, sc. homicidii patrati, & solùm dubitatur de cooperationis, vel causae positae efficacia,

cacia, vel ſufficientia, ut intuenti patet: ergo Canones illi pœnales odioſi, non ſunt extendendi ad caſum, quando de ipſo corpore delicti, ſeu homicidio commiſſio ambigitur. Exempli gratiâ; ſcit aliquis ſe percuſſiſſe graviter, vel vulneráſſe hominem: exploſiſſe in hoſtem in bello v. g. ſeu juſto, ſeu injuſto; dubitatur autem invincibiliter, an interim mors ſecuta ſit: Si ſcis te alteri mandatum, conſilium, vel auxilium præbuiſſe ad aliquem occidendum, dubitas ſimiliter, an is obſecutus, reverà occiderit, an verò pœnitens omninò intermiſerit: aut ſi fortè invaſit, percuſſit, vulneravit, neſcis, an ex eo vulnere mortuus fuerit, an verò convaluerit: ſcio me cauſam applicáſſe; conſilium dediſſe, vel auxilium, aut aliter efficaciter induxiſſe fœminam ad abortum procurandum, dubito autem, an abortus ſecutus ſit, vel ſi conſtet abortum eſſe factum: dubitatur invincibiliter, an fœtus fuerit animatus, ideóque homicidum factum: necne: & ita in ſimilibus innumeris: taliter inquam dubitans debet quidem omnem moraliter poſſibilem diligentiam adhibere ad inquirendam veritatem, & interim, quamdiu ſupereſt ſpes cognoſcendi veritatem, abſtinere à Sacris, quantùm poteſt ſine ſcandalo, vel alio gravi incommodo. Quòd ſi verò adhibitâ fruſtrà diligentiâ dubium invincibile perſeveret, (quamvis adhuc præſumptionem Juris eſſe pro irregularitate doceat communior & tutior ſententia, *Sotus. Navar. Sanch. Laym. cit.*) tu tamen ita invincibiliter dubitans, ob rationem datam, irregularitatē ſecurè ne timeas, téq; eâ pœnâ liberū credas.

138 Regula ergo hæc univerſaliter vera eſt, in quocunque dubio, non tam in dubio facti, quando ſcilicet dubitatur de ipſo homicidio facto, ut hactenus ſuppoſuimus; ſed etiam multò magis in dubio juris, quando ſcilicet dubitatur, an pro tali facto irregularitas aliqua in Jure decreta ſit, aut non niſi dubiè, ambiguè, & obſcurè habeatur, ex ſæpiùs repetito principio, irregularitatem nullam eſſe, niſi Jure expreſſam, non tantùm in dubio merè negativo, quandò intellectus merè anceps hæret inter utramque partem, nullam habens rationem ſaltem probabilem inclinandi in unam vel alteram partem, an ſit, vel non ſit homicidium: ſed etiam multò magis in dubio poſitivo, ut vocant, quando ſcilicet ſunt rationes probabiles pro utraque parte, & eſſe, & non eſſe homicidium patratum, aut irregularitatem decretam: tunc poteris eligere quamlibet partem, etiam tibi faventem, etiamſi oppoſitæ rationes probabiliores videantur; ſequendo enim ſententiam probabilem, ſemper prudenter te geres, juxta communem jam doctrinam in materia de Conſcientia: à fortiori ſecurus eris, ſi habeas rationem probabilem pro te, utpote homicidium non eſſe ſecurum, aut in tali caſu nullam eſſe irregularitatem decretam; & ſolùm negativè dubitas de oppoſito, nulla ratione apparente probabili in contrarium. Contrà verò: ſi adſunt rationes probabiles contra te, v. g. probabiliter judicas te reverà occidiſſe; & ſolùm dubiô negativô dubitas, fortè non occidiſſe, nullâ habitâ ratione probabili, undè judices te non occidiſſe tua actione, conſilio, vel auxilio, (prout fuit in caſu ſupra allato *c. petitio tua*, & eſſet, ſi aliquem globo tactum circa medium corpus videres ex equo lapſum, & nullo indicio vel ratione probabili conſtaret mortem evaſiſſe) meritò Tamb. *hic c. 5. n. 17.* certum putat, te irregularem habendum in utroque foro. *Ratio eſt*: quia tunc prudenter apparet tantùm ratio incurſûs in irregularitatem, & nulla apparet ratio evaſionis, ſeu liberationis ab illa.

SECTIO IV.

De homicidiis indirectè tantùm voluntariis, ſeu caſualibus mixtis: & ſua irregularitate.

SUMMARIUM.

139. Homicidium indirectum, ſeu indirectè voluntarium, & caſuale mixtum, quid, & quotuplex?

140. Eſt peccatum mortale, vel veniale, pro ratione culpa, ſeu negligentiæ.

142. Abſolutè irregularitatem inducens, maximè interveniente culpa gravi.

143. Sive fiat, I. ex cauſa poſitiva in re aliàs licita.

144. Exempla, & caſus varii.

146. Sive ex cauſa poſitiva in re illicita.

48. Afferuntur exempla.

149. III. Oppoſita tamen ſententia æquè probabilis, ſcil. homicidium indirectè tantùm voluntarium ex cauſa poſitiva quacunque indifferenter, ſive rei licitæ, ſive illicitæ, in foro conſcientiæ nunquam incurri irregularitatem, niſi culpa & negligentia ſit gravis.

150. Minùs ex cauſa negativa tantùm, in non impediente, ex charitate tantùm impedire obligato; ſecùs ſi impedire obligetur ex juſtitia:

HOmicidium indirectum, ſeu indirectè vo- 139
luntarium dicitur, cùm quis aliquid agit, vel omittit, unde prævidet, vel prævidere deberet ſecuturum homicidium alterius, ad quod impediendum non adhibet debitam diligentiam, etſi illud directè minimè intendat. Et dicitur homicidium *caſuale mixtum*: nam partim caſuale eſt, quatenus directè minimè intentum, contingit præter intentionem operantis: partim etiam eſt voluntarium, indirectè ſcilicet, & in causâ ſuâ, quatenus ab agente aliquid prævisum, & non ſufficienter præcautum, eo ipſo indirectè volitum cenſetur; nam qui vult aliquid agere, vel omittere, unde prævidet, & non præcavet mortem alterius ſecuturam, eo ipſo indirectè ſaltem ipſam mortem velle convincitur. Duplex ergò eſt ejusmodi homicidium indirectè, & in cauſa voluntarium. Unum in cauſa poſitiva, & per commiſſionem, cùm quis poſitivam actionem exercet, unde talem effectum prævidet: idque rurſum dupliciter, ſcilicet ut loquuntur DD. vel dando operam rei aliàs licitæ, vel dando operam rei illicitæ. Alterum in cauſa negativa per omiſſionem, cùm ſcilicet quis omittit facere aliquid, ex cujus omiſſione provenit homicidium: idque rurſus dupliciter: vel omittendo aliquid debitum ex Charitate, vel omittendo aliquid debitum ex juſtitia. Univerſaliter ergò ad homicidium indirectè voluntarium, ſeu caſuale mixtum duo eſſentialiter requiruntur. 1. ut actio illa, vel omiſſio, quæ eſt cauſa homicidii, ſit de ſe efficax, vel periculoſa ad cauſandum homicidium in

in talibus circumſtantiis; ita ut ex illa ordinariè ſoleant ſequi homicidia: ut fuſte percutere in capite, ægro negare medicinam; inde enim fit, ut exercens talem actionem prævideat, vel prævidere debeat homicidium ſecuturum, & non excuſet ignorantia. 2. Ut exercens talem actionem periculoſam, non adhibeat debitam diligentiam, curam, vel cautelam, ne ſequatur inde homicidium: inde enim fit, ut ei cenſeatur, & imputetur, homicidium indirectè voluntarium, & ex culpa ſua factum, quia ſcil. actionem homicidii cauſativam ſciens exercuit, & ne cauſaretur diligentiam adhibere culpabiliter neglexit; culpa autem, ſeu negligentia hæc culpabilis in cavendo homicidio notiſſimis terminis triplex diſtinguitur. *Lata. Levis. Leviſſima.*

ASSERTIO V.

140 H*Omicidium indirectè voluntarium, ſeu caſuale; mixtum, ſive ex cauſa poſitiva, ſive negativa; ſive quis det operam rei licitæ, ſive illicitæ, peccatum eſt mortale, vel veniale, pro ratione majoris, vel minoris periculi in cauſando, & majoris vel minoris culpæ ſeu negligentiæ in cavendo homicidium præviſum ſecuturum: atque adeò peccatum mortale erit cum onere reſtitutionis, & irregularitate, quando actio de ſe eſt efficax, vel periculoſa ad homicidium cauſandum, & culpa ſeu negligentia in cavendo lata, ſeu gravis ſit: quando verò actio ſeu cauſa poſita de ſe non eſt actio periculoſa, aut culpa ſeu negligentia in cavendo ſolùm levis ſit, erit ſolùm veniale, absque gravi ſaltem reſtitutionis obligatione, & absque irregularitate ſaltem, niſi quis det operam rei etiam aliàs licitæ valdè periculoſæ.* Hæc veluti Regula generalis ab omnibus ferè admiſſa, latiùs explicabitur per Regulas ſpeciales. Interim

141 Quoad peccatum, & obligationem reſtitutionis res clara eſt ex generalibus principiis reſtitutionis ex injuſta damnificatione; omnis enim, qui culpabiliter culpa gravi Theologica cauſam ponit, vel cùm poſſet, & deberet ex Juſtitia, non aufert cauſam injuſti damni, proximi præviſi, etſi directè non intenti, peccat contra Juſtitiam cum onere reſtitutionis ex injuſto damno dato: atqui hoc fit in propoſito: ergo.

142 Quoad irregularitatem verò, eam abſolutè incurri ex homicidio indirectè voluntario, ſeu caſuali mixto, maximè interveniente culpa gravi, liquidò conſtat ex Jure Canonico, *tit. de homic. c. ſignificaſti, c. dilectus.* ubi caſus ponuntur infra adferendi: docétque communiſſima DD. tam Theologi cum Sancto Thoma 2. 2. *q.* 64. quàm Canoniſtæ, & Summiſtæ. Ratio debet eſſe: quia meritò Sacri Canones irregularitate puniunt, non tantùm ipſum homicidium voluntarium in ſe, ſed omnem etiam actionem culpabiliter ad homicidium concurrentem: cùm non tantùm dedeceat Miniſtrum Chriſti, & Sacramentorum, ipſa homicidia patrâſſe, ſed etiam omnes culpabiles cooperationes ad illa. Notandum tamen hic eſt diſcrimen inter homicidii caſualis culpam, & irregularitatem incurrendam: culpam enim ſeu peccatum committitur ipſo facto & puncto, quo deliberatè ponitur cauſa, actio, vel omiſſio, unde prævidetur, vel prævideri debet homicidium ſecuturum. Unde ſi interea voluntas ſe revocet, & pœniteat, fieri poteſt, ut actu ſecuto homicidio non ſit ampliùs peccatum, ſicut ècontra, etiam poſtea non ſecuto homicidio; tamen peccatum jam commiſſum eſt: at verò irregularitas incurritur ſolùm effectu ſecuto, eo ſcilicet puncto, quo homicidium ſecutum operanti innoteſcit, non obſtante factâ interea revocatione, vel pœnitentiâ, effectu autem non ſecuto, minimè incurritur irregularitas, ſecundùm omnes: quia de hoc nihil expreſſum eſt in Jure. Jam pono promiſſas Regulas ſpeciales.

§. I.

Regula prima. *Ex cauſa poſitiva in re licita.*

QUando quis dat operam rei alioquin licitæ, ex 143
qua præter intentionem ſequitur homicidium, vel mors alterius, per ſe ſolùm attendenda eſt culpa, ſeu negligentia in cavendo homicidio, adeò ut quamvis actio periculoſa ſit ad cauſandum homicidium: ut ſi projicias lapides ex domo, tegulas ex tecto, explodas in feram &c. & ſic occidas hominem, tunc ſolùm peccatum mortale erit, cum onere reſtitutionis, & irregularitate, ſi culpa, vel negligentia in cavendo lata, gravis & mortalis ſit. Ita communiſſima DD. Filliucius *tr.* 20. *c.* 3. *q.* 3. Laym. *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 3. *c.* 10. *n.* 4. Et à fortiori *Sotus, Avila, Henriquez, Petrus Navar.* alii infra citandi, univerſaliter requirentes culpam mortalem ad incurrendam irregularitatem ex homicidio caſuali. *Ratio eſt* ſpecialis in noſtro caſu, quia hæc irregulatitas eſt ex delicto: ſed non eſt credibile graviſſimam pœnam irregularitatis eſſe impoſitam delicto veniali tantùm; ergò ſolùm mortali: ergò ulteriùs, cùm in ipſa actione licita, quæ eſt cauſa homicidii, nulla ſit culpa, requiritur, ut ex parte negligentiæ cavendi homicidium ſecuturum ſit culpa mortalis.

Exempla adferuntur. I. In Judice reum torquente, modúmque torturæ excedente, præter intentionem directam occidente, contra legem, & quæſtionis modum *ff. de quæſt. reor. Avila*, alii apud *Laym. cit.* Item in Judice, vel cuſtode carceris, ſi reum incarceratum fame, aliis ærumnis ita affligit, ut tabeſcens intereat. Navarr. *lib.* 5. *Conſ. conſil.* 11. §. 6. *de homic.* De Medico, Chirurgo, Infirmario, dicam diſtinctè ſeorſim *Sect. ſeq.* II. In Magiſtro, qui causâ diſciplinæ puerum caſtigans, ſed modum excedens cauſam mortis præbet contra L. *Præceptoris ff. ad L. Aquiliam.* ſi enim exceſſus &c. nimius, irregularis eſt, aliàs non: ita cit. Et hic eſt caſus. *c. Presbyterum de homicid.* ubi declaratur irregularis Presbyter, qui causâ diſciplinæ percuſſit puerum in capite, unde mortuus eſt: quia ſcilicet correctio fuit immoderata cum culpa lata. III. In patre prolem in lecto ſuo penes ſe collocante, & opprimente: ſi enim periculum grave ſit, utpote, quia lectus anguſtus, & ipſe inquieti ſomni, & lata negligentia in cavendo oppreſſionem, peccatum mortale, & ipſe irregularis erit, aliàs non

non; de quo casu agit *c. quæsitum de pœnit. & remissione.* Item in Patrefamilias alente ferocem canem, taurum &c. & incautè ligante, vel custodiente, culpa lata irregularitatem inducit, levis non. IV. casus habetur *c. continebatur de homic.* Ubi declaratur irregularis Diaconus, quòd falce præcinctus colludens cum laico, nescio, quo lusus genere, ea lege, ut victor victi tergo insidens, velut inequitaret. Victor ergò laicus Diaconi tergo insidens ejus falce graviter vulneratus, diem suum obijt: imputatur enim ei culpa, & negligentia lata, quod falce accinctus, & non priùs depositâ, ea lege colludens, non caverit periculum, ut benè notat Filliuc. modo cit. *quæst.* 3. Et his conformiter solvi debent casus consimiles.

145 Generaliter ergò quando rei licitæ vacas, sed periculosæ, ne mortem alterius causet, si periculum prævidisti, vel suspicatus es, moralem tamen cautelam non adhibuisti, & diligentiam, ne mors alicujus sequatur, v. g. ejiciens è domo, vel tecto ligna, tegulas in viam publicam, non circumspexisti, si homines obambulent, non clamâsti, ut sibi caveant, secuta morte alicujus, etiamsi directè minimè intenderis, peccas peccato homicidii in directè voluntarii cum onere restitutionis, atque irregularitate, secundùm omnes: quia opus illud alioquin licitum, jam per accidens fit illicitum in materia homicidii, cujus periculum prævidisti, & sufficienter non cavisti. Contra verò si simili rei licitæ vacans periculum quidem prævides, vel suspiceris, attamen morali diligentia adhibita sufficienter præcaveas, & nihilominus aliquis inde moritur contra omnem voluntatem tuam; v. g. in modò dicto casu, te clamantem & caventem quis audivit, tamen in via pergit, & lapide, vel trabe à te dejecto enecatur, nec peccas, nec irregularis eris: quia ubi nulla culpa, nulla debet esse pœna. Ex communi Lessius *lib.* 2. *c.* 9. *dub.* 15. *n.* 103. Insuper si prævidisti quidem periculum, sed per negligentiam, vel inadvertentiam in conscientia, & coram Deo, solùm leviter, & venialiter culpabilem, mors secuta sit: non eris irregularis, ob rationem Regulæ datam, quia non æquum est levem culpam plecti tantâ pænâ, quanta est irregularitas. Dico autem semper: *si prævidisti*, nam si nullo modo prævidisti, nec de eo dubitâsti, vel suspicatus es, & ideò nullam diligentiam cavendi adhibuisti (vires enim humanas superat, ut quis diligentiam adhibeat ad cavendum periculum, de quo nihil sibi in mentem venit) cùm propter illam inculpabilem inadvertentiam, nullum peccatum admissum sit, consequenter nulla erit irregularitas: sed erit homicidium merè, & simpliciter casuale.

§. II.

Regula secunda. *Ex causa positiva in re illicita.*

146 Quando quis dat operam rei illicitæ, ex qua prævisa sequitur homicidium, vel mors alterius, præter directâ ejus intentionem, non tantùm attendenda est culpa, seu negligentia in cavendo homicidio, sed etiam principaliter, an actio illa per se sit valdè periculosa, & efficax ad causandum, ex qua scilicet regulariter vel sæpè solet sequi mors, consideratis circumstantiis personæ, loci, temporis, & instrumentorum: ut si ferias punctim circa pectus, vel cæsim in capite: si fuste cædas in capite, maximè pueri, vel personæ teneræ: si noctu explodas in publicam viam: si incautè tractes sclopum oneratum, & adductum scienter inter homines: si venenum temerè inter pueros exponas &c. homicidia inde secuta, etsi directè tibi minimè intenta, vel volita, sine dubio erunt mortalia, restitutionis, & irregularitatis inductiva, si periculum prævisum (ut supponimus) satis non cavisti: nam illa ipsa actione adeò periculosa tacitè consentis in damnum prævisum, & sufficienter non præcautum: unde si pugnes cum alio non quidem animô occidendi, etiam adhibitâ aliquâ diligentiâ, ne occidas, & tamen occidis, adhuc peccas mortaliter peccato homicidii casualis indirectè voluntarii, si nimirum pugna gravis, & periculosa fuit juxta modò dicta: secus, si levis pugna fuit, v. g. instrumentis non adeò periculosis.

Insuper universaliter, si actio ita periculosa fuit, 147
& illicita, sive in ipsa materia homicidii & præcepti, ut pugnando, verberando, vulnerando, sive in alia materia peccati, ut furti, adulterii, contumeliæ ad incurrendam irregularitatê, non semper requiri culpam latam, gravem, vel mortalem, sed sufficere sæpè culpam levem, & venialem in cavendo homicidio, sentiunt sanè DD. communiter apud Laym. *cit. tr.* 3. *c.* 10. *n.* 4. fundamentum potissimùm est; quia longè faciliùs incurritur irregularitas, quando quis dat operam rei illicitæ, quàm cùm dat operam rei licitæ, ex qua homicidium sequitur: ideò enim Pontifices in multis Sacris textibus, *ut c. ad audientiam, & seqq. de homicid.* sunt tam solliciti in examinando, an committens homicidium casuale, dederit operam rei licitæ, vel illicitæ: cùm ergò ad irregularitatem incurrendam ex actione licita causante homicidium requiratur culpa gravis, ut dictum est: consequenter, si actio fuit illicita & periculosa, sufficiet etiam culpa levis in cavendo homicidio.

Exempla adferuntur ex jure. 1. De Clericis in 148
sibi prohibita venatione aprorum, ursorum, agitatione taurorum hominem occidentibus, non omni adhibita diligentia cavendi. 2. De Clerico impudicè, & incautè saltantè, vel jocante cum muliere prægnante, unde abortus prolis animatæ sequitur. *Ex cap. sicut ex litterarum. de homic.* ubi declaratur irregularis Presbyter, qui mulierem prægnantem Zonâ traxit, ut ea occasione abortum fecerit. 3. Idem erit de quocunque incautè percutiente mulierem gravidam, unde sequatur abortus fœtûs animati. 4. Idem de adultero incautè agente, unde vel ipse deprehensus maritum invadentem occidat, vel maritus postea comperto adulterio occidat uxorem adulteram. Sed de his infra ex professo: similes casus innumeri obvii sunt, in quibus omnibus ultra malitiam actionis illicitæ, videtur omninò sufficere culpa, vel negligentia levis, ac venialis, nec requiri gravem, & mortalem ad incur-

incurrendam irregularitatem, ob rationem datam. Sed de hoc mitiùs dicam Regula sequenti. Interim Certum videtur apud omnes, quando actio illicita, ex qua sequitur homicidium casuale, non est ita periculosa, aut etsi sit, periculum tamen prævisum sufficienti diligentia præcautum fuerat, nullam exinde incurrri irregularitatem, si præter omnem intentionem mors sequatur: rationem mox dabo Regula sequenti. Unde Pontifex c. *quantum dist.* 50. illum, qui equos surripuit, à quibus abductis mulier quædam percussa, & abortum passa est, declaravit furti quidem reum esse, attamen aliquâ pœnâ legali, utpote irregularitate, excommunicatione &c. affici non debere, si ejus voluntas perniciosa non agnoscitur. Sic Pontifex, quia nimirum (ut notat Glossa ibid.) mulierem, ut sibi caveat, præmonuit. Hinc bene Glianus *de censf. v. Frater Minor.* resolvit, Franciscanum illicitè equitantem, si casu puerum occidat, peccare quidem contra Regulam sui Ordinis, at irregularitatem non incurrere, quia nimirum equitare, communiter non est periculosum ad homicidium, & ideò periculum vel nullum prævidit, vel si prævidit, sufficienter præcavit.

§. III.

Regula tertia mitior: *Ex causa positiva quacunque.*

149 SIve quis det operam rei licitæ, sive illicitæ, idque sive in alia, sive in ipsa homicidii materia, etiam periculosa, nunquam in foro conscientiæ incurritur irregularitas ex delicto homicidii casualis, nisi culpa, aut negligentia in cavendo homicidio gravis seu mortalis fuerit. Hanc Doctrinam probabilem, & in praxi tutam sentit ipse Laym. *cit. cap.* 10. & absolutè, docent *Suarez, Henr. Avila, Filliucius*, aliisque cit. Dian. *p.* 4. *tractat.* 2. *resolut.* 21. Tamb. *hic c.* 15. §. 2. *à n.* 12. Ratio est: quia irregularitas ex delicto homicidii casualis per sacros Canones non inducitur ex eo, quòd opus in se licitum, vel illicitum, vel periculosum sit, sed ex eo, quòd ex tali opere culpabiliter inferatur mors, seu homicidium sequatur: atqui æquitas non patitur, ex levi culpa induci pœnam tam gravem, qualis est irregularitas: ergo cuicunque rei, etiam illicitæ & periculosæ, operam dederis, ex qua præter intentionem tuam sequitur homicidium, nisi culpa, seu negligentia tua in cavendo illo gravis & mortalis fuerit, in conscientia saltem tua, & coram DEO, ne censeas te irregularem.

150 Nec urget fundamentum oppositæ Sententiæ: nam discrimen illud, an homicidium sequatur ex actione secundùm se licita, vel illicita, pertinet solùm, ad forum externum ad hanc ipsam culpam discernendam, nam in foro externo præsumi solet, eum, qui operam rei illicitæ dedit, ex qua homicidium secutum est, non nisi latâ culpâ occasionem homicidii præbuisse, ex qua præsumptione meritò Pontifex in casu allegato pronuntiavit irregularem illum Presbyterum, qui Zonâ traxit mulierem prægnantem, abortu inde secuto: meritò enim præsumpsit gravem culpam & incautelam; atque ita in similibus casibus in Jure repertis resolvendum est. Atqui in foro conscientiæ præsumptio cedit veritati: ergò quandocunque constat in actione etiam illicita, gravem culpam non intercessisse, sed levem & venialem tantùm, v. g. inadvertentiam, præcipitantiam in cavendo homicidio, nemo censendus est irregularis. In dubio tamen, an culpa illa gravis, vel levis fuerit in cavendo homicidio defacto secuto, ex actione tua, omninò præsumendus es irregularis, juxta dicta *subsect. praced. Reg.* 1.

Atque hinc verum est juxta præcedentem Regulam, quando vacas operi illicito in materia homicidii, vel periculoso ad causandum homicidium, vel valdè connexo cum periculo mortis alterius, ut in exemplis ibidem allatis, morte alicujus inde secuta semper pronuntiandus eris irregularis; & quidem ex delicto homicidii voluntarii potiùs, quàm casualis, quia semper præsumeris, malitiosè in causa illa voluisse, ac intendisse ipsum homicidium; nemo enim, nisi stultus, sciens punctim ferit in alterius pectus &c. nisi volens occidere: at verò in conscientia & coram DEO, reverà non eris irregularis, si periculum nullum prævidisti, vel suspicatus es, vel prævisum citra culpam gravem diligenter cavisti. Si autem prævidisti, vel aliquo tandem modo de illo periculo suspicatus es, ipsúmque periculum non præcavisti, vel præcavere non potuisti, semper irregularis eris secuta morte, quia debebas ab actione præsertim illicita omninò abstinere. 151

Atque in his eventibus, si certò scias, te in ejusmodi actione nullam negligentiam, seu culpam gravem & mortalem comisisse, quoad homicidium secutum, secluso scandalo, poteris te gerere tanquam liberum ab irregularitate, quia præsumptio externa veritatem non lædit, sed ei cedit. Econtrà verò si exteriùs quidem judicetur, nullam fuisse culpam, vel satis levem; tu autem tibi conscius sis, te graviter deliquisse, obligaberis ut verum irregularē te gerere, abstinendo à Sacris interim &c. Lege Suarez *de Consf. disp.* 45. *sect.* 5. *n.* 3. Ex dictis patet resolutio ad varios casus, quorum præcipuos commodiùs congeram *sect. seq.* post explicatum homicidium merè casuale. 152

§. VI.

Regula quarta. *Ex causa negativa tantùm.* Remissivè.

CÙm in re, & effectu omninò æquivaleant, ac verè idem sint *non impedire homicidium*, cùm quis tenetur ex justitia, vel Charitate tantùm: *& omittere aliquid ex justitia, vel Charitate debitum*, unde prævidet homicidium secuturum: ideò omnia dicta Sect. 3. §. 4. utráque Regulâ de non impediente homicidium, per omnia intelligenda sunt de omittente aliquid, unde homicidium sequitur; in gratiam tamen simpliciorum brevissimè applico. 153

I. Qui omittit aliquid debitum ex Charitate, unde sequitur homicidium, vel mors alterius, peccat juxta rationem omissionis moraliter, vel venialiter, ut si quis omittat detegere proximo insidias mortales sibi paratas: si omittas succurrere proximo in extrema necessitate, isque posteà moriatur, peccat mortaliter, juxta illud notum D. Ambr. *pasce fame* 154

fame morientem, si non pavisti, occidisti, non tamen peccatô propriè dictô homicidii contra justitiam, sed solùm homicidiô morali, ac metaphoricô, contra Charitatem; Unde hic nulla incurritur obligatio restitutionis, nulla irregularitas.

155 II. Qui omittit aliquid debitum ex Justitia, unde sequitur homicidium, seu mors alterius, v. g. si Princeps, vel Magistratus culpabiliter omittit custodire vias contra latrones, unde contingunt latrocinia, & homicidia viatorum; si minister Justitiæ, vel custos omittat custodias nocturnas, & circumitiones, ratione cujus negligentiæ homicidia contingunt: Si Dux exercitûs non coërceat milites debitâ disciplinâ unde injustè aliqui occidantur &c. peccant contra Justitiam, juxta rationem negligentiæ, penes majorem, vel minorem eorum obligationem, ac majus, vel minus periculum æstimandæ, mortaliter, vel venialiter: & si negligentia lata, adeóque culpa mortalis intercessit, tenebuntur ad restitutionem faciendam illis, quibus facienda est, in defectum homicidæ, alioquin solùm tenebuntur procurare, ut homicida satisfaciat juxta dicta suo loco.

156 III. Insuper talem incurrere irregularitatem, si nimirum omissio sit voluntaria, & culpabilis graviter prævisû, & non præcautô periculô (secùs, si involuntaria, vel nullum censeatur imminere periculum) ex communi docent Suarez hîc *disp.* 44. *sect.* 3. *num.* 4. ubi solvit aliquas objectiones, quæ fieri possent in contrarium: & Filliuc. *tr.* 20. *c.* 4. *q.* 9. Ratio est: quia talis ita voluntariè omittens tollere prævisum periculum mortis, est vera causa moralis, & imputativa homicidii secuti, ei enim imputatur: unde etiam in Jure Civili puniretur, ac si commisisset: ergo etiam in Jure Canonico incurret pœnam latam in talem. IV. Sed tu securè adhibe distinctionem de omissione pura, & non pura *Sect.* 3. §. 4. latè explicata.

SUBSECTIO.

De homicidio casuali moraliter causato, ex mandato, consilio, &c.

SUMMARIUM.

158. *Quicunque mandans, vel suadens alteri actionem, ex qua prævidet, dubitat, suspicatur, vel prævidere deberet, secuturam mortem alterius, peccat mortaliter, & secuta morte, vel mutilatione fit irregularis; unde*

159. *Resolvuntur varii casus. I. De mandante tantùm verberare alium.*

160. *II. De mandante, vel consulente occidere.*

161. *III. De advocante sibi socios ad occidendum, &*

162. *IV. De præcipiente vel suadente generaliter quamcunque actionem fieri cum prævisô periculo mortis.*

157 SIcut homicidium voluntarium, ita & homicidium casuale aliud est, quasi patratum physicè, cùm quis per se ipsum agit aliquid, ex quo prævidet sequi homicidium, vel mortem alterius, & de hoc hâc Sectione hactenus locuti sumus. Aliud est moraliter causatum, cùm quis mandato, consilio, suasu &c. inducit alterum, non quidem ad ipsum homicidium (sic enim esset homicidium directè voluntarium, moraliter causatum, de quo *Sectione* 3. *tota*) Sed ad aliquid aliud agendum, vel omittendum, ex quo præter directam intentionem mandantis, vel consulentis sequitur mors alterius, sive tertii, sive ipsiusmet, cui mandatum, vel consilium dat. Et de hoc nunc sit

RESOLUTIO.

Et Regula Generalis.

QUicunque alteri mandat, suadet &c. vel quomodolibet inducit ad aliquam actionem seu licitam, seu quomodocunq; illicitam, ex qua prævidet, vel subdubitat, suspicatur, aut certè rationabiliter prævidere deberet, secuturam mortem alterius; & generaliter uno verbo: quando actio illa est conjuncta cum periculo mortis alterius, aut tertii, aut ipsiusmet, cui mandatur, vel consulitur, & ne sequatur mors, sufficienter non præcavit, ipsô factô peccat mortaliter pro ratione materiæ illicitæ,* (de quo nemo dubitat) *& secuta morte, vel mutilatione irregularitatem incurrit. At verò si ejusmodi periculum amovisse, seu præcavisse prudenter censeatur, secutum homicidium non imputabitur ei, & consequenter nullâ irregularitate afficietur.* 159 Hæc Regula constat ex dictis, indiget solùm declaratione, & applicatione ad casus. Censendus autem est ejusmodi mandans, vel consulens periculum sufficienter præcavisse, si homini prudenti, & cauto, in talibus circumstantiis, vel sub tali modo agendi, actio mandetur, vel consulatur, ut quilibet prudens judicare possit, homicidium, vel mortem, aut mutilationem nullam fore patrandam, ut ex *Suarez*, *Sayro*, *Filliuc.* aliísque rectè declarat Tamb. *cap.* 15. §. 3. *num.* 5. vide etiam Dian. *part.* 4. *tract.* 2. *res.* 19. Casus varios ad aliquot classes reducamus.

I. Mandans verberare tantùm alterum.

QUi præcipit alicui alterum verberare, & non occidere, si adsit metus, vel suspicio periculi, 160 ne etiam occidat, vel ex parte sua, quia ferox, & temerarius est; vel ex parte alterius, quia verbere accepto, facilè perire potest; secutô homicidiô, irregularis fit, ut expresè dicitur cap. ult. de homic. in 6. addita ratione: *cùm mandando in culpa fuerit, & hoc evenire posse debuerit cogitare.* Quo loco Juris ad hanc irregularitatem incurrendam supponitur, ut & mandatum injustum sit, & imprudens in ordine ad homicidium cavendum. Quòd si ergò & mandatum esset justum v. g. ad debitam correctionem, & prudenter factum ad cavendam occisionem, utpote datum ministro fideli, & cauto, cum limitatione seria, ne occidat, assignatô etiam instrumentô moraliter non effectivô mortis; v. g. pugnô, virgis, lôrô, etiamsi per accidens & præter omnem intentionem sequatur mors alterius, mandans ab irregularitate imunis eris, ut ex comuni rectè notat. Filliuc. *cit. c.* 4. *q.* 3. *n.* 96. & Dian. *cit. resol.* 19. Quòd si verò mandatum justum quidem sit, sed imprudenter factum, v. g. ludi magister jubet discipulum iracundum & audacem disciplinæ causâ verberari, si inde efferatus ille discipulus aliquem occidat, vel mutilet, ludimagistrum non effugere irregularitatem, meritò cen-

set

set *Tamb. ibid. n. 3.* quia periculum certè prævidit, & sufficienter cavere non potuit respectu talis hominis sibi noti: Quòd si denique mandatum injustum sit, attamen prudenter factum, omni adhibitâ cautelâ, ne mors sequatur, si tamen sequatur, adhuc incurri irregularitatem ex speciali dispositione Juris modò allegati censet *Filliuc. ibid.* quia semper talis mandans fuit in culpa, & debuit cogitare, ne id eveniret. Sed ego non credo, propter dicta supra *hac Sect.*

II. Mandans, vel consulens occidere alterum.

106 SI mandatarius, vel suasus illum alterum occidat, sine dubio mandans, vel suadens irregularis erit ex delicto homicidii voluntarii: at vero si detractione, vel calumniâ Titium concites adversus Cajum, prævidens subesse periculum, ne eum occidat aut cum prævisione similis periculi eum inebriâsti, secuta morte, irregularis eris ex delicto homicidii casualis, ex communi Laym. *c.* 10. *n.* 2. Et universaliter, qui alterum jussu, consilio, vel alio quovis modo inducit ad actionem periculosam, cum periculo præviso occidendi alium tertium, homicidii, restitutionis, & irregularitatis reum fore non est dubium. At quid si in ejusmodi casu ipse mandatarius, suasus, vel inductus occidatur? Communis est doctrina, quisquis alteri præceptum: vel consilium dedit, alium occidendi, vel duellum incundi &c. cum præviso periculo mortis ipsius, si contingat ipsummet occidi, præcipiens, vel consulens irregularis erit. *Ratio est*: quia actiones illæ de se sunt nimis periculosæ, & difficile est mandantem, vel consulentem tale periculum sufficienter præcavere, ne mors sequatur, unde si mandes, vel consulas Petro, ut occidat Titium, vel cum eo duellum ineat, viribùs ipsi benè æqualem, contingat autem præter voluntatem, & expectationem tuam, ut occisus sit ipse Petrus, adhuc irregularis eris: ita *Navar. Corduba, Avila.* aliisque cit. Suarez. *disp.* 44. *de Cens. Sect.* 3. *n.* 10. volens ab hac communi sententia, nec speculativè, nec practicè recedendum. *Filliuc. Laym. cit.* & probabiliùs fatetur Dian. *p.* 4. *tr.* 2. *resol.* 12. Ratio est: quia absolutè loquendo adhuc vacas rei illicitæ, valde periculosæ; quæ enim ratio periculosior tibi esse potest ad mortem, quàm æqualem aggredi, vel singulari certamine cum æquali pugnare? ait *Castropal.* apud Tamb. *cit. c.* 15. §. 3. n. 9. Contrarium tamen, & eo casu mandantem, vel consulentem non fore irregularem, etiamsi probabiliter dubitaverit de periculo mortis Petri, dummodò ejus mortem non intenderit, docet *Vasquez. Turrian. Hurt. Joan. Præpositus*, eósque citans, & pro foro conscientiæ tantùm sequens Lugo *disp.* 19. *de Justit. Sect.* 2. *n.* 40. Ratio potissima est: quia aliud est mandare, consulere, ut aliquis occidatur, quod effectu secuto semper secum irregularitatem trahit ex claro Jure: aliud verò est, mandando, vel consulendo alterum solùm periculo mortis exponere, quod nullam secum trahit irregularitatem, de hoc enim nullum Jus extat. Addit *Lugo*, quòd in solo consilio nulla appareat injustitia adversùs eum, cui consulitur, cùm ei liberum maneat consilium sequi, vel non sequi. Quoad consulentem omninò inclino in hanc sententiam: quoad mandantem verò cum Suarez à communi sententia non recedo: *Ratio disparitatis* constat ex dictis suo loco supra. At: quid si mandans, vel consulens periculum nullum timeat, v. g. mandavi, vel suasi Titio, ut occidat Cajum, hominem satis debilem, & inferiorem viribus Titii; contingit tamen, ut Cajus debilior licèt viribus, occideret Titium: súmne ego irregularis ex delicto homicidii casualis ex meo mandato, suasu? Te non esse irregularem probabiliter censet *Bonac. Henriq.* alii apud Dian. *p.* 1. *tr.* 15. *resol.* 17. quia sufficienter periculum cavisti Titii, si scivisti eum fortiorem esse Cajo: & confirmari potest à fortiori ex sententia modò antea relata: attamen adhuc irregularem te esse, æquè probabiliter putant *Nav. Covar. Avila, Coninck. Joan. Præpos.* apud Tamb. cit. *lib.* 10. *de Cens. & Irreg. tr.* 4. *c.* 10. §. 3. *n.* 7. Ratio est, quia sciebas, vel saltem scire debebas, in ejusmodi occasionibus etiam agnum ad se defendendum audaciam leonis induere; ideóque adhuc periculum prævidisse, vel saltem de eo dubitâsse præsumeris. Quare sola cognitio imbecillitatis Caii te excusare non potest, nisi fortè aliunde periculum satis caveris, v. g. præcipiendo, vel consulendo, ut occideret Cajum eminùs sclopeto, vel sagitta, vel à tergo, ex insidiis &c. ut prudenter omne periculum fuisse amotum judicaretur. Denique si mandâsti Titio, ut occideret Cajum, & is per errorem occidit Sempronium; num tibi imputandum sit hoc homicidium, tanquàm casuale; colliges à fortiori ex dicendis *in Subsect.*

III. Socios sibi advocans ad occidendum.

PEtrus rixans contra inimicum, unum vel 161 alios plures socios advocavit, vel excitavit ad pugnam pro sua parte, aut etiam ultro accurrentes, & volentes in gratiam sui pugnare, tacito consensu admisit: juxta dicta *Sect.* 3. *de Consent.* siquidem unus eorum Petri inimicum, ejúsve socium occidit, non est dubium, ipsum etiam Petrum homicidii, restitutionis, & irregularitatis ex delicto homicidii voluntarii reum fore. Sed contra: factum est, ut aliquis, vel aliqui ex ipsis sociis petri occisi, & mortui sint, contra omnem voluntatem Petri: quid tunc Juris debebo? casus est simillimus præcedenti, ideóque eodem modo resolvendus: nam Petrum adhuc homicidii, restitutionis, & irregularitatis illius reum facit communis, & probabilior sententia DD. *Navar. Suarez, Avila, Coninch.* eósque citans Dian. *p.* 4. *tract.* 2. *de irreg. resol.* 12. Ratio est eadem, quæ supra. Contrà verò non improbabiliter à restitutione, & irregularitate eum liberant *Vasq. Turian. Hur. Ratio est*: quia sine fraude vel dolo solùm excitans, vel admittens alterum ad actionem sibi periculosam, peccat tantùm contra Charitatem, non contra Justitiam: cum scienti, & volenti non fiat injuria: ergò si Petrus non peccavit contra Justitiam, non debet esse obnoxius restitutioni, & irregularitati. Idémque dicen-

dicendum de ſociis Petri, qui mortem effugerunt. Quòd ſi tamen Petrus injuſtè rixans contra inimicos, ſocios ſuos conjecit in neceſſitatem pugnandi, inſurgentibus nimirùm in ipſos inimicis Petri, & aliquem ex ipſis occidentibus; utique tunc Petrus reus erit reſtitutionis & irregularitatis, quia tunc verè injuſta cauſa fuit mortis ſui ſocii.

IV. Generaliter præcipiens, vel ſuadens quamcunque actionem fieri cum præviſo periculo mortis ipſius.

162 SI ſcias in ſylva eſſe latrones ad occidendum tranſeuntes, & nihilominus alicui præcipias, vel ſuadeas, ut ingrediatur: ſi puerum incautum, noctu maximè, mittas ad puteum plenum non circumſeptum; ſi ſuadeas alicui, ut hoſtem non fugiat, vel contra ut reſiſtat rixanti: ſi ſuadeas, vel inducas hominem inexpertum, ut per funem, trabem, vel regulas inambulet &c. & hinc aliquis iſtorum occidatur, vel pereat, non effugies irregularitatem, ſaltem ex delicto homicidii caſualis, etſi mortem minimè intenderis. *Ratio eſt*: quia in his, & ſimilibus periculum prævidiſti, vel certè prævidere debuiſti, & tamen ſufficienter non caviſti: ſecus erit, ſi quid jubeas, vel ſuadeas, unde nullum periculum mortis prudenter timere, vel ſuſpicari potes, ut ſi natanti perito ſuadeas, ut tecum natet, iſque improviſò ſuborto ſpaſmo, vel alia de cauſa pereat: & ita in ſimilibus: tunc enim mors merè per accidens ſecuta ſpectabit ad homicidium caſuale. Similiter ſi alicui ſuadeas, ut ex caſtris fugiat, ut furtum, adulterium committat, ex quo prævidebas ipſum capite plectendum: ſi conſilium dediſti Bertæ, ut adulterii cauſa per tectum deambulet, unde præcipitata periit &c. In his & ſimilibus ſexcentis, diſtinguendum eſt; nam ſi ſint tales circumſtantiæ, ut hic & nunc illæ omnes verè ſint conjunctæ cum periculo mortis, morte ſecuta, irregularis eris, quia verè peccas contra juſtitiam in materia homicidii illo tuo imprudenti conſilio; ſi ſecus, non erit: quia tunc peccas ſolùm peccato ſcandali, contra Charitatem, vel aliam virtutem, ut rectè reſolvit Tamb. *cit. c.* 15. §. 3. *n.* 5. Denique excipiendum ſemper eſt, niſi tale quid periculoſum ſuadeas alteri ad honeſtum, vel ſanctum finem, propter quem alter ipſemet ſe exponere vitæ periculo poterat; vel etiam debebat: utpote pro bono communi, vel ſalute animarum, v. g. ſi tempore peſtis Sacerdotem, Medicum, Laicum juſſu vel ſuaſu inducas ad infectis neceſſaria obſequia ſpiritualia, vel corporalia præſtanda. Qua re meritò Tamb. *cit. num.* 13. miratur ſcrupulum cujusdam Monachi, qui dicebat irregularem ſe eſſe, eo quòd ſuaſiſſet alicui profectionem Indicam ad fidem propagandam, iſque ab infidelibus fuiſſet occiſus: *Ratio eſt*: quia non eſt putandum, Eccleſiam velle irregularitatem obſtare ad tam ſanctas actiones, & fines, pro quibus vitam periculo exponere quilibet poteſt, & ſæpè etiam debet. Denique ſi ſit dubium, an ex tuo juſſu, conſilio, ſuaſu reverà ſecutum ſit ejusmodi homicidium caſuale, eodem modo à fortiori reſolvendum eſt; quo ſupra de dubio homicidii voluntarii duplici Regula reſolutum eſt.

SECTIO V.

De homicidiis merè caſualibus, & caſibus ambiguæ irregularitatis.

SUMMARIUM.

163. *Homicidium merè caſuale quid?*
164. *Non eſt peccatum, nec reſtitutionem, nec ullam irregularitatem inducit,* uſque ad n. 167.
167. *Oppoſitum tamen ſentiunt alii quoad irregularitatem.*
168. *Quod maximè verum eſt in caſu; quo actio aliqua hoc ipſo prohibita eſt, quia cum periculo homicidii ſolet eſſe conjuncta: & caſibus in Jure expreſſis. Ex quo.*
169. *Monachis, & Clericis in Sacris, ſeu majoribus ordinibus conſtitutis graviter prohibetur uſus chirurgiæ.*
170. *Ita ut ſi mors etiam adhibita omni cautela, & præter intentionem merè caſualiter ſequatur, fiant irregulares.*
171. *Excipitur tamen caſus neceſſitatis.*
172. *Et inſuper probabile eſt, eos etiam extra neceſſitatem exercentes chirurgiam, irregularitatem non incurrere, ſi ſine omni eorum culpa mors ſequatur.*
173. *Clerico vel Monacho perito, in caſu ſaltem neceſſitatis vel pietatis, non prohibetur exercitium artis medicæ.*
174. *Unde nec peccat, nec irregularitatem incurrit, etſi aliqui præter ejus intentionem moriantur.*
175. *Secus ſi ob ejus imperitiam, vel negligentiam mors, aut mortis acceleratio contingat.*
176. *Unde ſi Medicus ægroto etiam deſperato concedat, quæcunque libent appetitui vitiato, etiam manifeſtè noxia, ſi mors notabiliter acceleretur, fit irregularis.*
177. *Conformiter ad prædicta reſolvuntur alia, de aliis non medicis, qui tamen potiones, vel pharmaca præbent ad ſanitatem, ad non concipiendum fœtum, ejiciendam prolem, amorem, vel odium concipiendum &c. Item*
178. Vsque ad n. 178 *Reſolvitur, in quibus caſibus infirmarii, ſeu infirmis aſſiſtentes peccent, & irregularitatem incurrant, vel non incurrant?*
181. Usque ad n. 181. *Quando venantes, & ludentes peccent, & irregularitatem incurrant, quando non, ſi in illa venatione, vel luſu mors alterius ſequatur.*

HOmicidium merè caſuale etiam ſimpliciter 163 involuntarium dicitur, quod ſequitur ex alicujus actione, vel omiſſione merè per accidens, præter omnem ejus directam, vel indirectam voluntatem, vel intentionem, cùm quis ſcil. aliquid agit, vel omittit, unde nec prævidet, nec prævidere debet, aut etiam poteſt homicidium ſecuturum, vel ejus probabile periculum: vel ſi quid periculi prævidiſſet, tamen adhibitâ diligentiâ, & cautelâ tale ſufficienter præcavit, & excluſit. Quare homicidium merè caſuale quo requirit oppoſita homicidio caſuali mixto ſub disjunctione. *Unum eſt*: ut vel cauſa poſita de ſe non ſit efficax, vel periculoſa reſpectu homicidii; quippe ex qua non ſoleant ſequi homicidia, niſi in rariſſimo caſu: ut ſi jubeas famulum tecum equitare; iſque ex improviſo equo lapſus pereat; ſi conducas operarios ad ædificium, & ex alto aliquis lapſus intereat: ſi pulſes campanam, & decidente malleo occidatur homo &c. inde enim eſt, quòd illud periculum non prævideas, nec prævidere debeas, & ſæpiſſimè prævidere non poſſis; & circa hoc homicidium caſuale non poteſt eſſe dubium, vel de peccato, vel de reſtitutione, vel de irregularitate, niſi apud inſanientem. *Alterum eſt*: vel ſi cauſa poſita aliquo modo periculoſa ſit, ideoque periculum aliquod

homicidii prævideas, tamen sufficienti cautelâ & diligentiâ illud periculum cavere, & excludere conatus es, ut si venator adhibitâ cautelâ, tamen pro fera hominem occidat, fortè ex improviso intervenientem. Idemque de Medico, Chirurgo &c. Et circa hoc non levis est difficultas, & controversia.

ASSERTIO VI.

164 *Homicidium merè casuale, & simpliciter involuntarium, quippe nullo modo prævisum, vel sufficienter præcautum, nec peccatum, nec restitutionem, neque ullam inducit irregularitatem: excepto probabiliùs solo casu, quo actio aliqua eâ ipsâ ratione illicita, seu prohibita est, quòd cum periculo homicidii conjuncta esse soleat.* Hæc quoad peccatum, & restitutionem est omnium, & clara ex terminis, cùm nihil possit esse peccatum, nisi voluntarium: nihil autem voluntarium, nisi præcognitum: atqui homicidium merè casuale supponitur aut nullo modo præcognitum, ut sufficienter præcautum, adeoque minimè volitum. Quoad irregularitatem autem est communissima, & secura Sententia DD. apud Filliucium *tr.* 20. *c.* 3. *q.* 8. Laym. *ait c.* 10. *n.* 1. & 3. Dian. *p.* 4. *tr.* 2. *à res.* 20. Claritatis gratia ostendo breviter.

165 I. Dans operam rei licitæ adhibita omni diligentia, ne sequatur homicidium, si tamen præter omnem intentionem, & supra diligentiam suam sequatur, nullam sine dubio incurrit irregularitatem ex claro Jure *c. dilectus, & seqq.* Ratio est: quia hoc homicidium est omnino inculpabile, & involuntarium, ut supponitur in terminis; ergò nullam potest inducere pœnam. Exempla obvia in Venatore, Medico, Chirurgo, & similibus omnem diligentiam adhibentibus, & tamen præter omnem intentionem occidentibus.

166 II. Etiam dans operam rei illicitæ, omnem tamen adhibens diligentiam cavendi homicidium, si præter ejus intentionem sequatur mors, non erit irregularis, nisi in casu dicto. Ita *Auth. cit. communiter.* Ratio est; quia licèt talis peccet exercendo opus illicitum, propter quod irregularitas decreta est, homicidium tamen inde secutum est ei etiamnum simpliciter involuntariũ, & inculpabile, cùm de eo vel non cogitârit, vel si cogitavit, debitam cavendi diligentiam adhibuit; ergò non inducet ullam irregularitatem; quia in Jure nihil de hoc decretum est (excepto casu prædicto, mox explicando,) v. g. si fur equum furtivum noctu abducens, omni diligentiâ, & cautelâ adhibitâ, tamen conculcet fortè infantem, vel hominem ebrium in via jacentem. Similis casus habetur in *c. quantum dist.* 50. jam supra allatus *Regula* 2. *fin.*

167 III. Contrarium tamen sentiunt ipse D. Thom. cum suo Cajetano 2. 2. *Sect.* 64. *a.* 8. Sylv. *verb. homicidium* 2. *Reg.* 3. Covar. multique alii Canonistæ apud Laym. *lib.* 3. *de Just. tr.* 3. *p.* 3. *c.* 10. *n.* 1. nimirum omne homicidium casuale, quantumvis involuntarium ex opere illicito inducere irregularitatem. Probant *ex c. delict. c. Joan. & c. ult. de homicid.* ubi decernitur semper, eum, qui dando operam rei illicitæ adhibitâ debitâ diligentiâ homicidium facit, incurrere irregularitatem; cùm hunc SS. Canones expresè non excipiant: quod argumentum licèt non apud Dialecticos, tamen apud Canonistas valere, ait Navar. *c.* 27. *n.* 238. sed facilè ℞. hoc argumentum neque apud Canonistas valere in proposito debere, quia irregularitas non incurritur, nisi in casibus jure expressis ideó non valet argumentum à sensu contrario ad incurrendam irregularitatem, præsertim hac in materia tam odiosa, nisi & ipsum exprimeretur in Jure: atqui nullo Jure generatim exprimitur casuale homicidium involuntarium, adhibitâ debitâ diligentiâ secutum ex opere illicito; licèt hoc expresè etiam non excipiatur: ergo. Sic *Filliuc. Laym. cit.*

IV. Communis autem, & vera mihi exceptio est, dans operam rei illicitæ adhibitâ omni debitâ diligentiâ, unde tamen præter intentionem omninò involuntarium sequitur homicidium, irregularitatem incurrit, solo illo casu, quo actio aliqua illicita, & prohibita in Jure est hoc ipso, quòd sit periculosa ad homicidium causandum, adeoque in casu Jure expresso. Exprimitur autem in Jure casus Chirurgi per sectionem, vel ustionem, & alia aliqua de quibus, & añexis quibusdam dubiis do breviter 168

§. I.

Chirurgus.

I. Certum est Monachis, & Clericis in Sacris constitutis jure Canonico graviter prohiberi usum artis Chirurgicæ per sectionem, incisionem, & adustionem, idque non tantum propter indecentiam Status, sed principaliter propter periculum mortis inferendæ *c. sententiam, ne Clerici, vel Monachi*: ubi inter alias prohibitiones cooperationis ad mortem alterius dicitur: *nec ullam Chirurgiæ artem Subdiaconus, Diaconus, vel Sacerdos exerceat, quæ ustionem, vel incisionem inducit.* Et cùm hæc lex strictè interpretanda sit, ideo de solis Clericis, vel Monachis in majoribus Ordinibus constitutis, non item de minoribus intelligendam esse, monent DD. communiter. Valde Diana *p.* 4. *tr.* 2. *resol.* 24. 169

II. Clericus vel Monachus in Sacris constitutus contra prohibitionem exercens Chirurgiam per sectionem, vel ustionem, etiam omni adhibitâ cautelâ & diligentiâ, ne mors sequatur, si ea nihilominus præter omnem ejus intentionem per accidens, & merè casualiter sequatur, adhuc irregularis est ex speciali constitutione Juris. Communissima DD. apud *Molin. Laym. Fillinc. Dian.* sæpè cit. constat *ex cap. tua nos. de homicid.* Ubi Pontifex requisitus, sitne irregularis, & à Sacris arcendus Monachus quidam Chirurgus, qui mulieris tumorem gutturis curare volens, ferro incidit, expresè prohibens ne se vento exponeret, ne fortè aër subintrans casum mortis adferat: illa verò, neglecto salutari mandato, messis causâ, vento se exponit, & vento subintrante scissuram, multum sanguinis effundens, diem suum objit: (ecce tibi, omni adhibitâ cautelâ homicidium merè casuale omninò involuntarium.) Respondet Pontifex: *quòd licèt ipse Monachus multùm deliquerit, alienum* 170

alienum officium usurpando, quod sibi minimè congruebat, si tamen causa pietatis, & non cupiditatis id egerit, & peritus erat in exercitio chirurgiæ, omnemq; studuit, quam debuit, diligentiam adhibere, non est ex eo, quod per culpam mulieris contra consilium ejus accidit, adeò reprobandus, quòd non post condignam satisfactionem cum eo misericorditer agi possit, ut divina Officia valeat celebrare; alioquin interdicenda est ei Sacerdotalis Ordinis executio de rigore. Hæc Pontifex satis clarè. Cæterùm quamvis tale non sit verum forte homicidium contra quintum Præceptum Decalogi, censetur tamen homicidium ex interpretatione Juris ob reverentiam Divinorum ad irregularitatem ex homicidio incurrendam sufficiens, ut notat Filliuc. cit. *c.* 20. *q.* 6.

171 III. Excipiunt tamen DD. communiter casum necessitatis urgentis, quando absente laico jus naturale, & lex Charitatis exigeret mederi Clericum, etiam in Sacris constitutum ob rationem sæpè dictam: quia lex positiva Ecclesiæ non debet præjudicare Juri naturali, & Legi Charitatis: hinc Mol. *tom.* 4. *tr.* 2. *disp.* 57. *n.* 3. meritò ab irregularitate excusat quendam Sacerdotem, qui, ingravescente per urbem peste, plurimorum apostemata incidit ex arte, curavitque eâ felicitate, ut multis centenis hominibus vitæ, ac sanitati restitutis, quo tantùm objerint: quia (ait Molina) propter Epikeiam judicandum non est, sacros Canones tantum Charitatis exemplum, bonique publici utilitatem, voluisse irregularitate mulctare. Et ibid. ab irregularitate excusat Clericum, qui solùm venam aperuit infirmo, unde eidem mors secuta est; eò quòd venæ sectio non sit chirurgia propriè, quàm sacer Canon damnat in Clerico, sed potiùs ad tonsores spectet, quàm chirurgos. Omninò probabiliter, quamvis alii oppositum sentiant apud Lugo, & Tamb. *cit. c.* 14. §. 4. *a n.* 16.

172 IV. Insupernon improbabiliter Monachus, vel Clericus in Sacris, etiam extra necessitatem exercens chirurgiam, secando, vel urendo ex arte, adhibitâque debitâ cautelâ, ne mors sequatur, adeóque exclusâ omni culpa in materia homicidii contra quintum Præceptum, etsi adhuc peccet contra dictam prohibitionem SS. Canonum, non tamen erit irregularis, si præter omnem intentionem merè casualiter accidat mors infirmi. Ita *Coninch. Joan. Præp.* eosque citans Tamb. *c.* 15. §. 4. *n.* 11. Et tandem, licèt pluribus locis contrarius, etiam secutus Dian. *p.* 11. *tr.* 7. *ref.* 8. Et favet Glossa ipsa in *cit. c. tua nos. verb. alioquin.* id est, si non erat peritus, & si non adhibuisset diligentiam, quam debuit, si ex cupiditate fecit &c. tunc scil. *interdicenda est ei Sacerdotalis Ordinis executio:* ergo censet Pontifex, Monachum illum non fore arcendum à Sacris tanquam irregularem, si in arte peritus, diligentiam debitam adhibuit. *Ratio est:* quia irregularitas ex delicto homicidii etiam casualis non incurritur ex sola inobedientia, seu transgressione cujuscunque præcepti, sed ex actione efficiente reatum homicidii: in proposito autem abest reatus homicidii, quippe cujus periculum per debitam cautelam sufficienter exclusum; & certè cùm similia remedia fiunt ex arte, mors non præsumitur contigisse per applicationem mediorum, sed propter gravitatem morbi, vel vulneris: ergo etiam abesse debet pœna irregularitatis. Cæterùm apud omnes in confesso est, si dictus Monachus vel Clericus in Sacris constitutus peccet contra artem in secando, urendo imprudenter, vel incautè se habendo, morte secuta, fore irregularem ex delicto homicidii, non jam merè casualis, sed mixti, & indirectè voluntarii, quippe cujus periculum prævidit, vel certè prævidere debuit, tamen sufficienter minimè præcavit. Unde universaliter Clericus, Monachus, vel quicunque alius, si non adsit periculum in arte, ipse venam secet, vel quodvis medium applicet, si bona fide faciat, & in necessitate, maximè quando desperata salute infirmi tale medicamentum probabiliter salutem allaturum speretur, nec peccat, nec irregularitatem incurrit, secuta inde morte infirmi, ob rationem datam *n.* 171. Certo autem incurreret, si imprudenter & incautè se gereret.

§. II.

Medicus.

Omnibus Clericis, vel Monachis in Sacris constitutis, vel beneficiatis, Jure Canonico interdicitur studium, & exercitium totum artis Medicæ, vel Chirurgiæ, tanquam alienum à sua professione, & indecens suo statui, extra tamen casum necessitatis, vel pietatis; ut si medendum sit personis miserabilibus, præsertim consanguineis, ut docent *Mendoza*, Navar. *c.* 25. *num.* 110. Sanch. *lib.* 6. *Moral. c.* 14. *n.* 18. *Laym. c.* 10. *num.* 3. Dian. *p.* 6. *tr.* 7. *resol.* 50. At certè disertè hoc negat Sayrus *de Cens. lib.* 7. *c.* 6. *n.* 11. apud Tamb. *cit. n.* 4. eò quòd de hac prohibitione nullus expressus sit textus in toto Jure (certè ego reperire non potui) adeò ut etiam Clericus, vel Monachus eam artem medicinæ sine ustione, vel sectione exercens, dicatur exercere opus licitum, seu dare operam rei licitæ. Sed quidquid sit de hac prohibitione, tu resolve breviter. 173

I. Medicus arte peritus, ex arte infirmis operam navans, medicamenta præscribens, deque utilibus, & noxiis monens, neque peccat, neque irregularitatem incurrit, quamvis plerique infirmi præter ejus intentionem moriantur: idque etiamsi Clericus sit, vel Monachus: nam quidquid sit de dicta prohibitione, certum est pro exercitio medicinæ sine sectione, vel ustione, nullam esse irregularitatem decretam, ut constat ex citatis Canonibus *c. sentent. c. tua nos*; ubi Glossa, Canonistæ, & DD. communiter. *Dices*, si Medicus ex arte operans secuta morte infirmi nulla irregularitate afficitur, cur ergo Judex ex virtute Justitiæ malefactorem capitis damnans, secuta morte irregularis efficitur? ℟. pro ratione principali debere esse voluntatem Pontificis ita disponentis. Ratio autem congruentiæ est: quia Judex sua actione mortem malefactoris, justè licèt, intendit, & vult, quæ intentio videtur maculare lenitatem; quam Ecclesia in suis Ministris requirit: at Medicus nullo modo in- 174

firmi mortem: imò sanitatem & vitam per se intendit.

175 II. Medicus, si ob imperitiam, vel negligentiam, vel aliquid aliud infirmi mortem causet, promoveat, acceleret, aut permittat culpabiliter, ex officio, vel pacto obligatus, peccat utique mortaliter contra Justitiam, & 5. præceptum Decalogi, cum onere restitutionis, & etiam irregularitatem secuta morte incurrit, quippe cujus causa injusta est. Communissima apud citat. Idemque est de Ministris seu assistentibus tali Medico, si advertant ejus imperitiam, & ipsi cooperentur. Idémque est de Pharmacopolis, si medicamenta corrupta pro bonis vendant, unde mors alicujus sequatur, ut ex communi notat *Tamb. n.* 23.

176 III. Medicus ægroto etiam desperato concedens, quæcunque libent appetitui vitiato, etiam manifestè noxia, si inde mors notabiliter acceleretur, irregularis fiet; crudelis enim est pietas ista, quamvis mortem citiùs subire faciat: similiter Medicus curans fœminam prægnantem, si pharmacum propinet, vel venæ sectionem præscribat cum magno periculo abortûs fœtus animati, siquidem peccet contra 5. Præceptum, utique irregularis erit; secus si non ita peccet.

177 IV. Eadem ratione juxta prædicta resolvendum est de aliis non medicis, potiones tamen, & pharmaca præbere solitis in ordine ad sanitatem; imò ad alios fines illicitos, v. g. 1. ad non concipiendum. 2. Ad fœtum nondum animatum ejiciendum. 3. Ad prolem concipiendam. 4. Ad amorem, vel etiam odium concipiendum, quod poculum amatorium, seu philtrum appellari solet: si inde mors sumentis consequatur; si enim talia præbeas, verè coram DEO nullum periculum prævidens, nec de eo subdubitans, aut debitâ adhibitâ cautelâ periculum fortè prævisum sufficienter præcaveas, & nihilominus præter omnem intentionem merè casualiter sequatur mors sumentis, ab irregularitate immunis eris, quantumvis alioquin gravissimè peccaveris. Hoc tamen discrimen in prædictis valdè notandum est; nam, quia medicamenta illa ad impediendam conceptionem, vel fœtum ejiciendum efficacia plerumque solent esse valde violenta, ut timeri semper debeat, ne mortem afferant, morte secuta per se communiter irregularis eris, & in foro externo pronuntiaberis; idque etiam in dubio juxta dicta suo loco: at verò in 3. & 4. casu, quia illa medicamenta non solent esse tantæ efficaciæ, faciliùs excusaberis ab irregularitate; semper tamen expendendum est genus medicamenti, quod si periculosum sit, & de periculo subdubitâsti, morte secutâ, ab irregularitate nemo te liberabit, quia tunc causa fuisti mortis illius, & in dubio præsumere debes; cùm hic constet de corpore delicti, & solùm dubitetur de efficacia cooperationis tuæ, juxta dicta *Sect.* 3. *in subsect.*

§. III.

Infirmarius.

178 **I**Nfirmis assistens, ac inserviens, si contra præceptum Medici, vel temerè aliquid ægroto præbeat sumendum, unde mors consequatur, omninò irregularis erit, ex delicto homicidii voluntarii, ut ex se patet, & latè videre potes apud Farinac. *p.* 2. *v. irregularitas n.* 510.

II. Quando infirmarius aliquid gerit circa ægrotum, intendendo ejus mortem accelerare, quamvis motus misericordiâ, ne diutius æger crucietur, vel in agonia laboret: ut si infirmum moveat, ut sic citiùs moriatur, etiamsi id infirmus petierit, ut sæpè solent, secuta morte, homicida & irregularis erit: quia nec infirmarius, nec ipse infirmus sunt Domini vitæ; idque ex homicidio voluntario, ut ex *Henriquez* rectè notat Tamb. *cit. n.* 25. Attamen irregularitatem hanc ob motivum bonum dispensabilem esse ab Episcopo, notabo infra suo loco. 179

III. Quando sive ex officio, sive ex Superioris mandato, sive ex frivola Charitate infirmi custodiam & obsequium suscepisti, & nihil positivè agendo sed solùm negativè te habendo, aliquid omittas, vel negligas circa infirmum, etiam per culpabilem mortalem negligentiam, & si infirmus moriatur, peccabis quidem graviter contra Charitatem, vel etiam contra Justitiam, si ex officio, vel pacto inservire obligatus fueris; at irregularis non eris, secundùm probabilem sententiam supra *Sect.* 3. §. 4. *resol.* 2. Hæc quidem incidentaliter, nunc ad propositum de homicidio casuali. 180

IV. Quando infirmarius circa infirmum bona fide agit ea, quæ communiter infirmis exhiberi solent: ut si aliquid cibi, vel potûs ei præbeas bona fide etiam inconsulto Medico, si eum vertas de latere in latus, ut commodiùs dormiat, si eum erigas, vel subleves, ut cibum capiat commodiùs, si transferas de lecto in lectum &c. si hæc & similia bona fide agas, adbibitâ semper debitâ cautelâ, etsi præter omnem tuam intentionem inde acceleretur mors infirmi, non eris irregularis, quidquid aliqui scrupulosi dixerint contra. *Ratio est*: quia bona fides, & solita Charitatis obsequia non debent tam rigorosâ pœnâ puniri: neque enim ex defectu lenitatis, cùm non sit Minister Justitiæ, potest incurrere irregularitatem: neque ex delicto, cùm talis non graviter peccet; nec bellans in bello justo, qui soli incurrunt hanc irregularitatem, ut sæpius dixi. Communis DD. cum *Navar. Sayrus, Filliuc. Dian. &* alii apud Tamb. *cit. l.* 10. *tr.* 4. *c.* 15. §. 4. *n.* 28. 181

Petes hic incidentaliter, an inciderit in irregularitatem Sacerdos ille, qui, cùm non haberet aliam aquam, infantem moribundum projecit in puteum, ut sic prolatâ simul formâ baptizaret. ℞. per se loquendo omninò incurrisse, quia, ut suppono, peccavit occidendo innocentem: secùs dicendum, si fecisset bona fide, vel ex bona conscientia, etsi erronea (quidquid sit de probabilitate illius Sententiæ de valore talis Baptismi) tunc enim quia non peccavit, irregularitatem non contraxit ex delicto, hœc enim non incurritur sine delicto. Tamb. *de Bapt. c.* 1. §. 4. *num.* 5. *&* 6.

§. IV.

Venantes, Ludentes,

CLericis interdicitur Venatio famosa aprorum ursorum &c. ut suo loco visum. Et hos ergò 182

in

in tali caſu ſibi prohibita venatione, adhibitâ etiam omni diligentiâ, ſecuto tamen homicidio, irregulares efficiunt *Navarrus*, *Cajet. Mol. & alii*; eò quòd talis venatio eis videatur prohibita ob periculum homicidii: idémque ſentiunt, ſi ita contingat in ſimiliter prohibita ſibi agitatione taurorum, ubi majus apparet periculum. Sed æquè probabiliter id negant *Covar. Suar. Avila. Caſtropal. alii cum Laym. ſæpè cit.* ob oppoſitam rationem. Cùm enim venationi raro admodùm conjuncta ſit hominis occiſio, ideo non ob periculum homicidii, ſed ſolùm ob ſtatus Eccleſiaſtici honorem Clericis interdicta cenſetur ejusmodi venatio. Univerſaliter ergo ſive Clericus, ſive laicus in quacunque venatione ſeu licita, ſeu prohibita, ſi citra omnem eorum culpam contingat hominem occidi, ut ſi per inculpabilem ignorantiam hominem ibi latere non advertat, nec ſuſpicatus ſit, vel ſi quid ſuſpicatus eſt, cautè tamen ſe geſſit, debitâ adhibitâ diligentiâ periculum cavendi, irregularis non erit: erit autem ſi imprudenter, & incautè ſe geſſit. Ita cum aliis *Tamb. cit.* §. 2. *n.* 25.

II. Idémque ſub eadem diſtinctione dicendum. 1. De eo, qui foveam, ſeu laqueum aptat ad capiendas feras, & eo caſu homo impingens moriatur. 2. De nutrientibus feras, canes, tauros, leones, ſi aliquando aliis mortem afferant. 3. De licitè, vel illicitè equitante in equo feroci, calcitroſo, indomito, & caſu hominem deformante. 4. De licitè vel illicitè cædente arborem, attollente ligna, fortè hominem opprimente, ſicque de ſimilibus: ſemper enim, ſi ſatis cautè te geſſiſti, irregularis non eris: ſi ſecus, eris. Ratio patet ex dictis.

183 III. Sive Clericus, ſive laicus ludens, ludo ſeu licito, ſeu illicito, vel prohibito, etiam in materia homicidii, qualis eſt haſtiludium, tractatio gladiorum, agitatio taurorum, ſecuta alicujus hominis morte, non erit irregularis, ſi ſufficienter ne mors ſequatur, præcavit: erit autem, ſi ſufficienter, non præcavit, vel præcavere non potuit; debebat enim tunc ludum omninò relinquere, ſi ſufficienter mortem alicujus cavere non poterat. Eâdemque ratione, & diſtinctione reſolvendum eſt de ludente, jocante, ſaltante, vel quomodolibet incautè agente cum muliere gravida: ut ſi gravidam impetuosè excites ad choreas, vel inter ſaltandum agites, comprimas: ſi puellæ meticuloſæ jocans repentinè incutias metum, vel ſimile quid agas; unde abortus ſequatur fœtûs animati (idémque dicendum reſpectu cujuscunque alterius) non eris immunis ab irregularitate, ſi malum ſuſpicatus, cautè te non geſſiſti, prout in Jure ſupponitur ſe geſſiſſe Clericus ille fœminam gravidam zonâ trahens: item alius falce accinctus ludens. Sed eris omninò liber, ſi inculpatè nihil omninò es ſuſpicatus mali, vel ſi quid ſuſpicatus, cautè te habuiſti.

184 IV. Similiter is, qui in ludo pilæ, v.g. dum adverſarium propellit, ne pilam proripiat, vel dum pilam jacit, puerum tranſeuntem, vel intercurrentem interficit: qui cum alio colluctans, illum impellens caſu occidit: is, qui nivis globos in alios per jocum projiciens, aliquem graviter ferit, lapide fortè in nivis globo latente occidit. Hæc & ſimilia agentes regulariter ab irregularitate non afficientur, quia ſupponuntur nihil periculi advertiſſe: nam ſecus, afficientur ſine dubio, ſi periculum præviſum debitè non præcaverunt, vel ab actione tam perículoſa non abſtinuerunt. At quid, ſi plures ita temerè jaceant pilas, lapides &c. abſque tamen intentione ulla, & communi conventione occidendi, à quibus conſtat tranſeuntem aliquem eſſe occiſum, ignoratur autem ex cujus ictu? Neminem fore irregularem docet *Avila*; quia quilibet poteſt prudenter ſibi perſuadere ſuum jactum non fuiſſe cauſam mortis: ídque verum eſſe crederem, ſi projicientes fuerunt valdè multi v. g. 12. 20. 30. at verò, ſi fuerunt valde pauci, utpote duo, vel tres tantùm, meritò omnes irregulares pronuntiat Tamb. cit. *c.* 15. §. 2. *num.* 34. quia tunc quilibet prudenter poterit judicare, vel certè debet dubitare ſuum jactum fuiſſe cauſam mortis: dubius autem de cauſato à ſe homicidio, debet ſe tenere irregularem juxta dicta ſuo loco. Idémque eſſet, ſi etiam ex multis projicientibus aliquis ob peculiarem circumſtantiam dubitet ſuum jactum fuiſſe cauſam mortis.

SUBSECTIO.

Caſus ambigui irregularitatis ex homicidio caſuali.

SUMMARIUM.

REſtant explicandi caſus non pauci ambigui, 185 homicidium, partim aliquando merè caſuale, ac involuntarium ſimpliciter, partim aliquando caſuale mixtum, & indirectè voluntarium involventes. Ut dignoſcatur, quando peccatum, reſtitutionem, ac irregularitatem adferat, pono breves.

§. I.

Homicidium caſuale ex ebrietate, furore, ſomno.

I. QUi involuntariè, & inculpabiliter ſe inebria- 186 vit, utpote neſciens virtutem vini (qua ratione etiam excuſant ebrietatem Loth. *Chryſoſt. Theodoret.* & alii PP. *in cap.* 9. *Gen.*) & in ea ebrietate homi-

hominem occidit, sine dubio ab omni homicidii culpa & pœna, adeóque etiam ab irregularitate immunis est; quia tunc nec ipsa ebritas, nec occisio secuta voluntaria est. Idémque dicendum de infante, amente, furioso, dormiente, & in eo statu occidente, ut constat ex Clement. *c. si furiosus.*

187 II. Qui etiam voluntariè, & culpabiliter se inebriavit, nihil tamen suspicatus de homicidii periculo, qui scilicet expertus non erat, se in ebrietate inclinatum esse ad pugnandum, & rixas, aut etiamsi periculum pugnæ, vel furoris prævidisset, tamen sufficienter præcavit, v. g. occasionem deserendo, domi manendo, ostium claudendo, & nihilominus jam plenè ebrius occidit; is à culpa & pœna homicidii, & consequenter ab irregularitate (etsi hoc neget Sylv. *v. homicidium 3. quæst. 4.*) immunis erit. Ex communi DD. *Laym. Mol. Less.* Tamb. *hic cap. 4. §. 3. num. 4.* Ratio patet ex dictis: quia tale homicidium adhuc nullo modo est voluntarium, neque directè, ut patet; neque indirectè in sua causa, scilicet ebrietate culpabili; quia hæc de se non est efficax respectu homicidii, & rarò cum homicidio conjuncta, maximè in homine non experto suam inclinationem ad pugnandum in ebrietate, qui proinde tale homicidium nec prævidit, nec prævidere debuit, aut si quid prævidisset, sufficienter cavit, ut positum est: ergo licèt peccârit peccatô ebrietatis contra temperantiam, non tamen peccavit peccatô homicidii contra 5. Præceptum. Qua ratione D. August. *lib. 22. contra Faustum Relat. cap. 15. quæst. 1.* excusat incestum Loth. in ebrietate commissum, dicens: *inebriaverunt eum, & se nesciente miscuerunt, quapropter culpandus est quidem, non quantùm ille incestus, sed quantùm illa merebatur ebrietas.* Consentit D. Ambros. *lib. de Abraham c. 6.* & refertur *cap. sanè ead. quæst.* Orig. *Homil. 5. in Genes.* Hyeronym. *ad Eustoch. de custod. Virginit.* Eadémque ratione dicendum de eo, qui etiam cum peccato, v.g. proposito maligno, proxima occasione inimicum occidendi, cubitum iret, nullóque periculo prævisô in somno redeunte phantasia dormiens aliquem occideret.

188 III. Qui voluntariè, & culpabiliter se inebravit, ac insuper expertus sciens animi sui propensionem, & consuetudinem semper in ebrietate rixandi, pugnandi &c. adeóque prævidens periculum homicidii patrandi, vel in genere cujusvis obvii, vel in particulari hujus hominis, illúdque periculum, ne occidat, prædictis modis non sufficienter præcavit, & multò magis datâ operâ ex intentione, ut audaciùs occideret, bibit, ac se inebriavit, ipso facto illo peccat mortaliter dupliciter, & contra temperantiam, & contra Justitiam homicidiô prævisô, & saltem indirectè, vel etiam directè volitô, eóque secuto verus homicida est, & restitutioni obnoxius, secundum omnes; quia tale homicidium saltem indirectè, & in sua causa est voluntarium, ita ut talis in foro externo non ordinariæ homicidii pœnæ, sed alteri arbitrariæ subjaceat, ex *L. omnes delictum, ff. de re militari.* Secus, si quis sciens hanc suam propensionem, ex intentione se inebriâsset, ut occideret, tunc enim secuto effectu, homicidium simpliciter reputatur voluntarium, & ordinariâ pœnâ dignum.

IV. Talis etiam irregularis est. Communissima DD. *Ratio est:* quia tunc adest causa culpabilis occisionis, cui culpæ semper annectitur in Jure irregularitas: etenim Sacri Canones, dum homicidium voluntarium plectunt irregularitate, & homicidam voluntarium ab Altari repellunt, non distinguunt de voluntario directè in se, & voluntario indirectè in sua causa: cùm ergò voluntarium indirectum in causa posita (ut in proposito est ebrietas) in omni proprietate sit voluntarium, non possumus arctare Canones, quasi loquantur de solo voluntario directo in se, quia contrarium manifestè significant, ut videre est *cap. de cætero. de homicid.* ubi dicitur: *de cætero noveris, quòd Diaconus, qui homicidio causam dedisse videtur, non videtur ad Sacerdotium promovendus.* Vides hîc voluntarium in causa tantùm, sufficere in Jure ad contrahendam irregularitatem. Cæterùm, quamvis ejusmodi homicidium in ebrietate factum, non sit ampliùs liberum formaliter, est tamen adhuc liberum denominativè à sua causa liberè & voluntariè posita, quod omninò sufficit, sicut ad contrahendam obligationem restitutionis, secundùm omnes, ita etiam ad incurrendam irregularitatem. 189

§. II.

Homicidium casuale ex adulterio.

I. Ex adulterio à te comisso v.g. cum Berta uxore Titii multipliciter potest sequi homicidium casuale. I. sic, ut Titius maritus superveniens te ipsum adulterum occidat, & tunc ipse irregularis eris ex homicidio voluntario; quia injustè te occidit. II. sic, ut tu adulter maritum supervenientem, & te aggredientem, ne occidaris, occidas, cum, vel sine moderamine inculpatæ tutelæ: & de hoc satis dictum est *supra c. 2. Sect. 3. §. 1. num. 143. & in subsect. ibid. à n. 181.* III. sic ut maritus superveniens, vel postea adulterium factum resciens, ipsam uxorem occidat, aut ipsa uxor morte plectatur à Judice. IV. sic, ut maritus cognitâ suâ ignominiâ se ipsum occidat, ut alicubi factum. De his & annexis quibusdam dubiis cape breviter sequentia. 190

II. Si committas adulterium cum Berta in iis circumstantiis, & cautelis, in quibus nullum timeatur imminens periculum occisionis adulteræ, irregularis non eris; si autem in iis circumstantiis committas, ex quibus prævidisti, vel prævidere, ac timere prudenter debuisti periculum, ne adultera à marito, vel etiam Justitia publica occidatur, secuta morte, eris irregularis. Ita Suarez *de Cens. disp. 46. Sect. 1. n. 12. Sayrus, Farin.* eósque citans Tamb. *hic cap. 15. §. 5. n. 1.* Ratio sæpiùs indicata est, quia non in primo casu, sed benè in secundo casu, es causa moralis occisionis adulteræ; non quidem ratione adulterii præcisè, quod ex se non est causa proxima mortis, nec communiter efficax ad mortem inferendam; sed ratione prædicti periculi prævisi, in quod in iis circumstantiis adulteram conjecisti, etiamsi volentem; quia neq; tu neq; ipsa estis domini vitæ ipsius. 191

III. Si

192 III. Si inter colloquendum referas adulterum mulieris coram marito, vel aliis, unde adultera à marito, vel etiam Judice occidatur, irregularitatem non effugies: quia in his circumstantiis injusta causa es homicidii. Idémque est, si referas copulam cum amasia tuo corrivali, quia in his circumstantiis solet fieri ejusmodi occisio, ideóque tu periculum prævidisti, vel de eo dubitâsti, ut supponimus. Secus esset, si de occisione nullo modo suspicatus sis, vel essent eædem circumstantiæ, ut timenda non esset prudenter occisio: quod in foro externo ex indiciis judicandum, in foro autem conscientiæ, adhibito prudentis consiliô, tua te conscientia absolvet, vel condemnabit. *Ex Gibali.* Tamb. *cit. num.* 5.

193 IV. Si committas, vel referas adulterium etiam incautè, unde maritus comperta uxoris infidelitate suam ignominiam non ferens propter dedecus inde exortum, se ipsum interficiat, tu irregularis non eris, saltem regulariter loquendo. *Ratio est:* quia more humano prævidere quidem, & timere poteras de occisione uxoris, at de morte ipsius mariti certè non item: quòdsi tamen in raro casu prævidisses, ab irregularitate meritò te liberare renuit Tamb. *ibid. n.* 4. quia veram causam, & occasionem homicidio dedisses. Eodem modo à fortiori dicendum, si ducas uxorem amasiam alterius, qui ideò dolore furens, aut se ipsum, aut ipsam amasiam occidat, non eris irregularis, si id non prævidisti, secundùm omnes: imò neque, si aliquo modo prævidisses, tamen nullo modo intendisses. Ex *Majola Tamb. cit. num.* 6. Ratio est: quia sine peccato mortali contra Justitiam in materia homicidii non incurritur irregularitas ex delicto: at non est in proposito peccatum mortale contra Justitiam ducere uxorem amasiam alterius; ergò.

§. III.
Homicidium casuale ex rixa incohoata, vel vulnere non lethali.

194 I. PEtrus initium, & causa fuit rixæ cum Joanne: postea occiditur, vel occidit, quid Juris de superstite? Distinguendum est. Si Petrus Joanni rixæ causam dedit solùm verbis; Joannes autem excandescens occidat Petrum: sanè Joannes reus erit homicidii, restitutionis, & irregularitatis: quia ob solam verborum contumeliam injustè occidit Petrum. Ex communi Molin. *disp.* 81. *n.* 3. Less. *lib.* 2. *c.* 9. *dub.* 21. *n.* 137. Contrà verò, si contra Petrum verbis tantùm rixantem insurgat gladio Joannes; ille autem, ne occidatur, præveniens Joannem occidat, in nullo reus erit Petrus: etsi enim verbalis rixæ author fuerit Petrus cum peccato contra Charitatem; postquam tamen eum Joannes gladio invasit, potuit se defendere cum moderamine inculpatæ tutelæ, etiam occidendo verè jam injustum aggressorem; attamen, si poterat, debebat fugere, juxta dicta *c.* 2. *Sect.* 3. *in Subsect. à n.* 180. in simili de adultero deprehenso: eodem enim modo philosophandum est hîc.

195 II. Petro, & Joanne rixantibus, & pugnantibus strictis gladiis, socii, vel amici unius, vel alterius astantes, vel accurrentes occiderunt unum ex ipsismet duobus, quid tunc juris de superstite? aut contra, unus vel plures ex ipsis sociis; vel amicis illius occisi sunt ab altero rixante, vel ejus sociis, quid juris de illo, in cujus gratiam hi occisi pugnaverunt? Rursus distinguendum est. Si enim rixantes principales excitaverunt, vel advocârunt socios amicos ad pugnam, aut etiam spontè accurrentes, & volentes in gratiam sui pugnare, tacito consensu admiserunt, aut eos aliter in necessitatem pugnandi conjecerunt, utique superstes rixans, aut is, in cujus gratiam occisi pugnaverunt, reus erit homicidii, & irregularitatis: quia is vera causa fuit homicidii, aut ipsius adversarii, aut sociorum suorum; cùm illos ad opus tam periculosum induxerit. At verò si socii vel amici unius vel alterius merè spontè sua se immiscuerunt pugnæ, absque alicujus principalis rixantis expresso, vel tacito consensu, & sic volentes defendere unum, occiderunt alterum, vel ejus socium, aut ipsimet occisi, ipsis solis imputabitur, & principalis ille rixans à restitutione, & irregularitate immunis erit: quia tunc homicidium nullo modo intendit, nec in se, nec in sua causa: neque enim sola ea pugna causa est, nisi valdè remota, ut alii accurrant, pugnent, vel occidantur. Hæc rursus jam supra: & docet Tamb. *hic c.* 15. §. 6. *n.* 7.

III. Petrus rixans, vel alia occasione absque omni intentione, vel præviso periculo occidendi, injustè tamen Joanni vulnus leve, certè non lethale inflixit: nunc autem Joannes diem suum obiit; quid Juris? Iterum distinguendum est. Si vulneratus ex vulnere ob defectum solius curationis obeat, Petrus reus erit culpæ, & pœnæ homicidii, atque adeò irregularis. Communis DD. Navar. *c.* 27. *n.* 223. *Sotus. Avila*, alii cum Laym. *l.* 3. *tr.* 3. *p.* 3. *c.* 10. *n.* 5. Ratio est: quia hoc casu solum vulnus inflictum causa physica mortis extitit; ideóque homicidium saltem indirectè in sua causa voluntarium reputatur. Eadem est ratio, si occasione talis vulneris, etsi de se non mortiferi, alius morbus, vel inflammatio accedens mortem inferat: quia causa causæ, censetur causati causa. *Arg. c. Presbyt. &c. ad audientiam.* Quòdsi tamen vulneratus vulnere non lethali jam semel convaluit, & posteà in morbum incidens moriatur, censebitur non occasione vulneris mortuus, & vulnerans ab irregularitate, & aliis homicidii obligationibus immunis erit: ex utroque Jure *L. qui occidit ff. ad L. Aquiliam*, *c.* 2. *de homic.* & communis apud modò citatos. Contrà verò, si vulneratus vulnere non lethali postea mortuus sit, non ratione vulneris per se, ut facilè curari potuisset, sed per accidens, vel propriâ incuriâ, vel Medici seu Chirurgi imperitiâ, negligentiâ, malitiâ, vulnerans solùm peccavit graviùs, vel leviùs pro ratione vulneris inflicti, déque eo solùm obligabitur: imunis autem erit à culpa, & obligatione homicidii, ex cit. *L. qui occidit.* Et ex communi Mol. *tr.* 3. *disp.* 32. *n.* 2. Less. *lib.* 2. *c.* 9. *dub.* 14. *n.* 102. *Laym. proximè cit. alii apud ipsos.* Ratio est: quia hoc casu nec vulnus, nec consequenter ipse 196

ipse vulnerans causa homicidii extitit: ideóque homicidium ipsi nec indirectè, & in causa voluntarium imputari debet.

197 IV. At quid de irregularitate eo casu? Vulnerantem hoc casu adhuc incurrere irregularitatem docent sanè communiter DD. *Navar. Molin. Laym. locis cit.* Ratio est: quia qui per actionem suam culpabilem periculosam, & injuriosam homicidio occasionem præbuit, eo secuto fit irregularis. *Arg. c. ult. de homicid. in 6.* atqui vulnerans in hoc casu per actionem culpabilem periculosam, vel injuriosam, occasionem præbuit mortis secutæ; nisi enim ille vulnerâsset, mors non occidisset: quare non solùm Medici vel vulnerati negligentia, sed ipsa etiam vulneratio causa mortis extitit. Contrarium tamen æquè probabiliter docent Sylv. *v. homic. q. 22. Sotus & Lessius cit.* Sed certè iterum distinguendum videtur: si enim vulnus non lethale adeò leve fuit, ut se solo nullo modo mortem attulisset, sed tantùm aliunde: aut certè tale, ut facili negotio, nullâ vel modicâ adhibitâ curatione sanari potuisset, vera est hæc secunda Sententia: ne ergò habeas te irregularem; quia tunc tota causa mortis non à vulnere à te inflicto, sed à Medico, vel ipso infirmo fuit. At verò, si vulnus à te inflictum, etsi non lethale, tamen ejusmodi fuit, ut diligenti curatione opus habuerit, ut sanaretur, vera erit prima communis Sententia, & morte secuta te irregularem meritò pronuntiat etiam Tamb. *c. 15. §. 7.* Ratio est: quia tunc periculum mortis, etsi tractu temporis ex culpa Medici, vel ipsius infirmi intumuerit, tamen regulariter tunc præsumi, vel censeri debet ipsum etiam vulnus simul cum illa alia causa communi actione mortem attulisse. Vide dicta in simili *Sect. 3. §. 3. de auxil.* Dico autem *regulariter*: nam si constaret tuum qualecunque vulnus nihil ad mortem contulisse, non erit, unde irregularitatem timeas: unde Molin. cit. *disp. 33. memb. 6. num. 4.* & ex eo Layman. *c. 10. fin.* censent valde probabile esse, irregularitatem non incurrere eum, qui alteri etiam lethale vulnus inflixit, qui tamen postea alia causa per se immediatè occisiva v. g. gladio transfixus, vel sclopo trajectus, vel submersus occisus fuisset, ita ut prius vulnus inflictum nihil omninò contulerit ad mortem: Sed de hoc nos cautiùs locuti sumus cum distinctione *ibid. §. 3.*

§. IV.

Homicidium casuale ex ipso homicidio, vel alio malefacto tuo.

198 Titius occidit Cajum occultè, furatus est magnam summam, aliúdve crimen capitale commisit, re cognita, crimen falsò imponitur Sempronio, ísque capitur, & fortè vi tormentorum cogente confessus capite plectitur: erítne Titius reus hujus sequentis homicidii, & consequenter restitutionis, & novæ irregularitatis? Nota triplici modo se posse in hoc casu habere Titium: I. Sic, ut & præviderit quidem illud imponendum Sempronio. II. Sic, ut præviderit, sed minimè voluerit, vel intenderit ipsi imponi. 3. Sic ut & præviderit, & malitiosè voluerit, ac intenderit crimen suum illi alteri imponendum. Jam breviter sic resolve.

I. Si Titius occidens Cajum, nec prævidit, 199
nec intendit ullo modo tale damnum Sempronio eventurum, non poterit censeri causa voluntaria mortis Semproni; ideóque immunis erit à culpa & pœna illius homicidii, restitutione, irregularitate &c. Ratio clara est: quia illud homicidium secundùm se est ei simpliciter involuntarium, & præter intentionem, cùm nec intenderit in se; quia solùm intendit occidere Cajum; nec in sua causa, quia ut supponitur, non advertit tale damnum Sempronio eventurum; ergò homicidium ipsi merè casuale est. Sermo autem est de obligatione Justitiæ, & post factum, nam obligatione Charitatis, & ante factum debet sine dubio impedire mortem innocentis Sempronii, quantùm fine æquali periculo potest. Notum est exemplum S. Conradi Placentini in venatione vepretum incendentis, magno inde orto incendio, cujus causâ plebejus homo comprehensus, obque tormenta confessus ad supplicium trahebatur: certè ex Justitia nihil tenebatur Conradus, cùm nec ipsum damnum improvisum voluntariè causaverit, nedum alteri imponendum prævidere potuerit; attamen ex Charitate tenebatur liberare innocentem ab injusto supplicio, quoad comodè poterat; liberavit actu planè heroico cum magno sanctitatis præmio.

II. Etiamsi Titius probabiliter præviderit Sem- 200
pronium de eo crimine accusandum, & capite plectendum fore, nihilominus non potest censeri causa voluntaria illius homicidii, consequenter immunis à culpa & pœnis manebit. Ita probabiliùs Sotus *lib. 4. q. 6. art. 3.* Less. *c. 9. n. 11.* Filliuc. *tr. 29. c. 5. q. 2.* Laym. *loc. cit.* Ratio est: quia actio illa Titii non fuit efficax ad tale inferendum damnum Sempronio: neque ex natura illius actionis secuta est mors Sempronii; sed aliunde, vel casu, vel malitiâ accusatorum. Eadem est ratio de surripiente thesaurum diviti, quem suspicatur probabiliter præ mœrore moriturum, non erit fur dicendus homicida; quia mors non est secuta ex natura actionis ejus, sed ex alterius infirmo animo: quia etiamsi Titius, eò quòd præviderit crimen imponendum alteri Sempronio, spe impunitatis animosiùs, imò ideò simpliciter occiderit Cajum, alioquin non occisurus: interim tamen non intendens imputationem, & damnum Sempronii, peccavit sanè graviter actu interno contra Charitatem in Sempronium: at non contra Justitiam, quia adhuc nulla actione externa fuit causa imputationis, & damnificationis Sempronii, ideóque immunis erit à restitutione, & irregularitate, ut notat Molin. *tom. 4. tr. 3. disp. 86. n. 3.* Tamb. *lib. 6. Decal. c. 4. §. 1. n. 3.* & mox meliùs intelliges *n. 4. 202.*

III. Quòd si Titius occidens Cajum & prævi- 201
dit, & intendit, crimen imponendum Sempronio, ideò morte plectendo: tunc illum reum fore homicidii hujus & restitutionis, & consequenter novæ irregularitatis, docent DD. communiter. *Molin.*

lin. supra cit. Rebellus *p.* 1. *lib.* 3. *c.* 11. Filliuc. supra *c.* 5. *q.* 2. *Lugo cit.* Ratio hujus communis Sententiæ est, quia tunc Titius omninò videtur voluntaria injusta causa talis homicidii secuti: idque sine dubio verissimum est, quando crimen commissum ex circumstantiis est causa moralis talis imputationis factæ tertio: utpote si factum in iis circumstantiis loci, temporis, personæ &c. ex quibus moraliter, & ut plurimum sequitur crimen imputari tali tertio: ut si Titius ideò occidit Cajum, quia ob notorias inimicitias capitales ipsius cum Sempronio, scivit, & voluit crimen imputari Sempronio, si occidens Cajum usus est noto gladio, vel sclopeto Sempronii ignari, vel inviti: si in domo, prædio, vel horto sempronii occidit, vel occisum sepelivit; quia tunc præsumitur consentiente, vel sciente Domino loci homicidium patrarum esse. At quid si hominem à se occisum collocet ante januam Sempronii, unde is à Judice comprehensus damnetur? adhuc esse causam moralem imputationis judicat Sanch. *lib.* 1. *consil. c.* 8. *dub.* 5. Negat autem esse causam Lugo. *disp.* 8. *Sect.* 6. *n.* 84. eò quòd ex hoc non sequatur ut plurimum imputatio homicidii, potuit enim homo alibi vulneratus lethaliter, & longiùs progressus casu ibi mori: multò minus causa moralis erit, si quis cadaver occisi inventum ante januam suam collocet ante januam alterius, qua ratione *Lugo* supra cit. à restitutione excusat eum, qui infantem expositum ante suam januam, & ideo de more patriæ à se alendum, collocet ante januam alterius, ut ab alio nutriatur.

202 IV. Quando verò crimen commissum non est ita ex circumstantiis causa moralis imputationis & damni tertii, tunc quantumvis Titius hæc prævideret, & intenderit crimen à se commissum imputandum Sempronio, etiam alioquin non occisurus, satis probabile est, non fore Titium reum secundi homicidii, & restitutionis: ut cum Lessio *lib.* 2. *c.* 9. *dub.* 16. docet Tamb. *lib.* 6. *Decal. c.* 4. §. 1. *c.* 5. Ratio est: quia damnificatio tunc solùm est radix restitutionis, quando est causa injusta externa physica, vel moralis damni consecuti, ut suo loco visum est: sed in proposito non est physica, ut per se patet; neque moralis, cùm nulla adsit connexio vel influxus moralis ad illam imputationem, & mortem Sempronii; non enim ideò imputatur crimen Sempronio, quia Titius illud fecit, sed ex nudo homicidio facto, à Judice sumitur occasio, illud imputandi Sempronio: unde quamvis Titius prævidens, vel intendens imputationem, graviter peccet contra Charitatem, quia tamen ista prævisio, vel intentio non facit actionem externam injustam, nisi aliunde sit causa moralis injusti damni alterius, ideo non apparet, eum peccare contra justitiam, nec consequenter reus erit restitutionis, quæ solùm sequitur injustam causam externam damni. At nunquid Titius eo casu adhuc incurreret irregularitatem? ℞. Omninò sic *Ratio est*: quia omnis actione externa graviter peccaminosa, etsi contra Charitatem tantùm, volens & intendens mortem alterius, eâ secutâ, irregularis est, secundùm omnes: nam secundùm Canones omne homicidium voluntarium, seu volitum inducit irregularitatem; atqui omne homicidium directè intentum simpliciter est voluntarium, seu volitum, sive contra Justitiam, sive contra Charitatem peccetur, dummodò aliqua causa externa scienrer ponatur: ergò &c. at verò ad obligationem restitutionis ex Justitia non sufficit homicidium esse utcunque voluntarium & volitum, sed requiritur, ut ponatur causa externa injusta, physice vel moraliter influens, & ex se sufficiens ad causandum damnum illatum, ut dictum est.

§. V.

Homicidium casuale ex errore: alium pro alio occidens.

I. QUi intendit occidere feram tantùm, & adhibitâ debitâ cautelâ, ac diligentiâ, errore, ac ignorantia invincibili, sive antecedenter, sive concomitanter occidit hominem, quem invincibiliter credidit esse feram, non est homicida formaliter, nec consequenter restitutioni, vel irregularitati obnoxius; sed neque excommunicationi, si occisus fuisset Clericus. *Omnes.* Est enim homicidium simpliciter involuntarium saltem negativè; secus esset, si occisor debitam diligentiam non adhibuisset, aut periculum in talibus circumstantiis satis cavere non potuisset: ut si quis explodat in feram, vel inimicum aliis hominibus circumstantibus, vel in vicino ambulantibus, & visis: similiter, qui animo intenderet occidere hoc animal, nesciens tamen, aut dubitans, an sit homo, vel fera, Clericus, vel Laicus, sicque occidat, certò homicida erit, restitutionis & irregularitatis reus, si sit homo; & excommunicationis, si fuit Clericus; quia tunc non animo tantum, sed etiam opere externo formaliter injusto causa homicidii fuit, ut ex communi rectè resolvit Sanch. *lib.* 9. *de Mat. disp.* 32. *num.* 27. 203

II. Qui certò volens occidere feram, aut hunc hominem in individuo, v. g. Petrum inimicum, non alium, & omninò casu ex improviso præter omnem intentionem, alius v. g. Paulus casu interveniens ictum in se suscepit: aut quis paravit venenum inimico, sed casu potatum ab alio amico, eum occidit &c. certum est, non committere homicidium formaliter, adeoque ex illo homicidio casuali, nec restitutionis reum, nec irregularem fore, sicut neque excommunicatum, si alter occisus fuisset Clericus. Communissima DD. *Sanch. modò cit. Coninch. Portellus, Fragosus. Fagund.* cum Dian. *p.* 9. *tr.* 4. *ref.* 31. Tamb. cit. *lib.* 6. *Decal. c.* 4 §. 3. *n.* 79. *Ratio est*: quia quamvis talis principali intentione occidendi hunc hominem peccaverit, aliud tamen homicidium secutum, est ei simpliciter involuntarium; ideoque sicut à culpa, ita & à pœna, & obligatione homicidii vacans: hinc patet ad casum supra indicatum. Titius adulter præter uxorem etiam ancillam imprægnavit, sed ad evitandam infamiam, & pœnam, potionem abortivam paravit ancillæ, quæ potio per errorem & contra ejus mentem potata ab uxore prægnante, eam abortire fecit fœtum animatum, non fuit homicida &c. ob rationem datam. At quid si uxor 204

potionem illam potâsset marito inspiciente, sed contradicere, & monere non audente? quid similiter, si parâsti venenum potandum inimico, aut ut refert *Lugo ibid.* ficus infecisti veneno pro inimico tuo, casu autem advenit amicus, & bibit funestum poculum, comedit ficus lethiferas, te vidente, & ne scelus tuum prodas, tacente, secuta morte, erisnè homicida, restitutioni, irregularitati, aut si amicus ille fuisset Clericus, excommunicationi obnoxius? ℟. Nequaquam: quia & mors illius præter, imo contra omnem tuam intentionem evenit: & non fuisti injusta causa mortis illius: quia cum tanto periculo manifestandi tuum scelus non tenebaris monere amicum de veneno. Ita cum aliis Lugo *disp.* 8. *sect.* 6. *n.* 86. Eademque est ratio de potione abortiva, te vidente, ab uxore potata.

205 III. Qui certò scit, hic in tali loco esse hominem quempiam, nesciens tamen hunc esse, vel illum, aut errore concomitante tantùm, putat esse hunc hominem hostem suum, & tamen occidit, homicida, & irregularis est, apud omnes, ut notat *Castropal.* apud Tamb. *hic c.* 15. §. 7. *n.* 30. Jam enim voluit hunc hominem occidere, quem ibi esse vidit. Similiter, qui certò sciens; ibi esse hominem, & credens esse Petrum inimicum suum, sed in hoc errans invincibiliter, occidit alium hominem Paulum, quem falsò putavit esse Petrum inimicum, alioquin non occisurus, adhuc homicida est, restitutioni & irregularitati obnoxius, secundùm communem DD. Sententiam *Sanch.* supra cit. Bonacin. *disp. de restit. q. ult. Sect.* 2. *proposit.* 3. Filliuc. *tr.* 20. *c.* 3. *q.* 10. Ratio est: quia licèt talis sufficienter caverit occisionem alterius hominis præter Petrum, non tamen cavit, sed omnino voluit occisionem hominis ut sic, cùm certus fuerit, ibi esse hominem; ideoque actio illa ex natura sua injusta fuit in hominem, quemcunq; tandem attigit: at certum est, eo casu dari actionem injuriarum: sic enim habetur. *L. cùm innocentem* ff. de injuriis *Si injuria mihi fiat ab eo, cui sim ignotus, aut si quis putet esse Titium, cùm sim Cajus, prævalet, quod principale est, injuriam eam mihi facere velle; nam certus sum ego, licèt ille putet me alium esse, quàm sim: & ideò injuriarum habeo actionem.* Hæc ibi. Nihilominus.

206 IV. Satis probabile est, eum qui determinatè intendit occidere hunc hominem tantum, v. g. Petrum inimicum suum, maximè, si nihil cogitans de homine in communi, primo intuitu certo sibi persuadeat, ibi esse Petrum, adhibitâque diligentiâ nihilominus invincibiliter errans occideret Paulum, in foro conscientiæ non fore homicidam, nec irregularem. Ita idem Filliuc. cit. q. 10. aliique cum Tamb. *lib.* 6. *Decal. c.* 4. §. 3. *n.* 31. *&* 35. Ratio est: quia licet actio illa occisionis sit injusta ex genere suo, attamen in individuo, & in effectu contra Paulum occisum, nec injusta est, nec omninò voluntaria, cùm nihil sit volitum, nisi præcognitum: talis enim determinatè intendit occidere Petrum tantùm: non quemcunque hominem, vel alium ullum: ideòque occisio alterius hominis ipsi simpliciter involuntaria, & casualis fuit, ex qua proinde nec restitutionis obligatio, nec irregularitas contrahitur, ut in Assertione dictum. *Confirmatur.* Habetur Declaratio Cardinalium in Concil. *Trid. ss.* 14. *c.* 7. quòd mandans occidere Petrum, si mandatarius errans occideret Joannem, non incurrat mandans irregularitatem homicidii voluntarii; at verò par videtur ratio in nostro casu; ergo &c. Denique favet huic sententiæ Card. de Lugo *disp.* 17. *de Justit. Sect.* 3. *num.* 75. his doctis verbis: *Dices, si volendo occidere Petrum inimicum per errorem occidis Paulum amicum, quem videns à longè, non cognovisti, & putâsti esse Petrum, quem eo loco paulò ante reliqueras, non commitis homicidium voluntarium, nec fortâsse homicidium, quia illud homicidium procedet ex ignorantia, quæ causat involuntarium; ergò similiter, si putas te furari rem Petri, & accipias rem Pauli, non committes furtum. Responderi ad hoc potest: quid quid sit de antecedente, negatur consequentia: nam in primo casu erras circa substantiam actionis; non enim vis occidere illum hominem, quem occidis sed alium: quare illa actio videri potest involuntaria, at in secundo casu non erras circa substantiam actionis; vis enim rapere, & furari rem istam, circa quam non erras; sed circa dominum illius, quod non pertinet ad substantiam usurpationis hujus rei; quare ista actio secundùm se tota est voluntaria.* Hæc ille. Ubi vides simul solutam objectionem, quæ hîc fieri posset à tali furto, ad homicidium tale per errorem.

Dubium incidentale.

Quid de excommunicatione Canonis in casuali occisione, vel percussione Clerici?

I. CErtum est, si occidas, vel percutias reverà 207
laicum; putas tamen esse, & omninò volens occidere, vel percutere Clericum, te non incurrere excommunicationem: *Ratio clara est*: quia excommunicatio lata est non contra volentem, sed contra exequentem ipso facto percussionem, vel occisionem Clerici.

II. Similiter è contra: si revera percutias, vel 208
occidas Clericum; errore tamen invincibili putans esse, & omninò volens percutere, vel occidere laicum, certè ab eadem excommunicatione liberes: quia etsi tibi tunc percussio, vel occisio hominis sit voluntaria, percussio tamen, vel occisio Clerici, quia incogniti, simpliciter tibi involuntaria est.

III. Quòd si volens percutere, vel occidere 209
hunc Clericum, Petrum v. g. simili errore percutias, vel occidas alium Clericum, Paulum v. g. excommunicationis pœnam haud effugies, ex communi & vera sententia Sanch. *lib.* 9. *de Mat. disp.* 32. *num.* 37. *Ratio solida est*: quia prohibitio, & censura illa Canonis principaliter facta est, non in favorem ipsius personæ secundùm se, sicut irregularitas ex homicidio (nota differentiam) sed principaliter in favorem, & reverentiam status Clericalis, non personæ hujus, vel illius: Ecclesia enim per se primò intendit per censuram prohibere

ne occidatur, vel percutiatur Clericus, quicunque ille sit: atqui in casu proposito, & actu interno scis & vis, & actione externa injuriosa statui Clericali reverà percutis, vel occidis Clericum, etsi erres in persona, & actio tua huic personæ Clerici incognitæ voluntaria, & injuriosa non sit.

210 IV. Non ergo assentior aliquibus cum Tamb. cit. *lib. 6. Decal. c. 4. §. 3. n. 23.* oppositum probabile censentibus ob hanc ipsam rationem jam solutam; quòd scilicet actio tua externa huic Clerico injuriosa non sit, certè ipse ibidem *num.* 38. non audet negare communem Sententiam DD. eum, qui volens injustè occidere unum, & præter intentionem ex errore inculpato occidit alterum in loco sacro, adhuc committere sacrilegium, Ecclesiamque pollui, ob rationem à nobis datam: quia exercet voluntariè actionem injuriosam loco sacro, in cujus favorem & reverentiam prohibitio illa specialis facta est, etsi erret in persona occidenda: quæ ratio sanè magis videtur urgere in nostro casu, ut consideranti patebit. Sed hinc nascitur

Dubium incidentale aliud.

211 Titius in rixa tanto impetu in adversarium irruit gladio, ut non solùm ipsum transverberaverit, sed alium hominem asseclam confoderit: duásne irregularitates contraxit ex duobus occisis, an unam? Idem inquiritur de eo, qui una explosione sclopeti occidit plures homines. Idem de judice, qui una sententia capitali plures capitis supplició condemnavit. Idemque de excommunicatione Canonis, *si quis suadente.* Si quis uno ictu duos, vel plures Clericos percutiat, vel occidat. Responsio communis est: duas vel plures incurri irregularitates, vel excommunicationes, tot nimirum, quot homines occisi vel Clerici percussi, aut interfecti sunt. Et certum est, in petenda dispensatione teneri singulas exprimi, alioquin dispensatio obtenta censebitur subreptitia: intelligendo tamen, dummodò Titius alterius quoque hominis, vel aliorum occisionem præviderit, nec satis caverit, tunc enim semel irregularis erit in casu quoad homicidium voluntarium directè intentum inimici sui v.g. & iterum semel quoad homicidium casuale indirectè volitum, prævisum scilicet, & non sufficienter cautum. Ar verò si Titius occisionem alterius, vel aliorum nullo modo prævidit, ut si cecidit unus ex casu tunc ibi transeuntibus, unicæ tantum irregularitati subjacebit: quia secundum homicidium illi simpliciter involuntarium, & merè casuale fuit. Eodemque modo dicendum de excommunicatione in simili læsione duorum, vel plurium Clericorum.

SECTIO VI.

De restitutione ex homicidio debita: & dispensatione super irregularitatibus prædictis.

SUMMARIUM.

212. *Homicidium, vel mutilatio duplex infert damnum,* personale *seu naturale, &* temporale.
213. *Ad damnum* temporale *compensandum obligatur omnis homicida homicidio aliquo modo voluntario, & injusto (idem est de mutilatione;)*
215. *Occidens autem volentem, & petentem occidi, peccat quidem gravissimè contra jus DEI, ad nullam tamen restitutionem obligatur.*
216. *Sicut nec provocatus ad Duellum. si provocantem occidat.*
217. *Uti nec invasus injustè, in vita, vel bonis, si invasorem etiam aliqualiter moderamen inculpatæ tutelæ excedendo occidat.*
219. *Pro damno* naturali *seu vita occisi non est facienda aliqua restitutio.*
220. *Nisi probabiliter spiritualis.*
221. *Idque verius non nisi post sententiam Judicis.*
222. *Nec ulla debita est restitutio pro bonis spiritualibus? quæ occisus fecisset imposterum.*
223. *Compensanda autem sunt omnia damna temporalia mortem læsi antecedentia.*
225. *Idque vel ipsi læso morituro, vel eo mortuo proximis ejus hæredibus.*
226. *Quod etiam verum est in mutilatione, vulneratione vel quavis damnificatione corporali.*
227. *Damna temporalia homicidii mortem subsequentia, quando, quibus, & qualiter restituere teneatur occisor?* usque ad n. 231.
231. *Obligatio restituendi pro damno temporali, sive antecedente, sive subsequente mortem occisi, transit etiam ad hæredes occisoris.*
232. *I. Nisi moriturus ante mortem suam ei totum remisisset.*
235. *(Quod tamen probabilius justè facere non potest)*
236. *II. Aut nisi & ipse homicida extremo supplicio afficiatur, tunc enim probabiliter ejus hæredes liberantur ab omni obligatione restituendi locò ejus.*

HOmicidio vel mutilatione duplex infertur damnum: *personale*, & est ipsa vitæ, vel membri amissio: alterum *temporale*, in bonis fortunæ, quod aut ipsi mutilatio, vel occisio; aut ipsi conjunctis exinde oritur, utpote jactura sumptuum, ac lucrorum. Duplex quoque homicidæ, vel mutilatori incumbit obligatio, & actio: una est obligatio & actio Justitiæ vindicativæ ad satisfactionem injuriæ illatæ: utpote pœna talionis, seu mortis, quæ homicidæ infligitur pro morte alterius, etiam præcisè ut damnum naturale est, secluso omni alio damno temporali inde secuto]: sed hoc nihil ad nos. Alia obligatio est, & actio Justitiæ commutativæ, qua occidens, vel mutilans obligatur ad restitutionem damni illati secundùm æqualitatem Justitiæ; idque in foro conscientiæ, secluso omni judicio externo, & sententiâ Judicis. Et hoc ad nos maximè. Videndum ergò, pro quo damno quibus, & quantum teneatur restituere homicida? 212

ASSERTIO VIII.

OMnis homicida homicidio voluntario aliquo modo, & injusto (idemque est de mutilatione aliave damnificatione corporis) obligatur in conscientia ad restitutionem, non quidem pro damno naturali, sed pro omni damno temporali, & antecedente mortem, solis hæredibus proximis damnum passis, secundùm moralem æstimationem faciendam: eaq; obligatio transit ad hæredes homicidæ, nisi occisus ante mortem totum remisisset, aut homicida extremo supplicio affectus fuisset.* Ratio hujus assertionis generaliter constat ex communi jure naturæ, & Justitiæ de compensando damno illato. Specialia minimè pauca, neque parum controversa explico. 213

§. I.

Homicidio voluntario aliquo modo, & injusto.

214 Nimirum I. principaliter homicidio directè voluntario, physicè patrato, ex *Assertione* 3. II. homicidio directè voluntario, moraliter causato, mandans, consulens, suo nomine patrando consentiens, positivè auxilians, impedire omittens, cùm ex justitia tenebatur, *Assert.* 4. *tota*: omnes enim tenentur ad restitutionem saltem pro rata; & in defectum principalis patrantis ad totum, juxta dicta suo loco. III. etiam homicidio casuali mixto indirectè voluntario, sive ex causa positiva, aut licita, cum culpa gravi, omittendo aliquid ex Justitia debitum. *Assert.* 5. IV. non tamen homicidio merè casuali, etiamsi simpliciter voluntario *Assert.* 6. Eaque ratione discurrendum de mutilatione, vulneratione, aliâve damnificatione corporali respectivè. Universaliter ergò ut homicida, vel mutilator contrahat obligationem restitutionis, necesse est, ut peccarit contra Justitiam, quæ sola violata restitutionem inducit. Nulla ergò occisio, vel mutilatio justa, utpotè facta ex Justitia publica, in bello justo, ob necessariam defensionem inculpatæ tutelæ, ullam restitutionis obligationem inducit. Insuper ex sparsim hactenus dictis aliqua dubia hic annotanda sunt.

215 I. Ille, qui occidit hominem volentem, & petentem occidi, etsi adhuc gravissimè peccet, præsertim contra Jus Dei, non tamen tenetur ad restitutionem ullam: tum quia respectu hominis volentis occidi, non peccavit contra Justitiam; cùm volenti non fiat injuria: tum quia volens occidi eo ipso censetur remittere debitum restitutionis, quam remissionem de quovis debito, vel damno suo temporali, dum adhuc vivit, facere potuit. quidquid postea contradicant hæredes (de hac remissione rursus aliquid infra circa finem) intellige tamen ratione occisionis præcisè: nam aliunde, ut si quis occideret servum, quantumvis volentem occidi, invito tamen Domino, sine dubio tenebitur Domino restituere pretium servi.

216 II. Provocatus ad duellum seu pugnam ex condicto, si acceptans vulnus, aut mortem alteri inferat, nihil tenebitur restituere: quia provocanti, & quantum in se est, consentienti nullam intulit injuriam. Ex communi Molin. *tom.* 3. *disp.* 28. Less. *lib.* 2. *c.* 9. *dub.* 21. Layman. *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 3. *c.* 6. *n.* 5. Imo si duo ambo spontè conveniant in duellum, nisi occisus fuerit deceptus in aliquo, aut ad duellum coactus sit, occidens non obligabitur ad restitutionem; quia tunc invicem censentur remittere sibi obligationem. Vide Lugo *disp.* 11. *Sect.* 3. *à n.* 71. Similis est ratio de iis, qui hastiludio, vel alio periculoso ludo congrediuntur, si enim servatis legibus ludi, unus alterum sine dolo, seu formali intentione occidendi occidat, non oritur obligatio restitutionis, ex pacto remissionis, quod inter sic ludentes saltem implicitè intercedere solet, ut notat Molin *disp.* 36. *n.* 4. Insuper si talis ludus publica authoritate permissus sit, ut solet esse exercitium artis congladiatoriæ, nulla pœna homicidæ decerni debet, nisi de dolo constet: secus si ludus esset prohibitus, ut notat *Laym. loco cit.*

III. Injustè ab alio invasus in vita, vel bonis suis, 217
occidens eum, alioquin cum moderamine inculpatæ tutelæ, sed eam solùm excedens, quòd, cùm facilè & sine probro potuisset, non fugerit, etiamsi Clericus esset, ad nullam tenetur restitutionem: quia non fugiendo injustum invasorem, solùm peccavit contra Charitatem: ex communi Molin. *disp.* 81. *Less. Laym. cit.* etsi contrasentiat Lugo *disp.* 10. *Sect.* 8. *n.* 170. & *disp.* 13. *Sect.* 2. *n.* 55. quem vide. Quod si verò excessit moderamen inculpatæ tutelæ plus agendo, quàm ad sui defensionem necesse fuit: v. g. occidendo, cùm solùm vulnerando, vel mutilando se defendere potuisset, communior & in rigore verior Sententia eum obligat ad plenam restitutionem totius damni. Navarrus *c.* 10. *n.* 27. Petrus Navarrus *l.* 3. *c.* 1. *n.* 92. Vasq. *de Restit. c.* 2. §. 3. *dub.* 4. *Less. modò cit.* Ratio est: quia quicunque damnum injustè infert culpa mortali, ad integram restitutionem obligatur: talis autem excedendo limites justæ defensionis damnum mortis, vel mutilati membri intulit, non sine culpa mortali; ergò ad integram restitutionem tenetur: excepto, nisi Judex in tali casu restitutionem damni remittat, vel in pœnam injusti aggressoris, seu rixæ auctoris, vel in compensationem injuriæ, quam invasus prior acceperat. Idem tamen Lessius *eodem dubio* 21. *n.* 135. *cùm Soto, Sylv.* & aliis probabile judicat, eum teneri solùm ad partem damni compensandam secundùm proportionem excessûs, prudentis judicio dimetiendam. *Ratio est*: quia multò minùs peccat & injurius est, qui sic invasus occidit, quàm qui sponte, & excitatus à nemine. Insuper ego cum Tamb. *l.* 6. *Decal. c.* 4. §. 2. *n.* 15. probabile judico, ad nullam omninò teneri restitutionem: Ratio sumitur ex numero præcedenti; quia ideò provocatus ad pugnam, v. g. si occidat, vel mutilet, ad nullam tenetur restitutionem, quia provocans remittere censetur: sed invadens alterum in vita, vel bonis suis, æquè censendus est remittere; cùm enim ille jam sciat invasum omnia mala contra ipsum tentaturum, & tamen adhuc invadit, convincitur omninò malis illis seu damnis consentire, cùm ergò scienti, & volenti non fiat injuria, adhuc invasus, etsi moderamen inculpatæ tutelæ excedens contra ipsum, non peccavit contra Justitiam, nec consequenter subibit onus restitutionis, prout etiam alibi notabo; servireque potest hæc sententia Confessario, ne se, & pœnitentem in difficili determinatione hujus restitutionis multùm torqueat.

IV. Probabile ergo, & in praxi tutum est, quòd 218
qui ob acceptam injuriam justo dolore, vel ira commotus alterum vulneravit, vel occidit, v. g. maritus deprehensum adulterum, in foro conscientiæ, etsi absolutè obligetur, justè tamen posse denegare restitutionem, donec ad Judicem delatâ causâ cognoscatur, & decernatur, utrum in pœnam delicti, & injuriæ compensationem restitutio remittenda sit, nec ne: est enim justa exceptio, si de

si debitum exigatur ex eadem causa, ex qua etiam debitori jus agendi competit: secùs, si ex diversis causis ut si Dominus nolit solvere stipendium famulo, quia in domo sua, vel cum filia sua stuprum commisit, audiri non debet, sed solvere cogitur, salvo interim jure suo de cætero agendi contra eundem famulum civiliter, vel criminaliter, ut ex Molin. *tr. 2. disp. 81. n. 10.* observat Laym. *cit. cap. 6. ante finem.* Similiter & is, cujus animal, servus, filiusfamilias &c. alteri damnum corporale intulit etiam cum sua culpa, vel negligentia in custodiendo, non tenetur compensare; neque leges præcipientes compensationem obligant ante Judicis sententiam, ut ex communi alibi notavimus. Reliqua dubia quoad homicidia, præsertim casualia, jam supra habes.

§. II.

Non quidem pro damno naturali, & personali.

219 I. Sententia sane communis Antiquorum, & ipsorum Principum Theologorum est, pro ipso damno naturali, nimirum pro jactura vitæ hominis occisi aliquam restitutionem esse faciendam. Ita D. Thom. *2. 2. quæst. 62. art. 2. ad 1.* Scotus *4. dist. 15. quæst. 3. n. 6. Sylv. Rebellus, Azorius,* alii cum Molin. *eodem tract. 3. disp. 84.* Omnes hi consentiunt aliquam esse restitutionem faciendam; at qualisnam sit facienda, non conveniunt. Plerique videntur exigere pecuniariam: alii. *Adrianus, Rebellus, Molin.* Spiritualem requirunt solutionem per Sacrificia, preces, eleemosynas ab homicida pro anima occisi offerendam DEO. Scotus loco cit. docet 1. *Justissimè positam esse in Communiatibus Legem talionis*, scilicet mortis pro homicidiis: & *consequenter homicidam juste debere talem pœnam patienter tolerare.* 2. *Si alicubi non esset posita illa Lex Talionis*, consulit (non præceptum esse, vel obligari affirmat, ut ei imponit Sotus, & alii Thomistæ) ut homicida *exponat vitam suam in causa justa, utpote in bello contra inimicos Ecclesiæ per restitutionem faciendam illi, cui vitam abstulit.* 3. dicit: *qui nec tantam restitutionem velit facere, non potest omninò esse immunis à restitutione, sicut quidam fatui faciunt, qui absolvunt homicidas, non eis ostendentes restitutionem necessariò incumbentem, quasi faciliùs possit transire homicida, quam (ut ita dicam) canicida, vel bovicida, quia si quis occidisset bovem proximi sui, vel canem, non absolveretur sine restitutione: tenetur ergo ad restitutionem spiritualem æquivalentem vitæ, quam abstulit, sicut potest esse æquivalentia in talibus.* Hæc Scotus, loquens de restitutione quoad damnum naturale; nam de damno temporali subdit. *Nec hoc solùm, sed si interfectus sustentabat aliquos, Patrem, vel Matrem, vel propinquos, tenetur interfector omnibus illis ad restitutionem tantam, quantum illis abstulit per interfectionem illius.*

220 II. Probabile omninò est, homicidam, si non occidatur, vel pœna æquivalenti puniatur à Judice, ex Justitia obligari ad aliquam restitutionem Spiritualem ratione damni naturalis, seu ipsius mortis proximi: idque vel maximè, ob authoritatem tantorum DD. *Ratio communis est:* quia quicunque intulit damnum proximo in bonis fortunæ, vel famæ, v. g. qui occidit bovem vel canem proximi (ut ait Scotus) tenetur ad restitutionem ex Justitia, secundum omnes; & tamen bona fortunæ, vel famæ longè sunt inferioris ordinis, quam ipsa vita corporalis: ergò multò magis obligatur ad restitutionem, qui intulit damnum in bono altioris ordinis, scilicet ipsâ vitâ corporali. Deinde quando non potest reddi æquivalens, debet reddi, quod possibile est, quia juxta commune scitum, impossibilitas excusat à tanto, non autem à toto, nisi totum sit impossibile: Sic qui debet mille, & non potest, potest autem dare centum, certò tenetur: atqui licèt interfecto pro vita sua non possit reddi æquivalens, maximè in pecunia, vel bonis temporalibus, cùm vita hominis sit pretio inæstimabilis, potest tamen illi aliquid reddi, quod ei utile, vel gratum sit, utpote suffragia vel beneficia spiritualia, Sacrificia, preces, eleemosynæ; ergò obligatur eo casû homicida ex Justitia saltem ad talem restitutionem Spiritualem, in quantum in iis potest esse compensatio in commodum occisi. Si dicas: non constat, utrum ea suffragia defuncto prosint: ergo non obligatur. Contra: etiam non constat, quòd non prosint; atqui in dubio tali melior debet esse conditio innocentis injuriam passi, & piè præsumi, occisum in statu gratiæ obiisse, ideóque vel adhuc purgādo prodesse suffragia, vel jam beato grata esse.

III. Probabilius, & verius est, ante sententiam 221
Judicis neminem obligari ex Justitia ad ullam restitutionem, seu temporalem, seu spiritualem faciendam pro ipso damno naturali ex homicidio (itémque mutilatione, vulneratione) utpotè pro ipsa jactura vitæ: sic docet Juris Consultus in *L. ult. de homicidiis. Gloss. in cap. 1. de injuriis.* Navar. *cap. 15. n. 22.* Petrus Navarrus *lib. 4. cap. 1. de restit. num. 80.* Less. *lib. 2. cap. 9. dubio 23. & 25.* Vasquez *de restit. cap. 2. §. 3. dub. 6.* Laym. *cit. cap. 6. num. 2.* Lugo *disp. 11. Sect. 1. num. 5.* alii plurimi apud ipsos. Ratio est: quia virtus Justitiæ commutativæ (quæ sola restitutionem præcipit) essentialiter respicit æqualitatem inter jus, & jus, datum & acceptum: ergò ubi æqualitas inter aliqua jura esse nequit, cessat tota obligatio justitiæ commutativæ, & restitutionis; unde cùm solùm bona ejusdem generis, & ordinis secundùm æqualitatem inter se commensurari possint, nemo tenebitur compensare damnum in uno genere, & ordine bonorum illatum per bona diversi generis, & ordinis seu superioris, seu inferioris, si eodem genere, & ordine compensare nequit, ut modò habet communissima Sententia: atqui evidens est, damnum naturale hominis occisi (vel etiam membri abscissi) non posse commensurari, vel compensari per bonum ejusdem ordinis, nisi à solo Deo, qui occidit, & vivere facit: ergò pro ipso damno naturali, nullam teneris restitutionem facere ex Justitia, neque in bonis temporalibus; cùm hæc sint longè inferioris ordinis; nam vita, & integritas corpo-

corpo-

corporalis nullo pretio temporali est æstimabilis; cùm sit diversi generis, & altioris ordinis: unde Juris Consultus *L. ult. & L. 1. ff. de his, qui effuderunt.* ait: *in homine libero nulla corporis æstimatio fieri potest.* Neq; per bona spiritualia, cùm hæc sint diversi generis, & altioris ordinis, quàm vita corporalis: notus enim est ordo bonorum. 1. bonum animæ. 2. bonum vitæ, & membrorum. 3. bonum famæ & honoris. 4. bonum temporale fortunæ. Interim tamen fatentur, & consulunt omnes utriusque Sententiæ DD. quòd, sicut Judex in foro externo justè imponit mulctam pecuniariam homicidæ, si vita donetur, offenso, vel ejus hæredibus applicandam; ita Confessarius in foro conscientiæ debeat imponere homicidæ opera spiritualia, Sacrificia, Preces, Eleemosynas &c. animæ occisi applicanda in aliqualem compensationem, sive deinde ex Justitia teneatur, sive solùm ex Charitate, seu naturali æquitate. Et rectè consulit Molin. *cit. num.* 10. homicidam optimo & securiori modo posse mortem occisi compensare impartiendo ipsi, & ejus loco offerendo DEO tantum de suis totius vitæ bonis operibus, meritis, satisfactionibus, quantum Deus novit esse satis ad æquam compensationem. Cæterùm paradigma pœnitentiæ homicidæ injungendæ habes superius *cap. 3. Sect. 2. num. 60.*

222 IV. Hinc à fortiori rectè resolvit *Less. cit. cap. 9. dub. 25.* nullam quoque esse restitutionem debitam pro bonis spiritualibus occisi, quæ fecisset, si supervixisset; bona enim illa spiritualia compensanda considerantur vel quoad meritum, vel quoad satisfactionem: prius est irrecuperabile, cùm meritum unius non possit dari alteri; ideóque meritum homicidæ non potest reparare vel compensare merita occisi, quæ habuisset supervivens: satisfactio autem, quamvis possit alteri dari, incertum tamen est, an occisus aliqua satisfactione privatus sit, vel utrum ea satisfactio, quam homicida offert pro illo, illi profutura sit; nec illi potest ulla certa mensura constitui, quantam homicida teneatur exhibere. Quantam ergò dabit? Certè in tanta indeterminatione nullam. Hæc ex Lessio. Vides hanc rationem æquè applicari posse de restitutione spirituali pro damno naturali occisi. Secus dicendum esset, si quo casu damnum spirituale occisi notorium, & determinatum esset. Accipe casum. Petrus testamentum condiderat, in quo disposuit ex redditibus suis vitalitiis, si vixisset, percipiendis, 100. aureos dare Ecclesiæ pro 100. Missis pro anima sua celebrandis; interim occidit eum Paulus: unde exspirante censu, Missæ non sunt celebratæ: ad quid jam obligatur Paulus homicida? ℞. *Salonius* apud Tamb. *lib. 6. Decal. cap. 3. §. 3. num. 21.* Paulum omninò obligari ad eas Missas resarciendas, & rectè: si enim opifici à te restituendum est, quod per operas materiales tuâ causâ impeditas, minus lucratur, cur non etiam restituendum pro damno spirituali, quod quis tuâ causâ invitus incurrit: & certò tibi constat incurrisse in sua determinata mensura. Nec obstat nesciri, utrum hæc satisfactio occiso profutura; quia ut modò in simili dixi, etiam nescitur contrarium: ideo res manet dubia negativè: in hoc autem dubio melior debet esse conditio innocentis.

§. III.

Sed pro omni damno temporali, antecedente mortem.

I. DAmnum temporale homicidii antecedens mortem, dicitur omne illud, quod occasione homicidii infertur ipsi homini occiso in bonis suis: ut sunt inprimis omnes expensæ rationabiliter factæ in Medicos; & medicinas ad hominis non statim mortui, sed fortè diu languentis, curationem, vel mortem evadendam. Item jactura lucrorum, quæ eo tempore facere potuisset; sive dein mors sequatur, sive non. Item damna omnia realia simul per accidens illata in bonis fortunæ, famæ vel honoris: ut si latro hominem, vel ejus domum spoliâsset, graviter diffamâsset, si ejus domum effregisset, aliáve damna intulisset, ad hoc, ut eum occidere posset. 223

II. Hæc omnia, damna antecedentia mortem restituenda, seu compensanda sunt secundùm æqualitatem rei: eorum enim damnorum determinatè illatorum injusta causa fuit homicida, attenta semper qualitate damni; nam, ut modò dixi, restituendæ sunt expensæ curationis rationales tantùm, & moderatæ secundùm conditionem status talis hominis; non item irrationales superfluæ immodicæ. Item detracta illa quantitate expensarum, quas alioquin curandus eo tempore ad sui sustentationem expendere debuisset: unde si is moriatur, inter damna homicidii non sunt æstimandi, nec compensandi sumptus funebres, qui aliàs morituro impendi debuissent: nisi ratione necis illatæ v. g. extra patriam in loco alieno majores sumptus fieri oportuisset; tunc enim restituendum erit pro excessu. Ex communi Molin. *tract. 3. disp. 83.* Petrus Navarus *lib. 4. cap. 1. num. 73.* Less. *cit. dub. 24.* etsi contra sentiat nimis strictè alter Navarrus *cap. 15. num. 22.* 224

II. Hæc omnia damna antecedentia restituenda sunt, aut ipsi homini læso morituro, aut eo mortuo *cuivis ejus hæredi*, sive necessario, sive non necessario, vel extraneo, sive ab intestato, sive ex testamento. *Omnes.* Ratio esse potest: quia hæres succedit in omnia jura defuncti: at si compensatio illorum damnorum de jure debebatur ipsi homini occiso, dum adhuc vivebat, & modò deberetur, si superviveret: ergò modò debetur cuivis ejus hæredi. At quid si nulli sint hæredes? debebítne homicida pro istis damnis restituere pauperibus, vel ad pias causas? ℞. omninò sic: ita enim statuitur ab Alexandro Papa *c. cùm tu, de usuris*, quod communissima DD. extendit ad quodvis debitum restitutionis ex delicto. Et ratio est: quia in similibus debitis ex delicto, censetur defunctus velle, ea in usus pios ad animæ suæ favorem distribui, & non cedere in commodum delinquentis; ut latiùs visum suo loco. 225

IV. Similiter in mutilatione, vulneratione, vel quavis damnificatione corporali damna necessariò compensanda sunt: inprimis ipsæ expensæ cura- 226

curationis necessariæ, & rationabiles, ut modò dictum est: dein lucra cessantia, vel damna emergentia ratione mutilationis, vel vulnerationis: ut si opifex vulneratus, sit sutor, sartor &c. Et ideò id tempus ad opus suum inutilis factus, tenetur illi vulnerans restituere lucrum operarum, quod tanto tempore interea fecisset pro se, & sua familia sustentanda, quóque interim carere cogitur. *L. ult ff. de his, qui dejecerunt.* Communis DD. Intelligitur autem compensandum lucrum cessans deductis impensis, quas scilicet in exercendo opere suo facere debuisset, secundùm omnes: itémque deduci potest aliqua æstimatio laboris, & molestiæ, quam in exercendo opere suo subiturus fuisset, ut probabiliter docent aliis cit. Molin. *de Just. tr. 3. disp.* 87. *conclus.* 1. Dian. *p. 3. tr. 6. resol.* 53. Quod tamen mihi probabiliùs negant Sotus *lib. 4. de Just. q. 6. art.* 1. Petrus Navar. *lib. 4. de restit. c. 1. n.* 80. Less. *lib. 2. c. 9. dub.* 19. Laym. *c. 6. n.* 1. & nos alibi de restitutione ex mora injusta: imò communis DD. Sententia, & vulgi persuasio est, quòd si quis alterum injustè impedivit à labore diurno, lucrum ei cessans integrum restituendum fore, non detracta æstimatione laboris. *Ratio est:* quia lucrum plerumque labori commensuratur; imò sæpè non æquatur; alioquin communiter parùm, vel nihil restituendum foret. Similiter si quis talem vulnerando perpetuò inutilem ad opus suum reddit, tenetur ei ad præbendam sufficientem sustentationem, juxta ejus conditionem, & suam facultatem secundùm arbitrium prudentis, aut sententiam Judicis.

§. IV.

Et subsequente morte secundùm moralem æstimationem solis hæredibus proximis damnum passis.

327 I. Damna temporalia homicidii, subsequentia mortem, dicuntur, quæ ratione mortis occisi, inferuntur aliis personis eidem conjunctis, utpote uxori, filiis, parentibus, quibus occisus alimenta præstabat, quique ab ejus arte, industriâ, operâ, pendebant in victu quotidiano, & vitæ commoditatibus necessariis, & honestis acquirendis, conservandis, vel augendis: unde universim ex hoc capite nihil restituendum erit, quando aut nulli adsunt hæredes; quia tunc nullum damnum mortem subsecutum est: non ipsi occiso; quia hic jam extra vivos nullum temporale sentit damnum; neque hæredibus, quia nullos esse supponimus: aut licèt adsint hæredes, illis tamen nullum damnum ex morte occisi secutum est, utpote si occisus fuit nobilis, vel opulentus sine arte, vel industria, vivebat de bonis propriis ac hæredibus post mortem relictis, vel quia jam senex, decrepitus, infirmus, nihil ampliùs arte, industriâ, vel operâ suâ, suis comparare potuit, quin potiùs aliorum operâ indiguit, vel quia homo iners, & incurius, arte, industriâ, vel operâ suâ neglectis, suis nihil ampliùs comparare solebat, adeò, ut familia ratione sustentationis, vel lucri per mortem illius nihil, vel parùm detrimenti passa supponatur, quibus casibus aut nihil, aut tantò minus restituendum erit.

II. Quandò ergò adsunt hæredes inde damnum præfatum passi, tunc iis hæc damna temporalia mortem subsequentia restituenda sunt, utique non secundùm æqualitatem rei: quis enim mensurabit ea damna emergentia, vel lucra cessantia hæredibus occisi; cùm nemo divinare possit, quamdiu is vixisset, si occisus non fuisset? quantùm lucratus fuisset? quantum fuisset periculum potiùs amittendi, quàm spes lucrandi? sed restituenda, vel compensanda sunt secundùm *moralem æstimationem tantùm*, judiciò prudentis expendendam. 228
Tantum ergò restituendum est, quantum isti hæredes pro sua necessaria sustentatione, vel commoditatibus eo supervivente juxta prudentem æstimationem ejus artis, industriæ, operæ, ætatis, virium, moraliter certò habituri fuissent, nisi occisus esset, quæque hic & nunc in suis causis jam videbantur moraliter existere, & quasi incipere esse: quia in istis solùm certò patiuntur damnum hæredes, & licèt illa commoda in futurum non habeant omnimodè, habent tamen moralem certitudinem: quia hic & nunc illa sua arte, officio, opificio, vel labore solebat tantum lucrari, talibusque familiam suam sustentare, & commoditates augere, consequenter tantùm potuisset etiam in futurum, si supervixisset: habita etiam ratione ætatis ac virium, utpote, quia vegetæ ætatis, & fortis, tamdiu adhuc supervivere potuisset, suósque alere probabiliter præsumeretur: tantum ergò, ac tamdiu tenetur homicida, vel ejus hæredes compensare hæredibus occisi, quantum, & quamdiu illi ex lucris cessantibus occisi juxta prudentem æstimationem prædictorum sustentati fuissent, & sustentari debuissent. Dubium hîc est de hæreditate sperata auctiore ab occiso, si supervixisset. Etiam pro hac restituere debere homicidam, affirmat communis DD. Abbas *in c. 1. de injuriis.* Navar. *c. 15. n.* 24. *Mol. Less. Laym. locis cit.* nisi occisus occisori ante mortem omnem restitutionem spontè condonârit: & omninò verum videtur, quando hæreditas auctior ex prædictis principiis certò moraliter esset sperata à supervicturo. Utpote si ex redditibus annuis quotannis tot 100. certò seponere potuit &c. Alioquin longè probabilior est opinio negativa aliorum; cùm enim hæreditas augenda plerumque admodùm incerta sit, cùm vel ipse occisus, vel ejus hæredes aliàs potuerint mori, nomine soliùs hæreditatis nihil debere hæredibus occisi ab occisore. Insuper

III. Hæredibus *damnum passis* tantùm restituendum est; unde eatenus tantùm tenetur restituere homicida hæredibus occisi, quatenus necessarium est ad eorum honestam sustentationem, & commoditates vitæ, juxta proportionem, qua idem habuissent ab occiso, juxta paulò antè dicta. *Ratio est:* quia hæredes solùm censentur damnificari in hoc, quatenus decedit eorum sustentationi, & commoditati, quam certò habuissent ab occiso: ergò ad id solùm compensandum obligatur homicida. Quòd si ergò uxor, liberi, parentes, ob mortem 229

tem alterius nullam patiantur necessitatem in sustentatione, vel commoditate vitæ, utpote si parentes divites sint, filii jam puberes, ad se ipsos alendos apti, uxor non egeat, vel æquè commodè nubere possit &c. ad nullam restitutionem obligabitur homicida ante Judicis sententiam; quia eo casu nihil ipsis debebatur ex Justitia ab occiso; ideóque non censentur veram injuriam per hoc passi. Insuper.

230 IV. Solis *hæredibus proximis occisi*, puta liberis, uxori, & parentibus ita damnum passis restituendum est, Communis DD. apud *Molin.* Less. *cit. c.9. dub.* 26. *n.* 155. *Laym. Lugo. March. passim citatos.* Ratio est: quia obligatio, & finis restitutionis est compensare damna injustè illata alteri in bonis propriis, vel sibi jure debitis: atqui solis illis hæredibus proximis, uxori, liberis, vel parentibus injustè inferuntur illa damna subsequentia mortem occisi, & quidem in bonis propriis, & sibi jure debitis; cùm hæres proximus, uxor, filius, parens adeò altè conjuncti sint occiso, ut moraliter una semper persona censeantur cum illo: unde eos solos ex Justitia in necessitate positos alere tenetur occisus: ergò solis his proximis hæredibus damna ista restituenda sunt. Unde optimè notat Less. *lib.* 2. *c.* 9. *dub.* 26. *n.* 155. rationem hujus restitutionis non esse, quia hæres succedit in jura defuncti; quia defunctus occisus nunquam habuit jus ad restitutionem horum damnorum; quippe cujus restitutionis obligatio primò post mortem secuta est: sed quia maritus & uxor, Pater & Filius censentur una persona, unde invicem ex Justitia in necessitate alere tenentur, & ideò, qui unum ex his occidit, alterum injustè lædit, & consequenter læsus injustè, quatenus læsus est, ad æqualitatem per restitutionem reduci debet. Si verò non adsint ejusmodi hæredes proximi, uxor, liberi, parentes, nihil debet homicida ex hoc capite restituere hæredibus occisi, non proximis quibuscunque etiam Fratri, sorori, aliisque propinquis; sed neque aliis amicis, clientibus pauperibus, vel quibusvis aliis, quos occisus non ex Justitia, sed solùm ex Charitate alebat; vel eis benefaciebat, ob oppositã rationem; quia scilicet nec ita conjuncti sunt occiso, ut una cum ipso persona censeantur respectu damni illati, & quia ipse defunctus nihil eis ex Justitia debuit, sed solùm ex Charitate, vel liberalitate eis alimenta ministrare, vel benefacere solebat: ergò nullum fuit jus ablatum, vel damnum illatum in bonis propriis vel jure sibi debitis; sed tota injuria recidebat in occisum. Et licèt verum sit illud: qui per vim vel fraudem impediat aliquem à consecutione, vel usurpatione alicujus boni, teneri ad ejus damni compensationem: quia nimirum censetur voluisse, & intendisse nocere alteri: secus enim esset, quando non ita censetur velle vel intendere nocere alteri, sed sibi tantùm prospicere: atqui in proposito occisor alicujus minimè potest censeri velle, & intendere nocere illis, quos occisus non ex Justitia, sed solùm ex Charitate alebat, vel beneficiis fovebat: posito autem casu rarissimo, quo homicida idipsum intenderet, utique obligaretur ad compensationem damni ex injusta intentione, & simul ipsa actione externa injusta causati, uti innuit Less. modo cit. *n.* 154. Unde ulteriùs ex natura sua, & in rigore loquendo omninò vera est Sententia multorum cum Molin. *tr.* 3. *disp.* 83. *n.* 8. & Laym. *cit. c.* 6. *n.* 4. homicidam teneri ad restitutionem damnorum occisi creditoribus illatorum. *Ratio* vehemens est: quia occisus arctiori obligatione Justitiæ tenebatur creditoribus, quàm ipsis hæredibus necessariis, cùm his alimenta, & hæreditas non præstentur, nisi deducto ære alieno: ergo si occisor compensare teneatur damnum, quod hæredi necessario, uxori, liberis, parenti, occasione injustæ occisionis sequitur, multò magis tenebitur creditoribus, si ob eandem causam homicidii debito suo privati fuerint in toto, vel in parte damnum compensare secundùm Justitiæ rigorem. Verùm rectè notat Laym. *ibid.* id in praxi non observari: unde contrarium absolutè docent Less. cit. *dub.* 26. *n.* 151. & Dian. *p.* 5. *tr.* 3. *resol.* 57. alii plures apud ipsos. Tandem sequitur hujus obligationis

Extensio in hæredes.

Obligatio homicidæ ad restituendum pro damno temporali, sive antecedente, sive consequente mortem occisi, iis, quibus juxta prædicta tenetur, cùm sit debitum, & onus reale, sine controversia transit ad hæredes occisoris, quando ipsemet non fecerat, juxta tamen vires hæreditatis, de quo alibi. *Omnes.* Verùm duæ exceptiones in Assertione adjunctæ, modò explicandæ sunt. 231

I. Nisi occisus ante mortem totum remisisset.

I. Certum est, occisum moriturum debere homicidæ remittere offensam, non item injuriam, multò minùs damnum: consulendum semper etiam remittere injuriam: non semper damnum subsequens hæredibus, præsertim si egeni sunt; unde quando morti proximus occisori ignoscit, vel reconciliationem exhibet simpliciter, semper intelligitur de offensa, & injuria, non verò de damnis temporalibus; nam hæc, nisi expressè remittantur, semper debebuntur; ut cum aliis rectè adnotant Sanch. *lib.* 1. *Consil. cap.* 4. *dub.* 14. Lugo *disp.* 11. *Sect.* 3. *num.* 62. 232

II. Certum quoque est, moriturum posse remittere homicidæ damna antecedentia mortem §. 3. explicata, sicut & quodvis reale jus, si quid sibi debitum, cùm ipsi liberum sit disponere de rebus suis, compensatio autem illorum damnorum jam dum ipsi debebatur: unde si dicat se remittere & injuriam, & damnum sibi illatum, de hoc solo damno antecedente mortem intelligendum erit, non de subsequenti, ut ex communi notant iidem. 233

III. Quòd si denique dicat moriturus, se remittere omnia damna homicidæ, volens etiam comprehendere damna hæredum subsequentia mortem, clarum quidem erit homicidam, ejúsque hæredes liberandos ab omni obligatione restituendi hæredibus. Sed dubium, & controversum est, an moriturus possit remittere totum damnum, & homicidam liberare ab obligatione restituendi hære- 234

dibus necessariis, uxori, filiis, parenti pro damno subsecuto? posse affirmant *Sanch.* Less. *cit. c. 9. dub. 26. n. 158. Bannes, aliisque citt.* Dian *p. 5. tr. 4. ref. 58.* Tamb. *l. 6. c. 4. §. 3. n.* 10. Ratio est: quia quidquid debetur hæredibus illis, totum debetur eis dependenter à voluntate morituri: adeoq; non fit eis injuria, nisi quatenus fit contra occisi voluntatem: ergo si occisus ante mortem totum condonaverit, contra ejus voluntatem nulla remanebit obligatio justitiæ restitutionis homicidæ: solùm ergò occisus peccaret in raro casu, quando hæredes aliunde alimenta non haberent.

235 IV. Negativam tamen contrariam mihi longè probabiliùs docent cum aliis Tannerus *hic q. 6. dub.* 4. Lugo *disp.* 11. *Sect.* 3. *num.* 63. nimirum occisum non posse justè homicidæ remittere obligationem restituendi damna hæredibus, consequenter etiam facta tali remissione, utpote invalida, & contra Justitiam, adhuc obligari homicidam ad restitutionem: *Ratio est*: quia licèt occisus possit remittere omne damnum sibi illatum, seu omne jus proprium, omnemque obligationem sibi debitam, non tamen potest remittere damnum illatum aliis, seu jus aliorum ad obligationem ipsis debitam: atqui occisus ipse de jure, & Justitia tenebatur hæredibus necessariis illis egentibus sustentationem, & commoditates vitæ procurare; ejus proinde occisione ipsi damnum proprium patiuntur, & jus proprium acquirunt ad compensationem sibi faciendam ab homicida: ergò sicut Pater vel occisus non potest remittere homicidæ injuriam Reipublicæ, & legis violatæ, quin adhuc Justitiâ vindicativâ puniri possit, & debeat; ita neque poterit remittere, & condonare ipsi damna illata hæredibus necessariis, ac obligationem restitutionis ipsis faciendæ, quin adhuc ex Justitia commutativa ipsis damnum compensare teneatur: juxta tamen modos hactenus explicatos.

II. *Aut nisi homicida extremo supplicio afficiatur.*

Tunc nimirùm & homicidam, & ejus hæredes
236 liberari ab omni obligatione restituendi damna temporalia ex homicidio secuta, negant quidem DD. communiter Navar. *c.* 15. *n.* 25. *Mol. Sanch. Less. Laym.* Tamb. *cit. n.* 14. Et in rigore Juris ex natura rei verum puto, ob rationem mox indicandam. Practicè tamen affirmant *Sotus & alii* apud Less. citat. *dub.* 22. *n.* 119. & noster March. *tom.* 2. *tr.* 6. *tit.* 1. *q.* 5. *dub.* 2. Ratio est: quia vita pretio inæstimabilis, ejusque ereptio omni alio damno spirituali majus damnum est: & quamvis vita principaliter auferatur à Justitia publica ob violatum bonum commune, & non ob damna temporalia consequentia hæredibus occisi: unde eorum compensatio adhuc in rigore exigi potest; cùm damna privata ob publicam punitionem non resarciantur; unde dixi *in rigore* negativam esse veram: quia tamen ea damna cum morte occisi necessariò conjuncta sunt, suntque magna causa aggravans homicidii, ideò Judex in sententia ferenda semper præsumitur consideràsse utrumque & mortem scilicet, & damna consequentia; ideoq; latâ sententiâ mortis tanquam definitiva totius causæ, nulla facta mentione compensationis, vel restitutionis damnorum, censetur unà cum morte omnem prorsus obligationem rei abolevisse: unà cum crimine, & sic non tantùm reipublicæ, sed etiam parti læsæ satisfecisse: & si putetur minus satisfactum ex parte læsa, etsi contradicat, & compensationem urgeat censetur condonatum. Dixi tamen: *damnorum præcisè ex morte vel mutilatione secutorum*: & neq; hæredes teneri ad restitutionem, nisi quatenus inde ditiores facti essent: aliæ enim obligationes ex homicidio vel mutilatione non præcisè ortæ, ut si adsint furta, spolia, depositum, debita, quibus hæredes ditescerent, utique satisfacere obligabuntur: quia propter ista morte damnatus non est homicida. Vide latius Marchant *cit. in fine.*

SUBSECTIO.

De dispensatione super prædictis irregularitatibus ex homicidio tam licito, quam illicito.

SUMMARIUM.

237. *In omni irregularitate ex homicidio tam licito, quàm illicito dispensare potest summus Pontifex.*
239. *Isq; solus Jure ordinario.*
240. Usque ad num. 244. *Episcopi tamen, licèt non vi Tridentini, tamen aliunde probabiliter dispensare possunt I in irregularitate ex defectu lenitatis.*
244. Usque ad num. 247. *II. præsertim contracta ex mutilatione* injuste, occulta (*non autem justa & ex justitia facta*) &
247. *III. Etiam contracta ex homicidio* occulto *casuali mixto, seu indirectè tantùm voluntario.*
240. *Secus si sit notorium, & ad forum contentiosum jam deductum*
250. *Non verò dispensare potest Episcopus in irregularitate proveniente ex quocunq; etiã occulto homicidio voluntario.*
251. Per se directè *præmeditatè, & deliberatè intento, & liberè facto.*
253. *Ad illos Ordines, etiam minores suscipiendos, vel exercendos, aut beneficium simplex.*
254. *Nisi per accidens, in casu necessitatis.*
255. *Quid agendum cum Sacerdote, qui ob occultum homicidium commissum, est irregularis?*

IN *omni irregularitate jure ordinario dispensare* 237
solet, & solus potest Pontifex. Omnes. Ratio clara est: quia omnis irregularitas est juris communis Pontificii, & Ecclesiæ universalis, cui solus Summus Pontifex, seu supremus Legislator præest, omnes alii subsunt: ergò

I. In omni irregularitate dispensare potest Sum- 238
mus Pontifex. Appage Abbatem docentem irregularitatem ex homicidio voluntario esse Juris divini, ideoque indispensabilem, absque omni fundamento, in nova Lege: & quamvis in quibusdam textibus hæc irregularitas dicatur indispensabilis, id tantùm intelligitur, quia difficulter est dispensabilis, nisi ob gravissimas causas, & cum quibusdam oneribus perpetuis, v. g. ut dispensatus abstineat ab Altari adhuc per triennium: ut non celebret in loco delicti commissi: ut ingrediatur aliquam Religionem &c. Et in omnibus Privilegiis dispensandi concessis Episcopo, vel aliis, semper excipitur irregularitas ex homicidio voluntario, & bigamiâ: quod nimirum homicidium voluntarium maximè alienum sit à Christi lenitate, & mansuetudine,

 quam

quam tamen minister Christi repræsentare debet: faciliùs tamen dispensatur cum profitentibus Religionem, & in ea ordinandis, ut notat Filliuc. *tract.* 20. *c.* 2. *q.* 10. *num.* 52.

239 II. Et solus Summus Pontifex potest dispensare Jure ordinario, & nullus alius, cùm omnis alius sit Pontifice inferior in jurisdictione Ecclesiastica, nullus autem inferior jure ordinario potest dispensare in lege Superioris, nisi de ipsiusmet Pontificis commissione, sub delegatione, vel privilegio. Hujusmodi privilegium & potestas ampla fit Episcopis in *Conc. Trident. Sess.* 24. *cap.* 6. *de reformat.* his verbis: *liceat Episcopis in irregularitatibus omnibus, & suspensionibus ex delicto occulto provenientibus, exceptâ eâ, quæ oritur ex homicidio voluntario, & eâ, quæ deducta est ad forum contentiosum dispensare.* Prælati quoque Mendicantium amplissimam habent potestatem dispensandi cum suis subditis tantùm (nihil quoad sæculares pœnitentes) in omni omninò irregularitate post professionem contracta, excepto homicidio voluntario, & bigamiâ tantùm, ut videre est apud Rodriquez *tom.* 1. *QQ. regular. quæst.* 24. *art.* 2. *& seqq.* Sed de his aliàs. Potestas tamen Episcoporum in ejusmodi dispensatione pro non rara praxi, & necessario recursu Confessariorum, per irregularitates hactenus explicatas deducenda, & explicanda est.

§. II.

Ex defectu lenitatis.

240 Episcopi vi concessionis à Concilio Trident. factæ certè non possunt dispensare in irregularitate ex defectu lenitatis, utpote in Judice, aliisque ministris Justitiæ, in milite, aliisque cooperantibus ita bello justo, & similibus sine peccato contractâ: in communis DD. Navarrus *cap.* 27. *num.* 144. *Henriquez, Avila. Filliuc.* Layman. *cit. cap.* 12. *num.* 1. *&* 23. Pasqualigus *Quæst. Moral. centur.* 3. *quæst.* 226. aliosque citans Tamb. *lib.* 10. *de Cens. tractat.* 4. *cap.* 15. §. 17. *à num.* 6. Ratio patet ex terminis Trident. concedentis Episcopis facultatem dispensandi in omnibus irregularitatibus provenientibus ex delicto occulto, excepto homicidio voluntario, atqui irregularitas ex defectu lenitatis in homicidio justo nullo modo est ex delicto: ergò hujus dispensationem non concedit, sed relinquit dispositioni antiquorum Canonum, quibus soli Pontifici reservatur. Et ratio hujus potest esse; quia vix potest esse necessitas tanta dispensandi in irregularitatibus ex defectu lenitatis tantùm, quanta sæpissimè est dispensandi in irregularitatibus ex delicto; attamen etiam dispensationem in defectu lenitatis facilè concedere, & quandoque aliis committere solent Pontifices: imò quandocunque Papa alicui concedit licentiam militandi in bello justo, censetur etiam dispensare vel potiùs amovere periculum irregularitatis incurrendæ; ut ex communi suo loco *cap.* 2. notandum est.

241 Contra tamen Episcopum etiam in hac irregularitate dispensare posse docent, DD. minimè pauci. Decem & octo recitat, sed non sequitur, *Pasqualigus loco cit.* inter quos *Covarruv.* suo loco laxus; & simili more suo probabile censet Dian. *p.* 4. *tract.* 2. *resol.* 69. Ratio ipsorum est: quia in Trid. datur Episcopis facultas dispensandi in omni irregularitate, præter illam, quæ est ex homicidio injusto voluntario, sed irregularitas ex defectu lenitatis non est ex homicidio injusto voluntario, ut patet: ergò de illa datur facultas dispensandi.

Certè nimis torta, & omninò falsa est major: 242 aperi oculos, & revide textum allegatum: non dicit Concilium in omni irregularitate simpliciter, sed in omni irregularitate proveniente *ex delicto occulto*, qualis certè non est irregularitas ex defectu lenitatis. Diana tandem *p.* 11. *tr.* 5. *resol.* 6. *in fine* citans Lessium (sed malè) eam facultatem concedit Episcopis per Epicheiam: sed profectò nimis gratis fingitur Epicheia universalis circa concessionem ejusmodi dispensationis, quia universaliter non admodùm est necessaria; Epicheia autem solùm in particularibus, & in solis quibusdam casibus necessitatis locum habet, juxta communem Doctrinam in materia de legibus.

Dixi autem *vi concessionis Tridentini,* nam aliunde Episcopus, vel alius habens à Pontifice privilegium dispensandi in omni irregularitate (excepto homicidio voluntario) probabiliùs etiam potest dispensare in homicidio ex defectu lenitatis. Ita, Navarrus *c.* 57. *num.* 240. *Henriq. Avila. Rodriq. Filliuc. cit.* ac Laym. *c.* 12. *num.* 4. & communis Theologorum contra Toletum *lib.* 6. *c.* 22. eoque teste, communem Canonistarum, qui volunt nomine homicidii voluntarii, etiam intelligi justum, quod non necessitate, vel casu contingit. Sed præferenda est Sententia Theologorum. *Ratio est:* quia nomine homicidii voluntarii, & indispensabilis, cujus scilicet dispensationem Papa in omnibus privilegiis concessis sibi reservare solet, intelligitur solum homicidium voluntarium injustum: hoc enim solùm est simpliciter voluntarium: non ergò comprehendit homicida justa cogente lege, & Justitia facta. Unde inferunt DD. citt. talem privilegiatum posse etiam dispensare cum Clerico pugnante, & occidente propriis manibus in bello justo, etsi enim homicidium esset illicitum contra Canones prohibentes Clericis bellare, non est tamen homicidium injustum. Ulterius talis dispensare poterit in irregularitate proveniente ex homicidio casuali indirectè tantùm voluntario, Item ex homicidio facto ob defensionem, cum excessu tamen moderaminis inculpatæ tutelæ, ut mox etiam dicam de Episcopis.

§. II.

Ex mutilatione.

Episcopus certè potest dispensare in irregularitate ex mutilatione injusta occulta. Ita communissima DD. Filliuc. *tract.* 20. *c.* 2. *q. ult.* Laym. *c.* 12. *num.* 1. *Et* 25. recitans *Barbosa* in allegationibus ad Concilium Tridentinum. *Sess.* 24. *c.* 6. *de Reformat.* Ratio est: quia Concilium Tridentinum citatum, concedens Episcopis facultatem dispensandi in omni irregularitate ex delicto occulto proveniente, solùm excipit irregularitatem ex homicidio voluntario, etiam occulto: exceptiones autem seu restrictiones facultatis ordina- 244

ordinariè conceſſæ, non ſunt extendendæ ultra verborum proprietatem, ut notat Finellus *caſu* 3. *n.* 26. Atqui mutilatio ſimpliciter non eſt homicidium: ergò ſub illa exceptione non comprehendenda; & licèt homicidium, & mutilatio æquiparentur in Jure quantùm ad cauſas incurrendi irregularitatem, non tamen quoad cætera omnia.

245 Contrarium tamen docent Sanch. *lib.* 1. *Decal. c.* 10. *n.* 49. *Henriquez*, & quidam alii, hac ratione: quia in mutilatione illicita adeſt etiam defectus lenitatis, in quo Epiſcopi non poſſunt diſpenſare. Sed facilè reſpondetur: Concilium Tridentinum cùm abſolutè concedit Epiſcopis facultatem diſpenſandi in irregularitate ex delicto, non excepta mutilatione, eo ipſo etiam debet cenſeri concedere facultatem diſpenſandi in irregularitate ex illo defectu lenitatis, qui in illo delicto imbibitur, alioquin fruſtranea eſſet Epiſcopis illa facultas. Adde, non conſtare, quòd in delicto homicidii, vel mutilationis injuſtæ, etiam imbibatur irregularitas ex defectu lenitatis: & cum aliis probabiliſſimè negat Tamb. *cit. hic c.* 4. §. 5. *an.* 16. & Ratio eſt ſæpè dicta; quia nulla eſt irregularitas, niſi in Jure expreſſa: ubi autem in Jure Canonico exprimitur irregularitas ex defectu lenitatis, annexa etiam delictis homicidii, vel mutilationis: ſanè novum, & mirum eſt cognoſcere duas irregularitates ex eodem actu ſimplici provenienter.

246 Dixi autem in omni irregularitate ex mutilatione *illicita occulta*: non enim poſſunt Epiſcopi diſpenſare in irregularitate ex mutilatione juſta ex Juſtitia publica; quia hæc eſt ſimpliciter ex defectu lenitatis: neque in irregularitate ex malitia illicita publica, vel jam ad forum contentioſum deducta: quia jam eſſet delictum publicum: ex ſolo autem delicto occulto, concedit Tridentinum diſpenſandi facultatem Epiſcopis. Ubi tamen diligenter nota: quòd quantumvis publicus ſit effectus, vel defectus membri mutilati, utpote manus, brachii &c. in alio, vel ſe ipſo abſciſſi, dummodo ipſum delictum mutilationis factæ ſit occultum, adhuc poterit Epiſcopus diſpenſare. Ratio eſt: quia Concilium etiam dat Epiſcopis facultatem diſpenſandi in omni irregularitate ex omni delicto occulto, excepto homicidio voluntario: cur autem hæc poteſtas, alioquin amplè interpretenda, adeò limitanda ſit, ut non ſatis ſit, ipſum delictum eſſe occultum, ſed requiratur etiam defectum mutilationis eſſe occultum, non apparet: præſertim cùm id rariſſimè contingere poſſit, niſi fortè mutilatio facta ſit in parte verecunda, uti contra *Caſtrop.* rectè doet Tambur. *hic c.* 8. §. 2. *num.* 10.

§. III.

Ex homicidio caſuali.

247 I. Epiſcopi diſpenſare poſſunt in irregularitate ex homicidio occulto caſuali mixto, ſeu indirectè tantùm voluntario: v. g. ſi quis mulierem gravidam incautè percuſſit, ſecuto abortu: qui alterum iniquè verberari mandavit: mandatario excedente, & occidente: ſi quis provocatus ad pugnam, ſolùm animô percutiendi acceſſit, poſtea verò præter intentionem, nè fortè ab alio occideretur, occidit; & ita in ſimilibus caſibus ſupra latè allatis. Ita communis DD. Navar. *c.* 27. *n.* 240. Suarez *diſp.* 44. *de Cenſ. Sect.* 1. *n.* 4. Henriq. *lib.* 14. *c.* 19. *n.* 2. Filliuc. *cit. tr.* 20. *c.* 3. *q.* 1. Laym. *c.* 12. *n.* 4. Tamb. hic *lib.* 10. *tr.* 4. *c.* 15. §. 17. *n.* 10. Ratio rurſus eſt: quia Concilium ſolum excipit homicidium voluntarium, ejusmodi autem homicidia caſualia, cùm non ſint ex propoſito directo, & formali, non ſunt ſimpliciter voluntaria, ſed indirectè tantùm, & velut mixta ex voluntario caſuali, ut ſuo loco explicatum eſt. Oppoſitum tamen ſentiunt *Cajetanus, Covarruvius, Molin. Azor. apud Laym. cit.* nimirum omne homicidium, quamvis directè volitum non ſit, ſi tamen proveniat ex opere, cum quo frequenter eſſe ſolet hominis cædes, numerandum eſſe inter indiſpenſabilia. Sed certè gratis dictum; licèt enim rectè doceant tale homicidium non eſſe merè caſuale, fateri tamen etiam debent, non eſſe ſimpliciter voluntarium, & perfectè, ſed ſolùm ſecundùm quid, & in ſua cauſa, ut proinde probabile ſit non eſſe comprehenſum in exceptione Tridentini.

II. Atque eadem ratione Epiſcopus diſpenſare poterit in irregularitate proveniente ex homicidio 248
occultô cauſâ defenſionis facto, ſed cum culpabili exceſſu moderaminis inculpatæ tutelæ: quia tale homicidium non tenetur ſimpliciter voluntarium, cùm urgeat injuſta aggreſſio, quale ſolùm excipitur in Conſilio Tridentino. Navar. ibid. *c.* 27. *n.* 240. & *conſil.* 36. *de homicid. Henriquez, Avila, Laym. cit. n.* 2. Conſequenter rectè docet idem *Avila* & Laym. *eodem c.* 12. *concl.* 5. eum, qui ex commiſerationis affectu infirmum vertit, ut liberet eum ab anguſtiis mortis, morte accelerata, etſi graviter peccet, & per omnes irregularis fiat, tamen diſpenſari poſſe ab Epiſcopo, vel privilegiato, quia per homicidium voluntarium indiſpenſabile certè intelligi debet illud, quod animo inimico, & maligno affectu, vel crudeli ſit: hoc autem ſit ex naturali commiſeratione: & ſæpè ob bonam fidem, & ignorantiam invincibilem etiam à peccato excuſari poteſt: ſemper ergò cavendum hoc Clericis. Denique notat hic *Laym. loco cit.* hanc doctrinam etiam inſervire poſſe Parochis, quibus reſervari ſolet homicidium voluntarium; nam in foro conſcientiæ credere poſſunt pœnitenti, ſi aſſerat ſe non voluntariè ex propoſito, ſed præter intentionem occidiſſe: v. g. ſe non habuiſſe propoſitum occidendi, ſed tantùm rixandi, poſtea tamen neceſſitate compulſum, vel effervescente iracundiâ occidiſſe, ne ipſemet occideretur, hujusmodi peccatum, & homicidium non debet cenſeri reſervatum Epiſcopo, præſertim ſi occultum ſit: ſi autem notorium ſit, ſaltem in uno loco, convenit plerumque, ut examini Epiſcopi relinquatur. Et hinc

III. Dixi rurſus ſemper: *ex homicidio caſuali occulto*; ſi enim caſus ſit notorius jam ad forum contentioſum deductus, jam non poterit diſpenſari ab Epiſcopo, ſed diſpenſatio à Papa peti debet à quo Ordinariis committi ſolet, prout decernit Trid. 249

Seff. 14. *c.* 7. *de reformat.* his verbis. *Si verò homicidium non ex proposito, sed casu, vel vim vi repellendo, ut quis se à morte defenderet, fuisse commissum narretur, quam ob causam etiam ad Sacrorum ordinum, & Altaris Ministerium, & beneficia quæcunque, ac dignitates jure quodammodò dispensatio debeatur, committatur loci ordinario, aut ex causa Metropolitano seu viciniori Episcopo; qui non nisi causâ cognitâ, & probatis precibus, ac narratis, nec aliter dispensare possit.* Ubi vides clarè, sermonem esse de homicidio casuali mixto, vel defectuoso in sui defensione, & publico seu notorio tantùm: nec potuit esse sermo de homicidio merè casuali simpliciter involuntario, aut facto ob defensionem vitæ propriæ cum rectò moderamine inculpatæ tutelæ, cùm in his nulla incurratur irregularitas; consequenter nec Papæ, nec Episcopi dispensatione opus sit. Atque eadem ratione dicendum esse de mutilatione casuali publica, rectè observat Tamb. *ibid. n.* 28.

§. IV.

Ex homicidio voluntario.

250 I. Non potest ergo Episcopus dispensare in irregularitate proveniente ex homicidio voluntario quocunque, sive publico, sive quantumvis occulto, ut habet communissima DD. & Theologorum, & Canonistarum, contra paucos quosdam nimis libertinos. *Ratio est:* quia Concilium absolutè excipit irregularitatem ex homicidio voluntario, nihil distinguens de noto, vel ignoto, publico, vel occulto: qua veritate ergò tu distinguens audes affirmare, prohiberi solùm homicidium publicum? deinde particula exceptiva separat ea, quæ sunt ejusdem generis, ut si det tibi Episcopus facultatem absolvendi ab omni casu sibi reservato occulto, excepto homicidio: utique etiam homicidium occultum intelligeretur exceptum; ergò cùm Concilium Tridentinum Episcopis facultatem dispensandi concedit in omni irregularitate proveniente ex delicto occulto, excepto homicidio voluntario, etiam occultum homicidium exceptum esse intelligi debet. Minus audiendi sunt alii quidam volentes homicidium occultum, occultum manens, omninò non inducere irregularitatem: omnes enim Canones edicunt, omnesque Doctores clamant, oriri irregularitatem ex homicidio voluntario injusto: at nonnè homicidium occultum etiam homicidium est? ergò.

251 II. Per homicidium voluntarium à Tridentino exceptum intelligitur non tantùm illud, quod fit ex proposito, præmeditatè, præconsultò, quæsita occasione, ex industria per insidias &c. sed omne omninò homicidium per se directè intentum deliberatè, & liberè voluntarium, quod *Sect.* 2. *in Subsect.* explicatum; adeoque intelligitur etiam illud, quod fit ex subita rixâ, vel occasione data, deliberatè tamen, & voluntariè, etsi in illo tantùm calore intendatur, & nunquam antea inventum, vel cogitatum sit. Ita communior DD. Molin. *tom.* 4. *tr.* 3. *disp.* 79. Suarez. *de censuris disp.* 44. *Sect.* 1. *n.* 3. pluribusque citatis Dian. *p.* 10. *tr.* 11. *resol.* 19. Tamb. *c.* 15. §. 6. *n.* 5.

Contra tamen tale homicidium ex subita rixa factum non absolutè voluntarium à Tridentino exceptum: sed casuale tantum, ideòque à potestate dispensandi Episcopis concessa minimè exclusum esse, contendunt non pauci Recentiores, *Rodriquez, Avila, Coninch. Salcedo, Hurtadus, Leander, Perez,* alii apud *Tambur. cit.* Sed litis hujus decisio pendet ex intellectu, verborum ejusdem Trid, Sess. 14. *c.* 7. *de Reformat.* sic enim habet: *cùm etiam, qui per industriam occiderit proximum suum, & per insidias, ab Altari avelli debeat* (hactenus verba favent oppositæ sententiæ: sed sequitur) *qui sua voluntate homicidium perpetraverit &c.* notas hanc rationem formalem? at qui in subitanea rixa hominem occidit, jam sua voluntate perpetravit homicidium; ergò &c. & postea: *si verò homicidium non ex proposito, sed casu fuisse commissum narretur &c.* tunc nimirum dispensatio ordinariis committitur: atqui certè, qui in subita rixa directè, & ex intentione occidit hominem, nullo modo dicitur casu occidisse, casu enim occidente, est præter intentionem, & indirectè aliud agendo occidere, ut supra de homicidiis casualibus latè explicatum, ergò illud homicidium ex subita rixa factum non potest dici casuale, sed simpliciter voluntarium, adeoque sub exceptione Tridentini comprehensum. Hæc Sententia mihi probabilior, & Concilio conformior videtur, etsi non ausim damnare Sententiam oppositam. 252

III. Cum ejusmodi irregulari ex homicidio voluntario non potest dispensare Episcopus ad ullos ordines etiam minores suscipiendos, vel exercendos, neque ad beneficium etiam simpliciter, vel non curatum. Ita contra *Henriquez* & *Sa* apud *Laym.* mox cit. Navar. *c.* 37. *n.* 240. Sayrus *lib.* 7. *de Cens. c.* 7. *n.* 14. Avila *disp.* 6. *sect.* 5. *dub.* 3. Laym. *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 3. *c.* 13. *n.* 3. Tamb. *hic* §. 17. *n.* 23. *alii* apud ipsos. Ratio est; quia licet Tridentinum loco cit. Videatur initio Episcopis limitare hanc potestatem dispensandi solùm quoad ordines sacros dicens: *nullo tempore ad sacros ordines promoveri possit, nec illi aliqua Ecclesiastica beneficia, etiamsi curam non habeat animarum, conferri liceat:* mox tamen addit. *sed omni ordine, ac beneficio, & officio Ecclesiastico perpetuo careat. Ita* Concilium ea locutione omnium ordinum, minorum etiam, receptionem, & omnium beneficiorum etiam simplicium, acquisitionem comprehendens. Addit tamen *Tambur. ibid.* non improbabile esse, mentem Concilii fuisse, ut Episcopus posset huic irregularitati concedere usum minorum ordinum antea perceptorum, non verò receptionem aliorum majorum, aut minorum jam perceptorum usum, per se loquendo; nam quid per accidens possit, dicam mox sequenti numero. Sed vide de his plura apud DD. cit. & singulariter Garsiam *de benef. p.* 1. *c.* 5. *n.* 136. ubi afferens declarationem Cardinalium, notat, pensionem hanc etiam Ecclesiasticam, cùm non sit proprie beneficium, non ideò ad ea recipienda excludi homicidam irregularem. 253

IV. Potest tamen Episcopus cum ejusmodi irregulari homicida occulto dispensare, ut in suscepits 254

ptis

ptis Ordinibus etiam Sacerdotio ministret per accidens in casu necessitatis, quando non est facilis recursus ad Pontificem. Ita Sylvester *v. dispensatio n.* 15. Henriquez. *lib.* 14. *c.* 19. *n.* 1. & 2. Avila. *p.* 7. *disp.* 6. *sect.* 5. *dub.* 3. *conclus.* 1. Laym. *cit. c.* 12. *prope fin.* Ratio sumitur ex epichia, & rationabiliter præsumpta voluntate Pontificis, ita exigente suavi regimine animarum, ne animæ periclitentur: quemadmodum ob eandem rationem ex communi omnium Sententia Episcopus dispensat in voto continentiæ perpetuæ ad contrahendum matrimonium, quando urget periculum incontinentiæ, nec patet facilis accessus Romam; licèt & illud votum (sicut hæc irregularitas ex homicidio voluntario.) sit reservatum soli summo Pontifici, & in omnibus privilegiis dispensandi in voto etiam in Jubilæis excipi soleat. Notat tamen Laym. *ibidem in fine*, Episcopum tunc non simpliciter tollere irregularitatem, sed tantùm ejus effectum, suspensioni similem, ut nimirum interim celebrare liceat, dum culpa, & defectus in occulto manet, & donec à Papa dispensatio impetrari commodè possit. Alii tamen DD. tam aridam limitationem non adhibent; & certè sicut in dicto voto, ita & in hac irregularitate tunc Episcopum simpliciter dispensare posse, ex probatis Authoribus mihi à consilio Theologico responsum est super enormi casu unius, & alterius, ac propterea de facto à Reverendissimo Ordinario dispensatio absoluta mihi concessa fuit.

255 Tandem non otiosè petes. Quid ergò agendum Sacerdoti, qui occultum homicidium voluntarium commisit, & irregularis factus est? (casus non rarus in puncto abortûs) sed nisi Missas celebret, solitásque functiones obeat, aut veniet in suspicionem criminis cum periculo vitæ, vel gravissimo dispendio famæ, aut alioquin grave orietur scandalum in populo, utpotè si sit Parochus, & loco sui alterum substituere nequeat. ℞. Eum omnem operam debere dare, ut quàm citissimè dispensatio impetretur à Summo Pontifice (aut ab Episcopo juxta modò dicta) interim verò post peractam pœnitentiam celebrare poterit, quoties absolutè necessitas postulabit ad vitandam infamiam, aliúdve grave periculum, aut scandalum populi. Ita ex communi Navar. *c.* 27. *n.* 239. rationem reddens: quia lex naturalis & divina de defendenda propria fama (multò magis propria vita, vel scandalo proximi) præstat legi humanæ de abstinendo à Sacro in irregularitate. Idémque docent Alphonsus à Castro *lib.* 2. *de Lege pœnali c.* 15. Molin. *tr.* 3. *disp.* 79. Laym. *loco cit. ante finem.* Eadémque est ratio de excommunicatione, aliísque censuris, & irregularitatibus: ratio, inquam, à Navarro indicata est, quia quandocunque concurrunt duo præcepta incompossibilia, quorum utrumque servari non potest, cedit, & cessat obligare, quod minus est: sic in proposito præceptum abstinendi à Sacris in irregularitate, vel excommunicatione &c. humanum positivum Ecclesiasticum tantùm est: præceptum autem cavendi periculum grave propriæ vitæ vel famæ, aut scandali proximi divinum naturale est ex virtute Charitatis: ergò &c.

APPENDIX
AD
SEXTUM ET NONUM PRÆCEPTUM.
Remissivè.

TEXTUS.

Non mœchaberis. Et
Non concupisces uxorem proximi tui. Exod. 20.

1 Præcepta hæc formaliter, & in terminis prohibentia omnem luxuriam externam & internam, eò ipsò virtualiter & implicitè affirmativa, præcipiunt servandam Castitatem, seu continentiam cuique suo statui proportionatam. Et quamvis præter obligationem negativam excludentem luxuriam, rarò sit obligatio positiva actu positivo prosequendi Castitatem, seu Virginitatem (nisi fortè tempore gravis tentationis aliter non superabilis.) tamen in honorem Angelicæ Virtutis aliqua breviter adnecto. De fœda luxuria satis, & ad nauseam usque dictum *in p.* 4. Theol. *Sacram. de matr. à c.* 2. & 3. *per tot.* quo Lectorem remitto.

I. Castitas, Virginitas.

2 Castitas est virtus moralis moderans inordinatum appetitum, usúmque venereorum. Duplex est, una perfecta, & simpliciter dicta, omnem cupiditatem, usúmque venereorum in perpetuum firmo voluntatis proposito excludens. Alia est imperfecta, & secundùm quid, quæ vel ad certum tempus illicitis voluptatibus abstinet, vel licitis voluptatibus debito modo juxta rationis præscriptum utitur. Unde est vulgaris divisio Castitatis in Conjugalem, Vidualem, Virginalem. *Conjugalis* est, quæ in matrimonio concessis voluptatibus debito modo juxta rationis præscriptum utitur, excludendo omnia alia illicita in casu, vel objecto copulæ. *Vidualis* est, quæ post matrimonium firma proposito voluptatum usu, & appetitu deinceps abstinet. *Virginalis*, alia *temporalis*, quæ usque ad tempus debitum vel opportunum nuptiarum omnem illicitum voluptatis usum excludit: alia *perpetua ac perfecta & simpliciter* dicta Virginitas mox definienda. Virginitas est perfectissima castitas continens firmum proprositum puritatis mente, & corpore perpetuò conservandæ, gratiâ honestatis. Definit S. Aug. *lib. de S. Virginitate c.* 13. quòd sit in carne

carne corruptibili incorruptionis perpetuæ meditatio. Differt ergo à Caſtitate; quòd hæc multò latiùs pateat; hæc enim in conjugatis, corruptis, viduis, vel ſolutis pœnitentibus locum habet; Virginitas autem non item; ſemel corrupta vel amiſſa per lapſum vpluntarium irreparabilis. Unde triplex diſtingui poteſt Virginitas, vel Virgo integra. Prima *materialis*, vel ſolo corpore, non autem mente, utpote in luxuriam quandoque conſentiente. Secunda *formalis* & ſola mente vel propoſito, non item corpore, utpote contra voluntatem vel per vim corrupta. Tertia *totalis* mente & corpore ſimul: puta cùm quis, vel quæ nec mente in quid turpe conſenſit, nec corpore quid turpe paſſa eſt. Pono breves reſolutiones pro praxi monaſtica, Monialium potiſſimùm.

3 I. Virgo integra mente, & propoſito, & ſolùm corpore violata per ſtuprum involuntarium, vel violentum, apud Deum Virginitatis laudem, meritum, & præmium retinet: quippe quæ apud Deum non niſi voluntariè amitti poteſt, juxta dictum S. Agathæ ad Tyrannum: *ſi me invitam juſſeris violari, caſtitas mihi duplicabitur ad coronam.* At verò in facie Eccleſiæ humilitatis, & decoris majoris causâ perinde ac aliæ corruptæ velô conſecrationis abſtinere debet, quod 25. ætatis Annô Virgines profeſſæ accipiunt, juxta communem DD. cum Navar. *lib.* 3. *de ſtatu Monach.* Ad Prælaturam autem aſcendere ſeu velum Prælationis accipere corruptæ, etiam per vim, ſine Summi Pontificis diſpenſatione non poſſunt: ut rectè docet *Rodriquez.*

4 II. Virgo ſolo corpore, & violato animo per conſenſum in libidinem, apud Deum quidem Virginitatis meritum, & decorem amiſit, quippe qui cor intuetur: interim tamen Virginitas ſola mente amiſſa, & non corpore per voluntariam copulam, vel pollutionem, actâ pœnitentiâ, & apud Deum integrè recuperatur, & coram facie Eccleſiæ talis ſemper Virgo habetur, atque inter Virgines conſecrari poteſt; quia Eccleſia judicat ſecundùm exteriora. Ex communi Laym. *lib.* 3. *Sect.* 4. *n.* 8.

5 III. Virgo mente & corpore violata per voluntariam pollutionem tantùm, absque concubitu, ſimpliciter quidem Virginitatem amittit, ut per pœnitentiam recuperari nunquam poſſit, ſecundùm communem DD. nihilominus probabiliter *Cajetanus, Armilla*, alii cum *Laym. cit. fin.* docent talem poſt pœnitentiam inter Virgines conſecrari, & velari poſſe. *Ratio eſt*: quia licèt virtute, & coram Deo virgo, & incorrupta non ſit, nec Virginitatis laureolam habitura in cœlis, retinet tamen Virginitatis ſtatum coram Eccleſia, & Virgo cenſetur apud homines, quia clauſtrum Virginitatis ab extrinſeco illæſum ſervat, adeò quidem, ut qui talem violaret, adhuc virginis ſtuprator cenſeretur: etſi contraſentiant Navar. *c.* 16. *Manal. n.* 3. Rodriq. *art.* 3. utraq; Sententia tuta, practicariq; poteſt.

6 IV. Virgo violata mente & corpore per voluntariam copulam, etiam quamvis occultam, Virginitatem irrecuperabilem amittit apud Deum, & in foro Eccleſiæ, ut deinceps inter Virgines conſecrari, & velari non poſſit: quoad violationem notoriam eſt omnium ſine controverſia: quoad violationem etiam occultam eſt communis DD. S. Thom. 4. *diſt.* 38. *q.* 1. *a.* 5. *Palud. Cajet. Sylv. Sa.* alii cum Navar. *c.* 16. *n.* 3. Laym. *cit. n.* 9. Ratio eſt: quia non levis irreverentia eſt in Sacramentis, vel Sacramentalibus falſum ſupponere; conſecratio autem Virginum quid ſacramentale eſt, ſicut benedictio ſalis, & aquæ &c. ergò quemadmodum ſacrilegiũ eſſet in conſecratione ſalis, vel aquæ ſupponere aliquid, quod ſal & aqua non eſt, ita multò magis ſacrilegium erit, ſi quæ ut Virgo conſecrari ſe patiatur, quæ tamen virgo non eſt: conſequenter graviter peccabit talis violata, ſi inter ſacras Virgines velum conſecrationis petit, & accipit ſub nomine caſtæ, innuptæ, Deo devotæ; atque de hoc à Confeſſario admonendæ ſunt; & ſi à velo abſtinere non poſſint ſine ſui diffamatione, vel ſcandalo, Epiſcopus diſpenſare poteſt, vel potiùs diſpenſativè permittere, ut inter Virgines conſecrentur, aut mutato nomine Virginitatis in Caſtitatis, vel continentiæ; aut, quia etiam ſic non ſatis conſultum videtur ejus famæ, cùm plerúmque aliqui adſint talem mutationem advertentes, rectè conſulit Navar. cit. *conſil.* 2. *de ſtatu Monach.* ut Epiſcopus hoc caſu enuntiet verba conſecrationis, quæ Virginem, aut Virginitatem ſonant, accipienda intra mentem ea tanquam ſignificantia Caſtitatem, ut & ſcandalum, & mendacium abſit: & quamvis ad hac communi Sententia non videatur recedendum in praxi; certè tamen mihi probabilis videtur oppoſita Sententia RR. eò quòd Eccleſia illa ſua ordinatione non videatur obligare cum tanto gravamine famæ propriæ, ac ſcandali aliorum. Cæterùm meritò Laym. cit. *Sect.* 4. *num.* 9. *ante finem* probabilem cenſet Sententiam Rodriq. *lib.* 10. *q.* 64. *art.* 3. *contra Cajet.* Henriquez *cit. c.* 24. *lit. M.* fœminam occultè corruptam, quæ jam velum profeſſionis accepit, poſſe etiam velum conſecrationis accipere, non quidem petere ſine diſpenſatione, ut dictum, ſed tamen oblatum acceptare, ne eo recuſato ſeipſam infamet, atque interrogatam de Virginitate reſpondere poſſet, ſe Virginem eſſe, intelligendo coram Eccleſia, ſeu quatenus attinet ad forum externũ.

II. Luxuria, ejúſquem ſpecies enumeratæ.

Luxuria eſt inordinatus appetitus & uſus venereorum: adeóque vitium directè oppoſitum Caſtitati per exceſſum; quemadmodum enim Caſtitas duo includit, unum principale ſcilicet puritatem, ſeu abſtinentiam ob omni copula, vel ſeminatione illicita: alterum ſecundarium, & acceſſorium, ſcilicet pudicitiam, ſeu abſtinentiam ab omni actione cordis, oris, & operis, inductiva ad luxuriam; ita luxuria duo includit: unum principale, ſcilicet impuritatem ſeu ipſam copulam, ſeu ſeminationem illicitam; alterum ſecundarium, & acceſſorium, ſcilicet impudicitiam, quæ eſt voluntaria occupatio cordis, & aliarum potentiarum circa inductiva ad luxuriam, ut turpes cogitationes, aſpectus, amplexus, tactus, oſcula &c. Hinc luxuriæ univerſim novem ſpecies numerantur: ſeptem penes principale luxuriæ ſcilicet copulam, vel ſeminationem illicitam: duo quoad acceſſorium;

aut

aut enim copula est illicita, quia fit cum personâ non legitima, eaque 1. vel aliena, & est adulterium. 2. vel saltem cum non sua, & est fornicatio simplex. 3. vel cum virgine sub patris potestate constituta, & est stuprum. 4. vel non consentiente, ac invita, & est raptus. 5. vel consanguinea & sanguine juncta, & est incestus. 6. vel Deo sacrata, & est sacrilegium. 7. aut copula fit extra vas naturale, & est peccatum contra naturam. 8. aut copula est illicita non quoad substantiam, sed solùm quo ad modum, vel circumstantiâ actûs, & dicitur concubitus libidinosus conjugum. 9. denique penes secundarium & accessorium luxuriæ, dicitur impudicitia, quæ omnia, quæ, & quanta sint peccata, dicta sunt in 4. *p. Theol. Sacram. loco supra cit.*

III. Luxuria prohibita sexto Præcepto.

8 Sexto Præcepto Decalogi naturali, & positivo simpliciter negativo, *non mœchaberis*, prohibetur primariò & principaliter quidem sub nomine mœchiæ, seu adulterii tanquam damnosissimæ speciei luxuriæ omnis species consumata luxuriæ, seu illiciti concubitus, ac seminationis: secundariò verò & accessoriè prohibetur omnis impudicitia cordis, oris, & operis ad externam luxuriæ speciem dispositiva. Certum. Sumitur ex ipsa declaratione Christi: *Audistis, quia dictum est antiquis: non mœchaberis: ego autem dico vobis, quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est eam in corde suo:* ubi sub mœchia hoc præcepto prohibita ponit solùm aspectum mulieris in ordine ad ejus carnalem concupiscentiam factum; ergò à minore ad majus sub nomine mœchiæ hoc præcepto prohibentur non tantùm principaliter omnes species consumatæ luxuriæ seu copulæ, vel seminationis illicitæ, uti etiam declarat S. Aug. q. 71. in Exod. dicens: *in furti nomine benè intelligitur omnis usurpatio illicita rei alienæ, profectò & nomine* mœchiæ *omnis illicitus concubitus, atque illorum membrorum non legitimus usus prohibitus debet intelligi: &c. sed etiam, uti declaravi, omnes impudicitia cordis, oris, & operis: aspectus, tactus & cætera ad carnalem concupiscentiam, & luxuriam dispositiva:* adeóq; sicut in quinto præcepto, *non occides*, comprehendenda, recensenda, & examinanda sunt à Confessario principaliter quidem omnis generis homicidia injusta; secundariò & accessoriè omnia ad homicidium dispositiva, & inductiva, vel proximè & opere, vel propinquè & ore, vel remotè & corde: ita sub hoc 6. Præcepto, *non mœchaberis*, comprehendenda, recensenda, & examinanda erunt primò & principaliter quidem omnes species luxuriæ completæ; secundariò & accessoriè verò omnes species impudicitiæ tanquam inductiva, vel dispositiva ad luxuriam completam. 1. Proximè & opere, tactus, amplexus, oscula, aspectus impudici. 2. Propinquè & ore, turpiloquia, obscœnæ cautiones, sectiones, & cætera provocativa ad amorem, concubitum &c. 3. Remotè & corde, cogitationes turpes, desideria, proposita inhonesta, delectationes morosæ (attamen, ut alibi notatum, cum personis honestis ordine inverso, incipiendo à minore.) Quamvis autem præcepto prohibente actum externum mœchiæ, seu illiciti concubitus, etiam per consequens censeatur prohibitus actus internus concupiscentiæ ad talem actum illicitum, tamen necessarium singulariter fuit, etiam concupiscentiam internam speciali Præcepto prohiberi à Spiritu S. ob duplicem causam 1. Quia homo suapte natura, & intrinseca inclinatione, quamvis in fœminam fertur, nimium pronus est ad talem concupiscentiam tanquam communissimum peccatum, à quo non tam facilè avertitur, sicut ab actu externo turpitudinis: unde Spiritus S. singularem curam habuit, eam specialiter prohibendo: *non concupisces.* 2. Quia amor prius facilè eam cæcitatem mentis induxisset, ut homines concupiscentias illas tam conjunctas naturæ non esse peccata crederent, quemadmodum alias multas graviores induxit; quin ipse Apostolus fatetur, se non cognovisse concupiscentiam tanquam peccatum, nisi per declarationem legis. Unde & ipse Christus, ne hoc lateret, *Matth. 5.* allato sexto Præcepto, *non mœchaberis*, statim etiam concupiscentiam interdictam inculcat, ut modò audivisti. Sequitur ergò

IV. Luxuria prohibita nonô Præcepto.

Nono Præcepto Decalogi Divino naturali positivo simpliciter negativo: *Non concupisces uxorem proximi tui:* prohibetur principaliter, & in terminis omnis carnalis inordinatus affectus erga uxorem proximi, & correlativa etiam econtra: secundariò verò omnis inordinatus affectus carnalis ad quamcunque speciem luxuriæ, vel impudicitiæ. *Omnes.* Ratio patet in simili; sicut enim in sexto Præcepto nomine *mœchia* prohibetur omne peccatum carnale cujuscunque speciei luxuriæ, vel impudicitiæ ad luxuriam disponentis; ita hoc nono Præcepto nomine concupiscentiæ uxoris alienæ prohiberi censendus est omnis inordinatus affectus carnalis desiderii, vel concupiscentiæ ad quamcunque speciem luxuriæ, vel impudicitiæ. Peccatur ergo contra hoc præceptum in iis modis, & speciebus, quibus peccatur contra sextum. 1. Adulterio interno vel mentali, utpote efficaciter desiderando uxorem alterius, vel econtra maritum pro præsenti statu; & graviùs adhuc accedente actuali delectatione morosâ venereâ in concubitu de tali cogitato; etiam addita hac conditione, si libera, vel si sua uxor esset, si liceret &c. quia conditio talis actu non existens non potest justificare actualem delectationem carnalem de actu hoc de facto cogitato in præsenti illicito, prout probatum *tr. 1. c. 6. Sect. 3.* in materia de peccatis. Dixi autem *efficaciter*, & *pro præsenti*; nam simplici affectu desiderare uxorem alterius in tempus futurum, quo libera fuerit per mortem mariti, culpâ vacat, sicut, si desideraret solutam, ut si sua uxor. 2. Fornicatione interna simplici stupro, incestu &c. utpote efficaciter desiderando, solutam Virginem, consanguineam, masculum &c. 3. Impudicitiâ internâ, desiderando tactus, oscula, amplexus impudicos &c. aut in talibus recogitatis carnaliter oblectando &c. ut omnia patent suo loco mox citato.

CAPUT IV.

In OCTAVUM PRÆCEPTUM DECALOGI

De *Injusta læsione famæ, & honoris proximi: ac restitutione inde debita.*

TEXTUS.

Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. Exodi 20.

1 I. HOc octavo præcepto formaliter & primariò, quatenus quidem formaliter & in terminis negativum est, prohibetur, ne quis, cùm in judicio testis adhibetur, mentiatur mendacio pernitioso, quo proximo damnum injustum inferatur; & consequenter quatenus virtualiter & implicitè affirmativum est, præcipitur, ut cùm quis testis in judicio adhibetur, dicat veritatem, seu verum testimonium adferat. Virtualiter verò & secundariò eodem præcepto prohibetur omnis injusta læsio proximi in bonis famæ & honoris: & consequenter in bonis inde dependentibus. *Ita in re omnes.* Ratio est: quia ideò præcisè eo præcepto naturali ac divino prohibetur falsum testimonium, quia id proximo injustum nocumentum infert in fama & honore, ac bonis inde dependentibus: ergò virtualiter & ex consequenti omnis ejusmodi injusta læsio famæ & honoris proximi eodem præcepto prohibita intelligenda est.

2 II. Fama latè sumpta definitur, ***multorum existimatio de vita & moribus alterius:*** sícque dividi potest in bonam, & malam famam. Sed strictè & absolutè, fama accipitur in meliorem partem, scilicet pro bona & honesta existimatione multorum de vita & moribus alicujus: definitur in Jure L. cognitionem ff. de variis, & extraord. cognit. ***Fama est illæsæ dignitatis status legibus ac moribus comprobatus.*** Brevius à S. Thoma 2.2. q. 103. a. 1. ***Fama est opinio seu existimatio de alterius excellentia.*** Ab aliis: ***fama est bona de aliquo existimatio quoad aliquod ejus bonum.*** Infamia ergo opposita est mala de aliquo existimatio quoad aliquod ejus malum. v.g. crimen vel vitium. Infamatio autem dicitur illa actio, quâ alicui aufertur habita bona existimatio, & inducitur mala existimatio de aliquo ejus vitio vel crimine. Alioquin infamatio seu læsio famæ generaliter, & externè fit per detractionem; & specialiter per diffamationem, susurrationem, calumniam, falsum testimonium: internè verò seu mentaliter tantùm apud seipsum fit per temerarium judicium, suspicionem, vel dubium de malo alterius.

3 III. *Honor* definitur à S. Thoma loc. cit. ***Testificatio alienæ excellentiæ animo concepta:*** adeóque erga homines non potest fieri, nisi per signa externa. Differt à fama, quæ est ipsa bona existimatio de bono vel excellentia alterius: honor autē est, quo signo aliquo externo testificamur, & notam facimus nostram bonam existimationem de bono, vel excellentia alterius. Differt etiam à cultu, quo per signa externa non tantùm nostram bonam existimationem, sed etiam subjectionem nostram, vel submissionem testamur erga alterum ob illius existimatam excellentiam. Unde cultus non potest fieri, nisi Superiori in aliquo genere excellentiæ: honor autem etiam æquali, & inferiori exhiberi potest, quin etiam ipse Deus suos honorare dicitur in Scriptura. Honoris species accidentalis est ***laus***, qua solis verbis nostram existimationem de alterius excellentia, vel bono testificamur: honor autem fit quibuscunque signis, ut capitis apertione, inclinatione &c. Honoris effectus est ***gloria***, quæ definitur: ***clara cum laude notitia***: nam ex eo, quòd de alterius bonitate & excellentia verbis vel factis multi testificantur, clarescit ejus excellentia in notitia plurimorum; & sic evadit gloriosus. Læsio ergò honoris, seu inhonoratio alia est negativa, & fit per omissionem honoris exhibendi: alia est positiva, ac propriè dicitur contumelia, quæ fit per commissionem alicujus contra honorem alterius: idque vel verbo vel facto, signo vel scripto, per convitium, irrisionem, jocum &c.

IV. De his agemus more solito sex Sectionibus. 1. De infamatione suiipsius. 2. De læsione interna famæ proximi per temerarium judicium, suspicionem, dubium. 3. De læsione externa famæ proximi per detractionem, calumniam, falsum testimonium. 4. De restitutione famæ alienæ læsæ, ubi etiam de audientibus detractionem. 5. De læsione honoris proximi, ejúsque restitutione. 6. De causis excusantibus à restitutione famæ & honoris. Sit in nomine Domini

SECTIO. I.

De sui ipsius Diffamatione.

SUMMARIUM.

4. & 5. *Se ipsum infamare est* per se *loquendo tantùm peccatum veniale prodigalitatis.*
6. *Solvitur fundamentum Cajetani, &*
7. *Tres aliæ objectiones.*
8. Per accidens *autem mortale esse potest multipliciter.*
9. *Verum crimen occultum de se fateri potest quandoque esse licitum, & opus virtutis; præsertim*
10. *Si fiat ex motivo* humilitatis (*discretè tamen*) *aut*
11. *II.* Charitatis, *vel*
12. *III.* Justitiæ, *ex qua etiam tenetur, in duobus tamen casibus tantùm.*
13. *Non in aliis, etiam in judicio interrogatus.*
14. Vsque ad n. 17. *Reus juridicè interrogatus, post semiplenam probationem probabiliter non tenetur sub mortali fateri veritatem instante certo periculo mortis.*
17. *Falsum crimen sibi imponere, vel impositum fateri nunquam licet.*
18. Vsque ad n. 21. *Resolvitur, an, & quando reus ad evadenda tormenta possit fateri crimen sibi falsò impositum? &*
21. *An quis citra mortale possit sibi sive verum nocentis, sive falsum innocentis crimen imponere ad ipsum morte liberandum?*

ASSERTIO I.

SE ipsum infamare, crimen seu verum occultum propalando, seu etiam falsum vel fictum sibi imponendo, per se peccatum veniale est prodigalitatis,

tis, nec contra justitiam, nec contra Charitatem graviter: per accidens tamen multipliciter potest esse mortale, etiam contra justitiam. Verum crimen occultum fateri ex justa causa, sæpè potest esse licitum & opus virtutis: falsum autem sibi imponere, nunquam potest esse licitum citra peccatum saltem veniale. Tota communis.

§. I.

Per se peccatum veniale est prodigalitatis &c.

5 COmmunis DD. Sotus, Navarrus uterque, aliisque cit. Molina *tom. 4. disp. 2. & 37.* Lessius *lib. 2. de justitia c. 11. dub. 6.* Laym. *lib. 3. tr. 3. p. 2. c. 2. n. 15.* Lugo, *disp. 14. sect. 10. de just.* Ratio est: quia homo est dominus suæ famæ, sicut est dominus suæ pecuniæ; ergò sicut prodigere, vel projicere pecunias suas non est contra justitiam, nec contra Charitatem per se loquendo, sed est solùm peccatum prodigalitatis ex genere suo veniale: ita etiam projicere famam suam, seu verum, seu falsum crimen narrando, non erit contra justitiam, vel Charitatem per se loquendo, sed vitium veniale prodigalitatis tantùm, si crimen verum sit, si autem falsum, erit simul mendacium per se jocosum, ideoque etiam veniale tantùm.

6 Contrarium docuit Cajetanus 2. 2. *q. 73. a. 3.* esse nimirum peccatum mortale contra justitiam, non quidem respectu suipsius se infamantis, sed contra Communitatem cujus homo est pars, & in quam ejus infamia redundat. Sed contra urget eadem ratio, homo enim non minus, imò magis est dominus suæ famæ, quàm suæ pecuniæ respectu Communitatis: nam Respublica habet jus seu dominium altum in pecunias civium pro casu necessitatis communis, non item in eorum famam pro ullo casu: sed homo absque injustitia in Communitatem potest prodigere pecuniam, secundùm omnes: ergò etiam citra injuriam in Communitatem potest abjicere famam; semper intellige per se loquendo.

7 Objicitur (1.) Eccl. 4. dicitur: *curam habe de bono nomine, hoc enim magis permanebit tibi, quàm mille thesauri pretiosi, & magni.* (2.) D. August. lib. 1. de civit. Dei c. 20. relatus c. si id licet. 32. q. 5. dicit: *falsi testimonii non minus reus est, qui de se ipso falsum fatetur, quàm si proximo id faceret.* (3.) Homo tenetur æquè imò magis diligere seipsum, quàm proximum; nam benè ordinata charitas incipit à seipsa: ergo sicut mortale est infamare proximum, ita & seipsum.

℟. Ad 1. ibi sermonem esse non tam de honore & bono nomine habendo, quàm de honore & bono nomine promerendo per bona & laudabilia opera, ut benè ostendit Molin. *disp. 37. n. 34.* ideoq; nihil ad rem ℟. ad 2. D. *August.* per illa verba non velle adstruere æqualē gravitatem peccati in mentiendo falsum crimen contra se, & contra proximum: cùm lata sit disparitas; proximo enim gravem injuriam facit, sed sibi ipsi injuriam facere non potest: adeoque solùm vult rationem peccati universaliter acceptam non minus convenire uni quàm alteri; quod verissimum est, sed nihil contra nos, ut benè explicat *Molina ibid. ℟. ad 3.* Molina *ibid. n. 24.* hominem teneri plus diligere seipsum, quàm proximum, solùm in iis bonis, quæ ad salutem necessaria sunt non autem in aliis ad salutem non necessariis, ut manifestum est in bonis fortunæ: eademque ratio est in bonis famæ & honoris: imò & in bono vitæ; cùm homo in probabilissima Sententia semper, & in certis casibus, secundùm omnes laudabiliter possit vitam propriam postponere vitæ proximi; prout supra in 5. Præcepto visum.

§. II.

Per accidens multipliciter potest esse peccatum mortale.

SEipsum infamare vel vero, vel falso crimine: utpote si referendo jactes te de vero, vel ficto crimine, illud approbando, in eo delectando ac complacendo, peccas utique mortaliter eâdem specie peccati, de quo delectaris; v. gr. adulterii, homicidii, rapinæ &c. juxta illud Psalmi 51. *quid gloriaris in malitia, qui potens es &c.* Omnes 2. Si crimen tuum manifestando, vitam tuam vel corporis integritatem sine justa causa periculo exponas, peccas mortaliter contra charitatem tui ipsius; imò & contra justitiam respectu Dei supremi & immediati Domini vitæ & mortis: vitæ enim & membrorum non est homo dominus, sicut famæ, & pecuniæ seu fortunæ, ut de iis liberè disponere possit. Dico autem; *sine justa causa.* Secus est, quando justa causa ita fateri cogit; ut juridica interrogatio, liberatio innocentis de eodem crimine falso insimulati &c. de quibus mox inferius. 3. Si tua infamatio conjuncta sit cum aliorum scandalo, maximè si sis Superior, magnæ auctoritatis, Sacerdos, Religiosus &c. te ipsum infamando peccabis mortaliter peccatô scandali contra charitatem proximi, juxta communem DD. cum D. *Thoma cit.* & Cajetano *loc. cit. q. 2.* Quo sensu D. August. lib. de bono viduitatis c. 22. relatus in jure c. non sunt audiendi. 11. q. 3. ait: *quisquis à criminibus flagitiorum, atque vitiorum vitam suam custodit, sibi benefacit, quisquis autem etiam famam, in alios misericors est: nobis enim necessaria est vita nostra, aliis fama nostra.* 4. Quando tua infamatio necessariò cedit in grave damnum vel infamiam aliorum; quod maximè fit, quando tua fama, vel infamia connexa est cum fama vel infamia aliorum; peccas mortaliter te ipsum infamando etiam contra justitiam: ut si Religiosus seipsum infamans toti Religioni, vel Monasterio infamiam causet, si uxor fatendo se adulteram, virum infamem, & ut vocant, cornutum reddat: si quis jactans vel referens peccatum carnis cum honesta matrona, vel virgine, complicem infamiæ, aliisque malis, & damnis exponat: talis utique peccat contra Justitiam injustè alios damno exponens; & quoad fieri potest restituere, seu damnum illatum avertere, vel compensare tenetur. Ut ex communi docent Navarr. *c. 18. n. 16. Molina. Less.* & latè Lugo *citat. sect. 10.* 8

§. III.

Verum crimen occultum fateri, sæpè potest esse licitum, & opus virtutis.

9 NImirum si fiat ex justa causa, debito fine, & circumstantiis; verum occultum crimen propalando potest esse opus multiplicis virtutis, præsertim humilitatis, charitatis, & justitiæ.

10 I. *Humilitatis*: discretæ tamen & prudentis, ne scilicet sequatur aliquod ex malis supra dictis: nam exempla Sanctorum in hoc aliquando admiranda potiùs sunt, quàm imitanda: multò magis, Christianæ humilitatis & patientiæ insigne est, contumeliam vel infamiam ab alio injustè illatam nihil se defendendo, suscipere, & perferre, ut passim consulit S. Scriptura. Excipe, nisi crimen per se valdè scandalosum sit; exemplo Christi, qui plurimis convitiis toleratis, attamen dæmoniacum esse tanquam blasphemum, & contumeliosum tolerare noluit: aut si persona publica, vel talis sit, cujus infamia in infamiam Communitatis redundaret. Unde Gregorius in c. 9. Ezech. ait: *Ii quorum vita in exemplo imitationis est posita, debent, si possunt, detrahentium sibi verba compescere*: & aliquando servandum illud Prov. 26. v. 5. *Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur.*

11 II. *Charitatis*: quando scilicet ex infamatione tui vel confessione tui criminis sequitur aliquod notabile bonum tibi vel proximo: aut quando urget necessitas evitandi tibi, vel aliis gravia damna vel tormenta: v. g. si ad proprium peccatum emendandum, aut ad proximum ob lapsum gravem desperabundum consolandum; aut ad tollendas suspiciones, dissensiones, odia aliorum, necesse vel utile judicatur proprium occultum delictum prodere; item ad gravia tormenta evitanda, licitè prodis occultum delictum verum; aut ut similiter proximum innocentem à tormentis vel periculo gravi liberes. De quo mox iterum.

12 III. *Justitiæ*: sic enim malefactor occultus licitè se sistit Judici, delicta sua occulta fatendo, ut justitiæ satisfiat. Nec solùm licitè quis potest, sed etiam tenetur ex justitia quis se prodere, occultum crimen fatendo, in duobus tantùm casibus. *Primus est*: quando famam per calumniam, seu falsi criminis impositionem ablatam, aliter restituere non potes, teneberis, ex justitia te infamare, fatendo te esse mentitum, vel calumniatum, ut suo loco videbitur. *Secundus est*: si causa voluntaria injusta fuisti, ut tuo occultè patrato crimine v. g. homicidio, furto &c. alteri imposito, is de vita vel fama periclitetur, & eum aliter è periculo eripere non possis, teneberis ex justitia te prodere, etiam cum æquali tuo periculo vitæ vel famæ, secundùm omnes: non item si tu in causa non fuisti, sed casu crimen à te patratum alteri impositum fuit; tunc enim non teneberis ex justitia te prodere; imò neque ex charitate, si æquale tibi periculum immineret; licèt adhuc ex charitate licitè & meritoriè posses, exemplo planè heroico S. Conradi Placentini, De hoc latiùs dictum *in 5. Præcepto de homicidio casuali.*

IV. Extra duos hos dictos casus, nullus unquam tenetur ex justitia se infamare, occultum crimen aperiendo: neque etiam in judicio interrogatus; cùm nullus possit justè & juridicè interrogari de crimine omninò occulto, nisi crimen suum infamiâ, indiciis, vel unius saltem testimonio semiplenè probatum, adeoque saltem seminotorium sit; alioquin semper congrua restrictione mentali simpliciter, etiam cum juramento negare potest se fecisse, subintelligendo sic, ut fateri publicè tenear, vel justè interrogari possim, juxta communem in materia de juramentis, & de mendacio. Verùm hîc incidit. 13

Quæstio difficilis.

UTrum reus à Judice ita juridicè interrogatus, post semiplenam probationem teneatur in conscientia, & sub mortali fateri veritatem, certò etiam instante periculo mortis, aut alterius æquivalentis mali? Affirmativa est sanè communis Sententia DD. *D. Thom. Sotus Navar.* aliisque congestis Sanchez. *Consil. tom. 2. lib. 6. c. 3. dub. 33. & 39.* & ego alibi secutus sum. Ratio potissima est: quia quilibet tenetur obedire Superiori legitimo, justè & legitimè præcipienti: atqui in casu nostro Judex ut legitimus Superior justè & legitimè præcipit reo fateri veritatem: ergo tenetur obedire, nullo excusante metu vel periculo etiam mortis. Confirmatur, quia aliàs sequeretur grave detrimentum Reipublicæ, si hæc obligatio fatendi crimina negetur: sic enim manebunt impunita scelera, & hac impunitatis spe passim grassarentur maleficia. 14

Contrariam tamen negativam ut probabilem, & tutam docent RR. non pauci. Viginti duos citans Joannes Sanchez *in select. disp. 43. à n. 32.* Lugo *tom. 2. de just. disp. 40. Sect. 1. n. 15.* Tamb. *lib. 3. Decal. c. 4. §. 3. n. 5.* Ratio est, quia humanitus nemo obligari potest ad se ipsum occidendum; cum sit de jure naturæ non solùm vitam suam tueri, sed etiam ad mortem suam, quantum quis potest, non concurrere: atqui hoc fieret in proposito; reus enim fatendo veritatem, capite damnandus verissimè concurreret ad sui occisionem, non autem fatendo capitis damnari non poterit, ut supponitur: ergò. *Confirmatur*: ex communi doctrina res multùm difficilis, censetur moraliter impossibilis, ad quam proinde præcipiendam nulla potestas humana se extendere potest: sed in proposito præceptum Judicis reo datum de dicenda veritate humanum tantùm est: & tunc dicere veritatem, est sanè plurimòm difficilis res: est enim reo supra naturæ vires difficile obligari ad proferendum testimonium capitale contra seipsum: ergo præceptum Judicis non potest ad id se extendere, & obligare in conscientia ad rem tam difficilem. Et hinc. 15

Ad rationem oppositæ Sententiæ communis, negatur minor, sicut & confirmatio: ad rem enim tam arduã Judex Superior legitimè præcipiens non est, interim tamen is licitè præcipit, & fateri per torturam cogit; quia licitè sequitur sententiam oppositam, etiam saltem extrinsecè ob auctoritatem tot 16

&

& tantorum Doctorum probabilem. Neque inde sequitur detrimentum Reipublicæ; cùm absq; illa obligatione fatendi sub mortali, aliis mediis possit prospici bono Reipublicæ; utpote inquirendo testes, terrendo per torturam &c. certè experientiâ constat, timorem peccati mortalis parùm profuisse ad fatenda crimina, & terrendos sceleratos. Quare hanc sententiam tutò sequetur Confessarius, saltem, ut reo eam sequi volenti absolutionem non deneget. Plura & pulchra vide apud Lugo cit. Aliud modò est, si sub juramento interrogetur, ut *tr. 3. c. 1. Sect. 3.* in 2. Præcepto dictum.

§. IV.

Falsum autem crimen sibi impositum fateri vel imponere nunquam potest esse licitum &c.

17 Ratio manifesta est, quia mentiri est intrinsecè malum, sed se ipsum infamans, falsum de se crimen fatendo, narrando, jactando, ultra peccatum veniale prodigalitatis famæ suæ, ut minimùm mentitur jocosè, quod rursus est per se peccatum veniale: per accidens autem sæpissimè mortale omnibus quatuor modis & casibus positis supra §. 2. iis enim casibus mendacium istud stolidum verè evadit perniciosum, aut sibi ipsi contra charitatem; aut proximo contra justitiam adeoq; mortale ex genere suo. Hic rursus incidit celeberrima, & perdifficilis.

Quæstio altera.

An reus ad evitanda tormenta possit fateri crimen sibi falsò impositum?

18 Conveniunt I. Omnes propter evitanda tormenta levia fateri, & imponere sibi crimen falsum morte plectendum, esse illicitum, imò mortale contra Charitatem sui, & justitiam legalem, pervertendo scilicet gravissimè judicium Judicis, volentis verum tantum, & non falsum crimen morte plectere. Deinde quilibet tenetur vitam suam custodire quando sine magna difficultate potest; sed in eo casu potest reus sine magna difficultate custodire vitam suâ sustinendo tormenta levia: ideo enim levia censentur, quia sustineri à te possunt: ergo.

19 II. Conveniunt DD. communiter propter evitanda tormenta quævis, non esse plus, quàm veniale, fateri crimen falsum, quando ex confessione sequitur solùm damnum in bonis propriis fortunæ, & famæ, cùm enim bonorum fortunæ, & famæ homo sit verus dominus, potest ea sine mortali prodigere ex dictis §. 1. maxime accedente rationabili causa evadendi tormenta, præsertim gravia. Vide Lugo *cit. Sect.* 10. *n.* 174.

20 III. Ob gravissima autem tormenta evitanda, quibus quis meritò possit celerem mortem præoptare, quale revera est tortura germanica sæpiùs subeunda, fateri falsò impositum crimen morte plectendum, non esse peccatum mortale; adeoque talem ante supplicium nolentem revocare, seu absque revocatione pænitentem absolvi posse, docet jam satis comunis, & praxi piorum recepta Sententia. *Angelus, Sylvester, Sotus, Toletus, Valentia*, alii plurimi quos citant, & sequuntur Lessius *lib. 2. c. 11. dub. 6. n.* 41. Tannerus *tom. 3. disp. 4. de just. p. 5. dub. 4. n.* 100. Ratio est, quia non tenetur homo cum tanto incommodo; dolore, & cruciatu vitam suam tueri; sicut nec tenetur ad vitam suam conservandam pati abscissionem membri cum grandi dolore; præsertim magni, ut brachii, vel tibiæ; imò neque uti mediis extraordinariis nimium sumptuosis, ut alibi visum. Quam Sententiam etiam probabilem censet, & qui volet, in praxi sequi, posse, concedit Lugo *cit. n.* 174. Ipse tamen *Lugo cum Navarro, Covarr. Molina,* & aliis tenet oppositam Sententiam, utique speculativè, & re ipsa longè veriorem; nimirum talem peccare mortaliter; eò quòd per confessionem falsi criminis homo verissimè & positivè cooperetur morti suæ injustæ, quod nullo casu licet: aliud est de eo, qui non patitur abscissionem membri, vel non utitur mediis exquisitis, vel pretiosissimis ad conservandam vitam suam; hic enim nullo modo positivè cooperatur ad suam mortem, nec se interficit, sed solùm negativè se habens permittit suam mortem ex morbo vel alia causa naturaliter provenientem.

IV. Huic affinis est altera quæstio, an quis citra peccatum mortale possit sibi imponere alterius crimen, seu verum nocentis, seu falsum & innocentis ad ipsum morte liberandum? Lessius *cit. n.* 41. concedit id posse fieri citra peccatum grave ad liberandum à morte innocentem v. g. parentem vel amicum; eò quòd talis nemini faciat injuriam; & etiam aliàs liceat vitam pro parente vel amico exponere, adeoque nihil hic fit, nisi mendacium officiosum. Sed negant verius Molina *disp.* 37. *n.* 19. & Lugo *cit. disp.* 14. *Sect.* 10. Ratio est eadem modo data; quia talis positivè verè cooperaretur suæ morti, vel mutilationi injustæ, & per fraudem facit, quòd judex involuntariè propter ignorantiam eum morte puniat: qualis cooperatio nunquam licita est; sive ad innocentem, sive ad nocentem liberandum. Interim tamen credo, talem ita ex mera & excessiva Charitate agentem, facilè excusandum à mortali propter ignorantiam, & bonam nimis fidem: exemplo aliquorum Sanctorum. Sed noli moveri exemplo vulgato S. Emerani, id enim efficaciter confutant P. Brunnerus, & D. Adelsreüter in Annalibus Bojorum: Credo hoc tempore non esse periculum talis peccati. 21

SECTIO II.

De læsione interna famæ proximi per temerarium judicium, suspicionem, dubium de malo proximi.

SUMMARIUM.

22. *Qualiter inter se differant judicium temerarium, suspicio, dubium? &c.*
23. *Quando adsint motiva temerè judicandi, vel suspicandi?*
25. *Judicium, suspicio, vel dubium prudens de malo proximi per se non est peccatum.*
26. *Judicium verò temerarium mortale est ex genere suo.*
27. *Ut autem in individuo hic & nunc sit mortale tres requiruntur conditiones, I. ut sit firmum & deliberatum, II. in materia gravi, & III. temerè conceptum.*
29. *Quarum una, vel altera deficiente mortale non erit. Exempla.*
13. *Suspicio temeraria est per se, & ex genere suo peccatum veniale tantùm.*

32. Per accidens autem ſæpè fieri poteſt mortale. Exempla.
33. Solvitur objectio.
34. Similiter dubium temerarium poſitivum de malo proximi per ſe ſolùm veniale eſt.
35. Et dubium negativum omninò nullum.

22 JUdicium, ſuſpicio, dubium, in propoſito differunt hac ratione: judicium temerarium eſt plenus, & firmus aſſenſus vel crudelitas de vitio vel crimine alterius, abſque ſufficientibus motivis, vel indiciis. Suſpicio temeraria eſt etiam aſſenſus, ſed debilis, & cum formidine oppoſiti de vitio vel crimine alterius, abſque ſufficientibus indiciis: unde alia dicitur ſuſpicio levis; quæ aſſenſum valdè debilem, multùm verò dubitationis vel formidinis de oppoſito habet: alia dicitur ſuſpicio gravis & vehemens; quæ plus aſſensûs, & minus formidinis vel dubitationis de oppoſito habet: alia dicitur ſuſpicio violenta, & quaſi certa, quæ plurimum aſſensûs, & valde parùm, vel vix aliquid dubitationis vel formidinis de oppoſito continet: adeoque verè pertingit ad integrum judicium ſeu perſuaſionem ex conjecturis vel indiciis hauſtam, etſi non omninò ſufficientibus; ideoque adhuc aliquantùm temerariam: & propriè dicitur opinio. Dubium temerarium denique nullum continet aſſenſum determinatum de vitio vel crimine alterius, ſed ſolùm aut poſitivè judicat dubium eſſe; aut negativè ſuſpendendo omne judicium, vel aſſenſum, dubium relinquit vitium vel crimen alterius, abſque tamen ſufficienti indicio vel ratione ita dubitandi. Contra verò, quando adſunt indicia vel motiva ſufficientia, & proportionata ita judicandi, ſuſpicandi, vel dubitandi de vitio vel crimine proximi, non jam temerarium, ſed prudens & rationabile dicetur judicium; ſuſpicio, vel dubium de malo proximi. At unde dignoſcam indicia aliqua eſſe, vel non eſſe ad hoc ſufficientia vel proportionata? Hæc tradi poteſt.

REGULA,

23 QUandocunque indicia illa ex ſe, vel communi uſu hominum ſunt indifferentia, aut raró conjuncta cum tali effectu malo, dicentur improportionata & inſufficientia: ſi verò ſint ut plurimùm conjuncta cum tali effectu malo, de quo judicas, ſuſpicaris, vel dubitas, proportionata erunt, & ſufficientia. v. g. Vides hominem noctu accedere domum ſuſpectam vel infamem, aut inde exire, indicium ſufficiens & proportionatum eſt judicandi, vel ſuſpicandi malum ex ſexto præcepto. At vides virum honeſtum, & aliàs bonæ famæ, clara die tranſire talem domum, vel plateam, ubi fœmina infamis habitat: nequaquam indicium ſufficiens erit, illum eſſe adulterum. Similiter vides hominem noctu admotis ſcalis tentare aperire feneſtram domûs, indicium ſufficiens eſt ad ſuſpicandum, vel judicandum, illum eſſe furem. Econtra, vides aliquem clara die coram vicinia ita parare inſcenſum domûs; ſi prudens es, non judicare, vel ſuſpicari debes furem; ſed potiùs ipſum clavem propriæ domus amiſiſſe: & ita in ſimilibus.

ASSERTIO II.

JUdicium, ſuſpicio, dubium prudens de vitio vel malo proximi per ſe nullum peccatum eſt. Judicium temerarium mortale ex genere ſuo. Suſpicio temeraria per ſe veniale tantùm; ſæpè tamen per accidens mortale: idemq́; eſt de dubio poſitivo temerario: dubium autem temerarium merè negativum, ex ſe nullo modo peccatum eſt. Ita DD. citandi. 24

§. I.

Judicium, ſuſpicio, dubium prudens &c.

NImirum judicare, ſuſpicari, dubitare de alterius malo, vitio, vel crimine, prudenter & ex ſufficientibus motivis, quæ ſcilicet moralem aliquam connexionem habent cum tali modo, vel actione mala, per ſe loquendo nullum peccatum eſt. Communis DD. apud Layman. *lib.* 3. *tract.* 3. *p.* 2. *cap.* 2. *num.* 4. Lugo *diſp.* 14. *ſect.* 2. Ratio eſt: quia proximus amittit jus ſuæ famæ, & bonæ exiſtimationis reſpectu illius hominis, cui ejus vitium vel crimen ſufficientibus indiciis proponitur; ut ſi quis videatur noctu è proſtibulo exire &c. & in exemplis allatis: ergo tunc malum de ipſo judicando, vel ſuſpicando, non infertur ipſi injuria. Ubi ſemper multò majora, & evidentiora indicia requiruntur ad prudenter, & licitè judicandum, quàm ſolùm ad ſuſpicandum, & dubitandum, de malo vel crimine alterius: & ſæpe evenit, ut licèt opus exteriùs apparens ex genere, ſuo mortale ſit, v. g. ebrietas, blaſphemia &c. utrum tamen defacto mortale ſit, & non fortè excuſetur, per ignorantiam, præcipitantiam, aliámve rationem, adhuc dubitare, & judicium cohibere debes: ſed nec curiosè inquirere in acta alterius, niſi tibi ex officio incumbat ejus correctio; aut ita neceſſarium ſit ad evitandum aliquod malum: tunc enim prudentiæ, & cautionis officium erit. Inquirere indicia mali apparentia, quantùm probabilitatis habeant; ut veritate cognita remedium adhiberi poſſit, aut ipſi perſonæ delinquenti, aut alteri tertio, vel tibi, aut communitati: ut rectè explicant Molina *tom.* 5. *tract.* 4. *diſp.* 14. & Leſſius *lib.* 2. *cap.* 19. *dub.* 4. Hinc prudentum ſcitum eſt: *ordine prudentiæ & cautelæ præſumenda eſſe pejora; ordine verò Charitatis & juſtitiæ meliora.* Huc ſpectat illud axioma & regula juris 8. in 6. *ſemel malus, ſemper præſumitur malus*: intelligendum eſt cum duplici limitatione; in eodem genere mali, & quamdiu ex indiciis emendatio colligi non poteſt. Ratio regulæ eſt: quia qui ſemel voluntatem deliberatè inclinavit in aliquod malum peccati, in eo velut captus eſt, donec animum mutet: quòd quis autem animum mutaverit, in dubio non præſumitur, ſed probari, vel indiciis oſtendi debet: adeoque licèt tunc certum judicium ferre non poſſimus de perſeverantia in malo, ſeu peccato tali, poſſumus tamen prudenter ſuſpicari, vel dubitare; quouſque emendationis ſigna videantur, v. g. Si quem in deliberato mendacio ſemel deprehendimus, ejus fides poſtea meritò ſuſpecta eſſe ſolet: & ſi ſcimus aliquem forni- 25

catum esse, de ejus probitate semper dubitamus, quoad usque emendationis signa prodat; & etiam ex levibus indiciis in oppositum ostensis facilè suspicamur, vel etiam judicamus de novo delicto. Idque maximè locum habet, quando agitur de cavendo alieno incommodo: ut qui semel perjurus deprehensus est intra vel extra judicium, iterum non admittitur ad testimonium ferendum. *c. testim de testibus*. Et alia exempla habentur in utroque Jure.

§. II.

Judicium temerarium mortale ex genere suo.

26 Nimirum absque sufficientibus indiciis temerè & firmiter judicare de vitio vel crimine proximi, est peccatum contra justitiam, ex genere suo mortale. Communissima DD. cum ipso S. Thoma, 2. 2. *q. 60. a. 3*. Docétque Christus Matth. 7. Luc. 6. *Nolite judicare, & non judicabimini. Nolite condemnare, & non condemnabimini.* Ubi de judicio temerario sermonem esse, patet ex contextu: *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem, quæ in oculo tuo est* (certum peccatum) *non consideras*? Ratio est: quia quisque habet jus ad famam seu bonam existimationem sui apud quemcunque hominem, donec de ejus crimine innotescat, juxta illud: *Quisque præsumendus est bonus, donec demonstretur malus*: atqui temerè, & sine sufficientibus indiciis judicans alterum de aliquo crimine vel vitio, privat eum apud se famâ, & bona existimatione sua, antequam innotescat, vel demonstretur esse malus: ergo ei injuriam infert temerè & graviter lædendo ejus jus famæ, & existimationis: consequenter peccat contra justitiam ex genere suo graviter obligantem; adeóque ex genere suo mortaliter. Idque verum est, sive crimen temerè judicatum subsistat, sive non subsistat in proximo: semper enim proximus noster retinet jus bonæ existimationis suæ apud nos, donec ejus malum sufficienter innotescat.

27 Cæterum ut in individuo hic & nunc mortale sit, tres requiruntur conditiones. 1. Ut sit judicium firmum, & deliberatum cum pleno consensu voluntatis; si enim judicium firmum, & quasi moraliter certum conceptum non sit, erit solùm suspicio, de qua infra: rursùs si judicium deliberatum non sit cum pleno consensu voluntatis, erit vel prima apprehensio de malo proximi, ut si videas hominem egredientem è domo aliena, subitò apprehendas esse furem; nihil adhuc judicas, sed solùm tibi proponitur objectum illud, de quo est judicandum: aut erit actus judicii imperfecti, seu primus motus: neuter autem potest esse peccatum, saltem grave, ut apud omnes in confesso est. 2. Ut sit materia gravis spectatis circumstantiis personæ, de qua temerè judicatur malum, ita ut si ei constaret, tale de se judicium temerè concipi, meritò censeret gravem injuriam, ac læsionem existimationis suæ, juxta dicenda *sect. seq. de* materia ipsius detractionis: ut si de viro magnæ auctoritatis, aut Religioso judicares non solùm grave aliquod peccatum, sed etiam esse mendacem, spurium, ex hæreticorum familia &c. quia inter homines probos hæc multùm æstimantur. 3. Conditio est ipsa temeritas, quòd nimirum quis firmum assensum, ac judicium concipiat de malo gravi alterius propter indicia insufficientia, quæ scilicet non habent moralem connexionem cum tali malo, ut initiò explicatum est.

His ergò conditionibus positis graviter & iniquè læditur alterius jus famæ & bonæ existimationis suæ, cùm enim illa indicia de se non sint sufficientia ad movendum intellectum ad ita firmiter judicandum de malo proximi, & sic iniquè privandum eum jure suæ bonæ existimationis, patet, quòd sola prava voluntas ita moveat intellectum ad firmiter judicandum malum de proximo, sicque eum iniquè privandum jure bonæ existimationis suæ, in re gravi. Ubi obiter nota, quòd judicium temerarium, sicut & hæresis, blasphemia &c. licèt sit actus intellectûs elicitivè, & ea ratione peccatum esse non possit; est tamen simul actus voluntatis imperativè, quatenus voluntas intellectui tale judicium temerarium eliciendum imperat, aut elicienti consentit, vel non impedit deliberatè; & sic rationem peccati sortitur. 28

Contra verò, dictis conditionibus, vel earum aliquâ, deficientibus, judicium temerarium saltem mortale non erit. Excusatur ergò judicium temerarium à reatu mortali, & veniale solùm evadit. I. Ex imperfectione actûs, si solùm sit apprehensio, vel judicium imperfectum ex præcipitantia intellectûs sine plena deliberatione, & consensu voluntatis. II. Ex parvitate materiæ, spectatis circumstantiis personæ; ut si judices cauponem vel nuntium mentiri, militem velle furari, aut impudicum juvenem malo animo talem domum ingredi &c. hujusmodi enim non censentur gravem injuriam pati, cùm plerumque de talibus non erubescere, sed gloriari soleant. III. Quando indicia de malo vel crimine proximi essent valde apparentia, adeò ut fermè ad prudens judicium movere possint, & suspicionem vel præsumptionem violentam generent: tunc enim cessat temeritas, etsi non omni adhibita diligentia, non omninò prudens & justum judicium formetur. 29

Dices. Secundùm multos, & bonos Doctores valdè probabiliter non est mortale, etiam sine causa, occultum crimen proximi uni, vel alteri prudenti, & non ulteriùs evulgaturo viro manifestare, ut infra videbimus: ergo multò minùs mortale erit, si apud te solum, nemini manifestaturus, temerariè malum grave de proximo judices. ℞. Transf. *ant.* nego *conseq.* nam ille in priori casu verum dicit, & quia uni vel alteri tantùm non evulgaturo dicit, potest censeri non inferre gravem injuriam proximo. At in nostro casu tu de proximo apud te falsum judicas, saltem practicè; cùm certò judices malum grave inesse proximo sine sufficientibus indiciis; quod vi illorum indiciorum omninò falsum est: & sine dubio gravem injuriam proximo inferres, si malum sic temerè à te judicatum, saltem uni quantumvis prudenti viro, manifestares tanquam certum, sicut tu judicas. Quod valdè nota. 30

§. III.

§. III.

Suspicio temeraria per se tantùm veniale.

31 NImirum suspicari temerè de proximi malo, vitio, vel crimine, ex genere suo est peccatum veniale tantum. Communis DD. cum D. Thoma *cit. q. 60. a. 3. Cajetanus ibid. Navarrus uterque*, aliisque cit. *Mol.* Less. *cit. dub. 8.* Laym. *cit. n. 6.* & indicat S. August. tr. 90. in Joan. dicens: *si suspiciones omninò vitare non possumus, quia homines sumus; judicia tamen, id est, definitivas, firmásque sententias continere debemus.* Ratio est: quia per suspicionem temerariam, etsi aliqualiter læditur fama proximi, non tamen simpliciter, & graviter, sed secundùm quid, & leviter tantùm: nam fama non est una solùm actualis & transiens existimatio bona de proximo, sed potiùs est habitualis & permanens de altero benè existimandi dispositio: atqui hanc habitualem de altero benè existimandi dispositionem simpliciter quidem tollit, & graviter lædit judicium temerarium oppositum de malo, vel vitio proximi, & reponit in animo contrariam dispositionem habitualem malè existimandi de proximo, id est, famam malam, gravi utique injuria; at verò suspicio temeraria solùm secundùm quid minuit, & leviter lædit eam dispositionem benè existimandi; cùm enim solùm sit levis assensus de malo proximi cum actuali dubitatione seu formidine de opposito, non omninò tollit, sed solùm diminutam relinquit adhuc habitualem dispositionem benè existimandi de proximo; si nimirum veritas appareat: adeóque non reponit in animo contrariam dispositionem malè existimandi, sive malam famam de proximo: ergo per se & ex genere suo non infert grave damnum famæ proximi; consequenter plus, quàm peccatum veniale esse non potest. Dixi tamen meritò

Sæpè per accidens mortale.

32 PEccatum fit suspicio temeraria; utpote 1. Si oriatur ex maligno affectu vel odio, aut conjuncta sit cum gravi odio, vel contemptu proximi: ut si quis suspicans malum de proximo, etsi judicet rem fortè ita non esse, tamen ex odio delectetur de malo proximi, vel ideo eum graviter contemnat, ac si reverà illud malum commisisset. 2. Si quis ex tali temeraria suspicione in effectum externum malignum, ac damnum proximi procedat: ut si ex sola suspicione Judex reum condemnaret; Superior subditum puniret, aut ab officio amoveret; si ratione talis suspicionis alicui suffragium in electione neges, aut eum à consecutione alicujus boni notabilis impedias. 3. Si quis suspicionem suam malam de proximo aliis manifestet cum infamia, vel gravi damno ipsius: experientiâ enim constat, cùm homines aliquem suspectum de malo audiunt, etsi dubitent, tamen facilè eum contemnere, ei detrahere beneficia, officia, & honores denegare. Quòd si tamen quis uni tantùm viro timoratæ conscientiæ suam patefaciat suspicionem, unde prudenter censeatur non adesse tale periculum, excusabitur utique saltem à mortali: manifestare autem iis, quibus potest, & debet, v. g. Superiori ad inquirendum, avertendum, vel præcavendum malum, nullum esse peccatum, dubium non est. 4. Addunt *Sotus. Medina. Molina. Lessius*, & alii apud Layman. *cit. n.* 6. etiam mortale fore, si quis ex levibus indiciis vellet pertinaciter suspicari de enormi malo vel scelere personæ gravis, honestæ, religiosæ v. g. incestum, sodomiam, hæresin, proditionem &c. Rationem dant: quia sicut suspicio temeraria eò gravius peccatum est, quò plus assensûs, & minus formidinis habet de opposito; eò enim gravius minuit bonam dispositionem benè existimandi de proximo; ideóque gravem injuriam inferre; ita graviter suspicans, præsertim personæ tam dignæ & honestæ. Oppositum tamen cum aliis meritò probabilius judicant, ipse Laym. *cit. n.* 6. & Tamb. *lib. 9. Decal. c. 1. n. 16.* Si enim adhuc est suspicio, semper manebit ex genere suo levis, ob rationem datam.

Dices. Homo honestus libentiùs amitteret decem aureos, quàm bonam famam, & existimationem suam, etiam apud unum, per talem suspicionem levissimam, præsertim de malo enormi; cùm fama sit majus bonum, & altioris ordinis, quàm pecunia: ergo si amittere decem aureos censetur meritò grave, etiam amittere famam per suspicionem malam, grave erit, & materia gravis peccati. ℟. Negando antec. cũ consequentia: homo enim per suspicionem non amittit famam simpliciter, sicut amittit pecuniam; sed tantùm secundùm quid, cùm maneat formido de opposito; ipsáque habitualis dispositio benè existimandi de ipso, ut explicatum est: ideo nullus prudens libentiùs amittet pecuniam, quam famam per solam suspicionem, quæ ex nostra fragilitate evenit, etiam adversùs honestissimos, imò sanctos quósque: est quidem fama majus bonum, quàm pecunia: tamen etiam in suo ordine potest esse leve, ut ejus læsio solùm venialis sit, sicutècontra pecunia in suo ordine potest esse bonum grave, ut ejus læsio mortalis sit: non ergò valet in moralibus argumentari ab uno ordine ad alium; alioquin sequeretur, quòd inducere hominẽ in levissimum peccatum veniale, v. g. modicam crapulam, esset gravius peccatũ, quàm occidere corporaliter: & levissima læsio honoris vel famæ, graviùs esset, quàm auferre mille aureos: quod utique falsum. 33

§. IV.

Idemq; est de dubio temerario positivo.

NImirum positivè temerè dubitare de vitio, vel crimine alterius, per se loquendo, solùm veniale est. Cōmunis DD. apud Lessium *lib. 2. c. 29. dub. 8.* Laym. *cit. n. 6.* Ratio est eadem, quæ supra, à fortiori: minùs enim lædit famam proximi dubitans solùm, num sis malus, quàm etiam suspicans, te esse malum; etenim temeritas dubii consistit in hoc, quòd quis habitus sufficientibus indiciis, cùm possit, & deberet aliquem judicare bonum, vel innocentem; ille omisso hoc judicio ex aliis leviusculis motivis positivè dubitet, seu judicet, esse dubium & incertum, sitne bonus, vel malus, no- 34

nocens, vel innocens in aliquo vitio vel crimine tali: & sic quasi in quæstionem adducat, & tanquam dubiam examinet bonitatem, vel malitiam proximi: atqui hoc non tollit simpliciter, sed leviter admodùm minuit bonam famam, seu dispositionem habitualem benè existimandi de proximo; neque magnam ex parte dubitantis malitiam continet, cùm vix unquam desint indicia sufficientia ad dubitandum de proximo: ergo per se nec gravem injuriã infert proximo, nec gravem culpam continet per se loquendo: etsi per accidens gravis culpa fieri possit iisdem modis, quibus modò suprà de suspicione dictum.

Dubium autem negativum nullo modo peccatum est.

35 NImirum dubitare solùm negativè de malo vel crimine proximi: utpote oblata cogitatione de bonitate vel malitia, innocentia vel culpa proximi, omne judicium suspendendo, vel se avertendo, rem dubiam relinquere, nullo modo peccatum est: ut contra *Sotum* docet comunis DD. apud cit. *Ratio est*: quia ei nulla prorsus infertur injuria. Et dictum illud comune ex D. Aug. lib. 2. de sermon. Dom. in Monte c. 15. *Dubia in meliorem partem interpretanda sunt*, non debet intelligi affirmativè, & absolutè, quasi existentibus sufficientibus motivis ad dubitandum, non possit quis suspendere judicium, sed positivè judicare, vel existimare debeat, proximũ esse bonum vel innocentem à tali crimine vel vitio: id enim nulla lege præceptum est: nemo quippè obligatur, ut erroris periculo se exponat; eò ipso autem, quo habes sufficientia motiva ad dubitandum de alterius probitate, non sine erroris periculo inclinas intellectum ad alteram partem etsi benigniorem. Debet ergo intelligi dictum illud aut negativè tantùm, ita nimirum, ut quamdiu res dubia est de innocentia vel culpa alicujus, judicium vel sententia non feratur in deteriorem partem; cùm in tali dubio melior sit conditio possidentis suam famam: & quamdiu aliquis non demonstratur nocens, præsumendus est innocens. Aut intelligi debet affirmativè ex hypothesi; ut nimirum stante dubio, & æqualibus utrinque motivis, pro hominis innocentia, & culpa, si judicium ferre velis, potius inclines intellectum in partem benigniorem; quia in dubio satiùs est falli benè opinando de proximo, quàm malè opinando, vel semel decipi: ille enim error est speculativus tantùm, hic autem esset practicus, cum proximi injuria conjunctus. Ratio sumitur ex communi axiomate & regula juris in 6. *Cùm partium jura obscura sunt, reo favendum est potiùs, quam actori.*

36 Denique stante dubio merè negativo, cùm nulla omninò appareat ratio ad positivè dubitandum, suspicandum, vel judicandum de alicujus vitio, vel crimine, etsi tunc nefas sit, positivè judicare, vel dubitare, esse vitiosum; adhuc tamen licitè potes ex hypothesi, vel suppositione, si fortè vitiosus esset, rebus tuis, vel proximi, vel communitatis prospicere: v. g. pecunias occludere, quia fieri potest, quòd famuli, vel hospites tui fures sint: filiæ interdicere, ne cum certo juvene conversetur, quia fieri potest, ut ab eo seducatur: arma expedire in sylva, occurrente homine, præsertim aspectu horrido, quia fieri potest, ut latro, & te invasurus sit. Et his similia sexcenta. In quibus casibus, nec judicas, nec suspicaris, nec dubitas positivè, defactò esse tales, sed solum supponis posse esse tales, quod utique verum est, & nulli injuriosum; ac ex ea suppositione prudenter tibi tuisque caves; nec ullam illis infers injuriam, quia reverà possunt esse tales. Unde est cujusdam Principis sapiens dictum: *In ordine prudentiæ ad cavendum malum, tantùm pejora supponenda sunt; secùs in ordine justitiæ & Charitatis ad exequendum.* Hæc valde notanda sunt pro praxi frequentissima maximè pro scrupulosis.

SECTIO III.

De injusta læsione externa famæ proximi per detractionem, calumniam &c.

SUMMARIUM.

37. & 39. *Detractio, seu alienæ famæ injusta ablatio, vel diminutio est ex genere suo peccatum mortale.*
39. *Detractio alia formalis, alia materialis.*
40. *Alia directa,* 41. *Alia indirecta.*
42. *Contumelia.* 43. *Diffamatio,* & 44. *Susurratio quid?*
45. *An, quando, & qualiter peccet revelans secretum sibi commissum?* &
46. *Quæ sunt justæ causæ revelandi illud?*
47. & 48. *Detractio pura, & calumnia quid?*
49. *Falsum testimonium octavo Præcepto prohibitum quid?*
50. & 51. *Quando, & qualiter quis obligetur dare testimonium proximo?*
52. *Quæ causæ excusent à dando testimonio?*
55. *Ut detractio sit mortalis, debet esse I. voluntaria perfectè:*
56. *II. In Materia gravi.*
57. *Quæ censeatur materia gravis?* &
58. *Quæ levis?*
59. *Regula generalis, quando graviter, & quando leviter peccetur in detractione.*
60. *Dicere aliquem superbum, avarum, pigrum &c. quando peccatum grave, quando leve?*
61. *An, & quando peccetur, referendo crimen, non nominatâ personâ?*
62. *Item; quando, & qualiter quis peccet referendo crimen ab aliis auditum?*
63. *Quale peccatum referre crimen uni tantùm, vel alteri illud ulteriùs non evulgaturo.*
64. *Etiam defuncto detrahere in re gravi mortale est contra justitiam.*
65. *Ut detractio sit mortalis III. requiritur, ut res adhuc sit occulta.*
66. *Notorium duplex, Juris, & facti.*
67. *Quando res censeatur jam notoria, vel adhuc occulta?*
69. *Crimen notorium notoreitate juris, seu per sententiam judicis publicatum licitè ubique evulgatur.*
70. *Sicut & crimen notorium notoreitate facti tantùm, in aliqua communitate, vel vicinia, citra mortale aliis ejusdem communitatis, vel viciniæ adhuc ignaris manifestari potest.*
71. *An, quando, & qualiter crimen notorium in uno tantùm loco liceat referre, vel transscribere ad alia loca.*
72. *Postquam infamatus crimen suum emendavit, & famam recuperavit, non licèt illum denuò de illo infamare.*
73. *Ut detractio sit mortalis IV. requiritur, ut fiat sine ulla justa causa. Causæ autem justæ revelandi sunt.* 1. bonum ipsius referentis. 2. Bonum audientium. 3. Bonum ipsius delinquentis, & 4. Bonum communitatis, vel Reipublicæ.
74. Usque ad n. 82. *Quando, & quibus casibus liceat ob has causas alterius crimen, vel defectum occultum aliis revelare?*

ASSERTIO III.

37 *Detractio est aliena famæ ablatio, vel diminutio injusta, seu animo nocendi facta, ex genere suo peccatum mortale: levius quidem homicidio & adulterio: sed cæteris paribus gravius furto: variè dividitur.* 1. Ex parte voluntarii *in materialē, & formalem.* 2. Ex parte modi detrahendi, *in directam & indirectam.* 3. Ex circumstantiis *in contumeliam, diffamationem & susurrationem.* 4. Principaliter ex parte materiæ, *in detractionem puram, & calumniam.* Est tota communis. Definitio patet ex terminis infra explicandis.

38 Ratio peccati generatim per se clara est: quia omnis actio privans alterum injustè bono sibi debito, adeóque injustum proximo damnum inferens, est peccatum contra justitiam commutativam ex genere suo mortale; eóque gravius, vel leviùs, quo majori vel minori bono injustè privat: atqui detractio injusta privat proximum magno bono sibi debito, scilicet famâ & bona sui æstimatione habita: quod licèt sit minus bonum, quàm vita, & pudicitia, ac fides matrimonialis &c. est tamen multò majus bonum, quàm bona externa fortunæ, juxta illud Proverb. 22. *Melius est bonum nomen, quam divitiæ multæ.* & Eccl. 41. *Curam habe de bono nomine; hoc enim magis permanebit tibi, quàm mille thesauri pretiosi magni.* Adde, quòd detractio homini etiam in aliis bonis corporis, animæ, & fortunæ sæpe gravia damna inferat, ut experientiâ nimis notum: ergo detractio est peccatum mortale ex genere suo, & gravius furto: & in suo etiam genere gravius, vel levius, quo magis, vel minùs lædit famam proximi, ex parte materiæ, voluntarii, circumstantiarum &c. Unde variæ illæ sunt detractionis divisiones, quarum termini nunc explicandi sunt distinctè per §. §. sequentes.

§. I.

Detractio formalis, & materialis.

39 Detractio *formalis* est, quæ fit cum directa intentione alteri nocendi, seu alienam famam denigrandi. *Materialis* autem detractio est, quæ fit quidem absque directa intentione & voluntate alteri nocendi, vel ejus famam denigrandi, sed tamen cum prævisio, vel prævideri debito periculo nocumenti, seu infamiæ alterius; adeóque non sine indirecto voluntario, & intentione nocendi. Utraque peccatum mortale est ex genere suo, ob injustum damnum proximo illatum, ad quod sufficit etiam voluntarium indirectum, & interpretativum, ut suo loco, & hactenùs sæpissimè patuit. Longè tamen gravius peccatum est detractio formalis, utpotè voluntarium injustum perfectum continens, verámque malitiam, quàm detractio materialis tantùm, quæ voluntarium longè imperfectius habet, & frequentissimè ob actûs imperfectionem, indeliberationem, vel inadvertentiam à culpa mortali excusatur: ut infra videbimus, & ex *D. Thoma cit.* rectè notat Layman. *lib. 3. tract. 3. p. 2. cap. 3. num. 4.* addens opportere ideo quæri ex pœnitente detractiones confitente, utrum odium vel desiderium nocendi gesserit adversùs personam, cui detraxit: seu utrum sua locutione intenderit ei nocere, an saltem præviderit posse sequi nocumentum, an defacto secutum fuerit? &c. ut nimirum possit confessarius judicare de gravitate peccati, & obligatione restituendi.

§. II.

Detractio directa, & indirecta.

Detractio *directa* dicitur, quâ directè & positivè læditur fama proximi: fitque 4. modis. 40
1. imponendo alicui crimen falsum. 2. verum vel falsum crimen vel defectum exaggerando, & augendo. 3. crimen vel defectum occultum verum manifestando. 4. opus rectè factum sinistrè interpretando, seu temerè exterius judicando; quo modo etiam læditur fama proximi apud audientes, quibus notitia nova ingeritur circa intentionem proximi non rectam, quam antea non habebant. Quos modos indicat versus. *Imponens, augens, manifestans, in mala vertens.*

Detractio *indirecta*, qua solùm indirectè & quasi 41
negativè læditur fama proximi, fit etiam 4. modis 1. Negando alterius bonum, vel dotes. 2. bonum vel dotes alterius extenuando, vel elevando cum damno proximi. 3. bonum vel dotes alterius malitiosè reticendo vel silendo, quando quis manifestare deberet ex justitia, tunc nimirum, quando alicujus silentium haberetur pro tacita confessione, vel approbatione, aut assertione defectûs alterius: & maximè, si signo externo ostendat; ut si aliis hominem laudantibus, vel commendantibus tu frontem, vel os contrahas, aut dicas, ego taceo &c. quo pacto sufficienter manifestas oppositam tuam existimationem malam de homine. Item cùm aliis homini detrahentibus, vel vituperantibus, tu sine displicentiæ signo taceas, tacens consentire, & infamiam alterius approbare censeris. 4. Ita frigidè laudando, ut laus tua potiùs cedat in diminutionem famæ alterius, ejúsve vituperium, juxta illud Gellii lib. 19. *Turpius est exiguè atque frigidè laudari, quam insectanter & graviter vituperari.* Quos modos indicat versus. *Qui negat, aut minuit, tacuit, laudátque remissè.* Utrobique est peccatum mortale ex genere suo ob injustè læsam vel diminutam famam proximi: gravius tamen per se loquendo est detractio directa, quâ sicut directè, ita graviùs læditur fama proximi; quàm detractio indirectè facta, qua ordinariè minùs læditur fama alterius, quamvis per accidens fieri possit, ut vel ob malitiam detrahentis non audentis directè famam alterius arrodere, vel ob graviorem materiam, vel ob majus damnum inde secutum homini læso apud alios, multò graviùs peccet indirectè, quàm directè detrahens: utpote qui solùm negaret aliquem esse castum, utique graviùs peccat, & infamat, quàm qui directè assereret hominem esse ebriosum, lusui deditum &c.

§. III.

§. III.

Contumelia, diffamatio, susurratio.

42 Contumelia est detractio facta coram aliis in præsentia illius, cui detrahitur; cùm scilicet alicui præsenti & audienti crimen falsum vel verum occultum palàm quasi in faciem objicitur. Est peccatum mortale gravissimum, & duplò gravius detractione simplici facta in absentia personæ diffamatæ: quia præter læsionem famæ, etiam continet læsionem honoris, & confusionem faciei, & persona præsens longe magis est invita ad sui diffamationem, quàm absens & non audiens. Sed de contumelia infra latiùs *Sect.* 4.

43 Diffamatio est detractio famæ alterius publica, seu coram multis facta; & cum directa vel indirecta intentione alterius infamiam in publicum propalandi. Est peccatum mortale longè gravius, quàm detractio famæ alienæ privata coram uno & altero, vel inter privatos tantùm parietes facta: quia eò graviùs extensivè est peccatum detractionis, quo fit coram pluribus audientibus; quia eò plures partiales famas, seu bonas existimationes alterius apud alios injustè aufert, vel minuit; imò virtualiter & æquivalenter sunt quasi totidem detractiones & læsiones famæ partiales, quot sunt personæ audientes, ideoque pluralitas, & quoad fieri potest numerus audientium tanquam circumstantia augens malitiam substantialem actûs, secundùm comunem & nostram sententiam explicari debet in confessione detractionis.

44 *Susurratio est detractio, vel quævis oblocutio prava de proximo, ad occultè & injustè solvendam vel lædendam amicitiam, discordiamq; seminandam:* ex D. Thoma quæst. 74. art. 1. Est utique peccatum mortale ex genere suo, juxta illud Eccli. 28. *Susurro & bilinguis maledictus: multos enim turbavit pacem habentes.* Et ad Rom. 1. *susurrones, & detractores* dicuntur *DEO odibiles.* Estque cæteris paribus longè gravius peccatum, quàm detractio simplex: nam præter injustam læsionem famæ alterius contra justitiam, etiam intendit dissolvere, vel lædere habitam amicitiam, pacem, concordiam cum aliis, privando illum injustè magno bono: quia Eccl. *Amico fideli nulla est comparatio:* ideoque specialiter etiam repugnat Charitati proximi; estque multorum malorum gravissimorum causa, ut experientia nimis notum. Huc referenda breviter & explicanda.

Revelatio secreti commissi.

45 Qui I. *Secretum expressa vel tacita conventione tacendi sibi comissum revelat, peccat graviter contra fidelitatem, & justitiam ex genere suo mortaliter (pro ratione materiæ, aut damni secuti) non minùs, quam qui depositi fidem violat.* Communis cum Navar. *cap.* 18. *n.* 26. Molina *tract.* 4. *disp.* 5. *&* 6. Layman. *lib.* 3. *tract.* 3. *cap.* 5. *num.* 1. Et indicatur Proverb. 11. *Qui ambulat fraudulenter, revelat amici consilium.* Ratio est: quia obligatio justitiæ ex genere suo est sub mortali: sed qui secretum expressa vel tacita conventione reticendum in se suscepit, tenetur ex justitia servare fidem: ergo revelans peccat contra Justitiam, ideoque & ex genere suo mortaliter: intellige nimirùm, nisi imperfectio actûs, levitas materiæ, aut modicum, vel nullum inde secutum detrimentum excuset. 2. Quoad expressam conventionem res clara est. Tacita autem conventione secreti servandi obligantur inprimis Consiliarii Principum, & Officiales belli, quibus Reipublicæ vel exercitûs secreta consilia committuntur: deinde Juris Periti, Advocati, Medici, Chirurgi, Obstetrices &c. quibus consilii vel remedii capiendi causâ secreta revelantur, & probabiliter etiam amici & propinqui, quibus amicitiæ vel propinquitatis jure consilii, auxilii, vel solatii capiendi causâ secreta aliqua comittuntur, hi nimirum omnes eo ipso, quod talia secreta suscipiunt, seclusa alia expressa conventione tacendi, tacitè censentur se obligare ad secretum.

Justæ autem causæ secreti revelandi sunt. I. Si 46 secretum cedat in Reipublicæ detrimentum, vel certæ personæ injuriam: ut si Titium ab occulto tibi revelato proposito civitatem prodendi, vel hunc hominem occidendi &c. aliter revocare non possis, potes, & debes etiam manifestare, quantû opus est ad avertendum malum, iis quorum interest. Communis cum S. Thoma 2. 2. *quæst.* 70. *art.* 1. *Molina.* Laym. *cit. num.* 2. Ratio patet: quia ex lege & ordine Charitatis quilibet obligatur liberare innocentem ab injuria nocentis, etsi cum aliquo nocentis damno fieri debeat. II. Quando secretum cessurum esset in grave nocumentum ipsius, qui tibi comisit; ut si quis occulto impedimento dirimente tibi revelato à matrimonio revocari non possit, nisi canonicè denuntietur, licita erit denuntiatio secreti, ob Sacramenti reverentiam, & ad peccatum vitandum. Communis DD. cum Navar. *cap.* 18. *num.* 55. Sanchez. *lib.* 3. *de matrim. disp.* 13. *Molina, Laym. cit. III.* Quando ipsemet, cui secretum commissum est, grave damnum incurrere debet, nisi secretum revelet: ut si Titius revelâsset tibi homicidium à se commissum, & postea tu de eodem homicidio suspectus factus, ipsemet jam de vita pericliteris, nisi reveles, licitè revelabis. Ex comuni Molina *citt. disp.* 37 Lessius *lib.* 2. *cap.* 11. *dub.* 18. Laym. *citt. num.* 2. Ratio est: quia sicut aliorum debitorum, ita & secreti naturalis obligatio cessat, quando sine maximo detrimento propriæ vitæ, & famæ servari non potest, nemo enim promittendo secretum, censendus est id etiam ad talem casum extendere voluisse; sed potiùs præsumitur quisque ex ordine Charitatis propriam incolumitatem alienæ anteponere velle. IV. At quid si aliquis expresse promisisset se servaturum ejus secretum, etiam cum discrimine propriæ vitæ? Talem adhuc obligari censet Molina modò cit. cùm talis promissio objectum honestum habeat. Sed probabiliùs cum aliis negat Laym. *cit. num.* 4. Quia secretum comittens, obstante ordine Charitatis non potest alterum obligare cum tanto onere; sed ipse potiùs minus incomodum sustinere

nere debet, ne alter in periculum mortis veniat. Quòd si tamen aliquis notitiam secreti per vim, vel fraudem assecutus fuisset, v. g. furtivè aperiendo alterius litteras, & maximè legendo alterius confessionem scriptam, neque mortis vel tormentorum metu revelare poterit; præsertim quando alter ex revelatione æquale vitæ discrimen subire deberet. Ita Navar. *c.* 28. *n.* 54. Molina *cit. Conclus.* 10. Laym. *cit. n.* 5. alii apud ipsos. Ratio est: quia quicunque injuriam intulit, tenetur eam tollere, seu non continuare: ergo qui alterius secretum injuriosè acquisivit, tenetur illud semper supprimere, aliàs quocunque casu revelet, injuriam renovabit, & continuabit. Neque obstat utriusque æquale discrimen: nam in pari causa semper melior est conditio innocentis seu injustè læsi, quàm nocentis & lædentis injustè, Scio hìc mirabiles contingentias sed omitto.

§. IV.

Detractio pura, & calumnia.

47 *Detractio pura seu revelans tantùm dicitur: qua alterius verum, sed occultum crimen proditur animo nocendi, seu denigrandi famam.* De hujus injustitia, conditionibus, & excusatione, necessariò seorsim dicā speciali assertione sequenti.

48 *Calumnia, seu detractio calumnians est, qua crimen falsum alteri affingitur, seu imponitur.* Peccatum mortale gravissimum, & plus duplò gravius detractione pura seu revelante tantùm, teste Navar. c. 18. n. 36. Quia qui mendacio perniciolo falsum crimen imponendo alicui famam detrahit, tam dominio, quàm possessione famæ ipsū spoliat, innocens enim & verum dominium, & justam possessionem suæ famæ habet; qui autem crimen verum occultum prodit, privat hominem non dominio, sed tantùm possessione famæ: criminoso enim respectu talis criminis comissi, per se & secundùm veritatem fama debita non est, sed solùm per accidens propter publicam ignorationem illius criminis: sicut enim tua probabilis ignorantia, & bona fides efficit, ut alienum equum v. g. justè possideas, injuriamque tibi inferat, qui eripit, antequàm liquidò constet, tuum non esse; ita publica ignorantia tui criminis efficit, ut justè apud alios possideas famam, seu bonam tui existimationem, injuriamque tibi inferat, qui eripit, antequam liquidò constet, tuam non esse; quia publica ignorantia tui criminis facit, ut justè apud alios acquisita fama, seu bona tui existimatio perduret, injuriamque tibi inferat, qui eam destruit, antequam publicè innotescat, tibi re ipsa debitam non esse. Hoc tamen notando discrimine: quòd tibi alienum equum possidenti bona fide injuriam non inferam, si de hoc verum dominum certiorem faciam; quia is damnum & injuriam saltem materialem patitur, qua eum justè liberare possum: at verò tibi occultè criminoso apud alios famam, seu bonam existimationem possidenti, injuriam adhuc infero, si eis veritatem indicem, & ab illo errore liberem, quia illi nullum inde damnum, vel injuriam patiuntur, quòd de occultè criminoso bonam opinionem gerant; neque enim ille aliquid possidet ad istos spectans; consequenter injuriosè privatur possessione famæ suæ. *Deinde* crimen falsum alicui imponere semper illicitum est: nam est mendacium perniciosum intrinsecè malum, & repugnans præcepto negativo: *non dices falsum testimonium*: at verò crimen verum occultum alterius manifestare, non est semper illicitum, sed ob certas & varias causas licitum esse potest, ut mox patebit assertione sequenti. Denique multùm augetur malitia calumniæ, quando fit publicè in judicio: utpote de falso crimine accusando, vel testimonium perhibendo scienter. Huc ergò propriè spectat, & breviter explicandum est, octavo præcepto specialiter prohibitum.

Falsum testimonium.

I. Utpotè in judicio, vel aliàs, aut falsum affirmando, aut verum negando, aut amphibologia aliqua eludendo contra apertam mentem Judicis interrogantis, semper est illicitum, & peccatum mortale ex genere suo, cum obligatione revocationis & restitutionis omnis damni inde secuti innocenti, ut Sect. 5. patebit. *Ratio clara est*: quia nimirum est mendacium perniciosum contra justitiam comutativam injustissimè lædens proximum in bonis famæ per se, & consequenter etiam plerumque fortunæ, aut ipsius vitæ: ergo mortale ex genere suo cum onere revocationis, & restitutionis. Adde cum Navarr. *c.* 25. *n.* 40. *&* Layman. *l.* 3. *tr.* 6. *c.* 4. *n.* 8. Etiamsi testis per errorem, oblivionem, aliámve causam excusantem falsum deposuerit, cognito errore adhuc tenetur suum dictum revocare ante latam sententiā; imò & postea, si sperat ei prodesse posse; saltem ad hoc, ut non habeatur testis integer, vel omni exceptione major: ut habetur *c.* 6. *præterea de testibus.* 49

II. At verò nolle testimonium dicere, subterfugere, dissimulare, tunc solum peccatum est, quando quis ex Charitate obligatur testari: & inde nulla oritur in omittendo obligatio restituendi, juxta dicta in materia de *restitut. ex causa negativa.* Ratio est: quia testis positivè testimonium dicere, non obligatur ex justitia commutativa respectu hominis judicandi; hic enim nullum habet jus in alterum, ut pro se testari, ejusque comodum procurare teneatur: ideoque non testando non infert ei damnum, quod suum est auferendo, sed solùm obligatur ex charitate respectu ipsius, & ex justitia legali respectu judicis justè præcipientis, ut testetur: ex quarum virtutum violatione non oritur obligatio restituendi, juxta dicta suo loco: ergò licèt talis gravissimè peccet contra Charitatem non testando, vel obedientiam seu Justitiam legalem, nullam tamen inde contrahit obligationem restitutionis. 50

III. Obligatur autem omnis homo idoneus sub mortali testimonium dicere, ex Charitate quidem & sponte sua, quando proximus in gravi necessitate de vita, fama, vel bonis fortunæ periclitatur, & malum testando impediri potest; omnium consensu 51

sensu in materia de Charitate. Ex justitia verò legali seu obedientia tenetur solùm testis à competente Judice legitimè citatus & interrogatus; juxta communem DD. cum D. Thoma 2. 2. q. 70. *a.* 1. *n.* 2. Scoto *in* 4. *d.* 15. *q.* 3. Ratio est; quia justo legitimi superioris præcepto in re gravi parendum est sub mortali: atqui justum est præceptum legitimi Judicis juridicè interrogantis: & testimonium exigentis; nimirum in casu, quo hominis infamia, justa accusatio, vel denuntiatio criminis, cum semiplena probatione, vel aliis indiciis sufficientibus ad testes examinandos præcesserunt, Secus esset, quando Judex non legitimè interrogaret, aut homo aliunde à testimonio ferendo excusatus esset, ut in sequentibus casibus.

IV. Causæ excusantes à testimonio ferendo
52 sunt hæ sequentes 1. Si quis crimen, vel id, de quo testandum est, novit ex sola confessione sacramentali, ejusque sigillo in tota sua latitudine. 2. Si crimen occultum est, ita ut nulla publica de eo indicia adsint; quamvis fortè duobus vel tribus privatim cognitum esset: talis etiam interrogatus non tenetur testificari, nisi crimen esset perniciosum Reipublicæ: de quo vide latè Petrum Navar. *lib.* 2. *c.* 4. *n.* 219. 3. Si criminis notitiam accepit sub secreto naturali ad honestum finem: utpote Advocatus, Medicus, Chirurgus, vir Doctus, vel valde amicus &c. ad consilium, auxilium, vel remedium adhibendum misero criminoso, non tenetur postea testificari de eo. *Navar.* uterque. *Molina Lessius, Laym. cit. n.* 8. Excipe, nisi Judex sciens, talem hanc notitiam ex secreto accepisse, & nihilominus crimen Reipublicæ perniciosum interroget: aut si secretum commissum non esset ad talem honestum finem; sed merè spontè. Vide cit. 4. Si quis notitiam delicti, alterius ve secreti per injuriam accepit: v. g. litteras aperiendo, vel hominem per vim cogendo. (Adde etiam per ebrietatem inducendo) ad sibi revelandum: tunc enim nec Judici interroganti quidem prodere justè potest; cùm injuria semel illata non sit extendenda. Ut cum aliis docent Molina & Layman. modò citt. 5. Si scias factum hominis, de quo interrogaris, à crimine & pœna alienum esse: ut si quis ex ignorantia hominem pro fera occidit: rem alienam abstulit, sed in gravissima necessitate, vel ad justam compensationem &c: Non teneris de eo testari; imò factum simpliciter negare potes; sicut & ipse reus, etiam addito juramento: quia Judicis interrogatio procedit ex præsumptione culpæ commissæ, seu de facto criminoso, quale factum rectè negas, etiam juratus Navarr. *c,* 17. *n.* 115. *Lessius,* Laymt *cit. n.* 9. 6. Si ex testificatione tibi, vel tuis notabile damnum immineat, non teneris testari, nisi crimen Reipublicæ perniciosum sit; ut proditiones &c. & alia ratione impediri non possit. *Navar. Lessius.* Laym. *cit.* 7. Parentes contra liberos, liberi contra parentes, nec cogi, nec admitti possunt in testimonium. *L.* 5. *C. de test.* Exceptis criminibus atrocissimis v. g. hæresis, læsæ majestatis, proditionis, veneficii &c. 8. Personæ exemptæ aut privilegiatæ non coguntur esse testes: utpote Clerici coram Judice sæculari; volentes tamen admittuntur; & in aliorum defectu etiam coguntur; sed coram suo Judice Ecclesiastico tantum; aut eo consentiente, coram sæculari, juxta communem doctrinam & praxim. Hæc compendio congesta latiùs vide apud cit.

Dictis casibus, & quoties Judex non legitimè 53
interrogat, licitum est testimonium recusare, subterfugere: aut si omninò respondendum sit, veritatem dissimulare, aut aliqua licita amphibologia, vel reservatione mentali eludere, circa quod notanda est generalis regula communiter tradita in materia de juramentis & perjuriis. Quotiescunque quis non tenetur respondere interroganti, & ex rationabili causa non expedit veritatem prodi, nec comodè possit, licitè potest dissimulare veritatem amphibologiâ vel reservatione mentali, dumodò responsionis sensus correspondeat cum intentione interrogantis, quàm habere debet: v. g. consiliarius interrogatus de actis in Concilio: Confessarius de peccatis auditis &c. licitè respondet, nescio, intelligendo: sic, ut tibi possim dicere, vel notitia utili aut licita ad publicè dicendum. Testis rogatus de facto inculpabili v. g. homine pro fera, occiso à venante &c. potest simpliciter negare factum esse; intelligendo scilicet culpabiliter, & tale factum, de quo Judex interrogare tantùm debet. Veniens ex loco falsè diffamato de peste, licitè negat, imò jurat, se venire ex illo loco; intelligendo ut peste infecto, de quali solùm interrogatur, vel interrogari deberet. Et ita in similibus.

ASSERTIO IV.

Detractio etiam pura verum, sed occultum 54
crimen revelans, peccatum mortale est; quatuor concurrentibus conditionibus: nimirum. 1. *Si adsit voluntarium perfectum.* 2. *Materia gravis.* 3. *Res occulta &* 4. *injustitia revelandi. His conditionibus, vel una earum deficiente veniale evadit, aut etiam à peccato omninò excusatur, imò quandoque cohonestatur.* Sic omnes passim, ut patebit declarando singula.

§. I.

Voluntarium perfectum.

Detractio ut mortalis sit, omninò requiritur 55
voluntarium perfectum & deliberatum, directum, vel indirectum, ut nimirum quis plena ratione utens vel directè intendat, vel saltem advertat, aut advertere debeat, suam locutionem nocere, vel denigrare famam proximi, juxta dicta supra §. 2. Excusat ergo à mortali, & veniale reddit, sicut in cæteris omnibus peccatis, imperfectio actûs, vel ob ignorantiam, aut inadvertentiam ad nocumentum proximi, vel ob vehementem passionem, aut præcipitantiam mentis & linguæ: nisi enim ob ejusmodi causas dicatur, detractionem sæpissimè excusari à mortali, totum genus humanum periclitabitur; adeò vulgare est hoc vitium, ait Laym. *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 2. *c.* 3. *n.* 3. Etenim lingua modicum membrum est, sed volubile, & inquietum malum,

quod nullus hominum damnare potest. Quare regula P. Marchant. tom. 2. tribun. tr. 9. tit. 4. q. 4. reg. 4. *Qui ex levitate animi, garrulitate, consuetudine nimia gravia peccata proximorum effugiunt, saltem ratione periculi infamandi proximum, cui se exponunt, mortaliter ut plurimum peccant:* intelligenda est: si ipsi advertant, vel advertere debeant ejusmodi periculum infamiæ proximum; quòd si enim faciant ex naturali impetu pravæ consuetudinis & loquacitatis absque omni advertentia ad damnum proximi, non poterunt peccare mortaliter in ipso actu, licet benè in sua causa, scilicet ipsa mala consuetudine voluntariè contracta & retenta: juxta generalem regulam traditam in materia de peccatis ex consuetudine. Ut sunt maximè blasphemiæ, perjuria, & detractiones. Sic qui frequentatis actibus detrahendi, blasphemandi, pejerandi, advertit sibi generari habitum malæ consuetudinis, quia postea difficulter abstinere poterit, ab ipso puncto, quo cum tali advertentia insuper actum detractionis exercet, peccat mortaliter, & est in pessimo statu, quamdiu eam pravam consuetudinem absque conatu emendandi, & pœnitentiâ, culpabiliter retinet: adeò ut talis homo tamdiu versetur in continuo statu peccati mortalis omissionis emendandi, & omnes actus vi talis pravæ consuetudinis voluntariè & culpabiliter retentæ secuti imputentur ei in peccatum mortale, tanquam indirectè voluntarii in sua causa mala, scilicet consuetudine voluntariè retenta. At verò post pœnitentiam, & moralem adhibitum conatum emendandi, actus detractionis &c. ex naturali prorsus impetu pravæ consuetudinis seu loquacitatis erumpentes, defectu voluntarii, peccata, saltem mortalia esse non possunt: sic enim nullo modo sunt amplius voluntarii: non in se, ut supponimus, neque in sua causa, scilicet mala consuetudine contracta; quippe jam tibi merè involuntariè remanente.

§. II.

Materia gravis.

56 DEtractio ut mortalis sit, requiritur materia gravis, spectata non tantùm in se absolutè, sed habita etiam ratione circumstantiæ personæ, quæ injustè læditur. Si levis sit materia, sive in se absolutè, sive habita ratione circumstantiæ personæ, utique excusabitur à mortali, & veniale evadet ex parvitate materiæ, sicut in omnibus aliis peccatis versantibus circa materiam divisibilem; v. g. furto, intemperantia &c. juxta communem doctrinam in materia de peccatis.

57 Materia autem gravis detractionis censetur omnis & solus defectus vel in se, vel respectu personæ læsæ graviter probrosus: qualis ordinariè quidem est crimen mortale, at certè non solùm, sed ratione circumstantiæ, status, vel conditionis personæ, & damni secuti, sæpè etiam defectus venialis; imò & naturalis, ut si prodas virum honestum, boni nominis, vel magnæ auctoritatis, esse mendacem, bibulum, illegitimè natum, vel infecti generis &c. inde enim ei grave nocumentum famæ & honoris, vel impedimentum alterius boni oriri potest. Communis DD. Navar. *c.* 18. *n.* 25. Lessius *lib.* 2. *c.* 11. *dub.* 3. Molina *disp.* 33. *fin.* Laym. *cit. n.* 3.

Contra verò materia levis detractionis est, omnis, & solus defectus vel in se, vel habita ratione circumstantiæ personæ parùm probrosus; quales sunt inprimis defectus naturales animæ, vel corporis, ut esse rudem, duri ingenii, gibbosum, luscum spurium, filium Clerici &c, item vitia venialia & quotidiana, ut jocosè mentitum, temulentum fuisse, lusisse excessivè &c. item etiam crimen de se mortale relatum de persona vili, vel ita affecta, ut crimen commissum non multùm probrosum vel magno dedecori sibi ducat: v. g. germanum fuisse ebrium, militem habere concubinam, furatum esse, duellâsse &c. ita communis citt. Ad casus ergò particulares & in praxi frequentissimos expediendos benè notanda, & semper præ oculis habenda est hæc clara & facilis. 58

(REGULA GENERALIS)

QUoties notabiliter fama alterius læditur, *sive defectus narratus, sit mortalis, sive venialis, sive naturalis tantùm; toties peccatur mortaliter. Quoties verò leviter solùm læditur fama, peccatur venialiter, quando nihil læditur, quidquid dicatur, nihil peccatur ex hoc capite.* Nam si de viro probo, vel Religioso dicas, amare puellam, rixatum esse, vel duellâsse, aut quid simile; graviter lædis ejus famam, ideoque peccas graviter: si idem dicas de juvene nobili, vel milite, leviter, vel nihil famam lædis; cùm de talibus non erubescere, sed gloriari soleant, ideoque etiam leviter, vel nihil peccabis in materia detractionis. Jam pono casus aliquot speciales ambiguos. 59

I. Dicere aliquem superbum, avarum, pigrum &c.

QUia hæc, & ejusmodi vel inclinationem solùm naturalem, vel etiam peccatum mortale significare possunt apud audientes, judicandum est ex circumstantiis, & æstimatione audientium: plerumque enim audientes interpretari solent de naturali propensione tantùm ad ejusmodi vitia: & sic dicere peccatum veniale non excedet. Sylvester *V. detractio. q.* 1. *Lessius, Laym. cit.* Interdum tamen tales possunt esse circumstantiæ, ut aliis grave peccatum interpretantibus, existimatio hominis tali de se prolato judicio graviter lædatur: & sic dicere, à mortali excusari non poterit: Ut benè notat Navar. *c.* 18. *n.* 34. *Lessius & alii apud Laym. cit.* Qua ratione sæpiùs etiam alios defectus naturales referendo, peccata occulta gravia significando, utique graviter peccatur: ut si dicas aliquem laborare morbo gallico, nisi statim addas causam illius morbi fuisse naturalem, v. g. ex infectione; ex loco frigido, vel cohabitatione contagiosa &c. significas eum deditum fuisse veneri illicitæ: si ergo dedecus illud grave sit, fuisse mæchatum, utique peccabis graviter: secùs si dedecus illi non sit, ut si sit miles, adolescens in- 60

fa-

famis, tunc enim famam ejus graviter non lædis, ut modò dictum.

II. Referre crimen non nominatâ personâ.

61 SI quis referat crimen occultum factum non nominatâ personâ, dummodò absit periculum, quòd audientes occasione illius narrationis deveniant in notitiam personæ criminosæ, ordinariè non est peccatum, saltem grave; quin etiam ex justa causa cohonestari potest, juxta dicenda §. 4. At verò si persona occulti criminis, etsi non nominata, ita tamen describatur, ut facilè cognosci possit, vel aliquando agnoscenda sit: ut qui dicit primam suam filiam confessionis adulterium confessam esse &c. vel saltem in talis personæ familiam, ordinem, Monasterium, gravis infamia redundet: ut qui dicit; Religiosum talis Monasterii, vel Ordinis, hominem talis familiæ, tale vel tale crimen commisisse &c. quantùm est ex parte materiæ, mortaliter peccat, cum onere restitutionis, imò tantò graviùs peccat, qui bono nomini Comunitatis detrahit, quantò majus & comunius bonum violat: quamvis enim Congregatio vel communitas aliqua re ipsa non maculetur ex unius hominis scelere vel perfidia, sicut nec Collegium Apostolorum ex proditione Judæ, maculatur tamen quoad homines simplices & imperfectos, quibus id sæpè multiplici scandalo esse solet: de quo pulchrè D. August. *Epist.* 137. *ad Clerum Hipponensem. Molina. Navar. Laym. cit.* 3. *n.* 12.

III. Referre crimen ab aliis auditum.

62 QUi crimen alterius occultum simpliciter refert, vel narrat, se audivisse ab aliis, sine addita propria asseveratione, approbatione, vel confirmatione, aut nocendi proposito: siquidem tales circumstantiæ concurrant, ut credibile sit, neminem audientium crediturum esse, non peccat, saltem graviter: quia tunc abest periculum notabilis damni inferendi. Quòd si verò à tali persona, & iis circumstantiis crimen narretur, ut vi ipsius narrationis audientes moveantur ad credendum; vel saltem sinistrè suspicandum, peccabit utique graviter contra justitiam, cum onere restitutionis, ob rationem oppositam. Comunis DD. cum Scoto *in* 4. *d.* 17. *q.* 4. *a.* 1. Navar. *c.* 18. *n.* 36. & 50. Molina *disp.* 30. Lessius *cit. c.* 11. *dub.* 5. Laym. *cit. n.* 7. & rectè monet, & Tamb. *lib.* 9. *Decal. cap.* 3. §. 2. *n.* 5. Plerumque adesse tale periculum, quòd audientes aliquam fidem adhibeant cum læsione famæ proximi: aut saltem fama ejus, aliàs antehac certa, ponitur sub dubio apud audientes, quod ipsum gravis læsio est. Deinde universaliter, sive hoc sive alio casu, si crimen alterius ita referas, & eo modo, ut prudenter non sit tibi fides adhibenda, advertas tamen audientes, non quidem ex vi narrationis tuæ, sed propria animi levitate, vel temeritate credituros, aut sinistrè suspicaturos esse, non peccas quidem contra justitiam, ut cum *S. Antonin. Cajet. Sylvestro.* aliisq; docent *Lessius. Laym. Tamb. modò cit.* quia sic non tu tua narratione nihil movente, sed propria audientium levitas vel temeritas causa est malæ alterius famæ vel existimationis; peccas tamen contra Charitatem pro ratione materiæ graviùs, vel leviùs, dupliciter; & respectu audientium; & infamati: quia scandalum ponis audientibus temerè credentibus, cum jactura famæ alterius.

IV. Referre uni, vel alteri tantùm.

QUi occultum & infame crimen personæ aliàs bonæ famæ, sine causa manifestat, etiam uni vel alteri tantùm homini prudenti & fidissimo, ulteriùs minimè evulgaturo, eum adhuc peccare mortaliter, docet communior & in rigore verior Sententia DD. *Sotus, Molina Lessius, Laym. sæpè cit.* & Lugo *disp.* 14. *n.* 51. alii apud ipsos. Ratio est: quia reverà & rationabiliter plerique etiam hanc famæ suæ jacturam magni æstimant, & graviter sentiunt, si de gravi scelere infamentur, etiam apud unum virum prudentem & gravem. 63

Contra verò à mortali probabiliter excusant *Cajet. Petrus Navar. Reginaldus*, aliisque relatis Lessius *lib.* 2. *c.* 11. *dub.* 11. *n.* 70. Tamb. *cit. l.* 9. *c.* 3. §. 2. *num.* 7. Ratio in oppositum est; quòd modicum nocumentum censeatur, famam perdere apud unum tantùm hominem, si nullum aliud damnum exinde timeatur, imò moraliter perinde esse, ac si crimen omninò taceatur. Excipit tamen meritò *Lessius cit.* casum, quo prudenter quis judicatur omninò rationabiliter nolle, ut fama sua apud illum unum denigretur; prout est in Religioso, Clerico, subdito, qui mallet crimen suum occultum sciri à centum aliis, quàm à Prælato, Domino, vel Benefactore, à quo multùm dependet. Eadémque ratione *Lugo cit.* & alii à mortali excusant inprimis conjuges, virum & uxorem: qui inter se de occultis alterius criminibus confabulantur, modò absit periculum, ne alteruter conjux, uxor maximè ulteriùs evulget. Item pœnitentes eos, qui in Confessione, etiam ad solum suum solatium, complicem revelant, aut de malefactis alterius occultis conqueruntur: aut ad consilium capiendum à viro prudenti. De quo mox iterum §. *sequenti.*

V. Detrahere defuncto.

ETiam defuncti occultum, & grave crimen propalare, mortale est contra justitiam, cum onere restitutionis. Ex communi Molina *disp.* 28. Laym. *cit. n.* 13. Ratio est: quia defunctus corpore, sicut animâ, ita etiam famâ manet quodammodò vivus in hominum memoria & existimatione, adeoque possessionem bonæ famæ suæ & gloriæ retinet; quâ si illum injustè spolies, damnum inferre censeris; ideóque compensare obligaberis. Sicut tamen tunc minus damnum infertur, ita etiam minus peccatum comittitur, quàm in detractione vivorum. Unde & Historici, etsi & ipsi contra justitiam peccent, occulta hominum crimina propalando, tamen quoad crimina publica, vel oblivione abolenda, vel uno tantùm loco cognita, evulgenda ad posteritatem, multò plus il- 64

lis

lis licèt, quàm aliis hominibus. Ut notant DD. cit. *Molina. Tann. Laym.*

§. III.

Res occulta.

65 DEtractio ut mortalis sit, requiritur, ut crimen omninò occultum, & non notorium sit; nam crimen jam notorium referre apud illos jam scientes, vel sine dubio aliàs brevi scituros, secluso alio maligno affectu vel effectu malo, ad summum veniale, & actus otiosus est; & sæpè nullum peccatum. Quoad alios verò non scientes adhuc crimen aliàs notorium, diligenter notandum est duplex esse notorium, Juris, & facti.

66 *Notorium juris*, vel, ut ajunt, notoreitate juris dicitur id, de quo aliquis in judicio vel condemnatus, vel confessus, vel sufficientibus signis, vel probationibus convictus est: unde qui de aliquo crimine extra judicium notoriè infamatus est, vel confessus, vel in judicio semiplenè tantùm convictus, nondum potest censeri notorius notoreitate juris, sed facti tantùm. Communis apud citandos. *Notorium facti*, vel notoreitate facti dicitur id, quod plurium hominum conspectui expositum, vel notitiâ constat ita evidenti, ut nulla tergiversatione celari possit. Glossa *in c. vestra de cohabit. Clericorum & mulier.* Idque notorium facti, aliquando fit ab ipso criminoso: ut qui crimen admisit publicè coram multis in foro, in caupona &c. aliquando fit à fama orta ex aliorum relatione, præsumptionibus, indiciis sufficientibus &c. Rursus aliquando est notorium respectivè tantùm, scilicet respectu unius domûs, Collegii, Communitatis, Viciniæ &c. aliquando est notorium absolutè vel respectu omnium, eandem saltem regionem vel civitatem incolentium.

67 At quotnam numero hominibus debet cognitum esse crimen vel defectus alterius, ad hoc ut possit dici notorium notoreitate facti, & idcirco aliis ex eadem communitate nondum scientibus, narrari, seu revelari possit? Res admodùm perplexa est. Aliqui apud *Sylvestrum v. notorium q.* 4. existimant sufficere, si decem personæ communiter ex communitate qualibet cognoverint; quia decem personæ faciunt plebem. Gloss. *in c. unic.* 10. *q.* 3. P. Navar. *c.* 25. *n.* 73. & alter Navar. *lib.* 2. *c.* 4. *n.* 291. nimis strictè requirunt, ut vel tota communitas, vel ejus major vel potior pars crimen intellexerint; ut si communitas constet ex decem, ex quibus vel septem, vel tres aut quatuor potiores crimen sciant. Sed regulam certam & universalem, physicam seu arithmeticam assignare est impossibile. Placet ergo regula moralis tradita ab Abbate *in cit. c. vestra num.* 16. Molin. *disp.* 31. Laym, *c.* 3. *n.* 8. Lugo *disp.* 24. *Sect.* 6. Et est hæc.

68 Quando res limites secreti & occulti ita egreditur, ut attenta quantitate communitatis, qualitate hominum, & humana imbecillitate, prudentis arbitrio censeatur impossibile cohibere, quò minùs ulteriùs diffundenda, atque in aliorum cohabitantium, vel vicinorum notitiam deventura sit, tunc censebitur respectu illius communitatis vel viciniæ notoria & publica; ideóque fama amissa illius, de quo agitur. Unde in prava communitate regulariter sufficit quarta pars: in magna quinta, vel sexta: in maxima etiam vigesima, trigesima, & ampliùs: v. g. si domus vel Monasterium constet viginti incolis, omninò sufficiet octo cognovisse, & loqui de tali crimine, ad hoc ut respectu illius loci notorium censeatur. Si centum inhabitent, sufficit quindecim vel viginti cognovisse. In oppido continente quadraginta domus, satis erit, octo vel decem diversarum domorum incolas crimen perspectum habere. Si civitas 500. habitatores contineat, satis erit, triginta vel quadraginta per civitatem dispersos de crimine loqui, ut notorium seu famosum censeatur, ac de eo ulterius apud adhuc ignaros loqui liceat. Ita ferè exemplificant *Molina, Laym. Lugo cit.* His ita prænotatis pono breves.

RESOLUTIONES.

I. *CRimen notorium notoreitate juris, postquam per Judicis condemnatoriam sententiam publicatum est, omnibus aliis ejusdem ac diversorum locorum per totum mundum, sine injuria licitè vulgari potest.* Comunissima, meique citati omnes. Molina. Lessius. Laym. *n.* 10. Lugo & alii apud ipsos. *Ratio est*: quia sicut Magistratus in criminis vindictam reum corporis & fortunarum, vel vitæ, ita etiam famæ, bonis spoliandi jus habet; idque re ipsa facere decernit, quando reum publicâ sententiâ coram populo condemnat; adeò ut reus tunc amittat omninò jus ad famam & existimationem bonam respectu illius criminis apud omnes, de quo condemnatus est: ergò tale crimen evulgans non facit illi injuriam, consequenter non peccat contra justitiam. Sed neque contra charitatem delinquit, per se loquendo, & secluso alia malo affectu, ut contra *Sotum, Petrum Navar.* & alios probabiliùs docent *Molina. Lessius. Laym. cit.* quia utitur jure suo & licentia sibi à Magistratu justè concessa ad evulgandum ulteriùs crimen, saltem in locis eidem Reipublicæ subjectis, vel aliis vicinis, vel comercio conjunctis (ut quidam piè restringunt.) imò etiam in locis remotissimis: ideò enim damnatur facinorosus, ut sit exemplo aliis, etiam remotissimis: uti cùm *Lessio. Dicastillo* advertit Tamb. *cit. c.* 3. *§.* 2. *n.* 11. Unde sequitur non esse peccatum loqui de causa, ob quam quis publicè incarceratus, vel aliâ pœnâ punitus est. At verò ante Judicis sententiam, quando crimen intra cancellos judicii tantùm notorium factum est, vel per solam rei confessionem, vel per testium depositionem, aliásve probationes, non potest sine injuria evulgari. Ex comuni Molina *disp.* 33. Laym. *c.* 3. *n.* 9. Ratio est: quia tunc crimen in judicio notorium censetur solummodò in ordine ad ipsum Judicem, ut reum condemnare possit; at nondum in ordine ad populum, ut de eo loquatur, nisi primò post latam sententiam condemnatoriã. Quòd si tamen crimen paulò post per sententiam publicandum sit, tunc criminis infamiam antever- 69

tere non erit gravis injuria; imò omninò nulla, si justam ob causam fiat: quâ ratione CHRISTUS peccatum occultum Judæ postea brevi consumandum manifestavit dilecto discipulo Joanni. c. 13. *qui intingit &c.* Quemadmodum & Petro postea prædixit trinam negationem sui.

70 *II. Etiam crimen notorium notoreitate facti tantùm in aliqua Communitate, vel vicinia manifestare aliis ejusdem Communitatis, vel viciniæ adhuc ignaris, non est peccatum, saltem grave.* Communissima DD. cum Scoto *in* 4. *d.* 15. *q.* 4. *a.* 1. Navar. *c.* 18. *n.* 10. *Molina. Laym. cit.* Lugo *disp.* 14. *sect.* 5. (contra Adrianum, Sylvestrum, & alios nonnullos, volentes talem adhuc graviter peccare contra Charitatem, detrahendo criminoso alias particulares famas, seu bonas existimationes sui apud alios homines sui criminis adhuc ignaros) sed contra. *Ratio est:* quia criminosus censetur tunc spoliatus & jure & possessione famæ suæ, eo ipso, quo crimen ejus adeò manifestum evasit, ut moraliter reputetur impossibile, quin in aliorum cohabitantium notitiam deveniat; idque non tantum, quando crimen notorium factum est evidentiâ facti ab ipso criminoso, quippè qui eo ipso, quo crimen publicè commisit, censetur cessisse juri & possessioni famæ suæ; sed etiam, si crimen factum est notorium ex publica præsumptione, suspicione, infamiâ, seu relatione aliorum. V. g. Sacerdotem alere personam suspectam, adeò ut possit quis aut ipsum factum publicum, aut illam defacto publicam præsumptionem vel infamiam (absque majori tamen propriâ asservatione, vel confirmatione) aliis ejusdem loci, vel viciniæ referre, absque peccato saltem graviori. Primum enim imputare debet sibi ipsi; alterum imputet suo infortunio. Confirmat. Lugo cit. *n.* 64. dicens: quia expedit ad bonum publicum, ut unusquisque ab aliis cognoscatur, qualis publicè est, ne alii in ejus convictu, commercio, vel aliis actionibus humanis decipiantur. Confirmat Lessius cit. *c.* 11. *dub.* 11. *num.* 75. ex consuetudine totius Orbis, nunquam enim homines putant se injuriam facere, si publica crimina aliis referant, vel litteris perscribant, historiis commendata legant, & referant &c. Quæ rationes sanè probant, crimen ita notorium aliis referendo, non solùm non peccare contra justitiam, sed neque contra Charitatem, saltem graviter, per se loquendo, ut cum aliis notat Tamb. *cit. n.* 12. Cæterùm apud omnes in confesso est, si fiat ex gravi odio, vindictâ, vel novo damno illius proximi, esse mortale nullus dubitat: si fiat ex merâ loquacitate, veniale: nullum autem peccatum erit, si fiat ex zelo bono, vel ad alium finem bonum. Denique loquimur semper de crimine vero, ita notorio facto, etiamsi per injuriam aliorum propalatum esset (exceptô semper, nisi emanâsset ex sigillo Confessionis. Crimen autem falsum, de quo aliquis per injuriam diffamatus est, scientes aliis nescientibus narrando ulteriùs divulgare peccatum est contra justitiam ex genere suo mortale, secundùm omnes. Quia innocentem infamare per se malum & semper injustum est, quo injuriæ peccato se maculat non tantùm, qui primùs crimen falsum imponendo, infamiam causavit, sed etiam, qui aliis narrando infamiam auget, & ulteriùs diffundit. *Ratio hujus est:* quia innocens injustè infamatus de crimine falso; semper retinet jus intrinsecum fundatum in sua probabiliter innocentia, ne falsum de se dicatur, vel infametur. Nocens autem in tali crimine, quantumvis initiò injustè diffamatus, nullum tale jus intrinsecum retinet, ut ex se patet.

71 III. *Crimen notorium notoreitate saltem facti in uno tantùm loco, potest quidem absque peccato saltem gravi aliis referri in locis vicinis, vel commerciorum consortio ita conjunctis, ut ad illa loca citò & facilè, & quasi moraliter idem rumor sit perventurus, tunc enim moraliter rem æstimando fama hominis amissa in hoc loco, etiam in loco tam vicino & conjuncto amissa censeri potest;* ut habet cõmunis DD. apud cit. *At verò ejusmodi crimen notorium in uno loco tantùm referre in alio loco sive vicino, sive ita disjuncto, ut ad illum vel ex natura rei non debebat, vel ob distantiam aut incommunicationem incolarum moraliter non poterat notitia ejus facti pervenire, peccatum ex genere suo mortale est, etiam contra justitiam;* juxta communem DD. Sotus *lib.* 5. *q.* 10. *de just. a.* 2. Molina *disp.* 31. & 32. Pet. Navar. *à n.* 291. Tann. *tom.* 3. *disp.* 4. *de just. q.* 8. *dub.* 7. *n.* 142. Laym. *n.* 8. Ratio est: quia quantumvis infamatus in uno loco, in alio tamen loco, quò notitia sui criminis vel non debet, vel non potest pervenire, adhuc justè possidet famam suam apud nescientes: ergo illic referens injuriam ei infert contra justitiam. Unde si crimen in tua tantùm domo notum sit, non ideò potes manifestare aliis ex vicinia: vel si in tua vicinia tantùm notum sit, non ideò potes manifestare aliis in remotioribus partibus amplæ civitatis; quia respectu tuæ domûs, vel viciniæ nondum est sufficienter notorium, ut aliis nescientibus manifestari possit; vel si in tota tua civitate notum sit, non ideo potes manifestare in loco remoto, quo tu extraordinariam occasionem habes, & sine te notitia criminis eò nunquam pervenisset. Hæc sententia uti communior & tutior, ita probabilior mihi omninò placet. Nec tamen displicet distinctio Cardinalis de Lugo *cit. Sect.* 6. *à num.* 80. latè. Quando nimirum res est notoria absolutè in aliqua civitate vel loco communi, posse tunc sine ullo peccato saltem gravi referri in aliis locis remotis, vel litteris eò scribi. Ponamus grave scelus Titii esse absolutè notorium in hac civitate Passaviensi, & veniat ad te hospes ex loco remoto, nónne potest illi res tota narrari, sicut aliis in hac urbe commorantibus, fortè adhuc insciis, quamvis peregrinus ille rediens in suam patriam notitiam illam secum delaturus sit? cur ergo eidem in patria commoranti non poterit id ipsum per litteras scribi, vel eidem ibidem narrari, si quis ad ipsum ibi perveniret? Secus est, quando res non est notoria absolutè, sed cum limitatione intra certam privatam Cõmunitatem, Collegium, Monaste-

rium, familiam, scholam, tunc omninò fatendum est peccari contra justitiam alibi referendo: nam quæ ita limitatè notoria, in uno v. g. Monasterio circa crimen alicujus Religiosi, non sunt ita publica vel notoria, ut possint referri cuilibet sæculari hospiti vel visitationis gratiâ ad illud Monasterium venienti, sicut quæ absolutè notoria vel publica sunt in aliqua tota Communitate, civitate &c. ut dictum est. Quare consentiunt ferè omnes, injuriam mortalem inferre eum, qui crimen alicujus aliis extra talem locum degentibus manifestat: non enim crimen notorium est absolutè, sed respectivè & limitatè ad hunc locum, ideóque criminosus retinet jus ad famam suam extra talem locum. Adde, tunc injuriam inferri non tam privatæ personæ criminosæ, quàm ipsi Communitati, Collegio, Monasterio, familiæ &c. cùm enim Collegium vel Monasterium moraliter reputetur ut una persona politica, ideo malum unius inhabitantis redundat in malum & infamiam alterius, qualis conjunctio non est in Communitate publica, civitate, vicinia tota. Quare à mortali excusari non possunt neque jam illi tabellarii & feritarii, qui crimen religiosi, v. g. etsi in hoc Conventu notorium, aut etiam ad emendationem vel vindictam publicatum, attamen intra terminos hujus Conventus sepeliendum, ad alios Conventus sine ulla causa per modum novellarum perscribunt, vel referunt, imò quandoque exaggerant, &c. &c.

72 IV. *Infamato de aliquo crimine notorio notorietate juris, vel facti, postquam per pœnitentiã & vitã emendationem famam suam recuperavit, injuriam mortalem infert cum obligatione restitutionis, qui cum de præterito & oblito crimine denuò & sine causa infamat:* ut contra *Lessium* docet *communis DD.* Toletus *lib. 5. cap. 65.* Molina *disput.* 33. *Laym. Lugo cit.* apud ipsos. *Ratio est:* Quia sicut malis moribus infamia contrahitur, ita contrariis moribus infamia aboletur, & bona fama recuperatur; ergò eâ semel recuperatâ apud homines prioris sceleris oblitos, injuriosè spoliatur recensendo prius ejus crimen. Confirmat optimè *Lugo n.* 85. Quia res illa per oblivionem reducta est ad eum statum, quem habebat antequam esset publica; ergò sicut tunc publicari non potuit, ita nec postea poterit: nam antea rem notoriam fuisse facit quidem, quòd tunc fuerit publica; non tamen facit, ut nunc publica sit. *Hæc Lugo.* Cæterùm à mortali minimè excusantur, sed vana detrahentium effugia, vel prætensiones sunt, quando quis aliquẽ suâ detractione infamatum in uno, in alio facto laudat, aut post narratum crimen mox addit pœnitentiam ab eo actam. Multò minùs infamatum jure vel facto de uno tantùm vel altero etiam graviori crimine, absque injuria mortali poteris infamare de alio occulto etiam minori scelere, sive ejusdem sive diversæ speciei, dummodò de se sit materia sufficiens detractionis mortalis; ut si furem condemnatum ob certa furta publicata, prodas etiam alia quædam furatum, aut etiam adulterum fuisse: si adulterum infamem, sed correctum, notoriè prodas denuò relapsum esse &c. ut contra *Palud. Sylv.* alios rectè docent *Petr.* Navar. *lib.* 2. *c.* 4. *n.* 226. Less. *cit. dub.* 14. Laym. *n.* 11. Tanner. *n.* 141. Ratio est: quia quantumvis infamis de uno hoc crimine, adhuc tamen apud homines famam possidet respectu alterius criminis, vel relapsûs omninò occulti: ergo eâ famâ injuriosè spoliatur. Secùs dicendum esset, si crimen aliud esset valdè affine vel annexum cum altero notorio, ut si infamatum de adulterio prodas, etiam semel fornicatum esse: aut si contingat hominem ita esse prostitutæ famæ, ut parum ipsi accedat infamiæ, si aliud crimen etiam disparatum de eo dicatur: ut si de variis & repetitis criminibus infamem præsertim ejusdem speciei v. g. notorium usurarium, concubinarium, meretricem de novo lapsu insimules, sic, ut ei leve valdè detrimentum famæ accedat, tunc enim non peccabis, nisi venialiter ob parvitatem materiæ & nocumenti personæ, ut benè docent *Navar. Azor. Lessius*, alii apud *Laym.* §. IV.

Injustitia revelandi.

Detractio ut mortalis sit, requiritur denique 73 maximè injustitia revelandi, ut nimirum fiat absque ulla justa causa necessitatis, vel utilitatis gravis præponderantis damno infamiæ alterius. Causæ autem Justæ revelandi verum crimen occultum alterius multifariæ, commodè ad 4. capita reducuntur. 1. *Bonum ipsius referentis.* 2. *bonum audientium.* 3. *bonum ipsius delinquentis.* 4. *bonum Communitatis, vel Reipublicæ.*

I. Bonum ipsius referentis.

Prima causa licitè revelandi crimen occultum 74 alterius, vel defectum est bonum revelantis, vel personæ valdè conjunctæ. Sic

I. Licitum est peccatum proximi, vel injuriam 75 in se admissam aperire viro prudenti, amico, Confessario, consilii vel auxilii, imò etiam in sua afflictione solatii & levaminis capiendi gratiâ. Communis DD. apud cit. omnes. *Ratio est:* quia valdè difficile & maximum gravamen esset, si in mea injusta afflictione non possem auxilium, vel consilium quærere, sed sine ulla quærimonia silentio concoquere deberem: atqui nemo cum tanto proprio incommodo tenetur studere famæ alterius injustè lædentis, præsertim cùm vix ullus prudens talia audiens attendat ad infamationem alterius, sed potiùs ad consilium, solatium vel levamen exhibendum homini suas miserias quæritanti. Rectè tamen monent, & limitant *Less.* & *Laym.* ut quoad possibile est, cum minimo alterius damno fiat, adeo ut si sufficiat unus ad consilium vel solamen, non manifestetur pluribus; si id sufficienter capi possit, non nominatâ personâ, non nominetur. Et Marchant. hìc tract. 9. tit. 4. q. 4. reg. 3. addit: *Modò non mentiatur iniquitas sibi, & sine pravo, aut cum multis mendaciis, suspicionibus & judiciis temerariis id non fiat, ut fit ordinariè maximè à mulieribus.* Huc spectat, quod docet *Joannes de la Crux* apud Tamb. *cit. cap.* 3. §. 2. *num.* 27. etiam justam querelam excusari à mortali, dicens; si persona secretò graviter injuria-

ta, non valens se à dolore cohibere, in querimonias prorumpit publicas, non illicò de peccato mortali damnatur, si injurians infametur; durum enim videtur, sic afflictum animum cohibere, ne in querimoniam prorumpat, cùm hoc naturalissimum sit. Hæc ille; ego tamen cum *Tamb. cit.* talem potiùs excusarem ex imperfectione actûs, primis motibus, voluntario imperfecto.

76 II. Ad sui vel proximi innocentis, præsertim conjuncti justam defensionem, licitum est alterius infamantis, vel persequentis crimen occultum aperire, quatenus necessarium est ad minuendam ejus authoritatem, V. G. dicendo, eum mentiri, sæpiùs in simili mentitum esse &c. servato semper moderamine inculpatæ tutelæ, ne plus noceas, quám ad defensionem opus sit. *Ratio est*: quia si pro nostra defensione etiam famæ, vitæ, vel fortunarum licet alteri eripere vitam, cur non etiam famam? Communis DD. cum Navar. *c.* 18. *num.* 48. Item ut officium vel beneficium tibi, tuisvè dignis assequaris, non est illicitum, saltem graviviter, competitoris non dignioris notum vitium collatori aperire: imò etiam occultum, quo ad tale officium vel beneficium inhabilior redditur. *Sa V. infamare.* Navar. *in cap. inter verba. num.* 854. Tol. *lib.* 5. *cap.* 65. & alij.

77 III. Eadem ratione à fortiori in judicio, si accuseris de crimine, quod ab accusatore juridicè probari non potest; non solùm potes negare crimen objectum, aut dicere accusatorem mentiri, & calumniari (qui enim accusat de crimine, quòd probare non potest, calumniator est, & suo sensu mentitur) verùm etiam potes eidem accusatori (& similiter testi falso) ad eorum fidem superandam, verum occultum crimen objicere & revelare, si alia viâ te tueri non possis: quilibet enim jus habet se defendendi, præsertim eodem genere armorum, quibus impetitur, & impugnatur: attamen semper cum moderamine inculpatæ tutelæ; si enim aliâ viâ te tueri possis, aut saltem minus crimen, vel unum tantùm objiciendo satis tibi consulere, utrique manifestando majus flagitium, vel plura crimina, peccares contra justitiam, eadem ratione, quâ ille, qui in tuenda vita sua moderamen inculpatæ tutelæ excederet; juxta dicta suo loco.

78 IV. Insuper ad evadendam mortem, vel gravia tormenta v. g. ob crimen occultum alterius tibi falsò impositum; & multò magis si ad crimen alterius occultum, tibi cognitum, manifestandum, metu mortis vel torturæ adigaris, licitè manifestas crimen occultum alterius verum, quod extra sigillum Confessionis sacramentalis novisti. Communis DD. Navar *c.* 18. *n.* 54. Molina *tract.* 5. *disp.* 37. Lugo *disp.* 14. *sect.* 7. *num.* 95. Minimè autem eo casu (etiam multò minus in præcedentibus) licet crimen falsum imponere proximo innocenti, ut contra *Sylvestrum, Petrum Navarr.* & *Lessium*, docet item communis DD. & benè probat Lugo cit. *à num.* 98. Etenim ab Innocentio XI. damnatæ sunt hæ duæ propositiones 43. *Quidni non nisi veniale sit detrahentis auctoritatem magnam sibi noxiam falso crimine elidere?* Et 44. *Probabile est, non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam justitiam, & honorem defendat. Et si hoc non sit probabile, vix ulla erit opinio probabilis in Theologia.* Ratio autem utriusque est: quia innocens habet jus strictum & universale ad suam veram famam veris virtutibus & innocentiæ debitam, ut á nullo ullo unquam casu licitè lædi possit; nisi id necessarium esset ad tuendam alterius vitam (alia ratio de bonis fortunæ alibi patuit) At verò revera nocens non habet ita strictum & universale jus ad suam famam; quippe non fundatam in vera bonitate & innocentia, sed falsa & æstimata tantùm, ut non possit ejus verum occultum crimen aliquando ob justam & urgentem causam publicari (in proposito autem revera est causa urgentissima) sed solùm habet, ut sine justa causa non possit suâ famâ apud homines adhuc ignaros possessâ spoliari. Ut latè & doctè prosequitur *Lugo ibid.*

II. Bonum audientium.

Licitum, & sæpè meritorium est, proximi peccata vel defectus, etiam occultos referre, ad audientium vel instructionem, ut à malis avertantur, simili lapsu, vel occasione caveant, vel ad cautelam, ne hypocrisi, pravis moribus, vel societate malorum seducantur, vel decipiantur, vel ad informationem ad propulsandum aliquod malum aliis per impios inferendum: patet exemplis Christi, & Sanctorum in Sacra Scriptura Luc. 12. *Attendite à fermento Pharisæorum.* Matth. 5. *Nisi abundaverit justitia vestra plùs, quam scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.* Item Math. 23. & alibi latè eorum vitia depingit ad audientium cautelam & instructionem. Et Apostolus 1. *ad Timoth.* 1. aperit vitia Hymenæi, & Alexandri, quos dicit se tradidisse satanæ, ut discant alii &c. Ratio est: quia salus & bonum, præsertim spirituale innocentis, ordine Charitatis præferendum est famæ nocentis, qui in damnum aliorum injustè famam possidere censetur, cùm verè famæ fundamentum non habeat virtutem. Simili ratione, quem novi esse furem, possum manifestare iis, quibuscum habitat. Quem novi imperitum Medicum, Advocatum, Confessarium, artificem &c. possum ad cautelam manifestare iis, quibus damnum inferri ex eorum imperitia potest. Quem novi esse homicidam vel furem occultum, possum indicare Judici, ut innocentem eo crimine accusatum liberem. Si quem novi habere occultum impedimentum dirimens, possum indicare Parocho, ne matrimonium invalidè vel sacrilegè celebretur, & ita in similibus. Imò in hujusmodi casibus aliquando etiam manifestare debes ex charitate; nimirum quando innocenti majus malum proveniret, quàm nocenti ex manifestatione sui occulti criminis. Dum modò semper absit pravus finis vel affectus: aut ex publicatione alterius peccati gravius malum non timeatur, quàm bonum speretur, ut sæpe evenire solet. 79

III. Bonum ipsius delinquentis.

80 NAm præter præceptum correctionis fraternæ, quo quis tenetur peccatum non emendatum proximi, si secreta correctio vel adhibita nihil profuit, vel adhibenda nihil pro futura speretur, denuntiare Superiori ad correctionem, juxta communem doctrinam in materia de Charitate, etiam licitum est per se loquendo, ex compassione amicabili, vera tamen & charitativa, etiam aliis pandere defectus occultos alicujus, eo fine, ut audientes pro eo orent, vel aliàs ad ejus correctionem collaborent: juvat etiam quandoque ejusmodi denuntiationem criminoso comminari: aut in præsentia criminosi coram aliis amicis fidelibus & charitativis ejus crimen referre, ut communi omnium adhortatione saltem rubore confusus ad emendationem compellatur: ubi magna discretione opus est. Ratio eadem à fortiori est: quia multò magis salus & bonum spirituale ipsius delinquentis præferendum est ejus famæ, quando sine hujus aliquali læsione procurari commodè non potest, ut hic supponimus ex communi cum Marchant. *cit. reg.* 2. Dixi tamen dummodò semper fiat ex *vera & charitativa compassione*, sæpissimè enim res aliter se habet. Lege, quæso, D. Bernardum *sermone* 24. *in Cantica.* præclarissimè depingentem eos, qui sub titulo compassionis fratribus detrahunt, & inter plurima sic ait: *Alii quodam simulatæ verecundiæ fuco conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur. Videas alta præmitti suspiria, sicque quadam cum gravitate & tarditate, vultu mæsto, demissis superciliis & voce plangenti egredi maledictionem, & quidem tantò plausibiliorem, quantò creditur ab his qui audiunt, corde invito magis & condolentis affectu, quàm malitiosè proferri. Doleo, inquit, vehementer pro eo, quod diligo eum satis, & nunquam potui de hac re corrigere eum. Et alius: mihi quidem, ait, benè compertum fuerat de illo istud, sed per me nunquam innotuisset: at quoniam per alterum patefacta est res, veritatem negare non possum dolens dico, revera ita est. Et addit: grande damnum &c.* Hæc ille.

IV. Bonum commune Reipublicæ vel Communitatis.

18 REgula universalis hæc sit. Quilibet licitè potest, & plerumque ex Charitate tenetur aperire etiam occultum crimen vel defectum alterius, quoties ita necesse est ad impediendum majus damnum vel ipsius Communitatis, vel privatæ cujuscunque personæ innocentis; cùm quilibet ordine Charitatis teneatur magis avertere majus damnum Communitatis vel personæ innocentis, quàm personæ nocentis. Communissima DD. cum Navar. *c.* 18. *n.* 31. Molina *disp.* 24. Lessius *c. lit. c.* 11. *dub.* 9. Laym. *c.* 3. *n.* 5. Exempla sunt si quis moliatur crimen perniciosum Reipublicæ, hæresin, homicidia, furta, proditionem &c. quæ aliter impedire non potest, tenetur aperire iis, quorum interest. Si quis assumendus sit ad statum aliquem indignus, & Reipublicæ, vel privatis personis perniciosus futurus, v. g. homo improbus, & ineptus ad officium, beneficium, vel Parochiam promovendus cum subditorum damno temporali vel spirituali: Medicus imperitus ad corporis curationem accersendus: Persona in matrimonium assumenda, unde mali exitus timeantur &c. potest & debet conscius vitium personæ, quo inhabilis sit, aperire, si aliter revocare non possit. Quo etiam spectat, ut jam indicatum, si innocens suspicione falsi criminis de vita & fama periclitetur, tuque conscius eum liberare possis, indicando verum auctorem criminis, teneris ex Charitate indicare, prius tamen monendo alterum, ut sibi consulat, ob eandem rationem. *Mol. Layas. loco cit.* Item si bos, domus, legatum, eleemosyna conferenda sint pauperi, qui tamen pauper non est, potest ejus occulta simulatio detegi, ut alteri vero pauperi obveniat. Quòd si tamen dos conferenda esset puellæ virgini, quæ occultè vitiata est, conscius non potest aperire ejus vitium, neque opus est; quia in foro & politia externa pro virgine habetur & insignibus virginum v. g. serto gestando gaudet. Ut benè resolvit Laym. *cit. n.* 5.

SECTIO IV.

DE Restitutione famæ læsæ alterius.

SUMMARIUM.

82. *Injusta læsio famæ inducit obligationem justitiæ, tam*
84. I. Personalem, *respectu lædentis, & læsi, qua lædens tantùm, non ejus hæres, soli infamato obligatur, quàm*
85. II. Realem *compensandi damna realia ex diffamatione secuta.*
86. *Proratione materiæ, & culpæ commissæ,* gravem *vel* levem.
88 *Reparandi famam ablatam*
89. *Crimen falsò impositum apertè retractando, etiam cum æquali infamia, vel periculo damni.*
90. *Aut veri occulti criminis evulgati opinionem prudenter corrigendo.*
91. Vsque ad n. 96. *Qualiter seu quo modo hæc correctio vel reparatio fieri possit, & debeat?*
96. & 97. *Si reus in judicio non juridicè interrogatus, negando crimen, infamiam causet accusatori, vel testibus, pro illa eis ad nihil tenetur;*
98. *Secus, si juridicè interrogatus negando eos in fama læsit.*
99. *Infamans obligatur restituere famam apud omnes audientes immediatos*
100. *Ac etiam mediatos, si crimen aperuit audientibus immediatis ea intentione, jussu, suasu &c. ut etiam aliis manifestarent, qui sic audiunt mediatè.*
101. *Aut si prævidit homines garrulos id ulteriùs evulgaturos.*
102. *Videtur tamen modò praxis contraria, & sufficere restituere apud audientes immediatos solùm;*
103. *Præsertim si non judicavit, nec cogitavit, an ulterius evulgaturi sint, nec ne:*
104. Vsque ad n. 107. *Quando & qualiter peccet audiens detrahentem? &*
107. Vsque ad n. 110. *Quando audiens teneatur monere vel corrigere detractorem, ut desistat;*

ASSERTIO V.

INjusta læsio famæ proximi per detractionem, ca- 82
lumniam &c. inducit obligationem justitiæ personalem restituendi ipsam famam; insuper & realem compensandi alia damna realia inde secuta,

pro

pro ratione materiæ, & culpa commissa, efficaciter, utpote crimen falsò impositum apertè retractando, aut veri criminis occulti evulgati opinionem prudenter corrigendo apud audientes immediatos omnes: atque etiam mediatos alios, si causa voluntaria fuit, ut audirent. Communis & certa omnium doctrina, ut patebit explicando per singula.

§. I.

Inducit obligationem justitiæ.

83 RAtio manifesta est: quia quisquis alterum injustè læsit in bonis alicujus momenti, ex justitia cōmutativa obligatur compensare damnum illatum: sed lædens alterum in fama per detractionem, vel calumniam, utique lædit in bono magni momenti, & majoris ex genere suo, quàm sit bonum fortunæ: ergò læsio illa inducit obligationem justitiæ restituendi ipsam famam. Sed dico

Personalem.

84 OBligatio enim restituendi ipsam famam læsam personalis est, tam respectu lædentis, quàm respectu læsi, adeò ut ipse tantùm infamans, non item postea ejus hæres vel successor (nisi intercedente aliquo speciali pacto,) & ipsi tantùm infamato vivo vel defuncto, non autem hæredibus vel successoribus defuncti infamati (nisi ad ipsos etiam infamia redundâsset) famam restituere teneatur. Cōmunis DD. *Lessius cit. lib.* 2. *c.* 11. *dub.* 21. Lugo *disp.* 15. *Sect.* 1. *n.* 8. Ratio est: quia sicut ipsum jus famæ personale est, & proprium personæ habentis, ut nulli alteri debeatur, nisi ipsi, ita & læsio injusta famæ, & consequenter ejusdem restituendæ obligatio personalis & propria est personæ lædentis, sic ut nullum alium obligare possit, nisi interveniente speciali pacto: ut si moribundus filio vel amico committat munus restituendi alicui famam à se læsam, quo tamen casu commissarius non suo, sed defuncti nomine famam restituet; etsi nulli alteri ea restitutio debeatur, nisi ipsi personæ læsæ, ac iis, in quos ejus infamia redundat: ut si parentem diffamâsti pro concubinario, rebelle &c. teneberis restituere defuncti liberis, consequenter pro spuriis habitis, aut bonis omnibus privandis. Et sic in similibus. Addidi tamen

Insuper & realem compensandi damna realia secuta.

85 INfamans alterum, sive crimen falsum imponendo, sive verum crimen occultum pandendo, ex Justitia non tantùm tenetur restituere ipsam famam, modis mox explicandis; sed etiam quodvis aliud damnum reale ex sua diffamatione secutum infamato, si illud intendit, vel prævidit, vel prævidere debuit: ut si ideo infamatus officio, dignitate, bonis suis privatus, vel punitus fuit, debet facere integram compensationem arbitriò viri prudentis & probi: quia quisquis scienter dedit causam injusto damno alterius, tenetur ex justitia illud compensare, quoad facere potest. Communis DD. *Navarrus* uterque, aliisque congestis Molina *disp.* 45. Lessius *dub.* 19. Laym *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 2. *c.* 7. *n.* 4. Et quidem si crimen falsò impositum sit, certum est apud omnes, deberi integram compensationem damnorum: si autem crimen verum occultum evulgatum sit, existimat Sotus *lib.* 4. *de just. q.* 6. *a.* 3. diffamantem non teneri ad integram restitutionem damni; cùm illud damnum potiùs crimini vero illius, tanquam causæ adscribi debeat; evulgatio autem sit solùm conditio sine qua non illius damni: ideoque diffamans tenebitur solùm pro parte arbitriô boni viri. Sed contrarium in juris rigore verum est, & tenetur à citatis, & aliis communiter; quia crimen occultum per se non habet ullam vim inferendi damnum, sed accipit per evulgationem: ergo evulgator tota causa moralis damni secuti existit; sicut si quis ignem latentem sub cineribus erueret, & stramini applicaret, is utique tota causa orti incendii meritò diceretur, ait *Lessius cit.* Idémque dicendum, si aliquem ejusmodi injusta infamatione impedivisti à lucro seu bono aliquo consequendo, juxta generaliter dicta de restitutione ex injusta damnificatione negativa. Insuper hæc actio & obligatio restituendi damna ex injusta diffamatione secuta transit ad hæredes diffamantis & diffamati: quia est actio, & obligatio realis habens ordinem ad bona infamatoris, ex quibus damnum resarciri debet: atqui hæres repræsentat personam defuncti quoad omnes actiones reales concernentes bona defuncti, in quibus succedit: non item in obligationibus merè personalibus, quæ non transgrediuntur personam defuncti obligati; qualis est etiam obligatio restituendi ipsam famam, ut notant *DD. cit.* & jam supra dictum.

§. II.

Pro ratione materiæ, & culpa commissa.

NImirum I. Sub mortali erit obligatio Justitiæ 86
ad restituendam famam, si in materia gravi, & culpa mortali famam alterius læsisti. 2. Si in materia levi & culpa solùm veniali, sive ex parvitate materiæ, sive ob imperfectionem actûs, ex inadvertentia, vel præcipitantia solùm veniali, aut aliâ causam excusantem à mortali læsisti; non erit obligatio restituendi, nisi solùm sub veniali: cùm ex culpa solùm levi & veniali in damnificando proximum, non possit oriri obligatio gravis & sub mortali restitutionis, saltem in foro conscientiæ, ut suo loco probatum est. Vide benè Lugo *cit. disp.* 15. *Sect.* 1. *n.* 7. & alios apud ipsum. 3. Si omninò inculpatè, imò justè læsisti ob justam causam excusantem, juxta dicta Assert. præcedenti §. 4. certum est, nullam adesse obligationem restitutionis. Hæc tria certa & plana sunt. 4. At quid, si læsisti inculpatè materialiter tantum sine peccato vel injuria formali, utpotè ob indeliberationem, præcipitantiam, ob errorem inculpabilem, aut quia bona fide credidisti crimen proximi jam esse notorium, cùm tamen reverà esset occultum, & sic aliis aperuisti? Certum est, non adesse tunc obligationem restitutionis ex capite injustæ infamationis, idq; quamdiu in eo statu materialiter inculpato permanes

manes: at verò postea animadverso errore tuo, & damno proximi in fama sua, omninò adhuc teneris restituere, & quidem ex justitia, juxta communem DD, Molina *disp.* 40. *n.* 3. Lessius *cap.* 11. *dub.* 22. Laym. *c.* 7. *n.* 1. Lugo. *disp.* 15. *Sect.* 1. *n.* 4. Ratio est: quia justitia non solùm obligat ad non inferendum damnum proximo, seu ne quis det causam injusti damni proximi; sed etiam obligat, ut illam causam damnosam fortè, quo quo modo à se positam, postea auferat: adeoque quicunq; causam posuit, unde postea intelligit alteri damnum injustum oriturum, is ex justitia obligatur causam à se positam tollere, si adhuc utiliter & sine gravi suo incommodo possit: si enim causam à se positam, cùm facilè possit, non removeat, censetur adhuc, & de novo velle effectum & damnũ illud, quod ex causa posita oriturum prospicit. v. g. Si bona fide, etiam per omnimodam & inculpabilem inadvertentiam alicubi ignem posuisti, ex quo postea intelligis incendium domûs vel ædis oriturum; si similiter inculpatè homini venenum propinâsti &c. si tamen errorem tempestivè agnoscas, quando adhuc incendium, vel mors hominis impediri potest, utique teneris sub mortali impedire, si absque gravi tuo incommodo possis: idque ex justitia; quia saltem materialiter tu causam posuisti damni (ex Charitate enim teneretur quicunque alius facilè impedire potens, qui nullam posuisset causam,) alioquin certè, si non impedias, tanquam incendiarius, aut homicida condemnaberis quoad pœnam & restitutionem. Sic ergo in proposito nostro, si etiam inculpatè intulisti damnum famæ alienæ, & causam dedisti injustæ infamiæ, quasi ignem applicuisti, venenum propinâsti, crimen proximi aut verum occultum, aut falsum narrando, vel etiam in judicio denuntiando &c. postea errore cognito, & damno proximi, teneris ex justitia eam causam tollere, & famam reparare: si nimirum sine tuo notabili incommodo possis, nam bona fides tua prima, & inculpabilis actio aliquid omnino debet demere de obligatione, ut saltem non cum tanto tuo incommodo tenearis, quantô tenereris, si à principio mala fide & cum culpa gravi damnum intulisses, vel causam damni dedisses: ut notant *D.D. citt. omnes.* Quod si non feceris, cùm facere posses, jam meritò injustus alienæ famæ denigrator censeberis; & insuper obligaberis ad compensanda omnia alia damna realia inde infamato secuta, ab eo tempore, quo advertisti errorem tuum, quo proximum injustè diffamâsti: non autem illa damna, quæ ante hanc advertentiam, te adhuc in bona fide & errore inculpabili persistente, secuta fuerunt; pro his enim in nulla culpa fuisti; quamdiu errorem tuum non advertisti; ut pro illis postquam errorem cognovisti, si, cùm facilè possis, culpabiliter negligas impedire infamiam proximi, & damna inde sequentia, jam incipis esse in gravi culpa contra justitiam: ideoque ex justitia obligaberis compensare ista damna ex graviter culpabili mora tua infamato consequentia, ut ex communi optimè declarat *Lugo cit.*

Eadem ratione resolvendum est in casu, quo detraxisti coram aliis graviter Petro, narrando grave quoddam ejus facinus; sed audientes per errorem intellexerunt de Paulo, & ideo Paulus apud eos detrimentum famæ patitur, si postea errorem & damnum Pauli intelligas. Lessius *ibid. cit. n.* 119. vult te obligari ex Charitate tantùm corrigere, & auferre errorem audientium, non ex justitia: eò quod narratio tua non sit causa directa infamiæ Pauli, sed erronea audientium intelligentia. *Molina* autem & *Lugo citt.* rectiùs censent teneri te etiam ex justitia ob rationem supra datam: reverà enim ex tua narratione occasionaliter saltem sequitur iste error audientium, & consequenter infamia Pauli apud audientes. 87

§. III.

Efficaciter.

DEtractor nimirùm obligatur famam ablatam resarcire & reparare cum effectu, quantùm in se est, hoc est, debet facere, ut infamatus correcta mala de se opinione apud audientes bonum nomen, & decus suum re ipsa & in effectu recuperet: idque etiam cum suo incommodo majori vel minori, juxta proportionem delicti. (Hoc opus, hic labor est.) Nimirum. 88

Crimen falsò impositum apertè retractando.

QUi scilicet famam læsit, alteri scienter falsum crimen imponendo, tenetur postea apertè retractare apud audientes. Certum apud omnes. Hac tamen differentia. 1. Si vir magnæ auctoritatis detraxit, vel infamavit, V. G. Episcopus, Superior, Prælatus, Senator &c. sufficiet dicere apud audientes, se errore deceptum dixisse falsum &c. non tamen tenetur dicere, se mentitum esse, faciendo jacturam famæ suæ cum detrimento Reipublicæ: nam ex una parte talibus ita retractantibus facilè creditur: ex altera autem parte majus malum esset, talem infamari, quàm alterius infamati. Ex communi Petrus Navarr. *lib.* 2. *cap.* 4. *n.* 375. Lessius *lib.* 2. *c.* 11. *dub.* 20. Molina *tr.* 3. *disp.* 41. *n.* 2. Tanner. *disp.* 4. *de just. q.* 6. *dub.* 6. *n.* 141. Laym. *cit. c.* 7. *n.* 1. & alii apud ipsos. 2. Alii autem communiter tenentur etiam fateri se mentitos esse, & sibi imputare debent probrum, quia in culpa fuerunt. Insuper quia homines propensiores sunt ad credenda mala, quàm bona de proximo, quòd si audientes nollent credere simpliciter retractanti suum dictum, tenebitur detractor etiam adhibere juramentum: ut ex Soto, Banne, utroque Navarro, aliisque docet *Tannerus cit. n.* 142. Non tamen tenetur adhibere testes: si enim etiam juranti nolunt credere, ipsis jam imputari debet injuria falsæ & vanæ credulitatis: si enim homo retractans sit tam parvæ fidei apud ipsos, eò ipso minus debebant credere infamanti. 3. Retractatio falsi criminis omninò fieri debet, non obstante infamia æquali, & periculo damni incurrendi: ut si quis alterum per calumniam accusavit, aut contra alium falsum testimonium scienter dixit, ex quo illi mors imminet, manet obligatus calumniator ad retractandum suum dictum, etiam cum æquali infamiæ, & mortis periculo: quia in pari causa 89

sem-

semper melior est conditio innocentis, quàm nocentis. Tenetur quidem quilibet ordine Charitatis magis diligere suam vitam, famam, pecuniam &c. quàm alterius; sed salvo jure alterius, quod nulli potest eripere Charitas: in proposito autem innocens habet integrum jus ad famam, vel vitam suam: nocens autem ipso facto, quo suâ calumniâ alterum infamiæ & mortis periculo exposuit, censetur amisisse jus ad conservandam vitam vel famam suam, cum tanta injuria proximi innocentis. Est communissima & certissima DD. Sententia, meique citati omnes, & optimè Bonacina *in 8. Præceptum disp.* 10. *q.* 3. *propositione* 3. *n.* 16. rectè addens, talem calumniatorem teneri etiam admonere alios, quos ad falsum testimonium ferendum induxit, ut falsum retractent: & iis recusantibus tenetur Judici fraudem aperire; quamvis sibi periculum vitæ immineat: dummodò semper credat se profuturum; quia credens se nihil profuturum, non tenetur retractare; cùm nemo ad opus inutile obligetur: tenebitur tamen restitutionem aliorum damnorum facere, cùm illorum causa injusta fuerit. Hæc *Bonacina.* Sed addit meritò Tamb. *lib.* 8. *Decal. cap.* 1. §. *n.* 6. Semper juvare, & prodesse, saltem per hominem gravem admonere Judicem de falsitate prædicta: nam certè tunc judex majorem diligentiam adhibebit exquirendi veritatem pro reo. 4. Denique etiam ignotus infamator vel auctor calumniæ, etsi ordinariè non teneatur se prodere ad reddendam proximo famam ablatam; quia ordinariè resarciri potest proximi fama per interpositas personas, aut etiam per Confessarium, sine notitia personæ, quæ primò infamavit, vel calumniata est; obligabitur tamen se prodere in certo casu, quando aliter resarciri non potest fama injustè infamati, maximè per calumniam; & omnium maximè in judicio. Item quando alius pro auctore calumniæ habitus, de famâ vel vitâ periclitatur, non obstante æquali suo periculo.

Aut veri occulti criminis evulgati opinionem prudenter corrigendo.

90 I. QUi alium infamavit, verum illius occultum crimen evulgando, certum est, eum debere adhibere omnia media, quæ utilia putantur ad conceptam criminis opinionem abolendam, famam seu bonam existimationem de proximo læso apud audientes redintegrandam, quatenus facere potest sine mendacio, & sine majori damno proprio, quàm sit illud, quod infamatus patitur. Certè nunquam cum periculo mortis propriæ; esto infamatus à se de vero occulto crimine morte condemnandus sit. *Lessius. Sanch. Petrus Nav.* aliisque citatis *Castro-Palaus* apud Tamb. *cit. n.* 6. *fin.* Ratio est: quia jam sententia erit justa pro vero crimine: ergo tu licèt peccaveris contra justitiam crimen illud occultum evulgando, non tamen fuisti causa mortis injustæ: ergo non est ratio, cur ad liberandum reum vitam tuam exponere obligeris; etsi alia damna secuta compensare obligatus maneas. Cæterùm difficultas tota est, quænam defacto sint illa media utilia ad hunc finem reparandi famam proximi in casu proposito?

II. Certum est detractorem tunc nec debere, nec posse dicere absolutè, se mentitum fuisse, vel falsum dixisse simpliciter, sine aliqua æquivocatione: hoc enim ipsum esset mendacium, quod in nullo casu, & nulla de causa licitum esse potest. Poterit ergò, &, si ad reputandam famam sufficere videatur, debebit dicere, se malè & injustè locutum, injuriam illi fecisse, non rectè advertisse, se errâsse, deceptum esse &c. Sic enim non mentitur, sed verissimè dicet; cùm omnis peccans erret, vel decipiatur deceptione practica, seu practicè, aut à dœmone, aut à propria passione, vel levitate. Ita communis DD. cum D. Thoma 2. 2. *q.* 62. *a.* 2. & Scoto suprà *cit. in* 4. *d.* 15. *q.* 4. *a.* 2. Navar. *c.* 18. *n.* 45. Molina *disp.* 44. Lessius *cit. dub.* 20. *n.* 110. Lugo *sect.* 2. *num.* 30. Layman. *cit. lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 2. *c.* 7. *n.* 2. Quòd si ejusmodi loquendi formulâ non speres, te apud alios conceptam criminis opinionem tollere posse, præsertim apud peritos, vel astutos, qui intelligentes, talem esse modum restituendi famam, potiùs in concepta criminis opinione confirmantur: tunc 91

III. Poteris, &, si profuturum speres, etiam debebis uti congrua & prudenti aliqua æquivocatione, seu restrictione mentali: V. g. dicendo: reflexi me, erravi: ipse hoc crimen nunquam patravit; subintelligendo: publicè, & tali modo, ut de eo licitè apud alios loqui possimus; aut eodem sensu: falsum, vel non verum dixi, intelligendo: non verum veritate publica, quæ sola manifestari potest in tali materia: quemadmodum Confessarius interrogatus de aliquo crimine sibi confesso, negare potest, sibi dictum esse tale crimen à pœnitente, omnium consensu. Ita contra Lessium & alios Sanchez *lib.* 3. *moral. cap.* 6. *n.* 12. Lugo *eodem n.* 30. *ad finem.* Quod si verò neque talis modus sufficiat, vel profuturus videatur ad reparandam famam, aliqui volunt posse, & debere etiam dicere, se mentitum esse: intelligendo: non contra mentem suam vel opinionem speculativam de veritate rei, sed contra dictamen, & notitiam practicam, qua novit crimen occultum proximi non posse licitè dici apud alios. Et hunc modum esse licitum, fatentur etiam *Lessius & Laym. cit.* At verò esse necessarium, negant DD. communiter cum *D. Thoma & Scoto cit.* etsi aliqui affirment. *Ratio est:* quia iste modus restituendi difficilior est, quàm ut à persona, præsertim gravi, & multò magis à simplici exigi possit. Denique si nihil dictorum succedat. 92

IV. Obligaberis infamato aliquam æquivalentem compensationem famæ facere: utpotè, quoties occasio se præbet, eum vel in eadem materia, in qua diffamâsti; vel in alia materia ob alias dotes, laudando, honorem ei deferendo, de eo honorificè loquendo, vel cum eo honorificè agendo coram aliis, apud quos anteà diffamaveras; quoad usque tantum moraliter famæ & honoris ei per te accedat, quantum detraxeras, prudentis arbitrio: fama enim læsa resarcienda est, quocunque tandem modo moraliter possibili. Communis DD. cum *Laym. & Lugo cit.* 93

Dices.

94 *Dices.* Si diffamatum à te in una materia, v.g. Castitatis, laudes in alia materia, v.g. pietatis, justitiæ &c. nullo modo restituis famam ablatam, sed remanet is æquè infamis in castitate, sicut antea: ergò iste modus nihil conducit ad restituendam famam. ℞. N. conseq. licèt enim non sit eadem numero fama, quæ redditur, est tamen in eodem genere bonorum, ita ut videatur æquivalere famæ amissæ, sicut si alicujus singularem pretiosam gemmam in flumen abjecisses, deberes restituere ejus pretium, licèt is eo pretio nec eandem, nec similem gemam comparare posset: quia ad usus humanos jam habet æquivalens, ita in casu nostro.

95 *Contra:* Qui diffamatum de aliquo crimine solùm honorat coram audientibus, nec famam restituit, nec aliquid æquivalens in eodem genere: honor enim & fama non constituunt idem genus bonorum, sed diversa: ergò talis modus non sufficit, nec consequenter debetur: ideò enim diceremus *Sect. seq.* non posse, nec debere famam ablatam pecuniâ compensari; quia sunt in diverso genere bonorum. ℞. N. conseq. & paritatem cum pecuniâ: quia licèt in rigore speculativo honor sit diversum genus bonorum à famâ, est tamen ita affine & adeò connexum cum fama, ut ad humanos usus pro eodem ferè reputetur; licèt enim honor non sit fama, est tamen famæ seu bonæ existimationis de proximo testificatio: ideóque per honoris augmentum coram aliis, etiam fama censetur resarciri, & augeri, etsi non eadem numero, tamen in æquivalenti: alia longè est ratio de pecunia, quia pecunia ad usus humanos nullo modo æquivalet famæ, vel supplet pro fama amissa, neque ad idem deservit, ut ex se constat.

Dubium incidens.

96 QUi crimen verum sibi in judicio objectum negat, & sic indirectè dat causam infamiæ accusatori, vel testibus, quippè qui exinde de falsitate & calumnia notantur, & infamantur, tenebitúrne is restituere famam sic ablatam? Communis DD. Sententia sic distinguit.

97 I. Si reus in judicio non juridicè interrogatus, ita neget crimen objectum, ad nihil tenetur accusatori, vel testibus. Communissima cum *Scoto cit. q. 4. a. 5.* Ratio est: quia reus non juridicè interrogatus post infamiam vel indicia sufficientia, non tenetur confiteri crimen occultum, & objiciens, vel accusans, aut testificans de crimine occulto sibi ipsi imputare debet, si sibi infamia sequatur ex eo, quòd incautè alteri objiciat crimen, quod sufficienter probare non potest, ut optimè declarat Scotus ibid. a. 6. addens autem. *Sed remanet difficultas, si peccat mentiendo pro se? durum videretur, quòd quilibet accusatus in publico ab uno statim teneretur de necessitate salutis in publico confiteri illud, & sic statim exponere se patibulo in judicio sanguinis, sed habendo oculum non tantùm ad pœnam, sed ad honestum, & inhonestum, non apparet, quòd iste honestè & secundùm rectam rationem debeat confiteri corã tali judice, quia ipso plusquàm quicunque alius accusans singularis, auferret sibi famam, quia confitenti contra se in judicio creditur. Quid ergò? cauta est responsio Juristarum: nego proposita, ut proponuntur, & hæc quidem sine mendacio possunt dici in proposito, quia proponuntur in publico, & ut publica, & publicè probanda: sic autem negare ea potest quis, si scit, ea non posse probari in publico.* Hæc Scotus. Facilè ergò mendacium vitabis negans, congrua & notissima restrictione mentali, v.g. non feci; intelligendo: eo modo, ut de hoc publicè interrogari possim, vel respondere tenear.

II. At verò si reus juridicè interrogetur à Judice, post infamiam, vel semiplenam probationem; & tamen crimen negat, communis sententia affirmat, eum debere modo competenti restituere famam accusatori vel testibus inde in fama sua læsis. Ita pluribus citatis Molina *tr. 8. disput. 43.* Ratio est: quia tunc tenetur reus fateri veritatem: ergo negando crimen objectum, injustam causam præbet infamiæ accusatoris, vel testium; consequenter restitutioni obnoxius fit. Oppositam tamen negativam cum aliis optimè docet Lugo *cit. disp. 15. sect. 1. n. 14.* Ratio est: Tum quia communiter ex ea negatione ordinariè non sequitur grave damnum vel infamia accusatori, vel testibus, omnes enim supponunt reum voluisse se defendere, si quo modo posset, negando suum crimen: nemo enim ferè est, qui sponte confiteatur, nisi plenè convictus, vel tortura coactus ad confitendum. Tum maximè: quia reus negando crimen, non est causa positiva infamiæ accusatoris; sed negativa tantùm, quatenus eum non adjuvat fatendo, ad veram faciendam ejus accusationem, & defendendum eum ab infamia, cùm posset; ad quod certè ipse non tenetur ex justitia; ideóque negando non infert accusatori, vel testibus injuriam: in hoc ergò casu infamia, si quæ oritur accusatori, vel testibus, non oritur à reo, sed ab accusatione non probata: quam reus negat, propriè loquendo; sed quia accusator proposuit id, quod plenè non probatur. Vide latius *Lugo ibid.* & ab eo citatos.

§. IV.

Apud audientes immediatè omnes: atque etiam mediatos &c.

CErtum apud omnes, infamantem obligari 99
prædictis modis restituere famam proximi apud omnes immediatos audientes, coram quibus ipsemet famam proximi notabiliter læsit detractione vel calumnia: apud hos enim infamans immediata causa fuit infamiæ & damni proximi. At quid si primi immediati auditores tui, quod ordinariè fit, auditum crimen, seu falsum, seu verum occultum, etiam aliis referant, & notum faciant; sicque infamia propagata fuerit, tenebérisne tu primus infamans, etiam apud hos mediatos audientes famam proximi resarcire? Negant aliqui absolutè cum nostro Philippo Fabro *in 4. d. 15. q. 3.* Quia cùm verba in infinitum promulgentur, aliis referentibus, impossibile est, detractorem apud omnes satisfacere. Nos dicimus, quòd sic, cum hac limitatione.

Si vo-

Si voluntaria causa fuit, ut alii audirent.

100. CErtum apud omnes esse debet, si detractor alterius crimen detegit ea directa intentione, aut etiam jussu, suasu, alióve simili modo ad hoc movit audientes, ut etiam aliis manifestarent ad propagandam infamiam proximi, teneri eum ex justitia (saltem in defectum primorum suorum audientium,) famam restituere apud omnes, ad quos criminis notitia pervenerit: quia ipse ex directa intentione causa principalis fuit; alii verò solùm quasi ejus instrumenta fuerunt totius infamiæ propagatæ, ut ex se patet. Unde & tenebitur ad eum finem à primis audientibus inquirere, an aliis, & quàm multis, ac quibus dixerint? ut notat Lugo *cit. disp.* 15. *sect.* 2. *n.* 15. Contra verò certum quoque est apud omnes, si detractor nullo modo intendat, ut primi audientes crimen auditum aliis evulgarent; utpotè, quia dixit alicui, vel aliquibus sub secreto, seu prævia adstipulatione silentii, vel talibus personis bonis & gravibus communiter reputatis, quas prudenter judicabat rem ulteriùs non evulgaturas, eæque contra omnem suam opinionem aliis evulgent; tunc non teneri detractorem restituere famam coram aliis mediatis audientibus, sed sufficere apud ipsos tantùm immediatos audientes retractare: quia tunc respectu tui per accidens est ipsorum revelatio; & infamia ulterior infamati ipsorum malitiæ, vel imprudentiæ imputanda est.

101 II. Si sine secreti stipulatione aperuisti crimen alterius hominibus leviculis & garrulis, quos prævides aliis & aliis facilè evulgaturos, omninò teneberis detractor etiam coram illis aliis mediatis auditoribus famam resarcire, in defectum immediatorum audientium, & ulteriùs evulgantium. Ita communis, & re ipsa verissima Sententia DD. Petrus Navar. *lib.* 2. *c.* 4. *n.* 443. Lessius *lib.* 2. *c.* 11. *dub.* 20. *n.* 111. Lugo *cit. sect.* 2. *num.* 15. Ratio urgentissima est: quia tunc detractor damnum futurum prævidit, vel prævidere prudenter omninò debuit, ideóque indirectè saltem voluit; atque adeò totum illud damnum & infamia ulterior subsequens est ex formali injuria detractoris primi: ergò tenetur resarcire apud omnes totum damnum; quippè cujus totius injusta causa fuit. Quòd si sit impossibile resarcire apud omnes, ut dixit noster Faber supra, per accidens erit, & eatenus detractor excusabitur per impotentiam: interim per se obligatus manet, & non excusatur resarcire apud eos, apud quos potest: sicut qui debet mille, & solvere non potest, non excusatur à solvendis centum, quæ solvere potest. Ait *Lugo cit.*

102 III. Verùm licèt hæc Sententia speculativè & stando in vi rationis verissima sit, in contrarium tamen videtur stare praxis, tam pœnitentium detractorum, qui abundè credunt se satisfecisse, si crimen falsum, vel verum occultum à se evulgatum retractent coram immediatis primis suis audientibus, quàm etiam Confessariorum proborum & doctorum, qui ad hoc solùm obligant pœnitentes, ut apud eosdem retractent, apud quos primò dixerunt; nisi directè ulteriùs evulgare voluissent: nec unquam memini, me aliquid ampliùs exegisse in hoc casu frequentissimo, nisi falsi sint, se ita intendisse, & voluisse, ut res ampliùs evulgetur. Et certè fatendum est in praxi, defacto communiter detrahentes excusari ab hac obligatione resarciendi famam apud alios mediatos audientes: tum propter impotentiam moralem, ut dicebat Faber: tum maximè, quia eo ipso, quo detractor apud immediatos audientes retractat suam detractionem, vel calumniam, censetur implicitè iis committere, & ipsi (si nihil contradicant,) in se suscipere, ut & ipsi hanc suam retractationem apud alios evulgent, quibus ipsi dixerunt, ut optimè declarat Lugo *cit. num.* 16.

103 IV. Cæterùm si denigrâsti famam proximi coram audientibus, quos nec probos, vel graves, & tacituros, nec improbos, leves, ac garrulos judicâsti, abstrahendo, an ulteriùs propalaturi sint, nec ne, ut sanè sæpissimè fit in praxi; meritò censet Tamb. *lib.* 9. *Decal. c.* 3. §. 5. *n.* 5. te non teneri restituere famam, nisi apud istos immediatos audientes; non item coram aliis, quibus ipsi rem evulgârunt: cùm enim nemo sit præsumendus malus, vel malè locuturus, si tu ita præscindas, non censeberis cooperari cum ipsorum peccato, & ulteriori damno ac infamia proximi; ideóque immunis esse ab hac obligatione restitutionis ulterioris. Denique sermo semper fuit de obligatione justitiæ: nam si quis videat, ex sua prima infamatione, præsertim de crimine falso, aliquem apud alios palam traduci, auditoribus suis immediatis non resarcientibus famam, utique tenebitur ex Charitate modo aliquo convenienti, hoc proximi damnum impedire: imò probabiliter etiam ex justitia, quia revera à parte rei primus injustam causam dedit ejusmodi injustæ diffamationis propagatæ: idque certissimum est, si apud primos audientes nondum retractavit, iique crimen illud verum, vel notorium putantes, licitè se evulgare existimant.

Dubium incidens.

Quid de audientibus detractiones?

104 CErtum apud omnes, injustè detrahentes voluntariè & sine justa causa audire, & cùm facilè possis, non impedire, esse peccatum mortale ex genere suo; aliquando contra justitiam: aliquando contra Charitatem tantùm. *Communis.* Et constat ex Scripturis Proverb. 4. *Remove à te os pravum, & detrahentia labia sint procul à te.* Et ad Roman. 1. de detractoribus, aliísque peccatoribus subjungit Apostolus: *Quoniam qui talia agunt, digni sunt morte: & non solùm qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.* Atqui omnis voluntariè & sine justa causa auscultans detrahenti, eo ipso directè, vel indirectè consentit detrahenti: ergò similis peccati reus est. Undè nervosè D. Bernardus lib. 2. de consideration. ad Eugen. *Detrahere, vel detrahentem audire, utrum horum detestabilius sit, non facilè dixerim.* Dixi autem 1. *Voluntariè*: non enim potest peccare, qui

qui contra voluntatem suam coactus debet interesse detrahentibus, nec impedire potest, ut maximè famuli inservientes mensis, ancillæ &c. 2. *Sine justâ causâ:* nam ob causam rationabilem, & bonum finem detrahentem audire, apud omnes culpâ vacat. 3. *Est peccatum ex genere suo mortale;* juxta dicta de ipsa detractione. 4. *Aliquando contra justitiam; aliquando contra Charitatem tantùm:* ad hoc dignoscendum, quando sit peccatum mortale contra justitiam, vel contra Charitatem tantùm, pono breves & claras.

RESOLUTIONES.

105 I. Audiens detrahentem coram aliis, ita ut positivè cooperetur ad detractionem faciendam, vel continuandam, inducendo, provocando, interrogando, adjuvando, annuendo, laudando, adulando, vel approbando, ita ut ejus laus, approbatio, vel complacentia vera causa sit detractionis factæ, vel auctæ, peccat mortaliter contra justitiam, ac ad restitutionem obligatur respectu infamati; quia positivè ad illius damnum cooperatus est: insuper peccat mortaliter peccato scandali contra Charitatem respectu detrahentis, quem positivè ad peccatum inducit, vel confirmat. *Omnes cum D. Thoma cit.* Eóque sensu verissimè dixit D. Bernardus modò relatus. Excusari tamen à mortali convenit, si quis ex curiositate vel levitate ab alio privatim crimen alterius expiscetur, absque intentione aliter lædendi: aut si putet detractionem exiguam vel levem fore, & præter ejus opinionem detractor in gravem infamiam erumpat, ut ex *Molina* notat Laym. *cit. e.* 3.

106 II. Qui audit detrahentem solùm consentiens, approbans, gaudens, complacens in detractionem & injustam infamationem alterius, absque tamen omni positiva cooperatione, & influxu, peccat etiam mortaliter peccato odii contra Charitatem tantùm; non item contra justitiam; ideóque ad nullam restitutionem obligatur. Omnes cum D. Thoma *cit. q.* 73. *a.* 4. Navar. *c.* 18. *n.* 37. Molina *disp.* 34. *n.* 2. Lessius *cit. dub.* 4. *n.* 20. Laym. *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 2. *c.* 3. *n.* 14. Ratio est: quia consentire, complacere, vel lætari de malo alterius, absque ulla positiva externa cooperatione ad illud malum, Charitati tantùm, non autem justitiæ adversatur. Excipe: nisi quis ex justitia teneretur, & posset illud malum impedire, de quo mox infrà. Quin etiam si quis tunc complaceret, vel delectaretur, non de damno proximi formaliter, sed materialiter tantùm ob rei novitatem, mirabilem praxin, ob facundiam detrahentis, leviter, vel tam lepidè recensentis, vel exaggerantis factum alterius, peccatum veniale non excederet. Ut notat cum *Molina & Lessio Laym. cit.*

107 III. Qui audit injustè & moraliter certò detrahentem, merè negativè se habens, & solùm non impediens, cùm facilè & commodè posset, per correctionem fraternam, redarguendo expressè, vel tacitè, adhuc peccat mortaliter ex genere suo contra Charitatem, & præceptum correctionis fraternæ: idque duplici respectu: & respectu ipsius detrahentis, non impediendo ejus peccatum & ruinam spiritualem; & respectu infamati, non impediendo ejus damnum famæ. Non autem peccat contra justitiam; quia supponimus eum nullo modo positivè cooperari ad damnum alterius; ideóque ad nullam obligabitur restitutionem. Exceptò, si quis ex justitia, hoc est, ex officio, vel contractu obligatus esset impedire peccatum unius, & damnum alterius: ut maximè sunt Consiliarii respectu Principis, Prælati respectu subditorum &c. qui non impedientes detractiones suorum, vel contra suos, contra justitiam peccant, & ad restitutionem, ac famam resarciendam, per se, vel per detractores subditos obligantur: ut ex communi notant Lessius *c.* 11. *dub.* 23. Tanner *disp.* 4. *de Just. q.* 4. *dub.* 6. *n.* 153. Lugo *disp.* 14. *Sect.* 8.

Sed nota per omnem modum ad ingens solatium scrupulosorum, & timoratorum notanter dictum: *injustè & mortaliter certò detrahentem &c.* Non ergò peccat, saltem graviter, qui audit, nec impedit detrahentem, vel malè loquentem de proximo: sed 1. *non injustè*, sed justè ob aliquam causam excusantem ex assignatis Assert. 4. §. 4. Sect. præced. 2. *non mortaliter*, utpotè in re jam notoria aut in materia levi, aut in materia gravi, sed coram te solo, vel uno aut altero solo prudente non evulgaturo; aut coram multis, sed probabiliter nullam fidem habentibus. 3. *non certò* injustè, & mortaliter detrahentem; utpotè quando non constat, an malè loquens de alio, eum injustè infamet, & mortaliter peccet; quia fortè habet justam causam, vel fortè crimen jam est notorium, non ampliùs occultum. Placent verba Bonacinæ *de restitut. d.* 2. *q.* 4. *propositione* 11. dicentis: quia audiens non debet in dubio præsumere loquentem malum, nisi habeat sufficientem conjecturam in contrarium, & cùm ipse nesciat, an delictum, quod narratur, sit publicum, vel occultum; & utrum justè narretur, non peccat non resistens narrationi; fieri enim potest, ut justè narretur, & consequenter facit injuriam narranti obsistendo, si corriperet de peccato, quod nescit esse peccatum. *Sic Bonacina.* At quid si audias detrahentem ex inculpabili errore vel inadvertentia, adeóque sine peccato & injuria formali, teneberísne adhuc corrigere, & non corrigendo peccabis? ℟. Omninò quòd sic, quia causa excusans detrahentem à peccato scilicet error, vel inadvertentia non reperitur in te, ut supponimus, sciente & advertente injuriam & damnum grave inferri proximo, ideóque licèt ipse excusetur à peccato, non tamen tu excusaberis ab obligatione impediendi damnum proximi, nec à peccato, si non impedias. 108

IV. Cæterùm eædem causæ excusantes à peccato correctionis fraternæ, ut scilicet quis proximum peccantem corrigere non teneatur, etiam hîc excusant, ut quis non teneatur impedire detractiones per directam correctionem detrahentis: utpotè si persona non sit idonea ad corrigendum, si nullus fructus speretur, imò gravius malum timeatur, vel tibi ipsi, v. g. convitia, rixæ &c. vel alteri tertio, utpotè graviores detractiones, calumniæ &c. sæpè enim fit detractorem ex correctio- 109

ne tantùm magis irritari ad magis confirmandas, & augendas detractiones, plures defectus evomendo, etiam perjuria, calumnias, blaſphemias, &c. quibus caſibus correctio ſine culpa & prudenter omittitur: ſæpè etiam magis conſules infamato: ſi tacendo permittas detractionem uſque ad finem progredi, quàm ſi illam mox inchoatam abrumperes: ſi enim ſubitò abrumpas re non tota narrata, audientes ex illa cognitione confuſa, vel detractione plerumque deteriora concipient crimina, quàm revera ſunt, vel eſſe cognoſcerent, ſi narratio tota audiretur, ut ſapienter advertit Tamb. *cit. c.* 3. §. 7. *n.* 14. Rurſus ſine culpa mortali, etſi non ſine veniali, omittitur correctio ab apto corrigere ex negligentia, verecundia, timiditate &c. niſi audiens ſuperior eſſet, aut grave valde damnum timeretur. Ex quibus omnibus patet, æquales rarò inferiores verò vix unquam peccare mortaliter, non impedientes detractiones per poſitivam correctionem, ut plurimis citatis notat *Lugo cit.* Tandem excuſatus à correctione directa detrahentium, adhuc tenetur, quantùm commodè facere poteſt, corrigere, & impedire, ſaltem indirectè, oſtendendo ſuam averſionem, diſplicentiam, vel non conſenſum, v. g. diſcedendo à loco, ſermonem aliò divertendo, aut tacendo, vultum torvum, vel triſtem oſtendendo: nam ut dicitur Proverb. 25. v. 23. *Ventus aquilo diſſipat pluvias, & facies triſtis linguam detrahentem.*

SECTIO. V.

De cauſis excuſantibus à reſtitutione famæ & honoris.

SUMMARIUM.

110. Prima cauſa *à reſtitutione, famæ excuſans eſt* ceſſatio *damni;*
111. *Ut I. Si à principio ex tua detractione, vel calumnia alteri nullum ſecutum ſit damnum famæ, vel honoris, vel*
112. *II Fama poſtea aliâ viâ recuperata ſit; aut*
113. *III. Infamia progreſſu temporis oblivione omninò deleta ſit apud audientes; aut*
114. *IV. Si crimen à te evulgatum, poſtea aliunde pateſiat.*
115. Secunda cauſa *à reſtitutione famæ, vel honoris excuſans eſt remiſſio læſi.*
116 *Expreſſa vel tacita.*
117. Tertia cauſa *excuſans eſt* compenſatio mutua, *quando ſcil. infamatus te viciſſim infamavit (ubi tamen quatuor obſervanda.)*
118. *Veriùs autem eſt, non licere ita compenſare famam per ſe directè, & præcisè per modum compenſationis;*
119 *Sed per accidens, indirectè & per modum defenſionis ſolùm.*
120. Quarta cauſa *certò excuſans eſt* impotentia *phyſica, & moralis, quamdiu durat* Unde
121. *Vel cum notabiliter graviori detrimento propriæ famæ.*
124. Uſque ad n. 30. *Nec etiam probabilius, ſi aliter non poſſit, tenetur eam compenſare pecuniâ, niſi id ei Judex in pœnam criminis imponat.*

§. I.

Ceſſatio damni.

110 PRima latè patens cauſa excuſans eſt, ſi ceſſet damnum ex tua detractione, calumniâ, contumelia &c. quando enim ceſſat ratio & cauſa reſtitutionis faciendæ, ceſſat etiam effectus & obligatio ipſa: tota autem ratio & cauſa reſtitutionis faciendæ pro læſione famæ, & honoris, eſt damnum illatum; ut dictum eſt: ergò ceſſante damno, ceſſat & obligatio reſtitutionis. Utpote

I. Si à principio ex tua detractione vel contume- 111
liâ revera proximo nullum ſecutum eſt damnum famæ vel honoris; utpote quia audientes non crediderunt detractori, vel non intellexerunt, de quo detractor locutus ſit, vel quia per alium corrigentem mox infamia impedita eſt &c. Quæ omnia patent ex dictis.

II. Si infamato poſtea aliâ viâ fama recuperata 112
ſit; utpote propria purgatione, bonorum virorum teſtimonio, ſententiâ Judicis, aut vitæ ipſius probitate, ſeu experientiâ ipsâ comperta ſit falſitas infamiæ; debet tamen adhuc tunc reſtitui pro damno alio temporali, ſi quod ex infamatione tuâ paſſus eſt infamatus, juxta dicta *Aſſert.* 5. §. 1. *fin.* atque etiam pro expenſis, ſi quas fortè fecit infamatus pro fama ſua recuperanda: ut ex communi notat Lugo *diſp.* 15. *ſect.* 3. *n.* 35. Quem vide.

III. Si infamia illata progreſſu longi temporis 113
oblivione omninò deleta ſit apud audientes: tunc enim rurſus ceſſante damno, ceſſabit ratio compenſandi illud. *Communis DD. Navarrus uterque, Laym. Lugo citt.* Quo caſu prudentia maximè deſideratur, quando de hac oblivione non ſatis conſtat: quia aliquando multò magis periculoſum erit retractando renovare memoriam apud audientes, quæ fortè jam penitùs evanuerat, aliquando verò licèt auditores nunc non recordentur, periculum tamen eſſe poteſt, quod data occaſione excitentur rurſus ſpecies conſopitæ, & memoria ſimul cum infamia reviviſcat. Quid autem in hac perplexitate debeat facere detractor, & conſulere Confeſſarius, difficile eſt judicare. Placet judicium & regula Cardinalis de Lugo *eodem n.* 35. Detractorem debere prudenter penſare, quid rationabiliter velit ipſe infamatus, attentis circumſtantiis præſentibus fieri à detractore quando enim præſumitur, eum velle potiùs, quòd memoria apud audientes non renovetur: liber erit detractor ab onere reſtitutionis. Ad hoc autem dijudicandum optima regula erit, ſi detractor conſideret, quid ipſemet velit in eo rerum ſtatu & circumſtantiis ſecum fieri; & hoc ipſum ergà infamatum ipſe præſtet, ſicut alios in iis circumſtantiis vellet ſecum ſe habere. *Hæc Lugo.* Addens tamen *n.* 36. *ex Molina*, detractorem eo caſu, etſi non obligetur ad retractandum, debere tamen aliam compenſationem facere, laudando infamatum apud alios, vel honorando, ita ut ſatisfaciat pro illo periculo remanente, ne fortè aliquis auditorum, vel nunc, vel poſtea recordetur: quia etſi infamatus in iis circumſtantiis nolit retractationem fieri ob majus periculum imminens renovationis memoriæ, fortè jam penitus obliteratæ; ſed potiùs velit ſubire periculum minus; quod forſan aliquis auditorum deinceps recordetur, hoc tamen ipſum minus periculum imminens, eſt aliquod damnum ortum ex injuria præteritæ detra-

ctionis; ergo detractor manet obligatus etiam ad compensandum hoc damnum modo aliquo congruo, ut dictum est.

114 IV. Si infamatus à te de crimine occulto, postea aliâ viâ famam amisit in eadem materia, scilicet quando crimen occultum alterius à te injustè evulgatum, postea aliis mediis independenter à tua prima detractione factum est publicum, seu notorium notoreitate juris, vel facti, juxta latè dicta *Sect.* 3. §. 4. tunc omninò cessat obligatio restituendi famam à te primò læsam, secundùm omnes. *Ratio est:* quia infamatus per illam aliam publicationem sui occulti criminis omninò amisit jus ad suam famam respectu illius criminis: ideoque tunc non magis teneberis ad restitutionem, quàm si à principio tuæ detractionis, eum in eo statu invenisses, ubi jam eum infamem invenis; cujus infamiæ causam nullo pacto dedisti. Ait Lugo *cit. num.* 37.

§. II.

Remissio læsi.

115 SEcunda causa liquida excusans à restitutione famæ (& similiter honoris) est, quando ipse infamatus spontè, expresè vel tacitè, remisit, vel condonavit, citra tamen præjudicium vel injuriam aliorum. Communis. Molina *disp.* 46. *concl.* 5. Lessius *c.* 10. *dub.* 24. Laym. *cit. c.* 7. *n.* 5. Lugo *cit. num.* 38. Ratio est: quia sicut quilibet est dominus famæ suæ, ut possit eam citra peccatum grave ipsemet prodigere, nisi sui infamatio cederet etiam in infamiam vel injuriam aliorum, ut Sect. 1. dictum, ita potest validè remittere, vel condonare alteri restitutionem famæ suæ, quantum ad se attinet, dumodò ejus infamatio non redundârit in aliorum præjudicium, vel infamiam v. g. Religionis aut alterius complicis &c. tunc enim ejus condonatio vel remissio aliis præjudicabit, & infamans manebit obligatus adhuc aliis inde infamatis famam reparare: ut omnes observant. Exempla obvia.

116 Dixi *expresè vel tacitè*: sicut enim in aliis materiis, v. g. debitis pecuniariis, ita etiam in hoc debito restitutionis famæ vel honoris, ad eam obligationem tollendam, sufficit etiam tacita, præsumpta, vel interpretativa voluntas læsi, seu illius, qui condonare potest, qui si in tali dispositione sit, vel eo affectu in infamatorem vel contumeliosum, ut si interrogaretur, vel rogaretur, facilè condonaret, adeò ut non sit nunc invitus, saltem quoad substantiam, quòd sibi fama vel honor non restituatur, id omninò sufficiet, ut talis restitutio omitti possit. Idque à fortiori verum est in casu non raro; sicut enim aliqui, qui cùm infamati sunt, postea ægerrimè ferunt eorum memoriam refricari, maluntque rem totam tacitè dissimulari: tunc enim, prætermissa retractione, vel veniæ petitione præstabis aliis officiis, laudando, honorando, benefaciendo, hominis animum demulcere: ut ex communi notant *Molina*, *Laym. Lugo citt.* Atque hac ratione puto ego communiter homines, maximè plebeos inter se excusari à restitutione famæ; cùm enim plerumque sciant, etiam ab aliis passim detrahi, nequeunquam restitui, nec ipsi restitutionem exigant, censeri possunt sibi invicem velle remittere debitum restituendi: aut certè velle, uti mutua compensatione in non restituendo, juxta probabilem sententiam, de qua mox. Hoc tamen in particulari ex circumstantiis personarum prudenter dijudicandum.

§. III.

Compensatio mutua.

TErtia causa excusans à restitutione famæ satis communiter allata, est justa compensatio mutua: quando scilicet à te injustè infamatus, te vicissim infamavit, & is tibi famam restituere nolit, neque tu teneberis restituere, quousque restituat ille. Ita valde communiter DD. *Toletus*, *Sotus*, *Angelus*, aliosque innumeros allegantes Molina *disp.* 49. Lessius *c.* 9. *dub.* 25. Laym. *c.* 7. *n.* 5. Diana *p.* 2. *tr.* 5. *miscel. resol.* 30. & ob auctoritatem tot Doctorum probabilem censet Lugo *disp.* 15. *sect.* 3. *n.* 44. Ratio tota sumitur à simili: quia sic possum non restituere debitum pecuniarum creditori meo, compensando illud cum alio debito, quod is mihi aliunde ex contractu, vel delicto debet, & recuperare alio modo facilè non possum; sic possum non restituere tibi famam, seu non satisfacere tibi pro infamia illata, si tu non vis restituere, & satisfacere mihi pro infamia, quam mihi sive prior, sive posterior intulisti: ut proinde etiam hic locum habeat communis regula, quòd non cogaris jus suum alteri reddere, si ille recuset tibi reddere tuum. *Ita Doctores illi.* 117

Intelligentes tamen 1. de restitutione famæ, quæ in alios non redundat: nam si in alios etiam redundet tua infamatio, non poteris, ita compensare, ut ex se patet. 2. Ut servetur æqualitas; si enim graviùs infamâsti eum, qui te sive antea sive postea infamavit non ita graviter, non poteris simpliciter uti compensatione, sed teneberis restituere excessum, seu id, in quo superâsti alterius infamiam etiam tibi illatam, ut sic utraque infamatio æqualis reddatur: quia excessum illum injustè detines; non enim licet uti compensatione cum graviori damno alteri illato. 3. Si verò non possis satisfacere quoad partem, vel excessum illum, nec laude vel honore compensare; adhuc posse te nihil restituere, sicut si accepisti ab altero annulum valentem centum florenos, poteris interim retinere, donec alter restituat tibi vas argenteum, valens quinquaginta tantùm; docent plerique ex citatis. 4. Denique restituente tibi altero famam tuam, utique etiam restituere debebis; nisi fortè jam ex pacto facta esset compensatio utriusque injuriæ, tunc enim uterque manebit liber. Ita communis illa Sententia (fateor cum *Lugo* intrinsecè ob auctoritatem tot Doctorum) omninò probabilis: at verò intrinsecè sistendo in ratione acquiescere nunquam potui; eamque simpliciter rejiciunt DD. mox citandi. Adeoque

Verius omninò est, non licere ita compensare famam per se directè & præcisè per modum compensationis. Ita Major *in* 4. *d.* 15. *q.* 16. Navar. *man. c.* 18. *n.* 47. Petr. Navar. *c.* 4. *n.* 395. Caje- 118

jeta-

jetanus 2. 2. q. 62. a. 2. Valentia *ibid. disp.* 5. *q.* 4. *punct.* 3. Tanner. *disp.* 4. *de just. q.* 6. *dub.* 6, *n.* 155. Lugo *Sect.* 3. *n.* 44. alii apud ipsos. Ratio à priori est: quia diversa longè est ratio compensationis in debitis pecuniariis, quàm in debitis famæ; nam in debitis pecuniariis seu bonis fortunæ, compensatio ordinatur ad recuperandum omninò id, quod tuum est, & ad ponendam æqualitatem: si enim debes alicui centum, & ille totidem tibi debet, retinendo centum, retines quod tuum est, & ponitur æqualitas clara; unde ulteriùs in debitis pecuniariis ita licita est compensatio, ut non solùm licitè possis retinere, seu non restituere, quod debes, ut modò dictum, sed etiam possis aliquid de novo accipere occultè de bonis debitoris ad compensandum tibi, juxta communem doctrinam in materia de furto *c. seq.* Atqui in debitis famæ hoc minimè reperitur: nam per infamiam alienam non restituendo, & quasi detinendo apud te famam alterius à te infamati, tu nullo modo recuperas famam amissam ab altero ablatam, nec formaliter, nec æquivalenter, sed ambo manetis æquè infames apud audientes, sicut antea: ergo illa retentio seu non restitutio famæ alienæ, non ordinatur, nec tendit ad ponendam æqualitatem, nec ad rem recuperandam per modum compensationis, sed ad læsionem proximi continuandam, per quam satisfiat tuæ indignationi per modum vindictæ, quam tu propria auctoritate non potes sumere. Et hinc ulteriùs hæc tota ratio est, cur ad eum finem compensationis non liceat de novo infamare eum, qui te prius infamavit, quia scilicet per id non recuperas famam tuam, sicut non licet repercutere eum, qui te percussit: quia per hoc non recuperas damnum tuum, ideoque utrobique non est compensatio, sed vindicta. Et hoc secundum sanè fatentur Adversarii; ideoque minus consequenter loqui, benè arguit *Lugo cit.* si enim ad compensandam famam tuam ablatam licet detinere, seu non restituere famam alienam, cur ad eum finem infamatorem tui non liceat de novo infamare, ejus famam auferendo? sicut dictum est licere in compensatione debitorum pecuniariorum: in cujus compensationis tamen similitudine fundatur opposita Sententia.

119 Dixi autem: *id non licere per se directè per modum compensationis præcisè*: nam per accidens, indirectè, & per modum defensionis id licere aliquando, libenter fatemur. Sic enim intra vel extra judicium infamatus, vel infamandus graviter ab alio, licitè detegis occultum crimen infamatoris tui; non solùm quando id juvat ad enervandam & extenuandam ejus fidem, circa calumnias, vel crimina, quibus te infamavit injustè: ut ex communi diximus *Sect.* 3. §. 4. sed etiam ad eum finem, ut eum compellas, ut desiderio suæ famæ recuperandæ desistat à te infamando, tibique famam jam ablatam restituat; tuque vicissim postea famam restituas ipsi: ut benè infert Lugo *cit. n.* 52. Quia sicut ob defensionem tui potes eum infamare, vel famam ablatam non restituere, ad debilitandum ejus testimonium, sic poteris ob eandem defensionem eum infamare, vel famam non restituere, ut resipiscat, & cesset ab injuria tuæ famæ inferenda, vel continuanda: nam injustum aggressorem utroque titulo & motivo potes licitè percutere, tum ad eum debilitandum, ne possit te occidere; tum ut ipse metu vulneris vel mortis sibi inferendæ desistat à te invadendo: uterque enim modus comprehenditur sub justa & necessaria defensione. Similiter est in proposito: ut ad eundem finem famam jam antea sibi ablatam interim retinere possis, quousque ipse à te infamando cesset, famámque tibi restituat.

§. IV.

Impotentia moralis.

QUarta causa certò excusans à restitutione famæ, saltem ut differri possit ad tempus, quamdiu durat, est impossibilitas; cùm ultrà possibile nemo teneatur: intelligendo non tantùm de impossibilitate physica, ut si auditores tuos, apud quos alteri detraxisti, nullo modo amplius convenire possis, sed etiam de morali; quando nimirum restitutio famæ, vel honoris fieri non potest absque notabiliter graviori proprio damno: tunc enim alter non potest esse rationabiliter invitus, sed rationabiliter ex lege & ordine Charitatis contentus esse debet, sibi non fieri restitutionem, sicut & ipse vellet fieri secum, adeoque permanente eo casu restitutionem remittere. Et hinc 120

I. Nullus tenetur famam, vel honorem restituere cum evidenti periculo vitæ propriæ, nisi eo solo casu, quo infamans per calumniam falsum crimen imponendo, infamatum ultra infamiam, etiam in periculum mortis injustè conjecisset, de quo jam supra dictum. Communissima *DD. supra cit.* Ratio sumitur ex Regula illa communi: bona inferioris ordinis non esse restituenda cum detrimento bonorum superioris ordinis: sed vita est bonum multò superioris & altioris ordinis: quàm fama; sicut & fama, quàm bonum fortunæ: ergò sicut bona fortunæ non sunt restituenda cum detrimento gravi famæ, ex dictis suo loco, ita & fama non erit restituenda cum periculo vitæ propriæ; si nimirum agatur de sola fama alterius: secus, si etiam agatur de vita alterius per calumniam injustè infamati; quia tunc in pari causa, melior evadit conditio innocentis, ut suprà dictum. 121

II. Adverte tamen, illam regulam: *bona inferioris ordinis non esse restituenda cum detrimento bonorum altioris ordinis*: esse sanè intelligendam, quando nimirum jactura bonorum altioris ordinis in prudenti æstimatione est longè majus detrimentum, quàm damnum inferioris ordinis, pro quo deberet restitutio fieri, alioquin regula non erit vera, ut alibi ostensum de obligatione adulteræ: nimirum eam quidem regulariter non teneri aperire suum crimen cum periculo vitæ, nisi quando ita necesse esset ad impediendum majus damnum bono communi iminens ex eo. V. G. quòd in principatu vel regno succedat filius spurius, cum magno Reipublicæ damno, ob ejus perditos mores, vel 122

hæresin. Sic in proposito licet infamans regulariter non teneatur restituere famam cum periculo vitæ propriæ, nisi quando infamato simile periculum vitæ imminet ex infamia; addendum tamen est: aut nisi ingens damnum Reipublicæ, vel communitati immineret ex tali diffamatione, cui tamen meritò vita privati postponi debeat. Unde meritò docent *Sotus. Angles. Azor. & alii apud Tannerum cit.* etiam quandoque in casu singulari solam famam læsam esse restituendam cum periculo propriæ vitæ, quando infamatus ex solâ infamiâ incurreret majus damnum, quàm sit mors infamantis; ut si amplissima familia perpetuò infamiæ notâ aspersa maneat ex malitia injustè infamantis. Sed credo esse casum metaphysicum; certè rarò occurrentem.

123 III. Nullus etiam tenetur alteri restituere famam injustè læsam cum notabiliter graviori detrimento propriæ famæ, ob eandem rationem mox ante datam. Unde persona illustris, vel Superior si ex restitutione famæ personæ inferiori injustè ablatæ magnam deberet subire infamiam, cum detrimento auctoritatis suæ seu status, vel communitatis, non erit cogendus ad restitutionem famæ, sed satisfaciet aliis beneficiis, vel officiis offensum demulcendo, apud audientes honorando &c. ut in simili supra dictum.

124 IV. Sed nunquid fama injustè ablata restituenda erit cum jactura pecuniæ, vel bonorum fortunæ, seclusâ omni propriâ infamiâ? Certè hoc fieri vix potest, nisi infamans sponte offerat pecunias in compensationem famæ injustè ablatæ; aut judex in pœnam infamationis factæ mulctam pecuniariam injustè infamato applicandam, infamatori decernat, vel decreturus esse timeatur. Et hinc exsurgit tandem.

Dubium notabile.

125 UTrum, quando fama vel honor non potest ullo modo restitui ob aliquam ex dictis justam causam excusantem, infamans teneatur ex justitia infamiam alteri illatam pecuniâ compensare? & consequenter si is nolit satisfacere, etiam infamatus in pecunia illius sibi compensare possit?

126 I. Affirmant quidam gravissimi DD. D. Thomas *q.* 62. *a.* 2. Scotus *supra cit. q.* 4. *a.* 1. *Richardus, Cajetanus. Sotus. Valentia.* & alii, quos citat, & ut probabiliorem sequitur Tannerus *q.* 6. *dub.* 6. *n.* 150. Ex illo principio: qui restituere non potest, quantum debet, restituere debet, quantum potest: ut si quis debeat mille aureos, & non possit reddere mille, possit autem reddere quingentos, vel trecentos &c. tenetur reddere, quot potest: ergò similiter qui non potest alteri restituere ipsam famam ablatam, tenebitur ei restituere in pecuniâ, si possit, ad moralem æquivalentiam arbitrio boni viri; & consequenter eo nolente, infamatus poterit sibi ipsi compensare.

127 II. Contrariam tamen sententiam negativam, nimirum talem ex justitia commutativa non teneri compensare famam pecuniâ, sed à restitutione omninò excusari, ut longè veriorem docet *Sylvester. Navarrus* uterque, *Lessius. Filliucius*, aliisque citt. Laym. *cit. c.* 7. *n.* 3. Lugo *disp.* 15. *Sect.* 3. Ratio solida est: quia justitia commutativa suapte naturâ non aliud exigit, quàm ut restituatur res ablata in se, vel in æquivalenti, seu quod rei secundùm veram communem æstimationem æquivalet, ita nimirum, ut læsus recipiat id, quod ei ablatum est in specie, vel in valore: & hac ratione locum habet compensatio, si aliter reddere nolit: item axioma illud, qui restituere non potest, quantum debet, debet restituere quantum potest: nimirum in rebus communi æstimatione æquivalentibus, & ejusdem ordinis, ut inter se functionem seu commutationem recipiant; atqui pecunia nulla ratione æquivalet famæ ablatæ, cùm nulla recta hominum æstimatione fama inter res venales, seu pretio æstimabiles numeretur; atqui quantavis receptâ pecuniâ, infamatus nullo modo, nec ulla hominum æstimatione recepit id, quod est ablatum, scilicet famam, manet enim infamis sicut antea: & supponimus famam nec directè, nec indirectè restitui posse: ergo infamans non potens restituere ipsam famam, non tenetur ex justitia commutativa compensare pecuniâ: nec consequenter infamatus poterit uti compensatione in pecunia infamantis. Et hoc concesso, heu! quæ confusio? quanti enim unusquisque æstimabit suam famam ablatam in auferenda pecunia.

III. Atqui hinc longè verior est sententia utriusque *Navarri, Valentiæ, &c.* etiam per se non licere uti compensatione pro infamia, non restituendo famam alteri, sicut licet in debitis pecuniariis: ut supra latiùs ostensum est. 128

IV. Dixi autem semper talem infamantem non teneri pecuniâ compensare famam ablatam, *ex justitia commutativa*, & in foro conscientiæ: nam certè tenebitur ex justitia vindicativa in foro externo, si Judex in pœnam criminis infamatori imponat pecuniarum satisfactionem ex æquitate infamato applicandam. Item per accidens etiam ex justitia commutativa tenebitur infamator infamato pecuniâ compensare damna temporalia ex infamatione consecuta; ut si exinde officium, dignitatem, servitium vel lucrum amisit, ut §. 1. dictum. Item ex Charitate, & æquitate naturali potius, quam aliàs, tenebitur infamator in aliqualem compensationem injuriæ illatæ, pecuniâ vel ope succurrere infamato in necessitate constituto, ut omnes admonent. 129

SECTIO VI.

De injusta læsione honoris proximi; ejusque restitutione.

Summarium.

130. *Læsio honoris seu inhonoratio est duplex*, negativa & positiva.
132. *Inhonoratio negativa, seu honoris omissio per se tantùm veniale est, non mortale,*
133. *Nisi simul sit contra justitiam.*
134. *Aut quandoque per accidens, quando scil. fit ex maligno affectu &c.*
135. *Contumelia est injusta ablatio, vel diminutio honoris,*
135 *Facta in præsentia, vel quasi præsentia patientis illam:*
137. *Estq; peccatum mortale ex genere suo contra justitiam*

138. *Ad*

138. *Ad contumeliam formalem & mortalem, non semper necessaria est intentio directa, sed sufficit etiam indirecta.*
139. *Contumelia materialis est tantùm peccatum veniale.*
140. *Quandoque etiam omninò nullum.*
141. *Contumelia quatuor modis fieri solet* I. verbo.
142. II. Lusu, *seu illusione, irrisione &c.*
143. III. Facto *seu vi illata &c. &*
144. IV. Scripto, *seu libello famoso affixo, sparso &c.*
145. *Quocunque autem ex his modis fiat, per se semper est ejusdem speciei.*
146. *Et quatenus vel quando est illativa damni, inducit obligationem reparandi honorem.*
147. *Non verò quatenus, vel quando solùm infert injuriam.*
149. *Assignantur quatuor modi, quibus honor læsus sufficienter restitui potest.*

130 LÆsio honoris, seu inhonoratio duplex est; una *negativa*, & per omissionem honoris exhibendi alteri: ut viro honorato non assurgere, caput non aperire &c. altera *positiva*, & per commissionem alicujus contra honorem alterius, dicto, facto, vel scripto &c. quo scilicet protestamur, seu manifestamus malam, seu nullam bonam nostram de altero existimationem. Et hæc dicitur contumelia latè sumpta.

ASSERTIO VI.

131 *LÆsio honoris, seu inhonoratio negativa tantùm, per se & ordinariè tantùm veniale est contra observantiæ virtutem: positiva verò inhonoratio, seu contumelia est injusta ablatio vel diminutio honoris alterius, facta in præsentia, vel quasi præsentia patientis illam: peccatum mortale ex genere suo contra justitiam: fitq; verbo, lusu, facto, scripto; per se semper ejusdem speciei: ideoq; etiam inducit obligationem justitiæ honorem læsum reparandi, quatenus reverà damnum patiatur inhonoratus, seu quatenus damnum infert; non verò quatenus præcisè infert injuriam.* Ita omnes passim.

§. I.

Inhonoratio negativa per se veniale.

132 NImirum omissio honoris exhibendi per signa protestantia bonam nostram existimationem de alterius excellentia vel bonitate in circumstantiis debitis personæ, loci, temporis, & modi honorandi, per se ordinariè est tantùm veniale peccatum contra virtutem observantiæ: ut ex communi docet Lessius *c.* 12. *dub.* 27. & optimè explicat Lugo *cit. Sess.* 11. *disp.* 14. Ratio est: quia virtus observantiæ affirmativè non obligat, nisi in certis circumstantiis ad honorem exhibendum: quæ circumstantiæ rarò concurrunt. Neque obligat graviter, cùm ex omissione talis honoris per se exiguum, vel nullum damnum proximo sequatur, nisi alia obligatio vel malitia concurrat; ergò per se solùm veniale erit.

133 Erit autem etiam mortale, quando simul est contra justitiam, quando nimirum ipsa justitia obligat ad honorem alteri exhibendum: ut Principi in recognitionem suæ excellentiæ, & potestatis supremæ super nos, ex justitia debetur honoratio, seu protestatio vel professio nostræ de eo existimationis & submissionis: adeóque graviter peccaret, qui Principi occurrenti voluntariè & deliberatè non exhiberet honoris signa. Deinde quando omissio honoris cederet in dehonorationem proximi apud alios, quia & ideo illi de ipso etiam minorem existimationem concipient: & maximè si fieret directa intentione inhonorandi ita alterum; quia etsi ex justitia tu pro te non tenearis actum positivum honoris exhibere alteri, ex justitia tamen teneris scienter alterius apud alios honorem non impedire, vel auferre; ideóq; peccabis contra justitiam ex genere suo mortaliter, æquè sicut in detractione.

Per accidens denique peccatum mortale erit, & 134
utique sæpe est, quando omittitur honor exhibendus ex maligno affectu, odio, inimicitia, vindicta, contemptu proprio, vel ad inducendum in contemptum aliorum. Item quando accedit scandalum aliorum: maximè cùm honor negatur Superiori, Sacerdoti, Religioso &c. palàm coram aliis, etsi ex nulla prava intentione fieret, sed levitate, vel negligentiâ tantùm: sæpè enim potest oriri grave scandalum, vel aliorum videntium, vel ipsius personæ honorandæ, utpotè ejus gravis indignatio, iracundia &c. Vide *Lessium & Lugo* locis cit. Et nos plura suprà *c.* 1. *de scandalo.* Deinceps ergò de sola inhonoratione positiva seu contumelia sermo erit.

§. III.

Contumelia est injusta ablatio, vel diminutio honoris.

SIgnificatur essentialis differentia contumeliæ à 135
detractione: per detractionem enim propalando alterius falsum, vel verum occultum crimen, aufertur alicui fama, seu defacto jam habita bona existimatio de ejus excellentia, vel bonitate apud audientes: per contumeliam verò exhibendo alicui signum protestativum malæ, vel nullius existimationis de ejus dignitate, vel bonitate, aufertur illi honor, non quidem quasi jam habitus, sed honor habendus; nimirum auferendo, vel minuendo ei statum suæ dignitatis, vel excellentiæ æstimatæ, unde ei honor ab omnibus debebatur; & constituendo eum quasi in statu indignitatis, vel dedecoris, quasi ei honor ampliùs non debeatur, seu nemo debeat ampliùs contestari existimationem de illius excellentia: unde contumelia semper quidem est injuriosa; non tamen semper, sed tantùm, si sequatur effectus, ut ratione tuæ contumeliæ ei reverà honor negetur, vel negari possit, etiam erit damnosa cum onere restitutionis: ut ampliùs dicam §. 4. Quamvis autem detractio & contumelia, seu læsio famæ & honoris ordinariè conjuncta sint, aut in ipso actu, ut si alteri coram aliis crimen in faciem objicias, aut saltem in effectu; semper enim ex eo, quòd alteri coram aliis contumeliam inferas, auferri, vel minui potest apud alios bona fama, seu existimatio habita de illo: sæpè tamen etiam separari possunt: ut si cui sui in occulto crimen objecisti, alapam inflixisti, subsannâsti &c. idque occultum mansit; non læsisti famam per detractionem, tamen graviter læsisti honorem per contumeliam. Econtra: si alicui in præsentia coram aliis crimina, vel defectus objecisti, nemine tamen credente; non læsisti fa-

mam per detractionem in effectu, nec consequenter restituere teneris famam; læsisti tamen graviter honorem per contumeliam, eúmque reparare obligaberis. Similiter si alicui absenti gravia crimina imposuisti, gravis est detractio contra famam: at verò non semper gravis est contumelia contra honorem, maximè si caveas, ne alter resciat, eo ipso enim ipsum honoras aliquo modo, & revereris, ideóque contumelia non erit, sed solùm detractio: & ideo in definitione addidi:

Facta in præsentia, vel quasi præsentia patientis illam.

136 SIcut enim honor, seu protestatio bonæ existimationis nostræ de alterius excellentiâ, vel dignitate: ita etiam contumelia, seu contraria protestatio malæ existimationis nostræ de indignitate vel vilitate alterius necessariò debet fieri ea intentione & modo, ut alter intelligat se honoratum, vel inhonoratum esse: adeóque necessariò debet fieri in aliquali ejus præsentia, sive in persona, sive in signo, vel imagine, sive saltem in intentione agentis: ut nimirum contumelians intendat, & velit hoc alterum scire; quòd si enim, ut dictum est, ille caveat, ne alter resciat, hoc ipso ipsum honorat, ideóque desinit esse contumelia, & manet pura detractio, vel saltem maledicentia. Quæ est altera differentia inter detractionem, & contumeliam; quòd contumelia seu læsio honoris per modum rapinæ, ordinariè in manifesto fieri soleat contra præsentem; quamvis etiam fieri possit in absentem corporaliter, ut dictum est: v. g. inhonorando ejus signum, imaginem, statuam, aut obtrectando coram aliis, ex intentione, ut resciat, vel quasi præsens esset. Detractio verò, seu læsio famæ per modum furti ordinariè fieri solet in occulto, & contra absentem; quamvis etiam facta præsenti, maneat vera detractio simul, & contumelia: ut si alicui coram pluribus occultum vitium objicias, hoc ipso simul detractio ista induit rationem contumeliæ, ut supra diximus. Jam quoad malitiam dixi:

Peccatum mortale ex genere suo contra justitiam.

137 OMnes cum S. Thoma *cit. a.* 2. & sumitur nimis clarè ex illo Matth. 5. *qui dixerit fratri suo; fatue, reus erit gehennæ ignis:* gehenna autem est pœna solius peccati mortalis: ergò. Et Apostolus *ad Roman.* 1. contumeliosos numerat inter illos, quos DEUS in reprobum sensum dedit. Ratio clara est: quia lædens alterum in jure suo ad magnum aliquod bonum, peccat mortaliter contra justitiam: sed per contumeliam læditur proximus in jure suo ad magnum bonum, scilicet honorem accipiendum, qui bonis fortunæ longè antefertur: ergò est peccatum mortale contra justitiam. Sed nunquid gravius detractione? Affirmant *Lessius*, *Tannerus*, & alii multi: & verissimum est, quando contumelia simul includit detractionem seu læsionem honoris, & famæ simul: ut si alicui præsenti coram aliis infaciam objicias crimen, vel defectum occultum: si verò contumelia sola sit, & solam læsionem honoris contineat, probabilius negant cum aliis *Laym. & Lugo cit.* cùm plus sit ipsa bona fama & existimatio, quàm lædit detractor, quàm protestatio, vel confessio tantùm bonæ existimationis de alio, seu honor, quem aufert contumelia.

Cæterùm ad contumeliam formalem & mor- 138 talem non semper requiritur intentio directa, & formalis ipsius operantis inhonorandi, seu lædendi honorem alterius; sed etiam sufficit intentio indirecta, virtualis, & ipsius operis; ut nimirum quis scienter talem actionem exerceat, ex qua alterius honor suapte naturâ minuitur: ut si virum honestum fuste percutias; licèt honori ejus derogare non intendas expresè, mortalem tamen contumeliam infers. An verò sufficiat intentio indirecta seu voluntarium indirectum in causa culpabiliter posita: ut si quis voluntariè se inebriet, sciens tamen se in ebrietate solere alios contumeliis afficere, & sic ebrius reverà afficiat, percutiat, illudat &c. ℞. Non sufficere ad contumeliam mortalem propriè dictam: eo quòd tunc in communi saltem humana existimatione prudenti non multùm censeatur lædi honor alterius: sufficere tamen ad hoc, ut homini voluntaria imputetur injusta læsio honoris, & damnum secutum, juxta dicta de homicidio.

Contumelia ergò materialis tantùm excusatur 139 à mortali, & venialis tantùm erit: inprimis ex imperfectione actûs, ut si fiat ex inadvertentia, indeliberatione, subita passione, aut etiam joci causâ: qua ratione plerumque excusatur communissima illa appellatio *stulti*. Deinde ex parvitate materiæ: ut si contumelia vel in se ipsa levis sit, vel comparatione personæ, cui infertur, vel à quâ infertur: quod hic particulariter attendendum est; eadem enim contumelia, v. g. alapa, specialiter erga parentem, Dominum, virum gravem, peccatum mortale est: erga æqualem, subditum, puerum, fœminam &c. venialis tantùm esse potest: adeò ut eò gravior censeatur contumelia, quantò & majori, & à minori infertur: & ècontra eo levior, quantò & minori, & à majori infertur: inter æquales autem attendenda est materia secundùm se gravis, vel levis. *Ratio autem est*: quia cum honor debeatur alicui propter excellentiam seu bonum aliquod, eo turpior erit in honoratio, quo fit majori à minori; & ècontra minùs turpis, quo fit minori à majori.

Denique omninò excusari possunt à peccato 140 contumeliæ, vel convitia, si fiant aut joci causâ ad convenientem animi recreationem, v. g. alicui leves defectus objiciendo &c. tunc enim est urbanitatis, ait D. Thomas *q.* 72. *a.* 2. dummodò non sit periculum alterum contristandi, vel ad iram concitandi: tunc enim induet rationem scandali contra Charitatem. *Navar. Molina*, alii cum Laym. *cit. c.* 6. *n.* 2. Aut si fiat ad justam correctionem ab eo, qui corrigendi jus habet: quâ ratione ipse Christus Luc. 24. discipulis in Emaus dixit. *ô stulti & tardi corde.* Et Apostolus ad Galat. 1. *ô insensati Galatæ.* Et alibi passim. Monent

nent tamen omnes, hîc cautelam adhibendam esse ; & optimè Cardinalis Cajetanus ibid cit. a. 2. *Repræsentatur enim subditis, quod non ex Charitate, sed ex passione procedant : fiúntque deteriores, non suscipientes disciplinam ; leviúsque verba, quam verba contumeliosa suscipiunt. Unde Tullius de offic. ait omnis animadversio & castigatio contumelia vocari debet.* At verò contumeliam vel convitium inferenti nunquam licet convitium referre vindictæ causâ ; sicut nec percutientem repercutere. Secùs, si fiat ad justam defensionem cum moderamine inculpatæ tutelæ ; ut scilicet non plus regeras, quàm ad injuriam arcendam necessarium sit : ut si convitium injustè inferenti coram aliis ad enervandam hominis fidem necessariò debeas dicere, eum mentiri, vel mendacem esse, aut etiam retorsione uti : ut ex communi supra *de detractione* diximus.

§. III.

Fitque 4. modis, verbo, lusu, facto, scripto,
I. Verbô.

141 Contumelia verbô facta, seu verbalis est, quâ alicui quodvis vitium, vel defectus objicitur in ejus inhonorationem, seu dedecus. Et dividitur in contumeliam strictam, convitium, Improperium, maledictum. Contumelia strictè sumpta est, quâ objicitur alicui vitium culpæ vel pœnæ, ut vocando furem, adulterum, mendacem, furcâ dignum &c. per contemptum. Convitium propriè dicitur, cùm alicui obiicitur vitium naturale corporis, vel animi : ut vocando stultum, ineptum, cæcum, gibbosum, truncum &c. quo spectant vulgaria dicteria germanica, à patriâ præsertim desumpta. Improperium propriè dicitur, quo alicui per contemptum obiicitur, vel exprobratur defectus natalium, aut defectus indigentiæ in bonis animæ, corporis, famæ, vel fortunæ, velut ab ipso obiiciente sublevatæ. v. g. quid haberes? quid scires ? quid esses ? &c. nisi ego dedissem, docuissem &c. vulgare vitium beneficiorum destructivum, ut benèdistinguit D. Thomas *cit. q. 72. a. 1.* Omnia tamen hæc continentur generali nomine contumeliæ : & si fiant seriò per contemptum, aut animô inhonorandi, mortalia sunt ex genere suo. Secùs, si fiant ex levitate, joco, in re levi, vel ad correptionem debitam, juxta paulò ante dicta. Neque refert, an objecta vitia vera sint, vel falsa, ut ex communi notat *Laym. cit.* Et si occulta ejusmodi vitia obiiciantur audientibus aliis, erit simul contumelia, & detractio : quo casu ex circumstantiis personæ sæpè contingere potest, ut idem convitium sit veniale in ratione detractionis, puta ex parvitate materiæ, & mortale in ratione contumeliæ : ut si viro honorato, vel Superiori tuo levem licèt defectum coram aliis in faciem obiicias. Similiter èontra : si vili personæ grave crimen coram aliis in faciem objicias, veniale erit in ratione contumeliæ ; mortale verò in ratione detractionis, ut ex dictis constat. Maledictum denique est vitium quo alicui in contemptum mala imprecamur ; quod si seriò fiat & animô, ut eveniat, est peccatum mortale ex genere suo duplici malitiâ ; & contra Charitatem, & contra honorem alterius. Eadem tamen ratione, ut suprà, ex circumstantiis personarum potest esse mortale contra Charitatem, & veniale solùm in ratione contumeliæ, & econtra : ut si Superiori, parenti, viro honorato leve malum in faciem imprecaris, aut èontra personæ vili grave malum. Cæterùm regulariter excusatur à mortali & ex leviate materiæ, & ex imperfectione actûs, passione, levitate, consuetudine, & non animô, ut eveniat.

II. Lusu.

Contumelia lusu facta, seu ludicra dicitur, cùm 142 quidpiam ludicrè repræsentatur ad alterius honorem, vel pudorem lædendum, quo spectant irrisio, illusio, & subsannatio. Irrisio propriè dicitur qua aliquis contemptim ridetur vel risui verbis, vel factis exponitur. Illusio est, qua aliquis ludibriô habetur, vel risui exponitur mediante aliqua deceptione ; uti factum Christo à Judæis velatâ facie percusso, & interrogato, *prophetiza nobis* &c. Subsannatio est, qua quis ludibriô habetur motibus corporis vel membrorum, uti itidem factum Christo ibidem Matth. 26. *plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, & arundinem in dextra ejus,& genu flexo ante illum, illudebant ei ; dicentes: Ave Rex Judæorum :* quo spectant vulgaria signa illusoria, monstrare ficum, asinum &c. Omnia autem deliberatè & seriò facta in contemptum, vel animô inhonorandi, irritandi &c. mortalia sunt ex genere suo, nisi rursus levitas materiæ, imperfectio actûs, jocus &c. excusent. Etenim præter injustam læsionem honoris ex genere suo mortalem contra justitiam, etiam continent incussionem pudoris seu verecundiæ, privando eum bonô pacis, & serenitatis animæ ac conscientiæ, quœ est gravis offensa contra Charitatem. Item gravius peccatum est irrisio, quàm contumelia seriò facta : quia ita ludicrè agendo proximus magis contemnitur, & irritatur, ac offenditur, quàm si ei defectus sui seriò proponerentur, vel obiicerentur ; ut quilibet experitur. Item gravius adhuc peccatum est irrisio, vel subsannatio facta parentibus, vel iis, quos locô parentum colere debemus : quippe accedente speciali malitia impietatis contrâ virtutem pietatis, & observantiæ. Unde Proverb. 30. *Oculum, qui subsannat patrem, & qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi de torrentibus, & comedant eum filii aquilæ.* Denique omnium gravissimum peccatum est irrisio, illusio vel subsannatio facta nomini ob exercitium virtutis ; cùm perversissimi animi sit, virtutem ipsam contemptim ludibrio exponere ; & homo fragilis exinde à studio virtutis ad vitia perducatur : adeóque scandalum formale datur, quod in Scriptura vocatur *peccatum grande nimis:* 1. Reg. 2. *Erat peccatum puerorum grande nimis coram Domino : quia retrahebant homines à Sacrificio Domini.*

III. Factô.

143 CONtumelia opere facta, seu realis dicitur, quâ quis ipsô factô læditur in personâ propria, vel admodùm conjuncta, vel ejusdem potestati vel affectui subjecta : ut subditis, consanguineis, uxori, sponsæ, liberis, amico singulari &c. ut si quis pulsatus, verberatus, vi inclusus, despoliatus per rapinam, vel domus ejus vi intrata sit, juxta L. 5. *ff. de injuriis.* Est peccatum mortale ex genere suo duplici malitiâ contra justitiam, seu duplici injustalæsione, & honoris, & in bonis corporis, vel fortunæ : rursúsque ex circumstantiis personarum accidit, ut in ratione unius sit mortale, & in ratione alterius veniale tantùm ; & ècontra : ut si viro honorato violenter auferas rem levem, v. g. pileum, mortale est in ratione contumeliæ ; veniale in ratione rapinæ : ècontra si homini vili, v. g. rustico violenter auferas rem gravem, veniale est in ratione contumeliæ : at mortale in ratione rapinæ. In ratione contumeliæ notandum est doctrina Justiniani Imperatoris *institut. de injuriis* §. *atrox.* ubi ait: quandam injuriam censeri atrocem graviúsque puniendam, quæ æstimari debeat: *vel exfacto, veluti si quis vulneratus sit, aut fustibus cæsus : vel ex persona, ut si magistratus injuriam passus sit ; vel si Senatori ab humili persona injuria facta sit ; aut parenti : vel ex loco, velut si cui in theatro, vel in foro, vel conspectu Prætoris injuria facta sit &c. Nonnunquam & locus vulneris atrocem injuriam facit, veluti si in oculo quis percussus fuerit.* Hæc Imperator.

IV. Scriptô.

144 COntumelia scripto facta, seu famosa, dicitur in jure libellus famosus, quo quis animo infamandi, alterius crimen vel defectum, scripto domui appensô, vel injectô, aut publico loco affixo, vel in vulgus sparso evulgat (quo spectat etiam pictura famosa ; ut alterius januæ cornua, patibulum &c. appingere, animo diffamandi.) Peccatum mortale gravissimum contra justitiam, scilicet læsivum simul graviter, & famæ, & honoris alterius. Atque non tantùm qui composuit, edidit ; verùm etiam qui inventum non laceravit, vel igne absumpsit, sed manifestavit, capitali pœnâ plectitur Jure civili. *L. 5. ff. de injur.* & *L. 1. C. de famos. libell.* Jure autem Canonico perpetuæ infamiæ pœnâ plectitur à Gregorio XIII. constitutione facta. Excipiunt tamen DD communiter, & tam à culpa, quàm à pœna incurrenda excusant, si quis libellô famosô crimen verum objiciat, quando alius modus publicum scandalum vel detrimentum avertendi non suppetit : imò actus Charitatis erit, ejusmodi scriptô publicum alicujus crimen vel defectum, eo tempore & loco manifestate, ut soli ejusdem Superiori, vel comunitati privatæ ad debitam correctionem innotescat. Vide *Molinam. Lessium. Laym. loc. citt.*

Per se omnia semper ejusdem speciei.

145 OMnes præfatæ, & similes contumeliæ seu injuriæ contra honorem proximi, quantum est ex hoc capite, per se sunt ejusdem speciei peccata ; cùm objectum formale, scilicet injusta læsio, vel diminutio honoris proximi, in omnibus idem sit : ut ex comuni notant Laym. *lib. 3. tr. 3. p. 2. c. 6. num. 5.* Tamb. *lib. 9. Decal. c. 3. §. 8. num. 3.* Adeò ut in confessione non sit opus explicare illos varios modos, quippe materialiter tantùm differentes ; sed sufficiat dicere : contumeliam gravem intuli proximo. Dico autem *quantum est ex hoc capite per se* : nam aliunde & per accidens sæpissimè accedit alia peccati species necessariò in confessione explicanda : si enim contumeliam inferas simul lædendô famam, utique explicare debebis : si contumeliam inferas, vel illudas alteri ex odio, contemptu, vindicta &c. manifestè peccas distinctô peccatô odij : si alicui, quem advertis (vel fortè intendis) commotum iri ad iram, vindictam, blasphemiam &c. addes peccatum speciale scandali contra Charitatem : si alicui, qui exercet actum virtutis vel pietatis Christianæ ; addes speciale peccatum contra virtutem Religionis, spectans ad peccatum in Spiritum Sanctum : si parenti, Superiori, ipsi Deo, vel Sanctis : addes speciale peccatum blasphemiæ vel impietatis : si contumeliam facias occidendo, verberando, spoliando, virginem invitam, vel consanguineam constuprando ; jam vides specialia distincta scelera, homicidij, rapinæ, stupri, incestûs &c.

§. IV.

Ideóque inducit obligationem reparandi honorem.

NImirum quatenus contumeliosus reverà damnum infert inhonorato, non verò quatenus præcisè in juriam infert. Hic ex supra dictis rursus valdè notanda est differentia inter læsionem famæ, & honoris, quoad restitutionem : fama enim seu bona existimatio de aliquo est aliquid jam existens in bonis illius, cui detrahitur : Unde per injustam detractionem semper aufertur alicui id, quod jam possedit ; & sic ei semper damnum infertur, & detrahens semper ad restitutionem obligatur. Honor autem non est aliquid priùs existens in bonis ejus, cui aufertur ; cùm juxta commune dictum honor sit in honorante : ideóque qui alterum positivè, vel negativè inhonorat, non aufert ei aliquid, quod jam possederat, sed solùm negat ei id, ad quod ab ipso accipiendum jus habet : unde per se loquendo solùm infertur ei injuria, non autem damnum propriè loquendo. 146

II. Quòd si ergò læsio honoris negativa, vel positiva solùm inferat injuriam, & nullum damnum : ut si cui secluso omni damno vel contemptu ab aliis inferendo, neges signa honoris debita: si quem solùm nemine audiente, voces stultum, adulterum, spurium, percutias, illudas &c. Et universaliter quandocunque inhonoratio vel contumelia privatim facta est, neque in aliorum notitiam culpâ tuâ pervenit, nulla erit obligatio restitutionis propriè loquendo, sed solùm satisfactionis, v. g. veniam petendo : ut ex communi rectè docet cum aliis Molina *tr. 4. disp. 46.* & ex eo Laym. *c. 7. n. 6.* Ratio est : quia juxta alibi dicta pro sola injuria seclusô damnô, nulla est restitutio facienda ante Judicis sententiam ex justitia commu- 147

mutativa, sed solùm ex Charitate satisfactio, seu reconciliatio fraterna: atqui ex inhonoratione vel contumelia privatim facta, nullum infertur damnum inhonorato, ut patet, sed mera injuria, & offensa; ut nimirum eum contristes, & à te alienes: ergo exinde non teneris ad restitutionem honoris propriè ex justitia, sed solùm ad satisfactionem ex Charitate, seu reconciliationem, ut nimirum erratum agoscendo, veniam petendo, alióve competenti modo ipsius animum offensum tibi reconcilies, juxta præceptum Christi Matth. 5. *Si offers munus tuum ad Altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversùm te &c. vade priùs, reconciliari fratri tuo.* Idque fatetur alioquin adversarius Lugo *disput.* 15. *sect.* 4. quæstionem esse de nomine.

148 III. At verò ordinariè læsio honoris per inhonorationem, vel contumeliam etiam est damnosa inhonorato, quatenus nimirum per inhonorationem vel contumeliam coram aliis irrogatam privatus est honore ab aliis communiter exhibendo: quia nimirum, ut supra dictum, aufertur ei status suæ excellentiæ vel dignitatis ab aliis æstimatæ, unde ei honor ab omnibus debebatur, & constituitur velut in statu indignatis ab aliis æstimandæ; unde ei honor ampliùs non debeatur: & ideo semper accedit etiam læsio famæ, seu bonæ existimationis suæ: & talis tenetur utique ex justitia inhonorato coram aliis, honorem læsum restituere, seu redintegrare, conando alios, quantùm in se est, omni modo, & ratione congrua permovere, ut de homine, sicut prius, benè, honorificéque sentiant, ei consuetum honorem exhibeant &c.

149 IV. Modus autem restituendi honorem ille requiritur, & sufficit, qui secundùm gravitatem injuriæ, qualitatem personarum, consuetudinem locorum, aliásque circumstantias, prudentis judiciò reputatur sufficiens ad reparandum honorem apud alios læsum. *Primus* & efficacissimus modus restituendi honorem est, coram aliis ab inhonorato veniam petere cum signo doloris: & maximè convenit inferioribus ergà majores ac etiam æqualibus: Superiores enim, Principes, Domini, Parentes &c. non tenentur veniam petere à subditis vel inferioribus offensis; *ne, dum nimia servatur humilitas, regendi frangatur auctoritas*; ait S. August. in Regula. Sufficit ergò ipsis alia signa honoris, vel benevolentiæ exhibere. *Secundus* modus restituendi honorem, maximè conveniens inter æquales, est, inhonorato notoriè extraordinaria signa honoris & benevolentiæ ostendere, v. g. ad mensam invitando, locum honoratiorem tribuendo, ei vel aliis in sanitatem ejus propinando &c. ut prudentis judiciò novus honor exhibitus apud alios omninò deleat priorem dehonorationem, vel contumeliam illatam. *Tertius* modus restituendi honorem competens majoribus, vel Superioribus, maximè ergà inferiores est, aliqua signa honoris & benevolentiæ exhibere inhonorato, quæ aliàs tali personæ non solerent exhiberi: ut honorifica salutatione, allocutione, amica conversatione, beneficio, vel obsequio aliquo speciali, aliísve signis, verbis, vel factis significando inhonoratum antea, non ampliùs despici à se, sed velle omninò in suo debito honore esse apud se, & alios. Quos modos benè notet Confessarius, ut pœnitentibus juxta conditionem personarum suam obligatiouem discretè significare possit. *Quartus* denique modus est, si per inhonorationem vel contumeliam verbalem maximè, etiam fama læsa fuit, utique & hæc restituenda erit, juxta dicta *sect.* 4. sicut etiam si per contumeliam quamvis aliud damnum illatum fuit in bonis corporis, vel fortunæ; v. g. gravi percussione, rapina &c. & illud damnum compensandum esse nullus dubitat, & ex antè dictis nosse debes.

CAPUT V.

IN SEPTIMUM ET DECIMUM: PRÆCEPTUM DECALOGI

Textus.

Non furtum facies.

Et

Non concupisces rem proximi tui.

Explicatio Septimi Præcepti

Septimô hôc præceptô formaliter negativô, nomine furti latè accepti, prohibetur omnis injuria seu injusta læsio vel damnificatio proximi in bonis temporalibus fortunæ: & ex consequenti, eodem Præcepto, quatenus virtualiter & implicitè affirmativum est, præcipitur cuivis jus suum quoad bona temporalia tribuendum esse. Est communis interpretatio DD. cum D. August. lib. qq. super Exodum q. 71. dicente. *Furti nomine benè intelligitur omnis illicita usurpatio rei alienæ: non enim rapinam permisit, qui furtum prohibuit; sed utique à parte totum intelligi voluit, quidquid illicitè rerum proximo aufertur.* Hæc S. Doctor. 1

Declaratur. Quemadmodum in Sexto Præcepto, *non machaberis*, nomine *machiæ* propriè adulterium tantùm significante, per quandam antonomasiam omnia peccata carnis intelliguntur prohibita, ita & hìc sub nomine furti propriè, significantis ablationem occultam rei alienæ invitô Dominô, comprehenditur tamen omnis injusta læsio vel damnificatio proximi in bonis fortunæ. Cæterùm ad idem Præceptum eandémque virtutem spectat & prohibere, ne alterius jus lædatur per injuriam, ac præcipuè obligare, ut alteri cuivis jus suum tribuatur per restitutionem, vel alios modos. Jam vides explicationem hujus latissimè patentis Præcepti petendam esse ex universa fermè materiâ de jure & Justitia. Itaque in gratiam juniorum incipiendo à facilioribus, hoc ultimo Capite proponam propriam & directam materiam præcepti negativi, sex Sectionibus. *Primâ.* furti definitio, divisio, malitia, & materia gravis, ac levis. *Seccundâ.* furta minuta respectu ejusdem, & diversorum: ubi simul de furtis domesticorum, Uxorum, Filiorum, Religiosorum, famulorum, 2

 sarto-

sartorum &c. *Tertiâ.* accepta ob occultam compensationem. *Quartâ.* accepta propter necessitatem. *Quintâ.* acceptio personarum, ac munerum: ubi de acceptis ob opus aliàs debitum, & ob turpem causam. *Sextâ.* defraudatio vectigalium, gabellarum &c. ubi etiam strictim de criminibus falsi. Sit in nomine Domini.

SECTIO I.

Furti definitio, divisio, malitia, materia gravis, ac levis.

SUMMARIUM.

4. *Explicatur definitio furti propriè, & theologicè sumpti.* Usquè ad n. 11.
11. *Furti divisio.*
13. *Rapinæ quid?*
14. *Quid contractus damnosus?*
15. *Quid damnificatio injusta?*
16. *Alia inculpata, alia culpata &c.* Usque ad n. 20.
21. *Furtum est peccatum ex genere suo mortale.*
22. *Veniale evadit I. tam ex parte furantis v. g. indeliberatè agentis,*
28. *Quam II. ex parte Domini, v. g. non multùm inviti &c.*
24. & 25. *Ex cujus parte etiam augetur, saltem in ratione offensæ, si is multùm invitus sit. &*
26. *III. Maximè ex parvitate materiæ veniale fit.*
27. *At quæ sit materia gravis, quæ levis, sic distinguendum est.*
26. *Materia gravis* absoluta *respectu cujuscunq; etiam opulentissimi, aut Regis potentissimi, sunt duo circiter ducati: materia verò gravis* respectiva *ad conditiones personarum, est quantitas sufficiens ad victum unius diei tali personæ.*
30. *Probatur, & declaratur pulchrè.* Usque ad n. 44.

3 FUrti sic latè sumpti, prout generatim prohibetur septimô Præceptô, *non furtum facies*: pro omni nimirum injuria proximo illata circa bona fortunæ seu tempralia externa, comuniter numerantur tres species: *furtum propriè dictum*: *rapina*: & *damnificatio injusta*; quibus meritò annumeratur quarta, *contractus damnosus*: nam omnis injuria, seu læsio proximi in bonis fortunæ, aut fit lucrosè, scilicet acquirendo, auferendo, vel usurpando rem alienam invitô dominô: & hoc primò, vel occultè per dolum & ignorante domino: & dicitur *furtum propriè dictum.* Secundò, vel apertè per vim præsenti, scienti ac nolenti donmino illatam: & dicitur *rapina.* Tertiò aut mediô modô, vel omninò ignaro, vel non omninò invito domino: & erit *contractus damnosus.* Quartô, aut denique quocunque istorum modorum, si non lucrosè, nihil scilicet sibi acquirendo, auferendo, vel usurpando; sed solùm destruendo, vel deteriorando rem proximi; & dicitur *damnificatio injusta*, seu damnum injustè datum.

ASSERTIO I.

4 ***FUrtum propriè & theologicè dictum, est contrectatio rei alienæ externè occulta rationabiliter invitô dominô. Rapina est contrectatio rei alienæ violenta præsente ac invito domino. Contractus dolosus est contrectatio rei alienæ, vel non omninò ignarô, vel non omninò invitô dominô. Damnificatio injusta, seu damnum injustè datum, est occulta vel violenta destructio, vel deterioratio rei alienæ invitô dominô.*** Ita in re omnes. Solùm opus est explicatione. Sit igitur

§. I.

Furtum.

EST *contrectatio*: hoc est acceptio, & detentio rei alienæ seu simul, seu seorsim: quamvis enim omnis injusta oblatio, vel acceptio rei alienæ fiat propter detentionem, usurpationem; interdum tamen possunt ab invicem separari, & realiter, & formaliter in rationi peccati: nam si fur in flagranti deprehensus re furtô ablata statim spolietur, est tantùm ablatio, adhuc tamen contrectatio rei alienæ, & verum furtum. Contra, si rem aliam tibi comodatam vel depositam, vel casu apud te relictam injustè detineas, erit tantùm detentio, non ablatio injusta, adhuc tamen verum furtum, & contrectatio rei alienæ. Item si quis bona fide accipiat rem alienam, putans esse suam, postea superveniente mala fide, jam resciens esse alienam, adhuc tamen detinet, & injustè possidere vult; non quidem accipiendo, sed detinendo peccat verô furtô. Contra si quis mala fide per errorem accipiat rem reverà suam, putans tamen esse alienam, postea comperto errore, utique retinebit, sed accipiendo tantùm, non detinendo peccat. Item si quis intendens parum furari, aufert marsupium, quod postea repertum, multum v. g. aliquot aureos detinet, auferendo peccat tantùm venialiter, detinendo verò moraliter. Contra si intendas multum furari, parum reperis, & detines, auferendo peccâsti moraliter, detinendo venialiter tantùm. 5

II. *Rei alienæ*: hoc est, ad alterum jure aliquo spectantis, quocunque tandem, sive dominii pleni directi, vel utilis tantum, sive quoad solum usum, vel detentionem legitimam; non etiam tantùm, qui vero domino aufert rem propriam, sed etiam qui usuarium, comodatarium, conductorem, depositarium &c. invitum privat usu, vel possessione rei sibi concessæ, furtum comittere censetur, etiam in Jure. *L. cujus interest. ff. de furtis.* Quin etiam ipse dominus directus, si rem suam auferat ab eo, qui jus illa re fruendi, utendi, vel detinendi habet, ut in comodato, locato, pignorato, deposito, furtum comittere censetur: sed & ipse comodatarius, conductor, depositarius pignus obtinens, si contra rationem conventionis sine expresso, vel præsumpto consensu domini ejusmodi re utantur, quasi furtum comittunt. *L. qui furtum, ff. de conditione furtiva.* 6

III. *Externa.* Excluduntur bona animæ, corporis famæ, vel honoris: quæ aliis injustitiæ speciebûs læduntur. Unde si quis à te furetur, seu furtivè accipiat artificium aliquod secretum de aliqua arte, vel medicamento, propriè furtum non comitteret: quamvis sic tibi damnum inferret, vel lucrum auferret, damnificationem faceret, & ad restitutioneem obligaretur. Item si quis surripit hominem liberum, faciendo sibi, vel alteri servum, non diceretur eum propriè furari: quia ea damnificatio est contra bonum corporis, & libertatis, 7

tatis, non contra bona externa, ut notat Lugo *disp.* 16. *de just. sect.* 1. *n.* 18. Secus est, si fureris mancipium à suo domino: mancipia enim computantur inter bona externa dominorum. Furari autem filium à patre, probabiliùs non videtur furtum propriè dictum, sed tantùm damnificatio injusta, ut contra alios cum alijs docet idem Lugo cit. *Ratio est*: quia ex una parte, filius non computatur inter bona externa patris: ex altera autem parte, cùm propter ejus absentiam privetur pater illius servitiis, vel emolumentis, damnum injustum sine dubio patitur pater.

8 IV. *Occulta*: vel fraudulenta; saltem sine vi illata, id est: aut omninò ignarô dominô quoad ipsum factum, ut plerumque fit; aut quoad injuriam saltem facti: ut si quis videret quidem auferri rem suam, non tamen putaret esse suam ob dolum vel artificium furantis, aut saltem sine vi illata: nam etiamsi sciente & vidente domino, minimè tamen consentiente, aliquid sine vi auferas, adhuc furtum committis non rapinam: quemadmodum solet fieri, quando dominus famulum, aut pater filium scienter permittit furari, aut etiam expositâ pecuniâ, vel clave in cista relictâ, furandi occasionem præbet, ut illum in furto deprehensum emendet, aut sibi caveat impofterum; quod etiam, salva Charitatis lege, licitè fieri posse, supra dictum est *c.* 1. *sect.* 3. *n.* 65. sine dubio adhuc verè furantur. Per hanc ergo particulam præcisè differt furtum à rapina.

9 V. *Invitô dominô*: id est, minimè consentiente, quin potiùs omnibûs modis contradicente, saltem habitualiter, seu animi dispositione: utpote, licèt de facto ignarus rei actu non contradicat, tamen si sciret rem suam auferri, certissimè contradicturus esset. Non ergo erit furtum, si scias, vel credas, vel probabilem rationem habeas putandi dominum consentire: aut non fore invitum, rem talem sibi auferri: qua ratione sæpissimè à furto excusantur filiifamilias, Uxores, Famuli, Religiosi, amici familiares &c. aliquid non valdè grave invicem accipientes, ut infra videbitur. Dico tamen, si probabilem rationem ita credendi, vel putandi habeas: nam si solùm dubius sis, vel nescias, an dominus sit contentus, vel invitus; præsumendum est, esse invitum: nam ex frequenter contingentibus, scimus neminem velle sua dispergere. Additur denique notanter.

10 VI. *Rationabiliter invitô dominô*: ut nimirum is aliunde non debeat esse rationabiliter contentus, ac consentire, ut talis res sibi auferatur. Non ergo furtum committit, qui rem aufert alterius, sciens illum, etiam sit, non tamen decere esse invitum rationabiliter. Ut qui accipit rem alienam tanquam sibi debitam ad justam compensationem; vel ut necessariam in extrema necessitate, de quibus infra. Item qui aufert aliena, ipso Deo supremo rerum Domino facultatem dante, qua ratione Israelitæ spoliârunt Ægyptios. Qui aufert gladium à furioso, vel alias occisuro. Qui aufert libros hæreticos à non habente legendi facultatem. Item si uxor marito surripiat pecunias, quas in lusu perderet &c. in his & similibus casibus dominus esset irrationabiliter invitus, sibi rem talem auferri. Ita DD. passim.

Furtum porrò hîc definitum ratione rei ablatæ 11 dividitur in simplex, & qualificatum, cui scilicet specialis malitia adjungitur: cujus species sunt: *Sacrilegium*, scilicet furtum è loco sacro, aut rei sacræ è loco non sacro, aut non sacræ è loco sacro, prout distinguitur in jure Canonico *c. quisquis. causa* 17. *q.* 4. *Peculatus*, furtum rei pertinentis ad Fiscum Principis. *Plagium*, id est, furtum hominum sub potestate aliorum constitutorum, ut servorum; liberorum. Abigei dicuntur in jure, qui insidiantur animalibus aut jumentis. Item in Jure fit magnum discrimen inter furem diurnum, qui sole lucente furatur, ut agnosci possit, & furem nocturnum, qui furatur de noctu, ut agnosci, non possit: nam præter alia hic in forro externo impunè occidi potest, ille minimè.

Denique dixi initio, definiri hîc furtum *theologicè*: quod scilicet Theologi in foro conscien- 12 tiæ pro vero furto habent quoad rationem peccati, & obligationem restitutionis. Juristæ enim longè strictius furtum definiunt; & multa à ratione furti excludunt, quæ theologicè in foro conscientiæ verissima furta sunt, vel rapinæ. Inprimis solam injustam usurpationem rerum mobilium, non item immobilium volunt esse propriè furtum, vel rapinam. 2. Ob honorem coniugii negant esse furtum inter conjuges, si sibi invicem furentur (sicut nec inter patrem & filium &c.) nec actionem famosam furti concedunt, sed aliam mitiorem amotarum rerum. 3. Negant esse furtum, si quis aliquid auferat ex hæreditate nondum adita ab hæredibus, quòd ea bona nondum censeantur habere proprium dominum, sed vocant crimen tantùm expilatæ hæreditatis. 4. Similiter non dant actionem furti adversùs Tutorem res pupilli injustè usurpantem, sed aliam mitiorem de rationibus distrahendis &c. Textus juris videre potes apud auctores, *Lugo*, *Tamb.* mox citandos. Theologi autem illa omnia habent pro veris furtis, & restitutioni obnoxijs, nisi aliundè excusentur. Unde si fortè excommunicatio, vel peccati reservatio feratur contra furtum, cùm omnino intelligi debeat de furto theologico, & non juridico tantùm vel civili, sub ea excommunicatione, vel reservatione omnia hæc enumerata comprehenduntur, tanquam vera furta theologica. Vide Lugo *tom.* 5 *de just. disp.* 16. *sect.* 1. *n.* 4. Tamb. *lib.* 8. *Decal. tract.* 2. *c.* 1. *num.* 7. & 8.

§. II.

Rapina

EST *contrectatio rei alienæ violenta invitô do-* 13 *minô*. Differt à furto solâ particulâ, *violenta*; quòd nimirum per furtum auferatur res aliena occultè & dolosè sine vi, domino ignorante; per rapinam autem domino vidente ac nolenti, & rem suam servare volenti, violentia, adeóque specialis injuria & contemptus infertur: ac proinde specie differre furtum & rapinam docet communissima DD. cum S. Thoma. *q.* 66. *art.* 4. Ratio jam

tacta est: quia nimirum præter injustitiam furti, scilicet injustam usurpationem rei alienæ, rapina contiret aliam speciem injustitiæ, circa personam, & honorem proximi: nam vim alicui inferre, est species contumeliæ lædentis honorem proximi. Unde fieri potest, ut aliquis à persona illustri rem exiguam per vim auferens venialiter tantùm peccet in genere furti, mortaliter verò in genere contumeliæ: & econtra potest mortaliter peccare in genere furti, & venialiter tantùm in genere contumeliæ: ut si rustico videnti & reluctanti, vel resistere non audenti rapias ovem v. g. contumelia levis, & venialis est, furtum utique mortale. Porrò vis hæc vel violentia rapinam constituens, non solùm infertur manibus, vel armis, sed etiam verbis, utpote minis, incussione metus injusti: unde ad rapinam pertinet, quidquid per metum injustum ab altero quis extorquet; utpote 1. quod v. g. latro mortis metu intentato accipit. 2. Injusta tributorum exactiones à potentibus factæ. 3. si ministri publici, justitiæ maximè, aliquid sibi postulent, quod rogati ob metum recusare non audent: quod dicitur crimen concussionis. 4. Si alterum cogas ad inæqualem seu injustum contractum tecum ineundum. Sed de hoc mox seorsim.

§. III.

Contractus damnosus.

14 **E***St contrectatio vel usurpatio rei alienæ, vel non omninò ignaro, vel non omninò invito domino,* adeóque dupliciter fit. 1. Per dolum, ut dum quis alterum decipit circa rei substantiam, qualitatem, valorem vel pretium: ut si alteri vendas vitrum coloratum pro gemma; annulum ex auricalcho pro aureo &c. is usurpat rem alienam, non ignarò omninò dominò, vident enim ipsum factum, sed non videt injuriam sibi factam: ideóque talis contractus formaliter spectat ad furtum, licèt materialiter deficiat. 2. Fit per vim, metum, dum quis alterum quocunque metu injusto cogit ad contractum quocunque modo injustum & ei damnosum; v. g. ad emendum, solvendum prætio excessivo, vel vendendum pretio justo minori: ad mutuum accipiendum cum usura &c. is usurpat rem alienam domino simpliciter quidem sciente & factum, & injuriam sibi factam, at non omninò invito, cùm simpliciter velit, & consentiat in contractum istum; etsi cum admixto involuntario secundùm quid: quia nimirum nollet ita contrahere, nisi metus vel necessitas eum urgeret: & talis contractus injustus spectat ad rapinam materialiter, quatenus videnti, vel scienti infertur injuria: etsi deficiat formaliter, quatenus non simpliciter nolenti, vel invito injuria facta est. Atque rursus apud Theologos in foro conscientiæ eadem est ratio & culpæ, & restitutionis, in ejusmodi contractibus damnosis, ac in furto vel rapina: quidquid in foro externo Juristæ distinguant.

§. IV.

Damnificatio injusta.

15 **S***Eu damnum injustè datum dicitur, occulta seu violenta destructio seu deterioratio rei alienæ invito domino.* Unde dicitur damnificatio non lucrosa, quòd scilicet ex ea nullum lucrum vel commodum ad damnificantem perveniat: dividitúrque in inculpatam, & culpatam, culpâ vel theologicâ, vel civili tantùm.

I. Damnificatio inculpata dicitur, quando nulla 16
omninò culpa interveniente damnum infertur: vel quia damnificans non est capax culpæ, ut si infans, vel furiosus domum incendat: vel quia justa causa est damni inferendi, ut in bello justo defensivo, vel offensivo, quo ob necessariam defensionem, publicam vindictam, aut hostes debilitandos &c. damna inferuntur: item si dominus incensa in parte nondum ardente destruatur, aut ædes contiguæ, ne ignis latiùs diffusus majus damnum inferat; ut etiam jura statuunt: quibus casibus utique nulla restitutione seu damni resarciendi obligatio contrahitur.

II. Damnificatio culpata per culpam theologi- 17
cam, seu verum peccatum dicitur, quâ damnum infertur cum aliqua voluntate nocendi: seu damnum proximo inferendum aliquo modo intenditur, aut directè & ex proposito volendo nocere; aut saltem indirectè, & in suo causa posita, vel non amota, ut si animadversô periculô damni inferendi ex tua actione v. g. homicidii ex jaculatione, incendii ex incustodia luminis &c. nihilominus non caveas, nec actione illa abstineas, cùm possis, eò ipso censeris velle ipsum damnum secutum: qui enim vult causam, etiam indirectè saltem vult effectum prævisum atque ex hac damnifatione theologicè culpabili, omni jure naturali & positivo obligatio restituendi, seu damni resarciendi: eáque obligatio, etiam ante litis contestationem, ad hæredes transmittitur jure naturali, civili & Canonico. Vide latè Molinam *hîc tr. 3. de just. disp.* 43. Layman *tr.* 3. *p.* 1. *c.* 6. *num.* 3.

III. Damnificatio culpata per culpam civilem 18
vel politicam tantùm, dicitur, quâ seclusa omni voluntate nocendi proximo, omníque actione, vel omissione culpabili coram Deo, ac in conscientia, nihilominus damnum proximo infertur ex actione, vel omissione culpabili vel defectuosa contra exactum modum agendi humanum. Definitur enim culpa politica: *defectus ab eo, quod bonum & æquum est, & humana diligentia præstari potest.* Et quidem in foro externo, quisquis ex culpa civili tantùm damnum alteri dedit ad ejus integram compensationem compelli potest per actionem Legis Aquiliæ *de damno dato ff. & instit. ad L. Aquiliam.* E. g. si inconsultò aliquid è domo ejeceris, vel effuderis; si candelam ardentem extinguere: furnum claudere; canem alligare oblitus sis &c. unde damnum proximi rebus evenenit. Eadem ratione, si cujus servus, vel animal damnum dedit, etsi ignarò dominò, nihilominus compellitur ad damnum compensandum, aut servum, vel animal noxæ dandum; unde actio noxalis dicta est in Jure. Item ut Nauta, Caupo, stabularius &c. teneantur de damno dato à suis famulis, vel iis, quorum operâ usi sunt, statuunt Jura *L. ultima ff. nautæ, apud Leyman cit. num.* 2.

IV. At.

19 IV. Attamen jure naturali in foro conscientiæ, & ante judicis sententiam non oriuntur ejusmodi obligationes: atque nihil obligatus est, qui absque culpa theologica & peccato injuriæ per culpam civilem tantùm, per se, vel per suos, quodcunque damnum dedit, nisi præcesserit pactum, aut sequatur sententia Judicis. Ita contra *Covarruviam*, *Adrianum*, *Angelum*, & alios nonnullos docet communissima *DD. Sylvester*, *Navarrus* uterque, *Molina*, *Lessius*, aliisque cit. Layman modò *cit. n. 2*, Ratio est: quia talis obligatio in foro conscientiæ orietur aut ex legum civilium constitutione, aut ex pacto aliquo antecedente &c. non primum: quia leges illæ ad cives cautiores ac diligentiores reddendos institutæ, respiciunt quamcunque omissionem cautelæ, vel negligentiæ in hujusmodi damnis, adeóque quasi pœnales sunt: atqui legibus pœnalibus omnibus commune est, ut non obligent ante Judicis sententiam seu condemnationem; quod in proposito vel ex eo manifestum est, quòd post mortem eorum, quorum culpâ civili tantùm damnum datum est, actio adversùs hæredes non concedatur, nisi lis jam antea contestata fuerit; ut habetur in jure LL. allegatis apud Molinam *tr. 2. disp. 713*. Neque secundum: quia supponitur hic omninò nullum pactum intercessisse: quòd si autem pactum aliquod intercesserit, v. g. commodatum, locatum, depositum &c. communis DD. Sententia est, damnificantem obligari ex culpa etiam civili, juxta cujusque contractûs naturam: v. g. commodatarius ex culpa civili etiam levissima: conductor ex culpa levi; depositarius ex sola culpa lata & dolo. Sed de his jam aliàs tr. 4. latiùs & mitius; hic obiter insinuasse sufficit.

ASSERTIO II.

20 **F***Urtum est peccatum mortale ex genere suo: excusatur tamen multipliciter tum ex parte ipsius furantis, aut domini, cui res sua aufertur: tum maxime ex parvitate materiæ: materia autem gravis sufficiens ad mortale furtum, absolutè quidem respectu cujuscunque est duorum circiter ducatorum, respectiva autem est victus unius diei talis domini, vel personæ rei.* Communis doctrina, ut patebit explicando per partes.

§. I.

Furtum est peccatum mortale ex genere suo.

21 **C**Ertum de fide, & expresso præcepto Decalogi: Omnia enim præcepta Decalogi, quippe quorum observantia necessaria est ad salutem æternam, sine dubio obligant sub mortali ex genere suo: ergo. *Deinde*: omne peccatum directè repugnans Charitati & justitiæ est mortale ex genere suo: furtum autem directè repugnat utrique; Charitati quidem quatenus fur proximo malum infert: justitiæ verò, quatenus infert injuriam, ut nimis manifestum; ergo. Quod autem dicitur Proverb. 6. *Non est grandis culpa, cùm quis furatus fuerit &c.* partim excusat furtum ob necessitatem furantis saltem à tanto: nam sequitur: *furatur enim, ut esurientem impleat animam*: partim comparat furtum ut minus peccatum cum majori peccato adulterii: sequitur enim ulteriùs: *qui autem adulter est, propter cordis inopiam perdet animam suam.* Porrò constat furtum ex genere & objecto suo levius esse peccatum, omnibus aliis peccatis in Decalogo prohibitis, cœteris paribus, peccata enim contra Præcepta primæ tabulæ cùm versentur circa ipsum Deum, ejúsque cultum, utique sunt graviora furto versante circa hominem tantùm. Alia autem Præcepta secundæ tabulæ, cùm versentur aut circa proximi personam, aut bonum vitæ, famæ, honoris, etiam ex genere suo majora peccata sunt furto versante circa bona externa fortunæ proximi, quæ sunt inferioris longè ordinis, ut per se patet.

§. II.

Excusatur à mortali ex parte furantis, & domini. &c.

FUrtum ex genere suo mortale, inprimis excusatur, & fit veniale ex parte ipsius furantis, tum ob imperfectionem actûs; ut si fiat absque sufficienti deliberatione, ex aliqua præcipitantia, vel metu minuente voluntarium: tum ex ignorantia facti: ut si ignores rem esse alienam, etsi non omninò inculpabiliter ob defectum sufficientis inquisitionis. Tum ex ignorantia vel errore juris, esi non inculpabili: ut si absque sufficienti inquisitione tibi persuadeas, licere tibi auferre, vel usurpare rem alienam, vel ob necessitatem non sufficientem, vel ob compensationem non satis debitam, vel quòd falsò putes dominum non fore invitum ad ablationem rei suæ: vel quòd falsò credas, rem inventam in publico licitè à quoli bet auferri &c. Denique ignorantia invincibilis & inculpabilis juris, vel facti sicut in omni alia peccatorum, ita & in furti materia peccatum omninò tollit; cùm omne tollat voluntarium. Omnia certa apud omnes ex materia de actibus humanis, & peccatis. 22

Rursus furtum ex genere suo mortale excusatur, & fit veniale, vel omninò nullum, ex parte domini, cui res sua aufertur; quippe qui sciatur, vel probabiliter putetur parùm aut omninò non esse invitus, sibi talem rem auferri, utpote quàm parùm aut omninò non curat: adeóque qui aufert rem etiamsi aliàs notabilem, si tamen dominus non sit notabiliter involuntarius, sed æquè parùm curet, acsi res esset parvi momenti, non peccat mortaliter, sed venialiter tantùm: si autem rem omninò pro neglecta habere dominum constet, omne peccatum cessabit. Communis DD. Ratio patet: quia furtum formaliter eatenùs peccatum est contra justitiam, seu injuria contra jus proximi, quatenus fit invito domino, nolente scilicet juri suo cedere: ergó quo minùs invitus est dominus, quoque magis suo juri cedit, eò minus erit peccatum, seu injuria: consequenter peccatum mortale non erit, quando rem ablatam, etsi magnam, non magis tamen curat, quàm si esset res modica: quòd si verò omninò cesset esse invitus, & juri suo omninò cedat, clarè cessabit peccatum 23

om-

omninò ; cùm non fiat invitô dominô, ſaltem quoad rem ipſam, licèt eſſet invitus quoad modum.

24 Econtra autem ſimiliter augebitur peccatum, quo magis dominus rationabiliter invitus eſt, vel ægrè fert, rem ſuam ſibi auferri : adeò ut ſi quis auferens rem alienam, etſi de ſe modicam, & materiam furti venialis, ſciat tamen dominum ea valdè affici, delectari, vel opus habere, ut ex ejus amiſſione magnam moleſtiam capturus ſit, æquè acſi eſſet res magni momenti, peccabit mortaliter, æquè acſi auferret rem magni momenti : v. g. ſi auferas diviti nummum, vel monetam valdè antiquam & charam : imò florem aliquem ob raritatem, & ſingularem, rationabilem tamen affectum, tanti æſtimatum, ut mallet pedere aliquot taleros : item ſi famulus contra præceptum domini auferret primos fructus ex arbore vel vite, ſpeciali affectu expetitos, puta, ad honorandos amicos, vel offerendos Eccleſiæ &c. *Ratio eſt* : quia licèt res in ſe parvi momenti ſit, quia tamen dominus eam ſibi auferri non omninò irrationabiliter æquè invitus ac involuntarius eſt, eandem moleſtiam capturus, acſi res magni momenti fuiſſet, æquè graviter peccabis : ut docent DD. communiter. *Sylveſter. Navarrus* uterque. *Leſſius*. alij cum Layman. *hic c. 16. num.* 3.

25 Ubi tamen gnaviter nota, illud augmentum peccati mortalis in ablatione rei levis, ſed magni æſtimatæ, non eſſe in ſpecie furti contra juſtitiam, ſed potiùs in genere offenſæ tantùm contra charitatem : quia furtum in ratione injuſtitiæ eatenus eſt peccatum mortale, quatenus proximo notabile damnum infertur in bonis fortunæ : at in illa ablatione rei levis, quamvis magni æſtimatæ ab invito domino, nullum tamen notabile damnum infertur in bonis fortunæ, ut ſemper ſupponimus : ergo non eſt peccatum mortale furti, ſed in ratione furti contra juſtitiam veniale manet, mortale autem evadit in ratione offenſæ contra Charitatem, quatenus domino iniquam vexationem vel moleſtiam creat, ſæpè etiam in gravia peccata, blaſphemias, vindictas, &c. præcipitat. Et certum apud omnes, eum, qui ejusmodi rem abſtulit, non teneri poſtea domino reſtituere tantùm, quanti ipſe eam rem æſtimavit, ſed ſolùm æſtimationem communem rei in ſe.

§. III.

Et maximè ex parvitate materiæ.

26 Furtum ex genere ſuo mortale, maximè excuſatur, & veniale fit ex parte materiæ, ſeu ob parvitatem vel levitatem materiæ ; cùm verſetur circa bonum hominis infimi ordinis, & maximè diviſibile, ſeu magis & minus ſuſcipiens : quod proinde adeò minorari poterit, ut ampliùs peccati mortalis & reatûs æternæ damnationis capax cenſeri rectâ ratione non poſſit, in quo omnes conveniunt, præter ſolum, quem ſciam, noſtrum Gabrielem *in 4. d. 15. quaſt. 3. §. 5.* docentem, qualemcunque rei modicæ acceptionem eſſe mortale, ſi fiat ex affectu nocendi proximo, aut ex cupiditate poſſidendi rem alienam : ſed reijcitur ab omnibus fundamentum ejus, hoc ſcil. quod ex genere ſuo eſt tale, ſemper eſt tale. Verum enim eſt de genere metaphyſico, vel logico, falſiſſimum autem de genere morali peccati : peccatum enim mortale ex genere ſuo dicitur, non quòd ſemper debeat eſſe peccatum mortale, ſed quòd ex proprio objecto, ſecluſa quavis alia malitia, poſſit eſſe peccatum mortale, & etiam ſit, poſitis requiſitis ; utpote voluntario pleno, materia ſufficiente & capaci tanti reatûs : de quo in materia de peccatis. Certum hîc eſt, poſſe nos aſſignare materiam certò gravem & ſufficientem pro peccato mortali v. g. centum aureos ; aut certè talem, ob quam vel jure Canonico excommunicatio, vel Jure Civili pœna capitis infligi poſſit per ſe loquendo : cùm nec excommunicatio, nec pœna capitis infligi juſtè poſſit, niſi ob peccatum mortale. Certum item eſt, poſſe nos aſſignare materiam furti certò levem, & ſolius culpæ venialis per ſe capacem : v. g. unum vel alterum obolum &c.

27 At difficultas tota in aſſignanda quantitate materiæ determinata & media conſiſtit, quæ nimirum ſit gravis, ut in ea, vel ultra illam ſit culpa gravis & mortalis, & quâ minor, & infra quam ſit materia & culpa levis, ac venialis tantùm. In hac quæſtione maximè practica tot ferè ſunt ſententiæ, quot capita. Nimis ſtrictè *Navarrus* ſolùm dimidium regalem vel julium requirit, id eſt, unum noſtrum pacium, vel paulò plus. *Corduba* & alii, unum regalem, ſcilicet duos noſtros pacios circiter. *Molina, Rebellus, Leſſius*, aliique multi duos regales, id eſt, quatuor vel quinque noſtros pacios. *Valentia, Sayrus*. alij apud Dianam *hic reſol.* 57. tres regales vel julios, ſcilicet medium noſtrum florenum circiter. Alii communiter cum Sanchez *lib. 7. moral. cap.* 20. quatuor regales ſcilicet noſtrum medium talerum, vel florenum circiter. Nimis autem laxè generatim loquendo, *Sotus, Sylveſter, Angelus*, alli, unum vel duos aureos ſeu ducatos. Ab omnibus autem exploſa eſt opinio quorundam Veterum, etiam centum aureos furari valde diviti, ſecluſô omni damnô vel incommodô domini, non conſtituere materiam gravem, vel peccatum mortale.

28 Denique poſt longam inquiſitionem materiæ gravis & furti mortalis, omnes ingenuè fatentur, non poſſe aliquam regulam certam & fixam conſtitui, ſed totum pendere ab æſtimatione morali, & judicio prudentis ex circumſtantiis in particulari definiendum eſſe : nimirum non ex ſola quantitate rei ablatæ, ſed etiam à circumſtantijs perſonæ ditioris, vel egentioris, cui ablata eſt, indéque majori vel minori damno cauſato. Unde materia gravis furti alia ſtatuenda eſt *abſoluta*, absque relatione particulari ad perſonam ditiorem, vel egentiorem : alia *reſpectiva*, quæ ſcilicet non ſecundùm ſe abſolutè, ſed ſolùm habita relatione & reſpectu ad circumſtantias perſonæ læſæ, gravis eſt, & ſufficiens ad peccatum mortale. Qua quantitate gravi aſſignata, facilè patebit materia parva & excuſans à mortali.

§. IV.

Materia gravis, & levis.

29 MAteria furti gravis, & sufficiens ad peccatum mortale *absoluta*, & respectu cujuscunque etiam opulentissimi, aut Regis vel Principis potentissimi, sunt duo circiter ducati. *Respectiva* verò ad conditiones personarum est illa, quæ sufficeret ad victum unius diei tali personæ, cui ablata est: veluti si à mercatore valde divite fureris duos florenos circiter: à cive mediocriter divite florenum: ab opifice dietim victitante tres vel quatuor pacios: ab operario diurno labore victitante unum vel alterum pacium: à paupere mendico aliquos cruciferos, vel numeros, quibus se uno die utcunque aluisset. Ita ferè Layman. *lib.* 3. *tract.* 3. *p.* 1. *cap.* 1. *num.* 3. alii apud ipsum: & re ipsa ferè coincidunt *Bonacina*, *Petrus Navarrus*, alii cum Lugo *disp.* 16. *sect.* 2. & re ipsa consentit noster Marchant. *tribun. p.* 2. *tract.* 8. *tit.* 1. *q.* 5. Ratio est.

30 I. Quia sicut alia peccata Reipublicæ perniciosa prohibentur graviter ut intrinsecè mala, non propter damnum actuale præcisè, quod adferunt semel facta, sed etiam & multò magis propter damnum habituale & consecutivum, quod adferrent semel licita, sed sæpiùs repetita, si semel sine gravi culpa licerent, v. g. pollutio voluntaria prohibetur graviter ut intrinsecè mala, in omni casu: quia licèt semel facta in raro casu ad evitandā mortem, vel gravissimam infirmitatem, non afferret grave damnum speciei humanæ, afferret tamen gravissimum consequenter ex eo, quòd si semel in aliquo casu liceret, homines ad illam delectationem proclives, fingerent sibi necessitates, & causas valdè frequentes, in maximum detrimentum speciei humanæ, dum illa voluptate contenti, minùs curarent de matrimonio. Item revelatio Sigilli Sacramentalis prohibetur graviter ut intrinsecè mala in omni casu; quia licèt semel facta ob gravissimam causam v. g. proditionis detegendæ non afferret detrimentum Sacramento, afferret tamen gravissimum, & exosum redderet Sacramentum ex eo, quòd si vel in uno casu ob gravissimam causam liceret, semper metueret pœnitens, ne fortè occurrat talis causa, aut ne Confessarius talem causam apprehendens peccata sua revelet, & ideò vix ullum gravius peccatum auderent confiteri: & ita in cæteris omnibus. Atque eadem ratione in proposito furtum prohibetur ut intrinsecè malum & grave ex genere suo, non præcisè ob damnum actuale, quod afferret semel factum, furando v. g. Principi opulento aliquot ducatos, sed etiam & multò magis ob damnum habituale & consecutivum, quod afferret sæpiùs repetitum, si semel citra grave peccatum liceret in tanta quantitate furari. Jam subsumo.

31 II. Atqui licèt revera furtum unius vel alterius ducati à Principe, vel alio ditissimo, unius floreni ab alio divite &c. semel factum eidem nullum, vel exiguum afferret detrimentum, afferret tamen detrimentum maximum, si semel in tanta quantitate citra grave peccatum liceret, tunc enim ex hominum malitia, & avaritia innata multiplicarentur ejusmodi furta, ex quorum frequentia maximum detrimentum etiam ditissimis sequeretur: ergo furtum in tali quantitate assignata censeri debet prohibitum graviter, & sub peccato mortali. Accedit, quòd hæc sit communis hominum etiam prudentum persuasio, valorem unum, aut duos ducatos excedentem esse gravem absolutè, ut vix aliquis etiam potentissimus reperiatur, qui spectatis omnibus impendiis, tantæ pecuniæ jacturam, ut sibi damnosam non justissimè ægrè ferat. Secùs est de furtis minoris quantitatis: non enim sequitur tantùm detrimentum ex eo, quòd homines sciant, se sine peccato mortali posse aliquid minutum furari: quia minus peccatum veniale, licèt minus absterreat, tamen ob minus lucrum etiam minus invitat ad illa furta minutiora.

III. Respectivè verò ad conditiones personarum 32
re sua indigentium, per se notabile damnum infertur auferendo eis tantam quantitatem, quæ ad victum unius diei sufficeret, prout supra specificatum. Quin etiam operario pauperi, qui in diurno labore ad sui sustentationem plus lucrari non potest, furari unum pacium mortale erit: quia eo furto majus damnum infertur tali pauperi, quàm diviti furando integrum florenum, vel ducatum. Item valdè pauperi etiam aliquos nummos furari, quibus ad victum valde indigeret, lethale erit eadem ratione: nam sicut testimonio Christi Marci 12. Vidua illa, quæ duo æra minuta in gazophylacium misit, plus omnibus dedit, quia totum victum suum dedit: ita qui illi hæc duo æra minuta furtô abstulisset, non quid modicum, sed totum victum abstulisset, ideóque grave damnum intulisset. Item eadem ratione peccatum mortale committetur auferendo alicui rem quantumvis modicam, si ipsi exinde grave damnum emergat, vel lucrum cesset: ut si auferas pauperi sartori acum, sutori subulam, scribæ calamum, aliive aliud instrumentum, cùm tamen scias illum aliud non habere, nec brevi acquirere posse ad opera sua necessariò exercenda. Ut ex communi notant Navarrus *c.* 17. *num.* 2. Laym. *cit. c.* 1. *num.* 3. Lugo *cit. sect.* 3.

IV. Denique apud omnes constans est, eum 33
qui furatur quantumvis minimam rem, sed animô accipiendi quid magnum, peccare mortaliter in intentione & affectu, etsi non in executione, & effectu. Unde si pœnitens confiteatur, se modicum quid furatum esse, aliquando à Confessario interrogandus erit, an fortè non defuerit animus plura surripiendi, si copia vel occasio fuisset. Quia ut dicit S. Hieronymus in Epist. ad Titum c. 2. relatus c. ult. 14. q. 6. *Fur non solùm in majoribus, sed etiam in minoribus judicatur: non enim id, quod furtô ablatum, sed mens furandi attenditur.*

SECTIO II.

De furtis minutis multiplicatis seu continuatis respectu ejusdem, & diversorum. Ubi simul de furtis domesticorum &c.

SUMMARIUM.

34. *Furta minuta sunt, seu constituunt mortale tripliciter.*
35. *I. Ex intentione principali per ea ditescendi.*
37. *II. Ex intentione directa, vel indirecta ea continuandi animadversa jam notabili materia concrescente &*
40. *III. Ex sola injustæ detentione notabilis materiæ jam sic congregatæ.*
42. *& 43. Idem probabilius est de furtis minutis factis ab eodem diversis.*
44. *(Admissa tamen majori quantitate materiæ.)*
45. *Imò & factis eidem à diversis communi consilio, & cooperatione &c.*
47. *Secùs, si non ita communi consilio, vel influxu cum aliis quis modica furetur.*
48. Vsque ad n. 51. *Furta domesticorum sunt vera furta, ut tamen mortalia sint, requiritur major quantitas materiæ, quàm in furtis externorum.*
51. *Unde & uxores mortaliter peccant surripiendo notabilem quantitatem de bonis mariti.*
52. *Eis tamen pro parvitate materiæ respectivè multum admittitur.*
53. *Et insuper ex diversis capitibus citra peccatum de bonis mariti quid auferre, vel disponere possint.*
54. *Quas eleemosynas, vel donationes facere possunt uxores; & quantum sibi ipsis applicare?*
55. *Refertur & resolvitur casus astutæ uxoris.*
56. *Etiam filiifamilias mortaliter peccant surripiendo notabilem quantitatem de bonis patri subjectis.*
57. *Ad id tamen longè major quantitas requiritur, quàm in furtis extraneorum.*
58. *Auferendo autem esculenta, & poculenta, tam ipsi, quàm Religiosi, & servi, raró peccant mortaliter, si ipsimet absumant.*
59. *Ac etiam sine peccato de bonis paternis aliquas congruas expensas facere possunt.*
61. *Similiter Religiosus notabilem quantitatem de bonis Monasterii surripiens duplicitr peccat mortaliter, peccatô furti, & proprietatis contra votum?*
62. *Cui communiter ad mortale non concedunt (nisi in esculentis, & poculentis) majorem quantitatem, quàm furi extraneo.*
63. *Alii tamen æquè probabiliter concedunt ei tantùm, quantum filiofamilias.*
64. *Pro qua tenetur etiam ad restitutionem.*
65. Vsque ad n. 68. *Idem fermè est de furtis famulorum, & ancillarum.*
68. *Quid de furtis sartorum, textorum, molitorum &c.*

ASSERTIO III.

34 ***F**Urta minuta facta eidem ab eodem ad notabilem quantitatem pervenientia constituunt peccatum mortale triplici ratione: 1. Ex intentione principali per furta minuta ditescendi vel congregandi magnam quantitatem. 2. Ex intentione directa, vel indirecta continuandi furtum minutum adimadversa jam notabili materia concrescente. 3. Ex sola detentione injusta notabilis materia per furta minuta jam congregata. Idémque dicendum de furtis minutis ab eodem diversis: imò & factis eidem à diversis communi consilio, cooperatione vel influxu unius in reliquos.* Explico particulatim.

§. I.

Ex intentione principali ditescendi.

QUi furtis repetitis semper furatur quid modicum, ne fortè notetur, sed ex intentione surripiendi tandem magnam quantitatem, & inde ditescendi, is primo, & singulis furtis peccat mortaliter. Omnes. Lessius *lib. 2. de just. c. 12. dub. 7.* Sanchez. *lib. 7. moral. c. 31.* Layman. *l. 3. c. 1. n. 6.* Lugo *disp. 16. sect. 3. de just.* Ratio clara est. Quia qui habet propositum proximo nocendi in re gravi, peccat mortaliter: & media semper participant malitiam sui finis: atqui talis habet, & retinet semper propositum nocendi proximo in re gravi, & singula furta minuta procedunt ex illo proposito tanquam ejus continua executio: singuláque tanquam media ordinantur ad acquirendam rem notabilem, ut finem mortaliter malum: ergo talis singulis furtis minutis peccat mortaliter: non tamen (quod benè nota) committit tot distincta furta mortalia, quot sunt furta minuta, sed unum tantùm: quia omnia furta minuta simul sub una intentione principali uniuntur, tanquam continua una executio illius intentionis mortalis. Quod etiam in furtis gravibus repetitis, & sub una intentione unitis usuvenit. De quo in materia de peccatis. 35

Quare judica, mortaliter peccâsse eum, qui mensuras, & pondera falsificando modicè, vino aquam, aliisve mercibus deteriorem materiam miscendo, notabile lucrum collegit: item qui alienas vineas circumcursando uvarum multitudinem congregavit, quia in his casibus unum est malignū propositum circa objectum grave & mortale, etsi successivè & minutatim congregando. Non autem ita facilè judicabis mortaliter peccâsse eum, qui hodie ab uno non ita divite duos pacios furatus est, & absumpsit; ac deinceps abstinere proposuit, nihilominus post aliquot dies iterum nactus occasionem duos pacios eidem, vel alteri abstulit, & eodem modo sæpiùs post propositum abstinendi, pervenit ad summam unius v. g. taleri, vel floreni: quia talis non unum propositum retinet, quippè quod sæpiùs revocavit: unde nec unum peccatum committit, sed plura dissoluta & venialia, nisi denique perveniat ad quantitatem valde notabilem v. g. trium vel quatuor florenorum: tunc peccatum mortale non effugiet; si non ratione ablationis, saltem ratione injustæ detentionis: ut mox videbis ampliùs. 36

§. II.

Ex intentione continuandi &c.

QUi successivè repetitis vicibus furatur quid modicum v. g. singulos denarios &c. absque quidem prævia intentione congregandi magnam quantitatem, vel ditescendi, attamen advertens concrescere magnam summam domino notabiliter nocituram, quæ nimirum simul ablata sine controversia sufficeret ad peccatum mortale: v. g. unius ducati &c. eo statu sciens, & volens, insuper aliquid modicum auferat, sciens, vel exce- 37

dens illam quantitatem, etiam unicum denarium, ipso illo ultimo furto minuto peccat mortaliter: seu ipsum ultimum furtum illud minutum, alioquin seorsim secundùm se sumptum veniale tantùm, hic & nunc ratione conjunctionis volitæ cum præcedentibus est peccatum mortale: seu potiùs, & rectè sonantiùs loquendo, intentio seu voluntas illa continuandi furtum per illud minutum usque ad quantitatem notabilem, lethalis est. Quia nimirùm censetur consentire in totum damnum, ut supponitur; graviter domino nociturum. *Ratio* ergo est. Quia illud opus, quo injustum notabile damnum proximi completur, mortale est: atqui per illud ultimum furtum, quo quis advertit se pervenire ad summam notabilem, V. G. furando ultimum pacium complentem taletum, vel ducatum respectivè, completur notabile damnum proximi: ergo illud ultimum furtum mortale est, non quidem secundùm se absolutè; sed cum habitudine ad furta præcedentia consideratum. Certè potest quis etiam comedendo, vel bibendo pretiosa aliena, peccare mortaliter: ubi sanè ultima comestio, vel ultimus haustus secundùm se non est quid grave, tamen cum præcedentibus conflat damnum & peccatum grave. Atque ita docet jam communis DD. *Major*, *Medina*, *Sotus*, *Valentia*, *Vasquez*, aliisque citt. Sanchez *c.* 21. *n.* 5. Layman. *cit. c.* 1. *n.* 6. Lugo *supra Sect.* 3. & non fusius *tractat.* 1. *de peccatis.* Contrarium tamen docuerunt Navarrus *c.* 17. *n.* 139. Lessius *supra dub.* 8. & noster Marchant. *tribun. p.* 1. *tract.* 3. *tit.* 1. *q.* 5. & alii negantes ullum ex illis furtis minutis fuisse peccatum mortale; quamvis fateantur talem sub mortali teneri restituere illam quantitatem per furta minuta congregatam: ideoque non quidem auferendo unquam; sed detinendo tantùm peccare mortaliter, quod ipsum quidem posse fieri, patebit mox §. *sequenti* Sed hic interim confirmemus nostram Sententiam. Talis ergò secundùm omnes sub mortali tenetur restituere summam notabilem furtis minutis congregatam (cùm ab Innocentio XI. damnata sit hæc propositio 38. ***Non tenetur quis sub pœna peccati mortalis restituere, quod ablatum est per pauca furta, quantumcunque sit magna summa totalis.***) Non quidem sub mortali totam illam summam, sed illam solùm partem, quæ constituit quantitatem notabilem in grave damnum proximi; quaque restituta, non retinetur ampliùs quantitas notabilis cum gravi damno proximi: secundùm communem DD. apud Lugo *cit. n.* 41. Atqui quod sub mortali restituendum est, etiam sub mortali non auferendum erat: seu cujus retentio est mortalis, illius etiam ablatio fuit, vel saltem potuit esse mortalis, cùm hæc duo moraliter idē sint; ergò si illa pars complens summam notabilem sub mortali restituenda est, eandem auferre fuit, vel saltem potuit esse mortale, nisi tunc inadvertentia excusâsset; juxta mox dicenda §. sequenti. Atque hæc Sententia etiam in aliis materiis locum habet, ut in Horis, Jejuniis, de Feriis &c. prout universaliter docuimus in materia de peccatis.

Dices 1. multiplicata venialia nunquam faciunt mortale. *Distinguo.* Si sint omninò dispàrata, absque omni connexione ad invicem in materia vel effectu causato (ut in cogitationibus inutilibus, verbis otiosis, mendaciis jocosis &c. etiam in infinitum multiplicatis) *Concedo.* Si autem sint ita connexa, ut in nostro proposito, *Nego assumpt.* neque etiam in proposito, peccata venialia ut talia in individuo faciunt unum mortale: sed ultimum furtum, quòd secundùm se solùm esset veniale hic & nunc adjectum præcedentibus furtis fit mortale, quod valdè notandum est. 2. Ultimus actus furti est ejusdem rationis cum præcedentibus: ergò venialis tantùm, sicut actus præcedentes. Distinguo *antecedens*: est ejusdem rationis ex objecto & per se; *concedo*: est ejusdem rationis ex circumstantia, & per accidens: nego *antecedens*, *cum consequentia*: Ratione enim connexionis cum præcedentibus furtis habet ultimus actus aliquam circumstantiam, complentem scilicet materiam, & damnum notabile domini, quam non habent actus priores. 3. Ultimum furtum non plus nocet, quàm præcedentia: ergo omnia sunt venialia tantùm. Iterum *distinguo antecedens.* Non plus nocet absolutè secundùm se sumptum: concedo: Non plus nocet respectivè, & ut est conjunctum cum furtis præcedentibus: *nego.* Nam ultimo furto minuto aufertur jam integer florenus, vel ducatus, qui non ablatus erat furtis præcedentibus. 4. Quomodo ergo salvabuntur famuli Magnatum continuò auferentes, consumentes, vel malè impendentes aliqua modica, & nunquam restituentes? *Respondeo*: excusari plerumque à mortali & onere restitutionis, partim per inadvertentiam, quia nunquam advertunt, vel se reflectunt ad damnum domini notabile concrescens, partim quia domini Magnates in his non censentur valdè inviti, nec suos famulos tam strictè obligare velle ad tam exactam curationem rerum suarum; etiam quoad modica. Alioquin & illi peccant, sicut alii homines.

Petes. Quid si quis post notabilem quantitatem minutis furtis comparatam usque ad peccatum mortale commissum, rursus incipiat, & pergat furari modica? ita distinguendum est cum *Lugo supra cit.* Aut enim talis nondum pœnituit de furtis præcedentibus, nec restituere proposuit: & sic denuò furando modica ab eodem, peccat mortaliter toties, quoties, quia tunc semper habet explicitam, vel implicitam saltem voluntatem augendi damnum notabile proximi, & retinendi notabilem quantitatem rei alienæ semper majorem & majorem. Aut talis jam pœnituit de furtis præcedentibus, & vel defactò restituit, vel restituere, data occasione, proposuit; & tunc denuò furando minuta peccat tantùm venialiter, donec rursus attingat quantitatem notabilem sufficientem ad mortale furtum: quia tunc per pœnitentiam, & restituendi propositum abrupit continuationem furtorum præcedentium cum sequentibus, & sequens materia

furti non concrescit ampliùs cum præcedenti, sed manet per se sola, & venialis, donec rursus concrescat cum alia materia sequenti furtim subtracta.

§. III.

Ex sola injusta detentione.

40 EX pluribus furtis minutis, & singulis defacto venialibus tantùm, accrescente tamen notabili quantitate sufficiente ad mortale, adhuc exurget peccatum mortale ratione injustæ detentionis tantùm. Ita nimirum: ut licèt quis furtis minutis sæpissimè repetitis usque ad notabilem summam, quia nunquam recordatus præcedentium furtorum, non advertit, vel attendit ad accrescentem quantitatem, singulis furtis, etiam ultimo solùm peccaverit venialiter, & nunquam mortaliter ratione ablationis, postea tamen advertens aliquando quantitatem notabilem aggregatam, peccabit mortaliter ratione injustæ detentionis, seu non restitutionis rei alienæ. Communis, & certa doctrina apud citatos. Ubi rursus advertere debes, in furtis duo esse. Unum est injusta ablatio rei alienæ invito domino: alterum est injusta detentio, seu non restitutio rei alienæ invito domino. Et quamvis per se ordinariè, ablatio, & detentio ejusdem rei alienæ constituant unum numero peccatum, cùm utrumque per modum unius intendatur: nemo enim vult rem furari, quin saltem ad tempus eam detinere, ejusque usu & possessione dominum spoliare intendat: per accidens tamen quoad rationem peccati sæpè multùm differunt, v. g. accepisti mutuum à domino valente certo tempore restituendum: abstulisti gladium furioso ad impedienda damna aliis inferenda, postea finito termino vel furore, repetenti domino non restituis: non peccâsti auferendo, retinendo autem peccas mortaliter ex genere suo. Contra, furatus es equum suo domino: postea ab eodem domino æquala, vel majori damno affectus non vis reddere: peccâsti mortaliter auferendo: at non peccas detinendo, sed justa compensatione uteris, si alter damnum illatum quoque resarcire nolit. Item abstulisti bursam intentione furandi aliquot denarios tantùm, postea repertos aliquot aureos detines: peccasti solùm venialiter auferendo: sed detinendo mortaliter. Similiter & in opposito. Ita in proposito: si furtis minutis & venialibus sæpè repetitis, omninò disparatis, nec ulla intentione unitis, conquisivisti notabilem summam sufficientem ad peccatum mortale, peccasti semper venialiter tantùm auferendo; at verò postea peccabis mortaliter compertam summam notabilem non restituendo invito domino. *Ratio est*: quia velle detinere alienum in magna quantitate, semper est mortale: atqui per plura furta repetita minuta, etsi omnia & singula venialia tantùm, ut puta, si furans nunquam recordatus furtorum præcedentium, non advertit ad materiam notabilem concrescentem: aut licet adverterit, tamen de præcedentibus jam pœnituit, & restituere proposuit, nihilominus re ipsa aggregatur materia notabilis cum gravi damno proximi, v. g. ad unum vel alterum ducatum: ideoque scienter retinens, vel restituere nolens peccabit mortaliter: ergo ex pluribus furtis minutis, etiamsi omnia & singula quoad oblationem fuerint venialia, tamen accrescente materia notabili sufficiente ad mortale, ratione injustæ detentionis exurget peccatum mortale, & obligatio restituendi sub mortali: secundùm omnes Doctores citatos.

Dices. Ex delicto veniali tantùm non potest oriri obligatio restitutionis sub mortali, ut ex communi Sententia alibi diximus: atqui in nostro casu ex delictis merè venialibus oriretur obligatio restitutionis sub mortali: Nec satisfacit dicere, obligationem illam moralem restituendi non oriri ratione acceptionum venialium, sed ratione injustæ detentionis rei alienæ in quantitate notabili aggregatæ. Nam contra: supponamus talem furem, postquam advertit, se jam accrescente materia notabili, grave damnum intulisse, statim pœnitere, ac concipere propositum restituendi, & efficaciter velle restituere, quàm primum poterit; tunc certè neque detentio ulla erit mortalis: ergo tunc ex solis ablationibus venialibus consurgit obligatio restituendi sub mortali. *Respondetur*. Negando assumptum primum, & hanc consequentiam: vel enim talis statim restituit, quàm primum potuit, & tunc nullam contraxit obligationem restituendi sub mortali, sed statim restituendo eam præcavit, & extinxit. Vel non restituit statim, quando potuit? & ecce jam exurgit detentio nova injusta mortalis; & inde obligatio restituendi sub mortali: quod valde notandum est. 41

§. IV.

Furta minuta ejusdem respectu diversorum.

FUrta minuta & venialia prædictis modis constituunt peccatum mortale cum obligatione restituendi sub mortali, non tantùm cùm fiunt ab eodem eidem (prout hactenus suppositum fuit) sed etiam cùm fiunt ab eodem diversis dominis. Et quidem quoad primum modum, cùm quis ex directa & formali intentione ditescendi, seu notabilem summam congregandi, furatur à diversis modica, videtur esse extra controversiam: talis enim intentio est peccatum mortale, ex qua singula sequentia furta minuta, tanquam continua illius intentionis executio, eandem malitiam mortalem participant: & tunc domini quàm maximè censentur inviti. Quoad secundùm verò modum, cùm quis absque ejusmodi intentione principali, magnam quantitatem congregandi, à diversis furatur modica, usque ad notabilem summam scienter concrescentem: equidem *Joan. Medina, Angelus*, Navar. *cit. cap.* 17. *n.* 139. Toletus *lib.* 5. *cap.* 16. & alii putant talem nunquam peccare mortaliter. 42

Contrarium tamen longè veriùs docent DD. communiter Lessius *lib.* 2. *de just. cap.* 12. *dub.* 7. Molina *tom.* 3. *disp.* 689. Sanchez *lib.* 7. *moral. cap.* 5. Laym. *lib.* 3. *p.* 1. *cap.* 1. *num.* 6. Lugo *cit. disp.* 16. *Sect.* 3. §. 1. Ratio est: quia licet talis mi- 43

minuta furando à diversis dominis non inferat notabile damnum singulis seorsim & actualiter, infert tamen notabile grave damnum omnibus collectivè, seu ipsi Communitati, vel Reipublicæ, saltem habitualiter & consecutivè, quatenus nimirum, si talis modus furandi non esset graviter prohibitus, maxima sequerentur incommoda, & inconvenientiæ contra bonum commmune, ac indemnitatem civium: si enim cuilibet citra peccatum mortale, liceret ditescere tali modo, seu furtim magnam copiam congregare ex alieno, quæ foret facies Reipublicæ, qui mores? quæ securitas? Deinde sequeretur, posse aliquem sine peccato mortali in venditionibus uti ponderibus, & mensuris modicè falsificatis & diminutis, quod tamen in omni Republica benè instituta meritò gravissimè prohibitum est. Item sequeretur, non peccare mortaliter eum, qui ex granario, vel cellario totius communitatis furaretur magnam quantitatem; aut qui sine justo titulo tributa seu gabellas etsi minutas exigeret à tota populosa Communitate, &c. quia talis singulos non graviter, sed leviter admodum læderet: quæ tamen omnia omnium sensu sunt absurdissima: ergo.

44 Cæterùm in favorem ejusmodi furunculorum aliqua hic advertenda sunt Confessario. I. Universaliter, sive quis furtis minutis furetur ab eodem, sive à diversis, ad contrahendum peccatum mortale majori quantitate opus est, quàm illâ, quæ simul ablata constitueret peccatum mortale: v.g. ad minimum plus dimidiò. Quia scilicet domini non sunt ita inviti ad furta successivè, seu per intervalla facta, quàm ad furtum rei notabilis simul factum: & ordinariè non tantum damnum infertur. Vide *Molinam*, *Sanchez*, *Lugo cit.* II. Major item requiritur quantitas, si plura furta minuta diversis ac pluribus contingant, quàm si eidem. Quia tunc omnes & singuli non tam grave damnum patiuntur actualiter, & communiter minus inviti sunt. Molina cit. *disp.* 689. determinat duplò, vel adhuc majorem quantitatem requiri in furtis diversis dominis: quàm uni factis. *Layman. ibid.* à mortali excusat eum, qui à triginta mercatoribus singulos pacios auferret, etsi uni ablati sine dubio mortalis quantitas essent. III. Eo etiam major requiritur quantitas in furtis factis sive eidem sive diversis quanto fiunt per majora temporum intervalla: quia eò magis deficit unius damni connexio, & domini minus inviti censentur, cùm minùs advertant. Unde licet florenus v.g. simul, vel successivè brevi tempore ablatus constitueret peccatum mortale, puta, respectu mediocriter divitis; tamen successivè per longum tempus, utpote duorum vel trium annorum, surreptus non concrescit in peccatum mortale. Et si pluribus, tanto temporum intervallo, absque discendi proposito, talia furta minuta fierent, etiam duo vel tres aurei non sufficerent ad peccatum mortale. Quæ tamen omnia prudentis & probi viri, vel Confessarii judicio reliquuntur. De quo latè videri possunt *Molina & Sanchez citt.* IV. Addit. *Joan. Medina*, & probabile censet Lessius *cit. dub.* 7. etiam requiri, ut taliter successivè, & præsertim à pluribus auferens non sit valde pauper & egens: alioquin excusabitur semper à mortali, & restitutionis debito gravi. Jam restat dubium in assertione indicatum.

Quid de furtis minutis factis eidem à diversis,

Exempli gr. plures transeuntes vineam, singuli paucos botros decerpunt: plures intrantes cellam vinariam singuli modicum furantur vinum, vel furtivè bibunt: plures famuli eidem domino modicam pecuniam subtrahunt &c. ita tamen, ut omnia simul sumpta conficiant quantitatem notabilem in grave detrimentum domini. Quæritur, quantum singuli peccent, & ad quid obligentur? 45

Hic certum est, si plures communi consensu, consilio, cooperatione ita furentur, singulos peccare mortaliter, & obligari ad restitutionem in solidum, scilicet in defectu aliorum: quia singuli sunt causa moralis totius damni. Quòd si unus ptimus incipiens ejusmodi furtum minutum, solo exemplo suo aliis causa fuit, ut alii grave damnum inferrent, utique peccavit mortaliter, & ex charitate saltem sub mortali tenetur ad compensandam partem à se ablatam, si spes sit probabilis, etiam alios damnum compensaturos, uti cum aliis observat Layman. *lib.* 3. *tract.* 3. *p.* 1. *cap.* 1. *num.* 3.

Quæstio ergo, & difficultas solùm est, utrum, quando quis sciens, alios quoq; modica furari, vel furatos esse, nihilominus, & ipse modica furatur, absq; omni consensu tamen, cooperatione, vel influxu in furta aliorum, peccet mortaliter, & restituere teneatur suam partem, ex eo, quòd advertat suo & aliorum furtis proximo notabile damnum inferri? Affirmativa sane communis est Sententia. *Navarr. Medina, Major, Corduba, Angelus, Sayrus, Vasquez.* alii cùm *Molina* supra, Filliucio *tract.* 32. *cap.* 10. *num.* 149. Ratio tota est: quod talis sciens cooperetur ad grave damnum proximi. 46

Probabilior tamen videtur Sententia opposita negativa Lessii *lib.* 2. *cap.* 12. *d.* 9. Sanchez *lib.* 7. *moral. cap.* 21. Tanner. *tom.* 3. *d.* 4. *q.* 6. *dub.* 9. Lugo *disp.* 16. *Sect.* 3. §. 2. Diana *p.* 2. *tract.* 17. *resol.* 42. Ratio est: quia talis nec infert grave damnum ratione sui furti secundùm se, quod exiguum & veniale esse supponitur: nec ratione sui furti ut conjuncti cum furtis aliorum: quia suo furto nullo modo cooperatur ad furta aliorum, & grave nocumentum ex omnibus resultans non causatur per tuum furtum, sed per furta aliorum, quibus nullo modo causa fuisti. Alioquin sequeretur, quòd posito ad furtum mortale sufficere viginti pacios, & Titius jam abstulisset octodecim, tu autem conscius absque ulla cooperatione auferres solùm duos pacios, peccares mortaliter, & Titius venialiter tantùm, quo nil absurdius: ergò eo casu non peccas mortaliter, nec consequenter sub mortali obligaris ad restitutionem aliquam. Aliud est, si unus, & idem tali modo furetur, tunc enim ipse solus totius damni causa est. Aliud etiam est, de eo, qui jam ægrotum, vel vulneratum alioquin supervicturum, denuò leviter vulnerans 47

occidit, quia infert gravissimum detrimentum, quod morbus, vel vulnera priora non intulissent. Fundamentum ergo oppositæ Sententiæ, seu principium illud. *Omnis scienter cooperans ad grave damnum alterius, peccat graviter*: verum solùm est, quando quis influit in totum damnum moraliter, Jussu, concursu &c. aut per se graviter damnificat; non item si leviter tantùm.

ASSERTIO IV.

48 ***Furta domesticorum, Uxorum, filiorum, Religiosorum, famulorum &c. facta invito marito, patre, Prælato, domino &c. sunt vera furta: ut tamen mortalia sint, regulariter requiritur major materia quantitas, quam in furtis externorum.*** In hoc omnes consentiunt. Et

49 *Ratio est:* Quia ex una parte omnes illi verè usurpant rem alienam invito domino; ideòque vera furta committunt: ex alia autem parte paterfamilias v. g. non ita invitus est, quòd res sua à domesticis surripiatur, quàm si surriperetur ab extraneis: nec vult jus suum ita strictè tenere adversùs domesticos, sicut adversùs extraneos; aut si valdè invitus esse videatur, graviter succenseat, plerumque tamen non tam ratione rei acceptæ & quoad substantiam invitus est, quàm ratione modi accipiendi, scilicet clam, furtim, non petita licentia, aut ratione mali finis v. g. ut lusu, potatione &c. perdant, uti observat communis DD. *Navarrus* uterque *Molina, Lessius, Lugo citt.* Unde etiam contra tales personas domesticas, uxorem, filios, amicos &c. in foro externo non conceditur actio pœnalis & famosa furti, sed alia mitior amotarum rerum. Neque contra famulos vel ancillas actionem instituere potest paterfamilias, si furta modica sunt, Secùs est, si sunt immodica; vel nimis multiplicata: ut ex cõmuni DD. notat Julius Clarus *lib. 4. sentent. §. furtum. n.* 22. apud Layman. *cit. c.* 1. *num.* 4. Illud autem operosum est decernere, quænam in ejusmodi domesticorum furtis quantitas requiratur, necessaria ac sufficiens sit ad peccatum mortale; Variis varia prolixè disputantibus tandem communi sapientum consensu est hæc.

50 *Regula generalis*: In ejusmodi domesticorum furtis nullam posse dari certam regulam, quænam quantitas requiratur, & sufficiat ad peccatum mortale, sed consideratis circumstantiis prudentis Confessarii judicio decernendum esse. Nam minus invitus erit, & notabiliter præsumetur esse dominus dives, liberalis, amicus, quàm pauper, avarus, parùm amans &c. minùs invitus, si domestici furentur ad proprios usus, quàm si ad dandum aliis: minùs, si panem, vinum, esculentorum reliquias, quàm si peccuniam, vestes, alia pretiosa: minùs, si quid modicum, & rarò, quàm si frequenter, vel nimis magnum quid surripiant: si sis multùm utilis & industriùs, quàm si negligens & parvi momenti: & ita de sexcentis. Notat enim Lugo *disp. 16. sect. 4. n.* 67. pietatem patris v. g. in filium, itemque mariti in uxorem, Prælati in subditum &c. diminuere involuntarium: is enim non facilè credendus est velle esse ita invitus, ut filiis illa furta non nimis gravia imputentur ad peccatum mortale, & consequenter ad æternam damnationem. His ergo & similibus expensis discernendum erit, an præfati domestici peccaverint mortaliter cum obligatione restitutionis, necne, Claritatis tamen gratiâ, & frequentis praxis, breviter percurramus singulos.

§. IV.
Uxores.

Peccat mortaliter uxor peccatô furti, si notabilem quantitatem surripit de bonis mariti, quorum scilicet ipse habet dominium, vel saltem administrationem, seu usumfructum, uti sunt ipsa bona dotalia, & lucra communia: nimirum graviter, rationabiliter, & quoad substantiam, non modum tantùm, invito marito. *Omnes.* Ratio jam dicta est: quia reverà usurpat rem alienam, scilicet ad maritum jure domini vel administrationis spectantem, justè invito domino: ergo peccat peccatô furti, & quidem mortali, si notabilis sit quantitas, semper tamen major, quam aliàs, consideratis circumstantiis personarum, facultatis, magnitudine dotis allatæ, aliisque judicio prudentis æstimandis, juxta paulò ante dicta. Atque apud omnes in confesso est, uxorem in tali quantitate notabili surripientem etiam teneri ad restitutionem sub mortali. At quomodo restituet? respondetur: vel statim restituat de bonis propriis parapharnalibus, si habeat: vel post mortem mariti restituet hæredibus ex dote, vel aliunde acquisitis: si neutrum possit, saltem aliis modis, obsequiis, officiis &c. aut ipsi marito, aut postea hæredibus compensare conabitur. Tandem si nil possis, excusabit impotentia, juxta communem doctrinam in materia de restitutione. Insuper aliqua hic advertenda sunt. 51

I. Pro parvitate materiæ excusante uxorem à peccato mortali furti, servari potest regula, quam cum *Banne*, aliisque tradunt Diana *p. 2. t. 15. resol.* 34. & Tamb. *lib.* 8. *c.* 3. §. 4. *n.* 2. Nimirum uxorem divitis posse auferre, & expendere singulis annis partem vigesimam lucri annui, seu annuorum redituum: loquentes de expensis in eleemosynas, & honestas donationes: eadem ergo quantitas poterit excusare à peccato mortali in furtis uxorum; saltem quando patrimonium viri mediocre, & non nimium est. Nam universaliter loquendo, hoc ipsum nimium videtur Lugoni *cit. n.* 64. & meritò. Nam si uxor Principis habentis v. g. ducenta millia annuorum redditum, posset quotannis inscio marito decem millia usurpare, vel furto auferre, citra mortale, quod certè vel ditissimorum consuetudo non probat. 52

II. Insuper citra omne peccatum, & licitè uxor de bonis mariti auferre, ac disponere poterit ex diversis capitibus. Communis DD. Navarrus *c.* 137. *n.* 3. Layman. *lib.* 2. *de Charitate c.* 6. Diana *p.* 5. *resol.* 34. 1. Quando ipsa uxor bona administrat, & familiam gubernat, vel consen- 53

ſentiente viro, ut ſæpè fit, vel viro abſente, ægroto, amente, aliâve causâ impedito; quo caſu poteſt facere honeſtas donationes, eleemoſynas, & ſimiles expenſas, quas ipſe vir gubernans faceret, vel facere deberet, non autem notabiliter majores, ut notat Navarrus *cit. n.* 144. 2. Si vir ita concedat expreſsè, vel tacitè, aut rogatus facilè concederet, aut ſaltem rationabiliter concedere deberet: ut ſi pro neceſſitatibus familiæ, (maximè quando maritus tenax non ſufficienter vel libenter dat) pro ſuo victu vel cultu, juxta ſuum ſtatum accipiat: ſi faciat donationes liberales, maximè remuneratorias & eleemoſynas ſecundùm conſuetudinem aliarum ſuæ conditionis fœminarum: ſi quid alicui det ad avertendum damnum corporale mariti &c. tunc enim præſumitur adeſſe ejus voluntas, exemplô Abigaelis 1. *Reg.* 25. 3. Quandocunque occurrit caſus aut neceſſitas, in qua ipſemet maritus deberet, ac teneretur facere aliquas expenſas, vel eleemoſynas, v.g. in extrema vel gravi neceſſitate proximi, imò etiam in communi neceſſitate, ſi maritus habens bona ſuperflua, nunquam vellet dare eleemoſynam, ſervato debito moderamine, poteſt, & debet facere uxor: tunc enim quoad hoc quaſi viri locum, ejúsque defectum ſupplet, idque ipſo jure divino, quo uxor data eſt in adjutorium viri, ut obſervat noſter Marchant. *tribun. tr.* 2. *tit.* 4. *ſect.* 2. 4. Si det aliquid patri, matri, imò fratri, ſorori, ut filiis ex alio marito, quando hi egent alimentis, & ipſa aliunde non habet bona propria, quibus eos alat: attamen hoc caſu ex jure communi ſoluto matrimonio debebit ipſa, quæ dedit, reſtituere ex ſua dote hæredibus mariti, ut docet communis. *Ratio eſt.* Quia quoad hæc damnum infert marito, cujus conſenſum rationabiliter præſumere non poteſt.

54 III. Ex eo porrò, quòd uxor ex bonis mariti poſſit expendere per annum vigeſimam circiter partem annuorum reddit、uum in moderatas eleemoſynas, aut donationes liberales juxta ſtatum ſuum, rectè colliges cum *Molina*, *Tamburino*, & aliis, eam poſſe illas eleemoſynas, vel donationes ſimul aggregare, & totam ſummam uni ſimul pauperi, aut amico largiri, ſecluſo alio inconvenienti, de quo mox. At nunquid licebit uxori ejuſmodi ſummam aggregatam ex eleemoſynis vel donationibus, quas poſſet facere aliis, ſibi ipſi, ſuíſque caſibus applicare, aut in futurum reſervare? Curioſa quæſtio: tamen practica. Reſpondetur cum diſtinctione, non licere quoad eleemoſynas: hæ enim debentur pauperibus, qualis ipſa non eſt; neque maritus quoad hoc poteſt cenſeri eſſe contentus: licere autem quoad donationes vel expenſas liberales: has enim ſicut poteſt reſervare pro aliis, cur non etiam pro ſe ipſa? ait *Tamburinus*: merito tamen excipiens aliud inconveniens. Cùm enim ad decorem familiæ ipſiúſque mariti honorem ſpectet eleemoſynas, & hujuſmodi donationes facere pluribus, non poterit licitè ita ſe gerere uxor, ut ſemper prorſus uni tantùm congreget vel etiam ſibimet applicet: quia ſic meritò invitus eſſet maritus: non igitur ſemper, non ordinariè, ſed parcè, moderatè, & ſine offenſione decoris hac arte congregandi uni tantùm, vel ſibi ipſi, uti poterit uxor.

IV. Pro ampliori declaratione dictorum de 55
uxoribus, accipe caſum, & praxin uxoris nequiter providæ prædivitis viri, quæ exiguam, vel nullam dotem attulerat marito. Advertit hæc liberos ſe non ſuſcipere, & inde fore, ut tempore viduitatis egere debeat; ideo partim ex pecuniis marito ſurreptis citra omnem ejus licentiam; partim ex eleemoſynis, & liberalibus donationibus, quas juxta ſtatum ſuum facere poterat, ſibi cumulatis; partim ex privato opere & labore ſuo: partim quæ ſibi ex conceſſis ſubtrahebat, utpote contenta tot annis unico panneo indumento, cùm licitè potuerit accipere duo vel tria, eáque holoſerica, & pretioſe ornata, ac ſimilibus &c. intra paucos annos matrimonii collegit ſummam trecentorum ducatorum, quos per fidelem ſervum negotiationi applicuit, atque felici ſucceſſu intra aliquot annos tria millia aureorum aggregavit, ſibique reditum, ſeu cenſum annuum honeſtiſſimum emit pro viduitatis tempore reſervandum. Potuítne eam ſummam, cenſúmque ſibi reſervare, an verò hæredibus mariti defuncti reſtituere tenebatur? Reſpondetur: nec totum poſſe retinere, nec totum teneri reſtituere, ſed utrinque partem, pro diverſitate bonorum oblatorum. 1. Reſtituenda eſt pecunia clam ſurrepta inſcio & nullo modo conſentiente marito, unà cum intereſſe, ſi quod accepit; non item reſtituendum eſt lucrum ex hujus ſurreptæ pecuniæ negotiatione acquiſitum, quia pecunia de ſe eſt ſterilis, & lucrum, quod parit, tanquam merus fructus induſtriæ, totum cedit induſtriæ negotiantis. 2. Non reſtituenda, ſed licitè retineri poteſt pecunia ex labore ejus extraordinario comparata, vel fraudando de ſuo genio, ſumptibúſque licitis parcendo reſervata ab uxore, una cum lucro ex ejusmodi pecuniæ negotiatione acquiſito. 3. Reſtituenda eſt tota pecunia ex eleemoſynis alioquin dandis reſervata, non item ex ejusdem negotiatione lucrum, ut ante dictum. 4. Pecunia autem ex liberalibus donationibus, quas facere potuiſſet, reſervata, non reſtituenda eſt tota (de lucro nihil) ſed ſolùm eatenus, quatenus exinde familia paſſa eſſet detrimentum, tanta ſcilicet pars, quæ rectè expenſa ſuffeciſſet ad familiæ honorem conſervandum arbitriô boni viri.

§. II.

Filiifamilias.

I. ET hi peccant mortaliter peccatô furti, ſi 56
invito patre notabilem quantitatem ſurripiant de bonis patris, quorum ſcilicet dominium, vel ſaltem adminiſtratio, & uſusfructus ad patrem ſpectat, ut ſunt ipſa etiam bona filii adventitia, & profectitia. Certum apud omnes: ex illo Prov. 28. *Qui ſubtrahit aliquid à patre ſuo, & à matre, & dicit, hoc non eſſe peccatum, particeps homicidæ eſt.* Ratio eſt eadem: quia verè uſurpat rem alienam invito

invito domino: ergo peccat peccato furti, & quidem mortali in sufficienti materiâ; atque sub eadem culpa obligabitur restituere, aut ipsam rem ablatam, si existat, aut æquivalens ex bonis propriis, si habeat, aut postea adducere in divisionem cum fratribus: à quo tamen excusatur, si fratres similiter furati sunt, aut remittunt: aut si ipse pater vel jam condonavit, vel probabiliter putatur fuisse condonaturus, si fuisset rogatus à filio, qui præ verecundia rogare non est ausus, & summa non excedat id, de quo pater disponere poterat sine præjudicio & injuria aliorum filiorum, utpote sine diminutione portionis legitimæ. Communis DD. apud cit. *Lugo, Layman, Lessius.*

57 II. Omnes conveniunt ad furtum grave filiorum, & obligationem gravem restituendi, multò majorem requiri quantitatem, quàm in furtis extraneorum, ob rationem in Assertione allatam. Quænam autem quantitas sufficiat ad peccatum mortale, prudens Confessarius arbitrari debet non solùm ex materia ablata, sed etiam ex circumstantiis personarum: scilicet ex statu, & facultatibus parentis, ejus genio & affectu in filium, ex filiorum pluralitate, vel paucitate, ex filii accipientis ætate, & rei acceptæ usu &c. semper tamen vitando extrema, ut nec temerè peccati mortalis scrupulus iis injiciatur, nec etiam ansa præbeatur ad furandum nimium de bonis parentum: una enim certa mensura assignari non potest, quidquid conentur Doctores. Audi aliquorum placita: *Lessius, Navarrus, Filliucius*, & alii volunt, filium non esse condemnandum peccati mortalis, si duos vel tres aureos auferat à patre divite: secùs si à mechanico exiguæ fortunæ. *Salas* de hoc rogatus respondit, filium unicum patris habentis quingentos aureos annuos, posse sine mortali auferre singulis annis triginta aureos. *Bannes* dicit, minus, quàm quinquaginta aureos, non sufficere ad furtum mortale filii à Parente divite: quod de furtis filiorum Magnatum etiam concedit Lugo *disp.* 16. *sect.* 4.

58 III. Id etiam apud omnes in confesso est, filiosfamilias quemadmodum Religiosos, & servos rarissimè peccare mortaliter auferendo esculenta, seu poculenta, dummodò ipsimet absumant, & non aliis divendant, vel prodigant. Imò Sanchez *lib.* 7. *moral. c.* 21. absolutè negat, furta parva esculentorum & poculentorum commissa à filiisfamilias, Religiosis, & famulis, etsi successivè ad magnam quantitatem perveniant, unquam fieri peccatum mortale. Quod quidem verum esset, si pater, Dominus, vel Prælatus invitus non sit quoad substantiam, sed solùm quoad modum, secluso gravi damno familiæ, seu Monasterii. Secùs omnino est, si is rationabiliter invitus sit quoad ipsam substantiam, eo quòd inde gravia damna domui, vel Monasterio inferri possint: ut si filii, Religiosi, vel famuli quotidie à cellaria unam vel alteram mensuram vini surripiant, præsertim ubi vinum in pretio est: quis neget spatiô unius mensis, vel anni grave damnum illaturum, & mortaliter peccaturum?

IV. Cæterùm citra peccatum aliquas expensas 59 de bonis paternis facere poterunt filii, præsertim ad eleemosynas, donationes, recreationes, vel ludos honestos suo statui congruos. Inprimis de interpretativo vel præsumpto parentis consensu, in levibus facilè præsumendo. 2. In extrema, vel gravi necessitate proximi, si parentes ipsi nolint, nec alii succurrere velint, aut possint. 3. Quando peregrinantur, vel extent in scholis exteris. 4. Quando à parentibus habent deputatam summam pro sua sustentatione, quod superest, vel subparcunt, licitè in pauperes, & alias eleemosynas, aut alios prædictos usus erogant.

§. III.

Religiosi.

NOn est sermo de furto Religiosi fortè facto 60 ab extraneo, vel ex bonis omninò alienis; in hoc enim perinde se habet, ac cæteri fures, utique nulla concessa majori quantitate à mortali excusante. Sed sermo est de furtis Religiosi ex bonis Monasterii, vel Conventûs sui. De hoc accipe breviter.

I. Religiosus subditus notabilem quantitatem 61 surripiens de bonis ipsius Monasterii, utique peccat mortaliter dupliciter, peccato furti contra justitiam, & simul peccato proprietatis contra votum paupertatis. *Omnes.* Ratio est; quia licèt Religiosus sit membrum Monasterii vel Conventûs, & quasi filiusfamilias, quia tamen ex voto paupertatis omnis proprietatis omninò incapax effectus est, quidquid absque expressa, vel rationabiliter præsumpta licentia Superioris surripit, usurpat, vel consumit, tanquam verè alienum surripit, & consumit: adeóque peccat peccato furti, & violatione paupertatis: idque pro ratione materiæ mortaliter, vel venialiter, æquè, imò graviùs, quàm sæculares tali voto non adstricti, sed rerum temporalium capaces.

II. Quoad quantitatem autem mortalem, com- 62 munis est sententia DD. apud Molinam *tom.* 86. Sanchez *lib.* 7. *moral. c.* 20. *num.* 5. Layman *lib.* 3. *tr.* 3. *p.* 1. *c.* 1. *num.* 5. in Religioso eandem quantitatem sufficere & ad furtum mortale, & ad mortalem transgressionem voti paupertatis, quæ sive simul, sive successivè ablata sufficit ad furtum mortale sæcularium (exceptis tamen usu consumptibilibus, esculentis, & potulentis, in quibus quia Superior plerumque magis invitus est quoad modum, quàm quoad substantiam, major requiritur quantitas ad mortale, qua nimirum Monasterio vel communitati notabile aliquod damnum inferatur, ut Superior etiam quoad substantiam meritò invitus esse, & censeri debeat) *Ratio est:* quia quoad alias res, pecunias v. g. suppellectilem &c. Prælatus censetur æquè, imò magis invitus, eas auferri à Religioso subdito, quàm ab extraneo: non item quoad res usu consumptibiles, comestibiles, potabiles, nisi quatenus inde damnum grave Monasterio inferretur, ut paulò ante dictum. In hac ergo communi sententia peccati mortalis damnabis Religiosum, si de bonis Monasterii tenuis surripiat unum florenum; in Monasterio opulento ducatum.

III. Ni-

63 III. Nihilominus probabilis videtur sententia opposita ad peccatum mortale tam furti, quàm violationis paupertatis in Religioso requiri eandem quantitatem, quæ requiritur in filiofamilias, ut peccet mortaliter furando de bonis patris. Ita *Rebellius, Ledesma, Fagundez, Cenedo* apud Tamb. *lib.* 8. *Decal. c.* 4. *n.* 8. & sequentibus. Ratio est: quia Religiosi inter filios computantur in Jure Can. *c. licet de sepulturis*, saltem in favorabilibus. Deinde non sunt Prælati credendi magis inviti quoad rem clam acceptam à Religiosis, sed solùm quoad modum, quàm parentes carnales circa filios, cùm illi non minùs, sed magis subditos suos tanquam spirituales filios diligere debeant, ut proinde non censeri debeant inviti quoad rem acceptam ejusdem quantitatis, in qua pater carnalis honestæ conditionis invitus non censeretur: ait *Rebellus* apud *Sanchez cit.* Qui tamen cum communi sententia contrarium tenet, à qua & ego non censeo recedendum in praxi. Eádemque ratione discurrendum erit de peccato solius proprietatis, ac violationis voti paupertatis, quando Religiosus absque ulla licentia accepit, & usurpat res ab aliis oblatas, vel donatas. Sed hæc non sunt hujus loci.

64 IV. Religiosus denique de rebus Monasterii notabili quantitate surripiens, tenebitur ad restitutionem, si res ablata adhuc existat: si autem jam absumpta, vel alienata sit, excusabitur ut plurimùm ob impotentiam: cùm restitutio debeat fieri de proprio bono: Religiosus autem nihil proprium habeat. Nihilominus obligatus manet aliis modis sibi competentibus damnum Monasterii resarcire: v. g. acuratiori executione sui officii, si quod habeat; aut si quid extraordinariâ industriâ Monasterio lucrari vel acquirere possit. Atque si alteri donavit bona fide accipienti, tenetur eum monere, quòd non possit rem acceptam retinere; sed restituere debeat, si adhuc existat: secùs, si jam bona fide absumpserit. Sin autem alter rem sibi donatam mala fide acceperit, quippè probè sciens, Religiosum nil donare, vel alienare posse, is semper manet obligatus ad restituendum in specie, vel æquivalente: juxta communem doctrinam in materia de restitutione possessoris malæ fidei, *tr. præced. c.* 2. *Sect.* 4. per totum.

§. IV.

Famuli, Ancillæ, Opifices.

65 I. SErvi seu famuli, & ancillæ, notabili quantitate surripientes de bonis Domini, sine dubio committunt furtum mortale; iterum tamen aliquantò majori quantitate requisita, quàm in furtis extraneorum. *Ratio est:* quia partim verè usurpant rem alienam invito domino; partim domini censentur minùs inviti circa sibi servientes; sciunt enim, attenta fragilitate humana, non posse ita fideliter ab iis administrari res domesticas, ut aliquid subinde non adhæreat manibus contrectantium: sicut qui conducit operarios in vineam, scit pro certo uvas ab iis comedendas, nec posse bovi trituranti os obturari.

II. Quoad quantitatem sufficientem autem ad 66 mortale, rursus certa regula assignari nequit, sed à Confessario prudenter expendi debet ex circumstantiis, maximè domini opulentiâ, tenacitate, largitate &c. minor enim quantitas sufficit in furto notabili simul facto, quàm in furtis minutis successivè factis, ut supra generaliter notatum. Rursus minor longè quantitas sufficit in furtis pecuniariis, quàm in furtis cibariis & poculentis, rarò enim peccant mortaliter surripiendo esculenta vel poculenta suæ præsertim curæ commissa, ob rationem datam: imò sæpè excusantur per modum compensationis ob exiguam tractationem: de quo infra. Sed vide, quæ de hoc notavi *supra* §. 1. *N. III.*

III. Gravi ergo ejusmodi furto facto, famuli 67 aliíque domestici sine dubio contrahunt obligationem restituendi: à qua tamen sæpissimè excusantur per impotentiam: & si absque magna difficultate restituere non possint, præcipiat eis Confessarius, ut extraordinariis sedulitatibus, officiis, laboribus, obsequiis &c. quoad fieri potest, compensare studeant. Quomodo autem famuli minus justô stipendium habentes, aut insufficientem sustentationem, uti possint occulta compensatione, mox videbis *Sectione sequenti.*

IV. Denique dubium restat de Opificibus, qui- 68 bus materia elaboranda datur, ut sunt sartores, textores, molitores, aurifices &c. & retinent, vel surripiunt fragmenta, vel reliquias materiæ datæ: an concrescente materia notabili peccent graviter, & ad restitutionem obligentur? Respondetur breviter: per se loquendo idem omninò dicendum esse de his, quod suprà dictum est de furtis minutis ab uno factis eidem, vel diversis: eadem enim est ratio, si fragmenta sint alicujus momenti, & à dominis curentur, vel repetantur. Secus, si fragmenta sint parvi momenti & à dominis non multùm curentur, vel pro derelictis habeantur; idque maximè, si ipsi inde nil lucrentur, sed rursus aliis, præsertim pauperibus, applicent, uti post alios notavit etiam Lugo *cit. disp.* 16. *sect.* 4. §. 2. & Diana *p.* 2. *tr.* 6. *resol.* 16. Per accidens tamen excusat Sanchez *lib.* 2. *consil. c.* 7. *dub.* 2. posse sartores fragmenta alicujus momenti reservare, vendere, vel inde sibi lucrari partim, quòd domini eorum moris conscii minùs censeantur inviti, partim verò ad occultam compensationem, cùm sartores etiam timoratæ conscientiæ querantur communiter sibi à dominis sufficiens pretium non solvi, quibus tamen ob sartorum copiam, si se, suósque alere velint, necessariò laborare debeant. Intellige semper, dummodò notabile damnum domino evitetur.

SECTIO III.

Furta excusata, seu accepta per occultam compensationem.

Summarium.

70. *Occulta compensatio debiti certi licita est.*
71. *Si adsint certæ conditiones, scil.* 1. *ut quod accipitur, sit debitum ex justitia, & actu seu hic & nunc.*

72. *II.*

72. II. *Ut debitum hoc justitiæ sit omninò liquidum, & certum, & non dubium tantùm*
73. III. *Ut compensatio fiat ad æqualitatem;*
74. IV. *Ut debitum non possit commodè aliâ viâ recuperari.*
75. V. *Ut quantùm fieri potest, compensatio fiat in eadem re, vel specie.*
76. IV. *Ut res, in qua fit compensatio, non sit depositum.*
77. VII. *Ut caveatur damnum spirituale, & temporale debitoris, &*
78. VIII. *Periculum, aut ipsius compensantis, aut scandali, aut alicujus tertii.*
79. Vsque ad n. 82. *traduntur quatuor modi licitè compensandi: ubi: an possis tantundem à debitore mutuare etiam cum promissione, & juramento reddendi? vel intercipere rem debitoris ad alium missam? vel apud alium jam existentem &c.*
82. *Quando famuli, ancillæ, & Officiales licitè uti possint compensatione?*
84. *Et quando non?*

ASSERTIO V.

69 ***Justa & licita est occulta compensatio debiti certi, utpote vel ipsam rem tibi debitam occultè rapiendo; aut æquivalens ex bonis debitoris auferendo: aut ex ejusdem bonis apud te existentibus retinendo: dummodò adsint debitæ conditiones: eâque licitè utitur quivis creditor modo opportuno; etiam famuli, & officiales minus justo stipendium capientes, nisi domini justa ex causa minus stipendium pacti sint.*** Tota communis. Explico more solito.

§. I.

Justa & licita est occulta compensatio debiti certi.

70 Certum apud omnes meos citatos, etsi ex parte contradicat Henricus *Quodlib.* 6. *q.* 26. qui licèt concedat, posse rem debitoris apud te jam existentem retineri, negavit tamen, posse rem apud debitorem existentem auferri; eo quòd non liceat injuriam injuriâ compensare. Sed rejicitur ab omnibus. *Ratio est:* quia eo casu servatis debitis conditionibus nulla infertur injuria ipsi debitori, quia solùm aufertur ab eo, quod non suum, sed jure alterius est. Neque enim est injuriæ vindicatio, sed defensio justa ab injuria, quæ te continuò vexat debitor, rem tuam vel tibi debitam injustè detinendo, scilicet id, ad quod jus habes ex justitia, v. g. mutuum, pretium, mercedem &c.: neque est vindicatio injuriæ, quæ nulli privato licita est propria auctoritate, sed solùm est compensatio, vel recuperatio illius, quod tuum est, vel tibi debetur, & ab altero injustè detentum, aliter recuperare non potes commodè; quod jure naturæ omnibus licere debet, quo cuique licet se indemnem servare quovis modo citra novam injuriam alterius: sed hìc agitur de tua indemnitate, seu recuperatione justi debiti, aliàs non facilè recuperandi, ut supponimus, idque citra omnem injuriam alterius; servatis enim debitis conditionibus, nulla infertur injuria debitori: ergo. Unde nec est præjudicium judicis, quia supponitur debitum per Judicis sententiam commodè recuperari non posse, sive ob defectum probationis, sive ob iniquitatem debitoris, & etiam ipsius Judicis: quo casu & jus naturæ permittit, & rationabiliter præsumitur, leges humanas non prohibere occultam compensationem facere, aliàs per sententiam Judicis faciendam: & si prohiberent, certe injustæ essent. Unde sequitur talem occultè compensantem, minimè esse furem in conscientia: neque incurrere excommunicationem, aut aliam pœnam fortè in furantes latam: imò in judicio conventus potest licitè jurare se nihil abstulisse; intelligendo, *injustè*, seu nihil alienum, quod sibi non debebatur. Insuper is statim, atque rem per compensationem sibi vendicat, facit eam omninò suam: unde si fortè postea pereat, sibi perit, non debitori (quidquid in contrarium dicat Medina) quia nimirum omnis res, quæ perit suo domino perit. Ita communis DD. Vide Navarrum *c.* 17. *n.* 112. Molinam *disp.* 690. Lessium *lib.* 2. *c.* 12. *dub.* 10. & alios apud ipsos.

§. II.

Dummodo debitæ conditiones adsint.

Conditiones ergo ad justam compensationem 71
requisitæ sunt sequentes.

I. Ut id, quod accipitur, sit debitum ex justitia & actu, seu hìc & nunc: utpote sive ex delicto & injusta læsione, sive ex aliquo contractu emptionis, mutui, conductionis, commodati &c. Non ergo justè accipi potest, quod solùm debetur ex Charitate, vel gratitudine: aut quod debetur quidem ex justitia, sed nondum pro hìc & nunc solvendum est, sed in futurum tantùm; quamdiu tamen spes est, te rem tuam, jure alterius finito, commodè recuperare posse. Communis DD. apud citatos. *Ratio est:* quia compensatio fit ad recuperandum id, quod alter tibi tenetur restituere: sed alter tenetur restituere ex sola justitia, & pro ratione contractûs, eo tantùm tempore, quo ejus jus rem detinendi cessat: ergò illud solùm justè accipi potest, quòd ex justitia & actu hìc & nunc debetur. Quamvis etiam præoccupari possit debitum in futurum, v. g. mutuum, commodatum, locatum &c. ante tempus præfinitum auferendo, aut aliunde ex bonis ejus compensando juxta modos §. *sequenti*, quando morale periculum est, quòd quis posteà rem suam non sit recuperaturus; ut ex communi docent Tannerus *disp.* 4. *q.* 6. *dub.* 4. Lugo *disp.* 16. *sect.* 5. Diana *p.* 2. *tr.* 16. *resol.* 46. Tamb. *lib.* 8. *tr.* 2. *c.* 5. §. 1. Ratio est: quia cuilibet licèt, quando res sua est in periculo, illius assecurationem quærere, séque indemnem servare. Quòd si tamen per anticipatam acceptionem tamen debitori lucrum aliquod cessaret, vel damnum emergeret, debebis omninò compensare, quia aliàs subiret debitor pœnam, antequam peccatum moræ committeret, ut notat *Tamb. cit.*

II. Conditio. Ut debitum justitiæ sit omninò 72
liquidum, & certum, & minimè dubium: non enim æquum est pro debito incerto velle solutionem

nem certam; & in dubio melior est conditio possidentis: ergò qui dubitat, an res talis revera sit sua vel ipsi debita; sive dubio merè negativo, sive etiam positivo, dum quis scilicet habet quidem probabilem rationem pro se, stante tamen simul probabili ratione in oppositum, non potest justè uti compensatione, seu auferre rem ab alio, cùm & ipse Judex tali casu deberet adjudicare rem possidenti: & auferendo inferret injuriam: non tamen deberet restituere, nisi post veritatem cognitam: de quo inferiùs.

73 III. Conditio. Ut compensatio fiat ad æqualitatem; ut scilicet non plus accipiatur, quàm debitum sit: alioquin auferens peccabit contra justitiam commutativam cum obligatione restituendi excessum, cùm factus sit ditior invito domino.

74 IV. Ut debitum non possit commodè aliâ viâ recuperari intra, vel extra judicium, sive ob defectum probationis, sive ob malitiam Judicis, aut debitoris, aut non absque alio incommodo, molestia, expensis, amissione favoris, aut benevolentiæ Judicis, vel ipsius debitoris ait Lessius *cit. dub.* 10. nisi res eadem existens furto ablata esset: alioquin, si res aliâ viâ commodè possit recuperari, aut petendo ab ipso debitore, aut Judicis officium implorando, occultè compensans peccat quidem transgrediendo ordinem à jure constitutum, tamen communiter non graviter: cum nec grave scandalum, nec gravis Reipublicæ perturbatio inde communiter oriatur, ut cum aliis docent *Lugo & Diana citt.* Neque committit furtum vel injustitiæ crimen aliquod restitutioni obnoxium: ut contra aliquos habet communis DD. cum S. Thoma *q. 66. art. 5. ad. 3.*

75 V. Ut, quantùm fieri poterit, compensatio fiat in eadem re, vel specie functionem recipiente, utpote pecuniam pro pecunia, triticum pro tritico, vinum pro vino auferendo &c. Hoc enim, cùm commodè fieri potest, injustè compensatio fieret in diversa specie, v. g. pro pecunia auferendo equum, pro tritico vinum, vel econtra: quia tunc absque justa causa debitor invitus cogitur ad alium contractum venditionis, vel permutationis ineundum: & hac ratione difficiliùs attingitur æqualitas debiti & accepti, faciliúsque gravatur debitor, cùm compensans plerumque nolit accipere minus, & æquale difficulter tangat. Quòd si tamen compensatio in eadem specie fieri nequeat ob defectum rei, vel impedimentum aliquod, ut sæpè accidit, saltem in foro conscientiæ (quidquid sit de foro externo) justè & licitè fieri potest compensatio in quibuscunq; aliis rebus, servata semper æqualitate: v. g. si debitos tibi sex florenos in pecunia recuperare non possis, possis autem in vino vel frumento, accipias ejusdem valoris urnam vini, vel scapham frumenti: si equum tibi debitum consequi nequeas, accipias pecuniam, quanti ille justè æstimatur: ut ex communi notant Vasquez *de restit. c. 1. dub. 8.* Layman *c. 1. n. 9. fin. & alii.* Neque eo casu, si alium modum compensandi non habes, nisi accipiendo rem specie diversam cum gravi debitoris damno, abstinere cogeris: debitori enim imputabitur tale damnum, dum is debita solvere non laborat? dummodò tamen ejus damnum non esset notabiliter malus, quā tuum debitum, tunc saltem ex Charitate abstinere debet, ut in simili mox iterum notabo. Vide *Molinam, Navarrum, Rebellum* apud Dianam *p. 2. tr. 16. resol.* 48.

VI. Ut res, in qua fit compensatio, non sit depositum. Ita habetur utroque Jure *c. bona fide de depositis. & L. ult. C. depositis.* Quamvis *Petrus, Navarrus, Lessius, Tannerus, & Lugo citt.* probabiliter putent, eas leges solùm habere locum in foro externo: aut intelligendas esse: si aliter compensatio fieri possit. Alioquin in foro conscientiæ secùs facientem, servatis ailis conditionibus, non esse damnandum peccati. Quare rem tui debitoris ab ipso apud te depositam in compensationem debiti tui sine scrupulo retinebis: quin etiam rem tui debitoris apud alium tertium nudè depositam, alioquin pleno dominio ad ipsum spectantem, in compensationem tui debiti alio modo non impetrandi, licitè auferes: quia dummodò res sit tui debitoris, nec ad alium pertineat, parùm refert, ubi materialiter inveniatur: ut notat Tamb. *cit. c. 5. §. 4. n. 3.* Cæterùm per se constat, te in compensatione tui debiti non posse auferre rem alicujus tertii apud tuum debitorem depositam, vel ei in pignus datam, vel locatam, aut commodatam, quia sic liquidò alienam rapereis. 76

VII. Ut caveatur damnum spirituale, & temporale debitoris. Spirituale quidem: quatenus is conscius, se nondum solvisse debitum, manebit adhuc in mala fide & conscientia peccati mortalis. Temporale verò, quatenus ob eandem ignorantiā fortassis ipse debitor, vel ejus hæres, idem debitum postea iterum solvet, cùm constet de debito, non verò de solutione: ad utrumque cavendum monendus erit de obligatione ablata, aut remissio simulanda: dicendo v. g. jam esse solutum, te jam esse contentum cum ipso &c. id tamen solùm teneris ex Charitate, non ex justitia, quia neutrum damnum intendis, sed tuo Jure usus es. Unde solùm teneberis ita cavere, si facilè & sine tuo incommodo possis: & tunc negligendo peccabis quidem contra Charitatem; at non contra Justitiam, nec ad ullam obligationem obligaberis, nisi ex re accepta, si debitor tibi secundò debitum solvisset, hanc enim secundam solutionem sine dubio ex justitia reddere teneberis. 77

VIII. Ut etiam evitetur periculum, aut ipsius compensantis, utpote propriæ infamiæ, ne fortè deprehensus in foro externo fur censearis, aut tanquam rei alienæ violentus invasor puniaris, ut etiam notat *D. Thomas loc. cit.* aut scandali aliorum existimantium te furatum esse: aut alicujus tertii, v. g. ne fortè tunc alius tanquam de furto suspectus habeatur, vel puniatur. Idque rursus solùm ex Charitate, non ex justitia: quia uteris jure tuo, & damnum tertii per accidens & præter intentionem tuam sequitur actionem tuam, ut notat. *Lugo loc. cit.* ideoque ad id non obligaberis 78

nisi facilè & sine tuo gravi incommodo possis. Poteris autem, & certè ex Charitate teneberis tale damnum ptoximi præcavere, saltem omittendo interim compensationem, si tuum debitum exiguum sit v. g. paucorum aureorum, & probabile sit, furtum alteri imputandum esse cum periculo gravissimi damni, infamiæ, pœnæ, fustigationis, & maximè mortis: tunc enim, si non præcaveas, etsi non pecces contra justitiam, nec ad ullam obligeris restitutionem, ut dictum, graviter tamen peccares contra Charitatem, quæ præcipit, ne ob parvam tuam commoditatem gravissimum proximo damnum inferas. Quare in his & similibus magnoperè expendenda sunt, & conferenda, tua utilitas, & proximi periculum. Vide Molinam *tom. 3. disputat. 69.* Denique eadem ratione dicendum in casu, quo debitor tuus ob tuam occultam compensationem fiat impotens ad solvendum aliis anterioribus, aut magis privilegiatis debitis, ac creditoribus suis: quia id damnum aliorum creditorum per accidens sequitur ad tuam compensationem: & res, quam accipis, non est adhuc eorundem creditorum, sed debitoris tui, ut supponimus; ideoque ordine Charitatis tibi præ aliis prospicere poteris sine injustitiæ peccato: etsi similiter possis peccare contra Charitatem, si nimirum tu non multùm, vel nihil egens re tua, omittendo compensationem, nullum vel exiguum damnum patereris; alius verò creditor pauper v. g. multùm egens re sua, grave damnum incurreret, ut notant *DD. cit.*

§. III.

Eâque licitè utitur quivis debitor modo opportuno.

79 PRimus modus securissimus compensandi occultè est, rem proximi apud te existentem in æquivalenti detinere, ut jam indicatum est. Item debitori tuo simile debitum à te sive antea sive postea, etiam de industria & directa intentione compensandi contractum denegando: ut omnes consentiunt. At quid si eo casu tu à Titio v.g. tibi debente centum aureos pro merce vendita, subitò occasione oblata, vel prætensa, mutues alios centum, expresse promittens, vel etiam jurans, te velle ad certum terminum solvere (casum specificè appositum habes in secundo præcepto de juramentis) poterisne nihilominus compensatione utendo, postea non solvere, Juristæ multi absolutè negant, multi absolutè affirmant. Theologi rectiùs ita distinguunt. Si juratus promisisti non solùm solvere, sed etiam non uti compensatione, idque vel explicitè in terminis, vel saltem implicitè ad petitionem debitoris, qui fortè timens, ne ob compensationem ipsi non solvas, ob securitatem ita petiit, tunc omnio teneberis juramento, & compensatione uti non poteris, ut omnes fatebuntur: omne enim juramentum implendum est, quando sine peccato impleri potest: in proposito autem potest impleri sine peccato: ergo. Si verò juramento promisisti tantùm solvere ad certum terminum, minimè verò non velle uti compensatione: utpote quia tunc de compensatione, excludenda nil cogitâsti; & maximè si etiam expresse inclusisti, saltem reservatione mentali (juro tibi solvere ad istum terminum, si & tu mihi solveris, alias non: tunc potes adhuc uti compensatione. Ita cum aliis Molina *disput. 360.* & Lugo *disp. 16. sect. 6. n. 117.* Ratio est: quia tunc juramentum solúm confirmat promissionem, & auget obligationem solvendi, & nil aliud, seu ad nullum aliud objectum se extendit: atqui promissio, & obligatio solvendi quantacunque secundum se non excludit compensationem, nam qui compensat, verè solvit remittendo prius æquivalens debitum: ergo sic satisfacit etiam juramento, quo se ad solvendum obligavit. Alia est ratio de juramento solvendi usuras, quod omninò obligare decernitur *c. debitores de jure jurando*: qui enim jurat solvere usuras, clarè intendit solutionem realem usurarum, alioquin nullum esset objectum promissionis. Unde si mutuatarius haberet aliunde jus contra usurarium, qui nimirum aliunde ei, aliquid debebat, non obstante juramento de solvendis usuris, potest adhuc compensare remittendo illud aliud debitum pro usuris promissis; sic enim adhuc in æquivalenti solveret usuras, adeoque adhuc plenè satisfaceret juramento.

Secundus modus priori vicinus, & communis compensandi est, auferendo de bonis debitoris apud ipsummet debitorem existentibus, servatis conditionibus supra positis, de quo nil speciale dicendum superest. At quid si debitor tuus mittat pecuniam suam ad alium, sive dono, sive pro emenda aliqua merce, sive fortè in solutionem alicujus debiti, poterisne illam auferendo tibi compensare tuum debitum? *Respondetur*: si pecunia illa missa à tuo debitore nondum sit acceptata ab illo tertio, adhuc poteris illam auferendo tibi compensare: quamdiu enim res nondum acceptata est ab alio, manet adhuc sub dominio mittentis, ideoq; adhuc verè compensas tibi de bonis debitoris tui. Similiter & econtra, si tertius aliquis mittat pecuniam, vel aliam rem, ad tuum debitorem, sive dono, sive in solutionem debiti, sive in alium finem; siquidem tuus debitor illam pecuniam jam acceptavit per se, vel per alium, ipsum v. g. bajulum à se missum, adhuc compensando auferre poteris, quia accipis rem debitoris tui, in quem jus habes. Si autem pecunia, vel res illa nondum est acceptata à tuo debitore, non poteris auferre, quia tunc auferres rem tertii, in quam jus non habes: ut cum *Vasquez & Lugo* resolvit Tamb. *hic lib. 8. tr. 2. c. 5.* §. 4. 80

Tertius modus compensandi occultè est, auferre de bonis debitoris tui apud alium tertium existentibus seu casu, seu etiam simplici deposito, ut §. *præcedenti in conditione sexta* annotatum est. Certum autem est, te non posse auferre rem tui debitoris apud alium tertium existentem, si ei aliquo speciali jure obligata est, utpote ipsum pignus data, commodata, locata &c. antequam ejus jus extinguatur: tunc enim ipsi, qui tibi nil debet, veram injuriam, imò damnum inferres verissimò 81

pec-

peccato furti, ut ex definitione furti supra explicata liquet. Unde etiamsi Princeps sit tuus debitor, poteris in compensationem defraudare gabellas ipsimet. At certè non poteris easdem defraudare jam alteri venditas, vel locatas, propter rationem modò dictam: Quia tunc huic tibi nihil debenti injuriam, & damnum inferres. At quid si tertius aliquis sit debitor tui debitoris: v. g. Titius debet Cajo centum aureos: Cajus similiter tibi: poterisne compensando auferre à Titio? *Respondetur*: nequaquam posse, sic enim auferres pecuniam, quæ est adhuc Titii, in quam nullum omninò jus habes. Sed neque poteris, inscio ac invito debitore, propria auctoritate pecuniam illam à Titio exigere, vel recipere, sed debebis à Judice petere per sequestrationem illius debiti, ut tibi satisfiat, vel certe inducere tuum debitorem, ut tibi jus suum in Titium cedat, juxta communem Juristarum, & Theologorum. Vide pulchrè Lugo *cit. disp.* 16. *sect.* 6. *an.* 120.

82 *Quartus modus*, & gradus compensandi potest esse ex bonis debitoris tui defuncti, quæ tamen apud te inveniuntur deposita. Et certum est, licere per se loquendo. Dubium autem & valdè controversum est, an etiam liceat cum præjudicio creditorum anteriorum, vel magis privilegiatorum? *Respondetur* breviter, quod sic: idque non solùm, quando debita sunt ejusdem rationis; v. g. defunctus debeat tibi pecuniam, tu vicissim ab eo vivo accepisti pecuniam æqualem, licitè retinebis occultè compensando; censetur enim facta æquivalens solutio per pecuniam tibi antea datam à defuncto; verùm etiam, quando debita essent diversæ rationis, v. g. defunctus debebat tibi centum in pecunia; tu autem vicissim ab eo accepisti alias res, vel merces ejusdem valoris, & adhuc habes sive in pignus (& tunc consentiunt omnes, te posse retinere, cùm ad eum finem res data sit in pignus ut detineatur, donec debitum solvatur) sive alio titulo, depositi, locati &c. uti contra communiorem apud Lugo *cit. sect.* 6. *n.* 127. *pluribus citat.* docent Diana *p.* 3. *tr.* 5. *miscel. resol.* 10. & Tamb. *cit.* §. 6. *n.* 5. Ratio est: quia quando tu rem illam vivente tuo debitore habuisti, cùm potuisses tunc tibi eam appropriare in compensationem tui debiti, remansit apud te quasi in pignus: justè enim dicere poteras: jam sum de meo debito securus, res mei debitoris apud me est, certè si meum mihi non reddat, neque ego reddam ei rem suam: ideoque virtualiter & æquivalenter res illa est pignus tuum: atqui pignus actuale eo casu licitè tibi retinere posses, non obstante præjudicio anteriorum, vel magis privilegiatorum creditorum, secundùm communem DD. cum *Lugo cit.* ergo & hoc quasi pignus virtuale æquivalens licitè retinebis, occultè compensando, saltem in foro conscientiæ, de quo nos loquimur; in foro autem externo, in re valde controversa, oportebit te accomodare legibus loci, & sententiæ Judicis.

§. IV.

Etiam famuli, & officiales minus justè stipendium capientes.

Quando nimirum liquidò constat de inæqualitate stipendii compensatione laborum, obsequiorum, & commodorum, quæ dominis præstant famuli, & officiales, licitè sibi de eorum bonis occultè compensant ad æqualem æstimationem, servatis semper conditionibus supra positis. 83
Ita communis DD. Navarr. uterque Mol. *tr.* 2. *tom.* 3. *disp.* 509. & 548. Lessius Laym. *tr.* 3. *lib.* 3. *c.* 1. *n.* 10. Lugo *sæpè cit. sect.* 4. §. 2. Ratio est: quia famulis, & officialibus ex justitia debetur æquale stipendium suis laboribus & commodis, quæ præstare debent; nisi ipsimet spontè remittere, vel pro minori servire velint sicut possent gratis servire: ergò sicut, qui errore inductus, vel necessitate coactus mercem minoris justô vendidit, in foro conscientiæ potest pretii defectum exigere, & si aliter recuperare non possit, occultè compensare; ita eadem ratione famulus, vel officialis, qui ob errorem, necessitatem, vel aliam similem causam operam suam minoris justô locavit (& maximè, quando Dominus pactam mercedem in toto, vel in parte solvere nollet, secundùm omnes) quia saltem secundùm 'quid involuntarius fuit, adeoque animum donandi non habuit, poterit defectum stipendii jure exigere, & si aliter habere nequeat, occultè compensare: & Dominus sibi ipsi imputet, quòd minori pretio famulum servire cogens, occasionem præbeat occultæ compensationis. Idemque dicendum, quando dominus famulis, & ancillis, considerato eorum labore, loci consuetudine, & necessitate, non præbens sufficientem victum, atque illi aliâ viâ, utpote Dominum monendo; orando &c. quòd sibi debitum esset, consequi non possunt; tunc etiam licitè aliqua occulta compensatione uti poterunt, maximè in esculentis, cùm fames stimulat, ut notant DD. apud *Laym. cit.* Sed sequitur tandem.

Exceptio.

Nisi domini justa ex causa minus stipendium pacti sint.

Variæ enim sunt causæ, ob quas domini famulis vel officialibus minus stipendium justè paciscantur, ut illi ideò alia compensatione uti non possint. 84
1. Quia dominus expressè, vel tacitè promittit aut spem præbet, se servitium sedulò præstitum aliunde remuneraturum, ad majora promoturum, officium, vel beneficium procuraturum, aut matrimonium utile procuraturum &c. tunc enim quamdiu probabilis spes manet, dominum promissis suis satisfacturum, famuli alia compensatione uti non poterunt. 2. Quando famulus non totam operam domino impendit, sed interim etiam permittitur aliquam artem addiscere, vel aliud quidpiam commodi sibimet acquirere: ut ex *Navarro* utroque notat *Layman. citation.* 3. Quando Dominus famuli operâ non multùm indige-

digebat, sed rogatus eundem conduxit: tunc enim facilè conqueri non poterit de stipendii exiguitate: quia sicut merces, ita & operæ ultroneæ vilescunt. 4. Quia tametsi operâ famuli dominus indigeret, multi tamen aderant, qui eandem conditionem libenter acceptâssent, & tunc quoque, si officio famulus discederet, plures adessent, eodem minori stipendio vel salario servituri: neque ergo hoc casu stipendium minus justo censeri debet: quia sicut multitudo videntium mercium pretia minuit, ita & multitudo operam locantium minuit, quantitatem stipendii sive mercedis. Ita communis DD. apud *Laym. citt.* Qui tamen rectè monent, non ideo semper minorem mercedem justè effici, quia si unus accipere nolit, alter non deerit, qui accipiat: quia posterioris acceptatio ex mera necessitate, & non ex copia locantium, vel æquitate rei acceptæ provenire potest. Tandem etiam maximè cavendum est, ne famuli, ancillæ, officiales sint iniqui, & excessivi æstimatores suarum operarum, laborum, obsequiorum, cum quilibet in propria causa cæcutiat. Qua ratione meritò ab Innocentio XI. damnata est hæc propositio 37. *Famuli, & famulæ domesticæ possunt occultè heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant salario, quod recipiunt.*

SECTIO IV.

Iterum furta excusata, seu accepta propter necessitatem extremam, vel gravem.

SUMMARIUM.

85. *Quæ dicatur necessitas extrema, & quæ gravis?*
87. *In extrema necessitate(potest quis licitè pro ejus exigentia auferre rem alienam,*
88. *A quocunque alio in simili necessitate non constituto:*
89. *Imò per se loquendo, etiam obligatur auferre necessaria ad conservandam vitam.*
90. *Idq, si opus sit, facere potest etiam publicè, & per vim.*
91. *Aut si per se ipsum non possit auferre, potest ejus loco quivis alius, ex proprio subvenire non potens.*
93. *Et cum extrema necessitas egenti tribuat jus rem alienam faciendi* idem.
94. *Ideò licèt Dominus rei, antequam pauper eam occupet, illam ei dare non teneatur ex justitia,*
95. *Tenetur tamen ex justitia auferentem non impedire, & ablatam non eripere.*
96. *Sed insuper ex Charitate, & misericordia ultrò dare,*
97. *Cui Charitatis obligationi Dominus rei probabiliter satisfacit, dando rem non gratis, sed cum pacto suo tempore restituendi, vel solvendi, quo inito, pauper obligatur.*
98. *Accipiens rem sine pacto, sed per se ipsum, etiam &c. si extremè egens re solùm, pro hic & nunc, non spe, utpote sperans, vel alibi habens bona, rem accipere debet cum intentione, & obligatione restituendi: non verò, si re & spe simul sit egens extremè.*
99. *Unde licèt hic, re absumpta, post ea ultra spem ad meliorum fortunam perveniat, non tamen tenetur restituere.*
100. *Secus si res absumpta non sit.*
101. *Qui rem accipit ante extremam necessitatem, sive furto, sive ex contractu, & dein in extrema necessitate absumpsit, eâ peractâ, probabiliter restituere tenetur.*
102. *Tamen æquè probabilis est sententia negativa.*
103. *Idipsum in his licere etiam in necessitate gravi, affirmant aliqui, non tantùm, quando simul adest periculum labendi in necessitatem extremam;*
104. *Sed etiam, quando nullum adest tale periculum.*
105. *At hoc ultimum modò est omninò improbabile, & damnatum* ab Innocentio XI.

EXtrema necessitas dicitur, quâ homo pericli- 85
tatur in natura & esse simpliciter: seu (quod optimè circumscribit *Lugo cit.*) quæ versatur circa ea, quæ natura æquali jure omnibus voluit esse communia, ut vita, fama, libertas: ut si sis certè moriturus, gravissimo morbo conficiendus, fame vel frigore necandus, ab hoste, vel latrone occidendus, aliudve gravissimum, & morti moraliter æquivalens malum incursurus, v. g. perpetuam captivitatem, infamiam, triremium pœnam &c. nisi tibi pecuniâ, veste, medicinâ, cibô succurratur. Necessitas gravis dicitur, qua homo solùm periclitatur in statu & esse meliori: utpote si deberet amittere statum suum laborare, servire, mendicare, nisi opportuno subsidio adjuvetur. De necessitate communi tantum, qualis est communium nostrorum pauperum, vel mendicorum, hîc nulla habenda est ratio.

ASSERTIO VI.

IN extrema necessitate licitum est auferre rem 86
alienam, quatenus ad eam sublevandam necesse est: adeò ut dominus rei ex justitia teneatur auferentem non impedire; non tamen ex justitia, sed Charitate tantùm, ultrò dare, neque auferens postea ad restitutionem rei tunc acceptæ, & absumptæ obligabitur: id ipsum licere in necessitate verè gravi non improbabiliter asseritur, sed veriùs negatur. Explico per partes.

§. I.

Licitum est in extrema necessitate auferre rem alienam, quatenus ad eam sublevandam necesse est;

ADeó ut talis, neque furtum committat, ac- 87
que peccet. Omnes cum S. Thoma 2. 2. q. 66. a. 7. Scoto *in* 4. *d.* 15. *q.* 2. & latè ac optimè explicat Lugo *disp.* 16. *Sect.* 6. per totam. Ratio communis est: quia res temporales sunt à Deo datæ, ut vita omnium rerum temporalium nobilissima conservetur; cui juri vitæ conservandæ non potuit præjudicari per divisionem rerum jure gentium introductam. *Ratio ergò fundamentalis est*: quia concurrentibus eodem tempore duobus præceptis incompossibilibus, quæ scilicet ambo servari non possunt, majori cedit minus, & obligare cessat: atqui in proposito concurrunt duo ejusmodi præcepta, scilicet conservandi vitam propriam, & non furandi: quorum primum tantò majus est secundò, quantò bonum vitæ rationalis præfertur bono temporali, præceptum enim conservandi vitam naturalissimum, imme-

immediatè fundatur in ipsa natura; præceptum autem non furandi, etsi quoque naturale sit, non tamen immediatè fundatur in ipsa natura, cum primævo jure naturæ omnia sint communia, sed fundatur in voluntario humano, scilicet divisione rerum, & appropriatione in particulari, jure humano gentium introducta: iniqua autem fuisset divisio rerum, alioquin communium, jure gentium introducta, nisi ea conditione facta esset, ut tamen pro extrema necessitate omnia communia manerent, ac cuilibet integrum maneret jus naturale ad accipiendum & usurpandum ea, quibus extremè indiget; adeóque quilibet habet verum jus auferendi, & quasi occupandi illam rem, ejúsque acceptæ, vel occupatæ acquirit verum dominium, seu jus in re, vel ejus usu, ut notat D. Thomas a. 7. ergò in tali verè extrema, vel quasi extrema necessitate constitutus justè & licitè potest sibi accipere, & usurpare quantum, & quatenus ad eam necessitatem sublevandam necessarium est. Adde, & infer ulteriùs.

88 I. A quocunque alio non in simili necessitate constituto talis accipere potest. Nam quamvis extremè egeas, fame v. g. non tamen poteris auferre ab alio simili extrema necessitate laborante: quia tunc sine controversia melior est conditio possidentis; ideóque is habet potius jus utendi re sua, ne pereat, quàm tu. Quin neque tu extrema necessitate laborans poteris accipere ab alio in gravi tali necessitate constituto, ut illa re ablata ipse deberet incidere in necessitatem extremam, seu in gravia mala, quæ ipsi morti æquiparantur; poteris autem, si non ita gravia mala incursurus sit; quo sensu intelligendus Sanchez *lib.* I. *Consil. c.* 2. *dub.* 5. *num.* 28. id absolutè concedens. Denique si accepisti antea rem proximi nondum egentis tunc, postea superveniente extrema necessitate, absumere poteris, nihil obstante, quòd pristinus dominus rei in simili necessitate positus sit: imò illi in tali casu etiam parentes, filios, vel fratres tuos præferre poteris, ita exigente ordine Charitatis, vel saltem permittente, ut cum *Toleto*, & aliis docet Laym. *cit. n.* 7.

89 II. Talis in necessitate extrema constitutus non tantùm licitè potest, sed etiam per se loquendo obligatur auferre sibi necessaria ad vitam conservandam; nec potest abstinendo mortem suam permittere: esset enim occidere se ipsum sine justa causa, quod nunquam licet. Secus dicendum, si adesset rationabilis causa, & honestas finis: utpote si timeret grave scandalum, si non posset rem auferre, nisi occidendo dominum rem suam injustè defendentem &c. tunc enim ad cavendum spirituale malum proximi, licitè & meritoriè permitteret mortem propriam corporalem. Quamvis conveniat, eum, qui extremam necessitatem patitur, priùs postulare à domino, quàm auferre: & si à nullo impetrare possit, petat à Magistratu, & non propria auctoritate auferat, ut statuunt Leges civiles: quia quando est spes obtinendi necessaria tali convenienti modo, non censetur necessitas sufficiens rapiendi aliena: nihilominus, qui talem modum prætermittit, secluso scandalo, non peccabit graviter contra justitiam: quia non peccatur quoad rem ablatam, sed tantùm quoad modum auferendi; ut notat Less. *cit. dub.* 12.

III. Talis necessaria ad vitam tuendam, si aliter obtinere non possit, etiam publicè, & per vim auferre potest; quia utitur jure suo: & alter negans, vel impediens auferre necessaria, utitur vi injusta: licet autem vi vim repellere: consequenter eo casu egenus poterit se vi tueri tanquam contra injustum aggressorem: imò servato moderamine inculpatæ tutelæ, etiam impedientem occidere poterit, juxta communem doctrinam in materia de homicidio, seu occisione injusti aggressoris, supra *c. sect.* 3. 90

IV. Si extrema necessitate laboranti nullus dare vellet, sicut posset tunc ipse auferre, ita in iisdem casibus, quisque alius ex proprio subvenire non potens, ex alieno auferre potest, quantum opus est, ut misero subveniatur, ut docet communis DD. cum *D. Thoma & Scoto cit.* Ratio est: quia tunc is surripit nomine indigentis, & velut ejus instrumentum; atqui quod quis per se facere potest, per alium etiam fieri licet: ergo &c. Quòd si verò ille alius habet ex suis bonis sufficienter, quo proximo subveniat, non poterit, nec in toto, nec in parte ad eum finem auferre ab alio, ut cum aliis docet Vasquez *opusc. de Eleemos. cap.* 2. *dub.* 1. 2. *&* 3. Ratio est; quia tunc tu, si habeas superflua, ipsemet obligaris succurrere proximo extremè egenti; utique de tuo, non de alieno. Quod tamen limitat Lugo *cit. Sect.* 7. si tu habeas apud te bona alterius, isque æquè, ac tu superflua habeat, adeóque æquè possit, ac debeat subvenire, ac tu, posse te partim ex tuis; partim ex bonis alterius subvenire, sicut ipse indigens posset sibi tunc æquè ex alterius, ac ex tuis auferre: nec tunc apparet ratio, cur tu solus tenearis ex tuo integrè subvenire. 91

Dices contra Assert. in nulla necessitate, etiam ad servandam vitam licet mentiri, fornicari, pollutionem procurare: ergò neque furari. ℞. Negando consequentiam ex allata probatione Assertionis: quia mentiri; fornicari &c. est intrinsecè malum, spectata natura rationali absolutè: furari autem non est ita intrinsecè malum, sed solùm supposito voluntario humano divisionis rerum, quæ divisio rerum non potuit se extendere ad casum extremæ necessitatis. Sed clariùs respondebis concedendo totum: in proposito enim non est furtum, sed est acceptio ejus; ad quod jus habet. 92

§. II.

Dominus rei ex justitia tenetur auferentem non impedire, non tamen ex justitia, sed ex Charitate tantùm ultrò dare.

QUamvis extrema necessitas tribuat egenti verum jus, ut possit accipere rem alienam per modum occupationis, ísque rei acceptæ dominium, seu jus in re, vel ejus usu, in quantùm necessarium est, acquirat: ideóque pristinus domi- 93

nus

nus obligetur extremè egentem, ac volentem rem ſuam accipere, non impedire; vel rem jam acceptam non auferre, alioquin obligabitur ad compenſationem damni ſecuti, ſi egenus moriatur, vel pereat: ipſe tamen dominus non ex juſtitia, ſed ſolùm ex Charitate & miſericordia, etſi ſtrictiſſimè obligatur rem ſuam dare proximo in extrema neceſſitate conſtituto: uti optimè diſtinguit & contrarias confuſas opiniones conciliat Lugo *cit. diſp.* 16. *Sect.* 7. Diana *p.* 2. *tract.* 3. *miſcel. reſol.* 29. Tamb. *lib.* 8. *c.* 6. *tr.* 2. §. 2. *a. num.* 4. Ratio eſt: quia extrema neceſſitas non facit egenum actu dominum rei alienæ, nec alios privat dominiô rei ſuæ, ſed ſolùm tribuit egeno jus ad occupandam, & ſuam faciendam rem alterius, ſicut ſi in nullius bonis eſſet: hoc enim ſenſu dicitur extrema neceſſitas facere res communes, hoc eſt, facit, quòd ſicut poſſet quis validè & licitè accipere res communes, quæ in nullius bonis ſunt, ſic egens extremè poſſit validè & licitè accipere rem alterius, ac ſi in nullius bonis eſſet: ergò ſicut ad rem communem Petrus non habet actuale jus juſtitiæ, ratione cujus alii ex juſtitia obligentur ad eam Petro offerendam; ſed ipſa ſolùm occupatione comparat ſibi actuale jus, ratione cujus alii ex juſtitia obligentur eum non impedire à re occupanda, vel occupatâ: ita in propoſito ratione extremæ neceſſitatis pauper non habet actuale jus in rem alterius, privans alterum dominiô rei ſuæ, vel cogens alterum ad rem ſuam pauperi offerendam, ſed ſolùm habet jus & titulum, ut eam per occupationem poſſit facere ſuam, vel ſibi propriam, alterum ſolùm obligans ad non impediendum pauperem ab occupatione, vel uſurpatione rei ſuæ, ſicut ſi in nullius bonis eſſet: ipſa verò occupatione acquirit actuale jus, & dominium, quod ſine injuria impediri non poteſt. Ergo ulteriùs.

94 I. Antequam pauper ocupet rem alterius, dominus rei quamvis ignarus extremæ neceſſitatis illius, non tenetur ex juſtitia rem ſuam illi dare: & hoc ſolùm vult communis Sententia DD. abſolutè negans hìc talem obligationem juſtitiæ. *Navar. Sanchez, Leſſius, Coninch.* alii apud *Lugo cit.* Unde ex eo, quòd proximo extremè egenti non obtuleris rem tuam, cùm non peccaveris contra juſtitiam, ut probatum eſt, ſed ſolùm contra Charitatem, & miſericordiam, ut mox dicetur, non teneberis poſtea ad reſtitutionem illius rei, quam debuiſſes dare, nec ad compenſationem damni ſecuti, ſi egenus moriatur: cum ſolius juſtitiæ violatio obligationem reſtitutionis inducat, ut ſuo loco viſum.

95 II. Quando extremè egens defacto utens jure ſuo tentat rem proximi occupare, vel jam occupavit, jam nemo ſine injuria poteſt eum impedire: adeò ut ipſe dominus rei ex juſtitia teneatur eum non impedire, vel non auferre rem ab eo occupatam: quia, ut dictum, extremè egens habet jus occupandi illam rem, ſicut ſi nullius eſſet dominii; & poſt occupationem fit dominus rei occupatæ. Alioquin verè peccabit contra juſtitiam, & jam obligabitur ad reſtitutionem damni ſecuti, ſi egens v.g. moriatur, captivus abducatur &c. quo ſenſu rigoroſè verum eſt illud D. Ambroſii: *Paſce fame morientem, ſi non paviſti, occidiſti.*

95 III. Inſuper ex Charitate, & miſericordia ſtrictiſſimè obligatur dominus rei etiam ultrò dare proximo in neceſſitate extrema conſtituto rem ſuam neceſſariam, juxta certiſſimam omnium ſententiam in materia de Charitate: hoc enim caſu omnium maximè obligat præceptum divinum naturale Charitatis, ac miſericordiæ benefaciendi proximo, & ſuccurrendi in neceſſitate conſtituto, toties, támque ſeverè in Scripturis inculcatum, utique in materia tam gravi obligans ſub mortali: generaliter enim mandavit DEUS unicuique de proximo ſuo.

97 IV. Sed reſtat quæſtio, utrum tali caſu dominus rei obligationi ſuæ ex Charitate, & in miſericordia ſubveniendi pauperi in extrema neceſſitate ſatisfaciat non gratis dando, ſed mutuando, vel creditò vendendo rem neceſſariam, cum pacto reſtituendi, vel ſolvendi in futurum, cùm ad meliorem fortunam redierit; íſque nimirum pauper, eo pacto inito obligetur? Negant *Sotus, Bannes, Medina, Valentia, Coninck,* & alii apud *Lugo cit.* hac ratione: quia præceptum eleemoſynæ maximè obligat in extrema neceſſitate: ſed eleemoſyna debet gratis dari, quod enim mutuò datur, non eſt eleemoſyna: ergo talis non ſatisfacit mutuando. Sed æquè probabiliter affirmant *Navarr. Covarr. Adrian. Sanchez; Vaſquez, aliique cit.* Diana *ſupra cit.* Tamb. *cit. cap.* 6. §. 2. *n.* 8. Lugo *cit. ſect.* 7. *n.* 167. Ratio eſt: quia Charitas ſolùm obligat ad ſubveniendum neceſſitati proximi: atqui in propoſito ſuccurritur ſufficienter neceſſitati proximi mutuando cum pacto reſtituendi tempore melioris fortunæ: ergò non eſt obligatio dandi gratis, & quia ſpes hujus reſtitutionis ab homine modò extremè egente, valdè exigua & incerta eſt, ſatis comodè dicitur dare eleemoſynam, qui ita dat, ut compenſationem vix ſperans, pro donato habeat, & habere velit, ſi reſtituere nequeat. Non enim loquimur hìc de mutuo ſtrictè & abſolutè, ſed imperfecto, & conditionato, ſcilicet cum conditione; *Reſtitues, ſi ad meliorem fortunam perveneris.*

98 *Dices*: ergóne, quando extremè egens accipit ipſe ſibi neceſſaria de rebus alterius, tenebitur ita accipere per modum mutui cum intentione, & obligatione reſtituendi poſtea, ſi ad pinguiorem fortunam pervenerit? ℞. cum diſtinctione: ſi extremè egens re & ſpe pauper ſit, ut nulla, vel exigua ſpes ſit emergendi ad meliorem fortunam, omninò poterit accipere abſolutè ſine illa intentione & obligatione: quia utitur jure ſuo, ut dictum eſt: & ipſi domini tunc de illa obligatione tam incerta non ſolent curare. At verò ſi extremè egens ſolùm per accidens hìc & nunc re, & non etiam ſpe pauper ſit, utoote quia alibi habet bona, vel in futurum habere poteſt, & ſperat, certum videtur, non poſſe auferre abſolutè alienum, ſed cum onere tranſacta neceſſitate reſtituendi: quia tunc non eſt neceſſitas ſimpliciter auferendi alie-

alienum, sed potiùs emendi, vel mutuandi tantùm. Et certissimum est, nullum dominum tunc debere, imò neque velle dare gratis, ut rectè observat Lugo *cit. num.* 170.

§. III.

Neque auferens postea ad restitutionem rei tunc acceptæ, & absumptæ obligabitur.

99 I. QUuando nimirum extremè egens, verè re & spe pauper, (seclusô pactô initô, de quo supra) ipso tempore extremæ necessitatis rem alterius, in quantum necessaria fuit, & accepit, & absumpsit, postea, etsi ultra spem pinguiorem fortunam sortiatur, nunquam tenebitur restituere. *Communissima.* Ratio patet ex dictis: quia is usus fuit jure suo: & rei tunc acceptæ, quatenus sibi necessaria fuit, dominium sibi comparavit.

100 II. Secus autem dicendum, si res accepta in extrema necessitate, non sit absumpta, sed etiamnum existat; ut equus, vestis &c. hæc enim, superata necessitate, restituenda erit secundùm omnes. *Ratio est:* quia extrema necessitas non tribuit plus juris in rem alterius, quàm necessarium sit ad illam sublevandam; sed in proposito non erat necessaria res adhuc existens, sed solùm ejus usus: ideóque egens occupando illam, solùm comparavit sibi dominium utile illius rei, dominio directo ad huc remanente penes pristinum dominum: ergo res adhuc existens post necessitatem domino restituenda erit.

101 III. Si verò egens accipit rem alienam ante necessitatem extremam, sive ex delicto, furto v. g. sive ex contractu, utpote deposito, commodato, locato, vel quovis alio titulo, & in extrema necessitate absumpsit, tunc peracta necessitate, si ad meliorem fortunam redierit, omninò in æquivalenti restituere tenebitur. Ita *Scotus, Gabriel, Medina, Navarr.* aliisque citt. Lessius *lib* 2. *cap.* 16. *n.* 9. Ratio est: quia tunc egenus rem illam, seclusa necessitate, alio titulo debet domino suo, quæ obligatio per supervenientem necessitatem extremam non extinguitur, sed solùm sopitur: ergo superata necessitate domino compensanda erit, æquè ac antea compensari debuisset: idque maximè, si antea res furtô ablata fuit. Quia iniquitas nulli debet prodesse, sed prodesset hoc casu, si is, rem antea furtô ablatam postea in extrema necessitate absumptam, non teneretur restituere, quando superata necessitate ad pinguiorem fortunam prevenerit. Pia ac probabilis Sententia. Sed.

102 IV. Æquè probabilis est opposita jam communior Sententia DD. negans, rem quomodocunque acceptam, sive ex delicto, sive ex contractu non transferente dominium, utpote vel furtô ablatam, vel depositam, impignoratam, commodatam, locatam &c. postea in extrema necessitate absumptam, unquam debere restitui. Sic *Angelus*, Sylvester V. *furtum*. Julius Clarus *lib.* 5. §. *furti*. *Petrus Navarr.* aliisque citt. Laym. *hic c.* 1. *n.* 7. Ratio est: quia qui rem alienam bona fide absumpsit, liberatur à restitutione, secundùm omnes: sed talis in extrema necessitate bona fide rem alienam, quin imò tanquam dominus ejus effectus, absumpsit: ergo nunquam tenetur pro ea restituere: neque ei patrocinatur iniquitas, si rem antea furatus fuit, sed superveniens extrema necessitas. Dixi autem notanter. *Si antea accepit ex delicto, vel contractu non transferente dominium rei.* Secus esset de eo, qui rem emptione, mutuo, vel alio contractu transferente dominium, acceptam, in extrema neccessitate absumpsit: hic enim rem non ut alienam, sed ut suam absumpsit, adeóque sibi soli periit, & ad pretij solutionem redeunte meliori fortuna obligatus manet, ut cum *Vasquez & aliis* observat *Lugo loc. cit.*

§. IV.

Id ipsum licere in necessitate verè gravi, non improbabiliter asseritur; sed veriùs negatur.

I. CErtum equidem videtur ita licere, quando necessitas gravis ejusmodi est, ut adsit simul periculum labendi in necessitatem extremam: ut si morbus gravis probabiliter sit futurus lethalis, aut perpetuus, nisi remediô tempestivè ei occurratur: si sis in probabili periculo incidendi in captivitatem, vel infamiam gravissimam, nisi equô alienô adjutus elabaris, & his similia; ut optimè distinguit, & probat Lugo sæpè *cit. disp.* 16. *sect.* 7. *a n.* 170. Ratio est: quia pari modo naturæ inditum est, ut gravem necessitatem, quæ facilè vergit ad extremam, æquè ac ipsam extremam necessitatem, à se quisque, quoquo modo potest, avertat. 103

II. Sed quæstio & difficultas est, an ita liceat in gravi necessitate tantùm, quando nullum adest periculum labendi etiam in necessitatem extremam: ut si morbus non lethalis, non diuturniùs tolerandus; si nobilis, vel honoratus vir suum statum non tueri, aliquot diebûs famam pati, laborare, servire, vel etiam mendicare cogatur? Affirmabant non improbabiliter *Angelus*, *Sylvester*, *Navarr.* uterque, *Lessius*. *Bonacina*, aliisque congestis Diana *p.* 2. *tr.* 3. *miscel. resol.* 29. Ratio est: quia cùm dives quilibet in gravi necessitate obligetur ex lege Charitatis ad ultrò largiendum egeno, irrationabiliter invitus est, si eo non largiente, clam auferat sibi necessaria, gravem necessitatem patiens. Sententia, inquam, non improbabilis videretur, cui libens adhærerem, nisi deterreret periculum excessûs, & abusûs, cùm quilibet sibi facilè fingeret necessitatem gravem. Itaque 104

III. Communior, probabilior, & planè verior, imò modò verissima est sententia, id licere negans. Ita *Major, Sotus, Cajetanus, Sayrus, Reginaldus, Valentia*, aliisque citt. Laym. *c.* 1. *n.* 8. *&* Lugo *cit. Sect.* 7. *n.* 160. & sumitur ex c. si quis de furtis. *Si quis propter necessitatem famis aut nuditatis furatus fuerit cibaria, vestem, vel pecus, pœniteat hebdomadas, tres, & si reddiderit, non cogatur jejunare.* Ubi supponitur in 105

tali gravi neceſſitate auferre rem alienam eſſe furtum, & illicitum, ideóque pœnitentiâ dignum. Et tandem noviſſimè ab Innocentio XI. in terminis damnata eſt hæc propoſitio 36. ***Permiſſum eſt furari, non ſolùm in extrema neceſſitate, ſed etiam in gravi.*** Ratio autem à priori eſt : quia diviſio & appropriatio rerum jure gentium introducta licèt non potuerit comprehendere caſum extremæ neceſſitatis ob conſervandum majus bonum vitæ, & rariùs contingentem, potuit tamen, & debuit comprehendere caſus ſolius neceſſitatis gravis, quippe ſæpiùs contingentes, & facilis abusûs contra bonum commune, & pacem inter homines : non ergo neceſſitas gravis tantùm, ſicut extrema, facit res communes, nec tribuit homini in ea gravi neceſſitate jus accipiendi rem alterius, ſicut tribuit neceſſitas extrema : ergo in gravi tantùm neceſſitate conſtitutus auferens rem alterius, ei ut meritò invito, injuriam facit, & furtum committit. Nec urget fundamentum oppoſitæ ſententiæ ; nam quia dives non ex juſtitia, ſed ſolùm ex lege Charitatis, tenetur ad largiendum pauperi conſtituto in gravi neceſſitate, licèt non poſſit eſſe invitus, quantùm eſt ex virtute Charitatis, & præſumi poſſit facilis ad largiendum, ſi petatur, poteſt tamen eſſe invitus ex virtute juſtitiæ ; nec poteſt præſumi fore facilis in permittendo ſibi rem ſuam auferri.

106 VI. Duo tamen addenda ſunt. ***Unum*** : quòd licèt ob neceſſitatem gravem auferre rem alterius licitum non ſit, licitum tamen eſt ob talem neceſſitatem gravem rei jam habitæ reſtitutionem differre. Quia plus eſt rem alienam auferre (quippe repugnans præcepto negativo, ***non furaberis***) quàm debitum non reſtituere, quod repugnat præcepto affirmativo reſtituendi alienum, quo non obligamur pro ſemper, ſed per moralem impotentiam excuſamur, ut latiùs dictum ſuô locô. ***Alterum*** : Sed neque facilè peccati mortalis condemnandus eſt, qui à divite, præſertim anteà rogato, clam aufert, quantum ad gravem neceſſitatem ſuam ſublevandam verè neceſſarium eſt : quia certum eſt, circumſtantiam neceſſitatis multum minuere de malitia furti, idque excuſare, ſi non in toto, ſaltem in tanto, atque etiam ipſe dominus, cui aufertur, minùs invitus eſſe poteſt, & debet, ut cum aliis notat Laym. *cit. n.* 8. Tandem licèt pauperes neceſſitate gravi non habeant actionem directam ad petenda ſibi neceſſaria, poſſunt tamen implorare officium Judicis Eccleſiaſtici ad cogendum divites ad largiendum, ut ex communi docent ***Sylveſter. Navar. Layman. citt.***

Hic conſequenter agendum eſſet de uſurpatione rerum communium, vacantium, derelictarum, incertarum, perditarum &c. ſed quia res prolixioris tractationis eſt, dabo ſeorſim tract. ſequenti de dominio & acquiſitione rerum.

SECTIO V.

De acceptione perſonarum, ac munerum. Ubi generatim de acceptis ob opus aliàs debitum, & ob cauſam turpem.

SUMMARIUM.

108. *Acceptio perſonarum generaliter locum habet in adminiſtratione juſtitiæ diſtributivæ.*
109. *Specialiter I. in collatione beneficiorum,*
110. *Et II. officiorum ſæcularium, ac*
111. *III. In judiciis,*
112. *IV. In diſtributione honorum.*
113. *Eſt peccatum ex genere ſuo mortale.*
114. *Præſertim ſi officia, vel beneficia conferantur indignis.*
115. *Quæ per concurſum conferenda, ſub mortali conferri debent digniori.*
117. *Imò etiam mortale eſſe, beneficia majora, præſertim curata, conferre dignis, prætermiſſis dignioribus, docent DD. communiter,*
11. *Cujus oppoſitum docebant alii :*
119. *Modò tamen damnavit* Innocentius XI.
120. *Acceptio munerum quid ?*
122. *Munera* gratis oblata *acceptare, etiam ob opus ex juſtitia debitum, v. g. in judicio, &c.* per ſe *illicitum non eſt* (intellige
123. *Secluſô juramentô,*
124. *Vel ſcándalô,*
125. *Aut periculô ſubvertendi judicium, & juſtitiam ; aut*
126. *Prohibitione contraria legis poſitivæ*)
127. *Acceptare autem munera* ex pacto *ob opus ex juſtitiæ debitum, mortale eſt, & reſtitutioni obnoxium,*
128. *Niſi juſta cauſa excuſet. Quæ & quando talis ?*
130. *Secus eſt de acceptis ob opus debitum ex alia virtute à*
131. *Ob opus enim ex quacunque alia virtute debitum licitè quid accipitur, & retinetur.*
132. *Nec reſtitui debet ex juſtitia.*
134. *Accepta ob turpem cauſam, vel opus turpe patrandum, ante ejus impletionem licitè retineri non poſſunt.*
135. *Poſt opus verò turpe jam impletum, pretium pactum licitè accipitur, vel jam ante datum, retinetur.*
136. *Sic meretrix poſt copiam corporis ſui factam pretium non tantùm licitè recipit, ſed etiam in foro externo exigere poteſt,*
137. *Idem dicendum, etſi opus turpe patratum ſit contra juſtitiam ;*
138. *Ut ſi uxor pro pretio commiſit adulterium : cuſtos Sylvæ ſinit arbores ſcindi : ſic carius tuum inimicum occidit, Judex ſententiam tulit &c.*
139. *Sicut & tale pretium promittens, non ſolùm licitè illud ſolvit, ſed jure naturali ſolvere tenetur opere impleto, iuxta communiorem ſententiam.*
140. *Cujus contrarium docent quidam alii : ſed inefficaciter.*
141. *An & quando virgo, vel fœmina munera liberaliter oblata ab amaſio accipere, vel retinere poſſit ?*

ASSERTIO V.

Acceptio perſonarum eſt peccatum, quo quis 107
in diſtributione communium honorum, vel onerum, aut in jure dicundo, aut honoris exhibitione, non attendit cauſam, ſed perſonas ; vel potiùs perſonæ conditionem ad rem vel cauſam non pertinentem v. g. divitias, potentiam, conſanguinitatem, amicitiam, aut denique ipſa munera. Locum ergò habet generaliter, in adminiſtratione juſtitiæ diſtributivæ ; & ſpecialiter in collatione beneficiorum, & officiorum, in judiciis, in honoris exhibitione : ac proinde eſt peccatum mortale ex genere ſuo contra juſtitiam diſtributivam ; & ſæpe etiam commutativam ; & ſine dubio graviſſimum,

si conferantur beneficia, vel officia indignis, prætermissis dignis ; non ita grave, & fortè veniale tantùm, si conferantur verè dignis, prætermissis dignioribus. Descriptio peccati satis patet ex terminis : reliqua autem breviter explico, & probo per partes.

§. I.

Generaliter locum habet.

108 IN administratione justitiæ distributivæ, cùm in distributione bonorum communium non attenditur proportio dignitatis, vel in distributione onerum communium non attenditur proportio facultatis singulorum, sed alia conditio impertinens : dum scilicet aut conferuntur officia, vel beneficia indignis, vel minùs dignis prætermissis dignis, vel dignioribus ; aut onera communia tributorum, servitiorum, laborum &c. imponuntur inæqualiter, plus æquô gravando eos, qui sunt minoris facultatis, contra verò parcendo iis, qui majoris facultatis existunt. Et quidem hoc posterius peccatum est simul etiam contra justitiam commutativam cum obligatione restitutionis, ut omnes observant : quia sic subditis indebitè gravatis per veram injuriam damnum infertur in propriis bonis ac juribus, auferendo ipsis aliquid, quod suum est. Prius autem in distributione bonorum communium, per se solùm est contra justitiam distributivam, & seclusô aliô damnô, de quo mox infra, nullam inducit obligationem restituendi ipsis dignis, vel dignoribus prætermissis : quia hi ad illa bona, officia, vel beneficia ipsis meritò conferenda, nullum adhuc habuerunt jus proprium, & particulare, sed solùm jus commune, & legale, quo ejusmodi bona communia potius debentur dignis, vel omninò indignis. De quo latiùs suo loco.

Non ergo acceptio personarum locum habet in mera gratuita propriorum bonorum, vel favorum distributione, cùm scilicet nulli potiùs, quàm alteri gratia debetur ex aliquo debito : juxta illud Math. 20. *Amice non facio tibi injuriam, tolle, quod tuum est. An non licet mihi, quod volo, facere ?* Unde apud Deum, qui nullius debitor est, etsi unum hominem præ alio majoribus gratiis præveniat, non habet locum acceptio personarum : ad Rom. 2. *Nunquid acceptio personarum est apud Deum ? absit.*

§. II.

Locum habet specialiter.

109 I. IN collatione beneficiorum Ecclesiasticorum, dum conferuntur aut indignis, prætermissis dignoribus ; quod etiam cedit in detrimentum Ecclesiæ. De quantitate peccati mox §. *sequenti.*

110 II. Locum etiam habet in collatione officiorum secularium : nam etiam officia sæcularia non sunt bona propria Principis, seu communia Reipublicæ, quæ ea commisit Principi providenda, & conferenda communis tantùm utilitatis causâ. Quare ut rectè infert *Lessius lib. 2. c. 23. dub. 3.* peccat mortaliter Princeps scienter promovens indignum, aut qui putatur malè administraturus officium aliquod ; & tenetur Reipublicæ resarcire omnia damna inde secuta : nihil tamen tenetur restituere dignis prætermissis, ob rationem supra indicatam.

III. Etiam locum habet in judiciis, quatenus in 111 iis debita forma & proportio inter partes non servatur, tam in modo procedendi, quàm in ferendo sententiam ; juxta illud Levitici 19. *Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis ; justè judica proximo tuo.* Et si fiat notabilis aliqua inæqualitas cum detrimento partis, erit peccatum mortale, cum strictissima obligatione resarciendi damnum injustè datum, secundùm omnes.

IV. Etiam locum habet in distributione honorum, non tantùm communium, ut in Choro, 112 Capitulo, Senatu ; sed etiam privatorum in privatis congressibus, ut pulchrè notat Jacob. 2. *Fratres mei nolite in personarum acceptione habere fidem Domini nostri JESU CHRISTI gloriæ : etenim si introjerit in conventum vestrum vir, aureum annulum habens in veste candida, introjerit autem & pauper in sordido habitu ; & intendatis in eum, qui indutus est veste præclara, & dixeritis ei : tu sede hic bene : pauperi autem dicatis : tu sta illic : aut sede sub scabello pedum meorum : nonne judicatis apud vosmet ipsos, & facti estis judices cogitationum iniquarum ?* Ratio est : quia ex virtute observantiæ honor debitur cuivis secundùm proportionem excellentiæ in bonis dignioribus : ergò qui in honorando alterum, non attendit ad excellentiam boni dignioris, sed ad illud, v. g. divitias, nobilitatem, aut quod stultiùs, vestium pompam &c. posthabito alio in bono digniori excellenre verè dicitur accipere personam, adeóque peccabit, sed raró graviter per se, seclusô scandalo, odio, contemptu, contumeliâ proximi, aut simili peccato contra Charitatem, vel justitiam.

§. III.

Est peccatum mortale ex genere suo.

CErtum apud omnes : tum quia graviter pro- 113 hibetur in Sacra Scriptura Eccli. 42. *ne accipias personam, ut delinquas.* Jacob. 2. *si autem personas accipitis, peccatum operamini.* Tum quia graviter adversatur justitiæ, saltem legali, & bono communi, bona & onera communia non distribui secundùm proportionem dignitatis, & facultatis singulorum, sed attendere solùm personam, vel ejus conditionem aliquam ad rem non pertinentem, seu propter quam hoc, quod ei datur, non sit ei debitum. Dixi autem *esse mortale ex genere suo* : potest enim subinde excusari à mortali ex aliqua parvitate materiæ ; ut si res ipsa distribuenda, vel indigno collata, in se levis, vel parvi momenti sit v. g. simplex & tenue beneficium : si electus ad aliquod officium, vel beneficium valdè leviter, & parùm indignus sit, defectu aliquo non multùm nocivo : si merita unius & alterius parùm

se invicem superent &c.. Nunc certiora statuamus.

114 Imprimis sine dubio mortale gravissimum est, si conferantur officia, vel beneficia verè & notabiliter indignis, posthabitis dignis. *Ratio communis omnium est* : quia hoc est verissima acceptio personarum in re gravissimi momenti ; inde enim gravissima damna inferuntur Ecclesiis, Communitatibus, & iis, circa quos munia exercenda sunt, Unde taliter conferens contrahit gravissimam obligationem restituendi damna Ecclesiis, Communitatibus, ac subditis ex provisione talis indigni consecuta : non tamen ipsis personis dignis, vel dignioribus prætermissis, quippe qui nullum adhuc actuale jus ad illa beneficia habuerunt, ut jam supra notatum est.

115 Deinde certum est apud omnes, quando officia vel beneficia Ecclesiastica, curata maximè, conferuntur per concursum, collatorem sub mortali obligari, ut conferat digniori ex concurrentibus, posthabitis minùs dignis : alioquin peccare moraliter contra justitiam cum obligatione compensandi damnum digniori. *Ratio clara est* : quia posito, quòd hi concurrant, seu conveniant ad examen, pactum cum illis initium fuit, quòd dignior repertus, palmam sit reportaturus : ergò magna fieret injuria vincenti, si promissô braviô non potietur. Adde, in beneficiis curatis sanctè ejusmodi concursum institutum fuisse, ut & Ecclesiis, quoad fieri potest, de dignissimis provideatur : quam institutionem tam seriò à Concilio Trid. *sess.* 12. *c.* 14. *de reform.* requisitam prævaricari, grave quid esse, non est dubitandum.

116 Denique certum etiam est apud omnes in libera electione vel collatione, beneficia conferre verè quidem dignis, sed prætermissis notabiliter dignoribus, peccatum esse, ad minimùm veniale. Semper est enim aliqua inordinatio contra justitiam distributivam cum aliquali detrimento, vel saltem diminutione bonis communis Ecclesiæ, vel Communitatis. Sed nunquid mortale? Assertio nostra consultò ita habet.

§. IV.

Non ita grave, & fortè veniale tantùm.

117 NOn ita grave esse (sicut si conferrentur indignis) omnes consentiunt : attamen adhuc peccatum mortale esse, officia, & maximè beneficia curata majora, ut Episcopatus, Abbatias, Præposituras, Decanatus, Parochias insignes &c. conferre dignis, prætermissis dignoribus, docet sanè communissima, & sine dubio probabilissima Sententia DD. cum D. Thoma 2. 2. *q.* 63. *a.* 2. *S. Antonius, Cajetanus, Sylvester, Armilla, Angelus, Gabriel. Navarr.* alii innumeri ; quos citant, & sequuntur Sanchez *lib.* 2. *Consil. c.* 1. *dub.* 2. Lessius *lib.* 2. *c.* 34. *dub.* 14. Filliucius *tr.* 41. *in appendice c.* 4. Lugo *disp.* 35. *de just. sect.* 2. & sumitur ex Trid. *sess.* 24. *c.* 1. *de reform.* ubi loquens potissimum de collatoribus ejusmodi beneficiorum majorum decernere intendit : *eósque alienis peccatis communicantes mortaliter peccare, nisi quos digniores, & Ecclesiis magis utiles ipsi judicaverint, non quidem precibus, vel humano affectu, aut ambientium suggestionibus, sed eorum exigentibus meritis, præfici diligenter curaverint.* Ratio est : tum quòd beneficia sint bona communia, ideóque distribuenda juxta proportionem dignitatis, & meritorum : tum quia videtur gravis deordinatio beneficia, saltem majora, non conferre dignioribus.

118 Nihilominus probabilis quoque visa est quibusdam, opposita sententia negativa, non esse mortale, dummodò verè *dignis* conferantur beneficia illa etiam majora. Sic Doctores non pauci apud *Lugo cit.* qui ipse quoad beneficia minora admittit, & probabilem censet *Filliucius cit.* sequitúrque Tamb. *lib.* 8. *Decal. tr.* 3. *c.* 4. §. 4. & favet ipsum Concil. Trid. *sess.* 7. c. 3. de reform. dicens : *Inferiora beneficia Ecclesiastica præsertim curam animarum habentia personis dignis, & habilibus conferantur.* Et ipsa allegata Sessione 24. c. 1. loquens de beneficiis majoribus, ait : *Omnes, &c. qui ad promotionem præficiendorum jus &c. habent*, monet (S. Synodus) *ut* imprimis meminerint, bonos pastores, & Ecclesiæ *gubernandæ idoneos promoveri &c.* Ecce! *bonos* dicit, non meliores, vel optimos : *idoneos*, non magis, vel maximè idoneos. Quòd verò mox addat verba supra allegata de *dignioribus*, & magis *utilibus* eligendis ; commodè explicari potest, Concilium phrasi latina non inusitata sumere ly *digniores*, non comparativè ad positivum, ut excludat dignos alios, sed positivè, ut excludat solùm indignos, inutiles, inidoneos: sic Tamb. *num.* 8.

119 Verùm hanc sententiam, & explicationem nimis universalem probat novissimè Innocentius XI. propositione damnata 47. *Cùm dixit Concilium Tridentinum, eos alienis peccatis communicantes mortaliter peccare, qui, nisi quos digniores, & Ecclesiæ magis utiles, ipsi judicaverint, ad Ecclesias promovent, Concilium, vel primò videtur per hoc* digniores *non aliud significare velle, nisi dignitatem eligendorum, sumpto comparativo pro positivo, vel secundò locutione minùs propria ponit* digniores, *ut excludat indignos, non verò dignos ; vel tandem loquitur tertiò, quando fit concursus.* Ratio eorum erat : quòd Ecclesiarum regimini adhuc sufficienter sit provisum, si præficiantur verè digni, ideóque digniores prætermitti, non censeatur gravis inordinatio, nec graviter Ecclesiæ nociva : siquidem ad humanam, & moralem diligentiam adhibendam homines obligantur, quàm certè verè dignus præstare potest : non ad summam, seu omni ex parte perfectam, quia id esset onus humanis viribus intolerabile. Et quæso te : fac, Episcopum, Prælatum, Parochum electum, esse dignissimum, sed in Officio se gerere tanquam dignum, non tamen tanquam dignissimum, vel diligentissimum : ea nimirum pro utilitate suæ Diœcesis, vel Ecclesiæ operando, quæ sufficiunt ad ejus diligentem gubernationem, non autem diligentissimam : certè hunc non condemnabis de peccato mortali, quia non obligatur nisi

nisi humanô modô moralem diligentiam adhibere: si igitur ego do, vel eligo Ecclesiæ Pastorem dignum, qui similia possit operari, cur ego condemnandus ero peccati mortalis? ipse certè, si deficiat, condemnabitur, cùm possit non deficere; non ego: ait *Tamb. cit.* addens: sic homines satis, imò magis excitandos ad scientiæ, & virtutis studia, si sciant etiam digno cuique conferri posse beneficia, ac Prælaturas, quàm si scirent sub mortali conferri debere solis dignioribus: tunc enim multi desperantes posse assurgere super alios, à sui cultura, vel studiis desisterent. Hæc quidem DD. citt. sed tu jam audivisti sententiam damnatam ab Innocentio XI. cui te accommoda: sicut & ego me lubens submitto. Volunt quidem aliqui, hanc damnationem stare solùm de promotis ad officia suprema, qualia sunt Papatus, Episcopatus &c. de quorum tantùm promotionibus ibi Trid. *sess.* 24. *cap.* 1. agit, non verò de beneficiis inferioribus etiam curam animarum habentibus, quæ juxta idem Trid. *cit. sess.* 7. *c.* 3. etiam dignis conferri possunt; notant tamen iidem. Concilium, dum ibi ait: *Inferiora beneficia Ecclesiastica, præsertim curam animarum habentia, personis dignis, & habilibus conferantur &c.* solùm velle, quòd talis collatio sit valida & non irritanda in foro externo, non verò quòd sit sine peccato; & ita intelligi debere DD. dicentes, sufficere, si ad beneficia inferiora promoveatur *idoneus*. Ita Less. *de just. l.* 2. *c.* 34. *dub.* 14. *n.* 69. Petr. Tolosan. *in parti. Jur. Can. lib.* 1. *tit.* 29. *c.* 1. *n.* 1. & alij. Adeóque vides, utrobique esse peccatum, conferre digno, relicto digniore. Sed de hoc fusiùs lege Joan. de Cardenas *in sua Crisi ad dictum Prop. damnat. Dissert* 28.

Acceptio Munerum.

120 Acceptioni personarum affinis valdè, & sæpissimè implicita est acceptio munerum: vel maximè enim fit acceptio personarum ob oblationem vel acceptionem munerum: & specialiter, pro electionibus, præsentationibus, collationibus, resignationibus beneficiorum Ecclesiasticorum dare, & accipere munera ex pacto per modum pretij, venditionis & emptionis, ipsissima est simonia in jure damnatissima: de qua in materia de virtute Religionis, & nos ad finem primi Præcepti, *tr.* 2. *c.* 10. §. 4. Generatim autem loquendo sermo non est de acceptione munerum, planè gratuitè oblatorum: hæc enim est donatio: nec de acceptione munerum, propter opus licitum vel honestum, aliunde non debitum; hæc enim est contractus saltem innominatus; *do, ut facias*; *facio, ut des*: sed de acceptione munerum, sive gratuitò, sive ex pacto ob opus aliàs debitum, maximè ex justitia: vel ob opus turpe seu illicitum v. g. ut Judex ferat iniquam sententiam; ut sicarius occidat inimicum: fœmina corporis copiam faciat &c. Sit ergo

ASSERTIO VIII.

121 *Munera gratuitò oblata propter opus quodcunque debitum, etiam ex justitia, vel in judicio, acceptare per se illicitum non est, secluso juramento, scandalo, periculo subvertendi judicium, ac prohibitione contraria: at verò acceptare ex pacto expresso, vel implicito ob opus aliàs debitum ex justitia, mortale est ex genere suo, & restitutioni obnoxium, nisi justa causa excuset: secùs est de acceptis ob opus debitum ex alia virtute: item de acceptis ob turpem causam, post impletum opus turpe, vel illicitum contra quamcunque virtutem, etiam justitiam, salvo jure restitutionis respectu tertij injustè læsi.* Assertio magni momenti indiget acurata explicatione.

§. I.

Munera Fratris oblata acceptare per se illicitum non est:

Etiam ob opus debitum ex justitia in judiciis &c. Quando nimirum partes offerunt munera ad conciliandum Judicis, vel officialis animum, ut quoad licet, in sui favorem procedat: ipsi & validè recipiunt, acceptique dominium acquirunt, etiamsi citra suum dolum, nihil in favorem dantis efficiant: & licitè recipiunt per se loquendo, retento semper proposito justitiæ servandæ: nec consequenter ullam restitutionis obligationem contrahunt. *Omnes.* Ratio patet ex terminis: quia sic nullum adest caput illius culpæ, vel pœnæ, Dixi autem notantissimè: *per se loquendo*: per accidens enim tales acceptantes, nimis sæpè & gravissimè peccant: unde in Assertione addita tam ampla & quatrimembris limitatio. 122

I. Secluso juramento. Ubi enim officiales justitiæ vel Curiæ emittunt juramentum de non acceptandis muneribus, durante lite, ut fit in celeberrima Curia Cameræ Spirensis, & alibi laudabilissimè, id omninò observandum erit. Quamvis etiam tunc juramenti prævaricatores ante sententiam judicis non teneantur ad restitutionem munerum acceptorum; cùm non peccaverint contra justitiam commutativam, liberaliter oblata acceptantes, sed tantùm contra virtutem Religionis juramenti, & obedientiam præcepti, vel ad summùm contra justitiam legalem. 123

II. *Secluso scandalo*: hoc enim sæpissimè hìc intervenit, præsertim respectu pauperum. Ubi sanè gravissimè contra Charitatem, & dupliciter peccant munerum acceptores, cùm videant pauperes, & viduas ejusmodi, etsi gratuitis, tamen non omninò voluntariis muneribus largiendis valdè gravari. Unde ejusmodi acceptio munerum toties damnatur in veteri & nova Lege, maximè ob causam mox sequentem. 124

III. *Secluso periculo subvertendi judicium & justitiam*: nam. Exodi. 23. dicitur: *Nec accipias munera, quæ etiam excæcant prudentes, & subvertunt verba justorum.* Unde si Judex, vel Officialis accipiat munera oblata, ut in injustitiam inclinetur, vel ut proximum sit periculum pervertendi justitiam, sine dubio peccant mortaliter accipiendo: quia qui amat periculum tam proximum, & potenter nimis alliciens, utique peribit in illo. Insuper ante causam expeditam tenebitur illa mune- 125

ra restituere. *Ratio est*: quia tunc Judex obligatur ad removendum illud periculum subversionis: atqui nunc ipsa munera retenta adferunt illud subversionis periculum: ergo tenetur illa removere: & qua alia ratione, nisi restituendo? Nec excusandus est Judex ab hac restitutione ex eo capite, quòd inurbanus videretur, si munus remitteret offerenti: nam præterquam, quod sola in urbanitas non possit eum excusare à cavendo periculo proximo graviter delinquendi, cui se exponit retinendo munera; etiam revera ex illa remissione, vel restitutione munerum non inurbanitatis notam, sed honorem potiùs, ac laudem ob affectum justitiæ apud omnes bonos & prudentes conciliabit. Dixi tamen: *ante causam expeditam.* Nam si pars litigans verè dedit liberaliter illa munera, transtulit dominium in Judicem, & finitâ causâ, non est amplius locus illius periculi: ergo nulla causa restitutionis: salvo tamen semper jure restitutionis respectu alterius partis injustè læsæ. Communis. *Molina. Vasquez.* aliisque citt. Lugo *tom. 2. de just. d. 37. sect. 11. n. 134.* Tamb. *lib. 9. c. 2. §. 1. num. 9.*

126 IV. *Seclusa prohibitione contraria legis positivæ.* Nam ejusmodi acceptiones munerum severè prohibent leges positivæ, tam civiles, quàm Ecclesiasticæ. Attamen *DD. citt.* probabile censent illas leges non obligare sub mortali, neque restitutionem deberi ante sententiam Judicis: cùm in illis legibus clara verba non inveniantur significantia obligationem sub mortali, vel clarè impedientia translationem dominij acceptorum: ideòque restitutio in illis legibus videtur imposita in pœnam; & consequenter non urgere in conscientia sub mortali ante sententiam Judicis, sed benè post: quia justæ sententiæ semper standum esse, apud omnes in confesso est. Excipitur autem ab omnibus: *Nisi ista munera accepta sint ab Ecclesiasticis Visitationibus ratione visitationis*: hi enim sine dubio peccant mortaliter, & ad restitutionem acceptorum obligantur, ex speciali & gravissima prohibitione Sacrorum Canonum, & Concil. Trid *Sess. 24. c. 3. de Reform.* Exceptis necessariis pro uno vel altero victu moderato. Lege dictum caput Concilii.

§. II.

Ex pacto acceptare munera ob opus ex justitia debitum mortale est, restitutioni obnoxium.

127 QUando nimirum quis pacto implicito, vel explicito, munera, seu quodvis notabile, & pretio æstimabile exigit, ut faciat, vel omittat id, quod alioquin ex justitia gratis præstare tenetur: v. g. Judex, ut justam sententiam ferat tandem, uxor, ut viro debitum conjugale reddat: ne adulterium committat: latro, ne hominem occidat: ut quis depositum restituat, rem inventam suo domino reddat: vel quodvis debitum solvat &c. hi enim & similes peccant contra justitiam: insuper pactum nullum est: nullum rei datæ dominium acquirunt, sed in totum restituere tenentur, Communissima DD. Navarr. *c. 17. n. 39.* Lessius *lib. 2. c. 34.* Lugo *disp. 18. n. 63.* Ratio clara est: quia nullus potest vendere alteri rem alterius: sed qui ex pacto munus, vel pretium accipit pro eo, quod ipse ex justitia debet facere, vel omittere, vendit id, quod non est suum, sed alterius: res enim, quæ ex justitia debetur Petro v. g. perinde est, acsi esset ipsius: v. g. si Judex accipiat munera tanquam pretium ex pacto, ut justam sententiam ferat pro Petro, vendit revera rem non suam, sed ipsius Petri, quippe quæ ex justitia ipsi debita est quasi res ipsius: ergo peccat contra justitiam, & verè alienum rapit, nec retinere potest. Hic verissimè est universitas iniquitatis apud Magistratus, Judices, Advocatos, Tabelliones, similesque Officiales Cameræ, vel Justitiæ, qui cùm ex officio constituti, vel sufficienti, imò plerumque excessivo stipendio conducti ex justitia tenerentur præstare obsequium, vel officium, etsi expresè in pactum non deducant; hoc ipso tamen pactum implicitum ineunt, cum ita se gerunt erga partes, vel alios, ut ij facilè intelligant, eos officium suum non satis præstituros, nisi continuis muneribus axim inungant; sicque vero pacto implicito ejusmodi munera tanquam debita, & pretia pro eo, quod aliàs ex officio, & justitia tenerentur præstare, exigunt, & recipiunt, vel potiùs extorquent, cum grandi injuria, & damno clientum, quippè qui vel maximè in hoc sunt voluntarij, & quasi coacti dant.

Addidi in Assertione: *nisi justa causa excuset.* 128
Justæ enim possunt subesse causæ, ob quas prædicti Officiales, Judex, Advocatus, Tabellio, Medicus &c. ex officio, & justitia obligati aliquid præstare, jure exigere possint aliquid à partibus, vel clientibus. Inprimis si à republica conducti sunt ad ea munera, sed absque sufficienti stipendio, tenebuntur quidem ex justitia præstare operam petentibus, justè tamen mercedem exigere possunt proportionatam usque ad sufficiens stipendium, secundùm circumstantias personarum, locorum &c. prudenter judicandum. Deinde licèt justum stipendium habeant, tamen cessante scandalo, & prohibitione legis, exigere, & recipere possunt aliquid tanquam pretium laboris, & diligentiæ extraordinariæ, ad quam adhibendam alioquin obligati non fuissent: ut si Judex, vel Advocatus augendo laborem, alicujus causam, sine aliorum præjudicio, vel damno, velocius expediat: quâ tamen licentiâ cautè utendum, monet *Molina* apud *Layman. cit.* plerumque enim intervenit damnum aliorum; ut si Officialis propter oblatum sibi munus unius causam citiùs expediat, posthabitis alijs, qui diutius exspectârunt, & ante alios expediri deberent de jure: nam qui prior tempore, est potior jure. At posito plures adesse, qui æquali jure gaudeant, ut in Judicis arbitrio positum sit, quem cui præponat; si ex pacto oblati muneris unius causam ante alios expediat: etsi res periculô non careat, damnari tamen non potest: quia cùm omnes simul expedire nequeat; necessariò unum præponendo alijs, nulli inju-

injuriam facit: & nova suscepta obligatione in gratiam unius munus offerentis ante alios expediendi causam illius, pretiò æstimabilis est, ut post alios resolvit Layman *cit. c. 4. n. 9.*

129 Eadem porrò ratione, qua de Judice, & Officialibus Justitiæ, etiam discurendum est in alijs supra positis casibus, & exemplis, ac similibus: & insuper notanda est limitatio Cardinalis de Lugo *cit. disp.* 18. *n.* 64. Si nimirum Judici, ut justam sententiam ferat, latroni, ne occidat, uxori, ne adulteret &c. ex pacto des munera in gratiam tui ipsius, vel etiam alterius proximi, tunc omninò accipiens non potest retinere; quia accipit pro re, quàm gratis ex justitia præstare debet; adeóque vendit, quod suum non est, seu alterius. Quòd si verò alicui tali des in gratiam ipsiusmet principaliter; v. g. ne is peccet, vel periculo infamiæ, aut pœnæ se exponat, non curando de suo proprio jure, damno, vel injuria &c. tunc alter acceptans retinere poterit: quia alter nulli tenetur ex justitia, neque sibi ipsi, se ipsum servare indemnem à proprio damno spirituali, vel corporali. Sed de hoc satis.

§. III.

Secùs est de acceptis ob opus debitum ex alia virtute.

130 Cùm quis scilicet accipit aliquid, ut quidpiam faciat, vel omittat, ad quod non ex justitia, sed ex præceptis aliarum virtutum, utpote Religionis, Charitatis, temperantiæ &c. obligatur: v. g. ut die festo Missam audiat: die præcepto jejunet, tempore obligationis confiteatur, vel communicet: pauperi in extrema necessitate succurrat &c: item ut opus malum omittat, ne blasphemet, fornicetur, se inebriet, immodicè ludat &c.: hæc licitè recipi & retineri posse, negant sanè permulti apud infra citandos; eò quòd sic crimen simoniæ committatur; nimirum opus bonum Deo gratum, & debitum, præsertim ex virtute Religionis pretio temporali vendatur, & ematur. Alij variè & operosè distinguunt, ut videre est apud *Tanner.* & *Lugo* mox citandos. Sed secùs esse breviter ostendamus.

131 I. Accepta propter opus debitum ex quacunque alia virtute, præter justitiam, licitè accipiuntur, & retinentur: (adhibita tamen exceptione infra adferenda.) Ita cum aliis Lugo *disp.* 18. *sect.* 3. *à num.* 66. Tamb. *lib.* 7. *Decal. c.* 5. §. 3. *num.* 21. Ratio est: quia quamvis ille obligetur ex aliis virtutibus illa bona opera facere, vel illa mala non committere, non tamen ex justitia saltem mihi debita: ergo si ea in gratiam mei sub nova hac obligatione agat, vel omittat, licitè & justè pretium, & quasi premium recipiet, & retinebit. Unde hîc non committitur crimen simoniæ, saltem regulariter: non enim seu dantis, seu accipientis intentio est, opus bonum Deo gratum emere, & vendere pretio temprali, sed potiùs illam novam obligationem tale opus faciendi, vel omittendi. Imò regulariter quæ sic dantur ad homines alliciendos ad bonum, vel avertendos à malo, gratis donari censentur ob causam piam, vel sub conditiooe, si ita fecerint, vel omiserint; non autem in pretium operis pij: quis enim condemnet patrem familias, vel Heros, si filios vel famulos muneribûs alliciant ad diligenter audiendum Sacrum, ad confitendum tempore debito: pueros vel puellas ad Religionis ingressum &c. Qua ratione etiam à simoniæ labe excusantur, qui ad redimendam vexationem iniquam dant pecuniam Sacerdoti, malitiosè aliàs nolenti baptizare infantem, vel providere moribundum; aut militi hæretico, ut Sacramentum Eucharistiæ non conculcet, &c. non enim mens dantium est Sacramentum pretiô emere, sed impiam vexationem redimere, vel impedire: de quo in materia de scandalo. *supra c.* 1.

II. Nihil tali modò acceptum restituendum est ex justitia. De hoc non videtur posse dubitari: ut cum aliis docet *Lugo cit.* Ratio est eadem; qui nimirum tunc non peccatur contra justitiam; cum nec dando, nec accipiendo alicui fiat injuria, saltem in exemplis allatis: consequenter non est obligatio restituendi ratione injustæ acceptionis: sed neque ratione rei acceptæ; quia translatum est dominium rei à potente transferre in accipientem, ut supponitur. Sed neque est obligatio restituendi taliter accepta ex virtute Religionis, quasi simoniacè accepta sint, ut jam vidimus. Erit autem obligatio restituendi ejusmodi accepta, quando acceptio pretii facit, quòd opus ex aliqua virtute v. g. Religionis vel Charitatis debitum, non ponatur totum, secundùm substantiam, vel qualitates debitas: aliàs nunquam. Quam exceptionem & regulam sapienter tradit *Lugo cit. num.* 70. Exemplis cape. Ex voto, alióve capite ex virtute Religionis, Ecclesiæ teneris dare calicem quadraginta aureorum, atque ut tandem solvas, ab alio accipis decem aureos. Sic accipiendo non solvis totum votum tuum, nec das integrum promissum Deo & debitum Ecclesiæ, quia quartam partem calicis valdè notabilem non das gratis, sed solutam ab alio: adeóque ex eadem virtute Religionis teneris restituere illos decem aureos, ut promissum Deo integrè reddas. Econtra ex eadem virtute Religionis teneris audire Missam, jejunare, communicare &c. Ex virtute temperantiæ non inebriari, non fornicari &c. si, ut ista prestes, pretium accipias: validè & licitè accipis, & quia pretium acceptum non impedit, quo minùs opus promissum totum ponas, integram Missam audias, debitè jejunes &c. ideò nulli restitutioni obnoxius manes. Et ita in similibus. 132

§. IV.

Item de acceptis ob turpem causam.

Accepta ob turpem causam dicuntur, quæ dantur, & accipiuntur ab alio ob peccatum aliquod patrandum, vel jam patrandum: ut si meretrix, vel levis fœmina acipiat pretium ob copiam corporis: Judex, ut injustam sententiam ferat: sicarius, ut hominem occidat: & similia infinita. De his dicamus breviter, & distinctè. 133

I. Ac-

134 I. Accepta propter ejusmodi opus turpe patrandum, ante impletionem operis non possunt licitè & justè retineri, sed rescisso contractu, ex consequenti necessariò restituenda sunt : *Secundùm omnes.* Ratio manifesta est : quia invalidum est omne pactum de re inhonesta vel turpi patranda ; cùm implicet pari obligationem ad faciendum aliquod illicitum vel peccatum : quando ergo fœmina v. g. accipit ducatum ob fornicationem futuram : judex munus ob sententiam injustam ferendam : sicarius centum aureos ob inimicum tuum occidendum &c. talis tenetur rescindere hunc contractum, & non stare promissis, nimirum non peccare : atqui rescissô pactô, jam non habet titulum retinendi illud acceptum. Res clara ; aut enim meretrix v. g. habet animum dandi usum corporis, & sic peccat contra castitatem pactô irritô : aut non habet animum dandi usum corporis, & sic peccat contra justitiam accipiendo & retinendo pretium, cùm tamen nolit, nec possit præstare id, propter quod pretium datum est : ergo utroque casu restituere tenetur pretium acceptum : & ita in cæteris. Secùs dicendum, si alter donâsset liberaliter, etsi ex intentione alliciendi fœminam ad usum turpem, ut infra in fine notabo. Et hinc in Assertione notanter dixi.

135 II. Post impletum jam opus turpe, is qui præstitit, quamvis peccaminosum, pretium tamen pactum, seu antea jam datum, seu postea primò dandum, jam licitè recipit, & retinet : quin etiam non datum, jure naturali, & in foro saltem conscientiæ justè exigere potest : idque generaliter in quovis genere peccati, seu opere turpi, contra quamcunque virtutem, etiam justitiam (de quo tamen specialiter *numero sequenti*, Ita communiter mox citandi. *Ratio communis est* : quia pretium illud non datur, & accipitur pro ipsô peccato formaliter, peccatum enim cùm nihil sit neque licitè possibile, non est vendibile : sed datur ; & accipitur pro actu ipso materiali, quatenus danti utilis vel delectabilis, accipienti autem aliquo modo laboriosus vel periculosus est ; adeóque ex utroque capite omninò pretiô æstimabilis ac vendibilis est ; ideóque licèt actus per peccatum positus sit, quia tamen pretiô æstimabilis est ratione utilitatis vel delectationis, aut etiam ratione laboris, vel periculi alterius, solutio, & receptio pretij minimè erit contra justitiam : & consequenter licitè recipi, & retineri, imò etiam justè exigi poterit. Non sunt quidem separabilia materiale & formale peccati in perpetrando, sunt tamen separabilia in exigendo & solvendo pretio pro jam patrato ; ut nimirum non exigatur, & solvatur pretium pro peccato formaliter seu ipsâ malitiâ (quod esset contractus plane diabolicus, non humanus,) sed pro materiali tantùm, seu actione illa tibi delectabili, vel utili, alteri autem aliquo modo laboriosa vel periculosa.

136 Sic ergo 1. meretrix, postquam non sine peccato sui corporis copiam fecit, non tantùm pretium vel quodvis ob eam causam datum, vel promissum licitè recipit, & retinet, sed etiam omni jure, etiam civili in foro externo exigere potest : juxta *L. quartam ff. de condictione ob turpem causam.* Ita communissima DD. cum S. Thoma *2. 2. q. 62. art. 5.* & plurimis congestis Lessius *lib. 2. cap. 14. dub. 8.* Molina *tom 1. tract. 2. disp. 34.* Laym. *cap. 4. num 8.* Dian. *p. 2. tract. 2. Miscel. resol. 30.* Lugo *disp. 18. sect. 3.* Ratio jam dicta est ; quia ibi non solvitur peccatum, sed delectatio seu utilitas quædam conducta ab alio, quæ est naturale quid, & pretiô æstimabile: nec alteri gratis debitum. 2. Eadem est ratio de quacunque fœmina etiam honesta, virgine, vidua, nupta, ut contra *Abbatum, Angelum*, & quosdam alios, habet jam communis DD. apud citt. Et ratio eadem est, quia nimirum etiam honesta fœmina, non vendit tunc peccatum, sed commoditatem illam, & obsequium corporis, imò & honorem suum, periculum in famiæ, & subinde etiam vitæ, quæ sanè sunt pretiô æstimabile. 4. Hoc tamen discrimen est inter meretricem, & honestam fœminam : quòd meretrix, præsertim publica pro mercede exposita, etiam in foro externo possit petere suum pretium juxta Legem citatam : at fœminæ honestæ in foro conscientiæ tantùm, licitè petunt, recipiunt, & retinent pretium, in foro autem externo puniuntur, & in pœnam delicti etiam pretiô privantur per sententiam Judicis. 4. Eademque est ratio in aliis peccatis contra alias virtutes (saltem præter justitiam) ut si accipias pretium, ut te cum alio inebries, ut blasphemes &c. etsi enim pecces con tra alias virtutes, Temperantiam, Religionem &c. nullo tamen respectu peccas contra justitiam ; ideóque vendendo operam tuam alteri uti lem, vel delectabilem, justè recipis, & retines pretium secluso omni onere restitutionis.

III. Idem omninò dicendum, etiamsi opus turpe patratum sit contra justitiæ virtutem : manente tamen obligatione restitutionis respectu tertij injustè læsi. Ita contra alios non paucos communis DD. meique citt. omnes. *Ratio est* : quia pretium adhuc accipitur pro re emptori grata, & pretiô æstimabili, & ad quam venditor non tenebatur, & licèt is peccârit contra justitiam respectu alicujus tertij, eique ad compensationem damni obligetur, non peccat tamen contra justitiam respectu dantis, quippe qui liberè vult, & validè potest dare, ut supponimus : ideóque etsi injustè accipiat respectu illius tertij, quem læsit in gratiam dantis, non tamen injustè accipit respectu dantis, quin etiam justè ab eo exigere potest. 137

Exemplis res manifesta fiet. 1. Uxor commissô adulteriô, utique peccavit contra justitiam respectu mariti, eique, vel prolibus legitimis resarcire tenetur damnum inde secutum, si proles spuria familiæ intrusa fuit ; at non peccat, sed licitè recipit, retinet, imò & exigit pretium pactum ab adultero, nec obstat, quòd maritus sit dominus corporis uxoris, ideóque pretium acceptum ipsi acquiri, & restitui debere ab uxore adultera (minus rectè & scrupulose nimis docent *Molina*, *Reginaldus*, *Bannes*, & alij apud *Dianam* mox citandum) vir enim non est dominus corporis uxoris 138

absq;

absolutè in quemcunque usum, sed solùm ad usum conjugalem debitum & licitum: uti rectiùs docent *Bonacina*, aliisque cit. Diana *p.* 2. *tract.* 17. *resol.* 7. Tamb. *lib.* 7. *Decal. c.* 5. *§.* 3. *num.* 22. II. Custos nemoris, vel gabellæ, accepto pretio sinit arbores scindi, vel gabellam defraudare: peccat utique contra justitiam respectu domini sylvæ, vel gabellæ, & obligatur ei totum damnum resarcire, attamen pretium ob favorem illum exhibitum licitè & justè recipit, nec iis, à quibus accepit, restituere tenetur. 3. Promisisti sicario centum aureos, ut inimicum tuum occidat, ante impletum opus, scis jam, nullam esse obligationem; at postquam ille facinus non sine labore & periculo suo in tui gratiam patravit, licitè à te pretium pactum exigit, recipit, retinet; eò, quòd ille labor, & periculum in tui gratiam susceptum pretiô æstimabile sit: quamvis peccaverit contra justitiam, homicidium patrando, & obligatus maneat, in tui defectum, ad compensanda damna hæredibus occisi inde secuta. 4. Eadem ratione, si pactus es cum Judice, ut non sine periculo suo in tui gratiam suscepto, injustam sententiam ferat, quamvis gravissimè peccet contra justitiam respectu partis injustè sententiatæ, cui tenetur omne damnum compensare, attamen non peccat contra justitiam respectu tui, sed justè ac licitè recipit, retinet, vel exigit à te pretium promissum pro opere, quamvis injusto in tui gratiam facto. Idémque est de conducto similiter falso teste, Ad vocato, & similibus sexcentis. Loquimur autem semper in Jure naturali, & foro conscientiæ; semper excipiendo: nisi leges prohibentes reddant inhabiles tales ad dandum, vel accipiendum, ac ipsum tale pactum, vel promissionem irritaverint: ut certè fecerunt in pactis & promissionibus simoniacis, in beneficiis, Sacris Ordinibus, & Religionis professione, ac secundùm multos, in ministris justitiæ, quoad ea, quæ ultra stipendium accipiunt: sed de his mitiùs jam dixi §. *primo in fine.* Insuper.

IV. Qui pactus est, vel promisit alteri pretium
139 pro quocunque opere turpi, v. g. meretrici, vel cuivis fœminæ etiam conjugatæ ob usum corporis, etiam contra justitiam, ut Judici, sicario &c. in exemplis allatis, non solùm licitè solvit, sed etiam obligationem naturalem contrahit, ac jure naturali tenetur solvere post opus turpe, vel injustum jam patratum, nisi leges reddant inhabiles tales ad dandum, vel accipiendum, in certis casibus jam jam notatis. Ita communior DD. quos congerunt, & sequuntur Molina *tom.* 1. *disp.* 94. Sanchez *lib.* 3. *moral. c.* 9. *num.* 27. Lessius, *Laym. Lugo, Diana, Tamb. locis cit.* Ratio patet ex dictis correlativè: si enim alter opere turpi impleto potest justè à te exigere, ut probatum, certè tu quoque teneberis solvere pretium promissum, si enim tu promisisti, & ille ex sua parte rem vendibilem, utpote tibi commodam, vel delectabilem posuit, non est, unde tu ab obligatione solvendi promissum liber evadas. Confirmat efficaciter Lugo *cit. n.* 59. negari posset pretium pactum pro re turpi; negare etiam licitè posset juvenis matrimonium promissum puellæ defloratæ, cui persuadendæ illud verè promiserat: & tamen omnes Doctores clamant, negare non posse, ac etiam in foro externo compelli debere: ergò.

Contrarium tamen, neminem scilicet obligari 140
ad solvendum alteri, quod pro re turpi patrata illi promissum est, secluso juramento, saltem in his, quæ per leges puniuntur, ut fornicatio fœminæ honestæ, adulterium; homicidium, sententia injusta &c. docent non ignobiles Doctores, & nominatim *Navarr. c.* 17. *man. n.* 41. Ratio ipsius est: quia putat, tunc dationem & acceptionem pro re turpi patrata esse novum peccatum, & approbationem peccati commissi; qui enim dat, vel accipit pretium propter peccatum commissum, videtur de novo approbare, atque in eo complacere, quod utique mortale est. Sed infirmum fundamentum facilè negatur: potest enim stante perfecta pœnitentia & detestatione peccati commissi, tamen dans velle servare promissum, & accipiens velle lucrum suo facto promeritum, ut optimè observat Lugo *n.* 55. Ratio aliorum est: quia promissio illa de re turpi patranda fuit nulla, nec ullo modo obligans, utpotè quia peccaminosa: ergò nec ex obligatione servanda. Sed facilè R. distinguendo *ant.* promissio illa fuit nulla, nec ullo modo obligans respectu ipsius operis turpis patrandi: concedo *ant.* juxtà dicta numero primo. Fuit nulla, nec obligans respectu pretii promissi ad solvendum, supposito, quòd opus turpe pretio æstimabile, jam impletum sit N. *ant. & conseq.* Quamvis enim pactum à principio fuerit invalidum, nec ullam induxerit obligationem ad opus turpe implendum, attamen opere inhonesto, & pretio æstimabili jam impleto, pactum respectu pretii solvendi convalescit ob rationem supra datam. *Denique* huic sententiæ planè favet, & adhærere videtur S. August. *Epist.* 24. *ad Macedonium.* Sed fortè locutus solùm secundùm leges positivas, quibus ejusmodi pacta infanda sceleratorum hominum, Judicum, præsertim iniquorum, severè prohibentur, & graviter puniuntur; & rei promissæ, vel acceptæ restitutio fisco, Ecclesiæ, vel pauperibus adjudicantur: quæ tamen (exceptis simoniacis supra indicatis) in foro externo tantùm locum habet, & non in foro conscientiæ, ante sententiam Judicis, ut contra quosdam Juristas ex communi probant *Lessius, Laym. Lugo cit.* Sermo fuit toto hoc §. de acceptis ob turpem causam ex pacto vel promissione prævia. De acceptione autem donatorum liberaliter ob ejusmodi turpem causam, patet ex generaliter dictis §. 1.

Sed restat delicatus scrupulus. Quid si virgo, 141
vel fœmina honesta v. g. accipiat ejusmodi munera liberaliter oblata ab amasio, quando ei moraliter certò constat de ejus libidinosa intentione;

ipsa tamen minimè consentiens ejus maligno intento: poteritne licitè accipere, ac justè retinere? ℞. 1. Regulariter loquendo peccare mortaliter puellam ejusmodi munera acceptantem: quia sic fovet impurum ejus amorem ac desiderium, & spem copulæ aliquando obtinendæ, verissimo scandali peccato: & quamvis dicat expressè puella: se quidem accipere, sed nolle tamen consentire in aliquid turpe, nihilominus adhuc alter semper putabit admisso munere à puella, eam faciliùs tandem expugnari posse, eáque spe pugnare pergit. Quòd si tamen in raro casu hoc non esset: sicut etiam, si puellæ non certò constet de libidinosa affectione donantis, tunc utique licitè accipiet. ℞. 2. Eo casu munera sic liberaliter donata ab amasio, & quamvis illicitè accepta ob ejus notam libidinosam intentionem, puella non tenebitur restituere, sed licitè retinere poterit: sic *Molina*, *Rebellus*, aliisque cit. *Diana* supra Lugo *cit. n.* 49. Ratio est: quia accipiendo non peccavit contra justitiam; jam enim liberaliter dedit impurus amator, sciens puellam non acceptare cum pacto copulæ, ut supponimus, quamvis eam speraverit. Quare si sua spe frustratus amasius munus prodegit, sibi imputet, suæque credulitati: sicut quando quis gratis servit, vel munera largitur Principi, aut Episcopo, aut Prælato &c. intentione ac spe acquirendi officium, vel beneficium, postea spe sua frustratus, certè Principem, vel Episcopum nullo jure ad restitutionem coget; sed suam inanem spem miser deplorabit. Lege *Lugo loc. cit.* ubi à restitutione liberavit Heroinam nobilissimam, quæ monile ingentis pretii à grandi amasio accepit, non dubiè advertens ejus pravam intentionem.

SECTIO IV.

Defraudatio tributorum, vectigalium, gabellarum, cum appendicula de criminibus falsi.

SUMMARIUM.

142. *Tributum, vectigal, gabella &c. quid?*
143. *Ut tributa vectigalia &c. justa sint, quatuor requiruntur conditiones.*
144. I. Authoritas legitima.
145. II. Justa causa.
146. III. Modus debitus, &
147. IV. Persona subdita.
148. *His conditionibus concurrentibus, licita est tributorum exactio.*
149. *Ad quæ solvenda, esto multi velint, non esse obligationem in conscientia.*
150. *Vera tamen & communior est sententia opposita, scil. esse obligationem in conscienlia ea solvendi, si justa sint.*
151. *Quid de ementibus ab iis, quos sciunt defraudare vectigal, & tamen ii non viliùs vendunt?*
152. *Non est obligatio in conscientia solvendi tributa, vectigalia &c. non tantùm, quando constat esse injusta.*
154. *Sed probabilissimè etiam, quando de eorum justitia dubitatur.*
155. *Ubi tamen Officiales adhuc justè exigunt.*
156. *Quid in his consulendum à Confessariis?*

TRibutum latè sumptum dicitur omne id, quòd principi, vel Episcopo, vel Reipublicæ tribuitur, vel penditur ad onera communia sustinenda: sicque comprehendit vectigalia, gabellas, & alia &c. *Vectigal* dicitur, quod pro rebus in civitatem, vel provinciam invectis, vel advectis solvitur: aliàs etiam dictum portorium. *Gabella* dicitur, quod Principi, vel Magistratui solvitur ex rebus venditis mobilibus, vel immobilibus: dicitúrque *pedagium*, quod à transeuntibus, el equitantibus solvitur pro conservatione pontis, viæ, vel custodiæ &c. Tributum strictè sumptum, prout distinguuntur à prædictis, est pensio, quæ subditis imponitur, Principi, vel Magistratui solvenda, ut & statum, & dignitatem suam tueri, & communibus necessitatibus Reipublicæ, vel utilitatibus prospicere possit: éstque duplex, unum dictum *capitatio*, quod singulis capitibus, vel personis imponitur absque proportione facultatum. Alterum dicitur *census*, quod secundùm æstimationem & proportionem facultatum à subditis exigitur. Et hoc rursus duplex. Unum ordinarium, quod certam quotannis recurrentem ex communi lege pensionem, vel præstationem continet. Alterum extraordinarium, quod propter supervenientem causam, sive necessitatem extraordinariè imponitur, & dicitur *collecta*, seu *tallia*. Huic simile est subsidium charitativum, quod Episcopi, occurrente aliqua necessitate petere, & exigere solent: de quo c. cum Apost. de censibus ex Concil. Lateranensi, dicitur: *sustinemus pro multis necessitatibus, quæ aliquoties superveniunt, ut si manifesta, ac rationabilis causa extiterint, cum charitate moderatum ab eis* (Clericis Episcopi) *valeant auxilium postulare.* Atque ut justum sit, ac obliget subsidium Charitativum, easdem conditiones requirit, ac tributum. Videndum ergo breviter, quas conditiones requirat, & qualiter obliget tributum. 142

ASSERTIO IX.

TRibuta, vectigalia, gabellæ, subsidia charitativa &c. ut justa sint, quatuor conditiones requiruntur. 1. Auctoritas legitima exigentis. 2. Justa causa exigendi. 3. Modus debitus imponendi. 4. Persona subdita. Ea, si justa sint, subditi (imò respectivè, & extranei) tenentur solvere in conscientia, etiam antequam petantur; adeò ut non solventes, vel defraudantes notabiliter, peccent mortaliter, & ad restitutionem obligentur. Secùs, si constat ea injusta esse; & probabilissimè etiam, quando de eorum justitia dubitatur. Explico more solito. 143

§. I.

§. I.

Ut justa sint, quatuor requiruntur conditiones.

144 I. **A***uthoritas legitima* imponendi tributa, & vectigalia originariè est penes Principes supremos, videlicet Imperatores, Reges, Respublicas, seu Magistratus in terris suis alium Superiorem non agnoscentes, aut eos, qui à summis Principibus privilegio, aut legitima consuetudine jam præscripta, facultatem hanc tributa & vectigalia imponendi, consecuti sunt. Vide *caput super quibusdam de verborum significat.* Adeoque qui absque legitima auctoritate ejusmodi nova tributa, vectigalia, gabellas in terris suis imponunt, præter peccatum gravissimum, & summè noxium Reipublicæ, quippe omnes injustè lædentes, & certissimam obligationem restituendi, ipso facto incurrunt excommunicationem latæ sententiæ in Bulla Cœnæ, quam latè explicans *Alphonsus de Castro*, Navar. *c.27. n.61.* Cautissimè hìc procedant Confessarii circa telonarios, & similes officiales, qui inscio principe propria auctoritate certas expensiones sibi exigunt, & in consuetudinem deducunt, nunquam, aut difficulter abrogandam. Expertus loquor. Quamvis tamen aliquando excusari videantur ob justam causam vel compensationis ob defectum stipendii, vel extra ordinarii laboris, & molestiæ: vel quod homines benevolentia, vel gratitudine ultrò liberaliter donare videantur, omnia tamen periculosa, & cautè trutinanda à Confessario.

145 II. *Justa causa* exigendi ac imponendi tributa, & vectigalia, est. 1. Sustentatio Principis, vel Magistratûs considerato statu, dignitate ac meritis ejus in rempublicam. 2. Necessitas, vel magna utilitas Reipublicæ; cui alia ratione subveniri non potest, nisi subsidio ejusmodi tributorum, & exactionum, quatenus tamen opus & necessarium: adeò ut si causa necessitatis, vel utilitatis perpetua sit, v.g. conservatio murorum, pontium, custodia civitatis &c. exactio perpetuet: sin verò temporalis tantùm, tempore belli defensio contra hostem, reparatio destructorum per hostes, ea cessante, etiam exactio cesset: juxta communem & certam DD. Sententiam *Cajetani. Angeli, Lessii, Navarr.* apud Laym. *hic l.3. tr.3. c.3 n.2.* quem vide. 3. Id maximum locum habet, in vectigalibus & tributis, quorum causa facilè cognosci potest. Quòd si verò tributum antiquum fuerit, quod à tempore immemoriali sine murmure, & querela à populo exactum fuit, præsumptio erit pro justitia causæ, ac tituli; adeò ut quamvis constet primam causam exigendi cessâsse, præsumendum tamen sit, aliam locò ejus successisse, v.g. restauratio ærarii exhausti, merita singularia Principis &c. uti ex communi notat Laym. *ibid. n. 2.* 4. Licèt autem sæpè contingat, ut cessante causa una extraordinaria tributi antea impositi ejus locò alia necessitas occurrat, ob quam priùs illud tributum adhuc durare possit, ac debeat, quòd si tamen sufficiat, nec debet, nec potest Princeps justè aliud novum tributum imponere ejus occasione, ut prô! passim fit, nemine audente contradicere. Absque ergo ejusmodi justa causa tributa imponentes, continuantes, augentes &c. sine dubio gravissimè peccant, & ad restitutionem obligantur ut raptores, saltem diminutione aliorum tributorum, si ærarium aliunde sufficiat. Omnia certa apud omnes quoad doctrinam, sed valdè perversa in praxi. Vide *Laym.* cit. & Lugo *disp. 36. Sect. 4.*

III. *Modus debitus* imponendi tributum est, 146
ut exactio sit moderata & juxta mensuram causæ, vel necessitatis, ob quam contribui debet, & secundùm proportionem facultatum singulorum, ut non alii plùs, alii minùs graventur, quàm justum sit. Idemque dicendum de compulsione civium ad mutuandum Principi ob ejusmodi causas. Cajetanus v. *vectigalia*, aliam hìc addit conditionem ex parte materiæ, ut scilicet vectigal non imponatur in iis rebus, quæ necessariæ sunt ad familiam alendam, vel agrum colendum, sed in iis rebus, quæ negotiationis causâ invehuntur, & emuntur, & venduntur; juxta *L. universim C. de vectigal*: quæ conditio licèt æquissima sit, & alicubi servetur, contrarium tamen ob justam causam statui potest, & defactò introductum est, ut contra *Angelum* notant DD. communiter *Nav. Sylvester, Lessius, Laym. & alii cit.*

IV. *Persona subdita*: tributa enim & vectiga- 147
lia justè exigi possunt directè à solis subditis, cum tributa pendere maximè sit signum subjectionis, ut indicat Apostolus *ad Roman. 13.* Datur enim id Principi, ut suum, ac Reipublicæ statum tueri possit; quod utique eorum tantùm interest, qui ejusdem Reipublicæ membra, adeoque subditi sunt. Indirectè verò, & per accidens, etiam exiguntur ab externis: nam imprimis invehentes merces in Regionem coguntur vectigal solvere propter concessum jus mercimonii, quæ tamen exactio quoad effectum in subditos redundat, quibus tantó cariùs merces posteà venduntur. *Deinde* qui merces ex provincia evehunt, coguntur solvere vectigal, partim propter dictum jus mercimonii ipsis in ea Provincia concessum, partim propter expensas pontium ac viarum, & securitatis præstandæ obligationem, quæ domino loci incumbunt. *Ulterius*, si vectigal, vel similis exactio imposita sit super vino, frumento, & his similibus fructibus, ac mercibus, quæ in ea Regione, vel civitate venduntur, tunc etiam extranei, sicut & Clerici indirectè gravantur: ut si ibi emere velint, pari cum incolis & laicis jure utantur, ut cum aliis notat *Laym. cit.*

His ergo conditionibus concurrentibus licita, 148
& justa est exactio tributorum, gabellarum &c. *Ratio clara est*: cùm enim Principi ex officio incumbat administrare Rempublicam, curare bonum commune, communibus necessitatibus, ac

utilitatibus prospicere &c. quæ absque sumptibus præstare non potest: nec sumptus sufficienter suppetunt, nisi mediantibus ejusmodi tributis, & vectigalibus, jure potest Princeps, vel Magistratus exigere illa, quatenus ad ipsiusmet, & officialium suorum competentem sustentationem, & necessitates vel utilitates publicas curandas necessarium, & sufficiens est: quæ quidem decernere ad Consiliarios, subinde & Confessarios Principum spectat, gravissimè oneratis eorum conscientiis.

149 Quæstio nunc communissima, & in quotidiana praxi summè necessaria est, quando subditi obligentur ejusmodi tributa, vectigalia, gabellas &c. solvere Principi, vel Magistratui, an in conscientia, ex justitia sub mortali, sic ut ea defraudantes peccent contra justitiam, & ad restitutionem obligentur? Est Sententia satis multorum, & gravium Doctorum, subditos non obligari in foro conscientiæ solvere ejusmodi tributa, antequam petantur ab exactoribus. Ita *Angelus*, *Tabiena*. *Navar*. *Sotus*, & alii apud citandos, & probabilem censent *Lessius*. Bonacina *de contract. disp.* 2. *q.* 9. *punct.* 1. Saltem pœnitentes non esse cogendos in conscientia ad restitutionem post factum censet Sa *v. gabella n.* 6. & Malderus *tr.* 5. *c.* 6. *dub.* 15. Saltem quoad gabellas pro rebus usualibus excusari à mortali, & onere restitutionis consentiunt *Navar. Cajetanus. Lessius. Molina. Bonacina.* Ratio horum Doctorum est. Quia lex pœnalis non obligat in conscientia, nisi ad pœnam post Judicis condemnationem: sed lex vectigalium solvendorum pœnalis est: Magistratûs enim intentio esse videtur, ut subditi, vel negotiatores aut vectigal solvant, aut si non solvisse deprehenduntur, pœnam solvant; quæ communiter debet esse pœna commissi, vel caducitatis, seu confiscationis mercis: nec per hoc derogatur bono communi; nam unus defraudans comprehensus abundè solvet pro viginti occultè elapsis. Quæ sententia licet per accidens, & in praxi plerumque vera sit, ut patebit, tamen per se, & ex natura rei loquendo, dicimus:

§. II.

Ea, si justa sint, subditi, imò & respectivè extranei, tenentur solvere in conscientia, etiam antequam petantur.

150 HÆc est communior, & re ipsa vera Sententia DD. *Alphons. à Castro. Gabriel. Sylvester. Covarr. Cajetanus. Medina. Sotus. Sayrus. Corduba. Turrianus. Vega*, aliisque congestis Suarez *lib.* 5. *de legibus c.* 18. Vasquez *de restit. c.* 6. §. 3. *dub.* 2. *Sanchez.* Molina *cit. disp.* 674. Lessius *cit. c.* 33. *dub.* 8. Laym. *lib.* 3. *tr.* 3. *c.* 3. *n.* 5. Lugo *sect.* 4. Diana *p.* 1. *tr. de legibus resolut.* 19. Sumitur ex Scriptura in his supponente, vel indicante debitum conscientiæ, ad Rom. 13. *Ideò enim & tributa præstatis: ministri enim Dei sunt in hoc ipsum servientes. Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal.* Et Matth. 21. Christus ostenso sibi numismate censûs, dixit. *Reddite ergò Cæsari, quæ sunt Cæsaris, & quæ sunt Dei, Deo.* Ipsoque exemplo suo docuit Matth. 22. pro se & Petro tributum solvens. *Ratio* certè manifesta est; nam justitia commutativa obligat semper in conscientia, etiam antequam debitum petatur: atqui justa tributa, & vectigalia sunt debita Principi, vel Magistratui ex justitia commutativa, tanquam jure naturæ debitum stipendium ad suum statum, & bonum publicum sustinendum: etenim justitia commutativa postulat Principi seu Magistratui publica onera compensari ab iis, quorum gratiâ sustinet ea; quod licet directè, & per se solùm concernat subditos, tamen indirectè, & per accidens etiam spectat ad extraneos, ut supra dictum est. Et quamvis quantitas, & munus tributi pendendi non jure naturæ, sed lege positiva Principis taxetur, posita tamen ex justa taxatione, tributum taxatum jure naturæ debetur Principi, vel Magistratui. Quòd optimè confirmat & declarat Vasquez exemplo decimarum: quo, cum fideles jure naturæ teneantur Ministris Ecclesiæ stipendium ad eorum sustentationem, etsi jure naturæ determinatum non sit, postquam tamen Ecclesia eam quantitatem, scilicet decimam partem fructuum, determinavit, jam jure naturæ, & in conscientia debentur decimæ Ministris Ecclesiæ: ergò justa tributa, vectigalia, gabellæ &c. Solvenda sunt Principi, vel Magistratui in foro conscientiæ, etiam antequam per exactores exigantur; adeò ut peccent mortaliter, non tantùm qui ea defraudant notabiliter, occultando, vel subducendo merces ex industria, aliisque fraudibus utuntur ad subterfugiendam tributi solutionem; sed etiam qui ultrò non indicant secundùm legem vel consuetudinem loci; ut nimirum ea solvantur, etiam non petita. Secus esset, si lex, vel consuetudo loci obtineret, ut certa tributa, vel vectigalia solvantur tantùm exactoribus petentibus. Neque solùm peccant ipsimet defraudantes, vel non solventes justa tributa, & vectigalia, sed etiam ad id cooperantes, & specialiter ipsi exactores absque justa causa non exigentes, dissimulantes, non accusantes eos, qui ita injustè defraudant.

Sed quid dicendum de ementibus ab iis, quos 151
sciunt defraudare, vel non solvere vectigalia, aut gabellas, & tamen nihil viliùs vendentes? ℞. cum distinctione: *aut* enim talis emptor positivè cooperatur ad defraudationem gabellæ, utpote suadendo, ut mercem sibi occultè, & ideò viliùs vendat, juvando merces secretò deportare, & subducere teloniis, seu dominis publicis, vel exactoribus: & tunc, quia talis venditori positivè cooperarur ad fraudem, & damnum Principis, sine dubio peccat contra justitiam, & venditore non restituente, ipse secundo loco ad restitutionem obligatur. Et hoc sensu intelligendi sunt Doctores id absolutè affirmantes. *Aut* talis emptor positivè nullo modo cooperatur ad defraudationem vecti-

vectigalium, sed simpliciter emit, etsi probè sciat, venditorem non solvere, vel non soluturum gabellas, etiamsi is merces occultè in domum tuam importet, & emendas feras, & bene scias, eum id facere animo non solvendi gabellas, dummodò secretè non procures, sed simpliciter emas, per se loquendo non peccas contra justitiam, neque ad restitutionem obligaris in defectum venditoris: quia tua emptione non positivè, sed tantùm negativè, & materialiter cooperaris ad fraudem alterius; quippè cùm stante tua emptione venditori adhuc liberum sit solvere gabellas: neque tibi ex justitia incumbit venditorem cogere, vel monere ad solvendum; aut non solventis fraudem aperire, vel deferre Magistratui, ut supponimus. Et *Ratio à priori est*; quia debitum vectigalium non est onus simpliciter reale, & ipsis mercibus affixum absolutè; cùm Princeps defacto non comparârit dominium mercis in toto, vel in parte (unde aliud est de emente rem alienam, vel furtivam.) sed est onus reale simul, & personale; scilicet debitum quidem de tali re, at non à quovis habente illam rem, sed à solo venditore solvendum secundùm leges: ergo qui venditori non cooperatur ad fraudulentam venditionem subtractis gabellis, sed simpliciter emit, nec contra justitiam peccâsse, nec restitutioni obnoxius censeri debet. Dixi autem *per se loquendo*. Aliud enim esset, si emptor adverteret ex ejusmodi frequentatis emptionibus occultis, & fraudulentis, aliis passim exemplum suum sequentibus, Principi, vel Reipublicæ grave damnum emergere: tunc enim contra justitiam, & pro rata sua restituere teneretur. Atque hoc sensu intelligendus est Sanchez, & alii absolutè negantes tales emptores debere restituere; ut optimè explicat Lugo *cit. sect. 4. à n. 65.*

§. III.

Secus, si constet, ea injusta esse.

152 QUando nimirum aut certò constat, aut probabiliter existimatur vectigal injustum esse in toto, vel in parte; utpote quia noviter impositum absque satis nota auctoritate, vel causa justa; quia fama & persuasio in populo est (ut revera est his temporibus) tributa sub prætextu alicujus necessitatis imposita, in non necessarios usus converti, vel asservari, aut certè longè majori quantitate exigi, quàm necessitas, vel justa causa postulet, reliquo in privatos usus converso: tunc secundùm omnes, solutionem in toto, vel in parte subterfugere, aut etiam occulta compensatione uti, licitum & justum erit, modò semper absit scandalum item mendacium, & perjurium, quæ nunquam licita sunt: ita post alios *Molina Layman. Lugo, citt.* Ratio manifesta est: quia cuivis jure naturæ concessum est injuriam, & damnum suum injustum impedire, vel resarcire, quatenus licitè fieri potest: sed eo casu exactionis injustorum tributorum, injuriam, & damnum injustum patiuntur subditi, quod alia ratione impedire non possunt, nisi subterfugiendo solutionem, vel si jam solvere coacti sint, occultè compensando: ergò licitum, & justum erit, secluso scandalo, vel alio peccato.

At quid dicendum in dubio, quando verè dubitatur de justitia tributorum, vectigalium, vel gabellæ alicujus; sive dubio negativo, dum scilicet simpliciter dubitatur de justitia vectigalis absque eo, quòd sit aliqua ratio probabilis pro, aut contra: sive dubio positivo, dum dubitatur, an justa sint, ex eo quòd pro utraque parte sint rationes probabiles: eritne adhuc obligatio solvendi? Tributum adhuc solvendum esse affirmant *Sotus. Lessius, Malderus*, alii apud *Sanchez*, & *Lugo cit.* Ratio est: quia in dubio justitiæ legis, sententiæ, vel præcepti, est præsumendum pro justitia, & parendum legislatori, Judici, Superiori, secundùm communem in materia de legibus, & conscientia dubia: in proposito autem princeps, vel Magistratus est legislator, Judex, & Superior: ergo in dubio, an justa tributa vel vectigalia exigat, pro justitia, & pro ipso præsumendum, eique parendum erit. Sententia utique tutior. At nos dicimus denique. 153

§. IV.

Et probabilissimè etiam, quando de eorum justitia dubitatur.

VErior, & in praxi tuta videtur opposita communis DD. Sententia negans, in tali dubio esse obligationem solvendi tributa, si post diligentem inquisitionem dubium perseveret. Ita *Cajetanus, Sylvester, Medina, Armilla, Gabriel, Corduba*, aliisque plurimis citt. Sanchez. *lib. 6. moral. c. 4.* Azorius *p. 3. c. 22. q. 7.* Diana *p. 7. tract. 17. resol. 59.* Lugo *disp. 36. sect. 6.* Et consentit Molina *cit. disp. 644.* Ratio fortis est: quia in dubio debiti melior est conditio possidentis; & ei, qui petit, incumbit probatio debiti: atqui in proposito subditus possidet res suas, & Princeps petit tributum ut debitum: ergò quousque probetur justitia tributi, subditus non tenetur solvere. Unde & *in cap. provexit de censibus*, dicitur, in omni censu vel tributo oportere, ut ad quid, & quando persolvi debeat, præsciatur. Ad rationem oppositam facilè R. parendum quidem esse, & præsumendum pro Principe, legislatore, Judice, Superiore, sed excepto eo casu, quo agitur de interesse, aut ipsius Superioris, qui tunc præsumi potest partialis; aut de interesse ipsius inferioris, seu subditi, cujus rem suam possidentis meliori conditioni præjudicari non debet. 154

Cæterùm rectè notant DD. *citt.* & ex aliis Laym. *cit. lib. 3. tr. 3. c. 3. n. 6.* quòd licèt existant ejusmodi dubia publica de justitia solvendi, subditus licitè subterfugere possit. Officiales tamen; si præceptum exigendi commodè declinare non possint, justè exigunt. Quia quamdiu non adest certitudo moralis de injustitia causæ, præsumere pos- 155

possunt Officiales, quòd Princeps ita præcipiens, justam habeat causam ipsis incognitam, prout in simili de subditis in bello dubio militantibus supra suo loco dictum. Alia est ratio de Consiliariis Principum, ad quos pertinet de justitia tributi cognoscere: hi enim non possunt Principi consulere, suadere, vel approbare tributi impositionem, vel exactionem, nisi affirmativè cognoscant, saltem probabilitatem justæ causæ, uti cum *Vasquez* rectè notat *Laym. cit.* Similiter in dubio positivo de justitia tributi, cùm scilicet utrinque sunt rationes probabiles, fieri potest, ut & Princeps justè, ac licitè exigat, & subditus justè & licitè neget, vel subterfugiat tributum: quia uterque sequitur sententiam probabilem. Et hac ratione dari potest bellum justum ex utraque parte propter ignorantiam veritatis ex una parte, & rationes utrinq; probabiles. *Sanchez, Lugo, Diana. cit.*

156 Denique pro praxi Confessarii, omninò placet consilium *Molina cit.* valdè laudatum à Cardinali de Lugo dicta *disput. 36. sect. 4. n. 43.* Quòd quando evidenter, vel satis probabiliter non constat de justitia tributi, vel vectigalis, ante factum populum semper monendum esse, & consulendum pœnitentibus, ut tributa solvant, & non defraudent, ut sic Reipublicæ pax: & Principibus debita obedientia, ac reverentia conservetur: alioquin semel laxatâ conscientiâ homines avari sine dubio valdè exorbitarent, & abuterentur, cum gravissimo Reipublicæ, & Principum damno: post factum autem, & defraudatum jam tributum, si pœnitens certò, vel probabiliter sibi persuadeat, in tanta nostri temporis tributorum multitudine, & varietate, esse aliquid injustum, vel nimium, quòd ipse solvat, vel multitudinem ipsam nimiam esse, & excessivam; per se considerata qualitate suæ personæ, & negotiationis, reliquis suis tributis omninò sufficienter contribuere pro sua persona, quantum justitia exigit ad Principis & Reipublicæ necessitates, non esse cogendum à Confessario ad restitutionem, sed omninò dissimulandum. Quod à fortiori docent omnes DD. oppositæ Sententiæ. *Ratio est*: quia cum tot conditiones requirantur ad justum tributum imponendum, vel augendum, in tanta tributorum multitudine meritò præsumitur, multa esse incerta & dubia, quæ fraudare, etsi non sit suadendum, certè tamen etiam compensare non sunt cogendi miseri pœnitentes. Et sanè nimis grave redderetur Sacramentum Pœnitentiæ, & viam salutis multis præcluderet, qui esto à Confessariis moneantur, non tamen restituent, adeoque æternæ damnationis periculo se se exponent. Ego jam à quadraginta & amplius annis, non nisi, quantùm memini, quinquies justam causam restituendi reperi.

APPENDIX

Crimina falsi.

SUMMARIUM.

158. *Crimen falsi quid?*
159. *Quadrupliciter committitur, falsificando I. res.*
160. II. Instrumenta, (*testamentum, codicillum, chyrographum*)
161. III. Litteras; *imitando, aperiendo &c. Casus notabilis 162.*)
163. *IV. Monetas.*
164. *Quæ omnia sunt mortalia ex genere suo,*
165. *Cum obligatione restituendi damna inde illata.*

ASSERTIO X.

Crimen falsi est perversio veritatis cum dolo & 157
alterius jactura: quoad materiam præsertim hoc septimum Præceptum concernentem, quadrupliciter potissimùm committitur: Falsificando res, instrumenta, litteras, monetas: omnia mortalia ex genere suo: cum obligatione restituendi damna illata vel inde secuta proximo. Est tota nimis certa apud omnes.

§. I.

Est perversio veritatis cum dolo, & alterius jactura.

Crimen falsi tria essentialiter includit, veritatis 158
perversionem: dolum operantis: damnum alteri inde proveniens. Res clara erit in Exemplis mox afferendis: & quia illud damnum plerumque est in bonis fortunæ, ut patebit iisdem exemplis, ideo hoc crimen communiter refertur ad septimum Præceptum: si verò esset damnum in bonis corporis, ut si Judex pro reo necando clam dimisso substitueret alium innocentem &c. ad quintum: in bonis famæ, ad octavum præceptum referendum esset, uti sunt crimina falsi eorum, qui falsum testimonium proferunt, testem falsum in judicio producunt, Judicem corrumpunt: item Advocati partis suæ causam parti adversæ prodentes. *Lege 1. & sequentibus ff. de crimine falsi.* Nunc sistendo in materia septimi Præcepti.

§. II.

Quoad materiam quadrupliciter potissimùm committitur.

I. Crimina falsi falsificando *res* committunt 159
I. Venditores, qui falsis vel falsatis ponderibus, & mensuris utuntur, aut materiam adulterinam minùs utilem mercibus admiscent. II. Qui alienum partum alicui supponit. III. Qui signum adulterinum facit, vel sculpit. *L. penult. ad legem Corneliam de falsis.*

II. Crimina falsi falsificando *instrumenta*, com- 160
mittunt, qui testamentum, codicillum, chyrographum, aliùdve instrumentum, vel scripturam immutant, supprimunt, lacerant, rasurâ falsant, signum amovent. Item qui ejusmodi instrumen-

ta adulterina confingunt, & pro veris supponunt. *L. cit. ff. & cap. ad legem Corneliam de falsis.*

Sed quæstio hic delicata incidit, utrum, amissa scripturâ, instrumento, chyrographo de hæreditate, nobilitate, legitimatione, & maximè de debito aliquo magni momenti &c. liceat similem novam scripturam conficere in suum commodum tantùm citra alterius injuriam: aut si quis conveniatur de mutuo accepto, vel alio debito, quod jam legitimè solverat, sed aliter probare non potest, liceat instrumentum factæ solutionis confingere sine crimine falsi? ℞. Simpliciter non licere. Ita ex communi Layman. *lib. 3. tract. 3. cap. 4. num. 3.* Ratio est: quia licèt non sit crimen falsi contra justitiam particularem, & commutativam, quia nemini jus suum læditur, unde nec aliqua restitutionis obligatio inde contrahitur: est tamen crimen falsi contra virtutem veritatis, & justitiam legalem: est enim mendacium ex se periculosum Reipublicæ; unde & legibus severè prohibetur: & cùm prohibitio justa sit, etiam in conscientia obligat. Neque urget ratio proprii damni evitandi, cùm talis jure possessionis se tueatur, & probatio adversario incumbat. Quamvis in his bona fides facilè à mortali excusare possit, præsertim verè urgente damno proprio.

261 III. Crimina falsi falsificando litteras committuntur non tantùm, etsi principaliter, imitando alterius manum, vel chyrographum *L. quid sit ff. ad Legem Juliam*; sed etiam ab eo, qui alienas litteras dolosè aperit, & legit, cùm ejusdem, vel tertii damno; & injuria: & si litteræ fuerint Papales, incurritur excommunicatio reservata summo Pontifici non tantùm in Bulla Cœnæ, sed etiam in jure communi *cap. ad falsariorum de criminis falsi.* Et si in Religionibus litteræ sint à Superiore ad subditos, aut viciffim, est casus reservatus in decreto Clementis VIII. Dico autem, qui dolosè aperit. Secùs si casu fiat, aut justa causa aperiendi subsit; ut jure belli, aut justæ defensionis gratiâ contra inimicum insidias molientem, ut notat Navarr. *cap. 18. num. 53.* aut si Magistratus, Prælatus, Paterfamilias suspicentur, aliquid mali patrandi in litteris contineri: aut quando Religionis status licentiam aperiendi litteras Regularium Prælato tribuunt, ut ferè in omnibus Religionibus fit.

162 Occurrit hîc rursus scrupulus. Quid si aliquis litteras alicujus momenti, quas multum refert secretas esse, in publicum abjiciat laceratas: alius verò reperta & collecta fragmenta legit in suum commodum, seu inde sibi prospicit: peccabítne talis crimine falsi, vel aliter? Casus singuleris contigit Venetiis. Mercator acceptas litteras ex Oriente significantes de futura penuria aromatum, laceratas abjecit, has repertas collegit alius mercator, & statim copiam aromatum coëmendo illum prævenit, eisque lucrum eripuit. Quæritur utrum injuriam illi intulerit? ℞. negativè cum Sylvestro *V. emptio*, & Laym. *cit. cap. 4. num. 4.* Ratio est: quia mercator cum litteras laceratas abjecit, & verè pro derelictis habuit, hoc ipso omnibus colligendi, legendi, & in suum commodum utendi potestatem fecisse censendus est. Et rectè dixit Sylvester cit. *Si quis litteras in publicum abjectas legit solùm, ut sciat, curiositas est, si ut, sibi provideat, commodisque suis studeat, humana, non vitiosa prudentia est.* Quod si abjiciens inde damnum incurrat, sibi imputet. Tenebitur tamen talis ex Charitate, imò etiam ex justitia ejusmodi litteras apertas non ostendere aliis, quos intelligit, eâ notitiâ usuros esse in damnum injustum alterius; maximè, si alterius fama inde patiatur. Quemadmodum si Titio hominem quærenti ad necem injustam, tu locum ostendas, ubi latitet, homicidio cooperari censeberis.

IV. Crimina falsi falsificando *monetas* com- 163 mittunt. I. Qui monetas etiam synceras cudunt, non habentes auctoritatem *L. 1. & 2. Cap. de falsa moneta.* Quia nimirum usurpat jus Principis cum ejus injuria, & damno; inde enim efficitur, ut ejus monetæ non tanto numero expendantur. II. Qui falsam monetam cudunt, utpote materiâ adulterina, vel pondere iniquo. III. Qui de justo pondere monetæ detrahunt abscindendo, radendo *L. quicunque ff. ad legem Corneliam.* Addit Laym. *cit. cap. 5. n. 5.* etiam id, quod justum pondus monetæ excedit, privata auctoritate abscindentes peccare, & ut falsarios puniri posse; Quia monetæ publicæ privata auctoritate detrahit cum damno Communitatis, quæ, cùm æquè sint multæ monetæ deficientes, quàm excedentes in pondere, injustè illo ab alio privatur. IV. Qui adulterinæ materiæ nummos cupreos, stanneos, plumbeos tingunt, ut appareant aureæ, vel argenteæ. L. *cit. quicunque.* Quòd si tamen quis monetam publica auctoritate cusam admixto cupro, quo apparente non libenter recipiuntur, argento vivo, vel sale madefactam illiniat, ut faciliùs expendat, non erit damnandus peccati saltem gravis: ut notat *Laym. ibid.* V. etiam qui falsas monetas cupreas, stanneas &c. scienter expendunt, non obstante, quod antea & ipsi iis ab aliis decepti fuerint. Ex communi Navarr. *cap. 16. num. 167.* apud Laym. *cit. num. 6.* Quia nemo debet damnum proprium resarcire cum novo damno alterius innocentis. Quin etiam, si quis ignoranter seu bona fide dederit alteri, tenetur tamen ei ad restitutionem, qui læsus fuit, ut habet communis doctrina. At quid si quis nummum adulterinnum v. g. talerum plumbeum alteri donet, vel det, quem scit eo animo accipere, ut alterum decipiat? ℞. Eum peccare, eo quòd cooperetur ad falsationes multas inde secuturas, saltem peccatô scandali, non item injustitiæ, nisi ita cooperatus esset ad aliquem decipiendum.

§. III.

Omnia mortalia ex genere suo.

Nimirum & ratione falsitatis perniciosæ Rei- 164 publicæ, & ratione damni injustè illati proximo;

ximo; cùm dolosam injustitiam contineat. Adde, aut saltem ratione inobedientiæ, ut si Religiosus falsificet sigillum Prælati ad evagandum extra Monasterium: casus reservatus in supra dictis Dico tamen *ex genere suo*: nam à mortali excusat, ac veniale reddit & levitas agentis, & parvitas materiæ, seu damni illati, uti apud omnes in confesso est.

§. IV.

Cum obligatione restituendi damna illata, vel inde secuta proximo.

165 CErtum apud omnes, & liquidum ex terminis. Neque de his, & restitutione ex injusta læsione proximi in bonis fortunæ aliquid speciale dicendum superest, præter omnia dicta tract. 4. generaliter *de restitutione in communi*: & specialiter *de restitutione debita ex delicto formali, ratione injustè acceptionis à possessore malæ fidei*. Atque hactenus dicta equidem sufficerent quoad materiam directam septimi Præcepti, quatenus negativum est: *Non furtum facies*; verùm idem Præceptum, ut initio prænotavi, implicitè & virtualiter simul affirmativum est, præcipiens jus suum cuique restituendum, vel reddendum: & sic latissimè patens, pro necessaria, & utilissima praxi tam intra, quam extra Confessionale plenam sui explicationem petit ex universa ferè materia de Jure & Justitia. Cum igitur successus hactenus non valde displicuerit, hic tandem finiatur, & pro necessario complemento, in nomine Domini mox etiam sequatur Tractatus sextus, & ultimus.

O. A. M. D. G.

TRA-

TRACTATUS VI.

Pro necessario complemento septimi PRÆCEPTI.

DE DOMINIO ET ACQUISITIONE RERUM LEGITIMA.

Adeòque etiam de CONTRACTIBUS In Genere, & in Specie.

TRactatus hujus septem erunt capita. I. De Dominio, & modis acquirendi illud, usque ad Contractus. II. De Contractibus in genere, eorúmque valore ex parte consensûs personæ, & materiæ. III. De Contractibus gratuitis ad transferendum Dominium plenum, *Donatione*, *Testamento*, *Legato*, *Dotatione*. IV. De *Mutuo*, & *Usura*. V. De Contractibus onerosis transferentibus Dominium plenum, *Permutatione*, *Emptione*, & *Venditione*. VI. De aliis contractibus ad transferendum Dominium industriosis, *Censu*, *Cambio*, *Societate*, *Lusu*, & *Sponsione*. Ac VII. De reliquis contractibus partim gratuitis, partim onerosis conferentibus Dominium utile tantùm, vel omninò nullum propriè, *Commodato*, *Precario*, *Conductione*, *Locatione*, *Emphitheusi*, *Feudo*, *Fidejussione*, *Pignore*, *Hypotheca*, *Deposito* &c.

CAPUT I.

De Dominio, & modis acquirendi illud, usque ad Contractus.

CApitis hujus sex erunt Sectiones. 1. De Dominio, ejúsque divisione, & speciebus. 2. De subjecto Dominii, seu quibus illud competat. 3. De objecto Dominii, seu quænam res sub dominio cadant: ubi de modis acquirendi generatim. 4. De acquisitione rerum per occupationem, inventionem &c. 5. De Acquisitione rerum vel dominii per præscriptionem, seu usucapionem. 6. De Acquisitione rerum, vel dominii per aluvionem, accessionem, confusionem, commixtionem &c.

SECTIO I.

De Dominio, ejusque divisione, & speciebus.

SUMMARIUM.

1. *Jus variè sumitur.*
2. *Propriè sumptum definitur*, &
3 *Explicatur* Jus in re, &
4. Jus ad rem.
5. & 6. *Dominium* Jurisdictionis *quid*, & *quotuplex?*
7. & 8. *Quid*, & *quotuplex dominium* proprietatis?
10. Usq; ad n. 13. *Explicatur dominium plenum & perfectũ.*
13. *Quinam prohibeantur, vel impediantur in suo dominio quoad actum secundum?*
14. Usq; ad n. 18. *Enumerantur quædã dominia imperfecta.*
18. *Ususfructus est I.* Jus utendi, &
19. *II.* fruendi.
20. *III.* re aliena.
21. *IV. salvâ rei substantiâ.*
22. *In quo conveniant, usufructuarius, & usurarius?*
23. *Quibus modis usufructus finiatur?*
24. *Quid si usufructuarius ingrediatur Religionem?*
25. *Usus rei quid?*
26. *Alius* juris, *alius* facti.
27. *Usus facti simplex omninò dependens à voluntate proprietarii.*
28. *Qualem etiam habent FF. Minores.*
29. *Habitatio quid?*
30. *Servitus quid & quotuplex?*
31. *Servitus urbana & rustica.*
32. *Quando servitutes acquirantur, & quando præscribantur?*

Explicatio terminorum.

Jus ad rem: Jus in re.

I. JUris nomen variè accipitur apud Doctos. 1. Pro scientia rerum, Legum, seu Jurium, quo sensu Jus ab Ulpiano definitur; *ars boni & æqui.* 2. Jus accipitur pro loco, ubi fit justum, seu ubi Justitia administratur: quo sensu dicitur quis in Jus ambulare, in Jure comparere, aliquem in Jus vocare. Imò etiam accipitur, pro sententia ipsa Judicis; Judex etiam sententiam pronuntians dicitur Jura dicere. 3. Jus accipitur pro ipsa re, seu lege; quæ est regula justi. Sic enim dividitur in naturale, & positivum, Divinum, humanum, jus Gentium, Civile, Canonicum. Et passim audis aliquid dici esse de Jure naturali, de jure positivo &c. De Jure sic accepto in materia de Legibus. 4. Ad propositum magis, jus accipitur pro justo, id est, adæquato, ac debito alteri: & sic est objectum Justitiæ, quæ præcipit cuilibet reddi, quod suum est, *Juste*, id est, adæquatè ad æqualitatem; ut *tr.* 4. *c.* 1. *sect.* 2. patuit. 5. Principaliter, & propriissimè Jus accipitur pro potestate, vel facultate legitima ad aliquam rem obtinendam, vel functionem exercendam, cujus violatio sit injuriati. Quo sensu dicitur aliquis uti jure suo, aut Jus alterius violare: & hoc modo acceptum Jus est fundamentum Juris justi, & titulus, quem respicit justitia reddendo cuique suum: ideo enim justum & debitum est, ut mihi aliquid detur, vel fiat, quia ad illud jus, seu facultatem habeo illud exigendi, eóque fruendi; & Jus sic acceptum est hujus loci, & communiter definitur. 1

II. *Jus est facultas legitima aliquid agendi, obtinendi, disponendi, usurpandi, vel in eo quomodolibet se habendi*, cui si sine legitima causa contraveniatur, injuria fit eam habenti. E. g. ego habeo Jus comedendi proprium cibum, induendi propriam vestem, incedendi publicâ viâ &c. injuria 2

ria fit, seu injuriam mihi infert, qui absque legitima causa me impedit. Quòd si enim tali facultati ex legitima causa contraveniatur, non fiet injuria eam habenti, v. g. verum jus est, quod deponens habet, in rem suam apud alterum depositam repetendi: quòd si verò superveniente furiâ, vel periculo, ne deponens re sibi redditâ, v. g. gladio, se ipsum, vel alium interficiat, ei non reddatur, sicque ejus facultati legitimâ de causâ contraveniatur, nulla fit ipsi injuria: & sic de cæteris discurrendum. Jus porrò communissimè dividitur in *Jus ad rem* & in *Jus in re*: Et breviter dici posset: *Jus in re* esse facultatem jam actu habendi aliquam rem. *Jus ad rem* verò esse facultatem non adhuc actu habendi, sed solùm acquirendi sibi aliquam rem, aut quodpiam. Sed acuratiùs & Theologicè.

3 III. *Jus in re* dicitur, quo rem ipsam nobis obligatam habemus, ita ut apud qu mcunque res ista existat, nostra tamen, nobisque adstricta maneat. Quale jus habet Dominus in suam pecuniam, vestem, domum, mancipium; & tale jus acquiritur quocunque contractu legitimo, secuta traditione. Unde hoc Jus in re parit actionem realem in Judicio, quæ dicitur *rei vindicatio*: Actio enim realis dicitur, quæ adhæret ipsi rei, ipsámque rem insequitur, adeò ut in cujuscunque potestatem res nostra, vel nobis obligata, devenerit, ab eodem reposci, & vindicari possit: competitque hæc actio omnibus speciebus dominii infrà nominandis. Vide Laym. *lib. 3. tract. 1. c. 5. n. 1.*

4 IV. *Jus ad rem* dicitur, quod non quidem ipsam rem nobis adstrictam habet, sed etiam personam nobis obligatam habet ad rem illam nobis dandam. Quale jus acquiritur per promissionem, emptionem, aliósque contractus ante rei traditionem: Item per electionem, postulationem, vel præsentationem ad Beneficium, vel officium ante legitimam acceptationem. Item per sponsalia. Unde hoc jus ad rem in Judicio non realem, sed personalem tantùm actionem parit, scilicet in ipsam tantùm personam nobis obligatam, non immediatè in ipsam rem: *Actio* enim *Personalis* dicitur, quæ proximè tendit in personam nobis obligatam ex promissione, contractu, vel delicto. Et licet consequenter etiam tendat per se in rem nobis tradendam, ita tamen adhæret eidem personæ nobis obligatæ, ut contra alium ejusdem rei acquisitorem, vel possessorem institui minimè possit: v. g. si res promissa, vel vendita Petro ante ejus traditionem, & acceptionem, postea tradatur Paulo à Joanne, res manet Paulo, & Petrus prior emptor non contra Paulum, sed Joannem tantùm, utpotè solùm sibi ex promissione, vel contractu obligatum, actionem instituere potest. Item si mutuò dedisti Titio centum aureos, quos postea tradidit Cajo: hoc casu actio personalis tibi contra Titium tantùm, nulla autem contra Cajum competit, juxta *L. penult. C. de action. & obligat.* Unde patet, quòd duo possint habere jus respectu unius & ejusdem rei, unus scilicet *Jus in re*, alter *Jus ad rem*: v. g. Joannes vendens domum Petro, pretiô nondum solutô, habet adhuc jus in domo: Petrus tantùm jus ad domum. Sic in sponsalibus sponsus acquirit jus ad sponsam, in matrimonio verò rato acquirit jus in sponsa. Sic Justi in via habent jus ad gloriam; Sancti in Patria habent jus in Gloria.

Dominium Jurisdictionis, & proprietatis.

DOminium latè sumptum, prout comprehendit omne dominium vix uno conceptu benè explicari potest, nisi velut disjunctivè dicas: *Est facultas legitima agendi, vel disponendi aliquid circa rem aliquam, vel personam tanquam sibi subjectam.* Unde duplex est dominium prænominatum, *Jurisdictionis, & Proprietatis.* 5

I. *Dominium Jurisdictionis* est potestas Superioritatis, ac jus gubernandi subditos (nimirùm præcipiendo, prohibendo, permittendo, judicando, puniendo, præmiando) ad eorum imprimis totiúsque Communitatis utilitatem. *Aliud* est *Divinum & increatum*, de quo Scholastici. *Aliud humanum & creatum*, scilicet ab illo Dominio Divino & absoluto, ac universalissimo derivatum, & homini communicatum: Idque duplex: *Ecclesiasticum & Politicum*, seu spirituale, & temporale. Dominium Ecclesiasticum, seu Spirituale est potestas gubernandi subditos convenienter in ordine ad eorum bonum spirituale animæ, finémque supernaturalem æternæ Beatitudinis. Talis est potestas Pontificia, Archi-Episcopalis, Episcopalis, aliorúmque inferiorum Pastorum animarum. Dominium politicum seu temporale est potestas gubernandi subditos convenienter in ordine ad eorum bonum temporale, & finem naturalem, scilicet pacem & tranquilitatem procurans. Et hæc dominia non sunt hujus loci, sed spectant ad materiam de Legibus. 6

II. Dominium proprietatis est *Jus, (seu facultas quædam, disponendi de re tanquam suâ, & in suum proprium commodum.* Et hæc est præcipua & perfecta species Juris in re suprà explicati. Dividitur *in plenum* seu perfectum, & *non plenum* seu imperfectum: & utrumque intelligi potest vel ex parte subjecti, vel ex parte objecti. Ex parte *subjecti* seu habentis dominium, & minùs propriè, Dominium *plenum* dicitur idem, quod integrum, & omninò proprium habentis, cùm quis scilicet, in dominio talis rei consortem non habet: Dominium verò *non plenum* dicitur idem, quod partiale, vel commune pluribus, cùm quis scilicet in dominio talis rei consortem habet, sine cujus concursu de tali re pro arbitrio suo disponere non potest: quale est dominium hæredum respectu hæreditatis, antequam dividatur, quivis enim eorum habet dominium ejus hæreditatis, sed non plenum, eò quòd adhuc sit pluribus commune: factâ autem divisione accipiet dominium plenum suæ tantùm partis. 7

III. Ex parte verò *objecti* seu ipsius rei, & propriè loquendo, dominium plenum ac perfectum est, quod complectitur simul proprietatem rei cum omni ejus usu, fructu, commodis &c. quale dominium habet dominus in suam pecuniam, in rem emptam ac traditam &c. Dominium verò non plenum ac imperfectum dicitur, quod com- 8

complectitur vel ſolam proprietatem rei ſine ejus uſu & commodis, vel ſolum uſum ac commoda rei ſine ejus proprietate. Et hinc dominium plenum, ſeu perfectum dividitur in *directum*, & *utile*. Dominium *directum* dicit ſolam proprietatem rei ſine ejus uſu, fructu, ac commodis: ita ſcilicet, ut penes illum ſit proprietas rei, utilitas verò, ſeu uſusfructus ac commoda penes iſtum; unde is proprietarius, hic verò uſurarius dicitur: prout fieri vides in commodato, locato, feudo, emphiteuſi &c. licèt enim talis habeat verum dominium rei, non tamen plenum, quia ſolam rei proprietatem habet, omne autem jus utendi & fruendi alteri competit. Dominium *utile* dicitur jus utendi: vel etiam fruendi aliqua re, ſalvâ ejus ſubſtantiâ, quippe cujus proprietas ad alterum pertinet. Unde habens tale dominium, non dicitur abſolutè Dominus rei, ſed tantùm uſuarius, vel uſufructuarius, & dominus ipſius uſus, vel fructûs capiendi. E. G. Titius proprium equum concedit Cajo ſub onere certæ penſionis, ut eo utatur, & fruatur ejus commodis: ipſe Titius retinet dominium directum ſui equi: unde & abſolutè dominus equi, & proprietarius eſt: Cajus verò ſolùm accipit dominium utile, ſeu jus equo utendi, & fruendi, ſalvâ ejus ſubſtantia, unde non dominus, ſed uſuarius dicitur. Dominii utilis velut ſpecies ſunt *uſusfructus*, *uſus rei*, *habitatio*, *& ſervitus*. Definitiones ſingulorum ſub unum aſpectum pono, ac breviter explico.

ASSERTIO I.

9 Dominium plenum eſt *jus perfectè diſponendi de re corporali, niſi Lege prohibeatur.* Uſusfructus eſt *jus utendi & fruendi re aliena ſalva ejus ſubſtantiâ.* Uſus rei eſt *jus utendi tantùm re aliena, ſalvâ ejus ſubſtantiâ.* Habitatio eſt *jus habitandi domum, vel locum per ſe, vel per alium.* Servitus eſt *jus rei in rem*, quo ſcilicet una res alteri obligata eſt. Definitio dominii tradita à Bartholo recepta eſt ab omnibus Juriſtis ac Theologis, ſeclusâ tamen particula *corporali*; & meritò, ut mox patebit.

§. I.

I. Dominium Plenum.

10 Eſt jus ſeu facultas, vel poteſtas aliqua: Intelligitur autem jus *in re*: nam jus ad rem tantùm non niſi remotè, & imperfectiſſimè poteſt dici dominium. Cæterùm notum eſt, jus in re latiùs patere, quàm dominium, adeò ut non omne jus in re dominium, dici poſſit, nam illud jus, quod habet depoſitarius in rem depoſitam, creditor in pignus, vel hypothecam, eſt jus in re, cùm ipſam rem ſibi obligatam habeant illi; at certè non dominium, cùm dominium illius rei, ſimpliciter ad alterum ſpectet, eſt ergò jus in re imperfectum: dominium autem eſt jus in re perfectum, quo quis poſſit diſponere de tali re. In hâc ergò particulâ *Jus* dominium plenum ac perfectum convenit cum dominiis illis non plenis, & imperfectis directis, vel utilibus tantùm.

Quod ſi velis definire Dominium proprietatis in genere, ut comprehendat omne dominium, plenum, & non plenum, tantùm omiſsâ particulâ *perfectè*. dic, *Dominium eſt jus diſponendi de re aliqua, niſi lege prohibeatur*: & jam omnia dominia comprehenſa habebis.

II. Perfectè diſponendi.

Dominium plenum debet eſſe Jus, vel facultas, ſeu poteſtas diſponendi de re aliqua. 11
1. Tam quoad ſubſtantiam, quàm quoad ejus uſum & commoda, adeò ut intrinſecè comprehendat, & dominium directum, ſeu proprietatem, & omne dominium utile rei. 2. Idque ad quoſcunque uſus ſibi placitos, & uſus non prohibitos, ſic ut de ea re pro libitu & uti, & frui, eam alienare, vendere, donare, abjicere, vel omninò deſtruere poſſit. 3. Idque principaliter ad ſuum proprium commodum: quo etiam differt à dominio Juriſdictionis, ut ſupra indicatum eſt. Deinde qui habet facultatem quamlibet diſponendi de aliqua re, at non in ſuum, ſed alterius commodum principaliter, non Dominus eſt, ſed curator potiùs, vel adminiſtrator. Atque ita, ut ipſi in uſu, vel diſpoſitione talis rei nullus alius præferri debeat: nam ſi quis habeat facultatem ab alio domino utendi aliqua re quomodolibet, & convertendi in propriam utilitatem pro libitu, ſed revocabiliter, utique ille non erit dominus, ſed alius, qui facultatem conceſſam revocare poteſt, ac proinde illi in uſu & diſpoſitione talis rei præferri debet. Jam ergò excluduntur à ratione dominii pleni & perfecti omnia dominia non plena ſeu directa, ſeu utilia; neque enim Dominus directus, ſeu proprietarius poteſt perfectè diſponere de re ſua, cùm jus utendi, vel fruendi illâ re, ſpectet ad alterum: Neque uſuarius, vel uſufructuarius poteſt perfectè diſponere de re v. g. domo, agro &c. cùm non poſſit illa alienare, minùs deſtruere, & proprietas rei ſpectat ad dominum rei. Excluduntur & alia dominia imperfecta, quæ infrà breviter annotabo.

III. De Re.

Theologi (quorum eſt principaliter ſpectare Divina & ſpiritualia) intelligunt de re quacunque & corporali, & incorporali. Res corporales apud Juriſtas dicuntur, quæ ſuaptè natura tangi poſſunt, velut homo, fundus, aurum &c. Res incorporales ſunt, quæ tangi non poſſunt, cujusmodi ſunt juria particularia: ut jus hæreditatis, jus eligendi &c. Item libertas, fama, honor; adde res merè ſpirituales, ut actus liberi, virtutes, Angeli, anima rationalis. Quis enim neget DEUM, ratione creationis, & conſervationis habere perfectiſſimum dominium omnium rerum creatarum, etiam incorporearum & ſpiritualium; & hominem verè eſſe dominum ſuorum actuum liberorum: Beneficiatum verè Dominum ſui Beneficii? De quo plura *Sect. ſequenti* Bartholus autem ſtrictiùs definiens dominium addidit: *De re corporali*, volens nimirùm cum Juriſtis tantùm rerum corporalium eſſe propriè dominium; rerum autem incorporalium, vel jurium, non eſſe pro- 12

priè dominium, sed quasi dominium, sicut nec propriè possessionem, sed quasi possessionem: sed Theologi non agnoscunt tam strictam acceptionem, ut dictum est: communi enim loquendi usu cum omni proprietate dicitur, quis habere dominium sui Beneficii, suæ libertatis, famæ &c. Et abhorrent audire DEUM non Dominum propriè dictum creaturarum omnium, etiam spiritualium, Angelorum, ac animarum &c.

IV. Nisi lege prohibeatur.

13 Lex enim interdum, aut conventio specialis, etsi non auferat dominium in actu primo, seu jus primum & radicale disponendi de re sua, aufert tamen, vel potiùs impedit dominium in actu secundo, seu exercitium, & usum plenum dominii. Sic 1. Pupillus, quamvis sit verè dominus bonorum suorum, de iis tamen pro arbitratu suo disponere, vel ea (maximè immobilia, ne naturali quidem obligatione) alienare non potest, quamdiu sub tutoribus est, ut notavit etiam Apostolus ad Galat. 4. *Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt à servo, cùm sit dominus omnium; sed sub tutoribus, & actoribus est usque ad prædefinitum tempus &c.* 2. Debitor licet verè maneat dominus rei datæ creditori in pignus & hypothecam, tamen ex tacita conventione non potest eam rem alienare, quamdiu est in pignus, vel hypothecam. 3. Religiosus Societatis post vota biennii est verè dominus bonorum, & jurium suorum, de iis tamen pro arbitratu suo disponere non potest sine licentia Superiorum, obstante voto simplici paupertatis Religiosæ. 4. In multorum Sententia jus majoratûs, primogenituræ, fideicommissorum, & similium, quæ bona vinculata dicuntur, est verum dominium, attamen alienari non possunt, sed voluntate testatoris, ac lege ita vinculata sunt, ut semper ad primum familiæ caput revolvantur, aut certè familiæ permaneant. Sed de hoc mox iterum. Hîc obiter adnoto aliqua imperfecta, & non propriè & simpliciter dicta dominia.

14 I. Prædictum jus majoratûs, primogenituræ, ac fideicommissorum &c. Non est propriè & simpliciter dominium. Ita ex veriori Juristarum & Theologorum Sententiâ Card. de Lugo *tom. 1. de just. disp. 2. sect. 1. n. 6.* Ratio est: quia possessor majoratûs, vel fideicommissi non solùm lege prohibitus est alienare, sed prohibetur ex titulo obligante ex Justitia commutativa, adeò ut alienando inferat injuriam successoribus, vel familiæ, & teneatur ad restitutionem: ergò ille non habet plenum jus Justitiæ in illa re, nam si esset plenum nullus alius haberet Jus Justitiæ ad eandem rem.

Dices: quis ergò habet dominium plenum, & directum bonorum illorum? ℟. Habet possessor, & simul tota familia, quæ tota licèt non existat quoad successores, est tamen quædam persona politica fictione Juris: quemadmodum & hæreditas vacans antequam nascatur, vel animetur fortè posthumus in utero matris, est persona ficta à Jure repræsentans defunctum, in cujus dominio censentur conservari illa bona.

II. Imperfectum quoque est dominium bonorum dotalium durante matrimonio, tam ex parte mariti, quàm ex parte uxoris. Maritus enim non dominium & proprietatem, sed usum tantùm, & administrationem habet illorum bonorum. Uxor autem habet quidem dominium proprietatis, non tamen omninò plenum: nam licet dos integra ei conservanda sit, & post mortem mariti denuò possit liberè & perfectè de illa disponere, durante tamen matrimonio non potest, sed ut dictum est, usus & fructus ad maritum pertinet. 15

III. Jus illud, seu dominium altum, & eminentiale, quod habet Princeps, vel Respublica in bona subditorum, ut ea in casu necessitatis possit usurpare, distrahere, vendere, destruere &c. non est propriè dominium perfectum, non enim potest Princeps de re subditi disponere, perfectè pro suo libitu in omnem usum, in proprium commodum, sed solùm ad necessitatem, quâ cessante, res redit ad dominium proprium subditi; & si destructa sit, vel alienata, Princeps, vel Respublica tenetur subdito ad restitutionem ex re accepta, detractâ tamen suâ parte aliquotâ. 16

IV. Simillimum imperfectum, & quasi altum dominium est, quod habet pater in filium, ut eum nondum emancipatum possit vendere in servum: sine dubio enim non est dominium proprium & simpliciter dictum, cùm pater non habeat jus perfectum disponendi de filio pro libitu, quemadmodum Dominus habet in servum: non potest enim pater filium facere proprium servum, aut alteri in servum donare, sed solùm potest eum vendere, vel aliter commutare, quatenùs necessarium est, ut subveniat propriæ necessitati: unde transacta necessitate, si filius adhuc non sit venditus, cessat totum illud jus. Quinimò si filius, etiam per revelationem sciret, necessitati patris aliter subventûm iri, non tenebitur venditioni suæ consentire; cùm jam cessante necessitate, cesset jus patris ad eum vendendum. Cæterùm quale dominium sit Religiosorum, & Beneficiariorum respectu bonorum Ecclesiasticorum, videbimus *sect. sequenti.* De dominio pleno & directo, seu ipsa proprietate rei, ejusque acquisitione agetur latè in omnibus sequentibus. Hîc consequenter breviter explico dominia non plena, & utilia tantùm. 17

§. II.

Ususfructus.

I. Est *Jus* (id est facultas legitima) *utendi.* 18 Non enim hîc definitur actualis usus rei, qui dicitur usus facti, sed usus juris, scilicet facultas legitima utendi. In hac ergò particula ususfructus convenit cum dominio, & aliis juribus: & jam excluduntur Jura nonnulla in re, quæ non concedunt usum rei, sed conservationem, vel possessionem tantùm: quale jus habet creditor in pignus, depositarius in rem depositam, quibus re oppignorata, vel deposita (secluso speciali contractu) uti vel frui concessum non est: & si utantur, vel fruantur, invito domino, tenentur restituere

tuere secundùm æstimationem usûs, vel commodi percepti.

19 II. *Et fruendi*: hoc est fructus omnes, seu commoda ex re fructifera v. g. agro, vinea, pecore, fluvio percipiendi, quo excluditur usus rei tantùm: nam usuarius nudus potest uti domo: vel prædio v. g. ad proprium usum, non tamen potest locare domum alteri, percipere, vel vendere fructus &c.

20 III. *Re aliena.* Agitur enim hic de usu formali ac jure utendi, & fruendi tantùm aliqua re, cujus dominium directum, & proprietas ad alium spectat, qui proinde dicitur Proprietarius: alter verò usufructuarius tantùm, ut in locato, emphitheusi, feudo patet: nam si res fructifera v. g. prædium, detur alteri utenda, & fruenda pro annua pensione ad breve tempus infra decennium, est tantùm locatum: si detur similiter pro annua pensione ad longum tempus, vel ad dies vitæ, est emphitheusis: si detur similiter ad longum tempus, aut dies vitæ, hæreditariè, sed absque annua pensione, pro solo obsequio fidelitatis, est feudum. Et hinc sequitur

21 IV. *Salvâ rei substantiâ.* Per hoc denique differt usus fructus à dominio pleno & perfecto rei; nam Usufructuarius licèt sit dominus omnium usuumfructuum, & commodorum rei, non tamen ipsius rei, fundi &c. Quia tenetur eam quoad substantiam integram salvámque conservare, Et si habeat usumfructum gregis, tenetur locò capitum mortuorum, vel perditorum alia substituere, quibus grex integer maneat. Igitur usufructus propriè solùm potest constitui in rebus permanentibus, & ipso usu non consumptibilibus: in rebus autem usu consumptibilibus, seu (ut loquuntur Jura) functionem recipientibus, ut pecuniâ, frumentô, vinô &c. propriè non potest constitui usufructus, cùm hæ res ipso usu consumendæ fructificare ultrà nequeant. In iis tamen quasi usumfructum quandoque constitui posse, decernitur in Jure *L.* 1. *&* 2. *ff. de usufructu rerum, quæ usu absumitur*: Idque hâc ratione: si v. g. maritus uxori legaret usumfructum omnium bonorum suorum etiam usu absumptibilium, pecuniæ, frumenti, pecorum &c. Illa æstimata uxori tradi debent, præstita cautione, quòd usufructu finito, videlicet post mortem uxoris eorum æstimatio æquivalens hæredibus mariti restituenda sit. Vide Layman *cit. lib.* 3. *tract.* 1. *cap.* 6. *num.* 3.

Ususfructus collatus cum usu rei tantùm.

22 Conveniunt in hoc, quòd uterque, Usuarius, & Usufructuarius utatur re alienâ, salvâ ejus substantiâ; adeoque neuter possit alienare, vendere, vel donare alteri rem ipsam, cujus usumfructum, vel usum tantùm habet: imò neque usumfructum, vel usum, id est, ipsum jus utendi, vel fruendi illâ re in alium transferre, vel alteri cedere absque Domini Proprietarii consensu potest. Ita expressè §. *finitur instit. de usufructu*, ubi in fine dicitur: Si quis *extraneo*, id est, alteri, quàm Proprietario usum fructum cedit, *nihil agi*, seu irritam esse cessionem.

Differunt autem in tribus. 1. Quia, ut dictum est, Usufructuarius fructus omnes ex re fructifera percipere potest, etiam pensiones, ac reditus ex ædificiis, areis &c. Item venationes, & piscationes ad Usufructuarium pertinent. *L. usufructu Legato. ff. de usufructu. L. item si fundo §. aucupiorum ff. eod.* Item eruere metalla, lapides; si sint in fundo, ita tamen, ut agriculturæ nihil obsit. Ita juribus citatis ex communi *Laym. hic c. 6. cit. n.* 2. Usuarius autem solo usu rei contentus, nullam fructuum percipiendorum facultatem habet, ut mox dicetur. 2. Usufructuarius rem fructiferam, seu potiùs ipsos fructus, vel utilitates rei fructiferæ alteri donare, vendere, locare, concedere potest, etiam invito domino, ita tamen, ut ususfructus, seu ipsum jus percipiendi fructus (quod in alterum transferre non posse jam dictum est) semper maneat penes Usufructuarium cujus nomine alter fructus percipere potest. Uti ex communi notat Layman, *cit. num.* 4. Usuarius autem nudus nec jus suum, nec usum ipsum in alium transferre potest, insciò domino. Ut habetur *instit. de usu & habitatione.* 3. Usufructuarius tenetur facere expensas ad conservandam rei substantiam, cujus usum fructum habet, eique incumbunt collectæ, tributa, & similes reales præstationes, quæ pro re fructuaria, ipsisque fructibus debentur, juxta notissimam Regulam 55. Juris 6. *Secundùm naturam est, ut, qui sentit commodum, sentiat & onus.* Usuarius autem nudus nullas tenetur facere ejusmodi expensas pro conservanda substantia rei, cujus usum nudum habet, nisi singularis contractus intercesserit.

Ususfructus finitur.

His modis. 1. Cessione mutua, utpotè si aut 23
Usufructuarius usumfructum Proprietario cedat, aut Proprietarius proprietatem rei in Usufructuarium transferat: hoc enim casu cessat ususfructus formalis, & fit causalis, consolidatus scilicet cum sua causa, seu proprietate rei, ex qua suâpte natura promanat. §. *Finitur, Instit. de usufructu.* 2. Si res tota pereat: v. g. tota arx, vel domus incendio assumpta sit: tunc enim non remanet ususfructus in aria. Ut habetur *L. repeti. §. rei ff. quibus modis ususfructus.* 3. Si tempus finitum sit, ad quod usus fructus alteri concessus est, omni jure. 4. Morte ipsius Usufructuarii naturali, vel civili, cessat omnis ususfructus, cùm sit jus personale, seu, ut ait Jurisconsultus in Leg. 2. *ff. de usufructu.* *Ususfructus Jus in corpore est: quo sublato & ipsum tolli necesse est.* Et licèt Dominus Proprietarius, vel testator expresserit, ut ususfructus ad hæredes quoque pertineat, mortuo tamen primo Usufructuario novus in persona hæredis ususfructus constitui censetur: unde & de novo caveri, seu peti, & tradi debet.

At quid si Usufructuarius Religionem ingressus, 24
profiteatur, ad quemnam ususfructus devolvetur, R. Cum distinctione: quòd si Usufructuarius profiteatur in Monasterio capaci bonorum in-

communi ac redituum perpetuorum, ususfructus devolvetur ad Monasterium, quo ratione Monachi, quamdiu is vivit, frui poterit. Sic *Molina*, *Sanchez*, aliique apud Laym. *cit. c. 6. n. 6.* Idem dicendum, si talis Religiosus transferatur ad aliud Monasterium ejusdem, vel alterius Ordinis bonorum stabilium capax: quia usus fructus, sequitur personam, ut bene docet Sanchez *lib. 7. mor. c. 13. n. 62.* Unde etiam talis Religiosus ante professionem, sicut de aliis bonis suis, ita & de eo usufructu testari poterit, ut hæres ejusdem ususfructûs commodis fruatur, quamdiu Monachus vivit. Ita *Sanchez*, *Layman. cit.* Rodriq. *tom. 3. qq. Regul. q. 16. a. 5.* At verò, si Religiosus ingrediatur Religionem incapacem bonorum stabilium, uti Fratrum Minorum est, quamvis noster *Rodriquez* modò cit. velit, tunc usumfructum ex inteſtato ad hæredes ejus pertinere, quamdiu Religiosus vivit, verior tamen est communis Sententia DD. cum *Sanchez*, *& Layman citat.* tunc facta professione usumfructum extingui, & cum proprietate Domini consolidari. *Ratio est*: Quia ususfructus est jus personale, quod unà cum persona extinguitur, sive per mortem naturalem, sive per mortem civilem, quâ persona omninò incapax fit ususfructûs, seu cujusvis juris temporalis: atqui per professionem in Ordine incapaci, bonorum persona professa omninò incapax fit ususfructûs tam in propria persona, quàm in Communitate (secùs est de Monasteriis capacibus bonorum, in quibus persona ratione Communitatis capax ususfructûs remanet) ergo &c. Unde nec talis professurus testari poterit de tali usufructu, cùm ejus professione velut morte quadam civili, ipse ususfructus extinguatur, & ad Proprietarium redire debeat, ut rectè infert *Layman loco citato.*

§. III.
Usus rei.

25 **E**st *Jus utendi tantùm re aliena, salvâ ejus substantiâ.* Communis ex *L. 1. & 2. ff. de usu & habitat.* Particulis supra explicatis, *Jus utendi re alienâ, salvâ ejus substantiâ*, usus rei convenit omninò cum usufructu, à quo præcisè differt per particulam *tantùm*: quia nimirum usus rei, tantùm confert facultatem utendi ipsâ re in proprium usum, & non etiam fruendi, seu fructus illius ad ipsum rei usum minimè spectantes percipiendi. v. g. Cui nudus horti usus concessus est, potest tantùm in eo ambulare, poma, olera, & alia, quæ ibi nascuntur, ad suum, familiæque suæ usum accipere: non item ex eo omnes fructus percipere, suoque arbitratu absumere, vel alienare, sicut qui usumfructum horti accipit. Item qui nudum usum habet jumentorum, potest tantùm iis uti in equitando, currus trahendo, onera portando, agrumstercorando: non autem potest percipere pecorum fœtus, lanam, nec totum lac, caseum, butyrum, nisi quatenus in contractu exprimitur; hæc enim in fructu magis, quàm usu numerantur. Pro pleniori dictorum intellectu aliqua breviter notanda sunt.

II. Usus generatim alius dicitur *facti*, alius 26 *Juris*. Usus *facti* dicitur ipsa actualis rei usurpatio, seu jure, seu injuriâ factâ: adeoque usum facti habere dicitur, qui solùm utitur aliqua re; sicque etiam furibus, imò etiam brutis convenit, quæ utuntur herbis &c. Usus *Juris est*, ipsum jus, seu legitima facultas utendi aliqua re: adeoque usum juris habere dicitur, qui & utitur, & potest ad libitum suum uti tali re: nam propterea dicitur habere jus utendi. Duplex autem est usus juris, *causalis*, *& formalis*. Usus juris causalis est jus utendi re sibi propriâ: ideò sic dicitur, quasi ab ipsa rei proprietate causatus: ex eo enim, quòd habeam proprietatem alicujus rei: possum ea re pro libitu meo uti, nisi illud jus alteri cedere velim. Usus juris *formalis* & propriè dictus est jus utendi re aliena, salvâ ejus substantiâ. Et hic tandem dividitur in usum fructuum, usum rei, modò explicatos. Usus juris *formalis* omninò debet esse independens à voluntate Domini Proprietarii, quo nimirum conceditur alicui jus & facultas utendi aliqua re pro suo libitu, & independenter à voluntate, vel dispositione alterius, adeò, ut quiscunque, etiam ipse Dominus Proprietarius, injuriam inferat usurario, si eum in suo usu impediat. Unde usus juris perfectus, tam in usufructu, quàm in usu rei, cùm sit rei alienæ, salvâ ejus substantiâ, propriè non potest esse, nisi in rebus usu non consumptibilibus, quæ scilicet usu ipso non consummuntur, sed quibus adhuc permanentibus utimur, ut domus, ager, vinea, jumentum &c. In his enim solùm usus, seu jus & facultas utendi distingui, ac separari potest à Domino, & proprietate rei, quippe post usum salvæ permanentis, ut Domino suo Proprietario adhuc salva cedere possit. In rebus autem usu consumptibilibus, quarum scilicet usus ipse est consumptio rei, ut pecunia, vinum, frumentum &c. certum & evidens est, non posse esse usum juris propriè dictum: quia non est rei alienæ salvâ ejus substantiâ, nec potest in his jus utendi ullo modo distingui à domino, & proprietate rei ipsius, ut manifestum est: est enim usus jus, seu facultas utendi re: atqui ipso usu absumitur substantia talis rei: ergò eo ipso, quo conceditur usus talis rei, etiam conceditur dominium & proprietas ipsius rei: nec nisi chymericum dominium reservari fingi potest, ut vel cæcus tangat. 27

III. Alius dari potest usus quasi juris permissivi, vel potiùs usus facti simplex, ac licitus, & omninò dependens à libera voluntate Domini Proprietarii, quo scilicet conceditur alicui facultas utendi re etiam usu consumptibili, sed omninò dependenter à libera concedentis voluntate, ita ut pro ejus libitu revocari possit. Et hic usus simplex facti, atque dependens omninò potest separari, & defacto separatur á proprietate, & dominio rei, etiam usu consumptibilis, ut docet jam communissima DD. apud Lugo *cit. disp. 2. sect. 3. n. 43.* Exempla sunt obvia. 1. Invitatus ad convivium habet facultatem utendi cibo & potu proposito, nullum tamen dominium, vel proprie-

prietatem rei, sed omnia manent in dominio invitantis usque ad actualem absumptionem. 2. Filiifamilias utuntur bonis paternis, & servi Dominorum, in quibus tamen nullum dominium habent. 3. Quilibet Religiosus in particulari utitur rebus ad vestitum, & victum pertinentibus, in quibus tamen ipse in particulari nullum jus, dominium, vel proprietatem habet; in hoc enim consistit paupertas Religiosorum. 4. Sic denique FF. Minores nullum omninò jus, dominium, vel proprietatem ullarum rerum tam in communi, quàm in particulari agnoscentes, usum facti simplicem & dependentem habent rerum sibi concessarum, dependentem nimirùm à voluntate Dominorum, vel dantium, qui datas à se eleemosynas, quocunque tempore absque ulla injuria revocare possent; cùm reverà in eorum proprietate, & potestate remaneant, donec absumptæ, vel alienatæ sint. Aliarum verò rerum permanentium, quarum Domini non existunt, vel se dominio abdicaverunt, dominium in se recepit Sedes Apostolica, & Ecclesia Romana. Et licèt Joannes XXII. Pontifex eo dominio posteà se abdicaverit, alii tamen Pontifices reassumpserunt. De quo vide latè Bellarm. *lib. 4. de Summo Pontif. c. 3. & sequentib.* Lugo *cit. disp. 2. sect. 2.* March. & alios Expositores in *c. 4. Reg. FF. Min.*

28 IV. *Dices* FF. Minores aut justè & licitè utuntur rebus sibi concessis, aut injustè, & illicitè? Non utique hoc secundùm; ergo primum: Atqui quod justè & licitè fit; jure fit; ergo debent habere aliquod jus rerum, quibus utuntur. ℞. *Conc. Maj. & disting. subsumpt.* quod justè & licitè fit, jure fit, jure legali, vel morali. *Conc.* jure legali semper. *Neg. subsumpt.* & similiter *disting. conseq.* Habent enim Fratres Minores jus morale, & naturale utendi rebus concessis, quatenus iis ex concessione dantium utuntur licitè, & sine peccato: & quatenùs quilibet jure naturali (seu ut loquuntur Pontifices, jure *poli*) potest & debet tueri vitam suam necessariis, & opportunis mediis, non autem habent jus legale vel politicum utendi rebus sibi concessis, quo scilicet rem sibi concessam, vel ejus usum sibi proprium vendicent, ut etiam in Judicio eam defendere, & ablatam repetere actione civili possint. Unde auferens res Frat. Minorum non infert injuriam directè ipsis Fratribus Minoribus violando aliquod ipsorum jus propriè dictum, cùm ipsi reverâ ad illas res nullum jus habeant; sed infert injuriam directè, vel dantibus, vel Summo Pontifici, qui sibi earum rerum dominium vel reservant, vel in se assumunt. Potest tamen talis prædo etiam dici facere injuriam Fratribus Minoribus, quatenus eos vi, vel fraude impedit ab usu bonorum sibi concessorum: nam & ipsi, & omnes homines habent jus naturale, & generale, ne quis eos invitos vi, vel fraude impediat à consecutione cujuscunque boni, etsi alias nullo jure debiti, ut obviis exemplis in eleemosyna, legato, collatione Beneficii &c. manifestum est.

§. IV.

Habitatio, & servitus.

I. **H***Abitatio est jus habitandi domum, vel locum per se, vel per alium.* 29 Est solùm usus rei specialis super nudum usum domus per conductionem & locationem concessum, solùm addens facultatem talem domum, vel locum etiam alteri locandi, pretiùmque locationis percipiendi. *L. cùm antiquitas Cod. de usufructu.* Talis solet sæpe concedi, & legari ex pacto, vel consuetudine, ut in domibus locorum.

II. Servitus denique, aut activè significat jus, 30 quod quis habet in re alienâ, vel personâ, ut sibi aliquo modo, suìsque usibus deserviat; aut passivè significat ipsam obligationem, qua res aliena, vel persona nostro usui obstricta est. Et dividitur in *personalem, realem, & mixtam.* Servitus *personalis* est jus personæ in personam, seu obligatio, quâ persona personæ adstricta est ad serviendum ejus usibus: quale nimirum jus habet Dominus in suo servo, vel mancipio: de quo utpote vero dominio dicetur infra *Sect. 3.* Servitus *realis mera* est jus rei in rem alienam, seu obligatio, quâ res aliena rei nostræ obligata est, mox explicanda. Servitus *mixta* est jus personæ in rem alienam, seu obligatio, quâ rei alienæ tua personæ, ejúsque usibus adstricta est. Et dividitur in *usumfructum, usum rei, & habitationem:* de quibus jam audivisti. Sola ergo servitus realis, quâ res rei obstringitur, tanquam ultima species dominii utilis, est hujus loci. Ac duplex est, *urbana, & rustica.*

II. Servitus *urbana* dicitur, quæ urbanis præ- 31 diis inhæret, id est, domibus, vel ædificiis habitandi gratiâ exstructis, ac annexis hortis & areis. Et est vel *affirmativa*, v. g. ut ædium mearum stillicidium in tuum tectum, hortum, vel aream tuam recipiatur: ut tignum in parietem tuum immittatur: ut ex domo mea in, vel per domum tuam transitus pateat &c. vel *negativa*: ut, ne altiùs ædes tuas tollendo prospectum ædibus meis adimas, vel ne fenestram in murum tuum versus meum prospectum aperire liceat. At verò seclusâ tali servitute, pacto, vel præscriptione constituta, cuilibet in suo fundo licet ædificare usque ad cœlum, & in æde sua undequaque fenestras aperire, nisi lex aliqua obstet, aut ex malitia ad alterius despectum, vel detrimentum fieret. *L. altiùs C. de servitute.*

III. Servitus *rustica* dicitur, quæ inhæret præ- 32 diis rusticis, ut sunt agri, prata, pecorum stabula à domibus sejuncta. Hujusmodi servitus est, ut per agrum tuum transire, currus vel jumenta agere liceat. In prato tuo arenam fodere, calcem coquere, per fundum tuum canales, vel aquæ ductus ducere. Utráque porrò hæc servitus urbana & rustica, aut est continua, vel quasi continua, quæ scilicet continuum actum & usum habet, quantùm est ex se; ut servitus aquæ ductûs, stillicidia admittendi, tigni suscipiendi &c. aut est discreta, cujus scilicet usus & actus sunt per intervalla, qui

ab

ab hominum actione pendent, ut arenæ fossio, pecorum ductus, vel pastus, venatio &c. in agro, vel fundo alieno.

33 IV. Servitutes omnes enumeratæ acquiruntur, aut pacto, aut contractu, aut usucapione, vel præscriptione, vel bona fide inter præsentes decem, inter absentes verò viginti annorum tempore. Aliqua tamen singulæ peculiaria habent. 1. Servitus realis affirmativa urbana, si continua, vel quasi continua sit, præscribitur dicto tempore ordinario, absque requisito aliquo titulo, sed requiritur sola scientia & patientia Domini liberè permittentis aliquem tali jure in suum præjudicium uti: ex eo enim tempore principalis talis actûs inchoatur possessio servitutis. 2. Servitus autem hujusmodi affirmativa, si discontinua sit, solùm cum titulo præscribitur dicto tempore ordinario: & si titulus desit, requiritur possessio temporis immemorialis cum bona fide: & hoc casu non requiritur scientia & patientia Domini, quia possessio tanti temporis tribuit præsumptionem tituli. Servitutes reales negativæ præscribuntur quidem eodem dicto tempore ordinario: hoc solùm iis peculiare est, quod possessio servitutis negativæ non anteà acquiratur, quàm Dominus in re sua aliquid agere conatur, & ego bona fide eum prohibeam: nam eo tempore incipit tempus usucapionis; utpote si vicinus meus domum suam altiùs attollere, vel fenestram aperire velit, & ego eum prohibeo, ratus mihi jus prohibendi competere, & ille acquiescat, ipso facto compare mihi jus servitutis urbanæ in domo Petri. Et idem est in similibus casibus. 3. Econtrà similiter omnes servitutes reales, sicut & ususfructus, amittuntur, & extinguuntur per non usum dicti temporis, scilicet decem annorum inter præsentes, & viginti annorum inter absentes expressè *L. penult. C. de servit.* Hoc tamen discrimine, quòd servitutes quidem rusticæ per solùm non usum tollantur: at servitutes urbanæ, ut amittantur, non sufficit solùm non usus, sed etiam requiritur actus contrarius, v. g. si domus tua serviat meæ in hoc, quod altiùs non tollatur, vel fenestra, non aperiatur, ut ab ea servitute liberetur, nullus non usus sufficit, sed requiritur actus contrarius, ut nimirùm aliquando ædes tuas altiûs tollas, vel fenestram aperias: ab eo tempore, altero præsente, & non contradicente per decennium, à servitute liber evades. *L. hec autem jura. ff. de servitutib. Urban. præd.* Hæc summariè ex Laym. *lib. 3. tr. 1. cap. 9.* Latiùs videre potes apud Molinam. *T. 1. tract. 2. disp. 66.* & Less. *lib. 2. c. 6.*

SECTIO II.

De Subjecto dominii,

Seu

Quibus competat.

SUMMARIUM.

33. *Subjectum dominii duplex, remotum & proximum.*
34. *Dominium habet I. Deus absolutissimum omnium rerum.*
35. *II. Angeli propriè solùm suorum actuum liberorum, &*
36. *III. Homo suorum actuum, & multarum rerum inferiorum.*
37. *De dominio uxorum.*
38. *De dominio, & peculio servorum seu mancipiorum* usque ad n. 42.
42. Vsque ad n. 47. *Explicatur dominium filiorumfamilias I. quoad* bona castrensia, & quasi castrensia.
47. II. Vsque ad n. 51, *quoad bona* adventitia, &
51. III. Vsque ad n. 56. *quoad bona* profectitia: *ubi resolvuntur varia.*
56. *Quoad bona paterna filius nullum jus habet vivente Patre.*
57. *Nullus Religiosus solemniter professus potest habere dominium in particulari ullius rei temporalis.*
58. *Differentia inter votum simplex paupertatis v. g. Scholasticorum Societatis Jesu, &*
59. *Inter votum solemne paupertatis in professione solemni Religionis.*
61. *In quo consistat paupertas Religiosa, ejusque obligatio.*
62. & 63. *Qui, quando, & qualiter peccent Religiosi contra votum paupertatis.*
64. *Exemplificatur in particulari variis casibus valdè notandis,* usque ad n. 72.
72. Vsque ad n. 77. *An & quomodo liceat Religioso habere, & ei à Prælato concedi possit proprium peculium.*
77. *Cui Religiosus acquirat, extra Monasterium Beneficium Ecclesiasticum habens, ad Monasterium non spectans,* usque ad n. 80.
80. Vsque ad n. 83. *An & qualiter subsistat legatum vel hæreditas relicta Monacho ea lege, ut ad ipsum, non ad Monasterium pertineat.*
83. Vsque ad n. 88. *Quale sit dominium Religiosorum in communi; & quarum rerum.*
88. *Quæ dicantur bona Clericorum* I. patrimonialia,
90. II. Quasi patrimonialia. *Et*
92. III. Ecclesiastica, *seu* beneficialia; *& an eorum Domini esse possint.*
93. *Obligatio certissima & gravissima Beneficiariorum superflua bona Ecclesiastica erogandi in pauperes, vel pios usus.*
95. *Clericus Beneficiatus acquirit plenum Dominium suorum reddituum Ecclesiasticorum congrua sustentationi necessariorum; ita ut*
96. *Licèt habeat propria patrimonialia, vel quasi patrimonialia, possit tamen in quemvis usum licitum ex redditibus Ecclesiasticis competentem sibi sustentationem accipere, ac*
97. *Illa etiam expendere tanquam verus Dominus, quæ parciùs vivendo, sibi subtrahit, vel subparcit.*
98. *Quænam proportionaliter censeantur requiri, & sufficere ad honestam & decentem sustentationem Clerici.*
99. *Proponitur, &* usque ad n. 104 *probatur sententia tutior negans Clericum acquirere dominium redituum superfluorum.*
104. *Proponitur, &* usque ad n. 109 *probatur sententia mitior, & probabilis, affirmans Clericos, acquirere verum dominium suorum reddituum universim, etiam superfluorum.*
109. Vsque ad n. *113. Solvuntur fundamenta sententiæ negativæ.*
113. *Obligatio illa Clerici sub mortali superflua expendendi in pios tantùm usus, & non profanos, est juris naturalis ex virtute Religionis.*
114. *An sit obligatio restituendi pro redditibus, in profanos usus expensis.*

DOminii Subjectum duplex est: *remotum & proximum.* 33
Subjectum *remotum* dominii dicitur ipsa persona, quæ est capax dominii seu proprietatis rerum aliquarum. Subjectum verò *proximum* & immediatum dominii dicitur illa potentia, vel facultas animæ, quâ quis potest liberè disponere de rebus suis. Ex communi autem Sententiâ subjectum hoc proximum domi-

nii

nil est liberum arbitrium: adeóque omnes, & solæ substantiæ intelligentes ac libertate præditæ sunt capaces dominii, tanquam subjecta remota. *Ratio* patet ex natura dominii, dominium enim est legitima facultas disponendi de re sua pro arbitrio: sed talis facultas, vel potestas necessariò præsupponit libertatem: ergo &c. Excluduntur igitur bruta animantia, quæ non habent dominium super terræ gramina, quibus vescuntur: neque ipsius vitæ suæ. Unde qui ea à passu prohibet, vel occidit, aut mutilat absque omni etiam causa, nullam facit injuriam ipsis brutis, sed tantùm eorum dominis, & si is sit ipse dominus, nullam omninò injuriam faciet. Dicenda hac Sectione propter nimiam varietatem, non possunt una Assertione concludi. Do ergòper paragraphos disparatim.

§. I.

DEUS, Angelus, Homo, Uxor, Servus.

34 DEUS jure creationis habet dominium absolutissimum, independens, & incommunicabile omnium rerum creatarum, quo potest liberrimè disponere de omnibus rebus, mutando transferendo, occidendo, annihilando &c. absque ulla dependentia à lege alterius, & absque ullius injuria: secluso solo pacto, vel promissione sua, quam servare debet ob infinitam & immutabilem veracitatem, & fidelitatem suam: Idque propriè dicitur dominium Divinum; quia DEO ita proprium est, ut implicet contradictionem, DEUM eo se dominio abdicare respectu illius rei, aut tale dominium alteri communicare; sicut implicat creaturam non esse creaturam. Sed de hoc DEI & Christi, quatenus DEUS homo est, dominio rerum omnium Scholastici in primo, & tertio Sententiarum.

Angeli.

35 HI solummodò defacto habent dominium propriè dictum suorum actuum liberorum: at verò rerum inferiorum & corporearum non habent propriè dominium, sed solùm potestatem gubernativam à DEO delegatam, ut contra aliquos ex communi docet Less. *lib.* 2. *c.* 4. *de justitia dub.* 1. Ratio est: Quia Angeli non possunt disponere de iis rebus tanquam suis, & in suum commodum, quod proprium est dominii, sed solùm de mandato DEI, ut Ministri Regii Provincias, & urbes, homines, eorúmque res gubernant in ordine ad eum finem à DEO intentum, quod ipsum potest vocari dominium saltem Jurisdictionis latè sumptæ. Unde & in Scriptura Domini & Principes Regnorum appellantur. Verùm & hoc Angelorum dominium non est ad nostrum propositum. Solùm in praxi quæri potest, an sagæ, & magi acquirant dominium rerum à dæmone acceptarum, ut pecuniæ, auri &c. R. breviter ex Lug. *disp.* 3. *sect.* 1. *num.* 9. eos non acquirere, nec legitimè possidere eas res, si jam in alterius hominis dominio & potestate fuerunt: v. g. pecunias, quas ope cujusdam vermis ex aliorum cistis furantur. Secùs, si fuissent inter res vacantes, vel planè derelictas, v. g. ex fundo maris, vel fluminum, aurum ex visceribus terræ &c. harum rerum dominium acquirunt, etsi adhuc gravissimè peccent ob damnatum cum dæmone commercium. Cæterùm sine discrimine legitimè recipitur, & possidetur, quod defacto Angeli boni subministrant: quia Angeli boni defacto semper operantur ut DEI Ministri, atque eadem authoritate DEI Supremi omnium Domini dominia quarumvis rerum, etiam absque consensu priorum dominorum transferre, vel conferre possunt.

Homo.

HOmines habent dominium propriè dictum, 36
& suorum actuum, & multarum rerum inferiorum, mox *Sect. seq.* de objecto dominii enumerandarum. Quin etiam pueri & amentes habent, & retinent verum dominium rerum ad se pertinentium; juxta illud ad Galat. 4. *Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt à servo, cùm sit Dominus omnium.* Ratio est: Quia dominium dicit potentiam, seu actum primum, quo quis secundùm se aptus est uti, disponere de rebus suis secundùm liberum arbitrium suum: neque requirit, ut actuali semper usu liberi arbitrii de rebus suis aptè disponere possit: alioquin eo ipso, quòd quis dormiret, vel inebriatus esset, amitteret dominium rerum suarum, quod est ridiculum: ergò pueri, & amentes verè habent, & retinent dominium suarum rerum, quantùm ad facultatem, & actum primum; etsi tunc, impedito libero arbitrio, non possint exercere dominii actus. Quin etiam de novo legato, vel dono Principis iis, sicut & alteri cuivis, etiam nondum acceptanti; imò & nondum nato, conferri potest dominium, ut infra patebit. Unde nihil obstat, quòd infans, vel amens non possit acceptare dominium per se: nam ejus locò acceptat Respublica ex vi legum, imò ex vi primævi juris gentium, ac divisionis rerum, ut benè ostendit Lugo modò *cit. Sect.* 1. Jam verò hic supersunt speciales difficultates quoad aliquas personas, vel status hominum, utpote uxores, servos, filiosfamilias, Religiosos, & Clericos, quâ ratione sint, vel esse possint capaces dominii rerum. Uxores & servos hic adjicio. De reliquis distinctis paragraphis.

Uxores.

UXor habet verum dominium suorum bono- 37
rum parapharnalium: cujusmodi sunt. 1. Omnia, præter dotem marito traditam, habita, vel aliunde acquisita, utpote sibi ab aliis donata, legata, vel derelicta. 2. Quæ ipsa ultra debitam familiæ gubernationem suâ industriâ, opere, & labore sibi comparat. 3. Quæ defraudando suum genium in concessis sibi à marito sumptibus pro victu, vestitu, honestis donationibus, recreationibus, & similibus sibi subtrahit, & comparcit. 4. Maximè, quando à marito uxori assignatur certa summa pro sua, & liberorum sustentatione, quod superest, vel subtrahit, ipsius est.

Ipsius, inquam, sunt ejusmodi bona, tam quoad dominium proprietatis, quàm quoad usumfructum & administrationem, sic, ut de iis pro libitu disponere, donare, eleemosynas facere liberè & licitè possit, juxta Communem DD. sententiam. *Ratio est:* Quia quoad ejusmodi bona sibi propria uxor se non habet ut uxor, sed ut homo condistinctus à marito, cum quo proinde de hujusmodi bonis pacisci potest. *Excipe.* Nisi fortè ipsa velit administrationem horum bonorum marito tradere, quam administrationem tradidisse censetur, ex *L. final. C. de pactis conventis tam super dote.* Attamen ad exactionem debitorum uxoris in bonis ipsius propriis requiritur speciale mandatum ejusdem uxoris, vel certè ejus ratificatio: Secùs non erit debitor liber, ex *L. cùm maritum C. de solutionibus, & liberationibus.*

Cæterùm quoad bona dotalia, quamvis eorum dominium directè, & proprietas ad uxorem spectet, quia tamen rerum administratio, usus, & fructus durante matrimonio ad maritum jure pertinent, ideò si uxor auferat aliquid notabile ex illis bonis marito, seriò graviter, & quoad substantiam invito, peccant mortaliter cum obligatione restitutionis, ut ex communi vidimus supra *tract. præced. c. 5. sect. 2.* in septimo Præcepto, simúlque indicavimus, quantùm uxor inscio marito auferre, & usurpare possit; aut citra peccatum mortale furti, aut citra omne peccatum ad honestas donationes, & eleemosynas; quæ hîc non sunt repetenda.

Servi, seu mancipia.

38 I. CErtum apud omnes, servum habere jus, & dominium vitæ suæ, & membrorum. Item honoris, ac famæ suæ: atque in iis pati posse veram injuriam, non tantùm ab aliis, sed etiam à domino, adeò, ut in his servum lædens dominus teneatur ad restitutionem, seu compensationem damni illati, sicuti teneretur ex simili injuria alteri homini libero illata: *Ratio est:* Quia in his non consideratur ut servus, sed ut homo, & membrum condistinctum Reipublicæ. Qua ratione inter servum, & dominum posse esse propriè justitiam & injuriam, diximus jam supra.

39 II. Quoad bona verò temporalia certum est jure communi nullum prorsùs servos habere dominium, vel peculium proprium, sed quidquid acquirunt, domino acquirere, ut habetur *L. 1. §. 1. Instit. De his, qui sui Juris, vel alieni sunt.* Ratio est: Quia servus ipse est de peculio domini sui, & inter ejus bona temporalia computatur; ergò multò magis ejusmodi erunt omnia temporalia servi undecunque acquisita. Vide latè Molin. *Tract. 2. Disp. 28.* & alios passim.

40 III. Illæ tamen leges servum omni dominio temporali privantes ipso usu, & consuetudine legitimâ non nihil sunt mitigatæ, & ideò aliquot tituli & casus enumerantur à Doctoribus, in quibus dominio rerum temporalium, seu proprio peculio, etiam in foro conscientiæ potiantur, adeò, ut si ejusmodi res dominus, invito servo, usurpet, veram injuriam ei inferat, & servus possit occultè sibi compensare. Et *Ratio erit:* Quia eo ipso, quo conditio servilis per talem usum, vel consuetudinem mitigata est quoad aliqua peculia, jam in iis servus respectu domini non consideratur ut servus, sed ut homo, ideóque eo peculio potiri, & in eo injuriam pati poterit. Nec inferas idem de Religioso: nam conditio, & ratio Religiosi quoad votum paupertatis omne prorsus dominium, vel proprietatem peculii excludens nullo usu legitimè mitigata est, nec mitigari potest.

41 IV. Tituli, seu casus illi, quibus servus proprio peculio potiri potest, potissimùm numerantur sequentes. *Primus* ab omnibus admissus est, si dominus ipse expressè consentiat, servum habere peculium: ídque maximè, si dominus ipse servo aliquid donet, ut ipsius sit: aut aliquo pacto cum eo, ut homine, contraxit: v. g. ut de suis operibus quotidie tantùm domino pendat, reliquum sibi servet: tunc enim naturali jure, & in conscientiæ foro servari debet. *Secundus.* Si quid servo ita donetur, vel legetur eâ expressâ intentione, ut ejus proprium maneat, & ad dominum non perveniat. Cujusmodi etiam videtur, si detur servo aliquid, quo se possit redimere. Praxis etiam modo apud Turcas servata. *Tertius.* Si quid servo relinquatur absolutè & non invito domino, ut ob industriam, vel obsequium à servo alicui exhibitum, aut servæ ob usum corporis. *Tamburinus* etiam refert, si quid relinquatur servo ob ejus amorem, vel si consanguinei ejus longè dissiti mittant ei aliqua dona. *Quartus.* Si servo aliquid detur ob injuriam ipsi illatam. *Quintus.* Si quid servus suo proprio peculio lucretur, ludo, sorte, negotiatione: quia lucrum induit rationem seu naturam capitalis. *Sextus.* Si quid servus sibi subtrahat ex his, quæ de consensu domini, vel sine ejus incommodo poterat liberè absumere, vel expendere. *Septimus.* Si quid acquirat servus faciendo alia opera præter illa, quæ Dominus exigit, vel præscribit. De his vide latè Sanchez *lib. 8. de Matrim. disp. 22.* Molin. *disp. 38.* Lugo *cit. dict. 3. Sect. 3. Tambur. lib. 8. Tract. 1. c. 2. §. 1.* Non juvat his immorari, cùm sint in nostris partibus raræ praxes.

§. II.

Filiifamilias.

42 HOrum peculium (sic dictum quasi pusilla pecuniæ possessio, vel dominium, olim enim possessio, vel dominium rerum, generatim dicebatur *pecunia* à pecore, in quo maximè consistebant possessiones, ac divitiæ antiquorum: ut etiam notat D. Aug. *lib. De Doctrina Christiana c. 1.*) Peculia, inquam, filiorumfamilias, seu bona ad ipsos pertinentia possunt esse quadruplicia: *Castrensia, quasi Castrensia, adventitia, & profectitia.*

I. Castrensia, & quasi Castrensia.

43 BOna, seu peculia castrensia dicuntur, quæ quis ratione militiæ acquirit, sive mobilia

sint,

sint, sive immobilia: ut stipendia militum, prædæ ex hostibus, donationes Ducum, commilitonum, legata ratione militiæ, data à parentibus filio eunti ad bellum, vel obsequium Principis. Denique omnia lucra, quæ ex talibus bonis mediante fructu, vel contractu proveniunt. Vide *Lugo disp. 5. Sect. 2.*

44 II. Quasi castrensia bona dicuntur, quæ licèt ratione militiæ acquisita non sint, gaudent tamen privilegio castrensium, eò quòd acquirantur medio etiam ordinato ad bonum commune Reipublicæ: utpote illa, quæ filius acquirit ex quocunque officio publico, quod stipendium publicum habet. *L. 7. cùm multo C. de bonis, quæ liberis*; utpote Advocati, Medici, Consiliarii, Professuræ Theologiæ, Juris, Medicinæ, aut unius ex artibus liberalibus non mechanicis. Item quæ filius Clericus acquirit ex Beneficio, vel Officio Ecclesiastico. Item quæ filius acquirit ex donatione Principis, & quidquid datur expresè filio, ut sint quasi castrensia, quæ non possunt legitimè fieri, nisi à Principe, vel Domino Superiore & patris, & filii.

45 III. Filiusfamilias plenum & perfectum dominium habet bonorum suorum castrensium, & quasi castrensium, ita ut eorum dominium directum, seu proprietas, & dominium utile, ac ipsa administratio ad ipsum filium pleno jure spectet independenter à parente; adeoque de ipsis (nisi ætate vel lege impediatur) liberè possit disponere, donando, contrahendo &c. Tum ergà alios etiam invito parente, tum ergà ipsum etiam parentem, justitiâ simpliciter dictâ, ut de his etiam possit dari lis in judicio inter patrem, & filium. *Omnes.* Statuitur expresè *L. 2. Castrense ff. De peculio castrensi.* Ratio est: quia ita expedit bono communi Reipublicæ, ut filiusfamilias in bonis acquisitis ex bello, vel officio publico, sui juris, & à parentibus independens sit, ne alias ab obsequio boni communis retrahatur.

46 IV. Dixi in parenthesi: *Nisi ætate, vel lege impediatur*: Si enim ætas impediat, administratio, & usus eorum bonorum parenti cedit: Lege enim prohibetur filius impubes testari de quibusvis bonis, etiam castrensibus. Item lege prohibetur filius pupillus alienare de bonis suis. Sed in probabili Sententia talis alienatio, saltem quoad mobilia non irritatur, sed solùm datur actio ad repetendum seu, ut loquuntur DD. non tollitur obligatio naturalis in foro conscientiæ, sed solùm obligatio civilis in foro judiciali. Quòd si ergò filiusfamilias, vel pupillus aliquid tibi donet de bonis suis castrensibus, vel quasi castrensibus, quamvis sine consensu patris, vel tutoris, sine scrupulo poteris id retinere, donec repetatur; disponit enim de re sua. Idemque dic in quovis contractu, ludo &c.

II. Adventitia.

47 I. Bona adventitia filiorum dicuntur, quæ nec castrensia, nec quasi castrensia sunt, ita tamen acquisita à filio, ut nec à parente proveniant, nec parentis causâ, vel intuitu principaliter sint data, sed omninò aliunde: utpote quæ filius acquirit artificio, idustriâ, casu, fortunâ, inventione, legatô, donatione aliorum. Item jure hæreditario à matre, avis maternis, aliisve propinquis in linea materna.

II. Horum bonorum adventitiorum filiusfamilias solùm habet dominium directum, seu proprietatem rei, dominium verò utile, usumfructum, administrationem habet Pater, dum vivit. *L. cùm oportet C. de bonis, quæ liberis.* Excipiuntur casus. 1. Si ipse pater usumfructum filio concedat. 2. Si ab aliis ipse ususfructus expresè filio relictus, vel concessus sit; tunc enim pater nil habebit: quia super usumfructum non potest statui alius ususfructus. 3. Quando pater noluit consentire filio adeunti aliquam hæreditatem; aut accipiat filia dotem, patre non consentiente: tunc enim non habebit usumfructum. 4. Quando pater contraxit incestuosas nuptias? aut minùs legitimum divortium fecit, tunc enim ea bona filiis applicantur. Authoritates juris & DD. vide apud citatos. 48

III. Hunc usumfructum in bonis adventitiis filii semel acquisitum semper retinet pater, quamdiu vivit, etiam mortuo filio, aut Patriam potestatem egresso, etiam Religionem quamlibet professo; quia professione nullum patri jus auferri debet. Mortuo tandem parte, plenum dominium cedit filio. *At*, quid si pater Religionem profiteatur? ℞. Tunc quamdiu vivit professus, ususfructus eorum bonorum competit Religioni, si ea sit capax successionis ac bonorum in communi; eoque mortuo, tandem cedit filio, vel ejus hæredi: Si autem incapax sit Religio, statim secuta professione, ususfructus cedit filio in sæculo remanenti, qui jam erat eorum bonorum adventitiorum dominus directus, ac proprietarius. 49

IV. Quod si bona adventitia filii sunt usu consumptibilia, ut pecunia, vinum, frumentum &c. cùm Jura nil specialiter decernant, benè docet Lug. *cit. disputat. 5. Sect. 2. num. 35.* tunc patri cedendum esse usumfructum minùs proprium à nobis suprà descriptum §. 2. Denique quòd si aliquis instituat ex æquo hæredem Titium patrem, & Cajum ejus filiumfamilias, ita dividenda erit hæreditas, ut totus ususfructus pertineat ad patrem etiam ex dimidia illa parte, quæ hæreditas proprietariè ad filium pertinet; uti cum Sanchez & aliis docet Lugo *ibidem num. 34.* Idemque dicendum, quando aliquid donatur, vel relinquitur filio partim intuitu filii, partim intuitu Patris. Item quando dubium est, an res sit donata intuitu patris, vel intuitu filii præcisè, neutro adhuc possidente: alioquin melior erit conditio possidentis. Ex Molina, Lugo *ibid. n. 38.* Nec obstat, quod habetur argumento authenticæ. *Item hæred. C. de bonis quæ liberis.* Ubi patre & filio succedentibus alteri filio, ususfructus suæ portionis decernitur pertinere ad filium. Nam, cùm hæc lex corrigat jus commune, non extendi debet à casu ad casum, & aliunde jure communi ususfructus hæreditatis ad 50

advenientis filio, semper debet ad patrem pertinere.

III. Profectitia.

51 I. BOna, seu peculia profectitia filii dicuntur, quæ à filio acquiruntur, vel ex ipsis rebus, vel substantiâ patris, utpote negotiatione, operâ, industriâ in bonis paternis, de quibus mox: vel ab aliis principaliter intuitu ipsius patris data, quippe aliàs non danda, nisi respectu patris, vel ad ejus utilitatem: utpote quæ ab aliis dantur filio ad studia, ad sacros Ordines, ratione nuptiarum, filiæ ad dotem &c. nam quæ ab ipsis parentibus dantur filiis in patrimonium ad studia, ad nuptias filiæ ad dotem &c. non sunt profectitia; nisi quoad hunc effectum, quòd debeant postea in partitionem hæreditatis cum aliis fratribus auferri: dominium tamen eorum, & fructus percipiendi ad filium, vel filiam pertinent, neque ii fructus adferri debent in partitionem, uti ex Molina notat Lugo, *cit. n.* 37. *in fine.*

52 II. Horum bonorum profectitiorum filiusfamilias nullum omninò habet dominium, nec directum, nec virtuale, sed utrumque ad patrem pertinet, filio solùm concesso usu simplici & dependente à patre; juxta communem DD. cum Navarro *c.* 1. *num.* 142. Less. *lib.* 2. *c.* 4. *de justit. dub.* 3. Molin. Lugo cit. Unde de ejusmodi bonis profectitiis (imò nec adventitiis, cùm eorum fructus ad patrem spectet) nil potest filius alienare sine consensu patris: v. g. non potest pecuniam ludo exponere, alioquin tenebitur ipse, vel collusor evincens restituere, nisi censeatur pater remittere; ut certè censetur remittere in modica summa: quia sic est parvum damnum patris: & dedecus esset filio parvum illud restituere. Tamb. *lib.* 5. *c.* 4. §. 1. *num.* 7. At, quid si filius ludo & ejusmodi pecuniis paternis lucretur, cujusnam erit illud lucrum? ℟. In rei veritate adhuc esse bonum profectitium, ideoque in rigore loquendo esset totum patri tribuendum; ex alio tamen capite communiter loquendo poterit sibi filius retinere, nam nunquam solent ea lucra à filiis exigere patres, etsi benè scientes provenisse ex ludo, uti benè ex Rebello notat *Tamb. cit.* Loquimur autem de ludo licitio: nam in ludo illicito, filius non est subditus patri, atque lucrum ex eo ludo habitum absque controversia sibi acquirere filium, notat *Rebellus.* Unde sequitur posse te evincere à filiofamilias, quæ ipse à te in ludo illicito lucratus est. Sequitur ulteriùs hæc ludo, seu licito, seu illicito, acquisita ita esse filii, ut non oporteat ea postea adducere in partitionem hæreditatis. Unum aut alterum magis dubium est. Propono breviter.

53 III. Quid de bonis, seu peculiis, quæ filius ex bonis paternis negotiando propriâ industriâ acquirit? *Bartolus, Baldus*, & alii apud Sanch. *l.* 2. *consil. dub.* 9. *num.* 3. docent, lucrum illud esse mixtum, partim profectitium, quatenus est ex industria singulari ac labore filii: ideoque proprietatem lucri partim pertinere ad patrem, partim ad filium. Contra *Sylvester, Azor, Lessius*, cum Molina *cit disp.* 234. docent, totum illud lucrum esse profectitium, & ipsius patris. Et omninò verum esse meritò notat Lugo cit. *disput.* 5. *n.* 40. Quando illud lucrum acquiritur ex bonis paternis non solùm materialiter, sed etiam formaliter, quatenus nimirum bona patris sunt, ipso scilicet volente, ipsius nomine, & cum ipsius damno, vel periculo: negotiante filio: hæc enim est definitio peculii adventitii à legibus usurpata, quod scilicet vel ex substantia patris, vel ejus occasione filius acquirit: totum ergò, quod acquirit, patri acquirit. *At*, inquis, industria tota est filii, lucrum autem ex industria ex bonis, etiam alienis vel furtivis, cedit industrio. ℟. Ita. Sed, nisi talis industrius censeatur eam industriam gratis exhibere in commodum alterius, ut est in proposito: filius enim ex amore patri debito censetur ei servire, ideoque eam industriam gratis exhibere in commodum patris: ut in simili mox iterum dicam *n. seq.* At verò quando filius lucratur industriâ & negotiando de bonis paternis materialiter tantùm, & non formaliter, quatenus ejus bona sunt, nec illius, sed suo nomine, sive deinde licitè? sive illicitè ejus res, vel pecunias accipiat, jam lucrum non erit profectitium, nec ipsius patris, sed filii: quia jam non concurrunt bona patris, ut talia sunt, sed perinde se habent, ac si essent res alterius extranei. Unde si pecunia illa otiosa mansisset apud patrem, nec ullum damnum vel periculum subiit pater propter illam acceptionem pecuniæ ad negotiandum, ad nullam restitutionem tenebitur filius. Alioquin adhuc quidem lucrum totum erit filii, tenebitur tamen ad restitutionem patri pro interesse, seu lucro cessante, vel damno emergente, juxta dicta suo loco *tract.* 4.

IV. Quid? quando filius cæteris plus laborat, 54
& ministrat patri, plus operæ & industriæ adhibet in administrandis bonis paternis, in negotiatione, in opificio, officio &c. debétne ei pater stipendium laboris, & operæ suæ? & patre non solvente, poterítne filiusfamilias id postea à cohæredibus exigere? filiusfamilias, inquam, qui in domo paternâ degens à patre alitur? Affirmant absolutè plures, *Bartolus, Navar. Lopez, Less.* ac plures apud Sanch. *cit. dub.* 8. Ac probabilem censet Laym. *lib.* 3. *tract.* 4. *c.* 8. *n.* 6. Diana *p.* 3. *tract.* 4. *Miscel. resol.* 66. Negant absolutè alii cum *Molina & Sanch. citt.*

Verùm Lugo *cit. disp.* 5. *sect.* 2. *n.* 42. rectiùs 55
ita distinguendum docet: quando operæ & obsequia illa sunt ex iis, quæ pater jure paterno potest exigere à filio, quæque proinde filius tenetur exhibere patri juxta personæ conditionem, & patris indigentiam, ut scilicet adjuvet patrem ad sustentandam familiam, gubernationem domûs &c. (alia enim potest exigere à filio pater pauper vel opifex, quæ non potest exigere dives, vel nobilis) & tunc pro illis non potest exigere stipendium filius. Et sic est universaliter vera secunda sententia. *Ratio patet:* Quia operæ aliàs debitæ nihil potest deberi de novo ex justitia. *Adde:* quia alio-

alioquin pater posset justè negare, ut hæredes postea detraherent alimenta à patre data in victu, vestitu, & aliis omnibus: nam censetur esse voluntas patris, casu, quo filius postea stipendium sui obsequii exigeret, ut sicut filius noluit patri gratis inservire, sic pater noluit gratis filium alere. Hinc filius opificis, qui patrem in officio adjuvat, non potest exigere stipendium: quia pater habet jus, ut à filiis juxta statum suum adjuvetur. Idem dicendum, si patri ægrotanti filius inserviat, & ministret, cùm totum hoc ex pietate sit debitum patri: imò etiam matri, ut rectè infert Lugo *cit. n.* 43. in fine. At verò, quando operæ & obsequia illa non sunt ex illis ita debitis patri jure paterno, sed extraordinaria, & supra debitum filii, poterit utique filius velle sibi stipendium reddi: atque si reipsa sic voluit, & protestatus est, se nolle in iis gratis servire, sed pro stipendio, poterit omninò postea tam à patre, quàm à cohæredibus exigere stipendium pro ejusmodi obsequio indebito, quantum daretur extraneo, detractis tamen impensis, quas pater tunc in illo alendo faciebat, facta enim tali protestatione, censetur pater consensisse in stipendium, adeoque id debitum esse ex contractu. Et sic vera est prima sententia, quam probabilem censuit *Laym.* Cæterùm, si filius in ejusmodi operis, vel obsequiis indebitis præstandis nil protestatus est de stipendio, censetur etiam ipse filius gratis exhibuisse in commodum patris; & sic rursus nullum postea stipendium exigere potest, uti rectè notat *Less. cit.* Ratio est: quia quoties negotiatio, vel industria rationabiliter creditur gratis exhiberi (ut certè in proposito censetur filius exhibere patri) negotii gestor non poterit pretium exigere, nisi protestatus sit, se id gratis non facere, præsente eo, cujus negotium geritur: tunc enim fortè nollet is ita fieri, quia inveniet alium, qui gratis faciat, vel fortè faciet ipsemet per se: ergò multò minùs filius poterit exigere stipendium pro negotio patri gesto, nisi ita potestas sit. Interdum tamen contingit, ut licèt filius reverà patri nolit gratis laborare in ejusmodi operis non debitis, non audeat tamen de stipendio mentionem facere ob metum reverentialem seu ob reverentiam patri debitam: & tunc, si ex eo nullum pater pateretur detrimentum (ut si moraliter constet, patrem ea negotia non facturum fuisse per se ipsum, nec invenisse alium, qui gratis, vel minori pretio fecisset) tunc rursus locum habere poterit prima Sententia; nimirum filium adhuc posse exigere stipendium, quod alius extraneus exigeret, detractis tamen similiter alimentis tunc tempore perceptis à patre; quia dum operatur pro stipendio, ex quo vivere posset: non tenebatur eum pater alere.

IV. Bona paterna.

56 Quoad bona paterna ergo (cujusmodi sunt 1. Bona propria ipsius patris, vel matris. 2. Bona communia dotalia. 3. Bona profectitia hactenus explicata quoad plenum dominium. 4. Bona adventitia quoad commodum utile tantum) filiusfamilias nullum habet jus vivente patre reale, sed tantùm potest habere usum facti simplicem, dependentem à voluntate parentum: adeò, ut si, insciis, vel invitis parentibus, absque omni eorum expressâ, tacita, vel rationabiliter præsumptâ licentiâ aliquid notabile auferat, absumat, alienet, etiam in eleemosynas donet &c. furtum ex genere suo mortale committat, ut jam explicatum habes in 7. Præcepto, *Tract. praced. c. 5. sect. 2. §. 2.* quæ hic recole.

§. III.
Religiosi.
Primò in particulari.

I. Nullus Religiosus cujuscunque Religionis professus solemniter, potest habere dominium ullius rei temporalis, scilicet pretio, vel pecuniâ æstimabilis in particulari, secundùm omnes. Habetur expressè in Jure Can. Non dicatis 12. *q.* 1. *cit.* 6. cùm ad Monasterium de statu Monachorum. Ubi Innocentius III. sic loquitur. *Prohibemus quoque in virtute obedientiæ, & sub obtestatione divini judicii, ne quis Monachorum proprium aliquo modo possideat &c.* Et infra: *Quòd si proprietas apud quemquam inventa fuerit in morte, ipsa cum eo in signum perditionis extra Monasterium in sterquilinio subterretur, secundùm quod Beatus Gregorius narrat in Dialogo, se fecisse.* Et demum in fine sic concludit. *Nec æstimet Abbas, quòd super habenda proprietate possit cum aliquo Monacho dispensare.* Et Conc. Trident. Sess. 25. cap. 2. De Regularibus ita decernit: *Nemini Regularium tam virorum, quam mulierum, liceat bona immobilia, vel mobilia, cujuscunque qualitatis fuerint etiam quovis modo ab eis acquisita, tanquam propria; aut etiam nomine Conventus possidere, vel retinere, sed statim ea Superiori tradantur, Conventuique incorporentur.* Ratio est evidens: quia Religiosus per votum Paupertatis in solemni professione abdicavit à se omne dominium proprietatis, adeòque incapacem se reddidit omnis dominii, & proprietatis rei temporalis & particularis, & pro se. Quid in communi dicendum, videbimus infra in fine. 57

II. Notanda hic est magna differentia inter votum solemne Paupertatis in professione Religionis, & votum simplex Paupertatis, quale post biennium emittunt Scholastici Societatis JESU; quia illud votum simplex non privat, sed stat cum dominio radicali, & in actu primo rerum antea habitarum, & acquirendarum mobilium, & immobilium; sed solùm privat dominio, ac jure actuali utendi, vel disponendi de iis pro libitu, sine consensu Superiorum, juxta Bullam Gregorii XIII. *Ascendente Domino.* Ratio est: quia paupertas Religiosa non consistit in eo, quod reddat hominem incapacem dominii radicalis, & velut in actu primo, quale etiam infans habet sub Tutore constitutus, sed quòd privet hominem potestate res retinendi, iis utendi, de iis disponendi ad suum arbitrium, saltem licitè: nam contra Molin. rectiùs 58

docent Sanch. *lib. 7. Moral. c.* 18. & Laym. *lib.* 4. *Tract.* 5. *cap.* 7. *n.* 3. Si talis Religiosus cum voto simplici paupertatis de bonis suis vel anteà habitis: vel postea acquisitis per hæreditatem, donationem, vel alio modo, absque consensu Superiorum disponat, donet, vel alienet &c. peccaturum quidem mortaliter contra votum Paupertatis, quo sibi facultatem ita disponendi interdixit; attamen dispositionem validam fore; quia retinet dominium bonorum suorum, donec eis se abdicet, & consequenter alter accipiens valdè acquiret, nec restituere tenebitur, licèt fortè aliquando in culpæ pœnam iis privari possit per judicem.

59 III. At verò votum solemne paupertatis emissum in professione solemni Religionis privat hominem ipso dominio, & proprietate rerum habitarum, & acquirendarum tam radicali & in actu primo, quàm actuali, scilicet omni facultate tam validè, quàm licitè disponendi de rebus suis, vel alias res acquirendi. Sed hoc, quo Jure? ℟. Probabiliùs solùm jure Ecclesiastico, non divino, vel naturali; uti ex S. Thoma docet *Azor. Vasq. Less.* aliisque citt. Tanner. *hic disp.* 4. *q.* 1. *dub.* 4. & optimè Lugo *disp.* 3. *sect.* 4. *n.* 75. Ratio sufficiens patet ex modo dictis: quia nimirum votum solemne & simplex in ratione voti & obligationis naturalis sunt omnino ejusdem rationis essentialiter, ut patet: atqui votum simplex Paupertatis in Religiosis Societatis non privat dominio radicali rerum, imò, nec facultate actuali disponendi validè, sed tantùm licitè, ut dictum est; ergò quod votum solemne Paupertatis omni prorsùs dominio rerum, omnique facultate, etiam & validè de iis disponendi privet, non est ex natura voti, & jure Divino, sed solùm ex jure Ecclesiastico, seu ex institutione Ecclesiæ votum solemne eâ tantùm ratione exigentis, & acceptantis per Prælatos, ut professum omni dominio rerum ante habitarum privet, omnique & acquirendi, & transferendi res incapacem reddat: ut habetur expresè *cap. unico, de voto in* 6. Eâdem nimirum prorsùs ratione, quâ votum solemne Castitatis emissum in professione Religionis (ac etiam in susceptione Ordinis Sacri, saltem implicitè emissum) ex natura voti, & ipso jure Divino naturali reddit illicitum matrimonium: sicut & votum simplex; & solo jure Ecclesiastico reddit etiam matrimonium invalidum, seu est impedimentum dirimens matrimonii, in vera Sententia DD. nimirum Ecclesiâ per Prælatos tale votum solemne non aliter acceptante, quàm ut voventem etiam inhabilem & incapacem reddat matrimonii etiam validè contrahendi.

60 IV. Quoad Religiosos speciales etiam gravissimæ sunt difficultates. 1. Qualiter peccent contra votum Paupertatis. 2. An, & quomodo liceat Religioso habere proprium peculium? 3. Cui acquirat Religiosus Beneficium possidens extra Monasterium, & ad Monasterium minimè spectans: nam si Parochia V. G. ad Monasterium spectet, eique incorporata sit, totum Monasterio acquiri, nimis clarum est. 4. An & quomodo subsistat legatum, vel hæreditas, E G. tali Monacho ea lege, ut ad ipsum, & non ad Monasterium pertinere debeat? Et tandem 5. quale sit votum Religiosum in communi? Do ordine, & quàm possum, brevissimè per quæstiones, quia unâ Assertione commodè comprehendi non possunt.

QUÆSTIO I.

Qualiter Religiosus peccet contra votum, Paupertatis.

Regula generalis. Paupertatis Religiosæ, 61 ipsiusque Religiosi ex voto paupertatis obligatio his tribus terminis includitur. 1. *Uti rebus tanquam non suis*; vel solùm capiendo simplicem usumfacti, excludendo omne prorsus jus, vel actionem politicam, sive in rem, sive in usum ejus; excepto solo universali jure naturæ, quo quilibet in extrema necessitate potest sibi providere in necessariis. Hoc est, quod docuit Christus in Evangelio: *Nisi quis renuntiaverit omnibus, quæ possidet, non potest &c.* Hoc exercuerunt primi Christiani, nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. 2. *Uti rebus de voluntate rationabili Superiorum*: seu de licentia explicita, vel implicita. Voluntas, vel licentia Superioris explicita, vel expressa est, quæ verbo, scripto, vel alio signo est manifestata. Implicita verò, tacita, vel rationabiliter præsumpta licentia dicitur, quando ex circumstantiis probabiliter creditur Superiorem velle, eique placere, me tali re uti; aut licèt actu nesciat, & positivè non velit, tamen ita dispositus est, ut si sciret, omninò vellet, & licentiam daret, vel etiam quandoque licentiam dare deberet. Et sufficit omninò talis consensus tacitus, vel rationabiliter præsumptus, secundum omnes. Item sufficit consensus in rem, ut nimirum Superior contentus sit, me talem rem recipere, retinere &c. Etsi invitus sit quoad modum, quòd si occultè eoque inconsulto recipiam, vel usurpem: quo casu non rarò venialis saltem culpa committitur; at contra obedientiam potiùs, quàm contra paupertatem, ut omnes notant. At minimè sufficit consensus involuntarius extortus fraude, dolo, falsis informationibus, importunis vexationibus &c: Neque etiam sufficit consensus irrationabilis absque scilicet justâ causâ à Superiore præstitus. Qua ratione Superiores sæpè causa sunt damnationis subditorum, & relaxationis Ordinis. Unde notanter dixi: *Uti de voluntate Superiorum rationabili.* Debet ergò consensus Superiorum esse & *voluntarius*, ut Superior libera voluntate consentiat: & *rationabilis*, ut propter justam causam, vel rationem aliquam consentiat. 3. *Uti rebus intra terminos liciti & honesti*; ac etiam juxta modos in Regula, vel constitutionibus cujusvis Religionis expressos, utpotè moderatè, non excessivè, non superflua, curiosa, pretiosa, aut alia ratione, quàm Regula, & constitutiones

nes permittant. Peccato ergo proprietatis contra votum Paupertatis pro ratione materiæ æstimandæ, sicut in furto, moraliter, vel venialiter peccant Religiosi, ut sequitur.

62 I. Quisquis utitur rebus tanquam suis, aliquod scilicet in eis jus, dominium, vel usum juris proprii prætendendo. Qua ratione maximè peccant ii, qui ante professionem, pecuniam, census, & similia sibi reservant, aut hæredes suos ad talia præstanda onerant, aut legata sibi facta hac ratione acceptant; idque quocunque prætextu v. g. studiorum, Primitiarum, valetudinis, recreationum, &c. ut nimirum iis utantur post professionem suo arbitrio, & libitu, sine dependentia, licentia, & legitima voluntate Superiorum. Tales nimirum in ipsa professione DEO mentiti, quamdiu ita perseverant, sunt in continuo statu peccati mortalis, & æternæ damnationis periculo; utpote directissime proprietarii contra votum paupertatis. Quòd si tamen reservatio illa non fieret ita possessivè, ut nimirum professus propriâ auctoritate & libitu de iis postea disponat, sed tantùm applicativè, ut nimirum talis pecunia postea cum consensu Superiorum in talis Religiosi usum expendatur, in aliis quidem Religionibus per se non est illicitum, & sæpè utiliter applicatur, at minimè liceret in nostro Ordine: quia Regula ita abdicat omne, quod redditum, vel proprietatem sapit, ut ne quidem per modum providentiæ in futurum, liceat professo aliquid temporale sibi reservare quavis authoritate, vel intentione, etiam simplices usus tantùm, uti declarârunt Summi Pontifices *Nicolaus III. & Clemens V.*

63 II. Peccant quicunque quamcunque rem temporalem domi, vel foris, etiam ad victum, vel vestitum pertinentem citra Superioris licentiam, vel consensum expressum, vel tacitum, aut rationabiliter præsumptum, accipiunt, retinent, occultant, consummant, distrahunt, permutant, donant &c. Ita omnes passim, & præ reliquis Navarr. *c.* 17. *n.* 105. Less. *lib.* 2. *c.* 41. *dub.* 8. *&* 9. Sanch. *lib.* 7. *moral. c.* 19. & 20. fusissimè.

64 In particulari ergò exemplificando peccant 1. Qui ab aliis data, vel donata recipiunt, & retinent contra, vel citra ullum, ne præsumptum quidem consensum & licentiam Superioris, prout claré decernit *Conc. Trid.* suprà allatum. Item qui res alias quomodocunque acquisitas, abscondunt, vel occultant, ne Superior sciat, vel auferat, nolentes permittere ejus liberæ dispositioni: aut si Prælatus abstulerit, tanquam injuriam passi remurmurant: imò etiam qui post Superioris licentiam aliqua accepit, postea abscondit, ne Superior mutatâ sententiâ, aut fortè tali re indigens auferre possit, & si auferre velit, vel abstulerit, obmurmurant, vel contradicunt. Item etiam qui comestibilia, vel potabilia tantùm, absque licentia Superioris accipiunt, & absumunt: quia votum Paupertatis etiam usum proprium, seu consumptionem rei absque licentia Prælati excludit. Et si quidem fiat de rebus communibus Monasterii, etiam furti speciem induit; de quo satis dictum *Tract. præced. c.* 5. *sect.* 2. §. 3. quæ omninò hîc recole. 2. Peccant qui absque ullâ Superioris li- 65
centiâ res usu non consumptibiles, libros, suppellectilem &c. sibi vendicant, & usurpant, aliis accomodant, domesticis, vel extraneis. Hic tamen sæpissimè excusatur quis à mortali ob materiæ parvitatem æstimatam, etiam in rebus magnis: etsi enim liber v. g. valeat decem taleros, usus tamen talis libri temporalis tanti non æstimatur, ut mortalis peccati materia censeri possit, ut rectè notat Laym. *Lib.* 4. *tract.* 5. *c.* 7. *num.* 4. At verò Religiosis simpliciter interdicta est donatio, exceptis rebus vilibus. Item commodatio rerum intra, vel extra Ordinem: quia isti sunt actus veri dominii, qui à solo habente dominium, vel legitimam administrationem rei rectè fieri possunt; ideóque donatio, vel permutatio rei notabilis pretii per se loquendo mortale peccatum est. Quoad donationem tamen excipitur ipso jure donatio rerum vilium. Quoad commodationem verò, etiam rerum alicujus pretii, sæpissimè præsumitur Superiorem non esse invitum quoad res religiosi usibus concessas, si v. g. permutet Breviarium cum veste &c. cùm inde nullum, vel exiguũ damnum sequatur Monasterio. 3. Qui pecuniam, vel aliam quamcunque 66
rem sive à Prælato destinatam ad certos usus contra ejusdem Prælati voluntatem ad alium usum expendit; ut si Religiosus in Academia degens pecunias sibi transmissas pro victu, vel vestitu solvendis, pro Thesibus habendis &c. ille donando, ludendo aut potando &c. consumat, & prodigat. Item qui esculenta, poculenta, aut alia, quæ singulis apponuntur, quantavis parsimoniâ, etiam proprium genium defraudando, reservat, ut alteri det contra Prælati voluntatem: cùm enim ille dominii incapax sit, quamvis parcendo & reservando, nil sibi proprium acquirit, sed omnia in bonis Monasterii remanent, ac sine Prælati consensu nulli dari, vel expendi possunt. Unde quod docet *Navarr.* apud Laym. *cit. n.* 5. Religiosum extra Monasterium viventem ex designatis sibi redditibus pecuniam parciùs vivendo collectam, posse dare amicis pauperibus, verùm est, si fiat cum consensu, saltem tacito, vel præsumpto Prælati: aut si habeat is Beneficium à Prælato suo independens, vel aliàs liberam rerum administrationem independenter à Prælato. v. g. dispensatus à summo Pontifice. 4. Quicunque res 67
sibi ad usum concessas per culpam, seu negligentiam latam, quæ dolo æquiparatur, amittit vel destruit: quia est actus proprius dominii rem pro arbitrio destruere, vel perdere posse. Unde si talis Religiosus haberet aliunde proprium peculium, vel Beneficium, teneretur ad restitutionem Monasterio pro re destructa, vel perditâ. Item procuratores, & cæteri Monasterii bonorum administratores, qui rem quamcunque seu domestico, seu externo largiuntur, vel expendunt aliter, quàm Ordinis Regula, aut consuetudo, aut voluntas Superioris postulat; ut notavit etiam S. Thom. 2. 2. q. 32. a. 8. dicens: *Oportet,*

tet, quòd ea, in quibus inferior Superiori subjicitur, dispenset non aliter, quàm ei sit à Superiore commissum. 5. Denique eadem ratione & ipsi Prælati, ac Superiores contra Paupertatem, & simul Justitiam peccant, si rem aliter expendant, quàm Regula, vel consuetudo, vel aliorum Superiorum voluntas permittat: eo quòd Prælati bonorum Monasterii non sint simpliciter domini, sed solùm administratores, *C. Fraternitatem. De donatione.* Vide latè Sanch. *cit. l.7.c.19. num.30.* & Layman. *cit. n.20.*

68 III. Quicunque Religiosi notabiliter excedunt modum in usu rerum sibi concessarum quoad abundantiam, superfluitatem curiositatem, pretiositatem, peccant mortaliter; sicut & Superior sciens, & volens, id permittens. Hanc resolutionem ponit, & solidè probat noster Marchant. *Speculi p. 2. Tribunal. Tract. 2. tit. 1. q. 4.* Et Ratio fundamentalis est: Quia licèt essentia & quidditas religiosæ Paupertatis consistat tantùm in abdicatione omnis dominii, proprietatis, & juris politici in re, & in usu rei, tamen necessariò annexas habet velut proprietates à se ratione ipsius Religiositatis emanantes, temperantiam, sufficientiam, humilitatem, fidelitatem, & exemplaritatem. *Temperantiam* nimirum, quæ tollat excessum & superfluitatem in vestitu, suppellectili, ædificiis, juxta illud ad Timoth. 6. *Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus.* Humilitatem & *modestiam*, quæ excludat pretiositatem, fastum, superbiam. *Fidelitatem*, quæ servet intentionem & finem bonorum Monasterii DEO & Christo consecratorum, quæ nimirum oblata sunt pro necessaria, & competenti duntaxat sustentatione Religiosorum, DEO servientium in veritate. *Exemplaritatem* deniq; qua omnibus, quæ scandalum generare possent abstineat, qualis maximè est excessus nimius. Adeóq; licèt Religiosi prædictis modis notabiliter excedentes in usu rerum simplici non peccent directè contra essentiam & quidditatem Paupertatis Religiosæ, peccant tamen mortaliter contra proprietatem Paupertatis, seu virtutes prædictas paupertati religiosæ ex natura rei, & jure Divino, humanóque necessariò conjunctas.

69 IV. Notandum denique, quòd si Religiosus ullo prædictorum modo peccet contra Paupertatem, expressè simul contradicente Superiore, semper etiam simul peccet contra obedientiam pro ratione materiæ, mortaliter, vel venialiter.

70 Pœnæ porrò proprietariorum ipso Jure communi decretæ duæ sunt. *Prima.* Privatio vocis activæ & passivæ per triennium, Trid. *sess. 26. De Regularib. cap. 2.* *Secunda.* Privatio sepulturæ Ecclesiasticæ, si nimirum moriatur ut proprietarius, & ante mortem non pœnituerit. *c. cùm ad Monasterium. De statu Monachorum*: quæ tamen pœnæ non incurruntur, nisi per sententiam declaratæ sint.

71 Ad ultimùm non prætermittam hic adferre doctrinam singularem Card. de Lugo *De Justit. disp. 2. Sect. 2. à n. 51.* Nimirum Religiosum non peccare contra Paupertatem, si invitatus ad convivium sine licentia Superioris, pretiosa quæque comedat, aut bibat domino præsente: quia tunc passivè potiùs se habet Religiosus, quàm activè; nam ipse dominus consumit illos cibos per os Religiosi, sicut si, Domino præsente & jubente, gemmam pretiosam in mare projiceret, aut aromata pretiosa combureret, non peccaret contra Paupertatem, quia nomine alieno projiceret, & combureret: ita in casu convivii. Sic *Lugo*: addens tamen meritò non ita rem se habere, si dominus res pretiosas comestibiles & potabiles ad Religiosum mittat, ipséque acceptet, & consumat: tunc enim peccabit contra Paupertatem & acceptando, & consumendo; quia sic activè se habens in suum commodum acceptat, & consumit, & non passivè se habens, ac nomine alterius, sicut in convivio præsente domino. Hoc posterius verissimum. Sed quoad prius, doctrina hæc singularis (pace tanti viri) certè placere non potest, & quàm optimè impugnat Tambur. *Lib. 8. Decalog. Tract. 1. c. 2. §. n. 10.* nam inprimis Religiosus conviva comedens & bibens non utitur istis speculationibus, sed more humano comedit, & bibit res: atqui more humano res illæ verè comeduntur ab homine in suum commodum absolutè, & non tanquam ab instrumento alterius, vel in alterius commodum destruuntur: non ergo passivè tantùm, sed activè tunc se habet Religiosus. Deinde omnium consensu Religiosus sine licentia acceptans res comestibiles, vel potabiles notabilis pretii peccat contra votum: at invitatus in convivio res appositas accipiens, comedens, vel bibens, nónne ipso expresso facto verissimè acceptat in suum commodum, æquè ac si ad ipsum domum mitterentur? Aut cur is res sibi missas absente domino, non æquè posset ejus nomine absumere, ut instrumentum ipsius, & etiam tunc se passivè habere, sicut in convivio, domino præsente? Quæ enim hæc repugnantia, aut differentia? Cæterùm latum est discrimen inter nostrum casum, & illam projectionem gemmæ, vel aromatum combustionem, nam hæc facere potest Religiosus absque ulla prorsus acceptatione pro se: at frui esculentis, seu poculentis in convivio sine acceptatione, quâ convivia cibos & potus ablatos sibi consumere, & applicare consentiat, humano modo fieri non potest. Vide dicta in simili de restitutione ejus, qui ad convivium invitatus res furtivas pretiosas etiam scienter comedit, & bibit. *Tract. 4. c. 2. Sect. 3. à n. 110.*

QUÆSTIO II.

An, & quomodo Religiosis liceat habere proprium peculium?

RESOLUTIONES.

I. Certum est Religiosum professum incapacem esse, habere proprium peculium juris perfecti, & independentis pro arbitrio suo disponendi: hoc enim esset propriè dictum dominium, 72

um. Unde supra *cit. c. Cum ad Monasterium* : dicitur Abbatem super habenda proprietate non posse cum Monacho dispensare. *Et in cit. c. Monachi, & Abbates.* 17. *q.* 2. *c. ult.* rectè docetur: si quis professionem non aliter emittat, nisi conditione apposita, ut liceat ipsi habere proprium independenter à Prælati dispensatione, ipso jure esse irritam & nullam.

73 II. Possunt tamen Religiosi habere peculium latè sumptum, seu juris imperfecti, ac dependentis, scilicet quoad solam professionem, ac usum dependenter à voluntate Prælati, qui semel concessum restringere, vel revocare pro arbitrio suo possit. Ita DD. communiter cum Molina *tract.* 2. *disp.* 26. Laym. *lib.* 4. *tract.* 5. *c.* 7. *num.* 12. Sic v. g. bona mobilia & utensilia, utpote vestes, libros haud dubiè Prælatus concedere potest, ut illius usui propria sint: uti concedit etiam Trident. *sess.* 2. *c.* 2. *De Regularib.* Sic, in quibusdam Religionibus Religiosi officiales habent certas portiones pecuniæ pro suis usibus &c. Sic Religiosus extra Monasterium degens in peregrinationibus, studiis, officiorum administratione ad Monasterium spectante, accipit concessum sibi peculium, & facultatem habendi pecunias in sui sustentationem, eleemosynas moderatas, aliòsque usus congruos statui suo expendendas, saltem de præsumpta aliquando licentia Prælati. Item cùm Religiosus de legitima licentia Prælati Parochiam administrat, vel aliquod Beneficium possidet extra Monasterium, ei competit administratio reddit;uum ad sui decentem sustentationem, & pias causas applicandorum. De quo in Quæst. sequenti.

74 III. Portiones autem, seu redditus annui Religioso ex bonis Monasterii (sive etiam parentum, vel amicorum traditione assignari soliti) quibus se in, vel extra Monasteriorum sustentet, dependenter tamen à voluntate Prælati pro arbitrio revocare potentis, liciti erant jure antiquo. *c. Innocentius III. Syl. Major.* & alii antiqui.

At nunquid hoc jus antiquum correctum fuit jure novo Conc. Trid. *cit. sess.* 25. *c.* 2. *De Regularib.* contrarium insinuatis. Ita affirmant *Petrus Navarr. Less. Azor.* alii apud Laym. *cit. n.* 13. eo quòd Concilium utatur verbis præcepti: *Nec deinceps liceat*: Adeóque novum jus condiderit: Et ita declarâsse sacram Congregationem Cardinalium in dictum *c.* 2. Negant verò æquè graves & plures DD. Navarr. *coment.* 2. *De Regularib. n.* 18. Sanch. *l.* 7. *mor. c.* 22. *n.* 11. Emman. Sa V. *Religio*, & alii apud *Laym. cit.* existimantes Concilium non voluisse novum jus condere, sed declarare antiquum, quo id Religiosis prohibetur in ordine ad usus superfluos, & independenter à voluntate Superiorum. Hanc sententiam probabilem, & tutam censet. *Laym.* Diana *p.* 1. *tract.* 6. *Resol.* 32. ut saltem, ubi talis consuetudo viget, absolutè damnari non possit, sed tolerari queat: attamen de novo non introducenda absque urgentissima causa: qualis est depositio Abbatis, qui ex justa causa nolit manere in Monasterio, vel saltem in Communitate. Item necessaria reformatio Monasterii, quam aliqui ob justam causam subire nollent: ut in praxi fieri vidisti sæpiùs.

IV. Certum semper manet Prælatum nec solum, nec cum consensu Capituli permittere posse Religioso bona, vel peculium in quoslibet usus, etiam profanos, vel illicitos, expendendum: sed uterque tam Prælatus permittens, quàm Religiosus acceptans, peccabunt contra votum Paupertatis, & insuper contra justitiam cum obligatione restitutionis, si ea fieri possit; juxta communissimam DD. apud citatos omnes. *Ratio clara est*: Quia Prælatus subdito majorem facultatem concedere non potest, quàm ipse habeat: ipse autem non est Dominus bonorum Monasterii, sed administrator tantùm, *c.* 2. *De donationibus*: ideóque ea arbitratu suo expendere non potest, sed tantùm in Monasterii, ac Religiosorum necessitatem, & utilitatem: ergo &c. Ad vertunt tamen *Navarr. & Laym. citt.* neque ipsum Prælatum bona Monasterii inutiliter expendentem, neque Religiosum suum peculium cum licentia Prælati habitum inutiliter, vel illicitè absumentem, etsi uterque peccet contra votum paupertatis, neutrum tamen incurrere pœnas juris decretas in proprietarios: sed illos duntaxat, qui clam, aut circa Prælati consensum aliquid detinent, vel usurpant: incurrunt ergò solùm pœnas arbitrarias. Ubi etiam à peccato mortali sæpè excusat parvitas materiæ. Laym. *cit. n.* 14. meritò non damnat peccati contra paupertatem Religiosum, qui in studiis degens aliquot mensuras vini cum sociis bibit de pecunia Monasterii à Prælato transmissâ: Qui excessus in usu levis censetur, & præsumitur consensus prælati: Esto possit peccare graviter contra Temperantiam, vel peccatô scandali. 76

QUÆSTIO III.

Cui acquirat Religiosus, qui Ecclesiasticum Beneficium extra Monasterium, atque ad Monasterium minimè spectans, obtinet?

Resolutiones.

I. Religiosus, vel Beneficiatus, dum Beneficium Ecclesiasticum legitimè obtinet, nimirum Auctoritate Episcopi cum consensu Prælati, habet plenam administrationem reddituum, quos proinde ad suam sustentationem, & alias pias causas tantùm expendere potest prô libitu, facultate ipsi à Jure Canonico concessâ: Quia nimirum talis est institutio Beneficii Ecclesiastici ex ipso jure, ut tribuat ipsi jus administrandi redditus ad necessarios & pios usus. Et est Regula generalis, quòd Beneficiatus regularis (seclusâ solâ proprietate, seu dominio pleno) ita disponere possit de fructibus sui Beneficii, sicut potest sæcularis (de quo latè §. *seq.*) Ita communis DD. 77

DD. Navarr. Molina, aliísque congestis Laym. *cit. n. 17.* Quos vide.

78 II. Redditus, seu fructus Beneficii, qui post amotionem, vel mortem veram Beneficiati Religiosi supersunt, de jure pertinent ad Ecclesiam, seu Beneficium, cui servivit, & cujus intuitu acquisiti fuerunt, & non ad suum proprium Monasterium. Communis DD. apud modò cit. & sumitur *ex c. Ne pro cujuslibet. 16. q. 1.* Ratio est. Quia religiosus legitimè translatus ad Beneficium, scilicet de consensu Prælati; & authoritate Episcopi desinit esse aliquo modo sub obedientia Prælati; & quoad fructus Beneficii desinit esse pars sui Monasterii, ut de iis nil ipsi debeat, sed ipsi Beneficio, vel Ecclesiæ suæ.

79 III. Quæcunque Religiosus beneficiarius extra Monasterium aliunde acquirit, videlicet ex hæreditate, legato, donationibus, eleemosynis, propriâ industriâ (de quibus nullum dubium) atque ex functionibus parochialibus, pro Sacris, Confessionibus, Nuptiis &c. saltem post mortem beneficiarii, acquiruntur ipsi Monasterio, si bonorum in communi sit capax. Ita comunis DD. cum *Bartolo.* Less. *cit. l. 2. c. 41. dub. 11. n. 29.* Laym. *n. 18.* Ratio est. Quia in his valet communis regula sumpta ex c. *Abbates 18. q. 2.* Et c. *Cùm ad Monasterium,* de statu Monach. *Quidquid regularis acquirit, Monasterio suo acquirit:* à quâ communi regula sine speciali ratione, vel consuetudine non est recedendum. Secùs est de Religiosis assumptis ad Episcopatum, vel Cardinalium; qui ab Ordine suo omninò exempti, vel translati censentur: ideóque quidquid quovis modo acquirunt ad eorum Ecclesiam, vel Beneficium, vel Cameram Apostolicam pertinere debet, ex *c. statutum 18. q. 1.*

QUÆSTIO IV.

Qualiter subsistat legatum, vel hæreditas relicta Monacho ea lege, ut ad ipsum, & non ad Monasterium pertinere debeat?

RESOLUTIONES.

80 I. Siquidem testator cum expressa conditione relinquat Monacho, ut pertineat ad ipsum absolutè sine dependentia à Prælato, legatum corruit. Ex Communi *Laym. & Dian. cit.* Quia in ultimis voluntatibus (sicut in omni alia dispositione) *primum locum voluntas testatoris obtinet, eáque regit conditiones*, juxta jura apud Laym. *cit. n. 21.* Si ergo clarè constet noluisse testatorem aliter relinquere, nisi cum conditione, quæ impleri non potest, uti est in proposito, corruere debet relictum.

81 II. In terminis indifferentibus voluntas testatoris explicari debet eo modo, quo subsistere, & servari potest: nimirum, ut seclusô dominiô, vel proprietate rei, solus usus & commoditas ad Religiosum pertinere debeat cum dependentia & consensu Prælati, cujus posito consensu jus dominii, seu proprietas Monasterio acquisitum est: At verò consensu negato corruit legatum, vel relictum. Sic *Bartol. Abbas, Ang.* aliísque cit. Sanch. *cap. 7. n. 4.* Laym. *n. 20.* Ratio est: Quia dispositionem quamcunque ita interpretari convenit potiùs, ut valeat, quàm ut pereat, juxta communem DD. Legistarum, & Canonistarum. Et *L. Plenum §. equitii ff. De usu & habitatione*, habetur, quòd verba testatoris debeant intelligi secundùm conditionem personæ, cui aliquid datur, vel relinquitur: atqui Monachus legati, vel hæreditatis aliter capax non est, nisi quoad solum usum & commoditatem à Prælati voluntate dependentem; ergo &c. Applica de legatis relictis FF. Minoribus.

III. Si testator Monacho legatum relinquit ita, ut dominium ad ipsum, & non ad Monasterium pertineat, in dubio, an propriè sit dicta conditio suspensiva dispositionis, an verò solùm modus adjectitius dispositioni absolutæ; hoc posterius præsumendum est in favorem ultimæ voluntatis; & conditio impossibilis pro non adjecta habenda: Nam secundùm leges apud *Layman. cit.* decernitur, quòd conditiones, seu naturâ, seu jure impossibiles pro non adjectis haberi debeant. Et in simili jure Can. de conditionibus appositis statuitur, ut ejusmodi conditionibus impossibilibus rejectis, cùm scilicet dubitatur, an sint suspensivæ contractûs matrimonii, an verò adjectitiæ tantùm, in favorem matrimonii judicetur. 82

QUÆSTIO V.

Quale sit dominium Religiosorum in communi?

Respondendi hic sunt FF. Minores de Observantia, & Capucini, qui ex voto altissimæ Paupertatis incapaces sunt omnis dominii directi & utilis, tam proprietatis, quàm usûs juris, tam in communi, quàm in particulari, contenti solo usu facti simplici, & dependente à voluntate dantium, vel summi Pontificis, qui dominium rerum ipsis concessarum in se, & Sedem Apostolicam assumpsit, ut per occasionem suprà jam dictum est. Sermo ergò est de aliis Religiosis, qui habent bona in communi: & quæstio est, quale sit illud dominium in Communi? 83

RESOLUTIONES.

I. Ipsa Monasteria, seu Communitates Religiosorum sunt capaces dominii, & de facto habent dominium bonorum suorum, etsi non omninò plenum, perfectum, vel absolutum. Ita contra aliquos infra citandos communis. *DD.* Less. *lib. 2. c. 4. dub. 5.* Sanch. *lib. 7. moral. c. 18.* Lugo *disp. 3. Sect. 4. à n. 74.* Sumitur inprimis ex modo loquendi Conc. Trid. *sess. 25. c. 3. De Regularibus*: ubi concedit omnibus Monasteriis utriusque sexûs, etiam Mendicantium (exceptis Franciscanis, & Capucinis) ut possint possidere bona mobilia; utique loquens de possessione juris, & dominij veri: nam verba legis in pro- 84

in proprio sensu accipienda sunt. *Et extravag. Exiit, qui seminat. de verb. signif.* Nicolaus III. specialiter de Fratribus Minoribus dicit, quòd non habeant dominium bonorum, quibus utuntur, sed illud ad Pontificem pertinere: eóque ipso supponit alios Religiosos habere dominium rerum, quibus utuntur. Et *Ratio clara est*: quia quælibet Communitas fictione Juris est persona politica per se, & capax dominii distincti à dominio singulorum in communi; res notissima in Jure: atqui votum Paupertatis emissum à singulis non tollit tale dominium in communi; neque enim ex singulorum voto personali, quo quilibet à se abdicavit in particulari dominium & proprietatem rei, per se repugnat, totam Communitatem habere dominium rerum in communi, ex quo singuli nihil habeant proprium in particulari, sed potiùs tale dominium supponit; nam eo ipso, quod subditus promittat, se non usurum bonis temporalibus, nisi dependenter à Communitate, seu nomine Communitatis res eas administrantis, supponit earum dominium apud Communitatem esse, & ideò ejus consensum necessarium esse sibi ad usum talium rerum. Et hinc dicitur, quòd Religiosus Monasterio acquirat, quæcunque acquirit: quia scilicet Monasterium est capax dominii, licèt Religiosus non sit.

85 II. Fatemur autem, & fatentur omnes Auctores hujus sententiæ, dominium non omninò esse plenum, perfectum, juxta dominii perfecti definitionem. Et sanè evidens est: dominium enim plenum est jus perfectè disponendi de re aliqua tanquam sua in quosvis usus placitos, adeóque independenter ab alio: atqui neque Prælatus, Abbas, vel Superior; neque Religiosi cum Prælato, seu ipsa Communitas, possunt pro libitu disponere de bonis & redditibus Monasterii tanquam suis in quoscunque usus placitos independenter ab aliis, ut passim probant jura: neque enim possunt res immobiles, vel mobiles pretiosas permanentes alienare, vel mutare, nisi de licentia Pontificis, nec aliter, quàm ad majorem utilitatem Monasterii, nec aliter bona, vel redditus administrare, vel dispensare possunt, nisi ad debitos fines; ad quos illa bona Monasterio fundata, oblata, donata, & acquisita censentur. Scilicet 1. ad sustentationem Religiosorum. 2. Conservationem Monasterii, & Religiosorum. 3. De superfluo in subsidium pauperum; aut alias pias causas tantùm ex concessione juris: quos fines Abbas, vel Communitas notabiliter excedens bona Monasterii ad usus vanos expendendo, peccant gravissimè contra pacta fundationem, & justitiam, ac tenentur ad restitutionem, secundùm omnes: ergo non habent dominium plenum, & omninò perfectum bonorum Monasterii.

86 III. Neque aliud videntur velle, certè nil plus probant Authores oppositæ sententiæ, Navarrus *commentar. c. 2. de Regularibus*, Major. aliique plures, quos sequitur Marchant. *tom. 3. tr. 2. tit. 1. 4. 3. &c. speculi sui.* Nam & ipsi fatentur, illud esse verum jus politicum, ut eo contra invasores, impedientes, defraudantes in judicio agere possint; adeò ut eis contraveniendo vera & directa fiat injuria; quod sanè proprium est alicujus veri dominii, etsi non omninò pleni, perfecti, & absoluti. Sed nunc meritò quæres, quisnam igitur habeat plenum dominium, perfectum & absolutum bonorum, non solùm Monasteriorum, seu locorum Religiosorum, sed etiam Ecclesiarum, sæcularium Beneficiorum? ℟.

IV. Bona Ecclesiastica Monasteriorum, ac Ecclesiarum, Parochiarum &c. tam immobilia quàm mobilia permanentia, ut sacra suppellex, pleno & absoluto dominio, ad nullum purum hominem, sed ad solum DEUM & Christum pertinent: eorum verò administratio suprema ad summum Pontificem, ordinaria verò, & ususfructus definitus ad Prælatos, Capitula, seu Communitates Ecclesiarum, vel Monasteriorum respectivè pertinet. Ita communis *DD. Major. Navar. Azor.* aliisque citt. Tanner. hic *disp. 4. q. 1. dub. 4.* March. *cit. tit. 1. q. 3. a §. 1.* (contra alios asserentes dominium illud ad Communitatem pertinere.) Sumitur ex sacris Canonibus, quibus passim ejusmodi bona vocantur *res DEI & Patrimonium Christi.* Ratio autem manifesta est ex dictis: quia plenum, & perfectum dominium est facultas disponendi de re tanquam sua independenter ab alio: atqui res Ecclesiasticæ Ecclesiis, vel Monasteriis incorporatæ, ita à fidelibus Fundatoribus, seu offerentibus ipsi Deo oblatæ & consecratæ sunt, ut nullus purus homo de iis plenariè, & independenter disponere possit; tenentur enim prælati & Communitates ea conservare, & ad posteros transmittere, ut non liceat alienare, nisi ad majorem utilitatem Ecclesiæ, & dependenter à summo Pontifice, qui nec ipse de iis aliter disponere potest pro arbitrio. Unde præcipit Urbanus Papa Epist. 1. ad Episcopos: *Res Ecclesiæ, non quasi propriæ, sed ut communes, & Domino oblatæ, cum summo timore, non in alios, quàm in præfatos usus, sunt fideliter dispensandæ, ne sacrilegii reatum incurrant, qui eas inde abstrahunt, quò traditæ sunt.* Hæc autem omnia directè repugnant pleno & absoluto dominio: ergò eorum bonorum nullus purus homo, sed solus DEUS & Christus, plenum, & absolutum dominium habet. Cùm autem eadem sint & dicantur bona Patrimonialia Christi, utique ad ejus in terris Vicarium summum Pontificem eorum suprema spectabit administratio, protectio, & plena dispositio intra terminos honesti & justi, juxta intentionem Fundatorum possibilem servari. Ordinaria verò administratio, dispensatio, & ususfructus definitus intra supra indicatos tres fines spectat ipso jure ad Prælatos, vel Monasterium, ut sæpè dictum.

§. IV.

Clerici, Beneficiati.

Hi triplicia bona possunt habere; *Patrimonialia, quasi Patrimonialia, & Beneficia-* 88

lia & propriè *Ecclesiastica*; prout omnes observant ex *Navar. q. 1.* Inter quasi Patrimonialia & Beneficialia, quasi mediant distributiones inter Præsentes. Explico breviter.

89 I. *Patrimonialia* dicuntur, quæ Clerici possident, secluso omni statu, vel Officio Ecclesiastico, utpote ex hæreditate, arte, donatione, contractu vel alia simili ratione, non aliter, acsi non essent Clerici, sed Laici. Quorum bonorum nemo dubitat, Clericos esse veros & absolutos Dominos, atque ut tales de ipsis liberrimè posse disponere donando, legando, alienando, & in quoslibet usus absumendo &c. absque præjudicio justitiæ, vel Juris alicujus.

90 II. *Quasi Patrimonialia* bona dicuntur, quæ Clerici acquirunt non ratione Beneficii Ecclesiastici, seu ex bonis ipsi Ecclesiæ oblatis, & appropriatis, sed ratione ministerii personalis Ecclesiastici, seu tanquam mercedem; vel salarium ministerii personalis: seu quod idem est, quæ à fidelibus offeruntur, non ipsi Ecclesiæ approprianda, sed particularibus ipsis ministris, tanquam operis stipendium; utpote ob functiones parochiales, & Missas quotidianas: administrationem Sacramentorum, funeralia obsequia, officia defunctorum, pro Concionibus, pro officio aliquo capellaniæ, Vicarii, musici vocalis, vel instrumentalis &c. Ista ergo bona Clericorum æquiparantur patrimonialibus, ac pleno, & absoluto dominio ad ipsos spectant: uti contra Innoc. & Abbatem docet communissima DD. cum *Navarr.* aliisque citt. Layman *lib. 4. de just. tr. 2. c. 3. n. 1.* Ratio est: Quia Ministri Ecclesiastici, dum ratione spiritualis officii stipendium accipiunt, non debent esse deterioris conditionis, quàm alii Officiales, Judex, Prætor, Consiliarius &c. *dignus* enim *est operarius mercede sua. Luc. 10.* Atqui alii officiales stipendii sibi dati dominium plenum & absolutum acquirunt: esto id etiam stipendio conducti publico ex officio præstare teneantur: ergo etiam Ministri Ecclesiastici, esto etiam quandoque talia obsequia ex justitia præstare teneantur; utpote quia curati eorum bonorum pro obsequio personali perceptorum plenum dominium acquirunt, ut de iis disponere liberè, etiam testari, vel ab intestato ad hæredes transmittere valeant.

91 III. *Distributiones inter præsentes.* Ad illa bona quasi patrimonialia sine dubio spectant distributiones, præsentibus ad Divina Canonicis & Clericis factæ, quando eæ distributiones dantur ab homine de bonis propriis, ut fieri solet in Exequiis solemnioribus &c. est enim merum stipendium datum à fidelibus pro obsequio personarum. Quando verò eæ distributiones dantur de ipsis bonis, seu redditibus Ecclesiæ, ut ordinariè fit, *Navarrus* quidem & Sanchez *lib. 1. consil. 1. dub. 46.* Volunt spectare ad bona Ecclesiastica cum onere superfluum pauperibus erogandi. Verùm communis DD. & recepta est sententia, spectare ad bona quasi patrimonialia, & absque ullo onere esse pleni juris Clericorum. Ita plurimis citt. Azor. *lib. 2. cap. 1.* & Lugo *disputat. 4. de justit. Sect. 3. n. 24.* Ratio clara est: quia illæ distributiones verè dantur, & acquiruntur propter ministerium personale, quo Clerici personaliter serviunt Ecclesiæ in Divinis inserviendo, vel assistendo; & licet illæ ex redditibus Ecclesiæ: seu fructibus Beneficii deducantur, jam tamen ab Ecclesia ipsa ad hunc finem deductæ sunt, ut piè applicentur ad finem fovendi studiosam assistentiam Chori, uti portio reddit1uum, quæ extrahitur ex redditibus Ecclesiæ, est merces Sacristæ, magistri Grammatices &c. transitque in ejus liberum dominium & dispositionem, quia datur ut stipendium illius laboris ac obsequii; sic idem dicendum rationabilissimè de istis distributionibus, quas Ecclesia ipsa extrahit ex redditibus, & piè expendit in præmium stipendii ac laboris Clericorum, quos multùm refert eo stipendio provocare & allicere ad tale obsequium Ecclesiæ exhibendum. Quod vel inde confirmatur: quia ob hanc ipsam rationem, qui habet dignitatem simul & Canonicatum, vel duos Canonicatus in Ecclesia, licèt percipiat duplices fructus, non tamen duplices distributiones: Quia nimirum hæ dantur propter assistentiam personalem: & ubi assistentia non est duplex, non debent duplicari; nisi ex dispensatione, vel consuetudine legitimâ contrarium habeatur, ut plurimis citt. benè docet Bonacina *de Horis Can.* Quin ipse Sanch. *l. 2. consil. cap. 2. dub. 2.* Cum communi fatetur, Canonicum non recitantem Officium non teneri ad restitutionem distributionum, quas pro assistentia lucratur; quia illæ non sunt fructus, sed stipendium laboris ac assistentiæ. Obligatio ergò impendendi in pios usus, quòd superest ex fructibus, seu redditibus Beneficiorum, minimè debet extendi ad istas distributiones quotidianas, sed fatendum has velut bona, quasi patrimonialia libero ac pleno dominio cedere Clericis.

IV. *Bona Ecclesiastica, seu Beneficialia Clericorum* dicuntur, quæ secundùm originem suam ad ipsam Ecclesiam spectant, ipsique Ecclesiæ à fidelibus primitus oblata, & incorporata sunt: ex illorum tamen intentione post a ab Ecclesia deputata sunt pro Clericis, tanquam Beneficium; seu stipendium ad eorum congruam sustentationem, ob spirituale ab eis præstandum obsequium; & specialiter ob præstandum Officium Canonicum; ut sunt redditus seu proventus annui ex hortis, seu prædiis Ecclesiæ, & decimæ: cùm & hæ sint pars ususfructûs Ecclesiæ debiti ad Ministrorum sustentationem. Sed ante omnia, quàm maximè notandum est, ea bona Ecclesiastica consideranda esse secundùm varia tempora, & varios Ecclesiæ mores in duplici statu. 1. *Ante divisionem*: Nam initio omnia bona Ecclesiastica, quæ à fidelibus ad Divinum cultum offerebantur, communia erant, ex quibus Ministri Ecclesiæ juxta singulorum media & necessitates alebantur, Ecclesiæ cultui, & egenis providebatur. Et eo statu sine dubio Clerici per se non habebant dominium proprium illorum bonorum, sed usum quisque sibi deputatum. 2. *Post divisionem*: Postea enim

enim crescente numero Ministrorum Ecclesiæ, seu Clericorum, & insurgentibus inconvenientiis propter inconvenientem eorum bonorum administrationem, divisa fuerunt ea bona in partes, quarum una Episcopo, alia Clero, alia fabricæ Ecclesiæ, alia pauperibus designata fuit. De quo D. Gregor. Magnus relat. c. mos est. 12. q. 2. *Mos est Apostolicæ Sedis ordinatis Episcopis præceptum tradere, ut de omni stipendio, quod accedit, quatuor fieri debeant portiones. Una videlicet Episcopo, & familiæ ejus propter hospitalitatem & susceptionem: alia Clero: tertia verò pauperibus: quarta Ecclesiis reparandis.* Hæc ibi. Et de bonis, seu redditibus Ecclesiasticis in hoc secundo divisionis statu consideratis, quæstio est, an eorum dominium verum acquirant Clerici Beneficiati?

Suppositio certissima,

93 Certa apud omnes est obligatio Beneficiariorum, superflua bona Ecclesiastica in pauperes erogandi, & ad pios usus expendendi: adeò, ut Beneficiatus gravissimè peccet, si redditus superfluos notabili quantitate in usus profanos: v. g. ditandos consanguineos, necdum illicitos, applicet, consequenter non nisi ad pias causas testari possunt, adeóque instituta legata profana sub mortali ante mortem revocare teneantur, alias non possunt verè pœnitere, nec à Confessario absolvi. Ita omnes passim, ut superfluum sit recitare. Et constat abunde ex decreto Conc. Trid. *Sess. 25. Reform. c. 1.* his verbis: *S. Synodus omnino interdicit Episcopis, ne ex redditibus Ecclesiæ Consanguineos, familiarésque suos augere studeant: Cùm & Apostolorum Canones prohibeant, ne res Ecclesiasticas, quæ Dei sunt, consanguineis donent.* Et paulò post: *Quæ verò de Episcopis dicta sunt; eadem non solùm in quibuscunque Beneficia Ecclesiastica, tam sæcularia, quàm regularia obtinentibus, pro gradûs sui conditione observari; sed & ad S. Romanæ Ecclesiæ Cardinales pertinere decernit.* Hæc Concilium: addens tamen ibidem, si consanguinei pauperes sint, ut pauperibus redditus Ecclesiasticos meritò distribui. Quòd DD. non tantùm de necessitate vitæ, sed etiam de necessitate status antea habiti intelligunt.

94 Potest etiam, imò tenetur Beneficiatus ex bonis Ecclesiasticis alere filios, non tantùm legitimos anteà susceptos, sed etiam spurios: nisi ad id sufficientia bona patrimonialia habeat, aut liberi non egeant; communis DD. Abbas *in c. Conjungatus. de Clericis conjugatis.* Navarr. *Comment. de spuriis Clericorum* §. 19. Et consequenter etiam filiæ competentem dotem ferre; quia dos succedit locò alimentorum, secundùm Juristas. Addit Laym. supra *cit. c. 3. n. 5.* Beneficiatum de bonis Ecclesiasticis posse alere in studiis filium suum, etsi propria patrimonialia habeat, aut patrem, aliumve consanguineum suum, etsi ipsius pater sufficiens esset ad sumptus administrandos. *Ratio est*: quia juvare ad studia censetur pia causa. His ita suppositis. Quæstio difficillima, & maximè controversa est: an revera Beneficiati habeant dominium illorum bonorum, an verò solùm usum, & administrationem: sic, ut ex justitia obligentur superflua erogare pauperibus, seu ad pias causas, & non ad usus profanos. In re gravissimi momenti procedam, per paragraphos.

§. V.

Bona Ecclesiasteca necessaria Sustentationi.

Resolutiones.

Clerici Beneficiati acquirunt, & habent plenum dominium suorum reddituum Ecclesiasticorum, quatenus probi viri arbitrio necessaria sunt ad honestam, ac decentem sustentationem pro cujusque dignitate, vel merito. Communissima, meique citati omnes. Ratio communis patebit *n. seq.* Ratio autem fundamentalis est: quia redditus Beneficii quoad eam partem congruæ sustentationis, jam sunt expensi piè ad usum pium ab Ecclesia, quæ illam partem applicat Beneficiario, qui, acceptis redditibus, applicat partem sibi necessariam; atque adeo acquirit jus super illam partem, ut liberè, ac licitè possit de illo disponere, tanquam de re sibi applicata justo titulo sustentationis debitæ: quemadmodum enim si ipsa Ecclesia taxaret singulis Beneficiatis de bonis suis congruam sustentationem, eamque ipsis tribueret, utique hæc velut jam actu applicata ad pium usum pleno jure ad ipsos pertineret, quasi bona patrimonialia, prout de distributionibus, & stipendiis datis Canonicis, Sacristæ &c. supra dictum: ita de facto Ecclesia dividens Beneficiatis beneficia cum redditibus amplis, & plerumque superfluis, etsi eo ipso actu nondum ipsa actualiter expendat ad pios usus determinatos, dat tamen ipsis, ut ipsimet expendant ad pium usum, tanquam ad propriam sustentationem, residua reliqua ad alios pios usus (nisi enim cum hoc onere daret, Ecclesia non dispensatrix, sed dissipatrix eorum bonorum, quatenus superflua sunt, sæpè censeri deberet) ita, inquam, defacto illa pars necessaria sustentationi congruæ, pleno ac libero jure ad Beneficiatum spectare debet. Vide Lugo *disp. 4. sect. 2. & 3.* Et hinc ulteriùs. 95

II. Etiamsi Beneficiatus habeat bona propria patrimonialia, vel quasi patrimonialia, potest tamen iis in quemcunque voluerit usum, servatis expensis, ex redditibus solis Ecclesiasticis competentem sibi sustentationem suscipere: uti contra *Abbatem, Alensem*, & alios paucos, docet communis DD. cum *Navarro, Molina, Layman loc. cit.* Ratio præter jam datam communis sequitur ex S. Script. Luc. 10. *Dignus est operarius mercede sua.* Et 1. ad Corinth. 9. *Quis militat suis stipendiis unquam?* Et. *Qui altari deserviunt, cum Altari participant; ita & dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere:* atqui Clericus officialis, vel Beneficiatus, esto proprium patrimonium amplum habeat, offi- 96

cium suum tamen præstans, verè operarius est, & Altari, & Ecclesiæ servit: ergo ex justitia debetur ei stipendium de bonis Ecclesiæ ad ejus congruam & honestam sustentationem; consequenter, cùm alioquin dominii capax sit, acquirit verum dominium bonorum Ecclesiæ ad ejus honestam sustentationem necessariorum. Hinc ulteriùs.

97 III. Quod si Beneficiarius parcè vivendo in victu, vestitu, aliisve incongruis impendiis, propria patrimonia, vel fortè aliunde habeat, aliquid subtrahat, vel reservet, quod licitè expendere potuisset, illud adhuc tanquam verus Dominus in quoscunque usus licitè expendere potest: V, G. donando, legando, dando consanguineis &c. Communis DD. Mol. *disp.* 146. *n.* 46. Layman. *lib.* 4. *tr.* 2. *c.* 3. Lugo *cit. n.* 35. Ratio data est: Quia scilicet illa pars bonorum necessariò congruæ sustentationi Beneficiati tanquam jam ad usum pium expensa, pleno dominio ad ipsum spectat. Non ergo audiendi *Panormitanus*, aliique oppositum tenentes, eò quòd illa bona maneant adhuc sacra; unde licèt possent expendi in congruam sustentationem Clerici, quia usus pius est, non tamen in ditandis consanguineis: quia hic non est pius usus. Falsum est enim suppositum, ut ex dictis patet. Ubi *adverte*, quòd sicut justum rerum pretium latitudinem habet, ut aliud dicatur infimum, aliud medium, aliud summum: & quivis potest vendere, etiam pretio summo; ita congrua Clerici sustentatio similem habet latitudinem, ut alia possit esse infima. v. g. ducentorum aureorum, alia media trecentorum, alia summa scilicet quadringentorum aureorum, loquendo de Beneficiariis communibus. Et si eo usque extendant se redditus beneficii, liberum erit Beneficiario eligere sibi sustentationem, etiam summam v. g. 400. florenorum, qui jure ad ipsum pertinebant. Quòd si ex hac summa parciùs vivendo aliquid reservet, v. g. observando infimam sustentationem. v. g. ducentos, aut centum florenos, pecunia reservata manet in ejus pleno & absoluto dominio, ut de ea liberè disponere possit in quoscunque usus etiam profanos applicando: atque ejusmodi bonorum hæreditas etiam ab intestato transit ad hæredes.

98 IV. Stipendium ergo ad honestam & decentem vitæ sustentationem necessarium, comprehendit, inprimis ea, quæ requiruntur ad ipsum Clericum, ejusque familiam suo statui convenientem alendam victu, vestitu, cæterisque corpori necessariis. 2. Deinde ad hospitalitatem exercendam erga amicos &c. 3. Item ad præstandas donationes, aut remuneratorias Beneficiorum, aut etiam gratuitas, vel statum suum non excedentes. 4. Denique ad alias honestas, statuique convenientes animi & corporis relaxationes, & ludos &c. & convivia moderata, in quibus ad statum prudentis viri, eorumque quantitas æstimari debet, tum ex quantitate redituum & copia, quò enim ampliores quis habet redditus, eò plus ad decentem sustentationem intra terminos modestiæ insumere potest: tum ex dignitate Personæ, & Beneficii: plus enim competit pro honesta sustentatione Episcopo, quàm Decano, & huic, quàm simplici beneficiato &c. Tùm denique ex beneficiati laboribus ac meritis, quos Ecclesiæ fideliter ac utiliter præstat doctrina, vel consilio, aliisque officiis; quam ob causam talis plùs de bonis Ecclesiasticis ad suam sustentationem congruam accipere poterit, quàm alius ejusdem ordinis & statûs, sed minùs Ecclesiæ utilis, ut notat Layman *citat. cap.* 3. *num.* 2. Sumitur ex verbis Apost. 1. ad Thimot. 5. v. 17. *Qui benè præsunt Presbyteri, duplici honore digni habeantur: maximè qui laborant in verbo & doctrina:* Unde in c. de multa. de præbend. Cùm Innocentius III. pluralitatem Beneficiorum prohibuisset, adjecit in fine: *Circa sublimes tamen, & litteratas personas, quæ majoribus sunt Beneficiis honorandæ, cùm ratio postulaverit, per Sedem Apostolicam poterit dispensari.*

Quid si ergo Filius Regis fiat Cardinalis; Princeps natus Episcopus; Comes illustris Canonicus in aliqua Ecclesia, in qua simplices Nobiles, & etiam Doctores Theologiæ, vel Juris, locum habent, poteritnè ex Beneficio accipere totam sustentationem congruam juxta conditionem statûs sui, an solùm juxta conditionem Beneficii cum aliquo tamen moderato excessu super alios similes Beneficiatos inferioris dignitatis, juxtà modò dicta? Respond. Lugo *cit. Sect.* 4. *disp.* 4. *n.* 61. Si talis Princeps, v. g. non habet aliunde, ut possit juxta statum suum decenter vivere, potest ex Beneficio accipere, quantum ad id necesse est; attamen intra terminos decentiæ statûs Ecclesiastici: non enim poterit tantùm ex bonis Ecclesiasticis insumere in sustentationem, quantum posset ex bonis sæcularibus: quia alia sustentatio decet Principem, vel Comitem sæcularem: alia & moderatior Ecclesiasticum. At verò si talis habet aliunde ad sustentandum statum suum juxta conditionem personæ, non poterit èx Beneficio sumere, nisi quantum sufficit ad congruam sustentationem juxta conditionem Beneficii instar aliorum cum moderato excessu. *Ratio est.* Quia Ecclesiæ Beneficia non sunt instituta ad sustentandas dignitates sæculares eo prætextu, ut tales parcant suis facultatibus sæcularibus, easque in alias vanitates expendant: perniciosum enim, & nimis onerosum esset Ecclesiæ alere ministros tam onerosos, iisque pro ministerio communi tam excessivum stipendium exsolvere.

§. IV.

Bona Ecclesiastica superflua sustentationi.
Sententia tutior proponitur.

PRobabilissima, & sine dubio tutior est sententia DD. & Canonistarum ista. *Clericus Beneficiatus non acquirit dominium plenum bonorum, ac redituum Ecclesiasticorum ut superfluorum, sed usum tantùm, & administrationem, adeoque ex Justitia obligatur, ut superflua bonorum* 99

norum in eleemosynas, vel alios pios usus eroget, adeò ut, si in usus profanos, vel illicitos expendat, contra justitiam peccet, & restitutioni obnoxius sit, & ipse, & alius talia recipiens, dono, legato, ludo &c. Ut proinde ejusmodi bona, non tantùm mortaliter illicitè, sed etiam invalidè in alios usus alienentur. Hanc plurimis cit. latissimè probat *Navarr. tract. De redditibus q.* 2. Sequuntúrque plurimi, quos longo cathalogo referunt, & quoad obligationem justitiæ sequuntur Valentia *Tom.* 3. *disp.* 3. Tanner. *Tom.* 3. *disp.* 4. *q.* 6. *dub.* 8. Laym. *lib.* 4, *tr.* 2. *c.* 3. *n.* 3.

100 *Probatur* I. Auctoritate SS. Canonum, Concil. & SS. PP. qui dicunt bona illa superflua esse pauperum; atque adeò furtum, & sacrilegium committi, quando, iis fraudatis, in usus profanos expenduntur. Canones præcipui habentur *Causâ* 12. *q.* 1. *c. Episcopi.* Et *causâ* 16. *c. similiter. c. juxta. c. revertimini, c. Decimæ.* Textus exscribere; sicut & SS. PP. sententias gravissimas, immensum esset, & terribile. Placet breviter audire D. Bernardum Epist. 2. ad Canonicum Lugdunensem, *Quidquid præter necessarium victum & vestitum de Altari retines, tuum non est, rapina est, sacrilegium est.* Isthæc Sanctus. Rapina contra justitiam, Sacrilegium contra Religionem. Similia habet *Epist.* 41. Et optimè hom. in id: *Ecce nos reliquimus omnia &c.* Math. 19. Quam, quæso, lege.

101 *Probatur* II. Ratione juridicâ. Nemo prohibetur testari de bonis, quæ jure absoluto ad ipsum spectant: *L.* 1. *Cod. de SS. Ecclesiis:* atqui Clerici prohibentur testari de redditibus Ecclesiasticis, etiam ad pias causas sine licentia Pontificis, nec aliam ob causam, nisi quia bona superflua Ecclesiastica debentur ipsi Ecclesiæ: quamvis enim Ecclesia tribuat licentiam Beneficiatis, redditus superfluos in pias causas erogandi, dum adhuc in vivis sunt, non tamen disponendi de iis in tempus futurum post mortem, sed omne jus Beneficiati in bonis Ecclesiasticis ipsa morte finitur, & transit ad Ecclesiam, vel alios usus, juxta consuetudinem locorum: ergo &c. Hinc à fortiori infertur DD. hujus sententiæ in foro conscientiæ non posse probare consuetudinem aliquibus locis introductam, ut Clerici de bonis Ecclesiasticis testentur: nam consuetudo quæ Legi naturali ac Divinæ repugnat, corruptela dicenda est: *c. quæ contra. c. mala consuetudo d.* 8.

102 *Probatur III.* Ratione naturali valdè urgenti. Qui accipit aliquid cum onere dandi illi, vel aliquam ejus partem alteri, si in alios usus impendat, peccat contra justitiam, & tenetur ad restitutionem, ut patet *L.* 1. 2. *&* 3. *C. de Donat.* & ex se clarum est: atqui bona Ecclesiastica superflua collata sunt Clericis cum onere, & restitutione ad certos tantùm & pios usus, scilicet eleemosynas pauperum, vel alias pias causas; ut passim probant SS. *Can. & PP.* à quibus dicitur, bona Ecclesiæ esse *res Dei, patrimonium Christi, vota fidelium, pretia peccatorum, &c.* Ut per hos ad DEI honorem, & pium usum tantùm pro salute offerentium dispensentur fideliter: atque hoc ipso cum tacito pacto & onere annexo ab Ecclesia, Ecclesiæque Prælatis Decimæ, oblationes, & dona acceptantur, ut in pios tantùm usus ad DEI honorem dispensentur, etiam sæpè interveniente anathematis comminatione: ut videre est in Conciliis, & alibi. Unde nec summus Pontifex, nec ullus Episcopus hanc legem transgredi, vel alteri facultatem dare potest, ut redditus vel bona Ecclesiastica in profanos usus sine justa causa convertantur, & consequenter cùm Beneficiatis in particulari redditus abundantes assignentur, fit hoc ex tacito pacto Fundatorum cum onere, ut, quod superest, in pium tantùm usum convertant: ergò ad hoc etiam obligantur ex Justitia, ita ut ad profanos usus absumentes peccent, non tantùm contra Charitatem, & misericordiam, respectu pauperum, neque solùm contra virtutem Religionis; bonis DEO sacris profanè abutentes, sed etiam contra justitiam, bonis ex pacto Fundatorum piis tantùm usibus debitis, Ecclesiam ipsam, vel pauperes defraudando: Uti habet D. *Bernardus* supra.

Probatur IV. Tam stricta sub mortali, & generalis obligatio superfluos redditus erogandi pauperibus, non potest esse ex sola lege Charitatis, 103
& misericordiæ: ergo debet esse ex justitia propter annexum onus prædictum, quo Ecclesiastici redditus percipiuntur, non nisi ad pios usus expendendi superflua ad sustentationem. *Antecedens patet.* Quia duo sunt capita, ex quibus oritur obligatio dandi eleemosynam secundùm legem Charitatis, & Misericordiæ: unum est ex parte dantis, si habeat bona superflua: at sæpè ditiores sunt Laici Clericis, & tamen non ita strictè obligantur. Alterum ex parte egentis, si necessitas ejus gravis sit: at ponamus necessitatem gravem abesse, aut si adsit, à Laicis sufficienter sublevari: jam ex lege Charitatis & Misericordiæ nulla incumbit Clericis obligatio; & nihilominùs adhuc tam strictè sub mortali tenetur redditus superfluos in pium tantùm usum convertere: ergo obligatio hæc non ex sola lege Charitatis vel Misericordiæ provenit, sed aliunde; nec aliunde, quàm ex lege justitiæ ob supra dictam causam: ergo &c.

§. II.

Sententia mitior proponitur, & admittitur.

Probabilis & tuta satis est Sententia communis RRum: Clericos Beneficiatos acquirere 104
verum dominium, & esse veros dominos bonorum, seu redditum suorum Ecclesiasticorum universim, etiam superfluorum; adeóque, etsi strictissimè, non tamen ex justitia obligari, ut superflua in pauperes, vel pios usus erogent: ut proinde quamvis illicitè mortaliter, non tamen contra justitiam & invalidè, sed validè ea bona in profanos usus, dono, legato, lusu, alióve contractu expendant, nec consequenter ad restitutionem

nem obligentur tam ipsi, quam alii talia recipientes; quamvis & hi scienter recipientes graviter peccent, saltem si inducant dantem: Quia tunc sunt causa peccati; secùs si ultrò oblata recipiant: sic enim non sunt causa peccati. Uti notat *Lugo cit.* & Tambur. *tract.* 1. *c.* 2. *§.* 1. in fine. Hanc contra Navarr. suprà latissimè probat Sarmiento *de redditib. Eccl. p.* 4. *c.* 6. Et tenent RR. communiter, ac pluribus congestis Vasq. *opusc. de redditib. c.* 1. §. 3. *dub.* 1. Sanch. *lib.* 2. *consil. c.* 2. *dub.* 27. Mol. *tom.* 1. *disp.* 143. Less. *l.* 2. *c.* 4. *dub.* 6. Bonacina *de oblig. Benefic. tract.* 3. Lugo *disp.* 4. *sect.* 1. Et ex parte quoad acquisitionem dominii *Valent. Tanner.* Laym. supra citati.

105 *Prob.* 1. Ex Jure *cap. commissa. De Electione in* 6. dicitur: quod suscipiens pareciam sine animo accipiendi Sacerdotium intra annum, debeat restituere fructus Parochiæ; quòd eos non fecerit *suos* 2. Pius V. in Bulla 138. declarat, Beneficiatum non recitantem Officium, non facere fructus *suos* 3. Concil. Trid. *sess.* 24. *De Reform. c.* 12. statuit, ne faciat fructus *suos* Canonicus, vel Beneficiatus curam animarum, vel dignitatem habens: si non faciat Fidei Professionem intra duos menses à die adeptæ possessionis. 4. Ibidem statuitur, ut Canonicus dignitatem habens, si abfuerit tres menses in anno, primâ vice privetur dimidia parte fructuum, quos fecit *suos &c.* ergo supponit Concilium, & citata loca alios Clericos omnes debitè satisfacientes officio & obligationi suæ, *facere fructus suos*: hoc est, eorum dominium & proprietatem acquirere indistinctè, & necessarios, & superfluos. Quòd si enim solùm de fructibus necessariis sustentationi loquerentur Pontifices, & Concilium, sequeretur, quòd non recitantes Officium, non residentes, aliique specificati non privarentur fructibûs superfluis, sed solùm necessariis sustenstationi, partis verò reliquæ retinerent dominium, vel saltem administrationem & usum; sicut qui recitant &c. quod est apertè falsum, & absurdum contra mentem Pontificum, qui eos omnibus fructibus suis universis voluêre privari: adeóque supponunt fructus alioquin verè esse suos. Quod ipsum confirmando.

106 *Prob.* 2. Clerici Beneficiati redditus suorum Beneficiorum omnes indifferenter & indistinctè percipiunt tam necessarios sustentationi, quàm superfluos: ergo ex parte redditŭum seu fructuum suorum non potest dici, eos aliquorum dominium acquirere, aliquorum non acquirere: atqui acquirunt verum dominium redditŭum necessariorum ad decentem sustentationem, ut nobiscum fatentur adversarii Authores oppositæ sententiæ: ergo acquirunt etiam verum dominium redditŭum superfluorum, non obstante strictâ obligatione applicandi superfluos ad pios usus: illa enim obligatio non est realis, seu ipsi rei annexa, ut de se patet; sed est tantùm personalis, seu ipsi personæ imposita, & consequenter non potest esse obligatio ex justitia: repugnat enim verò, ac pleno dominio rei obligatio ex Justitia, & jus alterius in illa re: adeóque eo ipso non erit verum & plenum dominium, sed imperfectum tantùm, ut *Sect. de dominio* dictum est. Et de tali non pleno & imperfecto dominio necessariò loquuntur *Valent. Panor. Laym.* Concedentes beneficiatis verum dominium redituum etiam superfluorum, & tamen docentes eos ex justitia obligari ad restitutionem. Contra hoc ipsum efficaciter.

Prob. 3. Si Beneficiatus non acquirat plenum 107
dominium redituum superfluorum, sed ita restrictum & gravatum, ut ex Justitia teneatur erogare pauperibus, vel ad pias causas, sic, ut nec validè de iis in profanos usus disponere possit, sequitur manifestè, quòd necessariò deberent rescindi omnes donationes, contractus, & dispositiones, quibus redditus illi ad profanos usus expenduntur, vel alienantur: atqui hoc nunquam fit, nec factum fuit, neque eo prætextu lis ulla intentata est: supponitur ergo, ea bona validè alienari quomodocunque, & in quoscunque usus fiat. Alioquin certè sequerentur infinita inconvenientia, scandala, scrupuli &c.

Prob. 4. Quia nec ex jure naturali, nec ex jure 108
ullo positivo constat, administrationem tantùm, & usum, & non verum dominium dari ejusmodi fructuum Beneficiatis: ergo cum Ecclesia id nunquam declaraverit, non debet sine certo fundamento affirmari. Denique omnes rationes oppositæ sententiæ minimè convincunt. Nam ecce breviter.

Ad I. unâ fideliâ ℞. innumera illa loca SS. 109
Canonum Concil. & SS. PP. pleraque loqui de illis bonis Ecclesiasticis in primo statu suo ante illorum divisionem & applicationem in singulos Beneficiatos: quo statu omnibus comunia soli Ecclesiæ appropriata erant, & sine dubio à nemine sine furto, rapinâ, sacrilegio in profanos usus expendi, vel alienari potuerunt: sicut de facto non possunt bona Religiosorum incommuni. Si qui autem Patres (maximè D. Bernardus) loquantur post istam divisionem, Beneficiis cum suis redditibus jam distributis insingulos Beneciatos, loquuntur per quandam exaggerationem piam. Sicut & divites laicis pauperibus non succurrentes dicuntur à SS. Patribus pauperum homicidæ (notissimum illud D. Ambrosii: *Pasce fame morientem, si non pavisti, occidisti*) licèt ad eam eleemosynam nunquam teneantur ex justitia, sed aliquando solùm ex charitate, ut jam dictum est suo loco.

Ad II. Inprimis retorquetur argumentum: 110
Quia si Beneficiati non essent Domini illorum redditum, nullibi possent validè de iis bonis testari; quod utique falsum est: nam Beneficiati inferiores Episcopis, multis in locis valdè de iis testantur. In forma ergò negatur suppositum min. Ratio enim, cur prohibiti sint testari, non est ex defectu dominii, sed ex prohibitione Ecclesiæ jure optimo facti, ut nimirum promptiores sint in eleemosynas in vita elargiendas, scientes se in monte non posse validè de iis bonis testari, ait Lugo *cit. disp.* 6. *sect.* 1. *n.* 6. Ad

Ad III. maximè urgentem ℞. *Conced. Maj. & N. mi.* simpliciter. Non enim illa bona collata sunt à Fidelibus Ecclesiæ cum eo onere, vel pacto expresso, seu sub conditione in pactum apposita, ut deberent ex justitia taliter expendi, nimirum solùm ad decentem sustentationem, & alios usus pios tantùm. Unde enim tibi constat? quo textu? quibus tabulis? quâ ratione id evidenter demonstrabis? Atqui sine certo fundamento non debes asserere tam gravem obligationem. Sed fideles ea bona liberè Ecclesiasticis obtulerint, solùm sub conditione piâ speratâ & intentâ, seu sub pia præsumptione & intentione finali impulsivâ tantùm, ea bona ad pios tantùm usus insumenda fore: quemadmodum fit in quavis eleemosyna, vel legato pio: semper enim intentio, pia spes, & ea præsumptio dantis est, quòd in usus utiles, ac honestos expendatur: an ideò tibi talis pauper donationis, vel legatarius videbitur peccare contra justitiam cum obligatione restitutionis, si ejusmodi pia data expendat in usus inutiles, inhonestos, etiam pessimos? certè omnino simile est in proposito.

112 Ad IV. *Neg. conseq.* fatemur eam obligationem non esse solius eleemosynæ ex Charitatis & Misericordiæ virtute: nunquid ideò fateri debemus esse ex justitia? Est inprimis ex gravissimo præcepto Ecclesiæ in sacris Canonibus, Conciliis, & novissimè Trident. tam severè inculcato: nec est ex solo illo positivo præcepto humano Ecclesiæ, sed est ex ipso jure naturali mox specificando, uti ex communi docent Vasq. *opusculo de eleemosynâ.* Et Lugo *cit. disp.* 4. *Sect.* 2. *num.* 16. Nam si ista obligatio esset solùm ex positivo Ecclesiæ præcepto, posset Pontifex dispensare, saltem validè, & sic Beneficiatus jam posset licitè expendere eos redditus ad profanos usus &c. Quæ gravem turpitudinem præseferunt, & scandalum afferrent in populo, ac meritò absterrerent fideles ab hujusmodi fundationibus, & dispositionibus piis faciendis. Deinde posset hæc obligatio contraria consuetudine auferri, sicut alia humana præcepta possunt consuetudine contraria præscribi, quod nemo concesserit. Sit itaque

Conclusio finalis.

113 *Obligatio illa Beneficiariorum bona Ecclesiæ superflua in pios tantùm usus, & non profanos expendendi sub mortali, est Juris naturalis ex virtute Religionis.* Ita videtur supponere Concil. Trid. *loco supra cit.* Et docet communis DD. ac latè & optimè Lugo *cit. n.* 16. Ratio ergo à Concilio indicata est: Quia bona illa, ac redditus sunt *Res Dei*, nimirum oblata Deo à fidelibus ad ejus cultum & ad satisfactionem pro peccatis suis: Ideò enim *Osea* 4. Sacerdotes dicuntur comedere peccata populi; quia comedunt ea, quæ pro peccatis à populo DEO offeruntur: nam quia DEUS non potest visibiliter adiri, nec iis rebus indiget, ideò offeruntur Ecclesiæ, ut cedant in Dei obsequium. Quamvis ergo Ecclesia acquirat verum dominium illarum rerum, quæ ipsi absolutè absque ullo pacto, vel conditione in pactum appositâ liberaliter, offeruntur, & ideò validè posset de illis ad quemcunque usum disponere; ipsa tamen bonorum conditio & qualitas facit, quòd nimiùm indecens sit, ea expendere aliter, quàm in usus pios, & DEO gratos: quare sicut Ecclesia à principio acceptavit ea bona, ita postea in divisione ea bona distribuit, & applicavit Episcopis, & Beneficiatis cum ea obligatione imbibitâ in tali modo accipiendi, ut non expendant, nisi eo modo, quo expenderent, si verè essent res DEI, vel Sanctorum: hoc est, in usus gratos DEO, & prout deceret à DEO, vel Sanctis res sibi consecratas expendi. Contra quam obligationem graviter peccant ii, si indecenter & profanè res DEO, & sanctis consecratas in alios usus convertant. Et hæc est præcipua turpitudo istius actionis, quam illo brevissimo verbo explicuit *Trident.* quando dixit, non posse familiaribus dari: *quia res DEI sunt;* hoc est: quia non aliter sunt expendendæ, quàm si verè & propriè essent solius DEI, & à Beneficiato, tanquam DEI Procuratore, juxta veri Domini intentionem expendendæ essent.

Quoad obligationem denique restitutionis in hac Sententia certum est, Beneficiatum, qui redditus in profanos usus prodigit, non teneri pro illis restituere. Quòd si tamen expendit modo lucrativo, emendo sibi possessiones, vel mobilia superflua, omninò manebit adhuc obligatio expendendi, saltem in æquivalenti ad pios usus: quia illi obligationi nondum est satisfactum, & adhuc satisfieri potest: sicut qui superfluos fructus vini, pecoris &c. vendidit; nunquid manet adhuc obligatio, pretium superfluum erogandi in pios usus? ut contra aliquos docet communis, & verissima DD. Sententia; & optimè probat Lugo *cit.* quem, quæso, lege. Nam terminos instituti nostri jam excessimus satis. 114

SECTIO III.

De objecto dominii, ejusque acquisitione generatim.

Summarium.

116. *Homo licèt non sit dominus vitæ vel membrorum suorum.*
117. *Est tamen dominus suorum actuum liberorum.*
118. *Item suæ famæ & honoris; ac*
119. *Etiam libertatis. Unde*
120. *Unus licitè acquirit dominium, vel servitutem in aliũ hominem.*
121. *Idque quatuor modis vel titulis.*
122. *Hoc tamen dominium in servos vel mancipia est valdè imperfectum.*
124. *Homo etiam habet quoddam dominium naturale & universale in omnes res sublunares. Unde*
125. *Dominiorum, seu rerum divisio licita est, imò quodammodò necessaria.*
126. *Quæ facta est jure gentium, non naturali, vel positivo, divino aut humano.*
127. *Quæ facta divisione adhuc manserint communia?*
128. *& 129. Solvuntur duæ objectiones.*
130. *Generales modi acquirendi dominium sunt* occupatio, & translatio.

131. *Ad dominium legitimè acquirendum requiritur titulus & traditio.*
132. *Titulus est duplex: verus, & præsumptus, sicut &*
133. *Traditio seu apprehensio rei alia est vera, alia ficta fictione juris.*
134. *In tali traditione & apprehensione rei cum debito titulo, fundatur proximè, & immediatè dominium.*
135. *Enumerantur quatuor casus, ubi ad dominium acquirendum sufficit solus titulus sine traditione, vel prehensione rei.*

115 Dominii objectum dicitur illa res, quæ potest cadere sub dominium, vel proprietatem alterius; & sermo tantùm est de dominio humano, seu quarum rerum homo possit habere, vel habeat dominium, possit esse, vel sit dominus; intelligendo tam res, quæ sunt in homine, quàm quæ sunt extra hominem:

§. I.

Intrinseca homini:

Vita, membra, actus liberi, fama, honor, libertas.

Resolutiones.

116 *Homo non est Dominus vitæ, vel membrorum suorum, sed custos, & usuarius.* Omnes cum S.Thoma 2.2. *q.* 14. Constat iis Scripturæ locis, quibus dominium vitæ & mortis soli DEO attribuitur: ut *Sapient.* 16. Quòd autem dicatur Ecclesiast. 15. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit eum in manu consilii sui; posuit ante eum vitam, & mortem &c.* libertatem eligendi, non vitam, & mortem naturalem, sed vitam & mortem accidentalem, ac spiritualem Gloriæ, vel pœnæ significat. *Ratio* patet ex definitione dominii; eaque duplex: nam 1. Dominium est facultas per liberum arbitrium utendi re tanquam suâ, adeoque supponit subjectum jam libero arbitrio præditum, & consequenter etiam vitam, animam, corpus, & membra exigens: atqui res, quæ sub dominio cadit, necessariò est distincta à Domino, quippe ei subjecta, atque in ejus utilitatem usurpanda; homo autem libero arbitrio constans nullo modo est distinctus à vita, & membris suis: ergo implicat hominem esse Dominum vitæ & membrorum suorum. 2. Dominium est facultas benè disponendi in quemcunque usum: homo autem sine dubio non potest ita disponere de vita, & membris suis, cùm non possit se ipsum occidere, mutilare; imò nec castrare ob periculum incontinentiæ sub pœna irregularitatis: de quo alibi, supra *tr.* 5. *c.* 3. *Sect.* 1. *n.* 33. ergo &c. Est itaque homo vitæ, vel suorum membrorum custos, vel usuarius: habens nimirum arctissimum jus, & obligationem custodiendi membra sua, iisque utendi, ita ut in his ipsum lædens nolentem, gravissimam ei inferat injuriam; sicut & ipsi DEO Domino Principali. De quibus in quinto Præcepto. *capit.* 3. *cit.*

117 II. *Homo est dominus omnium actuum suorum liberorum elicitorum, vel imperatorum, item omnium habituum & bonorum internorum etiam spiritualium, naturalium, vel supernaturalium; ut Gratiæ, virtutum &c.* Communis DD. apud Tanner. *disp.* 4. *q.* 1. *dub.* 4. Ratio est: quia omnibus istis actibus & habitibus, seu bonis internis homo pleno jure potest liberè uti, tanquam rebus suis ac in suum commodum: iisque invitus privari, vel impediri sine injuria non potest: potestque ea omnia liberè prodigere sine injuria legali cujuscunque alterius; etsi sæpè non sine injuria morali, hoc est, sine peccato, seu offensâ DEI: ergo.

III. *Homo est Dominus suæ famæ, & honoris.* 118
Communissima. Ratio est: quia homo famam suam & honorem libero arbitrio acquirit, sicut alias res; potestque eis liberè uti, imò etiam prodigere sine injuria alterius per se loquendo: nisi per accidens simul involveretur infamia, ac injuria alterius, vel aliorum: utpote quando ex fama se se infamantis pendet fama, ac infamia alterius, vel aliorum: sicut ex fama vel infamia Religiosi pendet fama, vel infamia Ordinis. Esto rursus, quòd non possit prodigere famam licitè tanquam suam absque peccato saltem veniali prodigalitatis, juxta illud Eccles. 41. *Curam habe de bono nomine.* Nec potest pecuniam prodigere sine tali peccato, licèt eorum verissimus Dominus sit. Sed de hoc jam item ex professo in octavo Præcepto *tr. præced. c.* 4. *sect.* 1.

IV. *Homo etiam est Dominus suæ libertatis.* 119
Omnes. Ratio: quia etiam libertas est conditio hominis, etsi naturaliter ei competens, ut eâ invitus, extra causam justitiæ, sine gravissima injuria privari nequeat: attamen est conditio ab ipso separabilis, ut eâ pro arbitrio frui, aut, si velit, abdicare se possit, ut jam jam patebit. Jam quoad extrinseca homini.

§. II.

Alius homo.

Resolutiones.

I. *Homo etiam licitè acquirit, & habet dominium in alium hominem seu ejus servitutem personalem.* Omnes. Patet ex Scripturis tam V. quàm N. Testamenti: ut Gen. 20. Exod. 21. 1. ad Thimot. 6. *Quicunque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur.* Res nota in utroque Jure. Ratio est: Quia (ut modo dictum) homo verè est dominus suæ libertatis: ergo ex justa causa potest transferri ipsius dominium in alium, vel per propriam voluntatem, vel per justam voluntatem Superioris. 120

II. Quatuor autem sunt tituli, seu modi, quibus homo acquirit dominium servitutis in alium hominem. Primus *Captivitatis jure belli*: nam jure gentium capti in bello servi vel mancipia efficiuntur; sic dicti, *Mancipia*, quia manu capti, *Servi*, à servando, quia victores occidere potuissent, tamen servare maluerunt. Verùm apud Christianos per consuetudinem diuturno tempore stabilitam præceptum est, ut Christiani capti non fiant servi, sed pretio soluto in præmium victoris redimantur. Secundus *justæ condemnationis*: 121

tionis: Nam propter delicta potest aliquis sicut vitâ, ità etiam libertate privari, & mancipium fieri; ut variis locis utriusque juris optimè ostendit Lugo *tom.* 1. *de just. disp.* 6. *sect.* 2. *a n.* 13. Tertius *Emptionis*, *& venditionis*: potest enim homo ob justam causam venditione suæ libertatis se efficere servum alterius, ut constat *Exod.* 21. ubi de servo aliàs dimittendo dicitur: *Si autem dixerit servus, nolo egredi &c.* eò quòd diligat te &c. serviet tibi usque in æternum. Et notum est heroicum Charitatis exemplum *S. Paulini Nolani Episcopi.* Ratio est: quia quilibet habet potestatem transferendi in alterum jus illud, quod ipse habet; homo autem habet jus suæ libertatis, atque jus utendi membris suis ad licitas operas: ergo habet jus hoc transferendi in alterum, salvâ ejus libertate, puta Patris, Tutoris, Domini pristini. Quartus *Nativitatis.* Juxta Regulam *L. Partum. Codice de rei vindicatione.* Quo partus sequitur ventrem, hoc est, conditionem matris: adeò, ut non considerata conditione patris, ex serva servus, ex libera liber nascatur. Unde *ad Galat.* 4. Agar serva Abrahæ eidem in servitute generâsse *filios* non *liberos* dicitur: idque jure gentium inductum est. Ratio sufficiens est: quia mater serva propter partum subtrahitur servitio Domini, & sæpè mortis periculo exponitur. Unde æquum visum est, ut pro hoc damno, vel damni periculo vitando, partus ad dominum spectet; juxta notam regulam Juris: *Qui sentit onus, sentiat & commodum &c.* Imò potest dici, id provenire ex ipsa rei natura, & lege naturali: quia fœtus comparatur ad matrem, sicut fructus ad arborem: sicut ergo cum captâ, vel venditâ arbore transit illius fructus; ita cum matre fœtus, in utero etiam adhuc existens quantum est de jure naturæ. Attamen in favorem libertatis Lege civili statutum est, quòd si tempore vel conceptûs, vel partûs, vel tempore aliquo intermedio mater fuit libera, filius natus liber sit: nec nocebit ei præcedens, vel subsequens matris servitus, ut libertatem, quam semel habuit, amittat; Sic expressè *instit. de Ingenuis* §. *sufficit*, Quâ legis ordinatione utuntur etiam Theologi pro legitimatione prolis per sequens matrimonium.

122 III. Dominium hoc servitutis in servos; vel mancipia valde imperfectum est, & non tam dominium indirectum in substantiam servi; quàm dominium utile in ejus opera, ac lucra per modum ususfructûs. Nam imprimis non extendit se dominium in vitam, vel corpus servi; licèt enim jure antiquo gentilium domini in servos suos vitæ, necisque potestatem habuerint, id tamen meritò correctum est jure novo. Multò minùs competit dominis potestas in animam servi quoad salutem spiritualem. Unde rectè docent DD. cum Laym. *l.* 3. *tr.* 1. *c.* 1. *n.* 11. Servo licitum esse à Domino suo aufugere; si per illius malitiam in periculo peccati mortalis (maximè subversionis Fidei) constituatur: neque obligari ad revertendum, quamdiu tale periculum durat; jus ergo dominii in servos solùm extendit se ad eorum proprietatem pretio æstimabilem, operas, lucra, & quæcunque emolumenta, ità ut quæcunque servus acquirit, domino suo acquirat; nec ullum proprium peculium habere possit de jure communi: exceptis tamen aliquibus casibus, de quibus *sect. præced.* in fine.

IV. Nota hic servos originarios, seu adscriptitios nostræ Germaniæ, etsi aliquam speciem servitutis habeant quatenus obligati sunt manere sub dominio Dominorum, & certa servitia præstare, simpliciter tamen servi, vel mancipia non sunt, cùm non possint à dominis vendi, & quæ operis suis lucrantur, sibi, non dominis lucrentur, & acquirant: nec vilis conditionis censentur; sed ad actus legitimos, & officia publica admittuntur: quamvis ad Ordines non admittantur, nisi priùs manumissi, cùm defectu libertatis plenæ habeantur irregulares. Servi denique & ancillæ vulgares nullo modo servi, sed liberi sunt mercenarii ex solo contractu locationis obligati ad servitia præstanda dominis, alioquin liberi domini rerum suarum & habitarum, & acquirendarum. 123

§. III.

Totus mundus, Res corporales seu temporales in particulari.

Resolutiones.

I. HOmo habet *quoddam naturale, & universale dominium in omnes res inferiores, sublunares à se diversas, non autem in corpora cœlestia; sed benè in eorum effectus, & influentias.* Communis cùm D. Thomâ. Patet ex Script. Genes. 1. *Dominamini piscibus maris, & volatilibus cœli, & universis animantibus, quæ moventur super terram.* Ex Psal. 8. *Omnia subjecisti sub pedibus ejus* (inferiora nimirum) *oves & boves &c.* Quæ omnia animantia homini in statu innocentiæ permanenti naturali instinctu obedivissent, sicut grues sequuntur ducem, & apes regi obediunt: ad quem lapsum tali actuali dominio excidit. *Ratio est*: quia hæc omnia naturâ suâ homine inferiora sunt, & ad ejus usum divinitùs condita, & ordinata; atque ita dispositioni hominis aliquo modo subjecta sunt, ut possit ea suis usibus accomodare citra cujusque injuriam: Corpora autem cœlestia dispositionem hominis superant naturâ suâ: attamen quoad eorum effectus, lumen, calorem, frigus, cæterasque influentias aliquale saltem, & utile dominium habet homo; quatenus habet facultatem iis utendi in suum commodum, & pro libitu, plùs, vel minùs de iis participandi eorum activitatem; plùs, vel minùs nobis, vel rebus nostris applicandi &c. Adeò, ut si quis nos in ejusmodi usu & applicatione impediat, veram nobis injuriam inferat. Denique dictum est: *Dominium naturale & universale*: Quia sine dubio nullus purus homo habet dominium rerum earum omnium civile, & particulare, de quo sermo noster. Eo ergo dominio, velut de se parum in- 124

culinam importante, Scholasticis remisso, ad res particulares descendamus.

125 *II. Homo etiam licitè acquirit, & habet dominium particulare rerum temporalium, seu corporearum, seu inferiorum tam viventium, quam non viventium*: seu quod idem est dicere: *Divisio dominiorum seu proprietatum rerum temporalium licita est, & post lapsum Adami quodammodò necessaria, etiam inter Christianos.* Certum de Fide: patet innumeris locis V. & N. Testamenti, quibus dominia, seu proprietates rerum hominibus etiam Sanctis asseruntur. Et clarè insinuat Christus *Matth.* 19. ubi adolescenti dixerat: *Si vis ad vitam ingredi serva mandata.* Et postea tanquam aliquid minimè præceptum, sed ad solam perfectionem spectans, adjecit. *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia, quæ habes &c.* Quomodo autem juberet vendere, nisi is antea dominium, vel proprietatem habuisset? *Ratio evidens est.* Quia ut notant PP. licèt jure naturali institutæ naturæ humanæ primævæ communis esset omnibus omnium rerum possessio, atque dominium: unde rerum divisio nec facta erat in statu innocentiæ, nec futura fuisset, si homo non peccâsset: siquidem in illo statu innocentiæ adeò felici absque omni inordinata passione, vel cupiditate cum summa hominum inter se concordiâ, ulla poterat esse causa, vel necessitas dividendi dominia, vel proprietates rerum sibi à DEO communiter donatarum: quam bonorum communitatem imitati sunt primævi Christiani, & etiamnum piè sequuntur Religiosi. At verò quia universim, post peccatum naturæ lapsæ quando terra spinas & tribulos germinabat, nisi hominum labore coleretur: homines autem ex vitio naturæ corruptæ, & ad laborem segnes, & insuper pluribus cupiditatibus, inordinatis passionibus infecti, quilibet parùm laborare, & multum habere voluisset, ideò omnibus gentibus expedire visum est, divisiones rerum, seu dominiorum instituere, utpote necessarium tam ad res meliùs & ordinatiùs conservandas: siquidem magis est sollicitus quisque de proprio, quàm de communi: quam ad pacem & tranquilitatem humanæ societatis conservandam: si enim mansissent res communes, ob pravas naturæ cupiditates, & avaritias multæ dissensiones orirentur: dum potentiores fermè omnia occuparent suis usibus (prout etiam nunc opprimunt inferiores in propriis) cùm plures eadem re vellent uti &c. quæ incommoda, licèt non omnia, majori tamen ex parte sublata sunt post rerum divisionem. Quare post peccatum Adami statim *Gen.* 4. legimus, Abel & Cain propria peculia habuisse; & obtulisse DEO de primogenitis gregis sui. Et hac ratione intelligendum est celebre dictum Clementis V. c. Dilectissimis. 12. q. 1. *Omnis usus omnium, quæ sunt in hoc mundo, omnibus hominibus communis esse debuit, sed per iniquitatem alius dixit, hoc esse suum, alius aliud.* Ubi *per iniquitatem* intellige non formaliter, quasi iniquum sit dicere, hoc esse suum; sed causaliter, vel occasionativè, quia scilicet iniquitas, seu peccatum hominis, ac prava inclinatio causam & occasionem præbuit, ut res dividerentur, ut dictum est. Dicta aliorum Patrum Basilii, Ambrosii &c. negantium Christiano aliquid esse *proprium*, sed *omnia communia*, intelligenda sunt non quoad proprietatem, sed quoad Charitatem, maximè pro necessitate proximi. Damnatus ergo est error Hæreticorum tam antiquorum quàm recentiorum, Wicleffistarum, & Anabaptistarum negantium Christianis licere dominium, aut proprietatem rerum in particulari habere, sed omnia debere esse communia. At jam meritò quæres; quo ergo jure facta sit divisio rerum?

III. *Divisio rerum quoad dominia: & proprietates non est facta jure naturali, nec Jure positivo Divino, nec jure humano Civili, sed jure gentium.* 126
1. Non jure naturali: nam alioquin communitas rerum esset juris naturalis, quòd est apertè falsum: est quidem furtum contra jus naturæ, inde tamen ineptè infers dominium rei competere alteri à Jure naturæ: Jus enim naturæ absolutè dictat nil alteri invito esse auferendum, quocunque jure illi competat: nam & subditus jure naturæ tenetur obedire Superiori, & tamen illa potestas non competit Superiori, nisi jure humano. 2. *Non Jure divino positivo?* Quia nusquam in Scriptura extat tale jus, vel lex; neque ex ullo textu id colligi potest: quin potiùs omnia bona in communi tradita esse hominibus á DEO scriptura refert locis citat. Cui nil obstat, quòd hac divisione rerum jam inter homines constitutâ, etiam ipse DEUS aliqua particularia dominia aliquibus attribuerit: ut Davidi regnum Israëlitarum. 3. *Non jure civili humano*: Quia jus Civile est proprium unius Reipublicæ, Regni, vel Imperii tantùm: adeoque jam supponit divisionem rerum esse factam. Quòd autem S. Augustinus dixerit tractatione 6. in Joannem. *Tolle Jura Imperatorum, & quis audet dicere, hæc villa est mea, meus est iste servus mea est hæc domus &c.* Per Jura Imperatorum intelligit quodlibet jus humanum imperativum, sive Principis, sive Reipublicæ, sive totius Communitatis gentium. 4. Est ergo facta jure gentium, id est communi consensu omnium populorum, eam rerum divisionem constituentium, vel approbantium: sive deinde ea rerum divisio primitùs facta sit à parentibus filiis bona distribuentibus, sive à Principibus communi consensu ad hoc electis; sive expresso, vel tacito consensu inter se ipsorum populorum; sive quovis alio modo; sufficit talem divisionem receptam & approbatam esse consensu omnium populorum, ut inde natum sit jus Gentium.

IV. Factâ divisione rerum omnium gentium consensu & placito, aliqua tamen communia manserunt. 1. Pro casu extremæ necessitatis communia manent necessaria pro vita tuenda. Unde est commune dictum: *In extrema necessitate omnia esse communia.* 2. Communia omnibus manent, ut habetur *de instit. de rerum divisione*: äer, aqua, litora maris, portus, flumina, ripæque. Jure ergo Gentium licèt ad litus ma- 127

tis

tis accedere, maria & flumina navigare, funes arboribus religare, onera in litora exponere &c. 3. Nullius etiam dominii sunt feræ bestiæ, aves, pisces, animalia sylvestria, sed jure gentium primò capientis propria fiunt; *quod enim antea nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur.* §. feræ instit. de rerum divisione. Excipe: nisi in his intercedat aliud speciale jus, ut *Sect. seq.* patebit. 4. Totius Communitatis propria, & singulorum civium communia sunt theatra, viæ publicæ, publici fontes, balnea &c. à quorum usu debito nemo sine injuria impediri potest. De rebus sacris, seu Ecclesiasticis permanentibus, jam audivisti, nullius esse puri hominis, sed solius Dei propriè: nam ut dicitur §. nullius, instit. de rerum divisione: *Quod divini Juris est, id in nullius hominis bonis est.* Jam contra dicta restat expedienda.

128 *Objectio difficilis.* Quæcunque sunt juris naturalis, humano jure, vel potestate mutari, vel tolli non possunt, *Clement. Pastoralis. de re judicata*, & alibi: sed communis rerum omnium possessio, ac dominium est juris naturalis ac primævi, ut omnes agnoscimus: ergo jure humano gentium tolli, ac mutari divisione rerum non potuit. ℞. *Dist. ma.* Quæcunque sunt juris naturalis præceptivi (quod scilicet ita statuit jus naturæ, ut ejus oppositum vetet, vel excludat, ut Deum colendum, parentes honorandos &c.) nullâ lege humanâ tolli, vel mutari possunt. *Conc. maj.* Quæcunque sunt juris naturalis permissivi tantùm (quod scilicet ita statuit jus naturæ, ut tamen ejus oppositum non excludat sed voluntati hominum permittat, ut est usus vestium &c. & hæc ipsa divisio rerum) nulla lege mutari possunt. *Neg. maj.* & similiter distincta min. *Neg. consequent.* Naturam enim Lex & ars perficiunt. Quemadmodum ergo nuditas hominis humano generi naturalis est, & in statu Innocentiæ habita non tamen præceptivè, sed permissivè tantùm: quia natura hominem non vestit, sed nec vetat vestiri, sed permittit hominem ab arte vestiri: ita rerum communio, seu communis possessio juris naturalis est, non præceptivè, sed permissivè tantùm: ideoque rerum divisio & proprietas, licèt non fit à naturæ lege, non est tamen contra naturæ legem. Sed contra

129 *Instabis.* Ante factam hanc divisionem rerum jus naturale præcepit neminem prohibendum esse ab apprehensione, vel usu quarumvis rerum, quibus indigebat: atqui post factam divisionem rerum prohibetur homo ab usu quarumvis rerum, scilicet suo dominio non subjacentium, etiamsi indigeat: ergò etiam jus naturale præceptivum mutatum est, contra distinctionem. ℞. *Dist. conseq.* Jus naturale etiam præceptivum mutatum est per se & directè, ita ut nulla in objecto facta mutatione, ejus obligatio cessârit: *Nego conseq.* mutatum fuit per accidens, & indirectè, scilicèt ad mutationem objecti: *Concedo totum.* Sic enim pluribus casibus mutatur, vel cessat jus naturale factâ mutatione in objecto: v. g. intellexit possessor bonæ fidei rem à se possessam esse alterius, jus naturale dictat, & præcipit eidem, statim eam esse restituendam: at verò accedente lege humanâ præscriptionis boni publici causâ inductâ, post decursum certi temporis ejus dominio acquisito, non ampliùs præcipit lex naturalis restitutionem. Eadem ratione, stante ab initio rerum communione; jus naturale dictabat neminem prohibendum esse ab apprehensione, & usu rerum, quibus indigebat: at nunc, mutato objecto, & ob advenientes circumstantias plurimorum incommodorum post naturam lapsam, introducta proprietate rerum diversarum jus naturale non ita amplius, sed contrarium dictat, nimirum fur & injuriam committere eum, qui rem accipit, invito eo, ad quem pertinet, extra extremæ necessitatis casum. Vide optimè Suarez. *lib. 2. de legib. cap. 14.* Laym. *hic lib. 3. tract. 1. c. 5. n. 5.* in fine.

§. IV.

Dominia acquirendi modi generales & acquisita.

I. Duo sunt generales modi acquirendi dominium alicujus rei, scilicet per *occupationem*, & per *translationem*. Res clara: quia factâ jam rerum divisione, quidquid aliquis acquirit, aut antea alicujus fuit, aut nullius: Si nullius fuit, acquirit per occupationem, vel inventionem; si alicujus, acquirit per translationem. Translatio autem dominii dicitur transmutatio rei ab eo, qui eam legitimè possidebat, in alterum, qui vi illius incipit esse ejus legitimus dominus. Et potest fieri generaliter duobus modis. 1. Authoritate publica Principis; vel legis, & 2. Authoritate ac voluntate privatâ personæ immediatè possidentis. Authoritate publicâ transferuntur dominia rerum, aut authoritate ipsius DEI Supremi omnium Domini, cujus est terra & plenitudo ejus, prout fecisse, aut factum esse in S. Scriptura legitur de populo Israelitico, cui tribuit bona Ægyptiorum, & terram promissionis &c. Aut authoritate Principis, vel legis ob bonum commune, etiam citra consensum prioris domini, ut generatim fit lege Præscriptionis, & fieri potest etiam in pœnam delicti prioris domini: *Authoritate privata*, seu libertate cujusque rem possidentis, etiam validè, & justè transferuntur dominia rerum per quosvis legitimos contractus, etiam gratuitos, ut donatione, legato, electione &c. vel onerosos, ut emptione, venditione &c. nam Dominus alicujus rei non prohibitus à lege potest dominium suæ rei liberè transferre in alium volentem recipere: sicut enim per actum voluntatis suæ fuit Dominus pro voluntate; ità eâdem potest cessare esse dominus; præsertim cùm id maximè consentaneum sit naturæ humanæ sociali, ut unus alteri adjumento sit; quod maximè fit in rerum translatione. Tres ergò in specie generales sunt modi acquirendi dominia eorum, deinceps latiùs explicandi. *Primus* per occupationem; de quo mox Sect. seq. *Secundus* per 130

per præscriptionem, seu usucapionem, de quo Sect. 5. & 6. *Tertius* per contractum gratuitum, & onerosum, de quo generaliter, & specialiter infra *c.* 2. *& seqq.*

131 II. Ad acquirendum dominium legitimum alicujus rei duo requiruntur, *titulus & traditio*; ita ut unum sine altero ordinariè non sufficiat. Res nota in jure; & recepta apud Theologos. *Ratio* patebit ex dicendis: Quia solo titulo nullum jus acquiritur in re, nec consequenter dominium, sed solùm jus ad rem: Sola autem traditio, seu apprehensio rei sine titulo, vel justâ causâ iniquitas est. Titulus ergo dominii dicetur ratio fundandi dominium in aliquo; illud nimirum, quòd est origo, radix & causa, ex qua oritur alicui dominium, vel quodlibet aliud jus in aliquam rem: E. G. emptio est titulus, seu justa causa comparandi dominium mercis. Legitima electio, naturalis successio, vel jus belli per justam victoriam &c. est titulus, vel justa causa comparandi dominium Regni, vel quasi dominium alicujus Beneficii: & generaliter loquendo, titulus dominii coincidit cum supra dictis tribus modis ad acquirendum dominium; qui sunt *occupatio, præscriptio, contractus legitimus.*

132 Porrò titulus dominii duplex est, *Verus*, & *Præsumptus.* Titulus *verus* dicitur, quando fundamentum, vel causa dominii, aut juris alicujus re ipsâ subsistit, vel subest; ut in exemplis datis. Titulus *præsumptus* dicitur, quando fundamentum, vel causâ dominii re ipsâ non subest, præsumitur tamen subesse, eò quòd acquirens rem, bona fide processerit: v. g. Joannes bona fide emit vel dono accepit vestem Petri, credens esse illius, cujus tamen non est, is acquirit dominium, vel possessionem illius vestis ex titulo non vero, præsumpto tamen, bonâ fide emptionis, vel donationis; seu ut loquuntur Jura, possidet pro empto, vel donato, vel legato, credens nimirum venditorem fuisse vestis dominium, eique proinde jus alienandi competere. Et, ut dictum est, solus titulus solùm comparat jus *ad rem*; ut enim comparet jus *in re*, ipsumque dominium, requiritur etiam traditio alicujus rei.

133 III. Traditio ergò hîc dicitur apprehensio corporalis rei, cujus debeo esse dominus; traditio enim non tam debet intelligi ex parte dantis, ut res illa per actionem corporalem à pristino domino tradatur, quod solùm non sufficeret, quàm potiùs ex parte acceptantis, ut nimirum is rem traditam, non solùm acceptet libero consensu per signa externa expresso (quod etiam inter absentes fieri potest) alias solùm fit pactum nudum præbens jus ad rem tantùm, sed ut jam traditam actione corporali exteriùs realiter apprehendat, apprehensione verâ, vel fictâ, quam traditionem ac apprehensionem sequitur possessio, scilicet continuata detentio rei sic apprehensæ cum debito titulo, tanquam aliquid in fieri, factum esse. *Apprehensio vera* dicitur, quæ fit corporali, ac reali contactu rei, utpote manibus, si res sit mobilis, vel pedibus, si res sit immobilis: non tamen necesse est, ut domum, vel fundum possessurus omnia domûs conclavia intret, vel omnes terræ partes pedibus intret; sed satis est, si quamlibet partem ingrediendo, reliquam animo complectatur, ut Jura declarant. *Apprehensio ficta*, seu per fictionem juris dicitur, quæ licèt vera non sit per realem contactum rei possidendæ, tamen dispositione juris æquivalet apprehensioni veræ ac reali contactu factæ, eò quòd Jura & leges civiles statuant, vel interpretentur talibus modis dominium ac possessionem tradi, & acquiri: utpote si in præsentia rei, prædii, fundi &c. claves accipias à priori possessore, ex Juris fictione censeris dominium ac possessionem ejus rei acquirere. Item si prior possessor, vel dominus tibi tanquam successuro rem donare, vendere, tradere volens, solùm tradat scripturam, seu instrumentum, in quo continetur ejus jus, vel titulus, quo rem possidebat: quia in eo res ipsa contineri censetur, acquiris rei possessionem & dominium, etiamsi in conspectu posita non sit; aliisque variis modis, de quibus Juristæ, & summariè Layman. *cit. lib.* 3. *tractat.* 1. *cap.* 7. *à num.* 1. Parùm, vel nil ad nos.

IV. In ejusmodi ergò traditione ac apprehensione rei cum debito titulo, proximè & immediatè fundatur dominium, seu facultas deinceps disponendi de tali re pro libitu intra terminos dominii traditi, utpote pleni, utilis tantùm, ususfructûs, usus rei &c. Intellige autem semper secundùm Leges, & regulariter loquendo: nam jure naturæ, in foro conscientiæ non esset necessaria illa corporalis traditio, est tamen rationi valdè congruum, ut tunc transferatur, & acquiratur dominium, quando res, quæ priùs erat in manu, & possessione unius, transiit in manum & apprehensionem alterius. Insuper ipso Jure, vel consuetudine, etiam in foro externo, aliquando sufficit solus titulus sine traditione, vel apprehensione rei ad transferendum, & comparandum dominium. Casus ex utroque jure enumerat *Layman cit. c.* 5. *n.* 8. 134

135 I. Sola collatione & acceptatione per consensum signo externo expressum (quæ etiam inter absentes, & de re absenti fieri potest) acquiritur jus in re, & quasi dominium Beneficii Ecclesiastici ante ejus traditionem, vel apprehensionem. *C. si tibi absenti. De præbendis in* 6.

II. Sola aditione, seu acceptatione hæreditatis vel legati, hæres, vel hæreditarius acquirit dominium defuncti, ante eorum apprehensionem, vel possessionem. *L. cùm hæredes. ff. de acquirenda possessione.*

III. Ex titulo venditionis, vel alio simili, antè traditionem civitatibus, Ecclesiæ, & piis locis acquiritur dominium rei datæ, vel venditæ ob speciale privilegium juris. *L. ult. Cod. de Sacrosanctis Ecclesiis.*

IV. Princeps donatione, concessione feudi &c. si velit, potest transferre, & si exprimat, de facto transfert dominium in donatarum acceptantem. Denique si alicui donatio facta sit sub conditio

ditione, ut donatori alimenta præstentur, donatarius autem conditionem non impleat, dominium rei donatæ absque traditione, vel apprehensione novâ revertitur ad donatorem, ut à quovis possessore eam vendicare possit. *L. prima C. de donationibus, quæ sub modo.* Ubi adverte, licèt dictis modis acquiratur dominium rei sine traditione seu apprehensione, minimè tamen eo ipso acquiritur possessio: hæc enim est *detentio rei corporalis, corporis, animi, Jurisque adminiculo*: implicat autem rem detinere sine apprehensione ejus, quasi factum, sine fieri. Cæterùm de possessione, ejusque conditionibus, & divisionibus, res est purè puta politica & juridica pro foro externo, Confessario in foro conscientiæ parùm, vel nihil proficua. Qui tamen videre vult, videat latissimè Molin. *Tom. 1. tr. 2. à disp. 11.* Et compendiosè Laym. *lib. 3. tr. 1. c. 7.* per totum.

ASSERTIO IV.

De acquisitione rerum per occupationem, inventionem &c. rerum vacantium, derelictarum, incertarum &c.

SUMMARIUM.

6. *Occupatio, & inventio rerum quid?*
37. Vsque ad n. 141. *Quæ dicantur res vacantes, derelictæ, pro derelictis habitæ, & incertæ?*
141. *Resolutio &* regula generalis.
142. Regula specialis *quoad animalia.*
143. *Animalia naturâ suâ mansueta, custodiam etiam longiùs egressa, nunquam fiunt communia, sed semper manent in dominio sui domini.*
144. *Animalia verò non naturâ, sed usu solùm & educatione mansuefacta, v. g. cervi, lepores, columbæ &c.*
145. *(Columbaria licita sunt.)*
146. *Tamdiu solùm manent in dominio sui domini, quamdiu è custodia emissa consuetudinem revertendi retinent.*
147. *Animalia naturâ sua fera, nec de facto ei curata, capta, vel occupata, naturâ & jure gentium fiunt primò occupantis.*
148. Vsque ad n. 152. *Resolvuntur varia dubia; cujus fera fit, si duo, vel plures ad ejus occupationem concurrunt, v. g. unus eam vulneret, alius capiat, vel occidat; unus laqueum vel rete ponat, alius captam feram, piscem &c. extrahat?*
152. *Venatio, piscatio, aucupium &c. prohibita esse possunt ex triplici capite.* Vsque ad n. 155.
155. *Quæ & qualiter venatio prohibita sit Clericis?*
156. *Venantes, piscantes &c. contra jus & prohibitionem Principis, vel Magistratûs, peccant quidem, etiam contra justitiam, regulariter tamen venialiter solùm, secluso gravi damno;*
157. *Tenenturque solvere Pœnam taxatam post sententiam Judicis.*
158. *Animalium tamen captorum dominium acquirunt, nec ea restituere tenentur;*
160. *Sed solùm damna inde secuta compensare tenentur.*
161. *Res vacantes fiunt primò occupantis.*
162. *Cujus sint lapilli, gemmæ, uniones &c. in littore maris, vel flumine reperta?*
163. *Cujus sit insula in mari, vel in flumine nata?*
164. *Cujus sint venæ metalli, auri, argenti &c.*
166. *Cujus sint sylvæ, pascua, & ad quid teneantur in aliena sylva ligna cedentes, in alienis pascuis pascentes?*
166. *Res derelictæ, vel pro derelictis habitæ fiunt primo occupantis.*
167. *& 168. Resolvitur quando bona naufragantium censeantur pro derelictis haberi, & fieri primò occupantis, & quando non?*
169. Vsque ad n. 174. *Quid, & cujus sit thesaurus repertus 1. in fundo proprio, 2. alieno, vel 3. in loco communi & publica.*
174. *Licitè quis emit pretio ordinario agrum, in quo scit latere thesaurum, fitque thesauri reperti plenarius dominus.*
175. *Nec ullam facit injuriam venditori.*
177. *Secus est quoad omnia de thesauris impropriè dictis.*
178. *Quid de emente rem mobilem v. g. saccos lanâ plenos, in qua latet thesaurus etiam venditori ignotus, cujus is erit?*
179. *An, qui casu videt thesaurum ab avaro infodi, possit statim eum sibi effodere?*
181. *Res incertæ inventæ, si post diligentem inquisitionem earum dominus non compareat, juxta communem & tutiorem applicandæ sunt ad usus pios, nisi ipse inventor pauper sit.*
182. *Opposita tamen sententia etiam probabilis & satis tuta est, eas titulò inventionis retineri posse ab inventore.*
183. Vsque ad n. 187. *Solvuntur fundamenta prioris sententiæ.*
188. *Qualem diligentiam adhibere debeat in inquirendo dominio talis inventor?*

OCcupatio, & inventio rerum differunt: gram- 136
maticè quidem, quòd occupatio rei sit apprehensio rei antea non habitæ: inventio verò deprehensio rei antea latentis. Moraliter verò in hac materia, occupatio dicitur apprehensio, seu detentio rei antea sub nullius dominio existentis in loco naturali, in quo scilicet à natura collocata, & ordinatio hominum studio quæri solet; ut feræ in sylva, aves in aëre, pisces in aqua, inventio autem dicitur occupatio rei antea latentis in loco, ubi non à natura, sed ab hominibus collocata est, nec ibi ordinario quæri solet: sive ibi sint voluntariè collocatæ per absconsionem, sive involuntariè per amissionem: ut thesauri defossi, merces in mare projectæ &c. Res autem occupandæ possunt esse in triplici differentia: Aliæ enim *vacantes*; aliæ *derelictæ*, vel *pro derelictis habitæ*; aliæ *incertæ* dicuntur.

I. *Res vacantes* dicuntur, quæ naturâ suâ nun- 137
quam habuerunt dominium: sive viventes sint, ut feræ in sylvis, aves, pisces &c. sive non viventes, ut gemmæ vel lapilli in litore maris, Insula in mari nata &c.

II. *Res derelictæ* dicuntur, quæ aliquando do- 138
minum habuerunt, nunc autem domino omninò carent, seu reverà dominum ampliùs non habent, vel si habent dominum, is moraliter sciri non potèst, uti est v. g. thesaurus dudum conditus in visceribus terræ, quorum dominus, vel hæredes mortui, aut incogniti sunt, & nescitur ab hominum memoriâ, quorum fuerit.

III. *Res pro derelictis habitæ* dicuntur, quæ, 139
licet notum dominum habeant, is tamen ita se gerit circa illas res, acsi eas amplius non curaret ut proprias, eorumque dominium negligere censeatur, utpote qui vel tam procul recedit, ut verò simile sit, eum nunquam reversurum; vel si revertatur, rem tamen non repetiturum; maximè usu

usu consumptibilem: aut si propè est, tamen cùm sciat, & scire possit, rem non repetat, vel recuperare negligat, vel ob difficultatem animum recuperandi omninò abjecit: uti sunt merces jactatæ in mare, vel fluvium, ita profundè & remotè abreptæ, ut dominus animum recuperandi abjecerit, vel etiamsi sciat, ubi sint quærendæ, tamen propter periculum & expensas non curat recuperare; quibus omnibus casibus meritò præsumitur dominus animum deponere, & voluntatem illas res possidendi: & consequenter civiliter amplius non possidere, earumque dominio se se abdicare, & consequenter pro derelictis habere; & inventori occupandas relinquere.

140 IV. *Res incertæ* dicuntur, quarum scitur esse aliquis dominus, nec procul abesse creditur, inculpatè tamen ignoratur, quisnam ille sit V. G. loculus plenus pecuniâ in foro repertus, aliævè res in viis publicis, vel locis patentibus repertæ, quæ ratione loci, temporis, aliarumque circumstantiarum, censentur adhuc habere veros dominos. De quibus singulis ordine.

Resolutio & regula generalis.

141 *OMnes res vacantes, derelictæ, vel pro derelictis habitæ, Jure Gentium fiunt primò occupantis, vel invenientis: Res etiam incertæ post diligentem inquisitionem Domini ab inventore probabiliter retineri possunt.* Resolutio latissimè patens per §§. accuratè explicanda est. Et primò sunt speciales difficultates, de occupatione rerum animatarum, vel animalium, quæ possunt esse aut naturâ suâ mansueta, & domestica; ut oves, sues, capreæ, canes, equi, asini, gallinæ, anseres, annates domesticæ &c. aut licèt naturâ suâ fera, usu tamen & educatione cicurata, usu & educatione mansuefacta, ut cervi, accipitres, columbæ &c. aut naturâ suâ ita fera, ut cicurari nequeant, vel de facto cicurata, vel ab aliquo occupata non sint. De omnibus autem universim verum est, quòd, quando Dominô carent, fiant primò occupantis, ut etiam Jure Civili decernitur. *ff. de acquirend. rer. domin.*

§. I.

Animalia.

REGULA.

142 *ANimalia naturâ suâ mansueta & domestica manent suorum dominorum, etiamsi longiùs à custodia decedant. Animalia autem naturâ suâ fera quidem, usu tamen & educatione mansueta facta, etiam ad proprium Dominum spectant, quamdiu custodiâ ejus coercentur, vel usum & consuetudinem ad ipsum revertendi retinent (alioquin & ipsa fiunt primò occupantis, sicut alia fera, vel bona vacantia, quæ proinde omnia à nemine scienter sine injustitia occupari possunt.* Ita omnes. *Ratio patet*: Quia illa omnia jam justo aliquo titulo occupationis, educationis, industriæ &c. Alicujus certo dominio subjecta sunt: ergò à nullo justè occupabilia citra injuriam furti, & obligationis reatum. Declaro breviter per

Resolutiones speciales.

I. ANimalia mansueta & domestica naturâ 143
suâ, quia custodiam Domini sui egressa non sylvescunt, nunquam fiunt communia, sed semper manent in dominio & proprietate sui Domini, etiamsi fugiendo, vel aberrando longiùs à custodia Domini sui abscesserint; ac ubicunque reperta, domino suo restituenda erunt: nisi vel jam pro derelictis habeantur, aut ignorantia inculpata excuset. Quin etiam eorum mortuorum, vel occisorum carnes, pelles, & quidquid utile fuerit ad dominum pertinet. Insuper, etiamsi ejusmodi animal, bos, ovis, gallina &c. à lupo, vel vulpe jam captum, vel devorandum fuerit, is tamen, qui eripit, sive integra, sive laniata, quidquid residuum erit, proprio domino restituere tenetur, nil obstante, quòd aliàs omnia devoranda fuissent, nisi tu eripuisses: nullo enim jure hoc desinit esse meum, quod tu liberâsti ab interitu V. G. incendio, naufragio, ruina, direptione hostium, vel bestiarum &c. ergo. Veruntamen pro labore, industriâ, vel impensis eo casu adhibitis titulo negotii utiliter gesti, alter justum pretium exigere potest, & tu solvere teneris: etiam non exactum, ex consuetudine, & officio gratitudinis. *L. Pompon. ff. de acquirendo rerum dominio.*

II. Alia animalia naturâ suâ fera & vaga com- 144
munia, & solùm usu, educatione, & arte cicurata, vel aliàs per occupationem propria facta; siquidem ita constituta sint, ut de custodia emissa, vel profuga non soleant redire; ut cervi, capreæ, lepores, aviculæ pleræque, & pisces &c. solùm tamdiu manent in dominio sui domini, quamdiu in custodia ejus coërcentur; ut cervi, capreæ in vivariis, pisces in piscinis, aves in caveis, apes in apinariis, adeò ut omnis, qui illa quovis modo ex alia custodia extrahit fraude, arte v. g. in columbario certa semina, vel pultâ ponendo ad alienas columbas attrahendas, peccet contra Justitiam furti peccato, & ad restitutionem teneatur, juxta communem D D. ob rationem in regula datam. Secus esset, si sine tua fraude, vel dolo columbæ alienæ ad tuum columbarium convolent; utpotè qui tuas columbas meliùs alis, aut apud priorem dominum non ita benè aluntur; tunc eas occupare ac retinere non prohiberis, ut ex communi notat Lessius *cap. 6. dub. 6. &* Lugo *disp. 6. sect. 5. num.* 46.

§. Cæterum licita esse columbaria, quamvis 145
columbæ grana ex alienis agris auferant, contra *Majorem*, & alios quosdam, docet communissima DD. Sententia. *Cajet. Navar. Sylvester*, aliisque congestis Molina *cit. disp.* 48. Less. *c.* 5. *dub.* 6. Laym. *lib.* 3. *tr.* 1. *c.* 5. *n.* 17. Lugo *cit. n.* 42. Ratio sufficiens est Reipublicæ permissio: quia apud omnes gentes sine vicinorum querelâ permittuntur; idque ob simplicitatem columbarum, quæ nec spicas erectas decerpunt, nec semina terrâ obruta devorant; sed quæ in propatulo jacent, & jam peritura essent, colligunt; imò etiam segetibus commodum adferunt, dum ex quibus lolia

folia & similia nascerentur, mala semina auferunt. Quòd si tamen à propriis dominis non satis pastæ, non sine eorum injuriâ, vel fraude alienis satis depascendo damnum inferent, utique poteris columbas à tuo tritico vi arcere, volentes ingredi occidere, aut damno jam allato, eas pro noxa capere, earúmque aucupiô damnum compensare, ut notat *Lugo cit.* Quia tamen ejusmodi damnum rarum, & valdè exiguum à columbis esse solet, vix unquam ob tale damnum simplices columbas alieno aucupio subjici, rectè monet Tamb. *lib.* 8. *Decal. tr.* 2. *c.* 1. §. 2. *n.* 10.

146 III. Animalia prædicta ita constituta, ut emissa è custodia redire soleant, & specialiter columbæ, apes &c. insuper tamdiu manent in dominio sui domini, quamdiu usum & consuetudinem ita revertendi retinent, & tunc demum naturalem libertatem evadunt, & primò capientis potestatem subeunt, postquam revertendi ad suum dominum consuetudinem amiserunt: ad quod sufficere censet *Navarr.* si absque impedimento bis non revertantur diebûs, ac horis solitis. Azorius addit: si per biduum, vel triduum non redeant, tunc censeri amisisse consuetudinem redeundi, & sylvescere, adeóque fieri capientis. *Molin. cit.* verò censet hæc nimis anxiè dicta, totum hoc arbitrio prudentis relinquendum: si enim facilè revocantur, utpote quia in vicina vagantur, ad redeundum assuefacta sunt: ut accipitres &c, etiamsi per unam, aut alteram septimanam emaneant, non censebuntur consuetudinem redeundi amisisse, cùm adhuc saltem in civili Domini pristini custodia remaneant. Cæterùm si animalia numero præcedenti allata semel emissa non redire solent, quamprimùm è prima custodia Domini evadunt, sic, ut eorum consecutio difficilis sit, acsi de novo capi debeant, jam in naturalem libertatem redacta censentur, & fiunt primò occupantis. Tandem rectè addunt *Molin. & Laym. citt.* si custodia ejusmodi ferarum magnæ vastitatis sit, & magis naturâ loci quàm hominum industriâ constituta, ut sunt cervi in magnis saltibus, pisces in stagnis, & rivis, sicut eorum captura difficilis, & dubia existit, ita tunc feras manere in naturali libertate, atque ad nullius dominium directè spectare, sed tantùm indirectè ad dominos locorum, qui jus habent illas capiendi, juxta *L.* 3. §. *item ff. de acquir. possess.* Unde simile animal, vel piscem inde extrahens, vel capiens, furtum propriè non committit, sed solùm injuriam infert domino, qui licèt nondum dominium, vel certitudinem, tamen jus habuit, & spem illa capiendi; & ad restitutionem tenetur secundùm æstimationem non ipsius rei, sed illius spei tantùm, ut mox generatim declarabitur *n. seq.*

147 IV. Animalia naturâ suâ ferâ, quæ cicurari non possunt, vel de facto cicurata, vel ab aliquo capta, vel occupata non sunt, naturæ & Gentium, imò & civili communi Jure, §. *fera* 12. *instit. de rerum divisione*, sunt primò occupantis vel capientis, & fas est cuivis ea ubique capere, venari, piscari, aucupari &c. *Ratio est*: Quia ea animalia, cùm naturâ suâ fera & vaga sint, nullo certo loco consistentia, nullius hominis dominio directè subsunt, sed habentur de rebus derelictis, vel vacantibus, quæ omni jure Gentium primo occupanti cedunt. Quamprimum ergò quis ejusmodi animal cæperit, v. g. leporem venatione, piscem piscatione, avem aucupio, ipso facto occupationis comparat dominium illius animalis, sive in proprio, sive in communi, sive in alieno fundo capiat; quia nullo modo sunt fundi fructus; & tamdiu retinet dominium, quamdiu ea coërcet in sua custodia, sive naturali, utpote in loco clauso detenta sive civili tantùm, utpote ea solo animo detinendi, ut si custodiâ egressa redire soleant; aut si è custodia effugerint, quamdiu illa persequitur eo animo, & spe recuperandi: quòd si ea persequi destiterit, & sic ejus naturalem ac civilem possessionem ac custodiam evaserint, ipso facto cessat omninò ejus dominium, & animalia in naturalem libertatem restituta, rursùs fiunt primò capientis, ut jam supra indicatum est. Verùm hîc duo dubia non levis momenti explicanda sunt.

Dubium I.

Quid si duo, vel plures ad occupationem concurrant. v. g. Unus feram vulneravit, alius capit, vel occidit; unus laqueum, vel rete posuit, alius captam feram, piscem &c. extraxit: uternam ejus dominium acquiret?

Resolutiones.

I. SI fera fuit vulnerata lethaliter, & percussor 148
eam insequens, morali ter certò eam capturus esset, tunc tota fera erit vulnerantis, & nil capientis: quia tali vulnere lethali jam censetur eam cœpisse. Quòd si autem vulnus insufficiens erat ad capiendam feram, aut percussor feram non insequatur, ita ut aliàs certò manus percussoris evaderet, tunc tota fera erit capientis, & nihil vulnerantis: quia tunc censetur deserta à percussore: quamvis æquum sit, ut aliquid ipsi tribuat tanquam concausæ, & occasioni capiendi. Ita Jurisconsultus *in L. naturalem. ff. de acquirendo rerum dominio.* Ibi visum est pertinere ad capientem, & non ad vulnerantem; quia multa accidere possunt, ut eam, qui vulnerat, non capiat. Quòd si verò dubium existat, an ratione vulneris fera capienda fuisset à vulnerante, ísque feram vulneratam insequatur, tunc æquitas postulat, eam dividi inter vulnerantem, & capientem, tanquam duas concausas acquisitionis feræ, secundùm proportionem concausalitatis utriusque, etsi dominium feræ sit penes capientem: ut cum *Molina & Less.* rectè notat Laym. *cit. n.* 12. Eadem ratione, si quis venando suis canibûs leporem v. g. excitavit, alius verò casu leporem capit, vel occidit: siquidem certum fuit leporem à canibus excitantibus capiendum fore, totus debetur venatori, cujus sunt canes; Si certum fuit, non fuisse ampliùs capiendum à canibus, totus debetur capienti: si dubium, inter utrumque, dividendus erit proportionaliter, ut dictum est.

II. Eodem modo dicendum, si laqueum, vel 149
rete posuisti in loco publico, vel privato alieno re-

respectu extranei: hic enim si captam feram certò à te comprehendendam emittat, vel auferat, tenetur tibi damnum solvere in solidum: at dominus fundi, in quo citra ejus consensum laqueum, vel rete posuisti, ad nihil tibi tenebitur, sive feram ipse capiat, sive dimittat, ut habent DD. citt. Cæterùm usu jam receptum est, ut possit quis venari, vel aucupari in alieno agro, dum non est septus, seu frugibus, aut vitibus consitus: idque approbant DD. communiter cum Lugo sect. 7. & aliis. Contra, si fera capta tuô laqueô certa evasura fuisset, nisi alius advenisset, extraxisset, tota erit extrahentis: si dubium, dividenda inter utrumque.

150 III. Quòd si animal vagum insequaris, & illud in retia alterius incidat, uterque habet jus illud capiendi: hic, quia laqueô suô deprehensum est, ille, quia suâ industriâ incidit, nisi enim excitâsset, & insecutus fuisset, non incidisset: quare erit illius, qui primò occupaverit; æquitate tamen iterum postulante, alteri, tanquam concausæ aliquid congruum de præda tribui.]

151 IV. Si quis rete meum è fluvio, & pisces auferat, tenebitur mihi ad restituendos pisces: quippe, qui rete meo conclusi, certò à me capiendi fuissent: at verò si is postea rete meo alios pisces capiat, pisces postea capti ad alterum spectabunt, tanquam fructus industriæ ipsius: licèt enim rete sit meum, ejus tamen industriâ facta est captura: tenebitur tamen mihi compensare usum, & damnum retis: Item lucrum cessans, si rete meum persistens plures pisces cum prioribus capturum fuisset, quot scilicet moraliter & ordinariè capiendi fuissent, tot restituendi erunt. Vide *Less. Laym. citt.*

Dubium alterum.

Quid de ejusmodi animalium venatione, vel piscatione illicita, vel prohibita:

152 PRænotandum est, venationem, idémque est de piscatione, aucupio &c. posse esse illicitam, vel prohibitam ex triplici capite.

153 I. Potest esse illicita & injusta venatio, vel piscatio ex eo, quòd ista animalia defactò sint alterius, qui eorum animalium dominium, seu jus in re sibi comparavit: utpote quia ea jam cœpit, in sua custodia actuali coërcet, juxta dicta supra *n.* 142. Et tunc ea invitô dominô venari, piscari, capere &c. verum furtum est, & peccatum mortale ex genere suo; eáque capiens ad restitutionem solidam tenebitur ipsorum animalium, vel pretii illorum damnorum fortè simul illatorum, vel inde consecutorum; ut apud omnes in confesso est. Huc tamen refer, quod supra *n.* 146. in fine de custodiis nimium latis, seu vastis notatum est.

154 II. Potest esse illicita, vel prohibita venatio, vel piscatio injusta, non ex eo, quòd ejusmodi animalia defactò sint sub dominio alterius, sed ex eo, quòd jus venandi, vel capiendi illa spectet ad alterum, utpote ad dominum fundi, vel Principem ditionis, prout est in Germania: Principes enim possunt justè acquirere, sibique solis reservare jus venandi variis titulis: utpote 1. consensu populi, jus omne venandi feras Principi concedentis, sive gratis, sive contractu aliquo oneroso. 2. Jure belli, quo, Provinciâ devictâ, victor jus venandi sibi reservavit. 3. Præscriptione temporis immemorialis, quo jus venandi in locis publicis semper Princeps, Dominus fundi, vel Magistratus sibi reservavit. 4. Denique justa lege ob justam causam latâ; utpote ad honestam sustentationem Principis (sicuti ad ejusmodi finem possunt tributa imponi) imò etiam ad solam Principis recreationem; nam cùm pro publico bono communi laboret, oportet, ut ex publico ei debitæ recreationes concedantur. Et de venatione, vel piscatione hoc modo prohibita quæstio, vel dubium procedit, ut mox infra ponam resolutionem.

III. Potest esse illicita & prohibita venatio, vel 155 piscatio, non ex eo, quòd animalia, vel jus ea capiendi ad alterum spectet, sed ob aliam causam, vel circumstantiam à legitimo Magistratu politico, vel Ecclesiastico, venatio vel piscatio interdicitur; aut certis personis, ut Clericis (de quibus mox seorsim) aut certò tempore, ut in diebus Festis, de quo in Tertio Præcepto: aut aliâ ex causâ ob bonum commune: v. g. ne fiat certo tempore, quo feræ sunt gravidæ, vel tempore nivali, quando nimis multæ capi possent cum publico detrimento: ne fiat piscatio cum lumine nocte, aut certis quibusdam instrumentis, quibus minutissimi pisces concluduntur. Et his casibus venatio, vel piscatio prohibita, erit quidem peccatum contra obedientiam, juxta gravitatem Præcepti & finis; attamen per se, secluso alio damno, nec peccatum grave, nec contra justitiam, nec ullam pariet obligationem restitutionis: quia ut supponitur, nullius jus violatur, & nullum ulli, saltem notabile damnum infertur. Vide Less. *lib.* 2. *c.* 5. *dub.* 9. *n.* 40.

IV. Clericis specialiter interdicta est venatio. 156 *c.* 1. *&* 2. *De Clerico venatore*: Et in Concil. Trid. *Sessione* 24. *c.* 12. *de Reform.* Ubi tamen observa 1. Eam prohibitionem non intelligi de venatione quieta, minimè tumultuosa, cum paucis canibus, commodi, vel exercitii causâ; moderatè factâ, id est, seclusô scandalô; hanc enim omni culpâ vacare, nec ullâ lege prohibitam esse, observant DD. communiter, meíque citt. *Less. Lugo Laym.* 2. Intelligenda ergo est prohibitio de venatione tumultuosa, quæ fit cum armis, clamore, tumultu equorum &c. Et quidem frequenter facta, utpotè valdè dedecente statum Clericalem ad vacandum Deo ordinatum. 3. Attamen per se loquendo, secluso scandalo, vel damno extrinseco, non facilè esse condemnandum peccati mortalis, cùm de se gravis deordinatio non sit, cùm aliis docent Molin. *disp.* 44. Laym. *c.* 5. *n.* 14. Lugo *disp.* 6. *sect.* 6. contra *Less. & Vasq.* qui dicunt esse mortale, quia in Conc. Aurelianensi eo casu Episcopus jubetur suspendi tribus mensibus communione: Presbyter autem duobus. Sed revera quod hanc pœnam

nam non est amplius in usu. Hæc incidenter. Jam de venatione, aucupio &c. factis contra jus ac prohibitionem Principis, specialiter pono breves.

Resolutiones.

157 I. VEnantes feras, piscantes &c. contra jus & prohibitionem Principis, peccant quidem non solùm contra obedientiam, sed etiam contra justitiam, quatenus contraveniunt juri Principis legitimè acquisito, ut supponitur: attamen regulariter loquendo, & secluso notabili damno, non plùs, quàm venialiter. Ita cum aliis *Less. cit.* quidquid severiùs judicet *Laym. cit.* Ratio est: quia cum venatio ejusmodi ferarum jure naturali omnibus licita & concessa sit, non potest censeri gravis injuria contra jus acquisitum Principis, nec præceptum principis potest gravem obligationem inducere, nisi quatenus ei grave, vel notabile damnum infertur, seu quatenus ejus jus & facultas certa capiendi notabiliter læditur, impeditur, vel diminuitur. In praxi ergo quantitas hujus peccati mensuranda est ex gravitate damni ex tali venatione Principi, vel domino illati: ut si capiantur feræ valdè multæ & pretiosæ: si venans reddat alias feras fugaces, aut omninò fugitivas ex territorio non amplo, cùm difficiles postea capturæ existant, & ideo posteà ipse Princeps, vel dominus nullas, vel pauciores capiat; quod utique à mortali excusandum minimè.

158 II. Ejusmodi illicitè venantes, piscantes &c. deprehensi tenentur solvere pœnam à lege, Principe, vel Judice statutam post sententiam; quæ tamen pæna post primam, vel alteram tantùm prævaricationem non debet esse mortis, sed alia mitior, quia crimen per se tam grave non est, ut tantam pœnam mereatur. *Sotus*, *Sylv.* aliisque citt. Molin. *tom.* 1. *tr.* 4. *disp.* 46. Laym. *c.* 5. *n.* 12. Quòd si tamen crimen sæpiùs frequentatum fuit, ut magna temeritas, contumacia, & quasi contemptus Legis appareat, jam tandem etiam pœnâ capitis affici potest injustus venator, ut probat praxis Principum. Vide Fachinæum *p.* 1. *controv.* 1. *concl.* 4. Princeps subditos conservare indemnes. Tenetur tamen è contra

159 III. Venantes, piscantes in locis publicis contra jus & prohibitionem Principis, vel Magistratus, verè acquirunt dominium istorum animalium, ipsaque animalia capta minimè restituere tenentur ante sententiam Judicis, sed tutò ea absumunt, vel alienant: aliique ea donata, vel vendita licitè, & tutâ conscientiâ, etiam scientes, quomodo capta sint, accipiunt, absumunt, alienant absque onere restitutionis. Communis DD. *Major*, *Sotus*, *Lopez*, *Covarruvias*, *Petr. Navarr.* aliisque citt. Molin. *disp.* 59. Laym. *cit. n.* 14. Ratio patens est: quia animalia illa adhuc nullius erant, sed jure gentium occupantis fiunt, adeò ut jure gentium primò occupans acquirat in iis jus in re: jus autem speciale Principum venandi, vel capiendi illa animalia est solùm aliquod jus ad rem: atqui jus ad rem non præjudicat juri in re jam acquisito; etsi acquirens jus in re ob injuriam, vel damnum datum alteri habenti jus ad rem ad aliquam satisfactionem teneatur, non tamen ad restituendam ipsam rem acquisitam, ut per se patet exemplis innumeris: ergò ejusmodi ementes verum acquirunt dominium illorum animalium: nec ante judicis latam sententiam tenentur ea restituere: etsi ob damnum inde secutum Principi ad ejus compensationem teneantur.

Dices. Nemo per actionem injuriosam alteri 160
sibi acquirit jus in re: sed talis venatio est injuriosa Principi: ergo per illam non acquiritur jus in re, vel dominium eorum animalium captorum. ℞. *Dist. maj.* Si alter antea habuit etiam æquale jus, scilicet jus in re, *Conc. maj.* utique verissimam: si non habuit æquale jus, sed solùm jus ad rem, uti est in proposito. *Neg. maj.* quippe falsissimam, ut patet mille exemplis, v. g. emens & apprehendens rem alteri antea venditam tantùm; matrimonio ducens fœminam alteri antea desponsatam tantùm &c. injuriosè agit, sed contra illorum jus ad rem tantùm; & ideo acquirit sibi verum jus in re, & dominium, secundùm omnes. Item magis appositè. Si Princeps prohibeat, ne quis emat commeatum pro militibus advectum præter illos milites; alius tamen validè emit, licèt injuriosè contra militum jus, sed ad rem tantùm, nondum in re. Vides idem esse prorsus in proposito. Vide & Laym. *cit. num.* 14.

IV. Ejusmodi tamen venantes &c. contra jus 161
& prohibitionem Principis, vel Magistratûs, etsi non teneantur restituere ipsam rem captam v. g. animalia, tenentur tamen compensare damnum inde secutum Principi: seu, quod idem est, non est restituendum pro amissa re, scilicet ipsa animalia capta, vel eorum æquivalens prætium, quia nullum adhuc habuit jus in re ad illa animalia; sed est restituendum pro amissa spe illa capiendi, contra jus Principis, quantum scilicet æstimatur illa spes, seu quantum intererat Principi ea animalia non fuisse capta, eo quòd aliàs ipse plura animalia potuisset capere, hoc enim damnum injustum est contra jus Principis, vel domini, adeoque ex justitia ab inferente necessariò compensandum: v. g. qui cervum in saltu Principis occidit, non tenetur restituere ipsum cervum, vel ejus pretium, cùm eum Princeps nunquam habuerit, & valdè incertum sit, an illum unquam capturus fuisset, sed restituere debet, quantùm moraliter æstimatur spes, seu jus capiendi illum cervum, quo principem privavit in ejus damnum. Unde rectè Molina *disputat.* 51. concludit. Si quis in vasto saltu Principis venetur, vel lacu piscetur &c. ordinariè, secluso alio damno, modicam, vel nullam restitutionem esse injungendam pro una aut altera fera, vel pisce etiam grandiore: quia modicum, vel nullum ordinariè damnum infertur ipsi; cùm sufficientes feræ remaneant, ut, quot quot velit, capere possit: adeoque venatio facta non cessit in damnum, sed solùm injuriam, pro qua, præciso damno, non debetur restitutio, sed solùm satisfactio, seu pœna post latam sententiam. Unde inferes, quòd si ejusmodi venator, vel piscator feram,

vel pisces injustè captos jam alienavit quovis modo, gratuito, vel lucrativo, & tamen non compensavit damna illata, ejus loco in neutro foro tenebitur compensare alius, qui feram, vel pisces ab illo dono, vel pretio accepit, nisi aliquo modo injustæ venationi, vel piscationi cooperatus fuisset, jussu, suasu, auxilio. *Ratio* ex dictis patet: quia injuria illa est personalis tantùm, & non realis, ideoque parit tantùm actionem & obligationem personalem ex parte personæ injustè capientis, & non realem ex parte rei, quæ sub nullius adhuc dominio antea fuerat. Denique apud omnes in confesso est ejusmodi injustè venantes, piscantes &c. in foro conscientiæ ante judicis sententiam teneri ad restitutionem solidam damnorum per accidens alteri illatorum, v. g. in vineis, segetibus, arboribus &c. Item si sobolem ferarum notabiliter extinxit; si aquas, vel fontes Reipublicæ, vel Domini veneno infecit cum gravi damno, omninò obnoxius talis erit restitutioni.

§. II.

Res vacantes, Inanimatæ, Sylvæ, Pascua &c.

REGULA.

162 **O**mnes res vacantes, quæ scilicet sub nullius antea dominio fuerunt, ipso facto fiunt primò occupantis.* Quòd enim antea nullius fuit, naturali jure occupanti conceditur. *L. adeò §. insulæ. ff. de acquirend. rerum domin.* Quoad res animatas, seu animalia jam satis declaratum. Nunc quoad res inanimatas breviter.

163 I. Lapilli, gemmæ, uniones, conchilia &c. in littore maris, vel flumine reperta, quia nunquam fuerunt in bonis alicujus, jure naturæ communia manent omnibus; jure verò gentium, inductâ rerum divisione, fiunt primò occupantis: prout etiam decernitur jure communi Civili *instit. ff. de rerum divisione §. lapilli.* Excepto tamen semper speciali jure, vel consuetudine locorum.

164 II. Insula in mari de novo reperta, vel nunquam inhabitata, vel dudum ab incolis deserta, jure gentium fit primò occupantis; vel inventoris, quia nullius esse creditur. At verò insula in flumine nata, siquidem in medio flumine existat, erit communis eorum, qui ab utraque parte fluminis prædia possident propè ripam; pro modo latitudinis cujuslibet prædii: sin autem alteri ripæ fluminis notabiliter propinquior sit, fit eorum, qui in illa parte fluminis prædia possident propè ripam: quia talis insula censetur accretio, & quoddammodo fructus fundi vicini. Sic juribus allegatis Molina Layman cit. *c. 5. n. 21.*

165 III. Venæ metallicæ, auri, argenti, & aliorum metallorum, & lapidicinæ jure gentium immediatè ad dominum fundi pertinent, scilicet ad eum, cujus est ager, terra, vel mons, in quo sunt illæ venæ, vel mineralia, juxta communem *DD. Molin: Less. Laym. citt.* Ratio est: Quia illa numerantur inter fructus agri, vel fundi: atqui dominus fundi, non tantùm habet dominium ipsius fundi, sed etiam partium ipsius, & fructuum. Quòd si quis ejusmodi reperiat in fundo communi, jure gentium erit primò occupantis: quia quod commune est, jure gentium occupantis efficitur, ubi lex vel consuetudo aliud non habet. Interim verò ubique ferè lege, vel consuetudine receptum, ut metallorum & mineralium omnium fodinæ ad Regem, Principem, vel Rempublicam spectent, ad sumptus, & onera sustinenda, idque maximè cum privatis fundorum dominis plerumque facultates non suppetant ejusmodi mineralia eruendi. Unde Principes vel Magistratus justè possunt, & solent legem ferre, ut ejusmodi mineralia quoad partem certam sibi applicentur, quoad aliam verò partem inventori; domino fundi solùm compensatur damnum, quod infertur loco. Juxta communem DD. apud *citt. Less. Laym.* Lugo *sect. 10. à n. 106.* Nam ex una parte multùm interest Reipublicæ maximis præmiis excitare homines ad ejusmodi mineralium inventionem; ex altera autem parte nulla fit injuria Domino fundi, cùm lege prohibente, dominium mineralium ad ipsum non pertineat; & sibi ipsi imputet, quòd ipsimet simile lucrum non invenerit; ac alioquin subditi etiam cum aliquo suo incommodo, seu aliquâ rerum suarum, lucri proprii diminutione tenentur parere Principi vel Magistratui in iis, quæ ratione boni communis rationabiliter imperant. Et hinc eo casu, si maritus in fundo dotali mineralia recipiat, lucrum illud non accedet in augmentum dotis uxoris, sed ad virum tanquam lucrum industriale pertinet, ut benè observat Lugo *cit. n. 110.*

IV. Sylvæ & pascua ubique ferè divisa sunt in dominia, ita ut partim sint dominii privati, seu ad dominum particularem spectantia, partim eo ipso sint dominii communis totius communitatis illius teritorii, oppidi, pagi &c. Et hinc resolves 1. Siquidem sint dominii privati, seu ad dominium particulare spectantia, tunc nemo alius sine furti crimine illis frui potest, ligna secando, auferendo, pecora pascendo, vel pastum auferendo; alioquin tenebitur ad restitutionem solidam, scilicet illorum ablatorum & damnorum inde consecutorum. Quòd si ergò ligna v. g. ex aliena sylva secuisti, & abstulisti, tantum restituere teneberis, quantum apud alterum valuerunt in sylva extantia, non verò quantum valent apud te in civitatem asportata, utique jam cariora, ut ex Molin. *disp. 38.* notat Tambur. *lib. 8. tr. 2. c. 1. §. 3. n. 4.* 2. Si autem sylvæ, vel pascua sint communia, seu ad totam communitatem spectantia, tunc quicunque civis frui poterit, nisi Magistratus ex justa causa prohibeat. Tunc verò quando subditi contra prohibitionem ligna cedunt, vel pascua depascunt &c. puniri quidem possunt deprehensi, sed neque graviter peccant, neque ad aliquam restitutionem obligantur ante sententiam punitivam judicis; præterquam si grave damnum dedissent communitati. Eademque est ratio de jure venandi, piscandi communitati competente, si à Magistratu certo tempore, vel loco 166

ex

ex justa causa prohibeatur. 3. Extranei verò, qui de illa communitate non sunt, si ligna cædant, vel pascua depascant, furtum & crimen committunt; attamen tunc à peccato excusari censentur ex consuetudine & tacito consensu quando vicini oppida & vicinas sylvas habentes, vicissim ligna cædere, vel pascere solent cum obligatione solvendæ mulctæ, si deprehendantur, dummodò similiter extraordinarium damnum non inferant; sicut de ipsis civibus dictum est; uti cum Molina notat Layman cit. c. 5. 4. Quòd si dubium sit, an sylva aliqua, vel pascua ad cives in communi pertineat, an verò ad Principem, Prælatum, dominum territorii solùm &c. non ad hunc, sed illos pertinere censendum est: quandoquidem nomine Jurisdictionis non comprehenditur Jus lignandi, vel pascendi, ut notat idem Layman. eodem *c.* 5. 18 Potest tamen utique dominus uti pascuis, vel sylvis communibus, sicut alii ex communitate, nisi diuturna consuetudine vel præscriptione aliud introductum sit. Idem ibidem.

§. III.

Res derelictæ, vel pro derelictis habitæ.

REGULA,

167 RES *derelictæ, vel pro derelictis habitæ, ut missilia Principum, merces in mare, vel flumen jactatæ sine spe recipiendi, Thesauri dudum absque memoria domini defossi &c. eodem jure gentium fiunt primò occupantis, vel invenientis, dummodò constet, vel probabiliter præsumi possit esse derelictas, vel pro derelictis habitas* (quandonam hæ sint, habes initio Sectionis) *aut nisi lege aliquâ*

166 *humana dominium illarum alteri applicetur.* Nam jure civili res derelictæ applicantur fisco, ut mox dicam de thesauris: Item bona vacantia. *L.* 3. §. *si in locis ff. de jure fisci* & alibi. Bona autem vacantia in Jure speciatim dicuntur illa, quando aliquis intestatus moritur nullo relicto hærede, qui juxta leges ei ab intestato succedat. Interim quando aliquis peregrinus in hospitali intestatus decedit, bona mobilia illius ibidem reperta per Episcopum loci ad pias causas tribui debent, & regulariter hospitali, si egeat, relinquit; ut habetur *Authentica. Omnes peregrini Cod. de successionib.* in quibus proinde casibus ejusmodi res derelictæ, lege aliter statuente, non erunt primò occupantis. Jam resolvamus aliquot particulares casus.

I. Bona naufragantium.

168 MErces & quævis bona, aut ab ipsis navigantibus ad evadendum imminens naufragium ejecta, aut vi tempestatis facto jam naufragio in mare, vel flumen projecta, tunc demum fiunt primò occupantis, quando ex circumstantiis probabilis præsumptio fieri potest, ea esse derelicta, vel pro derelictis habita: utpote, quia dominus longè decessit, nec reversurus, vel perditum repetiturus putatur: vel si præsens est, & cum facilè recuperare posset, dissimulat, & contemnere videtur: at verò cessante tali probabili præsumptione, res illæ minimè habentur pro derelictis, nec fiunt ullius occupantis, sed domino restitui debent: injusta ergo, & crudelis est praxis contraria. Communissima apud citt. Ratio est: quia dominus rei suæ dominium non amittit, nisi ipse consentiat, sive eam pro derelicta habeat; atqui in proposito dominus non consentit, nec pro derelicta habet, quin potiùs libentissimè retineret, vel recuperaret, quocunque modo posset, esto necessitate compulsus ejecerit, vel impossibilitate deterritus spem recuperandi per se abjiciat.

Nec refert, quòd tamen eas res dominus nunquam recuperaturus fuisset, quippe certò perituras, nisi tu illas magnâ industriâ, labore, periculo 169
etiam vitæ ab interitu vindicâsses, ut patet *institut. de rerum divisione*, *L. Pompon.* 44. *ff. de acquir. rer. dom.* Ubi habetur: Omnem rem nostram, manere nostram, quamvis periculo sit exposita interitûs, quamdiu non sit consumpta, tenetque communissima DD. Molina *disp.* 55. Less. Laym. *cit. n.* 22. Interim tamen talis ereptor compensationem laboris ac periculi sui debitè æstimatam jure exigere potest, quia domini negotium ita utiliter gessit; & interea rem pignoris locò detinere, usque dum offeratur, ut notant iidem. Idipsum fortè voluit Navarr. *c.* 27. *n.* 98. Absolutè asserens, talem rem posse retinere, si eam cum periculo vitæ suæ, vel aliquâ extraordinariâ industriâ eripuit ab interitu. Vide *Lessium loco cit.* meritò latè reprobantem crudelem consuetudinem aliquorum locorum, quòd bona naufragorum ejecta in litus sint domini territorii, quod planè est contra jus naturale, & magna in miseros naufragos res suas repetentes crudelitas: insuper est contra jus cæsareum. *L. Navigia C. d. furtis.* Et si bona sint Christianorum, occupantes incurrunt excommunicationem Bullæ Cœnæ, & sub eadem restituere tenentur, nisi dominus illa censeatur habere pro derelictis.

II. Thesauri.

THesaurus propriè dictus definitur in jure, 170
Vetus depositio pecuniæ, vel similis rei, ut de ejus dispositione, ac dominio nulla memoria, vel cognitio extet. Inventus à quocunque jure gentium quidem est inventoris; verùm jure cæsareo ita distinguendum est.

I. Si thesaurus reperiatur in proprio fundo, 171
totus est inventoris, nisi arte magica acquisitus sit; tunc enim in pœnam criminis fisco adjudicabitur per Judicis sententiam tantùm, & non antea: ut notat Navarr. *c.* 17. *man. n.* 157. Quid sentiendum de invenientibus indiciô virgæ avellanæ, dixi in primo Præcepto, *tr.* 2. *c.* 9. *sect.* 3. §. 4. nimirum per se esse quid naturale, si nimirum virgæ illæ in tali loco natæ & sectæ sint, ubi latent aquæ, mineralia, vel thesauri: tunc enim has tantùm res (& nullo modo alias quascunque: sine dubio arte magica militum, latronum, motu, saltúque suo) indicabit naturaliter ex communi sententia & praxi.

II. Si verò thesaurus in alieno fundo casu re- 172
pertus sit, scilicet absque animo & industriâ quæ-

 rendi

rendi thesaurum, sed aliud agendo, terram vel arenam fodiendo &c. tunc medietas thesauri ad inventorem, alia medietas ad dominum fundi spectabit: quæ juris constitutio, quia pœnalis non est, sed secundùm naturalem æquitatem lata, secundùm communem sententiam apud citatos in conscientia obligat ante Judicis sententiam. Si verò de industria, & non sine injuria in alieno fundo thesaurus quæsitus & inventus sit sine consensu domini, totus ad dominum fundi spectabit. Verùm quia hæc constitutio videtur esse pœnalis, facta scilicet ad puniendam temeritatem, vel audaciam illius, qui sine licentia domini voluit exercere suam industriam in fundo alieno, uti indicat ipsa lex unica *Cod. de Thesauris; totum locorum domino reddere compellatur:* ideò non obligare in foro conscientiæ ante Judicis sententiam, sed inventorem posse interim retinere medietatem, aliâ tamen medietate in conscientia domino fundi debita, & pro oportunitate dandâ, contra *Cajetanum, Molin.* & alios, probabiliùs docent *Rebell. Less.* Laym. *citat. num.* 23. Cæterùm alia est ratio de eo, qui seminat in alieno agro, quia fructus seminis accrescit agro. Et de eo, qui scrutatur thesaurum in alieno fundo: hîc enim fructus industriæ seperatur à fundo.

173 III. Quòd si dominium fundi divisum est, quippe directum unius, & indirectum alterius, (ut in feudo, emphyteuto, locato) tunc medietas ex æquo dividenda erit inter dominum proprietarium, & usufructuarium, inter quos etiam totus thesaurus dividetur, juxta paulò ante dicta, si ab alio de industria in eorum fundo quæsitus & inventus est. Hinc quando ipse dominus partialis, scilicet proprietarius, vel usuarius in tali fundo thesaurum reperit, tunc dimidium totius ad illum unum pertinebit, quatenus est inventor; perinde enim est, acsi alius extraneus ibi casu invenisset: alterum verò dimidium rursùs manet dividendum inter utrumque, scilicet usufructuarium, & proprietarium, quatenus uterque est dominus partialis illius fundi. Tanto jure non gaudet depositarius, & hypothecarius, sed solùm si casu inveniat thesaurum in loco sibi deposito, vel impignorato, medietas illius est; si verò de industria, totum erit domino fundi: quia ille non est usufructuarius, & propriè ne partialis quidem dominus fundi.

174 IV. Denique thesaurus inventus in loco omninò communi & publico, ad nullius scilicet speciale dominium proprietatis pertinente, esto, pertineat ad dominium Jurisdictionis alicujus Principis, vel Communitatis, cujusmodi sunt forum publicum, viæ publicæ, flumina &c. totum esse inventoris, post *Baldum, Covarruviam,* & alios, Lessius *cit. c.* 5. *dub.* 16. probabiliter docet; quod enim antea nullius erat, naturali Jure occupanti conceditur. Secùs esset, si locus quidem publicus sit, sed ad Principem, vel communitatem speciali jure proprietatis spectet, ut sylvæ, pascua, domus, horti, civitates &c. tunc enim dimidia pars erit fisci, vel civitatis: expresse *Institut.* §. *Thesauros de rerum divisione.* At verò thesaurum de industria inventum in loco sacro, & omninò publico v. g. cœmeterio, Ecclesiæ arca &c. medium esse Ecclesiæ, cujus est locus, casu verò inventum, totum esse inventoris, cum aliis docent *Less. & Laym. citt.* Quamvis etiam tunc dimidium Ecclesiæ tribuant alii. Verùm hic standum erit consuetudine loci speciali jure vel arbitrio Superioris. In omni autem casu thesaurus arte magicâ inventus post sententiam Judicis fisco adjudicatur, vel in toto, si totus fuisset inventoris? vel in illa parte, quæ aliàs secundùm juris dispositionem inventori cedere debebat, dominis enim fundi, vel aliis relinquitur semper sua pars: quia crimen non stetit ex parte ipsorum.

III. *Thesaurus in alieno agro empto.*

Qui agrum, sciens in eo latere thesaurum, & reticens, emit, perinde eodemque pretio, ac si nil ibi esset, venditori ignoranti nullam facit injuriam, & reperti postea thesauri integrum dominium sibi comparat. Ita sanè communis DD. D. Thom, 2. 2. *q.* 66. *a.* 5. Sotus *lib.* 6. *de Justitia q.* 3. *a.* 3. Navarr. *c.* 17. *n.* 175. Molin. *disp.* 56. Less. *lib.* 2. *c.* 5. *dub.* 15. *n.* 60. Laym. *c.* 5. *n.* 23. Lugo *citat. sect.* 11. *n.* 127. Allegantur (sed certè non efficaciter, quippe per parabolam dicta) verba Christi Matth. 13. *Simile est regnum Cœlorum thesauro abscondito &c. quem qui invenit homo &c.* Ratio est: quia cum thesaurus in fundo non natus, sed positus sit, ideò propriè pars, seu fructus fundi non censetur: nec ad ullius dominium pertinet, quippe res derelicta, antequam eruatur: erutus autem à Domino fundi, eidem mox totus acquiritur; atqui emptor agri post traditionem verè factus est dominus fundi; consequenter ille habet jus eruendi, & dominium sibi acquirendi latentis thesauri; ergò ipsius est plenum ejus rei dominium. Nec fit injuria venditori, quasi ager continens thesaurum occultum plus valeret; quia pretium justæ rei sumitur præcisè non ex majori utilitate rei, sed ex communi æstimatione hominum: etiamsi enim res in se esset utilissima, cùm tamen homines eam parvi communiter æstiment (seclusâ ignorantiâ circa illam rem) ejusdem parvæ æstimationis pretio justè emi potest. Exemplum vulgare est de pharmacopola perito, qui licèt sciat utilitates maximas in quibusdam herbis aliàs vilibus in communi fasce, vel acervo fœni aut hercarum pro pabulo jumentorum venali, potest tamen illam fascem pretio communi emere. Et *Ratio est*; quia illa major utilitas soli emptori cognita non auget ejus rei apud homines æstimationem, quæ solùm est immediata mensura pretii justi & humani: atqui sic in proposito ager continens thesaurum (idemque est de mineralibus occultis ibi latentibus) quamdiu latet thesaurus, in communi æstimatione ejus est, perinde acsi nullus ibi lateret: cùm ignotum æstimari non possit; ergò talem agrum emit justè emptor pretio communi ipsius agri. Nec obstat, quòd venditor non intendat vendere thesaurum, sed tantùm agrum: nam neque emptor emit thesau-

saurum (imò nec potest emere. cùm is non sit venditoris, sed res derelicta) sed tantùm agrum: thesaurum autem acquirit sibi tituló inventionis, non emptionis. At, saltem emit jus ad thesaurum ibi existentem occupandum, quod certè non solvit. Atqui illud ipsum jus latens æquè, ac thesaurus non potest augere communem æstimationem, nec consequenter pretium agri.

176 Sed neque emptor injuriam facit venditori non revelando ipsi latentem ibi thesaurum, aut auri, metallive venam &c. Quia, cùm ignorantia thesauri non versetur circa ipsam rem venditam (quæ est ager tantùm, & non thesaurus) non tenebitur id emptor venditori revelare, cum quilibet possit uti suâ scientiâ ad acquirendas sibi res, quæ ad alterum non spectant, uti est in proposito thesaurus: Et pluribus exemplis patebit cùm de contractibus præsertim emptionis & venditionis agemus. Alia esset ratio, si ignorantia venditoris versaretur circa ipsam rem venditam, ut si quis emit lapidem pretiosum ab alio ignorante virtutem lapidis, huic tenetur emptor virtutem revelare, aliàs emptio esset injusta, quia ille intendit vendere lapidem secundùm se & substantiam, & qualitates, quas in se continet; ager autem solùm venditur secundùm superficiem & partes nativas, ac fructus suos, minimè secundùm thesaurum occultum per accidens impositum.

177 Cæterùm ut indicat prædicta parabola Christi, & jus gentium permittit, ut talis possit empturus agrum, thesaurum antea inventum, & effossum rursus infodere, & sic agrum emere: attamen secundùm Jura civilia hoc videtur injustum: quia thesaurus semel inventus in agro spectante adhuc ad alterius dominium, jam jure civili saltem pro media parte ad ipsum pertinebat.

IV. Thesaurus impropriè dictus.

178 SErmo semper fuit de thesauro propriè dicto, scilicet veteri defossione, vel depositione pecuniæ in terram, vel saltem intra parietes, vel aliis locis occultis, vel communiter inaccessis. Secus dicendum de thesauro impropriè dicto; vel rebus pretiosis aliter inventis: ut si quis aurum reperiat in angulo domûs, in superficie, retrò arces &c. etsi dudum ibi positum videatur, non erit thesaurus propriè dictus, nec quidquam ad inventorem spectabit, nisi ejus domini ignorentur. Item si incolæ metu belli pecunias & similia defodiant, postea eruta non sunt thesaurus, nec fiunt invenientis, sed dominis restituenda erunt, nisi militi in justo bello in prædam cedant. Item, si quis alteri vestem vendidit, in qua aurum depositum latuit, emptor reperiens non efficitur ejus dominus, sed ei, qui posuit, vel ejus hæredibus restituere tenetur: quia in venditionis contractu, non vendidit aurum, propter ignorantiam. Quin etiamsi triennió bona fide possederit emptor talem vestem, nesciens in ea latere aurum, tamen præscriptione dominium ejus non acquisivit: quia qui nescit, non possidet, nisi rem antea scienter factam suam: sine possessione autem nulla est præscriptio. Sed advertis in hoc casu supponi, venditorem vestis fuisse dominum hujus latentis pecuniæ, aut saltem sciri dominum, quisnam eò posuerit.

Cæterùm si emisti rem mobilem, in qua thesaurus latebat etiam priori venditori ignotus: v. g. saccos lanâ plenos, in qua invenis aurum, vel aliud quidpiam pretiosum, cujus dominus omninò ignoratur, & proinde pro derelicto habetur, ipsâ inventione acquiris tibi thesaurum totum, nec de eo quidpiam teneberis venditori restituere, quia invenis in re tua, venditor autem non fuit dominus, nec eum tibi vendidit: quippe sibi ignotum, sed lanam tantùm: quòd autem thesaurus in terra lateat, vel in re mobili, parùm refert; cùm utrobique lateat; & in eo statu in nullus bonis sit. Unde si non à te, sed ab alio inveniretur ille thesaurus latens in tua lana empta, siquidem fortuitò invenerit, dimidia pars tantùm; si ex industria, totus ad te adhuc pertinebit, conformiter ad dicta casu secundo: uti optimè resolvit Lugo *sect.* 11. *n.* 129. Addit Less. sæpè *cit. c.* 5. *dub.* 15. militem, qui hosti saccos lupulo refertos abstulit, in quo erant ducati, vel laminæ aureæ &c. si id ignorans miles postea saccos vendidit, non habere jus ad illas laminas &c. neque ad pretium pro illis exigendum: quia cùm latuerint, dum ille erat dominus saccorum, dominium non acquisivit, de quo *Lugo* ibidem *n.* 130. 179

Denique Tamb. *lib.* 8. *tr.* 4. *c.* 3. casum ponit his omninò verbis. Noctu quidam avarus senex terræ infodit thesaurum; ego id casu persensi, possúmnè hodie judicare illud aurum esse derelictum, & illud mihi effodere? Respondeo, si sum certus, eum non infodisse ad custodiam, sed animô, ut ille thesaurus imposterum lateret, & pateret nemini, possum tutò mihi auferre: at si advertam infodisse ad veram custodiam, certè non possum. *Ratio* utriusque dicti est: Quia si ad custodiam, non desiit auri dominium apud senem; at si, ut lateret imposterum, jam præsumitur senex abjecisse à se suisque hæredibus illius thesauri dominium, instar Cratis Philosophi, qui omnes suas divitias in mare projecit, ut eò liberiùs vacet Philosophiæ. *Hæc ille*: cui ego assentior. Sed tu cogita. 180

§. IV.

Res incertæ inventæ.

Regula.

R*Es incertæ, inventæ, quæ scilicet ex circumstantiis creduntur habere dominum, qui tamen inculpatè ignoratur, ad hoc ut alterius dominio cedant, necessariò requiritur moraliter diligens inquisitio proprii domini; eòque accuratior, ac diuturnior, quo res perdita, & ab alio inventa majoris est momenti*: at postquam earum dominus, facta sufficienti inquisitione, non apparuerit, cuinam cedere debeat, gravissima est controversia inter DD. utrinque gravissimos. 181

I. Sen-

I. Sententia communis. Et Tutior.

182 Sine dubio communis & certa est Sententia DD. res incertas inventas, si post diligentem inquisitionem earum dominus non compareat, esse ad pium usum applicandas, nisi ipse inventor pauper sit; tunc posset sibi reservare in toto, vel parte consideratâ quantitate rei inventæ, ac inopiæ suæ. Ita D. Th. 2, 2. *q.* 66. *a.* 5. *Abbas. Palludan. Cajetan. Medin. Navar.* aliisque congestis Molin. *tom.* 3. *tr.* 2. *disp.* 764. Et probabiliorem censent *Less.* Laym. *c.* 5. *n.* 23. in fine Lugo *sect.* 12. *n.* 136. Ratio est: quia bona inventa sciuntur esse alicujus, nec eorum dominium amisit, qui ea perdidit: ergo si ipsimet domino restitui non possunt, restitui debent juxta ejus voluntatem præsumptam: atqui eo casu rationabiliter præsumendum est, dominum velle, ut in pauperum, aliúmve pium usum erogentur, in satisfactionem pro peccatis suis, quatenus, quod ei corporaliter non potest, spiritualiter restituatur: ergo &c. Accedit authoritas SS. PP. D. August. lib. 50. Homil. 9. relatus c. si quid 14. q. 5. *Si quid invenisti, & non reddidisti, rapuisti.* Et ibidem c. 8. dicitur: *Multi sine peccato putant esse, si quod invenerunt, teneant, & dicunt: Deus mihi dedit, cui habeo reddere: Et discant peccatum hoc esse simile rapinæ, si quis inventa non reddat.* Tandem *c. cum tu. De usuris.* expressè statuitur, ut usurarius pecuniam usurariam non retineat, sed vel reddat illi, à quo accepit, eiúsque hæredibus, vel iis non comparentibus, pauperibus, similis est ratio de rebus inventis: ergo &c.

II. Sententia mitior.

183 Probabilis quoque, & in praxi satis tuta est opposita Sententia, eiusmodi res incertas, domino non comparente, titulo inventionis posse retineri ab inventore. Hanc primus defendit *Dominic. Sotus*, secuti sunt *Bartol. Pet. Navar. Emmanuel Sa*, ac RR. permulti: Et etiam probabilem censent mei. Less. *lib.* 2. *c.* 14. *dub.* 7. Laym. *cit. c.* 5. *n.* 24. Lugo *cit. sect.* 12. *n.* 139. Diana *part.* 2. *tr.* 3. *miscel. resol.* 5. Ratio est: quia in jure perinde esse censetur, dominum rei non comparere, ac rem nullius esse, vel pro derelicta haberi. Undè & ipsa Respublica ejusmodi bona inventa applicat quandoque pauperibus, quandoque suis necessitatibus; quod fieri non posset, nisi censeret ea bona nullius esse, & pro derelictis haberi: atqui bona, quæ nullius sunt, seu pro derelictis habentur, jure naturæ communia sunt, & jure gentium fiunt primò occupantis, ergo justè ab inventore retineri possunt. *Confirmatur.* Nulla lex naturalis positiva præcipit talia inventa pauperibus erogare, vel ad pias causas applicare: ergo non asserendum. Non lex naturalis, vel gentium: quia lex naturalis, & gentium apud omnes gentes est eadem, & obligat conformiter: non autem omnibus gentibus, imò nec omnibus fidelibus hæc persuasio inest, aut observatur, ut re aliquâ inventa, voluntatem concipiant, eam in pauperes erogandi, quin potiùs custodiendi, dominóque restituendi, si fortè comparens repetat, eóque longo tempore non comparente, perinde esse, acsi res dominô careat, & pro derelicta sit: ergo &c. Neque lex ulla positiva Divina, vel civilis, vel Eccesiastica de hoc adferri potest. Denique rationes oppositæ sententiæ non convincunt, imò nec multum urgent. Nam

III. Satisfit rationibus oppositis.

Ad 1. negatur prima consequentia, & sub- 184
sumptum; cùm enim eo casu res inventa pro derelicta habeatur, inventor non tenetur se conformare voluntati domini, sed juri, vel consuetudini de tali re procedendi se accomodare potest. Sed neque verum est, voluntatem domini semper esse, ut res perdita erogetur pauperibus, quippe statim consumpturis, ablatâ omni spe recuperandi, sed potiùs velle solet, ut inventor retineat, à quo fortè rem aliquando recipere possit; si nunquam possit, velle favere fortunæ inventoris. Consule conscientiam, & indolem tuam & quod alium facere de tuâ re inventâ velles, & tu fac similiter.

Ad 2. ℟. SS. Canones, & PP. loqui de iis, 185
qui res alienas inventas suis dominis etiam cognitis, comparentibus, requirentibus, repetentibus reddere nolunt, aut certè non adhibent diligentiam, ut res inventæ rursùs perveniant ad Dominum: quod utique iniquum, ac instar rapinæ est.

Ad 3. patet, jus illud solùm statuere *c. cùm tu* 186
De usuris, ut res injustè, sine legitimo titulo acquisitæ, & speciatim per usuram, si proprio domino, vel hæredibus restitui non possint, retineri ab usurario, vel iniquo possessore non possint, sed pauperibus restituendæ sint; in proposito autem rei perditæ inventor habet aliquem titulum acquirendi & retinendi, scilicet inventionis rei pro derelicta habitæ. *Deinde* latum est discrimen inter debita certa ex delicto, & hujusmodi inventa, vel alia debita inventa: quia in debitis ex delicto, usuris, v. g. in odium debitoris iniqui, & ne procliviores sint alii sub spe lucri ad similes injurias inferendas, creditor omninò semper præsumitur invitus, quòd debitor iniquus tali re, vel commodo fruatur; & omninò velle, ut ea privetur, applicando aliquo modo meliori ad suum commodum, saltem spirituale: quæ ratio minimè procedit in ejusmodi inventis: adeóque ut dictum est, rationabiliter præsumi potest, dominum velle, ut res sua permaneat, & conservetur, quantùm fieri potest apud inventorem, apud quem illam fors meliori modo recuperare possit.

Probabilem ergò hanc sententiam Confessari- 187
us tutò sequi potest in praxi, tutiori autem viâ procedendo semper suadere debet inventori, si dives, & non egens sit, ut cessante omni spe dominum reperiendi, in pauperes, vel pios usus eroget, saltem quos aliàs faceret ex propriis: aut certè

certè exploret suam conscientiam in propria simili causâ, modo paulò ante dicto: si verò pauper proprietatis capax sit, ei sine scrupulo relinquere poterit, dummodò res non sit sacra, ut Calix, Paramenta &c. tunc enim Prælatus Ecclesiasticus consuli debebit, ut cum aliis notat *Laym. loco cit.*

IV. *Observanda in hac probabili Sententia.*

187 INprimis inventor, ut retinere, absumere, alienare possit rem inventam, debet moralem diligentiam adhibere in inquirendo domino, eò majorem & diuturniorem, quò majoris momenti est res perdita; quod quidem commodissimè fit per promulgationem in Ecclesiis, vel etiam alicubi in foris. Quanto verò tempore exspectare debeat inventor, prudentis arbitriò discerni decet ex circumstantiis. Unde si quis centum aureos invenisset, inquit *Sayr.* apud *Laym. cit.* non sufficeret semel & iterum promulgare in loco inventionis, sed etiam in aliis locis, in quibus prudenter suspicari potest, dominum pecuniæ vel hæredem posse reperiri, atque debere exspectare saltem per annum, vel diutiùs, ad hoc ut dominus dicatur non comparere, & inventor rem sibi acquirere, absumere, vel alienare possit: minùs longè requiritur, si res levis momenti sit, v. g. pallium, aliqui aurei &c. Quocunque autem tempore (saltem nondum præscripto) dominus rei compareat, vel rem repetat, si adhuc exístat, ei restituenda erit, quia est adhuc legitimus Dominus rei perditæ: nec lex ulla eum spoliat eo dominio, sed inventor solùm tamdiu poterit rem detinere propter bonam fidem ex ignorantia veri domini: ergò eo comparente cessat habere bonam fidem: consequenter ei comparenti restituere tenebitur. Quòd si verò intra illud tempus saltem (nondum præscriptum) rem bona fide absumpserit, non tenetur aliquid restituere Domino comparenti, nisi quatenus inde ditior factus sit. Dixi per Parenthesin (*saltem intra tempus nondum præscriptum*) nam postquam rem inventam tuâ, & communi prudentum opinione pro derelicta habitam, tanquam tuam occupâsti, probabiliter curret tempus præscriptionis, scilicet triennii, quo proinde tempore elapso, postea primùm Domino comparenti nil teneberis ampliùs restituere, etiamsi res adhuc existeret: quia titulus præscriptionis est irrevocabilis; non item titulus inventionis. Dicta proportionabiliter omnia dicenda sunt de ipsis pauperibus, quibus res ipsa jam erogata est. Denique omnia hactenus dicta sunt secundùm jus commune gentium & civile; in particulari autem casu servandæ erunt justæ consuetudines loci particulares, discendæ à Magistratibus.

SECTIO V.

De acquisitione dominii rerum per Præscriptionem. seu Usucapionem.

SUMMARIUM.

188. Usque ad n. 191. *Quid præscriptio generatim, magis propriè, & propriissimè? ac*
191. *Quomodo differant præscriptio, & usucapio?*
192. *Lex præscriptionis est justa, etiam in foro conscientiæ, si adsit* 1. possessio vera. 2. titulus præsumptus. 3. bona fides & 4. tempus legitimum.
194. Usque ad n. 198. *solvuntur objectiones.*
198. *Qui rem jam legitimè præscriptam restituit, ignorans illud jus, eam repetere potest.*
199. Possessio *ad præscribendum requisita debet esse* vera, *scil. non tantùm naturalis sed &* civilis. *Unde*
200. *Qui verè & propriè non possidet, non præscribit: &*
201. *Incapax possessionis, est etiam incapax præscriptionis.*
202. *Nec plus præscribere quis potest, quàm possideat.*
203. *Quando & qualiter fiat præscriptio Jurium?*
204. Titulus *ad legitimè præscribendum debet esse rationabiliter præsumtus.*
205. *Quomodo verum illud:* possessio temporis immemorialis est locò tituli?
206. *Ad præscribendum necessariò requiritur* bona fides *non tantùm theologicè, sed etiam civiliter:*
207. *Quam tollit & usucapionem impedit ignorantia juris, ut talis ignorans præscribere non possit.*
208. *& 209. An etiam in foro conscientiæ? utrumque probabile est.*
210. *Dubitans, an res sit aliena, nec ne, an & quando habeat bonam fidem ad præscribendum requisitam?*
211. *An scientia juris alieni tollat bonam fidem; seu an sciens jus alterius contra illud præscribere possit?*
212. *An & quando mala fides prioris possessoris noceat successori?*
213. Tempus *præscriptionis varium.*
214. *Quando præscribantur res mobiles?*
215. *Quando res immobiles?*
316. *Quando res incorporales seu jura? item*
217. *Leges, seu legitimæ consuetudines?*
218. *De beneficio restitutionis in integrum.*

Explicatio Terminorum.

PRæscriptio in Jure Cæsareo idem est, ac exceptio: & præscribere idem, quod excipere: ac triplici latitudine accipi potest. 188

I. Præceptio latissimè idem est ac exceptio generatim in quacunque materia litigabili, civili, vel criminali locum habens, qua quocunque modo opponitur contra actorem ad ejus actionem excludendam, vel suspendendam. Exceptio enim est oppositio alicujus rei contra actionem intentatam ab altero impediendam, vel retardandam, non tamen inficiendo intentionem, seu fundamentum actionis, vel litis. E. g. Titius adversum te actionem instituit ad solvendum pretium pro vendito tibi equo. Fundamentum ac intentio hujus actionis est venditio equi facta. Quòd si ergò æquè neges, ipsum fundamentum, ac intentionem actionis, scilicet equum tibi esse venditum, non dicitur exceptio, sed defensio; & totum onus probandi adversario imponitur. Quod si verò fatearis quidem intentionem actionis, ac fundamentum; at verò opponas jam pretium à te solutum, aut tibi ab adversario donatum esse, aut tantundem debitum tibi ab ipso nondum solutum &c. tunc diceris contra adversarium excipere, ejusque exceptionis probatio jam tibi incumbit. Et ita in cæteris in quacunque materia litigabili.

II. Præscriptio strictiùs & magis propriè, idem est ac exceptio, etiam in quacunque materia, vel jure tuendo, aut alterius Jure prætenso repetendo,

 sed

sed qua opponitur solùm tempus à Jure statutum effluxisse, & ideò alterius jus contra te extinctum esse. Definitur in jure: *Exceptio peremptoria ex tempore legibus definito vim habens.* Quo sensu accipitur Præscriptio in *Titul. Juris Cæsarei. De Exceptionibus & Præscriptionibus*; habétque locum de quacunque materia in civili, & criminali: v. g. vicino tuo prætendenti jus agendi currus, vel pecora per tuum fundum, opponis, eum à decenniotale jus non usurpâsse. Accusanti te de adulterio &c. opponis, jam quinquennium effluxisse, &c. Hac acceptione Tertullianus egregium opus edidit de Præscriptionibus contra hæreticos, quo ostendit, ipsos ad nullam de rebus Fidei disputationem à Catholicis admittendos esse, sed compendiò Præscriptionis, id est, oppositione tam diuturni temporis, quo tali modo ubique in Ecclesia creditum fuit, omnem, quæ contra affertur, novitatem repellendam: quòd si omninò aliquis Orthodoxus Hæreticum ad disputationem admittat, profiteri debere non ex necessitate, aut debito se id facere, sed ex abundanti, & ne causæ suæ diffidere videatur.

190 III. Strictissimè Præscriptio idem est, ac exceptio in sola materia dominii, vel proprietatis, vel usûs alicujus rei contra actionem contrariam per oppositionem possessionis legitimi temporis à jure constituti. Et sic jam vides, differt ab exceptione generaliter sumptâ, solùm ut quid minùs latè patens, à magis latè patente, & ferè coincidit cum usucapione: nam *usucapio* est ipsa acquisitio dominii per possessionem legitimi temporis. Et sumitur dupliciter *in fieri*, & *in facto esse*. Primo sensu *in fieri*, dicitur quis usucapere toto illo tempore, quo rem bona fide acceptam possidet, etiam antequam, legitimo tempore expleto, ejus dominium acquirat. In secundo sensu *in facto esse*: tunc & propriè dicitur quis usucapere, quando jam expleto tempore legitimo dominium rei acquirit, & mox sequitur ipsa Præscriptio seu exceptio in judicio contra actionem prioris Domini. Et hinc.

191 IV. Præscriptio & usucapio formaliter & in rigore differunt tanquam causa, & effectus, atque etiam in Jure cæsareo distinguuntur, & diversimodè definiuntur: U*sucapio*, Leg. 3. ff. De usucapionib. *Est acquisitio, vel adjectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti.* Præscriptio definitur: *Exceptio peremptoria ex tempore legibus definito vim habens*: quâ nimirùm contra pristinos dominos talem rem sibi vendicare volentes, possessor bonæ fidei excipit, & opponit, se tanto tempore cum illis conditionibus (mox explicandis) rem possedisse, ut secundùm leges ejus dominium comparaverit, adeóque actionem ampliùs locum non habere. Et hoc actu demum dicitur præscribere; ideóque præscriptio propriè est effectus Usucapionis: ideò enim, quia quis longâ & pacificâ rei possessione ejus dominium sibi acquisivit, contra pristinum dominum eandem rem repetere volentem, præscribere, seu opponere potest. Nihilominus tamen in Jure Canonicò in hac materia Usucapio & Præscriptio sumuntur pro iisdem sinonymis, videlicet pro acquisitione rerum ex possessione certi temporis, & cum conditionibus à Legibus præscriptis.

ASSERTIO.

Et Definitio communis.

PRæscriptio, *seu Usucapio est acquisitio dominii, vel alieni juris peremptio per continuationem temporis lege definiti.* Ut legitima & justa sit, quatuor conditiones requiruntur. 1. *Possessio vera.* 2. *Titulus præsumptus.* 3. *Bona fides*, 4. *Tempus legitimum.* Quibus conditionibus subsistentibus justa est lex Præscriptionis etiam pro foro conscienciæ: ita scilicet, ut possessor bonæ fidei servato tempore, & conditionibus à jure requisitis, in utroque foro acquirat dominium rei suæ possessæ, ut ampliùs restituere non teneatur, etiamsi posteà resciat, cujusnam res antea fuerit, vel pristinus Dominus eam repetat, etiam nullâ ipsius interveniente negligentiâ, sed contra ipsum legitimè præscribat. Communis cum S. Thoma 2. 2. *a.* 1. & 2. & Scot. *in* 4. *dist.* 15. *q.* 2. *a.* 2. Et sumitur latè ex Concil. Lateran. magno relato *c. finali*, *de Præscriptionib.* his verbis: *Quoniam omne, quod non est ex fide peccatum est, synodali judicio definimus, ut nulla valeat absque bona fide præscriptio, tam Canonica, quam Civilis: cùm generaliter sit omni constitutioni & consuetudini derogandum, quæ absque peccato mortali non potest observari. Unde oportet, ut, qui præscribit, in nulla temporis parte, habeat rei alienæ conscientiam.* Hæc Concilium. Ubi vides, solùm reprobari præscriptionem malâ fide, & contra conscientiam factam, atque per hoc eo ipso simul approbari præscriptionem, bonâ fide semper durante, factam. 192

Ratio Scoti fundamentalis & generalis est: quia lex ita potuit justè determinare dominia in prima rerum divisione: atqui non est minor authoritas legis post divisionem dominiorum: ergò propter eandem causam, & eundem finem potest justè transferre dominium, postquam alicui fuit applicatum, quod maximè fit per legem Præscriptionis: idque duplici justissima de causâ. U*na est* ad conservandum bonum commune, & pacem publicam, quæ necessariò requirit dominium rei neglectæ post longum tempus acquiri possessori, ut nimirum aliquis litium finis esset, alioquin nascerentur lites immortales, si ejusmodi rem, post quantumcunque tempus, pristinus dominus, vel ejus hæres repetere posset in judicio. Unde dicitur 1. L. ff. de usucap. *Bono publico introducta est usucapio, ne diu, & ferè semper quarundam rerum incerta essent dominia.* Altera causa est, ut hac ratione, negligentia ac desidia hominum res ac jura prosequi negligentium vel acuatur, vel puniatur: atqui certum est, justas esse leges latas ad bonum commune procurandum, aut negligentiam civium acuendam, atque in utroque foro locum habere: ergò Præscriptio, seu Usucapio jure civili justè statuta in utroque foro locum habere debet. 193

Ne-

194 Neque audiendi sunt *Adrianus*, *Medina*, & alii nonnulli volentes, Legem Præscriptionis in foro conscientiæ non habere locum, nisi ubi culpabilis negligentia pristini possessoris, seu domini intervenerit. Quia lex illa nonnisi secundariò ad puniendam negligentiam, principaliter autem ad conservandum bonum commune instituta est: ergo etiam locum habet in foro conscientiæ, etsi nulla negligentia pristini domini intervenerit, imò potiùs ejus invincibilem ignorantiam agnoscat. Ita communis DD. cum Laym. *cit. tr.* 1. *c.* 8. *n.* 4. Lugo *disp.* 7. *sect.* 1 *à n.* 5.

195 *Dices* I. *Nemo debet locupletari cum alterius injuria, vel jacturâ* Reg. 48. 12. 6. sed ea Præscriptione fit injuria pristino domino & jactura; quippe eo invitò rem suam detinendo: ergò non est justum. ℞. *Neg. mi.* Quia per Legem Præscriptionis transferentem dominium, cùm justa sit & communis, habens annexum assensum totius Communitatis, pristino domino nulla fit injuria formaliter, sed materialiter tantùm, ut sæpiùs accidit.

196 *Dices* II. Nemo privandus est suo Jure sine culpâ; ergò si pristinus dominus nullam admisit culpam negligentiæ circa rem suam, non potest eâ justè privari. ℞. *Dist. ant.* Si nulla justa causa id exigat, *Conc.* Si sic, *Neg. Ant.* Bonum enim commune ita postulat ad determinandas lites, servandam concordiam, & quietem conscientiarum ut suprà dictum est.

197 *Dices* III. Præscriptio fundatur in bona fide, ut patebit: sed quando possidens cognoscit, rem esse alterius, statim cessante bona fide, incipit esse possessor malæ fidei: ergo in conscientia non valet scriptio, sed tenetur restituere, ℞. *Conc. ma. dist. mi.* Si possidens cognoscat rem possessam esse alterius, antequam facta sit sua, nimirùm ante tempus Præscriptionis impletum, incipit esse possessor malæ fidei, *Con. min.* Postquam facta est sua. *Neg. min. & consequentiam.* Res enim præscripta facta est præscribentis, antequam sciebat esse alienam: ergò post præscriptionem non cognoscit rem esse, sed tantùm fuisse antea alienam; ideóque restituere non tenetur, cùm jam facta fuerit sua.

198 *Petes*, quid si quis rem jam legitimè præscriptam, seu usucaptam postea pristino Domino repetenti nil excipiens restituat ob ignorantiam illius juris, poteritne rem tanquam indebitè datam repetere? Affirmativè respondent *Bartol. Abbas, Laym. cit. c.* 8. *n.* 23. Quia ignorantia juris, etsi non excuset, cùm agitur de acquirendo, excusat tamen, cùm agitur de damno rei jam acquisitæ: atqui per usucapionem dominium rei plenum transfertur in usucapientem, ut jura decernunt: ergo qui rem usucapione jam plenè acquisitam per ignorantiam Juris pristino Domino restituit postea gnarus factus eam tanquam naturaliter & civiliter indebitam condicere, seu repetere poterit, *juxta tit. q. & Cod. de Condictione indebiti.* Addit *Abbas* communiter receptus, quòd judex ex officio repellere debeat actorem, contra quem præscriptum est, etsi reus conventus nihil excipiat. Nunc conditiones ad legitimam Præscriptionem explicandæ sunt. De his DD. latissimè Canonistæ, Juristæ, & Theologi, nominatim Molin. *tr.* 2. Lest. *lib.* 2. *c.* 6. per totum Laym. *lib.* 3. *tract.* 2. *c.* 8. per totum Lugo *tom.* 1. *de Justitia, disp.* 7. *Sect.* 2. *& seqq.* aliique innumeri. Accipe per compendium.

§. I.

Præscriptionis prima conditio. *Possessio vera.*

AD præscriptionem legitimam requiritur inprimis possessio vera & propria: nam juxta Regul. 3. in 6. *Sine possessione præscriptio non procedit.* Non ergò sufficit sola possessio naturalis & corpore tantùm, qualiter etiam fur possidet rem alienam, sed requiritur etiam possessio civilis, quâ quis etiam animo, seu voluntate, & facultate rem tanquam suam possidet, ut môx patebit ampliùs. Et hinc statuendæ sunt aliquot 199

Regulæ speciales.

QUicunque verè propriè non possidet, nil potest præscribere; utpote possessor rei alienæ non potest inchoare usucapionem, quamdiu alter absens adhuc civiliter possidet. Sic commodatarius, depositarius, hypothecarius, colonus &c. quia non suo sed alieno nomine rem, non ut suam, sed ut alienam obtinent, sicuti propriè non possident, ita præscribere nil possunt; sed neque ille, qui ab ejusmodi personis, quamvis bonâ fide accepit, præscribere benè potest, quamdiu dominus civilem possessionem retinet, scilicet voluntatem & facultatem eam habendi: nam postquam eam pro derelicta habuit, utique justè occupabitur à possidente. 200

II. Quicunque incapax est possidendi, etiam præscribendi est incapax: sic laici res sacras, seu Ecclesiasticas nullo unquam tempore præscribere possunt, v. g. Calices, Monasteria, Ecclesias, decimas, jurisdictionem in personas: vel bona Ecclesiastica &c. *e. casam extra de præscript.* Et alibi passim Jura reprobant consuetudinem tanquam irrationabilem, quòd laici possideant jurisdictionem in personas, vel Ecclesiastica bona. Quorum tamen capaces fieri possunt, & nimis sæpè fiunt tituló privilegii, aut concessionis factæ à Pontifice. Huc referendæ sunt res, quæ præscribi non possunt; quæcunque enim privatim possideri non possunt, etiam præscribi non possunt, uti videre potes apud DD. *citt.* Hoc tamen frequens & singulariter notandum, res furtivas, vel per vim possessas, nullo unquam tempore præscribi posse, non solùm ab ipso fure; hic enim ratione malæ fidei usucapere nequit; verùm etiam à quocunque possessore bonæ fidei, non tantùm immediato, qui ab ipso fure bonâ fide accepit donô, emptô &c. sed etiam à quocunque mediato tertio, aut quarto &c. eò quòd res ipsa vitiosa & infecta sit, nisi interim res ad ipsum primum Dominum redierit; tunc enim jam purgatur vitium, & poterit deinceps à bonæ fidei possessore usucapi; uti decernit 201

Justin. §, *furtivæ quoque res, lib.* 2.*Tit.* 6. *instit. de usucap.* & benè probat Lugo *cit. sect.* 8.*à*, *num.* 138.

202 III. Nullus potest plus præscribere, seu vi præscriptionis præcisè acquirere, quàm possidet: v.g. si quis inferior Principe diuturno tempore, & bona fide ex certis rebus vectigalia exegit, non ideò potest præscribere jus vectigalium absolutè, seu ex omnibus rebus. Excipe, nisi ex uno actu præsumatur jus totius; sicut ex uno actu jurisdictionis colligitur jus jurisdictionis totius: v.g. Parochia aliqua dubiæ Jurisdictionis adjudicabitur illi Episcopo, qui hactenus in illo loco actum aliquem Episcopalem exercere solitus erat. Juxta *c.* I. *de religiosis domib.* Universaliter autem subditus, dum se subditum profitetur, nunquam præscribere potest contra ea, quæ potestas dominativa intrinsecè requirit; utpote ut Superioris præceptis non teneatur; ut ab eo nunquam judicetur, vel puniatur; ut à censibus, vel tributis ordinariis omnibus subditis communibus immunis sit: ut in juribus *citt.* ex comuni videre potes apud Less. *n.* 12. Possunt tamen præscribere subditi immunitatem in ipsa subjectione in toto, vel in parte, ut mox iterum audies.

203 IV. In præscriptione Jurium attendenda est regula recepta apud Jurisconsultos: *Per actus liberos non inducitur præscriptio*: id est, dum aliquis liberè, & non tanquam ex obligatione aliquid mihi præstat, quantovis tempore, nil unquam possum præscribere, quia non sum in possessione alicujus juris erga ipsum. Potero autem præscribere, quando bona fide possideo aliquod jus erga alterum, tanquam mihi obligatum aliquid mihi præstare, v. g. certa servitia, servitutes &c. Similiter quando possideo immunitatem ab alterius exactione, servitute &c. v. g. præstandi tributa, angaria, decimas, servitia &c. Ut autem præscribere possim, requiritur, ut aliquando bona fide negem, me alteri obligatum esse, aut ipso facto ita me geram, acsi obligatus non sim; ab eo enim tempore incipio esse in possessione juris immunitatis ab altero: & debito tempore impleto plenè præscribo. Quòd si autem communitet habeatur pro obligato, nil eum ad præscribendum juvat exactionem tanto tempore non fuisse factam; censetur enim exactio liberè omissa, & valet prædicta regula: *Ex actibus liberis non inducitur præscriptio* v. g. Vasallus nunquam præscribit contra dominum jus immunitatis à servitiis &c. nisi interpellatus negaverit ea dare, domino acquiescente, cùm enim in mera voluntate Principis positum sit ejusmodi servitia exigere, nec ne; non ideo præcisè, quia temporis diuturnitate non exiguntur, alter in possessione immunitatis constituitur. Sæpè tamen præsumitur renuntiatio juris, ut si oblata opportunitate exigendi, tamen non exigatur. Item dum exigitur ab aliis, non tamen ab illo, præsumptio solet esse pro exemptione.

§. II.

Præscriptionis secunda conditio.

Titulus Præsumptus.

Ad legitimè præscribendum *secundò* requiritur titulus, non quidem verus, v.g. veræ & validæ emptionis &c. nam hic cum traditione, vel possessione rei dominium confert ipso facto, ut præscriptione opus non sit; sed titulus rationabiliter præsumptus; utpote, quia rem emisti, dono, legato, ex hæreditate &c. accepisti: tunc enim diceris possidere, & usucapere pro emptore, hærede &c. vel pro empto, donato, legato, ut supra notatum. Item si rem inventam occupâsti probabiliter credens esse vacantem, derelictam, vel pro derelicta habitam. *Ratio autem est*: Quia sine titulo non potuit esse bona fides initiò possessionis: quia tamen potuit esse titulus initiò possessionis, & postea per oblivionem deperdi, ideò statutum est, ut sufficiat titulus præsumptus. Unde licèt ad præscribendam, vel usucapiendam rem ordinariè requiratur posse, seu posse ostendere titulum acquisitionis rei, non tamen semper opus est, sed possessio bonæ fidei temporis diuturnitate præsumit pro titulo, ac possessore, ut usucapionem perficere possit, etsi tituli oblitus sit, vel de eo dubitet: idque etiam Jure Canonico. *c.* I. *de præscriptione in* 6. Ratio est: Quia facilè etiam in proprio facto ex temporis longinquitate oblivio contingit, ut dicere aliquis non possit, quo titulo possessio rei ad ipsum pervenerit. Et nisi tali casu præsumatur pro possessore, esset occasio litium multarum. Sufficit ergo eo casu ad præscribendum requiri multò longius tempus infrà assignandum. 204

Denique vulgare istud Juristarum dictum: *Possessionem temporis immemorialis ipsam esse locò tituli* (cum præsumptionem afferat accepti tituli, adeóque jus tribuat possidenti ad præscribendum) verum est, & intelligendum cum limitatione necessariâ: quando nimirum aliquis per leges non est incapax possidendi, ac præscribendi aliquam rem; seu quando leges non resistunt tali possessioni, vel consuetudini: Sic laicus, quia per leges incapax est possessionis ac præscriptionis rerum sacrarum, vel jurisdictionis in personas, vel bona Clericorum, nullius unquam temporis, quamvis immemorialis possessione, vel consuetudine præscribere potest absque probabiliter præsumpto, vel existimato titulo privilegii facti à Pontifice. *Ratio est*: Quia, cùm iste ipse titulus hominem capacem reddere dabeat ad possidendum, necessariò præcedere debet possessionem, vel consuetudinem, ut præscriptionem inducat: uti optimè explicat *Suarez*, aliisque citt. *Laym. Less.* Lugo *cit. disp.* 7. *sect.* 2. 205

§. III.

Præscriptionis tertia conditio.

Bona Fides.

Ad legitimam præscriptionem tertiò & maximè requiritur bona fides possidentis: nam pos- 206

possessor malæ fidei ullo tempore non præscribit. Reg. 2. in. 6. Et c. *finali de præscript. ex Concil. Lateran.* supra allegato, ac alibi sæpissimè. Ubi justissimè correctæ sunt leges civiles, olim statuentes, ut præscriptio 30 vel 40. annorum, etiam cum mala fide esset legitima. Et *Ratio* est urgens: Quia possessor malæ fidei semper manet in statu peccati mortalis rem scienter detinendo, ideóque indignus est tanto beneficio, ac favore Juris. Et alioquin etiam furibus facultas præscribendi tribueretur. Bona fides possidentis nil aliud est, quàm credulitas quædam, quâ quis prudenter sibi persuadet, se habere jus aliquid tale possidendi, utpote quia vel positivè existimat, rem esse suam (& dicitur bona fides positivè) vel saltem inculpatè ignorat, rem esse alienam (& dicitur bona fides negativè) Adeóque bona fide possidere dicitur, qui vel credit rem esse suam, vel nescit esse alienam; mala autem fide possidere dicitur, qui vel scit, aut credit rem esse alienam, vel non scit, aut non judicat esse suam, aut utrumvis culpabiliter ignorat. Requiritur autem bona fides non tantùm Theologicè, ut quis credat se sine peccato possidere, sed etiam civiliter, quòd nimirum tali possessioni leges non resistant: ubi enim lex usucapionem inhibet, bona fides usucapienti nihil prodest; ait Pompon. *L.* 24. *ff. de usucapionib.* Jam statuendæ sunt iterum aliquæ

Regulæ speciales,

207 I. IGnorantia facti non tollit bonam fidem requisitam ad præscribendum, nec usucapionem impedit: sed benè ignorantia juris. Ita statuunt expresse Jura L. 4. ff. de Jur. & fact. ignor. *Juris ignorantia in usucapionibus negatur prodesse; facti verò ignorantiam prodesse constat:* Et exemplificè *L.* 2. *ff.* pro emptore: *Si à pupillo emas sine Tutoris authoritate, quem puberem esse putas, dicimus, usucapionem sequi &c. Quòd si scias pupillum esse, putes tamen pupillis licere res suas sine tutoris authoritate administrare, non capies usu, quia juris error nulli prodest:* Hæc ibi. Simile exemplum est; si emas à Prælato prædium, ratus Capitulum consensisse, cùm non consenserit, poteris præscribere: si verò putâsti, Capituli consensum non requiri, præscribere non potes; ait rectè Abbas *in c. de quarta, num.* 22. *de Præscriptionibus.*

208 At, nunquid ita etiam in conscientiæ foro tenendum erit? Ita docet communis DD. plurimis citt. *Molin.* Less. *dub.* 4. *Laym.* Lugo *sect.* 3. *n.*29. Ratio est: quia hoc privilegium præscribendi rem alienam, cùm sit de Jure humano, iis solùm competere, & in iis circumstantiis debet, in quibus leges tale beneficium concedunt: Leges autem expresse dicunt, ignorantiam juris non conducere ad hunc effectum, nec cùm ea posse dari bonam fidem, ut ex allegatis patet. Et hujus ratio est: Quia indignum censetur, tantò beneficiò juris frui eum, qui ignorat jura, unde talis invincibiliter ignorans, etsi sit in bona fide Theologica, ut sine peccato rem detineat, & possideat, quamdiu ignorantia durat, non tamen est in bona fide civili, vel politica, habens scilicet vitium, ex lege civili præscriptionem prohibens, adeóque ablatâ istâ ignorantiâ, res hactenus possessa minimè usucapienda, sed restituenda erit. *Excipitur* tamen casus, quo ignorantia juris etiam civiliter meritò inculpata censetur, & quasi toleratur, ut in minorenni, milite, rustico &c. non habentibus copiam consultoris, uti docent *Molin. Less. lib.* 2. *c.* 6. *dub.* 5. *n.* 17. Item quando ignorantia est juris non liquidi, sed dubii, seu circa quod diversæ sunt DD. sententiæ probabiles, bonæ fidei possessorem non impedit, quò minùs usucapere possit: apud *citt.*

Denique contrarium simpliciter pro foro conscientiæ docet Joan. Medina *Cod. de Restit. q.* 17. 209
nimirum in foro conscientiæ omnem ignorantiam invincibilem, sive facti, sive juris clari, sive ambigui, excludere malam fidem, atque cum omni tali ignorantia posse rem præscribi; quam sententiam probabilem censent DD. citati. *Ratio est:* quia leges in tantum dicunt cum ignorantia juris non posse præscribi, in quantùm cum illa non præsumunt bonam fidem, ut benè ostendit *Lugo cit.* atqui præsumptio in foro conscientiæ cedit veritati: ergo in foro conscientiæ, in quo veritas constat, & bona fides, non erit neganda præscriptio.

II. Dubium, an res sit aliena, nec ne, tollit 210
bonam fidem ad inchoandam possessionem, non verò continuandam bona fide cœptam; dummodò debitam diligentiam adhibeat possessor ad cognoscendum, an res sit aliena: seu, quod idem est, ad inchoandam possessionem requiritur bona fides *positivè*, ut nimirum quis existimet, rem suam esse, ejúsque detinendæ jus sibi competere, & non sufficit tantùm ignorare, vel dubitare, an res si aliena? At verò ad possessionem, vel usucapionem sic bona fide cœptam continuandam sufficit bona fides *negativè*, ut si quis verè ignoret, rem esse alienam, licèt dubitet, & se positivè resolvere non possit, an sit sua, modo interim diligentiam moralem adhibeat veritatem cognoscendi. Ita contra aliquos Communis DD. Sententia. Less. *cit. c.* 6. *dub.* 3. Laym. *n.* 10. Lugo *sect.* 3. *n.* 17. Ratio est: quia leges solùm exigunt ad præscriptionem, quod possessor nunquam habeat conscientiam rei alienæ. Ut constat ex Concil. Lateranensi c. finali suprà allato. *In nulla temporis parte habeat rei alienæ conscientiam.* Et eleganter D. Aug. lib. de fide & operibus c. 7. relatus in Jure c. si virgo 34. q. 1. *Prædiorum tamdiu unusquisq; bonæ fidei possessor rectissime dicitur, quamdiu possidere se ignorat alienum: Cùm verò sciverit, nec ab alienâ possessione recesserit, tunc malæ fidei perhibebitur, tunc justè injustus vocatur.* Hæc S. Doctor. Atqui hic bonâ fide cœpit possessionem, & solùm postea incipit dubitare speculativè, an res sit aliena, nunquam autem habuit conscientiam rei alienæ; imò semper retinet bo-

nam fidem practicam, hoc est, judicium practicum dictans se certò licitè posse possidere: nam cùm in dubio melior sit conditio possidentis, non debet se propter solum dubium speculativum privare possessione sua, quam bona fide cœpit; sed stante tali dubio speculativo, an res sit aliena, practicè se resolvendo format sibi bonam fidem, & conscientiam rectam, posse tali casu rem licitè retineri; imò etiam absumi, juxta communissimam doctrinam in materia de conscientia dubia: ergo &c. Insuper in dubio de ipsa bona fide possidentis ordinariè præsumendum est aliquem bona fide possedisse, maximè si possidendi titulus aliquis prætendatur, quia non facilè præsumi debet peccatum. Et unusquisque præsumendus est bonus, quousque probetur malus. Excipe; nisi contra jus commune rei possessionem aliquis acquisiverit, v. g. rem pupilli, inscio Tutore, vel possessionis nuper acquisitæ rationem nullam adferre possit, vel si ipsi denuntiatio facta sit, rem esse alterius, & tamen veritatem inquirere neglexerit: his enim casibus meritò præsumitur mala fides, juxta communem Canonistarum apud Laym. *cit cap.* 8. *num.* 10.

211 III. Scientia juris alieni tollit bonam fidem requisitam ad hoc, ut quis præscribendo contra jus alterius tollat jus, vel obligationem suam aliquid agendi, vel omittendi: non item obligationem aliquid patiendi, vel permittendi tantùm *Explico.* Quædam obligationes suâpte naturâ tendunt ad aliquid agendum, vel non agendum: v. g. qui rem alienam possidet, mutuo, empto, vel alia pactione debitor est, obligatur ad reddendum: in servitute civili obligatur quis ad ædificium altiùs non erigendum; fenestras ad hortum alterius non aperiendum &c. Et hujusmodi omnes obligationes nulla præscriptione tolluntur, quamdiu earum obligationum, ac juris alterius scientia adest: quia semper mala fide uteris, quamdiu tuum debitum, vel alterius jus agnoscitur. Aliæ obligationes naturâ suâ referuntur solùm ad aliquid patiendum, vel permittendum, seu onus aliquod subeundum, si ab alio exigatur; & hæ obligationes præscriptione extinguuntur ob solam negligentiam, seu cessationem exactoris: etsi tu obligatus tuæ obligationis interim probè conscius sis; non enim teneris alterum ad exigendum monere. E. g. in omnibus legibus pœnalibus obligantibus ad pœnam, sed per Judicis sententiam infligendam, v. g. ob non solutum vectigal, ob fraudulentam venditionem, prohibitam piscationem, venationem &c. Quia reus non tenetur se ipsum punire, nec Judicem ad pœnam sibi infligendam monere, etsi probè sibi conscius sit delicti; ideò elapso debito tempore, mox assignando, præscribit, & à pœna immunis evadit. Similiter servitutes rusticæ extinguuntur per solum non usum tempore legibus definito, etsi præscribens probè sciat, alteri tale jus competere, v. g. per fundum suum currus agendi, aquas ducendi, pascendi &c. non enim vi talis servitutis dominus fundi tenetur monere alterum, ut jure suo utatur; sed pati tantummodo, si utatur. De his vide latiùs Molin. Less. *d, c. 6. num.* 21. Lugo *cit. disp. 7. sect.* 4. *n.* 51.

IV. Mala fides authoris, seu prioris possessoris nocet successori universali, non item particulari, nisi res ipsa sit vitiosa: bona autem fides antecessoris cuivis successori prodest. Hoc est I. Rem acceptam ab antecessore, seu priore possessore malæ fidei, hæres immediatus & universalis, qui scilicet nomine hæreditatis ab intestato, vel ex testamento rem quamvis bona fide accipit, præscribere, seu usucapere unquam potest; eo quòd ex fictione Juris hæres defuncti personam repræsentet, & quasi una persona reputetur: ideóque ejus, & jura, & vitia participat, uti expresè decernunt Jura, *L. si mala fide C. communia, de usucap. & §. diutina instit. de usucap. L. cum hæres ff. de diversis, & temp. præscript.* Quamvis *Bartol. Covarr.* Less. *cit. c. 6. dub.* 13. & alii probabiliter censeant, talem cum bona fide, saltem in foro conscientiæ posse præscribere tempore longissimo, scilicet triginta annorum. 2. At verò hæres, vel successor particularis, aut mediatus tantùm, qui ab authore, vel priori possessore malæ fidei rem talem accepit, & alio, quàm hæreditatis titulo, v. g. legato, donato, empto &c. nihil obstante mala fide antecessoris præscribit, & usucapit tempore ordinario: scilicet res mobiles trienniô, immobiles decenniô &c, (Excipe nisi res ipsa sit vitiosa, scilicet furtiva, vel vi possessa, hæc enim nullo unquam tempore præscribi potest, ut jam supra §. 1. indicatum est.) *Ratio est*: quia talis hæres, vel successor particularis non censetur una persona cum antecessore, ideóque licèt antecessor conferat ei cum ipsâ re omne jus suum, quod habet in illam rem, non tamen debet ei communicare sua vitia personalia; qualis est sua mala fides. Quare cùm successor talis bonam fidem habeat, & titulum, poterit ex se incipere præscriptionem. 3. Bona autem fides antecessoris prodest successori cuivis bonæ fidei in tantùm, ut quando quis bona fide acquirit rem à priori Domino ac possessore bonæ fidei, potest simul numerare tempus antecessoris, seu, ut ajunt Legistæ, potest uti accessione temporis in usucapione. v. g. si emisti equum à Titio, qui eum, etsi alienum jam uno anno bona fide possederat, tu postea bienniô detines, jam præscribis. Ita expresè Jura *L. doliæ §. cum qui, ff. de contrahenda emptione.* Idémque dicendum in successore aliorum Jurium, vel immunitatum: atque in dubio succedens potest præsumere bonam fidem priorum possessorum: nam juxta Regul. Juris 14. in 6. *Cùm quis in jus succedit alterius, justam ignorantiæ causam censetur habere.*

§. VI.

Præscriptionis quarta conditio.

Tempus legitimum.

Tandem ad legitimè præscribendum requiritur continuatio possessionis per tempus legitimum, seu legibûs definitum. Ubi adverte 1. aliam esse præscriptionem temporis ordinarii quo- 213

ad

ad res acquisitas ab antecessore bonæ fidei, de quâ hic agendum. Alia est præscriptio temporis extraordinarii quoad res acquisitas ab authore malæ fidei; hæ enim immobiles præscribuntur non nisi annis 30. *Instit. de usucap.* 2. Item alia dicitur præscriptio longi temporis, scilicet 10. annorum inter præsentes, 20. inter absentes. Alia temporis longissimi, scilicet 30. vel 40, annorum. Alia temporis plusquam longissimi, scilicet 100. & amplius annorum. Alia temporis immemorialis, cujus scilicet nulla memoria habetur. 3. Præsentes hîc dicuntur, qui in eodem territorio commorantur, licèt non in eadem civitate, vel oppido: absentes verò, qui in diverso territorio degunt. Unde in præscriptione 10. annorum, si quis præsens 7. annis, & postea egressus territorium fiat absens, ad præscribendum contra ipsum requiruntur alii 6. anni, & non sufficiunt 3. tantùm: quia anni, qui deerant in præsentia, duplicari debent in absentia. 4. Quoad res autem præscribendas tempore legitimo distinguendum est: utrum possideantur cum, vel sine titulo. Item an res sint mobiles, vel immobiles. Item an res sint privati hominis, an verò Communitatis, Ecclesiæ, Principis, fisci. His notatis ponuntur iterum breves.

Regulæ speciales.

214 Res mobiles cum titulo & bona fide usucapiuntur tempore trium annorum adversùs quemlibet. §. 1. *instit. de Usucap. & L. un. c. de Usucap. transformanda authentica. quas actiones, C. de Sacrosanct. Ecclesiis.* Ubi significatur eandem triennalem præscriptionem procedere adversùs Ecclesias, probabiliter etiam Romanam: eædem autem res mobiles sine titulo etiam adversùs quemlibet usucapiuntur spatio 30. annorum, ut colligitur ex *L. 3. c. de Præscript. 30.* vel 40. *annor.* ut docet communis DD. Molin. disp. 68. *Less. cit. c.* 6. disp. 7. Laym. *cit. n.* 13. Lugo *disp.* 7. *sect.* 6. *n.* 69. Cùm ergo eâ in re Ecclesia nullum privilegium acceperit, fateri debemus eodem Jure in rebus mobilibus ad præscribendum capacibus contra Ecclesiam, probabiliter etiam Romanam præscribi, sicut contra privatam. Dico: *probabiliter etiam Romanam*: nam citata Authentica excipere videtur Ecclesiam Romanam, contra quam non nisi spatio 100. annorum præscribatur: Vide *Less. citt.* in utramque partem optimè disserentem.

215 II. Res immobiles privatorum, non minorennium cùm titulo & bona fide usucapiuntur, inter præsentes decennio: inter absentes spatio 20. annorum. *Instit de Usucap. & Cod. de præscript. longi temporis.* Excipiuntur ergo privatorum 1. Res immobiles Ecclesiarum: nam contra Ecclesiam Romanam non præscribitur, nisi spatiò 100. annorum: utroque jure *c. ad audientiam. c. si diligenti de præscript.* & citata *authentica, quas actiones.* Adversùs aliam Ecclesiam inferiorem, Monasterium, hospitale, præscribitur 40. annis. *c. ad aures. c. illud. eod. tit.* Eâdemque *authentica, quas actiones*: adversùs autem Monasteria Benedictinorum, & Ordinum eorum privilegiis gaudentium, præscribitur tanrùm 60. annis, ex speciali Prtvilegio Eugenii IV. Bona autem FF. Minorum, utpote immediatè sub dominio Ecclesiæ Romanæ constituta non præscribuntur, nisi 100. annis. Denique bona, legata, donata, vendita civitatibus, vel quæ ad coronam provinciæ spectant, præscribuntur 100. annis *L. ut inter divinum c. de Sacrosanct. Eccl.* Excipiuntur 2. pupilli & minorennes; nam contra pupillos, quamdiu in ea ætate sunt, nulla unquam valet præscriptio. *L. sicut in rem Cod. de præscript. 30. annor.* Contra minorennes verò, hoc est, non attingentes 25. annum expletum, requiruntur anni 30. *L. ult. Cod. quibus casib. restitut. in integ.* 3. Eædem denique res immobiles sine titulo possessæ non præscribuntur, nisi tempore longissimo scilicet 30. annorum circa privatos. 40. 60. 100. annorum circa Ecclesias, vel communitates prædictas. Communis DD. & jura clara apud citatos, quos ampliùs videre potes. Compendiosè Laym. cit. *c.* 8. *n.* 13. *& seqq.*

III. Dicta de rebus immobilibus pariter intelligi debent de præscriptione rerum incorporalium, sive jurium; utpote usufructûs, usûs rei, servitutis personalis (de qua speciatim sup. *Sect.* 1. *n.* 33.) annuæ præstationis, juris Patronatûs, Jurisdictionis, Beneficii Ecclesiastici, quæ omnia præscribuntur 10. annis inter præsentes; 20. annis inter absentes cum titulo præsumpto, & bona fide: 30. verò annis sive titulo; si præscriptio tendat contra personam privatam: quòd si verò præscriptio tendat contra Ecclesiam, Superiorem proprium, requiritur possessio 40. annorum cum titulo; temporis immemorialis sine titulo. Beneficium tamen Ecclesiasticum sine titulo nunquam præscribitur juxta *Reg.* 1. *in* 6. Cum titulo autem præsumpto, vel colorato præscribitur contra priorem possessorem quidem tempore ordinario, scilicet 20. annis inter præsentes, & 20. inter absentes: contra alium verò quemvis impetitorem præscribitur possessio pacifica triennalis sine ingressu simoniaco, *ex Regula Cancellariæ* 33. Quæ obiter indicâsse sufficiat. Curiosa videnda apud DD. passim *Less. Laym. Lugo citt.* 216

IV. Adversus legem, vel legitimam consuetudinem, ut præscribatur, requiritur desuetudo, seu non observatio 10. annorum; ita ut si lex aliqua seu civilis, seu Ecclesiastica per 10. annos servata non sit, imposterum non obliget. Communis DD. apud citt. Et Ratio est: quia leges cùm deberent esse perpetuæ quoad præscriptionem, æquiparantur bonis immobilibus, quoad tempus longum inter præsentes: Lex enim, & subditi semper sunt sibi præsentes; unde ad earum præscriptionem nunquam necessarius est decursus 20. annorum, sicut pro rebus temporalibus inter absentes. Sed neque requiritur bona fides non observantium leges; sive enim bonâ, sive mala fide non observentur leges, tamen præscribuntur per dictum tempus, uti contra *Less.* & alios docent 217

docent *Suarez*, *Castropal.* aliisque *citt.* Lug. *disp.* 7. *Sect.* 6. *n.* 96. Ratio est; Quia aliàs vix unquam ulla lex præscriberetur. *Deinde*, quia cùm lex præscriptionis sit lata propter bonum subditorum, meritò & lege statutum, & usu receptum est, ut præscriptio rerum temporalium quidem concurrat cum malâ fide; quia subditi sic privarentur re suâ ex malitia alterius, quod planè iniquum: præscriptio autem legis currat etiam cum mala fide; quia si lex longo tempore non observatur, præsumendus est benignus Legislator, nolle laqueum injicere subditis: & illos ulteriùs cogere ad illam observandam. Denique omnis actio, accusatio, inquisitio criminis cujuscunque, decursu 20. annorum à die commissi criminis præscriptione tollitur. *Leg. querella Cod. de falsis.* Minora autem crimina quædam, ut adulteria, peculatus, & omnia non capitalia secundùm leges præscriptione 5. annorum tolluntur. De his & aliis pluribus ad forum nostrum non spectantibus, vide apud *Less*, *Laym. Lugo. cit.*

Beneficium restitutionis in integrum.

218 ADversus præscriptiones legitimas prædictas quibusdam personis conceditur à Jure beneficium restitutionis in integrum, scilicet ad rem suam temporis diuturnitate jam præscriptam Judicis authoritate recuperandam. I. Minorennibus conceditur hoc beneficium continuò quadriennio à die, quo majores facti sunt, scilicet ab anno 25. completo usque ad annum 29. completum. *L. unica C. si adversùs Usucap.* II. Ecclesiæ & piis locis conceditur idem beneficium ad res suas, etiam longissimi temporis usucapione amissas recuperandas, integro quadriennio numerando à die, quo re intellecta integrum fuit restitutionem petere *L. ult. de temp. in integr. restit*, III. Etiam iis, qui Reipublicæ causâ absentes fuerunt, vel in vinculis constituti &c. vel alio legitimo impedimento detenti, quo minùs res suas, dum usucapionis tempus currebat, repeterent, idem beneficium conceditur prætoria æquitate integro quadriennio à die cessantis impedimenti *L.* 1. *ff. Ex quibus causis Majores* IV. Etiam illis, qui aut invincibilem facti, seu currentis usucapionis ignorantiam, aut impotentiam reclamandi probare possunt, idem beneficium concedunt DD. apud Molin. *disp.* 89. Sed de his utique satis Theologo.

SECTIO VI.

De acquisitione Dominii per alluvionem, accessionem, confusionem, commixtionem.

SUMMARIUM.

219. *Alluvio alia* latens, *alia* patens.
220. Usque ad n. 224. *Quæ per alluvionem alterius fundo, prædio &c. accrescunt, cujus sint?*
224. *Regula generalis, cujus sit res seu totum resultans per accessionem, adjunctionem, vel acretionem alterius rei? item*
226. *Cujus sit totum, quando res aliena ornatûs causâ adjuncta est tuæ. Item*
227. *Cujus pictura, quam in tabula aliena pingis? ac*
228. *Scriptura, quam in aliena charta, vel membrano scribis? item*
229. *Cujus ædificium, quod ex re aliena in tuo fundo ædificâsti? vel èèontra?*
231. Usque ad n. 235. *Cujus sit planta, arbor, vel fructus, si alienam in tuo, vel tuam in alieno fundo posuisti; vel si in duorum fundo radices egerit, aut in unius fundo posita in alterius fundum radices, & ramos protendat?*
235. Usque ad n. 241. *De confusione rerum, seu cujus sit res, vel totum ex confusis duorum dominorum materiis resultans?*
241. *Commixtio quid & qualiter differat à confusione?*
242. *& 243. Aperitur status difficultatis juxta sensum Justiniani, & Glossa.*
244. *Quando res duorum dominorum de utriusque consensu commixtæ sunt, cumulus manet utrique communis.*
245. *Quando verò casu commixtæ sunt, nulla fit translatio dominii, sed utrique competit actio ad rem arbitrio Judicis discernendam.*
246 *& 247. Cujus dominii fiat cumulus, si quis altero nolente, ejus rem, v. g. frumentum, pecuniam &c. misceat cum sua.*
248. Usque ad n. 253 *Cujus sit, vel fiat dominium, si quis rem alienam furtivam, v. g. pecuniam, sive per se ablatam, sive à fure acceptam, sive bona, sive mala fide, commisceat cum sua?*
253. Usque ad n. 258. *Resolvuntur varia de pecunia furtiva sic bona fide commixta cum propria.*

§. I.

Per alluvionem.

ALluvio generatim alia dicitur *latens*, alia *patens*: *latens* & propriè dicta alluvio est incrementum latens, id est, tam lentè & sensim procedens, ut adverti non possit: quando nimirum ex flumine v. g. aliquid insensibiliter tuo fundo adjicitur, sic, ut adverti nequeat, quantum quovis temporis momento accedat, esto singulis diebus adverti possit, quantum accesserit: nam & herbæ crescunt insensibiliter, licèt in multis quotidie non advertatur, in quantum creverint. Alluvio *patens* dicitur, quando vi fluminis detrahitur aliqua pars notabilis ex fundo vicini, & transfertur, & additur in fundum tuum. De his aliquas regulas tradit Justinianus Imperator. *Instit. de rerum divisione.* Et Cajus *in L. adeò §.* 1. *q. de acquirendo rerum dominio.* Accipe compendium. 219

I. Si per alluvionem aliquid insensibiliter tuo fundo adjicitur, ita ut discerni non possit, quantùm crescat, augmentum fit tuum. Cajus cit. sic loquitur: *quod per alluvionem agro nostro flumen adjicit, jure gentium nobis acquiritur: Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ità paulatim adjicitur, ut intelligere non possimus, quantum quoquo momento temporis adjicitur.* Hæc ille. 220

II. *Si vis fluminis partem aliquam de tuo prædio detraxerit, & meo prædio attulerit palam est eam tuam permanere*: etiamsi cum vitibus, vel arboribus transferat: si tamen pars adjecta *longiore tempore fundo meo adhæserit; arborésque, quas secum traxerit, in fundo meo radices egerint, ex eo tempore videtur meo fundo acquisita esse*, Sic statuitur cis L. adeò §. *planè.* Et ratio est: quia arbores cedunt solo, in quo agunt radi- 221

ces,

ces, sicut ædificium solo, in quo fundatur. Unde patet arbores, trabes, & quæcunque alia vi fluminis ad alicujus fundum allata, & ejecta non accedere ei per alluvionem; quia non fiunt concreta, vel conjuncta cum ipsius fundo: nec consequenter acquiri, vel licitè detineri posse à domino illius fundi, nisi haberentur pro derelictis.

222 III. Insula per alluvionem fluminis nata, qualiter dividenda sit, jam dictum est, *sect.* 2. §. 2. si enim propinquior sit ripæ tui fundi, tua est, etiamsi deinde latenter sensim extendatur usque ad vicinum in eadem ripa, vel oppositum. Ita *Molin.* & Lug. *cit. disp.* 6. *sect.* 13. *n.* 154. Quòd si porrò fluvius divisus ex tuo agro insulam facit, nemo dubitat insulam manere tuam: si verò fluvius divertat in aliam partem, novus alveus fit publicus, vel ejus, cujus fluvius erat, antiquus verò alveus accrescit iis, qui agros utrinq; habent. Lugo *ib. n.* 155

223 IV. Incrementum alluvionis quoad substantiam utique decedit domino proprietario fundi: quoad fructum autem, latens incrementum accedit usufructuario, non autem incrementum patens, sed domino proprietario. Sic expressè *L. Item. ff. de Usufructu.* Excipitur tamen ab omnibus feudatarius, & à pluribus Emphyteuta. Cujus rationem vide apud Molin. *disp.* 56.

§. II.

Per Accessionem.

224 Accessio, adjunctio, vel etiam accretio dicitur quando res unius accedit, vel adjungitur rebus alterius per humanum laborem, vel industriam, ut ornatione, inædificatione, implantatione, scriptione, pictura &c. Pro quibus sit.

Regula Generalis.

225 *Quando res unius conjungitur rei alterius, totum ex utroque compositum spectat ad dominium illius, cujus est id, quod est magis principale in toto. L.* cùm autem 19. §. perveniamus, 13. *ff.* de auro & argento. Ratio est: quia *accessorium sequi congruit naturam principalis.* Reg. 28. in 6. Intellige tamen semel pro semper cum obligatione reddendi domino æstimationem rei suæ, non tantùm malâ, sed etiam bona fide usurpatæ ante tempus legitimæ præscriptionis. Jam breviter percurramus exempla.

I Ornatus, vel quid simile.

226 Quando rem alienam ornatûs causâ adjungis tuæ, v. g. alienam purpuram, vel telam pretiosam consuis cum tua veste; vel gemmam alienam inseris tuo aureo annulo, totum exinde compositum esset tuum quidem, ut colligitur ex lege citata. Verùm ita distinguendum est: quando alienam rem v. g. purpuram ita rei, vel vesti tuæ adjunxisti, vel potiùs intexuisti, ut separari non possit, salvâ rei substantiâ, nec ad priorem statum reduci, & maximè si lana tantùm aliena fuerit intexta cum tuis, omninò verum est, totam vestem esse tuam: quod fortè significare volens Justinianus §. *quod si partim. Instit. de rerum divisione* iis verbis usus: *Si tamen alienam purpuram vestimento suo quis intexuerit*, licèt pretiosior sit purpura, accessionis tamen jure, vestimento cedere, & fieri tuam: at verò, quando res aliena ita tuæ adjuncta est, ut discerni, & separari, atque ad priorem statum integrum reduci possit; idque saltem sine destructione rei tuæ; ut si alienam telam sericam integram vesti tuæ consuisti: si alienam gemmam solidam annulo tuo inclusisti; tunc omnis æquitas requirit, ut pars illa adjuncta maneat sui domini: cùm enim partis illius dominium dominus nunquam amiserit, & ex alia parte discerni, & separari possit, cur non sit separanda & domino restituenda? Ita cum aliis Lugo *disp.* 6. *sect.* 13. *n.* 160. Laym. *c.* 5. *n.* 21. oppositum significans: Fatetur tamen succurri domino concessâ illa actione ad exhibendum annulum, ut excludatur gemma: addens aliam esse rationem de tigno alieno tuis ædibus immisso, quod eximi non debet, ne publicus ædificiorum deformetur aspectus, ut expressè habetur. §. *Cum in suo instit. de rerum divisione &c.* vide Laym. *cit. n.* 21.

II. *Pictura, Scriptura.*

Si quis in aliena tabula, vel tela pinxerit; tabula picturæ cedit. Quia quod minus principale est, sequi debet id, quod est principalius; pictura autem plerumque res pretiosior est, quàm tabula; tuum ergo erit totum cum obligatione restituendi domino pretium tabulæ, vel telæ &c. Quod si verò pictura esset vilior, quàm tabula valdè pretiosa, præsertim argentea, naturali æquitate, ob oppositam rationem, pictura in accessionem tabulæ veniet, & tabula ad dominum spectabit, soluto tamen tibi pretio picturæ, si bona fide usus es, vel pinxisti; aliàs nihil. Similiter si picturam cuicunque rei, quamvis viliori adjeceris ornandi causâ; ut si super alterius mensâ Herculem depinxeris, pictura mensæ cedet: quia ejus gratiâ facta est, ut ornatior fiat. Et sic de similibus. *Laym. cit.* 227

Scripturæ verò, seu litteræ, etsi aureæ sint, chartis, vel membranis cedunt &c. Unde si in charta vel membrana Titii historiam scribas, ejus operâ Titius Dominus fiet, impensas tamen scripturæ tibi solvere debet, si bona fide ejus re usus sis. Sic expressè §. *littera instit. de rerum divisione* & alibi in Jure. Veruntamen quia hodie chartæ vili pretio sunt, ideò existimandum est, eas cedere scripturæ, quæ pluris æstimatur: neque enim scripturam chartæ ornandæ causâ adhibemus, sed utimur tanquam subjecto scripturæ gratiâ; is tamen, qui in aliena charta, vel membrana scripsit, ejus pretium solvere debet, ut nimis clarum est. 228

III. *Inædificatio.*

Si quis in suo fundo ex aliena re ædificaverit, is dominus fit ædificii: quia omne, quod 229 solo inædificatur, solo cedit tanquam principali. Veruntamen dirutô ædificiô materiæ dominus

 eam

eam vendicare poterit, nisi anteà ipsi pro materia satisfactum sit. *L. adeò* §. *cùm in suo. ff. de acquir. rerum dom.* Econtrà verò, si quis in alieno solo suâ materiâ ædificaverit, alterius erit ædificium, cujus solum est: & quidem si ædificans scivit, solum esse alienum, nil pro operâ suâ repetere poterit in foro externo, etiamsi domus diruatur: quia aut donâsse, aut temere ædificâsse censetur. Exceptò tamen, si ea re negotium absentis domini utiliter gessisset. Si autem bonâ fide ignoravit solum esse alterius, ipsa fides, vel æquitas non patitur, ut fundi dominus cum alterius ædificantis detrimento locupletetur: quare pretium materiæ & operarum solvere tenetur. *L. adeò ff. de acquir. rer. dom.*

IV. *Implantatio.*

230 Sicut ædificia solo cedunt, ita multò magis arbores & plantæ; cùm non tantùm à terra sustententur, verùm etiam vitam, alimentum, & incrementum trahant. Resolvendum ergò breviter.

231 I. Si quis alienam plantam in suo fundo pôsuerit, eáque radices egerit, ipsius est planta, cujus & solum est. E contrario, si quis suam plantam in Titii solum transtulit, posteáque ea radices egerit, ad Titium Dominum spectabit. §. *Si Titius, inst. de rerum divis.* æstimationem tamen plantæ, atque impensi laboris mercedem repetere potest. Similiter, qui in alieno agro v. g. arbores, vel frumentum sevit, præsertim si bonâ fide factum. *L. Quâ ratione ff. de acquirendo rerum dominio.*

232 II. Si arbor in confinia posita in duorum dominorum fundo radices egerit, æqualiter communis erit ambobus, citatâ *L. adeò.* §. *fin.* adeóque fructus decerpendi, æqualiter dividendi; sponte veró decidentes in fundum, erunt domini fundi. Quod idem dicendum, si arbor, etsi tota in tuo fundo radicata, ramos tamen in alterius fundum protendat, & fructum excutiat, prout communi more observatur.

233 III. Si arbor in unius fundo posita, in alterius fundum vicinum tantùm aliquas radices inserat, ramósque protendat, ejus erit arbor, in cujus fundo origo est; sed aliter, si pendeutes rami arboris alienæ horto suo, aut ædibus officiant, denuntiare poterit, ut succidantur: si dominus arboris neglexit, ipsemet damnum patiens, totam succidere, & ligna tollere non prohibetur. *L. 1. ff. de arboribus cædendis.*

234 IV. Si dubitetur, utrum arbor, vel planta radices egerit, nec ne. Item, utrum fundo vicino nocumentum adferat, standum erit arbitrio rusticorum, quippe qui in genere agriculturæ præ aliis peritiam habere censentur. Ita sumitur ex *L. septimo. ff. de statu hominum.* Hæc ex Laym. *cit. l. 3. c. 5. à. n. 31.* quam vide

§. III.

Per Confusionem.

235 Confusio rerum dicitur, quâ corpora distincta ita conjunguntur, ut in unum omninò coëant, vel novam speciem pariant: seu quando res mea & tua ita confunduntur, ut nulla pars possit assignari, quæ non sit utriusque, & mea & tua, vel non mea, aut non tua: ut si vinum meum cum tuo vino misceatur in tuo dolio: ex meo frumento & tuis lupulis coquatur cerevisia: ex meo vino, & tuo melle, vel saccaro, fiat mulsum: ex meo ære, & tuo argento fiat æs corinthium: ex auro meo, & argento tuo electrum; ex meis & tuis lanis holosericum: & tuo & meo serico texatur vestis; ex meis & tuis medicamentis emplastrum &c. sicut in his & similibus nulla pars assignari potest, quæ non sit vinum, cerevisia, mulsum &c. sic nulla potest assignari pars, quæ non spectet ad utrumque dominum, te & me. Pro hujusmodi ergo rerum confusione notentur breves hæ

Regulæ.

I. QUando duorum dominorum materiæ utriusque consensu, vel utroque inscio, aut, casu confusæ foerunt, totum corpus, vel conflatum ipsis commune efficitur. *L. adeò ff. si voluntas*, & *instit. de rer. divis.* §. *si duorum.* Ratio est: quia consensus reciprocus, vel casus utrique accidens, ita videtur præstare: quare totum illud pro rata parte inter utrumque dividendum erit, & in dubio ad Judicem pertinebit dividere: prout in simili dicetur §. *seq.* 236

II. Si, uno solo volente, nesciente, vel nolente altero, materia utriusque confusa est, dominium totius conflati ad illum pertinebit, qui & operam, & majorem, vel saltem notabilem partem materiæ apposuit. Hoc, etsi Leges non expresserint, attamen ex æquitate naturali docent DD. apud Tambur. *lib. 8. tract. 3. c. 3. Decalogi* §. 4. *n.* 11. Ratio sæpiùs indicata est: quia *accessorium sequitur principale*: principaliùs autem est opera tua, & simul major, vel notabilis, scilicet æqualis vel quasi æqualis pars materiæ à te apposita, quàm sola pars minor materiæ alienæ: ergo erit tuum totum conflatum, v. g. cerevisia decocta ex tota propria polenta, & solo lupulo alieno &c. attamen semper cum obligatione æstimationem partis meteriæ alienæ reddendi ejus domino. Contra verò 237

III. Si tuâ operâ partem longè minorem & non notabilem apposuisti, v. g. modicum mellis, vel saccari cum magno dolio vini alieni: vel lupulum cum alieno tritico coquendæ cerevisiæ; modicam purpuram cum multa tela aliena ad consuendam vestem &c. nec vinum, nec cerevisia, nec vestis erit tua (Azor. apud Tamb. *cit. n.* 12. à simili declarans ait: eo modo, quo minùs parva aqua benedicta non reddit benedictam magnam aquæ quantitatem) ob oppositam rationem: quia tunc tua pars erit accessoria, aliena verò principalis; ideóque alterius erit totum cum obligatione reddendi tibi exiguam partem, si bona fide processisti: nam si mala fide, nil tibi debebitur, & meritò nil habebis. 238

§. Confusioni rerum affinis est specificatio, seu formatio speciei, ut vocant Juristæ: quando scilicet nova species rei formatur, vel efficitur ex re aliena: Pro qua ex Jurisconsulto Gajo apud Laym. *cap. 5. num.* 21. ponitur hæc 239

IV. *Regula*: Si quis ex materia aliena speciem for- 240

formavit, & hæc species ad priorem materiam reverti possit, pertinebit ad Dominum materiæ, V. g. Ex tuo argento à me formatus est scyphus, tuus est cum obligatione solvendi mihi pretium operæ, si bona fide feci. Si verò ad priorem materiam reverti non possit, pertinebit ad eum, qui formavit, cum simili obligatione solvendi æstimationem materiæ, v. g. qui ex aliena lana vestem, ex alieno corio calceos confecit, sibi acquirit cum dicta obligatione, dummodò bona fide alienam materiam adhibuerit, existimans esse suam; si enim mala fide egit, res ipsa à domino vendicari poterit. At, quid si ex alienis uvis vinum, ex olivis oleum conficias, etiámne acquires tibi vinum & oleum? Quidquid sit de Jure civili ita significante; certè jure & æquitate naturali omninò videtur dicendum oppositum cum *Castropal.* apud Tambur. *cit. num.* 14. ubi ait: si ex uvis alienis exprimas mustum, sine dubio hoc erit domini uvarum; & solùm si bona fide expressisti, dabuntur tibi expensæ: nam si mala fide, nihil. *Hac ille.* Eadem est ratio de oleo ex olivis alienis: alia autem patenter est ratio de veste contexta ex aliena lana, calceis ex alieno corio &c. ut consideranti patet.

§. IV.
Per Commixtionem.
I. Generatim.

241 COmmixtio propriè, ut distincta à confusione, dicitur quando plures res corporales ita conjunguntur, non tamen faciunt quid continuum, sed separatim manent quoad substantiam, sic, ut possit assignari, quæ pars sit mea, quæque tua, licet à me dignosci tam facilè nequeat: ut quando meum frumentum cum tuo frumento commixtum est, quodlibet granum meum manet distinctum à tuo grano, hoc est; hoc granum vel est ex tuo, vel meo frumento, & non potest esse utriusque licet à nobis propter admixtionem factam non cognoscatur (Vides longè aliud esse in confusione, v. g. mei vini cum tuo melle &c. non potes enim accipere ullam gutulam, quæ sit solum vinum, & mea, vel solùm mel, & tua.) atque sic commisceri possunt pecuniæ, oves, aliáque pecora non signata &c.

242 Pro his Justianus *instit. de rerum divisione* §. *quod si frumentum*: ponit hanc regulam: Quando frumenta duorum ex utriusque voluntate miscentur, communem fieri utriusque cumulum: quia ex consensu utriusque singula utique communicata sunt. Si verò casu mixtio facta sit, vel certè absque utriusque consensu, non fieri cumulum communem; sed si ab alterutro tantùm id frumentum detineatur, competere alteri actionem in rem pro modo cujusque frumenti: Judicem autem arbitrari debere; quale cujusque frumentum fuerit, ut videat, quid singulis ex illo cumulo debeatur. Sic in re *Justinianus.* Quod ultimum difficultate non caret. Nam contrarium de pecunia manifestè statuitur *L. si alieni nummi*, 20. *ff. de solutionibus*, his verbis: *Si alieni nummi inscio, vel invito domino, soluti sunt, manent ejus, cujus fuerunt: Si mixti essent, ita, ut discerni non possint, ejus fieri, qui accepit, in libris Gaii scriptum est: ita ut actio domino cum eo, qui dedisset, furti competeret* Hæc ibi. Ubi determinatur, alienam pecuniam, quam quis tibi in debiti solutionem dedit, non fieri tuam, donec tuis nummis admixta discerni nequeat, & tunc fieri tuam: Quod in simili de frumento expresè negare videtur *Justinianus.*

Glossa citata *in L. alieni* ait, illud esse speciale de pecunia, quòd per admixtionem transeat in alterius dominium, licèt alia mixtilia non transeant. Sed hujus differentiæ nullam tradit rationem: nec apparet, quæ ratio reddi possit stando in Jure naturali; prout stare debebat Glossator communiter cit. quia authoritatem non habet condendi, sed tantùm explicandi jus. Itaque eâ Glossâ insuper habitâ in re valdè intricatâ, pono distinctas, clarásque Regulas ex *Lug. & Tamb. loc. citt.* Supponendo tamen semel pro semper commixtionem rei tuæ & alienæ ita factam esse, ut ampliùs discerni nequeat; si enim adhuc discerni possit, v. g. tua pecunia & aliena, iterum certum est, non transferri dominium, sed rem alienam manere sui domini: res enim manens distincta & separabilis, semper sui domini est, prout in simili dixi §. *præced.*

REGULÆ.

I. QUando duorum dominorum res de utriusque consensu commixtæ sunt, cumulus manet utrique communis, prout dixit *Justinianus.* Et certum apud *omnes.* Eoque casu eadem est ratio de commixtione & confusione; hæc enim semper censetur esse intentio eorum, dum miscere vel confundere res suas volunt, facere aliquod totum: atque ideò etiam dominium istius totius commixti acervi fit utrique commune. 243 Quòd si verò non utriusque consensu, sed vel casu, vel uno solùm volente, commixtio facta sit, distinguendum est. Vel enim admiscetur res tua alienæ majoris quantitatis, vel æqualis, & quasi æqualis, aut minoris, vel non notabilis quantitatis? Si res tua, v. g. pecunia, frumentum &c. minor sit, vel notabilis: v. g. si aliquot aureos magnæ summæ alienæ; si modicam quantitatem frumenti tui alieno pleno horreo; pauculas oves magno gregi alieno adjicias; vel econtrà: tunc certum est, nullam fieri dominii translationem, seu casu, seu uno volente commixtio facta sit: ut ex *Molin.* probat Lugo *cit. num.* 166. Ratio est: quia tunc censetur, nullam factam esse commixtionem; nam parùm pro nihilo reputatur; manebit ergo dominium talis cumuli penes eum, cujus antea erat major, vel maxima pars cum obligatione reddendi tibi tuam partem minorem.

II. Quando duorum Dominorum res casu commixtæ sunt in quacunque unius, vel alterius quantitate, nulla fit translatio dominii, sed singulis competit actio in rem, arbitrio Judicis discernenda. *Ita Justinianus loc. cit.* Quia neutro do-

mino sciente & consentiente in casu facta commixtione, implicat fieri translationem dominii ab uno in alterum : ergo dominium cujusque partis commixtæ manebit suo domino. (Hic vides, aliam esse rationem de commixtione rerum, quæ separari possunt quoad substantiam : quam suprà de confusione rerum, quæ separari ampliùs, imò ne discerni per Judicem quidem possunt.) Quódsi verò uno consentiente, volente, vel ipsomet miscente commixtio facta sit, iterum necessariò distinguendum est. Vel enim miscens habet expressam voluntatem, aut implicitam acquirendi sibi admixtam partem, ac totum cumulum : vel habet contrariam & præsumptam voluntatem non acquirendi : vel etiam negativè se habens, talem voluntatem nec includit, nec excludit? Juxta hanc distinctionem pono alias duas Regulas.

246 III. *Regula* 1. Qui rem alienam quamcunque admiscuit suæ in quacunque quantitate habens præsumptam & expressam voluntatem non acquirendi dominium partis admixtæ, non acquirit dominium totius cumuli, sed pars admixta remanebit sub dominio sui pristini domini ; estò, quia non dignoscuntur, quæ partes sunt tuæ, vel alterius, indigeatis Judice, vel arbitrio ad dandum singulis ex illo cumulo, quod eis pro rata competit. *Sic Justinianus.* Nec contradicit Lex, *si alieni.* Quia loquitur in causa Regulæ sequentis. *Ratio* iterum est : quia dominium rei de novo non acquiritur sine acceptatione & voluntate : at nunc supponitur, te non habere voluntatem, seu animum acquirendi, imò habere contrariam expressam, vel debitè præsumptam voluntatem non acquirendi. Qui enim frumentum ab amico depositum custodiæ causâ misceret in eodem horreo cum suo ejusdem qualitatis, ut sic rectiùs conservetur, utique non præsumeretur velle acquirere ejus dominium &c. Sic Religiosus etiam frumentum, vel pecuniam ab amico datam in custodiam, miscens cum suo, vel Conventûs simili frumento, vel pecunia, non peccat contra votum Paupertatis, quasi acquirendo sibi dominium istius partis admixtæ; non enim habet, nec præsumitur rationabiliter habere voluntatem acquirendi sibi dominium partis admixtæ, ac totius cumuli; quippe illam admixtionem faciens solùm custodiæ causâ. Quódsi autem haberet Religiosus talem animum acquirendi sibi dominium novæ partis, utique peccaret contra votum ; quod etiam dicendum de confusione, in qua, quia major pars necessariò trahit ad se dominium minoris partis confusæ, liquidum est, Religiosum sine consensu Prælati non posse confundere res alienas cum rebus suis, vel Monasterii sine violatione Paupertatis.

247 IV. *Regula* 2. Qui rem alienam, seu pecuniam, seu frumentum, seu quidvis mistile aliud miscuit rei suæ majoris quantitatis, habens expressam, vel implicitam saltem voluntatem acquirendi sibi dominium totius cumuli, re ipsa acquirit dominium totius cumuli : si nimirum partes commixtæ ampliùs, discerni nequeant, prout semper supponitur. Ita habetur expresse de pecunia cit. *L. si alieni nummi.* Qui enim pecuniam alienam etiam furtivam solutionis causâ acceptam commiscuit suæ, ita ut ampliùs discerni nequeat, utique supponitur, eum habere voluntatem ejus sibi dominium acquirendi : eadem autem est ratio de pecunia, & quacunque aliâ re mixtili ; quidquid sine ratione dicat Glossa ibidem ; & universaliùs *L. idem Pomponius. ff. de rei vendicat* Nec repugnat *Just. in loc. cit.* Non enim negat, per admixtionem talem non acquiri dominium frumenti, sicut & pecuniæ ; sed solùm dicit, non fieri communem cumulum, nisi fiat mixtio de consensu utriusque. Sive ergò acquirat, sive non acquirat dominium totius cumuli, semper alteri invito, vel ignaro mixtionis factæ, dabitur actio apud judicem, ut ejus arbitratu sibi satisfiat, ut dictum est. *Ratio* autem Regulæ est: quia ex una parte jam habes voluntatem acquirendi dominium, & ex alia parte eâ commixtione æquivalenter idem facis, ac pecuniam jam expenderis, vel consumpseris frumentum ; & consequenter dominium in te trsnsfers, cum obligatione tamen restituendi æquivalens, qualem obligationem contrahis, si rem talem absumpseris. Insùper si voluntatem acquirendi non includas quidem, sed neque excludas, dominium adhuc totius acquiris, ut notat Tambur. *cit. §. 4. n.* 18. Quia licèt positivam voluntatem acquirendi expressam non habeas, habes tamen implicitam : cùm miscendo perinde te habeas, aut geras, ac si consumeres, ut dictum est. Denique si eo casu partes commixtæ omnibus expensis sint æquales, vel quasi æquales, nec una aliâ principalior & separari possint, utique retento utrinque dominio, ex æquo dividendæ erunt.

II. Specialiter.

Quoad eandem commixtionem, vel confusionem rei alienæ furtivæ, in ordine ad restitutionem.

R*Egula* 1. *communis.* Quicunque rem alie- 248
nam quamcunque, pecuniam, frumentum &c. inscio, vel invito domino, aut ipse furatus est ; aut à fure accepit, immediatè, mediatà, seu bonâ, seu malâ fide, seu lucrativo, seu non lucrativo titulo, sive ante, sive post commixtionem cum rebus suis : quamdiu res aliena in individuo existens dignosci, vel discerni potest (cum sic non acquiratur ejus dominium juxta dicta) quamprimum cognoscitur esse aliena, seu alterius domini, statim ipsa in individuo restituenda est domino. *Omnes.* Unde sive malâ, sive bonâ fide acceperis â fure furtivam pecuniam frumentum, vel quodvis mistile, quamprimùm scis, esse alterius, statim domino restituere teneris ; sive etiam fur deinde sit potens, sive impotens per se ipsum restituere. *Ratio clara est.* Quia res aliena, quamdiu exstit, & discerni potest, manet sui domini : ergo ipsi in individuo restituenda est ratione ipsius rei acceptæ (quidquidquid sit de acceptione justa, vel injusta, bonæ vel malæ fidei) atqui quando ipsa res debetur accepta, nil refert potentia vel impotentia furis ad resti-

restituendum : cùm ipsa res accepta , ubicunque inveniatur , domino sit restituenda , cùm is habeat jus in re illa . seu actionem realem in ipsam rem.

249 II. *Regula 2. communis*: Quicunque rem alienam quamcunque , inscio , vel invito domino sive furatam , sive à fure bonâ , aut malâ fide acceptam, quocunque titulo; rei suæ propriæ , pecuniam pecuniæ , vinum vino , frumentum frumento &c. (in notabili tamen quantitate , juxta supra dicta) ita commiscuit, ut ampliùs discerni non possit res aliena à propria , eo ipso acquirit dominium rei alienæ , juxta ibidem dicta: Quia nimirum talis commixtio rei alienæ cum propriâ, ut ampliùs dignosci nequeat , censetur moralis consumptio : & consequenter tunc non eadem res in individuo , sed in æquivalenti tantùm restituenda erit : diversâ tamen ratione à bonæ , vel malæ fidei possessore , juxta Regulas speciales sequentes. Advertit tamen Lessius. *lib.* 2. *c.* 20 *dub.* 10. *n. n.* 156. quòd si extet apud me cumulus, in quo tuum frumentum , vel pecunia ita admixta, sunt , licèt ego per admixtionem factus sim dominus cumuli , tibi tamen relinquitur actio , non solùm in meam personam , ut furem , vel malæ fidei possessorem , sed etiam in rem , seu totum cumulum : unde tu præferri debes , & potes accipere ex toto cumulo per compensationem partem tuam. *Ratio est*. Quia id videtur consonum Juri naturali , ut si certò scias , ibi esse tuum, possis tuam partem accipere.

250 Hinc ulterius sequitur : si fur pecuniam , vel aliam rem furtivam sic commiscuit cum sua , ut discerni nequeat , & deinde totam illam summam, vel ejus partem tibi seu bona , seu malâ fide accipienti, etiam gratuitò donavit, tu nil teneberis restituere Domino , saltem si fur potens est abunde, de bonis suis, restituere tenetur ipse ; etsi nolit. *Ratio est* : Quia per illam commixtionem , quæ æquivalet consumptioni , fur factus est Dominus totius cumuli , licet semper manserit obligatus restituere Domino æquivalens : cùm igitur acceperis à fure facto domino , non accepisti invito Domino : ergo restituere ex hoc capite nil debes. Dominus autem ille rei ablatæ solùm habet actionem contra furem , quem aliunde ex bonis suis supponimus posse restituere. Licèt hic iterum probabile sit , quod modò antea ex *Lessio* notatum est. Quòd si verò eo casu fur aliunde non sit potens restituere , communis est sententia , te saltem malâ fide accipientem debere restituere totum acceptum alienum Domino : quia tunc fur tuâ causâ impotens est : tibi enim , qui accepisti pecuniam , v. g. quâ fur poterat restituere , imputatur illa impotentia , atque adeò tibi remanebit onus supplendi defectum furis. Ita cum aliis Sanchez *lib.* 2. *moral. c.* 23. *n.* 43. Quamvis probabile sit , nullum tibi onus restitutionis remanere , si accepisti solùm , & non induxisti malâ fide furem ad dandum. Ut ex Molina censet Tambur. *cit. n* 25 , *in fine*.

251 III. *Regula prima specialis* : Qui pecuniam, vel quamvis rem alienam , aut ipse furatus, aut ab alio fure , malâ fide acceptam , ita cum propria commiscuit , ut discerni ampliùs nequeat ; ejus quidem cumuli dominium acquirit ; attamen obligatus manet totum damnum Domino restituere , scilicet ipsam quantitatem pecuniæ alienæ, & totum interesse lucri cessantis , vel damni inde emergentis Domino , quemadmodum quilibet possessor malæ fidei. Omnes. *Ratio est*. Quia cum illa commixtio sit quasi moralis quædam consumptio rei , ideo perinde teneris restituere Domino totum damnum , ac si eam consumpsisses : sed tunc teneferis Domino restituere totum damnum : ergo & nunc. Sicut enim si alienum vinum admisceas cum melle, vel saccaro proprio , animo acquirendi tibi mulsum confectum ; illud enim tibi omninò acquiris , sed restituere debes Domino sui vini valorem, ratione injustæ acceptionis , quâ consumpsisti vinum alienum ; ita acquiris quidem dominium totius cumuli , in quo pecuniam alienam malâ fide commiscuisti tuæ, sed teneris ad restituendum Domino damnum ratione injustæ acceptionis , seu iniquæ actionis , quâ consumpsisti moraliter alienam pecuniam immiscendo propriæ. Et sic de aliis rebus mistilibus.

IV. *Regula 2. specialis.* : Qui pecuniam, vel rem alienam furtivam bonâ fide acceptam & possessam commiscuit cum sua , ut discerni ampliùs non possit, & dominium totius cumuli acquirit , & nil tenetur restituere Domino , nisi in quantum inde ditior factus est ; sicuti quilibet possessor bonæ fidei. Certum apud omnes. Ratio statim patebit. 252

Hinc 1. Si pecuniam furtivam accepisti bonâ fide , in solutionem alicujus debiti , v. g. ut pretium pro merce vendita &c. & sic bona fide cum tua pecunia commiscuisti , postea comparente domino , ad nil teneris : non enim ratione injustæ acceptionis ; cum bona fide acceperis : neque ratione rei acceptæ ; quia res accepta jam per admixtionem moraliter consumpta est, & perinde se habet, ac si expendisses : nec denique teneris, quantùm factus es ditior, cùm eo casu nil prorsùs acquisiêris lucri , sed habeas , quòd tibi aliàs debebatur. Et de hoc casu loquitur sæpè dicta Lex ; *Si alieni nummi. ff. de solutionib.* 253

2. Si verò pecuniam furtivam bonâ fide accepisti gratis , vel lucrativè , utpote ex donatione , legato &c. & ita commisceas cum tua , jam teneberis domino restituere in æquivalente ; quia ex pecunia alienâ factus es ditior, cùm pecunia aliena adhuc extet commixta cum rua , cumulo auctiore. 254

3. Idipsum dicendum, si pecuniam istam distraxisti modo lucrativô, v. g. emendo equum, vel alias merces , quas aliàs tuâ pecuniâ emisses : jam enim ratione alienæ pecuniæ , parcens propriæ , factus es locupletior ; ideóque veritate cognitâ ejus valorem restituere teneberis : secùs , si expendisti illam totam pecuniam sine lucro, v. g. gratis donando, vel ad usũ expendendo, quem aliàs non fecisses.

4 Si verò partem solùm pecuniæ ex illo cumulo , in quo aliena admixta est , expendisti , sine tuo lucro vel commodo , tunc videndum, an 256

restituendum : cùm ipsa res accepta, ubicunque inveniatur, domino sit restituenda, cùm is habeat jus in re illa. seu actionem realem in ipsam rem.

249 II. *Regula 2. communis*: Quicunque rem alienam quamcunque, inscio, vel invito domino sive furatam, sive à fure bonâ, aut malâ fide acceptam, quocunque titulo; rei suæ propriæ, pecuniam pecuniæ, vinum vino, frumentum frumento &c. (in notabili tamen quantitate, juxta supra dicta) ita commiscuit, ut ampliùs discerni non possit res aliena à propria, eo ipso acquirit dominium rei alienæ, juxta ibidem dicta: Quia nimirum talis commixtio rei alienæ cum propriâ, ut ampliùs dignosci nequeat, censetur moralis consumptio: & consequenter tunc non eadem res in individuo, sed in æquivalenti tantùm restituenda erit: diversâ tamen ratione à bonæ, vel malæ fidei possessore, juxta Regulas speciales sequentes. Advertit tamen Lessius. *lib.* 2. *c.* 20 *dub.* 10. *n.* 156. quòsi extet apud me cumulus, in quo tuum frumentum, vel pecunia ita admixta, sunt, licèt ego per admixtionem factus sim dominus cumuli, tibi tamen relinquitur actio, non solùm in meam personam, ut furem, vel malæ fidei possessorem, sed etiam in rem, seu totum cumulum: unde tu præferri debes, & potes accipere ex toto cumulo per compensationem partem tuam. *Ratio est*. Quia id videtur consonum Juri naturali, ut si certò scias, ibi esse tuum, possis tuam partem accipere.

250 Hinc ulterius sequitur: si fur pecuniam, vel aliam rem furtivam sic commiscuit cum sua, ut discerni nequeat, & deinde totam illam summam, vel ejus partem tibi seu bona, seu malâ fide accipienti, etiam gratuitò donavit, tu nil teneberis restituere Domino, saltem si fur potens est abunde, de bonis suis, restituere tenetur ipse; etsi nolit. *Ratio est*: Quia per illam commixtionem, quæ æquivalet consumptioni, fur factus est Dominus totius cumuli, licet semper manserit obligatus restituere Domino æquivalens: cùm igitur acceperis à fure facto domino, non accepisti invito Domino: ergo restituere ex hoc capite nil debes. Dominus autem ille rei ablatæ solùm habet actionem contra furem, quem aliunde ex bonis suis supponimus posse restituere. Licèt hic iterum probabile sit, quod modò antea ex *Lessio* notatum est. Quòd si verò eo casu fur aliunde non sit potens restituere, communis est sententia, te saltem malâ fide accipientem debere restituere totum acceptum alienum Domino: quia tunc fur tuâ causâ impotens est: tibi enim, qui accepisti pecuniam, v. g. quâ fur poterat restituere, imputatur illa impotentia, atque adeò tibi remanebit onus supplendi defectum furis. Ita cum aliis Sanchez *lib.* 2. *moral. c.* 23. *n.* 43. Quamvis probabile sit, nullum tibi onus restitutionis remanere, si accepisti solùm, & non induxisti malâ fide furem ad dandum. Ut ex Molina censet Tambur. *cit. n.* 25, *in fine*.

251 III. *Regula prima specialis*: Qui pecuniam, vel quamvis rem alienam, aut ipse furatus, aut ab alio fure, malâ fide acceptam, ita cum propria commiscuit, ut discerni ampliùs nequeat; ejus quidem cumuli dominium acquirit; attamen obligatus manet totum damnum Domino restituere, scilicet ipsam quantitatem pecuniæ alienæ, & totum interesse lucri cessantis, vel damni inde emergentis Domino, quemadmodum quilibet possessor malæ fidei. Omnes. *Ratio est*. Quia cum illa commixtio fit quasi moralis quædam consumptio rei, ideo perinde teneris restituere Domino totum damnum, ac si eam consumpsisses: sed tunc teneris Domino restituere totum damnum: ergo & nunc. Sicut enim si alienum vinum admisceas cum melle, vel saccaro proprio, animo acquirendi tibi mulsum confectum; illud enim tibi omninò acquiris, sed restituere debes Domino sui vini valorem, ratione injustæ acceptionis, quâ consumpsisti vinum alienum; ita acquiris quidem dominium totius cumuli, in quo pecuniam alienam malà fide commiscuisti tuæ, sed teneris ad restituendum Domino damnum ratione injustæ acceptionis, seu iniquæ actionis, quâ consumpsisti moraliter alienam pecuniam immiscendo propriæ. Et sic de aliis rebus mistilibus.

IV. *Regula 2. specialis.*: Qui pecuniam, vel rem alienam furtivam bonâ fide acceptam & possessam commiscuit cum sua, ut discerni ampliùs non possit, & dominium totius cumuli acquirit, & nil tenetur restituere Domino, nisi in quantum inde ditior factus est; sicuti quilibet possessor bonæ fidei. Certum apud omnes. Ratio statim patebit. 252

Hinc 1. Si pecuniam furtivam accepisti bonâ fide, in solutionem alicujus debiti, v. g. ut pretium pro merce vendita &c. & sic bona fide cum tua pecunia commiscuisti, postea comparente domino, ad nil teneris: non enim ratione injustæ acceptionis; cum bona fide acceperis: neque ratione rei acceptæ; quia res accepta jam per admixtionem moraliter consumpta est, & perinde se habet, acsi expendisses: nec denique teneris, quantùm factus es ditior, cùm eo casu nil prorsùs acquisieris lucri, sed habeas, quòd tibi aliàs debebatur. Et de hoc casu loquitur sæpè dicta Lex; *Si alieni nummi. ff. de solutionib.* 253

2. Si verò pecuniam furtivam bonâ fide accepisti gratis, vel lucrativè, utpote ex donatione, legato &c. & ita commisceas cum tua, jam teneberis domino restituere in æquivalente; quia ex pecunia alienâ factus es ditior, cùm pecunia aliena adhuc extet commixta cum rua, cumulo auctiore. 254

3. Idipsum dicendum, si pecuniam istam distraxisti modo lucrativô, v. g. emendo equum, vel alias merces, quas aliàs tuâ pecuniâ emisses: jam enim ratione alienæ pecuniæ, parcens propriæ, factus es locupletior; ideóque veritate cognitâ ejus valorem restituere teneberis: secùs, si expendisti illam totam pecuniam sine lucro, v. g. gratis donando, vel ad usû expendendo, quem aliàs non fecisses.

4 Si verò partem solùm pecuniæ ex illo cumulo, in quo aliena admixta est, expendisti, sine tuo lucro vel commodo, tunc videndum, an 256

an occasione illius augmenti pecuniam donaveris, v.g. aliàs non donaturus: & tunc rursùs ad nil teneberis: quia in nullo factus es ditior: an verò non occasione illius augmenti, sed aliàs etiam certò donâsses, v.g. ex propria pecunia præhabita: & tunc iterum teneberis domino restituere quantitatem pecuniæ alienæ; quia tunc occasione pecuniæ furtivæ, parcens propriæ, factus es locupletior nunc, quàm fuisses: si pecuniam furtivam non habuisses, ut consideranti patet: & latiùs in materia de restitutione suo loco *Tract.* 4. *c.* 2. *sect.* 2. dictum.

257 At quid si cumulus ille, in quo pecuniam, v. g. alienam furtivam cum propriâ pecuniâ majori admiscuisti bonâ fide, in toto, vel in parte tibi pereat, aut furtô auferatur: v.g. Si ex cumulo tuo, in quo 20. aureos furtivos bonâ fide acceptos, miscuisti cum propriis 100. aureis, fur auferat 40. aureos: teneberísne tunc restituere domino ex iis, qui restant, totos 20. aureos, an poteris inter te & dominum dividere damnum, restituendo tantùm partem, aut omninò nil reddere? ℟. *Cum dist.* Si furtum fiat ex cumulo, in quo sciens miscuisti aureos alienos non animô acquirendi dominium, sed merè custodiendi causâ, sicut etiam faceret Religiosus; aut si commixtio facta sit consensu utriusque domini, sicque cumulus utrique communis factus sit; tunc damnum quoque furti erit commune utrique: teneberis ergo restituere secundùm proportionem aliquam partem scil. 13. aureos, & unum floren. Quòd si verò commiscendo solus acquisivisti dominium totius cumuli, damnum totum erit tuum: nam omnis res, quæ perit, suo Domino perit; & consequenter totum restituere teneberis, omnes scilicet 20. ablatos ex reliquo cumulo: Nota autem, nos supponere, furem ex isto cumulo æquè ablaturum fuisse 40. aureos, etsi solos tuus 100. invenisset; ideoque occasione pecuniæ alienæ adhuc manes ditior, retinens scilicet alios, ac aliàs à fure certò auferendos. Secùs esset, si fur occasione illius augmenti factus audacior, ideò abstulit 40. aureos, aliàs si tuos 100. tantùm invenisset, non ablaturus, nisi v.g. 20. tunc potes eam partem ex 20 alienis detrahere, quam ille furatus non fuisset, si solos 100. tuos invenisset: quia secundùm illam partem non fies locupletior. Vide Lug. *disp.* 6. *sect.* 13. *àn.* 173. Quòd si denique totus ille cumulus pereat, vel fur tibi auferat, certum est, ad nihil te teneri: non enim ratione injustæ acceptionis, ut supponimus: non ratione rei acceptæ, quia jam periit: non quia ditior factus es: nil enim habes ampliùs. Secùs omnia sunt de possessore malæ fidei, hic enim semper tenetur compensare totum damnum illatum, quocunque res furtiva tandem devenerit. Jam de acquisitione rerum per contractum.

CAPUT II.
De
Contractibus in Genere.

Dominium rerum denique post factam divisionem rerum, modo communissimo transfertur & acquiritur per contractum, seu legitimum paciscentium consensum, tanquam per titulum secutâ traditione, juxta dicta *c. praeced. sect.* 3. §. 4. Certum est apud omnes. Ratio optimè à Scoto in 4. *dist.* 15. *q.* 2. *n.* 11. tradita est: Quia Dominus alicujus rei non prohibitus à lege, vel Superiore, potest donare rem suam alii volenti recipere: quia ex quo per actum voluntatis suæ fuit Dominus, per similem voluntatis actum potest cessare esse Dominus: & alius volens accipere, incipere esse dominus: ergo per donationem istam fit verè & justè translatio dominii; idémque est de cæteris contractibus transferentibus dominium rei, seu plenum, ut emptione, venditione, mutuo &c. seu utile tantùm, ut usufructu, usu rei, vel emphyteusi, feudo. Unde patet contractum ex parte dantis esse effectum, imò actum dominii in Domino priore; ex parte verò acceptantis, est causa dominii & titulus; posito enim contractu, v. g. donatione ab uno facta, & ab altero acceptatâ, alter jam comparat titulum dominii, seu jus ad rem; secutâ autem traditione, ac apprehensione rei, comparat ipsum actualiter dominium, ac jus in re, ut jam supra loc. cit explicatum est. 1

Porrò omnis contractus transferens dominium, debet necessariò exprimi signis externis: nam præterquam quòd contractus fiat inter duos, vel plures paciscentes (solis enim internis actibus homines in hoc statu communicare non possunt) per solum actum internum non potest transferri dominium, ut ex communi benè probat Molin. *disp.* 266. Esto enim solâ voluntate internâ amittatur possessio, ac dominium rei, ut jura indicant: non tamen solo actu interno potest quis in alterum transferre dominium, Ratio disparitatis est: quia ad amittendum dominium, vel possessionem, nil requiritur, præter liberam voluntatem non retinendi rem pro sua, ad transferendum autem dominium in alterum requiritur præter liberam voluntatem non retinendi rem pro sua, consensus alterius, & acceptatio: alter autem non potest consentire, & acceptare dominium rei à pristino domino, nisi is rem alteri dare velle aliquo signo externo manifestet; non enim alter potest intueri cor alterius. 2

Nunc ergo consequenter & operosè sanè agendum de contractibus, eorúmque valore in ordine ad transferendum dominium, ac econtrà, de eorum invaliditate in ordine ad restitutionem in genere, & in specie per distincta Capita subsequentia. 3

SE-

SECTIO I.
De Natura, Divisione, & valore contractuum in Genere.

SUMMARIUM.

5. *Contractus tripliciter sumitur.*
6. *Ejus definitio, & obligatio, naturalis, civilis &c.*
7. *Pactum nudum, & vestitum quid, & qualiter vestiantur?*
8. *Qualiter contractus perficiantur?*
9. *Contractus nominati, & innominati.*
10. *Contractus gratuitus, onerosus.*
11. *Contractus bonæ fidei, & stricti Juris.*
13. *Promissio pura absoluta statim obligat.*
14. *Non ita promissio ad diem vel certum tempus.*
15. *Etiam promissio facta ad diem incertum obligationem suspensam parit.*
16. *De promissione sub conditione possibili & honesta.*
17. *De promissione sub modo possibili & honesto.*
18. *De promissione sub conditione impossibili, vel inhonesta.*
19. *De promissione sub modo impossibili, vel inhonesto.*
20. *Contractus validi requisita generatim.*

ASSERTIO.

4. *Contractus est pactum, vel conventio duorum inter se, ex quo utrinque, vel ex altera tantùm parte nascitur obligatio. Dividitur rectè in nudum & vestitum; in consensu, voce scripturâ, re ipsâ perficiendum. In nominatum, & innominatum: In bonæ fidei, & stricti Juris: In onerosum, & gratuitum: In absolutum, & qualificatum.* Omnia certa apud omnes. Quare breviter explico.

§. I.

Contractus est pactum, vel conventio duorum inter se.

5 I. Contractus in Jure, apud DD. tripliciter potissimùm accipitur. I. Contractus latè accipitur pro quocunque pacto, vel conventione aliquorum inter se in dando, vel agendo, sive exinde oriatur aliqua obligatio, sive non. Pactum enim generatim definitur L. 1. ff. de pactis: *Duorum, vel plurium in idem placitum consensus.* Et L. 3. ff. de pollicitationibus. *Pactum est duorum conventio*, scilicet ad aliquid agendum, vel non agendum. II. Contractus strictè & propriè apud Juristas accipitur pro tali tantùm pacto, vel specie, vel conventione aliquorum inter se, ex qua utrinque enascitur obligatio: ut comprehendat solos contractus onerosos; & definitur L. Labeo 19. ff. de verbor. significatione: *ultro citróque obligatio.* Ubi *obligatio* sumitur causaliter; contractus enim non est ipsa obligatio, sed causa obligationis. III. Contractus medio, & communi modo accipitur pro pacto, vel conventione aliquorum inter se, ex qua oritur aliqua obligatio, *saltem ex altera parte*: ut comprehendat contractus & gratuitos, & onerosos; quâ ratione donatio incipiens à promissione, & quæcunque promissio ab altero acceptata, dicitur contractus, quia inde nascitur obligatio ex parte promittentis, licèt nulla ex parte acceptantis. Et hoc medio modo communissimè accipitur, & à nobis.

Definitur: *Contractus est pactum, vel conventio duorum, vel plurium inter se, ex quo utrinque, vel ex altera tantùm parte nascitur obligatio.* 6
Terminis jam patentibus. Omnis ergo contractus validi & legitimi effectus immediatus est obligatio contrahentis ad aliquid faciendum, aut non faciendum; eaque vel naturalis tantùm in foro conscientiæ, vel civilis in foro externo. Obligatio generatim definitur instit. de obligat. princ. *Est vinculum juris, quo necessitate astringimur alicujus rei solvendæ, vel faciendæ*: cui obligationi ex altera parte contrahentis respondet actio, seu jus petendi rem tanquam debitam, etiam in Judicio. Unde duplex est obligatio ex contractu: *naturalis* ac in foro conscientiæ, & *civilis* in foro externo. *Obligatio naturalis tantùm* dicitur, quæ oritur ex natura rei, atque in foro conscientiæ tenet; etsi non foveatur Jure civili, quòd de tali contractu non concedit actionem in Judicio. Qualis est obligatio promissionum simplicium: & pactorum nudorum, de quibus mox. Item talis est obligatio restituendi ejus, qui vendit rem ultra justum pretium, non tamen ultra dimidium Justi: tenetur enim in conscientia ex Justitia restituere excessum pretii: ne tamen lites multiplicentur, in neutro foro externo conceditur adversus eum actio. *Obligatio naturalis & civilis simul* dicitur, quæ & oritur ex natura rei, & insuper fovetur in Jure civili concedente actionem in Judicio adversus obligatum: qualis est obligatio pactorum vestitorum, de quibus statim. Item sic obligatur restituere, qui vendit rem ultra dimidium justi pretii à lege, vel judice statuti; dantur enim obligationes civiles tantùm, non in interno conscientiæ, sed externo tantùm foro obligantes, inductæ scilicet à Jure ex præsumptionibus tantùm: quales sunt leges noxales pro damno dato à tuo servo, vel animali. Item sic adiens hæreditatem non confecto inventario tenetur solvere debita, etiam ultra vires hæreditatis. Et hæc spectant ad Juristas. Tanta porrò est obligatio pacti, vel contractûs, quanta est promissio inclusa in omni pacto, vel contractu: est enim promissio pars inchoativa contractûs, perficienda per alterius partis acceptationem, vel etiam promissionem reciprocam: re ipsa enim contractus nil aliud est, quàm promissio unius acceptata ab altero cum, vel sine reciproca promissione ad obligationem. De qua promissione, ejúsque valore & obligatione mox latè *sect. seq.* Nunc termini divisionis explicandi sunt. Primæ divisionis termini jam explicati sunt.

§. II.

Pactum nudum, & vestitum.

Contractus latè sumptus, seu pactum 1. dividitur in *nudum*, & *vestitum*. Pactum *nudum* dicitur conventio simplex, cujus obligatio naturalis civili Jure confirmata non est, ut in foro externo actionem pariat, etsi pariat exceptionem; ut sunt omnes contractus innominati, mox enumerandi, & promissiones de futuro, seu con- 7

tra-

tractuum per traditionem perficiendorum. V. g. promisisti alicui 100. aureos te mutuò daturum; est pactum nudum, ac naturalem obligationem quidem in foro conscientiæ inducit: quam obligationem jus civile, etsi non tollat, nec impediat, tamen ad vitandam litium, & actionum civilium multiplicationem etiam non confirmat; nec propter eam actionem concedit: id est, non vult, ut Judex ad ejus executionem obligatum compellat, nihilominùs ex ea beneficium exceptionis contra actorem tribuit: utpote, si Titius cui promisisti 100. aureos mutuò dare, aliunde tibi debeat aliquid, & tu in Judicio repetas, Titius te exceptione promissionis mutui repellere potest ob remanentem obligationem naturalem de Jure civili, quæ non extincta, vel impedita est, sed aliquos effectus retinet. *Pactum vestitum* dicitur, quod obligationem simul naturalem, & civilem inducit; seu cujus naturalis obligatio etiam civili Jure confirmata est, ut ob eam actio in Judicio concedatur, atque ad ejus executionem Judex obligatum compellere debeat, Vestiuntur autem pacta sex modis. 1. Ex natura sua specifica vestiuntur pacta quædam seu vestita censentur, quæ perficiuntur solo consensu: ut *emptio, venditio, locatio, sponsalia.* 2. Vestiuntur verbis, seu stipulatione certâ verborum formâ conceptâ, quod olim fiebat per interrogationem & responsionem: unde & *verborum obligatio* dicebatur: *instit.* & *ff. de verborum obligat.* Hodie tamen pacta ad inducendam obligationem civilem verè vestiri, ac confirmari solent scripturâ privatâ, vel publicâ. 3. Vestiuntur pacta, vel cuntractus per traditionem perficiendi, per ipsam traditionem, seu adimpletorium ex altera parte, v. g. convenisti cum Titio, dare illi 10. oves pro uno bove: Jure civili ante traditionem uterque resilire potest, etiam invito altero; postquam verò tu Titio 10. oves tradidisti, jam pactum vestitum, & similiter confirmatum est, ut competat tibi erga illum actio civilis, cum compellatur ad tradendum bovem tibi promissum. 4. Vestiuntur pacta adjectione ad aliud pactum Jure civili confirmatum, v. g. vendidisti Titio ædes certò pretiò, sed in continenti adjecisti pactum, ut certo tempore te inquilinum habeat: hoc pactum de se, & seorsim sumptum nudum est: ac hac adjectione ad venditionem tanquam pactum vestitum confirmatur, ut actionem pariat; quia accessorium sequitur naturam principalis. 5. Vestiuntur pacta Legis auxiliò: sic conceditur actio ex simplici obligatione, postquam acceptata est. 6. Denique vestiuntur, & civili obligatione confirmantur contractus Juramentò additò, secundum communiorem sententiam apud Layman. *hic lib.* 3. *Tr.* 4. *c.* 2. *n.* 2.

§. III.

Contractus consensu, verbis, scripturâ, re ipsâ perficiendi.

8 QUamvis contractus omnis necessariò requirat consensum, & verba, seu signa quædam externa ejus consensûs manifestativa, cùm hominibus cogitationes non pateant: certè tamen alii dicuntur perfici solo consensu, alii verbis, alii scripturâ, alii re ipsâ, seu traditione. 5. Solo consensu invicem explicato, quibuscunque signis absque requisitâ certâ verborum formâ, perficiuntur emptio, venditio, &c. ideóque naturâ suâ statim vestiti, ac Jure civili confirmati sunt: quamprimùm enim emptor, vel venditor de mercede & pretio convenerunt, ratus est contractus in utroque foro, ut obligatio & actio Jure civili utrinque concedatur, ideóque jam retulimus inter pacta vestita. 2. Verbis, certâ verborum formâ, scilicet interrogatione unius, & responsione alterius perficiuntur stipulatio v. g. *promittis hoc: promitto* (Ubi interrogans dicitur stipulator, & respondens promissor) & Acceptilatio: v. g. *quod ego tibi stipulatus promisi, vel debeo, habésne acceptum, perinde acsi solutum esset? acceptum habeo.* Est enim acceptilatio remissio debiti per modum imaginariæ solutionis. 3. Scripturâ, seu litteris perficiuntur contractus, cùm ex dispositione Juris requiritur scriptura ad formam, & ad valorem alicujus contractûs, ut ad emphyteusim, ad donationem 500. solidos excedentem: aut etiam ex mera voluntate contrahentium nolentium aliquem contractum firmum esse, antequam aliquod instrumentum scriptum sit; ut constat *ex L. contractus.* 17. *Cod. de fide Inst.* Plerumque tamen perficiuntur ejusmodi instrumenta non ad substantiam contractûs, sed solùm ad ejus probationem futuram. 4. Re ipsâ deníque seu traditione rei perficiuntur contractus, qui ipso nomine suo dationem significant; ut donatio, mutuum, commodatum, depositum, & omnis contractus innominatus, de quo mox: hi enim contractus ante traditionem sunt nuda solùm pacta; & in Jure Civili non obligant, sed tantùm Jure naturali, ac subinde etiam Canonico.

§. IV.

Contractus nominati, & innominati.

COntractus nominati dicuntur, qui non sistunt in nomine generali contractûs, vel pa- 9
ctionis, sed transeunt in proprium, & specificum nomen, ut *emptio, venditio, locatio, societas, commodatum, depositum, sponsalia, matrimonium &c.* Contractus innominati dicuntur, qui proprio & specifico nomine carent, & sistunt in vocabulo generali contractûs, pacti, vel commutationis. Hujus quatuor sunt modi, & velut species. Primus, *do, ut des*: do vinum, ut des frumentum &c. & dicitur permutatio; non ideò tamen censetur contractus nominatim, quia ipsa permutatio nomen generale est, commune omni contractui, ut explicat Lugo *hic c.* 2. *n.* 8. Secundus: *do, ut facias*; v. g. do frumentum, ut colas mihi vineam &c. Tertius: *facio, ut des*: colam tibi vineam, ut des mihi frumentum &c. Quartus: *Facio, ut facias*; colam tibi vineam, ut pascas mihi oves; reficias mihi domum &c. Ubi sub nomine *facere*, etiam non facere comprehendi debet:

bet: v. g. *Do tibi frumentum, ut desistas à lite, & ne accuses me &c.* Discrimen autem est inter utrosque contractus, quòd in contractibus innominatis per pœnitentiam recedere possit pars contrahens, etiamsi ex sua parte contractum impleverit, si ex altera parte impletus nondum sit: v.g. dedi tibi pecuniam, ut eas Romam, repetere possum pecuniam, quamdiu non ivisti; nisi ob aliquas expensas jam factas tuâ intersit, non revocari. *L. si pecuniam §. ff. de condict. causa data.* At verò in contractu nominato, v.g. emptione & venditione &c. non est locus pœnitentiæ, vel revocationis, sed qui ex suâ parte implevit, agere debet, ut etiam pars altera impleat, nisi placeat mutuo consensu contractum solvere. Cæterùm quamvis ex contractu innominato, si neuter contrahentium illum cœpit implere, in Jure & foro externo non detur actio uni contra alterum, ut modo dictum est, posse alterum à contractu resilire, in foro tamen conscientiæ, cùm alter non recedat, debet uterque stare contractui, nisi circumstantiæ sint notabiliter mutatæ, ut ex communi benè notat Tambur. *l. 8. tract. 3. c. 6. §. 2.* Ratio est: quia, ut supponimus, verè se in conscientia obligavit, atque alter cum onere se obligandi acceptavit.

§. V.

Contractus gratuitus, & onerosus.

10 *Contractus gratuitus lucrativus* dicitur, quo ex una tantùm parte oritur obligatio, ut nil petatur ex altera parte; ut *donatio, commodatum, legatum, testamentum.* Contractus *onerosus* dicitur, quo ex utraque parte inducitur obligatio, ita ut obligationi unius correspondeat obligatio ex altera parte: uti sunt *emptio venditio, locatio, conductio*: per utrosque autem contractus aliquando transfertur dominium plenum rei, ut in donatione, venditione, &c. aliquando transfertur dominium utile solùm, vel usus rei, ut in comodato, locato &c. de quibus in specie infra,

11 Contractus denique dicuntur aliqui *bonæ fidei*, alii *stricti juris.* Contractus *bonæ fidei* dicuntur, in quibus Judex potest multa ex æquo & bono arbitrari, & decernere, etsi ea expressâ intentione, vel verbis expressa non sint: uti sunt *emptio, venditio, locatio, conductio, depositum, societas,* & cæteri contractus supra enumerati §. *actionum, instit. de actionib.* Contractus *stricti Juris* dicuntur, in quibus Judex aligatur ad verba contrahentium *L. 99. ff. de verb. oblig.* uti sunt *mutuum census, emphytheusis, stipulatio, donatio gratuita.* Item juxta aliquos, vota, & legata ad pias causas, de quibus latè Molina *Tom. 2. disputat. 259.* Ratio hujus divisionis est: quia contractus illi *bonæ fidei*, dicti frequenter solent fieri inter cives: unde in iis contractibus non solent poni multæ conditiones, quæ aliàs in aliis contractibus ponuntur, sed se remittunt ad consuetudines Patriæ in dictis communibus contractibus intelligi solitas: secundùm has ergo bonus Judex judicare debet, quamvis in eo contractu expressæ non sint eæ conditiones. At verò contractus *stricti Juris* dicti, quia non solent esse tam frequentes, & quia contrahentes in iis consuevêre omnes particulares conditiones apponere, ideò secundùm præscripta verba contractûs strictè in iis Judex judicare debet. Sed hæc pro notitia terminorum non inutili: praxis enim parùm ad nos.

§. IV.

Contractus absoluti, & qualificati,

Contractus, pacta, promissiones &c. aliæ dicuntur absolutæ, puræ, aliæ qualificatæ; utpote ad diem certum, vel incertum, sub conditione, sub modo, vel causâ, iisque vel honestis, vel possibilibus, vel inhonestis, impossibilibus; quæ hîc breviter explicanda sunt. 12

I. Promissio pura absoluta.

Quod purè, absolutè & simpliciter promissum est, statim peti potest. *L. eum, qui Calendis. 41. §. 1. ff. de verb. oblig. & Reg. 14. ff. de Reg. Juris;* ubi dicitur: *In omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præsente die debetur.* Exemplum Theologicum habes de eliciendis actibus Fidei, Spei, & Charitatis DEI super omnia, ad initium morale usûs rationis. Monet tamen Glossa ibidem §. *Omnis stipulatio.* Non excludi brevem moram aliquot dierum, quæ viri boni, vel Judicis arbitrio concedi debet, ut commodiùs solvat; & plerumque debitor exspectare potest, donec alter promissum exigat. Unde infert Sanchez *l. 1. de matrim. disp. 28.* Sponsum non teneri ad nuptias, nisi alter petat; dummodò petere possit; si enim potest petere, & tacet, censetur contentus esse morâ. 13

II. Promissio ad diem.

Quando promissio facta est ad certum tempus, v.g. ad Calendas, ad Pascha &c. causâ solutionis differendæ; statim quidem oritur actio etiam ad hæredes transitura, ante tamen adventum, imò finem illius diei, anni &c. non tenetur solvere promissum; & alter petens exceptione repellitur. *L. qui hoc anno 42. ff. de verb. obligat. Ratio est:* quia adjectio diei, vel alterius temporis in favorem debitoris facta est, non stipulatoris. 14

At verò si promissio facta est ad incertum diem, censetur promissio conditionis, & parit obligationem & actionem suspensam usque ad eventum: v. g. dabo tibi 100. quamprimum tale beneficium consequar; quando naves ex India venerint; dum hæres morietur &c. Perinde est, acsi dicatur: si ista evenerint. Ita Juribus citatis Molina *Tom. 1. Tr. 2. disp. 205. n. 6.* Laym. *l. 3. tr. 4. c. 4. n. 2.* Ante ergo talem eventum, aut cessante tali eventu, nulla est obligatio vel actio; excepto casu, quo dies incertus adjectus esset in gratiam solius promissarii, legatarii &c. v. g. Dominus famulo propter fida obsequia promittit 100. cùm matrimonium contraxerit, ne fortè ante acceptos malè absumat; si is antea moriatur, vel Religionem ingrediatur, transmittitur actio ad hæredes, vel Monasterium: uti cum Molinâ cit. probat. Layman. *cit. Tr. 4. c. 4. n. 2.* 15

III. *Promissio sub conditione possibili, & honestâ.*

16 Conditio de præterito (si, v. g. meus pater vivit, si mater mea mortua est) promissionis obligationem statim confirmant, si vera est, non autem, si sit falsa, licèt à paciscentibus ignoretur. At verò conditio de futuro, possibilis tamen & honesta, parit obligationem suspensam usque ad eventum, & actionem etiam ad hæredes transituram. Hujus obligationis ea natura est, quòd, licèt promissor ante eventum conditionis promissum implere non teneatur, tenetur tamen exspectare eventum, ut interim promissionem revocare non possit. *L. cedere diem* 213. *ff. de verbor. signif.* Posteà verò, si conditio eveniat, purificatur & absoluta evadit promissio & obligatio: *L. potior* 11. §. 1. *qui potiores in pignore.* Si verò conditio non eveniat, penitùs exspirat vis promissionis. Cæterùm contractus conditionalis sub eadem conditione transmittitur ad hæredes. Secùs est de legatis: nam legatum sub conditione, si eâ pendente, legatarius moriatur, penitus exspirat, & non transmittitur ad ejus hæredes. Ita Jura citt. apud Layman *cit. c.* 4. *n.* 5. Ratio discriminis est: quia in contractu vel stipulatione intervenit factum stipulantis, seu alterius contrahentis, volentis sibi & hæredibus suis prospicere: in legatis autem nullum factum legatarii intervenit. Vide *Laym. cit.*

IV. *Promissio sub modo (vel causa) possibili & honesta.*

17 Modus (vel causa) possibilis tamen & honestus contractui, vel promissioni additus: v. g. promitto, dono, lego tibi 100. ut Romam eas, sepulchrum mihi ædifices &c. 1. non suspendit contractum, vel promissionem, sed obligationem absolutè parit; donatario tamen, vel legatario simul vicissim obligationem & onus imponit præstandi id, quod eo modo exprimitur. Sic ex utroque Jure *Molin.* & Laym. *cit. n.* 6. Ratio est: quia contractus, donatio, legatum sub modo, suum esse substantiale habet absolutum & independens à modo, tanquam aliquo accessorio tantùm, ideò absolutè obligat, licèt cum gravamine, & reciprocâ obligatione alterius. Unde tale promissum statim peti potest, etiam nondum impleto modo, quamvis alter satis dare debebat de eo implendo. Item etsi promissarius nondum impleverit, tamen jus suum ad hæredem transmittit, qui eundem modum debet implere. *L. à testatore.* 109. *ff. de conditionib.* 2. Ut tamen in ejusmodi contractu sub modo alter obligetur ad gravamen, seu modum implendum, requiritur, ut modus in continenti, & velut unâ pactione adjectus sit promissioni: si enim semel absolutè & simpliciter facta sit, v. g. donatio, modum ampliùs non recipit, aut conditionem. *L. profecta de donatione, Cod. quæ sub modo.* Debetque esse modus possibilis, & honestus; alioquin habetur pro non adjecto: v. g. dono hoc, ut cœlum tangas, ut à Fide deficias, & donatio nihilominus valebit, quia donatio est principale, & modus est quid accessorium: ruente autem accessorio, non debet ruere principale. 3. Quòd si porrò modus à donante, vel legante adjectus fuerit per modum causæ finalis, & principalis, moventis ad donandum, vel legandum; ita ut quis aliàs nollet donare, vel legare nisi vellet impleri istum modum, & talis modus ab alio non impleatur, omninò revocari potest donatio, vel legatum; redit enim res ad non causam. Si autem non fuit causa principalis & finalis donandi, sed potiùs effectus occasionatus, quòd nimirum donans occasione legati alteri etiam imponere voluerit obligationem, tunc revocari non potest donatio, vel legatum, sed repellendus est donatarius ad modum implendum, vel præstandam æstimationem ejus, quod interest modum non servari. 4. Denique in favorem piæ causæ institutum est. *C. verum de conditionibus appositis*, ut donatio facta Ecclesiæ sub modo quocunque revocari non debeat, eo non reservato, nisi in donatione expressum fuerit: quia præsumitur donatio principaliter facta esse propter DEUM, & pro remedio peccatorum. Alia est ratio: si donatio facta esset sub conditione suspendente. E. G. Titius donat Ecclesiæ fundum, si pro se Anniversarius celebretur: Si Prælatus Ecclesiæ recuset conditionem implere, fuit donatio; si verò donet, ut Anniversarius celebretur sub modo, & postea Prælatus modum non impleat, manet donatio valida ut revocari non possit, sed compelli debet ad implendum. Ratio disparitatis est: Quia Prælatus Ecclesiæ nocere potest in jure acquirendo, non item in jure acquisito. *Glossa in c. ult.* 16. *q.* 6. Atqui res donata sub conditione, ante ejus eventum non acquiritur donatario, donata verò sub modo statim acquiritur, ut supra dictum: & insuper res acquisita semel Ecclesiæ, quasi sacra facta est, & in speciali dominio Christi constituta, ideoque revocari non potest, ut notant Abbas, & Innocent. *in c. verum de foro competenti.* Layman. *cit. n.* 7.

V. *Promissio sub conditione, vel modo impossibili, inhonesto.*

Omnis promissio, pactum, vel contractus sub 18
conditione futura impossibili, vel inhonestâ, sive ob causam turpem; v. g. Si fœmina copiam corporis faciat; Judex sententiam injustam ferat &c. illicita est, ac nulla, quamdiu ista conditio, vel causa ponenda futura est; quia nimirum per se ordinatur ad peccatum, tanquam ad finem; adeoque ipsa promissio peccatum est ejusdem speciei cum peccato patrando; ideoque nulla oritur obligatio ante, neque ex parte promittentis ad dandum promissum; cùm conditio nondum posita sit, nec licitè possit poni; neque & multò minùs ex parte promissarii ad ponendam conditionem peccaminosam, seu opus turpe petitum; cùm implicet aliquem ad peccatum obligari. At verò conditione inhonestâ, dummodò pretiô æstimabilis sit, utpote ob unius laborem, periculum; vel alterius commodum, vel delectationem

nem &c. quamvis per peccatum, jam positâ & impletâ reverâ jam convalescit contractus in ordine ad solvendum promissum, v. g. pretium meretrici &c. ut & promissor teneatur reddere, & promissarius illud non tantùm licitè retinere, sed etiam jure, saltem naturali, & in foro conscientiæ (nam in plerisque casibus jus positivum resistit) petere & exigere possit. Ita generatim loquendo de quovis genere peccati: in peccato tamen contra Justitiam salvo jure tertii, seu partis læsæ. Hoc totum ex professo latiùs habes in 7. Præcepto *c. 5. sect. 5. §. 4. an. 134.* Ubi de acceptis ob turpem causam.

19 Promissio verò sub modo impossibili, seu inhonesto de futuro, minimè parit suspensionem obligationis, ut suprà dictum fuit, sed talis modus impossibilis habetur pro non adjecto. Et tunc promissio statim valet, ac obligat, ut expresè habetur in Jure, *L. impossibilis 7. ff. de verb. obligat.* si verò promittens, sciens & volens expresè intendat istum modum impossibilem & inhonestum, tanquam causam finalem, ita ut simpliciter nullo modo vellet contrahere, promittere, donare &c. tunc talis modus à principio statim vitiat actum, & promissio ipsa irrita est, & nulla, nullámque deinceps parit obligationem, quamvis ex altera parte modus positus; vel impletus sit; secùs, quàm de conditione inhonestâ impletâ dictum est. Ratio disparitatis inter conditionem, & modum turpem est: quia conditione quamvis turpi positâ, verificatur promissio, v. g. dabo florenum, si copiam corporis facias, at modò impletô nunquam verificabitur modus, vel promissio sub modo: v. g. dono hunc fundum, ut concubinam adeas, quod semper illicitum manet, ut bene consideranti patet.

§. VII.

Contractûs validi requisita Generalia.

ASSERTIO II.

GENERALIS.

20 Omnis contractus validus essentialiter debet includere consensum. 1. *Promissorium verum.* 2. *Voluntarium & liberum à deceptione & coactione, seu metu.* 3. *Factum à persona habente dominium non impeditum, seu plenam administrationem rerum suarum.* 4. *Et circa materiam possibilem, naturalem, & moralem, seu licitam alienari, vel lege non prohibitam. Horum aliquo deficiente contractus irritus erit, invalidus, & nullus.* Secundum, tertium & quartum requisitum quoad generalia jam intelligis ex alibi dictis: Specialia recurrent affatim. Quoad primum ergò

Palàm est, omnem contractum validum necessariò debere includere assensum promissorium, seu promissionem veram internam simul & externam ab altera parte acceptatam: in hoc enim essentaliter consistit contractus, ut suprà notatum; & differt à pacto generatim sumpto, quod tantùm significat solam conventionem duorum ad agendum, vel non agendum, sive deinde aliquam obligationem inducat, sive non. Itaque hìc solùm ipsa promissio, ejúsque validæ & obligatoriæ conditiones explicandæ sunt.

SECTIO II.

De Promissione.

SUMMARIUM.

23. *Promissio qualiter debeat esse deliberata?*
24. *Quid in dubio deliberationis sufficientis præsumendum?*
25. *Qualiter promissio debeat esse spontanea seu libera à deceptione, coactione &c.*
26. *Promissio & propositum in quo differant?*
27. *Omnis promissio, ut obliget, debet esse de re possibili, & licita, seu non mala.*
28. & 29. *An & qualiter valeat promissio de facto alieno?*
30. *Omnis promissio valida & obligativa necessariò debet esse vera interna;*
31. *Adhuc tamen ex promissione externa solùm & verbali oritur aliqualis obligatio fidelitatis.*
32. Usque ad n. 36. *Qualis requiratur, & sufficiat intentio ad promissionem validam & obligatoriam?*
36. *Promissio in se, & in quovis contractu debet esse insinuata alteri.*
37. *Resolvitur dubium, an etiam promissio facta ad causam piam, ad hoc ut obliget, debeat esse insinuata v. g. Ecclesiæ, pauperi &c.*
38. *An ad valorem obligationis è contra necessariò etiam debeat exteriùs promittenti manifestari acceptio promissionis?*
39. *Omnis promissio, ut obligationem pariat, saltem ex justitia, debet esse acceptata ab altero.*
40. *Et nondum acceptata nullam parit obligationem, ne quidem ex fidelitate, nisi ejus notia ad promissarium jam pervenerit.*
41. *Ita ut antea promissio etiam juramento firmata revocari possit.*
42. *Nec post revocationem ad promissarium perveniens obligationem parit, saltem justitiæ.*
43. Usque ad n. 47. *Enumerantur 4. casus, ubi promissio nondum acceptata obligat, ut revocari non possit; in iis ipsis tamen adest aliqua acceptatio.*
47. *Sicut ante acceptationem non valet promissio, ita etiam nec remissio v. g. debiti valet, & obligat ante suî acceptationem à debitore. Aliud est de sola cessione alicujus juris.*
49. *Ut promissio sit valida & obligativa, debet esse acceptata ab ipsomet promissario, vel ejus legitimè vices gerente.*
50. Usque ad n. 45. *Qui legitimè acceptare possint promissionem loco promissarii?*
54. Usque ad n. 57. *Ut quis legitimè promissionem acceptet, qualiter, & à quo debeat ipsum audire?*
57. *Ut promissio statim obliget, debet acceptari absolutè, non conditionatè.*
58. & 59. *Afferuntur duo modi dubiæ acceptationis.*
60. *Acceptatio permissionis non semper debet esse externa, & expressa, nisi in contractibus onerosis.*
61. *Nec necessariò etiam fieri debet vivente adhuc promittente, vel donante liberaliter per se ipsum.*
62. *Si promittens per nuntium, vel litteras, moriatur, ante quam promissio ad promissarium perveniat, ea ampliùs validè acceptari nequit.*
63. *Oppositum tamen est etiam satis probabile in promissione, vel donatione liberali.*
64. *Promissio quævis legitima & acceptata obligat saltem ex fidelitate.*
65. *Quantitas obligationis cujuslibet promissionis pendet ex intentione permittentis.*
66. *Ita ut, si promittens se solùm voluit obligare ex fidelitate, obligetur solùm sub veniali.*
67. *Si verò se voluit obligare ex virtute justitiæ, obligabitur sub mortali, vel veniali, pro ratione materiæ.*

68. Si promittens rem gravem voluit se graviter obligare, non tamen cogitans, ex qua virtute, censetur se graviter obligasse ex virtute justitiæ.

69. Si promittens voluit se obligare simpliciter, non cogitans ex qua virtute, nec an graviter, vel leviter, obligatur solum venialiter ex virtute fidelitatis in promissione liberali.

70. Secus est in promissione onerosa.

ASSERTIO III.

22 **P***Romissio est deliberata, & spontanea fidei obligatio de aliqua re possibili, & licità facienda in futurum. Necessariò debet esse vera, interna simul & externa, insinuata alteri, atque acceptata legitimè ab altero, ejúsve nomine; obligans semper quidem ex virtute fidelitatis, sed solùm sub veniali per se loquendo: aliquando etiam ex virtute Justitiæ, quando nimirum lex Divina, vel humana, aut intentio promittentis ita determinat; & tunc sub mortali ex genere suo.* Tota communis, ut patebit explicatione solita.

§. I.

Est deliberata, & spontanea fidei obligatio.

23 I. **D***Eliberata*: nimirum deliberatione plenâ & perfectâ, qualis requiritur ad peccatum mortale, vel meritum, juxta communissimam DD. cùm enim promissio sit onus, quod spontè suscipitur, non censetur alicui impositum, nisi adsit plena advertentia & deliberatio circa rem promissam, & circumstantias: ideò enim contractus, pacta, & promissiones quæcunque amentis, furiosi, ebrii, aut vehementissima passione usu rationis privati, ipso Jure invalidæ sunt. Quòd autem dicat Fabianus Papa *c. nec furiosus* 32. *q.* 7. neque furiosum, neque furiosam matrimonium contrahere posse, sed si contractum fuit, non esse separandos; intelligitur, si non contractum fuit antea, dum nondum erant in affectione furoris, vel amentiæ; nam postea superveniente furore non desinunt esse veri conjuges. Omninò autem requiritur deliberatio plena, & non sufficit semiplena solùm deliberatio (qualis est in semidormiente, semiebrio, aut vehementi passione turbato:) ad inducendam obligationem sive sub mortali, sive sub veniali, sive res promissa gravis, sive levis sit; juxta communem DD. Molin. *Tom.* 2. *de Just. tr.* 2. *disp.* 267. Sanch. *l.* 1. *de matrim. disp.* 8. *n.* 5. Lugo *disp.* 23. *de justit. n.* 17. Ratio est: quia homo ad certam obligationem, sibi inducendam, sive sub mortali, sive sub veniali, debet ut homo, & modo humano eam sibi imponere: at operans per semiplenam deliberationem, certè non operatur modo humano, ut homo simpliciter, sed, ut ita dicam, semihomo: ergo &c. Advertunt tamen DD. citati in homine sanæ mentis, quando aliquid promittit ex calore passionis, v. g. iracundiæ, timoris, vel concupiscentiæ nimiæ, raró deesse plenam deliberationem; quia raró tanta solet esse mentis perturbatio, ut non sufficienter deliberata sint, quæ tunc fiunt. Alioquin homicidia, furta &c. nimis facilè excusarentur à mortali; cùm soleant fieri in calore passionis.

24 At quid, si omnibus expensis dubitetûr, an adfuerit plena deliberatio in promittente, v. g. semitemulento, vehementer turbato &c. Siquidem certus sis, quòd promiseris, dubites autem, an sufficienter deliberatè promiseris, Sanch. *supra cit. num.* 17. cum communiori te obligat ad implendum promissum: quia tunc possidet promissio, de qua certus es, incertus de indeliberatione. Verùm Castropal. *tom.* 1. *tr.* 1. *d.* 3. *p.* 11. *num.* 4. & 7. & alii à nobis allegati, probabilissimè te non obligant; quia etsi certus sis, quòd ore promiseris; si tamen dubites, an plenè deliberatè promiseris, non es certus de vera promissione; quippe de cujus essentia est, ut fiat cum plena rationis advertentiâ. Quare tunc adhuc prævalebit tua libertas, quæ certa est, promissio verò incerta.

II. *Spontanea*.

HOc est, libera á deceptione, & coactione: 25 omni enim Jure invalidæ sunt promissiones; sicut & omnis contractus involuntariè factus ex deceptione, errore, vel dolo versante circa ipsam substantiam rei, aut accidentia, vel qualitates, quæ sunt per se intentæ à promittente, vel sunt causa principalis finalis & formalis motiva promittendi, sive deinde error vel dolus, aut ignorantia sit antecedens, & dans causam promissioni, sive incidens, vel concomitans tantùm; sive ab altera parte contrahente, sive ab alio tertio, sive à se ipso proveniens. Similiter, si metus verè gravis ab extrinseco injustè incussus sit ad ipsum actum, seu promissionem extorquendam, probabilissimè ipso Jure naturæ invalidæ sunt omnes promissiones: sicut & vota, & contractus omnes. Et esto sint validi Jure naturæ ejusmodi contractus secundùm Juristas, & communiorem Theologorum, certè tamen sunt debiles; nec irrevocabiliter obligant metum passum, sed oro ejus arbitrio rescindi possunt, & debent ex Juris dispositione: quia ipso Jure defacto invalida sunt sponsalia, matrimonia, professio Religiosa ex tali metu gravi & injustè incusso facta. Secùs omnia sunt, si metus levis sit, aut non injustè incussus, aut non ad extorquendum actum. De quibus latè *Sect.* 3. & 4.

III. *Fidei obligatio.*

UT nimirum quis animo intendat, & signo 26 externo enuntiet, sicque constituat se obligatum, & debitorem alterius, saltem ex virtute Fidelitatis, apud aliquid possibile dandum, vel faciendum in futurum. Et per hoc promissio differt à proposito: propositum enim (etiam externè expressum, & enuntiatum alteri) est simplex intentio, vel voluntas præsens aliquid faciendi in futurum, nullâ prorsùs inductâ novâ obligatione: ut si indicem tibi, me velle cras tuum comitem esse in via, & nihil addam præterea, quod id me facturum promittam, vel aliquo modo debitorem constituam; habeo & ostendo tibi nudum propositum, & voluntatem simplicem ita faciendi, non verò promissionem ullam, ex cujus vi tu comitatum meum, tanquam aliquo modo debitum, certò exspectes; aut si non sequatur, me de aliqua culpa arguas, sed ad summum exspectabis ex virtute constantiæ, quâ non soleo mea pro-

proposita mutare, & si mutem, ad summum argues me de imperfectione inconstantiæ in propositis, quæ certè culpam non attingit. Et sic videtur se gessisse S. Petrus, quando dixit Christo: *Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo &c.* non enim sic Christo aliquid promisit, sed solùm ostendit propositum, & præsentem voluntatem suam. Sic nos, cùm dicimus DEO, nolle ampliùs peccare, vel hoc, vel illud vitium emendare &c. non promittimus; aliàs essent vota, sed præsentem voluntatem bonam ostendimus. Unde generaliter, licèt propositum sit de re aliunde sub præcepto debita, ut in Confessione, non ampliùs peccandi, occasiones malas devitandi, non blasphemandi &c. non addit obligationem novam, nec post transgressionem speciale peccatum. At verò promissio ultra propositum, & veram voluntatem faciendi aliquid in futurum, superaddit aliquid, quod alteri promissario præbeat fundamentum, certò exspectandi promissum tanquam debitum, ex virtute saltem Fidelitatis, quâ quilibet tenetur sua dicta conformare factis; ut si non fiat, verè de culpa argui possit: adeóque promittens non solùm explicat propositum faciendi aliquid, sed insuper intendit se ad hoc ligare, & se debitorem constituere ex aliqua virtute, scilicet Fidelitatis, & Justitiæ, ita, ita ut si promissum non observet, committatur speciale peccatum, seu deformitas contra illam virtutem, prout infra explicabitur.

IV. De re possibili, & licitâ.

27 Nimis certum, omnem promissionem obligatoriam esse debere de re possibili, & honestâ, vel saltem licitâ, seu non mala & indifferenti. Nam & *impossibilium nulla obligatio*, & implicat aliquem obligari ex ullius virtutis præcepto ad id, quod vel nullo modo, vel justè & illicitè fieri non potest. Ubi notandum grande discrimen inter promissionem factam homini, de quâ hìc agimus, & promissionem factam DEO seu voto, de quo in secundo Præcepto *Tr. 3. c. 2.* nam ad promissionem factam homini sufficit, ut res promissa sit licita, & possibilis, ut sine peccato fieri possit, etsi non sit bona moraliter, sed omninò indifferens, vel minùs bona, aut majoris boni impeditiva, dummodò homini utilis sit, sic enim semper placet & grata est homini. At verò ad votum seu promissionem factam DEO requiritur, ut res promissa de se sit bona moraliter, & quidem melior suo opposito, atque majoris boni non impeditiva: DEUS enim non acceptat tanquam rem sibi gratam illud, quod non spectat ad bonum, seu cultum DEI, aut majus bonum impedit, ut *ibid. à n. 43.* latè explicatum est. Uti & ibi à n. 40. explicata est alia quæstio, quando obliget votum factum DEO de facto alieno, eâdem omninò ratione applicanda de promissione homini factâ de facto alieno. Nimirum.

28 Nulla & invalida est promissio, quâ directè promittis ipsum factum alienum: valida autem & obligans erit, si promittas te curaturum, ut ab alio fiat, aut si non fiat, fidejubeas. Omnes. Habetur expressè *L. stipulatio ista 38. ff. de verborum obligat. §. 1 quis 3.* & *instit. de inutilibus.* Ibi. *Si quis alium daturum, facturumve quid promiserit, non obligabitur. vel ut si spondeat, Titium 5. aureas daturum: quòd si effecturum se, ut Titius daret, spoponderit, obligabitur:* Quia tunc proprium factum manifestè promisit, ait Glossa ibidem. Et hoc posteriùs in dubio semper præsumendum est, ut hæc sit *Regula Generalis.*

Quoties aliquis promisit alienum factum, interpretandum est promisisse præstare ea, quantum potest, quæ ad executionem conducunt. Hoc est, verè & diligenter curare, ut fiat ab alio, quod promisit. 29
Ratio est: Quia qui factum ab aliena voluntate pendens promisit, nisi stultus sit, id solùm censetur promittere, quod à sua voluntate dependet, quódque ipse præstare potest: nimirum pro posse curare, ut alter tale factum promissum exequatur: id ipsum autem factum ejus, à cujus libera voluntate pendet, utique in mea potestate non est, ideòque stultè & nulliter promitteretur. Et hac ratione intelligenda sunt vota parentum, cùm filios suos Religioni devovent. De his plura maximè quoad forum externum vide latè Sanch. *l. 1. de matrim. disp. 24. n. 8.* Molin. & alios apud Laym. *hic c. 4. n. 12.*

§. II.

Necessariò debet esse vera interna.

Omnis promissio in se, & in quovis contractu, ad hoc ut valeat, & obliget, necessariò debet esse vera & interna; hoc est, cum vero interno consensu, seu voluntate promittendi, ac obligandi se: adeóque omnis promissio externa tantùm, & verbalis absque omnis explicita, vel implicita intentione, ac voluntate obligandi se, nulla est, nullámque obligationem parit per se loquendo ex vi promissionis veræ. *Omnes.* Ratio clara est: Quia sicut in legislatore intentio præcipiendi, & obligandi est forma & anima legis, ita in promittente intentio promittendi, & se obligandi est anima & forma promissionis, & sicut non est verus contractus sine animo contrahendi, ita neque vera promissio sine animo promittendi, & consequenter nulla obligatio. Dixi autem: *per se loquendo* &c. ex vi promissionis. Nam per accidens ratione scandali, vel damni ex fictâ promissione tertio secuti, quandoque obligabitur fictè promittens ad implendum promissum, atque etiam in foro externo sub pœnis compellitur, ut si in sponsalibus, & matrimonio fictè contracto. Dixi item: *ex vi promissionis veræ & realis:* cùm talis revera non adsit. 30

Cæterùm, ut doctè probat Lugo *disp. 23. sect. 1. 3 n. 11.* ex ipsa externa & verbali promissione adhuc oritur aliqualis obligatio fidelitatis ad implendum promissum. *Ratio est:* Quia etiam hanc externam tantùm promissionem debet regere virtus fidelitatis: nam sicut virtus veracitatis universaliter inclinat ad conformanda externa verba cum mente; sic virtus Fidelitatis universaliter inclinat ad conformanda verba promissoria seu promis- 31

ſiones externas tantùm cum factis, ſeu impletione in futurum præſtanda, ſeu ad conformanda facta cum verbis præteritis, ne decipiantur homines in promiſſionibus recipiendis; quod eſt proprium Fidelitatis munus & intentum. Alia eſt ratio in voto, ſeu promiſſione facta DEO exterius, tamen ſine animo promittendi; DEUS enim intuetur cor principaliter: videns ergo promiſſionem tuam interiùs nullam, non poteſt illam acceptare: at homo non videt cor, & ideò audiens promiſſionem tuam externam, meritò à te fidem datam exſpectat, & expoſcit: ergo meritò virtus Fidelitatis dirigere debet, ut etiam tunc promiſſionem ſerves. Aliqua ſpecialia hîc explicanda ſunt,

32 I. Ad promiſſionem validam & obligatoriam requiritur voluntas, ſeu intentio promittendi & ſe obligandi, ſeu formalis & explicita: ut dum quis actu elicito vult eſſe obligatus ad talem rem faciendam; vel virtualis, & implicita, quæ tripliciter fieri poteſt. Dum quis profert verba directè non volens, nec intendens, eo ipſo tamen implicitè vult ejus obligationem. 2. Quando quis ſciens, & ſeriò proferens verba dubitans, vel ſuſpicans de obligatione, eo ipſo vult implicitè obligationem, quippe quam dubitando advertit. 3. Cùm quis uterque ignorans obligationem promiſſionis, tamen profert verba promiſſionis ea intentione, quâ cæteri ſolent promittere, rurſus implicitè ſe obligare vult, ſicut cæteri. Et talis eſt promiſſio, ac votum implicitum ſuſcipientium ſacros Ordines, eo modo, quo ſuſcipiunt reliqui, & Eccleſia confert, eóque ipſo implicitè promittunt, & vovent caſtitatem. Et hinc

33 II. Si quis proferat verba promiſſionem ſignificantia intendens promittere, ſimúlque conſcius obligationis ex tali promiſſione exurgentis, & ſolùm ſe negativè habendo, non intendat ſe obligare, valebit promiſſio, votum, contractus quivis, ac obligationem pariet: quia talis virtualiter, & directè etiam vult, & intendit obligationem, quam ſcit annexam. Quódſi verò talis quidem vellet promittere, ſed poſitivè nollet ſe obligare; probabilius eſt, non valere promiſſionem, contractum, votum &c. nec conſequenter obligationem parere. *Ratio eſt*: Quia conditio appoſita contra ſubſtantiam contractûs annullat contractum: ut ſi quis contrahat matrimonium, nolens tamen obligari ad fidem tori ſervandam: atqui intentio ſe obligandi eſt de ſubſtantia promiſſionis, voti, contractûs &c. ergo illa contraria voluntas non ſe obligandi annullat promiſſionem, deſtruens ſcilicet quid eſſentiale ejus. Attamen ſubtiliter limitat Lugo *diſp. 22. Sect. 4. n. 39.* Id enim verum eſſe, quando voluntas non ſe obligandi, eſt magis abſoluta & efficax, quàm voluntas promittendi; quod ſanè ordinariè fit, cum promittere ſit facilè, ſed velle ſe obligare eſt grave. Quando verò voluntas promittendi eſſet abſoluta & efficax magis, quàm contraria voluntas ſe non obligandi, utique valeret promiſſio, & pariet obligationem, in priori magis efficaci voluntate promittendi virtualiter incluſam, & volitam.

III. Quando promittens habet voluntatem & promittendi, & ſe obligandi ad promiſſum, ſed abſque animo implendi, vel cum poſitiva voluntate non implendi promiſſum, valet promiſſio, votum, ac contractus quilibet, & obligationem parit, quamvis talis peccet mendaciô & perfidiâ contra veracitatem & fidelitatem. Ratio eſt: quia cum animo non implendi ſtat voluntas efficax ſe obligandi; & ſicut qui promiſit defactò Caſtitatem, v. g. illam tamen poteſt non ſervare, ita poteſt fieri, ut quis habeat veram intentionem ſe adſtringendi ad Caſtitatem, & ſimul voluntatem eam non ſervandi: alioquin qui jam actu habens concubinam ſine animo dimittendi, ſacros Ordines ſuſciperet, Religionem profiteretur, vel matrimonium contraheret, id validè non faceret, contra omnes. Navar. *c. 11. n. 27.* Sotus, Sanch. Laym. alii cum Lug. cit. diſp. 22. *Sect. 4. n. 36.* 34

IV. Nullæ ergo ſimpliciter ſunt promiſſiones, nullámque obligationem, inducunt, ſi quis exterius proferens verba promiſſionem ſignificantia, 1. voluntatem promittendi, & obligandi ſe, poſitivè excludat, & merè promittere ſe fingat. 2. Si proferat animo ſe non obligandi, ſed ſolùm ad ſignificandum firmum propoſitum ſeu promptitudinem animi ad aliquid faciendum, tunc non obligabitur, niſi ex perfectione virtutis conſtantiæ in propoſitis ſuis, ut ſupra indicatum. 3. Si proferat vel levitatis, vel ſolùm civilitatis gratiâ, juxta illud vulgare: *verba honoris non ſunt obligatio.* 4. Si proferat hujuſmodi verba promiſſionis, ſimpliciter neſciens, iis obligationem induci, nec aliunde intendens ſe obligare: quia incognitum non poteſt eſſe volitum. 5. Si proferas verba indifferentia ad ſignificandum vel promiſſionem, vel ſolùm propoſitum, vel ſolùm urbanitatem, & poſtea dubites, an animô promittendi, an verò propoſiti, vel civilitatis tantùm gratiâ dixeris, non eris obligandus: quia in liberalibus promiſſionibus non cenſetur quis ſe obligare per verba, quæ in utramque partem ſumi poſſunt, ſúntque indifferentia ad ſignificandam vel obligationem, vel urbanitatem, ut rectè docet Lugo *cit. n. 49.* Secùs eſſet, ſi verba certò promiſſionem ſignificantia protuliſſes, & poſtea dubitares, an animum promittendi, & te obligandi habueris: tunc enim in utroque foro obligandus eris: quia quilibet prudens præſumitur conformâſſe verba menti ſuæ, & non voluiſſe mentiri, maximè in re gravi, aut voto DEO facto, juxta communem DD. cum Sanch. Lugo *cit. n. 62.* 35

§. III.

Et externa inſinuata alteri.

PRomiſſio in ſe, & in quovis contractu neceſſariò etiam debet eſſe externa, nimirum verò interno conſenſu per verba, vel ſigna externa ſufficienter expreſſo, & inſinuato alteri, cui ſit promiſſio: atque adeò promiſſio interna tantùm, ſeu ſolo animo facta homini, nullam, nec naturalem in conſcientia, neque civilem in foro externo obligationem parit: idque non ſolùm jure humano, ut 36

ut omnes supponunt, sed etiam ipso jure naturali, uti contra *Ledesmam*, *Mendozam*, & alios docet communis, & vera sententia DD. cum S. Th. 2. 2. *q.* 88. *a.* 1. plurimisque congestis Sanchez *l.* 1. *de Matrim. disp.* 3. *n.* 5. Et eam præ cæteris benè probans Card. de Lugo *disp.* 23. *sect.* 2. *n.* 31. Ratio vulgaris est: quia ad obligationem promissionis requiritur acceptatio alterius: alter autem non potest acceptare in foro externo, nisi aliquo signo externo sibi notificatam: ergo &c. Sed hæc ratio universaliter non videtur convincere; nam potest quis aliquid acceptare antecedenter, vel sub conditione, si aliquid ei promittatur, vellet semper acceptum habere. Item si quis ex præsumpta solùm voluntate Domini non repugnantis accipit rem alienam, ipsa acceptione fit Dominus illius rei, si verè Dominus interiùs consentit, vel non dissentit, quamvis nihil ei dixerit. *Ratio* ergo à priori à Lugo acutè assignata est: quia obligatio promissionis factæ homini est vel ex fidelitatis virtute tantum, vel etiam ex virtute justitiæ: atqui promissio merè interna facta homini. 1. non obligat ex virtute fidelitatis: quia veritas & fidelitas inter homines necessariò requirit signa externa: sicut enim veracitas obligat ad confirmanda dicta menti, ita fidelitas obligat ad conformanda verbis facta, adeoque promissionibus verbo, vel signo externo expressis: ergo non solis internis promissis. 2. Nec potest parere obligationem ex virtute Justitiæ: ideò enim obligaret Justitia, quia alter, cui promittitur, ex promissione jus sibi acquirit: atqui ex sola promissione internâ meâ nullum alius jus acquirere potest, cùm enim jus, vel dominium sit quid humanum in ordine ad alios homines, quibus Dominus debet præferri in usu rei suæ, necessarium est, ut ipsi competat, vel attribuatur per aliquid sensibile, utpote per apprehensionem, traditionem, vel saltem promissionem sensibilem: ergo ad hoc, ut promissio aliquid transferat in promissarium, & aliquam ex Justitia in promittente obligationem pariat, necesse est, ut exprimatur aliquo signo externo: ergo nullo modo obligat promissio merè interna. Sic Lugo *citat. n.* 31. ulteriùs addens *n.* 32. Etiamsi promittens postea exteriùs profiteatur, se habuisse internam voluntatem: si solùm pronuntiet speculativè, & narrativè, quid antea interiùs fecerit, necdum sufficiet ad obligationem imponendam, sufficiet autem, si pronuntiet practicè ad nunc se obligandum. Dixi autem: Promissio interna tantùm facta *homini*, alia enim longè est ratio de promissione facta DEO, seu voto, quæ licet interno tantùm animo concepta sit, à DEO tamen inspectore semper præsentissimo cognoscitur, & acceptatur, Deoque jus verum spirituale parit: promissio autem facta homini merè interna, & nullo signo externo prodita, nec ab alio cognosci, nec acceptari nec jus illi humanum sensibile, & externum parere potest, ut modò dictum.

37 Sed dubium delicatum est: utrùm saltem omnis promissio merè interna, vel etiam externa nondum acceptata ab homine, facta ad causam piam. v. g. donandi aliquid Ecclesiæ, Hospitali, pauperi tali &c. Semper acceptetur à DEO, & obliget simul? Affirmant *Molina Laym.* alii, eosque citans Diana *p.* 8. *tract.* 6. *resol.* 49. Quia opus bonum à DEO acceptari credendum est. Negant autem *Sanchez, & Less.* apud eundem *Dianam*; quia quamvis omne opus bonum acceptetur à DEO ad meritum, non tamen semper acceptatur ad debitum, seu obligationem novam, nisi promissio facta sit ipsi DEO, ac promittentis intentio, vel verba ad ipsum DEUM directa sint: tunc enim erit votum: si autem promitto dare Eleemosynam pauperi, non statim voveo illam dare, quia non dirigo promissionem ad DEUM. *Deinde*, natura promissionis respectiva est ad alium, quare etiam ex consensu alterius debet vim accipere: at hìc non consentit DEUS; quia ipsi nihil promittitur: nec consentit pauper; quia nihil de ipsa promissione scit, ut supponimus: ergo &c. Utraque sententia probabilis est.

Cæterùm, cùm, ut mox dicetur, ad promissionis obligationem necessariò requiratur acceptatio promissarii, quæstio huic coincidens est, 38
utrùm etiam acceptatio alterius signo externo exprimi, ac promittenti manifestari debeat; an verò sufficiat sola acceptatio interna, præsertim quando promissio, vel contractus fiunt ad absentes? R. cum distinct. In promissione, donatione, & quovis contractu gratuito incipiente à promissione non requiritur, acceptationem alterius manifestari promittenti, vel offerenti: in contractibus autem onerosis, seu ex utraque parte obligantibus requiritur, acceptationem utriusque utrique fieri manifestam. E. G. per litteras promittis donare equum, aut significas, te equum tuum antè commodatum, nunc planè donare: quamprimùm ego accepto, etiam solo animo interno absque ullo actu externo, antequam tu quidquam rescias, jam firmatur promissio, & donatio, atque obligationem parit, quamvis ad hoc, ut & tu scias, promissionem tuam, vel donationem firmam esse, meam acceptationem utique signo externo manifestandam, nosse debeas. *At verò* per litteras, vel nuntium offers Petro 100. florenos pro equo suo, non absolvetur contractus, antequam acceptatio Petri tibi ab eo manifestetur. Sic post alios latè Lugo *cit. disputat.* 17. *Sect.* 3. *n.* 27. Ratio disparitatis est: quia ad valorem contractûs requiritur, ut voluntas illius volentis dominium, vel jus transferre in alterum, sensibiliter conjungatur voluntati alterius; ut supra dictum: atqui in promissione, vel donatione gratuita tu solus te obligas, & jus in alterum transfers, adeoque tu voluntatem tuam sensibiliter ei conjungere debes; alter verò se ad nihil obligat, nec jus tibi aliquod tribuit, sed solùm acquirit jus in re promissâ, vel donatâ, ad quod jus acquirendum sufficit ejus voluntas, suppositâ tuâ facultate sibi sensibiliter datâ. At verò in contractu oneroso; v. g. dum Petro offers 100. pro equo, uterque debet jus acquirere, ille ad pretium, tu ad equum; adeoque sicut, ut ille acquirat jus ad pre-

pretium, debes ei tuam voluntatem te obligandi ad id sensibiliter manifestare, ita etiam, ut tu acquiras jus ad equum, debet is tibi voluntatem suam se obligandi, eumque tradendi sensibiliter manifestare: factâ autem utrinque manifestatione perficitur contractus onerosus. Clarum etiam est, contractus tam gratuitos, quam onerosos incipientes ab aliqua traditione, perfici per acceptationem alterius, antequam ejus acceptatio tibi manifestetur: v. g. mittis Petro 100. florenos, ut vel dono accipiat, vel pro iis equum tibi vendat, quamprimum is acceptat, vel equum mittere consentit, contractus absolutus manet, & Petrus fit dominus pecuniæ, antequam acceptatio ejus tibi innotescat. *Ratio est*: quia tunc censeris implicitè saltem inducere Petrum procuratorem tuum, ut tuo nomine acceptet, & ratum habeat contractum tuum; quando autem quis contrahit per procuratorem plenarium, eo consentiente, perficitur contractus, antequam etiam principali contrahenti significetur. Quæ pro multiplici usu benè penetranda sunt.

§. IV.

Atque acceptata.

39 OMnis promissio in se, & in quocunque contractu, ad hoc ut obligationem pariat, saltem ex Justitia, necessariò etiam debet esse acceptata ab altero, facta in quovis casu: atque adeò promissio etiam externa, & insinuata, sed nondum acceptata à promissario, nullam parit obligationem, nec naturalem in foro conscientiæ, neque civilem in foro externo, idque non tantùm Jure civili, ut constat plurimis textibus Juris allegatis apud *Layman* aliósque citandos, sed etiam ipso Jure naturali. Ita contra *Covaruv. Molin.* & alios quosdam communis, & vera Sententia. Sotus *l. 3. de Justit. q. 5. à 3.* Sanch. *l. 1. de matrim. disp. 6.* Lessius *lib. 2. c. 18. dub. 6.* Lugo *disp. 23. de Justit. Sect. 3. à n. 35.* Tambur. *lib. 9. de contract. c. 7. §. 1. n. 3.* alii. Ratio melior est: quia ad inducendam obligationem Justitiæ debet promittens transferre jus in alterum scilicet promissarium, per quod is habeat potestatem exigendi rem sibi promissam: atqui hoc jus non potest transferri in alterum, nisi illud alter velit accipere, atque defacto acceptet: nam licet ego sola mea voluntate possim amittere jus meum, vel dominium non possum tamen sola mea voluntate facere, quod jus meum, vel dominium in alium transeat, nisi volentem; ad hoc enim necessariò requiritur consensus, seu unio duarum voluntatum in unum, unius scilicet conferentis, vel offerentis; & alterius acceptantis eandem rem: ergo ex promissione quacunque nondum acceptatâ nullum potest jus acquirere promissarius, consequenter nulla obligatio ex justitia ex parte promittentis, & consequenter ulterius absque injuria, vel injustitia promissionem talem nondum acceptatam semper pro libitu revocare poterit. Sed nunquid saltem teneor promissionem à me factam, præsertim Ecclesiæ, vel ad piam causam indicare promissario, num eam acceptare velit? R. Te non teneri. Ex communi citati omnes: quia nimirum omnis promissio naturâ suâ respectiva est, cujus proinde tota vis & obligatio quæcunque ex alterius partis consensu, & acceptatione, tanquam forma sua dependet, quâ proinde seclusâ, ad nil prorsùs teneris.

40 Dictum est hactenus de obligatione Justitiæ. Jam quæritur, utrum promissio nondum acceptata saltem pariat obligationem ex virtute fidelitatis? negat cum aliis Vasquez *disp. 4. de matrim. c. 4. n. 43.* Affirmat cum aliis Lugo *cit. disp. 23. n. 41.* Utrumque verum est cum distinctione: Si enim promissarius nihil audivit de tua promissione, & notitia tuæ promissionis nondum ad eum pervenit, nullam prorsus contrahis obligationem, etiam ex sola fidelitatis virtute: si autem promissarius scivit de tua promissione, ejusque notitia ad eum pervenit, etsi nondum acceptaverit, jam contrahis aliquam (certè tamen valde levem, ut fatetur ipse Lugo) obligationem implendam ex fidelitate. *Ratio* utriusque est: quia promittens ex virtute fidelitatis tenetur sua dicta conformare factis: quodsi ergo promissarius tuam promissionem nondum scivit, tu ipse nil dixisse censeris adhuc: adeoque nulla erit omninò obligatio etiam conformandi dicta factis ex fidelitate: at quando is jam scivit tuam promissionem, etsi nondum acceptaverit, jam ipsi dixisse censeris; ideoque obligationem fidelitatis ad conformanda dicta factis contraxisti. Nisi deinde promissarius nolit acceptare, tunc enim ex alio capite ab omni obligatione liber eris, sic enim ipse tibi omnem obligationem remittet.

Atque juxta hanc distinctionem intelligendum 41
est id, quod non pauci absolutè affirmant, nimirum promissionem nondum acceptatam, seu juramento confirmatam, obligare ante occupationem, quod quidem absolutè falsum est: quia juramentum sequitur conditionem actûs; cui additur: promissio autem nondum acceptata suaptè naturâ non obligat: ergo nec addito juramento obligabit (nisi intentio promittentis fuisset, non tantùm promittere, sed etiam promissionem non revocare, si alter acceptare velit, tunc enim erit juramentum per se stans, & obligationem pariens ex virtute religionis, non autem justitiæ. Ut doctè notat *Sanchez*.) Distinctio ergo adhibenda est: nam antequam notitia tuæ promissionis ad promissarium pervenerit, ad nihil teneris, etsi juraveris: quia illud juramentum non fuit factum DEO, ut supponitur: neque est factum homini, cùm ei adhuc nihil dixeris, ut supra indicatum. At post notitiam promissarii de tua promissione, etsi nondum acceptatâ, jam obligaberis & ex virtute fidelitatis, ut dictum est, & ex vi juramenti, ac virtute Religionis, jam enim promissario dixisse censeris promissionem tuam, ideoque obligaberis dictum juratum conformare facto, & exequi promissionem. Nisi rursus promissarius acceptare nolit: tunc enim is omnia remittet.

Ubi etiam hoc advertendum est: quod, licet 42
obli-

obligatio justitiæ cesset revocatâ promissione nondum acceptatâ, etsi insinuata promissario, etiamsi cum notitia promissionis, notitia revocationis non venerit ad promissarium, quia nullum ei jus acquisitum fuit; non tamen cessat obligatio fidelitatis, nisi unacum notitia promissionis, etiam notitia revocationis ad promissarium pervenerit: atque addito juramento confirmabitur promissio, & obligabit simul ex virtute fidei talis, & Religionis: v. g. per litteras, vel nuntium promisisti Petro cum juramento equum, & interea, antequam ad ipsum perveniat, revocas: quod si ante notitiam revocationis ad ipsum perveniat epistola, vel nuntius, promissio adhuc obligat ex virtute fidelitatis, & consequenter addito juramento etiam ex virtute Religionis: quia tunc reverà Petro manifestas promissionem tuam, consequenter fidelitas obligabit te ad conformandum dictis tua promissa nisi alter acceptare nolit. Insuper dictum fuit: *in quocunque casu:* quamvis enim plures doceant esse quosdam casus etiam Jure expressos, in quibus promissio nondum acceptata obliget, ut revocari nullo modo possit: sed reverà in illis ipsis casibus adest acceptatio aliqua, licet omninò primo intuitu non appareat, & ideo meritò in iis revocatio locum habere non potest. Patet discurrendo breviter per illos casus.

43 *Primus casus* est. Quando promissio facta est ad causam piam, Ecclesiæ, pauperi &c. ita tamen, ut promissio, vel verba promittentis non sint directa ad ipsum locum pium, v. g. promitto huic Ecclesiæ, huic pauperi talem & tantam eleemosynam, sed ad ipsum DEUM: utpote promitto DEO, huic Ecclesiæ dare calicem &c. hanc promissionem revocari non posse, etiamsi Ecclesia, vel pauper nondum acceptârit; imò nec sciverit, fatemur omnes, & meritò: hæc enim promissio pia directa ad ipsum DEUM est ipsissimum votum, seu promissio facta ipsi DEO, ideoque per modum voti statim obligat, scilicet ipso DEO statim acceptante (ecce acceptationem) ut ampliùs revocari non possit.

44 *Secundus casus* est in Jure civili *L. 1. 3. & 4. ff. de pollicitationibus.* Quòd, si quis civitati, vel Reipublicæ aliquid promiserit ob causam publicam: v. g. ad reparandam ruinam civitatis, ad perficiendum ædificium inchoatum, ob honorem à Republica sibi exhibitum, gratitudinem, is obligetur, nec possit revocare, etiam antequam acceptetur, & in pactum transeat. Verùm hinc non infertur, promissionem obligare ante acceptationem, quippe Jure naturali requisitam, & humanâ lege non tollendam; sed solùm Respublica obligat promittentem ad non revocandum; & ipsamet publica lege ejusmodi promissiones sibi factas acceptat: ut rectè respondet Laym. *cit. c. 1. n. 3.* & Lugo *cit. disp. 23. a n. 45.* addens ejusmodi promissiones acceptari ab audientibus nomine Reipublicæ, quippe per has leges factis Procuratoribus Reipublicæ.

45 *Tertius casus*, quando aliquid promittitur, vel datur infanti, talis promissio vel datio est irrevocabilis ex Jure *L. Jubemus c. de emancipatione.* Verùm hæc lex solùm loquitur de emancipatione, non de aliis rebus promissis. Ratio disparitatis patebit infra in fine. Casus ergo communiter receptus est, quando promissio facta est infanti absenti, seu directè, aliquo præsente, qui nomine infantis acceptet; v. g. promitto tibi Paulo, isti infanti dare alimenta &c. hanc promissionem revocari non posse, etsi non ipse infans, sed tu tantùm acceptes, communiter docent DD. Sed vides jam etiam hic esse acceptationem factam à tertio, videlicet te præsente, quasi constituto legitimo Procuratore in re utili infantis. Sic Tambur. *cit. Tract. 6. c. 7. §. 3.* in fine.

Quartus casus addi posset in legato; nam ut legatarius acquirat jus ad legatum sibi destinatum, non videtur requiri ejus acceptatio; imò nec notitia de eo, sed statim secuta morte testatoris legantis res legata ad legatarium pertinet. At reverà etiam in legatario requiritur subsequens acceptatio; alioquin certè legatum sibi non acquiret. Itaque lex propter bonum publicum disposuit, hâc acceptatione positâ, acquisitionem legati retrotrahi ad tempus mortis testatoris, quasi tunc fieret, cùm testator post mortem jus transferre ampliùs non possit: ut docetur in materia de Testamentis. 46

Dicta hactenus de acceptatione necessaria ad obligationem promissionis, etiam intelligenda sunt de valida remissione debiti; ut si ego tibi remittam debitos mihi 100, aureos, ante acceptationem tuam non obligor remissione facta, sed eam pro libitu revocare, ac debitum adhuc exigere possum. *Ratio est:* quia etiam remissio debiti aliqua donatio est, & ut vocatur condonatio; & per eam transferri debet jus meum, quod ut creditor habeo in re debitorem meum: sed non potest jus transferri in alterum sine ejus acceptatione, ut ex dictis patet: ergo &c. Sic Lugo *citat. disputat. 23. num. 54.* Aliud autem est in sola cessione, vel renuntiatione juris, quod habeo in alterum; tunc enim non requiritur acceptatio alterius, cùm nullum jus in alterum transferam, sed solùm juri meo renuntiem; & sic lex supra casu 3. allata disponit emancipationem infantis fieri posse sine ejus acceptatione: quia in emancipatione pater nil transfert in filium, sed solùm cedit patriæ potestati, quâ potestate legitimè dimissâ, filius vel infans statim revertitur ad suam naturalem libertatem. Sic conjux remittens alteri conjugi culpam adulterii, non potest eam remissionem ampliùs revocare, quamvis illam alter conjux nescierit, nec acceptârit, quia hæc est mera cessio, seu renuntiatio juris, quia conjux innocens posset alteri nocenti jure negare debitum &c. non verò est remissio debiti, seu translatio juris in alterum; quod notent Confessarii adulterorum, ut nec ignaris hoc jus indicent; ignaros autem suaviter ad reconciliationem, & cessionem illius juris inducant. His suppositis de necessitate acceptationis ad obligationem promissionum, videnda nunc sunt requisita ad legitimam acceptationem. 47

§. V.

Acceptata legitimè ab altero.

ASSERTIO IV.

48 *OMnis promissio, ut valida sit, & obligationem inducat, debet esse acceptata legitimè, hoc est, ab ipso promissario, seu illo, cui promissio facta est, aut ejus legitimè vices gerente, & audiente, & absolutè; non tamen necessariò externè, & expressè, nisi in contractibus onerosis, nec necessariò vivente adhuc promittente, vel donante liberaliter per se ipsum.* Percurramus breviter singula.

I. Ab ipso promissario, vel ejus legitimè vices gerente.

49 CErtum apud omnes. Nam sicut promittens solùm potest se ipsum, & in sua re, vel facto obligare, sic è converso acceptans sibi tantùm acceptare, vel stipulari, & acceptando jus acquirere potest, & non alteri ad se non pertinenti: ut expresse habetur *L. stipulatio ff. de verb. obligat.* & alibi adeoque omnis promissio, ut obliget, debet esse acceptata, vel ab ipso promissario, cui promissio facta est, vel ejus legitimè vices gerente cui scilicet per leges concessum est pro ipso stipulari, seu acceptare promissionem, ac promissorem obligare. Hujusmodi est omnis, qui alterius juri subjectus est, vel sub alterius potestate constitutus est, juxta jus *citat.* Itaque pro alio absente promissore acceptare, & stipulari possunt sequentes.

50 I. Absentis delegatus, vel mandatarius, cui scilicet ab absente expressè mandatur, atque ad id ab eo deputatur, ut locò sui promissionem quamlibet acceptet, tunc enim promissarius absens censetur moraliter præsens in illo suo delegato: & juxta notam Regulam Juris: *Quod quis per alium facit, per seipsum facere censetur.* Quò spectat etiam is, qui pro alio stipulatur, quando & quatenus etiam suâ interest ejusmodi acceptatio, ut infrà patebit: tunc enim non tantùm est acceptatio pro alio, sed etiam pro se.

51 II. Filiusfamilias pro patre: servus mancipium (non item servus conductitius ad servitia, cùm non sit perfectè subditus) pro domino; Regularis pro Prælato, vel Monasterio; Clericus pro suo Episcopo, vel Capitulo &c. stipulari possunt, quamvis iis liberum maneat stipulationem suo nomine factam postea ratam habere, vel respuere. Laym hîc *c. 1. n. 4.* Ratio est: quia isti propter arctam conjunctionem censentur quasi una persona cum iis, pro quibus stipulantur, seu obligationem acceptant.

52 III. Qui aliorum administratores sunt, ut pater pro filiofamilias: Tutor pro pupillo, Curator pro minorenni, secundùm communiorem sententiam; Magistratus vel Judex pro subditis, Prælatus, vel Parochus pro propria Ecclesia in causis piis, vel rebus ad Ecclesiam pertinentibus validè stipulantur, ut in utroque Jure habetur. *Ratio est eadem*, quæ suprà. Et insuper quia ejusmodi acceptationes plerumque etiam redundant in bonum acceptantis: bonum enim filiifamilias est etiam bonum patris; bonum Ecclesiæ est etiam bonum Prælati, vel Parochi &c.

IV. Quilibet potest stipulari pro muliere ob favorem dotis, aut donationis ad nuptias. Item quilibet pro causa pia; nam causæ piæ eundem favorem habent, quem habet dos. Sic Jura habent apud DD. passim, & videre potes Dianam *p. 8. tr. 6. resol. 96.* Cæterùm stipulari, seu acceptare pro alio certè non possunt, nisi in casu, quo suâ etiam interest acceptatio. 1. Filius emancipatus pro patre. 2. Filius quivis pro matre. 3. Frater pro fratre. 4. Servus conductitius tantùm pro Domino; hi enim non sunt subjecti illorum potestati. Dubium autem est, an possit stipulari pater pro filio emancipato; aut mater pro filio quocunque? Utrumque affirmat *Sanchez* cum aliis. Alii non pauci negant utrumque probabiliter. Sed lege Sanch. *l. 1. de matrim. disp. 7.* per totum, & te curiosum non pœnitebit. 53

II. Et ab audiente.

AD legitimam acceptationem secundò requiritur, ut qui acceptat, audierit promissionem, vel donationem sibi factam, idque vel ab ipso Domino, sive coram, sive per Epistolam ab ipso legitimè subscriptam, vel ab alio internuntio legitimo, scilicet per ipsum Dominum designato, (non item ab alio fortuitò solùm audiente, vel referente) Ita cum Juristis Theologi communiter Sanch. *lib. 1. de matrim. disputat. 6.* Molina *disp. 264.* Lugo *cit. disput. 23. sect. 5. num. 72.* Tamb. *l. 9. c. 7. §. 6. num. 9.* & alii passim. Ratio est: quia solus dominus, vel ejus legitimè vices gerens potest transferre in te jus ad rem suam per validam promissionem, vel donationem, non verò quilibet tertius fortè audiens sine legitima commissione ipsi datâ (etsi tunc adhuc contrahat aliquam obligationem ex fidelitate, juxta superius dicta) Ergò nisi Dominus per se, vel per alium per se deputatum hanc translationem tibi legitimè notam faciat, se animum verum transferendi habuisse, non potes judicare, nec consequenter acceptare promissionem tanquam obligantem ex Justitia. 54

Non ergo sufficit, si audieris ejus promissionem, vel donationem tibi factam à quocunque alio tertio, qui casu audivit, vel conscius fuit ob dictam rationem: nisi fortè in casu, quo promittens loqueretur coram multis eo animo, ut sic sua promissio perveniat ad promissarium; eo modo, quo testator loquitur coram Notario; vel testibus, ut cognitio suæ ultimæ dispositionis perveniat ad hæredem viventem; imò fortè adhuc nondum natum: nam revera tunc præsentes, audientes, & cognoscentes promittentem loqui eo animo, ut notitia promissionis ad promissarium perveniat, designantur, & destinantur ad ferendam illam notitiam, & non sunt meri tertii missi, quod innuit *Lugo cit.*

Quia

56 Quin etiam, ut pro absente alius legitimè acceptare possit promissionem, necesse est, ut promittens promissionem suam ad præsentem ipsum dirigat, & non sufficit, ut dirigat ad ipsum promissarium absentem præsente audiente. E. g. Si dicas, promitto tibi Petro præsenti, Paulo donare equum, nuptui dare filiam &c. tunc si Petrus præsens aliàs pro Paulo legitimè acceptare possit juxta dicta, & acceptet, valebit promissio, & obligabit promissorem: Secùs, si legitimè acceptare nequeat. Contra verò, si, præsente licèt, & audiente Petro, dicas: promitto, vel dono hunc equum Paulo; despondeo ipsi hanc filiam &c. tunc quiscunq; præsens acceptet, etiam aliàs legitimè acceptare potens, ut Tutor, Curator &c. (excepto solo, si ille præsens fuisset à Paulo ad hanc promissionem acceptandam expresè deputatus, tunc enim Paulus censeretur præsens in illo, ut supra notatum) nil operabitur ejusmodi acceptatio, éstque perinde, ac si nulla prorsùs fuisset: unde tu eam promissionem pro libitu poteris revocare ante aliam absentis acceptationem. *Ratio est*: quia cùm hoc modo nulla ratione contrahatur cum præsente, sed solùm cum absente, hujus assensus erit exspectandus. *Communis DD.*

III. *Et absolutè.*

57 Requiritur ad validam statim acceptationem, ut promissarius acceptet absolutè, & non conditionatè; si enim conditionata sit acceptatio: ut accepto a te promissum equum, si ita facturus sum: accepto promissum matrimonium, si pater consentiat; si conjunx mortua sit &c. omninò debet exspectari conditio, ad hoc, ut promissio obliget, ut de se patet, & jam supra indicatum de promissione conditionata. Una aut altera dubia conditio explicanda est.

58 *Una est.* Quid si promissarius hoc modo acceptet promissionem: *accepto, si tu vis, si tibi placet*? ℟. Sufficere hanc acceptationem: nam si ego tibi promitto, vel dono tibi aliquid præsenti, jam volo, & mihi placet, ut acceptes, & habeas: ergo conditione subsistente, sufficienter acceptas. Dico tamen: *tibi præsenti*: Nam si tibi absenti per Epistolam, vel nuntium aliquid promitterem, non semper sufficeret talis acceptatio; quia potuit contingere, ut ego interim animum mutaverim, & jam nolim ampliùs tibi donare, vel promittere, & consequenter conditione non ampliùs subsistente, nec tu validè possis acceptare.

59 *Altera est.* Quid si ita acceptes: V. g. *accepto tuam promissionem, si tu eam servare velis*: vel: *remitto tuæ voluntati, si velis promisso stare*? ℟. Non sufficere, ac nullam esse ejusmodi acceptationem: Sic enim acceptando relinquis promittentem sine omni obligatione servandi promissum: ergo & promissionem nullam relinquis, cùm de essentia promissionis sit obligatio. Cæterùm in omni acceptatione valida necessariò supponitur illa conditio velut essentialis: *Si promissio vera sit, si verè promittis*; omninò enim requiritur, ut acceptatio sit circa promissionem veram, non autem fictam, alioquin clarè nihil acceptabis. Quinimò, etiamsi ego tibi verè promisissem, sed tu putans me fingere, vel jocari, nihilominùs acceptes, non erit sufficiens acceptatio; quia tu acceptare non potes, nisi id, quod cognoscis: cùm ergo non cognoscas, nisi fictam promissionem, fictam solùm acceptas, hoc est: acceptas nihil. *Sanch. Tamb. citt.*

IV. *Non tamen necessariò externè, & expresè, nisi in contractibus onerosis.*

In liberali promissione, donatione absenti facta non necessariò requiri acceptationem externam sensibilem promittenti manifestatam, sed benè in contractibus onerosis, jam assertum habes. §. 3 Similiter in promissionibus, donationibus, vel contractibus liberalibus gratuitis non necessariò requiritur acceptatio expressa, sed etiam sæpè regulariter sufficit tacita per silentium: in istis enim merè lucrativis contractibus silentium arguit acceptationem: si enim ego liberaliter offeram 100. aureos, dotem pro nuptiis &c. & tu id ex me audiens taceas, approbare, & acceptare convinceris. Ex communi Sanch. *lib. 1. de matrim. disp. 6. n. 11.* multisque citt. Diana *pag. 8. tr. 9. resol. 106.* citati à Tamb. hìc *l. 6. tr. 9. c. 7. §. 6. n. 19.* Ratio est: quia in re sibi utili, & ex qua non nisi commodum sequitur, maximè locum habet illa Regula Juris: *Qui tacet consentire videtur.* Dixi tamen: *Regulariter*: Potest enim contingere, non rarò silentium oriri ex verecundia, ne offendatur promittens, si non acceptem. Imò aliquando ex ipsa re oblata, vel promissâ, utpote tam parvâ, vili, & indignâ, oriri potest, ut silentium ostendat potiùs rem despici, quàm approbari, uti rectè notat Tambur. modò *cit. n. 20.* 60

At verò in contractibus onerosis, & utrinque obligationem inducentibus, ut venditione, emptione &c. omninò requiritur, ut dum promissio unius offertur, alterius præsentis acceptatio expressa sequatur statim, & plerumque in continenti, nisi alter moram deliberandi faciat Alioquin si mercatori v. g. spondeas pro merce tali dare 109. aureos, isque taceat; vel ad alia negotia vos conferatis, & posteà dicat is, se contentum esse, & pretium promissum accceptare, poteris tu interim sensum revocâsse, nisi ipsi interim copiam & tempus deliberandi concesseris.

V. *Neque necessariò vivente adhuc promittente, vel donante liberaliter per se ipsum.*

61 Quando aliquis per se ipsum verbis, vel Epistolâ transmissâ tibi aliquid liberaliter promisit, vel donavit, non est necesè, ut vivente adhuc ipso promittente, vel donante, acceptes promissionem, vel donationem tibi factam, sed (nisi ipse ante mortem revocaverit) etiam post mortem tu promissarius, vel donatarius acceptare potes; imò & hæres tuus. Uti contra alios rectè docent Sanch. & Less. apud Tamb. *cit. n. 13.* Ratio est: quia quousque promissio, vel do-

donatio non revocatur, censetur etiam post mortem durare: unde & apta, ut hæres tuus eam adhuc acceptare possit. Neque poterunt hæredes defuncti ejusmodi promissionem ab ipsomet non revocatam amplius revocare, cùm jus revocandi personale sit, nec transeat ad hæredes; uti docent *Bartol. Clarus, & alii* apud Tambur. *cit. num.* 18. Multò minùs ergo, quandocunque ejusmodi promissio, vel donatio jam acceptata fuit à promissario, vel per se ipsum, vel per suum legitimè vices gerentem, atque re nondum traditâ, promittente, vel donante è vivis sublato, postea hæredes ejus promissionem, vel donationem revocare poterunt: Quia hoc casu nec ipse promissor, cui hæredes succedunt, eiúsque personam repræsentant, in vivis revocare potuisset. Transit ergo obligatio ad hæredes; quemadmodum & actio promissarii ad ejus hæredes devolvitur: nam hujusmodi promissionem jam acceptatam transire ad hæredes, ad rem ex justitia tradendam promissario, vel ejus hæredibus ex comuni Juristarum & Theologorum docetur in materia de Testamentis.

62 Dixi autem notantissimè: *Quando aliquis per se ipsum promisit, vel donavit.* Secùs, si promissio, vel donatio commissa, vel mandata sit, ut fiat per alium, nuntium, vel mandatarium: tunc enim non potuit amplius validè acceptari post mortem promittentis, vel donantis: sed, si interim dum nuntius, vel mandatarius ad promissarium pervenit, promissor moriatur, promissio omninò exspirat, ita ut amplius acceptari nequeat à promissario, nec res promissa tradi debeat, sed hæredibus defuncti accedat, uti docet communis, & verior sententia DD. meique omnes. Sanch. Molin. *tom.* 2. *disp.* 263. Laym. *cit. cap.* 1. *num.* 5. Et saltem quoad forum externum habetur expressè *L.* 2. §. sed si quis donaturus 6. *ff.* de donationib, ibi. *Sed si quis donaturus mihi pecuniam, dederit alicui, ut ad me perferret, & antea mortuus erit, quàm ad me perferat, non fieri pecuniam dominii mei constat.* Ratio est: Quia donatarius in hoc casu vel haberet jus acceptandi ex vi pacti, promissionis; vel ex vi mandati. Non ex vi pacti: quia mecum immediatè nihil adhuc pactus est: neque ex vi mandati: quia mandatum extinguitur per mortem mandantis, si executioni nondum dari cœpit. *L. Mandatum* 15. *Cod. mandati.* Quod autem habetur in Jure Canonico c. si tibi absenti de præbendis in 6. *Si expedita sit gratia ex parte concedentis, licèt is moriatur, antequam ad executionem processum sit, tamen executor nihilominùs exequi debet*; patenter solùm decretum est in provisionibus Beneficiorum, dispensationibus, & ejusmodi gratiis, quæ ex debito officio Ecclesiasticæ potestatis procedunt, ut ea ex parte conferentis valida & irrevocabilia censeantur: quia tunc conferens non agit proprio jure & dominio (ut fit in proposito) sed jure Eccesiæ, & ut administrator. Licèt etiam tunc alteri dominium & jus non acquiratur, antequam directè consensum præbeat.

Nihilominùs non improbabilis est contraria 63 Sententia absolutè confirmans promissionem, vel donationem liberalem, sive facta sit ab ipso promittente, vel donante, sive mediante nuntio, vel mandatario, non exspirare per mortem donantis, sed semper etiam post ejus mortem validè acceptari, recipi, & acquiri posse: Quia mandatum favorabile, cùm sit mera gratia facta, non debet exspirare morte mandantis, juxta *cap. si super gratia de offic. dèleg in* 6.. etsi nonnullâ subsistente disparitate: Ita docent Eman. *Sa. V. donatio num.* 29. Diana *p.* 8. *tr.* 6. *resol.* 95. Tamb. *cit. lib.* 9. *de contract. tr.* 9. *cap.* 7. §. 6. *n.* 17. & *lib.* 8. *Decal. c.* 1. *tr.* 4. §. 5. *n.* 11. in hoc notabili casu. Titius æger famulo suo dedit vas argenteum, ut suo (Titii) nomine donô traderet Cajo, at famulus nequam non tradidit, sed retinuit dolosè usque post mortem Titii. Quæritur jam, cujus sit illud vas? Communis responsio est, ejus hæredum. Quæritur rursus, ad quid jam famulus obligetur? Molina *tom.* 2. *disp.* 236. *n.* 7. cum aliis contendit ex comuni à famulo duplicatam deberi restitutionem: Cajo enim donatario debebit vasis æstimationem, propter damnum, quod ei intulit, dum ei donum non tradidit, vel saltem significavit, ut potuisset illud acceptare, & sic jus in donum acquirere: hæredibus autem debet restituere vas: quia cùm omne mandatum exspiret morte mandantis; illud autem mandatum Titii ante ejus mortem non habuerit effectum, jam nunc vas illud non pertinet ad Cajum donatarium, sed ad hæredes defuncti Titii: nisi fortè donatio facta fuerit ad piam causam: tunc enim in favorem animæ præsumitur mandatum subsistere. Sic ferè *Molina.* Verùm duplicata hæc restitutio dura nimis videbitur famulo; ideò probabilis videtur Sententia modò allata, sufficere nimirum, si famulus reddat ipsum vas Cajo donatario tantùm, quia nimirum satis est probabile, mandatum illud, cùm sit favorabile, & ex gratia datum, non exspirare cum morte mandantis, sicut non exspirant cæteræ gratiæ factæ; ut concessiones Privilegiorum &c. Neque hæredes rationabiliter deberent esse inviti, cùm aliàs ex mente defuncti ad ipsos non pervenisset.

§. VI.

Semper obligans ex virtute fidelitatis.

NImis clarum est, omnem promissionem, juxta hactenus dicta legitimè factam, ac acceptatam obligare ad sui impletionem, saltem ex virtute fidelitatis, qua quis tenetur sua dicta conformare factis, & cum fide à se datâ alteri: Definitur enim promissio *deliberata & spontanea fidei obligatio alteri facta &c.* Certum etiam est, promissiones sæpissimè obligare ex Justitia, adeóque mortaliter ex genere suo, quando nimirum ita determinat vel Lex Divina; ut in matrimonio. sponsalibus, & similibus: vel Lex humana; ut in contractibus & pactis vestitis: aut ipsa Lex naturalis; ut in omni contractu oneroso: secundùm omnes. Sed 64

Quæstio difficilis est, & maximè practica, 65 quanta sit obligatio promissionis cujusvis in genere,

re, etiam liberalis? Duæ sunt Sententiæ oppositæ. I. Asserit, omnem promissionem seriam generaliter ex genere suo obligare sub mortali: si nimirum sit quantitas materiæ sufficiens, utiquè multò, duplò, aut etiam triplò major, quàm requireretur ad furtum mortale: quia promissor agit de proprio: fur de alieno. Navar. *c.* 18. *n.* 6, Lessius, Filliuc. alii apud Dianam *p.* 2. *tr.* 17. *resol.* 9. II. Sententia indistinctè affirmat, omnem promissionem obligare solùm sub veniali per se loquendo seclusò damnò vel scandalò. *Cajet. Sot. Armilla, Sa, Molina*, aliisque congestis Sanch. *de Matrim.* l. 1. *disp.* 5. aliique citati. Verùm distinctè, & mediâ viâ incedendum, & dicendum est, id totum pendere ex intentione promittentis, quæ quadrifaria esse potest. 1. Si voluit se obligare expresè ex virtute fidelitatis tantùm. 2. Si voluit se obligare expresè ex virtute Justitiæ. 3. Si voluit se obligare graviter in re gravi, non cogitans tamen ex qua virtute. 4. Si voluit se obligare simpliciter in re gravi, non tamen cogitans, vel determinans, an graviter, vel leviter, aut ex qua virtute, qui modus solet esse communissimus. Jam pono 4. breves & claras

Resolutiones.

66 I. *Si promittens liberaliter voluit se obligare expresè ex virtute fidelitatis tantùm, obligabitur solùm sub veniali; ac generaliter omnis promissio, obligans solùm ex virtute fidelitatis, obligat solùm sub veniali per se loquendo. & sine onere restitutionis, si promissum non servetur.* Ita DD. secundæ Sententiæ. Et expresè Lugo *disp.* 23. *Sect.* 9. *n.* 72. alii apud ipsum. *Ratio est*: Quia promittere, & velle se obligare ex fidelitate tantum, est dare fidem alteri de re facienda, ac per hoc consequenter est dare alteri rationabilem spem tantùm (non jus aliquod propriè dictum) per quam is à te prudenter exspectat rem promissam: atqui deludere ejusmodi fidem & spem datam, certè ex se non nisi leve est, nec gravem continet turpitudinem, continet enim solum turpitudinem infidelitatis, ut nimirum turpe, & inhonestum sit contra conjunctionem, & societatem humanam fidem datam non servare; ut proinde quis dignus non sit, cujus promissionibus fidatur; quæ certè turpitudo gravis non est: sicut enim mendacium contra virtutem veracitatis tantùm seclusò damnò, vel scandalò, per se non continet malitiam gravem & mortalem, sed venialem tantùm, licèt mentientem reddat indignum fide in dictis suis; ita deceptio in promittendo, seu non servare promissa contra virtutem fidelitatis per se non continet malitiam gravem, sed venialem tantùm, quia per hoc non violatur jus alterius, sed solùm spes concepta; ac per hoc solùm deformatur promittens; qui ideò, quòd non servet promissum, indignus fit, cujus promissis alii fidant; adeóque violatur solùm debitum morale honestatis; vel debitum aliquod legale & justitiæ legalis, & consequenter, etsi pecces ejusmodi promissionem non servando, vel revocando, ab onere tamen restitutionis liber eris. Dixi tamen semper: *per se loquendo*: nimirum seclusò scandalò gravi, quod semper cavendum est: aut damnò gravi, quod ex promissione liberali non servatâ, fortè sequeretur promissario: ut, v.g. si ex eo, quòd ego tibi promisi mutuare frumentum, & non mutuavi, postea debuisti tu cariùs emere, quàm valebat tempore promissionis: tunc enim sine dubio pecco contra Justitiam graviter pro ratione materiæ, & quantitatem damni resarcire debebo, secundùm omnes.

II. *Si promittens, etiam liberaliter, voluit se expresè obligare ex virtute Justitiæ, obligabitur sub mortali ex genere suo: scilicet in re gravi, & cum onere restitutionis, si non servetur promissum; & consequenter absque tali onere promissionem revocare non poterit. Et generaliter omnem promissionem, vel contractum obligantem ex Justitia obligare sub mortali cum onere restitutionis, apud omnes in confesso est.* 67 Et hoc fortè intendunt DD. plerique 1. Sententiæ. *Ratio est.* Quia velle se obligare ex virtute Justitiæ ad aliquid dandum, vel faciendum, est velle transferre in promissarium jus aliquod ad rem promissam, ac velle se ita constituere illi debitorem illius rei, acsi ab illo aliquid accepisset ad conferendum ipsi hoc jus: quod enim pro pretio facere possum contractu onerosо, possum etiam facere contractu gratuito; cùm quilibet de re sua possit pro libitu disponere; & sicut donando alicui domum v.g. transfero in ipsum jus ad rem, & jus in re; ita sanè liberaliter promittendo, si velim præfatò modò, possum in ipsum transferre jus ad rem, & per hoc me constituere debitorem ex justitia, prout defacto fit in promissionibus stipulatis: atqui suppositâ ejusmodi translatione juris in alterum circa rem gravem, graviter etiam sanè læderetur in suo jure promissarius, si promissum non servaretur: ergò talis promissio etiam liberalis obligat sub mortali ex genere suo: nimirum in materia gravi, de qua mox.

III. *Si promittens liberaliter rem gravem voluit verè se graviter obligare: etsi non cogitet ex qua virtute, tunc certè obligatur ex virtute Justitiæ, adeóque graviter.* 68 Ita expresè Molina *tom.* 2. *disp.* 262. Lugo *cit. n.* 90. *Ratio est*: Quia non potest se obligare graviter ex sola fidelitate, ut in primo casu ostensum est: ergo tantùm ex Justitia: neque obligatio gravis ex promissione liberali oriri potest, nisi ex eo, quòd promittens voluerit transferre jus ad rem in promissarium, sicut in casu præcedenti: hac autem translatione juris factâ, jam exurgit obligatio gravis ex Justitia ad implendum promissum in re gravi: sermo enim semper est de re gravi: nam ex una parte, si res verè levis sit, qualitercunque intendat se obligare promittens, non exurget obligatio gravis sub mortali ob materiæ incapacitatem, juxta communem doctrinam in materia de legibus & præceptis; imò etiam de votis & juramentis promissoriis. Ex alia autem parte omnes consentiunt in promissionibus gratuitis ad obligationem, & violationem mortalem requiri majorem

longè materiam, & quantitatem rei promissæ, quàm requireretur ad furtum mortale, ut jam supra judicatum est. Et placet Regula data à Sanch. *lib.* 1. *de matrim. disp.* 6. *n.* 24. requiri scilicet quadruplò majorem, quàm in furto mortali, v. g. Si huic homini furari unum florenum esset mortale, ut pecces mortaliter, non servando promissum cum intentione te graviter obligandi, requiritur res promissa pro 4. florenis. *Ratio* jam dicta est: Quia longè minùs offendit, qui non dat rem suam, quamvis promissam, quàm qui alienam furtô rapit. Et certè, qui rem suam liberaliter promisit, non debet tam rigorosè, & æquè urgeri ex sua liberali munificentia, ac alius ex delicto furti.

69 IV. *Si promittens voluit se simpliciter obligare etiam in re gravi, non tamen cogitavit, vel se determinavit ex qua virtute, aut an graviter, vel leviter,* (qui modus promittendi solet esse quotidianus) *obligabitur solùm venialiter ex virtute fidelitatis.* Ita Molina & Lugo modò citati. *Ratio est*: Quia homines, quando aliquid promittunt liberaliter, abstrahendo, vel non advertendo ad qualitatem, vel quantitatem obligationis, si nil aliud addant, non intendunt, nec censeri possunt se velle obligare, nisi ad id, quod requirit natura promissionis liberalis ex genere suo: sed hæc non requirit, nisi obligationem levem ex sola virtute fidelitatis, ut supra dictum: ergo &c. Certè nec ipse promissarius ex tali promissione aliquid ampliùs exspectat; & imprudens, vel impudens meritò judicaretur, si cum eodem rigore exspectaret sibi liberaliter promissum, quo solet exspectari id, quod debetur ex Justitia. Denique promittens in hoc casu est dubius, an graviter vel eviter obligetur: ergo sicut in lege, vel præcepto, quando dubium est, an obliget graviter, vel leviter, possum eligere, quod minus est, scilicet obligationem levem, ita à fortiori in promissione, quæ est quasi lex privata, quam sibi imponit promissor. Hinc meritò dicunt *Molina, & Lugo* in promissionibus liberalibus ut plurimum deesse, & in dubio præsumendum, defuisse animum obligandi se ex Justitia. Et Sanch. *lib.* 1. *de Matrim. disp.* 5. *n.* 21. monet, plurimas promissiones excusari à mortali, quia non intendunt homines se obligare præcisè, & simpliciter, sed ex quadam benevola honestate, ut jam in proverbium abierit: *Verba honoris non sunt obligatoria.*

70 Dixi autem notanter 1. Quando promittunt *liberaliter*; de solis enim promissionibus liberalibus resolutio loquitur: nam in promissionibus, & contractibus onerosis debet adesse, & in dubio regulariter præsumitur adfuisse animus obligandi se ex Justitia; ideóque pro ratione materiæ, graviter, vel leviter: nam in contractu oneroso promittens ex Justitia debet habere talem intentionem, vel animum, ne decipiat alterum, obligando ipsum ex Justitia, sine animo se ei vicissim obligandi.

71 Dixi 2. *Si nil aliud addant.* Nam si promittens liberaliter in hoc 4. casu addat juramentum, vel scripturam publicam, vel quid simile, quo promissio in pactum vestitum legibus confirmatum transeat, aut verbum aliquod significans rigorosam obligationem: v. g. Seriò scilicet, & non urbanitatis gratiâ, vel causâ dicens: *Obligo me, quantùm possum, ad hoc, vel illud faciendum*: jam signum est, se voluisse obligare graviter, adeóque ex Justitia, juxta dicta in 2. & 3. casu. Econtrà autem signa & indicia dignoscendi non adfuisse animum te obligandi ita graviter, sunt: si rogatus fuisses, an voluisses obligare te sub mortali, certò respondisses, te nolle: aut, si requisitus, ut promissionem tuam juramentô firmes, id recuses, non ob solam juramenti reverentiam, sed ne adstringaris tantoperè ad observandam promissionem. Juramentum enim promissioni aliàs sub veniali solum obliganti, in materia sufficienti addit specialem obligationem sub mortali ex virtute Religionis ob reverentiam Divini Nominis in testimonium invocati.

SUBSECTIO.

Quibus modis cesset obligatio promissionis; cum dubiis aliquot expressis.

SUMMARIUM.

72. *Quibus modis exspirat obligatio promissionis.*
73. *Si res promissa culpa promittentis pereat, ad quid iste teneatur?*
74. *Qui bona fide promisit rem alienam, postea cognoscens esse vel fuisse alienam, ad quid promissario teneatur?*
75. *Qui eandem promisit pluribus, cui tradenda?*
76. *Quid, si quis rem simpliciter promissam uni, postea cum juramento promittat alteri?*

Promissionis obligatio sive sit ex fidelitate tantùm, sive ex Justitia, sive Juramentô firmata, cessat, & exspirat variis modis, & maximè istis. 72
I. Remissione promissarii, sicut enim promissio nulla obligat, nisi eo acceptante, ita eo remittente, omnis obligatio exspirat; quemadmodum etiam omnis contractus mutuò paciscentium consensu dissolvitur, juxta Regulam Juris Canonici: *Omnis res, per quas causas fit, per easdem perit.* II. In promissione reciproca inter duos, sive liberalis sit, sive onerosa, si alter implere promissum nolit, etiam primus absolvitur ab obligatione: quia hæc censetur justa causa, ut te revocante tuam promissionem, & ego meam revocem Communis DD. Quidquid dicat Navarr. *c.* 18. *n.* 7. III. Quando cessat finis principalis promittendi: ut si promisisti alimenta Petro pauperi, isque evadat dives: si promisisti domum ut singulari amico, isque evadat inimicus graviter. IV. Quando fit notabilis mutatio materiæ promissæ: ut si fiat impossibilis, illicita inutilis. Ut si promisisti gladium Titio, qui postea furiosus factus, vel injustè occisurus Petrum, petit, non teneris. V. Si fiat notabilis mutatio circumstantiæ, vel status circa personas ipsas, quæ si ab initio fuisset, promissionem, vel contractum irritâsset: ut latiùs explicatur in materia de votis & juramentis, & sponsalibus. VI. Cessat promissio liberalis ex iisdem

iisdem causis, ob quas potest revocari donatio, de quibus cap. seq. *à n.* 57. Cæterùm hic aliquot dubia expedienda sunt.

Dubium I.

73 QUid si res promissa sine culpa promittentis pereat, ad quid tenebitur postea promittens; ℞. sub necessariis distinctionibus. Aut enim 1. res promissa liberaliter est determinata in specie, vel potius in individuo: hic liber, hic equus v. g. & tunc, si sine culpa debitoris pereat, promittens non ampliùs obligatur. *Aut* 2. Res promissa est indeterminata: E. G. Titius promittit Cajo unam ovem ex duabus, vel 100. suis ad electionem ipsius Caji, & postea sine culpa Titii perit una ex duabus, vel plures ex 100. vel omnes oves: & tunc si post electionem à Cajo factam pereat ipsa ovis electa; rursùs nil ampliùs debebit Titius: quia sicut post electionem ipsa ovis electa Cajo debetur, ita ut ipsi pereat, congruum est; si verò ante electionem Caji una ex duabus, vel plures ex 100. ejus ovibus pereant, remanente alterâ, vel aliis, obligatur Titius alteram, vel aliam ovem ex residuis dare Cajo: quia ante electionem illa, vel illæ oves Titio perierunt, & Cajus non est defraudandus re sibi promissa. Denique, si ambæ, vel omnes oves Titii perierunt, rursùs ad nihil tenebitur Titius: quia sine ejus culpa deficit tota materia promissionis. Dico autem semper *sine culpa promittentis*: nam si res promissa gravi culpâ vel dolo promittentis pereat, debebit is sanè juxta promissionem, sive ex fidelitate, sive ex Justitia re aliâ æquivalenti compensare: ita enim damnificatio promissarii ex culpa promittentis proveniens omninò exposcit. Ita cum aliis Tambur. *Tom.* 2. *lib.* 9. *tr.* 9. *c.* 6. §. 6. *à n.* 37.

Dubium II.

74 QUid si quis bonâ fide promittat rem aliam, & ante traditionem, vel etiam postea cognoscit reverà esse alienam: aut defacto à Domino comparente res evincitur; ad quid tunc tenebitur promissario? ℞. Iterum cum distinctione; aut promisisti rem determinatam, v. g hunc librum, equum &c. Et sic ad nihil obligaberis, cum nescieris tuum non fuisse: quia in promissionibus, vel donationibus liberalibus nemo præsumitur se obligare ad alterum tantùm, sive (ut vocant Juristæ) ad evictionem: cùm promissarius, vel donatarius re evictâ, nullius damnum patiatur. At verò si promisisti indeterminatè aliquem librum, v. g. aliquot florenos, certè manebis obligatus adhuc tradere alium librum, aliam pecuniam: quia eo modo promittendi rem tuam promisisti, non alienam. Ita cum aliis Molina *disp.* 262. *n.* 6. Dixi rursùs: *si quis bona fide promisit*: nam, si malâ fide promittas rem, v. g. librum, equum &c. quem scis esse alienum, nimis manifestum est, nullam esse promissionem tuam; quia de re aliena disponere non potes. Et ex alieno liberalem esse, species furti est: & insuper non effugies notam deceptoris, & onus compensandi damnum, si quod inde sequatur donatario.

Dubium III.

QUid si quis eandem rem successivè promittat 75 pluribus, singulis acceptantibus, cui ea tradenda erit? quid debebitur reliquis; ℞. Clarum esse, rem promissam debere tradi primò legitimè acceptanti, & nihil deberi reliquis ex vi promissionis. *Ratio est.* Quia tunc promissio secundò, tertiò, aliis facta, supposita promissione facta primo, illicita est, & nulla, adeoque nullam per se obligationem inducit: idque maximè verùm est, si rem promissam primo eidem jam tradidisti. At contra: si rem primo promisisti solùm, non tradens, secundo verò promittens etiam tradidisti, quamvis sic peccaveris contra obligationem prioris promissionis primo factæ, secunda tamen traditio valet, & secundus rem suam facit, juxta dicta de Jure *ad rem*, *& in re*: & hic multum valet illud vulgatum Juris: *Multa facta tenent, quæ tamen fieri prohibetur.*

Dubium IV.

QUid si quis rem antea simpliciter promissam 76 uni, postea cum juramento promittat alteri? ℞. Primam promissionem cedere posteriori juratæ: affirmant *Innocent. Abbas*, alii, maximè *Canonistæ* apud Sanchez. *lib.* 1. *de matrim. disp.* 50. *n.* 1. Sed rectè negant DD. communiter, & ipse Sanchez. *cit. n.* 2. cum Lug. *disp.* 23. *Sect.* 7. *n.* 60. Et quidem si prior promissio obligabat ex Justitia, certum est, posteriorem juratam non præjudicare: quia tunc promissario jam jus acquisitum erat, quo absque injuria privari non potest, juramentum autem non debet esse vinculum iniquitatis: quin etiam si prior promissio solùm obliget ex fidelitate: quia promissio prior non potest violari, nisi illicitè: juramentum autem non potest obligare ad aliquid illicitum: ergo censendum est invalidum.

At, quid si prior promissarius cedat juri suo, 77 tenebitúrne promittens servare secundam promissionem cum vel sine juramento factam? Affirmant rursus Canonistæ, & alii. Sed ex communi rectè negat Sanch. *cit. n.* 6. Quia secunda promissio facta eo tempore, quo adhuc obligabat prima promissio, erat illicita, adeoque invalida: quod autem ab initio non valet, tractu temporis non convalescit. Excipe, nisi promissor intendisset se obligare sub conditione: si primus promissarius obligationem remiserit, vel juri suo cesserit: tunc enim positâ conditione, absoluta evadet obligatio posterioris promissionis, & maximæ juratæ.

SECTIO III.

Qualiter contractus validus debeat esse liber à deceptione, & dolo.

SUMMARIUM.

78. *Deceptio, error, dolus circa substantiam, & circa accidentia.*
79. *Potest esse antecedens, vel incidens seu concomitans*
80. *Contrahens potest decipi à se, ab altera parte, vel à tertio.*

83. In-

78 I. DEceptio, error, dolus, in contractibus potest accidere vel circa substantiam rei, ut si putes te emere aurum, emis autem aurichalcum; aut (velut Jacob) ducere Rachaelem, ducas autem Liam &c. vel citra accidentia & qualitates rei: ut si putes te emere vinum vetus, vel equum sanum; emas autem vinum recens, vel equum morbidum &c.

79 II. Deceptio, error, dolus versans sive circa substantiam rei, sive circa accidentia, & qualitates, potest esse, aut antecedens, & dans causam contractui; quando nimirum ex sola deceptione provenit, quòd velis contrahere; alioquin si deceptio, vel error abesset, & veritas constaret, nullo modo contracturus: aut potest esse incidens, vel concomitans tantum contractum, non autem dans causam, quando nimirum deceptus errore, vel dolo exinde non movetur simpliciter ad contrahendum, sed ad summum secundùm quid, ad libentiùs contrahendum, cariùs emendum &c. ita ut etiamsi deceptio, error, vel dolus abesset, adhuc contraheres: v. g. sciens hoc vinum non esse vetus, sed recens, adhuc emeres, sed viliori, non tanto pretio: & sciens hanc fæminam non esse illam à te intentam, sed aliam, adhuc duceres, sed fortè non ita libenter.

80 III, Contrahens in contractu potest decipi, & falli, aut à seipso, cum quis proprio errore, & à nullo alio persuasus putat rem aliam esse, quam sit & ideo contrahit, emit, ducit &c. alias non contracturus, vel empturus &c. si veritas ei pateret: & tunc propriè dicitur *error*: aut potest contrahens decipi ab altera parte contrahente; aut ab aliquo tertio ad contractum non pertinente: & tunc propriè dicitur *dolus*, *fraus*, si nimirum decipiens aliquid fingat: v. g. mentiendo, aurum esse, quod est aurichalcum; vinum vetus esse, quod est novum &c. si autem decipiens nihil fingat sed simpliciter injusto, vel excessivo pretio v. g. tibi aliquid vendat, non dolus, vel fraus, sed deceptio simplex ab altero dicenda erit.

81 IV. Contrahens in contractu potest decipi ab aliquo termino, vel sciente, & consentiente altero contrahente, vel nihil scientibus, nec consentientibus contrahentibus. Quando tunc ille tertius deceptor esset procurator, tutor, vel negotiorum gestor alterius contrahentis, non dicetur verè tertius, sed cum faciat unum cum altero, dicetur unus ex contrahentibus. His ita notatis, pono duas claras Assertiones; nam res varia una Assertione non potest commodè comprehendi.

ASSERTIO V.
De deceptione circa substantiam rei.

INvalidus, irritus, & nullus omni jure est omnis contractus initus ex deceptione, errore, vel dolo versante circa ipsam substantiam rei; aut circa accidentia, vel qualitates, quæ sunt per se intentæ, & sub conditione positæ à contrahente: vel sunt causa principalis finalis motiva contrahendi: sive deinde error, vel dolus sit antecedens, & dans causam contractui; sive incedens, vel concomitans tantùm: sive ab altera parte contrahente, sive ab alio tertio, sive à te ipso proveniens. Omnes. Explico breviter 82

§. I.
Invalidus est omnis contractus talis &c.

RAtio est: quia contractus, cùm sit actus voluntarius à libera voluntate dependens, necessariò requirit consensum voluntarium, ad aliquam rem dandam, vel acceptandam: atqui nihil potest esse volitum, nisi præcognitum; & ut dicitur L. 9. C. de juris & facti ignorantia: *errantis nullus est consensus*: ergo contractus factus ex errore vel dolo versante circa substantiam rei, omni jure irritus est, & nullus: & etiam facta traditione altera pars acceptum tanquam non suum restituere, vel dimittere tenebitur, ut si ducas Mariam, putans esse Annam: si emas vitrum pro gemma: aurichalcum pro auro: stannum pro argento: si dones aliquid Petro; putans esse Joannem, cui soli intendisti donare: si des pauperi ducatum, putans esse sestertium &c. idque universaliter verum est, qualiscunque fuerit error, vel dolus, antecedens, vel incidens undecunque proveniens: semper enim, quod est incognitum, nec potest esse volitum, ac per hoc necessariò contractum irritat. Jam termini in Assertione positi explicandi sunt. 83

§. II.
Initus ex errore, vel dolo versante circa substantiam rei.

MEritò petes, & multùm refert nosse, quid hîc intelligatur nomine *substantiæ*, & quid nomine *accidentis*? ℞. Certum esse, hæc non debere accipi physicè, & absolutè, sed moraliter, & in ordine ad voluntarium actum contrahentis: ut proinde nomine *substantiæ* in contractu intelligatur illud objectum, quod per se principaliter & verè adæquatè est intentum à contrahente: nomine autem qualitatis, vel *accidentis* intelligatur illud, quòd minùs principaliter, vel per accidens intenditur. Quare si res notabiliter differat ab objecto à te intento & cogitato, dicetur error in substantia: si differat leviter, dicetur esse error in acci- 84

accidente, vel qualitate. Adeoque in proposito error, vel dolus in substantia erit, qui te decipit notabiliter quoad rem à te cogitatam, & intentam in contractu: qui verò te leviter tantùm decipit, erit error, vel dolus in accidente, vel qualitate tantùm v. g. si voveas Religionem, putans in ea licere esum carnium, & invenias in ea perpetuam à carnibus abstinentiam, error erit in substantia voti: quia Religio inventa notabiliter variat à Religione à te cogitata & intenta; atque ideò irritum erit votum tuum; secùs si invenias semel tantùm in hebdomade, v. g. feria 4. in ea Religione jejunari; quia tunc non notabiliter variat. Item si voveas peregrinationem Romam, à te, vel alio deceptus, putans eam parùm distare, v. g. 30. milliaribus, cùm tamen distet centum; error erit in substantia: si autem non multò plus, v. g. sex vel octo milliaribus tantùm distet, error erit in qualitate, vel accidente tantùm: & sic in cæteris. Ubi tamen acutè advertit Sanchez *lib. 4. moral. cap. 2. n. 11.* illud *parùm & multùm* debere sumi respectivè, non absolutè tantùm: nam respectu nobilis puellæ, multùm erit distantia major decem milliarium, non item respectu robusti rustici: Et in magno numero parva erit deceptio, quæ magna est in parvo numero: si enim putes locum distare 15. milliaribus, cùm tamen distet 30. deceptio erit, magna, & substantialis, ideoque irritans votum, vel contractum omnem. At si putes distare centum milliaribus, cùm tamen distet quindecim ampliùs, parvus erit error, & accidentalis, seu in qualitate tantùm, ideoque non irritans votum, vel contractum, aut quamlibet promissionem tuam. Et sic conformiter discurrendum in similibus.

85 Ex dictis vides, quòd licèt in matrimonio error irritans sit solùm circa substantiam physicam personæ, in aliis tamen contractibus, longè latiùs patet error, vel deceptio circa substantiam, ut modò ostensum est. Certè si velles emere equum ad longinquum iter multorum dierum, aut ad gignendam prolem, vel pullum &c. & loco equi juvenis daretur tibi equus annosus, emarcidus &c. certè non esset deceptio in substantia physica, reverà tamen esset error in substantia morali in nostra materia, quia nimium variat ab equo cogitato & intento ab emente. Sic licèt in contractu oneroso, v. g. emptione, persona vendens plerumque non pertineat ad substantiam seu objectum substantiale contractûs, cùm verè nihil intersit ementis, an ab hac vel ab alia persona emat: in contractu tamen gratuito vel donatione persona, cui aliquid donatur plerumque pertinet ad objectum substantiale donationis; quia per eam liberalitas donationis circa certum tantùm hominem exercetur: quâ ratione etiam accidentia personæ ex intentione expressa donantis sæpè ingrediuntur objectum substantiale, ut patebit. Denique si quis explicitè, vel implicitè intenderet donare homini præsenti, quis quis sit, aut emere rem præsentem, quæcunque sit &c. tali casu error circa rem, vel personam accidentalis tantùm censebitur, & relinquet contractum validum; quippe circa rem implicite volitam. Sed hæc jam magis declarantur per duos §§. *sequentes.*

§. III.

Aut circa qualitates per se intentas à contrahente.

Error vel dolus circa qualitatem etiam irritat contractum, quando talis qualitas per se est intenta, & in contractu apposita à contrahente, seu quoties intentio ipsius fuit conditionalis non contrahendi, nisi existente tali bonitate, conditione, vel circumstantia; ut si expresè dicas: contraho tecum puella, si sis nobilis, non aliter: dono tibi hoc juvenis, si tu es pauper vel studiosus, aliâs non; emò à te vinum vetus tantùm, non aliud &c. hujusmodi qualitate non subsistente, nullus erit contractus, etiam nullo alio præcedente dolo alterius contrahentis, vel tertii. Communissima cum *Sanch. lib. 4. moral. cap. 2. num. 6. & lib. 10. de matrim. disput. 9. num. 13.* Laym. hic *c. 5. n. 3.* Ratio est: quia qualitas, conditio, vel circumstantia ita per se intenta, & conditionatè apposita in contractu ingreditur objectum substantiale actûs intrinsecè; & consensus fuit omninò conditionalis, ac suspensus ab illa qualitate, vel conditione; quare conditione non positâ, vel subsistente, nullus fuit consensus, & consequenter contractus nullus: nisi fortè aliquando adsit consensus implicitus, quod evenit, quando res tali errore empta, est ejusdem substantiæ, bonitatis, & utilitatis cum illâ, quæ à te ita conditionatè intenta, & expetita fuit: ut si vinum novum sit æquè bonum, ac vetus, quòd emere intenderas. 86

Cæterùm ad hoc, ut error vel dolus circa ejusmodi qualitatem per se intentam irritet contractum, non est necesse, ut actu semper, & expresè conditio apponatur in contractu, sed sufficit, ut virtute & implicitè apposita intelligatur: ut quando ex circumstantiis personæ colligitur, eam voluisse contrahere de aliqua re, non absolutè, sed ut affecta tali qualitate, vel circumstantiâ, quam falsò inesse existimavit; & oppositum existens valdè immutat objectum cognitum, ac nimis excedit existimationem contrahentis, vel promittentis, v. g. si promisisti peregrinationem Lauretanam, existimans abesse tantùm biduo; aut in terram sanctam, putans posse per terram & sine navigatione eò venire &c. censeris promisisse conditionatè peregrinationem ut biduanam, non decem dierum; ut terrestrem, & non ut marinam & valdè periculosam; sicque non simpliciter, sed sub conditione existimatæ circumstantiæ, adeoque conditione illa subsistente per errorem, corruit contractus, vel promissio; ut notant DD. communiter. Ratio petenda est §. *præcedenti.* 87

§. IV.

Aut circa qualitatem, quæ est causa finalis principalis, & motiva contrahendi.

Etiam invalidat contractum error, vel dolus circa talem qualitatem vel circumstantiam, quæ sit causa finalis & principalis motiva ad promittendum, vel contrahendum: non item quan- 88

quando solum est causa impulsiva secundaria. *Omnes.* Ratio est: quia cùm intentio finis principalis determinet operationem, ejus speciem mutans moraliter, spectat ad objectum substantiale actionis promissionis, vel contractus adeoque resolvitur in conditionem; si talis finalis causa subsistat: v. g. dono tibi ob paupertatem tuam; idem est, ac, dono tibi, si pauper sis, aliàs non. Quapropter si aliquis falsò tibi persuadeat, Titiam esse consanguineam tuam, & ideo, sc. propter consanguinitatem, dotem offeras, revocari potest donatio, vel datio dotis.

89 II. Causa ergo finalis & principalis motiva dicitur, quæ per se primò movet voluntatem, tanquam vera pars objecti intenti, & per se sufficiens movere: ita ut velit quis actum suum firmum, & efficacem esse, si talis causa vel motivum subsistat, & non aliter, adeoque constituit voluntatem in ea dispositione, quòd, si sciret, talem causam non subsistere, non solùm non vellet contrahere, sed etiam vellet contractum suum, vel promissionem omninò esse nullam.

90 III. Causa verò finalis secundaria & impulsiva tantùm dicitur, quæ quidem movet voluntatem non tamen principaliter, & sic, ut alioquin actum talem nollet valere: sed solùm secundariò ad hic & nunc talem actum exercendum, quem aliàs fortè non vellet, vel oppositum vellet; adeoque solùm constituit voluntatem in ea dispositione, quòd, si sciret talem causam non subsistere, solùm non vellet contrahere, promittere, conferre &c. quod longè diversum est à priori, ut optimè notat Molina tom. 1. disput. 209. §. hoc loco. *Aliud est*, inquiens: *conferentem esse in ea dispositione, quòd si sciret causam, propter quam confert, non subsistere, non conferret: Aliud verò est esse in ea dispositione, quod, si sciret causam non subsistere, vellet collationem nullam esse; hoc secundum invalidam facit gratuitam collationem; sed primum non semper facit invalidam.* Hæc Molina.

91 IV. Error ergo, vel dolus circa illam causam finalem principalem irritat contractus; non item circa causam secundariam & impulsivam tantùm. Exempla sunt. Donas Petro, quia pauper est, vel quia consanguineus tuus est: causa finalis & principalis motiva est, sublevare inopiam pauperis, vel consanguinei tui, quæ causa si non subsistat, & te undecunque decepto, is pauper, vel consanguineus tuus non sit, irrita erit donatio, & revocabilis ad nutum tuum. At verò donas pauperi ob eundem finem principalem, quem tu falsò putas esse Catholicum, sanctum, diligentem studiosum &c. cum tamen sit hæreticus, improbus, vecors &c. quòd si scivisses, utique non donâsses, donatio tua subsistit, & valet, quia subsistit principalis finis, nimirum inopia sublevanda ex Charitate, vel misericordia, etsi non subsistat tua causa secundaria impulsiva, nimirum Catholica Religio, probitas, diligentia &c. quod si scivisses, dare noluisses. Imò etiam fieri potest, ut etiam cùm paupertas simulata fuit, tamen donatio subsistat, tanquam facta ob alium finem principalem; nimirum ad honorem DEI, vel B. Virginis, pro cœlesti mercede, pro satisfactione &c. etsi enim donans ita constitutus sit, ut non donaret, si fraudem cognosceret, non tamen ita comparatus esse creditur, ut nolit donationem subsistere, aut restitutionem fieri velit, si dolus subsit: qua ratione plerumque excusari possunt à restitutione pauperes ficti. Ut benè notant *Molina & Laym. cit. num.* 4.

91 Eadem est ratio de contractu ob causam in futurum, seu sub modo v. g. si donatio, vel legatum facta sint sub causa finali principali, utpote in pretium pro peregrinatione facienda, in dotem propter nuptias celebrandas, ad suscipiendos sacros Ordines &c. causa non subsistente, omninò corruunt, & traditum etiam repeti potest, & restitui debet, ut docet communis DD. ex toto titulo *ff. de condict. causâ data, causâ non secuta*: & aliis Navar. *c.* 18. *man. n.* 6. Molina *tom.* 1. *tr.* 2. *disp.* 209. Layman. *cit. lib.* 3. *tr.* 4. *cap.* 5. *num.* 4. At verò si cui absolutè donas, licèt cum proposito & spe conciliandi ejus animum, v. g. puellæ ad nuptias, vel usum corporis, Judicis, ut justè vel injustè judicet, si sponsæ falsò putatæ Virgini, magnas sponsalitias largitates facias, si Beneficium conferas falsò credito sancto, casto &c. dummodò capax sit, statim valet donatio, vel collatio, ut revocari nequeat, etsi voluntati tuæ non satisfiat. Communis apud citat. & constat ex *L. si repetendi 7. C. de condiction. ob causam. Glossa ibidem* Ratio est: licèt enim ista fuerint causa impulsiva ad donandum, ita ut non donâsses, nisi talem causam existere, vel exstituram prævidisses, non tamen sunt causa principalis, sub cujus conditione dedisti, aliàs nolens valere donationem, sed absolutè donâsti.

92 Quando autem, vel utrum qualitas, vel circumstantia erronea contrahentis fuerit causa finalis & principalis contrahendi, an verò secundaria impulsiva tantùm, cùm aliunde contrahentis intentio non patet, judicandum erit ex natura ipsorum contractuum; quorum quidam naturâ suâ facilè sunt solubiles, alii difficulter. 1. Facilè sunt solubiles promissiones, donationes, collationes liberales; pro quibus est communis regula DD. apud Navar. *c.* 18. *num.* 7. & Sanch. *lib.* 1. *de matrim. disp.* 62. Molin. *tom.* 2. *disp.* 272. Ista *promissio gratuita desinit obligare, si, re adhuc integra, notabilis mutatio accidat*: Atqui si notabilis circumstantia ignoretur à contrahente, & postea innotescat, v. g. sponsam non esse virginem; hunc pauperem esse malæ vitæ &c. perinde est, acsi notabilis mutatio accideret: ideoque ad contractum vel promissionem gratuitam rescindendam sufficit. 2. Difficiliùs solvuntur contractus onerosi, etsi nondum traditione completi; ut si jam spopondisti pretium pro merce, servitium domino &c. quia scilicet contractus onerosi vim obligandi habent ex consensu utriusque contrahentis: nemo autem vendens, vel conducens v. g. facilè consentiet, ut si aliqua mutatio superveniat, non adeò notabi-

tabilis, vel si emptor aliquo errore, cui ipse venditor nullam causam dedit, ad emendum impulsus sit, venditio ideò irrita sit; ut observant Molina. *tom. 2. disput.* 352. Sanch. *l. 2. de matrim. disp.* 64. Laym. *cit. lib. 3. tr. 5. c. 5. num. 5.* 3. Adhuc difficiliùs solvuntur contractus jam traditione consummati, quia per traditionem plenum jus, ac dominium acquiritur contrahenti, quod non facilè rescinditur ob mutationem, vel errorem, cui alter contrahens causam non dedit. 4. Denique omnium firmissimus, & difficillimè dissolubilis est contractus Matrimonii (itémque Professionis religiosæ, quasi spiritualis Matrimonii) qui ob nullum errorem & dolum, circa qualitatem vel accidentia rescindi potest, sed semper, nisi evidenter constet, contrahentis actualem intentionem fuisse aliter minimè contrahendi, nisi existente hac, vel illa causa, qualitate, vel circumstantia, v.g. si nobilis sis, si Virgo, si tantam dotem habeas &c. semper censeri debet Matrimonium absolutum, & substantialiter perfectum, ac ratum esse: quia nimirùm ita exigit tum institutio hujus Sacramenti, tum bonum prolis; tum ipsius Reipublicæ: ut pro valore Matrimonii semper præsumi, & judicari debeat in dubiis, nisi contrarium evidenter ostendatur. Vide latissimè Sanch. *lib. 7. de Matrim. disp.* 18. & *lib.* 10. *disp.* 9. *n.* 20.

ASSERTIO VI.

De deceptione circa qualitatem.

94 *Validus est omni jure contractus initus ex deceptione, errore, vel dolo antecedente, versante solùm circa meras qualitates rei; etiam quando deceptio provenit ab altera parte contrahente, vel tertio cum contrahentis consensu; attamen tunc rescindi potest, & debet, quando deceptus petit. Multò magis valebit contractus, si deceptio provenit à tertio, nihil scientibus contrahentibus, aut contrahens à se ipso deceptus est; quamvis tunc detur actio decepto contra decipientem de damno & de dolo, non tamen facultas rescindendi contractum. Universaliter autem validus est contractus initus ex deceptione circa qualitates, quando error, vel dolus non est antecedens, vel dans causam contractui, sed incidens, vel concomitans tantùm, undecunque proveniat, sive ab altera parte contrahente, sive ab alio tertio, sive à te ipso, etsi alius te decipiens teneatur reducere contractum ad æqualitatem, ac omnia damna tibi decepto resarcire.* Communis apud citandos.

§. I.

Validus omni jure est contractus initus ex errore vel dolo antecedente, versante solùm circa meras qualitates rei.

95 IN his generalibus terminis consentiunt omnes; & constat multis certis exemplis, ut in Matrimonio, in Ordinatione activa, & passiva, ubi error vel dolus versans solùm circa accidentia vel qualitates personæ non irritat contractum, vel actum, etiamsi (*NB. pro §. sequenti*) non fiat sine injuria alterius partis. Ratio autem generalis & fundamentalis est. Quia ad valorem contractus, & obligationem utrinque inducendam omni jure sufficit, ut adsit consensus simpliciter voluntarius in substantiam rei; nec opus est, adesse consensum in omnem rei qualitatem; alioquin certè rarò valerent contractus: atqui error, vel dolus etiam antecedens, & dans causam contractui, versans circa meras qualitates, vel accidentia rei, quæ scilicet nec per se intenta sunt consensu conditionato à contrahente, nec sunt causa finalis principalis motiva contrahendi (juxta dicta assert. præced. §. 2. & 3. ut si velis ducere hanc puellam, emere hoc vinum, ex errore vel dolo alterius putans puellam esse nobilem, cùm non sit, vinum esse vetus, cùm sit novum &c. talis, inquam, error vel dolus, etsi causet involuntarium secundùm quid, quia nolles contrahere, si tibi de tali qualitate constitisset, nolles ducere hanc puellam, si scires non esse nobilem, nolles emere hoc vinum, si scires non esse vetus &c. relinquit tamen voluntarium simpliciter, & consensum absolutum in ipsam substantiam rei, absolutè enim & simpliciter vis ducere hanc puellam, emere hoc vinum &c. ergò omni Jure, & in omni foro validus erit ejusmodi contractus. Nec obstat illud involuntarium secundùm quid, quòd scilicèt noluisses contrahere, nisi error vel dolus circa qualitatem adfuisset. Quia voluntas interna, præsertim talis efficax, sola mente retenta, nihil operatur in contractu: neque tuus consensus conditionatus fuit: ut supponimus. Frustra ergo modò caput scalpis, & dicis: si scivissem, non duxissem, non emissem &c.

§. II.

Etiam quando deceptio provenit ab altera parte contrahente &c.

I. AUt etiam à tertio, cum consensu contrahentis non sine injuria, nihilominùs omni 96
jure validus erit contractus initus ex eo dolo antecedente, & versante circa qualitates tantùm. Ita Juristæ & Th. Th. communiùs, quos citat, & sequitur Laym. *hic tr. 4. c. 5. n. 5.* Habetur in Jure L. si dolo 5. C. de rescindenda venditione, & inst. de except. §. 1. Ubi dicitur: *Si metu coactus aut dolo inductus, aut errore lapsus stipulanti Titio promisisti, quod non debueras promittere, palam est, jure civili obligatum esse, & actio, quæ intenditur, dare te oportere, efficax est. Sed iniquum est te condemnari, ideóque datur tibi exceptio: quòd metûs causâ, aut doli mali.* Ratio jam supra allata, etiam in hoc casu urget: adest enim consensus simpliciter voluntarius in substantiam rei, non obstante dolo circa qualitatem, & injuriâ alterius partis contrahentis; quod enim ab ipso altero contrahente, vel ab alio tertio, vel à te ipso decipiaris, parùm vel nihil refert ratione voluntarii sufficientis ad valorem contractûs, cùm ab alio tertio, vel à te ipso deciperis, valet contra-

ctus secundùm omnes : ergo etiam cùm deciperis ab altera parte contrahente. Neque hujus injuria obstat, ut certè constat in Matrimonio, & mox patebit. *Deinde* secundùm communem DD. deceptus in tali casu verum jus, & actionem consequitur contra deceptorem, ut eum, si velit, compellere possit ad contractum servandum compensato damno, ut infra videbimus : sed hoc evidens signum est, contractum fuisse validum : ergo &c. supponitur autem semper, quòd consensus in rei substantiam sit absolutus : quod si enim conditionalis sit, & dependens à tali qualitate, vel circumstantia, ea non existente, sine dubio corruit omnis contractus. Ut ex assert. præced. §. 3. constat,

97 II. Contrarium tamen, & ejusmodi contractus omninò esse irritos, docent *Rebell. Molin. Less.* alii apud Lugo *disp.* 22. *Sect.* 6. *n.* 70. & sequitur Tamb. *l.* 8. *Decal. tr.* 3. *c.* 7. §. 11. *n.* 15. Probant 1. *ex L. & eleganter ff. de dolo*, & *L.* 3. *ff. pro socio.* ubi habetur : bonæ fidei contractus dolo malo initus ipso jure nullius momenti esse. 2. Quia naturalis æquitas non patitur, ut aliquis per injuriam jus & actionem consequatur, *arg. c.* 1. *de eo qui duxit.* ergò &c. Sed ℟. Ad 1. contractus ejusmodi ipso jure nullius momenti, seu irritos esse, non quoad substantiam, sed quoad effectum, quòd nimirùm pro arbitrio decepti in utroque foro rescindi possint, ac debeant, facta etiam restitutione rei, ac fructuum, acsi semper in dominio decepti permansissent, juxta *c.* 2. *de his, quæ vi.* Ad 2. Negatur conseq. Quia in eo contractu deceptor jus & actionem consequitur, non ex injuria, sed ex mutuo & absoluto consensu in substantiam rei ; ex injuria autem deceptionis potiùs contrahit obligationem, ut contractum rescindi patiatur, si deceptus petat, & exceptione doli adversus deceptorem se defendat. Lugo *cit. à n.* 75. utramque sententiam conciliare nitens dicit : ejusmodi contractus partim validos esse, partim irritos seu defectuosos : in tantùm enim valent, in quantùm obligant : obligant autem irrevocabiliter solùm ex parte deceptoris, & non obligant, nisi revocabiliter ex parte decepti, qui agnito dolo liberè rescindere potest contractum, ut mox dicetur. Placet doctrina. Sed quidquid sit de hoc, dicimus.

98 III. Ejusmodi contractus rescindi potest, & debet, si deceptus petat, huic enim (non autem decipienti) datur electio, aut contractum relinquendi omninò, etiam propria authoritate, aut eidem standi cum compensatione ejus, in quo ipse innocens læsus fuit. *Omnes* constat apertè ex citatis Juribus, quibus dicitur dolo inductum ad contrahendum exceptione defendere se posse, contra decipientem. *Ratio est* : quia dolo alterum inducens ad contractum ipsi nocivum, injustum ei damnum infert; ideoque semper exceptio contra deceptorem decepto competit, si contractus necdum impletus sit, aut actio ad ejus rescissionem; vel in integrum restitutio, si contractus fuit traditione impletus. Neque opus est Judicis sententiâ ; quia contractibus quamvis absoluto consensu editis, semper hæc tacita conditio inesse censetur quòd rescindi possint arbitrio decepti, si dolo aliquo alterius contrahentis deceptus fuit. Intellige semper. *Dummodò contractus sit dissolubilis;* ut excludatur Matrimonium jure divino indissolubile.

IV. Insuper etiamsi deceptus doli ignarus nihil excipiat, nihilominùs in conscientia obligatur deceptor resarcire integrum damnum, quod ob eam causam deceptus passus est, nisi decipiens in re non magni momenti præsumere possit, deceptum restitutionem remittere : in quo etiam refert, an contrahens proprio dolo induxerit alterum ad sic contrahendum, an verò is ipse ab alio tertio, ut dolosè ageret, inductus sit. In primo enim casu solus deceptor contrahens, omnia damna resarcire debet: in secundo autem casu contrahens, & tertius inducens simul, uterque pro rata, aut in defectum alterutrius, alter totum, juxta dicta in materia de restitutione. Denique in eo casu, si contractus per traditionem nondum consummatus sit, ut in sponsalibus, emptione &c. tenetur deceptor abstinere à consummatione, scilicet Matrimonio, vel apprehensione, sicut enim injuriam facit contractum incipiendo per dolum, ita injuriam facit eundem consummando. Quod si verò altera pars contrahens absque omni tua culpa ab alio tertio, vel se ipsa decepta sit, tu ordinariè poteris executionem contractûs petere, etsi altera pars excipere possit, ut mox docetur. 99

§. III.

Multò magis, si deceptio proveniat ab alio tertio, vel à se ipso.

VAlidus omni jure est contractus initus ex errore etiam antecedente circa qualitates tantùm, quando deceptio provenit ab alio tertio solo, nihil sciente altero contrahente, vel contrahens à se ipso deceptus est; ita ut si ab alio, aut falso persuasus, aut proprio errore deceptus, ducas hanc puellam, putans esse nobilem, vel Virginem, cùm tamen non sit: emas hoc vinum, putans esse vetus, vel rhenanum, cùm tamen sit recens, vel austriacum. Communissima DD. cum Bartolo in *L. & eleganter ff. de dolo.* Canonistæ *in C. cum dilecti ac empt. & vendit.* Less. Laym. Lugo citt. & alii apud ipsos. Ratio est eadem à fortiori: quia, ut supponitur, manet hic consensus absolutus circa substantiam rei, & sufficiens ad valorem contractûs (etsi secundùm quid involuntarius ob errorem circa aliquam objecti qualitatem, quæ si nota fuisset, contrahere noluisset) & insuper abest injuria omnis ex parte alterius contrahentis, omnes enim implicitè se intendunt obligare, quoties ipsi contrahentes non participant de dolo; nisi enim sic intendatur, nullus unquam vellet contrahere, esséque continuum discordiarum seminarium, & tunc possent homines semper dicere, se deceptos esse in aliqua qualitate, se, si scivissent, non contracturos fuisse &c. ergo contractus manet validus. Et hinc 100

II. Nec

101 II. Nec datur facultas rescindendi talem contractum (saltem onerosum) ob eandem rationem; quia scilicet alter contrahens nullam tibi injuriam intulit, & cùm adsit sufficiens consensus inter utrumque, ut modò diximus, nulla erit ratio rescindendi. Unde qui ex tali erroneo contractu aliquid à te ita decepto accepit, non tenetur tibi aliquid restituere ratione acceptionis, cùm nullam tibi injuriam intutulerit, sed solùm ratione rei acceptæ, datur tibi facultas petendi supplementum pretii, si nimis vili à te emit; aut excessum pretii, si nimis carò tibi vendidit, ut æquitas naturalis postulat.

102 III. Less. tamen *l.* 2. *c.* 17. *dub.* 5. *n.* 33. putat hujusmodi contractum adhuc posse rescindi; adeóque deceptum in foro conscientiæ, antequam à Judice cogatur, posse non stare contractui, quia verè non consentit absolutè: non enim consensit, nisi posito dolo illius tertii. Verùm hæc ratio & lex solùm militat, quando in illo dolo communicavit alter contrahens, juxta dicta §. præced. Et militat etiam in donationibus & promissionibus merè gratuitis: ut in legatis, institutione hæredis, & similibus &c. quæ irrita sunt, si error contingat circa causam & motivum principale donandi, undecunque ille error provenerit, juxta dicta assert. præced. §. 4. Non autem militat in aliis contractibus, maximè onerosis (ut studio notavi) imò neque in gratuitis, si error non esset circa causam & motivum principale donandi, vel promittendi, quo sensu nos hic loquimur. Vide latè Sanch. *l.* 4. *moral. c.* 2. *à n.* 20. Molinam. *tom.* 1. *disp.* 209. Lugo *disp.* 22. *Sect.* 6. *n.* 69. & 89.

103 IV. Insuper eo casu, decepto ab alio tertio datur actio contra illum deceptorem de damno, & de dolo, isque ei in conscientia etiam damna compensare tenetur, secundum omnes. *Ratio est*: Quia alter suo dolo injusta causa fuit damni tui; inter ejusmodi autem etiam est excessus pretii in emptione, vel defectus pretii in venditione, nisi hæc ipse alter contrahens compensâsset, juxta superius dicta. *Denique.* Si à te ipso deceptus fuisti, tibi ipsi imputare debebis.

§. IV.

Et universaliter, quando error est solùm incidens, vel concomitans contractum.

104 QUandocunque deceptio, error, vel dolus circa qualitatem tantùm, non est antecedens vel dans causam contractui, sed incidens vel concomitans tantùm, undecunque proveniat, sive ab altera parte contrahente, sive ab alio tertio, sive à te ipso contrahente, nec reddit contractum irritum, nec irritandum, sed omni jure validus manet contractus initus. Communis DD. cum Sanch. *l.* 1. *de Matrim. dist.* 64. *n.* 61. Less. *l.* 2. *c.* 16. *dub.* 5. *n.* 28. Laym. *cit. c.* 5. *n.* 2. Ratio semper eadem hic multò magis urget. Cùm enim consensus in substantiam rei sit absolutus, & omninò independens à tali qualitate, vel circumstantia erroneè supposita, quippe quæ non dat causam contractui, & qua seclusa adhuc contraheres, ut si emas vinum austriacum, falsò persuasus, esse rhenanum, attamen etiam errore cognito adhuc empturus, ideò omni jure contractus manet absolutus & validus, nec ulla est causa propter quam, remoto errore, seu veritate cognita informari deberet: ergo &c.

II. Interim tamen eo casu tibi decepto contra decipientem competit actio, & huic obligatio, ut solvat, quanti interest dolum non fuisse commissum: tenetur scilicet decipiens contractum illum reducere ad æqualitatem, v. g. supplendo de pretio, quod deest, & omnia damna compensare, si quæ sint: id enim exigit eadem ratio indemnitatis innocentis: unde si sit deceptio ultra dimidium justi pretii, supplementum etiam per forum externum adferre compelletur decipiens, si autem deceptio non sit ultra, sed infra dimidium justi pretii, solùm in interno conscientiæ foro compensare obligabitur: ut suo loco videbitur. 105

III. Utrum autem decipiens dolo antecedente, & dante causam contractui teneatur monere deceptum re adhuc integra, ut si velit, possit contractum rescindere: quæstio specialem locum habet in emptionibus, & venditionibus; ideóque ad eam materiam consultò remittitur. 106

IV. Hactenus actum de errore vel dolo antecedente, & concomitante contractum, hic multi consequenter agunt de errore vel mutatione subsequente contractum ante traditionem; ut si res debita ex contractu ante traditionem pereat, vel deterior fiat, cujus damno id accidat? Sed de hoc aptiori loco egimus *Tract.* 4. *c.* 2. *de restitutione sect.* 6. 107

SECTIO IV.

Qualiter contractus validus debeat esse liber à coactione, vel metu.

SUMMARIUM.

118. Usque ad n. 111. *Explicatur coactio moralis, metus ab intrinseco & extrinseco.*
111. *Metus gravis, levis.* 111. *reverentialis quid?*
114. *Validus est omni Jure contractus initus ex metu I. ab intrinseco.*
115. *II. Aut etiam ab extrinseco;* non ad extorquendum actum *incusso Aut*
116. *III Levi tantùm Aut*
117. *Justè incusso.*
11‹. *Contractus ex metu gravi injustè incusso ad extorquendum actum probabilissimè jure naturæ invalidi sunt.*
120. *& 121. Solvuntur fundamenta contraria.*
122. *Ipso jure positivo annullantur, contractus tali metu extorti 1. Matrimonium 2. Sponsalia 3. Professio Religiosa. 4. etiam omnia vota. Ac*
128. *Reliqui tales omnes validè debiles sunt, & facilè rescindi possunt.*
125. *Etiam quandoque si metu levi.*
126. *Vel reverentiali*
127. *Aut precum importunitate initi sint.*

CErtum est, omnem contractum debere esse liberum à coactione physica per violentiam externam, & à metu perturbante usum rationis, adeóque auferente omne voluntarium: cùm contractus omnis essentialiter sit actus humanus voluntarius. Quæstio solùm est de coactione mora- 108

li per metum humanum non auferentem voluntarium, sed qui adhuc permittit deliberationem, & voluntarium liberum, etsi valdè minuat, ut docuimus de actibus humanis *Tract. 1. cap. 2. Sect. 4. à n. 45.* ex quo breviter aliqua sunt repetenda, &

Prænotanda.

109 Metus definitur à Juris Consulto in l. 1. ff. de eo, quod metùs causâ; *Instantis vel futuri periculi causâ mentis trepidatio.* Adeóque agere ex metu est ex timore mali imminentis vel futuri aliquid agere, quod aliàs agere quis nollet. Metus alius dicitur ab intrinseco proveniens, alius ab extrinseco incussus: item alius gravis, levis, reverentialis tantùm. Explico breviter.

Metus ab intrinseco, & extrinseco.

110 Metus ab intrinseco profectus dicitur, cùm quis ad avertendum aliquod malum à causis naturalibus, vel fortuitis imminens, aliquid agit, quod aliàs nollet. Ut si metu naufragii merces à navi projicias, peregrinationem voveas &c. vel morte plectendus ex justitia, meretricem in Matrimonium ducas. Metus ab extrinseco incussus dicitur, qui à causa libera seu alio homine directè incutitur ad aliquid agendum, quod alter aliàs nollet; & potest esse vel *justus*, incussus scilicet à persona, quæ justè potest, & debet incutere: ut si is, qui sponsalia contraxit, volens resilire sine justa causa, à Magistratu Ecclesiastico, intentata excommunicatione compellatur ad Matrimonium contrahendum: si Princeps intentato extremo supplicio compellat ad leges servandas. Vel *injustus*, incussus scilicet ab eo, qui nullum habet jus incutiendi: ut si latro mortem intentet, nisi pecuniam des, vel promittas: si alius mortem, vel aliud grave malum minetur, nisi filiam suam uxorem ducas &c.

Metus gravis & levis.

111 Metus *gravis*, *justus*, *probabilis & cadens in constantem virum*, dicitur, quo grave malum vitæ, famæ, vel fortunæ timetur imminens, vel intentatum, quale nimirùm malum, etiam viro forti, & constanti meritò sit formidabile. Uti est metus mortis, mutilationis, cruciatûs atrocis, servitutis, exilii, carceris diuturni, gravis infamiæ, violenti stupri, amissionis status honorifici, amissionis omnium bonorum, vel notabilis partis, & denique excommunicationis injustæ: & alia his æqualia, eáque inferenda aut propriæ personæ, aut valdè conjunctæ, parenti, uxori, liberis. Universaliter autem metus, ut justus censeatur, necesse est, ut sit majoris mali, quàm id, quod metûs causâ suscipitur: V.g. mortis metu dare pecunias, metus justus est, in contrario esset metus injustus. Metus *levis, injustus, improbabilis*, & *non cadens in constantem virum* dicitur, qui ob leviora mala imminentia, vel intentata suscipitur. Verùm de his universalis regula tradi non potest, sed prudentis judicio dijudicandum est, consideratis circumstantiis præsertim personæ tam passæ, quàm incutientis metum, sexûs, ætatis &c. minor enim metus requiritur in fæmina, quàm in viro, in juvenili, quam in matura ætate. Vide Navar. *l. 1. cons. 10. n. 3.* Sanch. *l. 4. de matrim. disp. 3.* per totam.

Metus reverentialis.

Metus reverentialis dicitur, quo filius timet offensionem parentum, pupillus tutorum: subditus Principis, Monachus Prælati, Clericus Episcopi, uxor mariti &c. Hic metus quamvis secundùm se consideratus gravis non sit, atque in foro externo censeatur levis; reverà tamen sæpissimè evadit gravis & justus, ut si sit gravis, & diuturnæ offensionis, si accedant minæ, preces importunæ, imperiosæ, protervæ, timor malæ tractationis in futurum &c. prudentis judicio trutinanda. Placet judicium P. Marchant *in resol. not. casuum de Sacram. Ord. casu. 2.* ex eodem jam tibi totidem verbis exscriptum à nobis *tract. 1. c. 2. Sect. 4. subsect. 3. n. 48.* Revide. His suppositis. 112

ASSERTIO VII.

Validus est omni jure contractus initus ex metu proveniente ab intrinseco: ac etiam ab extrinseco, sed aut non ad extorquendum, aut levi, aut justè incusso: at verò si metus verè gravis injustè incussus sit ad ipsum actum, seu contractum extorquendum, ipso jure naturæ probabilissimè invalidi sunt omnes contractus; sicut & omnia vota, & promissiones quælibet: non item juramenta & Sacramenta. Et esto sint validi ejusmodi contractus secundùm Juristas, & communiorem Th. Th. certè tamen sunt debiles, nec irrevocabiliter obligant metum passum, sed pro ejus arbitrio rescindi possunt, & debent ex Juris dispositione: quòd sæpe etiam ad metum levem injustè incussum extenditur. Sic DD. citandi. 113

§. I.

Validus est omni jure contractus initus &c.

I. *Ex metu proveniente ab intrinseco.* Certum apud omnes, nullum metum ab intrinseco profectum, quantumvis gravem, invalidare contractus, vota, vel promissiones: ut si metu mortis in naufragio &c. vel tempestate, tempore pestis, vel periculosi morbi, aut gravis pœnæ ex justitia inferendæ &c. voveas peregrinationem, Religionem, vel quidvis aliud promittas, si jures puellam pauperem ducere, vel dotare &c. votum, promissio, contractus, omni jure valebunt & obligabunt. *Ratio est:* Quia sunt sufficienter voluntaria ab intrinseco, & nihil eis obstat ab intrinseco, nulla scilicet injuria alterius incutientis, sed ipse homo mera sua libera voluntate eligit ejusmodi medium ad malum imminens fortè evadendum. Excipe semper: nisi metus vel potiùs terror adeò gravis esset, ut etiam usum rationis, ac deliberationem impediret: quod tamen rarò accidit, & in dubio non præsumitur, sed probandum est. 114

II. Etiam ab extrinseco, *sed non ad extorquendum actum.* Quodsi enim metus quantumvis gravis, & injustè incuteretur, non tamen ad extorquendum actum talem, sed ad alium finem, 115

ut si

ut si ad evadendum manus Tyranni, latronis, inimici mortem minitantis, vel intentantis, tu sponte aliquid DEO voveas, vel promittas, si ad evadendam mortem, seu justè, seu injustè inferendam, tu spontè eligas Judicis vel lictoris filiam ducere, vel dotare, pecuniam dare &c. votum contractus, promissio, omni jure valida erunt, & obligabunt ob eandem rationem modò datam: & quia, licèt metus injustè incussus fuerit occasio, non tamen fuit causa vera ita vovendi, promittendi, vel contrahendi, sed sola tua libera voluntas, quæ tale medium ad evadendum malum imminens elegit præter omnem intentionem metum incutientis. Sic plurimis citatis Sanchez *lib. 4. moral. cap. 3. num. 4.*

116 III. *Aut levi tantùm.* Metus enim etiam ab extrinseco, & injustè incussus ad extorquendum actum, sed consideratis circumstantiis verè levis, nec cadens in hominem constantem, nullo jure irritat actus, vota, contractus; juxta communem & veram sententiam DD. quam docet Sanchez *lib. 4. moral. cap. 3. num. 24. & lib. 4. de matrimonio disp. 17.* Ratio solida est: quia metus revera levis etsi injustè incussus, est in potestate operantis, ut eum facilè repellere, illique non acquiescere possit: ideò enim est, & dicitur levis, atque à gravi differt: ergò qui eum, cùm facilè possit, non repellit, sed ei acquiescit, præsumitur etiam in foro conscientiæ omninò liberè consentire, promittere, contrahere &c. ideoque liberè volentem, non pati notabilem injuriam, quæ sufficere debeat ad irritandum actum: secùs est de dolo, etiam levi, quem homo ex se non potest repellere, sicut metum levem, ideoque meritò actum saltem in parte rescindi postulat. Itaque non solum votum solemne Religionis, Matrimonium, sponsalia, verùm etiam quævis alia vota, contractus, promissiones, donationes &c. facta ex metu levi, etiam injustè contra libertatem admoto v. g. à filio, vel filiafamilias, uxore, subdito ex mero metu reverentiali erga parentem, maritum, Prælatum, vel dominum, quo præcisè verentur eis contradicere absque alio timore gravis offensionis, vel alterius mali (quo evaderet metus gravis juxta prænotata) in utroque Jure valida sunt, & obligationem pariunt, atque adeò sic accepta justè retinentur ob rationem dictam. Quamvis contrarium sentiant *Less. Lugo, Castropal.* & alii apud Tamb. *lib. 1. Decal. c. 2. §. 9. & 7.* Nimirum contractus, Matrimonia præsertim, etiam ex metu levi injusto extorta: in foro conscientiæ irrita esse, & rescindi posse: & de Marimonio probabile etiam censeat Sanchez l. cit. Verùm in re tanti momenti & periculi non recedendum à communi Sententia censeo.

117 IV. *Aut justè incusso?* metus enim quantumvis gravis justè tamen incussus, non irritat actum extortum quemcunque: idque non solùm certissimum est, quando metus justè incutitur alicui ad extorquendum id, quod aliàs debitum est: Ut si Magistratus Ecclesiasticus sub pœna excommunicationis, aut Civilis sub pœna capitis vel carceris compellat stupratorem ad ducendam, vel dotandam virginem defloratam: aut si debitori tuo mineris justam accusationem de crimine patrato, nisi debitum tibi tandem solvat &c. sed etiam verum est, quando metus justus incutitur intra, vel extra Judicium ad præstandum quidpiam aliàs indebitum, sed liberum: ut si Judex justè damnaturus sit ad mortem, nisi velis vovere Religionem, aut pauperem puellam ducere, vel dotare &c. si mineris homicidam, vel furem justè accusare, nisi aliquid DEO voveat, filiam tuam ducat, pecuniam det, vel promittat &c. Ita Sanchez *ll. cc. de matrimon. lib. 4. disput. 13. & moral. lib. 4. cap. 3. num. 21.* Basilius Pontius, Less. Lugo. aliique apud Tamb. *cit. §. 7. num. 3.* Ratio est: quia tota ratio irritanditales actus esset injuria illata ad extorquendum: atqui hic nulla fit injuria alteri, quin potius favor, & beneficium; non enim sub coactione, sed solùm sub conditione proponitur tibi, ut, si evitare velis malum, cui tu liberè causam dedisti, tanquam minus malum eligendo, voveas, ducas, des, promittas &c. Oportet quidem matrimonium, & votum maximè libera esse: sed intellige, libertate non læsa, vel impedita injustè: non verò libertate omnimoda, & quodvis obstaculum excludente: ut patet mille aliis casibus. Interim tamen fateor, non improbabilem esse Sententiam in his contrariam Bonacinæ, Coninch. & aliorum apud Tambur. *citat. num. 4.* nimirum Matrimonium, & vota sic extorta irrita esse, ob apparentem injuriam contra libertatem illorum actuum. Sed rursùs non est credendum à communi Sententia in re omnium gravissima. His ita suppositis sequitur.

§. II.

At verò si metus verè gravis injustè incussus sit ad ipsum actum, vel contractum extorquendum, ipso jure naturæ probabilissimè invalidi sunt.

Omnes contractus. Non tantùm contractus 118 sacer Matrimonii, sponsalia, promissio, vel datio dotis, item promissio, vel traditio bonorum Ecclesiæ, verùm etiam omnis omninò contractus etiam onerosus; ut venditionis, emptionis, mutui, maximè verò gratuitus; ut donationes, legata, testamenta, ac universaliter omnis promissio, vel traditio rei aliàs obligatoria ex metu gravi & injusto extorta, ipso jure naturæ irrita sunt, & invalida, nullamque ne naturalem quidem obligationem justitiæ pariunt in metum passo, neque ullum jus conferunt extorquenti, vel acceptanti. Ita Molina *disput. 267.* Rebell. *p. 2. lib. 1. quæst. 5. conclus. 1.* Universaliter quoad contractus etiam onerosos Basil. Pont. *lib. 4. de matrimon. cap. 6. num. 4.* Diana *p. 3. tr. 5. resol. 118.* Tamb. *cit. lib. 1. Decal. c. 2. §. 4. num. 15. & 23.* aliique plures apud ipsos. Ratio est: quia naturali Juri, rationi, & æquitati omninò repugnat ex injuria oriri justitiam, seu jus quodpiam; quod nimirum homo per injuriam & injustitiam injusto & gra-

vi metu incusso extorquens alterius promissionem vel consensum possit sibi acquirere jus, & alteri imponere obligationem etiam naturalem justitiæ: ergo fatendum est talem exactionem & acceptationem intrinsecè, & quoad substantiam, adeoque ipso jure naturali injustam esse, ac invalidam, non secùs ac furtum, vel rapinam, atque acceptantem nullum omninò acquirere jus ad rem, vel in re: sed secundùm communissimam etiam Adversariorum Sententiam tali metu extortum & acceptum in conscientia sine mora restituere obligatur, tanquam injustè acceptum: quòd si ergò nullum jus exigentis, nulla erit obligatio promittentis, vel consentientis, cùm hæc sint correlativa: si nulla obligatio, consequenter nulla promissio, contractus nullus quicunque, qui definitur, *Ultro citróque obligatio.* Unde Basil. Pont. *cit.* 8. contra Sanch. benè probat ejusmodi contractus irritos esse non solùm jure naturæ, & in foro conscientiæ, sed etiam jure positivo externo: requiri tamen ad illorum rescissionem sententiam Judicis non tanquam irritantis, sed solùm irritos declarantis. Neque plus probant Jura civilia ab adversariis allegata, ut mox §. 3. videbitur. Aut si dicant tales contractus esse validos, loquuntur de metu levi, saltem secundùm præsumptionem fori. *Confirmatur* nostra Sententia per Juris Consultum in L. metum 9. §. licet ff. quod metùs causâ, dicentem: *Metum passo actionem in rem dandam existimamus: quia res in bonis ejus est:* ergo contractus illam rem alienans, ex metu initus non fuit validus, nec dominium rei transtulit. Scio respondere Glossam ibidem id accidere fictione Juris, quod utilem rei vindicationem concedendo integrè restituit vim passum ac si ab initio contractus irritus fuisset, juxta illud argumentum regul. 15. ff. junctâ Glossâ. *Qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur.* Quare talis retinet dominium fictum, cùm jure certus sit de recuperando dominio vero. Simile responsum Gl. supra admisimus de dolum passo circa accidentia vel qualitates tantùm; at non item placet hic de metu: est enim notabilis differentia & ratio disparitatis; quia errore accidentali contrahens retinet consensum substantialem in rem ipsam, & personam; imò ea qualitate erroneè supposita (v. g. hanc fœminam esse nobilem, Virginem, tam divitem &c.) velut causa impulsiva majori voluntatis promptitudine fertur in substantiam rei: at verò ex metu gravi injustè incusso contrahens actu abhorret voluntate ab ipsa substantia rei, ad quam solâ alterius injuriâ impellitur; igitur meritò in hoc, non item in illo casu contractus debet esse irritus. Certè ob hanc eandem differentiam Ecclesia non irritat Matrimonium contractum ex dolo accidentali, irritat autem contractum ex metu. Ut mox notabo. §. seq. Quoad vota, juramenta, & Sacramenta, vide *Tr.* 1. *c.* 2. *Sect.* 4. *à n.* 57.

§. III.

Et esto, validi sint ejusmodi contractus, certè tamen sunt debiles.

OMnem contractum, vel promissionem, etiam metu gravi & injusto extortum validum esse jure naturæ, ac etiam jure positivo, exceptis aliquibus, qui speciali jure irritantur, docent Juristæ communissimè, & Theologi communiùs, Sylvest. Navar. Coninch. Suarez Vasquez. aliique, quos latè citant, & sequuntur mei. Less. Sanch. *l.* 4. *de matrim. dist.* 8. *n.* 4. Layman. *cit. cap.* 6. *n.* 2. Lugo cit. 119

I. Quoad jus naturæ.

PRobant 1. ratione, qua supra de dolo; cùm doli mali, & metùs incussi eadem sit ratio. 120
2. Metus injustus etiam relinquit voluntarium simpliciter, etsi mixtum cum involuntario secundùm quid; noluisses quidem promittere, vel contrahere, nisi metus instaret; at de facto, quia metus urget absolutè & simpliciter vis, unde qui ex metu mortis fidem negat, vel idola adorat, omninò voluntariè facit, & mortaliter peccat: ergò similiter voluntariè, & consequenter validè contrahis, vel promittis. 3. Consensus metu injusto extortus non minùs est voluntarius, & metus injustè incussus non magis aufert voluntarium, quàm metus ab intrinseco vel ab extrinseco justè incussus; sed hic secundùm omnes consensum voluntarium, & contractum validum relinquit: ergo &c. 4. Qui ex tali metu injustè incusso baptizatur, vel sacros ordines suscipit, validè suscipit, ergo etiam validè contrahit, vovet, promittit: Sed vides hæc in nostra Sententia facilè solvi. Ad 1. N. *paritas*: disparitas jam data est §. *præcedenti fin.* Ad 2. N. *secunda consequentia*: non enim dicimus, eos contractus esse invalidos ex defectu voluntarii præcisè, sed ex injuria extorquentis aliquo modo involuntario illata. Ad 3. N. *iterum cons.* quia hic deest injuria. Ad 4. N. *etiam cons.* ratio disparitatis est: quia Sacramenta (excepto Matrimonio) requirunt solùm consensum voluntarium in opus præsens, qualis consistere potest cum metu injustè incusso: contractus verò consensum ad inducendam obligationem. Vide dicta *tr.* 1. *c.* 2. *Sect.* 4. *n.* 59.

II. Quoad jus positivum.

PRobant multis, & satis claris Juris textibus, maximè L. dolo. 5. c. de inutil. stipulat. & instit. de except. initio: *Si metu coactus Titio stipulanti promisisti, quod non debueras promittere, palam est, Jure civili, te obligatum esse.* Et L. si mulier 21. §. 5. ff. quod metùs causâ dicitur. Si *metu coactus adii hæreditatem, puto me hæredem effici, quia quamvis, si liberum esset, noluissem? tamen coactus volui, sed per Prætorem restituendus sum.* Plura loca Juris congerunt Sanch. *citat. l.* 4. *de matrim. disp.* 8. *n.* 4. Laym. *cit. n.* 2. Sed jam supra responsum est, leges loqui secundùm præsumptionem fori externi de metu levi, cui quis commodè resistere potuisset: aut ad summum 121

mum valere solùm pro foro externo, non verò interno conscientiæ.

III. Ipso autem jure positivo excipiuntur.

122 ET annullantur aliqui contractus, si sunt ex metu gravi injustè incusso ad extorquendum. 1. Venerabile Matrimonium metu injusto extortum Jure Ecclesiastico irritum est. *c. cum locum. c. veniens. 2. de sponsal.* At cur non item irritatur Matrimonium ex errore vel dolo accidentali? ratio disparitatis jam suprà indicata est, quia ex errore accidentali contrahens habet plenum consensum substantialem in rem: at verò metu injusto ad contrahendum compulsus abhorret aliquo modo à substantia rei, ac sæpè non habet verum consensum & animum se obligandi, sed tantùm simulatè promittit ad redimendam vexationem; ne igitur valor Matrimonii sæpiùs possit in dubium revocari, Ecclesia ejusmodi Matrimonia in universum irritavit. 2. Sponsalia etiam simili metu injustè extorta Jure Canonico irrita sunt: si non directè, eo quòd expressum speciale jus ostendi non possit, saltem indirectè & consecutivè, ex eo ipso, quòd ipsum Matrimonium simili metu celebratum irritaverit; fieri enim non potest, ut aliquis validè promittat actum invalidum: Matrimonium autem gravi metu extortum invalidum est; ergo & sponsalia, seu promissio talis Matrimonii, invalida erunt. 3. Professio etiam Religionis facta ex gravi & injusto metu nullius roboris est, ex Juris Canonici dispositione, *in c. 1. de his, quæ vi*, & alibi. 4. Consequenter & omnia vota metu gravi & injusto extorta, saltem jure positivo Canonico invalida sunt, ut habet communis DD. Sanch. supra Laym. *cit. c. 6. n. 3.* Lugo *disp. 22. Sect. 7. n. 177.* In nostra autem Sententia hæc jura positiva non sunt irritantia ejusmodi contractus & vota (quippe ex se jure naturæ irrita) sed potiùs pro omnimoda securitate declarantia, illos contractus & vota esse irrita: nec sanè superfluè, vel inutiliter, cùm nostram sententiam non asseramus certissimam, sed probabilissimam,

IV. Ipso jure positivo debiles sunt omnes alii ejusmodi contractus.

123 NImirum contractus omnes alii gravi & injusto metu extorti, esto validi sint, certè tamen ipso jure positivo nimis debiles sunt; non enim obligat irrevocabiliter metum passum, sed pro ejus arbitrio rescindi possunt, & debent ex Juris dispositione: ut patet locis modò *num. 121. citat.* Adde *L. fin. C.* de his, quæ vi, *Venditiones, donationes, transactiones, quæ per potentiam extorta sunt, præcipimus infirmari.* Et in jure Canonico c. 2. de his, quæ vi, dicitur? *Quæ metu & vi fiunt, jure debent in irritum revocari.* Neque quo ad hoc in foro conscientiæ requiritur sententia Judicis: cùm æquitas naturalis sic postulet: quemadmodum supra de dolo accidentali dictum est. Ubi tamen notanda differentia, quòd contractus initus ex dolo accidentali solùm rescindatur, si proveniat dolus ab altera parte contrahente, non item, si proveniat ab aliquo tertio, nihil sciente, vel consentiente altero contrahente: ut ibidem dictum est. At verò contractus gravi & injusto metu extortus rescinditur, & metum passus in integrum restituitur, sive metus incussus sit ab ipsa altera parte contrahenti, sive ab alia tertia persona sine omni injuria alterius contrahentis, ut expresè decernitur utroque Jure Canonico *cap. 1. 3. & 4. de his, quæ vi.* Civili *L. item si cum except. 14. ff. de eo ob quod metûs causâ.* Ubi sic: *In hac actione non quæritur, utrum is, qui convenitur, an alius metum fecerit, sufficit enim hoc docere, metum sibi esse illatum.* Attamen rectè notat Less. *l. 2. c. 17. n. 39.* in foro conscientiæ non esse ad rescissionem contractus, vel restitutionem obligandum eum, qui bona fide contraxit cum eo, qui aliunde metum passus est, donec is repetat, vel actionem instituat, ut in simili jam supra diximus.

§. IV.

Quod sæpè ad metum levem injustè incussum extenditur.

DIcta de contractibus ex metu gravi & injusto extortis in utroque jure & foro rescindendis, in solo foro conscientiæ, & de jure naturæ extendenda sunt etiam ad metum levem, injustè incussum, & timorem reverentialem, & preces importunas, quando hæc faciunt involuntarium mixtum. Percurro breviter. 124

I. Metus levis.

ETiam contractus metu levi, sed injusto seu injustè extorti, quamvis ipso facto validi tamen jure naturæ, & in foro conscientiæ rescissioni & restitutioni obnoxii sunt. Communis DD. Less. *cit. n. 46.* Laym. *n. 4.* *Sanch. Lugo. citt.* cum Navarr. *c. 17. n. 15.* Ubi ait. (quoad forum conscientiæ idem esse censetur) *Num quis justo* (id est gravi) *metu consentiat, vel eo minore, dummodò coram Deo fuerit causa principalis consensûs.* Ratio est: quia tota ratio, cur metus gravis injustè consensum extorquens efficiat contractum rescissioni obnoxium est, quia continet injuriam, & vim directè intentatam ad extorquendum contrahentis consensum secundùm quid involuntarium: ergò si similiter metus levis injustus reddat consensum secundùm quid involuntarium, erit sufficiens causa rescindendi contractum, & restituendi contrahentem in integrum, quantum est de Jure naturæ, & in foro conscientiæ: quòd autem in foro externo levem metum passo actio non concedatur, factum est ad evitandam litium multitudinem: conceditur tamen ei exceptio, si ab altero ad implendum talem contractum conveniatur. 125

II. Metus reverentialis.

ETiam hic principaliter causans consensum, & secundùm quid involuntarium, quando nimirùm ideò aliquis consentit in aliquid, à quo aliàs sua voluntas abhorret, quia voluntati alterius majoris, ut Domini, Prælati, Parentis, Tutoris, aut simili personæ authoritatem, vel potestatem habentis contradicere non audet, sufficiens causa est ad rescindendum contractum alioquin dissolu- 126

bilem. Communis DD. apud citt. Sanch. *l.* 4. *de matrim. disp.* 9. *n.* 11. & alii apud Laym. *c.* 6. *n.* 4. Ratio est: quia talis metus, etsi non semper gravis sed sæpè levis æstimandus sit ex qualitate personæ & petentis, & petitæ, juxta prænotata ab initio, semper tamen injuriam aliquam continet appetendo voluntatem verecundi hominis, ut ei contradicere non audeat in actu illo, qui est in ejus libera voluntate & arbitrio, ut vel consentiat, vel contradicat. V. G. si Caja sponsalia contrahat cum Titio ideò solùm, quia ob naturalem verecundiam Patri, Tutori, vel ipsi Titio cum authoritate petenti non fuit contradicere ausa, & in foro conscientiæ resilire poterit, ac implorato Judicis officio foveri debet. Navar. *l.* 1. *consil.* 10. *de his, quæ vi.* Item si filius vel filia ob similem metum renuntiet hæreditati paternæ retractari potest. Sanch. apud Laym. cit. Item si creditor desperans integrum debitum suum consequi propter debitoris iniquitatem, partem ei debiti remittat, in conscientia revocare potest, & debitor tutus non est. Communis Sylvest. *v. restitut.* 7. *q.* 2. Navar. *cap.* 17. *num.* 75. Sanchez *cit. disput* 9. *n.* 17. Layman *cit. num.* 4.

III. *Precum importunitas.*

127 EAdem ratione etiam precum importunitas efficiens involuntarium mixtum; cùm nimirum aliquis vehementer instans, rogando molestiam injuriosam infert libertati alterius, à qua ut se liberet rogatus, tandem consentit in rem, à qua alioquin ejus voluntas abhorret, facultatem præbet rescindendi actum vel contractum. *Ratio est evidens.* Communis apud citat. V. G. Si moriturus importunitate precum, efficiente involuntarium mixtum, victus aliquam hæredem instituat, vel legatum relinquat, postea iterum cassari poterit. Citati. Quòd si tamen testator tunc velit suam institutionem esse validam, institutus etsi peccârit contra Charitatem & Justitiam, ei molestiam, volentiamque aliquam inferendo, rem tamen relictam secundùm defuncti voluntatem accipere, & retinere potest, donec per Judicis sententiam testamentum rescindatur: quod & in aliis donationibus similiter extortis locum habet, rectè docent *Molina & Laym. cit.* Item qui importunitate precum faciente involuntarium mixtum ab alio ad ludendum inductus fuit, si perdat, non tenetur solvere, secundùm communem cum Div. Thom. 2. 2. *q.* 32. *a.* 7. At quid si eo casu lucranti jam solutum fuit: Molina *tom.* 2. *disp.* 516. & Sanch. *cit. disp.* 10. *n.* 10. censent, eum non teneri restituere; eò quòd ludentium debeat esse par conditio in jure lucrandi, adeoque sicut inducens injustè ad ludum, si perdidisset, non potuisset repetere, ita nec inductus, si perdat, repetere poterit. Sed probabilior est contraria Sententia communis DD. Less. *l.* 2. c. 26. *dub.* 2. Laym. *cap.* 6. *num.* 5. fin. teneri eum ad restitutionem in foro conscientiæ, qui enim alterum per injuriam, scilicet injustum metum, vel importunitatem precum ad ludendum adegit, causa injusta secuti damni fuit: ergo tenetur illud restituere in conscientia. *Deinde* injuria interveniens ex una parte ludentium tollit æqualitatem, & constituit inæqualitatem, ac proinde injuriam passo tribuit facultatem rescindendi contractum, & repetendi, quod suum est. Item qui precum importunitate seu molestia instantia virginem ad stuprum traxit non sine involuntario mixto, tenetur in conscientia, & cogi potest, ut illatum ei damnum resarciat, ducendo, vel dotando juxta communem DD. cum. *Sanchez cit.* Et ajunt DD. communiter apud Layman *cit. fin.* Religiosos subditos non esse tutos in conscientia à transgressione obedientiæ, vel paupertatis, si importunis precibus diuturna sollicitatione, querelis murmure, aliqua à Prælatis impetrent.

IV. *Extensionis exceptio.*

HActenus data extensio ad metum levem, reverentialem, & precum importunitatem non habet locum in Matrimonio, & Professione Religionis: hæc enim absoluto consensu semel validè facta, dissolvi ampliùs non possunt: & quamvis Jus canonicum utrumque hoc Matrimonium carnale scil. & spirituale metu gravi & injusto extortum statim ab initio nullius roboris esse decernat, semper tamen facit mentionem metûs gravis, & cadentis in virum constantem: adeoque extendi minimè potest ad metum levem, vel purè reverentialem, ut contra Navar. rectè probat Layman *cit. cap.* 6. *num.* 4. Explicato hactenus valore contractuum ex parte consensûs, restat explicandus valor ex parte personæ contrahentis, & materiæ. Sed totum repetendum est ex *c.* 1. præsertim *Sect.* 2. *de subsect. dominii.* Itaque breviter sit. 128

SECTIO V.

Quænam personæ possunt validè contrahere? remissivè.

SUMMARIUM.

129. *Quis possit validè contrahere?*
130. *Quis dicatur filius familias, pupillus, Minorennis &c.*
131. *Filiusfamilias impubes ex nullo contractu obligatur civiliter, econtra verò*
132. *Filiusfamilias pubes ex omni contractu, Patri etiam invito non præjudicante, obligatur naturaliter & civiliter.*
133. *Quæ sibi lucrari possit filiusfamilias domi degens?* &
134. *Quæ foris, à patre dimissus?*
135. & 136. *Qualiter pupilli, & minorennes contrahere possint cum consensu tutoris?*
137. & 138. *Qualiter sine consensu tutoris?*

ASSERTIO VII.

COntractus validus ad obligandum se, vel transferendum dominium in alterum, necessariò requirit personam habentem actuale dominium non impeditum, vel plenam administrationem rerum suarum. Quoad contrahendum verò vel obligandum sibi alterum requiritur, & sufficit persona capax dominii, seu dominium radicale. Hæc tota patet ex *cit. c.* 1. *Sect.* 2. *de subjecto dominii.* 129

Ratio est. Quia ex una parte cùm contractus ad obligandum se se sit actus dominii, necessariò præsupponit dominium actuale rerum, vel actuum suo-

suorum, de quibus se obligat: consequenter omnes, qui & quatenus habent dominium, illi eatenus contrahere validè ad se obligandum poterunt: qui non habent, vel impeditum habent, non poterunt. Ex altera autem parte, quia contractu ad obligandum sibi alterum, acquiritur jus contrahenti, v. g. promissario, donatario &c. ideò omnis sic validè contrahere poterit, qui & quatenus est capax dominii: omnis scil. homo rationis compos, & liberè consentire potens, etiam impuberes, filiifamilias, pupilli. Excluduntur solùm infantes amentes, *per se*: intellige: Religiosi professi in particulari, & servi seu mancipia jure communi. Quoad contractus tamen ad obligandum se tam gratuitos, quàm onerosos in speciali aliquid dicendum de filiisfamilias, pupillis, & minorennibus.

130 *Explico terminos*. Filiusfamilias dicitur filius vel filia, quamdiu sub patris, vel avi potestate constituti sunt, scil. usque ad emancipationem. Hujus peculium quasi castrense, adventitium, & profectitium jam supra loc. cit. explicatum est. Pupillus (quasi impubes puer, vel puella) dicitur, qui postquam ex patris potestate per ejus mortem excessit, cogitur habere Tutorem, cujus præcipuum & principale munus est, personam pupilli tueri, ut piè & honestè educatur: deinde ejus bona administrare tali cura, qualem diligens paterfamilias propriis bonis adhibere solet: idque per se loquendo, solùm usque ad annos pubertatis, quâ secutâ, tutela finitur ipso jure: si tamen nec Tutor resignat, nec pupillus contradicit, officium administrationis per modum Curatoris retinet, ut modò est consuetudo in Imperio. Minorennes autem dicuntur jam puberes facti, sed minores 25. annis eo usque sub Curatore constituti, cujus officium præcipuum & principale est eorum bona administrare. His notatis, pono breves resolutiones.

Filiifamilias, puberes, impuberes.

131 Filiusfamilias impubes adhuc de quibuscunque bonis suis etiam cum consensu & authoritate Patris sui ex nullo contractu obligatur civiliter. *Instit. de inutil. stipul. §. sed quod diximus* 10. Estò pupillus impubes authoritate Tutoris contrahens, civiliter obligetur, ib, §. pupillus 9. *Ratio disparitatis est*: quia pupillus Tutorem obligatum habet, ut eum convenire possit; si malè authoritatem præstet: non item filius Patrem ob naturalem reverentiam, ac virtutem pietatis. *L. cùm oportet §. sub hac tamen ver.* uterque tamen, & filiusfamilias, & pupillus ex tali contractu obligatur naturaliter, si pubertati sit proximus, utpote masculus ab anno decimo cum dimidiô, usq; ad decimum quartum completum, & femella ab año nono cum dimidio usque ad duodecimum completū.

132 II. Filiusfamilias pubes ex omni contractu etiam sine consensu patris, vel invito patre, absque tamen ejus præjudicio facto, & naturaliter, & civiliter obligatur. *Instit. cit. de inutil. stipul. §. Item inutilis. 6.* & *L. 39. ff. de action. & obligation.* ubi dicitur: *filiusfamilias ex omnibus causis tanquam Paterfamilias obligatur: & ob id agi cum eo, tanquam cum Patrefamilias potest.* Ratio est: quia patria potestas instituta est ad personæ educationem, non autem ad bonorum ipsius curationem, postquam pubes factus est. Validè ergò contrahit filius de bonis suis castrensibus, & quasi castrensibus, quorum is absolutum dominium habet: non item de bonis adventitiis, quorum dominium utile & administratio ad patrem spectat, minus de bonis profectitiis, quorum totum dominium penes patrem est: etsi enim aliàs proprietarius etiam invitô fructuariô proprietatem alienare possit, filio tamen familias concessum non est, bona adventitia inscio, vel invito patre alienare, vel obligare alteri, sicque eum eorum usufructu privare. *L. ult. §. 5.* circa finem *C. de bonis, quæ liberis*.

III. Filiusfamilias in domo patris degens sibi 133 lucrari potest, non tantùm ex bonis suis propriis, sed etiam ex operis suis artificialibus, ut si faber, pictor, Musicus sit &c. potéstque ejusmodi operas suas ipsi Patri suo locare, & ab eo salarium exigere omni jure, deductis tamen expensis alimentorum, & materialium: quia pater filium allere non tenetur propria bona aliqua habentem, vel acquirere potentem, ut dicitur. *L. penult. ff. de obsequiis.* Ubi: *pietatem liberi parentibus, non operas, debent.* Et docet communis DD. cum Navar. *c. 17. n. 14.* Sanch. Molina apud Laym. *cit c. 8. n. 11.* Utrum autem, & quomodo filiusfamilias ex ipsis bonis paternis solo suo ministerio vel industria lucrans, salarium petere possit, vel non possit, inter oppositas sententias clarè resolutum est supra *c. 2. sect. 2. §. 2. n. 48.*

IV. Filius autem à patre dimissus è domo pater- 134 na, ut servitio, vel labore suo se alat, tanquam implicitè saltem emancipatus, omnia sibi acquirit, & de suis validè contrahit: ac disponit: imò nec Paterfamilias filium prohibere potest, ne è domo paterna discedens artem aliquam addiscat, vel exerceat, alteri servitium vel operam suam locet, aut quodvis honestum vitæ suæ genus amplectatur, juxta communem DD. apud *Sanch. & Laym.* sæpè cit. Quia alioquin homo liber, servilis conditionis efficeretur, si à Patre in domo paterna velut carcere quodam contineri posset. Excipe casum, si ipse Pater inops sibi aliundè non sufficiat: tunc enim filius naturali lege pietatis operam suam ipsi præstare tenetur. Modos autem, quibus jure emancipantur filii videre potes apud Molinam *tom. 1. tr. 2. disp. 209.* Laym. *cit. n. 14.* Modò in Germania censentur emancipati filii, quando vel statum mutant, vel prædicto modo extra domum & alimoniam Patris dimittuntur.

Pupillus Minorennis.

I. Hi tantummodò rationis compotes validè 135 contrahunt, in suum commodum obligando alterum, non item in suum incommodum, seu obligando se alteri sine authoritate Tutoris, vel Curatoris. Communis DD, ex instit. de author. Tutor. initio. Ubi dicitur: *placuit meliorem quidem suam*

am conditionem pupillum facere posse, etiam sine authoritate tutoris; deteriorem autem facere non aliter nisi cum authoritate tutoris. Sic celebrato emptionis contractu, licèt venditor pupillum, sine tutoris consensu emente m invitum compellere nequeat ad numerandum pretium, pupillus tamen, si contractu stare velit, venditorem actione civili cogere potest ad tradendam sibi mercem pro pretio inter ipsos constituto. *L. si id. 7. ff. de rescind. vendi.* Vide Laym. *cit. c. 9. n. 6.*

136 II. Pupillus pubertati proximus, vel pubes, & multò magis minorennis cum consensu, & authoritate Tutoris contrahens, obligatur & naturaliter, & civiliter *L. impuberes. ff. de author. &c. consensu Tutorum.* & alibi. Quin etiam minorennis pubes curatorem non habens omni contractu tam naturaliter, quàm civiliter obligatur, quamvis possit petere restitutionem in integrum, si ex contractu læsus sit *L. 3. C. de in integrum restit. minor.* &c. Omnes. *Ratio est*: Quia hic nihil deest ad valorem contractûs. Excipitur autem semper alienatio bonorum immobilium, & mobilium pretiosorum, quæ servando servari possunt; hæc enim pupullis & minoribus etiam accedente Tutorum vel Curatorum authoritate interdicta est, nisi Judicis decretum accedat. *L. non solùm. Si minor. C. de prædiis minorum.* plures textus citatos vide apud Laym. *cit. c. 9. n. 5.*

137 III. Pupillus & minorennis seu minor 25. annis Curatorem habens non obligatur civiliter ex ullo contractu sine Tutoris aut Curatoris authoritate inito. Toto *tit. ff.* & *instit. de authorit. tut.* &. *L. 3. C. de in integrum restit.* Ratio est: Quia ita jure constitutum est in favorem illius teneræ & imprudentioris ætatis, cui fulciendæ in rebus suis ideò Tutores & Curatores vel administratores adhibentur. Excipiuntur tamen casus, quibus tales etiam civiliter obligantur, utpotè 1. Quando contractum juramentò firmârunt *authent. sacramenta puberem C. si adversus vendit.* 2. Quando pupillus vel minor ex tali contractu ditior factus est L. Ult. C. de usucap. pro emptore. *Nam locupletari non debet aliquis cum ulterius jactura. Reg. 48. jur. in 6.* v. g. Si pupillus vel minor mercem traditam à mercatore ante traditum pretium bona fide absumpsit, vel amisit, repetenti in foro externo solùm reddere debet, quo inde ditior factus fuit. 3. Si res tradita pupillo vel minore ejus malo dolo periit, datur actio contra eum, qua solvere compellatur. *L. 1. §. an in pupillum. ff. deposti.* Si tamen infantiæ proximus fuit, utpote ante decimum annum cum dimidio, dolus non præsumitur. *Arg. L. quod infans. 60. ff. de rei vindic.* Et hactenus quidem Juristis consentiunt Theologi sine controversia.

138 IV. Pupillus tamen pubes, vel pubertati proximus, uti & minorennes, absque authoritate Tutoris, vel curatoris contrahens obligatur naturaliter, seu in foro conscientiæ, quousque se exceptione ex Juris Civilis beneficio defendat. Ita contra Juristas & multos Theologos communior Theologorum, plurimis citatis Less. *l. 2. c. 17. n. 6.* Molina *tom. 1. tr. 2. disp. 224. n. 31.* Sanch. *l. 6. de matrim. disp. 38.* Laym. *c. 9. n. 7.* Lugo *disp. 22. sect. 10. n. 288.* Ratio est: quia obligatio naturalis oritur ex consensu: sed pupilli puberes, vel pubertati proximi sufficientem consensum habent, ut colligitur *ex §. pupillis instit. de inutil. stipul.* ergò naturaliter obligantur ex contractu. Neque leges civiles hanc obligationum infirmârunt omninò, sed solùm non confirmârunt, & in foro externo actionem contra pupillum ita contrahentem denegârunt; imò potiùs multis locis expresè dicunt, pupillum sine tutoris authoritate naturaliter obligari; ut *L. si pupillus 21. ff. ad L. falcidiam.* & *L. 1. ff. de novationibus.* Et alibi: ubi expresè habetur, pupillum sine Tutoris authoritate contrahentem naturaliter obligari. *Confirmatur*: Deficiente obligatione principali non valet accessoria: atqui obligatio minorennis sine authoritate Curatoris contrahentis confirmatur juramentò, ut dictum: sicut etiam si ad contractum pupilli sine authoritate Tutoris celebratum fidejussor accedat, is etiam civiliter obligatur, *ex L. ult. Vers. si autem. ff. de jurejurando.* & alibi: ergò supponitur in iis obligatio aliqua naturalis, quæ accedente juramento, vel fidejussione confirmari possit. Verùm quidem est, Jura aliis locis etiam satis apertè dicere, pupillum ex tali contractu naturaliter non obligari, ut videre est apud citatos. Sed vel solùm loquuntur de pupillo impubere proximo infantiæ, qui cùm infirmum intellectum habeat, & parùm à furioso distet, ut dicitur. *L. pupillus. 59. ff. de action. & oblig.* ideò Jura Civilia ejus contractui resistunt, & omnem obligationem tollunt. Vel ita conciliari possunt, quòd leges negent obligationem naturalem omninò efficacem & arctantem pupillum secluso beneficio restitutionis: admittant verò obligationem naturalem, non tamen omninò efficacem, quippe quæ per except onem ex beneficio legis civilis non compellentis pupillum ad solutionem, contra petitorem opponi potest, ut neque in conscientiæ foro solvere cogatur. Cæterùm, ut benè advertit Lugo *cit. disp. 22. sect. 10. n. 289.* negari vix potest, quin ex tali contractu venditionis, v. g. pupilli vel minorennis naturaliter obligante, debitum traditum transferat aliquod dominium in accipientem, sed solùm transfertur dominium naturale, non item civile, cùm leges civiles tale dominium non confirment, sed justas ob causas concedente beneficium restitutionis pupillo vel minorenni potiùs infirmant. Unde patet, quòd si aliquid pupillus, vel minorennis ludendo perdidit, vel alio contractu promisit, solvere non teneatur: quia exceptione beneficii legis se defendere potest, cùm etiam, si solvisset, repetere posset; *qui enim ad agendum admittitur, est multò magis ad excipiendum admittendus.* reg. 71. in 6. Econtra si creditori jam solutum fuit, is tuta conscientia rem retinere potest, donec ab ipso repetatur per beneficium legis civilis talem repetitionem concedentis: quia pupillus & minor Curatorem habens, salrem naturaliter obligantur, ut suprà dictum: at

verò

verò legis civilis beneficium ipsis non prodest, si eo non utantur; sive quia uti nolunt, sive quia ignorant. Hæc summariè congesta latius videre potes apud Auth. citt. Laym. & fusissimè Lug. *sect.* 10. per totum.

SECTIO VI.

De Materia contractus validi, Remissivè.

139 CErtum est, contractus validi materiam 1. *debere esse quid possibile, & honestum, & licitum:* 2. *alia lege non prohibitum.* 3. *alienanti aliquo modo proprium.* Quoad 1. patet ex jam dictis supra; quia impossibilium nulla est obligatio, & implicat aliquem obligari ex justitia, vel ullius virtutis præcepto ad id, quod vel nullo modo, vel saltem justè & licitè fieri non potest: ergo contractus validi & obligantis materia debet esse quid possibile, & licitum, seu honestum. 2. Patet jam ex alibi dictis: sic enim lege civili prohibentur alienari bona pupillorum immobilia, ac etiam mobilia pretiosa, quæ servando servari possunt, nisi ex decreto Judicis. Item lege seu Jure Canonico *c. nulli de rebus Eccles. alien.* & alibi, prohibentur alienari bona Ecclesiastica immobilia, vel mobilia pretiosa permanentia, nisi ob justam causam, & interveniente certa solemnitate *cit. c.* adeóque contractus alienantis aliter ejusmodi res invalidi erunt: quia materia alienari lege prohibetur. Quoad 3. Ratio est evidens: nullus enim potest dare alteri, quod non habet: omnis autem contrahens validè, dat alteri aliquod jus ad aliquam rem vel actionem: ergò ipse debuit habere illud jus; consequenter materia contractus validi debet esse aliquo modo, scil. verò vel præsumpto titulo, quoad dominium plenum, vel saltem quoad utile, propria contrahenti, alienanti, donanti, vendenti &c. adeò ut nullus contractus de re aliena possit esse validus simpliciter transferendo scil. dominium vel jus perfectum in accipientem, licèt aliquo modo possit esse validus secundùm quid, quatenùs parit danti obligationem de evictione & indemnitate accipientis bona fide rem alienam, de quo multa notavimus supra *c. 1. de præscript. Sect. 5. tr. 4. sect. 3. de restit. possessoris bonæ fidei.* Et ex professo tractabitur infra *c. 4. de emptione & venditione,* in quo principaliter locū habet evictio.

CAPUT III.

DE CONTRACTIBUS gratuitis transferentibus dominium plenum, scil. *Donatione: Testamento: Legato: Hereditate: & annexis.*

SECTIO II.

Donatio quid sit, & quotuplex?

SUMMARIUM.

1. Donatio est datio liberalis.
3. Alia est imperfecta, alia perfecta.
4. Propositum, vel etiam promissio donandi in futurum, nondum est donatio.
5. Sed est solùm voluntas præsens donandi aliquid in futurum.
6. Quid donatio imperfecta seu verbalis; &
7. Quid donatio perfecta & realis?
8 Donationis perfectæ & imperfectæ differentia.
9. An res jam uni donata verbaliter solùm, possit validè donari aliter realiter?
10 Donatio merè liberalis, & remuneratoria quid?
11. Quando leges prohibent alicui donationes, intelligenda sunt de liberalibus, non remuneratoriis.
12. Resolvitur dubium.
13. Donatio pura & absoluta, & non pura quid?
15. Quid sit donatio inter vivos? &
16. Quid donatio mortis causâ?
17. Qualiter conveniant? & inter se
18. Differant donatio inter vivos, & mortis causâ? Vsque ad n. 21.

ASSERTIO I.

DOnatio est datio liberalis, *(Excluso ergo solo proposito, & promissione donandi in futurum) dividitur in imperfectam, seu verbalem tantùm, ac perfectam, seu realem: item in liberalem; & remuneratoriam: item in puram, & non puram sub conditione, & modo: item in donationem inter vivos, & mortis causâ.* Explico breviter terminos. 1

§. I.

Donatio est datio liberalis.

COmmunis & facilis descriptio nobis in moralibus ad praxin omninò sufficiens, satis patet ex ipsa Ethymologia nominis; nam teste Juris Consulto *in L. Senatus, 35. §. 1. ff. de mortis causâ donationibus,* donatio dicta est quasi *doni datio:* donum autem debet esse datum liberale, vel gratuitum, quod scil. neque ex justitia debitum sit alteri, neque alteri accipienti vicissim aliquam obligationem seu debitum ex justitia imponat; & sic non veniat in commutationem pro alia re, vel debito, sed merè gratis detur. Donatio ergò excludit omnem & solam obligationem seu debitum ex Justitia: si quid enim detur alteri ex obligatione seu debito Justitiæ, eo ipso donatio non erit, sed solutio, restitutio; vel quid simile. Non tamen donatio excludit debitum morale gratitudinis, cùm ipsamet dividatur, in liberalem, & remuneratoriam; ut jam dictum est, & mox explicabitur. 2

II. Donatio latissimè alia dicitur imperfecta, & incipiens; alia perfecta & completa: *donatio imperfecta & incipiens dicitur,* quæ 1. vel incipit à solo simplici proposito donandi, ut si dicam, volo, vel paratus sum donare tibi meum hunc librum, equum &c. 2. Vel incipit à promissione donandi in futurum, ut si dicam; promitto tibi donare meum librum, vel quod idem est: donabo tibi meum librum: idem enim est dicere: donabo tibi, ac promitto tibi donare, in communi usu, vel acceptione hominum, ac proinde meritò dicitur promissio donandi. 3. Vel incipit à donatione verbali in præsenti, sed absque traditione rei: v. g. dono tibi meum librum, vel donatus sit tibi meus liber talis, quem domi habeo; vel talis equus meus domi existens in stabulo: & hæc à Juristis adhuc vocatur donatio incipiens à promissione; sicut præcedens promissio donandi in futurum; 3

in hoc tamen adhuc differens à nuda promissione donandi in futurum, quòd in hac promissione donandi, ipse actus donandi, & traditio promittatur: at in hac datione verbali jam fit actus donandi, & solùm promittatur traditio rei donatæ. 4. Denique *donatio perfecta & completa est*, quando res etiam traditur: ut dono tibi hunc librum, vel equum, & tunc etiam eum tibi trado, accipe, & tu reipsa accipis: Et hæc perfectissimè est definita donatio: *datio liberalis*. Et hinc dixi per parenthesin.

4 III. *Excluso ergò solo proposito, & promissione donandi in futurum.* Hæc enim duo donatio simpliciter dici non possunt, nisi valdè imperfectè, cum illo addito, *incipiens à proposito, vel à promissione in futurum*: nam propositum donandi est mera & nuda voluntas præsens dandi, vel donandi aliquid alteri in futurum, absque omni intentione se se obligandi: adeòque, sicut mihi sic proponenti nullam prorsus imponit obligationem, neque morale quidem debitum sub aliqua culpa, sed ad summum consilium perfectionis ex virtute constantiæ, qua decorum est honesta proposita non sine causa mutare; ita alteri nullum omninò jus tribuit ad eam rem, sed solùm tenuem admodum spem in mea constantia, qua non soleo mutare mea proposita: cui si tu nimirùm fidens, ex meo proposito postea mutato, damnum aliquod incurras, tibi ipsi imputare debes: ego autem nihil tibi debeo. Vides, qualis hæc sit donatio.

5 IV. Promissio donandi in futurum est voluntas præsens donandi vel dandi aliquid alteri in futurum, sed cum intentione se obligandi: & debitorem constituendi ad illud tanquam deinceps aliquo modo ipsi debitum: & hæc liberalis promissio donandi per se plerumque obligat solùm ex virtute fidelitatis sub veniali culpa, tanquam debitum morale honestatis tantùm; & sic alteri promissario nullum omninò proprium jus tribuit, sed solùm rationabilem vel firmam spem in mea fide sibi data: sicque adhuc donatio propriè dici non meretur. Aliquando verò etiam obligat ex justitia, modo suprà suo loco explicato, & tribuit jus ad rem promissam, atque actionem personalem adversùs promittentem: attamen nullum adhuc jus in re, neque actionem realem; cùm nullus adhuc adsit actus donandi, sed promissio tantùm. Unde si tibi promisi donare meum librum, & contra promissionem non sine culpa & injuria reipsa donavi, & tradidi alteri, alter simpliciter acquirit dominium libri; neque tu eum ab eo evincere poteris, neque ego tibi ejus valorem restituere debeo, sed solùm teneor tibi pro interesse, si quod passus es ex negato libro tibi promisso, ut alibi etiam ad notavimus: & consequenter nec sic adhuc donatio proprie dici potest, nisi cum illo imperfecto addito, *incipiens à promissione in futurum.* Donatio autem simpliciter & sine addito, significat ipsum actum donandi in præsenti & aliquo modo dat rem ipsam, ejusque jus in re, ac dominium in donatarium transfert, modò mox explicandò. Itaque donatio simpliciter dicta,

§. II.

Dividitur in imperfectam seu verbalem, & perfectam seu realem.

I. **D**Onatio imperfecta & verbalis dicitur, qua quis per verba de præsenti jam actu donat rem alteri, dicendo v. g. dono tibi hunc librum, illum equum, sed fortè absentem, vel adhuc usui necessarium nondum trado, tunc consequenter ad eundem infallibiliter tradendum me obligo: adeóque hæc donatio semper parit obligationem ex justitia ad tradendam illam rem sub mortali ex genere suo, in materia scil. verè gravi & capaci tantæ obligationis, nec potest eam donans sine injustitia revocare, sed obligatur rei sic donatæ ei possessionem tradere, vel statim, vel ad terminum fortè præfixum. Ratio est evidens: quia per hanc donationem donans rei dominium & jus in re, saltem naturaliter, & quoad intentionem ac voluntatem suam sufficienter expressam, & jure naturali omninò sufficientem, jam actu à se abdicat, & in alterum transfert, etsi nondum transferatur dominium civiliter, seu jus in re perfectum, scil. quoad effectum, & executionem requisitam jure civili ad dominii translationem, quia nimirum leges ita statuerunt, ut non solo consensu & titulo, sed traditione, & apprehensione rerum dominia transferantur, & acquirantur per donationem, vel quemlibet contractum: ergò res sic donata alteri, ei ex justitia, & simpliciter debetur stricto jure irrevocabili. 6

II. Donatio perfecta & realis dicitur, qua donans rē alteri & actu donat, & simul in effectu tradit, adeóque ejus rei dominium, seu jus in re perfectum naturaliter, civiliter, & simul legitimam possessionem tradit acceptanti: & hæc à fortiori parit obligationem justitiæ sub mortali nunquam molestandi dominum circa rem sic donatam, præscindendo à causis, propter quas ejusmodi donatio revocari possit: de quibus infra agemus. Et hinc 7

III. Jam vides differentiam hujus donationis perfectæ & realis ab illa donatione imperfecta & verbali tantùm; per hanc enim verbalem, etsi donans ad intentionem suam omninò sufficientem jure naturali, ac in foro conscientiæ transferat dominium in alterum naturaliter, non tamen transfert dominium seu jus in re perfectum civiliter, scilicet quoad effectum & executionem necessariò requisitam jure positivo ad dominii translationem: quia nimirum leges ita statuerunt, ut non solo consensu seu titulo, sed traditione rerum dominia transferantur per donationem, vel quemlibet contractum. Et ideò. 8

IV. Fatendum est, quòd si rem sic verbaliter donatam tibi, ante traditionem realiter donem, & tradam alteri, hanc posteriorem donationem valere; attamen tibi obligabor, túque adversùm me personalem actionem habes in foro etiam externo ad satisfaciendum tibi pro ipsa re tibi antea verbaliter donata in solidum, seu totum ejus valorem; & non tantùm pro interesse tuo, quod fortè ex negata re donata incurristi: sicut tenerer ex sola promissione donandi in futurum, juxta paulò ante dicta, 9

cta. His benè notatis, facilè, jam erit concordare diversissimos & contrarios modos loquendi DD. in hac re valde intricata, dum alii affirmant, & alii, etiam *Layman*, *Bonacina*, negant per donationem verbalem transferri dominium rei donatæ: negant enim de dominio politico perfecto, non autem negant de dominio naturali, & velut adhuc imperfecto.

§. III.

Item in liberalem, & remuneratoriam: puram, & non puram.

10 I. DOnatio *merè liberalis & gratuita* dicitur, quæ fit seclusa omni prorsus obligatione tam justitiæ, quàm gratitudinis ex parte donantis, adeoque absque omnibus meritis donatarii; sed tota quanta fundatur in liberalitate donantis. Donatio *remuneratoria* dicitur, quæ fit ex aliqua obligatione, non quidem justitiæ; sed gratitudinis ex parte dantis ob merita donatarii, nimirùm ad remunerandum beneficium à donatario acceptum, juxta mensuram beneficii accepti. Atque ut valeat ejusmodi donatio remuneratoria, etiam in foro externo, satis est, ut donator dicat, se donare ob merita donatarii, nec opus est, ut merita probentur: ut cum aliis benè probat Diana *p. 8. tr. 6. Miscel. resol. 116.* Eaque donatio remuneratoria in foro externo firmior est, quàm liberalis. Unum hic aut alterum breviter adnotandum est.

11 II. *Unum est.* Quando leges prohibent fieri donationes ab aliquo, uti CLEMENS VIII. prohibuit donationes Religiosis, & Jus civile prohibet donationes inter conjuges, de quibus infra, censentur prohiberi solæ donationes liberales, non item remuneratoriæ, ut contra alios ex communiori latè docent Sanch. *lib. 6. de matrim. disp. 6.* & Lugo *disp. 23. de just. Sect. 9. n. 133.* Ratio est: Quia prohibitio alicujus rei cùm sit odiosa, restringenda semper est ad rem propriè talem: atqui sola donatio liberalis propriè est donatio, seu datio liberalis, tota scil. fundata in liberalitate donantis ut dictum est, donatio verò remuneratoria propter illud ipsum morale debitum gratitudinis aliquantulùm deficit à donatione propriè dicta, quæ meritò omne debitum etiam morale gratitudinis excludere debet: ergò sub prohibitione donationis non debet comprehendi hæc donatio remuneratoria.

12 III. *Alterum est.* Si ego Titio aliquid donavi, isque ob gratitudinem, aliquid mihi redonet, si deinde ego rursùs aliquid donem, eritnè hæc mea secunda donatio remuneratoria, an gratuita & liberalis? ℞. Esse gratuitam: quia tu sine ullo debito donâsti secundò, donatio enim Titii, cum solùm fuerit ad remunerandum prius tuum donum, non posuit novum debitum in te, sed tantùm extinxit suum, quare tu secundò omninò gratis donâsti: quòd si tamen Titius excessit in donando aliquid tibi pretiosius, ac multò cariùs primò donô tuô redonando: tunc certè secundùm illum excessum donatio erit liberalis, ideoque secundùm ejus excessûs mensuram remuneratoria erit tua secunda donatio: de reliquo manebit liberalis.

IV. Donatio *pura absoluta* est, qua aliquid simpliciter absque ulla limitatione vel conditione donatur. Donatio *non pura* dicitur, quâ aliquid donatur sub conditione vel limitatione aliqua loci, temporis &c. Unde subdividitur in *conditionalem*, ut dono tibi equum, si hoc vel illud facias; & donationem *in diem*, ut dono tibi equum hunc post mortem meam, vel quando Româ rediero. Unde rursùs alia est donatio in diem *certum*; alia in diem *incertum*, utraque eodem modo explicanda, quo supra *cap. 2. Sect. 1. §. 6. à n. 14.* de promissione & pactis generatim explicatum est. Est autem lata differentia inter donationem conditionalem, ac donationem ad diem, si enim dicas per donationem conditionalem, dono tibi equum, si moriar, vel si moriturus sim &c. cùm hæc conditio sit necessaria, etiam nunc verifica, ex nunc statim debes mihi equum tradere: si verò dicas mihi v. g. dono tibi equum, quando moriar, erit donatio ad diem, quare debebo exspectare tuam mortem, ut mihi tradatur equus. Vida Molin. *disp. 287. num. 22.* ubi de his multa invenies, sed rarioris praxis. 13

§. II.

Item in donatione inter vivos & mortis causâ.

HÆ sic definiuntur in Jure *L. 1. Senatus §. 2. ff. de mortis causâ donationibus.* Donatio inter vivos est, *cùm is, qui donat, mavult habere illum, cui donat, quam se.* Donatio mortis causâ est, *cùm habere quis se mavult, quàm eum, cui donat, magisque eum, cui donat, quàm heredem suum.* Verissimè quidem, sed obscurè. Clarè ergo. 14

Donatio *inter vivos* dicitur, quâ res donatur à vivente viventi, transferendo rei dominium in donatarium adhuc in vita donantis; animo scil. & voluntate, ut res donata fiat statim donatarii acceptantis, nec unquam ad donatorem revertatur. Et talis donatio inter vivos censetur, quotiès absolutè aliquid alteri donas absque ulla conditione, mentione, vel suspicione mortis tuæ, aut sine omni simili addito; donare enim sine addito est nunc donare, sive tunc sanus sit, sive ægrotus, ac moribundus, etiam in ipso testamento, vel codicillo, tantummodò animus sit jam statim transferendi dominium in donatarium acceptantem per se, vel alium, legitimè vices gerentem: quia etiam infirmus vel in periculo mortis constitutus verè donare potest. Si ergo aliunde non expressisti, inter vivos donâsti, ut ex Molina & aliis rectè observat Tamb. *lib. 9. tr. 10. de donat. c. 2. §. 1. n. 9.* Quin etiam si donas aliquid alteri absolutè, ut jam ipsius sit, sed differendo traditionem seu executionem ejusmodi donationis post mortem adhuc est donatio inter vivos; quia jam nunc donas irrevocabiliter, & solùm donationis effectum illum, seu complementum differs, ut notat idem ibidem. n. 7. 15

Donatio *mortis causâ* dicitur, quæ fit à vivente viventi sub conditione mortis secuturæ donantis, si, nimirùm donans mortuus fuerit, adeoque trans- 16

transfert dominium rei donatæ simpliciter primò post mortem suam, & nihil prorsùs anteà, sic ut ante mortem semper pro libitu revocari possit, sicut omnis ultima voluntas. Et talis donatio mortis causâ censetur, si donans alteri quidpiam, expressè addas: *post mortem meam*, si in hac navigatione, in hoc bello è vivis excessero &c. Et quoties in donatione facta est mortis mentio, judicandum est esse à causâ mortis donationem, nisi aliud clarè appareat in contrarium, juxta communem sensum DD. Cæterùm quando omnibus perpensis manet dubium, sitnè donatio inter vivos, an causâ mortis factâ, præsumendum, esse potiùs donationem inter vivos ex Glossa quadam recepta docet Laym. *lib.* 3. *tractat.* 3. *cap.* 12. *num.* 5. Contrà, præsumendum esse causâ mortis factam, cum multis citatis docet Diana *p.* 8. *tr.* 6. *resol.* 30. Ratio bona est. Quià donatio liberalis, quantò minus potest, debet gravare, vel nocere donanti, nisi aliter expresse constet: atqui minus gravat, & nocet donatio mortis causâ, quàm inter vivos, ut ex se patet: ergò in dubio pro illa præsumendum est. Pro cujus pleniore intellectu aliqua hîc addenda sunt.

17 I. Donatio mortis causâ quoad aliqua convenit cum donatione inter vivos aliisque pactis & contractibus, vid. quoad formam & modum constitutionis suæ: quia nimirum requirit consensum duorum in idem, donantis scilicet & donatarii: opus enim est, ut donatarius donationem ab alio mortis causâ sibi factam, acceptet per se, vel per alium, cui pro illo stipulari jure concessum est, juxta dicta supra *cap.* 2. *Sect.* 2. §. 5. de promissione acceptanda. Excepto casu, quo donans ejusmodi donationem à nemine acceptatam apponeret in ipso suo testamento, vel codicillo: tunc enim ejusmodi donatio indueret rationem legati, juxta *L. si donatio*, 5. *cod. de donatar.* quo ipso jam differt donatio mortis causâ à legato, aliáve ultima voluntate: ad hujus enim valorem solùm requiritur voluntas testatoris, quamvis executio cesset, si alter legatum acceptare nolit, quod est de rarò contingentibus.

18 II. Quoad aliqua verò donatio mortis causâ differt à donatione inter vivos, aliisque pactis, & contractibus, & convenit cum ultimis voluntatibus, maximè legato, nimirum quoad effectum & valorem plenum transferendi dominium; nam donatio inter vivos ex se & rebus immutatis est irrevocabilis, statimque transfert dominium irrevocabiliter: unde si ejusmodi donationi adderetur clausula, quòd semper, quando voluerit donans usque ad mortem ejus possit revocare, jam non esset censenda essentialiter donatio inter vivos, sed degeneraret in donationem mortis causâ. Donatio autem mortis causâ (sicut legatum, & omnis ultima voluntas) ante donantis mortem firma non est, quia semper vel donantis plenitudine revocari, vel propter donatarii prævenientem mortem extingui potest, ut habetur L. 32. ff. de eodem ibidem. *Non videtur perfecta donatio mortis causâ facta, antequam mors donatoris insequatur.* Idque non solùm verum est, si res verbaliter tantùm donata causâ mortis ante mortem non tradatur, sed etiam si donatione reali jam tradita fuisset, qua traditione dominium quidem acquirebatur donatario, sed tamen revocabile ex natura propria hujus donationis. Quin imò, si donatio mortis causâ facta fuit ob timorem periculi mortis instantis vel jam imminentis, adeoque cum conditione expressa, vel tacita: si ex hoc periculo v. g. morbi, belli, vel navigationis periculosæ &c. mors sequatur &c. cessante illo periculo statim eo ipso censetur revocata donatio, juxta leges allegatas apud Molinam supra, & Laym. *cit. n.* 4. Cæterùm si donationi mortis causâ addatur pactum ut donatio nunquam revocari possit, ut etiam transeat ad hæredes donatarii ante donantem fortè morituri, aut etiam in ipso periculo mortis donatio fiat, sic tamen, ut statim ante mortem suam velit donans transferre dominium rei donatæ in donatarium, jam non erit essentialiter donatio mortis causâ, sed censebitur donatio inter vivos, ejusque proprietates sequeretur, v. g. quòd non possit fieri inter conjuges: quòd ex ejusmodi donatis non possit detrahi falcidia, ut juribus allegatis docent Molina *tom.* 2. *disp.* 287. Layman. *citat. num.* 4. fine.

III. Donatio ergò mortis causâ potiùs numeranda est inter ultimas voluntates, quàm inter contractus; nam præter jam dictam primariam differentiam à contractibus, & convenientiam cum ultimis voluntatibus in plerisque aliis convenit cum legato: Nam 1. sicuti legatum, ita donatio mortis causâ confirmatur morte donantis, & non antea *Gloss. in L. legatum* §. *penult. ff. de his, quæ ut indignis.* 2. In ejusmodi donatis mortis causâ, sicut in legatis, potest detrahi quarta falcidiæ pars *L. cum pater* 77. §. *eorum* 1. *ff. de legat.* 2. *penult. eod. ad L. falcidiam.* 2. In iis locum habet jus accrescendi, si duobus mortis causâ donatum fuit. Sicut in legatis *L. un.* §. *ubi autem* 11. *C. de caduc. tollend.* 4. Utrum talis donationis capax sit donatarius (sicut in legato) attenditur secundùm tempus mortis, non autem secundùm tempus factæ dispositionis, juxta *L. in mortis* 22. *ff. de mortis causâ donat.* Alia plura minutiora citatis juribus videre potes apud Molinam, Layman., Lugo citt. Denique ad valorem & solemnitatem donationis mortis causâ pro foro externo requiruntur quinque testes secundùm considerationem Juris, ut notant DD. citt. Ad donationem inter vivos duo testes sufficiunt, & requiritur tantùm per accidens, ne scilicet res donata in foro externo ab hæredibus evinci possit: at verò in foro conscientiæ tutus donatarius, etsi nullo teste vel probatione munitus sit, si sciat, aut credat defunctum verè animum donandi habuisse, sive inter vivos, sive mortis causâ. 19

20 IV. Donatio mortis causâ tandem hoc grandi discrimine differt à legato, quòd legatum à testamento pendeat, tanquam accessorium à principali, quare infirmato testamento corruit etiam legatum, stante testamento legatum ab hærede præstandum

dum est, quia is hæreditatem adiit, solutis tamen priùs debitis onerosis: at verò donatio mortis causâ à testamento & hæreditatis aditione prorsùs independens, ipsâ donantis morte plenè perficitur, & confirmatur, adeò, ut si res mortis causâ donata realiter donatario à donante vivo tradita fuerit, ejus dominium tunc plenè & irrevocabiliter acquiratur, ut nulla actione opus sit: cùm etiam ante mortem donantis dominium rei ipsius fuerit acquisitum, etsi adhuc revocabiliter, *L.* 39. *ff. de mortis causâ donat.* Sin verò res mortis causâ donata verbaliter tantùm, adhuc ante mortem donantis tradita non sit: tunc post ejus mortem donatario, tanquam vero domino competit actio realis in rem contra hæredem, vel hæreditatis jacentis curatorem, aut alium quemcunque possessorem, sicuti constat ex *L.* 1. *&* 2. *ff. de publiciana.* Plura vide apud *Molinam & Layman. citt.* (Hæc summo compendio sufficere possunt Confessario pro communi praxi,

SECTIO II.

Quis donare possit?

SUMMARIUM.

21. *Donare potest omnis ratione utens, lege non prohibitus habens plenum dominium, seu liberam administrationem rei suæ.*
22. *Uxores de bonis suis paraphernalibus quidem donare possunt;*
23. *Non tamen de ipsa dote, ac bonis communibus matrimonii, & familiæ, nisi de expressa, vel rationabiliter præsumpta licentia mariti.*
24. & 25. *Enumerantur casus, quibus de præsumpta mariti licentia uxor donare potest*
26. Usque ad n. 29. *Qualiter, & de quibus bonis donare possint filii familias?*
29. *Qualiter donare possint pupilli & minorennes?*
30. *Quid & qualiter donare possint Religiosi I. Prælati?*
31. *II. Religiosi Oeconomi, Procuratores &c. Administratores.*
32. *III. Religiosi subditi non Oeconomi &c. Et*
33. *IV. Religiosi Beneficiati.*
35. *Qualiter donare possint Clerici.*

21 CErtè quisquis contrahere potest ad se obligandum, ac transferendum dominium rei suæ in alterum, is etiam donare potest: cùm donatio sit præcipua species contractûs transferentis dominium. Donare ergo potest omnis ratione utens, lege non prohibitus, habens plenum dominium, seu liberam administrationem rei suæ: pro quo recolenda sunt dicta supra *c.* 1. *sect.* 2. *tota.* Ex quibus specialia aliqua hîc iterum adnotanda sunt de donationibus *uxorum*; *filiorumfamilias*; *pupillorum*; *Clericorum*; *Religiosorum.*

§. I.

Uxores.

22 I. CErtum est, uxores posse liberè donare, atque eleemosynas facere de bonis suis paraphernalibus, quæ scil. ultra dotem marito afferunt, & sibi reservant, ut eorum administratio penes ipsas remaneat, ac de iis liberè disponere possint: quò etiam spectant bona, quæ uxor extra bona communia dotalia aliunde acquirit, ut ex donatione, legato &c. ex opera vel arte ad familiæ gubernationem non necessaria nec nociva. *Omnes.*

II. Certum est, uxorem de ipsa dote, ac bonis communibus Matrimonii, & familiæ, quorum administratio ad maritum spectat, pro se nullas facere posse erogationes, neque eleemosynas, nisi de licentia expressa, vel tacita, vel præsumpta mariti. Ita DD. communiter omnes cum D. Thoma 2. 2. *q.* 32. *a.* 8. *n.* 2. Navarr. & alii apud Layman. hîc. *tr.* 4. *c.* 12. *num.* 6. Ratio patet: cùm enim ad maritum spectet eorum bonorum dominium utile, & administratio, seclusa omni ejus expressâ, tacitâ, vel præsumptâ rationabiliter licentiâ, uxor aliquid donans, verè usurparet alienum invito domino; ideoque peccaret peccato furti, pro ratione materiæ, etiam mortaliter, juxta dicta suo loco *Tract.* 5. *c.* 5. *sect.* 2. *num.* 51. 23

III. Excipiuntur tamen casus, quibus potest: qui omnes revocantur ad expressam, tacitam, vel rationabiliter præsumptam licentiam mariti: Inprimis, quando illorum bonorum administratio ipsi uxori relinquitur, aut ex libero consensu mariti, aut quia maritus est absens, prodigus, amens &c. Communis Navar. *man. c.* 17. *num.* 154. Lessius *l.* 2. *c.* 12. *dub.* 14. Molina *tom.* 2. *disp.* 274. *fin.* & alii apud Laym. *cit. n.* 6. Item quando maritus est nimis tenax ac indiscretus, & necessitas, vel alia justa causa postulat, uxor moderatas eleemosynas facere potest, etiam donationes remuneratorias, exemplo Abigaëlis 1. *Regum* 15. Communis apud *citt.* Qui addunt etiam uxorem invito marito posse facere eleemosynas & donationes maximè remuneratorias moderatas: spectata qualitate sui status, & quantitate dotis allatæ. Ratio omnium est: quia uxor non est mariti ancilla, sed socia, & domesticæ administrationis particeps, ut proinde in re tam æqua maritus meritò invitus esse non possit, certè non debeat, & si sit, irrationabiliter, & injustè invitus esse censendus sit. 24

IV. Addunt insuper DD. citati, uxorem nullam facere marito injuriam, si de sumptibus, quos ad largiorem sustentationem, ornatum, honestam recreationem &c. impendere poterat, propria parsimonia collectis, aut sibi ipsi reservet in futurum, aut in pauperes consanguineos, vel amicos eroget, etiam invito marito. *Ratio est eadem:* quia quoad hoc non potest esse rationabiliter invitus maritus, nisi fortè per talia splendor familiæ, & status sui detrimentum patiatur. Item si uxoris parentes, aut filii ex priori matrimonio suscepti miserè vivant, & maritus succurrere nolit, eo etiam invito, potest uxor ex dote, vel bonis communibus necessarium iis subsidium præstare, dummodò cùm ad partitionem ventum fuerit, hæc in partem suam referat, si quid notabile fuerit impensum, nam in causa tam pia parum pro nihilo reputari debet, ut benè docet Petrus Navarrus. *lib.* 3. *cap.* 1. *num.* 159. Monent tamen benè Molina & Laym. citt. Confessarium, ut caveat, ne in hac re majorem, quàm par est, fœminis licentiam concedat, sed moneat potiùs, ut virorum suorum voluntati se accomodent, quantum salvâ justitiâ 25

ex parte viri fieri potest. Marito ergo tanquam capiti familiæ, & bonorum communium administratori major concessa est facultas ex communibus bonis ac lucris faciendi eleemosynas, donationes, aliosvè sumptus etiam superfluos, ut in convivia, ludos honestos, absque onere restitutionis, dummodò dos, & alia bona propria uxori maneant salva. Ut ex communi docet Navar. *cit. c. 17. num. 155.* Alioquin si sumptus superflui, & magna bonorum communium profusio cedat in manifestam injuriam & damnum uxoris non sine fraude præsumpta, maritus vel ejus hæredes uxori damnum compensare tenebuntur: & præsumptó, eos id difficulter facturos, ipsa occultè sibi, liberisvè providere nullo jure prohibetur, ut ex communi docent *Navarrus* uterque, *Molina*, *Less. Laym. cit.*

§. II.

Filiifamilias, Pupilli.

26 I. HI liberè donare possunt, etiam invito patre de suis bonis castrensibus, vel quasi castrensibus, cùm horum bonorum libera administratio spectet ad ipsos; idque jure naturæ, quamprimùm perfectum usum rationis consecuti sunt; quod præsumitur post septennium, quando proximi facti sunt pubertati: Jure civili autem solum completis annis pubertatis.

27 II. De bonis adventitiis (quorum proprietas quidem ad filium, ususfructus autem ad patrem spectat) donatio facta à filio infirma est, & à patre revocari potest: interim tamen filius ex contractu obligatus manet, & rem patri repetenti tenebitur de evictione seu compensatione ususfructus ad ipsum spectantis, in rigore loquendo, quamvis in foro conscientiæ rarò præsumatur pater tam rigorosus in filium, ut eum ad id obligare velit, ut ex Molina *cit. tom. 2. disp. 277. & 519.* notat Laym. *cit. num. 7.*

28 III. De bonis autem profectitiis (quorum dominium & administratio ad patrem spectat) donatio facta à filio omni Jure irrita est, secundùm omnes: cùm verè sit de alieno. Notant tamen DD. citati, aliique communiter, quòd si pater filio sumptus mittat ad studia, censendus est indulgere ei aliquid, v. g. ex centum quinque, vel sex, ad eleemosynas, aliàsque donationes, ad honestas recreationes, quas alii ejusdem statûs, vel conditionis facere solent, expendendum. Idem à fortiori est de eo, quod filius ex certo annuo sibi assignato sumptu sibi propriâ parsimoniâ subtrahit; de quo vide Less. *l. 2. c. 12. dub. 13. n. 77.* Quin imò nec peccabit filius contra justitiam, si illam pecuniam, quam secundùm patris præsumptam voluntatem in donationes, vel honestas recreationes insumere potuisset, ipse malè vel turpiter absumat &c. quia pater non est invitus quoad substantiam, seu ipsam rem absumptam, sed tantùm quoad modum absumendi, ut ex *Molina* notat *Laym.* ibid. optimè addens, etiamsi filius quoquo modo plus justo contra patris voluntatem absumpserit, ordinariè præsumendum non est, patrem sibi restitutionem fieri velle, nisi magnus excessus factus in notabile reliquorum liberorum damnum cederet, vel aliunde constaret talem esse patris voluntatem, quo sensu vera est sententia *Bartoli*, *Sylvestri*, *Navarri*, & aliorum: ea: quæ filius in Academia in ludos, aliosque profanos ac superfluos usus consumpsit, mortuo partein partem hæreditatis legitimam numeranda esse.

IV. Pupilli, & Minorennes, si puberes sint, etiam invitis tutoribus, vel curatoribus facere possunt eleemosynas, donationes, vel alios sumptus moderatos, secundùm statum, & facultates suas omnium consensu, apud Molinam *tom. 2. disput. 277.* id enim exigit decentia status sui; & licèt in hoc excedant, vel peccent, & tutores vel curatores vel repetere possint res excessivè donatas, aut inutiliter expensas, quousque tamen non repetuntur, nihil restituere tenentur ij, qui acceperunt, ut supra generatim de contractibus pupillorum, & minorennium dictum est. Quin etiam ipsi tutores & curatores ex bonis pupillorum & minorum pro ipsorum qualitate & facultate moderatas donationes, maximè remuneratorias, & eleemosynas facere possunt; quatenus ad eorum prudentem, & decentem administrationem pertinet, quasque ipsimet pupilli vel minores meritò facere deberent, si res suas administrarent. Molina modò citat. *Sanchez lib. 1 consil. c. 6. dub. 2. num 3.* Layman supra Lugo. *disput. 23. sect. 10. num. 145.* alii communiter. Dico autem: *moderatas*: quia tutores, & curatores minus possunt quàm domini suarum rerum; hi enim faciunt pro suo libitu; illi autem facere debent secundùm rationabiliter præsumptam voluntatem dominorum: atqui domini, si prudenter, & decenter agunt, sunt certè parcè profusi in rebus suis: ergò parcius profusi esse debent tutores & curatores, qui domini non sunt, sed meri bonorum aliorum administratores. Vide latè & optimè *Lugo locò citat.* 29

§. III.

Religiosi. Hi sunt in quadruplici differentia.

I. RElìgiosi, qui sunt Prælati Ordinum, vel Monasteriorum ex bonis Monasterii eleemosynas, donationes remuneratorias, & alias ob decentem causam facere possunt, & sæpè debent, tamen juxta facultates Monasterii, vel Conventûs, & ordinis constitutiones, vel consuetudinem. Bona autem superflua, ad pios tantùm usus vel eleemosynas impendere strictissimè obligantur, & longè strictiùs: quàm Clerici Beneficiati sæculares. Omnium sensu ex ipso votò paupertatis: si ergo profanis donationibus dissipent, invalida est alienatio, & restitutioni obnoxia, juxta communissimam DD. sententiam cum Navar. *comm. 2. de regular. num. 12.* Molina *citt. tom. 2. disp. 276.* Sanchez *lib. 7. moral. c. 19. q. 1.* Laym. *cit. n. 9. &* alii passim. Notant tamen hîc DD. quòd etsi Prælato, vel alteri personæ administrationem bonorum Monasterii, vel Ecclesiæ habenti prohibitum sit do- 30

donare, aut alienare bona, nisi cum Capituli consensu, ea tamen prohibitione non censentur comprehendi donationes remuneratoriæ, modò sint commensuratæ meritis vel obsequiis donatarii, quia talis donatio, cùm sit compensatio beneficii præcedentis, recedit è proprietate donationis: ut suprà etiam notatum fuit.

31 II. Religiosi, qui licèt Prælati non sint, attamen administrationem bonorum Monasterii sibi commissam habent, ut Procuratores, Oeconomi &c. eleemosynas aliásque donationes facere possunt secundùm limites suæ commissionis, seu secundum suorum Superiorum legitimam voluntatem expressam, vel probabiliter præsumptam, & quantùm permittit Ordinis consuetudo, vel constitutio. Si ampliùs quid expendant, peccant contra votum paupertatis: imò & contra justitiam cum onere restitutionis, quoad ipsis possibilis, utpote singulari vel extraordinariâ industriâ in procurandis deinceps bonis Monasterii sibi commissis. *Ratio est*: quia Superior committens officium Procuratoris v. g. alicui, eo ipso censetur committere potestatem faciendi ea, quæ communiter Procuratores alii ejusdem conditionis absque reprehensione facere solent. Vide Rodriquez *tom. 2. qq. regular. q. 57. a. 2.* & latè Sanch. *l. 7. moral. c. 19. n. 92.* & *93.* Laym. *cit. n. 10.*

32 III. Religiosi sub obedientia viventes, nullámq; bonorum administrationem habentes nullas, omninò facere possunt eleemosynas, aliásque donationes absque licentia Prælati expressâ, vel certò præsumpta. Ut strictissimè prohibetur *c. cùm ad Monasterium de statu Monachorum &c. non dicatis 9. 12. q. 1.* Ratio clara est ex voto paupertatis: implicat enim eum dare, qui non habet, nec potest ad libitum. Ut ergo contra voluntatem Superioris dare possint; unicus casus est, extremæ necessitatis, si nim: pauper moriturus esset fame, morbo &c. nisi ex bonis Monasterii subveniatur: tunc enim licet decens sit, non tamen necesse est licentiam petere à Superiore, & si is contradicat, nihilominùs subvenire tenetur. *Ratio est*: quia lex naturalis præponderat legi spontaneæ voti ac Religionis. Ut autem subditus facilè præsumere possit licentiam Superioris, plures casus dantur apud *Sanch. Molin. Laym. citt.* Utpote 1. Si pauper gravi necessitate prematur, & Superior adiri non possit commodè. 2. Item si Religiosus de licentia legitima extra Monasterium degat in studiis, peregrinatione, negotiis Monasterii, poterit facere eleemosynas, aliásque donationes remuneratorias, quales alii ejusdem Ordinis & conditionis facere solent. 3. Quando Religioso intra vel extra Monasterium commoranti certa quotannis quantitas assignata est eo pacto, ut suo commodo vel damno expendat; quod tunc parciùs vivendo superest in eleemosynas, aliásve honestas donationes expendere poterit, juxta communem DD. apud Laym. *cit. n. 10.* 4. Quid Fratribus Minoribus liceat quoad donationes vilium ex concessione Clement VIII. suppono nosse, quorum interest; Hanc à me regulam cape. Quidquid vile sine ulla, aut cum veniali solùm culpa, inscio Superiore, reci pere potes, tantundem similiter donare potes.

IV. Religiosi Beneficiati extra Monasterium, 33
ac obedientiam Prælatorum degentes cum libera ipsis permissa bonorum ac redituum administratione, æquè ac sæculares Beneficiati inter vivos disponere possunt, adeóque etiam eleemosynas, ac honestas donationes, etiam liberales facere possunt, licèt invito Superiore, sine omni paupertatis voti violatione: cùm ita ipsis ipsa ratio statûs legitimè assumpti permittat. Ut habet communis DD. in materia de Beneficiis, & de voto paupertatis.

§. IV.

Clerici Beneficiati Remissivè.

CErtum est, hos liberrimè posse disponere de 34
suis bonis patrimonialibus, & quasi patrimonialibus, atque etiam de bonis seu redditibus suis Ecclesiasticis ad ipsam decentem suam sustentationem computatis, facere posse eleemosynas, honestas donationes non tantùm remuneratorias, sed etiam liberales & profanas, moderatas tamen, juxta qualitatem statûs & conditionis suæ. De bonis autem Ecclesiasticis superfluis non tantùm possunt, sed etiam strictissimè (& in communi Sententia etiam ex justitia) obligantur facere eleemosynas, vel ad pias causas applicare, & non in usus profanos, juxta latè dicta *supra c. 1. sect. 4. §. 6. & 8.*

SECTIO III.

Cui, & quantum donari, ac ob quas causas donatio revocari possit?

SUMMARIUM.

QUantum est de jure naturæ, certè cuivis ca- 35
paci dominii, & acceptare volenti donatio fieri potest. Excipiuntur ergò solùm infantes, & amentes, quibus per se immediatè donari nihil potest, sed mediatè per suos procuratores, vel alios eorum locò acceptantes. Item Religiosi professi solemniter, quibus in particulari immediatè etiam nihil potest donari, sed solùm quatenus sunt membra Communitatis, acquirendo rem donatam immediatè ipsi Communitati, vel Monasterio, sive ad

ad dominium, si Ordo sit capax bonorum in communi, sive ad solum usum simplicem facti, ut est Ordo FF. Minorum Observantium, & Capucinorum. Jure autem civili positivo etiam aliæ nonnullæ donationes invalidæ sunt, utpote factæ à conjuge conjugi, à parente filio: quæ hîc breviter explicandæ sunt, & commodè simul etiam dos, donatio propter nuptias, arrha, & sponsalitia largitas.

§. I.

Donatio inter conjuges.

37 DOnatio simplex & merè liberalis facta conjugi à conjuge invalida est, vel potiùs non est firma, constante Matrimonio, sed ad arbitrium donantis revocari potest, ut utroque Jure statutum est, toto titulo *C. de donat. inter virum & uxorem.* Ratio hujus est: quia si ejusmodi donationes concederentur, unum ex duobus necessariò consequeretur: aut enim facilè depauperarentur conjuges, quia ne se ostendant parùm amantes, prodigè donarent; aut orirentur inter eos continuæ discordiæ, si non donarent. Unde *L. 3. princ. & §. sciendum* 10. *L. sed interim.* 11. *ff. de donat. inter virum & uxorem* ait, Antonius Augustus in cit. L. 3. *Majores nostri inter virum & uxorem donationes prohibuerunt, amorem honestum solis animis æstimantes, famæ etiam conjunctorum consulentes, ne concordia pretiô conciliari videretur.* Aliqua insuper adnotanda sunt.

38 I. Prædicta invalidatio extendenda est in primis, ut locum habeat, etsi Matrimonium tantùm ratum sit: imò & inter sponsos ante Matrimonium, si donatio facta sit sub conditione à nuptiis pendente, ut nim: res donata non acquiratur alteri, nisi nuptiæ sequantur, ut habetur *L. cùm hic status* 32. *§. si sponsus* 12. *ff. de donat. inter vir. & uxorem.* Ratio est: quia sicut donatio facta habili in tempus, quo habilis erit, valida est; sic è contrario donatio facta habili in tempus, quo habilis non erit, invalida erit, ut notant DD. apud Laym. *cit n.* 11. Valet tamen donatio simpliciter facta sponsæ ante nuptias, etsi eodem die nuptiæ secuturæ sint. *L. inter eos* 27. *ff. de donat. inter virum & uxorem.* Deinde invalidatio illa etiam locum habet in remissione debiti facta conjugi à conjuge; cùm & hæc remissio sit vera donatio; imò etiam in venditione facta conjugi minori pretio, quàm res valeat, licèt enim talis venditio statim valida sit quoad pretium justum; attamen remissio seu condonatio partis pretii infirma manet, & revocari potest, uti contra fraudes prudenter statuitur justa lex, *L. si sponsus* 5. *§. 2. ff. de donat. inter virum & uxorem.*

39 II. Quod si res donata à viro uxori vel è contra tradita sit, & neque expresè, neque tacitè v. g. per divortium) revocata, donatio morte donantis omninò confirmatur, atque plenum dominium conjugi donatario acquiritur *L.* 10. *Cod. de donat. inter vir. & u xor.* & alibi. Atque etiam retrotrahitur ad diem factæ donationis, vel potiùs traditionis quoad fructus rei donatæ lucrandos, juxta *L. cùm Pater* 77. *§. pater filiæ* 17. *ff. de legatis* 2. & alibi apud Laym. *cit. n.* 11. atque more aliarum donationum requiritur insinuatio, & consensus Judicis in hac donatione, si quingentos solidos excedat. *L. donationes, quas parentes de donat. inter virum & uxorem.* Ubi Glossa Lit. E. ait, quòd si donans tempore mortis donationem expresè confirmet, valituram, ut legatum. Idémque dicendum de donatione Patris erga filium, ut infra notabitur. Dixi autem notanter: *si res donata tradita sit, & jam possessa*: si enim res donata à conjuge nondum tradita sit conjugi, cùm illa donatio antea invalida fuerit, nihil remanebit, quod morte donantis confirmetur: ut ex communi docent Sanch. *l. 6. de Matrim. disp.* 14. *n.* 6. Molina *tom.* 2. *disp.* 289. *§. illud observa.* Laym. *cit. n.* 11. Dixi item: *morte donantis confirmatur.* Nam si priùs moriatur conjux donatarius, tunc donatio, quæ priùs erat nulla, manebit nulla; adeóque non poterunt hæredes rem donatam sibi vendicare, vel retinere, ut rectè notat Tamb. *l. 8. de matrim. tr.* 7. *c.* 2. *§.* 1. *n.* 22. Denique sermo semper est de donatione conjugum facta inter vivos; nam donatio mortis causâ, qualis certè licita est inter conjuges; cùm non sit propriè & stricta donatio, ut benè probat Diana *p.* 8. *tr.* 6. *resol.* 30. etiam nondum facta traditione, morte conjugis donantis confirmatur, ut ex iisdem Sanch. & Molina notat Tamb. ibidem *n.* 4.

III. Cæterùm ab ipso jure excipiuntur quinque casus, quibus statim valet donatio inter conjuges. 40
1. donatio inter conjuges principes statim valet. 2. Si ex ea donatione donans non fiat pauperior, ut si maritus hæreditatem, legatum, donum repudiet, ut uxori obveniat, si fortè maritus prodigus, quod certò prodigere decreverat, uxori donet 3. Si donatarius non fiat ditior, etsi donans fiat pauperior, ut si maritus uxori, vel econtra, locum sepulturæ donet. 4. Si uxor marito donet causâ honoris, vel dignitatis adipiscendæ, v. g. ad ipsum nobilitandum, doctorandum: sic enim indirectè etiam prospicit sibi ipsi. 5. Si uxori maritus dotem promissam remittat, aut ipsammet dotet, ejusve dotem augeat causâ remunerationis alicujus, utpote quia nobilis ignobili, juvencula seni nupsit. Alioquin viro non est concessum, ut post nuptias, vel in ipsis nuptiis uxori dotem merè liberaliter constituat, quia hæc dotis constitutio species donationis est: econtra autem uxor non prohibetur constante Matrimonio marito dotem constituere, vel antea constitutam augere; cùm hæc constitutio non sit donatio merè liberalis; quia per eam non transfertur dominium plenum & per illam compensatur marito onus ad uxorem, & familiam alendam. Quæ omnia compendiò proposita, citatis juribus videre latiùs potes apud Sanch. & Molin. citt. & Laym. eodem *num.* 11. post medium.

IV. Insuper dixi initiò: *donatio simplex, & merè liberalis*: Nam inprimis quævis donatio inter conjuges facta, juramentô firmatur, ut statim valeat, secundùm communiorem Sententiam, 41

cum

cum Sanch. *l. 6. de matrim. disp.* 11. *n.* 2. Molina *tom.* 2. *disp.* 289. Laym. *cit.* ibid. *num.* 11. Deinde statim quoque valet donatio inter conjuges remuneratoria, quia hæc non est propriè & simpliciter dicta donatio, sed potiùs beneficii compensatio: adeóque non censenda comprehendi lege prohibente donationem, ut ex communiori apud Sanch. Molin. Laym. citt. supra *sect.* 1. §. 3. notavimus. Etsi cum aliis invalidam censeat Lugo *disput.* 23. *sect.* 9. *num.* 134. eò quòd videantur militare eædem rationes invaliditatis, scil. depauperationis, vel discordiæ, idque ex Jure colligatur. Sed certè evidenter non colligitur ex Jure: leges enim justissimè prohibent donationes inter conjuges, quibus donans pauperior, & accipiens ditior fit: atqui per donationem remuneratoriam donans non fit simpliciter pauperior, jam enim ante & ipse beneficium accepit, nec accipiens donatarius fit simpliciter ditior; jam enim & ipse antea beneficium contulerat, ut cautè observat Tamb. *cit. c.* 2. §. 1. *n.* 21.

§. II.

Donatio à parente facta filio.

42 DOnatio patris simpliciter & purè facta filio sub ejus potestate constituto firma statim non est, sed revocari potest, si tamen res donata à patre filio tradita fuerit, & nunquam revocata, morte patris omninò confirmabitur, perinde ac si ab initio valida fuisset. *L.* 2. *Cod. de inofficiosis donat.* Similiter confirmabitur per emancipationem filii. *L. Cod. si quis alteri, vel sibi.* Sicut & valida statim est donatio facta à patre filio jam emancipato, ut habetur eadem L. cit. Insuper dixi notanter: *donatio patris simpliciter & purè facta filio*: statim enim valent donationes à patre factæ filio. 1. Si donatio juramentô confirmata sit, aut si pater condonet filio usum fructum suorum bonorum adventitiorum. *L. cùm oportet* §. *fin autem Cod. de bonis, quæ liberis.* Ratio hujus est; quia hoc non est donare de suo, sed nolle acquirere sibi ex alieno, scil. usumfructum ex bonis filio propriis. 2. Si donatio facta sit ob causam, utpote si pater filio donet aliquid in beneficii remunerationem, filio ad nuptias, aut filiæ in dotem, ad Religionis ingressum, ad sacros Ordines, ad militiam, ad captivitatis redemptionem. Communis DD. apud Less. *l.* 1. *c.* 18. *dub.* 12. Molin. *tom.* 1. *tr.* 2. *disp.* 238. & *tom.* 2. *disp.* 299. Laym. *cit. n.* 12. Nota autem, ea, quæ pater donat filio ad militiam, castrensia evadere. 3. Validæ sunt donationes à parte factæ filiis illegitimis vel spuriis. Ratio est: quia in Jure solùm infirmantur donationes factæ filiis, qui legitimè sunt suo potestate patris: at filii illegitimi, vel spurii non sunt legitimè civiliter secundùm leges, sed naturaliter & physicè tantum sub potestate patris: ut ex Caramuele *l.* 2. Theol. moral. num. 641, notat Tamb. *lib.* 5. *c.* 4. §. 2. *n.* 2. ergo &c. 4. Multò
41 magis validæ sunt donationes factæ liberis à Matre, Avia, Avo materno &c. ut ex communi docent Molina *tom.* 1. *disp.* 291. Less. Laym. *cit. n.* 12. *fin.* Ratio est; quia hæ donationes nullo Jure infirmantur, cùm nullum jus adsit in contrarium. Denique quæcunque donata à patre, etsi infirma, vel necdum confirmata sit donatio, filius in foro conscientiæ tutò retinet, donec à patre donationem revocante, repetantur. Difficultas autem non levis est, utrum & qualiter hujusmodi à patre donata vel collata filio, patre mortuo, ad divisionem hæreditatis conferenda sint, ut nim: filius de sua legitima portione hæreditatis tanto minus accipiat, quantùm invenitur accepisse ex donatione, vel largitione patris. In re valdè intricata apud Juristas pro nostro proposito pono quatuor claras resolutiones & velut regulas.

I. Conferenda sunt in divisionem hæreditatis ea, quæ pater filio sub potestate constituto donavit ob causam utpote filio propter nuptias, filiæ in dotem, *L. ut liberis.* 17. *penult. Cod. de collat.* nisi pater expresserit velle se, ut filius vel filia hanc partem præcipuam habeat, adeóque non conferat, dummodo sine diminutione legitimæ aliis liberis debitæ, juxta *authent. ex testamento. Cod. eod.* Idémque judicium esse debet de donatione facta filiis ad ingressum Religionis, vel in titulum patrimonii ad sacros Ordines suscipiendos: per hæc enim stabilem statum sibi comparant non minùs, quàm per dotem, vel donationem ad nuptias, ut ex *Molin.* & aliis notat Laym. *cit. n.* 13. Ratio autem est: quia quæ pater ita dat ob causam, cùm det, quod filio debet, censetur dare coactus: adeóque nisi contrarium exprimat, censetur dare de portione hæreditatis, quam filio negare non potest. Exceptiones dabimus *num.* 54. & 46. 43

II. Non sunt conferenda, quæ pater filio sub potestate constituto (secus est de filio emancipato juxta *cit. L. ut liberis*) simpliciter, & merè liberaliter donavit; ut sunt expensæ pro solemni convivio in nuptiis, in doctoratu, in prima Missa, in ingressu Religionis: ex communi Laym. ibid. Ratio est: quia ita liberaliter donatum censetur à patre? ut præcipuum filio relictum, & cùm spontè det, censetur, donare de suo, non aliundè filio debito. *Adde*, quòd ejusmodi etiam ad honorem patris spectent, & omnibus fratribus communia sint. Excipitur autem rursus, nisi pater (cùm jus revocandi donationem habeat) voluerit, ut ejusmodi donata conferantur; aut nisi frater vel soror talem collationem petat, eò quòd & ipsi conferre debeant donationem sibi factam, sive simplicem, sive ob causam, v. g. propter nuptias vel in dotem, ut nim: inæqualitas videtur. Ut ex cit. *L. penult.* juncta glossa observant DD. communiter. 44

III. Non sunt conferenda, quæ pater filio sub potestate constituto, etiam ob causam, ita donavit, ut ad alimenta, vel decentem ejus sustentationem aliquo modo spectent. Communis DD. apud citt. *Ratio est*: quia pater filio sub potestate constituto alimenta Jure naturali debet: & uni quidem filio copiosius, quàm reliquis subministrare potest; spectatis tamen circumstantiis & facultate, ac seclusa fraude, quia pater vellet alios filios depauperare, eorúmque legitimam diminuere. Non 45

ergo conferenda sunt, quæ pater filio aliunde non habenti ad studia litterarum mittit. *L. quæ pater. 32. ff. familiæ herciscundæ.* Item quæ ipsi donat, vel libere expendit ad artem etiam mechanicam exercendam, vel addiscendam, ad convivium doctorale, ad Primitias, ad instituendam peregrinationem, ad comparandum beneficium, vel dignitatem aliquam, ad redimendam captivitatem, ad solvendam mulctam ex delicto contractam, & his similia, juxta communem DD. Navar. *c.* 17. *num.* 165. Molin. *tom.* 1. *disp.* 240. Laym. *cit. n.* 14. Ratio indicata est: quia hæc omnia aliquo modo pertinent ad decentem sustentationem, & alimenta, vel reducuntur, vel per commune Jus extenduntur, ut observant DD. citt. Quin imò, etiamsi pater expresserit, ut ea, quæ filio ad studia v. g. contulit, post mortem conferantur, vel in portione ejus legitima numerentur, deducenda nihilominùs erunt necessaria alimenta, quæ ipsi etiam in domo paterna degenti naturali Jure debita sunt. Vide *Navar. Molin. citt.* & alios passim.

46 IV. Conferenda non sunt, quæ pater filiofamilias sic donavit, vel largitus est, ut ad bona castrensia, vel quasi castrensia, vel etiam adventitia pertineant; hæc enim bona seu pecunia ipso Jure non conferuntur. Utpote, quæ parentes dant filio eunti ad militiam, vel Principis palatium, quæ eo ipso numerantur inter bona castrensia. Item libri filio ad studia empti, & traditi inter bona quasi castrensia; saltem postquam Doctor creatus, vel ad publicum officium, vel dignitatem, aut ad exercendas scientias habilis effectus est. Ut ex communi observant Navar. *n.* 159. *Molin. Laym. citt.* Item donatio remuneratoria facta filio à patre, cùm sit quodammodò debita filio ob ejus merita inter bona ejus adventitiæ meritò numeratur; ideòque conferenda non est, juxta communem DD. apud citt. Nec denique conferenda sunt, quæ pater filio dat pro obsequiis, & industriis extraordinariis in parentis bonis colendis, negotiis curandis &c. Quia hæc tanquam pretium extraordinarii laboris filio debentur: nam propterea, si defuncto patre, hæ nondum filio soluta sunt, debent ei solvi ex tota massa hæreditatis, tanquam si esset æs alienum. Vide DD. *citt.*

§. III.

Dos, donatio propter nuptias, arrha, sponsalitia largitas.

47 DOs definitur esse id: *quod ab uxore, vel alio ejus nomine marito datur ad onera Matrimonii sustinenda*, puta ad alendam uxorem, liberos, familiam, quæ cura marito incumbit: dos ergo quatenus à patre v. g. filiæ nupturæ datur ex titulo gratuito seu lucrativo, seu per modum donationis provenit: quatenus verò marito consignatur, habet rationem contractûs onerosi & reciproci, ut nim: promissa & accepta dote, & nuptias celebret, & uxorem, liberos, ac familiam alat. Duplex autem est dos; *profectitia* & *adventitia*. Dos *profectitia* dicitur, quæ à patre, aliove per virilem sexum ascendente, & filiam in potestate sua habente proficiscitur. *L. profectitia 5. ff. de jure dotium.* Etenim patris proprium officium est, liberos elocare, & dotare secundùm facultates suas, & liberorum numerum, ac filiæ & mariti dignitatem: ad quod proinde etiam Judicis officiò compelli potest. Idque etiamsi filia inconsulto vel invito patre nupserit viro digno, juxta communem apud Sanch. *cit. l.* 4. *de Matrim. disp.* 26. *q.* 1. Quia eo casu non potest ægrè ferre Matrimonium secundum se, & quoad substantiam, utpote utiliter contractum, sed solùm quoad modum, quòd ipso inconsulto contractum sit: idque etiam in conscientia patri suadere debent Confessarii; secus esset, si filia nupsisset viro indigno, cum dedecore, vel damno familiæ, vel filiæ ipsius. Cæterùm ut dicitur L. 14. C. de jure dotium. Mater non cogitur pro filia dotem dare, nisi ex magna & probabili causa, qualis censeri debet, si filia, vel ipse pater esset inops, mater autem dives: tunc enim mater sicut tenetur alere filiam, ita etiam dotare: nam dos succedit locò alimentorum. Ex communi Molina *tom.* 2. *disp.* 424. Dos *adventitia* dicitur, quam vel uxor ex propriis bonis affert, vel extraneus aliquis eidem confert. *Extraneum autem intelligimus omnem, circa parentem per virilem sexum ascendentem, & in potestate dotandam personam habentem.* L. unica §. 12. v. extraneum circa fin. C. de rei uxoriæ actione. His ita suppositis, pono breves.

Resolutiones.

I. DUrante Matrimonio maritus plenam habet administrationem, & usumfructum bonorum dotalium, ut ea à quovis possessore reali actione vendicare possit. *L.* 7. *in pr. ff. eodem.* ubi dicitur: *dotis fructum ad maritum pertinere debere, æquitas suggerit; cùm enim ipse onera matrimonii subeat, æquum est, eum etiam fructus percipere.* Non tamen habet plenum dominium (quippe dominio directo semper apud uxorem remanente) ita ut neque cum consensu uxoris bonum dotale immobile alienare, vel hypothecæ subjicere possit: sed contractus irritus censeatur. *L. unica §. fin. C. cit. l.* Excepto casu si vel dos consistat in pecunia, vel alia re usu consumptibili, aut si res etiam permanentes æstimatæ tradantur in dotem; tunc enim intervenit quasi contractus mutui, ut solutò Matrimoniò tantundem, vel æquivalens restituat, uti ex Jure, & communi DD. docet Molina cit. *disp.* 426. Laym. *cit c.* 13. *n.* 2. 48

II. Dotis privilegia præter alia duo præcipua sunt: *Unum*: si maritus ad inopiam vergat, ut dos apud ipsum periclitari incipiat, neque alia cautio sufficere videatur, ab uxore repeti potest, ut vel ipsamet administret, vel loco tuto ad lucrum ponatur apud mercatorem v. g. vel ad censum, quo dotis substantia salvâ permanente, ex fructibus, vel redditibus familia sustentati possit, in toto, vel in parte. *L. ubi adhuc* 29. *C. de jure dotium.* & alibi. Similiter si maritus dotem, aut communia lucra prodigè absumat, tanquam damnum injustè illatum uxori ipse maritus, vel ejus hæredes compensare tenentur. Ex communi Petrus Navar. *l.* 2. *c.* 1. *n.* 114. Less. *l.* 2. *c.* 12. *n.* 87. Laym. ibid. n. 7. Imò tali casu si uxor probabiliter timeat sibi 49

sibi non satisfactum iri, non prohibebitur occulta satisfactione uti, aliquid de bonis mariti subtrahendo, tantummodò caveat, ne sibi postea iteratò solvatur. Ex communi Less. cit. *Alterum* privilegium dotis est, quòd uxor habeat tacitam hypothecam in omnibus bonis mariti, donec sibi dos restituatur, uti utroque Jure statutum est. *L. in rebus* 30. *c. de jure dotium. c. ex litteris de pignoribus.* Et præfertur uxor in repetenda dote omnibus aliis creditoribus etiam prioribus, & tacitam tantùm hypotecham habentibus, imò etiam habentibus expressam hypothecam, sed posterioribus dote allata tantùm. *L. assiduis* 12. *C. qui potiores in pignore.* Communis apud citt. Unde etiam marito ob delictum, vel fallimentum omnibus bonis spoliando, semper manent uxori bona sua dotalia.

50 III. Soluto matrimonio per mortem, sive mariti, sive uxoris, siquidem uxor jam fuit emancipata seu patria potestate soluta, (uti verè fit in ipso primo matrimonio inito in nostra Germania) omnis dos, tam profectitia, quàm adventitia redit ad ipsam uxorem superstitem, vel defunctæ hæredes immediatos, utpote liberos, Parentes &c. Quòd si verò uxor dotata adhuc erat filiafamilias, seu sub patria potestate constituta, tunc soluto matrimonio, dos profectitia redit ad dotantem, scilicet patrem, vel per virilem sexum ascendentem & filiam in potestate habentem. *L. dos à patre* 4. *C. soluto matrimonio.* Et quidem soluto matrimonio per mortem viri, dos una cum filia in patris potestatem redit, cui denuò nubenti eandem dotem nihil imminutam (nisi facultates ejus inculpatè imminutæ essent) dare cogitur: soluto autem matrimonio per mortem ipsius uxoris, seu filiæ, à fortiori ad patrem redibit dos. L. 6. ff. de jure dotium: *jure succursum est patri, ut filiâ amissâ solatii loco cederet, si redderetur ei dos ab ipso profecta, ne & filiæ amissæ, & pecuniæ damnum sentiret.* Idque etiam verùm est, etiamsi uxor defuncta liberos reliquisset: licèt enim liberi succedant in reliquis bonis parentis sub patria potestate adhuc constituti, scilicet castrensibus, quasi castrensibus, & adventitiis, non tamen in profectitiis, qualis est illa dos: hæc enim ad illum reverti debent, à quo profecta sunt. *Authent. de hæredibus ab intestato.* §. 1. Secus est, si defuncta uxor seu filia jam emancipata fuit: tunc enim dos profectitia desinit esse profectitia, & incipit esse adventitia, & pleno dominio filiæ acquisita, quæ proinde post ejus mortem liberis relinquetur.

51 IV. Dos adventitia soluto matrimonio nunquam redit ad dotantem, sed manet uxori vel ejus defunctæ hæredibus immediatis. *L. ult. C. de jure dotium.* Intellige autem semper, *quantum* est de jure communi, & nisi aliter conventum fuerit in dotatione, vel contractu nuptiali, cui conventioni semper standum erit. In duobus autem casibus soluto matrimonio per mortem uxoris, ipse maritus lucratur dotem adventitiam. 1. Si pactum intercessit de dote lucranda: contractus enim ex conveniente legem accipiunt: & maximè contractui dotali specialia pacta adjici posse, & sæpissimè solere, patet passim in Jure, & communi praxi. 2. Quando uxor intestata decedit, deficientibus liberis, & propinquis, maritus lucratur dotem adventitiam *L. un. C. unde vir & uxor.* Quin etiam constante Matrimonio maritus lucratur dotem adventitiam ob adulterium uxoris, nisi inter se reconciliati fuerint. c. *plerumque de donat. inter vir. & uxor. & L. consensu* 8. *C. de repudiis.* Quod tamen solùm intelligi debet post sententiam Judicis, cùm sit quid pœnale, ut optimè probat Sanch. *l.* 10. *de Matrim. disp.* 8. *n.* 13. benè addens, tunc maritum in conscientia posse retinere dotem, econtra uxorem repetentem se defendere per exceptionem, quia cui competit actio ei multò magis exceptio competere debet. *Reg.* 71. *in* 6.

Donatio propter nuptias,

Seu antidotalis, græcè *antiverni*, quasi dicatur antidos, est donatio, quam vir, vel alius ejus nomine facit sponsæ in compensationem, vel potiùs securitatem dotis. Unde statutum *in authent. æqualitas, & L. ex morte de pactis. conventis*, ut in dote & donatione propter nuptias æqualitas servetur, ut nimir. uxori sua dos eo securior existat. Cæterum inter dotem & donationem propter nuptias est vera omnimoda proportionalitas: nam constante Matrimonio, sicut ipsa dos, ita & donatio propter nuptias est sub plena administratione mariti: soluto verò Matrimonio per mortem, sive viri, sive uxoris, sicut dos redit ad uxorem, ita donatio propter nuptias redit ad maritum, vel utriusvis hæredes respectivè, quantum est de jure communi. *L. si liberis* 18. *C. de donat. ante nuptias* & alibi. Deinde quibus casibus maritus lucratur dotem post mortem uxoris, iisdem etiam uxor lucratur donationem propter nuptias post mortem viri, utpote si ita conventum, prout communiter fit in Germania, quòd uxori post mortem mariti reddatur dos duplicata, compensatam scilicet etiam donatione propter nuptias. *Deinde* si maritus ab intestato decedat deficientibus liberis, & propinquis. Denique etiam constante Matrimonio ob adulterium viri, ut habetur utroque Jure *ll.* supra citt. 52

Arrha.

Est donatio facta sponsæ à sponso in remunerationem dotis, virginitatis, vel nobilitatis (germanicè ein Morgengab) hæc tradita pleno jure spectat ad uxorem, & non tradita ei post mortem viri cum dote tradenda: si verò contingat, eam ante maritum decedere, jus habet de tali donatione, sicut de dote adventitia disponendi vel hæredibus ab intestato relinquendi. Ut ex communi probat Sanchez *lib.* 6. *de matrim. disput.* 27. Layman *cit. n.* 11. 53

Sponsalitia largitas.

Dicitur donatio, quæ fit ab uno sponso alteri, causâ, & quasi sub conditione futuri matrimonii, adeoque secuto matrimonio rato & consummato, plenè confirmatur, & res donata pleno jure uxori cedit, ut ex jure docet Sanch. eod. *lib.* 6. 54

disp.

dist. 19. At verò matrimonio non secuto, distinguendum est; si enim alteruter sponsus causam non secuti matrimonij præbuit (utpote resiliendo, fornicando &c.) is restituere tenetur, quòd ipsi causâ nuptiarum sponsalitia largitate donatum fuit; quod verò ipse donavit alteri, repetere non potest tam ipso Jure naturæ, quàm civili *L. cùm veterum* 15. *C. de donat. ante nuptias.* Si verò neutrius culpâ matrimonium impeditum fuit, sed aliunde (v. g. alterius morte, vel professione religionis: aut ab alia causa extrinseca impediente) tunc Jure naturæ utrinque restituendum est; Jura autem cæsarea discrimen faciunt inter sponsum & sponsam; nam donatio facta sponso tota restituenda est: donatio verò facta sponsæ per se quidem tota restituenda est, si nimirum sponsalia manserunt citra osculum, vel aliquid impudicum: attamen solùm secundùm dimidiam partem, si nim. sponsalia fuerunt impura, scilicet osculo, tactu impudico, aut ipsa carnali copula interveniente post donationem: sic citata *L. si à sponso* 16. *C. de donat. ante nuptias.* Ubi licèt solùm fiat mentio osculi decentiæ causâ, tamen ob majorem rationem, omnium consensu, extenditur etiam ad copulam, vel alia magis impudica, quàm sit osculum. Cæterùm has leges, cùm justæ sint, etiam in foro conscientiæ observandas esse, rectè monet *Sanch. ibid. disp.* 18. *concl. ult.* Atque ita servat praxis. Verùm hæc ad matrimonii tractatum propriè spectantia, hìc strictim indicâsse sufficit. Latissimè videre potes apud *Sanchez & Molinam citt.* & valdè benè ac nervosè explicat Tambur. *lib.* 8. *de matrimonio tract.* 7. *cap.* 3. §. 2. & 3.

§. IV.

Quantum donari possit?

55 CErtum, quantùm est de jure naturæ, & foro conscientiæ, quilibet *validè* donare potest, quantum vult, & habet; cùm quilibet de rebus suis disponere, prout libet, possit: Quin etiam *licitè* sic donare potest, salvo tamen semper ordine Charitatis & jure tertii, secluso scilicet damno suo, suorum vel aliorum; item secluso fine malo donandi &c. quæ ex alibi dictis patent. At verò Jure positivo civili specialiter prohibita sunt duo genera donationum, scilicet excedens 500. solidos, & omnium bonorum. Donatio liberalis excedens 500. solidos (in communiori sententia æquivalent nostratibus taleris philippicis, adeoque 700. circiter florenis) irrita est jure cæsareo quoad excessum tantùm, nisi insinuatio apud Judicem, ejusque authoritas accedat. §. *aliæ autem* 2. *institut. eod. & L. penult.* §. *cæteris etiam* 3. *C. de donat.* Ratio est: Quia non expedit Reipublicæ, ut cives facultate immodicè donandi ad inopiam redigantur. Nihilominus valet ejusmodi donatio in quacunque quantitate absque insinuatione facta: inprimis in foro conscientiæ, donec à donatore revocetur, vel per sententiam Judicis rescindatur. Deinde si juramento confirmata sit donatio, quo donans juravit se non revocaturum, etsi enim peccaverit prodigè donando, non tamen peccat non revocando: atqui juramentum semper est servandum, quoties sine peccato servari potest. Ita Julius Clarus *q.* 18. Sylvest. *q.* 6. Sa. *v. donatio n.* 1. apud Laym. *cit. c.* 12. *n.* 15. Sed de hoc rursus infra. Deinde in omni foro valet, si donatio fiat Ecclesiæ, vel ad pias causas, quia leges civiles *C. de sacrosanctis Ecclesiis L. illud*, & alibi. Ecclesiasticis causis nullum præjudicium adferre possunt. Communis DD. item facta militibus à belli Duce. *L. penult.* §. 1. *de donat.* Item facta ob causam; ut ad militiam, ad nuptias, ad captivitatis redemptionem, ad ædis destructæ reparationem citat. *L. penult.* Item valent donationes remuneratoriæ beneficiorum, & obsequiorum. *L. si pater* 34. *ff. de donat.* Tandem valent donationes diversis temporibus, & occasionibus factæ, summam 500. solidorum excedentes: quia lex illa restringens libertatem donandi, utpote tanquam odiosa extendenda non est. Layman *cit. num.* 15. Utrum autem valeant donationes simul pluribus factæ, & illam summam excedentes, multi affirmant: & pauci negant, & quidem conformius Juri, cùm hìc militet eadem ratio depauperationis. Sed vide citt. præsertim Lugo *disp.* 23. *sect.* 10. *n.* 153. non enim libet rei tam raræ praxis immorari.

Donatio etiam bonorum omnium præsentium, & futurorum, mobilium, & immobilium irrita est *L. stipulatio hoc modo ff. de verb. oblig.* Ratio tota juris est: quia talis donatio aufert facultatem testandi, quod Jure civili indecens, ac Reipublicæ noxium censetur. Unde cessante hac ratione donatio valebit in utroque Jure & foro, utpote si bona tantùm præsentia omnia dones, non futura certò acquirenda; si solùm bonorum proprietatem dones reservato tibi usufructu, qui tamen excedat quantitatem alimentorum absolutè necessariorum ad vitæ sustentationem: si simpliciter bona dones mortis causâ, reservata tibi facultate donationem revocandi. Vide latè Molin. *tom.* 2. *disput.* 280. Lugo *cit. Sect.* 10. *num.* 116. Et adde 1. Quòd valeat absolutè donatio omnium bonorum factâ Ecclesiæ, vel ad pias causas, juxta communem DD. apud cit. *Ratio est*: Quia Jus civile officia pietatis restringere non potest: cùm consilium etiam Christi sit Matth. 19. *Vade, & vende omnia, quæ habes, & da pauperibus.* Et adde 2. etiam cuicunque facta valida est donatio, si juramentô confirmetur, uti contra Julium Clarum docent latè Molina Less. & Lugo citt. *Ratio est.* Quia adimere sibi facultatem testandi per donationem omnium bonorum, servatis solùm alimentis necessariis, per se malum non est, sed potest esse opus bonum ex bono fine. Alioquin nec consuleretur à Christo, nec acceptaretur ab Ecclesia talis donatio: ergo poterit juramento confirmari. 56

§. IV.

Ob quas causas donatio revocari possit?

DOnatio semel legitimè perfecta per se quidem firma & irrevocabilis est, tam jure naturali, quàm positivo civili. L. ult. C. de revocandis donat. *Generaliter sancimus, omnes donationes lege* 57

lege confectas firmas, illibatásque permanere: per accidens tamen justè non rarò donatio revocari potest ob varias causas, quæ ad tria capita reducuntur, scilicet ob ingratitudinem donatarii, ob susceptam postea prolem, & si donatio inofficiosa sit liberis.

58 *Prima causa* revocandi donationem est ingratitudo enormis donatarii, cujus quinque species numerantur in cit. *L. ult.* 1. Si manus impias non sine mortali injuria donatori injiciat. 2. Si atrocem injuriam, seu contumeliam in eum effundat. 3. Si grave damnum bonis ejus per injuriam inferat. 4. Si vitæ ejus insidias struat. 5. Si modum sive conditionem donationi appositam implere noluerit; & maximè, si pacta alimenta præstare nolit. Addunt alii. 6. Si donatorem inopia pressum sublevare noluerit. Sed hoc videtur repugnare juri citato, ubi additur: *ex his tantummodo causis, si fuerint in judiciis dilucidis argumentis cognitionaliter approbatæ, donationes everti concedimus.* Et cùm lex ista pœnalis sit, non debet extendi ad similes casus, sicut neque donatarium ad restituendum donum obligat ante sententiam Judicis, dummodò interim aliàs injuriæ satisfacere paratus sit. Adde 1. Donationem ob illas quinque causas revocari posse, etsi juramento confirmatæ fuerint. *Ratio est.* Quia juramentum sortitur conditionem actûs, cui adjungitur: atqui donatio ex Juris dispositione hanc conditionem habet tacitam: *nisi donatarius ingratus fuerit* (prout in simili dicetur in sequentibus) ergo &c. Quòd si tamen donans huic ipsi facultati revocandi ob ingratitudinem donatarii juramento renuntiet; renuntiatio valebit: cùm omne juramentum servandum sit, quando sine peccato vel dispendio salutis servari potest *c. quemadmodum* §. *illud de jure jurand.* Quamvis tale juramentum à potestate Ecclesiastica ac sæculari, facilè relaxari possit in pœnam donatarii ingrati, ut rectè docet Molina *cit. disp.* 181. *n.* 1. Adde 2. Donatio facta Ecclesiæ revocari non potest ob ingratitudinem Prælati, vel Capituli: non enim censetur facta intuitu personarum, sed ex pietate erga DEUM, uti contra Abbatem rectè probat Julius Clarus apud Layman, *cit. num.* 17.

59 *Secunda causa* revocandi donationem, etiam infra dimidium bonorum, est postea secuta inopinata susceptio prolis, sive legitimæ, sive etiam illegitimæ, sed legitimatæ, ut probat Lugo *disp.* 23. *Sect.* 11. §. 1. *n.* 179. *L. si unquam.* 8. *C. de revocandis donat.* Ratio est. Quia & pia, & justa est præsumptio Juris, donatorem prole carentem donationem magnam fecisse cum virtuali vel tacita conditione, *nisi liberi nascerentur*, nemo enim censetur alienos posteritati suæ præferre velle. Notant tamen DD. communiter, etiam citati, si constet, donatorem de futura liberorum susceptione cogitantem, nihilominùs donâsse, aut dicto juris privilegio expressè renuntiâsse (maximè cum juramento) non posse deinde donationem revocare, nisi quatenus liberis inofficiosa est, scilicet usque ad legitimam portionem, quæ ipsis à Patre auferri nequit, ut mox patebit in 3. causa. Adde 1. Si Ecclesiæ vel ad aliam piam causam donatum sit, revocari non poterit ultra legitimam liberorum. Ratio patet à simili: Quia si filio donatio facta esset, & aliis postea natis inofficiosa appareat, revocatur tantùm usque ad legitimam. *L. Mater.* 7. *C. de inofficiosis donat.* Atqui causa Ecclesiæ non est minus favorabilis, quàm causa filiorum, *Auth. Si qua Mulier. C. de SS. Ecclesiis*: ergo &c. Adde tamen 2. eo casu spectare ad populi ædificationem, ut natis filiis totum restituatur, ut notant DD. communiter, & S. August. egregiè Serem. 49. de diversis c. 4. *Quam laudabile factum S. Aurelii Carthaginensis Episcopi? quidam enim cùm filios non haberet, nec speraret, res suas omnes, retento sibi usufructu, donavit Ecclesiæ. Nati sunt ei filii, nec opinanti. Reddidit Episcopis ea, quæ donaverat. in potestate habebat Episcopus non reddere* (præter legitimam) *sed jure fori, non poli.* Scilicet non ex justitia, sed vel ex Charitate, vel majori honestate.

Tertia causa revocandi donationem est, si sit inofficiosa liberis; scil. paternorum bonorum partem legitimam seu lege debitam liberis adimens, vel diminuens. L. 1. & seqq. *C. de inofficiosa donat.* Unde sic dicta inofficiosa donatio, quòd sit contra officium pietatis à patre, vel matre debitum filiis. Plerumque tamen inofficiosa donatio per querelam apud Judicem institutam revocatur solùm, quatenus modum excedit, & legitimam portionem diminuit *cit. L. si mater.* Et communis doctrina. Quin imo ejusmodi donatio quoad partem correspondentem legitimæ filiorum omninò est invalida, atque ante omnem sententiam Judicis potest eam filios repetere, & donatarius obligatur restituere: sicut etiam si post donationem factam postea nascantur liberi: quia hæc non est pœna, sed justa dispositio juris irritans omninò talem donationem. Ut ex communi notat Tamb. *lib.* 9. *de contract. tr.* 10. *c,* 6. §. 3. *n.* 5. Adde 1. nihil referre, etsi pater donans donationem juramento confirmârit, cùm enim benificium revocandi ejusmodi donationem introductum sit in favorem liberorum, non potest patris juramento tolli, vel impediri, uti pluribus citatis docent *Laym. Lugo. Tamb. cit.* quia juramentum non potest obligare aliquem in præjudicium aliorum, ut hic esset in præjudicium legitimæ filiorum. Adde 2. Non solùm liberis descendentibus, sed etiam parentibus & ascendentibus jus competit instituendi querelam contra inofficiosam donationem liberorum suorum nam querela inofficiosæ donationis instituta est ad similitudinem inofficiosi testamenti; hanc autem non minus ascendentibus, quàm descendentibus competere certum est, juxta *L. non etsi* 15. *ff. de inofficios. testament.* Et hactenus de donationibus inter vivos factis. Jam restat hîc opportunè agere de donationibus, seu dispositionibus post mortem implendis, seu ultimis voluntatibus, testamento, legato, & annexis. 60

SECTIO IV.

De Teſtamentis.

Summarium.

61 TEſtamentum ſic dictum definitur, quòd ſit, *teſtatio mentis*, inquit Juſtinianus *inſtit. de teſtam. ordinandis.* Definitur ab Ulpiano L. 1. ff. qui teſt. fac. poſſ. *Eſt voluntatis noſtræ juſta ſententia de eo, quod quis poſt mortem fieri velit.* Ubi generis loco eſt, *Sententia juſta voluntatis*: id eſt, diſpoſitio legitima juri congrua voluntatis noſtræ interpres: quo convenit teſtamentum cum pactis & contractibus inter vivos, à quibus hæc differt per additam differentiam, *de eo, quod quis poſt mortem ſuam fieri velit*: teſtamentum enim, & omnis ultima voluntas refertur in tempus mortis, in quo primùm, & minimè antea, vim & robur ſuum accipit: ut etiam notavit Apoſtolus ad Heb. 9. dicens: *Ubi teſtamentum eſt, mors intercedat teſtatoris, neceſſe eſt. Teſtamentum enim in mortuis confirmatum eſt, alioquin nondum valet, dum vivit, qui teſtatus eſt.* Additur definitioni communiter claritatis gratiâ, *cum hæredis inſtitutione*; quo ſcil. teſtamentum perfectè differat à reliquis ultimis voluntatibus, codicillo, legato, fideicommiſſo, quibus nullus hæres principaliter inſtituitur: Quamvis ergo prædicta definitio verbotenùs conveniat omni ultimæ voluntati per excellentiam tamen rectè tribuitur, & convenit ſoli teſtamento, quod ſolùm eſt perfecta ultima voluntas; ut ipſum ſignificare videtur particula illa, *juſta ſententia*: quippe in quo ſolo univerſalis hæres unus, vel multiplex inſtituitur, in quem omnia bona, jura & actiones defuncti tranſire debeant, adeò ut hæredis inſtitutio ſit caput teſtamenti, & ſine ea teſtamentum nullum eſſe poſſit, ut habetur L. *jubemus* 29. *C. de teſtament.* Reliquæ verò ultimæ voluntatis hæredis inſtitutionem non requirentes imperfectæ ſunt; & diminutæ, ut infra patebit. Duplex autem eſt teſtamentum, *ſolemne & privilegiatum*, inter quæ velut mediat *codicillus.* Explico ſtrictim ordine.

§. I.

Teſtamentum ſolemne.

62 DIcitur, *quod ſit cum debitis Juris ſolemnitatibus.* Solemnitas autem teſtamenti, quantum eſt de Jure naturæ, & gentium, ſolùm requirit ſufficientem expreſſionem voluntatis teſtatoris, per verba, ſcripta, aut alia ſigna, ſufficienter manifeſtativa voluntatis ipſius; idque coram duobus, vel tribus teſtibus idoneis, qui rei geſtæ fidem facere poſſint: quoniam *in ore duorum, vel trium teſtium ſtat omne verbum* Deut. c. 17. Etenim tanquàm valdè expediens bono communi ipſa natura dictante omnium gentium conſenſu, tanquam certa regula ad tollendas hominum fraudes introductum & receptum eſt, ut neque in conſcientia, multò minùs in externo foro, quiſquam cum ſuo, vel alterius præjudicio ſtare teneatur ſolo dicto vel aſſecuratione unius, quantumvis probatiſſimi, & exceptione omni majoris teſtis, ſed minimùm duorum conteſtatione opus ſit: alioquin enim plurimæ fraudes & injuriæ contingerent; unde dici ſolet. *Unus teſtis, nullus teſtis.* Plura verò requiruntur Jure civili: nam

I. Solemnitas teſtamenti quoad jus cæſareum ac 63
civile requirit ſufficientem expreſſionem voluntatis verbo, vel ſcripto coram ſeptem teſtibus maſculis puberibus, liberis, ad id rogatis, ſeu vocatis, omnibus ſimul præſentibus, ipſumque teſtatorem videntibus, & aliàs ad id munus non ineptis, vel ſuſpectis: de quibus latè Inſtit. *de teſtamento* §. *teſtes.* & ſeqq. Excluduntur ergo ſurdus, mutus, cæcus, furioſus, prodigus, Jure infamis; item qui in poteſtate teſtatoris eſt, hæres ipſe, & qui in ejus poteſtate eſt; pater teſtatoris; ac pater hæredis, quique in eorum poteſtate ſunt: legatarius autem teſtis eſſe poteſt. Quia non agitur ejus cauſa principaliter; Clerici etiam & Religioſi à teſtimonio non repelluntur; peccat tamen Religioſus contra vel citra licentiam Prælati officium teſtis ſuſcipiens. Omnia certa apud omnes.

II. Teſtamentum ejuſmodi civiliter ſolemne, 64
aliud eſt ſcriptum clauſum, quòd nimirùm teſtator ſua, vel alterius cujuſcunque manu conſcriptum, ſeptem præfato modo qualificatis teſtibus ſimul præſentibus offert (non tamen neceſſariò legentibus) profitendo eſſe ſuum teſtamentum, & ultimam voluntatem, & inſuper ipſemet, ſi poſſit, ſua manu, vel alterius octavi præſentis, coram teſtibus ſubſcribat, poſtea teſtes omnes ſeptem eodem continuato tempore ſubſcribant, & proprio, vel alieno ſigillo obſignent idem teſtamentum: quæ omnia habentur in Jure L. *hac conſultiſſima* 21. *C. de teſtam.* juncto §. *ſed cùm paulatim.* & ſeqq. Inſtit. eod.

III. Aliud dicitur teſtamentum nuncupativum, 65
& apertum, & ſolùm requirit, ut teſtator coram ſeptem præfato modo qualificatis teſtibus ſimul præſentibus, ipſum videntibus, & audientibus, & intelligentibus ſuam voluntatem ſcripto, vel voce articulata proferat. Ut habetur eiſdem LL. Juris. Et quamvis tale teſtamentum nuncupativum coram teſtibus à Notario publico in ſcripturam redigi ſoleat, id tamen non fit, ab ſubſtantiam actûs ſervandam, ſed ad majorem ejus comprobationem, & ſecuritatem, ut ſcriptura poſtea ſuppleat defectum teſtium, ſi teſtes fortè mortui, vel ad teſtandum in judicio inhabiles redditi, aut certè aliquorum teſtatoris verborum obliti eſſent, ut notant DD. communiter.

IV. In-

66 IV. Insuper valebit ejusmodi testamentum nuncupativum, si tabellione vel alio quopiam coram præfatis testibus interrogante testatorem, num talem personam taliter hæredem instituere velit, testator verbis expressis annuat. Communis DD. in *L. jubemus. C. de testam.* & Canonistæ in c. *cùm tibi de testam.* Item valeret, si testator coram septem testibus hæredis quidem institutionem, vel legata non exprimat, sed tantùm schedam ostendat, vel referat se ad schedam traditam certæ personæ, afferens in ea contineri ultimam voluntatem suam, dummodò postea satis constet, eam ipsam esse schedam. Communis DD. apud Julium Clarum *L. 3. receptar. q. 4.* & Laym. *tr. 5. c. 1. n. 3.*

§. II.

Testamenta privilegiata.

67 DIcuntur, ad quæ præter requisita Juris naturæ & gentium, vel nulla omninò Juris civilis solemnitas requiritur, vel non tam plena, sicut in testamentis aliis solemnibus. Inter testamenta hæc privilegiata primum locum obtinent testamenta & legata ad pias causas facta, scil. directè, ac principaliter ob Dei, sanctorúmque honorem, animæque spiritualem salutem: utpote quæ Ecclesiis, aliisque piis locis in captivorum redemptionem, Religiosorum, pauperum etiam consanguineorum sustentationem, in satisfactionem pro peccatis, denique in defunctorum suffragia relinquuntur. Alia testamenta privilegiata sunt inter liberos militum, rusticorum, item tempore pestis, de quibus breviter loquemur.

I. *Testamentum ad pias causas.*

68 HUjus, sicut & legatorum similium, proprium & insigne privilegium est, quòd solo naturali, divino, ac gentium jure subsistat, perfecta, scil. expressione voluntatis quomodocunque manifestata: neque ad id ulla omninò civilis legis vel consuetudinis solemnitas requiritur, secundùm unanimem Theologorum, Canonistarum, & Legistarum Sententiam, *in c. relatum 11. de Test.* & *L. 1. C. de SS. Ecclesiis* Ratio est: quia jura sæcularia causis Ecclesiasticis, maximè piis, sive ad supernaturalem hominis finem, ac spiritualem salutem directè spectantibus nullum præjudicium adferre possunt, nisi à summo Pontifice approbata & recepta sint. *c. Ecclesia 10. de Constit.* Atqui solemnitates testamentorum sub civili jure introductas circa pias & Ecclesiasticas causas receptas non esse, constat ex citato *c. relatum 11. de testam.* ubi Alexander III. Judicibus mandat, *quatenus si causa talis (super relictis Ecclesiæ) ad eorum examen deducta sit, eam non secundùm leges, sed secundum decretorum statuta tractent, tribus aut duobus legitimis testibus requisitis. Quoniam scriptum est. Deut. 17. In ore duorum, vel trium testium stet omne verbum.* Sic Pontifex. Validum ergo est testamentum, legatum, vel quævis ultima voluntas talis scripta manu testatoris, etsi nullus testis adhibitus fuerit, modo sufficienter constet, esse testatoris manum, seu scripturam. Molina, aliíque citt. Laym. hîc *c. 2. n. 3.* Et si nuncupativum sit, sufficit quocunque signo externo declaratam esse voluntatem defuncti, etiam solo nutu, etiam naturâ muto & surdo: quæ omnia Jure civili essent irrita, uti optimè probat Julius Clarus *l. 3. receptarum sententiarum q. 6. n. 7.* Ratio est: quia naturæ & gentium jure non plus requiritur. Quamvis autem utrobique ordinariè requirantur testes tres, quinque, viri, vel fœminæ, modò non suspecti sint; interventus tamen testium non requiritur ad substantiam vel solemnitatem talis testamenti vel legati; sed solum ad probationem, si aliud probationis genus haberi non possit. Unde si hæredi undecunque certò constet, voluntatem testatoris fuisse, ut aliquid ad pias causas expendatur, esto in foro externo nequaquam id probari possit, in foro tamen conscientiæ satisfacere obligatur: non enim in hoc foro probatione opus est, quando de veritate constat. Estque hæc magna multorum etiam Juristarum deceptio, existimantium debitorem solvere non obligari in conscientia; quia debitum suum in foro externo probari, seu demonstrari non potest. Posito ergò casu, Parochus vel Confessarius post mortem cujusdam, profert schedam continentem legata quædam ad pias causas, asseverans ab homine illo, antequam decederet, esse scriptam, vel dictatam. Eritne pro legitima ultima voluntate habenda? ℟. Si manus testatoris agnoscatur, vel duobus testibus probari possit, valet, & pia ejus voluntas implenda erit, ex paulò ante dictis. At verò si ipsemet Parochus, vel Confessarius schedam scripsit, legata annotando, non creditur, sine alio teste tunc præsente. Quare rectè monet *Laym. cit. n. 5.* Parochos & Confessarios, ut ultimas dispositiones ad pias causas non excipiant, nisi advocatis duobus testibus, masculis, vel fæminis aut saltem uno teste masculo, qui possunt esse ex domesticis etiam testatoris, aut ipsius Parochi, v. g. æditus (nisi fortè esset in propria causa) his enim cum ipso parocho, vel Confessario ad pias causas, scripto vel ore referentibus, omninò fides habenda erit, juxta communem sententiam & praxin. Insuper aliqua adnotanda sunt.

I. Quòd si testator in testamento vel coram duobus, aut tribus testibus affirmavit, quòd velit quædam ad pias causas erogari, sicut v. g. Confessario vel Parocho suo mandaverit; (quod maximè evenit in occultis restitutionibus vel satisfactionibus faciendis) Confessarius vel Parochus audiri debet, & secundùm ejus relationem executio facienda est, modò talia indicia afferat, ut spectatis circumstantiis verisimile esse possit, eam fuisse defuncti voluntatem, ut ex communi notant Navar. *l. 3. consil. 16. de testam.* Laym. ibid. *c. 2. n. 5.* Sed caveant hi, ne se imprudenter intrudant, præsertim in propria causâ, ne sinistros oculos moveant. 69

II. Validum etiam est testamentum, vel legatum ad pias causas, etsi alterius arbitrio committatur, vel in alterius voluntatem rejiciatur. v. g. instituo hæredes bonorum meorum, vel partis certæ pauperes illos, quò Confessarius, vel Titius ille amicos elegerit. Lego centum florenos alicui 70

puellæ in dotem, calicem Ecclesiæ, si hæres meus voluerit, vel illi, cui hæres meus voluerit. Communis DD. in c. *cùm tibi de testam.* Julius Clarus cit. *q.* 6. *num.* 5. Lessius *lib.* 2. *c.* 19. *dub.* 2. fin. Molina *disp.* 134. fin. Diana *p.* 7. *tr.* 6. *resol.* 20.

71 III. Si moriturus cœperit facere testamentum, vel codicillum, & morte præventus non absolvat, licèt secundùm alia irritum sit; *L. si is, qui* 25. *ff. qui testamenta facere possunt*, valet tamen quoad relicta pia in ista sua imperfecta dispositione jam expressa: tametsi enim voluntatem suam testator mutare potuerit, cùm tamen re ipsa nullam mutationem significaverit, naturali ac canonico Jure firma manet. Bartolus, Abbas, Fachin. Covaruvias, Molina, Vasq. aliisque, quos citant, & sequuntur Laym. cit. *c.* 2. *n.* 6. Diana *p.* 7. *tr.* 6. *resol.* 9.

72 IV. Etiamsi perfecto testamento hæreditas adita non fuerit, utpote quia hæres antea mortuus est, aut hæreditatem repudiavit, aut hæreditas disputabilis reddita est; adhuc legata ad pias causas præstanda erunt, ut ex communi docent omnes allegati. *Ratio est:* quia quòd legata peti non possint hæreditate non addita est, solemnitas juris civilis, L. *in testament ff. de fideicommiss.* quæ ad pias causas se non potest extendere. Hæc ad communem praxin hîc sufficiant. Plura pro rariori casu habere poteris apud citt.

II. Testamentum inter liberos.

73 Alterum testamentum privilegiatum est, quod à patre, matre, alióve ascendente inter liberos conditum est, quod ratum haberi debet, etiamsi Juris civilis solemnitate destitutum sit, quantum ad numerum & qualitatem testium, subscriptionem, sigillationem &c. cit. *L. hac consultissima* §. *Et imperfecto. C. ne testam.* Quodsi tamen tale testamentum fiat in scriptis, ad cavendas liberorum fraudes jure novo statuit Justinianus in *Autent. de testam. imperfectis n. n.* 107. *c.* 1. validum non esse, nisi subscribatur à testatore, & liberis institutis; aut ipse testator propria manu tempus conditi testamenti, nomina filiorum, & portiones eorum, in quibus instituti sunt in testamento, scriptò exprimat: & quia hîc nulla fit mentio testium, standum est Jure, antiquo, nullos requiri L. ult, C. familiæ herciscundæ; *Seu epistola parentis esse memoretur, sive quocunque alio modo scripturæ quibuscunque verbis & indiciis inveniantur relictæ.* Quoad ejusmodi testamentum nuncupativum inter liberos nihil invocavit Justinian. quare validum erit Jure veteri, si fiat cum duobus, vel tribus testibus masculis, vel fœminis, teste Claro, Molin. Lugo, Laym. cit. *n.* 13.

III. Testamentum militum, & rusticorum.

47 Tertium testamentum privilegiatum est militis in expeditione bellica degentis, ad quod sufficit, quocunque modo voluntatem ultimam declarâsse, voce, vel scripto, tametsi aliquid *in vagina, vel clypeo, litteris, etiam sanguine annotaverit, aut in pulvere inscripserit gladio sub ipso tempore, quo in prælio vitæ sortem dereliquit*: modò per duos testes etiam non rogatos probari possit, ut habetur *L. milites* 15. *de testam. militis*, & alibi.

Quartum testamentum privilegiatum est rusticorum quibus concessum est *in L. ult. C. de testam.* ut si ruri testentur, ubi plures testes, quàm quinque haberi non possunt, ii sufficiant tam in testamento scripto, quàm nuncupativo. Nec in testamento scripto subscriptione opus, si in eo loco litterati non reperiant. Secus, si haberi possint, quo casu si unus tantùm, vel duo fuerint litterati, debent hi pro aliis ignorantibus, tamen præsentibus, & testatoris voluntatem intelligentibus, subscribere, ut ex Juribus docet communis DD. & praxis.

IV. Testamentum tempore pestis.

Ultimum testamentum privilegiatum ob paritatem rationis communiter adfertur id, quod fit tempore pestis; de quo magna sententiarum contrarietas est apud *Molin. Laym. Lugo. Dian. citt.* Dico breviter: Quamvis spectato rigore Juris civilis etiam ad tale testamentum tempore pestis condendum requirantur septem testes, licèt non congregati seu præsentes, & subscribentes, sed singulis saltem separatim adhibitis, ut docet communior DD. Attamen naturalis rationis æquitas postulat, ut eo tempore vel loco, quo tot testes, vel notarius haberi non possunt, non tantùm sufficiant quinque testes, ut vult Baldus cum Sa. V. *testamentum*: verùm etiam absque omni Juris civilis solemnitate sufficiat sola æquitas Juris naturalis & gentium: ut nim. ultima voluntas sufficienter expressa sit coram duobus vel tribus testibus masculis, aut his deficientibus, fæminis, ut fatetur etiam Laym. cit. *n.* 17. & cum Julio Claro, Molina & aliis docet Diana *p.* 7. *tr.* 6. *resol.* 34. & 41. ubi benè monet Confessarios pestiferis inservientes, ut pro copia, vel inopia testium in re tam controversia tutiorem sententiam semper sequantur, ut nim. primò septem, secundò quinque, tertiò duos, vel tres mares, quartò demum fæminas admittant, vel advocent in defectu priorum. Imò probabiliter affirmat Joan. Molanus de *testam. piis c.* 83. testamentum pestis tempore acceptum ab ipso Parocho, vel Confessario cum uno tantùm teste possibili, valere debere, quod prudentibus expendendum relinquo. 75

§. III.

Codicillus.

Dicitur testamentum imperfectum, quo nullus instituitur hæres, sed supposito hærede, vel ab intestato succedente, vel ex testamento jam instituto; aut adjicitur ipsi testamento jam condito ad illud declarandum, imò dandum, addendum, minuendum: aut etiam sine testamento hæredi ab intestato imponit legata, fideicommissa, aliásve dispositiones post mortem fiendas: *L. quod per manus.* 10. *ff. de Jure codicillorum. L. hæreditatem* 2. *C. de Codicil.* Atque ad sui solemnitatem sive scriptus sit, sive nuncupativus codicillus, solùm quinque testes etiam non rogatos, (etsi fæminæ) requirit, qui nim. vel codicillo scripto subscribant, 76

bant, vel nuncupativo ore testari possint. *L. ult. §. 3. de codicillis.* Potest quis etiam facere simul plures codicillos, dummodo non repugnantes, alioquin prior à posteriori censetur esse revocatus, *L. Divi. 6. ff. de Jure codicill.* Duo autem testamenta simul consistere non possunt, sed semper posterius derogat priori, etiamsi ex posteriore nullus hæres existat, utpote quia institutus noluit, vel vivo testatore mortuus est: tunc enim vocantur hæredes ab intestato *§. posteriore 2. instit. quibus modis testam. infirm.*

§. IV.

Testamenti firmitas.

77 TEstamentum sicut, & omnis alia ultima voluntas legitimè condita, naturâ suâ mutabile est, & revocabile, ut pro testatoris arbitrio mutari possit, non tantùm addendo, demendo, corrigendo, sed etiam penitùs cassando, uti habetur *L. 4. ff. de adim. legat.* Ubi dicitur. *Ambulatoria enim est voluntas defuncti usque ad vitæ supremum exitum.* Et ipse Apostolus ad Heb. 9. *Testamentum in morte confirmatur.* Quando verò Juramento testamentum confirmatum est, distinguendum est: si enim juramento assertoriè juretur solum ipsum testamentum, hanc nim. esse testatoris voluntatem, quàm post mortem suam omninò impleri velit, adhuc revocabile manet testamentum: Quòd si verò juretur promissoriè, testamentum non revocatum iri, jam irrevocabile testamentum manere debet. Communis DD. Molina *disp. 151.* Lugo *disp. 24. sect. 2. n. 31.* Ratio est: quia juramentum sequitur naturam & conditiones actus, cui adjungitur, cum hac tamen limitatione, nisi juramentum adgatur ad ipsam illam conditionem impediendam, quæ licitè impediri possit: atqui conditio naturalis, & velut proprietas testamenti est, esse revocabile, nisi quis jurâsset etiam, se non revocaturum: tunc enim juramento impedietur illa ipsa conditio testamenti, scil. *revocari posse*, & jurans eo juramento obligabitur, ut licitè & sine peccato revocare non possit. Tametsi adhuc possit revocare validè, & testamentum aliud postea condere. Ut ex communiori docent Sanch. *l. 3. moral. c. 1. dub. 17.* & Lugo cit. *n. 27.* Ratio hujus est. Quia juramentum non revocandi non tollit revocabilitatem testamenti à parte rei, & ipsius actus, quippe ex natura sua consequentem; sed solùm tollit, vel impedit revocabilitatem ex parte voluntatis, ut nim. obstante religione juramenti ampliùs licitè revocare non possit: itaque aliud testamentum conditum validum censeri debet, quamvis secundus hæres, qui testatori, sicut in commodis, sic etiam in debitis succedit, teneatur priori hæredi compensare damnum illatum à testatore per revocationem primi testamenti, posito, quòd priori juramento promissorio non revocandi ipsi intimato & acceptato jus acquisiverit; adeóque tenebitur ei restituere ipsam hæreditatem, non quidem ut testamentario, quia testamentum validè revocatum est, sed ut creditori, seu damnum injustum passo à testatore revocante, ut ex communi docent *Laym. Lugo. cit. n. 18.* Cæterùm revocatur testamentum duobus modis. 1. Per factum contrarium Testatoris, puta si scriptum testamentum laceret, hæredis nomen deleat, sigilla, aliámve ejus substantialem partem ex industria auferat, aut testamentum nuncupativum coram totidem testibus revocet, quot antea adhibuit. 2. Per alterum testamentum validè & legitimè conditum, & æqualiter cum priori perfectum, seu solemnizatum: si enim secundum minùs esset solemne, prius testamentum non revocaretur, nisi in certis casibus Jure expressis, quos, quia nihil ad forum conscientiæ spectant, videre potes apud *Molin. & Lugo citt.* latissimè & compendiosiùs Layman. *cit. c. 4. n. 1.*

SECTIO V.

De Legato &c.

SUMMARIUM.

78. *Legatum, qualiter differat a testamento, fideicommisso, donatione &c.*

79. *An, quid & qualiter legari possit FF. Minoribus, & Capucinis?* Usque ad n. 84.

84. *Quænam legari possint:* Usque ad n. 85.

88. Usque ad n. 92. *Quibus modis legata relinqui possint, vel soleant?*

92. Usque ad n. 9[illegible]. *An & qualiter valeat legata seu relicta sub conditione nuptiarum, seu Matrimonii contrahendi, vel non contrahendi.*

LEgatum definitur, *donatio quædam à defuncto relicta, & ab hærede præstanda. §. instit. de legatis.* 78 Sensus est: legatum est voluntas ultima, quâ res particularis & determinata disponitur, & quasi committitur hæredi sive ab intestato succedenti, sive ex testamento instituto, ut post mortem legantis tradatur alicui alteri, qui legatarius dicitur. Unde differt à testamento, codicillo, fideicommisso universali: convenit verò reipsa cum Fideicommisso particulari: nam 1. Testamentum est, cùm ipsa hæreditas relinquitur hæredi instituto, sive absolutè, sive cum onere adjuncto: Codicillus est, quo, supposito jam testamento, vel hæreditate relicta, aliud quid disponitur observandum, vel exequendum ab hærede; inter quæ sunt legata, & fideicommissa particularia. 2. Fideicommissum universale est, quo tota hæreditas relinquitur hæredi, sed gravato cum onere, ut vel absolutè, vel cum certa conditione ipsam alteri restituat, qui idcircò fideicommissarius dicitur, retenta tamen semper sibi quarta parte hæreditatis, quæ Trebellianica dicitur: etsi hæres necessarius sit, portione legitima, quæ fideicommisso gravari non potuit. Ut habetur utroque Jure *ff. & C. ad senatus Consult. Trebellianum &c. Raynaldus, &c. Raynuntius de testam.* Patet latè differentia hujus à legato. 3. Fideicommissum particulare dicitur, quo etiam relinquitur hæreditas hæredi sive ab intestato, sive ex testamento, sed gravato cum onere aliquid particulariter determinatum tradendi alicui alteri: & hoc propriè dicitur legatum; adeò ut reipsa coincidant legatum & fideicommissum particulare (prout etiam in Jure omninò coæquantur) differunt

runt autem ſolum in forma verborum ; quatenus enim verba diriguntur ad ipſum legatum, cui ſcil- aliquid deſtinatur tradendum ab hærede. V. g. lego Titio 100. dicitur legatum; quatenus verò verba diriguntur ad ipſum hbredem v.g. hæres meus tradat Titio 100. dicitur fideicommiſſum particulare. 4. Denique differt legatum à donatione mortis causâ, ut ex ſupradictis patet: quòd nim. legatum à teſtamento pendeat, tanquam acceſſorium à principali : unde infirmato teſtamento corruit etiam legatum : ſtante autem teſtamento, legatum ab hærede præſtandum eſt ; non antea, quàm hæreditatem adiit. Donatio autem mortis causâ à teſtamento, & hæreditatis aditione omninò independens eſt, ſed ipſa morte donantis confirmatur, ut ſupra notatum. Videndum nunc breviter *cui*, *quid*, *qaomodo* legari poſſit ; & qualiter legatum impleri debeat. Nam quis legare poſſit, patebit ſect. ſeq. ubi quis teſtari poſſit?

§. I.

Cui legari poteſt ?

79 SIcut omnis & ſolus ille legare poteſt, qui teſtamentum, vel codicillum condere poteſt, cùm legatum neceſſario fiat in teſtamento, vel codicillo, & codicillum nemo facere poſſit, niſi qui & teſteri poteſt. *L. Divi* §. 3. *ff. de Jure codicillorum* : ita ordinarie iis ſolùm legari poteſt, qui hæredes inſtitui poſſunt. Ut clarè habetur *inſtit. de legatis* §. *legari* 24. Dico *ordinariè* : excipiuntur enim duo potiſſimùm caſus in ſpuriis: & Fratribus Minoribus. 1. Nam ſpurii licèt hæredes inſtitui minimè poſſint, validè tamen, & juſtè legantur eis alimenta c ompetentia. Item dos ſuccedens loco alimentorum arg. *L. is cui* 11. *ff. de alimentis & cibariis legatis*, dummodo non fiat in fraudem, ſed quatenus indigent. Uti ex communi notant Mol. *tom.* 1. *tr.* 2. *diſp.* 195. & Laym. *tr.* 5. *c.* 10. *n.* 2. II. Licèt FF. Minores, eorúmque Monaſteria & Eccleſiæ hæredes inſtitui nullo modo poſſint ; cùm hæredis inſtitutio intelligi non poſſit absque Jure acquirendæ hæreditatis, cujus illi omninò ſunt incapaces (quidquid dicat Rodriquez noſter *tom.* 2. *QQ. Regul. q.* 78. *a.* 5. volens Eccleſiæ Eomanæ eo caſu hæreditatem acquiri) cum tamen Eccleſia non ſuſcipiat in ſe bona FF. minorum, niſi quorum ipſi ſunt capaces, ut ex declarationibus Pontificum patet, attamen validè iis legata relinquuntur per modum piæ donationis, vel eleemoſynæ, ídque ad ſimplicem uſum facti tantùm, quorum proindè dominium proprietatis, donec abſumantur, penes hæredes maneat. Ut expreſsè habetur *Clemen. Exivi. de verb. ſignif.* §. *cupientes. &c. Exiit.* §. *ad hæc quia Fratribus de ve verbor. ſignif. in* 6. Verùm id quadruplici limitatione & cautela indiget.

80 I. *Niſi* legatum tantæ quantitatis ſit, ut videatur relinqui in fraudem, ac ſub nomine legati hæreditas dari *Clement cit.* Tantùm ergo ſolùm ex legatis accipere poſſunt, quantum pro ſua ſuſtentatione ſpectatis circumſtantiis perſonarum, locorum, ac temporum &c. Miniſtri judicaverint eſſe neceſſarium ad præſentem, vel certo imminentem neceſſitatem ſublevandam : ampliùs nec validè, nec licitè recipere poſſunt. Vide Rodriq. *tom.* 2. *QQ. regul. q.* 126 *a.* 1. & alios Expoſitores paſſim.

II. *Niſi iis* legetur domus vel habitatio ab eo- 81
rum Monaſterio ſejuncta, talem enim poſſidere non poſſunt. *c.* 1. §. *confirmatos de religioſis domibus in* 6. Veteres tamen domos inſtaurare & extendere poſſunt, ſi indigeant, & ad eum uſum domum contiguam ſibi legatam acceptare, uti ex Sanch. notat Laym. *cit. c.* 10. *n.* 3. *fin.*

III. *Niſi* legato rei mobilis, vel immobilis ad- 82
jiciatur conditio ſeu modus repùgnans eorum profeſſioni: ut ſi legetur vinea ad colendum, uſufruendum, elocandum &c. pecúnia ad res pretioſas, ac ſuperfluas comparandas &c. *c. exiit* §. *ad hæc quia Fratribus.* Quòd ſi verò ejuſmodi res abſolutè legetur, interpretari debet eo modo relicta, quo Fratribus utilis & licita eſſe poſſit: V. g. ut pro neceſſariis ſuſtentationi commutetur. ibi *cit. c.*

IV. *Niſi* iis pro victu & veſtitu integro lege- 83
tur annuus redditus perpetuus, vel ad longum tempus, v. g. decennium : ejus enim ſunt incapaces, *ex Clement. exivi.* §. *cúmque annus redditus.* Ratio eſt: quia ejuſmodi redditibus annuis pro victu & veſtitu eorum paupertas & mendicitas omninò tolleretur. Interim nihil obſtat eis per modum eleemoſynæ gratuitò præſtandæ legari añuos redditus pro luminibus, aut ornamentis neceſſariis Eccleſiæ, pro vino Sacrificii, aut pro partiali victu & veſtitu, vel iis, quæ mendicatione acquiri non poſſunt: ut pro ſolutione carnis, vel vini, vel panni, aut medicinæ &c. aut abſolutè pro victu & veſtitu ad modicum tempus, v. g. duorum, vel trium annorum, quia cenſetur velut legatum, dummodò ejus ſolutio ita dividatur, ut per eam mendicitas non tollatur. Ita ex communi DD. Rodriq. *tom.* 1. *QQ. Regul. q.* 126. Sanch. *l.* 7. *c.* 26. Sylveſt. & alii paſſim apud Laym. *cit n.* 4.

§. II.

Quænam legari poſſunt ?

I. LEgari poſſunt non tantùm res propriæ teſta- 84
toris in re & in ſpe, Jura, & actiones &c. ſed etiam res alienæ, ſeu alteri obligatæ, ita ut hæres teneatur eas redimere, & præſtare legatario; vel ſi redimere non poſſit, ejus æſtimationem dare, *L. cùm alienam* 10. *C. de legatis.* Adde : dummodò defunctus ſciebat rem alienam eſſe. Non item ſi ignoravit ; niſi ex circumſtantiis præſumi poſſit, quòd etiamſi ſciviſſet rem alienam eſſe, vel alteri obligatam, nihilominus alteri legâſſet. Molina *diſp.* 196. Vaſq. & alii cum Laym. *cit. n.* 7. Et niſi res legata ſit ipſius hæredis tunc enim præſtari debet, etſi teſtator putaverit eſſe ſuam, & ignoraverit eſſe alienam. *L. unum ex familia* 67. *ff. ſi in rem tuam* 8. *ff. de legat.* 2.

II. Inutile eſt legatum, quo quis legat rem ipſi- 85
us legatarii : quia *quod jam propriam eſt ipſius, ampliùs ejus fieri non poteſt.* inſtit. de legat §. ſed ſi rem 19. Item ſi debitor creditori legat centum aureos, quos ante ei debebat ex contractu, vel deli-

cto ;

cto: quia legatum naturâ suâ debet esse gratuitum: id autem gratis non datur, quod antea debebatur: ibid. J. *ex contrario* 14.

86 III. Quamvis autem debitor ejusmodi legato pro antea debito, effectu secuto satisfaciat reverà debito suo, Confessarius tamen contentus esse non potest, si pœnitens ejusmodi debita solùm testamento, vel legato compensare velit: imò etiamsi morte vicinus sit, absolvendus non est, si ipsemet sine scandalo vel infamia quoquo modo restituere possit cum effectu. Ita omnes, quos citant *Sotus, Sylvest. Navarrus* uterque, *Toletus, Rodriq.* aliique apud Laym, *cit. n.* 9. Ratio est: quia talis non videtur habere sincerum animum & propositum restituendi, si supervixerit: ac testamenta & consequenter legata sæpè infirmari, aut aliàs in iis contenta supprimi solent; ideoque injustissimè sic exponuntur creditores periculo amittendi suum debitum: quod etiam aliàs suo loco indicatum est, quòd si tamen appareat moriturum sincerè agere, & cum ipse commodè restituere non possit, credat hæredem commodiùs posse, & certò restituturum, & insuper hæres, vel executor testamenti viri boni sint, poterit Confessarius prudenter permittere infirmo, ut debita testamento relinquantur, aut sic committantur occultè, per modum legati ad pias causas: prius tamen aliis de hoc præmonitis, ut sect. præced. notavimus.

87 IV. Quòd si debitor creditori testamento, vel codicillo aliquid relinquat, non exprimens, an ad satisfactionem debiti, vel omninò gratis: in dubio distinguendum est. aut enim est debitor ex voluntario contractu, vel promissione gratuita: & tunc non censetur legatum esse animo compensandi. *argum. L. un.* §. *sciendum C. de rei uxoriæ actione.* Aut est debitor ex necessitate juris, sc. ex contractu oneroso, vel ex delicto: & tunc censebitur legatum esse animo compensandi debitum *L. si cum dotem* §. *si pater ff. solut. mat.* & effectu secuto, debito satisfactum erit. Exempla afferuntur citatis locis: & obvia sunt.

§. III.

Quibus modis legatum relinquitur?

88 Legata relinquuntur variis modis. Simpliciter & absolutè sine adjecta conditione, vel die &c. cujusmodi legatis id proprium est, quòd quidem transeant ad hæredes legatarii, licèt is ante aditam hæreditatem decedat, post mortem tamen testatoris defuncti, *L. si post* 5. *ff. quando dies legati.* Attamen peti non possunt, antequam hæreditas adita sit, & si nullo adeunte corruat testamentum, etiam simul ruent legata, nec ab hæredibus ab intestato præstari debent. L. *si nemo* 9. *ff. de testam. tutela.* At verò statim ut hæreditas adita est, legatarii dominium legatorum acquirunt, unâ cum fructibus rei legatæ post mortem testatoris, etiam ante hæreditatem aditam perceptis, juxta communem DD. cum Molina *disp.* 194. Layman. *cit. num.* 10.

89 II. Alia legata relinquuntur in diem certum: ut lego Titio centum aureos, dandos ad proximum Pascha, ad illas nundinas &c quæ licet ante præfixum diem peti non possint, jus tamen petendi & actio transmittitur ad hæredes legatarii, si post mortem testatoris, ante illum diem decedat. *L. si dies* 21. *ff. quando dies legatorum.*

III. Alia legata relinquuntur in diem incertum: 90
v. g. lego Titio centum aureos, dandos, quando Doctor creandus erit: quando primam Missam celebrabit; vel quando uxorem duxerit &c. & talis adjectio diei, si fiat in commodum ipsius legatarii, habet rationem conditionis pendentis in futurum, de qua mox. Si verò fiat in commodum ipsius hæredis tantùm, legatum ad hæredes legatarii non transmittitur, si is ante diei eventum decedat, ut habetur eadem *L. si dies apposita.*

IV. Alia legata relinquuntur sub conditione 91
pendente in futurum, quæ evenire potest, vel non potest: eáque triplici sub conditione: aut *potestativa*, cujus scilicet eventus ex sola alterius voluntate pendet: ut lego Titio centum, si studere velit: aut sub conditione *casuali*, cujus scil. eventus minimè pendet ex voluntate alterius: ut si naves ex India venerint: aut sub conditione *mixta*, cujus scil. eventus partim ex voluntate alterius, partim aliunde pendet: ut si talem uxorem duxerit; si tale officium consecutus fuerit. Omnia sic conditionatè legata suspensa sunt, ut nec legatario cedant, nec ad hæredes ejus transeant, antequam conditio impleatur, sed eo mortuo omninò exspirent. *L. unica ff.* §. *autem* 7. *C. de caducis tollendis.* Intellige autem, dummodò principaliter legata sint intuitu ipsius personæ: secùs si ob aliam causam pietatis, dignitatis &c. V. G. legas Titiæ dotem, si nupserit, intuitu personæ, quia v. g. tibi fideliter & piè servivit, eâ mortuâ, legatum exspirat: legas verò intuitu solius pietatis, eâ mortuâ, alia puella dotanda erit. Ita communis DD. cum Abbate *in c. nos quidem de testamento.*

§. IV.

Relicta sub conditione nuptiarum, seu matrimonii contrahendi, vel non contrahendi.

I. Valida & observanda est conditio hæreditati, 92
vel legato addita: *si matrimonium contraxerit*: est enim conditio justa & honesta: quòdsi tamen is cui tale legatum relictum fuit, Religionem ingrediatur, adhuc relictum consequi debet legatum, ob benignam Juris interpretationem, & præsumptionem, quòdsi testatori in mentem venisset de Religionis ingressu cogitare, nihilominus legaturum fuisse. *Authent. Nisi rogati. C. ad SC. Trebellin.* Si tamen ita expresserit testator, v. g. si nupserit Titia, & Religionem ingressa non fuerit, legatum accipiat, adhuc standum erit testatoris voluntati, quæ bona esse potuit, quippe non ea intentione, ut à Religionis ingressu retrahat, (hoc enim casu conditio turpis pro non adjecta haberetur) sed quia ad nuptias & matrimonium magis necessarium putet pecuniam, quàm ad Religionem vel ob aliam causam justam. Qua ratione etiam valet, si alicui leges mille, si uxorem ducat; centum verò tantùm, si Religionem ingrediatur. Ut contra Sylvest. Sa. & alios veriùs docent Sanch.

l. 1. *de matrim. disp.* 34. *n.* 12. Molina *disp.* 207. Laym. *cit. c.* 10. *num.* 12. Ratio est: Quia conditio nuptiarum bonis moribus non repugnat, nec aliqua lege reprobatur, quin potiùs jure annexa primogenituris, & feudis quibusdam, quòd Clerici & Monachi ejusdem capaces non sint. Attamen ut jam innui, conditionem absolutè adjectam legato: *si Religionem ingressus non fuerit*, tanquam bonis moribus repugnantem, quippe directè à bono Religionis avocans, pro non adjectâ haberi debere, contra Sanch. cit. cum Medina & aliis rectè probat, Laym. *cit. l.* 3. *tract.* 5. *cap.* 10. *num.* 14.

93 II. Valida quoque & observanda est conditio legato, vel hæreditati ipsi adjecta; si nuptias cum certa persona contraxerit. *L. Titio* 71. *ff. de condit. & demonstrat.* & docet communis Th. Th. apud Molinam *cit. disp.* 107. & Laym. *cit. n.* 13. Excipe autem, nisi persona illa aliàs vel indigna sit vel inhonesta, ut cum ea licitè vel honestè contrahere non possit, (tunc enim conditio pro non adjecta habetur *L. cum ita* 63. §. 1. *ff. eod.* aut ipsa alia persona in causa sit, quo minùs nuptiæ celebrentur: tunc enim legatarius legatum absolutè consequetur; nam conditio mixta à duorum voluntate pendens, si non ex culpa gravati, sed alterius deficiat, habetur pro impleta, uti ex jure communi probat Sanch. *cit. de matrim. disp.* 22.

94 III. Legata, vel hæreditas legata sub conditione, si nuptias non contraxerit, rejecta ea conditione, tanquam Reipublicæ vel bonis moribus repugnante, absolutè debetur. *L. quoties* 22. *L. cum tale* 72. *ff. de condit. & demonst.* Similiter si alicui legentur ducenti aurei, si à matrimonio abstineat, centum verò tantùm, si contrahat: ducentos consequi debet, etiamsi contrahat. *L. Titiæ si non nupserit* 100. *ff. eod.* Et hæc non tantùm in externo, sed etiam in conscientiæ foro observanda esse, contra Medinam; Vasq. & alios rectiùs docent Sylvest. Covarr. aliisque citatis Molina *disput.* 207. Sanch. *cit. disp.* 34. *n.* 4. Laym. *cit. n.* 14. Ratio est: quia justa legum dispositio testatoris voluntati prævalet. Sed excipe: valet ejusmodi conditio, si non excludat matrimonium simpliciter, sed tantùm ad certum tempus, vel cum certa persona ex tali familia, vel gente, ex communi Sanch. *cit. disp.* 34. *q.* 12. *concl.* 5. Molina *cit.* Item si adjiciatur legato relicto viduæ, vel viduo, *L.* 2. *C. de indicta viduitate.* Item si adjecta sit in favorem Status Religiosi principaliter. Molina *disp.* 207. Item si conjux moriturus conjugi legatum relinquat sub conditione, ut à secundis nuptiis abstineat, non scilicet volens absolutè obligare, sed solùm sub conditione, si legato potiri velit, obligabitur conjux in utroque foro, aut abstinere à nuptiis, aut si nuptias contrahat, reddere legatum, idque ex justitia. Ita communis *ex Authent. cui relictum C. de indicta viduitate*, Layman *cit. c.* 10. *fin.*

95 IV. Quòdsi autem moriturus conjugem absoluta promissione obligare voluit ad servandam viduitatem sine lucro reciproco, resolvunt cum aliis Sanchez. *lib.* 7. *de matrim. disp.* 88. *num.* 37. Laym. *cit. n.* 55. per se quidem uxorem obligatam esse promissioni, si commodè, & laudabiliter statum suum viduitatis servare possit: cùm omnis promissio de objecto bono ac possibili servanda sit, ideoque peccaturam, si fidem temerè violet; attamen secluso juramento, vel scandalo, tantùm venialiter: quia præsumitur tantùm se voluisse obligare ex fidelitate, per se solùm sub veniali obligante. Et licèt intendisset se obligare ex justitia; tamen excusabitur à mortali ob parvitatem materiæ: quia exiguum inde damnum censetur inferri marito defuncto. Ab omni autem peccato excusabitur, & obligatione soluta erit, si postea incontinentiæ periculum immineat, ut ei consultum videatur nubere; cùm ipso Apostolo teste 1. *ad Cor.* 7. meliùs sit nuberè, quàm uri. Ratio est. Quia non censetur homini se obligare voluisse cum tanta difficultate, & gravamine, imò & periculo salutis. Lege Sanchez *cit.*

SECTIO VI.

De Testatore, ejus Consultore, Executore, & Heredibus.

SUMMARIUM.

CErtè omnes homines habent liberam facultatem de bonis suis testandi, legandi, ac quomodolibet ante mortem suam disponendi, nisi Jure naturali, vel positivo prohibeantur. Ratio affertur L. 1. C. de Sacrosanctis Ecclesiis. *Nihil enim est, quod magis hominibus debeatur, quàm ut supremæ voluntatis (postquam jam aliud velle non possunt) liber sit stylus; & liberum, quod iterum non redit, arbitrium.* Videndum ergo breviter, inprimis quinam prohibeantur Jure naturali positivo, deinde quidnam volenti testari, vel legare consulendum sit à Parocho, vel Confessario? Denique officia, cura executorum ultimarum voluntatum summatim adnotanda: ac pro complemento & pleno intellectu terminorum, addenda est summula de hæreditate, & hæredibus. 96

§. I.

§. I.

Quinam prohibentur testari, vel legare?

97 JUre naturali quidem prohibentur solùm rationis usu carentes, ut infantes, furiosi, amentes quorum tamen rata sunt testamenta, & voluntates ultimæ, facta tempore lucidi intervalli, licèt postea in furorem reincidant. §. *præterea instit. quibus non est permissum testam.*

98 Jure autem positivo testari, codicillos condere, & consequenter legare prohibentur sequentes. I. Surdus & mutus à natura, nativitate. *L. discretis* 10. *C. qui testam. facere possunt.* Solùm surdus omnia potest; solùm cæcus, item cæcus, & surdus simul, ex accidente vel infirmitate tantùm, etiam potest, si scribere sciat. Denique etiam quomodolibet surdus & mutus solo nutu testari & legare potest ad pias causas: quia testamentum surdi & muti validum est jure naturali: jus autem positivum civile in piis causis non habet locum. Omnia habentur in citata L. & videre potest Diana *p. 7. tr. 6. resol.* 13. II. Prodigus, cui bonorum administratio interdicta est, postea prohibetur testari, sed non antea § *Item prodigus instit. eod.* III. Servus, seu mancipium. *L. filius fam.* 16. *ff. de testam.* IV. Usurarius manifestus, nisi prius satisfecerit, vel idoneam cautionem præstiterit. *c. quamquam, de usuris in* 6. V. Qui captivus vel obses apud hostes detinetur, interim testari non potest: sed antea testata valent. *instit. quibus non est permissum facere testam.* §. *ult.* V. Damnatus ad mortem naturalem, vel civilem, etiam testari prohibetur: & antea facta infirmantur. Excepta donatione facta conjugi. Ex jure communi Laym. *l. 3. tr. 5. c.* 3. VII. Filiusfamilias de bonis quidem castrensibus, vel quasi castrensibus liberè potest testari: non autem de adventitiis, etiam consentiente Patre in foro externo *L. qui in potestate,* 6. *ff. qui testam.* &c. Potest tamen consentiente Patre de his testari ad pias causas, quibus Jus civile nihil præjudicat. *c. licet de sepulturis in* 6. sicut etiam, eo consentiente, potest donare mortis causâ. *L. filiusfam.* 7. §. 4. *ff. de donat.* Et absolutè poterit, si Clericus factus est. *authent. presbyteros C. de Episcopis, & Clericis.* VIII. Item impubes ob judicii immaturitatem testari prohibetur, *L. si frater* 4. *C. qui testam facere possunt*: at in foro conscientiæ valet ejus testamentum, quousque per Judicem rescindatur, ut supra de contractibus impuberum dictum est. IX. Clericus non potest testari de redditibus Ecclesiasticis superfluis, nisi de licentia Episcopi ad pias causas tantùm. Ratio à nobis supra *c.* 1. *sect.* 2. *n.* 93. Indicata est. Potest autem ad quascunque causas de redditibus decenti sustentationi necessariis, & propriâ parsimoniâ collectis: quod quia plerumquè supponitur, ideò permittuntur in his partibus communiter testari, vel legare, aut hæredes ab intestato succedere: & à fortiori testare possunt de suis patrimonialibus, & quasi patrimonialibus. Vide dicta *c.* 1. *loc cit.* X. Religiosus professus testari non potest: quia nec sui juris est; nec ullum rerum dominium habet: quod etiam in Jure civili habetur. *authent. ingressi, C. de SS. Ecclesiis.* Potest tamen, & solet summus Pontifex dispensando facultatem dare Religiosis extra Monasterium degentibus testandi, & legandi de bonis, quorum administrationem habuerunt; sed tantùm ad pias causas, vel remuneratoriè, minimè verò ad causas merè profanas; cùm bona sint spiritualia, & Deo, vel Ecclesiæ attributa, ut supponitur. Quòd si tamen ante Religionis ingressum quis testamentum condidit, secuta professione, tanquam morte spirituali confirmatur. Interim tamen dum vivit, Monasterium bonis ejus fruetur, si capax sit Religio proprietatis. Secùs est de Ordine Fratrum Minorum, ubi bona statim ad hæredem devolvuntur facta professione. Communis DD. apud Laym. *l. 3. tr. 5. c. 3. a. n.* 2. per totum.

§. II.

Praxis consulendi testatoribus, vel legatoribus.

TEstamentum, aut legata relinquere volenti, ac desuper consultanti Parochus, vel Confessarius ita prudenter consulere debet. 99

I. Licèt secundùm Jus civile parentes liberis non nisi certam partem hæreditatis, seu portionem legitimam (infra §. 4. nominandam) relinquere cogantur, adeóque de reliquo uni plus, quàm alteri conferre possint, idque etiam in conscientia licitè, si justæ causæ subsint; quales sunt, si inter illos aliqui plus aliis de testatore obsequiis, vel officiis meriti sint; si magis probi, si magis indigeant, si adhuc pupilli, si sumptus ad studia necessarii, secundùm consuetudinem patriæ primogeniti aliis, masculi fœminis &c. præferri debeant: attamen plerumque peccant contra Charitatem, & justitiam distributivam, si inter liberos, quorum natura communis est, hæreditatis inæqualitatem constituant, sine justa causa, & ex affectu inordinato; utpote aut muliebriter, quia ex diversis matrimoniis natorum, unius matrem magis, quàm alterius, dilexit; aut puerilibus, quia unus altero ipsi magis simils in visionimia, blandior &c. aut improbè, quia conjugium detrectat, & Clericatum, vel Religionem ambit &c. ideò aliis postponit. Huc spectat invectiva Salviani *lib.* 3. *ad Ecclesiam* apud Laym. *cit. c.* 5. *n.* 13.

II. Jus naturale semper postulat; ut parentes liberis necessariam & honestam sustentationem relinquant, etiam ultra legitimam Jure civili debitam, ut docet communis DD. accedente authoritate S. Aug. tom. 1. *serm.* 49. *de diversis,* nolentis ab Ecclesia suscipi legata, quæ necessitati liberorum parentes in testamento subtraxerant, de quo supra mentio facta sect. 2. ubi de donatione inofficiosa liberis. Similiter econtra à fortiori liberi decedentes parentibus egentibus necessaria relinquere debent, etiam ultra legitimam Jure civili debitam: & benè addit Molanus *lib. de piis testam. c.* 19. etiamsi ipsimet liberos habeant, tamen semper decens esse ob naturalem reverentiam & pietatem parentibus debitam, ut eorum in testamentis sint memores aliquo legato in amoris gratitudinisque signum. Eadem ratione quamvis secundùm 100

dùm civiles leges Testator uxori ultra sua dotalia, item fratribus & sororibus nihil relinquere cogatur, tamen jus naturale Charitatis & pietatis exigit, ut si egentes sint, partem bonorum iis relinquat, cum etiam aliàs in necessitate talibus necessaria teneatur subministrare: ut habet communis doctrina in materia de Charitate, & nos in 4. Præcepto *tr. 3. c. 5. Sect. 1. à n. 9.*

101 III. Quamvis testator numerosam prolem habeat, tamen (nisi necessitas non permittat) expedit semper, ut aliquid ad piam causam legando, Christum Dominum iis cohæredem instituat, ut velut jure quodam ipsorum tutor, & contra omnia adversa protector esse velit; uti egregiè monent SS. PP. D. Cyprianus *lib. de opere, & eleemos. c. 7.* D. Chrysost. *hom. 51. ad pop. Antioch.* S. Hieronym. *Epist. 150. ad Hedibiam.* Basilius *hom. 7. in divites avaros.* ac optimè D. Aug. *in Psal. 38.* ad illud *thesaurizat, & ignorat &c.* apud Laym. *cit. num. 17.*

102 IV. Quòd si deficientibus, vel provisis jam descendentibus, & ascendentibus suâ legitimâ, etiam fratres, vel consanguinei reliqui nulli singulariter egeant, expedit, & suadet ordo Charitatis incipientis à se ipsa, propriam animam instituere hæredem, bona sua ad pias causas, & maximè pauperibus applicando: quia eo casu uxori vel consanguineis nihil debetur; quorum querelæ ut injustæ negligendæ sunt, cùm tamen interim ex Charitate & misericordia obligatus sit pauperibus, imò & propriæ animæ suæ, ut à peccatis redimatur: juxta illud Proverb. 13. v. 8. *Redemptio animæ viri, divitiæ suæ*: quod ad propositum optimè applicavit D. Aug. *lib. 50. Hom.* 19. Interea tamen semper consultum est divitibus, ut bona superflua tempore vitæ suæ in pauperes & pias causas erogent potiùs, quàm post mortem testamento relinquant. Tum quia hæredes & testamentarii non semper integrè & fideliter relicta pia exequuntur: tum maximè, quia eleemosynæ à vivente erogatæ majoris meriti & satisfactionis sunt apud Deum, quàm si in tempus mortis differantur, quando homo dat, quod retinere diutiùs non potest. Ita S. Lucia matri suæ dixisse fertur in historia ejus 13. Decemb. *Non satis Deo charus est, qui illi dat, quod secum ferre non potest. Si vis Deo gratum esse, hoc illa da, quo adhuc uti potes.* Vide Salvian. & PP. *citt.* Ad extremum monendi sunt Confessarii ipsi maximè Religiosi, consultum non esse, ut ipsi confectioni testamentorum intersint, aut testatori in particulari suadeant, cui hæreditas vel legata in particulari relinquenda sint, præsertim propriis Ecclesiis, vel Conventibus: sed in genere solùm eis pias dispositiones commendent, quo majori spiritu, libertate & fructu eos juvare possint; nisi testator ipse consilium petens dirigendus sit, quidnam ad animæ salutem utiliùs, Deóque gratiùs videatur: & præsertim in communem necessitatem v. g. famis &c. semper eleemosynas aliis piis causis præferre debent. Vide hîc Layman. *cit. c. 5. fin.*

§. III.

Praxis, & obligatio Executorum testamenti, ac ultimarum voluntatum.

Executor testamenti duplex, legitimus, scil. ipse hæres aut in defectu aliorum executorum Episcopus seu Ordinarius loci: & testamentarius, qui scil. ab ipso testatore ad exequendum suum testamentum instituitur. Omnis autem talis executor omni jure strictissimè obligatur ad executionem testamenti juxta intentionem sufficienter cognitam vel expressam testatoris, cui, quid, & quando tribuendum: quia intentio testatoris est anima legis. Unde quando intentio testatoris justè & honestè impleri potest, executores, etiam Episcopus, non possunt licitè in aliud quantumvis meliùs commutare. *Tua nobis* 17. & *c. quia nos de testam.* & *c.* 4. 13. *q.* 2. *ex S. Gregorio lib. 3. Epist.* 9. dicitur: *Ultima voluntas defuncti modis omnibus servari debet.* & Clement. *quia contingit de Relig. dom.* dicitur: *Cùm ea, quæ ad certum usum largitione sunt destinata fidelium, ad illum debeant, non ad alium, salva Sedis Apostolicæ auctoritate, converti.* Et Conc. Trid. Sess. 22. c. 6. de Refor. jubet Episcopos de executione ultimarum voluntatum esse sollicitos, adeò ut etiam habitâ licentiâ Apostolicâ commutandi, priùs inquirant de veritate precum, & informationis factæ Pontifici. Excipe autem: nisi justa causa præignorata à testatore, vel de novo incidens subsit, quam si testator cognovisset, vel prævidisset, aliter disposuisset, & nunc quoque si viveret, contentus esset in illum alium usum converti: quòd secundùm epikejam interpretari ad Executores, & maximè Episcopum pertinet. Quo sensu intelligendum, & certum est, quod dicunt Covarruvias, Emanuel Sa, & alii apud Laym. *cit. tr. 5. c. 11. n. 11.* scilicet posse Episcopum cum consensu Executorum convertere in majorem publicam necessitatem, quod ad minorem (vel modò omninò cessantem) erit relictum: scilicet per epikejam, non per dispensationem propriè dictam, quæ solùm ad Summum Pontificem pertinet. E. gr. Testator legat Ecclesiæ 100. aureos pro ornamentis: Ecclesia autem tunc non indiget ornamentis, vel si indigeat tamen interim alio providente, postea non indiget; indiget autem restauratione tecti, poterit Episcopus cum Hæredis, vel Executoris consensu pecuniam convertere in illum alium pium usum magis necessarium eidem Ecclesiæ. Quòd si autem intentio testatoris ad illum usum pium à se destinatum impleri non possit, non ideò legatò relicta caduca fiunt, cùm principalis intentio relinquendi fuerit salus animæ, & honor Dei; sed arbitriò Episcopi, & Executorum ad aliam piam causam applicanda sunt, tanquam maximè conformiter voluntati testatoris.

104 II. Relicta incerta quoad legatarium, quia v. g. duo eodem nomine vocantur, aut si neque ex conjecturis possit cognosci, de quo testator locutus fuerit; licet spectato solo jure naturali rectè de-

doceat Molina *tom.* 1. *tr.* 2. *disp.* 197. dividenda esse ex æquo in utrumque, tamen simili jure boni publici causâ ad vitandas lites statutum est, ut legatum corruat, seu caducum fiat, *L. si fuerit* 10. *L. si quis de pluribus.* 27. *ff. de rebus dubiis.* Sed intelligendum de legatis profanis tantùm: excipiuntur enim legata ad pias causas, quæ ob incertitudinem loci, vel personæ caduca non fiunt: sed quantum potest conformiter ad intentionem testatoris, uni aut alteri applicari debent. *Authent. de Ecclesiast. titulis. c.* 9. ubi ponitur exemplum Christi; si quis uni Sanctorum legatum reliquisset, & in eodem loco plures Ecclesias haberet, dandum esse pauperiori in dubio; quia id conformiùs est intentioni testatoris. Unde etiam colligit Ludovicus Miranda *in man. tom.* 1. *q.* 32. *a.* 8. in tali dubio Monasteria Monialium, quippe plerumque indigentiora præferenda esse Monasteriis Virorum. Similiter relicta generaliter pro pauperibus: v. g. pro arbitrio executoris, vel Episcopi distribuenda sunt in verè pauperes tantùm, qui scilicet victum incertum habent ex eleemosynis fidelium, non autem in Xenodochia, vel Monasteria illa, quæ ex fundatione, vel eleemosyna annuum sufficientem victum obtinent. Item relicta generaliter ad pias causas, vel in pauperes, Executori testamenti, si Clericus, vel Religiosus sit (sed hic cum licentia Prælati, & non Minorita specialiter prohibitus) etiam propriæ Ecclesiæ, Monasterio applicare licitè poterit, si verè egeat: sicut & quilibet Executor suis consanguineis verè egentibus præ aliis ejusdem inopiæ licitè applicat, juxta communem DD. Sylvester *v. testam.* 2. *q.* 2. Sanchez. *lib.* 6. *Moral. n.* 59. Laym. *tr.* 5. *c.* 11. *n.* 6. Neque executor in eo casu in propria causa Executoris authoritatem præbet: quia distincta est causa Ecclesiæ, vel Monasterij à Clerico, vel Religioso, & inter dantem, & accipientem. Sed nunquid etiam Executor ipse egens poterit tunc applicare sibi ipsi? ℞. cum distinctione, non posse, si testator notitiam habuit ipsius paupertatis, ut supponunt communiter DD. quia tunc, si ei provisum voluisset, utique expresè ei aliquid reliquisset: quòd si verò testator ignoravit inopiam executoris, vel postea primò supervenit ei egestas, ex tali legato generali inter pauperes distribuendo non minùs sibi ipsi, quàm aliis applicare poterit secundùm præsumptam voluntatem Domini. Et hoc sensu & casu vera est sententia *D. Thomæ, Cajetani*, & aliorum, sic licere, absolutè asserentium.

105 III. Relicta incerta ex parte ipsarum rerum distinguenda sunt: aut enim res est determinata à natura ad certos limites, optimi, mediocris, minimi, ut equus, bos, triticum, vinum, &c. Et tunc danda est una de mediocribus. *L. legato generaliter* 37. *ff. de legatis.* 17. aut res non est determinata à natura ad certos ejusmodi fines, sed solùm ab humana arte, vel æstimatione, ut domus, vestis, scyphus &c. Et tunc Executor, vel Hæres dando rem quamlibet, etiam minimam, liberatur, & satisfacit. *ff. cit.* Idémque dicendum de rebus legatis in numero, pondere, & mensurâ consistentibus, sufficit enim in eo genere, & quantitate minimum tribuere *L.* 3. *ff. de tritico, vino, & oleo legato.* Idque (contra *Bartolum, Abbatem, Covarruviam*, & alios piè excipientes legata pia in meliori præstanda) non improbabiliter etiam ad legata ad pias causas cum *Baldo* & aliis extendunt Molina *disp.* 198. Sanchez. *lib.* 4. *Moral. c.* 13. Laym. *cit. c.* 11. *n.* 9. Ratio est: quia in dubio melior est conditio possidentis domini, qui nullo Jure solvere cogitur, nisi ostendatur debitor: atqui Hæres est dominus bonorum defuncti, etsi cum onere solvendi legata secundùm valorem à defuncto intentum: ergò in dubio non tenetur solvere de meliori, vel majori, sive ad pias causas, sive ad profanas; quemadmodum & ipse dominus, si aliquid Ecclesiæ promisisset, imò vovisset, in dubio satisfacit præstando rem in eo genere minorem, *c. ex parte de censibus.* Et communis Doctrina in materia de votis. Intellige semper: *nisi aliud aliunde constare possit*: ut expresè dicitur L. nummis 75. ff. de legatis 3. *Nummis indistinctè legatis, receptum est, ut exiguiores legati videantur; si neque ex consuetudine Patrisfamilias, neque ex Regione, unde fuerit, neque ex contextu testamenti possit apparere.* Vide Laym. *cit.*

IV. Hæredes, aliique testamentorum Executo- 106
res post hæreditatem aditam, & inventarium confectum, omni Jure tenentur statim solvere legata, & alia exequi, quæ defunctus præceperat, nisi justo impedimento excusentur, aut causa rationabilis subsit: v. g. ut res defuncti majori pretio vendi, & ampliores eleemosynæ secundùm defuncti voluntatem fieri possint, dummodò non ad longum tempus differatur, juxta *c. si hæredes* 6. *de testam.* Communissima DD. cum S. Thom. *Quodl.* 6. *a.* 14. Adeóque gravissimè peccant absque justa causa diu differentes solutionem legatorum; idque non tantum injustitiâ contra legatarios, seu eos, quibus relicta sunt, qui etiam statim post hæreditatem aditam possunt contra illos instituere actionem, verùm etiam impietate contra ipsum defunctum, si tardè, vel non integrè præstentur legata pia, & eleemosynæ relictæ in remedium animæ per Sacrificia, Orationes, aliaque suffragia fidelium; quia & ipsa executio actualis legati pii non parvum momentum habet ad satisfactionem pro pœna peccatorum defuncti, cujus nomine, & voluntate fit. Vide optimè S. Thomam *Quodl.* 6. *a.* 13. & Gabriel *in Can. Miss. lect.* 58. Cæterùm spectato Jure communi Judex tam Ecclesiasticus, quàm sæcularis compellere potest Hæredem, vel Executorem ad exequendas ultimas voluntates, si negligat: & si post monitionem ab utrovis Judice factam exequi intermiserit (exceptâ solâ legitimâ hæredis necessarii) omni commodo ex testamento proveniente privatur: *Authent. hoc ampliùs, Cod. de fideicommiss.* Quæ tamen pœna in conscientia non obligat ante condemnationem Judicis. Est ergo officium hujus jurisdictionis mixti fori, datúrque in eo locus præventionis; specialiter tamen demandatur Judici

Ecclesiastico tam ad causas pias, quàm profanas: nam Judex Ecclesiasticus subvenire debet personis miserabilibus, omni auxilio destitutis, *c. super quibusdam. 26. in fin. de verb. signif.* Sed defunctus verè omni auxilio destitutus miserabilis persona censetur, cum causam suam ipsemet agere non possit: ergo &c. *Laym. cit.*

§. IV.

Hæreditas, & hæredes.

107 Hæreditas est devolutio juridica bonorum temporalium in personam aliquam ratione stirpis, seu sanguinis, aut legitimæ institutionis. Sic Juristæ & Theologi communiter. Dicitur autem *Devolutio*: Hæreditas enim propriè non acquiritur, sed relinquitur hæredi; & si dicatur, hæredem acquirere dominium hæreditatis, titulus acquisitionis revocari debet ad titulum occupationis: cum enim mortuo domino bona ejus derelicta jure naturæ essent omnibus communia, jure Gentium, ac Civili occupantur à conjunctis stirpe, vel sanguine, vel ab iis, quos moriturus instituit. Unde duplex est hæreditas, & hæres: *ab intestato, & ex testamento*: & hæres ex testamento alius *universalis*; alius *particularis*: alius *necessarius*: alius *non necessarius*; *alius suus*: alius *non suus*. Explico strictim.

Hæres ab intestato.

108 Dicitur, qui Jure Gentium, ac Civili succedit in bonis alterius ratione conjunctionis, stirpis, vel sanguinis, seclusa speciali institutione, vel voluntate mortui: nullo ergo confecto testamento, aut Confecto quidem, sed vel illegitimè facto, vel postea rupto, succedunt hæredes ab intestato tali ordine. I. Ante omnes legitimi liberi tum mares, tum fæminæ dominii capaces (exceptis scilicet solis Religiosis Professis, dominio rerum in communi, & particulari privatis, aut justè exhæreditatis: de his infra) æqualibus portionibus; in quorum mutuorum locum succedunt nepotes in stirpem, non in capita. *Novel. Justiniani. 1. 8. coll. t. 9. c. 1.* II. Deficientibus liberis ac nepotibus descendentibus succedunt pater, & mater defuncti, & in defectum eorum avus, & avia respectivè ad bona profectitia; ita ut in bonis profectis à patre, avus paternus, vel avia materna; in bonis autem profectis à matre, maternus avus, vel avia præferatur. Bartol. *in l. post dotem. Cod. soluto matrimonio.* III. Deficientibus & descendentibus, & ascendentibus succedunt fratres & sorores defuncti, ex utroque parente conjuncti æquis portionibus, exclusis iis qui ex solo patre, vel sola matre conjuncti sunt: atque in illorum mortuorum locum etiam succedunt nepotes. *Authent. itaque Cod. communia de successionibus.* IV. Deficientibus fratribus, & sororibus ex utraque parte conjunctis, ac eorum filiis succedunt fratres & sorores ex una tantùm patre conjuncti respectivè ad bona profecta, ut qui ex patre conjuncti sunt, succedant in bonis à patre profectis, & qui ex parte matris conjuncti sunt, succedant in bonis amatre provenientibus; in reliquis communibus bonis æqualiter omnes. Ut docet *Glossa in Authent. modò cit.* V. Deficientibus omnibus fratribus, & sororibus, eorúmque filiis, succedunt propinquiores collaterales usque ad decimum gradum, civili computatione facta æquali divisione in capita, nulla habita ratione, utrum ex utraque, vel ex una tantum parte conjuncti sint; dummodo in eodem gradu vicinitatis conjuncti sint. *Authent. de hæredibus ab intest. c. 3. & Authent. post fratres. Cod. de legitimis hæredibus.* VI Deficientibus etiam hæredibus collateralibus usque ad decimum gradum, succedit conjux defuncti, nisi inter eos fuerit divortium. *L. un. ff. & Cod. unde vir & uxor.* Ubi plura vide. Denique si ab in testato decedentis neque consanguineus ullus, neque conjux extet, succedit fiscus in omnibus bonis, laici quidem, sæcularis: in bonis Clerici, Ecclesiasticus, *L. vacantia 4. Cod. at bonis vacantibus.* Vide Laym. cit. *tr. 5. c. 6. an. 1.*

Hæres ex Testamento.

Dicitur, qui à morientis ultima voluntate instituitur ad succedendum in bonis suis. 109 Institui autem potest omnis homo, non tantum singularis etiam infans, amens, surdus, mutus, prodigus, servus; sed etiam communitates, & collegia; nisi speciali lege prohibeantur. *L. 1. Cod. de Sacrosanct. Eccles.* Quin etiam hæredes ex testamento institui, atque ab intestato succedere omni jure possunt omnes omninò Religiosi, ipsæque Religiones, ac Monasteria, quibus bona propria in communi concessum est habere: quales sunt omnes Ordines, etiam Mendicantium, exceptis solis Fratribus Minoribus de Observantia, & Capucinis. *Clement. Exivit. ac verb. signif.* & expresse Concil. Trid. *Sess. 25. c. 3. de Regul.* Quia licèt 110 Religiosi professi per votum solemne paupertatis privati sint omni jure, & proprietate per se, & pro se in particulari, manent tamen capaces jurium, quatenus sunt membra Communitatis capacia ejusmodi jurium in communi: atque adeò, sicut ipso facto professionis omnia eorum bona, & jura (excepta sola legitima parte hæredibus necessariis debita, juxta mox dicenda) in Monasterium transeunt ipso facto absque alia apprehensione; quia scilicet transeunt accessoriè ad ipsam personam transeuntem; ita omnia bona, & jura, quæ postea hæreditate, testamento, legato, donatione, industriâ, vel quovis alio titulo acquirit, non tam ipsi Religioso, quâm ipsi Ordini, vel Monasterio acquiruntur; adeò ut talis hæreditas ab intestato, vel ex testamento censeatur delata ipsi Monasterio, ex intuitu Religiosi: atque etiam ignaro vel invito Religioso, a Monasterio, seu Prælato adiri, vel acceptari possit: cùm è contra Religiosus eam adire nequeat absque Prælati, vel Monasterii mandato: idque ex vi voti sui, ut contra Legistas rectè docet Communis Theologorum, & Canonistarum, quos citant, & sequuntur Rodriquez *tom. 2. Q. Q. Regular. q. 77. a. 1.* Molin. *tom. 1. tr. 2. disp. 150.* Sanch. *lib. 2. Moral. c. 12.* apud Laym. *c. 5. n. 7.* Lege autem Civili prohibentur hæredes institui. 1. Civitates hostiū, item Judeorum commu-

munitas: item collegia quævis absque publica authoritate erecta: jura citt. apud cit. *Laym. n.* 1. II. Ratione delicti institui non possunt Hæretici, & apostatæ, persecutores Ecclesiæ, vel Cardinalis, & ipse occisor testatoris, saltem per Judicis sententiam hæreditate privari debet, ex communi Julius Clarus §. *homicid. n.* 22. III. Spurii seu nati ex quolibet coitu damnato, utpote à personis, ita ut contrahere non potuerint, v. g. ab una, vel utraque parte ligatis, Clericis, Religiosis, consanguineis &c. omnis successionis in bonis tam paternis, quàm maternis jure communi incapaces sunt. *Authent. licet Cod. de natural. liberis*, Tenetur tamen parens spurio alimenta præbere, non tantùm in infantia, sed etiam postea, si ipse comparare sibi nequeat, tam jure naturali Charitatis, quam Jure Canonico, *c. cùm haberet, de eo, qui duxit in matrim.* Quidquid nimis rigidè statuatur Lege Civili, ut optimè probat Lugo *disp.* 24. *sect.* 7. Filium autem naturalem, natum scilicet à personis solutis, sic constitutis, ut inter se contrahere possint, non tenetur quidem pater hæredem instituere: & si liberos legitimos habeat, non plus, quàm unam hæreditatis unciam, seu duodecimam partem naturalibus liberis relinquere poterit: quòd si verò filiis legitimis careat, non prohibetur naturales instituere, & eis quomodolibet sua bona relinquere; dumodo parentes, si supersint, legitima portione sua non priventur. *Authent. licet Co. de naturl. lib.* At verò matris filii naturales æquali jure succedunt cum legitimis tam ex testamento, quàm ab intestato; ubi jus commune observatur. *L. si qua illustris. Cod. ad S. C. Orficianum.*

Hæres universalis, & particularis.

110 HÆres ex testamento, alius est *universalis* sive ex asse, qui instituitur ad succedendum in omnibus bonis, & juribus defuncti: & consequenter ad subeunda etiam omnia onera, seu debita realia ipsius. Alius est *particularis*, & in parte hæreditatis aliquota, v. g. sextante, quadrante, triente, semisse, id est, in sexta, quarta, media parte hæreditatis: tota enim hæreditas solet dividi in uncias, & singulis ejusmodi nomina dari in Jure: & talis etiam onera hæreditatis proportione partis suæ cum cæteris sustinere cogitur. Alius est hæres particularis in re aliqua certa, & determinata, & talis potiùs legatarii locò habetur: adeóque jura, onera, & debita defuncti ad eum nihil pertinent; sed ad hæredem propriè dictum, qui defuncti personam tam quoad jura, & commoda, quàm quoad onera seu debita repræsentare debet. *L. quoties Cod. de hæred. instit.* Quòd si tamen solus hæres particularis etiam in certa tantùm re verbis ipsi directis institutus sit, aut alii hæredes particulares ante mortui fuerint, reliqua etiam hæreditas illi accrescere debet. *L.* 1. §. *si ex fundo. ff. de hæred. instit.*

Hæres non necessarius, & necessarius.

111 HÆres ex testamento nō necessarius est, quem defunctus non necessariò instituere cogitur, uti sunt omnes tum extranei, tum etiam sanguine, vel stirpe conjuncti, sed non in linea recta descendente, vel ascendente; adeóque etiam fratres, & sorores defuncti, cujus proinde testamentum infirmare non possunt, quòd præteriti sint, nisi aliquem infamem instituisset: tunc enim ipsis competeret querela inofficiosi testamenti, nisi & ipsi infames essent, vel de ingratitudine erga defunctum notati. *L. fratres.* 27. *Cod. de inoff. testam.* Hæres autem necessarius dicitur, quem defunctus in portione legitima instituere cogitur, nisi justam exhæreditandi causam habeat, qualis est omnis ingratitudo enormis, vel injuria atrox in testatorem: & tales sunt omnes descendentes, & ascendentes legitimi: circa quos breviter adnota.

I. Hæredibus descendentibus, scilicet filiis, 112
ac in illorum defectu nepotibus legitima portio debita est triens hæreditatis, si non plures quàm quatuor liberi existant: semis autem, si plures, quàm quatuor. *Authent. de triente, & semisse, Authent. novissima. Cod. de inoffic. testam.* Eorúmque numero accedunt etiam, qui hæreditati renuntiarunt: non autem qui legitimè sunt exhæreditati, aut ingressione Religionis incapaces facti sunt; eo tamen discrimine, quòd liberi immediati, eorúmque nepotes, singulares de illa portione legitima participent in capita: nepotes autem unius plures tanquam unius patris personam repræsentantes etiam unius tantùm portionem participent in stirpem. *institut. de hæredibus ab intest.* §. *cum filius.* Unde sunt versus vulgares.

Quatuor, aut infra, dant natis jura trientem:
Semissem verò dant natis quinque, vel ultra.

II. In defectu autem descendentium, ascenden- 113
tium, legitima portio est semper triens hæreditatis, immediatè debita parenti utrique, vel uni superstiti; & neutro superstite, in locum patris succedunt avus, vel avia paterna: in locum autem matris, avus, vel avia materna, *Authent. de hæredibus ab intest.* Utrique autem hæredibus necesse est, portionem legitimam relinqui titulo honorabili, & gratuito absque ullo apposito gravamine, modo, conditione: alioquin pro non oppositis habentur: *L. quoniam Cod. de inoff. testam.* Excipe, nisi ij hæredes sponte sua in tale onus consentientes juri suo renuntiâssent, absque tamen præjudicio suorum descendentium, quibus in illa legitima portione nocere non possunt, ut ex *Vasquez* notat *Laym. tr.* 5. *c.* 5. *n.* 10.

III. Quod si alicui descendenti, vel ascendenti 114
portio legitima non relinquatur: siquidem in aliqua minore, quàm legitima portione instituatur, ei competit actio ad petendum complementum legitimâ duraturâ usque ad 30. annos, prout ex Jure, & communi DD. probant *Mol. & Laym. cit. n.* 11. Si verò omninò prætereatur, & nihil ei apponatur, testamentum ipso jure nullum est, quoad alterius hæredis institutionem (non item quoad alia legata, *Authent. ex causa. Cod. de liberis præteritis.* Et præterito hæredi competit actio 30. annorum ad testamentum nullum dicendum. Quòd si autem legitima causa exhæredationis testamento

to inserta sit, sed ab hærede instituto probari non possit, tunc competit hæredi necessario querela inofficiosi testamenti, quod attinet ad hæredis extranei institutionem, sed necessariò absolvenda intra quinquennium. *L. si quis filium* 34. *L. scimus* 36. *Cod. de inofficiosis testam.* & ex communi DD. Julius Clarus hic *q.* 40. *n.* 5.

115 IV. Causæ autem legitimæ exhæredandi, seu portione legitima spoliandi hæredem necessarium, recensentur cit. *Authent. ut cùm de appellat. cognoscitur c.* 3. & 4. apud Molin. *disp.* 176. & Lugo *disp.* 24. *sect.* 8. §. 2. *n.* 166. Et sunt generatim omnis enormis ingratitudo, vel injuria in testatorem: ut si filius manus impias in patrem injecit: gravem contumeliam intulit: criminaliter accusavit in ijs, quæ non sunt contra Principem, Rempublicam, Fidem Catholicam: aut in ijs non coactus, testis, vel advocatus fuit contra patrem: si vitæ ipsius insidias struxit: si pro incarcerato rogatus, fidejubere noluit: si in gravi necessitate rogatus potens succurrere, tamen noluit: si filia invitis parentibus indignè nupsit cum damno, & dedecore familiæ: si sufficienter dotanda, & dignè maritanda à parentibus, vitam meretriciam instituit: non item pro unico tantum lapsu, præsertim occulto manente, ut latiùs videre potes apud citatos *Molin. & Lugo.*

Hæres suus, & non suus.

116 HÆres suus dicitur proximus descendens, in potestate defuncti mortis tempore existens, etiam posthumus, ac naturalis legitimatus per matrimonium ipsum: non item spurij, quamvis legitimati per dispensationem Principis, vel privilegium; cujus privilegium speciale est, quòd prorsus una persona cum defuncto censeatur quoad bonorum successionem, adeò ut bonorum dominium ipsa morte alterius, & antequam hæreditatem adeat, sibi plenè comparet: & mortuus ipse, non secùs, ac alia bona, vel jura sua ad hæredes suos transmittat: quod privilegium etiam competit filio Religionem professo, vel Episcopo creato, non obstante, quòd per hoc patria potestate egressus sit, ut ut videre est apud Mol. *disp.* 197 & Laym. *cit. tr.* 5. *c.* 6. *num.* 5. Hæres non suus dicitur omnis alius hæres, sive ab intestato, sive ex testamento, præter proximum descendentem in defuncti potestate constitutum: & talis hæreditatis dominium non acquirit, antequam eam adeat, seu voluntare acceptet, profitendo se hæredem esse velle. §. *ult. instit de hæred. qualit.* Et datur ei anni spatium, postquam sibi hæreditatem collatam cognovit ad deliberandum, utrum eam adire velit, nec ne? & interea moriens usque ad finem anni potestatem adeundi ad hæredes transmittit; sed non ultra: adeoque semper in ejus libera potestate manet hæreditatem adire, nec ne: & si non adeat, nullam omninò inde obligationem contrahit: ad verò postquam adiit, seu acceptavit hæreditatem, ipso facto etiam ante apprehensionem, & professionem, omnia jura, & commoda defuncti intra terminos positos in se transfert, simul etiam omnia onera, & debita realia defuncti consequitur, hoc tamen privilegio, quòd, si intra 30. dies à cognita sibi hæreditate delata inventarium conficere inceperit, & intra alios 60. dies absolverit, non teneatur defuncti creditoribus debita solvere ultra vires hæreditatis: si autem neglexit, tenebitur etiam solvere ultra vires hæreditatis: sed hoc tantùm in foro externo, non in foro conscientiæ, ut cum *Abbate, Sylvest. Sanch.* & aliis rectè probat Laam. *tr.* 5. *c.* 6. *n.* 7. Ratio est: quia ista Lex Civilis fundatur in præsumptione fraudis de hærede, si inventarium non conficiat: præsumptio autem cedit veritati cognitæ. *c. tua de usureis fin.*

Hæreditatis renuntiatio, & cessatio.

I. REnuntatio hæreditatis futuræ: qua hæres 117
necessario juri successionis, seu hæreditatis adeundæ in toto, vel in parte renuntiat, jure communi irrita, ac nulliùs roboris est. *L. qui superstitis* 94. *ff. de acquir. hered.* Valebit tamen ejusmodi renuntiatio triplici casu. I. Si juramento confirmata sit. c. quamvis pactum, de pactis in 6. ubi ratio datur: *cùm non vergat in æternæ salutis dispendium, nec redundet in alterius detrimentum.* Laym. *cit.* 7. *n.* 1. II. Si Filius vivente adhuc patre integram portionem accepit, quæ ipsi jure debetur, reliquæ hæreditati validè renuntiat, ex communi Clarus. *V. testam. q.* 44. III. Si in ipso actu testandi renuntiat juri successionis suæ, aut testamento facto præteritus approbet præteritionem sui, valida erit renuntiatio *L. non putarit.* 8. *ff. de bonorum poss. contr. Tab.*

II. Omne prorsùs pactum, conventio, obliga- 118
tio circa hæreditatem alterius personæ viventis, alteri cedendam, ipso jure ita irrita est, ut nec juramento confirmari valeat. *L. ult Cod. de pactis.* ubi Ratio datur: quia *hujusmodi pactiones odiosæ esse videntur, & plenæ tristissimi, & periculosi eventus:* idque *propter invidias, quæ parantur ejus vitæ, super cujus bonis paciscuntur*; ait Gl. ib. Valebit tamen ejusmodi pactio triplici similiter casu. I. Si accedat consensus illius alterius, de cujus hæreditate agitur, isque in ea voluntate usque ad mortem perseveret, ut habetur in ipsa cit L. ult. II. Si tale pactum fiat circa hæreditatem personæ incertæ: ut si quis Titio donet hæreditatem quamlibet, quæ ipsi in sua vita, vel infra certum tempus obvenerit. Sumitur ex *L.* 3. §. *de illo* 2. *pro socio.* ubi approbatur hæc conventio, *si qua justa hæreditas alterutri obvenerit, communis sit.* Ratio est: quia cùm persona, de cujus hæreditate agitur, incerta sit, nullum inde periculum insidiandi ejus vitæ oriri potest. III. Etiam valet renuntiatio, vel pactum circa hæreditatem personæ certæ, si fiat alicui Communitati: ut si quis alicui Communitati, Collegio, vel Monasterio donet obventuram hæreditatem patris, vel cognati, etiam non requisito consensu ejus, de cujus hæreditate agitur: ut latè probat Sanch. *lib.* 7. *Moral. cap.* 2. *num.* 55. Ratio est: nam etiam hoc casu cessat ratio illa L. ult. cit. ne scilicet ansa acquiratur ma-

chi-

chinandi insidias vitæ alienæ: quia ut dicit Gl. in c. cùm venisset de restit. spoliat. *quod Collegio datur, cùm singulorum non sit, quasi nemini datur,* Et *naturale vitium est negligi, quod communiter possidetur.*

119 III. Jure Civili etiam irritum est pactum mutuum de futura successione reciproca: quia jus hæreditatis futuræ pactô acquiri, vel auferri nequit. L. hæreditas. Cod. de pacto conventis, & in L. licèt 19. *Cod. de pact.* dicitur: *Pactum inter privatos scriptum, ut is, qui supervixerit alterius rebus potiatur, ne donationis quidem mortis causâ gesti speciem efficaciter ostendere.* Eadem tamen *L. licèt.* in hoc privilegium conceditur militibus, eorúmque simile pactum juramento firmatum, omni jure valebit: ut in simili supra dictum. Lege Sanch. & Laym. cit. *lib.* 3. *tr.* 5. *c.* 1. *n.* 4.

120 IV. Jure novo Concil. Trid. *Seff.* 25. *cap.* 16. de Regular. specialiter ita statutum est de Novitiis. *Nulla quoque renuntiatio, aut obligatio antea* (id est ante expletum probationis annum) *facta etiam cum juramento, vel in favorem cujuscunque causæ piæ, valeat, nisi cum licentia Episcopi, sive ejus Vicarii fiat intra duos menses proximos ante Professionem; ac non aliàs intelligatur effectum sortiri; nisi secute Professione: aliter autem facta, etiamsi cum hujus favoris expressa renuntiatione, sit irrita, & nullius effectus.* Hæc Concilium expressè solùm loquens de renuntiationibus vel donationibus obligatoriis, & irrevocabilibus inter vivos; non item de testamentis, legatis, donationibus, causâ mortis ante Professionem secutam semper revocabilibus, ideóque libertati Novitii nihil præjudicantibus. Plura sed minus frequentia, vide apud citt. *Molin. Lessium.* Laym. *cit. c.* 7. *num.* 4. Lugo, & alios passim.

CAPUT IV.

De Mutuo, & Vsura.

SECTIO I.

Mutuum quid sit, & quibus liceat?

SUMMARIUM.

1. *Mutui definitio,*
2. *Quænam res functionem recipiant, seu esse possint materia mutui.*
3. *Mutuum perficitur, & rei mutuatæ dominium transfertur ipsa traditione in mutuatarium?*
4. Usque ad n. 7. *Mutuum quando restituendum.*
7. *In mutuo restituendum est* tantundem, *seu idem moraliter, & in valore.*
8. *Mutuo dans aurum, solvendus in argento, ultra æqualitatem arithmeticam licitè aliquid exigit.*
9. *Secùs, si similem, seu æqualem solùm pecuniam mutuet,*
11. & 12. *Qui mutuum accipit in pecunia, si interea ejus valor creverit, vel decreverit, quid teneatur restituere.*
13. *Similiter quid seu quantum reddendum in aliis rebus mutuò datis, v. g. frumento, vino &c. si interea eorum pretium crevit, vel decrevit.*
16. *An & qualiter in mutuo liceat addere pactum, ut reddatur tantum, vel tantùm, si pretium seu valor crescat, vel decrescat,*
17. Usque ad n. 20. *An, & quando sit usura in autumno vendere. Vel mutuò dare frumentum, vinum &c. cum pacto, ut restituatur in vere juxta pretium tunc currens.*
20. *Idem resolvitur de pecunia sic mutuata.*
21. *An in mutuo justè fiat pactum, ut pro re veteri. V. g. frumento, vino, &c. reddatur recens novum.*
23. *Filiifamilias ex mutuo in pecunia accepto efficaciter convenire non possunt ad id solvendum, beneficiò legis S. Con.* 24. *principaliter in favorem parentum & pœnam fœneratorum lata.*
25. *Exceptis aliquot casibus.*
25. *Si tamen filiusfamilias mutuatam pecuniam jam solvit, repetere eam non potest.*
28. *Favorabilia quibusdam locis, & personis.*
29. *Exceptio non numeratæ peccuniæ quando competat.*
30. *Praceptum mutuandi.*

ASSERTIO I.

MUtuum definitur ex *L.* 2 ff. de rebus creditis. *Est traditio rei in suo genere functionem recipientis, ut statim accipientis fiat, & postea tantundem ejusdem generis, & qualitatis.* Alii definiunt: *Est traditio rei consistentis in pondere, numero, & mensurâ cum spe recuperandi statuto tempore, tantundem in suo genere.* In re idem est, ut patebit explicatione.

I.

Est traditio rei in suo genere functionem recipientis.

ILla dicuntur in suo genere functionem recipere, quæ sub eodem genere adeò similia sunt, ut in commutationibus vel solutionibus alterum alterius vice fungi, sivè pro altero substitui jure possit: adeóque materia mutui propriè sunt illa, quæ in pondere, mensurâ, & numero consistunt, ut vinum, oleum, frumentum, aurum, argentum, metalla &c. quæ omnia numerando, metiendo, vel ponderando damus, ut accipientis fiant, & postea eadem specie restituantur. Utrùm autem etiam equi, oves, boves, & similia possint esse materia mutui, dissentiunt DD. Negat Lessius *l.* 2. *c.* 20. *num.* 4. eò quod hæc non consistant in numero, pondere, & mensurâ, sed esse tunc alium contractum innominatum, scilicet, *do, ut des* postea alium equum, ovem &c. Affirmant Molina *tract.* 2. *disp.* 299. & Lugo *disp.* 25. *sect.* 1. *n.* 1. meritò censentes, esse quæstionem de nomine; quia in his tota substantia mutui sanè intervenit, revera enim oves, & boves consistunt, & æstimari possunt numero, & pondere; quare sicut unum ovum potest mutuò accipi, cur non etiam una ovis? ait, Lugo ibidem.

Mutuum ergo *est ejusmodi rei functionem recipientis in suo genere traditio, ut statim accipientis fiat.* Mutuum enim non perficitur solo consensu, ut venditio, sed ipsâ re, adeóque requiritur ipsa rei traditio, per quam statim transferatur rei mutuatæ dominium in mutuatarium. Unde sic dictum *mutuum*, quia ita à me tibi datur, ut *ex meo tuum fiat*, ait Justin. *instit. quibus modis recontrahitur obligatio.* Et per hoc jam differt à commodato, precario, locato &c. quòd in his rei datæ dominium apud dantem remaneat, atque eadem numerô res reddenda sit, sique casu pereat, vel deterior fiat, dan-

tis

tis damno accidit: in mutuo autem transfertur dominium rei in individuo; nec eadem numero, sed specie tantùm res reddenda est, & si casu pereat, vel deterior fiat, mutuatarii damno accidit: ut habetur *L. 2. de rebus creditis, & instit. cit.* Differt etiam à permutatione, emptione, venditione; quia in his non idem pro eodem, sed diversum datur pro diverso, v. g. pro vino oleum, vel frumentum, vel pecunia, sicut conventum est: neque aliud pro alio invito creditore solvi potest v. g. Si ex vendito debeas equum, non satisfacis dando duos boves, quamvis essent ejusdem æstimationis cum equo.

§. II.

Et postea restituatur.

4 Mutuum enim est contractus non merè gratuitus, sed onerosus dando alteri sic, ut obligetur restituere. At quando? certè non statim post acceptationem (ad quid enim esset tale mutuum.) sed postea nimirùm aut tempore constituto; aut post ejus usum completum. Itaque

5 I. Quando in mutuo dato terminus restitutionis constitutus est, eo ipso oritur obligatio in mutuante, ut non statim repetat, sed tempore præfixo. Hinc 1. Mutuatarius non tenetur mutuum reddere ante constitutum tempus, vel terminum completum, quamvis à mutuante repetatur, nisi in certis casibus, de quibus alibi: præcipuus est, quando mutuatarius meritò timet de periculo suæ sortis. 2. Mutuatarius tamen potest antea reddere, si velit; nam (ut dicunt Juristæ) quoties in gratiam debitoris apponitur terminus, vel dies solutionis, potest debitor ante illum diem solvere: nec potest creditor aut vetare, aut in ipso contractu mutui obligare debitorem, ut ipse nequeat ante tempus præfixum solvere: quia integrum semper debet esse homini, rem, quæ domino debetur, eidem consignare, ut desinat esse debitor. 3. Si mutuatarius præfixo tempore non restituat, & propterea mutuans aliquod exinde damnum patiatur, vel ei lucrum justum cesset, tenebitur illi in conscientia resarcire ea damna, & ad interesse. 4. Sicut etiam debet ei in conscientiâ resarcire ea, quæ mutuans insumpsit in repetendo, vel recuperando suo debito: quia nimirum ipse fuit injusta causa, ejusmodi sumptuum seu damnorum: quæ hìc obiter insinuata latiùs patent ex materiâ *de restit. tr. 5. c. 3. Sect. 3. quando restituendum*

6 II. Quòd si nullus sit constitutus terminus ad reddendum mutuum, adhuc certum est non posse mutuantem statim repetere; quia sic nullum fuisset mutuum, aut certè nugatorium: ergo expectandum erit usque ad impletum usum, vel finem, ad quem mutuatarius mutuum accepit: idque arbitriò Judicis, aut boni viri determinandum ex fine & circumstantiis; si enim mutuâsti v. g. Agricolæ frumentum in hyeme, apparet te mutuâsse usque ad messem: si ad nundinas Mercatori, Opifici ad suas operas &c. apparet te mutuâsse usque ad venditas merces, & operas, ut ex communi notat Tamb. *lib. 8. Decalog. tract. 3. cap. 8. §. 1. n. 5. a. c. 11.* & ibidem §. 5. n. 11. sic habet: tempore penuriæ si tu pauper mutues alteri modium farinæ, tempus imbibitum huic mutuo, intelligitur una vel altera hebdomada: at tempore abundantiæ etiam mensis: quòd si sis dives, & mutuatarius sit rusticus inops, erit etiam annus, seu donec triticum ex suâ tenui segete is recolligat. *Sic ille prudenter.* Eadem ratione discurrendum in cæteris.

§. III.

Tantundem ejusdem generis, & qualitatis.

7 I. Tantundem. Ex hac particula maximè discernitur, quandonam in mutuo lateat, vel involvatur usura. Si enim plus requiras in quovis onere pretio æstimabili, quàm valeat ipsa res mutuata, idque ex vi mutui, omninò committes usuram, & usurarius vocaberis, ut latè patebit. *Sect. 3.* Simúlque ostenditur hic differentia mutui ab omnibus aliis contractibus: in mutuo enim non restituitur res omninò diversa à re acceptâ, sicuti in emptione pro merce pecunia: in permutatione vinum pro frumento, equus pro bove: neque redditur res omninò in individuo, ut fit in commodato, & locato, sed reddendum est *tantumdem ejusdem generis* (sic loquuntur Juris Consulti) (certè aptiùs Theologi) *ejusdem speciei*, id est, naturæ, vel substantiæ, saltem moraliter, & qualitatis, id est, bonitatis, vel perfectionis; utpote vinum bonum pro vino bono: frumentum recens pro frumento recenti; non enim licèt rem ejusdem quidem generis, & speciei, sed deteriorem reddere, v. g. vinum novum pro veteri &c. nisi aliunde defectus suppleretur. Ut habetur *L. 2. ff. de rebus creditis*: quod totum certè involvitur in prædictâ particulâ *tantundem*; quia nimirum aliter non redditur tantundem. Cæterùm hic insuper aliqua notanda sunt. Licèt in aliis rebus mutuabilibus, frumento, vino, oleo &c. regulariter mutuum solvendum sit in eâdem specie physicâ, utpote vinum pro vino &c. atque in iis spectetur bonitas intrinseca rei, non valor extrinsecus, ut mox videbimus: in pecuniâ tamen mutuandâ non attenditur species physica & materialis monetæ, auri, argenti, æris, &c. aut intrinseca aliqua bonitas, sed formalis valor, adeò ut in quacunque alia moneta ejusdem valoris solvi possit mutuum, nisi expressè aliter conventum esset, ut omnes agnoscunt. Et hinc

8 II. Qui mutuum accepit in moneta aurea, ducatos v. g. etsi satisfaciat reddendo pecuniam argenteam cujusvis sortis, dummodò eundem valorem adæquet, ultra tamen æqualitatem arithmedicam justè potest mutuator exigere supplementum, vel compensationem majoris utilitatis illius melioris monetæ aureæ (vulgò laggio, Wexel-Gelt/ auf Gelt/ laschi) & apud nos solet esse grossus pro ducato, (modò tamen indies crescit) aut exigere, vel etiam ab initio mutui pactum facere, ut sibi ejusdem rationis pecunia reddatur, qualem dedit, v. g. ducatum pro ducato &c. quod justissimè fit, quando mutuatoris interest, eandem specie monetam recipere ad nego-

tiationem suam. *Ratio clara est*; quia moneta aurea utilior & pretiosior est, quàm argentea, & taleri, vel majoris sortis moneta, quàm minutioris: atqui non tenetur mutuator se gratis privare ejusmodi commodis melioris, vel communioris monetæ; ergo justè vel eandem monetam exigit, & paciscitur, vel supplementum & compensationem ejusmodi majoris commoditatis, ut ex communi docet Tambur. *lib. 9. tract. 1. c. 1. §. 1. à num. 5.* Layman *lib. 3. tract. 4. c. 16. num. 15.*

9 III. Econtra autem, qui mutuò dedit, pecuniam argenteam, ac minoris sortis, non potest exigere, vel pactum facere, ut sibi reddatur moneta aurea, aut argentea melioris sortis. v. g. taleri pro denariis; secundùm omnes. Quia hîc imponeret mutuator debitori onus ultra sortem debitam, cùm, ut dictum est, pluris valeat moneta aurea, quàm argentea; & hæc majoris, quàm minutioris sortis, ideoque non *tantundem*, sed plus requireret, quàm deberet.

10 IV. Difficultas tota hîc est, qualiter restituendum sit mutuum; quando pecuniæ, vel rei mutuatæ valor extrinsecus postea crevit, vel decrevit. Ut distinctiùs procedatur, loquamur priùs de pecuniâ postea de rebus aliis, habent enim non nihil diversas, vel proprias difficultates.

I. Quoad pecuniam.

11 QUi mutuum accepit in pecunia, tenetur postea restituere eundem valorem pecuniæ, nisi aliud pactum accesserit, sive postea valor talis pecuniæ creverit, sive decreverit. v. g. mutuum accepisti centum ducatos, qui tunc singuli valebant 36. pacios, ut in circulo Franconico, postea tempore solutionis aucto valore singuli valent tres florenos, & singuli quadraginta quinque pacios, ut in Imperio, non poterit jam mutuator exigere centum ducatos in hoc valore aucto, sed satisfacis reddendo priorem valorem centum ducatorum, nisi aliter conventum sit in mutui contractu; quia aliàs non *tantundem*, sed plùs nimiò restituere deberes. Sic *DD. citt.* Econtrà, mutuâsti centum ducatos tunc valentes singulos tres florenos, postea diminuto valore tempore solutionis valent singuli pacios triginta sex tantùm: mutuator adhuc justè egit, & tu solvere cogeris valorem aureorum præcedentem; ut proinde non satisfacias restituendo centum ducatos, sed supplementum addere debeas, nimirum in singulos pacios novem: alioquin non reddes *tantundem*, quantum accepisti; sed longè minùs. Ita ex communi Molina *tract. 2. disp. 312.* & sumitur ex ipso Jure Canon. *c. cùm olim. & c. cùm Canonici de censibus.* Ubi decernitur censum esse solvendum secundùm monetam priorem, & non posteriorem, quæ fortè curret, minoris valoris. Et eodem titulo *c. cum Canonici* decernitur, pensionem esse solvendam juxta æstimationem prioris pecuniæ, quando imposita est pensio. Eadem ratio est in proposito.

12 Ratio ergo utriusque dicti nostri ex dictis patet: quia mutuatarius tenetur restituere, & mutuans recipere debet tantundem, quantum mutuatum est, & non supra vel infra, plùs vel minùs: atqui pecunia mutuata fuit secundum valorem temporis prioris, quo mutuum acceptum est, & non secundùm valorem temporis posterioris (fortè tunc ignoratum) quo mutuum reddendum erit; ergo illum, & non hunc valorem debet mutuatarius. Adde *efficaciter*. Valor pecuniæ crescens, vel decrescens, Domino pecuniæ crescit, vel decrescit: sed in proposito mutuatarius est Dominus pecuniæ mutuò acceptæ, ut ex definitione mutui constat, ergo illi ejus utilitas, vel damnum cedere debet, ut si crescat valor, ipsius sit lucrum; si decrescat ipsius damnum. Navarrus *cap. 17. num. 294.* contrarium docet, semper reddendum esse valorem posteriorem: quia, ait, mutuator erat servaturus suam pecuniam usque ad tempus, quo valor erat augendus, vel minuendus, si huic mutuò non dedisset. Sed hoc nihil contra nos, loquimur enim hîc de mutuo secundùm se, præscindendo ab alio contractu, quem quis potest inire cum mutuatario circa damnum emergens, vel lucrum cessans. Nam de hoc agemus satis Sectione sequenti.

II. Quoad alias res.

SImiliter & in aliis rebus mutuò datis, frumen- 13
to, vino, oleo &c. restituendum est in ejusdem generis; speciei, & qualitatis eâdem mensurâ, quâ res mutuò data & accepta est, etiamsi postea tempore solutionis, aut ipsa mensura, aut rei mutuæ pretium seu creverit, seu decreverit, si nullum aliud pactum accesserit; de quo plus postea seorsim, v. g. mutuâsti certam hujus temporis mensuram frumenti, olei &c. contingit autem postea mensuram augeri, vel diminui, semper tamen tibi debetur, atque justè exiges mensuram illam, in quâ mutuâsti; quia jus habes ad tantundem. Et hoc quidem rariùs de mensurâ, frequentissimum autem quoad pretium. Igitur.

Mutuâsti hoc tempore quatuor modios frumen- 14
ti, qui singuli tunc valebant aureos sex; postea autem tempore solutionis, aut propter penuriam frumenti, mensura valet aureos 8. aut 10. debentur tibi solùm illi quatuor modii frumenti ejusdem speciei & qualitatis tantundem: aut propter abundantiam novam, dum modius valet aureos tantùm quatuor, aut tres, adhuc debentur tibi iidem modii ejusdem speciei, & bonitatis, & qualitatis. Communis DD. *in c. ult. de usurâ.* Molina *disp. 312. n. 7.* Lessius *l. 2. c. 20. dub. 17. n. 146.* Lug. *disp. 25. sect. 7. n. 114.* & alii apud ipsos. Ratio est, quia ita usu & consuetudine, & quasi virtuali pacto inter mutuum contrahentes receptum est, ut nimirum si nulla præcesserit contraria conventio, res debeat reddi in pari bonitate, & quantitate, seu mensurâ, nihil suprà vel infrà abstrahendo à pretio: ergò etiam quando tibi mutuum do modium frumenti, modium frumenti semper à te mihi reddendum exspecto, quidquid sit de pretio; non sic est, si mutuò pecuniam, quia tunc secundùm ejus pretium, seu valorem tunc præ-

præsentem (qui est de essentia pecuniæ) mutuo, non autem secundùm materialem massam, vel speciem metalli.

15 Sentiunt sanè contrarium *Paludanus*, *Navarr.* uterque, aliique plures apud Lugo infra citandum, docentes posse peti valorem mensuræ, qui erat tempore mutui contracti. Verùm contrarius est usus, & virtuale illud pactum modo dictum: nisi & id ipsum speciali conventione ita pactum sit, ut semper excipimus, & mox explicabimus. Atque hinc fit, quòd quando in mutuo contractu nullus constitutus est terminus solutionis, aut jam effluxit, mutuator peccet contra justitiam, si nollet acceptare à mutuatario redditum frumentum eâdem mensurâ, tempore vilioris pretii; quia sic privaret eum jure valendi solvere, quando vult. Econtra verò non peccat, saltem contra justitiam, mutuator, si mutuum à se datum, frumentum, vinum &c. studio non repetat, nisi primùm eo ipso tempore, quo videt, ea pluris valere, seu majori pretio vendi; nam sibi ipsi imputare debet mutuatarius, quòd priùs non solverit, quando minùs valebat, tempore sibi commodiori. Ita Sotus *lib. 6. de just. q. 1. a. 1.* Navarrus *c. 17. n. 219.* Toletus *l. 5. c. 24.* Molina *cit. disp. 312.* Laym. *c. 6. n. 14.* Solonius, alii apud ipsos. Neque hoc durum tibi videri debet, nam sicut si mutuatarius solvisset tempore, quo minus valebat, non poterat illud mutuator non acceptare, sed contentus esse debeat, ut dictum est; ita si mutuans non aucto frumenti valore exigat, non poterit ei mutuatarius negare solutionem, quàm verè jam debet, ut supponimus.

16 Dixi notanter utrobique tam quoad pecuniam, quàm quoad alias res mutuatas: *si nullum aliud pactum accesserit.* Quatuor autem modis in mutuo addi potest pactum. 1. Expresè sic: ut si valor monetæ, vel pretium frumenti decrescat, reddatur tamen, quantum æquivalet valori illius temporis, quo mutuum datum, & acceptum est. Et hic modus justissimus est, quia Dominus habet jus ad suas pecunias, vel mensuras tritici secundùm præsentem valorem, vel pretium, quantum mutuat: ergò hunc valorem justè pacisci potest, esto prævideat jam valorem illum seu pretium fore minuendum. 2. Sic, ut sive crescat, sive decrescat pecuniæ valor, aut pretium frumenti, tamen primus valor pecuniæ mutuatæ, vel totidem mensuræ frumenti reddantur, quot acceptæ sunt. Et hic modus æquè ac primus justissimus est: imo potiori ratione, ut intuenti patet. 3. Sic ut si valor pecuniæ, vel pretium frumenti postea augeatur, reddatur, quantum æquivalet valori vel pretio aucto temporis futuri. Et hic modus per se injustus & Judaicus est (nisi alius titulus lucri cessantis, vel damni emergentis accedat, utpote, quia aliàs tuam pecuniam vel frumentum reservares usque ad illud tempus majoris valoris cum certa spe lucri tui, tunc enim justè sic pacisceris, nec exigis plus, quèm dedisti) *Ratio clara est*; quia tu non mutuas, nec potes justè mutuare secundùm valorem futurum nondum existentem, in quem nullum jus adhuc habes, sed tantùm secundùm valorem præsentem; in hunc enim solum jus habes. 4. Sic: ut absolutè reddatur tantum, quantum æquivalet valori futuri temporis, quo mutuum reddatur, sive dein valor augeatur, sive minuatur. Et hic modus similiter injustus erit, si jam tunc prævideatur valor aut pretium augendum fore, propter eandem rationem modo datam. Justus autem erit, si sit æquale periculum, quòd valor crescat, vel decrescat: tunc enim erit velut ludus sorti cum æquali ferè periculo commodi, vel damni utriusque, ut aliàs patebit ampliùs.

Declaro rem practicè sequenti casu. Sitne usura tempore autumni mutuum dare frumentum, vel vinum ex pacto, ut restituatur in vere juxta pretium tunc currens; aut vendere frumentum in autumno eâ lege, ut pretium solvatur tantum, quanti illud valiturum sit tempore veris, vel alio futuro? 17

℞. Cum Gregorio IX. *c. naviganti, §. ille quoque de usuris*, & communi DD. quos citant, & sequuntur Lessius. *l. 2. c. 20. dub. 17. n. 154.* Molina *tom. 2. disp. 255.* Laym. *c. 16. n. 14.* Lugo *disp. 25. de just. sect. 7.* cum distinctione.

Quòd si dubium, vel æquè incertum sit, plurisne, an minoris frumentum, vel vinum tempore veris valiturum sit, quàm nunc in autumno valet, rectè, & sine injustitia, vel usurâ ita in autumno mutuum datur, vel venditur. *Ratio dicta est*: quia tunc uterque contrahentium æquali fortunæ spontè se subjicit, est enim tunc velut ludus sortis cum æquali Jure, & periculo commodi, vel damni utriusque: & cùm Dominus frumenti, vel vini non teneatur mutuare, vel vendere, potest nolle mutuare, vel vendere, nisi cum tali justa conditione. Eademque ratione illicitum non erit mutuare, vel vendere frumentum cum pacto, ut restituatur, vel solvatur secundùm valorem medium, quem ad tempus usque vernum v. g. habiturum est: quia tunc rursus utriusque contrahentis periculum æquale est; ut notat *Navarr.* 18

At verò si valdè probabile, & quasi certum sit, pretium frumenti, vel vini ad tempus vernum seu solutionis faciendæ auctum iri, injustitiam & usuram palliatam committit talis mutuator, vel venditor, quia plùs exigit, quàm dedit, & supra sortem datam onus pretio æstimabile imponit mutuatario, vel emptori, quòd scilicet restituere debeat frumentum, vel ejus pretium tempore, quo plùs valet. *Accedit*, quòd rei mutuatæ, vel venditæ periculum, vel damnum & consequenter etiam lucrum, incrementum, vel commodum, non ad mutuatorem, vel venditorem, sed ad mutuatarium vel emptorem jure pertinere debeat: juxta communem DD. apud *Lessium Laym. Lugo citt.* Excipe rursùs cum communi, nisi ipse mutuator, vel venditor frumentum, vinum &c. servaturus erat ad tempus, quo pluris distrahere potuisset: tunc enim reverà ejus intererat antea non mutuâsse, vel vendidisse, & consequenter ratione lucri cessantis pretium alterius temporis pacisci poterit; deductâ tamen æstimatione custodiæ, conservationis, laboris, vel periculi; quod 19

ser-

servando frumenta, vel vinum interim subire debuisset. Quod etiam spectat, quod suprà jam notavimus: si mutuator non obliget mutuatarium, ut certo tempore reddat, quo pluris valiturum putatur, sed cùm alterutri placuerit, tunc enim ille nihil peccabit repetendo frumentum eâdem quantitate tempore cariori, & mutuator sibi imputare debet, quod antea non restituit.

20 Eâdemque ratione discurrendum de pecuniâ mutuatâ, & alio tempore mutuati valoris reddendâ; nam si æquale sit dubium, vel periculum incrementi ac decrementi, justè in pactum deducitur, ut solvantur tot omninò aurei, quot dati sunt: si verò certò credatur augendus valor, injustum, & usurarium erit ita pasciscі, nisi similiter id interesse creditoris postulet, quippe qui pecuniam aliàs usque ad illud tempus cariùs servaturus erat. Ut ex communi resolvit Lugo *cit. sect. 7. §. un.* Atque eadem ratione Lessius *l. 2. c. 22. dub. 8* resolvit in censu redimibili v. g. centum ducatis pro quinque annuis licitum esse apponere pactum, ut redemptio fiat in eadem specie monetâ; non tantùm si certum sit valorem monetæ non esse mutandum; aut si utrinque par erat dubium, an sit augendus, vel minuendus (in quo consentiunt omnes) verùm etiam, si certum erat valorem esse augendum, sed emptor statuerat pecuniam suam servare; tunc enim ratione damni quod patitur, pecuniam illam exponendo, potest tale pactum apponere. *Sic ille*, Verùm hoc tanquam injustum & usurarium rectè reprobat Layman *cit. c. 16. n. 15.* nam etiam in censu iniquitas committitur, si censuario supra naturam contractûs, & loci consuetudinem aliquod novum onus pretiô æstimabile imponatur: atqui hoc fit in proposito, cùm enim justum pretium censûs redimibilis apud nos censeatur viginti pro uno, centum pro quinque secundùm valorem, quem pecunia habet tempore contractûs, magnum sanè onus venditori imponitur, si postea reddere debeat pecuniam, non secundùm eundem, sed secundum alium valorem, quem certò, vel probabilissimè habebit auctiorem. Neque prætextus lucri cessantis hìc locum habet, imò repugnare videtur; si enim ille servâsset centum ducatos usque ad tempus illud majoris valoris, interim quinque annuos, in censu lucratus non fuisset; aut igitur quinque annuos ex censu dimittat, aut valoris incrementum non exigat, si usuram vel injustitiam vitare velit.

21 Denique juxta dicta colligendum est, an in mutuo justè fiat pactum, ut pro re veteri mutuatâ, v. g. pro frumento vel vino veteri reddatur recens vel novum; aut econtra: si enim hæc obligatio addat aliquod gravamen supra mutuum acceptum, injustum & usurarium erit pactum: si verò non addat, erit justum; quia ergo regulariter vinum vetus supponitur melius, & plus valet, quàm vinum novum, certè justè non poteris mutuare vinum recens cum pacto, ut reddatur vinum vetus; jam enim adderes mutuatario gravamen supra mutuum acceptum ab eo, & verè is plus deberet dare, quàm acceperit. Poteris autem (sed certè non voles) mutuare vinum vetus, ut reddatur recens, sicut si absolutè mutuâsti vinum vetus, non satis fiet, si reddatur novum, quia non reciperes *tantundem.* Econtra verò quia frumentum novum regulariter melius est, & pluris valet, quàm vetus per se loquendo, non potes justè mutuare frumentum vetus cum pacto, ut reddatur novum, quia jam iterum adferres gravamen mutuario, ultra mutuum acceptum, & plus exigeres, quàm *tantundem.* Dico tamen; *per se loquendo.* Secus enim sæpe est per accidens: quando nimirum mutuatarius agricola v. g. æquè facilè, aut etiam faciliùs reddet frumentum recens ex sua messe in æstate pro frumento veteri in hyeme accepto, tunc enim nullum gravamen impones mutuatario.

Atque hac ratione excusari potest communis 22 praxis in nostris partibus, quâ hyemis tempore Domini, vel ditiores mutuant rusticis frumentum vetus bonæ qualitatis (alioquin certè injustitia committeretur) ut recipiant æquali mensurâ tempore messis: tum ob rationem dictam, quia rustici faciliùs reddunt frumentum novum, quàm vetus: tum quia frumentum proximæ collectionis in hyeme adhuc non potest vocari vetus, quia per menses paucos & non æstivos asservatum non patitur notabilem deteriorationem; ergò justè eis satisfit per frumentum novum sequentis messis vel collectionis. Tum denique, quia communiter plus valet mensura frumenti in hyeme, quàm messis tempore; ergò justè compensatur frumento novo etsi de se meliori. Tandem potest hæc negotiatio circa rem veterem pro novâ illâ figurâ, & specie contractûs fieri sine ullo injustitiæ, & usuræ periculo, si nimirum vendas vinum v. g. non justo pretio currenti, & anticipatò simul emas ab altero vinum novum futuræ vindemiæ similiter justo pretio ac mensurâ indicto tunc currente; quod in vino communiter erit minus, in frumento autem majus, hìc enim nulla omninò apparet inæqualitas; ut rursùs suo loco videbitur.

§. IV.

Specialia aliqua circa mutuantes.

Mutuum dare, & accipere certè possunt omnes, quicunque contrahere possunt. Aliqua tamen specialia in Jure statuta sunt.

I. Quoad filiosfamilias.

I. L. 1. & sequentibus ff. & *Cod. ad* Senatus- 23 consultum Macedonianum statuitur, quòd licet alioquin filiusfamilias pubes etiam sine Patris consensu ex omni contractu obligationem & naturalem & civilem contrahat, tamen ex mutuo accepto efficaciter obligari, & conveniri non possit, sed perpetua Senatus consulti exceptione tutus sit, & ipse filius, & pater, si peculium filii possideat. Appellatur autem hoc SC. Macedonianum, quia latum fuit occasione cujusdam fœneratoris Macedonii, qui filiusfamilias pecunias mutuare solebat, reddendas post mortem Patrisfamilias: unde ipsi ansam capiebant patribus mortem machinandi, quo hæreditate parentum potiti, haberent, quo solverent,

24 II. Unde hæc lex principaliter lata est non in favorem filiorum, sed in favorem ipsorum parentum, atque in odium, & pœnam fœneratorum; & habet etiam locum in foro conscientiæ, ita ut filiusfamilias etiam in conscientia se per hoc Senatusconsultum defendere possit contra creditorem mutuatam pecuniam repetentem, postquam ea consumpta est, & filius inde locupletior factus non est: uti contra Covar. & alios docet communis Sententia cum Less. *cit. c.* 30. *dub.* 2. Molina *cit. disp.* 301. Sanchez *l.* 7. *mor. c.* 37. Laym. *tract.* 4. *c.* 15. Lugo *disp.* 25. *sect.* 1. Ratio est: quia certum est, quòd lex civils potuerit tum in odium fœneratorum, tum in favorem parentum, adeóque boni publici causâ ita statuere, ut tam extra, quàm intra judicium, adeoque in utroque foro talis exceptio creditoribus opponi queat ad filiosfamilias liberandos, atque etiam defacto ita voluisse apertè colligitur ex *cit. ff. lege. sed si* §. *sed etsi juncta l. tamen si ff. eod.* ubi absolutè dicitur filiumfamilias perpetuâ exceptione tutum esse contra creditorem, adeò ut, etsi non oppositâ exceptione à Judice condemnandus sit, nihilominùs Senatusconsulti exceptione uti possit. Quod tamen falsum & iniquum foret, nisi etiam in animæ judicio exceptio ista illum tutum redderet. Et licèt filiusfamilias huic Senatus consulti exceptioni (quia non in sui, sed parentum potiùs & Reipublicæ favorem introductæ) simplici promissione renuntiare non possit; si tamen promissionem juramento confirmârit, obligabitur in conscientia ad solvendum; cùm omne juramentum servandum sit, quamdiu sine peccato servari potest, ut habet communis Doctorum.

25 III. Cæterùm in utroque foro à dicto Senatusconsulto excipiuntur, & ad solvendum obligant sequentes casus. 1. Si filiusfamilias, qui mutuum accepit, peculium proprium castrense, vel quasi castrense habeat; quia in eo quasi Paterfamilias censetur; ideóque tunc cessat ratio legis prohibentis. Idémque dicendum, si peculii adventitii usumfructum, & administrationem ex consensu patris habeat; ut ex communi observant. *Laym. & Lugo citati.* 2. Si filiusfamilias miles sit, quando mutuum accipit. *lege ult. Cod. eodem.* 3. Si filiusfamilias sui juris esse publicè videatur, & à mutuante bona fide ex justâ ratione credatur. *Lege* 1. & 2. *Cod. eodem.* Ratio est; quia debet mutuator in aliquâ culpâ esse ad hoc, ut huic legi respectu ipsius pænali subjaceat. 4. Si filiusfamilias mutuum accepit, & patris jussione & consensu, saltem tacito, puta, quia scivit, & non contradixit, aut postea contractum approbavit verbô, vel ipso factô, v. g. partem debiti solvendo. *L. ult. Cod. eodem.* 5. Si filiusfamilias legationis, peregrinationis, vel studiorum causâ accepit ad necessarios sumptus, quos ipsius patris pietas recusare non potest. Secùs esset, si ultra eam quantitatem mutuatam esset, quam pater ministrare solebat, vel debebat. *L. item. ff. eodem.* Atque eâdem ratione Monasterium solvere cogitur pecuniam Religioso, studiorum, vel aliâ justâ causâ absenti mutuò datam ad sumptus necessarios, ex communi Molin. *disput.* 301. Laym. *cit. c.* 15. *num.* 4. 6. Si pecunia a filio mutuò accepta in rem patris versa fuit: tunc enim non sibi, sed patri accepit. *cit. L. item si* §. *proinde* Similiter si pater, aut alius filiumfamilias negotiationi suæ proposuit, præsumitur ei facultatem mutuandi dedisse, nisi expresè prohibuerit. Eâd. *L. item si*, §. *interdum.*

Denique cùm verba Senatusconsulti duntaxat numeratam pecuniam exprimant, non debet extendi ad mutuationem aliarum rerum frumenti, vini &c. nisi fieret in fraudem legis, ut nimirum iis distractis pecunia proveniat, Eâd. *L.* §. *mutui ff. eod.* 26

IV. Cæterùm quòd si filiusfamilias utcunque mutuam pecuniam re ipsa solvit, solutum repetere non poterit, sicut posset pupillus, minorennis, vel mulier, fidejubens, ne indebitè graventur ex contractu ob imbecillitatem sexûs & ætatis; unde etiam huic favori suo renuntiare possunt, maximè accedente juramento. At verò Senatusconsultum Macedonianum non est principaliter institutum in favorem filiorumfamilias, sed potiùs in odium fœneratorum, unde si jam solverint, nullus favor remanet: ante tamen solutionem huic exceptioni renuntiare non possunt, quia non in ipsorum, sed parentum favorem, & in odium creditorum introductum fuit; nisi tamen accedente juramento in foro conscientiæ tantùm, ut cum aliis norat Lugo loco cit. *sect.* 1. 27

II. *Quoad loca & personas favorabilia.*

Utroque Jure, Civili, & Canon. Authent. *hoc jus porrectum. Cod. de SS. Ecclesiis, relat.* 10. *q.* 2. constitutum est, ut, si aliquis administrator, sive Curator personæ, vel loci favorabilis, v. g. pupilli minorennis, Ecclesiæ, hospitalis, civitatis &c. ejus nomine mutuum accepisset, creditori onus probandi incumbat, pecuniam mutuatam in ejusdem personæ, vel loci favorabilis utilitatem conversam fuisse. *Ratio est*: quia cùm administratores valdè proni esse soleant ad mutuandas pecunias, ne id in detrimentum personarum, aut locorum favorabilium cedat, jure, & justè ita provisum fuit. De his specialia, si curiositas, vel occasio urgeat, vide apud *Molin. Layman. Lugo citt.* 28

III. *Quoad Confessionem mutui anticipatam.*

Cod. toto titulo *de non numerata pecunia.* §. *unico.* & *instit. L. si ex cautione. L. Assevera-tio L. in contractibus. instit. de litterarum obligatione* statuitur, cùm, qui spe pecuniæ, vel alterius rei mutuò dandæ propriæ confessionis chirographum vel scripturam publicam creditori anticipatò dedit, intra biennii spatium posse opponere exceptionem non numeratæ pecuniæ contra creditorem debitum exigentem, ut sic in ipsum actorem rejiciat onus probandi, pecuniam à se numeratam vel aliam rem mutuò traditam fuisse; quòd si deficiat in probatione, absolvitur mutuatarius conventus à debito. Si autem post illud tempus bien- 29

nii

nii primò exceptionem mutuatarius opponat, ipsimet incumbit probatio, pecuniam non fuisse numeratam, vel aliam rem non esse traditam. *Ratio est*: quia desiderans rem aliquam sibi mutuò dari, fiduciâ hujus beneficii consequendi facilè inducitur ad anticipandam confessionem accepti, quod nondum acceptum est: & sic ne possit fraude circumveniri, illâ exceptione Jure prospectum est. Similis exceptio competit creditoribus in quocunque alio debito, cujus solutionem sic anticipatò per scripturam, vel apocham confessi sunt, sed inter 30. tantùm dies; ut latiùs videri potest apud DD. communiter. Cautio autem contra hujusmodi exceptiones est, si tabellio in publico instrumento scribat, in præsentia sui & testium pecuniam numeratam, vel aliud quid simile traditum fuisse; uti ex Molina & aliis monet Layman hîc *l. 3. c. 15.* in fine. Lugo *disp. 25. sect. 1. num. 5.*

IV. Quoad præceptum mutuandi.

30 Est sanè præceptum divinum naturale ex virtute Charitatis, & misericordiæ aliquo saltem modo mutuandi proximo in gravi, vel etiam extrema necessitate constituto, quando nimirum solo mutuo ejus extrema necessitas subservari potest, alioquin obligabit præceptum naturale eleemosynæ gratis succurrendi. Ratio sumitur ex generali mandato: ***Diliges proximum tuum sicut te ipsum***, Matth. 19. Et ***Unicuique mandavit Deus de proximo suo*** Eccl. 17. Sed de hoc fusè dictum alibi.

SECTIO II.

Tituli justi, & casus quibus licitè ex mutuo aliquid accipi potest ultra sortem sine vitio usuræ.

SUMMARIUM.

32. *Mutuans licitè accipit non tantùm liberaliter oblata á mutuatario ob gratitudinem mutui dati, vel dandi.*
33. *Sed etiam licitè eum ad talem gratitudinem monere vel excitare potest.*
34. & 35. *Si verò fiat pactum de tali gratitudine exhibenda, distinguendum est.*
36. *Si mutuans nolit, vel significet, se nolle mutuare, nisi mutuatarius vicissim velit beneficium præstare, iterum distinguendum est.*
37. & 38. *Opus autem aliunde debitum licitè exigitur ratione mutui.*
39. *Etiam pro obligatione vel contractu mutuandi imposterum sæpiùs, licitè quid exigitur ultra sortem.*
40. *Sicut & pro labore & expensis in mutuando insumendis.*
41. *Licitum etiam est pactum assecurationis, exigendo aliquid pro periculo suscepto.*
42. *Aliúsve contractus adjunctus.*
43. *Ut pro lucro cessante in mutuo licitè exigatur aliquid ultra sortem, tres requiruntur conditiones;*
44. *I. Ut mutuum datum sit vera causa cessantis lucri.*
45. *II. Ut non plus exigatur ultra sortem, quàm sit lucrum cessans. Et*
46. *III. Ut mutuatarius de hoc onere compensandi lucrum cessans præmoneatur, & in se suscipiat.*
47. *Quando & qualiter illa lucri cessantis compensatio fieri debeat vel possit?*
48. *Similiter ut in mutuo pro damno emergente ultra sortem licitè quid exigatur.*
49. *Requiruntur etiam dictæ tres conditiones.*
51. *Resolvitur dubium.*
52. *Pro periculo amittendi sortem, & difficultate eam recuperandi etiam licitè exigitur aliquid.*
53. *Proportionatum tamen pro ratione periculi majoris, vel minoris;*
54. *Rationabiliter prævisi vel præsumpti.*
55. *Ut in mutuo licitè apponatur, & exigatur pœna conventionalis, si ad præfixum terminum non reddatur.*
56. *Pariter tres requiruntur conditiones.*
57. Usque ad num. *60. An pœna conditionalis debeatur in conscientia.*

Mutuum essentialiter contractus quidem o- 31
nerosus est quoad ipsam sortem mutuatam à mutuatario integrè restituendam, juxta dicta hactenùs; eatenùs tamen gratuitus & liberalis contractus est naturâ suâ, quatenùs vi ipsius mutui ultra sortem mutuò datam nihil exigi & accipi potest sine peccato usuræ, mox tota *Sect. seq.* explicandæ, nisi aliundè sive ex parte dantis, sive ex parte accipientis mutuum, justus titulus, seu justa causa accedat, aliquid ultra sortem accipiendi. Hi tituli possunt revocari ad 6. vel 8. capita 1. ***Gratitudo mutuatarii, aut opus aliunde debitum.*** 2. ***Onus susceptum à mutuante, vel alius contractus justus mutuo adjectus.*** 3. ***Lucrum cessans.*** 4. ***Damnum emergens.*** 5. ***Periculum sortis.*** 6. ***Pœna conventionalis.*** Hos autem titulos hâc Sectione breviter explicabimus, velut anticipatò, ut postea ipsam usuram, casúsque usurarios rectiori ordine & claritate prosequamur.

§. I.

Gratitudo mutuatarii, aut opus aliundè debitum.

I. Certum est, sine usuræ vitio ob mutuum da- 32
tum licitè accipi posse non tantùm id, quod ipse mutuator post mutuum contractum & acceptum sua sponte liberaliter offert, vel ad gratitudinem testandam, vel etiam, ut animum ejus ad diutiùs mutuandum, vel non repetendum alliciat, quod omnes fatentur; sed etiam quod ita ultrò offerret, ut moveat alterum ad ipsum contractum mutui, v. g. dicendo: si mutuò mihi dederis 100. ecce antidora, istud tibi do, vel dabo, hoc, vel illud in gratiam tuî faciam &c. dummodò appareat animum promittentis fuisse liberaliter donare ex gratitudine, & non ex obligatione reciprocâ inducendâ ratione mutui; tunc enim non erit usurarium, si tu spe acquirendi promissum, mutuò des, alioquin non daturus. *Ratio est*: quia sic nihil accipis ex vi mutui, sed ex liberali donatione, etsi intuitu mutui factâ; quin etiam mutuatarius sua liberali promissione à te acceptatâ obligationem saltem fidelitatis contrahet, non vi mutui, sed vi gratuiti pacti ac promissionis acceptatæ liberalis: & consequenter insuper.

II. Per se licitum est, non tantùm mente intendere, & sperare ratione mutui dari aliquid accipere à mutuatario ex sola liberali gratitudine in compensationem beneficii accepti, ut *Sect. seq. §. 2. de usura mentali* meliùs declarabitur, verùm

etiam verbis mutuatarium monere, vel excitare ad gratitudinem; ut aliquid nimirum præter sortem præstet ex mera gratitudine liberaliter, & merè voluntariè, idque etiam antequam quis mutuet; aut inter mutuandum, aut omnium tutissimè post mutuum jam datum, eum admonendò de gratitudine, vel beneficio vicissim præstando, nullam interim novam obligationem ei imponere intendens. Ita ex communiori DD. Molin. *tom.* 2. *disp.* 305. Lugo *disp.* 25. *de Just. Sect.* 4. *n.* 30. Dian. *p.* 1. *tr.* 8. *de Contract. resol.* 62. Ratio est; quia ejusmodi gratitudinem intendens & petens, rem licitam & honestam intendit, & petit: Quidni enim, quod licitè potest intendi, etiam licitè possit explicari verbis? & talis petitio, vel insinuatio non reddit donationem involuntariam, quia adhuc sponte gratis datur, etsi rogatus det; ergò nec reddet acceptionem injustam per se loquendo. Verùm quidem est, quòd si mutuator mentionem faciat de aliquo ultra sortem dando, vel præstando, & maximè antecedenter ad mutuum; vel in ipso contractu mutui, subesse periculum, & præsumptionem usurariæ intentionis & pacti impliciti, ut etiam mutuatarius non censeatur sponte dare, sed robore vel necessitate compulsus (quo casu verè est opposita Sententia *Richardi*, *Cajetani*, *Medinæ*, & aliorum apud *Lugo cit.* fatentium, id esse usuram mentalem) Interim tamen certum est, re ipsa illa abesse posse, ut animus sit & dandi & accipiendi tanquam liberale donum in compensationem præstiti beneficii mutuationis, ut etiam fatetur *Lugo* supra cit.

34 III. At, quid si pactum fiat cum mutuatario, ut is det, vel faciat aliquid ex gratitudine pro mutuo accepto? ℟. Cum distinctione: Si pactum fiat per modum simplicis conventionis & consensûs liberi, ut mutuatarius ex mera liberalitate, & purè voluntariè aliquid det, vel faciat absque ulla imposita obligatione Justitiæ, per se loquendo & speculativè illicitum & usurarium non est æquè, ac in casu priori: At verò practicè loquendo omninò dissuadendum, & explodendum est ejusmodo pactum (sicut & simplex petitio, præsertim importunior) ut omnes advertunt, & seriò monent: hic enim multò magis subest præsumptio intentionis usurariæ, & nimium periculum, ne imponat obligationem, & onus involuntarium mutuatario: nam ut eo casu verè effugiatur periculum injustitiæ, necesse est, ut mutuatarius omninò voluntariè & liberaliter aliquid det, vel faciat: quod certè vix continget posito tali pacto, præsertim quando is timet, ne alioquin alia vice difficulter mutuum impetret. Quare practicè hæc doctrina omninò comprehensa videtur in propositione 42. damnata ab Innocentio XI. *Usura non est, dum ultra sortem aliquid exigitur tanquam ex benevolentiâ & gratitudine debitum: sed solùm si exigatur tanquam ex justitia debitum.*

35 Quòd si verò pactum ineatur obligans mutuatarium, ut omninò aliquid det, vel faciat ex gratitudine, seu ut mutuatarius obligatus sit vicissim beneficium præstare non quidem ex obligatione justitiæ, sed solius gratitudinis & naturalis æquitatis tanquam antidoron (quidquid concedant Covarruvias, & alii cum Less. *L.* 2. *c.* 10. *dub.* 8.) omninò illicita & clara usura est ab Innocentio XI. damnata; quia sic clarè mutuatario supperaddit obligationem & gravamen aliquod. Quòd autem dicas, non esse obligationem ex justitia, sed gratitudinis tantùm, videtur implicare contradictionem: quia virtus gratitudinis ad positivè compensandum beneficium acceptum, per se seclusâ aliâ lege, levissimè obligat, solo morali debito, & tantùm generaliter ad qualecunque beneficium vicissim præstandum pro suo placito: ergo si pacto expresso mutuatarius obligatur, & graviùs & determinatiùs ad certum beneficii genus præstandum ratione mutui, jam ipsi imponitur ratione mutui novum onus, & obligatio nova, quod ipsum sufficit ad usuram: atqui illa nova obligatio ex pacto non potest esse, nisi obligatio justitiæ; ergò tunc erit ex justitia & per se non erit ex Justitia & mutuatarius non gratis ex gratitudine, sed obligatus ex justitia daret, quod implicat; quia juxta Jura nemo in necessitate liberalis existit. Vide Laym. *lib.* 4. *tr.* 10. *c. ult. n.* 9. *de Simonia.* Unde adhuc multò magis falsum est, quod docet Adrianus & alii quidam: quòd si mutuatarius ex gratitudine obligetur ad aliquid dandum, posse id deduci in pactum, quò strictiùs, hoc est, ex justitia obligetur; eo quòd tunc ista nova obligatio non æstimetur à mutuatario. Falsum utrumque; quia reverà ista nova obligatio inducit gravamen pretiô æstimabile. Nec verum est, id à mutuatario semper parvi æstimari. Quòd si tamen reverà parvi, vel nihili æstimet, & nos consentiemus infra.

Quid tandem, si mutuator nolit, vel significet 36
se nolle mutuare, nisi mutuatarius vicissim velit beneficium præstare, aliquid dando, vel faciendo v.g. apud ipsum tantùm merces emere, molere &c. de quibus *Sect. seq.*? Iterum distinguendum est: Si enim petatur ex vi mutui, hoc est, tanquam debitum pretium mutui ex pacto, ipsissima usura est juxta latè dicenda *Sect. seq.* Si verò solùm petatur ut conditio mutuandi vel mutuum continuandi, non erit usura, ut plurimis citt. etsi non ita distinguentibus, distinctè docent Molin. *tom.* 2. *disp.* 308. *n.* 7. Laym. *hic c.* 16. *de contract. n.* 3. Lugo *disp.* 25. *sect.* 5. *n.* 52. Dian. *cit. resol.* 60. Ratio disparitatis est: quia petere aliquid pro mutuo ut pretium ex pacto, est inducere utrinque obligationem, ut mutuator obligetur dare, vel continuare mutuum, & mutuatarius reddere tale quid pro pretio ultra sortem; quod clarè usurarium est: petere verò aliquid pro mutuo, ut conditionem mutuum continuandi, est solùm petere ab altero causam, vel motivum congruum, ut velit mutuare, quod alioquin justè posset nolle absque omni obligatione nova introducta; quod sanè ex se malum non est: sicut enim quis justè potest negare ei mutuum, quem antea pro præstitis beneficiis ingratum expertus est v. g. quia tibi priùs mutuanti alter postea petenti mutuum negavit: ita justè potest nolle, mutuare illi, quem prævidet postea ingratum futurum, v. g. non mutua-

tuatarum similiter, cùm ipse indigebit. Ad hoc ergò explorandum, justè poterit ponere ejusmodi conditionem: v.g. volo tibi quidem mutuare pecuniam, vinum &c. sed etiam scire volo, an sis futurus gratus; & cùm indiguero, etiam velis mutuare frumentum, vel aliud beneficium præstare: Si velis, paratus sum mutuare nunc, vel mutuum prolongare tanquam grato, interim nec me, nec te ad aliquid obligando: si nolis, & ego justè tibi nego mutuum tanquam ingrato. Licèt autem hæc re ipsa verissima speculativè; in praxi tamen admodum periculosa sunt, ne subsit usuraria intentio; adeoque ante factum cautè consulenda; post factum verò accuratè inquirenda & distinguenda à Confessario; ut bene monent *Layman & Lugo l. cit.* Tandem ad gratitudinis titulum commodè referimus breviter.

Opus aliunde debitum.

37 Justè ratione mutui à mutuatario exigitur id, quod is aliunde tibi certo debet ex justitia. E. g. certò debes mihi 100. ex mutuo, empto &c. jam rursùs exigenti mutuo tibi alia 100. sed eo pacto, ut ad certum terminum reddas simul & alia 100. ex justitia debita; justè exigo. *Ex Molina cit.* ac communi. Ratio est: Quia tunc non peto illa alia 100. ex vi mutui, sed ex vi alterius debiti justitiæ ante mutuum contracti. Eadem est ratio, si mutues Judici ex pacto, ut in certa causa tandem justam sententiam ferat, & sic de similibus. Atque hinc infert Petrus Navar. *l. 3. c. 2. n. 47.* te posse mutuare cum usura ei, cum quo justum bellum geris, sicut enim vi & bello illum spoliare potes, ita & usuris, ait Tambur. *lib. 8. Decal. tr. 3. c. 8. §. 2. n. 10.*

38 At, quid si opus debitum sit ex charitate tantùm? E. g. es Medicus, certò deberes mederi gratis, ac succurrere huic pauperi ægroto in extrema propè jam necessitate: ego tibi ita petenti mutuo 20. sed eo pacto, ut ultra sortem mihi debitam, tu medearis dicto pauperi, cùm alius non adsit, qui possit: an licitè sic exigo? Negat Petrus Navarr. *cit. n. 353.* hâc ratione: quia sic imponerem ipsi novum onus ex justitia, cum ille ante solum obligatus fuerit ex Charitate. Sed rectius affirmat *Molina cit. disp. 309.* Ratio est: quia cùm Medicus absolutè mederi eo casu obligatus sit ex Charitate, parùm superaddit, qui addit etiam obligationem ex justitia, ut proinde moraliter non censeatur supperaddi novum onus. Dixi autem in eodem casu, *quando certò debes*: Secus enim dicendum, si dubiè tantùm deberes; clara enim esset injustitia certò exigere, quòd dubiè solùm debetur, ut contra Caramuel. benè docet Tamburinus *l. 9. c. 1. de mut. & usur. c. 3. §. 8.*

§. II.

Onus susceptum à mutuante; vel alius contractus justus mutuo adjunctus.

I. Obligatio mutuandi.

39 Justus est titulus accipiendi aliquid ultra sortem pro ipsa obligatione mutuandi imposterum, quoties volueris, vel pecuniâ indigueris, aliaque re. Justus scilicet est contractus ille onerosus innominatus, *do, ut des*, quo quis alteri se obligat ad mutuandum in futurum quoquo tempore; se cum reciproca obligatione ac pacto solvendi aliquod pretium, aut præstandi reciprocum beneficium. *Ratio est*: quia revera illa obligatio est onus grave & pretio æstimabile, nulli gratis debitum, & omnino distinctum à mutuo ipso. Unde est praxis multorum locorum, ut nummulariis solvatur pretium pro ejusmodi obligatione mutuandi quibuscunque, & quandocunque petentibus, debitamq; cautionem restituendi petentibus. Ex communi Molina *disp. 318.* Layman *c. 16. n. 8.* Quia justa meritò censentur ejusmodi pacta: promitto, ac obligo me tibi mutuare pecuniam, si vicissim obliges te mutuare frumentum; merces apud me emere, aut aliquid simile præstare: non enim tunc exigitur talis pretiô æstimabilis obligatio ex mutuo præstanda, sed ex prævia suscepta obligatione mutuandi, non minùs pretiô æstimabili. Rectè autem admonet post Molinam Lugo *disput. 25. Sect. 4.* Si talis obligatio mutuandi suscipiatur immediatè ante ipsum mutuum, ad nihil obligare posse alterum: quia tunc esset nullius momenti, nec pretiô æstimabilis: ille enim, qui vult jam statim mutuum dare, vel vendere, pro nihilo reputat, se obligari ad hoc. Unde vanus & usuarius esset contractus, si quis diceret mutuum petenti per annum: nolo aliquid recipere pro mutuo, sed gratis mutuo tibi ad mensem unum, deinde me obligo etiam ad mutuandum pro mense secundo, tertio, reliquis, at pro hac obligatione in singulos menses aureum peto: quia hoc mutuum cum tali obligatione ab initio est verum mutuum per annum; vult enim simul dare per annum; adeoque obligationem immediatè adjunctam pro nihilo habere debet tanquam pretiô non æstimabilem.

II. Labor, vel expensæ in mutuando.

Justus est titulus accipiendi aliquid ultra sortem 40
in mutuo ratione notabilis laboris in mutuando; ut in numerando magnam quantitatem pecuniæ, triticum, vel vinum mensurando, vel etiam de loco ad locum transferendo ob eandem rationem supra; aut si etiam expensæ in mutuo fieri debeant pro famulis &c. inde enim justus, & à LEONE X. in Concil. Lateran. approbatus est Mons Pietatis in Italia, nimirum summa grandis pecuniæ piorum legatis, vel collationibus collecta, ex qua ad impediendas usuras Judæorum pauperibus civibus, vel rusticis mutuum datur in annum, relicto interim pignore, quod, cùm solutio fit, redditur pro exiguo auctario v. g. uno pro centum, quantum scilicet requiritur ad ministrorum montis sustentationem: si autem solutio non fiat, pignus venditur, & retenta sorte cum illo exiguo auctario, reliquum domino redditur. Omninò pium, & justum est. Similiter justa negatio est in Germania nostra; cùm Mercator, vel civis nummosus pecunias paratas habere debet mutuandas opificibus, v. g. textoribus &c. relicto pignore v. g. ipsâ telâ, vel opere fabrifactoris, ut posteà solu-

solutio fiat cum auctario; communiter grosso in singulos florenos: quod nimirùm auctarium non recipitur ratione mutui, sed ratione obligationis, laboris, & curæ susceptæ in gratiam mutuum petentium, ut nimirum civis ille toto anno pecunias in promptu habeat, iisque mutuatis interim careat, sæpè non sine lucro majori cessante, vel periculo, ut quocunque tempore adventantes in domum admittat, pecunias numeret &c. quæ omnia sunt pretio æstimabilia, & nulli gratis debita: ergò justè lucro aliquo proportionato compensanda.

III. Pactum assecurationis.

41 JUstus, & ab usura liber est contractus, quando mutuans pecuniam v. g. mercatori ad nundinas, suscipit in se periculum pecuniæ, & pro eo periculo suscepto exigit aliquid ultra sortem; dummodo mutuatarius ultra contractum mutui, spontè consentiat in illum alium contractum assecurationi, aut ipsemet ita petat: quia res mutuata jam erat in dominio mutuatarii ex mutuo, & sicut ab aliquo alio, ita & ab ipso mutuante potest petere ejus assecurationem, toto illo itinere, & sicut alius tertius, ita & ipse mutuator potest petere pretium pro ista assecuratione, qui certè non fit deterioris conditionis ex eo, quòd mutuet. Secùs dicendum, si mutuator ex vi mutui præstiti obligaret mutuatarium ad illum alium contractum assecurationis pro pretio ineundum; tunc enim usura committeretur. Communis Theologorum. Navarrus *c.* 17. *num.* 284. Molina *cit. disp.* 318. Layman *cap.* 16. *num.* 13. Lugo *disp.* 25. *Sect.* 6. contra Canonistas communiter *in cap. naviganti de usura*, ubi respondet Pontifex: *Naviganti, vel eunti ad nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem pro eo, quòd suscepit in se periculum, recepturus aliquid ultra sortem usurarius est censendus.* Sed commodè intelligitur in secundo sensu jam concesso, quando scilicet mutuator ad id obligaret mutuatarium; non item si sponte consentiat, vel ultrò petat. Sed magis placet conjectura Bernartii apud *Layman. citt.* mendum irrepsisse in textum omissione particulæ *non*: ut legendum sit: usurarius non est censendus; quod clarè colligitur ex contextu sequenti, qui sic habet: *Ille quoque, qui dat decem solidos ut alio tempore tot idem sibi grani, vini, vel olei mensuræ reddantur; quæ licet tunc plus valeant, ut utrum plus, vel minus solutionis tempore fuerint valitura, vel similiter dubitatur, non debet ex hoc usurarius reputari.* Notas: hic *quoque non*; ergo nec prior.

IV. Aliusvè contractus conjunctus.

42 SI cui mutues pecuniam auream, vel argenteam majoris monetæ, ut ipse possit reddere argenteam, vel minoris sortis, justè accipis ultra sortem; tunc enim mutuo accedit contractus cambii realis, cujus taxam consuetam justè accipis, & exigis. Idemque est; si Passavii mutues pecuniam Titio Romæ degenti consignandam: tunc enim accedit mutuo contractus cambii localis. Item si mutues amico 100. aureos, & simul suscipias onus, illos pro ipso expendendi, coëmendo merces, solvendo debita &c. poteris saltem aliquid proportionatum accipere; quia novo contractu *facio, ut des*, suscipis onus omninò pretio æstimabile. Huc spectat, si mutuum degeneret in ludum sortis: v. g. numeras Titio 100. aureos eo pacto, ut, si moriaris intra spatium 10. annorum, nihil restituat; si supervivas, restituat duplum: licitus est contractus; cùm sit par periculum amittendi, vel lucrandi, ideoque non est contractus mutui, quod in omni eventu restitui debet, sed est contractus ludi sortis, qui per omnes est licitus, per peràm ergo *Sylvester*, *Armilla*, Angelus noster *v. usura*, hunc contractum vocant usurarium; cùm revera non sit mutuum, quod solùm est sedes usuræ, ut observat Tamburinus *l.* 8. *tr.* 3. *c.* 8. §. 5. *n.* 6.

§. III.

Lucrum cessans.

JUstus titulus in mutuo exigendi, & acquirendi, 43
vel accipiendi aliquid ultra sortem, est *lucrum cessans*, cum scilicet quis mutuum dando amittit occasionem lucrandi ex sua pecunia, qua poterat sibi censum, domum, agrum &c. emere; aliàve negotiatione licita lucrum quærere: illud enim lucrum debitè æstimatur; ut si mercator mille florenis, quos tibi mutuò dat æstimatis omnibus certò lucrari posset sexaginta, hos ipsos à te stipulari potest, atque in pactum deducere, ut suo tempore unà cum sorte, seu capitali ei restituas ita contra D. Thom. 2. 2. *quæst.* 78. *art.* 2. *ad* 1. *Abulensem, Durandum, Innocentium, Sot.* jam communissima, & receptissima Sententia DD. quos latè citant, & sequuntur Molina *tom.* 2. *disp.* 3. *n.* 16. Less. *lib.* 2. *c.* 20. *n.* 80. Laym. *lib.* 3. *tr.* 4. *cap.* 16. *n.* 8. Lugo *cit. disp.* 25. *Sect.* 6. §. 1. *n.* 90. & revera etiam Scotus noster 4. *d.* 15. *q.* 2. *a.* 2. *num.* 18. malè ab Adversariis in oppositum citatus; licèt enim ibi apertè non distinguat de damno emergente, & lucro cessante, ut alii, dum tamen absolutè asserit, licitum esse deducere in pactum interesse, manifestè sentit etiam lucrum cessans posse in actum deduci, quia revera hoc quoque est interesse non minùs, quàm damnum emergens. Ratio est: quia spes certa lucri, qua se privat mutuans in gratiam mutuatarii, pretio æstimabilis est, & nulli gratis debita: ergo ejus compensatio exigi, atque etiam in pactum deduci semper potest, cùmque tu mutuatariæ hujus jacturæ sis causa, omnia resarcire teneberis. Cæterùm ut justè exigatur in mutuo hoc lucrum cessans, tres communiter requiruntur conditiones.

Prima conditio est: quòd mutuum datum sit 44
vera causa cessantis lucri: ut scilicet ideó tibi lucrum cesset, quia mutuum das, alioquin non cessaturum: adeoque requiritur, quod pecuniam vel rem mutuò dandam jam ad negotiandum, vel lucrandum destinaveris: alioquin sicut nullum intendisti, vel sperâsti lucrum, ita mutuum tibi non erit causa cessantis lucri, consequenter pro eo nihil

nihil exigere poteris. Addunt tamen DD. citt. *Molina, Leſſ. Laym. Lugo*, tametſi mercator alias pecunias in arca ſervet ex qualibet cauſa, & negotiationi deſtinaverit alias certas, quas poſteà mutuò dat, adhuc poſſe exigere lucrum ceſſans, quod reverà tunc illi ceſſat ratione hujus pecuniæ: quia defacto hæc pecunia fructificatura erat, & non alia illa in arca ſepoſita. Quin imò probabile cenſent. *Layman.* & *Lugo* cum *Leſſio cit.* quòd, etſi quis pecunias ſuas defacto nulli negotiationi deſtinârit, voluiſſet tamen deſtinare, ſed ideò noluit, & apud ſe ſervavit, quia ſcivit aliquos à ſe mutuò petituros, adhuc compenſationem lucri ceſſantis exigere, & recipere poſſet, quia reverà in gratiam mutuatariorum lucrô alioquin ſperatô abſtinuit; & defactô reverà mutuat id, cujus carentia eſt cauſa, ut ſibi illud lucrum ceſſet: & licèt tunc mutuum non ſit cauſa immediata lucri ceſſantis, quando jam tranſiit opportunitas lucrandi, eſt tamen cauſa mediata; quia ut alteri mutuarem, cum damno meo pecuniam à ſtatu fœcundo ad ſtatum ſterilem transtuli, prudenter exiſtimans, id alios cupere, & ratihabituros. Vide *Lugo cit.* de hoc latè & doctiſſimè diſſerentem, quamvis moneat Confeſſarios, ut hic in conſiliis cauti ſint, neque enim in praxi eſt facilè concedendum, ob periculum palliandi uſuram. Denique ſi mutuans dubius ſit, an talem pecuniam alioquin negotiationi deſtinâſſet, nec ne, non poterit tunc accipere hoc lucrum ſaltem totum, ſed ad ſummum aliquid pro ratione dubii à prudenti viro decernendi, ut obſervat Tambur. hic *lib. 9. tract. 1 c. 3. §. 4. n. 3.*

45 *Secunda* eſt; ut ſervetur æqualitas, ut ſcilicet non exigatur ultra ſortem, niſi quantum iſtud lucrum ceſſans valere poteſt, detractis expenſis, faciendis, vel æſtimatione periculi, ac incertitudinis lucri, judiciô viri prudentis: quia lucrum in ſpe minus valet, quàm lucrum in re; hinc quando lucrum eſt dubium, ſeu ſub periculo; aut quando tu non eras voluntate firma negotiandi, cùm neſcires occaſiones ſuperventuras, certè multò minùs accipere poteris judiciô experti viri. Sed nunquid etiam deducere debebis æſtimationem laboris tui, quem aliàs adhibere deberes in negotiando tuis pecuniis, vel aliis rebus, quas modo alteri mutuas? Affirmant multi. Multi negant. At *Leſſius* & *Lugo* commodius ita diſtinguunt. Si mutuans non velit laborem ſuum pecuniâ redimere, ſed potiùs velit laborare, quàm aliquid lucri amittere, poterit totum lucrum ceſſans exigere etiam comparato labore, nihilo pro eo detracto. Si enim laborem ſuum parte lucri redimere velit, debet eam partem de lucro detrahere. *Ratio eſt*: quia quoad compenſationem lucri ceſſantis accedit mutuo contractus innominatus; ſcilicet do tibi tantùm ultra ſortem, ut aliunde non lucreris, & inſuper à labore vaces: ſi ergo alter dicat: non curo de meo labore, ſed omnibus modis lucrari volo, tunc totum lucrum ceſſans exigere poterit: ſi verò acceptet vacare à labore, tunc partem lucri labori reſpondentem neceſſariò remittere & detrahere debet; aliàs mutuatarius nimium ſolveret, ſcilicet pro toto lucro, & ſimul prô labore, cùm tamen otium concedatur ipſi volenti, ut acutè arguit Lugo *cit n.* 98. Cùm ergo labor ei involuntariè ceſſet propter mutuum tibi datum, non erit privandus lucrô, illi labori in negotiando correſpondente; quemadmodum injuſtè vulnerans pauperem opificem, tenetur ei compenſare totum ferè lucrum ceſſans, etſi is jacens in lecto otietur; quia involuntariè otiatur, & omninò laborare mallet, & lucrari: ex altera autem parte, quia communiter homo ceſſationem notabilis laboris emeret aliquo parvo pretio, ideò ejusmodi pretium in propoſito erit deducendum.

Tertia eſt: ut de hoc opere ſcilicet lucro ceſ- 46
ſante compenſandò præmoneatur mutuatarius, ut in pactum deducatur: nam fortaſſis ille ſub hoc onere mutuum accipere nollet. *Excipe*: niſi tu ad mutuandum cogaris, ut ſimili de damno emergente mox dicam §. *ſeq.* Hoc autem pactum compenſandi lucrum duobus modis fieri poteſt. 1. Tunc ſtatim determinando lucrum mediocre, quod ex tua pecunia ſperas, deductis expenſis, & aliis ſuprà expreſſis: & huic lucro poſtea ſtandum erit, ſive tu plus, ſive minus, vel omninò nihil lucratus fuiſſes; quia par fuit periculum, & tanti vendidit illud lucrum mutuans, quanti tunc prudenter æſtimatum fuit: ergo tanta correſpondens merces erit danda. 2. Sic, ut fiat pactum indeterminatè, ut tantùm ultra ſortem detur, quantum mutuanti ceſſabit de lucro alioquin acquirendo: quantum autem lucri ceſſaverit, deprehendi poterit vel ex eo, quod mercatores alii in ſimili negotiatione lucrati ſunt, vel ex eo, quod ipſe mutuans aliàs lucratus eſt in negotiatione ſimili per aliam æqualem pecuniam: ubi in foro conſcientiæ ſuam ipſe conſulat conſcientiam: in foro externo enim difficulter probari poterit, vel quod ceſſaverit lucrum, vel quod tantùm ceſſaverit, ut docet Menochius *de arbitr. lib. 2. caſu.* 109.

Quartam conditionem meritò addunt RR. ut 47
ſcilicet compenſatio lucri ceſſantis non ſolvatur ſtatim à mutuatario, ſed poſtea tempore conveniente, quo ſcilicet mutuantis feciſſet illud lucrum, ſi non mutuâſſet. Ex communi Medina, Toletus, Molina *diſp.* 316. Leſſius *lib. 2. cap. 20. dub. 11. num.* 99. Lugo *cit. diſp. 25. ſect. 6. §. 1. n.* 106. & alii apud ipſum. Ratio eſt: quia ſi lucrum ceſſans ex mille mutuò acceptis ſint quinquaginta, & hos ſtatim ſolvas, reipſa non accipis mutuò mille, ſed tantùm 950. quibus non reſpondet tantum lucrum, ſed aliquid minus. Intellige tamen, niſi aliquid aliud addatur, quo id juſtificari poſſit. Leſſius *cit. num.* 100. hoc remedium ſuggerit, v. g. mutues alteri 1000. ita tamen, ut cum intereſſe lucri ceſſantis mutues ſolùm 950. reliquos 50. ſine intereſſe: hos 50. ſtatim recipere poteris ſine injuſtitia pro intereſſe 950. tunc enim mutuatarius non ſolvet lucrum ex ipſa ſumma mutuata cum intereſſe, ſed ex alia: neque is plus æquo gravabitur, cum alioquin poſtea deberet certo ſolvere illos 50. & onus nunc anticipatò dandi com-

compensari sufficienter videtur ex eo, quòd reliqui 950. deinceps gratis tibi mutuati maneant. Subtiliùs remedium suggerit Caramuel *l. 1. Theol. Moral.* 155. ut fiant duo contractus, unus mutui, alter venditionis lucri sperati. Alium crassum modum excogitavit *Azorius*, ut nimirùm illud interesse statim solvatur non in pecunia, sed in alia re æquivalenti, vino: frumento &c. sed hoc certè improbabiliter, cùm ejusmodi res data utique vicem pecuniæ subire debeat. Vide latè *Molin.* & *Lugo citt.*

§. IV.

Damnum emergens.

48 Justus est titulus, in mutuo accipiendi aliquid ultra sortem, *damnum emergens*: idque duplex aut *intrinsecum* ipsi rei mutuatæ; ut si in Vere mutues frumentum restituendum in Autumno, quando minùs valebit: aut *extrinsecum*, seu aliundè proveniens; ut si pecuniam destinatam emendo frumento, vel vino tempore abundantiæ, mutuò des, unde postea cariori pretio emere cogaris; aut ex absentia pecuniæ mutuatæ res tuas viliori pretio vendere cogaris, ob occurrentes necessitates: & ejusmodi damni debitè æstimati compensationem justè à mutuatario stipulari, atque in pactum deducere poteris. Ita communissima DD. cum D. Thoma 2. 2. *q.* 78. *a.* 2. *ad* 1. & expressè Scotus *cit.* 4. *d.* 15. *q.* 2. *a.* 1. *n.* 18. quem miror iterum ab Adversariis in oppositum citari, cùm tamen expressè dicat: *Debitor, ex cujus non solutione creditor notabiliter damnificatur, tenetur de Justitia satisfacere creditori de interesse &c.* Quæso, lege: & post eum, optimè Barth. Mastrium *Theol. Moral disp.* 5. *q.* 2. *a.* 3. Ratio solidissima est: quia ratio naturalis manifestè dictat, ut nemo obligetur cum suo damno beneficium præstare alteri; & major sanè ratio est de damno emergente, quàm de lucro cessante, quæ in hoc solùm differunt, quod damnum emergens afferat jacturam eorum, quæ habebas, & lucrum cessans afferat jacturam eoram, quæ habere poteras, & nondum habebas: si ergo possum pacisci de indemnitate quoad ea, quæ non habui, sed tantùm habere potui, quantò magis de indemnitate eorum, quæ jam habeo, & ratione mutui in gratiam mutuatarii damno exponere debeo: licèt ergo nihil accipere possim ultra sortem ex mutuo præcisè, tamen omni jure mutuando possum me servare indemnem, & nullo jure in proposito teneor pati damnum in gratiam mutuatarii: ergo omni jure possum pacisci de mea indemnitate, seu damno emergente compensando; neque tunc reverà exigo aliquid ultra sortem: si enim mutuo tibi centum, & inde debeo incurrere damnum in decem, reipsa mutuo tibi centum, & decem: ergo tantundem justè exigere possum, atque pacisci etiam ante mutuum pactum à die contractûs celebratum, quia justam rem posco. Scotus autem *l. cit. a.* 3. *n.* 36. (ubi communiter in oppositum citatur) dum ibi ad objectionem sibi formatam ait: *Si non vult damnificari, pecuniam sibi necessariam reservet, quia nullus eum necessitat ad faciendam misericordiam proximo: sed si vult misericordiam facere, necessitatur ex divina lege, ut non faciat eam vitiatam*; adeóque quòd vel mutuator non debeat mutuare, vel si mutuat, debeat absque hujusmodi obligatione mutuare &c. solùm vult, nihil accipi posse pro mutuo præcisè, improbans damnum prætextum ab usurario, quo exigit aliquid ultra sortem intuitu ipsius mutui; & hoc est, quod lex divina prohibet: non verò negat, nec improbat hos titulos damni emergentis, lucri cessantis, & alios pretiò æstimabiles, quin propter eos licitè possit mutuator aliquid ultra sortem accipere ad se indemnem servandum; nam mox supra *a.* 2. *n.* 18. explicat tres casus, in quibus licitum est aliquid ultra sortem accipere, secundum casum ait, esse ratione damni emergentis, vel lucri cessantis; & ait, debitorem in tali casu teneri in conscientia ultra sortem ad interesse; quæ verba clariora esse nequeunt.

Porrò, ut justè & licitè exigatur ejusmodi compensatio damni emergentis: itidem tres requiruntur conditiones. 49 I. Ut mutuum sit reverà causa hujus damni, idque, ratione mutui dati certò tibi eventurum sit, vel eventurum rationabiliter timeatur, neque aliter impediri possit; si enim mutuans habeat alias pecunias, aut illas facilè comparare queat, quibus impedire possit damnum suum; cur illud damnum tribuat mutuatario, aut ratione damni illius exigat aliquid ab ipso, cùm reverà mutuum non sit causa illius damni? Ita omnes cum Navarro *c.* 17. *n.* 211. II. Ut iterum serventur æqualitas, & juxta damnum vel damni periculum æquale pretium detur, neque id excedat limites damni. *Rursus omnes.* Cùm autem incerta plerumque sit æqualitas damni, quod tibi ex mutuo alteri dato eventurum sit, id omnibus consideratis expendet vir expertus, juxta modò suprà dicta in simili de lucro cessante. III. Ut mutuatarius expressè præmoneatur, seu quod idem est, ut ab initio pactum fiat de ejusmodi damno emergente compensando; fortassis enim is nollet cum eo onere mutuum recipere: si ergo taceas, censeberis id condonare, & nihil in pactum deduxisse, tametsi postea damnum ex mutuo dato incurras, nullam ampliùs compensationem poteris postulare, ut rectè monet. Layman. *cit. n.* 10. Excipe tamen; nisi ab altero potente, Principe v. g. ad mutuandum coactus fueris; coactio enim illa ad mutuandum meritò censetur implicitus consensus ad omnia, quæ mutuans patitur, compensanda. Idémque dic de lucro cessante. Ex communi Laym. ibid. Tamburin. *cit.* §. 3. *n.* 3. Itaque sicut quoad lucrum cessans, ita etiam quoad damnum emergens in mutuo sit alius contractus innominatus naturâ suâ justus, *facio, ut des*; utpote in gratiam tui mutuans desisto ab hoc lucro, hoc vel illud damunm subeo, ut ultra sortem reddendam des mihi 10. florenos: potest autem hoc pactum dupliciter fieri. 1. Sic, ut mutuatarius se obliget ad compensandum istud damnum, cùm contigerit, quodcunque illud futurum sit; idque justissimè servatis dictis conditionibus. 1. Sic, ut statuatur certa quantitas justa mediocris

cris., attentis circumstantiis & quantitate damni probabiliter emersuri, juxta secundam conditionem; & hanc taxam acceptatam postea ultra sortem reddere obligabitur absolutè mutuatarius, & mutuans justè recipiet, sive damnum majus, sive minus, sive fortè nullum emerserit; quia æquale est periculum, ut in simili suprà dictum de lucro cessante.

50 Nota autem hìc per omnem modum nos semper loqui de damno emergente, & lucro cessante pro tempore ipsius mutui concessi, quo scilicet ex conventione durat mutuum usque ad terminum præfixum, quo mutuum debet reddi: aliud est interesse seu lucrum cessans, & damnum emergens mutuanti ex culpabili mora solutionis, quando scilicet mutuatarius post terminum præfixum in mutuo jam impletum, est in culpabili mora solvendi, eoque consequenti tempore mutuanti verè ratione mutui non soluti damnum emergit, vel lucrum cessat. Et de hoc interesse compensando ex culpabili mora debitoris generaliter in quovis debito ex delicto, & re accepta ex quovis contractu, adeóque etiam mutuo ex professo latè egimus *tr. 4. cap. 3. sect. 3. quando restituendum*, præsertim §. 6. Ex dictis incidentaliter.

51 *Resolves* hoc dubium: Ego à te mutuò accepi 100. ea lege, ut propter verùm tuum interesse, scilicet lucrum cessans, vel damnum emergens, restituam tibi 100. & 10. possúmne mutuare hæc eadem 100. alteri, ut ab illo recuperem illa 10. R. *cum distinctione*: si enim supponas, propter mutuum à te tertio datum tibi emergere simile damnum, vel cessare lucrum, poteris similiter illud lucrum exigere mutuando, servatis conditionibus prædictis. Si verò supponas, nullum tibi emergere damnum, vel cessare lucrum ex mutuo illi tertio dato, non poteris illud lucrum exigere ab illo tertio mutuatario ex eo prætextu, quòd mihi primo mutuanti tantùm debeas; nam finge, me tibi vendidisse equum injustè 100. aureis, cùm vix valeat 60. poterisne ideò is eundem equum alteri sic injustè vendere, ut excessum pretii à me tibi ablatum recuperes? Certè non. Idem est in proposito: & ratio responsionis patet ex dictis: quia quando quis patitur damnum ex mutuo alteri dato, justum est, ut alter compenset, si est causa illius novi damni: injustum autem, si causa non sit: at in prima suppositione tertius mutuarius est causa tui novi damni, justè ergo solvet: in secunda verò suppositione non est causa illius damni, sed ego; cur ergo ille solvat?

§. V.

Periculum sortis, difficultas recuperandi, &c.

52 Justum est in mutuo accipere aliquid proportionatum ultra sortem, quando rationabiliter timetur periculum amittendi sortem, vel non nisi difficulter, aut cum expensis recuperandi; idque ex conditione ipsius mutuatarii, quippe qui sit homo dubiæ fidei, pluribus debitis obstrictus, cui probabiliter periculum timeri possit, ne deficiat in solvendo, aut non nisi cum expensis, aut magnâ molestiâ debitum ab ipso recuperari possit. Ita contra *Sotum Navarrum*, & alios non paucos, docet communior DD. *Sylvester*, *Medina*, *Petrus Navar. Valentia*, *Sa*, *Molina*, *Lessius*. *Layman. cit.* Lugo *disp. 25. num. 81.* Diana *p. 1. tract. de contract. res. 37.* Ratio est: quia sine dubio pretió æstimabile est, quod mutuans subeat periculum amittendi suam sortem, seu pecuniam mutuatam, quòd toto tempore mutui molestiam passurus sit, fortè etiam expensas ad recuperandum facturum: certè quilibet prudens mallet 10. florenos donare, quàm 100. tali homini incurio, vel periculoso credere, seu mutuare: ergo ejus compensatio justè exigi poterit: accedit enim etiam hìc contractus innominatus naturâ suâ justus: subjiciam me huic periculo in gratiam tui, si dederis &c. *Confirmatur*. Si tibi locem, vel commodem equum, probabiliter timens, ne apud te hominem socordem, vel dubiæ fidei pereat, aut deterior fiat, nonne possum aliquid exigere, ac recipere ratione istius periculi? Omninò: ergo & in casu nostro. Certè ipse Navarrus hìc nobis adversarius *lib. 6. Consil. 3. de usur.* rectè defendit pactum, quo aliquis mercator in Syriam naviganti ita mutuavit 100. ut si navis pereat nihil recipiat: si autem salva redeat 135. recipiat. Idémque Navarrus c. 17. *n.* 285. cum communissimâ Sententia rectè docet, fidejussorem paecisci posse, ut ei aliquid à debitore reddatur, non solùm pro obligatione, quam in ejus gratiam suscepit, sed etiam multò magis pro periculo, quod interim subiit damni incurrendi, ut constat ex *L. hoc jure* 19. §. 1. *ff. de donat.* Quod etiam ipsi mutuanti consentiente mutuatario licere dictum est *supra* §. 2. *n.* 41. Eadem omnino ratio est in casu nostro: ergo &c.

Dixi 1. *aliquid proportionatum posse recipi*: scilicet, proportione periculi majoris, vel minoris: 53
nam aliquando est majus, aliquando minus periculum ob varias circumstantias personæ mutuatariæ, propter longius, vel brevius tempus, quo mutuum debet restitui; vel quid simile; in quo meritò anguntur timorati fideles; & tamen nulla alia regula certior afferri potest, quàm judicium experti viri. Illud erit adjumento, ut videas, quanto pretio mercatores communiter similem negotiationem assecurent, seu fidejubeant in foro, & exinde, quid possis tu in similibus periculis exposcere, perpendas. Interim jam vides mutuator, quando apud te habes certum pignus pro assecuratione tui mutui, vel fidejussorem fidelissimum, te non posse ex hoc capite periculi aliquid sumere; quia tunc cessat periculum, & molestia consequens. E contra tamen id solatii etiam habes, quòd etiamsi tibi postea præfixo tempore totum mutuum rectè solvatur, possis nihilominùs dictum aliquod proportionatum exigere, & retinere; *Ratio est*: quia hoc exigis ratione gravaminis, quod certò subiisti tolerando per annum, vel plures annos illud periculum, & timorem amittendi mutuum; ut benè docet Tambur. *de contract. lib. 9. tr. 1. cap. 3. §. 6. num. 4.*

Dixi 2. *quando rationabiliter timetur periculum &c.* Nam si tale periculum timeatur irrationabiliter ex sola pusillanimitate, vel diffidentia mutuantis, posse tunc aliquid accipi meritò negant DD. communiter. Molina *disp.* 356. *n.* 5. Salas, & alii apud Lugo *cit. sect.* 6. *n.* 45. Ratio est: quia tunc illius molestiæ & timoris non est causa mutuum, sed mutuantis falsa apprehensio, & vitiosa dispositio: cur ergo id luat mutuatarius insons? alioquin certè, quò quis est meticulosior, eò plus posset exigere ex mutuo, qui eò majorem molestiam patitur. Debet ergo timor periculi niti aliqua ratione probabili ex parte mutuatarii, ita ut quilibet vir prudens, attenta qualitate mutuatarii, cæterisque adjunctis, probabiliter queat dubitare, & timere ejusmodi periculum non recuperandi sortem. Quare si id non adest, & solùm adest falsa apprehensio, vel diffidentia mutuantis, non erit justa & sufficiens causa ad aliquid accipiendum: quemadmodum in Matrimonio metus ex falsa apprehensione conceptus non est satis ad illud irritandum; ut latè probat Sanchez *lib.* 4. *de Matr. disp.* 1. *n.* 15. Ipse tamen *Lugo cit.* contrarium innuit, sed timidè, & aliorum judicio relinquens, quem lege, si vacat.

§. VI.

Pœna conventionalis.

55 Justè & licitè mutuo communi consensu apponitur pœna conventionalis à mutuatario solvenda, nisi ad terminum præfixum mutuum restituat; etiamsi nullum interim damnum emerserit, vel lucrum cessaverit, aliúdve periculum subsit mutuanti. *Ex gr.* Do tibi mutuum 100. aureos pro hoc anno; si in fine anni non reddideris, solves mihi in pœnam quinque aureos. Communissima DD. apud meos passim cum Scoto cit. *dist.* 15. *q.* 2. *a.* 2. *n.* 18. *Mastrius, Molina, Less. Laym. Lugo, Tamburin. citt.* Ratio est: quia in omni contractu justè ponitur ejusmodi pœna parti resilienti, vel contractum non observanti, nam pœna justè imponitur pro culpa: cur ergo non etiam in mutuo?

56 Cæterùm, ut justè ejusmodi pœna imponatur, ac obliget mutuatarium, tres requiruntur conditiones. I. Ut talis pœna non ponatur in fraudem, seu ad palliandam usuram, utpote, quando mutuans lucrum vult habere ex ipso mutuo, advertens autem nullo subsistente justo titulo esse usuram, ad eam occultandam, seu palliandam, dictam pœnam obtrudit: & clarè patet ejusmodi palliatio, atque vera usura realis est, quando imponitur pœna solvenda, nullâ culpabili morâ mutuatarii intercedente; puta, quàm mutuator sciebat intra talem terminum præfixum, scilicet nimis brevem, non posse solvere. Usuram verò mentalem sapit, quando mutuator mavult pœnam solvi, quàm ipsum mutuum à mutuatario; ut cum aliis optimè explicat Lugo *cit. sect.* 6. §. 2. II. Quòd intercesserit culpa mutuarii, isque culpabiliter pactum, ac præfixum terminum transgrediatur; ubi enim nulla culpa, nulla debetur pœna, quæ necessariò culpam supponit: quare si mutuatarius in præfixo termino sine sua culpa non habeat, unde solvat mutuum, non obligabitur ad dictam pœnam; quia tunc nullam culpam commisit. At, quid si ideò nunc non habet, quia prodigè vixit, vel inutiliter sua expendit? R. Tunc adhuc teneri ad pœnam; sufficit enim culpa antecedens, qua debitor prævidet, se taliter vivendo impotentem fore ad solvendum; ùt ex communi notat Lugo *disp.* 22. *sect.* 15. *n.* 398. Molinæ & Lessio sufficit, quod debitor id prævidere potuerit. III. Quòd pœna sit moderata, & proportionata culpæ prudentis judicio: nam secùs, quod culpam excedit, utique injustè exigeretur. Quo spectat quarta conditio à nonnullis addita; ut mora so vendi sit notabilis: hinc si per biduum, triduum, aut septimanam ultra terminum præfixum solutio differatur, non æstimabitur culpa saltem digna totâ pœnâ. Item si ad terminum præfixum pars, non verò totum debitum salvatur, pœnam quoque proportionaliter diminui justum erit; exceptò, nisi expresè ita conventum esset, ut tota summa reddatur simul sub tali pœna; aut nisi totum simul non solvi æquè intersit, ac noceat mutuanti: ut si ideò prædium emere, aliúmve utilem contractum inire non potuit, quia totam summam simul non habuit; ut ex *Bonacina* notat Tamburinus *tr.* 1. *c.* 3. §. 5. *n.* 9. Et addit, creditorem acceptantem partem solutionis debiti, si nihil addat, aut explicet, se acceptare sine præjudicio sui interesse, censeri liberare debitorem à mora; sibi enim eam partem acceptandi præjudicat. Jam verò qualiter, vel quando ista pœna conventionalis solvenda sit: an scilicet ante sententiam Judicis, ante petitionem partis? variæ sunt sententiæ apud Lugo *disp.* 22. *sect.* 15. *n.* 406. Quidam dicunt non deberi in conscientia ante sententiam Judicis, multò minùs ante petitionem partis. Alii volunt deberi in conscientia, ante sententiam Judicis; multò minus ante petitionem partis. Alii volunt deberi in conscientia, & ante sententiam Judicis, & ante partis petitionem. Alii medio modo dicunt, deberi quidem ante sententiam Judicis, sed non ante petitionem partis. Sed breviter, & distinctè ita resolvendum est.

I. Pœna conventionalis semper debetur in conscientia ante sententiam, vel condemnationem Judicis. Communis DD. cum *Navarr. Laym. Lugo citt.* Ratio est: quia semper hæc præsumitur paciscentium esse intentio, ut velint se obligare inter se, absque obligatione recurrendi ad Judicem: quippe cujus judicium incertum est, & non sine sumptu vel molestia obtinendum. Unde incidenter nota hic obiter differentiam inter pœnam legalem, quæ à lege, seu à Jure decernitur infligenda ob certum crimen commissum (& hæc in foro conscientiæ nunquam obligat ante Judicis sententiam, nisi sit privativa tantùm, & latæ sententiæ, ut excommunicatio &c.) & pœnam judicialem, quam in partiali causa Judex imperet, & obligat juxta ejus præceptum: & pœnam hanc conventionalem, quæ partium contrahentium consensu statuitur solvenda ab eo, qui à contractu recesserit, vel in mora solvendi culpabilis fuerit: de qua *L. si pacti. Cod.* 57

Cod. de pact. atque hæc juxta conventionem contrahentium solvenda erit.

58 Quòdsi pœna conventionalis apposita fuit propter interesse, damnum emergens, vel lucrum cessans contrahenti ex dilatione solutionis, sine dubio debetur in conscientia, & ante sententiam Judicis, & ante partis petitionem; quia in eo casu etiamsi non esset imposita pœna illa in contractu, adhuc tamen mutuatarius teneretur mutuatori compensare totum damnum consecuturum ex solutione culpabiliter dilata. Idémque est in omnibus aliis contractibus onerosis, vel damnosis, ad fidem injustè violatam ab altera parte contrahente.

59 III. Quando verò pœna conventionalis imposita est, secluso omni interesse, præcisè ad puniendam culpam culpabilis dilatoris, probabilissimè quidem debetur ante sententiam Judicis; non tamen ante partis petitionem, juxta communiorem DD. cum Lugo *cit. Sect.* 15. *n.* 403. Ratio: quia, nisi aliter conventum sit, ea semper præsumitur fuisse contrahentium intentio: quemadmodum enim pœna legalis non debetur ante sententiam, & exactionem Judicis, ita eodem modo pœna conventionalis, quæ merè pœna est, intelligitur sic imponi, ut non debeatur ante exactionem, & quasi sententiam partis contrahentis læsæ, seu creditoris frustrati, qui in hac lege privata quasi Judex, & legislator est. Quod verò *Layman.* cum aliis oppositum tenens objicit L. magnam. Cod. de contrah. stipulat. ***Dies statuta pro homine interpellat; cùm ea, quaquis promisit, ipsi, in memoria sua servare, non ab aliis manifestari debeat poscere***; vetum est in omnibus obligationibus contractuum, non tamen in pœnalibus; cùm nullus debeat punire se ipsum in judicio externo.

His ergo sic explicatis (quidnam scilicet occasione mutui, ratione justi tituli accidentalis justè accipi possit ultra sortem) sepositis, planiùs ipsam usuram explicare aggrediamur.

SECTIO III.

De Usura, ejúsque speciebus, & Casibus variis.

SUMMARIUM.

60. *Usura generatim alia est compensatoria, alia punitoria, alia lucratoria.*
61. Usque ad n. *66. explicatur essentia & natura usuræ.*
66. *Citra usuram mutuator accipere nil potest. I. pro absentia pecuniæ ejúsque molestia sibi inventa.*
67. *II. Pro commoditate ipsi mutuatario ex mutuo proveniente.*
68. *III. Pro voluntate mutuandi, ac*
69. *IV. Pro promissione, vel obligatione mutuum non starepetendi.*
70. *Probabilius etiam est secluso lucro cessante, & damno emergente, pro sola obligatione non repetendi mutuum ad aliquod tempus longius, nil accipi posse.*
71. Usque ad n. *75. Referuntur & solvuntur fundamenta sententiæ oppositæ.*
75. *Usura alia realis, alia mentalis.*
76. *Usura mentalis quid & quando?*
77. *In mutuo sperare, vel interius intendere benevolentiam, vel gratitudinem, non est usura? nam*
78. *Ut sit usura mentalis completa restitutioni obnoxia, debet aliquid ultra sortem & à mutuatore interius intendi, & à mutuatario dari* tanquam debitum ex Justitia ratione mutui. *Unde*
79. *Usura restitutioni obnoxia non est, si quid detur liberaliter, & accipiatur ut debitum. Secus est è contra, si detur ut debitum, & accipiatur ut donatum.*
80. *In dubio, an mutuatarius det, vel dederit aliquid liberaliter, vel tanquam debitum? distinguendum est.*
81. *Quid, si quid detur ex timore & metu non inveniendi alia vice mutuum?*
83. *Usura realis est, quidquid pretio æstimabile pacto expresso vel tacito exigitur, & recipitur vi mutui tanquam debitum ex justitia.*
84. *Unde I. usura est, cum pacto mutuatarium obligare ad quodcunque munus à manu, lingua, ab obsequio.*
85. *II. Usura est, obligare mutuatarium ad remittendam aliam obligationem.*
87. *III. Usura est, obligare mutuatarium ad dandum vicissim aliud mutuò; vel quemvis alium contractum in eundem Item.*
88. *IV. Usura est, imponere mutuatario gravamen aliquod in ipso mutuo accipiendo, vel reddendo &c* usque ad n. 92.
92. *Quid pro tali onere, vel gravamine usurariè imposito compensari vel restitui debeat.*
93. *Praxis Confessariis valdè notanda.*
94. *Quando, & qualiter à vitio usuræ, & restitutione excusentur ejusmodi onera & gravamina mutuatario imposita?*
95. *Usura palliata quid? & qualiter fieri soleat, & possit sub pallio.*
96 *I. In deposito.*
97 *II. In emptione & locatione.*
98. *III. In venditione, & emptione, ac*
99. *IV. In venditione, & redemptione?*
101. *Usura etiam est, dare mutuum. accepto aliquo pignore, interea eo utendo;*
102. *Nisi justus titulus accedat.*
104 *An in mutuo cum pignore locum habeat pactum legis commissoriæ?*
105. Usque ad n. *109. An & quando ex contractu usurario bona fide facto possit lucrum retineri, quod ex contractu justo haberi potuisset?*

PRænota, usuram latè sumptam non malè ab aliis dividi in *compensatoriam*, *punitoriam*, & *lucratoriam*. Usura *compensatoria* vel restauratoria dicitur, qua mutuator aliquid exigit, & recipit, ut sibi compenset, vel restauret, suum interesse, lucrum cessans, damnum emergens, periculum &c. ex mutuo dato alteri, de quo §. 3. 4. & 5. Hoc enim sensu *L. socium ff. pro socio.* dicitur. *Socium, qui reddendo pecuniam moram adhibuerit, usuras quoque præstare debere: sed non quasi usuras* (scilicet propriè dictas) *sed quòd socii intersit, moram non adhibuisse.* Usura *punitoria* dicitur, quâ mutuans obligat mutuatarium, ut, si tempore præfixo non reddat mutuum mora culpabili, incidat in pœnam solvendi aliquid; éstque ipsa pœna conventionalis modo explicata. Usura *lucratoria* & propriè dicta est, quâ lucrum intenditur, & exigitur ex mutuo: & de hac solùm deinceps sermo erit. Et dicitur etiam *fœnus*, quòd sit velut fætus pecuniæ; vel alterius rei mutuò datæ; solùm enim locum habet in mutuo formali, vel virtuali, ut patebit. Nota etiam usuram hîc non accipi formaliter pro ipsa actione, quâ aliquid ultra sortem injustè accipitur, sed objectivè pro ipso objecto, seu lucro, quod sic ex mutuo injustè accipitur. Sit ergo 60

§. I.

Usuræ Definitio, & Divisio.

VSura est lucrum quæsitum ex mutuo vi mutui. 61
Ita Canonistæ in *Rubrica de usur. c.* 3. Sumitur ex D. Ambros. relat. in decret. 14. q. 3. *Quodcun-*

cunque sorti accedit, usura est. Et ex Concil. Agathensi ibid. relat. *Usura est, ubi amplius requiritur, quàm quod datur.* Quando scilicet lucrum ex mutuo vi mutui quæritur. Jam explico terminos,

62 I. *Lucrum* : intellige quodvis temporale prætio æstimabile acceptum ultra sortem, seu id, quod mutuò datum est, sive id pecunia sit, sive aliud quodvis, quo gravetur mutuatarius. Dico autem 1. *quodvis temporale* : si enim ultra sortem aliquid exigatur merè spirituale, ut Orationes, Sacrificia, Reliquiæ, Indulgentiæ, Beneficium Ecclesiasticum &c. jam non erit usura saltem simplex, sed duplicata malitia simoniæ : scilicet & contra Justitiam, quatenus indebitè privatur mutuatarius, & contra virtutem Religionis, quatenus temporale commodum mutui compensari petit improbus mutuator re spirituali. Dico 2. & *pretio æstimabile.* Si enim exigas aliquid ultra sortem, quod pretio æstimabile non sit : v. g. gratuitam benevolentiam, amicitiam, honorē mutuatarii &c. usura non erit, ut postea patebit. Meritò hæ duæ particulæ adderentur in definitione usuræ, dicendo : Usura est lucrum temporale, & pretio æstimabile, quæ situm ex mutuo *vi mutui.*

63 II. *Quæsitum* : Intellige sive solâ mente, & intentione interna lucrandi ex mutuo (& dicitur *usura mentalis*) sive expresso pacto inito, ut ratione mutui præcisè lucreris aliquid ultra sortem : & dicitur *usura realis.* Item *quæsitum* vi mutui ex mutuo, sive principaliter, sive minùs principaliter, vel secundariò : si enim principaliter mutuando intendas amicitiam, vel benevolentiam mutuatarii, secundariò verò, & minùs principaliter quæras lucrum ex vi mutui, adhuc usurarius eris, ut ex Valentia notat Tamburin. *lib. 9. tr. 1. c. 3. §. 1.* Ratio est : quia quando aliquid ex se malum est, semper malum & peccatum erit illud etiam minus principaliter, & secundariò intendere, ut si Judex principaliter damnet reum ob Justitiam, secundariò verò & minus principaliter ob inimicitiam, odium, & vindictam privatam erga reum, utique adhuc peccat, quia inimicitia &c. semper mala est; sic est in proposito : ergo &c.

64 III. *Ex mutuo* : Intellige sive expressò, sive tacito, seu palliato, ut suo loco declarabitur : in solo enim mutuo expresso, vel tacito, usura locum habet. Unde si lucrum, quantumvis injustum non sit ex mutuo, sed ex alio contractu, v. g. emptione, venditione, locatione &c. usura non erit, sed alia species furti, seu contractus damnosi : unde si etiam ipsam pecuniam tuam alteri concedas non ad usum dominii, sed v. g. ad ostentationem, postulato pretio; usuram non committis : imò in pretio justo non peccas; quia reverà non accipis ex mutuo, sed ex locato, scilicet pro usu aliquo pecuniæ tuæ sub tuo dominio permanentis, sicut, si ad similem finem locares torquem aureum, quod iniquum non est.

65 IV. *Ex vi mutui* : In hoc consistit tota essentia, & differentia essentialis usuræ, atque triplicem intellectum, seu sensum importat. 1. *Ex vi mutui* : intellige per se, & præcisè; & secluso alio accidentali, & justo titulo aliquid accipiendi ultra sortem mutuatam : si enim ex mutuo aliquid accipiendo lucraris non ratione ipsius mutui per se, sed ratione alterius justi tituli adjuncti, seu propter verum interesse lucrum cessantis &c. usura non erit, ut latè ostensum Sect. præced. tota 2. *Vi mutui* : intellige obligatoriè, tanquam debitum ex justitia : nam illud *vi* significat urgentem, & omnimodam obligationem, quæ est ipsissima obligatio Justitiæ. Dicitur tamen *tanquam* ex Justitia : reverà enim non est debitum ex Justitia, sed verà injustitiâ usurarium lucrum, etsi exigatur iniquè tanquam ex Justitia debitum. Quòdsi ergo ratione mutui aliquid accipias ultra sortem; sed non tanquam sic debitum ex Justitia, sed solùm ex benevolentia, vel gratitudine mutuatarii, ab usurarii crimine immunis eris, omnium consensu : ut eadem Sect. præced. dictum 3. *Vi mutui*, intellige adæquatè sumpti; quoad omnia sua intrinseca, & necessariò connexa, adeò, ut usura sit, quidquid temporale pretio æstimabile accipitur ultra sortem ratione ipsius mutui, vel alisujus in ipso mutuo essentialiter imbibiti, vel ei necessariò annexi. Declaro per sequentes casus.

I. Pro absentia pecuniæ, ejusque molestia.

Nimis clarum est, nihil posteà mutuante accipi ratione ipsius absentiæ pecuniæ mutuatæ, 66
quippe ex essentiali ratione mutui in dominium & usum mutuarii translatæ, ut constat ex definitione. Sed nunquid mutuans aliquid accipere poterit ratione molestiæ, quam recipit ex absentia suæ pecuniæ, seu ratione carentiæ, consolationis, & gaudii, quo frui solet domi in arca suam pecuniam præsentem habens, contemplans, & tractans, ut dicere possit cum illo avaro apud Horatium: *At mihi plaudo domi, dum nummos contemplor in arca*? Certè affirmant *Medina*, & alii nonnulli eósque citans Caramuel. *l. 4. Theol. Moral. d. 14. num. 326.* ubi sic habet : Est verè aliqua recreatio in vivendis rebus pretiosis; cur non & in possidendis? pro audienda Comœdia, vel videnda bestia datur pretium, & nemo contradicit : cur non pro videndis, & possidendis optimis auri partibus? ratione ergo hujus molestiæ à carentia hujus pecuniæ subortæ, præciso omni alio periculo, posse quid ultra sortem accipi, affirmant Medina, & D. Thomæ interpretes, judicantes speculativè probabile. Ita *Caram.* Sed quidquid sit de probabilitate speculativa, nobis ad praxin attendendum est, & respondendum, id in praxi minimè concedendum esse, uti post alios docent Dicast. *l. 2. de justit. tr. 10. disp. 2. d. 11.* Tambur. *cit. l. 9. de contr. c. 5. §. 3.* Ratio est : quia hæc molestia in praxi adeò levis est, ut inter homines in communibus commerciis non veniat in considerationem; nisi fortè ridiculam : adeóque nec pretio æstimabilis, nec materia lucri esse debeat. Dein hoc concesso, aperiretur nimis ampla porta ad usuras; quanti enim non æstimaret avarus quisq; hanc suam molestiam, & privationem solatii ex absentia pecuniæ suæ? an non quilibet sibi ejusmodi molestiam facilè fingeret? sanè tam facilè, ut tandem in hoc sensu,

& in sua generalitate ab INNOCENTIO XI. meritò damnata sit hæc propositio 41. *Cùm numerata pecunia pretiosior sit numeranda, & nullus sit, qui non majoris faciat pecuniam præsentem, quam futuram, potest creditor aliquid ultra sortem à mutuatario exigere, & eo titulo ab usura excusari.* De hac propositione vide optimè P. Joan. de Card. Dissert. 25.

II. Pro commoditate mutui.

67 CErtum est, nihil posse accipi ex mutuo pro commoditate, quæ ex mutuo accepto provenit ipsi mutuatario, ut ex communi rectè notat Lugo *disp.* 25. *n.* 10. Ratio clara est: quia commoditas illa omne utique mutuum concomitans, non est tua, sed mutuatarii: ergo tu illam vendere non potes: & juxta Legistas, nemo suum commodum emere cogitur: alioquin certè panem unius v. g. denarii posses vendere 100. aureis, seu tanti, quanti valet hominis vita: quia panis ille conservaret vitam ementi extremè esurienti. At nunquid aliquid accipere poteris pro commoditate, qua te ipsum privas ex mutuo alteri dato? ℟. cum Tambur. *cit. c.* 4. §. 6. non licere, *Ratio est*: quia in dando mutuo, per quod fit beneficium mutuario, semper involvitur aliqua commoditas ipsi donata à mutuante; & consequenter aliqua incommoditas à mutuante suscepta. Quodsi tamen magna, & extraordinaria esset ejusmodi commoditas, qua se privat mutuans, utique vendi, & pro ea aliquid proportionatum recipi posset: sed jam vides; tunc clarè reducetur ad alium justum titulum, scilicet interesse, lucrum cessans, damnum emergens &c.

III. Pro voluntate mutuandi.

68 CLarum, & quæstione indignum est, nihil posse accipi pro ipsa voluntate mutuandi; cùm hæc voluntas imbibatur in ipso actu mutuandi: si enim mutuas, certè mutuare vis; sicut ergo si vendas domum tuam justo pretio, non potes aliquid ultra accipere pro voluntate vendendi, sic & in proposito. Dic enim venditor emptori: ego vendo tibi domum meam justo pretio 100. aureis, & quia vendere tibi volo, exigo adhuc viginti pro voluntate vendendi: nónne gravis injustitia, imò insania est? tu enim non obligaris quidem vendere, posito tamen, quòd vendas, sive spontè, sive rogatus ab alio, non poteris exigere, nisi quantum tes tua valet: ita est in casu nostro. At nunquid poteris aliquid accipere pro voluntate continuandi ultra terminum fortè præfixum? ℟. per se & secluso alio justo titulo non potes: est enim velut novum mutuum semper imbibens voluntatem mutuandi; éstque continuatio beneficii, sicut hactenus, ita deinceps gratuitò præstandi. Loquimur autem semper de aliquo accipiendo ex pacto, tanquam debitum: quòd enim liceat ex libera mutuatarii gratitudine, jam partim patuit supra, partim ampliùs patebit §. *seq.*

IV. Pro promissione, seu obligatione non repetendi mutuum.

69 CErtum rursus apud omnes esse debet, nihil posse exigi pro promissione, ac obligatione non repetendi muutuum statim usque ad commodum tempus, prout *Sect.* 1. §. 2. *n.* 6. explicatum, quia nimirum alioquin nullum, vel nugatorium fuisset mutuum, si statim & ante tempus commodum intentum repeti posset. Sed Quæstio difficilis, & controversa valdè est, an per se justè possit aliquid exigi, & recipi ex mutuo pro obligatione non repetendi mutuum ad aliquod certum tempus longius, v. g. ad integrum annum, ad duos, decem &c. idque per se, & secluso omni alio justo titulo lucri cessantis, damni emergentis, &c.

Sententia communis, & mihi vera.

REspondet, omninò esse illicitum, injustum, & ipsissimam usuram. Ita communis DD. quos recitant, & sequuntur Molina *tom.* 2. *disp.* 308. *n.* 8. Less. *l.* 2. *c.* 20. *dub.* 14. Bonacina *de contr. disp.* 3. *q.* 3. *punct.* 6. Tann. *hic disp.* 4. *q.* 7. *dub.* 3. Layman. *l.* 3. *tr.* 4. *c.* 16. *n.* 8. Lugo *disp.* 25. *de Justit. sect.* 3. *n.* 17. meritò oppositam sententiam vocans falsissimam. Dicastil. *tr.* 10. *de Justit. disp.* 2. Herincx. *tom.* 3. *disp.* 3. *de mutuo. q.* 2. Pluribúsque congestis ex professo Nicolaus Dubois ad Propositionem 42. inter damnatas in Decreto Alexandri VII. (& est hæc ipsissima usura) *Licitum est mutuanti aliquid ultra sortem exigere, si se obligat ad non repetendam sortem usq; ad certum tempus.* Et in praxi approbat Tambur. *lib.* 8. *Decal. tr.* 3. *c.* 8. §. 5. etsi more solito adhærens Sententiæ laxiori. Ratio solida est: quia pro ipso mutuo in se nihil potest accipi sine vitio usuræ: atqui illa promissio, seu obligatio non repetendi mutuum ad tale certum tempus, est imbibita essentialiter in ipsa natura mutui, obligatio autem non repetendi ad tale certum tempus longius, nihil aliud est, quàm mutuum prolongatum, seu extensio beneficii gratuiti ad longius tempus; & licèt addat aliquid supra naturam mutui in communi, nihil tamen addit supra hoc mutuum in specie: ergo sicut ipsum mutuum naturâ suâ est gratuitum, ita etiam obligatio non repetendi essentialiter imbibita in illo mutuo debet esse gratuita: & consequenter pro illa obligatione non repetendi non potest aliquid accipi ultra sortem sine vitio usuræ. *Confirmatur.* 1. efficaciter, ab absurdo consequenti. Hoc semel concesso, nunquam committeretur in mutuo peccatum usuræ, nisi fortè per accidens ob ignorantiam, vel simplicitatem mutuantis non potentis distinguere titulum lucri: quod enim injustè accipit ob ipsum mutuum, justè accipere posset ob obligationem non repetendi mutuum datum: consequens sine dubio est absurdum, & Reipublicæ perniciosum; ergo. *Confirmat* 2. egregia ratione à priori Lugo *cit. n.* 21. Ultra sortem, vel solutionem rei adæquatam nihil potest justè accipi, vel exigi: atqui quòd mutuans obliget se ad non repetendum certo tempore, privando se interim jure negotiandi, vel utendi illâ pecuniâ, adæquatè ei solvitur reddendo postea mutuum cum simili facultate: sicut enim mutuo dando 100. privavit se facultate utendi, & lucrandi illâ pecu-niâ

niâ semper, ita postea redduntur ei 100. cum æquali facultate utendi, & lucrandi illâ pecuniâ semper, quæ facultas ita æquivalet illi facultati, qua se privavit ad tempus, sicut pecunia reddita æquivalet pecuniæ datæ. Neque enim minus valet pecunia reddita post annum cum facultate utendi illâ, & fruendi postea semper, quàm pecunia mutuata ante annum, cum facultate utendi illa semper, etsi mutuans interim eo anno ea facultate caruerit; quod in omnibus aliis materiis commutandis constat. Imò etiam in foro Dei: sint enim duo æqualis meriti, & unus moriatur hodie, alter post annum, vel 10. annos; recipient omninò æqualem gloriam, & tamen prior accepit gloriam cum facultate fruendi illis 10. annis, quibus posterior frui non potuit.

Sententia opposita non improbabilis.

71 Contrarium, atque ita licitum esse docent non ignobiles DD. Medina, Ledesma (dicens idem doceri à discipulis S. Thomæ) apud Lessium *loco cit.* qui multis argumentis probat, non esse improbabile, licet non concedendo. Alii plures apud Dianam *part. 1. tr. 8. de contr. ref.* 48. & *p. 5. tr. 13. resol.* 50. qui relatis hinc inde sententiis nihil definire audet. *Ratio* potissima est: quia negari non posse videtur, obligasionem illam non repetendi mutuum, v. g. per integrum annum, esse novum onus pretiô æstimabile, & distinctum à mutuo, quod subsistere magno beneficio posset per aliquot menses: ergo quod pro ea accipitur, non accipitur ex vi mutui usurariè, sed ex vi talis novi oneris justè Sed jam responsum est n. antec. Non enim est onus distinctum ab hoc mutuo in particulari, neque pretiô æstimabile, secluso alio justo titulo lucri cessantis, damni emergentis, periculi sortis &c. Certè ipsi Adversarii in explicanda hac sua sententia recurrunt ad periculum indigentiæ pecuniæ in futurum, quale periculum nunquam deesse volunt in mutuo ad longum tempus dato. Sed hoc supposito jam in re convenienmus; poterit enim sanè aliquid accipi, sed non ratione ipsius obligationis non repetendi in se, sed ratione illius periculi adjuncti, quod certè non semper adesse solet: & quodnam erit illud periculum indigentiæ, nisi alicujus lucri cessantis, vel damni emergentis?

72 *Confirmant* tamen 1. Possum licitè mutuare Petro 100. ea lege, ut si ego supervivam, ipse mihi anno decimo reddat 200. quasi decem in singulos annos, si verò decimum non attingam annum, nihil omninò restituat, ut etiam nos supra concessimus: at hujus alia ratio non est, nisi quòd onus exspectandi per tot annos cum timore tot periculorum sit pretiô æstimabile: ergo similiter in casu nostro pretio æstimabile erit, quo ego subeo periculum, ne tanto tempore mutui tibi concessi, v. g. in integrum, duos vel tres annos, inopinatus eveniat casus, quo ego pecuniâ mea indigeam, cùm tu interim certus sis, te in omni casu superveniente posse uti pecuniâ meâ, quàm non repetere eo toto tempore promisi, & me obligavi. ℞. *Neg. conseq. & parit.* Quia in illo casu reverá non est mutuum, sed alius contractus innominatus, *do, ut des*: & velut ludus sortis, ac talis periculi. Secùs est in nostro casu, in quo est merum mutuum: & tu pro tuo incertissimo periculo indigentiæ pecuniæ certum pretium exigeres. Quòd si autem periculum certum, vel valdè probabile esset, iterum concedo, te posse aliquid exigere; at non ratione mutui per se, sed per accidens ratione illius adjuncti periculi, quod non semper aderit.

Confirmant. 2. Qui rem alteri locat, etsi ipse eâ minimè egeat, aut uti intendat, justè tamen, pretium recipit. Simile est, si habeas agrum, quem neque colis, neque colere intendis; si tamen aliquis te velit obligare ad non colendum eum agrum per unum aut alterum annum, quòd hoc in ejus utilitatem cederet, licitè pro ea obligatione pretium reciperes; quia reverà pretiô æstimabilis est: ergo à simili, cùm quis mutuò dat pecuniam, etsi eâ minimè egeat, vel eâ uti intendat, adeóque nullum inde ei lucrum cesset, tamen pro illa obligatione non repetendi ad tantùm tempus, tanquam reverà pretiô æstimabili, justè & licitè pretium recipere poterit. ℞. *Neg. conseq. & parit.* Quia in locato & exemplo de agro illo non transfertur dominium rei in alterum, sed penes concedentem, vel locantem manet: atqui nemo tenetur gratis alteri concedere usum rei suæ, aut novam rei suæ obligationem admittere. In mutuo autem transfertur dominium pecuniæ, vel rei mutuatæ in mutuatarium; & consequenter etiam omnimoda facultas, & jus eâ utendi, ut dictum est, pro quo stato tempore redditur similis res cum simili omninò facultate utendi: ergo tu pro illa obligatione non repetendi interea nihil justè exigere poteris. 73

Confirmant denique 3. pro ipsa obligatione mutuandi pecuniam in futurum, v. g. intra annum, quando libuerit, licitè potes recipere pretium, ut *sect.* 2. §. 2. concessum est ex communi doctrina: ergo etiam pro obligatione non repetendi pecuniam per annum v. g. justè recipies pretium. ℞. iterum *Neg. conseq. & parit.* Quia obligatio ad mutuandum postea est aliquod onus patenter distinctum à mutuo; pro quo onere nihil æquale solvit mutuatarius, cùm solùm reddat æquale pro mutuo dato, non autem pro obligatione prævia, seu necessitate mutuandi, quæ onus gravissimum est; & ideò justè pro illo onere distincto exigitur distinctum pretium: at verò in ipso mutuo obligatio non repetendi tanto tempore est intrinseca ipsi mutuo, ut tale est, & nullum onus affert mutuanti, nisi carere facultate eo tempore utendi pecuniâ, vel re sua, cui omninò æquale reddit mutuatarius dando ei æqualem pecuniam cum æquali facultate libera utendi illâ in perpetuum pro suo libitu, ut supra ex Lugo dictum est. 74

Usuræ divisio indicata.

Alia dicitur *realis*, alia *mentalis*. Usura *mentalis* dicitur, quâ lucrum usurarium non deducitur quidem in pactum exterius, tamen men- 75

te intenditur, & speratur, non ut gratuitò offerendum, sed tanquam debitum ex vi mutui reddendum à mutuatario: de hac mox §. 2. Usura *realis* dicitur, qua lucrum ex mutuo vel exteriùs in pactum deducitur, v. g. dicendo: mutuo tibi 100. sed ea lege, & pacto, ut ultra sortem des tantum, facias mihi hoc, vel illud &c. vel saltem tacitè dicendo, v. g. scis benè, quid moris sit, habere me familiam alendam, confido pecuniam non reversuram vacuam &c. Usura realis alia est *aperta*, quæ in mutuo formali, & expresso fundatur, ut in allato exemplo: alia *palliata*, quæ committitur in mutuo non formali, expresso, sed virtuali & implicito, nimirùm sub alterius contractûs specie, & quasi pallio occultata. De his §. 3. & 4.

§. II.

Usura mentalis: & Casus ab hac usura liberi, vel ambigui.

76 Usura ergo mentalis perfecta & completa est, quidquid pretio æstimabile intenditur, & speratur à mutuatario ratione mutui tanquam *debitum* accipiendum, & *ut sic acceptum* & *datum* tanquam debitum, ratione mutui, restitutioni obnoxium est. *Omnes*. Et clarè constat ex *c. consuluit* 10. *de usur.* mox tamen explicando. Ubi habetur, *Usurarium mentalem esse inducendum in animæ judicio* (id est in foro conscientiæ) *ad restituenda, quæ accipit per usuram mentalem*: ergo usurarius mentalis verum dominium rei à se mentaliter sic tanquam ratione mutui debitæ intentæ, & sic datæ, non acquirit, sed restituere debet. Unde Molina *disp.* 306. cum aliis meritò reprobat Sententiam Richardi docentis, usurarium non teneri ad restitutionem, nisi suam intentionem exigendi aliquid ultra sortem mutuario manifestaverit: eò quòd alioquin censeatur gratis dare: sic enim sequeretur, usurarium mentalem nunquam teneri ad restitutionem, contra expressum §. *Canon.* Eò ipso enim, quòd sit solùm mentalis, jam non manifestat suam intentionem pacto expresso: deinde falsa est illa præsumptio, nemo enim censetur gratis donare, vel rem suam prodigere, ut suo loco patuit. Dixi autem: *perfecta & completa*: item *ut sic acceptum & datum tanquam debitum ratione mutui*. Si enim alio titulo intendatur, vel speretur mentaliter, vel alia intentione aut titulo detur, non statim erit usura mentalis completa: & restitutioni obnoxia, ut patebit. Restat ergo solùm ponere & examinare casus ab hac usura, liberos, vel ambiguos.

I. Spes benevolentiæ, vel gratitudinis tantùm.

77 Non est usura sperare, & intendere ex mutuo gratiam & benevolentiam muutuatarii, quam sicut aliis beneficiis, & obsequiis ita etiam in mutuo intendere, & sperare possum absque omni etiam levi peccato. Neque usura est sperare, ac intendere à mutuatario lucrum, vel compensationem quamlibet præstandam ex sola benevolentia; ac libera gratitudine, secluso omni pacto, vel debito Justitiæ: ut si quis mutuum det Principi, vel Episcopo eâ intentione & spe, ut ab eo officium, vel Beneficium Ecclesiasticum sibi, vel suis consequatur; quod etiam sine simonia fit; cùm nullum pactum intercedat, sed mera spes gratitudinis. Neque quoad hæc refert, an lucrum speratum sit motivum principale, an secundarium: causa motiva, an impulsiva tantum; quod enim desiderare possumus, etiam intendere possumus per media licita consequi. Communissima DD. quos congruunt Molina, Layman, Lugo *disp.* 25. *Sect.* 4. *n.* 28. Ratio clara est: quia usura essentialiter pertinet ad injustitiam; non potest autem esse injustitia, vel injuria, ubi id, quod datur, omninò voluntariè datur, sine ulla admixtione involuntarii, quemadmodum datur, quidquid ex sola gratitudine datur, ergo non spectat ad usuram, etsi aliquando ad avaritiam: ut cùm quis non vult mutuum dare, nisi iis, quos novit fore gratos. Cæterùm adhuc eo casu gratis damus mutuum, cùm nullam obligationem, vel pretium exigamus ab alio, sed solùm beneficio ad beneficium provocemus. Illud Christi Lucæ 6. *mutuum date, nihil inde sperantes*: intelligi debet uti consilium; quatenus excludit spem beneficii ex gratitudine à mutuatario accipiendi: præceptum autem est, quatenus excludit spem lucri sperandi, & præstandi tanquam ex debito, utpote veram usuram mentalem. Similiter quod Urbanus Papa, *in c. consuluit. de usur.* respondet: *Eum, qui mutuat, alias non mutuaturum, eo proposito, ut licèt omni conventione cessante, plus tamen sorte recipiat pro ejusmodi lucri intentione, judicandum esse male agere, & efficaciter ad restitutionem inducendum*: Intelligi debet de eo, qui mutuum dat cum intentione lucri, seu pretii debiti ex mutuo accipiendi, qui censeri debet verus usurarius mentalis: quod autem ex gratitudine tantùm datur, propriè non dicitur lucrum, nam lucrum propriè ex negotiatione, vel industria nostra oriri debet.

II. Intentio lucri ex parte unius tantùm.

Insuper ad usuram mentalem completam, & restitutioni obnoxiam necessariò requiritur, ut & mutuator speret, ac intendat accipere, & mutuatarius velit, ac intendat dare aliquid ultra sortem tanquam pretium, seu debitum Justitiæ ratione mutui, quamvis secluso pacto externo: quia tunc solùm censetur mutuatarius secundùm quid involuntarius, vel invitus dare. 78

Unde quando mutuatarius quidem gratis & liberaliter dedit aliquid ultra sortem, mutuator autem mala fide accepit tanquam debitum ratione mutui, est quidem usura mentalis inchoata, sed non perfecta, nec restitutioni obnoxia simpliciter; quia ex parte donantis fuit voluntas libera, & sufficiens ad transferendum dominium, etsi fuerit vitiosa voluntas acceptantis. Ita contra Antiquos nonnullos docet communis DD, Scotus 4. *d.* 15. *q.* 1. *a.* 2. *n.* 19. *vers. sine pacto etiam*, quem teste Mastrio *cit. num.* 51. sequuntur non solùm Scotistæ 79

tistæ omnes, sed etiam major pars Juristarum, & Theologorum, Lessius *lib. 2. c. 20. dub. 6.* Molina *disp. 306.* Amicus *disput. 20. Sect. 5.* Lugo *cit. Sect. 4. n. 29.* Ratio est: quia solus animus habendi rem alienam non facit aliquem habere rem alienam actualiter, sed requiritur, ut illam actu habeat, ac retineat invito domino: at usurarius mentalis recipiens aliquid ultra sortem animo: solùm usurario, rem alienam habet animo solo, non autem reipsa: ergo non habet rem alienam, nec consequenter tenetur ad restitutionem. M. patet. Min prob. quia mutuatarius omninò liberaliter dat ultra sortem, ut hic supponimus; ignorat enim, quòd usurarius intendat habere illud ratione mutui, ideoque dominium illius lucri in illum transfert. *Confir.* ex Amico cit. Ubi nulla intervenit juris læsio, ibi nulla potest esse restitutionis obligatio: sed in tali casu nulla intervenit læsio juris, cùm mutuatarius non coactè, & involuntariè mixtè, sed spontè, & liberè det: ergo per se nulla erit obligatio restituendi in mutuante. Licèt ergo peccaveris mala fide accipiendo, & durante illa mala fide ob conscientiam erroneam restituere obligeris: attamen deposita illa conscientia erronea, & veritate cognita, nimirum alterum reverà gratis donâsse, tutò & retinebis, & si dedisti, repetere poteris; quia jam habes justum titulum retinendi, scilicet gratuitæ donationis. Econtra verò, si mutuatarius quidem dedit quasi ex debito, sed mutuator accepit bona fide, quasi donatum liberaliter ex gratitudine, eò quod nullum pactum de lucro præcesserit, est quidem usura materialis: cùm datio fuerit secundùm quid involuntaria absque animo donandi, & insufficiens ad transferendum dominium, non tamen erit usura formalis completa, nec obnoxia restitutioni, quamdiu lucrum sic bona fide acceptum, bona fide possessum, vel absumptum fuit. Secùs dicendum, si cesset bona fides, & mutuator resciat, intentionem dantis fuisse tanquam debitum; tunc enim evadet in usuram formalem restitutioni obnoxiam, ut per se patet: nam licèt accipiendo bona fide non peccaveris, nec illa bona fide persistente restituere tenearis, attamen cessante illa bona fide, & veritate cognita, cùm tibi desit justus titulus retinendi, omninò restituere debebis lucrum acceptum, vel si jam bona fide absumpsisti, quantum inde ditior factus es: si in nullo ditior factus, rursus nihil debebis juxta generales Regulas restitutionis à possessore bonæ fidei.

III. *Quid in dubio de intentione dantis?*

80 QUòd si dubium sit, utrum mutuatarius dans ultra sortem aliquid mutuanti, dederit liberaliter, & gratis ex libera gratitudine, an verò ex vi mutui tanquam debitum, facta sufficienti inquisitione de intentione dantis, dubioque perseverante? *Distinguendum est*: si enim dubium merè negativum sit, lucrum acceptum retinere non poteris, sed restituere teneberis. *Ratio est*: quia in tali dubio melior est conditio domini innocentis, & certò possidentis rem suam; atqui in proposito, etsi tu lucrum jam acceptum possideas materialiter, seu ut vocamus, merè naturaliter; mutuatarius tamen tanquam adhùc verus dominus & innocens adhuc possidet verò & civiliter, donec constet de verè titulo translationis dominii; quemadmodum quando prædo possidet rem tuam ablatam, possessio vera, & civilis apud te manet, licèt possessio materialis, seu naturalis sit apud prædonem. Ita contra Cajetanum Lessius *cit. dub. 5. num. 45.* Lugo *disput. 25. Sect. 4. num. 32.* Atverò, si dubium positivum sit ob rationes utrinque probabiles, aut vero similes, ac rationabiles conjecturæ adsint, mutuatarium donare, vel donâsse liberaliter, jam sequendo probabilem Sententiam tibi favorabilem tutò recipies, & retinebis, donec de opposito constet, juxta dicta alibi. Cæterùm signa, vel conjecturæ rationabiles quòd aliquid donetur, vel donatum sit liberaliter, in proposito sunt. 1. Si mutuans seriò recuset, vel reddat lucrum acceptum mutuatario, isque nihilominùs iterum donet. 2. Si idem mutuatarius alioquin sit dives, liberalis, magnificus. 3. Si in dando lucrum non præseferat tristitiam, vel molestiam; præsertim quando is non sperat, iterum ab eodem mutuum accipere. Contra verò si mutuatarius sit inops, sit parcus, avarus, si in dando tristitiam, vel molestiam præseferat, si conqueratur de amicis, de jactura lucri dati: si pateat ipsum moveri ad dandum lucrum, ne denuo petenti mutuum negetur, ne capitale repetatur &c. (de hoc mox iterum) hæc & hujusmodi erunt non vulgaria indicia involuntarii, adeoq; non liberalis donationis: uti ex Dicastil. optimè adnotat Tamburinus *lib. 8. Decalog. tractat. 3. cap. 8, §. 2. n. 16.*

IV. *Datum à mutuatario ex timore.*

QUidsi mutuatarius det aliquid ultra sortem, 81 non quidem tanquam debitum vi mutui, cùm nullum pactum præcesserit, sed quia timet, se alia vice, cùm indigebit, non accepturum mutuum ne videatur, vel vocetur ingratus, aut ne alioquin capitale diutiùs mutuandum repetatur: eritnè mutuator id sciens, & scienter acceptans usurarius mentalis, & obnoxius restitutioni? Affirmant sanè multi ob resolutionem usurariæ intentionis. Sed æquè probabiliter negant multi cum *Lugo cit. n. 35.* Dummodò reverà desit animus accipiendi tanquam pretium, vel ut debitum ex Justitia, quod ad veram usuram requiritur ab omnibus Doctoribus atqui aliquid ex tali timore dari, non facit, quod detur, ut pretium, vel debitum, sed potiùs ut gratuitum motivum ad alliciendum mutuantis animum, ut novum beneficium in dantem conferat, aut ne cesset à beneficio, à quo licitè cessare posset. Quemadmodum nec simonia est, quando Episcopus famulo, vel Officiali beneficium confert, nullo pacto præcedente, timens tamen, ne famulus alioquin ab ejus obsequio discedat: nec famulus etiam id sciens simoniacè accipit Beneficium, quia reverà nullum intervenit pretium, sed solùm conciliatio novæ benevolentiæ. Loquimur autem in casu, quando mutuatarius ex se ita timet

velut

velut timore ab intrinseco concepto. Aliud esset, si metus talis esset incussus ab ipso mutuatore, utpote minante infamiam ingratitudinis, nunquam ampliùs mutuaturum, aut capitale repetiturum &c. tunc enim esset usura verè mentalis cum obligatione restitutionis; quia licèt non datum esset, ut pretium, tamen datum esset involuntariè ex causa injustè posita, scilicet injusta extorsione per metum, quæ ipsum obligat ad restitutionem.

82 At quid si ita intendas, aut etiam paciscaris cum mutuatario: Mutuabo tibi centum, interim tu hoc vel illud mihi præstabis, v.g. meam officinam, meum molendinum frequentabis, merces apud me emes, vel aliud simile quid præstabis: at quando desieris hæc præstare, debebis mihi mutuum reddere: Aut sic; Non repetam mutuum tibi concessum, quamdiu hoc vel illud præstiteris, vel dederis, intelligendo semper non tanquam debitum vi mutui, sed ex liberali tua gratitudine in recognitionem beneficii mei? ℞. Quamvis omnes fateantur, id esse periculosum, neque in praxi facilè concedendum; attamen in rigore loquendo si sine fuco & fallacia fiat, reverà usuram non esse docent gravissimi Doctores. Lessius *loco cit.* Mol. *disp.* 309. Lugo *disp.* 25. *n.* 53. aliique apud Dian. *parte* 11. *tr.* 8. *resol.* 23. Ratio est: quia nihil hic exigo tanquam ex justitia, seu tanquam pretium mutui, quòd certè gratis concedo, sed volo ex periri beneficentiam, seu gratitudinem reciprocam mutuatarii, & volo illum esse terminum mutui, qui est terminus liberalitatis, vel obsequii ejus: nunquid enim licitè possum desinere tibi beneficium conferre, quando & tu mihi desinis benefacere? aut quæ injustitia in me, si ego nolim perseverare in beneficio mutuandi, quando & tu recusas mihi conferre aliud beneficium? nónne meritò possum te tanquam ingratum repellere, etenim gratitudinem tuam requiro non tanquam pretium mutui, sed tanquam conditionem mutui continuandi; ut in simili dictum est *sect.* 2. §. 1. Sed quid quid sit de probabilitate speculativa, quam certè negare non possum, in praxi tamen simpliciter non acquiesco (nisi certissimus essem de sincera intentione ita mutuantis) propter nimium periculum usurariæ intentionis; & certè semper ferè annexum involuntarium ex parte mutuarii, ut ibidem notavi.

§. III.

Usura realis aperta, & Casus certè usuram continentes.

83 Usura ergo realis aperta est, quidquid pretiô æstimabile pactô expressô vel tacito exigitur, & recipitur vi mutui per se tanquam debitum ex Justitia, seu tanquam pretium mutui in pactum deductum. In hoc conveniunt omnes: & *Ratio* patet ex dictis: quia in hoc ipso consistit formalis ratio & malitia usuræ, quòd ratione mutui naturâ suâ contractus gratuiti salva sorte, absque ullo alio justo titulo injustè obligetur mutuatarius ad aliquid, seu ei imponatur, quodcunque onus pretiô æstimabile, quasi deberetur ex Justitia: atqui talis obligatio & onus imponitur mutuatario, quotiescunque expressè vel tacitè in pactum deducitur, ut ratione mutui præcisè ultra sortem obligatus sit aliquid tale dare, vel præstare; tunc enim illo acceptante, & promittente censetur exigi & recipi tanquam debitum ex justitia, seu tanquam pretium mutui in pactum deductum: ergo tunc semper est usura realis aperta. Casus nimiùm varios ad aliquot certas classes revocatos breviter percurramus.

I. Munus à manu, à lingua, ab obsequio.

Usura est, mutuum dare cum pacto, ut mutuatarius obligatus sit ultra sortem præstare quodcunque munus, non tantùm 1. *à manu*, scilicet mihi, vel meis aliquid largiri in pecunia, vel alia re pretiô æstimabili, nimis notum: sed etiam 2. *à lingua* utpote, ut laudem, commendationem apud alios impertias in ordine ad quamcunque commoditatem, vel promotionem officii, beneficii, connubii; ut pro me alloquaris Principem, Judicem; pro me apud Principem intercedas, vel meum negotium geras: aut 3. *ab obsequio*, utpote, ut me, vel uxorem honoris causâ comiteris ad Ecclesiam forum; ut pro me aliquod iter suscipias; pro me fidejubeas, vel aliquod opus in meum obsequium facias, ut medendi, docendi advocandi &c. ut fœmina mutuatario usum corporis concedat; ut Princeps, vel Episcopus mutuatarius officium, vel beneficium vacans, vel Emphyteusin concedere teneatur; aut interim te à tributis, vel oneribus liberet, & cætera his similia innumerabilia, Communissima DD. Molina *disp.* 310. & *seqq.* Lugo *disp.* 25. *sect.* 5. *n.* 58. Ratio patet ex dictis: quia in iis & similibus omnibus ultra sortem imponitur mutuatario onus grave, & pretiô æstimabile: & licèt aliqua ex istis, ut laus commendatio, honor, in se non sint pretiô æstimabilia; ipsa tamen obligatio, & onus ista præstandi in gratiam mutuatoris pretiô æstimatur, ut pro ejusmodi opere, vel obligatione etiam mercedes, vel salaria constitui soleant. Hinc meritò Valentia *tom.* 3. *disp.* 4. *punct.* 2. communiter receptus ab aliis, docet, illicitum, & usurarium esse, ratione mutui à mutuatario exigere etiam amorem, amicitiam, benevolentiam, tanquam quid debitum ex justitia, vi mutui. *Ratio est*: quia si exigeres amorem ex justitia, exigeres plus, quàm tibi à mutuatario debetur; ex mutuo enim non debetur tibi amor, nisi tantùm ex convenientia, ac debito morali, & libero, non autem ex obligatione ulla justitiæ. 84

II. Obligatio remittendi aliam obligationem.

Usura est, mutuum dare alteri cum pacto, ut remittat tibi obligationem restituendi, non tantùm in bonis fortunæ, sed etiam famam, vel honorem, quem antea injustè læseras; cùm talis obligatio tibi onerosa, & molesta sit, ideóque ejus condonatio pretiô æstimabilis Lessius lib. 2. *c.* 20. *dub.* 7. Layman. *c.* 16. *n.* 2. Lugo *ibid. Sect.* 5. *n.* 37. Eadémque ratione usura erit mutuare cum pacto, ut mutuatarius abstineat ab actione injuriarum, quam ipse justè intentare posset, cùm & hoc jus ipsius pretiô æstimabile sit. *Communis apud modò citt.* Etsi contrarium teneat Sotus & alii cum Navarro *c.* 17. *num.* 238. Ea ratione: quòd satis- 85

 facere

facere pro injuria quis non teneatur ante sententiam Judics, consequenter hic nihil dimittatur pretió æstimabile. Sed respondetur facilè, hic non remitti directè ipsam satisfactionem nondum debitam, sed ipsum jus exigendi satisfactionem à Judice, quod mutuatario læso statim competit, & sine dubio pretió æstimabile est. Attamen in istis casibus rectè monet Laym. *loco cit.* nisi apertè constet, raro timendam esse usuram, quia plerumque præsumi potest, mutuatarium, si vir humanus sit, propter præstitum sibi mutuationis beneficium prædicta debita gratis remittere, & condonare. Et hoc sensu fortè *Sotus cit.* negat hæc pacta esse usuraria, & quòd ejusmodi obligationes soleant per amicitiam condonari.

86 Ex dictis resolves aliud dubium vulgare: utrum possis mutuare inimico tibi offenso, à quo vindictam times, cum pacto, ut mutuatarius ab illa vindicta desistat? ℟. enim cum distinctione: potes licitè sic pacisci, ut desistat à vindicta injusta, vel injusto modo intentata (v. g. propria authoritate, cùm tamen debeat fieri authoritate publica) sicut etiam, ut desistat ab odio, inimicitia &c. *Ratio* clara est: quia sic petis, quod is tibi antea debet, sive ex Charitate, sive ex Justitia: & sic non imponis illi novum gravamen. Non autem potes ita pacisci, ut desistat à vindicta, seu satisfactione justa, vel quam potes implorare ab authoritate publica; quia revera sic imponis illi novum gravamen pretiò æstimabile, juxta modò dicta: & cum eadem animadversione intelligendo.

III. Obligatio vicissim contrahendi.

87 Usura est, mutuum dare cum pacto, ut mutuatarius obligatus sit vicissim aliquid aliud mutuò dare, aliúmve quemcunque contractum emptionis, venditionis, locationis &c. inire: merces apud te tantùm emere: in tuo tantùm molendino molere: operam suam tibi locare: tuam scholam, vel officinam tantùm frequentare, & cætera innumera. Communis DD. cum S. Thoma 2. 2. *q.* 78. *art.* 2. Navarro *c.* 17. *num.* 220. Molina *disp.* 309. Laym. *c.* 16. *n.* 3. Lugo *disp.* 25. *sect.* 5. *num.* 46. Alii apud ipsos. Ratio eadem, quæ supra: quia in his & similibus omnibus mutuatario ultra sortem suo tempore reddendam, onus, seu gravamen imponitur, quod est pretió æstimabile: etenim obligatio mutuandi, emendi, locandi, onus quoddam est, pro quo potest aliquis pretium accipere, ut supra dictum: ergo est usurarium, & quoad æstimationem oneris illius, seu quantum mutuatario interest, onus tale non fuisse impositum, restitutioni obnoxium, pro quo tamen duas observationes notabiles generales dabo mox post numerum quartum. Scio *Sotum*, *Petrum Navarrum*, imò & *Molinam* negare esse usuram, si cui des mutuum eo pacto, ut postea justò pretió colat agros: probántque communi praxi, qua homines dant rusticis pecunias cum pacto, ut postea agros eorum, vel vineam colant. Sed certè non possunt loqui, vel intelligi, id licere ex vi mutui per se; jam enim aliud gravamen præter sortem adjicis, ut manifestum est. Intelligendi ergò sunt, id licere per accidens ex aliquo adjuncto, & mox infrà observandis. Caramuel *lib.* 2. *Theol. Moral. n.* 748. more suo subtiliter explicat, & salvat id per compensationem gravaminum: dominus enim mutuans subit gravamen multiplex. 1. ut non repetat pecuniam ante tempus, quo solent agri coli, etsiamsi indigeret. 2. Ut non adhibeat alios rusticos ad suos agros colendos, quos posset habere fortè commodiores. 3. Obligat se ad solvendam reliquam pecuniam, eámque comparandam, si fortè non habebit, ut rustico fidem servet. Si ergo dominus hæc gravamina subit, non erit injustitia, ad illud onus colendi agros rusticum mutuatarium obligare. *Sic ille.* Vide, an placeat: placebunt magis infra dicenda.

IV. Gravamen impositum in ipso mutuo accipiendo, vel reddendo.

I. Usura aperta est, si mutues alicui 100. aureos cum pacto, ut is cum notabili suo labore, vel molestiâ (& maximè, si cum expensis) exigat illos 100. à tuo debitore: aut ut partem mutui accipiat à te in pecunia, & alteram partem in debito, quod difficulter recuperari poterit. Item ut accipiat 50 in pecunia, alia 50. in alia merce, vino, frumento, panno &c. non facilè vendibili, saltem tanti. Molina. *disp.* 310. 88

II. Usura est, si mutues pecuniam cum pacto, ut teneatur eam tibi solvere tempore messis, vel autumni in frumento, vino, alisque fructibus, etiam justo pretio, quo tunc illi fructus valebunt: *Azorius*, alisque citt. Tambur. *lib.* 9. *de Contr. tr.* 1. *c.* 4. §. 3. Quia etiam sic addis novum gravamen; mutuum enim pecuniæ requirit, ut solvatur in pecunia, tu verò obligas, ut det vinum, frumentum, fructus &c. 89

III, Usura est, si mutues hic Passavii pecuniam, vinum, frumentum, cum pacto, ut reddat tibi alibi, Viennæ v. g. ubi plus valet, vel etsi non plus valeat, transportatio tamen illi onerosa est: *Navarrus.* Quòd si tamen ille in illo alio loco frumentô indigeat, & tu tuum frumentum ibidem existens ei ibi mutues cum pacto, ut reddat hic Passavii, Tamburinus *cit.* §. 4. *n.* 4. excusat te ab usura; quia tunc perinde est, ac si tu illud frumentum illuc transportares in commodum mutuatarii, ut ille vicissim transportet hoc in commodum tui mutuantis: adeóque esset æqualis commutatio gravaminum. *Sic ille.* Sed tu considera: an putas gravamina æqualia esse, cùm tuum sit imaginarium, alterius reale? 90

IV. Usura est, si mutues vinum v. g. Austriacum cum pacto, ut reddatur tibi vinum alterius qualitatis, vel Regionis, quod paratu sit difficile. Item mutuare cum pacto, ut quod tibi debeo disjunctivè, vel in pecunia, vel in frumento, vel vino, reddam tibi determinatè in pecunia tantùm, aut in vino tantùm. Item cum pacto, ut, quod tibi debeo post annum, reddam nunc, vel post duos menses; & cætera his similia innumera. *Ratio* horum & similium omnium est; quia sic gravamen imponitur novum mutuatario. Quòd si tamen debeam 91

tibi

tibi 200. post duos annos solvendos, & paciscar tecum, dare 190. statim primo anno, ut pro aliis exspectes adhuc unum annum, nempe usque ad tertium, tu ab usura certè immunis eris, tunc enim esset compensatio gravaminum: ego enim do gravamen reddendi 100, statim primo anno, cùm potuissem post duos dare; & tu das mihi gravamen pro aliis 100. exspectandi diutiùs adhuc unum scil. usque ad tertium cùm posses exigere anno secundo. Denique, si vellem secundo anno primùm solvere tibi 100. cum pacto, ut pro aliis 100. exspectares tertium usque annum, jam ego usurarius, aut certè injustus essem: sic enim aggravarem te creditorem meum, ut exspectes ad tertium annum, quod certe non teneris. Tamburinus *cit. c.* 4. §. 7. Jam verò quoad prædicta omnia addo duas magni momenti observationes.

Observatio I.

Quoad compensationem, seu restitutionem ejusmodi gravaminum.

92 QUi mutuum dedit cum ejusmodi onere pretiò æstimabili, utique pro illo onere, vel gravamine ei compensare tenebitur. Et quidem re adhuc integra, ante executionem talis oneris solùm mutuator debet mutuatarium liberare ab illo onere imposito, & pactum dissolvere, ut nolit eum civiliter obligatum, sed in ejus libera voluntate esse, ex gratitudine tale quid præstare. Post verò opus jam exhibitum, & factam executionem gravaminis illius, restituendum erit proportione damni, quod mutuatarius in executione illius oneris passus fuit: ut si apud alium meliores merces, vel viliori pretio emisset, alteri cariùs vendidisset, commodiùs, vel meliori mercede laborâsset, minori labore, vel breviori via ad aliud molendinum accedere potuisset &c. Quòd si verò in executione ejusmodi oneris nullum damnum passus est, sed mutuator reciprocum mutuum fideliter solvit, merces justo pretio vendidit, vel emit, justum pro mercede laborem reddidit &c. & tunc nihil restituendum est ex parte mutuatoris respectu sui commodi, quod inde percepit, sed solùm adhuc ex parte mutuatarii, quantum gravamen & obligatio illa suscepta æstimari potest. Et certè talis obligatio ex se semper pretiò æstimabilis est, atque etiam, si quis ipsam rem facilè & sine sua molestia, vel incommodo faciat: v. g. Musicus, etsi facillimè, & cum voluptate semper cantans, & ludens, si tamen ad id obligaretur, tantùm ei pretium deberetur; quia jam habet gravamen, dum, quod aliàs libenter & liberè facit, jam ex obligatione facit: sic quamvis mutuatarius nullum incommodum sentiat in gravamine à te imposito, v. g. tibi suas operas locando, tuum molendinum adeundo, utpote sibi vicinum &c. non ideò negabis, esse aliquod gravamen pretiò æstimabile, ideóque à te compensandum, si id ex obligatione faciat vi mutui à te concessi: excepto semper, nisi ipsemet nihil faciat, adeóque condonare videatur.

Ubi pro praxi valdè advertendum est, quòd usurarius quidem tentet mutuatario imponere debitum ex Justitia ad præstandum aliquid ultra sortem, reipsa tamen non imponit, cùm implicet per injustitiam imponi debitum seu onus justum; adeóque reverà nulla imponitur obligatio naturalis in conscientia, sed solùm imponitur obligatio externa, quasi civilis, seu vinculum humanum promissionis, ac fidelitatis externæ, cui homines honesti, vel honorati resistere non audent, postquam utcunque promiserunt, ne scilicet malè audiant, vel imposterum careant; quod ipsum tamen onus pretió æstimabile est, & in proposito injustè impositum restitutioni obnoxium, & eò magis, quò magis rationabiliter æstimatur illud onus ab onerato mutuatario. Defactò tamen plerumque censetur æstimari parvi, vel mutuario condonari. Unde rectè infert Molina *disp.* 309. *n.* 5. Quòd si onus illud minimè curetur à mutuatario, nullúmque ei gravamen adferat, quippe qui etiam mutuo non accepto libenter tale pactum iniisset, aut ultro sua sponte se ad hoc obtulit, tunc mutuatorem non teneri ad ullam restitutionem, sicut nec propriè committit usuram; quia tunc nullum adest involuntarium necessariò requisitum ad injuriam, seu injustitiam, qualis essentialiter est usura. Et hac ratione fortè intelligendi sunt Angelus Major, & alii, ejusmodi pacta usuraria esse negantes. 93

OBSERVATIO II.

Quoad executionem illorum gravâminum.

PRædicta, & similia gravamina à mutuante imposita mutuatario, sæpissimè excusantur, & à vitio usuræ, & ab onere restitutionis; aut quia mutuatarius verè liberaliter, voluntariè & ex libera gratitudine ea præstat, nullum attendens debitum, vel obligationem; aut etsi obligationem agnoscat, non tamen curat, vel æstimat, quia ei difficile, vel incommodum non est, juxta modo dicta: aut denique, & maximè, quia in ejusmodi pactis reverà non est contractus mutui, sed emptionis, vel conductionis, aut locationis; vel simile: v. g. si mutues rustico pecuniam cum pacto, ut pro ea restituatur frumentum &c. usura est ex dictis. At verò, si des pecuniam rusticò egenti, & petenti, emendo ab eo frumentum futuræ messis nunc anticipatò solvendo, & consignandum suo tempore, juxta pretium tunc currens, certo usura non est, sed emptio justa, quam alicubi vocant contractum ad metam. Item si des mutuò pecuniam rustico, ut is obligatus sit in æstate colere tuos agros, usura est ex dictis. At si illâ pecuniâ tanquam jam anticipatò solutâ conducas ipsius operas futuras in colendo agro tuo, nec mutuum, nec usura erit, sed contractus justus conductionis, & locationis. Idémque est in simili; ut si pecuniam des Medico, Chirurgo, Opifici, non tanquam mutuum; sed conducendo eorum operas anticipatò solutas (seu ut vocamus vulgò ad demerendum, zum Abverdienen/) quod valdè notandum Confessariis, & pœnitentibus prudenter explicandum. 94

§. IV.

Usura palliata; & casus dubiè usurarii.

95 Usura palliata est, quæ committitur in mutuo non formali, & explicito, sed virtuali, & implicito, quippe sub alterius contractus specie, & nomine occultato, & quasi palliato. Exempla sunt.

I. Sub pallio Depositi.

96 Deponis apud aliquem pecuniam (idémque est, si eadem conditione aliquem instituas procuratorem redditaum tuorum) data ipsi facultate utendi ex pacto, ut propterea obligatus sit aliquod tibi pretium solvere, v. g. 8. pro 100. usura palliata est, sub nomine depositi: reverà enim contractus ille non est depositi, sed mutui, ut habetur *L. certi*, & *seq. ff. de rebus creditis*. Nam in deposito rei dominium manet penes deponentem; cùm autem jus utendi, imò absumendi pecuniam datur, transfertur jus dominii illius rei in utentem; ergo fit mutuum, & consequenter ex dato, ac recepto inde pretio usurarium: ut benè notat Navar. *l. 3. Consil. 1. a. 4. de deposito*: assignata hac pulchra Regula. *Omnis depositio rei consistentis in numero, pondere & mensura, concessa facultate utendi & adjecto pacto aliquid propterea solvendi, injusta est.*

II. Sub pallio emptionis, & locationis.

97 Alicui mutuum petenti respondes: non tibi mutuo, sed pecuniâ istâ v. g. 50. aureis emo à te duas vaccas, quas tibi locatas volo pro annua pensione 6. florenorum, an justè? ℞. Siquidem alter vaccas reverà non habeat, nec habiturus sit, meríssima usura est suo ficto emptionis, & locationis nomine palliata. Si verò defacto vaccas utiles habeat pro ea pensione, serventúrque conditiones contractus locationis (& maximè hæc, ut periculum vaccarum ad locantem tanquam emptorem spectet) is ab usura immunis erit; ex communi DD. Similiter juxta paulò ante dicta *Molina Layman*. & alii *citt.* ab usura rectè defendunt hunc contractum, si mercator indigenti, & petenti dicat: nolo tibi mutuare, sed hac pecunia conduco tuas operas ad futuram messem & autumnum, anticipata solutione mercedis.

III. Sub pallio venditionis, vel emptionis.

98 Mercator mercem minùs valentem 80. florenis tantùm, ob solam solutionem pretii illatam cariùs vendit, v. g. florenis 100. est usura palliata sub specie venditionis: reverà enim nihil aliud agit, quàm quòd 80. florenos tanquam pretium justum statim solvendos emptori in longius tempus mutuo det, ut eos post annum v. g. reddat cum auctuario florenorum 20. quod tanquam verissima usura reprobatur *c. in civitate* 6. &c. *consuluit*. 10. *de usur.* Excipe semper: nisi mercatori intersit, solutionem pretii non differi ratione scilicet lucri cessantis, vel damni emergentis; neque lateat emptorem ob solutionem dilatam mercem cariùs vendi. Econtra mercem plus valentem v. g. 100. florenis, ob solam anticipatam pretii solutionem minoris emit, quàm res valeat, v. g. florenis 90. vel 80. usura palliata est, sub specie emptionis; quia diminutionem istam justi pretii lucratur non ut emptor, sed tanquam mutuator pecuniæ citiùs solutæ pro illo pretio detracto, ut habetur *c. naviganti fin. de usur.* Excipe rursùs: nisi alia justa causa subsit; utpote quia certò scitur, vel creditur, mercem futuro tempore minoris valituram, ut si à te emam frumentum tempore veris tunc valens 5. florenis, sed tradendum primùm tempore autumni, quo probabiliter creditur minùs valiturum, anticipata solutione utique justè, & sine usura potest emere minoris, v. g. 4. florenis cum dimidio, vel adhuc minoris, quia fieri posse putatur, ut tunc adhuc minùs valeat.

IV. Sub pallio venditionis, & reemptionis: seu Mohatra.

Non rarò contingit, quòd quis indigeat v. g. pecuniis, quas mutuò acciperet, si mutuantem inveniret, sed quia dantem mutuò non invenit, vadit v. g. ad mercatorem, à quo merces aliquas summo pretio justo, sed credito, solvendas scil. post annum v. g. & statim eas eidem mercatori pretio infimo pro numerata pecunia revendit (qui contractus apud Hispanos dicitur *Mohatra*, apud Italos *Stocco*) Sic v. g. Petus mercator creditò vendit Paulo pannum, aliámve mercem pretio summo, v. g. aureis 100. & statim eundem pannum numeratâ pecuniâ reemit pretio infimo, v. g. 90. tantùm aureis: aut è contra Paulus indigens pecuniâ præsenti, emit à mercatore pannum creditò dicto summo pretio, is mox revendit pretio infimo numerato, sic ut Paulus maneat debitor in illo summo pretio 100. aureorum: quæritur an licitè & justè? Usuram palliatam ordinariè præsumendam meritò agnoscunt *DD. communiter*: Quia reverà nihil aliud agi videtur, quàm quòd sub specie emptionis, & venditionis reciprocæ homini pecuniâ indigenti mutuentur 90. v. g. aurei cum pacto ut postea restituat 100. lucro non aspernabili. Et verè certa usura erit, si initio statim ita paciscantur; & maximè, si ipse mercator prior ita in pactum deducat, v. g. mutuum petendi dicendo: Non mutuabo tibi, sed vendo tibi hanc mercem justo, & rigorosopretio 100. aureis, ut mox mihi revendas: vel: Ego redimam pretio infimo numerato, 90. aureis, & tu manebis postea debitor in 100. ut benè probat noster Gabriel 4. *dist. 15. q. 11. a. 3. dub. 3*, Et agnoscunt *DD. communiter*. Quo sensu meritò damnata est ab Innocentio XI. Propositio illa 40. *Contractus mohatra licitus est, etiam respectu ejusdem personæ, & cum contractu retrovenditionis præviè inito, cum intentione lucri.* Utpote sic generaliter, & ut jacet, scandalosè, & perniciosè docens, licere sic vendere cum prævio pacto retrovenditionis cum intentione lucri. Nam scandalosè docetur usuram esse licitam: sed hujusmodi mohatra est usura saltem palliata: ergo scandalosè docetur. M. constat. Min. prob. Quia nihil aliud est vendere rem valentem 100. addito pacto retrovenditionis pro solùm 90. quam velle mutuare 90. cum 99

pacto

pacto, ut alius teneatur solvere 100. & sic supra sortem 10. accipere: ergo in hoc contractu mohatra cum pacto retrovenditionis respectu ejusdem personæ primò vendentis majori pretio, quàm in retrovenditione pactum est, datur quædam propria, palliata quidem, usura, seu *lucrum ex mutuo ex vi mutui proveniens.* Vide desuper fusiùs. Alios in propositiones damnatas scribentes.

100 At verò secluso ejusmodi pacto expresso, vel implicito, atque intentione usuraria, ex se non est illicitum, vel injustum, dummodò verè emant, vendant, nec palliare velint mutuum cum usura, & mercator bona fide vendens rem summo pretio, relinquat in emptoris libertate revendendi, cui velit, aut emptor ipse ipsum rogaret, ut redimat. Ita verè communis DD. Angelus *v. usura n.* 2. Navar. *c.* 23. *n.* 91. Petrus Navar. *lib.* 3. *c.* 2. Less. *lib.* 2. *cap.* 2. *dub.* 16. Layman *hic cap.* 16. *n.* 16. Lugo *disp.* 26. *n.* 205. Tamburinus *lib.* 8. *Decal. tr.* 3. *cap.* 7. §. 8. *n.* 9. Ratio est: 1. quia prior, & posterior venditio justa est, quippe justo pretio sine fraude facta, ut supponimus. 2. Alius quilibet mercator posset illum pannum, vel mercem dicto infimo pretio emere, ut omnes concedunt: cur ergo non etiam ille idem, qui vendidit? 3. Quia sic Paulo liberè volenti, & petenti non solùm nullam infert injuriam, sed etiam liberat eum labore quærendi alium mercatorem, qui certè labor pretio æstimabilis est. 4. Quia merces ultroneæ vilescunt, eo enim casu mercator, ut redimat, rogari solet, imò hoc casu, quo rogatur, non solùm infimo, sed adhuc viliori pretio emere poterit; quia merces ultroneæ vilescunt, juxta mox dicenda *cap. seq. de empt. & vendit.* Plura vide apud citatos præsertim *Lugo.* Duo adhuc magni momenti dubia restant.

Dubium primum.

Quid de mutuo cum pignore fruendo, vel lucrando?

101 Usurarius omninò est contractus dictus *antichriseos* (vulgò ein Pfandtschafft) cùm quis mutuò dat accepto pignore cum pacto, ut interim fructus pignoris lucretur. Communis DD. Cajetanus 2. 2, *q.* 78. *a.* 2. Sotus *lib.* 6. *q.* 1. *art.* 2. Navarrus uterque, aliis citt. Molina, Lugo, Laym. *cit. n.* 17. Et constat ex utroque Jure; Civili *L.* 1. *&* 2. *Cod. de pignorat. actione & L.* 1. *Cod. de distract. pignor.* Et Canonico *c.* 1. *&* 2. *& c. conquestus de usur. c. cum contra. c. significavit de pignor.* Ubi dicitur: fructus rei oppignoratæ computandos esse in sortem detractis expensis. *Ratio fundamentalis* est: quia sic creditor verè ultrà sortem aliquid lucratur, nam omnis res suo domino fructificat: atqui in pignore quocunque dato non transfertur dominium pignoris in eum, cui datur, sed remanet in dominio ipsius mutuatarii: ergo huic & non illi fructificat: consequenter mutuans ubi eos fructus applicare non potest, sed detractis expensis debet eos reddere mutuatario, vel computare in sortem, ceu in partem solutionis debiti: ergò ulteriùs pactum illud ut fructus pignoris cedant mutuanti, usurarium est; quia sic clarè mutuans lucratur aliquid ultra sortem, seu pecuniam creditam; addítque nimium gravamen mutuatario. Atque ob eandem rationem, quando res non fructifera in pignus datur, v. g. vestis pretiosa, vel similis res, quæ usu atteritur, non potest poni pactum, ut ea re impignorata uti possit mutuator, nam & hoc esset novum onus mutuatario, qui præter sortem integram suo tempore reddendam pateretur damnum in commisso usu rei suæ; & si absque pacto, vel licentia mutuatarii mutuans tali re utatur, peccat contra Justitiam, cùm invito domino utatur re aliena, ideóque debebit compensare æstimationem talis usus in omni casu. Excipe tamen duo hunc rigorem temperantia. *Unum est*: si talis res impignorata usu non atteratur, vel deterior notabiliter reddatur, v. g. vas argenteum, torques aureus, &c. tunc enim faciliùs potest præsumi ipsum dominum, vel concedere licentiam, vel non gravatè ferre usum rei suæ: certè erit parvitas materiæ semel vel iterum eâ uti. *Alterum est*: quando rei pignoratæ ipse usus moderatus prodest, ne vestis v. g. tineis, vel pulvere ferè atteratur, tunc enim certò præsumi potest consensus domini, nisi oppositum constet, ut suo loco videbitur.

Cæterùm justi tituli accedere possunt, lucrandi fructus sine diminutione sortis. I. Titulus, & optimum medium vitandi usuram est secundùm communem DD. apud citt. præsertim Lugo *disp.* 25. *Sect.* 8. Si res oppignoranda non detur in pignus pro mutuo, sed vendatur pro debito, cum pacto retro vendendi, cùm tibi libuerit (quod licitum esse, patebit infra) tunc enim res pignoris naturam amittit, adeoque non ut pignus priori domino, sed ut res empta emptori, & possessori fructificat, ejusque damno perit, donec reddito pretio redimatur. Adde: dummodò pretium justum sit, si enim nimis parvo pretio redimatur, præsumitur usura palliata, ut rectè notat Lugo *loco cit. n.* 123. II. Titulus est, si accedat contractus censualis, & fructus pignoris non excedant quantitatem census, super eadem hypothecâ secundùm morem patriæ constituti: ut si Princeps indigeat decem millibûs florenorum, quos Nobilis gratis mutuare nolit, ut evitetur usura, oppignorat ei oppidum, adjecto contractu censuali accipiendi quingentos annuos, donec sors restituatur. Eadem ratione per emptionem censûs excusatur ab usura usitatissimus in Orbe, præsertim Germania, contractus accipiendi quinque pro 100. salvo capitali, ut suo loco videbimus, & cum aliis notat Layman. *c.* 16. *n.* 17. III. Titulus est juris maritalis in pignus pro dote datum, sicut enim ipsius dotis ita etiam pignoris pro dote dati fructus sine diminutione sortis jure percipit maritus, donec ei sors reddatur, ut nimirum interim habeat, unde onera matrimonii sustinere possit: unde etiam non dato pignore quotannis certam summam exigere potest in compensationem illorum onerum. Communis doctrina *ex c. salubriter de usur.* Navarrus 102

comment. de usur. notab. 21. Molina *tom.* 2. *disp.* 321. Lessius *lib.* 3. *c.* 20. *dub.* 16. *n.* 141. Lugo Laym. *cit. n.* 19. IV. Titulus est domini directi in feudum, vel emphyteusin, quæ proprietario domino ipsi oppignorata, ipsi fructificare debet, cùm reverà non ipsa substantia rei, cujus ille anteà Dominus est, sed fructus tantùm oppignorentur, & inconveniens videatur, rem apud directum Dominum existentem alteri fructificari: interim tamen fructuario omninò remittere tenetur. Sic habetur *c. de feudis. c. conquestus de usur.* Hic consequenter incidentaliter.

103 *Dubitabis* 1. Quid si quis vendat rem fructiferam v. g. agrum, creditor reservando sibi interim fructus vel redditus, quousque pretium solvatur? Quæstio difficilis necessariò remittenda in proprium locum *c. seq. Sect. ult.* §. *ult.*

104 *Dubitabis* 2. Utrum in mutuo cum pignore locum habeat pactum Legis commissoriæ? hoc est? utrum, sicut Lex commissoria in venditione locum habet, *ex toto tit. ff. de Lege commissor.* Ubi venditori alicujus rei conceditur, ut, si emptor pretium non solvat constituto tempore, res habeatur ut non vendita, & possit venditor ad suum arbitrium repetere sibi rem suam, sicque dicatur cedere in commissum; similiter in mutuo cum pignore justè apponatur pactum, ut, si mutuatarius præfixo tempore mutuum non reddat, pignus datum intelligatur quasi venditum ipsi mutuanti pro suo credito, seu mutuo dato; & sic ipsi absolutè acquiratur, sicque mutuatarius cadat in commissum rei suæ? ℞. tale pactum in omnibus pignoribus, atque adeò etiam in pignore pro mutuo dato absolutè prohiberi sacris Legibus utroque Jure *L. ult. Cod. de pact. pignor. & c. significante* 7. *de pignor.* & meritò. Ratio est: quia pignus sæpè, imò plerumque est majoris valoris, quàm creditum, vel mutuum datum, nam nemo facilè accipiet pignus minoris valoris; & æqualitas non facilè attingitur: unde ad cavenda pericula injustitiæ, & damna civium, rectè ejusmodi pactum Leges simpliciter reprobaverunt: & quia istæ Leges pœnales non sunt, ad bonum commune spectantes, utique etiam obligant in conscientia. At, quid si ita fiat pactum, ut debitore non solvente, debitum constituto tempore, pignus vendatur, vel remaneat venditum non pro ipso credito, vel mutuo dato, sed pro pretio justo secundùm consuetudinem loci, & arbitrii boni viri, reddito excessu, si quis sit, ipsi debitori, sed mutuatario: eritnè licitum? ℞. cum dist. Si id fiat mero arbitratu creditoris, seu mutuantis, adeoque tanquam gravamen mutuatario imponatur, illicitum, & usurarium fore, ex dictis liquet. At si fiat, ut creditor habeat suum, séque indemnem servet, licitum & justum erit, ut ex communi docet Molina *disp.* 324. Ratio est: quia generaliter justa sunt pacta, quæ ordinata sunt ad hoc, ut creditor securè habeat suum, séque indemnem servet; cujusmodi sunt pacta, petere pignus, vel fide jussionem sufficientem, hypothecam generalem, vel specialem; & ejusmodi in proposito est, petere justam venditionem pignoris post elapsum terminum solutionis; quilibet enim securitatem suæ rei potest justè postulare: & ita jam habet praxis communis.

Dubium alterum.

Quid de mutuo explicitè injusto, & usurario, sed implicitè justo ob bonam fidem mutuantis.

Titius bona fide celebravit contractum usurarium, vel aliàs injustum, v. g. dedit tibi mutuò 100, ut post annum reddas ei 100. & 10. vel per singulos menses unum aureum, & invincibiliter ignorans esse usuram, bona fide procedens, & putans esse licitum, atque ita constitutus, ut si scivisset esse usuram, facilè tecum vel cum alio fecisset alium contractum justum cum simili lucro, v. g. emptionem anticipatam frumenti, vel fructuum, emptionem censûs, contractum societatis, vel similem, ut infra annotabo, quo contractu alio omnibus expensis itidem lucratus fuisset, decem, vel duodecim, vel ampliùs ultra suam sortem: his ita constitutis, potéstne Titius exigere licitè, & retinere illos decem, vel 12. aureos ex primo contractu reverà explicitè injusto, tamen implicitè justo propter bonam fidem, & facultatem aliter justè contrahendi? Id in praxi non facilè concedendum, approbant omnes, etiam citandi; & simpliciter non licere; supponere videntur DD. communiter. Nihilominus 105

℞. Id probabilissimè esse licitum, saltem quando mutuans intendit, & expressit, se velle contrahere omni meliori modo. Ita latè Lessius *lib.* 2. *c.* 20. *dub.* 12. Saltem si mutuans scit illum alium modum justè contrahendi (secùs, si nesciat) Ita optimè Lugo *disp.* 15. *sect.* 9. tota. Vel absolutè sine limitatione Emanuel Sa *verb. usura n.* 8. dicens: *Qui fecit contractum usurarium bona fide credens justum, potest tantùm lucri retinere, quantum acquisivisset alioquin per contractum licitum.* Sic ille. Item Tannerus *in* 2. 2. *disp.* 4. *q.* 7. *dub.* 3. *n.* 99. Et Diana *p.* 1. *de Cont. res.* 47. Præter varias apud hos Authores videndas, *Ratio* esse debet potissima: quia ex una parte mutuans, dum bona fide procedit, & non est dispositus ad exercendas usuras, semper implicitè contrahit cum voluntate non committendi usuram, & cum voluntate habendi lucrum: ergo contrahit cum voluntate contrahendi justo modo possibili, seu meliori modo, quo potest, quod totum involvitur in illa bona fide (sanum sanè consilium *Lessii cit.* ut ita expresè intendat, vel exprimat (ideoque contrahit consensu absoluto, & non conditionato: hoc sensu, v. g. si hunc contractum injustum scivissem, alio justo modo contraxissem, quam conditionalem, cum nihil ponat in esse, non sufficere ad justificandum lucrum, omnes fatentur. Ex altera autem parte mutuatarius jam consentit dare totum id, quod petit mutuans; imò debet consentire in id, quòd justo titulo petit mutuans, etsi ipsi ei ille titulus non manefestetur, ut patet ex dictis supra de lucro cessante; ideoque si consentiat cum involuntario mixto irrationabiliter invi- 106

tus

tus erit: non enim potest suam intentionem alligare ad titulum injustum apparentem, sed debet contrahere juxta capacitatem materiæ, ut in titulum justum consentiat, in injustum autem non consentiat nisi involuntariè, & retinendo sibi jus suum, ut optimè explicat Lugo *cit. n.* 182. ergo cùm adsit sufficiens utriusque voluntas cum titulo justo implicitè saltem contento, jam adest totum, quod necessarium est ad justè contrahendum, & lucrandum. Et hinc non sequitur, idem posse fieri ab eo, qui mala fide contraxit, sciens contractum esse usurarium; grandis enim disparitas; qui enim bona fide contraxit, implicitè quidem, & absolutè vult bono modo contrahere, ut dictum est: at verò qui mala fide contrahit, sciens contractum esse injustum, jam expresè vult malo, & non recto modo contrahere, ne implicitè quidem. At, inquies, si talis scivisset alium bonum modum contrahendi, etiam is bono hoc modo voluisset contrahere; ergo ipse habuit voluntatem implicitam hoc bono modo contrahendi. ℞. *Negando consequentiam*: cùm enim conditionalia nil ponant in esse, & talis expresè mala fide contrahere voluit, non est attendendus ille conditionalis consensus, vel potiùs habitualis tantùm mentis dispositio, sed hic consensus malus absolutus, qui verè adfuit in esse.

107 *Dices*, quid si ergo quis absolutè ita contrahat. Mutuo tibi 100. ut ultra sortem lucrum à te recipiam v. g. 6. 8. 10. vel 22. ℞. *cum distinct.* Aut enim talis 1. advertit nullum titulum justum adesse, quo ipse aliter lucrari possit; & tunc clara usura erit ex dictis, & pulchro casu declarat Tamb. *lib.* 8. *Decalog. tr.* 3. *c.* 8. §. 3. Aut 2. advertit ad bonos titulos v. g. lucri cessantis, damni emergentis, aliósve contractus, quibus tale lucrum supra sortem justè accipere posset; & tunc contractum justum fore, etiam ex dictis constat. Aut 3. adest quidam justus titulus, quo is licitè lucrari possit, sed ille præscindens nihil cogitat de titulo justo, vel injusto; & tunc si bona fide contraxit ex modo dictis probabilissimè etiam contractus licitus censendus erit, quia nimirùm ipse bona fide sua implicitè justum aliquem titulum, & contractum involvere censetur, cùm nemo præsumendus sit delictum velle committere, nisi id exprèsè constet, v. g. ex mala conscientia, vel consuetudine prava mutuantis usurariè, ut notat Tamburinus *ibid. n.* 27.

Corollarium.

108 AUt summam titulorum, seu modorum lucrandi aliquid ultra sortem v. g. consueta illa 5. pro 100. salvo capitali sine vitio usuræ, Valentia *tom.* 3. *disp.* 5. *q.* 25. *punct.* 2. ab aliis communiter receptus & relatus, in fine sic optimè colligit. Quatuor sunt modi tolerabiles accipiendi annuatim certum lucrum, salvo & securo capitali, utpote 5. pro 100. I. Si ad id suppetat titulus aliquis ex certioribus: ut lucri cessantis, vel damni emergentis, qui modus latissimè patet. De his & annexis satis egimus *Sect.* 2. *tota.* II. Si societas ineatur cum pacto assecurationis capitalis, & lucri &c. De hoc *cap.* 6. *sect.* 3. *tota.* III. Si ematur census realis cum pacto utrinque redimendi, assecurandique &c. De hoc ex professo *ibid. c.* 6. *sect.* 1. IV. Si absque expressa determinatione contractûs societatis, vel census intentio saltem generalis sit accipiendi lucrum aliquod ante modo licito, ad quem consideratis personarum, & facti circumstantiis, videatur factum ipsum revocari posse. Hactenus *Valentia.* Hic quartus modus is ipse est, quem modo defendimus. Addi posset quintus modus emptionis anticipatæ frumenti, vini, aut conductionis operarum per anticipatam solutionem. De quibus *Sect. præc.* in fine innui satis.

SECTIO IV.

De usuræ prohibitione, acquisitione, restitutione, & cooperatione.

SUMMARIUM.

§. I.

Usura quo Jure prohibita?

OMnis usura lucrativa, mentalis, realis, aperta, palliata, illicita est, & vetita tam Jure naturali, quam Divino positivo, & Canonico; quidquid sit de Jure civili. Est Catholica, & universalis doctrina, contra Judæos, Hæreticos, Albanenses, Machiavellum, & novissimè Carolum Molinæum in pestilenti suo tractatu *de Commerc. & usur.* docentem nullas, nisi excessivas tantùm usuras Jure Divino esse prohibitas. Dixi autem: *Quidquid sit de Jure Civili*: nam Leges Civiles certè concedunt usuras moderatas toto *tit. de usur.* An verò positivè approbent (& tunc certæ injustæ sunt) an solùm ob bonum commune permittant, quemadmodum etiam permittunt lupanaria, occisionem adulteri cum uxore vel filia in flagranti deprehensi &c. ut communiùs intelligunt Theologi, perinde est; cùm certum sit, Jus Civile quoad hoc correctum esse à Jure Canonico. Cæterùm usura usurarum, græcè Anatocismus (vulgò superinteresse) cùm scilicet lucrum adjectum sorti non statim solutum, rursus aliud lucrum parere debet, etiam Jure Civili prohibita est. *L. placuit L. ut nullo. Cod. de usuris.* Quidquid ergo sit de Jure Civili, usura certò prohibita, & illicita est. 109

I. *Jure Canonico, & Sacris Conciliis.*

110 NOn tantùm prohibetur usura Jure Canonico variis locis totis titulis *de usuris in 5. & 6. Decretal.* & in Clement. un. *de usuris* Et in Decreto *dist.* 14. & 47. verùm etiam illicitam esse tanquam de fide certum definitur in variis Conciliis. *Nicæno, Lateran. Lugdun. Viennen.* relatis ex dictis locis Juris, & in Clementina cit. *Si quis in illum errorem inciderit, ut pertinaciter affirmare præsumat, exercere usuram non esse peccatum, decernimus, eum velut hæreticum puniendum &c.*

II. *Jure positivo divino in SS. Litteris.*

111 GRavissimè prohibentur, & damnantur usuræ Ezech. c. 18. Exod. 22. Proverb. 28. Et Ps. 14. *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram.* Psal. 54. *Vide iniquitatem, & contradictionem in Civitate &c. & non defecit de plateis usura, & dolus.* In Nova Lege celebre est illud Luc. 6. *Mutuum date, nihil inde sperantes*: quæ verba licèt consilium contineant quoad mutuum dandum, præceptum tamen continent, ut nihil inde ultra sortem sperandum, exigendum, & accipiendum sit tanquam debitum: quemadmodum etiam intelliguntur illa verba Ps. 75. *Vovete, & reddite Domino Deo vestro.* Et quamvis totaliter de consilio intelligi possent illa sola verba, stantibus tamen simul aliis locis Scripturæ, de præcepto rectè intellexerunt summi Pontifices, Urbanus III. *in c. consuluit.* Alexander III. *in c. quia in omnibus tit. de usuris.* Quod autem dicitur Deut. 23. *Non fœneraberis fratri tuo ad usuram &c. sed alieno*: explicant SS. PP. ibi solùm permitti, id est, non specialiter puniri usuram erga alienos, tanquam minùs malum, ut à majori malo, scilicèt fratribus fœnerandi arceantur Judæi, in illud vitium pronissimi; sicut in eodem capite dicitur: *Non erit meretrix de filiabus Israel*: non quòd meretrices alienigenæ approbentur, sed quòd non puniantur lege ista, sicut meretrices Israelitæ. Aut certè (quod magis placet) respondent aliter SS. PP. permissum esse Judæis, ut à Gentilibus usuras accipiant tanquam ab hostibus, concesso iis dominio, & facultate eo modo spoliandi hostes, sicut licentiam dederat spoliandi Ægyptios: Ita D. Ambrosius lib. de Tob. c. 15. dicens: *Cui meritò inferuntur arma huic meritò auferuntur usuræ.* Plures pro utraque responsione Patres videre potes apud Molin. *tom. 2. disp.* 304. Denique, quod in Parobola *Luc.* 19. servo pigro dictum est: *Quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum usuris utique exegissem illam?* hic per usuram intelligitur lucrum licitum ex negotiatione; dare enim ad mensam, non est dare mutuum, in quo solo usura vetita titulatur; sed est dare mercatoribus ad negotiandum, utpote ad contractum societatis à banco.

III. *Jure naturali.*

112 ETiam illicitam esse usuram naturali lumine agnovit Aristoteles 4. *Eth. cap.* 1. & 2. *Politic. c.* 7. Ratio autem naturalis dicitur ex duobus principiis certis. *Primum* est: in mutuo ex gratuita voluntate mutuantis transferri dominium rei mutuatæ ad mutuatarium, qui tamen maneat obligatus reddere tantundem suo tempore. *Alterum* est; non posse te accipere lucrum ex re alterius, nisi id ex aliquo justo titulo tibi competat: his principiis positis sic formatur. *Ratio*: justitiæ commutativæ naturaliter repugnat in commutatione unius rei pro alia plus exigere, quàm res valeat, ut scilicet pars contrahens plus reddere cogatur, quam accepit, nisi alius titulus accedat, ratione cujus illud ampliùs justè exigatur: atqui hoc fit in usura, 100. enim non valent nisi 100, adeóque qui dedit 100. & recipit 105. vel adhuc plùs, plùs recipit, quàm res valeat, & alter plus reddere cogitur, quàm accipit: Jam quæro, quo titulo accipias illud plus, seu lucrum illud 5. suprà 100. per se loquendo? si enim adferas verum aliquod tuum interesse lucri cessantis, damni emergentis, periculum sortis, aliumvè justum contractum initum, jam aliunde justificaberis ex hactenus dictis, quem verò alium? an ex parte tua carentiam pecuniæ, obligationem non repetendi, impotentiam utendi, fruendi, vel utilitatem capiendi interea; atqui hæc omnia sunt intrinseca mutuo, atque adæquatè tibi compensantur reddendo æquivalentem pecuniam cum æquali facultate eâ utendi, & fruendi; sive enim quis longiori, sive breviori tempore possit uti pecuniâ, non ideò plus valet, quàm valet unicus præcipuus ejus usus distractionis, qui æquè utiliter potest accidere brevi, ac longo tempore, ut supra etiam ostensum est: ergo adhuc plus accipis, quàm dederis. An deniq; esset aliquid ex parte mutuatarii, utpote ipse pecuniæ, vel rei mutuatæ usus, seu facultas eâ utendi, ac utilitas inde capienda? atqui jam in terminis deprehenderis verissimus usurarius; ob idipsum enim diceris usurarius, & lucrum tuum ultra sortem acceptum usura; quia pro usu non tuo quippe rei non ampliùs tuæ, lucrum exigis: nam hoc ipso, quo transfertur plenum alicujus rei dominium in alterum, etiam necessario, & eodem pretio computato transfertur illius rei usus, seu facultas utendi, & fruendi illa re, in hac enim facultate consistit ratio formalis dominii, definitur enim dominium facultas legitima disponendi de aliqua re tanquam sua: ergo adhuc plus recipis, quàm dederis: ergo naturali ratione ex natura Justitiæ commutativæ, adeoque ipso jure naturæ iniqua, & illicita est usura, Atque hoc luculenter confirmant rationes assignatæ à *D. Thom. & Scot. citt.* Ille enim sic arguit; per se injustum est, commutare eandem rem bis, ac seorsim computare, quod non potes seorsim computare; atqui hoc facit usurarius, qui enim mutuans 100. ultra sortem exigit 5. pro usu pecuniæ, ipsum usum commutat bis, & computat seorsim à pecunia ipsa, cùm tamen non possit seorsim computari; cùm enim dominium pecuniæ eatenus valeat, quatenus valet ejus præcipuus usus utilis, eo ipso, quòd dominium pecuniæ mutuatæ compensetur per æqualem summam, etiam compensatur ejus usus: adeoque

que ultra sortem accipiendo aliquid ultra usum, ipse usus bis compensatur. Coincidit verè Ratio Scoti. 4. *dist.* 15. *q.* 2. *a.* 2. Ex natura rei iniquum est, ut accipiam à te aliquid pro eo, quod non est amplius meum, sed plane tuum, atque aliunde compensatum à te, vel compensandum: atqui usus pecuniæ à me tibi mutuatæ non est amplius meus, sed planè tuus factus per translationem dominii pleni ipsius pecuniæ in te, atque aliunde adæquatè compensandus reddendo æqualem sortem cum æquali omninò usu: ergo ex natura rei iniquum est pro illo usu accipere aliquid ultra sortem. Denique per se iniquum est, petere ab altero fructum illius rei ea ratione, qua omninò infructifera, & sterilis; sed res mutabiles, pecunia, frumentum, vinum, &c. per se omninò sunt infrugiferæ, & steriles; accedente autem industria, & negotiatione fructificant quidem, nulli tamen alteri, quam suo domino, qui in proposito est ipse mutuatarius: ergo &c. Et his benè perceptis facilè est occurrere objectionibus. Vide citatos, & præ aliis, quos sciam, solidissimè Valentiam *tom.* 3. *disp.* 5. *q.* 21. *punct.* 1.

IV. *Quantum ergo peccatum usura?*

113 Usura est peccatum injustitiæ mortale ex genere suo. Nimis clarum ex dictis. Insuper aliqui apud Dianam *parte* 5. *tr.* 5. *res.* 30. volunt ita facere pactum esse mortale ex objecto ut nulla in eo detur parvitas materiæ excusans à mortali, sicut multa docent de simonia: Ratio eorum est; quia dictio illa SS. Canonum: *Quidquid accipitur ultra sortem*: etiam de re minima verificatur. Sed vera est contraria communis Sententia DD. apud Lugo *disp.* 25. *fin.* dari nimirùm parvitatem materiæ, & culpam venialem ratione ipsius in usura. *Ratio est*: quia tota malitia usuræ est contra Justitiam, quatenus usurpatur alienum sine sufficienti titulo; ideóque injustè: sed impossibile est, esse gravem, adeóque mortalem injustitiam, quando id, quod injustè usurpatur, est quid exiguum, utpote levissimum lucrum ultra sortem, v. g. pro 100. aureis unum Julium: ergo. Deinde, si illum Julium sine mutuo, simpliei furto acciperem, per se loquendo non esset peccatum grave, vel mortale: ergo multò minus peccatum grave erit, si accipiam propter mutuum; quo alteri beneficium presto; major enim cæteris paribus est injuria furti, quàm usuræ; & consequenter ad gravitatem usuræ major debet requiri quantitas materiæ, quàm ad gravitatem furti. Aliud est (quidquid sit) de simonia saltem juris naturalis; ut quando res propriè spiritualis, v. g. Sacramentum pretiô venditur: nam quo minùs temporale pretium accipitur pro re sacra & spirituali, eò major injuria rei sacræ irrogari censetur contra virtutem Religionis.

§. II.

Acquiritne usurarius dominium usurarum?

114 Nota, res per usuram acquisitæ aut 1. non suscipiunt per se functionem, ut vestis, equus, prædium: aut 2. suscipiunt functionem, ut pecunia frumentum, vinum, oleum, &c. & hujusmodi: aut 3. usurarius jam commiscuit cum suis propriis rebus, pecuniis, frumentis, &c. ita ut discerni ampliùs nequeant: aut 4. non commiscuit, vel ita immiscuit, ut tamen discerni adhuc possint. His notatis, dico breviter

I. *Acquirere dominium.*

Consentiunt omnes usurarium acquirere dominium usurarum, si illas v. g. pecunias cum aliis suis propriis, & justè acquisitis pecuniis ita commiscuit, ut discerni ampliùs non possint; idque ex speciali dispositione Juris §. *si duorum* 27. *instit. de rerum divis. L. si alieni* 78. *ff. de solution.* & alibi. Attamen certè dominium infirmum, & cum obligatione restituendi in æquivalenti, omniáque damna resarciendi, ut latè probant Molina *disp.* 326. Lessius *lib.* 2. *c.* 20. *n.* 156. attendentes meritò, mutuatarium, & generaliter eum, cujus pecunia, vel alia res ita permixta est cum pecuniis, vel rebus alienis, habere jus in eo cumulo, quamdiu extet; sive apud ipsum usurarium, vel furem, sive apud alium, & ante omnes creditores illi debere ex eo cumulo satisfieri. *Ratio est*: quia in eo cumulo certum est, adesse rem suam tanquam Domini, quamvis ea non discernatur: ergo potior ratio est habenda ipsius domini, quàm aliorum creditorum, qui rem suam non habent in cumulo isto. De hoc latiùs egimus supra *cap.* 1. *Sect.* 6. §. 3. & 4. 115

Porrò universaliter usurarium acquirere dominium usurarum, sive res acceptæ functionem non recipiant, sive recipiant, etiamsi nondum commixtæ, vel ita commixtæ sint rebus propriis, ut adhuc discerni possint, v. g. moneta aurea usuraria cum ptoprio argento (rursùs tamen dominium debile & infirmum cum omnimoda obligatione restitutionis ejusdemet rei, ac damnorum) expressè docet D. Thomas *opusc.* 73. *de usur.* Et supponit Scotus *l. cit.* Ubi ad objectionem, quod mutuatarius transferat Dominium usuræ respondet: *Etsi transferat dominium, tamen recipiens tenetur restituere; sicut in mutui datione transfertur, & tamen debitor tenetur tantùm restituere creditori suo.* Hæc Scotus. Idem docet Navarrus *c.* 17. *n.* 265. Aliique non pauci, quos refert, & sequitur Lugo *disp.* 25. *Sect.* 11. Ratio est.. quia ad transferendum dominium requiritur, & sufficit voluntas libera transferentis acceptata ab altero, non obstante aliquo adjuncto involuntario mixto: qua ratione in communiori Sententia *supra c.* 2. *sect.* 4. allata dictum est, contractum ex quocunque metu, etiam gravi, & injusto extortum jure naturæ esse validum, & dominium transferre, quia adest voluntarium simpliciter, etsi quoque adsit involuntarium mixtum secundùm quid, atque etiam adsit injuria extorquentis, propter quam contractus fiet rescissibilis: atqui etiam in proposito supponitur adesse in mutuatario voluntas simpliciter solvendi usuras, etsi non sine involuntario mixto, quia scilicet nollet dare usuras, nisi alter exigeret, aut si sine usura mutuare vellet: ergo transfert dominium, etsi infirmum, & ob injuriam il- 116

 latam

atam mutuatario restitutioni obnoxiam. Sententia, fateor, probabilis.

II. *Non acquirere Dominium.*

117 Usurarium non comparare sibi dominium ullarum usurarum, nisi res functionem suscipientes ita commixtæ sint cum rebus ipsius propriis, ut discerni nullo modo possint, docet communior, & mihi omninò vera Sententia DD. plurimorum, quos congerunt, & sequuntur Molina *cit. disp.* 326. Lessius *lib.* 2. *c.* 20. *dub.* 18. Layman. *lib.* 3. *tr.* 5. *c.* 16. *n.* 7. Tamburinus *hic tr.* 1. *c.* 7. §. 1. Ratio communis est: quia deest titulus, seu causa justa accipiendi: atqui sine titulo dominia rerum non transferuntur: ergo &c. Nec valet, quòd dicant Adversarii, titulum esse ipsam dationem mutuatarii simpliciter voluntariam, etsi cum admixto involuntario secundùm quid. *Contra* Illa ipsa datio ipso facto, & jure naturæ irrita est, & nulla: ergo non potest esse titulus justus transferendi dominium. Antecedens probatur: Quia (ut supra *c.* 2. *Sect.* 4. §. 2. in probabilissima Sententia probavimus) omnis contractus metu gravi & injusto extortus ipso jure naturæ irritus est & nullus; quia nimirùm implicat ex injustitia, & injuria nasci justitiam, jus, & obligationem justitiæ; ubi autem nulla obligatio, nullus est contractus, qui essentialiter definitur, *ultrò, citróq; obligatio*: atqui datio illa lucri ultra sortem verè per injustitiam, ac injuriam extorquetur ab usurario, tanquam verè meticulosa: verè enim mutuatarius nollet dare, sed non potest aliter facere, ne mutuum nunc, vel postea negetur, ne infidelis, vel vilis habeatur &c. cúmque datio illa sit injustè extorta, verè & intrinseca est affecta & maculata ab injustitia, & injuria mutuatôris; quidquid contendat *Lugo cit.* hanc esse injustitiam, seu injuriam extrinsecam tantùm; estò enim sit extrinseca dationi in genere, non tamen dationi huic singulari, & actu injustè extortæ, ut benè notat Tamburinus *cit. n.* 11.

III. *Usurarius alienans res usurarias in specie.*

118 Quando apud usurarium extat usura, pecunia vel alia res aliena in specie (in individuo potiùs dialecticè loquendo) nec suis rebus indiscernibiliter immixta, non potest illam ille validè alienare, nec tu ab illo recipere, v. g. donatione, venditione, mutuo &c. Ita DD. nostræ sententiæ *n. præced. cit.* Ratio est: quia res aliena in vito domino contractari non potest sine specie furti; atqui res illa verè est aliena, quippe ejus dominium usurarius non acquisivit in nostra sententia: ergo. Quare si tu mala fide, & sciens accipis, teneberis restituere domino ex injusta acceptione: si bona fide, sed ignoranter accepisti, teneberis ex re accepta, postquam innotuit, juxta generales restitutionis Regulas. Excipiunt tamen Medina, & alii cum Valentia supra *cit.* Mol. *disp.* 330. res usu consumptibiles, ac functionem recipientes, v. g. pecuniam, frumentum, dummodò ex illa alienatione usurarius non fiat impotens ad restituendum Domino. *Ratio* potissima debet esse: tum quia res functionem suscipientes ex se natæ sunt restitui in æquivalenti: tum maximè, quia si usurarius ex illa alienatione non est factus impotens ad restituendum domino, creditor, seu dominus non potest censeri rationabiliter invitus ad alienationem rei suæ aliàs in æquivalenti plenè restituendæ: ideóq; transfertur dominium in te accipientem bona fide donatione, venditione &c. nam si mala fide accepisti, invalidam esse acceptionem, téque obligatum ad restitutionem ex radice injustæ acceptionis, dubium non est; quia hic nullus potest præsumi consensus domini. Eadémque ratione *Lugo cit.* excipit etiam res functionem non recipientes, ut sunt vestes vas argenteum, torques aureus &c. dicens: Excipitur, qui rem illàm ab usurario emit, quando præsumi facilè potest consensus domini. Unde excusari possunt, qui pignore surariè occupata ab usurariis emunt, ut ab Hebræis, quia domini non solent multum curare, ad quos postea perveniant illæ res. *Sic ille.*

IV. *Usurarius alinans alias res suas.*

Usurarius debitor (uti etiam fur) si non cedat in fraudem, vel damnum creditorum, utpote si aliunde habeat, unde satisfaciat omnibus creditoribus, licitè potest donare, emere, vendere, ludere, & quoslibet contractus inire, per quos non fit impotens ad solvendum de aliis rebus suis, quorum ipse dominium liberum habes; & consequenter tu ab eo accipiens, accepta licitè, & justè retinere poteris, etiamsi postea primùm debitor per alias alienationes, vel aliunde reddatur impotens ad solvendum. *Ratio* sufficiens est; quia sic nulla obstat ratio, quo minus usurarius imò & fur de suis rebus disponere liberè possit. Contra verò, si ita fieret in fraudem & damnum creditorum, utpote si usurarius, vel fur per alienationem rerum suarum fieret impotens ad satisfaciendum suis creditoribus, vel defraudatis, non poterit sine injustitia, & injuria contra dictos creditores illas res suas alienare non solum contractu gratuito, donatione v. r. sed etiam oneroso contractu, v. g. emptione, non æquè utili, utpotè ad superfluas commessationes, & potationes &c. Et qui sciens, & maximè adhoc inducens acciperet, peccaret contra Justitiam, & teneretur ad restitutionem secundùm omnes. *Ratio* clara est; quia nemo potest se voluntariè inhabilem reddere ad satisfaciendum suæ obligationi in damnum, & fraudem creditorum; sic nimirùm, ut fiat impotens ad reddendum illud, quod ipsi ex Justitia debet (illa enim inhabilitas, vel impotentia est saltem indirectè voluntaria in sua causa, adeóque formaliter injusta, & injuriosa creditoribus) nec consequenter alter huic inhabilitati, vel impotentiæ justè, & licitè cooperari poterit. Duas tamen Exceptiones jam indicavi in terminis. Nam dixi 1. *Contractu non æquè utili*: quando enim usurarius per venditionem, vel emptionem tantùm utiliter accipit, quantum tradit, v. g. emendo domum, agrum &c. jam non injustè agit. *Ratio* patet: quia jam habet tantundem, quantum habuit antea; ergo jam non fit magis impotens 119

potens, quàm fuit antea, nam etiam in illa domo, vel agro empto poterit satisfieri creditoribus; & ita in similibus. Dixi 2. *Qui sciens, & maximè ad hoc inducens acciperet*: nam aliam exceptionem ex Molina *disp.* 328. & 330. quam probabilem censet Lugo *cit.* insinuavi supra de Restitutione: nimirùm te non peccare, nec onus restitutionis contrahere de Jure naturæ, quando acceptâsti solùm, sed non induxisti usurarium, vel furem ad tibi donandum, vel vendendum rem suam, quamvis ipse inde fiat impotens ad satisfaciendum suis creditoribus: *Ratio est*: quia ex una parte uteris tuo jure, dum acceptas rem tibi à suo Domino oblatam, & nulli alteri realiter obligatam, ut supponimus. Ex alia autem parte non cooperaris cum ipsius peccato: te enim non inducente, ipse solus jam suum peccatum fecit offerendo, tu autem in tuum commodum acceptando, solùm uteris ipsius peccato jam liberè commisso (quod certè impedire non teneris, nec potes) & in re omninò indifferenti.

§. III.

Usuraria obligatio & pœna.

120 Usurarius (sive acquirat dominium usurarum, sive non acquirat, perinde est) obligatur strictissimè utroque Jure restituere omnia acquisita per usuras usque ad æqualitatem damni illati: utpote 1. ipsas res in individuo, vel in se adhuc existentes, vel in æquivalenti; quia per injustitiam accepit. 2. Omnes fructus rei fructiferæ per usuram acquisitæ, detractis tamen expensis, & æstimatione laboris, ac industriæ in foro conscientiæ tantùm. 3. Omne lucrum cessans, vel damnum emergens mutuatario ex solutione usurarum. *Ratio est*: quia horum omnium ipse est causa injusta. 4. Non tamen tenetur restituere fructus solius industriæ illud nimirùm, quod pecuniâ, frumentô, vino, aliisve rebus per usuram acquisitis negotiando, vendendo, emendo &c. lucratus est: quia usurarius fit verè dominus illius lucri: cùm hoc non sit fructus rei, sed solius industriæ, & personæ, ut mox interim notabo. Hæc omnia breviter congesta ex professo explicata, & probata habes *Tract.* 4. *de Restit. c.* 2. *Sect.* 2. *tota.* Aliqua tamen specialia quoad usurarios adnotanda sunt.

I. Quoad fructus rei usurariæ.

121 Usurarius obligatus est restituere fructus veros rei usurariæ. 1. quos ipse defacto recepit, v. g. ex usurariè acquisito prædio, agro, equo &c. etiam si dominus per negligentiam suam illos fructus non percepisset, si rem suam habuisset. *Ratio est*: quia omnis res suo domino fructificat: atqui in nostra sententia per usuram res illæ acquisitæ non sunt usurarii, sed remanent in dominio mutuatarii: ergo fructus illarum rerum non usurario, sed mutuatario, ut vero domino debetur: secùs in opposita Sententia docet. *Lugo l. c.* nimirùm ob oppositam rationem. 2. Obligatur etiam restituere fructus, quos ipse usurarius per incuriam non percepit, attamen percepisset dominus, si rem suam habuisset. *Ratio* est lucrum cessans injusto domino ex ipsius causa: *Omnes.* 3. Nihil tamen tenetur restituere usurarius, imò & fur, si nec ipse ex re usuraria fructus aliquos percepit, neque mutuatarius ipse propter similem negligentiam percepisset, si rem suam habuisset: quia nec in aliquo dominum damnificavit, nec res domini ullos fructus habuit. Communis apud Tambur. *cit. tr.* 1. *c.* 9. §. *n.* 2. 5. Denique res ipsæ, quas usurarius sibi emit v. g. pecuniâ usurariâ, quamvis non permixtæ cum ipsius usurarii rebus propriis transeunt in dominium usurarii, vel furo, prout omnes concedunt, etiam illi, qui negant, dominium usurarum acquiri ab usurario; & latè probat Molina *disp.* 326. Et colligitur apertè ex Jure *L. si quis alteri Cod. de rei vendicat.* Ratio est: quia res empta non est fructus pecuniæ naturâ suâ sterilis, sed est effectus industriæ, seu voluntariæ emptionis, & negotiationis susceptæ: cùm ergo illa emptio, seu negotiatio fit tota ipsius usurarii (idemque est de fure) ideò in ipsius ementis, seu negotiantis dominium res empta transibit, remanente semper obligatione restituendi pro re usuraria, vel furtiva in æquivalenti, & damna inde secuta mutuatario compensandi; ut notat Molina *disp.* 327. & nos iterum *c. seq. de vendit. & empt.*

II. *Quoad bona usurarii.*

Cum in usurario remaneat prædicta strictissima obligatio restituendi usuras, quæritur, an hæc obligatio afficiat solam personam usurarii, an etiam ipsius bona, ita ut omnia bona usurarii maneant realiter obligata, vel quasi hypotheca pro usuris solvendis? Resp. Nulla bona usurarii sunt realiter hypothecata pro usuris solvendis, sive loquamur de bonis usurarii ex ipsis usuris negotiatione acquisitis, sive de aliis bonis aliunde justo titulo habitis. Ita contra aliquos maximè Canonistas cum aliis Tamburinus *cit. c.* 7. *num.* 5. & 6. Ratio est; quia ex parte una res empta est fructus negotiationis, adeóque fit ejus dominii: ex altera autem parte omnis hypotheca, vel obligatio realis debet induci, vel à Jure ita disponente, vel ex conventione partium: atqui sive loquaris de rebus emptis per pecuniam usurariam, sive de rebus aliunde habitis, non apparet in toto Jure, unde sint hypothecatæ realiter pro usuris: neque sunt hypothecatæ ex partium conventione, quod per se patet; ergò neque à nobis talis hypotheca inducenda est. Quia tamen ipsa persona usurarii vel furis obligata est ad solvendas usuras, hinc omnia bona sua ab eo possessa tacitè obligata sunt pro iisdem usuris (sicut & furis pro furtis) solvendis; cùm non aliunde, quàm de bonis suis, eorúmve pretio solvere possit, & debeat: ea tamen obligatio non est alligata ipsis bonis suis, ita ut quocunque pervenient ejus bona, cum hoc onere transeant, sed tota hæc obligatio est ipsius personæ: & ideò si aliquid ex ipsius bonis donatione, vel venditione transeat in dominium alterius possessoris, qui personam usurarii non repræsentat, uti hæres, res vendita, vel donata, excutit à se ejusmodi obligationem, quod non posset fieri, si esset realiter obligata, seu hypo- 122

thecata creditoribus. Communis apud citt. Quando ergo Pontifex *c. 1. de usur.* decrevit, ut ad solvendas usuras venderetur prædium usuris emptum, locutus est manifestè de prædio, quod pecuniâ usurariâ ipse usurarius emerat, & possidebat, cùm utique de bonis ipsius, & maximè talibus satisfaciendum sit; non autem de prædio, quod translatum fuerat ad alios: quod tamen etiam deberet fieri, si res usurarii pro usuris realiter hypothecatæ essent. Et licèt potuisset idem statuere, non tamen statuit Pontifex, ut venderentur alia bona usurarii ex alio titulo possessa ab usurario, sed solum empta cum pecunia usuraria, nimirùm in odium, & pœnam delicti usuræ.

III. *Quoad hæredes usurarii.*

123 Obligatio restituendi usuras juxta prædictos modos, scilicet aut ipsas res adhuc in specie existentes, aut in æquivalenti cum fructibus, omnimodis transit ad hæredes usurarii (intra tamen vires hæreditatis, si inventarium debito tempore confecerunt, juxta communem doctrinam in materia *de Restit.*) idque omni jure: Unde *c. tuæ nos de usur.* dicitur: *Filii ad restituendas usuras, ea sunt districtione cogendi, qua parentes sui, si viverent, cogerentur.* Ratio est: quia hæredes personam defuncti repræsentant, & sicut in omnibus ejus bonis, juribus, & commodis succedunt, ita etiam in ejus oneribus & debitis realibus. Unum & alterum notandum restat. *Unum est:* quando hæredes sunt plures, non obligantur omnes in solidum, sed singuli pro rata parte debiti portioni suæ hæreditatis respondente. Quare si unus eorum non restituat, non tenebitur alter ad ejus partem restituendam. *Ratio* clara est: quia sicut bona dividuntur in partes, ita & debita proportionaliter dividi debent; & sicut ex parte commodum sentiunt hæredes, sic ex parte sentire debent & onus: ita communiter contra Navarrum alii: ex communi Molina, Lugo *disp.* 25. *sect.* 9. §. 2. Excipe semper: nisi quis ex cohæredibus rem ipsam restituendam in specie apud se haberet: nam hæc tota debebitur domino, res enim aliena semper pro domino clamat. Excipe etiam cum Bonacina *tr. de contract. disp.* 3. *q.* 3. *punc.* 15. *proposit.* 5. *n.* 14. nisi unus ex cohæredibus in culpa fuisset, ne totalis restitutio fieret: tunc enim velut nova causa totius damni, utique tenebitur ad totum compensandum. *Alterum* est: Legatarius autem usurarii, sicut & donatarius per se non obligatur restituere pro usuris, vel furtis defuncti; quia hic non repræsentat personam defuncti, & sicut non succedit in ipsius jure, ita nec in onere succedere debet. Excipe rursus semper: nisi ipsa res usuraria, vel aliena individuo esset legata, vel donata; hæc enim semper debetur suo domino. Excipe 2. nisi usurarius, vel fur non reliquisset alia bona sufficientia ad restituendum usuras, aliáque debita ex delicto, vel contractu, aut etiam pro legitima descendentium, vel ascendentium: tunc enim etiam legata debent concurrere ad restitutionem usurarum, quatenus primò solvi debent debita defuncti, & specialiter etiam ex delicto, vel usuraria. Deinde danda portio legitima hæredibus, & tandem quod remanet, distribuendum legatariis, juxta generalem originem restitutionis. Hactenus dicta intelligenda sunt generaliter in omni restitutione ex delicto, ut sæpiùs innui.

IV. *Quoad pœnas usurarii.*

Alii sunt occulti, alii manifesti, seu notorii: 124
idque tripliciter: 1. Evidentiâ facti, ut si publicè in civitate exerceant usuras. 2. Evidentiâ Juris, cùm scilicet per manifestam sententiam Judicis de hoc crimine condemnatus est. 3. Per propriam Confessionem, ita ut res in plurium notitiam deveniat. Quoad forum conscientiæ neuter usurarius absolvi potest, antequam restituat, vel sufficientem cautionem præstet, aut si non possit, etiam juret, se non posse, & cùm primò poterit, satisfacturum. Et urgente morte, si usurarius notorius sit, ultra promissionem restituendi, etiam facultatem debet concedere Confessario revelandi Episcopo suam promissionem restituendi, ut effectu non secuto Episcopus possit, vel ipsum supervicturum, vel defuncti hæredem compellere ad satisfactionem; ut ex communi docet Filliucius *tract.* 34. *p.* 2. *c.* 8. *num.* 155. Sed hoc ultimum non videtur in praxi receptum. Quoad forum autem externum usurariis notoriis gravissimæ pœnæ in Jure decernuntur, quas juribus allegatis præter alios passim recenset Layman *hîc c.* 16. *n.* 21. & Lugo *disp.* 25. *sect.* 11. §. 3. Et breviter sunt 1. Jure Civili usurarius est infamis. 2. Jure Canonico est irregularis, & inhabilis ad Sacros Ordines, Beneficia, & Officia Ecclesiastica; ideóque si Clericus jam sit, suspendendus ab Officio, & Beneficio Ecclesiastico. 3. Eodem Jure Canonico admittendus non est ad sacram Communionem Altaris, & ejus oblationes recipiendæ non sunt, privandúsque Ecclesiasticâ sepultura. 4. Testamentum, & omnis ultima voluntas usurarii manifesto ipso jure irrita sunt, nisi ante mortem restituerit, vel de restituendo idoneam cautionem præstiterit per pignora, vel fidejussionem, ut alibi indicatum est.

§. IV.

Quid de mutuatario, aliisque cooperantibus ad usuram?

I. *Mutuatarius petens usuram.*

Peccatô scandali mortaliter peccant, qui abs- 125
que justa causa ab usurario etiam parato petunt mutuum sub usuris. Communissima apud *Lugo cit.* Ratio patet: quia sine justa causa præbere alteri occasionem peccati mortalis, seu ruinæ spiritualis, peccatum mortale scandali est, *secundùm Omnes.* Excusat autem omnis justa causa non tantùm necessitatis, sed etiam utilitatis propriæ, vel alienæ, ut mutuum petere ab usurario peccatum non sit. Communis DD. quos latè congerit Sanch. *lib.* 3. *moral. c.* 8. Ratio est: quia tu uti poteris jure tuo petendo id, quo indiges, & quod alter sine peccato facere posset: quod autem alter non sit facturus sine peccato, hoc est, non gratis, sed sub usura tantùm mutuaturus, non sequitur

ex petitione tua, sed ex spontanea malitia mutuatoris: neque tu ejus peccatum teneris impedire cum tuo proprio incommodo: ergo non inducis, nec cooperaris ad peccatum illius, sed solùm ob justam causam id permittis. Addunt rectè Molina *disp.* 335. & Lugo *sect.* 11. §. 1. Cùm quis certò scit, alterum non mutuaturum, nisi sub usura, posse absolutè offerre usuras, dicendo v. g. da mihi mutuum tantùm, & ego solvam tibi tot supra sortem, seu lucrum usurarium, quod petieris. Ratio est; quia hoc non est inducere ad peccatum, non petis enim absolutè, ut alter usuras exigat, sed solùm petis mutuum, & quia is non vult dare sine usura, ostendis voluntatem tuam, etiam solvendi lucrum usurarium; adeoque licèt verba hæc exteriùs videantur absoluta esse, reverà tamen sensum conditionatum habent: quòd si nolueris dare gratis, vel quia scio, te non gratis daturum, offero usuras.

II. Mutuatarius usuras solvens.

126 HIc non peccat post acceptum jam mutuum sub usuris usuram solvendo, cùm scit alterum spontè non remissurum. *Omnes.* Ratio est: quia ipse non cooperatur peccato usurarii, sed solùm offert, quod promiserat, qua oblatione posita, potest usurarius, & deberet nolle acceptare: si acceptet, & peccet, sibi imputet. Neque debet mutuatarius abstinere à solutione, ut devitet peccatum usurarii; tum quia usurarius jam habet voluntatem accipiendi usuras, à qua voluntate non desistet ex eo, quòd ei usuræ non solvantur: imò ea occasione alia peccata faciat, odii, detractionis &c. tum quia ex parte mutuatarii ferè non potest fieri sine graviori ejus incommodo, utpote notâ infamiæ, timore damni, quia alia vice nemo ei mutuabit &c. ut benè notat *Lugo cit.*

III. Alii cooperantes ad usuras.

127 OMnes efficaciter cooperantes ad usuras exigendas, & solvendas, peccant mortaliter contra justitiam, & ad restitutionem obligantur, etiam quisque in solidum in defectu aliorum. *Omnes*: & passim allati. Tales autem sunt. 1. Consulentes, & persuadentes ad usuras exigendas. 2. Scienter dantes pecuniam usurario ad usuras exigendas. Secùs, si id ignorent. 3. Judices, & domini compellentes ad solvendas usuras, vel impedientes, quo minus sol. tæ usuræ repetantur, vel restituantur, in quos est excommunicatio latæ sententiæ in *Clement. unic. de usur.* 4. Conficientes instrumenta usuraria per modum contractus liciti suppressâ usurâ: itemq; testes subscribentes. Ex communi Filliucius *cit. c.* 7. *q.* 7. Denique 5. omnes ministri principales usurarii ad usuras concurrentes, ut negotiorum gestores, factores, correspondentes &c. Sylvester *v. usura cap.* 7. *q.* 4. Ratio: quia hi omnes habentes à domino commissam potestatem ejus nomine exigendi, & recipiendi usuras, ad eas efficaciter concurrunt, adeoque peccati participes, & in defectum usurarii principalis ad restitutionem obligantur. Secùs est de famulis minùs principalibus, qui scilicet ad ipsum contractum usurarium per se minimè concurrunt, sed solùm manualiter ministrant, pecunias dando, & accipiendo, rationes dati, & accepti scribunt, ex quibus tamen non fiat fides in judicio, pignora accipiunt, & servant, licèt enim etiam hi peccent sine justa causa injustò servitiò vacantes, quia tamen ad usuras injustas efficaciter non concurrunt, ad nullam restitutionem obligantur.

IV. Princeps, vel Magistratus usuras permittens.

CHristiani Principes, ac Magistratus & possunt, 128
& tenentur Judæis, vel aliis sibi subditis prohibere usuras, alioquin sine justa causa permittentes, & de peccato & restitutionis obligatione participant omni jure; quidquid sit de consuetudine moderna aliquarum Provinciarum, sanè iniquissima; & licèt permissio mera, aut non abrogativa usurarum majoris mali vitandi causâ interdum licita esse possit; ut cum Lessio etiam docet Laym. *cit. c.* 16. gravissimè tamen contra justitiam peccant Magistratus, si usuræ licentiam dent cum obligatione seu pacto majoris tributi solvendi, cùm propterea Judæi, vel alii usuras augere, & pauperes incolas magis opprimere: & exsugere cogantur, ut notant DD. citt. Sed de hoc lubet magis ingemiscere.

CAPUT V.

DE VENDITIONE ET EMPTIONE.

SUMMARIUM.

1. *Permutatio quid, & quæ ejus materia?*
2. *Ut pecunia sit justa, tria requiruntur.*
3. *Emptio, & venditio.*
4. Est contractus onerosus.
5. Constitutus ex mutuo consensu absoluto.
6. Dandi mercem pro pretio, & econtra
7. *Intelligendo pretium determinatum, unicum, & statim debitum.*

PRÆNOTATIO.

De permutatione, *& origine venditionis, & emptionis.*

PErmutatio est contractus ille innominatus, 1
do ut des, quo nimirum commutatur res pro re, ultrò, citroque transferendo dominium, v. g. dando vinum pro frumento &c. De hac ita rectè concludit Scotus 4. dist. 15. q. 2. n. 12. *Domini rerum justè eas permutant, si sine fraude servent æqualitatem valoris in commutatis secundùm rectam rationem &c. Quod primò additur: sine fraude, excludit fraudem in substantia quantitate, & qualitate. In substantia, ut non commutetur auricalcum pro auro, nec aqua pro vino. In quantitate*, ut non commutentur res mensurabiles inæquali mensura, pondere, numero. In qualitate, ut non commutetur vinum corruptum, pro puro. Additur, quòd æqualitas valoris servetur secun-

cundùm rectam rationem attendentem, scilicet naturam, & qualitatem rerum permutandarum, non secundùm esse physicum, sed secundùm esse usuale, seu usum humanum quoad necessitatem, utilitatem, voluptatem: quia secundùm S. August. lib. 2. de Civit. Dei c. 16. *melior est in domo panis, quam mus*: cum tamen esse vivum nobilius sit simpliciter non vivo in esse naturali: Hactenus in his ferè terminis *Scotus*, rectè addens, hanc æqualitatem rerum commutandarum non consistere in indivisibili; siquidem impossibile foret semper attingere indivisibile punctum æquivalentiæ, & rei, sed habere magnam latitudinem æstimandam ex Lege, vel consuetudine, seu æstimatione hominum, ut mox patebit de pretio rerum. Olim ergò ante inventam pecuniam in usu erat sola permutatio rerum, quando unusquisque pro ratione necessitatis, vel utilitatis sua non necessaria, vel inutilia pro necessariis, vel utilibus permutabat: cùm plerumque contingat, ut quod uni superest alteri desit. Verùm quia non semper, nec facilè concurrebat, ut tu haberes, quod ego desiderarem, ego vicissim haberem, quod tu accipere velles, & sæpissimè rerum commutandarum inæqualis esset valor; si enim vacca commutanda esset cum equo, longè pluris æstimaretur equus ideò Gentium jure, & consensu electa est materia certa, cujus publica, & perpetua æstimatio difficultatibus permutationum, quoad æqualitatem quantitatis subveniret. Et hæc materia dicta est *nummus* à græco *nomòs*, id est, *lex*, quòd scilicet publica lege quantitatem æstimationis suæ consecutus sit. Item *pretium*: quia aliarum omnium rerum in communionem venientium publica mensura, seu æstimatio est. Item *pecunia*: vel quòd primi nummi pecudis notâ signari solebant, teste Plinio *lib. 33. c. 3.* Vel certè quòd sicut divitiæ, & substantiæ hominum olim in pecoribus, ita nunc in nummorum multitudine consistat. Atque hinc ex contractu generali permutationis natus est specialis contractus emptionis, & venditionis: nam quatenus permutatur res quæpiam pro tali pretio, vel pecunia, dicitur *venditio*, cujus proinde materia dicitur *merx*, scilicet quodvis pretio æstimabile: quatenus autem commutatur, & datur tale pretium, vel pecunia pro aliqua re, dicitur *emptio* cujus proinde materia est ipsum pretium, vel pecunia.

2 Pecunia porrò, seu moneta, ut justa sit, tria requiruntur. 1. Legitima cudendi authoritas. 2. Materiæ integritas. 3. Justum materiæ pondus. in quibus singulis quomodo falsificetur, dictum est supra *tr. 5. c. 5. Sect. 6. in Appendice. ubi de criminibus falsi.* Duplex ejus assignatur valor, *intrinsecus & extrinsecus*, valor pecuniæ *intrinsecus* sumitur partim ex metalli, auri, argenti, æris &c. naturali bonitate, ac proprietatibus, partim verò ex communi hominum omnium apprehensione, æstimatione, & affectione: super utrumque enim lege publica constituitur, & pecuniæ imponitur tantus, vel tantus valor, & æstimatio significata per expressam figuram. Pecuniæ valor *extrinsecus*, seu imposititius dicitur, qui à Magistratu monetæ imponitur, & variari solet non habita ratione intrinsecæ bonitatis, vel æstimationis metalli, sed ob aliquam causam, aut necessitatis publicæ; qua ratione tempore belli Bohemici talerus valebat 10. florenis: aut melioris bonitatis minorum monetarum; qua ratione talerus in Franconiæ circulo valet 18. paciis tantùm, alibi autem 22. cum dimidio, æstimatione merè extrinseca ratione minorum monetarum, quæ in illo districtu dicuntur meliores esse, quàm alibi. Quatenus autem, & quibus de causis Principes, & Magistratus possint variare, vel augere valorem pecuniarum, vide latè, & optimè Layman. *lib. 3. tr. 3. p. 1. c. 4. à n. 7.* ubi etiam latè tractat illam quæstionem; quòd si post contractum emptionis, venditionis, mutui, fiat mutatio, augmentum, vel diminutio valoris pecuniæ debitæ, vel solvendæ, cujusnam id lucro, vel damno accidere debeat, creditoris, an debitoris, an scilicet antiqua moneta, an nova variata solvi possit? Sed de hoc nos satis egimus suo loco *c. præc. sect. 1. de mutuo à n. 11.*

Emptionis, & venditionis definitio.

Emptio est *pactio pretii pro merce.* Venditio est *pactio mercis pro pretio L. 1. ff.* de contrahenda emptione. Sensus integer & clarus definitionis est: venditio, & emptio, est *contractus onerosus constitutus mutuo consensu absoluto dandi mercem pro pretio? ac dandi pretium pro merce*: intelligendo *pretium determinatum, unicum, & statim debitum*: uti rectè addendum censent Lugo *hic disp. 26. Sect. 1.* Tamburinus *lib. 8. Decalog. tractat. 3. c. 7. §. 1.* Explicò breviter particulatim. 3

I. Est contractus onerosus.

Nimirum ex utraque parte obligans, scilicet vendentem ad tradendam mercem, & ementem ad tradendum pretium; estque contractus bonæ fidei, non stricti juris, ut constat ex generaliter dictis *c. 2. Sect. 1.* Ubi consequenter dicta de valore contractuum ex parte consensus personæ contrahentis, & materia, etiam emptioni, & venditioni applicanda sunt: & quoad specialia applicabuntur infra suis locis. 4

II. Constitutus mutuò consensu absoluto.

Nam emptio & venditio essentialiter perficitur mutuo consensu de tali pretio pro tali merce dando, & accipiendo, consensu, nimirùm verbo, vel nutibus, imò etiam litteris expresso: quare etiam inter absentes per litteras, vel nuntium fieri potest. Hoc consensu mutuo posito, utrinque statim acquiritur jus ad rem, scilicet hinc ex parte ementis, ad accipiendam mercem; inde verò ex parte vendentis ad accipiendum pretium: unde non est necesse, ut per venditionem, & emptionem transferatur actu dominium, sed sufficit, quòd sit translativa dominii, & uterque ex vi contractûs maneat obligatus ad dominium transferendum, utraque enim pars tenetur ad tra- 5

ditio-

ditionem, & consequenter transferendum dominium: adeoque emptio, & venditio integraliter completur per traditionem, & apprehensionem & mercis, & pretii, quo facto utrinque acquiritur jus in re, & dominium perfectum, licèt hoc per accidens impediri possit, ut si res empta sit aliena, aut pretium furtivum, de quo infra patebit. Dixi autem; *mutuo consensu absoluto*; nam si consensus conditionatus fuerit; v. g. vendo tibi frumentum meum, si in militiam proficiscar &c. tunc perficietur contractus primùm, quando conditio impleta erit, atque obligatio tunc retrotrahitur usque ad tempus initi contractus, perinde acsi venditio ab initio fuisset absolutè celebrata, ideoque commoda, & pericula rei venditæ pro illo tempore priori etiam ad emptorem spectant. Idemque dicendum, quando requiritur alterius ratihabitio; est enim velut venditio conditionata in hunc sensum, vendo tibi hoc prædium, si tuus pater, tutor, &c. habuerit ratum. Vide Molinam *tom.* 2. *disp.* 337. *n.* 14. Lessium *lib.* 2. *c.* 21. *dub.* 1. *num.* 3.

III. Dandi mercem pro pretio, ac pretium pro merce.

6 IN hoc ergo contractu, quatenus emptio dicitur, pretium, seu pecunia, quatenus verò venditio dicitur, merx, seu res vendibilis materia est. Accipitur autem merx non strictè, & propriè pro sola re mobili ad vendendum exposita, sed latiùs, ut est correlativum pretii, scilicet pro omni re pretio æstimabili, ac vendibili; nam emi, & vendi possunt etiam res immobiles, domus, prædia, fundus &c. Item Jura & debita, imò & servitus, ut si tibi vendam jus currus, vel pecora per meum agrum ducendi, ut patebit *infra Sect.* 2. Patet ergo jam clara differentia emptionis & venditionis ab omnibus aliis contractibus, & gratuitis cùm emptio, & venditio sit contractus onerosus; & ab onerosis; cùm in emptione, & venditione detur merx pro pretio, translato ultrò citroque dominio; in aliis autem contractibus onerosis aut datur nullum dominium rei, sed solùm usus; ut in locatione, conductione &c. aut datur res pro re, ut in permutatione, & mutuo: aut pecunia pro pecunia, ut in eodem mutuo, & cambio. At quid, si pro merce detur partim pretium, partim alia res: ut si vendas domum solvendam partim in pecunia, partim in frumento, vino, vel pecore &c. ℞. *disting.* 1. Si data pecunia valore superet rem datam aliam; simpliciter emptio erit, atque pro ea debebitur gabella fortè tali rei imposita. Contrà 2. Si alia res pecuniam datam valore superet, simpliciter permutatio erit, atque tunc non debebitur gabella, pro tali re vendita, imposita. Ratio utriusque est: quia accessorium sequitur principale. 3. Quòd si pecunia, & res data æqualis valoris sit, vel quasi æqualitas, attendenda erit mens contrahentium; aut censebitur partim venditio; partim permutatio, & debetur gabella pro rata venditionis, ut ex Abbate, & aliis resolvit Layman *lib.* 3. *tr.* 4. *c.* 17. *n.* 2. & Tamburinus *lib.* 8. *Decal. tr.* 3. *c.* 7. §. 1. *n.* 7.

IV. Intelligendum pretium determinatum, unicum, & statim debitum.

DEterminatum, & certum pretium debet esse, alioquin invalida erit venditio, & emptio: ut si dicas: vendo tibi hanc vestem justo pretio, quanti volueris, quantum judicaverit expertus vir: invalida est hæc venditio, quia certum pretium non constituitur. Contra verò, valida erit emptio & venditio, si dicas: emo à te hunc equum, hanc vestem &c. quanti tu emisti, quanti hoc tempore in his nundinis solet vendi &c. emo hâc pecuniâ, quanta est in meo marsupio: quia jam adest certum, & determinatum pretium. Vide Tambur. cit. §. 1. n. 4. *Unicum, & statim debitum* pretium intelligendum est, per se loquendo, in contractu emptionis, & venditionis; ut nimirum perfectè distinguatur emptio, vel venditio à locatione, conductione & emphyteusi, in quibus licèt non conferatur dominium ipsius rei, sicut in venditione frumenti, reverà tamen confertur dominium utile, seu usus & fructus rei pro pretio; at non pro pretio unico statim debito, & solvendo, sed pro pensione successivè, & annuatim solvenda; quia scilicet non debet ut tota statim ab initio, sed successivè per partes, prout etiam successivè per partes accipitur ipse usus, seu fructus rei, in emptione autem, & venditione tam pretium, quàm merx statim tota simul debetur: unde si dominus daret jus utendi, vel fruendi tali re pro unico pretio statim simul toto debito, & solvendo, esset verissima emptio, & venditio talis juris per modum mercis, uti observat *Lugo cit. sect.* 1. Venditionis & emptionis valor pendet, & explicari debet ex quatruplici capite. 1. Ex parte pretii. 2. Ex parte mercis. 3. Ex parte venditoris. 4. Ex parte emptoris. Quoad emptorem, & venditorem, quinam nimirum emere, & vendere possint, deque eorum consensu requisito generaliter patet ex latè dictis *c.* 2. *toto.* Specialia patebunt infra suis locis. De pretio ergo, & merce potissimum agendum est in hoc capite.

SECTIO I.

De justo pretio rerum.

SUMMARIUM.

9. *Pretium* legitimum *seu* legale; *est pretium lege publicâ taxatum.*
10 & 11. *Quando taxa illa cesset?*
12 & 13. *Quando taxa non obliget?*
14. *Pretium* naturale *seu* vulgare *quid?*
15. *Pretia rerum* naturalia *augeri possunt I. ex parte mercis & pretii.*
16. *II. Ex parte ementium.*
17 *III. Ex parte vendentium* usque ad n. 21. &
21. *IV Ex parte modi vendendi, aut emendi* usque ad n. 25.
25 *An & quando necessitas, vel utilitas magna augeat pretium rei?*
26. *Pretium naturale seu vulgare triplex;* summum: medium: infimum.
27. *Deceptio, vel excessus in pretio ultra summum, vel infimum justi pretii in conscientia restituendus est;*
28. *In foro autem externo neutro Jure succurritur venditori: nisi ultra dimidium justi pretii deceptus fuerit.*
29. *Cui restituendus excessus injustus pretii?*
30. *De emente pecuniâ furtivâ, aut moneta falsâ.*
31. *Supra legitimum pretium non licet rem cariùs vendere eo solo prætextu quòd creditò vendatur.*

32. *Nec rem justô minoris emere, ex eo solùm, quòd anticipatò emens, nunc des pretium, recepturus rem postea*
33. *Non tamen peccat, qui vendit, vel emit rem pretio præsenti, quod scit brevi augendum, vel minuendum*
35. *Casus notabilis.*
36. *An vendens, vel emens alieno nomine possit sibi lucrari de pretio v.g. viliùs emendo, vel cariùs vendendo, quàm ei commissum erat?*
38. Vsque ad n. 41. *Resolvuntur casus varii valde notabiles.*

ASSERTIO.

8 PRetium rerum venalium duplex est; *legitimum*, & *naturale*, seu *vulgare*. Et hoc triplex, *summum*, *medium*, *infimum*. Omnia sufficientia ad justum contractum emptionis & venditionis. Explico singula.

§. I.

Pretium legitimum seu legale.

9 DIcitur, quod publica Lege, seu Decreto Principis, vel Magistratûs taxatur, considerata qualitate rei, & omnibus circumstantiis; atque pro tali habendum est, & acceptandum, quoties non constat superiorem iniquè ignorantiâ, odiô, avaritiâ, aut muneribus duci in eo taxando; illique omninò standum erit, tum quia Magistratus meliùs potest cognoscere omnes circumstantias ad justam taxationem faciendam? tum quia Respublica in bonum commune disponere potest de bonis subditorum, & prohibere, ne plus accipiant, vel minùs dent, & subsistente justa causa præcepto parendum est. Hoc ergo pretium legitimum consistit in indivisibili, atque ex justitia sub onere restitutionis observandum est, adeò, ut quomodocunque excedatur, seu plus exigendo, seu minùs dando, supra, vel infra taxam, injustitia committatur, & adsit obligatio restituendi excessum, vel defectum taxati pretii. Ratio patet intuenti. Amplæ tamen sunt exceptiones.

10 I. Taxa cessat obligatione, si princeps sciat, & patiatur populum non vendere, & emere juxta taxam, sed pretio vulgari arbitrario: tunc enim tacitè censetur consentire: idque etiam, si unum vel alterum puniat, aliis dissimulatis: nam unius punitio videtur facta ad experiendum, an alii taxæ legem acceptent: ut *ex Fagundez* notat Tamburin. *tit.* §. 4. *num.* 19.

11 II. Taxa cessat obligatione, si evadat injusta, mutatis circumstantiis: ut si post dictam taxam superveniat ejus mercis abundantia, vel econtra penuria; sicut & planè non obligat, si ab initio manifestè injusta fuit, ut si jubetur, ut frumentum superveniente sterilitate eodem pretio minori vendatur, quo antea tempore copiæ: aut econtrà, ut eodem pretio majori vendatur superveniente tempore copiæ, quo antea tempore inopiæ. Ratio est: quia ubi notabilis adest mutatio circumstantiarum, unde mercium æstimatio pendet, pretium quoque à Magistratu mutari convenit, teste Navarro *c.* 23. *n.* 88. Less. *lib.* 2. *c.* 21. *dub.* 2. Molin. *disp.* 353. Laym. *c.* 17. §. 1. Unde, licèt Magistratus justè, imò necessariò taxet pretium frumenti, debet tamen id facere consideratis circumstantiis abundantiæ, aut sterilitatis, sumptuum, laborum, ac necessitatis agricolarum. Neque minuendum pretium frumenti, non imminuto pretio aliarum rerum ipsis necessariarum, ut sic agricola frumentum suum vili vendere, alia verò sibi necessaria carò emere cogatur: idemque observandum, cùm taxatur pistoribus, & lanionibus pondus panis, & carnis, ut fiat secundùm proportionem valoris tritici, vel pecoris, alioquin enim injustam læsionem patientur.

III. Taxa non obligat, quatenus est favorabilis 12
contrahenti: hinc quia pretium plerumque taxatur in gratiam emptorum, ut venditor non possit ultra illud accipere, ideò tunc emptor potest minus licitè dare alteri volenti, & acceptanti, dummodò naturale pretium infimum attingit: aliquando verò pretium taxatur in gratiam venditorum, ut non possit emptor minus dare, ut fit in emptione censuum pecuniariorum, & fructuariorum, in quibus defactò in Germania recepta taxa est viginti pro uno, & tunc potest venditor absque injustitia plus exigere; dummodò tamen non excedat pretium vulgare summum. Ratio utriusque est; quia nullus obligatur favore suo.

IV. Taxa non obligat, quando res, vel merx 13
tua est notabiliter, seu longè præstantior (nam parùm hic pro nihilo reputatur) quàm res aliæ, quæ communiter in foro taxato pretio venduntur; tunc enim vendere poteris aliquantò pluris supra taxam sicut econtrà, si res tua, frumentum, vinum, fructus &c. sit moraliter pejor, minoris proportionaliter vendere debes. Ratio est: quia taxa semper intelligitur de rebus ordinariæ bonitatis; ex communi Lugo *disp.* 26. *sect.* 5. *n.* 64. ubi etiam *n.* 66. contra Dianam *par.* 1. *tr. de contract. res.* 35. approbat, posse te licitè fructus v.g. tuos longè meliores separare, & vendere aliquantò ultra taxam; vendendo cæteros fructus juxta taxam; dummodò cæteri remaneant æquè boni, ac illi, qui venduntur communiter taxato pretio; nam hinc meritò damnabis nostros laniones, seu macellarios, qui danti majus pretium meliores carnes vendunt, ossa verò, & viliora carnium dant aliis pretio taxato, debent enim æqualiter dispartire carnes cum proportionata parte partium ossium, & viliorum; vel quo deteriùs dant, eo viliori pretio debent esse contenti. *Tamburinus Laym.* At nunquid rei tuæ extraordinariæ bonitatis admiscere aliquid materiæ vilioris poteris, v.g. frumento electo hordeum, vel avenam, vino valdè generoso aquam &c. & sic conflatum, atque æquale redditum cæteris rebus, frumento, vino communiter venditis, taxato pretio vendere? Quæstio potiùs mercem, quàm pretium concernit. De frumento aliquid concedemus, at de vino simpliciter negabimus Sect. seq. ubi de merce vitiata.

§. II.

Pretium naturale, seu vulgare.

DIcitur, quod seclusa definitione Legis paci- 14
scentium consensu constituitur ex ipsa natura mercium, non quidem absolutè spectata in

esse

esse physico, sed secundùm esse usuale, seu in ordine ad usum humanum ratione necessitatis, utilitatis, affectionis, seu voluptatis. Quia ratione pluris emitur, & æstimatur generosus equus, quàm homo servus; gemma quàm equus; fructus rarus, quàm panis &c. ob majorem scilicet utilitatem, vel affectionem hominum, ut de pane respectu muris etiam S. August. *lib. 11. de civit. Dei c. 16. notat.* Justitia ergo pretii naturalis rerum venalium sumenda est non ex unius, vel alterius hominis privato affectu, sed ex communi hominum æstimatione, juxta *L. pretia, ff. ad L. Falcidiam,* adeò ut illud censeatur justum mercis pretium esse, quòd loci constitutio approbat secundùm communem æstimationem hominum ex abundantia, vel penuria mercis ordinaria, acquirendi facilitate, vel difficultate, ex utilitate, affectione, aliisque circumstantiis, ut ex communi omnium docent Layman. *c. 17. §. 1. num. 9.* Lugo *disp. 26. Sect. 4.* Communes autem, & justæ causæ, ob quas pretia rerum naturalia variari, augeri, minui, ipsæque res majoris, vel minoris æstimari, vendi, ac emi possunt, congruè revocantur ad quatuor capita. 1. Ex parte rei venditæ, & pretii. 2. Ex parte emptorum. 3. Ex parte venditorum. 4. Ex parte modi vendendi.

I. *Ex parte mercis, & pretii.*

15 ABundantia, & penuria mercium, sicut è contra abundantia, & inopia pecuniæ, minuit, vel auget rerum valorem, ac pretium, ut nimis notum est nostris temporibus: hinc quando multi sunt venditores, & pauci emptores, merces viliùs venduntur; tunc enim merx est abundans. Contra, quando multi sunt emptores, & pauci venditores, rerum pretia augentur; tunc enim inducitur penuria mercium. Unde in transitu Principis cum magno comitatu vel exercitu rerum pretia accrescere solent. Econtra in fine nundinarum dilapsis jam emptoribus, & mercibus prostantibus merces viliùs emuntur: sicut & tempore pestis, post partam victoriam, ut notat *Layman. cit. n. 10.* Huc reduci potest novitas, vel antiquitas rerum, quæ, quia raritatem indicant, pretium augent, ut in fructibus novis, in statuis, imaginibus, numismatibus antiquis.

II. *Ex parte ementium.*

16 JAm indicatum est, quando emptores sunt frequentes, cariùs merces vendi, quàm quando sunt rari; & justè quidem: accedentibus enim multis emptoribus, inducitur rerum penuria: comparentibus paucis persistit abundantia. Sed Quæstio vulgaris est, utrum exteris liceat cariùs vendere res suas, quàm civibus, vel indigenis, maximè vicinis? Resp. Intra latitudinem justi pretii naturalis nihil prohibet exteris vendere pretio summo rigoroso; civibus autem ex benevolentia pretio mediocri: at verò ultra justum pretium etiam summum naturale, non licet, nisi quando per adventum, vel concursum multorum externorum, ut in adventu Principis, exercitûs, in comitiis, in nundinis, populosis Processionibus &c. inducitur inopia rerum venalium, & sic per se pretia crescunt: tunc enim rursus poteris, exteris vendere pretio illo aucto, indigenis autem ex benevolentia pretiô minori, quod antea fuit. Ita Molina *disp. 346.* Lessius *lib. 2. c. 21. dub. 4.* Ex quibus colligit Tamburinus *c. 7. §. 4. num. 9.* posse Principem, vel Magistratum statuere, ut pro exteris vendantur res pretiô summô justô, pro civibus mediô; aliquid enim concedendum est civibus, qui oneribus propriæ Civitatis, vel Communitatis perpetuò subsunt.

III. *Ex parte venditorum.*

17 I. UNiversaliter, qui ex officio vendunt, ut mercatores, cariùs vendere possunt, ut lucrentur ad sui sustentationem, cùm maximè pretiô æstimabile sit, quòd ii ad bonum commune rebus conquirendis, conservandis, & distrahendis attendant, relictis aliis occupationibus, & lucrandi rationibus. Non item alii, qui per accidens quidpiam vendunt: ut cum aliis docent Lessius modo *cit.* & Lugo *cit. Sect. 7.* Ratio jam indicata est, quia Reipublicæ multùm interest, habere mercatores, apud quos in promptu habeantur merces omnis generis ad communem usum, & commodum necessariæ: ergo congruum est, ut eis hæc licentia lucrandi concedatur quoad pretium naturale, & vulgare; nam si adsit alicujus mercis pretium legitimum & taxatum, non potest supra illud mercator vendere, quia taxatione legitima pretii jam haberi solet, & debet haberi ratio officii mercatorum. Addit tamen *Less. ibid.* etiam alium, qui non est mercator ex officio, posse aliquando saltem vendere ex consequenti pretiô mercatorum, quia positô, quòd mercatores ita vendant, ejusmodi pretium, jam fit vulgare in Civitate.

18 II. Expensæ, pericula, damna venditorum communiter occurrentia in quærendis, transportandis, conservandis mercibus, earum pretium vulgare justè augent; sicut è contra earum facilitas, & securitas minuere debet, ut omnes concedunt. Dico tamen, *communiter occurrentia*: nam ex eo, quòd unus mercator singulare damnum patiatur in suis mercibus naufragio, latrocinio, incendio, inundatione, &c. non augetur justè pro ipso pretio: res enim tanti valet, quanti per se æstimatur communiter, non verò quanti tibi per infortunium, vel imprudentiam valuit. Quòd si tamen ejusmodi infortunium esset commune multis mercatoribus, v. g. tempore bellorum, sic, ut induceret penuriam mercium in communi, tunc utique crescet pretium, non tamen ob unius mercatoris causam, vel damnum.

19 III. Huc spectat, approbante usu, res etiam pluris vendi apud insignem singulariter artificem, vel mercatorem; nam nobilitas mercatoris, vel artificis nobilitat merces, vel artefacta, quia supponitur, nobiliores mercatores, atque artifices magis laborâsse in conquirendis mercibus, aut artefactis, vel efformandis; pretium autem vulgare rerum pendet in æstimatione hominum.

20 IV. Denique quilibet justè cariùs potest vendere rem suam, aut ratione lucri cessantis, vel damni emergentis ex venditione intempestiva talis rei

 suæ,

suæ, juxta dicta supra de mutuo, huc omninò applicanda; aut ratione singularis affectionis, vel commoditatis, quam venditor in re vendenda habuit, eâque in gratiam emptoris se privat, dummodò de hoc emptorem moneat, & hujus sui commodi compensationem in pactum deducat, ne aliter decipiatur. Molina *disp.* 351. Less. Layman. Lugo *citt.* At verò specialis affectio, vel commoditas, quàm emptor ex re empta ob industriam, vel fortunam suam percipere potest, non auget pretium mercis; quia nemo suam commoditatem emere cogitur, ut ex *D. Thom. supra*, *Navarro, & Aliis* rectè notat Less. *cit. n.* 31.

IV. Ex parte modi vendendi, aut emendi.

21 I. Cariùs res vendi solent, quando minutim emuntur, quàm si magna quantitate simul. *Ratio est*: quia prior modus plures labores, & expensas venditori affert, meritò majori pretiò compensandas: sicut è contra, quando simul emis magnam quantitatem mercium, minoris emere potes, quia exoneras venditorem multis curis, & occupationibûs circa illas merces, ait benè Lessius *cit. c.* 21. *dub.* 4. *n.* 38.

22 II. Res à venditore spontè oblatæ ad emendum & rogante, faciliùs emuntur, quàm in propria mercatoris officina: merces enim ultroneæ vilescunt pro tertia parte pretii, cùm id arguat paucitatem emptorum, & modicam mercis necessitatem, vel utilitatem; ut cum Cajetano, aliísque docet Lessius ibid. Lugo *disp.* 26. *sect.* 4. *n.* 45. Imò easdem ultroneas merces vilescere usque ad dimidium, docent Rebellus, Megala, Bartholomæus *à S. Fausto* apud Dianam *p.* 1. *tr.* 8. *res. c.* 3. & 78. Et Lugo ibid. *n.* 45. refert, nec refellit *Palacium* docentem, pallium, quod in officina valet 5. aureis, posse à te emi duobûs, si rogatus fueris. Universaliter ergo, qui emit in gratiam venditoris, utpote rogatus, potest emere minoris: qui autem vendit in gratiam emptoris similiter rogatus, potest vendere pluris, tamen juxta supra dicta, si per hoc aliqua sua commoditate se privet.

23 III. Res, quæ sub hasta, seu foro scrutario venduntur, vilioris æstimari solent, quàm quæ venduntur in propria officina, quæ proinde res tanti possunt & emi, & vendi, quanti aut emens, aut vendens sine fraude extorquere potest, etiam infra, vel supra dimidium ejus, quo res in propriis officinis valeret; quia ex praxi omnium, & etiam timoratorum in eo modo vendendi justum pretium est, quòd inveniri potest; adeóque quanti minoris emere, vel quanti majoris vendere potes, licet. Ita Molina, Bonacina, aliísque citt. Layman. *cit. n.* 10. Diana *p.* 4. *tr.* 4. *res.* 12. Dixi tamen *sine fraude*: si enim vi, vel fraude decipiatur aut emptor, ut cariùs emat, aut venditor, ut viliùs vendat, utique injustitia committetur, & excessus, vel defectus pretii restituendus erit juxta damnum, quod domino fit.

24 IV. Merces, quæ communiter creditò, seu data fide solutionis ad certum tempus, vendi solent, pluris vendi possunt: quia talis vendendi modus, excitat copiam, & fervorem emptorum, & plurumque incommodum est mercatori, tanto scilicet tempore pretium exspectare. Econtra verò modus vendendi communiter solutione præsenti, vel anticipata facit pretium decrescere; quia inducit varietatem emptorum, & pluralitatem venditorum, ut notant Molina *disp.* 360. Less. *cit. dub.* 7. apud Laym. *cit. n.* 10. Dixi autem. *Quæ communiter sic venduntur.* Secùs est in casu particulari, de quo supra mentio facta, cum *de usura palliata*: & ex professo infra §. 4. agetur. Ex dictis resolvenda est illa.

Quæstio: An necessitas, vel utilitas magna talis mercis augeat ejus pretium?

Respondetur *cum distinctione*. Aut enim *primò* necessitas, & utilitas mercium est communis; 25 & tunc utiq; auget pretia; quia tunc erunt plurimi egentes, & consequenter ementes: Aut *secundò* necessitas, & utilitas talis mercis est ex parte ipsius venditoris; quia scilicet ipsi res vendenda necessaria valdè, vel utilis est, & tamen illam vendit in gratiam emptoris; & tunc potest venditor augere pretium juxta paulò ante dicta, quia privatio ejusmodi commoditatis, imò & justæ oblectationis pretiò æstimabilis est, & habet se per modum lucri cessantis, vel damni emergentis venditori, ideóque ab emptore jure compensandum: *Aut tertiò* necessitas, vel utilitas talis specialis similis mercis est ex parte emptoris tantùm; & tunc non potest augeri pretium ultra justum, ut etiam supra indicatum; alioquin certè posses esurienti, præ fame de vita periclitanti, panem assis unius vendere 100. ducatis, quo nihil absurdius. Ratio à priori est; quia nullus potest vendere, quod suum non est: at necessitas & utilitas ementis nullo modo est vendentis: ergò injustè & invalidè pro ea auget pretium ultra justum, & cogit alterum emere suum proprium commodum. Denique sermo semper est, & erit de pretio rerum ad communem usum pertinentium, victum, vestitum, habitationémque; nam res, quæ non habet communem usum, ut gemmæ, canes, simia, aves, aliáque animalia peregrina, flores, vel fructus exotici, & cætera hujusmodi, quæ non habent pretia constituta, nec à Principe, nec ab usu fori, habent sua pretia ex mera voluntate ementis, & vendentis juxta illud: In suis rebus unusquisque est moderator, & arbiter. Addunt *Valentia, & Sa, apud Lugo mox citand.* quia cùm in his nulla necessitas cogat emptorem, judicatur is donare excessum supra pretium vulgare; quamvis oppositum cum aliis sentiat Lugo eadem *disp.* 26. *sect.* 4. *n.* 47. non posse nimirum ejusmodi vendi, quantum tu vis, & potes quocunque excessivo pretio, quia pretia debent commensurari valori rationabili rerum. Sed certè non indigenti, & liberè volenti, sic excessivè emere, non fiet injuria, ideóque, nisi repetatur, venditor pretium acceptum meô judiciô justè retinebit.

§. III.

Pretium naturale, seu vulgare justum rerum; ejusque defraudatio.

Pretium naturale, seu vulgare justum rerum 26 non consistit in indivisibili, sed latitudinem habet

habet omnium consensu; nam etsi Justitia commutativa requirat proportionem, seu æqualitatem Arithmeticam inter datum, & acceptum, & in proposito Deus ipse videat quidem pretium simpliciter æquale cuivis rei, vel merci, id tamen non vident homines, nec possunt attingere indivisibile punctum inter quamvis mercem, & pretium: ergo cùm pretium naturale pendeat ab hominum æstimatione, & affectu, iisque valdè variè judicent de rebus, necessariò concedenda est latitudo aliqua in commensuratione pretii ad mercem. Itaque triplex rerum pretium à Doctoribus statuitur: *summum*, seu rigorosum; *medium*; & *infimum*; quorum quolibet justè res vendi, & emi potest. Communissima cum *S. Thoma*, *Scot. Navarro citt. & aliis passim.* Ratio jam data est: atque in hoc non rarò innitur lucrum justè negotiantium; emunt enim infimô justô pretiô, vendunt autem mediô, vel summô, etiam justô. Quanta autem sit differentia inter illa tria pretia, fatentur omnes, non posse unam certam Regulam assignari; quia id ex variis circumstantiis variè æstimandis dependet. Molina *disp.* 347. (uti consentiunt *Lessius, Layman, Lugo*, alii) ponit exemplum: Ponamus medium pretium esse 10. aureorum, infimum erit 8. cum dimidio, summum verò 11. vel 11. cum dimidio; & sic servata proportione, sed semper minuenda, v. g. si pretium medium sit 100. infimum debet esse 95. summum 105. *sic ille.* Sed certè pro hoc tempore scrupulosè; nam omnia pendent à judicio prudentis consideratis circumstantiis, seu prout in foro, & communibus negotiationibus sine fraude apparet. Nunc de ejusmodi pretii defraudatione, vel deceptione, agendum erit.

I. Deceptio in pretio quoad forum conscientiæ.

27 IN foro conscientiæ omnis venditio, quia justi pretii latitudo notabiliter exceditur ultra summum; & omnis emptio, quia justi pretii, etiam infimi quantitas non attingitur, injusta, & illicita est, & per restitutionem ad æqualitatem reducenda. Communissima cum D. August. *lib.* 3. *de Trinit. c.* 3. D. Thom. *q.* 77. *art.* 1. Scoto supra *cit.* 4. *d.* 15. *q.* 1. Navarro *c.* 23. aliisque citat. Molina *disp.* 350. Layman. *cit.* §. 1. *num.* 5. Lugo *sect.* 6. *num.* 81. Sumitur ex Apostolo 1. *ad Thess.* 4. prohibente: *Ne quis supergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum, quoniam Vindex est Dominus de iis omnibus.* Et D. Augustinus *l. c.* ait. *Velle vili emere, & carò vendere, utrumque vitium est.* Ratio à priori est: quia in emptione, & venditione ex Justitia commutativa debet servari æqualitas inter datum, & acceptum: atqui non servatur æqualitas, si pretium æquale rei venditæ non sit infra latitudinem justi pretii, sed inæquale vel per excessum supra summum, vel per defectum infra infimum: ergo ejusmodi venditio, vel emptio injusta, & illicita est, & per restitutionem ad æqualitatem reducenda, restituendo nimirum totum id una cùm fructibus fortè perceptis, quod in venditione accipitur ultra justum pretium, vel quod in emptione de justo pretio detrahitur, & non datur. Non ergo in foro conscientiæ, sed pro foro externo tantùm (de quo mox) valet illud Legistarum placitum; licere ementibus, & vendentibus se invicem decipere usque ad dimidiam partem justi pretii, scilicet pluris vendendo, vel minoris emendo: non, inquam, valet in foro conscientiæ, nam in conscientia nemini licet proximum suum ne in obulo quidem decipere. Sed limita; nisi liberalis datio vel remissio ejus, qui deceptus est, expressa, vel præsumpta adsit. *Ratio est*: quia ad injuriam necessariò requiritur involuntarium saltem mixtum, utpote in proposito, quia contrahens, vel ex ignorantia valoris justi decipitur, aut quia aliter emere, vel vendere non potens, cogitur in pretium injustum consentire. Quod si autem adsit liberalis datio, vel remissio, volenti non fiet injuria. Ubi advertunt DD. cum Scoto cit. in dubio potiùs præsumendum esse, quod contrahentes invicem remittere, & condonare velint, si in contractu inæqualitas modica, & non admodùm notabilis accidat: si verò notabilis sit inæqualitas, utiq; donatio præsumenda non est; cùm nullus præsumatur, rem suam velle prodigere, nisi ex circumstantiis id conjici possit, ut si contrahentes sint amici, benefici, aut si scientes justum valorem pretii, sine necessitate, vi, vel fraude sic contrahant; ut notant etiam *Navarrus, Lessius, Molina, Layman. citt.*

II. Deceptio in pretio quoad forum externum.

IN foro externo utroque Jure Civili, & Canonico) ob vitandam litium multitudinem, cùm quasi connaturale sit homini velle carò vendere, & vili emere) non succurritur, nec conceditur actio venditori, nisi ultra dimidium justi pretii deceptus fuerit, ut scilicet neque dimidiam justi pretii partem acceperit: ut si mercem reverà ad minimùm valentem 10. aureis, vendit minùs quinque aureis: tunc enim competet ei actio adversùs emptorem, ut vel rescisso contractu mercem restituat, receptô pretiô: vel stante contractu justi pretii defectum suppleat. Sic habetur *L.* 2. *Cod. de rescind. vendit. & cum dilecti. de empt. & vend.* & alibi. Quamvis autem Jura id beneficium seu actionem rescissoriam expresse solùm venditori decepto concedant, tamen per æquiparantiam etiam emptori decepto concessum, intelligendum est, si ultra dimidium justi deceptus sit, omnium consensu. Sed controversia est, quomodo dimidium justi in emptore computandum sit? Communis Sententia apud Molinam *tom.* 2. *disp.* 349. affirmat, eodem modo, sicut in decepto venditore spectatur dimidium infra justum pretium modo prædicto, etiam in decepto emptore spectandum esse dimidium ultra justum pretium, ut si merx valeat summum 12. aureos, & emptor solvat ultra 18. contractus rescindendus sit, vel excessus pretii emptori restituendus: & vera est Sententia, quatenus Jura, vel Judex spectant quanti-

tatem læsionis; si enim merx valet 12. æquale damnum erit & venditoris, si vendidit infra 6. & emptoris, si emit ultra 18. ut manifestum est: neque decens videtur, quòd Jura permittant majorem læsionem in emptore, quàm venditore, cùm contrahentium debeat esse æqualis conditio. Nihilominus *Abbas*, *Fachin.* & alii apud Layman. *cit. n.* 7. docent, requiri, quòd emptor duplum supra pretium solverit, v, g. 24. si merx summùm valuit 12. *Ratio* horum est: quia tunc solùm læso succurritur, si plus, quàm duplum dedit, & minus, quàm dimidium accepit: atqui id in venditore accidit, si mercem valentem duodecim, vendidit infra 6. emptore autem, si emit ultra 24, ergo & hæc Sententia probabilis est, quatenus jura, vel Judex attendunt ad declinandam litium multitudinem publicæ quietis causâ; in hac enim Sententia erit æqualis litium occasio; in priore autem communi Sententia sæpiùs continget læsio ex parte emptoris, quàm venditoris: faciliùs enim aliquis dabit emendo 18. pro 12. quàm accipiat vendendo 6. pro 12. Sed res est fori externi, de qua latiùs *Molina*, *Layman Alii*. Quòdsi ergo ejusmodi emptio, vel venditio ob excessivam læsionem postea rescindatur, fructus temporis intermedii ad emptorem, ut dominum pertinebunt, sicut & periculum rei ad eundem pertinebat. Communior DD. Lessius *c.* 21. *dub.* 15. Molina *disp.* 349. Sa *v. emptio* Ratio jam indicata est. Alia est ratio, quando venditio rescinditur propter pactum adjectionis in diem (id est, si intra certum temporis spatium alius majus pretium obtulerit, res inempta esto) vel si venditio rescindatur ob adjectum pactum commissorum, hoc est; si intra certum temporis spatium pretium solutum non fuerit, res inempta est; quia enim, rescisso contractu propter ejusmodi pactum, perinde est, ac si emptio, & venditio nulla intervenisset; adeò ut dominium rei absque ulla traditione ad venditorem statim redeat; ideò etiam fructus temporis intermedii ad eundem venditorem spectare debent. Vide latè Molinam *disp.* 377. Denique, licet etiam Jure Canonico decepto infra dimidium justi pretii denegetur actio judicialis, conceditur tamen denuntiatio Evangelica, vel charitativa, seu imploratio officii Judicis Ecclesiastici, quatenus deceptores de iniquo damno resarciendo frustra admoniti per Prælatum Ecclesiasticum compellantur ad id, quod sub peccato mortali præstare debent, ut colligitur ex *c. novit. de judic.* Restat unum, aut alterum dubium.

III. *Cui restituendus excessus injustus pretii, immediatò, an mediatò damnificato?*

29 **E***Xempli gratiâ.* Vendidisti frumentum Titio pistori, vel molitori excessivô pretiô, v. g, uno aureo per singulos modios supra taxam, vel pretium justum naturale Idem pistor, vel molitor ad se servandum indemnem idem frumentum, aut ex eo factam farinam, vel panem vendidit eodem excessivo pretio populo: cuinam tu excessum pretii restituere debebis, pistori, vel molitori, an populo? Respondent rectè Sanchez *lib.* 1. *Consil. c.* 7. *dub.* 12. & Lugo *disp.* 26. *n.* 76. te primum venditorem nihil debere restituere pistori, vel molitori, vel primo emptori cuivis; quippe qui non sensit damnum, sed se indemnem servavit, etsi injustè; sed populo, seu secundis emptoribus, qui soli damnum senserunt: quia tamen hi secundi emptores plerique sunt incerti, vel incogniti, restituendus erit ille excessus pauperibus, juxta communes regulas restitutionis pro debitis incertis ex delicto. Quam sententiam latè confirmat Tamburinus *lib.* 8. *Decal. tr.* 3. §. 5. *a n.* 7. contra *Franciscum Bardi* contendentem, restituendum esse pistori, seu primo emptori: rectè tamen addens *n.* 15. quod si tu juxta hanc contrariam sententiam fortè jam reddidisti excessum pretii pistori, seu primo emptori, non esse te cogendum, ut iterum reddas populo, nam æquitas postulat, ut, quia jam purgâsti tuum delictum reddendo excessum, nec aliquid alienum inveniris habere, non debeas ampliùs molestiam pati. Restituat ergo tunc populo ipse pistor, quemadmodum etiam deberet restituere in casu, quo tu nolles, vel non posses restituere; non enim ex hoc ipse liberatur ab obligatione restitutionis contractâ ex suo etiam delicto contra populum commisso.

IV. *Emens pecuniâ furtivâ, vel monetâ falsâ.*

EMens rem pecuniâ furtivâ, vel alienâ etiam 30 cum suis pecuniis non permixtâ, acquirit dominium rei emptæ: attamen is manebit obligatus restituere domino pro pecunia aliena, & tenebitur venditori de evictione pecuniæ alienæ. Sed hoc ob connexionem materiæ explicabitur *Sect. seq.* cum de merce, seu re aliena, & vendita.

Quoad falsam monetam distinguendum est: Aut enim 1. moneta est falsa, vel adulterina solùm formaliter, quoad signum Regis, vel Principis à falso monetario privata auctoritate monetæ justi metalli & ponderis appressum: & tunc non peccat contra Justitiam commutativam, eâdem falsâ monetâ emens, vel aliter negotians; esto enim peccaret ille, qui signum Principis falsificavit, non tamen tu peccas, talem monetam expendendo, quia nullum alteri damnum infers? jam enim alter habet monetam legitimè æquivalentem, & in foro habendam pro legitima Aut 2. moneta falsa est quoad materiam ob defectum ponderis, justi metalli, ex admixtione materiæ vilioris, aut plenè materiæ adult rinæ v. g. stanni anglici pro argento: & ejusmodi monetam exponens emendo, vel negotiando peccas contra Justitiam cum onere restitutionis, quia alteri injustum damnum infers diminutione justi pretii, etiam non obstante, quòd tu ipse ab alio ejusmodi falsâ monetâ deceptus sis: tuum enim infortunium, & damnum non debet luere proximus tuus innocens. Vide Navarrum *c.* 17. *n.* 167. Quin etiam, si ignorans inculpatè ejusmodi monetam adulterinam exponas emendo, etsi pro tunc non pecces, statim tamen cognita veritate, maximè monitus à parte læsa,

læsa, obligaris ad restituendum pretium ei, qui damnum tulit, non quidem ex injusta acceptione, neque ex re accepta, ut patet, sed ex contractu, quo obligaris solvere justum pretium pro re empta. *Omnes.*

§. IV.

Casus speciales quoad pretium emptionis, & venditionis.

CASUS I.

Vendens majori pretio, quia credito.

31 Supra legitimum, vel vulgare justum pretium non licet cariùs vendere ex eo solo prætextu, quòd creditò res vendatur. Communissima apud omnes *citt.* Ratio manifesta est: quia justum pretium rei est illud, quo valet res tempore traditionis & non, quo valebit postea, & adest hic mutuum implicitum, & vera usura palliata, ut supra: nam si mercem pretio justo etiam summo valentem 100. aureos tantùm, ob solam dilationem vendas 105. reipsâ nihil aliud agis, quàm quòd emptori 100. aureos tanquam justum pretium statim solvendos in longiùs tempus mutues, ut postea restituat 105. quæ est ipsissima usura. Idipsum in simili diximus supra *c.* 4. *sect.* 1. §. 3. eadem enim est ratio, ut patet. Dixi tamen: *Ex eo solùm prætextu, quòd creditò vendatur.* Secùs enim dicendum, si (quemadmodum in mutuo supra latè declaratum) etiam in tali venditione creditò facta alius justus titulus accedat accipiendi aliquid ultra pretium justum, ac sortem creditam; utpote si venditoris intersit, solutionem pretii non differri tam diu, utpote propter periculum, vel difficultatem pretii postea recuperandi, propter interesse lucri cessantis, vel damni emergentis interim ex carentia pretii. Quò spectat, si venditor suam rem fuisset aliò translaturus, ubi plus valet: vel alio tempore venditurus, quando plus valebit, & his similia, in iis enim casibus venditor pluris vendendo non vendit dilationem temporis in pretio solvendo, modo usurario, sed vendit, ut suâ interest, ad se servandum indemnem. Notant tamen DD. passim, *Lessius lib.* 2. *c.* 21. *dub.* 6. Molina *disp.* 355. in hoc casu, ut quis pluris vendere possit creditò, quatuor requiri conditiones. 1. Ut verè tu aliàs esses numeratâ pecuniâ venditurus rem tuam, nisi huic venderes creditò: ubi jam vides, passim delinquere mercatores, qui indifferenter quibusvis vendunt cariùs creditò, etiam cùm pauci, vel nulli sunt, qui emissent numeratâ pecuniâ. Certè injustè; si enim mercator aliàs non vendidisset numeratâ pecuniâ, non habuisset jam pecuniam, qua negotiando potuisset aliquid lucrari; & sic nullum ei lucrum cessasset. 2. Ut reverà tu illâ pecuniâ statim solutâ fuisses negotiaturus. 3. Ut de lucro exigendo minuatur, seu detrahatur, quod ratione expensarum, & periculorum arbitrio boni viri in ea negotiatione fuisses expensurus. 4. Ut omnino significetur id emptori, alioquin enim fortè nollet à te emere cum hoc onere compensandi tibi lucrum cessans, vel damnum emergens ex dilatâ solutione: si non præmoneas; ignarum gravas, & onus restitutionis contrahes, secundùm *Omnes.* Quæ omnia in simili latiùs habes supra de mutuo, & usura *sect.* 2. eadem enim omninò est ratio utrobique.

II. Emens viliori pretio, quia anticipato.

Non licet tibi rem minoris justò pretiò emere ex eo solo capite, quòd anticipatò emens, nunc des pretium, vel partem ejus numeratâ pecuniâ, postea recepturus mercem emptam. Certum apud *Omnes.* Ratio clara est: quia justum pretium rei est illud, quo res valet tempore traditionis, & adest rursus mutuum implicitum, ac usura palliata; nam si rem v.g. equum 100. aureos justè valentem ob solam anticipatam pretii solutionem emas minoris, v.g. 90. vel 80. perinde est ac si mutuares ipsi nunc 90. vel 80. aureos, recepturus post annum 100. insigni usura. Dixi rursus: *Ex eo solo capite, quòd anticipato emat.* Secùs enim rursus dicendum, & excipiendum est, si justa causa subsit, vel titulus justus accedat ita minoris emendi, utpote: si adsit periculum non nisi difficulter habendi mercem emptam suo tempore: si tibi propter exspectationem mercis emptæ lucrum cesset, vel damnum emergat, (servatis conditionibus in simili modo supra positis) si certò sciatur, vel credatur, mercem alio tempore minoris valituram, ut si tempore veris emas anticipatò frumentum, tunc quidem valens 6. aureos, at consignandum in autumno; quando non valebit, nisi 4. vel 5. aureis, utique proportionaliter minoris emere poteris. Addunt aliqui apud *Tamburin. cit.* §. 7. *n.* 7. justè sic minoris emi anticipatò, quando venditores passim offerunt, aut etiam rogant emptores ad sic anticipatò emendas suas merces, v. g. frumenta, vina, pecora, ut nimirùm nunc habeant pretium, vel saltem ejus partem ad sua debita solvenda, ad res sibi necessarias comparandas, aliásve commoditates sibi procurandas. Et placet ratio ex dictis §. 2. petenda, quia scilicet merces ultroneæ vilescunt in tertia parte, & multiplicatis venditoribus rerum pretia minuuntur: certè autem libentiùs vendunt homines pretio anticipato cum dilatione mercis consignandæ, ob commoda, quæ inde percipiuntur, quàm cùm necessaria consignatione præsente: ideoque venditores multiplicantur. Cæterùm abstrahendo ab ejusmodi causis excusantibus ad viliùs emendum pretio anticipato per se loquendo meritò sciscitaris: quomodo constituendum erit pretium pro mercibus anticipatò emptis? ℞. duobus modis: 1. Ut sit res empta ac vendita illo pretio justo, seu legitimè taxato, seu vulgari currente, quo res, frumenta, vina, pecora &c. valebit tempore consignationis, seu traditionis mercis. 2. Ut nunc statim determinetur illud pretium, quo probabiliter creditur res valitura tempore traditionis mercis: aut si ejusmodi probabilitas futuri pretii haberi non potest, constituatur certum pretium prudentis arbitrio: atque tali pretio semel constituto omninò standum erit; etiamsi res tempore consignationis multò pluris valeat, vel multò minoris, quia in utraque parte pár fuit periculum lucrandi, vel perdendi, & velut ludus fortunæ, prout in simili etiam de mutuo supra dictum 32

dictum est, Vide *Molinam* hic. Denique, an liceat vendere creditò, ut statim viliùs reematur, satis dictum est *c. 4. sect. 3. de usura palliata.* Neque hic aliquid speciale addendum occurrit.

III. *Vendens, vel emens pretio præsenti, quod scit postea augendum, vel minuendum.*

33 Non peccat contra Justitiam (imò neque contra Charitatem) qui frumentum v. g. vel alias res hodiè vendit pretio currente legitimo, vel vulgari majori, conscius privatim, brevi pretium minuendum esse notabiliter, seu etiam intra paucos dies, v. g. ob superventuram frumenti, vel mercium copiam, anni fertilitatem, adventum hostium &c. & econtrà, qui emit pretio currente minori, probè sciens, pretium mox augendum esse ob similes causas, ipse deinde lucrum habiturus. Communissima DD. cum S. Thoma 2. 2. *q. 77. a. 3.* & innumeris aliis Molina *disp. 354.* Lessius *c. 21. dub. 5.* Laym. *c. 17. §. 1. n. 9.* Lugo *disp. 26. à n. 139. §. 2.* Tamburinus *c. 7. §. 4. num. 21.* Ratio est: quia tanti res justè emitur, & venditur, quanti tunc valet publicè: neque scientia de variando valore debet scienti obesse; adeoque talis vendens, vel emens utitur jure suo vendendi, & emendi merces pretio justo currente in communi. Neque enim pretia rerum ex privato unius, aut alterius notitia, sed ex communi omnium æstimatione, ac sensu accipienda sunt; ergò talis nihil peccat contra Justitiam, imò neque contra Charitatem, ut rectè docet *Lessius, Layman, Tamb. citt.* Quia quilibet potest rebus suis prospicere; altero neglecto, etiamsi inde sequatur aliquod damnum proximi, saltem non nimium, quod certè rarum erit. Intellige semper, & excipe: dummodò alia fraus absit: ut si scias pretia rerum augenda, mentiendo spargas, esse adhuc minuenda, & sic emas pretio currente minori; vel econtra dicas, pretium minuendum, & sic minori emas, quilibet enim habet jus, ne per fraudem decipiatur. Atquid si de hoc interrogeris? nihil dicas: vel dic cum congrua excusatione, ut alios desuper interroget: non enim teneris cum tuo incommodo, tunc veritatem aperire.

34 Dixi etiam notanter: *sciens privatâ notitiâ*, Excipiendi enim sunt ipsi Magistratus, Consiliarii Officiales, pretia rerum ipsimet mutaturi: hi enim ex officio tenentur curare, ut ex suis legibus, quantum fieri potest, unus plus altero non gravetur: attamen alij privatâ notitiâ sine fraude obtentâ scientes, Principem, vel Magistratum jam decrevisse pretium frumenti, vel alterius rei aliter taxare, certum genus monetæ prohibere (idem censet *Lugo cit. n. 144.* de libro mox prohibendo) adhuc eodem jure supra dicto uti, & currente justo pretio ejusmodi vendere, vel emere poterunt, ut contra *Molinam* docent *Lessius, Layman, Lugo, citt.* Ratio est: quia licèt fateamur, Magistratum vel consiliarios injustè acturos, si ejusmodi decretum omnibus civibus æqualiter promulgandum alicui antea prodant, vel ipsimet antea eâ scientiâ utantur cum aliorum damno; alii tamen, qui non sunt de Magistratu, vel Consilio, quibusque nulla officii obligatio incumbit impedire, ne cives occasione decretorum damna patiantur, nulla lege justitiæ, vel Charitatis prohiberi videntur, quò minùs ad avertendum damnum proprium meritò præponderans damno alieno, ejusmodi privatim cognitâ notitiâ decreti promulgandi utantur. Idemque à fortiori dicendum de privatim cognitis novis, de adventu Principis, magnâ copiâ mercium, vel econtra.

Ex dictis eadem ratione defendi potest Quæstor ille, qui à Principe Domino suo, accepto mandato, ut mox mille scaphas frumenti pretio currenti 5. florenorum divendat, pecuniamque ad aulam destinet; is probè sciens, pretium frumenti brevi auctum iri, statim misit pretium currens 500. florenorum, tanquam venditi frumenti, quod primùm post alterum mensem vendidit, aucto jam pretio unius floreni, adeoque sex millibus, lucrúmque 1000. florenorum sibi retinuit: nam hic, siquidem saltem implicitè frumentum, antea pretio currente vendendum aliis, ipse sibi emerat, postea verò tanquam suum jam factum, cariùs distraxit, ab injustitia immunis erit; sicut enim alius emptor mox ita cariùs distrahere potuisset absque injuria primi domini, cur non & ipse Quæstor? Sed hæc pro foro conscientiæ, nam pro foro externo tu cogita, quid Princeps factum resciens facturus fuisset. Sed jam sequitur quæstio generalis & casus frequens. 35

IV. *Vendens, aut emens alieno nomine, potestne sibi lucrari de pretio?*

Titius rem suam vendendam tibi tradit, aut absolutè, ut ejus nomine vendas justo pretio; aut assignato certo pretio, v. g. pro decem? tu autem industrius vendis duodecim, aut pretio summo, quod potuisses vendere pretio mediocri inferiori: sive tu commissariè venditor sis famulus illius domini, vel mercede conductus, sive tanquam amicus gratis id officium præstandum susceperis, non potes tibi illum excessum pretii in toto, vel in parte retinere, sed totum pretium justum, quod invenisti, debes reddere domino, qui rem vendendam tradidit; per se loquendo. *Omnes.* Ratio est; quia tota res vendenda, quantùm justè valet, suo domino valet, & velut fructificat: cùm ergo non tuo, sed alterius nomine vendideris, totum pretium alteri, & nihil tibi acquisivisti, consequenter nihil justè retinere poteris: & si is pretium determinavit, censetur determinâsse, ne minoris vendas, non autem ne pluris: neque præsumitur, tibi voluisse cedere reliquum; nemo enim censetur velle prodigere rem suam: si autem indeterminatè dixit, ut justo pretio venderes, adhuc tibi moralis diligentia adhibenda est (qualem scilicet venditores rerum suarum adhibere solent) ad inveniendum pretium majus, quantum potes; talem enim diligentiam tacitè promisisti, sive ex officio, vel mercede, sive gratuitò officium vendentis susceperis. Dixi: *per se loquendo.* Exceptiones mox dabo infra per numeros. 36

Idem

37 Idem omninò dicendum, si tibi commisi, vel rogavi te, ut emas mihi triticum, equum, vel aliam rem in nundinis, v. g. aut absolutè justo pretio, aut determinato pretio pro decem: tu autem industrius emas pro octo, seu pretio justo infimo, non poteris illa duo tibi retinere. *Ratio est*: quia eo ipso, quòd annuisti emere alteri, ejusque nomine, & commodo, tacitè promisisti, per moralem diligentiam utiliter rem alterius gerere, & emere, quanti minoris potes, perinde ac famulus meus esses, vel mercede conductus: ergo tunc nihil tibi acquirere potes. Excipe tamen hìc specialiter: nisi mercator, seu venditor specialiter in tui gratiam partem aliquam justi pretii remisisset: v. g. tibi sartori, mei nomine pannum pro vestimento ementi, dicat mercator: quia sæpiùs ad me venis, vel ut sæpiùs officinam meam frequentes, emptorésque adducas, de pretio justo à domino solvendo, v. g. 1 . aureins, remitto, & dono tibi unum in singulas ulnas: tunc enim justè retinere poteris, quia eo modo mercator verè de suo tibi remittit, & donat. Dummodò duos scopulos caveas. 1. Ut tu priùs adhibeas diligentiam moralem ad emendum ab hoc, vel alio mercatore, quanto potes minori pretio; alioquin dolum contra dominum sine dubio committes, & restituere debebis. 2. Ut mercator verè, & sine fallacia rem illam justo pretio, scilicet pro decem vendere consuescat; adeóque aureus ille unus, vel alter tibi remissus, & donatus verè sit de pretio justo rei: nam alioquin mercator non de suo tibi dabit, sed de alieno, cum damno Domini, & ambo simul furtum palliabitis cum onere restitutionis, ut ex se clarum est. Jam do exceptiones aliquas generales.

38 I. Quòd si vendens, vel emens alieno nomine ultra intentum domini specialem, & extraordinariam diligentiam, industriam ac laborem adhibuit in vendendo rem domini majori pretio, aut ipsi emendo viliori: ut si justus, vel rogatus vendere, vel emere in hoc loco, vel solùm his mercatoribus, tu ad alium locum distantem cum labore, vel expensis transtulisti, ubi majus pretium invenisti vendens; aut longè viliori emisti, quàm dominus intendebat, vel sperabat: tunc poteris excessum pretii, dummodò opere, & industriâ tuâ proportionatum, tibi retinere. Ratio communis est: quia non teneris, nisi ordinariam & moralem diligentiam adhibere ita vendendo, vel emendo alteri: hæc autem extraordinaria est; & qui utitur ejusmodi industriis extraordinariis, non intendit Domino, sed sibi negotiari: quodque certum apud *Omnes* quoad ementem alieno nomine. Atque etiam quoad vendentem rem alterius docent. *Molina*, *Salas*, Aliique *cit.* Lugo *disp.* 26. *sect.* 9. nam licèt ex una parte res pro Domino vendatur, & quocunque portetur, suo domino valeat, & velut fructificet, ut dictum est, sicque in rigore loquendo videaris tibi solùm posse sumere expensas, & æstimationem laboris tui, cæterùm verò totum pretium debere domino restituere: attamen ex altera parte Dominus, rem suam tibi vendendam tradens, censetur solùm à te velle pretium vulgare in suo territorio per moralem diligentiam conquisitum, cætera verò tibi remittere, vel non curare, saltem quoad lucrum non nimiùm excedens, ut etiam observat Tamburinus *cit. c.* 7. §. 9. *n.* 10.

II. Quando Dominus rei vendendæ pretium 39 tibi determinavit, hac arte uti poteris. Si adhibitâ diligentiâ hìc & nunc non invenisti, nisi pretium à Domino taxatum, speres autem inveniri majus imposterum: tunc eo pretio à domino taxato, statim rem pro te emas, soluto domino pretio suo taxato (prout fecit quæstor ille in casu supra posito) deinde rem illam licitè vendere pluris, ac summo pretio justo poteris in tuam utilitatem, inventóque quocunque majori pretio, excessum tibi retinere; vendis enim rem jam factam tuam: & ex alia parte fideliter rem domini egisti, adhibitâ morali diligentia ad majus pretium inveniendum. Dummodò non fictè, sed vere tibi emas, prius, & deinceps sicut tuo commodo, ita etiam tuo periculo, & damno habere rem, ac vendere velis: secùs enim furtum palliare convinceris. At nunquid eadem arte uti poterit alterius nomine emens, v. g. Titius famulus jussus ab Hero emere equum ad summum pro 50. fortuitò inventum viliori pretio. v. g. 40. emit sibi ipsi: postea factâ morali diligentia non inveniens alium equum similem venalem vili pretio, & aliquot aureis majori ad 50. circiter, eodem majori pretio eundem equum sibi priùs emptum, Domino revendit: an justè? Videtur quidem approbare Lugo *cit. Sect.* 9. *n.* 151. eò quòd moralis adhibita diligentia pro inveniendo equo in viliori pretio videatur ipsum excusare. Sed meritò non approbat Tamburinus *citt. n.* 8. Ratio est: quia famulus erat obligatus illam Primam emptionem pro Domino facere; hoc enim requirit ipsa diligentia moralis, ut non prætermittatur occasio emendi vili pretio pro Domino, præsertim volenti ex industria lucrari pro se. *Sic ille*, loquens tam de famulo, quàm de mercede conducto. At verò ingratuito sic pro alio emente ego reprobare non ausim, cùm nec audeat Doctissimus Lugo; quem vide.

III. Quando dominus determinavit pretium 40 rei vendendæ pro se, ut nimirùm tanti vendas, expresè tibi remittens, si quid pluris vendere possis, nimis clarum est, te tunc totum excessum pretii tibi posse retinere, quippe de expressa voluntate Domini, seu pacto expresso; atque tale pactum sancitum, seu consensus tacitus præsumitur, quando res vendenda tanti traditur non famulo, sed alteri, nullo assignato, vel promisso laboris pretio, cùm ille non possit rationabiliter velle sibi serviri omninò gratis: non autem præsumitur talis consensus tacitus, quando famulus, vel pretio conductus ad vendendum mercede servit, tunc enim non præsumitur Dominus velle etiam concedere aliud lucrum, scilicet excessum illum majoris pretii inventi; ut notant DD. citt. Atque eadem ratione dicendum, quando Dominus, tradito tibi in manus pretio, vult sibi emi rem, equum v. g. pacto expresso, vel tacito, ut si minoris emas, reli-

reliquum tuum sit. Nota autem valdè, omnia intelligenda esse supposito pretio justo: si enim commissarius ille rem vendat supra, vel emat infra pretium justum, quocunque dictorum modo, restituere debebit, utique non Domino, sed decepto emptori, vel venditori, secundum *Omnes*: imò etiam ipsi Domino, si in assignando pretio deceptus fuit v. g. si ex ignorantia jussit vendi rem suam infra justum pretium, & tu commissarie vendas longè majori, justo tamen, domino restituere totum debebis, secluso alio pacto. Ratio sæpè dicta est: quia res, quantum valet, suo domino valet.

41 IV. Denique universaliter: an alieno nomine vendens vel emens gratuitò (scilicet nec famulus, nec mercede conductus) possit aliquid labori suo proportionatum decerpere de pretio? non consentiunt DD. Negat cum multis Molina *disp.* 573. Quia, ait, Domino putante, te gratis suscepisse vendendi vel emendi laborem, remanet ipsi erga te gratitudinis obligatio. Affirmat autem Fagundez apud Tamburinum *cit. n.* 6. addens: etiamsi dixisses, te gratis facturum, quia sic mendax quidem, sed non injustus eris; cùm nemo teneatur gratis servire; obligationem autem illam gratitudinis esse incertam, ideóque non prohibere, quo minùs serviens certum suum laborem compenset. Atque hæc Sententia mihi non displicet, dummodò excipias casum, certè valde communem: nimirùm si Dominus scivisset, te non velle gratis servire, certè elegisset famulum ordinarium, vel amicum, qui sine pretio laborem suscepisset, & quidem facilè in tanta amicorum frequentia invenisset: quoniam ergò tu dominum, simulando te gratis servitutum, decepisti, illum indemnem servare debes, nihil tibi corradendo: ait, Tamburinus *cit. n. 6. fin.* Et hactenus de pretio.

SECTIO II.

De merce, seu re vendita, ac vendibili. Quanam scilicet res vendi, vel emi possit & de fraudibus occurrentibus.

SUMMARIUM.

42. Vendi possunt omnia nostra 43. in re. in spe. 45. in Jure, & 46. in credito.

47. Usque ad n. 52. Resolvuntur varia de pretio justo, seu venditione, & emptione creditorum, debitorum, chirographorum &c.

52. Vendi non possunt res sacræ, prohibitæ, alienæ furtivæ &c.

53. Quid si ergò quis scienter rem alienam vendat emptori ignaro?

54. Usque ad n. 58. resolvuntur cæsus varii.

58. Quid si quis emat scienter rem alienam à venditore ignaro, & bonæ fidei?

59. Quid si uterque & vendens, & emens sciat rem esse alienam?

60. Vsque ad n. 64. Quando & qualiter ementes scienter rem alienam excusari possint?

64. Vendi non possunt res vitiatæ pro bonis.

65. Vnde venditor manifestare tenetur vitium rei tam ininterrogatum.

66. Quàm latens, vel occultum mercis:

67. Non verò patens. Imò

68. Sive patens, sive latens sit vitium, si tamen res adhuc serviat ad finem ab emptore intentum sine ejus damno, id necessariò manifestari non debet.

69. Econtra etiam emptor obligatur manifestare non tantùm vitium pretii, quo emit, sed etiam rei emendæ bonitatem & pretium venditori simplici & ignaro;

70. Secùs, si in communi hominum æstimatione illa bonitas pretium, ei non augeat;

71. Aut primùm post peractam venditionem & emptionem res vilis cognoscatur, esse pretiosa.

72. Quid si in re vili empta lateat quid pretiosum, v. g. in pisce unio, in veste vel ephiphio &c. pecunia?

73. Quid de iis, I. qui vendunt rem per positivam deceptionem, v. g. vitium rei celando, colorando &c. aut

74. Qui vendunt quid pro quo, ut pharmacopola, vel

65. III. Qui rem diminuunt, aut deteriorant prætextu vilioris pretii, eam viliùs vendendo pro re bona, aut

76. IV. Qui rei admiscent materiam viliorem, specialiter vino aquam. usque ad n. 82.

82. Nemo invitus rem suam vendere cogitur.

83. Exceptis certis casibus.

ASSERTIO I.

S*ummariè vendi justè, & licitè possunt omnia nostra in re, spe, jure, credito; seu quæcunque sunt nostri juris, & commercii. Vendi ergò non possunt, quæ non sunt nostri juris, & commercii, quæ sunt aliena, neque merces vitiatæ pro bonis.* Explico.

§. I.

Vendi possunt omnia nostra.

NOn tantùm nostra in re, quæ scilicet pretiô 42
æstimabilia actu possidemus, pretio justo æquivalente, sed etiam nostra in spe, jure, vel credito; etsi pretiô non nihil minori. *Ratio* generalis omnium est; quia omnia ista sunt nostri juris, ac commercii, & pretiô æstimabilia: quia verò plus valet res in se, quàm in spe, jure, vel creditò tantùm, ideò spes, jura, credita, chirographa, justè aliquando minoris emuntur; quàm ipsa res sperata, vel debita in se valeret, ut mox determinabimus. Percurramus priùs strictim singula.

I. Omnia nostra in re.

NOn tantùm quilibet rem suam in particulari 43
actu possessam, sed etiam omnia bona sua tam præsentia quàm futura, adeóque omnia sua in re, & in spe cuilibet vendere potest. Communis DD. cum Bartol. in *L. stipulatio. ff. de verb. significat.* Ratio est; quia eorum omnium est Dominus, ut de iis pro libitu disponere possit, neque quoad venditionem adest Lex prohibens, sicut adest quoad donationem omnium bonorum: exceptis certis casibus (de quo supra suo loco) Ratio disparitatis est; quia per donationem omnium bonorum homo depauperatus fit intestabilis, seu impotens ad testandum, à quo Leges Civiles abhorrent; non item per venditionem omnium bonorum: potest enim testari de pretio recepto. Advertit tamen Molina *disp.* 340. Quando quis dicit, se vendere omnia bona sua (aut in casu licito donare omnia bona sua) censetur solùm vendere, vel donare omnia præsentia, non autem futura, nisi aliud ex verbis colligatur. *Ratio* est; quia venditio est onerosa, adeóque restringenda.

II. Omnia nostra in spe.

QUamvis id, quod non existit, vendi non pos- 44
sit, quia nihil venderetur; attamen quæ sunt

in

in spe nostra, vel potius ipsa spes habendi talia, justè vendi, & emi possunt, pretio tamen majori, vel minori, juxta majorem, vel minorem spem, seu probabilitatem existentiæ futuræ. Sic enim justè venduntur anticipatò greges futuræ, seu partus pecorum, vel etiam cervorum, futuri fructus agri, vineæ, arborum; item jactus retis piscationis, venatio unius diei, lucrum ex unius anni negotiatione proventurum &c. Dummodò semper absit fraus, & venditor in causa non sit, quo minùs emptor speratum effectum consequatur. *Argum. L. si jactum* 12. *ff. de action. empt.* Tenetur enim venditor diligentiam adhibere moralem, qualem sibi ipsi adhiberet, ut emptor effectum consequatur, alioquin ad restitutione tenebitur damni inde emptori provenientis. Insuper aliqua hìc differentia notanda est: quando venduntur partus, vel fructus: si nihil nascatur, emptor non tenetur solvere pretium conventum; & jam datum repetere potest: at verò quando venditur jactus piscationis, venationis &c. tametsi nihil capiatur, adhuc tenetur emptor solvere pretium. Ita Jura apud *Molin. cit. & alios.* Ratio disparitatis est: quia in priori casu semper aliquid nasciturum supponitur, ideóque in illa emptione, nisi aliquid exprimeretur) intelligitur tacita conditio, si aliquid nascatur: dicis enim, tunc te emere partus, vel fructus; id est, rem ipsam, si proveniat: at verò in secundo casu non supponitur semper aliquid capiendum, adeóque in illa venditione non intelligitur illa tacita conditio, si aliquid capiatur: dicis enim, te emere jactum venationem &c. id est, spem præsentem, & non ipsam rem, ideóque si spes fallat, emptoris damno accidit.

Omnia nostra in Jure.

45 VEndere justè possumus omnia nostra jura & actiones adversùs alterum, etiam invito altero *L. venditor. act.* 23. *ff. de hæredit. vel act. vend.* (sed sine dubio pretio minori, ut ex se patet) Excipitur tamen, quòd actio, seu res litigiosa vendi, vel cedi non possit alteri potentiori ratione officii, seu potestatis exercendæ in debitorem: sic enim constitueretur inæqualitas partium in præjudicium debitoris: & talis venditio, vel cessio irrita est ex Jure; & cessor, vel creditor vendens jure agendi privatur, *L.* 2. *Cod. ne liceat potentioribus &c.* Excipitur rursus: nisi ita fieret, vel ex justa causa, vel authoritate judicis. Sed hæc spectant ad forum externum. Cæterùm potest etiam hæres vendere hæreditatem totam, vel in parte, quantum est de jure naturæ, monito tamen illo, cui in hæreditate succedit: at eo vivente, venditio est nulla jure positivo. *L.* 1. *ff. de hæred. vel act. vend.* cùm sit contra bonos mores ob periculum machinationis mortis. Addunt Leges, si ad emptorem postea deferatur, eam ab ipso esse tollendam, & applicandam fisco. Exceptiones hic sunt eædem, quæ supra de donatione, vel cessione libera hæreditatis.

IV. *Omnia nostra in credito.*

46 VEndere etiam possumus omnia nostra credita, seu nobis debita, eorum chirographa. scripturas &c. dummodò similiter non alteri potentiori respectu debitoris, juxta modò dicta: atque tunc emptor non solum habet jus, & actionem in rem debitam, verùm etiam in pignus, vel hypothecam, seu fidejussorem. Communis ex *L. emptori.* 6. *ff. de hæredit. vel act. vend.* Ratio patet ex dictis. Jam verò quoad pretium justum ejusmodi jurium breviter resolvo.

I. Certum est, ejusmodi jura, credita, chirographa, licitè posse minoris emi, v. g. jus ad 100. aureos, 90. vel adhuc minoris, ratione lucri cessantis, vel damni emergentis emptori in exspectando tale debitum: item ratione periculi obtinendi, aut difficultatis in obtinendo solutionem à debitore; non sine molestia, & labore imò lite, & expensis; & universaliter, quando jus, vel creditum est difficile, periculosum, incertum litigiosum, non sine expensis obtinendum. Tantum ergò de summa potest detrahi in pretio, quanti hæc omnia æstimari justè possunt, seu juxta proportionem ejusmodi difficultatum: imò etiam juxta temporis longitudinem; quo enim longiori tempore exspectandum, eò plura incommoda, vel pericula timentur; plerumque quo plus rogaris emere, eò magis merces vilescunt; prædicta autem omnia secundùm communem æstimationem minuunt rerum pretia. Ita communis DD. quos citant, & sequuntur Molina *disp.* 361. Less. *c.* 21. *dub.* 8. & 9. Lugo *disp.* 26. *sect.* 7. §. 1. *num.* 93. Qui meritò addunt, tantam posse esse difficultatem, vel incertitudinem solutionis, ut ejusmodi debitum possit dimidio valore emi; imò adhuc minoris, ut habet communis Sententia, & praxis. 47

II. Quin etiam, si alicui particulari non sit difficile impetrare solutionem ob causam industriam, vel favorem apud debitorem, v. g. apud Principem, vel ejus Officiales, quod tamen debitum alter, cui debetur, v. g. miles, civis, rusticus, difficilè impetrabit, adhuc ipsum justè posse minoris emere, rectiùs docent *Molina, Lessius, Lugo citt.* Layman. *c.* 17. §. 5. *n.* 33. Ratio est; quia valor rei non debet desumi ex tua privata industria, favore, aut utilitate, sed ex communi omnium æstimatione: atqui debitum illo attento communi rerum statu æstimatur difficile acquisitu; ideoque communi æstimatione minoris valet: ergo justè minoris emitur, non obstante tua privata industria, vel fortuna; neque tua amicitia, vel favor apud Principem v. gr. debitorem, tibi nocere debet prout certè noceret, si alii possent, tu autem non posses ejusmodi debita ita minoris emere: quin & ipsos Officiales Principis v. g. ita emere posse, testatur Lessius *dubio* 9. Dummodo difficultas solutionis non ex ipsorum culpa proveniat. Sed *Layman* fatetur, rem valdè periculosam esse, & suspectam, de qua mox infra rursus. 48

III. Difficultas gravior est: utrum jus, vel debitum omninò liquidum, & certum. v. g. post annum petendi centum aureos, tantundem valeat, ac centum aurei præsentes; an verò adhuc minori, justè emi possit, v. g. 90. secluso omni periculo damni, vel lucro cessante; Ita affirmant graves DD. 49

DD. *Abbas, Navar. Cajetan. Tolet. Bellarmin.* Alij, quos afferunt Lessius *cit. dub.* 8. Lugo *n.* 95. Layman *ibid.* qui non improbabilem censent saltem extrinsecè ob Authoritatem tantorum DD. Imò verè probabilis intrinsecè videtur. *Ratio est:* quia ibi non venditur ipsa pecunia, vel debitum postea solvendum per modũ mutui, sed jus illud accipiendi: atqui revera jura, vel credita, quantumvis liquida, & certa, communi æstimatione minùs æstimantur, quàm præsens pecunia numerata, & meritò: nam illo toto tempore, quo non solvuntur, sunt inutilia; pecunia autem præsens semper utilis est. Accedit rursùs, quod communiter homines rogentur emere ejusmodi credita; atqui merces ultroneæ vilescunt; ergo. At sine dubio uti communior, ita et tutior est opposita sententia negans, hæc minoris emi posse. *Sotus, Angelus, Gabriel, Petrus Navar. Medina. Lopez,* aliique innumeri, quos citant, & sequuntur Molina *disp.* 361. Less. *dub.* 8. Layman. *n.* 32. Lugo *n.* 96. Ratio est: quia debitum liquidum 100. aureorum, in quo recuperando nulla est difficultas, molestia vel periculum, in se omninò valet 100. aureis; & si statim tunc esset solvendum nemo dicet, quòd non valeat 100. aureos: atqui non potest minui eus valor ex sola dilatione temporis, v. g. quòd primùm solvendum sit post annum seclusa omni difficultate, molestia, periculo, &c. alioquin certè usura esset licita: si enim 100. hodie mutuò dati post annum solvendi, non ampliùs valent 100. sed minus, v. g. 90. tantùm, justè à mutuatario potero exigere auctuarium sortis, scilicet 100. & 10. contra *Omnes*: ergo &c. Attamen rectè notat Lugo ipse *cit.* controversiam hanc magis esse speculativam, quam practicam: ubi enim hodie reperitur debitum usque adeò liquidum, certum, & in tuto positum, ut excluso omni periculo vel metu periculi, omni occasione damni in securitate æquivaleat pecuniæ præsenti? Atque hoc sensu loquitur, adeóque practicè vera est prior Sententia.

50 IV. Sed restat acre dubium, an quando ejusmodi credita possunt minoris emi ab alio tertio, similiter possint minoris redimi, vel extingui ab ipso debitore? Negat cum multis, & omninò improbabile dicit *Molina* loco *cit.* Concedit autem Fagundez cum aliis apud Tamburinum approbantem *cit. c.* 7. §. 8. *n.* 3. ob eandem rationem; quia scilicet minus valet jus rei, quàm res: si ergò alteri tertio ob id licet minoris emere, cur excludatur ipse debitor? Sed excipe per omnem modum, dummodo ipse debitor non sit in causa ejusmodi minoris valoris, & difficultatum in recuperando, cùm ipsemet teneatur ex justitia difficultates removere, & curare, ut sine difficultate solvat. Quòd ipsum intelligendùm est de debitoris ministris v. g. Principum Quæstoribus, Bursariis, Nummulariis &c. Unde iniquè agunt isti, quorum officium est pecunias Principis exigere, & easdem solvere creditoribus, cùm propter hoc caput difficultatis impetrandi minoris emunt à creditoribus debita Principis: nam in his ii personam Principis gerunt, atque adeò ipsi ex justitia debent superare difficultates, quò creditoribus integrè satisfiat. Quòdsi tamen penes ipsos non stet, ejusmodi difficultates tollere, tunc probabilis videri potest sententia *Lessius* supra N. II. allata. 51

Pro coronide accipe casum singularem in terminis, sed quoad rem non adeò rarum, ut facilè advertes. Titius nobilis debebat Principi 1000. aureos ex emphiteusi; idem autem Princeps ex aliqua causa debebat itidem 1000. cuidam Hospitali: Titius callidus lucrandi artifex orat Principem, ut ipsi debitos 1000. aureos pro ipso possit solvere Hospitali, ac facultate impetrata, vel sperata, facili negotio emit, longè minori, utpote 400. tantùm aureis creditum Hospitalis ingenti lucro 600. aureorum. Quæritur, an licitè, & justè? Licitè putat Lugo eadem *disp.* 26. *Sect.* 7. §. 1. *n.* 103. Illicitè autem *Molina* apud eundem. Ratio mox utriusque patebit. Distinguit autem meo judicio rectè Tamburinus *lib.* 8. *Decal. tr.* 3. *c.* 7. §. 8. *n.* 7. Si Titius eam facultatem à Principe impetravit, antequam emerat creditum ab Hospitali, illicitè & injustè se gessit, juxta sententiam *Molinæ*. Ratio est; quia, quando Princeps illi istam licentiam, seu commutationem concessit, transtulit in ipsum onus solvendi pro ipso illos 1000. adeóque sine difficultate: ergò (ut rectè arguit Molina) sicut ipse Princeps non poterat tali minori pretio illud debitum extinguere, ita neque Titius, qui illam commutationem impetravit, & nomine Principis solvere debet. At verò, si postquam ab Hospitali creditum illud ita minoris emit Titius, postea primùm à Principe facultatem illam satisfaciendi Hospitali impetravit, non egit illicitè, vel injustè, juxta sententiam *Cardinalis de Lugo.* Ratio est; quia nullo modo est minister Principis quoad solvendum Hospitali, jam enim Princeps nihil amplius debet Hospitali, & tuum subsequens artificium, aut favor Principis tibi nocere non debet. Quòd si ergo creditum illud, ob difficultatem impertandi solutionem ab ipso Principe reverà tanto minoris valuit consentiente Hospitali, vel ejus Curatore, justè sic minoris emisti, juxta supra dicta, & consequenter nulli fecisti injuriam. Secùs dicendum puto, si Princeps ipse paratus fuisset solvere Hospitali integrè illos 1000. aureos; tunc enim non potuisti tantò minoris emere; quia tunc deficit periculum, & difficultas prædicta impetrandi, quæ debuisset minuere pretium crediti.

§. II.

Vendi non possunt, quæ nostri juris, seu nostra non sunt, sed aliena, vel furtiva.

VEndi ergo imprimis non possunt, quæ non 52
sunt juris humani, sed divini, ut sunt omnes res sacræ, non tantùm spirituales, ut Sacramenta, Sacrificia, Orationes; sed etiam corporales Deo solemniter consecratæ. Licèt hæc, quatenus raitone materiæ pretiò æstimabiles sunt, ut sacra vasa aurea, vel argentea, supellex &c. vel vendi, vel oppignorari possint ob captivorum redemptionem, ob debita solvenda, aut aliam urgentem causam, quæ alienatio debet fieri alteri Ecclesiæ, si in-

tegra

tegra ea sint; si verò conflata, vel profanata, etiam Laico. Sed de hoc in materia de Simonia. Item vendi non possunt quæ sunt juris communis, ut publicum forum, theatrum &c. *Instit. de inutil. stipul.* §. 1. Item quæ speciali Lege vendi prohibentur, ut Jure Civili bona pupillorum, & Jure Canonico, Bona Ecclesiastica immobilia, vel mobilia pretiosa permanentia, nisi ob justam causam necessitatis, vel utilitatis majoris, & adhibita debita solemnitate. Sed hæc, quia supra nos, nihil ad nos. Item vendi non potest homo liber, excepto casu gravissimæ necessitatis, ubi potest pater filium, vel filiam sub sua potestate constitutum vendere, ut colligitur ex *c.* 21. *Exod.* & habitur *L.* 1. *&* 2. *Cod. de Patribus, qui filios suos distraxerunt.* Si tamen pater postea ad meliorem fortunam revertatur, cogitur filium redimere, ut ex multorum Sententia docet Molina *tom.* 1. *tr.* 2. *disp.* 33. Quin etiam se ipsum in casu necessitatis vendere quis non prohibetur, illustri exemplo S. Paulini Nolæ Episcopi. Ratio: quia homo sicuti famæ, & honoris sui, ita etiam libertatis suæ Dominus est, quam proinde ob causam licitè alteri tradere potest, teste Navarro *c.* 17. *n.* 88.

Sed his rationibus insuper habitis, specialiter, & latiùs hic agendum est de venditione, & emptione rei alienæ, vel furtivæ, ejúsque evictione, & casibus annexis. Ubi prænotandum ex natura contractûs venditionis, sicut & alterius onerosi, ut locationis, emphyteusis &c. venditor tenetur emptori de evictione mercis, seu rei acceptæ: & è contra venditori emptor de evictione pretii, ut habetur *tot. tit. ff. & Cod. de evict.* Evictio autem, vel evincere, est auferre rem emptam, vel alio contractu oneroso debitam, ab emptore, vel possessore per sententiam judicis, ex eo, quòd alius probet rem illam esse suam, vel ad se pertinere, & non fuisse venditoris, vel ejus, qui eam alienavit: adeòque teneri, vel obligari de evictione, & venditorem teneri emptorem servare indemnem, adeóque restituere ei pretium, & omne damnum consequens, si ab eo res empta tanquam alterius in judicio evincatur: (idémque est ex opposito depretio) dummodò is lite sibi mota, quam primùm venditori denuntiaverit, ut litem prosequatur, séque defendat; ut habetur variis Legibus *in ff. & Cod. citt.* Non ergo habet locum evictio in contractibus gratuitis seu lucrativis, ut donatione, legato, commodato: si enim res donata, legata, commodata alicui, ab eo evincatur, donans legans, vel commodans, nihil tenetur ei solvere; quia donatarius, legatarius, vel commodatarius ex hoc nullam jacturam, vel damnum subit; quia rem evictam ipse habuit gratis. Communis Doctrina apud *Molinam.* His notatis ordine, & clarè procedamus ad Casus.

I. Vendens scienter rem alienam emptori ignaro.

53 QUando solus venditor, vel dans, scivit rem esse alienam, vel furtivam, emptori ignaro, & bona fide emente, vel accipiente, contractus omni jure validus est, non quidem simpliciter, quia rei venditæ dominium non transfertur in emptorem, cum defactò existat sub dominio alterius. *L. traditio* 20. *ff. de acqui. rerum domin.* Sed secundùm quid juris, seu quoad aliquod jus collatum emptori: quia scilicet venditor emptori de evictione tenetur, ut, si res in judicio evincatur à Domino vero probante, rem ad se pertinere, venditor ei pretium restituat, & omne damnum inde ortum, seu quantum ei inter erat, rem evictam non esse compenset: idque tam Jure naturali, quo omnis præbens alteri injustam causam damni tenetur ei compensare, quàm jure positivo Civili, juxta modò prænotata. Quamvis autem in hoc casu rei venditæ dominium non transferatur in emptorem; ut dictum est, venditor tamen seu bonæ seu malæ fidei, acquirit dominium pretii, uti præter alia varia loca juris apud *Molinam* & *Layman. cit.* constat ex L. si vas 48. §. ult. ff. de furtis. *Nummus, qui redactus est ex re furtiva, non est furtivus.* Adeóque si fur pecuniâ illâ ex re furtivâ vendita acceptâ emat v. g. panem, tam pistor acquirit dominium pretii, quàm is dominium panis, ut rectè inferunt Molina *disp.* 427. & Layman. *n.* 21. *c.* 17. Sicut è contra, qui aliquid emit, vel mercatur nummis alienis, mercis dominium acquirit, ut habetur expresè *L.* 1. *& penult. Cod. si quis alteri, vel sibi.* Nummi tamen traditi venditori non acquiruntur (nisi bona fide cum propriis commixti sint) sed emptor de eorum exactione tenebitur. *Ratio horum est*: quia alienæ mercis, vel pecuniæ, invito, vel ignaro domino, dominium transferri non potest; potest tamen quis transferre dominium mercis, vel pecuniæ propriæ: in proposito autem, etsi merx sit aliena, pretium tamen est proprium emptoris: vel è contra, licèt pretium ementis sit alienum, merx tamen est propria venditoris. Ulteriúsque, licèt talis invalidè, illicitéque vendat rem alienam, non transferendo dominium rei, quia tamen alteri obligatur de indemnitate sua, & evictione rei, si repetatur, quod æquivalenti pretio æstimabile est, validè, & licitè recepit pretium, interea autem nisi de evictione conveniatur, semper personaliter obligatur proprio Domino (eodémque modo discurrendum de emente pretio alieno.) Unde non est hic aliqua inæqualitas inter emptorem, & venditorem, quòd hic acquirat dominium pretii, alter verò non acquirat dominium mercis, seu rei emptæ; quia loco dominii, ipsi venditor de evictione rei obligatus manet, quod ipsi perinde debet esse, ac si dominium acquisivisset, maximè cùm elapso tempore legitimo accedere possit titulus præscriptionis. Quòd si autem interea facta evictione venditor non compareat, aut satisfacere non possit, suo infortunio imputet, aùt judicis officium imploret, sicut in multis aliis. Huc propriè spectant varii casus in superioribus sparsim traditi: aliquos in gratiam juniorum breviter annoto.

I. Si fur, fœnarius, injustus possessor, alienis 54
pecuniis negotietur, & lucretur, acquirit dominium totius lucri; cùm non sit fructus pecuniæ, quippe

quippe secundùm se sterilis, & infructiferæ, sed solius industriæ, ipse tamen personaliter obligatur, & ipsi domino pecuniæ de omni damno, & connegotiatoribus de evictione pecuniæ alienæ. Communissima, asserta in *Tract.* 4. *c.* 2. *sect.* 2. §. 5. Ubi idem diximus de Officialibus negotiantibus pecuniis Dominorum.

55 II. Aliquis ludendo falsis aleis lucratur pecunias, earúmque cum propriis pecuniis jam commixtarum partem donavit alteri scienti quidem, sed non coperanti ad fraudem: hic donatarius ad nullam restitutionem obligatur, cùm ille lusor pecuniæ jam suæ dominium in ipsum transtulerit, nisi fortè donans ipse fieret impotens ad restituendum ex ea donatione. Ex communi Layman. *num.* 22.

56 III. Titius à fure bona fide emit equum, quem postea intelligit esse Caii; sed res ita constituta est, ut Titius jacturam pretii facere debeat, si equum restituat Cajo Domino, fure jam fugâ dilapso; aut Cajus faciat jacturam equi sui, si Titius rescisso contractu, pretióque recepto, reddat furi equum: quid agendum bono Titio; Respondent probabilius citt. Molina *tom.* 3. *tr.* 2. *disp.* 722 Azorius *tom.* 3. *lib.* 4. *c.* 2. cum, & apud Laym. *cit. n.* 24. Domino rem suam esse restituendam: ponamus enim hoc casu dominum coram adesse, & rem suam vendicare; utique injuriam infert Titius Cajo, si rem non ipsi repetenti, sed furi restituat, atqui perinde esse videtur, sive Dominus rem suam repetat, sive ob facti ignorantiam non repetat, quia ignorantia ipsi rem suam non adimit; ergò Domino restituendus equus, & actio instituenda contra furem de evictione; si secus accidat suo infortunio, vel incuriæ adscribat Titius. Hæc Sententia uti communior, ita sine dubio tutior est. Contrarium tamen non improbabiliter tenent *Sylvester, Gabriel, Navarr.* utérque. Aliisque citt. Vasquez *de restit. c.* 9. §. 2. *dub.* 2. Lessius *lib.* 2. *c.* 14. *dub.* 3. & optimè Lugo *cit.* Licitum scilicet esse hoc casu pretium à fure repetere, reddito sibi equo, proprii damni declinandi causâ: tum quia in æquali necessitate proprium damnum alieno præferendum est; tum maximè, quia sic non facit injuriam Cajo, quia rem suam jam in bono statu constitutam apud Titium, reddendo furi non constituit positivè in statu deteriori, sed solùm relinquit illam in pristino statu malo, in quo eam invenit, & à quo eam servare ipse cum tanto incommodo suo certè non obligatur. Exemplum cape de eo, qui in aquis submergendum conatur extrahere, se videns se ipsum periclitari de vita maximè propria, æqualis periculi declinandi causâ rectè dimitteret; idem omninò est in nostro casu, si rem benè perpendimus.

57 IV. Titius equum à fure emptum bona fide vendidit Sempronio: nunc verò Cajus comparet, demonstrans, se verum equi Dominum esse: ad quid tenebitur Titius? ℞. DD. communiter cum Sanch. *lib.* 2. *moral. cap.* 23. Layman. *num.* 25. contra *Sotum, Petrum Navarum, Sayrum. & alios.* Titium in hoc casu ad nullam restitutionem obligari Cajo, sed solùm emptori Sempronio debere pretium restituere, si Cajus ab eo equum evincat. *Ratio* patet: quia per eam rei alienæ venditionem, bona fide factam, pretii justi dominium sibi acquisivit. Quòd si tamen Titius equum furtivum ex titulo lucrativo donationis, legati &c. accepisset, & posteà Sempronio vendidit: tenebitur is pretium restituere Cajo, si hic equum evictione ab emptore Sempronio recuperare nequeat. Communis DD. *Navarrus c.* 17. *n.* 7. Lessius *lib.* 2. *c.* 14. *dub.* Ratio patet ex dictis *tr.* 4. *c.* 2. *a. n.* 102. Quia tunc Titius vendens ex re aliena factus est ditior.

II. *Emens scienter rem alienam, vel pretio alieno, venditore ignaro.*

QUando venditor rei alienæ, vel pretio alieno, 58 est bonæ fidei, scilicet ignorans, rem esse alienam, & solus emptor scit rem esse alienam; contractus ex parte venditoris eatenus validus est, quatenus verè acquirit dominium pretii non furtivi, quippe à vero ejus domino voluntariè sibi dati; & ad nullam restitutionem tenetur, neque mercis venditæ bona fide, quia possessio bonæ fidei, & bona fide terminata excusat à restitutione, ut suo loco dictum: neque ipsius pretii; quippe cujus verum dominium acquisivit. At verò ex parte emptoris simpliciter nullus est contractus, & omnimodis ad restitutionem mercis emptæ obligatur emptor tanquam possessor malæ fidei, in quo omnes conveniunt. Quòd si vero venditor bona fide mercem propriam vendidit pro pretio furtivo, ut si fur 100. aureis furtivis à Sempronio bona fide vendente emit equum, & postea compareat Dominus pretii, id repetens à Sempronio venditore, tenetur solùm restituere, si illud pretium, 100. aurei v. g. in specie adhuc existant; sin autem consumpti jam sint, vel cum propriis nummis Sempronii commixti, ut discerni non possint, ad nullam restitutionem obligatur Sempronius: non enim ratione injustæ acceptionis, cùm bona fide egerit, proprium equm vendens, & ignoranter pretium alienum accipiens: neque ratione rei acceptæ, vel possessæ; quia reverà alienos nummos non possidet, postquam ejus absumpsit, vel cum propriis pecuniis indiscernibiliter miscendo, eorum dominium acquisivit, neque inde locupletior factus est, quia justo pretio equum vendidit. Ita ex communi Sanchez. *lib.* 2. *Moral. c.* 23. Petrus Navar. *lib.* 3. *c.* 4. Vasquez *de restit. c.* 9. §. 2. Layman *cit. n.* 23. Etsi contrarium doceat Lessius *l.* 2. *c. dub.* 18. ex eo capite, quòd Jura decernant, si duorum Dominorum materiæ confusæ fuerint, ut discerni nequeant, utrique vendicationem pro parte sua competere, uti & nos diximus supra c. 1. Sect. 6. §. 3. Sed respondetur, id verum esse de aliis rebus, non item de pecuniis bona fide sic commixtis: de his enim speciale statutum est, ut nummorum alienorum dominium acquiratur per commixtionem cum propriis bona fide factam. Ratio videtur; quia nummi ex propria institutione sua transeunt de manu unius possessoris ad alium; quare nemo ferè securus esset, utrum

suarum

suarum pecuniarum dominium haberet, & non aliquæ furtivæ, seu alienæ sint, nisi jura statuissent, ut verum dominium per commixtionem cum aliis propriis acquiratur: & eo casu solùm actio personalis contra furem concedatur; juxta *Gloss. in L. si alieni. ff. de rei vendic.* hæc ratio non ita militat in commixtione aliarum rerum diversi dominij non ita frequenti. Sed vide latiùs dicta supra *loc. cit.*

III. Vendens, & emens scienter rem alienam.

59 QUando uterque contrahens venditor, & emptor scivit, rem alienam esse, contractus simpliciter est nullus, & nulla ad invicem oritur obligatio, sed uterque in solidum obligatur rem restituere Domino, vel ejus valorem. Comunissima cum D. Thoma *q. 62. art. 7.* Ratio clara est; quia venditor malæ fidei, vendens scilicet scienter rem alienam, dat novam causam injustam damni domino rei, ideòque tenetur restituere in solidum ratione injustæ damnificationis. Emptor autem scienter emens rem alienam est possessor malæ fidei, ideóque restituere tenetur in solidum ratione ipsius injustæ acceptionis, seu detentionis; idque etiam, si eam rem multo pretio emisset, & etiam, si hoc pretium à venditore nunquam sit recuperaturus: quia qui sic dolosè agit, dignus est, ut amittat & rem, & pretium. Et hinc fit. 1. Si venditor, fur v. g. rem furtivam sibi conscio vendidit, & tradidit, & posteà facti pœniteat, non debet pretium restituere tibi emptori, sed Domino rei; ut probat Molina *disp.* 330. Ratio est: quia tunc tu emens sciebas rem illam furtivam esse, spontè, & culpâ tuâ te subjecisti periculo amittendi pretium, & rem. 2. Contra; si emptor ipse restituat rem alienam Domino suo, aut quoquo modo Dominus recuperavit rem suam ab ipso emente, venditor ei pretium reddere tenebitur, & non sibi retinere poterit; quia æquitas, non patitur, ut fur ditescat alienâ pecuniâ ex re furtiva, vel mala fide habita. 3. Sicut ècontra: si Dominus jam recuperavit pretium rei suæ ab ipso fure, non erit æquum, ut simul etiam recipiat rem suam ab emptore, & ita ex aliena malitia ditescat in duplo. Quare reddere debebit pretium emptori, re sua repetita, aut ei relinquere suam, si pretium retinere velit. 4. Quando ergo dicimus: utrumque & emptorem, & venditorem malæ fidei debere restituere in solidum, intelligitur semper, unus in defectum alterius. At quisnam hîc primò loco debebit restitutionem facere Domino, an fur, qui vendidit, an emptor, qui mala fide emit? ℞. Si res empta in individuo adhuc existat apud emptorem, palam est ex regulis generalibus de ordine restitutionis, emptorem debere primo loco restituere; quia res, ubicunque est, sui Domini est, adeóque ipsi reddenda etiam à bonæ, nedum malæ fidei possessore. At verò, si emptor rem illam alienam jam absumpsit, vel sine spe recuperandi alienavit, certè gravis est dubitatio, non passim obvia, cùm uterque obligetur personaliter, nec videatur major esse ratio de uno, quàm de altero. Puto tamen cum Tamburino *lib.* 8. *Decal. tract.* 2. *cap.* 8. *num.* 6. quod adhuc emptor primo loco teneatur: quia qui rem destruit, vel absumit, omnium maximè Domino nocet.

IV. Ementes scienter rem alienam, qualiter excusari possint?

EMens scienter rem alienam, sive scienter rem 60
ignorante venditore, animò sibi retinendi, simpliciter (ut hactenus supposuimus semper) minimè excusatur ex hoc, quod res aliena, vel furtiva, etsi ipso non emente, tamen in potestatem Domini nunquam perventura sit, quippe ab aliis emenda, vel ab ipsis furibus, militibus, zyginis &c. consumenda. Ratio nimis clara jam sæpius dicta est; nunquid enim alii ementes, vel consumentes peccant contra justitiam cum onere restitutionis? ergo tu eos præveniens à peccato immunis eris? scilicet. Excepto tamen solo casu, quando emptor certò præsumere potest, rem jam à Domino pro derelicta haberi: tunc enim & emere, & remotam retinere, consumere, vel alienare poterit, non tam titulo emptionis, quàm titulo occupationis; si enim rem pro derelicta habitam casu inventam gratis occupare potes juxta dicta su loco, quantò magis pretio dato ab alio emere, & retinere, idque etiam vilissimo, & sine onere dandi aliquid pauperibus, ut ex Lessio docet Tamburinus *cit. c.* 7. *n.* 1. Attamen Domino posteà comparenti, ante tempus præscriptionis legitimæ impletum, tenebitur restituere, si adhuc extet: nisi certò constitisset, rem illam à Domino antea verè pro derelicta habitam fuisse, pro quo recole dicta de rebus derelictis, vel pro derelictis habitis. supra c. 1. *Sect.* 4.

II. Emens scienter rem alienam incerti Domi 61
ni à fure v. g. vel milite modico pretio, non animo sibi retinendi, sed ut detracto sibi pretio res aut Domino compariturо restituatur, aut si non comparendi spes sit, pro ejus salute ad pias causas applicetur; sine dubio rectè & sanctè facit, juxta communissimam DD. apud Layman. *cit. c.* 17. *n.* 26. Taliter enim emens utiliter agit negotium Domini. At nunquid etiam licebit sic emere res furtivas incerti Domini eo animo, ut si compareat Dominus, res ipsi tradatur, recuperato pretio: si verò non compareat, retineatur ab emptore; ℞. licitè sic emi & retineri, dummodo adhibeatur moralis diligentia inveniendi Dominum, cui comparenti, & se verum Dominum ostendenti, omninò dare debebis recuperato tuo pretio: quòd si is nolit pretium illud modicum dare, adhuc eam tibi retinere poteris. Ita Molina, Lessius *lib.* 2. *cap.* 21. *dub.* 18. *num.* 136. fin. Ratio est: quia sic nulla fit injuria Domino, imò ejus negotium utiliter geritur, & ideò censetur is consentire in tuam emptionem, & voluisse, ut res potius fieret tua, ut eam reddito tibi pretio fortè recuperet, quàm omninò illam irrecuperabiliter amittere. Quòd si autem neque illud modicum pretium tibi restituere velit, censebitur tibi condonare, aut certè injustè rem à te exegit, atque etiam in foro externo ad illud pretium reddendum compelletur. Utrum

autem

autem eo casu Domino non comparente, vel redimere nolente, possis absolutè retinere tibi rem alienam, vili pretio emptam. An verò debeas, quod superest, usque ad justum pretium expendere in pios usus; resolve ex dictis tract. 4. *c.* 3. *Sect.* 2. *à n.* 101. de restitutione bonorum incertorum; non enim possumus hîc omnia repetere.

62 III. Rem alienam etiam certi Domini quisque sic licitè emit, animo eidem restituendi, recuperato pretio saltem modico, ut omnes consentiunt. At difficultas est; quanto pretio possis emere rem alienam, vel furtivam certi, vel incerti Domini sic, ut tibi Dominus pretium restituere teneatur? De modico pretio omnes concedunt. Placet Regula ex *Sanchez. Lessio. Molina. Castropal.* tradita à Tamburino *cit. c.* 8. *n.* 7. Toties potest quis rem sive certò, sive dubiè furtivam emere a fure, quocunque pretio, ut reddat eam Domino; quoties sic emendo utiliter negotium Domini gerit, & tunc Dominus pretium illud sive parvum, sive magnum, obligabitur dare emptori, si rem suam habere velit. *Ratio est.* quia ex una parte omni jure licèt cuique, benefacere proximo: & ex alia parte non est defraudandus suo is, qui negotium utile alterius gessit. Et hinc non solùm si modico, sed etiam si justo, imò si excessivo pretio emas rem furtivam suo domino, atque is propter singularem affectum ad rem suam, vel ejus specialem necessitatem, reverà ipsemet idem justum pretium, vel excessivum prò re sua recuperanda liberiùs solvisset, & licitè emis & tuum pretium recuperare debes: quia utiliter negotium Domini gessisti. At contra: si Dominus ejusmodi speciali affectu, vel necessitate rei suæ careat, non tenebitur tibi reddere pretium justum expensum, multò minùs excessivum: non enim utiliter agitur pro Domino, ut is cogatur emere pretio justo, vel excessivo rem suam, qua libentiùs careat, quam tanto pretio redimat. Solùm ergò tenebitur tibi ad pretium aliquod modicum prudentis arbitriò taxandum, in præmium tuæ diligentiæ, vel bonæ voluntatis.

63 IV. At quid, si tu erroneè, & inculpabiliter existimes, Dominum habere ejusmodi specialem affectum, vel necessitatem rei suæ, ut velit eam tanti redimi, v. g. quanti valet, vel adhuc pluris, reverà autem non habeat: tenebitúrne Dominus rem à te pluris emptam eodem majori pretio redimere? Teneri docet Lessius lib. 2. *c.* 14. *n.* 20. Et verum credo, quando emptor non temerè, sed prudentibus innixus fundamentis judicavit, se benè gerere negotium Domini, illud majus pretium latroni pro re Domini offerendo. Contra, non teneri sentit Lugo *disp.* 17. *num.* 4. *Sect.* 1. eò quòd tunc emptor verè utilis gestor non fueris; & etiam utique verum est, quando emptor imprudenter, & sine sufficienti, vel probabili fundamento ita judicavit. Sic ambos magnos DD. rectè concilians observat Tamburinus *cit. num.* 11. Denique quoad emptionem rei dubiæ furtivæ satis patet ex dictis tr. 4. *c.* 2. *sect.* 3. de restitutione possessoris dubiæ fidei; neque hîc aliquid speciale addendum occurrit.

§. III.

Vendi non possunt merces vitiatæ pro bonis, nec è contra.

64 HUc revocanda, & applicanda sunt omnia latè dicta suprà *cap.* 2. *Sect.* 3. *tot.* Qualiter contractus sit invalidus, aut validus quidem, sed vel rescindendus, vel compensandus, si fiat ex deceptione, vel dolo alterius contrahentis, versante scilicet circa substantiam, aut circa accidentia, vel qualitates rei; & applicatio est facilis, nam singula ibi etiam de venditione, & emptione particulariter exemplificata sunt. Restant hîc specialia non pauca explicanda. Prænota, dolum decipientis circa mercem posse esse aut positivum, aliquid fingendo circa merces; & de hoc clarioris ordinis gratiâ agam seorsim §. *seq.* Aut negativum tantùm, solùm tacendo, dissimulando, non manifestando vitia mercis, aut de eo non præmonendo emptorem; & de hoc nunc agendum est, & explicanda celebris quæstio, utrum venditor teneatur emptori manifestare vitium mercis, seu de illo illum præmonere, idque sive de eo interrogetur, sive non interrogetur? Similiter erit quæstio è contra: an emptor etiam teneatur bonitatem, vel pretium mercis manifestare venditori ignaro: De his ordine per numeros.

I.

Vitium interrogatum.

65 VEnditor interrogatus de mercis bonitate, vel vitio, in genere, vel in specie, aut in particulari de tali vitio (sive expresse, sive tacitè interroget emptor, v. g. dicendo, se velle emere vinum diu conservandum, eo ipso tacitè interrogat de ejus bonitate) tenetur semper quodcunque vitium notabile, quantumvis latens, manifestare emptori, *Omnes.* Ratio clara est; quia si tunc interrogatus dissimulet, erit dolus dans causam contractui, & consequenter invalida erit venditio, & emptio: nam hoc ipso, quo emptor interrogat de bonitate, vel vitio mercis, significat, se non velle emere, nisi mercem bonam, & nullo modo vitiatam, & consequenter sic vendens obligabitur ex dolo, & ex damno, ut ex se patet. Duæ tamen exceptiones hîc locum habent. 1. Excipe, quando vitium est valdè parvi momenti, quo etiam cognito emptor adhuc empturus fuisset, quod ex circumstantijs judicatur, tunc enim dolus non dat causam contractui. Solùm tunc restituendus erit excessus pretij, si cariùs, quàm valeat, res vendita sit. Verùm licèt vitium esset parvi momenti, si tamen ex circumstantijs cognoscatur, quòd eo cognito vitio, emptor certò empturus non fuisset, adhuc invalida erit venditio: quia tunc æquivalet venditioni conditionatæ sic: nolo emere, si adsit hoc vitium, quantumvis leve, v. g. si equus hic jam semel currum traxit, quo ego equitare volo. Cùm ergo adsit nunc vitium, deerit consensus requisitus ad valorem contractûs, adeóque obligabitur venditor pretium totum reddere, & rem suam resumere, nisi aliter emptor voluerit. Excipe 2. Quando venditor sincerè sine fraude, & apertè emptori fatetur, se nolle rem suam vendere, nisi prout est in se,

se, utcunque sit: aut si fiat sincerè contractus sub protestatione cujuscunque vitii, postea fortè aperiendi: tunc enim, si juxta periculum vitii fortè aperiendi taxatum est pretium, postea aperto aliquo vitio, ne pretii quidem supplementum erit conferendum emptori, hoc enim operatur, non injusta illa conventio, quàm ob vitandas lites ex communi rectè approbat Tamburin. *lib.* 8. *Decal. tr.* 3. *c.* 7. §. 11. *n.* 29. quem vide. Atque hæ duæ exceptiones à fortiori locum habent in casu sequenti, quando non interrogatur venditor.

II. Vitium latens.

66 Venditor etiam non interrogatus obligatur in utroque foro emptori manifestare vitium occultum mercis, reddens illam notabiliter damnosam, vel inutilem emptori ad usum intentum: alioquin venditor ejus vitii conscius censebitur dolò egisse, & in utroque, tam externo, quàm interno conscientiæ foro tenebitur ad compensationem omnis damni inde provenientis emptori. Omnes, etiam mei passim citt. cum S. Thoma q. 77. art. 3. Et perspicuè docet D. Ambrosius lib. 1. de offic. inter alia dicens: *In contractibus vitia eorum, quæ veniunt, prodi jubentur: ac nisi intimaverit venditor, quamvis in jus emptoris transierint, doli actione evacuantur.* Ratio est; quia venditor rem venalem exponens contractu oneroso venditionis, sicut bonam monetam accipere debet, ita debet tradere rem, seu mercem bonam, & utilem, alioquin rem vitiatam tradens injustum damnum infert emptori: nam propter eandem rationem tenetur emptori etiam de evictione, juxta dicta §. *præced.* Ergò si vendere velit mercem vitiatam, vitium occultum rei emptori manifestare debet: ut si vinum sit corruptum, vel corruptioni proximum: pannus, vel pileus adustus, domus ruinosa, ovis morbida. Item si vendas semina corrupta pro recentioribus, herbas, vel medicinas ineptas pro efficacibus, rem litigiosam, vel periculo amissionis subjectam pro secura: & cætera hujusmodi innumera. Peccat utique talis contra justitiam, obligaturque ad restitutionem tum excessûs pretii, tum damnorum inde consequentium: ut si ovis morbida reliquum gregem inficiat: si medicina inepta mortem, vel morbum longum causet. Quoad valorem tamen ejusmodi venditionum ex supra dictis *Sect.* 1. ita breviter distinguendum est. Quodsi dissimulatio illa sit citra substantiam mercis, ut si volenti, & putanti, se emere vinum, vel annulum aureum cum infixa gemma, tu dissimules, esse tantùm mustum ex pyris expressum, aut annulum cupreum infixo vitro colorato &c. venditio nulla erit, & resumpta tua adulterina merce totum pretium restituere debebis, ut ex se patet. Si autem dissimulatio versetur solùm circa qualitates, vel accidentia mercis, ut in exemplis supra allatis, nisi emptor intentione conditionata expressè tale vitium excluserit, contractus quidem erit validus; attamen ulterius ita distinguendum. 1. Si dissimulatio illa dolosa vitii dedit causam contractui, quia alter empturus non fuisset, si vitium cognovisset, tunc datur illi actio rescissoria, vel redhibitoria, ut agere possit ad rescissionem contractûs, ut nimirum venditor recepta merce pretium restituat cum compensatione totius interesse, juxta *L. si vina* 15. *ff. de peric. & commod. rei vend.* 2. Quodsi dissimulatio illa vitii occulti causam emendi non præbuit, quia nihilominùs emisset emptor, licèt minori pretio, si defectum cognovisset: tunc ei competit, non actio rescissoria ad contractûs rescissionem, sed actio *quanti minoris* ad restituendam scilicet partem pretii, quanti minoris res empta fuisset, si vitium cognitum fuisset. *L. Julianus* 13. *ff. de action. empt.* Idque etiam in foro conscientiæ, cùm id exigat justitia commutativa. 3. Quòdsi denique etiam ipse venditor mercis vitium inculpatè ignoravit, contractus validus manet, isque nullò modò tenetur præstare damna inde emptori secuta: emptori tamen adhuc competit actio, *quanti minoris* emisset, si id ita scivisset esse. Communis DD. ex cit. L. Julianus. 4. Quamvis à Jure Civili actio rescissoria contractûs talis concedatur solùm intra medium annum, actio verò quanti minoris intra anni spatium post diem scientiæ: in foro tamen conscientiæ venditor etiam ultra illud tempus semper obligatus manet ad compensationem debitam, cùm ea obligatio sit ex justitia commutativa; in foro autem externo vitatur litium multiplicatio. Ultra duas exceptiones datas numero præcedenti, exceptionem generalem mox dabo numero sequenti.

III. Vitium patens.

Non tenetur venditor monere emptorem de vitio per se manifesto mercis publicæ expositæ; idque non tantùm in foro externo *L. ea, quæ* 45. *ff. de contrah. empt.* & alibi, sed etiam in foro conscientiæ, modo res justò pretiò vendatur. Communissima cum S. Thoma *cit. a.* 3. Navarro *c.* 23. *n.* 89. Molina *disp.* 353. *concl.* 7. Layman *citat. n.* 14. Lugo *disp.* 26. *sect.* 8. v. g. si equus emendus patenter sit cœcus, luscus, claudus &c. *Ratio est:* quia sibi ipsi emptor imputare debet, si rem vitiosam sciens, vel scire potens, nihilominus emit: neque venditor tenetur facere partes emptoris, ostendendo ea, quæ ex se patent. Excipe tamen in foro conscientiæ; si venditor advertat invincibilem emptoris ignorantiam, ut si is inculpabili inadvertentia, vel hebeti sensu vitium manifestum non videat: tunc enim omninò obligabitur venditor ostendere, ut ex communi docent Molina, Laym. Lugo, & Tamb. *cit. n.* 32. Ratio est: quia ex una parte venditor tenetur tradere rem non vitiosam, & ex altera parte non habet hîc excusationem ab emptoris prudentia ductam. Cæterùm sive patens, sive latens sit vitium mercis, sit hæc 67

Exceptio generalis.

Si merx, vitiosa licèt, adhuc tamen commodum & usum habet ad eum finem, cujus gratiâ emitur, nullumque aliud damnum emptori eventurum sit, tunc necesse non est, vitium illud occul- 68

cum emptori manifestare, v. g. quòd calcei ex debiliori corio facti sint. *L. 1. §. 8. & L. ob quæ vitia 4. §. fin. ff. de ædilit. edict.* & communis DD. cum *S. Thom. cit. Molina, Layman, Lugo.* Ratio est: quia alioquin magnum fortunæ discrimen mercatores subire debebunt, quando nonnisi meliores merces distrahere poterunt, ipsi autem omnis generis emere debeant, & soleant: quo tamen casu in foro conscientiæ mercator debet mercem minoris vendere ob ejus vitium vel defectum, propter quem minus utilis existit; alioquin injustitia committitur cum restitutionis onere propter inæqualitatem rei datæ, & acceptæ. Quodsi ergò pretium non diminutum fuit, restituendus erit excessus, & insuper monendus emptor, fortè iterum venditurus, de eo vitio, ne cum eodem vitio rem quasi vitiatam alteri majori pretio vendat, néve alteri alicui damnum faciat res vendita, ut si equus sit calcitrosus, ovis scabiosa &c. His observatis, cùm supponimus emptori voluntariam esse emptionem quoad substantiam, vitium autem leve diminutione pretii compensatum, aliudque damnum exclusum, nulla apparet injustitia in celando ejusmodi vitio non inquisito ab emptore. Qua ratione Tamburinus *cit. num. 27. ex Salonio*, & aliis excusandum putat eum, qui vendit vinum brevi corrumpendum, proportionatò juxta vitium pretiô, si ipse sciat, ab emptore brevi, & in commodum satis usum esse consumendum, utpote, quia emit ad proximas nuptias, nundinas, magnum concursum hominum &c. secus, si ignoret, si dubitet, aut probabiliter putet, ab emptore esse servandum, quia tunc illud vitium in ipsius ementis magnum damnum cederet. Hactenus de vitio celato. Sequitur.

IV. *Bonitas, vel pretium mercis emptæ.*

69 ETiam emptor omni jure obligatur manifestare venditori non tantum vitium pretii sui, quo emit, (juxta omnia prædicta) sed etiam bonitatem, vel pretium mercis venditori simplici, & ignaro: ut si reverà tibi vendat gemmam pretiosam, putans esse falsam; vas argenteum, putans esse stanneum: triticum, putans esse hordeum. Item si vendat rem intra dimidium justi pretii, v. g. pro 10. ex ignorantia, cùm tamen emptor sciat, pretium justum, vel commune esse viginti, & amplius, tenebitur illi emptor manifestare perfectionem rei, vel justum, ac commune pretium ejus, alioquin enim contractus erit injustus, cùm non solvatur pretium justum pro re, quæ emitur. Nec juvat ignorantia venditoris; etiamsi enim venditor actu ignoret perfectionem, vel valorem rei, aut pretium justum, tamen nisi aliter exprimat, semper censetur intendere, & velle vendere rem secundùm suam perfectionem intrinsecam, & valorem justum communem, quàm reverà habet; ergo injustitiam committit emptor, si conscius majoris perfectionis, & pretii, minoris emat. Idque maximè, si venditor ipse ignarus, perfectionem, vel valorem rei inquirat ab emptore; quo casu maximè, & graviter solent peccare aurifices interrogati de valore unionum, vel rerum pretiosarum. Vide latè Molinam *cit. disputat.* 353. *Lugo cit. Sect.* 8. *num.* 136. fin. Sed nunquid tutus erit in conscientia emptor gnarus majoris valoris, si venditori ignaro majoris valoris dicat; volo rem tanti emere, si velis dare, & insuper condonare, si quid ampliùs valeat, ut sine scrupulo sit? Affirmant Cajetanus *v. emptio*, Armilla, alii nonnulli. Sed meritò cum aliis pluribus reprobant Molina *cit. disput.* 353. Lugo *cit. num.* 137. Ratio est: quia reverà tunc venditor non donat liberè, sed ex pacto, quia emptor alias non vult emere, adeòque non est condonatio gratuita, sed cessio onerosa. Adde; quia tali modo posset excusari omnis emptio infra justum pretium, interrogando venditorem: an velit contentus esse tali pretio, condonando, si quid ampliùs valeat. Denique, si tam emptor, quàm venditor æqualiter ignorarent pretium seu valorem rei, sed de eo subdubitarent, & nihilominus communi consensu convenirent de certo aliquo pretio, condonando sibi invicem defectum, vel excessum pretii, si res postea reverà pretiosior, aut vilior comperiatur, neuter tenebitur alteri aliquid restituere, quia uterque fortunæ, & periculo æqualiter se permisit: ut notat Lugo *cit. num.* 138. addens meritò; si spes major appareat de pretio usitato, debere ab emente aliquantò majus pretium offerri, ut sic emptio reducatur ad æqualitatem. Cæterùm & hic duæ exceptiones notabiles locum habent.

Excipe. I. Nisi major illa bonitas vel utilitas 70
rei venditori ignota, soli emptori cognita, etiam publicè ignorata, in communi æstimatione hominum reverà pretium rei non augeat, tunc enim emptor non tenebitur venditori manifestare illam bonitatem, vel pretium rei, sed justè emit pretiô communis æstimationis. *Ratio est*: quia tanti valet res, non quanti est in se, quoad quasvis utilitates forte latentes, nulli, aut uni vel alteri tantùm cognitas, sed quanti in communi æstimatione hominum æstimatur. Sic supra *c. 1. sect. 4. n. 174.* ex communi defendimus eum, qui scit in agro alieno latere thesaurum, vel similia alia pretiosa, justè emere agrum illum vulgari pretio agri secundùm se, nihil indicando venditori de thesauro latente, quia scilicet thesaurus ille omninò ignotus, & tibi soli fortuitò cognitus, reverà in communi æstimatione non auget pretium agri. Sic Pharmacopæus justè vulgari pretio emit plaustrum, vel fascem fœni, graminis, herbarum in pabulum pecoris, v. g. etsi sciat, videatque in iis latere multas utilissimas herbas, magnô pretiô in sua arte postea applicandas, neque de iis ullatenus venditorem admonere cogitur, & ita in similibus. *Ratio est* eadem: quia illa major utilitas, soli emptori cognita, non auget communem rei apud omnes æstimationem, quæ sola est regula, & mensura justa pretii justi & humani. Quòdsi tamen in re singulari esset notabilis pretiositas, etsi vulgò ignorata, communiter placet distinctio Tamburini *cit. num.* 38. Vel tu emptor cognovisti solus illam pretiositatem peculiari vi ingenii tui, vel for-

tè fortuna, ut in dictis exemplis? & tunc adhuc poteris emere communi illo pretiô ob eandem rationem. Vel cognovisti vi artis ordinariæ, ut certè cognoscerent cæteri ejusdem artis communiter: ut si aurifici rusticus afferat massam auri rudis, gemmam rudem, vel simile quid vile æstimatum: vel si mercatori rudis venditor offerat merces, vel monetas à se vili æstimatas, reverà autem pretiosas; tunc certè is non poterit emere, vel accipere pro re vili, sed ejus justum ac naturale pretium venditori indicare, & solvere debet, non solùm interrogatus, quia jam adest pretium naturale rei, quo res solet æstimari ab expertis; sed etiam non interrogatus non poterit tacendo dare pretium justum infimum quia non emptoris, sed venditoris est eligere pretium, quo rem suam velit vendere, summum medium, vel infimum, ut ex Molina *cit.* rectè observat Tamburin. *num.* 38. *fin.* etsi oppositum insinuet Lugo *cit. sect.* 8. *num.* 13.

71 *Excipe* 2. Quando res communi æstimatione vilis, primùm post peractam venditionem, & emptionem cognoscitur esse pretiosa, sive à primo immediato emptore, sive ab alio mediato, is tutò rem retinet, neque de ejus pretiô venditorem admonere, aut aliquid restituere tenebitur. Exempgr. Emisti à Titio aliquid communi, & omnium æstimatione pro vitro habitum, ut vasculum putatum æneum, vel ex vulgari lapide; & postea primùm, vel tu ipse primus emens, vel alius similiter à te emens deprehendit, reverà esse gemmam, vas ex auro, vel ex lapide pretioso &c. neque tu, neque alter mediatus emptor ad aliquid tenetur, sed tutò rem retinebis. *Ratio* semper eadem est: quia tanti res valet, quanti æstimatur communiter; ergo ejusdem communis æstimationis pretio res justè empta; adeóque tua, vel alterius emptoris facta est. Hinc resolves hunc Casum. Nobilis quidam vas ingens antiquum 100. ferè librarum, omnium opinione æneum, seu ex vulgari metallo fusum, vili communis æris pretiô vendidit alteri: hic voluit in aliam elegantiorem formam fundere, inter fundendum deprehenderunt periti, esse ex ære Corinthio pretiosissimo, & separarunt ad triginta libras puri auri, totidem ferè argenti, reliquum æris & stanni. Venditor re comperta volebat pretium justum recuperare, si posset. Quidquid de hoc in foro externo statuendum sit: in foro conscientiæ ad nihil teneri ementem meritò censet Tamburinus *n.* 41. ob eandem semper rationem: quia reverà tanti emit, quanti tunc valebat: tanti autem tunc valebat, quanti communi judicio æstimabatur: atqui communi judicio pro communi ære, vel metallo æstimabatur: ergo justè pro tali emit, atque totum suum fecit. Neque hic adest error in substantia sine dubio omnem contractum irritans, nam venditor vendidit præsentem materiam, quanti non ex suo privato errore, vel deceptione, sed communi æstimatione valebat, adeóque pacto implicito voluit, rem esse venditam simpliciter, qualiscunque tandem sit: adeóque fuit error in substantia physica tantùm, non verò in substantia morali, quatenus nimirùm res subsunt commercio humano. Aliud utique est, si privato errore deceptus putâsset vas esse æneum, cùm tamen reverà communi saltem peritorum judicio esset aureum; tunc enim esset error in substantia non tantùm physica, sed etiam moraliter considerata.

Excipe demum 3. adhuc certiùs, quando res vendita, & empta in se ipsa omninò est incognita, sed latens in alia re empta, tunc enim res fit, aut primi cognoscentis, & occupantis, aut remanet in dominio pristini domini. Ex. gr. A piscatore emisti piscem vulgari modico pretio, in eo exenterato invenis unionem pretiosissimum, tuus est. Contra à fure emisti vestem, ephippium, cingulum, saccum frumenti, vel lupuli, in his invenis absconditos ducatos, vel aliud pretiosum, remanet pristini domini, eíque restituere debes: vel si ignoretur is, recurret communis doctrina de bonis incertis, vel pro derelictis habitis. At quid, si ejusmodi emas à milite in bello justo talem prædam nacto; ℞. Attendendum esse, an miles acquisiverit dominium illius auri latentis. *Lessius* quidem absolutè respondet, militem non acquisivisse dominium illius auri, quippe sibi incogniti: dominium enim acquiritur apprehensione voluntaria rei, adeóque voluntariè aliquo modo cognitæ. Lugo *disp.* 6. *Sect.* 11. *n.* 130. sic resolvit: si miles apprehendit illum saccum v.g. volens apprehendere, quidquid ibi sit, tunc factus est Dominus auri latentis, satis enim voluntaria fuit sic auri apprehensio. Si verò intentionem applicavit ad solum frumentum, vel lupulum inclusum, quia nihil aliud in sacco contineri creditur, non acquisivit dominium auri inclusi, sed remanet aurum in dominio ejus, cujus erat saccus, *Sic in re ille.* Ex his patet solutio quæstionis: si enim miles factus est dominus auri inclusi, ci debes restituere: si non factus est Dominus, debes restituere Domino pristino, si injustum sit spolium; aut si justum spolium, Duci militiæ, seu Magistratui justè bellanti in rigore juris loquendo, à quibus tu viliori emere poteris in præmium tuæ fortunæ, & manifestationis: quòd si denique factâ diligentiâ Dominus ignoretur, rursus computabitur inter bona incerta bonâ fide habita, adeóque in nostra probabili sententiâ erit primi occupantis. 72

§. IV.

Merx vendita per deceptionem positivam, vel coactionem.

Venditor dolo positivo decipiens in merce vitiata emptorem: utpote, qui aliquid fingit, simulat, mentitur, v.g. mercem esse justam, bonam, recentem, cùm tamen sit adulterata, vitiosa, abolita: qui quovis modo, verbo, vel facto celat, & abscondit vitium alioquin patens mercis, colorando, pingendo, de nocte in tenebris vendendo, ne vitium appareat, equo hebeti argentum vivum in fundendo, ut generosus appareat: denique qui ipsas merces vitiat, vel adulterat, mutando, minuendo, miscendo materiam viliorem &c. talis, inquam, positivè decipiens in merce, sine dubio 73

dubio delinquit contra Justitiam dolo malo, & gravi peccato pro ratione materiæ cum onere restitutionis omnium damnorum usque ad æqualitatem: unde & in foro externo tenetur de dolo, & de damno, ut constat ex dictis *tr.* 4. *c.* 2. *Sect.* 5. Sola hîc potest habere locum exceptio, si dolus ejusmodi venditoris non daret causam contractui, aut esset de vitio alio levi, ut emptor etiam cognitô dolo ac vitio adhuc emeret, etsi minoris, ut mox iterum. Talis ergo positivè decipiens obligatúrne etiam præmonere emptorem de dolo, ut si velit rescindere contractum, rescindat, ac merce reddita suum pretium recipiat? ℞. sub necessaria distinctione. 1 Quando res non est ampliùs integra, ut si emptor mercem emptam jam absumpsit, v. g. vinum recens pro veteri emptum jam ebibit &c. certè venditor non tenetur ampliùs monere, quia superfluum esset: ergò solùm tunc suppleat ipsi pretii excessum, si quis fuit, restituendo. Quòd si emptor illam mercem simili excessivo pretio etiam aliis vendidit, cui teneatur primus venditor restituere pretii excessum, jam in simili dictum est supra *Sect.* 1. §. 3. *n.* 3. 2. Si res adhuc est integra, & merx adhuc existat apud emptorem, rursùs distinguendum est; si enim res etsi dolosè vendita. v. g. vinum recens pro veteri, sit æquè emptori utilis, iterum non obligabitur venditor eum monere; quia licèt emptor involuntariè emerit, nunc tamen habendo rem æquè utilem, præsumitur esse contentus, aut saltem non valdè invitus eam retinere, cùm nullum patiatur inde notabile damnum; sed in pretio semper debere fieri æqualitatem, certum est. Denique si res vendita non est æquè utilis emptori, sed damnosa, certè aderit obligatio monendi ipsum, & rescindendi contractum; quia si est in re gravi, sic graviter continuares deceptionem in ipsius damnum. Dico autem *in re gravi*: nam si in re levi, ac levis damni, vel incommodi decepisti, ex se patet, non posse esse gravem illam obligationem. Hinc Molina *disp.* 351. *fin.* excusat à mortali vendentes, cùm dicunt, vel promulgant v. g. suum vinum esse vetus, vel talis loci, cùm non sit, si enim aliunde æqualis est bonitatis, & pretii, non graviter sic lædunt emptores. Adde, tales etiam regulariter inde excusari, quia jam notum est, eos exaggerare, & ut alliciant emptores, ita proclamare. Secùs sentiendum de stentoribus illis, qui adulterinas herbas, medicinas, &c. pro veris obtrudunt. Sed omissis omnibus innumeris apertæ injustitiæ cuivis obviæ, praxes aliquas ambiguas adferamus, & examinemus.

I. Vendere quid pro quo.

74 PHarmacopolarum, v. g. praxis nota est, ut quando certas species simplices, vel compositas aquas extractas, syrupos &c. in promptu non habent, alia non absimilia tradant, ne illa in suis officinis deesse, emptores advertant; ideóque minus illas frequentent. Certè constat, ex se injustum esse mi Pharmacopola: nam 1. ementem decipis dando aliam substantiam à re petita, vel præscripta à Medico. 2. Accipis certum pretium pro incerto, vel saltem minùs certo medicamento. 3. Infirmi saluti non consulis, & utinam sæpè non noceres, cùm, Medico præscribente aliquod medicamenti genus, tu aliud tibi quidem visum non absimile, fortè tamen reipsa dissimile, invito infirmo, porrigis, & vendis. At nunquid aliquando poteris excusari, & à peccato, & ab onere restitutionis; ℞. Breviter quoad peccatum. Profectò, si certum, & evidens esset, illas alias suppostitias tuas species iisdem pollere virtutibus, seu, ut universaliter dicam: quando certus es, fore æquè utilem rem tuam ementi, excusaberis à peccato saltem gravi: tunc enim emens probabiliter non erit invitus graviter, cùm damnum omne absit, uti cum *Toleto*, *Valentia*, *Ledesma*, *Soto Salonio*, & aliis docet Tamburinus *cit. c.* 7. §. 11. *n.* 8. & 9. Deinde, si certò prævideas damnum fore admodum leve, reducetur culpa ad levitatem ratione parvitatis materiæ, sicut & in aliis. Quid enim gravis damni est, si ad usum comedendi, vel bibendi justô pretiô tradas unum genus piscis pro alio non absimili, hujus loci vinum pro vino alterius loci non dissimilis bonitatis? Quòdsi denique prævideas, vel metuas damnum, ejusve periculum grave fore, vel esse posse, quis te à gravi peccato, & onere restitutionis pro omni damno secuto excusabit? Itaque quoad restitutionem, certum est 1. re adhuc integra, id est, existente adhuc re tradita, apud emptorem, in re gravi te obligari ad rescindendum contractum, & reddendum totum pretium, ut ex dictis patet. 2. Certum est, si non rescindas contractum, te debere restituere excessum pretii, quanti scilicet pluris vendidisti supra justum pretium rem tuam suppositiam. 3. Debere te compensare omnia damna fortè ex deceptione tua consecura. Omnia patent ex dictis, & Regulis generalibus restitutionis.

II. Diminuere, vel deteriorare mercem prætextu minoris pretii.

MErcator posset suam mercedem vendere pretio, summo, vel mediocri, v. g. ulnam panni, modium frumenti, urnam vini quinque aureis; 75
verùm ut emptores frequentiores alliciat, vendit pretio infimo, quatuor tantùm aureis, attamen non tradendo integram ulnam, vel mensuram, sed diminuendo, & partem sibi reservando ad compensandum, velut pretium rigorosum summum, vel medium; aut tradendo quidem mensuram integram, attamen eodem prætextu pretii vilioris miscendo materiam viliorem, v. g. tritico avenam, vino aquam &c. Quid de justitia hujus praxis tum respectu ementium, tum respectu aliorum mercatorum, quibus emptores abstrahuntur? ℞. Praxin ex se omninò injustam esse, & restitutioni obnoxiam, tum respectu ementium, ut latè docet Molina *disp.* 351. tum respectu aliorum mercatorum, ut docent mox citandi. Ratio est, respectu ementium quidem; quia sic mercator non stat contractui, & pacto inito cum emptore de vendenda illi integra ulna panni, integris modiis tritici, urnis vini &c. ipse autem non integras

tegras tradit, sed diminutas notabiliter, aut materia viliori suppletas, sicque illum decipit in substantia partiali: & consequenter per restitutionem æqualitas reparanda erit, nec non alia damna, quæ ex tali diminutione, vel mixtione mercis sequi possent emptori. Respectu aliorum mercatorum autem, quibus illa praxi emptores abstrahis, etiam peccas contra Justitiam cum obligatione ipsis resarciendi, quantum morali judicio nocet hoc tuum stratagema. *Ratio est*: quia quilibet habet jus Justitiæ, ne vi, vel fraude à suo lucro deturbetur: atqui tu eo casu per tuam fraudem abstrahis emptores ab ipsorum justè sperato, & parato lucro: ergo peccas, & restitutioni obnoxius manes. Secùs esset; si ad eum finem alliciendi tibi emptores, solùm decresceres in pretio tuæ justæ & integræ mercis; quilibet enim sibi ipsi prospicere potest mediis licitis altero neglecto. Vide Lugo *cit. disp.* 26. *Sect.* 7. *n.* 135. Dianam *p.* 1. *tr.* 8. *ref.* 80.

76 Dixi tamen, *ex se injustam hanc esse praxim.* nam si mercator debens ex mercatu vivere, & se suosque alere, omninò vellet vendere mercem pretiò justò summo, vel mediocri saltem (ad quod certè jus habet) & emens injustè compelleret eum ad vendendum pretiò infimò) aut adhuc minori omninò injusto) certè probabilissimum, & satis tutum est, mercatorem juste posse tantùm diminuere de ulna, vel mensura mercis (aut etiam de viliori materia admiscere, de quo mox *n.* 78.) quantum satis est ad suum justum pretium supplendum. *Sotus*, *Toletus*, *Valentia*, *Rebellus* apud Tamb. *l.* 8. *c.* 7. §. 11. *n.* 5. Ratio est: quia id postulat ratio propriæ indemnitatis: mercator enim sic diminuendo de merce inducit æqualitatem ex sua parte: ex altera autem parte emptor injustus sibi ipsi imputare debet, & certè meritò ei imputatur damnum, quod ipsi fortè sequetur ex diminutione mercis; nisi in rato aliquo casu magni damni v. g. ex diminuti one medicinæ, aliud Charitas dictaret.

III. *Merci miscere materiam viliorem; specialiter vino aquam.*

77 Nimis clarum est, hanc praxin de se esse injustam, & restitutioni obnoxiam, utpotè notabili quantitate miscere tritico far, frumento avenam, piperi juniperos, ceræ picem, vino aquam &c. & tamen ejusmodi merces pro sinceris pretio taxato, vel vulgari communi vendere. Sic enim in re gravi decipiuntur emptores, iisque injustum damnum infertur; & maximè in vino, quod aquâ notabiliter dilutum facile acescit, & ab operatione ordinaria deficit. Videndum ergo nùnc est, quænam excusationes ad ejusmodi notissimam praxin excusandam, vel justificandam adferri possint.

78 *Prima* excusatio certa est, quando ejusmodi admixtionem substantiæ alienæ in quantitate, præsertim modica, necessitas vel utilitas aliqua, aut consuetudo permittit: ut cùm venditur aurum, vel argentum mixtum certo metallo ad id elaborandum necessario, æs cum admixto modico ferrô, mustum cum admixta modica aqua ad decoquendum necessaria &c, modò tria serventur. 1. Ut misceatur solùm id, quod est necessarium. 2. quod consuetum. 3. in parva, necessaria, vel utili quantitate tantùm. Et ratio est: quia hæc ita communiter æstimantur, & venduntur in foro. Vide Azorium *part.* 2. *l.* 8. *de empt. & vendit. c.* 33. *q.* 3.

Secunda excusatio communis est: mercatores non esse damnandos injustitiæ, si ita admisceant merci alienam substantiam, dummodo emptori nullum damnum inferatur, & merx proportione pretii satis idonea sit ad usum consuetum, vel intentum ab emptore: tunc enim emptor non censetur esse invitus graviter. *Sylvester*, *Angelus*, *Gabriel*, aliisque cit. Molina *disp.* 353. Lessius *lib.* 2. *c.* 21. *dub.* 11. Layman. *c.* 17. *n.* 15. Lugo *Sect.* 5. Diana *p.* 1. *tr.* 8. *ref.* 51. Quoad vinum autem aquâ miscendum patebit ex dicendis. 79

Tertia excusatio (à nobis suprà Sect. 1. §. 2. 80 insinuata) est: quando merx tua v. g. tuum triticum, frumentum &c. est extraordinariæ bonitatis, & majoris, quàm ea, quæ communi vel taxato pretio venduntur, posse tunc etiam admiscere aliquid vilioris materiæ, quousque æqualis reddatur cæteris rebus pretio communi in foro vendi solitis, docent *Lessius*, *Molina*, *Diana modò citt.* Ratio est; quia res notabiliter melior aliâ, jure meretur majus pretium, quòd, cùm tu impetrare non possis, non injustè tali modo compensas. At verò eodem prætextu vino miscere aquam simpliciter non licet. Ita communis DD. *Navarrus*, *Ledesma*, *Medina*, *Rodriquez*, *Azorius*, *Molina*, *Sales*, Alii, quos affert Diana *p.* 1. *tr.* 8. *ref.* 51. ipse tamen dubitans. Et latè ac optimè probat *lib.* 9. *de contract. tract.* 5. Tamburinus. Ratio solida est: quia falsissimus est ille prætextus, quòd scilicet vinum tuum extraordinariæ bonitatis, vel generositatis admixtione aquæ fiat æquè bonum, ac utile, ac alia vina pura, sed tenuiora in foro venialia, ut ideò eorum communi, vel taxato pretio vendi possit. Nonne vides? nam vinum tuum est conflatum ex vino, & aqua; vinum autem fori vinum purum est, & ipsa sua sinceritate melius tuo: ergo falsum est, tuum vinum reddi huic æquale, esto ignoranti mixtionem, æquale, vel simile appareat: sicut manus Jacob apparuerunt Isaco cœcutienti manus Esau, veræ tamen non erant: ergo ulteriùs sicut ille, nisi ibi latuisset mysterium Divinum, verissimè parentem decepisset, ita & tu verè decipis emptorem, & quidem involuntarium: omnes enim vinum emere, & bibere volunt, non aquam. Et si scirent, adesse aquam, aut omninò non emerent, aut certissimè non tanti emerent, quanti venditur vinum purum, cui simile apparet tuum vinum lymphatum. Adde damnorum pericula inde consequentium; ut si vinum diu servandum sit, certè longè faciliùs acescet mixtum, quàm purum: ergo denique veram emptori injuriam infers, & obligaris ad rescissionem contractûs, aut re non ampliùs integra ad inducendam æqualitatem in pretio, uti & aliis damnis consecutis. Cæterùm longè alia est ratio de tritico v. g. extra-

extraordinariæ bonitatis farre commixto: nam tritico in foro venali communiter solet esse admixta ejusmodi vilior species, idque ab emptoribus facilè discerni potest, & ideò tuam triticum similiter mixtum fit verè simile tritico fori, & ementi potenti discernere nullam facis injuriam: vino autem in foro non solet, nec debet, sed prohibetur admisceri aqua, neque ea admixtio ab emptoribus facilè discerni potest, & ideò tuum mixtum vinum non est simile vino fori, adeóque adhuc emptoribus ignaris, vel invitis injuriosum. Quid ergo facies? Vino tuo valdè generoso, & meliori cæteris, admisce aliud vinum tenuius: sic enim verè fiet simile vino fori, ut observat *Tamburinus cit. n. 6.* quem lege. Ubi optimè explicat *Valentiam*, *& Cardinalem de Lugo* contrarium judicantes, & reprobat *Bonacinam* id expressè asserentem.

81 *Quarta* excusatio est: quando aut pretium à Magistratu injustè taxatum est minoris, quàm reverà res tua valeat, aut ex iniquitate ementium venditor non potest habere justum pretium rei; sed cogitur justô minoris vendere: tunc enim rursus poterit usque ad æqualitatem justi pretii merci aliud vilioris materiæ admiscere, aut in mensura diminuere. Authoritas & Ratio est eadem in simili data *n. præc. fin.* Idque etiam locum habere in vino aquam miscendo docet Layman *cit. n. 15.* Si nimirum ob iniquitatem emptorum, pretium injustè taxatum, aut nimias exactiones, Oenopolæ non possint justum vini pretium consequi, sed damnum pati cogantur, nisi vino aquam admisceant, secluso tamen alio damno emptorum, quod certè modicum est, quando vina mensuratim statim potantibus venduntur. *Ratio* rursus est eadem: (eadémque ratione etiam pistores excusantur, si panem minori pondere pinsant, & vendant) Huc spectat, si emptores abhorreant à vino nimis merato, vel rigido emendo, ut nisi aquâ convenienter temperetur, valor vini non appareat emptoribus: ideóq; non nisi nimis vili cogantur vendere Oenopolæ, vel omninò repellantur. Casus lepidissimos in hoc genere audivi factos, & passim fieri in Franconia cum emptoribus extraneis. Quin Layman ibidem generaliùs à peccato excusat Oenopolas, si vino valdè meraco, v. g. Ungarico, Franconico, &c. aquam infundant ea quantitate, ut admixtio aliter non obsit, quàm quod tenuius fiat (& omninò consentio, si constet aliter non obesse) dummodò de pretio secundùm proportionem admixtionis remittant: si enim auriga vendat plaustrum vini, cui urnam aquæ admiscuit, non vendit totum plaustrum, vel duodecim urnas, sed undecim tantùm vini: ergo committit inæqualitatem inter datum, & acceptum. Nec excusat, quod vinum meracum tali admixtione suavius, & quandoque melius fiat; quia hæc ars cuivis etiam emptori nota, & facilis est: adeóque non debet pretio emi emptoris damnô.

IV. Nemo etiam invitus rem suam vendere cogitur; exceptis certis casibus.

82 HUc rursùs revocanda, & applicanda sunt dicta supra *c. 2. sect. 4.* de contractu valido, aut invalido ex metu. In nostra enim Sententiâ omnis venditio, & emptio, metu gravi, & injusto extorta, est invalida: in communiori autem Sententia valida quidem est, sed debilis, & ad arbitrium metum passi rescindenda etiam in foro externo per Judicem. Ratio autem nostri dicti est: quia quilibet voluntariè debet de re propria disponere.

Sunt tamen certi casus, quibus quis ad vendendum justo pretio, imo etiam aliquando ad emendum justè cogi potest, non inutiles scitu. Pono in compendio ex Layman. *c. 17. §. 5. n. 34.*

I. *Casus est.* Quando publica est necessitas, vel inopia v. g. frumenti, aliorum victualium ad quotidianum usum necessariorum: tunc enim cogi possunt cives ad vendendum justo à Magistratu taxato pretiò, juxta comunem Sententiam, & praxin: qua simili ratione cives à Magistratu cogi possunt, ut coemant necessaria ad comunem inopiam evitandam, maximè iminente bello, obsidione urbis &c. Adde, in casu communis inopiæ eos, qui frumentô, vel similibûs necessariis abundant, cogi posse, ut solis civibus, seu indigenis vendant, & non extraneis, si utrisque non sufficiat; quod scilicet in necessitate, major propriorum civium, quàm extraneorum ratio habenda sit. Ut emptores non plus coemant, quâm ad familiæ suæ sustentationem indigeant: ne scilicet pauperiores excludantur. Hujusmodi justissimis Legibus in commodum Communitatis latis etiam Ecclesiasticæ personæ se conformare debent, juxta communem DD. *in materia de Legibus.* Et ad id à suo Magistratu Ecclesiastico compelli; imò in hujus defectu etiam à sæculari saltem indirectè compelli possunt: ut plures docent apud Dianam *p. 1. tr. 2. res. 8.* 83

II. *Casus est.* Ob publicum favorem, utpote si ædes, vel fundus privatæ personæ necessaria sint ad ampliationem Civitatis, viæ publicæ, fortalitii, Principis Palatii, Monasterii, Collegii, Hospitalis &c. constructionem. Qua ratione etiam privati cogi possunt, ut vendant, vel non utantur jure servitutis activæ, v. g. ne altiùs tollant ædificium, fenestras aperiant; si ipsis inde nullum notabile damnum, aliis autem, Religiosis maximè, magnum gravamen, vel incommodum oriatur, ut optimè notat Layman. *cit. n. 34.* circa medium.

III. *Casus est.* Si Dominus alicujus loci nimiâ sævitiâ utatur in suos subditos, & monitus non desistat, à superiori Magistratu compelli potest ad vendendum dominium, vel omni jurisdictione privari; idémque est, si Dominus nimiâ sævitiâ tractet servum, vel ad illicita compellat. Jura videre potes apud *citt.* Atque ob eandem rationem Jure Canonico *c. litteras de restit. spolat.* statuitur, ob nimiam sævitiam viri divortium instituendum esse, si mulieri sufficienti securitate caveri non posset.

IV. *Casus est*, si duo habeant servum communem, quorum alter velit eum manumittere, cogitur alter partem suam vendere in favorem libertatis, si adsit, qui velit redimere, ut habetur *L. 1. Cod. de communi servo manumittendo.* Unde inferunt DD. apud *Layman. fin.* si quis in loco communi sibi, & alteri Ecclesiam ædificari velit, socium ad partem

partem suam justô Pretiô vendendam cogi posse in favorem Religionis. Addunt denique nonnulli meritò: quando quis publicè res suas venales exposuit, tunc non poterit mihi justum pretium offerenti denegare venditionem mercis sine aliqua injuria; hoc enim ipso, quo mercem publicè venalem exponit, videtur conferre indifferenter omnibus jus quoddam emendi, aut saltem non sine gravi peccato contra Charitatem negandi: hoc enim esset negare signum commune Charitatis omnibus indifferenter debitum. De quo *tr. 2. in 1. Præcept. Decal. c. 6. sect. 2. num. 21.*

SECTIO VI.

De mercis venditæ acquisitione, seu Translatione in emptorem.

SUMMARIUM.

84. *Dominium rei emptæ etiam traditæ emptori non acquiritur, nisi pretio soluto, vel assecurato &c.*

85. Usque ad n. 89 *Si eadem res duobus vel pluribus vendita est in solidum, cui tribuenda?*

89. Usque ad n. 93. *Si res vendita, sed nondum tradita, pereat, vel patiatur, cujus damno id contingat?*

93. *Ad quem spectent fructus pendentes rei venditæ, nondum traditæ?*

94. Usque ad n. 97. *Quid de rei venditæ, nondum solutæ fructibus percipiendis.*

84 EX peculiari hujus contractus naturâ, Civili ac gentium Jure constituta, dominium mercis etiam traditæ, non antea acquiritur emptori, quàm pretio ab eo soluto, aut assecurato; cautione pignoris, vel fidejussoris, aut fidehabitione: ut habetur *Instit. de rerum divis. §. venditæ:* Ratio est quia dum contractus ex parte emptoris nondum completus est, meritò venditor rem venditam, sibi obligatam realiter tenet in pretii solvendi securitatem. Notat autem Glossa ibidem, quòd in dubio censeatur venditor rem venditam tradendo emptori, fidem habere de pretii solutione, adeoq; in eum dominium transferre. Sed attendenda est consuetudo loci. Peracto ergo contractu emptionis, & venditionis per traditionem ac pretii solutionem, vel ejus assecurationem, aut fidehabitionem, jam clarum est, unà cum pleno dominio rei omnes ejus fructus, omniaque ejus commoda, & incommoda, pericula, damna ad emptorem pleno jure spectare. At non ita clarum est, qualiter res empta, eique annexa ad emptorem spectent peracto contractu solo partium consensu, pretio nondum soluto, vel assecurato, aut fidehabito: Explico breviter.

§. I.

Quid de ipsa re vendita duobus in solidum?

85 I. QUodsi res duobus diverso tempore in solidum est vendita, ita distinguendum est. Si res neutri adhuc tradita est, prior emptor præfertur posteriori, juxta notissimam Regulam Juris 54. in 6. *Qui prior est tempore, potior jure est.* Quodsi verò alteri per traditionem, pretiique solutionem dominium jam acquisitum fuit, etsi posterior sit emptor, præfertur alteri etiam priori, *L. quoties. cod. de rei vendic.* Ratio est: quia potior est fortitus jus in re, quàm jus ad rem: at tunc posterior emptor dominium rei consecutus, habet jus in re; prior autem solùm jus ad rem: ergo. Utroque autem casu venditor tenetur alteri emptori frustrato ad interesse, seu omne damnum compensandum; hicque habet actionem personalem contra illum *L. si ancillam 11. Cod. de action. empt.* Habetque hæc regula locum etiam in aliis contractibus donatione &c. si eadem res pluribus donata, locata &c. Ut videre est apud DD. passim.

86 II. Aliquot tamen casus ab hac Regula Jure excipiuntur. 1. Quando prior emptor jam solvit pretium, posterior autem rem venditam habens, non solvit. 2. Quando cum primo emptore initum est pactum non vendendi rem alteri: aut in prima emptione apposita est clausula *constituti*; hoc est, quando venditor constituit se nomine emptoris possidere. De quibus vide Molinam mox cit. 3. Quando res primò vendita, sed nondum tradita est Ecclesiæ, vel Civitati, præferenda est Ecclesia, vel Civitas; quia privilegium habent, ut eis per legatum, donationem, venditionem, mutuo consensu perfectam, absque rei traditione dominium acquiratur. *L. ult. Cod. SS. Ecclesiar.* Et ex communi Molina *tom. 2. disp. 369.* 4. Quando posterior emptor, cui res tradita est etiam solutô pretiô, conscius fuit venditionis prioris alteri factæ, præsumitur tunc in fraudem emere, & primus tanquam rem in fraudem suam alienatam intra annum à die scientiæ computandum evincere poterit; sicut etiam, si res ei prius vendita, alteri postea etiam ignoranti donata sit, ut mox iterum dicam n. 88.

87 III. Elapsô annô, si primus emptor rem non rapere, alter, cui sive scienti, sive ignoranti res vendita, vel donata fuit, in utroque foro externo, & conscientiæ tutus est; nec ad ullam restitutionem obligatus, secundùm *Omnes:* Non ratione rei acceptæ, quippe cujus dominium acquisivit: nec ratione injustæ acceptionis, quippe accipiendo rem in se liberam, & nulli realiter obligatam; etsi venditor ipse priori emptori personaliter obligatus fuerit, adeoque aliter vendendo, vel donando contra justitiam peccaverit; hoc tamen ejus peccatum alter emptor permittere potuit sui commodi causâ. Excipe: nisi posterior emptor, vel donatarius induxerit alterum ad sibi dandum cum injuria & damno primi emptoris; tunc enim quovis tempore in conscientiæ foro obligabitur ad compensationem damni, cujus activa causa extitit.

88 IV. Eadem ferè ratione discurrendum universaliter in casu, cùm quis rem alienat in fraudem creditorum, quibus ex contractu, vel delicto obligatus, ea alienatione impotens fit ad solvendum: aut enim talis alienatio fit aliis titulo oneroso v. g. emptionis, vel dotis comparatione generi, seu mariti sponsæ? Et tunc si facta sit ignoranti fraudem,

valida

valida manet: si autem facta sit scienti fraudem, rescindi, & revocari à creditoribus potest, etiam non restituto pretio, *L. si debitor 7. ff. quæ in fraudem creditorum facta sunt.* Aut alienatio facta est titulo gratuito, v. g. donationis, vel dotis respectu filiæ, vel sponsæ? & tunc creditoribus res donata revocari potest sive alter conscius, sive ignarus fraudis fuerit. Et Jure *cit. communis DD.* quòd si tamen intra annum creditores rem sibi in fraudem alienatam non repetant, securus erit emptor, vel donatarius illius rei in foro externo *L. 1.* & *L. ait Prætor. 10. ff. cit.* Atque etiam in foro conscientiæ tutum esse universaliter affirmant *Petrus Navarrus, Lessius, Molina cit.* Negant autem communiùs DD. cum Navarro. *cap. 17. num. 271.* Et meritò tutiorem ac probabiliorem censet Laym. *citat. num. 29.* quoties talis emptor probè scit alienationem fieri in fraudem, ac injustum damnum creditorum. Ratio est: quia licet talis suadendo non inducat (quo casu certò peccat contra Justitiam, ut dictum est) tamen adhuc verè videtur cooperari ad talem injustam alienationem consentiendo, & acceptando. Interim priorem sententiam ut probabilem admisimus generaliter, *Tract. 4. de restitutione.*

§. II.

Quid de rei venditæ, sed nondum traditæ damno, vel periculo?

89 I. QUando res empta est determinata in specie, nimirum aut certum individuum, ut hic equus, hæc vacca, hæc vestis; aut corpus determinatum, ut hic integer grex ovium, hoc vini dolium, vas butyri, lignorum plaustrum, vel acervus &c. idq; venditum ad corpus, scilicet summatim, in dicto pretio absq; ordine ad mensurandum, ponderandum, numerandum, & talis rei emptæ periculum & damnum statim ad emptorem pertinet, adeò ut ante traditionem, & sine culpa, vel culpabili mora venditoris pereat, emptoris damno id accidat ex speciali constitutione Juris variis locis, præsertim *Instit. de empt. & vendit.* Et ex professo
90 explicatum habes *Tract. 4. de restit. Sect. 5. §. 1.*

II. Quando res empta fuit determinata in specie, v. g. emisti tres oves, vel tres amphoras vini distinguendum est. Aut enim venditio facta est omninò absoluta, & sine ulla determinatione ad aliquod certum corpus? Et tunc quæcunque oves vel urnæ vini tibi venditori pereant, semper tibi pereunt, nunquam liberaberis à debito, quamdiu alias oves, vel aliud vinum præstare potes. Aut venditio facta est cum ordine ad aliquod determinatum corpus, vel cumulum? Ut si vendidisti ex tuo grege 10. oves, nondum tamen designatas ex hoc dolio 10. urnas vini, ex horreo, vel hoc cumulo 100. modios frumenti, nondum tamen mensuratos; & tunc rursus, etsi plura prædictorum pereant, non liberaberis, quia potes, & debes dare de reliquo At verò si totus tuus grex ovium totum vini dolium, totum frumentum pereat, quocunque eventu, contractus dissolvitur, & pretium jam acceptum restitui debet emptori, uti ibidem §. 2. etiam indicatum.

III. Quando etiam corpus determinatum v. g. 91
totum vini dolium venditum est, at non ad corpus indicto unico pretio pro toto, sed ad mensurationem, vel numerationem, indicto scilicet pretio in singulas urnas vini, in singulos frumenti modios &c. & tunc rursus periculum, & damnum ad venditorem spectat quousque mensuratum, vel numeratum fuerit, eò quòd venditio antea non omninò perfecta, & absoluta censeatur; sed sub conditione facta, si res numerata, vel mensurata fuerit: ut habetur *L. sæpe 35. §. 5. ff. de contrah. empt.* Idemque est, si vinum, mel, ovium grex vel quid simile venditum sit ad corpus quidem, non ad mensuram: attamen expresè, vel tacitè pactum sit, ut degustaretur, antequam omninò rata, vel perfecta venditio esset; tunc enim iterum periculum ad venditorem spectat: ut habetur *L. 1. in pr. & si quis vina 4. §. 1. ff. de peric. & commod. rei vend.* Veruntamen, si certus terminus mensurationi, vel degustationi præfixus fuit: aut venditor coram testibus emptorem monuit; ut intra certum temporis spatium ad mensurandum, vel degustandum accedat, post culpabilem ejus moram periculum ad emptorem ipsum spectabit: ut habent *LL. citt.*

IV. Venditio ad corpus facta censetur, si ven- 92
ditio à corpore incipiat, licèt postea addita sit quantitas illius, v. g. vendo tibi hoc dolium vini 100. taleris, quod constat viginti urnis; dummodò quantitate postea comperta, emptor non sit deceptus in pretio excessivo: tunc enim naturalis æquitas postulat, ut pretii inæqualitas corrigatur, ut ex communi notat Laym. *cit. c. 17. §. 2. n. 13.* Venditio ad mensuram facta censetur, quoties venditio incipit à certa mensura, vel quantitate: Idque aut in parte tantùm, v. g. ex hoc dolio vendo tibi 10. amphoras, singulas 6. florenis: & tunc quod supra 10. amphoras in dolio remanet, non censetur venditum, ut ex se patet: aut in toto, incipiendo quidem à corpore, pretium autem non unicum exprimatur, sed apponatur ad mensuram: v. g. vendo tibi hoc dolium vini continens 60. amphoras, singulam 6. florenis: & tunc tametsi plures posteà reperiantur, omnes tamen ita venditæ censentur; ut Legibus, & Legistis citt. docet. Layman. *cit. n. 13.*

§. III.

Quid de rei venditæ nondum traditæ fructibus pendentibus, aliisque annexis.

PEracto contractu venditionis, & emptionis 93
partium consensu, si nihil aliud conventum fuit, omnes fructus rei pendentes, tam maturi, quàm immaturi, ad emptorem spectant, ut decernitur variis *LL. ff. & C. de action. empt.* Et etiam pro foro conscientiæ docet communis DD, Molina *disp. 468.* Layman *ibid. num. 17.* Lugo *disp. 26. Sect. 14.* Ratio est: quia fructus pendentes censentur pars fundi, vel rei fructiferæ. *L. fructus. 44 ff. de rei vendicat*: ergo empto fundo, seu fructifera re, censentur etiam fructus empti ibi pendentes. *Pendentes* dico: quia si fructus actu non pendeant, sed ante venditionem perfectam

jam

jam percepti ſunt, utique ad venditorem tunc ad rei dominum ſpectant. De fructibus poſt venditionem completam primùm naſcituris, ſeu percipiendis poſt ſpecialem difficultatem dicam ſeorſim §. *ſeq.* Ex dictis rectè inferunt DD. *Molina*; *Layman*, *citt.* Alii. 1. Ager, vel vinea pluris æſtimari debent, & emi, ante meſſem, quàm poſtquam fructus percepti ſunt, ob dictam rationem. 2. Si vinea empta ſit ante vindemiam, traditio autem facta primùm, poſtquàm fructus à venditore percepti ſunt, detrahendum eſt de pretio conſtituto, quanti fructus temporis contractûs pendentes æſtimabantur. *Molina*, *Lugo.* 3. Si domus jam alteri locata, poſtea vendatur alii, penſio pertinet ad venditorem proportione temporis elapſi usque ad celebrationem contractûs; penſio verò debita ratione temporis ſequentis poſt contractum emptionis ad emptorem ſpectabit: quia hæc penſio habet ſe per modum fructus pendentis, tunc nondum perceptibilis à primo locatore, & venditore. *Gloſſ. in L. Julianus ff. de action. empt.* 4. Eadem ratione, niſi aliter conventum ſit, vendito equo, etiam cenſentur vendita ejus neceſſaria ornamenta, frenum, ephippium &c. *L. ædilis* 2. §. 11. *ff. de ædilit. edict.* vendita domo etiam ſeræ, claves, clavi, clavisque ordinaria affixa (vulgò Naglhafft) emptori cedunt. *L. fundi* 17. *in pr. ff. de action empt.* Atque hæc omnia etiam in foro conſcientiæ obſervanda; niſi aliunde de contraria intentione conſtet; obſervant omnes.

§. IV.

Quid de rei venditæ, & nondum ſolutæ fructibus percipiendis.

94 POſt venditionem abſoluto partium conſenſu factam (niſi aliter juſtè conventum ſit) fructus omnes etiam naſcituri, ſeu producendi jure emptionis ad emptorem pertinent. Ita Communior, & mihi omninò vera Sententia Theologorum. *S. Antonius*, *Sylveſter*, *Roſella*, *Armilla*, *Lopez*, *Gabriel*, *Petrus*, *Navarrus*, *Rebellus.* Alii, quos citant, & ſequuntur Leſſius *lib.* 2. *c.* 21. *dub.* 13. Layman. *cit. c.* 17. §. 2. *n.* 18. Et benè explicant *Sanchez & Lugo citt.* Ratio ſolida eſt: quia fructus naturaliter conſequuntur ſubſtantiam rei fructiferæ; imò potiùs naturaliter inſunt ſubſtantiæ & potentiæ rei fructiferæ: ergo cùm emptor rei fructiferæ, prædii, agri, vineæ, vaccæ, ſubſtantiam emit, ſimul etiam emit jus, atque potentiam fructuum deinceps naſciturorum, ac percipiendorum. *Confirmatur*: Æquum eſt, ut ad eundem ſpectet commodum fructûs, & acceſſio rei, ad quem ejusdem rei damnum, ac periculum ſpectat: atqui damnum & periculum rei in ſpecie venditæ, licèt nondum ſolutæ, imò nondum traditæ ad emptorem pertinet, adeò, ut ſi absque emptoris culpa pereat, vel deterior fiat, nihilominus integrum pretium emptor ſolvere cogatur, ut paulò ſupra dictum; ergo etiam rei venditæ commodum, fructum, acceſſionem ad eundem pertinere emptorem oportet. Nec obſtat, quòd in hoc caſu venditor adhuc maneat Dominus actualis rei venditæ omnis autem res ſuo Domino fructificet: nam etiam res ſuo Domino perit, & tamen In hoc caſu non perit venditori, ſed emptori: ergo ſimiliter non illi, ſed huic fructificare deinceps debet. Utrumque ergo illud axioma, ut univerſaliter verum ſit, intelligi debet non de Domino propriè tantùm, ſed de omni illo, cui res in ſpecie debita eſt, ut benè obſervat Layman *num.* 19. *fin.*

Contrarium tamen, & illos fructus etiam poſt 95
rei venditæ traditionem ad venditorem ſpectare, donec pretium ſolutum, aut per aſſecurationem, vel fidehabitionem, pro ſoluto habitum ſit, ex variis legibus docent communiter, & multi Theologi. *Navarrus*, *Covarruvias*, *Angelus*, *Binsfeldius*, Alii cum Molina *tom.* 2. *diſp.* 368. Cui aſſentitur *Sanchez. lib.* 1. *Conſil. cap.* 7. Sequitur Diana *p.* 4. *tract.* 4. *Miſcel. reſol.* 139. Ratio potiſſima eſt: quia inter contrahentes debet eſſe æqualitas: neque unus eorum tenetur implere contractum, niſi & alter viciſſim impleat, juxta *L. bona fides* 50. *ff. de action. empt.* Atqui in propoſito emptor contractum nondum implevit ſolutione pretii, pecuniæ dominium, uſum, & commodum in venditorem transferendo: ergo neque venditor dominium, uſumfructum, & commodum in emptorem transferre tenetur, ſed eousque ſibi retinere poteſt, donec emptor ſibi de pretio ſatisfaciat, vel ſi ipſum etiam uſumfructum emptori conceſſit: ejus compenſationem jure exigat. Sed Rꝝ. dent DD. noſtræ ſententiæ: Leges illas ita intellectas reverà iniquas, & uſurarias eſſe. Ad rationem negatur paritas inter rem frugiferam, & pecuniæ pretium: nam ager per ſe, & ſuaptè natura fructus, & utilitatem profert, quæ in æſtimationem venire poſſunt, & veniunt, conſtituto juſto pretio. Pecunia autem naturâ ſuâ ſterilis, nullam ex ſe utilitatem, vel fructum progignit, niſi interveniente induſtria negotiationis; quare ſi venditor agri eâ pecuniâ negotiaturus non fuiſſet, ut ſupponimus, (de oppoſito mox patebit) non poterit pro illius ſolutione dilata ſine uſura ſaltem palliata fructus rei venditæ exigere, ſed neque pro ipſa traditione rei venditæ, cum ſuis fructibus percipiendis: huic enim traditioni adæquatè reſpondet juſtum pretium ex parte emptoris: qui enim emit rem fructiferam, offert pretium pro re, ut ſibi tradenda, qualis eſt, ſcilicet ut frugifera cum jure & potentia fructuum.

Dixi autem: *Niſi aliter juſtè conventum ſit.* 96
Dantur enim juſti tituli, & modi paciſcendi, ut vendens rem frugiferam, prædium, agrum, vineam, vaccam &c. pecuniâ creditâ, ſeu pretio poſtea ſolvendo, interim poſſit ſibi reſervare fructus, vel eorum locò conſtituere penſionem proportionatam quotannis ſolvendam ab emptore, quo usque is pretium ſolvat; quo pacto vera erit Sententia oppoſita. Concedunt conſequenter DD. ſecundæ Sententiæ ob rationem ibi allatam, & ex parte *Lugo*, ſed longè alia ratione mox citandus. Negat verò rectiſſimè cum communiori noſtra ſententia ob rationem datam, & ex ſe uſurarium aſſerit, niſi alius titulus juſtus, vel contractus interveniat, uti poſſunt eſſe ſequentes.

I. Conveniunt omnes, id licitè fieri, si ita interest venditori ratione lucri cessantis, vel damni emergentis ex dilata solutione pretii; utpote, quia venditor pecunias illas negotiationi exposuisset, aut iis quoquo modo lucratus fuisset, si solutio statim facta fuisset: quemadmodum è contrario, quando per venditorem stat, quo minùs rem venditam tradat, omnis utilitas in æstimationem venit; ut dicitur *L. si sterilis.* 21. §. 3. *ff. de action. empt.* Hinc emptor æstimationem illius utilitatis, quam ex re vendita tempestivè tradita percepisset, de pretio constituto detrahere potest, scilicet ratione lucri cessantis.

II. Certum est etiam, ita licere, quando venditor ita contractum celebrat, ut periculum rei venditæ ad ipsummet pertineat ante pretii solutionem: tunc enim fructuum æstimationem interim jure exiget: hoc autem accidit, quoties venditio celebrata est non absolutè, sed sub conditione, ut non antea rata esset, quàm pretium constitutum numeraretur; nam hoc casu tam periculum, quàm commodum, adeoque & fructus rei ad venditorem spectant, donec pretium numeratum sit; ut ex Petro Navarro *cap.* 17. *num.* 248. Layman. *num.* 20. *ante fin.*

III. Certum etiam videtur ita licere, quando contractus ejusmodi non fit per modum venditionis absolutè, sed potius per modum locationis: hac ratione ager, vel vinea, aut vacca, quam pro pretio constituto emendam offero, interea donec pretium solvas, pro pensione annua locata sit (periculo ad me tanquam dominum pertinente) ac propterea pensionem juxta fructus, quos detractis expensis percepissem, solvas: cum autem solveris totum pretium ei, ager v. g. tuus erit pleno dominio, commodo & damno. Communis Doctrina, & praxis. Azorius *tom.* 3. *lib.* 8. *cap.* 15. Navarrus *cap.* 17. *num.* 248. Layman. *num.* 20. *fin.*

IV. Certum etiam videtur: venditorem in pacto venditionis, sicut potest nolle tradere simpliciter, ita etiam tradita re potest nolle tradere plenum, absolutúmque dominium rei; adeóque potest nolle dare, sed sibi reservare dominium utile seu jus percipiendi fructus, quousque rei pretium solvat: quo casu interim fructus ad venditorem, tanquam proprium eorum dominum spectabunt: illos igitur interim tanquam suos jure exigit, vel locò eorum emptori locatorum proportionatam pensionem mediocrem inter uberiores, steriliores fructus quotannis nasci solitos, quemadmodum in censibus mox infra patebit, certè nihil apparet hic injustitiæ. Atque in hac subtili sanè ratione explicat, & approbat oppositam sententiam Lugo *disp.* 25. *Sect.* 8. *num.* 140. plura plurima vide apud cittat.

SECTIO IV.

De Pactis quibusdam venditioni adjectis, Negotiatione, Monopoliis.

SUMMARIUM.

97. *Justæ venditioni non potest licitè adjici pactum onerosum.*
98. *Pactum commissorium quid?*
99. *Quid pactum adjectionis in diem.*
100. *Quid retractus gentilitius?*
101. *An, & qualiter licitum sit pactum retrovendendi, seu redimendi in futurum?*
102. *Quid negotiatio?*
103. *Quid Monopolium?*

Omnia pacta onerosa emptioni adjecta diminutione justi pretii compensanda sunt: adeóque quoties pacto jam justo pretio additur emptori vel venditori aliquod onus pretio æstimabile, contractus injustus est, & usurarius. *Omnes.* Ratio patet ex late dictis *c. præc. de usura.* Quia nimirum pactum justum jam correspondet rei venditæ: si ergo ultra pretium justum cogitur emptor aliud onus subire, jam cogitur ex parte sua dare aliquid ultra pretium justum, adeoque fiet inæqualitas, sicut econtra, si venditor ultra rem venditam, pro qua solùm datur pretium justum, cogitur aliud onus subire pretiò æstimabile, v. g. rem venditam pro emptore conservare, procurare, assecurare, aliò transportare, jam cogitur aliud onus subire, pro quo nullum pretium justum accipit: ideoque cogitur rem pro majori pretio dare: sicq; rursus fit inæqualitas. Pacta autem emptioni addi solita, sed diminutione justi pretii compensanda, potissimùm sunt hæc. 97

I. Pactum commissorium.

Dicitur, quando venditio ita fit, si intra certum temporis spatium pretium solutum non sit, res inempta sit: sicque emptor dicitur cadere in commissum, ut res empta ab eo auferri, & venditori tradi debeat, ut habetur toto ferè titulo *ff. & Cod. de L. commiss.* De quo etiam supra, cum de usura palliata mentio facta: nec dubium de justitia hujus notissimi pacti in utroque foro, dummodò pretium emptionis aliquantùm judiciò prudentis diminuatur: & quantùm est de jure naturali, & communi positivo, pars pretii interim soluta restituatur, nisi aliter conventum, aut Lex municipalis aliud statuat, ut mox iterum dicam. 98

II. Pactum adjectionis in diem.

Dicitur, quando venditio ita fit: si intra certum temporis spatium pretium quis majus obtulerit, res inempta sit. *L.* 1. *ff. de in diem adject.* Utrumque hoc pactum cum diminutione justi pretii saltem summi, vel medii, justum est, secundùm Omnes. Quòd si autem venditio rescindatur propter ejusmodi pacta, perinde erit, ac si emptio, & venditio nulla intervenisset, adeò ut dominium rei absque ulla nova traditione statim ad venditorem redeat; & consequenter etiam fructus intermedii percepti ad eundem venditorem spectare debent. *L. item quod* 6. *L. Imperator.* 16. *ff. eod.* & alibi. Vide Molinam *disp.* 377. 99

III. Retractus Gentilitius.

Est jus alicujus Gentis lege, vel consuetudine concessum proximiori venditoris consanguineo intra certum tempus rescindendi, & ad se revocandi venditionem rei immobilis, eodem oblato pretio, quo illa ab extraneo, vel remotiore 100

con-

consanguineo empta fuerat: cujus mentio fit *Levit.* 25. & *L. dudum* 14. *Cod. de contrah. empt.* Ratio communiter est: ne possessiones paternæ, atque avitæ faciliùs ad alienas manus deveniant, sed in proxima posteritate remaneant. Requiritur autem, quòd ille proximus consanguineus contractum primæ venditionis non approbârit expressè, vel tacitè aliquo signo approbativo: ut si in Germania ad ratificandum contractum bibit. Item ut servet pretium justum. Item ut intra tempus legitimum revocet. Si enim consanguineus proximus post factam sibi legitimam denuntiationem, & requisitionem justò pretiò emere nolit, post duorum mensium spatium alteri vendi potest, & venditionem factam ampliùs revocare non poterit: si autem irrequisito ipso venditio facta fuit, jus habet ille retrahendi intra annum, & diem, de Jure communi, ut docent DD. communiter ex *lib.* 2. *Feudor.* apud Layman. *cit. c.* 17. §. 6. *n.* 35.

IV. Pactum retrovendendi, seu redimendi in futurum.

101 Licitum esse hoc pactum constat ex *l.* 2. *Cod. de pact. inter empt. & vendit.* Et ex communi probant Molina *disp.* 375. Lessius *lib.* 2. *c.* 21. *dub.* 14. Lugo *disp.* 26. *sect.* 13. §. 1. Et patebit *infra de empt. & censu redimibili* etiam per summos Pontifices approbato. De cætero quoad pretium ita distinguendum est. 1. Si pactum retrovendendi fiat in gratiam venditoris, ut si domum vendas ea lege, ut quoties idem pretium reddideris, teneatur tibi denuò reddere, sive retrovendere; tunc venditor necessariò debet descendere in pretio, ita, ut decernatur minus pretium, quàm res valeat, & postea pretiò majori redimatur, ut si Princeps Nobili vendat civitatem 1000. aureis cum pacto, ut sibi liberum sit redimere, certò ad minus autem 3000. redimere debebit. *Ratio patet:* quia obligatio emptori imposita retrovendendi rem ad nutum venditoris, onus quoddam est, pretiò maximè æstimabile, adeóque in partem pretii ante computatur: nam onus pacto adjectum est quasi pars pretii, *L. fundi partem* 79. *ff. de contr. empt.* Quantum autem debeat diminui de pretio, aliqui designant tertiam partem; alii aliter: alii cum *Molina* & *Lugo citt.* rectiùs docent, non posse certam Regulam assignari, sed consideratis circumstantiis relinquendum esse arbitrio prudentis. 2. Si verò pactum retrovendendi & redimendi fiat in gratiam emptoris, ut si emptor emat domum hac lege à Titio, ut, cùm sibi placuerit reddere domum, ipse teneatur pretium reddere: & tunc è contrario æquitas postulat, ut primæ venditionis pretium majus sit, quàm alioquin esse debeat; minus verò in redemptione propter onus impositum venditori redimendi rem ad arbitrium emptoris. 3. Si denique pactum retrovendendi, & redimendi fiat in gratiam utriusque, ut scilicet, quoties venditor reddiderit pretium, emptor teneatur reddere mercem; & è contrà quoties emptor reddiderit mercem, venditor teneatur reddere pretium: & tunc servanda erit æqualitas pretii media, cùm par utrique sit onus. De quo latiùs *Lugo* & *Molina citt.* 4. Interea autem semper fructus temporis intermedii ad emptorem spectare debet, tanquam tunc verum dominum rei emptæ, etsi ad revendendum personaliter obligatus sit, facta autem redemptione, fructus postea percipiendi rursùs ad redemptorem spectant, detractis tamen expensis, si fructus jam pendentes sint. *L.* 2. *Cod. de pact. inter empt. & vendit.* Hæc quia rarioris praxis, compendio indicâsse sat sit. Latè videre potes apud DD. citt.

Negotiatio.

Est *emptio, vel coemptio mercium eo animo facta, ut postea cariùs distrahantur;* & hæc per 102
se loquendo, servata latitudine justi pretii, omni jure licita est, imò necessaria Reipublicæ, ut nimirum habeantur merces in parato apud mercatores, quas aliàs singuli cives sibi comparare non possent. Deinde cùm detur latitudo pretii summi, medii, infimi, poterit eadem merx intra justitiæ limites justè minoris emi, & pluris vendi, idque maximè ab hominibus, qui huic negotio ad bonum commune, neglectis aliis lucrandi rationibus, se destinârunt, ut proinde ex illo ad sui, suorumque sustentationem lucrari debeant. Deinde accedunt alii innumeri tituli lucrandi, ut ex hactenus dictis colligere potes. Attamen Clericis in suis Ordinibus constitutis gravissimè interdicta est negotiatio (intellige semper propriè dicta, modò definita) *dist.* 88. *c. ult. de vita, & honest. Cleric.* Et *Clement.* 1. *tit. eod.* Ratio est; quia licet negotiatio per se non sit illicita, per accidens tamen sæpè salutis periculum affert ob hominum cupiditatem, & malitiam: utpote, quæ & mendacio, & fraudibus occasionem præbet, & animum temporalibus curis implicitum à rebus cælestibus avocat, adeóque statui Clericali, & Religioso, principaliter divino cultui destinato, per se valdè indecens, & repugnans est. Peccant ergo moraliter secundum omnes Clerici, & Religiosi, si exerceant negotiationem propriè dictam, qua scilicet res emptas, frumentum, vinum, pecora non mutata, cariùs postea venduntur quæstûs gratiâ, nisi à culpa in toto, vel in tanto excuset gravis necessitas, quando vitam commodè aliter sustentare non possent, ut notat Glossa *in c. negotiat. dist.* 88. & Navarrus *lib.* 3. *Consil.* 3. *num.* 3. *de vita, & honest. Cleric.* Peccant etiam, at non ita graviter exercendo negotiationem impropriam dictam, in qua scilicet res empta postea mutata, & melior effecta cariùs venditur lucri gratiâ, velut si ex lana empta pannus conficiatur, ex hordeo empto cerevisia coquatur, pecora, porci, equi empti, educati, saginati, postea vendantur lucri gratiâ. Excipe tamen per omnem modum 1. Si ad necessariam sustentationem & eleemosynam, Clerici, vel Monachi exerceant certa opificia exemplo Apostoli *Act.* 18. & veterum Monachorum. 2. Si empta pecora in propriis prædiis vendant, & mutent, ex propriis fructibus agrorum, vel vinearum confectam cerevisiam, vel vinum vendant: quia ipsis per se, & ex fundatorum intentione licet. 3. Addit praxis, si non per se, sed per alios tantùm negotiantur, Clerici scilicet Laico tra-

tradendo pecuniam ad societatem, vel à banco, non posse condemnari peccati saltem gravis, docent *Medina*, *Molina*, *Lugo*, *Layman citt.*

Monopolium.

103 GRæcum, latinè unius emptio dicitur, cùm unus vel plures è Republica sibi arrogant, ut ipsi soli certum genus mercium ad vitam necessariarum, vendant pretiô sibi libitô; & hoc omnium Gentium jure illicitum est, tanquam quid primario juri naturali, quo omnia communiter hominibus à Deo creata, & donata sunt, maximè adversum: & severissimè prohibetur *jure Cæsareo de Monopoliis.* Interdùm tamen in casu particulari ob justam causam, utpote mercatorum inopiam, industriam, indemnitatem, Monopolia publica authoritate rectè constituuntur; v. g. ut nemini præter Titium certum genus mercium adferre, vel vendere liceat; idque maximè quoad impressionem librorum; ut scilicet nemini præter hunc Typographum talem librum intra tantum tempus imprimere, & dispensare liceat. Denique tam negotiatores, quàm Monopolæ, si copiam rerum ad communem usum necessariarum coemendo, inducant inopiam, & caritatem frumenti, vini, carnium &c. sine dubio graviter peccant; & perniciosi sunt Reipublicæ, ideò legibus, & pœnis coërceri debent, cogendo ipsos in annonæ caritate merces has minorì, justô tamen pretiô divendere *L. annonam ff. de extraordinar. crimin.* Et quidem tales peccare contra Justitiam cum onere restitutionis, probabiliùs docent *Angelus, Sylvester, Navar.* uterque, alii cum Layman. *cap.* 17. §. 7. *num.* 41. Ratio est: quia rerum divisio, negotiationes, & commercia gentium jure introducta, non usque adeò permissa sunt, vel permitti potuerunt, ut his etiam in Reipublicæ detrimentum, & communem inopiam abuti justum esset. Contra tamen hos non peccare contra Justitiam, sed solùm contra Charitatem cum aliis docent Molina *disput* 345. & Lessius *cit. c.* 21. *dub.* 20. Utuntur enim (ajunt) jure suo, emendo tempore abundantiæ pretiô justô, & postea iterum vendendo pretiô in communi foro auctô. Quod quidem verum esset, si ipsimet sua emptione, & reservatione non essent in causa augendi pretia in detrimentum, & inopiam civium: quòd si ita sit, prout revera est, omninò vera est prior Sententia, eos scilicet peccare contra Justitiam. Et hæc hactenus de Emptione & Venditione.

CAPUT VI.

De Contractibus reliquis transferentibus Dominium, Censu, Cambio, Societate, Ludo, & Sponsione.

SECTIO I.

De Censibus.

SUMMARIUM.

1. & 2. *Census quid?*
3. *Alius reservativus, alius consignativus.*
4. *Alius realis, alius personalis.*
5. *Alius perpetuus, alius temporalis.*
6. *Alius redimibilis, alius irredimibilis.*
7. usque ad n. 11. *Census realis absolutè perpetuus, & temporalis justus & licitus est.*
11. *Et maximè irredimibilis, vel redimibilis ex parte venditoris tantùm?*
12. *Ac probabiliter etiam redimibilis ex parte utriusque?*
14. *Etiam pacto assecurationis.*
15. *Resolvuntur varia.*
17. *Licitus etiam est census personalis.* Usque ad n. 20.
20. *Maximè irredimibilis, & redimibilis ex parte solius venditoris. Imò*
21. *Probabiliter etiam redimibilis ex utraque parte.*
23. *Etiam cum pacto assecurationis.*
24. *Census tamen personalis pro fundamento requirit personam industriam:*
25. *Excepto censu vitalitio.*
26. *Salvatur usitatissimus census germanicus* quinque pro centum.
27. *Etiam apud rudes & plebejos aliquem justum titulum explicitè non scientibus.*
28. *Secùs, si nullus omninò titulus justus subsit.*
29. *Notabilia Concionatoribus, & Confessariis*
30. *An census possit emi minori pretio, quam fuit ab initio constitutus?*
31. *Resolvitur dubium de fictè volente redimere censum.*

§. I.

Census quid, & quotuplex sit.

CEnsus primum dictus à censendo, seu æstimando, quatenus æstimabantur bona subditorum, ut ex eis debita proportione tributum Magistratui penderetur à singulis: unde & ipsum illud tributum, seu pensio solvenda à singulis dicebatur census in S. Scriptura *Matth.* 22. *Licet censum dare Cæsari?* Modò verò apud Legistas, Canonistas, ac Theologos aliâ, licèt æqualiter, simili significatione acceptus. 1

Census definitur *Jus contractu aliquo constitutum, percipiendi annuam pensionem ex re, vel alterius persona.* Quo differt à Locato, vel Emphyteusi, ubi percipitur pensio ex re propria, quoad dominium directum, & solùm quoad dominium utile alteri concessa: in censu autem percipitur pensio ex re pleno dominii jure ad alterum pertinente, vel in alterum translata, ut mox patebit ampliùs. Et hinc sunt variæ divisiones censûs in *reservativum*, & *consignativum*; in *realem* & *personalem*; in *perpetuum* & *temporalem*; *irredimibilem*, & *redimibilem &c.* 2

I. Census reservativus, & consignativus.

CEnsus *reservativus* est, cùm quis fundum pleno dominii jure in alterum transfert donando, vel vili pretiô vendendo, reservata sibi annua pensione, sive in pecunia, sive in fructibus ex eodem fundo præstanda. De hoc *L. ult. Cod. de rerum permutat.* Hac ratione Joseph. *Gen.* 47. prædia Ægyptiorum permutatione frumenti Regi Pharaoni acquisita, postea eisdem pleno jure restituit, constituta in iis annua pensione quintæ partis fructuum, exceptis prædiis Sacerdotum. De hoc censu parum dicendum est, cùm vix ampliùs sit in usu; & quoad quantitatem pensionis exigendæ pro fundo tradito, eadem ratione discurrendum est, sicut de quantitate pensionis exigendæ ex fundo alterius pro pretio justo, ut infra patebit: sicut 3

enim

enim in censu consignativo ; justum pretium est viginti pro uno ; ita in censu reservativo in fundo tradito, poteris solum reservare pro pensione annua vigesimam partem justi valoris fundi traditi ; ut si fundum justè valentem ducentos aureos dones, poteris reservare pensionem 10. aureorum in pecunia, vel æquivalenti fructu. Si verò vendas dimidiò pretiô, utpote 100. poteris tantùm reservare pro pensione quinque, & sic proportionaliter : Census *consignativus* est, quando certo pretiô emitur jus ad percipiendam pensionem annuam ex re, quæ jam erat alterius, qui pensionem solvere debet : tunc enim emptori à venditore constituitur, & quasi consignatur illud jus, percipiendi annuam pensionem in tali certa re sua, vel in ipsa sua persona. Est ergo census iste consignativus contractus onerosus, & peculiaris quædam species emptionis, & venditionis ; in quo emptor, qui emit censum ab altero, & cui pensio solvenda est, appellatur *Censuista* vel *Censualista* : venditor autem, qui vendit alteri jus accipiendi pensionem ex re sua, quique pensiones solvere debet, vocatur *Censuarius*. Unde cùm dicis, habeo censum in fundo Petri ; sensus est : habeo jus exigendi pecuniam, vel certos fructus ex fundo Petri. Cæterùm quamvis ejusmodi census consignativus posset etiam constitui titulo gratuito per donationem vel legatum : ut si Princeps gratis constituat alicui percipiendi annuos redditus ex Cameræ, vel vectigalium suorum redditibus : aut testator leget alicui annuam pensionem ex bonis suis hæreditariis percipiendam & solvendam ab hæredibus. Attamen de solo censu consignativo emptitio difficultas est, & sermo erit. Hic porrò dividitur in realem, & personalem.

II. Census realis, & personalis.

4 Census *realis* est, qui fundatur super certa re, una vel pluribus, ex quibus pensio solvenda est : v. g. supra tua domo, agro, vinea &c. adeóque comitatur rem, ad quemcunque possessorem pervenit, quasi servitus, vel obligatio realis, donec census redimatur. Nec tantum super res immobiles fructiferas prædictas, sed etiam super res mobiles, quæ fructum faciunt, ut super greges, armenta, apiaria &c. census realis constitui potest. Census *personalis* est, qui fundatur super certa persona obligante se ad annuam pensionem solvendam, sine ordine ad certam aliquam rem, ex qua pensio solvenda sit : quamvis tunc talis persona necessariò debeat habere annuos redditus, vel lucra ; generaliter etiam fundari debet super aliqua ipsius re, sive fundus sit, sive negotiatio, opificium, aliáve industria, ex quibus lucrari, & annuam pensionem solvere possit, ut infra patebit ampliùs. Quin etiam interdum res certa ad debiti securitatem hypothecæ subjicitur, cum obligatione reali ad censuistam, seu emptorem : adhuc tamen tunc differt census realis a censu personali cum hypotheca : quia census realis ex se necessariò perit pereunte re obligata, ex qua pensio solvenda est : census autem personalis minimè perit pereunte hypotheca, sed manet obligatus censuarius . quia hypotheca præcisè datur in securitatem debiti, non verò constituitur id, ex quo pensio solvenda sit. Census iste ulterius potest esse aut fructuarius, ex quo scilicet debetur fructus in sua specie, frumentum, vinum, oleum, &c. aut pecuniarius, ex quo scilicet debetur pecunia : v. g. quinque pro centum acceptis. Rursus potest esse certus cum certa pensione designata, ut tot modii frumenti, tot aurei &c. vel incertus, quando solùm pars alioquota designatur, v. g. 5. vel 4. pars fructuum.

III. Census perpetuus, & temporalis.

5 Census *perpetuus* dicitur, quo pensio stante contractu, cæterisque salvis semper solvenda est : ideóque etiam ad hæredes & censuarii, & censualistæ transit. Census *temporalis* dicitur, quo pensio solvenda est ad tempus aliquod, aut certum, v. g. ad 10. 20. 100. annos ; & dicitur census determinatus : aut incertum, utpote tempus vitæ, vel ementis censualistæ, aut vendentis censuarii, aut alterius personæ parentis, filii &c. alterutrum concernentis ; & hic dicitur census *vitalitius*. In hoc proinde censu vitalitio pretium (si à Principe taxatum non sit) constituendum erit prudentis arbitrio, habita ratione ætatis, complexionis, ac modi vivendi illius personæ, ad cujus vitam census constitutus, & pensio solvenda est : minoris enim emi debet census vitalitius, si super vitam juvenis, vel robusti constituatur ; nec poterit addi pactum, ut eodem pretiô redimatur à censuario, quo ab initio venditus fuit : v. g. centum aureis. *Ratio patet* : quia quando postea redimitur census, jam transacti erunt aliquot anni de vita, ideóque pauciores pensiones solvendæ remanebunt, quàm ab initio erant : decernatur ergò prudentis judicio, quot anni, & quæ spes remanere possit, ut observat Tamb. *hic lib. 9. de contr. tr. 2. de cens. c. 3, n. 5.* De justitia hujus census, seu realis seu personalis sit, patebit §. 2. & 3. & speciale quid notabo §. 4. post initium ; ubi & de censu Germanico.

IV. *Irredimibilis, & redimibilis.*

6 Census *irredimibilis* dicitur, qui constituitur cum pacto, ut nunquam redimatur, seu ex neutra parte revocari possit, scilicet, neque redimi à venditore, neque ab emptore eodem revendi possit : adeóque eo ipso est census perpetuus simpliciter, omnium justissimus. Census *redimibilis* dicitur, qui restituitur cum pacto, ut possit redimi, idque vel ex una parte tantum, aut venditoris, ut scilicet ei liceat restitutô pretiô, cùm libuerit, censum redimere, & extinguere : & tunc dicetur redimibilis in gratiam venditoris : aut ex parte emptoris tantùm, ut scilicet huic resignato censu liceat pretium repetere : & tunc dicitur redimibilis in gratiam emptoris tantùm. Sed certè in praxi vix justificabitur, ut infra §. 3. notabitur. Aut denique est redimibilis ex parte, & in gratiam utriusque, ut scilicet & emptori liceat resignato censu pretium repetere, & ècontra venditori, cùm libuerit, pretiô restitutô, censum tollere, atque sic pensiones imposterùm dandas sibi redimere. In dubio autem, sitne constitutus census redimibilis, an verò irre-

irredimibilis, si nihil certi ex circumstantiis colligi possit, rectè cum Covarruvia, & aliis resolvit Lugo *disp.* 27. *de Justit. Sect.* 1. *n.* 7. præsumendum esse irredimibilem; cùm enim constet de venditione censûs, & non constet de pacto retrovendendi apposito, venditio præsumitur absoluta à tali pacto: quia, ut dicitur *L.* 2. *Cod. de pactis inter emptorem, & venditorem. Pactum retrovendendi non præsumitur in venditione, nisi probetur*: est autem emptio censûs, verissima species emptionis, ut patet: ergo. His ita explicatis de justitia prædictorum, nunc agendum est.

§. II.

Justitia censûs realis.

ASSERTIO I.

7 J*Ustus & licitus est census realis omnis perpetuus, & temporalis, maxime autem irredimibilis, & redimibilis ex parte venditoris tantùm: & probabiliter etiam redimibilis ex utraque parte etiam cum adjuncto pacto assecurationis.* Explico, & probo particulatim.

I, *Justus. & licitus est census realis absolutè.*

8 COmmunissima, & certa apud omnes Theologos, Canonistas, & Legistas: adeo, ut oppositum (quod docuerunt *Henricus, Richardus*, & alii pauci antiqui) modò temerarium meritò censeant DD. cum censum realem ex professo approbent Summi Pontifices, Martinus V. Calixtus III. Nicolaus V. & Pius V. per speciales Bullas & Constitutiones, quas recitant, & latè explicant, Navarrus *Comment. de usur. n.* 84. Lugo cit. *disp.* 27. *sect.* 4. *& seqq.* Tambur. *hic lib.* 9. *de Contract. tr.* 2. *de cens. c.* 5. Ratio est; quia hic census est verus contractus emptionis, quo emitur jus percipiendi fructus, vel eorum loco pensionem annuam; imò potiùs est ipse ususfructus partialis talis prædii, vel rei fructiferæ, in qua fundatur census realis, ita scilicet, ut totum dominium directum prædii v. g. remaneat penes venditorem; dominium verò utile, seu ususfructus ex parte vendatur, & conferatur emptori, ut optimè declarat *Lugo* mox cit. sicut enim potest quis totum prædium vendere, & jus ad omnes ejus fructus, aut retento sibi dominio directo potest vendere, adeóque alius justè emere solum totum usumfructum, seu Jus percipiendi omnes ejus fructus, ut fit in Emphyteusi: ita sanè potest quis vendere, & alius emere solum usumfructum partialem, seu jus percipiendi partem fructuum: in his enim omnibus invenitur merx distincta à pecunia, nempe jus percipiendi tantam partem fructuum, quod utique est pretiô æstimabile: atqui census realis in rei veritate nihil aliud est, quàm ususfructus partialis, seu jus percipiendi certam partem fructuum emptione comparatum sive in specie, ut in censu fructuario, sive in pecunia æquivalenti, ut in censu pecuniario: ergò justa, & licita est emptio ejusmodi census realis. Quemadmodum etiam legato, vel donatione alicui constitui potest jus, percipiendi fructus ex vinea, seu redditus annuos ex agro &c. sive perpetuum, sive ad vitam, sive ad certos annos. Cæterùm, quamvis ordinariè census realis percipiendus esset in fructibus illius rei, in qua fundatur, licite tamen locò fructuum percipitur certa pensio pecuniaria: nam in constituendo ejusmodi censu pecuniario adsunt saltem implicitè duo contractus, unus venditionis, quo venditur, & emitur jus ad ipsos fructus, seu eorum partem aliquotam: alter permutationis, quo venditor sibi retinet fructus, & eorum locò solvit pensionem pecuniariam proportionatam computandam mediocriter inter annos steriles, & fertiles: ut benè declarat Molin *disp.* 388.

Ex dictis facilis est solutio facienda oppositæ Sententiæ; ita enim opponunt Adversarii. Malitia injustitiæ consistit in eo, quòd non servetur æqualitas inter datum & acceptum, sed plus recipiatur, quàm datum sit: & specialiter malitia usuræ consistit in hoc, quod vendatur pecunia præsens minor, pro majori futura pecunia: atqui hoc ipsum fit in emptione censûs perpetui, ac temporalis; nam summa pensionum temporis progressu latè superat pretium, v. g. qui 200. florenis ex prædio tuo emit annuos florenos 5. vel fructus ejusdem valoris post años viginti pensiones excedunt jam pretium: anno quadragesimo duplicant, & sic in infinitum in censu perpetuo; & magis adhuc apparet in censu redimibili; nam si mille aureîs vendidisti censum 50. aureorum, in duobus annis jam solvis centum, & vigesimo anno jam solvis omnes mille: & tamen si censum redimere velis, semper adhuc debebis dare mille: ergò plus debes dare, quàm accepisti: ergo non servatur æqualitas, sed pecuniâ præsenti minori emitur major pecunia futura, quod est usura. Sed facilè 9

℞. DD. communiter apud Layman. hîc *lib.* 3. *tract.* 4. *cap.* 18. *num.* 3. negando minorem. Eo enim censu non emuntur ipsæ pensiones in futurum solvendæ, sed jus percipiendum in futurum pensiones, quod jus communi omnium hominum judicio minoris æstimari solet, quàm si omnes pensiones præsentes essent: & licèt empto illo jure consequenter etiam emantur pensiones, non tamen emuntur præsentes in re, sed futuræ in potentia, & in spe; semper autem minùs æstimatur res in spe, quàm in re: cùm multa accidere possint, ut pensiones illæ non solvantur in futurum. Sed sùbtiliùs respondet Lugo *cit. Sect.* 2. *n.* 20. in censu non emi neque ipsas pensiones futuras, neq; jus percipiendi pensiones, sed ipsum partialem usumfructum talis prædii, super quod census constituitur, licèt postea alio contractu implicito conveniat emptor cum venditore, ut hic illi pro suo jure & spe quotannis percipiendi tot fructus obliget se, annuam pensionem certam etiam pecuniariam solvere, qua redimit sibi usumfructum partialem prædii; constat autem semper, usumfructum sive totalem, sive partialem, sive perpetuum, sive temporalem, minoris emi, quàm omnes fructus successivè percipiendi valeant, cùm multa accidere possint, ut illi fructus non nascantur, vel non solvantur: accidit maximè, ut ex natura contractûs, & secluso alio pacto, periculum rei, super qua cen- 10

su

ſus fundatur, ad emptorem ſpectet: ut ſi absque censuarii culpa res pereat, aut fructus ſufficientes non naſcantur, cenſus omnis corruat, vel parte penſionis debeat eſſe contentus emptor censûs, juxta communem DD. apud Leſſ. *c. 22. dub. 5.* Et Ratio eſt: quia pereunte re perit ejus dominium directum, & utile, adeoq; uſusfructus: cenſus autem realis, partialis eſt uſusfructus, ut dictum eſt: ergo.

II. Et maximè irredimibilis, vel redimibilis ex parte venditoris tantùm.

11 CEnſus enim realis irredimibilis re ipſa eſt vera, & pura emptio uſusfructûs partialis hic certè æquè licita, ac emptio uſusfructûs totalis, ut modò explicatum eſt. Cenſus autem realis redimibilis ex parte venditoris tantùm, ſcilicet cum pacto, ut quandocunque voluerit venditor, ſeu cenſuarius, poſſit illum reſtituto pretio redimere, apertè approbatur, imò illud pactum in omni cenſu licito requiritur à ſummis Pontificibus. Martino V. Calixto III. & Pio V. in ſuis Bullis. Ratio eſt: quia licitum eſt res alias vendere cum pacto redemptionis, ut ſcilicet ad arbitrium venditoris teneatur eas emptor revendere: ergo etiam cenſus. Neque adeſt hîc ullum periculum, ſuſpicio vel præſumptio uſuræ, dummodo ſervetur pretium juſtum: non enim hic adeſt mutuum, ſed venditio & emptio, ut dictum eſt, quod vel inde patet, quia in mutuo mutuatarius obligatur reddere ſummam mutuatam ad præfixum terminum, vel quando mutuator juſtè repetit: at cenſuarius ſeu venditor cenſus redimibilis minimè obligatur reddere pecuniam acceptam, ſed ſolùm ſi velit, & quando voluerit, poteſt illam emptori reddere, & ſic cenſum extinguere: in quo certè emptor censûs tantum abeſt ab uſura, ut potiùs gravetur, venditore ad arbitrium ſuum valente cenſum extinguere. Quin etiam ex ſe, & ſecluſa lege prohibente, licitum eſt emere cenſum redimibilem ad certum tempus tantùm: idque duobus modis. 1. Sic, ut poſſit redimi intra 10. annos v. g. tantùm iis autem elapſis, cenſus non redemptus fiat irredimibilis. 2. Sic, ut poſſit redimi poſt 10. annos v. g. & non antea. Ita Mol. *diſp. 391.* Valen. *tom. 3. diſp. 5. q. 22. pun. 4.* Tamb. *cit. c. 4. §. 1.* Ratio utriusque eſt: quia poteſt emi cenſus, aut ſimpliciter irredimibilis, aut redimibilis ex parte venditoris, ut omnes fatentur: atqui quòd licitè fit per duos contractus poteſt quoque licitè fieri ſimul in uno contractu: ergo etiam licitè poteſt emi cenſus partim redimibilis, partim verò irredimibilis, pro diverſo tempore, prout fit in iſtis duobus modis. Dixi tamen: *ex ſe, & ſecluſa lege prohibente*: nam certè uterque modus, cùm habeat ſpeciem quandam uſuræ, vel periculum illam palliandi, prohibitus eſt à Pio V. in ſua Bulla: Ubi inter conditiones ad cenſum licitum requiſitas requirit Pontifex ut cenſus ſemper poſſit redimi à venditore. Ita Bonacin. Rebellus, aliosque citans Lugo *cit. n. 4.* Etſi probabilem fateantur eſſe Sententiam Navarri, Leſſ. Molinæ, volentium, primum modum non eſſe prohibitum. Sed quidquid ſit de hoc; certum eſt, illam Bullam in noſtra Germania non eſſe uſu receptam: ut §. ſequenti rurſus neceſſariò dicam.

III. Et probabiliter etiam redimibilis ex parte utriusque.

LIcitus nimirùm eſt etiam cenſus realis ex utraque parte redimibilis, ut ſcilicet poſſit redimi, & quando voluerit venditor, & quando voluerit emptor. Ita Medina, Conradus, Gabriel, alii, quos citant, & ſequuntur Valentia *cit. diſp. 5. q. 22. puncto 6.* Leſſ. *lib. 2. c. 22. dub. 10.* Laym. *c. 18. n. 5.* Aliique plurimi apud Dianam *part. 10. tr. 12. reſ. 3.* Ratio eſt eadem, quæ ſupra: quia aliæ emptiones licitè fiunt cum pacto revendendi, & retrovendendi ad arbitrium utriusq; ſecundùm communem DD. etiam Adverſariorum, ut ſupra ſuo loco dictum: atqui etiam in cenſu ſervatur natura emptionis, & venditionis, ut ſupponitur, neque contractus tranſit in mutuum, ut mox patebit ergò licitè apponitur ei pactum redimendi, ac retrovendendi ad arbitrium utriusque. Et cùm ſecundùm omnes, ipſosque Pontifices licitè apponatur pactum redimendi ex parte venditoris, ne nimis gravetur perpetua penſione, cur non ſimiliter licitè apponatur pactum retrovendendi ex parte emptoris, cùm eo modo potiùs is gravari poſſit ob abbreviationem penſionem? *Confirmatur* ex hoc caſu ſequenti; quin etiam ex natura rei licitus eſſe poteſt cenſus realis redimibilis ex parte emptoris tantùm. Ex. gr. qui emit cenſum redimibilem, ſolùm ex parte venditoris, utpotè 100. aureis cenſum 5. aureorum annuorum, non videtur illicitè agere, ſi poſt prædictum cenſum conſtitutum dein de novo paciſcatur cum eodem venditore, ut is non 5. ſed 4. tantùm annuatim ſolvat, eo tamen pacto, ut ipſe venditor non poſſit redimere dictum cenſum, niſi quando voluerit ipſe emptor, tùm enim iſtud onus ſufficienter compenſetur diminutione penſionis annuæ, non apparet hic aliqua injuſtitia ex natura rei: atqui rursus, quòd licitè fit per duos contractus, poteſt fieri ſimul in uno, nam plures contractus licitos ſimul exercere illicitum non eſſe, docent omnes ex Jure, *Cod. de Commodat. & L. 1. ff. de depoſ.* ergo etiam primo contractu poteſt ſimul fieri pactum, ut cenſus redimi poſſit ad arbitrium & venditoris & emptoris, adeoque fiat cenſus utrinque redimibilis. Ex quo jam vides, quando cenſui apponitur ejusmodi pactum gravans venditorem debere cenſum emi majori pretio ſeu penſione conſtituta, prout prudens vir judicaverit.

Contrarium tamen docent, & cenſum etiam ex parte emptoris redimibilem, ut uſurarium reprobant graves DD. *Sotus, Covarruvias, Binsfeldius Caniſius, Rebellus*, aliique cum Molina *tom. 2. diſput. 377.* Quod nimirùm emptor ejusmodi censûs, v. g. pro 100. 5. annuos, nihil aliud agat, quàm quòd det mutuo 100. florenos reſtituendos ad arbitrium ſuum eo pacto, ut interim lucretur quotannis 5. quod ſine dubio eſt uſurarium. Sed Rz. negando aſſumptum: quia emptor censûs non recipit 6. annuos ratione 100 florenorum datorum directè (quod utique uſurarium eſſet) ſed recipit ratione per illos 100. florenos empti ſibi uſusfructûs partialis, debiti ex fundo venditoris, quos hic tali penſione redimit pecuniariâ, ut ſupra

pra explicatum est. Et sanè hoc necessarium est admittere in emptione quacunque rei fructiferæ: nam sicut justè emis pretium, v. g. mille aureis, quamvis ex ejus fructibus per consequentes annos totum tibi pretium compensaveris, imò excesseris, duplicaveris, & adhuc tibi remanet totum prædictum; idque adhuc potes justè vendere, quanti emisti, scilicet mille aureis: ita etiam licitè, & justè emis censum realem, quamvis pensiones solvendæ sint supra summam capitalem, eademque summa adhuc semper revendi, & redimi possit. Alioquin certè nulla res fructifera, vel usufructus sufficienti pretio justè vendi, & emi poterit: cùm semper fructus consecuturi tandem excessus sint pretium, & tamen res adhuc simili pretio vendi, & emi possit: quod valde notandum ad justitiam, hujus contractus penetrandam. Verùm licèt hoc quoad rem ipsam, & speculativè verum sit, & justum, in praxi tamen facillimè subesse potest, & defactò sæpe subest usuraria intentio, ut volunt Adversarii: adeoque hunc modum emendi censum ex utraque parte redimibilem tanquam periculosum, non facilè suadendum, etsi post factum tolerandum, & explicandum, rectè monent omnes DD. citt. quin etiam ob eam causam in Constitutionibus Martini, & Pii V. & Calixti III. & in Carolina edita Augustæ Anno 1548. usurarius contractus judicatur, si census redimendi facultas emptori permittatur. Verùm hoc intelligi debet non quoad rem ipsam simpliciter, quæ in foro conscientiæ licita esse potest: ut ostensum est, sed secundùm præsumptionem fori externi, quæ præsumptio in foro conscientiæ cedit veritati, ut rectè respondent DD. hujus probabilis Sententiæ.

IV. Etiam adjuncto pacto assecurationis.

14 Probabiliter etiam defenditur census realis utrinque redimibilis etiam adjuncto pacto assecurationis capitalis, & pensionis: ita nimirum, ut si res in toto, vel in parte pereat, aut fructus non proveniat, censuarius nihilominùs obligatus sit pensiones solvere, vel restituto pretio redimere. Ita supra citt. *Medina, Valentia, Lessius, Layman.* Tambur. *c.* 4. §. 3. & communior RR. Ratio est: quia de æquivalentibus idem judicium esse debet *L. ult. ff. mandati.* Atqui aliis contractibus, commodato, deposito, mutuo &c. quorum natura alioquin postulat, ut periculum rei pertineat ad commodantem, deponentem, mutuatarium, licitè adjici potest pactum assecurationis contrarium: ut nimirum periculum rei commodatæ pertineat ad commodatarium, ut habetur *c. unde commodat.* periculum rei depositæ ad depositarium *L.* 1. *ff. depositi.* periculum rei mutuatæ ad mutuatorem, ut supra suô locô dictum: ergo etiam contractui censuali ex utraque parte redimibili, etsi is ex natura sua postulet, ut periculum rei, in qua fundatur census, ad emptorem spectet, ut dictum est, rectè tamen apponi potest pactum contrarium assecurationis, ita, ut si res in toto vel in parte pereat, aut fructus non perveniant, non damno emptoris, sed venditoris accidat, isque nihilominus obligatus sit censum solvere, vel restitutô pretiô redimere, aut super alia re fructifera compensare, dummodò ista obligatio satis gravis venditori compensetur, aut augendo pretium, v. g. dando plus, quàm 100. pro 5. aureis, aut minuendo pensionem, accipiendo minus, quàm 5. pro 100. ut in simili suprà notatum. Authoritas, & Ratio in contrarium est eadem, quæ supra soluta est *num.* 13.

Ex dictis resolvi poterit, quid sentiendum de aliis quibusdam pactis, censui præsertim reali, adjungi solitis. Nam I. Censui reali licitè adjungitur pactum commissorium: ut scilicet, si censuarius pensionem non solvat intra certos annos v. g. sex, res censui subjecta cadat in commissum, & fiat emptoris census: dummodò tres conditiones adsint. I. est, quòd venditor, seu censuarius culpâ suâ pensionem non solverit, cùm tamen potuerit: nam alioquin cessante culpa cessare debet & pœna, præsertim tam gravis. 2. Conditio, ut pæna proportionetur culpæ: non enim potest pro exigua pensione non soluta, cadere in commissum prædium magni valoris (qua ratione multi apud Bonacin. supra hoc pactum injustum censent, & meritò) sed judiciô prudentis æqualitas decernatur. 3. Conditio, ut pro onere talis pacti, quo gravatur venditor, augeatur pretium, aut diminuatur juxta modò iteratò dicta in simili. His conditionibus positis, nulla ex ullo capite apparet injustitia seclusa semper lege prohibente: & approbat Toletus *lib.* 5. *c.* 48. & ex eo Tambur. *c.* 4. §. 4. *n.* 1. II. Eadem ratione censui reali (imo & personali, si licitus sit) justè apponitur pactum rescissorium; ut scilicet, si infra duos, vel tres annos censuarius pensionem non solvat, teneatur emptori rescisso contractu restituere totum pretium, neque ob hoc pactum opportet augeri pretium, ut ex *Medina* observat *Tamb. ib.* §. 5. Ratio est: quia de Jure naturæ est, ut reddas mihi meum pretium, si tu non vis servare contractum, & solvere id, quod ego pretio illo emi. III. Censui etiam redimibili cuivis reali, & personali justè apponitur pactum, ut is non possit redimi à censuario per partes, sed tantùm totus, totum scilicet pretium simul restituendo, v. g. meos mille, quibus ego à te emeram censum annuorum 50. Communis Doctrina cum Toleto *l.* 5. *c.* 45. Lessio *lib.* 2. *c.* 22. *n.* 73. Tamb. *cit. c.* 4. §. 6. Ratio est: quia etiam ex se, & seclusô tali speciali pactô id postulat ipsa natura retrovenditionis, ut nim. redimens pretium totum, & non per partes successivè restituat emptori: alioquin enim cederet in ejus damnum, qui partiali tantùm pecunia non poterit id præstare, quòd posset totâ pecuniâ simul redditâ: interim tamen certum est, posse censui etiam apponi pactum oppositum, ut scilicet possit redimi per partes successivè: hoc enim pactum, cùm cedat in favorem venditoris, & gravamẽ emptoris, ab omni specie usuræ alienum expressè appprobant dicti Pontifices Martinus & Calixtus, per quod tamen non reprobant etiam prius pactum contrariũ. IV. Pactum autẽ appositũ censui redimibili reali, vel personali, ut redimatur in eadẽ præcisè moneta, aut econtrà in diversa moneta per se, & absolutè 15

solutè esse illicitum latè docet Lessius l.2. c.22. dub. 8. Est enim utrumvis magnum gravamen venditori cui satis esse debet, quacunque bona, & æquivalenti moneta censum redemptum solvere. Justum autem evadet ejusmodi pactum, si ita exigat lucrum cessans emptoris: si istud onus venditori aliunde compensetur augmentô pretii, aut diminutione pensionis: Item si sit æquale periculum, quòd crescat, vel decrescat valor talis monetæ: tunc enim accedit novus contractus sortis, ideoque etiam post Bullam Pii V. receptam licitum esse, non est dubium. Vide Lugo cit. *disp.* 37. *Sect.* 2.

§. III.

Justitia Census personalis.

ASSERTIO II.

16 *PRobabilissimè quoque licitus est census personalis super personæ industriâ collocatus, maximè irredimibilis, ac redimibilis ex parte venditoris tantùm, etiam redimibilis ex utraque parte; etiam adjuncto pacto assecurationis, spectando præcisè rei naturam; licet ubique subsit periculum usurariæ intentionis: ideoq; meritò prohibitus per Bullas Pontificum.* Explico, & probo eodem ordine.

I. *Licitus est census personalis absolutè.*

17 ITa Abbas, Gerson, Sotus, Medina, Conradus, Binsfeldius, Covarruvias, Banes, Arragonius, aliique complures, quos citant & sequuntur Valent. *cit. punct.* 6. Lessius *cit. c.* 22. *dub.* 4. Layman cit. *c.* 18. *n.* 7. Tambur. *cit. lib.* 9. *de contract. tr.* 2. *c.* 2. §. 1. Ratio fundamentalis à Lessio assignata est: quia sicut Dominus prædii in censu reali potest vendere alteri justè ementi jus partiale percipiendi fructus sui prædii, & postea tenetur per se, vel successores suos bona fide prædium colere, ut fructiferum maneat sufficienter ad pensiones, solvendas; ita sanè eadem ratione quilibet homo industrius negotiatione, opificio, potest vendere jus saltem partiale percipiendi fructus, & lucra suæ personæ, & industriæ, obligando se, & suos successores ad eam diligentiam, & industriam personalem adhibendam, qua sufficienter lucrentur ad eam pensionem domino solvendam: siquidem non minùs, quàm dominus fundi habet jus percipiendi fructus sui fundi, etiam homo quivis industrius habet jus percipiendi fructus, & lucra industriæ suæ, & utrumque jus est pretiô æstimabile, consequenter utrumque justè vendi, & ab alio debito pretio justè emi poterit; atque adeo sicut census realis est jus percipiendi partem fructuum, seu reddituum annuorum ex fundo alterius emptione comparatum, ita census personalis erit jus percipiendi partem annuorum lucrorum, & quasi fructuum industriâ alterius emptione comparatum: ergo sicut omnes censemus censum realem esse licitum, quia per illam emitur jus ad percipiendos fructus ex alterius re fructifera, prædio, agro, vinea piscina &c. Ita etiam censere debemus censum personalem esse licitum, quia per eum emitur jus ad percipiendos fructus industriâ alterius, quod scilicet homo sua arte vel operâ producere potest. Confirmatur efficaciter. Nemo negat, quod super personæ industriâ constitui possit obligatio solvendi partem aliquam lucrorum annuorum; ita enim constituuntur decimæ personales in Jure Canonico *c. Apost.* & *c. pastoralis tit. de decimis.* Item tributa, quæ Magistratui penduntur proportione lucrorum annuorum: res nota, & patet etiam *lib.* 2. *Esdræ c.* 1c. Atqui nihil obstat, quin talis obligatio emi, ac vendi possit, perinde ac alia jura, debita, servitutes &c. Et sanè mirum est, si hoc anno obligaris solvere partem lucrorum annuorum Magistratui, non posses altero anno similem obligationem alteri pro pretio vendere: hoc ipsum vides fieri in censu personali: ergo &c.

Confirmatur, & declaratur ampliùs dissolvendo fundamentum oppositæ Sententiæ: contrariam enim Sententiam, omninò communiorem tenent 18 *Innocentius*, *Hostiensis*, & alii Canonistæ. *Navar. S. Antoninus*, *Lopez*, *Angelus*, Sarmiento, aliique plurimi, quos citant, & sequuntur Molina *tom.* 2. *disp.* 386. *& seqq.* Lugo *disp.* 27. *Sect.* 2. §. 1. *n.* 25. docentes, eum contractum omninò esse usurarium, & injustum, fundamentum est: quod in hoc censu personali nihil aliud vendatur & ematur, nisi ipsæ pensiones solvendæ, quæ quia successu temporis pretium excedunt, quòd insuper in censu redimibili restituendum est, omninò contractum usurarium efficiunt; interveniente scilicet mutuo virtuali vel implicito: nihil enim aliud agitur, quàm quòd v. g. 100. floreni mutuò dentur, solvendi per partes annuatim usque ad excessum, insuper in censu redimibili, salvo & restituendo capitali, neque aliud assignari potest, quod hic vendatur, & ematur: ergo &c. Sed commodè respondetur ut supra negando assumptum: non enim hic venduntur, & emuntur ipsæ pensiones futuræ, ut benè convincunt Adversarii, neque ipsæ operæ hominis industrii, ut latè & optimè probat ipse *Lugo ibid.* Sed venditur, & emitur jus percipiendi illas pensiones, vel potiùs actuale illud jus partiale, quod habet homo industrius ad percipienda lucra, seu fructus industriæ suæ in futurum, alio scilicet admixto contractu implicito commutandi lucra illa futura incerta, majora, vel minora in certam mediocrem pensionem annuam, ut in simili de censu reali supra declaratum est. Adeoque (ut optimè explicat noster Petrus Marchant. *Tribunal p.* 2. *tr.* 7. *tit.* 5. *sect.* 7. *dub.* 2.) census ille, & pensio danda non fundatur super ipsa pecunia accepta modo usurario, sed per pecuniam tanquam instrumentum emptionis fundatur super personæ industriâ suos fructus, vel lucra partialiter vendentis, Exempl. g. Artifex præsertim operis sumptuosi non habet, unde artem suam exerceat, do illam summam pecuniæ cum onere ut mihi solvat partem lucrorum, vel eorum locô pensionem certam annuam provenientem ex arte, & industria sua, hic mea pecunia data solùm est instrumentum emptionis, qua ego emo jus illud percipiendi redditus, quod jus immediatè fundatur super hominis industria: nullum ergo hic intervenit mutuum, præsertim si census sit irredimibilis vel redimibilis ex parte solius venditoris, ut scilicet emptori non liceat pro suo arbitrio revocare sortem: mutuator autem semper, & omni casu mu-

mutuatam sortem repetere potest. Neque hic aliqua intervenit inæqualitas, quod cumulus pensionum in futurum excedat sortem, & pretium datum; quia ut dictum, non emuntur ipsæ pensiones illæ, sed jus partiale hominis industrii ad fructus & lucra sua: semper autem emitur minoris jus ad fructus futuros, quàm illi fructus omnes futuri, si semel existerent, valerent, ut de se patet, siquidem nemo est, qui præsentes 20. aureos non pluris æstimet, quàm jus percipiendi unum aureum successivè per singulos annos. Accedit etiam periculum non recipiendæ solutionis, quod rarò abesse potest per tot annorum decursus: & quantum est ex natura contractûs; emptori semper incumbit periculum amittendi census, si cessante hominis industriâ, nulla lucra seu redditus proveniant ex opificio, vel negotiatione. Et sanè magis securus est census realis in amplo fundo fundatus, quàm census personalis fundatus super industriâ, & lucris personæ; ergo si in illo non obstat, neque in hoc obstare debet, quòd pensiones in futurum percipiendæ pretii quantitatem superabunt. Confirmatur à simili de eo, qui donat alteri mille aureos pro annua sustentatione ad vitam, hic non obstante, quòd diutiùs vivens plus recipiat, quàm donârat, tamen securus est, ut docet etiam Navarrus *lib. 3. consil. 1.*
19 *de donat.* Idem omninò est in proposito.

Dices cum Navarro: Pontifex Martinus V. Calixtus III. & Pius V. tantùm dixerunt, census reales esse illicitos: ergo census personales reprobârunt. ℞. *negando consequentiam*: Pontifices enim non quidem approbârunt, non tamen etiam reprobârunt, vel negarunt census personales esse licitos: sed tantùm dixerunt licitos esse census reales, de quibus fuerunt interrogati, ut observavit Valent. *loco cit.* Sed instas: Atqui Pontifices in suis Bullis semper requirunt, census debere constitui in re immobili fructifera: ergo non potest negari, census personales propter fraudis, & usuræ præsumptionem esse prohibitos jure Pontificio ℞. concedendo totum: eo ipso tamen, quòd prohibitio ista fundetur in præsumptione fraudis, & usuræ, si hæ verè consideratis omnibus absint, prout reverà abesse possunt, ex natura rei & in foro conscientiæ licitus manebit contractus; cùm præsumptio debeat cedere veritati: nam in foro fori Judex debebit judicare juxta prædictum jus Pontificium; ubi nimirum Bullæ, & constitutiones istæ Pontificiæ receptæ sunt: reverà autem in nostra Germania in eo rigore non esse receptas, non est dubium apud DD. saltem in nostra Germania scribentes.

II. *Maximè verò irredimibilis, & redimibilis ex parte solius venditoris.*

20 QUòd si ergò naturâ suâ licitus sit census personalis, utique maximè licitus esse debet census irredimibilis, & redimibilis ex parte venditoris, seu censuarii tantùm, hi enim maximè absunt à specie usuræ, & ipso mutuo, quod semper restituendum est, ut jam supra notatum, talesque soli census reales per Pontifices approbantur, ut *§. præcedenti n. 11.* visum. Census autem personalis redimibilis ex parte solius emptoris, scilicèt cum pacto, ut tunc solùm possit redimi, quando voluerit emptor, & non quando voluerit venditor, seu censuarius, siquidem hoc tantum onus venditori justè compensetur ab emente, v. g. diminutione pensionis, etsi in rigore speculativo non videatur injustus, vel usurarius eadem ratione, qua supra de censu reali §. 2. *n.* 12. dictum est: attamen propter nimium usuræ periculum, ac intentionis usurariæ præsumptionem quasi violentam in praxin nullo modo esse deducendam, rectè monet Valentia *q. 25. punct. 2.* ubi testatur, nullum Doctorem tale pactum in censu merè personali concessisse.

III. *Etiam redimibilis ex utraque parte.*

PRobabiliter etiam licitus est census personalis 21
ex utraque parte redimibilis: etsi periculo non careat usurariæ intentionis. Ita contra communiorem omnes DD. citt. §. *præced. v. 12.* Et ratio est eadem: quia scilicet nihil obstat, quo minus sicut in aliis emptionibus omnibus, ita etiam in emptione census personalis (posito, quòd licitus sit absolutè) justè apponatur pactum, & redimendi jus ad arbitrium venditoris & revendendi ad arbitrium emptoris, ut paria utriusque contrahentis jura sint, dummodo hoc casu majus onus impositum venditori ab emptore compensetur, vel augendo pretium, vel diminuendo pensionem, ut in simili superiùs jam dictum. Unde de hoc plura apud Lessium *c. 22. dub. 9.* & *Laym. cit. n. 9.* Et aliquid infra notabo quoad pretium.

Adversarii ut supra volunt, hîc intervenire usu- 22
ram, & mutuum virtuale quasi pensiones interea solùm accipiantur ratione capitalis pecuniæ postea ad arbitrium dantis restituendæ. Sed negatur assumptum: accipiuntur enim pensiones non ratione pecuniæ datæ, sed ratione per pecuniam empti juris supra dicti percipiendi partem lucrorum annuorum talis hominis industrii, quod jus ad arbitrium utriusque est redimibile reddito, & recepto pretio: non ergo hic intervenit mutuum, quod vel inde suadetur: quia mutuum cuivis personæ dari, & omni casu repeti potest: census autem iste personalis utrinque redimibilis, tanquam fundamentum requirit personæ industriam, & lucrandi facultatem; quo sublato fundamento, si nimirum mercator, vel opifex sine sua culpa nullum pluribus annis lucrum capiat, aut negotiatione, vel opificio spolietur, aut aliàs impotens fiat, quantum est ex natura rei, corruit census personalis, ut neque pensiones exigi, neque capitale repeti possit; nisi alio pacto adjecto assecurationis fulciatur, de quo jam jam

IV. *Etiam cum pacto assecurationis.*

PRobabiliter etiam defenditur, & toleratur cen- 23
sus personalis utraque ex parte redimibilis, adjecto pacto assecurationis, ut periculum maneat penes venditorem, nimirum, ut quamvis venditor quacunque causa nihil lucretur, nihilominus pensionem solvere, vel restituto pretio censum redimere cogatur. Ita DD. iidem *citt. §. præc. n. 12. & 13.* Ratio est: quia etiamsi ab hoc contractu personali multi viri docti magis abhorreant, quàm

à reali

à reali, quòd magis præseferat speciem usuræ; siquidem in eo, perinde ac in mutuo persona immediatè obligetur: in reali autem censu obligatio inhæreat rei, atque inde in personam tendat: attamen rem ipsam attentè considerando, eadem videtur esse ratio de utroque, nam pactum assecurationis ita conceptum in censu reali, ut, quamvis res pereat, nihilominùs persona unà cum hæredibus ejus obligata sit, facit censum virtute personalem, & quasi mixtum ex reali, & personali, quippe utriusque commodo participantem, adeóque actionem & realem, & personalem tribuit, ut rectè notat Less. *citt. c.* 22. *dub.* 11. ergo si in censu reali potest, etiam in censu personali licitè poterit apponi pactum assecurationis. Confirmatur hoc specialiter: de æquivalentibus idem judicium esse debet *L. ult. ff. mandati*: atqui re ipsa & effectu omninò æquivalentes sunt hi duo contractus: unus societatis, quo mercatori ad negotiandum das mille florenos, cum pacto assecurationis lucri, & capitalis, ut scilicet sive lucretur, sive damnum patiatur, annuum tamen lucrum solvere teneatur, restituto insuper capitali, cùm tibi, vel ipsi contractum dissolvere placebit: alter hic census, quo 100. florenis emis a mercatore, vel opifice jus percipiendi 5. annuos ex ipsius redditibus, seu lucris annuis reddendos, etiamsi nullum lucrum capiat, insuper restituto capitali, cùm tibi vel ipsi censum redimere placuerit: vides hìc omnimodam æquivalentiam inter hos duos contractus: atqui prior contractus ut justus & licitus defenditur à communi DD. *citt.* ut patebit infra Sect. 3. ergo & posterior contractus tali forma institutus jure defendi, & tolerari poterit, non obstante specie aliqua apparentis usuræ. Denique contractus in aliqua Religione celebrari solitus, præsertim á viris doctis & honestis, & licèt dubii & obscuri juris sit, atque usuræ quandam speciem præseferre videatur, non tamen ideò injustus, vel usurarius censeri debet, ut cum *Bartolo, Tiraquello*, aliisque docet ipse Navarrus *lib.* 1. *Consil.* 4. Atqui passim in Germania etiam à viris doctis, & probis instituitur census iste utrinque redimibilis cum pacto assecurationis; unde & passim vocari solet census Germanicus: ergo cessare debet præsumptio usuræ. Addit Laym. *ibi c.* 28. *n.* 12. adeò contractum illum in iis Regionibus invaluisse, ut sine maxima negotiationum, & commerciorum jactura tolli non posse videatur.

§. IV.

Advertentia notabilis circa Justitiam census personalis, vitalitii, Germanici.

24 I. CEnsus personalis, ut justus & licitus sit, pro fundamento requirit personam industriam, & lucrari potentem, indéque habentem annuos redditus, seu lucra, ex quibus nimirum annuæ pensiones solvendæ sunt: atque adeò omnis census utrinque redimibilis maximè cum pacto assecurationis simpliciter usurarius est, si constituatur, vel continuetur cum persona non habente annuos redditus, sive ex fundo, sive ex propria industria per negotiationem, opificium, laborem. Certissimum apud omnes. Ratio est clara; quia tunc reipsa nihil aliud fit, quàm quòd alicui mutuò dentur 100. v.g. cum pacto, ut propter sortem salvam aliquando restituendam, annuum auctarium solvat, nullo alio habito fundamento auctarii illius præter ipsam pecuniam mutuò datam, quantumvis sub specie, & nomine emptionis census occultetur, & pallietur: adeóque est verissima, & merè usura palliata sub pari nomine. Vide hujus exempla supra suo loco data v. g. de emente vaccam à non habente, eíque locante: ergo tandem semel concesso, contractum censualem sine ullo rerum, vel personarum discrimine licere, uno quasi ictu succisa erit omnis usura divino & humano jure tam severè prohibita.

II. Excipe tamen speciale quid supra §. 1. pro- 25
missum de censu vitalitio. Census enim vitalitius sive realis sit, ut do tibi 100. aureos, ut mihi de fructibus tui prædii, donec vixeris, vel donec ego, vel meus filius vixerit, des mihi quotannis ex lucris tuis quibusvis quinque; uterque is census est justus, & licitus, etsi persona illa interea nequaquam esset fructifera ex re, vel industria sua: ut post alios rectè observavit. Tamb. *hic tr.* 2. §. 2. *n.* 3. Ratio specialis hujus est: quia justitia hujus contractus non innititur principaliter in eo, quod ematur jus percipiendi fructus, vel lucra, sed potiùs in contractu sortis, in quo æqualiter contrahentes exponunt se periculo lucri, & damni, cùm mors nimis incerta sit: si enim ita contrahant secum: do tibi 100. nunquam auferenda, ut quamdiu vivis, vel ego vivo, des mihi annua quinque, imò octo, decem: nónne potest contingere, ut æqualiter, vel ego, vel tu, prout longius vel brevius vixeris, lucrum, vel jacturam faciamus. Unde ejusmodi censum vitalitium etiam post Bullam Pii V. receptam, posse licitè celebrari, contra Molinam docent Lopez, Rodriquez, eosque citans Tambur. *ibid. n.* 4. nam Pius Papa non videtur prohibuisse ludum sortis, sed contractum illum personalem, qui fundatur in fructibus, vel operibus solius personæ,

III. Atque juxta hactenus probabiliter dicta per 26
emptionem census personalis utrinque redimibilis cum assecuratione capitalis, & lucri, secluso omni interesse lucri cessantis, vel damni emergentis, per se salvari posse videtur usitatissimus ille in Germania, imò modò in toto ferè orbe, contractus accipiendi 5. pro 100. salvo capitali (ut supra *cap.* 4. *Sect.* 3. *de usura in fine.* notatum habes) ut nimirum census iste Germanicus in eo differat à mutuo usurario, quòd contractus mutui cum quacunque persona rectè instituatur, sine ullo ordine ad aliquod certum requisitum fundamentum in re, vel ipsa persona; adeóque quidquid secluso alio justò titulò ultra sortem exigitur, & recipitur, exigitur, & recipitur præcisè ratione istius pecuniæ mutuatæ, sícq; pecunia minori emitur ipsa pecunia major, vel auctior, quod propriissimè usura est; at vero contractus noster censualis necessariò requirit certum fundamentum in re, vel persona, scilicet fructus rei, vel industriam personæ, ratione cujus ipsemet homo habet jus percipiendi fructus suæ rei, vel lucra industriæ suæ, quod ipsum jus par-

tialiter ſaltem emit cenſualiſta: adeòque penſiones annuæ non dantur ratione pecuniæ datæ in ſe, ſed ratione juris percipiendi fructus, vel lucra, ab altero illâ pecuniâ empti, quod jus eâdem pecuniâ redditâ, & receptâ redimi & retrovendi poteſt, ſicut in aliis emptionibus: illo autem fundamento penitùs ruente, ut ſi venditor, vel cenſuarius nullos ampliùs annuos redditus habeat, neceſſariò etiam ruit contractus cenſualis, ſeu jus percipiendi penſionem, quamvis ob adjectum aſſecurationis pactum ſors adhuc repeti queat. Hæc ſpeculatio vera eſt. Sed quàm vereor, ne ſit ſpeculatio mera! praxis autem rariſſima defactò: cùm experientia doceat ex mille vix unum habere talem intentionem: ubi enim notitia tali modo emendi cenſus? Fatemur ergo ſemper, contractum eſſe periculoſum, & proximam uſuræ ſpeciem præſeferre, nihilominus tamen concedi nobis volumus, reverà ita poſſe fieri. Quare per omnem modum huc refer, quod ſupra *de uſura Sect.* 3. §. 4. *an.* 105. probabiliter docuimus, eum ſcilicet, qui fecit contractum mutui, v. g. explicitè tantùm injuſtum, ac uſurarium, implicitè tamen juſtum ob bonam fidem & potentiam facile contrahendi alio modo juſto, non eſſe condemnandum peccati, neq; ad reſtitutionem lucri jam percepti obligandum. Jam breviter eſto.

IV. *Applicatio cenſus Germanici ſaltem implicite juſti, & liciti.*

27 QUisquis habito delectu perſonæ habentis bona fructifera, vel induſtriâ fructiferâ ſciens in confuſo, eſſe aliquos modos & titulos juſtos per contractum ejusmodi lucrum capiendi, nimirum quinque pro centum ſalvo capitali, hoc ipſo, quòd viros doctos & probos ita contrahere videat, etſi ignorans, vel non determinans hîc & nunc ſingularem titulum aliquem (utpotè lucri ceſſantis, damni emergentis, emptionem censûs, contractum ſocietatis &c.) ſolùm bonorum virorum exemplum ſecutus, generali quadam intentione conſentiente altera parte vult lucrari illa quinque annua alio aliquo titulo, quoquo tandem juſto, quo fieri poteſt, & ab aliis fit, dum ſic conſideratis circumſtantis reverà aliquo ex dictis modis noſter cenſus perſonalis modò explicatus ſubſit, vel ſubeſſe poſſit, putandus eſt talis, eo ipſo modo juſto voluiſſe contrahere, ſaltem implicitè ex vi generalis illius intentionis contrahendi aliquo modo licito, & contrahendo non peccandi; adeóque tolerandus eſt; nam intentio implicita idem operatur, quod expreſſa *Argum. Legis, cum tributum ff. ſi certum petatur.* Ita valent *cit. diſp.* 5. *quæſt.* 25. *parte* 2. teſtans, ita judicatum eſſe Romæ à graviſſimis Theologis in diſputatione hac ſuper re inſtituta. Leſſius *cap.* 20. *num.* 106. *&* *cap.* 22. *num.* 62. Layman cit. *cap.* 18. *num.* 13. & RR. communiter. Jam vides, quamvis pauciſſimi habeant, vel ſciant illum modum contrahendi cenſum perſonalem utrinque redimibilem cum aſſecuratione capitalis; ſed ſi ſimpliciter velint contrahere, tamen in illa generali intentione contrahendi aliquo modo juſto, etiam involvere illum ipſum modum; cùm ſine dubio intendant illud lucrum aliquo modo juſtè acquirere, ideò & à peccato, & reſtitutionis obligatione abſolvendi ſunt. Et certè, ſi ſimplices ac rudes bona fide aliorum exempla ſecuti, ita pecunias concedant, ut ultra ſortem pro arbitrio repetendam illos 5. recipiant, & defacto receperunt, conſentiunt omnes, non eſſe obligandos ad reſtituendum.

At, quid ſi conſideratis omnibus nullus reverà 28
juſtus titulus lucrum illud capiendi inveniatur. ℟. tunc cogendum eſſe ad reſciſſionem contractus, & reſtitutionem uſuræ, ſeu lucrorum quatenus tenetur poſſeſſor bonæ fidei; nimirum quantum, de ejusmodi lucro poſſidet, vel quantum ditior factus eſt. Scio aliquos tandem recurrere ad jus Cæſareum, & Leges Civiles tale lucrum concedentes, cùm ſine dubio authoritas publica dominio alto in bona ſubditorum ob bonum commune poſſit facere ex meo tuum, prout fit in Lege præſcriptionis, & aliis: ſed planè obſiſtit Jus Canonicum, ut ſupra. Quare ex dictis non ſequitur, nullam unquam fore uſuram, nam præterquam, quòd per omiſſionem ejusmodi generalis intentionis, vel malitiam contrahentium ſæpè contractus uſurarii fiant, quantumcunque bona fide prædicto modo contractus juſtus ſit, tamen poteſt ſubeſſe uſura materialis, nullo ſcilicet ſubſiſtente juſtô titulô, quo comperto, & bona fide ceſſante, tranſibit in uſuram formalem.

Quapropter Jacob Marchant. doctus, pius, & 29
Zeloſus Author *Reſolut. Paſtor. c.* 7. rectè reprehendit Paſtores, ac Concionatores, qui nimis vehementer in publico invehuntur in eam penſionem accipiendi 5. pro centum; cùm expreſsè conſtet, inde non ſequi fructum, ſed potiùs tumultum, & conſcientiarum perturbationem, ideò potiùs homines relinquendi ſunt in bona fide, & opinione ſua ſuaſibili, etſi non omninò tuta, cùm melius ſit peccare materialiter tantùm, excuſante bona fide, quàm etiam formaliter, inculcata tali notitiâ. Interim ait, Confeſſarios ſuper hoc interrogatos teneri aperire, & oſtendere vel injuſtitiam; vel periculum illius contractus, & modos licitos explicare. Supponimus autem ſemper, quando cenſus ſive realis, ſive perſonalis conſtituitur ſic onerosè venditori, nimirùm, ut ſi ad arbitrium emptoris redimibilis, & inſuper cum pacto aſſecurationis, ut juſtus ſit, debere venditori compenſari illud onus augmento pretii, aut diminutione ſolutionis. Jam quæris cum Nicodemo: quomodo poſſunt iſta fieri? Et ego dico tibi mi gravate cenſuarie, jam factum eſt ita: nam ecce pro cenſu reali & perſonali utrinque redimibili cum pacto aſſecurationis, adeóque etiam pro cenſu Germanico in noſtra Germania receptiſſima conſuetudine juſtum lucrum cenſetur unus pro 20. 5. pro 100. 50. pro 1000. Unde ſi cenſus conſtituatur ſine ejusmodi pactis cenſuarium gravantibus, utpotè irredimibilis, vel redimibilis ex parte venditoris tantùm, juxta Bullas Pontificum juſtè minori pretiô emi, vel eodem pretio major penſio conſtitui poterit, utpotè 6. 8. imò 10. pro 100. Idque juſtiſſimè: quis enim induſtrius non duplo tantùm lucretur ex 100. Certè

Bullæ

Bullæ Ponficum admittunt in Italia, & Sicilia generaliter 7. pro 100. imo aliquando 10. vel ampliùs pro 100. Vide Tambur. in citatas Bullas *lib. 9. tr. 2. c. 5.* Hoc ergo tibi solatii sit tali censu gravate censuarie, quòd si venditores emerent à te census à Pontificibus permissos, nimirùm ex parte tua tantùm redimibiles, & sine pacto assecurationis, ad minimum deberes dare 7. vel 8. pro 100. modò das tantùm quinq;. Unum aut alterum dubium restat.

Dubium primum.

De Emptione census jam constituti.

30 CElebris est quæstio ? an census possit emi minori pretio, quàm fuerit ab initio constitutus? v. g. tu emisti censum quinque annuorum communi pretio 100. aureis, possúmne ego à te emere eundem censum minori pretio, v. g. 90. vel 80. tantùm, vel adhuc minoris? ℞. quòd sic, saltem quando pretium census non est taxatum à Principe, vel Magistratu. Comunis cum Less. *l. 2. c. 22. n. 47.* Ratio est: quia census jam non constitutus ita emendus habet se per modum mercis, cujus pretium non consistit in indivisibili, sed sæpè quod emptum est pretiô summô, rursus justè venditur, & emitur pretiô infimo. Accedit, quòd sicut in aliis mercibus, ita etiam in censibus pretia crescant, & minuantur juxta copiam, vel paucitatem emptorum, & præsertim merces ultroneæ vilescant in tertia parte. Unde Diana *parte 2. tr. 8. res. 36.* meritò excusat eum, qui valdè rogatus emit censum 10. aureorum añuorum 80. aureis tantùm; cùm tamen aliàs debuisset emere 100. aureis & ampliùs. Vide dicta *c. præc.* de Vendit. Dixi *saltem quando pretium census non est taxatum.* Nam supposito decreto Principis taxante pretium census, cum consistat in indivisibili, præteriri nequit. Nav. *c. 23. n. 91.* Mol. *disp. 393.* Less. *cit. n. 45.* Contra tamen adhuc posse minoris emi, docent alii non pauci cum Diana cit. & Tambur. *c. 3. n. 11.* Ratio est: quia decretum, seu lex statuens certum pretium censibus, intelligitur de censu, quando primò constituitur, & fundatur, ac emitur in gratiam primi venditoris, ac fundatoris census: non verò, quando jam antea constitutus postea venditur, & emitur: cùm hic non militet eadem ratio: addúntque DD. iidem id in praxi ubique ferè sic esse receptum.

Dubium secundum.

De fictè volente redimere censum.

31 TItius omninò carens animo redimendi censum, imò etiam carens pecuniâ ad redimendum censum, fingit tamen se velle redimere censum à Petro, cui v. g. debet annuos 5. pro 100. in debito aliquot millium, sed eo fine, ut eo metu inductus Petrus remittat, & diminuat de pensione, accipiátque deinceps 4. vel 3. tantùm pro 100. atque ita consentiens, ut census maneat, sed cum diminuta pensione. Quæritur jam, an Titius peccet contra Justitiam cùm onere restitutionis integrarum pensionum? ℞. quòd sic: Ex communi Lugo *disp. 22. n. 171.* Tambur. *cit. tr. 2. c. 6. §. 9.* Ratio est: quia licèt tu habeas jus redimendi censũ, quandocunque tibi placuerit; attamen cùm nunc eo jure nolis uti, imò non possis defectu pecuniæ, planè dolosè agis, dolo dante causam adæquatam contractui diminutionis census: atqui quando dolus contrahentis dat causam contractui, contractum esse invalidum, aut certè rescindendum, nimis certum est ex dictis suo loco: ergo sic peccas contra Justitiam, & obligaris ad restitutionem, seu rescissionem hujus dolosi contractus, denuò solvendo integras pensiones.

Dices. Si justè Titius posset accusare, vel puni- 32
re Petrum de aliquo crimine, idque ei comminetur, etsi sine animo exequendi, adhuc justè potest ab eo accipere, & retinere pretium proportionatum, ne accuset, vel puniat, non obstante eo metu incusso, & fictione Titii: ita enim docent *Sanch. Less. Castropal. Diana* apud *Lugo cit. ibi* qui probabilem censet, eò quòd Titius in gratiam Petri privet se jure & potestate sua eum accusandi, vel puniendi: ergo saltem DD. idem dicent in nostro casu. ℞. Negando consequentiam: nam qui finxit se velle accusare, potest accusare, & justè quidem, ut supponimus: hanc ergo potentiam, & jus suum vendit, & verè aliquid remittit: quare hic contractus non fundatur in dolo, sed subsistit in hac potentia & jure, quod venditur. at verò, qui fingit velle redimere censum, cùm tamen redimere verè nec velit, nec possit, nihil vendit, nec remittit, pro illa diminutione pensionum: quare totus contractus diminutionis census innititur mero dolo: quòd si autem redimere reverà & posses, & velles, jam non esset dolus; vel fictio, nec consequenter injustitia in eo contractu.

SECTIO II.

De Cambiis.

SUMMARIUM.

33. *Cambium quid?*
34. *Aliud reale, aliud siccum.*
35. *Aliud manuale, vel minutum; aliud locale, vel per literas.*
36. *Cambium reale, manuale, & locale per se licitum & justum est.*
37. *Cambii manualis tituli justi quatuor.*
38. *Cambii localis titulus triplex.*
39. *Defenditur praxis nuntiorum.*
41. *An Campsor dans hic pecuniam Campsario, recepturus eam alibi in loco distanti, possit quid exigere ultra sortem?*
42. *Quid de praxi Francofurtensi?*
43. *Quodnam sit, & censeatur pretium vel auctuarium justum in cambio?*
44. *Quibus modis hic peccari contingat?*
45. Usque ad n. 50. *Resolvuntur varia de cambiente pecuniâ alienâ.*

CAmbium dicitur, & definitur: *Permutatio* 33
pecuniæ pro pecunia: differentia ab aliis contractibus per se manifesta est: specialiter autem à mutuo differt, quòd cambium sit vera permutatio unius pecuniæ pro alia pecunia tantùm, necessariò interveniente aliqua diversitate, vel quoad ipsam pecuniam, vel quoad locum, & non perficitur nisi facta utrinq; traditione pecuniæ; quæ etiam eodem tempore fieri potest. At verò mutuum non est permutatio, sed nuda traditio pecuniæ, nec solius pecuniæ, sed cujusvis alterius rei mobilis functionem recipientis, ut statim fiat alterius, & alio diverso tem-

 pore

pore postea tantundem ejusdem generis, & qualitatis restituatur, quomodocunq; fiat: nam necessario requiritur diversitas pecuniæ in specie, vel quoad locum, adeoque differunt cambium, & mutuum quoad materiam, formam, & tempus, ut intuenti patet. Porrò ne in terminis hæreas, is, à quo petitur cambium, ut scilicet pecuniam permutet dicitur *campsor* (aliàs etiam Nummularius, Argentarius, Mensarius, Trapezita, Cambista.) Is verò, qui cambium petit, & ad cujus petitionem alter pecuniam commutat, dicitur *Campsarius*, quemadmodum in aliis contractibus, qui donum, legatum, mutuum, commodatum, depositum accipit, dicitur donatarius, legatarius, mutuatarius, commodatarius, depositarius &c. Duæ sunt præcipuæ divisiones cambii, in reale, siccum, & in manuale, & locale.

34 II. *Cambium reale, & siccum.* Cambium *reale* dicitur, cùm re ipsa una pecunia pro alia quoad rem, vel locum commutatur, ut aurea cum argentea, præsens cum absente; idque ita, ut subsit justus titulus aliquid inde lucrandi, ut mox assignabitur. Et hoc dividitur in manuale, & locale. Cambium *siccum* dicitur, quo pecunia pro pecunia datur absque ulla alteratione rei, loci, vel circumstantiarum, adeò, ut absit omnis justus titulus lucri, vel auctarii inde capiendi; inde enim dicitur siccum, quòd careat vero titulo, & quasi humore fœcundo pariendi, & proferendi justum lucrum, est enim non re ipsa, sed apparenter tantùm cambium; re ipsa autem est verùm, & merum mutuum, indéque sumptum lucrum vera, & mera usura. Ex. g. Si alicui pecunias numeres Herbipoli, ut postea restituantur Venetiis cambiali cum incremento consueto ad illum locum; ubi tamen scis accipientem non habere pecunias, nec correspondentem, seu factorem, adeoque credis pecuniam eodem loco priori postea restituendam esse. Vides, hîc est ficta species cambii, reverà mutuum merum cum usurario auctario. Vide Bullam Pii IV. apud Cherub. & bullam Pii V. apud Navarrum *c.* 17. *n.* 200. quem citat Lugo *disp.* 28. *sect.* 8. *n.* 107. ejusmodi cambia sicca rigidè damnantium. Secùs tamen esset, si bona fide dedisses hîc pecunias, existimans alterum alibi habere pecunias: tunc enim alter contractu tenebitur, aliàs illi non dedisses, ut ex communi notat Molina *disp.* 40. *n.* 13. Layman. *c.* 19. *n.* 10. aliíque passim.

35 III. *Cambium manuale, vel minutum, & locale, vel per litteras.* Cambium *manuale* vel *minutum* dicitur, quo pecunia unius speciei, vel materia permutatur cum pecunia alterius formæ, vel materiæ, utpote major cum minori, vetus cum nova, patria cum extera, Bavarica cum Franconica, Germanica, seu potiùs Suevica cum Gallica, aurea cum argentea; & dicitur hoc cambium *manuale*, quia de manu ad manum eodem loco, & tempore perfici solet. *Minutum* verò dicitur, quia plerumque pecuniæ majores cum minutioribus commutantur. Cambium *locale*, seu *litteras* dicitur, quo commutatur pecunia præsens cum pecunia absente, & distante in alio loco: idque duobus modis institui potest. 1. Sic, ut campsor pecuniam præsentem priùs accipiat hîc Passavii, ut postea in loco distante, v. g. Romæ per se ipsum, vel correspondentem suum recipiat alter; hoc claritatis gratiâ vocabimus cambium ad locum. 2. Sic si campsor pecuniam præsentem priùs numeret hîc, ut postea in loco distanti ipse per se, vel per suum correspondentem recipiat; hoc vocabimus cambium in loco: dicitur autem utrumvis etiam cambium per litteras: quia plerumque litteræ dantur, quibus mandatur correspondenti, ut illo alio loco pecuniam solvat, vel recipiat. Aliud denique dicitur cambium mixtum, cum & pecunia unius speciei cum altera commutatur, & præsens cum absente, ut si numeres hîc taleros, ut alibi recipias ducatos in æquivalenti. Denique nemo negat, ejusmodi commutationes pecuniarum, si secundùm æqualem valorem fiant, licitissimas esse, quia tamen campsor non æqualem, sed minorem pecuniæ valorem dare, quàm accipere, adeoque lucrum capere solet, videndum jam, an, & quibus titulis id justè fieri possit, vel non possit?

IV. Certum est generaliter, cambium reale, & 36
manuale, & locale cum lucro aliquo campsoris per se justum esse, & ob varias causas infra notandas Reipublicæ utile. Omnes cum S. Thoma 2. 2. *q.* 77. *a.* 4. Ratio est: quia cambio cujusvis generis servitur multiplici necessitati, vel utilitati hominum, non sine aliquo interesse campsoris, ut patebit: quare justo titulo aliquod inde lucrum capiet. Dico autem *per se*: quia per accidens sine dubio multæ possunt fieri, & fiunt injustitiæ in cambiis: unde illicita, & restitutioni obnoxia fiunt: §. 4. speciatim annotabo. Quòd si tamen sola immoderata lucrandi cupiditate fiant ad avaritiæ peccatum, hîc saltem veniale, spectabit; ex quo licèt campsor sæpiùs cambiendo ingens lucrum corraserit, secluso tamen dolô, & iniquitate omni, nulla restituendi obligatio nascitur: monendi tamen sunt ejusmodi cupidi campsores à Confessariis, ut hac ditescendi arte moderatè, & sine Communitatis damno utantur: partem lucri in eleemosynas vel pias causas erogent, quod utiliter, cùm res exigit, locò pœnitentiæ injungi poterit. Jam declaro Justitiam singulorum cambiorum breviter seorsim.

§. I.

Justitia cambii manualis seu mixti.

IN cambio manuali seu minuto pecuniæ pro 37
pecunia alterius sortis, vel speciei, justè & licitè campsor recipit lucrum aliquod rationabile ultra sortem. Communissima Theol. & Juristarum: & constat ex Bulla Pii V. cambium approbante. *Ratio clara est*: quia in isto cambio semper adsunt justi tituli, unde campsor exigere possit ejusmodi lucrū moderatum (de quo §. 4.) ut fusè habet Lugo *disput.* 28. *à n.* 8. Accipe compendium. I. Titulus est, officium cambiendi, seu locatio operæ & obsequii tam campsori onerosi, quippe qui ex officio pro utilitate publica debet congregare, custodire, & paratas habere omnis generis pecunias ad easdem commutandas secundùm campsariorum volun-

voluntatem, ratione cujus & se, & famulos sæpè plures alere debet; quam campsario utilis: magnam enim tibi præstat operam, qui pecuniam hîc & nunc tibi inutilem suo periculo recipit, ut tibi meliorem, & utilem det: ideoque hujus laboris, & obsequii impensi justam compensationem omni jure exigit: præsertim, si ad tale officium exercendum publica authoritate constitutus sit. II. Titulus est, damnum emergens: nam omnis generis pecunias congregando, semper meliores expendendo, & minutiores recipiendo, vix fieri potest, quin aliquando prohibita, vel derelicta certa sorte damnum patiatur campsor. III. Titulus est, lucrum cessans: sæpissimè enim accidit id, ut una moneta plures, majores, easque pretiô æstimabiles utilitates habeat: nam aurea moneta pretiositate materiæ præstat argenteæ grandioris monetæ: ut ducati & taleri habent majorem commoditatem numerandi, transferendi, cambium locale, vel alias negotiationes instituendi: antiquiores monetæ pondere & puritate materiæ novis prævalent, & sic de cæteris: cambiendo ergo ejusmodi monetas meliores pro minus bonis, vel minutioribus ob lucrum notabile cessans, justè compensationem exigit campsor. Vide Navarrum *cap.* 17. *num.* 288. Mol. *disp.* 399. Less. *l.* 2. *c.* 23. *dub.* 2. IV. Quin etiamsi nihil campsoris interesset, hujusne, an alterius speciei pecunias habeat, quia suas meliores habitas in alium locum non transferret, sed ibidem communi valore expendere deberet, nisi eas cambiendo permutaret; adhuc in cambio aliquid supra sortem accipere licitè poterit: uti contra Medinam, & Cajetanum docet communis, & vera sententia DD. Navar. modò cit. Toletus *s. lib.* 6. *cap.* 51. Emanuel *Sav. cambium*. Less. *cit. c.* 23. *dub.* 2. Laym. *cit. cap.* 19. *num.* 4. Ratio est: quia pecuniæ duplicem usum, & commoditatem habent; unum principalem, ut inserviant rerum emptionibus, & solutionibus, & in hunc tantùm finem à Magistratu taxationem acceperunt, quæ proinde ad eundem finem augeri non potest. Alium secundarium, ut nimirum unum monetæ genus cum alio monetæ genere permutetur: inter quæ diversa monetarum genera, si aliqua rationabilis diversitas commoditatis apparet, nihil obstat, quo minùs à legali taxatione monetæ vilioris recedendo, auctarium insuper accipiatur pro reposita moneta meliori, etiam secluso alio interesse lucri cessantis, vel damni emergentis, dummodò etiam alia fraus absit, & pretium justum ac moderatum servetur. Certè nec reprehendere potui ab executoribus alicujus legati pii, pro cambiendis ducatis in monetas minutiores pauperibus idoneas consuetum auctarium, seu *raso*, ut vocant recipi, & retineri, utique cessante omni interesse. Aliam quæstionem notabilem hic proponi solitam solvam §. 4.

§. II.

Justitia cambii localis ad locum.

38 IN cambio etiam locali, quo campsor præsentem pecuniam hîc priùs accipit, ut alibi præstet, justè & licitè recipit lucrum rationabile ultra sortem, vel de sorte detrahit; v. g. a campsario Passavii recipit 100. ducatos, ut Romæ præstet 90. tantùm. Communis DD. cum Navarro c. 17. *n.* 289. Molina *disp.* 403. Less. *cit. dub.* 3. Laym. *n.* 6. Lugo *disp.* 28. *sect.* 3. Ratio est, quæ supra; & similes tituli. I. Titulus est idem triplex modò assignatus, scilicet officium cambiendi, damnum emergens, vel lucrum cessans ex commutatione, & absentia pecuniæ in hoc loco, ubi aliàs alter lucrari posset. II. Specialis titulus est, accessorius contractus locatæ operæ ad formaliter, vel virtualiter transferendam pecuniam ad locum, quem campsarius vult. III. Titulus specialis est, accedens pactum assecurationis, quo campsor pecuniæ transferendæ securitatem permittit, & periculum in se suscipit: uno verbo, præstat, ut campsarius in alio loco securè recipiat: atqui utrumque hoc maximè pretiô æstimabile est, si enim ipsemet Passaviô Romam tuos 100. taleros transferre deberes, utique laborem, expensas, & periculum subire deberes, quo omni onere te liberat campsor, atque totum in se recipit: ergo justam compensationem exigere jure potest & lucrum, & quidem eo majus, quo longius distat locus, ad quē cambium instituitur, & quo periculosior via. Nec obstat: quòd camsor sæpè nullum inde onus, quin etiam fortassis commodum ferat; utpote qui 100. taleros à te Passavii acceptos realiter Romam nunquam transmittit, sed eorum locò litteras ad suum factorem, & iisdem taleris ibidem rursus instituto cambio, vel alia negotiatione denuò lucratur: hoc enim totum ad illius industriam pertinet; quemadmodum, si nuntius mercede conductus sit, ut mille aureos Romam transferat, iste postmodùm aliquem reperiat, qui ejus locò Romæ mille aureos certissimè soluturus sit: ob hanc virtualem translationem non minus mercedem locationis recipere potest nuntius ille, quàm si reverà transtulisset, teste Less. *cit. c.* 23. *dub.* 3. Item si nuntium conduxisti, ut equum Augustam ducat, licèt ei aliàs commodissimum, vel necessarium sit Augustam proficisci negotiorum causâ, ob quæ aliàs etiam conducto equo profecturus fuisset, nihilominus tamen, pro opera locata tibi, pretium justè recipere potest: esto, quòd si id cognitum habuisses, non isto, sed alio modo cum illo pactus fuisses, spectato Justitiæ tenore, id enim totum utroque casu ad industriam, vel fortunam nuntii spectat. Mol. *disp.* 405. Less. cit. *dub.* 3. & 4.

Item probabiliter ab injustitia defenditur praxis 39
illa nuntiorum, qui ab uno mercede conducti ad litteras deferendas in certum locum, postea re dissimulata ab alio iterum ad eundem locum se conduci sinunt, rursus mercede integra facta, & sic duplicata. *Ratio est*: quia obligatio illa, & obsequium subsequens secundo conductori præstandum absolutè tanta mercéde dignum est: neque illi ullum damnum infert nuntius, quippe qui proprium bajulum aliàs constituere, eique similem mercedem dare debuisset, & voluisset: per accidens autem est, & ad industriam, vel fortunam nuntii spectat, quòd alioquin ab alio conductus in suum, & alterius commodum tale iter conficere debeat.

beat. Simile est: si auriga justa mercede accepta aliquem hinc Augustam vexit, ita ut gratis redire deberet, postea huc reversurus, alio Augustæ assumpto, tantundem mercedis accipit, ac si nullam redeundi necessitatem haberet: id enim ad ejus industriam, & fortunam spectare videtur. Excusandi, inquam, sunt tales à peccato saltem gravi ob dictam rationem: attamen, quoad fieri potest, arcendi ab hujusmodi immodicis lucris, quæ facilè ad alias veras injustitias viam sternunt, ut suadet Layman *c.* 19. *n.* 7. Minor autem ratio injustitiæ est in nostro campsore in casu posito.

40 Aut meritò hic quæret curiosulus: quid si cambium semel & simul tam campsario, quam campsori æquè prosit, cujus erit lucrum? v. g. Ego mille florenos volo habere Viennæ, do ergo tibi cambiendos illuc: at ut directè ex tuis pecuniis Viennæ habitis mille aureos haberes libenter hic Passavii: & sic inito cambio uterque obtinet, quod ipsi est utile, adeoque unus alteri æquè famulatur; Quæritur: cujusnam erit lucrum ex tali cambio? ℞. Illius erit, qui prævenitur: si enim ego ad te veniam, ut cambias illos meos mille florenos, tuum erit lucrum: contra, si tu prior ad me venias cambiúmque petas, lucrum erit meum. Ita *Cajetanus, Sylv. Bonacina* alii cum Molina *disput.* 405. Tambur. *lib.* 9. *tr. c.* 4. §. 3. Ratio est, quia qui prævenitur, revera præstat alteri obsequium ex se pretio æstimabile; & per accidens est, atque ad ejus fortunam spectat, quòd id aliunde vertatur in tuum commodum, juxta exempla modò allata.

§. III.

Justitia cambii localis in loco.

41 IN cambio etiam locali, quo campsor priùs dat pecuniam campsario in loco præsenti, ut postea recipiat in loco distanti, v. g. Viennæ, Romæ &c. justè accipitur auctarium, seu lucrum rationabile ultra sortem. Communissima DD. Navar. *c.* 17. *num.* 289. Cajetanus, Sotus, Conradus, Medina, Toletus, Valentia, Aliique, quos citant, & sequuntur Molina *disp.* 404. Messius *c.* 33. *dub.* 4. Layman ibid *num.* 7. Lugo *ibid. sect.* 4. *num.* 51. Ratio, & tituli sunt similes, sicut in cambio præcedenti: nam præter officium cambiendi interesse lucri cessantis, vel damni emergentis ex absentia suæ pecuniæ, inprimis hic intervenit translatio, & assecuratio virtualis, dum campsarius hoc loco indigens pecuniis, quas habet in alio loco remoto, v. g. Viennæ, Romæ &c. & cum labore, expensis, & periculis huc transferre deberet: campsor autem ipsum hoc toto onere liberet, numerans ipsi pecunias in hoc loco in ejus gratiam, alias recepturus posteà alibi per se, vel suum correspondentem, adeoque idem agit virtualiter, & æquivalenter, ac si ejusdem pecunias Romæ existentes cum labore, expensis, & periculo proprio huc trans ferret, in cujus obsequii maximè pretio æstimabilis compensationem omni jure condignam mercedem, ad lucrum exigere potest; cùm nullum sit hic vestigium usuræ: non enim exigitur hic pretium majus ob solam anticipatam solutionem (ut volunt Adversarii quidem, *Goffredus, Hostiensis, Sarmiento*) sed ob virtualem translationem, & assecurationem pecuniæ ex loco distanti in præsentem cum magno commodo, & sublevatione laboris, expensæ, & periculi campsarii. Accedit etiam plerumque, ut dictum est, justus titulus lucri cessantis, vel damni emergentis campsori ex absentia pecuniæ suæ ab hoc loco: quod licèt abesse possit, ut potiùs commodùm inde capiat, id tamen per accidens est, & ad fortunam campsoris spectans, ut in simili paulò antea dictum. Similiter, cùm ducati v. g. plus valeant in Germania, quàm in Italia comparatione monetarum minutiorum, non erit cambium injustum, si mercator in Germania numeret pauciores ducatos, v. g. 94. in Italia recepturus 100. vel adhuc plures minus valentes, usque ad valorem Germanicum, esto postea eosdem ducatos minus valentes in Italia rursus majori valore Germanico in Germania negotiando, mutuando, cambiendo distrahat: & sic duplicatum lucrum portet, hoc enim spectat ad campsoris illius industriam.

42 At nunquid etiam exspectandi temporis mora, justus est titulus actuarii cambialis, ut sic ab injustitia excusari possit praxis illa jam omninò invalescens mercatorum, qui euntibus ad nundinas, v. g. Francofurtenses, pecunias ad cambium dant, tantò majori cum incremento ibi recipiendas, quantò longiori temporis intervallo nundinæ distant: ita ut si uno tantùm mense distent, unum grossum in singulos florenos lucrentur: si duobus, duos, si tribus, tres, & sic consequenter usque ad ipsas nundinas, quæ tamen non distabunt ultra 6. menses. Vulgò vocatur cambium Francofurtense, quod ibi fortè inventum: & generaliùs cambium ad nundinas. Conveniunt omnes, id justè fieri posse, ratione majoris lucri cessantis, quo diutiùs nundinæ, distant, & pecuniæ solutio differtur, præsertim apud mercatores, quorum lucrandi unicum instrumentum pecunia est. Verum hic titulus adventitius est, & interdum abesse potest, ut patet. Absolutè ergo, & ex natura contractûs defendunt Molina *cit. disputat.* 404. Lessius *citat. dub.* 6. Layman *n.* 9. Tambur. *cit. tr. c.* 5. *toto*, ubi septem assignat titulos justificantes istud cambium, vide ipsos. Ratio sufficiens videtur esse, quia pecuniæ in hoc negotio tractantur per modum mercis commutabilis; atqui rerum pretia auctaria plurimum pendent ex communi hominum cujusque loci æstimatione: communi autem æstimatione hominum pluris æstimatur pecunia præsens, quam absens; ideo hujusmodi & alia cambiorum pretia, & auctaria inter mercatores consueta non statim injustitiæ damnanda sunt; licèt sæpenumero periculo usuræ non vacent; adeoque dissuadenda potiùs, quàm damnanda, ut notant *Molina & Lessius citt.* & tolerabile, etsi non laudabile, illud cambium Francofurtense meritò censendum est. Sine dubio autem tutior sententia, est negativa *Soti, Cajetani*, & aliorum apud citatos: quia reverà videtur hic augeri pretium cambii ob solam solutionis dilationem, quod usurarium esse supra diximus, & constat certò ex

Jure

Jure Canonico *c. consuluit*, &c, *in civitate, tit. de usuris.*

§. IV.

Pretia, & injustitiæ cambiorum.

43 JUstum pretium, lucrum, seu auctarium (vulgò lagio, Lasch) cambij cujusvis illud est, quod vel lege publica, aut loci consuetudine taxatum, aut communi hominum æstimatione, aut prudentis, & experti viri, & præsertim ipsorum conscientiosorum mercatorum judició, consideratis circumstantiis æquum apparet: in cambio enim minuto eò majus auctarium exigi potest, quo melior moneta, & utilior pro viliori & minùs utili datur; meritò enim plus auctarii solves, si pro nummis ducatos, quàm si pro taleris cambio accipias: in cambio autem locali eo majus lucrum debetur, quo major est distantia locorum, via periculosior &c. juxta supra dicta. Una ergo certa regula tradi non potest; sed lex, consuetudo, communis æstimatio, & circumstantiæ attendi debent: attendenda etiam quandoque erit circumstantia temporis, non quidem per se ratione solius temporis (quod usuarium foret) sed per accidens, ratione periculorum, quia longiùs tempus plura pericula adferre solet. Item attendenda penuria, vel copia pecuniæ, multitudo, vel paucitas petentium ad cambium: nam ideò meritò plus solves pro cambio recipiendo in civitate, in qua sunt nundinæ, comitia, adventus Principis, quando multi indigent pecuniâ, quàm in alio loco, ubi ejusmodi circumstantiæ non adsunt, ut benè observat Tambur. *hic c.* 4. §. 1. *num.* 6.

Injustitiæ ergò in cambiis committi solitæ sunt

44 I. Cùm cambium est siccum, & merum mutuum usuarium specie cambii palliatum, supra ab initio exemplificatum, quòd damnat URBANUS III. *c. consuluit, &c. in civitate, de usuris.* II. Cùm in cambio reali excessivum lucrum exigit camsor, quod nimirùm publicam constitutionem, consuetudinem, communem æstimationem, vel prudentis viri judicium excedit. III. Cùm in cambio minuto committur fraus in monetarum specie, pondere, usuali valore, sive ex parte campsoris, sive campsarii; solent enim vicissim se non rarò egregiè decipere. IV. Quando monopolio communi campsores conveniunt, ut pretium pecuniarum augeatur, unde camsariis magnum provenit detrimentum: quo spectat, si campsor facilè potens cambire immediatè ad locum petitum, Romam. v. g. in gratiam tamen correspondentium cambiat mediatè per unum, vel plures intermedios sic duplicatò, vel triplicatò pretiô, gravissimô damnô campsarii. Quibus & similibus casibus etiam obligationem restitutionis contrahi palàm est. Sic Scriptores extranei. *Lugo, Tamburin* & alii, latè agunt de cambio cum recambio, seu cum recursu; quando nimirum camsor tibi hic Passavii numerat 1000. v. g. aureos solvendos Bambergæ, sed quia tu ibi nullas pecunias, vel correspondentem habes, ideóque ipsius campsoris correspondens sit factor tuus, & locò tui ibi imaginariè solvit pro pretio consueto, & mox novo cambio cum iterato pretio tibi committit solvendos Passavii cum duplicato lucro. Res diabolica in Germania nostra vix audita, & ideò à scriptoribus Germanis tacita, à me quoque tacenda: quidquid enim sit de rigore speculativo, reverà practicè non videtur esse aliud, quàm cambium siccum duplicatum: hìs ergò, & similibûs injustitìs seclusis, cum hujusmodi cambiendi, & lucrandi ratio suâpte naturâ justa sit, non tantùm iis, qui Reipublicæ Authoritate constituti sunt ad hoc, sed etiam aliis quibuscunque privatis licitum est cambium quodvis instituere, prœterquam si Magistratus prohibet, ut contra Cajetanum docet communis DD. Navarrus *c.* 18. *n.* 288. Toletus *lib.* 1. *c.* 51. Laym. *lib.* 3. *c.* 19. *n.* 4. Lugo *disp.* 28. *sect.* 4. Nihilominus stante ejusmodi prohibitione contractus cambij subsistit, & aliàs servatâ Justitiâ pretii nulla restituendi obligatio sequitur; cùm nullum damnum inferri supponatur. Ita contra *Sotum* Molina *disp.* 399. & 405. Less. *c.* 23. *dub.* 2. *num.* 17. Laym. *cit n.* 4. Lugo *cit.* Sed nunquid tunc cambiens contra prohibitionem peccabit? Absolutè peccati mortalis damnat Sotus *lib.* 6. *q.* 9. *art. un.* Et verùm esse potest, si tale cambium cederet in detrimentum Reipublicæ: utpote si fieret cum externis, sic ut bonæ monetæ extra Provinciam extrahantur, & malæ importentur &c. Alioquin à mortali rectè excusant *Molin. Less. Laym. ll. cc.* Tambur. c. 3. §. 2. Nam si nulli damnum faciunt, undenam habetur peccatum mortale, præter venialem fortè inobedientiâ, & pœnam in foro externo solvendam à deprehensis? Sed restat hic grave dubium

De Cambiente pecuniâ alienâ.

FAmulus Domini, Officialis Principis &c. grandiores pecunias ducatos, taleros &c. ad mercatores, aliósve creditores Domini deferre vel destinare debet; has minutioribûs monetis permutando, lucrum non modicum acquirit. Quæritur, an talis peccet, & ad restitutionem obligetur? R. cum distinctionibus necessariis. 45

I. Talis nec graviter peccat, nec ullam restitutionem vel Domino, vel ejus creditori faciendam obligatur suppositis tribus. (1.) Quòd Dominus creditoribus non teneatur ex pacto grandiores pecunias in specie solvere, sed satisfaciat etiam moneta minutiore ejus valoris solvendo. (2.) Quòd famulus non plus à creditoribus in utilitatem Domini sui consequi possit, seu grandiores, seu minutiores pecunias tradat. (3.) Quòd famulus neque expressum, neque præsumptum Domini mandatum habeat, ut easdem monetas in specie tradat, aut forte iisdem cambiendo ipsi Domino lucretur, sed proprio nomine, ac periculo cambium tale instituat. Ita pluribûs citatis Molina *disp.* 402. Less. *c.* 23. *dub.* 2. Laym. *cit. n.* 5. Ratio est: quia licèt famulus peccet, & aliqualem injuriam Domino inferat contra ejus voluntatem pecuniam expendendo, iisque lucrando, re ipsa tamen nullum ei damnum infert, ut supponitur: ergo non magna, nec mortalis hæc injuria & culpa censenda est. Deinde quod ex pecunia naturâ suâ sterili acquiritur, non est fructus rei, sed industriæ, quare illud lucrum in proposito non acquiritur 46

Domino, nec creditori, sed ipsi famulo industriam applicanti, quemadmodum etiam depositarius, commodatarius, imò fur, vel usurarius, vel quilibet injustus possessor ex alienis pecuniis negotiando lucrum non Domino, sed sibi acquirit; dummodò aliàs Dominum indemnem servet: ut cum D. Thoma 2. 2. *quæst.* 78. *art.* 3. habet communis DD. & nos suo loco: ergò famulus in proposito nec Domino restituere tenetur. Insuper.

47 II. Si Dominus pecunias mittens putatur contentus, aut non ægrè laturus, ut famulus, vel officialis talem rationem cambiendi, vel lucrandi instituat, nihil peccabit famulus, & ad nullam restitutionem obligabitur creditoribus, tametsi id ipsi ægerrimè ferant, & contra illorum voluntatem fiat, & sit ipsis causa lucri cessantis. Ita citati. *Ratio est:* quia creditoribus ante traditionem nullum jus in illas pecunias acquisitum fuit, consequenter nulla eis infertur injuria. Alia esset ratio; si famulus vel mandatarius ab ipso creditore destinetur, ut ejus nomine pecunias recipiat; tunc enim eo ipso, quò tali famulo pecunia traditur, creditori mittenti jus ad illam acquiritur: ideóque injuria fiet illi, si pecunia à famulo permutaretur cum damno, aut lucro cessante creditoris: quod proinde ipsi compensari debebit: ut rectè notat *Laym. ibid.*

48 III. Si Dominus omninò velit, & mandet, ut pecuniæ in eadem illa specie, scil. ducati, taleri, creditoribus obveniant; tunc famulus contra voluntatem eorum commutando peccat graviter, iisque injuriam infert, & compensare eis tenetur lucrum cessans, vel damnum inde emergens, utpote, quia ipsimet simili, vel alia negotiatione, pecuniis melioribus lucrati fuissent, aut certo contractui stare potuissent; aut si ipsimet pecunias viliores traditas cum damno cambiali permutare coacti sunt, quippe ad suas negotiationes inutiles &c. *Omnes.* Ratio clara est: quia hoc creditores jus habent secundùm Domini voluntatem ac mandatum exigendi à famulo pecunias grandiores, sibi destinatas, quas si ille non ita reddat, injuriam eis infert, & consequenter damnum emergens vel lucrum inde cessans compensare tenetur. Si verò nullum inde damnum sequatur, utpote si pecunias majores non aliter, ac minores expenderet, adhuc quidem erit injuria, ac nulla obligatio restituendi: quia obligatio restitutionis non est pro injuria sola, sed pro damno illato, quod hîc cessat, uti observant *Molina cit. conclus.* 3. Laym. *n.* 5. & nos suô locô.

49 IV. Sive supponatur consensus, sive prohibitio Domini, peccat famulus, vel officialis ita commutando pecunias Domini, si cedat in detrimentum, & damnum aliquod notabile ipsius Domini; utpote, si sæpè & consuetudinariè monetis grandioribus & melioribus minutiores, & minus bonas substituat lucri sui gratiâ: non enim potest id absque aliquo Domini damno fieri: inde enim contingit, ut merces vel viliori, vel majori pretio emere debeat, propter odium minutiorum, & viliorum monetarum. Et per se turpe est, ex alicujus magnatis domo, vel Camera Principis, quo non nisi bonæ monetæ recipi solent, semper prodire monetas minutiores deterioresque, quæ etiam absterrere solent Mercatores, Artifices &c. Unde jure magnates ejusmodi pecuniarum suarum permutationem severè prohibent, & puniunt: semel enim concessa tali licentia in uno aut altero casu, homines lucrorum avidissimi facilè ad alios inconcessus usus eam extendunt. Eâdem prorsus ratione discurrendum in alio casu satis frequenter practicato, cùm officiales Principum, vel Magnatum, Satrapæ, Telonarii, Thesaurarii, Quæstores pecuniis Dominorum commissis negotiantur, cambiunt, mutuando, ludendo, aliísve modis lucrantur: nam salva, & secura per omnia sorte, in eadem specie, & bonitate moneta semper parata, cùm Dominus indigebit, vel exiget, & seclusa prohibitione, vel dissensu cognito Domini, non peccant saltem graviter, ac lucrum sibi acquirunt, neque ad ullam restitutionem obligantur ob rationem modò dictam: quia scilicet lucrum illud non est fructus rei seu pecuniæ ad Dominum spectantis; quippe naturâ sua sterilis, & frustrà quiescentis, ut supponitur: sed est merus fructus industriæ famuli vel officialis; neque est contrectatio rei alienæ invito Domino: quia potest præsumi Dominus non esse invitus, quòd res sua secluso omni damno suo alteri prosit, nisi contrarium exprimat, neque de hoc quidquam statutum reperitur in utroque Jure: & mihi in enormi casu consultanti ita responsum est à duobus Juris consultissimis viris. Ita Layman. *de contr. l.* 3. *tr.* 4. *c.* 25. *n.* 4. & aliis citt. jam alibi diximus de Restitutione *Sect.* 1. *c.* 2. *Sect.* 2. §. 5. *à n.* 69.

SECTIO III.

De contractu Societatis.

SUMMARIUM.

DEFINITIO.

Societas est contractus, vel conventio duorum, vel plurium habilium, aliquid pretiô æstimabile 50
(utpote suam pecuniam. mercem, operam, industriam &c.) conferentium pro negotiatione aliquà honesta ad commune lucrum, & damnum commune, proportione rerum contributarum inter socios dividendum. Ita ex communi Layman. *cit. lib.* 3. *tr.* 4. *c.* 20. *n.* 1. Lugo *disp.* 30. *sect.* 1. Tamb. *lib.* 9. *de contr. tr.* 8. *c.* 1. *hic.* Explico breviter.

I. *Est contractus, vel conventio.*

Societas enim numeratur inter illos contractus, 51
qui solo consensu perficiuntur, expresso per verba, vel scripta: ipsa autem contributio pecuniarum, vel mercium, est velut objectum contractûs, atque ad ejus consecutionem, seu perfectam consummationem spectat, simili modô, ut dictum est supra de emptione, & venditione: & habetur *In-*

stitutionibus de obligat.ex consens.L. 4.*ff. pro socio.* In qua contributione hoc peculiare est: quòd si sors à sociis contributa sit eo animo, ut efficiet omnibus communis, hoc ipso dominium, atque possessio sortis quadam juris fictione singulis pro parte sua acquiritur, tametsi in manus singulorum reali traditione non pervenerit. Idémque dicendum de lucro, quod socii communi nomine ex sorte negotiando acquirunt; ut habetur expressè *L.* 1. *& seq. ff. pro socio.* Porrò duobus modis societatis contractus iniri solet. 1. Sic, ut omnes socii conferant sortem, sive capitale, æqualiter, vel inæqualiter.& singulis quoque labor & industria negotiandi incumbat, *L. societates,* §. *societas.ff. eodem pro socio.*2. Sic, ut unus, vel plures conferant sortem, & alter, vel alii laborem & industriam negotiandi. Et sæpiùs fieri solet, quòd labor, vel industria socij, plus societati conferat, quàm pecunia, si solus ille naviget, solus peregrinetur pericula subeat solus &c. & tunc proportionaliter plus, aut minus de lucro participare debet.

II. *Ad commune lucrum.*

52 HIc enim est finis principalis societatis, ut de lucro omnes proportionaliter participent, atque per hoc hic contractus distinguitur à locatione, & conductione, quia traduntur alicui v. g. pecora pascenda, non ut lucrum commune fit, sed solius conducentis alterius operam, pro qua certum illi stipendium solvitur. Similiter, quando mercator, aliique Domini suis famulis promittunt partem aliquotam, v. g. quartam, vel sextam sui lucri, ut ratione illorum industriam, & lucrandi desiderium acuant, esse potius contractum locationis, quàm societatis, rectè docent Navarrus *c.* 17. *n.* 259. Lessius *cit. dub. cit.*

III. Et damnum commune.

53 ÆQuum enim est, ut sicut lucrum ex societate proveniens, ita & damnum sociis commune sit secundùm Regulam juris 55. in 6. *Qui sentit commodum, sentire debet & onus;*&ècontra. Atque hinc est discrimen inter contractum mutui, & societatis, quòd in mutuo sors data alienetur, & pleno dominio transferatur in mutuatarium, cujus proinde solius est periculum & damnum, si res mutuata utcunque pereat; sicut etiam illius solius est commodum omne ex ea re per industriam suam proveniens: at verò sicut in contractu societatis sors collata non alienatur ex ea re per appositam unius industriam proveniens, ita & periculum, seu damnum si res illa casu, vel culpâ levissimâ sociorum pereat, pro parte rata ad ipsum pertinebit: si verò culpâ latâ, vel levi sociorum pereat, ab iisdem compensationem jure exigit, ut mox infra iterum dicam. Et hæc quidem dicta sunt spectatâ hujus contractûs naturâ secundùm se præcisè, & secluso pacto assecurationis, de quo mox infrà dicam seorsim.

IV. Secundùm proportionem rerum contributarum divendendam.

54 SErvanda est in hoc contractu æqualitas non Arithmetica, cùm non omnes æqualiter contribuant, sed Geometrica, hoc est, quantò plus quis ad societatem contulit pecuniæ, mercium, laboris, industriæ, expensarum, tantò plus lucri participare debet: similiter autem & damni. *Instit. de societate.* §. *illud expeditum.* Quamvis autem spectatâ naturâ contractus hujus ordinarius, & maximé naturalis sit modus contrahendi societatem, ut eadem sit lucri & damni participiandi proportio, potest tamen adjectô speciali pactô etiam aliter institui. v. g. ut qui æqualiter cum altero contribuit, duas partes lucri accipiat, sed periculum solus habeat: vel ita, ut qui plus altero contribuit in duplo v. g. lucrum æquale percipiat: sed periculô in socium rejectô &c. quocunque enim modo pactum varietur, dummodò prudentis viri judiciô æqualitas inter socios servetur, illud servandum erit tanquam justum & legitimum, ut benè docet Molina *disp.* 415.

V. Justitia hujus Contractus.

JUstus, & licitus, imò Reipublicæ perutilis est 55 omnis contractus societatis, servatis hìs conditionibus. 1. Ut negotiatio ipsa, ad quam societas instituitur, honesta sit. Si instituatur societas ad inhonestum commercium v. g. meretricium, lenocinium, homicidium, usuram &. (eodem modo discurrendum est, sicut suô locô de acceptis ob turpem causam) ante impletionem commercii societas rescindenda est: at post impletionem lucrum acquiri, & dividi potest. 2. Ut inter socios communia sint lucra, & damna, servata prædicta proportione, nisi aliter conventum sit. 3. Ut quilibet aliquid conferat negotiationi fructiferum, saltem mediante industria humana; si enim nihil omninò confert, non erit socius ad lucrum, sed prædo ad rapinam. 4. Ut capitale collatum maneat, uti sub dominio, ita & sub periculo conferentis, nisi aliter conventum sit per pactum assecurationis. 5. Ut fides, & pacta inter socios serventur, seclusô dolô, & culpâ, latâ, & levi: alioquin dolosè vel culpabiliter se habens, omni jure obligabitur societati, vel socio læso ad compensandum omne damnum, vel interesse, juxta Regulam generalem Restitutionis. Ratio autem, ut socius ex dolo, & culpa levi, ac lata tantùm, non etiam levissima obligetur, jam data est suo loco; quia nimirum contractus iste cedit in commodum sociorum.

VI. *Societatis hoc Privilegium.*

QUòd si unus socius ab alio conveniatur ratione debiti societatis, non condemnetur amplius, quàm quod commodè facere potest; ita ut 56 non egeat, *L. verum ff. pro socio.* Ubi Ratio datur: quòd societas jus quodammodo fraternitatis in se habeat. Sed excipe: nisi doló aliquis egerit, quò minùs integrè satisfacere possit? aut cùm possit, dolosè satisfacere nolit: tunc enim in utroque foro obligatus manet. *Non enim æquum est, dolum suum quemquam revelare* ut dicitur *in eadem L. verum.* Deinde socius sic conventus cavere debet de satisfaciendo integrè, si ad meliorem fortunam pervenerit. Denique societatis contractus solvitur his modis. 1. Cessante negotio, aut pereunte re, in qua societas fundatur. 2. Elapso tempore, ad quod societas inita fuit. 3. Morte socii unius solvitur societas reliquorum, nisi aliter conventum sit. 4. Renuntiatione socii expressa, vel tacita; attamen

attamen sine dolo facta. 5. Etiam morte Civili: item publicatione, vel cessatione bonorum unius ex sociis, quæ omnia habentur in Jure Civili,& parùm ad nostrum forum spectantia, latè videri possunt apud *Molinam*, *Lessium citt.* & alios passim. Sed restat celebris, & ad praxin necessaria,

Quæstio.

Utrum huic contractui Societatis licitè apponi possit pactum assecurationis capitalis, & lucri.

57 TItius v. g. cum mercatoribus in societatem convenit eo pacto, quòd daturus sit 1000. florenos ad negotiationem ab ipsis exercendam cum assecuratione, ut peracta negotiatione capitale sibi salvum maneat, & insuper annuum lucrum certum percipiat v. g. 5. pro 100. & pro 1000. annuos 50. Contractum hunc vocant Itali ex parte conferentis *à banco* : quia confert ipsis mercatoribus velut ad mensam negotiationis: ex parte verò accipientis, & annuum lucrum solventis vocant contractum laggo, (volgò lâschi) Contractum hunc illicitum & usurarium docent multi, & graves DD. *Panormitanus, Sotus, Azorius, Rebellus, Felicius.* Alii apud Dian. *p.* 1. *tr.* 30. *de contract. res.* 8. Hac ratione : quòd hic contractus in rei veritate sit purum mutuum, & consequenter lucrum inde ultra sortem perceptum mera usura ; quia à parte rei nihil aliud agitur, quàm quòd mutuò detur alteri tanta summa pecuniæ, & ratione illius exigat Titius ultra sortem assecuratam 5. pro 100. quod est usura perfecta. Deinde negotiatio per se est periculosa, & ratione periculorum, damnorum, expensarum, laborum, & curarum mensuratur ejus lucrum, ut justa sit negotiatio, & justum lucrum: atqui, qui confert summam ad negotiandum cum tali assecuratione capitalis, & lucri, nulli periculo, nulli damno, nullis expensis, nulli labori, vel curæ se exponit : sed domi securus dormit, ut ajunt; ergò caret omni mensura, & titulo justitiæ ad lucrum illud capiendum.

Affirmativa defenditur.

58 COmmunior, & verior est opposita sententia Navarri *c.* 17. *n.* 255. *Major, Binsfeldius. Covarruvias, Bonacina. Sarmiento.* Alii plures, quos citant, & sequuntur Molina *disp.* 417. Lessius *c.* 24. *dub.* 3. Valentia *tom.* 3. *disp.* 5. *q.* 24. *punct.* 2. Layman *c.* 18. *n.* 11. Lugo *disp.* 30. *sect.* 4. *n.* 40. Diana ubi supra, Petrus Marchant. *tribunal. tom.* 2. *tr.* 8. *cit.* 5. *sect.* 8. *dub.* 2. Contractum prædictum jam in praxi orbis receptum, & à Magnatibus practicatum, licitum esse, & justum, si debito modo fiat cum his conditionibus. Inprimis, ut pecunia ista verè detur ad negotiationem, illi nimirum, vel illis, quos scilicet scis, & credis eâ pecuniâ verè negotiaturos, & lucraturos esse: alioquin enim societas ficta erit, & usura verè palliata. Deinde ut exerceas veram societatem ; ut nimirùm, dominio pecuniæ penes te remanente, alter non tanquam suâ, & solo suo nomine, sed tanquam tuâ, & tuo etiam nomine negotietur ; alioquin rursus non erit vera societas, sed mutuum, & usura, ut fatentur *Molina & Layman. citt.* Denique ut lucrum exigatur, & non excedat æstimationem prudentem fructûs, quem pecunia collata ratione solius abundantiæ gignere potest, & solet, & sic ut alteri socio compensetur, & periculum sortis in se receptum, labores, impensæ, & molestiæ, sibi soli negotianti incumbentes : v.g. si ex 100. collatis speretur lucrum 20. aureorum, non potes tu dimidium, & tantum lucri exigere, quantum percipit alter, qui totum periculum, damnum, laborem, & impensas in se suscepit ; sed circiter quartam partem. v. g. 5. 6. ut sic media pars respondeat alterius industriæ, labori, & impensis : nimirum 10. floreni ; & aliis quinque compensetur periculum sortis ab altero susceptum, & assecuratio capitalis, & lucri præstita. His conditionibus positis nulla apparet injustitia, vel inæqualitas in hoc contractu : nam imprimis nullum hîc intervenit mutuum, sed est formalis concursus ad negotiationem per pecuniam non mutuatam, sed tantùm collatam, dominio ipsius penes conferentem remanente, éstque vera virtualis negotiatio, quàm conferens suâ pecuniâ, mediante alterius industria intendit : pecunia enim mercaturæ, vel negotiationi suâpte naturâ fructuosè exposita per industriam negotiatoris, verè fit fructifera : atqui fructificatio illa, mediante mea pecunia facta, verè est pretio æstimabilis, nulli gratis debita : ergo pro illa fructificatione alteri concessa, justè possum exigere pretium certum, etiam cum pacto assecurationis : quandoquidem onus illud assecurationis, & periculi à mercatore susceptum compensetur diminutione pretii & cessatione majoris lucri sperati & obtinendi à mercatore, ut modò expositum est. Neque verum est, quod volunt Adversarii, solùm periculum, damnum, laborem, expensas esse mensuram lucri capiendi ex negotiatione societatis, sed ipsa etiam copia pecuniæ ab altero concessæ, & subministratæ, quâ mercator merces & vilius, & plures comparare potest, lucrũ ejus auget notabiliter : consequenter alter conferens, etsi in damnis, expensis, laboribus non participet, justè tamen aliquam lucri partem exigere potest, quæ illi copiæ vel abundantiæ pecuniæ concessæ respondeat, secluso damno, labore, expensis.

Atque ut Justitia hujus contractus meliùs intel- 59
ligatur, advertendum est, in eo contractu virtute saltem & implicitè tres contractus involvi. *Primus* & principalis est contractus societatis, quo cum altero ad negotiandum concurris. *Secundus* accessorius est contractus assecurationis sortis : ponamus enim spem esse, quòd industrius mercator ex mille florenis à te collatis, quotannis lucretur 300. cujus dimidium jure societatis ad te pertineret ; sed quia ad te quoque spectare deberet ejusdem sortis periculum, damnum, labor, expensæ negotiationis ; ideò convenis cum mercatore, ut periculum illud, & onus omne in se suscipiat, in cujus oneris compensationem relinquis ei majorem partem lucri sperati, ut sola tertia pars ad te pertineat, nimirum 100. ipse autem habeat 200. *Tertius* accessorius contractus venditionis ; quia

enim

enim spes lucri hujus incerta est, ideò tertiam partem hanc lucri spectati scilicet 100. aureorum in spe incerta vendis eidem mercatori, pro dimidio circiter, utpote 50, vel 60. annuis certis: nam spem lucri capiendi non minus, quàm jactum retis justo pretio vendi posse, nemo dubitat: vide etiam Navarrum *Comment. de usura. notabili* 14. Atqui omnes isti contractus secundùm se justi sunt, & liciti, & cùm diversis personis singulos licitè fieri nemo dubitat: ergo etiam cum eadem persona simul facti, justi, & liciti manebunt.

60 Atque hìc jam vides alium justum titulum accipiendi annua 5, pro 100 50. pro mille, salvo capitali, vel sorte, omni absque vitio usuræ; uti *c.* 4. *sect.* 3. *in fin.* prænotatum habes. Et observa insuper, quantitatem lucri annui ex hoc contractu societatis non esse ità determinatam ad 5. pro 100. quin aliquantò plus exigi possit: aliquando verò contrà minus exigi debeat. Placet Regula Cardinalis de Lugo *disp.* 30. *n.* 40. Lucrum certum, quod potes exigere, debet esse adeò moderatum, ut attento capitali, quòd confers, & spe lucri, quod potest esse ex tali negotiatione, appareat justè compensari periculum, quod alter socius subit per assecurationem capitalis, & lucri; quod tibi promittit: nam alioquin non satis sitjustè tanto oneri, quod socius subit, assecurando tam capitale, quàm lucrum tuum. Et hinc fit 1. ut ex 100. à te collatis aliquando 6. 7. imò 8. justè accipere possis; quando nimirum prudentes mercatores sine fraude judicant, lucrum ex tali negotiatione adeò notabile, ut socius possit v. g. 10. extrahere pro 100. collatis, & cum remanente sibi parte lucri sufficienter satisfactus censeri pro onere, & periculo, quod subit per prædictas assecurationes. Rectè ergo Bonacina *disp.* 3. *de contract. q.* 3. *propos.* 13. cùm supposuisset, licitè posse exposci 5. pro 100. ibidem *n.* 6. addit: in societate trium contractuum potest plus exigi, quando negotiatio majus lucrum affert. Econtrà fit 2. ut aliquando vix quatuor, tria, aut duo certa possint exigi pro 100. collatis; quando scilicet negotiatio suscepta non valdè lucrosa est. Determinent ergo experti, qualitate negotiationis attenta, aliisque circumstantiis, prout in simili suprà in pretio cambiorum notatum est. Denique juxta hactenus dicta eadem ratione contra S. Antonium, Medinam, & alios, comunis DD. Less. *lib.* 2. 25. *dub.* 3. Mol. *disp.* 503. Laym. *cit. n.* 4. defendunt societatem pecorum adjecto pacto assecurationis; cùm scilicet rustico, vel pastori traduntur in certâ summâ pecora, oves, vaccæ &c. cum communi participatione fructuum, ita tamen, ut periculum non ad dantem, sed ad accipientem spectet; ut scilicet pro pereuntibus capita substituere, & tamen annuam pensionem solvere teneatur, sed minorem, quàm aliàs deberet, in compensationem illius oneris in se suscepti; dumodo pastor non nimium gravetur: nullam enim hìc intervenire usuram, certum est: nam usuræ unica sedes est mutuum: hìc autem contractus non est mutui, quia mutuum consistit in rebus, non frugiferis, sed usu absumendis, ut pecuniâ, frumento &c. in hoc autem contractu datur frugifera res, ideóque pars fructuum pro ea justè exigitur: in mutuo transfertur; hic autem non transfertur dominium rei datæ, sed penes dantem remanet: ergo, &c. Imo experentiâ patet in Bavaria & Suevia ex ejusmodi contractu utrumque, & Dominum & rusticum magnum emolumentum capere solere, cùm Dominus dat Rustico vacas in loco salubri & tuto, ut periculum casus fortuiti ad ipsum spectet, tamen ob circumstantias loci raro contingentis, isq; nihil aliud rependere teneatur, nisi quotannis unum vitulum in singulas vaccas reliquo omni fructu, emolumento sibi relicto, quo omninò sufficienter compensabitur illud periculum in se susceptum. Plura videre potes apud citatos.

SECTIO. IV.

De Ludo, & Sponsione.

SUMMARIUM.

61. *Ludus, quid? &*
62. *An licitus, præsertim si fiat ob lucrum*
63. Vsque ad n. 68. *Vt lusus sit justus & licitus, requiruntur, & explicantur quatuor conditiones;*
68. *Quibus si ludus careat, jure naturæ injustus, & illicitus est.*
69. *Quid I. de ludente sine animo solvendi;*
70. *II. De volente plus lucrari; quàm ipse habeat; vel amittere possit?*
72. *III. De ludente cum non potente alienare?*
74. *IV De ludente cum fure, usurario &c. ac*
88. *V. De ludente pecuniâ furtivâ, vel aliena?*
80. *Quinam ludi, qualiter, & quibus præsertim in utroque jure prohibeantur?*
81. *Ludens ludô prohibitô I per se loquendo non peccat, nec lucrum restituere tenetur in foro conscientiæ; &*
82. *II. Alter, si nihil excipiens illud solvat, ejus dominium validè transfert. Et*
83. *III. Si creditò sic ludat, & perdat ludô prohibitô, in conscientia naturaliter obligatus manet ad solvendum.*
84. *Ludens animo non solvendi ex beneficio legis, si ipse perderet, adhuc probabilius, si lucretur, id retinere potest.*
58. *De sponsione ludo affini.*

LUdus generatim ex D. Thom. 2. 2. Quæst. 61
168. art. 2. *Est certamen quoddam susceptum ad competentem animi oblectationem*; cui, ne frigeat, solet adjungi pactum, seu contractus quidam, ut victori res ab utroque exposita approprietur: propriè ergo loquendo ità definiri solet: *Ludus est contractus, quo partium consensu utrinque deponitur, vel spondetur pecunia, aut aliud pretio æstimabile certis legibus ex industria, vel fortuna pendentibus, ut victori in præmium cedat.* Estque duplicis generis; aliqui ludi sunt magis industriosi, in quibus scilicet industria, ars, dexteritas, vel facultas virium magis prævalet; uti sunt ludi chartarum, taxillorum, latrunculorum, seu schachi, cunorum, tornationis: alij sunt ludi magis fortuiti, in quibus scilicet magis prævalet fortuna, & casus; ut lusus alearum, & sortium, de cujus prohibitione dicam §. 3.

Ludus omnis generis, quantum est de jure na- 62
turæ per se licitus est servatis quatuor conditionibus. 1. Ut ludens possit liberè disponere de rebus, quas exponit. 2. Ut ludens ad ludendum non cogatur. 3. Ut non misceantur fraudes, contraleges ludi-

ludi. 4. Ut inter ludentes ſervetur æqualitas. Communiſſima DD. *Medina, Sotus, Major*, Aliíque paſſim, quos afferunt, & ſequuntur Molina *diſp.* 510. Leſſius *lib.* 3. *c.* 26. *dub.* 2. Layman. *c.* 21. *n.* 1. Lugo *diſp.* 31. *ſect.* 1. *& ſeqq.* Ratio eſt: quia poſitis iſtis conditionibus nulla intervenit injuſtitia in ludo quovis: & ex altera parte commendat virtus Eutrapeliæ ad honeſtam animi relaxationem, præterquam, quòd ludus ad vitandum otium, multáque inde conſequentia mala animæ & corporis utilis eſſe poſſit. Dixi autem: *per ſe licitus eſt.* Per accidens enim ex multis capitibus poteſt reddi illicitus. Utpote ſi fiat cum ſcandalo aliorum, ſi ſit ludus parùm decens talem perſonam, Clericum, Religioſum Prælatum, ſenem, &c. ſi ſit occaſio aliorum peccatorum, ut perjuriorum, diſſenſionum, rixarum, blaſphemiarum; ſi impediat obſervationem præcepti, auditionem Miſſæ, Recitationem Officij, ſi fiat cum detrimento filiorum, conjugis, familiæ, creditorum, quibus ita ludendo fit impotens ad ſolvendum. Denique, ſi ludus injuſtè exerceatur contra prædictas conditiones, v. g. cum perſona non potente alienare, miſcendo fraudes illicitas &c. jam fiet ex ſe, & jure naturæ illicitus, ut §. 2. notabo. Huc ſpectat etiam ſi ludus nimis avidè appetatur, nimium in eo temporis abſumatur, quo tamen ſecluſo alio inconvenienti culpam venialem non excedet, cùm ſit ſolùm exceſſus in re alioquin licita, vel veniali.

63 Sed dubium eſt, an ſit peccatum ludere principaliter propter lucrum, & non ob animi oblectationem? Prima Sententia damnat peccati mortalis & ad reſtitutionem obligat ita ludentem. Abulenſis *in c.* 6. Matth. *q.* 55. Abbas *in c. penult. de vita. & honeſt. Cleric.* Gabriel noſter *in* 4. *diſt.* 15. *q.* 13. *art.* 2. *conculuſ.* 3. Eo fundamento: quod tunc deſideretur, intendatur principaliter damnum proximi contra 10. Præceptum: *Non concupiſces rem proximi tui.* Sed reijcitur ab omnibus aliis, cúm non ſit illicitum concupiſcere rem proximi modo licito acquirendam, maximè contractu oneroſo, qualis etiam eſt ludus. Secunda Sententia aliorum condemnat peccati venialis, aut avaritiæ, aut prodigalitatis, aut otioſitatis: quod licèt plerumque verum ſit, non tamen verum eſt univerſaliter, cùm, illis omnibus ſecluſis, adhuc lucrum honeſtè appeti poſſit. Quare quando concurrunt prædictæ debitæ conditiones, & circumſtantiæ, non eſt, cur damnetur peccati is, qui principaliter ludit propter lucrum; & licèt eſſet cupiditas immodica lucri ad avaritiam ſpectans, tamen ex genere ſuo ſolùm veniale erit, ut docet Comunis DD. & omnes citati. Reſtant ergo conditiones juſti, & liciti ludi breviter explicandæ: deinde de ejus injuſtitia, prohibitionéque agendum.

§. I.

Ludi juſti, & liciti conditiones.

64 I. PRima conditio eſt: ut ludens poſſit diſponere liberè de re ſua, quam ludendo exponit, ut ſcilicet habeat actuale non impeditum dominium illius rei, vel pecuniæ. Hic de luſu circa res, vel pecunias alienas, earúmque evictione eodem prorſus modo diſcurendum eſt, ſicut de emptione & venditione rerum alienarum, vel pretio alieno, earúmq; evictione ſuprà latè dictum c. 5. Sect. 2. §. 2. per totum. De luſu verò filiorumfamilias, minorennium, uxorum, ſervorum, Religioſorum, eadem ratione dicendum eſt, ſicut de talium perſonarum domino, contractibus validis, & donationibus ſupra ſuis locis dictum eſt. Omnis ergo luſus circa res vel pecunias, alienas aut perſonæ non habentis actuale dominium rei expoſitæ invalidus eſt; nec dominium transfert in victorem, qui & ipſe, ſi mala fide colluſit, ad reſtitutionem tenebitur abſolutè: ſi verò bona fide luſit, alterum evictione convenire poteſt, ſi res, vel pecunia ab ipſo evincatur, juxta latè dicta ſuo loco. Caſus tamen ſpeciales ambiguos dabo ſeorſim §. ſeq.

II. *Secunda conditio* ad juſtum luſum requiſita eſt 65
libertas ludentis, ut ſcilicet ludens ad ludum non cogatur: de hoc rurſus omninò eadem ratione diſcurrendum eſt, ſicut ſupra dictum de contractu metu extorto, quomodo valeat, & reſcindi poſſit in utroque foro. Omnis ergo ludus metu gravi extortus in communi ſententia validus eſt; ſed ad arbitrium metum injuſtum paſſi reſcindi poteſt, & debet cum reſtitutione in integrum: ſed in foro externo ſolùm, ſi fuerit metus injuſtus gravis: in foro autem conſcientiæ in omni metu injuſto. Ratio eſt: quia talis injuſto metu alterum ad luſum compellens, vel inducens, eidem, ſi perdat, injuſtam cauſam damni dedit; adeóque compenſare tenetur, ſi alter exigat. Ita quidem communis DD. Attamen Bonacin. *Diſp.* 2. *q.* 3. *de reſtit.* cum alijs liberat cogentem, vel pertrahentem à reſtitutione hac ratione: quia licèt injurioſè egerit pertrahens alterum ad luſum; tamen contractus ludi fuit juſtus, ut ſupponitur, & æquè uterq; colluſor cogens & coactus, & perdere, & lucrari poterit: additque, non ſolere à Confeſſarijs tales obligari ad reſtitutionem. Quod verum credo, ſi loquamur de pertrahentibus ſola indictione, perſuaſione, importunis precibus, levi metu, ſecluſo metu gravi injuſtè incuſſo ad extorquendum ludum, qui ſanè omnem contractum irritum, aut certè irritandum reddit: at èконтra alter injuſtum metum paſſus, ſi luſu ſtare velit, & lucretur, lucrum retinere poteſt: quia ex parte ipſius juſtus, &, ut ſupponitur, licitus ludus eſt: neque in hoc aliqua eſt inæqualitas, quia injuria illata injuſto metu coacto ad ludum jam ſuſtulit inæqualitatem, quæ tali modo juſtè ita compenſatur: & alias volenti, imò etiam metu injuſto cogenti non poteſt fieri injuria. Ex communi Leſſ. *lib.* 2. *c.* 26. *dub.* 2. Lugo *diſp.* 31. *Sect.* 2. §. 2. Laym. & omninò certum dicit Sanch. lib. 1. Conſil. c. 8. dub. 11.

III. *Tertia conditio eſt*: ingenuè & ſine fraude lu- 66
dere, ut ſcilicet nullæ admiſceantur fraudes contra leges ludi: fraudes autem in ludo ſunt illicitæ, & injuſtæ, quæque in tali genere ludi à nullo honeſto fiunt, & tolerantur: ut chartas notare, permutare, plura puncta ſignare, decipere in numerandis calculis, alias falſificare, ex induſtria alterius chartas inſpi-

inspicere (secus, si casu & ex negligentia fiat) si ludas tertio quodam admonente de sorte ad versarij &c. & hujusmodi fraudibus contra leges ludi utens nihil lucratur, & restituere tenetur lucrum non solùm illud, quod ipse mediante tali fraude de facto lucratus est; sed etiam illud, quod victus à te certo lucraturus fuisset, si fraus tua non obstitisset. Intellige semper, nisi tibi expresè, vel tacitè condonetur. Interim iterum probabile & tutum est, eum, qui collusorem fraudibus utentem vicit, posse lucra justè retinere: ut cum S. Thoma, aliisq; citatis habent Diana *p. 4. tr. 4. ref. 169.* Tambur. *lib. 8. Decal. tr. 2. c. 9. §. 1. n. 6.* Ratio est, quia ipse ex parte sua sincerè ludit; ergo non est propter culpam colludentis lucro suæ victoriæ defraudandus. De fingente se ignorare ludum, & ita lucrante, patebit mox n. seq. Aliæ autem dicuntur fraudes licitæ, quæ scilicet secundùm leges ludi illius communiter permittuntur; ut non monere adversarium de errore suo, ratione cujus perdat, si habitis melioribus chartis de lucro jam securus sponsionem augeas, aut metum simulans adversarium provocas ad audacius spondendum, aut si deteriores chartes habens de victoria desperans simules audaciam, & sponsionem augeas, ut alter deterritus tibi lusum & lucrum cedat. In dubio autem, an deceptio licita fuerit, nec ne, standum erit arbitriô viri in tali genere lusûs periti. Vide de his latè Sanch. *lib. 1. Consil. c. 8. dub. 12.* & Lugo *cit. §. 1.*

66 IV. *Quarta conditio est*: ut inter ludentes servetur æqualitas in lucrando, perdendoq; ut nimirum omnes æquales ludi conditiones habeant, æqualiter pretia exponant, nisi aliquis sponte velit pondere majus in minus, aut duo colludentes, totum suum restum, sive inæquale, fortunæ committendo, lusui exponant. Solùm dubitatur, an in singulis ludentibus requiratur æqualis ludi peritia: an verò arte & dexteritate excellentior justè possit à minus perito ludendo lucrari? Concedunt Omnes. 1. Quando excessus peritiæ in altero non est notabilis; quippe qui ipsi non auferat periculum perdendi: cùm in omni lusu magnam habeat partem fortuna. Concedunt etiam 2. Quando excessus peritiæ non patet, sed uterque alterius singularem peritiam ignorans æquali se periculo exponunt: cognito tamen clarè excessu notabili peritiæ, debet à ludo desisti, ut ex communi notant Sanch. *cit. dub. 13.* Lugo §. 4. *n. 43.* Concedunt item 3. Quando excessus quidem notabilis patet, sed excellens compensat excessum peritiæ, dando inferiori meliores conditiones ludi, aut quando inferior ipse excessum remittit, expresè, vel tacitè, eo ipso, quo sciens alterius majorem ludendi peritiam voluntariè cum eo ludum init; aut ita animô comparatus est, ut quamvis inæqualitatem cognosceret, tamen in ludum consentiret, jam censetur saltem tacitè excessum remittere. 4. Difficultas ergo solùm est, quando inferior, à se ipso deceptus ignorans alterius peritiam ludit, aliàs non lusurus, & perdit: alter verò tantâ peritiâ præditus est, ut quasi certus sit, se lucraturum: an tunc ludus sit justus? & alter excellens justè lucrari, lucrúmq; retinere possit? Ita quidem affirmant *Toletus, Covarruvias*, Alii apud Lugo cit. *n. 44.*

Sed communis & vera est opposita sententia 67
negativa Navarrus *c. 20. n. 17.* Molina *disp. 517.* Less. *lib. 2. c. 26. dub. 5.* Layman. Lugo *cit. n. 44.* Ludum nempe esse injustum, & lucrantem debere restituere. Ratio fundamentalis est: quia ludus est, contractus onerosus, & lucrativus, quo quilibet ludens spem lucrandi quodammodo emit periculo perdendæ sortis expositæ: ergo sicut in aliis contractibus onerosis requiritur æqualitas, v. g. in emptione inter mercem, & pretium &c. ita etiam in ludo debet esse æqualitas inter spem lucrandi, & periculum perdendi, quasi inter mercem & pretium: atqui in proposito casu ex parte inferioris ludentis re ipsa spes lucrandi est ferè nulla; periculum autem perdendi est propè certum: ergo ludus inæqualis, & consequenter injustus, & restitutioni obnoxius est. Alia esset ratio; si ludus fieret non ex contractu oneroso lucrandi, & perdendi, sed ex gratuitò proposito præmio ab uno, vel omnibus, ut victori in præmium industriæ cedat, tunc enim nulla requiritur æqualitas industriæ, quin potius supponitur & provocatur inæqualitas industriæ ad lucrandum: ut optimè notat Lugo *cit. n. 45.*

§. II.

Ludus illicitus jure naturali, & casus ambigui.

LUdus illicitus ipso jure naturæ injustus, atque 68
invalidus est cum onere restitutionis totius lucri, quando caret aliqua ex quatuor conditionibus modo explicatis, & ad justum ac validum ludum ipso jure naturæ requisitis. Ratio patet ex terminis. Præter exempla & casus jam allatos, hic commodè adfero, & explico aliquos casus speciales, & ambiguos.

I. *Ludens sine animo solvendi.*

SI quis ludat, sive creditâ, sive numeratâ, seu sta- 69
tim numerandâ pecuniâ, animô omninò non solvendi, si perdat, idque alter ignoret, nimis clarum est, ludere invalidè, nec posse retinere, quod lucratur: quia contractus fuit inæqualis alterum in materia substantiali decipiendo. Excipe 1. Nisi alter colludens similem animum non solvendi habuisset: tunc enim se mutuò decipiendo veluti compensant. 2. Nisi alter colludens sciverit, te habere talem animum non solvendi; tunc enim censetur consentire, & tibi remittere. 3. Nisi lusus esset Legibus prohibitus, de quo mox §. *seq.* 4. Dixi notanter: *animo omninò non solvendi* nam si habeas animum solùm non solvendi nunc, quia fortè nunc pecuniam nullam habes, habeas autem animum sincerè solvendi postea. si quid perdas, non eris reus gravis injustitiæ & lucrum perceptum retinere poteris, non obstante pacto illo ludendi numeratâ pecuniâ: nam si revera postea pecuniam habiturus sis, eámque colludenti sincerè soluturus non est, unde judiceris, graviter pactum infringere. Ita post alios Tamb. cit. *lib. 8. Dec. tr. 2. c. 9. §. 1. n. 17.*

II. *Ludens volens plus evincere, quàm possit amittere.*

TItius non habet nisi 4. v. g. florenos: potéstne 70
sine injustitia evincere, vel lucrari, & retinere sibi

re sibi 8. vel amplius? Et specialiter, Filiusfamilias, Religiosus, qui non potest, nisi certam summam, v. g. tres aureos ludendo perdere, potést ne majorem summam lucrari sine restituendi obligatione? Respondent DD. communiter, Molina *tom* 2. *disp.* 519. Sanch. *lib.* 7. *Moral. c.* 19. *n.* 83. Laym. cit. *c.* 12. *n.* 6. alii apud ipsos cum distinctione. I. Uno depositionis jactu, & cum una persona non posse tales plus lucrari, quam perdere; esset enim manifesta inæqualitas contractûs si solum potes perdere quatuor, & vis una vice lucrari octo, viginti, centum. 2. At verò successivè diversis jactibus, vel lusibus, aut etiam uno jactu cum diversis personis simul exponentibus, servata semper æqualitate, & seclusa alia fraude, nihil obstat, quo minus tales magnam summam lucrentur; nam si sint sex colludentes, & singuli ex ponunt quatuor, tu non habes nisi quatuor, fortuna favente poteris licitè simul lucrari viginti; & repetitis jactibus centum, & ultra.

71 At hic occurrit novum dubium: Filiusfamilias, vel Religiosus non potest perdere nisi tres v. g. florenos ab initio: si ludo fortunato lucretur 20. 30. vel amplius; poteritne rursus omnes exponere lusui inconsulto Patre, vel Superiore? Conveniunt omnes quòd possit, quando idem adhuc ludus perseverat, seu moraliter continuatur: lucrum enim ex lusu illud solùm est, quod absoluto ludu remanet. At verò alio distincto ludo & tempore, idem majus lucrum exponere Filius quidem familias poterit de præsumpta licentia Patris: quia Pater volens filio ludum permittere, nisi aliud exprimat, censetur licentiam dare ad quodvis lucrum denuò ludo exponendum. Religiosus autem talem licentiam præsumere, & consequenter notabile lucrum denuò exponere non potest; quia pecunia ab ipso ludendo comparata Monasterio acquisita est: non potest autem Prælatus licentiā dare bona Monasterii in magna quantitate expendendi sine necessitate vel utilitate; loquendo solùm de Religioso sub Obedientia vivente. *Navar. Sanch. Angelus; Laym. cit.*

III. *Ludens cum non potente alienare.*

72 QUi ludit scienter cum filiofamilias, Religioso, vel alio non potente alienare quæcunque, vel non nisi certam summulam, sine dubio peccat, & restituere tenetur, quod lucratur, vel totum, vel excessum, super illam summam, quam solam poterat alter ludo exponere; quia verè acceptat rem alienam invitò Dominò. Econtra autem ii, qui non possunt alienare, si à collusore lucrentur, tenentur ei restituere lucrum ipsum, cùm alienam pecuniam non habeant, quam eidem solvere fortè possint. Ratio clara est: quia inierunt contractum ludi manifestè inæqualem, dum vincere & lucrari voluerunt, sed perdere non potuerunt. Excipe tamen, nisi collusor sciat, te non posse alienare, v. g. esse Filiumfamilias carentem peculio proprio, Religiosum &c. tunc enim tu vincens non teneberis illi restituere lucrum, quia collusori scienti, & volenti nulla facta est injuria. Ita *Sayrus, Henriq. Azorius, Bonacin.* apud Dianam *p.* 1. *tr.* 8. *res.* 67. Tambur. *cit. n.* 18.

73 Sed ecce! rursùs novum dubium. Colludens cum tali non potente perdere, nisi certam summam v. g. 3. florenos; teneturne inquirere, an illam summam perdiderit? an verò sine alia inquisitione illud lucrum 5. florenorum retinere poterit? R. Sanch. *lib.* 1. *Consil. c.* 8. *dub.* 7. & ex eo Lugo *disp.* 31. *sect.* 2. §. 1. *n.* 22. Ita posse retinere, nec teneri inquirere, si filius, vel Religiosus non habeat consuetudinem cum aliis ludendi; secùs, si soleat cum aliis ludere: tunc enim tenetur inquirere, & comperta veritate excessum lucri restituere: quia jam fit malæ fidei possessor: si verò sciri non possit, melior erit conditio possidentis bona fide.

IV. *Ludus cum fure, usurario.*

DIstinguendum est. 1. Aut fur v. g. ludo exponit eandem numero rem, quam furatus est, hunc scyphum argentum, hunc annulum, hos nummos aureos &c. vel ejusdem rei furtivæ jam alienatæ pretium. 2. Aut tu cum tali ludis bona fide, & ignorans; aut mala fide sciens esse furem, & exponere res furtivas. His positis sic breviter. 74

Resolves 1. Seu bona seu mala fide ludens cum fure, si lucreris ipsam rem furtivam in individuo, cognita veritate debes rem restituere, non furi collusori, sed ipsi Domino rei cognito: quia dominium rei ablatæ semper manet apud Dominium. Communis DD. Omnes juxta generaliter dicta de restitutione: facta autem hac restitutione, siquidem bona fide lusisti, ignorans tunc rem esse furtivam, fur tenebitur tibi restituere æstimationem illus rei furtivæ, quam lucratus es: nam contractus ex parte tua fuit validus, & justus; unde justè eam æstimationem acquisivisti. Si verò lusisti mala fide, sciens nimirùm rem esse furtivam, nihil pro ea re restituta tibi tenebitur restituere fur: quia contractus ludi fuit nullus ex utraque parte: quippe de re scienter aliena. Sic Molina *disp.* 518. Tambur. *lib.* 8. *Decel. tr.* 2. *c.* 9. §. 1. *n.* 28. Rationem fundamentalem pete ex dictis supra de emptione & venditione rei furtivæ. *c.* 5. *Sect.* 2. *n.* 53. 75

Resolves. 2. Quando fur non ipsam rem furtivam, sed solùm ejus jam venditæ, vel alienatæ pretium ludo exposuit, idque tu lucratus es, nihil teneberis tu restituere Domino rei; sed tantum ipse fur; dummodò is aliunde habeat, unde solvat Domino pro furto. Sic Bonacina *disp.* 1. *de restirut. q.* 2. *proposit.* 2. citans alios. Tambur. *n.* 30. Ratio est: quia fur illius pretii dominium acquisivit juxta dicta suo loco: si ergo aliunde potest pro furto satisfacere Domino, exponendo illud pretium, validum fecit ludi contractum, consequenter ejus dominium in te victorem transtulit. Contra verò, si fur aliunde non habeat, unde domino restituat pro re ablata vendita, tunc tu collusor etiam bona fide lucratus illud pretium, re cognita, teneberis Domino restituere pretium lucratum. Ita citati. *Ratio est*: qui tunc contractus ludi re ipsa fuit nullus; cùm enim illud ipsum pretium rei furtivæ necessariò à fure fuerit restituendum Domino, non potuit illud à fure validè exponi ludo. Ita quidem citati, & in rigore verè: ego tamen bonæ fidei lusorem in Confessionali non multùm urgerem. 76

V. Ludens

V. Ludens pecuniâ furtivâ, vel aliena: Remissivè.

77 Etiam fur ludens pecuniâ furtô ablatâ, multò magis famuli v. g ludentes pecuniis Dominorum, quas sibi commissas, vel depositas habent, tenentur solùm restituere pro ipsa sorte ablata, lucrum autem ludendo victum sibi acquirunt, cùm fructus solius industriæ sit; ut constat ex dictis suo loco. Intellige tamen, si famulus suo, non verò Domini nomine ludat; tunc enim, sicut suo periculo, damno ludit, sic lucro suo acquirit: quòd si verò nomine Domini sui ludens eam pecuniam exponat ludo, eidem restituere debebit utrumq; & sortem, quia domini est, & lucrum, quia Domini nomine acquisitū est. Res clara ex principiis Juris & Justitiæ.

78 At, nunquid peccant famuli ita pecuniis Dominorum ludentes, vel aliter negotiantes? ℞. Peccare; quando dominus graviter invitus est, aliàs non. *Ratio est*: quia est vera injuria, me repugnante, te re mea uti velle; præsertim cum aliquo periculo. Quoniam verò, si nullum damnum eveniat Domino, vel periculum subiit (ut si famulus promptus in reddenda pecunia, ut primùm Dominus poposcerit) non potest censeri gravis rationabiliter injuria; ideò à peccato gravi post alios rectè excusat *Tamb. n.* 23.

79 Denique quid de eo, qui deficiente sibi in ludo pecunia eam clam à colludente surripuit, & eam postea lucratus est? Respondent *Sanch. & Molin.* supra, furem utique semper tenere restituere ipsam pecuniam furtivam: & si non haberet aliunde, unde illam pecuniam furtô surreptam restitueret, tenebitur restituere lucrum: si aliunde habeat, unde restituat, lucrum sibi acquirit, & retinere poterit æquè, ac si exposuisset pecuniam ab aliquo tertio furtô ablatam; quod enim pecunia ipsi colludenti, vel alicui tertio ablata sit, non debet variare casum. Vide citt. de hoc latè discurrentes.

§. III.

Ludus illicitus jure positivo.

80 Ludus alearum, omnis scilicet ille, qui principaliter fortunâ & casu potiùs, quàm arte & industria regitur, justè prohibitus est jure humano positivo Canonico & Civili. Jure Canonico inprimis lusus severissimè prohibetur Clericis, si sint Beneficiati, vel Monachi, Can. Apost. 41. relat. dist. 35. *Episcopus, aut Presbyter, aut Diaconus aleæ, vel ebrietati deserviens, aut desinat, aut deponatur.* Et c. Clerici 2. de vita & honest. Cleric. *Ad aleas & taxillos non ludant, nec hujusmodi ludis intersint.* Qui Canones renovati sunt Conc. Trid. *Ss.* 22. *c.* 1. *de Reform.* Quamobrem DD. communiter cum Navar. *c.* 2. *n.* 9. ex illis Canonibus, & tam gravibus pœnis canonicis agnoscunt gravem obligationem Clericorum, & peccatum mortale, si notabilem quantitatem aleæ lusui exponant. Etiam *Sanch.* censet, esse mortale, quando ii sunt aleatores per modum habitus, & velut consuetudinariè; contra hos enim videntur loqui Canones. Quare excusabitur à mortali Clericus, qui semel, aut iterum, aut raro, aut non longo tempore ludit. Verùm insuper rectè advertunt *Cajetanus, Sylvester,* aliisque citatis Less. *c.* 26. *dub.* 1. *n.* 5. Laym. *cit.* 21. *n.* 1. Lugo *disp.* 31. *Sect.* 1. Hoc præsertim tempore, quo antiquorum Canonum rigori multùm derogatum videtur, Clericos non esse peccati mortalis condemnandos, nisi frequenter, nimis sumptuosè, aut publicè cum scandalo populi ita ludant: sin verò privatim sine scandalo, & quantitate modica spectato statu suo, & copia redituum ludant, & sine aliorum officiorum suorum neglectu, recreationis gratiâ, maximè permittente, & quasi cohonestante loci consuetudine hunc ludum aliàs jure naturæ licitum, idque maximè in fritillo, ubi plurimum accedit industriæ, & artis, esse ab omni peccato excusandos, non tamen à peccato veniali in locis, vel Diœcesibus, ubi antiqui Canones lege, vel consuetudine recepti observantur. Jure autem Civili idem lusus alearum omnibus prohibetur *L.* 1. & 3. *Cod. de aleatoribus.* ubi insuper decernitur, ut qui sic ludendo perdidit, solvere non cogatur: imò si solverit, ipsi, ejusque hæredibus concedendam esse repetitionem soluti. Verùm cùm hæ leges pænales sint, in odium ejusmodi ludi, unde multa & gravia mala oriri solent, latæ, si re ipsa mala ista non eveniant, & ludus aliàs justè fiat, non obligare in conscientia, neque naturalem valorem & obligationem ludi tollere, contra aliquos latè docet Communis DD. quos congerunt, & sequuntur Molina *disp.* 221. Sanch. *cit. dub.* 25. *n.* 5. Less. *c.* 26. *dub.* 1. *n.* 6. Azor. *tom.* 3. *lib.* 5. *c.* 27. *quæst.* 1. Alii apud Lugo citt. *Sect.* 1. *n.* 9. Layman *cit. n.* 3. Itaque pro praxi particulari pono breves.

Resolutiones.

I. Lucrans, & ludens tali ludo legibus prohibito, non peccat per se loquendo, secluso scandalo, & contemptu, aliòve malo accidentali, & validè lucratur, nec lucrum restituere tenetur in foro conscientiæ. Ita contra *D D. Thom. Bonavent. Sylvest.* & alios sanè graves DD. apud Sanchez docet communis jam DD. quos citant, & sequuntur Molina *disp.* 513. Sanch. *lib.* 1. *Consil. c.* 8. *dub.* 1. Less. *c.* 26. *dub.* 3. Lugo cit. *Sect.* 4. *n.* 60. Ratio est: quia talis non peccat, nec restituere tenetur, de jure naturæ, quia ludus hic de se est contractus justus, & licitus servatis debitis conditionibus: sed neque de jure positivo; Leges enim Civiles eum ludum & translationem dominii non irritant: sed solùm præcipiunt restitutionem fieri lucri in judicio post Judicis sententiam, postquam victus petit: & negant victori actionem, si ei victus fortè nondum solvit. Hæc enim sunt verba Legis alearum. Cod. de aleatoribus. *Nulli liceat in publicis, vel privatis domibus, vel locis ludere* (intellige aleis) *neque in genere, neque in specie: & si contra factum fuerit, nulla sequatur damnatio* (intellige victi ad solvendum) *sed solutum reddatur, & competentibus actionibus repetatur ab his, qui dederint, vel eorum hæredibus.* Hæc ibi. Unde inferunt DD. neque victo repetente, teneri victorem restituere pretium solutum, nisi is, vel ejus hæres repetat in Judicio, & sententia proferatur.

II. Ludens, & perdens tali ludo legibus prohibito, si nihil excipiens solvat, dominium pecu- 82

niæ solutæ validè in lucrantem transferi, neque postea privata auctoritate tollere, nec occulta compensatione uti poterit; sed sola judicis implorata sententia sibi succurrere potest. Communis apud citt. *Ratio* patet ex dictis: quia victor nihil tibi debet ante sententiam Judicis: poteris tamen victorem terrere comminando ei repetitionem in judicio; atque pacisci cum ipso de aliquo saltem reddendo in pretium, quod juri tuo cedas non repetendo in judicio. At quid si fictè mineris non habens animum repetendi à Judice: poterisne retinere, quod alter dat, ne repetas in judicio, *Molina* supra putat, te non esse tutum. Sed *Jamburinus citt.* §. 1. *n.* 10. putat esse tutum. Et ego puto: quia reverà habes jus repetendi, potesque repetere, cui Juri verè cedis, quod est pretió æstimabile. Vide dicta in simili *Sect.* 1. *de Censibus in fine.*

83 III. Etiam is, qui tali ludo prohibito creditò lusit, & perdidit, in conscientia manet naturaliter obligatus ad solvendum (& accedente juramento, in utroque foro, adeoque naturaliter, & civiliter) de quo suo loco. *Ratio* patet; quia ille contractus ludi jure naturæ validus legibus humanis non irritatur, ut dictum est. Veruntamen secluso juramento tueri se potest victus exceptione legis alearum, ut etiam in conscientia solvere non teneatur; cùm illa non tantùm sit lata in odium & pœnam. lucrantis tali ludo, sed etiam in favorem victi. Communis DD. Navarr. *c.* 20. *n.* 17. Tolet. *lib.* 5. *c.* 27. Molin. *disp.* 515. Less. *c.* 26. *dub.* 4. Laym. *c.* 21. *n.* 3. Lugo *Sect.* 5. Ratio est; quia ut dicitur L. invitus 156. ff. de Reg. Juris. *Cui damus actionem, eidem & exceptionem competere, multò magis quis dixerit.* At qui tali ludo prohibito victus perdidit, & solvit, ei datur actio ad repetendum solutum jure communi, ut dictum est: ergò multò magis competit exceptio antequam solvat. Quid enim opus sit solvere, si, postquam solveris, repetendi jus habeas? *Nec dicas*: Hæc est pœna: ergo non debetur, nisi post sententiam Judicis. Nam non est mera pœna, sed etiam favor victi, ut jam dixi: & esto sit mera pœna, tamen cùm retinere meam rem antea, vel datum recipere post sententiam, re ipsa æquivaleat, non erit injustitia alterum modum commodiorem absque ullo inutili circulo eligere: idque maximè, si in judicio ex defectu probationis timeatur longa mora, vel negatio Justitiæ, ut observat Tamb. *ibid. n.* 11.

84 IV. Denique, quid si ludas animo utendi hoc beneficio legis, scilicet non solvendi, vel solutum repetendi, si perdas: & nihilominus lucreris, eritne ludus validus, ut lucrum licitè retinere possis? Negat Less. eodem *cap.* 26. *n.* 31. ea ratione: quia talis decipit adversarium falsò significans, se illi cessurum esse, si vincat, quam deceptionem si ille sciret, certè non luderet: deinde tollit æqualitatem lucrandi inter ludentes. Sed probabiliùs cum aliis affirmant Sanch. *cit. dub.* 5. *n.* 1. Lugo *Sect.* 3. ludum esse validum, & lucrum retineri posse. *Ratio est*: quia intentio adimplendi non est de essentia promissionum vel contractuum v. g. Emptionis, Matrimonii, Professionis, voti &c. ut supra c. 2. dictum: ergò etiam, licèt talis non habeat intentionem solvendi perditum, ludus tamen erit validus, & transfert dominium lucri, in reliquo utitur suo Jure, & beneficio Legis concedentis sibi exceptionem, ne teneatur solvere, & alter sibi ipsi imputet, quód, cùm tali velit ludere, qui beneficio legis possit non solvere, vel solutum repetere: neque est inæqualitas; quia etiam alteri simile beneficium Legis competit, si perdat.

§. IV.

De sponsione ludo affini.

Sponsio est *contractus, quo duo de veritate, vel* 85
eventu alicujus rei contendentes sibi vicissim aliquid spondent, ut ejus sit, qui veritatem fuerit assecutus: De cujus contractûs justitia, & quatuor conditionibus eadem ratione dicendum est, sicut supra de ludo dictum. Quoad quartam autem conditionem æqualitatis servandæ in sponsione frequens est excessus voluntarius in re sponsa, vel deposita; solet enim valde certus de veritate vel eventu rei communiter spondere plus in minus. Illud autem solum dubium manet, utrum is, qui certissimè scit rei veritatem, vel eventum per scientiam vel experientiam, imò etiam per revelationem, atque etiam prævidet rem sibi perspectissimam esse; alter tamen nihilominus errore ductus tecum contendere, atque deponere velit: poterisne illum spondentem hoc casu obligare, pretium depositum lucrari, & retinere? Affirmant Navarrus *c.* 20. *n.* 18. Toletus *lib.* 5. *c.* 37. *Med. Lopez.* ac alii multi, quos citant, & sequuntur Sanch. *cit. dub.* 13. Laym. *c.* 21. *n.* 4. Ratio est: quòd error circa qualitatem non causatus ab altera parte contrahente non vitiet contractum gratuitum, vel onerosum, cùm absolutum consensum in ipsam rem non auferat. Negant autem universaliter Molina *disputat.* 508. Lessius *c.* 26. *dub.* 5. aliisque citt. Lugo *disp.* 31. *sect.* 6. Ratio est; quia in hoc contractu per modum emptionis datur spes lucrandi pro periculo amittendi, tanquam merx pro pretio, inter quæ necessariò debet servari æqualitas: atqui in proposito non servatur æqualitas inter partes; apud unum enim est spes certa, & periculum nullum, apud alterum re ipsa est spes nulla, & periculum certum: ergò certò sciens rem, non potest cum altero decepto etiam volente spondere: quemadmodum enim venditor, qui sciret certò, gemmam esse falsam, etiam non credente, & petente emptore, non posset justè vendere pro pretio gemmæ veræ: benè autem si uterque dubitaret, & sic se æquali periculo exponeret, moderatò pretiô, ut suo loco dictum: ita etiam, qui scit veritatem rei certò, & consequenter alterius decepti spem falsam esse, & nullam, non poterit illi justè vendere peo suo jure, & spe certa ad lucrum, etiam illo non credente & petente; benè autem, si uterque ambigat, & sic æqualiter utrinque sit & spes, & periculum lucrandi, vel perdendi: intellige semper stando in contractu oneroso: aliud enim esset si constaret de spontaneo animo donandi. Placet judicium Filliucii *tr.* 37. *c.* 2. *n.* 24. primam sen-

tentiam esse satis probabilem, sed secundam magis justam, & tutam.

CAPUT VII.

De reliquis Contractibus præcipuis Dominium utile tantùm, vel nullum propriè transferentibus: Commodato, Precario, Locato, Conducto, Emphyteusi, Feudo, Fidejussione & Assecuratione, Pignore, Hypotheca, ac Deposito.

SECTIO I.

De Commodato, & Precario.

SUMMARIUM.

1. Vsque ad n. 5. *Explicatur definitio commodati.*
5. *Si res commodata sine culpa commodatarii pereat, commodanti perit.*
6. *Qui etiam tenetur præstare expensas ad rei commodatæ usum & conservationem.*
7. *Commodatarius tamen debet in ea conservanda adhibere eam diligentiam, quam in rebus propriis adhibet,*
8. *Nec eâ aliter, nisi ad usum concessum uti potest, cum tamen etiam alteri licitè concedit.*
9. *Commodatum differt à precario, quòd non sit ad nutum revocabile, sicut precarium.*
11. & 12. *Precarium quid?*
13. *Differt à commodato, quòd sit ad nutum revocabile,*
14. *Finitur, & solvitur duobus modis.*

1 COmmodatum definitur §. item institut. quibus modis recontrahitur obligatio: *Rei alicujus quoad solum usum gratuita concessio.* Addi, vel subintelligi necessariò debet, usque ad certum tempus; seu *ad nutum non revocabilis.* Sensus ergo, & clarior definitio est: *Commodatum est contractus gratuitus, quo ad solum usum pro aliquo certo tempore res alicui gratis conceditur.* Sed explico in prioribus terminis Juris.

I. *Gratuita concessio.*

2 EST enim Commodatum contractus gratuitus simpliciter, quo mutuo consensu à commodante commodatario aliquid gratis ad usum conceditur: atque per hoc differt commodatum à locato, quo conceditur usus rei pro pretio: nam ut dicitur cit. §. item is. *Commodata res tunc propriè intelligitur, si nulla mercede accepta, vel constituta, utenda data est: alioquin mercede interveniente, locatus usus rei videtur: gratuitum enim commodatum esse debet.* Sic Justinianus. Quodsi ergo quid commodetur non quidem pro pretio, sed cum pacto, vicissim aliquid commodandi, aliudve præstandi, desinit esse commodatum, & erit contractus onerosus innominatus, *do, ut des*, vel *do, ut facias.*

II. *Rei Alicujus.*

3 MAteria commodati sunt omnes res mobiles, & immobiles: quia non tantùm equus, suppellex, arma &c. sed etiam domus officina, pratum, prædium &c. commodari, seu ad usus gratis concedi possunt: solùm autem res mobiles usu non consumptibiles propriè commodari possunt; hæ enim solæ post usum proprium salvæ remanentes domino restitui possunt: non item res usu consumptibiles, ut pecunia, vinum, frumentum; hæ enim ipso usu suo proprio & unico absumuntur: possunt tamen etiam ejusmodi quandoque commodari, vel etiam locari pro pretio ad aliquem usum improprium, v. g. ad pompam, vel ostentationem, ad fallendum Dominum, res suas videre volentem.

III. *Ad solùm usum.*

PEr hoc commodatum differt inprimis à deposito, pignore, hypotheca, quorum solum jus servandi, non verò usus conceditur; & si habens iis utatur contra voluntatem domini, furtum committit. §. *furtum autem, instit. de obligationibus, quæ ex delicto nascuntur.* Deinde per hoc differt à mutuo, quippe quo non tantùm usus, sed etiam dominium rei mutuatæ in individuo confertur, & transfertur in mutuatarium; ideò non eadem res in individuo, sed alia res similis & æquivalens restituenda est. In commodato autem conceditur solus usus, sic ut eadem numero res per culpam deterior non facta restituenda sit: dominium verò proprietatis, imò & ipsa possessio plenè remanet apud commodantem, qui per commodatarium, tanquam ministrum suum pergit possidere tam naturaliter, quàm civiliter, juxta *L. rei commodatæ. 1. ff. commodati.* Et hinc fit 4

I. Si res commodata sine omni culpa commodatarii pereat, suo domino perit, scilicet commodanti, & non commodatario, qui proin nihil compensare tenebitur: nam res quoad proprietatem commodantis est. Similiter si concesso, & necessario usu res commodata deterior fiat, v. g. vestes commodatæ atterantur, commodantis damno fit; quippe qui in hoc tacitè consensisse censetur. *L. cum qui 10. ff. commodati.* Insuper si commodes rem vitiosam scienter, unde damnum oriatur commodatario e. g. dolium rimosum, vel cariosum, currum cum rotis fractis, equum calcitrosum, nisi præmoneas commodatarium de vitio rei, peccas, & ad restitutionem damnorum inde secutorum obligaris; quia decepisti eum damnosè, cùm pro usu obtulisti, quod ad usum non aptum, imò usu ipso damnosum sciebas. Communis DD. 5

II. Commodatarius tenetur præstare expensas ordinarias ad usum, & conservationem rei commodatæ requisitas, utpote cibaria equi, vel servi commodati, medicamenta communia &c. non item expensas extraordinarias graves, v. g. curationem insolitã, equi, vel servi morbidi, reparationem ædis ruinosæ; hæ enim expensæ ad commodantem spectant, easq; si fortè exhibuit, commodatarius repetere in judicio etiam, & contra commodantem actionem instituere potest. *L. in rebus 18. §. possunt 2. ff. eodem.* Ratio utriusque est, quia ordinariæ expensæ pro usu & conservatione rei comodatæ cedunt in utilitatem commodatarii: extraordinariæ verò cedunt in utilitatem commodantis, qui est dominus rei. Similiter si ex re commodata commodatarius damnum passus est, non sine dolo, vel culpa lata commodantis, ut si scienter commodavit vas vitiosum, quo vinum vel oleum infusum corruptum, vel effusum fuit, contra eum actionem instituere jure poterit, cùm ipse in conscientia peccaverit contra justitiam cum onere compensandi damna, ut modò innui. 6

 III. Com-

III. Commodatarius in re commodata conservanda eam diligentiam præstare debet, quam quisque diligentissimus Paterfamilias in rebus suis similis valoris adhibet, *cit. L. in rebus.* Unde etiam si per culpam levissimam perierit, vel deterior facta sit res commodata, damnum præstare debet; quia in ipsius solius gratiam & commodum res commodata fuit. Idque certum in foro externo; an etiam in foro conscientiæ? Resolutum est generaliter in materia de Restitutione ex contractu. Quæ recole. Secùs est, si aliquis ob suam duntaxat causam commodaverit v. g. sponsæ, uxori, famulo vestes, ut honestiùs incedant &c. tunc enim dolus tantùm, & culpa lata præstanda erit. *L. si ut certo loco. 5. §. interdum, 10. ff. eodem.* Quod si res duobus commodata erit, & unius tantùm dolo, vel culpa periit, aut deterior facta est: is solùm damnum præstare cogetur: si autem uterque in culpa fuit, uterque pro rata obligabitur; si tamen unus totum præstitit, ab altero ratam repetere jure poterit. Ut habetur *ibid.* in Jure. Ratio est totaliter evidens.

8 IV. Quamvis commodatarius non possit uti re commodata, nisi ad usum concessum, adeò ut peccet contra Justitiam is, qui re commodata ad unum usum, usurparet ad alium usum, v. g. equum concessum ad equitandum adhiberet ad trahendum currum onustum; vel concessum ad iter Salisburgum tantùm, uteretur usque Oenipontum: atque, si eo inconcesso usu res pereat, vel deterior fiat, ipsius damnum ab eo compensandum erit commodanti, ut suo loco dictum. Attamen non peccat commodatarius, si eundem usum sibi concessum commodaret alteri æquè tutò usuro: nam de hoc casu disponens commodatarius verè disponit de suo, nisi tamen aliter expresserit commodans, aut ex circumstantiis aliud colligatur de domini voluntate. Deniq; quia in his terminis hactenus explicatis definitio tota commodati adhuc convenit precario, ideò necessariò addendum fuit

IV. Non ad nutum revocabilis,

9 PEr hoc tandem commodatum strictè sumptum in jure differt à precario ad nutum commodantis revocabili; quòd scilicet commodatum fiat ad certum tempus statutum (vel expresè v. g. ad annum, mensem, ad hoc iter: vel tacitè v. g. librum ad legendum, vel describendum) ita ut antea res commodata à Domino repeti non possit; eo autem tempore finito restituenda sit, licèt à domino non repetatur; *nam dies statuta pro domino interpellat.* L. magnam 12. Cod. de contrah. stipul. c. ult. de locato. Unde commodans peccat contra justitiam, & commodatarius contra eum agere poterit, si ille rem commodatam ante tempus præscriptum, usúmve concessum finitum intempestivè repeteret: quia inferret injuriam ipsi, lædendo jus ex contractu acquisitum, cum onere compensandi damnum: nam ut dicitur L. in commodato 17. §. 3. circa finem ff. cit. *Adjuvari quippe nos, non decipi beneficio oportet.* Et *mutare consilium quis non potest in alterius detrimentum.* Reg. 33. in 6. Etsi enim liberæ voluntatis sit commodare, postquam tamen commodatum est, quod à principio beneficii, ac liberæ voluntatis fuit, transit in obligationē, & etiam liberaliter promissum cadit in debitum.

At quid, si ante tempus elapsum commodanti emergat necessitas, quâ re suâ æquè, vel magis indigeat, quàm commodatarius: poteritne justè & licitè revocare commodatum, rémque suam repetere? Consentiunt omnes, non posse revocare, si ejusmodi necessitas eventura antea prævisa fuit: tunc enim in eam censetur consensisse. Si verò talis necessitas ex improviso supervenerit, adhuc non posse revocari in utroque foro, docet Navarrus *c. 17. n.* 182. Alii distinguunt: Si Commodatarius antea non poterat sibi aliunde providere, concedunt, revocari posse: si verò poterat aliunde sibi providere, negant revocari posse. Sed rectiùs absolutè in utroque foro commodantem tunc revocare posse, concedunt Sylvester, Angelus, aliísque citt. Molina *disp.* 244. Lessius *lib. 2. c. 27. n. 18. dub.* 5. Laym. *c. 14. n.* 3. Lugo *disp. 33. sect. 2. n. 10. & 11.* Ratio est: quia commodans gratuitò commodando non censetur adhunc inopinatum eventum, & cum tanto suo gravamine obligare se voluisse; cùm quisque præsumatur ex re sua magis sibi, quàm alteri prospicere velle: nec refert, quòd donator non possit revocare donationem traditione perfectam ex eo, quòd res donata postea æquè vel magis sibi necessaria sit. Clara est disparitas: quia in re donata transfertur totum dominium in donatarium; in commodatione verò retento dominio rei conceditur solus usus: atqui in re propria nemo censetur cum tanto gravamine concedere usum. Adde ex dictis suo loco, etiam donationem jure revocari ob inopinatam postea susceptam prolem: ergò à fortiori ob similem, & minorem etiam causam revocari poterit commodatum. Damnum denique si quod ex tali revocatione oritur commodatario, etiam sequi potest ob revocationem donationis propter susceptam prolem; sed utrinque per accidens est, & ex negligentia, vel imprudentia donatarii, vel commodatarii, qui potuit hunc casum valdè possibilem, prævidere, excipere, vel aliundè sibi consulere. Sequitur nunc commodato affine.

Precarium.

DEfinitur L. 1. ff. precario: *quod precibus petenti utendum conceditur, quamdiu is, qui concessit, non revocaverit.* Et paulò post: *qui precario concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cùm ei libuerit precarium solvere. Est enim, naturâ æquum* (dicitur in lege sequenti) *tamdiu te liberalitate mea uti, quamdiu ego velim, & ut possim revocare, cùm mutavero voluntatem.* Sic Jus. 11

Precarium ergò (prout sumitur in Jure Civili, & hujus loci est) est contractus, quo quis alteri petenti, seu precanti concedit aliquid ad utendum, sive mobile, sive immobile, etiam incorporale, ut servitutem, facultatem venandi, piscandi, seu quodcunque aliud jus cum potestate revocandi, quandocunque Dominus voluerit. Dixi *in Jure Civili*, nam in jure Canonico toto titulo *de precariis*, precarium specialiter acceptum significat concessionem alicujus boni Ecclesiastici fa- 12

ctam alicui, vel pro tota vita, vel ad certum tempus: atque interea renovari solet de quinquennio in quinquennium, ne jus Ecclesiæ in oblivionem abeat: sed de hoc nobis hîc sermo non est, sed spectat ad materiam de Beneficiis.

13 II. Precarium nostrum differt à commodato per solam facultatem revocandi pro libitu concedentis, cùm ille ad nullum certum tempus utendi expressè, vel tacitè præfixum (sicut in commodato) concesserit: adeóque precarium ex natura sua hoc habet, ut quocunque tempore sit revocabile: ut jurибus citt. habent passim DD. & benè *Lugo cit. n.* 15. Ita tamen, ut statim non revocetur sine cogente necessitate; aliquantulum enim temporis concedi debet judicio prudentis definiendi, ne frustra & illusoriè, vel potiùs dolosè concessum videatur; dum ex parte una concederetur usus rei, ex altera parte autem statim tolleretur. Vide dicta in simili supra de mutuo repetendo, quando nullus certus terminus præfixus est, *c.* 4. *sect.* 1. §. 2. & huc omninò applica.

14 III. Precario utens re alterius: in ea conservanda solùm tenetur præstare damnum ex dolo, non autem ex culpa, nisi lata, quæ dolo æquiparetur. *L. quod Nerva ff. depositi.* Cùm enim precariò dans ex nulla obligatione, sed mera continua voluntate rem habere alterum patiatur, non censetur eum arctè obligare velle. *L.* 1. & *L. quæsitum de precario.*

15 IV. Precarium concessum naturâ suâ finitur, & solvitur duobus modis. 1. Voluntate concedentis vel expressa, vel tacita: utpote si rem tuam alteri precariò concessam, postea vendas, vel dones alteri: qui tamen si rem non statim ad se revocet, censetur & ipse rem precariò concedere, *L. quæsitum. ff. eod.* &c. *ult. de precariis.* 2. Solvitur per mortem ejus, cui concessum fuit precarium, & non transit ad ejus hæredes, cùm sit veluti gratia personalis. *L. cùm precario ff. eod.* v. g. precariò mihi concessisti, ut possim in sylva tua venari, per prædium transire &c. si ego morior, non gaudebit hac concessione meus filius, vel hæres: quia concessio precarii personalis est: non autem finitur, vel solvitur precarium absolutè concessum morte concedentis; sed concessio transit, & durat apud hæredes vel successores, donec ipsi revocent. *L. quæsitum.* nam per solam mortem concedentis non fit revocatio concessionis, neque gratiæ exspirant morte concedentis.

16 Dixi autem *absolutè concessum.* Secùs esset, si concessum fuit precarium cum expresso modo adjuncto ad *beneplacitum meum, quamdiu, donec, quousque ego voluero &c.* tunc enim me mortuo cessat meum beneplacitum, & voluntas, cùm mortuus nec beneplacitum, nec voluntatem habeat. Ita Abbas *in c. ult. de precariis. n.* 5. communiter receptus. Molina *disp.* 298. Layman. *cit. num.* 5. *fin.* Tametsi oppositum & etiam sub hoc modo concessum precarium non finiri morte concedentis probabiliter doceant alii Castropal. &c. eósque citans Tamburinus *lib.* 9. *tr.* 7. *c.* 6. *n.* 9. Ratio est: quia in communi modo loquendi hæ formulæ: *ad beneplacitum meum, donec ego voluero*: æquivalent huic: *donec ego revocavero, vel quousque non revocavero*: atqui sola morte concedentis non ponitur revocatio, nec à mortuo amplius poni potest: ideóq; sub isto posteriori modo concessum precarium non finitur morte concedentis, secundùm omnes: ergo neq; illo priori modo.

SECTIO. II.

De Locato, & Conducto, seu locatione & conductione.

Summarium.

17. Locatio, & conductio quid?
18. Tam locator, 19. quàm conductor quilibet tres obligationes contrahit.
20. Vsque ad n. 24. *Quænam locari possint.*
24. In locato solùm usus rei, & interdum etiam fructus traditur.
25. Qui fructus quamdiu pendent, seu à re locata separati non sunt, ad locatorem spectant, postea separati conductoris fiunt.
27. Qualis. quanta, quando, & ubi solvenda sit pensio à conductore? Vsque ad n. 30.
30. Ob quas causas ante tempus conductionis finitum conductor expelli possit?
31. An mortuo locatore, ejus hæres teneatur postea stare contractu locationis? Vsque ad n. 35.
35. Vsque ad n. 39. *Ad quem spectet facere expensas ad rem locatam vel conductam conservandam? Item*
39. Vsque ad n. 44. *Ad quem spectet damnum rei locatæ, vel conductæ?*
44. Vsque ad n. 50. *An, & quando conductor liberetur à solvenda pensione, si ei res locata fiat inutilis?*
50. An, & quid conductori de pensione remittendum, si res locata fructifera, reddatur sterilis?

LOcatio est *contractus onerosus, quo quis rem* 17 *aliquam, vel personam alteri utendam, vel fruendam certò pretiô, mercede, vel pensione constituta concedit.* Conductio vicissim est *contractus onerosus, quo quis rem aliquam, vel personam utendam, vel fruendam, certo pretio, vel pensione constituta, ab altero suscipit.* Jam vides, quod notat Laym. *lib.* 3. *tr.* 4. *c.* 21. *n.* 1. Quemadmodum in re idem est contractus Emptionis & venditionis; differunt autem solùm per diversam relationem, quatenus enim datur pretium pro merce dicitur emptio, & dans emptor; quatenus verò datur merx pro pretio, dicitur venditio, & dans venditor: ita idem omninò contractus est locatio & conductio, etsi diverso respectu, dans rem utendam, vel fruendam dicitur locare, & locator, dans autem pretium pro re utenda, vel fruenda, dicitur conducere, vel conductor. Jam explico terminos Definitionis.

I. *Est contractus onerosus.*

NImirum conventio duorum ultrò, citróque se 18 obligantium: nam & conductor locatori, & vicissim locator conductori obligatur satis graviter, & potissimùm in tribus: nam locator tres obligationes contrahit ad conductorem. *Prima est*: tradere rem minimè vitiatam; damnosam, vel inutilem ad usum locationis, ut in simili modo supra dictum est de commodante: quamvis longè major sit ratio obligantis & restitutionis pro damno secuto ex re vitiosa, in locante pro pretio, quàm in gratis commodante. *Secunda*: facere aliquas expensas rei locatæ, de quo infrà speciali dubio. 1. *Tertia*: non expellere conductorem à re locata, de quo inferiùs.

19 Conductor ècontra à locatore triplicem obligationem contrahit. 1. Solvere pensionem debitam juxta mox dicenda. 2. Etiam facere aliquas expensas in re conducta: de quo *Dub.* 1. 3. Finito tempore locationis reddere eandem rem integram, salvamque, sicut accepit: quòd certè maximè est de essentia hujus contractus, cùm enim res conducta maneat in dominio locatoris, solo usu, vel fructu concesso conductori, ratio clara dictat, eam totam integrámque esse reddendam, aut si culpâ conductoris perierit, vel deterior facta sit, compensandam, juxta dicenda infra *Dub.* 2. Ubi iterum advertas (quemadmodum suprà de commodato) res usu consumptibiles, ut vinum, frumentum, pecuniam, propriè locari nequaquam posse, nisi fortè ad pompam, vel ostentationem, quia non potes dare alteri usum absolutum, salvâ re tua, cùm usus ipse rem consumat; unde Megala apud Lugo *disp.* 29. *n.* 84. meritò condemnat contractum cujusdam pharmacopolæ, qui alteri locavit ad decennium officinam suam pro annis 30. aureis computando 19. pro ipsa domo, & officina: 10. pro vasis, & instrumentis (hæc duo non injustè, servatis servandis) & 10. pro ipsis medicamentis, omnibus tamen post elapsum decennium in æquivalenti restituendis. Hoc ultimum claram injustitiam continet: cùm enim medicamenta sint usu consumptibilia, & defactò consumenda, non poterunt locari pro pretio usus ipsorum, quippe ipso usu consumendorum, & aliunde in æquivalenti restituendorum. Vide etiam Tambur. hìc *tr.* 4. *c.* 3. *fin.*

II. Quo quis rem aliquam vel personam.

20 Omnis res mobilis, ut vestis ad induendum, equus ad equitandum; bos ad arandum, vacca ad fructificandum &c. quò etiam spectat persona, nam non modò aliam personam, in quam quis jus habet, v.g. servum ad laborandum, verum etiam & seipsum homo liber, vel potius, suum laborem, servitium, Opificium, industriam, vel quodvis pretio æstimabile obsequium, saltem honestum (de quibus suo loco) potest alteri locare: idq; sive in genere, ut famuli, qui pro pretio se exhibent ad serviendum in quacunque re Domino, sive in aliquo particulari, ut coloni, artifices, Medici, Chirurgi, Magistri, litterarum, & artium.. Huc ergo spectant omnes contractus mercenarii pro mercede pecuniaria.

21 II. Omnis etiam res immobilis, ut domus ad inhabitandum, hortus, ager, vinea, predium ad fructum capiendum; sed hoc ad breve tempus infra decennium: nam si ad tempus longum, nempe decennium, concessio fiat rei immobilis fructiferæ, cessat esse locatio, & conductio, & efficitur contractus Emphyteuticus, de quo *Sect. seq.* Et quia nomine rerum immobilium, & stabilium veniunt etiam jura, v.g. servitus, jus exigendi gabellas, decimas, certos fructus, etiam Beneficia Ecclesiastica: ideò etiam hæc locari pretio consideratis omnibus justo justè possunt. Cæterùm etsi contractus locationis, & conductionis locum solùm habeat circa res temporales, magnam tamen similitudinem rationis, & juris habet cum contractu illo, innominato, quo Beneficiatus superior v. g. Canonicus inferiori, vel Vicario confert Beneficium curatum, vel Parochiam cum onere certæ pensionis annuæ solvendæ: de quo in materia de Beneficiis.

III. Universaliter ergo omnia, quæ vendi possunt, possunt etiam locari, exceptis iis, quæ lege prohibentur. Jure autem positivo Cæsareo I. Prohibetur locari domus vicina habitationi Magistro fabro, vel alteri Magistro, quando eorum voces confunderentur, *L. unica. Cod. de studiis liberal. Urbis Rom.* quamvis hanc Legem non esse in usu, nisi Magister reclamet, notet Bonacina *disp.* 3. *de contractibus. q.* 7. *punct.* 1. *propos.* 2. II. Prohibentur conduci prædia à militibus, & curialibus, *L. curiales. ff. locat.* III. Prohibentur prædia conduci à Clericis negotiandi causâ, licèt iidem possint succedere conductori *L. ult. de vita & honest. Cleric.* IV. Jure Canonico *Clement. ambitiosæ*, prohibentur locari prædia Ecclesiæ, nisi ad triennium, intelligendo tamen triennium non purè naturale, sed morale, & utile, scilicet tres annos fructificantes: ut pluribus citatis docet Filliucius *tract.* 44. *c.* 2. *num.* 8. inter alia dicens. Itaque si fundus, qui alternis tantùm annis sit fertilis, poterit ad 6. annos, si tertio quoque anno sit fertilis, locari potest ad novennium; quia annus locatione non taxatur ex simplici decursu temporis, sed ex decursu cum proventu fructuum. Sic ille, quē vide. 22

IV. Sed ecce tibi dubium paupertinum; Titius pauper obtinuit ab Episcopo, vel Magistratu facultatem mendicandi, vel petendi eleemosynam in hac civitate, vel territorio; poterítne hoc suum jus paupertinum locare alteri pro certa pensione? Concedit Sanch. *lib.* 1. *consil. c.* 7. *dub.* 2. dicens, quia id nullo jure prohibetur, & pauper locat jus, quod habet, éstque contractus fortunæ æquali utrinque periculo lucrandi, vel perdendi. Negat verò Lugo *disp.* 29. *Sect.* 1. *n.* 3. eâ potissimùm ratione: quia esto contractus iste justus sit inter locatorem & conductorem, est tamen injustus contra fideles eleemosynam dantes, qui pauperi tantùm volunt dare, & non huic conductori, qui pauper non est, ut supponitur. Sed certè facilè respondet *Sanch.* hoc modo fideles adhuc mediatè verè pauperi dare, mediante scilicet illo conductore inde pensionem solvente pauperi, ídque nec ipse Lugo negare potuit, licere, quando pauper decumbens per se ipsum eleemosynam petere non posset. 23

III. Utendam, vel fruendam.

Seu ad usum, vel etiam fructum: interdum enim solus usus conceditur, ut in domo, equo, veste, instrumento: interdum etiam fructus, ut in vacca, agro, vinea, predio, dominio directo semper remanente apud locatorem concedentem: atque per hoc differt locatio à permutatione, venditione, mutuo &c. quibus dominium plenum rei transfertur in alterum. Conductor autem rem sibi locatam ad usum, vel fructum, ad eundem usum vel fructum alteri æquè idoneo elocare potest. L. nemo 6. Cod. de locato: *Nemo prohibetur rem, quam conduxit, fruendam aliis locare; si nihil aliud convenit.* Interim secundus 24

dus conductor personaliter obligatur ad pensionem solvendam secundo tantùm locatori, cui si pensionem exsolvit, penitùs liberatur, ut nihil debeat primo locatori, *L. solutum* 11. *ff. de pignoratitia actione.* Excipe ergò ex ipso Jure, nisi aliter explicitè, vel implicitè conveniatur: ubi conventio implicita contraria colligenda erit ex circumstantiis: si enim ego tibi honesto viro locavi domum meam honestam, ex conventione implicita, non poteris domum meam sublocare meretrici publicæ, vel usurario, quando id cedit in dedecus domus meæ. Sic in similibus.

25 Cæterùm quoad usum rei locatæ jam ex dictis in simili de commodato constat, non posse te rem locata ad alium usum uti, nec consequenter ad aliũ diversum usum alteri sublocare præter illum, ad quem conventum est cum locatore. Quoad fructus autem rei locatæ, pro quibus conductor pensionem solvit, meritò hìc quæri potest; sub cujus dominio sint illi fructus, an locatoris, qui est dominus proprietarius fundi? an conductoris, qui est velut usufructuarius? ℞. cum dist. 1. fructus adhuc pendentes, antequam separati à solo colligantur, spectant ad dominum proprietarii fundi: *Ratio est*: quia tunc fructus adhuc sunt pars fundi, & faciunt quid unum cum ipso fundo, vel cùm arboribus solo affixis: cùm igitur ipse fundus; ejusque arbores, & plantæ sint sub dominio proprietarii, etiam erunt fructus adhuc pendentes. Et hinc rectè resolvit Diana *parte* 3. *tract.* 1. *resolut.* 19. quando sæcularis emit fructus pendentes prædii Ecclesiastici, vel ad Religiosos spectantis, non teneri eum solvere gabelias fortè impositas pro emptione fructuum ob rationem datam; quia scilicet tunc fructus spectant ad dominium Ecclesiasticum. 2. Fructus, autem jam separati à fundo, postquam collecti sunt, statim fiunt conductoris, etiamsi is pensionem nondum solverit, uti contra *Gloss. Barbos.* & alios rectè docent Molina *disput.* 497. Lugo *disp.* 29. *Sect.* 2. *num.* 29. Tamburinus *lib.* 9. *de contr. tr.* 4. *cap.* 3. *num.* 5. Alii apud ipsos. *Ratio est*: quia ex vi contractûs habet jus fruendi re, & consequenter faciendi fructus suos, etiam antequam pensionem solvat. Hinc rursus resolvit Diana *ibid. resol.* 19. inquiens: coloni Religiosorum tenentur solvere gabellam ex fructibus collectis, si eos deferant de loco ad locum, aut alienent; tunc enim sunt bona laicorum, & non pertinent, ne indirectè quidem, ad Ecclesiasticos. Hæc *Diana*. Interea tamen donec conductor vel colonus pensionem solvat, dominus fundi habet hypothecam in illis fructibus, ipsique fructus sunt ei in pignus, seu tacitè subjecti pro pensione solvenda: ut habetur expresse in jure. *L. in prædiis* 7. *pr. ff. in quibus causis pignor. vel hypoth.* Unde rectè apellaretur fur ille conductor, si clam eos extra prædium asportaret non requisito domino. *L. si servus communis & 61. §. locavi & ff. de furtis.*

IV. Certo Pretio, Mercede, vel Pensione constituta.

26 Confunduntur hæc pro synonimis, propriè tamen aliqualiter differunt in proposito. *Pretium* propriè dicitur, quod datur pro usu rei mobilis, ut equi, currus, instrumenti &c. *Merces* propriè datur pro labore, opera, obsequio hominis conducti, unde & mercenarius dicitur. *Pensio* autem propriè datur pro jure concesso utendi, vel fruendi re alterius immobili, ut domo, prædio, agro &c. Videndum breviter, *qualis*, *quanta*, *quando*, *ubi* solvenda à conductore ejusmodi pensio, vel merces.

I. *Qualis*? Pensio locationum constituenda & 27 solvenda est in sola numerata pecunia: nam si alia merces statuatur, non efficitur propriè locatio, sed contractus innominatus: *facio, ut des; do, ut facias &c.* concedo usum equi, ut des scapham frumenti: do scapham frumenti, ut juves metere, vel aliud servitium præstes; quamvis etiam talis contractus assimiletur locationi in Jure, ut dispositum de uno, intelligatur etiam dispositum de altero: ut notant DD. in *L.* 1. §. *si quis servum* 9. *ff. depositi.* Neque locator cogi potest, ut pro pecunia constituta acceptet alias res, etsi æquivalentes; sicut econtrà nec conductor, vel debitor cogi potest, unam speciem pro alia solvere; ut ex communi notant Navarrus *cap.* 17. *num.* 108. Layman hic *cap.* 22. *num.* 1.

II. *Quanta*? Tanta certè pensio solvenda est pro 28 re locata sive ad utendum tantùm, sive etiam ad fruendum, quanta per justam conventionem decreta est: ita nimirum, ut judicio prudentis, & experti viri non excedat commoditatem usus, vel fructus sperati talis rei, detractis expensis, aliisque detrahendis; ut sunt gabellæ, vel alia onera rei locatæ. Quòd si ergo lædatur aut conductor nimia pensione, aut ipse locator pensione notabiliter minori, quàm revera usus, vel fructus talis rei aut operæ talis personæ valeant, eadem omninò ratione resolvendum erit, sicut resolutum est supra *c.* 5. *Sect.* 2. §. 4. *à n.* 73. *de decept. pretii in Empt. & vendit.* Nimirum in foro externo datur actio ad rescindendum contractum, & restitutionem etiam in integrum læso, seu decepto ultra dimidium justi pretii tantùm: in foro autem conscientiæ semper obligatur lædens ad restitutionem læso, sive læsio fuerit ultra, sive infra dimidium: eadem enim utrobique est ratio.

III. *Quando*, vel *Ubi*? Certè pensio solvenda 29 est eo tempore, & loco, quo expresse, vel tacitè conventum est, vel prout consuetudo loci obtinet. Si nec ex conventione, nec ex consuetudine satis constet, quando, vel ubi solvendum sit, id facilè ex natura contractûs, vel circumstantiis dignoscitur, ut proinde huic quæstioni immorandum non est. Quòd si omnibus expensis dubium sit, an conductor pensionem solverit, omninò adhuc tenebitur solvere; quia locator est in possessione crediti contra ipsum. Hic notandus est textus Juris L. quicunque Cod. de Apochis publicis. *Is, qui ostendit, se tribus proximis annis solvisse, retrosolvisse præsumitur, nisi contrarium probetur.* Exempl. gr. Petrus habet domum conductam à Paulo 8. annis, si ostendat apochas, seu chyrographa solutionis factæ per tres proximos annos, in dubio de præcedentibus præsu-

præsu-

præsumitur solvisse etiam pro annis prioribus. Sed nota aliud; *Nisi contrarium probetur.* Si enim reverà solutæ non fuerunt priores pensiones, adhuc eas obligatur conductor solvere in conscientia, & locator eas exigere potest, etiam se occultè compensando, juxta Regulas iustæ compensationis Vides jam, quàm iniquè & insipidè fallant, qui in pensionibus solvendis petunt apocham, vel scripturam solutionis pro præsenti anno, cùm tamen priores nondum solverint sub spe aliquando utendi hoc beneficio legis, quasi Leges sacræ fraudibus patrocinari velint, ac possint. Denique, an pensio adhuc solvenda sit, si re conducta fiat inutilis infructifera &c. necessariò dicam seorsim. *Dub.* 2. 3. & 4.

V. Concedit, suscipit.

30 Locator verè concedit, id est, cedit, & confert conductori, & hic verè recipit aliquod jus utendi, vel fruendi re locata: ita ut locator pro arbitrio suo expellere, vel rem locatam alteri locare durante tempore conductionis minimè possit; sed postea tantùm. *L. ad* 3. *Cod. de locat.* Ubi quatuor causæ afferuntur, ob quas ante tempus conductionis finitum invitum conductorem expellere licet. 1. Est, si integram pensionem tempore statuto non solvat, & solvere renuat pertinaciter. *Unde c. propter* 3. §. *verum de locato.* Pontifex designat biennium, quo si pensio soluta non fuit, conductor expelli possit: tunc enim præsumitur, quòd is pensionem solvere pertinaciter intermittat. 2. Si casus improvisus intervenerit, ob quem res, v. g. domus elocata domino æquè, vel magis necessaria sit, quàm conductori, eaque causa prævisa non fuerit, quando ab initio facta est locatio. Vide de his causis latè Molinam *disp.* 499. 3. Si rem locatam reficere necesse sit, quæ refectio fieri non possit, remanente conductore in domo, prædio &c. Sed facile vides hoc & priori casu conductorem non obligari ad pecuniam correspondentem tempori absentiæ, sed priori tantùm. 4. Quando conductor in re locata malè versatur, aut ei damnum infert, quod etiam præstare, seu compensare tenebitur: ut si in domo urbana alat porcos, cuniculos &c. si agrum non colat, arbores cædat; item si re conducta abutatur contra bonos mores: ut si in domum honestam conductam introducat meretrices, helluones cum dedecore domûs, vel scandalo publico; poterit eum dominus expellere ante impletum locationis terminum: atque hoc quarto casu conductor expulsus tenebitur locatori adhuc solvere pensionem temporis sequentis usque ad terminum locationis: ut si v. g. in Quadragesima expulsus sit, tenebitur ei pensionem totius anni dare, ut meritò censet Lessius *lib.* 2. *c.* 24. *n.* 38. Ratio est: quia aliàs ex causa & culpa conductoris cessaret locatori debitum lucrum pensionis. Excipe tamen, si sapis: nisi locator rem statim æquè utiliter locaret alteri: tunc enim nullum damnum pateretur ex hoc capite, scilicet ex culpa conductoris ut in simili iterum dicam inferiùs.

31 At: quid si locator aut moriatur, aut rem locatam (prout semper potest) utpote Dominus proprietarius alienet, donet vendat alteri: tenebiturne hæres, vel successor postea stare contractui locationis factæ à primo locatore? Idémque quæri potest de hærede, vel successore conductoris. R. cum necessaria distinctione.

I. Hæres vel successor universalis tenetur stare 32 contractui locationis factæ à suo prædecessore, ut & ipse ante tempus non possit expellere conductorem, nisi ob causas legitimas supra dictas, *L. viam* 10. *Cod. de locat.* Ratio est: quia hæres universalis repræsentat personam ejus, imò eadem persona censetur cum defuncto, cui in omnibus juribus, & oneribus succedit realibus, quare debet omnia servare, ad quæ suus prædecessor se realiter obligavit (Excipitur autem successor in majoratu seu fideicommisso, quæ non potuit prædecessor locare alteri, nisi ad tempus vitæ, ideò ejus morte omnis ejus locatio exspirat, ut eâ successor stare minimè obligetur, nisi velit.) Idémque dicendum est de successore sui administratoris; hinc pupillus postea tenetur stare locationi antea factæ à suo tutore, vel curatore; Prælatus, Abbas, Beneficiarius debet stare locationi factæ à suis Prædecessoribus de bonis pertinentibus ad Ecclesiam; quia eorum fuerunt legitimi Administratores. Et in meliori sententia DD. cum Molina *disp.* 492. uxor mortuo marito debet stare locationi antea factæ à maritò de bonis non tantùm dotalibus, quorum fuit usufructuarius, sed etiam Paraphernalibus, quorum etiam uxore non contradicente est legitimus administrator. Et ita in similibus, ac etiam aliis contractibus, ut emptionis, venditionis, censûs constituti &c. *Ratio* autem generalis est: quia quilibet obligatur rata habere ea, quæ facta sunt à suo legitimo administratore; quamvis deinde hic moriatur, vel amoveatur.

II. Hæres vel successor particularis, ut legatarius 33 donatarius, emptor, qui rem alteri locatam à Prædecessore, ab eodem legato, dono, emptione, vel simili modo accepit, non tenetur stare locationi factæ à prædecessore: sicut nec conductor tenetur stare ejusmodi conductioni, ut habetur *L. qui fundum* 32. *ff. locati* & *L. emptorem* 9. *Cod. de locato.* & communis DD. Ratio: quia successor particularis non succedit in omnibus juribus, & debitis prædecessoris, sed in illo tantùm bono particulari, quod sibi datur, legatur, donatur, venditur: ergò non tenetur servare jura, vel debita contracta inter locatorem & conductorem. Excipe: nisi signatè initio locationis in pactum deductum esset, ut pro tempore locationis ipsa res locata maneret particulariter subjecta, seu hypothecata conductori in securitatem suæ conductionis: tunc enim invalida fuisset alienatio subsequens rei locatæ facta à locatore ante terminum elapsum: cùm fuerit jus particulare conductori acquisitum ex vi talis pacti. Alia exceptio mox apparebit.

III. Quòd si conductor velit stare conductioni, 34 & locationi factæ eo casu, & non permittatur, potest ipse conductor agere ad interesse contra locatorem, vel ejus hæredes, si rem in alium donatione, legato, vel venditione transtulerunt;

suas

tunc enim locator, vel ejus hæredes per translationem rei in aliam, sunt causa illius interesse, scilicet damni emergentis, vel cessantis lucri, ut habetur *cit. L. emptorem.* Et hinc est alia exceptio à priori dicta: quòd nimirum etiam successor particularis, donatarius, legatarius &c. vi rei locatæ alteri, teneatur stare, nec possit expellere conductorem cum suo gravi damno, v. g. ab agro conducto jam elaborato, seminato, donec fructus collegerit, quia tunc æquitas non patitur colonum conductorem fructuum jacturam pati. Idemque est in similibus. Quæ omnia summariè indicata latiùs videre potes apud citatos. Verùm aliquot jam suprà indicata dubia non levis momenti explicanda restant.

Dubium I.

Ad quem spectat expensas ad rem locatam & conductam facere?

35 I. Expensæ ordinariæ ad solum usum vel fructum rei locatæ capiendum faciendæ ad conductorem spectant: v. g. equi, bovis, vel servi locati alimenta, expensæ quot annis faciendæ ad agrum, vel vineam colendam, metendam, fructus colligendos &c. de quo nullus dubitat, & constat ex Jure.

36 II. Expensæ necessariæ ad ipsam substantiam rei locatæ, ejusque partes permanentes conservandas, v. g. ut domus locata, sarta tecta conserventur cum fenestris, fornace, puteis &c. ad locatorem dominum rei spectant, *L. dominus 55. & L. colonus 61. ff. locati.* Ex communi DD. cum Molin. *disp.* 496. Laym. *hic c.* 22. *n.* 4. Cujusmodi etiam sunt expensæ, ut in agro fiant necessariæ fossæ, & aggeres, ut equus conductus soletur, vel infirmus extraordinario medicamento curetur, & his similia. *Ratio est:* quia locator tenetur tradere conductori rem aptam communi usui, & consequenter eam non aptam factam, aptam reddere suis expensis. Unde si conductor ipse in rem conductam ejusmodi necessarias expensas fecit, potest eas de pensione detrahere, aut à locatore repetere, finita locatione, ut expressè habetur utrâque L. cit. Imò si eas expensas nolit locator solvere, sibi potest conductor occultè compensare, vel rem locatam sibi tamdiu retinere, donec ejus usu vel fructu compensentur eæ expensæ necessariò factæ: intellige semper præscindendo à contrario pacto, vel consuetudine. Consequenter ob eandem rationem, etiam ad locatorem non ad conductorem spectabit, tributa, & onera publica solvere, ac præstare, quæ ratione domus, aut fundi locati debentur, ut constat *.x ff. de via publica.* Quamobrem dicitur: *Construat vias publicas unusquisque secundùm propriam domum: & aquæductus purget, qui sub diu sunt: & construat ita, ut non prohibeatur vehiculum transire. Quicunque autem mercede habitant, si non construat dominus, ipsi construentes computent dispendium in mercedem.* Exceptò semper, ut modò innui, nisi de expensis faciendis aliter inter contrahentes conventum sit, aut loci consuetudine aliquid specialiter receptum sit. *L. circa locationes 19. Cod. de locato.*

III. At quid de expensis necessariis ad avertenda mala, pericula, & damna rei locatæ, vel conductæ, ut scilicet conserventur, v. g. ab incendio domus, ager ab illuvione, prædium, vel quævis res à prædonibus, hostibus &c. R. cum Tamburino hic *c.* 1. *§.* 2. *à n.* 6. I. Modicæ & ordinariæ expensæ pro rei conservatione ad conductorem spectant. *Ratio est:* quia, qui conducit rem, obligat se ad illam ordinariis, consuetis modis, adeoque etiam ordinariis, non magnis expensis conservandam: & nisi ita custodiat, erit in culpa: & consequenter incidet in onus resarciendi totum damnum, quod inde sequetur; positò enim, quòd conductor rem aptam habeat à locatore, debet ille providere, ne inepta reddatur, vel perdatur, quod confirmat textus Juris in l. videamus 11. §. 2. *ff. locat.* ubi ait Imperator: *Item prospicere debet conductor, ne aliquod rei jus, vel corpus deterius faciat, vel fieri permittat.* II. Magnæ autem expensæ & extraordinariæ necessariò faciendæ pro conservatione rei locatæ à periculo vel damno, casu vel aliunde, sine culpa conductoris imminentes, ad ipsum locatorem spectant. Ita (salvo meliori judicio) putat *Tamburinus & ego.* Ratio est: quia (secluso alio pacto in contrarium) ad hæc extraordinaria non se obligabit conductor, ne tacitè quidem, quia nemo in hujusmodi contractibus intelligitur se obligare, nisi ad ordinaria & consueta. Confirmatur hoc: quia, si res conducta casu pereat, vel deterior fiat, ipsi locatori tanquam suo domino perit, ut mox dicam §. *seq.* ergo si magnum quid sit expendendum, ne pereat, locator tanquam dominus expendere debet, secluso alio pacto in contrarium: atqui in nostro contractu solùm adest pactum implicitè imbibitum de modicis expensis, & ordinariis, ut dictum est: non verò de magnis & extraordinariis: ergo illas solùm debebit conductor, non has, sed locator. Quando ergo conductor avertit à re conducta ejusmodi mala magnis expensis suis (quod certè facere debet etiam mutuatâ pecuniâ, si sine magno suo incommodo potest) tenebitur ei illas locator reddere, & eo nolente poterit sibi occultè compensare, vel retinere tantundem de pensione, aut etiam retinere tamdiu rem locatam, donec ipsi satisfaciat. *Ratio est:* quia tunc conductor rem utilem gerit pro domino rei, etsi ex vi contractûs non obligetur? quare justitia postulat, ut sit à domino compensandus.

IV. Quòd si conductor in re locata, vel conducta fecit expensas nec necessarias, nec utiles multùm, sed merè voluptuarias, v. g. ad ornatum, ad eas solvendas non obligatur conductor, nisi in eas faciendas expressè, vel tacitè consenserit. At verò, si fecit expensas non necessarius quidem, tamen admodùm utiles pro melioratione rei locatæ, quæ scilicet rem locatam reddant notabiliter meliorem, ac utiliorem etiam ipsi locatori; ut si plantavit arbores fructiferas, vel vineam in agro conducto: si ex fundo sterili fructiferam fecit: si in fundo, domo, valdè commodum puteum fodit &c. equidem 38

dem Molina *disp.* 496. & Lugo *disp.* 29. *n.* 68. putant, adhuc non debere solvi à locatore, eò, quòd expressè, vel tacitè non consenserit, & hoc supposito utique verum est. Attamen quia reverà semper dominus censetur tacitè consentire, quoties melioramenta rem utilem reddunt ipsimet locatori, ideò absolutè eas expensas utiles à locatore solvendas esse, alioquin à conductore sibi compensari posse, veriùs est, juxta generaliter dicta *de Restitutione c.* 2. *Sect.* 2. §. 8. Ipsi etiam *Molina & Lugo* censent: nimirùm possessorem bonæ fidei (qualis certè etiam est conductor) in utroque foro posse detrahere, & dominum teneri solvere expensas necessarias, vel utiles ad melioramenta rei alienæ; non item voluptarias, seu voluptatis tantùm; quæ recole.

Dubium II.

Ad quem spectat damnum rei locatæ, & conductæ.

39 Si nimirùm res locata & conducta apud conductorem pereat, vel deterior facta sit: cujusnam erit damnum, locatoris, an conductoris? certum, & pueris notum est, si res casu pereat sine omni culpa conductoris (secluso tamen pacto assecurationis) locatori tamquam suo domino perire, ejusque esse damnum: si verò culpâ conductoris pereat, vel deterior facta sit, eidem, ejusque damno perire, eúmque totum valorem rei domino resarcire teneri. Quanta autem, & qualis debeat esse culpa ad tantum onus conductori imponendum, etsi satis constare possit ex generaliter dictis de Restitutione *c.* 2. *Sect.* 6. §. 3. Tamen ob speciales difficultates, & casus, & in gratiam juniorum pono breves Resolutiones suppositis terminis *ibidem* explicatis.

40 I. Conductor, re conductâ suâ culpâ pereunte, debet præstare dolum malum, & culpam latam, & levem tantùm, *arg. L. in rebus* 19. *ff. commodat.* Ratio est: quia contractus hic fit in gratiam & commodum utriusque, & locatoris pretium capientis, & conductoris usu vel fructu rei gaudentis: idque non solùm in foro externo, sed etiam interno conscientiæ, secundùm communiorem sententiam. Quamvis etiam probabilis & tuta sit sententia aliorum ad hoc, ut conductor contrahat obligationem mortalem restituendi pro re conducta pereunte, requiri culpam gravem Theologicam, qualis ordinariè etiam est culpa lata Juridica: nimirum, quando conductor non adhibuit eam diligentiam in re conducta conservanda, quam adhiberet in re sua propria simili custodienda.

41 II. Conductor ergo in neutro foro tenetur præstare culpam levissimam; nisi res valdè pretiosa locata sit: v. g. aurea, vel alia, quæ facilè frangitur: quia tales res suâpte naturâ exactissimam servandi diligentiam requirunt, ita ut nemo eas, nisi hac conditione locare, vel commodare velit. Imò in his pretiosis reverà culpa gravis censetur, quæ in aliis rebus vilioribus servandis levis, vel levissima æstimaretur: ita enim loquitur textus Juris L. si merces 25. §. 7. ff. locati. *Qui columnam transportandam conduxit &c. si fracta sit, ita id periculum præstat, si qua, ipsius, eorúmque, quorum operâ uteretur, culpâ acciderit: culpa autem abest, si omnia facta sunt, quæ diligentissimus quisque observaturus fuisset. Idem &c. si dolia, vel tignum transportanda conduxerit: idémque ad cæteras res transferri potest.* Hæc ibi: intelligendo dolia plena vino v. g. & alias res similes columnæ, quæ in transportando facilè frangi possunt. Vides hac severa L. requiri diligentiam exactissimam, & excludi culpam etiam levissimam, quia nimirum culpa, quæ in aliis rebus non ita periculosis levis, vel levissima censetur, est lata, vel gravis in servandis vel transportandis iis pretiosis, quæ facilè frangi, vel effundi possunt: unde quando quis se obligat ad ejusmodi transferenda, vel servanda ex pacto saltem implicito, etiam se obligat exactissimam diligentiam secundùm artem & operam, quam in illis rebus pretiosis, & periculosis ipse poneret, si suæ propriæ essent; poneret autem sine dubio exactissimam: atqui omittere in re aliena diligentiam, quam quis in re propria poneret, non levis, vel levissima, sed lata & gravis culpa censetur: quod valdè notandum est pro diversis casibus.

III. Multò minùs ergò conductor tenetur præ- 42
stare casum fortuitum, si nimirum res sic locata sine omni sua culpa mero casu fortuito pereat. Sed excipe per omnem modum (1.) nisi accesserit pactum assecurationis, justè enim locatur alicui prædium, domus, pecora &c. cum pacto, ut omne periculum etiam fortuitum casuale, quodcunque illud sit, ipse subeat, & compenset, dummodò ipsi tantùm onus compensetur diminutione pensionis, ut patet ex supra in simili latè dictis. Altera latissimè patens exceptio est, nisi conductor culpâ suâ causam casui dederit, seu quod idem est; nisi contra pactum expressum, vel implicitum aliquid egerit, vel omiserit. Exempla in jure sunt L. videamus 11. §. 1. ff. locat. *Si in locatione v. g. convenit, ignem non habeto, & habuit: tenebitur, etiamsi fortuitus casus admisit incendium, quia non debuit ignem habere.* Et ibidem §. ultimo. *Inter conductorem & locatorem convenerat, ne in villa urbana fœnum componeret, composuit, deinde servus igne illo succendit, ait Labeo teneri conductorem ex locato. quia ipse causam præbuit inferendo fœnum contra conductionem.* Item si conductor fuit in culpabili mora restituendi, vel non ad concessos usus adhibuit, ut si tempore præscripto non reddidit equum locatum, & is postea casu periit, similiter non periturus ad dominum: si equum conductum ad hunc locum, Salisburgum v. g. tantùm, tu ulterius aliò ducas, unde casu in foveam præceps ruat, vel à prædonibus eripiatur: si equus locatus tibi sit ad equitandum tantùm sine sarcina, vel curru, tu contra facias, & ex eo equus locatus tibi intereat &c. teneris ad omnia damna secuta: quia contra pactum explicitum egisti, & ideo tuâ culpâ causam casui dedisti. Item si de muro domus ruinam minante dominum tempestivè non admonuisti, ut succurrat: si ob negligentiam servitutem induci prædio conducto permisisti, cùm cavere potuisses, adhuc ob-

ligaris

ligaris de damno, quia egisti contra pactum saltem implicitum, quo conductor promittit implicitè rem locatam ut suam custodire. Lege totum titulum *ff. locati.*

43 IV. Quod si verò nesciatur, vel dubitetur, casúne, an verò culpa, vel dolo conductoris, vel custodis res perierit, ipsi conductori, vel custodi incumbit onus probandi, & quòd res perierit, & quòd sine culpa, *L. si quis ex argentariis* 6.§. 9. in fine *ff. de edendo.* Et communis DD. cum Molina *disp.* 494. Layman. *cit. n.* 5. Ratio est: quia ea, quæ facta sunt, non creduntur, nisi ostendantur. Et specialiter conductori, vel custodi ex natura contractûs omnium Gentium jure incumbit, ut ostendat rem sine sua culpa periisse. Excipe; nisi graves conjecturæ adsint pro hominis innocentia, aut consuetum sit ejusmodi res perire sine culpa conductoris, vel custodis: v. g. si periit ovis ex grege, discus argenteus ex aula Principis &c. tunc enim præsumptio stat pro ipso, & delato ei juramento liberatur. Eadem ratione in dubio, utrum incendium ortum sit ex culpa conductoris; ipsum absolvendum esse, nisi locator culpam ostendat ex communi Legistarum docet *Joachimus Mynsing.* apud Laym. *cit. n.* 6. Ratio est: quia licèt incendium plerumque accidat ex inhabitantium culpa, atq; in dubio contra ipsos præsumptio existat; non tamen semper patrisfamilias, sed plerumque famulorum culpâ fit, quam paterfamilias præstare non cogitur neutro foro, ut constat ex *L. si vendita* 11. *ff. de periculo & commodo rei venditæ.*

Dubium III.

Quid si res conducta fiat inutilis conductori?

44 QUando impedimentum accidit, quo minùs conductor re conducta uti vel frui possit, sicque ei in toto, vel in parte inutilis fiat; liberabitúrne à pensione solvenda? R. cum necessariis distinctionibus.

45 I. Si impedimentum accidat ex parte rei conductæ, utpote quia domus ruinam minatur, nocturnis spectris investatur, ob periculum belli, vel pestis tutam habitationem non præbet, & maximè, si domus omninò conflagretur, ager alluvione destructus, aut alia res conducta in toto, vel in parte pereat, vel inutilis fiat, liberatur conductor à pensione solvenda pro tempore, quo re conducta uti vel frui non potest. Communis Navarrus *c.* 17. *n.* 387. Lessius *lib.* 2. *c.* 24. *dub.* 2. Molina *disp.* 493. Layman. *hic n.* 3. Et habetur *L. habitatores* 27. *ff. locati*: ubi insuper dicitur. *Si causa justa fuisset, cur periculum timeret, quamvis periculum verè non fuisset, tamen non debere mercedem* (subaudi solvere.) Ratio clara est: quia nullus tenetur mercedem solvere pro eo, quo uti non licuit; nam pro usu rem conductor accepit á locatore; hoc ergo usu sine culpa amoto, vel impedito, amovendum quoque est onus solvendi pensionem.

46 II. Quando impedimentum accidit ex parte ipsius locatoris voluntariè per culpam suam, vel dolum, quo minùs conductor re locata frui vel uti possit, v. g. si ipsi mala fide locatis alienum equum, domum; fundum, postea à verò domino ab ipso evictum, non tantùm conductor liberatur à pensione pro rata temporis, sed etiam ei locator præstare tenetur, quantum ejus interest, ut habetur *L. si fundus.* 33. *ff. locati*: nimirùm tenetur non solùm ad damna, quæ ea de causa sequuntur conductori, sed etiam ad omne lucrum cessans intrinsecum & extrinsecum, videlicet quantos inde fructûs percepisset, vel quantum inde lucratus fuisset (expensis tamen deductis) conductor, juxta Regulas generales institutionis; nam omnium horum causa est locator, si ejus culpâ desit conductori usus & fructus, ac lucrum rei locatæ.

III. Quando impedimentum accidit ex parte locatoris involuntariè, & sine ejus culpa: v. g. si res aliena bona fide locata evincatur à vero domino, tenetur id petere locator à domino, ut ipse conductorem sub eadem pensione re uti, vel frui sinat usque ad terminum locationis; si is nolit, tenebitur conductori aliam rem non minùs commodam præstare, v. g. domum ad habitandum, si possit; alioquin si minùs commodè provideat, tenebitur de pensione remittere, vel aliàs indemnem servare *L. si quis domum* 9. *L. si fundus.* 31. *ff. eod.* Ratio sumitur ex ipso jure evictionis, juxta dicta supra de Emptione. 47

IV. Quando impedimentum accidit ex parte ipsius conductoris etiam involuntariè, ut quia infirmus non potuit colere agrum conductum; conjectus in carcerem non potuit habitare in domo conducta; si impeditus morbo, vel quacunq; causâ non potuit uti operâ mercenarii, famuli jumenti &c. conductâ, & multò magis, si voluntarium impedimentum posuit, vel noluit uti re, vel personâ coductâ: uti si conduxisti famulum: vel mercenarium, & postea mutato consilio uti non vis, adhuc tenetur conductor totam pensionem, vel mercedem solvere, quatenus interest locatori non fuisse conductum. *L. qui operas.* 38. *ff. locati.* Communis DD. *Navar. Molina, Lessius. Laym.* modò *citt.* Ratio est: quia tunc res, vel personæ conductæ, velut paratæ sunt ad serviendum conductori, & per ipsas non stat, quo minùs serviant; ergo si per te solùm stat, quo minus iis uti possis, vel velis, non sunt fraudandæ à mercede sua. 48

Dixi autem notanter: *quatenus interest locatori conductum non fuisse*: nam si in tali casu locator vel conductus postea rem vel operam suam alteri locavit, vel locaturus est, tantundem de pretio, vel pensione detrahendum erit, quantum pro tempore prioris locationis à posteriori conductore accipitur; ut benè explicat Lessius *cit. n.* 6. & addit n. 10. Etiamsi locator rem à conductore sic relictam de facto non locet alteri, tamen propter libertatem, quam illi relinquit conductor, ut possit rem illam alteri locare, adhuc debere aliquid remittere de pensione debita. Contra adhuc totam pensionem deberi à conductore, absolutè vult Tamburinus *lib.* 9. *de contract. tr.* 4. *c.* 4. §. 1. *n.* 12. eò, quòd ea libertas parùm utilis sit locatori, si rem defacto non locet alteri, cùm ècontra ipsi pensio integra certò debeatur. Placet limitatio Moli- 49

Molinæ *cit. disp.* 493. *n.* 4. deberi integram pensionem locatori, nisi cum eo consentiente paciscatur conductor, ut remittat aliquid ratione potestatis, quam illi faciat locandi idem alicui alteri, juxta ea, quæ dixit *disp.* 489. Ita habetur *L. sed addes* 19. §. *cum quidam* 9. & *L. qui operas.* 38. *ff. locati.* Sic Molina. At quid, si in hoc casu locator rem suam à primo conductore relictam majori pretio locavit alteri, quàm priori, v.g. in 10. aureis: iste excessus cujus erit? ℞. *cum distinct.* Si primus conductor rem sibi locatam, qua modò uti ex parte sua non potest, vel non vult, verè à se abdicavit, prout plerumque fieri solet, palam videtur excessum spectare ad locatorem, tanquam jam plenum dominum rei: ut indicat *Molina cit.* At si primus conductor non abdicavit à se rem conductam, sed retinuit animum eâ utendi postea, nisi dominus alteri elocet, tunc excessus spectabit ad ipsum primum conductorem, ut re ipsa bene docet Lugo *disp.* 29. *n.* 30.

Dubium IV.

Quid si res conducta fructifera sterilescat?

50 QUòd si per anni sterilitatem, aeris injurias, hostium incursiones, aliúmque fortuitum casum colonus, seu conductor damnum patiatur; ideóne de pensione remittendum erit? Certè cùm conductor communiter sicut suscipit totam spem abundantiæ frugum, ita etiam suscipere in se soleat totum periculum sterilitatis, vel infortunii in ejusmodi rebus fructiferis conducendis: ita communiter tota pensio debebitur, & nihil remittetur. Dico tamen *communiter*: nam pro particulari casu ita paucis resolvendum est.

51 I. Ob damnum, vel infortunium modicum nihil de pensione remittitur. Communis Doctrina, & praxis. *Ratio est*: quia si colonus ob unius vel alterius anni fertilitatem majus commodum capiat, nihil ipsi aufertur, neq; pensio augetur: ergo etiam modicum damnum unius vel alterius añi æquo animo ferre debet, ut habetur *L. si merces* 25. *ff. locati.*

52 II. Si damnum immodicum, & plusquam tolerabile passus est colonus sine sua culpa, remittendum est ei de pensione, prout utroque Jure statuitur: *L. ex conducto.* 15. *ff. locati.* & *c. propter sterilitatem*, 3. *Extra de locat. & conduct.* Immodicam autem cladem ex communiori DD. censet Less. *lib.* 2. *c.* 24. *dub.* 3. si deducto semine aliisq; impensis, ne dimidium quidem solvendæ pensionis supersit; tunc enim eo ablato, reliquum remittendum est. Aliter Abbas *in cit. c. propter.* si colonus vix colligat tertiam partem soliti, utpote pro 15. vix 5. Navar. *c.* 17. *n.* 188. si vix colligat duas tertias soliti, utpote pro 15. vix 10. Verùm hìc loci consuetudo, vel communis opinio incolarum intendenda est, ut monet Laym. hîc n. 7.

53 III. Excipe, nec ob immodicam cladem pensionem remitti, nimirum si ita expresè conventum sit. *L. si quis domum* 9. *ff. locati.* Deinde si antecedentium, vel subsequentium annorum fertilitate damnum compensetur, vel compensandum speretur, ut habetur *cit. L. ex conducto.* §. *Papinianus* 4. & *cit. cap. propter sterilitatem.* Item colono partiario; qui scilicet aliquotam partem fructuum v. g. tertiam, vel quartam pendere debet, ob anni sterilitatem nihil remittetur. *Glossa*, & *Abbas in cap. propter.* Navar. *cap.* 17. *num.* 190. Ratio datur in *cit. L. si merces* 25. §. 6. quia *partiarius colonus, quasi societatis jure & damnum, & lucrum cum domino fundi partitur.*

IV. Colonus etiam emphyteuticus, qui scilicet fundum ad longum tempus pro pensione habet (de quo mox) siquidem magnam pensionem solvere debeat, non tam in recognitionem dominii, quàm compensationem fructuum, quos capit, ut ei ob damnum immodicum remissio aliqua fiat, ipsa æquitas postulat; cùm hoc statu parùm admodum differat à colono conductitio, ut ex communi docent *Julius Clarus*, *Less. Layman. cit.* At verò si pensionem comparatione fructuum valdè modicam solvat, & solùm in recognitionem dominii, non liberatur ob quamcunque cladem: quia modicam pensionem annorum præcedentium, & subsequentium fructus facilè & abundè compensat; nisi fundus emphyteuticus omninò pereat, aut in potestatem hostium deveniat sine spe brevi tempore recuperandi. *L.* 1. *Cod. de jure emphyteutico*, *& alibi.* Et communis DD. cum Navarro *cap.* 17. *n.* 187. aliique *citt.* De hoc sunt versus apud Julium Clarum lib. 4. recept. §. emphyteusis, *quæst.* 8. 54

Si periit totum, non debuit Emphyteusin:
Si perit ex parte, nulla se liberat arte,

Sed de hoc jam iterum

SECTIO III.

De Emphyteusi, & Feudo.

SUMMARIUM.

EMphyteusis græcè, latinè idem ac insitio, vel implantatio sic dicta, quod olim terræ incultæ darentur colonis ad excolendum, inferendo fruges, implantando arbores, inædificando prædia rustica concesso ipsis dominio utili, seu usufructu non toto, pro pensione tamen annua fructuaria, vel pecuniaria solvenda, qui proinde coloni dicebantur emphyteutæ, id est, insitores, vel implantatores: postea autem usus obtinuit, ut etiam jam fœcundæ terræ in emphyteusin simili lege darentur, & accipientes etiamnum emphyteutæ dicantur. Huic valdè affinis est contractus feudi: de utroque ergo hac Sectione strictim agendum, quantum nosse opus, vel utile est. 55

§. I.

Emphyteusis Definitio, & differentia ab aliis contractibus.

EMphyteusis est *contractus onerosus, quo conceditur alteri res immobilis, & meliorabilis* 56 *quoad*

quoad dominium utile sub certa pensione reali annua solvenda, scilicet domino proprietario, vel ejus legitimo hæredi. Communis.

I. Contractus onerosus, quo conceditur alteri.

57 SEnsus patet ex dictis. Solùm hîc quæri posset; quisnam concedere, & quibus concedi possint res in emphyteusi? Sed ex alibi dictis patens est responsio: certè enim rem in emphyteusin concedere possunt omnes, qui potestatem habent rem alienandi: fit enim verè hîc alienatio rei quoad dominium utile. Hinc Prælati, Rectores, Beneficiarii res Ecclesiæ incorporatas non possunt concedere in emphyteusin; sicut nec vendere, ex vulgata Extravagante *ambitiosæ*; de quo Molina latè *disp.* 468. Omnibus autem res in emphyteusin concedi possunt, qui aliunde non sunt prohibiti inire contractus, quippe rem excolere, & meliorare per se, vel per suos possunt: patet ex fine hujus contractus.

II. *Res immobilis, & meliorabilis.*

58 UT domus, prædia, agri &c. Non ergo in emphyteusin dari possunt res seu mobiles ullæ, seu immobiles, quæ ex se meliorari non possunt: ut sunt aquæ, jura fixa, census jam constituti, pecuniæ, redditus &c. Dico tamen *ex se*. Nam res etiam jam satis melioratæ dantur in emphyteusin, ut quasi continuetur præcedens contractus: & tunc meritò sub majori pensione juxta valorem meliorationum; quia tunc sunt magis fructuosæ possidenti, ut ex se patet.

III. *Dominium utile.*

59 EMphyteutæ enim confertur verum dominium utile, & plenus juris ususfructus rei, idque semper ad tempus longum, scilicet decennium, & ultra. Atque per hoc emphyteusis differt ab omnibus aliis contractibus: nam 1. differt à permutatione, emptione, venditione, mutuo, nimis patenter; in his enim contractibus dominium non utile tantùm, sed plenum transfertur in accipientem; in emphyteusi autem solùm transfertur dominium utile, dominio directo, seu proprietate rei semper apud dominum proprietarium remanente. 2. Differt patenter à censu consignativo, quo non transferuntur dominium, vel possessio rei in censualistam, sed ipse censuarius retinet plenum dominium sui prædii v. g. illúdque possidet, sub obligatione tamen reddendi pensionem annuam alteri, quàm alter suâ pecuniâ emit: at in emphyteusi transfertur in emphyteutam dominium utile, & tota possessio totius rei cum dicta obligatione solvendi pensionem, seu Canonem. 3. Differt à censu reservativo, quo plenum dominium transfertur in censuarium à pristino domino, sed reservato sibi censu seu pensione annua solvenda, idque sine pœna commissi, si pensio non solvatur: in emphyteusi autem transfertur dominium utile, seu ususfructus tantùm pro pensione, idque sub pœna commissi, si pensio stato tempore non solvatur, ut mox dicetur. 4. Differt à locatione & conductione; hac enim solus conceditur ususfructus rei mobilis, aut immobilis, sed solùm ad breve tempus infra decennium, & non ipsum dominium utile, vel jus aliquod reale in ipsa re; imò neque possessio civilis; verè enim locator per conductorem tanquam ministrum suum, rem suam possidet. At in emphyteusi transfertur dominum utile; ac plenus ususfructus rei cum vero jure in ipsa re, ita ut emphyteuta rem ipsam sibi obligatam habeat, suóque nomine possideat, & non alterius concedentis, idque ad longum tempus, nimirùm saltem ad decennium, imò ad dies vitæ, etiam ad ipsos hæredes. Vide latè Molin. *disput.* 445. Lugo *disp.* 29. *n.* 86.

IV. *Sub certa pensione annua reali.*

SCilicet vel pecuniaria, vel fructuaria; quo præcipuè differt emphyteusis à feudo, quo conceditur dominium utile pro solo obsequio personali. Pensio illa solvenda in jure Canonico dicitur græcè *canon*. id est regula, quasi pensio ex certa & fixa regula solvenda sit: solvenda autem est pensio ista seu redditus annuus ab emphyteuta tum in recognitionem dominii directi, penes dominum proprietarium semper remanentis; tum etiam in recompensationem dominii utilis sibi concessi: ut habetur *instit. de locat.* Cæterùm jam supra *Sect. præced. fin.* notatum est, quia pensio hæc potiùs datur in recognitionem dominii, quàm in compensationem fructuum, si horum comparatione modica sit, non liberari ab ea solvenda emphyteutam ob quamcunque cladem rei emphyteuticæ, etiam casu, & sine culpa evenientem, nisi tota res pereat: tunc enim suo domino perit. Sed de hoc iterum aliquid infra. Denique emphyteusis alia dicitur temporalis, quæ conceditur ad certum tempus, sed longum, scilicet decennium, vicennium: alia vitalitia, quæ conceditur ad dies vitæ, sed homini sano, robusto: alia hæreditaria vel in perpetuum, vel ad certas tantùm generationes vel masculinas tantùm, vel fœmineas etiam, rursùs vel pro solis hæredibus, vel etiam cum facultate alienandi ad extraneos, quantum scilicet ipsi jus habent, nimirùm quoad dominium utile tantùm, omnia ex instrumentis, & investituris discerni debent, ac latè videri possunt apud Legistas & Theologos passim, præsertim *Azorium, Molin. Lug. Laym. Lessium ll. citt.* 60

§. II.

Emphyteusi conditiones, & proprietates quatuor.

I. Scriptura.

AD valorem & essentiam contractus emphyteutici requiritur scriptura secundùm communem *DD. ex L.* 1. *Cod. de jure emphyteutico*: Sin autem is, qui se emphyteutam asserit, instrumentum exhibere non possit, tenebitur testes adducere, qui affirment contractum emphyteuticum inter tales personas celebratum, scripto instrumento confirmatum fuisse. Excipe: nisi emphyteuta præscriptionis jure se defendere possit 61

ostendens se legitimo tempore scilicet 30, annorum, si emphyteusis laica sit, aut 40. annorum, si sit Ecclesiastica, fuisse in pacifica possessione, & pensionem domino persolvisse: tunc enim alia probatione per scripturam, testes, vel juramentum, opus non erit. Communis DD. cum Molina *disp.* 449. Quin insuper Azorius *hic c. 5. q. 3.* cum aliis vult scripturam non absolutè, & omninò necessariò ad valorem contractus requiri, sed solùm ad firmitatem, & vitandas lites.

II. Emphyteutæ onera.

62 EMphyteuta præter pensionem annuam solvendam debet fundum sibi concessum proprio sumptu, labore & industriâ colere, & cavere, nec deterior efficiatur, sed potiùs melioretur. Insuper ad ipsum pertinet, omnia impendia præstare, quæ ad fundi conservationem, & fructum collectionem spectant, utpote: ut domus, horrea, stabula, aggeres, fossæ, sepes, putei, &c. conserventur, vel reparentur; quo etiam differt à locatione. *L. sed. cùm 65. ff. de usufructu*: adeóq; si per emphyteutæ culpam, vel negligentiam fundus ipse cum cæteris prædictis deterior fiat, ut minoris valeat, privari potest jure emphyteutico, & ususfructus cum proprietate consolidari. *Authent. qui rem Cod. de sacrosanctis Ecclesiis.* Quódsi verò fundus, vel alia prædicta absq; omni culpa emphyteutæ pereant, vel collapsa sint, eorum restauratio & damnum ad dominium spectat, secundùm Omnes. Ratio est: quia substantia fundi ad dominum spectat; jus autem fructuum ad emphyteutam: ergo rei substantia domino perit; emphyteutæ autem erit impendere impensas ad ejus conservationem necessarias cum fructuum perceptione. Vide Julium Clarum §. *emphyteusi q. 8. n.* 8. Molina *disp.* 454.

III. Pœna commissi, Caducitas.

63 EMphyteuta si à tribus annis continuis in emphyteusi laica, & duobus in emphyteusi Ecclesiastica integram pensionem, sive canonem non solvat, ipso jure cadit in pœnam commissi, résque caduca fit, ut inde dominus eum expellere possit, quamvis solutione interpellatus non fuerit, prout statuitur utroque Jure *L. 2. Cod. de jure emphyteutico* &c. *potuit de locato.* Excipe I. si nulla culpa emphyteutæ intercesserit; quia ubi culpa non est, neque pœna commissi locum habere debet. II. Aut ipse dominus debitor sit emphyteutæ, ut compensationi locus sit; ut ex communi testatur Molina *cit. disp.* 453. III. Aut dominus, postquam Emphyteuta pœnam commissi incurrit ob neglectas pensiones, insequentis temporis pensiones acceptat: tunc enim præsumitur jus revocandæ emphyteusis condonare, teste Julio Claro. §. *feudum. q.* 49. *n.* 10. IV. Aut si in emphyteusi Ecclesiastica post biennium elapsum mox infra 10. dies oblatis pensionibus emphyteuta moram purget, liberatur pœnâ commissi, *cit. potuit. de locato.* V. Denique universaliter hæc pœna commissi non debetur ab emphyteuta, nisi post sententiam judicis; nemo enim tenetur subire has pœnas temporales, nisi condemnetur: unde fructus percepti ante latam sententiam, etsi post caducitatem, pertinent ad emphyteutam: percepti verò post sententiam ista tam spectant ad dominum proprietarium, deductis tamen expensis; nam fructus illi censentur esse, qui ablatis expensis supersunt.

IV. Emphyteusis alienatio duo requirit.

I. EMphyteuta non potest rem emphyteuticam 64
alienare per venditionem, nisi præmonito domino proprietario, ejúsque consensu requisito; alioquin ipso jure cadit in pœnam commissi, & jure emphyteuseos, una cum meliorationibus spoliatur, si alienatio traditione perfecta sit. *L. 3. de jure emphyt.* Et *cit. c. potuit. de locato.* Excipe tamen, nisi emphyteusis concessa sit alicui pro se, & aliis, quibus dare voluerit: tunc enim subintelligitur, quòd domini consensus non requiratur ad alienationem: ut Clarus notat *q.* 13. Titulo autem gratuito, seu lucrativo donationis legati, dotis, semper potest emphyteuta emphyteusin in alium transferre, salvo tamen per omnia jure domini, etiam non requisiti; dummodo nòn statim ab ipso ille alius in possessionem mittatur, nisi priùs domino significetur, ut donatarium idoneum agnoscat, & investiat, accepto pro investitura laudemio, seu honorario consueto.

II. Facta alienatione emphyteusis, novus em- 65
phyteuta à domino investiri, & pro investitura solvere debet laudemium, seu pretium, vel potiùs honorarium certum (sic dictum, quod dominus suo consensu & authoritate approbet, ac velut laudet translationem factam, vulgò Handlohn) hoc tamen laudemium, quantum est de jure communi *L. 3. Cod. de jure Emphyt.* non debet excedere quinquagesimam partem pretii, seu æstimationis rei in emphyteusin datæ. Lessius tamen *c. 24. n.* 57. ait, ex consuetudine esse partem trigesimam: alii vigesimam, alii etiam decimam. Denique servanda erit consuetudo loci. Cæterùm si non solvatur hoc laudemium infra tempus consuetum, & magis, si ipsa investitura non petatur à novo emphyteuta, is rursùs cadit in commissum, résque caduca fiet.

Porrò in quatuor casibus ad translationem em- 66
phyteusis nec consensus domini requiritur directè, nec solutio laudemii addenda: quando hæres suus, vel necessarius succedit in re emphyteutica, utpotè filius patri. 2. Quando res emphyteutica redit ad primum emphyteutam dissoluto contractu, non autem per contractum novum. 3. Quando pater aliud non habens dat filiæ in dotem rem emphyteuticam. 4. Quando plures habentes rem emphyteuticam in communi eam inter se dividunt. *Ratio* horum est, quia in his quatuor casibus translatio est, vel reputatur esse necessaria: ideóque consensus domini præsumitur, Vide de his minutiùs, & latè *Julium Clarum*, *Aliisque citt.*

§. III.

Feudi definitio, convenientia, & differentia ab emphyteusi.

FEudum definitur ex lib. 2. feud. tit. 23. *Est* 67
concessio, vel donatio rei immobilis (Regni, Provinciæ, civitatis, arcis, oppidi, agri, &c.) *secundùm utile dominium pro fidelitate & obsequio*

quio personali, *quod vasallus domino exhibere debet.* Utpote militando, contribuendo, serviendo &c. Brevius Glossa ibid. Feudum *est concessio rei immobilis pro homagio.* Is ergo, qui accipit, dicitur feudatarius; & vulgò vasallus. Non comprehenditur hîc feudum emptitium, quod pretio comparatum est: nam propriè feudum non est, sed potiùs emptum restrictum ad certas personas, vel generationes, addito pacto fidelitatis, & obsequii personalis diminutione pretii compensando, Porrò conditiones ad feudum requisitæ, & obligationes feudatarii, seu vasalli satis intelliges ex explicatione differentiæ inter feudum, & emphyteusin.

I. Feudum convenit cum emphyteusi in quatuor.

68 UTrumque constituitur in re immobili fructifera tantùm; agro, oppido, civitate &c. II. In utroque dominium utile tantùm, seu usus-fructus transfertur in emphyteutam & vasallum, manente proprietate seu dominio directo penes dominum *cit. lib. 2. feud.* III. Uterque emphyteuta & vasallus à domino investiri, sive in possessionem mitti debet, aut corporaliter ipsum introducendo, ut acquirat jus in ipsam rem, vel ex fictione juris, tradendo ei clavem, annulum, ensem ut acquirat jus ad possessionem propria authoritate capiendam, ut colligitur ex *cit. lib. 2. §. si facta tit. 26.* Vicissim vasallus domino præstare debet juramentum fidelitatis, seu homagium: quâ autem cæremoniâ latè videre potes Julium Clarum *cit.* IV. Uterque emphyteuta, & vasallus non potest alienare per venditionem fundum, & post traditionem ipse cadet in commissum, fitque res caduca domino, ipsaque alienatio ipso jure irrita est. Verùm hîc jam adest una notabilis differentia inter emphyteusin & feudum; longe enim strictiùs prohibetur rem alienare vasallus, quàm emphyteuta, qui solùm venditione, seu titulo oneroso non potest alienare rem emphyteuticam sine requisito, & præhabito consensu domini qui etiam regulariter consentire tenetur. Vasallus autem quovis titulo prohibetur alienare feudum etiam gratuitò, ut neque donare alteri, nec in dotem dare, nec in emphyteusin alteri concedere, nec oppignorare, aut quovis modo in alterum transferre possit sine consensu domini, quem tamen is dare nunquam tenetur, ut habetur in Jure Cæsareo lib. 2. tit. 52. quin etiam feudatarius feudum saltem habitum ab Imperatore vel Rege, sine ejusdem consensu non potest inter proles, vel filios dividere: quia etiam divisio est genus quoddam alienationis; atque ob alias causas, ita cautum est Jure Cæsareo *lib. 2. feudorum tit. c. 5. §, prætera.* Vide de his latè Clarum §. *feudum. q. 31. 35. 36.* ubi tamen notat, consuetudinem permittere, ut liceat vasallo domino non requisito partem feudi, v. g. pascua, sylvas, vel terras incultas ad tempus etiam longum elocare, vel in emphyteusin dari: item ipsos fructus percipiendos alienare &c. Sed nota hîc rursus aliam differentiam inter emphyteusim, & feudum: feudatarius, seu vasallus potest à se abdicare feudum, ac illud domino relinquere, quando libuerit: emphyteuta autem non potest à se abdicare, & domino relinquere rem in emphyteusim acceptam; sicut nec conductor rem conductam ante tempus impletum, nisi ultrò consentiente domino. Ratio discriminis est: quia feudum principaliter datum est in utilitatem vasalli; quare ipse potest illâ nolle frui, cum nemo cogatur uti favore suo: emphyteusis & locatio æquè principaliter est in utilitatem dantis, seu domini, cui debetur pensio, cultura, & melioratio prædii, & accipientis, juxta suprà dicta. Præter has particulares differentias in alienatione, & cessione generaliter.

Feudum differt ab emphyteusi in quatuor.

I. IN emphyteusi debetur annua pensio realis pecuniaria, vel fructuaria, eámque emphyteuta etiam non requisitus à domino solvere tenetur, eáque stato tempore non solutâ cadit in commissum: in feudo autem solùm est obligatio obsequii personalis exhibendi à vasallo suo domino utpote fidelitatem, reverentiam, auxilium, & defensionem contra fortunæ, famæ, vel vitæ incommoda idque modo licito, maximè in bello justo suscepto à domino, atque ejusmodi obsequia eo ipso, quod personalia sint, positivè non tenetur præstare vasallus, nisi a domino requisitus, Vide *lib. 2. feud. cit. 6. & 7.* Neque ob quodvis negatum obsequium amittitur, seu caducum fit feudum; sed ob causam magnæ ingratitudinis, irreverentiæ, infidelitatis, hostilitatis, injuriæ, vel damni illati domino in bonis vitæ, famæ, vel fortunæ: quæ videre licet in *cit. lib. feud.* 69

II. Emphyteusis semel collatâ absque alia cæremonia semper continuatur, solutâ semper pensione: feudi verò investitura cum juramento fidelitatis, & laudemio renovari debet semper, non tantùm, quando mortuò primo vasallo, filius vel hæres, aut successor succedit: (vulgò im Anfall) tenetur enim is intra annum & diem investituram petere præstitis suprà dictis: verùm etiam, si dominus feudi moriatur (vulgò Herren-Fall) tenetur idem vasallus intra annum & diem ab hærede, vel alio successore illius investituram petere cum juramento & laudemio, alioquin utroq; casu feudô privatur saltem per judicis sententiam *lib. 2. feud. tit. 24.* quæ fuit prima causa beneficii amittendi. 70

III. In Emphyteusi etiam fæminæ succedere possunt omni jure, & consuetudine: in feudo autem communi jure soli succedunt masculi descendentes, quippe qui soli feudi capaces sunt: neque unquam censentur comprehensæ fæminæ, nomine *liberorum*, nisi earum specialis mentio fiat: & tunc solùm admittuntur in defectum filiorum masculorum *c. 1. de successione feudi.* Deficientibus autem filiis descendentibus succedunt agnati naturales ex parte patris usque ad quemcunque gradum, exclusis cognatis ex parte matris; etsi viciniores gradus sint, ut ex *cit. lib. 2. feud. tit. 50.* de natura successionis feudi latè docet *Clarius cit. q. 79. Ratio est*: quia in feudo agnati non succedunt ut collaterales defuncti; sed tanquam descendentes in linea recta à primo acquirente feudum communi ipsorum stipite. Unde est Regula feudalis, quod 71

ultimus

ultimus agnatus primi acquirentis successor est, etiamsi feudum per mille manus transierit.

72 IV. Emphyteusis capaces etiam sunt Clerici, & loco Monachi etiam Monasterium, juxta dicta suo loco de usufructu in communi: feudi autem nec Clerici in majoribus constituti, nec Monachi capaces sunt, ut habetur lib. 2. feud. tit. 21. Et Ratio redditur: *eò quòd desiit esse miles sæculi, qui factus est miles Christi: nec beneficium pertinet ad eum, qui non potest gerere officium*, ideóque ibid. tit. 26. *qui Clericus efficitur, aut votum Religionis assumit, hoc ipso feudum amittit.* Hæc ibi. Sed excipe per omnem modum: nisi feudum ex prima institutione, & voluntate conferentis annexum sit Ecclesiasticæ, vel monasticæ dignitati: *lib. 2. feud. tit. 30. & c. verùm de foro competenti.* & alibi. Et hac ratione Germani Episcopi & Abbates, aliæque Ecclesiasticæ personæ plerumque feuda majora, & imperialia dignitati suæ annexa possident sub certis oneribus, eâdemque institutione imperiali sortiuntur etiam statum Principis, ac statum sæcularis, ut officia vasalli per se, vel subditos præstare possint, ac debeant. Si cæcus non fuisti, jam enarrare potuisti tam conditiones feudi, scilicet ut 1. Dominium directum maneat apud dantem; utile verò totum sit apud accipientem. 2. Ut constituatur in re immobili tantùm. 3. Ut feudatarius investiatur à domino præstito juramento fidelitatis; quàm obligationes feudatarii seu vasalli, quarum tres sunt: 1. præstare juramentum fidelitatis, seu homagium: 2. præstare obsequium promissum: 3. non alienare feudum sine domini voluntate.

§. IV.

Feudi divisiones præcipuæ indicantur.

73 Variæ divisiones, seu genera feudorum ex Juribus enumerantur apud Legistas. Unam tantùm & alteram afferam, quam utile est scire, certéque turpe esset ignorare Theologo.

Feudum novum & vetus.

74 Feudum *novum* dicitur, quod primò alicui acquisitum est beneficio solius conferentis; & de hoc vasallus cùm domini voluntate & consensu tam inter vivos, quàm per ultimas voluntates disponere potest, etiam non requisito consensu filii primogeniti, vel proximi agnati, qui alioquin secundùm formam investituræ in feudo successurus esset ex communi DD. *Clarus q. 40.* & 41. Et ex eo Layman *cap. 24. num. 5.* Ratio est; quia in hoc feudo vivente adhuc primo acquirente, ejus filiis vel agnatis nondum jus ullum acquisitum est: ideò ille de illo tanquam re sua cum consensu domini pro arbitrio disponere potest. Excipe: nisi feudum novum specialiter institutum, vel collatum esset, ut sit instar antiqui, vel aucti; aut in favorem specialem filii vel fratris in eo successuri, & in investitura nominati: tunc enim non possunt successuri successione privari, ut ex se patet.

75 Feudum *antiquum* est, quod olim vel antea acquisitum ab ascendente, jure agnationis ad alterum transmissum fuit, & de hoc non potest vasallus etiam cum consensu domini disponere, nisi insuper renuntiatio filii vel proximi hæredis accedat. Omnes Clarus. *q. 41.* Ratio patet: quia tunc ex pacto & providentia primi tum conferentis, tum acquirentis filiis vel agnatis jam jus acquisitum est succedendi post mortem primi acquirentis, cui dispositio posterior obesse non debet; nam secundùm jura origo cujuscunque contractus inspicienda est.

Feudum hæreditarium, & gentilitium.

Feudum (seu novum, seu antiquum) hæreditarium (Erb-Lehen) dicitur, quod alicui simpliciter concessum est pro se, & quibusvis suis hæredibus, seu quomodolibet ipsi succedentibus; ac proinde de hoc sive novo, sive antiquo feudo vasallus tam inter vivos, quàm per ultimam voluntatem disponere liberè potest, perinde ac de propriis bonis, non requisito neque domini, neque filii, aut primi agnati consensu. Communis apud *Clarum cit.* Ratio patet: quia tale feudum ex institutione, & investitura ad quoscunque extraneos devolvi potest, dominio semper reservato suo jure & fidelitate à quocunque feudi successore præstanda. Feudum Gentilitium (Stamm-Lehen) sive ex pacto & providentia dicitur, quod alicui concessum est pro se & liberis vel descendentibus suis, intellige semper masculis: & de hoc, si novum sit, potest vasallus disponere cum consensu domini sine consensu descendentis: si autem vetus sit, non potest, nisi cum consensu & domini & descendentis vel agnati proximi, ut primùm dictum est. 76

SECTIO IV.

De Fidejussione, & assecuratione.

SUMMARIUM.

77. & 78. *Fidejussio quid.*
79. *An, & quando debitor teneatur Fidejussori ad expensas & damna in fidejubendo, vel solvendo incursa: &*
80. *An ea occultè compensare possit.*
81. & 82. *An pro fidejussione possit exigi pretium.*
83. usque ad n. 88. *Quinam fidejubere possint.*
88. *Fidejussor suscipit in se obligationem debiti alieni;*
89. *Concurrentibus tamen quatuor conditionibus.*
91. *Fidejussor etiam in conscientia obligatur solvere in defectum debitoris.*
92 *Quid si plures fidejusserint pro debitore non potente solvere.*
93. & 94. *An & quando fidejussor sua obligatione liberetur, si debitori debitum condonetur, aut terminus solutionis prolongetur.*
96. *Assecuratio quid.*
95. *Ut justa sit, quatuor exigit conditiones,* Usque ad n. 99.

Fidejussio est *contractus, quo quis suscipit in se obligationem debiti alteri obligans seipsum ad solvendum vel satisfaciendum, si debitor non solverit, vel satisfecerit.* Alioquin fidejussor dicitur, qui de alterius obligatione interposita propriæ fidei & obligationis cautione securitatem præstat: unde antiqua fidejubendi forma erat interrogandi fidejussorem: *fide tua id esse jubes?* & respondebat: *jubeo.* Explico breviter terminos & substantiam definitionis. 77

§. I.

§. I.

Est Contractus.

78 FIdejussor enim contrahit duplici respectu, & cum creditore,& cum debitore: cum creditore contrahit, quia se obligat ad solvendum in defectum debitoris, illique vicissim creditor cedit, & cedere cogitur suam actionem adversus debitorem, si pro ipso solverit; cum debitore quoque hoc ipso contrahit, quia acquirit jus, & contra ipsum actionem, eúmque sibi obligatum habet, ut si fidejussor pro ipso solverit, teneatur ipsi debitor in utroque foro restituere, quòd pro ipso solutum est creditori, ut ex se patet, & clari sunt textus juris. Aliquot hîc dubiola breviter exponenda sunt.

79 I. Obligatúrne debitor fidejussori solvere etiam expensas & damna, quæ fortè passus est in fidejubendo & solvendo pro ipso? ℞. cum distinct. Si debitor ex culpa sua non solvit, certò obligabitur; quia justum non est quòd fidejussor damnum patitur ex culpa debitoris in officio, quòd in ejusdem gratiam ac fidelitatem suscepit. Si verò debitor non fuit in culpa non solvendo, utpote quia reverà erat impotens solvendo, tunc non obligabitur ad dictas expensas vel damna compensanda fidejussori; tunc enim ea damna non imputantur debitori, sed necessitati.

80 II. Potéstne fidejussor se occultè compensare, si pro debitore solvere debuit, nec alium habet modum recuperandi ab eo, quod pro ipso solvit? Ex. gr. fidejussisti pro Titio debente centum, & compulsus es à Judice ea solvere creditori: potésne centum occultè accipere ex bonis Titij? ℞. quòd sic: quia in fidejussione semper intelligitur fidejussor nolle quid amittere de suo, sed potiùs velle omni modò licitò recuperare; cùm donatio nunquam præsumatur, nisi expresse fiat. *Excipe ergo*: nisi contrarium prorsus expressum fuerit: aut nisi ipse debitor expressè promiserit, non obventurum tibi damnum ex fidejussione. Vide Less. hîc *lib. 2. c.* 28.

81 III. Potéstne fidejussor pro ipsa fidejussione, seu obligatione in se suscepta, accipere pretium, vel mercedem à debitore, in cujus gratiam fidejubet? ℞. Certò potest, si adsit periculum solvendi pro debitore, & damni, vel molestiæ inde incurrendæ, sic enim fidejubere omninò est pretiô æstimabile, ut ex se patet: quo casu, etiamsi fidejussor postea nullum damnum senserit, potest tamen illud pretium prius pactum accipere; quia non accipit pro damno, sed pro periculo prævio, quod fuisse supponitur, ut in simili alibi dictum.

82 IV. At, quid si nullum subsit periculum, nulla molestia, vel incommoditas in fidejubendo; ut si fidejussor certus sit, nullum ipsi ex fidejussione damnum obventurum; poterítne adhuc aliquid acipere fidejussor? Respondent *Azorius*, alióśque citans *Bonacina* apud Tamburinum *tr. 7. c. 1.* §. 4. adhuc posse accipere aliquid proportionatum, certè modicum experti viri arbitriô mensurandum. *Ratio est*: quia adhuc illam obligationem, quamvis sine incommodo, recipere, est pretiô æstimabile.

II.

Quo quis idoneus &c.

QUinam autem idonei sunt, ut pro aliis fidejubere possint; ℞. Regulariter, quicunque possunt principaliter se ipsos obligare ex quocunque contractu, iidem etiam in simili contractu pro aliis fidejubere possunt: nimirum, qui bona propria habent, ac eorum liberam administrationem: hinc à fidejubendi munere repelluntur. 83

I. Pauperes, pupilli, filijfamilias, non habentes proprium peculium castrense, vel quasi castrense. Item Religiosi Professi. Monachus enim propria authoritate sine dubio fidejubere non potest jure naturali: & si fidejusserit sine Prælati, & majoris partis Capituli censensu, Monasterium inde minimè obligari, rescribit Innocentius III. *in cap. quod quibusdam, de fidejussor.* 84

II. Clerici etiam admitti non debent ad fidejubendum pro laicis; licèt, si fidejubeant, fidejussio teneat, seclusô præjudiciô Ecclesiæ. *cap. ult. eod. citt.* Attamen jam usu receptum est, ut possint saltem aliquando, & rarò fidejubere etiam pro laicis in proprium damnum, scilicet de propriis bonis, vel fructibus beneficij, seclusô præjudiciô, vel damnô Ecclesiæ, & sine periculo, ne depauperentur: inde enim non obligantur, nisi quatenus commodè solvere possunt, ne egeant *cap. Odoardus de solut.* Vide Lessium *cit. cap.* 28. 85

III. Mulier etiam à fidejubendo repellitur, ita ut invalidè fidejubeat pro viro, & si fidejubeat, opponere possit Senatûs Consultum Vellejanum, quò minùs solvere cogatur, ut habetur *toto titulo Cod. ad S. C. Vell.* Idque etiam habet locum in foro conscientiæ, utpote, quod ob sexûs fragilitatem boni publici causâ introductum sit, ut habet communis DD. vide Lugo *disp. 32. num.* 11. Validè tamen mulier fidejubet pro filio, sed cum certis solemnitatibus, nimirùm cum instrumento publico adhibitis testibûs tribûs cum subscriptione, ut Juribûs citatis habent. DD. passim. 86

IV. Excipiuntur tamen casus, quibûs mulier validè fidejubet pro quocunque, ita ut illo Senatûsconsulti auxilio ampliùs uti minimè possit, utpote I. Si fidejussionem juramentô confirmavit: intendens huic suo favore renuntiare, aut etiam sine juramento huic suo favori renuntiavit coram judice: cùm enim hoc privilegium in ejus specialem favorem concessum sit, poterit ei renuntiare. II. Si pretium pro fidejussione accepit, seu pretiô conducta fidejussit. III. Si post annum à fidejussione pignus dedit creditori. IV. Si fidejussit in fraudem vel pro dote, vel pro suo creditore, vel libertate servi. Quæ omnia innuisse satis sit, & juribûs citatis latè videri possunt apud citatos. *Molinam. Less. Lugo*, & præsertim Sanchez *lib. 4. de Matrim. disp. 6.* Ratio autem omnium est: quia in his casibus præsumitur mulier non ex naturali fragilitate, vel levitate, sed maturo consilio fidejussisse. 87

§. III.

Suscipit in se obligationem debiti alieni.

FIdejussio enim est contractus subsidiarius in subsidium & securitatem alterius contractûs adim- 88

adimplendi: ideóque obligatio fidejussoris accessoria est, non principalis, sed supponens obligationem principalis debitoris, ut habetur *c.* 1. & 2. *de fidejussoribus.* Nam fidejussor se obligat in eo solùm casu, quo debitor non solverit: quare si quis absolutè se constituat debitorem pro alio, seu se obligat ad solvendum pro altero, non fidejussor, sed debitor principalis deinceps erit; quia non accessoriè & in defectum alterius, sed absolutè & æquè principaliter, ac primus debitor se obligavit: rectissimè ergo.

89 Dixit Lessius *cit. cap.* 28. quatuor conditiones necessariò concurrere debere in fidejussione. I. Conditio, ut hic contractus sit accessorius supponens alienam obligationem: ut jamjam explicatum est, atque ex hac consequuntur obligationes cæteræ. II. Conditio, ut fidejussor non obligetur ad plus, quàm debitor: non enim obligetur ad id, quod alter debet: unde licèt fidejussor respectu ejusdem debiti ob causas possit obligari plus vel magis intensivè, quàm obligabitur debitor principalis (potest enim fidejussor se obligare sub juramento, sub hypotheca, cum instrumento, vel scriptura publica, sub termino executionis contra se, quamvis tales obligationes non habeat debitor principalis) non tamen potest obligari ad plus, seu magis extensivè, vel extensiùs, ut nimirùm plus, vel cum majori onere solvat, quàm obligabatur debitor principalis, v. g. ut solvat 100. si principalis debitor solùm debeat 50. ut solvat hoc primò annô, vel in alio loco distanti, vel determinatè aliquid, cùm tamen debitor principalis solùm obligabatur solvere primùm post duos annos in loco præsenti aut indeterminatè hanc, vel aliam rem, pecuniam, vel fructus &c. *Ratio* patet ex dictis: cum enim fidejussoris obligatio sit accessoria obligationi principali, debent ambo tendere in idem objectum: quo etiam referri possunt dicenda §. *seq.* III. Conditio, ut existente invalida obligatione debitoris principalis (utpote si appareat contractum inter ipsum & creditorem fuisse nullum, aut creditori jam esse satisfactum, aut quid simile) nulla sit fidejussio ob eandem rationem: quia hæc nullam aliam obligationem inducit, nisi illam debitoris. Excipe tamen: nisi aliter constet de voluntate fidejubentis, qui debitum etiam infirmum pro firmo in se suscepit: ut si tutor vel curator voluit firmam facere obligationem per modum assecurationis, in quo consistit differentia inter fidejussionem & assecurationem, ut mox inferiùs patebit. VI. Conditio, ut fidejussor etiam juratus conveniri, & ad solvendum cogi non possit, nisi facta discussione bonorum debitoris principalis, an verà solvendo non sit, eadem semper ratione. Excipe 1. Nisi hoc ipsum esset notorium, scilicet debitorem non esse solvendo. 2. Nisi discussio esset impossibilis moraliter ob absentiam v. g. debitoris, vel similem causam. 3. Nisi ipse fidejussor renuntiaverit huic suo favori, prout certè possunt, & sæpè solent. 4. Nisi ipse fidejussor conventus neget, se esse fidejussorem; tunc enim amittere hoc privilegium, statuit Lex *si dubitet.* 10. §. *ita damnum ff. de fidejussor.* Vide *Molinam*, *Lessium*, Layman. *cit. num.* 8.

§. IV.

Obligans seipsum ad solvendum.

Fidejussor enim tam in foro conscientiæ interno, quàm externo obligatur ad fidejussionem suam adimplendam, quando à debitore facta discussione bonorum debitum haberi nequit. Sed quæstio est: an obligetur in foro conscientiæ solvere, etiam antè sententiam Judicis, an verò possit illam exspectare; idque quando non constat de intentione fidejubentis, qualiter se voluerit obligare, sed simpliciter pro alio fidejussit, ut certè communiter solet fieri? Pro hoc & aliis annexis dubiis pono breves Resolutiones. 90

I. Fidejussor juxta supra dictas conditiones etiam ante sententiam Judicis in foro conscientiæ obligatur debitum solvere in defectum principalis. Ita communior DD. Petrus Navarrus *lib.* 3. *c.* 4. *n.* 150. Rodriquez, eúmque citans Bonacina *disp.* 3. *de contract. q.* 10. *puncto* 1. *n.* 3. Laym. *c.* 29. *n.* 8. Quia fidejubere nihil aliud est, quàm fidem suam interponere de alieni debiti solutione, seu alienam obligationem in suam fidem suscipere: at quivis promissioni suæ fidem interpositam, & acceptatam servare jure naturali, & in conscientia obligatus est, seclusâ omni sententiâ Judicis: ergo. *Alii sic arguunt.* Fidejussor tenetur pro debitore principali: sed hic obligatur in conscientia solvere ante sententiam, cùm debitor sit ex contractu: ergo & ille. Non placet hæc ratio: jam enim vidimus fidejussorem posse aliter, & gravius obligari, quàm obligatus fuerit principalis debitor; posset ergò etiam ex causâ obligari minùs graviter, & solùm post sententiam, etsi debitor obligetur antea. Unde contrarium non improbabiliter docent alii apud *Bonacinam cit.* Et dubius manet Tamb. hic *c.* 1. *n.* 12. Ratio potest esse; quia imprimis quilibet intendit se, quanto minùs potest, obligare. Deinde in similibus contractibus politicis quilibet intendit se obligare secundùm usum receptum, & communem: atqui communis usus videtur invaluisse, ut fidejussor non solvat, nisi à Judice sententiatus: ergo. Fateor, probabilem esse sententiam, & in Confessionali non semel eam secutus fui: attendenda tamen est loci consuetudo. 91

II. Quando plures fidejussores pro eodem debito fidejusserunt, nisi singuli expressè pro rata parte tantùm se obligârint, singuli obligantur in solidum; quòd si tamen omnes ad solvendum idonei sunt, competit singulis exceptio ex Epistola Imperatoris Hadriani, ut obligatio in portiones dividatur; si verò alii solvendo non sint, cogitur etiam unicus, qui solvendo est, totum præstare. Quòd si tamen unus non oppositâ exceptione totum solvit, in foro externo jus repetendi ab aliis non habet, nisi priùs, antequam totum solvit, conveniat cum creditore, ut sibi cedat jus suum contra alios fidejussores ad ipsarum ratam capiendam, quo nimirum eos compellat, ut singuli 92

portionem solutionis refundant: quàm actionem etiam facta integrâ solutione certè ei creditor cedere debet propter privilegium, quo gaudet fidejussor appellatum in Jure cedendarum actionum: omnia habentur in Jure *institut. tit. de fidejussor. §. si plures.* A verò, si non præmissa ejusmodi conventione unus fidejussor totum debitum solvit, jam non poterit ei creditor amplius hoc jus cedere: quia seclusa illa conventione jam integrè satisfactus, non habet jus ampliùs contra alios fidejussores, sicque fidejussor totum solvens, nullum aliud medium habebit nisi tantùm dirigere se contrà ipsum debitorem, juxta dicta §. 1.

93 III. Si principalis debitor debito seu obligatione sua liberatur per condonationem, vel alio modo, palam est, simul extingui obligationem fidejussoris; nam ruente principali ruit accessorium. At quid si principali debitori solùm terminus solutionis prorogetur, v.g. ad unum vel alium annum: remanebitne liber fidejussor à sua obligatione? ℞. cum necessaria distinctione: nam si fidejussor se obligavit absolutè nullum determinando tempus, non remanebit liber; quia indefinita fuit obligatio; indefinita autem in Jure (non item in Logica) censentur universalia velut perpetua: si verò se obligavit restrictè ad certum tempus, v. g. ad hunc annum, ad has nundinas &c. tunc prorogato principali debitori termino, liberatur fidejussor, quia obligatio non se extendit ultra partium conventionem: & (nota) sicut qui fidejussit pro capitali, non intelligitur fidejussisse pro interesse, ita & qui pro uno tempore, non intelligitur pro alio fidejussisse.

94 IV. Denique sunt casûs, quibus fidejussor liberationem fidejussionis suæ jure petere potest. Sacer Textus *c. fin.* de fidejussionibus tres exprimit: sed *Glossa ibid.* & *institutionibus de fidejussoribus* quatuor enumerat casus. 1. Si ita conventum sit, ut elapso certo tempore, vel cùm fidejussor rem petierit, fidejussione liberetur. *L. si pro ea* 10. *Cod. mandati.* Hic casus non habetur in Jure Canonico. 2. Si debitor bona sua dilapidare incipiat, ut periculum fidejussori immineat, eadem *L. cit.* 3. Si fidejussor longo tempore in obligatione manserit, quod judicis arbitriô ex circumstantiis æstimandum erit, quo tempore facilè debitor solvere potuisset. *L. Lucius* 39. *ff. mandati.* 4. Si fidejussor ad solvendum condemnatus sit, statim antequam solvat, agere potest adversùs debitorem, ut ipsum liberet, vel indemnem servet: ut habetur *ll. cc.* utriusque Juris. Sequitur fidejussioni affinis.

Assecuratio.

95 **E***St contractus, quo quis constitutô pretiô suscipit in se periculum rei alienæ obligando se ad illius rei compensationem, vel in totum, si tota pereat, vel in partem, si pereat pars.* Jam vides latum discrimen assecurationis à fidejussione etiam in contractibus: fidejussio enim, solùm in debitis ex contractu locum habens, id solùm facit, ut si non solvat debitor, solvat fidejussor; adeóque est obligatio accessoria, & non principalis. Assecuratio autem est obligatio principalis, & respectu cujuscunque rei, etiam vitæ alienæ: & in contractibus facit, etiamsi liberetur debitor ex aliquo justo capite; ut si pupillus contraxit sine consensu tutoris, & in similibus, non tamen liberatur assecurator: hic enim non adhibetur accessoriè in subsidium contractûs; sed ut principalis in absolutam securitatem, quod valdè notandum.

II. Justus & licitus est ejusmodi contractus as- 96
securationis rei alienæ, cujuscunque etiam vitæ hominis ad certos annos v. g. quia est contractus sortis: ut tamen justus sit, debet habere quatuor conditiones. 1. Ut sit æqualitas inter pretium & pericula rei assecurandæ, quod pretium justum certè vel lex, vel usus communis, vel expertus vir determinabit. 2. Ut assecuratio sit libera, & non coacta. 3. Ut assecurator ignorans admoneatur de periculis rei; ut si hæc videat, an velit assecurare & quantum possit petere pro gravamine, quod subit. 4. Ut res assecuranda existat, & quidem cum periculo: alioquin quid assecurabitur? Unde si quis petat à te assecurationem certò sciens, rem v. g. navim vel merces jam periisse, invalida erit tua assecuratio de navi, vel mercibus: neque ille à te exigere vel recipere poterit ejus rei compensationem; quia reverà nihil assecurâsti.

III. Principalis autem conditio supponitur, ut, 97
qui assecurat, habeat bona, quibus totius rei assecuratæ compensationem facere possit, si ea tota pereat, vel partis, si pareat: unde si nulla habeas bona, nec habere speres postea, fingens tamen te habere, vel habiturum, assecures, invalida erit tua assecuratio, & injusta: quia non est æqua conditio ex utraque parte; & consequenter nihil pretii poteris recipere pro ejusmodi assecuratione.

IV. At, quid si habeas, vel habere speres saltem 98
partem, ut si assecures mercatori navim cum mercibus decem millium aureorum, ipse non habens, nisi quinque millia: erítne assecuratio valida, ut possis justè accipere assecurationis pretium; si non totum correspondens decem millibus, quod certè nemo putabit ob rationem modò dictam, saltem partem correspondentem quinque millibus, quæ habes, vel habere speras? ℞. Totum contractum esse invalidum, teque non posse, ne partem quidem pretii accipere sine onere restitutionis. Ratio est; quia fraus, seu dolus versans circa substantiam rei dedit causam huic contractui: mercator enim in ejusmodi assecurationem nunquam consensisset, ne ad partem quidem solvendam, si scivisset tuam impotentiam ad totum compensandum. Ita cum *Bonacina* (contrarium tamen etiam probabiliter putante) absolutè Tamburinus hîc *c.* 2. *num.* 7. & 8.

SECTIO V.

De Pignore & Hypotheca.

SUMMARIUM.

100. Pignus & hypotheca quid? & 101. Quotuplex?
102. Hypotheca alia expressa, alia tacita.
103. Quænam oppignorari, vel hypothecari possint?
105. An eadem res possit pluribus oppignorari?

 106. Quid

106. *Quid ſi res oppignorata mutetur?*
107. *Cujus ſint fructus ejus.*
108. *Quale jus habeant creditor & debitor in pignus?*
109. *An is illud vendere poſſit?*
110. *An creditor eo uti, vel aliis oppignorare poſſit.*
111. *Creditor ſoluto debito, debet pignus reſtituere, una cum fructibus.*
112. *Si illud interea melioravit, detrahere poteſt expenſas.*
11. *Si debitum non ſolvatur, quale jus in pignus habeat creditor, quando pactum præceſſit;* Uſque ad n. *118. &*
118. *Quale, quando nullum pactum præceſſit:* Uſque ad n. *113.*

99 HÆc (quemadmodum etiam commodatum, locatum, depoſitum &c.) aliquando ſumuntur objectivè pro ipſa re, quæ traditur in tali contractu: aliquando verò ſumuntur pro ipſo contractu, quo talis res traditur: & hoc ſenſu potiſſimùm agemus de pignore, hypotheca, depoſito; licèt etiam prior ſenſus non raró recurrat.

§. I.

Pignus & Hypotheca definitur, & dividitur.

100 I. PIgnus, vel hypotheca *eſt contractus, quo res alicui traditur, vel obligatur in ſecuritatem debiti*; ut ſi aliter ſatisfactum non fuerit, inde ſatisfieri poſſit, & debeat; nam pignus, & hypotheca largè, & velut genericè ſumpta omninò coincidunt: utrumque enim eſt res obligata alteri in ſecuritatem debiti. Unde dicitur L. res hypothecæ 5. §. 1. ff. de pignoribus, & hypothecis: *Inter pignus & hypothecam nominis tantùm ſonus differt:* At verò in rigore juris & ſtrictè ſumpta in hoc differunt; quod pignus propriè ſit res mobilis, quæ creditori obligatur, ſimul & traditur in ſecuritatem debiti. *L. ſi rem alienam* 9. §. 2. *ff. de pignoratitia actione.* Hypotheca autem propriè eſt res immobilis, vel etiam mobilis, quæ ſola conventione, verbo, vel ſcripto abſque traditione, vel poſſeſſione alteri obligatur: eſtque duplex; una *particularis*, qua certa res obligatur, v. g. domus, agri &c. Alia *generalis* omnium bonorum præſentium & futurorum: nec requiritur, quòd debitor exprimat illa verba: *tam præſentium, quàm futurorum*; ſed ſufficit dicere; *fide & periculo rerum mearum*, L. ult. Cod. quæ res pignori obligari poſſunt. In hac tamen generali hypotheca non cenſentur ea comprehenſa, quæ nemo prudens in ſpecie facilè obligaret; ut quotidiana veſtis, ſuppellex, Doctorum libri, artificum inſtrumenta &c. L. *obligatione generali* 6. *ff. de pignorib.*

101 II. Pignus (uti & hypotheca) triplex eſt: conventionale, prætorium, & legitimum. Pignus *conventionale* eſt, quod partes contrahentes expreſſè conſtituunt ſive ſolo conſenſu, ſive traditione. Pignus *prætorium*, vel *judiciale* dicitur, quod conſtituitur per juriſdictionem prætoris, ſeu judicis, mittendo creditorem in poſſeſſionem bonorum debitoris, ſive ante ſententiam, ut ſi reus vocatus in judicium non compareat; ſive per ſententiam Judicis, poſtquam debitor in ſolvendo contumax exiſtit: adeóque hoc pignus non acquiritur, niſi per apprehenſionem, ſeu poſſeſſionem rei; quo differt à pignore, vel hypotheca conventionali, quæ etiam ſola conventione acquiruntur. Et hæc ipſa pignora conventionalia, & prætoria, ſi res ſint immobiles, vel etiam mobiles obligatæ tantùm, & non traditæ creditori, dicuntur hypothecæ expreſſæ. Pignus *legitimum* dicitur, quod neque partium conventione, neque Judicis præcepto, ſed ipſa juris diſpoſitione conſtituitur; & alio nomine dicitur hypotheca legitima vel tacita. Et hinc.

III. Hypotheca alia eſt *expreſſa*; quæ ex par- 102
tium conventione habetur, aut prætoris vel Judicis præcepto conſtituitur, ut jam indicatum eſt: alia *tacita*, vel *legitima*, quæ ex diſpoſitione Juris implicitè involvitur in alio contractu, adeò ut ſtatim atque talis contractus celebratur, ex diſpoſitione Juris reſultet hypotheca, per quam bona unius ſunt obligata alteri ex contrahentibus; cujusmodi contractus, & annexæ hypothecæ tacitæ novem inveniuntur in Jure, & ſunt ſequentes.

IV. Tacitam, ſeu legitimam hypothecam ha- 103
bent. 1. Fiſcus, ſeu ærarium Principis in bonis cujuscunque debitoris ſui. 2. Pupillus & minorennis in omnibus bonis tutoris, vel curatoris ſui pro debita adminiſtratione bonorum. 3. Liberi, in bonis patris pro adminiſtratione bonorum ſuorum adventitiorum, & multò magis caſtrenſium, vel quaſi caſtrenſium. 4. Maritus in bonis uxoris pro dote promiſſa præſtanda, & econtra uxor in bonis mariti pro reſtitutione dotis (nimirùm mortuo viro.) 5. Maritus in bonis cujuſcunque dotem promittentis pro dote promiſſa præſtanda. 6. Dominus proprietarius in fructibus fundi locati, atque in bonis inductis coloni, vel emphyteutæ pro ſolvenda penſione, & pro damno fortè facto ab alio præſtando. 7. Eccleſia in bonis Miniſtrorum Eccleſiæ pro mala adminiſtratione. 8. Dominus in rebus inductis in ſuum fundum, vel prædium ruſticum ipſo ſciente, aut etiam in domum vel prædium ſuum urbanum, eo etiam ignorante, modò res invectæ ſint ibi manſuræ, & non ſint res aliæ; nam res furtivæ, vel merces ſtatim vendendæ non intelliguntur hypothecatæ, licèt ſint invectæ, ut notat Molina *diſp.* 497. *n.* 4. Denique quilibet habet hypothecam tacitam in quacunque re, ad cujus reparationem, vel conſervationem quis mutuat, ſeu dat pecuniam: illa enim res auxiliò illius pecuniæ reparata & conſervata remanet danti obligata pro pecunia cum prælatione ante omnes alios creditores, etiam priorem hypothecam habentes. Hæc omnia ſtatuuntur Jure Civili textibûs paſſim relatis à Legiſtis, ac etiam Theologis: & quia legi naturali juſtitiæ innituntur ad dictarum perſonarum ſecuritatem, etiam in foro conſcientiæ obſervanda ſunt. Vide latè Molinam *diſp.* 497. *&* 536.

§. II.

Ipſa res oppignorata, vel hypothecata.

I. QUæcunque res emi, vendíque poſſunt, ut- 104
pote omnia noſtra in re, ſpe, debito, chyrographo &c. etiam oppignorari, vel hypothecari, poſſunt;

possunt ; & econtra, quæcunque res absolutè & propter se ipsas vendi prohibentur, ut homo liber, res sacra, puclicum forum, res alienæ &c. earum etiam oppignoratio prohibita & injusta censetur, *L. ult. de rebus alienis non alienandis.* Ratio est: quia oppignoratio est species quædam alienationis latè sumptæ, quippe tribuens alteri jus reale in pignus : est etiam velut via & dispositio ad venditionem : etenim creditori datur pignus, ut, postquam debitor est in mora solvendi, illud vendere, & ex eo sibi satisfacere liceat pro distractione pignorum. Si quis autem rem non suam, sed alienam alteri in pignus dedit, dominus, nisi sciens id ratum habuerit, eam ab illo vendicare potest ; qui, si bona fide acceperit, agere potest contra debitorem contraria actione pignoratitia, ut rem æquè bonam sibi in pignus det. *L. rem alienam* 41. *ff. de pignor. act.* ubi additur : si aliena res in pignus data, postea efficiatur ejus, qui dedit, ex eo tempore, ut verum pignus subjectum manebit creditori ; unde nil obstat, ut aliquis pignori, vel hypothecæ subjiciat id, cujus dominium se consecuturum sperat, ut notat *Molina disp.* 529.

105 II. Quælibet res in hypothecam, vel pignus dari potest pro quantitate, qua valet tantum, etiam pluribus creditoribus, si eorum creditis æquivalet, aliàs non ; prædium enim hypothecatum uni pro 1000. v. g. non potest alteri obligari pro alijs 1000. si non est sufficiens ad utramque obligationem exsolvendam. In praxi ergo, quando debitor eandem rem duobus oppignoravit, cùm tamen ad utriusque debiti securitatem non sufficiat, distinguendum est : si enim factum est sciente priori creditore, & ignorante posteriore, tunc prior juri suo cedere videbitur, ut notat Molina *disp.* 522. *n.* 3. Si autem factum inscio priore creditore, manet illi salvum jus pristinum : sed posterior creditor, si nescivit, rem antea fuisse oppignoratam alteri, agere potest adversùs debitorem actione hypothecaria, ut rem aliam pignoris locò sufficientem substituat. *L. si quis in pignore* 36. *ff. de pignor, act.*

106 III. At, quid si res oppignorata, vel hypothecata postea varietur, vel immutetur : remanebitne eodem modo obligata creditori, sicut antea ? Distinguendum est. Si enim res fuit immutata in melius v. g. quia prædium fuit à possessore melioratum, domus amplior, ac commodior facta &c. & tunc remanebit & res, & ipsum augmentum pignori vel hypothecæ subjectum, quia accessorium sequitur principale : si verò res fuit immutata in pejus v. g. prædium, vel vinea destruitur, domus exuritur, sylva cæditur &c. tunc remanebit obligatum id, quod saltem de substantia remanet, nempe solum, seu fundus, & cæsâ sylvâ, etiam arbores, seu cæsa ligna oppignorata manebunt, cùm ligna sint pars substantialis sylvæ : Si tamen ex dictis lignis fiat aliquod artefactum, v. g. navis, domus &c. non amplius oppignorata manebunt ; cùm ligna sint deinde materia commutata in aliam rem. Et sic statuitur. *L. si. convenerit.* 18. §. 3. *ff. eod.* Quoad redditionem pignoris immutati vel variati patebit *§. seq. num.* III. *&.* IV.

IV. Quando creditori fortè res fructifera in pignus data est : cujusnam erunt fuctus ? ℞. debitoris, is enim semper manet dominus pignoris : omnis autem res, quæ fructificat, suo domino fructificat : intellige per se, & secluso alio titulo vel contractu, juxte latiùs dicta de Usura. 107

§. III.

Jus creditoris & debitoris in pignus durante debito.

DUrante tempore debiti creditor habet nudum jus intentionis rei sibi oppignoratæ, ut eam sibi fortè ablatam à quocunq; possessore vendicare possit tanquam sibi realiter obligatam, quousque debitum solvatur, eóq; soluto integrè restituendam, interim dominio pleno semper remanente apud debitorem oppignorantem : & hinc fit. 108

I. Debitor non prohibetur rem pignoris, vel hypothecæ locò alteri obligatam, alteri tertio vendere, vel alio modo obligare, ut habetur *L. si debitor.* 12. *eod. de distract. pignor.* Salvo tamen Jure primi creditoris : & siquidem eo sciente, & consentiente res ei oppignorata alienata sibi maneat, neque protestetur, ut jus pignoris salvum sibi maneat, censebitur remittere, ut habetur *L.* 2. *eod. de remiss. pignor.* Si vero eo ignorante, vel invito res alienata sit, transibit cum onere ad quemcunque possessorem, ut illud ab eo creditor in defectum debitoris ab emptore vendicare possit, cui tamen venditor manebit obligatus de evictione eodem rursus modo, quo supra de rei alienæ venditæ evictione dictum est. Quòd si debitor pignus idem duobus oppignoravit, jam dictum est. *§. præc. n.* 105. 109

II. Creditor, quamvis sine expressa vel tacita licentiâ debitoris non possit uti, multò minus frui re sibi oppignorata (ut alibi dictum, & in simili iterum dicetur infra de deposito) attamen pignus sibi datum alteri oppignorare, vel in hypothecam dare licitè potest. *L.* 1. & 2. *si pignus pignori datum est* : adeò ut pignus pignori dari possit in infinitum. Communis DD. Laym. *cap.* 30. *n.* 2. Bonacina *disput.* 3. *de contract. q.* 10. *propos.* 3. *n.* 9. Ratio est : quia quilibet jus sibi acquisitum in alterum transferre potest ; id tamen pro ea quantitate tantùm, in qua sibi debetur illud pignus & pro tempore, quo durat suum jus : ita nimirum, ut secunda, vel posterior oppignoratio eò usq; tantùm duret, donec extinguatur prima oppignoratio per solutionem debiti v. g. quia extincto jure concedentis, etiam extinguitur jus accipientis ; secundus tamen creditor tunc exigere potest à priore debitore, ut vel debitum sibi statim solvat, vel aliud æquè bonum pignus tradat, ut ipsa æquitas postulat. 110

III, Creditor, qui pignus accepit, quam primùm debitum sibi integrè solutum, aut eo nomine satisfactum est, restituere illud debet, & quidem integrè, & tale, quale acceperat, non dolô vel culpâ latâ deterius factum ; alioquin debitori tenebitur actione pignoratitia ad compensationem. Insuper si res fuit fructifera, prædium v. g. hortus, vacca &c. omnes fructus interea perceptos, vel dolô aut 111

aut culpâ suâ percipere neglectos (quos tamen dominus percepisset, si rem suam habuisset) computare debet in rationem sortis debitæ, vel expensarum, quas circa pignus fecit, ut habetur *L. 1. 2.* & *ult. Cod. de pignorat. act.* Et hinc ulterius.

112 IV. Creditor si rem à te sibi pignori traditam utiliter melioravit suis expensis, non tenebitur tibi illam reddere, nisi præter debitum solvas etiam id, quod ille utiliter expendit pro melioramentis rei tuæ: imò poterit sibi tamdiu retinere rem tuam oppignoratam, donec resarciantur sibi expensæ utiliter factæ (nam pro expensis inutiliter nihil posse exigere, constat ex alibi generaliter dictis) *Ratio est*: quia non est æquum, ut is, qui rem suis expensis utilem tibi fecit, defraudetur sua mercede, deductis semper deducendis. Idémque dicendum, si illæ expensæ & melioramenta facta fuissent ab alio tertio possessore illius prædii oppignorati. Vide Molinam *disp.* 533. Lug. *disp.* 32. *n.* 32.

§. IV.

Jus creditoris in pignus vel hypothecam, quando debitum non solvitur.

113 CErtè pignus, vel hypotheca creditori in defectum solutionis obligata manet, ut inde satisfactio, vel solutio fieri possit, & debeat, ut ex definitione constat: satisfactio autem fieri debet per venditionem rei, idque aut ex pacto præcedenti, aut ex dispositione Juris vel Judicis. Videamus utrumque distinctè.

Quando pactum præcessit.

114 UTroque Jure Civili & Canonico *L. 1. Cod. de pact. pignorat. &c. significante de pignor.* reprobatur in pignoribus pactum Legis commissoriæ ita conceptum, ut si debitum ex mutuo, emptione &c. ad certum tempus solutum non sit, eo ipso maneat creditori, vel in solutum pro debito, vel in venditum pro certo pretio ab ipsis partibus constituto: nimirum ad vitandas usuras palliatas, & gravamnia maxima debitorum: nam pignus sæpè est majoris valoris, quàm creditum; nemo enim accipit pignus minoris valoris, & æqualitas sæpè attingi non potest: unde ad vitanda ejusmodi pericula injustitiæ rectè ejusmodi pactum simpliciter reprobatur.

115 II. Justum autem est pactum, ut si ad certum diem vel tempus solutio facta non fuerit, pignus creditori tunc vendendum sit pretiô justô secundùm alicujus tertii boni viri arbitrium, æstimandô, reddito excessu debitori, si quis sit, L. *si fundus* 16. §. 6. *ff. de pignor.* Communis DD. cum Navar. *c.* 27. *n.* 203. Ratio: quia ejusmodi obligatio debitori imponitur partim in pœnam justam differendæ solutionis, partim ob interesse creditoris, ut is indemnis servetur.

116 III. Similiter justum est pactum adjectum pignori, ut, si debitor in mora solvendi existat, v. g. biennio non solvat, pignus, vel hypothecam distrahere, aliisque vendere statim liceat, atque inde receptô debitô, quod reliquum est, debitori restituatur. *L. convenit. ff. de pignor. Act.* Aliqui in utroque hoc casu post elapsum terminum & moram solvendi, antequam pignus vendatur, requirunt, ut semel saltem moneatur debitor dominus pignoris: sed non esse necessariò monendum, docent *Azorius, Reginaldus* apud Tambur. *c.* 3. §. 6. *n.* 3. quia ejusmodi monitio non fuit deducta in pactum.

IV. Quòd si pactum præcessit, ut pignus non vendatur, adhuc tamen vendi posse (cum de ratione & natura pignoris sit, ut vendi possit in defectum solutionis) attamen post trinam monitionem, & præsente debitore, si velit adesse, ne fraudem suspicetur, docent iidem DD. cum aliis, quos, si placet, vide. 117

Quando nullum pactum præcessit.

QUando inter partes nihil conventum est de pignoris distractione, Jura ita statuunt cit *L. si convenit.* & *L. fin. Cod. de jure dominii impetrandi.* 118

I. Pignus prætorium, seu Judiciale non datur in manus creditoris, nisi post quatuor menses à latâ sententiâ judicis: potest tamen hoc à Judice arctari, vel produci ex justa causa, posteà verò exspectentur alii duo menses, post quos pignus vendi potest, authoritate judicis intercedente: ídque etiam in foro conscientiæ obligare, certum putat *Tamb. cit. n.* 8. Quia sicut ea pignora ab authoritate publica legitimè constituuntur, ita ab eadem authoritate publica dissolvi debent.

II. Pignus autem conventionale non potest vendere creditor, nisi bienniô post moram, & interpellationem, seu admonitionem unicam (trinam verò si conventum fuisset de pignore non distrahendo, ut jam supra innui) elapso autem illo biennio jam poterit creditor pignus propria authoritate vendere, sed sciente, & si velit, præsente domino. Notat tamen hic Molina *disp.* 538. biennium illud posse reduci ad 4. vel 6. menses, si creditor recurrat ad Judicem, ut sibi authoritate publica consignetur istud pignus, quod antea habebat ex conventione privata, & sic convertatur pignus conventionale in judiciale? sicque jam factum judiciale pignus, ejus naturam induet. Insuper hanc legem non urgere in foro conscientiæ, sed tutum in conscientia fore creditorem, si post moram notabilem solutionis, admonito debitore, etsi nondum elapso biennio propria authoritate vendat pignus justo pretio, quo sibi ex integro satisfiat; reddátque, quod fortè superest pretij, debitori, pignoris domino pristino, probabilissimè suadet Tambur. *cit. à. num.* 9. §. 6. (nam apud alios meos Authores pro re tam practica nihil invenire potui) eò quòd durum & grave nimis sit creditori tot annos vel menses exspectare, ut suum recuperet, plerumq; non sine suo damno & molestia, præsumendum est, esse ejusmodi leges constitutas ad tollendas fraudes: ubi ergo fraudes verè non adsunt; ut quid tales subtilitates Juris in foro conscientiæ observandæ sunt? Et mox iterum dicam in simili. 119

III. Nunquam creditor, pignus distrahens, potest illud sibi ipsi emere, ne quidem per interpositam personam, nisi de licentia Judicis, si nullus alius 120

kus vellet pretium justum etiam infimum offerre, *L. & qui* 10. *Cod. de distract. pignor.* Quòd si ergo nullus alius velit emere, conveniendus est Judex monito debitore, qui si nolit comparere, certum ei tempus assignabitur ad comparendum, eóque adhuc non comparente, jam de licentia Judicis poterit sibi creditor comparare pignus, licèt sub conditione, ut si inter alios duos annos compareat debitor, ac satisfaciat creditori, sibi pignus adhuc existens restituatur. Verùm hæc lex cum tot subtilitatibus manifestè fundatur in præsumptione fraudis; ideóque non obligat in foro conscientiæ, ubi præsumptio cedit veritati, positò, quòd quis bona fide egerit, ut ex communi notant *Laym. cit. & Lugo.*

121 IV. Si pignus vel hypotheca etiam expressa ad tertium possessorem devenerit, non potest hunc convenire creditor pro satisfactione, nisi præcedente discussione bonorum debitoris, & ejus fidejussorum, si qui fuerunt. *Auth. de fidejuss. §. sed neque.* Debet ergo creditor probare, rem illam fuisse debitoris tempore contractus debiti & fuisse comprehensam in hypotheca sua, & factam esse discussionem in bonis debitoris, & fidejussorum. Et tunc, quando tertius possessor rei hypothecatæ tenebitur reddere, vel solvere debitum, debet ei creditor cedere jus, quòd habet contra primum debitorem, & fidejussores, ut & ipse indemnem servare se possit. Vide Lugo *cit disp.* 32. *n.* 23.

SECTIO VI.

De Deposito.

SUMMARIUM.

122. & 123 Depositũ quid? 124 Quis possit esse depositarius?
125 Depositarius non habet rei dominium,
126. Sed solùm custodiam. Vnde
127. Ea uti: vel alienare non potest.
128. Sine licentia, saltem rationabiliter præsumpta.
127. An, quando, & qualiter peccet, & ad restitutionem obligetur depositarius, si depositum pati, vel perire sinat?
130. Quibus casibus depositarius possit depositum non statim reddere, dum petitur?
131 Affertur, & solvitur difficilis casus lignarius.

122 DEpositum est contractus quo sola rei custopia alterius fidei committitur, ut integra reddatur, accipiendo nimirum depositum formaliter pro contractu: communiori autem sensu accipiendo objectivè, depositum est res, quæ alterius fidelitati custodienda & conservanda traditur, & à depositario in fidem recipitur, ut integra reddatur *L.* 1. *ff. depositi.* Ulpianus sic definit: *Depositum est, quod custodiendum alteri datum est: dictum ex eo, quod ponitur. Præpositio autem DE auget depositum, ut ostendat totum fidei ejus commissum, quod ad custodiam rei pertinet.* Sic ibi. Explico breviter terminos definitionis, simúlque depositarij obligationem, & injustitias.

§. I.

Est Contractus.

123 AD depositionem enim formaliter necessariò requiritur conventio, & consensus duorum & deponentis volentis rem suam alterius custodiæ committere, & depositarij volentis, ac promittentis rem in suam fidem, & custodiam recipere: non enim eo ipso, quo tu aliquid ædibus meis reponis, vel relinquis, censeris deponere, aut ego depositum suscipere, nisi te ita volente, & ego velim, mequè velle expresè vel tacitè ostendam; ut ergo depositarius contrahat obligationem rei apud se depositæ, seu suæ custodiæ traditæ, necesse est, ut is rem in suam fidelitatem, curam, & custodiam suscipiat, conventione explicita, vel saltem implicita, & tacita: utpote cùm quis ratione officij & conditionis suæ rerum apud te depositarum, custodiam profitetur, ut caupones, nautæ &c. eo ipso, quo vident, alium in suam cauponam, in navim suas merces inferre, etsi nihil dicant, tamen illa in suam fidelitatem & custodiam acceptare censentur: ut ex communi notant Molina *disp.* 527. *n.* 3. Laym. *c.* 25. *n.* 1. Marchant, *Tribunal. p.* 2. *tr.* 8. *tit.* 5. *sect.* 5. *dub.* 1. *ref.* 1. Quamvis Lessius c. 27. dub. 3. n. 10. satis probabiliter in his & similibus eam obligationem non agnoscat propter multitudinem ad ejusmodi loca accedentium, & inde recedentium: nisi aliquo saltem signo voluntas custodiendi expressa sit; & certè praxis ita videtur obtinere. Sic opportunè quæris.

Quisnam possit esse depositarius?

REspond. Depositarius esse, seu depositum suscipere possunt omnes, qui utuntur ratione, 124
etiam fœmina. *L. Publia.* 26. *ff. depositi.* Etiam pupillus sine tutoris authoritate: si tamen res perijt absque suo dolo, non amplius obligatur, quàm inde locupletior factus sit. Etiam Clericus *c.* 1. *de deposito*: etiam Religiosus, non tantùm Prælatus, sed etiam privatus subditus validè suscipit depositum, etsi illicitè, si absque licentia Prælati, ut notat Mol. *disp.* 525. Quodsi autem res apud tales deposita etiam culpâ, ac dolô Clerici vel Religiosi, vel etiam Prælati pereat, vel absumpta fuit, nihil omninò obligabitur inde Ecclesia, vel Monasterium, nisi quatenus inde in utilitatem Ecclesiæ, vel Monasterij, aliquid versum fuerit, ut expressè habetur *cit. c.* 1. *de depos.* Ratio est: quia delictum personæ non debet redundare in detrimentum Ecclesiæ, vel Communitatis. *Reg. Juris Can.* 76. *n.* 6. Quòd si verò ipsamet Ecclesia depositum suscepit, videlicet Prælatus cum consensu capituli, tunc obligabitur ex dolo & culpa lata, sicut alij depositarij, ut notat Layman. *cit. n.* 6. Insuper hic rectè monet *Marchant cit.* imprudentiam & abusum sæcularium tempore belli, sua in Monasteria velut in asylum importantium, & putantium in depositum & custodiam Monasterij vel Conventus se illa dare, cùm tamen reverà non sit depositum, nisi Conventus explicita fide data in custodiam susceperit, quòd certè nec faciendum, nec consulendum est: si autem solum ratione immunitatis in asylum inferant, sibiipsis, non Monasterijs imputent, si postea per prædones jacturam patiantur, nihil enim Religiosis curæ circa illa: & sanè prætextu talium depositorum tot vidimus Monasteria

steria despoliata, quæ aliàs immunitate sua gavisa fuissent.

§. II.

Pro sola rei custodia.

125 I. NUllum prorsus dominium rei depositæ transfertur in depositarium; attamen aliquod jus reale retentionis & custodiæ, ratione cujus depositum auferens à depositario, etiam ipsi veram injuriam inferat, ejusque respectu verum furtum committat, ut suo loco dictum: quo patet (1) Rem esse realiter tradendam depositario, neque enim custodiri potest, quod re ipsa non traditur. (2) Rem statim restituendam esse Domino petenti: de quo infra *n.* 4. (3) Restituendam esse in eodem loco, quo tradita est, nisi aliud justè conventum sit. (4) Depositarium justè exigere expensas fortè factas circa rem depositam v. g. in equo deposito alendo, in re deposita ex periculo incendij vel prædonis eripienda &c. posséque sibi detinere depositum, donec solvantur ejusmodi expensæ, ut notat Molina *disp.* 526. Ratio patet: quia depositarius non tenetur suis sumptibus alere rem, quæ nec ejus est, nec ab ea ullum emolumentum capit. Excipe tamen, nisi re deposita equo vel curru v. g. usus fuerit, usúsque compensetur cum expensis.

126 II. Sola rei custodia committitur depositario, neque ex vi contractus ei ullus usus conceditur; quod si enim ex pacto concedatur usus, jam transivit contractus in mutuum, vel in commodatum, vel in locatum, imò in usuram palliatam, si pecunia vel alia res functionem suscipiens deponatur alicui cum facultate ea utendi, & postea cum lucro vel auctario restituenda; ut suo loco notatum. Sunt tamen duæ hic exceptiones: 1. Quando creditur usum non displiciturum domino. 2. Si dominus usum concedat saltem tacitè; de quibus mox.

127 III. Depositarius re deposita sine expressa, vel tacita, vel rationabiliter præsumpta domini licentiâ utens, eámq; quovis modo alienans peccat contra justitiam verò peccatò furti, ut expressè habetur *instit. de oblig. quæ ex delict. nascuntur* §. *furtum*, atq; ad restitutionem obligatur, aut pro ipsa re deposita, aut pro valore talis usus v. g. vestis depositæ, & pro omni interesse forte domino ex usu vel alienatione talis rei secuta: quin etiam, si pecuniâ, frumentô, aliâve simili re functionem recipiente deposita, maximè à communitate vel Magistratu apud Quæstores &c. depositarii utantur ad negotiationem & lucrum invitis dominis, etsi seclusô omni damnô, & periculô dominorum; quia nimirùm parati sunt reddere integrè & sine mora, quamprimùm dominus petierit depositum, adhuc peccare (certè tamen ad mensuram rationabilis involuntarii dominorum) rectè post alios censet Tamb. hic c. 5. §. 1. n. 6. Ratio est: quia aliqua saltem injuria fit domino, quòd eo invito, vel prohibente, etsi sine suo damno, suâ pecuniâ vel re alius utatur. Lucrum tamen sibi acquirere, & retinere posse depositarium ex communi docet *Laym. cit. num.* 4. *dico.* 3. quia nimirum est fructus solius industriæ, ut jam sæpius inculcatum.

128 IV. Dixi: *sine expressa, vel tacita, vel rationabiliter præsumpta licentia.* Tacita licentia domini adesse censetur, quando is præsens aliquo signo suam voluntatem ostendit; ut si dominus pecuniam numeratam non clausam, nec obsignatam alterius custodiæ committat, censetur ipsi quasi mutuum dando potestatem facere, ea utendi, negotiandi &c. ut proin ex eo tempore illius pecuniæ mutuæ & periculum, & dominium ad depositarium spectet, qui æquivalenti pecuniâ postea solvere debebit. Rationabiliter præsumpta licentia censetur, quando nullum adest quidem signum voluntatis, attamen rationabiliter putatur, eum sic velle, ut si res deteriores fierent, vel corumperentur, ut vina, frumenta, vestes, nisi consumantur, vel usu moderato conserventur, depositarius rationabiliter præsumere potest, de voluntate domini deponentis, ut iis rebus uti, easve alienare possit, reddito postea æquivalenti pretio vel simili merce. Et universaliter: quoties quis deponit apud te rem usu consumptibilem, ac functionem accipientem, pecuniam, frumentum, vinum, oleum &c. nec interdicit tibi ejus usum, aut tacitè censetur censentire, aut saltem præsumitur non curare, si his rebus utaris eas in mutuum convertendo, ut saltem peccati mortalis damnari non possit, dummodò certus sis, te tantundem ejusdem generis, qualitatis, & bonitatis, præstò habiturum, cùm dominus repetierit; tunc enim in nullum ejus damnum, sed potiùs commodum cedit; nam si res deposita apud depositarium casu, vel culpa levi aut levissima perijsset, deponentis id damno accidisset, ut mox dicitur: modò autem fieret damno depositarij, postquam is rem sibi depositam pro mutuo acceptârit. Vide Molin. *disp.* 524. Less. *c.* 27. *dub.* 3. Laym. *l. c.* Casum notabilem huc spectantem ponam infra pro coronide.

§. III.

Alterius fidei committitur.

DEpositarius tenetur rem custodire bona fide, exclusô dolô, & culpâ latâ, seu crassâ tantùm, quæ secundùm præsumptionem dolo æquiparetur: ut si in rebus suis custodiendis diligens, in depositis autem servandis negligens esset, adeò ut si rem depositam dolô vel simili culpâ crassâ perire, vel deteriorari sinat, pro ratione materiæ peccet mortaliter, & ad restitutionem obligatus sit in utroque foro, de quo nemo dubitat. Injustum autem, & invalidum esset pactum, quo depositarius non teneatur rem custodire, vel quo non teneatur ex dolo, quia esset contra naturam contractûs, imo & contra bonos mores, ut cum aliis notat *Tambur. cit. n.* 1. Non ergo depositarius tenetur ex alia quavis culpa dolo non æquiparata, lata, levi vel levissima, nisi in his casibus. 1. Si ita conventum sit, accedente quasi pacto assecurationis; nam contractus ex conventione legem accipiunt. 2. Si aliquis deposito se ipsum obtulit, quia talis majorem præ aliis rogatis custodiam promittere censetur. 3. Si depositio fiat non in gratiam solius deponentis, sed etiam ipsius depositarij, utpote quia ipsi rei depositæ aliquis usus vel commodum conceditur, aut ei 129

merces

aliis rogatis custodiam promittere censetur. 3. Si depositio fiat non in gratiam solius deponentis, sed etiam ipsius depositarii, utpote quia ipsi rei depositæ aliquis usus vel commodum conceditur, aut ei merces constituitur, sive pro ipsa rei custodia, sive pro rei elaboratione, quemadmodum dantur aurifici aurum & argentum, molitori triticum &c. tunc enim contractus depositi transit in locationem, juxta *L. 1. ff. depositi. & c. 2. de deposito.* Vi cujus contractus accipiens obligabit se ex justitia & fidelitate ad rem integram servandam, adeò, ut licèt culpa negligentiæ levis fuerit, tamen ad compensationem damni teneatur, & quidem sub mortali in materia sufficienti, juxta communem DD. Sententiam. 4. Huc spectat etiam, quod peculiariter statuitur ad arcendas hominum fraudes §. *nautæ, caupones*, &c. ut nimirum caupo, nauta, & stabularius teneantur de damno qualicunque, etiam levissima sua culpa in rebus suæ custodiæ commissis compensando, nisi prædixerint, ut unusquisque res suas ipsemet custodiat, se damnum non præstituros, tunc enim non tenebuntur, nisi de dolo & culpa crassa, ut prædictum est: quamvis notent DD. ante judicis sententiam tales in foro conscientiæ non teneri præstare culpam levissimam, sed satis esse, si culpam levem præstent prudentis arbitriò. Denique, si depositarius in quacunque culpabili mora restituendi fuerit, & res postea etiam casu, & fortuitò pereat, alioquin non peritura, si suo tempore domino reddita fuisset, eidem damnum imputandum, & compensandum erit, ut habetur *c. 2. de depos.* Et nos alibi diximus.

§. VI.

130 Depositarius tenetur reddere depositum statim, ac repetitur, & ea quidem fidelitate, ut etiam furi, latroni, usurario rem furtivam apud te depositam restituere debeas, *L. 1. §. si prædo 39. ff. depositi.* Excipiuntur tamen aliqui casus, quibus fas non est reddere depositum. I. Quando deponens re reddita in suum, vel aliorum damnum abuteretur, v. g. gladiô ad homicidium, de quo alibi dictum. II. Quando bona deposita publicata sunt, vel fisco adjudicata, tunc enim non deponenti, sed immediatè fisco tradi debere, vel saltem posse, habet communis DD. Etsi contrarium docet Emanuel Sa. *v. depositi.* III. Quando rem furtivam dominus simul, & fur repeteret, at furi sine domini detrimento restitui non possit, utique non furi deponenti, sed domino majus jus in rem habenti restituenda erit. *L. bona fides 31. ff. depositi.* IV. Si res furtiva deponatur ad proprium dominum, si sapit, retinebit. An verò depositarius possit compensatione occulta uti pro suo debito ex rebus depositis, dictum est *tr. 5. c. 5. de furto*: quemadmodum & multa alia ad depositum spectantia sparsim dicta necessariò sunt in materia *de Restitutione.* Denique pro hujus Tractatus Coronide & Gloria sit iste sanè difficilis.

Casus lignarius.

Titius faber lignarius (quales scrinarios, vel arcularios vocamus) unum pondo, id est, ducentas quadraginta tabulas emerat à natura advectas, has quousque commoda occasione, in urbem, & domum conferret, deposuit apud vicinum flumini colonum quendam Cajum: hic ipse Cajus duo circiter pondo similium tabularum simili occasione coëmptarum habeat in ipsa civitate venales, depositas apud amicum quemdam Sempronium ad murum domus ejus congestas: interea Cajus depositarius nactus emptorem extra urbem vendit ei, & tradit tabulas extraneas Titij depositas sibi, volens ei vicissim consignare suas tabulas jam in urbe repositas æquè bonas, etiam sole, & aëre magis desiccatas, atque Titio magis idoneas, insuper eum liberando à labore suas extra urbem transportandi domum, magnô ipsius commodô, adeóque ejus consensum rationabilissimè præsumendo. Sed ecce infortunium! antequam Cajus Titio scrinario consignaret suas tabulas, in urbe subitò ortô incendiô domûs vicinæ, tabulæ Caij omnes ferè conflagrârunt: quæsitum est, cujusnam damno hæ tabulæ perierint, an Cajo depositario, an verò scrinario Titio deponenti? Illud prius mihi ante hac fuerat visum verum. Sed in alio simillimo casu aliter resolutum invenio apud *Molinam cit.* Navarchus quidam vehebat in sua navi suas & amicorum arcas saccarô plenas, hic inter navigandum appulsus ad quandam insulam vendidit suas cistas; sed quia hæ inferiùs in fundo navis erant, & difficulter trahi poterant, tradidit emptori totidem arcas amicorum superiùs positas, animô applicans, & intendens tradere amicis suas ejusdem omninò bonitatis & pretij: posteà verò navi à piratis capta, quæsitum est à Molina, an arcæ illæ captæ à piratis perierant navarcho, vel amicis (vides casum simillimum nostro) non navarchô, sed amicis periisse respondet Molina *disp. 523.* approbátque Cardinalis de Lugo *disp. 33. n. 5.* Ratio potissima sumitur ex rationabiliter præsumpta voluntate amicorum, qua navarchus suas arcas cum ipsorum arcis commutavit; hac autem commutatione facta de præsumpta vel tacita amicorum voluntate, dominium arcarum navarchi translatum est ad amicos, & consequenter earum perditarum damnum ad amicos tanquam jam earum dominos spectare debuit: eâdem ergo omnino ratione in casu nostro resolvendum esset, tabulas alias ligneas depositas non Cajo depositario, sed misero Titio scrinario deponenti periisse. Verùm hæc resolutio non approbatur à Bonacina *disp. 3. de contract. quæst. 14. punct. 1. prosp. 1.* eò quòd arcæ à piratis captæ adhuc erant Navarchi, & non amicorum, neque enim verè commutatæ sunt cum arcis amicorum. *Ratio est*, quia commutatio, utpote verus contractus necessariò perficitur mutuo consensu: atqui hic non adfuit, nec potuit advenire consensus amicorum tam remotè distantium: ergo nullus contractus, conse-

quenter nulla permutatio esse potuit; ideóque arcæ illæ remanentes sub dominio Navarchi, ipsimet perierunt: optima sanè, & solida ratio, & me ante hac convincens. Respondere tamen potest negando minorem: etsi enim non adfuerit consensus actualis, & explicitus, adfuit tamen consensus tacitus, & præsumptus amicorum, ut *Molina* probat; talem autem consensum tacitum, vel præsumptum sufficere ad ejusmodi permutationes, imò donationes, vel similes contractus omnes concedunt. Ego fateor, me adhuc hærere ancipitem, vix enim credere possum, tales consentire, nisi sub conditione, si reverà ipsis aliæ tabulæ æquè bonæ reddantur: ideóque inclino in sententiam Bonacinæ.

Atque hæc tandem, & hìs ad MAIOREM DEI OPT. MAX. GLORIAM, BEATISSIMÆ VIRGINIS, OMNIUMQUE ELECTORUM Honorem, ac Animarum Salutem, qualitercunque dictis; salva semper in omnibus Authoritate Sanctæ Romanæ MATRIS Ecclesiæ, & meliori Peritiorum judicio, finio Decalogum, & totam Theologiam Moralem ad *Quadragesimale Lætare*, 1687. Lætor ego, Lætare & tu optime Lector, & interdum vel uno ad DEUM pio suspirio Authori benè precare, si quid dignum, si quid bonum, vel utile tibi pro gustu tuo inveneris. Errores autem si quos per incuriam irrepsisse deprehenderis, prudenter corrige, & benè excusa: benè ac diu fruere, vive, & vale.

CATALOGUS PROPOSITIONUM
à Summis Pontificibus,
ALEXANDRO VII. 1665. & 1666.
INNOCENTIO XI. 1679. &
ALEXANDRO VIII. 1690.
DAMNATARUM

Adjecta etiam Bulla emanata ab ALEXANDRO VII. *die* 4. *Mensis Augusti Anno* 1690. *contra Propositiones Cleri Gallicani.*

Decretum I. Alexandri VII.
Feria V. die 24. *Sept.* 1665.

N Congregatione Generali S. Romanæ & universalis Inquisitionis habita in Palatio Apostolico Montis Quirinalis coram S. D. N. Alexandro divinâ Providentiâ Papa VII. ac Eminentissimis & Reverendissimis DD. S. R. E. Cardinalibus in tota republica Christiana adversùs hæreticam pravitatem Generalibus Inquisitoribus à Sede Apostolica specialiter deputatis.

Sanctissimus D. N. audivit non sine magno animi sui mœrore, complures opiniones Christianæ disciplinæ relaxativas, & animarum perniciem inferentes, partim antiquatas iterum suscitari, partim noviter prodire; summam illam luxurantium ingeniorum licentiam in dies magis excusare, per quam in rebus ad conscientiam pertinentibus modus opinandi irrepsit alienus omninò ab Evangelica simplicitate, Sanctorúmque Patrum doctrina, & quem si pro recta regula fideles in praxi sequerentur ingens eruptura esset Christianæ vitæ corruptela. Quare ne ullo unquam tempore viam salutis, quam suprema veritas Deus, cujus verba in æternum permanent, arctam esse definivit, in animarum perniciem dilatari, seu veriùs perverti contingeret, idem Sanctissimus D. N. ut oves sibi creditas ab ejusmodi spatiosa, latáque, per quam itur ad perditionem, viâ, pro pastorali sollicitudine in rectam semitam revocaret, earundem opinionum examen pluribus in Sacra Theologia Magistris, & deinde Eminentissimis & Reverendissimis DD. Cardinalibus contra hæreticam pravitatem Generalibus Inquisitoribus seriò commisit: qui tantùm negotium strenuè aggressi eique sedulò incumbentes, & maturè discussis usque ad hunc diem infrascriptis propositionibus, super unaquaque ipsarum sua suffragia Sanctitati suæ sigillatim exposuerunt.

PROPOSITIONES.

1. Homo nullo unquam vitæ suæ tempore tenetur elicere actum Fidei, Spei, & Charitatis ex vi præceptorum divinorum ad eas virtutes pertinentium.

2. Vir equestris ad duellum provocatus potest illud acceptare, ne timiditatis notam apud alios incurrat.

3. Sententia asserens Bullam Cœnæ solùm prohibere absolutionem hæresis, & aliorum criminum quando publica sunt, & id non derogare facultati Tridentini, in qua de occultis criminibus sermo est, Anno 1629. 18. Julii in Consistorio sacræ congregationis Emin. Cardinalium visa & tolerata est.

4. Prælati Regulares possunt in foro Conscientiæ absolvere quoscunque sæculares ab hæresi occulta, & ab excommunicatione propter eam incursa.

5. Quamvis evidenter tibi constet, Petrum esse hæreticum, non teneris denuntiare, si probare non possis.

6. Confessarius, qui in sacramentali Confessione tribuit pœnitenti chartam postea legendam, in qua ad venerem incitat, non censetur sollicitâsse in Confessione, ac proinde non est denuntiandus.

7. Modus evadendi obligationem denuntiatæ sollicitationis est, si sollicitatus confiteatur cum sollicitante, hic potest ipsum absolvere absque onere denuntiandi.

8. Duplicatum stipendium potest Sacerdos pro eadem Missa licitè accipere, applicando petenti partem etiam specialissimam fructûs ipsimet celebranti correspondentem, idque post decretū Urbani VIII.

8. Post decretum Urbani potest Sacerdos, cui Missæ celebrandæ traduntur, per alium satisfacere, collato illi minori stipendio, aliâ parte stipendii sibi retentâ.

10. Non est contra justitiam pro pluribus Sacrificiis stipendium accipere, & Sacrificium unum offere, neque etiam est contra fidelitatem, etiamsi promittam promissione etiam juramento firmatâ, danti stipendium, quòd pro nullo alio offeram.

11. Peccata in Confessione omissa, seu oblita ob instans periculum vitæ, aut ob aliam causam, non tenemur in sequenti Confessione exprimere.

12. Mendicantes possunt absolvere à casibus Episcopis reservatis, non obtenta ad id Episcoporum facultate.

13. Satisfacit præcepto annuæ Confessionis, qui confitetur Regulari Episcopo præsentato, sed ab eo injustè reprobato.

14. Qui facit Confessionem voluntariè nullam, satisfacit præcepto Ecclesiæ.

15. Pœnitens propria authoritate substituere sibi alium potest, qui locò ipsius pœnitentiam adimpleat.

16. Qui beneficiatum curatum habent, possunt sibi eligere in Confessarium simplicem Sacerdotem non approbatum ab Ordinario.

17. Est licitum Religioso vel Clerico calumnia-

torem

torum gravia crimina de se, vel de sua Religione spargere minantem occidere, quando alius modus defendendi non suppetit, uti suppetere non videtur, si calumniator sit paratus vel ipsi Religioso, vel ejus Religioni publicè coram gravissimis viris prædicta impingere, nisi occidatur.

18. Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes, ac etiam judicem, à quo iniqua certò imminet sententia, si aliâ viâ non potest innocens damnum evitare.

19. Non peccat maritus occidens propria authoritate uxorem in adulterio deprehensam.

20. Restitutio à Pio V. imposita beneficiatis non recitantibus non debetur in conscientia ante sententiam declaratoriam judicis, eò quòd sit pœna.

21. Habens Capellaniam collativam, aut quodvis aliud beneficium Ecclesiasticum, si studio litterarum vacet, satisfacit suæ obligationi, si Officium per alium recitet.

22. Non est contra justitiam beneficia Ecclesiastica non conferre gratis, quia collator conferens illa beneficia Ecclesiastica pecunia interveniente, non exigit illam pro collatione beneficii, sed veluti pro emolumento temporali, quod tibi conferre non tenebatur.

23. Frangens jejunium Ecclesiæ ad quod tenetur, non peccat mortaliter, nisi ex contemptu, vel inobedientia hoc faciat, puta, quia non vult se subjicere præcepto.

24. Mollities, sodomia, & bestialitas sunt peccata ejusdem speciei infimæ, ideóque sufficit dicere in Confessione, se procurâsse pollutionem.

25. Qui habuit copulam cum soluta, satisfacit confessionis præcepto, dicens: *commisi cum soluta grave peccatum contra castitatem*, non explicando copulâ.

26. Quando litigantes habent pro se opiniones æquè probabiles, potest Judex pecuniam accipere pro ferenda sententia in favorem unius præ alio.

27. Si liber sit alicujus junioris, & moderni, debet opinio censeri probabilis, dum non constet rejectâ esse à Sede Apostolica tanquam improbabilē.

28. Populus non peccat, etiamsi absque ulla causa non recipiat legem à Principe promulgatam.

Quibus peractis, dum similium propositionum examini cura, & studium impenditur, interea idem Sanctissimus re maturè considerata statuit & decrevit prædictas propositiones & unamquamque ipsarum, ut minimùm tamquam scandalosas esse damnandas & prohibendas, sicut eas damnat ac prohibet, ita ut quicunque illas, aut conjunctim, aut divisim docuerit, defenderit, ediderit, aut de iis etiam disputativè, publicè, aut privatim tractaverit, nisi forsan impugnando, ipso facto incidat in excommunicationem à qua non possit (præterquam in articulo mortis) ab alio quacunque etiam dignitate fulgente, nisi à pro tempore existente Romano Pontifice absolvi.

Insuper districtè in virtute sanctæ obedientiæ, & sub interminatione divini Judicii prohibet omnibus Christi fidelibus cujuscunque conditionis, dignitatis ac status, etiam speciali, & specialissimâ notâ dignis, ne prædictas opiniones, aut aliquam ipsarum ad praxim deducant.

Joannes Lupus Sanctæ Romanæ, & universalis Inquisitionis Not.

Loco (†) Sigilli.

Anno à Nativitate D.N. JESU Christi 1665. Indictione 3. die verò 2. Mensis Octob. Pontificitùs autem Sanctissimi in Christo Patris, & D. N. D. ALEXANDRI Divinâ Providentiâ Papæ VII. Anno undecimo supradictum decretum affixum, & publicatum fuit ad valvas Basilicæ Apostolorum, Cancellariæ Apostolicæ, ac in acie Campi Floræ, ac in aliis locis solitis & consuetis Urbis per me Carolum Melanum ejusdem Sanctiss. D.N. Papæ, & Sanctiss. Inquisitionis Cursorem.

Romæ, Typis Rev. Camer. Apost. 1665.

Decretum II. Alexandri VII.

Feria 5. die 18. Martii 1666.

IN Congregatione Generali S. Romanæ & universalis Inquisitionis habita in Palatio Apostolico Montis Quirinalis coram S.D. N. D. Alexandro divinâ Providentiâ Papa VII. ac Eminentissimis & Reverendissimis DD S.R.E. Cardinalibus in tota republica christiana adversùs hæreticam pravitatem Generalibus Inquisitoribus à Sancta Sede Apostolica specialiter deputatis.

SAnctissimus D. N. post latum Decretum die 24. Septembris proximè elapsi, quo 28. propositiones damnatæ fuerunt, examinatis sedulò, & accuratè usque ad hanc diem infrascriptis aliis 45. tum numerum implentibus, per plures in Sacra Theologia Magistros, ac per Eminentissimos & Reverendissimos DD. Cardinales adversùs hæreticam pravitatem Generales Inquisitores, eorum suffragia sigillatim super unaquaque ipsarum audivit.

PROPOSITIONES.

29. In die jejunii, qui sæpius modicum quid comedit, etsi notabilem quantitatem in fine comederit, non frangit jejunium.

30. Omnes Officiales, qui in Republica corporaliter laborant, sunt excusati ab obligatione jejunii, nec debent se certificare, an labor sit compatibilis cum jejunio.

31. Excusantur absolutè à præcepto jejunii omnes illi, qui iter agunt equitando, utcunque iter agant etiamsi iter necessarium non sit, & etiam iter unius diei conficiant.

32. Non est evidens, quod consuetudo non comedendi ova, & lacticinia in Quadragesima obliget.

33. Restitutio fructuum ob omissionem horarum suppleri potest per quascunque eleemosynas, quas antea Beneficiarius de fructibus sui beneficii fecerit.

34. In die Palmarum recitans Officium Paschale, satisfacit Præcepto.

35. Unico Officio potest quis satisfacere duplici præcepto pro die præsenti & crastino.

36. Regulares possunt in foro conscientiæ uti privilegiis suis, quæ sunt expresse revocata per Concilium Trident.

37. Indulgentiæ concessæ Regularibus, & revocatæ à Paulo V. hodie sunt revalidatæ.

38. Mandatum Tridentini factum Sacerdoti sacrificanti ex necessitate cum peccato mortali, confitendi *quamprimùm*, est consilium, non præceptum.

39. Illa particula, *quamprimùm*, intelligitur, cùm Sacerdos suo tempore confitebitur.

40. Est probabilis opinio, quæ dicit esse tantùm veniale, osculum habitum ob delectationem carnalem,

lem, & sensibilem, quæ ex osculo oritur, secluso periculo consensûs ulterioris, & pollutionis.

41. Non est obligandus concubinarius ad ejiciendam concubinam, si hæc nimis utilis esset ad oblectamentum concubinarii, vulgò *regalo*, dum deficiente illa nimis ægrè ageret vitam, & aliæ epulæ tædio magno concubinarium afficerent, & alia famula nimis difficilè inveniretur.

42. Licitum est mutuanti aliquid ultra sortem exigere, si se obliget ad non repetendam sortem usque ad certum tempus.

43. Annuum legatum pro anima relictum non durat plus, quàm per 10. Annos.

44. Quoad forum conscientiæ reo correcto, ejúsque contumacia cessante, cessant censuræ.

45. Libri prohibiti, donec expurgentur, possunt retineri, usque dum adhibitâ diligentiâ corrigantur.

Quibus maturè pensatis idem Sanctissimus statuit, ac decrevit prædictas propositiones, & unamquamq; ipsarum, ut minimùm tanquam scandalosas esse damnandas & prohibendas, sicut eas damnat ac prohibet; ita ut quicunque illas aut conjunctim, aut divisim docuerit, defenderit, aut de iis etiam disputativè, publicè, aut privatim tractaverit, nisi forsan impugnando, ipso facto incidat in excommunicationem à qua non possit (præterquam in articulo mortis) ab alio quacunque etiam dignitate fulgente, nisi à pro tempore existente Romano Pontifice absolvi.

Insuper districtè in virtute sanctæ Obedientiæ, & sub interminatione divini Judicii prohibet omnibus Christi fidelibus; cujuscunque conditionis, dignitatis, ac statûs, etiam specialis, & specialissimâ notâ dignis, ne prædictas opiniones, aut aliquam ipsarum ad praxim deducant.

Joannes Lupus Sanctæ Romanæ, & universalis Inquisitionis Not.

Loco (✠) *Sigilli.*

ANno à Nativitate D. N. JESU CHRISTI 1666. Indictione 4. die verò 25. Mensis Martii, Pontificatûs autem Sanctiss. in Christo Patris, & D. N. D. Alexandri, divinâ providentiâ Papæ VII. Anno undecimo supradictum decretum affixum, & publicatum fuit ad valvas Basilicæ Principis Apostolorum, Cancellariæ Apostolicæ, & in acie Campi Floræ, ac in aliis locis solitis, & consuetis urbis per me Carolum Melanum ejusdem Sanctiss. D. N. Papæ & Sanctiss. Inquisitionis Cursorem.

Romæ, Typis Rev. Camer. Apost. 1666.

Decretum Innocentii XI.

Feria 5. Die 2. Martij 1679.

IN Generali Congregatione Sanctæ Romanæ, & universalis Inquisitionis habita in Palatio Apostolico Vaticano coram Sanctissimo D. N, D. Innocentio Divinâ Providentiâ Papa XI. ac Eminentissimis, & Reverendissimis Dominis S.R.E. Cardinalibus in tota republica Christiana contra hæreticam pravitatem Generalibus Inquisitoribus à Sancta Sede Apostolica specialiter deputatis.

SAnctissimus D. N. Innocentius Papa XI. prædictus ovium sibi à Deo creditarum saluti sedulò incumbens, & salubre opus in segregandis noxiis doctrinarum pascuis ab innoxiis à fel. record. Alexandro VII. Prædecessore suo inchoatum prosequi volens, plurimas propositiones partim ex diversis, vel libris, vel thesibus, seu scriptis excerptas, & partim noviter adinventas Theologorum plurium examini, & deinde Eminentissimis & Reverendissimis Dominis Cardinalibus contra hæreticam pravitatem Generalibus Inquisitoribus subjecit. Quibus propositionibus sedulò, & accuratè sæpiùs eorundem Eminentissimorum Cardinalium, Theologorum votis per Sanctitatem suam auditis: idem Sanctissimus D. N. re posteà maturè considerata, statuit & decrevit prò nunc sequentes, & unamquamque ipsarum sicut jacet, ut minimùm tanquam scandalosas, & in praxi perniciosas, esse damnandas, & prohibendas; sicuti eas damnat, & prohibet. Non intendens tamen Sanctitas sua per hoc decretum alias propositiones in ipso non expressas, & Sanctitati Suæ quomodolibet, & ex quacunque parte exhibendas ullatenus approbare.

PROPOSITIONES.

1. Non est illicitum in Sacramentis conferendis sequi opinionem probabilem de valore Sacramenti, relicta tutiore, nisi vetet lex, conventio, aut periculum gravis damni incurrendi. Hinc sententiâ probabili tantùm utendum non est in collatione Baptismi, Ordinis Sacerdotalis, aut Episcopalis.

2. Probabiliter existimo, judicem posse judicare juxta opinionem etiam minùs probabilem.

3. Generatim dum probabiliter, sive intrinsecâ sive extrinsecâ, quantumvis tenui, modò á probabilitatis finibus non exeatur, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus.

4. Ab infidelitate excusabitur Infidelis non credens ductus opinione minùs probabili.

5. An peccet mortaliter, qui actum dilectionis Dei semel tantùm in vita eliceret, condemnare non audemus.

6. Probabile est, ne singulis quidem rigorosè quinquenniis per se obligare præceptum Charitatis ergà Deum.

7. Tunc solum obligat, quando tenemur justificari, & non habemus aliam viam, qua justificari possumus.

8. Comedere, & bibere usque ad satietatem ob solam voluptatem non est peccatum, modò non obsit valetudini, quia licitè potest appetitus naturalis suis actibus frui.

9. Opus Conjugii ob solam voluptatem exercitum omni penitùs caret culpa, ac defectu veniali.

10. Non tenemur proximum diligere actu interno, & formali.

11. Præcepto proximum diligendi satisfacere possumus per solos actus externos.

12. Vix in Sæcularibus invenies, etiam in Regibus, superfluum statui. Et ita vix aliquis tenetur ad eleemosynam, quando tenetur tantùm ex superfluo statui.

13. Si cum debita moderatione facias, potes absque peccato mortali de vita alicujus tristari, & de illius morte naturali gaudere, illam inefficaci affectu petere, & desiderare; non quidem ex displicentia, sed ob aliquod temporale emolumentum.

14. Licitum est absoluto desiderio cupere mor-

tem Patris, non quidem, ut malum Patris, sed ut bonum cupientis, quia nimirùm obventura est pinguis hæreditas.

15. Licitum est filio gaudere de parricidio Parentis à se in ebrietate perpetrato propter ingentes divitias inde ex hæreditate consecutas.

16. Fides non censetur cadere sub præceptum speciale, & secundùm se.

17. Satis est, actum Fidei semel in vita elicere.

18. Si à potestate publica quis interrogetur, fidem ingenuè confiteri, ut Deo, & fidei gloriosum consulo: tacere, ut peccaminosum, per se non damno.

19. Voluntas non potest efficere, ut assensus Fidei in se ipso sit magis firmus, quàm mereatur pondus rationum ad assensum impellentium.

20. Hinc potest quis prudenter repudiare assensum, quem habebat supernaturalem.

21. Assensus Fidei supernaturalis, & utilis ad Salutem stat cum notitia solùm probabili revelationis; imò cum formidine, quâ quis formidet, ne non sit locutus Deus.

22. Nonnisi Fides unius Dei necessaria videtur necessitate medii, non autem explicita Remuneratoris.

23. Fides late dicta ex Testimonio Creaturarum similivè motivo ad justificationem sufficit.

24. Vocare Deum in testem mendacii levis non est tanta irreverentia, propter quam velit, aut possit damnare hominem.

25. Cum causa licitum est jurare sine animo jurandi, sive res sit levis, sive gravis.

26. Si quis, vel solus, vel coram aliis, sive interrogatus, sive propria sponte, sive recreationis causâ, sive quocunque alio fine juret, se non fecisse aliquid, quod reverà fecit, intelligendo intra se aliquid aliud, quod non fecit, vel aliam viam ab ea, in qua fecit, vel quodvis aliud additum verum, reverà non mentitur, nec est perjurius.

27. Causa justa utendi his amphibologiis est, quoties id necessarium, aut utile est ad salutem corporis, honorem, res familiares tuendas, vel ad quemlibet alium virtutis actum, ita ut veritatis occultatio censeatur tunc expediens, & studiosa.

28. Qui mediante commendatione, vel munere ad Magistratum, vel officium publicum promotus est, poterit cum restrictione mentali præstare juramentum, quod de mandato Regis à similibus solet exigi, non habito respectu ad intentionem exigentis, quia non tenetur fateri crimen occultum.

29. Urgens metus gravis est causa justa Sacramentorum administrationem simulandi.

30. Fas est viro honorato occidere invasorem, qui nititur calumniam inferre, si aliter hæc ignominia vitari nequit. Idem quoque dicendum, si quis impingat alapam, vel fuste percutiat, & post impactam alapam, vel ictum fustis, fugiat.

31. Regulariter occidere possum furem pro conservatione unius aurei.

32. Non solùm licitum est defendere defensione occisiva, quæ actu possidemus: sed etiam ad quæ jus inchoatum habemus, & quæ nos possessuros speramus.

33. Licitum est tam hæredi, quàm legatario contra injustè impedientem, ne vel hæreditas adeatur, vel legata solvantur, se taliter defendere: sicut & jus habenti in Cathedram, vel Præbendam contra eorum possessionem injustè impedientem.

34. Licet procurare abortum ante animationem fœtûs, ne puella deprehensa gravida occidatur, aut infametur.

35. Videtur probabile omnem fœtum, quamdiu in utero est, carere anima rationali, & tunc primùm incipere eandem habere cùm paritur; ac consequenter dicendum erit, in nullo abortu homicidium committi.

36. Permissum est furari, non solùm in extrema necessitate, sed etiam in gravi.

37. Famuli, & famulæ domesticæ possunt occultè heris suis surripere ad compensandam operam suam, quam majorem judicant solatio, quod recipiunt.

38. Non tenetur quis sub pœna peccati mortalis restituere, quod ablatum est per pauca furta, quantumcunque sit magna summa totalis.

39. Qui alium movet, aut inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem istius damni illati,

40. Contractus Mohatra licitus est, etiam respectu ejusdem personæ, & cum contractu retrovenditionis prævié inito, cum intentione lucri.

41. Cùm numerata pecunia pretiosior sit numerandâ, & nullus sit, qui non majoris faciat pecuniam præsentem, quàm futuram, potest creditor aliquid ultra sortem à mutuatario exigere, & eo titulo ab usura excusari.

42. Usura non est, dum ultra sortem aliquid exigitur, tanquam ex benevolentia, & gratitudine debitum; sed solùm si exigatur tanquam ex justitia debitum.

43. Quidni nonnisi veniale sit detrahentis auctoritatem magnam sibi noxiã falso crimine elidere.

44. Probabile est non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam justitiam, & honorem defendat. Et si hoc non sit probabile, vix ulla erit opinio probabilis in Theologia.

45. Dare temporale pro spirituali non est simonia, quando temporale non datur tanquam pretium, sed duntaxat tanquam motivum conferendi, vel efficiendi spirituale, vel etiam quando temporale sit solùm gratuita compensatio pro spirituali, aut è contra.

46. Et id quoque locum habet, etiamsi temporale sit principaliter motivum dandi spirituale, imò etiamsi sit finis ipsius rei spiritualis, sic ut illud pluris æstimetur, quàm res spiritualis.

47. Cùm dixit Concilium Tridentinum eos alienis peccatis communicantes mortaliter peccare, qui nisi quos digniores, & Ecclesiæ magis utiles, ipsi judicaverint, ad Ecclesias promovent, Concilium, vel primò videtur per hoc *digniores* non aliud significare velle, nisi dignitatem eligendorum sumpto comparativo pro positivo, vel secundò locatione minus propria ponit digniores, ut excludat indignos; non verò dignos, vel tandem loquitur tertiò quando fit concursus.

48. Tam clarum videtur, fornicationem secundùm se nullam involvere malitiam, & solùm esse malam, quia interdicta, ut contrarium omninò rationi dissonum videatur.

49. Mollities jure naturæ prohibita non est. Unde

de ſi Deus eam non interdixiſſet, ſæpè eſſet bona, & aliquandò obligatoria ſub mortali.

50. Copula cum conjugata conſentiente marito, non eſt adulterium, adeóque ſufficit in confeſſione dicere, ſe eſſe fornicatum.

51. Famulus, qui ſubmiſſis humeris ſcienter adjuvat herum ſuum aſcendere per feneſtras ad ſtuprandam virginem, & multoties eidem ſubſervit deferendo ſcalam, aperiendo januam, aut quid ſimile cooperando, non peccat mortaliter, ſi id faciat metu notabilis detrimenti; puta ne à domino malè tractetur, ne torvis oculis aſpiciatur, ne domo expellatur.

52. Præceptum ſervandi feſta non obligat ſub mortali, ſepoſito ſcandalo, ſi abſit contemptus.

53. Satisfacit præcepto Eccleſiæ de audiendo Sacro, qui duas ejus partes, imò quatuor ſimul à diverſis celebrantibus audit.

54. Qui non poteſt recitare Matutinum, & Laudes, poteſt autem reliquas Horas, ad nihil tenetur, quia major pars trahit ad ſe minorem.

55. Præcepto Communionis annuæ ſatisfit per ſacrilegam Domini manducationem.

56. Frequens Confeſſio, & Communio etiam his, qui gentiliter vivunt, eſt nota prædeſtinationis.

57. Probabile eſt, ſufficere attritionem naturalem, modò honeſtam.

58. Non tenemur Confeſſario interroganti fateri peccati alicujus conſuetudinem.

59. Licet ſacramentaliter abſolvere dimidiatè tantùm confeſſos ratione magni concurſûs Pœnitentium, qualis v. g. poteſt contingere in die magnæ alicujus feſtivitatis, aut Indulgentiæ.

60. Pœnitenti habenti conſuetudinem peccandi contra legem Dei, Naturæ, aut Eccleſiæ, etſi emendationis ſpes nulla appareat, nec eſt neganda, nec differenda abſolutio; dummodò ore proferat, ſe dolere, & proponere emendationem.

61. Poteſt aliquando abſolvi, qui in proxima occaſione peccati verſatur, quam poteſt, & non vult omittere, quinimò directè, & ex propoſito quærit, aut ei ſe ingerit.

62. Proxima occaſio peccandi non eſt fugienda, quando cauſa aliqua utilis, honeſta non fugiendi occurrit.

63. Licitum eſt quærere directè occaſionem proximam peccandi pro bono ſpirituali, vel temporali noſtro, vel proximi.

64. Abſolutionis capax eſt homo quantumvis laboret ignorantiâ Myſteriorum Fidei, & etiamſi per negligentiam, etiam culpabilem neſciat Myſterium Sanctiſſimæ Trinitatis, & Incarnationis Domini Noſtri JESU Chriſti.

65. Sufficit illa Myſteria ſemel credidiſſe.

Quicunque autem cujusvis conditionis, ſtatûs, & dignitatis illas, vel illarum aliquam conjunctim, vel diviſim defenderit, vel ediderit, vel de eis diſputativè, publicè, aut privatim tractaverit, vel prædicaverit, niſi forſan impugnando ipſo facto incidat excommunicationem latæ ſententiæ, à qua non poſſit (præter in articulo mortis) ab alio quâcunque etiam dignitate fulgente, quàm niſi pro tempore exiſtente Romano Pontifice abſolvi.

Inſuper diſtrictè in virtute Sanctæ Obedientiæ, & ſub interminatione Divini Judicii prohibet omnibus Chriſti fidelibus cujuscunque conditionis, dignitatis, & ſtatûs, etiam ſpeciali & ſpecialiſſimâ notâ dignis, ne prædictas opiniones, aut aliquam ipſarum ad praxim deducant.

Tandem, ut ab injurioſis contentionibus Doctores, ſeu Scholaſtici, aut alii quicunque impoſterum ſe abſtineant, & ut paci, & charitati conſulatur, idem Sanctiſſimus in virtute ſanctæ obedientiæ eis præcipit, ut tam in libris imprimendis, ac manuſcriptis, quàm in Theſibus, Diſputationibus, Prædicationibus caveant ab omni cenſura & nota nec non à quibuscunq; convitiis contra eas propoſitiones, quæ adhuc inter Catholicos hinc inde controvertuntur, donec à S. Sede recognita ſuper iisdem propoſitionibus judicium proferatur.

Franciſcus Richardus Sanctæ Romanæ, & univerſalis Inquiſitionis Not.

Loco (✠) Sigilli.

A*nno à Nativitate D. N. JESU Chriſti 1670. Indictione ſecunda, die verò 4. Menſis Martii, Pontificatûs autem Sanctiſſ. in Chriſto Patris, & D.N.D. Innocentii divinâ Providentiâ Papæ XI. anno tertio ſupradictum decretum affixum, & publicatum fuit ad valvas Baſilicæ Principis Apoſtolorum, Cancellariæ Apoſtolicæ, & in acie campi floræ, ac in aliis locis & conſuetis Urbis per me Franciſcum Petrum ejusdem Sanct. D. N. Papæ, & Sanctiſſimæ Inquiſitionis Curſorem.*

Romæ, Typis Rev. Camer. Apoſt. 1679.

Decretum Alexandri VIII.

Feria V. die 7. Decemb. 1690.

IN Congregatione Generali S. Romanæ, & univerſalis Inquiſitionis habita in Palatio Apoſtolico Montis Quirinalis, coram Sanctiſſimo D. N. Alexandro Divinâ Providentiâ Papa VIII. ac Eminentiſsimis, & Reverendiſsimis DD. S. R. E. Cardinalibus, in tota republica Chriſtiana contra hæreticam pravitatem Generalibus Inquiſitoribus à S. Sede Apoſtol. ſpecialiter deputatis.

S*anctiſſimus D. N. Alexander Divinâ Providentiâ Papa VIII. prædictus, pro paſtorali cura Ovium à Chriſto Domino ſibi commiſſa de earum ſalute ſollicitus, ut inoffenſo gradu per rectas ſemitas paſſim incedere, & paſcua nimiùm pernicioſa in pravis doctrinis exhibita vitare, unius ſupra triginta propoſitionum examen pluribus in Sacra Theologia Magiſtris, & deinde Eminentiſſimis ac Reverendiſſimis DD. Cardinalibus contra hæreticam pravitatem generalibus Inquiſitoribus commiſſis, qui tantùm negotium diligenter aggreſſi, eique ſedulò, ac plures incumbentes ſupra unaquaque ipſarum ſuffragia Sanctitati Suæ ſingillatim detulerunt.*

PROPOSITIONES.

1. In ſtatu naturæ lapſæ ad peccatum mortale, & demeritum ſufficit illa libertas, quâ voluntarium, ac liberum fuit in cauſa ſua, peccato orginali, & voluntate Adami peccantis.

2. Tametſi detur ignorantia invincibilis juris naturæ, hæc in ſtatu naturæ lapſæ operantem ex ipſa, non excuſat à peccato formali.

3. Non licet ſequi opinionem, vel inter probabiles probabiliſſimam.

4. Dedit ſemetipſum pro nobis oblationem Deo, non pro ſolis electis, ſed pro omnibus, & ſolis fidelibus.

5. Pagani, Judæi, Hæretici, aliique hujus generis nullum omninò accipiunt à JEsu Christo influxum, adeoque hinc rectè inferes, in illis esse voluntatem nudam, & inermem, sine omni gratia sufficienti.

6. Gratia sufficiens statui nostro, non tam utilis, quàm perniciosa est, sic ut proinde meritò possimus petere, à gratia sufficienti *Libera nos Domine.*

7. Omnis humana actio deliberata, est DEI dilectio, vel mundi, si DEI, charitas Patris est; si mundi, concupiscentia, hoc est, mala est.

8. Necesse est infidelem in omni opere peccare.

9. Reverà peccat, qui odio habet peccatum merè ob ejus turpitudinem, & disconvenientiam cum natura, sine ullo ad Deum offensum respectu.

10. Intentio, qua quis detestatur malum, & prosequitur bonum, merè ut cœlestem obtineat gloriam, non est recta, nec DEO placens.

11. Omne, quod non est ex fide Christiana supernaturali, quæ per dilectionem operatur, peccatū est.

12. Quando in magnis peccatoribus deficit omnis amor, deficit etiam fides, & etiamsi videatur credere, non est Fides Divina, sed humana.

13. Quisquis etiam æternæ mercedis intuitu DEO famulatur, charitate si caruerit, vitio non caret, quoties intuitu licèt beatitudinis operatur.

14. Timor gehennæ non est supernaturalis.

15. Attritio, quæ gehennæ, & pænarum metu concipitur, sine dilectione Benevolentiæ DEI, propter se non est bonus motus, ac supernaturalis.

16. Ordinem præmittendi satisfactionem absolutioni, induxit non politia, aut institutio Ecclesiæ sed ipsa Christi lex, & præscriptio naturæ rei id ipsum quodammodo dictante,

17. Per illam praxim mox absolvendi, ordo pœnitentiæ est inversus.

18. Consuetudo moderna quoad administrationem Sacramenti pœnitentiæ, etiamsi eam plurimorum hominum sustentet auctoritas, & multi temporis diuturnitas confirmet, nihilominus ab Ecclesia non habetur pro usu, sed abusu.

19. Homo debet agere totâ vitâ pœnitentiam pro peccato originali.

20. Confessiones apud Religiosas factæ, pleræque vel sacrilegæ sunt, vel invalidæ.

21. Parochianus potest suspicari de mendicantibus, qui eleemosynis communibus vivunt, de imponenda nimis levi, & incongrua pœnitentia, seu satisfactione ob quæstum seu lucrum subsidii temporalis.

22. Sacrilegi sunt judicandi, qui jus ad communionem percipiendam prætendunt, antequam condignam de delictis suis pœnitentiam egerint.

23. Similiter arcendi sunt à sacra communione, quibus nondum inest amor DEI purissimus, & omnis mixtionis expers.

24. Oblatio in templo, quæ fiebat à B. V. M. in die Purificationis suæ per duos pullos columbarum, unum in holocaustum, & alterum pro peccatis, sufficienter testantur, quòd indiguerit purificatione, & quòd Filius, qui offerebatur, etiam maculâ Matris maculatus esset, secundùm verba legis.

25. DEI Patris Simulacrum nefas est christiano in templo collocare.

26. Laus, quæ defertur Mariæ, ut Mariæ, vana est.

27. Valuit aliquando Baptismus sub hac forma collatus, *in nomine Patris* &c. prætermissis illis, *Ego te baptizo.*

28. Valet Baptismus collatus à Ministro, qui omnem ritum externum, formamque baptizandi observat, intùs verò in corde suo apud se resolvit, *non intendo, quod facit Ecclesia.*

29. Futilis, & toties convulsa est assertio de Pontificis Romani supra Concilium Oecumenicum auctoritate, atque in Fidei quæstionibus decernendis infallibilitate.

30. Ubi quis invenerit doctrinam in Augustino clarè fundatam, illam absolutè potest tenere, & docere, non respiciendo ad ullam Pontificis Bullam.

31. Bulla Urbani VIII. *in eminenti*, est subreptitia.

Quibus maturè consideratis idem Sanctissimus statuit, & decrevit 31. supradictas propositiones tanquam temerarias, scandalosas, malè sonantes, injuriosas, hæresi proximas, hæresim sapientes, erroneas, schismaticas, & hæreticas respectivè, esse damnandas & prohibendas, sicut eas damnat, & prohibet, ita quicunque illas, aut conjunctim, aut divisim docuerit, defenderit, ediderit, aut de iis etiam disputativè, publicè, aut privatim tractaverit, nisi forsan impugnando, ipso facto incidat in excommunicationem, à qua non possit (præterquam in articulo mortis) ab alio quacunque etiā dignitate fulgente, nisi à pro tempore existente Romano Pontifice absolvi.

Insuper districtè in virtute sanctæ Obedientiæ, & sub interminatione Divini Judicij probibet omnibus Christi fidelibus, cujuscunque conditionis, dignitatis & statûs, etiam speciali & specialissima nota dignis, ne prædictas opiniones, aut aliquam ipsarum ad praxim deducant.

Non intendit tamen Sanctitas sua per hoc decretum alias propositiones in majori numero ultra supradictas 31. jam exhibitas, in hoc decreto non expressas approbare.

Alexander Speronus S. Rom. Pastoralis, & universalis Inquisitionis Not.

Loco (✠) Sigilli.

ANno à Nativitate D. N. JESU Christi 1690. indictione 13. die 20. Decemb. Pontificatûs autem SS. D N. D. Alexandri Divinâ Providentiâ Papæ Anno secundo, supradictum decretum affixum, & publicatum fuit ad valvas Basilicæ Principis Apostolorum, Palatii 3. Officii, in acie campi floræ, ac aliis locis solitis & consuetis Urbis per me Franciscum Perinum SS. D. N. Papæ, & SS. Inquisitionis Cursorem.

Joan. Baptist. de Comit. Mag. Curt.

BULLA

Contra Propositiones Cleri Gallicani,

De dato 4. Augusti 1690.

ALEXANDER PAPA VIII,

IN Nomine Domini Amen. Cunctis ubique pateat, & sit notum, quòd anno à nativitate Domini Nostri Jesu Christi millesimo sexcentesimo nonagesimo primo, indictione x i i i j. Die verò trigesima prima Januarii, Pontificatûs autem SS. in Christo Patris & Domini Nostri Domini ALEXANDRI Papæ VIII. Anno ejus secundo, Ego infrascriptus Officialis deputatus vidi, & legi quasdam literas sub Annulo Piscatoris more Romana Curia expeditas, sanas, integras, & non vitiatas tenoris qui sequitur ult. ALEXANDER PP. VIII.

ad

ad perpetuam rei memoriam. Inter multiplices Pastoralis Officii nostri curas, quibus jugiter premimur in illam peculiari studiô incumbimus, ut Apostolicæ Sedis, ac universalis Ecclesiæ, nec non etiam singularum Ecclesiarum, Locorúmque piorum, ac Personarum Ecclesiasticarum Jura ubiq; sarta, tecta, ac illibata tueri & conservare, eaq; adversus quæcunq; per quæ illis aliquid detrimenti inferri posset, tradita nobis divinitùs potestate vindicare satagamus, sicut omnibus maturè ac debitè pensatis Justitiæ, ac rationi consentaneum esse in Domino arbitramur. Cùm itaq; ex quo primùm humilitatem nostram inscrutabili Divinæ suæ Providentiæ arcano in suprema militantis Ecclesiæ specula collocavit Altissimus, præ cæteris, quæ Pontificiæ nostræ sollicitudini sese obtulêre, negotiis, illa in primis gravissima, ac nobis, qui Charissimum in Christo Filium nostrum Ludovicum Francorum Regem Christianissimum ac florentissimum illius Regnum in visceribus gerimus charitatis, permolesta & planè acerba acciderint, quæ sive adversùs dicti regni Ecclesiarũ jura, sive adversùs Romani Pontificis & Ecclesiæ universæ authoritatem nonulli venerabiles fratres Archiepiscopi, Episcopi, & alii ejusdem Regni Ecclesiastici Viri in Comitiis Cleri Gallicani Parisiis Anno M. DC. LXXXII. congregati tum præstito inibi per eos extensioni illius Juris, quod vocant Regaliæ, ad omnes dicti regni Elclesias assensu cùm editâ subinde de Potestate Ecclesiastica quatuor Propositiones continente, declaratione peregerunt, quæq; ipsa comitia subsequuta fuerunt Mandata, Arresta, Confirmationes, Declarationes, Epistolæ, Edicta, & Decreta, quæcunq; à quibusvis Personis, sive Ecclesiasticis sive Laicis quavis auctoritate, & potestate fungentibus edita, seu publicata, necnon quæ aliàs demùm nonnullis abhinc annis in regno præfato eidem Sedi Apostolicæ, Romanæq; Ecclesiæ, seu quibuscunq; aliis Ecclesiis, Monasteriis, & Locis piis, illorúmque respectivè Personis, Rebus, Bonis, & Juribus seu aliás Jurisdictioni, vel immunitati, aut libertati Ecclesiasticæ, quomodolibet præjudicialia quovis modo per acta ac gesta fuerunt, hæc nos, qui jurium Ecclesiasticorum assertores in terris à Domino constituti sumus, dies, noctésq; in amaritudine animæ nostræ cogitantes, manus nostras cum lachrymis, & suspiriis levavimus ad Dominum, eumq; toto cordis affectu rogavimus, ut nobis potenti gratiæ suæ auxilio adesset, quo ardua hac in re comissi nobis Apostolici muneris partes salubriter exequi valeremus, eaq; consideratione adducti, ac ne supremo Judici rationem villicationis nostræ reddituri negligentiæ in credita nobis administratione argueremur, (quantùm Divina Bonitas dedit) nihil hucúsq; prætermisimus, quo præjudicialia præfata ab iismet, qui eam peregerant, ex animo retractarentur: verùm quo efficaciùs ac uberiùs Sedis præfatæ Ecclesiæ universæ Juridictionisq; & immunitatis, ac libertatis Ecclesiasticæ, Ecclesiarúmq;, Monasteriorum, & Locorum piorum hujusmodi, illorúmq; Personarum præfatarum indemnitati perpetuis futuris temporibus consultum sit, auditis quam plurium ex venerabilibus fratribus nostris S.R.E. Cardinalibus, & nonnullorum in Sacra Theologia Magistrorum, ac etiam in Decretis Doctorum ad examen negotii hujusmodi à nobis specialiter delectorum, qui illud maturè discusserunt, rémq; totam nobis exposuerunt, sententiis, quantum nobis ex alto conceditur providere volentes, ac fel. rec. Innocentii Papæ XI. Prædecessoris nostri, qui occasione rescribendi ad litteras, quibus Archiepiscopi, Episcopi, & alii Ecclesiastici Viri supradicti, de rebus ac ipsis gestis certiorem eum reddiderant, per quasdam suas in simili fama brevis die 11. Aprilis M. DC. LXXXII. expeditas litteras improbavit, rescidit, & cassavit, quæ in del Comitiis acta fuerant in negotio Regaliæ cum omnibus inde sequutis, & quæ subinde attentari contigisset, eáq; perpetuò irrita, & inania declaravit, vestigiis inhærentes, nec non in dictis Conciliis Anni M. DC. LXXXII. tam circa extensionem Juris Regaliæ, quam circa declarationem de potestate Ecclesiastica hujusmodi actorum; ac etiam omnium, & singulorum Mandatorum, Arrestorum, Confirmationum, Declarationum, Epistolarum, Edictorum, Decretorum quavis authoritate, sive Ecclesiastica, sive etiam Laicali editorum, seu publicatorum, nec non aliorum quomodolibet præjudicialium præfatorum in regno supradicto quandocunq; & à quibusvis, ac ex quacunq; causa, & quovis modo factorum, & gestorum, ac inde sequutorum quorumcúnq; etiam specificam & individuam mentionem & expressionem de necessitate requirentium tenores, & datas etiam veriores præsentibus pro plenè & sufficienter expressis ac de verbo ad verbum insertis, & exactissimè specificatis habentes motu proprio, ac ex certa scientia, & matura deliberatione nostris, deq; Apostolicæ Potestatis plenitudine omnia, & singula, quæ tam quoad extensionem juris regaliæ, quàm quoad declarationem de potestate Ecclesiastica, ac quatuor in ea contentas propositiones in supradictis Comitiis Cleri Gallicani Anno M. DC. LXXXII. habitis acta & gesta fuerunt cum omnibus, & singulis Mandatis, Arrestis, Confirmationibus, & Declarationibus, Epistolis, Edictis, Decretis à quibusvis Personis sive Ecclesiasticis, sive Laicis quomodolibet qualificatis quavis authoritate, & potestate, etiam individuam expressionem requirente, fungentibus, editis, seu publicatis, nec non reliqua omnia quotcunque, & qualiacunque eidem Sedi Apostolicæ, Romanæq; Ecclesiæ, vel Jurisdictioni, Immunitati, vel Libertati Ecclesiasticæ, seu alias Ecclesiis, Monasteriis, & Locis piis, præfatis illorumq; respectivè Personis, Rebus, Bonis, Privilegiis, Prærogativis, & Juribus quibuscúnq; quomodolibet præjudicialia in dicto Regno per acta, & gesta cum omnibus, & singulis quandocunq;, & quomodocúnq; inde sequutis, & quocunque tempore sequuturis, ipso jure nulla irrita, invalida, inania, viribúsque, & effectu penitùs, & omninò vacua ab ipso initio fuisse, & esse, ac perpetuò fore, neminémque ad illorum, seu cujuslibet eorum, etiamsi juramentô vallata sint, observantiam teneri, neque ex illis cuiquam aliquod jus, vel actionem, aut titulum etiam coloratum, vel possidendi, aut præscribendi causam, etiamsi longissimi, & immemorabilis temporis possessio, etiam citra ullam interpellationem, vel interruptionem subsequuta sit, vel subsequatur, acquisitum fuisse, nec esse, minúsque ullo tempore acquiri, & competere posse, neque illa ullum statum facere, vel fecisse, sed perinde ac si nunquam emanassent,

nassent, vel facta fuissent, pro non extantibus, & non factis perpetuò haberi debere tenore præsentium declaramus, & decernimus. Et nihilominus ad abundantiorem cautelam & quatenus opus est, acta, & gesta præfata, aliáque præmissa omnia: motu, scientiâ, deliberatione, & potestatis plenitudine paribus improbamus, cassamus, irritamus, & annullamus, viribúsque, & effectu penitus, & omninò vacuamus, & contra illa, déque eorum nullitate coram DEO protestamur. Decernentes easdem præsentes Litteras, & in eis contenta quæcunque etiam ex eo quod quicunque in præmissis interesse habentes etiam specifica, & individua mentione digni, illis non consenserint, nec ad ea vocati, citati, & auditi, neque causæ, propter quas eædem præsentes emanârint sufficienter adductæ, verificatæ, aut ullo modo justificatæ fuerint, aut ex alia quacunque causa, colore, prætextu, & capite, etiam in Corpore Juris clauso, nullo unquam tempore de subreptionis, vel obreptionis, aut nullitatis, vel invaliditatis vitio, seu intentionis nostræ, aut interesse habentium, vel habere prætendentium consensus, aliove quocunque etiam quantumlibet magno, ac incogitato, inexcogitabilique defectu, aut ex alio quovis capite à Jure, vel facto, aut statuto, consuetudine, vel privilegio resultante notari, impugnari, invalidari, retractari, in controversiam vocari, seu ad terminos Juris reduci ullatenus posse, sed ipsas præsentes litteras semper & perpetuò firmas, validas, & efficaces existere, & fore, suósque plenarios, & integros effectus sortiri, & obtinere, ac ab omnibus, & singulis ad quos spectat, & pro tempore quandocunque spectabit, inviolabiliter observari. Sicque & non aliter in præmissis omnibus & singulis per quoscunque Judices ordinarios, & delegatos etiam Causarum Sac. Palatii Apostolici Auditores, ac Sac. R. E. Cardinales etiam de latere Legatos, & Sedis Apostolicæ præfatæ Nuncios, aliósve quoslibet quacunque præeminentia, & potestate fungentes, & functuros, sublatâ eis, & eorum cuilibet quavis aliter judicandi, declarandi, & interpretandi facultate, & authoritate semper, & ubique judicari, & definiri debere, ac irritum, & inane, si secus super his à quaquam quavis auctoritate scienter, vel ignoranter contigerit attentari; non obstantibus præmissis, ac Apostolicis, & in Universalibus, Provincialibúsque, & Synodalibus Conciliis editis generalibus, vel specialibus constitutionibus, & ordinationibus, & quatenus opus sit, nostra & Cancellariæ Apostolicæ regula de Jure quæsito non tollendo, legibus quoque etiam Imperialibus, & Municipalibus, nec non quibusvis etiam Juramento, Confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis Statutis, & Consuetudinibus etiam immemorabilibus, privilegiis quoque, Indultis, Concessionibus, & Litteris Apostolicis quibuscunque locis, & personis etiam Regali, & alia quavis sive Ecclesiastica, sive Mundana Dignitate fulgentibus, & alias quomodolibet qualificatis ac specialem expressionem requirentibus sub quibuscunque verborum tenoribus, & formis, ac cum quibusvis etiam derogatoriarum derogatoriis aliisque efficacioribus & insolitis Clausulis & Decretis etiam motu, scientia, & potestatis plenitudine similibus, ea consistorialiter, & alias quomodolibet in contrarium præmissorum concessis, editis, factis ac pluries iteratis, & quantiscunque vicibus approbatis. Confirmatis & innovatis. Quibus omnibus & singulis, etiamsi pro illorum sufficienti derogatione de illis, eorumque totis tenoribus specialis, specifica, expressa, & individua, ac de verbo ad verbum, non autem per clausulas generales idem importantes, mentio, seu quavis alia expressio facienda, aut alia exquisita forma ad hoc servanda foret, tenores hujusmodi ac si de verbo ad verbum inserti essent, præsentibus pro plena, & sufficienter expressis, & insertis, formámque in illis traditam pro servata habentes, ad præmissorum effectum specialiter, & expresse derogamus; ac derogatum esse volumus, cæterisque contrariis quibuscunque. Volumus autem, ut earundem præsentium litterarum transumptis, seu exemplis eam expressis manu alicujus Notarii subscriptis, & Sigillo personæ in Ecclesiastica dignitate constitutæ munitis, eadem prorsus fides ubique locorum, & gentium in Judicio, & extra illud habeatur, quæ haberetur ipsis præsentibus, si forent exhibitæ, vel ostensæ. Datum Romæ apud Sanctam Mariam Majorem sub Annulo Piscatoris, die quarta Mensis Augusti, M. DC. XC. Pontificatûs nostri Anno primo J. F. Cardinalis Albanus. Loco ✠ Annuli Piscatoris, Super quibus quidem Litteris. Ego Notarius Publicus infrascriptus hoc præsens publicum Transumpti Instrumentum confeci, ut eidem stetur, firmitérque credatur in Judicio, & extra illud. Actum Romæ ut supra præsentibus itidem DD. Joanne Baptista Rigante, & Ernesto Ziglino ad præmissa vocatis, &c.

Præinsertæ Litteræ Apostolicæ cum suo Originali revisæ concordant.

JOSEPH PAULUTIUS Officialis deputatus.
Loco (✠) *Sigilli.*

B. Cardinalis Prodatarius.

J. F. Cardinalis Albanus.

Ita est. Seraphinus Crucianus Cancellariæ Apostolicæ Notarius deputatus.

Loco (✠) *Sigilli.*

FINIS.

2 [illegible]